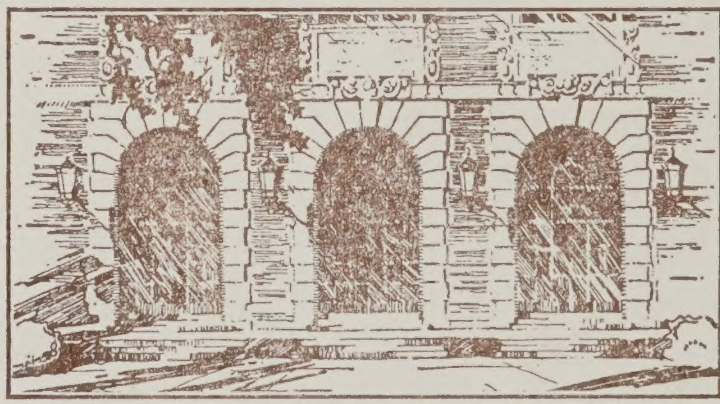

VERZAMELING

VAN

VERSLAGEN EN RAPPORTEN

BEHOORENDE BIJ DE

NEDERLANDSCHE STAATSCOURANT.

1907.

TE 'S GRAVENHAGE,
TER ALGEMEENE LANDSDRUKKERIJ.

LIJST

DER

VERSLAGEN en RAPPORTEN.

1907.

Alphabetisch gerangschikt naar de onderwerpen waarop zij betrekking hebben.

BELASTINGEN, KADASTER EN DOMEINEN.

N⁰. 12. Verslag betreffende de werkzaamheden verricht in het Laboratorium van het Departement van Financiën te Amsterdam, gedurende het jaar 1906, 35.

〃 25. Verslag der Commissie van het examen voor essaieur, 93.

〃 28. Verslag van het vergelijkend examen voor de betrekking van surnumerair der registratie en domeinen, 119.

〃 91. Verslag van het vergelijkend examen voor de betrekking van adspirant-landmeter van het kadaster, 280.

〃 100. Verslag der Commissie in 1907 belast met het afnemen van het landmetersexamen, 8 (1908).

CONGRESSEN.

〃 2. Verslag van het Vijfde Internationale Congres voor Verzekeringswetenschap, te Berlijn gehouden, 27.

〃 13. Verslag betreffende het 2de Internationaal Congres voor krankzinnigenverpleging, gehouden te Milaan, 53.

N⁰. 24. Verslag van JOSEPH TH. J. CUYPERS, te Amsterdam, gedelegeerde der Nederlandsche Regeering, omtrent het VIIde Internationaal Congres van architecten, gehouden te Londen, 99.

″ 40. Verslag van de gedelegeerden van Nederland bij het op 22 October 1906 te Parijs geopende derde Internationale congres in het belang van de bestrijding van den zoogenaamden handel in vrouwen en meisjes, 169.

″ 62. Verslag van de verrichtingen van het XXste Congres der Fédération archéologique et historique de Belgique, 203.

″ 72. Verslag van het Congrès van Climato-therapie en stedelijke hygiëne gehouden te Cannes, Monaco, Menton en Ajaccio, 226.

″ 86. Verslag van het elfde internationale Congres tegen het Alcoholisme, te Stockholm, 272.

″ 90. Rapport betreffende het verhandelde op het IIIde Internationaal Zuivelcongres te 's Gravenhage—Scheveningen, 276.

″ 96. Verslag omtrent het 7de Internationale Zoölogische Congres te Boston, 302.

″ 101. Verslag betreffende het Internationaal Congres van doofstommenonderwijzers, te Edinburg, 10 (1908).

DIERKUNDE.

″ 34. Verslag van de Commissie van Toezicht over het Rijksinstituut voor het onderzoek der zee te den Helder, betreffende den toestand dier inrichting gedurende het jaar 1906, 137.

″ 54. Verslag van de werkzaamheden, verricht in het Zoölogisch station te Napels, door A. J. P. VAN DEN BROEK, 191.

″ 76. Verslag van de onderzoekingen, in het Zoölogisch station te Napels, door ERNST DE VRIES, te Amsterdam, 232.

″ 96. Verslag omtrent het 7de Internationale Zoölogische Congres te Boston, 302.

DRANKWET EN DRANKBESTRIJDING.

″ 31. Verslag van de werkzaamheden en bevindingen van de Inspecteurs voor het toezicht op de naleving van de Drankwet over het dienstjaar 1906, 131.

Nº: 86. Verslag van het elfde internationale Congres tegen het Alcoholisme, te Stockholm, 272.

GENEESKUNDE.

" 7. Verslag der Commissie van 1 Augustus 1906 tot 1 Augustus 1907 te Leiden belast met het afnemen der practische examens van apotheker (Eerste zitting), 37.

" 8. Verslag der Commissie van 1 Augustus 1906 tot 1 Augustus 1907 te Amsterdam belast met het afnemen van de practische examens van apotheker (Eerste zitting), 33.

" 10. Verslag der Commissie gedurende 1906 te Amsterdam belast met het afnemen der examens van apothekersbediende (Tweede zitting), 35.

" 11. Verslag der Commissie gedurende het jaar 1906 te Arnhem belast met het afnemen der examens van apothekersbediende (Tweede zitting), 33.

" 13. Verslag betreffende het 2de Internationaal Congres voor krankzinnigenverpleging, gehouden te Milaan, 53.

" 17. Verslag der Commissie van 1 Augustus 1906 tot 31 Juli 1907 te Utrecht belast met het afnemen van de practische examens van apotheker (Eerste zitting), 55.

" 18. Verslag van de Pharmacopee-commissie aangaande hare werkzaamheden over 1906, 62.

" 19. Verslag der Commissie in December 1906 te Groningen belast geweest met het afnemen der examens van vroedvrouw, 59.

" 43. Verslag der Commissie van 1 Augustus 1906 tot 31 Juli 1907 te Utrecht belast met het afnemen van de practische examens van apotheker (Tweede zitting), 181.

" 45. Verslag der Commissie van 1 Augustus 1906 tot 31 Juli 1907 te Groningen belast met het afnemen der practische examens van arts, 181.

" 47. Verslag der Commissie, gedurende 1 jaar, te rekenen van 1 Augustus 1906, te Groningen belast met het afnemen van de practische examens van apotheker, 181.

" 48. Verslag der Commissie van 1 Augustus 1906 tot 1 Augustus 1907

KOLONIËN.

LANDBOUW.

LEGER.

NOTARIAAT.

ONDERWIJS.

Hooger Onderwijs.

Middelbaar Onderwijs.

N⁰. 14. Verslag der Commissie in 1906 belast geweest met het examineeren van hen die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in zeevaartkunde, wis- en natuurkundige wetenschappen, boekhouden, of tot het geven van lager onderwijs in de wiskunde, bedoeld in art. 86 der wet tot regeling van het lager onderwijs, 43.

〃 16. Verslag der Commissie in 1906 belast geweest met het afnemen der examens in de Hoogduitsche taal, middelbaar onderwijs (akte B), 51.

〃 20. Verslag van de Commissie in 1906 belast geweest met het afnemen der examens in de Fransche taal (M. O.), 71.

〃 21. Verslag van de Commissie in 1906 belast geweest met het afnemen van de akte-examens in de Engelsche taal en letterkunde, middelbaar onderwijs (akte B), 80.

〃 22. Verslag der Commissie in 1906 belast geweest met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in de Nederlandsche taal en letterkunde, de geschiedenis, de aardrijkskunde, de staathuishoudkunde en statistiek, de staatsinrichting en het schoonschrijven, 87.

〃 82. Verslag der Commissie in 1907 belast met het afnemen van de examens voor de akten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in het handteekenen en de perspectief, in het rechtlijnig teekenen en de perspectief en in het boetseeren, 264.

〃 83. Verslag der Commissie in 1907 belast geweest met het examineeren van hen die eene akte van bekwaamheid wenschten te verkrijgen voor middelbaar onderwijs in landbouwkunde, tuinbouwkunde of houtteelt of voor lager onderwijs in land- of tuinbouwkunde, 268.

〃 85. Verslagen van de in 1907 gehouden eindexamens voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, voorafgegaan door een overzicht van de samenstelling van de examencommissiën en van den duur en den uitslag van de examens, 292.

Lager Onderwijs.

N⁰. 88. Verslag der Commissie in 1907 belast geweest met het examineeren van hen die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van lager en middelbaar onderwijs in de gymnastiek, 296.

" 94. Verslag der Commissie in 1907 belast geweest met het afnemen der examens in de Hoogduitsche taal, lager onderwijs en middelbaar onderwijs (akte A), 8 (1908).

" 95. Verslag van de Commissie in 1907 belast geweest met het afnemen van de akte-examens in de Engelsche taal, lager onderwijs en middelbaar onderwijs (akte A), 10 (1908).

" 97. Verslagen van de in 1907 gehouden examens, ter verkrijging van akten van bekwaamheid als hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres, met een overzicht van den uitslag der examens, 18 (1908).

" 99. Verslag van de Commissie van toezicht op de in 1907 te Haarlem gehouden cursussen in spreekonderwijs, 8 (1908).

Technisch, industrieel en handelsonderwijs.

" 4. Verslag der Commissie voor de machinistenexamens over 1906, 19.

" 41. Verslag van de reis der heeren dr. J. CAMPERT, W. B. G. MOLKENBOER, mr. TH. RUYS J.P.zn. en HERMAN J. DE VRIES naar Hamburg, Altona en Hannover ter bestudeering aldaar van de strekking en resultaten van de Reformbeweging in zake het teekenonderwijs, 184.

" 93. Verslag van den heer P. DOORN omtrent een bezoek aan enkele vakscholen in België, 294.

POSTERIJEN EN TELEGRAPHIE.

" 6. Verslag omtrent het examen in den telegraafdienst van adspirant-commiezen en surnumerairs, 27.

" 15. Verslag van het examen in den postdienst van adspirant-commiezen en surnumerairs der posterijen en telegraphie, 41.

" 23. Verslag van het examen voor klerk der posterijen en telegraphie, 81.

N⁰. 33. Verslag omtrent het examen in den telegraafdienst van adspirant-commiezen en surnumerairs der posterijen en telegraphie, 125.

〃 35. Verslag van het examen in den postdienst van adspirant-commiezen en surnumerairs der posterijen en telegraphie, 137.

〃 58. Verslag van het examen voor adspirant-commies der posterijen en telegraphie, 193.

〃 61. Verslag van het examen voor surnumerair der posterijen en telegraphie, 199.

〃 87. Verslag van het examen ter verkrijging van het telegraafradicaal, 258.

〃 98. Verslag van het examen ter verkrijging van het postradicaal, 294.

STATISTIEK.

〃 36. Jaarverslag van het Centraal Bureau voor de Statistiek over 1906, 161.

〃 89. Verslag van het verhandelde op de elfde bijeenkomst van het Internationaal Statistisch Instituut, gehouden te Kopenhagen, 286.

STOOM- EN MIJNWEZEN, INDUSTRIE EN INDUSTRIEELE EIGENDOM.

〃 27. Verslag van de werkzaamheden van het Bureau voor den industrieelen eigendom over het jaar 1906, 103.

〃 46. Uittreksel uit het verslag van den hoofdingenieur voor het stoomwezen over het jaar 1906, 191.

VERZEKERINGSWEZEN.

〃 2. Verslag van het Vijfde Internationale Congres voor Verzekeringswetenschap, te Berlijn gehouden, 27.

〃 104. Verslag omtrent den staat der Rijksverzekeringsbank en hare werkzaamheden in het jaar 1906, 303.

VLOOT.

N⁰. 63. Verslag omtrent het toelatingsexamen voor de marinemachinistenschool te Hellevoetsluis, in het jaar 1907, 203.
〃 65. Verslag van de werkzaamheden van de Commissie van aanneming voor adelborst 2de klasse, 212.

VOLKSGEZONDHEID.

〃 72. Verslag van het Congres van Climato-therapie en stedelijke hygiëne gehouden te Cannes, Monaco, Menton en Ajaccio, 226.

WETENSCHAPPEN EN SCHOONE KUNSTEN.

〃 3. Verslag van de onderzoekingen van dr. A. Pulle gedurende zijn verblijf te Buitenzorg in de botanische laboratoria van het departement van landbouw aldaar verricht, 21.
〃 24. Verslag van Joseph Th. J. Cuypers, te Amsterdam, gedelegeerde der Nederlandsche Regeering, omtrent het VIIde Internationaal Congres van architecten, gehouden te Londen, 99.
〃 26. Verslag van de Commissie van Toezicht op de Rijksacademie van Beeldende Kunsten, over 1906, 93.
〃 29. Verslag over den staat van het Koninklijk Conservatorium voor Muziek over het jaar 1906, 116.
〃 30. Verslag van de Rijkscommissie voor graadmeting en waterpassing aangaande hare werkzaamheden gedurende het jaar 1906, 121.
〃 34. Verslag van de Commissie van Toezicht over het Rijksinstituut voor het onderzoek der zee te den Helder, betreffende den toestand dier inrichting gedurende het jaar 1906, 137.
〃 37. Verslag aangaande de Koninklijke Academie van Wetenschappen, te Amsterdam, loopende van 1 April 1906 tot ultimo Maart 1907, 153.
〃 39. Verslag van het College van Curatoren van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut over het jaar 1906, 163.
〃 54. Verslag van de werkzaamheden, verricht in het Zoölogisch station te Napels door A. J. P. van den Broek, 191.

ZEEVAART.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zaterdag 5 Januari 1907, n°. 4.

N°. 1.

UITSLAG *van de in het jaar* 1906 *gehouden examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid voor huis- en school-onderwijs in de vrije en orde-oefeningen der gymnastiek.*

Plaatsen waar de examens zijn afgenomen.	Getal adspiranten, dat			
	is geëxamineerd.	zich heeft teruggetrokken.	is afgewezen.	is toegelaten.
	Mannelijke adspiranten.			
Breda.	67	„	16	51
Rotterdam	113	„	23	90
Haarlem	73	„	20	53
Zwolle	61	„	11	50
Groningen.	75	„	24	51
Venlo.	125	„	13	112
Totaal . .	514	„	107	407

Plaatsen waar de examens zijn afgenomen.	Getal adspiranten, dat			
	is geëxamineerd.	zich heeft teruggetrokken.	is afgewezen.	is toegelaten.
Vrouwelijke adspiranten.				
Breda	157	„	21	136
Rotterdam	159	„	37	122
Haarlem	190	„	63	127
Zwolle	80	„	7	73
Groningen	88	„	27	61
Venlo	72	„	10	62
Totaal . .	746	„	165	581
Algemeen totaal .	1260	„	272	988

Voor de akte in de vrije en orde-oefeningen der gymnastiek werden geëxamineerd:

in 1891	4099	cand.,	van	wie	2860	slaagden.
„ het voorjaar van 1892 .	1628	„	„	„	1189	„
„ het najaar van 1892 .	3605	„	„	„	2806	„
„ 1893	819	„	„	„	616	„
„ 1894	424	„	„	„	333	„
„ 1895	617	„	„	„	485	„
„ 1896	629	„	„	„	502	„
„ 1897	784	„	„	„	603	„
„ 1898	1194	„	„	„	906	„
„ 1899	1306	„	„	„	956	„
„ 1900	1232	„	„	„	976	„
„ 1901	1370	„	„	„	1011	„

in 1902	1395 cand.,	van	wie	1004	slaagden.
,, 1903	1264 ,,	,,	,,	1002	,,
,, 1904	1312 ,,	,,	,,	1040	,,
,, 1905	1167 ,,	,,	,,	893	,,

Met betrekking tot den uitslag dezer examens is door de examen-commissiën het volgende medegedeeld.

Breda.

Evenals in het vorige jaar was ook nu weder de uitslag voor de vrouwelijke candidaten gunstiger dan voor de mannelijke.

De Commissie meent de oorzaak daarvan te moeten toeschrijven aan de ernstiger voorbereiding van eerstgenoemde candidaten.

De heeren-leden der Commissie constateerden als voornaamste tekortkomingen der mannelijke candidaten:

1°. geen voldoend overzicht en geen behoorlijke verdeeling van de leerstof over de verschillende klassen. Meestal werd de stof veel te ingewikkeld gekozen en daardoor niet beantwoordend aan het doel: weinig geestes- en veel lichamelijken arbeid;

2°. de plaats der candidaten vóór de klasse werd veelal slecht gekozen, zoodat het soms was of maar een deel der klasse onderwijs ontving;

3°. de leertoon liet dikwijls veel te wenschen over en was dan vaak zoodanig, dat de leerlingen den indruk verkregen, alle oefeningen even slecht te hebben uitgevoerd.

Dat zij ook dikwijls zich inspanden om goed te werken, werd zelden opgemerkt.

De dames-leden vonden bij de vrouwelijke candidaten dikwijls gebrek aan kennis van het verschil tusschen vrije oefeningen van de plaats voor jongens en meisjes. Ook de kennis der spelen voor jongens en meisjes liet bij vele candidaten te wenschen over, evenals die van het gebruik van het springtouw in de verschillende klassen.

Over het algemeen meent de Commissie dat het wenschelijk ware, dat de leeftijd voor de toelating tot het examen bij de wet werd vastgesteld.

Thans worden vooral vrouwelijke candidaten van *te* jeugdigen leeftijd naar het examen gezonden. Deze jonge meisjes zijn over het algemeen theoretisch goed ontwikkeld, doch zij

missen de ervaring en het zekere optreden voor de klasse, dat de onderwijzeres kenmerkt.

Rotterdam.

Het doet de Commissie genoegen te kunnen constateeren, dat over het algemeen de candidaten goed onderlegd waren en blijk gaven van voldoende voorbereiding.

Echter liet bij sommige vrouwelijke candidaten de bekendheid met de leerstof voor den eersten leerkring te wenschen over, wat te meer te betreuren is, omdat veelal aan onderwijzeressen het onderwijs in het eerste en tweede leerjaar wordt opgedragen; ook schijnt aan sommige inrichtingen niet veel werk gemaakt te worden van oefeningen met het lange en korte springtouw, hoewel die — goed geleid — voor de meisjes als eene nuttige en aangename afwisseling van de overige vrije oefeningen zijn te beschouwen.

Het meerendeel der afgewezen candidaten behaalde, zoowel voor de practijk als voor de theorie, een onvoldoend cijfer.

Ook nu weer meent de Commissie te moeten vermelden, dat er enkele candidaten waren, die zich op te jeugdigen leeftijd aan dit examen onderwierpen. In verband hiermede zij het der Commissie veroorloofd, aan Uwe Excellentie mede te deelen, dat het haar wenschelijk voorkomt, dat voor het examen in de vrije en orde-oefeningen der gymnastiek een minimum leeftijd worde vastgesteld van 17 jaar. Dan zal men er toe komen als regel te stellen, dat de kweekelingen van het 4de leerjaar zich aan dit examen onderwerpen, niet die uit het derde en tweede; verkeerd wordt nl. geacht, dat er tusschen het behalen der akte en het optreden als onderwijzer(es) voor tal van kweekelingen meer dan een jaar, voor sommigen meer dan twee jaar verloopt; bovendien meent de Commissie, dat vooral voor dit vak eene langere practische voorbereiding, waardoor opzettelijke examenstudie als huiswerk vrijwel overbodig wordt, van het grootste belang is.

Haarlem.

Hoewel de uitslag der examens, waarbij $72\frac{1}{2}$ % der mannelijke en 67 % der vrouwelijke candidaten slaagden, niet

ongunstig genoemd mag worden, was toch over het algemeen de indruk, dien de Commissie van de kennis en bovenal van de bekwaamheid der candidaten ontving, niet zeer bevredigend.

De leerstof was over het algemeen meer gememoriseerd dan bestudeerd en dit liet zich meermalen, vooral bij het practisch gedeelte van het examen, gevoelen.

In den regel bleek dit al dadelijk bij het opstellen der leerlingen voor de uitvoering van oefeningen. Slechts weinigen candidaten ging dit vlug en gemakkelijk af en veelal kwam men zelfs na veel tijdverlies slechts tot eene gebrekkige opstelling. Het gebeurde niet zelden, dat daarbij door den examinator moest worden ingegrepen om groote verwarring te voorkomen.

Bij de vrije- en gereedschapsoefeningen liet het voordoen te wenschen over wat flinkheid en juistheid van beweging betreft, — terwijl ook niet werd gelet op de richtige uitvoering van het bevel met de zorg en de nauwkeurigheid, welke van eenen onderwijzer, die zijne klasse goed in het oog behoort te houden, mag verwacht worden. Daarbij ontbrak het dikwerf aan opgewektheid bij leertoon of bevel.

. Niet zelden bleek der Commissie dan ook, dat veelal de tijd van voorbereiding te kort was geweest. Zoo bleek verscheidene malen, na afloop van het examen, dat de candidaat slechts enkele (3 en 5) weken een cursus had bijgewoond.

Het verdient geene aanbeveling om, gelijk dit jaar wel geschiedde, de kweekelingen van het 3de studiejaar te laten opgaan tot het examen, zoodat dus, de als normaal te beschouwen opleiding tot ongeveer de helft van den tijd wordt teruggebracht.

Een belangrijk onderdeel van het vak, het spel, was dikwijls gebrekkig of niet bekend bij de candidaten.

Vooral deed zich dit gebrek gevoelen bij de vrouwelijke candidaten, terwijl voor de onderwijzers toch zekere bekendheid met kinderspelen, zoodat zij ze gemakkelijk kunnen doen uitvoeren, vereischt is.

Zwolle.

Wat de theoretische kennis der candidaten betreft, deze was in de meeste gevallen voldoende en daarboven; slechts

aan drie candidaten werd een onvoldoend cijfer 4 toegekend. Omtrent de practische oefeningen der vrouwelijke candidaten merkt de Commissie op, dat over het algemeen het onderwijs niet van *aanschouwing* uitging, maar een lang verhaal steeds de inleiding was bij het doen uitvoeren der oefeningen.

Bij vele candidaten werden het touwtje springen en de stokoefeningen van de plaats het minst goed onderwezen; ook de plaats, door den candidaat bij vrije oefeningen van de plaats ingenomen, was veelal verkeerd, zoodat alle leerlingen zich moesten omdraaien om den onderwijzer te kunnen zien. Tot groote moeilijkheden bleek aanleiding te geven het afwisselen van twee verschillende oefeningen, evenals de keuze der oefeningen, die in ééne les bij elkaar behooren. Ook werd opgemerkt, dat vele candidaten bij het commandeeren zelf te veel leven maakten door bijv. in de handen klappen èn tellen, of tellen en met den stok tikken, waardoor de rumoerigheid in de zaal noodeloos werd vermeerderd. Wat aangaat de practijk der mannelijke candidaten werd opgemerkt, dat de bedrevenheid en het uitvoeren der oefeningen met een jongensklasse beter beoefend bleek te zijn dan die met een meisjesklasse. Ook liet hun voordoen voor de klasse dikwijls te wenschen over, waarvan het natuurlijk gevolg was, dat de oefeningen door de leerlingen slecht werden uitgevoerd.

Groningen.

Over het algemeen gaven de mannelijke candidaten bij het onderzoek de bewijzen, dat hun kennis vrij voldoende was, voor zoover de theorie betrof; de practijk liet bij velen veel te wenschen over. Bij de afgewezen mannelijke candidaten was de minder gewenschte uitslag grootendeels te wijten aan te weinig oefening in het leiden eener klasse bij dit vak. De practische oefeningen deden duidelijk uitkomen het gemis aan een juist inzicht van de verdeeling der leerstof over de onderscheidene leerjaren. Enkele mannelijke candidaten toonden, dat de practische oefeningen met stokken hun wel bekend waren, doch dat zij er zich practisch zelden of nooit mede hadden beziggehouden. Enkele candidaten bleken geen aanleg te hebben tot het behoorlijk uitvoeren der gymnastische oefeningen; de bewegingen werden dan zóó onbeholpen voor-

gedaan, dat het geen gymnastische bewegingen mochten heeten. Sommigen openbaarden gemis aan maatgevoel, waardoor de rytmische beweging, bepaald noodzakelijk bij het doen van gymnastische oefeningen, verloren ging en de klasse in wanorde kwam. Bij het doen van gymnastische passen voor meisjes bleven de mannelijke candidaten veelal beneden het middelmatige, hetgeen te meer te betreuren valt, omdat daardoor voor deze candidaten een groot deel der oefeningsstof voor meisjes wegvalt.

Ook bij de ordeoefeningen gaven de mannelijke candidaten dikwijls blijken, de klasse niet naar behooren te kunnen opstellen voor de vrije oefeningen; de opstelling moest veelal slordig heeten. Een gunstige uitzondering maakten enkele candidaten, wien het praedicaat „zeer goed" kon worden toegekend.

De damesleden der Commissie betreuren, dat, naast vele geëxamineerden, die een eens gekozen thema keurig afwerkten en afwisselden, er nog altijd velen waren, die van den hak op den tak sprongen, nu eens eene vier-, dan weer eene tweedeelige oefening opgaven, bij de eene oefening twee, bij de andere drie tusschentellen gebruikten, enz., zonder daarvoor eenige reden te kunnen aangeven. Alweder maakten zij de opmerking, dat door de vrouwelijke candidaten de rompbewegingen niet zoo goed beoefend waren als die met de ledematen. Eenigen waren onbekend met en onbedreven in de oefeningen met het korte en het lange springtouw, handgereedschappen, die toch in het examen-programma genoemd worden en, met het oog op de geringe kosten, welke de aanschaffing ervan vereischt, binnen het bereik van alle scholen liggen. Het kunnen uitvoeren der leerstof is wel bij geen andere oefening zóó noodzakelijk en die eisch mag niet te hoog heeten voor meisjes-leerlingen van kweekscholen en normaallessen.

Van het spelen schijnt bij de opleiding over het algemeen niet veel werk te worden gemaakt. Meermalen kon een candidate een zelf door haar gekozen spel niet aan de kinderen onderwijzen en bleek bij navraag, dat zij het spel slechts bij name kende.

Dat les geven iets anders is dan het louter geven van een bevel, ontdekten velen eerst, als den leerlingen de eene of andere hun onbekende oefening moest onderwezen worden of

eene bekende, meer samengestelde oefening niet terstond vlotte. Met voordoen en nog eens voordoen alleen wordt de beweging niet het eigendom der leerlingen.

Het wil de Commissie voorkomen, dat het velen candidaten vaak aan eene geschikte gelegenheid ter opleiding, vooral voor het practische gedeelte van het examen, ontbreekt.

Venlo.

Het examen der vrouwelijke candidaten mocht bevredigend worden genoemd. Van de 72 opgekomen candidaten slaagden 62 of 86 pct. Toch kon het eindcijfer 9 slechts eenmaal worden toegekend. Over het algemeen liet de practijk nog te wenschen over. Wel beschikten de meeste candidaten over voldoende oefeningsstof, doch een les geven met geleidelijke opklimming in moeilijkheid, kreeg men slechts zelden te zien. De kennis der theorie was in de meeste gevallen voldoende. Op vragen, waarbij zij zelf moesten denken, bleven de candidaten meestal het antwoord schuldig. De jeugdige leeftijd van velen zal daaraan wel niet vreemd zijn geweest. Het ware te wenschen, dat ook voor deze eveneens een minimum leeftijd kon worden vastgesteld. Waar men candidaten, 15 jaar oud, te examineeren krijgt, staat te duchten, dat velen haar kennis van vak *j* min of meer kwijt zullen zijn geraakt, wanneer zij het examen voor onderwijzeres gaan afleggen, en, na slagen, in de gelegenheid zullen worden gesteld, vak *j* aan hare leerlingen te onderwijzen.

De eigen werkzaamheid, welke daarin bestond, dat de zes candidaten oefeningen moesten uitvoeren op het commando van eene der damesleden, was bij alle candidaten voldoende, bij velen vrij goed, bij sommigen goed of zeer goed.

Met betrekking tot de examens der mannelijke candidaten mag worden gezegd, dat, hoewel de toegekende cijfers niet schitterend waren, de uitslag gunstig is te noemen. Voor een gedeelte meende men dit te moeten toeschrijven aan het dubbele onderzoek naar de practische bekwaamheid der candidaten. Was bij de morgenles het cijfer slechts even voldoende of onvoldoende, dan veranderde dit bij de namiddagles meestal in het voordeel van den candidaat en kon hem bij den eisch van *eenige* bedrevenheid, een *voldoend* cijfer niet worden onthouden.

Het aantal candidaten, beneden 17 jaar, was, in het belang van het onderwijs, kleiner dan vroeger.

Opstellingen waarbij de leerlingen tijdens het uitvoeren van vrije- en gereedschapsoefeningen door de omgeving worden gehinderd, het weglaten van rompbewegingen bij de oefeningsstof, afwisseling van orde- en vrije- of gereedschapsoefeningen zonder overeenkomst in maat of tempo, onvoldoende verklaring van spelen en het weinig gebruikmaken van het springtouw als oefeningsmateriaal, kunnen als de meest voorgekomen tekortkomingen worden aangemerkt.

Ook ditmaal kwamen de bewegingsspelen niet altijd tot hun recht. Wel bleken de spelregels bekend, maar het onderwijzen daarvan bleek veelal gebrekkig te zijn.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Vrijdag 1 Februari 1907, n°. 27.

N°. 2.

VERSLAG *van het Vijfde Internationale Congres voor Verzekeringswetenschap, van* 10—15 *September* 1906 *te Berlijn gehouden.*

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Ondergeteekenden, bij Koninklijk besluit van 19 Maart 1906 n°. 54, benoemd tot vertegenwoordigers der Regeering op het Vijfde Internationale Congres van Verzekeringswetenschap, van den 10den tot den 15den September te Berlijn gehouden, hebben de eer u een verslag van het aldaar behandelde aan te bieden.

De vergaderingen hadden plaats in het gebouw van den Rijksdag. Behalve het Duitsche rijk en Pruisen waren nog de volgende landen officieel vertegenwoordigd: Argentinië, België, Chili, Denemarken, Frankrijk, Hongarije, Italië, Japan, Mexico, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk, Rusland, Spanje, Zweden, Zwitserland en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika.

Het congres werd den 10den September geopend door den ondervoorzitter van het bestuur van het Comité Permanent des congrès internationaux d'actuaires, den heer A. Bégault, uit Brussel. Deze deelde mede dat de voorzitter, de heer O. Lepreux, door ziekte verhinderd was te komen, begroette de aanwezigen, wees op de groote verdiensten die Duitschland zich op verzekeringsgebied had verworven en stelde voor tot president van het congres dr. F. Hahn, uit Maagdenburg, en tot algemeenen secretaris prof. A. Manes, uit Berlijn, te benoemen. De vergadering vereenigde zich met dit voorstel en benoemde verder onder-voorzitters en secretarissen uit de verschillende landen. Voor Nederland werd gekozen als onder-voorzitter dr. M. C. Paraira, als secretaris de heer P. R. Mees.

De voorzitter dr. Hahn sprak een woord van welkom tot de deelnemers, die van heinde en verre ten getale van eenige honderden waren opgekomen.

De heer Wermuth, Unterstaatssecretär im Reichamt des Innern, begroette daarop de aanwezigen, in de eerste plaats uit naam van den Duitschen Keizer, verder ook uit naam van den rijkskanselier von Bülow en van den eere-president van het congres graaf von Posadowsky-Wehner, welke laatste met verlof in het buitenland vertoefde. In diens plaats en als vertegenwoordigers van besturen van instellingen van den Staat waren een aantal hooggeplaatste ambtenaren van het Rijk en van de Bondsstaten aanwezig, die meerendeels als leden van het organisatie-comité rechtsstreeks aan de voorbereiding van het congres hadden medegewerkt. Het „Kaiserliche Aufsichtsamt für Privatversicherung" het „Reichs-Versicherungsamt" en het „Statistische Amt" hadden den leden omvangrijke verhandelingen aangeboden. Spreker was er van overtuigd, dat de besprekingen, die in deze week zouden plaats hebben, van veel nut zouden zijn voor de praktijk. Hij betuigde namens de Regeering zijn dank, dat de belangrijke vraagpunten betreffende de volksverzekering en de kinderverzekering aan de orde waren gesteld en hoopte, dat de beraadslagingen tot bloei van het verzekeringsbedrijf en tot heil der menschheid zouden strekken. Hij voegde aan zijne in de Duitsche taal uitgesproken rede den volgenden Franschen welkomstgroet toe: „Messieurs! Au nom de sa Majesté l'Empereur et Roi, mon auguste souverain, je vous souhaite très cordialement la bienvenue en Allemagne. Je suis sûr que vos délibérations sont pénétrées de l'esprit d'une science, qui, n'ayant pour but que l'exploration de la vérité et des lois éternelles qui regissent l'humanité entière, ne connaît pas les frontières séparant les différentes nations."

De voorzitter vond hierin aanleiding het congres voor te stellen een telegram van dankbetuiging voor de betoonde belangstelling te zenden aan den Duitschen Keizer en tevens op Zijne Majesteit een „Hoch" uit te brengen. Aldus geschiedde.

Daarna houdt de voorzitter een redevoering. Na de officieele plichtsplegingen — dankbetuigingen aan Rijksbestuur en Bondsregeeringen, aan buitenlandsche Regeeringen, die vertegenwoordigers hebben gezonden, aan de vereenigingen van actuarissen, in het bijzonder aan de oudste en eerwaardigste onder deze, namelijk het Institute of Actuaries en de Faculty of Actuaries, aan het Comité Permanent enz. — weidt hij vooral uit over het karakter van de Duitsche vereeniging voor verzekeringswetenschap, dat zoozeer afwijkt van dat der zustervereenigingen in

andere landen. Terwijl toch bij die andere instellingen onder de verzekeringswetenschap in hoofdzaak wordt verstaan de wiskundige wetenschap, en de leden dus in de eerste plaats wiskundigen zijn, neemt de Duitsche vereeniging onder de verzekeringswetenschap ook op de medische, de juridische en de oeconomische wetenschappen, voor zoover zij betrekking hebben op verzekering. Behalve wiskundigen zijn dus ook geneesheeren, rechtsgeleerden en staathuishoudkundigen leden van de vereeniging. Ten gevolge van de ruime opvatting van haar taak heeft de vereeniging een grooten omvang gekregen. Vooreerst hebben 135 lichamen — waaronder de voornaamste particuliere maatschappijen en de openbare instellingen van alle takken van verzekering — zich als leden bij haar aangesloten, bovendien telt zij nog een duizendtal persoonlijke leden.

Daardoor vormt de vereeniging een neutralen grondslag, waarop de deskundigen van de Regeeringsinstellingen, van het particuliere bedrijf en de geleerden, die van verzekering eene studie maken, elkaâr ontmoeten om door onderlinge besprekingen, door het samenstellen en publiceeren van wetenschappelijk werk, door het hechten van een band tusschen personen van uiteenloopenden werkkring, het uitgebreide veld der verzekeringswetenschap te ontginnen en te bebouwen.

Wanneer de vereeniging zich uitsluitend de beoefening der verzekeringswiskunde ten doel had gesteld, zou zij nooit de belangstelling en het vertrouwen der Regeering in die mate hebben gewonnen als thans het geval blijkt te zijn en als trouwens ook reeds is gebleken in 1903, toen de vereeniging gekend werd in de samenstelling van een wetsontwerp over het contract van verzekering. Juist door de innige aanraking van wetenschap en bedrijf ontstaat een wisselwerking, die voor praktijk en theorie beide vruchten afwerpt; de theorie geeft wenken, raadgevingen, waarschuwingen aan de praktijk, maar vindt op haar beurt in de uitkomsten van de praktijk uitgangspunten voor nieuwe wetenschappelijke onderzoekingen.

Op dit congres toont zich de vereeniging alleen van de actuarieele, dus van de wiskundige zijde en daarom kan spreker met volle recht beweren, dat het 5de congres zich volkomen aan de vorige congressen aansluit, al zijn ook vele bijdragen in de reeds gepubliceerde reeks van ingekomen verhandelingen afkomstig van personen, die buiten de rij der actuarissen staan. Het congres voor de verzekeringsgeneeskunde, dat in deze zelfde dagen, in deze zelfde stad, gehouden wordt, is niet saamgesmolten met het congres voor de verzekeringswiskunde. Dit neemt niet weg, dat op één der dagen de leden van het andere

congres zijn uitgenoodigd met de leden van dit congres te vergaderen, ter behandeling van problemen, die tot beider gebied behooren, namelijk de vraagpunten betreffende de verzekering van onthouders van sterken drank, de verzekering van personen die aan de bereiding van alcoholische dranken verbonden zijn en de verzekering van vrouwen.

Ten slotte wijst spreker op het groote nut der internationale congressen; alleen door die internationale wisselwerking kunnen de verschillende afdeelingen der verzekeringswetenschap tot den hoogsten graad van ontwikkeling worden gebracht.

Deze redevoering werd in korte trekken in de Fransche en in de Engelsche taal weergegeven. Zoo werd later ook alles wat op het congres in één van de 3 talen, Fransch, Duitsch of Engelsch werd uitgesproken, telkens nog eens in het kort in de twee andere talen medegedeeld. Te betreuren is het zeker, dat zoo iets nog noodig moest worden geacht, want al dat vertalen, al geschiedde het ook op voortreffelijke wijze door de heeren Bellom (Fransch), Richmond (Engelsch) en dr. Brendel (Duitsch), nam veel tijd in beslag, die geschikter aan een uitgebreide discussie over de verschillende belangrijke vraagpunten had kunnen zijn besteed.

Na den voorzitter verkreeg prof. Elster het woord om de congresleden namens den Pruisischen „Kultusminister" te begroeten. Hij herinnerde aan het feit, dat het juist 100 jaar geleden was, dat in Duitschland een vergeefsche poging gedaan werd, een levensverzekeringmaatschappij op aandeelen in Hamburg op te richten. Eerst met de oprichting van de Lübecker levensverzekering-bank en van de Gotha, in 1828/29, kan men zeggen dat de geschiedenis van het levensverzekeringsbedrijf in Duitschland een aanvang neemt. Hij wijst op de groote ontwikkeling, die dat bedrijf in den verderen loop der 19de eeuw heeft gekregen, en vooral ook op het groote aandeel, dat de Staat door zijne wetten op de verzekering der werklieden in de verspreiding en uitbreiding van de verzekering heeft gehad. Maar spreker wees er met nadruk op — en de vergadering gaf luide hare instemming hiermede te kennen — dat men nooit moest vergeten, dat het vermoeiende pionierswerk in dezen toch door de particuliere verzekeringsinstellingen was verricht. En verder moest ook niet uit het oog worden verloren, dat het groote succes van deze ondernemingen hieraan was toe te schrijven, dat van den beginne af de praktijk in nauwe betrekking had gestaan tot de theorie. Zonder de theorie zou men er niet zijn gekomen. De theorie als overtollig beschouwen is — om met den Franschen wijsgeer en staatsman Royer-Collard

te spreken — hetzelfde als de pedanterie hebben te beweren, dat het niet noodig is te weten wat men zegt, als men spreekt en wat men doet, als men handelt.

Hiermede waren de officieele redevoeringen ter opening van het congres geëindigd. Nog werd ten slotte het woord gevoerd door enkele vertegenwoordigers van buitenlandsche regeeringen, bevriende genootschappen of instellingen, waarna de openingszitting werd gesloten.

Des namiddags ving het congres zijne eigenlijke werkzaamheden aan.

Het wetenschappelijk programma onderscheidde twee categorieën van onderwerpen: A. Onderwerpen waarvan verwacht werd dat zij tot discussie aanleiding zouden geven. B. Onderwerpen waarover eenvoudig rapporten waren ingediend die alleen op verlangen van de congresleden aan discussie zouden worden onderworpen.

De onderwerpen van groep A waren:

I. *De volksverzekering, in het bijzonder de verzekering van kinderen.*

(Inrichting der volksverzekering in de verschillende landen. Wettelijke bepalingen omtrent kinderverzekering in de verschillende landen. Voorstellen tot verbetering van het bedrijf der volksverzekering).

II. *De behandeling der extra premie voor verhoogde risico's.*

(Welke methoden worden in de verschillende landen gevolgd om de extra-premiën voor verhoogde risico's, oorlogsrisico's, enz. bij de reserve in rekening te brengen).

III. *Sterftetafels voor renteverzekeringen.*

(Moeten de sterftetafels bij dadelijk ingaande lijfrenten dezelfde zijn als bij uitgestelde lijfrenten en bij overlevingsrenten?)

IV. *a. De verzekering van onthouders van sterken drank;*

b. de verzekering van personen die in de bereiding van of den handel in alcoholhoudende dranken een middel van bestaan vinden.

(Voorwaarden van verzekering voor zulke personen. De sterfte onder hen. Ondervinding betreffende deze verzekeringen).

V. *De verzekering van vrouwen.*

(Onder welke voorwaarden worden in de verschillende landen de vrouwen verzekerd? Welke ondervinding heeft men met de verzekering van vrouwen opgedaan? Welke sterftetafels komen in aanmerking voor verzekering van vrouwen? Worden extra premiën geheven, zoo ja, in welken vorm?)

VI. *De belastingen op de verzekering.*

(Rapport over de bestaande belasting in de afzonderlijke landen. Belasting van buitenlandsche maatschappijen. Op welke wijze is het mogelijk overeenstemming te brengen tusschen de

belangen van den fiscus, van de verzekeringsmaatschappijen en van de verzekerden?)

De onderwerpen van groep B luidden:

VII. *De grenzen waar binnen verzekering mogelijk is.*

(Welke soorten van verzekering hebben ethische en maatschappelijke waarde? Welke soorten van verzekering zijn niet te exploiteeren, en moeten zoo mogelijk worden verboden? Kan er een grens worden vastgesteld aan de mogelijkheid om eene verzekering te exploiteeren?)

VIII. *Rapport over de vorderingen van het sterfteonderzoek.*

IX. *De afronding van sterftetafels.*

X. *Rapport over den vooruitgang op het gebied van het onderwijs in de verzekeringswetenschap.*

XI. *Rapport over de vorderingen op het gebied van de wetgeving op de verzekering.*

XII. *De technische hulpmiddelen die in de afzonderlijke landen worden toegepast.*

(Verslag over de rekenmachines, die in de verschillende landen in gebruik zijn).

XIII. *Voorstellen tot het brengen van eenheid in de wettelijke voorschriften betreffende het Staatstoezicht.*

Over al deze onderwerpen waren uit de verschillende landen rapporten ingediend, wat de onderwerpen van groep A betreft, ten getale van 60, en wat die van groep B betreft ten getale van 40.

Bovendien waren nog zes „Festschriften” van het „Kaiserliche Aufsichtsamt” het „Reichsversicherungsamt” en het „Kaiserliche Statistische Amt” den congresleden aangeboden.

De 100 rapporten, benevens uittreksels uit de „Festschriften”, vormden den inhoud van twee deelen verhandelingen van resp. 820 en 748 bladzijden, die den leden van het congres reeds een maand te voren waren toegezonden. Een derde deel is thans in bewerking en zal vermoedelijk nog vóór het einde van dit jaar verschijnen; het zal o. a. de rapporten, die na den daarvoor gestelden termijn waren ingekomen en bovendien een verslag over het op het congres verhandelde bevatten. 1)

Aan de voorbereiders van dit congres is dus gelukt, wat bij vorige congressen onmogelijk scheen, namelijk de leden in staat te stellen vóór den aanvang van het congres kennis te nemen van de ingediende rapporten, zoodat ieder zorgen kon behoorlijk geprepareerd op het congres te komen. Te verwachten was het

1) Dit derde deel is ons onlangs toegezonden.

dus, dat men van dit voordeel zou gebruik maken door bij ieder te behandelen onderwerp onmiddellijk tot de discussie over te gaan; dit was te eer te verwachten, daar elk in één der drie moderne talen gesteld rapport gevolgd werd door een kort overzicht van den inhoud in de twee andere talen.

Toch is dit niet het geval geweest. Bijna elk rapport werd, zooals reeds hierboven is gezegd, op het congres nog eens door of namens den schrijver toegelicht en die toelichting werd weder in de andere twee talen overgebracht.

Wij zullen hier thans een overzicht laten volgen van de ingediende rapporten. Uit den aard der zaak kan het slechts een zeer beknopt overzicht zijn, waarbij alleen de belangrijkste punten of opmerkingen ter sprake kunnen komen.

I. *Volksverzekering, in het bijzonder kinderverzekering.*

Hierover waren rapporten uitgebracht door de heeren L. François (Brussel), A. Hostrup (Kopenhagen), prof. W. Lexis (Göttingen), J. Wendt (Berlijn), prof. H. Bleicher (Frankfort), M. Bellom (Parijs), A. Quiquet (Parijs), F. Schooling (Londen), J. M. Vaz Dias (Amsterdam) en F. L. Hoffman (Newarks).

Ia. François noemt als kenmerken van de volksverzekering:

1. de betaling van een kleine premie (klein, doordien het verzekerd bedrag gering is), in wekelijksche termijnen;

2. de verzekering wordt gesloten, zonder dat er geneeskundig onderzoek plaats heeft.

Dit laatste maakt het wenschelijk algemeene sterftetafels te gebruiken en in het contract bepaalde voorwaarden in te lasschen om tegen bedrog van de zijde van den verzekerde gedekt te zijn. In het algemeen wordt een wachttijd voorgeschreven gedurende welken de verzekerde som niet wordt uitgekeerd; voor het overlijden ten gevolge van een ongeluk worden bijzondere bepalingen gemaakt.

De betaling der premie in kleine termijnen verhoogt de administratiekosten; het incasseeren moet dus op zoo eenvoudig mogelijke wijze plaats hebben. Als het beste stelsel wordt dat van de „Victoria” in Berlijn aanbevolen, namelijk uitgifte van kaarten met 52 coupons, die afgescheurd kunnen worden en als quitantie dienst doen. Dientengevolge bedragen bij die maatschappij de kosten slechts 30 pct. van de geïncasseerde premiën, terwijl die kosten bij de meeste Belgische en eenige jonge Engelsche maatschappijen, die vakjes in een quitantieboekje door den agent doen afstempelen, minstens 40 pct., maar somtijds zelfs meer dan 60 pct. bedragen.

Bij toepassing van het door de „Victoria” gevolgde stelsel is

de contrôle bijna automatisch te regelen en is het onnoodig een uitgebreiden inspectiedienst te organiseeren. Het maakt het gebruik van tarieven noodzakelijk, waarin niet de premie voor een bepaald kapitaal, maar het kapitaal voor een vaste premie wordt opgegeven; dat geeft trouwens in het geheel geen bezwaar.

Wat de kinderverzekering betreft, deze vormt een noodzakelijke aanvulling van de volksverzekering. Evenwel, de wetgever verzet zich somtijds daartegen. Zoo mogen in Frankrijk sedert 1904 geen kinderen beneden 12 jaren voor een uitkeering bij overlijden worden verzekerd. En bij de Belgische Kamers is een ontwerp-wet ingediend, waarbij 5 jaar is vastgesteld als de leeftijd waaronder geen kind mag worden verzekerd. Men schijnt te vreezen, dat verzekeringen op jonge kinderen een verhooging van de kindersterfte ten gevolge hebben; maar die vrees is niet gemotiveerd, zooals de rapporteur met statistieken aantoont. De Staat moest juist het verzekeren van kinderen aanmoedigen, maar er het noodige toezicht op uitoefenen.

Ib. Hostrup deelt mede, dat in Denemarken de volksverzekering eerst sedert 10 jaren bestaat. In 1897 werden bij een in 1896 opgerichte maatschappij tarieven ingevoerd met wachttijd en zonder geneeskundig onderzoek. De grondslag was de sterftetafel van de mannelijke bevolking der Deensche steden (1870—1890), met een rentevoet van $1^3/_4$ pct. per half jaar. Opslag 35 à 40 pct. van de netto-premiën. De premie wordt wekelijks betaald; in geval van invaliditeit heeft staking van premiebetaling plaats.

Ofschoon kinderverzekeringen (Kapitaal bij overlijden) niet in Denemarken verboden zijn, worden zij toch weinig gesloten; tot misbruiken geven zij geen aanleiding.

Ic_1. Lexis bericht, dat volksverzekering als afzonderlijk bedrijf in 1882 (door de „Friedrich Wilhelm") krachtig is aangepakt. Tegenwoordig zijn er 15 maatschappijen die dit bedrijf uitoefenen, voor het grootste deel zijn het maatschappijen op aandeelen. De gewone kenmerken der volksverzekering worden niet altijd vereenigd aangetroffen. Zoo zijn er maatschappijen die tot 10 000 Mark verzekerd bedrag aannemen, andere eischen voor bepaalde soorten van verzekering toch wel een geneeskundig onderzoek. Worden meestal weekpremiën geheven, sommige maatschappijen heffen ook maandpremiën en één maatschappij int zelfs de premie elke drie maanden.

Sedert 1898 is zoowel het aantal polissen als het verzekerd bedrag verdubbeld. Bij 14 maatschappijen bedroeg op het eind van 1904 het aantal polissen in totaal ruim 5 millioen, met een verzekerd kapitaal van 924 millioen mark.

In het algemeen wordt den verzekerden aandeel in de winst toegestaan; zelfs maatschappijen, die dat oorspronkelijk niet deden, zijn er later toe overgegaan. Maar die winst wordt niet dadelijk uitgekeerd; sommige maatschappijen laten die winst met interest oploopen en keeren ze op het oogenblik van het overlijden uit; andere beschouwen de winst van ieder jaar als eene storting in eens voor eene verzekering van dezelfde soort als de oorspronkelijke. Weer andere vervangen het aandeel in de winst door eene periodieke verhooging van het verzekerd bedrag, bijv. na 10 jaren met 10 pct., daarna om de 5 jaren met 5 pct.

Waar geen geneeskundig onderzoek plaats heeft, is òf een wachttijd voorgeschreven, òf als grondslag voor de premieberekening een sterftetafel voor de geheele bevolking genomen. De bepalingen betreffende den wachttijd loopen sterk uiteen, maar in elk geval wordt zelfs bij overlijden in het eerste verzekeringsjaar iets uitgekeerd.

Ondanks de weglating van het geneeskundig onderzoek is de waargenomen sterfte doorgaans gunstiger dan de verwachte en blijft ook het werkelijk uitgekeerde bedrag beneden de raming.

De winst op dien rentevoet is gewoonlijk gering. De werkelijk gekweekte interest is meestal nog boven de 4 pct., terwijl bij de berekening der reserve een rentevoet van $3^1/_2$ pct. is aangenomen. Maar de reserve is bij volksverzekeringen een kleiner deel van de ontvangen premiën dan bij groote verzekeringen, en daardoor bedraagt de winst op de belegging slechts 2 à 3 pct. van de premiën.

De hoofdbron van winst is in den opslag gelegen. Maar juist doordien op de netto-premiën reeds een hooge opslag wordt gelegd voor administratie- èn andere kosten en zij daarna nog voorzien worden van een opslag voor winst, worden de bruto-premiën bijzonder hoog. De opslag is dikwijls 60 à 80 pct. van de netto-premiën. Het is dus van groot belang dat de kosten, vooral die van het incasseeren. worden verminderd; de rapporteur meent, dat besparing van kosten hierin zou kunnen worden gevonden, dat men groote verbruiksvereenigingen of vakvereenigingen of andere groote ondernemingen als tusschenpersonen tusschen de maatschappijen en de verzekerden zou laten optreden.

Ten slotte wordt gewezen op de wonde plek in het bedrijf der volksverzekering: de royatiën, die nog veelvuldig voorkomen ondanks het feit dat de maatschappijen tot bepaalde grenzen uitstel van premiebetaling toestaan. Slechts zeer enkele maatschappijen geven afkoop, maar alle geven een vrije polis. Toch bedraagt elk jaar de afneming van het verzekerd kapitaal

door royatie nog altijd meer — bij sommige maatschappijen zelfs veel meer — dan de helft van de totale vermindering.

In het nieuwe ontwerp van wet op het verzekeringscontract wordt het aan de maatschappijen overgelaten bij volksverzekeringen — in afwijking van de bepalingen betreffende de groote verzekeringen — de voorwaarden betreffende royatiën, vrije polis en afkoop zelf vast te stellen. Maar die voorwaarden zullen moeten worden onderworpen aan het oordeel van het Aufsichtsamt.

Ic_2. Wendt heeft het meer in het bijzonder over de verzekering van kinderen. In Engeland, de Vereenigde Staten van Noord-Amerika en Duitschland is de verhouding van het aantal verzekerde kinderen tot het totale aantal volksverzekeringen ongeveer dezelfde als die van het bestaande aantal kinderen tot de geheele bevolking.

De Duitsche maatschappijen sluiten geen gewone verzekeringen van kapitaal bij overlijden op kinderen, maar alleen gemengde verzekeringen met een duur van 10 tot 30 jaren. Geneeskundig onderzoek heeft niet plaats, maar er is een wachttijd, gewoonlijk van drie jaren, ingevoerd. Bij overlijden binnen drie jaren worden dan slechts de betaalde premiën teruggegeven. Het maximum van verzekerd bedrag is meestal 1500 mark.

Tot nu toe is er in Duitschland in geen enkel geval van veronachtzaming of mishandeling van kinderen, dat voor het gerecht is gebracht, reden geweest om te onderstellen dat de misdaad in verband stond met eene verzekering op het leven van het kind, en het aantal van die verzekeringen bedroeg toch sedert jaren meer dan 1$^1/_2$ millioen polissen. Dat neemt niet weg, dat in het aanhangige wetsontwerp verboden wordt dat de som, uit te keeren bij het overlijden van een kind, beneden den leeftijd van 7 jaar, meer zal bedragen dan strikt noodig is voor de kosten der begrafenis

Zich beroepende op de ondervinding acht de rapporteur dien beperkenden maatregel, waardoor de maatschappijen gedwongen zullen worden, hare tarieven en voorwaarden voor kinderverzekeringen geheel om te werken, uit den aard der zaak geheel overbodig.

Bij acht maatschappijen toch was de verwachting ten aanzien van het overlijden van verzekerde kinderen totaal 23587 met een verzekerd bedrag van 4 403 903 mark; in werkelijkheid waren die cijfers 12805 met 2 182 567 mark, dus respectievelijk 54,3 pct. en 49,4 pct. van de verwachting, m. a. w. de sterfte onder de verzekerde kinderen was slechts de helft van de totale sterfte der kinderen in Duitschland.

Bij de verzekeringen van volwassen personen was de verhouding

van de werkelijke tot de verwachte sterfte grooter dan bij kinderverzekeringen. Gemiddeld toch bedroeg van het 13de levensjaar af de sterfte $^3/_4$ van die onder de geheele bevolking. Daarbij doet zich nog het merkwaardige feit voor, dat in tegenstelling van hetgeen bij kinderverzekeringen wordt waargenomen, bij volwassen personen doorgaans (van het 27ste tot het 62ste levensjaar zelfs zonder uitzondering) de sterftekans, uit de verzekerde bedragen berekend, grooter is dan die welke uit het aantal polissen wordt afgeleid. Terwijl men dus bij kinderverzekeringen niet bevreesd behoeft te zijn voor misbruiken, is zulk een vrees bij verzekeringen op volwassen personen niet geheel uitgesloten. In ieder geval is uit de waarnemingen af te leiden, dat er bij volwassenen een selectie ten nadeele van de maatschappij plaats heeft, in dien zin, dat zij die zich niet sterk gevoelen, meer geneigd zijn hoogere premiën te betalen of tarieven met een langeren verzekeringsduur te kiezen, om daardoor een grooter verzekerd kapitaal te bereiken, dan de andere verzekerden.

Ic_3. Bleicher acht een hervorming van de volksverzekering gewenscht. Hij zet nog eens nader zijne meening daaromtrent uiteen, die hij reeds heeft uitgesproken in de brochure, getiteld „Volksversicherung", die in 1904 van zijne hand is verschenen. Die meening komt in het kort op het volgende neer.

Uit technisch oogpunt beschouwd, zal de volksverzekering in het algemeen beter en veiliger zijn toevertrouwd aan een groote maatschappij, dan aan kleine instellingen. Maar in de kringen, die het meest bij volksverzekering geïnteresseerd zijn, is men meestal van oordeel, dat hunne belangen beter behartigd worden door plaatselijke fondsen, liefst zelfs door vereenigingen van vakgenooten. Bleicher wil nu aan dat verlangen te gemoet komen, maar tevens de hoogere belangen der soliditeit in het oog houden, door aan die kleine fondsen wel is waar een zekere autonomie toe te staan, doch ze te gelijker tijd gezamenlijk te stellen onder de bescherming van een groote, wetenschappelijk ingerichte, instelling.

Dit denkbeeld uitwerkende, geeft hij in groote trekken weer, hoe die band tusschen de afdeelingen en de hoofdinstelling zal moeten zijn, opdat de belangen der verzekerden het meeste gebaat en de onkosten zooveel mogelijk beperkt worden.

Id_1. Bellom gaat na, welke sociale taak de onderlinge ondersteuningsfondsen te vervullen hebben in die landen, waar, zooals in Frankrijk, de volksverzekering niet evenals in andere landen op groote schaal door maatschappijen wordt uitgeoefend,

Id_2. Quiquet heeft het uitsluitend over de kinderverzekering in Frankrijk.

De Fransche maatschappijen zelve hebben altijd bijna stelselmatig verzekering van uitkeeringen bij het overlijden van kinderen geweigerd; aanvragen van dergelijke verzekeringen werden steeds als eenigszins verdacht beschouwd. Maar buitenlandsche maatschappijen, die vooral in het noorden van Frankrijk werkten, sloten wel dergelijke contracten. Er is toen enkele jaren geleden door de Académie de Médecine gewezen op het gevaar, dat daarin kon zijn gelegen, op de speculatie waartoe zulke verzekeringen aanleiding konden geven; het gevolg is geweest, dat den 8sten December 1904 een wet werd uitgevaardigd, waarbij verzekeringen op het leven van kinderen beneden 12 jaar verboden werden. (Uitgezonderd werden de wederverzekeringen van de betaalde premiën bij het overlijden van kinderen, die voor een uitkeering bij leven verzekerd waren).

Thans is een wetsontwerp aanhangig op het verzekeringscontract en daarin wordt de leeftijdsgrens op 15 jaar in plaats van op 12 jaar gesteld; wordt deze wet aangenomen, dan zal zij ook terugwerkende kracht hebben, waaromtrent in de wet wet van 1904 niets wordt bepaald.

Bij tontineverzekeringen kan de wederverzekering nog aanleiding geven tot verkeerde praktijken, zooals Quiquet aantoont bij bepaalde gevallen, die zich in de werkelijkheid hebben voorgedaan. Hij acht het daarom gewenscht, dat er wordt voorgeschreven, dat bij wederverzekering nooit meer wordt teruggegeven dan de betaalde premiën.

IE. Schooling bespreekt den toestand van de volksverzekeringen en in het bijzonder van de kinderverzekeringen, in Groot-Brittannië en Ierland. Volksverzekeringen kunnen daar gesloten worden:

1°. bij maatschappijen voor volksverzekering (industrial assurance companies;

2°. bij onderlinge fondsen (friendly societies);

3°. bij den Staat, die personen van 8 tot 65 jaar aanneemt voor een verzekerd bedrag van 5 tot 100 £.

De volksverzekering is er zeer populair. Bij maatschappijen en fondsen zijn in totaal bijna 32 millioen polissen van kracht, terwijl er bovendien nog wel 5 à 6 millioen leden van genootschappen en vereenigingen zijn, bij wier overlijden een zekere som aan de nabestaanden wordt uitgekeerd.

De rapporteur wijst er op, dat het aantal verzekerden iets geringer is, daar op één hoofd somtijds twee of zelfs meer verzekeringen worden gesloten.

Niet alleen in den omvang van het bedrijf is aanzienlijke vooruitgang waar te nemen, maar ook in de inrichting der

instellingen en in de voordeelen, die aan de verzekerden worden toegestaan. Deze vooruitgang en verbetering zijn niet aan het invoeren van desbetreffende wetten te danken, maar aan de omstandigheid, dat men het algemeen als wenschelijk heeft erkend de voorwaarden van de volksververzekeringen, voor zoover het met het eigenaardige karakter van dit bedrijf is overeen te brengen, met die van het gewone verzekeringsbedrijf gelijk te stellen.

Vrije polissen worden verleend, als de verzekering 5 jaren heeft bestaan. De grootste Engelsche maatschappij voor volksverzekering, de „Prudential", heeft die bepaling reeds 27 jaren geleden ingevoerd; er zijn dan ook thans meer dan een millioen vrije polissen bij die maatschappij van kracht. Afkoop wordt niet toegestaan; vrije polissen bevorderen de spaarzaamheid meer dan afkoop het zou doen. De kleine bedragen, die als afkoop zouden kunnen worden gegeven, zouden in de meeste gevallen spoedig improductief verbruikt zijn.

Het maximum van verzekerd bedrag op het leven van een kind is bij de wet op 6 pd. st. gesteld voor kinderen beneden 5 jaar en op 10 pd. st. voor kinderen van 5 tot 10 jaar. Deze beperking bestaat reeds 50 jaren. In den loop van die halve eeuw is de kinderverzekering sterk vooruitgegaan. Zoo zijn er van de 5 400 000 kinderen in Engeland en Wales, die in aanmerking kunnen komen om verzekerd te worden, bij de Prudential alléén reeds 2 530 000 verzekerd en bij de andere maatschappijen te samen is het aantal minstens zoo groot als bij de Prudential. (Het genoemde getal geeft niet alleen het aantal polissen aan maar ook het aantal kinderen, want op het leven van een kind worden geen twee of meer verzekeringen aangenomen). Men kan dus zeggen dat bijna alle kinderen, die daarvoor in aanmerking komen, ook verzekerd zijn.

In den loop van die 50 jaren is de sterfte onder de verzekerde kinderen van 0 tot 10 jaar sterker afgenomen dan de sterfte op andere leeftijden, zooals door den rapporteur uit statistische uitkomsten wordt aangetoond. En stelt men de sterftecijfers voor verzekerde kinderen tegenover die voor de kinderen van de geheele bevolking, dan valt de vergelijking ten gunste van de verzekerde kinderen uit.

Al deze feiten weerspreken de bewering als zouden de verzekerde kinderen verwaarloosd worden om door hun overlijden de verzekerde gelden machtig te worden. Reeds in 1854 heeft een commissie uit het Parlement op het ongegronde van deze bewering gewezen; en in het regeeringsrapport over de „friendly societies" in 1894 wordt geconstateerd, dat gedurende 40 jaren,

die er na de uitspraak van de commissie verloopen waren, millioenen kinderen verzekerd waren en dat de gevallen, waarbij van misdadige bedoelingen is gebleken, uiterst gering in aantal waren.

Ir. Vaz Dias acht den toestand, waarin de goed georganiseerde volksverzekering in Nederland verkeert, bevredigend, vooral als men let op den korten tijd gedurende welken zij bestaat en de moeielijkheden die zij in haar strijd tegen slecht georganiseerde instellingen, als vele begrafenisfondsen zijn, te overwinnen heeft. Ongeveer $1^3/_4$ millioen polissen zijn bij de volksverzekering ingeschreven, met een verzekerd bedrag van 140 000 000 gulden, gevende per polis een verzekerd bedrag van 80 gulden; per hoofd iets meer, daar velen meer dan eens verzekerd zijn.

Als grondslagen kan men voor volksverzekeringen dezelfde sterftetafels gebruiken als voor de groote verzekeringen, daar de sterfte onder die categorie van personen, voor welke de volksverzekering in het leven is geroepen, die der andere categorie niet overtreft. Boven een bepaald verzekerd bedrag en een bepaalden leeftijd wordt geneeskundig onderzoek vereischt. In gewone omstandigheden worden zonder geneeskundig onderzoek alleen zulke personen verzekerd, die naar het oordeel van den agent of van den inspecteur gezond zijn.

De verzekering van jonge kinderen is bij de verschillende maatschappijen zóó ingericht, dat er geen aanleiding is voor den wetgever om beperkende maatregelen te treffen. Trouwens, het is bekend, dat de Nutscommissie, die eenige jaren geleden een grondig onderzoek instelde in zake kinderverzekering, tot de conclusie kwam, dat het hooge sterftecijfer bij kinderen in fabrieksplaatsen niet toegeschreven mocht worden aan het verlangen der ouders om zich met de uitgekeerde gelden te verrijken. Van verrijking zou ook eigenlijk geen sprake kunnen zijn, want op het leven van een kind wordt in het algemeen slechts één verzekering aangenomen en het verzekerde bedrag is tenauwernood voldoende om de kosten der begrafenis te bestrijden.

Toch valt er, naar het oordeel van den rapporteur, nog een leelijke vlek aan de practijk der kinderverzekering waar te nemen, namelijk: de zoogenaamde vrije uitkeering, d. i. een kleine uitkeering bij het overlijden van kinderen, wier ouders verzekerd zijn. En ook de directiën van vele solide maatschappijen zijn het in dezen met Vaz Dias eens. Niet omdat men vreest dat daardoor de ouders tot misdadige handelingen zullen worden verleid, maar omdat het een minderwaardig concurrentiemiddel is.

Verder acht de rapporteur het wenschelijk, dat de maatschappijen tarieven invoeren, waarbij de verzekerde bedragen voor een vaste premie worden opgegeven, in plaats van, zooals algemeen gebruikelijk is, de premiën voor vaste verzekerde bedragen. Hij meent, dat daardoor het „uitspannen" van verzekeringen zou worden tegengegaan, d. w. z. dat de verzekerden niet meer zoo licht geneigd zouden zijn naar eene andere maatschappij over te gaan; zoodat dan het aantal royatiën zou worden beperkt.

Ten slotte wordt er op gewezen, dat het bijhouden van een geregelde statistiek van sterfteoorzaken, zooals dat bij de groote verzekeringen geschiedt, ook voor de volksverzekeringen van veel belang zou zijn.

Ig. Hoffman geeft verslag van den toestand der volksverzekering in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Dààr waren op 31 December 1904 bij 17 maatschappijen 15 à 16 millioen polissen van kracht met een verzekerd bedrag van ruim 2136 millioen dollars. Dit is een belangrijk deel van hetgeen er in totaal op aarde aan volksverzekeringen is gesloten, welk totaal hij raamt op ruim 45 millioen polissen met 3565 millioen dollars.

De rapporteur formuleert eerst een zestal stellingen waaromtrent de meeste leden van het congres het wel met hem eens zullen zijn, en die betrekking hebben op het sociale nut der volksverzekering, de liberaliteit der maatschappijen, het verminderen der lasten voor de gemeenschap door de volksverzekering, de opvoedende kracht die er van uitgaat, aanmoediging van spaarzaamheid, enz. Dat alles is door de uitkomsten van het bedrijf en de veeljarige ondervinding voldoende bewezen.

Maar dan wijst hij een tiental punten aan, waarover hij discussie mogelijk acht; hij bespreekt ze achtereenvolgens, geeft zijne meening er over te kennen en laat aan cijfers en staten zien waarop die meening steunt.

Zoo wordt aan de volksverzekering dikwijls verweten, dat de opslag op de premiën te hoog is, m. a. w. dat de volksverzekering te duur is. Hoffman is van meening, dat zij niet te duur mag worden genoemd, volksverzekering toch is verzekering in het klein, gewone verzekering is verzekering in het groot. En als men dat in aanmerking neemt, is het verschil in prijs tusschen die twee soorten van verzekering nog kleiner dan het verschil in prijs in den groothandel en den kleinhandel bij heel wat levensbehoeften.

Het agentenstelsel, wordt dikwijls gezegd, is duur en als men daarmede brak, zou de zaak aanmerkelijk goedkooper worden.

Hoffman is van meening, dat men er niet mede kàn breken, want de menschen komen niet uit eigen beweging naar de maatschappij.

Bij het beoordeelen van de quaestie der royatiën moet men niet uit het oog verliezen, dat de levensomstandigheden, levensbehoeften, levenswijze van de Amerikaansche bevolking geheel anders zijn dan die van de bevolking van Europa.

Hoffman heeft bij zijn rapport een aantal staten en tabellen gevoegd, die van veel belang zijn voor de kennis van het bedrijf in Amerika, zoo o. a. een sterftetafel afgeleid uit de ondervinding van de „Metropolitan", tabellen aanwijzende de vrije polisbedragen bij de „Prudential Insurance Company of America", enz.

Aan het slot van het rapport wordt een plaats uit de redevoering van John T. Dryden, den grondlegger der volksverzekering in Amerika aangehaald, waarin deze voor de toekomst veel verwacht van het vrijwillig sparen (in tegenstelling van het gedwongen afstaan van een deel van het loon), waarvan het principe in de volksverzekering is neergelegd.

II. *Extra-premiën voor verhoogde risico's.*

Hierover zijn rapporten uitgebracht door dr. C. Krebs (Kopenhagen), dr. G. Höckner (Leipzig), E. Fleury (Parijs), J. Burn (Londen), J. G. Kruis (Haarlem), Sven Palme (Stockholm), dr. H. Tiselius (Stockholm), dr. J. Eggenberger (Zürich).

In werkelijkheid was niet de vraag gesteld, welke extra-premiën men in de verschillende landen voor verhoogde risico's eischte, maar op welke wijze men met de op de een of andere wijze vastgestelde extra-premiën handelde, b. v. hoe men er rekening mede hield bij de becijfering der reserve. Maar de meeste rapporteurs hebben ook inlichtingen verstrekt over de grootte der extra-premiën en eenige beschouwingen daaraan vastgeknoopt.

Fleury, Kruis, Sven Palme en Eggenberger hebben de zaak algemeen opgevat en de gevallen, waarbij men van verhoogd risico kan spreken, opgesomd en elk geval afzonderlijk beschouwd. Men heeft b. v. verhoogde risico's:

1. bij personen, die bij het geneeskundig onderzoek blijken in een minder goeden gezondheidstoestand te verkeeren;

2. bij personen, die door hun beroep aan een grootere sterftekans zijn blootgesteld;

3. bij personen, die reizen of verblijf houden in streken welke als minder gezond bekend staan;

4. bij personen, die deelnemen aan een oorlog (voor een deel is dit een bijzonder geval van n°. 2).

Uit de rapporten blijkt, dat die risico's in de verschillende landen zeer verschillend getaxeerd worden, een natuurlijk gevolg van de omstandigheid, dat men in de meeste gevallen wel weet, dat er op eene grootere sterftekans moet worden gerekend dan bij de gebruikte sterftetafel is ondersteld, maar niet hoeveel hooger de sterftekans moet worden genomen.

En de wijzen, waarop dan met die extra-premiën bij de reserve rekening wordt gehouden, loopen ook zeer uiteen. Zoo heeft Kruis op grond van de inlichtingen, hem door verscheidene maatschappijen in ons land verstrekt, kunnen constateeren, dat eenige maatschappijen in het geheel geen rekening houden met de extra-premie voor bepaalde risico's en de reserve dus op normale wijze bepalen, terwijl andere het volle bedrag der extra-premie met samengestelden interest bij de reserve voegen.

Het eerste der bovengenoemde gevallen, de verzekering van zoogenaamde „minderwaardige" levens, is zeker wel als het voornaamste te beschouwen. Het is op zich zelf reeds een hoogst belangrijk vraagstuk, men zou bijna kunnen zeggen de „topic of the day" in het levensverzekeringsbedrijf. Sommige rapporteurs, zooals Krebs, Höckner, Burn, hebben dan ook bijna uitsluitend aan die minderwaardige levens hun aandacht gewijd.

Wanneer het geneeskundig onderzoek heeft geleerd, dat een candidaat-verzekerde niet als een normaal risico mag worden beschouwd, maar tevens dat zijn toestand ook niet van dien aard is, dat hij voor goed moet worden afgewezen, zijn er gewoonlijk twee middelen, die een maatschappij aanwendt (somtijds het eene of het andere, somtijds ook beide tegelijkertijd) om zich tegen het hoogere risico te dekken:

1. men laat den verzekerde de premie betalen voor een leeftijd, die hooger is dan zijn werkelijke leeftijd. Het aantal jaren, waarmede zijn leeftijd wordt verhoogd, hangt af van den aard der verzekering en van den graad van minderwaardigheid van den persoon;

2. men staat den verzekerde alléén toe, een gemengde verzekering te sluiten voor een korten duur.

Tegen beide methoden is veel in te brengen; dit was reeds bekend uit artikelen die in de laatste jaren in tijdschriften waren verschenen, en de rapporteurs hebben nog nieuwe argumenten tegen de toepassing dier methoden aangevoerd.

De eerste methode is in zoover te billijken als de maatschappij daardoor van den verzekerde een hoogere premie ontvangt dan van een normaal persoon. Alleen is de verhooging zelf vrij willekeurig, steunt althans niet op statistieken en hangt in hoofdzaak af van de individueele opvatting van den medischen

adviseur. Bovendien is zij nog in een ander opzicht onwetenschappelijk te noemen. Stel b.v. dat een 42-jarig persoon op grond van het geneeskundig onderzoek beschouwd wordt als een 47-jarige, dan wordt daardoor ondersteld, dat de afsterving van een groep van 42-jarigen, die allen in dezelfde omstandigheden verkeeren als de onderzochte persoon, dezelfde is als de afsterving van een groep van normale 47-jarigen. Dit nu zal in het algemeen niet opgaan. De sterftekans van de normale tafel toch klimmen gestadig volgens een zekere wet, terwijl voor de groep van abnormale 42-jarigen die stijging in het algemeen anders zal zijn en bij bepaalde gevallen de sterftekansen in de eerstvolgende jaren zelfs kunnen dalen, om later te gaan stijgen.

De tweede methode is al bijzonder onwetenschappelijk. Wel heeft de maatschappij het voordeel, dat wanneer de verzekerde eerst een levenslange verzekering had aangevraagd, door de verandering in een gemengde verzekering eene hoogere premie wordt geïnd. Maar wanneer men nu, uitgaande van de onderstelling dat hij het nog wel 10 jaren zal uithouden, den 42-jarigen abnormalen verzekerde gedurende 10 jaren de premie laat betalen, die ook een normaal persoon van 42 jaren betaalt, dan wordt hij daardoor beschouwd, gedurende 10 jaren gelijk te staan met een normaal persoon en dat zal in het algemeen onjuist moeten worden genoemd.

De overtuiging, dat de twee genoemde methoden op geen rationeelen grondslag rusten, heeft het Scandinavische congres van levensverzekering, dat in 1898 te Helsingfors gehouden werd, er toe gebracht, op voorstel van Sven Palme een commissie te benoemen, die de opdracht had, het vraagstuk van de verzekering van minderwaardige levens nader te bestudeeren.

In zijn rapport geeft nu Sven Palme verslag van de werkzaamheden dier commissie.

Er werden door de commissie twee hoofdgroepen onderscheiden:

a. personen die door de maatschappijen nog zijn aangenomen, zij het ook tegen eene hoogere premie of onder andere beperkende voorwaarden, b. v. voor een gemengde verzekering van korten duur, waar een levenslange verzekering of een gemengde verzekering van langen duur was aangevraagd;

b. personen die door de maatschappijen zijn afgewezen. Het doel was nu, statistische gegevens te verzamelen, waaruit de wijze van afsterving voor die twee categorieën kon worden afgeleid.

Van groep *a* konden die gegevens natuurlijk gemakkelijk worden verkregen, daar die in de boeken der maatschappijen

voorkwamen en de maatschappijen gezamenlijk hare ondervinding ter beschikking van de commissie stelden. Het materiaal omvatte 18132 personen, waarvan er 3638 overleden waren, terwijl de gemiddelde tijd van waarneming 12,1 jaren bedroeg.

Dit materiaal werd op twee wijzen verwerkt. Vooreerst werd voor groepen van leeftijden (b. v. 20—30 jaar, 30—40 jaar, enz.) nagegaan, wat de verhouding was van de waargenomen sterfte tot de sterfte, die volgens de tafel der 17 Engelsche maatschappijen werd berekend, en ten tweede werden uit die waarnemingen de sterftekansen voor de afzonderlijke leeftijden of groepen van leeftijden opgemaakt.

De bedoelde verhoudingsgetallen bleken in de leeftijdsgroep van 50 tot 60 jaar een maximum van 120 pct. te bereiken.

Aan de verzameling van gegevens betreffende groep *b* waren geen geringe moeilijkheden verbonden, daar er immers geen band tusschen die personen en de maatschappij bestond. Toch gelukte het betreffende 8208 afgewezenen de noodige inlichtingen te verkrijgen; daarvan waren er 2186 overleden, terwijl de gemiddelde tijd van waarneming 12,6 jaren bedroeg. Groep B werd op dezelfde twee wijzen als groep A verwerkt en het bleek dat de bedoelde verhoudingsgetallen voor den leeftijdsgroep van 30—50 jaren een maximum van 155 pct. bereikten.

De sterftekansen, die door de tweede wijze van verwerken der gegevens werden gevonden, wezen er op, dat bij de twee categorieën verschillende wetten van afsterving behoorden, die weer beide afweken van de afsterving volgens de normale tafel.

De commissie heeft toen twee sterftetafels opgemaakt, één voor groep A en één voor groep B. Die van groep A werd verkregen, door de sterftekansen van de tafel der 17 maatschappijen met 20 pct. te verhoogen, die van groep B door dezelfde kansen met 50 pct. te verhoogen. Voor groep A nam de commissie dus de hoogst waargenomen afwijking als afwijking voor alle leeftijden aan; bij groep B een afwijking, die iets lager was dan de bovenvermelde 55 pct. en wel op grond van de overweging, dat onder de afgewezen risico's vele zullen worden aangetroffen, die ook bij eene andere regeling onverzekerbaar zullen blijven.

Uit de twee zóó verkregen tafels zijn dan premiën voor verschillende soorten van verzekering berekend, die door de maatschappijen in Scandinavië kunnen worden toegepast. Welke van de twee tafels moet worden gekozen, hangt af van den aard van het verhoogd risico.

Tijdens de zittingen is nog aan de leden van het congres een rapport van N. Kweit (Rusland) aangeboden. Daarin komen

een vijftal sterftetafels voor, die op dergelijke wijze als hierboven is vermeld uit een normale sterftetafel zijn afgeleid, namelijk uit de „Sterftetafel Mı der 23 Duitsche maatschappijen” en wel door de sterftekansen dezer tafel achtereenvolgens met 10 pct., 20 pct., 30 pct., 40 pct. en 50 pct. te verhoogen. Tevens zijn voor een aantal leeftijden de premiën voor gewone en gemengde verzekeringen volgens de oorspronkelijke en de vijf daaruit afgeleide tafels berekend, zoodat men meer in het bijzonder den invloed kan nagaan, dien de verhooging van alle sterftekansen op de grootte dier premiën heeft.

Evenwel, hoe belangrijk ook dergelijke tabellen mogen zijn en hoe verdienstelijk het werk van de Zweedsche commissie mag worden genoemd, het vraagstuk van de verzekering der minderwaardige levens is er nog lang niet mede opgelost. Verder onderzoek is noodig en waarop dat onderzoek gericht moet zijn is o. a. ook door Höckner in zijn rapport uiteengezet. Men moet trachten, de abnormale risico's over een zeker aantal gevaarklassen te verdeelen en daarna voor elk dier gevaarklassen uit een voldoende aantal waarnemingen een sterftetafel afleiden.

Op voorstel van dr. J. Klang (Weenen) is door het congres aan het Comité Permanent opgedragen, het daarheen te leiden, dat de deskundigen uit de verschillende landen gezamenlijk zullen trachten het vraagstuk nader tot zijn oplossing te brengen; wellicht kunnen dan op het volgend congres reeds eenige resultaten worden medegedeeld.

III. *Sterftetafels voor verzekering van lijfrenten.*

Hierover zijn rapporten uitgebracht door L. Iversen (Kopenhagen), P. Hartung (Berlijn), dr. B. Schmerler (Hamburg), H. Duplaix (Parijs), S. F. M. Camming (Edinburg), dr. R. H. van Dorsten (Rotterdam), dr. G. Rosmanith (Weenen), dr. L. Spitzer (Triest), E. Jäderin (Stockholm), dr. N. V. E. Nordenmark (Stockholm) en A. Hunter (New-York).

Dat personen, die zich een dadelijk ingaande lijfrente verzekeren, een langeren gemiddelden levensduur genieten dan zij, die een verzekering van uitkeering bij overlijden sluiten, is bekend. Voor lijfrenteniers bestaan dan ook afzonderlijke sterftetafels. Het is voor de maatschappijen van belang, dat die tafels van tijd tot tijd door nieuwe worden vervangen, daar de gemiddelde levensduur gestadig toeneemt en het gebruik van verouderde tafels dus verlies zou opleveren.

De rapporteurs hebben dan ook mededeeling gedaan van de tafels, die in de laatste jaren in hun land zijn gepubliceerd, terwijl op die wijze tevens bekend zijn geworden de tafels, die

eerst onlangs uit de ondervinding van de een of andere particuliere maatschappij zijn afgeleid. Indien de uitgebreidheid van het materiaal het toestaat, is het wenschelijk dat er „uitgezochte" tafels worden samengesteld, waarbij rekening wordt gehouden met het aantal jaren, sedert de inschrijving der renteverzekering verloopen, zoodat afzonderlijk de sterftekansen worden afgeleid voor b. v. 60-jarigen, die pas zijn ingeschreven, die 1 jaar zijn verzekerd geweest, die 2 jaren lang zijn waargenomen, enz. Het is toch gebleken, dat de sterftekans van een 60-jarigen lijfrentenier, die juist is ingeschreven, veel geringer is dan die van een 60-jarige, die reeds eenige jaren lang lijfrente heeft getrokken. Zulke uitgezochte tafels zijn zeldzaam, men vindt ze meestal slechts dáár waar een aantal maatschappijen hare statistische gegevens bijeen hebben gevoegd, zooals dat in Engeland bij de afleiding der nieuwste tafel (de O[a]) tafel het geval is geweest.

Iversen maakt in zijn rapport de tafel bekend, die uit de ondervinding betreffende de lijfrenteverzekeringen der „Statsanstalten for Livsforsikring" te Kopenhagen is afgeleid.

Hartung publiceert tafels van de „Preussische Renten-versicherungsanstalt".

Schmerler wijst er op, dat behalve de laatstgenoemde maatschappij ook andere Duitsche maatschappijen hare ondervinding hebben verwerkt. Hij vergelijkt die afzonderlijke tafels met de Engelsche en merkt op, dat de verliezen, die de Duitsche maatschappijen door een te hooge raming van het aantal sterfgevallen zouden hebben geleden, door den hoogeren interest worden gecompenseerd.

Duplaix betreurt het, dat de Fransche maatschappijen nog altijd een zelfde tarief voor mannelijke en vrouwelijke lijfrenteniers gebruiken, terwijl toch de ondervinding een tamelijk groot verschil in sterfte tusschen de twee geslachten doet kennen.

Van Dorsten geeft een overzicht van de Hollandsche tafels voor lijfrenteniers (de jongste tafels zijn de tafels afgeleid uit de ondervinding betreffende de weduwen, waargenomen door het Rijkspensioenfonds voor burgerlijke ambtenaren, en de „Tweede Samengestelde tafel" afgeleid uit de ondervinding der „Hollandsche Societeit") en vergelijkt de uitkomsten der raming van het aantal dooden volgens die tafels, onderling en met de buitenlandsche tafels. Het blijkt daaruit, dat, voor een zelfde aan de practijk ontleende verdeeling van personen over de verschillende leeftijden, de Engelsche tafel de kleinste uitkomst geeft (2370); dan volgt de Duitsche tafel (2386), daarna de Tweede Samengestelde tafel (2392), vervolgens de Fransche

tafel (2492), ten slotte de tafel van het Rijkspensioenfonds (2534). De Tweede Samengestelde tafel sluit zich dus vrij goed bij de voornaamste buitenlandsche tafels aan.

Jäderin heeft een tafel afgeleid uit de ondervinding van een Zweedsche maatschappij. Uitgebreid is het materiaal niet. De Zweedsche maatschappijen maken in het algemeen niet veel werk van lijfrenteverzekeringen, waarschijnlijk doordien er vroeger, door te hooge schatting van de sterfte, verliezen op zulke verzekeringen zijn geleden.

Nordenmark wijst op de wenschelijkheid om bij de afleiding van lijfrentetabellen uit de op het oogenblik voorhanden gegevens rekening te houden met de vermindering, die de sterftekansen in de toekomst vermoedelijk zullen ondergaan. Het blijkt dat daardoor de koopsom eener lijfrente percentsgewijze niet zooveel grooter zou worden. Stel b. v. men beschouwt een persoon die in 1840 30 jaar oud was; voor de sterftekans op 40 jaar neemt men de sterftekans van een 40-jarige volgens een tafel van 1850, voor de sterftekans op 50 jaar die van een 50-jarige volgens een tafel van 1860, enz. Uit die kansen berekent men de koopsom eener dadelijk ingaande lijfrente. Men vindt dan, dat die koopsom slechts 4,3 pct. hooger zou zijn dan die, welke uit de tafel van 1840 zou worden berekend.

Hunter rapporteert, dat tot voor weinige jaren verzekeringen van lijfrente niet populair waren in de Vereenigde Staten en in Canada. Meestal werd met een Engelsche of een Fransche tafel gewerkt. In 1892 en 1896 heeft Rufus Weeks wel de sterfteondervinding nagegaan betreffende lijfrenteniers, die bij Amerikaansche maatschappijen waren verzekerd, maar dat waren lijfrenteniers, die over de geheele wereld verspreid waren en waarvan verreweg het grootste gedeelte in Europa woonde! De rapporteur heeft nu de ondervinding opgemaakt betreffende inheemsche lijfrenteniers (althans inheemsche, toen de lijfrente werd verzekerd). De sterftekansen worden bijzonder laag, veel lager dan die van andere tafels.

Wat de nevenvraag betreft: in hoeverre bij overlevingsrenten en bij uitgestelde lijfrenten dezelfde tafels als bij dadelijk ingaande lijfrenten moeten worden gebruikt, hieromtrent loopen de meeningen uiteen. Niet zoozeer wat betreft de personen, die reeds overlevingsrente genieten — deze toch worden over het algemeen beschouwd gelijk te staan met hen, die zich een dadelijk ingaande lijfrente hebben verzekerd — doch wel wat betreft de begunstigden, waarvan de verzorgers nog in leven zijn en vooral wat betreft degenen, die een verzekering van uitgestelde lijfrente hebben aangegaan.

Rosmanith stelt voor, bij laatstgenoemde categorie dezelfde sterftetafels toe te passen als bij gemengde verzekeringen, terwijl Schmerler het gebruik van een sterftetafel voor lijfrenteniers noodzakelijk acht, liefst nog zulk een, waarbij voor iederen leeftijd als sterftekans is genomen die van het eerste jaar van waarneming uit een uitgezochte tafel. Van Dorsten acht het gebruik eener lijfrentetafel onnoodig, vooral wanneer, zooals bij Hollandsche maatschappijen dikwijls het geval is, groepen van personen, zooals de beambten eener commercieele of industrieele onderneming, de leden eener vereeniging, enz., worden verzekerd, waarbij dus van zelfkeuze weinig of geen sprake is.

IVA. *Verzekering van onthouders van sterken drank.*

Hierover zijn rapporten uitgebracht door dr. H. Valentiner (Kopenhagen), dr. D. Bischoff (Leipzig), dr. A. Andrae (Gotha), dr. G. Florschütz (Gotha) en F. Svedelius (Stockholm).

Het voorbereidend comité van het congres was van oordeel geweest, dat men hier met een onderwerp te doen had, hetwelk niet alleen voor actuarissen, maar ook voor medici van belang was, en had daarom de verzekeringsmedici, die, gelijk reeds in het voorgaande is vermeld, ter zelfder tijd een internationaal congres te Berlijn hielden, uitgenoodigd de zitting, waarin dit onderwerp ter sprake kwam, bij te wonen en deel te nemen aan de discussiën. Trouwens, de rapporteurs waren ook niet allen actuarissen, Florschütz is medicus. Ondanks die samenwerking kan men niet zeggen, dat de zaak op het congres tot klaarheid is gebracht.

Met Bischoff kan men twee groepen van onthouders onderscheiden:

1. personen, die nooit alcohol gebruikt hebben, daar zij b. v. tot families behooren, waarin om godsdienstige of andere redenen het gebruik van alcohol als verkeerd wordt beschouwd, en

2. personen, die vroeger in meerdere of mindere mate alcohol hebben gebruikt, maar om de een of andere reden onthouders zijn geworden.

Van de eerste groep kan men misschien verwachten, dat zij goede risico's voor de maatschappijen zal opleveren, maar of dit ook met de tweede groep het geval zal zijn, is zeer te betwijfelen. De abstinenten zelf vinden wel, dat zij een uitgezochte categorie van verzekerden vormen en vragen aan de Duitsche maatschappijen reductie op de tarieven, wijzende daarbij op het voorbeeld van Engelsche en Zweedsche maatschappijen, maar de Duitsche maatschappijen achten zich nog

volstrekt niet verantwoord, de premiën voor hen lager te stellen" De statistiek heeft nog niet overtuigend aangetoond, dat abstinenten zulke prachtige risico's opleveren. Menigeen onthoudt zich van alcohol, alléén omdat hij door zijn minder gunstigen gezondheidstoestand daartoe gedwongen is. Ook zijn er abstinenten, die vroeger drinkebroers waren, en omgekeerd kan iemand, die thans abstinent is, zich later aan alcohol te buiten gaan.

En gesteld al, dat iemand zijn geheele leven geen druppel alkohol proeft, kan hij zich dan niet in andere opzichten te buiten gaan en daardoor een zeer ongewenscht risico voor een maatschappij worden? Zoo wees prof. Martius uit Rostock op het feit, dat vele alcoholonthouders sterke sigarettenrookers zijn.

Deze beide sprekers en evenzoo Andrae en Florschütz waren het er over eens, dat diegenen, die in alle opzichten matig zijn, dus die noch tot de categorie der abstinenten noch tot die der drinkers behooren, eigenlijk de meest gewenschte risico's kunnen worden genoemd.

Ook werd de vraag gesteld o.a. door Bischoff, of het, zelfs al mocht later uit de statistieken blijken, dat abstinenten in totaal genomen buitengewone gunstige sterftekansen bezitten, daarom nog wel wenschelijk moet worden geacht die personen naar speciale tarieven te verzekeren. Met hetzelfde recht zouden dan andere categorieën, waarvan de statistiek gunstig getuigt, zooals geestelijken, ook om speciale tarieven kunnen vragen, en dan zouden misschien de vegetariërs, die zich behalve van alcohol nog van vleesch onthouden, een nog specialer tarief voor zich eischen. De practijk zou zich zeker tegen die versnippering verzetten.

IVB. *Verzekering van personen die bij het alcoholbedrijf betrokken zijn.*

Rapporten waren ingediend behalve door Bischoff, Andrae en Florschütz, nog door J. Mc. Donald (Londen) en J. Chatham (Edinburg).

Hier treft men juist het omgekeerde aan als bij de vorige vraag, want dat in het algemeen personen, die bij het alcoholbedrijf betrokken zijn, aan hoogere sterftekansen onderworpen zijn, is aan geen twijfel onderhevig. Maar het gaat toch eigenlijk ook alweer niet aan, al die verzekerden tot een zelfde groep te brengen. De Engelsche statistieken wijzen op groot verschil in sterfte b.v. van hotelhouders, kellners, herbergiers, bierbrouwers, werklieden in branderijen en wijnreizigers. Men zal dus

een bepaalde groepenverdeeling moeten aannemen en die groepen afzonderlijk statistisch waarnemen.

V. *Verzekering van vrouwen.*

Rapporteurs waren: R. Teece (Sydney), A. Kofod (Kopenhagen), dr. L. Goldschmidt en dr. K. Samwer (Gotha), L. Massé (Parijs), H. J. Baker (Londen), G. Aso (Tokio), dr. L. Spitzer (Triëst), N. Ekholm (Stockholm), dr. G. Schaertlin (Zürich).

De rapporten brengen o. a. het volgende aan het licht.

In Australië is de vitaliteit der vrouwen bij de geheele bevolking grooter dan die der mannen, maar bij de verzekerde vrouwen is zij juist geringer dan die der mannen. Teece schrijft dat verschijnsel, behalve aan de omstandigheid dat het geneeskundig onderzoek van vrouwen dikwijls niet zoo volledig en nauwkeurig plaats heeft als het onderzoek van mannen, ook hieraan toe, dat de vrouw van nature meer dan de man geneigd zou zijn bijzonderheden te verzwijgen en ontwijkende antwoorden te geven, een meening, die in het debat op het congres sterk bestreden werd.

De grootere sterfte onder verzekerde vrouwen is trouwens ook in andere landen waargenomen, b. v. in Duitschland, zooals gebleken is uit de enquête door Goldschmidt en Samwer bij de maatschappijen ingesteld, in Denemarken, zooals volgens Kofod uit de ondervinding van de „Statsanstalten" volgt, in Engeland, maar dan alleen voor vrouwen boven 45 jaar, zooals Baker bericht.

In Japan is volgens Aso de sterfte onder vrouwen bij de geheele bevolking en bij de verzekerden minder dan die onder de mannen, welk verschijnsel zich ook, volgens Ekholm, in Zweden vertoont.

VI. *Belastingen die van de levensverzekering-maatschappijen worden geheven.*

Dit onderwerp is op het congres in het geheel niet ter sprake gekomen. Wij meenen te mogen volstaan met te verwijzen naar de rapporten, die zijn uitgebracht door dr. J. P. Gram (Kopenhagen), prof. A. Emminghaus (Gotha), G. Pannier (Parijs), J. E. Faulks (Londen), W. A. Sim (Edinburg), dr. J. Klang (Weenen), dr. K. Herlitz (Stockholm), M. de Cérenville (Lausanne), dr. P. Roth (Budapest), Sydney N. Ogden (Newark).

VII. *De grenzen der mogelijkheid van verzekering.*

Dit is het eenige onderwerp van groep B, waarover op het congres gediscussieerd is. Het onderwerp was op verzoek van

de Duitsche Regeering op het programma gebracht, in de hoop daardoor te weten te komen, in welke gevallen men met verzekering en in welke men b.v. met loterij of speculatie te doen heeft, m. a. w. op welke instellingen een wettelijke regeling wèl, en op welke zij niet van toepassing is.

Rapporteurs waren: prof. A. Emminghaus (Gotha), prof. H. Bleicher (Frankfort), J. Douglas Watson (Londen), H. W. Brown (Edinburg).

Emminghaus wil de grenzen, waarbuiten geen verzekering mogelijk is, vaststellen door een scherpe definitie van het begrip verzekering te geven. Hij kiest daarvoor de bepaling, door prof. Manes aan de hand gedaan in zijn werk: „Versicherungswesen", volgens welke men onder verzekering zou hebben te verstaan: „auf Gegenseitigkeit beruhende wirtschaftliche Veranstaltungen zwecks Deckung zufälligen schätzbaren Vermögensbedarfes." Hij ontleedt deze definitie in hare onderdeelen, die even zoovele kenteekenen van het begrip verzekering zijn en legt vooral nadruk op de eischen, dat door de verzekering moet worden voorzien in verlies van vermogen (dit laatste in algemeenen zin opgevat, zoodat het ook kan zijn het productief vermogen van den mensch, dat door dood, hoogen leeftijd of ziekte vernietigd of verminderd wordt) en dat dit verlies met behulp van statistieken moet kunnen worden gemeten.

Wordt er niet aan al die eischen voldaan, dan zij men voorzichtig. Het kan zijn, dat men dan nog te doen heeft met instellingen, die door jarenlange practijk en toenemenden bloei het burgerrecht verkregen hebben (glas-, brand-, transport-, waterschade-, diefstal-, vee-, hagelverzekering, enz.), al laten de statistieken nog veel te wenschen over, instellingen, die voorzien in een maatschappelijke behoefte, waarin moeilijk op andere wijze dan door verzekering is te voorzien. Maar men staat er ook aan bloot, dat men te doen krijgt met ondernemingen, die elken wetenschappelijken grondslag missen, en waarbij het begrip van verzekering wordt misbruikt, hetzij bewust, uit speculatiezucht, of onbewust, door gebrek aan bekendheid met de voornaamste eischen der verzekering.

Tusschen die twee uitersten treft men dan een categorie van verzekeringen aan, waarbij het de vraag is of ze wel als maatschappelijke instellingen recht van bestaan hebben, zooals: verzekering van schade, door storm veroorzaakt, kredietverzekering, verzekering van arbeidsloozen, enz.

Bleicher is het in vele opzichten met Emminghaus eens maar wil toch niet zoo'n scherpe definitie vooropstellen. Hij wil liever geen bepaalde grenzen aanwijzen, omdat het gebied

zich voortdurend uitbreidt, maar let vooral op het maatschappelijk belang en plaatst zich bij de beoordeeling van het nut eener verzekering achtereenvolgens op twee standpunten, dat van den verzekeringsnemer en dat van den verzekeringsgever.

De Engelsche rapporteurs hebben onder grenzen de wettelijke grenzen verstaan. Zoo geeft Watson een kort historisch overzicht, waaruit blijkt, welke verzekeringen in den loop der tijden geoorloofd waren en welke niet. Zoo was nog geen anderhalve eeuw geleden zelfs de levensverzekering in Frankrijk verboden. Emérigon schrijft in 1783 in zijn werk over verzekeringen: „L'homme est hors de prix. La vie de l'homme n'est pas un objet de commerce; et il est odieux que sa mort devienne la matière d'une spéculation mercantile. Pareilles assurances sont donc absolument nulles."

Aan de discussie over dit onderwerp werd behalve door Emminghaus en Brendel, nog door vele anderen deelgenomen.

Prof. von Mayr zegt, dat Emminghaus zich in deze zaak meer als professor en Bleicher zich meer als practicus heeft doen kennen. Hij vindt de definitie van Manes elegant en kort, maar haast al te elegant en al te kort. Hij mist het woord schade, dat positiever is dan „Vermögensbedarf" en is er ook tegen, dat de „Gegenseitigheit" op den voorgrond is geplaatst. Dit heeft in het verzekeringsbedrijf een andere beteekenis, zoodat men in de war zou komen en de sociale verzekering misschien zou gaan uitsluiten, daar hier niet van onderlinge verzekering sprake is.

Fleury vindt het niet goed, dat de statistische meetbaarheid als eisch wordt gesteld. De statistieken zijn wel noodig om aan het bedrijf grondslagen te verschaffen, maar men moet toch dikwijls beginnen zonder die statistieken, die immers eerst later uit de ondervinding kunnen worden afgeleid.

Goldschmidt wijst op gevallen, waarin verzekering mogelijk zou zijn, zonder dat er van „Vermögensbedarf" sprake is.

Manes betuigt zijn dank voor de eer, die aan de door hem gepubliceerde definitie gegeven is, maar erkent, dat er aan die definitie nog wel het een en ander ontbreekt. Hij deelt mede dat die definitie niet door hem het eerst is gegeven, maar door prof. U. Gobbi (Milaan).

In het algemeen bleken de sprekers niet heel veel aan een scherpe theoretische definitie te hechten, maar meer met de practijk te willen te rade gaan en liever van de doelmatigheid dan van de mogelijkheid der verzekering te willen spreken.

Wij kunnen verder kort zijn, wat betreft de onderwerpen die

wij boven tot groep B brachten, n.l. dezulke waarover rapporten waren ingediend, die alleen op verlangen van de congresleden aan discussie zouden onderworpen worden. Zij zijn opgenomen in het 2de deel van de „Berichte, Denkschriften und Verhandlungen", en werden door ons reeds genoemd op blz. 6 van dit verslag onder de nos. VIII tot en met XIII.

In den namiddag van 14 September, dus in de laatste bijeenkomst van het congres, vroeg de voorzitter, nadat n°. VII reeds in behandeling was gekomen, of één der congresleden het woord verlangde, naar aanleiding van de overige rapporten. Niemand gaf daartoe zijne begeerte te kennen, zoodat aanstonds kon worden overgegaan tot de sluitingsplechtigheden. Vóór wij tot de mededeeling daarvan overgaan, zij het ons vergund zeer in het kort den inhoud dezer rapporten te vermelden.

Over „de vorderingen van het sterfteonderzoek" waren 12 rapporten ingekomen van de heeren: prof. H. Westergaard (Kopenhagen), prof. C. Ballod (Berlijn), dr. F. Rohde (Maagdeburg), A. Th. Winter (Londen), dr. J. Klang (Weenen), K, Dickmann (Stockholm), dr. I. Fredholm (Stockholm), graaf S. of Ugglas (Stockholm), I. Riem (Bazel), M. M. Dawson (New-York), N. Sheppard (New-York) en G. Hann (New-York).

Westergaard behandelt den vooruitgang der sterftestatistiek in Denemarken en deelt mede, dat het Koninklijk Statistisch bureau voor Statistiek in Denemarken, in navolging van de tafels in Duitschland, Nederland (van Pesch) en Noorwegen, sterftetafels heeft gemaakt voor de grootere steden, voor het geheele Koninkrijk en voor de verschillende beroepen. Verder heeft het de verandering in sterfte gedurende de 19de eeuw nagegaan en de vruchtbaarheid der huwelijken, benevens den invloed van groote families op de kindersterfte onder cijfers gebracht. Ten slotte moeten nog vermeld worden het onderzoek naar de sterfte van personen uit de armenhuizen, de statistiek van de pleegzusters en waarnemingen naar de sterfte en de invaliditeit van geestelijken.

Ballod rapporteert over de vorderingen van het sterfteonderzoek in Pruissen. Hij grondt zich op de tafels, die den gemiddelden levensduur aangeven en toont aan, dat de sterfte in Pruissen groote schommelingen vertoont en dat eerst sedert 1891 een verbetering is waar te nemen. De levensduur is in de jonge levensjaren zeer merkbaar toegenomen, op hoogere leeftijden echter in veel mindere mate.

Rohde leverde een bijdrage over weduwen- en weezenpensioenen. De schrijver berekent de weduwenpensioenen door middel van de tafel van ongehuwde mannen in Pruissen van het jaar 1900,

hetgeen een geheel nieuwe methode is, waarvan hij de voordeelen uiteenzet. De weezenpensioenen worden berekend door middel van de waarschijnlijkheid van een gehuwd man om gedurende één jaar kinderen te krijgen en met gebruikmaking van de drie tafels van het Duitsche Rijk, n.l. die voor mannen en vrouwen afzonderlijk en gecombineerd.

Winter geeft onder den titel „Levensverzekering in Indië" een interessant overzicht over de sterfte in Engelsch-Indië, waarbij hij gebruik maakt van tot nu toe onbekende gegevens. Van zijn zes conclusies geven de drie eerste de sterfte aan onder Europeanen en inboorlingen en de drie laatste de wijze waarop men de premiën voor Indië uit de Europeesche berekenen kan.

Klang bericht „over den stand en de tot hiertoe verkregen resultaten der werkzaamheden voor het vervaardigen van tafels, die de wijze van afsterving aangeven en afgeleid zijn uit waarnemingen van Oostenrijksche verzekerden." De schrijver geeft hier een volledig overzicht van alle werkzaamheden tot samenstelling eener Oostenrijksche sterftetafel, waarbij in hoofdzaak het plan van prof. Blaschke gevolgd is. Er werden 618 455 kaarten ter invulling aan de verschillende maatschappijen uitgereikt, terwijl de genoteerde waarnemingen liepen van 1876 tot 1900. De instructie voor het behandelen der ingevulde kaarten is in zijn geheel aan het artikel toegevoegd, dat verder in vier tafels de tot nu toe gevonden resultaten aanwijst.

Dickmann heeft in zijn artikel: „de sterfte van normaal verzekerde mannen in Zweden", nagegaan in hoeverre de sterfte der mannelijke bevolking in Zweden, gedurende de jaren 1881 tot 1890, in het geheele Rijk en in de steden, afwijkt van die, waargenomen bij 9 Zweedsche verzekeringsmaatschappijen. De resultaten zijn graphisch en in tafels voorgesteld en toonen aan, dat de sterfte onder de verzekerden in de eerste verzekeringsjaren, zoowel in de steden als daarbuiten, geringer is dan onder de niet-verzekerden, maar dat zij in latere jaren grooter dan deze wordt, wat betreft de bevolking die niet in de steden leeft, en in de steden bij langeren duur nadert tot de sterfte onder de niet-verzekerden.

Fredholm behandelt „het vraagstuk der eigen keuze", naar aanleiding van de waarnemingen der Zweedsche maatschappij „Skandia" omtrent de sterfte onder hen, die uit eigen beweging hunne verzekeringen bij de genoemde maatschappij hebben opgezegd, in de periode 1855 tot 1903. Het geheel aantal waarnemingen bedraagt 10 545, maar van deze zijn alleen de volmaakt gezonden in aanmerking genomen, waardoor het aantal tot 6562 wordt teruggebracht. Van deze zijn er 1063 gestorven, terwijl

het lot van 170 personen onbekend bleef. Het resultaat is, dat de sterfte onder de uitgetredenen tusschen 20 en 60 jaren aanzienlijk hooger, en die van hen, welke boven de 60 jaren oud waren, iets minder was dan die der verzekerd geblevenen, maar de sterfte onder de 170, die waarschijnlijk groot is, kan daarop van grooten invloed zijn.

Ugglas schrijft over „het onderzoek der sterfte onder normale levens, volgens de ondervinding van 19 Skandinavische en Finsche levensverzekeringsmaatschappijen". In 1893 werd eene commissie benoemd tot het bewerken van Scandinavische sterftetafels. Het onderzoek had betrekking op de normale risico's, waarvoor der commissie het materiaal verschaft is. Eerst werden overzichtstafels opgesteld en daaruit sterftetafels afgeleid. Vergelijkt men deze met die van andere landen en met die, afgeleid uit de volkstellingen van 1900 en 1901, dan vindt men dat de op deze wijze gevonden tafels eene grootere sterfte aantoonen. In Zweden is de sterfte boven het gemiddelde en in Finland is zij nog hooger. Verder strekte het onderzoek zich uit over het eerste verzekeringsjaar en over de periode die verloopen is sedert den eersten verjaardag. Het artikel geeft een volledig overzicht van het door de commissie verrichte en de door haar samengestelde verschillende tafels.

Riem betitelt zijn artikel: „vergelijking van de éénjarige sterfteverwachtingen en de netto berekeningen voor verzekeringen bij overlijden van geneeskundig onderzochte levens, afgeleid uit de gemiddelde- en de selectie-tafels der Britsche en Duitsche ondervindingen." Dit artikel eigent zich niet tot het geven van een uittreksel, het bevat een doorloopend wetenschappelijk betoog. De schrijver komt tot conclusies die hij in acht nummers samenvat, namelijk:

1. sterftetafels, die een geringe sterfte aanwijzen, kunnen niet altijd en overal gebezigd worden;

2. het gemiddeld verzekerd bedrag behoort grooten invloed uit te oefenen op de keuze der sterftetafel;

3. het is wenschelijk de normale tarieven te verhoogen of te verlagen, als men met buitengewoon slechte of buitengewoon goede risico's te doen heeft;

4. vergelijkingen van tarieven, die voor verschillende volksklassen bestemd zijn, zijn bedriegelijk;

5. selectie-tafels zijn niet geschikt voor maatschappijen, die in hoofdzaak gemengde of tijdelijke verzekeringen afsluiten, maar wèl voor maatschappijen die zich in hoofdzaak op levenslange verzekeringen toeleggen;

6. het gebruik van selectie-tafels met betrekking tot afkomst,

geslacht en beroep, is voor verzekeringen bij overlijden gewenscht, maar niet uitvoerbaar;

7. het gebruik dezer tafels met betrekking tot afkomst en geslacht is gewenscht en mogelijk;

8. het verlangen van Duitsche en Zwitsersche maatschappijen naar moderne selectie-tafels zal voor langen tijd onvervuld moeten blijven.

Dawson vindt de sterftetafels, die men bezigt voor het berekenen van premiën, afkoop enz., niet geschikt voor het berekenen van de reserve en beveelt daarom aan: „het construeeren van een sterftetafel voor de reserve-berekening". Hij gaat uit van de onderstelling dat er voldoende gegevens voorhanden zijn uit de vroegere ondervinding eener maatschappij, ten einde te kunnen dienen als gids voor de toekomst. Hij werkt met kalenderjaren en rekent niet met den leeftijd, maar met den duur der verzekering. Hij verdeelt het materiaal over kaarten, zooals die in gebruik zijn bij het samenstellen van sterftetafels, rangschikt de overledenen, de uitgetredenen, enz., naar den leeftijd van toetreden en verkrijgt aldus zijne selectie-tafels. Voor de reserve-berekening stelt hij formules op en neemt vervolgens benaderde waarden. Deze formules gelden voor netto-, bruto-, en inventaris-premiën.

Sheppard leverde een artikel „over de methode om de „expected death-loss" voor het kalenderjaar te berekenen", waarbij hij onder „expected death-loss" verstaat het uit de sterftetafel berekend verschil tusschen de uitkeeringen bij overlijden en de premiereserven, die bij deze uitkeeringen behooren.

Voor het verzekeringsjaar vindt hij dat het bovenbedoeld verschil gelijk is aan het product van het gemiddeld verzekerd bedrag, de gemiddelde sterftewaarschijnlijkheid en het naar het midden van het jaar verlegde gereduceerde kapitaal (het deel van de verzekerde som dat niet gedekt is door de reserve), alles onder aanname van zekere onderstellingen.

Dit wordt dan voor het kalenderjaar het product van het gereduceerde kapitaal met de sterftewaarschijnlijkheid, die geldt voor het einde des jaars, waarbij het overeenkomstig product van het voorafgaande jaar wordt opgeteld.

Verder worden eenige practische vragen, die betrekking hebben op contra- en herverzekeringen en selectie besproken en wordt de vraag gesteld of het gereduceerd kapitaal niet beter gedefinieerd wordt door het te beschouwen als het verschil tusschen het verzekerd bedrag en het geaccumuleerde bedrag der premiebetalingen, totdat dit laatste de premiereserve bereikt heeft.

Hann heeft een uitgebreid onderzoek ingesteld naar de sterfte-

ondervinding op premievrije polissen bij de Equitable Life Assurance Society of the United States. Hij geeft 13 tafels, die afgeleid zijn uit een 40-jarige ervaring, in welke periode 26 millioen premievrije polissen werden uitgegeven. De resultaten, die de schrijver in 17 stellingen samenvat, kunnen wij hier niet mededeelen; ze zijn van het allerhoogste belang, vooral omdat er onderscheid gemaakt is tusschen de verzekeringen in verschillende landstreken gesloten en tusschen verzekeringen voor den geheelen levensduur en de gemengde. Het eerste deel der onderzoekingen bestaat uit zes tafels, die naar groepen van leeftijden van toetreden gerangschikt en in drie perioden naar den verzekeringsduur afgedeeld zijn. Het tweede deel heeft betrekking op dezelfde onderzoekingen, die gerangschikt zijn naar de leeftijden van uitbetaling.

Zes rapporten behandelen „de afronding der sterftetafels". Zij zijn afkomstig van de heeren J. F. Steffensen (Kopenhagen), prof. M. Brendel (Göttingen), prof. Alfred Loewy (Freiburg i. B.), C. Dizler (Stuttgart), M. Achard (Parijs) en dr. G. Rosmanith (Weenen).

Steffensen behandelt de zaak geheel analytisch. Zijn doel is de berekening van afgeronde rentewaarden en die van andere functies, die bij de levensverzekeringsberekeningen gebezigd worden, te vergemakkelijken.

Brendel en Loewy hebben hun taak uitvoeriger opgevat. Onder den titel „de in Duitschland gebezigde methoden voor het afronden van sterftetafels" geven zij een overzicht van de verschillende methoden in Engeland en elders in gebruik; hun artikel levert dan ook een vrij volledige opgave van de litteratuur. Zij gaan uit van de stelling dat het doel van elke afronding is, een getallenreeks, die uit waarneming verkregen en ten slotte slechts alleen het waarheidsgetrouwe bericht is over hetgeen werkelijk in het verledene is voorgevallen, om te werken en door een andere getallenreeks te vervangen, iets wat niet zonder hypothese, bespiegeling of vooropgezette meening kan geschieden. Na een uitvoerige inleiding behandelen de schrijvers eerst de graphische en mechanische methoden en vervolgens de analytische methoden en de sterftewetten.

Dizler noemt zijn artikel: „bijdrage tot de afronding naar de theorie der kleinste kwadraten". Hierin wordt de methode van den Hollandschen actuaris Corneille L Landré uiteengezet, beoordeeld en uitgebreid. De schrijver vindt een nieuw bewijs voor het theorema van Landré's coëfficiënten en geeft daarvan een graphische voorstelling. Wij mogen niet nalaten, hier te vermelden, wat Dizler van Landré getuigt: „Ten slotte", zegt

hij, „is het den schrijver een behoefte uitdrukking te geven aan zijn diep leedwezen, dat deze voortreffelijke man niet meer in ons midden verkeert. De heer Landré was een steunpilaar der actuarieële wetenschap, iemand die in grooten stijl tot onderzoek opwekte, aan wien velen veel verschuldigd zijn. Hij heeft zich in de Duitsche landen, evenals overal elders, een blijvend aandenken onder de vakgenooten verzekerd."

Achard stelt zich ten taak de afronding der sterftetafels door hare nauwkeurigheid te verhoogen. Zijne methode bestaat hierin, dat hij voor een bepaalden leeftijd het gemiddelde neemt van een zeker aantal sterftewaarschijnlijkheden, die aan beide zijden van den bedoelden leeftijd liggen. Deze gemiddelden vormen dan een nieuwe reeks van waarden, waaruit men de afgeronde waarden afleidt met behulp van een correctie, die van deze waarden zelven (of juister gezegd van hare tweede afgeleiden) afhangt. Zij mag maar zeer klein zijn. Een getallenvoorbeeld uit de getallen der Fransche tafel A. F. besluit het artikel.

Rosmanith geeft een résumé van een meer gedetailleerden arbeid, die aangeboden is aan het congres en opgenomen in de „Versicherungswissenschaftliche Mittheilungen", T. II, Weenen 1906.

De schrijver behandelt „de verschillende methoden voor de toepassing van de formule van Gompertz—Makeham", en naar aanleiding daarvan de benaderings-methoden van Gauss, de methode der momenten van Pearson, de methode der geaccumuleerde afwijkingen van dr. Graf, Hardy en Rosmanith. In een supplement behandelt de schrijver nog de werken van Karup en Tauber.

Over den „vooruitgang op het gebied van het onderwijs in de verzekerings-wetenschap" kwamen zes rapporten in, van de heeren L. Maingie (Brussel), prof. H. Westergaard (Kopenhagen), dr. D. Bischoff (Leipzig), A. W. Tarn (Londen), dr. J. Graf (Triëst) en prof. J. H. Gore (Washington).

Maingie geeft het programma van de handelsschool in Brussel, waar de theoretische en toegepaste wiskunde in het eerste studiejaar onderwezen worden, en evenzeer dat van het vierde studiejaar, waarin de geldleeningen en de leer der assurantiën behandeld worden. Deze handelsschool is verbonden aan de Universiteit.

Westergaard bespreekt het onderwijs in de verzekeringswetenschap in Denemarken. Een systematisch onderwijs bestaat tot heden niet. De rechtsgeleerde faculteit en die der mathematische en natuurwetenschap aan de Universiteit te Kopenhagen

behandelen sommige onderdeelen der actuarieële wetenschap. Deze faculteiten hebben onlangs voorgesteld een examen daarvoor in te stellen, maar daaromtrent is nog niets beslist.

Bischoff's bericht heeft betrekking op den vooruitgang van het onderwijs in de verzekeringswetenschap en bepaalt zich uit den aard der zaak bij Duitschland. Wat daar tot hiertoe op dit gebied gedaan is, onderstelt hij als bekend, en zet verder de eischen uiteen, waaraan het bedoeld onderwijs voldoen moet. Het oprichten van een afzonderlijke Universiteit voor de verzekerings-wetenschap acht hij gewenscht en noodzakelijk.

Tarn onderzoekt hetgeen het „Institute of Actuaries" op het gebied van het onderwijs gedaan heeft, sedert haar oprichting tot onze dagen. Hij gaat na op welke wijze het bestuur van het Instituut hen, die zich op de actuarieële wetenschap wenschen toe te leggen, heeft gesteund en aangemoedigd in de eerste plaats door het uitgeven van het bekende „Journal". Met een gerechtigden trots herinnert hij aan den grooten invloed van het Instituut op binnen- en buitenlandsche vereenigingen en aan de waarde, die aan zijne diploma's wordt toegekend.

Graf wijst eerst op het nut van kennisvermeerdering in zake verzekering, gaat na hoe het onderwijs daarin is ingericht in Oostenrijk, en vergelijkt daarmede den toestand in Duitschland. Op de lagere scholen en op de gymnasia hoort men zelden spreken over de verzekering; beter is de toestand op de professioneele- en handelsscholen.

De schrijver geeft een overzicht van hetgeen in dit opzicht gedaan wordt aan de Universiteit te Weenen en aan de Technische Hoogeschool, waar een leerstoel voor het verzekeringswezen is opgericht. Niettegenstaande voor aanstaande actuarissen en voor vele officieele personen de hier besproken kennis hoog noodig is, wordt zij bij de studie der rechtsgeleerdheid te veel verzuimd.

Gore herinnert aan het opstel van den heer J. A. de Boer, aangeboden aan het congres te New-York.

Genoemde heer richtte aan alle colleges en Universiteiten een aantal vragen en uit de antwoorden bleek, dat men naar aanleiding van zijn opstel aan vele inrichtingen in Amerika gelegenheid heeft gegeven onderricht te erlangen in de levensverzekerings-wetenschap. Hoe dat bij de verschillende colleges en Universiteiten is ingericht, beschrijft Gore uitvoerig.

In New-York wordt aan de beambten der maatschappijen in de avonduren onderwijs gegeven. De „Actuarial Society of America" werkt ook in dezen zin zeer krachtig mede.

De volgende acht rapporten hebben betrekking op „de vor-

deringen op het gebied van de wetgeving op de verzekering". Zij zijn afkomstig van het Koninklijk Aufsichtsamt te Kopenhagen, A. Stichling (Gotha), dr. P. Moldenhauer (Keulen), J. Hahn (Berlijn), dr. Cosmao-Dumanoir (Parijs), J. Tesdorpf (Stockholm), J. May (Stockholm) en dr. C. Moser (Bern).

Het Deensche Aufsichtsamt bericht, dat in 1904 een nieuwe wet is tot stand gekomen, die zich van de Zweedsche onderscheidt, doordat zij alleen op de levensverzekering (begrafenisfondsen uitgezonderd) betrekking heeft. Het Aufsichtsamt bestaat uit een voorzitter, een secretaris en twee leden. In April 1905 kwam de wet „over het toezicht op de begrafenisfondsen" tot stand, die in haar geheel wordt medegedeeld.

Stichling zegt, dat er in Duitschland, na de wet van 12 Mei 1901 niet veel anders is geschied, dan het tot stand brengen van de wet op het verzekeringscontract, waarvan hij den inhoud, die uit 191 paragrafen bestaat, uitvoerig mededeelt, bespreekt en bewondert. Verder zegt hij, dat het denkbeeld van een uniforme regeling van de belasting op de verzekeringen voor dit oogenblik is opgegeven. In het vorstendom Anhalt alleen zijn omtrent zulk eene belasting eenige bepalingen gemaakt. Een wet op de hulpkassen (Hilfskassen) is in voorbereiding.

Moldenhauer behandelt ook het ontwerp der Duitsche wet op het verzekeringscontract, maar houdt zich vooral met de principes bezig. Hij toont de overeenkomst aan van deze wet met dezelfde wetten in Oostenrijk, Zwitserland en Frankrijk, en wijst op het principe, dat allen gemeen is: de strekking nl. om de positie van de verzekerden tegenover de verzekeraars te versterken. Merkwaardig is zijn slotopmerking, dat een maatschappij, die in verschillende landen werkt, voor elk land afzonderlijke verzekeringsvoorwaarden behoort te maken en afzonderlijke premiën moet heffen.

Hahn beweegt zich op een ander gebied en behandelt de vorderingen der Duitsche wetgeving op het gebied der arbeidersverzekering. Hij spreekt over ziekte-verzekering, over ongevallen- en invaliditeits-verzekering en over het streven naar hervormingen. Volgens den schrijver hebben de Duitsche verzekerings-inrichtingen dringend vereenvoudiging noodig; ook moet gezorgd worden voor de weduwen en weezen en moeten meer klassen van personen dan thans van de verzekering kunnen profiteeren.

Cosmao-Dumanoir leert ons dat er in Frankrijk in 1902 een wet is tot stand gekomen omtrent de competitie der rechtbank bij verzekeringsgeschillen; in 1904 een wet, die verbiedt levensverzekeringen af te sluiten op kinderen beneden 12 jaren, en

in 1905 een wet over het toezicht op verzekeringsondernemingen.

Tesdorpf behandelt de voorstellen tot veranderingen en uitbreidingen in de Zweedsche verzekeringswetgeving.

Hij deelt mede dat er een adres is ingediend, waarin verzocht wordt de wet zóó te wijzigen, dat zij niet zooals nu aanleiding kan geven tot een dubbel gebruik maken van Zillmers methode. Omtrent de wenschelijkheid van een wet op het verzekeringscontract is men het nog niet eens; het Aufsichtsamt, het ministerie en de maatschappijen zijn daarover met elkaar in overleg getreden. Verder ligt er ter behandeling gereed een ontwerp van wet op vereenigingen voor levensverzekering en voor hulpbetoon bij ziekte en analoge gevallen, voor zooverre deze niet zijn handelsondernemingen.

May deelt mede wat tot hiertoe in Zweden verricht is op het gebied der arbeidsverzekering, benevens den inhoud van de wet van 5 Juli 1901, betrekking hebbende op schadevergoedingen voor verwondingen in geval van ongelukken bij den arbeid. De schrijver is van oordeel dat men spoedig een omwerking en uitbreiding van deze wet, benevens een wet op uitkeering van pensioenen aan arbeiders en hunne weduwen en weezen, kan te gemoet zien, vooral nu de Koning zich daarvoor zoo bijzonder interesseert.

Moser rapporteert over den stand en de vorderingen van de Zwitsersche verzekeringswetgeving. De schrijver zet uiteen hoe in Zwitserland het verband is tusschen de wetgeving uitgaande van de kantons en van het Eedgenootschap en vermeldt, na een korte uiteenzetting van de wetgeving op de volksverzekering en op de verzekerings-maatschappijen, de phase waarin op dit oogenblik de wet op het verzekerings-contract verkeert.

Over de „technische hulpmiddelen die in de afzonderlijke landen worden toegepast", kwamen vier rapporten in, n. l. van de heeren D. Vermehren (Kopenhagen), dr. Engelbrecht (Maagdenburg), C. Dizler (Stuttgart) en Tsaneta Yano (Tokio).

Al deze rapporten geven de beschrijving van verschillende soorten apparaten, die dienen om de berekeningen, welke bij de verzekerings-maatschappijen vóórkomen, te bespoedigen; een ander voordeel is hierin gelegen, dat zij de nauwkeurigheid der becijferingen bevorderen en dikwijls het controleeren gemakkelijk maken. De schrijvers geven inlichtingen omtrent het gebruik. Vermehren heeft zelf 4 machines uitgevonden. Engelbrecht geeft zeer volledige inlichtingen omtrent allerlei reken- en logarithmentafels en omtrent tafels voor rente- en reserveberekeningen, terwijl hij in een aanhangsel spreekt over het gebruik van kaarten. Dizler berekent annuïteiten volgens een nieuwe methode.

Eerst leidt hij de formules af, vervolgens geeft hij een tafel van de coëfficiënten en ten slotte een voorbeeld, dat aantoont binnen wel e grenzen de nieuwe methode, die inderdaad behoort tot de technische hulpmiddelen, toepasselijk is. Yano vermeldt vier Japansche machines: de Zeichika en de Sangi, die meer een historische dan een practische waarde hebben, en verder de Soroban, die nog veel gebruikt wordt in Japan maar zelden in Europa, en Yadza's Jidoh Samban, een machine, die uiterst geschikt is voor de vermenigvuldiging, maar toch nog veel verbetering noodig heeft.

Over „voorstellen tot het brengen van eenheid in de wettelijke voorschriften betreffende het Staatstoezicht", werden drie rapporten ingezonden, n. l. door: het Deensche Aufsichtsamt te (Kopenhagen), door dr. Ph. Labes (Frankfort a/M.) en dr. Th. Walther (Leipzig), en door dr. S. R. J. van Schevichaven (Amsterdam).

Het Deensche Aufsichtsamt geeft alleen zijn wensch te kennen, dat de statistische opgaven die de verzekerings-maatschappijen moeten verschaffen, gegeven zullen worden op formulieren, die voor alle landen dezelfde zijn.

Labes en Walther zijn van oordeel dat het tot stand komen van de hier bedoelde overeenkomst nog in verre toekomst ligt, maar meenen dat er toch nu reeds op sommige punten althans een internationale regeling mogelijk is.

Deze punten zijn:

1. voorschriften omtrent de geldbelegging der verzekeringsmaatschappijen;

2. voorschriften omtrent het opnemen van geldswaardige papieren in de balans;

3. voorschriften omtrent berekening, splitsing en zekerheidsstelling der premiereserven van levensverzekeringsmaatschappijen.

De schrijvers houden rekening met de Duitsche wet, met het Oostenrijksch verzekerings-regulatief en het Oostenrijksch wetsontwerp van 1905, met de Zwitsersche, Fransche en Deensche wet en met het Italiaansche ontwerp. Zij formuleeren hunne wenschen nauwkeurig en geven zeer behartigenswaardige wenken omtrent de reserveberekening. Zij wenschen o. a. dat het niet verboden zal worden de afsluitkosten en het incasseerloon in hun geheel bij de reserveberekening op de netto-premiën te leggen.

Van Schevichaven meent, dat het onmogelijk zijn zal tot overeenkomstige inzichten omtrent de wetgeving te geraken, omdat sommige volken innig gehecht zijn aan het principe, dat ieder zijn vertrouwen moet kunnen plaatsen daar en in wie hij goedvindt, terwijl andere meer gevoelen voor een vaderlijke

regeering, die in zaken als deze denkt en handelt voor en in plaats van haar onderdanen. Voor beide opvattingen geeft hij op, wat de hoofdprincipes der wetten behooren te zijn. Wat de buitenlandsche maatschappijen betreft, is de schrijver van meening, dat maatschappijen gevestigd in landen van de eerste categorie, die reeds vroeger gewerkt hebben in landen, waar de Regeering ten gevolge eener nieuwe wetgeving het beheer over de maatschappijen heeft op zich genomen, haar bedrijf niet anders kunnen voortzetten dan in den vorm van nieuw op te richten maatschappijen, waarvan zij de meerderheid der aandeelen bezitten, indien zij ten minsten meenen, aldaar nog met kans op voordeel te kunnen werken. Ook dringt hij aan op openhartigheid bij de wetgevers, aangezien dikwijls een zuiver protectionisme wordt voorgesteld als bezorgdheid voor de verzekerden.

De Duitsche „Reichsbehörden" boden aan de leden van het congres, die in persoon aanwezig waren, eenige „Festschriften" aan, en de verkorte inhoud daarvan wordt in het tweede deel van het congres, achter de rapporten der leden, aangetroffen. Het Keizerlijk Aufsichtsamt für Privatversicherung te Berlijn bood een werk aan, waarvan de titel luidt: „het deelen der verzekerden in de winst, bij de levensverzekerings-ondernemingen, die in het Duitsche Rijk haar bedrijf uitoefenen" door dr. Broecker te Berlijn. Het Reichsversicherungsamt leverde een overzicht van de bijdragen, die het Amt aan de internationale congressen voor verzekeringswetenschap en verzekeringsgeneeskunde in Berlijn 1906 gewijd heeft. Vervolgens ontvingen de leden vijf rapporten over de „Arbeidersverzekering als sociale instelling"; van de heeren prof. L. Lass (Berlijn) over „het ontstaan der arbeidersverzekering en hare sociale beteekenis"; dr. G. A. Klein (Berlijn) „over haren omvang, inrichting en resultaten"; K. Hartmann (Berlijn) over „het voorkomen van ongelukken en de arbeidshygiene"; A. Bielefeldt (Berlijn) over „arbeidsverzekering en volksgezondheid", en prof. F. Zahn (Dusseldorp) over „arbeidsverzekering en volkshuishoudkunde". Verder nog werd een rapport aangeboden over „het begrip van „Erwerbsunfähigkeit" op het gebied van het verzekeringswezen", van H. Siefart (Berlijn), een ander over „het ophouden van het rentegenot van invaliden, die rente ontvingen gedurende de jaren 1891 tot 1899", van dr. Pietsch (Berlijn).

Het Keizerlijke „Statistische Amt" bood een zeer omvangrijk werk aan, getiteld: „de bestaande instellingen ter verzekering tegen de gevolgen van werkloosheid", van dr. Leo (Berlijn).

Deze gaven, die een vrij volledig overzicht geven van hetgeen

in Duitschland gedaan is voor de verzekering der arbeiders, zijn veelomvattend van inhoud en dikwijls uittreksels uit grootere werken. Daarom zijn ze minder geschikt voor een kort overzicht in een Verslag, als hetgeen wij hebben uit te brengen.

Na afloop der eigenlijke werkzaamheden kreeg prof. J. H. Gore uit Washington het woord, om te wijzen op de hooge waarde der congressen voor verzekeringswetenschap in het algemeen en van het 5de in het bijzonder. Daarna richtte prof. Czuber uit Weenen de uitnoodiging tot de aanwezigen om het volgend congres te Weenen te doen houden; hij deed dit uit naam van de Oostenrijksche verzekeringsmaatschappijen, uit naam van hare Vereeniging en uit naam van de stad Weenen, en vermeldde, dat Nederland, dat op het 4de congres te New-York een zeker recht had verkregen om het 6de congres in Amsterdam te doen houden, zich bereid had verklaard van dat recht afstand te doen.

Dr. van Schevichaven uit Amsterdam deelde mede, dat de Vereeniging voor levensverzekering, uit wier naam hij te New-York de congresleden voor het 6de congres naar Amsterdam had genoodigd, op het verzoek uit Weenen, om af te zien van de daardoor verkregen rechten, eerst afwijzend had geantwoord; dat een persoonlijk bezoek van de Weener vakgenooten de Vereeniging tot andere gedachten had gebracht, mede door toedoen van den president van het „Comité permanent", den heer Lepreux, wiens welsprekendheid hij bekend mocht achten, en dat de Nederlanders, zoo de leden besloten het 6de congres te Weenen te houden, zich daarbij niet alleen zouden nederleggen, maar ook in dat geval hun best zouden doen, zooveel het in hun vermogen was, ook dàt congres te doen slagen. Hij mocht echter de invitatie niet intrekken, hetgeen onhoffelijk zou zijn, maar wilde haar wel drie jaren verschuiven.

De heer Mees uit Rotterdam herhaalde alsnu, in zijne hoedanigheid als president der Vereeniging voor Levensverzekering, de uitnoodiging en verzocht den leden, het 7de congres in Nederland te houden.

Het congres besloot nu dat de 6de bijeenkomst te Weenen zou gehouden worden.

Dr. Julius Kaan dankte voor dit besluit en verzekerde dat Weenen al het mogelijke zou doen om het congres te doen slagen en den leden een hartelijke ontvangst te bereiden. Ook sprak hij zijne overtuiging uit, dat het wenschelijk is dat de beoefenaar van andere dan de zuiver actuarieele wetenschappen zich bij onze congressen aansluiten of tegelijk met deze en op dezelfde plaats bijeenkomen.

De voorzitter van het congres, dr. Hahn, nam nu het woord en schetste in schoone bewoordingen hoe ook dit congres had medegewerkt om de theorie aan de praktijk aan te passen, en omgekeerd. Uit de groote deelneming en het drukke bezoek, waarop het 5de congres kan bogen, zag men duidelijk hoe internationaal de verzekeringswetenschap en het verzekeringsbedrijf geworden zijn. Hij hoopte op een steeds voortgaande verbroedering der vakgenooten.

Pokotiloff uit Petersburg laat de beslissing over het succes van het congres aan de leden over, maar meent, dat, indien er van een succes sprake kan zijn, dit grootendeels te danken is aan den voortreffelijken voorzitter, dr. Hahn. Van hem ging de aansporing uit om het congres in Duitschland bijeen te roepen. Maar daarbij liet hij het niet. Aan de goede uitvoering van het voornemen liet hij zich ook gelegen liggen; vele moeilijkheden waren uit den weg te ruimen. Duitschland moest toonen wat het op het gebied van het verzekeringswezen heeft tot stand gebracht, de financiën voor het congres moesten geregeld worden. Als leider der zittingen en der discussiën heeft hij door zijn ervaring en minzaamheid aller harten veroverd. De goede naam dien hij bij zijne landslieden heeft, heeft nu een internationale beteekenis verkregen. Uit naam van het congres bracht hij dr. Hahn den diepgevoelden dank der leden.

Wyatt uit Londen sloot zich geheel bij de woorden, door Pokotiloff gesproken, aan, en de leden gaven luide hunne instemming te kennen.

Dr. Hahn sprak zijne erkentelijkheid uit voor den lof die hem was toegezwaaid en meende, dat een groot deel daarvan toekwam aan dr. Manes, den volijverigen secretaris. Hij hoopte dat voortaan ieder voorzitter in zijn secretaris een even groote hulp zou vinden. 1)

Ook met die woorden gaven de leden hun bijval te kennen.

Hiermede was het 5de congres afgeloopen. Het ligt niet op onzen weg te spreken over de waarlijk schitterende ontvangst die ons te Berlijn is ten deel gevallen en over de verschillende feestelijkheden die ons zijn aangeboden. Wij vermelden alleen dat wij door dr. Gruner, den president van het Aufsichtsamt, te dejeuneeren werden uitgenoodigd en daarbij in de gelegenheid werden gesteld het gebouw, waar het Amt gevestigd is,

---

1) De hier bedoelde dr. F. Hahn, voorzitter van het Congres, is 12 December l.l. overleden.

geheel te bezichtigen en kennis te nemen van de wijze waarop het Aufsicht wordt uitgeoefend.

De nuttige zijde van congressen als dat waarover wij rapporteerden komt ons voor deze te zijn, dat zij aanleiding geven tot het opstellen van een aantal monographiën over de meest verschillende onderwerpen, door mannen die tot de beste van onze vakgenooten behooren, en verder dat zij die mannen met elkaar in persoonlijke aanraking brengen. De particuliere gesprekken tusschen hen over allerlei zaken die met het bedrijf in verband staan, behooren zeker niet tot de minst nuttige besprekingen. De discussiën op de zittingen van een congres zullen nooit van veel beteekenis kunnen zijn, èn om de taalquaestie (waarover wij boven reeds iets zeiden), èn om den korten tijd die voor elk onderwerp beschikbaar is. Op het congres te Berlijn deed zich dit laatste bezwaar zeer sterk gevoelen. In overeenstemming met den Duitschen volksaard oefenden de Rijksambtenaren een grooten invloed uit, en nevens hen namen een aantal personen deel aan het congres, die weinig of niets met de actuarieele wetenschap te maken hebben. Het aantal deelnemers bedroeg naar schatting pl. m. vijfhonderd, een te groot aantal om bij discussiën over streng afgebakende onderwerpen vruchtbare discussiën te houden, die op algemeene belangstelling kunnen rekenen. Bij een dergelijke samenstelling van congresleden zou een verdeeling in verschillende sectiën wellicht aanbeveling verdienen.

Ten slotte zij het ons vergund onzen dank te betuigen voor het in ons gesteld vertrouwen, blijkbaar uit onze benoeming tot vertegenwoordigers der Nederlandsche Regeering.

19 December 1906.

Dr. S. R. J. van Schevichaven.
Dr. R. H. v. Dorsten.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Vrijdag 25 Januari 1907, n°. 21.

N°. 3.

VERSLAG *van de onderzoekingen van* Dr. A. Pulle *gedurende zijn verblijf te Buitenzorg in de botanische laboratoria van het Departement van Landbouw aldaar verricht.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken, te 's Gravenhage.

Bij deze heb ik de eer aan Uwe Excellentie een beknopt verslag aan te bieden van mijne onderzoekingen te Buitenzorg. Gedurende mijn verblijf aldaar van 15 Maart 1906 tot 31 Juli 1906 heb ik mij in de allereerste plaats bezig gehouden met het vermeerderen van mijne vormenkennis. Door de richting die mijne studie in de laatste jaren genomen heeft heb ik gemeend mijn tijd niet hoofdzakeijk te moeten besteden aan onderzoekingen in het laboratorium, doch heb ik er de voorkeur aan gegeven in de 4½ maand, die ik op Java doorbracht, mij een zoo volledig mogelijk beeld van de flora te vormen.

Dientengevolge heb ik steeds een groot deel van mijn tijd in den botanischen tuin doorgebracht, zonder aan bepaalde plantenfamilies meer speciaal mijn aandacht te wijden. Ik meende trouwens een deel van mijn tijd te moeten besteden, door eene collectie van gedroogde planten en eene spiritusverzameling bijeen te brengen.

Het spreekt van zelf dat ik mijn onderzoek moest uitstrekken over een grooter deel van Java. Zoo werd door mij van 2—4 April een tocht ondernomen naar Tandjong-Priok en Antjol ter bestudeering van de mangrove-vegetatie aldaar.

Van 23—27 April maakte ik met een gouvernementsstoomer

een reis in de Soendastraat en bezocht eenige van de koraaleilanden en van de vulkanische eilanden aldaar. Bij die gelegenheid was ik in staat mij een goed denkbeeld te vormen van de Javaansche strandvegetatie. Meer speciaal was Krakatau het doel van de reis, welk eiland in 1886 door prof. Treub en in 1896 door prof. Penzig was onderzocht, en waarvan thans voor de derde maal de vermeerdering der flora kon nagegaan worden. Het bleek dat het aantal soorten in die 10 jaar weer belangrijk was toegenomen.

Van 12—26 Mei maakte ik een reis over Java tot in den Oosthoek en was speciaal in de gelegenheid de vegetatie van de Wilis te beschouwen.

Van 1—15 Juni hield ik verblijf in de bergtuin te Tjibodas van waaruit tochten ondernomen werden op de Gedeh en de Pangerango, en waar ik gelegenheid had met de West-Javaansche bergflora kennis te maken. Het tijdsverloop van 15 Juni tot 1 Juli werd op de hoogvlakte van Pengalengan doorgebracht, waar ik weer met een ander type van het Javaansche oerbosch in aanraking kwam.

Op al deze tochten stelde ik mij steeds zooveel mogelijk op de hoogte van de verschillende cultures.

Van 1 Juli tot 31 Juli hield ik weer te Buitenzorg verblijf om mijne collecties te rangschikken, en nog eenig onderzoekingsmateriaal te verzamelen. Daarbij lette ik in het bijzonder op de gevallen van parthenogenesis of apogamie in het plantenrijk, waarvan er in den laatsten tijd steeds meer bekend worden.

Ik verzamelde aldus materiaal van Elatostemma sessile, Elatostemma sinuatum, Trema orientalis, Villebrunnea rubescens, Diospyros cauliflora, waarvan er eenige door vruchtzetting en tevens geheele afwezigheid van stuifmeel de aandacht trokken, terwijl bij andere verschillende redenen waren om eene abnormale embryovorming te vermoeden.

Verder maakte ik een begin met een onderzoek naar de embryo-ontwikkeling van eenige palmen en van Pistia Stratiotes.

Deze onderzoekingen zijn thans nog niet in een stadium om er eenige verdere mededeelingen over te kunnen doen.

Utrecht, December 1906.

A. Pulle.

N°. 4.

VERSLAG DER COMMISSIE *voor de machinisten-examens over 1906, uitgebracht aan den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel.*

De Commissie, benoemd bij beschikking van 24 Januari 1906, n°. 526, Afdeeling Nijverheid en Handel, heeft de eer Uwer Excellentie hierbij aan te bieden het beredeneerd verslag harer werkzaamheden, voorgeschreven in art. 11 van het „*Reglement voor de machinisten-examens 1904*", vastgesteld bij Koninklijk besluit van 30 Januari 1904 (*Staatsblad* n°. 21), gewijzigd bij Koninklijk besluit van 11 Augustus 1904 (*Staatsblad* n°. 204).

Regeling der examens.

De in het vorige jaarverslag genoemde wijziging in de regeling van het schriftelijk werk van de candidaten volgens programma B is ook dit jaar toegepast.

Er werden vijf zittingen gehouden en wel als volgt:

1ste zitting te Amsterdam, 27, 28 Februari, 1, 2, 6, 7, 8, 9, 13, 14, 15, 16 Maart;
2de id. „ Rotterdam, 24, 25, 26, 27 April, 1, 2, 3, 4, 8, 9 Mei;
3de id. „ Amsterdam, 26, 27, 28, 29 Juni, 3, 4, 5, 6, 10, 11, 12, 13, 17, 18, 19, 20 Juli;
4de id. „ Rotterdam, 25, 26, 27, 28 September, 2, 3, 4, 9, 10 October;

5de id. „ Amsterdam, 27, 28, 29, 30 November, 4, 5, 6, 7, 11, 12, 13 December.

zoodat het aantal zittingdagen bedroeg 58 tegen 51 in het vorige jaar.

Uitslag der examens.

In het geheel hebben zich aangemeld 207 candidaten.

Van hen, die het examen wenschten af te leggen volgens programma A, konden 5 niet tot het examen toegelaten worden, waarvan één op grond van onvoldoende bewijzen van werk- en vaartijd, één geneeskundig afgekeurd wegens onvoldoende gezichtsscherpte en 3 op grond, dat zij zich aanmeldden binnen den termijn, waarvoor zij bij een vroeger examen waren afgewezen; 3 hebben zich teruggetrokken en wel 2 voor den aanvang van het examen, waarvan één wegens ziekte en 2 na afloop van het schriftelijk examen.

Voor het diploma B trokken zich 2 candidaten terug, waarvan één wegens ziekte en één na afloop van het schriftelijk examen.

Voor het diploma C hebben 2 candidaten na afloop van het schriftelijk examen zich teruggetrokken, waarvan één wegens ziekte; zoodat geëxamineerd zijn 195 candidaten en wel:

Volgens programma A	110
„ „ B	69
„ „ C	16

Hiervan slaagden:

Voor A	77	candidaten, dus	70 %
„ B	44	„ „	64 %
„ C	8	„ „	50 %

Het aantal geslaagden bedraagt dus ruim 66 % tegen 72 % in het vorige jaar. 6 candidaten voor het diploma B waren in het bezit van een in Indië verkregen diploma A.

Voor den sleepdienst hebben zich geen candidaten aangemeld.

Onder de geëxamineerde candidaten waren 51 niet geslaagden van vorige examens en wel 25 voor A, 19 voor B en 7 voor C.

Opmerkingen omtrent de verschillende vakken.

Talen.

De kennis der Nederlandsche taal was ook dit jaar niet bevredigend te noemen; voor het diploma A voldeden 22 niet aan de gestelde eischen.

Van de candidaten voor het diploma B hadden 26, en voor het diploma C 3 onvoldoende cijfers in de kennis der Engelsche taal, dus respectievelijk 38 en 19 %.

Reken-, wis-, natuur- en werktuigkunde.

De uitslag hiervan is als volgt:

Rekenkunde.

Geëxamineerd volgens programma A 110 candidaten, waarvan 13 onvoldoende.

Rekenkunde en algebra.

Geëxamineerd volgens programma B 69 candidaten, waarvan 12 onvoldoende.

Geëxamineerd volgens programma C 16 candidaten, waarvan 5 onvoldoende.

Meetkunde.

Geëxamineerd volgens programma B 69 candidaten, waarvan 20 onvoldoende.

Geëxamineerd volgens programma C 16 candidaten, waarvan 7 onvoldoende.

Natuur- en werktuigkunde.

Geëxamineerd volgens programma A 110 candidaten, waarvan 33 onvoldoende.

Geëxamineerd volgens programma B 69 candidaten, waarvan 21 onvoldoende.

Geëxamineerd volgens programma C 16 candidaten, waarvan 9 onvoldoende.

In de kennis der electriciteitsleer kregen van de 85 daarin geëxamineerde candidaten 59 geen voldoend aantal punten, zijnde 69,4 %, (voor programma B 68 en voor programma C 75 %). Het onderzoek naar de kennis in dit vak leverde blijkbaar bijzonder slechte uitkomsten op.

S t o o m w e r k t u i g k u n d e.

De uitslag hiervan was dat 49 candidaten onvoldoende cijfers behaalden en wel voor A 28, voor B 19 en voor C 2. Van de candidaten voor programma A en B waren dus de resultaten ongunstiger en van die volgens programma C iets gunstiger dan in het vorige jaar.

Het technisch en theoretisch gedeelte afzonderlijk beschouwd, was de uitslag als volgt:

Van de 66 candidaten, die niet geslaagd zijn, hadden 26 onvoldoende cijfers, zoowel in het technisch als in het theoretisch gedeelte; 20 alleen in het technisch en 20 alleen in het theoretisch gedeelte.

Het schetsen en werkteekenen geeft meer en meer reden tot tevredenheid.

Opmerkingen van algemeenen aard.

Van de 195 geëxamineerde candidaten genoten 162 het herhalingsonderwijs op de bestaande cursussen en wel 77 te Rotterdam, 73 te Amsterdam en 12 te Terschelling.

De Commissie acht het wenschelijk voor het diploma B in het programma op te nemen: „Eenige kennis van den bouw van het ijzeren stoomschip", waartoe zij bereids het noodige heeft voorgesteld. Uwe Excellentie heeft blijkbaar dit voorstel goedgekeurd, aangezien deze aanvulling is opgenomen in het bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal ingediende wetsontwerp tot wijziging van de Schipperswet.

De aan dit verslag gehechte staat geeft Uwe Excellentie een

overzicht van de herkomst, opleiding en laatsten werkkring van de candidaten.

Ten slotte betuigt de Commissie haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

De Commissie voornoemd:

De Voorzitter,
J. J. STOOKER.

De Secretaris,
J. C. GRAUE.

ZITTI

Zitting.	Volgens welk programma examen afgelegd.	Aantal candidaten.	Geslaagd.	Niet geslaagd.	Aanvankelijke technische opleiding of werktijd. *)						
					Opleiding Hellevoetsluis.	Kweekschool voor machinisten.	Ambachtsscholen.	Zeevaartscholen.	Op eene groote machinefabriek.	Op kleinere werkplaatsen.	Stoomv. Maatsch. Nederland.
1ste	A	24	19	5	„	1	8	„	12	3	2
2de	A	15	11	4	„	„	5	„	6	4	1
3de	A	25	16	9	„	2	4	„	13	6	3
4de	A	23	13	10	„	„	6	1	9	7	3
5de	A	23	18	5	„	„	5	2	11	5	„
1ste	B	18	10	8	„	1	4	1	8	4	3
2de	B	12	10	2	„	„	1	1	4	4	1
3de	B	19	12	7	„	1	3	„	14	1	2
4de	B	6	3	3	„	„	3	„	2	1	„
5de	B	14	9	5	„	2	1	„	10	1	1
1ste	C	2	1	1	„	„	„	„	2	„	„
2de	C	5	2	3	„	„	1	„	3	1	„
3de	C	4	2	2	„	„	„	„	2	2	2
4de	C	4	3	1	„	„	1	„	3	„	2
5de	C	1	„	1	„	„	„	„	1	„	„
Totaal . . .		195	129	66	„	7	42	5	100	39	20

*) 2 candidaten voor diploma B, in het bezit van een in Indië werktijd overgelegd.

R 1906.

Laatste werkkring.

Kon. Ned. Stoomb. Maatsch.	Maatschappij Zeeland.	Kon. Paketvaart Maatschappij.	Kon. West-Indische Maildienst.	Ned. Stoomv. Maatsch. Oceaan.	Holl. Stoomb. Maatschappij.	Amerikaansche Petr. Maatsch.	Alg. Scheepvaart Maatschappij W. H. Muller en C°.	Stoomv. Maatsch. Oostzee.	Zuid-Amerika-lijn.	Stoomv. Maatsch. Dir. Jos. de Poorter.	Java-China-Japan-lijn.	Andere stoomschepen.	Sleepdienst.
2	1	2	"	"	"	1	2	1	1	1	"	9	"
3	1	"	"	"	"	"	1	"	"	"	1	7	"
8	2	3	"	"	"	1	3	"	"	"	"	4	"
5	1	2	1	2	1	"	"	"	1	1	"	5	"
2	"	"	3	1	1	1	"	1	1	1	1	8	"
4	"	2	"	1	2	"	"	"	2	"	"	3	"
"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	7	"
3	"	1	"	1	1	1	1	"	3	1	"	3	"
1	"	"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	4	"
2	"	1	1	1	"	1	"	1	"	"	"	5	"
"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	"	"	1	"
"	"	"	"	"	"	"	1	1	"	"	"	3	"
"	"	"	"	"	"	"	1	"	"	"	"	1	"
"	"	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
"	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
30	5	16	5	6	6	5	9	4	9	4	2	60	"

n diploma A, hebben geen bewijzen van aanv. techn. opleiding of

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 23 Januari 1907, n°. 19.

N°. 5.

VERSLAG *der Rijkscommissie tot het examineeren van stuurlieden aan boord van koopvaardijschepen, over het jaar 1906, uitgebracht aan den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel.*

De Commissie, benoemd bij beschikking van 24 Januari 1906, n°. 671, Afdeeling Nijverheid en Handel, heeft de eer Uwer Excellentie het bij art. 12 van het „*Reglement voor de stuurlieden-examens 1904*", vastgesteld bij Koninklijk besluit van 30 Januari 1904 (*Staatsblad* n°. 20), gewijzigd bij Koninklijk besluit van 11 Augustus 1904 (*Staatsblad* n°. 204) voorgeschreven beredeneerd verslag van de in deze zittingen gehouden examens aan te bieden.

De Commissie hield tien zittingen:

1e zitting	te Amsterdam	op	13, 14, 15, 16, 20, 21, 22, 23, 27, 28 Februari en 1 Maart.
2e „	„ Rotterdam	„	13, 14, 15, 16, 20, 21, 22, 23, 27 en 28 Maart.
3e „	„ Amsterdam	„	10, 11, 12, 18, 19, 20, 24 en 25 April.
4e „	„ Rotterdam	„	8, 9 en 10 Mei.
5e „	„ Amsterdam	„	12, 13, 14, 15, 19, 20 en 21 Juni.
6e „	„ Rotterdam	„	10, 11, 12, 13, 17, 18, 19, 20, 24, 25, 26 en 27 Juli.
7e „	„ Amsterdam	„	11, 12 en 13 September.
8e „	„ Rotterdam	„	9, 10, 11 en 12 October.
9e „	„ Amsterdam	„	13, 14, 15, 16, 20 en 21 November.

10e ,, ,, Rotterdam ,, 11, 12, 13, 14, 18, 19, 20 en 21 December.

De examens namen dus 72 dagen in beslag.

In het geheel meldden zich 331 candidaten aan voor 360 diploma's, gespecificeerd als volgt:

299 candidaten voor één diploma.
29 ,, ,, ,, ,, en aanvullingsdiploma.
3 ,, ,, ,, aanvullingsdiploma alleen.

331 totaal.

Hiervan trokken zich terug vóór den aanvang van het examen 10 candidaten; werden 4 afgekeurd voor de oogen, 1 voor de ooren, en 4 konden niet worden toegelaten wegens onvoldoende dienstbewijzen; 3 trokken zich terug tijdens het examen, terwijl 17 niet konden worden toegelaten tot het afleggen van een aanvullingsexamen, omdat zij niet geslaagd waren in het examen voor het hoofddiploma.

Te zamen dus 39. *)

In het geheel werden derhalve geëxamineerd 321 candidaten, n.l. 308 candidaten voor een diploma en 13 voor een aanvullingsdiploma en zulks met den volgenden uitslag:

Voor het diploma.		Geëxamineerd.	Geslaagd.		Afgewezen.		
			Totaal.	Waaronder recidivisten.	Practijk.	Theorie.	Totaal.
Groote Stoomvaart	1ste-stuurman	72	44	15	16	12	28
	2de- „	54	36	9	6	12	18
	3de- „	161	106	29	25	30	55

*) Deze cijfers zijn berekend naar de aangevraagde diploma's, niet naar het aantal candidaten.

	Geëxamineerd.	Geslaagd. Totaal.	Geslaagd. Waaronder recidivisten.	Afgewezen. Practijk.	Afgewezen. Theorie.	Afgewezen. Totaal.
Groote Zeilvaart 3de-stuurman .	10	6	2	3	1	4
Sleepvaart stuurman	11	5	4	—	6	6
Totaal . . .	308	197	59	50	61	111
VOOR HET AANVULLINGSDIPLOMA.						
Groote Stoomvaart 1ste-stuurman	1	—	—	1	—	1
Groote Stoomvaart 3de- „	5	5	—	—	—	—
Groote Zeilvaart 1ste- „	1	—	—	1	—	1
Groote Zeilvaart 3de- „	6	2	—	4	—	4
Totaal . . .	13	7	—	6	—	6
RECAPITULATIE:						
Diploma. . . . . totaal	308	197	59	50	61	111
Aanvullingsdiploma . . . . „	13	7	—	6	—	6
Totaal . . .	321	204	59	56	61	117

Van de geëxamineerden kon dus aan bijna 64 pct. een diploma en aan ongeveer 54 pct. een aanvullingsdiploma worden uitgereikt.

De resultaten waren over de verschillende zeevaartscholen verdeeld als volgt: (Hierbij is slechts rekening gehouden met de examens voor het diploma, niet met die voor het aanvullingsdiploma).

	Geëxamineerd.	Geslaagd.	Afgewezen. Practijk.	Theorie.	Totaal.
Zeevaartschool te Amsterdam . . .	72	47	10	15	25
„ „ Rotterdam . . .	51	35	9	7	16
„ „ Groningen . . .	14	8	5	1	6
„ „ Harlingen . . .	22	12	6	4	10
„ „ Delfzijl	29	13	1	15	16
„ „ den Helder . . .	10	4	3	3	6
„ „ Terschelling. . .	18	12	2	4	6
„ „ Schiermonnikoog .	18	12	3	3	6
„ „ Vlieland	6	3	2	1	3
„ „ Vlissingen . . .	22	16	2	4	6
Kweekschool voor de zeevaart. . .	42	34	5	3	8
Op geen school geleerd	4	1	2	1	3
Totaal . .	308	197	50	61	111

Aan twee candidaten werd een diploma uitgereikt voor de kleine vaart op grond van te hebben voldaan aan het eind-

examen der zeevaartscholen te Vlieland, resp. te Groningen.

Beide examens werden door gedelegeerden der Commissie bijgewoond.

Wat het examen in het practisch gedeelte betreft, moet de Commissie opmerken, dat vele candidaten weinig bekend zijn met de technische benamingen der verschillende zaken van dagelijksch gebruik aan boord. Dat zulks vooral voor stuurlieden in de practijk bezwaren oplevert, behoeft wel geen betoog.

In het vorig jaarverslag werd opgemerkt, dat door candidaten veel fouten gemaakt werden in het bepalen van den tijd van Greenwich uit de aanwijzing van een tijdmeter, waarvan stand en gang bekend zijn, terwijl tevens de gegiste lengte en de gegiste tijd aan boord gegeven zijn. De Commissie moet ook thans constateeren, dat hierin slechts luttel verbetering is gekomen.

Sedert de invoering der nieuwe programma's voor de examens is het materiaal bij de examens in gebruik zeer vermeerderd. Een groot aantal kaarten voor het theoretisch gedeelte en vele boeken voor de zeilaanwijzingen zijn in gebruik genomen, welke met de overige examenbenoodigdheden telkens moeten heen en weer gezonden worden tusschen Amsterdam en Rotterdam. Behalve dat het materiaal door de herhaalde verzending veel te lijden heeft, levert het voor de Commissie veel bezwaren op, dat deze voorwerpen niet steeds gemakkelijk bij de hand zijn, daar de localiteiten vaak 's avonds weer voor andere doeleinden gebruikt worden en het materiaal dus elken dag moet worden ingepakt in de daarvoor in gebruik genomen kist en portefeuille. De Commissie zou het daarom zeer wenschelijk vinden, wanneer de examens in het vervolg in één plaats werden afgenomen, waar het materiaal blijven kan en steeds voor het gebruik gereed is. Zij meent, dat 's Gravenhage de daarvoor aangewezen plaats is.

Voor de candidaten kan deze regeling, naar hare meening, weinig bezwaar opleveren, daar het in reiskosten weinig verschil maakt of naar 's Gravenhage dan wel naar Rotterdam of Amsterdam wordt gereisd en de ervaring bovendien heeft geleerd, dat het verschil in plaats waar de examens worden afgenomen, geenerlei invloed heeft op de aanmelding. Ook het verblijf kan, naar het oordeel der Commissie, geen overwegend

bezwaar opleveren, al vindt men in 's Gravenhage ook geen zeemanshuizen. De afstand tusschen 's Gravenhage en Rotterdam is zoo gering, dat candidaten die op het verblijf in een zeemanshuis prijs stellen, zonder bezwaar gedurende het examen daarheen kunnen reizen, terwijl in 's Gravenhage zelf ruimschoots gelegenheid bestaat tot goed en goedkoop verblijf.

De Commissie meent dan ook Uwe Excellentie in overweging te moeten geven in het vervolg 's Gravenhage aan te wijzen als de gemeente waar de Commissie zitting houden zal.

En hiermede is de Commissie aan het einde gekomen harer taak en betuigt Uwe Excellentie dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

De Commissie voornoemd:

A. E. Arkenbout Schokker,
Voorzitter.

C. Koopmans, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 1 Februari 1907, n°. 27.

N°. 6.

VERSLAG *omtrent het examen in den telegraafdienst van adspirant-commiezen en surnumerairs, gehouden van* 20 *December* 1906 *tot en met* 12 *Januari* 1907.

Samenstelling der commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid van 21 April 1906, n°. 1753, Posterijen en Telegraphie, was de commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: de heer G. J. C. A. Pop, directeur-generaal der posterijen en telegraphie;

lid en plaatsvervangend voorzitter: de heer A. Kruyt, hoofdinspecteur der telegraphie;

lid en secretaris: de heer W. Otto, hoofdcommies der telegraphie te 's Gravenhage;

leden:

de heer B. Knuppe, directeur van het telegraafkantoor te Haarlem;

de heer J. F. E. Flörenaes, directeur van het post- en telegraafkantoor te Enschedé;

de heer E. J. Veldhuyzen, directeur van het post- en telegraafkantoor te Harlingen;

de heer J. R. van Beek, directeur van het telegraafkantoor te Goes;

de heer F. Allen, hoofdcommies der telegraphie te Amsterdam;

de heer R. van der Vecht, hoofdcommies der telegraphie te Utrecht;

de heer J. D. Mulder, commies der telegraphie te 's Gravenhage;
de heer C. A. Hofman, hoofd eener school te 's Gravenhage.

Regeling van het examen.

Het schriftelijk examen had voor alle candidaten gelijktijdig plaats op 20, 21 en 22 December 1906, in de lokalen van het Valkenhuis, bij de Gevangenpoort te 's Gravenhage.

Het mondeling examen, dat voor iedere groep van 4 candidaten 2 dagen duurde, werd in de genoemde lokalen gehouden op 28 en 29 December 1906 en op 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 11 en 12 Januari 1907.

Aantal candidaten.

Aangemeld hadden zich 23 candidaten: 5 adspirant-commiezen en 18 surnumerairs.

Gedurende het examen trokken zich 3 surnumerairs terug, zoodat aan het geheele examen werd deelgenomen door 5 adspirant-commiezen en 15 surnumerairs.

Uitslag van het examen.

Van de vorenbedoelde 20 candidaten slaagden 3 adspirant-commiezen en 11 surnumerairs.

Onder de niet-geslaagden waren:
1 candidaat onvoldoende in 2 onderdeelen;
3 candidaten in 3 onderdeelen, en
2 candidaten in 4 onderdeelen.

In	de	afdeeling	A^1	waren	onvoldoende	3	candidaten;
„	„	„	A^2	„	„	5	„
„	„	„	B^1	„	„	5	„
„	„	„	B^2	„	„	6	„

Opmerkingen omtrent de verschillende onderdeelen.

A^1.

De verklaring van de werking, zoowel in de primaire als in de secundaire cel, was aan sommige candidaten onbekend; enkele konden zelfs geen voldoende uitlegging geven van de inrichting en de werking van het element-Leclanché.

Het doel van de batterijweerstanden bij de accumulatoren was velen niet duidelijk.

Van de werking der zelfinductie en capaciteit in geleiders hadden de meeste candidaten geen juist begrip; eene daarop betrekking hebbende schriftelijke vraag werd slechts door één candidaat volkomen juist beantwoord, terwijl aan niet meer dan 4 der overige candidaten het cijfer voldoende of goed kon worden toegekend.

Van het opsporen van fouten in toestelverbindingen bleken de meeste candidaten voldoende op de hoogte; toch schoten enkele ook hierin te kort.

Hoewel de stroomloop van kabel- en duplexverbindingen door de meeste candidaten in teekening kon worden gebracht, liet de toelichting dikwijls te wenschen over.

Ofschoon voldoende bekend met hetgeen de „Handleiding" geeft, bleken velen niet of weinig over het geleerde te hebben nagedacht.

Van eigen studie gaven slechts enkelen blijk.

A².

Over het geheel genomen was de indruk *niet* gunstig; evenals reeds een vorige maal werd opgemerkt, geven de meeste jongelui geen blijk van *onderzoekingsgeest*, geen zucht om te weten hoe het een of andere toestel is samengesteld, geen aandrang om te vragen: „*waarom dit of dat?*".

Dat verschijnsel verried zich in de meeste gevallen, ook bij de door de candidaten gemaakte schetsteekeningen. Bij het mondeling onderzoek toch trok het de aandacht hoe onhandig de meeste candidaten waren bij het schetsen der eenvoudigste toestellen, schetsen die zij immers bij hun studie herhaaldelijk moeten hebben gemaakt.

De meeste candidaten kenden niet het bestaan van de „*Naamlijst van het materiaal ten behoeve van den telegraaf- en telephoondienst*", waarvan aan alle kantoren eenige maanden geleden een exemplaar werd toegezonden en waarop, bij dienstorder n°. 456, dd. 12 October jl., de bijzondere aandacht werd gevestigd.

Enkele candidaten toonden zich reeds door hun schriftelijk werk, waarvan vele vragen onbeantwoord bleven, zóó geheel onvoorbereid, dat het onbegrijpelijk is hoe zij zich voor de deelneming aan dit examen konden aanmelden.

B¹.

Over het algemeen gaven de candidaten ditmaal blijk meer practisch geoefend te zijn in de toepassing der verschillende voorschriften en in het raadplegen der op de kantoren beschik-

bare bescheiden dan bij vorige examens het geval was, zoodat de te dien aanzien vroeger gemaakte opmerkingen niet zonder vrucht zijn gebleken.

De woordentelling en taxeering van een bij het schriftelijk werk opgegeven telegram leverden geen bevredigende uitkomsten op; slechts aan één enkelen candidaat kon daarvoor het cijfer 5 worden toegekend; het meerendeel behaalde slechts het cijfer 4 of daar beneden.

De geldende bepalingen werden door geen hunner in alle opzichten juist toegepast.

Enkele candidaten waren in het administratieve gedeelte van den dienst zóó onervaren, dat het bevreemding moest wekken, dat zij zich aan het examen durfden onderwerpen.

B².

Slechts enkelen gaven den indruk nauwkeurige studie te hebben gemaakt van de tot dit onderdeel behoorende onderwerpen van onderzoek.

In het bijzonder trok het de aandacht, dat de tarieven, welke bij storing worden toegepast in het verkeer met die landen waarmede bijzondere telegraafovereenkomsten zijn gesloten, bij velen niet bekend waren.

Wat de verzendingswegen in het buiten-Europeesch verkeer aangaat werd de indruk verkregen, dat te weinig studie wordt gemaakt van de „via's", zooals die in het „Volledig tarief" voorkomen. Het practisch gebruik bij storing van een gedeelte van den eenen of anderen weg, liet te wenschen over.

Voorts werd de opmerking gemaakt, dat de candidaten die den cursus reeds geruimen tijd hadden verlaten, de aldaar verkregen gegevens niet behoorlijk hadden bijgewerkt naar de algemeen verstrekte officieele opgaven.

Meerdere practische kennis van de telephoon-administratie ware zeer gewenscht.

De Voorzitter der Examen-commissie,

G. J. C. A. Pop.

---

4. Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 13 Februari 1907, n°. 37.

N°. 7.

VERSLAG DER COMMISSIE *van* 1 *Augustus* 1906 *tot* 1 *Augustus* 1907 *te Leiden belast met het afnemen der practische examens van apotheker.* (Eerste zitting.)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, benoemd bij Koninklijk besluit van 26 Juli 1906 n°. 37, tot het afnemen der practische examens van apotheker te Leiden, heeft de eer Uwe Excellentie hierbij het verslag harer tweede zitting aan te bieden.

Voor het examen hadden zich aangemeld vier candidaten, die van 7 tot 20 December geëxamineerd werden.

De volgende stellen praeparaten en analyses werden bij loting onder de candidaten verdeeld:

Chemische praeparaten.	Galenische praeparaten.
1. Chloretum sulfuris, 50 gram;	1. Extractum Strychni, 100 gram;
p. Broom-acetanilide, 20 gram;	Oleum Iecoris aselli cum Iodeto ferroso, 750 gram;
2. Chloretum zincicum fusum, 50 gram;	2. Oleum Cacao, 200 gram;
Acidum hydrocinnamylicum, 20 gram;	Sirupus Iodeti ferrosi, 250 gram;
3. Nitras bismuthicus basicus, 150 gram;	3. Sapo Cocos, 250 gram;
Aethoxycoffeine, 20 gram;	Ferrum peptonatum, 50 gram;
4. Iodetum hydrargyricum crystallisatum, 10 gram;	4. Oleum Iecoris aselli cum Benzoate ferrico, 250 gram;
Benzoas Guaiacoli, 20 gram.	Sirupus iodotannicus, 250 gram.

Qualitatieve analyse.

1. Nitras kalicus;
   Acidum arsenicosum;
   Carbonas baryticus;
   Santoninum;
   Sulfas chinini.

2. Phosphas natricus;
   Sulfas zincicus;
   Sulfur;
   Antipyrinum;
   Saccharum Lactis.

3. Chloretum hydrargyrosum;
   Nitras niccolosus;
   Carbo;
   Phenacetinum;
   Amylum.

4. Sulfas cupricus;
   Iodetum plumbicum;
   Sulfas manganosus;
   Hydrochloras Morphini;
   Acidum salicylicum.

Quantitatieve analyse.

Gewichtsanalyse.

1. Broom in p. broom-acetanilide;
2. Chloor in chloretum zincicum;
3. Bismuthoxyde in Nitras bismuthicus basicus;
4. Kwik in Iodetum hydrargyricum.

Maatanalyse.

1. IJzer in Oleum Iecoris aselli cum iodeto ferroso;
2. Iodetum ferrosum in Sirupus Iodeti ferrosi;
3. Chloretum natricum in Sapo Cocos;
4. IJzer in Oleum Iecoris aselli cum Benzoate ferrico.

Opsporen van vergiften.

1. Cantharidine in spijs.
2. Veratrine in wijn.
3. Sublimaat in chocolade.
4. Kaliumchloraat in mixtuur.

Hygiënisch onderzoek.

1. Gehakt op conserveermiddelen.
2. Peper op vervalsching.
3. Behangselpapier op arsenik (quantitatief).
4. Urinesediment.

Het bepalen van kruidenmengsels in verkleinden toestand.

1. Rhizoma Podophylli;
   Semen Cacao;
   Catechu (Pegu);
   Fructus Rhamni Catharticae;

2. Radix Gentianae;
   Fabae Tonca;
   Resina Guaiaci;
   Fructus Cubebae;

Radix Senegae;
Pasta Guarana;
Rhizoma Galangae;
Styrax Calamita;
Folia Hyoscyami;
Folia Bucco;
Folia Aurantii;
Herba Millefolii.

Folia Digitalis:
Folia Matico;
Folia Laurocerasi;
Herba Conii;
Rhizoma Podophylli;
Semen Cacao;
Catechu (Pegu);
Fructus Rhamni Catharticae.

3. Radix Gentianae;
Fabae Tonca;
Resina Guaiaci;
Fructus Cubebae;
Rhizoma Podophylli;
Semen Cacao;
Catechu (Pegu);
Fructus Rhamni Catharticae;
Folia Hyoscyami;
Folia Bucco;
Folia Aurantii;
Herba Millefolii.

4. Radix Gentianae;
Fabae Tonca;
Resina Guaiaci;
Fructus Cubebae;
Folia Digitalis;
Folia Matico;
Folia Laurocerasi;
Herba Conii;
Radix Senegae;
Pasta Guarana;
Rhizoma Galangae;
Styrax Calamita.

Microscopisch onderzoek van poedermengsels.

1. Radix Althaeae;
Diatomeae;
Rhizoma Hydrastis;
Folia Digitalis;
Semen Strychni;
Kamala.

2. Semen Strychni;
Kamala;
Secale cornutum;
Lycopodium;
Radix Rhei;
Folia Hyoscyami.

3. Radix Althaeae;
Diatomeae;
Rhizoma Hydrastis;
Folia Digitalis;
Secale cornutum;
Lycopodium.

4. Radix Althaeae;
Diatomeae;
Semen Strychni;
Kamala;
Radix Rhei;
Folia Hyoscyami.

Het maken van microscopische praeparaten en Loupe-beelden.

Lignum Quassiae (dwars en tangentiaal).
Flores Arnicae naast Stigmata Croci.

De vier candidaten werden na toelating tot apotheker bevorderd, namelijk:

Cornelia Gerharda Maria Geil, geboren te Bergen op Zoom;
Dirkje van der Kloot, geboren te Leiden;
Désirée Elise Susanne Lourens, geboren te Delfshaven;
Henri Gijsbertus Augustus Plasschaert, geboren te 's Gravenhage

Leiden, 27 December 1906.

H. P. Wijsman, *Voorzitter.*
P. A. Vos, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 8 Februari 1907, n°. 33.

N°. 8.

VERSLAG DER COMMISSIE *van 1 Augustus* 1906 *tot* 1 *Augustus* 1907 *te Amsterdam belast met het afnemen van de practische examens van apotheker.* (Eerste zitting.)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, benoemd bij Koninklijk besluit van 26 Juli 1906 n°. 37 en bestaande uit de heeren dr. Ed. Verschaffelt, voorzitter, P. v. d. Wielen, secretaris, dr. N. Schoorl en C. J. Koning, leden, heeft de eer Uwe Excellentie hierbij het verslag der werkzaamheden in hare eerste zitting aan te bieden.

In eene voorloopige vergadering, gehouden op 24 November 1906, waaraan alle leden en plaatsvervangende leden deelnamen, werden de gang van het examen en de werkzaamheden vastgesteld.

De 4 candidaten, welke zich voor het examen hadden aangemeld, werden geëxamineerd van 7 tot en met 21 December, van 9 tot 12 uren des voormiddags en van 1.30 tot 4.30 uur des namiddags.

De aan de candidaten opgedragen werkzaamheden werden verricht, onder toezicht der commissieleden, in het scheikundig laboratorium, de model-apotheek en den hortus botanicus der Universiteit van Amsterdam, door burgemeester en wethouders voor dit doel welwillend ter beschikking gesteld.

Voor de practische opgaven in de artsenijbereidkunde, de scheikundige analyse en de pharmacognosie werden de volgende opgaven vastgesteld en bij loting aan de candidaten uitgereikt:

A. *Artsenijbereidkunde.*

1. Amandelzuur uit Benzaldehyd 10 gram;
Tannine uit 1/2 kilogram galnoten;
Spiritus Cochleariae 250 gram.

2. Salicylaldehyd 10 gram;
Collodium 100 gram;
Extractum Secal. corn. 100 gram.

3. Jodetum kalicum uit 50 gram Jodium;
Santonine uit Flores Cinae 10 gram;
Emplastrum Hydrargyri 250 gram.

4. Solutio peroxydi hydrogenici 5 pct. 25 gram;
Chinetum uit 500 gram cort. chinae;
Sapo ex oleo cocos 250 gram.

B. *Onderzoek van 2 verontreinigde geneesmiddelen.*

B. 1.

1. Acidum nitricum 99,98 gram;
Sulfas zincicus 0,01 gram;
Jodas kalicus 0,01 gram.

2. Hydrargyrum 99,8 gram;
Cuprum 0,1 gram;
Zincum 0,1 gram.

3. Aether 94,9 gram;
Aether petroleï 5 gram;
Oleum pingue 0,1 gram;
Sol. peroxyd. hydrog. spoor.

4. Brometum ammonicum 89,9 gram;
Chloretum ammonicum 10 gram;
Chloretum baryticum 0,1 gram.

B. 2.

1. Tinctura Hyoscyami 64,9 gram;
Tinctura Belladonnae 25 gram;
Aqua destillata 10 gram;
Aceton 0,1 gram.

2. Oleum Citri 60 gram;
   Oleum Terebinthin. 25 gram;
   Oleum Olivarum 5 gram;
   Spiritus 10 gram.

3. Sapo medicatus 80 gram;
   Chloret. natricum 5 gram;
   Sapo ex oleum Sesami 10 gram;
   Natriumcarbonaat 5 gram.

4. Oleum olivarum 45 gram;
   Paraffin. liquidum 10 gram;
   Oleum Gossypii 20 gram;
   Oleum Lini 25 gram.

C. *Quantitatief onderzoek.*

a. door gewichtsanalyse:

1. Hydrastine in Extract. hydrastis liquidum;
2. Kaneelaldehyd in aqua cinnamomi;
3 Morphinum in Tinctura opii crocata;
4. Arseenzuur in Liquor arsenicalis Fowleri.

b. door maatanalyse:

1. Joodcijfer in Adeps suillus;
2 Ferrum in Solutio ferri albuminata;
3. Cuprum in Messing;
4. Alcaloïd in Extractum Belladonnae.

D. *Toxicologisch onderzoek en gerechtelijk chem. onderzoek.*

1. 0,2 gram chloretum plumbicum in 500 gram snijboonen;
2. 0,25 gram sulfas zincicus in 250 gram rijstebrij;
3. 0,2 gram santonine in 200 gram melkchocolade;
4. 0,1 gram cyanetum kalicum in 50 gram mosterd.

E. *Hygiène.*

1. Urine op sediment, suiker en quantitatief aceton;
2. Vet en suiker in gecondenseerde melk;
   Peper met rijstemeel en Cayennepeper (microscop.);

3. Boter met 30 pct. Adeps suillus;
   Papiermonster;
4. Molenaars kindermeel met vreemd zetmeel.

F. *Het maken van een microscopische doorsnede met beschrijving en teekening.*

Voor alle candidaten:
Bladsteel van Asplenium umbrosum.

G. *Het bepalen en sorteeren van grondstoffen in verkleinden vorm.* (A. 3.)

1. Flores cinae;
   Semen sinapis nigrae;
   Semen colchici;
   Fructus hordeï decorticati;
   Sago;
   Tapiocca;
   Flores arnicae;
   Summitates absynthii;
   Flores chamomillae vulgaris;
   Fructus cardamomi.

2. Caryophylli;
   Galbanum;
   Fructus cubebae;
   Olibanum;
   Amygdalae dulces;
   Rhizoma filicis;
   Gummi arabicum;
   Radix althaeae;
   Semen myristicae;
   Piper nigrum.

3. Herba centaurii;
   Flores tiliae;
   Stigmati croci;
   Chondrus crispus;
   Flores chamomillae romanae;
   Radix valerianae;
   Herba majoranae;
   Herba cannabis indicae;
   Tragacantha;
   Macis.

4. Lichen islandicus;
   Carrageen;
   Cortex frangulae;
   Cortex quillajae;
   Folia sennae;
   Cortex fructus aurantii;
   Radix gentianae;
   Radix rheï chin.;
   Rhizoma calami;
   Rhizoma zingiberis.

H. *Microscopisch onderzoek van poedermengsels.*

1. Pulvis corticis chinae;
   Amylum oryzae;
   Amylum maidis.

2. Lycopodium;
   Pulvis liquiritiae;
   Amylum solani.

3. Pulvis cacao;
   Amylum marantae;
   Amylum manihot.

4. Pulvis seminis strychni;
   Amylum oryzae;
   Amylum avenae.

Het examen in de recepteerkunde werd van iederen candidaat mondeling afgenomen, voor zooverre het theoretische gedeelte betrof, terwijl het practische gedeelte aan de candidaten gezamenlijk werd afgenomen; zij werden daarin gedurende een geheelen dag geexamineerd.

Het practische gedeelte der pharmacognosie werd door alle candidaten tegelijkertijd gedaan, terwijl elke candidaat afzonderlijk werd geëxamineerd in het herkennen van simplicia, levende en gedroogde planten en plantenafbeeldingen, waarbij tevens examen in de pharmaceutische botanie en zoölogie werd afgenomen.

In de slotvergadering, op 21 December 1906, werd aan de vier candidaten, nadat zij in handen van den voorzitter de bij de wet gevorderde eed of belofte hadden afgelegd, het diploma van apotheker uitgereikt.

De namen der geslaagden zijn:

Frederika Con, geboren te Amsterdam 22 Januari 1882;

Michiel Johannes Ketting, geboren te Vlissingen 20 Augustus 1877;

Stephanus Jacobus Rikkers, geboren te Djokjokarta 22 Juli 1884;

Ipo Christiaan Ritsema, geboren te Haarlem 20 Augustus 1879.

Ed. Verschaffelt, *Voorzitter.*

P. van der Wielen, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 3 en Maandag 4 Februari 1907, n°. 29.

N°. 9.

TWEEDE VERSLAG DER COMMISSIE *voor het afnemen in Nederland in* 1906 *van het groot-ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst, op den voet van het Koninklijk besluit van* 26 *April* 1902 (Indisch Staatsblad *n*°. 223), *gewijzigd bij besluit van* 6 *Maart* 1905 (Indisch Staatsblad *n*°. 272).

Aan Zijne Excellentie den Minister van Koloniën.

Blijkens uwe bekendmaking in de *Nederlandsche Staatscourant* van 20 November 1906, zou ook dit jaar andermaal gelegenheid worden gegeven tot aflegging hier te lande van het groot-ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst, en wel in December. De commissie voor 1906 (wier eerste verslag is opgenomen in de *Nederlandsche Staatscourant* van 17 Augustus 1906, bijvoegsel n°. 63) hield, bij gebrek aan agendum, geen voorvergadering; zij deed het examen, dat met verlof van curatoren weder gehouden werd in de Academie te Leiden, beginnen op Maandag 10 December 1906. Het schriftelijk examen had voor alle candidaten gezamenlijk plaats op 10 December; het mondeling examen had plaats op 14, 15, 17, 18, 19 en 20 December, en werd op gelijke wijze afgenomen als dezen zomer.

Al de 11 candidaten konden tot het examen worden toegelaten op grond van het candidaat-ambtenaarschap van 1904; zij allen hadden reeds dezen zomer het examen gedaan zonder goeden uitslag. De 2 candidaat-ambtenaren van 1903, die vergunning hebben gekregen het examen in 1906 over te doen

en dezen zomer afgewezen moesten worden, kwamen niet weder op. De volgorde der mondelinge examens werd bepaald door een voor zooveel noodig verbeterde loting.

De uitslag van het examen was, dat van de 11 candidaten 8 toegelaten en 3 afgewezen werden. Van de 26 candidaat-ambtenaren van 1904 zijn er thans 20, d. i. 77 pct., geslaagd; 3 werden afgewezen, 1 trok zich dezen zomer terug en kwam nu niet op, 2 kregen uitstel tot 1907. De commissie meent wederom te mogen aanbevelen dezen uitslag te vergelijken met het rapport van de schiftingscommissie voor het candidaat-ambtenaarschap in 1904.

Als bijlage zijn aan dit verslag toegevoegd:

1°. eene lijst, vermeldende de 11 geëxamineerden, de cijfers die hun in de onderscheidene vakken zijn toegekend, en de totalen dier cijfers voor elken candidaat;

2°. eene ranglijst van de 8 geslaagden, opgemaakt overeenkomstig art. 9 van de ministerieele resolutie van 29 April 1902, litt. D, n°. 26.

Leiden, 21 December 1906.

De Commissie voornoemd,

M. J. de Goeje, *Voorzitter.*

C. van Vollenhoven, *Secretaris.*

Bijlage.

BIJLAGE n°. 1.

Cijferlijst der 11 geëxamineerden.

Volgnummer.	Datum van het mondeling examen.	Examen voor het eerst of bij herhaling.	Examenvakken.							Uitslag.
			Geschiedenis.	Land- en volkenkunde.	Islam.	Staats-instellingen.	Maleisch.	Javaansch.	Totaal cijfer.	
1	14 Dec.	tweede maal	6	7	7	7	7	6	40	toegelaten.
2	14 „	„	5	6	5	4	6	6	32	toegelaten.
3	15 „	„	3	5	5	5	6	4	28	afgewezen.
4	15 „	„	4	6	4	5	7	6	32	afgewezen.
5	17 „	„	5	5	5	5	5	6	31	toegelaten.
6	17 „	„	4	6	6	5	7	5	33	toegelaten.
7	18 „	„	6	6	6	7	7	6	38	toegelaten.
8	18 „	„	7	7	5	5	6	7	37	toegelaten.
9	19 „	„	7	8	5	5	6	5	36	toegelaten.
10	19 „	„	4	6	6	5	5	6	32	toegelaten.
11	20 „	„	3	7	5	3	6	6	30	afgewezen.

Bijlage n°. 2.

Ranglijst der 8 geslaagden.

1. C. F. de Ruyter de Wildt.
2. B. J. Suermondt.
3. C. C. L. Schippers.
4. B. G. ter Brake.
5. C. L. Blume.
6. W. A. J. Ulrich.
7. P. M. Letterie.
8. A. W. P. Holwerda.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 10 en Maandag 11 Februari 1907, n°. 35.

N°. 10.

VERSLAG DER COMMISSIE, *gedurende* 1906 *te Amsterdam belast met het afnemen der examens van apothekersbediende.* (2de zitting).

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, in wier samenstelling gedurende haar 2de zitting geene verandering plaats greep, heeft de eer Uwe Excellentie het volgende verslag aan te bieden van haar werkzaamheden gedurende die zitting.

Overeenkomstig de machtiging van Uwe Excellentie, bij missive van 29 September 1906 n°. 8650, afd. B.B., vergaderden 4 October de leden met het plaatsvervangende lid den heer V. van Itallie, ten einde die voorbereidende besprekingen te houden, welke een geregeld verloop van de examens konden verzekeren.

In de slotzitting van 29 December stelde de Commissie dit eindverslag vast.

De examens vingen aan op 8 October en werden met slechts enkele onderbrekingen voortgezet tot en met 28 December.

122 candidaten hadden zich aangemeld, namelijk 97 vrouwelijke en 25 mannelijke.

Zij werden geëxamineerd in groepen van 4 personen.

Van 5 vrouwelijke candidaten en van 1 mannelijken candidaat kreeg de Commissie bericht, dat zij zich bij nader inzien niet aan het examen wenschten te onderwerpen.

De plaats waar en de wijze waarop de candidaten werden geëxamineerd ondergingen geen verandering.

Van de 116 geëxamineerde candidaten slaagden er 62 of 53,5 pct.

Van de vrouwelijke slaagden 52 of 56,5 pct.
Van hen deden examen:

voor de eerste maal 39, hiervan slaagden 15;
„ „ tweede „ 34, „ „ 22;
„ „ derde „ 10, „ „ 8;
„ „ vierde „ 9, „ „ 7.

Van de mannelijke slaagden 10 of 42 pct.
Van hen deden examen:

voor de eerste maal 15, hiervan slaagden 5;
„ „ tweede „ 7, „ „ 4;
„ „ derde „ 2, „ slaagde 1.

Aan de geslaagden werd, nadat zij in handen van den voorzitter den bij de wet gevorderden eed of belofte hadden afgelegd, het diploma van apothekersbediende uitgereikt.

Overeenkomstig haar voornemen geeft de Commissie hieronder den indruk weer, dien zij omtrent de kennis der candidaten gedurende de beide zittingen heeft verkregen.

a. Lager onderwijs.

De kennis, welke de candidaten hadden van rekenen, aardrijkskunde, geschiedenis en Nederlandsche taal, liep zeer uiteen. Over het geheel werden rekenkundige vraagstukken, welke door leerlingen der hoogste klasse der gewone lagere school zonder moeite worden opgelost, vrij goed uitgewerkt. Minder goed was het echter gesteld met de kennis van aardrijkskunde en geschiedenis, hoewel de vragen daarover gesteld altijd liepen over de topographie van ons land, de voortbrengselen, welke de bodem oplevert en omtrent eenige voorname feiten en personen uit de geschiedenis des vaderlands. Zeer dikwijls was bij de candidaten de kennis omtrent een en ander gering en weinig samenhangend.

De wijze, waarop de candidaten hun gedachten konden uitdrukken in redelijk Nederlandsch, was over het geheel voldoende, al valt niet te ontkennen, dat soms gebrekkige kennis van eenvoudige taalregels te constateeren viel

b. Latijn.

De candidaten waren niet altijd in staat eenigszins uitvoerige Latijnsche recepten, zonder grove fouten, voluit te schrijven en door een juiste vertaling weer te geven wat met het voorschrift was bedoeld. Zelfs eenvoudige gedeelten uit de voorschriften der Pharmacopoea Neaerlandica werden niet altijd begrepen.

De Commissie meende niet te hooge eischen in dit opzicht te mogen stellen, met het oog op de geringe algemeene ontwikkeling van een deel der candidaten, die dikwijls onbekend waren met de grondbeginselen der levende talen. Minder welwillend moest de Commissie echter oordeelen, waar gebrek aan kennis bestond van op recepten dikwijls voorkomende afkortingen en woorden.

c. Natuurkunde.

De Commissie bepaalde zich bij dit vak zooveel mogelijk tot de behandeling van die onderwerpen, welker kennis voor het gereedmaken van recepten van gewicht is. Eenige boekenkennis was bij de meesten te constateeren, maar niet altijd bleek, dat de stof werkelijk was begrepen en zoo het eigendom geworden van den candidaat.

Gedeeltelijk is dit gemis aan begrip zeker daardoor te verklaren, dat de candidaten niet altijd in de gelegenheid worden gesteld zich practisch met het gebruik van de hulpwerktuigen, in apotheek en laboratorium voorhanden, vertrouwd te maken.

d. Scheikunde.

Over het geheel bestond ook het weten van een aantal candidaten, omtrent dit onderdeel van het examen, uit niets dan eenige oppervlakkige boekenkennis.

Zeer eenvoudige verschijnselen op scheikundig gebied, wier demonstratie in de apotheek zonder veel bezwaren kan geschieden, waren velen onbekend.

e. Oud medicinaal gewicht.

De kennis van het oud medicinaal gewicht en van het metrieke stelsel van maten en gewichten was over het geheel voldoende.

f. Theoretische receptuur.

Begrijpelijk is het, dat de kennis van dit onderdeel van het examen bij hen te wenschen overliet, die gebrekkig waren onderlegd in scheikunde. Mede in verband daarmede, was de kennis van synoniemen vaak geheel onvoldoende. Vele candidaten waren niet voldoende op de hoogte van de rechten en verplichtingen, welke den apothekerbediende bij de wet zijn toegekend of opgelegd.

Velen waren ook onvoldoende bekend met de beperkende bepalingen aan welke de verkoop van vergiften in de apotheek is onderworpen.

g. Simplicia.

Kennis omtrent de grondstoffen in de apotheek in gebruik, was dikwijls onvoldoende aanwezig. Konden de meeste candidaten de simplicia op het eerste gezicht herkennen, bij velen ontbrak geheel of grootendeels de kennis omtrent de herkomst en het gebruik, dat er van in de apotheek wordt gemaakt, en omtrent de werkzame bestanddeelen die er in voorkomen.

h. Practische receptuur.

Aan de wijze waarop een viertal, aan de praktijk ontleende recepten, werd gereed gemaakt, werd de bekwaamheid van den candidaat getoetst. Dikwijls ontbrak het daarbij aan een logischen gedachtengang en kwam aan den dag de onbekendheid met de scheikundige en physische eigenschappen van zeer gebruikelijke geneesmiddelen. Ook bleek soms, dat men op het examen een andere wijze van werken volgde, dan men gedurende den studietijd gewend was geweest.

Gebrek aan routine in het gebruik van voorname pharmaceutische utensiliën, kwam dikwijls aan den dag.

De zoo hoog noodige nauwkeurigheid, orde en zindelijkheid bij den arbeid was niet altijd aanwezig.

Bij de beoordeeling gaven bij de Commissie in de eerste plaats den doorslag: de wijze van werken van de candidaten bij het gereedmaken der recepten, de kennis der theoretische receptuur en der simplicia. Gebrek aan kennis bij deze vakken ging gewoonlijk gepaard met gebrekkige kennis van natuurkunde, scheikunde, latijn en lager onderwijs. Zoodat de commissie geen candidaten behoefde af te wijzen, uitsluitend op deze laatste vier vakken.

De namen van de geslaagden zijn:

Johanna Christina Verdier, geb. te 's Gravenhage, 29 Juli 1888;

Catharina Anna Thim, geb. te Gouda, 22 September 1888;

Jacoba Krijntje Burger, geb. te Stolwijk, 1 Januari 1885;

Roelina Johanna Arendina Mulder, geb. te Haarlem, 6 November 1887;

Anna Maria van den Hurk, geb. te Rotterdam, 23 Februari 1887;

Catharina Alida van den Berg, geb. te Wormerveer, 26 April 1887;

Cornelia Dekker, geb. te Koog a/d Zaan, 8 April 1888;

Johanna Barendina van Meekeren, geb. te Amsterdam, 3 November 1883;

Lena Sophia Vermaas, geb. te Sliedrecht, 29 December 1879;

Lamberta Wessels, geb. te Utrecht, 21 November 1886;

Helena Roosdorp, geb. te Baarn, 11 Juni 1887;

Magdalena Catharina van der Klugt, geb. te Helder, 13 Februari 1887;

Truitje Klein, geb. te Zaltbommel, 16 Maart 1887;

Jacobus Pieter Ewoud van Walbeek, geb. te Papendrecht, 7 September 1888;

Johanna Hendrika Orbaan, geb. te Amsterdam, 5 Augustus 1884;

Pauline Eleonare van Alphen, geb. te Soerabaija, 29 Mei 1885;

Clara Russia Josepha Spiro, geb. te Rotterdam, 6 Juli 1888;

Johan George Frederik Elsman, geb. te 's Gravenhage, 27 September 1851;

Dirk van Peursen, geb. te Helder, 3 September 1886;

Lambertha Gerardina van der Klugt, geb. te Helder, 10 Augustus 1888;

Hillechien Hermina Punt, geb. te Chaam, 28 October 1885;

Dirk Ratelband, geb. te Zaandijk, 18 Januari 1888;

Simon Deurman, geb. te de Rijp, 7 Februari 1887;

Hermina Bal, geb. te Stad-Almelo, 6 October 1887;

Gerritje Geerling, geb. te Wierden, 9 Juli 1888;

Maria Jacoba Catharina Roeper Bosch, geb. te Utrecht, 29 Januari 1885;

Jannetje Theodora Richter, geb. te Amsterdam, 3 September 1887;

Anna Maria Meijer, geb. te Amsterdam, 1 April 1888;

Hendrika Jorina Berkouwer, geb. te Puttershoek, 5 Januari 1887;

Margaretha Marianna Sandberg, geb. te Djokjokarta, 16 April 1888;

Arendina Johanna Westerhof, geb. te Renkum, 15 December 1881;

Henriette de Solla, geb. te Amsterdam, 2 Januari 1885;

Beletje van Gelder, geb. te Amsterdam, 22 December 1885;
Henriette van Biene, geb. te Rotterdam, 26 Augustus 1887;
Jeannette Wijnberg, geb. te Amsterdam, 17 September 1886;
Eleonore Florence Schroot, geb. te 's Gravenhage, 16 Maart 1883;
Piet van Wijk de Vries, geb. te Sneek, 4 Augustus 1882;
Johanna Burger, geb. te Alkmaar, 28 Juli 1887;
Mathilda Cornelia Venema, geb. te Groningen, 20 Februari 1887;
Maria Sara Helmers, geb. te Beverwijk, 23 Februari 1887;
Jacoba Susanna Elisabeth Vergouwe, geb. te Amsterdam, 22 Augustus 1883;
Catharina Theodora Maria Garjeanne, geb. te Nijmegen, 29 Juli 1881;
Johannes de Jager, geb. te Utrecht, 29 September 1886;
Everhardus Witt, geb. te Oude-Pekela, 31 December 1887;
Antonius Geerhard Marie Groote Wolthaar, geb. te Hellendoorn, 25 Juli 1882;
Sibbeltje van der Meulen, geb. te Bolsward, 13 September 1881;
Christina Cecilia Franciska Deveer, geb. te Groningen, 3 Maart 1886;
Adriana Johanna Engelberts, geb. te Stad-Ommen, 31 Januari 1886;
Hendrika Gerrendina Schaly, geb. te Breukelen-Neijenrode, 28 Augustus 1884;
Ida Istace, geb. te Brussel, 6 December 1885;
Frederika Jansje Johanna Geluk, geb. te Rotterdam, 12 April 1886;
Grietje Nieburg, geb. te Reeuwijk, 31 Januari 1888;
Helena Maria Taverne, geb. te Hoorn, 25 Mei 1888;
Adriana Johanna Hermans, geb. te Amsterdam, 7 November 1879;
Neeltje Mebius, geb. te Irnsum, 26 October 1887;
Tetje Sytsma, geb. te Dragten, 15 Mei 1885;
Catharina Wilhelmina Uffelie, geb. te Leeuwarden, 15 April 1886;
Nicolaas Hendrikus van Rossum, geb. te 's Gravenhage, 3 September 1886;

Cornelia Johanna Kooreman, geb. te Nieuwenhoorn, 2 Maart 1888;

Ida Johanna Spruit, geb. te Groningen, 1 Juni 1864;

Adriana Laura Kesteloo, geb. te Sijbekarspel, 30 December 1887;

Wilhelmina Breukelaar, geb. te Arum, 24 Januari 1887.

Amsterdam, 29 December 1906.

P. VAN DER WIELEN, *Voorzitter.*

H. T. DE GROOT, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 8 Februari 1907, n°. 33.

N°. 11.

VERSLAG DER COMMISSIE, *gedurende het jaar* 1906 *te Arnhem belast met het afnemen der examens van apothekers-bediende.* (Tweede zitting.)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, belast met het afnemen van het examen, bedoeld in art. 17 der wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* n°. 222), daartoe aangewezen bij ministerieele beschikking van 1 Mei 1906, n°. 3681, afd. B.B., heeft de eer Uwe Excellentie hierbij verslag aan te bieden van hare tweede zitting.

De commissie was samengesteld evenals tijdens de eerste zitting.

Eene voorloopige vergadering werd gehouden 4 October 1906, waaraan de leden en plaatsvervangende leden deelnamen.

In deze vergadering werd besloten eene kleine wijziging te brengen in den gang der werkzaamheden.

Het was der commissie tijdens de eerste zitting gebleken, dat de ruimte in het laboratorium der gemeente-apotheek, dat nu ook wederom was afgestaan voor het practisch gedeelte van het examen, te klein was om 3 candidaten tegelijk te examineeren.

De commissie besloot daarom, in plaats van vijf candidaten, zooals in de eerste zitting geschied was, nu maar vier candidaten, telkens voor twee dagen, op te roepen, en twee keer in de week, alzoo vier dagen der week, te examineeren.

De werkzaamheden werden verdeeld evenals in de eerste zitting, alleen met dit verschil, dat telkens den eersten dag 's morgens van half negen tot twaalf uur en 's middags van half twee tot vijf uur twee candidaten werden geëxamineerd in practische receptuur.

Het mondeling en schriftelijk gedeelte van het examen werd ook nu weer afgenomen in een der lokalen van de loge „De Geldersche Broederschap".

De examens namen een aanvang 8 October en eindigden op Dinsdag 27 November. Op 15 en 16 October en 1 en 2 November werd niet geëxamineerd.

Het lid G. Jongbloed werd op 29 en 30 October vervangen door het plaatsvervangend lid M. C. Volders.

Voor het examen hadden zich aangemeld 43 vrouwelijke en 9 mannelijke candidaten.

Van deze slaagden 26 vrouwelijke en 4 mannelijke candidaten.

Eéne vrouwelijke candidate trok zich tijdens het examen terug.

Geslaagd zijn alzoo ruim 57 pct. der candidaten.

De namen der candidaten die, na aflegging van den bij de wet gevorderden eed of de belofte, het getuigschrift als apothekersbediende verkregen, zijn in volgorde van de datums van het examen gesteld:

mejuffrouw M. G. v. d. Weerd, geboren te Kampen;
„ A. W. A. M. Nauta, geboren te Nijmegen;
„ K. W. Stadt, geboren te Zijpe;
de heer B. Crucq, geboren te Vlissingen;
mejuffrouw J. Leemkoel, geboren te 's Hertogenbosch;
„ H. C. Koch, geboren te Ubbergen;
„ M. A. Geertsma, geboren te Gorssel;
„ A. C. J. van Leeuwen, geboren te de Rijp;
„ A. H. Smit, geboren te Veendam;
„ L. C. Drost, geboren te Richmond;
„ W. G. H. Breuker, geboren te Arnhem;
„ G. Rakhorst, geboren te Wijhe;
„ C. Woortman, geboren te Utrecht;
„ C. M. W. Keyser, geboren te Maastricht;
de heer W. D. N. Minjon, geboren te Utrecht;
mejuffrouw A. D. Vijverberg, geboren te Goes;
de heer E. J. H. Chr. Dazert, geboren te Maastricht;
„ W. Wijlhuizen, geboren te Velp;
mejuffrouw H. Feenstra, geboren te Leeuwarden;
„ J. A. M. Harten, geboren te Oldenzaal;
„ H. J. Huizinga, geboren te Leek;
„ N. Mouwen, geboren te Rotterdam;
„ D. A. C. v. d. Werff, geboren te Leeuwarden;
„ M. J. Bolkestein, geboren te ter Aar;
„ J. A. D. Fischer, geboren te Ede;

mejuffrouw G. J. W. Kraaikamp, geboren te Dodewaard;
" Ch. J. Adema, geboren te Middelburg;
" J. G. de Koster, geboren te Lobith;
" W. Jackson, geboren te Djambi;
" H. P. Boudewijnse, geboren te Middelburg.

Zoowel bij de eerste als bij de tweede zitting werden de meeste candidaten afgewezen wegens te weinig kennis van en ervaring in het gereedmaken van recepten.

Enkele candidaten hadden van scheikunde en daarmee hand aan hand gaande theoretische receptuur niet het minste begrip en moesten ook hoofdzakelijk om die reden worden afgewezen.

De kennis der simplicia was bij de meesten der candidaten voldoende, hoewel weinigen op de hoogte waren van eenvoudige, in de apotheek voorkomende bereidingen.

Ook de kennis der vakken van het lager onderwijs liet bij zeer vele candidaten te wenschen over.

De andere vakken gaven geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

De commissie betreurt het dat de twee zittingen zoo spoedig op elkander volgden. Het gevolg daarvan was, dat vele der candidaten, die in de eerste zitting waren afgewezen, ook in de tweede zitting dat zelfde lot moesten ondergaan, omdat de tijd tusschen de eerste en de tweede oproeping werkelijk voor vele candidaten te kort is om de ontbrekende kennis aan te vullen, hoewel bij het oproepen voor de 2de zitting zooveel mogelijk rekening werd gehouden met de data waarop de niet geslaagde candidaten in de eerste zitting waren afgewezen.

De commissie neemt daarom de vrijheid Uwe Excellentie in overweging te geven, de examens in den vervolge te doen aanvangen in de maanden April en October.

Bovendien vervalt dan voor de candidaten het onaangename, om in het heetst van den zomer examen te moeten afleggen.

Arnhem, 24 December 1906.

G. Wieringa, *Voorzitter.*

G. Jongbloed, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 10 en Maandag 11 Februari 1907, n°. 35.

N°. 12.

VERSLAG *betreffende de werkzaamheden verricht in het Laboratorium van het Departement van Financiën te Amsterdam, gedurende het jaar* 1906.

Over de werkzaamheden, verricht in bovengenoemd laboratorium, gedurende het jaar 1906, heb ik de eer het volgende te berichten.

In dat tijdperk werden 15 005 monsters ten onderzoek aangeboden, te weten:

Volg-letter.	Benaming.	Aan-tal.
a	Gehaltebepalingen van suiker	5 261
b	„ „ stropen bij invoer .	304
c	„ „ „ uit raffinaderijen, beetwortelsuikerfabrieken en kandijfabrieken.	389
d	Gehaltebepalingen van gecondenseerde melk.	3 582
e	„ „ jam en marmelade .	128
f	„ „ chocolade en suikerwerken	669
g	„ „ biscuits	13
h	„ „ drop	38

Volg-letter.	Benaming.	Aantal.
i	Gehaltebepalingen van watervrij azijnzuur in azijn	1 053
k	Gehaltebepalingen van zout in zeewater . .	680
l	Waterbepaling in zout	13
m	Bepalingen van het extractgehalte in bier .	179
n	Onderzoek van reukwaters	240
o	„ „ vernissen	90
p	„ „ houtgeest	387
q	„ „ essences	1 207
r	Diverse onderzoekingen ten behoeve van het Departement van Financiën.	207
s	Diverse onderzoekingen op aanvrage van heeren directeurs en inspecteurs der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen .	565
	Totaal . . .	15 005

De behandeling der bovengenoemde artikelen geeft aanleiding tot de volgende opmerkingen:

Litt. *a*. Het aantal herkeuringen, gebracht voor de Commissie van Scheikundigen, bedroeg 11. In 3 gevallen werd het gehalte gewijzigd.

Litt. *r*. Het onderzoek van monsters, ontvangen van het Departement van Financien, bepaalde zich in hoofdzaak tot hun aard en samenstelling, om daaruit de toepassing van tariefwet of accijnswetten af te leiden.

Zoo werden o. m. aangeboden:

Drèche de riz. Blijkens onderzoek een afvalproduct van rijst, waarin veel gist.

Gallonen Russet. Een waterige oplossing van hars in harszeep.

Normal-Säure Entwickler. Dit artikel bleek bijna geheel te bestaan uit melksuiker, waaraan een rein cultuur is toegevoegd.

Rhusmin. Een waterige oplossing van zwavel-natrium.

Farbfoliën. Blijkens onderzoek, samengesteld uit een laagje aan lijmstof gebonden zinkoxyd, waarover heen is gebracht een laag bronspoeder.

Geconcentreerd vruchtensap. Twee monsters van dit sap bevatten naast $12^1/_2$ pct. alcohol, respectievelijk 10 pct. citroenzuur en 20 pct. wijnsteenzuur

Kunstmest. Als zoodanig werd ingevoerd een mengsel van Thomas slakkenmeel en kainit, met een gehalte aan chloornatrium van $22^1/_2$ pct.

Mattlack. Een oplossing van drogende olie in benzine, waaraan aluminium- en loodverbindingen zijn toegevoegd.

Glycoformacine. Dit bleek te zijn samengesteld uit een waterige oplossing van ruw mierenzuur en een weinig glycerine.

Vegetabilisches oel. Een vette olie met een weinig zeep in emulsie gebracht.

Pertussin. Een alkoholisch aftreksel van de kruiden der Thijm vulgaris, vermengd met suikerstroop; het gehalte aan alcohol bedraagt 12 pct., dat aan suiker 45 pct.

Pansol. Blijkens onderzoek een mengsel van benzol, houtgeest en paraffine.

Antimerulion. Een oplossing van waterglas, waaraan geringe hoeveelheden anorganische zouten in den vorm van sulfaat en chloriden zijn toegevoegd.

Bloedtonic. Een waterige oplossing van een organische ijzerverbinding met een geringe hoeveelheid glycerine.

Leinöl säures blei. Een verbinding van lijnoliezuur met een loodzout, in vasten vorm.

Terben. Onder dezen naam werd ingevoerd een mengsel van benzine en terpentijnolie.

Antipositin. Een mengsel van citroen- en wijnsteenzuur, natriumcarbonaat en chloornatrium.

Phosferine. Een alkoholhoudend geneesmiddel, dat ook phosphorzuur bevat.
Het gehalte aan alcohol bedraagt 10 pct.

Werderol. Als zoodanig werd aangegeven een stof bestaande uit een waterige oplossing van 14 pct. mierenzuur.

Bierverf. Het monster onder dezen naam aangegeven werd bij onderzoek bevonden te zijn een zuivere suikerhoudende vloeistof met een zuiverheidsfactor van 97.

Stofverdelgingsmiddel. Een mengsel van houtzaagsel, zand en een weinig minerale olie.

Appreteermiddel. Dit artikel bleek te bevatten 70 gram watervrij azijnzuur per liter en 17,2 pct. alcohol, naast een gering gehalte aan andere stoffen.

Vetmeel. Samengesteld uit een mengsel van meel, koolzure kalk en phosphorzure kalk.

Gistextract. Deze stof bleek te zijn maltose stroop.

Sucravoine. Een veevoeder, bestaande uit afval van granen, vermengd met minder dan 25 pct. melasse.

Traan. Dit monster bleek te zijn een minerale olie.

Voeder voor zangvogels. Blijkens onderzoek bestaande uit fijn gemaakte biscuits met 38 pct. verzoetende bestanddeelen.

Olsina waterpaint. Dit bleek te zijn een waterverf.

Olsina Petrifying liquid. Een mengsel van minerale olie en water, door eiwithoudende bestanddeelen in emulsie gebracht.

Adhaesionet. Blijkens onderzoek een waterige oplossing van waterglas en gom.

Molascuit. Een veevoeder bestaande uit een mengsel van afval van granen en meer dan 25 pct. melasse.

Solipédine. Deze stof is samengesteld uit een mengsel van vaseline en lanoline.

Cornbrand. Bij onderzoek bevonden te zijn een zeer verdund waterig aftreksel van gemouten graan.

Spring's Banana Butter. Een suikerhoudend praeparaat uit bananen en eigeel, met een zoet gehalte van 53,8 pct.

Vino Carne. Een zoete wijn, waarin vleesch-extract is opgenomen. Alcoholgehalte 20 pct.

Lactagol. Dit artikel bleek een zeer eiwitrijk praeparaat uit katoenzaadmeel.

Liqueur du dr. Roland. Een groen gekleurde waterige oplossing van broomzouten.

Vin de Vial. Medicinale wijn, bestaande in hoofdzaak uit zoeten wijn, met wat vleeschextract, kinaextract en phosphorzure kalk.

Erwtenworst van Hohenlohe. In hoofdzaak meel van leguminosen, vermengd met varkensvet, zout en kruiden.

Vloerwas. Een mengsel van zachte zeep en was.

Dermasan. Onder dezen naam werd ingevoerd een stof, welke in hoofdzaak bestond uit overvette zachte zeep, waaraan toegevoegd salicylzuur, benevens de reukelooze benzoyl- en phenylverbindingen van salicylzuur.

Bromozeltzer. Een mengsel van natrium bicarbonaat en broomzouten, waaraan een weinig citroenzuur en suiker is toegevoegd; dit laatste tot een bedrag van 10,2 pct.

Antitussin. Bestaat uit een mengsel van difluordiphenyl (als werkzaam bestanddeel), wolvet en vaseline, waarvan het wolvet het hoofdbestanddeel uitmaakt.

Evenals vorige jaren hadden ook in den loop van dit jaar regelmatig onderzoekingen plaats naar het voorkomen van gemethyleerd gedistilleerd in dranken en van in verschillende fabrieken in beslag genomen stoffen.

Voorts zijn tal van onderzoekingen verricht van geneesmiddelen, in den vorm van pillen, tabletten en poeders, niet met name in dit verslag genoemd, in verband met hun suikergehalte.

Door 3 personen werd in het afgeloopen jaar gebruik gemaakt van de vergunning om zich met de aan het laboratorium gevolgde speciale methoden van onderzoek vertrouwd te maken.

Amsterdam, Januari 1907.

De Directeur,

W. ALBERDA VAN EKENSTIN.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 3 en Maandag 4 Maart 1907, n°. 53.

N°. 13.

VERSLAG *betreffende het* 2de *Internationaal Congres voor krankzinnigenverpleging, gehouden te Milaan van* 26—30 *September* 1906.

Tot het houden van dit congres was besloten op het Nederlandsch Congres voor Krankzinnigenverpleging en voornamelijk voor gezinsverpleging, gehouden te Antwerpen van 1—7 September 1902, waarvan een verslag van de hand van dr. A. H. van Andel en J. H. A. van Dale is opgenomen in de *Nederlandsche Staatscourant* van 23 September 1902, n°. 300.

Op het congres voor gezinsverpleging, in 1901 te Parijs gehouden, had zich de behoefte doen gevoelen de gezinsverpleging der krankzinnigen tot een meer speciaal onderwerp van studie te maken en wel bepaaldelijk met het doel de therapeutische waarde van deze methode van behandeling, hare voor- en nadeelen, de indicaties voor hare toepassing als anderszins vast te stellen. Het Antwerpsche congres bepaalde zich niet uitsluitend tot de gezinsverpleging, maar strekte zich ook uit over de andere vormen van krankzinnigenverpleging. Immers eerst door eene vergelijking van de verschillende wijzen van behandeling kon een practisch resultaat worden verkregen. Oordeelen toch is vergelijken.

Alleen de praktijk kan uitspraak doen in vraagstukken als deze.

Primum vivere, deinde philosophare.

Het Antwerpsche congres bewees de juistheid van deze stelling.

Bij de discussiën werden telkens de gestichts- en de gezinsverpleging scherp tegenover elkander gesteld en traden de voor- en de tegenstanders met elkander in het krijt, zich daarbij niet zelden wegens gemis aan eigen ervaring latende leiden door vooropgevatte meeningen. Niettemin sprak aan het einde van het congres de vergadering eenstemmig als haar oordeel uit,

dat de gezinsverpleging van krankzinnigen overal, in alle vormen, op de meest uitgebreide wijze behoort te worden in praktijk gebracht. Uit de medegedeelde feiten betreffende de meest verschillende landen was helder en klaar gebleken, dat de gezinsverpleging naast de gestichtsverpleging, mits onder deskundige leiding en onder de noodige waarborgen, een uitnemend middel is om het herstel of de verbetering van den geesteskranke te bevorderen. Ook het bezoek der congresleden aan de kolonies te Gheel en Lierneux had de overtuiging gevestigd dat hetgeen theoretisch niet mogelijk scheen, in de praktijk met zeer gunstig resultaat was door te voeren. De gestichts- en de gezinsverpleging mogen niet tegenover elkander worden gesteld; zij behooren elkander aan te vullen.

Het congres te Milaan had plaats onder de uitnemende leiding van prof. Augusto Tamburini, geneesheer-directeur van het krankzinnigengesticht Reggio Emilia, hoogleeraar der psychiatrische kliniek aan de universiteit te Rome, terwijl het algemeen secretariaat werd waargenomen door zijn leerling prof. Ferrari, geneesheer-directeur der medico-paedagogische inrichting Emilia, Bertalia (Bologna).

Ten einde praktijk en theorie zooveel mogelijk hand aan hand te doen gaan, was de namiddag van Donderdag 27 September bestemd voor het bezoeken van verschillende inrichtingen tot verpleging en behandeling van psychisch misdeelden te Milaan, terwijl Vrijdag d. a. v. het provinciaal krankzinnigengesticht Mombello en Zondag 30 September het kantonnale krankzinnigengesticht te Mendrisio (Zwitserland) werden bezichtigd.

In hetzelfde gebouw, waarin de congreszittingen plaats hadden, de handelsuniversiteit, waren plannen van verschillende gestichten ten toon gesteld, speciaal met het doel om geraadpleegd te worden bij de vergelijking der verschillende methoden van behandeling.

Het comité van organisatie had Dinsdag 25 September des avonds eene bijeenkomst georganiseerd, ten einde de congresleden in de gelegenheid te stellen met elkander kennis te maken of deze te hernieuwen. Den volgenden dag werd aan de afgevaardigden der verschillende Regeeringen een maaltijd aangeboden door het bestuur van het congres.

In den namiddag van Donderdag 27 September had de ontvangst plaats van de congresleden door den gemeenteraad van Milaan in het Castello Sforzesco.

Bij het bezoek aan het Milaansch provinciaal krankzinnigengesticht Mombello werd den leden door het provinciaal bestuur van Milaan een dejeuner aangeboden, bij het bezoek aan het

krankzinnigengesticht te Mendrisio door het bestuur dier inrichting. Na de bezichtiging van laatstgenoemd gesticht werd een tocht gemaakt op het meer van Lugano. Te Lugano had de sluitingsmaaltijd plaats, aangeboden door het bestuur van het kanton Tessino.

Na afloop van het congres maakten vele leden gebruik van de gelegenheid, hun aangeboden, om de verschillende krankzinnigengestichten en daarmede verwante inrichtingen in Italië te bezoeken. De administratie der spoorwegen had eene belangrijke reductie toegestaan op het bedrag der reisbiljetten.

De eigenlijke zittingen werden Woensdag 26 September, des morgens ten 10 ure, geopend met eene rede van den voorzitter. Prof. Tamburini gaf een overzicht van het verhandelde op het congres te Antwerpen en wees er op hoe zich op dat congres de behoefte had doen gevoelen aan het houden van gezette bijeenkomsten in voortzetting van het Antwerpsche congres en wel ter bespreking van verschillende vraagstukken, welke bij de verdere ontwikkeling der krankzinnigenverpleging allengs meer op den voorgrond treden. Meer en meer bleek de groote waarde van eene studie van de oorzaken van krankzinnigheid en van de middelen om die oorzaken te bestrijden. Ook het vraagstuk van de overvulling der gestichten, het gevolg van den toenemenden aandrang naar die inrichtingen, drong zich meer en meer op. De wijze waarop de gemeenschap beveiligd moet worden tegen de gevaarlijke en schadelijke krankzinnigen en de personen, die daarmede op gelijke lijn moeten worden gesteld, was eveneens eene vraag, welke dringend beantwoording vordert. Deze onderwerpen zijn zoowel uit een oeconomisch als sociaal oogpunt van groot belang.

Bij het vaststellen van een werkprogamma voor het congres had het comité van organisatie met bovenstaande vraagstukken rekening gehouden. Achtereenvolgens zouden behandeld worden:

het vraagstuk der oprichting van een internationaal instituut voor de bestudeering en bestrijding van de oorzaken der ziekten van den geest en van het zenuwstelsel en der degeneratie in het algemeen;

de vooruitgang der krankzinnigenverpleging sedert 1902, het tijdstip waarop het eerste congres voor krankzinnigenverpleging was gehouden;

de organisatie der observatie- en waakafdeelingen in de krankzinnigengestichten en daarmede gelijk te stellen inrichtingen, met inbegrip van het isoleervraagstuk;

de verpleging der reconvalescenten en de patronaten voor herstelde krankzinnigen;

de zenuwinrichtingen en de doorgangshuizen voor krankzinnigen;

de verpleging der anormalen, met name de zwakzinnigen, idioten, epileptici, drankzuchtigen, schadelijke en gevaarlijke krankzinnigen;

de vooruitgang der krankzinnigenverpleging uit een oeconomisch en sociaal oogpunt, speciaal wat de gezinsverpleging betreft;

de plichten van den Staat ten aanzien van de geesteskranken;

de internationale krankzinnigenstatistiek.

Prof. Tamburini gaf een helder en klaar overzicht van het arbeidsveld en van de wijze waarop dit bewerkt moet worden.
Nadat de burgemeester van Milaan, als hoofd der gemeente, de groeten van de feestvierende stad aan het congres had overgebracht, de prefect namens Z. M. den Koning het congres had geopend, de verschillende buitenlandsche afgevaardigden achtereenvolgens het woord hadden gevoerd en de algemeene secretaris mededeeling had gedaan van ingekomen telegrammen van adhaesie van de Ministers van Binnenlandsche Zaken, van Buitenlandsche Zaken en van Onderwijs, werd tot de eigenlijke werkzaamheden overgegaan en allereerst het woord gegeven aan dr. Ludwig Frank, van Zürich, ter inleiding van het vraagstuk van het in het leven roepen van een internationaal instituut voor het vaststellen en bestrijden der oorzaken van de geestesziekten.
Daarop nam prof. Leonardo Bianchi, oud-Minister van Onderwijs, het woord. In eene schitterende rede gaf spreker een overzicht van de oorzaken van krankzinnigheid en de wijze waarop deze moeten bestreden worden aan de hand van hetgeen de hygiëne en de geneeskunde leeren. Terwijl bij de besmettelijke ziekten vooral het bestrijden van een uitwendig gift op den voorgrond treedt, maakt bij de geestesziekten de individualiteit meer een punt van studie uit en moet bepaaldelijk nagegaan worden welken schadelijken invloed de lijder van verschillende levensomstandigheden ondervindt. Door dien weg te volgen moet er vooral naar worden gestreefd degeneratie te voorkomen. De psychopathische belasting van het individu kent men slechts ten deele, openbaart zich door een aantal verschijnselen, zoowel van lichamelijken als van geestelijken aard. Eene zoodanige belasting oefent haar invloed uit op het nageslacht. Ook het

individu zelf ondervindt de gevolgen van dien toestand. De arbeid, eene den mensch inherente levensuiting, is voor het belaste individu dikwerf eene oorzaak van uitputting. Aan de hoogere eischen, die het cultuurleven allengs meer en meer stelt, heeft de normale mensch zich aangepast. Bij den gedegenereerde leidt deze omstandigheid echter dikwerf tot zenuwzwakte en hare gevolgen, tot geesteslijden. Zijn organisme is niet bestand tegen het grootere energieverbruik, tegen de eischen gesteld aan het intellect en het gemoed.

Deze zelfde omstandigheden, kortweg gezegd de strijd des levens, voeren eveneens tot misdadigheid. Krankzinnigheid en misdadigheid zijn beide het gevolg van gemis aan aanpassingsvermogen.

Onder de middelen tot voorkoming van ziekte en in het algemeen van onmaatschappelijk optreden neemt de opvoeding, meer bepaaldelijk de school, eene eerste plaats in. Het is de taak van den onderwijzer rekening te houden met de individualiteit van den leerling en er naar te streven deze in de goede richting te ontwikkelen. Het aanpassingsvermogen moet worden ontwikkeld. Met dit geesteskapitaal behoort de leerling te worden toegerust.

Aan het einde zijner rede steunde spreker in warme bewoordingen het voorstel van dr. Frank, waarbij zich aansloot dr. Merlo, afgevaardigde van de Italiaansche Regeering.

In de namiddagzitting werd de discussie geopend over het voorstel-Frank, waarna de hierboven vermelde onderwerpen achtereenvolgens op de vastgestelde tijdstippen aan de orde werden gesteld.

Ondanks de levendige discussies, waartoe de verschillende vraagstukken aanleiding gaven, en ondanks het groot aantal mededeelingen werd het geheele programma afgewerkt, dank zij het uitnemend beleid van den voorzitter, prof. Tamburini. Ofschoon successievelijk de verschillende eere-presidenten, in de openingsvergadering benoemd, den presidialen zetel innamen, bleef prof. Tamburini onverpoosd op zijn post en feitelijk de leider der vergadering. Op de sluitingszitting, in den avond van 29 September, bleef er genoemzame tijd over voor de behandeling der verschillende vota, welke volgens de bepalingen door de voorstellers te voren waren ingediend.

Eerst wanneer het officieel verslag van het congres verschenen is, zal het mogelijk zijn een objectief oordeel te vellen over de verkregen resultaten.

Omtrent den vooruitgang der krankzinnigenverpleging sedert 1902 werden rapporten uitgebracht achtereenvolgens betreffende

Duitschland, Engeland, Oostenrijk, Brazilië, België, Schotland, Frankrijk, Nederland, Hongarije, Italië, Zweden en Zwitserland, terwijl in verband met dit onderwerp een achttal mededeelingen volgden. Een 19tal rapporten waren ingediend in zake de verpleging der anomalen. Zooals uit bovenstaande voorbeelden blijkt, is het met het oog op den omvang van den arbeid niet mogelijk een volledig relaas van het verhandelde te geven dan ten koste van te groote uitvoerigheid. Bovendien leverde het bezwaren op, dat naast Fransch, Duitsch en Engelsch, ook Italiaansch officieele congrestaal was en onderscheidene sprekers zich in die taal uitdrukten; het verhandelde was daardoor niet gemakkelijk te volgen. Om die reden moge worden volstaan met onderstaand verslag, ontleend aan het verhandelde op de vergaderingen, aan de besprekingen der congresleden onderling en aan de mededeelingen bij het bezoek aan de verschillende instellingen verkregen.

Ter wille van het overzicht is eenigermate afgeweken van de volgorde waarin de verschillende onderwerpen werden behandeld.

Het vraagstuk der krankzinnigenverpleging is in den loop der laatste jaren meer en meer op den voorgrond getreden en blijkt zoowel uit een sociaal als oeconomisch oogpunt van het grootste belang te zijn. De psychiatrie verkeert in een tijdperk van actieve ontwikkeling. In alle landen is *vooruitgang der krankzinnigenverpleging sedert* 1902 waar te nemen; de noodzakelijkheid van eene grondige verbetering wordt algemeen erkend. Terwijl in vroegeren tijd de publieke opinie slechts tijdelijk in beroering werd gebracht bij opzienbarende gebeurtenissen, wanneer misstanden aan het licht traden, is thans voor goed de belangstelling gewekt. Het krankzinnigenwezen heeft zijn geïsoleerd standpunt verlaten, het krankzinnigengesticht neemt meer en meer het karakter van een ziekenhuis aan, de vrije verpleging van den geesteskranke komt steeds beter tot haar recht.

Sedert 1902, het tijdstip waarop het eerste congres gehouden werd, hebben zich de denkbeelden, ook onder de psychiaters, belangrijk gewijzigd. De reactie tegen de gesloten gestichten, tegen de gestichtsverpleging à outrance, blijkt vruchten te hebben gedragen. De voor- en de tegenstanders der vrije verpleging staan niet meer zoo scherp tegenover elkander. Van weerszijden wordt erkend, dat zoowel de gestichts- als de gezinsverpleging op hare plaats is, dat beide methoden elkander dienen aan te vullen. Terwijl op het eerste congres de krankzinnigenartsen in twee kampen waren verdeeld, de debatten dikwerf een persoonlijk

karakter droegen, niet zelden door den spreker op een of ander onderdeel de donkerste schaduw werd geworpen, trad van het begin tot het eind op het congres te Milaan een geest van samenwerking op den voorgrond. Woorden, zooals op het Antwerpsche congres uitgesproken, dat het congres het Waterloo der gezinsverpleging was, dat deze methode van verpleging voor goed het vertrouwen verloren had zoowel bij de geneesheeren als het publiek, dat het gesloten gesticht zijne vlag triomphantelijk op de puinhoopen der gezinsverpleging zoude planten, werden niet meer vernomen. Aan beide stelsels deed men recht wedervaren.

Ofschoon op het Milaansche congres schier eenstemmig de voorkeur werd gegeven aan openbare inrichtingen, werd de waarde van het particulier initiatief geenszins onderschat en niet, zooals te Antwerpen, door de voor- en tegenstanders der bijzondere gestichten ter eener zijde gesproken van de Staatsalmacht met haar drom van ambtenaren, in waarheid werktuigen zonder hersenen, en ter anderer zijde van goudmijnen der ondernemers en het gewetenloos exploiteeren der patiënten.

Voor goed bleek voorbij te zijn de tijd van het gesloten gesticht, van het asile-prison, het tijdperk van nihilisme, waarin de gestichtsmuren reeds op zich zelf als hèt geneesmiddel tegen de krankzinnigheid werden beschouwd en de uitingen van dit lijden als het gevolg van slechtheid of onwil werden opgevat.

De menschenpakhuizen, waarin duizend en meer krankzinnigen, bij voorkeur op grooten afstand van de centra der bevolking, tot aan hun dood waren opgesloten, hun tijd in ledigheid doorbrengende, zonder eenige groepeering dooreengemengd, de eindelooze uren voor zich starende, doelloos heen en weer loopende, door hunne vreemdsoortige gebaren, luidruchtigheid als anderszins, storend op elkander inwerkende en dies meer, vonden geene verdedigers meer. Algemeen werd erkend, dat deze wijze van verpleging, of juister gezegd van detentie, in stede van tot herstel te leiden, het tegenovergestelde gevolg had. Ten duidelijkste was aan het licht getreden hoe de lijder onder die omstandigheden versuft en verstompt, levend dood wordt. Niet ten onrechte werden deze inrichtingen, welke nog niet geheel verdwenen zijn en reeds bij het binnentreden een beklemmenden indruk maken, bestempeld met den naam van menschenmenagerieën, van kweekplaatsen van krankzinnigheid, het leidend personeel met dien van kweekers van gestichtsdementie.

De verandering ten gunste is het gevolg van het allengs veldwinnen der overtuiging dat *de krankzinnige* even zoo goed *een zieke* is als iedere andere lijder en daarvan alleen onderscheiden is door de wijze waarop de ziekelijke verschijnselen zich uiten.

Het gevolg van deze juistere opvatting was noodzakelijkerwijs, dat het begrip krankzinnigheid niet langer samen kon vallen met dat van gevaarlijkheid, dat met de belangen van den lijder in de eerste plaats moest rekening worden gehouden, naar zijn herstel worden gestreefd en niet zooals te voren volstaan mocht worden met zijne afzondering in eene „fatsoenlijke bewaarplaats."

Terwijl op het Antwerpsche congres onverholen de meening was uitgesproken, dat de kracht van de gesloten gestichten daarin is gelegen dat zij de publieke opinie voor zich hebben en dat tegen dien stroom niemand kan oproeien, bleek sedert dien tijd eene tegenovergestelde meening meer en meer post te vatten.

De reactie tegen de nieuwere inzichten, welke zich op het eerste congres nog met kracht had doen hooren, werd te Milaan niet vernomen. In stede daarvan bleek algemeen een gesticht, waar de bedbehandeling niet consequent werd toegepast, beschouwd te worden uit den tijd te zijn. Eene vergelijking van de vroegere methoden van verzorging met de thans algemeen in zwang zijnde behandeling had het verschil in waarde en beteekenis tusschen beide ten duidelijkste aan het licht gebracht.

Eene *waak- of observatie-afdeeling*, bestemd voor de nieuw opgenomen lijders alsmede voor de patiënten, die wegens hulpbehoevendheid, algemeene lichaamszwakte, uitputting, intercurrente ziekten, onzindelijk zijn, neiging tot scheuren, tot smeren, zelfverminking, het plegen van zelfmoord of onzedelijke handelingen, agressief optreden of andere omstandigheden permanent toezicht vereischen, werd geacht voor het moderne krankzinnigengesticht even zoo goed eene behoefte te zijn als eene operatiekamer voor eene chirurgische kliniek.

Deze afdeeling behoort volgens communis opinio te bestaan uit een complex van grootere en kleinere ziekenzalen met inbegrip van enkele éénpersoons-vertrekken, welke op zoodanige wijze ten opzichte van elkander zijn gegroepeerd, dat het geheel gemakkelijk is te overzien.

Voor grootere inrichtingen zijn aangewezen afzonderlijke afdeelingen voor de rustige, half onrustige en onrustige of storende lijders.

De vroegere cel, bij voorkeur zoo excentrisch mogelijk gelegen, met hare naakte muren, hoog- of bovenlicht, vaste krib, zitbank en privaat, waarin de lijder soms tijden achtereen, zonder eene verzorging die op den naam van verpleging aanspraak mag maken, dag en nacht was opgesloten, is in het moderne krankzinnigengesticht vervangen door een éénpersoonsvertrek, dat alleen door den soliederen bouw en de bijzondere constructie,

ten einde te voorkomen dat de lijder zich schade toebrengt, van een gewoon ziekenvertrek onderscheiden is. Het vroegere *isoleeren* is vervangen door het *separeeren*, het verdeelen der lijders in grootere en kleinere groepen over verschillende vertrekken. Het eenige onderscheid tusschen separeeren en isoleeren is volgens de nieuwere begrippen daarin gelegen, dat bij de laatste methode de patiënt verpleegd wordt in een éénpersoonsvertrek bij gesloten deur. Daar het isoleervertrek geheel gemeubeld is als eene gewone ziekenkamer, kunnen zoo noodig de aanwezige voorwerpen geheel of gedeeltelijk verwijderd worden en kan bij absolute noodzakelijkheid het bed op den grond worden gespreid. Dit is echter een noodmaatregel, welke zoo kort mogelijk moet duren en in werkelijkheid bij eene goede organisatie tot de uitzonderingsmaatregelen behoort.

In een groot aantal inrichtingen zijn de cellenafdeelingen afgebroken of worden tot andere doeleinden benut; door onderscheidene psychiaters wordt het isoleeren geheel onnoodig geacht.

Om dit resultaat te bereiken moet echter over veel ruimte kunnen worden beschikt en een voldoend aantal reserve-plaatsen aanwezig zijn; de patiënt moet toch verplaatst kunnen worden, bijv. van een gemeenschappelijk ziekenvertrek naar een singleroom of omgekeerd, zoodra zijn toestand dit vereischt, hetgeen niet mogelijk zoude zijn wanneer alle plaatsen bezet waren dan ten koste der andere patiënten.

De *inrichting der ziekenafdeeling* moet zoodanig zijn dat de lijder van meet af aan den indruk verkrijgt dat hij ziek is. Het sluimerend ziektegevoel moet worden gewekt, de verpleging aan deskundige handen zijn toevertrouwd. Evenzoo goed als de gestichts-arts behoort de verplegende zich in den toestand van den lijder te kunnen verplaatsen, in staat te wezen zijn vertrouwen te winnen en te wekken. Dit is dikwerf de eerste stap op den weg tot genezing. Zoowel van de geheele inrichting als van den verplegende en den geneesheer moet een suggestieve invloed ten goede uitgaan. Schadelijke prikkels moeten worden afgeweerd, zorg worden gedragen dat de patiënten geen storenden invloed op elkander uitoefenen.

Alles wat naar dwang zweemt worde vermeden. Een vrij en ruim uitzicht van uit de ziekenzalen naar buiten, liefst in eene fraaie en afwisselende natuur, is van overwegend belang. Voor de patiënten die een gedeelte van den dag buiten het bed doorbrengen, moet de gelegenheid bestaan om buiten de eigenlijke ziekenzaal te vertoeven en zich ook bij ongunstig weder vrijelijk te kunnen bewegen. Daarom is een breede wandelcorridor bepaaldelijk voor de meer noordelijk gelegen landen van groote waarde.

Van uit de opnemingsafdeeling heeft de *verdeeling der lijders over de verschillende afdeelingen* plaats. Dit werd de aangewezen taak geacht van den geneesheer-directeur. Die verdeeling vereischt eene meesterhand.

Evenzoo goed als op de ziekenzalen moet op de andere afdeelingen de individueele behandeling en verpleging tot haar recht komen, zorg worden gedragen dat de lijder zich in eene omgeving bevindt, welke het meest voor hem geëigend is. Het geheel moet een gezellig en huiselijk karakter dragen, zoo min mogelijk afwijken van de gewone omgeving van den lijder. Naarmate de patiënten rustig of min of meer storend zijn, weinig of veel zorg vereischen, zal het aantal plaatsen, waarvoor de afdeeling bestemd is, grooter of kleiner behooren te zijn. Onderscheidene congresleden verklaarden voorstanders te zijn van afdeelingen voor niet meer dan 24 lijders; volgens anderen zoude eene afdeeling bestemd voor 100 chronische, werkende patiënten, onder goede leiding, uitstekend aan het doel kunnen beantwoorden. Tusschen deze uitersten wisselden de meeningen.

Het aantal afdeelingen werd afhankelijk gesteld van de grootte, den aard en de bestemming van het gesticht. Afzonderlijke afdeelingen voor rustige, halfstorende en storende lijders werden algemeen noodig geacht. Bijzondere afdeelingen voor jeugdigen, invaliden en ouden van dagen, rustige werkende patiënten, idioten, epileptici, gevaarlijke en schadelijke krankzinnigen en convalescenten vonden vele voorstanders. Omtrent de afzondering der lijders aan tuberculose van de overige patiënten liepen de meeningen uiteen. Onderscheidene lijders aan pellagra werden bij de bezoeken aan verschillende Italiaansche en ook Zwitsersche gestichten op de gewone afdeelingen te midden van de andere patiënten aangetroffen.

Voor een genezingsgesticht werd een aantal van 500 tot 600 patiënten het meest practisch geacht. De bezwaren, welke bestonden tegen de groote gestichten van 1000 en meer patiënten, werden echter niet duidelijk in het licht gesteld.

Wat de *inrichting der afdeelingen* betreft, had de ervaring geleerd dat horizontale scheiding der dag- en nachtverblijven het best aan het doel beantwoordt. De tweede of zolderverdieping zij alleen bestemd voor bergruimte en voor zoover noodig voor nachtverblijven van het verpleegpersoneel, voor wie op de andere verdiepingen geen plaats bestemd is, alsmede voor enkele rustige, werkende patiënten en de noodige reservelocaliteiten. Eenige gestichtsartsen verklaarden zich voorstanders van verticale scheiding, met name van de plaatsing der toeval-

lijders en meer storende patiënten gelijkvloers en van de rustige verpleegden op de verdieping.

Volgens aller oordeel behoort iedere afdeeling een op zich zelf staand geheel te vormen, ten einde gewaarborgd te zijn dat de lijders van de verschillende categorieën niet wederkeerig storenden invloed op elkander uitoefenen. Zoowel voor de patiënten als hunne verzorgers is de meest mogelijke ruimte van beweging gewenscht.

Om die redenen werd vrij algemeen de voorkeur gegeven aan het paviljoengesticht. Wanneer, zooals dikwerf het geval blijkt te zijn, zich de behoefte doet gevoelen aan aanbouw of wijziging, kan zulks bij dit stelsel gemakkelijk geschieden. Bij de gestichten van ouderen datum, bij het corridor- of blockgesticht, stuit daarentegen in den regel elke verandering in den bouw en de inrichting op groote bezwaren.

Volgens de algemeene overtuiging der congresleden is het *moderne krankzinnigengesticht* geheel *van karakter veranderd*, niet alleen wat betreft den bouw en de inrichting, maar ook den toestand der patiënten. Aanvallen van razernij, vernielen, scheuren, smeren, onzindelijk zijn, oorbloedgezwellen, beenbreukigheid, doorliggen, voedselweigering, zelfverminking, zelfmoordzucht, treden allengs op den achtergrond naarmate de nieuwere toestand wortel schiet en de geneesheer en de verplegenden hun volle zorg aan de patiënten kunnen wijden.

Naarmate de behandeling en de verpleging der lijders aan meer deskundige handen wordt toevertrouwd, naar die mate kan eene meer vrije verpleging worden toegepast en metterdaad gestreefd worden naar eene open-deurverpleging.

Door geen enkelen gestichtsarts werd, zooals op het eerste congres, de meening uitgesproken dat de afdeelingsgeneesheer volstaan kan met het doen der morgenvisite en de verzorging overigens geheel kan overlaten aan het verpleegpersoneel, dat tijdens zijn dagelijksch bezoek aan de inrichting, gedurende zijn gang van de eene afdeeling naar de andere, door hem wordt geïnstrueerd. Algemeen werd erkend, dat zoowel aan den geneesheer als aan den verplegende de hoogste eischen moeten worden gesteld, dat zij hun vollen tijd aan de hun toevertrouwde lijders moeten besteden.

De *opperleiding van het gesticht* in haren vollen omvang behoort te zijn toevertrouwd aan het geneeskundig hoofd der inrichting; door geene bepalingen mag de geneesheer-directeur beperkt zijn in het behartigen der belangen van de verpleegden. Zonder eenige tegenspraak werd de stelling verdedigd, dat de gestichtsgeneesheeren, ook die der bijzondere gestichten, van Staatswege moeten benoemd worden.

Speciaal is het de plicht van den gestichtsarts er naar te streven, dat de beschikbare gelden uitsluitend in het belang van de lijders worden besteed. Toestanden zooals in België, waar de geheele verzorging en de verpleging aan eene corporatie is uitbesteed en zooals in de Rijksgestichten de directie zich alleen heeft te belasten met de administratie en het onderhoud der gebouwen en onderhoorigheden, werden afgekeurd. Eenheid van leiding en beheer ter bevordering van een goeden geest, werd een noodzakelijke eisch geacht.

Verplichtend *psychiatrisch onderwijs* voor de studenten in de geneeskunde, een assistentschap gedurende 1 tot 2 jaren voor den gestichtsarts werden algemeen nuttig en noodig geacht. Sommige leden wenschten een speciaal diploma voor den psychiater te zien ingesteld. Onderscheidene leden verlangden een vergelijkend examen bij het voorzien in vacatures aan de krankzinnigengestichten.

De noodzakelijkheid van eene stelselmatige practische en theoretische *opleiding van het verpleegpersoneel* werd algemeen erkend. De meeningen liepen uiteen omtrent den duur, het rooster en den leergang van den cursus.

De verpleging van den man door de vrouw werd door vele leden aanbevolen, door anderen daarentegen verworpen. Eenstemmig waren de congresleden van oordeel, dat deze methode alleen kan worden toegepast wanneer de verpleging op een hoog peil staat. Door enkele gestichtsartsen werd de voorkeur gegeven aan verpleegsters gerecruteerd uit eene eenvoudige landelijke omgeving; meer ontwikkelde verpleegsters zouden blijkens hunne ervaring te hooge eischen stellen, aan den geneesheer niet genoeg onderdanig zijn. Ter anderer zijde werd betoogd, dat er naar gestreefd moet worden zooveel mogelijk de verplegenden uit de meer ontwikkelde klassen te betrekken. De verplegende moet ook voor de hoogere rangen in aanmerking kunnen komen. Iedere inrichting vorme zooveel mogelijk haar eigen school en leerkrachten. Een niet al te hooge leeftijd der adspirant-krankzinnigenverpleegster werd algemeen met het oog op de zoo noodige karaktervorming zeer gewenscht geacht.

Over het algemeen was het gehalte van het verpleegpersoneel volgens de mededeelingen allengs verbeterd. Uitzonderingen werden echter eveneens genoemd, zoo van een Zwitsersch gesticht (Burghölzi), alwaar tot in den jongsten tijd zoowel verpleegsters als verplegers bij herhaling moesten worden ontslagen wegens oneerlijkheid, ruwe behandeling van patiënten, algeheele ongeschiktheid e. d.; onderscheidene malen ontvluchtten patiënten door gemis aan plichtsbetrachting van het verpleegpersoneel.

Wegens het incompleet aan personeel moesten een groot aantal patiënten hun tijd in ledigheid doorbrengen.

Eene verbetering van de materieele positie van het verpleegpersoneel werd algemeen noodig geacht ter verheffing van het peil der krankzinnigenverpleging.

Als voorbeeld dat in sommige landen de krankzinnigenverpleging nog veel te wenschen overlaat, werden genoemd Roemenië en Turkije. In eerstgenoemd land zouden de krankzinnigen nog dikwerf met misdadigers samen zijn opgesloten. Ofschoon in Turkije de krankzinnige door het volk beschouwd wordt als een bovennatuurlijk wezen en de geesteszieken vrij, zelfs geheel naakt, over straat kunnen rondloopen zonder dat hunne vreemdsoortige handelingen tot aanstoot aanleiding geven, laat hunne verzorging in de krankzinnigengestichten zeer veel te wenschen over. Aldaar zijn zij aan ketenen gebonden, ter nauwernood gekleed, vol ongedierte, opgesloten in donkere, vunzige hokken; gewapend met een knuppel of zweep handhaven de oppassers de orde. Dergelijke toestanden werden aangetroffen in Constantinopel, Aleppo, Adrianopel en Smyrna. Te Constantinopel moeten de herstellende krankzinnigen, die van politiewege zijn opgenomen, alvorens ontslagen te worden, eenigen tijd in de daarvoor aangewezen inrichting ter observatie doorbrengen, in dezelfde omgeving met gevangenen, en zouden onder die omstandigheden dikwerf opnieuw instorten. In de laatste jaren is echter ook in die landen eene verandering ten goede waar te nemen. Als gunstig voorbeeld werd o. a. genoemd het Grieksche hospitaal te Smyrna, alwaar 300 patiënten geïnterneerd zijn, dat sedert 1899 onder leiding staat van den psychiater Ymoucopoulos. Met dankbaarheid werd ook herdacht de werkzaamheid van den Duitschen, ook hier te lande bekenden missionaris Theophile Waldmeier, die zich het lot der krankzinnigen had aangetrokken en op wiens initiatief de krankzinnigenverpleging te Beyroeth werd georganiseerd. In enkele Fransche en Belgische gestichten, waar de nieuwere denkbeelden nog geen ingang hebben gevonden, zoude, volgens mededeeling, de doktersvisite zoowel door de patiënten als het personeel nog steeds met den naam van visite disciplinaire worden bestempeld.

Het denkbeeld dat de krankzinnige gevaarlijk en schadelijk voor zijne omgeving is, was, blijkens de mededeelingen, in onderscheidene landen nog niet uitgeroeid. In sommige streken worden nog in den tegenwoordigen tijd de lijders na hun ontslag uit de gestichten als melaatschen gevreesd en verafschuwd. In enkele landen zijn de verantwoordelijke hoofden der krankzinnigengestichten nog steeds met straf bedreigd wanneer een

lijder ontvlucht. Zelfs in Frankrijk is het nog maar enkele jaren geleden dat volgens de bestaande bepalingen de krankzinnige alleen onder geleide van een gestichtsverplegende buiten de inrichting mocht vertoeven.

Een van de grootste bezwaren, welke algemeen ondervonden wordt, is de *overvulling der gestichten*, het gevolg van den toenemenden aandrang naar de krankzinnigengestichten sedert het begrip krankzinnigheid zich meer heeft uitgebreid. De overbevolking werd beschouwd als een der grootste euvelen voor het gesticht. Wegens het gemis aan bepalingen omtrent het maximum aantal lijders dat in een gesticht verpleegd mag worden, waren zoowel in Zwitserland als in Italië onderscheidene gestichten overvuld; noodkribben waren bijgezet op de zieken- en nachtverblijven en de corridors; zelfs badkamers en andere localiteiten werden als nachtverblijf benut. Het gevolg van dezen misstand was het onderling storend op elkander inwerken der patiënten, het ontstaan van onrust, kortom teruggang der verpleging.

Onder de middelen, welke den gestichtsarts ten dienste staan om het herstel van den lijder en zijne aanpassing aan de maatschappij te bevorderen, neemt de *werkverschaffing* eene voorname plaats in. Kenmerkend werd de arbeid onder geneeskundige leiding en toezicht de hoeksteen der gestichtsbehandeling genoemd. De gestichtsarts heeft zorg te dragen dat maat wordt gehouden, zoo min te veel als te weinig van de krachten van den lijder wordt gevorderd, dat de arbeid werkelijk als therapeutisch middel wordt aangewend. Alle gestichtswerkzaamheden behooren zooveel mogelijk met behulp der verpleegden te worden verricht; als lid van het groote gezin leere de lijder dat ook op hem plichten rusten.

Nauwlettend worde toegezien dat de belangen der verpleegden worden vooropgesteld, zij niet ter wille van het financieel voordeel der inrichting worden geëxploiteerd. Alleen bij eene deugdelijke organisatie en doeltreffende geneeskundige leiding kunnen beide hand in hand gaan.

Juist met het oog op deze omstandigheid werd in het algemeen de voorkeur gegeven aan het openbaar gesticht en bepaaldelijk de wensch uitgesproken dat de oprichting van Rijks- of provinciale inrichtingen zooveel mogelijk zoude worden bevorderd. Op die wijze zijn de meest mogelijke waarborgen gesteld, zoowel dat de inrichting niet in een winstgevend bedrijf ontaardt als dat voldaan kan worden aan de eischen, welke eene goede verpleging stelt; de noodige fondsen kunnen desgevorderd gevonden worden.

Den lijder moet de weg worden gewezen hoe hij zich weder

nuttig kan maken en in zijn onderhoud kan voorzien. Daarom is het zoo gewenscht dat hij de vruchten van zijn arbeid plukt, hem eenige geldelijke belooning wordt toegekend. Ongewenscht werd het geacht dat de geldelijke renumeratie het karakter van loon zoude dragen, de lijder deze zoude beschouwen als een recht, waarop hij aanspraak kan maken.

De gelden moet de patiënt zelf leeren beheeren, mogen besteden ten eigen bate of ten behoeve van zijn gezin. De zelfstandigheidszin moet worden aangekweekt.

De arbeid der patiënten worde geleid door personen, die zoowel op de hoogte zijn van de krankzinnigenverpleging als van het speciale vak, dat onder hun toezicht door de verpleegden wordt uitgeoefend.

De gelegenheid tot arbeid zij zoo ruim en verscheiden mogelijk. De patiënten moeten een ambacht kunnen leeren en het noodige aanvullings- en herhalingsonderwijs ontvangen. Zooveel mogelijk behoort er naar te worden gestreefd dat de lijder, in de maatschappij teruggekeerd, oeconomisch sterker is. Voor het verrichten van slechts enkel werktuigelijken arbeid mogen alleen in aanmerking komen patiënten van zeer geringe verstandelijke ontwikkeling of lijders speciaal door den geneesheer aan te wijzen. In de bezichtigde gestichten hielden zich onderscheidene laagstaande imbecillen en dementes bezig met het onthaspelen van cocons van zijderupsen, hetgeen volgens mededeeling zeer goed aan het doel beantwoordt doch weinig productief is.

Een van de beste soorten van werkverschaffing werd algemeen geacht het landbouwbedrijf in den meest uitgebreiden zin des woords. Zoowel met het oog op de belangen der patiënten als de financiën der inrichting werd deze tak van arbeid sedert 1902 meer en meer toegepast. Niet alleen voor de landelijke bevolking maar ook voor stadsbewoners biedt de landbouw onder deskundige leiding ruime gelegenheid aan tot geschikte en doelmatige werkzaamheid in den uitgebreidsten zin des woord. De arbeid in de open lucht bij goed en bij slecht weder werkt gunstig op den algemeenen lichaamstoestand, op verstand en gemoed. Bij eene geschikte leiding kan zorg worden gedragen dat de patiënten gemeenschappelijk en toch zoo zelfstandig mogelijk werkzaam zijn.

Bij onderscheidene congresleden bleek een streven te bestaan de werkende patiënten afgescheiden van de overige lijders te verplegen, hetzij in afzonderlijke paviljoens, hetzij in gestichtsannexen, hetzij in min of meer zelfstandige inrichtingen. Sommigen verklaarden voorstanders te zijn van de oprichting van werkkolonies, waar de patiënten naar het bedrijf dat zij uitoefenen, over verschillende paviljoens, elk bestemd voor ten

hoogste 50 personen, waren te verdeelen. De patiënten, die het landbouwbedrijf en die welke een ambacht uitoefenen, zouden bepaaldelijk van elkander gescheiden moeten zijn.

Op voorbeeld van Alt-Scherbitz waren in de meest verschillende landen *landbouwkolonies* opgericht, waaromtrent de meest gunstige resultaten werden medegedeeld. Met het oog op de opgedane ervaring werd het algemeen noodig geacht dat deze instellingen in elk opzicht een zoo open mogelijk karakter dragen, vrij kunnen uitgroeien. Naarmate den patiënt meer vrijheid kan worden verschaft, is de geneesheer te beter in staat hem te leeren kennen en in de goede richting te leiden; de persoonlijkheid van den lijder komt onder die omstandigheden het best aan het licht.

De krankzinnigenverpleging heeft zich sedert het Antwerpsche congres voortdurend in de richting der *vrije verpleging* ontwikkeld. De bezwaren tegen deze methode aangevoerd bleken meer en meer hun reden van bestaan te hebben verloren, wanneer de leiding in handen van den krankzinnigenarts is gelegd.

De gezinsverpleging werd algemeen een der beste middelen geacht om den chronischen lijder aan het maatschappelijk leven aan te passen. Voorbeelden werden genoemd van als non-valeurs beschouwde lijders, die, na eene jarenlange verpleging uit het gesticht in het gezin overgeplaatst, als het ware opleefden. Terwijl zij in het gesticht van den eenen dag op den anderen leefden, zonder zich om wat dan ook te bekommeren, voor zooverre het niet hun eigen persoon betrof, namen zij, in het gezin overgeplaatst, onmiddellijk deel aan de kleine zorgen des levens.

De vrees dat de krankzinnige, evenals een lijder aan besmettelijke ziekte, ongunstig op zijne omgeving zoude inwerken, op het eerste congres bij de discussies telkens op den voorgrond geschoven als argument tegen de gezinsverpleging, werd niet meer vernomen. De ondervinding, opgedaan te Gheel, Lierneux, Dun-sur-Auron, Ainay-le-Château, in Schotland en elders, had ten duidelijkste bewezen, dat genoemd bezwaar denkbeeldig was; eene vergelijkende statistiek had geleerd, dat het aantal gevallen van krankzinnigheid in de genoemde kolonies, bepaaldelijk te Gheel, volstrekt niet grooter was dan elders. Een streng wetenschappelijk onderzoek, op het eerste congres verlangd alvorens de gezinsverpleging meer algemeen in toepassing zoude worden gebracht, was derhalve niet noodzakelijk.

Wel werden gevallen medegedeeld van ongunstige resultaten, doch deze bleken het gevolg te zijn van het niet rekening houden met de eischen, die aan de vrije verpleging moeten worden gesteld.

Zoo was de meening uitgesproken, dat de gezinsverpleging in de noordelijke landen van Europa niet aan haar doel beantwoordde. Uit de mededeelingen bleek, dat in Noorwegen in onderscheidene gemeenten krankzinnigen bij boeren in het gezin worden verpleegd, hier en daar tot een maximum van 20 in dezelfde behuizing, feitelijk derhalve een klein gesticht, en zonder dat regelmatig deskundig toezicht wordt uitgeoefend. Op grond van de opgedane ervaring werd deze wijze van vermomde gestichtsverpleging afgekeurd. De gezinsverpleging in den engeren of feitelijken zin des woords werd evenwel niet onbevredigend genoemd. In Zweden, waar krankzinnigen op grooten afstand van uit de krankzinnigengestichten in gezinnen worden geplaatst, zoodat van deskundige leiding slechts in onvoldoende mate sprake kan zijn, werden de resultaten niet minder gunstig dan in Noorwegen geacht.

Ook in andere landen bleken plaatselijk reeds sedert jaren krankzinnigen in gezinnen te zijn besteed, zonder dat misstanden aan het licht waren gekomen.

In Engeland, waar over het algemeen de gestichtsverpleging op den voorgrond treedt en zoowel de geneesheeren als het publiek tegen de gezinsverpleging zijn gekant, werd ten vorigen jare op initiatief van het *British Medical Journal* eene enquête ingesteld omtrent de verpleging van krankzinnigen in gezinnen. Dit onderzoek strekte zich uit over een groot aantal patiënten en onderscheidene gemeenten. Het rapport der commissie luidde in hooge mate ongunstig. Velerlei misstanden kwamen aan het licht, bijv. gevallen van het optreden van syphilis, van het zich overgeven aan prostitutie, van zwangerschap. Onderscheidene patiënten waren geheel onvoldoende gehuisvest, in eene armoedige, onreine omgeving. De bevolking stond op een laag peil en was aan den drank verslaafd. Meerdere woningen waren overvuld en de seksen niet steeds gescheiden. In éénzelfde klein slaapvertrek werden 3 tot 4 personen aangetroffen. In ééne woning waren 3 slaapvertrekken bestemd voor 11 personen, van wie een vijftal abnormaal van geest waren. In minstens de helft van de gevallen werd de verpleging evenwel goed genoemd, zoowel wat de huisvesting als de verzorging betreft.

In hoeverre de meening juist is dat de commissie van enquête bevooroordeeld was, zooals verondersteld werd, kan in het midden worden gelaten.

Uit het bovenstaande kan toch het resultaat worden getrokken, dat zelfs onder hoogst ongunstige omstandigheden en ondanks het ontbreken van deskundige leiding en toezicht in een belangrijk percentage der gevallen de resultaten niet ongunstig bleken te zijn.

Voor de lijders, bij wie eerst na een niet te kortstondig verblijf in het krankzinnigengesticht het reconvalescentie-tijdperk intreedt, die dus niet binnen korten tijd de inrichting hersteld kunnen verlaten, werd het gewenscht geacht den *overgang van het gesticht naar de maatschappij* meer geleidelijk te maken; de sprong mag, zooals een der sprekers zich uitdrukte, niet te groot zijn. Eerst allengs moet de patiënt zich leeren gewennen aan de eischen des levens. Onderscheidene gestichtsartsen wenschten voor deze lijders afzonderlijke paviljoens bestemd te zien; deze *reconvalescenten*-paviljoens moeten geheel open zijn en de patiënten de meest mogelijke vrijheid genieten.

De groote waarde van de *gezinsverpleging* voor de reconvalescenten werd van andere zijden in het licht gesteld en algemeen erkend. Een groot aantal gestichtsartsen en bepaaldelijk de gestichtsbesturen zijn echter niet geneigd de rustige en werkende patiënten uit de inrichting in de gezinsverpleging over te plaatsen. Volgens hun oordeel verandert het gesticht hierdoor geheel van karakter, worden de afdeelingen bestemd voor de rustige patiënten met onrustige elementen gevuld, aan het verplegend personeel te hooge eischen gesteld, wordt het evenwicht verbroken, de inrichting kortom gedesorganiseerd.

Ofschoon de ondervinding geleerd heeft dat deze theoretisch opgestelde bezwaren zich in de praktijk slechts in zeer geringe mate doen gevoelen, stuit het invoeren of de verbreiding der gezinsverpleging nog dikwerf op deze bijkomende omstandigheden af. Ter illustratie werden onderstaande voorbeelden aangehaald door dr. Peeters, den bekenden directeur der kolonie Gheel. Als gevolg van eene ministerieele circulaire aan de besturen der gestichten de overplaatsing van gestichtspatiënten naar de gezinskolonies zoo veel mogelijk te bevorderen omdat de gestichten meer en meer overvuld werden en daarentegen het aantal lijders in de gezinskolonies voortdurend afnam, werden van de omstreeks 10 000 krankzinnigen, op dat tijdstip in de Belgische gestichten verpleegd, aan nog geen 10 de vrijheid gegeven. Toen in 1881 daarentegen wegens moeielijkheden, gerezen tusschen de Belgische Regeering en het bestuur van het gesticht St. Anne, te Courtrai, 600 lijders die inrichting moesten verlaten, werden 162 of 163, dus ruim $^1/_4$ der patiënten, naar Gheel overgeplaatst, van wie slechts 3 naar een gesloten gesticht moesten worden teruggezonden.

Van de zijde der patiënten worden somwijlen ook bezwaren ondervonden. Ontwend aan de zorgen des levens, sedert jaren afgesloten van de maatschappij, zien zij tegen elke verandering op. Geheel dezelfde ondervinding wordt opgedaan als bij een

lijder, die tijden achtereen geïsoleerd is geweest of des nachts in een dwangbuis doorbrengt. Ook deze patiënten zijn ten slotte aan den toestand gewend.

De stadsbewoner meent niet zelden begraven te worden op het platteland, wanneer hij uit het gesticht naar de kolonie wordt overgeplaatst; de Parijzenaar is eerst tevreden wanneer hij het plaveisel der wereldstad onder zijne voeten heeft. In het Departement der Seine heeft de overplaatsing van krankzinnigen uit de gestichten in de kolonies eerst plaats na onderling overleg der geneesheeren van beide instellingen en na gemeenschappelijke bespreking ook met de lijders, die voor overplaatsing in aanmerking komen; de gunstige berichten, die de gestichtspatiënten van uit de kolonies van vroegere medepatiënten ontvangen, heffen in den regel de nog bestaande bezwaren op.

Voor de gezinsverpleging komen in de eerste plaats in aanmerking de chronische, rustige demen·es; lijders aan epilepsie, alcoholisme, aan cyclische en periodische krankzinnigheid e. d. mogen volgens velen niet in een gezin worden geplaatst.

Feitelijk is echter geen enkele vorm van krankzinnigheid uitgesloten. De individualiteit van den lijder geeft den doorslag. Gevaarlijke en schadelijke krankzinnigen, patiënten geneigd tot het plegen van onmaatschappelijke handelingen, behoeven natuurlijk gestichtsverpleging. Op het actieve tijdperk volgt echter na korter of langer duur ook bij deze lijders het passieve tijdperk, het stadium der resignatie of dementie. Zoo komt een lijder aan vervolgingswaanzin eerst in het vierde stadium voor plaatsing in een gezin in aanmerking; in de voorafgaande tijdperken, waarin patiënt onder den invloed der hem beheerschende waandenkbeelden achtereenvolgens wil ontvluchten, zich verdedigt en agressief optreedt, is de gestichtsverpleging voor hem aangewezen.

Patiënten, die in het gesticht stelselmatig klagen en daardoor een last voor hunne omgeving zijn, doen zich, in het gezin overgeplaatst, dikwerf van geheel andere zijde kennen. Patiënten, die voortdurend de vrijheid verlangen en daardoor ontevreden zijn, queruleeren en complotteeren, worden somwijlen rustig en kalm, verzoend met hun lot, wanneer zij in een gezin zijn overgeplaatst. Een gezinspatiënt verklaarde het in zijne eenvoudige omgeving duizendmaal beter te hebben dan in de vergulde kooi, het gesticht; hij had het daar, wat de verpleging en de verzorging betreft, veel beter, maar welk mensch, zoo vroeg hij, verlangt niet naar de vrijheid?

Bij het *invoeren van de gezinsverpleging* moet blijkens de ervaring in den loop der laatste jaren verkregen, uiterst voorzichtig

worden te werk gegaan, stap voor stap worden afgelegd. Aanvankelijk wordt steeds op tegenkanting gestuit. De omgeving moet eerst vertrouwd zijn geraakt met den geesteskranke, zich met eigen oogen hebben kunnen overtuigen dat de lijder zich werkelijk niet in bijzondere mate van een gewoon mensch onderscheidt. Langzaam moet op den ingeslagen weg worden voortgegaan, opdat ten slotte niet moet worden afgebroken wat is opgebouwd. Vooral in het begin zij men uiterst voorzichtig, zoowel bij de keuze van patiënten als van den hospes. Somtijds is het noodig den lijder in een tweede, zelfs derde of vierde gezin te plaatsen, alvorens het voor hem geëigende milieu gevonden is, de omgeving waarin hij zich thuis gevoelt.

De geneesheer trede in de eerste plaats als deskundig raadgever op, wars van alle zucht tot reglementeeren. Ook de verpleegster, die hem in het toezicht ter zijde staat, stelle zich steeds de belangen van den lijder voor oogen, menge zich niet onnoodig in de huiselijke aangelegenheden; de vrijheid van het gezin moet worden geëerbiedigd. Het *bezoek van de familie* aan den gezinsverpleegde worde zooveel mogelijk bevorderd; in sommige landen worden door de spoorwegdirectiën reisbiljetten tegen verlaagd tarief voor dat doel verstrekt.

De nabijheid van eene stad is gewenscht ten einde de aanpassing van den lijder aan de maatschappij zooveel mogelijk te kunnen bevorderen. De aanwezigheid van spoorwegen, van water e. d. werd met het oog op gevaar voor ongelukken door geen der congresleden eene contra-indicatie geacht. Ten einde de gezinsverpleging niet ontaarde in eene gestichtsverpleging, mag het maximum-aantal patiënten in één gezin niet te hoog worden opgevoerd. Als regel werd aan een maximum van 2 de voorkeur gegeven.

Een groot bezwaar, dat speciaal in de *gezinskolonies* ondervonden wordt, is het gemis aan voldoende gelegenheid tot arbeid. In Dun-sur-Auron, waar de gezinsverpleging door dr. A. Marie uitnemend is georganiseerd, moesten onderscheidene patiënten hun tijd om die reden in ledigheid doorbrengen. Door het oprichten van werkinrichtingen of industriehuizen, waar verschillende vakken kunnen worden uitgeoefend en gelegenheid bestaat tot het ontvangen van vakonderwijs, zouden deze bezwaren, volgens het oordeel van verscheidene congresleden, kunnen worden ondervangen. *Tehuizen*, waar de patiënten de gelegenheid hebben tot lectuur, tot samenkomsten e. d., was ook een desideratum, waaraan de behoefte zich had doen gevoelen.

Algemeen werd de overtuiging uitgesproken, dat de gezinsverpleging sedert 1902 meer en meer vasten voet heeft verkregen.

Deskundig toezicht en leiding werden beschouwd als een eerste eisch. Van dit standpunt beschouwd geeft de *gezinsverpleging in de omgeving van het krankzinnigengesticht* de beste waarborgen. Bovendien kan de lijder, wanneer de gezinsverpleging, zooals in Nederland, een onderdeel van de gestichtsverpleging vormt, onmiddellijk zonder eenige formaliteit in de inrichting worden teruggeplaatst, wanneer zulks door den geneesheer noodig wordt geoordeeld. Het gesticht biedt tevens den gezinspatiënten de gelegenheid aan tot arbeid, wanneer buiten de inrichting geene geschikte gelegenheid daarvoor bestaat. Het *stelsel*, ingevoerd door dr. van Dale te Veldwijk, en dr. Alt te Uchtspringe, de krankzinnigen in de gezinnen der gestichtsverplegers te plaatsen, in de omgeving van het gesticht, bleek uitnemend te voldoen en vond meer en meer navolging.

Bij eene goede regeling bleek het Gheelsche stelsel eveneens te voldoen aan de eischen, die aan de gezinsverpleging moeten worden gesteld. De gezinswoningen mogen echter niet te excentrisch zijn gelegen, opdat nauwlettend toezicht kan worden uitgeoefend; de gelegenheid tot werkverschaffing mag niet ontbreken.

Terwijl in deze gezinskolonies de gelegenheid bestaat de lijders bij het optreden van opgewektheid of andere toestanden onmiddellijk op te nemen in de infirmerie, het kleine centrale krankzinnigengesticht, ontbreekt eene zoodanige inrichting bij het *Schotsche stelsel*. Bij dit systeem zijn de krankzinnigen ten getale van 6 tot 80 over verschillende gemeenten verspreid en is de geneeskundige verzorging aan den plaatselijken geneesheer opgedragen, terwijl van Staatswege de patiënten door een geneeskundig inspecteur, een psychiater, geregeld worden bezocht. De overplaatsing naar een krankzinnigengesticht zoude, volgens de mededeelingen, geen bezwaren opleveren en betrekkelijk zelden noodig zijn; de resultaten van dit stelsel werden zeer gunstig genoemd.

Volgens het eenstemmig oordeel der congresleden, die over eigen ervaring kunnen beschikken, verdient als algemeene regel de *heterofamiliale verpleging*, de verpleging in een vreemd gezin, de voorkeur boven de *homofamiliale*, de verpleging in eigen gezin. Deze ondervinding werd bepaaldelijk ook verkregen in Italië, waar een groot aantal patiënten van uit het departementale krankzinnigengesticht in eigen gezin worden overgeplaatst en tot de gestichtsbevolking blijven behooren. In omstreeks een derde der Italiaansche krankzinnigengestichten wordt de homofamiliale gezinsverpleging toegepast, de heterofamiliale daarentegen slechts in enkele gestichten. Het aantal in eigen gezin

geplaatste patiënten was voor de verschillende gestichten zeer uiteenloopend, wisselde van 2 tot 750.

Voor den *drankzuchtige* is, volgens verscheidene congresleden, de gezinsverpleging aangewezen, omdat op die wijze de lijder geleidelijk aan de gevaren, welke het maatschappelijk leven voor hem oplevert, kan gewend worden. Anderen gaven de voorkeur aan eene landbouwkolonie, omdat de patiënten daar onder permanent toezicht staan en ruime gelegenheid tot werkverschaffing in de open lucht bestaat, hetgeen speciaal voor deze patiënten zeer nuttig werd geacht. In het acute stadium is voor deze lijders gestichtsverpleging aangewezen, de bedbehandeling op haar plaats. In sommige krankzinnigengestichten, waar een groot aantal lijders aan alcoholismus verpleegd worden, is het gebruik van alcoholische dranken absoluut verboden, behoudens medisch voorschrift. Te Mendrisio, waar deze maatregel door den directeur, dr. Amaldi, ingevoerd is, wordt den patiënten, zooals bij de bezichtiging bleek, aan den middagdisch limonade gazeuze of spuitwater in kogelfleschjes verstrekt. In parenthese zij opgemerkt, dat in die inrichting de onrustige patiënten de soep in plaats van op een bord wordt toegediend, in een nap of bakje van brood gebakken, dat de lijders na het gebruik der soep kunnen opeten. Onderscheidene gestichtsartsen wenschten het *verbod van alcohol bevattende dranken* als maatregel in alle krankzinnigengestichten toegepast te zien. Ten einde den alcoholist te leeren zijne zucht tot drinken, zijn voortdurenden dorst te beheerschen, bevalen enkele psychiaters het verbod van drinken bij de maaltijden aan; ten einde de lijders hunne lusten te leeren bedwingen, zoude het gebruik van tabak en andere genotmiddelen ook moeten zijn uitgesloten. De drankzuchtige worde niet ontslagen alvorens hij de bewijzen heeft gegeven bestand te zijn tegen de gevaren, die hem wachten. Hij moet geheelonthouder zijn en blijven. Met het oog hierop verdient het dringend aanbeveling hem eene zekere renumeratie voor den gepraesteerden arbeid toe te kennen. Allengs worde den lijder meer vrijheid gegeven. Aan de nabijheid van eene groote stad werd door de congresleden groote waarde gehecht, ten einde den patiënt bij zijne vrije uitgangen den indruk te ontnemen dat hij voortdurend onder toezicht staat en hem te leeren op eigen beenen te staan. Vrijwillige opneming van den drankzuchtige moet zooveel mogelijk worden bevorderd. Een lijder, die in strijd met de bestaande voorschriften zich verwijdert, moet echter ook tegen zijn wil worden teruggebracht.

Voor *toevallijders* werd de gezinsverpleging als algemeene maatregel door een groot aantal congresleden geïndiceerd geacht. Uitgesloten zouden moeten worden de epileptici met intercurrente

verwardheidstoestanden, prae- en postepileptische psychische stoornissen e. d., alsmede de lijders bij wie hevige of serieën van aanvallen optreden. Ook te dezer zake waren de meeningen verdeeld. Onderscheidene psychiaters gaven de voorkeur aan eene landbouwkolonie, enkele aan gestichtsverpleging voor alle epileptici. Bij deze verschillende wijzen van verpleging moet als eisch worden gesteld, dat de lijder het noodige school- en vakonderwijs kan ontvangen en de leiding is toevertrouwd aan den geneesheer. De individueele behandeling moet op den voorgrond treden, een nauwkeurige levensregel worden voorgeschreven. Eene hygiënisch-dieetetische behandeling leidt in menig geval tot herstel. Alle schadelijke prikkels moeten worden vermeden; het gebruik van alcohol, wijn, bier, tabak worde verboden. Matigheid moet bij alles worden betracht. Toe worde gezien dat de lijder niet te gulzig eet, goed kauwt; voor reiniging en goede verzorging van huid en speciaal ook van mond worde nauwlettend zorg gedragen.

Eene categorie van patiënten, voor wie, volgens het eenstemmig oordeel der congresleden, de vrije verpleging niet in aanmerking kan komen, is die der *gevaarlijke en schadelijke krankzinnigen*, de lijders, die in het gewone gestichtsrégime niet passen. Deze patiënten behooren afgescheiden van de overigen in afzonderlijke afdeelingen of inrichtingen verpleegd te worden. Wegens hunne schadelijke en gevaarlijke eigenschappen zijn deze lijders een gevaar zoowel voor de maatschappij als voor hunne onmiddellijke omgeving. Het begrip gevaarlijkheid en schadelijkheid moet echter niet onnoodig worden uitgebreid. Alleen de ondervinding kan uitspraak doen of een lijder onder deze rubriek valt. Een patiënt, die zich in het eene milieu als gevaarlijk en schadelijk heeft doen kennen, blijkt dikwerf in eene andere omgeving dit niet te zijn. Een hysterische patiënt b. v., die eene geheele afdeeling terroriseert, de schrik is van verplegenden en verpleegden door zijne neiging tot twist en tweedracht zaaien, tot impulsief en agressief optreden e. d., doet zich, op eene andere afdeeling overgeplaatst, niet zelden als eene geheel andere persoonlijkheid kennen. De gevaarlijkheid der lijders mag niet worden overschat. Alvorens een patiënt als zoodanig te stempelen, moeten alle middelen zijn beproefd om hem aan het gewone gestichtsrégime aan te passen.

Het gelijkmatig verdeelen van de hierboven gekarakteriseerde gevaarlijke en schadelijke elementen over de verschillende gestichten, het zoogenaamde verdunnen van dit materiaal, vond op het congres, naar het scheen, geene voorstanders. De meeningen waren verdeeld of de voorkeur moet worden gegeven

aan eene afzonderlijke inrichting dan wel aan eene bijzondere afdeeling, als onderdeel van een gewoon gesticht. De inlichtingen omtrent eerstgenoemde inrichtingen luidden echter niet gunstig; feitelijk zouden zij alle het karakter van eene gevangenis of prison-asile dragen. Bovendien ontbreekt bij dit stelsel de gelegenheid den lijder geleidelijk aan het gewone gestichtsleven en aan de maatschappij aan te passen.

Eene bijzondere afdeeling behoort geheel hetzelfde karakter te dragen als de overige inrichting; voor beide gelden dezelfde algemeene regelen. Het aantal verpleegden moet geringer zijn, de patiënten moeten zoowel des daags als des nachts over een groot aantal overzichtelijke vertrekken zijn verdeeld, voor doelmatige werkverschaffing moet zijn zorg gedragen, scherp toezicht zijn verzekerd. Bij den bouw en de inrichting moeten de noodige voorzorgs- en veiligheidsmaatregelen zijn genomen. Aan de beste krachten zij de verpleging opgedragen. De lijder worde teruggeplaatst in de gewone omgeving zoodra zijn toestand dit veroorlooft; alleen op die wijze kan worden voorkomen dat gevaarlijke en schadelijke krankzinnigen worden aangekweekt.

Ofschoon uit de verschillende discussies geene conclusie te trekken was welk régime de voorkeur verdient, werd bij de onderlinge besprekingen en de bezoeken aan de Italiaansche gestichten algemeen erkend dat de gevaarlijke en schadelijke lijders in de krankzinnigengestichten in den regel tot geene buitengewoon groote moeielijkheden aanleiding gaven en dat het prison-asile niet in bijzonder goeden roep staat. In het Milaansche provinciaal krankzinnigengesticht Mombello werd den bezoekers, zelfs dames, de gelegenheid gegeven de onrustige afdeeling, waar de gevaarlijke krankzinnigen verpleegd werden, te bezichtigen; de indruk, die van deze afdeeling verkregen werd, was allerminst ongunstig, vooral niet in vergelijking met hetgeen omtrent de prisons-asiles bekend was.

Een groot deel der psychiaters achtten het dringend gewenscht, dat het *ontslag der gevaarlijke krankzinnige misdadigers*, die ernstige delicten hebben gepleegd, wettelijk werd geregeld en daaromtrent speciale bepalingen werden vastgesteld. Alvorens den lijder ontslag te verleenen zoude proefverlof moeten voorafgaan en de lijder moeten worden overgedragen aan de familie of den persoon, die de verdere verantwoordelijkheid op zich neemt en zorg heeft te dragen dat de patiënt naar de inrichting terugkeert zoodra hiervoor aanleiding bestaat. De lijder moet niet van de registers kunnen worden afgeschreven dan na machtiging der rechterlijke autoriteiten en na overlegging van een geneeskundig rapport van den directeur der inrichting, aan wien, zoo noodig, twee

deskundigen zouden kunnen worden toegevoegd. Het ontslag zoude verboden moeten kunnen worden wanneer de lijder permanent gevaarlijk is, ook al zouden de verschijnselen van krankzinnigheid geheel geweken zijn en dus feitelijk herstel zijn ingetreden. Deze meening werd speciaal door de Italiaansche psychiaters voorgestaan. Voor deze minderwaardigen, die tusschen de gevangenis en het krankzinnigengesticht zweven, zoo min in de eene als in de andere inrichting op hun plaats zijn, zoude de oprichting van eene speciale inrichting, een *tusschengesticht*, de meest rationeele oplossing zijn.

Een belangrijk punt van bespreking maakte de *verpleging der acute krankzinnigen* uit. Met nadruk werd er op gewezen dat deze lijders scherp van de chronische patiënten moeten worden onderscheiden met het oog op de eischen die zij stellen. Algemeen werd het gewenscht geacht de acute krankzinnigen, alvorens hen in een krankzinnigengesticht te plaatsen, allereerst op te nemen in eene voorloopige inrichting, een *doorgangshuis*, ook wel genoemd stadsasyl, voorpost der krankzinnigenverpleging of, minder eigenaardig, asile-dépôt. Zelfs in Engeland, waar op psychiatrisch gebied eene meer conservatieve richting bestaat, treedt in den laatsten tijd een streven op den voorgrond de acute lijders afgescheiden van de overige patiënten te verplegen, bij voorkeur in afzonderlijke gebouwen; het contact met de chronische lijders, met hunne eigenaardige stereotype gewoonten, zoude namelijk schadelijk werken en daarom geheel moeten zijn uitgesloten. Deze afzonderlijke afdeelingen of paviljoens vormen echter een onderdeel van het krankzinnigengesticht en komen dus geheel overeen met de te voren genoemde opnemings- of observatie-afdeelingen der moderne krankzinnigengestichten.

De wenschelijkheid werd uitgesproken dat zooveel mogelijk in alle grootere gemeenten inrichtingen voor acute geesteszieken worden opgericht. In deze sanatoria, welke geheel het karakter van een ziekenhuis moeten dragen, zouden de patiënten als regel slechts korten tijd moeten vertoeven en van daar uit naar het krankzinnigengesticht of daarmede gelijk te stellen inrichtingen worden opgezonden, wanneer niet het vooruitzicht bestaat dat herstel binnen korten tijd zal volgen. De opneming in deze doorgangshuizen moet zoo snel en vroegtijdig mogelijk geschieden, niet belemmerd worden door onnoodige formaliteiten. De genezingskans wordt hierdoor in belangrijke mate verhoogd. Vele congresleden achtten het gewenscht dat geene geneeskundige verklaring van krankzinnigheid en geene rechterlijke machtiging tot opneming van den lijder als voorwaarde voor opneming wordt gesteld. Met de bestaande vooroordeelen moet rekening worden

gehouden; de familieleden beschouwen het dikwijls als een gewetenszaak den lijder tot een krankzinnige te doen stempelen. In den loop der laatste jaren worden zoodanige doorgangshuizen al meer en meer in verschillende landen opgericht.

Het familiebezoek, het contact van den lijder met zijne gewone omgeving, wordt hierdoor bevorderd, de geneesheer in staat gesteld nauwkeurige inlichtingen omtrent het verleden van den patiënt in te winnen, terwijl de lijder, ook na zijn ontslag, als loopend patiënt onder behandeling kan blijven.

Naast deze inrichtingen voor acute geesteszieken verrijzen eveneens in de verschillende landen zoogenaamde *zenuwinrichtingen* in navolging van het bekende Laehr'sche sanatorium Haus Schönow. In Duitschland en Italië is het tot stand komen der ongevallenwet zeer bevorderlijk geweest aan de oprichting dezer zenuwinrichtingen; sinds is het aantal lijders, speciaal aan traumatische neurose en psychose dat sanatoriumverpleging behoeft, belangrijk toegenomen.

Een essentieel onderscheid tusschen de inrichtingen voor acute krankzinnigen en voor zenuwzieken bestaat feitelijk niet. In beide sanatoria bestaat een groot percentage der opgenomenen uit lijders, die uitgeput en verzwakt zijn, zich aan excessen hebben overgegeven, rust behoeven e. d. Het grootste contingent levert de neurasthenie in hare velerlei vormen en schakeeringen. Zoowel in de eene als in de andere inrichting is het materiaal rijk en wisselend en treedt in de overgroote meerderheid der gevallen herstel of belangrijke verbetering op. De ondervinding leert dat onderscheidene patiënten, die vroeger naar een krankzinnigengesticht werden opgezonden, zooals epileptici, hysterici, neurasthenici, cyclische en periodische lijders, na een kortstondig verblijf weder hersteld naar huis kunnen terugkeeren.

In andere gevallen worden de patiënten van uit de voorloopige inrichting rechtstreeks in eene meer vrije omgeving, eene landbouw- of gezinskolonie of in de heterofamiliale verpleging geplaatst. Ook in deze gevallen werden de resultaten gunstig genoemd.

Wat de behandeling betreft gelden voor de lijders in de genoemde sanatoria dezelfde algemeene regelen als voor die in het krankzinnigengesticht. Naast de bedbehandeling neemt de arbeid onder deskundige leiding eene eerste plaats in.

Volgens sommige congresleden biedt het verbinden van een zoodanig sanatorium aan een algemeen ziekenhuis groote voordeelen aan.

Ook de psychiatrie heeft zich in de latere jaren zoodanig ontwikkeld, dat eene *verdeeling van den arbeid voor den psychiater*

noodzakelijk is. Voor de psychiatrie geldt dezelfde onderverdeeling als voor de overige geneeskundige wetenschappen. Het arbeidsveld moet verdeeld worden tusschen den klinicus, den patholoog en den patholoog-anatoom. In het algemeene ziekenhuis kan zulks gereedelijk geschieden zonder dat belangrijke financieele offers worden geëischt.

Volgens andere psychiaters moet het krankzinnigengesticht alle hulpmiddelen aanbieden, die de ervaring en de wetenschap voorschrijven. Het gesticht mag bij andere ziekeninrichtingen niet achterstaan.

In de krankzinnigengestichten van het departement der Seine is de chirurgische behandeling der patiënten opgedragen aan een speciaal daarvoor aangewezen deskundige. Aan de Amerikaansche gestichten zijn tal van specialiteiten verbonden, aan het gesticht te Rio de Janeiro bijv. een chirurg, tevens gynaecoloog, een ophthaemoloog, een paediater, een tandarts, een electrotherapeut, een kinemotherapeut, een geneesheer voor de behandeling der besmettelijke ziekten.

Met groote belangstelling werd door de congresleden een bezoek aan de *verschillende Italiaansche gestichten* gebracht.

Het gesticht Reggio Emilia, dateerende uit de 12de eeuw, aanvankelijk een leprozenhuis, sinds 1754 uitsluitend voor krankzinnigen bestemd, geldt in Italië, en terecht, als een model gesticht, dat in elk opzicht tot voorbeeld kan worden gesteld. De inrichting wordt dienstbaar gemaakt aan het hooger onderwijs; een groot aantal der Italiaansche psychiaters heeft daar ter plaatse, onder leiding van Tamburini, gewerkt. Het gesticht mag inderdaad eene complete inrichting worden genoemd. Aan het hoofd der laboratoria voor de beoefening der verschillende onderdeelen der psychiatrische wetenschap staan bekende geleerden. Een museum met eene verzameling van 1200 schedels, eene uitgebreide bibliotheek zijn aanwezig, alsmede de hulpmiddelen tot geneeskundige behandeling, zooals electro-, physio- en hydrotherapeutische apparaten. Aan de inrichting zijn verbonden uitgebreide werkplaatsen en eene landbouwkolonie, terwijl de homo- en heterofamiliale verpleging in toepassing worden gebracht. Aan de verschillende categorieën van lijders, met name de epileptici, alcoholisten en idioten, wordt speciale zorg besteed, school- en vakonderwijs gegeven, zoowel aan kinderen als volwassenen. Het verpleegpersoneel ontvangt regelmatig onderwijs. Een tijdschrift wordt uitgegeven, behelzende de resultaten van den wetenschappelijken arbeid van prof Tamburini en zijn geneeskundigen staf. Het is begrijpelijk dat Italië, zooals duidelijk op het congres bleek, trotsch is op deze inrichting en haar leidsman.

Het paviljoengesticht te Udine, in 1904 in gebruik gesteld en voor acute lijders bestemd, draagt een zoo vrij mogelijk karakter en heeft zich gedurende den korten tijd van zijn bestaan, onder leiding van den directeur dr. Antonini, een goeden naam verworven; wetenschappelijke laboratoria en eene landbouwkolonie zijn aan de inrichting verbonden. De chronische patiënten worden naar een 5tal annexen of succursale overgeplaatst, die elk onder eene afzonderlijke geneeskundige directie staan.

Het krankzinnigengesticht te Brescia, onder uitnemende leiding van dr. Seppilli, maakte bij de bezichtiging een zeer gunstigen indruk. De eerste verdiepingen der verschillende gebouwen zijn door terrassen verbonden, waardoor het toezicht zeer vergemakkelijkt wordt.

Milaan is trotsch op het reeds te voren genoemde monumentale krankzinnigengesticht Mombello.

Een bezoek aan de gestichten St. Servolo en St. Clemente te Venetië, het eerste voor mannen, het tweede voor vrouwen bestemd, beide groote kazernegebouwen en gelegen op een eiland in de lagunen, was uiterst leerrijk. Omstreeks 1900 bleek dat er in St. Servolo middeneeuwsche toestanden heerschten. De algemeene verzorging, voeding, ligging, kleeding, reinheid en werkverschaffing voldeden aan redelijke eischen, doch dwang werd in buitensporige mate toegepast, bij 10 pct. der verpleegden. Alle cellen in grooten getale aanwezig, waren in gebruik, sommige zelfs met 2 patiënten bezet. De lijders werden met zware ijzeren ketenen, in de smederij der inrichting vervaardigd, aan het ledikant vastgebonden, sommigen aan beide handen en beide voeten. Met ijzer beslagen riemen en leeren gordels, zoo hard als hout en vingerdik, waren eveneens in gebruik. Onderscheidene patiënten stonden naast het bed, daaraan geketend of vastgebonden, ternauwernood in staat zich te bewegen. Het opmerkelijke was dat zoo min de barmhartige broeders, aan wie de verpleging was toevertrouwd, als de geneesheer-directeur, van geestelijken stand, in deze behandeling iets aanstootelijks zagen; met zelfvoldoening wezen zij er op dat geene dwangbuizen werden gebruikt. Niet alleen de geneeskundige wereld maar geheel Italië was verontwaardigd en beschaamd toen deze achterlijke toestand aan het licht kwam. Onder den indruk daarvan werden de barmhartige broeders en hun geneeskundig hoofd van hunne taak ontheven. Onder leiding van den nieuwbenoemden directeur, dr. Colbacchini, is eene algeheele hervorming tot stand gebracht. Ziekenverplegers hebben de plaats van de geestelijke broeders ingenomen. Op het oogenblik van het bezoek werd bij geen enkelen patiënt

dwang toegepast. Het aanwenden van dwang behoorde, zooals werd medegedeeld, tot de groote uitzonderingen. De bedbehandeling werd stelselmatig toegepast. Van alle patiënten wordt bij inkomst eene photographie genomen en op de ziektegeschiedenis geplakt. Gelegenheid tot wetenschappelijken arbeid ontbrak evenmin als in de andere gestichten.

De indruk, welke van de Italiaansche gestichten verkregen werd, was gunstig. Ten duidelijkste bleek dat een geest van hervorming bestaat en wetenschappelijk wordt gewerkt; het verpleegpersoneel wordt opgeleid, de bedbehandeling consequent toegepast; licht, lucht en ruimte zijn in voldoende mate aanwezig. Eene vergelijkende beschouwing met de Belgische toestanden, tijdens het eerste congres aangetroffen, valt in elk opzicht ten gunste van Italië uit. Dit betreft ook den geest van onderlinge waardeering. De Italiaansche psychiaters zijn trotsch op hun landgenoot Chiarugi, die reeds vóór Pinel de krankzinnigen de ketenen afnam, op Tamburini en vele andere geleerden, die zich op psychiatrisch gebied verdienstelijk maakten. Lombroso werd bij zijn eerste optreden op het congres eene ovatie gebracht. Met geestdrift werd gewezen op Enrico Tanzi en Ernesto Belmondo, die in de laatst verloopen jaren met gunstig resultaat den gigantenstrijd aanbonden tegen de vooroordeelen der besturen van de krankzinnigengestichten, hetgeen hunne voorgangers te vergeefs hadden beproefd.

Ook op het Italiaansche congres bleek weder hoezeer het afkeuring verdient kloosters, fabrieken, kazernes of andere gebouwen *tot krankzinnigengesticht te vervormen.* Latere ondervinding leert bijna steeds dat eene zoodanige inrichting niet aan het doel beantwoordt, duurkoop in plaats van goedkoop is. Als voorbeeld werd genoemd het krankzinnigengesticht Hall in Zwitserland, een voormalig klooster, waarnevens thans een nieuw krankzinnigengesticht wordt gebouwd, terwijl het oude, vervormde, als krankzinnigengesticht afgekeurde klooster voor verpleging van lichamelijk en geestelijk invaliden dienst zal doen.

De verzorging der *idiote* en *achterlijke kinderen* of der zoogenaamde *anormale jeugd* was een hoofdpunt op het congres. Uit de verschillende mededeelingen bleek dat dit onderwerp in alle vertegenwoordigde landen aan de orde is; vereenigingen, zoowel van geneeskundigen als algemeenen aard, trachten tot de oplossing van dit vraagstuk mede te werken.

Tot de anormalen moeten worden gebracht alle kinderen, die het gewone schoolonderwijs niet kunnen volgen en voor wie in het algemeen met het oog op de opvoeding, eene speciale omgeving noodig blijkt te zijn. Betrouwbare statistieken be-

treffende het aantal anormalen zijn uiterst moeilijk te verkrijgen. De opgaven daaromtrent loopen zeer uiteen, van 0 tot 4 op 1000 kinderen; zelfs belangrijk hooger cijfers werden genoemd.

De anormalen kunnen practisch in drie hoofdgroepen onderscheiden worden: 1°. de *schijnbaar anormalen*; 2°. de anormalen die voor herstel en verbetering vatbaar zijn, en 3°. de anormalen die niet noemenswaard vatbaar zijn voor ontwikkeling.

Volgens sommige sprekers zoude de eerste groep in de groote centra der bevolking buitengewoon frequent voorkomen, vooral waar de ouders beiden verplicht zijn door arbeid in het onderhoud van hun gezin te voorzien en het grootste gedeelte van den dag buitenshuis doorbrengen. De kinderen ontvangen onder die omstandigheden feitelijk geene opvoeding, zijn aan zich zelve overgelaten, zwerven dikwerf rond, in plaats van naar school te gaan en verwaarloozen. In eene gunstige omgeving overgeplaatst ontwikkelen deze kinderen zich tot nuttige leden der maatschappij; het gewone schoolonderwijs volgen zij met vrucht. In werkelijkheid behooren zij dus niet tot de anormalen of geestelijk achterlijken. Tot deze groep behooren, naast de verwaarloosde jeugd, ook sommige categorieën van scholieren, die vlug maar vluchtig zijn, onmiddellijk begrijpen of meenen te begrijpen wat de onderwijzer behandelt en om die reden hun aandacht niet voldoende bij het behandelde bepalen; ondanks hunne vlugheid van begrip zijn zij achterlijk in schoolkennis. Aan zoodanige kinderen moet bijzondere zorg worden besteed; hunne overplaatsing naar eene speciale klasse blijkt dikwerf noodig en nuttig te zijn.

In het reconvalescentietijdperk van verschillende ziekten wordt niet zelden het kind bij de minste lichamelijke of geestelijke inspanning psychisch vermoeid of is niet in staat zijne aandacht bij de les te bepalen, gaat in schoolkennis merkbaar achteruit. Onder deskundige behandeling en doelmatige leiding treedt spoedig weder de normale toestand op. Verkeerde gewoonten, zooals het gebruik van alcoholhoudende dranken, kunnen tot dergelijke toestanden leiden.

Met het oog op deze en soortgelijke ervaring, werd geneeskundig schooltoezicht en verplichtend bijzonder onderwijs voor de anormale jeugd noodig geacht. Een groot aantal kinderen, die op lateren leeftijd een schadepost voor de maatschappij zouden zijn, worden onder doelmatige omstandigheden ten goede geleid.

Van de *werkelijk anormalen* worden geacht 50 pct. geheel en 25-30 pct. ten deele in eigen onderhoud te kunnen voorzien, wanneer vroegtijdig de noodige zorg aan hen wordt besteed; ontbreekt deze, dan worden zij non-valeurs. Bij deze groep zijn

duidelijke verschijnselen van ziekelijken aanleg en ontwikkeling der geestelijke vermogens aanwezig. Met het oog op hun toestand behoeven zij eene geneeskundig-paedagogische behandeling. Onder leiding van den geneesheer moeten de opvoeding en het onderwijs aan bevoegde handen worden toevertrouwd, aan onderwijzers en verplegenden, die eene speciale opleiding hebben genoten. Hoe vroegtijdiger het anormale kind onder deskundige leiding wordt geplaatst, des te grooter wordt de kans van relatief herstel of verbetering.

Het krankzinnigengesticht is voor de achterlijke kinderen, als regel, niet de aangewezen plaats. Zooveel mogelijk moeten de kinderen aan de zorgen van hunne ouders blijven toevertrouwd, van wie zij zoo licht vervreemden. Blijkt het verblijf in de ouderlijke woning niet mogelijk te zijn, dan verdient aanbeveling de plaatsing van het kind in een vreemd gezin of in eene gezinskolonie. In het gestichtsleven komt het kind niet, zooals in het gezin, met de praktijk des levens in aanraking. Door sommigen werd de waarde van eene werk- en speciaal landbouwkolonie, waar ook de gelegenheid bestaat voor schoolonderwijs, in het licht gesteld. In deze kolonie moeten de kinderen, naar den aard van hun toestand, in verschillende categorieën worden onderverdeeld en deze in afzonderlijke paviljoens worden gehuisvest. De wenschelijkheid werd betoogd, kinderen met krampaanvallen, sterk op den voorgrond tredende karakteranomalieën, met hysterische verschijnselen e. d., in afzonderlijke paviljoens te verplegen, ten einde te voorkomen dat zij schadelijken invloed op andere kinderen uitoefenen. Aan het hoofd van elk paviljoen moet een vader en moeder staan; het aantal kinderen, aan hunne zorg toevertrouwd, mag niet te groot zijn. Het onderwijs en in het algemeen de opvoeding moet zoo volledig mogelijk zijn en worden voortgezet tot op den leeftijd van 21 tot 25 jaar; het anormale kind ontwikkelt zich langzamer dan het normale.

Speciale scholen voor de psychisch anormalen verdienen de voorkeur boven bijzondere klassen aan de gewone scholen. Bijzondere of hulpklassen komen alleen in aanmerking voor de schijnbaar anormalen. De speciale school behoort te zijn een geneeskundig paedagogium; de leiding moet in handen van een psychiater zijn. In Engeland worden de anormale kinderen, zoo noodig, per rijtuig van hunne woning afgehaald en na schooltijd teruggebracht. In de uren tusschen de voormiddag- en de namiddagschool blijft het kind in het schoolgebouw en ontvangt een maaltijd.

De anormale scholieren behooren in kleine klassen te worden verdeeld, naar den aanleg en de vatbaarheid. Het onderwijs zij

zooveel mogelijk aanschouwelijk en op de praktijk des levens gericht; voor de noodige afwisseling worde zorg gedragen. Onderricht in handenarbeid is voor de achterlijke kinderen zeer op zijne plaats. Met het vakonderwijs worde spoedig aangevangen en dit afgewisseld met het schoolonderwijs, het eene bijv. des morgens en het andere des namiddags gegeven.

Voor de *derde groep der anormalen*, die niet voor ontwikkeling vatbaar zijn, gelden dezelfde regelen. Met het oog op de vele zorgen, die deze kinderen vereischen, ook in geneeskundig opzicht, is eene gestichtsverpleging dikwerf noodig. Met tijd en geduld, onder goede leiding, wordt in menig geval belangrijk meer tot stand gebracht dan aanvankelijk mogelijk scheen. De groote waarde van de vrouw doet zich in deze gevallen in bijzondere mate kennen.

De stelling van Baillarger: „dites moi quelle est votre mortalité et je vous dirai quel est votre régime", werd aangehaald naar aanleiding van het feit dat de sterfte in de medico-paedagogische inrichting te Bertalia (Bologna) van 26 pct. tot 5 pct. daalde nadat de leiding in geneeskundige handen werd overgebracht en Ferrari als directeur optrad. Met het oog op de ervaring in onderscheidene inrichtingen verkregen, werd de noodzakelijkheid uitgesproken de paedagogica aan de speculatiezucht te ontrekken. Inrichtingen voor idioten, achterlijken e. d. mogen alleen ten doel hebben de belangen der verpleegden, geen geldelijk gewin.

Een bezoek aan de school voor achterlijke kinderen te Milaan met haar rijk armamentarium, waar het onderwijzend personeel eene speciale opleiding ontvangt, de kinderen nauwkeurig worden onderzocht en het wetenschappelijk materiaal ter beschikking van belanghebbenden wordt gesteld, alsmede aan het te voren genoemde medico-paedagogisch instituut te Bertalia (Bologna) leerde, dat op het gebied der kinderverzorging Italië eene hooge plaats inneemt, zoowel in wetenschappelijk opzicht als wat de behandeling en verpleging dezer psychisch misdeelden betreft.

Den *patronaten* voor herstelde krankzinnigen komt een belangrijk aandeel toe bij de behartiging van de belangen der geesteskranken. Omtrent de werking dezer instellingen in Italië, Frankrijk en Zwitserland werden wetenswaardige mededeelingen gedaan. Allereerst is het de taak der patronaten het pad van den ontslagen krankzinnige te effenen, te bevorderen dat het milieu, waarin hij terugkeert, zoo gunstig mogelijk zij. Moreele, niet geldelijke steun moet op den voorgrond staan. Den hersteldeu lijder worde een passende werkkring verschaft, een

voorschot verleend om de noodige gereedschappen en materialen te kunnen aanschaffen. Een plaatsingsbureau met gelegenheid tot tijdelijke huisvesting kan, blijkens de ervaring in het Departement der Seine opgedaan, van groot nut zijn.

Tijdens zijn verblijf in het krankzinnigengesticht worde het gezin van den lijder voor achteruitgang behoed en zorg gedragen door het bevorderen van familiebezoek dat de band tusschen patiënt en zijne betrekkingen niet verslappe.

De patronaten kunnen wijders nuttig werkzaam zijn door de spoedige opneming van den acuten geesteszieke in eene doelmatige omgeving te helpen bewerkstelligen en door hunne zorgen uit te strekken over de personen, die met het oog op hun psychischen toestand leiding behoeven. In Zwitserland zijn de patronaten der verschillende kantons in deze richting werkzaam. Het meerendeel dier vereenigingen beschikt over ruime fondsen en telt een groot aantal leden. De contributie is zeer laag gesteld. Zoowel de leden als het bestuur bestaan uit alle rangen en standen, vrouwen zoowel als mannen. De patronaten zijn in Zwitserland populair. Door openbare lezingen, het verspreiden van geschriften worden vooroordeelen bestreden en de nieuwere denkbeelden omtrent de krankzinnigenverpleging verspreid.

De wenschelijkheid werd op het congres uitgesproken dat de patronaten voor herstelde krankzinnigen van de verschillende landen meer voeling met elkander zouden houden, ook in verbinding zouden treden met de patronaten voor ontslagen gevangenen en andere misdeelden. Eene internationale federatie werd wenschelijk geacht.

Zooals uit het voorafgaande reeds kan blijken, kwam het vraagstuk der *prophylaxis* op de verschillende congreszittingen telkens ter sprake. Door onderscheidene sprekers werd er op gewezen, dat, in tegenstelling met vroeger, een groot aantal lijders, geheel of gedeeltelijk in staat in eigen onderhoud te voorzien, het gesticht verlaten, in stede van tot hun dood eene plaats te blijven innemen. Voor een steeds toenemend aantal acute geesteszieken is eene verpleging in het krankzinnigengesticht niet meer noodig, daar zij in de latere jaren in een doorgangshuis worden opgenomen en na korten tijd hersteld ontslagen worden. Vele lijders aan cyclische, periodische en andere vormen van krankzinnigheid, wier plaatsing in het krankzinnigengesticht voorheen in het belang der openbare orde of ter voorkoming van ongelukken noodzakelijk werd geacht, worden thans in eigen woning verpleegd, onder psychiatrische leiding. De belangen der psychopathisch belasten worden meer en meer

behartigd en daardoor ontegenzeggelijk het ontstaan van krankzinnigheid in menig geval voorkomen. In dezelfde richting werkt de strijd tegen den alcohol, de syphilis en het in het juiste licht stellen der gevaren van overmatige lichamelijke en geestelijke inspanning en bovenal van gemoedsindrukken. De overtuiging dat ieder mensch naar zijn gestel moet leven, dringt meer en meer door. De sociale geestelijke hygiëne wijst den weg aan, waarlangs het psychisch weerstandsvermogen kan worden verhoogd.

Dit sluit intusschen niet uit, dat voortdurend nieuwe krankzinnigengestichten verrijzen en allerwege geklaagd wordt over plaatsgebrek. Het leger van jeugdige grijsaards, van zwakkelingen, die reeds gedurende het evolutie-tijdperk hunne geesteskrachten hebben verbruikt, neemt schrikbarend toe en komt ten koste van de gemeenschap.

Door de congresleden werd het algemeen dringend noodig geacht een dam te zetten tegen den voortdurenden aanwas van krankzinnigen, zenuwzieken en minderwaardigen. De geestesarts moet zich steeds voor oogen houden dat het einddoel van zijn streven moet zijn den weg te bereiden tot het vormen van een gezond en krachtig volk.

Door een der sprekers werd als radicale maatregel voorgesteld, om door eene operatie te voorkomen dat de psychopathisch belasten, zenuwzieken en krankzinnigen zich voortplanten. Dit voorstel vond echter blijkbaar geen bijval; de kunstbewerking werd, afgezien van andere overwegingen, van niet zoo eenvoudigen en op het organisme weinig ingrijpenden aard geacht als de inleider betoogde. Doch bovendien staat het in geenen deele vast dat langs dien weg het zoo moeilijke en gecompliceerde vraagstuk tot oplossing zoude worden gebracht. Hoe de grens te trekken tusschen den normalen mensch en den minderwaardige?

De inleider van het vraagstuk der prophylaxis, dr. Ludwig Frank, merkte op de openingszitting te recht op, dat voorkomen beter is dan genezen, zoowel voor het individu als uit een sociaal-oeconomisch oogpunt. De vraag mag worden gesteld, of de gelden, besteed voor de opsporing van de oorzaken der krankzinnigheid, niet meer vruchten zullen afwerpen dan de duizenden, telken jare benoodigd voor den bouw en de inrichting van krankzinnigengestichten en de verpleging der geesteszieken. Geen theorie, hoe verlokkend deze ook moge schijnen, geeft de middelen aan tot bestrijding van geesteslijden. Alleen de praktijk kan hiertoe leiden en aan de hand van verdere ervaring hare uitkomsten steeds herzien.

De wijze waarop de studie der prophylaxis moet worden ter hand genomen, is dus van zelf aangewezen; de oorzaken van geesteslijden moeten worden opgespoord en bestreden. Het is een niet te weerspreken feit, dat tal van geesteskranken het slachtoffer zijn van de ondoelmatige omstandigheden waaronder zij hebben geleefd, van gemis aan voorzorg. De oorzaken die tot krankzinnigheid en zenuwziekte en in het algemeen tot ontaarding voeren, werken in den regel langzaam, maar door hare aanhoudende inwerking des te nadeeliger op het organisme.

Zooals werd opgemerkt bij de discussie in zake de oprichting van een internationaal instituut is in de gestichtsverslagen der verschillende landen een reusachtig materiaal opgehoopt betreffende de oorzaken van krankzinnigheid. Eene vergelijking van de voorhandene gegevens leert echter dat zoowel de grondslagen, waarop de statistieken in de verschillende landen worden opgemaakt, als de gevolgde classificatie zeer uiteenloopen. In het eene land bijv. wordt bij het vaststellen van het aantal opgenomenen in een bepaald jaar eenvoudig opgeteld het aantal lijders, die in de verschillende krankzinnigengestichten in dat tijdsbestek zijn opgenomen, in het andere land wordt daarentegen rekening gehouden met de overplaatsingen van het eene gesticht naar het andere, is dus het eindcijfer geringer. In het eene land wordt, om een ander voorbeeld te noemen, bij het vaststellen der erfelijkheid een andere maatstaf gebruikt dan in het andere, waardoor onderlinge vergelijking bezwaarlijk is.

Volgens eenzelfden maatstaf zullen de statistieken der verschillende landen moeten worden opgemaakt, alvorens vergelijkbare cijfers te verkrijgen zijn, een betrouwbare gids is samen te stellen. Eene wetenschappelijke balans der oorzaken kan derhalve alleen tot stand komen door samenwerking; het particulier initiatief is hiertoe niet in staat. De steun en medewerking der Regeeringen is onmisbaar.

Naar analogie met bestaande instellingen werd de wenschelijkheid betoogd dat het bestuur van het te stichten *internationaal instituut* zal bestaan uit de leden benoemd door de Regeeringen, die aan de vestiging dier instelling zullen deelnemen. Daardoor wordt bevorderd de stabiliteit en autoriteit, onmisbaar voor een duurzaam bestaan, is het mogelijk van alle officieele bronnen en bescheiden kennis te verkrijgen en rechtstreeks onder de aandacht der Regeeringen te brengen, wat bevorderlijk is voor het doel, dat beoogd wordt. Jaarlijks en op periodieke congressen zullen verschillende vraagpunten aan de orde kunnen worden gesteld, welke vooraf zijn bewerkt in de verschillende landen door een of meer bijzonder geschikte en bevoegde

personen, hetzij rechtstreeks aan te wijzen door het internationaal instituut, hetzij door tusschenkomst der Regeeringen of van genootschappen of vereenigingen, die zich meer in het bijzonder op dat studieveld bewegen. Een internationaal bulletin zal moeten worden uitgegeven, waarin de uitgebrachte rapporten, de verslagen der vergaderingen en congressen en alle officieele mededeelingen worden opgenomen.

Na eene langdurige discussie werd besloten tot de vestiging van een internationaal instituut ter bestudeering en bestrijding van de oorzaken der ziekten van den geest en van het zenuwstelsel en van de degeneratie in het algemeen. Aan een voorloopig comité, waarvoor aangewezen werden van elk vertegenwoordigd land twee leden, werden de voorbereidende werkzaamheden opgedragen en een uitvoerend comité van vijf leden benoemd. Op het eerstvolgend congres zullen door het comité voorstellen worden ingediend en het programma en de werkwijze worden vastgesteld.

Volgens de overtuiging der congresleden mag met voldoening worden teruggezien op de in de laatste jaren verkregen resultaten. Op het *tegenwoordige standpunt der psychiatrie* staan den krankzinnigenarts eene groote verscheidenheid van maatregelen ten dienste bij de behandeling van den geesteskranke. Iederen verpleegde worde, zooals een der sprekers zich uitdrukte, de schoen aangetrokken, welke hem past.

De verschillende stelsels van verpleging sluiten elkander niet uit maar vullen elkander aan; te zamen vormen zij een organisch geheel. Voor het groote meerendeel der lijders moet de overgang van het gesticht naar de maatschappij geleidelijk zijn. Deze grondregelen heeft de psychiater steeds voor oogen te houden. Hij hoede zich èn voor te sterk specialiseeren èn voor te sterk centraliseeren. Zoo min bestaat er eene universeele methode als er universeele middelen bestaan.

De gestichten zijn uit den ouden toestand uitgegroeid, vormen niet langer eene gesloten wereld; de paviljoenbouw heeft allengs de plaats ingenomen van den vroegeren massalen bouw. De vrije verpleging heeft voor goed hare plaats ingenomen bij de verzorging van krankzinnigen, is niet meer terug te dringen. De meest mogelijke vrijheid van beweging wordt algemeen noodig geacht, niet alleen voor de verpleegden maar ook voor de verplegenden en de geneeskundigen, bovenal voor den geneesheer-directeur.

De gestichts- en de gezinsverpleging staan niet diametraal tegenover elkander, zij vullen elkander aan. Rondom elk gesticht kan de gezinsverpleging worden ingevoerd.

Voor de verschillende stelsels gelden dezelfde algemeene maatregelen. Zoowel voor de verzorging der gevaarlijke en schadelijke krankzinnigen in de gesloten afdeelingen als voor die der rustige en werkende patiënten in de vrije werkkolonie of in de gezinsverpleging moeten deskundige leiding, gezet toezicht, separatie naar den aard en het getal der patiënten, gelegenheid tot werkverschaffing, tot beweging in de open lucht, onder meer, als eischen worden gesteld.

De beste methode kan door verkeerde toepassing slechte resultaten opleveren. Dit geldt vooral voor de vrije verpleging, omdat de geesteskranke niet in staat is zijne belangen te behartigen, zijne nooden te doen kennen en daardoor zoo licht wordt verwaarloosd. Ook zijne omgeving, zijne verzorgers, hebben dikwerf geen inzicht in zijn toestand en houden om die reden met zijne belangen geen voldoende rekening, dus niet uit onwil maar uit onkunde.

Blijkens de mededeelingen van onderscheidene congresleden stuitte het invoeren der vrije verpleging niet zelden af op *oeconomische overwegingen*, de vrees dat de uitgaven hierdoor belangrijk zouden toenemen. De ondervinding had echter geleerd, dat het tegenovergestelde het geval was, met name in de Italiaansche gestichten, waarin het no-restraint consequent werd doorgevoerd. Wel moest het verpleegpersoneel worden vermeerderd en den patiënten meer ruimte van beweging worden verschaft, doch daartegenover stond, dat de uitgaven aan vernieuwing, onderhoud en herstelling van meubilair, huisraad, kleeding, ligging enz. aanmerkelijk verminderden, evenals die voor bewassching; het aantal patiënten dat vernielde, scheurde, smeerde en onzindelijk was, nam hand over hand af. Het gesticht veranderde geheel van karakter; de patiënten werden meer en meer rustig en ordelijk; aanvallen van opgewektheid verminderden in frequentie en intensiteit. Het gevolg hiervan was, dat de meer chronische patiënten minder hulp noodig hadden. De hoeveelheid gepraesteerde productieve arbeid nam belangrijk toe; het aantal werkende patiënten steeg in een der inrichtingen van 26 pct. tot 62 pct. Geheel in tegenstelling met vroeger verlieten onderscheidene patiënten hersteld de inrichting op verzoek der familie, nadat deze zich met eigen oogen overtuigd had dat de patiënt geregeld werkte. Zelfs betrof dit lijders, die uit het gesticht in de heterofamiliale verpleging waren overgeplaatst, omdat de verwanten zich niet met hunne verpleging hadden willen belasten, ondanks de daaraan verbonden subsidie.

Het ligt in den aard der zaak, dat de gezinsverpleging goedkooper is dan de gestichtsverpleging; de laatste vereischt be-

langrijke offers voor bouw en inrichting, de eerste niet. De financieele voordeelen der vrije verpleging mogen echter niet te hoog worden aangeslagen. Naar gelang dit stelsel meer tot zijn recht komt en de rustige elementen derhalve aan de inrichting worden onttrokken, neemt het aantal patiënten, die veel zorg vereischen, toe.

Wat het krankzinnigenwezen in het algemeen betreft, moet er bovendien rekening mede worden gehouden, dat het begrip krankzinnigheid eene ruimer beteekenis heeft verkregen sedert de verpleging aan hoogere eischen voldoet. De eischen, ook in materieel opzicht aan de verpleging gesteld, worden hooger, even zoo goed voor de geesteskranken als voor de gewone zieken.

Het is om die reden aan geen twijfel onderhevig, volgens het oordeel der congresleden, dat de uitgaven voor het krankzinnigenwezen moeten stijgen, ook al zoude de bevolking niet voortdurend toenemen. Hier tegenover staat evenwel, dat de uitgaven voor gevangen- en armenwezen als anderszins relatief dalen. Een groot aantal personen, die thans als geesteszieken worden herkend en als zoodanig behandeld, vonden vroeger een onderkomen in tucht-, werk-, armen-, oude mannen- en vrouwenhuizen, liefdadige instellingen en soortgelijke inrichtingen.

Door onderscheidene sprekers werd de noodzakelijkheid bepleit van eene herziening der wettelijke bepalingen nopens de krankzinnigen. De nieuwere inzichten laten zich niet inrijgen in het keurslijf der enge bepalingen. Volgens een der sprekers komt de grootste moeielijkheid hoofdzakelijk voort uit de gecompliceerde, weinig sympathieke, verouderde *krankzinnigenwetten.* De belangen van den krankzinnige als zieke moeten op den voorgrond treden, niet de vrees voor stoornis der openbare orde of voor ongelukken. Onnoodige formaliteiten moeten worden vermeden. Het wanbegrip van onwettige terughouding, het schrikbeeld van vroegere tijden, verdwijnt evenals zoo vele andere vooroordeelen van zelf, naarmate het krankzinnigengesticht meer en meer uit zijn geïsoleerd standpunt is getreden en zijne poorten open worden gesteld.

Volgens het oordeel der congresleden moet imperatief worden vastgesteld op wie de plicht rust zorg te dragen dat steeds voldoende plaatsruimte aanwezig is en wie op de richtige nakoming van deze bepalingen heeft toe te zien. De onverwijlde opneming van den lijder mag door geene belemmerende bepalingen worden tegengehouden. Zooveel mogelijk moet de opneming van een geesteszieke op eigen verzoek en de vrije verpleging in hare verschillende vormen worden bevorderd. De terugkeer in eigen gezin behoort door gunstige bepalingen in de hand te worden gewerkt.

De krankzinnigengestichten en daarmede gelijk te stellen inrichtingen moeten alleen ten doel hebben de belangen der patiënten, mogen geen winstgevend bedrijf zijn.

Zoowel de behandeling als de verpleging behoort in deskundige handen te zijn gelegd. De opleiding van het verpleegpersoneel worde verplichtend gesteld. In de wet worde uitdrukkelijk de noodige zelfstandigheid aan de geneeskundigen toegekend en bepaaldelijk aan het geneeskundig hoofd de directie van het gesticht opgedragen. De gestichtsarts wenscht zijne zelfstandigheid niet aan banden te zien gelegd, gevoelt zich even zoo goed mondig als de geneesheer, verbonden aan een algemeen ziekenhuis of andere ziekeninstelling.

Gewenscht werd het geacht dat de geneeskundigen allen Staatsambtenaren zijn, althans van Rijkswege worden benoemd.

De wenschelijkheid werd uitgesproken dat het Staatstoezicht zich uitstrekt over de krankzinnigen en krankzinnigengestichten in den ruimsten zin des woords, ook over de krankzinnigen die in eigen woning zijn verpleegd. Het toezicht moet worden opgedragen aan Rijksambtenaren, die over veel ervaring kunnen beschikken en door hun verleden zijn aangewezen als raadgevers op te treden, bij voorkeur oud-geneesheeren-directeuren van krankzinnigengestichten. Het streven van deze inspecteurs moet het zooveel mogelijk zijn als geneesheer en niet als ambtenaar op te treden.

Op de werkzaamheid van het congres mag met voldoening worden teruggezien. Zonder eenig voorbehoud mag worden verklaard dat sedert het Antwerpsche congres eene belangrijke schrede is voorwaarts gedaan. Dank zij de lessen, daar verkregen, werd voorzichtig en bedachtzaam op den weg der vrije verpleging voortgeschreden en ervaring opgedaan. De ondervinding leerde, zooals op het Milaansche congres ten duidelijkste aan het licht kwam, dat het oude niet mag worden weggeworpen en het nieuwe niet afgewezen. Een breedere grondslag is gelegd, waarop kan worden voortgebouwd.

De weg is voorbereid, waarlangs het vraagstuk der voorkoming van geesteszieken kan worden ter hand genomen, zonder het spoor bijster te worden. Onverpoosd zal moeten worden voortgewerkt om de vruchten te plukken van den nieuw aangevangen arbeid. Onderlinge samenwerking is noodig om het internationaal instituut te grondvesten en aan zijn doel te doen beantwoorden.

Een gunstig eindbesluit was het derhalve dat van 1908 tot 1911 telken jare een congres voor krankzinnigenverpleging zal

plaats hebben, achtereenvolgens te Weenen, Hanover, Barcelona en Genève en dat genoemd congres in 1907 zal samenvallen met de sectie krankzinnigenverpleging van het internationaal congres voor psychiatrie, neurologie en krankzinnigenverpleging, in September van dat jaar te Amsterdam te houden.

Amsterdam, 18 Januari 1907.

J. van Deventer Sz.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 20 Februari 1907, n°. 43.

N°. 14.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in 1906 belast geweest met het examineeren van hen die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in zeevaartkunde, wis- en natuurkundige wetenschappen, boekhouden, of tot het geven van lager onderwijs in de wiskunde, bedoeld in art. 86 der wet tot regeling van het lager onderwijs.*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, krachtens art. 69 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van 29 September 1906, n°. 13520[1], Afdeeling Onderwijs, tot het afnemen van bovengenoemde examens in 1906, bestond uit de heeren:

dr. J. Campert, inspecteur van het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage, als voorzitter;

dr. P. Zeeman Gzn, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Leiden, als ondervoorzitter;

leden:

dr. A. P. N. Franchimont, dr. J. C. Kluyver en dr. K. Martin, hoogleeraren aan de Rijks-universiteit te Leiden;

dr. Jan de Vries en dr. A. A. W. Hubrecht, hoogleeraren aan de Rijks-universiteit te Utrecht;

dr. F. de Boer, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Groningen;

dr. J. D. van der Waals en dr. Hugo de Vries, hoogleeraren aan de gemeentelijk universiteit te Amsterdam;

P. van der Burg en dr. G. Schouten, hoogleeraren aan de Technische Hoogeschool te Delft;

dr. C. A. Scheltema, oud-hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, wonende te Velp;

L. Roosenburg, directeur der filiaal-inrichting van het Koninklijk Nederlandsch meteorologisch instituut te Amsterdam;

W. Noorduyn, leeraar aan de Zeevaartschool te Rotterdam;

K. Bes, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Tilburg;

L. Bouman Jzn., leeraar aan de 2de hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Amsterdam;

G. de Bruyn, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

J. van der Bruyn, oud-leeraar aan de hoogere burgerschool te Schiedam, wonende te 's Gravenhage;

mr. P. G. H. Dop, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Utrecht;

W. C. Gelton, oud-leeraar aan de Nederlandsche school voor nijverheid en handel te Enschedé, wonende te 's Gravenhage;

C. Knapper Kzn., oud-leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam, wonende te Hilversum;

M. van Overeem Jzn., leeraar aan de gemeentelijke handelsschool te Utrecht;

J. C. F. Prikken, oud-leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Gouda, wonende te 's Gravenhage;

D. Stigter, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

A. Versteege, leeraar aan de gemeentelijke handelsschool te Groningen;

C. van der Waals, leeraar aan de gemeentelijke handelsschool te Rotterdam;

J. Hagers, lid 1ste klasse van den Nederlandschen Bond van Accountants te 's Gravenhage;

A. A. Beekman, dr. G. J. M. Coolhaas en dr. A. D. van der Harst, leeraren aan eene hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te 's Gravenhage;

A. J. Goedkoop van Nelle, leeraar aan de hoogere burgerschool te Delft, en

P. Poot, hoofd eener openbare lagere school te 's Gravenhage.

Op 3 October werd van 1 tot 4 uren de eerste vergadering gehouden, waarin een secretaris werd benoemd, de sub-commissiën werden gevormd en de dagen vastgesteld voor het schriftelijk examen M. O. exacte wetenschappen, boekhouden en voor wiskunde L. O. art. 86.

Op 6 October hielden de verschillende sub-commissiën vergadering tot bespreking en vaststelling der schriftelijke vragen en verdere besprekingen voor het mondeling examen.

Op 15 en 16 October werd het schriftelijk werk door de candidaten voor boekhouden K XII, op 17 en 18 October door die voor wiskunde K I, op 22 en 23 October door die voor wiskunde L. O. art. 86, op 17 en 18 December door die voor de hoogere wiskunde K V en op 18 December door die voor mechanica K II gemaakt.

Het aantal der verlangde akten bedroeg, na Uwer Excellentie's kantbeschikkingen van:

14	September	1906,	n°.	12982,	Afd.	O.;
17	,,	,,	,,	13085,	,,	,,
18	,,	,,	,,	13027,	,,	,,
19	,,	,,	,,	13179,	,,	,,

totaal 748.

Den aard der verlangde akten, het aantal candidaten voor elke daarvan, alsmede den uitslag der examens, met de namen der examinatoren, vindt Uwe Excellentie in de volgende tabel:

AKTEN.	Aantal candidaten die zich hadden aangemeld.			Aantal candidaten die aan het examen deelnamen.			Aantal niet die zich terugtrokken.		
	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.
I. Zeevaartkunde	4	—	4	4	—	4	—	—	—
Kı. Wiskunde	67	12	79	56	12	68	13	2	15
Kıı. Beginselen mechanica enz.	5	—	5	2	—	2	—	—	—
Kııı. Beginselen natuurkunde enz.	5	—	5	3	—	3	1	—	1
Kıv. Beginselen delfstofkunde enz.	2	2	4	2	2	4	—	—	—
Kv. Hoogere wiskunde .	20	—	20	11	—	11	2	—	2
Kxıı. Boekhouden . . .	420	45	465	386	43	429	94	17	111
L. O. art. 86. Wiskunde .	139	27	166	122	25	147	11	4	15

slaagde candidaten						Aantal geslaagde candidaten.			Aanmerkingen.
die werden afgewezen.			Totaal.						
M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	
1	—	1	1	—	1	3	—	3	Examinatoren: Roosenburg, Noorduyn en Goedkoop van Nelle.
25	5	30	38	7	45	18	5	23	Examinatoren: prof. Zeeman, prof. Kluyver, prof. J. de Vries, prof. de Boer, prof. Schouten.
—	—	—	—	—	—	2	—	2	Examinatoren: prof. Scheltema en prof. van der Burg.
2	—	2	3	—	3	—	—	—	Examinatoren: prof. v. d. Waals, prof. Franchimont, Noorduyn.
1	—	1	1	—	1	1	2	3	Examinatoren: prof. Martin, prof. Hubrecht, prof. Hugo de Vries.
4	—	4	6	—	6	5	—	5	Examinatoren: die voor Kı.
191	18	209	285	35	320	101	8	109	Examinatoren: Bes, Bouman, de Bruyn, v. d. Bruyn, Dop, Gelton, Knapper, v. Overeem, Prikken, Stigter, Versteege, v. d. Waals, Hagers.
31	7	38	42	11	53	80	14	94	Examinatoren: Coolhaas, Beekman, Goedkoop van Nelle, v. d. Harst, Noorduyn en Poot.

Bij het afnemen der examens werd in het algemeen niet afgeweken van den in het vorig jaar gevolgden weg; alleen werd voor het schriftelijk werk voor wiskunde L. O. art. 86 — na Uwer Excellentie's beschikking n^0. 13095, Afd. O. van 15 September 1906, n^0. 652 — twee dagen vastgesteld.

De examens gaven aanleiding tot de volgende bemerkingen:

I. Zeevaartkunde. Bij dit examen trok het de aandacht der Commissie, dat enkele candidaten zich te weinig of niet hadden toegelegd op het practisch gebruik van de voornaamste zeevaartkundige instrumenten. Ook gaf het examen aanleiding er op te wijzen, dat kennis van de inrichting en het gebruik van belangrijke nautische en meteorologische werken als „zeemansalmanakken", „zeil- en stoomaanwijzigingen", „tijdmeter- en meteorologische journalen" voor de candidaten noodzakelijk moet worden geacht.

KI en Kv. Wiskunde en hoogere wiskunde. Over het algemeen liet de voorbereiding der candidaten voor het examen KI te wenschen over. Vele candidaten, hoewel volkomen bekend met de eischen, die bij dit examen worden gesteld, hadden zich bij hunne studie te zeer beperkt en geen aandacht geschonken aan allerlei belangrijke onderdeelen van het examenprogramma. Zoo waren bijv. de candidaten voor een groot deel onbekend of hoogst onvoldoende bekend met de theorie der reeksen en konden zij zich niet behoorlijk rekenschap geven van de meest gebruikte convergentiekenmerken. Evenzoo bleek bij het examen in de meetkunde, dat vele candidaten zeer weinig vertrouwd waren met de wijze, waarop de meetkundige plaats wordt bepaald van een punt, dat aan eenvoudige voorwaarde is onderworpen. Tegen zulk eene eenzijdige onvolledige voorbereiding, ten gevolge waarvan, in vergelijking met vroegere jaren, de uitslag van het examen ongunstig moet worden genoemd — van de 79 candidaten, die zich hadden aangemeld, slaagden slechts 23 — meent ook deze examencommissie, evenals de vorige, te moeten waarschuwen.

Hoewel in mindere mate, geldt de bovengemaakte opmerking ook voor het examen Kv. Terwijl eenige kennis der partieële differentiaalvergelijkingen bij dit examen zeker moet worden gevorderd, gaven verreweg de meeste candidaten te

kennen, dat zij van dit onderwerp zelfs niet de eerste beginselen hadden bestudeerd. Ook hier ontbrak een grondige kennis der reeksentheorie en werd veelal gemist het begrip der gelijkmatige convergentie. De candidaten bleken onbekend te zijn met de voorstelling van een gebogen oppervlak met behulp van twee parameters en met de wijze waarop men daarvan uitgaande de differentiaalvergelijkingen van kromtelijnen, asymptotische lijnen, enz. kan afleiden.

Voor het examen wiskunde Kv hadden zich in September aangemeld 20 candidaten. Van deze kwamen bij het schriftelijk examen, dat op 17 en 18 December werd gehouden, 11 candidaten op; gedurende het schriftelijk examen trok zich nog een dezer laatste terug, zoodat slechts 10 candidaten aan het mondeling examen deelnamen. Wijl de vaststelling der dagen, op welke het mondeling examen zou worden afgenomen, reeds in October moest geschieden en toen op ongeveer 20 candidaten voor het examen wiskunde Kv moest worden gerekend, bleek het noodig met de mondelinge examens wiskunde Ki op 26 October te beginnen, ten einde een voldoend aantal dagen in December beschikbaar te hebben voor het mondeling examen wiskunde Kv. Had de Commissie in October geweten, hoeveel candidaten voor het examen wiskunde Kv niet zouden opkomen, dan zou de datum van het begin der mondelinge examens later gesteld kunnen zijn.

Zeer wenschelijk komt het daarom der Commissie voor een volgend jaar het schriftelijk examen voor wiskunde Kv niet, zooals tot nu toe gebruikelijk was, in December, doch in October, onmiddellijk na het schriftelijk examen voor de akte wiskunde Ki, te doen plaats vinden.

Kii, Kiii en Kiv. Mechanica, enz.; Natuurkunde, enz. en Delfstofkunde, enz. Deze examens geven door het gering aantal candidaten voor ieder, geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen, omdat toch de toegekende cijfers voor de onderdeelen van ieder voldoende den uitslag verklaren.

Kxii. Boekhouden. De voorbereiding van verreweg het meerendeel der candidaten bleek onvoldoende te zijn. Velen hadden zich weinig of geen rekenschap gegeven van de eischen, welke door het examenprogramma worden gesteld.

Het trok bijzonder de aandacht, dat voor een groot getal candidaten, wegens onvoldoende bekendheid met de rekenkunde in het algemeen, het handelsrekenen alleen bestond uit het werktuigelijk oplossen van vraagstukken, zonder den eigenlijken aard dier oplossingen te begrijpen.

Wat het boekhouden betreft wees het examen uit, dat bij tal van candidaten het begrip der te boeken feiten, of van den aard, de inrichting en het doel der allervoornaamste koopmansboeken inderdaad veel te wenschen overliet, terwijl weder anderen, zooal in staat de boekingen op bevredigende wijze uit te voeren, geheel tekort schoten in de verklaring daarvan.

L. O. art. 86. W i s k u n d e. Over het onderdeel stelkunde valt op te merken, dat het aantal der candidaten, die eene meer dan middelmatige kennis hiervan bleken te bezitten, betrekkelijk gering was. De uitkomsten van het mondeling onderzoek, zoowel als het geleverde schriftelijk werk bewezen, dat de meesten hunner zich de theorie en hare toepassingen voldoende eigen hadden gemaakt.

Het doet de sub-commissie, belast met het afnemen van het examen voor deze akte, genoegen te kunnen constateeren, dat de uitkomsten van het schriftelijk examen dit jaar gunstiger zijn geweest dan andere jaren. Zij meent dit, zoo niet uitsluitend, dan toch zeker voor een groot deel te moeten toeschrijven aan de nieuwe regeling, waarbij het schriftelijk examen met één dag is verlengd.

Aan het einde harer taak gekomen, heeft de Commissie de eer Uwer Excellentie haren dank te brengen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Namens de Commissie:

J. Campert, *Voorzitter*

A. J. Goedkoop van Nelle,
Secretaris.

BIJLAGEN.

Opgaven schriftelijk werk examens exacte wetenschappen in 1906.

ZEEVAARTKUNDE (I).

Cijferen:

1. 18 Januari 1896 op 49° 42′ 30″ geg. Z.b. en 66° 9′ geg. W.L. is waargenomen volgens de klok des voormiddags te 0u 50m geg. W. T. a/b Sirius gem. h. = 49° 24′ 30″ bij aanw. tijdm. = 1u 12m 50s. Daarna verzeild Z. 57° W. 30 zeemijl en toen waargenomen bij aanw. tijdm. = 4u 15m 26s Venus gem. h. = 21° 28′ 20″ Stand tijdm. = + 4u 2m 46s. Oog 9 M. b. w.
Gevraagd standplaats schip bij 2° waarneming.

2. 30 September 1905 op 45° 42′ geg. Z. b. en 105° 17′ geg. O. L. is des namiddags bij aanw. tijdm. = 11u 48m 42s Canopus gem. h. = 10° 5′ nabij beneden doorgang. Oog 7 M. b. w. Stand tijdm. = + 0u 24m 16s.
Gevraagd b. en L. van het breedtepunt.
Alm. 30 Sept. 0u M. T. Gr. middelb. zons R. O. = 12u 34m 15s.
Canopus R. O. = 6u 21m 52s.
,, d. = 52° 38′ 24″ Z.

3. Men verlangt te stoomen van Valparaiso naar King George Sound langs den grootcirkel. Gevraagd hoeken van afvaart en aankomst, b. en L. vertex, afstanden volgens grootcirkel en volgens loxodroom.

Valparaiso Z.b.	= 33°1′52″	K. G. Snd Z.b.	= 35°4′18″
id. W.L.	= 71°38′42″	,, O.L.	= 118°3′18″

4. 1 Maart 1896 op 55° 28′ geg. N. b. en 5° 10′ geg. O. L. is waargenomen des namiddags te $3^u\,10^m$ geg. W. T. a/b bij aanw. tijdm. = $2^u 20^m 21^s$ zons onderrands gem. h. = 15°40′30″. Daarna verzeild Z 66° W. 27 zeemijl en toen waargenomen bij aanw. tijdm. = $6^u\,8^m\,12^s$ poolsters gem. h. = 55° 46′. Stand tijdm. = + $0^u\,41^m\,14^s$. Oog 4 M. b. w.

Gevraagd b. en L. standplaats bij 2° waarneming.

5. 28 April 1896 op 139° 48′ geg. W. L. en 42° 3′ geg. N. b. is waargenomen, maans bovenrands gem. h. = 24°40′30″ op 't oogenblik van boven meridiaans doorgang. Oog 6 M. b. w.

Gevraagd M. T. van maansdoorgang en breedte.

6. 20 Juli 19 ... op 55° geg. Z. b. en 84° geg. O. L. is des avonds waargenomen bij aanw. tijdm. = $5^u\,48^m\,30^s$. Tomalhaut gem. h. = 45° 58′. Oog 4.4 M. b. w. Stand. tijdm. = + $0^u\,3^m\,16^s$.

Gevraagd de ligging van het lengtepunt en de richting der hoogtelijn.

Alm. 20 Juli 0^u M. T. Gr. Middelb. zons R. O. = $7^u\,55^m\,3^s$.
Formalhaut R. O. = $22^u\,51^m\,58^s$.
,, d. = 30° 10′ Z.

Zeevaartkunde:

1. Geef eene beschouwing over de gunstigste omstandigheden voor plaatsbepaling door twee hoogtelijnen. Wat is daarbij de invloed van plaatsverandering tusschen de beide waarnemingen. Kan het invloed hebben op die gunstigste omstandigheden als men zeker weet dat beide hoogten te groot, of beide hoogten te klein zijn gemeten.

2. Over het ware en schijnbare amplitudo van de zon.

Over tijd van ware en schijnbare opkomst en ondergang der zon. Leidt de formules af, die bij de berekening te pas komen.

3. Over het verifieeren van het kompas, het samenstellen van een stuurtafel en het diagram van Napier. Afleiding van de interpolatie-formule van Astrand.

4. De formules af te leiden voor de maans parallax in hoogte, voor de maans horizontale parallax en voor de correctie, waarmede de maans equatoriale horizontale parallax wordt herleid tot maans horizontale parallax.

Sterrenkunde:

1. Hoe kan de lengte en breedte van een hemellichaam berekend worden, als de R. O. en de declinatie van het hemellichaam en de helling der ecliptica bekend zijn.

2. Als de breedte der nieuwe maan kleiner is dan 1° 24′ zal er een zonsverduistering plaats hebben. Toon dit aan, als

de grootste maans $\frac{1}{2}$ m.	= 16′ 45″	de grootste zons $\frac{1}{2}$ m.	= 16′ 18″
„ kleinste „ „	= 14′ 41″	„ kleinste „ „	= 15′ 45″
„ grootste maans h. p.	= 61′ 27″	„ grootste zons h. p.	= 9″
„ kleinste „ „	= 53′ 53″	„ kleinste „ „	= 7″

3. Geef een elementair bewijs van de juistheid van de 2e wet van Keppler. (De snelheid van een planeet in haar baan is zoodanig, dat de voerstralen in gelijke tijden gelijke perken doorloopen.)

4. Geef een verklaring, opgehelderd door teekeningen hoe een binnenplaneet een bocht of knoop aan den hemelsfeer kan beschrijven.

Instrumenten:

1. Op welk beginsel berust de deflector? Hoe kan dit instrument gebruikt worden bij de compensatie der kompassen?

2. Geef aan op welke wijze de invloed van de temperatuur op de gangen der tijdmeters in rekening wordt gebracht.

3. Welke is de formule voor de afwijkingen der kompassen en hoe wordt die afgeleid uit de grondvergelijkingen van Poisson?

4. Beschrijf inrichting en gebruik van het peiltoestel van Thomson.

Meteorologie:

1. Geef een overzicht van de algemeene luchtcirculatie, volgens de theorie van Ferrel. Welke luchtdrukverdeeling op aarde en welke windstelsels laten zich uit die theorie afleiden?

2. Beschrijf den marine-kwikbarometer en zijn gebruik.

3. Welke zijn de verschillende wolkenvormen volgens de internationale benamingen.

4. Door welke oorzaken ontstaan de zeestroomen en welke zijn de voornaamste zeestroomen.

WISKUNDE M. O. (KI).

Analytische meetkunde. (Eerste dag, van 9—11 uur.

1. Een veranderlijke raaklijn der parabool $x^2 = 2ay$ snijdt de gelijkzijdige hyperbool $xy = k^2$ in de punten P en Q. Bepaal:

1) de meetkundige plaats van het midden van PQ;

2) de meetkundige plaats van de pool van PQ, ten opzichte van de gelijkzijdige hyperbool.

2. Men beschouwt een stelsel evenwijdige koorden van een gelijkzijdige hyperbool. Bewijs dat de cirkels, die deze koorden tot middellijn hebben, door twee vaste punten der hyperbool gaan.

Wanneer zullen deze punten bestaanbaar zijn?

Trigonometrie. (Eerste dag van 11—12½ uur.)

1. Bepaal al de hoeken, die voldoen aan de vergelijking

$$tang^2 \varphi - 7{,}3295\ tang\,\varphi + 10{,}6351 = 0.$$

2. Van een vierhoek $ABCD$ is gegeven de zijde AB, de diagonaal AC en de hoeken BAC, ADB en BDC. Men vraagt de lijnen AD, BD en CD te vinden, zonder vooraf onbekende elementen van den driehoek ABC te berekenen.

3. Een schip begeeft zich van eene plaats A op het noordelijk halfrond, waarvan de lengte en breedte bekend zijn, langs den kortsten weg naar eene andere plaats B meer oostelijk en meer noordelijk gelegen dan A. Als nu bekend is de lengte van den afgelegden weg en de grootste noordelijke breedte, die op dien weg bereikt wordt, vraagt men de lengte en de breedte van B te bepalen.

Beschrijvende meetkunde. (Tweede dag, van 9—12 uur.)

1. Uit een punt A der as van projectie wordt in het verticale vlak eene lijn AV getrokken, die een hoek van 30° en eene lijn in 't horizontale vlak, die een hoek van 60° met de as maakt.

Deze lijnen zijn de doorgangen van een vlak W met de projectievlakken. In dit vlak W wordt een punt M aangenomen, 5 c.M. vóór het verticale vlak; de lijn die de beide projecties van M verbindt, heeft een afstand van 8 c.M. tot A. Het punt M is het middelpunt van een, in 't vlak W gelegen, regelmatigen zeshoek, waarvan twee zijden evenwijdig zijn aan het horizontale vlak; lengte der zijden 3 c.M. De zeshoek is het grondvlak eener regelmatige pyramide, die op het vlak W staat; hoogte pyramide 10 c.M.

Gevraagd de beide projecties dezer pyramide in teekening te brengen en de punten te bepalen, in welke het zijdelingsch oppervlak gesneden wordt door de lijn, die A met het midden der hoogtelijn verbindt.

2. Gegeven een bol, waarvan het middelpunt M 5 c.M. vóór het verticale en 5 c.M. boven het horizontale projectievlak gelegen is; straal bol 3 c.M. Door M is eene lijn l gebracht, die de as van projectie snijdt; de beide projecties dier lijn maken hoeken van 45° met die as. Langs deze lijn valt een der diagonalen van een regelmatig achtvlak, waarvan de ribben den bol aanraken. Gevraagd de projecties van dit achtvlak in teekening te brengen, wanneer nog gegeven is, dat van een tweede diagonaal van het achtvlak de beide projecties loodrecht zijn op de as van projectie.

Meetkunde. (Tweede dag, van 1—4 uur.)

1. Een driehoek te construeeren, waarvan gegeven is $A = 60°$, $a + b = p$ en $a + c = q$ (p en q zijn gegeven lijnen).

2. Gegeven zijn vier punten A, B, C en D op een cirkel en een rechte lijn l. Men neemt op l een willekeurig punt P en beschrijft den cirkel door P, A en B benevens den cirkel door P, C en D. Bepaal de meetkundige plaats van het tweede snijpunt dezer cirkels, als P de lijn l doorloopt.

3. In elk viervlak bepaalt de lijn, die twee overstaande ribben loodrecht snijdt, op elk dezer een punt. Bewijs dat de zes punten, die men op deze wijze verkrijgt en de middens der zes ribben twaalf punten zijn op één bol gelegen, wanneer de hoogtelijnen van het viervlak door één punt gaan.

Algebra. (Eerste dag, van 2—4 uur.)

1. Te bewijzen, zonder den determinant te ontwikkelen,

$$\begin{vmatrix} p_1 & p_3 & 0 \\ 1 & p_2 & p_4 \\ 0 & p_1 & p_3 \end{vmatrix} = (a+b)\ (a+c)\ (a+d)\ (b+c)\ (b+d)\ (c+d),$$

waarin:

$p_1 = a + b + c + d$, $p_2 = ab + ac + ad + bc + bd + cd$, $p_3 = bcd + cad + abd + abc$, $p_4 = abcd$.

2. Van de vergelijking met bestaanbare coëfficiënten

$$x^n + a_1 x^{n-1} + a_2 x^{n-2} \ldots\ldots + a_n = 0$$

is gegeven, dat de volstrekte waarde (modulus) van den bestaanbaren wortel α grooter is dan die van een der overige wortels der vergelijking. Men stelt $x^m = y$ en elimineert x tusschen beide vergelijkingen.

Te bewijzen, dat de uitkomst der eliminatie is eene vergelijking in y van den n^{den} graad van de gedaante

$$y^n + b_1 y^{n-1} + b_2 y^{n-2} + \ldots\ldots + b_n = 0.$$

Hoe hangt de coëfficiënt b_1 af van de wortels der eerstgenoemde vergelijking?

Aan te toonen, dat men voor steeds grooter wordende waarden van m zal hebben

$$\lim_{m=\infty} \sqrt[m]{(-b_1)} = \alpha \text{ of } -\alpha.$$

3. Aan welke recurrente betrekkingen voldoen de coëfficiënten van beide onderstaande reeksontwikkelingen?

$$\frac{1 + b\,x - x^2}{1 - (a\,b + 2)\,x^2 + x^4} = 1 + A_1 x + A_2 x^2 + A_3 x^3 + \ldots\ldots\ldots$$

$$\frac{a + (a\,b + 1)\,x - x^3}{1 - (a\,b + 2)\,x^2 + x^4} = a + B_1 x + B_2 x^2 + B_3 x^3 + \ldots\ldots\ldots ?$$

Te bewijzen, dat de breuken $\frac{A_1}{B_1}, \frac{A_2}{B_2}, \frac{A_3}{B_3}, \ldots\ldots\ldots$ zijn de achtereenvolgende naderende breuken van de periodieke kettingbreuk

$$\cfrac{1}{a + \cfrac{1}{b + \cfrac{1}{a + \cfrac{1}{b + \cdots}}}}$$

Beginselen der theoretische en toegepaste mechanica, der kennis van werktuigen en der technologie (K ii).

1. Eene zekere versnelling wordt uitgedrukt door α, in een stelsel, waarin de tijd van $m + n$ sec. als tijdseenheid en de lengte van a meter als lengte-eenheid is aangenomen.

Dezelfde versnelling wordt door α_2 uitgedrukt in het stelsel waarin $m—n$ sec. tijdseenheid en b meter lengte-eenheid is.

Waardoor wordt deze versnelling aangegeven in een derde stelsel, waarin de tijdseenheid $2n$ sec. is en de lengte-eenheid c meter meet?

2. Bepaal den stand der centrale as van een stelsel krachten waarvan de aangrijpingspunten en de componenten ten opzichte van een rechthoekig assenstelsel zijn:

	x	y	z	X	Y	Z
K_1	1	2	3	10	—6	15
K_2	2	—1	4	5	15	30
K_3	3	2	2	4	16	—20
K_4	4	1	—2	—4	15	10

3. Een vierkante plaat vormt den verticalen zijwand van een reservoir, dat tot den rand met water is gevuld. De zijwand wordt door de beide diagonalen in vier driehoeken verdeeld. Men vraagt den druk der vloeistof op elk dezer driehoeken en de perspunten daarvan te bepalen.

4. Een bol ligt in het midden van een cilindrische buis, die zelf op een horizontaal vlak rust. Men deelt aan die buis rechthoekig op de as en evenwijdig aan het vlak eene snelheid v_0 mede. Bepaal deze zoodanig, dat het middelpunt van den bol tot op de hoogte van de as van den cilinder opstijge. De met elkander in aanraking komende oppervlakken worden volkomen glad aangenomen.

Beginselen der kennis van werktuigen en der technologie.

1. Indien gij een fabriek hebt bezocht, waarin eenig mechanisch bedrijf werd uitgeoefend, wordt een overzicht gevraagd van de bewerkingen die in dat bedrijf voorkomen.

2. Verklaren de werking van eenige hefwerktuigen voor de verplaatsing van lasten.

3. Welke werktuigen worden gebruikt bij de mechanische bewerking van metalen en hout. De inrichting van enkele dier werktuigen door schetsen toe te lichten.

4. De inrichting te verklaren van hand- of machinale weefgetouwen.

Een of twee dezer vragen naar keuze. Tijd 3 uren.

HOOGERE WISKUNDE (Kv).

Beschrijvende meetkunde.

1. Gegeven is een omwentelingskegel en eene hyperbolische paraboloïde.

De as van den kegel is loodrecht op H en heeft een afstand van 6 c.M. tot V; de top van den kegel ligt 8 c.M. boven H, terwijl de beschrijvende lijnen van den kegel een hoek van 30° met de as maken.

De paraboloïde heeft H tot richtvlak. Een der lijnen van dit oppervlak is die beschrijvende lijn van den kegel, die evenwijdig is aan V en die het vlak H snijdt in het meest naar links gelegen punt van den cirkel, dien de kegel met H gemeen heeft. Een tweede lijn der paraboloïde ligt in V, is loodrecht op H; de verticale projectie dezer lijn ligt 9 c.M. rechts van de verticale projectie van de as des kegels.

Gevraagd: 1°. Een punt der doorsnede van beide oppervlakken, gelegen op eene beschrijvende lijn van den kegel, die H snijdt in een punt, 3 c.M. vóór V gelegen, en de raaklijn der doorsnede in dat punt.

2°. Die lijn der paraboloïde, die evenwijdig is met eene beschrijvende lijn van den kegel, en de asymptoot van de doorsnede der beide oppervlakken.

H is het horizontale, V het verticale vlak van projectie.

2. Op een omwentelingskegel, die T tot top heeft en waarvan de beschrijvende lijnen een hoek van 30° met de omwentelingsas maken, is een willekeurig punt A aangenomen. Daarna denkt men zich het oppervlak volgens T A doorgesneden en in een plat vlak uitgespreid. In den cirkelsector, die daardoor ontstaat, wordt door A eene lijn l loodrecht op T A getrokken. Gevraagd, de beide projecties te bepalen der kromme, die bij het uitspreiden van 't oppervlak in deze rechte lijn l overgaat, benevens de beide projecties der raaklijn in een willekeurig punt dezer kromme.

Analytische meetkunde.

1. Door den top van het kegelvlak $x^2 + y^2 - 2z^2 = 0$ brengt men een vlak loodrecht op een willekeurige ribbe van dien kegel. Bewijs dat dit vlak den kegel volgens twee onderling loodrechte ribben snijdt.

2. Gegeven is een ellipsoïde en een punt P. Bewijs dat men een ruimtekromme van den derden graad kan brengen door het middelpunt der ellipsoïde, het punt P en de voetpunten der uit P naar de ellipsoïde getrokken normalen. Toon aan dat deze kromme drie onderling loodrechte asymptoten heeft.

3. Bepaal de vergelijkingen der asymptotische lijnen van het oppervlak, dat de meetkundige plaats is van de middens der koorden der ruimtekromme $x = u$, $y = u^2$, $z = u^3$. Hier stelt u een veranderlijken parameter voor.

Differentiaalrekening.

1. Als tusschen x, y en z de betrekking

$$(x + log\, a)\ (y + log\, b)\ (z + log\, c) = log^2\, a\, log^2\, b\, log^2\, c$$

bestaat, vraagt men de maxima of minima van

$$a^x\, b^y\, c^z$$

te bepalen.

2. Als $u = f\ (x, y)$ $v = \varphi\ (x, y)$ is, vraagt men te bewijzen

$$\begin{vmatrix} \frac{du}{dx} & \frac{du}{dy} \\ \frac{dv}{dx} & \frac{dv}{dy} \end{vmatrix} \times \begin{vmatrix} \frac{dx}{du} & \frac{dx}{dv} \\ \frac{dy}{du} & \frac{dy}{dv} \end{vmatrix} = 1.$$

Bestaat een dergelijke betrekking als meer dan twee functiën van een even groot aantal onafhankelijk veranderlijken gegeven zijn?

3. De doorsnede van de ellipsoïde

$$\frac{(x-1)^2}{3} + \frac{(y-2)^2}{12} + \frac{(z-3)^2}{27} = 1$$

en van den parabolischen cylinder

$$y^2 = 2x$$

gaat door den oorsprong.

Men vraagt den kromtestraal en den torsiestraal van de kromme in dat punt te berekenen.

1. Van de differentiaalvergelijking

$$a\ (a-1)\ y'^2 + (4\ ax + 2a)\ y' + 4x^2 - 4y + 4x = 0$$

de algemeene en de afzonderlijke oplossing te vinden.

2. Gevraagd de waarde van de bepaalde integraal:

$$\int_0^1 x^{\frac{1}{6}} (1 - x)^{-\frac{1}{6}}\, dx.$$

3. Den inhoud te berekenen van het lichaam, dat ingesloten wordt door den kegel

$$\frac{x^2}{a^2} - \frac{y^2}{b^2} - \frac{z^2}{c^2} = 0$$

en door den cylinder

$$a^2y - bx^2 = 0$$

voor zoover het aan de positieve zijde van het yz-vlak ligt.

BOEKHOUDEN (Kxii).

Eerste dag, van 9—12 uur.

Journaalposten.

1. 1 December. De naamlooze vennootschap ,,Durendaalsche IJzersmelterij" draagt de nog niet geplaatste 150 preferente aandeelen à ƒ 1000,— in haar aandeelenkapitaal heden over aan de Durendaalsche Bank tegen 110 pCt., onder voor-

waarde, dat deze aandeelen in de winst over het nog loopende boekjaar meedeelen.

De door haar bij genoemde Bank op deze aandeelen gesloten beleening, groot *f* 75 000,—, wordt met bijbetaling van 3 md. rente à 4 pCt. 's jaars heden afgelost.

De 10 pCt. agio op de geplaatste aandeelen wordt, volgens een vroeger genomen besluit van aandeelhouders, aangewend tot vorming van een reservefonds.

Van het ontvangen geld wordt f 20 000,— besteed voor den aankoop van een terrein voor het bedrijf benoodigd, terwijl ten behoeve van het reservefonds f 15 000,— op hypotheek wordt geplaatst à 4 pCt. 's jaars voor 10 jaren vast, op onderpand van gronden, achter de terreinen der IJzersmelterij gelegen, toebehoorende aan C. Landvoogd alhier, en welke gronden van genoemden Landvoogd tevens in huur worden genomen voor f 1000,— 's jaars.

Het overige geld wordt als volgt aangewend:

1. Vooruitbetaald 5 jaar huur à f 1000,— 's jaars, f 5000,—.

2. In rekening-courant geplaatst bij de kassiers Karelsen & Zn., f 40 000,—.

3 Het saldo in kas genomen.

2. 1 Mei. De Hagendoornsche Bank disconteert van de firma Clouse & Co., handelaars in granen en meel, een accept, groot f 10 000,— per 15 September a. s., aan genoemde firma afgegeven door C. van Vianen te Utrecht. Dit accept wordt door C. van Vianen bij de Hagendoornsche Bank betaalbaar gesteld, waarvoor hem 1 pCt. delcredere-provisie berekend wordt.

Accept per 15 September		f	10 000,—
Disconto: 108 d. à $4\frac{1}{2}$ pCt.	f 135,—		
Provisie $\frac{1}{8}$ pCt.	12,50		
		f	147,50
		f	9 852,50

Dit bedrag wordt aangewend tot aflossing eener beleening, groot f 8000,—, door genoemde firma d.d. 8 Maart l.l. bij de Hagendoornsche Bank gesloten à $4\frac{1}{2}$ pCt. 's jaars, op onder-

pand van 2000 zakken Amerikaansch meel, liggende in het Blauwhoedenveem te Amsterdam:

Aflossing van beleening	f	8000,—
Rente: 2 md. à 4½ pCt.		60,—
	f	8060,—

Ten einde de ceêlen van genoemde 2000 zakken meel terug te kunnen geven, wordt de daarop bij de Nederlandsche Bank gesloten beleening, groot f 7500,— afgelost, als volgt:

Aflossing van beleening	f	7500,—
Rente: 2 md. à 4 pCt.		50,—
	f	7550,—

terwijl het bovenvermelde accept bij de Nederlandsche Bank, als volgt, verdisconteerd wordt:

Promesse van C. van Vianen per 15 Sept.	f	10 000,—
Disconto: 108 d. à 4 pCt.		120,—
	f	9880,—

Het saldo van de Nederl. Bank per kas ontvangen.

(N.B. Dezen post zoo te journaliseeren, dat het obligo der Hagendoornsche Bank daaruit ten volle blijkt).

3. J. van Rijn, handelaar in hoeden en petten, hield tot 1 April 1906 op de volgende wijze boek.

Hij bezigde:

1°. een kasboek, 2°. een leverantieboek, waarin alle niet-contante verkoopen werden aangeteekend, en waaruit later het debiteurenboek werd bijgewerkt. 3°. een balansboek.

Hij hield geen crediteurenboek en teekende de betalingen aan crediteuren op de nota's en facturen aan.

Op 1 April 1906 besluit hij de dubbele methode in te voeren en naast de reeds in gebruik zijnde boeken een ongesplist Memoriaal aan te leggen, waarin hij ook de posten van het

kasboek en die van het debiteurenboek in gecombineerden vorm opneemt.

Gevraagd wordt nu de posten te maken, (daaronder begrepen de ingaande balans), waarmede het *Memoriaal* moet aanvangen, wanneer besloten is, dat hij ook de afgeloopen drie maanden in het grootboek zal opnemen.

De balans van 31 December 1905, door van Rijn onvolledig opgemaakt, vermeldde het volgende:

Actief

Winkelhuis	f	17 000,—
Kas		150,56
Debiteuren		4 344,50
Winkelvoorraad		1 200,—
Inventaris winkel		1 000,—
Inboedel		2 000,—
	f	25 695,06

Passief.

Crediteuren	f	1 827,—
Hypotheek		13 000,—
Kapitaal		10 868,06
	f	25 695,06

Uit het kasboek over de maanden Januari, Februari en Maart 1906, wordt door den boekhouder het volgende uittreksel opgemaakt:

Ontvangsten.

Erflating	f	12 300,—
Winkelontvangsten (contante verkoopen)		798,50
Debiteuren		2 981,30
Huur bovenhuis van 1 Nov. 1905— 1 Febr. 1906		135,—

Uitgaven.

Aflossing hypotheek	13 000,—
½ jaar hypotheekrente 1 Aug. 1905—1 Febr. 1906	292,50
Boete vervroegde aflossing	130,—
Betaalde rekeningen van leveranciers	1 632,—
Privé disposities	637,—
Onkosten Dec. 1905	53,07
Idem over 1906	259,51

Verder blijkt, dat in het 1e kwartaal 1906 door hem op rekening geleverd werd voor f 2 724,50 en dat van leveranciers werd betrokken tot een bedrag van f 2100,40.

Eerste dag, van 1 tot 4 uur.

Saldibalans getrokken uit het grootboek van het Electro Technisch Bureau „Volta" te Haarlem op 31 December 1905.

1	Kapitaal	„	f 65 000,—
2	Vaste goederen	f 65 984,—	„
3	Afschrijving op vaste goederen	„	5 000,—
4	Onkosten	23 875,43	„
5	Huren en onderhoud bovenhuizen	„	930,—
6	Magazijnvoorraad	13 985,24	„
7	Salarissen en arbeidsloonen	1 385,97	„
8	Personen	918,—	„
9	Winkel	11 085,24	„
10	Electrische reclame	4 104,62	„
11	Aangenomen werk „Hotel de Drie Steden"	5 327,38	„
12	Hypotheek	„	45 000,—
13	Privé	14 873,80	„
14	Filiaal te Amsterdam	6 845,—	„
15	Winst op materialen	„	11 128,74
16	Winst op arbeidsloonen	„	23 875,19
17	Kas	186,15	„
18	Kassier	2 363,10	„
		f 150 933,93	f 150 933,93

Gegevens voor de balans.

Fol. 2. Afschrijven f 500,—. Zie fol. 3

„ 3. Zie fol. 2.

„ 4. Deze rekening doet dienst als sluitrekening ten opzichte van het onkosten-grootboek, waarin een uitgebreid overzicht van alle onkosten gegeven wordt, rente, onderhoud, huizen, enz. inbegrepen.

Ongeboekte onkosten nog te betalen: verfloon van huizen f 350,—, waarvan f 100,— komt ten laste van fol. 5 en f 50,— voor rekening van een der huurders, — hypotheekrente f 737,26,— diverse kleine onkosten f 527,50.

Bovendien te vorderen onkosten ongeboekt: van debiteuren wegens voorschotten en kleine uitgaven ten laste van in uitvoering zijnde orders f 255,18.

Nog aanwezig: ongebruikte reclameboekjes, prijscouranten, kantoorbehoeften, enz. f 2000,—. Saldi kleine kas en postzegelkas f 55,24.

Het aandeel van den winkel (zie fol. 9) in de algemeene onkosten is bepaald op f 1000,—.

„ 5. De bovenhuizen zijn verhuurd voor f 400,—, f 500,— f 300,— 's jaars; alleen het eerste bij vooruitbetaling der huur.

Laatste driemaandelijksche verschijndag 1 November.

„ 6. Waarde van den voorraad in magazijn aanwezig f 12 265,16. Verwerkte materialen aan nog in bewerking zijnde orders (uitgezonderd die op fol. 11) volgens Loopend werkboek f 1 487,56. Deze materialen worden met 50 % opslag in rekening gebracht. Zie onderstaande aanteekening en fol. 15.

Nog te ontvangen crediet nota's wegens teruggezonden goederen f 323,50.

A a n t e e k e n i n g. In het bijboek, genaamd Loopend werkboek, wordt voor iedere order een afzonderlijk hoofd geopend, waarop achtereenvolgens worden aangeteekend:

1. de verbruikte materialen tegen kostprijs;
2. de werkelijk betaalde arbeidsloonen;
3. de voorschotten ten laste van iedere order.

Zoodra een werk gereed is, wordt de rekening daarvan in dit boek aangevuld met ongeveer 50 % bijslag op de kosten der materialen en ongeveer 100 % op de loonen. Daarna worden in het hulpboek Uitgevoerde werken (zijnde feitelijk een verkoopboek) de eindbedragen uit het Loopend werkboek gedetailleerd overgenomen en daaruit aan het eind der maand de rekening Debiteuren gedebiteerd en de rekeningen genoemd onder fol. 4, 6, 7, 15 en 16 gecrediteerd.

Met de winst te leggen op de loonen en materialen betrekking hebbende op thans nog loopende orders, wordt bij het opmaken der balans rekening gehouden.

Al het bovenstaande geldt alleen voor de gewone dagelijksche orders en niet voor aangenomen werken (zie fol 11).

Fol. 7. Nog te betalen ongeboekt f 125,—. Het eindsaldo dezer rekening vertegenwoordigt de arbeidsloonen besteed aan nog onafgewerkte orders. Deze loonen worden met 100 % opslag in rekening gebracht. Zie fol 16 en aanteekening bij fol. 6.

„ 8. Uitstaande vorderingen f 14 376,28. Deze rekening is de sluitrekening op het Debiteuren- en Crediteuren Grootboek.

„ 9. Dit saldo is het totaal der saldi van de rekeningen Kas, Goederen en Debiteuren van den winkel. Aandeel van den winkel in de algemeene onkosten f 1000,— (zie fol. 4); totaal waarde aan actief in den winkel (Kas, Goederen en Debiteuren) f 14 223,40.

„ 10. Ongeboekt te vorderen van de deelhebbers in eene electrische reclame f 1500,—. Te betalen dakreparatie, ongeboekt, aan den eigenaar van het huis f 125,—.

„ 11. Het verlies, berekend op fol. 11, voor zoover het daarop geboekt werk is voltooid, bedraagt f 163,69, welk bedrag ten laste komt van fol. 16.

„ 13. Door den patroon is voor zich opgenomen f 6500,—. Het restant vertegenwoordigt het bedrag als pro-

24

visie betaald aan tusschenpersonen; aldus geboekt ter wille van de geheimhouding voor het personeel.

Fol. 14. Op de balans van het Filiaal, heden door het Hoofdkantoor ontvangen, komt de rekening van het Hoofdkantoor voor met een saldo crediet van f 10,477,29, waarin begrepen is de winst door het Filiaal in het afgeloopen boekjaar gemaakt.

Voor den filiaalhouder nog te boeken, ook nog in zijn boeken, 10 % der winst van het Filiaal.

„ 15. Zie fol. 6 met aanteekening.

„ 16. Zie fol 7 en 11 met aanteekening bij fol. 6.

Maak uit bovenstaande gegevens de Balans en de Verlies-en-Winstrekening.

Tweede dag, van 9 tot 12 uur.

Handelsrekenen.

1. In Januari 1905 gaf Amsterdam verkooprekening aan de Atjehsche Handel Mij. over 350 balen zwarte peper, als volgt:

bruto 15 504$^1/_2$ K.G. tarra 1 K.G. per baal, à 28$^1/_4$ ct. per $^1/_2$ K.G., contant 1 pCt., zeeassurantie $^1/_2$ pCt. over f 8 800,—, molestassurantie $^1/_{10}$ pCt. over f 8 800,—, polis f 0,30, vracht f 517,33, premie f 12,75 loskosten f 12,93, losceel, schuitvracht, opslaan, wegen, pakhuishuur en kleine onkosten f 45,10, makelaarscourtage .... pCt. over het verkoopsbedrag op tijd, commissie .... pCt. over het bruto-provenu.

Bereken hoeveel pCt. courtage en hoeveel pCt. commissie in die rekening voorkwamen, als het netto-provenu f 7 665,50 bedroeg en het percentage der commissie 3 maal dat van de courtage was.

2. Parijs remitteert op 1 Februari 1906 naar Amsterdam f 20 071,17 in een zichtwissel gekocht à 206,25 3/md. met 4 pCt. disconto en $^1/_8$ pCt. courtage. Deze wissel dient ter overmaking van het netto provenu van twee, op dien dag door Parijs voor rekening van Amsterdam verkochte wissels, zijnde R. M. 16 300,— op Hamburg per 26 Maart en een wissel op Londen per 9 Maart. De eerste is verkocht à 122,65 3/md., disconto 4 pCt., de tweede à 25,20 k/z., disconto 3 pCt.

Parijs berekent over de verkochte wissels $^1/_4$ pCt. provisie en $^1/_8$ pCt. courtage, beide over het bruto-provenu. Hoe groot was de wissel op Londen?

3. Een Maatschappij met een aandeelenkapitaal van $2^1/_2$ millioen gld. in stukken van f 1000,— geeft aan het eind van 1905 voor $1^1/_2$ millioen gld. nieuwe aandeelen uit. De oude aandeelhouders hebben het recht voor elke 5 oude aandeelen in te schrijven op 3 nieuwe aandeelen van f 1000,— tot den koers van 160 pCt. De beurskoers der oude aandeelen is 185 pCt. A. berekent nu de theoretische waarde van een claim en vindt die te zijn f 69 375. Hoeveel pCt. dividend heeft A. geacht in den beurskoers van 185 te zijn begrepen? (De nieuwe aandeelen geven geen recht op dividend over 1905.)

Beredeneerd op te lossen.

4. In een Maatschappij met een volgestort aandeelenkapitaal van f 2 500 000,— wordt de winst als volgt verdeeld: eerst 4 pCt. dividend, van de rest 10 pCt. voor het reservefonds, daarna $^1/_4$ van het overblijvende voor tantièmes. Het overige wordt tot in kwart percenten nauwkeurig als dividend uitgekeerd.

Als nu in zeker jaar het onverdeelde saldo $^2/_9$ bedroeg van het bedrag der tantièmes, terwijl in het geheel $5^1/_2$ pCt. dividend werd uitgekeerd, vraagt men hoe groot de winst was.

5. Amsterdam gaf 16 December 1905 $^1/_2$ pCt. premie voor $ 50 000,— Mexico Binnenland 3 pCt., inkoopers keuze tot ultimo Februari 1906 te leveren tegen den koers .... Op 16 Februari 1906 vroeg Amsterdam de stukken op en verkocht ze à $32^5/_{16}$. Als de coupon vervalt $^1/_1$, $^1/_7$, de couponkoers f 1,20 per $ was en de winst f 1 915 625 bedroeg, vraagt men den ontbrekenden koers.

Tweede dag, van 1 tot 4 uur.

Rekening-Courant.

In de rekening-courant, voor welker samenstelling de gegevens hieronder volgen, bevat de eerste periode de posten ingeschreven van 1 Januari tot en met 16 Februari, de tweede, die van 17 Februari tot en met 22 April, de derde, die van 23 April tot en met 30 Juni.

In de eerste periode moet 3 %, in de tweede 4 % en in de derde $4^1/_2$ % rente berekend worden.

De renteproducten moeten worden bepaald met het oog op de afsluiting op 30 Juni en de rente berekend volgens de progressieve methode.

Van elke periode moet de rente afzonderlijk worden berekend, zonder daarbij de kapitalen en de renteproducten der vorige periode(n) te gebruiken.

Men vraagt ten eerste: de rekening-courant en de renteberekening volledig in te leveren en ten tweede: de correctie aan te geven en te verklaren, die noodig is, als op 10 Juni de rekening-courant per 15 Juni wordt opgevraagd.

Debet.

Januari	1	1906	f	3 512,20	per	December	31	1905.
,,	5	,,	,,	1 479,60	,,	Februari	5	1906.
,,	20	,,	,,	4 000,—	,,	Maart	20	,,
Febr.	18	,,	,,	1 292,90	,,	Februari	18	,,
April	12	,,	,,	7 414,05	,,	Juli	12	,,
Mei	8	,,	,,	3 374,55	,,	Mei	8	,,
Juni	6	,,	,,	3 210,65	,,	Juli	16	,,

Credit.

Januari	5	1906	f	6 872,25	per	December	22	1905.
Febr.	10	,,	,,	5 694,40	,,	April	10	1906.
Maart	6	,,	,,	1 000,—	,,	Juni	6	,,
April	22	,,	,,	1 572,10	,,	Juli	22	,,
Mei	24	,,	,,	8 211,95	,,	,,	24	,,
Juni	5	,,	,,	4 680,20	,,	Augustus	5	,,

WISKUNDE L. O.

Stelkunde.

Eerste dag, van 9 tot $11^1/_2$ uur.

1, Men vraagt de som te bepalen der getallen, ingelascht tusschen 1 en 21 en daarmede en onderling een rekenkundige

reeks vormende, als gegeven is, dat de som dier ingelaschte getallen zich verhoudt tot de som der beide grootste als 11 : 4.

2. Tusschen welke grenzen liggen de reeële waarden van x en y, die voldoen aan de vergelijking

$$x^2 + 12xy + 4y^2 + 4x + 8y + 20 = 0.$$

3. Los x op uit de vergelijking

$$2x^{\log x} - 3x^{2 \log x} + 16 = 0.$$

Planimetrie.

Eerste dag, van 1 tot $3\frac{1}{2}$ uur.

1. Door den top A van een driehoek ABC trekt men lijnen AD en AE, die de basis of haar verlengde in D en E ontmoeten, respectievelijk evenwijdig aan de lijnen, die in C en B aan den omgeschreven cirkel van $\triangle ABC$ raken. Bewijs, dat $BE : CD = AB^2 : AC^2$.

2. Een driehoek te construeeren, waarvan gegeven zijn de basis, de hoogte en de som van de vierkanten der opstaande zijden.

3. De kortste diagonaal van den regelmatigen tienhoek in het apothema van den tienhoek uit te drukken.

Stereometrie.

Tweede dag, van 9 tot $11^1/_2$ uur.

1. Men deelt de *buitenhoeken* van een willekeurigen drievlakshoek middendoor en trekt in elk van de deelvlakken een rechte lijn door den top *loodrecht* op de bijbehoorende ribbe. Gevraagd te bewijzen, dat de drie aldus verkregen lijnen in één plat vlak liggen.

2. Een der opstaande ribben AD van eene driezijdige pyramide $ABCD$ verlengt men met een stuk $DE = AD$ en brengt door E een vlak, dat de ribben AB en AC halveert. Gevraagd de deelen, waarin dit vlak de pyramide verdeelt, in den inhoud I van die pyramide uit te drukken

3. De som van de spherische loodlijnen, uit een punt, dat op het boloppervlak binnen een *rechten* boltweehoek gelegen is, neergelaten op de zijden van dien boltweehoek, is *in het algemeen* kleiner dan 90, tenzij het punt op den boog van den grooten cirkel ligt, die de *middens* der zijden verbindt. Men vraagt het bewijs van deze eigenschap.

Gonio- en Trignometrie.

Tweede dag, van 1 tot $3^1/_2$ uur.

1. Los x op uit

$$\frac{\text{Sin } (24^\circ + x)}{\text{Sin } x} + \frac{\text{Cos } x}{\text{Sin } (24^\circ - x)} = 1.$$

2. Om vierhoek $ABCD$ is een cirkel beschreven. Gegeven zijn de zijden AB, AD en CD en $\angle D$.

Op welke wijze zoudt gij berekenen het oppervlak van het cirkelsegment, waarvan AB de koorde is en dat buiten den vierhoek ligt?

3. Op een zijde van een scherphoekigen driehoek ABC als middellijn wordt een halve cirkel beschreven, die de andere zijden in D en E snijdt.

Men vraagt de koorde DE zoo eenvoudig mogelijk in elementen van den driehoek uit te drukken.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 17 en Maandag 18 Februari 1907, n°. 41.

N°. 15.

VERSLAG *van het examen in den postdienst van adspirant-commiezen en surnumerairs der posterijen en telegraphie, gehouden van 14 Januari tot 30 Januari 1907.*

Samenstelling der Commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, van 4 Januari 1907, n°. 42, Posterijen en Telegraphie, was de Commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: de directeur-generaal der posterijen en telegraphie;

leden:

C. Burgersdijk, directeur van het post- en telegraafkantoor te Zeist;
G. K. de Witt Wijnen, directeur van het post- en telegraafkantoor te Almelo;
N. Mulder, directeur van het post- en telegraafkantoor te Hoogezand;
J. Boomsma, directeur van het postkantoor te Goes;
J. Gorter, directeur van het post- en telegraafkantoor te Beverwijk;
B. Meylink, commies der posterijen van de 1ste klasse te Rotterdam;
T. Jager, directeur van het post- en telegraafkantoor te Steenwijk;
W. Bruyn Pz., commies der posterijen van de 1ste klasse te 's Gravenhage;
C. A. Hofman, oud-hoofd van eene openbare school voor m. u. l. o. te 's Gravenhage.

Regeling van het examen.

Het schriftelijk examen had voor alle candidaten gelijktijdig plaats op 14 Januari, in de lokalen van het Valkenhuis, Buitenhof te 's Gravenhage. Het bestond in het samenstellen van een maandstaat en voor een 5tal candidaten, die bij een vorig examen geen voldoend cijfer in dat onderdeel hadden behaald, in het schrijven van een rapport in de Nederlandsche en in de Fransche taal. De 15de en de 16de Januari werden aan de correctie van dat schriftelijk werk besteed.

Het mondeling examen, waartoe de candidaten bij groepen van vier werden opgeroepen en dat voor iedere groep $1^1/_2$ dag duurde, had plaats op de 12 daaraan volgende werkdagen, zoodat het examen van 14 tot en met 30 Januari heeft geduurd.

Aantal candidaten.

Aangemeld hadden zich 31 candidaten: 9 adspirant-commiezen en 22 surnumerairs der posterijen en telegraphie. Vóór den aanvang trok zich 1 surnumerair terug en tijdens het examen trokken zich terug 1 adspirant-commies en 7 surnumerairs. Aan het geheele examen werd deelgenomen door 22 candidaten; 8 adspirant-commiezen en 14 surnumerairs.

Uitslag van het examen.

Van de vorenbedoelde 22 candidaten hebben 8 adspirant-commiezen en 11 surnumerairs aan de eischen van het programma voldaan.

3 surnumerairs moesten worden afgewezen.

Algemeene opmerkingen.

A[1]. Postwet. Bepalingen uit algemeene wetten, in verband staande met het postwezen.

Bij het onderzoek werden de vragen aan de candidaten zooveel mogelijk gesteld in verband met den practischen dienst en kon de eisch worden gesteld, dat deze goed werden beantwoord. Over het algemeen waren de antwoorden niet voldoende. De kennis van de bepalingen der Postwet was over het algemeen gebrekkig. De voornaamste artikelen konden door vele candidaten niet worden medegedeeld, terwijl verwisseling van wetsartikel en Koninklijk besluit herhaaldelijk voorkwam.

A[2]. Comptabiliteit. Samenstelling van een maandstaat.

De uitslag van het onderzoek kan niet bevredigend worden

genoemd. Bij het vaststellen der gegevens voor den maandstaat is uitgegaan van het beginsel, dat bij eenige oplettendheid de maandstaat zonder fout zou kunnen worden vervaardigd. Over het algemeen was de uitslag echter niet bevredigend. Bij het mondeling onderzoek in deze afdeeling is gebleken, dat de candidaten de verschillende staten van verantwoording zelden hadden bewerkt en dat velen niet behoorlijk op de hoogte waren van de tijdstippen en de wijze van inzending dier staten.

A³. Pakketpost. Personeel.

A⁴. Vervoer correspondentie. Ongevallenwet 1901. Hoofdtrekken van de geschiedenis van het Nederlandsche postwezen.

Ofschoon slechts aan twee der candidaten een onvoldoend cijfer behoefde te worden toegekend, kon toch slechts aan de minderheid het cijfer *goed* of hooger worden gegeven. Maar enkelen bleken in alle onderdeelen van deze afdeelingen zeer goed te zijn; meerderen hadden blijkbaar van sommige onderdeelen minder ernstige studie gemaakt dan mocht worden verlangd.

Meer in het bijzonder wordt de aandacht gevestigd op het onderdeel sub *c* van het programma „Personeel". Slechts weinigen gaven den indruk hiervan deugdelijke studie te hebben gemaakt; veelal bleek de kennisneming van de betreffende Koninklijke besluiten en van de voorschriften oppervlakkig te zijn geweest.

De wet tot regeling van de brievenpost en de betreffende Koninklijke besluiten waren over het geheel goed bestudeerd, ook de kennis van de Ongevallenwet 1901 en de betreffende Koninklijke besluiten en voorschriften liet als regel niet veel te wenschen over, wat minder gezegd kan worden van de wet tot regeling van de pakketpost en de Koninklijke besluiten tot uitvoering van deze wet.

Meermalen viel het op, dat de inrichting van periodieke staten van verantwoording enz., waarvan verondersteld mocht worden dat zij bij de studie waren behandeld en in de practijk gebruikt, den candidaten onbekend was.

De kennis van de hoofdtrekken van de geschiedenis van het Nederlandsche postwezen was over het geheel zeer gering.

B¹ en B². Postdienst in het verkeer met de koloniën en het buitenland.

In vergelijking met vroegere examens, zijn de resultaten niet ongunstig te noemen.

Hoewel slechts aan enkele candidaten hooge cijfers konden worden toegekend, is het toch een opmerkenswaardig feit, dat van de niet geslaagde candidaten slechts één zijne afwijzing te wijten had aan onvoldoende cijfers in bovengenoemde afdeelingen. De overigen waren òf voldoende bekwaam, òf hadden zich reeds teruggetrokken tijdens het onderzoek bij voorafgaande afdeelingen.

Zoowel wat theorie als practijk betreft, gaf het meerendeel der candidaten blijk, de studie van het „Buitenland" ernstig te hebben opgevat. Waar vroeger vooral de practijk veel te wenschen overliet, kan met voldoening geconstateerd worden, dat de in vorige verslagen gemaakte opmerkingen ter harte zijn genomen.

C^1, C^2 en C^3. Aardrijkskunde en postverbindingen. Gebruik van tabellen en lijsten.

Vergeleken bij vorige examens, was eene aanmerkelijke verbetering te bespeuren in de kennis der candidaten van dit onderdeel van het programma.

Van de 22 candidaten die daarin ten volle werden onderzocht, behoefde slechts aan 1 een onvoldoend cijfer te worden toegekend.

Het betere inzicht in expeditie, de meer handige wijze waarop tabellen en lijsten werden geraadpleegd, wezen er op, dat bij de opleiding de eischen der *practijk* over het algemeen goed in het oog waren gehouden, vooral wat het binnenland betreft. Meer studie dan vroeger was ook gemaakt van postverbindingen met minder belangrijke plaatsen.

De kennis van de postverbindingen naar en van de Nederlandsche koloniën in Oost- en West-Indië en van die *in* Oost-Indië mag vrij voldoende worden genoemd.

Ook van de postverbindingen met overzeesche landen was men tamelijk goed op de hoogte.

Het zwakst waren vele candidaten in hunne kennis van het Europeesche spoorwegnet. De vraag langs welken weg betrekkelijk groote en belangrijke plaatsen zijn te bereiken, werd dikwijls niet of onvolledig beantwoord.

De Voorzitter der Examen-commissie,
G. J. C. A. Pop.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 1 Maart 1907, n°. 51.

N°. 16.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1906 *belast geweest met het afnemen der examens in de Hoogduitsche taal (middelbaar onderwijs, akte* B), *naar aanleiding van het Koninklijk besluit van* 9 *Augustus* 1879 (Staatsblad *n*°. 149).

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, in 1906 belast geweest met het afnemen der examens in de Hoogduitsche taal (middelbaar onderwijs, akte B), benoemd bij beschikkingen van Uwe Excellentie van 23 Mei 1906, n°. 7668[1] en 26 October 1906, n°. 14399[1], afd. Onderwijs, heeft de eer, bij dezen verslag te doen van hare werkzaamheden.

Zij was samengesteld als volgt:

dr. B. Symons, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, voorzitter;

H. H. Breuning, leeraar aan het gymnasium te Leiden;

dr J. J. A. A. Frantzen, leeraar aan het gymnasium en privaat-docent aan de gemeentelijke universiteit te Amsterdam;

dr. E. F. Kossmann, leeraar aan het gymnasium te 's Gravenhage en privaat-docent aan de Rijksuniversiteit te Leiden;

H. Pol, lector aan de Rijksuniversiteit en leeraar aan het gymnasium te Groningen;

terwijl als plaatsvervangend lid was aangewezen:

J. G. Talen, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool en het gymnasium te Zwolle.

De verplaatsing dezer examens naar de wintermaanden en hunne afscheiding van de examens voor lager onderwijs, en voor middelbaar onderwijs, akte A, zijn naar het eenstemmig oordeel der Commissie zeer bevorderlijk geweest aan den rustigen gang der werkzaamheden. Ongetwijfeld worden de belangen der candidaten, die zich aan dit omvattend examen onderwerpen, door een regeling, gelijk die ditmaal beproefd werd, gebaat. Dat echter niet geringe bezwaren ook aan deze inrichting der akte-examens voor vreemde talen verbonden blijven, ligt voor de hand: daargelaten de moeilijkheden, die het verkrijgen en verleenen van verlof, zij het ook slechts voor weinige dagen, uitteraard meebrengt, moet door de leden, die hunne medewerking ook aan het afnemen der A-examens verleenen, en door den voorzitter, behalve een belangrijk deel der zomervacantie, nu ook de Kerstvacantie grootendeels aan examenwerk geofferd worden, zeer ten nadeele van eigen studie. Dit bezwaar klemt te meer, waar de nauwgezette lezing en beoordeeling der letterkundige opstellen tusschen het schriftelijk en het mondeling examen in, te midden van druk ambtelijk werk, veel tijd en inspanning eischen. Toch meent de Commissie, in afwachting van een reorganisatie, die de B-examens geheel overbrengt naar de universiteit, de eenige plaats waar zij thuis behooren, aan Uwe Excellentie in overweging te moeten geven, ook in 1907 de examens op dezelfde wijze te doen plaats hebben als in het afgeloopen jaar, zoowel wat den tijd als wat de plaats van afneming aangaat.

Een voorloopige vergadering der Commissie werd den 4den November te Utrecht gehouden. Nadat de heer Pol tot secretaris der Commissie was benoemd, werden de werkzaamheden geregeld. Aangezien tot het houden van een tweede voorloopige vergadering de tijd ontbrak, werden in deze bijeenkomst ook de proefstukken voor het schriftelijk gedeelte reeds in hoofdzaak uitgekozen, terwijl hunne definitieve vaststelling aan voorzitter en secretaris werd overgelaten. In eene afzonderlijke bijlage vindt Uwe Excellentie opgenomen den Nederlandschen tekst ter vertaling in het Hoogduitsch en de themata voor het letterkundig opstel. Ten opzichte van dit laatstgenoemde proefstuk zij opgemerkt, dat de themata grootendeels gekozen zijn in verband met de speciale studie, die de candidaten, volgens hunne mededeelingen aan den voorzitter,

aan schrijvers uit verschillende perioden hadden gewijd, zoodat elk candidaat ten minste één, de meeste meerdere onderwerpen vonden, die zij geacht mochten worden meester te zijn en die zij slechts behoefden te disponeeren en in litterairen vorm te behandelen.

Het schriftelijk examen is afgenomen op 23 en 24 November in het lokaal „Buitenlust" (Maliebaan 81) te Utrecht. De eerste dag was voor het letterkundig opstel ($9\frac{1}{2}$—$1\frac{1}{2}$), de tweede dag voor de vertaling ($9\frac{1}{2}$—$12\frac{1}{2}$) bestemd. In den namiddag werd dan begonnen met de correctie der vertalingen, die den volgenden dag (25 November) voortgezet en ten eind gebracht werd. De correctie der letterkundige opstellen daarentegen kon, met het oog op de ambtelijke werkzaamheden der leden, niet in volle commissie geschieden: de opstellen moesten dus door de leden individueel of groepsgewijze worden nagezien en hebben tot dat doel gecirculeerd. In eene vergadering op 9 December te Utrecht gehouden, zijn dan de cijfers, na ampele bespreking en voor zoover noodig herlezing der opstellen, door de Commissie vastgesteld.

De mondelinge examens hebben plaats gehad op 17, 18, 19, 20, 21, 22, 27, 28 en 29 December te Groningen in het „Concerthuis" (Poelestraat). Aan de candidaten was de keus gelaten tusschen het afleggen van het examen op één dag of op twee achtereenvolgende dagen. Het taal- en het letterkundig gedeelte duurden elk ongeveer 2 uren: voor de candidaten, die daaraan de voorkeur gaven, werden de beide gedeelten van het mondeling examen over twee dagen verdeeld De eindvergadering werd in den voormiddag van 30 December gehouden.

De twee onderstaande tabellen geven een overzicht van den uitslag der examens. De eerste geeft een beeld van de uitkomsten in het algemeen, terwijl uit de tweede de resultaten van het onderzoek der Commissie in de verschillende onderdeelen kunnen blijken. *)

---

*) In de tweede tabel worden mannelijke en vrouwelijke candidaten saamgevat. Aangezien aan het mondeling onderzoek slechts twee vrouwelijke candidaten hebben deelgenomen, scheen nadere detailleering overbodig.

TABEL I.

Candidaten.	Candidaten, die zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	aan het schriftelijk examen hebben deelgenomen.	zich hebben teruggetrokken na het schriftelijk examen.	aan het mondeling examen hebben deelgenomen.	zijn afgewezen.	zijn toegelaten. *)
Mannelijke	15	3	12	—	12	4	8
Vrouwelijke	3	—	3	1	2	1	1
Totaal	18	3	15	1	14	5	9

TABEL II.

Mannelijke en vrouwelijke candidaten. aantal 15) §)	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Opstel (inhoud).	Opstel (vorm).	Vertaling.	Kennis van het Nieuw-Hoogduitsch.	Historische spraakkunst.	Stijlleer.	Geschiedenis der letterkunde.	Letterkunde (lectuur).	Vaardigheid in het spreken.	Uitspraak.	Methodologie. †)
	zeer goed (6).	„	„	„	„	1	„	1	1	„	„	„
	goed (5) . . .	4	2	3	3	4	4	3	3	3	4	„
	voldoende (4).	4	4	6	7	3	6	5	6	9	8	„
	niet geheel voldoende (3) .	6	6	5	4	3	3	3	3	2	2	„
	onvoldoende (2)	1	3	1	„	3	1	2	1	„	„	„
	slecht (1) . . .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„

*) 60 pct. toegelaten.
§) Eén vrouwelijke candidaat trok zich na het schriftelijk examen terug. (Zie tabel I.)
†) Van het onderzoek in de methodologie (theorie van onderwijs en opvoeding) waren alle candidaten vrijgesteld.

De algemeene uitslag der examens kan zeker niet ongunstig worden genoemd. Van de 15 candidaten, die aan het schriftelijk examen hebben deelgenomen, slaagden 9, dus 60 pct. Hierbij dient echter in aanmerking genomen te worden, dat van die 9 candidaten slechts 4 het diploma onmiddellijk den eersten keer verwierven, dat zij zich aan het examen onderwierpen; één der geslaagden deed het examen voor den tweeden, drie voor den derden, één zelfs voor den vierden keer. De vier onmiddellijk geslaagde candidaten hadden allen de gelegenheid gehad, zich gedurende eenigen tijd, zonder door eene betrekking te zijn gebonden, geheel aan de voorbereiding voor hun examen te wijden. Inderdaad kan niet ontkend worden, dat aan de eischen van het examen bezwaarlijk kan worden voldaan, zonder een voorafgaande individueele studie en wetenschappelijke concentratie, waarvoor doorgaans te midden van ingespannen schoolwerkzaamheid de gelegenheid ontbreekt. Dit geldt in de allereerste plaats van het letterkundig gedeelte van het examen, waaraan de Commissie ook dit jaar een zooveel mogelijk individueel karakter heeft gegeven, door aan de candidaten in ruime mate vrijheid te laten in de keuze van de speciale onderwerpen hunner studies, waarover zij ondervraagd wenschen te worden. Over het algemeen gaf het letterkundig gedeelte — het schriftelijk trouwens in mindere mate dan het mondelinge — reden tot tevredenheid. Enkele letterkundige examens leverden het bewijs van ruim opgevatte, methodische studie en deden op nieuw betreuren, dat de resultaten van dergelijke studie, die in geenen deele een vergelijking behoeven te schromen met het peil van kennis en ontwikkeling van de doctorale examens in de letterkundige faculteit, in Nederland geen andere wettelijke erkenning vinden dan door eene akte voor middelbaar onderwijs.

Ook het examen in de historische spraakkunst kon bij sommige candidaten slechts stof tot voldoening geven. Bij anderen daarentegen was niet veel meer dan dorre handboekenkennis te constateeren. Door de historische bestudeering van eene taal moet bovenal een juister inzicht verkregen worden in de werkzaamheid der factoren, die het leven en de ontwikkeling der taal beheerschen: eerst daardoor kan het onderwijs belang hebben bij historisch-taalkundig gevormde docenten, niet door het kennen van onsamenhangend naast elkaar staande bijzonderheden. De vertaling uit het Middelhoogduitsch liet

eveneens bij enkelen te wenschen over: het ongeveer begrijpen van den zin is zonder waarde, wanneer, gelijk dit somtijds het geval was, de grammaticale vormen, de syntaktische middelen en de eigenaardigheden van den woordenschat niet tevens duidelijk verklaard kunnen worden. Bij de (met een enkele uitzondering) eenvoudige teksten uit de werken van Hartmann von Aue („Gregorius" en „Iwein"), die dit jaar aan de candidaten werden voorgelegd, is dit — althans bij behoorlijke voorbereiding — waarlijk geen overdreven eisch.

De overige onderdeelen van het examen geven der Commissie dit jaar geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen. Haar blijft slechts over, Uwer Excellentie haar dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Groningen, 31 Januari 1907.

Namens de Commissie voornoemd,

B. Symons, *Voorzitter.*
H. Pol, *Secretaris.*

BIJLAGE.

SCHRIFTELIJKE OPGAVEN *voor de examens in de Hoogduitsche taal (middelbaar onderwijs, akte* B), *in* 1906.

Vertaling. (3 uur.)

Hoeveel oprechte achting men ook moge koesteren voor de vlijt, de gemoedelijkheid (*Biederkeit*) en de welwillende bedoelingen onzer nieuwere hoofddichters, toch voelt men in sommige oogenblikken van zijn leven den niet onnatuurlijken wensch in zich ontstaan, dat ook ons land eindelijk eens in het bezit eener litteratuur gerake, die niet den verliefden jonkman, den teederen vader, den vromen christen alleen ter ontspanning dienen, maar ook de kleine en stille gemeente stichten kan, wier zielen in dagelijksche gemeenschap plegen te verkeeren met wat er schoonst en heerlijkst op deze wereld is gedicht en gedacht. Het zou oneerlijk zijn of ten minste van weinig wijsgeerige ontwikkeling getuigen, zoo iemand den weldadigen invloed ontkennen ging, dien de hartelijke zangen van een Beets, een Ten Kate, een De Génestet op vele onzer landgenooten hebben uitgeoefend. Indien men slechts erkent, dat deze juist diegenen waren, wier opvoeding of aanleg hun in den weg stond om verder door te dringen in de diepten van het leven en de kunst, dan noodig is om in het liefelijk gelui der „Damiaatjes", in het zachte lamplicht van „Jong-Hollandsch Binnenhuisje" of in de vreedzame schildering der Scheppingsdagen een weerklank, een afglans, een beeld van eigen gemoed en geest te vinden. Maar de dragers der namen, die ik noemde, zullen zelf de eersten zijn om toe te stemmen, dat zij voor hun volk, en niet voor de wereld, voor den braven burger, en niet voor den dienaar van het schoone, hebben geschreven; en wij moeten dankbaar wezen voor de ingetogenheid, die hen deed geven wat zij hadden, maar hen weerhield van te haken naar dien hoogeren lauwer, rustend in de handen van Hem, „wien 't zoet is om te zien, maar te volgen bitter". Ik bedoel niet, een nutteloozen, noodeloozen, en hier allerminst passenden aanval te wagen op den welgevestigden,

eerlijk verdienden roem van de leiders onzer Nederlandsche zangrenrij —, ik wilde slechts nogmaals, ter verduidelijking van het volgende, het feit in herinnering brengen, dat onze poëtische litteratuur niet in staat is, de ziel te bevredigen, die, gevoed met de dichterlijke schatten van vroegere eeuwen, en, staande op de hoogte van de hare, nu de blikken naar eigen bodem wendt, en, de wieken ontplooiende, zich ook wil laten dragen op de tonen van de vaderlandsche luit.

Een netelige zaak schijnt het, in juiste bewoordingen de eischen vast te stellen, waaraan een kunstwerk moet voldoen, als het ten sluier zal strekken, waardoor ons modern geslacht met zijn ver grijpende verbeelding alle dingen tusschen hemel en aarde vermag te aanschouwen. Levende scheppingen zijn betere leermeesters dan de leerzaamste critiek, en het einde der tijden is nog niet daar; maar zoolang gene zich nog wachten laten, en deze nog altijd kunnen brengen, wat het verleden weigerde, zouden de opkomende jongeren, van wie de Muze zich nog niet in ongeduld heeft afgewend, en wie het heilige ernst is met de verheffing onzer letteren, wellicht niets beters kunnen doen, dan bij de Engelschen en bij de ouden ter schole te gaan.

Letterkundig opstel. (4 uren.)

1. Die Minnedichtung Walthers von der Vogelweide in ihrer Entwicklung.
2. Der Simplicissimus, ein Spiegelbild des dreissigjährigen Krieges.
3. Die Hauptprobleme in Lessings „Laokoon".
4. Die Charaktere in Goethes „Tasso".
5. Politisches und Soziales in Schillers „Kabale und Liebe".
6. Heinrich v. Kleist als Romantiker.
7. Heinrich Heine in seinem Verhältnis zum „Jungen Deutschland" und dessen Tendenzen.
8. Die wichtigsten Strömungen in der deutschen Litteratur der letzten 25 Jahre.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 6 Maart 1907, n°. 55.

N°. 17.

VERSLAG DER COMMISSIE *van* 1 *Augustus* 1906 *tot* 31 *Juli* 1907, *te Utrecht belast met het afnemen van de practische examens van apotheker.* (Eerste zitting.)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, bij Koninklijk besluit van 26 Juli 1906, n°. 37, te Utrecht belast met het afnemen der practische examens van apotheker, heeft de eer Uwe Excellentie het verslag van hare werkzaamheden, in de eerste zitting, aan te bieden.

De commissie bestaat uit de heeren: prof. dr. H. Wefers Bettink, lid en voorzitter; C. Guldensteeden Egeling, dr. A. A. Pulle, leden, en P. Denijs, lid en secretaris.

De plaatsvervangende leden zijn de heeren: prof. dr. F. A. F. C. Went, dr. L. van Itallië, C. Sleeswijk en J. C. Leusden.

In eene voorloopige vergadering, welke gehouden werd op 7 November 1906, en waartoe ook de plaatsvervangende leden waren opgeroepen, werden de werkzaamheden voor de eerste zitting besproken, en bepaald, dat de gang van het examen in hoofdzaak dezelfde zoude zijn, als bij het laatst alhier gehouden examen.

Voor het examen hadden zich elf candidaten aangemeld, die in twee groepen zouden worden geëxamineerd.

Het examen werd gehouden op de werkdagen van 7 December tot en met 22 December 1906, en van 2 Januari tot en met 17 Januari 1907. De heer Egeling was verhinderd 15 December en 10 Januari, en de heer Denijs 14 December en 12 Januari bij het examen tegenwoordig te zijn; in hunne plaats werd opgeroepen dr. L. van Itallië.

Vóór den aanvang van het examen ontving de commissie van een der candidaten bericht, dat hij niet aan het examen wenschte deel te nemen.

Eén candidaat trok zich den eersten dag van het examen terug.

Het examen had plaats onder voortdurend toezicht der commissie, in het pharmaceutisch laboratorium der Rijks-universiteit, met uitzondering van het examen in de microscopie, dat in het botanisch laboratorium der Rijks-universiteit werd afgenomen.

Aan elk der candidaten werd uit de volgende serieën van werkzaamheden, welke vooraf in haar geheel waren vastgesteld, een nummer bij trekking toegewezen.

Serie I. *Bereiding van galenische en scheikundige praeparaten.*

1.	Extractum Cannabis	25	gram;
	Oleum jecoris Aselli cum iodeto ferroso	500	„
	Phosphas calcicus	100	„
	Acetas aethylicus	210	„
2.	Unguentum terebinthinaceum	250	„
	Extractum Chinae liquidum	500	„
	Oxydum hydrargyricum rubrum	50	„
	Chloroformum ad narcosin	100	„
3.	Resina Podophylli	25	„
	Sapo kalinus	1000	„
	Chloretum hydrargyrico-ammonicum	100	„
	Nitris aethylicus cum spiritu	500	„
4.	Gossypium cum hydrochlorate chinini	100	„
	Extractum Colocynthidis	20	„
	Iodetum kalicum	50	„
	Salicylas methylicus	25	„
5.	Solutio ferri albuminata	500	„
	Sirupus Aurantiorum	500	„
	Acidum benzoicum	50	„
	Tannas chinini	100	„
6.	Extractum Chinae	50	„
	Collodium	250	„
	Nitras bismuthicus basicus	100	„
	Acidum hydrobromicum	250	„
7.	Sirupus iodotannicus	250	„
	Spiritus aromaticus	1000	„
	Hypophosphis calcicus	50	„
	Salicylas phenylicus	25	„

8. Sapo medicatus	250	gram;
Sirupus iodeti ferrosi	500	"
Sulfophenylas zincicus	25	"
Bromoformum	25	"
9. Extractum Opii	100	"
Sirupus contra Cholelithiasin	500	"
Saccharas ferricus	250	"
Aether	500	"

Serie II. *Qualitatieve analyse.*

Anorganisch.	Organisch.
1. Nitras argenticus; Nitras plumbicus; Nitras bismuthicus; Nitras baryticus; Nitras cobaltosus; Nitras kalicus.	Acetas aethylicus; Bromoformum; Alcohol amylicus; Oleum Ricini; Coffeinum.
2. Sulfas cupricus; Sulfas ferrosus; Sulfas zincicus; Sulfas magnesicus; Phosphas calcicus.	Tanninum; Acidum gallicum; Saccharum lactis; Santoninum; Sulfas plumbicus.
3. Iodetum kalicum; Chloretum ammonicum; Nitras niccolosus; Sulfas cadmicus.	Acidum oxalicum; Sulfas ammonicus; Citras calcicus; Lycopodium; Morphinum.
4. Ferrum pulveratum; Iodetum hydrargyrosum; Sulfidum stibiosum; Sulfas baryticus.	Amylum Solani; Amylum Oryzae; Resorcinum; Sulfas cinchonini; Saccharum.
5. Chloretum natricum; Chloretum ammonicum; Chloretum magnesicum; Chloretum zincicum; Chloretum cupricum; Chloretum hydrargyrosum.	Phenacetinum; Gummi arabicum; Hydrochloras morphini; Sulfo-phenylas zincicus.

6.	Carbonas ammonicus; Sulfas hydrargyricus; Chloretum ammonicum; Acidum arsenicosum; Sulfur.	Aether; Acetonum; Alcohol aethylicus; Alcohol amylicus; Colchicinum.
7.	Nitras kalicus; Iodas natricus; Carbonas baryticus; Carbonas plumbicus; Carbonas bismuthicus.	Sulfas chinini; Sulfas cinchonini; Saccharum lactis; Amylum Oryzae; Acetanilidum.
8.	Sulfas magnesicus; Sulfas calcicus; Sulfas cadmicus; Sulfas argenticus; Acidum arsenicosum.	Sulfonalum; Hydras chlorali; Acidum succinicum; Veratrinum; Amylum solani.
9.	Phosphas calcicus; Nitras bismuthicus; Chloretum stibiosum; Acidum boricum.	Salicas natricus cum coffeino; Acidum benzoïcum; Acidum tartaricum; β. Naphtholum.

Serie III. *Quantitatieve analyse.*

	Gewichtsanalyse.	Maatanalyse.
1.	Saccharinum in suikergoed.	Ioodgetal in vette olie.
2.	Bismuth in dermatol.	Alcaloïden in cortex Chinae.
3.	Kwik in unguentum hydrargyri.	Glukose in urine.
4.	Vetgehalte in en droogrest van melk.	Cyaanwaterstof in aqua Laurocerasi.
5.	Santoninum in trochisci santonini.	Acetylgetal van oleum Menthae piperitae.
6.	Lood in erts.	Permanganaat in oplossing.
7.	Hars in radix Ialapae.	Hardheid van water.
8.	Vet in lijnmeel.	Zuur en estergetal in vette olie.
9.	Podophyllotoxine in resina Podophylli.	Ammoniak in drinkwater.

Serie IV. *Opsporing en onderscheiding van vergiften.*

	Anorganisch.	Organisch.
1.	100 milligram chloretum stanosum in bier.	150 milligram santoninum in spijs.
2.	100 milligram carbonas baryticus in brood.	100 milligram brucinum in spijs.
3.	20 milligram acidum arsenicosum in vleesch.	50 milligram veratrinum in melk.
4.	100 milligram chloretum hydrargyrosum in vleesch.	100 milligram sulfas atropini in bier.
5.	150 milligram sulfas zincicus in vleesch.	1 gram hydras chlorali in limonade.
6.	1 gram chloras kalicus in spijs.	100 milligram hydrochloras codeïni in spijs.
7.	100 milligram sulfas cupricus in cacaopoeder.	500 milligram exractum Strychni in mosterd.
8.	1 gram sulfas kalico-aluminicus in brood.	50 milligram veratrinum in spijs.
9.	100 milligram chloretum hydrargyricum in koffie.	500 milligram Opium in cacaopoeder.

Aan elk der candidaten werd een scheikundig en microscopisch onderzoek van pathologische urine opgedragen.

Bij het examen in de Pharmacagnosie werden mengsels van gesneden plantendeelen gegeven, die door de candidaten herkend en beschreven moesten worden.

Van de elf candidaten trokken zich vóór het examen twee candidaten terug, vier candidaten werden afgewezen en aan de overigen werd, nadat zij in handen van den voorzitter, den door de wet gevorderden eed of de belofte hadden afgelegd, de akte van bevoegdheid als apotheker uitgereikt.

De namen der geslaagden zijn:

Theodorus Aloisius Ausems, geb. 24 October 1876, te Driel;
Adrianus Cornelis Copper, geb. 25 Januari 1882, te Kralingen;
Simon Sebastiaan Gallée, geb. 16 December 1878, te IJselmuiden;
Hans Johan van Giffen, geb. 3 Februari 1883, te Purmerend;
Aletta Amelia Louise Pilgrim, geb. 10 October 1869, te Arnhem.

Utrecht, 22 Januari 1907.

Dr. H. Wefers Bettink, *Voorzitter.*
P. Denijs, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Donderdag 14 Maart 1907, n°. 62.

N°. 18.

VERSLAG *van de Pharmacopee-commissie aangaande hare werkzaamheden over* 1906.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Pharmacopee-commissie heeft de eer Uwe Excellentie hierbij te doen toekomen het verslag harer handelingen gedurende het jaar 1906.

Bij Koninklijk besluit van 23 Januari 1906 (*Staatsblad* n°. 8), werd vastgesteld de vierde uitgave der Nederlandsche Pharmacopee. Het was te verwachten, dat na deze vaststelling niet onmiddellijk aanleiding bestond om tot een aanvulling van het pas samengestelde werk over te gaan, zoodat de werkzaamheden der commissie zich in dit jaar in hoofdzaak bepaalden tot het opmaken van een werkprogramma voor de toekomst en tot het nagaan van verbeteringen, die in de Pharmacopee moeten worden gebracht.

De commissie hield daartoe 2 vergaderingen. In deze werd o. a. besloten de geneeskundigen en apothekers in Nederland uit te noodigen:

1°. haar voortdurend te willen inlichten omtrent de opmerkingen, waartoe het gebruik der Pharmacopee aanleiding heeft gegeven;

2°. haar geregeld, of althans eens per jaar, bij voorkeur vóór 1 Februari, te willen opgeven de middelen, waarvan de toevoeging aan de Pharmacopee gewenscht voorkomt, alsmede de wijzigingen, die naar de meening der inzenders in de Pharmacopee moeten worden gebracht, met vermelding van de gronden waarop die meening berust.

Een gelijk verzoek werd gericht tot de inspecteurs van den geneeskundigen dienst der landmacht en der zeemacht, hoofd-

inspecteurs en inspecteurs van de volksgezondheid, hoogleeraren in de genees- en in de artsenijbereidkunst, enz.

Daarenboven richtte de commissie het verzoek tot Uwe Excellentie, te willen bevorderen, dat in Oost- en West-Indië commissiën worden ingesteld, welke aan de Pharmacopee-commissie voor hare taak benoodigde bouwstoffen zouden kunnen verstrekken, alsmede voorlichting voor zoover het betreft de eischen, waaraan de Pharmacopee voor Oost- en West-Indië heeft te voldoen. Aan het betreffende verzoek werd door Uwe Excellentie bereidwillig voldaan, zoodat in overeenstemming daarmede de gevraagde commissiën zijn ingesteld.

Waargenomen onnauwkeurigheden en noodig gebleken wijzigingen, waren aanleiding tot nieuw ingestelde onderzoekingen. Mede op grond van een verslag, uitgebracht door een daartoe benoemde sub-commissie, werd Uwe Excellentie verzocht een verbeterblad op de Pharmacopee te doen verschijnen. Uwe Excellentie heeft kunnen goedvinden dit verbeterblad te doen opnemen in de *Staatscourant* van 27 September 1906, n°. 225. Een afdruk van het zooeven genoemde verslag wordt Uwe Excellentie hierbij aangeboden.

De commissie had voorts de eer Uwe Excellentie te adviseeren omtrent een adres van de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering der Pharmacie, betreffende het tijdstip van invoering van de nieuwe uitgave der Pharmacopee, alsmede omtrent verschillende stukken, betreffende de inmiddels onderteekende Brusselsche conventie, voor de unificatie van de samenstelling der sterkwerkende geneesmiddelen. De commissie spreekt hare voldoening uit over het feit, dat de in 1902 gehouden conferentie tot de gewenschte uitkomst heeft geleid en hoopt, dat, door spoedige instelling van een internationaal Pharmacopee-secretariaat, het werk der conferentie zal worden voortgezet.

In de samenstelling der commissie kwam in den loop van het verslagjaar geene verandering.

Utrecht, 16 Februari 1907.

Namens de Pharmacopee-commissie,

H. Wefers Bettink, *Voorzitter.*

L. van Itallie, *Secretaris.*

BIJLAGE *tot het jaarverslag der Pharmacopee-commissie. Mededeelingen en Rapporten n⁰.* 1. (Augustus 1906.)

Zeist
Rotterdam } Juli 1906.
Groningen

Ter voldoening aan het verzoek van den voorzitter en den secretaris der Pharmacopee-commissie om, naar aanleiding van de kritiek van den heer van der Wielen op de tincturen onzer nieuwe Pharmacopee, voorkomende in het *Pharmaceutisch Weekblad*, deze opnieuw te bereiden en te onderzoeken, en hieromtrent verslag uit te brengen, hebben de ondergeteekenden de eer het volgende te rapporteeren:

Allereerst werd nagegaan of de spiritus die voor de bereiding moest dienen, aan de zuiverheidseischen der Pharmacopee voldeed, en nu bleek al spoedig, dat de reactie op de aanwezigheid van aceton, zooals die door de Pharmacopee is aangegeven, bij alcohol absolutus onbruikbaar is en bij spiritus fortior, spiritus en spiritus dilutus tot dwaling aanleiding kan geven.

Voegt men bij het mengsel van absoluten alkohol en mercurichloride barytwater in de verhouding zooals die in de Pharmacopee is aangegeven, dan wordt geen kwikoxyde geprecipiteerd, maar een witte stof, waarin kwik en baryum zijn aan te toonen, terwijl het filtraat, ook al laat men het mengsel geruimen tijd staan, een sterke kwikreactie vertoont.

Laat men bij het onderzoek van spiritus en van spiritus dilutus het mengsel van spiritus, mercurichloride en barytwater niet eenigen tijd (10 en 5 minuten) staan vóór men filtreert, dan is het filtraat, ook al is de spiritus volkomen vrij van aceton, kwikhoudend.

Onderzoekt men nu de tincturen door, zooals de Pharmacopee aangeeft, van een mengsel van 10 cM^3. der tinctuur en 10 cM^3. water, 10 cM^3. af te destilleeren en hiervan 5 cM^3. aan de acetonreactie te onderwerpen, dan verkrijgt men bij dezelfde tinctuur nu eens een positief, dan weer een negatief resultaat, al naardat men het mengsel korteren of langeren tijd heeft laten staan.

De reactie berust op het feit, dat versch geprecipiteerd kwikoxyde door aceton wordt opgelost en door baryumhydroxyde uit deze oplossing niet wordt afgescheiden. Het kwikoxyde moet echter gevormd zijn, vóórdat men den te onderzoeken spiritus

toevoegt, daar in het tegenovergestelde geval de reactie anders verloopt en in het filtraat kwik is aan te toonen, al is de spiritus ook absoluut vrij van aceton. De ondergeteekenden stellen daarom voor de reactie aldus te wijzigen:

„Wordt 6 cM³. barytwater gemengd met 6 druppels mercurichloride, dan toegevoegd 2 cM³. spiritus, het mengsel krachtig geschud en gefiltreerd, dan mag het volkomen heldere filtraat door zwavelammonium niet donker gekleurd worden."

Bij onderzoek is gebleken, dat 1 deel aceton op 3000 deelen spiritus volgens deze reactie nog duidelijk is aan te toonen. Bij de tincturen dient dan de reactie op overeenkomstige wijze geredigeerd te worden en wel aldus:

„Wordt een mengsel van 10 cM³. eener tinctuur en 10 cM³. water gedestilleerd totdat 5 cM³. is overgegaan, het destillaat gevoegd bij een mengsel van 10 cM³. barytwater en 10 druppels mercurichloride en wordt daarna gefiltreerd dan mag het volkomen heldere filtraat door zwavelammonium niet donker gekleurd worden."

Het is gebleken, dat wanneer 10 cM³. worden afgedestilleerd, enkele tincturen, bijv. tinctura cinnamomi en — eucalypti een destillaat leveren, dat een zwakke reactie geeft; wordt echter slechts 5 cM³. afgedestilleerd, dan valt ook bij deze tincturen de reactie negatief uit, terwijl de proef heeft uitgemaakt, dat bij aanwezigheid zelfs van een gering spoor aceton, ook bij afdestilleeren van 5 cM³. ten slotte een filtraat verkregen wordt, dat een sterke kwikreactie geeft.

Wat betreft de bereidingswijze der tincturen, het volgende: De maceratietijd is van 8 op 5 dagen teruggebracht. De ruime ervaring van wijlen prof. Stoeder heeft deze wijziging aan de hand gedaan en, behalve misschien bij folia eucalypti achten ondergeteekenden het niet noodig alsnog een langeren maceratietijd voor te schrijven. De resultaten verkregen bij een 5-daagschen maceratietijd onder herhaald omschudden, zijn voor de praktijk zeker voldoende.

Alleen in die gevallen, waarin men de tinctuur in nog korteren tijd dan 5 dagen moet gereed hebben, zal men in de praktijk tot de meer zorg vereischende percolatiemethode zijn toevlucht nemen, en dan nog alleen bij die tincturen, waarvan de grondstoffen daarvoor geschikt zijn.

De pharmacogn. galenische subcommissie had de eer aan de algemeene vergadering een concept voor te leggen, waarin dit uitdrukkelijk was vermeld (Concepten pag. 128).

Uit de hierbij gevoegde lijst van de uitkomsten der bepalingen van soortelijke gewichten en droogresten blijkt, dat wat de

soortelijke gewichten der tincturen betreft, deze in de meeste gevallen binnen de grenzen vallen, die de Pharmacopee aangeeft, terwijl de droogresten op een paar uitzonderingen na, grooter, somtijds aanmerkelijk grooter zijn, dan het minimum, dat de Pharmacopee voorschrijft. Hierbij dient te worden opgemerkt, dat de ontwerper der concepten op grond zijner onderzoekingen meestal een hooger minimum heeft voorgesteld, doch dat de subcommissie meende deze te moeten verlagen omdat in de literatuur somtijds lagere cijfers werden gevonden.

Dat opiumtinctuur en strophanthustinctuur gemakkelijker door macereeren dan door percoleeren bereid worden, was ons reeds lang bekend. Het internationale voorschrift eischt echter percolatie. De praktijk leerde ons, dat aan dezen eisch zeer goed is te voldoen, ook zonder gebruik te maken van lagen watten bij opiumtinctuur of van verhoogden druk bij strophanthustinctuur.

Het ontvetten van secale cornutum en van semen strychni is door wijlen prof. Stoeder zeer aanbevolen en op diens aanraden in de Pharmacopee opgenomen.

De kleuren der tincturen zijn beschreven zoo als ze door de leden der subcommissie werden waargenomen, zonder vergelijking met een Farben-scala.

Dat helderheid en reuk naar de grondstoffen uit de Pharmacopee zijn verdwenen, is te danken aan een besluit der algemeene vergadering, die de desbetreffende clausule uit het concept der subcommissie schrapte.

Resumeerende komt het ondergeteekenden gewenscht voor, dat nog vóór den datum van invoering der nieuwe Pharmacopee in een verbeterblad worden gewijzigd:

a. de acetonreactie bij alcohol absolutus, spiritus fortior, spiritus en spiritus dilutus en bij tincturae;

b. de soortelijke gew. van tinctura succini en tinctura quassiae;

c. de fijnheid van het poeder voor tinctura strophanthi in B_{10} en dat bij deze tinctuur worde voorgeschreven filtratie na bezinking op een koele plaats.

De eisch dat strophanthustinctuur met water een helder mengsel moet geven, moet vervallen.

Het wijzigen van enkele soortelijke gewichten en van de minima van enkele droogresten, zou, op een nader door de plenumvergadering vast te stellen tijd, een punt van overweging kunnen uitmaken.

Aldus vastgesteld in eene te Utrecht op 23 Juni gehouden bijeenkomst.

C. Guldensteeden Egeling.
P. A. Vos.
M. J. Schröder.

Naam van de Tinctuur.	Wijze van bereiding.	Bereide hoeveelheid.	Gevonden s. g.	Soortelijk gewicht der Pharmacopee.
		G.		
Acida aromatica	maceratie	300	0,9485	0,943—0,952
„ „	„	500	0,9513	
„ „	„	300	0,9510	
„ „	„	500	0,9496	
„ „	percolatie	500	0,950	
Aconiti	„	250	0,900	0,895—0,915
„	„	500	0,900	
„	„	500	0,910	
„	„	200	0,899	
„	„	1000	0,904	
„	„	500	0,910	
Aloes Curaçao	oplossing	500	0,950	—
„ „	„	200	0,949	
„ „	„	500	0,954	
„ „	„	500	0,947	
„ „	„	500	0,947	
„ Kaapsche	„	500	0,9454	
Arnicae	maceratie	300	0,8953	0,892—0,898
„	„	300	0,9086	
„	„	300	0,902	
„	„	1500	0,8956	
„	„	500	0,896	
„	percolatie	500	0,897	
Asae foetidae	„	400	0,8453	0,850—0,859
„ „	maceratie	350	0,843	
„ „	„	500	0,865	
„ „	„	500	0,8525	
„ „	„	500	0,858	
„ „	„	500	0,851	

Grootste en kleinste gevonden s. g.	Droogrest (gevonden).	Droogrest Pharmacopee.	Gevonden minimum.	*OPMERKINGEN.*
0,9485—0,951				Om de verkoling bij het uitdampen geen droogrest opgenomen.
0,899—0,910	3,55 1,43 1,46 1,42 1,395 3,16	1,4	1,395	0,025 pct. alkaloïden.
0,9454—0,954	16,55 16,34 16,56 16,65 15,61 15,47	—	15,47	Na de toevoeging van sulf. cupric. en aq. en aq. lauroc. prachtig kersroode vloeist. Kleur na de toevoeging van aq. lauroc. vuilpaars.
0,8953—0,9086	1,5 1,7 2,08 1,58 1,68 1,71	1	1,5	Niet geschikt voor percolatie.
0,843—0,865	3,06 3,05 10,9 3,54 3,74 3,49	3,5	3,05	

Naam van de Tinctuur.	Wijze van bereiding.	Bereide hoeveelheid.	Gevonden s. g.	Soortelijk gewicht der Pharmacopee.
		G.		
Aurantiorum	maceratie	1000	0,9107	0,910—0,915
„	„	1000	0,910	
„	„	1000	0,915	
„	„	1000	0,907	
„	„	800	0,9037	
„	„	1000	0,913	
„	percolatie	1000	0,9136	
„	„	800	0,9115	
„	„	750	0,914	
Belladonnae	„	500	0,901	0,900—0,910
„	„	500	0,900	
„	„	1000	0,900	
„	„	1000	0,902	
„	„	240	0,894	
„	„	500	0,8991	
Benzoes	maceratie	500	0,880	0,873—0,882
„	„	500	0,890	
„	„	300	0,878	
„	„	300	0,895	
„	„	500	0,8834	
„	„	500	0,8706	
Cantharidum	percolatie	300	0,900	0,900—0,910
„	„	300	0,904	
„	„	500	0,901	
„	„	250	0,894	
„	„	500	0,8946	
Capsici	maceratie	500	0,9058	0,895—0,910
„	„	500	0,9056	
„	„	250	0,897	
„	„	250	0,902	

Grootste en kleinste gevonden s. g.	Droogrest (gevonden).	Droogrest Pharmacopee.	Gevonden minimum.	OPMERKINGEN.
0,9037—0,915	5,47	4,5	4,12	
	5,39			
	5,54			
	5,6 [1]			
	4,12 [2]			
	6 [3]			
	7,03 [1]			
	4,2 [2]			
	6,74 [3]			
0,894—0,902	2,64	2,2	1,1	
	2,56			
	2,533			
	2,44			
	1,1			
	2,51			
0,8706—0,895	15,2	15	11,8	
	15,3			
	14,95			
	15,1			
	17,1			
	11,8			
0,894—0,904	2,08	1,7	1,94	
	2,18			
	2,01			
	2,19			
	1,94			
0,897—0,9058	3,36	1,5	1,56	
	3,4			
	1,56			
	1,6			

Naam van de Tinctuur.	Wijze van bereiding.	Bereide hoeveelheid.	Gevonden s. g.	Soortelijk gewicht der Pharmacopee.
		G.		
Catechu	maceratie	300	0,948	0,945—0,953
"	"	300	0,946	
"	"	300	0,952	
"	"	300	0,9438	
"	"	500	0,9458	
Chinae	"	1000	0,911	0,910—0,918
"	"	3000	0,910	
"	"	1000	0,914	
"	"	1000	0,9145	
"	percolatie	750	0,916	
"	maceratie	500	0,9083	
"	percolatie	800	0,912	
"	"	1000	0,9203	
"	maceratie	1000	0,9106	
Chinae compos.	"	900	0,9106	0,910—0,918
" "	percolatie	900	0,9232	
" "	"	750	0,916	
" "	maceratie	750	0,9128	
" "	"	6 K.	0,912	
" "	"	6 K.	0,918	
" "	"	3 K.	0,9125	
" "	"	6 K.	0,918	
Cinnamomi	"	500	0,903	0,895—0,903
"	"	1000	0,903	
"	"	1000	0,9025	
"	percolatie	500	0,909	
"	"	500	0,9022	
"	maceratie	300	0,9008	
"	"	1000	0,9002	
"	percolatie	1000	0,9053	
Colchici	"	250	0,900	0,900—0,910
"	"	250	0,904	
"	"	250	0,903	
"	"	250	0,894	
"	"	500	0,896	

Grootste en kleinste gevonden s. g.	Droogrest (gevonden).	Droogrest Pharmacopee.	Gevonden minimum.	*OPMERKINGEN.*
0,9438—0,948	16,46 16,2 15,86 14,3 13,25	15	13,25	
0,910—0,9203	4,921 4,92 6,0 6,07 5,34 5,12 6,63 6,02 5,26	4,5	4,92	
0,912—0,9232	6,18 8,96 6,61 5,67 5,24 5,94 5,62 6,44	4	5,24	
0,9025—0,909	2,45 2,4 2,36 2,6 3,04 2,48 2,34 3,39	2	2,34	
0,894—0,904	1,42 1,5 1,46 0.976 2,07	1,4	1,42	

Naam van de Tinctuur.	Wijze van bereiding.	Bereide hoeveelheid.	Gevonden s. g.	Soortelijk gewicht der Pharmacopee.
		G.		
Digitalis	percolatie	500	0,904	0,902—0,912
„	„	250	0,906	
„	„	500	0,902	
„	„	500	0,8998	
„	„	500	0,902	
Eucalypti	maceratie	500	0,908	0,902—0,910
„	„	500	0,904	
„	„	500	0,906	
„	„	1000	0,906	
„	„	1000	0,9069	
„	„	250	0,9030	
„	percolatie	250	0,9085	
Gallarum	maceratie	500	0,950	0,943—0,950
„	„	500	0,944	
„	„	250	0,946	
„	„	500	0,9486	
„	„	250	0,9508	
„	percolatie	250	0,9582	
Gentianae	maceratie	1000	0,915	0,910—0,920
„	„	1000	0,918	
„	„	2000	0,913	
„	„	1000	0,920	
„	„	1000	0,9194	
„	percolatie	1000	0,9286	
„	„	750	0,9216	
„	maceratie	500	0,9140	
Hyoscyami	percolatie	250	0,8978	0,906—0,916
„	„	500	0,9043	
„	„	500	0,907	
„	„	500	0,912	
„	„	1000	0,910	
„	„	1000	0,906	

12

Grootste en kleinste gevonden s. g.	Droogrest (gevonden).	Droogrest Pharmacopee.	Gevonden minimum.	*OPMERKINGEN.*
0,8998—0,906	3,44 3,46 3,2 3,14 3,15	2,8	3,14	
0,903—0,9085	4,6 4,5 4,32 4,31 4,52 3,98 4,58	2,5	3,98	
0,944—0,9582	14,3 13,8 13,2 13,7 13,8 15,9	12	13,2	
0,913—0,9286	5,62 [3]) 6,09 5,4 7,1 7,92 9,6 7,89 6,44	3	5,4	
,8978—0,912	2,01 3,16 3 3,13 3,12 2,78	2,5	2,01	

Naam van de Tinctuur.	Wijze van bereiding.	Bereide hoeveelheid.	Gevonden s. g.	Soortelijk gewicht der Pharmacopee.
		G.		
Ipecacuanhae	percolatie	500	0,894	0,893—0,903
„	„	250	0,892	
„	„	500	0,895	
„	„	500	0,897	
„	„	500	0,8952	
Lobeliae	„	500	0,892	0,891—0,901
„	„	500	0,896	
„	„	500	0,899	
„	„	250	0,897	
„	„	500	0,8951	
Myrrhae	maceratie	1000	0,846	0,845—0,851
„	„	1000	0,847	
„	„	1000	0,849	
„	„	800	0,8529	
„	„	1000	0,8489	
„	percolatie	800	0,8564	
Opii	„	500	0,904	0,904—0,910
„	„	250	0,910	
„	„	500	0,904	
„	„	2000	0,908	
„	„	250	0,913	
Opii crocata	maceratie	1000	0,960	0,957—0,967
„ „	„	1000	0,965	
„ „	„	2000	0,958	
„ „	„	750	0,9657	
„ „	„	1000	0,957	
Quassiae	„	500	0,8933	0,887—0,895
„	„	500	0,8913	
„	percolatie	500	0,894	
„	maceratie	250	0,8899	

Grootste en kleinste gevonden s. g.	Droogrest (gevonden).	Droogrest Pharmacopee.	Gevonden minimum.	*OPMERKINGEN.*
0,892—0,897	1,9 1,82 1,93 1,91 1,62	1,5	1,62	
0,892—0,899	0,960 0,970 0,992 1,98 1,27	0,8	0,960	
0,846—0,8564	4,4 4,45 4,52 6,69 5,54 7,42	4	4,4	
0,904—0,913	4,52 4,7 4,6 4,65 5,87	4,5	4,52	
	6,5 7 6,6 8,88 6,89	6,5	6,5	
0,8899—0,8933	—	—		

Naam van de Tinctuur.	Wijze van bereiding.	Bereide hoeveelheid.	Gevonden s. g.	Soortelijk gewicht der Pharmacopee.
		G.		
Ratanhiae	maceratie	1000	0,9087	0,906—0,914
"	"	1000	0,909	
"	"	1000	0,910	
"	"	400	?	
"	percolatie	500	0,9232	
"	maceratie	500	0,9124	
Secalis cornuti	"	1000	0,892	0,892—0,899
" "	"	1000	0,897	
" "	"	2500	0,895	
" "	"	400	0,8942	
" "	"	500	0,8913	
" "	percolatie	500	0,8937	
" "	"	500	0,8944	
Strychni	"	1000	0,89	
"	"	1000	0,895	
"	"	2400	0,900	
"	"	1000	0,892	
Succini	koken	?	0,828 ?	0,826—0,832
"	"	500	0,831	
"	"	500	0,836	
"	"		0,841	
"	"	1000	0,8412	
"	"	500	0,840	
Valerianae	maceratie	1000	0,9009	0,902—0,908
"	"	800	0,8936	
"	"	1000	0,908	
"	"	1000	0,904	
"	"	2000	0,9018	
"	percolatie	500	0,904	
Valerianae aetherea	maceratie	250	0,8635	0,812—0,820
" "	"	1000	0,814	
" "	"	1000	0,818	

Grootste en kleinste gevonden s. g.	Droogrest (gevonden).	Droogrest Pharmacopee.	Gevonden minimum.	*OPMERKINGEN.*
0,9087—0,9232	4,96 5 5,05 ? 8,29 6,28	4,5	4,96	
0,8913—0,897	1,78 1,82 1,795 1,500 1,43 1,78 1,96	1,7	1,43	
	1,35 1,4 1,42 1,21			
0,828—0,8412	1,6 1,66 1,7	1,5		
	2,62 2,13			
0,8936—0,908	3,16 2,37 3 2,98 2,3 2,91	1,5	2,3	
	2,34 1,3 1,4	1,2	1,3	

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 10 en Maandag 11 Maart 1907, n°. 59.

N°. 19.

VERSLAG DER COMMISSIE *in December* 1906 *te Groningen belast geweest met het afnemen der examens van vroedvrouw.*

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, volgens Uwe beschikking, dd. 1 Mei 1906, n°. 3181, B. B., belast met het afnemen der examens van vroedvrouw te Groningen, in December 1906, heeft hare zittingen, tot het afnemen dier examens, gehouden in de vrouwenkliniek van het Stads-, Provinciaal en Academisch Ziekenhuis aldaar, op 19, 20, 21 en 22 December 1906.

Als secretaris der Commissie werd aangewezen het lid B. Noordhoff.

Op 19 December werd de voorzitter, op 19 December werd het lid dr. J. Mees ten Oever en op 22 December het lid Noordhoff vervangen door het plaatsvervangend lid N. J. A. F. Boerma, telkens voor den halven zittingsdag.

Voor het examen hadden zich aangemeld 8 candidaten, leerlingen der Gemeentelijke kweekschool voor vroedvrouwen te Groningen.

Aan allen werd het diploma van vroedvrouw uitgereikt.

Hare namen zijn:

Jantine Arkema, geboren te Uithuizermeeden, 22 Juni 1884;

Anna Boer, geboren te ten Post (gem. ten Boer), 10 Mei 1883;

Jacomina van Dijke, geboren te Sint-Annaland, 15 Juli 1883;

Johanna Kramers, geboren te Leiden, 6 Juni 1880;

Johanna Helina Lammers, geboren te Groningen, 4 Januari 1884;

Bartje Schuitmaker, geboren te Gorredijk (gem. Opsterland), 8 December 1876;

Catharina Jacomina Stappers, geboren te Amsterdam, 7 Mei 1878, en

Catharina Wendelina Visser, geboren te Veendam, 10 Maart 1883.

's Gravenhage, Januari 1907.

De Voorzitter,

G. C. Nyhoff.

De Secretaris,

B. Noordhoff.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 24 en Maandag 25 Maart 1907, nº. 71.

Nº. 20.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *in* 1906 *belast geweest met het afnemen der examens in de Fransche taal (M. O.), naar aanleiding van het Koninklijk besluit van* 9 *Augustus* 1879 (Staatsblad *n*º. 149).

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, in 1906 belast geweest met het afnemen der akte-examens in de Fransche taal (M. O.), benoemd bij beschikkingen van 23 Mei en 11 October 1906, nos. 7668[1] en 13754[1], afd. Onderwijs, heeft de eer aan Uwe Excellentie verslag omtrent hare werkzaamheden uit te brengen.

Zij was samengesteld uit de navolgende heeren: prof. dr. A. G. van Hamel, voorzitter; dr. J. J. Salverda de Grave, ondervoorzitter; F. Laurentie, N. L. Verlint, A. Bourquin, A. Sunier, F. H. Delachaux, E. Th. Borlé, H. F. I. Houben en mej. J. P. W. Rijke, leden; en uit de heeren G. C. C. Bethe, A. Packet, J. A. H. Mettrop, mej. dr. M. E. Loke en jonkvr. V. Rethaan Macaré, plaatsvervangende leden. Ook deze laatsten hebben aan het onderzoek deelgenomen, behalve de heer Packet, die door den toestand zijner gezondheid daarin werd verhinderd.

De Commissie heeft hare zittingen (met uitzondering van

eene) gehouden te 's Gravenhage, en wel voor het grammaticaal gedeelte van de B-candidaten die gewenscht hadden dit in den zomer af te leggen, in de maand Juli, in de lokalen der societeit „de Vereeniging", voor het verdere gedeelte in de maanden November en December. In deze winter-periode is, voor het schriftelijk gedeelte, gebruik gemaakt van twee zalen van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen en bovendien voor de vertaling der B-candidaten van een lokaal der „Leesinrichting", Oude Molstraat, te 's Gravenhage, voor het mondeling gedeelte van het onderzoek van drie lokalen van laatstgenoemd gebouw.

In de voorloopige vergaderingen van 16 Juni en 28 October werd de heer Verlint tot secretaris der Commissie benoemd. In de Juni-vergadering werden de heeren Salverda de Grave, Verlint, Bourquin, Sunier en Mettrop, in de October-vergadering, behalve deze heeren, ook de heeren Laurentie en Bethe en mej. Loke aangewezen om, met den voorzitter, de B-examens te leiden, terwijl in deze laatste bijeenkomst de heeren Delachaux, Borlé, Houben en Packet en de dames Rijke en Rethaan Macaré meer bijzonder met het afnemen der A-examens belast werden. Aan die A-examens is echter ook door andere leden der Commissie, met name door de heeren Verlint en Sunier, als examinatoren, door deze en door de heeren Laurentie en mej. Loke, als assessoren, deelgenomen.

In de tweede voorloopige vergadering der winter-zitting, die 11 November te Utrecht is gehouden, werd de tekst der proefstukken voor het schriftelijk gedeelte definitief vastgesteld: voor elk der beide afdeelingen, A en B, een Nederlandsche tekst ter vertaling in het Fransch, over ontwerpen door den voorzitter ter tafel gebracht, en een lijst afzonderlijke themata voor het maken van een opstel (voor B waren het letterkundige onderwerpen) in de Fransche taal. Deze themata vindt Uwe Excellentie achter dit verslag in eene afzonderlijke bijlage vermeld. In die bijlage zijn ook opgenomen de gedichten welke in Fransch proza geparaphraseerd zijn geworden door de vreemdelingen die hadden verzocht van de vertaling te worden vrijgesteld.

Het schriftelijk examen is afgenomen aan alle candidaten op Woensdag 14 November, bovendien nog (voor de vertaling en de paraphrase) aan de B-candidaten op Donderdag 15 November.

De correctie van het schriftelijk werk heeft plaats gehad, voor dat der A-candidaten, op 15, 16, 17 en 22 November, voor dat der B-candidaten op 19, 20 en 21 November.

De mondelinge examens zijn gehouden, voor de A-candidaten van 29 November tot 29 December, voor de B-candidaten van 9 tot 24 Juli en van 8 tot 29 December.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van het aantal candidaten die zich hebben aangemeld en van den uitslag der examens.

TABEL I.

AKTE A.

Candidaten.	Ingeschreven.	Niet opgekomen.	Aan het schriftelijk examen deelgenomen.	Na het schriftelijk examen teruggetrokken.	Onder het examen teruggetrokken.	Toegelaten.	Afgewezen.	Teruggetrokkenen en afgewezenen zamen.
Mannelijke	58	7	51	7	1	16	27	35
Vrouwelijke	59	2	57	6	0	27	24	30
Totaal	117	9	108	13	1	43	51	65

Toegelaten 39½ pct.

AKTE B.

Candidaten.	Ingeschreven.	Niet opgekomen.	Geheel of gedeeltelijk aan het mondeling examen deelgenomen.	Onder het examen teruggetrokken.	Afgewezen.	Teruggetrokkenen en afgewezenen zamen.	Toegelaten.
Mannelijke	23	5	18	8	2	10	8
Vrouwelijke	6	0	6	0	0	0	6
Totaal	29	5	24	8	2	10	14

Toegelaten ruim 58 pct.

Na het schriftelijk examen is aan de candidaten, wier kans op slagen, ten gevolge der hun toegekende cijfers „gering geworden" of „vervallen" was, hiervan door den secretaris mededeeling gedaan. Van de 18 die zulk eene mededeeling ontvingen, hebben 13 zich teruggetrokken, terwijl 5, in weerwil van die verminderde kans, aan het mondeling examen

TABEL II. AKT

PRAEDICAAT.	Mondelinge verklaring.	Spraakkunst mondeling. Vormleer.	Syntaxis.	Kennis van het taaleigen.	Methodologie.
Mannelijk					
	43 cand.				12 cand.
(5) zeer goed.	—	—	—	—	—
(4) goed.	5	1	2	6	1
(3) voldoende.	25	24	21	24	11
(2) bijna voldoende.	13	18	19	13	—
(1) onvoldoende.	—	—	1	—	—
(0) slecht.	—	—	—	—	—
Vrouwelijke					
	51 cand.				35 cand.
(5) zeer goed.	3	—	1	1	—
(4) goed.	14	2	1	5	5
(3) voldoende.	26	32	16	29	27
(2) bijna voldoende	8	17	33	16	3
(1) onvoldoende.	—	—	—	—	—
(0) slecht.	—	—	—	—	—

hebben willen deelnemen. Van deze laatsten is geen enkele geslaagd.

Bijzonderheden omtrent den uitslag van het examen en schriftelijk onderzoek beide vindt Uwe Excellentie in de volgende tabellen.

Schriftelijke vertaling.	Opstel.	Uitspraak en dictie.		Vaardigheid.	Vreemdelingen die de Nederlandsche taal niet genoegzaam machtig waren.
		Theorie.	Practijk.		Paraphrase.
andidaten.					
48 cand.	51 cand.				3 cand.
—	2	—	—	3	—
4	8	5	6	5	—
26	23	29	26	24	2
18	16	9	11	11	1
—	2	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—
andidaten.					
45 cand.	57 cand.				12 cand.
—	5	—	8	12	2
1	10	14	16	13	4
32	24	32	25	22	6
12	17	5	2	4	—
—	1	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—

TABEL III. AK

Praedicaat.	Spraakkunst. Mondeling. Moderne spraakkunst.	Historische grondslag.	Stijlleer.	Schriftelijke vertaling.	Letterkundige verklaring.	Le ges Algemeene.
Mannelijk						
	17 cand.	17 cand.	17 cand.	13 cand.	10 cand.	10 cand
(5) zeer goed.	1	1	—	—	—	—
(4) goed.	3	3	1	1	1	4
(3) voldoende.	6	6	9	9	7	4
(2) bijna voldoende.	7	7	7	2	2	2
(1) onvoldoende.	—	—	—	1	—	—
(0) slecht.	—	—	—	—	—	—
Vrouwelijk						
	6 cand.	6 cand.	6 cand.	4 cand.	6 cand.	6 cand.
(5) zeer goed.	—	—	—	—	—	1
(4) goed.	2	3	2	—	3	5
(3) voldoende.	4	2	3	2	3	—
(2) bijna voldoende.	—	1	1	2	—	—
(1) onvoldoende.	—	—	—	—	—	—
(0) slecht.	—	—	—	—	—	—

erkunde.					Uitspraak en dictie.		Vaardigheid.	Vreemdelingen die de Nederlandsche taal niet genoegzaam machtig waren.
deling.			Opstel.					
re	Lectuur.							
Bijzondere.	Inhoud en inrichting lectuurlijst.	Oordeel over het gelezene.	Inhoud.	Taal en stijl.	Theorie.	Practijk.		Paraphrase.
didaten.								
cand.	10 cand.	10 cand.	15cand.	15cand.	17cand.	10cand.	10 cand.	2 cand.
1	—	—	4	1	—	—	1	—
5	8	2	7	8	3	2	4	1
4	2	5	2	4	4	7	4	1
—	—	3	2	2	10	1	1	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
ıdidaten.								
cand.	6 cand.	6 cand.	6 cand.	6 cand.	6 cand.	6 cand.	6 cand.	2 cand.
1	—	1	1	1	—	1	2	—
3	6	1	1	3	1	3	2	2
2	—	4	4	2	3	2	2	—
—	—	—	—	—	2	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—

De Commissie wenscht aan deze gegevens eenige opmerkingen toe te voegen waardoor eensdeels de medegedeelde cijfers nader worden toegelicht, anderdeels het oordeel der Commissie over het karakter dat het examen behoort te hebben en dat aan de voorbereidende studie verdient gegeven te worden duidelijk wordt aangegeven.

Wat de A-examens betreft, zoo is dit jaar het percentage der geslaagden aanmerkelijk lager dan dat van verleden jaar: $39\frac{1}{2}$ % tegen 50 %.

Dit verschil moet niet uit het lager gehalte van enkele bepaalde onderdeelen van het examen verklaard worden. Het vindt zijn grond, eensdeels in de gemakkelijkheid, men zou kunnen zeggen, de lichtvaardigheid, waarmede candidaten die niet voldoende zijn voorbereid de kans van het examen wagen, anderdeels in de gestrenge consequentie waarmede de Commissie haar beginsel heeft toegepast om het diploma slechts dan te verleenen, wanneer zij zeer bepaald de overtuiging heeft gekregen dat de candidaat in staat zal zijn goed onderwijs in het Fransch te geven aan de leerlingen van middelbare scholen. Voor het verwerven dier overtuiging heeft ook deze Commissie, evenals hare voorgangster van 1905, bijzonder gelet op de *uitspraak* der candidaten en op hunne geoefendheid in het *lezen* van Fransch proza.

Het gemis aan algemeene letterkundige ontwikkeling, waarover vorige Commissiën bij herhaling hebben geklaagd, moest ook dit jaar bij veel candidaten worden geconstateerd, vooral naar aanleiding hunner *mondelinge verklaring* eener fabel van La Fontaine; met name bleek zeer dikwijls dat de toespelingen op de mythologie der ouden, welke bij dien dichter zoo veelvuldig voorkomen, in het geheel niet werden begrepen. Toch moet, aan den anderen kant, met voldoening worden erkend, dat, wanneer de examinator den candidaat ondervroeg over de uitgebreidheid en den aard zijner lectuur, meer dan eens aangename, zelfs verrassende mededeelingen hieromtrent werden ontvangen. Wel kon het daarbij bevreemden, dat bijna geen der candidaten stukken Fransch proza of poëzie had van buiten geleerd. Aan toekomstige leeraren moet deze in ieder opzicht zoo nuttige oefening warm worden aanbevolen.

De *vertaling* was, over het geheel, niet zeer gelukkig. Zoo het aantal „voldoende" cijfers in deze rubriek betrekkelijk

groot is geweest, dan mag daarbij niet vergeten worden dat zeer veel 3's, als „voldoende" in de statistiek opgenomen, feitelijk ontsierd zijn geworden door een minus-teeken waardoor de waarde van dit cijfer niet onbelangrijk werd verminderd. De candidaten moeten zich ernstig hiervan doordringen, dat alleen gestadige oefening in het vertalen hun de vaardigheid kan geven die hen in staat zal stellen met goed schriftelijk werk, dus onder goede voorteekenen, het examen te beginnen.

Voor de rubriek *syntaxis* valt bij de mannen een gunstiger verhouding dan gewoonlijk, bij de vrouwen daarentegen een bijzonder ongunstige verhouding te constateeren tusschen het aantal „voldoende" en het aantal „onvoldoende" cijfers. De Commissie meent dat de oorzaak hiervan voor een deel gelegen is, zoowel in het beperken van de met aandacht bestudeerde hoofdstukken der syntaxis tot enkele voorname, zooals die welke het gebruik der tijden en der wijzen betreffen, alsook in eene verkeerde methode welke bij die studie wordt toegepast: men meent logica te moeten ontdekken in verschijnselen die enkel òf historisch (wat buiten het program van het A-examen valt) òf psychologisch kunnen verklaard worden, of die, daar zij eenvoudig op het gebruik berusten, zonder meer moeten worden aanvaard. De Commissie zou het betreuren zoo de wijze waarop dit gedeelte van het examen werd of wordt afgenomen, tot dergelijke beperkingen of verkeerde opvattingen aanleiding had kunnen geven.

Wat de *vormleer* betreft, zoo acht de Commissie dit een der moeilijkste gedeelten van het examen, een van die bij welke, zoowel bij de voorbereiders als bij de examinatoren, het meeste takt vereischt wordt. Zoo licht ontaardt hier de voorbereiding in onverstandige en vermoeiende dressuur. Toch kan dit gedeelte der studie veel nut afwerpen voor het toekomstig onderwijs der candidaten, indien bij voorkeur, ja, nagenoeg uitsluitend, op de nog thans in de taal levende wijzen van afleiding en samenstelling de aandacht wordt gevestigd, indien ook de aan andere vreemde talen ontleende woorden worden behandeld en indien op de onderlinge verwantschap der woorden die éénzelfden stam vertoonen en éénzelfde grondbeteekenis hebben bovenal wordt gelet. De Commissie geeft aan hare opvolgster in overweging om, ter vermijding eener af te keuren dressuur, ook dit gedeelte van het examen vast te

knoopen aan het lezen eener bladzijde uit de bekende bloemlezing van Henri Sensine.

Met voldoening is ook nu weder van dit werkje gebruik gemaakt voor het onderzoek naar de *kennis van het taaleigen*. Alleen zijn, zooals redelijk schijnt, voor de bespreking der zoogenaamde *synoniemen*, ook vele vragen gedaan die zich niet aan de voorgelezen bladzijde vastknoopten. Voor de goede methode van studie der synonymiek en van onderzoek der daarbij verkregen resultaten, verwijst de Commissie met instemming naar hetgeen daaromtrent voorkomt in het rapport der Commissie van 1895.

Voor het verwerven eener goede *uitspraak* en eener behoorlijke *vaardigheid* acht ook deze Commissie een korter of langer verblijf in het buitenland, met name in Frankdijk, hoogst gewenscht. Zij meent, evenals de Commissie van 1902, en in aansluiting met hetgeen door deze daaromtrent is opgemerkt, dat zulk een verblijf in het studie-plan der A-candidaten behoort te worden opgenomen.

Wat de B-examens aangaat, zoo verdienen twee punten eenigszins nader te worden besproken.

De *letterkundige verklaring* van een tooneel uit een klassiek treurspel of blijspel blijft, ook na al wat daaromtrent reeds vroeger is opgemerkt, en na al wat op dit gebied reeds is beproefd, een der lastigste gedeelten van het examen, aangezien niet iedere candidaat, en evenmin iedere examinator, een zelfde opvatting heeft van hetgeen hier onder „verklaring" behoort verstaan te worden.

De Commissie meent dat van deze twee denkbeelden behoort te worden uitgegaan: 1°. de examinator beginne met den candidaat vrij te laten de „verklaring" op te zetten en in te richten overeenkomstig den aard zijner persoonlijkheid; na eenigen tijd echter neme hij, door ondervraging, de leiding der „verklaring" over; 2°. *niet* het *stuk* moet worden ontleed, maar het opgegeven *tooneel* moet worden „verklaard", d. i. toegelicht in al zijn bijzonderheden, zoodat een zoo duidelijk mogelijk inzicht worde verkregen in de bedoelingen en in de kunst van den schrijver.

Het tweede punt geldt het zoogenaamde „sujet spécial". De eisch van zulk een bijzonder onderwerp is indertijd gesteld geworden om aan de voorbereidende letterkundige studie meer diepte en meer degelijkheid te geven. Dit doel is bereikt ge-

worden. Maar nu, ingevolge den wenk door de Commissie van 1905 gegeven, de *lectuurlijst* een vrij aanzienlijk aantal werken bevat door den candidaat onderstreept, ter aanduiding dat hij deze niet enkel heeft gelezen, maar dat hij ze tot een voorwerp van litteraire en historische studie gemaakt heeft en daarover bij voorkeur wenscht te worden ondervraagd, nu loopt de letterkundige voorbereiding gevaar, zoo bovendien nog een „bijzonder onderwerp" wordt ter hand genomen, een omvang aan te nemen welke de eischen die voor dit examen redelijkerwijze behooren gesteld te worden, te zeer zou overschrijden.

De Commissie meent daarom dat dit zoogenaamd „bijzonder onderwerp" zou kunnen vervallen, terwijl de lectuurlijst dan behoort te worden ingericht zooals door de Commissie van 1905 is aangegeven.

Ten slotte moet de Commissie nog eens met nadruk wijzen op de hooge wenschelijkheid voor de B-candidaten om in het goed *lezen* van Fransche verzen, met name van dramatische poësie, zich ernstig te oefenen. Bij de meesten liet de dictie, zelfs uit het enkel oogpunt van behoorlijke punctuatie, te wenschen over.

Aan het eind van hare werkzaamheden gekomen, legt de Commissie, dankbaar voor het in haar gestelde vertrouwen, het haar door Uwe Excellentie verleende mandaat neder.

Groningen, / Utrecht, 27 Februari 1907.

Namens de Commissie:
A. G. van Hamel, *Voorzitter.*
N. L. Verlint, *Secretaris.*

BIJLAGEN.

Schriftelijke opgaven examens Fransche taal M. O. in 1906.

Akte A.

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen.

(2½ uur.)

1. Mon lieu natal.
2. Le centenaire de Rembrandt.
3. Qui n'entend qu'une cloche n'entend qu'un son.
4. Philanthropie.

Akte A.

Ter vertaling in het Fransch.

(3½ uur.)

Op den breeden zeedijk, met rooden baksteen geplaveid, die zich over de lengte van een kilometer uitstrekte boven het strand, was het leêg geworden. In de vijf logementen die langs den dijk op een rijtje stonden geschaard, door villa's of stukken bouwterrein van elkaar gescheiden, zaten de badgasten aan tafel. De eetzalen waren overvol. Men hoorde er een geklikklak van borden, die door de kellners verwisseld werden, een gegons van Duitsche, Fransche en Engelsche klanken, waarin het Duitsch boven alles zou hebben uitgeklonken, zoo de Engelsch sprekende monden niet grootendeels Amerikaansche monden waren geweest.

De persoonlijkheid van elk der gasten loste zich op in den chaos van een troep etende en drinkende menschen. Alleen de enkele families die aan een apart tafeltje dineerden, schenen zich van de groote hoop te mogen onderscheiden. In 't bijzonder trok — in de eetzaal van het Oceaan-hôtel — een jonge vrouw, die, met haar zevenjarig zoontje, alleen aan een tafeltje zat, de aandacht der overige gasten. Zij kwam wanneer allen gezeten waren, ging weg voordat iemend was opgestaan, en sprak geen woord, zelfs niet met het knaapje, dat er al even ernstig uitzag als zijn moeder. Hare manieren en haar kleeding verrieden een vrouw van goeden huize. Maar zelfs haar nationaliteit was voor de anderen een geheim.

Reeds begon de zon naar den gezichteinder te dalen; haar geel-roode stralen trilden als een stroom van vloeibaar goud in het oppervlak der zee en wierpen een zachten gloed op het plaveisel van den dijk.

In de verte, dicht bij het duin, stond, in een hoes van zwart zeildoek gehuld, een draaiorgel, en bij het orgel een vrouw, met vermoeide trekken, oud vóór den tijd, en een opgeschoten knaap, wiens stevige armen, moede van het vele draaien, slap neêrhingen langs zijn mager lijf.

— „Vóór welk hôtel gaan we van avond spelen?" vroeg de jongen.

— „Men heeft mij gevraagd niet naar het Oceaan-hotel te

gaan", klonk het antwoord. „Het schijnt dat *hij* daar spelen wil. Wij nemen dus maar het Strand-hôtel".

— „De violist? 't Is wel vriendelijk van je, het beste plaatsje af te staan aan een konkurrent. In 't Oceaan-hôtel is juist een troepje rijke Amerikanen aangekomen".

— „Denk je heusch dat die je een halven cent meer zullen geven als de anderen? Alle badgasten lijken op mekaar. Ze hebben, voor lui als wij zijn, alleen stuivers op zak. Heb je ooit drie kwartjes naast elkaar op ons geldbakje zien liggen?"

— Opgepast! riep de jongen, die, terwijl hij sprak, voortdurend had uitgekeken in de richting van den dijk. „Het diner is afgeloopen. De avond-wandelingetjes beginnen".

— „Dan moeten we nog een half uurtje wachten. Ze moeten eerst op de terrassen zitten bij hun biertjes".

Een half uur later was de avond geheel gevallen. De breede stralen van den draaienden vuurtoren zweefden als lichtende molenwieken over de zee en, aan den achterkant, langs de duinen. Vóór het Strand-hôtel vormde zich een breede kring van wandelaars, en binnen dien kring draaiden allerlei paartjes, jongelui en kinderen, vreemdelingen en dorpsbewoners, gasten en dienstmeisjes, lustig rond op de vroolijke muziek van het draaiorgel.

In de pauzen, tusschen een wals en een polka, hoorde men in de verte de klagende tonen van een viool, die zich mengden in het zacht geklots der golven.

Daar ginds, bij het Oceaan-hôtel, stond een vreemde gestalte, geheel in 't zwart gekleed, met lange zwarte haren, die neervielen op de viool, waaraan zijn strijkstok nu eens forsche, hartstochtelijke, dan weer slepende tonen ontlokte. Onveranderlijk staarde, terwijl hij zoo speelde, zijn oog naar het verlichte venster van een der kamers van de eerste verdieping, waar zich nu en dan de fijne schimmen van een jonge vrouw en een knaapje afteekenden op het gordijn.

Toen hij eindelijk was heengegaan, opende een blanke arm het venster en zag men een vrouw angstig rondkijken langs beide zijden van het strand.

Den volgenden morgen vertelde de portier, hoe hij 's nachts den dokter had moeten roepen bij de dame van nummer 25 en hoe hij, nadat deze vertrokken was, nog lang had hooren snikken op de kamer.

's Avonds verscheen de gedistingeerde onbekende niet aan tafel. Ze was, zei men, onverwachts vertrokken. Ook de vioolspeler was verdwenen. Na het diner werd er, op de muziek van het draaiorgel, vlak vóór het Oceaan-hôtel, druk gedanst.

Akte A.

Paraphrase.

(3½ heures.)

Mettez en prose la poésie suivante et développez-en aussi bien l'idée que les traits principaux.

Il a vécu sur un tombeau,
Le rosier fleuri que j'arrose:
Le mystère du froid caveau
S'épanouit dans chaque rose!

Sur le tombeau d'un pauvre enfant,
D'un pauvre enfant qui fut mon frère!
Il avait ses fleurs à tout vent,
Et ses racines dans la bière.

Un simple marbre a tout couvert;
Le buis n'y vient plus en bordure;
Le thuya, l'arbre toujours vert,
N'ombrage plus la sépulture;

Le deuil a parfois son dédain:
On a proscrit tout ce qui tombe,
Et j'ai planté dans mon jardin
L'humble rosier, fils de la tombe!

Parmi les autres confondu,
Nul regard ne peut le connaître:
Dans la corbeille il est perdu;
Seul je le vois de ma fenêtre.

Et j'hésite en le comparant :
Mêmes parfums et même tige ;
Sur sa corolle, indifférent,
Le papillon plane et voltige ;

Son feuillage est aussi léger,
Sa fleur n'est pas plus tôt flétrie :
Rien ne trahit pour l'étranger
La première et sombre patrie !

Mais souvent, au déclin du jour,
Quand la foi rêve, ou bien le doute,
Seul, je m'approche avec amour,
Je l'interroge et je l'écoute ;

Alors je le vois frissonner
Au souvenir que je réveille :
Chaque rameau semble incliner
Vers ma lèvre sa fleur vermeille ;

Il me parle du cher blondin
Endormi dans la paix profonde,
Et fait passer dans mon jardin
Comme un souffle de l'autre monde.

Eugène Manuel.

Akte B.

(Van 9 uur 's morgens tot 4 uur 's middags.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:

1°. Quelques caractères de femmes pris dans les romans du Cycle de l'antiquité ou dans les romans d'aventure.

2°. Comparez, par deux exemples, l'usage qu'a fait Corneille de l'histoire romaine et celui qu'en a fait Racine.

3°. Dégagez le pathétique qui peut se trouver dans les comédies de Molière.

4⁰. Expliquez ces paroles de Rousseau, dans la préface de **La Nouvelle Héloïse:** „J'ai vu les mœurs de mon temps et j'ai publié ces lettres".

5⁰. Le Figaro du **Barbier** et celui du **Mariage.**

6⁰. „Si la poésie est une fable, elle doit être une fable philosophique". Montrez comment de Vigny a fait l'application de cette pensée dans **les Destinées.**

7⁰. L'attitude de Musset à l'égard du romantisme.

8⁰. Le **Midi** dans les romans de Daudet.

9⁰. La valeur scientifique de l'œuvre de Zola.

10⁰. La couleur locale dans **Mme Bovary** et **Salammbô.**

11⁰. Rapprochez Leconte de Lisle de Sully Prud'homme.

12⁰. Le Flamand dans l'œuvre de Maeterlinck.

AKTE B.

Ter vertaling in het Fransch.

(3 uur.)

In onze dagen is „feminisme" nog wel de naam voor een sociale beweging, maar niet meer voor een socialen strijd. Wie let op de plaatsen, die door de vrouw worden ingenomen in onze moderne maatschappij, zonder dat iemand anders dan eenige mannelijke konkurrenten er aan denkt ze haar te betwisten, die moet toestemmen dat de vrouw haar pleit nagenoeg heeft gewonnen. Met onbetwiste bevoegdheid troont ze in de bureelen van spoorwegen en verzekeringsbanken; ze doceert zelfs in de middelbare jongensscholen en de gymnasia; ze zit te luisteren in de kollegekamers en staat te werken in de laboratoria; ze wordt beroemd, niet enkel als kunstenares of als vrouwelijke letterkundige, ook als rechtsgeleerde of arts.

Er valt nog wel het een en ander te veroveren, maar het zullen vreedzame veroveringen zijn. Aan een Amazonenkrijg denkt in onzen tijd niemand meer. En de twee voornaamste vraagstukken die nog twistvragen zijn gebleven, de reform-

kleeding en het vrouwenkiesrecht, worden in de meest eervolle termen gesteld. Men vraagt, met vleiende bezorgdheid, of het ongeregen kleed en het stembriefje geen afbreuk zullen doen aan de vrouwelijke gracie.

Ook de typen waarmeê het tooneel en de satirieke pers het publiek een tijdlang vermaakt hebben, — de geëmancipeerde dame, de blauwkous, het moderne meisje — doen nog maar zelden meer dienst als karikaturen van levende modellen. Men spreekt bijna overal, zeer waardeerend, van „ontwikkelde vrouwen" en „artistieke persoontjes".

Maar juist omdat we thans, zoo ongeveer, aan het einde van den strijd zijn gekomen en de vrouwenkwestie nog wel de belangstelling wekt, maar niet meer de hartstochten doet ontbranden, kan het interessant zijn, en vermakelijk tevens, te herinneren aan lang vervlogen tijden, toen het nog oorlog was over de gansche linie, toen aan de vrouw niet enkel de politieke en ekonomische gelijkheid door den man werd ontzegd, maar toen ook, zeer in het algemeen, met hartstochtelijken afkeer of met kouden spot, haar algeheele minderheid als een theologisch en staatkundig leerstuk werd afgekondigd, gepredikt en aangenomen.

Het is bekend dat de middeleeuwen, bovenal in Frankrijk, de vrouw tegelijkertijd in de meest verfijnde vormen hebben verheerlijkt en haar op de ruwste manier hebben gesmaad en vernederd, dat ideale vrouwenvereering en realistische vrouwenverguizing — in dat land en in die dagen — de mannenwereld, bovenal die der letterkundigen, in twee kampen hebben verdeeld.

In het algemeen kan men wel zeggen dat elk dier beide kampen beantwoordde aan een bepaalden maatschappelijken kring. De vrouwenvereering behoort hoofdzakelijk thuis in de wereld der ridders en der hoofsche poëeten, de vrouwenverachting en vrouwenbespotting in die der burgerij en der simpele vertellers. De schrijver van een ridderroman had zijn ideale heldinnen, die van een fabliau of een klucht zijn feeksen.

Maar ook als men dit onderscheid van kringen streng wil laten gelden, blijft een heele groep van mannen en van schrijvers over die zich door hun afkomst en hun bedrijf van den eersten, door hun opleiding van den tweeden onderscheid-

den, en die het ware terrein leverden, zoowel voor vereering als voor verguizing der vrouw. Ik bedoel de wereld der geestelijken.

Akte B.

Paraphrase.

(3½ heures.)

Mettez en prose la poésie suivante et développez-en aussi bien l'idée que les traits principaux.

Sur le règne de Henri IV.

Quand un roi fainéant, la vergogne des princes,
Laissant à ses flatteurs le soin de ses provinces,
Entre les voluptés indignement s'endort,
Quoi que l'on dissimule, on n'en fait point d'estime,
Et si la vérité se peut dire sans crime,
C'est avecque plaisir qu'on survit à sa mort.

Mais ce roi, des bons rois l'éternel exemplaire,
Qui de notre salut est l'ange tutélaire,
L'infaillible refuge et l'assuré secours,
Son extrême douceur ayant dompté l'envie,
De quels jours assez longs peut-il borner sa vie,
Que notre affection ne les juge trop courts? ...

Qu'il vive donc, Seigneur, et qu'il nous fasse vivre!
Que de toutes ces peurs nos âmes il délivre,
Et, rendant l'univers de son heur étonné,
Ajoute chaque jour quelque nouvelle marque
Au nom qu'il s'est acquis du plus rare monarque
Que ta bonté propice ait jamais couronné!

Cependant son dauphin, d'une vitesse prompte,
Des ans de sa jeunesse accomplira le compte;
Et, suivant de l'honneur les aimables appas,
De faits si renommés ourdira son histoire,
Que ceux qui, dedans l'ombre, éternellement noire,
Ignorent le soleil, ne l'ignoreront pas.

Par sa fatale main, qui vengera nos pertes,
L'Espagne pleurera ses provinces désertes,
Les châteaux abuttus et ses camps déconfits.
Et si de nos discords l'infâme vitupère
A pu la dérober aux victoires du père,
Nous la verrons captive aux triomphes du fils.

MALHERBE, Poésies, XVIII = Prière pour le Roi
HENRI LE GRAND allant en LIMOUSIN.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zaterdag 6 April 1907, n°. 80.

N°. 21.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *in* 1906 *belast geweest met het afnemen van de akte-examens in de Engelsche taal en letterkunde, middelbaar onderwijs* (*akte* B).

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij Ministerieele beschikking van 1 November 1906, n°. 14861[1], afdeeling Onderwijs, benoemd en belast met het afnemen van de akte-examens in de Engelsche taal en letterkunde, middelbaar onderwijs (akte B), heeft de eer, hierbij verslag te doen van haar werkzaamheden.

Zij was samengesteld als volgt:

dr. J. H. Kern, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, lid en voorzitter;

C. Grondhoud, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam, lid en ondervoorzitter;

leden:

P. Fijn van Draat, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Utrecht;

J. C. G. Grasé, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

M. G. van Neck, leeraar aan het gymnasium en de hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Utrecht;

A. E. H. Swaen, lector aan de Rijksuniversiteit en leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Groningen;

plaatsvervangende leden:

dr. W. van der Gaaf, privaat-docent aan de gemeentelijke universiteit en leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

H. Poutsma, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Amsterdam.

De voorbereidende vergadering werd op 4 November te Utrecht gehouden. De heer Swaen kon niet aanwezig zijn. Nadat op deze vergadering de heer van Neck als secretaris was aangewezen, werd uit een aantal stukken ter vertaling in het Engelsch, die reeds vroeger aan het oordeel van elk der leden onderworpen waren geweest, een keuze gedaan (Bijlage I).

Daar de candidaten, evenals in vorige jaren, een lijst hadden ingezonden van de schrijvers of tijdvakken, die zij in het bijzonder bestudeerd hadden, en de leden van deze lijsten reeds kennis genomen hadden, konden op deze vergadering ook worden bepaald de onderwerpen voor de letterkundige opstellen (Bijlage II), waaruit de candidaten een vrije keus zouden mogen doen.

Verder werd besloten, de examens in hoofdzaak af te nemen op dezelfde wijze als in vorige jaren, het schriftelijk gedeelte te houden te Utrecht op den 15den en 16den November, op deze beide dagen en den volgenden 17den November de vertaling in het Engelsch na te zien, de letterkundige opstellen bij de examinatoren rond te zenden, om de latere vaststelling van de praedicaten te Groningen zoodanig te bespoedigen, dat daarvoor zoo min mogelijk tijd vereischt zou worden, en, ten slotte, het mondeling gedeelte der examens te houden op 20, 21, 22, 27, 28, 29 en 31 December, terwijl een gedeelte van 20 December en 23 December zoude worden besteed aan het nazien van de letterkundige opstellen. Om redenen aan Uwe Excellentie bekend, werd besloten de slotvergadering te houden op Zondag 30 December.

De examens hebben een geregeld verloop gehad. Daar de heer Swaen echter op 16 en 17 November te Utrecht geen deel kon nemen aan het nazien van de vertaling in het Engelsch, werd zijne plaats op die dagen ingenomen door het plaatsvervangend lid Poutsma.

De uitkomst van het examen vindt Uwe Excellentie saamgevat in de tabellen I en II.

TABEL I.

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candidaten.	Aantal van hen, die zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	niet zijn opgekomen voor het mondeling gedeelte.	zich hebben teruggetrokken onder het mondeling examen.	het geheele examen hebben afgelegd.	zijn afgewezen.	zijn toegelaten.
Akte van bekwaamheid B voor schoolonderwijs in de Engelsche taal en letterkunde, ingevolge art. 4 der wet van 25 April 1879 (*Staatsblad* n°. 87).	Vrouwelijke	5	0	0	0	5	0	5
	Mannelijke	13	0	2	0	11	6	5
	Totaal	18	0	2	0	16	6	10

TABEL II.

TABEL II.

CANDIDATEN.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat.	Schriftelijk.			Mondeling.										
		Vertaling in het Engelsch.	Opstel.		Spraakkunst.		Stijlleer.	Geschiedenis der letterkunde.	Lectuur.	Kennis van het taaleigen.	Vaardigheid.	Klankleer.	Uitspraak.	Theorie van opvoeding en onderwijs.
			Taal en stijl.	Inhoud.	Historische.	Hedendaagsche.								
Vrouwelijke	5. zeer goed.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	4. goed.	1	2	1	0	0	1	0	1	0	4	0	3	0
	3. voldoende.	4	3	4	4	5	4	4	3	3	1	4	1	0
	2. onvoldoende.	0	0	0	1	0	0	1	1	2	0	1	1	0
	1. slecht.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mannelijke	5. zeer goed.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	4. goed.	1	2	4	2	1	2	3	3	0	3	2	2	0
	3. voldoende.	5	3	5	3	6	5	1	1	7	6	5	7	0
	2. onvoldoende.	6	8	4	7	4	4	7	7	4	2	4	2	0
	1. slecht.	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Uit deze tabellen blijkt, dat de uitslag van het examen gunstig was. Van de achttien candidaten, waarvan twee zich vóór het mondeling examen terugtrokken, slaagden 55 pct., (van hen, die zich aan het geheele examen onderwierpen, 62 pct.).

De schriftelijke vertaling in het Engelsch bewees, dat vele candidaten aan dit gedeelte van het examen niet de noodige zorg besteden. De Commissie schrijft den minder gunstigen uitslag o. a. hieraan toe, dat de candidaten bij het lezen, ook van hedendaagsche letterkundige werken, hunne aandacht bijna uitsluitend schenken aan den inhoud, en in geringe mate aan de taal. Daar het onmogelijk of althans ongewenscht is, zijne aandacht tusschen de twee te verdeelen, raadt de Commissie toekomstige candidaten aan, sommige meesterstukken van de moderne litteratuur nog eens afzonderlijk met zorg te bestudeeren met het oog op taal en stijl. Daarnaast moet een herhaald of langdurig verblijf in Engeland gemakkelijkheid in het practisch gebruik der taal schenken of onderhouden.

Aan gebrek aan voldoende kennis van het hedendaagsche idioom der taal en aan onvoldoend bestudeeren van de taal van groote schrijvers uit onzen tijd, schrijft de Commissie ook toe den minder gunstigen uitslag van het onderzoek naar de taal en den stijl der letterkundige opstellen. Aan bijna 50 pct. moest het praedicaat „onvoldoende" worden toegekend. De taal en stijl waren dikwijls met zeer weinig zorg behandeld, en zoozeer schroomden sommige candidaten taal te gebruiken, die een weinig verschilde van de allergewoonste taal van het dagelijksch leven, dat hetgeen zij neerschreven soms een bepaald kinderachtigen indruk gaf. Daar dit meer het geval was bij de mannelijke candidaten dan bij de vrouwelijke, meent de Commissie, dat ook dit is toe te schrijven aan onvoldoende onmiddellijke aanraking met Engeland en de Engelschen. De meeste mannelijke candidaten bekleeden betrekkingen in Nederland en brengen hunne vacanties doorgaans door met vlijtig in hunne boeken te studeeren, terwijl de meeste vrouwelijke candidaten, niet op dezelfde wijze aan banden gelegd, veel gemakkelijker maanden achtereen in Engeland kunnen doorbrengen, wat haar taal, wijze van uitdrukken en idioom in de eerste plaats ten goede komt.

Wat den inhoud der opstellen aangaat, hierover was de Commissie in het algemeen tevreden. Zij moet echter de

opmerking van haar voorgangster herhalen, dat de candidaten zich in hun keuze van een bijzonder onderwerp niet behooren te beperken tot één enkelen schrijver buiten alle verband met zijn tijd of tot een letterkundige periode zonder eenig verband met wat onmiddellijk voorafging of volgde.

Bij het mondeling examen heeft de Commissie een onderzoek ingesteld naar de hoeveelheid en de hoedanigheid van de letterkundige kennis der candidaten. Over het algemeen waren de resultaten van dit onderzoek gunstig. De Engelsche letterkunde is een groot veld en de Commissie verwacht alleen eenige kennis van hoofdzaken, maar verlangt dan ook, dat de candidaat niet onnadenkend napraat wat in kleinere en grootere handboeken hierover is neergeschreven, maar dat hij begrijpt, wat hij zegt en zijne meening kan staven met wat hij in de letterkundige werken zelf gelezen heeft. Ook moeten de candidaten, en hierin schieten zij voortdurend te kort, iets van de staatkundige en maatschappelijke geschiedenis van het volk kennen, daar zonder deze kennis een goed inzicht in eene letterkundige periode zoo goed als onmogelijk wordt. De Commissie raadt daarom toekomstigen candidaten, goed de staatkundige en maatschappelijke geschiedenis van het volk te bestudeeren, in verband met de literatuur.

Wat de hedendaagsche spraakkunst aangaat heeft de Commissie over het algemeen reden tot tevredenheid over den uitslag van haar onderzoek. Zij heeft dezen keer dit gedeelte van het examen op eenigszins andere wijze afgenomen, dan vroeger was geschied. Zij liet den candidaat zelf een onderdeel der spraakkunst behandelen op een wijze eenigszins gelijkende op die, welke voor eene klasse van meer gevorderden gevolgd zou worden. De uitslag van dit onderzoek geeft reden om tevreden te zijn over deze verandering.

Minder tevreden was de Commissie over den uitslag van het onderzoek naar de kennis der historische spraakkunst. Iets nieuws heeft zij er niet over te zeggen. De kennis van het Angelsaksisch was over het algemeen bevredigend, bij enkelen bleek ook van eenige studie van het Middelengelsch, maar bij de meesten ontbrak het rechte inzicht in de ontwikkeling van de taal, vooral van de verbuiging en de syntaxis. De beteekenis van dit onderdeel van het examen voor het begrip van de taal was maar aan enkelen duidelijk. Dat dit anders behoort te worden, behoeft geen betoog.

Ten opzichte van de kennis van het idioom verwijst de Commissie naar hare opmerkingen over het schriftelijk werk, dat hiermede in een zoo nauw verband staat, dat scheiding van deze zaken nagenoeg onmogelijk is.

Over de klankleer, vaardigheid en prakische uitspraak heeft de Commissie geen bijzondere opmerkingen te maken.

Vóór de Commissie haar verslag eindigt, wenscht zij Uwer Excellentie te kennen te geven, dat de dit jaar bij wijze van proef gevolgde regeling, waarbij de B-examens in de Kerstvacantie worden afgenomen, haar zeer geschikt voorkomt. Het examen is nog nooit zoo rustig afgenomen, en die rust kan niet anders dan goed hebben gewerkt. Voor den candidaat heeft de regeling het onbetwistbare voordeel, dat hij zijne geheele zomervacantie in het buitenland kan doorbrengen; voor den examinator, dat dit gewichtig en veeleischend werk van hem werd gevergd niet onmiddellijk na het meest afmattende gedeelte van den cursus in de meest afmattende temperatuur van het jaar, terwijl de noodzakelijkheid om het examen vóór 1 Januari te laten afloopen hem nog genoeg vrijen tijd vóór den volgenden cursus overlaat.

Met dankzegging voor het in haar gestelde vertrouwen besluit de Commissie dit verslag.

Groningen/Utrecht, 13 Januari 1907.

Namens de Commissie voornoemd,

J. H. Kern, *Voorzitter.*

M. G. van Neck, *Secretaris.*

Schriftelijk werk, examens Engelsche taal

Middelbaar onderwijs (akte *B*) in 1906.

Bijlage I.

Vertaling Nederlandsch-Engelsch.

9—12.

„Op dit oogenblik geloof ik niet dat er gevaar is," zeide de oude medicus, terwijl hij zijn jas toeknoopte, en de hand op de deurknop legde. „Maar als U langer mijn raad in den wind slaat, sta ik voor de gevolgen niet in. Vroeg opstaan ...."

„Dat óók al?" kreunde de patiënt.

De dokter scheen de opmerking niet te hooren, of stoorde zich er althans niet aan, en ging voort: „Lichaamsbeweging, geen bier, en minder eten, vooral van de dingen die ik U opgenoemd heb. En nu, waarde heer, tot ziens! Over acht dagen kom ik weer eens aan."

's Dokters woorden klonken den armen B. als een wreed vonnis in de ooren. Hij was leeraar in de klassieke talen aan een klein gymnasium, behoefde niet meer dan een paar uur daags op school te zijn, en zat de rest van den dag over zijn boeken gebogen. Zijn middagmaal in het hotel De Zwaan, liet hij zich goed smaken; hij dronk 's avonds, als hij, voor naar bed te gaan, de krant las, een stevig glaasje bier, en sliep geregeld tot laat in den morgen. Zóó had hij jaren voortgeleefd, gelukkig en tevreden. Maar in den laatsten tijd was dat anders geweest. Hij sliep onrustig, werd 's morgens niet verkwikt wakker, was prikkelbaar, zoodat hij niet meer met de jongens overweg kon, ofschoon hij vroeger steeds uitstekend orde had kunnen houden, en .... in 't kort: hij haalde den dokter, die hem van zijn studeerkamer wegzond. En hij had juist kennis gemaakt met Shelley, wiens werken een klassieken geest ademden, zoals hij dien nooit te voren in een

modern dichter, zelfs Goethe niet uitgezonderd, had ontmoet. En dan .... vroeg opstaan, geen bier, zich onthouden van allerlei kostjes die hij graag at ....

Een oogenblik vroeg hij zich af, of het leven de moeite waard was, wanneer hij zich zóóveel opofferingen getroosten moest. Maar hij eindigde met den dokter te gehoorzamen. En zoo dwaalde hij des morgens al vroeg door de schoone omstreken van het stadje rond. Het was een verrukkelijk najaar, én als de frissche lucht zijn longen vulde, en hij zijn oog liet dwalen over het geboomte met zijn heerlijke herfsttinten, waarin de vogels nog zongen alsof de lente pas in aantocht was, begon hij de natuur lief te krijgen. En met die liefde kwam een beter begrip van Shelley, omdat hij nu ook in verrukking kon komen voor wat dezen steeds had geïnspireerd: De Natuur. En vanzelf kwam hij er toe om, evenals Shelley, zijn schrijvers te lezen onder den blooten hemel: voortaan had hij op zijn wandelingen steeds een exemplaar van den een of anderen dichter in zijn zak.

Innerlijk dankte hij zijn ouden dokter voor zijn raad en betreurde het dat hij dien niet veel eerder opgevolgd had.

BIJLAGE II.

1. The attitude of Chaucer and Langland towards the early renaissance.

2. Discuss the development of Chaucer's poetical genius.

3. Trace the changes in the English drama from Shakespeare to Shirley.

4. Compare Marlowe with the other pre-Shakespearian dramatists.

5. The Areopagitica considered as a protest in behalf of unlicensed books, and a defence of freethought.

6. The characteristics of Milton's earlier and later poetry compared.

7. Describe and illustrate the characteristics of the comic dramatists of the Restoration.

8. Compare the comedies of Congreve and Farquhar.
9. What real and what pretended grievances were treated by Swift in the Drapier's Letters?
10. Swift's position in the world of letters of the first half of the 18 th century.
11. Account for the preponderance of prose over poetry in the latter half of the 18 th century.
12. The qualities of Sterne's novel Tristram Shandy.
13. What characteristics have the poets of the beginning of the XIX th century in common?
14. Compare Wordsworth and Shelley as poets of nature.
15. The form and contents of Wordsworth's sonnets.
16. The autobiographical element in George Eliot's novels.
17. Woman as she appears in miss Austen's novels.
18. Discuss the influence of the 18 th century humorists on W. M. Thackeray.
19. Analyse the characters of Henry Esmond, Beatrix and Lady Castlewood.
20. Account for Tennyson's popularity.
21. Compare the different manners in which Tennyson and Browning treat similar subjects.
22. Give an analysis of „In Memoriam".

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 14 en Maandag 15 April 1907, n°. 87.

N°. 22.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in 1906 belast geweest met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van middelbaar onderwijs in de Nederlandsche taal en letterkunde, de geschiedenis, de aardrijkskunde, de staathuishoudkunde en statistiek, de staatsinrichting en het schoonschrijven.*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, krachtens art. 69 der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs, bij Uwer Excellentie's beschikking van 29 September 1906, n°. 13356[1], afdeeling Onderwijs, benoemd tot het afnemen van bovengenoemde examens in 1906, was samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: K. ten Bruggencate, inspecteur van het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage;

lid en ondervoorzitter: dr. C. M. Kan, hoogleeraar aan de gemeentelijke universiteit te Amsterdam;

leden:

dr. K. H. Th. Bussemaker, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Leiden;

dr. J. te Winkel, dr. H. Brugmans en dr. D. van Embden, hoogleeraren aan de gemeëntelijke universiteit te Amsterdam;

mr. D. P. D. Fabius, hoogleeraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam;

dr. A. Kluyver, mede-redacteur van het Woordenboek voor de Nederlandsche taal, te Leiden;

dr. H. Blink, privaat-docent aan de Rijks-universiteit te Leiden;

G. C. F. van der Laan, hoofd eener openbare school te 's Gravenhage, en

P. H. van Gestel, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam.

Den 8sten October hielden de leden der Commissie hunne eerste vergadering. Zij maakten toen den rooster van het examen op, stelden het plan van het examen vast, vormden de verschillende sub-commissies en benoemden tot hun secretaris dr. J. te Winkel.

De mondelinge en schriftelijke examens in het schoonschrijven namen reeds 19 Ocotber een aanvang, en werden voortgezet op 22, 26 en 29 October; 2, 5, 9, 12, 15, 16, 19, 20, 22, 23, 26, 27, 29 en 30 November; 3, 4, 6, 7, 10, 11, 13, 14, 17, 18, 20, 21, 24, 27, 28 en 29 December. Voor de andere examens was ook nu weder vastgesteld, dat het schriftelijk examen van alle candidaten gelijktijdig zou worden afgenomen. Dit schriftelijk examen had 24 October plaats. Het eerste mondelinge examen volgde op 3 November, en sinds dien datum werd door de Commissie bijna dagelijks geëxamineerd tot en met 29 December, op welken dag tevens de vergadering werd gehouden, belegd tot het opmaken van dit verslag.

Het aantal der gevraagde akten bedroeg 279, tegen 228 in 1905, 189 in 1904, 132 in 1903, 131 in 1902 en 110 in 1901. Den aard der verlangde akten, het aantal candidaten voor elke akte, en den uitslag der examens, met de namen der examinatoren, vindt Uwe Excellentie in de volgende tabel, waaruit tevens blijkt, dat het groote verschil in het aantal candidaten (51 meer dan in het vorige jaar) vooral werd veroorzaakt door het steeds toenemend aantal adspiranten voor akte N. Voor de overige vakken bleef het aantal adspiranten vrij wel gelijk.

Gevraagde akten voor	Aantal candidaten die zich hebben aangemeld.			Aantal candidaten die aan het examen hebben deelgenomen.			Aantal niet geslaagde candidaten. Onder het examen teruggetrokken.			Afgewezen.			Totaal.			Aantal geslaagde candidaten.			Examinatoren.
	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	M.	V.	T.	
Kvii. Nederlandsche taal en letterkunde.	12	6	18	11	6	17	1	1	2	7	1	8	8	2	10	3	4	7	Prof. dr. J. te Winkel. Dr. A. Kluyver. Prof. dr. K. H. Th. Bussemaker.
Kviii. Geschiedenis.	10	4	14	9	4	13	1	1	2	4	3	7	5	4	9	4	„	4	Prof. dr. H. Brugmans.
Kix. Aardrijkskunde.	8	„	8	8	„	8	„	„	„	4	„	4	4	„	4	4	„	4	Prof. dr. C. M. Kan. Dr. H. Blink.
Kx. Staathuishoudkunde en statistiek.	9	2	11	9	2	11	1	„	1	5	1	6	6	1	7	3	1	4	Prof. dr. D. van Embden. Prof. mr. D. P. D. Fabius.
Kxi. Staatsinrichting.	52	3	55	46	3	49	2	1	3	21	„	21	23	1	24	23	2	25	Prof. mr. D. P. D. Fabius. Prof. dr. D. van Embden.
N. Schoonschrijven.	97	76	173	85	71	156	„	„	„	23	25	48	23	25	48	62	46	108	G. C. F. van der Laar. P. H. van Gestel.
Totaal . . .	188	91	279	168	86	254	5	3	8	64	30	94	69	33	102	99	53	152	

3

Alvorens over de examens in de afzonderlijke vakken in nadere bijzonderheden te treden, wenscht de Commissie eerst eenige algemeene opmerkingn te maken, ook in aansluiting aan de opmerkingen, die hare voorgangster meende onder de aandacht van Uwe Excellentie te moeten brengen, en waarvan de herhaling haar niet overbodig voorkomt.

Vooreerst vestigt zij dan Uwe aandacht op het feit, dat zoovele candidaten zich blijkbaar al te lichtvaardig voor het examen opgeven en zich dan ter elfder ure vóór het schriftelijk examen weder terugtrekken. Dat zij daardoor de, toch op zichzelf reeds niet gemakkelijk vast te stellen, examenregeling verstoorden en eene eindelooze briefwisseling noodig maakten om de door hun terugtreden openvallende halve dagen te doen aansluiten, scheen hen niet te deren.

Verder komt het der Commissie minder billijk voor, dat, terwijl van de candidaten, die eene akte L. O. verlangen, de betaling eener zekere som wordt geëischt, vóór zij zich aan het examen kunnen onderwerpen, de candidaten voor de middelbare akte alleen examengeld te betalen hebben, indien zij slagen. Wanneer de 25 candidaten, die zich in dit jaar wel voor het examen opgaven, maar niet opkwamen, verplicht geweest waren, vóór een bepaalden datum hun examengeld te storten, dan zouden zij zich vermoedelijk niet aangemeld, of wel tijdig teruggetrokken hebben, en daarmee het Rijk groote kosten en der Commissie veel last bespaard hebben.

Dat de waarborg voor eene behoorlijke voorbereiding der candidaten voor deze examens te eenemale ontbreekt, is reeds eene oude klacht. Veel tijd gaat ook bij de examens verloren met een, nog altijd te oppervlakkig, onderzoek naar de algemeene ontwikkeling der candidaten, die toch naast de eigenlijke vakkennis voor den leeraar der middelbare scholen zoo gewenscht is. Eene regeling van deze zaak mag h. i. niet langer uitblijven. Geen grooter dienst zou door Uwe Excellentie aan het middelbaar onderwijs kunnen worden bewezen, dan, zonder te wachten tot eene algeheele herziening van de inrichting van het middelbaar onderwijs zal kunnen plaats hebben, deze dringende zaak te regelen, door de vereischten of bevoegdheden vast te stellen, die de candidaten zullen moeten bezitten, alvorens zij zich aan het examen voor eene middelbare akte mogen onderwerpen. Werd eene zekere propaedeusis vereischt, zonder welke de toelating dit examen niet

kon plaats hebben, dan zouden bovendien velen, die zich nu aan het examen onderwierpen zonder de bedoeling te hebben ooit aan eene hoogere burgerschool plaatsing te zoeken of zelfs zich aan het onderwijs te wijden, teruggehouden worden, zich tegen de bedoeling der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n^{0}. 50), die toch eene *onderwijs*-wet is, te laten examineeren. Verlangden deze toch examen af te leggen om hunne akte te doen dienen als aanbeveling bij sollicitaties voor verschillende betrekkingen buiten het onderwijs, dan zou het bezit van die akte althans eenigen meerderen waarborg moeten kunnen geven voor hunne algemeene ontwikkeling, dan nu het geval is.

Wat nu de afgelegde examens zelf betreft, kwam in alle vakken zonder onderscheid weder duidelijk uit, dat de candidaten de werken, door hen als „bestudeerd" opgegeven, soms slechts oppervlakkig hadden doorgezien, en in elk geval dikwijls strekking en hoofdinhoud daarvan niet genoeg tot hun vollen eigendom hadden gemaakt. Toch mag, ja moet eene behoorlijke kennis van de standaardwerken in het vak, dat men zich ter beoefening gekozen heeft, worden geëischt. Met enkele hoofdwerken, als grondslag van verdere studie, dienen de candidaten zich eerst volkomen vertrouwd te hebben gemaakt, vóór zij — wat evenmin mag worden nagelaten — hunne studie uitbreiden en door raadpleging en lectuur van andere werken, belangrijke tijdschriftartikelen, enz. hun gezichtskring verruimen. Vooral worde de studietijd niet te kort genomen. Men moet bedenken, dat het, zooals Hooft zegt, niet op inslokken, maar op kauwen en herkauwen aankomt, wil men groeien van zijn geestelijk voedsel.

Eindelijk moet, met betrekking tot de wetenschappelijke opstellen, worden geconstateerd, dat in den regel weinig van eene goede en logische dispositie der stof te bespeuren viel. Herhaaldelijk werd eene zeer lange inleiding, die slechts in de verte of in het geheel niet met het behandelde onderwerp in verband stond, gevolgd door een veel korter gedeelte, dat dan de eigenlijke stof trachtte te benaderen. Toch was er tijd genoeg (3 uur) voor het werk toegestaan.

Na deze algemeene opmerkingen valt over de examens in elk der vakken afzonderlijk nog het volgende mede te deelen.

Van de 17 candidaten, die in de *Nederlandsche taal en letterkunde* geëxamineerd werden, trokken twee zich onder

het examen terug en was één zóó onvoldoende, dat een examen zoo goed als onmogelijk bleek. Van de 14 overigen zijn er 7 geslaagd. In de grammatica werd door enkele candidaten een zeer goed examen afgelegd, doch ongeveer de helft bleef beneden het middelmatige. Wel is waar hadden zij eenige regels der historische grammatica van buiten geleerd, maar in de toepassing daarvan waren zij in het geheel niet geoefend, zoodat die kennis voor hen nagenoeg onvruchtbaar bleef. Het gemis aan begrip van de taal als historisch verschijnsel had ook een slechten invloed op hunne denkbeelden over de beschrijvende grammatica. Ook bij het examen daarover bleek telkens, dat de candidaten wel konden opzeggen, wat zij in een handboek hadden gevonden, maar van een eenigszins zelfstandige beschouwing gaven zij meestal weinig blijk. Sommigen toonden dan ook weinig te hebben onthouden van boeken, die zij zelf als door hen bestudeerd hadden opgegeven en die hun inderdaad den weg hadden kunnen wijzen tot eene meer vrije en wetenschappelijke opvatting. In de lectuur van de schrijvers der zeventiende eeuw waren vele candidaten blijkbaar zeer onervaren. Uitdrukkingen, die niet eens behooren tot de ongewone dichterlijke taal, waren hun onbekend; zeer waarneembare verschillen tusschen vroegere en latere beteekenissen van hetzelfde woord werden door hen niet beseft; kleine moeilijkheden in de syntaxis waren voor hen soms onoverkomelijk. Het verklaren van gemakkelijke fragmenten uit middeleeuwsche schrijvers ging over het algemeen beter. Het is zeer wenschelijk, dat de candidaten, in hun ijver om iets van het Oudgermaansch machtig te worden, toch vooral het Nederlandsch zelf en zijne gebruiken in verschillende eeuwen niet uit het oog verliezen.

Van de geslaagde candidaten legden in de Nederlandsche letterkunde drie een zeer goed mondeling examen af. Van de overige, evenals van de afgewezen candidaten was slechts bij twee het examen boven het even voldoende. Drie examens konden zelfs aan de matigste eischen niet voldoen. Bij het schriftelijk examen was de inhoud der opstellen, op eene enkele in het oog vallende uitzondering na, daarmee vrij wel in overeenstemming; maar de stijl liet bij de meeste veel te wenschen over. Slechts zeer weinigen zouden hunne opstellen aan hunne toekomstige leerlingen als modellen van stijl kunnen voorleggen. Blijkbaar was gebrek aan oefening daar-

van grootendeels de oorzaak. Ook over het algemeen kreeg de Commissie bij het examen in dit onderdeel den indruk, dat velen zich al te overhaast aan het examen hadden onderworpen en zich den tijd tot voldoende voorbereiding niet hadden gegund. Daaronder had vooral de studie onzer letterkunde van de 19de eeuw geleden. Eéne der candidaten verklaarde openhartig, dat haar ten slotte de tijd had ontbroken om ook van dat laatste gedeelte der litteratuurgeschiedenis nog eene behoorlijke studie te maken. Uitdrukkelijk meent de Commissie daarom er hier nog eens aan te moeten herinneren, dat voldoende kennis der letterkunde van de vorige eeuw niet slechts voor het examen wordt vereischt, maar ook onmisbaar is voor ieder, die bij het middelbaar onderwijs werkzaam wenscht te zijn. Overigens sluit de Commissie zich geheel aan bij hetgeen reeds dikwijls in vroegere verslagen aangaande de eischen voor dit examenvak is gezegd.

Aan het examen in de *Geschiedenis* hebben deelgenomen 13 candidaten: 9 mannelijke en 4 vrouwelijke. Van deze hebben zich teruggetrokken ééne vrouwelijke na het schriftelijk, en één mannelijke gedurende het mondeling examen. Afgewezen zijn drie vrouwelijke en vier mannelijke candidaten. Onder de afgewezen mannelijke candidaten waren er dit jaar weer eenige, die zich blijkbaar volstrekt geen rekenschap hadden gegeven van de eischen voor dit examen en het maar eens beproefden. Hunne litteratuurlijst wees weinig meer dan handboeken aan; soms bleken zij wetenschappelijke werken, die zij als bestudeerd opgaven, zóó weinig te kennen, dat zij niet konden zeggen, of b.v. een boek geïllustreerd was of niet. Wat het examen in het algemeen aangaat, verdient het opmerking, dat het schriftelijk werk weinig bevredigend was; aan den billijken eisch dat de candidaten bij een onderwerp, uit een zestal gekozen, blijk gaven dit op bevredigende wijze te kunnen behandelen, hoofdzaken naar voren te brengen, en de feiten in beteekenis en verband te bespreken, werd slechts bij uitzondering eenigermate voldaan. In enkele opstellen trok eene bedenkelijke schaarschheid van jaartallen de aandacht. Zonder aan jaartallen de hoogste waarde bij dit examen te willen toekennen, meent de Commissie toch, dat zonder data de vaste rustpunten worden prijsgegeven, die bij de expositie noodig zijn. Het gemis daarvan had dan ook herhaaldelijk verwarring ten gevolge. Ook viel het bij het mon-

deling examen meermalen in het oog, dat candidaten, die toch eene bevoegdheid vragen om middelbaar onderwijs te geven, in gebreke bleven, zoodra van hen werd verlangd, dat zij eens geregeld iets zouden vertellen over een of ander onderwerp, of het een of ander eens duidelijk zouden uitleggen. Voor de meesten bleek het in den regel zeer bezwaarlijk eene combinatie te maken, die niet in de handboeken voorkomt, of langs een anderen weg dan den gewonen tot eene conclusie te komen.

Het examen in de *Aardrijkskunde* leverde dit jaar iets minder gunstige uitkomsten op: van de 8 candidaten werden 4 afgewezen, en van de geslaagden kon het examen slechts zelden als iets meer dan ruim voldoende worden omschreven. Ook voor de onderdeelen waren, zelfs bij die geslaagde candidaten, de cijfers 6 en 7 de hoogste, die bij het examen konden worden toegekend. Trouwens, de indruk van eene zekere middelmatigheid in de kennis der candidaten was bij de examinatoren reeds door het lezen van het schriftelijk werk gewekt. Vele redeneeringen kwamen daarin voor buiten het onderwerp om; voorts onvoldoende toelichting der feiten; eene zeer ongelijke verdeeling der te behandelen stof; dus onvolledige en onnauwkeurige behandeling der gestelde vraag. Bij de niet geslaagde candidaten liet het examen, op eene enkele uitzondering na, in bijna alle onderdeelen te wenschen over: op overwegende tekortkomingen in één bepaald onderdeel kan dus niet gewezen worden. Slechts hierop dient de aandacht gevestigd te worden, dat ook nu weder, zoowel voor de land- als voor de volkenkunde, door sommige candidaten nog te veel verzuimd wordt, hunne studiën en de uitkomsten hunner lectuur over algemeene aardrijkskunde op afzonderlijke landen en werelddeelen toe te passen. Neemt de kennis der litteratuur over het vak ook langzamerhand in uitgebreidheid toe, toch laat het gedeelte, dat betrekking heeft op de geschiedenis der aardrijkskunde en der cartographie in het algemeen, en meer bijzonder op die der voornaamste onderdeelen, nog zeer veel te wenschen over. De studie van volkenkunde en van aardrijkskunde in oeconomische richting vond bij de candidaten iets meer belangstelling dan vroeger.

Ten aanzien van de examens in *Staathuishoudkunde en Statistiek* bleek ook dit jaar op nieuw, dat het bij maar al te velen, die dit examen afleggen, ontbreekt aan die mate van

algemeene ontwikkeling, welke voor de studie der staathuishoudkunde onmisbaar is. Vooral op die terreinen van het vak, waar niet zoozeer vast omlijnde feiten, b.v. wetsbepalingen, als wel begrippen en beschouwingen worden verlangd, ontbrak het den candidaten te dikwijls aan toereikend — om niet te eischen: dieper — inzicht. De aanraking tusschen de staathuishoudkunde en andere wetenschappen, met name de juridische, werd zelden begrepen. Ook candidaten, die bij het mondeling examen blijk gaven, met vroegere oeconomische toestanden en instellingen niet onbekend te zijn, hadden bij het schriftelijk bewerken van het onderwerp hunner keuze eene historische behandeling meestal geheel achterwege gelaten. In het algemeen was — ééne loffelijke uitzondering niet te na gesproken — het peil van het schriftelijk werk, ook der geslaagden, niet hoog. Om van onbeholpen stijl en zelfs grove spelfouten te zwijgen, de inhoud was zeer dikwijls, behalve onjuist of onvolledig, oppervlakkig, vaag en in terminologisch opzicht slordig. De omvang der als gelezen opgegeven litteratuur was in den regel bevredigend; lang niet altijd echter bleek het, dat van de bestudeerde werken ook het voldoende nut was getrokken.

Voor het examen in de *Staatsinrichting* hadden zich aanvankelijk 55 candidaten opgegeven; 9 dezer trokken zich vóór of tijdens het examen terug. De verhouding van het aantal geslaagden tot dat der afgewezenen was dit jaar iets gunstiger dan het vorige: kon toen aan 21 van de 43, die het examen geheel aflegden, de akte worden uitgereikt, thans kon dit geschieden aan 25 tegenover 21, die werden afgewezen. Over het algemeen beantwoordde de kennis dan ook meer aan het gestelde peil, en op de litteratuurlijsten kwamen minder onbeduidende geschriften voor. Toch liet de uitgebreidheid van het aantal gelezen geschriften, en vooral de grondige bekendheid met wat gelezen was, alsmede de kennis van de bestaande litteratuur niet zelden nog veel te wenschen over. Voorts bleek weinig van meer algemeene staatsrechtelijke ontwikkeling, ofschoon erkend dient te worden, dat reeds de korte duur van het examen het niet gemakkelijk maakt, ook daarnaar eenigszins grondig en billijk te onderzoeken. Toch kan, ook bij den betrekkelijk geringen tijd van voorbereiding tot het examen, welken de meeste candidaten besteedden, van die breedere studie weinig komen. Bij de

opstellen trok nog de aandacht, dat een zeer groot deel der candidaten zich niet wist te onthouden van taalfouten, die door geenerlei methode van spelling waren te verontschuldigen.

Voor de akte *Schoonschrijven* hadden zich niet minder dan 173 candidaten — 97 mannelijke en 76 vrouwelijke — aangemeld, van welke 17 niet opkwamen. Van de geëxamineerden slaagden 62 mannelijke en 46 vrouwelijke candidaten, dus 70 %. Grootendeels behoorden de mannelijke candidaten tot den onderwijzersstand, anderdeels waren het kantoorbedienden en ambtenaren aan openbare bureaux; bij de vrouwelijke candidaten waren de niet-onderwijzeressen ver in de meerderheid. Terwijl aan de éene zijde er weer moet worden geklaagd over de geringe ontwikkeling van velen, die zich aan het examen onderwierpen en waarvan toch verscheidenen slaagden, omdat hunne techniek voldoende was, — anderzijds mag de Commissie met voldoening vermelden, dat hare meermalen gegeven wenken omtrent de studie der methodiek niet onopgemerkt zijn gebleven. Vooral bij het mondeling gedeelte van het examen bleek, dat men zich niet meer voldoende voorbereid acht door het memoriseeren van uittreksels, maar de verschillende leergangen zelf ter hand neemt om hunne samenstelling te bestudeeren. Omtrent de techniek merkt de Commissie op, dat het gewone schoonschrift veelal voldoende was, en zich daarbij het eenigszins vreemde verschijnsel voordeed, dat over het algemeen beter op het bord dan op papier geschreven werd. Over het rondschrift is zij niet zoo tevreden: blijkbaar achten de candidaten zich daarin te spoedig bekwaam. Vooral echter in het sierschrift is achteruitgang merkbaar: het was ditmaal het slechtste deel van het examen. Niet alleen dat de vormen der Gothiek meestentijds gebrekkig werden weergegeven, maar de versieringen en kleurschakeeringen — ook in andere stijlen — getuigden dikwijls van ergerlijken wansmaak en gebrek aan gevoel voor kleurenharmonie. En waar aan den beroeps-calligraaf juist op dit gebied in het leven vrij hooge eischen worden gesteld, acht de Commissie het in het waar belang der aanstaande candidaten, hare eischen omtrent het sierschrift vooral niet te verlagen.

Hiermede zou de Commissie haar verslag kunnen besluiten,

indien zij niet wenschte te eindigen met aan Uwe Excellentie haar dank te betuigen voor het vertrouwen, in haar gesteld.

's Gravenhage/Amsterdam, 15 Maart 1907.

Namens de Commissie,

K. TEN BRUGGENCATE, *Voorzitter.*

J. TE WINKEL, *Secretaris.*

BIJLAGEN.

BIJLAGEN.

Opgaven schriftelijk werk akte-examens middelbaar onderwijs in de Nederlandsche taal en letterkunde, de geschiedenis, de aardrijkskunde, de staathuishoudkunde en statistiek, de staatsinrichting en het schoonschrijven in 1906.

Nederlandsche taal en letterkunde (Kvii).

(9.30—12.30.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:

1. De roman van den Vos Reinaerde.
2. De volksboeken.
3. De reien in Vondel's treurspelen.
4. De stroomdichten.
5. Bilderdijk als lierdichter.
6. Vosmaer's Nanno of Amazone.

(1.30—3.30.)

Behandel als voor eene klasse der middelbare school *twee* der navolgende onderwerpen:

1. De trappen van vergelijking.
2. Bijvoeglijke bepalingen.
3. De afleiding van bijvoeglijke naamwoorden met het achtervoegsel *-lijk*.
4. De klemtoon in Nederlandsche samenstellingen (behalve de eigennamen).
5. Wat verstaat men in de taalkunde door *analogie?* Geef daarvan verschillende voorbeelden.
6. Wat zoudt gij aan de leerlingen willen mededeelen omtrent het verschil tusschen spreektaal en schrijftaal in het Nederlandsch?

Geschiedenis (Kviii).

(9.30—12.30.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:
1. De koloniale uitbreiding der Grieken in de Middellandsche Zee.
2. Sigismund van Luxemburg.
3. De Fransche staatkunde van 1678—1684.
4. De slavenkwestie in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika.
5. De Noord-Nederlandsche steden en de Hanze in de 15de eeuw.
6. G. K. van Hogendorp.

(1.30—3.30.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:
1. Wat is uw gevoelen aangaande het gebruik van een historisch leesboek op gymnasia of hoogere burgerscholen? En indien het gebruikt wordt, aan welk soort van leesboek geeft gij dan de voorkeur?
2. Wat verstaat gij onder neutraal onderwijs in de geschiedenis op gymnasia of hoogere burgerscholen? Acht gij het wenschelijk?
N.B. Het komt op een duidelijk motiveeren uwer meening aan.

Aardrijkskunde (Kix).

(9.30—12.30.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:
1. Beschrijf de provincie Zeeland geologisch en anthropogeografisch.
2. Frankrijks geologie en orografie in haar invloed op de middelen van bestaan der bewoners.
3. Het klimaat van Vóór-Indië of van de West-Indische eilanden in zijne economische gevolgen.

4. De ontdekkingsgeschiedenis van Afrika of Australië in de 19de eeuw, met hare beteekenis voor de exploitatie dier werelddeelen.

5. Vergelijking der landen van Oost-Azië in hunne beteekenis voor Nederlandsch-Oost-Indië.

(1.30—3.30.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:

1. Hoe verbindt gij aan kust en bodem de behandeling der plaatsen met hare beteekenis voor handel en industrie?

2. Wat verstaat gij onder staatkundige aardrijkskunde? En hoe zult gij deze op de hoogere klassen van hoogere burger- of handelsschool onderwijzen?

3. Hoe verklaart gij voor uwe leerlingen de verspreiding der steden van meer dan 100 000 zielen over de aarde?

Staathuishoudkunde (Kx).

(9.30—12.30.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:

1. Denkbeelden en gezichtspunten in economische werken van vóór 1843, wijzende in de richting der latere Historische School.

2. De verschillende productiestelsels, die bestaan hebben, respectievelijk thans bestaan, en hunne kenmerken.

3. Het ondernemersinkomen.

(1.30—3.30.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:

1. Wat is het belang der Staathuishoudkunde als vak van onderwijs, en hoe zoudt gij, onderwijs gevende aan eene H. B. S. met 5-jarigen cursus, met dit belang rekening houden?

2. Hoe zoudt gij in uw onderwijs de waardeleer behandelen?

S t a a t s i n r i c h t i n g (KXI).

(9.30—12.30.)

Een opstel te maken over één der volgende onderwerpen:

1. Het tot-standkomen van de Staatsregeling van 1798; de voornaamste bepalingen omtrent het Vertegenwoordigend Lichaam en het Uitvoerend Bewind; de werking van die Staatsregeling; hare vervanging in 1801.

2. De geschiedenis van de regeling der Rijks-comptabiliteit in de Grondwet van 1814 af; het toezicht op de Rijksuitgaven volgens de wet van 5 October 1841 (*Staatsblad* n⁰. 40); de wetsontwerpen in zake deze comptabiliteitswet sedert 1848 ingediend.

3. Beteekenis en geschiedenis van het voorschrift der Grondwet betreffende het binnentreden in eene woning tegen den wil van den bewoner, met de voornaamste vragen, waartoe het aanleiding heeft gegeven, en de wettelijke regeling, door bedoeld artikel gevorderd.

4. De handhaving van de openbare orde in de gemeente volgens de gemeentewet, en de strijd over de gemeente-politie als zelfstandig deel der politie in het algemeen.

(1.30—3.30.)

1. Meent gij bij uw onderwijs te moeten bespreken het bestaan van Staatsrecht, dat niet in eenige wet is begrepen (algemeen geldende rechten en rechtsregelen; historische ontwikkeling; theorie; handelingen als opdracht van souvereiniteit), en welk verband zult gij eventueel leggen tusschen dàt recht en het in de wet opgenomene?

2. Hoe ontwikkelt gij bij uw onderwijs de verhouding van de Grondwet tot den Staat (wordt de Staat door de Grondwet in het leven geroepen?), tot den Koning (leer van het grondwettig verbond; de opvatting, dat de Koning door de Grondwet wordt geïnstitueerd, en die, dat de Grondwet van den Koning uitgaat), en tot de andere wetten (de beschouwing van tweeërlei autoriteit: grondwetgever en gewone wetgever, en die, dat er alleen verschil is in wijze van tot-standkomen)?

N°. 23.

VERSLAG *van het examen voor klerk der posterijen en telegraphie, gehouden van* 12 *Februari tot* 20 *Maart* 1907.

Samenstelling der Commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, van 19 Januari 1907, n°. 285 *bis*, posterijen en telegraphie, was de Commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: de directeur-generaal der posterijen en telegraphie;

leden:

V. G. E. Ahn, hoofdcommies bij het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie te 's Gravenhage;

J. F. E. W. Zey, commies bij het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie te 's Gravenhage;

H. Nieukerke, hoofd eener school te 's Gravenhage;

J. Kruyswijk, hoofd eener school te 's Gravenhage;

C. A. Hofman, oud-hoofd eener school voor m. u. l. o. te 's Gravenhage.

Het geneeskundig onderzoek was opgedragen: van de mannelijke candidaten aan dr. T. W. Beukema en van de vrouwelijke aan dr. Henriette Schagen van Soelen, beiden geneeskundigen te 's Gravenhage.

Regeling van het examen.

Het schriftelijk examen had voor alle candidaten gelijktijdig plaats op 12 Februari, in de concertzaal van het Koninklijk Zoölogisch Botanisch Genootschap te 's Gravenhage.

Het omvatte:

1. het maken van een opstel in de Nederlandsche taal, waarvoor 3 onderwerpen ter keuze werden gegeven;

2. het maken van een vlugschrift, bestaande in het overschrijven van een prozastuk in zeer korten tijd;

3. het maken van een optelsom;

4. het oplossen van rekenkundige vraagstukken;

5. het vertalen van een stuk in het Fransch;

6. het vertalen van een stuk uit het Engelsch in het Nederlandsch;

7. het vertalen van een stuk uit het Duitsch in het Nederlandsch.

Dit examen duurde van 8.30 v.m. tot 4.30 n.m.

De 13de, 14de, 15de en 16de Februari werden aan de correctie van dat schriftelijk werk besteed.

Het mondeling examen, door het geneeskundig onderzoek voorafgegaan, waartoe de candidaten bij groepen van 10 werden opgeroepen, vond plaats in de lokalen van het Valkenhuis, Buitenhof n°. 35, te 's Gravenhage, op de werkdagen van 18 Februari tot en met 20 Maart.

Er werden dagelijks 2 zittingen gehouden, de eene van 8 uur v.m. tot 11.20 v.m. en de andere van 1 uur n.m. tot 4.20 n.m.

Het omvatte:

1. onderzoek naar de kennis der Fransche taal;
2. idem Engelsche taal;
3. idem Duitsche taal;
4. idem aardrijkskunde.

Het onderzoek in elk dier onderdeelen duurde voor iederen candidaat 20 minuten en daarvoor waren 2 commissieleden aangewezen, van wie een als examinator en de tweede als bijzitter optrad.

Het stond aan den bijzitter vrij zelfstandig alle vragen te stellen die hij, tijdens het onderzoek, nuttig of noodig achtte. Voorts had hij tot taak aanteekening te houden van alles wat dienen kon tot eene zoo juist mogelijke beoordeeling van het afgelegd examen.

Aantal candidaten.

Aangemeld hadden zich 238 mannelijke en 71 vrouwelijke candidaten.

Onder de mannelijke candidaten waren:

166 particulieren;

66 tijdelijke hulp-telegrafisten;

2 bureel-ambtenaren;

1 conducteur der brievenmalen;

1 assistent bij het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie;

1 assistent bij den kantoordienst, en

1 brievenbesteller.

Vóór en tijdens het examen trokken zich 29 tijdelijke hulp-telegrafisten en 27 particulieren terug en, daar er bij het geneeskundig onderzoek 4 candidaten werden afgekeurd, hebben 178 mannelijke candidaten aan het volle examen deelgenomen.

Onder de vrouwelijke candidaten waren:

47 particulieren;

18 tijdelijke hulp-telegrafisten, en

6 telefonisten.

Vóór en tijdens het examen trokken zich terug: 5 particulieren, 8 tijdelijke hulp-telegrafisten en 3 telefonisten en, daar er bij het geneeskundig onderzoek 1 werd afgekeurd, is door 54 vrouwelijke candidaten aan het volle examen deelgenomen.

Uitslag van het examen.

Mannelijke candidaten:

Van de 178 zijn 78 of bijna 44 pct. geslaagd; 100 candidaten werden afgewezen.

Onvoldoende hadden in:

handschrift 17 candidaten; Nederlandsche taal 16 candidaten; Fransche taal 59 candidaten; Engelsche taal 37 candidaten; Duitsche taal 65 candidaten; rekenen 48 candidaten; aardrijkskunde 41 candidaten.

33 candidaten hadden onvoldoende in 1 vak; 25 candidaten hadden onvoldoende in 2 vakken; 17 candidaten hadden onvoldoende in 3 vakken; 13 candidaten hadden onvoldoende in 4 vakken; 11 candidaten hadden onvoldoende in 5 vakken; 7 candidaten hadden onvoldoende in 6 vakken.

Vrouwelijke candidaten:

Van de 54 geëxamineerde candidaten slaagden 31 of bijna 57,5 pct.; 23 candidaten werden afgewezen.

Onvoldoende hadden in:

handschrift 3 candidaten; Nederlandsche taal 2 candidaten; Fransche taal 15 candidaten; Engelsche taal 7 candidaten; Duitsche taal 17 candidaten; rekenen 14 candidaten; aardrijkskunde 13 candidaten.

10 candidaten hadden onvoldoende in 1 vak; 8 candidaten hadden onvoldoende in 2 vakken; 3 candidaten hadden onvoldoende in 3 vakken; 5 candidaten hadden onvoldoende in 4 vakken; 2 candidaten hadden onvoldoende in 5 vakken; 1 candidaat had onvoldoende in 6 vakken.

Algemeene opmerkingen.

Handschrift.

De indruk dien het handschrift van de meeste candidaten maakte, was bevredigend. Slechts aan 20 van de 232 candidaten moest een onvoldoend cijfer worden toegekend, wat eene zeer gunstige verhouding kan genoemd worden. De z. g. „mooie handen" behoorden ook nu tot de groote uitzonderingen. Bij een vorig examen vergeleken was er vooruitgang te bespeuren. Vooral aan duidelijkheid had het schrift, over het algemeen, gewonnen, al liet de sierlijkheid van vorm wel eens wat te wenschen over.

Nederlandsche taal.

80 pct. der opstellen waren zonder taalfouten en van deze onderscheiden zich 35 door trouw aan het onderwerp en door een ordelijken gang bij het ontwikkelen der gedachte.

Meermalen werd blijk gegeven van nauwkeurig opmerken bij het vergelijken en onderscheiden.

Fransche taal.

Bij de beoordeeling werd vooral gelet op het verstaan van de taal en de vaardigheid in het spreken.

Voor het schriftelijk gedeelte, bestaande uit eene vrij gemakkelijke vertaling uit het Nederlandsch in het Fransch, kon aan 75 pct. der candidaten een voldoend cijfer gegeven worden. Minder gunstig was de uitslag van het mondeling gedeelte, hetwelk bestond in het lezen en vertalen van eenige regels proza en een gesprek over zeer eenvoudige onderwerpen. Aan ongeveer 40 pct. der candidaten moest hiervoor een onvoldoend cijfer toegekend worden.

Engelsche taal.

Het meerendeel der vertalingen voldeed aan de gestelde eischen. Het schriftelijk werk van sommige candidaten toonde echter aan, dat hunne woordenkennis geheel onvoldoende was.

Kon voor uitspraak en vaardigheid in het spreken meermalen het praedicaat „zeer goed", eenige malen „uitmuntend", worden toegekend, vele candidaten bleken niet in staat te zijn, bij de behandeling van zelfs hoogst eenvoudige onderwerpen, zich verstaanbaar uit te drukken.

Duitsche taal.

Van de mannelijke candidaten kon aan ongeveer 60 pct. voor het schriftelijk gedeelte en aan 70 pct. voor het mondeling gedeelte het cijfer „voldoende" of daarboven worden toegekend.

De uitspraak liet over het algemeen veel te wenschen over. Het verdient bijzondere opmerking, dat een zeer groot aantal candidaten verklaarden er niet mede bekend te zijn, dat *st* en *sp*, aan het begin van een woord of lettergreep, in het Hoogduitsch anders dan in het Nederlandsch worden uitgesproken. Men sprak woorden als: *Stuhl*, *Stein*, *Spiel*, *Spatz* geheel als in het Nederlandsch uit. Dit gebrek in de uitspraak werd vooral bij de mannelijke candidaten waargenomen. Eene vergelijking van den uitslag van het mondeling met dien van het schriftelijk gedeelte van het examen van sommige candidaten leidde tot de conclusie, dat deze het schriftelijk gedeelte, hetwelk de meesten, lang vóór den afloop van den daarvoor toegestanen tijd hadden beëindigd, oppervlakkig of slordig hadden bewerkt.

Van de vrouwelijke candidaten verkregen ongeveer 70 pct., wat het schriftelijk gedeelte, en ongeveer 80 pct., wat het mondeling gedeelte van het examen betreft, het cijfer „voldoende" of daarboven.

Zoowel voor de mannelijke als de vrouwelijke candidaten geldt de opmerking, dat velen blijk gaven wel de taalregels te hebben uit het hoofd geleerd, maar ze niet in toepassing te kunnen brengen. Geheele lijsten van woorden werden met groote vlugheid opgedreund, maar bij het te pas brengen van een enkel daarvan in een eenvoudigen zin, kwam noch de beteekenis, noch verbuiging of geslacht tot hun recht. Gebrek aan oefening moet hiervan als oorzaak beschouwd worden.

Rekenen.

Ruim de helft der candidaten bleek onbetrouwbaar in het verrichten eener optelling.

Wel 40 pct. waren nog niet geheel thuis in ons stelsel van maten en gewichten.

Vaak was een candidaat gelukkiger in het oplossen van een vraagstukje, dat op de leer der evenredigheden berust, dan in het verrichten eener beduidende optelling.

Aardrijkskunde.

De kennis van de kaart van Nederland is aanmerkelijk bij de groote meerderheid der candidaten verbeterd. Enkele candidaten hadden namen, tallooze namen soms, van buiten geleerd, zonder de kaart te raadplegen en dientengevolge was bij hen eene verkeerde voorstelling van de ligging der plaatsen ontstaan. Dit geldt ook voor de kennis van Oost- en West-Indië. Van de groote verkeerswegen met het buitenland was meer kennis genomen. Ook de topographische kennis van Europa was dikwijls ruim voldoende; die van andere werelddeelen liet nog al eens te wenschen over.

's Gravenhage, 27 Maart 1907.

De Voorzitter der Examen-commissie,

G. J. C. A. Pop.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 28 en Maandag 29 April 1907, n°. 99.

N°. 24.

VERSLAG *van* Joseph Th. J. Cuypers, *te Amsterdam, gedelegeerde der Nederlandsche Regeering, omtrent het VIIde Internationaal Congres van architecten, gehouden te Londen, van* 16—21 *Juli* 1906.

Maandagmorgen omtrent tien uur stroomden meer dan vijfhonderd congresleden dames en heeren naar de Grafton Galleries — een opeenvolging van zalen, waarin de administratie was ingericht voor het verstrekken van alle inlichtingen, uitnoodigingen en bewijsstukken, die wij dezer dagen gebruiken.

Niettegenstaande eene overstelpende hitte, droeg men met geduld den last van het zoeken en wachten, telkens opgewekt door de ontmoeting van oude en nieuwe vrienden, die elkander in allerhande talen toespraken. De stemming was zeer opgewekt. De president van het instituut met zijn bestuur waren aanwezig en lieten zich alle leden achtereenvolgens persoonlijk voorstellen. Eenige dames van het comité ontvingen ook de vele dames, die aan het congres deelnamen.

Maar wat alleen een begrip kan geven van het belang dat men in Londen hecht aan het congres, mag blijken uit de plechtige openingszitting des middags om drie uur in Guildhall.

In het ruime halfduister van deze gothische zaal met kapitale houten overkapping waren de honderden vergaderd onder spaarzaam electrisch licht, toen de lord-mayor, voorafgegaan door de roodgetabbaarde dragers van zijne gulden waardigheidsteekens, zwaard en staf, binnengeleidde den hertog van Argyll en Prinses Louise (de zuster des Konings). Op het podium rond hen nemen plaats de leden van het comité en de vertegenwoordigers der verschillende nationaliteiten.

De voorzitter van het instituut, John Belcher, spreekt een woord van welkom en dank aan den eere-voorzitter, den hertog van Argyll.

De heer Locke, secretaris, geeft verslag der organisatie van het congres.

De vertegenwoordigers der vreemde natiën verkrijgen achtereenvolgens het woord om de begroeting van den voorzitter te beantwoorden.

Ten einde door het meerendeel verstaan te worden sprak onze vertegenwoordiger in het Fransch als volgt:

„Monseigneur, Altesse Royale, Mesdames, Messieurs.

S'il m'est permis d'occuper votre attention pendant quelques instants, ce n'est que pour donner expression aux sentiments de vive sympathie que nous portons aux Pays-Bas dans l'organisation si vaillamment entreprise, de ce VIIme Congrès international d'architectes.

Le Gouvernement néerlandais, d'une part, en voulant bien me charger de le représenter dans vos conférences et débats; les confrères de Hollande d'autre part comprennent toute la valeur des liens réciproques, qui depuis le seizième siècle ont influencés sur le développement des arts architecturaux et décoratifs, dans les Iles Britanniques et dans les Pays-Bas; le caractère des meubles, l'aspect des maisons de campagne, le dessin des jardins en sont la preuve évidente. Encore dans le dernier quart du dix-neuvième siècle nous voyons les meilleurs éléments de notre activité architecturale constamment en rapport intellectuel avec l'esprit de renouvellement dans l'art anglais. Voilà autant de points qui nous rapprochent.

Puissent les auspices, sous lesquelles cette noble assemblée, si dignement présidé dans le Guildhall de Londres — une des merveilles de l'Europe —, dans la même salle, dans laquelle en l'année 1885 notre Roi Guillaume III reçut comme monarque une adresse d'honneur de la Cité; — aujourd'hui le troisième centenaire de la naissaince de notre grand Rembrandt — puissent tous ces heureux présages nous stimuler à entreprendre avec ardeur et confiance les travaux artistiques, dans des sentiments d'une bonne confraternité internationale."

Nadat de hertog van Argyll nog eenige beschouwingen over het belang van de architectuur en het verband van hare beoefening met de sociale ontwikkeling had gegeven, werden alle vertegenwoordigers voorgesteld aan den hertog, die hun de hand drukte, en aan prinses Louise wier hand door de heeren werd gekust. Daarna werd de vergadering gesloten en de schilderijententoonstelling bezocht.

De middeleeuwsche omgeving, de statiekoetsen met pruikkoetsiers, de roodbemantelde mayor en aldermen, de belang-

stelling der vorstelijke personen — dat alles, en evenzeer de tegenwoordigheid van de dames in lichte, kleurige toiletten maakten deze opening tot een zeer eigenaardig feest.

Na het ronddwalen tusschen Belgische kunst uit de laatste vijftig jaren, vlug naar het hôtel om de officieele kleeding aan te schieten en na het middagmaal op te trekken naar „Royal Academy". Daar is het de klassieke bouwkunst, die de omgeving vormt tot de plechtige ontvangst van de congresleden en nog veel meer dames uit Londen te midden der negen zalen, waarin de jaarlijksche tentoonstelling aan den wand hing.

Onnoodig te zeggen, dat de Londensche dames en heeren zich hoogst verdienstelijk maken om de vreemdelingen op hun gemak te brengen.

Tegen middernacht gingen wij huiswaarts met de overtuiging, dat wij aardige en belangrijke dagen voor de borst hadden. Ofschoon zeer eigendommelijk langs allerhande wegen naar Engeland reizende, vonden de collega's te meer vreugde elkander aan deze zijde der zee te ontmoeten.

Inhoud der genomen resolutiën.

Vraagstuk I. De uitvoering van belangrijke rijks- of gemeentewerken door gesalarieerde ambtenaren.

Na inleiding van het onderwerp door de heeren Otto Wagner (Oostenrijk), Oscar Simon (België), Gaston Trélat (Frankrijk) en de daarop volgende discussie (waaraan o. a. de heer Weismann deelnam, werd voorgesteld de resoluties in handen te stellen eener speciale commissie en wel met het oog op de uitgebreidheid van het onderwerp en het betrekkelijk gering getal belangstellenden. Een ander voorstel strekte tot verdaging der discussie. Beide voorstellen hadden geen succes en de volgende conclusie werd aangenomen:

„Dat voortaan in het belang van bestuur en publiek en in het hooge belang der bouwkunst, de besturen van rijk, provincie of gemeente, belangrijke bouwkundige werken uitsluitend zullen opdragen aan alleszins bevoegde architecten, te benoemen door het uitschrijven van prijsvragen of op andere wijze."

Vraagstuk II. *a.* Eigendomsrecht van teekeningen.

Voorzitters: de heeren H. P. Nénot (Frankrijk), en W. S. Eames (Amerika). Het onderwerp werd ingeleid door de heeren Statham (Engeland), Salvat (Spanje), en Trélat (Frankrijk). De volgende conclusie werd aangenomen:

„Het congres, overwegende dat de architect geroepen is een bouwwerk tot stand te brengen, is van oordeel dat alle teeke-

ningen en stukken, voor dat doel door hem vervaardigd, onbetwistbaar zijn eigendom moeten blijven."

b. Artistiek eigendom.

Het congres spreekt deze meening uit:

I. dat de architectonische ontwerpen omvatten teekeningen van gevels, uitwendig en inwendig, waarbij behooren plattegronden, doorsneden en opstanden, en dat deze zijn de eerste uiting van de gedachte des bouwmeesters in het werk van de bouwkunst.

II. Dat het gebouw slechts de reproductie is op de bouwplaats van het architectonische ontwerp.

Dit congres vernieuwt de besluiten, waarbij de wenschelijkheid werd betoogd, dat de architectonische werken worden beschermd in alle wettelijke voorschriften en alle internationale overeenkomsten op gelijken grondslag als alle soorten van artistiek werk.

Vraagstuk III. De toepassing van staal en gewapend beton.

Voorzitters: de heeren J. Caluwaers (België) en Frank Niles Day (Amerika).

Het onderwerp werd ingeleid door „The jointreïnforced concrete Committee" en de heeren Adams (Engeland), Goodrich (Amerika), prof. Cloquet (België), Bassegoda (Spanje), Wight (Amerika) en Trélat (Frankrijk). Ten aanzien van dit onderwerp werden de twee volgende resoluties aangenomen: 1°. „Het is wenschelijk, dat een onderzoek wordt ingesteld naar de gebreken en de oorzaken daarvan, welke zich tot dusver hebben geopenbaard in bouwwerken van gewapend beton"; 2°. „Waar de toepassing van gewapend beton ook brandvrijheid beoogt, dient de grootst mogelijke zorg te worden betracht ten aanzien der samenstelling en afmetingen en ook voor zoover het betreft de bescherming van het staal".

Vraagstuk IV. De bouwkundige opvoeding van het publiek.

Voor deze afdeeling waren verscheidene sprekers ingeschreven, o. a. de heeren Belcher (Engeland), Jackson (idem), von Leidner (Weenen), Muthesius (Berlijn), Anciaux (België), Mayeux (Frankrijk). Eene feitelijke conclusie werd niet genomen.

Vraagstuk V. Dit congres acht het wenschelijk in het belang van het publiek van alle naties en evenzoo in dat van de beoefenaren der bouwkunst, dat alle beoefenaren volgens bepaalde reglementen moeten gediplomeerd zijn.

Vraagstuk VI. Het congres, overwegende dat de bouwmeester, bestuurder van het werk, onder zijne onmiddellijke

leiding werklieden en kunsthandwerkers van de meest verscheiden beroepen en kunstvakken aantreft, en de diensten van de meest verschillende nijverheidstakken benut, — de middelen mist in elk van deze takken van ambacht of nijverheid de volkomen kennis van een specialist te kunnen verkrijgen — spreekt de wenschelijkheid uit, dat aan den bouwkundigen leerling de gelegenheid worde gegeven om een algemeen, maar juist begrip te verkrijgen van de technische eigenaardigheden dier ambachts- en nijverheidstakken, welke bij het bouwen in aanmerking komen, zonder dat hij deze vakken practisch behoeft te kunnen beoefenen. Het spreekt ook den wensch uit dat tusschen deze scholen voortdurend langs internationalen weg voeling worde gehouden.

Vraagstuk VII. Uitbreidingsplannen van steden. Straten en pleinen.

Voorzitters de heeren: Ch. Buls (België) en Sir W. Emerson (Engeland.) De verschillende eischen voor een moderne stad ten aanzien van geregeld verkeer, hygiëne, schilderachtig aanzien e. d. was aanleiding tot zeer uitvoerige besprekingen. Dr. Stübben (Berlijn) vertoonde een serie lantaarnplaten met voorstellingen van de voornaamste pleinen van het vasteland en behandelde in verband daarmede de economische en sociale eischen en behoeften van groote steden in het licht der hedendaagsche levensvoorwaarden.

De heer Trélat (Parijs) betoogde, dat, nu de communicatiemiddelen de volmaking zoo dicht nabij waren, het wenschelijk was, dat de arbeiderswoningen onttrokken zouden worden uit de centra der groote steden en overgebracht naar de zooveel ruimer aangelegde buitenwijken of voorsteden.

In deze afdeeling werd vervolgens nog het woord gevoerd door de heeren Buls, Hénard, e. a. Eene conclusie werd niet gesteld.

Vraagstuk VIII. In hoever zal bij de voltooiing der bouwwerken de architect toezicht uitoefenen over medewerkende kunstenaars en ambachtslieden?

In deze afdeeling werd over dit actueel onderwerp het woord gevoerd door de heeren W. Richmond (Engeland), H. P. Nénot, (Frankrijk), C. B. Müller (Duitschland), G. Trélat (Frankrijk). De conclusie was als volgt: Bij de uitvoering van een bouwwerk behoort aan den architect absolute macht over de medewerkende ambachtslieden te worden gegeven, en onder zeker voorbehoud ook over de medewerkende kunstenaars.

Vraagstuk IX. Het behoud der nationale monumenten.

Voorzitters de heeren: E. Dahlerup (Denemarken), en Graham (Engeland). Na bespreking van het onderwerp door de heeren prof. Baldwin Brown, A. d'Andrade (Italië) e. a. werden de volgende conclusies aangenomen: 1°. de Regeeringen zullen bij voorkomende gunstige gelegenheid overgaan tot onteigening waar het betreft monumenten van historische, archeologische of artistieke waarde; in al zulke gevallen waarbij de eigenaar het monument niet in behoorlijken staat van onderhoud verzorgt; 2°. het congres beveelt aan, dat de Britsche Regeering zal worden uitgenoodigd over te gaan tot het benoemen eener Rijkscommissie met opdracht van contrôle en uitbreiding der werkzaamheden van de „Ancient Monuments Amendment Act of 1900" en tot het samenstellen van een catalogus, behandelende de oude monumenten der Britsche eilanden overeenkomstig de wijze, waarop in dit opzicht in andere landen gewerkt wordt.

Vraagstuk X. De regeling van internationale prijsvragen.

Voorzitter: H. Muthesius, dr. ing. H. T. Hare. Dat het congres, de voorgedragen rapporten overwegende, ze stelt in handen van het permanent comité der congressen, opdat dit een bijzonder verslag daarvan geve in het volgende congres.

Verder werd voorgesteld de navolgende aanbevelingen te geven aan het permanente comité.

1°. Het permanente comité benoeme eene bijzondere commissie van zeven leden, ter bestudeering de vraag van openbare internationale wedstrijden, waarvan verslag uit te brengen in het volgend congres.

2°. Het programma voor zulke prijsvragen moet het voorschrift bevatten dat de leden der jury door het feit, dat zij die positie aanvaarden, niet middellijk noch onmiddellijk eenig materieel belang mogen hebben in de uitvoering van werken, welke in den prijskamp zijn begrepen.

Opmerkingen in verband met de discussiën.

Aangezien de beide afdeelingen voortdurend gelijktijdig vergaderden moest Uw vertegenwoordiger zich tot de helft der samenkomsten beperken, aan collega's overlatende de andere onderwerpen te volgen. Bij vraagstuk III, over het gebruik van gewapend beton, ontspon zich een lange discussie, die aanvankelijk daarom niet tot eenig resultaat leidde, aangezien er nog geen algemeen erkende standaard is voor de samenstelling van de beton, die het ijzer moet insluiten. Waar men dus over duurzaamheid spreekt, is vergelijking van verschillende

werken in Amerika, in Engeland en het vaste land van Europa niet mogelijk, daar de samenstellingen voortdurend verschillen, in verband met de voorhanden materialen: grint, steenslag, enz. Naar uniformiteit in die samenstellingen zal worden gestreefd.

Algemeen werd erkend dat de zorgvuldige uivoering van elk onderdeel van groote invloed is op de duurzaamheid van gewapende beton. Bij uitgebreide werken is contrôle door de directie ondoenlijk; in zulke gevallen zou het dus de voorkeur verdienen, onderdeelen als planken of balken in de fabriek te laten gereed maken onder toezicht en die ter plaatse aan elkander te hechten. De Amerikanen zijn op weg om hunne ontwerpen aan te passen op de algemeen bruikbare gelijkvormige onderdeelen, die in eene fabriek in voorraad kunnen worden gemaakt. Het vertrouwen van den technici der Nieuwe Wereld in gewapend beton bleek grooter dan dat der Europeanen.

Ook de artistieke toekomst van gewapend beton werd door verscheidene sprekers behandeld. Eene conclusie werd niet genomen. Het was te betreuren dat, aangezien de president de Fransche taal weinig machtig was, in de breedvoerige discussies omtrent dit onderwerp op het VIde congres, gehouden te Madrid, hem niet voor den geest stonden, door eenige sprekers voordrachten werden gehouden, die geen notitie namen van het vroeger reeds afgehandelde standpunt. Dat het gewapend beton een invloed zal uitoefenen op de artistieke beweging zou reeds daaruit zijn af te leiden, dat asthetici van zeer verschillende scholen, elk in hunne richting, de toekomst daarvan voor zich zien. Verdere resultaten werden hier echter niet bereikt. IJverige bestudeering van het materiaal zij allen bouwkunstenaars aanbevolen.

Betreffende vraagstuk IV. De bouwkundige opvoeding van het publiek moet hier worden verwezen naar de zeer zaakrijke uiteenzetting der quaestie door dr. Ing. Muthesius, die in de vakbladen werd overgenomen. Zonder elk der stellingen te onderschrijven moet toch hier de aandacht daarvoor worden gevraagd, omdat zij een duidelijke leiddraad aan de hand doen in den breede dit onderwerp te overzien.

Het aandeel van de praktijk in de opleiding van den bouwmeester werd behandeld bij vraagstuk VI. De conclusie werd met groote eenstemmigheid genomen; dit mag van te meer belang worden geacht omdat, behalve ten gevolge der in commercieelen zin afwijkende opvattingen van enkele Amerikaansche collega's, door vele hoogstaande architecten van Engeland en het vaste land, en wel zij, die juist in de moderne kunstontwikkeling eene duidelijk nawijsbare rol hebben gespeeld, de noodzakelijk-

heid van de practische opleiding naast de theoretische werd betoogd. De Engelsche scholen, zoowel als de jongste Oostenrijksche en Hongaarsche inrichtingen geven ook blijk van dat streven. Daar wordt den aanstaanden bouwkundige veel minder theorie gegeven dan op onze hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, zoodat de jongelieden reeds op jeugdigen leeftijd (17—18 jaar) gedeeltelijk in de praktijk werkzaam zijn en daarnaast hunne studies voortzetten aan de kunstscholen.

Toen bij vraag VIII de verhouding van bouwmeester tot sierkunstenaar werd besproken, kon worden opgemerkt, dat de belangrijke invloed daarbij aan den eersten toe te kennen allereerst werd verdedigd door sir William Richmond, R. A. en zelf schilder.

In Nederland mag met voldoening worden vastgesteld, dat de beide punten der overweging, aangaande behoud en inventariseering van monumenten reeds sedert jaren door de Regeering zijn ter hand genomen.

De algemeene opinie van de buitenlandsche congresleden is deze geweest, dat dit congres als bijzonder geslaagd mag worden beschouwd. In de vergaderingen werden onderwerpen behandeld van werkelijk praktisch belang; de toelichtingen waren over het algemeen zeer zakelijk. De toon der discussies was rustig en beschaafd, een enkele maal humoristisch. De vergaderingen werden niettegenstaande het warme weder goed bezocht, ook steeds door eenige dames. De verschillende excursies en bezoeken aan paleizen en kunstverzamelingen werden zeer trouw gevolgd; en dat was niet te verwonderen, want we hadden de keuze tusschen hoogst belangrijke monumenten en vorstelijke woningen, waarin werken van groote meesters werkelijk tot hun recht kunnen komen, in eene waardige omgeving.

De organisatie van het intellectueele en sociale leven der zevenhonderd congressisten moet met bijzonderen practischen zin zijn ter hand genomen om deze resultaten te bereiken. Behalve door dezen ordelijken grondslag van ons leven en bewegen in en buiten Londen, werd de stemming van die groote groepen van gezelschappen die zich heen en weer bewogen zeer opgewekt, doordat onze gastheeren persoonlijk alles hebben gedaan, wat denkbaar is om ons verblijf aangenaam te maken in Engeland. De instelling en werking van het dames-comité van ontvangst heeft daartoe veel bijgedragen, omdat nu ook door de dames van het vaste land en uit andere werelddeelen vriendschapsbetrekkingen met de Londensche werden aangeknoopt, die dan weer de brug vormden om de heeren nader met elkander in aanraking te brengen. In deze omstandigheid vond de ver-

tegenwoordiger onzer Regeering de aanleiding tot zijn toast op het reusachtige afscheidsbanket. Toen werd door den president R. I. B. A. een dronk gewijd aan de vertegenwoordigers der vreemde natiën; aan deze heeren werd onmiddellijk gelegenheid gegeven (in alphabetische volgorde) daarop te antwoorden. Onze vertegenwoordiger bracht in het Fransch hulde aan het damescomité — een nieuwigheid op de internationale architecten-congressen — dat hier uiterst goed heeft gewerkt; deze dronk vond algemeene instemming. Otto Wagner heeft de architecten bij die gelegenheid naar Weenen uitgenoodigd tegen het voorjaar 1908 — om te verzamelen bij het gouden jubileum van Keizer Franz Joseph, en de Amerikanen hebben door hun Instituut zich reeds aangemeld als gastheeren voor het negende congres, waarna de Japanners zeker gaarne aan de beurt zullen komen. Dat de heer Stübben, uit Berlijn, hulde bracht aan de stichters der Internationale congressen, de Fransche heeren Poupinel en Daumet, dit maakte zeker ook eenen aangenamen indruk.

Moge deze opmerkingen van meer algemeenen aard hier ook eene plaats vinden!

Bij het afscheid hebben de meesten den indruk medegenomen, dat zij verschillende nieuwe vrienden hebben gemaakt, waarvan voor en na wat te leeren valt; die men gaarne zal terugzien, die steeds bereid zullen zijn ons met advies of daad van dienst te zijn. De Engelsche confraters hebben door bijzondere uitnoodigingen gedurende de congresdagen, door introducties in verschillende clubs getoond, hoezeer zij wenschen de vriendschapsbanden nader aan te halen. Zulk vriendschappelijk samenzijn van personen, die in de officieele samenkomsten eenige overeenstemming van sympathieën hadden gevoeld, is zeer op prijs te stellen voor ons intellectueel leven. Maar eenig gemak met vreemde talen is een noodzakelijke voorwaarde om daarvan te kunnen genieten. In dat laatste opzicht zijn wij onze westelijke naburen wel voor. De zeer speciale opleiding die den Engelschen jongeman gegeven wordt, heeft in het algemeen het nadeel dat hij zeer weinig Fransch of Duitsch spreekt.

Met de Engelsche dames, die dikwerf naar Duitschland of Zwitserland op kostschool zijn geweest is dat gunstiger gesteld.

Donderdagavond had het bestuur van het R. I. B. A. en hunne dames ons genoodigd op een avondfeest in de R. Botannic Gardens. Bij het heldere weer was het een tooverachtig genoegen in de met duizende kleine lampjes verlichte lanen, serres en orangerieën te dwalen, terwijl de meer dan duizend gasten in sierlijk avondtoilet door muzikale voordrachten binnen en buiten werden bezig gehouden, of wel zich lieten begoochelen door

de opvoering van Shakespeare's Midsummernights dream tegen een natuurlijken heuvel zeer gunstig verlicht, — dan weer aan de met vruchten beladen buffetten zich konden verkwikken.

Als bijeenkomsten van bijzonder eigenaardig karakter, na de vroeger beschreven opening in Guildhall, moeten worden genoemd de receptie door den lord-mayor in Mansion House, en de ontvangsten in de universiteitsgebouwen te Oxford en Cambridge door den deken der professoren, na de lunch te Cambridge in de groote Hall van Kings college, een prachtige Tudorzaal. In zoo'n groot gezelschap alleen is de juiste waarde van die verschillende feest- en vergaderzalen juist te meten en te waardeeren. In Mansion House spreekt de prachtzucht van den niet over-beschaafden koopman meer dan eenig fijner gevoel: zwaar, groot, ja, dat zijn de zalen, maar de goede m at is buiten gebleven, maar daaraan hebben we eerst later gedacht. Den avond zelf hebben onze Engelsche gastheeren en gastvrouwen ons best weten bezig te houden.

Heel anders is de indruk van het bezoek aan de universiteitssteden. Daar is orde in den ganschen aanleg, daar brengt de afwisselende geest van elke opvolgende periode het hare bij om, trouw aan de overlevering met geringe uiterlijke wijzigingen van vorm, een harmonisch sprekend geheel op te bouwen en te bewaren. Daar is geen revolutie geweest, maar evolutie; geen dwang, geen despotisme van een of andere beperkte opvatting, — maar naast elkander ontwikkelen zich de autonomisch vrije colleges, en groeien aan tot een groote schoone wijk, geheel bebouwd met monumenten, die elkander in hunne verschijning steunen, waaraan ook de 19de eeuw nog bouwwerken heeft weten toe te voegen, die voor ons reeds het aantrekkelijk oude kleed hebben gekregen, en dan in deze dan in gene oude vormspraak zijn behandeld.

Maar hoe zal hier de XXste eeuw een of anderen dag moeten optreden? Zal dat in de degelijkste renaissance van Chr. Wren zijn of in de huiselijke Tudor-Gothiek? Als de wensch van het R. I. B. A. spoedig in vervulling mocht gaan, dat de kapitalen gevonden werden om een speciaal college te stichten voor het hoogere architectuur-onderwijs, zal dan de Grieksch-klassiek opgezette secession-vormenspraak uit Weenen of een weekplastisch cementijzer college zich ook harmonisch aansluiten in dit geheel, waaromheen de natuur een heerlijke gordel van grasvelden met majestueuze boomrijen en frissche riviertjes heeft geslingerd?

De toekomst moge ons niet te leur stellen; onze Engelsche collega's gaan vooruit met welberaden bezadigden stap.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 21 en Maandag 22 April 1907, n°. 93.

N°. 25.

VERSLAG DER COMMISSIE *van het examen voor essaieur, afgenomen in Maart* 1907.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Financiën.

De commissie van het examen voor essaieur, bedoeld bij art. 10 der wet van 28 Mei 1901 (*Staatsblad* n°. 130) en het Koninklijk besluit van 14 Juli 1903 n°. 30, heeft de eer aan Uwe Excellentie verslag uit te brengen over het examen, afgenomen op 23, 25 tot 28 en 30 Maart 1907, het vijfde sedert de instelling dezer commissie.

Er hadden zich vijf candidaten aangegeven. Een van hen had, maar zonder goed gevolg, reeds in Maart 1906 het examen afgelegd.

Het schriftelijk examen is op Zaterdag 23 Maart afgenomen. In tweemaal drie uren moesten de volgende vragen beantwoord worden:

1. Hoe bepaalt men het soortelijk gewicht van vaste stoffen, b.v. keukenzout, en hoe dat van vloeistoffen, b.v. salpeterzuur?

2. Barometers.

3. De wet van Boyle en de luchtpompen.

4. Het chloor, zijne bereiding en eigenschappen.

5. Hoe toont men aan dat messing (geel koper) bestaat uit zink en koper en hoe bepaalt men de percentische samenstelling van dit alliage?

6. Geef eene verklaring van de verschijnselen bij het „wederkeerig neerslag” in de zilverproef.

7. Het affineeren van goud.

8. 100 gouden tientjes en 10 rijksdaalders worden samengesmolten. Hierbij gaat 2,2 gram koper verloren. De munten hebben het juiste gewicht en gehalte; hun bijzet bestaat uit enkel koper. Welke samenstelling in duizendsten, witheid en karaten bezit het verkregen alliage?

9. In drie liters zeewater zijn aanwezig 78 gram NaCl, 11 gram $MgCl_2$ en 0,2 gram $MgBr_2$. Tot welk volumen moet men een liter van dit zeewater met zuiver water verdunnen om eene „normale solutie" te verkrijgen? Na = 23; Mg = 24; Ag = 108; Cl = 35.5; Br. = 80.

10. Wat weet gij van „liquatie" bij zilver-koper-legeeringen?

Het mondeling examen, voor elken candidaat omstreeks $1^1/_2$ uur, betrof de kennis der edele metalen en der legeeringen, de natuurkunde en de scheikunde.

Het practische gedeelte van het examen omvatte:

zes gehalteproeven op een goudalliage van 0.833 door de candidaten zelf uit goud en koper samengewogen;

vier verguldproeven (met twee getuigen) van een onbekend alliage, vooraf door hen op den toets onderzocht;

tien bepalingen volgens Gay-Lussac van een door de candidaten zelf ingewogen mengsel (0.833) van zilver en koper;

vier bepalingen (met één getuige) van een onbekend zilveralliage, dat vooraf op den toets en door twee bepalingen volgens Volhard (met één getuige) onderzocht was;

en het toetsen van 6 gouden en 6 zilveren voorwerpen.

Behalve deze gewone werkzaamheden werd aan iederen candidaat nog een ander onderzoek opgedragen, zooals: een analyse van platinahoudend goud, de cadmiumproef op een goudalliage, de bereiding van een normaaloplossing van keukenzout, het onderzoek naar de gevoeligheid en ongelijkarmigheid eener balans en het verifieeren van gewichten.

Het practische examen van één der candidaten was zeer goed, van twee anderen ruim voldoende of voldoende, maar het schriftelijk en mondeling examen liet bij allen te wenschen over.

Het diploma, bedoeld in art. 5 van bovengenoemd Koninklijk besluit, kon worden uitgereikt aan de heeren:

1. M. Bakker, geboren te Zaandam;

2. A. Kwint, geboren te Maartensdijk, en

3. H. André de la Porte, geboren te 's Gravenhage,

hier genoemd in de volgorde waarin zij door de commissie gerangschikt zijn ter voldoening aan het bepaalde in de artt. 4 en 6 van het Koninklijk besluit.

Utrecht, 3 April 1907.

De Commissie voornoemd,

HOITSEMA, *Voorzitter*.
W. J. VAN HETEREN.
J. D. VAN DER PLAATS, *Secretaris*.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 21 en Maandag 22 April 1907, n°. 93.

N°. 26.

VERSLAG *van de Commissie van Toezicht op de Rijks-academie van Beeldende Kunsten, over* 1906.

Aan Hare Majesteit de Koningin.

De Commissie van Toezicht op de Rijks-academie van Beeldende Kunsten heeft de eer ter voldoening aan art. 10 der wet van 26 Mei 1870 (*Staatsblad* n°. 78), Uwer Majesteit het volgende mede te deelen.

In de samenstelling van onze Commissie kwam in het verslagjaar geene verandering.

Toch zag de heer J. H. van Eeghen, wegens herhaalde afwezigheid buitenslands zich tot ons leedwezen tegen het eind van het jaar genoopt zijn eervol ontslag uit onze Commissie aan te vragen, hetwelk hem in den aanvang van het thans loopende jaar door Uwe Majesteit bij Koninklijk besluit van 8 Januari n°. 23 werd verleend, met dankbetuiging voor de door hem bewezen diensten.

Ook het personeel van het college van hoogleeraren bleef ongewijzigd. Wel verzocht de hoogleeraar-directeur Allebé om gezondheidsredenen tegen 1 October eervol ontslag, en werd hem dit door Uwe Majesteit bij Koninklijk besluit van 18 Juni n°. 132 verleend, onder dankbetuiging voor de door hem aan de Academie bewezen diensten, doch aangezien op 1 October nog niet definitief kon worden voorzien in de aldus ontstaande vacature, werd professor Allebé bereid gevonden — en daardoor verplichtte hij de Academie opnieuw aan zich — om zijne functiën tot ultimo December te blijven waarnemen. Daarop werd hij bij Koninklijk besluit van 1 October n°. 95 door Uwe Majesteit tot waarnemend hoogleeraar-directeur benoemd.

Inmiddels had het Uwer Majesteit op onze aanbeveling behaagd, bij Koninklijk besluit van 9 November 1906 n°. 62, den heer A. J. Derkinderen te Laren tot opvolger van den heer Allebé te benoemen, met ingang op 1 Januari 1907, doch toen in den loop van December eene zeer ernstige ongesteldheid deed voorzien, dat de nieuwbenoemde op gemelden datum zijn ambt niet zou kunnen aanvaarden, werd de hoogleeraar N. van der Waay tot onze groote voldoening bereid gevonden om het directeurschap der Academie gedurende drie maanden, te rekenen van 1 Januari 1907, waar te nemen.

Alle hoogleeraren hebben zich overigens met volle toewijding aan de vervulling hunner schoone taak gelegen laten liggen, onder de bij voortduring gunstige werking van het nieuwe reglement op de Academie, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 31 Juli 1905 (*Staatsblad* n°. 247).

Op 31 December 1906 bedroeg het aantal leerlingen (voor alle of voor enkele lessen ingeschreven) 68, waarvan 30 vrouwelijke. Hiervan waren ingeschreven:

a. voor het volle onderwijs 49, waarvan 24 vrouwelijke;

b. uitsluitend voor de teekenlessen van vijfmaal twee uren 's weeks (hetzij naar beeldhouwwerk of naar levend model) 17, waarvan 5 vrouwelijke;

c. uitsluitend voor theoretische lessen 2, waarvan 1 vrouwelijke.

De klassen waren in het laatste kwartaal van 1906 aldus verdeeld:

Eerste teekenklasse of dagteekenklasse naar beeldhouwwerk.

Tabel I en II.

Prof. Dake: 5 vrouwelijke leerlingen.

Tweede teekenklasse of dagteekenklasse naar beeldhouwwerk.

Tabel III.

Prof. Dake: 5, waarvan 1 vrouwelijke leerling.

De beginselen der plastische ontleedkunde van den mensch.

Tabel I (1ste helft) en II.

Prof. Dake: 13, waarvan 6 vrouwelijke leerlingen.

De gronden der proportieleer van den mensch.
(Systeem WIJNVELD.)

Tabel I (1ste helft) en II.

Prof. ALLEBÉ: 7 mannelijke leerlingen.

Prof. DAKE: 6 vrouwelijke leerlingen.

totaal 13 leerlingen.

Aanteekening. Leerlingen in het bezit van de akte M[1]. wonen de lessen in de beginselen der plastische ontleedkunde van den mensch en die in de gronden der proportieleer niet bij, zoo ook leerlingen die onderwijs in genoemde vakken reeds genieten aan de Rijksschool voor kunstnijverheid of aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers.

De doorzichtkunde.

1ste afd. *De beginselen der projectieleer en der doorzichtkunde.*

Tabel II.

Prof. DAKE: 8, waarvan 6 vrouwelijke leerlingen.

Aanteekening. 1 dezer mannelijke leerlingen is uitsluitend ingeschreven tot theoretische lessen. Geen der met October ll. aangekomen leerlingen bleek bekwaam te zijn tot 2de afd. (schaduwbeschrijving met theorie der spiegeling).

Eerste teekenklasse of gezamenlijke avondteekenklasse naar beeldhouwwerk.

Tabel I en II.

October.	November.	December 1906.
Proff. VAN HOVE.	DUPONT.	ALLEBÉ.

Deze belangrijke avondklasse telde 15, waarvan 7 vrouwelijke leerlingen t. w.:

als ingeschr. tot het volle onderw. 6, waarvan 5 vrouwel. leerl.
„ „ uitsluitend tot avondkl. 9, „ 2 „ „

totaal 15, waarvan 7 vrouwel. leerl.

Tweede teekenklasse of gezamenlijke avondteekenklasse naar levend model, naakt of gekleed.

Tabel I (2de helft) voorts III—IX.

October.	November.	December 1906.
Proff. Allebé.	Dake.	van der Waay.

Deze belangrijke avondklasse telde 50, waarvan 22 vrouwelijke leerlingen t. w.

als ingeschr. tot het volle onderw. 34, waarvan 19 vrouwel. leerl.

„ „ uitsluitend tot avondkl. 16, „ 3 „ „

totaal 50, waarvan 22 vrouwel. leerl.

Aanteekening. De mannelijke en de vrouwelijke leerlingen der klassen naar levend model werken steeds in afzonderlijke lokalen, hetgeen hier ook reeds door de getalsterkte der bedoelde leerlingen eene noodzakelijkheid is. Even sterk als in den vorigen wintercursus deed zich in de kamer voor vrouwelijke leerlingen het gebrek aan ruimte gevoelen.

De plastische ontleedkunde met aanwending van levend model.

Tabel I (2de helft) voorts III—IX.

Prof. van der Waay: 50, waarvan 22 vrouwelijke leerlingen.

Aanteekening. Dit onderwijs werd volgens lesrooster wederom afzonderlijk gegeven aan mannelijke en vrouwelijke leerlingen op de 2de en 3de Maandagen der maand in hetzelfde lokaal, doch op verschillende uren.

Schilderklassen.

Tabel IV en V.

Prof. van der Waay.

Kleine schilderklasse	11,	waarvan 7	vrouwelijke leerlingen;
Groote „	14,	„ 9	„ „
totaal	25,	„ 16	„ „

Aanteekening. De mannelijke en vrouwelijke leerlingen der kleine en groote schilderklassen werkten gedurende het laatste kwartaal van 1906 wederom gezamenlijk in het ruimste der tot schilderklassen bestemde lokalen; de vrouwelijke leerlingen der overeenkomstige klassen in twee minder ruime lokalen mede tot schilderklassen bestemd; meer ruimte blijft voor elk dezer klassen gewenscht.

Kennis der schilderverven.

Tabel IV en V.

College van prof. VAN DER WAAY: 25, waarvan 16 vrouwelijke leerlingen.

Compositie.

Tabel IV, V—IX.

Volgens lesrooster afwisselend bij de maand onder leiding van, en met opgaaf van onderwerp door de hoogleeraren SIX, DAKE, VAN DER WAAY, DUPONT en ALLEBÉ: 27, waarvan 17 vrouwelijke leerlingen.

Schilderstudie op loge.

(Van October tot ultimo December 1906.)

Prof. VAN DER WAAY:	1	mannelijke leerling.
„ DAKE	1	„ „
„ ALLEBÉ	2,	waarvan 1 vrouwelijke leerling.
totaal	4,	„ 1 „ „

Kleine beeldhouwklasse.

Tabel VII.

Prof. VAN HOVE: geene leerlingen.

Groote beeldhouwklasse.

Tabel VIII.

Prof. VAN HOVE: geene leerlingen.

Beeldhouwstudie op loge.

Prof. van Hove: geene leerlingen.

Boetseeren naar ornamenten van verschillende stijlen (Stijl- en ornamentleer practisch).

Tabel VI[3].

Prof. van Hove: geene leerlingen.

Het ontwerpen van ornamenten in verschillende stijlen (Stijl- en ornamentleer practisch.)

Tabel VII[3].

Prof. van Hove: geene leerlingen.

Het boetseeren van ornamenten en fragmenten van het menschelijk lichaam naar reliefmodellen.

Tabel VI[2].

Prof. van Hove: 12, waarvan 6 vrouwelijke leerlingen.

Aanteekening. Deze klasse bestond uit de met October nieuw aangekomen leerlingen voor het volle onderwijs, terwijl enkele vrouwelijke leerlingen de boetseerlessen (op geneeskundig advies) niet volgden; 1 mannelijke leerling, in het bezit van de akte M[1] en deel uitmakende van de schilderklasse, verzocht deze lessen tot zijne verdere bekwaming nog te blijven volgen.

Beginselen der vergelijkende en plastische anatomie der hoogere dieren.

Tabel IV en V.

Prof. van Hove: 25, waarvan 16 vrouwelijke leerlingen.

Aanteekening. Slechts door enkele (vrouwelijke) leerlingen werd dit college niet gevolgd. Verklaard voor en na geteekend door de hier laatstaangekomen leerlingen werd het paard in skelet en spieren; voor de anderen werd de leeuw gelijkerwijze in skelet en spieren tegen het einde van het jaar afgehandeld.

De vergelijkende proportieleer van den mensch.

Tabel VI tot VIII.

Prof. VAN HOVE: 11, waarvan 7 vrouwelijke leerlingen.

Aanteekening. Bij dit college was de opkomst niet geheel voldoende; tot bijwoning waren toch enkel verplicht de mannelijke en vrouwelijke leerlingen der kleine schilderklassen, daar die van den vorigen cursus er van ontheven waren.

Voortgezette vergelijkende proportieleer van den mensch.
(Leeftijd en rassen.)

Tabel IV tot VIII.

Prof. VAN HOVE.

Aanteekening. „Leeftijd en rassen" in een afzonderlijk college te behandelen, werd door den waarn. directeur en den betrokken hoogleeraar voor het laatste kwartaal van 1906 meer tijdroovend dan noodig geoordeeld, daar van October tot 24 December steeds een typisch exemplaar van het Ethiopisch ras op eene der klassen poseerde, terwijl kinderen en oude lieden, als telken jare op elke klasse voorkwamen.

Stijl- en ornamentleer (Kunsthistorisch en theoretisch).

Tabel VI.

Prof. SIX: geene leerlingen.

Voortzetting van stijl- en ornamentleer (Kunsthistorisch en theoretisch).

Tabel VII.

Prof. SIX: geene leerlingen.

Kunstvak graveeren en etsen (Afdeeling I).

Tabel VIII.

Prof. Dupont : 2, waarvan 1 vrouwelijke leerling.

Aanteekening. De twee leerlingen, waarvan 1 vrouwelijke, ingeschreven als leerlingen in de graveerkunst, waren tegen het einde van den cursus 1905/06 zoover gevorderd, dat zij als loge-leerlingen hunne oefeningen met het graveerijzer mochten voortzetten; ieder op de hem of haar toegewezen en tot graveerwerk ingerichte loge, gedurende 5 dagen der week. Des Donderdags vervaardigden zij in het Rijksmuseum teekeningen geschikt om naar te werken tot interpretatie van schilderwerk met het graveerijzer, en wel resp. naar Hugo van der Goes en naar Frans Hals. Voorts volgden zij de oefeningen in het etsen, als ook het teekenen ter avondklasse naar levend model.

Kunstvak graveeren en etsen (Afdeeling II).

Tabel IX.

Oefeningen in het etsen, lessen toegankelijk voor leerlingen bedoeld in art. 29 *van het reglement, vastgesteld bij Koninklijk besluit van* 31 *Juli* 1905 (Staatsblad n°. 247).

(Des Zaterdags van 9—12 en 1—4 uur.)

Prof. Dupont : 15, waarvan 5 vrouwelijke leerlingen.

De aesthetica.

Tabel II—IX.

Prof. Six : 9, waarvan 6 vrouwelijke leerlingen.

De kunstgeschiedenis (3de jaar).

Tabel II—IX.

Prof. Six : 62, waarvan 28 vrouwelijke leerlingen.

Beknopt overzicht der algemeene kunstgeschiedenis voor de leerlingen van het eerste studiejaar.

Tabel II.

Prof. SIX: 9, waarvan 6 vrouwelijke leerlingen.

Aanteekening. Onder dit cijfer is begrepen de mannelijke leerling uitsluitend ingeschreven tot de theoretische lessen.

Toegang tot de bibliotheek.

Tabel I—IX.

Prof. SIX: 68, waarvan 30 vrouwelijke leerlingen.

Maandelijksch bezoek aan een museum of kunstverzameling.

October. Prof. SIX: *Rijksmuseum.* De vroegste Nederlandsche meesters.

November. Prof. DUPONT: *Graveer- en etswerken door oude en moderne meesters* (uit het Legaat HINLOPEN en uit de schenking PAUL LEROY.) (LÉON GAUCHER). Bibliotheek der Academie.

December. Verhindering wegens ongesteldheid van den waarn. directeur.

Ter voldoening aan art. 44 van het reglement op de Academie, werd in den zomer van 1906 een wedstrijd in de schoone bouwkunst uitgeschreven.

Voor het daaraan voorafgaand toelatingsexamen meldden zich vier candidaten aan, die allen tot den proefkamp werden toegelaten, slechts drie van hen evenwel meldden zich voor dien proefkamp aan, wier werken voldoende bleken voor de toelating tot den eindkamp.

De door onze Commissie benoemde jury ingevolge de bepalingen van het reglement in drie onderafdeelingen verdeeld, bestond:

de jury a^1 uit de heeren: dr. P. J. H. CUYPERS, voorzitter, H. P. BERLAGE Nzn., secretaris, prof. AUG. ALLEBÉ, ED. CUYPERS, C. B. POSTHUMUS MEYJES, F. W. M. POGGENBEEK en J. VERSLUYS;

de jury a^2 en b uit dezelfde heeren, behalve den heer VERSLUYS, die vervangen is door den heer A. SALM GBzn.

De opgegeven onderwerpen zijn de volgende geweest. Voor den proefkamp: Het ontwerp van een woonhuis (in een deftig stadskwartier in het uitbreidingsplan eener groote stad).

Voor den eindkamp: Het ontwerp van een prinselijk zomerverblijf op het duin bij een Nederlandsche zeebadplaats.

Bij de uitspraak op 16 October werd door de jury voor den eindkamp de gouden eerepenning met algemeene stemmen toegekend aan den vervaardiger van het ontwerp genummerd n°. 18 (naar de loge waar de mededinger had gewerkt), die bij opening van het naambriefje bleek te zijn de heer JOHAN MELCHIOR VAN DER MEY, geboren te Delfshaven.

Voor toewijzing van het accessit of den zilveren eerepenning aan een der andere mededingers, vond de jury geene aanleiding.

Op grond van deze gemotiveerde uitspraak van de jury, bracht onze Commissie het advies uit, bedoeld bij art. 15 der wet op de Rijksacademie, waarop Uwe Majesteit in overeenstemming met dat advies, aan den bekroonde voor de eerste maal het jaargeld van f 1200 tot voortzetting zijner studie in de schoone bouwkunst, goedgunstig verleende bij Koninklijk besluit van 2 November 1906 n°. 38.

Van de in vorige jaren met het jaargeld begunstigden zonden twee, de heeren J. B. C. SLUYTERS en C. A. SMOUT op de bij hunne instructiën bepaalde tijdstippen, de proeven en studiën in, die van hunne vorderingen moesten getuigen. Voorgelicht door twee commissiën van deskundigen, eene voor de schilderwerken, en eene voor de beeldhouwwerken, vonden wij in hare adviezen aanleiding om den heer SMOUT voor een tweede jaargeld tot voortzetting zijner studiën in de beeldhouwkunst aan te bevelen, aan welke aanbeveling Uwe Majesteit bij Koninklijk besluit van 13 December n°. 42 goedgunstig gevolg gaf.

De tentoonstelling van de door de heeren SLUYTERS en SMOUT ingezonden proefwerken had in de laatste dagen van het jaar plaats, en werd bezocht door 1233 personen.

Ook dit jaar ondervond de Academie de medewerking van het Koninklijk Zoölogisch Genootschap „Natura Artis Magistra" door het in bruikleen ontvangen van dierskeletten voor het onderwijs in de vergelijkende anatomie, en door de gelegenheid die aan meergevorderde leerlingen der Academie werd gegeven om in de diergaarde studiën te maken naar levende dieren.

In achterstaande bijlagen A, B en C gelieve Uwe Majesteit de opgave aan te treffen van de voornaamste aanwinsten der boek- en prentverzameling in 1906.

Het gebouw en de lokalen der Academie verkeeren in goeden staat van onderhoud.

Uitbreiding van de localiteiten had niet plaats, zoodat wij ons aan vorige verslagen moeten gedragen ten aanzien der onvoldoende ruimte, speciaal voor de dames-schilderklasse en de zalen der verzameling van gipsafgietsels.

Aan het slot van haar jaarverslag gekomen, kan onze Commissie niet nalaten Uwe Majesteit te wijzen op de zeer groote verdiensten van den afgetreden hoogleeraar-directeur tegenover de instelling, waaraan hij zoovele jaren verbonden is geweest. Met zijn heengaan eindigt een tijdperk, dat van groote beteekenis zal blijken in de geschiedenis der kunst hier te lande. Fijn, bekwaam, tactvol, zedelijk hoogstaand kunstenaar van zeer veelzijdige beschaving, heeft ALLEBÉ een groot aantal van onze thans meest gewaardeerde kunstenaars onder zijne leerlingen geteld, die allen dankbaar erkennen, dat zijne leiding altoos bevorderlijk is geweest voor ieders zelfstandige ontwikkeling, en dat daardoor de nadeelen, die wel eens van academisch onderwijs worden gevreesd, onder ALLEBÉ als hoogleeraar-directeur nimmer werden ondervonden.

Van harte vertrouwt onze Commissie, dat zij in volgende jaren in gelijken zin zal kunnen getuigen van ALLEBÉ's opvolger.

Met den meesten eerbied beveelt onze Commissie de aan hare zorg toevertrouwde instelling opnieuw aan in Uwer Majesteits hooge bescherming.

Amsterdam, 1 Maart 1907.

De Commissie van Toezicht op de Rijks-academie van Beeldende Kunsten,

(get.) H. P. G. QUACK, *Voorzitter.*

(get.) J. A. SILLEM, *waarnd. Secretaris.*

Overeenkomstig het oorspronkelijke,

De Secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,

A. F. VAN LYNDEN.

BIJLAGE A.

LIJST VAN GESCHENKEN *aan de boek- en prentverzameling der Rijks-academie van Beeldende Kunsten in* 1906.

Verslagen omtrent 's Rijks verzamelingen van geschiedenis en kunst, XXVI. 1904. 's Gravenhage, 1906.
Geschenk vanwege het Departement van Binnenlandsche Zaken.

Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Duché de Limbourg. Tome XLI. Nouvelle série. Tome XXI. 1905. Maestricht, Leiter, Nijpels, 1905.
Geschenk vanwege het Departement van Binnenlandsche Zaken.

Exposition Universelle de Liège, 1905, IIIe Congres International de l'Art Public. Préface. Patronage. Comités. Adhésions. Conférence préparatoire. Programme. Discours d'ouverture. Travaux. Resolutions. Rapport Général. Institut international de l'art public.
Geschenk vanwege het Departement van Binnenlandsche Zaken.

Danske Malede Portraeter. En beskrivende Katalog udgivet of Cand. Juris E. F. S. LUND, inspector og sekretaer ved det national historiske museum, paa Frederiksborgslot. V Bind, 1te—4de hefte. Kjöbenhavn. Graebes borgtrykkeri, 1906.
Geschenk van het Ministerie van Openbaar Onderwijs en Eerediensten in Denemarken.

Levensschetsen van en mededeelingen over beeldende kunstenaars die te Alkmaar geboren zijn, aldaar gewoond of voor die stad gewerkt hebben, door C. W. BRUINVIS, archivaris der gemeente. Niet in den handel. 1905.
Geschenk van den schrijver.

Portret van DIRK TULP, naar de schilderij van PAULUS POTTER, gegraveerd door P. DUPONT. Niet in den handel.
Geschenk van prof. jhr. dr. J. SIX.

Voorts jaarverslagen van:

de Königliche Academie der Künste zu Berlin;

de Koninklijke Academie der Schoone Kunsten van Antwerpen;

de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam;

de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten te Kopenhagen;

de Cincinnati Museum Association;

de Teekenschool voor kunstambachten te Amsterdam;

de Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs;

het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap;

de Vereeniging „Rembrandt" tot behoud in Nederland van Kunstschatten;

de Vereeniging tot het vormen van eene openbare verzameling van hedendaagsche kunst;

de Maatschappij „Arti et Amicitiae";

het Schilderkundig Genootschap „Pulchri Studio";

de Vereeniging „St. Lucas";

de Nederlandsche Kunstkring te Batavia.

BIJLAGE **B**.

LIJST VAN AANKOOPEN *voor de Universiteit van Amsterdam en de Rijks-academie van Beeldende Kunsten gezamenlijk*, *in* 1906.

ALTMANN. Römische Grabaltare aus der Kaiserzeit.

FURTWÄNGLER. Aegina. 2 Bände, geb.

WIEGAND. Milet. Heft I.

WINTER. Kunstgeschichte in Bildern I.

FLINDERS PETRIE. Researches in Sinaï (with 186 illustrations and 4 maps).

SVORONES. Athener National museum. Heft 2—8.

CONZE. Attische Grabreliefs. Lieferung 15.

HERMANN BRUCKMANN. Denkmäler der Malerei des Altertums. Lieferung I.

Revue Archéologique. 1906.

Jahrbuch des Kaiserl. Deutschen Archeologischen Instituts. Band 21.

Jahrbuch für Preuss. Kunstsammlungen. Band 27.

Idem. Beilageheft.

Journal of the Hellenic Studies. Volume XXVI 1/2.

Mitteilungen Kaiserl. Deutschen Archeologischen Instituts. Band 31 1/2.

ROSCHER. Lexikon der Mythologie. Lieferung 53.

THERA. Untersuchungen. Band I und II.

BIJLAGE C

LIJST VAN AANKOOPEN *voor de Rijks-academie van Beeldende Kunsten in* 1906.

Denkmäler Aegyptischer Sculpture, herausgegeben und mit erläuternden Texten versehen von F. W. FREIHERRN VON BISSING. Tafeln in photomechanischer Gravure.
Vollständig in 12 Lieferungen.
München, Verlagsanstalt F. BRUCKMANN. 1906.

De Friesche terpen, door mr. P. C. J. A. BOELES, conservator van het Friesch Museum te Leeuwarden. De opgravingen in de terp te Hoogebeintum met afbeeldingen.
Leeuwarden, MEIJER EN SCHAAFSMA. 1906.

Dictionnaire raisonné de l'architecture Française du XIe au XVIe siècle, par E. VIOLLET LE DUC, architecte du gouvernement, inspecteur général des édifices diocesains.
Tome neuvième (IXe et dernier) volume ill. de 332 gravures sur bois.
Id. Tome dixième Table analytique des mots contenus dans les neuf volumes.
Paris, Anc. MAISON MOREL. 1906.

Die Baukunst, herausgegeben von R. BORRMANN und R. GRAUL, 1stes Heft, IIIte Serie. Timgad und Römische Provincial architectur in Nord-Afrika von prof. dr. PHIL. HEINRICH HOLTZINGER, mit Tafeln und Textabbildungen.
Verslag von W. SPEMAN in Berlin und Stuttgart.

De architectuur in hare hoofdtijdperken, door HENRI EVERS. Tweede deel. Met afbeeldingen. Afl. 2. Romaansche en Gothische architectuur.
J. B. WOLTERS te Groningen.

Petits édifices historiques, recueillis par A. RAQUENET, arch., avec notices descriptives facilitant l'étude des styles, 12me année, 1905/06.
Paris, Anc. MAISON MOREL. 1905.

De Katholieke Kerken in Nederland, dat is de tegenwoordige staat dier kerken, met hunne meubeling en versiering beschreven en afgebeeld, uitgegeven onder leiding van dr. P. J. H. CUYPERS, tekst door JAN KALF. Eerste aflevering. Compl. in 20 afleveringen.
Uitgegeven bij VAN HOLKEMA EN WARENDORF, afd. Heerengracht te Amsterdam in het jaar MCMVI.

Les Arts Anciens de Flandre, publication périodique sous la direction de CAMILLE TULPINCK (Association pour la publication de l'art flamand, fondée en souvenir de l'exposition des primitifs flamands et d'art ancien de 1902 à Bruges. (Voortgezet.)

Technical Art series of Indian architectural decorative work. Reproduced in photogravure from exemples in the industrial section. Indian Museum. 1905. (Voortgezet.)
Calcutta. 1905.

De Kunstnijverheid, hand- en studieboekje, tevens vademecum voor bezoekers van musea en tentoonstellingen, naar dr. BRUNO BUCHER's „Kunst in Handwerk", door J. R. DE KRUYFF.
Derde herziene druk, geheel gewijzigd, uitgebreid en van talrijke illustraties voorzien, door J. H. W. BERDEN, directeur der Rijksschool voor Kunstnijverheid.
Haarlem, H. D. TJEENK WILLINK EN ZOON. 1905.

Het Museum WILLET-HOLTHUYSEN. Kleine studies in verband met de verzameling W. H. over glas, ceramiek, zilver enz. door FRANS COENEN, conservator van het Museum WILLET-HOLTHUYSEN. XXXII afbeeldingen.
Amsterdam, L. J. VEEN. Uitg. MCMVI.

Phidias et la sculpture grecque au Vme siècle, par HENRI LECHAT, prof. à l'Université de Lyon, nomb. illustrations (serie „Les Maîtres de l'Art"), collection publiée sous le haut patronage du Ministère de l'instruction publ. et des beaux arts.
Paris, Librairie de l'art ancien et moderne. 1906.

La sculpture au Louvre, par GUSTAVE GEFFROY, avec nombreuses phototypies (série „les Musées de l'Europe").
Librairie NILSONN, LAMM. successeur, Paris. 1906.

Les médailles et plaquettes modernes sous la rédaction du dr. H. J. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ, Directeur du Cabinet Royal des Médailles à la Haye (vervolg).
H. KLEINMANN EN Co., Impr. Haarlem. 1906.

Over kunst en ambachtsonderwijs. Het ambacht III. Lezing van A. J. DERKINDEREN.
Verkrijgbaar bij den boekhandelaar MARTINUS NIJHOFF in de Nobelstraat 18 te 's Gravenhage. 1906.

Handzeichnungen alter Meister aus der Albertina und andern Sammlungen, herausgegeben von dr. JOSEPH MEDER. Band XI. 1906.
Wien, FERD. SCHENK. Verl. für Kunst und Kunstgewerbe.

Oude teekeningen van de Hollandsche en Vlaamsche school in het Rijksprentenkabinet te Amsterdam, uitgekozen door E. W. MOES, directeur. In de oorspronkelijhe kleuren gereproduceerd door EMRIK EN BINGER te Haarlem. (Vervolg.)
MARTINUS NIJHOFF, 's Gravenhage. 1906.

REMBRANDT-Bijbel, bevattende verhalen des Ouden en Nieuwen Verbonds, welke door REMBRANDT met penseel, etsnaald en teekenstift zijn in beeld gebracht. Afln. 1—3, 2de deel. Uitgezocht en toegelicht door C. HOFSTEDE DE GROOT.
Uitgegeven in opdracht der Algemeene Commissie voor de herdenking van REMBRANDT op zijn 300sten geboortedag, door SCHELTEMA EN HOLKEMA's boekhandel. Amsterdam. 1906.

REMBRANDT's leven en kunst, geschreven in opdracht van de Algemeene Commissie voor de herdenking van REMBRANDT's 300-jarigen geboortedag, door JAN VETH, 50 illustratiën in den tekst en 50 afzonderlijke photogravuren.
SCHELTEMA EN HOLKEMA's boekhandel. Amsterdam. 1906.

Ter herdenking van den 300sten geboortedag van REMBRANDT, 1606—1906. Achttien afbeeldingen in photogravure naar meesterwerken van den schilder, aangewezen en van beschrijvenden tekst voorzien door A. BREDIUS.
Amsterdam, Uitgevers-maatschappij „Elsevier". 1906.

REMBRANDT, Des Meisters Gemälde in 565 Abbildungen. Mit einer biographischen Einleitung von ADOLF ROSENBERG. 2te Aufl.
Stuttgart und Leipzig, Deutsche Verlagsanstalt. 1906.

REMBRANDT, Des Meisters Radierungen in 402 Abbildungen, herausgegeben von HANS WOLFGANG SINGER.
Stuttgart und Leipzig, Deutsche Verlagsanstalt. 1906.

REMBRANDT's Radierungen von RICHARD HAMANN. Mit 137 Abbildungen und 2 Lichtdrucktafeln. Verslag von BRUNO CASSIRER.
Berlin, MDCCCCVI.

Die Handzeichnungen REMBRANDT's. Versuch eines beschreibenden und kritischen Katalogs von C. HOFSTEDE DE GROOT. Uitgegeven door TEYLERS Tweede Genootschap.
Haarlem, DE ERVEN F. BOHN. 1906.

REMBRANDT und seine Zeitgenossen. Charakter-bilder der grossen Meister der Holländischen und Vlämischen Malerschule im siebzehnten Jahrhundert, von WILHELM BODE.
Verlag von E. A. SEEMAN, Leipzig. 1906.

Quellenstudien zur Holländischen Kunstgeschichte, herausgegeben unter Leitung von dr. C. HOFSTEDE DE GROOT. III.
Die Urkunden über REMBRANDT (1575—1721), neu herausgegeben und commentirt von dr. C. HOFSTEDE DE GROOT.
Haag, M. NIJHOFF. 1906.
Idem, Erstes supplement von M. C. VISSER.
Haag, MARTINUS NIJHOFF. 1906.

REMBRANDT, Een beschrijving van zijn leven en zijn werk, met 32 afbeeldingen, door F. SCHMIDT DEGENER. Uitgegeven voor de Maatschappij voor goede en goedkoope lectuur, door G. SCHREUDERS.
Amsterdam. 1906.

REMBRANDT, door JOZEF ISRAËLS (overgedrukt uit „De Gids").
Amsterdam, P. N. VAN KAMPEN EN ZOON. 1906.

Jaarboekje voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Leiden en Rijnland, tevens orgaan der Vereeniging „Oud Leiden". Derde jaargang. Leiden, A. W. SIJTHOFF. 1906.

Uit de serie: KNACKFUSZ Künstlermonographien u. s. w. REMBRANDT met 195 Abbildungen (9te vermehrte Auflage.)
Verlag von VELHAGEN UND KLASING. Bielefeld und Leipzig. 1906.

Le Bréviaire Grimani à la Bibliothèque Marciana à Venise avec texte et 110, reproductions des miniatures en phototypie et en couleurs. FERD. ORGANIA. Editeur. Anno MCMVI.

Storia dell'arte Italiana. V. La pittura dell trecento e le sue origini, con 818 incisioni in fototipigrafia A. Venturi.
Ulrico Hoepli. Editore libraio della Real Casa. Milano. 1907.

Jacob Jordaens, eene studie door P. Buschmann Jr. naar aanaanleiding van de tentoonstelling zijner werken ingericht te Antwerpen in MCMV. Met 45 afbeeldingen buiten tekst.
Amsterdam. L. J. Veen, uitgever. MCMV.

Jan Vermeer van Delft en Karel Fabritius. Photogravures naar al hunne bekende schilderijen met biographischen en beschrijvenden tekst door dr. C. Hofstede de Groot in 4 afleveringen.
Scheltema en Holkema's boekhandel. Amsterdam.

L'Ecole Belge de Peinture 1830—1905 par Camille Lemonnier, mombr. illustrations en phototype, 1906.
Bruxelles, Librairie Nationale d'art et d'histoire G. van Oest en Cie.

Adolf von Menzel von Franz Hermann Meissner, Illustrativer Teil. 18 Vollbilder und 30 Textbilder.
Franz Hanfstaengel, München. 1906.

Drawings of John M. Swan R. A. 50 plates.
London. George Newnes limited. 1906.

Etchings of Charles Méryon, bij Hugt Stokes, with XLVIII reproductions and biographical notice. 1906.
London, George Newnes limited.
New York Ch. Scribner's Sons.

Sneeuwitje, opnieuw vertaald door G. van der Hoeven, geïllustreerd door Mej. W. C. Drupsteen.
Uitgevers D. Coene & Co. Amsterdam. 1906.

Gazette des Beaux Arts, Courrier européen de l'Art et de la Curiosité, 3me période. Tome XXXIII.
Paris. 1906.

La Chronique des Arts et de la Curiosité. Supplément à la Gazette des Beaux Arts. 1906.
Paris. Bureaux de la Gazette des Beaux Arts.
L'art pour tous, encyclopédie de l'art industriel et décoratif, fondé par Em. Reiber. 45me année.
Anc. Maison Morel, Paris. 1906.

Les Arts, Revue mensuelle des musées, collections, expositions etc. Année 1906.
Publié par MANZI. GOUPIL ET CIE. Paris.

Zeitschrift für Bildende Kunst. Neue Folge, 42ter Jahrg. Ausgabe mit Kunstgewerbe, Blatt 1906.
Idem. Der Kunstmarkt. Wochenschrift für Kenner ünd Sammler, 1906.
Leipzig. Verlag von E. A. SEEMAN. 1906.

Die Kunst für Alle. XXIIter Jahrg. 1906.
Verlagsanstalt F. BRUCKMANN. München.

Formenschatz. (GEORG HIRTH'S.) Eine Quelle der Belehrung und Anregung für Künstler und Gewerbetreibende, u. s. w., 39ter Jahrg. 1906.
München und Leipzig, G. HIRTH'S Kunstverlag.

The Studio. An illustrated magazine of fine and applied art. Volume 31. 1906/07.
Special numbers of the Studio:
The Royal Institute of painters in watercolours. XL plates. Edited by CHARLES HOLME.
The Studio, Year-Book of decorative art, a guide to the artistic decorations and furnishing of the house.
The art revival in Austria. Edited by CHARLES HOLME.
Old English Country cottages.
Offices of „the Studio". Londen, Paris, New York. MCMVI.

Onze Kunst, 5de jaargang. 1906.
Antwerpen Amsterdam. Uitgegeven door J. E. BUSCHMANN EN L. J. VEEN.

Oud Holland. Nieuwe bijdragen voor de geschiedenis der Nederlandsche Kunst, Letterkunde, Nijverheid enz., onder redactie van dr. A. BREDIUS, directeur van het Koninklijk Kabinet van schilderijen te 's Gravenhage, en E. W. MOES, directeur van 's Rijks Prentenkabinet te Amsterdam, 24ste Jaarg. 1906.
Gedrukt en uitgegeven door GEBR. BINGER te Amsterdam.

Bulletin, uitgegeven door den Nederlandschen Oudheidkundigen bond. 7de jaargang. 1906.
Amsterdam. JOHANNES MULLER.

Maandblad gewijd aan de belangen van het teekenonderwijs en de kunstnijverheid in Nederland. 23ste jaargang. 1906.

Moderne Kunstwerken. Vierde jaargang, onder redactie van H. P. Bremmer.
Uitgave van W. Versluys te Amsterdam. 1906.

Catalogue illustré du salon de 1906. XXVIIIme année. (Société des artistes français.)
Librairie d'art Ludovic. Baschet, Ed. Paris. 1906.

Catalogue illustré du salon de 1906, XVIme exposition. (Société nationale des Beaux Arts.
Librairie d'art Ludovic Baschet. Ed. Paris. 1906.

Royal Academy pictures 1906, in five parts.
Cassel & Co. lim. Londen, Paris, New-York and Melbourne.

Serie: Künstlermonographien in Verbindung mit Andern, herausgegeben von H. Knackfusz:
Fra Angelico da Fresole, mit 109 Abbildungen.
Veit Stosz, „ 100 „
Peter von Cornelius, „ 130 „
Wilhelm von Kaulbach, „ 143 „
Corot und Troyon, „ 89 „
Siemering, „ 110 „
Verlag von Velhagen und Klasing, Bielefeld und Leipzig. 1906.

Nouvelle anatomie artistique du corps humain. Cours pratique et élémentaire par le dr. Paul Richer, membre de l'Institut et de l'Académie de Médecine, Prof. à l'Ecole Nationale des Beaux Arts. Figures dans le texte.
Paris, Librairie Plon. 1906.

Een inleiding tot het zien van beeldende kunst, door H. P. Bremmer.
Amsterdam, W. Versluys. 1906.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 3 Mei 1907, n°. 103.

N°. 27.

VERSLAG *van de werkzaamheden van het Bureau voor den industrieelen eigendom over het jaar* 1906.

De ondergeteekende heeft de eer het volgende verslag te doen van de werkzaamheden van het onder zijn beheer staande Bureau, gedurende het jaar 1906.

Personeel. Onder verwijzing naar hetgeen in het verslag over 1905 werd opgemerkt ten aanzien van het ontoereikende getal ambtenaren in verband met de voortdurend sterk vermeerderende werkzaamheden van het Bureau, mag met voldoening worden geconstateerd, dat in 1906 althans eenige verbetering werd verkregen door de aanstelling van een tweeden klerk.

Dientengevolge bestond het personeel van het Bureau op 31 December 1906, behalve uit den directeur, uit 7 ambtenaren, te weten: een directeur-plaatsvervanger, een hoofdcommies, een commies, een adjunct-commies, twee eerste-klerken en één tweede-klerk en uit een beambte als bode. Toch was het te werk stellen van buitengewone hulpkrachten doorloopend onvermijdelijk. Geregeld was nog één persoon als schrijver in dienst, en gedurende den meesten tijd werd het personeel bovendien versterkt door vrouwelijke hulp; tijdens langdurige ongestelheid van een ambtenaar waren twee dames werkzaam, wier hulp toen niet kon gemist worden.

Ingezonden merken. (Art. 4.) Ter inschrijving alleen in Nederland werden ingezonden 1362 merken, waarvan 931 uit Nederland, 3 uit Nederlandsch-Indië en 428 uit andere Rijken, als:

België	18
Denemarken	1

Duitschland	240
Egypte	1
Frankrijk	6
Groot-Britannië en Ierland	85
Japan	1
Oostenrijk	6
Rusland	3
Vereenigde Staten van Noord-Amerika	55
Zweden	9
Zwitserland	3

Het aantal ingezonden merken overtreft dat van alle voorgaande jaren sedert het bestaan van het Bureau, zelfs het jaar, dat tot dusver het hoogste cijfer aanwees, nog met bijna 150. Dat in Nederland zelf steeds meer behoefte schijnt gevoeld te worden aan nieuwe fabrieks- en handelsmerken mag worden afgeleid uit het feit, dat de vermeerdering voornamelijk aan Nederlandsche inzenders te danken is. Immers in 1905 waren 741 merken uit Nederland, in 1906 vermeerderde dit aantal met 190 merken.

Bij de inzendingen uit België, Oostenrijk, de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, Rusland en Zweden valt eene vermeerdering waar te nemen, die uit Duitschland waren aanmerkelijk meer, doch het aantal ingezonden merken uit Groot-Britannië en Ierland bedroeg 67 minder dan het vorige jaar.

Het volgend staatje geeft een tienjarig overzicht van de ingezonden merken.

Jaartal.	Nederlandsche merken.	Vreemde merken.	Samen.
1897	435	272	707
1898	379	336	715

JAARTAL.	Nederlandsche merken.	Vreemde merken.	Samen.
1899	763	267	1 030
1900	562	280	842
1901	655	390	1 045
1902	592	378	970
1903	574	401	975
1904	741	475	1 216
1905	741	448	1 189
1906	931	431	1 362
Totaal . .	6 373	3 678	10 051
Of gemiddeld per jaar	637	368	1 005

Vernieuwing van inschrijving. (Art. 19.) Onder de ter inschrijving alleen in Nederland ingezonden 1362 merken bevonden zich 41 welke reeds ingeschreven waren en waarvan, met het oog op den termijn van 20 jaren, na welken de kracht der inschrijving vervalt, de vernieuwde inschrijving werd verzocht. Dit aantal was 8 minder dan het vorige jaar.

Inschrijving. (Art. 5.) Van de 1362 ingezonden merken werden zonder bedenking 1299 ingeschreven (1), 28 evenwel niet voor alle soorten van waren, waarvoor de inschrijving verzocht was, en zulks op grond van de vroegere inschrijving van een overeenstemmend merk voor die waar ten name van een ander.

Onder de ingeschreven merken zijn die, waarvan vernieuwde inschrijving werd gevraagd, alle begrepen, waaronder twee, die eerst in Januari 1907 werden ingeschreven.

(1) Onder deze zijn er 15 die eerst in 1907 werden ingeschreven.

Door drie belanghebbenden werd afgezien van het ingediend verzoek tot inschrijving van hun merk; zij trokken dit in.

Verzoeken om nietig-verklaring. (Art. 10). In 1906 werd voor 40 merken aan de arrondissements-rechtbank te 's Gravenhage de nietig-verklaring der inschrijving verzocht door belanghebbenden. Het openbaar ministerie deed, evenmin als ten vorige jare, eene daartoe strekkende vordering. Zoodanig verzoek werd ten aanzien van 7 merken toegestaan doch eerst in 1907, van één slechts voor enkele waren; het werd met betrekking tot één merk afgewezen in 1907. 8 verzoeken vervielen of werden ingetrokken, waarvan 4 in 1907, terwijl de aanvragen omtrent 24 merken alsnog in behandeling bleven bij de rechtbank.

Het verzoek om nietigverklaring steunde, voor wat 3 der 7 door de rechtbank nietigverklaarde inschrijvingen betreft, op de bewering van overeenstemming met de reeds vroeger ingeschreven merken van de verzoekers.

Drie andere verzoeken waren gegrond op een beweerd recht van eerst gebruik zonder dat hiervan door inschrijving bleek, terwijl de reden van nietigverklaring van het zevende merk nog onbekend is bij het Bureau.

Hooger beroep. (Art. 12*bis*.) Tegen de beslissingen der arrondissements-rechtbank werd geen hooger beroep aangeteekend bij het gerechtshof.

Cassatie. (Art. 13.) Beroep in cassatie kwam niet voor.

Weigering van inschrijving. (Art. 9, 1ste lid.) De inschrijving van 49 nieuw ingezonden merken werd door het Bureau geweigerd en wel van 38 op grond van de vroegere inschrijving of inzending van hetzelfde of een in hoofdzaak overeenstemmend merk voor dezelfde soort van waar, ten name van een ander en van 11 om andere redenen.

Zeven daarvan op grond dat in het merk voorkwam de naam van een ander dan de inzender, één omdat het merk bestond uit den algemeen in den handel bekenden naam van de waar met aanduiding van de plaats van herkomst, 1 als bevattende het wapen van het Rijk en 1 als strijdig met de openbare orde, aangezien het uitsluitend bestaat uit woorden, die zouden aanduiden, dat de inzender de eenige fabrikant van den in het merk genoemden geslachtsnaam is, die de echte waren levert, en dat terwijl ter plaatse meerderen van dien naam zijn, die dezelfde soorten van waren fabriceeren.

Een merk dat is geweigerd op grond van de vroegere inschrijving voor dezelfde waar van een in hoofdzaak overeenstemmend

merk ten name van een ander, bevatte tevens den naam van een ander dan de inzender.

Van 11 ter inschrijving ingezonden fabrieks- en handelsmerken, die aan belanghebbenden werden teruggezonden omdat de inzending niet voldeed aan de bepalingen der Merkenwet, liet zich de verbeterde inzending wachten; met betrekking tot de meeste was dit waarschijnlijk een gevolg van de mededeeling aan den inzender gedaan, dat die merken toch zouden worden geweigerd. Formeele gebreken in de voor de inschrijving in te zenden stukken kunnen trouwens gemakkelijk vermeden worden door zich vooraf op de hoogte te stellen van de te vervullen formaliteiten door aanvrage van een exemplaar der door het Bureau verkrijgbaar gestelde gedrukte Nota, waarin op bevattelijke wijze is voorgeschreven al wat vóór en bij de inzending moet worden verricht en hoe de in te leveren stukken op de eenvoudigste wijze kunnen worden ingericht. Vele belanghebbenden namen dit middel te baat.

De bekendheid bij belanghebbenden dat aan het Bureau zeer scherp wordt toegezien op de nabootsing van merken van anderen, die vaak door inspanning en kosten hunne merken hadden gemaakt tot waardevolle bezittingen, en dat in dergelijke gevallen de ondergeteekende, zij het eerst na nauwgezet onderzoek tot weigering pleegt over te gaan, is vermoedelijk de reden, dat van het groote aantal merken, dat ingezonden wordt, betrekkelijk weinige behoeven geweigerd te worden. Degenen, die te goeder trouw het depot van eenig merk wenschen, blijken meer en meer gebruik te maken van de gelegenheid om, ter voorkoming van schade en teleurstelling door eventueele weigering, tegen de bij art. 17 der wet bepaalde kosten door het Bureau te doen onderzoeken of er bezwaar zou bestaan tegen eventueele inschrijving.

Verzoeken om een bevel tot inschrijving. (Art. 9, tweede lid.) Van de bevoegdheid den inzenders bij dit artikel verleend om bij de arrondissements-rechtbank alhier te verzoeken de inschrijving van een geweigerd merk te bevelen, werd een zeer gering gebruik gemaakt. Slechts ten aanzien van 7 van de 49 geweigerde merken werd door belanghebbenden zoodanig verzoek gedaan; ingevolge een dezer verzoeken werd de inschrijving van het merk door de rechtbank bevolen in 1907, twee verzoeken werden in 1907 afgewezen, één werd in 1906 als ongezegeld ter zijde gelegd, terwijl de verzoeken van 3 belanghebbenden alsnog in behandeling bleven.

Tegen de 28 weigeringen van inschrijving alleen voor enkele soorten van de waren, waarvoor de merken werden ingezonden,

kwamen bij de rechtbank slechts 2 bezwaarschriften in; één daarvan werd door belanghebbende ingetrokken, terwijl het andere alsnog in behandeling bleef.

De ondergeteekende maakte gebruik van de bij art. 12, tweede lid, der Merkenwet aan den directeur gewaarborgde gelegenheid om de weigering van inschrijving voor de rechtbank mondeling te verdedigen.

Hooger beroep. (Art. 12*bis.*) In één der twee gevallen waarin de rechtbank afwijzend beschikte op verzoeken de inschrijving te bevelen, werd door den belanghebbende hooger beroep bij het gerechtshof aangeteekend. Dit appèl is nog hangende.

Cassatie. (Art. 13.) Geen cassatie werd bij den Hoogen Raad aangeteekend.

Aanteekening van overgang. (Art. 20.) Van 180, tegen 144 in 1905, ingeschreven merken werd aanteekening verzocht van den overgang aan een ander dan den oorspronkelijken rechthebbende, te wiens name de inschrijving had plaats gehad.

Aan 179 dezer verzoeken werd gevolg gegeven, terwijl 1 verzoek alsnog is aangehouden, omdat door de belanghebbenden niet was voldaan aan de desbetreffende voorschriften der Merkenwet.

Doorhaling. (Art. 18, 1°.) Op verzoek van den rechthebbende werd de inschrijving van 32 merken, alle ingeschreven nà 1 December 1893, doorgehaald. De doorhaling van 1 dezer merken betrof slechts enkele soorten van waren.

In 1905 kwamen 24 doorhalingen voor.

Internationale merken. (Art. 8.) Van het Internationaal Bureau te Bern werden 749 merken ter inschrijving ontvangen (d. i. 58 meer dan in 1905), waarvan 52 Nederlandsche, die overeenkomstig art. 7 aan het Bureau voor den industrieelen eigendom waren ingezonden, en 1 uit Nederlandsch-Indië.

De overige 696 uit Bern ontvangen merken waren afkomstig uit de volgende tot de schikking van Madrid toegetreden Staten, als uit:

België	52
Cuba	3
Frankrijk	447
Italië	25

Portugal	29
Spanje.	43
Zwitserland	97

Van de gelegenheid tot internationale inschrijving werd hier te lande dit jaar minder gebruik gemaakt dan in 1905, toen het hoogste cijfer sedert 1893 werd bereikt. Naar het aantal merken, door elken Staat aan het Internationaal Bureau te Bern ter inschrijving opgezonden, blijft Nederland met inbegrip zijner Koloniën niettemin steeds, evenals in de vorige jaren, de derde.

Van de 60 door het Bureau in Nederland ter internationale inschrijving naar Bern op te zenden merken werden 58 daarheen gezonden in 1906 en 2 in 1907.

Van de 749 in 1906 ontvangen internationale merken werden 721 ingeschreven ingevolge het eerste lid van art. 8.

Verzoeken om nietig-verklaring. (Art. 10.) Een verzoek om nietigverklaring van overeenkomstig art. 8 gedane inschrijvingen werd voor 23 buitenlandsche merken bij de arrondissements-rechtbank ingediend.

Dit verzoek werd in 1907 niet ontvankelijk verklaard.

Het openbaar ministerie deed geene tot nietig-verklaring strekkende vordering.

Hooger beroep. (Art. 12*bis.*) Bij gebreke van beslissingen der arrondissements-rechtbank kon in 1906 geen hooger beroep aangeteekend worden.

Cassatie. (Art. 13.) Verzoeken om cassatie konden dus ook niet aan den Hoogen Raad worden gericht.

Weigering van inschrijving, (Art. 9, eerste lid.) Van 26 internationale merken, hier te lande uit Bern ontvangen, werd de inschrijving door het Bureau geweigerd op grond van de inschrijving, hetzij alleen hier te lande, hetzij internationaal, van in hoofdzaak overeenstemmende merken voor dezelfde soort van waren en van 2 omdat zij bevatten de afbeelding van een kruis met de woorden „Croix de Genève", derhalve het onzijdigheidsteeken van de Nederlandsche Vereeniging „het Roode Kruis", naar aanleiding der Conventie van Genève van den 22 Augustus 1864, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 6 November 1895 (*Staatsblad* n°. 175), waarvan het gebruik door onbevoegden in strijd met de openbare orde wordt geacht. 11 dezer weigeringen betroffen slechts enkele soorten van de waren waarvoor de inschrijving verlangd werd.

Verzoeken om een bevel tot inschrijving. (Art. 9, tweede lid.) Van de bevoegdheid van belanghebbenden, om bij de arrondissements-rechtbank alhier een verzoekschrift in te dienen, ten einde de inschrijving der hiervoren bedoelde geweigerde merken worde bevolen, werd geen gebruik gemaakt.

Weigering in andere Rijken. Vier en zeventig uit Nederland afkomstige ter internationale inschrijving naar Bern gezonden merken werden in andere landen geweigerd, één in Portugal voor enkele soorten der opgegeven waren en drie en zeventig in Cuba. Tengevolge van de afscheiding van Cuba van Spanje, bij het einde van den Spaansch-Amerikaanschen oorlog, heeft genoemd eiland opgehouden deel uit te maken van de „Union restreinte", voor welke de regeling der internationale inschrijving van merken geldt, doch den 17 November 1904 is de Republiek Cuba, met ingang van 1 Januari 1905, weder toegetreden tot de verschillende overeenkomsten betreffende den industrieelen eigendom. Op grond daarvan is door het Internationaal Bureau te Bern, overeenkomstig art. 11 van het „Arrangement" van Madrid, van 14 April 1891, zooals dat is gewijzigd door de Conferentie te Brussel den 14 December 1900 aan die Republiek eene collectieve nota gezonden van alle internationaal ingeschreven merken, waaruit volgt dat Cuba aan art. 5 dier overeenkomst het recht ontleent binnen eén jaar na die kennisgeving de inschrijving van merken te weigeren. Vandaar het groot aantal merken dat door Cuba is geweigerd geworden.

Aanteekening van overgang. (Art. 20, derde lid.) Op bericht van het Internationaal Bureau werd van 155 buitenlandsche merken de overgang aangeteekend aan een ander dan den oorspronkelijken rechthebbende, te wiens name de inschrijving had plaats gehad. Daarenboven had van 48 Nederlandsche internationaal ingeschreven merken de aanteekening van overgang plaats.

Het geheele aantal internationale merken, waarvan de overgang werd aangeteekend, was dus weder vrij wat grooter dan in 1905.

Opmerking verdient het gebruik, nu en dan door buitenlandsche eigenaars van internationale merken gemaakt van de aanteekening van overgang, om bij die gelegenheid tevens aan de opgave van de waren, waarvoor het merk bestemd is, grootere of kleinere uitbreiding te geven of wel daarin verandering te brengen. De ondergeteekende heeft gemeend aan daartoe strekkende verzoeken geen gevolg te mogen geven, doch de oorspronkelijke waren-opgave ongewijzigd te moeten laten, het

overlatende aan belanghebbenden om de bescherming van hun merken door een nieuw depot tot andere waren uit te strekken.

Evenmin als ten aanzien van enkel Nederlandsche merken kan voor een internationaal merk bij de aanteekening van overgang verandering worden gebracht in de waren, waarvoor het bestemd is, tenzij in beperkenden zin. De verkrijger van een merk kan niet aanspraak maken op een uitgebreider recht dan hij bezat, aan wien hij zijn titel ontleent.

Verval van de kracht van inschrijving. (Art. 18, 3°.) Van 2 internationale merken verviel de kracht van inschrijving in het land van oorsprong ten gevolge van doorhaling, waardoor zij ook in de overige tot de schikking van Madrid toegetreden Staten verviel.

Uittreksels en afschriften uit de registers. (Art. 17, tweede lid.) Het aantal afgegeven uittreksels en afschriften uit de bij de artt. 5 en 8 bedoelde openbare registers was 3 stuks minder dan het vorige jaar, doch het aantal bladzijden bedroeg aanzienlijk meer. Werden in 1905 zoodanige uittreksels of afschriften ten getale van 171 stuks of 430 bladzijden afgegeven, in 1906 beliep dit aantal 168 stuks of 624 bladzijden van de grootte, vermeld in art. 11 van het tarief van justitiekosten en salarissen in burgerlijke zaken, d. i. 194 dergelijke bladzijden meer.

Schriftelijke inlichtingen. (Art. 17, derde lid.) Het grooter aantal verzoeken om inlichtingen, dat het Bureau telken jare bereikt is zeker wel een bewijs hoezeer belanghebbenden er meer en meer van doordrongen worden dat de belangen van rechthebbenden op merken door dat Bureau worden behartigd door een nauwlettend toezicht, dat anderen niet een overeenstemmend merk ingeschreven krijgen. Verreweg de meesten dier verzoeken betreffen de vraag of zeker merk bij eventueele aanbieding zou worden geweigerd. Ook uit allerlei andere verzoeken blijkt, dat het bestaan van het Bureau bij den handel en de nijverheid steeds meer bekend wordt. Daartoe dragen ongetwijfeld bij de meermalen in de *Nederlandsche Staatscourant* geplaatste bekendmakingen vanwege het Bureau, voor eigenaars van fabrieks- en handelsmerken van gewicht, welke door de zorg van heeren directeuren van het hier ter stede gevestigde Correspondentiebureau voor dagbladen geregeld in andere nieuwsbladen worden overgenomen.

Werden in 1904 en 1905 respectievelijk 1035 en 1390 verzoeken om inlichting ontvangen, in 1906 werden aan belanghebbenden 1502 inlichtingen gegeven of 112 meer dan in 1905 en 467 meer dan in 1904.

Niet alleen schriftelijk werden inlichtingen verstrekt, doch in zeer vele gevallen bezochten belanghebbenden persoonlijk het Bureau, ten einde die mondeling te verkrijgen. Wel zijn dergelijke besprekingen veelal zeer tijdroovend, doch gaarne leende men daaraan zooveel mogelijk het oor.

De aanvragen om inlichtingen betroffen, behalve de vraag of eenig merk reeds werd gedeponeerd, in het algemeen de handhaving van rechten op fabrieks- en handelsmerken, de uitlegging en de toepassing der wet en den inhoud van vreemde wetgevingen en van tractaten op den industrieelen eigendom. Ook informatiën naar de bij de inzendingen van merken te vervullen formaliteiten waren zeer talrijk. Van de imprimé's, houdende eene beknopte aanwijzing van al hetgeen een inzender heeft te doen en in acht te nemen, zoomede van de Merkenwet, zooals die laatstelijk is gewijzigd, werden tegen betaling van 50 cents vele exemplaren verstrekt.

Verkrijgbaarstelling bijlagen „Staatscourant". (Art. 6, tweede lid.) Op de afzonderlijke bijlagen tot de *Nederlandsche Staatscourant*, waarin de ingeschreven fabrieks- en handelsmerken maandelijks worden aangekondigd, werden in 1906 bij het Bureau genomen 101 abonnementen, dus 42 meer dan in 1905, en wel 3 op den jaargang 1902, 4 op den jaargang 1903, 5 op den jaargang 1904, 7 op den jaargang 1905, 76 op den jaargang 1906 en 6 bij vooruitbetaling op den jaargang 1907, terwijl bovendien 830 losse vellen dier bijlagen werden geleverd.

De abonné's op den jaargang 1906 ontvingen tevens weder een in drie deelen gesplitst overzicht der in dat jaar nationaal ingeschreven merken, welk overzicht ook afzonderlijk verkocht werd tegen den gewonen prijs per vel, voor de bijlagen der *Staatscourant* bepaald.

Dit overzicht vermeldt in het eerste deel achter het nummer van elk ingeschreven merk den naam van den rechthebbende en de betrekkelijke bladzijde van de afzonderlijke bijlagen der *Staatscourant;* in het tweede deel de alphabetisch gestelde namen der inzenders met de nummers van ieders merken achter zijnen naam, en in het derde deel de verschillende waren, waarvoor merken werden ingeschreven, eveneens in alphabetische volgorde, met de nummers van inschrijving der betrekkelijke merken daarachter.

Verkrijgbaarstelling bijvoegsels „Journal". (Art. 8, vierde lid.) Het getal abonnementen, bij het Bureau voor den industrieelen eigendom genomen op het bijvoegsel tot het *Journal* van het Internationaal Bureau te Bern, waarin de aankondiging van

de internationaal ingeschreven merken wordt opgenomen, bedroeg 74, dus eveneens meer dan het vorig jaar en wel 1 op elk der jaargangen 1893 tot en met 1904, 3 op den jaargang 1905, 55 op den jaargang 1906 en 4 bij vooruitbetaling op den jaargang 1907.

Daarenboven werden 30 afzonderlijke nummers van dat bijvoegsel verkocht.

Mededeelingen in de „Staatscourant". De ondergeteekende maakte ook dit jaar weder gebruik van zijne bevoegdheid om door middel van de *Staatscourant* ter algemeene kennis te brengen hetgeen hij in betrekking tot de aan het Bureau opgedragen werkzaamheden voor belanghebben nuttig acht. Behalve dat de bij het laatste lid van art. 8 voorgeschreven mededeelingen geregeld maandelijks geschiedden, werden, evenals vorige jaren, de openstelling bij het Bureau van de gelegenheid tot abonnement op de afzonderlijke bijlagen der *Staatscourant* en de verkrijgbaarstelling van het register op de fabrieks- en handelsmerken weder in dat blad bekend gemaakt.

Ook werden belanghebbenden er op gewezen, dat bij het Internationaal Bureau te Bern is verschenen een register, bevattende de door dat Bureau ingeschreven internationale merken van 1 Januari 1899 af tot 31 December 1905 (nos. 1701 tot en met 5010), verdeeld in:

1°. een alphabetisch register der namen van de inzenders;

2°. een register van de waren;

3°. eene opgave der klassen waarin de verschillende waren zijn ingedeeld, zoomede dat een omslag bestemd voor *Les Marques internationales*, bijvoegsel tot het *Journal* van het Internationaal Bureau te Bern, daarbij is gevoegd, vormende een en ander het tweede deel dier uitgave.

Slechts weinige abonné's verlangden zich dat register aan te schaffen.

Ontvangen gelden. (Art. 1, laatste lid.) Bij het Bureau werd ontvangen een totaal bedrag van f 20 568, waaronder begrepen is een bedrag van f 1775,95 als aandeel in de zuivere opbrengst van het „émolument international" over het jaar 1905. Hiervan werd aan het Internationaal Bureau te Bern overgemaakt f 2355,80 voor de internationale inschrijving van merken, afkomstig uit Nederland en zijne koloniën, zoodat een saldo van f 18 212,20, of bijna f 2400 meer dan over 1905 in 's Rijks schatkist werd gestort.

Kosten van het Bureau. (Art. 1, derde lid.) Aan jaarwedden, belooningen, frankeergelden, drukwerk en bureelbehoeften is of zal nog moeten worden betaald een bedrag van f 12 079,21, zoodat het Bureau in 1906 een zuivere bate heeft opgeleverd van ruim f 6000 of f 1200 meer dan in 1905.

Hulpbureau's. (Art. 2.) Met de te Batavia, te Paramaribo en te Willemstad op Curaçao gevestigde hulpbureau's werd de noodzakelijke briefwisseling gevoerd.

Aan die hulpbureau's werden de bij Koninklijke besluiten van 9 November 1893 (*Staatsbladen* nos. 159, 160 en 161), zooals die zijn gewijzigd en aangevuld bij de Koninklijke besluiten van 31 Mei 1905 (*Staatsbladen* nos. 147, 148 en 149), voorgeschreven toezendingen en mededeelingen geregeld gedaan. De hulpbureau's namen hunne verplichtingen jegens het Bureau te 's Gravenhage wederkeerig in acht. De bij het eind van 1905 met het hulpbureau te Batavia blijkens het vorige jaarverslag nog loopende correspondentie over het achterwege blijven van inlichtingen, door den ondergeteekende herhaaldelijk aan dat hulpbureau gevraagd, is geëindigd met de mededeeling van het hoofd daarvan, dat de oorzaak was gelegen in het eigenmachtig en wederrechtelijk achterhouden zonder agendeering van verschillende brieven van den ondergeteekende door een ambtenaar van het hulpbureau. Genoemd hoofd betuigde den ondergeteekende zijn ernstig leedwezen over die onverantwoordelijke handelwijze, die eerst werd ontdekt toen de Minister van Koloniën, wiens tusschenkomst door de ondergeteekende ten slotte was ingeroepen, den directeur van justitie te Batavia ter zake opheldering had gevraagd. De ondergeteekende ontving tevens van dat hoofd van het hulpbureau de verzekering, dat door hem maatregelen zijn getroffen om herhaling van het gebeurde te voorkomen.

Daar de ervaring leerde, dat in Nederlandsch-Indië met veel minder gestrengheid dan hier te lande tegen de inschrijving van met reeds gedeponeerde overeenstemmende merken werd gewaakt, heeft de ondergeteekende gemeend dienaangaande inlichting aan het hoofd van het hulpbureau te moeten vragen. Uit het antwoord bleek dat men aldaar eerst dan tot weigering van een merk placht over te gaan, wanneer de overeenkomst met een vroeger ingeschreven zóó groot is, dat ook de niet zeer oppervlakkige beschouwer het eene voor het andere kan houden. Het hoofd van het hulpbureau verklaarde echter zich aanbevolen te houden voor de mededeeling van de in deze door het Bureau te 's Gravenhage gevolgde handelwijze indien deze eene andere mocht zijn. Naar aanleiding daarvan werd dezerzijds het hier ingenomen standpunt uiteengezet, hierop

neerkomende dat voor inschrijving van een merk de verschilpunten met een vroeger ingeschreven zóó in het oog loopend moeten zijn, dat niet alleen de opmerkzame beschouwer doch evenzeer het oppervlakkig toekijkende publiek gevrijwaard wordt tegen verwisseling van beide merken. De ondergeteekende vleit zich, dat hiervan eene meer gelijkvormige toepassing van de bevoegdheid tot weigering van inschrijving in Nederlandsch-Indië en in het moederland het gevolg zal zijn.

Werking der Merkenwet en der tractaten betreffende den industrieelen eigendom. Over het algemeen mag van eene goede werking der Merkenwet, zooals die is gewijzigd door de wet van 30 December 1904 (*Staatsblad* n°. 284), getuigd worden. Intusschen is de werking der gewijzigde wet nog van te korten duur om nu reeds een oordeel uit te spreken over de invoering van het appèl bij het gerechtshof te 's Gravenhage.

Gelijk hierboven is medegedeeld, werd nog slechts éénmaal hooger beroep aangeteekend, waarin nog niet de beslissing gevallen is.

De werking van tractaten betreffende den industrieelen eigendom geeft den ondergeteekende ook dit jaar geen aanleiding tot eenige opmerking.

's Gravenhage, 30 Maart 1907.

De Directeur van het Bureau voor den industrieelen eigendom,
SNIJDER v. W.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 24 Mei 1907, n°. 119.

N°. 28.

VERSLAG *van het vergelijkend examen voor de betrekking van surnumerair der registratie en domeinen, gehouden te 's Gravenhage 7 Maart 1907 en volgende dagen.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Financiën.

De Commissie, benoemd bij Uwer Excellentie's resolutie van 27 November 1906, n°. 46, Reg. tot afneming van het vergelijkend examen van hen, die tot surnumerair der registratie en domeinen wenschen te worden benoemd, heeft de eer hierbij verslag te doen van hare werkzaamheden.

Evenals bij vorige examens werden ook nu alle adspiranten in de gelegenheid gesteld nà het voorafgegaan schriftelijk examen ook deel te nemen aan het mondeling examen.

Het schriftelijk examen werd door alle adspiranten gelijktijdig afgelegd in den foyer van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen; het mondeling examen, dat ook thans weder plaats had voor de geheele commissie, in de door Uwe Excellentie aan Uw Departement daarvoor aangewezen commissiekamer.

Het aantal geëxamineerden heeft bedragen 19, zoodat niemand zich vóór of tijdens het examen heeft teruggetrokken.

Ten einde den voor het mondeling examen eerst opgeroepen adspirant eenigen rusttijd nà het schriftelijk examen te gunnen, werd het mondeling examen aangevangen 5 dagen nà het schriftelijk. Voor dit schriftelijk deel werden 7 vraagstuk-

ken ter oplossing voorgelegd, waarvan den eersten en tweeden dag telkens twee vraagstukken en den derden dag drie.

De werktijd werd voor elken dag bepaald van 's morgens 9 tot 's namiddags half vijf uur, terwijl er bij de verdeeling der vraagstukken op was gerekend, dat den eersten dag een half uur beschikbaar moest zijn voor het trekken der nommers, het teekenen der lijst, enz.

Het is gebleken, dat de door de commissie voor elk stuk vastgestelde werktijd, die door aanplakking in de zaal was bekend gemaakt, voldoende was. Slechts enkele adspiranten kwamen op den eersten dag niet met het tweede stuk gereed.

De oplossingen werden onderteekend met het door elken adspirant bij den aanvang van het examen getrokken volgnommer, dat tot nà de definitieve vaststelling van alle punten geheim bleef.

Wanneer de Commissie in aanmerking neemt, dat tusschen het nu afgenomen en het vorig examen een tijdperk ligt van twee jaren, en ook de 24 jarige leeftijd van het meerendeel der adspiranten de verwachting wettigde dat het aan tijd tot grondige studie niet heeft ontbroken, dàn is het resultaat dier studie niet in alle opzichten bevredigend.

Zeer vele adspiranten gaven den indruk weinig zelfstandig te hebben gewerkt. Zij wisten bepaalde vragen te beantwoorden, doch waar die beantwoording aanleiding gaf om dieper op de zaak in te gaan, bleek de kennis onvoldoende, een kwaal, die vooral bij de kennis van het burgerlijk recht tot uiting kwam.

Een tweede punt dat de Commissie meent te moeten releveeren, is het feit, dat men in het algemeen slecht bekend was met het motief der verschillende belastingwetten, wat voornamelijk bij de mondelinge behandeling der wet op de vermogensbelasting bleek.

De Commissie meent, dat dit gebrek aan kennis voor een groot deel kan verholpen worden door onder de vereischten van het examen ook op te nemen: kennis van een overzicht van ons geheele belastingstelsel.

Eindelijk mag niet verzwegen worden, dat de practische bekwaamheid veel te wenschen overliet, zoodat de Commissie in twijfel trekt of de adspiranten wel het voorgeschreven aantal dagen aan de kantoren gewerkt hebben. Ten koste van de

practische kennis scheen te veel tijd te zijn besteed aan de theorie.

In een afzonderlijk proces-verbaal heeft de Commissie de eer aan Uwe Excellentie haar gevoelen mede te deelen omtrent de bekwaamheid van elk der geëxamineerden.

's Gravenhage, 20 April 1907.

van Walsem,
Voorzitter.

C. A. Abbing,
Secretaris.

BIJLAGEN.

N⁰. 1. **Successie.**

A, laatst gewoond hebbende te 's Gravenhage, overleed aldaar den 31 December 1905.

Zijn nalatenschap bestaat uit:

1. Een huis en tuin te 's Gravenhage, kadaster Sectie A n⁰. 510 groot 1.50 are, waard .... f 14 000

2. 20 Certificaten $2\frac{1}{2}$ % Ned. Werk. Schuld à f 1000 waard à 80 % 16 000

3. Loopende rente daarvan sedert den laatsten verschijndag tot en met den dag van overlijden ... 250

4. Inboedel, waard 1 250

5. Kontanten 500

6. $\frac{1}{4}$ onverdeeld in de navolgende baten der nalatenschap van B, gewoond hebbende te Amsterdam en aldaar overleden den 21 April 1900, in het gemeen gehouden als zijnde belast met levenslang vruchtgebruik ten behoeve van C, oud 61 jaren, ingevolge testament van genoemden B, den 20 April 1900 voor notaris X te Amsterdam verleden, als:

a. Een huis en tuin te Amsterdam, kadaster Sectie E n⁰. 2400 groot 2 are, waard ... f 20 000

b. 10 Certificaten $2\frac{1}{2}$ % Ned. Werk. Schuld à f 1000 waard à 80 % 8 000

c. Kontanten 200

f 28 200

Waaraf de waarde van het vruchtgebruik à 4% van f 28 200 is f 1128 × 8 = 9 024

Blijft .... f 19 176

Waarvan $\frac{1}{4}$ is 4 794

7. $^1/_{10}$ in een kapitaal, ingeschreven in het Grootboek der Ned. Werk. 3 % Schuld groot f 18 000, afkomstig uit de nalatenschap van D, gewoond hebbende te Amsterdam en aldaar overleden den 10 Mei 1890 en ingevolge testament van dezen, den 1 Mei van dat jaar voor notaris Q te Amsterdam verleden, belast met een weeklegaat van f 10 aan E oud 69 jaren, gedurende diens leven.

Het kapitaal is waard à 90 %	f 16 200	
Loopende rente sedert den laatsten verschijndag tot en met den dag van overlijden van A	180	
	f 16 380	
Waaraf de waarde van het weeklegaat à f 10, is per jaar f 520 × 6 is	3 120	
Blijft	f 13 260	
Waarvan $^1/_{10}$ is		f 1 326
Totaal van het actief van A's nalatenschap ...		f 38 120
Het passief bestaat uit diverse schulden ten bedrage van	f 1 800	
Terwijl A's begrafeniskosten bedroegen	320	2 120
Saldo		f 36 000

Bij testament, den 24 December 1905 voor notaris Y te 's Gravenhage verleden, besprak A het vruchtgebruik van de helft zijner nalatenschap aan zijn oom F (vollen broeder zijner moeder) oud 59 jaren, en benoemde hij tot erfgenamen zijner nalatenschap, elk voor $\frac{1}{3}$, zijn oom G (half-broeder zijner moeder) zijn oom H (broeder zijns vaders) en zijn overgrootmoeder I (van vaders-moeders zijde).

Behalve deze bij zijn testament benoemden, laat A geen bloedverwanten na.

In de memorie van aangifte van A's nalatenschap wordt nog verklaard, dat aan A door zijn op 30 November 1898 te 's Gra-

venhage overleden oom K, bij diens testament den 5 November 1898 voor notaris Y te 's Gravenhage verleden, was gelegateerd een bouwhoeve met land te Voorschoten, kadaster sectie A n⁰. 315 tot en met n⁰. 320 ter gezamenlijke grootte van 4—50—60 H.A., onder bepaling, dat hij daarover niet bij schenking zou mogen beschikken en dat dit gelegateerde, voor zoover bij zijn overlijden nog onvervreemd aanwezig, zoude moeten worden uitgekeerd aan S of bij diens vooroverlijden aan zijne wettige kinderen. Zijnde S, ten tijde van A's overlijden zonder beroep te 's Gravenhage woonachtig, aan K niet verwant; terwijl de bouwhoeve met land bij dat overlijden nog geheel onvervreemd in A's boedel aanwezig was.

Wordt verlangd:

1⁰. Een met aanhaling der betrekkelijke wetsartikelen kort gemotiveerde berekening, ingericht overeenkomstig de voorschriften, van hetgeen door ieder uit A's nalatenschap wordt geërfd of verkregen met aanwijzing van wat door elk hunner verschuldigd is voor recht van successie en recht van overgang (art. 1 n⁰. 1) in hoofdsom.

2⁰. Een ontwerp voor een artikel naar aanleiding van deze aangifte te boeken op het Memoriaal n⁰. 14 afd. Successie.

3⁰. Een ontwerp dwangschrift tot invordering van het door S — die in gebreke is gebleven de bij art. 15 n⁰. 2 der Successiewet bedoelde aangifte te doen — wegens de verkrijging der bouwhoeve c. a. verschuldigde, uit te vaardigen onder dagteekening van 30 October 1906.

Er moet worden aangenomen dat de volgens vorenstaande gegevens opgemaakte memorie van aangifte van A's nalatenschap den vereischten vorm heeft; dat alle baten en schulden volgens de wet omschreven zijn en dat, voor zoover overlegging van stukken wordt noodig geacht, deze aanwezig zijn. In het dwangschrift kan de wet op de middelen worden aangehaald met het jaar waarin zij is vastgesteld.

N⁰. 2. **Registratie.**

A. en B. zijn den 10 Mei 1900 gehuwd in gemeenschap van inboedel, doch buiten alle verdere gemeenschap, ingevolge

akte van huwelijksche voorwaarden, 8 Mei 1900 voor notaris X te Heerenveen verleden.

A. overleed 2 Januari 1906, na bij testament d.d. 8 Mei 1900 voor gemelden notaris X te hebben beschikt als volgt:

Ik legateer aan mijne toekomstige vrouw B. het vruchtgebruik levenslang van:

1°. Eene inschrijving ten mijnen name staande op het 3 % grootboek der N. W. S. letter A. nommer 6012 groot f 20 000.— en 2°. Een ten mijnen name ingeschreven schuldvordering wegens onder hypothecair verband geleende gelden groot f 12 000.— rentende 4 % 's jaars ten laste van Z.

en voorts in vollen eigendom:

mijn aandeel in onzen gemeenschappelijken inboedel.

Onder den last der gemelde legaten benoem ik tot erfgenamen mijn drie broeders C. D. en E. die ook ingevolge de wet mijne eenige erfgenamen zouden zijn geweest, wat E. betreft echter met last om hetgeen hij uit mijne nalatenschap erft, uit te keeren, zoowel aan zijne kinderen, die reeds geboren zijn, als aan die, welke nog geboren mochten worden.

Bij de notarieele akte van scheiding van A's nalatenschap 15 December 1906 voor notaris X verleden, verklaart:

1°. C. dat hij het hem toekomende aandeel in die nalatenschap schenkt aan zijn meerderjarigen zoon F., die bij de akte mede verschijnt en dit uitdrukkelijk aanneemt en

2°. E. dat hij, niet langer in het genot willende blijven van hetgeen hem uit A's nalatenschap is opgekomen, daarvan afstand doet ten voordeele van zijn eenigen zoon G., verwachter in het fidei-commis, die eveneens mede verschijnende, verklaart dien afstand aan te nemen.

Alvorens over te gaan tot het opmaken van den stand des boedels verklaren de deelgenooten:

Dat A. indertijd met zijne broeders C. D. en E. heeft opgericht eene naamlooze vennootschap tot het bouwen van arbeiderswoningen genaamd „Bouwlust".

dat bij de akte van oprichting werd bepaald, dat het kapitaal dier vennootschap zou bestaan uit f 48 000.— verdeeld in 48 aandeelen van f 1000.— elk, waarin ieder van hen gerechtigd zou zijn voor 12 aandeelen.

dat zij als storting op die aandeelen hebben ingebracht een door hen te zamen en voor gelijke deelen bij notarieele veiling

aangekocht perceel bouwterrein en ieder eene som van f 4000 in contanten.

Bij de akte van oprichting kwamen de vier oprichters overeen, dat de helft van de aandeelen van hem die overlijdt zonder uitkeering het eigendom zal worden van de overige aandeelhouders.

Ingevolge deze bepaling laat A. slechts zes dier aandeelen na.

Omdat het kapitaal van „Bouwlust" volgens de laatst opgemaakte balans bestaat uit:

1⁰. huizen en bouwterreinen waard	f	72 000.—
2⁰. vorderingen		1 200.—
3⁰. contanten		800.—
Te zamen	f	74 000.—
waartegenover een passief staat van		2 000.—
Saldo	f	72 000.—

worden de zes door A. nagelaten aandeelen groot f 1000.— elk hierna onder de te verdeelen zaken opgenomen voor eene waarde van 150 %.

Dat A's nalatenschap dientengevolge thans omvat:

1⁰. 6 aandeelen in de naamlooze vennootschap „Bouwlust" elk f 1000.— ad 150 % .... f 9 000.—

2⁰. hypotheeaire schuldvorderingen .... 21 000.—

3⁰. de hiervoor omschreven inschrijving grootboek f 20 000.— ad 90 % .... 18 000.—

4⁰. eene hypotheeaire vordering ten laste van W. groot f 6 000.— 4 % op 1 November .... 6 000.—

(Deze vordering is, zooals voldoende is gebleken, ontstaan door wederbelegging eener som van f 6 000.— op 1 November 1905 door Z. afgelost op zijne schuld groot f 12 000.— van welke laatste vordering A. het vruchtgebruik besprak aan zijne vrouw B.)

5⁰. eene hypotheeaire vordering ten laste van Y. groot f 6 000.— 4 % op 1 Mei .... 6 000.—

(Deze vordering is ontstaan door wederbelegging, tengevolge van het overleg tusschen B. C. D. en E. van de f 6 000.— door Z. op 1 Mei 1906 voldaan ter voldoening van het restant zijner schuld.)

6°. diverse vorderingen (meer specifiek in de akte omschreven) totaal ten bedrage van f 21 000.— wegens mindere soliditeit van sommige debiteuren geschat op	f	15 000.—
7°. contanten		3 000.—
en 8°. de helft in den inboedel gelegateerd aan B.		5 000.—
Te zamen	f	83 000.—

Volgens verklaring in de akte komt hierin toe:

aan B. in vollen eigendom: inboedel			f	5 000.—
en in vruchtgebruik:				
1°. de inschrijving grootboek	f	18 000.—		
2°. de hypothecaire vorderingen ten laste van W en Y te zamen		12 000.—		
	f	30 000.—		
aan welk vruchtgebruik met het oog op den 35 jarigen leeftijd der vruchtgebruikster wordt toegekend eene waarde van				18 000.—
Aandeel van B			f	23 000.—
Resteert voor F. D. en G.			f	60 000.—
of voor ieder $^1/_3$			f	20 000.—

Na afgifte van de legaten aan B, die bij de akte medeverschijnende, verklaart die afgifte aan te nemen en daarmee tot haar volkomen genoegen te zijn voldaan, worden alle aan-

wezige baten toegescheiden aan F en G die voor hetgeen zij te veel ontvangen aan D uitkeeren f 20 000.— in contanten, in voldoening van zijn aandeel.

Wordt gevraagd:

I. Eene gemotiveerde berekening van de rechten verschuldigd op de notarieele akte van scheiding d.d. 15 December 1906;

en II of buiten de rechten, die te dier zake op de evengemelde akte van scheiding geheven kunnen worden nog rechten aan den lande verschuldigd zijn:

a. wegens den afstand van E ten behoeve van G;

en *b.* wegens de verkrijging door C, D en E van de helft der door den eerst-overleden aandeelhouder A bezeten aandeelen in de naamlooze vennootschap „Bouwlust", ingevolge het bij de oprichting dier vennootschap gemaakte beding.

In geval van bevestigende beantwoording op te geven op welke gronden die verschuldigdheid wordt aangenomen met berekening der eventueel te heffen rechten.

N.B. Op huren of renten behoeft niet te worden gelet.

N°. 3. **Privaatrecht.**

De examinandus plaatse zich op het standpunt, dat hij door de algemeene vergadering van aandeelhouders der naamlooze vennootschap „Hypotheekbank" is benoemd tot vereffenaar dier vennootschap.

Het bedrijf dezer bank bestond daarin, dat eenerzijds gelden op hypotheek werden uitgeleend, anderzijds pandbrieven van f 1000.— werden uitgegeven; gemakshalve worde aangenomen, dat de bank hare winst uitsluitend maakte doordat zij wegens de uitgeleende gelden ½ procent meer aan rente bedong dan zij als rente op hare pandbrieven betaalde.

In de statuten komt de bepaling voor, dat gelden ingekomen door aflossing van hypothecaire leeningen zullen besteed worden voor uitloting à pari van pandbrieven.

Aan hypothecaire leeningen eenerzijds en aan pandbrieven anderzijds staat een bedrag uit van f 10 000 000; het kapitaal der bank is f 2 000 000 waarvan gestort f 200 000.

I. Schets een plan van vereffening.

De vereffenaar komt vervolgens te staan voor de volgende vragen, gemotiveerd te beantwoorden.

II. Zijn de verplichtingen over en weer van de naamlooze vennootschap tegenover de aandeelhouders en van dezen tegenover gene van contractueelen aard?

III. Zijn pandbriefhouders concurrente schuldeischers?

IV. Kan de vereffenaar nieuwe hypothecaire leeningen sluiten; kan hij bestaande continueeren?

V. Zal de vereffenaar jaarlijks de winst uit het bedrijf aan aandeelhouders uitkeeren?

VI. Wanneer hij zoodanige uitkeering doet en ten slotte blijkt, dat daardoor schuldeischers zouden benadeeld zijn, wat staat hem, vereffenaar, dan te doen?

VII. Welk recht kunnen pandbriefhouders doen gelden, wanneer de statutair voorgeschreven uitlotingen worden nagelaten?

VIII. De vereffenaar verkoopt het gebouw der bank; hoe te argumenteeren dat hij, verkooper, verplicht is tot medewerking bij het opmaken der akte, bedoeld in art. 671 B. W.?

IX. Welk recht kan de kooper doen gelden bij weigering tot die medewerking?

X. Een der schuldenaren der Bank, wiens onderpand zijne schuld niet dekte is in staat van faillissement verklaard; een akkoord in zijn faillissement is gehomologeerd; hoe te verklaren dat, indien de akkoord-penningen niet worden voldaan, de Bank de ontbinding van het akkoord kan vorderen?

N⁰. 4. **Zegel en Registratie.**

Op een ongezegeld papier ter grootte van 6.44 d.M². is eene akte gesteld, in hoofdzaak van den volgenden inhoud:

De ondergeteekenden:

1. A., thans zonder beroep te Brussel, vroeger te Leeuwarden.
2. B., grondeigenaar te Leeuwarden.

3. C., zonder beroep aldaar,
verklaren het volgende:

dat zij de eenig overgebleven leden zijn der Coöperatieve landbouwvereeniging „de Goede Verwachting", opgericht te Leeuwarden blijkens akte opgemaakt door den notaris K. aldaar van den 27 December 1896.

Bij besluit der algemeene ledenvergadering der vereeniging gehouden den 1sten April jongstleden werd besloten de vereeniging te ontbinden. De liquidatie is thans zoover gevorderd, dat er geen baten noch schulden bestaan dan:

eenige landerijen onder Dronrijp gelegen, kadastraal bekend aldaar als Sectie A, nos. 60 tot en met 80, der vereeniging aangekomen door de overschrijving ten hypotheekkantore te Leeuwarden den 1sten Juni 1897, in deel 108, nommer 4 van eene koopakte opgemaakt door notaris K. aldaar den 26 Mei 1897. Deze landerijen zijn thans nog bezwaard met eene hypothecaire schuld ten laste der vereeniging en ten behoeve van de ondergeteekenden A. en B., groot f 31 000.

Tot volkomen liquidatie van alle zaken der vereeniging worden de hierboven vermelde onroerende goederen, die eene waarde bezitten van f 40 000.— afgegeven aan A. in vruchtgebruik en aan B. in eigendom. Aan C. wordt voor zijn deel een bedrag van f 3 000.— door A. en B. in contanten uitgekeerd. De schuldvordering, ten behoeve van A. en B. bestaande, is door deze liquidatie tevens afgedaan.

A. verklaart daarna de landerijen onder Dronrijp gelegen aan den medeondergeteekende D. landbouwer aldaar te verhuren voor den tijd van zeven jaren, in te gaan den 1sten Mei 1903, tegen eene huursom van f 1 600.— in het jaar, en o. a. onder de verplichting de landerijen gedurende den huurtijd met terpaarde te bemesten.

Om aan deze verplichting te kunnen voldoen heeft D. met B. een contract aangegaan, waardoor hij het recht heeft bekomen uit de aan B. toebehoorende terpgronden onder Dronrijp gelegen, kadastraal bekend als Sectie A, nos. 101 en 102, eene hoeveelheid terpaarde te graven, die voldoende zal zijn voor de bemesting van de gepachte landerijen. Hij betaalt daarvoor aan B. f 7.— per M³. terpaarde. De vergraven hoeveelheid zal jaarlijks worden bepaald.

Voor den aanvoer van de terpaarde naar de door D. gepachte landerijen en voor den afvoer van de daarvan afkomende land-

bouwproducten zal D. het recht hebben gebruik te maken van den door B. in eigendom bezeten weg, kadastraal bekend te Dronrijp Sectie A, n°. 107, en daarvoor aan B. telken jare, gedurende den voorschreven tijd f 50.— verschuldigd zijn.

Deze akte is gedagteekend en onderteekend als volgt:

Leeuwarden, den 28 Januari 1903 (w.g.) B. C. D.

Brussel, den 2 Februari 1903 (w.g.) A.

en werd op den 10den Juni 1903 ten kantore Leeuwarden G. A. geregistreerd.

Onder het relaas der registratie staat het volgende:

De ondergeteekenden:

1. B. zonder beroep te Leeuwarden.
2. D. landbouwer te Dronrijp.

verklaren:

dat A. den 1sten Mei 1906 is overleden en er thans tusschen hen een geschil bestaat, omtrent het huurcontract tusschen den overledene en sub 2 gesloten.

Sub 1 beweert, dat hij door dat huurcontract niet is verbonden, minstens eene actie tot vernietiging van het huurcontract heeft, daar A. bij de verhuring het plaatselijk gebruik van Dronrijp, ten opzichte van den huurtermijn niet heeft in acht genomen.

Sub 2 beweert daarentegen dat nu de akte waarbij de verhuring werd in geschrift gebracht door B. is onderteekend, het contract met zijne toestemming is gesloten en hij alzoo verbonden is.

Ter beëindiging van hun geschil, komen zij thans overeen, te bepalen, dat het huurcontract als volkomen rechtsgeldig tusschen hen zal werken en dat D. daartegenover boven de huursom ad f 1600.— eene som van f 200.— per jaar aan B. zal moeten betalen en zulks vanaf den 1sten Mei 1906 tot het einde der huurovereenkomst.

Leeuwarden, den 1sten Februari 1907.

(w.g.) B. D.

Deze akte, waarvoor 3 dM². van het papier is gebruikt, wordt op heden ter registratie aangeboden.

Wordt gevraagd kort gemotiveerd op te geven:

Welke zegel- en registratierechten en boeten waren verschuldigd op de akte 28 Januari/2 Februari 1903 en zijn thans verschuldigd op de akte van 1 Februari 1907.

N.B. De bemesting met terpaarde is niet te beschouwen als een buitengewone bemesting.

N⁰. 5. Successie.

A en B zijn in 1875 gehuwd in gemeenschap van winst en verlies.

Bij het aangaan van dit huwelijk werd aangebracht:

door A:

1⁰. een huis en tuin te 's Gravenhage, belast met een hypotheekschuld groot f 3000, wegens door A in 1874 voor de verbouwing van dit perceel opgenomen geld;
2⁰. een perceel land te Voorschoten;
3⁰. een moestuin te Voorschoten;

en door B:

1⁰. effecten aan toonder ter waarde van f 10 000.—;
2⁰. contanten f 7 000.—.

Uit het huwelijk van A en B zijn geboren 4 kinderen, genaamd C, D, E en F.

Voor zijn huwelijk had A, met toestemming der moeder Z, een natuurlijk kind erkend, genaamd Y.

Ten gevolge van aanvankelijken voorspoed in A's zaken werd in 1880 afgelost de hypotheek groot f 3000.— waarmede het door hem aangebrachte perceel te 's Gravenhage was belast.

Later gingen die zaken echter achteruit, waardoor A genoodzaakt werd geld daarvoor op te nemen tot een bedrag van f 10 000.—, waarvoor in 1895 hetzelfde perceel te 's Gravenhage weder hypothecair verbonden werd.

Het perceel land te Voorschoten is in 1894 door A voor f 4 000.— verkocht aan G, broeder van A, onder voorbehoud van levenslang vruchtgebruik. De ontvangen koopsom is in de huishouding verbruikt. G is nog in leven.

De moestuin te Voorschoten heeft A in 1901, zonder vrijstelling van inbrengst, geschonken aan zijn zoon C. De waarde was destijds f 1 000,—, doch op A's overlijden, tengevolge eener algemeene waardeverbetering, f 1 500.—.

Zonder toestemming en zonder medeweten van B, heeft A in 1894 aan een vriend, om hem in diens financieele ongelegenheden bij te staan, een effect ter waarde van f 1 000.—, door B aangebracht, ter leen gegeven om als onderpand te dienen in eene door dien vriend aan te gane geldleening.

Deze vriend is kort daarop naar Amerika vertrokken en van het geleende effect kwam niets terug. De waarde van het stuk bleef onveranderd.

A heeft in het laatst van 1905 zijn zaken geliquideerd en overleed op 1 April 1906 te Amsterdam, zijn laatste woonplaats.

Er was toen aanwezig:

1^{0}. het huis en tuin te 's Gravenhage door A aangebracht thans waard	f	15 000.—
Dit perceel is nog bezwaard met de voormelde schuld van f 10 000.—, waarop de rente tot en met den dag van overlijden was aangezuiverd.		
2^{0}. Al de door B aangebrachte effecten, uitgezonderd het door A uitgeleende en niet terug ontvangen stuk. Deze nog aanwezige effecten hadden op A's overlijden een waarde van		12 000.—
3^{0}. Inboedel, ter waarde van		4 500.—
4^{0}. Effecten aan toonder, staande huwelijk aangekocht, waard		20 000.—
5^{0}. Loopende renten sedert de laatste verschijndagen tot en met den dag van A's overlijden:		
a. der effecten sub 2^{0}. vermeld		150.—
b. „ „ „ 4^{0}. „		600.—
6^{0}. Loopende huur van het perceel te 's Gravenhage sedert den laatsten verschijndag tot en met den dag van A's overlijden		1 000.—
7^{0}. Contanten, waaruit de begrafeniskosten van A zijn voldaan		1 400.—
Totaal	f	54 650.—

Voorts eenige schulden, de huishouding betreffende, ten bedrage van f 1 000.—.

Terwijl A's begrafeniskosten hebben bedragen f 250.—.

A. liet een testament na, waarbij hij zijn zoon D in de legitieme heeft gesteld en aan X, wettig kind van zijn natuurlijk kind Y, legateerde eene som van f 1 000.— in contanten.

Het in 1894 aan G verkochte perceel land te Voorschoten was ten tijde van A's overlijden f 7 000.— waard. Op de koopakte van 1894 was geheven voor recht van registratie f 120.— en voor recht van overschrijving f 9.—.

C brengt de waarde van den moestuin in.

E verwerpt de nalatenschap van A.

Wordt gevraagd:

Eene met aanhaling der betrekkelijke wetsartikelen kort gemotiveerde becijfering van A's nalatenschap en van hetgeen ieder daarin toekomt. Voorts eene berekening der door ieder der verkrijgers verschuldigde rechten van successie en van het verschuldigde recht van overgang (art. 1, n°. 1) in totaal; alles in hoofdsom.

Er moet worden aangenomen, dat de volgens bovenstaande gegevens opgemaakte memorie van aangifte den vereischten vorm heeft; dat alle baten en schulden volgens de wet omschreven zijn en dat, voorzoover overlegging van stukken wordt noodig geacht, deze aanwezig zijn.

N.B. De Commissie, de daaromtrent bestaande voorschriften in hunne waarde latende, verlangt dat bij de beantwoording van dit vraagstuk worde aangenomen, dat de fictiën door de successiewet van 1897 in het leven geroepen, niet van invloed zijn op de berekening van aandeel a. i. en legitieme.

N°. 6. **Vermogensbelasting.**

Den 29 April 1906 sterft te Zegwaard de landbouwer Jan Peters, die in gemeenschap van winst en verlies was gehuwd met Maria Janse. Uit hun huwelijk werden achtereenvolgens 12 Mei 1882, 3 Juli 1885 en 2 Juni 1888 geboren de kinderen Pieter, Jacob en Trijntje.

Jan Peters legateerde het vruchtgebruik van de helft zijner nalatenschap aan zijn vrouw, en besprak aan een vriend een lijfrente van f 100.— 's jaars.

De successie-memorie van Jan Peters bevat o. a. de volgende gegevens:

Gemeenschap van winst en verlies.

A. Actief:

1. inboedel (waaronder voor eene waarde van f 6 000.— aan paarden, voertuigen, vee, voorraden en voorwerpen behoorende tot het landbouwbedrijf) waard ...... f 8 000.—

2. twee rijwielen voor huiselijk gebruik waard 300.—

3. *a*. een hofstede te Zegwaard met bouw- en weiland, groot 40 hectaren met een belastbare opbrengst gebouwd van f 500.— en ongebouwd van f 2 000.—, het geheel belast met eene grondrente van f 60.— 's jaars.

N.B. De grondlasten voor het gebouwd bedragen f 40.—, die voor het ongebouwd f 150.—; de waterschapslasten bedragen f 200.— terwijl op den kadastralen legger is afgetrokken f 6.— per hectare.

b. het recht van erfpacht tot 1 Juli 1907 op een perceel bouwland te Zoetermeer groot 4—50—00 hectaren met een belastbare opbrengst van f 400.—, terwijl de erfpachtscanon bedraagt f 80.—

N.B. De grondlasten bedragen f 30.—, de waterschapslasten f 25.—, terwijl in den kadastralen legger is afgetrokken f 4.— per hectare.

c. een perceel weiland aan den weg van Rijswijk naar Delft, langs den weg breed 50 Meter en diep 100 Meter, waarvan de aan den weg gelegen strook ter diepte van 20 Meter als bouwterrein waard is f 2.— per M^2. en de rest f 0,25 per M^2.

N.B. De belastbare opbrengst van het geheele perceel bedraagt f 80.—, de grondlasten f 6, ter-

wijl de waterschapslasten bedragen f 8 per hectare, zonder dat in de kadastrale registers eenige aftrek plaats had.

De vaste goederen sub *3a* en *3c*, en het recht van erfpacht sub *3b* hebben een verkoopwaarde

van	f	55 000.—
4. eenige effecten waard		9 000.—
5. loopende huren en renten		580.—
6. contanten		2 120.—
Samen	f	75 000.—

B. Passief:

Diverse schulden ten bedrage van	f	5 140.—
Saldo der gemeenschap van winst en verlies ...	f	69 860.—

De overledene bracht ten huwelijk f 6710 aan contanten die in de huishouding en het bedrijf zijn verbruikt, terwijl de weduwe ten huwelijk aanbracht verschillende effecten voor eene waarde van f 38 672, die staande huwelijk op verschillende tijdstippen met haar goedvinden zijn verkocht voor f 31 710, zonder dat van eenige wederbelegging is gebleken en welke koopsommen dus eveneens in de gemeenschap zijn vervloeid.

Wordt gevraagd:

1. Naar bovenstaande gegevens het biljet der vermogensbelasting voor het dienstjaar 1906/7 voor de weduwe in de daartoe bestemde rubrieken geheel in te vullen met berekening der waarde van de vaste goederen naar de belastbare opbrengst, voorzoover die naar de wet geoorloofd is.
2. De daarin te stellen cijfers op afzonderlijke nota duidelijk toe te lichten.
3. De belasting te berekenen.

N°. 7. Hypotheken en Kadaster.

Den 10 Januari 1904 werd het perceel land in de gemeente

X sectie D n°. 20 geveild in twee behoorlijk afgepaalde gedeelten, nl. een noordelijk, groot circa 14.60 aren en een zuidelijk, groot circa 12.35 aren, welke werden toegewezen het eerste aan A, het andere aan B.

Bij de daarop gevolgde splitsing van het perceel werd aan het noordelijk deel het nieuwe nummer 210 en aan het zuidelijk deel het nieuwe nummer 211 gegeven, waarvan 't eerstgenoemde ten name van A, het laatstgenoemde ten name van B werd gesteld in den kadastralen legger.

Ruim een jaar daarna bleek aan A, dat de bij de veiling bestaan hebbende afpaling, vóór de opmeting en splitsing van sectie D n°. 20, door B wederrechtelijk, ten eigen voordeele was gewijzigd, tengevolge waarvan een gedeelte van het door A gekochte opgemeten was bij het nieuwe n°. 211, dat B geheel in bezit nam. Dit gedeelte werd nu door A als zijn eigendom in rechten van B opgevorderd, waarop de rechtbank te X bij een, in kracht van gewijsde gegaan vonnis dien eisch toewees, uitspraak voor recht, dat A eigenaar is van bedoeld gedeelte en mitsdien B veroordeelde het te ontruimen en ter vrije beschikking van A te stellen. A is echter niet-ontvankelijk verklaard in het tevens door hem geëischte, dat de rechtbank den hypotheekbewaarder zal gelasten, tegen overlegging van een afschrift van het vonnis, het bedoelde gedeelte ten zijnen name over te boeken in den kadastralen legger.

Het geheele perceel sectie D n°. 211 was door B hypothecair verbonden ten behoeve van E tot zekerheid van geleend geld.

G e m o t i v e e r d antwoord wordt verzocht op de volgende vragen:

1°. Is gemeld vonnis al dan niet aan overschrijving ten hypotheekkantore onderworpen?

2°. Wat heeft A te doen ten einde de boeking te zijnen name in den kadastralen legger van vorenbedoeld gedeelte te verkrijgen en welke is — naar de kadaster-voorschriften — de gang van zaken tot die boeking toe?

3°. Wat is rechtens ten aanzien der hypotheek van E?

4°. Hoe kan het meerbedoelde gedeelte ontlast worden van de hypothecaire inschrijving op het geheele perceel n°. 211 genomen?

5°. Kan E in rechten eenige aanspraak geldend maken tegen B wegens de onderzetting van het geheele perceel n°. 211?

6°. Op welke gronden kan de rechtbank voormelde niet-ontvankelijkverklaring doen steunen?

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 19, Maandag 20 en Dinsdag 21 Mei 1907, n°. 116.

N°. 29.

VERSLAG *aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken over den staat van het Koninklijk Conservatorium voor Muziek over het jaar* 1906.

Overeenkomstig het voorschrift van art. 9 van het reglement hebben wij de eer Uwe Excellentie het volgende te berichten:

a. *Toestand van het gebouw.*

Is de toestand van het gebouw op een paar vertrekken na, die zeer vochtig zijn, voldoende te noemen, ditzelfde kan niet worden getuigd van de beschikbare ruimte voor leerlokalen. Steeds klimmender, bij het gestadig wassen van het aantal adspiranten, wordt de behoefte aan een grooter aantal vertrekken ondervonden.

Om hieraan te gemoet te komen, hadden burgemeester en wethouders, nu zij van oordeel waren dat het door de administratie der duinwaterleiding gebruikte perceel niet voor het door ons beoogde doel kon worden afgestaan, een plan aan den raad aangeboden, waarbij min of meer, zij het op gebrekkige wijze, aan ons verlangen werd voldaan. De raad echter verwierp dit voorstel, omdat naar zijn oordeel daarmede geen afdoende verbetering werd verkregen. Sedert echter is de gemeente eigenaresse geworden van een perceel, waarheen de administratie der duinwaterleiding zal worden verplaatst; ook ontvingen wij van burgemeester en wethouders een schrijven, waarin wordt geconstateerd, dat steeds maatregelen worden overwogen om aan ons verlangen te gemoet te komen.

b. *Onderwijzend en dienstpersoneel.*

Door den dood verloren wij den leeraar in het violoncelspel, den heer Anton Bouman; gaarne herdenken wij bij deze de vele en gewichtige diensten door hem aan het Conservatorium bewezen.

In zijn plaats benoemden wij, in overleg met den Minister van Binnenlandsche Zaken, tot tijdelijk leeraar in het violoncelspel, den heer W. Durieux.

Den heer van Isterdael werd opgedragen het geven van 12 lesuren per week, zoodat hem de jaarwedde van f 1200 werd toegekend, die vroeger door den heer Bouman genoten werd, terwijl den heer Durieux werd opgedragen 9 gewone wekelijksche lesuren te geven, waarvoor hij eene jaarwedde van f 900 geniet, evenals vroeger de heer van Isterdael ontving.

De heer W. Hendriks werd op ons voorstel door den Minister van Binnenlandsche Zaken ontheven van het geven van onderwijs op de trompet en op de trombonne.

De heer Hendriks was aangesteld op eene jaarwedde van f 800, om daarvoor te geven acht wekelijksche lesuren in de trompet-, trombonne- en de fanfareklasse. Aangezien nu in den loop van 1906 zich in den Haag gevestigd hebben een trompettist en een trombonnist, die daarvan bepaald hun hoofdvak hebben gemaakt, hetgeen bij den heer Hendriks het geval niet is, hebben wij in het belang van het onderwijs den Minister voorgesteld den heer Hendriks te ontheffen van het onderwijs in de trompet en in de trombonne, waardoor hij vier uren minder les zou hebben te geven en dus ook op f 400 minder traktement recht zou hebben. De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft zich met ons voorstel vereenigd, den heer Hendriks ontheven van die 4 lesuren in de trompet- en trombonneklasse en de jaarwedde van den heer Hendriks herzien en bepaald op f 400, om daarvoor te geven 4 wekelijksche lesuren in de fanfareklasse.

Aan den heer Hofmeester, vroeger eerste-trompettist te Amsterdam, is opgedragen het onderwijs in de trompet.

Aan den heer L. C. Schweitzer, trombonnist van het Residentie-orkest, is opgedragen het onderwijs in de trombonne. Wij benoemden hem, in overleg met den Minister, tijdelijk, zooals dat bij nieuwe leeraars gewoonlijk plaats heeft.

c. *Leerlingen.*

Het schooljaar 1906 opende met een aantal van 326 leerlingen [1]), tegen 342 in 1905 en 328 in 1904.

Daarvan waren 204 vrouwelijke en 135 mannelijke leerlingen, verdeeld in de volgende klassen:

---

[1]) In den loop van het schooljaar vermeerderd met 13 leerlingen, makende een totaal van 339 leerlingen; bovendien namen 13 hospitanten, allen van het militaire muziekkorps der jagers, deel aan de fanfareklasse.

Benaming der klassen.	Aantal der leerlingen.	Namen der leeraressen en leeraren.	Aantal wekelijksche lesuren.	Bemerkingen.
Koorzang	88	de heer Völlmar	12	verdeeld in 3 klassen.
Solozang	35	„ „ Spoel	31	verdeeld in 2 klassen.
id.	23	mej. Bol	18	
Solfège	92	de heer Spoel	4	
id.	33	„ „ Renaud	2	
Piano	22	„ „ Wirtz	22	
id.	33	„ „ Oberstadt	30	
id.	32	„ „ Textor	24	
id.	16	„ „ van Ling	12	
Onderwijskunst en ensemble	22	„ „ Wirtz	2	A.
Voorbereidende piano	10	„ „ van Ling	4	tevens onderwijsklasse ; wordt als onderwijs-oefeningklasse gegeven door leerlingen der hoogste pianoklasse, onder toezicht van den onderwijzer.
Hulppiano	36	leerlingen der hoogste pianoklassen	32	In deze klasse wordt onderwijs gegeven aan leerlingen der instrumentaalklassen, voor zoover zij geen piano spelen en niet in eene andere pianoklasse zijn ingedeeld.

Benaming der klassen.	Aantal der leerlingen.	Namen der leeraressen en leeraren.	Aantal wekelijksche lesuren.	Bemerkingen.
Orgel	8	de heer de Zwaan	7	
Viool en alt	18	„ „ Spoor	19	
id.	27	„ „ Augenot	22	
id.	15	„ „ Hofmeester	16	
Voorbereidende viool	5	„ „ Spoor	4	
Strijkkwartet	24	Id.	2	
Violoncel	13	„ „ v. Isterdael	9	
id.	9	Id. (voor den heer Bouman)	12	
Contrabas	11	de heer v. d. Meer	6	
Pauken	5	Id.	2	
Fluit	4	„ „ Best	6	
Hobo	6	„ „ v. Emmerik	6	
Klarinet	8	„ „ Kriens	7	
Ensemble blaas-instrumenten	9	Id.	2	
Fagot	7	„ „ v. Heyst	6	
Hoorn	[1]) 4	„ „ Preus	6	
Trompet	3	„ „ Hofmeester	2.	
Trombone en tuba	7	„ „ Hendriks	4	
Fanfare	13	Id.	4	
Harp	3	mevr. Rutters	4	
Samenspel	28	de heer mr. Viotta	4	
Orkestspel	49	id.	2	
Muziekgeschiedenis	103	id.	1	
Compositie	1	id.	2	
Theorie	48	„ „ van Ling	18	
id.	77	„ „ Völlmar	16	
id.	57	„ „ Verhallen	16	
Fransche taal	26	mej. Boccard	2	
Italiaansche taal	31	„ Gaydou	4	

[1]) Benevens 2 hospitanten.

Benaming der klassen.	Aantal der leerlingen.	Namen der leeraressen en leeraren.	Aantal wekelijksche lesuren.	Bemerkingen.
Declamatie	16	mej. den Berger	2	
Methodisch spreken	28	id.	3	
Hoogduitsche taal	28	de heer Schmidt jr.	2	

Uit dezen staat blijkt, dat onderwijs werd gegeven, behalve door den directeur, door 27 leeraressen en leeraren en bovendien door ruim een twintigtal leerlingen der hoogste piano- en vioolklassen aan mingevorderden; dat het aantal leerlingen, in de verschillende klassen ingedeeld, bedroeg 1133 en het aantal wekelijksche lesuren 411, tegen respectievelijk 1075 en 394 in het vorige jaar.

Van de 339 leerlingen betaalden 211 schoolgeld en ontvingen 128 kosteloos onderwijs.

Twee en zestig leerlingen kwamen van elders, te weten: uit Almelo 1, Amsterdam 2, Arnhem 1, Breskens 1, Cassel 1, Delft 4, Gorinchem 1, Gouda 1, Helpman bij Groningen 1, Leiden 5, Nijmegen 2, Rosendaal 1, Rotterdam 10, Rijswijk 1, Scheveningen 14, Schiedam 2, de Steeg 1, Tiel 1, Utrecht 1, Voorburg 7, Voorschoten 1, Wildervank 1, Zoeterwoude 1 en Zwolle 1.

Zes en zestig leerlingen verlieten om verschillende redenen tusschentijds het Conservatorium.

Wegens bijzondere omstandigheden werd aan mejuffrouw A. H. Swüste, na een voldoend examen te hebben afgelegd, in Juli het eindgetuigschrift verleend voor piano (onderwijskunst).

Twee en dertig leerlingen hebben het Conservatorium met eindgetuigschrift verlaten, waarvan aan een bovendien eene medaille werd toegekend, te weten:

I. *a.* voor piano (virtuositeit): de dames A. van Velthuysen (met medaille), S. W. Herckenrath, A. C. van Boeschoten, M. C. Horst en C. A. A. Appeldoorn;

b. voor piano (virtuositeit en onderwijskunst): de dames A. W. M. Eland en C. F. H. Glaser;

c. voor piano (onderwijskunst): de dames J. W. Kippel, J. C. Gleuns, A. G. Wegenaar, E. Morell en den heer A. J. Lieffering.

II. Solozang: de dames M. E. Russer, A. Benedictus, H. van der Burg, H. L. le Clercq en C. W. F. Kolb.

III. Viool: de dames C. J. H. Doeleman, J. M. G. Schouten en de heeren M. Davidson, J. W. Vis, F. W. Diebels en J. B. J. Bouman.

IV. Violoncel: mej. A. B. Doeleman en de heer N. van Beugen.

V. Hobo: de heeren J. H. Brinkman en W. G. Vonk.

VI. Klarinet: de heeren H. E. Witt en H. Amorison.

VII. Fagot: de heer M. Dessauer.

VIII. Contrabas: de heeren J. Zonneveld en A. van Lier voor contrabas en pauken.

d. *Staat van het onderwijs.*

Ook nu weder overtrof het aantal aanvragen dat der beschikbare plaatsen; natuurlijk werd zooveel mogelijk aan het verzoek om plaatsing voldaan, waarbij de indertijd vanwege Uwer Excellentie's ambtsvoorganger gegeven wenk, om niet al te vrijgevig te zijn met gratis plaatsing, niet uit het oog werd verloren.

Bovengenoemde feiten bewijzen voldoende, dat het Conservatorium zich in een goeden roep mag blijven verheugen, waartoe de betoonde ijver van directeur en leeraren in het volbrengen hunner gewichtige taak zeker mag geacht worden in niet geringe mate bij te dragen.

De commissie van deskundigen, die op onze uitnoodiging de eindexamens bijwoonden en afnamen, bestond uit de heeren Ant. Averkamp, muziekdirecteur te Amsterdam, en Joh. Wagenaar, muziekdirecteur en organist te Utrecht.

Uit hun uitvoerig rapport veroorloven wij ons een en ander aan te halen:

„Zij hebben met de grootste ingenomenheid de examens bijgewoond, omdat daaruit ten krachtigste bleek dat de verschillende onderwijskrachten er naar streven de aan hunne zorgen toevertrouwde jongelieden tot degelijke musici en musiciennes te maken.

Als een der meest verblijdende resultaten van het goede onderwijs mag wel aangemerkt worden de voortreffelijke samenstelling der orkestklasse onder leiding van den directeur mr. Henri Viotta; inderdaad, wat deze orkestklasse presteerde, mag aan hooge eischen beantwoorden; de klank van het orkest was van uitstekend gehalte en de rhytmiek van het orkest toonde overtuigend aan hoeveel zorg aan dat gewichtig onderdeel door den

directeur wordt besteed. Ondergeteekenden zijn de meening toegedaan, dat de bloei en ontwikkeling dezer orkestklasse in hooge mate ten goede kan komen aan de muzikale behoeften in ons land.

Het is toch duidelijk, dat de jongelieden, die een einddiploma verkrijgen en reeds een paar jaren in de orkestklasse hebben meegewerkt, reeds een niet geringe routine bezitten in het orkestspel en daardoor zooveel te eerder in aanmerking komen bij het vervullen van vacaturen, niet alleen in het Residentie-orkest, maar ook in andere orkesten van ons land."

Ook de solo-voordrachten op orkest-instrumenten werden meest zeer gunstig beoordeeld en dan vervolgen de deskundigen:

„Wanneer men nu uit het bovenstaande zou afleiden, dat aan het Koninklijk Conservatorium hoofdzakelijk toekomstige orkestleden worden gekweekt, dan zijn de resultaten der piano- en zangklassen daar, om dit vermoeden te logenstraffen."

Ook op enkele leemten in het onderwijs werd onze aandacht gevestigd; zoo op het theoretisch onvoldoend onderlegd zijn van enkele leerlingen uit de verschillende pianoklassen; hieraan zullen wij onze aandacht wijden. Ook waren de deskundigen teleurgesteld, dat dit jaar geen enkele proeve van compositie-talent kon worden gegeven. hoezeer erkennende, dat zich zoo iets niet dwingen laat, meenden zij ons te mogen aansporen toch niets onbeproefd te laten, om een eventueel sluimerend talent op te wekken. Dat wij aan dezen wenk gaarne gevolg zullen geven, behoeft geen betoog.

De einduitvoering had plaats op 22 December in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, evenals vorige jaren onder steeds klimmende belangstelling van het de groote zaal geheel vullende publiek; de prestatiën verdienden deze belangstelling ook ten volle.

Onze voorzitter herdacht ook nu in hartelijke bewoordingen de lotgevallen onzer instelling en gaf den vertrekkenden een bemoedigend woord mede op hun verderen levensweg. De door hem ingestelde medaille werd op eenparig advies van de deskundigen en onze commissie uitgereikt aan mej. A. van Velthuysen (piano).

e. *Muziekinstrumenten en boekerij.*

Eenige muziekwerken, die noodig bleken, werden aangekocht, voornamelijk kleinere werken voor orkest.

Een nieuwe piano werd aangekocht en aan verscheidene piano's, die door het voortdurend bespelen veel te lijden hebben, werden minder of meer belangrijke herstellingen aangebracht.

Een nieuwe trompet wordt aangeschaft.

f. *Financiën.*

Uit de rekening en verantwoording van het Conservatorium over 1906, die aan de goedkeuring van Uwe Excellentie wordt onderworpen, blijkt:

dat de *inkomsten* hebben bedragen:

aan Rijkssubsidie	f	16 000,00
„ provinciaal subsidie.		3 250,00
„ gemeentesubsidie.		2 250,00
„ bijdrage „Cecilia"		100,00
„ schoolgelden		24 142,20
	f	45 742,20

dat de *uitgaven* hebben bedragen:

aan nadeelig saldo over 1905	f	267,57
„ jaarwedden		39 289,34
„ muziek en instrumenten		2 912,75
„ meubilair		605,14
„ verwarming, verlichting, enz. . .		1 337,36
„ examens		497,95
„ voordrachten		79,30
„ druk-, schrijfloonen, enz.		532,45
„ bijstand orkestklasse		255,00
„ onvoorziene uitgaven		20,00
	f	45 796,86

zoodat de rekening sluit met een nadeelig saldo van f 54,66.

Uit de rekening en verantwoording van het pensioenfonds, die ook aan de goedkeuring van Uwe Excellentie wordt onderworpen, blijkt, dat de renten van het kapitaal hebben bedragen f 5250 en dat aan 12 pensioentrekkenden, n.l. 6 gepensionneerde onderwijzers, 4 weduwen en de kinderen onder de 18 jaren van 2 overleden onderwijzers, werd uitbetaald f 2815,41.

's Gravenhage, 28 Maart 1907.

De Commissie van Toezicht over het Koninklijk Conservatorium voor Muziek,

Fock, *Voorzitter.*

van Zuylen van Nijevelt, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 26 en Maandag 27 Mei 1907, n°. 121.

N°. 30.

VERSLAG *van de Rijkscommissie voor graadmeting en waterpassing aangaande hare werkzaamheden gedurende het jaar* 1906.

Voldoende aan het voorschrift door den Minister van Binnenlandsche Zaken, bij beschikking van 14 Mei 1879, letter M, afdeeling Kunsten en Wetenschappen, haar gegeven, heeft de Rijkscommissie voor graadmeting en waterpassing de eer aangaande hare werkzaamheden in het jaar 1906 het volgende te berichten.

Commissie.

Den 14den December 1906 verloor de commissie door overlijden haar medelid dr. J. A. C. Oudemans. Hij maakte deel uit van de commissie sedert hare instelling in 1879 en tot in het laatst zijner dagen bleef hij met toewijding deelnemen aan de zaken der commissie. Meer bijzonder besteedde hij zijne krachten aan de sterrekundige plaatsbepalingen, hij bepaalde persoonlijk in de jaren 1879 en 1880 het azimuth van de richting Utrecht—Amersfoort, terwijl onder zijne leiding de bepalingen van breedte en azimuth op 13 punten van het Nederlandsche driehoeksnet werden uitgevoerd.

De resultaten van deze bepalingen zijn nedergelegd in de uitgaven der commissie getiteld:

Détermination à Utrecht de l'azimut d'Amersfoort par J. A. A. Oudemans. La Haye 1881 en Détermination de la latitude et d'un azimut aux stations Oirschot, Utrecht, Sambeek, Wolberg, Harikerberg, Sleen, Schoorl, Zierikzee, Terschelling, Ameland, Leeuwarden, Urk et Groninque. Delft 1904.

De commissie heeft de gevoelens, die het heengaan van haar betreurd medelid bij haar opwekte, teruggevonden in de waardige

hulde, die door den voorzitter der natuurkundige afdeeling van de Koninklijke Academie van Wetenschappen in de vergadering van 29 December 1906 gebracht is.

Vergaderingen.

Ter bespreking van hare aangelegenheden, vergaderde de commissie in 1906 éénmaal te 's Gravenhage en éénmaal te Leiden.

Bibliotheek.

De blijkens het jaarverslag over 1898 aan den Staat geschonken bibliotheek onderging evenals in vorige jaren uitbreiding, doordat ons medelid Heuvelink de door hem vanwege de internationale vereeniging voor aardmeting ontvangen boekwerken er aan toevoegde.

Betrekkingen met de buitenlandsche leden van de internationale vereeniging voor aardmeting.

De 15de algemeene conferentie van de internationale vereeniging voor aardmeting werd van 20 tot 28 September 1906 gehouden te Budapest en bijgewoond door de leden der Nederlandsche commissie H. G. van de Sande Bakhuyzen, Hk. J. Heuvelink en J. J. A. Muller.

De afgevaardigden kwamen bijeen in de vergaderzaal van de Hongaarsche Akademie van Wetenschappen; zij waren 48 in getal en vertegenwoordigden 19 Staten, n.l. Duitschland met 11, de Argentijnsche Republiek met 1, Oostenrijk met 4, België met 1, Denemarken met 1, Spanje met 2, de Vereenigde Staten met 2, Frankrijk met 7, Engeland met 1, Hongarije met 2, Italië met 2, Japan met 2, Mexico met 2, Noorwegen met 1, Nederland met 3, Rumenië met 2, Rusland met 2, Zweden met 1 en Zwitserland met 1 afgevaardigde.

In de eerste zitting werden zij namens de Regeering begroet door graaf Apponyi, den Minister van Eeredienst en Openbaar Onderwijs, en vervolgens door den president der Hongaarsche Academie van Wetenschappen, wier toespraken werden beantwoord door generaal Bassot, den voorzitter der vereeniging.

De permanente secretaris, de heer van de Sande Bakhuyzen, bracht in deze zitting een uitvoerig verslag uit van hetgeen op administratief gebied in de laatste drie jaren in de vereeniging was voorgevallen en wijdde in de eerste plaats een woord aan de sedert de laatste vergadering overleden afgevaardigden de heeren Nagel, von Orff, von Richthofen, Karlinsky, Preston

en Lindhagen. Als een belangrijk feit kon hij vermelden dat van de 21 aangesloten Staten er reeds 20 te kennen hadden gegeven in te stemmen met het voorstel, om de 1 Januari 1897 in werking getreden overeenkomst, die 31 December 1906 teneinde liep, wederom voor tien jaren te verlengen.

Vervolgens gaf prof. Helmert, de directeur van het centraalbureau te Potsdam, verslag van de aldaar in de laatste drie jaren verrichte werkzaamheden, n.l.:

1°. onderzoekingen omtrent de verplaatsing der polen over het aardoppervlak;

2°. relatieve bepalingen van de grootte der zwaartekracht op verschillende punten, het onderzoek van slingertoestellen en het geven van onderricht in het gebruik van deze;

3°. bepaling van de absolute waarde der zwaartekracht te Potsdam;

4°. voortzetting van het onderzoek betreffende de schietloodafwijkingen in Europa en het bestudeeren van de kromming der geoïde volgens de richting der meridianen en der parallellen in verschillende landen.

Ten slotte bracht prof. Albrecht verslag uit over de werkzaamheden van den internationalen breedtedienst in het noordelijk en het zuidelijk halfrond en werd door hem het voorstel gedaan in de bestaande organisatie geen verandering te brengen vóór de volgende algemeene conferentie. Dit rapport en voorstel werden door den voorzitter in handen gesteld eener commissie, waarvan ook de heer van de Sande Bakhuyzen deel uitmaakte.

In de 2de zitting gaf de heer Bourgeois een overzicht van de basismetingen uitgevoerd met invardraden volgens de methode van Jäderin; op grond van de ondervinding opgedaan in Ecuador en in Rusland stelde hij de op deze wijze te bereiken nauwkeurigheid niet hooger dan 1 : 100000 tot 1 : 200000.

De heer Lallemand bracht verslag uit over de nauwkeurigheidswaterpassingen, die thans gezamenlijk eene lengte bereiken van 275000 kilometers, bijna 7 maal den omtrek der aarde.

Hij vestigde de aandacht op de onlangs tot stand gebrachte verbinding tusschen het niveau van den Atlantischen en den Stillen Oceaan, door de Vereenigde Staten, die een verschil oplevert van 19 centimeters, dat geheel te verklaren is door de opeenhooping der waarnemingsfouten over een afstand van meer dan 5000 kilometers.

Verder werden nog verslagen uitgebracht over schietloodafwijkingen en over slingerwaarnemingen.

Naar aanleiding van het verslag van den heer Darwin over den stand der Afrikaansche graadmeting, van Kaapstad tot

Caïro, deelde de heer Helmert mede, dat, naar hij verwachtte, de Duitsche Regeering in 1907 gelden zou toestaan voor de uitvoering der triangulatiewerkzaamheden in Duitsch Oost-Afrika. Hij gaf verder een overzicht van waarnemingen uitgevoerd bij Potsdam en bij Berlijn, betreffende kleine periodieke bewegingen der aardkorst, die door hem werden toegeschreven aan temperatuursveranderingen in verband met den stand der zon.

De zitting werd besloten met een mededeeling van prof. Albrecht over het gebruik van draadlooze telegrafie voor lengtebepalingen. Uit genomen proeven ter bepaling van het lengteverschil Potsdam—Brocken, waarvoor de seinen werden gegeven door het station Nauen op 32 kilometers van Potsdam en 183 van Brocken, is gebleken dat veranderlijke energie der electrische golven binnen ruime grenzen niet van invloed is, evenmin als het gebruik van verschillende coherers, terwijl even groote nauwkeurigheid kan worden bereikt als met den gewonen telegraaf.

In de 3de zitting gaf prof. Eötvös een beschrijving van zijn toestel ter bepaling van den gradient der zwaartekracht en van de daarmede verkregen resultaten. Deze bestaat uit een uiterst gevoelige torsiebalans met grooten slingertijd, die in een willekeurig azimut kan worden geplaatst. Uit den wringingshoek of den slingertijd met betrekking tot twee standen kan de gradient in richting en grootte en de kromming van het niveauvlak worden afgeleid. De gevoeligheid is zoo groot, dat in een vertrek de invloed van eene ongelijkheid in de aantrekking der muren kan worden bepaald; op een groot aantal stations in Hongarije zijn reeds waarnemingen uitgevoerd.

Vervolgens werd door prof. Hecker verslag gedaan van zijn reis ter bepaling van de zwaartekracht op den Indischen en den Stillen Oceaan, waarvoor op de conferentie te Kopenhagen in 1903 de noodige gelden waren toegestaan. De toegepaste methode is dezelfde, als die welke hij in 1901 tot bepaling van de zwaartekracht op den Atlantischen Oceaan had toegepast; de gebezigde instrumenten waren 5 kwikbarometers en 6 kookthermometers. De reis van Bremerhaven over Napels en Aden naar Melbourne en Sydney, van Sydney naar San Francisco, van San Francisco naar Yokohama en van Yokohama over Colombo terug naar Bremerhaven duurde van Maart 1904 tot April 1905. De waarnemingen uitgevoerd op den Indischen Oceaan waren nog niet gereduceerd, die op de Stillen Oceaan wel, evenals de slingerwaarnemingen, die op verschillende punten aan den vasten wal zijn uitgevoerd. Het resultaat is, dat op den Stillen

Oceaan de zwaartekracht over het algemeen normaal is en voldoet aan de in 1901 door Helmert gegeven formule; slechts in de nabijheid van kusten en eilanden en in een enkel buitengewoon diep gedeelte, waren storingen merkbaar. De hypothese van Pratt betreffende den isostatischen bouw der aardkorst, werd dus bevestigd. De gebezigde toestellen waren ter bezichtiging in een der zalen van de Akademie opgesteld.

Door prof. Gauthier werd mededeeling gedaan omtrent de resultaten der slingerwaarnemingen, die in de laatste jaren in de Zwitsersche Alpen zijn gedaan en omtrent de basismeting in den Simplontunnel, die daartoe gedurende vijf dagen ter beschikking der Zwitsersche commissie was gesteld; zij geschiedde met invardraden onder direct toezicht van den heer Guillaume; de bereikte nauwkeurigheid wordt gesteld op 1 : 1 000 000. Gelijktijdig werden door den heer Brillouin volgens de denkbeelden van prof. Eötoös, maar met een eenigszins gewijzigde torsiebalans, de kromming van het niveauvlak in den tunnel bepaald.

In de 4de zitting deed de heer Hayford een uitvoerige mededeeling betreffende de resultaten, die de in de Vereenigde Staten geconstateerde schietloodafwijkingen hebben opgeleverd met betrekking tot den vorm der geoïde en den isostatischen bouw der aardkorst. Ook hierbij vond men eene bevestiging van de hypothese van Pratt, en heeft men na het volbrengen van een overweldigende hoeveelheid rekenwerk kunnen afleiden, dat de compensatie der massa's op een diepte van ongeveer 114 kilometers moet zijn ingetreden, met 80 en 160 kilometers als uiterste grenzen; ook zijn de groote as en de afplatting der ellipsoïde, die voor dit gedeelte van het aardoppervlak zich het best aan de geoïde aansluit, afgeleid.

Verder werden door verschillende gedelegeerden verslagen uitgebracht betreffende de in de laatste drie jaren in de door hen vertegenwoordigende landen uitgevoerde werkzaamheden. Na de mededeeling van den heer Poincaré over de graadmeting, die door de Fransche expeditie in Peru en Ecuador is uitgevoerd, waar men met de grootste moeilijkheden te kampen heeft gehad, bracht op verzoek van den voorzitter de vergadering door opstaan een eerbiedige hulde aan de officieren en soldaten, die daarbij als offers van hun plicht en van de wetenschap waren gebleven.

De 5de vergadering was voor een groot deel gewijd aan de nationale verslagen; de heer Heuvelink deed eene mededeeling over de in Nederland verrichte werkzaamheden; de heer Muller bood een rapport aan van den heer Blok betreffende den triangulatiearbeid op Sumatra.

Verder sprak de heer Driencourt over het gebruik van het prisma-astrolabium ter bepaling van de geografische breedte en van den tijd, welk instrument in een der nevenzalen ter bezichtiging voor belangstellenden was opgesteld. Wegens het gevorderd uur moest deze mededeeling worden afgebroken; zij werd in de 6de zitting ten einde gebracht.

In deze zitting gaf de heer Guillaume, die daartoe opzettelijk uit Parijs was overgekomen, een uitvoerig bericht omtrent het gebruik van invardraden voor basismeting, speciaal van de voorzorgen, die behooren te worden in acht genomen tot het bereiken van de grootst mogelijke nauwkeurigheid.

In de 7de en laatste zitting werden vooreerst behandeld de rapporten, uitgebracht door de heeren Darwin en Lallemand naar aanleiding der voorstellen, ontvangen van de internationale associatie der Akademies, die in hunne handen waren gesteld. Deze had op hare in 1904 te Londen gehouden vergadering besloten, de medewerking der internationale graadmeting in te roepen, voor de uitvoering van nauwkeurigheidswaterpassingen in bergstreken, die aan aardbeving onderhevig waren, en voor het uitvoeren van slingerwaarnemingen met het doel licht te verkrijgen omtrent de verdeeling der massa's in de aardkorst.

Wat het eerste punt betreft werd aangenomen de conclusie van den heer Lallemand, dat het wenschelijk was in dergelijke streken de waterpassingen periodiek, b. v. elke vijftig jaar, te herhalen. Naar aanleiding van het tweede werd op voorstel van den heer Darwin de opmerkzaamheid der geodeten gericht op de wenschelijkheid om bij de keuze der stations voor slingerwaarnemingen met het bedoelde vraagstuk rekening te houden.

Verder werden door verschillende leden nog een aantal wenschen uitgesproken, met welke de vergadering zich vereenigde, op voorstel van den heer Helmert werd den dank der vergadering gebracht aan de waarnemers bij den internationalen breedtedienst en aan de autoriteiten, die daarbij hun medewerking verleenen.

Het door de financieele commissie uitgebracht verslag kwam daarna in behandeling, de besluiten daarvan werden aangenomen. Hetzelfde was het geval met het verslag der commissie voor de breedtebepalingen, deze zullen tot de volgende bijeenkomst op denzelfden voet worden voortgezet.

In verband met de van de betrokken mogendheden ontvangen antwoorden, werd op voorstel van den voorzitter besloten, dat de overeenkomst met 1 Januari 1907 voor een tijdvak van 10 jaren zou worden verlengd op de thans geldende grondslagen. Die voortzetting maakte de verkiezing van een nieuw bureau

noodig, het resultaat der stemming was, dat generaal Bassot als president, generaal von Zachariae als vice-president en prof. van de Sande Bakhuyzen als secretaris werden herkozen.

Na dankbetuiging aan de Hongaarsche Regeering, aan den president der Akademie van Wetenschappen en aan den Hongaarschen gedelegeerde prof. Bodola, voor de hartelijke ontvangst welke de afgevaardigden te Budapest was ten deel gevallen, werd de 15de algemeene conferentie gesloten.

Werkzaamheden der commissie.

De bemoeiingen der commissie betroffen in 1906:
de primaire driehoeksmeting;
de basismeting;
de secundaire driehoeksmeting;
de sterrekundige waarnemingen;
de slingerproeven.

Driehoeksmeting. Personeel.

Het personeel voor de driehoeksmeting bestond in 1906 uit de volgende heeren:

de ingenieurs 1ste klasse N. Wildeboer en J. A. van Eyk Bijleveld; de ingenieurs E. A. J. H. Modderman, Cd. H. Bijl, J. Canters, J. B. de Hulster, J. W. Dieperink, H. Heyl en W. B. Peteri; de landmeters van het kadaster, gedetacheerd bij de commissie, F. H. A. J. Bingen en Th. L. Kwisthout en den schrijver H. Vuurman.

Einde November 1906 werd aan den ingenieur Modderman opgedragen zich met de slingerwaarnemingen bezig te houden.

Primaire driehoeksmeting.

Terreinwerkzaamheden kwamen in 1906 niet voor. De berekeningen werden voortgezet en zoover voltooid, dat thans voor het geheele primaire driehoeksnet de hoekmetingen vereffend zijn en de rechthoekige coördinaten van de projecties der hoekpunten benevens de rechtlijnige afstanden en richtingen van die projecties volgens stereografische kaartprojectie bekend zijn.

De registers der waarnemingen, oorspronkelijk bestaande uit boekjes van 16 pagina's werden geordend, doorloopend gepagineerd, voorzien van inhoudsopgaven en verdeeld in eenige deelen, liggen gereed om gebonden te worden.

Omtrent deze registers zij vermeld, dat daarvan bestaan twee exemplaren, het eene gemerkt: Exemplaar A, bevat alle origineele dadelijk met inkt geschreven cijfers der waarnemingen,

het andere gemerkt: Exemplaar B bevat de gecollationeerde copie van die cijfers, voor zoover zij niet dadelijk in het exemplaar A als waardeloos waren gemerkt.

De berekeningen van het driehoeksnet werden zoo goed als geheel in duplo doorgevoerd met ieder van de beide registers van waarnemingen als uitgangspunt.

Alleen de zeer omvangrijke oplossingen van normaal vergelijkingen voor de vereffening van de drie groepen, waarin het driehoeksnet verdeeld werd (zie de kaart bij het jaarverslag over 1904) werden in een enkel exemplaar uitgevoerd; door het welbekende medevoeren van controletermen kon daarbij eene mogelijke rekenfout niet onopgemerkt blijven.

De copij voor de uitgave van de waarnemingen voor de derde groep van driehoeken, gelijk aan die voor de uitgaven van de waarnemingen van de eerste en de tweede groep, en ook van de waarnemingen voor de tusschenpunten in het geheele driehoeksnet is zoo goed als gereed.

Basismeting.

Deze vordert nog voorbereidingen van zeer uiteenloopenden aard, waarvan de noodige aandacht wordt geschonken.

Secundaire driehoeksmeting.

De terreinwerkzaamheden voor de secundaire driehoeksmeting werden dit jaar in aansluiting aan die van het vorig jaar voortgezet door vier ploegen, die daartoe op 1 Mei naar het terrein vertrokken.

De eerste ploeg bestond uit den landmeter Bingen als chef en den ingenieur Dieperink; de tweede uit den ingenieur Bijl als chef en den ingenieur Peteri; de derde uit den landmeter Kwisthout als chef en den ingenieur Canters; en de vierde uit den ingenieur de Hulster als chef en den ingenieur Heyl.

De eerste ploeg zette de verkenning van het terrein bewesten de gebroken lijn Gorinchem—Geertruidenberg—Terheyden—Etten—Zundertsche schijf—Hoogemoer, noordwaarts begrensd door de gebroken lijn Gorinchem—Dordrecht—Rotterdam, zuidwaarts door de Belgische grenzen, voort en bezocht in verband met aanvullingsmetingen het station Dongen.

Door haar werden de metingen uitgevoerd op de stations: Biesbosch I, Biesbosch II, Geertruidenberg I, Oosterhout I, Breda I, Lage-Zwaluwe, Terheyden, Rijsbergen, Zundert, Maalbergen, Waaybergen en Hoogstraten. Op alle stations werden tevens de noodige centreeringsmetingen gedaan. Boven-

dien geschiedden aanvullingsmetingen op de stations Dongen I en Haansberg en centreeringsmetingen op de stations: Oirschot, Castelresche heide, Strijbeek, Willemsdorp, Hoogemoer, Zundertsche schijf, Blokken en Tilburg I. Te Willemsdorp, Hoogemoer en Zundertsche schijf werden daartoe de vastleggingssteenen geplaatst. De centreeringsmetingen te Oirschot werden gedaan ter verzekering van de bestaande vastlegging in verband met de herstellingswerken van den toren.

De tweede ploeg vervolgde de verkenning van het terrein bewesten de lijn Utrecht—Gorinchem zuidwaarts begrensd door de gebroken lijn Gorinchem—Dordrecht—Rotterdam en noordwaarts door de lijn Utrecht—Nieuwkoop.

Door deze ploeg zijn de metingen met de noodige centreeringsmetingen verricht op de stations: Oyen, Ophemert, Tiel I, Buren I, Beesd I, Zaltbommel I, Zuilichem I, Kuilenburg I, Asperen, Acquoy en Gorinchem I. benevens aanvullingsmetingen te Puiflijk en centreeringsmetingen te Oss en Deursen.

De derde ploeg vulde het aan de verkenning van de Veluwe nog ontbrekende aan en maakte een begin met de voltooiing van de reeds in 1903 gedeeltelijk uitgevoerde verkenning van de provincie Utrecht.

Deze ploeg voltooide de metingen op de navolgende stations: Filipsberg, Heerde, Wolberg, Tepelberg, Vaassen, Nijbroek, Vreebosch (Gld), Apeldoorn I, Beekbergen I, Ugchelerbosch, Veluwe, Garderen, Boschberg (Gld.), Heidensberg, Fransche berg, Valenberg, Ede I, Luntersche heide, Wageningen I, Emmikhuizen en Scherpenzeel, terwijl op alle stations de noodige centreeringsmetingen geschiedden.

Nog werden door haar centreeringsmetingen verricht op de stations: Scherpenberg, Galgenberg, Salsberg, Varenna, Schaddeveld, Imbosch, Kemperheide en Valkenhuizerveld.

Daar een signaal op Veluwe te kostbaar moest worden om in dit station alle richtingen van den 1sten rang te kunnen meten, werd besloten hier alleen die richtingen te meten, die op den vlakken grond zichtbaar zijn.

Teneinde het punt van de omliggende stations te kunnen instellen werd een baak van 32 M. hoogte opgericht.

De vierde ploeg ving hare werkzaamheden aan met de verkenning van de provincie Zeeland en vervolgde die na afloop der metingen. Ze volbracht de metingen met de noodige centreeringsmetingen op de navolgende stations: Wijhe I, Heino I, Dalfsen, Zwolle I, Hattem, Zalk, Kampen I, Elburg I, Nunspeet I, Nijkerk I en Barneveld, benevens centreeringsmetingen op de stations de Hollander en Hasselt.

De inrichtingen noodig voor de opstelling der instrumenten en voor de aanwijzing der driehoekspunten, welke niet op gebouwen gelegen zijn, werden in den loop van den zomer gemaakt en de torens na voleinding der waarnemingen weer in hun vorigen staat teruggebracht.

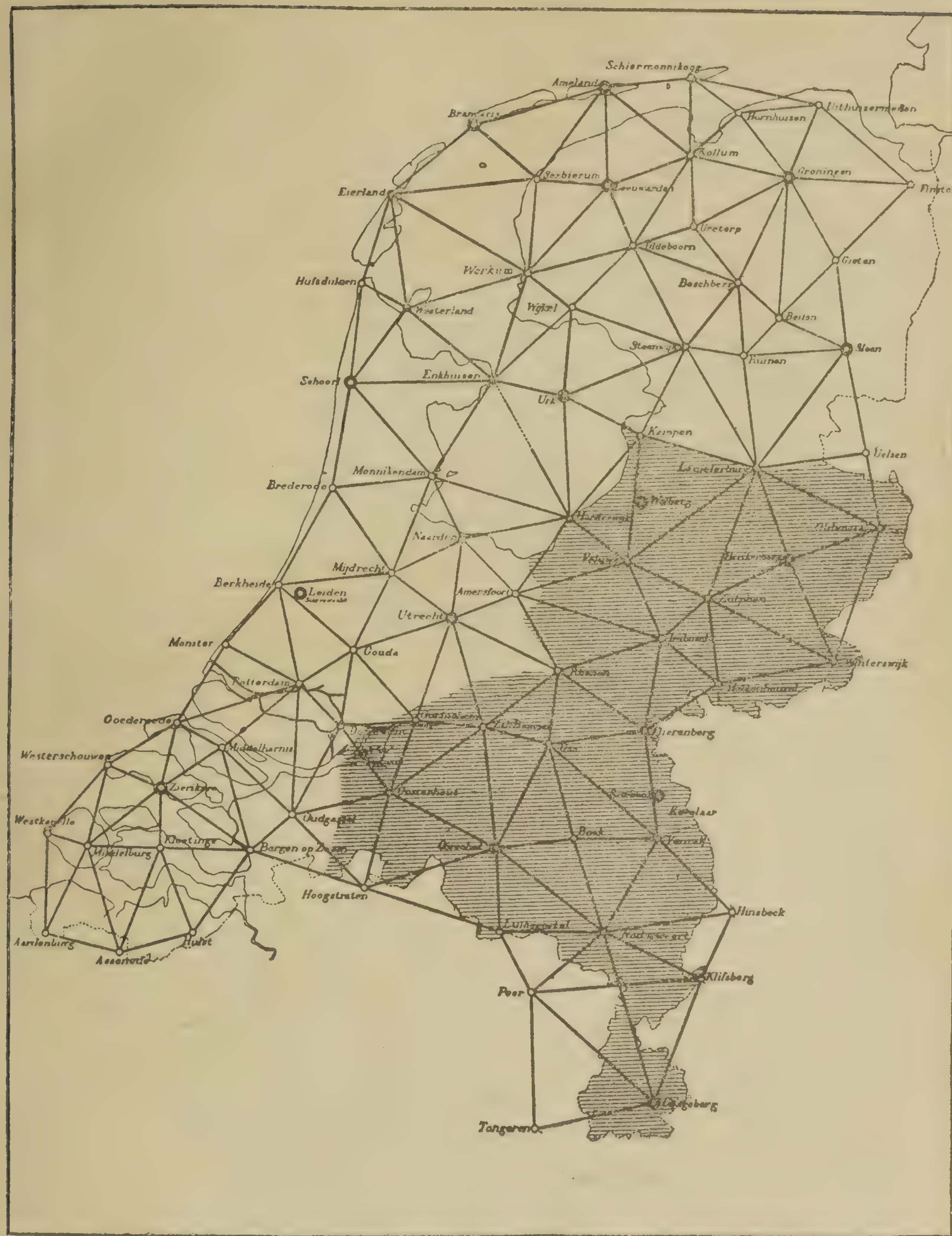
Nog zijn op de punten Teunisduin en Berkheide eenige herstellingen uitgevoerd en voorzieningen genomen tegen zandverstuiving. De bebouwing van de verschillende stations en het herstellen van de torens in hun vorigen staat geschiedde dit jaar door en onder leiding van twee timmerlieden in vasten dienst, nadat hun daartoe de noodige gegevens waren verstrekt.

De berekeningen van de secundaire driehoeksmeting werden zooveel mogelijk voortgezet. Met de vereffening van de punten van den 1sten rang in Zuid-Limburg werd een aanvang gemaakt; de voorbereidende berekeningen kwamen daarvoor voor een groot deel gereed.

Ten slotte zij hier nog medegedeeld, dat het hoofdpunt Huisduinen in het jaar 1907 zal verdwijnen. De watertoren van de waterleiding van de gemeente Helder, waarop dit punt is gelegen, wordt in den zomer van dit jaar afgebroken, de nieuwe watertoren voor die waterleiding zal op ruim $2^1/_2$ K.M. afstand daarvan daan gebebouwd worden.

Waarschijnlijk echter zal het punt te vervangen zijn door een punt in de duinen ongeveer 170 M. verwijderd van den thans bestaanden watertoren.

Door arceering wordt op het bijgevoegde kaartje aangewezen tot hoever de terreinwerkzaamheden voor de secundaire driehoeksmeting zijn gevorderd.

Rijksdriehoeksmeting.

Aanwijzing van den stand der terreinwerkzaamheden voor de secundaire driehoeksmeting bij het einde van het jaar 1906.

Sterrekundige waarnemingen.

De heer dr. H. J. Zwiers heeft in het afgeloopen jaar tot 15 November 1906, toen hij benoemd werd tot observator aan de sterrewacht te Leiden, de waarnemingen en berekeningen ter bepaling van de poolshoogteverandering te Leiden voortgezet. In het vorig jaarverslag werd gewezen op de wenschelijkheid om de hoekwaarde van een omgang van den mikrometerschroef onafhankelijk van sterwaarnemingen te bepalen. Dit is geschied door het Talcott-instrument onder den Meridiaancirkel te plaatsen, en den kijker van het tweede instrument te richten op den kijker van het Talcott-instrument bij verschillende standen van de mikrometerschroef. Door aflezing van de cirkels van den Meridiaancirkel kon dan de hoekwaarde van een schroefomgang worden bepaald. De verkregen uitkomst sloot zeer goed met die, welke vroeger uit sterwaarnemingen was afgeleid.

De heer Zwiers heeft zich verder bezig gehouden met eene definitieve herleiding van alle waarnemingen zoowel van hem zelven als van dr. Stein.

Slingerwaarnemingen.

De hulptoestellen ter bepaling van de slingertijden der slingers van Defforges en Stückrath zijn aan de sterrewacht te Leiden gewijzigd en aangebracht aan de slingertoestellen, die thans voor de waarnemingen geschikt zijn. Tevens is te Leiden de tijdmeter van Nardin met electrisch contact onderzocht, en uit de waargenomen wekelijksche gangen gedurende een jaar is de formule van dien tijdmeter opgemaakt, het bleek hieruit dat dit uurwerk een voortreffelijk instrument is.

Aan den heer dr. H. J. Zwiers, die met 1 April tot ingenieur van de commissie was benoemd, werd opgedragen om zich behalve met de waarnemingen voor de verandering van de poolshoogte ook met de slingerwaarnemingen bezig te houden.

Wegens zijn benoeming tot observator aan de sterrewacht te Leiden verzocht en verkreeg hij echter met 15 November eervol ontslag uit den dienst der commissie. In zijn plaats werd de ingenieur E. A. J. H. Modderman te Delft, die tot dusver bij de triangulatie werkzaam was, voor de uitvoering der slingerwaarnemingen aangewezen. De slingertoestellen met toebehooren werden in verband met deze benoeming van de sterrewacht te Leiden naar het geodesiegebouw te Delft overgebracht.

Leiden, / Delft, 19 Maart 1907.

De Rijkscommissie
voor Graadmeting en Waterpassing.

H. G. v. d. Sande Bakhuyzen, *Voorzitter.*
Hk. J. Heuvelink, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 7 Juni 1907, n°. 131.

N°. 31.

VERSLAG *van de werkzaamheden en bevindingen van de Inspecteurs voor het toezicht op de naleving van de Drankwet over het dienstjaar* 1906.

I[ste] INSPECTIE.

HOOFDSTUK I.

INLEIDING.

Het is mij, ook in de practijk gebleken, dat de veel besproken Drankwet in menig opzicht nuttig werkt.

Wie zal het niet toejuichen, dat hazardspelen uit vergunningslocaliteiten worden geweerd, dat daar geen arbeidsloonen mogen worden uitbetaald, dat hygiënische eischen voor de localiteiten worden gesteld, dat kinderen zooveel mogelijk verre worden gehouden van al wat tot den handel en het gebruik van sterken drank in betrekking staat, dat verkoop daarvan zonder vergunning krachtiger kan worden tegengegaan enz.

Ik heb mij er echter bij het uitbrengen van dit jaarverslag aan Uwe Excellentie uit den aard der zaak niet zoo zeer toe gezet het vele goede, dat deze wet biedt, breed uit te meten, doch heb integendeel getracht de werking van sommige bepalingen van deze wet meer met een critisch oog te beschouwen ten einde daar, waar de practijk op leemten scheen te wijzen, bescheiden verbetering in overweging te geven.

Het blijkt zoowel uit de vele verzoeken van gemeentebesturen om voorlichting betreffende verschillende wetstoepassingen, als uit verzoeken om over plaatselijke toestanden eens overleg te komen plegen en ook uit de tegemoetkomende houding van zoovele gemeentebesturen, zoowel jegens de mij toegevoegde adjunct-inspecteurs als jegens mij, wanneer ik gerezen bedenkingen betreffende de uitvoering van verschillende wetsbepalingen kwam bespreken, dat de Drankwet-inspectie hoe langer hoe meer inburgert.

Ook nam het aantal zoowel door Uwe Excellentie als door de Provinciale Besturen van mij gevraagde adviezen sterk toe en wel in die mate, dat waar deze steeds vóór moeten gaan, er nu reeds aanmerkelijk minder tijd dan in 1905 voor eigen onderzoek beschikbaar blijft; immers kunnen deze slechts plaats hebben voor zooveel de adviesonderzoeken daartoe tijd beschikbaar laten.

Neemt het aantal uit te brengen adviezen dus nog meer toe — en dit is zeker te voorzien — dan zullen èn de adjunct-inspecteurs èn de inspecteur reeds daaraan ongeveer hun geheelen tijd hebben te besteden.

Ik moet er echter bijvoegen, dat ik het zeer gewenscht acht zoo in het belang van een goede uitvoering van de wet, als van hen, die een billijk verzoek doen, dat de inspectie advies uitbrenge op aanvragen, waarvan de beslissing gegrond moet zijn op voorafgaand nauwkeurig plaatselijk onderzoek. Deze uitvoerige adviezen, die steeds, waar noodig, tevens voorstellen tot de aan te brengen verbeteringen inhielden, waardoor een gunstige beschikking mogelijk werd, gingen bijna immer vergezeld van een eenvoudige plattegrondteekening, waar noodig door detailteekeningen aangevuld.

Wat de door mij ingestelde plaatselijke onderzoeken betreft, zij hier aangeteekend, dat daaruit blijkt, dat de toepassing van de Drankwet in vele gemeenten nog heel wat te wenschen laat.

Aan den anderen kant mag geconstateerd worden, dat onderscheidene gemeentebesturen aan de naleving van deze wet veel zorg besteedden.

Worden door burgemeester en wethouders besluiten genomen, die in strijd met de wet zijn, bijv. het verleenen van een vergunning aan iemand, die daartoe nog niet aan de beurt is of wiens localiteit niet aan de gestelde eischen voldoet, dan zouden belanghebbenden feitelijk hunne vergunning vernietigd moeten zien en groote schade lijden door zulk een onjuiste wetstoepassing van het gemeentebestuur.

Wordt zulk een onjuiste wetstoepassing der inspectie tijdig bekend, dan kan zulk een groot nadeel voor den belanghebbende, als de vernietiging van zijn vergunning steeds medebrengt, nog al eens voorkomen worden.

Waar enkele malen de gemeentebesturen de bevoegdheid misten om verbetering aan te brengen, doordat bijv. de beslissing hiertoe bij hooger bestuur lag, daar deed ik aan dat bestuur de daartoe strekkende gemotiveerde voorstellen, waarop dikwijls werd ingegaan.

Bestond bij mij twijfel aan de juistheid van een wetstoepassing,

dan richtte ik mij, alvorens op verandering aan te dringen, tot Uwe Excellentie om voorlichting.

Werden tekortkomingen geconstateerd, dan onthield de inspectie zich zorgvuldig zelf „regelend" in te grijpen,

Een gemeentebestuur achtte dit ongewenscht en schreef mij hierover:

„Wanneer de adjunct-inspecteur niet alleen de overtreding constateert, maar tevens de overtreders *aanzegt* binnen een bepaalden termijn in de waargenomen verzuimen te voorzien en hiervan ter secretarie of bij de politie mededeeling doet, wordt hetzelfde resultaat ongetwijfeld verkregen en tevens voorkomen, dat zich bij de vergunninghouders de meening vestigt, als zou 's Rijks toezicht aan dergelijke dingen niet hechten, maar de gemeentepolitie het hun er lastig om maken."

Dat intusschen een dergelijk „regelend" optreden van de ambtenaren der inspectie weinig zou aansluiten met hun taak en ambtsinstructie, behoeft geen betoog, evenmin dat menig gemeentebestuur een eigenmachtig optreden als hierboven werd geschetst, niet zoude gedoogen, noch zoude behoeven te dulden.

Ten einde tijd en geld te sparen werden algemeene plaatselijke onderzoeken zooveel mogelijk en wanneer de beschikbare tijd dat toeliet, ingesteld in die gemeenten en in dezulke, gelegen in de nabijheid van een plaats, waar een „advies"onderzoek moest worden ingesteld.

Bleek het wenschelijk in een bepaalde gemeente een plaatselijk onderzoek te instrueeren, dan werd zoo mogelijk gewacht tot in een naburige gemeente een adviesonderzoek moest worden ingesteld.

Een uitzondering op deze regeling moest worden gemaakt voor de plaatselijke onderzoeken in een provincie, die tot heden van mij nog slechts weinige adviezen gevraagd heeft.

Zooveel mogelijk werd aanteekening van en rekening gehouden met justitieele vonnissen en waar hiertoe aanleiding bestond overleg gepleegd met heeren ambtenaren van het Openbaar Ministerie.

HOOFDSTUK II.

ALGEMEENE ONDERZOEKEN NAAR DE NALEVING VAN DE DRANKWET.

a. Opgaaf van het totaal van de in elke provincie bezochte gemeenten en inrichtingen.

Waar in de kleinere gemeenten zooveel mogelijk alle ver-

gunnings- en na 1 Augustus 1906 ook alle verlofsinrichtingen bezocht werden, daar werden in de grootste gemeenten onderzoeken ingesteld naar de toepassing van een bepaald wetsartikel. In laatstgenoemde gemeenten zoude een algemeen onderzoek te veel tijd in beslag nemen.

Door mij werden bezocht 69 gemeenten en wel in Noordholland 24, in Zuidholland 19 en in Utrecht 26 gemeenten.

Uit onderstaanden staat blijkt, dat in het geheel bezocht zijn 272 gemeenten en bezoeken zijn gebracht aan inrichtingen met vergunning 998 en aan inrichtingen met verlof 276, totaal aan 1274 inrichtingen.

Bezochte gemeenten en vergunnings- en verlofsinrichtingen in die gemeenten door de 2 adjunct-inspecteurs.

A. *bij de op mijn last ingestelde onderzoeken.*

Provincie.	Aantal bezochte gemeenten.	Bezoeken aan inrichtingen		Totaal van het aantal bezochte inrichtingen.
		met vergunning.	met verlof.	
Noordholland . .	43	356	72	428
Zuidholland . .	41	409	86	495
Utrecht	21	160	24	184
Totaal . .	105	925	182	1107

B. *bij*

B. *bij de adviesonderzoeken.*

Provincie.	Aantal bezochte gemeenten.	Bezoeken aan inrichtingen		Totaal van het aantal bezochte inrichtingen.
		met vergunning.	met verlof.	
Noordholland . .	68	37	31	68
Zuidholland . .	90	31	59	90
Utrecht	9	5	4	9
Totaal . .	167	73	94	167

Tijdens het adviesonderzoek werd tevens in de inrichting een volledig onderzoek betreffende de naleving van de Drankwet ingesteld.

(Het elders opgegeven aantal van 176 uitgebrachte adviezen wordt bereikt, doordat bij 6 geen plaatselijk onderzoek noodig was en 3 gemeenten door mij tot het uitbrengen van advies werden bezocht.)

Totaal der opgaven van A *en* B.

Provincie.	Aantal bezochte gemeenten.	Bezoeken aan inrichtingen		Totaal van het aantal bezochte inrichtingen.
		met vergunning.	met verlof.	
Noordholland . .	111	393	103	496
Zuidholland . .	131	440	145	585
Utrecht	30	165	28	193
Totaal . .	272	998	276	1274

b. Behandeling van enkele artikelen van de wet, die in het afgeloopen jaar van eenig bijzonder belang bleken.

De dikwijls uitvoerige rapporten, die de adjunct-inspecteurs uitbrachten na nauwgezet plaatselijk onderzoek, gaven mij in den regel aanleiding tot persoonlijk overleg met het gemeentebestuur. Uit dit door mij gebrachte bezoek', waarbij ik de waargenomen bijzonderheden ter kennis bracht en de bedoeling en beteekenis daarvan, alsmede hoe het best verbetering aan te brengen ware, uiteenzette, vloeide dan dikwerf een briefwisseling voort, soms nog een tweede bezoek van mij aan den burgemeester of van zijn edelachtbare aan mij.

Ik zoude de gewenschte beknoptheid van dit verslag geheel uit het oog verliezen, als ik ook maar eenigszins volledig daarvan hier een overzicht zoude willen geven.

Volstaan zal dus moeten worden met hieruit enkele punten te releveeren, wier kennisneming ook voor gemeentebesturen en voor derden van eenig belang mag geacht worden.

Een onjuiste toepassing van art. 5, tweede lid.

In een gemeente waren door burgemeester en wethouders, met toepassing van art. 5, tweede lid, twee vergunningen verleend.

Een van de daartoe ingetrokken vergunningen bleek in deze beide gevallen geweest te zijn een „bijzondere" vergunning.

Ik vestigde op deze wetstoepassing de aandacht van het gemeentebestuur, aangezien ik van oordeel was, dat een bijzondere vergunning niet kan gebezigd worden tot het doen ontstaan van een tapvergunning.

Het doel van art. 5, tweede lid, nl. het spoediger doen dalen van het aantal vergunningen wordt zoodoende niet bereikt.

Het bepaalde in art. 63, negende lid, sluit ook niet bij een dergelijke wetstoepassing aan. Voorts is onder de gevallen, genoemd in art. 63, achtste lid, nl. wanneer een bijzondere vergunning wordt ingetrokken, wèl genoemd art. 28 n°. 3—6, doch *niet* art. 28 n°. 8, en een toepassing van dat 8ste lid van art. 28 is toch vooraf noodzakelijk, wil men *kunnen* toepassen art. 5, tweede lid.

Burgemeester en wethouders meenden, dat een bijzondere vergunning daartoe wèl kon dienen, omdat in het derde lid van art. 5 alleen logementsvergunningen daartoe worden uitgezonderd. Daar deze wetstoepassing de aandacht trok in de eerste plaats wel van belanghebbenden in andere gemeenten, achtte ik het zeer noodig, dat hieromtrent, zoodra mogelijk,

ten einde anderen voor schade te vrijwaren, een administratieve beslissing genomen werd.

Uwe Excellentie achtte een dergelijke toepassing van art. 5, tweede lid, niet in overeenstemming met de wet, doch zag in dit geval van een voordracht tot vernietiging van de bedoelde besluiten van burgemeester en wethouders af, omdat deze gevallen alleen schenen te staan en door een vernietiging, de houders van die beide vergunningen in hun bestaansmiddel ten zeerste zouden worden getroffen en dat ten gevolge van een onjuiste wetsopvatting van burgemeester en wethouders.

Toepassing van art. 4, *tweede lid*, 1°.

In een gemeente is het maximum aantal vergunningen, dat 54 zoude mogen bedragen eerst op voorstel van den gemeenteraad bij Koninklijk besluit teruggebracht tot 38 en later zelfs tot 30.

Men zoude hieruit oppervlakkig beschouwd de conclusie trekken, dat het gebruik en misbruik van sterken drank hier gering en de toestand dus gunstig is.

Intusschen deelde de heer burgemeester mij mede, dat vrijwel in alle *bierhuizen* sterke drank clandestien wordt getapt, ja, men bij voorkeur in *de bierhuizen* den borrel ging drinken, omdat het verbodene scheen aan te trekken.

Het wil mij voorkomen, dat men in die gemeente meer den strijd aanbindt tegen het wettelijke maximum aantal officieele vergunningen, dan tegen *den borrel.* De jenever wordt nu zonder dat men hier vergunningsrecht betaalt, vrij wel straffeloos gedronken in bijna alle verlofsinrichtingen. Verschillende nuttige bepalingen der wet, zooals het niet toelaten van hazardspelen, van de uitbetaling van arbeidsloonen etc. gelden voor de jeneverdrinkers in de bierhuizen niet.

Ik acht het dan ook niet gewenscht het wettelijk maximum aantal vergunningen sterk terug te brengen, *wanneer men niet tevens in staat is den clandestienen verkoop van sterken drank in de bierhuizen voldoende te bedwingen.*

Dat men in dit laatste slagen zal door de verordening gegrond op art. 35, tweede lid, waarbij de minimum eischen voor bierhuizen worden gesteld op een vloeroppervlakte van 75 M^2., bij een hoogte van 4 M., acht ik zeer aan twijfel onderhevig. Straks wordt nog clandestien bier en jenever getapt in de particuliere woningen van hen, die op grond van deze zéér ver gaande minima eischen, geen bierverlof kunnen erlangen, van hen, wier echtgenoot of vader bierhuishouder was en die door deze zeer hooge localiteitseischen, het daar jaren uitgeoefende „bierverlof „officieel" moeten staken.

(Men denke hier billijkheidshalve ook eens aan de vergunninghouders, die een vrij hoog recht betalen en het moeten aanzien, dat de bierhuishouders, zonder dat zij daarvoor betalen, evenzeer jenever schenken als zij, soms nog meer.)

Art. 50, eerste lid, 7°., een zeer nuttige bepaling om den verkoop van sterken drank zonder de vereischte vergunning te kunnen tegengaan, geldt niet voor particuliere woningen, doch slechts in localiteiten waarin een verlof is verleend!

Ik stel hier tegenover een andere gemeente. Het wettelijk maximum bedraagt 36. Verleend zijn slechts 18 vergunningen. In 4 daarvan wordt alleen bij de gesloten flesch verkocht. Er is een gemeenteverordening als bedoeld in art. 7, eerste lid, 1°. Er is niemand die (voor zoover hij met het oog op die verordening in aanmerking kan komen) vergunning „wenscht". Het kroegbezoek is in het oogvallend gering, ook — en vooral — des Zondags. In de bierhuizen wordt niet — of ongeveer niet — clandestien getapt. Men achtte eene terugbrenging van het wettelijk maximum niet noodig.

Hier heeft men den strijd aangebonden niet tegen het wettelijk maximum, maar tegen den borrel zelven, *tegen de behoefte om te drinken.* Er zijn hier bovendien gunstige omstandigheden aanwezig, als het niet zijn van marktplaats van eenige beteekenis, het niet hebben van fabrieken en last not least de streng godsdienstige en eenvoudige geest van de inwoners.

Ook in een kleine gemeente, waar het wettelijk maximum tot de helft teruggebracht was (van 12 op 6), viel de clandestiene drankverkoop in de bierhuizen op.

In een andere kleine gemeente, waar men krachtig den strijd tegen het drankmisbruik heeft aangebonden, mogen 6 vergunningen zijn. Er zijn er slechts 5, de vacante wenscht niemand en de vijf vergunninghouders (allen van 1881), leiden een kwijnend bestaan.

Gesplitste verkoop in nieuwe stadswijken.

In het einde van het vorig en in de eerste maanden van dit jaar is in eenige groote gemeenten in de nieuwe wijken een onderzoek ingesteld, met het doel om daaruit te leeren kennen de werking van den gesplitsten verkoop in de stadsgedeelten waar vroeger nagenoeg geene vergunningen waren.

Waar art. 25, tweede lid, nog niet vóór 1 Mei 1906 kon worden toegepast (art. 73), werden daar aangetroffen vergunningen, ontstaan door toepassing van art. 5, tweede lid, die bijna alle tapvergunningen waren; voorts vele „bijzondere" vergunningen, waar dus slechts van af 2 liter mag verkocht

worden, en zeer enkele slijtvergunningen, ontstaan ingevolge art. 63, tiende lid. (De „logements"vergunningen worden later afzonderlijk behandeld.)

Ik kan hier slechts den algemeenen indruk van die uitvoerige onderzoeken weergeven.

Het bleek dan dat in zeer vele, zoo niet in de meeste *bijzondere vergunningen ook beneden de 2 liter verkocht werd* en in eenige ook getapt. Men erkende somtijds dat men wel bij kleinere hoeveelheden dan 2 liter ook moest verkoopen, omdat 2 liter zelden gevraagd werd en . . . . men moest toch leven.

Aan de opschriften ontbrak veel. In plaats van: „Verkoop beneden 2 liter verboden" plaatste men bijv.: „Verkoop per glas verboden", om den indruk te geven aan het publiek, dat men bij elken maat slijten mocht. Hiertegen kan niet voldoende worden opgetreden, omdat overtreding van art. 63, 4°. nergens is strafbaar gesteld (art. 32, eerste lid, en art. 53, eerste lid.)

De adjunct-inspecteur trof in een huis met een localiteit, waarin bijzondere vergunning is, achter den winkel zelfs een gewone tapkamer aan, waar men rustig onder jenevergelag zat.

Algemeen had men aangebroken vaten en flesschen in de vergunningslocaliteiten (art. 63, negende lid, juncto art. 50, zesde lid *a*.)

Dikwijls werd geconstateerd de verboden verkoop van wijnazijn, eau de cologne, brandspiritus (brandstof), bessensap etc. (art. 63, negende lid.)

Een in het oog vallend gunstig onderscheid bestond echter in een gemeente, waar men bij het verleenen van bijzondere vergunningen scherp had toegezien, dat slechts zij, waarvan het vaststond dat zij vroeger inderdaad in het groot handelden, deze bijzondere vergunningen erlangden. Dààr was het percentage der uitgereikte bijzondere vergunningen zéér belangrijk geringer en de toestand wat overtredingen van de bijzondere vergunninghouders betreft gunstig.

Bij wijnhandelaars met bijzondere vergunning en dergelijke (die geen verkoop van gedistilleerd in het klein beoogen) zijn deze overtredingen niet ontdekt.

Van hen die een *tapvergunning moesten* aanvaarden, omdat zij geen volledige vergunning konden erlangen, waren er velen die ook sleten, getuige de somtijds nog natte drankmaten in hun tapperijen, de ter plaatse waargenomen overtredingen en hun eigen erkentenis.

Bij deze „tappers" werden somtijds kleine platte fleschjes met cognac of citroenbitter aangetroffen, soms ook medicijnfleschjes met sterken drank gevuld.

Ik acht deze op in den zak dragen berekende fleschjes (men kreeg hier en daar 2 cent terug als het opnieuw gevuld werd) zeer schadelijk. Zij vormen drinkers die behoefte krijgen nu en dan eens een slok te nemen. Zij kunnen ook te gemakkelijk ongemerkt op het werk worden meegenomen.

Een tapper zeide, als de menschen een flesch jenever vragen, kan men dit slecht weigeren. Anders gaan ze naar een concurrent of naar een bierhuishouder.

De enkelen die een *slijt*vergunning *wenschten* te aanvaarden zullen niet clandestien tappen. Zulk een inrichting heeft een ander karakter.

Het is zaak dat de plaatselijke politie er nog meer van doordrongen worde, dat daar, waar zij het bordje „vergunning" ziet, toch zeer wel zonder de „vereischte" vergunning kan worden verkocht.

Van alle geconstateerde feiten is door mij mededeeling gedaan, zijn deze desnoodig ook besproken met het gemeentebestuur en is hiervan goede nota ook door de politie genomen, zoodat ik de hoop koester dat een herhaald bezoek minder overtredingen zal aantoonen.

De adjunct-inspecteurs kregen bij hunne onderzoeken ter plaatse in verschillende gevallen van overtreding den indruk dat ook onbekendheid met de bepalingen van de wet daarvan de oorzaak was.

Bierverlof in een localiteit met vergunning, waar slechts voor gebruik elders mag verkocht worden (art. 55, tweede lid, 3°).

In een gemeente hebben burgemeester en wethouders bierverlof verleend voor een localiteit, waarin ook vergunning is, die wordt uitgeoefend overeenkomstig art. 55, tweede lid.

Dit viel mij op, omdat het verlofsinstituut in de wet is opgenomen in hoofdzaak om clandestienen verkoop van sterken drank ter plaatse te bemoeilijken, door de contrôle te vergemakkelijken.

Nu echter, nu er bierverlof is verleend, wordt deze er juist door bemoeilijkt. Er mogen glazen en glaasjes staan om den alcoholhoudenden drank te tappen. Er is ook in dezelfde localiteit sterken drank in voorraad. Ik verzocht de medewerking van den heer voorzitter van Gedeputeerde Staten, ten einde het daarheen te leiden, dat dit verlof vernietigd worde wegens strijd met de wet, in casu met art. 36, vierde lid, en met art. 50, eerste lid, 7°.

Termen om deze medewerking te verleenen werden echter niet gevonden, omdat art. 36, vierde lid, wèl het bezwaar stelt om een verlof te verleenen als in dezelfde localiteit is verleend

eene vergunning ingevolge art. 1, tweede lid, letter *b*. doch deze vergunning niet dezelfde is als die welke uitgeoefend wordt ingevolge art. 55, tweede lid, en aan het bepaalde in art. 36, vierde lid, niet bij analogie eenige uitbreiding mag gegeven worden.

Toegegeven werd, dat de gevolgen van de gewone slijtvergunning en van die, uitgeoefend overeenkomstig art. 55, tweede lid, feitelijk dezelfde zijn. (Zie de 3de voorwaarde van art. 55, tweede lid)

Ik moet aannemen, dat in art. 36, vierde lid, eene lacune is, want zeer zeker kan de wetgever nooit bedoeld hebben, dat bier getapt mag worden, waar sterken drank tappen ingevolge art. 55, tweede lid, verboden is, en waar dat bier tappen ook in een z. g. „slijterij", als bedoeld in art. 1, tweede lid, 4°., van de wet verboden is.

Toch meen ik, dat deze verlofhouder veel kans loopt om veroordeeld te worden ingevolge art. 50, eerste lid, 7°.; immers hij *heeft* sterken drank aanwezig in zijn localiteit, waarvoor verlof is verleend.

Deze mag hij ook niet in gesloten flesschen aanwezig hebben.

Artikel 13.

Zoo werd ook de vergunning niet voor vernietiging in aanmerking gebracht, waar uit onbekendheid met de wet van het gemeentebestuur bij verkoop van het huis, waarin vergunning was, tevens vergunning aan den kooper verleend was, hoewel hij niet (wel anderen) stond op de lijst van art. 13. Dit betrof een inrichting voor maatschappelijk verkeer als bedoeld in art. 26, eerste lid, zoodat feitelijk alleen verzuimd was tijdig de daar bedoelde overschrijving te vragen.

Alsnog is hiervoor aan de Kroon toestemming gevraagd en verleend geworden.

Het niet voldoen aan art. 8, *eerste lid*, 15°.

In vele gemeenten werd nog verboden gemeenschap binnenshuis aangetroffen tusschen tapperijen en winkels (art. 8, eerste lid, 15°.), ook in eene tusschen een vertrek waarin de gemeenteraad vergadert en een tapperij (art. 8, eerste lid, 2°.). Ook met een postkantoor en met een raadhuis.

Een termijn werd door burgemeester en wethouders dan gesteld binnen welken die gemeenschap opgeheven moest zijn.

Men gaat er somtijds slechts noode toe over die soms jaren lang bestaan hebbende gemeenschap te verbreken, die echter ook bij art. 3, 8°., van de oude wet reeds jaren verboden was. (Zie ook art. 9, 1°., van de oude wet.)

Toen het mij bij een contrôlebezoek eens opviel, dat een bakker de verbindingsdeur tusschen bakkerswinkel en tapperij zoodanig met spijkers losjes had vastgespijkerd, dat deze er al te gemakkelijk konden worden uitgenomen en zoodoende op elk gewild oogenblik de verbinding hersteld, liet hij zich boos ontvallen: „als ik die deur niet eens kan openzetten, heb ik daar veel te veel scha van".

De politie zou er op letten.

Hazardspelen in vergunningslocaliteiten (art. 45, eerste en tweede lid).

In bijna iedere gemeente, waar een onderzoek werd ingesteld, werden hazardspelen aangetroffen in vergunningslocaliteiten.

Dit acht ik een ernstig euvel. Het geldt hier niet het niet opvolgen van eenige administratieve bepaling, maar het actueele feit, dat door deze spelen het ge- en misbruik van sterken drank zéér in de hand wordt gewerkt. Het „draaien om den borrel" doet allicht ieder eens, die van een ander uit het gezelschap een borrel aannam, omdat laatstgenoemde toen het minste aantal oogen etc. wierp. En zoo komt er „stemming" in en wordt door die hazardspelen heel wat meer gedronken dan menigeen zich voornam.

Sommige vergunninghouders verwijderen dan ook zeer ongaarne die hazardspelen.

In enkele gemeenten wilde men aanvankelijk geen gevolg geven aan mijn verzoek die hazardspelen uit vergunningslocaliteiten te weren, omdat men meent dat deze wel door den tapper ten gebruike van de bezoekers mogen worden gereed gezet. Slechts dan is deze strafbaar meent men, als door de politie geconstateerd kan worden dat daarmee gespeeld wordt. En dit kan zij wel bijna nimmer, immers dit draaien of op knop etc. drukken, kost slechts een oogenblik!

Door het door mij ingeroepen intermediair van den heer Commissaris van de Koningin werden later deze hazardspelen verwijderd. Ik acht het zéér gewenscht, dat hazardspelen ook in verlofslocaliteiten verboden worden.

Het uitbetalen van loonen in vergunnings- en verlofslocaliteiten (art. 44).

Het uitbetalen van loonen in localiteiten met vergunning, dat het vorig jaar nog een enkele maal moest tegengegaan worden is niet meer aangetroffen. Dit bleek niet alleen bij de plaatselijke onderzoeken, maar ook bij een speciaal daartoe ingesteld onderzoek in eenige der grootste gemeenten. Ook werd toegezien (en niet geoorloofd geacht) op het geven van het geheele bedrag aan een der werklieden, die dit dan z.g. verdeelde onder de anderen.

Deze betalingen geschieden in de kantoren of keeten in daartoe ingerichte schaftlokalen en in verlofslocaliteiten.

Ik acht het voorts ten zeerste gewenscht, dat ook voor verlofslocaliteiten het verbod van art. 44 in de Wet wordt opgenomen. In verschillende bierhuizen, waarvan men het zeker mag achten, dat wel degelijk en vooral dàn — clandestiene verkoop van sterken drank plaats vindt, geschieden deze uitbetalingen van loonen geregeld.

Waar echter verschillende schaftlokalen werden opgericht door nuttig werkende vereenigingen, waarin bierverlof gewenscht wordt en ook overigens enkele andere particuliere verlofslocaliteiten daar zeker wel voor in aanmerking komen, daar zoude in bijzondere gevallen voor verlofslocaliteiten dispensatie van dat verbod gewenscht zijn, echter slechts te verleenen na nauwkeurig plaatselijk onderzoek.

Art. 12, *zesde lid*, *juncto art.* 8, *eerste lid* 8°.

Het doet zich veelvuldig voor, dat de vergunningsakten niet overeenstemmen met het gebruik, dat er van gemaakt wordt.

Getapt wordt somtijds in localiteiten, waarvoor de verleende vergunning niet geldt. Ook worden somtijds de localiteiten waarvoor de vergunning verleend is, eigendunkelijk verdeeld door het plaatsen van wegneembare houten schotten, die van den vloer tot de zoldering reiken, in vertrekjes die in den regel afzonderlijk gebruikt worden. Met de kermis gaan dan al die schotten weg en vormt men weder de localiteit, waarvoor de vergunning verleend is, de danszaal.

Waar een gemeentebestuur hierin geen bezwaar zag, richtte ik mij om voorlichting tot Uwe Excellentie, daar ik deze wijze van doen — behalve het m.i. strijdige met de wet — ook weinig wenschelijk achtte met het oog op de hygiène. Het zou zoodoende vrijstaan de oppervlakte dier vertrekjes zoo klein te maken als men maar zou wenschen.

Waarvoor zouden dan de eischen betreffende ruimte, licht en luchtverversching gesteld zijn en waarvoor zou dan art. 12, zesde lid, en art. 24, eerste lid, in de Wet zijn opgenomen?

Ware dit plaatsen van deze schotten geoorloofd, dan zou men ook gemakkelijk zoogenaamde „proeflokaaltjes” van de vergunningslocaliteit kunnen afscheiden en hier komt men slechts om staande *borrels te drinken*, geenszins om tevens gezelligheid en ontspanning te zoeken.

Uwe Excellentie gaf mij, op mijn vraag, of het plaatsen van deze schotten geoorloofd is, ten antwoord, dat deze vraag ontkennend moest worden beantwoord:

„Wat regel is, dient doorslag te geven. Van elke localiteit, die in den regel afzonderlijk afgeschoten van andere localiteiten, wordt gebezigd, zal in de akte van vergunning de omschrijving moeten worden opgenomen, met vermelding van hare oppervlakte".

Ik kon nu door overleg te plegen met het gemeentebestuur dit onder-verdeelen in vertrekjes van de localiteit, waarvoor de vergunning is gegeven, tegengaan.

Art. 50, *eerste lid*, *juncto art.* 39, *eerste lid.*

Het is voor de plaatselijke politie altijd moeilijk de overtredingen genoemd in art. 50, eerste lid, te constateeren. De verlofhouder kan bovendien na een eerste veroordeeling toch nog al te gemakkelijk een intrekking, ingevolge art. 39, eerste lid, ontgaan, door te zorgen, dat niet hij zelf het tweede feit pleegt.

Betrapt dus de politie een huisgenoot of een bediende, als deze een glaasje sterken drank aan een bezoeker tapt, dan komt het mij aangewezen voor, zoo mogelijk het proces-verbaal op te maken *tegen den verlofhouder zelven* wegens het in voorraad hebben van sterken drank ten verkoop in het klein (art. 50, eerste lid 1°.) c. q. wegens het aanwezig hebben in de verlofslocaliteit van sterken drank, of het in voorraad hebben daarvan in een localiteit, die daarmede binnenshuis gemeenschap heeft (art. 50, eerste lid 7°.)

Dàn wordt ook getroffen hij, die van de overtreding het profijt trekt en niet de bediende, vrouw of dochter, die slechts den bestelden borrel inschenkt of brengt. Bij een tweede veroordeeling ziet de verlofhouder dan zijn verlof ingetrokken.

Het bleek voorts, dat het zeer wenschelijk is, dat art. 50, eerste lid 1°. worde aangevuld door ook „het schenken, toedienen en verstrekken van sterken drank" strafbaar te stellen. Dat is nu slechts strafbaar gesteld *in een localiteit* (art. 50, eerste lid 3°.)

Het slijten langs de wegen en op het water is althans tot nu toe al zeer moeilijk te fnuiken gebleken.

In een gemeente was iemand bekeurd wegens het verkoopen van sterken drank in het klein zonder de vereischte vergunning; hij bracht op een schuit drank aan den man en bezorgde dat ook hier en daar aan huis. Hierop is vrijspraak gevolgd, wijl niet wettig bleek of hier verkoop dan wel alleen „levering" plaats had. Het „verstrekken" had strafbaar gesteld moeten zijn.

Toen heeft de burgemeester zich verstaan met de ambtenaren der belastingen om door middel van de Accijnswet dezen handel te verhinderen.

Artikel 24, *eerste lid*, *juncto art.* 12, *zesde lid.*

Open aanhoorigheden blijken nog veelvuldig (ten onrechte) in de vergunningsakten vermeld te worden (art. 12, zesde lid.) Dit wordt te meer bedenkelijk wanneer op die „aanhoorigheden", die met de oppervlakte genoemd zijn, een gesloten veranda of zelfs een tooneelzaal wordt gebouwd en men dan meent, dat daarvoor nog de vergunning geldt!

Artikels 32, *eerste lid*, *en* 41, *eerste lid.*

In bijna ieder rapport van een gehouden plaatselijk onderzoek komen opmerkingen voor betreffende het niet in de vergunnings- of verlofslocaliteit opgehangen hebben van het afschrift van de akte, of van een gedrukt exemplaar van de wet (art. 32, eerste lid, en 41, eerste lid) Ook omtrent de plaatsing van den naam van den houder boven of ter zijde van de buitendeur werden vele opmerkingen gemaakt. Van nog meer belang wordt geacht het ontbreken van het desbetreffende opschrift (art. 32, eerste lid 3°) aangevende den tijd gedurende welke *geen* sterke drank mag worden verkocht. Deze tekortkomingen werden dan na gepleegd overleg met het gemeentebestuur hersteld.

Dergelijke overtredingen van de Drankwet kunnen immers ook gemakkelijk *door de plaatselijke politie* bij proces-verbaal geconstateerd worden.

Overtredingen van art. 43, *eerste lid.*

Zoo blijken ook overtredingen van art. 43, eerste lid, veelvuldig voor te komen.

De vraag mag gedaan worden of de goede werking van art. 43 eerste lid niet bevorderd zoude worden, wanneer de in art. 43, tweede lid, bedoelde ontheffing ook ten aanzien van een of meer bepaalde inrichtingen in een gemeente kon worden verleend?

Art. 1, *vierde lid*, *en art.* 55, *tweede lid*, 1°.

Eveneens moesten door de inspectie gemeentebesturen veelvuldig worden opmerkzaam gemaakt, dat in vergunningsinrichtingen, waar gesleten wordt, de fleschen zeer onvoldoende worden gesloten.

Blijkens het aan de inspecteurs op hun verzoek medegedeelde, is Uwe Excellentie van oordeel, dat zoowel de sluiting omschreven in art. 1, vierde lid, als die in art. 55, tweede lid, 1°., zoodanig moet zijn, dat de flesch slechts met een werktuig kan worden geopend.

Men meent somtijds, dat een beugelfleschje dat men met

sterken drank vult, reeds in den zin der wet gesloten is, als men slechts een metalen dop om den kop en bovenrand drukt!

Een alleszins voldoende sluiting is zeer noodig, ook om te beletten, dat kinderen (boven 16 jaar) en dienstmeisjes, die dezen sterken drank halen moeten, in de verleiding gebracht worden onderweg daarvan iets te drinken en daar zoodoende smaak in krijgen.

De plaatselijke commissies (*art.* 49).

Tot mijn leedwezen is tot heden in geen enkele gemeente door de inspectie eene commissie aangetroffen, als bedoeld in art. 49. Dat ik dat zeer betreur moge blijken uit het rapport Uwe Excellentie toegezonden ingevolge Uwen brief van 2 Juni jl, n°. 5061, afdeeling B.B.

Vrouwenbediening (*art.* 47, *eerste lid*).

Art. 47, eerste lid, wordt juist door die verlofhouders, die van den burgemeester *geen* toestemming kunnen krijgen om vrouwelijke personen dienst te laten doen of aanwezig te doen zijn dikwijls omgaan *door logementsvergunning te vragen.* Art. 9, eerste lid, 1°., juncto art. 8, eerste lid, 13°., wordt naar mijne opvatting wel eens àl te schroomvallig toegepast.

De woorden „*door burgemeester en wethouders*" zouden in dit artikel wel mogen vervallen.

Fatsoenlijke inrichtingen ondervinden van deze verbodsbepaling geen last.

In een gemeente, die zelfs om deze toepassing gevraagd heeft, bleek bij nauwkeurig plaatselijk onderzoek, dat aan deze verbodsbepaling weinig de hand gehouden werd, hetgeen te meer te betreuren is, daar hier vele ook jeugdige schepelingen der militaire marine gestationneerd zijn.

Van de bierhuishouders is geen enkele, die aan den burgemeester de hier bedoelde toestemming zelfs maar „gevraagd" heeft; verschillende wisten zelfs niet, dat dit noodig was.

In zedelijken zin is de toestand hier bedroevend. Inwonende „nichtjes", „zuster van de vrouw", „dienstmeisjes", het „meisje van den broer", „vaste bezoeksters" t. q. zijn niets anders dan gewone prostituées, die de bezoekers — ook — tot drinken aanzetten, hetzij dan met vergunning of clandestien. Een bierhuis met onlangs verleende logementsvergunning bleek niets anders te zijn dan een bordeel.

Ik pleegde ook hier omstandig mondeling en schriftelijk overleg met het gemeentebestuur en ik zal niet in gebreke blijven een herhaald onderzoek te doen instellen, ten einde eventueel verkregen verbeteringen te kunnen constateeren.

Ik drong ook aan op intrekking van zulke logementsvergunningen. Het overleg is nog niet geëindigd.

Verkoop van sterken drank op stoombooten, zonder vergunning.

En door het instellen van speciale onderzoeken èn tijdens hunne en mijne dienstreizen werd door de adjunct-inspecteurs en door mij zoo in 1905 als in 1906 geconstateerd, dat op stoombooten tot verschillende reederijen behoorende, sterke drank verkocht werd aan de passagiers, zonder dat hiertoe vergunning bestond — kon bestaan — welke stoombooten niet in internationaal verkeer werden gebezigd.

Ik pleegde overleg met een zestal directies, hetgeen ten gevolge had, dat die verkoop op hun last door de hofmeesters der stoombooten gestaakt werd.

Voorts veroorloofde ik mij hierop de aandacht te vestigen van den heer procureur-generaal, fungeerend directeur van Rijkspolitie, en verkreeg de toezegging van den betrokken heer hoofdcommissaris van politie, dat op dien verkoop daar ter plaatse zoude worden gelet.

c. Beknopte vermelding van eenige bijzonderheden van beteekenis voor de naleving van de Wet.

Het is wenschelijk steeds een verlaging van het maximum te kunnen vragen.

De bepaling dat slechts om de 5 jaar en wel in 1905, 1910 enz. een verlaging van het maximum der vergunningen kan worden vastgesteld, werkt, zooals bij de plaatselijke onderzoeken gebleken is, in dien zin niet gunstig, dat gemeentebesturen die in 1905 door onachtzaamheid verzuimden tijdig bestendiging van het verlaagde maximum aan te vragen, nu tot 1910 het volledige aantal vergunningen hebben te verleenen. In 1910 is dat aantal vacante vergunningen hoogstwaarschijnlijk vervuld. Het zou meer in den zin der Drankwet liggen, dat verlaging van het wettelijk maximum op ieder tijdstip ware aan te vragen.

Absinth.

Geregeld is toezicht gehouden op het gebruik van absinth. Dit is tot heden van geen beteekenis gebleken.

Fleschjes van suikergoed met sterken drank.

De bladen vermeldden den verkoop van dit „schadelijk snoepgoed".

Ik heb aanstonds doen opsporen waar die fleschjes van suiker,

gevuld met likeur verkocht zouden worden en zulk een „fleschje" onderzocht.

Het zijn „kruikjes", ± 10 cM. lang, 4 cM. breed en 0.7 cM. hoog, van onderen plat.

Het is mij gebleken, dat men te doen had met een vrij onschuldig snoepgoed, dat bereids uit den handel is verdwenen.

Het niet constateeren van in 't oog vallende overtredingen.

Waar algemeen de klacht gehoord werd, dat het voor de politie ter plaatse zoo hoogst moeilijk is te constateeren de verkoop van sterken drank, zonder de vereischte vergunning, daar viel het in het algemeen toch op, dat bij een kort verblijf van een adjunct-inspecteur dikwijls zoo vele overtredingen opgemerkt werden, die wel steeds waarneembaar zijn, zooals verboden gemeenschap binnenshuis tusschen tapkamer en nering, het afleveren van sterken drank in karaffen, beugelfleschjes en geheel onvoldoende gesloten flesschen, het niet hebben opgehangen van de afschriften der vergunnings- en verlofsakten, onvoldoende vermelding van het woord: „vergunning" (art. 32, 1, 2 en 3), het verboden aanwezig hebben van aangebroken vaten en flesschen (art. 55, tweede lid 2^{0}), het gebruik maken van localiteiten waarvoor de vergunningsakte niet geldt, zoo waren ook in vele vergunningslocaliteiten ten gebruike van het publiek gereed gezet hazardspelen etc.

Dergelijke overtredingen kunnen zelfs den „bij een ieder van aangezicht bekenden" gemeenteveldwachter zeer wel bekend zijn of worden.

HOOFDSTUK III.

Advies onderzoeken.

a. Algemeene opmerking.

Bij de plaatselijke onderzoeken werd er, waar hier aanleiding toe bestond, naar gestreefd aan belanghebbende, voor zooveel noodig en mogelijk, die verbeteringen van de localiteiten voor te stellen, die het mogelijk maakten dat de gevraagde ontheffing onder daarbij te stellen voorwaarden door Uwe Excellentie verleend kòn worden.

Korten tijd vóór en nà 1 Augustus, den datum waarop „verlof" verleend moest zijn, wilde men door kunnen gaan met biertappen, kwamen — gegeven dat één persoon al deze adviezen moest uitbrengen en slechts twee adjuncten deze ter plaatse hadden te onderzoeken — overstelpend veel van deze dispensatie-

verzoeken om bericht en raad bij mij in en werd er, met het oog op de groote belangen die daarmede gemoeid waren, ten ernstigste naar gestreefd deze met den meest mogelijken spoed af te werken.

De artikels 5, eerste, en 26, eerste lid, en wenschelijke wijziging.

Het is bij de uit te brengen adviezen dikwijls hoogst moeilijk in billijkheid de lijn te trekken tusschen de „buitengewone" inrichting voor maatschappelijk verkeer (art. 5, 1) en de „gewone" (art. 26, 1) en tusschen laatstgenoemde en een inrichting die *niet meer* geacht mag worden te ressorteeren onder art. 26, eerste lid.

In een kleine gemeente kan het soms inderdaad meer wenschelijk geacht worden een jarenlang bestaande zeer goed geëxploiteerde inrichting met vergunning te behouden, dan die te loor te zien gaan of te zien kwijnen, doordat bij het overlijden van den vergunninghouder de vergunning moet vervallen.

Is het maximum daar niet — of niet meer — overschreden, dan is ook art. 5, tweede lid, niet toe te passen, of waar dit wèl het geval is, is somtijds zulk een vergunning al te hoog in prijs.

Het is wenschelijk dat het goede, dat de wet op dit punt behelst, beter tot zijn recht kunne komen.

Men moet soms wel vergunning vragen, omdat men geen verlof kan krijgen.

Het deed zich enkele malen voor, dat men op grond van art. 25, eerste lid, vermelding in de akte van „vergunning" vroeg van eene localiteit, waar men in verband met de wijze van exploitatie zeer wel met een „bierverlof" had kunnen en willen volstaan, doch waar de gemeenschap binnenshuis, die er dan zoude ontstaan tusschen de vergunningslocaliteiten en de localiteit waarin men slechts verlof zoude wenschen, het bezwaar vormde omschreven in art. 50, eerste lid, 7°.

Het schijnt mij toe, dat reeds het doel der Drankwet het gewenscht maakt niemand te *noodzaken* vergunning te vragen, die met een verlof zoude willen volstaan.

Het is voorts zeer in het belang van een goede toepassing van art. 43, eerste lid, dat jongelieden een onderkomen kunnen vinden in een vertrek, dat de vergunninghouder uitsluitend als verlofslocaliteit zou wenschen te exploiteeren, hetgeen nu art. 50, eerste lid, 7°., hem belet.

Wijziging van dit artikel in dien zin dat het aanwezig of in

voorraad hebben van sterken drank *krachtens de vergunningsakte* niet strafbaar wordt gesteld, acht ik spoedvereischend.

Dàn zullen ook de slotwoorden van art. 8, eerste lid, 15°., geen doode letter meer zijn.

Niet voldoende bekendheid met de wet van de gemeentebesturen kan schade berokkenen aan belanghebbenden.

Onjuiste toepassing van de bepalingen der wet, dikwijls voortvloeiende uit niet voldoende bekendheid van het gemeentebestuur daarmede, was dikwijls oorzaak dat belanghebbenden schade leden, welke in onderscheidene gevallen echter door de drankwetinspectie nog kon worden voorkomen en alsnog de aanvrage met de wet in aansluiting kon worden gebracht.

Opgemerkt zij, dat de inspectie in het belang van een goede en billijke uitvoering van deze wet gemakkelijker dan de gemeentebesturen rekenschap kan houden met de beginselen, waarop reeds genomen beschikkingen rustten; zij streeft er voorts zooveel doenlijk naar om op de hoogte te blijven van de rechterlijke beslissingen.

b. Opgaaf van het totaal der uitgebrachte adviezen, met vermelding van eenige afzonderlijke adviezen.

Het totale aantal uitgebrachte adviezen.

In het geheel zijn in 1906 door mij uitgebracht 176 adviezen benevens — met mijne ambtgenooten — het uitvoerige advies door Uwe Excellentie ons gevraagd bij Uwe missive van 2 Juni, n°. 5061, afdeeling B. B.

Deze adviezen werden mij opgedragen door Uwe Excellentie en door de provinciale besturen van Noordholland, Zuidholland en Utrecht.

Adviezen (gegrond op nauwkeurige plaatselijke onderzoeken en opnemingen, vergezeld van een eenvoudige plattegrondteekening) aangaande ingediende verzoekschriften om ontheffingen ingevolge de artt. 8 en 16 van het Koninklijk besluit van 7 Februari 1906 (*Staatsblad* n°. 22) werden mij 137 malen gevraagd.

Het Koninklijk besluit van 1 *April* 1905 (Staatsblad *n*°. 120) *vervangen door dat van* 7 *Februari* 1906 (Staatsblad *n*°. 22).

Ook uit het bovenstaande blijkt het van hoeveel beteekenis de vervanging van het eerste Koninklijk besluit van 1 April 1905 (*Staatsblad* n°. 120) geweest is.

De eischen zijn veel leniger gesteld, daardoor kon beter rekening gehouden worden met ieder bijzonder geval; ook zijn de toestanden in de grootste gemeenten en op het platteland

zoo zeer uiteenloopend, dat deze „lenigheid" der bepalingen, zoo uit een utiliteits- als billijkheidsoogpunt inderdaad een „noodzakelijkheid" is. Daarom werken die bepalingen beter, de eischen zijn ook belangrijk milder.

Een tochtportaaltje doet aan den wand in den regel het karakter van buitenwand behouden.

Sommige gemeentebesturen meenden reeds, dat aan art. 4 van het Besluit niet meer werd voldaan, wanneer in het vertrek een tochtportaaltje — veelal zeer in het belang van een doelmatige luchtverversching, dewelke niet identiek met „tocht" is — aan de binnenzijde tegen den buitenwand was aangebracht.

Wanneer dit portaaltje geen belangrijk grooter oppervlakte en hoogte had dan noodig was, opdat de buitendeur daarin kon draaien, werd dezerzijds geacht dat daardoor nog geen ontheffing noodig werd van de bepalingen van de artt. 4 en 12 van het Koninklijk besluit en door Uwe Excellentie werd ook in dien zin beslist.

Toepassing van art. 26 *eerste lid op onbekende koopers.*

Het deed zich enkele malen voor dat vergunninghouders overschrijving van de vergunning in hunne localiteiten verzochten, ingevolge art. 26 eerste lid, ten name van een onbekenden kooper.

Zij hoopten zoodoende dat zij bij een eventueelen verkoop van het huis — waarin een inrichting voor maatschappelijk verkeer gevestigd was — een hooger bedrag zouden kunnen maken, m. a. w. de vergunning mede verkoopen.

Ik adviseerde dat art. 26, eerste lid, dit niet toeliet; de persoon op wien de vergunning zal worden overgeschreven moet bekend zijn, hetgeen door Uwe Excellentie werd beaamd.

Vermelding der vergunning in andere naastgelegen huizen. (Art. 25).

De vermelding der vergunning in een of meer andere huizen wordt blijkbaar verschillend ingezien.

Waar in een gemeente de vergunning, in localiteiten van een huis berustende, werd vermeld — tevens — in localiteiten in drie naast elkander, en naast dat huis met vergunning staande afzonderlijke huizen, waar men slechts in de afzonderlijke benedenhuizen doorgangen in de scheidingsmuren gemaakt had, werd soortgelijke vermelding in een andere gemeente geweigerd.

Ik adviseerde dat art. 25, tweede lid, bedoelt dat wanneer in een *ander* huis de vergunning vermeld wordt, deze in het huis waarin zij vroeger berustte *vervalt*; of die afzonderlijke huizen al of niet naast elkaar staan, maakt geen verschil.

Iets anders wordt het, wanneer twee naast elkaar staande huizen zoodanig geheel worden verbouwd, dat in plaats van twee afzonderlijke huizen, dan nog slechts sprake kan zijn van één huis.

Het eerst omschreven principe kan er toe leiden, dat de vergunning in één localiteit van één huis, tot een geheele huizen*reeks*, ja tot een *straat met vergunning* kan worden uitgebreid.

Ik kan mij niet voorstellen, dat de wetgever zoo iets zou bedoeld hebben.

Hoe, wanneer van zulk een huizenreeks met vergunning (tot ééne akte behoorende) een huis tusschen die reeks een andere bestemming mocht krijgen of verkocht mocht worden? Behouden de dan „vermelde" localiteiten in *niet* meer aangesloten huizen ook hun vergunning, voorkomende op één akte? (Zie art. 5, 28, 2*e*, 24, 1*e* en andere, waar steeds sprake is van *het huis*).

Eenvormige toepassing komt gewenscht voor.

Geen intrekking op grond van art. 28, 4⁰, *wanneer van de vergunning geen gebruik meer gemaakt kan worden.*

In een gemeente waren burgemeester en wethouders voornemens eene vergunning op grond van art. 28, 4°, in te trekken, zoodra iemand, die wel uit zijn huis had *moeten* gaan, omdat de meest noodzakelijke reparatiën opzettelijk niet werden verricht, zoolang *deze* huurder — die steeds zijn huur betaalde — in dat huis tegen den wensch van den eigenaar bleef wonen, drie maanden dat huis metterwoon zou hebben verlaten.

Ik betoogde, dat voor dien huurder door den slechten staat, waarin het huis verkeerde, inderdaad de *noodzakelijkheid* had bestaan te verhuizen en dat het niet meer gebruik maken van de vergunning onder die omstandigheden *niet opzettelijk* was geweest.

c. Beknopte vermelding van enkele bijzonderheden van beteekenis voor de naleving van de wet.

Plaatselijke verordening op grond van art. 35, *tweede lid.*

a. Ook in dit verslagjaar werd mijn advies gevraagd betreffende de wettigheid van eene plaatselijke verordening, op grond van art. 35, tweede lid, door een gemeenteraad in het leven geroepen, waarbij niet alleen zeer zware eischen in die plattelandsgemeente betreffende vloeroppervlakte (minstens 35 M².), glasoppervlakte (minstens ¼ van de vloeroppervlakte) en hoogte (minstens 3 M.) voor localiteiten in bierhuizen gesteld werden,

maar ook de ontheffing van die eischen zonder eenige limiteering aan het goeddunken van burgemeester en wethouders werd overgelaten. Nemen burgemeester en wethouders aan, dat zij met een „bijzonder geval” te doen hebben, welnu dan verleenen zij dispensatie van die hooge eischen, desgewenscht tot op het wettelijk minimum, doch willen zij er geen „bijzonder geval” in zien, dan wordt de aanvrage eenvoudig geweigerd.

Dat zulk een ontheffingsrecht de deur wijd openzet voor reine willekeur, ligt voor de hand. Vooral in dat dorpje met nog geen 2000 zielen, waar de onderlinge verhoudingen niet bijster aangenaam schijnen, is deze verordening al *hoogst* ongewenscht en kan de nuttige en billijke bepaling van art. 2, zevende lid, van de wet zoodoende ten deele illusoir worden gemaakt.

Ik sprak in dit advies de wenschelijkheid uit dat — evenals in de artikels 2 en 3 van het Koninklijk besluit van 7 Februari 1906 (*Staatsblad* n°. 22) is geschied — althans deze verder gaande eischen alleen zouden behooren te gelden voor localiteiten in huizen, gebouwd nà de inwerkingtreding van die zoo ver gaande plaatselijke verordening, zoodat — waar voor verlofsinrichtingen geen maximum is gesteld — weduwen en weezen van overleden verlofhouders minder kans liepen in hun brood getroffen te worden.

Na kennisneming van de handhaving van een ten vorigen jare behandelde nog verder gaande soortgelijke plaatselijke verordening, waar heeren Gedeputeerde Staten ook mijn advies volgden, meenden zij echter in deze wel te moeten berusten.

b. In deze zelfde gemeente vroeg iemand een bierverlof, doch zag dit geweigerd ingevolge artikels 12 en 15 van het Koninklijk besluit (het hebben van een tochtportaaltje vóór de voordeur waardoor aan dien wand, daar ter plaatse het karakter van buitenwand h. i. ontnomen zou worden).

Op 25 April 1906 wendde deze persoon zich nu tot Uwe Excellentie om dispensatie van dezen eisch. Burgemeester en wethouders adviseerden ongunstig, doch op gronden in de wet geen voldoende steun vindende.

Integendeel dit tochtportaaltje hier, nabij een groote rivier, was zeker geen luxe, doch hoogst gewenscht.

Ik adviseerde dan ook in voor adressant gunstigen zin en 13 Juni volgde de gunstige beschikking van Uwe Excellentie, maar 21 Mei had de raad de hier boven vermelde verordening gemaakt. De localiteit voldeed niet aan die vergaande eischen, burgemeester en wethouders zagen ten aanzien van dit verzoek geen „bijzonder geval” en wederom werd het verzoek van dezen aanvrager geweigerd.

Toch is hier een goede aanlegplaats van de rivierbooten, waarvan vrij veel gebruik gemaakt wordt en ligt deze circa 15 minuten buiten het dorp. Bij den steiger is slechts een klein wachthokje. Deze man is reeds 6 jaar agent van die stoombooten reederij.

Ik vermeld dit geval eenigszins uitvoerig om de hooge mate van onwenschelijkheid aan te toonen, van de bevoegdheid nu aan het gemeentebestuur gegeven om op deze wijze de localiteits eischen te kunnen uitbreiden en zich een ongelimiteerd dispensatierecht te kunnen reserveeren.

Het is ongewenscht en onnoodig de „eischen" te doen gelden voor een localiteit, waarin uitsluitend gesleten wordt in een gemeente, waar niet de „splitsing" bestaat.

Bij twee adviezen kwam sterk uit de wenschelijkheid om niet de localiteits eischen, voortvloeiende uit art. 6 van de Wet te doen gelden, voor localiteiten, waarin *uitsluitend gesleten wordt* in een gemeente waar niet de „gesplitste verkoop" bestaat.

Iemand dreef zijn vergunning in dezelfde localiteit als waarin hij een winkelnering uitoefende, nog meer als grossier dan als slijter. Tappen mocht hij daar niet doen en wilde hij ook niet doen.

Hij wilde zijn sterken drank-slijt-verkoop wegens huishoudelijke overwegingen overbrengen naar een ander vertrek van het huis. Dan kon hij ook kinderen in zijn winkel toelaten om winkelwaren te halen (art. 43, 1°). Het advies mocht niet gunstig zijn, omdat de localiteit niet aan de eischen van het Koninklijk besluit — *voor tap*kamers *geschreven* — voldeed en hij een ongesplitste vergunning had (en ook in de te vermelden localiteit zoude *moeten* krijgen).

Nu gaat hij kosten maken om verschillende verbeteringen aan te brengen in een localiteit, waar hij slechts voor verkoop elders wilde verkoopen en nu kan onder het stellen van voorwaarden het advies gunstig luiden.

Een zoodanige brengt men er zoodoende toe van „slijter" „tapper" te worden.

Art. 58, *tweede lid*, *kan wellicht omgaan worden.*

Bij een advies bleek de wenschelijkheid om art. 58, tweede lid, eenigszins aan te vullen. Men wilde een localiteit gaan vergrooten met een andere, zoodat de nieuwe localiteit dan meer dan $^1/_5$ grooter zoude worden. Dan zou men echter in de „splitsing" moeten vallen. Hoe dit te ontgaan?

Men zou *eerst* „vermelding" ingevolge art. 25, eerste lid,

voor die andere localiteit kunnen verzoeken (dit brengt geen „splitsing" mede) en dit verkregen zijnde, daarna de verbouwing kunnen laten verrichten.

Ik acht het echter nog aan twijfel onderhevig of in zulk een vergroote localiteit de splitsing niet zou gelden.

Het niet gelden van de „eischen" bij „vermelding".

Verschil van inzicht bestond in een ander geval tusschen een gemeentebestuur en ondergeteekende, in hoeverre de bij Koninklijk besluit gestelde eischen behooren te gelden, wanneer van twee huizen door algeheele verbouwing één wordt gemaakt en dan „vermelding" van localiteiten in dat nieuw gestichte huis gevraagd wordt.

Het gemeentebestuur achtte dat dan steeds die eischen van kracht zijn. Ik meen, dat, wanneer inderdaad één huis door die verbouwing ontstaan is, art. 58, tweede lid, niet de splitsing voorschrijft, immers dit wetsartikel verklaart die splitsing slechts toepasselijk bij vermelding in een *ander* huis, als wanneer dan tevens verloren gaat de vergunning voor de localiteit van het huis, waar men vroeger de vergunningszaak in dreef.

Dit voor de practijk belangrijk verschil van inzicht is niet tot een beslissing kunnen komen, omdat het hooger beroep reeds (ook overeenkomstig mijn advies) door Gedeputeerde Staten afgewezen werd, op grond dat hier „vermelding" gevraagd werd — met behoud van de bestaande vergunningslocaliteiten in het eene huis — voor localiteiten in het naastgelegen, afzonderlijk huis, zij het ook dat men in den scheidingsmuur een opening gemaakt had.

Logementsvergunning en bierverlof in dezelfde localiteit.

Zoowel bij de adviesonderzoeken als bij de plaatselijke op mijne instructie ingestelde onderzoeken, blijkt het verschillende malen, dat logementsvergunning en bierverlof in dezelfde localiteit verleend zijn. Dit schijnt mij niet in overeenstemming met den geest van de wet.

Art. 50, eerste lid, 7°., bedreigt den *verlofhouder* met straf, die sterken drank — zij het dan ook krachtens zijne akte voor logementsvergunning — in die localiteit aanwezig heeft; aan den anderen kant mag de houder van een logementsvergunning in die localiteit aan een *ieder* bier etc. tappen, aangezien ingevolge art. 34 eerste lid slechts verlof noodig is in een localiteit, waarvoor *niet* „een vergunning voor den verkoop van sterken drank in het klein is verleend".

Art. 36, vierde lid, zondert slechts den verkoop bedoeld bij

art. 1, tweede lid, letter *b*, van deze hier bovengenoemde vergunningen uit.

Eveneens bleek het, dat logementsvergunning en vergunning door burgemeester en wethouders verleend in dezelfde *localiteit* bestonden of waar de eene reeds bestond, de andere ook gevraagd werd. Art. 8, eerste lid, 6°., laat dat niet toe. Wel kan in hetzelfde huis in de eene localiteit logementsvergunning bestaan en in de andere een gewone vergunning van burgemeester en wethouders.

Uwe Excellentie besliste — in 1905 — ook in dien zin.

Een eigenaardig advies, *ad art.* 5, 1.

Een eigenaardige motiveering om het karakter aan te toonen van een inrichting, die zoude ressorteeren onder de bepalingen van art. 5, eerste lid, werd in een verzoekschrift van een gemeenteraad aangetroffen.

Daarin werd betreffende deze „buitengewone inrichting voor maatschappelijk verkeer" geconstateerd: dat des zomers de gemeente door tal van vreemdelingen wordt bezocht, dat het hotel gelegen is aan het strand in dat gedeelte van de gemeente, waar zich zeer vele bezoekers van buiten de gemeente bewegen en dat het is een zeer nette inrichting.

Vergelijkende een vroeger gedaan verzoek voor een andere inrichting in die gemeente, viel het mij op, dat toen woordelijk diezelfde motieven gebezigd waren en was dit een der redenen, die mij noopten zelf dit onderzoek te gaan instellen.

Ik zag toen, dat men nog slechts bezig was de grondvesten van die „nette inrichting" (niet aan het strand gelegen) te graven en te bouwen.

Ter secretarie bleek mij dan ook, dat de klerk, die het verzoekschrift had geschreven tot model had gekregen het request van den raad betreffende de eerste inrichting, waarvoor eene vergunning boven het maximum verleend was.

HOOFDSTUK IV.

VERMELDING VAN SOMMIGE ONDERWERPEN VOOR DE NALEVING VAN DE DRANKWET VAN BELANG.

Het instituut der logementsvergunning.

Het aanvankelijk ongunstige oordeel, dat de practijk uitsprak over de werking van dit instituut, is in dit verslagjaar in alle deelen bevestigd en versterkt.

Ongeveer alle inrichtingen, waarvoor deze instelling in het

leven is geroepen n. l. de bona fide hotels, kunnen er niet mee volstaan, althans niet zonder in conflict te komen — ik wil niet zeggen met den strafrechter — maar dan toch met de strafbepalingen.

Op het platteland heeft ieder logement een gewone vergunning (en *moet* die voor de exploitatie van de „dorpsherberg" hebben), desgewenscht te vermelden op ieder gewild oogenblik in meerdere localiteiten. De kamer beneden aan de straat is tevens een gewone gelagkamer, waarin ook dikwijls op enkele dagen sociëteit gehouden wordt.

In de groote steden gaat het hotelbedrijf meestal gepaard met het restauratiebedrijf, hetgeen toch ook een gewone vergunning noodig maakt. En zelfs in de enkele gevallen, dat men (in de grootste hotels) geen bepaalde restauratie exploiteert, kan men toch vrijwel overal als *niet* logeergast aan het middagmaal deelnemen . . . . en zijn „pousse café" nabestellen. Ook hebben daar wel partijen van bepaalde gezelschappen plaats, waar ook diverse sterke dranken gebruikt worden. 't Is waar de politie zal in zulke gevallen nog slechts *zeer* weinig bekeuringen hebben ingesteld wegens verkoop van sterken drank zonder de vereischte vergunning (aan *niet* logeergasten).

Feitelijk en uit een oogpunt van wetgeving beschouwd is dus ook hier gewone vergunning noodig.

Dit wat aangaat de inrichtingen, waarvoor deze bepaling in het leven is geroepen.

Maar juist de inrichtingen, waarvoor deze wetsartikelen *niet* geschreven zijn, profiteeren er van, maken er misbruik van.

Ik noem hier de volgende punten:

1°. uit de woorden van art. 34, eerste lid, moet wel volgen dat, is in een localiteit logementsvergunning verleend, men tevens, doch niet alleen aan logeergasten maar *aan een ieder* bier etc. mag tappen.

Het komt mij voor dat dit niet de bedoeling van het instituut der logementsvergunning zal geweest zijn;

2°. waar een gewone slijtvergunning, omschreven in art. 1, tweede lid, letter *b*, bestaat, moet — en te recht — verlof geweigerd worden (art. 36, 4°.) om contrôle op clandestienen — tap — verkoop mogelijk te maken.

Maar bij de logementsvergunning mag de houder sterken drank *tappen* aan logeergasten en bier aan een *ieder*. Het wordt daardoor vooral in groote steden dan al *bijzonder* moeilijk aan de politie gemaakt om te constateeren, dat het een *niet* logeergast is, aan wien een glas sterken drank is verstrekt;

3°. juist zij, die behalve bier etc. ook clandestien jenever

willen slijten en/of tappen, geven verre de voorkeur aan een logementsvergunning, willen gaarne daarvoor een kamer met een paar bedden inrichten, desnoods zelfs iemand logeeren, om het groote voordeel deelachtig te worden ongestraft sterken drank in huis te mogen hebben zooveel zij maar willen en waar zij maar willen (art. 50, eerste lid 7°.)

Deze nog meest krachtige contrôlebepaling voor den verlofhouder geldt juist voor *zulk* een logementhouder niet;

4°. om het een zoodanige nog gemakkelijker te maken, gelden voor hem ook de localiteitseischen betreffende ruimte, licht en luchtverversching niet (art. 6 eerste lid, zie de woorden: „door burgemeester en wethouders te verleenen." De logementsvergunning wordt door Gedeputeerde Staten verleend);

5°. juist die bierhuishouders, die zeer terecht *geen toestemming* kunnen krijgen om vrouwelijke personen in de localiteit te doen verblijven, vragen eenvoudig logementsvergunning aan en dan geldt art. 47, eerste lid, *juist voor hen niet*;

6°. om den houder van een logementsvergunning nog meer aangenaam te zijn, geldt blijkens art. 7, tweede lid, niet art. 7, eerste lid 3°.

Voor *deze* „*localiteiten*" geldt wettelijk het sluitingsuur ook niet. In *de Gemeentestem* n°. 2882 punt 11 wordt dit ongetwijfeld een belangrijke leemte in de Drankwet genoemd.

Dat het sluitingsuur op die op die wijze ontdoken *wordt*, is mij uit bepaalde gevallen bekend geworden.

Met trachtte om die reden zelfs logementsvergunning te erlangen in localiteiten met gewone vergunning, maar dit achtte ik in strijd met art. 8, eerste lid 6°., en Uwe Excellentie deelde deze opvatting;

7°. personen die geïsoleerd wonen, op beduidenden afstand van het politiebureau, blijken inzonderheid veel prijs te stellen op een logementsvergunning, waar men ook geen recht voor te betalen heeft.

Mij is een geval bekend geworden, dat zulk een logementhouder zijn vergunning ingetrokken zag, nadat gebleken was dat hij in één jaar voor vier „geconstateerde" logeergasten niet minder dan anderhalf okshoofd sterken drank had ingeslagen!

Een ander bierhuishouder te platten lande vroeg logementsvergunning aan voor zijn inrichting in hoofdzaak door landloopers bezocht en waar zeer enkele ook gelogeerd werden op de daarvoor gereserveerde vliering, zijnde deze met ongedierte „toch bezet". In strijd met burgemeester en wethouders adviseerde ik afwijzend, omdat ik dit nog geen inrichting achtte door den wetgever bedoeld bij art. 2, tweede lid. Gedeputeerde Staten beslisten dienovereenkomstig.

Deze tegenwoordige verlof- en a. s. logementhouder bleek nu reeds in de verlofslocaliteit sterken drank aanwezig te hebben.

8°. burgemeester en wethouders „weten" dikwijls wel, dat de inrichting, waarvoor logementsvergunning gevraagd wordt, slecht bekend staat, maar dat „weten" staat nog niet gelijk met het kunnen noemen van de noodige *bepaalde „feiten"*, waardoor alleen zij aanleiding mogen vinden, op grond van art. 9, eerste lid, 1°. juncto, art. 8, eerste lid 13°, afwijzend te adviseeren. Ja, mij is in 1905 een geval bekend geworden, waarin het *mij* nog tijdig uit eigen onderzoek bleek, dat zulk een inrichting, waaromtrent door burgemeester en wethouders reeds gunstig geadviseerd was, niets anders was dan een bordeel, waardoor die logementsvergunning door Gedeputeerde Staten nog geweigerd kon worden.

Ook dit jaar bleek mij uit een ingesteld plaatselijk onderzoek, dat een inrichting, waarin logementsvergunning verleend was, m. i. ruimschoots in de termen van art. 8, eerste lid 13° viel.

Het daaromtrent gepleegde schriftelijk en mondeling overleg is nog niet afgeloopen.

Het zal dan ook een inderdaad urgente verbetering van de Drankwet zijn, wanneer het instituut van de logementsvergunning daaruit zoodra mogelijk gelicht wordt.

De verkoop van sterken drank zonder de vereischte vergunning.

Ik kan mij moeilijk een jaarverslag van de drankwetinspectie voorstellen, waar dit onderwerp niet in behandeld wordt. De nadeelen van dezen clandestienen verkoop springen in het oog.

Onderscheidene nuttige bepalingen van de wet worden in de bierhuizen, waar men clandestien jenever tapt, krachteloos. Ik noem hier bijv. het verbod tot het uitbetalen van arbeidsloonen, het houden van hazardspelen etc.

Het doel en het prestige der wet worden daardoor ernstig geschaad. Het doel dat de wetgever zich met den gesplitsten verkoop heeft voorgesteld wordt niet bereikt.

Het terug brengen van het maximum aantal vergunningen geeft, wanneer in de bierhuizen sterken drank wordt getapt, geen vermindering van het sterken drank gebruik.

De clandestiene verkoop is een onbillijkheid tegenover den vergunninghouder, die als zoodanig met onderscheidene wetsartikelen rekening heeft te houden en een vrij hoog recht heeft te betalen.

Het is mij gebleken, dat zelfs in enkele groote gemeenten ook de bijzondere vergunninghouders zich al zeer slecht aan

de voor hèn geldende bepalingen houden. Velen verkoopen ook beneden de 2 liter, ja tappen zelfs. Velen, die alleen tapvergunning hebben, slijten tevens.

De adjunct-inspecteurs constateerden onderscheidene van deze overtredingen op heeterdaad. Het jus verbalisandi is aan deze ambtenaren — en zeer te recht — niet gegeven. Waar mogelijk waarschuwden zij aanstonds de plaatselijke politie.

Men treft bierhuislocaliteiten aan, die er op ingericht zijn de controleerende beambten zóó lang op te houden, tot de sporen van sterken-drankgebruik zijn verdwenen.

Men past reeds met goed succes middelen toe om ook van art. 50, eerste lid, 7°., — *het* contrôle-artikel — geen last meer te hebben.

Het is noodzakelijk dat in deze toestanden beduidende verbetering wordt gebracht.

Als middelen, om hiertoe te geraken, noem ik:

1°. het degelijk instrueeren van den politiebeambte vóór hij in de contrôle gaat. De leiding van deze Drankwetcontrôle behoort bij den burgemeester c.q. commissaris van politie zelf te berusten.

2°. Het veelvuldiger instellen van contrôles. Zelfs wanneer geen proces-verbaal kan opgemaakt worden, werken deze „invallen" zeer gunstig.

3°. Het mede strafbaar stellen van de bezoekers, die onder gelag van sterken drank worden aangetroffen. Men zal bij de bewijsvoering tegen den in overtreding zijnde bierhuishouder deze uit den aard der zaak partijdige getuigen niet al te zeer missen.

Wanneer de bezoeker weet dat hij niet alleen den bierhuishouder zijn broodwinning kan doen verliezen, maar ook *zelf* met den strafrechter in aanraking kan komen, gaat hij wel een deurtje verder zijn borrel drinken. Vooral nu, nu hij weet dat die ééne door hem bestelde borrel het bestaansmiddel van den verlofhouder in gevaar brengt, acht ik deze strafbaarstelling, óók van den bezoeker, alleszins noodig en billijk.

4° Het bij circulaire van Uwe Excellentie ter kennis brengen aan de burgemeesters van de wenschelijkheid om een of twee politiebeambten voor een dag met die van een andere gemeente te ruilen. Dàn geldt *het* hoofdbezwaar niet meer, dat *de* gemeenteveldwachter ook in burgerkleeding bij een ieder bekend is!

5°. Het door den gemeenteraad vaststellen van ten deze nuttige gemeenteverordeningen, gegrond op artikel 35, tweede lid, van de wet, die bijv. tegengaan het hebben van inrichtingen die den onmiddellijken toegang tot de inrichting (aan politiebeambten) kunnen belemmeren, etc.

6°. Last not least, het in iedere Drankwet-inspectie aanstellen van twee opzichters, die daar, waar dit het meest noodig blijkt, de overtreders gaan bekeuren, zoodoende een hoogst gewenschten steun gevende aan het plaatselijk toezicht.

Deze maatregel zal niet alleen repressief, maar zal ook preventief zeer gunstig werken.

Het is zeker een opmerkenswaardig feit, dat, waar het voldoende bekend is hoe veelvuldig ook in kleine gemeenten de verkoop van sterken drank zonder de vereischte vergunning zich voordoet, er vele gemeenten zijn waar in jaren geen enkel of slechts zéér enkele overtredingen geconstateerd zijn.

De Drankwet-inspectie kan naar mijn gevoelen thans niet zoodanig tegen dit euvel optreden, dat inderdaad voldoende verbetering verkregen zal worden.

Mijne opmerking, dat in geruimen tijd geen enkele overtreding geconstateerd is, kan worden beantwoord door de bewering, dat in die gemeente niet of slechts hoogst zelden clandestien getapt wordt.

Het instituut van den gesplitsten verkoop (*art.* 1, *tweede lid*, a *en* b.)

Het denkbeeld om den verkoop van sterken drank te splitsen in dien voor gebruik ter plaatse en elders, komt mij voor op goede gronden te berusten.

Het is genoeg bekend dat menigeen, die een borrel wil gaan gebruiken in een tapperij, er toe komt méér te drinken dan dan hij aanvankelijk voornemens was, door invloeden daar ter plaatse aanwezig. Deze invloeden zullen zich in zijn huiskamer niet — of tegengesteld — doen gevoelen.

De daar gebruikte borrel — hoewel ook beter achterwege gebleven — sleept toch niet die nadeelen met zich, die slecht gezelschap kan teweegbrengen.

Dat de sterke drank verkoopers die splitsing niet wenschen, schijnt mij eerder een voordeel van dit instituut toe.

Intusschen zijn er noemenswaardige en billijke verbeteringen aan te brengen.

Onderzoeken speciaal ingesteld in verschillende gemeenten met het doel om de werking van dezen gesplitsten verkoop na te gaan, leerden in de eerste plaats, dat ook in groote steden velen, die uitsluitend *tap*vergunning hebben, brutaal weg ook *slijten.* Men erkende dit dikwijls en kon het dan ook moeilijk ontkennen, wanneer de nog natte pas gebruikte drankmaten nog eenigen sterken drank bevatten.

Het is dus noodzakelijk, wil althans dit instituut effect sor-

teeren, dàt de politie het verbod voor tappers om te slijten aanmerkelijk krachtiger handhave.

Waar men vrij is in de keuze, worden de nieuwe vergunningen voor het groote meerendeel tapvergunningen.

Ik meen te mogen zeggen, dat er meer slijtvergunningen zouden gevraagd worden, wanneer in de eerste plaats beter het verbod om te slijten — door tappers — gehandhaafd werd en in de tweede plaats ook later een tapper slijter, en een slijter tapper kon worden.

Dat de wet het eerste niet toelaat is bevreemdend en sluit niet aan bij het doel, dat de wetgever zich door den gesplitsten verkoop voorstelde.

Doch ook de mogelijkheid om wanneer de exploitatie als slijtzaak eens niet mocht gelukken, altijd nog later de door hem minder gewenschte tapperij te „kunnen" beginnen, zoude zonder twijfel menigeen er toe brengen een slijtvergunning te vragen.

Artikel 4, tweede lid, 2°., van de wet blijft altijd een correctief, wanneer er te veel tapvergunningen zouden komen.

Waar de gesplitste verkoop imperatief is voorgeschreven in de gemeenten met een bebouwde kom van meer dan 5000 inwoners, zoude deze facultatief kunnen worden gesteld in de overige gemeenten; daar althans de „slijt"vergunning mogelijk gemaakt dienen te worden.

Het nuttige der instelling mag geacht worden daar evenzeer zijne werking te doen gevoelen. Locale — zeer uiteenloopende — toestanden kunnen den gesplitsten verkoop daar al of niet wenschelijk maken. De raad kan dit het best beoordeelen.

Ik vestig er in dit verband de aandacht op, dat — vooral ook door het persoonlijk element, dat in het vergunningsinstituut gebracht is, de gemengde neringen (art. 55, tweede lid) overal langzamerhand komen te vervallen.

Eene *slijt*vergunning wordt dan in den regel vooral in kleine gemeenten in de plaats daarvan gewenscht.

Een feit is het, dat men het hem, die slechts wenscht te slijten in een gemeente waar niet de splitsing bestaat, noodeloos lastig maakt, wanneer men, zooals nu het geval moet zijn, voor diens localiteit eischen stelt betreffende ruimte, licht en luchtverversching, eischen slechts geschreven voor *tapperijen.*

Waar de winst door slijters te behalen in het algemeen zeker geringer is, zoude het niet alleen billijk zijn, maar ook het doel, dat men met dit instituut wenscht te bereiken bevorderen, wanneer hij, die een *slijt*vergunning erlangt een minder hoog vergunningsrecht zoude te betalen hebben.

32

HOOFDSTUK V.

BIJZONDERHEDEN.

De krachteloos geworden dispensatiën van art. 3 *n°.* 8, *oude wet.*

Bij arrest van den Hoogen Raad van 22 October 1906 is beslist, dat de niet verloopen vrijstellingen van het bepaalde in art. 3 n°. 8 van de oude Drankwet, door de colleges van Gedeputeerde Staten verleend, krachtens art. 4, tweede alinea, van die oude wet, *niet meer* van kracht zijn.

In dat arrest wordt o. a. overwogen: „Overwegende, dat derhalve, ook al kan uit de Memorie van Toelichting (op art. XI, bladz. 16) en uit de Memorie van Antwoord (op art. XIII, bladz. 89) bij het ontwerp-Drankwet 1904 behoorende, worden afgeleid, dat het in de bedoeling der Regeering heeft gelegen de door Gedeputeerde Staten, ingevolge het 2de lid van art. 4 vroeger verleende vrijstellingen, als verkregen rechten te beschouwen en te eerbiedigen, ook bijaldien zij waren gegeven voor localiteiten, waarin op 1 Mei 1881 zonder strijd met wet of verordening sterke drank werd verkocht, in ieder geval die bedoeling niet in de wet is uitgedrukt en met den woordelijken inhoud van art. 55 niet is overeen te brengen".

Door dit arrest worden deze gemengde neringen — waar óók getapt mocht worden — in die gehuchten en afzonderlijke buurten, niet alleen zwaar getroffen, maar geschiedt dit ook in strijd met de duidelijk uitgesproken bedoeling des wetgevers.

Voorziening komt mij hier hoogst gewenscht en billijk voor.

Dat voorts in die localiteiten van huizen gelegen in die afgelegen wijken en buurten de Drankwet anders veelvuldig overtreden zal worden, ligt voor de hand en is niet bevorderlijk voor het prestige van de wet.

De Inspecteur,
FRANCKEN.

II^de INSPECTIE.

HOOFDSTUK I.

ALGEMEENE OPMERKINGEN.

De werkzaamheden lieten zich evenals in het voorgaand jaar verdeelen in:

a. algemeen plaatselijk onderzoek naar de naleving van de Drankwet in de 252 tot de inspectie behoorende gemeenten;

b. bijzonder plaatselijk onderzoek naar aanleiding van gevraagde adviezen ingevolge art. 13 van het Koninklijk besluit van 24 Februari 1905 (*Staatsblad* n°. 85), of van afzonderlijk te onderzoeken zaken betrekking hebbend op het opgedragen onderzoek;

c. het geven van adviezen zonder daaraan verbonden plaatselijk onderzoek.

Wederom werd getracht het algemeen plaatselijk onderzoek zoo spoedig mogelijk over de geheele inspectie te doen afloopen ten einde eene, zooveel mogelijk, eenvormige wetstoepassing te verkrijgen en heerschende misstanden in die toepassing weg te nemen.

Met uitzondering van een 16tal gemeenten in Friesland die, zoodra het seizoen dit toelaat, onder handen zullen worden genomen, zijn nu alle gemeenten geïnspecteerd geworden.

Het voornemen is om, zoodra het geheele algemeene plaatselijk onderzoek is afgeloopen, allereerst eene herinspectie te doen plaats vinden over die gemeenten waarvan, krachtens het bevondene bij eene eerste inspectie, vermoed wordt dat de wet nog niet behoorlijk wordt nageleefd, waarna, volgens een vast te stellen plan, de herinspectie der 252 gemeenten geregeld over een aantal jaren te verdeelen en daarbij alles te onderzoeken en na te gaan wat voor de kennis van het drankvraagstuk van belang is.

HOOFDSTUK II.

ALGEMEEN ONDERZOEK NAAR DE NALEVING VAN DE DRANKWET.

In 1906 werden 135 gemeenten en daarin 3370 vergunningsinrichtingen geinspecteerd en wel in:

Gelderland	14	gemeenten	en	404	inrichtingen;
Overijssel	44	„	„	788	„
Drenthe	26	„	„	356	„
Groningen	39	„	„	1380	„
Friesland	12	„	„	442	„

De inspectie gaf aanleiding tot de opmerkingen als in bijgaanden staat vermeld, zij werden aan de gemeentebesturen medegedeeld en over het algemeen juist bevonden.

Bleek reeds uit het getal gemaakte opmerkingen, in het voorgaand verslag vermeld, dat de met het toezicht op de naleving der wet belaste ambtenaren nog al wat te doen vonden, ook nu kan weder hetzelfde worden vermeld.

Evenals in 1905 werd ook in 1906 gelegenheid gegeven waar dit kon, begane fouten en verzuimen te herstellen, mits opzettelijke verkeerde toepassing der wet van de zijde der gemeentebesturen of opzettelijke overtreding van de zijde der vergunninghouders niet bleek. Slechts in uiterste gevallen werd de vernietiging van besluiten bevorderd. Bij herinspectiën zal met gestrengheid dienen opgetreden te worden tegen gebleken sleur.

Misstanden waren soms oud en moeilijk weg te nemen zoodat van de zijde der betrokken gemeentebesturen, die meermalen de fouten van voorgangers te verbeteren hadden, niet geeischt kon worden dat zij de gevolgen door de betrokken vergunningshouders lieten dragen, vooral waar de dwaling te goeder trouw soms ernstige gevolgen voor de betrokkenen zoude hebben, terwijl het doel der wet door herstel niet zou worden gebaat.

In het algemeen viel niet over onwil van de zijde der gemeentebesturen te klagen, meer hier en daar over gemakzucht en lauwheid, hetgeen, naar het schijnt, ook toegeschreven moet worden aan de dikwerf heerschende meening dat de wet niet doelmatig is. Zelfs burgemeesters die iets gevoelen voor de noodzakelijkheid de drankzucht tegen te gaan zijn van oordeel dat het maximum-stelsel niet voldoet.

In ééne provincie kwamen de gemakzucht en lauwheid en daarbij ook oppervlakkigheid in het bijzonder en bijna algemeen uit; de tusschenkomst van den betrokken Commissaris der

Koningin belooft evenwel voor het vervolg eene verandering in de slappe houding.

In een 28tal gemeenten dier provincie bij voorbeeld, waar onderscheidenlijk 13, 52, 17, 41, 23, 19, 28, 19, 68, 17, 18, 17, 16, 15, 19, 10, 10, 31, 49, 37, 21, 25, 31, 14, 12, 21, 19, 21 vergunningsinrichtingen werden bezocht, werd respectievelijk in strijd met de wet gehandeld of de wet niet toegepast in 12, 28. 26, 27, 35, 15, 23, 43, 93, 21, 18, 15, 12, 25, 23, 7, 11, 45, 30, 27, 23, 23, 23, 18, 13, 34, 12 en 16 gevallen.

Schier in alle de gemeenten der bedoelde provincie, waar het aantal vergunningen waarop art. 55, 2de lid, van toepassing is wegens de gecombineerde drank- en kruidenierszaken, buitengewoon groot is, werd verboden gemeenschap binnenshuis gevonden. Die gemeenschap werd in sommige gemeenten ook gevonden tusschen de localiteiten als gemeentehuis gebezigd en vergunningslocaliteiten, in één geval met het kantoor van den rijksontvanger, in de onmiddellijke nabijheid van het gemeentehuis, en in vele gevallen bij vergunningen verleend na het in werking treden der gewijzigde Drankwet van 1904.

De voorschriften, met betrekking tot ruimte, licht en luchtverversching schenen niet of niet nauwkeurig gelezen te zijn en blijkbaar waren òf de gemeentebesturen zeer slecht bijgestaan door de ambtenaren in dienst der gemeente, òf zij hadden zich hun plicht weinig aangetrokken.

Eene eigenaardiger opvatting van dien plicht dan daar, werd nergens zoo algemeen waargenomen.

Als voorbeelden dienen de volgende gevallen:

In eene gemeente werd door burgemeester en wethouders als een bewijs van getrouwe wetsuitvoering gewezen op het onmiddellijk gevolg geven aan alle opmerkingen, door de inspectie ter hunner kennis gebracht, en scheen men niet te begrijpen dat bij eene behandeling van de zaken gelijk behoorde, de opmerkingen hadden kunnen worden voorkomen. Kort na afloop der inspectie werd daar opnieuw een besluit in strijd met de wet genomen en eene in het oog vallende wetsovertreding geduld.

Door een ander gemeentebestuur werd op de ontvangen memorie van opmerkingen geantwoord, dat aan de politie was opgedragen de betrokken vergunninghouders met de door de inspectie gemaakte opmerkingen in kennis te stellen en toe te zien op eene behoorlijke naleving der wet. Dit antwoord sloeg n. b. ook op eene verkeerde toepassing, door burgemeester en wethouders, van art. 59, 2de lid — het aanbrengen der wijziging

op de vergunningsakten van vóór 1 Mei 1904 en hun afschriften — en op besluiten door hen in strijd met de wet genomen.

Het antwoord getuigde, zoo niet van gemis aan wetskennis, dan toch van eene verregaand slordige en onverschillige behandeling van zaken. Daarom werd alsnog eene categorische beantwoording der gemaakte opmerkingen gevraagd en moest ten slotte de tusschenkomst van den Commissaris der Koningin ingeroepen worden ten einde haar te verkrijgen. Tot nog toe bleef het antwoord uit.

Een derde gemeentebestuur ontving op 22 November 1906 eene nog al lijvige mededeeling omtrent den uitslag der gehouden inspectie, waarbij o. a. ook weder gebleken was dat in verschillende gecombineerde drank- en winkelneringen verboden gemeenschap binnenshuis bestond en men zich niet aan de voorwaarden van art. 55, 2de lid, sub 1, 2 en 3 — verkoop in gecombineerde zaken — hield en dat die gemeenschap ook bestond in localiteiten waarvoor, na de wijziging der wet van 1904, vergunning was verleend. Den 11den Februari werd herinnerd aan het geven van antwoord. Toen dit ontvangen werd bleek daaruit dat bij een op 8 Februari 1907 door de politie ingesteld onderzoek de gemeenschap binnenshuis, niettegenstaande de in November door haar gegeven waarschuwing, nog bestond. Echter werd niet vermeld of de politie op grond van art. 56 proces-verbaal had opgemaakt of dat burgemeester en wethouders handelend waren opgetreden en gaf het uitblijven van eenig licht daaromtrent en het wijzen op de verplichtingen, zoo van het hoofd der politie als van burgemeester en wethouders, tot nieuwe briefwisseling aanleiding.

Van een gemeentebestuur uit eene andere provincie was het antwoord op opmerkingen, betreffende besluiten, in strijd met de wet genomen, dat de gemaakte aanmerkingen nog bestonden. Bericht werd dat met een dergelijk antwoord geen genoegen kon worden genomen en dat ten spoedigste alles overeenkomstig de wettelijke bepalingen in orde zoude moeten worden gebracht.

Een gemeentebestuur schreef zeer laconisch op een desbetreffend gemaakte opmerking: „Waarom zouden de vergunninghouders het afschrift van hunne akte niet ophangen?

Van een tweetal gemeenten in twee provinciën bleek de geheele administratie der vergunningen in de war te zijn, bij de een hoofdzakelijk een gevolg van nalatigheid van den vorigen burgemeester-secretaris.

Met goedkeuring van den Commissaris der Koningin werd in de eene gemeente, met behulp van een der adjunct-inspecteurs, alles in orde gebracht, en werden de gegevens verzameld waaruit

een behoorlijk vergunningsregister kon worden samengesteld. Het werk, met het daaraan verbonden onderzoek duurde eenige dagen; burgemeester en wethouders der betrokken gemeente waren zeer ingenomen met en erkentelijk voor de aangeboden hulp.

In de andere gemeente werd door den Commissaris der Koningin het in orde brengen, binnen een door Z.H.E.G. gestelden termijn, aan burgemeester en wethouders dier gemeente opgedragen. De afloop van het werk zoude aan de inspectie worden medegedeeld; later moest echter door haar nog een zeer omvangrijk onderzoek worden ingesteld. De zaak is nog niet beëindigd.

Het algemeen onderzoek bracht aan het licht dat de admissiën tot het voorhanden hebben van zekere waren in de nabijheid der Rijks grenzen — o. a. van gedistilleerd — in de daarvoor aangewezen kringen krachtens art. 186 der Algemeene wet van 26 Augustus 1822 (*Staatsblad* n°. 38) door de directeuren der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen afgegeven, door de betrokken handelaren te dikwijls worden beschouwd te zijn eene op de wet steunende vergunning tot het in voorraad hebben en verkoopen van sterken drank, ook daar waar de Drankwet dit niet wil, of dat ze misbruikt worden tot het ontduiken van de voorschriften dier wet.

Aan de aanvraag om opgave van de verleende en te verleenen admissiën werd door bedoelde directeuren onmiddellijk voldaan.

Na ontvangst werd aan 36 burgemeesters eene circulaire gezonden; zij betrof het verleenen van 614 admissiën aan niet-vergunninghouders.

Bericht werd ontvangen dat het verstrekken der opgaven het nuttig gevolg had dat bij de politie thans admissiehouders bekend zijn geworden waarvan zij vroeger onkundig was en dat nu ook het bedrijf dier personen beter dan vroeger kan worden gecontroleerd.

Het algemeen onderzoek bracht mede aan het licht dat op een aantal booten, in binnenlandsch verkeer, op de meest vrijmoedige wijze sterke drank wordt verkocht; de drank staat somwijlen, als in eene vergunningslocaliteit, in aangebroken flesschen op de buffetten gereed, in de tarieven worden de prijzen per glas en door opschriften aan den wand der kajuiten de verkrijgbaarstelling vermeld.

De officier van justitie in een der arrondissementen liet, na gedaan verzoek, onmiddellijk toezicht houden ten gevolge waarvan overtredingen werden gestraft.

Opsporing van strafbare feiten van deze soort kan moeilijk door gemeentepolitie worden geconstateerd, daarom is het te hopen dat het door de tusschenkomst van Uwe Excellentie toegezegde gestrenger toezicht van goeden invloed zal blijken te zijn, de vruchten van dat toezicht konden nog niet geconstateerd worden door stremming van de vaart.

Meer en meer wordt bij het algemeen onderzoek het ontbreken van geregelde mededeeling van maatregelen en besluiten, die in de gemeenten op grond van de wet worden genomen, gevoeld. Het niet mededeelen heeft eensdeels tot gevolg, dat geen algemeen overzicht van de toepassing der wet te geven is en anderdeels dat besluiten die in strijd met de wet genomen zijn veel te laat bekend worden, soms op een tijdstip dat zij weer tot grondslag van andere besluiten gediend hebben en niet meer vernietigd kunnen worden.

Het is niet te verwachten dat de gemeentebesturen uit eigen beweging de gewenschte mededeelingen zullen doen — slechts één gemeentebestuur doet dit —; alleen eene aanschrijving van hooger hand zoude helpen.

Met groote voldoening kan worden geconstateerd dat bij het werk der inspectie de verstandhouding met de gemeentebesturen niets te wenschen over liet; wil de arbeid vrucht dragen dan is dit ook hoog noodig. Menigmaal werden door die besturen of door de burgemeesters ondershands of officieel inlichtingen gevraagd.

De burgemeesters waardeeren over het algemeen de besprekingen met den inspecteur, die dan ook in het bijzonder er toe leidden dat meer zorg werd gedragen voor eene juiste wetstoepassing en de indruk werd gevestigd dat dit vooral het geval zal zijn wat betreft het verleenen en het intrekken van vergunningen, met wat daaraan vast is, omdat men beseft hoe, door verkeerde toepassing, de belanghebbenden kunnen worden geschaad.

Omtrent de taak der inspectie schijnt hier en daar misverstand te bestaan. Men verkeert in de dwaling dat de ambtenaren der inspectie bevoegd zijn overtredingen te constateeren en dat zij verplicht zijn aan particulieren inlichtingen te verstrekken.

Ook schijnt bij sommige gemeentebesturen eene verkeerde opvatting te heerschen, althans bij herhaling bleek dat in bekende misstanden geen verandering was gebracht, maar eenvoudig de komst der inspectie werd afgewacht in stede dat de gemeentebesturen voor eene goede toepassing der wet uit eigen beweging zorgden.

HOOFDSTUK III.

ADVIES ONDERZOEKEN.

De wenschelijkheid van een plaatselijk onderzoek door de inspectie trad vooral in het licht bij de gevallen waarin de gemeentebesturen voorstellen hadden te doen of inlichtingen hadden te geven. De door hen verschafte toelichting of nadere inlichting en raad, op desbetreffend verzoek, waren nu eens zeer onvolledig, dan weer van dien aard dat eene beschikking, op grond dier gegevens, op verkeerden grondslag zou zijn gevestigd geworden. Zij getuigden meermalen meer van neiging om belanghebbenden ter wille te zijn dan van het streven, het doel der wet te bevorderen.

Als een voorbeeld diene het volgende geval, waar eene logementsvergunning werd gevraagd voor een gebouw, eigendom eener gemeente, waartoe de Koninklijke toestemming, bedoeld bij art. 10, 2de lid, dus noodig was. Het gebouw wordt bijna uitsluitend gebruikt bij veemarkten en biedt slechts ruimte voor hoogstens 12 logeergasten.

Het gemeentebestuur had er zich in het minst niet van op de hoogte gesteld of de logementsvergunning — eene vergunning die toch al zooveel aanleiding tot misbruik geeft — in goede handen kwam, noch van den omvang van het bedrijf in het pand en van de betrouwbaarheid der daarin wonende personen wat betreft den clandestienen drankverkoop, die niet boven bedenking verheven was aangezien reeds tot vijf malen toe, ter zake van dien verkoop, proces-verbaal was opgemaakt, gevolgd door eene veroordeeling.

Toch werd door bedoeld gemeentebestuur gunstig op het verzoek geadviseerd, hoewel het had moeten begrijpen dat het verlangen om eenmaal per week, aan hoogstens 12 logeergasten, sterken drank te kunnen verkoopen, den dieperen ondergrond had van verkoopen aan niet logeergasten en had het de bewering van den pachter, dat, zonder dien logementsverkoop, de pacht niet op te brengen was, niet zoo voetstoots moeten aannemen. Immers, het is duidelijk dat een twaalftal logeergasten, iedere week één dag sterken drank drinkend, als Tempelieren zouden moeten drinken wilde dit eenigen invloed op de pachtsom uitoefenen.

In tegenstelling met het advies van het gemeentebestuur werd dezerzijds in overweging gegeven te bevorderen dat de toestemming in deze zoude worden onthouden en is dienovereenkomstig ook beslist.

De toelichtende berichten der gemeentebesturen in zake ge-

vraagde afwijkingen met betrekking tot ruimte, licht en luchtververscbing van localiteiten waren nog de beste (artt. 6 en 35). Toch gebeurde het vaak dat afwijkingen werden aangevraagd waarvan, hadden de gemeentebesturen of de ambtenaren die hen hadden in te lichten, beter hun plicht gedaan, het gebleken zoude zijn dat ze onnoodig waren.

Bij het vragen van vergunning boven het vastgestelde maximum voor buitengewone inrichtingen voor maatschappelijk verkeer (art. 5, 1ste lid) werd meermalen over het hoofd gezien dat art. 26, 1ste lid 1°. (inrichtingen voor maatschappelijk verkeer) beter toepasbaar ware geweest en werd eene veranderde aanvrage in overweging gegeven.

Van ééne provincie waren de adressen om ontheffing van het bepaalde, voor zooveel betreft het toelaten van personen beneden 16jarigen leeftijd in vergunningslocaliteiten (art. 43, 1ste lid 1ste ged., en 2de lid) naar het schijnt een gevolg van een gemaakte afspraak en hield men zich aan een daarbij vastgesteld model. Bijzondere motieven waarom juist met het oog op plaatselijke toestanden — die toch den doorslag moesten geven — ontheffing gewenscht en noodig was, werden niet aangevoerd; in vele gevallen werd beweerd dat ter plaatse geen gelegenheid bestond voor jeugdige personen om onder dak te komen tusschen de schooltijden of bij rijwieltochten enz., en bleek bij het ingestelde onderzoek dat er zeer geschikte en zeer gelegen verlofslocaliteiten waren en ook wel dat de hoofden der scholen in het onderbrengen der kinderen reeds voorzien hadden, maar dat de raad der gemeente, om aan den aandrang van belanghebbende tappers te voldoen, tot indiening van het verzoek besloot.

Er werden 96 adviezen uitgebracht waarvan 42 in zake de gevraagde afwijking van de voorschriften, gegeven bij algemeenen maatregel van bestuur, met betrekking tot ruimte, licht en luchtverversching (artt. 6 en 35) en 54 in zake het vragen van vergunningen boven het vastgestelde maximum (art. 5, 1ste lid), de vaststelling van verordeningen krachtens art. 7, het verleenen van eene vergunning voor een localiteit in een huis toebehoorende aan eene gemeente (art. 10, 2de lid), overschrijving van vergunningsakten ten name van personen die het bedrijf zouden uitoefenen in eene localiteit welke deel uitmaakt van eene inrichting voor maatschappelijk verkeer en ten name van een sociëteit (art. 26, 1ste en 2de lid), intrekking van eene vergunning (art. 28), intrekking van een verlof (art. 39) en ontheffing van het bepaalde, voor zooveel betreft het toelaten van personen beneden de 16 jaren (art. 43, 1ste en 2de lid).

In den regel werd bij de genomen beslissingen niet van het gegeven advies afgeweken.

Voor het uitbrengen van al deze adviezen moesten afzonderlijke reizen gemaakt en kon daaraan geen algemeen onderzoek vastgeknoopt worden omdat dit reeds had plaats gevonden.

Voorts werden, zonder dat daarvoor een bijzonder onderzoek ter plaatse noodig was, nog een aantal adviezen uitgebracht.

Door gemeentebesturen, burgemeesters en particulieren werd wederom vele malen voorlichting gevraagd. Zij werd gegeven wanneer het antwoord op de gestelde vraag geen twijfel overliet. De door particulieren gevraagde was menigmaal van dien aard dat geantwoord moest worden dat de drankwetinspectie van den aanvang af bedoeld is als orgaan van de Regeering en niet om het publiek voor te lichten, dat de instructie daartoe ook niet de bevoegdheid geeft en dat, ware het geven van advies wel toegelaten, de inspectie daardoor in zeer ongewenschte verhouding zoude kunnen komen te staan tegenover plaatselijke en hoogere autoriteiten.

HOOFDSTUK IV.

VERMELDING VAN SOMMIGE ONDERWERPEN VOOR DE NALEVING VAN DE DRANKWET VAN BELANG.

Clandestiene verkoop.

De algemeene indruk omtrent den clandestienen verkoop was dat daartegen niet krachtig genoeg wordt opgetreden.

De moeilijkheid van het constateeren van dit soort strafbare feiten schijnt hieraan niet vreemd, maar ook moet het geweten worden aan gemis aan kennis van de wettelijke bepalingen bij de beambten, die met de opsporing van overtredingen belast zijn, vooral ten platten lande.

Door de vergunninghouders wordt ernstig geklaagd over den clandestienen verkoop. Soms weten zij dat hunne buren zonder vergunning meer verkoopen dan zij met vergunning, die onderworpen zijn aan bezwarende bepalingen, bijv. omtrent het sluitingsuur.

In het bijzonder golden de klachten den clandestienen verkoop bij de maat door kruideniers. Bij de inspectie werd dan ook herhaaldelijk bevonden dat bij die neringdoenden vaten sterken drank in voorraad waren; er werd voorgewend dat de verkoop uitsluitend geschiedt bij hoeveelheden van meer dan tien liter. Het in voorraad hebben ten verkoop in het klein is hier ook bijna niet te constateeren; deze gelegenheden worden boven de vergunningslocaliteiten verkozen, zoowel omdat het koopen er minder wordt opgemerkt als om het gemak.

De indruk werd sterk verkregen dat men zich over het algemeen machteloos gevoelt tegenover de overtreders en dat, wanneer proces-verbaal wordt opgemaakt niet gevolgd door eene veroordeeling, het fnuiken van het kwaad als eene hopelooze zaak moet worden beschouwd. Het ware te wenschen dat algemeen werd ingezien dat eene voortdurende surveillance in vele gevallen er spoedig een eind aan zou maken. Het onophoudelijk lastig vallen van de personen van wie men met eenige zekerheid weet dat zij clandestien verkoopen en het hooren van hen die komen koopen of in verdachte gelegenheden vertoeven, zoude aan den eenen kant een gevoel van onzekerheid geven en aan den anderen kant eene vrees om in politiezaken gemengd te worden, waardoor òf de verkooper zijn vicieus bedrijf zal staken òf de koopers zullen wegblijven.

Daar waar men over een aantal politiebeambten kan beschikken, is eene dergelijke surveillance gemakkelijk in te voeren. Zij behoeft niet heel veel tijd in beslag te nemen, mits zij slechts dikwijls en op ongeregelde tijden plaats vindt, de beambten niet vooraf in kennis worden gesteld van den te verrichten dienst, alle beambten welke er mede belast worden te gelijk beginnen en ieder, voor elken dienst, eene bepaalde aanwijzing ontvangt van de verdachte gelegenheden, welke hij te bezoeken heeft.

Waarschijnlijk is het verkeerd dat niet ieder beambte van zijn chef de bevoegdheid tot het houden van toezicht verkrijgt. Indien dit wel het geval was en hij bij zijne surveillance mocht controleeren, zoude de overtreder minder vrij zijn en het is ook ongetwijfeld in strijd met eene richtige handhaving der wet dat ambtenaren, met de opsporing van strafbare feiten belast, voor het publiek toegankelijke plaatsen, waarvan ieder weet dat daar wetsovertreding geregeld plaats vindt, voorbijloopen zonder eenige moeite te doen de overtredingen te constateeren, althans daar voortdurend toezicht houden. Hoe gaat het nu. De clandestiene verkooper ziet de politie voorbijgaan en weet dat hij alleen iets te vreezen heeft van hen die met speciale contrôle worden belast. Dat er niet betrouwbare beambten zijn kan niet als een argument tegen algemeene contrôle gelden; wie niet betrouwbaar is behoort niet bij de politie. Het bezwaar tegen speciale contrôle is bovendien dit dat de gewone politiebeambte meent dat het toezien op den clandestienen verkoop nu ook zijn werk niet meer is.

Het optreden tegen de zoogenaamde zetkasteleins die voor eigen rekening handelen is zeer verschillend. In eene gemeente waar dit getal bijzonder groot is werd slechts een enkel geval

geconstateerd om eene uitspraak in hoogste instantie uit te lokken; de overige zetten tot dusverre hun bedrijf voort.

Elders werden zij, onmiddellijk nadat de onwettige toestand van de zijde der inspectie was medegedeeld, vervolgd, met het gevolg dat het onwettig bedrijf werd gestaakt of de betrekking tusschen vergunninghouder en vervanger behoorlijk werd geregeld.

De naleving van het verbod van toelating van jeugdige personen in vergunningslocaliteiten laat veel te wenschen over. Deze overtreding schijnt oogluikend te worden toegelaten in de gecombineerde bedrijven, omdat het voor deze eene levensquaestie is.

De logementsvergunningen blijven steeds aanleiding geven tot overtreding; de burgemeesters klagen onophoudelijk over het kwaad door dit soort van vergunningen in het leven geroepen.

De bijzondere vergunningen geven mede aanleiding tot vele overtredingen. De voorschriften op de wijze van verkoop en het in voorraad hebben worden weinig nageleefd. Veelal ook vindt men in de vergunningslocaliteiten geen sterken drank; hij wordt in andere ruimten opgeslagen, om ze van daar naar willekeur met de maat te verkoopen.

De term „alcoholhoudende drank andere dan sterke drank" geeft aanleiding tot vele onbewuste overtredingen en tot begripsverwarring. Allerlei likeuren met betrekkelijk hoog alcoholgehalte, vruchten op alcohol — maar niet altijd ter conserveering, o. a niet de rozijnen, een reeds geconserveerde vrucht van boerenjongens — mengsels met alcohol als advocaat, worden in verlofslocaliteiten verkocht.

Vele verlofhouders verkeeren, te goeder trouw, in de meening, dat het verlof art. 34, 2*a*, tot het verkoopen van dergelijke dranken vrijheid geeft; andere geven voor in die meening te verkeeren, terwijl toch de verkoop van vloeistoffen, waarvan het karakteriseerende element is alcohol die door distillatie is verkregen en die als genotmiddel worden gebruikt, als verkoop van sterken drank moet worden aangemerkt. De politiebeambten schijnen over het algemeen dit niet te weten.

In sommige gemeenten werd bevonden dat de tolgaarders van gemeentelijke of provinciale tollen clandestien sterken drank verkochten; de aandacht der autoriteiten werd daarop gevestigd.

Omtrent den clandestienen verkoop op booten in binnenlandsch verkeer en die waartoe het verleenen van admissiën door de administratie van 's Rijks belastingen aanleiding kan geven, werden reeds mededeelingen gedaan bij hoofdstuk II.

HOOFDSTUK V.

BIJZONDERHEDEN.

In de inspectie bestaat geen enkele commissie als bedoeld bij art. 49 der Drankwet. Het niet instellen van dergelijke commissiën moet eensdeels toegeschreven worden aan vrees voor tijdroovende en gebonden werkzaamheden van de zijde der leden, anderdeels aan vrees van de gemeenteraden voor ongewenschte inmenging in bestuurszaken.

Gemeentebesturen die voor eene krachtige handhaving der wet ijveren, zijn overtuigd, dat het openbaar gezag ook zonder den steun van particulieren in staat is die maatregelen te nemen, welke tot beteugeling van drankmisbruik leiden, terwijl gemeentebesturen, die van geen wettelijke bepalingen heil verwachten, nimmer het voorstel zullen doen tot het instellen eener dergelijke commissie.

In enkele plaatsen organiseeren de drankbestrijdersvereenigingen van alle richtingen permanente commissiën van drankbestrijding, onder meer ten doel hebbend invloed uit te oefenen op de overheid tot het nemen van maatregelen die tot het beoogde doel leiden en om bestaande misbruiken tegen te gaan.

Over het algemeen blijkt niet dat de gemeenteraden veel behoefte gevoelen aan het gebruik maken van de gelegenheid, door de wet als middel aangeboden om het drankmisbruik tegen te gaan bij de artt. 2 en 7; daarentegen werd wel de toepassing van art. 5, 1ste lid, en vooral die van art. 43, 2de lid, gevraagd.

Eene provincie maakte, wat art. 7 betreft, eene uitzondering, maar toch konden de gemeenteraden van sommige der gemeenten die de betrekkelijke verordeningen vaststelden, meer gedaan hebben door te bevorderen dat op den duur de drankgelegenheden verwijderd worden van die plaatsen waar geregeld veel aanleiding tot drinken bestaat, n.l. van de markten en uit de buurten waar industrieele, handels- en andere inrichtingen zijn welke veel volk tot zich trekken. In enkele verordeningen was het streven naar verwijdering te bespeuren, in vele andere bepaalde men zich slechts tot eene geregelde verdeeling der dranklocaliteiten over de gemeente.

Het zoude gewenscht zijn dat de drankweervereenigingen — zooals ze wel genoemd worden — der inspectie meer steunden door het mededeelen van plaatselijke misstanden. Er zijn gevallen dat zij met succes in deze richting hadden kunnen werken maar dat zij de gelegenheid lieten voorbijgaan.

Het verdient voorts vermelding dat van de zijde der drankbestrijders, die er zoo sterk op aangedrongen hebben eene bepaling als die van art. 43, 1ste lid, in de wet op te nemen, zoo weinig gedaan wordt om het doorvoeren van dien maatregel mogelijk te maken door in die plaatsen waar gebrek is aan onderkomen voor de schooljeugd en jeugdige personen die uitstapjes maken, eene geschikte gelegenheid te verschaffen.

Met meer succes, dan reeds sedert jaren het geval is, zoude het drankgebruik en als gevolg daarvan het drankmisbruik, bestreden worden, indien smakelijke, verfrisschende, goedkoope en onschadelijke alcoholvrije dranken algemeen verkrijgbaar waren. Het verkoopen van alcoholvrije dranken van zeer inférieure qualiteit en vaak van hoogst schadelijke, neemt hand over hand toe. Dit is zeer te betreuren nu de vraag naar onschadelijke zooveel grooter is geworden dan een twintigtal jaren geleden. Hulp van de zijde der Regeering door het instellen van contrôle over deze soort dranken zoude zeer zeker ten goede van een volksbelang komen.

Door de inspectie werd in eene gemeente eene dranklocaliteit gevonden die als schaftlocaal dienst deed voor de zeer verspreid wonende werklieden eener in de nabijheid van de localiteit zich bevindende fabriek. De aandacht van de autoriteiten werd daarop gevestigd en pogingen werden gedaan om op andere wijze in een schaftlocaal te voorzien; tot nog toe is dit niet gelukt.

Art. 46, 1ste lid, verbiedt het verkoopen enz. van sterken drank in een localiteit waarvoor vergunning is verleend tijdens het houden daarin van zitdagen of van openbare verkoopingen enz.

Sommige gemeentebesturen hebben daarom de localiteiten die door schuifdeuren van elkander gescheiden kunnen worden als één localiteit aangemerkt. Zij vreesden dat, handelden zij anders, voor één der af te scheiden deelen geen vergunning zoude worden gevraagd en dat dus, ingeval van zitdagen of openbare verkoopingen enz., in dat gedeelte gezeten, verkocht enz. zoude worden met open deuren en dat aan den anderen kant der scheidingslijn lustig gedronken en het verbod illusoir gemaakt zoude worden, gelijk het reeds ten deele is.

Hier en daar wordt in den geest der wet gehandeld en aan hen in wier localiteiten verkoopingen enz. gehouden worden, door de verkoopers tegemoetkoming voor het gebruik der localiteit gegeven. Doch, ook al wordt op sommige plaatsen in het eene lokaal verkooping gehouden en in het andere inmiddels sterke drank verkocht, er is reeds eenige verbetering opgemerkt door het staken van den verkoop van sterken drank in het verkooplocaal.

Het Koninklijk besluit van 7 Februari 1906 (*Staatsblad* n°. 22) blijkt eene groote verbetering te zijn.

Omtrent de werking van het verlofsinstituut valt nog niets bijzonders te vermelden.

Opgemaakt door mij, inspecteur in de 2de drankwetinspectie, 26 Maart 1907.

F. S. Op ten Noort.

Gevallen waarin gehandeld werd in strijd met of nagelaten werd toe te passen de aangegeven artikelen.

Artikelen.	Gelderland.	Overijssel.	Drenthe.	Groningen.	Friesland.	Booten.	Totaal.
3, 1°. (oud) . . .	„	1	„	„	„	„	1
3, 2°. (oud) . . .	„	„	„	1	„	„	1
3, 9°. (oud) . . .	„	„	„	„	3	„	3
1, 3de lid j°. 1, 2de lid	„	„	„	1	„	„	1
2, 3de lid j°. 12, 6de lid	„	„	„	1	„	„	1
8, 1ste lid 1°., j°. 4, 1ste lid	„	1	„	„	1	„	2
8, 1ste lid 2°. . .	„	1	„	1	„	„	2
8, 1ste lid 4°. . .	1	6	1	3	2	„	13
8, 1ste lid 8°. . .	3	33	6	25	5	„	72
8, 1ste lid 15°. . .	„	8	„	22	„	„	30
9, 1ste lid 1°., j°. 8, 1ste lid 15°. . .	„	1	„	„	„	„	1

ARTIKELEN.	Gelderland.	Overijssel.	Drenthe.	Groningen.	Friesland.	Booten.	Totaal.
12, 6de lid. . . .	„	6	„	6	„	„	12
16, 6de lid. . . .	1	„	„	„	„	„	1
25, j°. 73	„	1	„	„	„	„	1
25, 4de lid j°. 8, 1ste lid 4°.	„	„	1	„	„	„	1
25, 4de lid j°. 8, 1ste lid 8°.	12	6	4	6	„	„	28
28, 1ste lid j°. 8, 1ste lid 2°.	„	„	„	5	„	„	5
28, 1ste lid j°. 8, 1ste lid 15°.	2	8	1	2	5	„	18
28, 1ste lid j°. 8, 1ste lid 16°.	„	„	„	1	„	„	1
28, 4de lid. . . .	„	„	„	1	„	„	1
30, 6de lid j°. 30, 5de lid	„	„	„	1	„	„	1
50, 1ste lid 1°. . .	1	11	9	25	2	„	48
50, 1ste lid 1°., j°. 24, 1ste lid 1ste zinsnede	2	14	1	51	3	„	71
50, 1ste lid 6*a*. . .	„	„	„	1	„	„	1
50, 1ste lid 6*d* en *e*	„	„	1	„	„	„	1
50, 1ste lid 7°. . .	„	2	1	2	„	„	5
50, 1ste lid 9°. . .	„	1	1	„	„	„	2
51, 1ste lid j°. 43, 1ste lid	3	4	1	17	2	„	27

Artikelen.	Gelderland.	Overijssel.	Drenthe.	Groningen.	Friesland.	Booten.	Totaal.
51, 1ste lid j°. 45, 1ste lid	„	„	1	4	„	„	5
51, 1ste lid j°. 46, 2de lid	„	„	„	„	„	9	9
51, 1ste lid j°. 47, 4de lid	1	1	„	1	„	„	3
53, 1ste lid j°. 32, 1ste lid	6	25	10	92	16	„	149
53, 1ste lid j°. 32, 1ste lid 1°.. . .	„	2	1	10	2	„	15
53, 1ste lid j°. 32, 1ste lid 2°.. . .	3	2	2	7	2	„	16
53, 1ste lid j°. 32, 1ste lid 3°. . .	4	2	„	„	2	„	8
53, 1ste lid j°. 32, 1ste lid 3°., en 20, 3de lid . .	„	„	„	8	13	„	21
53, 1ste lid j°. 32, 1ste lid 4°. . .	„	3	„	7	„	„	10
56, 1ste lid j°. 55, 2de lid 1°.. . .	7	12	2	49	16	„	86
56, 1ste lid j°. 55, 2de lid 1°. en 2°.	„	3	„	3	4	„	10
56, 1ste lid j°. 55, 2de lid 2°.. . .	„	„	„	26	8	„	34
56, 1ste lid j°. 55, 2de lid 3°.. . .	„	2	„	3	„	„	5

Artikelen.	Gelderland.	Overijssel.	Drenthe.	Groningen.	Friesland.	Booten.	Totaal.
56, 1ste lid j°. 55, 2de lid 1°., 2°. en 3°.	7	69	45	209	24	„	354
59, 2de lid	28	61	26	133	12	„	260
59, 2de lid j°. 12, 6de lid	20	„	23	127	6	„	176
59, 3de lid	„	„	„	1	„	„	1
60	1	8	1	„	1	„	11
63, 3de lid j°. 8, 1ste lid 15°.	„	4	5	11	2	„	22
63, 4de lid	„	2	„	3	2	„	7
63, 6de lid j°. 13 .	„	„	„	2	1	„	3
63, 8ste lid j°. 14, 3de lid	„	„	1	„	„	„	1
63, 9de lid j°. 50, 1ste lid 6*a* . . .	3	4	2	50	6	„	65
63, 9de lid j°. 50, 1ste lid 6*b* . . .	„	1	„	„	„	„	1
63, 9de lid j°. 50, 1ste lid 6*c* . . .	„	2	„	1	„	„	3
63, 10de lid j°. 1, 3de lid	„	„	„	6	„	„	6
454 Wetboek van Strafrecht . . .	„	„	1	1	„	„	2
Totaal . .	105	307	147	926	140	9	1634

III^de INSPECTIE

Ter voldoening aan het mij opgedragen bij art. 14 van het Koninklijk besluit dd. 24 Februari 1905 (*Staatsblad* n°. 85), heb ik de eer Uwe Excellentie het volgende verslag aan te bieden.

In dit eerste volle jaar van arbeid kon met vaster hand dan in de achtmaandsche periode van 1905 op richtige naleving van de Drankwet worden aangestuurd, door dat de praktijk allengs den weg had gewezen voor een vruchtbaar optreden en er langzamerhand een inzicht werd verkregen in de wijze, waarop de Drankwet in vele van de 478 tot deze inspectie behoorende gemeenten wordt nageleefd.

De gehouden inspectiën kunnen verdeeld worden in algemeene en bijzondere.

Wanneer een adjunct-inspecteur zich gaat kwijten van de opdracht tot het houden eener algemeene inspectie in eene gemeente, wendt hij zich, alvorens zijn onderzoek aan te vangen, tot den burgemeester der gemeente, alsmede tot den secretaris en, zoo mogelijk, tot den commissaris van politie. Aan den burgemeester worden inlichtingen gevraagd omtrent het drankgebruik, het herbergbezoek in die gemeente en over alle zaken die in rechtstreeks verband staan met de uitvoering van de Drankwet, voor zoover burgemeester en wethouders daartoe geroepen zijn.

Van den secretaris verzoekt de adjunct-inspecteur een afschrift van de lijst van vergunningen, indien deze niet reeds werd overgelegd, en bij den commissaris van politie stelt hij zich op de hoogte van den omvang der Drankwetovertredingen.

De adjunct-inspecteur zendt mij een rapport van zijne bevindingen.

De inhoud dier rapporten geeft mij dikwijls aanleiding om tot burgemeester en wethouders een schrijven te richten, waarin dit college op zaken en toestanden wordt gewezen, die niet strooken met eene goede toepassing der wet, soms daartegen regelrecht indruischen.

Burgemeester en wethouders worden in die gevallen doorgaans uitgenoodigd òf een dag te bepalen voor eene bespreking van het rapport, òf — indien eene mondelinge behandeling van het gerapporteerde niet noodig wordt geoordeeld — te goeder tijd schriftelijk van antwoord te dienen, onder opgave van de maatregelen, inmiddels door burgemeester en wethouders genomen ten aanzien van gesignaleerde feiten en toestanden.

Met waardeering mag hier worden gewaagd van de bereidvaardigheid, waarmee de burgemeesters van de meeste geïnspecteerde gemeenten niet alleen den adjunct-inspecteurs inlichtingen verstrekten, maar ook van het feit, dat zij met nauwgezetheid de gemaakte bedenkingen controleerden of deden controleeren, en blijk gaven van hun ernstigen wil, om de Drankwet te doen uitvoeren en hare bepalingen ook daar toe te passen, waar blijkbaar nog niet op volledige toepassing was aangestuurd.

Evenmin mag echter verheeld worden dat enkele burgemeesters zich min of meer ongezind toonden tot het bevorderen van gewenschte meer nauwgezette naleving van de wet. Ter motiveering van dusdanige houding werd veelal aangevoerd, dat de wet niet de goedkeuring wegdroeg van de meerderheid in het college van burgemeester en wethouders; dat naar het oordeel van burgemeester en wethouders hare bepalingen niet strookten met de belangen der ingezetenen; dat de strenge toepassing der wet ellende zou brengen over menschen, die zulks allerminst verdienden; dat vele bepalingen der wet noodeloos hard zijn, enz.

Het behoeft nauwelijks gezegd dat geen vrede werd genomen met deze en dergelijke redeneeringen.

In tientallen van gevallen werd verboden gemeenschap binnenshuis geconstateerd tusschen winkel en vergunningslocaliteit; hier werd altijd de gelegenheid gelaten om eene behoorlijke afsluiting aan te brengen. Waar echter door burgemeester en wethouders een besluit was genomen in strijd met de wet, werd daarvan altijd mededeeling gedaan aan heeren Gedeputeerde Staten der betrokken provincie, met verzoek, de vernietiging van zulk besluit te willen bevorderen.

Indien eene herinspectie ondubbelzinnig bewees, dat aan „het goede nota nemen van gedane mededeelingen" door burgemeester en wethouders, geen andere beteekenis kon worden gehecht dan dat het gemeentebestuur alles bij het oude wenschte te laten, heb ik niet geaarzeld een afschrift der gewisselde stukken aan heeren Gedeputeerde Staten te zenden met verzoek, die maatregelen te treffen, welke de richtige naleving van de Drankwet in bedoelde gemeenten kunnen verzekeren.

Op dezerzijdsch verzoek werd door heeren Gedeputeerde Staten

van Limburg dd. 29 December 1906 aan burgemeester en wethouders der gemeenten in Limburg de volgende circulaire gezonden:

„Bij arrest van den Hoogen Raad der Nederlanden van 22 October 1906 is beslist, dat door de nieuwe Drankwet niet slechts is opgeheven de bevoegdheid tot het hebben van gecombineerde neringen — tenzij voor de oude vergunningen en onder de voorwaarden van art. 55, tweede lid, der wet — doch tevens zijn vervallen de vrijstellingen en de daaraan verbonden bevoegdheden.

Naar aanleiding daarvan hebben wij de eer u uit te noodigen om, voor het geval er in uwe gemeente personen mochten zijn die onder de werking der vorige Drankwet van ons college, krachtens het 2de lid van art. 4 dier wet, vrijstelling hebben verkregen van het verbod vervat in art. 3, n°. 8, ibidem, deze met bovenaangehaalde beslissing van den Hoogen Raad in kennis te stellen, ten einde hen voor schade te vrijwaren en hen tevens te wijzen op het bepaalde bij art. 8, 15°., der Drankwet 1904."

De adjunct-inspecteurs hebben inspectie gehouden in 13 gemeenten der provincie Gelderland en daar een bezoek gebracht aan 143 vergunnings- en 17 verlofsinrichtingen; in 38 gemeenten van Limburg en aldaar bezocht 572 vergunnings- en 360 verlofsinrichtingen; in 57 gemeenten van Noordbrabant en aldaar bezocht 829 vergunnings- en 201 verlofsinrichtingen; in 31 gemeenten van Zeeland en daar bezocht 260 vergunnings- en 60 verlofsinrichtingen.

De door deze ambtenaren in het dienstjaar 1906 gehouden inspectiën in onderscheiden gemeenten zijn dus 139 in getal en heeft het onderzoek zich uitgestrekt over 1804 vergunnings- en 638 verlofsinrichtingen.

Een groot deel van deze bezoeken kon tot enkele minuten beperkt worden; waar echter aanleiding bestond tot het vermoeden, dat niet alles overeenkomstig de wet was, vorderde menig onderzoek veel moeite en tijd.

In een dertigtal meestal kleine gemeenten werd alles in orde bevonden. Naar aanleiding van de ingekomen rapporten van de adjunct-inspecteurs had ik gelegenheid om in 58 gemeenten met den burgemeester en den secretaris, soms ook met het college van burgemeester en wethouders den inhoud van eene lijst van op- en aanmerkingen te bespreken, die hun te voren was toegezonden.

Opgemerkt dient te worden dat bij de bezoeken aan gemeenten door de adjunct-inspecteur de opdracht werd verstrekt, allereerst de verleende *vergunningen* na te gaan; door de wetswijziging

van 30 December 1905 (*Staatsblad* n°. 361) werd speciale en gezette inspectie betreffende de verloven vooralsnog minder wenschelijk geacht, zoolang niet het overgangstijdperk ten einde was.

Toch werd reeds in niet geringe mate aandacht geschonken aan de verloven; tal van bijzondere onderzoeken betroffen niet alleen verloven, maar gaven ook aanleiding tot inspectie van vele verlofsinrichtingen. Bovendien deden ernstige en veelvuldige klachten van vergunninghouders in zake den clandestienen verkoop van sterken drank in verlofsinrichtingen het noodzakelijk worden, in die richting onderzoek in te stellen. Opgaven van inspecteurs van directe belastingen, invoerrechten en accijnzen hebben hier meermalen goede diensten bewezen als bewijsmiddel dat er bierhuishouders zijn, die rechtstreeks van branderijen onder geleibiljet fusten jenever betrekken.

Vele personen, door winstbejag gedreven, schijnen zich uit te putten in het zoeken naar middelen, om op onwettige wijze anderen aan jenever te helpen, terwijl de zucht naar sterken drank velen zóó beheerscht, dat zij gretig elke gelegenheid aangrijpen om dien machtig te worden.

Met groote voldoening mag hier vermeld worden, dat in vele gemeenten verbetering merkbaar is, dank zij de werkzaamheid van vereenigingen, die zich ten doel stellen het drankkwaad te bestrijden. Deze vereenigingen verdienen dan ook ten volle krachtigen steun van de zijde der Regeering. In ééne gemeente was grootendeels ten gevolge van den invloed der aldaar bestaande matigheidsvereeniging het aantal processen-verbaal in de laatste 10 jaren gedaald van 246 tot 25 per jaar. Toch kwamen in tal van gemeenten ter gelegenheid van vastenavond, kermis- en lotingsdagen nog ergerlijke tooneelen voor. De in enkele gemeenten gemaakte verordeningen, dat de herbergen op lotingsdagen moeten gesloten zijn, mag als een stap in de goede richting worden beschouwd. De gehouden inspectiën gaven aanleiding tot het maken van meerdere opmerkingen. De voornaamste volgen hier als aanteekeningen op verschillende artikelen van de Drankwet, die in het jaar 1906 van eenig bijzonder belang bleken.

Artikel 1.

In gemeenten, waar art. 1, tweede lid, van toepassing is, komt af en toe de vraag voor, of een vergunninghouder, die enkel verkoopt niet voor gebruik ter plaatse van verkoop, ten allen tijde, mits de localiteit aan de gestelde eischen voldoet, mag gaan tappen en natuurlijk het slijten nalaten. Omgekeerd:

mag iemand, die verkoopt als tapper, gaan slijten, en zoo ja, is dat op elken dag des jaars geoorloofd, of enkel op 1 Mei?

Artikel 2.

Herhaaldelijk werd de indruk gewekt, dat de logementsvergunning eenvoudig was gevraagd om sterken drank in de voor het publiek toegankelijke localiteit in voorraad te mogen hebben. Bovendien behoeven de houders eener logementsvergunning geen rekening te houden met de eischen, aan verlofslocaliteiten gesteld, noch met het sluitingsuur, bij verordening door den raad bepaald.

In tallooze gevallen — mag men aannemen — worden logementsvergunningen misbruikt tot het verkoopen van sterken drank aan bezoekers, die hoegenaamd geen plan hebben om in de inrichting te overnachten. Het is mijne vaste overtuiging, dat het instituut der logementsvergunningen ernstig afbreuk doet aan den eerbied, verschuldigd aan de wet, die op dit punt spoedige en radicale herziening behoeft. Scherpe bepalingen betreffende eischen aan inrichtingen te stellen, waarin men het bedrijf van logementhouder wil uitoefenen, een flink jaarlijksch vergunningsrecht, strengere straffen wegens het verkoopen, toedienen en verstrekken van sterken drank aan niet-logeergasten, herziening en uitbreiding van de weigeringsgronden, genoemd in art. 9, eerste lid, zullen aan dat doel der wet zeer bevorderlijk zijn.

Vooral dit laatste zou aan heeren Gedeputeerde Staten een middel aan de hand doen om op vele aanvragen om logementsvergunning afwijzend te kunnen beschikken.

Nu worden in tal van gemeenten waar het vreemdelingenverkeer van geene beteekenis is, vele vergunningen voor logement verleend.

Eéne gemeente met minder dan 2400 inwoners heeft 17, ééne gemeente met minder dan 1100 inwoners heeft 25, ééne gemeente met minder dan 2200 inwoners heeft 30 en ééne gemeente met minder dan 5000 inwoners heeft 36 logementsvergunningen.

Door de adjunct-inspecteurs werd wel eens navraag gedaan omtrent het aantal logeergasten sedert den datum van het verleenen van de vergunning en inzage verzocht van het nacht register. Hier bleek het logeeren zich te bepalen tot een enkel persoon, ginds ontbrak zelfs eene nachtlijst, elders weer waren het familieleden en kennissen die van de logeerkamers hadden gebruik gemaakt, en meer dan eens kwam het voor, dat de houder der logementsvergunning ronduit verklaarde, geenszins op logeergasten gesteld te zijn. Doch waar ook volkomen of

bijna volkomen de logeergasten ontbraken, sterke dranken ontbraken nergens en waren volop in meerdere soorten voorhanden in het buffet. En in inrichtingen, waar niet eens voor een half dozijn menschen gelegenheid tot nachtverblijf beschikbaar is, geldt de vergunning voor den verkoop *alléén* aan logeergasten soms voor localiteiten ter oppervlakte van honderden vierkante meters.

Ik stel mij dan ook voor vele van dergelijke inrichtingen te laten inspecteeren en heeren Gedeputeerde Staten de intrekking dier vergunningen krachtens art. 28, eerste lid, in overweging te geven.

Enkele vergunningen voor logement werden reeds op dezerzijdsch verzoek ingetrokken.

Door heeren Gedeputeerde Staten van eene provincie werd bij aanvragen om logementsvergunning meestal het advies der inspectie gevraagd; dientengevolge kon op vele aanvragen afwijzend worden beschikt.

Toen het mijne aandacht trok, dat in andere provinciën zooveel vergunningen voor logement werden verleend, heb ik aan heeren Gedeputeerde Staten dier provinciën de diensten der inspectie in dezen aangeboden, voor zooverre deze wenschelijk werden geacht. De werkzaamheden van de ambtenaren der inspectie zijn dientengevolge wel zeer vermeerderd, maar ongetwijfeld zal die arbeid veel bijdragen ter bereiking van het doel der wet.

Artikel 4.

Voor kleine gemeenten die in het reisseizoen vele vreemdelingen trekken, ware het wenschelijk, voor bepaalde maanden van het jaar eene verhooging van het maximum aantal vergunningen mogelijk te maken.

Nu is de clandestiene verkoop er in die maanden ontzettend groot.

Artikelen 6 en 35.

In tientallen van gemeenten werd geconstateerd dat door burgemeester en wethouders vergunningen of verloven zijn verleend voor localiteiten die niet voldeden aan de bij Koninklijk besluit vastgestelde eischen omtrent ruimte, licht en luchtverversching, zonder dat door Uwe Excellentie toestemming tot afwijking van eene of meer bepalingen van het vigeerende Koninklijk besluit was verleend. Zelfs werd bevonden, dat voor localiteiten vergunning of verlof was verleend die niet de vereischte vloeroppervlakte hadden.

Indien de wet streng gehandhaafd en toegepast werd, moesten al die besluiten van burgemeester en wethouders, waarbij in strijd met de wet vergunningen of verloven werden verleend, ter vernietiging worden aangewezen. Dupe werden echter dan alleen zij aan wie op dusdanige wijze vergunning of verlof werd verleend.

Daarom werd in tal van gevallen op aanwijzing dezerzijds nog gelegenheid gegeven om de localiteiten behoorlijk in te richten of om alsnog afwijking te vragen van eene of meer bepalingen van het vigeerende Koninklijk besluit.

Waar een burgemeester verklaarde dat een viertal vergunningen waren verleend zonder dat eenig onderzoek naar den toestand der localiteiten was ingesteld, maar belanghebbenden was aangezegd, dat alles moest in orde wezen „als de inspecteur wel eens kwam"; waar de burgemeester eener gemeente van meer dan 10 000 inwoners mij verklaarde niet te weten dat een verloflocaliteit eene beweegbare deur in den buitenwand moet hebben en dat enkel de oppervlakte der *ruiten* in aanmerking komt bij het bepalen van de *glas*oppervlakte in den buitenwand; waar in kleine gemeenten vooral de opmeting der localiteiten door een niet deskundig veldwachter of gemeentebode moet worden verricht, acht ik het noodig, in art. 2, 3de lid, op te nemen, dat de verzoeker verplicht is, niet alleen de vloeroppervlakte, maar ook de hoogte, de glasoppervlakte in de buitenwanden enz. van de localiteit in zijn verzoekschrift te vermelden.

Verzoeker zou dan zelf verantwoordelijk zijn voor eene verkeerde aangifte en daarvan eventueel ook de voor hem onaangename gevolgen moeten dragen.

Artikel 13.

Herhaaldelijk werd bevonden dat op de lijst, bedoeld bij art. 13, de namen van personen niet werden geplaatst in volgorde van de dagen, waarop hunne verzoeken om vergunning inkwamen. In andere gemeenten werden de namen van personen op deze lijst gebracht, die niet een daartoe strekkend verzoek hadden gedaan, nadat hun de vergunning was geweigerd uitsluitend op grond, dat het vastgestelde maximum was bereikt. In eene gemeente, waar het maximum aantal vergunningen tien bedraagt, waren van de 17 vergunningen er slechts 4 volgens de voorschriften der wet verleend; de 13 andere zijn sedert 1881 een of meermalen in andere handen overgegaan, zonder dat daartoe schriftelijke aanvragen aan burgemeester en wethouders werden gedaan. Eenigen verkoopen sterken drank, zonder dat eene akte van vergunning of een afschrift dier akte bestaat en

zonder dat in de notulen van de vergaderingen van burgemeester en wethouders besluiten zijn opgenomen, waarbij deze vergunningen werden verleend. Wel betaalden deze menschen sedert jaren vergunningsrecht. Eenige personen, wier namen op de lijst van art. 13 voorkomen, wachten met ongeduld op den uitslag dezer hangende zaak.

In eene gemeente, waar het maximum aantal vergunningen 42 bedraagt, waren slechts 40 vergunningen verleend, niettegenstaande de namen van eenige houders van bijzondere vergunningen op de lijst stonden.

In eene groote gemeente, waar art. 1, 2de lid, van toepassing is, en waar het vastgestelde maximum ver is overschreden, weigeren burgemeester en wethouders aan ieder verzoeker, die bij zijn verzoekschrift geene twee afstandsverklaringen overlegt, de vergunning enkel op grond van art. 8, eerste lid, 8°. en niet op grond van het feit, dat het vastgestelde maximum is bereikt. De lijst van art. 13 bevat dan ook geen enkelen naam.

Andere colleges van burgemeester en wethouders vragen er niet naar of verzoeker eene localiteit beschikbaar heeft, die voldoet aan de gestelde eischen; zoolang het vastgestelde maximum nog niet is bereikt, wordt op een verzoek om vergunning afwijzend beschikt uitsluitend om deze reden; de verzoeker kan dan stappen doen om zijn naam op de lijst van art. 13 te laten plaatsen.

Vooral voor ingezetenen van gemeenten, waar art. 1, tweede lid, niet van toepassing is, heeft dit verschil van opvatting groote beteekenis.

Artikel 20.

Een deel — niet zelden een belangrijk deel — der gemeente-inkomsten wordt gevormd door het gemeentelijk vergunningsrecht. Het zijn doorgaans overwegingen van financieelen aard, die burgemeester en wethouders weerhouden, krachtig art. 28 toe te passen, of het oog doen sluiten voor de bepalingen van art. 8. De stelregel: „hoe meer vergunningen hoe beter", wordt daarom nog in meerdere raadhuizen gevolgd. Het lijdt geen twijfel: zoodra de gemeentekas los zal zijn gemaakt van de opbrengst van het vergunningsrecht, zullen burgemeester en wethouders en ook de dienaren der gemeentelijke politie in vele gemeenten met vaster hand de wet doen naleven, dan thans het geval is.

Artikel 25.

Het tweede lid van dit artikel geeft dagelijksch aanleiding tot moeilijkheden. In lang niet alle gemeenten loopt de huurtijd

van 1 Mei tot 1 Mei. Vergunninghouders die in den loop van het jaar moeten verhuizen, zijn genoodzaakt het bedrijf tot den eerstvolgenden 1sten Mei te staken. Het herhaald verplaatsen van dezelfde vergunning dient op andere wijze dan thans te worden voorkomen.

Artikel 28.

In bijna honderd gevallen werd geconstateerd, dat niet de vergunninghouder het bedrijf uitoefende, doch de huurder van het pand, waarvan de localiteiten van vergunning deel uitmaakten, zulks geheel voor eigen rekening en risico en niet als vervanger van den vergunninghouder in den zin der wet. Burgemeester en wethouders werden telkens van dien toestand in kennis gesteld.

Artikel 32.

In vele gemeenten werd veronachtzaming van de voorschriften van dit artikel in meerdere of mindere mate aangetroffen. Niet zonder belang mag het heeten, dat de toekomstige wetgever niet alleen overweegt de vaststelling van model-akten van vergunning en van verlof, maar ook van kenmerken, die van overheidswege aan de huizen der vergunning- en verlofhouders worden aangebracht.

Artikel 34.

Schrikbarend groot is het aantal verleende verloven in schier alle gemeenten, vooral in Noorbrabant en Limburg. Voor de politie moet het ondoenlijk worden geacht, het bedrijf der verlofhouders te controleeren. In vele gemeenten zien de dienaren der politie er dan ook niet naar uit of om. Niet alleen de vergunninghouders klagen steen en been over de oneerlijke concurrentie die verlofhouders hun aandoen door clandestien sterken drank te verkoopen in het klein, ook heeren burgemeesters en politiedienaren erkennen volmondig wel te weten, dat de clandestiene verkoop in de bierhuizen brutaal wordt gedreven. Zij voegen er echter bij, dat het hoogst moeilijk is overtredingen te constateeren, die strafbaar zijn gesteld bij art. 50, eerste lid, 1°. en 7°. Zij die zonder vergunning sterken drank verkoopen, zijn doorgaans zóó waakzaam, zóó geslepen, zóó op overrompeling bedacht, dat er van een betrappen op heeterdaad haast geen sprake kan komen. Zoodoende gaat de eerbied voor de wet te loor, de politie komt in discrediet en vooral de gemeenteveldwachters worden meer uitgelachen dan gevreesd.

Het is waarlijk niet de jenever alleen die ons goede volk

schaadt en verderft; in deze inspectie mag vrijelijk worden gewaagd van een bierkwaad, zóó ernstig en in zóó wijden kring verbreid, dat de beteugeling van dit kwaad door de Regeering ernstig dient te worden overwogen. Door de groote mate van vrijheid, die de wet erkent ten aanzien van het openen van inrichtingen met „verlof" wordt het bierkwaad krachtig bevorderd en in de hand gewerkt. In veel gemeenten is het aantal verlofsinrichtingen dan ook 8 tot 10-maal zoo groot als het wettelijk maximum aantal vergunningen. En waar nu in een groot aantal van deze verlofsinrichtingen niet alleen bier, maar ook jenever wordt geschonken, springt het in het oog, dat hier andere wegen dienen ingeslagen.

Daarbij mag niet onvermeld blijven, dat sommige kantonrechters bij drankwetovertredingen schier altijd de minimumstraf opleggen, en de politieman, die een verbaal heeft opgemaakt, als getuige wordt gehoord op eene wijze die in hem vaak den lust en de ambitie doodt om nieuwe overtredingen te constateeren.

Dat een en ander de naleving der wet niet ten goede komt, ligt voor de hand.

Noodzakelijk acht ik het daarom:

1°. dat de verlofhouders een behoorlijk verlofsrecht betalen. De gemeentekas worde echter niet door dit verlofsrecht gebaat!

2°. dat hij, die wegens clandestienen verkoop van sterken drank veroordeeld wordt, voor den eersten keer eene boete moet betalen van vijftig gulden;

3°. dat in de 3de inspectie een paar opzichters worden aangesteld, wier taak het uitsluitend is drankwetovertredingen te constateeren en daarvan proces-verbaal op te maken.

Artikel 43.

Een aantal gemeenteraden hebben het voorstel gedaan bedoeld bij art. 43, tweede lid, om de houders van gecombineerde zaken (drankslijterij en winkel) in de gelegenheid te stellen ongehinderd aan kinderen gewone winkelwaren te verkoopen en toe te laten in dien winkel, tevens vermeld op de akte van vergunning als vergunningslocaliteit.

Dit artikel behoeft m. i. zoodanige wijziging, dat de verbodsbepaling betreffende het toelaten van personen beneden 16 jaar in vergunningslocaliteiten gehandhaafd blijft, doch veroorloofd wordt in winkellocaliteiten, waarin andere koopwaren worden verkocht, omdat daar de sterke drank slechts in gesloten flesschen, kannen of kruiken wordt afgeleverd.

Artikel 57.

In onderscheiden gemeenten hebben wijnhandelaren met verlengbaar krediet, tal van depóts gevestigd in sigaren en banketbakkerswinkels. In vele dier winkels wordt sterke drank verkocht bij hoeveelheden minder dan 3 liter. Indien door een veroordeelend vonnis het recht, in art. 57 omschreven, verloren ging, zou dit grove misbruik spoedig verdwijnen.

Zoowel de Hooge Regeering als heeren Commissarissen der Koningin en de colleges van Gedeputeerde Staten wonnen meermalen het advies der inspectie in ter zake van ingekomen verzoek- en bezwaarschriften.

In den loop van het dienstjaar 1906 werden naar aanleiding van gevraagde afwijkingen van eene of meer bepalingen van het Koninklijk besluit ter uitvoering van de artt. 6 en 35 van de Drankwet tal van adviezen na ter plaatse ingesteld onderzoek uitgebracht. Deze werkzaamheden vorderden veel tijd en belangrijke uitgaven.

Het mag een wijze maatregel heeten, dat ten aanzien van sommige dier eischen de mogelijkheid is gereserveerd tot het toestaan van afwijking door Uwe Excellentie. De bouw en ligging van de perceelen, waarin men het bedrijf van vergunning- of verlofhouder wenscht uit te oefenen, is zoo verschillend, dat het stellen van universeele vaste eischen vrijwel onmogelijk moet worden geacht.

Toch mag hier de opmerking niet teruggehouden worden, dat de eenig belanghebbende bij het vragen en toestaan van afwijkingen de verzoeker is. Niet zelden neemt iemand zijn toevlucht tot een zegeltje van $22^1/_2$ cent, om zich de uitgave van enkele guldens te besparen, die het aanbrengen van veranderingen kost, om de localiteit aan de gestelde eischen te doen beantwoorden. M. i. dient daarom de vraag te worden overwogen, of niet een zeker bedrag van den verzoeker ten bate van 's lands schatkist behoort te worden gevorderd, alvorens een onderzoek ter plaatse wordt ingesteld.

Regel zou dan worden, dat men eerst ernstig poogde te voldoen aan de gestelde eischen, en afwijking zou niet worden gevraagd dan in gevallen, waarin niet of hoogst moeilijk de localiteit in overeenstemming met de eischen was te brengen.

Slechts in zake enkele voorstellen van gemeenteraden, om burgemeester en wethouders te machtigen, eene vergunning te verleenen overeenkomstig het bepaalde in het eerste lid van art. 5 voor eene localiteit, die deel uitmaakt van eene buitengewone inrichting voor maatschappelijk verkeer, werd het advies der inspectie ingewonnen.

In vele gevallen werd advies gevraagd betreffende verzoek tot overschrijving eener vergunning, overeenkomstig art. 26, eerste lid, sub 1°. Zeer wenschelijk moet het geacht worden dat het begrip van „buitengewone inrichting van maatschappelijk verkeer", zoowel als van „inrichting voor maatschappelijk verkeer" meer omlijnd en scherper omschreven worde, zoodat de wet meer gelijke toepassing vindt en niet den een wordt geweigerd wat den ander wordt toegestaan en het minder, of althans in zoo geringe mate als mogelijk is, van subjectieve meeningen van tot oordeelen geroepen personen afhankelijk blijft, of een pand al dan niet zal worden aangemerkt als eene inrichting of eene buitengewone inrichting voor maatschappelijk verkeer.

Ten aanzien van het overschrijven eener vergunning ingevolge art. 26, eerste lid, 1°., verdient nog te worden opgemerkt dat art. 6 en de volgens dat artikel vastgestelde eischen met betrekking tot ruimte, licht en luchtververscbing op localiteiten van inrichtingen voor maatschappelijk verkeer *niet* van toepassing zijn zoolang niet mede art. 25 wordt toegepast. Niet alleen geeft art. 26 den belanghebbende dus gelegenheid om, door slechts ééne vergunning te koopen in plaats van twee, gelijk art. 5, 2de lid, vordert zich te redden, maar bovendien geeft het hem het voordeel van alles bij het oude te kunnen laten. In plaats van de overschrijving buiten het bereik van de krachtens art. 6 gestelde eischen te laten, ware het niet onbillijk dat bij het verleenen der toestemming tot overschrijving heel wat hoogere eischen aan de localiteiten van vergunning werden gesteld, dan voor gewone, door burgemeester en wethouders overeenkomstig art. 5, 2de lid, te verleenen vergunningen.

Eén college van Gedeputeerde Staten zond herhaaldelijk door gemeenteraden vastgestelde verordeningen, op grond van het bepaalde bij art. 7 der wet vastgesteld, en aan Gedeputeerde Staten medegedeeld ten fine van advies. Had de bedoeling, waarmede deze verordeningen waren vastgesteld, mijne volle sympathie, het bleek meermalen, dat de redactie er van vrij wat te wenschen overliet en de woorden der bepalingen in flagranten strijd waren met de wet.

Na zulks te hebben aangetoond, had de inspectie de voldoening, dat in meerdere gevallen de raad eene beter geredigeerde verordening vaststelde en de eerst vastgestelde introk.

Enkele keeren werd advies gevraagd op voorstellen van gemeenteraden, die ontheffing vroegen van het bepaalde bij art. 43, 1ste lid.

Voorts werden nog adviezen ingewonnen omtrent ingestelde beroepen tegen intrekkings- of weigeringsbesluiten van vergunningen.

Aan Uwe Excellentie werd 7 maal, aan heeren Commissarissen der Koningin 2 maal, aan heeren Gedeputeerde Staten van Noordbrabant 63 maal, van Limburg 33 maal, van Gelderland 19 maal en van Zeeland 10 maal van advies gediend; samen 134 adviezen.

Waar in den loop van 1905 een algemeen onderzoek kon worden ingesteld in bepaalde daartoe uitgekozen gemeenten, kon zulks, vooral in de tweede helft van 1906, minder systematisch gebeuren door de vele bijzondere onderzoeken die noodig waren om gevraagde adviezen te kunnen geven. Doordat vele gemeenten om deze laatste reden moesten bezocht worden, hadden de adjunct-inspecteurs vaak de gelegenheid, eene algemeene inspectie met een adviesonderzoek te verbinden. Op die wijze was het mogelijk, sedert het bestaan der inspectie meer dan de helft der tot de 3de inspectie behoorende gemeenten te bezoeken, alhoewel nog niet een volledig overzicht van al de vergunningsinrichtingen in de bezochte gemeenten kon worden verkregen.

In eene groote gemeente en in verschillende omliggende gemeenten was bevonden, dat op 30 April 1901 tal van vergunningen waren geschreven ten name van onderscheidene personen gezamenlijk, zonder dat deze ten aanzien van de uitoefening dier vergunning eene vennootschap vormden, terwijl slechts door één dier personen het vergunningsrecht was betaald. Door tusschenkomst van heeren Gedeputeerde Staten zijn eenige gemeentebesturen reeds overgegaan tot verandering der bedoelde akten van vergunning en er mag worden verwacht, dat ook de andere vóór 1 Mei a. s. deze verandering aanbrengen, zoodat dan elke vergunning slechts ten name van één persoon zal zijn gesteld.

Door mij werden op verzoek van tal van gemeentebesturen en in enkele gevallen aan particulieren inlichtingen verstrekt, wanneer de wet omtrent het antwoord op de gestelde vraag geen twijfel overliet, en ik van oordeel was, dat het in het belang was van de richtige naleving van de Drankwet.

Aldus opgemaakt door mij, inspecteur voor het toezicht op de naleving van de Drankwet in de 3de inspectie, 15 Maart 1907.

J. M. Hermans.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 5 Juni 1907, nº. 129.

Nº. 32.

UITSLAG *van de in* 1907 *gehouden examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid voor huis- en schoolonderwijs in de nuttige en in de fraaie handwerken voor meisjes.*

Plaatsen, waar de examens zijn afgenomen.	Getal adspiranten, dat			
	is geëxamineerd.	zich heeft teruggetrokken.	is afgewezen.	is toegelaten.
Nuttige handwerken.				
Breda	277	1	64	212
's Gravenhage . .	574	—	119	455
Utrecht . . .	423	—	108	315
Zwolle.	418	—	139	279
Totaal . .	1692	1	430	1261
Fraaie handwerken.				
Utrecht	86	—	33	53

In het jaar	Getal adspiranten, dat bij het examen in de			
	nuttige handwerken		fraaie handwerken	
	is geëxamineerd.	is geslaagd.	is geëxamineerd.	is geslaagd.
1885	186	105	36	16
1886	451	247	125	60
1887	579	366	136	68
1888	663	376	199	103
1889	659	426	161	96
1890	729	473	184	100
1891	719	476	159	96
1892	907	564	176	86
1893	874	552	154	100
1894	980	664	153	90
1895	1062	722	158	98
1896	1152	752	156	85
1897	1348	926	173	118
1898	1317	908	160	102
1899	1397	951	148	96
1900	1663	1185	170	114
1901	1702	1142	137	73
1902	1701	1134	132	64
1903	1717	1255	122	74
1904	1582	1143	104	64
1905	1684	1193	115	79
1906	1681	1229	109	67

Met betrekking tot den uitslag van de in dit jaar gehouden examens hebben de examencommissiën aan de Regeering het volgende medegedeeld.

Nuttige handwerken.

Breda.

Hoewel het aantal candidaten, die slaagden gunstig kan worden genoemd, daar ruim 76 percent werden toegelaten, moet de Commissie toch opmerken, dat er zeer velen slechts even aan de door de wet gestelde eischen konden voldoen.

De cijfers, bij de theorie toegekend, waren voor het grootste gedeelte even voldoende. Nog vele candidaten hebben moeite om bij een kleedingstuk een deel op eene bepaalde grootte er bij te knippen, waarbij de vorm dan meestal veel te wenschen overlaat. De soorten van stoffen worden wel genoemd, maar vraagt men naar het verschil of de breedte der stoffen, dan blijven velen het antwoord schuldig. Van het gebruik maken van modellen door aanschouwing spreken vele candidaten, maar ze weten meestal niet op te geven wat ze den kinderen er aan zullen doen opmerken.

Te weinig wordt in het oog gehouden, dat van eene bepaalde lengte moet worden uitgegaan om de breedte der stof te berekenen, teneinde een goed model te verkrijgen.

De verklaringen bij het naaien waren menigmaal zeer onvoldoende en dikwijls meer eene verklaring of uitleg hoe ze het zelf zullen uitvoeren, dan hoe het met eene klasse moet worden behandeld. In vele scholen schijnt het klassikaal onderwijs in dit vak, meer in naam dan in werkelijkheid te bestaan, waardoor de candidaten moeilijk een goed beeld er van kunnen krijgen.

Het gebruik maken van de hulpmiddelen bij het breien zooals het maken van eene ronding, het zetten van den hiel of van den voet, werd door velen zeer onpractisch verricht; velen gaven blijk met deze hulpmiddelen niet of zeer weinig gewerkt te hebben, terwijl deze toch zoo onmisbaar zijn bij het onderwijs in de lagere school.

Het teekenen van breisteken wordt beter, maar van kousen vooral wat den voet betreft, moet meer worden beoefend.

Het voorwerken en de bekendheid met de kartons voor het mazen is van de meesten voldoende.

Bij de oefeningen in het merken schijnen vele candidaten niet te weten, dat ze het laatst behandelde voor de kinderen op het bord moeten teekenen, om de juiste plaats te kunnen bepalen, waar het volgende moet worden aangevangen.

Het teekenen van stoppen wordt nog te onpractisch gedaan en door velen werd de verklaring niet duidelijk genoeg gegeven.

Wat het practische gedeelte aangaat, daarbij was groote vooruitgang op te merken in het knippen. De modellen werden vlugger in elkander gespeld en waren meestal goed van vorm.

Bij het naaien moet nog steeds geklaagd worden dat er te weinig en door velen niet netjes wordt gewerkt. Het inhalen, strepen en gelijk verdeelen van de ruimte moet beter worden beoefend.

Sommigen hadden strepen in de stof gemaakt van 4 tot 8 centimeter lang, terwijl reeds één centimeter genoeg is.

Het breiwerk was dikwijls zeer onregelmatig en de afwerking bij het inbreien van stukjes slordig.

Het stoppen was over het algemeen middelmatig; mooi stopwerk was eene uitzondering.

Bij het mazen moet weer geklaagd worden over vele fouten, te smalle randen en slordige afwerking.

's Gravenhage.

Tal van candidaten zoowel uit groote steden als uit kleinere plaatsen deden een goed of ruim voldoend examen; velen slaagden echter maar met een juist voldoend aantal punten. De examens dezer laatste candidaten en die der niet geslaagde geven de Commissie aanleiding tot de volgende opmerkingen.

Bij het knippen werden vooral fouten gemaakt bij het maken van een rok met ronden band. Als een manshemd geknipt moest worden, werd het rugstuk te breed gemaakt, waardoor het armsgat te wijd uitviel en de mouw niet paste. Bij het opspelden van den band op een mansbroek was de verdeeling dikwijls verkeerd, waardoor de band niet sloot; soms werd de band te nauw geknipt.

Vele candidaten bleken zich niet genoeg geoefend te hebben om eene opgave in den vastgestelden tijd af te hebben. Bij het naknippen schoten velen te kort in het berekenen van de benoodigde stof; stofbreedte was voor sommigen een onbekende

term en afmetingen van kleedingstukken werden meermalen zonder nadenken dwaselijk opgegeven.

Er werd soms naaiwerk ingeleverd, dat meer aan kinder- dan aan examenwerk deed denken. Bij het opzetten van halsboorden werd dikwijls de overslag niet goed berekend, zoodat het hemd aan den voorkant te nauw werd.

Bij het opzetten van banden op broeken werden veelal de splitten niet goed afgemeten, zoodat deze ongelijk werden. Het verstellen van kleedingstukken vooral in keper en flanel was niet netjes gedaan, evenmin het maken van knoopsgaten. Het breiwerk was soms ongelijk en te stijf, vooral wat het afkanten betreft. Bij het inbreien van stukjes en hielen kwamen de meeste fouten voor.

Ofschoon het mazen over het algemeen goed was, werd er soms niet genoeg over den kant gemaasd en bij den hiel niet het juiste aantal toeren ingemaasd.

Bij het stoppen werden de randen niet altijd genoeg doorgestopt. Het stoppen van breiwerk werd beter gedaan dan het vorige jaar, — bij het voordoen op de stopkaart werden echter nog al eens fouten gemaakt.

Het theoretisch gedeelte van het examen was bij velen zwakker dan het practische, toch valt er vooruitgang te constateeren.

Eene duidelijke, eenvoudige, methodische uitlegging van de verschillende handwerken voor meisjes aan kinderen is blijkbaar door vele candidaten te weinig gehoord en beoefend.

In het teekenen op het bord valt vooruitgang te bespeuren; te kleine teekeningen behooren tot de uitzonderingen.

Ook dit jaar bleek weer, dat vele candidaten te veel gebogen zitten over haar naaiwerk.

Het aantal malen, dat voor de onderdeelen de verschillende cijfers werden toegekend, is uitgedrukt in de volgende tabel.

Vakken waarin werd geëxamineerd.	Aantal malen dat werd toegekend:									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
	Practijk:									
Naaien	„	13	70	158	211	„	100	14	3	„
Knippen	„	22	86	132	219	„	102	12	1	„
Breien	„	9	88	179	220	„	69	9	„	„
Mazen	1	20	103	152	194	„	102	2	„	„
Stoppen.	2	31	130	176	193	„	42	„	„	„
	Theorie:									
Naaien	„	6	90	165	241	„	70	2	„	„
Knippen	„	5	90	188	234	„	52	3	2	„
Breien	„	14	93	190	222	„	52	3	„	„
Mazen	„	9	68	197	244	„	56	„	„	„
Stoppen.	„	10	71	157	274	„	61	1	„	„

Utrecht.

Het examen bestond uitteraard uit een practisch en een theoretisch gedeelte; zoowel het een als het ander liep over de onderdeelen: naaien, knippen, breien, mazen en stoppen.

Het naaien was over het algemeen het minst bevredigend; niet zelden werd te weinig en te slordig genaaid. Dit geldt ook van het verstellen; meermalen waren stukjes scheef ingezet en was de juiste vorm van het kleedingstuk verloren gegaan.

Het knippen wees op verbetering. Toch moet er nog meer gelet worden op de juistheid der vormen en de onderlinge verhouding der deelen. Het naknippen kon nog ernstiger opgevat worden.

Het breien gaf goede uitkomsten; veel minder het mazen, waarbij niet genoeg gelet werd op de plaatsing der minderingen en op het aantal toeren, dat ingemaasd moest worden.

Het stoppen gaf reden tot tevredenheid.

Opvallend was de slechte houding van zeer vele candidaten bij hare practische werkzaamheid. Meer moest er aan gedacht worden, rechtop te zitten, de knieën naast elkander te plaatsen en het werk naar de oogen te brengen.

Het theoretisch gedeelte leerde, dat menig candidaat zich met meer ernst had moeten toeleggen op de studie der eerste beginselen, op het begrijpen van teekeningen en op het gebruik van leermiddelen.

Niet alleen zijn ze zelven daarbij gebaat, maar niet minder het later door haar te geven onderwijs.

Meermalen was onvoldoende de kennis van de breedte der meest gebruikelijke stoffen, de berekening van de benoodigde hoeveelheid stof en het nemen van de maat.

Bij dit gedeelte bleek hoe noodig het is, dat de candidaten de leermiddelen zoo leeren gebruiken, dat de leerlingen goed kunnen opmerken, wat hun te doen staat. Niet het minst bleek dit bij het gebruik van de leermiddelen voor het onderwijs in het breien bij het zetten van den hiel, het opnemen van kantlussen en het verbeteren van fouten.

Ten slotte nog eene opmerking, die niet de kennis en de bekwaamheid der candidaten maar hare studie raakt. Natuurlijk moet deze langzaam en geregeld voortgaan, maar ook moet het geleerde in al zijne deelen aaneensluiten; zal dit bereikt worden, dan moeten vroegere oefeningen niet spoedig als geheel afgedaan beschouwd, maar telkens in de herinnering teruggeroepen worden.

VAKKEN.	Aantal malen dat werd toegekend:									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
					Practijk:					
Naaien	2	11	54	119	151	1	76	8	1	„
Knippen	„	15	55	144	134	1	67	7	„	„
Breien	3	19	71	125	135	7	55	7	1	„
Mazen	„	25	67	101	129	„	94	7	„	„
Stoppen	6	49	103	116	107	8	33	1	„	„
					Theorie:					
Naaien	„	1	27	108	204	„	76	6	1	„
Knippen	„	1	27	121	200	„	67	6	1	„
Breien	„	6	42	127	179	„	67	2	„	„
Mazen	„	3	47	127	161	„	81	3	1	„
Stoppen	„	2	26	115	223	„	55	1	1	„
	11	132	519	1203	1623	17	671	48	6	0

Zwolle.

Niet zonder voldoening kan de commissie op vooruitgang wijzen wat betreft enkele onderdeelen van het examen. Toch moet gezegd worden, dat sommige candidaten weinig vaardigheid toonden in het verrichten van eene practische opgave in een bepaalden tijd en dat zij de daarin voorkomende moeilijkheid niet begrepen of stelselmatig ontweken, wat de commissie moeilijk maakte zulk werk te beoordeelen.

Met betrekking tot het *naaien* bleek, dat de samenstelling van het werk beter en meer oordeelkundig was dan in vorige jaren; het afwerken van halzen van vrouwenhemden maakte hierop evenwel eene uitzondering. De techniek liet nu en dan te wenschen over o.a. bij het maken van stik- en zoomsteken, van rolnaden en bij het tegenzoomen van lint aan splitten. Soms werd nog op den draad genaaid, iets wat in het geheel niet geëischt werd. Ernstig moeten zij, die zich met de opleiding van candidaten bezig houden, worden gewezen op de practische waarde en op de beteekenis van het naaiwerk. Waar dit ontaardt in peuterig, fijn geknutsel heeft het geen waarde voor de school noch voor het leven en bevordert het de onbruikbaarheid. Het verstellen is blijkbaar vooruitgegaan, zoowel in de opvatting als in de uitvoering. Vuil ingeleverd naaiwerk kwam dit jaar niet voor. De houding der candidaten onder het naaien liet nog al eens te wenschen over.

Het *knippen* gaf meer reden tot het maken van opmerkingen. Bij herhaling werd in elkander geregen knipwerk ingeleverd, dat tijdens de bewerking was omgekeerd, daardoor gekreukt en minder net geworden. Dikwijls waren te breede naden ingevouwen, waardoor de juiste vorm en de verhoudingen verloren gingen; spelden werden gestoken in verkeerde richting. Het naknippen gaf blijk van te weinig ervaring. Nogmaals worde hier opgemerkt, dat bij de opleiding der candidaten meer zorg aan het knippen behoort te worden besteed.

Een ingeleverd patroon was over het algemeen beter dan een nageknipt model; jammer dat slechts enkele candidaten het patroon toonden te kunnen gebruiken tot het knippen van een model. Het knippen van mans- en jongensonderkleeding was blijkbaar minder beoefend dan dat van vrouwen- en meisjesgoed. De verhoudingen van de deelen van het geknipte

voorwerp waren eveneens dikwijls fout. In het algemeen was bovendien het knipwerk slordig.

Het *mazen* was merkbaar beter dan in andere jaren. Toch moet de Commissie hieromtrent enkele opmerkingen maken. In het geribd werk ontbrak nu en dan een toer of was de aanmaastoer verkeerd uitgevoerd. Het werken van de kantsteek bij het split van den borstrok voldeed slechts zelden aan den eisch, de achterzijde was hier en daar slordig, terwijl met den stopsteek nog dikwijls was afgehecht.

Het *stoppen* op weefsels was beter, doch het kousenstoppen dikwijls onvoldoende; dit getuigde van te weinig vaardigheid. Een klein gaatje was nu en dan niet af. Het zou kunnen zijn, dat dit wel vroeg genoeg wordt onderwezen, maar in de laatste maanden voor het examen veronachtzaamd.

Het *breien* gaf betere resultaten; de hoeveelheid werk was goed en het breiwerk wordt langzamerhand netter. Eene ongunstige uitzondering hierop was het inbreien van een hiel in de rondte en het verstellen van een voet in twee deelen. In beide gevallen haperde dikwijls iets aan den aanmaastoer of aan het bevestigen van de kanten. Daarentegen was het inbreien in recht en geribd breiwerk dikwijls zeer goed en netjes afgewerkt aan den achterkant.

Het opnemen van de lissen van den grooten hiel was, bij het breien van een voetje in de rondte, nog al eens fout. Zoo liet ook de sluiting van de wreefnaad bij de zijnaden te wenschen over.

Wat het *theoretisch gedeelte* betreft, zoo getuigde het teekenen op het bord, voor zoover dit voor de lagere school gewenscht is, van grooter zorg bij de opleiding. Sommige candidaten meenden, dat eene teekening reeds voldoende was, al wisten zij daarvan geen gebruik te maken bij het onderwijs. De waarde dier teekening is dan zeer gering.

Door een groot aantal candidaten werd te weinig rekening gehouden met den leeftijd en de vorderingen der leerlingen; zij wisten toch niet goed aan te geven in welk leerjaar een bepaald gedeelte van het onderwijs in de handwerken behandeld moest worden.

De opgave van de hoeveelheid leerstof was dikwijls te groot voor de lagere school. Onbekendheid met den leergang en de verschillende onderdeelen van de handwerken bleken nog te dikwijls.

Het maatnemen bij het onderwijs in het knippen was beter dan een vorig jaar; toch wisten enkele candidaten een aangenomen maat wel uit een leerboek aan te geven, maar konden zij niet bepalen, hoe die ongeveer moest zijn voor de kinderen der lagere school. Het slaafs volgen en opzeggen van eene handleiding werd helaas nog menigmaal gehoord.

De bekendheid met het gebruik der hulpmiddelen was voldoende.

Hieronder volgt een overzicht van het aantal malen, dat voor de onderdeelen de verschillende cijfers zijn toegekend:

VAKKEN.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
				Practijk.						
Knippen	„	1	24	156	„	154	65	19	„	„
Naaien	„	„	12	114	4	218	63	8	„	„
Mazen.	„	„	4	81	1	176	110	39	7	„
Stoppen.	1	1	6	73	4	183	112	37	1	„
Breien.	„	1	7	95	1	167	120	25	2	„
				Theorie.						
Knippen	„	„	5	105	„	228	65	16	„	„
Naaien	„	„	2	95	„	249	57	16	„	„
Mazen.	„	„	2	74	„	240	85	17	„	„
Stoppen.	„	„	„	77	„	288	46	6	1	„
Breien.	„	„	2	81	„	276	55	3	1	„

Fraaie handwerken.

Utrecht.

Was er van de drie commissiën, aan welke in 1906 het examineeren in dit vak was opgedragen, slechts éénе, die den uitslag zonder „leedwezen" kon mededeelen, de commissie, welke thans de aspiranten uit het geheele land voor de fraaie handwerken te onderzoeken had, kan over de uitkomsten van dit onderzoek allerminst roemen.

Wel schijnt de uitslag, wat betreft het aantal geslaagden, niet zoo ongunstig, doch deze is niet verkregen dan door eene zeer groote mildheid in de beoordeeling. Hoewel onder de

leden uit de drie inspecties voldoende eenstemmigheid bestond, achtte de Commissie zich toch verplicht om bij de waardeering van het werk zooveel doenlijk rekening te houden met mogelijk verschil van inzicht bij de opleiding.

Aan het einde van hare taak gekomen, moet zij onomwonden als hare ervaring uitspreken, dat die opleiding vaak veel te wenschen overlaat.

Van de 86 aspiranten waren er 82 in het bezit van de akte van bevoegdheid voor de *nuttige handwerken*; men mag dus aannemen, dat bij haar de grondslag was gelegd om op voort te bouwen, met name voor zooveel aangaat: juiste denkbeelden omtrent het geven van grondig, ook klassikaal onderwijs in de handwerken voor meisjes, en het maken van eenvoudige teekeningen op het bord.

Toch schoten hierin een aantal aspiranten veel te kort. Ja zelfs in breien en kantsteken (open naaien) schijnt het wel, dat sommigen achteruit gingen in plaats van dieper door te dringen in het vak, waartoe toch voortgezette oefening voeren moet, zoo de leiding maar goed is. Breien, haken en guipure schijnen echter verwaarloosd, en het uitzien van een gegeven patroon bij de eerste twee vakken mislukte dan ook dikwijls.

De minst gunstige uitkomsten evenwel werden verkregen bij de vakken, die te allen tijde als de hoofdvakken onder de fraaie handwerken beschouwd zijn: borduren en patroonteekenen.

Hoewel de opgaven voor het teekenen zeer eenvoudig waren en bestonden uit op verkleinde schaal weergeven van letters of van een eenvoudigen bloemvorm en het rangschikken van dezen laatsten tot een parsemé of een eenvoudigen rand, waren de uitkomsten onbevredigend. De teekenproeven, behoudens uitzonderingen, waren onjuist en onzuiver van lijn. Ook het overbrengen van de teekeningen op de stof, voor het borduren, geschiedde soms gebrekkig.

Het borduurwerk met den platten steek (letters op linnen batist, linnen en katoen, alsmede Arabisch en zijde-borduursel en applicatie van neteldoek op tulle) zoowel als het Engelsch borduurwerk toonde gebrek aan oefening, was te dikwijls vuil en, op weinige uitzonderingen na, te zwaar gevuld.

Vooral bij het borduren — hoewel ook bij haakwerk, guipure en kantsteken — kwam het gebrek aan goede leiding uit: al was er soms vaardigheid, dan ontbrak toch meestal kennis

van het verband tusschen voorwerp, grondstof en ornament. Festons, als versiering aangebracht op lakens en sloopen, waren te smal; daarentegen waren die voor fijne batisten zakdoeken te breed en te zwaar gewerkt. Fijn borduursel werd op grof linnen, zwaar borduursel op neteldoek gewerkt.

Deze uitkomsten wijzen erop, dat de grondbeginselen van het ornament — voor de fraaie handwerken van overwegend belang — niet behoorlijk zijn onderwezen, wat trouwens ook uitkwam bij het teekenen op het bord, waarbij soms de eenvoudigste constructie, b.v. die van een vierkant te moeilijk bleek.

Velen hebben door het nawerken van langzamerhand bekend geworden examenopgaven wel eenige vaardigheid in de techniek verworven, doch wordt haar eenige onbekende stof ter bewerking gegeven, dan komt dadelijk de onvoldoende kennis van grondstof en ornament uit: zij kunnen slechts copieeren.

Is netheid en stiptheid de eerste eisch aan aspiranten voor de fraaie handwerken, aan haar, die de aspiranten onderwijzen, moet beslist de eisch gesteld worden, dat zij de ornamentleer kennen en alleszins vaardig zijn in het ontwerpen en teekenen van patronen. Wie aan dien eisch niet voldoet, behoort zich te onthouden van het opleiden voor de akte fraaie handwerken.

De volgende tabel vermeldt het aantal malen, dat de waardeeringscijfers voor de verschillende onderdeelen zijn toegekend.

VAKKEN.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Borduren met den platten steek	1	4	7	20	„	37	12	5	„	„
Borduren	2	3	8	19	„	42	9	3	„	„
Holbein (kruissteek) . .	2	3	3	16	„	46	10	6	„	„
Haken	„	4	4	19	„	33	16	9	1	„
Breien	2	4	4	15	„	39	16	6	„	„
Knoopen	1	1	3	16	„	36	18	10	1	„
Guipure	1	2	3	17	„	40	18	5	„	„
Kantsteken.	„	1	8	14	„	44	8	9	2	„
Patroonteekenen. . . .	1	6	7	16	„	39	10	7	„	„
Methodiek	„	4	6	15	„	39	14	8	„	„

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 31 Mei 1907, n°. 125.

N°. 33.

VERSLAG *omtrent het examen in den telegraafdienst van adspirant-commiezen en surnumerairs der posterijen en telegraphie, gehouden van* 18 *April tot en met* 11 *Mei* 1907.

Samenstelling der Commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, van 28 Februari 1907, n°. 887, Posterijen en Telegraphie, was de Commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: de heer G. J. C. A. Pop, directeur-generaal der posterijen en telegraphie;

lid en ondervoorzitter: de heer A. Kruyt, hoofdinspecteur der telegraphie;

lid en secretaris: de heer W. Otto, hoofdcommies der telegraphie te 's Gravenhage;

leden:

de heer B. Knuppe, directeur van het telegraafkantoor te Haarlem;

de heer J. F. E. Flörenaes, directeur van het post- en telegraafkantoor te Enschedé;

de heer E. J. Veldhuyzen, directeur van het post- en telegraafkantoor te Harlingen;

de heer J. R. van Beek, directeur van het telegraafkantoor te Goes;

de heer F. Allen, hoofdcommies der telegraphie te Amsterdam;

de heer R. van der Vecht, hoofdcommies der telegraphie te Utrecht;

de heer J. D. Mulder, commies der telegraphie te 's Gravenhage;

de heer C. A. Hofman, oud-hoofd eener school voor m. u. l. o. te 's Gravenhage.

Regeling van het examen.

Het examen werd, afhankelijk van de vakken, deels mondeling, deels schriftelijk en mondeling afgenomen.

Het schriftelijk examen had voor alle candidaten gelijktijdig plaats op 18, 19 en 20 April 1907, in de lokalen van het Valkenhuis bij de Gevangenpoort te 's Gravenhage.

Het mondeling examen, dat voor iedere groep van 4 candidaten 2 dagen duurde, werd in de genoemde lokalen gehouden op 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29 en 30 April, en op 1, 2, 3, 4, 6, 7, 10 en 11 Mei 1907.

Het examen werd gesplitst in 2 afdeelingen, n. l.: A. Techniek en B. Exploitatie.

De afdeeling A omvat de volgende onderdeelen A^1 en A^2, n.l.:

A^1. 1. beginselen van de leer van het magnetisme en de electriciteit, kennis van elementen en batterijen;

2. electrische stroomen en geleidingen;
3. vertrouwdheid met de technische kantoorinrichtingen;
4. verbindingen en stroomloopen;
5. herkennen, localiseereen en opheffen van storingen in geleidingen;

A^2. 1. kennis van de bij den telegraaf- en telephoondienst in gebruik zijnde toestellen en het herkennen, localiseeren en opheffen van storingen in die toestellen;

2. vertrouwdheid met den werkkring van ingenieurs, opzichters, lijnwachters en verder technisch personeel;
3. samenwerking van den technischen dienst met dien der exploitatie.

De afdeeling B omvat de volgende onderdeelen:

B^1. 1. Kantoren.

Vestiging van telegraaf- en hulptelegraafkantoren. Verhouding tusschen de Rijkstelegraaf en particuliere telegraafondernemingen. Aansluiting van particuliere geleidingen aan het Rijkstelegraafnet.

2. Personeel.

Koninklijke besluiten en voorschriften tot regeling van den dienst van het personeel der posterijen en telegraphie, daaronder begrepen die, betreffende aanstelling, indienststelling, ontslag, borgtochten, beëediging, verloven, afwezigheid, bestraffingen en uniformkleeding.

3. Telegraafverkeer.

Telegraaf- en telephoonwet 1904 (*Staatsblad* n°. 7). Rijkstelegraafreglement. Internationaal telegraafverdrag van St. Petersburg en het daarbij behoorend reglement. Bijzondere verdragen

of overeenkomsten tusschen Nederland en andere Staten. Verzamelde voorschriften voor den dienst der telegraphie, zoomede verdere voorschriften tot uitvoering van bovenstaande wet.

B². 1. Tarieven.

Binnenlandsch tarief. Samenstelling en bedragen van de tarieven naar Europeesche Staten en de Nederlandsche koloniën. Verzendingswegen naar de verschillende werelddeelen.

2. Telegraafverbindingen.

Nederlandsch telegraafnet. Aansluiting met buitenlandsche kantoren. Voornaamste kabelmaatschappijen.

3. Telephoondienst.

Instructie voor de Rijkstelephoonkantoren. Interlocale en internationale verbindingen. Binnenlandsche telephoontarieven. Verdragen en overeenkomsten met vreemde Staten betreffende den telephoondienst.

4. Bepalingen van algemeene wetten in verband met het telegraafwezen. Bepalingen voorkomende in de Wetboeken van Strafvordering en Strafrecht, betreffende de geheimhouding in zake van telegrammen, het misbruik van telegramzegels, het vernielen en beschadigen van telegraafwerken.

Aantal candidaten.

Aangemeld hadden zich 33 candidaten: 24 adspirant-commiezen en 9 surnumerairs.

Voor den aanvang van het examen trok zich terug 1 adspirant-commies, en gedurende het examen 4 adspirant-commiezen en 5 surnumerairs, zoodat aan het geheele examen werd deelgenomen door 19 adspirant-commiezen en 4 surnumerairs.

Uitslag van het examen.

Van de vorenbedoelde 23 candidaten slaagden 12 adspirant-commiezen en 4 surnumerairs.

Onder de niet-geslaagden waren:

1 candidaat onvoldoende in 1 onderdeel;
5 candidaten in 2 onderdeelen, en
1 candidaat in 3 onderdeelen.

In	de	afdeeling	A¹	waren	onvoldoende	6 candidaten;
„	„	„	A²	„	„	5 „
„	„	„	B¹	was	„	1 candidaat;
„	„	„	B²	waren	„	2 candidaten.

Opmerkingen omtrent de verschillende onderdeelen.

Afdeeling A^1.

Over het algemeen waren de candidaten te weinig voorbereid om met veel kans van slagen het examen af te leggen. Het meerendeel gaf blijk te veel te hebben toegegeven aan de zucht om zoo spoedig mogelijk aan het examen deel te nemen, zoodat enkele deelen van het programma goed waren bestudeerd, doch daarentegen van andere onderwerpen geen ernstige studie was gemaakt.

Er konden dan ook geen hooge cijfers worden toegekend.

De werking in het secundaire zoowel als in het primaire galvanische element was den meesten bekend; toch liet het batterij-onderzoek bij enkelen te wenschen over.

Het opsporen van fouten in toestelverbindingen was, wat den seinweg betreft, goed; bij het onderzoek van den ontvangweg schoten nagenoeg allen tekort.

De denkbeelden omtrent den invloed van zelfinductie en van capaciteit, als omtrent het doel van een shunt bij enkele toestellen, waren bij vele candidaten zeer vaag.

Afdeeling A^2.

De algemeene indruk is, dat er maar weinige candidaten zijn, die zich bij de beschouwing der verschillende toestellen en hunne onderdeelen trachten rekenschap te geven van het hoe en waarom. De eenvoudigste werkingen en toepassingen bleven dikwijls onverklaard. De groote fout, waarop reeds bij vorige examens werd gewezen, maar die steeds blijft bestaan, is het gebrek aan onderzoekingsgeest. Er wordt te los over dit deel van het programma heengeloopen en men stelt zich met een oppervlakkig kennisnemen maar al te gauw tevreden.

Er waren maar weinig candidaten, die bijv. bij het bespreken der Morse-toestellen van Siemens en Halske duidelijk in het licht wisten te stellen het verband, dat er bestaat tusschen de inrichting van het schrijfrolletje met zijn dubbele beweging en de daardoor noodzakelijk geworden verstelbaarheid der kernen.

Ook de kennis van het polair relais liet te wenschen over en zeer zonderlinge verklaringen werden van de werking en de inrichting er van gegeven.

Het wekte verbazing, dat er over zeer eenvoudige toestellen nog vragen konden worden gedaan aangaande werking of

samenstelling, waarover de candidaat blijkbaar nog nooit had nagedacht.

Van de telephoon en de microphoon hadden de meesten een goed begrip. Het zwakke punt was hierbij nog al eens de invloed van den primairen op den secondairen draad en de transformatie van den microphoonstroom,

Eenige candidaten maakten zich een verkeerde voorstelling van de werking van de wisselstroomschel.

Het onderzoek naar de kennis van den Hughes-toestel leverde een bevredigend resultaat op, maar ook hierbij kwam het algemeene gebrek, hierboven genoemd, bij sommige candidaten aan het licht.

Afdeeling B^1.

Bij het onderzoek in deze afdeeling werd duidelijk waargenomen, dat, waar dit zich uitstrekte tot bijzonderheden in voorschriften, welke op de administratie of contrôle betrekking hadden, een deel der adspiranten zich niet voldoend rekenschap had gegeven van doel of strekking daarvan, en deze candidaten dus niet geschikt konden worden geacht om als leidend ambtenaar op te treden.

Voorts deed de subcommissie de ervaring op, dat verreweg de meeste candidaten zich den tijd, verloopen tusschen de behandeling van het schriftelijk en het mondeling gedeelte van het examen, niet ten nutte hadden gemaakt tot nadere bestudeering van het schriftelijke door hen vervaardigde werk, met het doel om de daarin onvoldoend gebleken kennis aan te vullen. Zich dien tijd ten nutte te maken kan adspiranten voor volgende examens ten zeerste worden aanbevolen.

Afdeeling B^2.

De uitslag van het onderzoek was, over het geheel genomen, redelijk voldoende. Als eindcijfer toch kon aan het meerendeel der candidaten, die aan het geheele examen deelnamen, het cijfer 5 = voldoende of hooger worden toegekend.

De bewerking der schriftelijke vragen beantwoordde voor een groot deel niet aan billijke verwachtingen. Voor zooveel de tarieven betreft, was dat te wijten aan onvoldoende kennis van hetgeen in de bijzondere verdragen daaromtrent is vastgesteld en wat de bepalingen betreffende den internationalen telephoon-

dienst aangaat aan oppervlakkige bestudeering van het Internationaal Reglement.

Bij het mondeling onderzoek bleek evenwel, in tegenstelling met wat in de afd. B[1] werd opgemerkt, dat de candidaten zich den tijd, tusschen het schriftelijk en het mondeling examen verloopen, ten nutte hadden gemaakt om in de richting van de schriftelijke vragen voort te werken en het te kort komende althans ten deele weder aan te vullen.

De Voorzitter der Examen-Commissie,
G. J. C. A. Pop.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 14 Juni 1907, n°. 137.

N°. 34.

VERSLAG *van de Commissie van Toezicht over het Rijksinstituut voor het onderzoek der zee te den Helder, betreffende den toestand dier inrichting gedurende het jaar 1906, met eene bijlage.*

Eerbeek
―――――, 18 Mei 1907.
den Helder

Ingevolge het bepaalde in § III, art. 16, van het Reglement voor het Rijksinstituut voor het onderzoek der zee, heeft de Commissie van Toezicht over die inrichting de eer Uwer Excellentie het verslag aan te bieden over den toestand van het Instituut en de werkzaamheden onzer Commissie gedurende het jaar 1906, zulks onder aanbieding van het jaarverslag van den directeur van het Rijksinstituut als bijlage.

Ook ditmaal vindt onze Commissie aanleiding om uitdrukking te geven aan haar gevoelen, dat directeur, assistenten en verder personeel met ijver en vrucht werkzaam zijn geweest en naar hun beste vermogen de taak en de belangen van het Instituut hebben behartigd, terwijl, zooals uit het jaarverslag van den directeur blijkt, de vele en belangrijke publicatiën van den directeur en de assistenten het bewijs leveren, dat zij van het bevorderen van die belangen, te gelijk met die van de wetenschap en de visscherij in het algemeen, een zeer te waardeeren ruime opvatting hebben.

Het zal geen verwondering baren, dat mede hierdoor de reeds in een vorig verslag vermelde uitbreiding der werkzaamheden van het Instituut allengs nog is toegenomen, reden waarom de aanstelling van een klerk-rekenaar in den loop

van dit verslagjaar steeds meer een noodzakelijke maatregel werd geacht.

Gedurende het afgeloopen jaar werd het Instituut op uiteenloopende tijdstippen door verschillende leden onzer Commissie bezocht en kreeg deze daardoor de overtuiging, dat het instrumentarium en de verdere hulpmiddelen, zoo van de laboratoria van het Rijksinstituut als van het onderzoekingsvaartuig, in het algemeen in goeden staat verkeerden en tot geene bijzondere opmerkingen aanleiding gaven.

Het evengenoemde vaartuig voldeed goed aan zijne bestemming.

Een bezoek als bovenbedoeld werd o. a. twee malen gebracht door ons medelid prof. H. W. Bakhuis Roozeboom, meer in het bijzonder ter bezichtiging van de chemische laboratoria en instrumenten, terwijl het lid der Commissie prof. C. H. Wind het Instituut bezocht in verband met de oceanographische werkzaamheden en daarvan aan onze Commissie een verslag uitbracht. Daarin werd o. a. medegedeeld, dat de door den destijds aan het Instituut gedetacheerden luitenant ter zee der 2de klasse A. M. van Roosendaal aangevangen stroomwaarnemingen aan boord van den „Wodan", door diens opvolger, den luitenant ter zee der 2de klasse A. F. H. Dalhuisen, met zeer goed gevolg zijn voortgezet, en dat de bewerking der verkregen uitkomsten, door hem en den assistent dr. W. E. Ringer verricht, heeft doen zien, dat de gezamenlijke waarnemingen, hoewel zij zich nog slechts uitstrekken over een klein aantal etmalen in de opvolgende termijnvaarten, toch van het algemeen karakter der getijbeweging, zoowel als van de overblijvende waterverplaatsing op het onderzochte station (H_2), reeds een vrij duidelijk beeld geven, zoodat zeer zeker de aan deze metingen bestede moeite zal blijken niet vergeefs te zijn geweest.

Betreffende de stroomwaarnemingen op verschillende diepten kan onze Commissie voorts met genoegen constateeren, dat, dank zij de medewerking ook van Zijne Excellentie den Minister van Marine, die waarnemingen thans ook aan boord van het lichtschip „Noord Hinder" reeds sinds November 1906 dagelijks worden gedaan, waardoor gegevens zullen worden verkregen, welke niet enkel voor het Noordzee-onderzoek, maar ook uit een algemeen oceanographisch standpunt ongetwijfeld van veel belang zullen zijn.

Van hare beide leden-gedelegeerden voor Nederland bij den Internationalen Permanenten Raad ontving de Commissie een afschrift van hun verslag betreffende hunne bijwoning van de samenkomsten van dien Raad te Amsterdam in het begin dezes jaars, bij welke ook de overige leden onzer Commissie als genoodigden tegenwoordig waren.

Als een uitvloeisel van de op die bijeenkomsten door de Nederlandsche gedelegeerden gedane verklaringen en verband houdende met de bemoeienissen van ons medelid prof. C. H. Wind in zake de hiervoren genoemde stroomwaarnemingen, werd door hem, op verzoek van het Bureau van den Centralen Raad voor het Internationaal zee-onderzoek te Kopenhagen, aan dit Bureau een advies uitgebracht omtrent de eventuëele samenstelling van een overzicht over de stroomverhoudingen aan de oppervlakte en, voor zooveel mogelijk, ook in de diepere lagen der geheele Noordzee.

Hoezeer vallende buiten het tijdvak waarover dit verslag loopt, wil de Commissie niet nalaten het groote verlies te memoreeren dat zij vóór den datum van inzending dezes leed door het overlijden van haar medelid prof. dr. H. W. Bakhuis Roozeboom.

De Commissie van Toezicht over het
Rijksinstituut voor het onderzoek der zee,
MAX WEBER, *Voorzitter.*
G. F. TYDEMAN, *Secretaris.*

BIJLAGE.

—

Verslag omtrent den toestand van het Rijksinstituut voor het onderzoek der zee in 1906.

Aan de Commissie van Toezicht over het Rijksinstituut voor het onderzoek der zee.

§ 1. Personeel.
§ 2. Laboratoria.
§ 3. Onderzoekingsvaartuig.
§ 4. Werkzaamheden.
§ 5. Publicaties.

§ 1. *Personeel.* Opnieuw valt een mutatie in het personeel te vermelden. De tweede biologische assistent, G. J. de Groot, vroeg en kreeg tegen 1 Mei 1906 eervol ontslag en werd opgevolgd door dr. J. J. Tesch uit Utrecht.

Niet zonder leedwezen zagen wij den heer de Groot, die zich gedurende den tijd, dien hij aan het Instituut verbonden was, van den aanvang af met grooten ijver op het visscherij-onderzoek had geworpen, vertrekken. Alleen het vooruitzicht eene vaste, goed bezoldigde betrekking bij het onderwijs te verkrijgen en de wensch aan de Leidsche Hoogeschool een academisch proefschrift te bewerken, waren de alleszins te billijken motieven, die den heer de Groot tot zijn ontslagaanvrage brachten.

Verdere veranderingen in het personeel kwamen niet voor.

De ondergeteekende nam als lid der bijzondere biologische commissies A en B, deel aan de door het Bureau van den Internationalen Raad uitgeschreven bijeenkomsten te Amsterdam op 28 Februari en 1 Maart en woonde daar als gast ook de vergaderingen van den Raad op 27 Februari en 3 Maart bij.

Op deze bijeenkomsten waren ook de eerste biologische assistent dr. P. J. van Breemen en de oceanografische assistent dr. W. E. Ringer tegenwoordig, beiden als deskundigen toegevoegd aan de Nederlandsche leden van den Internationalen Raad.

Naast de eigenlijke, tot de taak van het Rijksinstituut behoorende werkzaamheden werden tal van andere onderzoekingen, uitsluitend in het belang der visscherijen, door het personeel van het Instituut verricht. Ik noem hiervan slechts als voornaamste het in 1905 begonnen onderzoek betreffende de Zuiderzee-visscherij, welk onderzoek in den loop van het vorig jaar werd voortgezet en, voor zoover de waarnemingen ter zee betreft, in October 1906 werd afgesloten.

De amanuensis en de bediende gaven, evenals vroeger, over het algemeen reden tot tevredenheid.

Ten slotte is het mij aangenaam hier nog te vermelden, dat op de in 1906 verschenen ontwerp-begrooting voor 1907 gelden voor de aanstelling van een klerk-rekenaar bij het Rijksinstituut waren uitgetrokken. Nadat deze begrooting door de beide Kamers der Staten-Generaal aangenomen en daarna tot wet verheven was, werd met ingang van 22 Maart 1907 de heer A. M. Kloos te den Helder tot klerk-rekenaar benoemd.

§ 2. *Laboratoria.* Aan het onderhoud der laboratoria werd de noodige zorg besteed. Groote voorzieningen waren ook in het afgeloopen jaar niet noodig, zoodat het onderhoud zich tot het herstellen van gebroken ruiten en eenig verfwerk bepaalde.

De inventaris werd uitgebreid o. m. met een bifilair-stroommeter volgens Pettersson voor waarnemingen aan boord van het lichtschip „Noord Hinder" bestemd. Voorts met een apparaat voor vriespuntsbepalingen, eenige nieuwe Knudsen'sche pipetten, een elektroskoop en enkele andere kleinere toestellen, ten deele door den amanuensis vervaardigd.

Voor de bibliotheek werden enkele boeken, vooral op analytisch-chemisch en physiographisch gebied aangekocht en werden enkele werken gebonden. Ook moest een sinds lang ontbeerde kaartenkast worden aangeschaft.

Het is hier wellicht de plaats melding te maken van de talrijke bezoeken die de beide laboratoria in 1906, behalve van de leden uwer Commissie, ontvangen mochten.

Op 4 Maart waren een tiental ledén van den Internationalen Raad en met hen de secretaris-generaal van dien Raad, dr. P. P. C. Hoek, en als vertegenwoordiger van de Nederlandsche Regeering, de heer mr. dr. J. L. A. Salverda de Grave, destijds chef der Afdeeling Nijverheid van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, in aansluiting aan de te Amsterdam gehouden vergaderingen, naar den Helder gekomen en bezochten de beide laboratoriën en het onderzoekingsvaartuig „Wodan", dat juist voor een vischtocht gereed lag.

Op 12 Mei brachten de heeren jhr. mr. P. J. van Beyma, mr. S. van Houten, mr. H. J. Kist, J. D. baron van Wassenaer van Rosande, leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, vergezeld van den heer mr. H. Zillesen, griffier dier Kamer, een bezoek aan het Rijksinstituut.

Den 25sten en 26sten Mei had in het Zoölogisch Station te den Helder de zomervergadering van het College voor de Zeevisscherijen plaats en werd door de leden van dit College het in genoemd Zoölogisch Station gevestigde labaratorium voor Noordzee-onderzoek in oogenschouw genomen.

Den 19den Juni bracht prof. dr. Max Weber uit Amsterdam met eenige zijner leerlingen een bezoek aan het Instituut ten einde daar, in aansluiting aan een door hem gegeven college over modern zeeonderzoek, de in het Instituut aanwezige instrumenten en vischtuigen, en meer in het bijzonder de bij het internationale onderzoek gevolgde oceanografisch-biologische methoden van onderzoek, te demonstreeren.

Eindelijk verdient vermelding, dat in het afgeloopen jaar de heeren F. W. L. Tydeman te den Helder met tusschenpoozen van 9 Maart tot eind Juni, en M. Voorganger, technoloog te Delft van 25 tot 28 Juli, in het oceanografisch laboratorium zich met chemische onderzoekingen hebben onledig gehouden.

§ 3. *Onderzoekingsvaartuig.* De „Wodan" voldeed ook in het afgeloopen jaar, dank zij het nieuwe, practischer ingerichte laboratorium, beter dan in den beginne. Enkele kleine verbeteringen, o. m. een behoorlijk privaat, werden nog in den loop van 1906 aangebracht.

In het geheel werden met de „Wodan" 7 tochten ondernomen, en wel:

1ste termijnvaart	van	1 Februari	tot	10	Februari.
2de ,,	,,	1 Mei	,,	7	Mei.
3de ,,	,,	1 Augustus	,,	7	Augustus.
4de ,,	,,	6 November	,,	13	November.
1ste vischtocht	,,	15 Januari	,,	26	Januari.
2de ,,	,,	5 Maart	,,	9	Maart.
3de ,,	,,	14 Juli	,,	27	Juli.

Gedurende de termijnvaarten werden ook talrijke visscherijwaarnemingen verricht, terwijl omgekeerd op de stations der vischtochten ook regelmatig oceanografische waarnemingen werden gedaan.

Deze waarnemingen werden aangevuld door het onderzoek op de Zuiderzee, waarvoor behalve van door de Regeering gehuurde vaartuigen, ook van het recherche-vaartuig „Zeemeeuw" kon worden gebruik gemaakt.

§ 4. *Werkzaamheden.* In het algemeen werden de onderzoekingen ter zee door fraai weder begunstigd en konden alle voorgeschreven waarnemingen naar behooren worden verricht.

Op alle termijnvaarten werden stroommetingen met Ekman's „Propellstrommesser" op station H_2 gedurende 24 uur verricht. Eene verhandeling over deze stroommetingen van Februari 1905 tot en met Mei 1906 werd door de heeren Dalhuisen en Ringer voor publicatie gereedgemaakt.

Voorts kon, dank zij de medewerking van de Ministers van Landbouw, Nijverheid en Handel en van Marine, eene Pettersson's bifilair-stroommeter aan boord van het lichtschip „Noord Hinder" worden opgesteld, waarmede thans, wind en weder dienende,des daags vijfmaal stroommetingen op 5, 20 en 35 M. diepte worden verricht.

Met het doel de bemanning (meer in het bijzonder de machinisten) van evengenoemd lichtschip omtrent het gebruik van den stroommeter voor te lichten en aanwijzingen te geven omtrent de opstelling aan boord, vertoefde de bij het Instituut gedetacheerde luitenant ter zee A. F. H. Dalhuisen van 24—30 October daar aan boord.

Eenmaal per dag, en wel des voormiddags omstreeks 8 uur, wordt voorts, evenals op de lichtschepen „Haaks" en „Terschellingerbank", een watermonster geschept, welke monsters regelmatig in het oceanografisch laboratorium worden ge-

analyseerd en te zamen met de op de reizen der stoomvaartlijnen in de zuidelijke Noordzee verzamelde, materiaal leveren voor een onafgebroken daarstelling van de oppervlakte-zoutgehalten der zuidelijke Noordzee in opeenvolgende, tiendaagsche perioden. (Dekaden.)

De Januari- en Maartreizen werden ondernomen om, in aansluiting aan die van het voorafgaande jaar, waarnemingen in te stellen omtrent het voorkomen en de verspreiding der Gadiden- en Pleuronektideneieren en -larven in ons onderzoekingsgebied. De uitkomsten dezer onderzoekingen wijzen er op, dat de kabeljauw en de wijting, de schol, de schar en de bot zich normalerwijs in grooten getale in de zuidelijke Noordzee voortplanten, doch dat de schelvisch dit niet doet. Voor zooveel de Gadiden betreft is het in den loop der jaren door ons verzamelde materiaal geheel bewerkt en zijn de uitkomsten dezer bewerking, voor zooveel zij niet reeds in het rapport van Boeke (zie beneden) waren opgenomen, in den vorm van een bericht met tabellen en kaarten gezonden aan den secretaris der biologische commissie A, dr. Johan Hjort, in Bergen.

Een dergelijk bericht is in het afgeloopen jaar ook met betrekking tot de natuurlijke geschiedenis der beide haringrassen, welke in ons onderzoekingsgebied voorkomen (voorjaarsharing der Zuiderzee, herfstharing der zuidelijke Noordzee) gereed gemaakt en in de eerste dagen van 1907 den evengenoemden heer Hjort in handen gesteld.

Om aangaande de beweging der schollen in het voorjaar nadere gegevens te verkrijgen, werden opnieuw in Januari en Maart vele schollen gemerkt en losgelaten en wel op gronden die in het voorjaar bij voorkeur door trawlvisschers worden bezocht. In het geheel werden 1618 stuks gemerkt, waarvan tot eind Maart 1907 440 of 27 % waren teruggevangen.

In Juli werd een grootere tocht ondernomen naar de Groote Visschersbank en de Schotsche kust om 1°. de verspreiding der jonge bodemstadia van kabeljauw, schelvisch en wijting na te gaan, en 2°. materiaal te verzamelen met betrekking tot de groote zomerharingvisscherij, die, gelijk bekend is, met name ook van uit ons land bedreven wordt.

Van de overige onderzoekingen valt te vermelden, dat zij zich in hoofdzaak aansloten aan en voortzetting vormden van de in het vorig jaarverslag op bladz. 8 en 9 vermelde werkzaamheden.

Afzonderlijke vermelding verdient nog dat wij ook in 1906, door tusschenkomst van den directeur der Visschershaven te IJmuiden, een aantal journalen van stoomtrawlers mochten ontvangen en dat een onderzoek over de methodiek der stikstofbepalingen in zeewater door Ringer nagenoeg ten einde werd gebracht.

§ 5. *Publicaties.* De navolgende publicaties van het Rijksinstituut zagen in 1906 het licht:

N°. 1. Uitkomsten van meteorologische waarnemingen op zee verricht vanwege het Rijksinstituut voor het onderzoek der zee, 1905, 4 bladz. Overgedrukt uit: Mededeelingen over Visscherij, XIII, 1906.

N°. 2. Jaarboek van het Rijksinstituut voor het onderzoek der zee, 1905, 120 bladz., 1 kaart.

Inhoud:

Het onderzoek der zee in 1905, door H. C. Redeke.

Visscherijwaarnemingen met de „Wodan".

Overzicht der uitkomsten van visscherijwaarnemingen met het s.s. „Wodan".

Eerste stuk: Analyse der vangsten met de ottertrawl in de jaren 1902 en 1903.

Bijdrage tot de fauna der zuidelijke Noordzee, I. Echinodermata, verzameld met de „Wodan", 1902—1906, door J. J. Tesch (met eene kaart).

Verslag omtrent onderzoekingen over het voedsel van eenige visschen, door H. C. Redeke.

Over de constantheid in samenstelling van het zeewater, door W. E. Ringer.

N°. 4. Verhandelingen uit het Rijksinstituut voor het onderzoek der zee. Eerste deel III—V. (I en II konden eerst in 1907 ter perse gaan.)

Inhoud:

III. W. E. Ringer. Ueber die Veränderungen in der Zusammensetzung des Meereswassersalzes beim Ausfriezen. Mit 3 Tafeln.

IV. J. Boeke. Eier und Jugendformen von Fischen der südlichen Nordsee mit besonderer Berücksichtigung des holländischen Untersuchungsgebiets. Mit 2 Tafeln.

V. P. J. van Breemen. Bemerkungen über einige Planktonformen. Mit 1 Tafel.

Voorts verschenen nog de volgende publicaties van de hand der ambtenaren van het Instituut:

Breemen, P. J. van, Planktononderzoekingen in de Noordzee. In: Mededeelingen over visscherij 1906.

— Bijdrage tot de levensgeschiedenis van de paling. In: idem.

Redeke, H. C., Iets over de Noordzeeharing. In: idem.

— Kabeljauw en schelvisch. In: idem.

— Over de levenswijze van de schar. In: idem.

— Stroommetingen in de Noordzee. In: idem.

Ringer, W. E., Stikstofverbindingen in zeewater. In: id.

— (samen met dr. W. P. Jorissen): Invloed van radiumstralen op chloorknalgas. In: Chemisch Weekblad 1906.

— (met denzelfden): De geleidbaarheid van lucht in aanraking met zich oxydeerende stoffen. In: idem.

(Beide verhandelingen ook in het Duitsch in de Ber. Chem. Ges. 1906.)

Tesch, J. J., Die Heteropoden der Siboga-Expedition. Mit 14 Tafeln.

Den Helder, 14 April 1907.

De Directeur van het
Rijksinstituut voor het onderzoek der zee,
H. C. Redeke.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 14 Juni 1907, n°. 137.

N°. 35.

VERSLAG *van het examen in den postdienst van adspirant-commiezen en surnumerairs der posterijen en telegraphie, gehouden van* 14 *tot* 31 *Mei* 1907.

Samenstelling der Commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, van 4 Januari 1907, n°. 42, en van 28 Februari 1907, n°. 887, Posterijen en Telegraphie, was de Commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: G. J. C. A. Pop, directeur-generaal der posterijen en telegraphie;

lid en ondervoorzitter: F. H. de Meester, hoofdinspecteur der posterijen;

leden:

C. Burgersdijk, directeur van het post- en telegraafkantoor te Zeist;

G. K. de Witt Wijnen, directeur van het post- en telegraafkantoor te Almelo;

N. Mulder, directeur van het post- en telegraafkantoor te Hoogezand;

J. Boomsma, directeur van het postkantoor te Goes;

J. Gorter, directeur van het post- en telegraafkantoor te Beverwijk;

B. Meylink, commies der posterijen van de 1ste klasse te Rotterdam;

T. Jager, directeur van het post- en telegraafkantoor te Steenwijk;

W. Bruyn Pz., commies der posterijen van de 1ste klasse te 's Gravenhage;

C. A. Hofman, oud-hoofd van eene openbare school voor m. u. l. o. te 's Gravenhage.

Regeling van het examen.

Het schriftelijk examen had voor alle candidaten gelijktijdig plaats op 14 Mei, in de lokalen van het Valkenhuis, Buitenhof n°. 35 te 's Gravenhage. Het bestond in het samenstellen van een maandstaat en voor 3 candidaten, die nog geen examen in den telegraafdienst gedaan hadden, in het maken van een opstel in de Nederlandsche en in de Fransche taal, en voor 3 andere candidaten, die bij een vorig examen geen voldoend cijfer in dat onderdeel hadden behaald, in het maken van een opstel in de Fransche taal. De 15de en de 16de Mei werden aan de correctie van dat schriftelijk werk besteed.

Het mondeling examen, waartoe de candidaten bij groepen van vier werden opgeroepen, en dat voor iedere groep $1^1/_2$ dag duurde, had plaats op 17, 18, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30 en 31 Mei.

Aantal candidaten.

Aangemeld hadden zich 22 candidaten: 8 adspirant-commiezen en 14 surnumerairs der posterijen en telegraphie. Tijdens het examen trokken zich terug 2 adspirant-commiezen en 2 surnumerairs, zoodat aan het examen volledig hebben deelgenomen 18 candidaten.

Uitslag van het examen.

Van de vorenbedoelde 18 candidaten hebben 6 adspirant-commiezen en 8 surnumerairs aan de eischen van het programma voldaan.

4 surnumerairs moesten worden afgewezen.

Algemeene opmerkingen.

A[1]. Postwet. Bepalingen uit algemeene wetten, in verband staande met het postwezen. Rijkspostspaarbank.

Bij het onderzoek gaven de candidaten blijk van goede studie. De kennis der wet tot regeling van de brievenpost, alsmede van de bepalingen der Koninklijke besluiten, wat betreft deze afdeeling, was zeer voldoende; in de practische toepassing der bestaande voorschriften liet echter het antwoord meermalen te wenschen over.

De bepalingen van de Grondwet, de Wetboeken van Strafrecht en Strafvordering, Burgerlijk recht, Koophandel en andere wetten waren behoorlijk bestudeerd.

Met de voorschriften betreffende den dienst der Rijkspostspaarbank waren de meeste candidaten goed bekend.

A². Comptabiliteit. Samenstelling van een maandstaat.

De resultaten van het onderzoek waren zeer uiteenloopend; hadden enkele candidaten de opgaven voor den maandstaat zonder, of met eene enkele fout uitgewerkt, andere gaven blijk van dit onderdeel geen behoorlijke studie te hebben gemaakt. De candidaten die aan den cursus hunne opleiding hadden genoten, bleken in dit opzicht goed te zijn onderricht. Wat echter de behandeling en inzending der staten van verantwoording betreft, was de kennis van vele candidaten onvoldoende.

A³. Postwet. Pakketpost. Personeel.

A⁴. Vervoer correspondentie. Kantoren. Ongevallenwet 1901. Geschiedenis van het Nederlandsch postwezen.

De uitslag van het examen gaf over het geheel reden tot tevredenheid.

Slechts aan 2 der candidaten die het volledig examen aflegden, moest een onvoldoend cijfer worden toegekend.

De kennis der wetten, zoowel wat de Postwet 1891, als wat de Pakketpostwet betreft, was voldoende te noemen. Uit de antwoorden kon worden opgemaakt, dat meer eene bepaalde methode bij de studie wordt gevolgd, dan wel bij vroegere examens het geval bleek. Ook de verschillende Koninklijke besluiten tot uitvoering van deze wetten bleken goed bestudeerd te zijn. De toepassing dier wetten en besluiten liet echter meermalen te wenschen over.

Over het geheel moest voor de toepassing een lager cijfer worden toegekend dan voor de kennis der wetten, besluiten en voorschriften zelve.

De Ongevallenwet 1901, voor zooveel de posterijen in de uitvoering betrokken zijn, zoomede de voorschriften voor den dienst der Rijksverzekeringsbank, bleken door het meerendeel der candidaten goed bestudeerd.

In de kennis van de geschiedenis van het Nederlandsch postwezen was, vergeleken bij vorige examens, eenige verbetering waar te nemen.

B¹ en B². Postdienst in het verkeer met de koloniën en het buitenland.

In de afdeeling „Buitenland" werd opgemerkt, dat, waar het vroeger herhaaldelijk voorkwam, dat de candidaten bij gebrek aan leiding het wetenswaardige voor het minder belangrijke hadden verwaarloosd, thans daarin veel verbetering merkbaar was, althans bij de leerlingen van den cursus. Het ligt voor de

hand, dat de buitenlandsche postaangelegenheden, die meerendeels op de kantoren niet dagelijks voorkomen en gedeeltelijk alleen op de kantoren van uitwisseling worden behandeld, zoowel theoretisch als practisch, zonder speciale leiding, moeilijk goed kunnen worden geleerd.

Konden ook thans slechts aan enkele candidaten hooge cijfers worden toegekend, dan moet dit, voor bovengenoemde afdeeling, meer worden geweten aan de mate van geschiktheid en bevattelijkheid van de candidaten, dan aan de waarde van de tegenwoordige opleiding.

Het is gebleken, dat de meeste candidaten niet in staat waren, om, waar zulks noodig is, de betrekkelijke formulieren op behoorlijke wijze in de Fransche taal in te vullen.

C[1], C[2] en C[3]. Aardrijkskunde en postverbindingen. Gebruik van tabellen en lijsten.

Vergeleken bij den uitslag van vroegere examens, leverde het onderzoek naar de kennis der candidaten in deze afdeeling beslist gunstige resultaten op.

Met name was van de binnenlandsche postverbindingen veel studie gemaakt. Het meerendeel der candidaten toonde zich uitstekend op de hoogte van de verbindingen ook met minder belangrijke plaatsen (hulppostkantoren).

Deze meer volledige kennis van de Nederlandsche spoor- en tramwegnetten, postritten, bodeloopen, enz., kwam uiteraard zeer ten goede aan het vaardig gebruik maken van de verschillende tabellen en lijsten; de raadpleging daarvan geschiedde handiger, vlugger en minder aarzelend dan voorheen.

Bijna zonder uitzondering was men behoorlijk op de hoogte van de verzendingswegen naar en in de Nederlandsche bezittingen in Oost- en West-Indië; de kennis van het spoor- en tramwegnet op Java en van de route's der Koninklijke Paketvaartmaatschappij liet weinig of niets te wenschen over.

Vele candidaten gaven blijk zich eene tamelijk heldere voorstelling van den loop der spoorwegen in Europa te hebben eigen gemaakt. Wat de kennis van de postverbindingen met de overzeesche landen betreft, ook daarin werd meerendeels aan billijk gestelde eischen voldaan.

De navolgende groepeering van de toegekende cijfers kan strekken om de juistheid van het voorafgaande duidelijk in het oog te doen springen.

In deze afdeeling werden 20 candidaten geëxamineerd. Slechts aan 2 moesten onvoldoende cijfers worden toegekend. Aan 17 candidaten kon een cijfer boven 5 worden gegeven voor het

onderdeel C^1 „Binnenland en koloniën"; hetzelfde was het geval met 13 candidaten voor het onderdeel C^2 „Europa en buiten-Europeesche landen", en met 12 candidaten voor het onderdeel C^3 „Raadpleging van tabellen en lijsten".

Wat het binnenland betreft mag ten slotte eene kleine opmerking niet achterwege blijven. Eene meer volledige kennis van gelijknamige plaatsen, ook van die waar geen hulppostkantoor gevestigd is, zeker van niet gering practisch nut, verdient aanbeveling.

Redactie.

Was de indruk, welken de in de Nederlandsche taal geschreven dienstbrieven op de commissie maakten, over het algemeen bevredigend te noemen, het onderzoek van die in de Fransche taal leverde een zeer teleurstellend resultaat op. Niet alleen dat de meeste candidaten de Fransche vertaling niet kenden van dagelijks voorkomende vaktermen, ook de toepassing zelfs van de meest elementaire regels der grammatica liet veel te wenschen over. Er werden zeer grove fouten gemaakt in de geslachten der zelfstandige naamwoorden, in de vervoeging der onregelmatige werkwoorden en in de vorming van het verleden deelwoord. Bij het meerendeel der candidaten bleek het aantal woorden, waarover zij te beschikken hadden om hunne gedachten uit te drukken, te gering te zijn.

De Commissie wijst met nadruk op deze tekortkomingen en dringt er bij de aanstaande candidaten op aan te zorgen, dat bij een volgend examen in dit onderdeel van het programma verbetering zij op te merken.

's Gravenhage, Juni 1907.

De Voorzitter der Examen-commissie,
G. J. C. A. Pop.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Vrijdag 12 Juli 1907, n°. 161.

N°. 36.

JAARVERSLAG *van het Centraal Bureau voor de Statistiek over 1906.*

'sGravenhage, 23 Maart 1907.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Ingevolge het bepaalde bij art. 17 van het Koninklijk Besluit van 9 Januari 1899 (*Staatsblad* n°. 43), heb is de eer Uwe Excellentie hierbij aan te bieden het verslag over de werkzaamheden van het Centraal Bureau voor de Statistiek in 1906.

I. *Algemeene zaken.*

Personeel. Het zij mij vergund het verslag over 1906 aan te vangen met eene betuiging van warme hulde aan mijn ambtsvoorganger, dr. C. A. Verrijn Stuart, voor het vele, dat hij van 1899 tot 1 September 1906, den datum van zijn benoeming tot hoogleeraar in de Staathuishoudkunde en het Handelsrecht aan de Technische Hoogeschool te Delft, ten gunste van het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft tot stand gebracht. Door zijn heengaan lijdt het Bureau een gevoelig verlies, hetwelk eerst langzamerhand zal kunnen worden overwonnen door inspanning van aller krachten.

Met ingang van 1 September werd ondergeteekende tot zijn opvolger benoemd en werd mr. J. R. B. de Roos aangewezen om bij afwezigheid of verhindering van den directeur dezen te vervangen.

In den loop van 1906 had het Bureau het verlies te betreuren van den tweeden klerk W. N. J. Maks, overleden op 27 April, een ijverig en plichtmatig ambtenaar. Op verzoek werd eervol ontslag verleend aan den adj.-commies mr. G. L. de Vries Feyens met ingang van 1 Februari, aan den adj.-commies mr. dr. A. Heringa met ingang van 1 Maart en aan de tweede-klerk-typiste mej. J. J. C. Graat met ingang van 1 Juli.

De volgende benoemingen of bevorderingen hadden plaats.

Met ingang van 1 Maart werd de adj.-commies mr. J. R. B. de Roos bevorderd tot commies en benoemd tot adj.-commies mr. dr. L. J. Sparnaay te Gouda.

Met ingang van 1 April werden bevorderd tot eerste-klerk de tweede-klerken A. Bevelander, C. A. Jansen en G. de Zoete; tevens werd aan den bode C. J. E. van Druten de persoonlijke titel verleend van bode-expediteur.

Met ingang van 16 April werd de eerste-klerk A. J. van Gogh bevorderd tot adj.-commies.

Met ingang van 1 Mei werden bevorderd tot eerste-klerk de tweede-klerken C. J. van der Burch en C. J. Oorthuys, en werden benoemd tot tweede-klerken de schrijvers J. B. E. Graat, mej. H. M. Schol, P. G. Sonneville, mej. T. Bevelander, mej. A. C. van Oostveen, F. J. J. van Zwijndrecht, mej. E. M. Hulsker, mej. M. Scheltema de Heere en H. L. Backer van Ommeren, tot bode de vaste knecht L. A. Roel en tot vaste knecht S. Broekarts.

Met ingang van 16 Mei 1906 werd benoemd tot tweedeklerk de schrijver M. Philipson.

Met ingang van 1 Juli werden bevorderd tot adj.-commies de eerste-klerk W. Tolsma, tot eerste-klerk de tweede-klerk H. P. van Dongen en benoemd tot tweede-klerken de schrijvers M. den Breems, C. J. Schmitz en mej. J. D. Huese.

Met ingang van 16 October werden bevorderd tot hoofdcommies de commiezen F. Fonck en mr. J. R. B. de Roos, tot commies de adj.-commies mr. E. W. van Dam van Isselt, tot adj.-commies de eerste-klerk K. W. L. Stiel, tot tweede-klerk de schrijfster mej. H. A. Piccaluga en werd benoemd tot adj.-commies mr. P. Loosjes te Arnhem.

Ten slotte werd de bode-expediteur, C. J. E. van Druten, met ingang van 1 Januari 1907, bevorderd tot eerste-klerk, belast met de expeditie.

Regeling der jaarwedden. Bij Koninklijk Besluit van 3 October 1906 n⁰. 30, werd het besluit van 12 April 1905, n⁰. 36, tot regeling van de jaarwedden van de ambtenaren en de bedienden bij het Centraal Bureau voor de Statistiek gewijzigd als volgt:

a. In art. 1 zijn de woorden „het Kon. besluit van 31 December 1874, *Stbl.* n⁰. 231, gewijzigd bij Ons besluit van 22 Juli 1903, *Stbl.* n⁰. 215, tot vaststelling van bepalingen omtrent de bezoldiging van de referendarissen en hoofdcommiezen, alsmede van de mindere ambtenaren en de bedienden bij de Ministerieele Departementen", vervangen door de woorden „Ons besluit van 9 Mei 1906, *Stbl.* n⁰. 110, houdende vaststelling van bepalingen omtrent de wijze van benoeming en de bezoldiging van ambtenaren en bedienden bij de Departementen van Algemeen Bestuur".

a. In art. 3 zijn de woorden „artikel 2 van Ons besluit van 22 Juli 1903, *Stbl.* n⁰. 215", vervangen door de woorden „artikel 6 van Ons besluit van 9 Mei 1906, *Stbl.* n⁰. 110".

Huisvesting. Daar de lokaliteiten, waarin het Bureau gevestigd was, een aantal ambtenaren niet meer konden huisvesten, werd met ingang van 1 April een nieuw perceel bijgehuurd in de François Valentijnstraat 128, zoodat het Bureau daardoor over 4 perceelen werd verdeeld. Zeer tot mijn leedwezen werd de huur van het perceel aan de Korte Vijverberg 1*b* opgezegd en het daar gevestigde gedeelte van het Bureau naar de Anna van Saxenstraat n⁰. 17/19 overgebracht. Hoe verder de afdeelingen worden verwijderd van de boekerij op het Binnenhof, des te meer wordt het bezwaar van de verspreiding van het Bureau over meerdere gebouwen gevoeld.

II. *Werkzaamheden van het Centraal Bureau voor de Statistiek.*

Ter herdenking van hetgeen is verricht gedurende den tijd waarin de heer Verrijn Stuart aan het hoofd van het Bureau stond, is hieronder bij sommige onderwerpen de geschiedenis van den aanvang af vermeld.

Jaarcijfers. Ofschoon in het wezen der zaak in het kader der beide afleveringen van de Jaarcijfers weinig of geen

verandering kwam, sedert het Centraal Bureau voor de Statistiek deze publicatie in bewerking nam, hadden toch van jaar tot jaar meer of min belangrijke wijzigingen en toevoegingen plaats.

In de *Binnenlandsche Jaarcijfers* werd de bevolkingstatistiek aangevuld met die der 4 voornaamste gemeenten, en werd het aantal gemeenten vermeld in 9 rubrieken naar het zielental.

In het hoofdstuk betreffende den physieken toestand der bevolking werd opgenomen eene tabel van de uitkomsten der vaccinatie en eene omtrent de verspreiding der genees-, heel- en verloskundigen en der apothekers in ons land.

De onderwijs-paragraaf werd vermeerderd met overzichten van het betrekkelijk schoolverzuim en met eene tabel betreffende de staatsexamens voor arts, tandarts, enz.

In het hoofdstuk „economische en sociale toestand der bevolking" ondergingen de gerechtelijke statistiek en de statistiek van het gevangeniswezen algeheele omwerking in verband met wijzigingen in de betreffende bronnen, wat ook het geval was met de tabellen der arbeidsinspectie, terwijl er aan werd toegevoegd de woningstatistiek, statistiek van loon en arbeidsduur bij rijkswerken, eene van de kamers van arbeid en eene der werkstakingen en uitsluitingen. In de paragraaf: „instellingen van voorzorg", werd een overzicht van de werking der boerenleenbanken opgenomen.

Een staatje betreffende het aantal rijwielen werd aan de paragraaf uiterlijke teekenen van welvaart toegevoegd.

In het hoofdstuk „Nijverheid" werd de paragraaf „Verzamelings-Nijverheid" aangevuld met een vijfjarig overzicht der turfproductie; in de paragraaf landbouw werden gegevens opgenomen omtrent de gevallen van besmettelijke veeziekten en de verspreiding der veeartsenijkundigen.

De staat van den in- en uitvoer der voornaamste handelsartikelen, die vroeger waardecijfers gaf, werd, voor zoover dit mogelijk was, omgewerkt om de hoeveelheden te vermelden. Van de artikelen, waarvoor dit niet mogelijk was, zijn de waarde-cijfers behouden, maar werd het verschil tusschen den in- en uitvoer niet meer berekend.

Een overzicht van den handel in bloembollen en bloembolgewassen werd bijgevoegd. In het hoofdstuk „Verkeers-wezen" werd de statistiek van het interlokaal en internationaal telephoonverkeer begonnen.

Een overzicht van het aantal kiezers voor de Staten-Generaal, voor de Provinciale Staten en voor de Gemeenteraden leidt thans het hoofdstuk „Staatsbestuur" in. De statistiek der zegel- en registratierechten werd uitgebreid en die der gemeente-financiën in overeenstemming gebracht met de door het Bureau uitgegeven bron.

Ook in de *Koloniale Jaarcijfers* zijn van jaar tot jaar wijzigingen en aanvullingen aangebracht, die eene korte vermelding verdienen.

Het eerste hoofdstuk: „Meteorologie" voor Batavia is eerst sedert 1904 begonnen.

In het hoofdstuk „Bevolking" werden de in de registers van den burgerlijken stand ingeschreven geborenen gesplitst in levend- en levenloos aangegevenen, met vermelding van de al of niet wettigheid. De in Indië aanwezige Europeanen werden, geplitst naar de geboorteplaatsen, voor Java en Madura en voor de buitenbezittingen afzonderlijk vermeld. Na de telling in 1900 werd ook eene beroepsstatistiek van de Inlanders en vreemde Oosterlingen gegeven.

Eene tabel van de verpleegden in de burgerlijke ziekenhuizen en eene van de bij het bestuur bekend geworden ongelukken breidde de statistiek van den physieken toestand der bevolking uit. Aangaande de verdeeling van het bezit werden nieuwe tabellen omtrent den aard van het grondbezit opgenomen. Het overzicht van de heerendiensten bleef niet langer tot Java en Madura beperkt, maar strekte zich ook over de buitenbezittingen uit. Eene nieuwe tabel betreffende de vergunningen tot vestiging in Indië kreeg eene plaats.

De tabellen omtrent het aantal inlandsche Christenen en de hadji's werden vervangen door een overzicht van het aantal protestanten en roomsch-katholieken in Indië. Ook omtrent het armwezen zijn enkele tabellen opgenomen.

De oprichting van de Gouvernements postspaarbank gaf aanleiding ook hieromtrent gegevens te verstrekken. De paragraaf „gerechtelijke statistiek" onderging bij een algeheele wijziging eene groote uitbreiding.

Het hoofdstuk „landbouw" werd aangevuld met een overzicht der uitkomsten van de veterinaire ziektenrapporten.

In de financieele statistiek geven de tabellen der inkomsten en uitgaven òf definitieve rekeningcijfers, òf, voor zoover de rekeningen nog niet zijn afgesloten, begrootingscijfers. De

cijfers, die vroeger werden opgenomen bleken in vele gevallen onvolledig te zijn.

Ook in de statistiek der Koloniën in Amerika is uitbreiding gegeven aan de hoofdstukken bevolking, immigratie, onderwijs, gerechtelijke statistiek, statistiek van het gevangeniswezen, handel en scheepvaart voor Suriname, terwijl nieuwe hoofdstukken werden bijgevoegd over meteorologie, armwezen en posterijen.

Voor Curaçao zijn evenzeer nieuwe tabellen omtrent gast- en ziekenhuizen, armwezen, posterijen en telegrafie opgenomen.

Maandcijfers. De Maandcijfers zijn sedert de oprichting van het Bureau vermeerderd met cijfers betreffende de 4 voornaamste particuliere spaarbanken in ons land, met staten van de suikerproductie, van het vervoer op de Centraal- en de Noordbrabantsch-Duitsche spoorwegmaatschappij en van verschillende tramwegmaatschappijen. Aan de tabellen der scheepvaartbeweging te Amsterdam en te Rotterdam werden nieuwe toegevoegd van het scheepvaartverkeer op verschillende rivieren en kanalen.

In het hoofdstuk bevolking is overal naar de geslachten onderscheiden, terwijl bij de sterfte ook nog de burgerlijke staat der overledenen is vermeld. Uit de statistiek van den loop der bevolking zijn de maandelijksche staten der kindersterfte naar deze publicatie overgebracht. Aan de mededeelingen van den Centralen Gezondheidsraad zijn wekelijksche overzichten omtrent de gevallen van besmettelijke ziekten ontleend. De kwartaalstaten van het bezoek der rijksmusea zijn ook in deze publicatie overgenomen.

Aan de Oost-Indische maandcijfers zijn tabellen toegevoegd over meteorologie, de gouvernements postspaarbank, besmettelijke veeziekten, posterijen en telegrafie, terwijl naast den handel van Java afzonderlijke overzichten zijn gegeven voor Soerabaja en Semarang.

Statistiek van den loop der bevolking. Reeds dadelijk nadat deze statistiek bij het Bureau was gebracht, werd er naar gestreefd de verschijnselen, die onder de bevolking voorkwamen voor rekening te brengen van de gemeenten respectievelijk provinciën van de werkelijke woonplaats, welk be-

ginsel echter eerst in 1901 tot zijn recht kon komen. Gevolg hiervan was, dat voor dit jaar voor het eerst de statistiek der huwelijken werd vervangen door eene statistiek der huwenden; daaraan werd verbonden eene statistiek der huwelijken naar de werkelijke woonplaats der beide partijen.

Ten einde van volkstelling tot volkstelling op het eind van ieder jaar de bevolking naar den leeftijd te kunnen opmaken, werden de uit iedere gemeente vertrokkenen en de personen die zich daarin vestigden naar geboortejaren gerangschikt in de statistiek opgenomen.

Daar het voor de berekening van sterftetafels niet langer noodig bleek, om de sterfte èn naar leeftijd èn naar geboortejaren te rangschikken, onderging de statistiek vereenvoudiging door haar enkel naar geboortejaren te vermelden.

Een andere vereenvoudiging was het weglaten der sterfte naar geboortejaren van de gemeenten tusschen 5000 en 100 000 inwoners.

In de statistiek der meerling-geboorten, die vóór 1904 zeer onvolledig bleek, werd sedert verbetering gebracht.

De statistiek der landverhuizing onderging uitbreiding door eerstens in haar te betrekken alle personen die het land verlieten met de bedoeling er niet of althans niet binnen korten tijd terug te keeren, ten tweede door meerdere gegevens omtrent die landverhuizers te verstrekken en ten derde door er aan toe te voegen cijfers uit de verslagen der Commissiën voor landverhuizing.

Sedert 1901 gaat aan de statistiek van den loop der bevolking eene inleiding vooraf met recapitulatieve tabellen.

In den jaargang 1905 is de gemeentes-gewijze opgaaf der huwenden naar het geslacht en den burgerlijken staat weggelaten en slechts het recapitulatief overzicht voor de provinciën en het Rijk behouden. Aan de tabel betreffende het algemeen overzicht van den loop der bevolking werden 4 kolommen bijgevoegd, vermeldende de huwenden en de gescheidenen in elke gemeente naar het geslacht.

Statistiek van de sterfte naar den leeftijd en de oorzaken van den dood. Ook in deze statistiek, waarvan de jaargang 1901 voor het eerst door het Bureau werd bewerkt, werd onmiddellijk het stelsel van de werkelijke bevolking op den voorgrond geplaatst en reeds in dezen jaargang toegepast met uitzonde-

ring van de levenloos aangegevenen, voor wie dit eerst in 1902 kon geschieden.

Groote verandering bracht de invoering in 1901 van de nieuwe nomenclatuur der doodsoorzaken.

Behalve deze twee principieele wijzigingen was de inhoud der statistiek geheel gelijk aan de vroeger door de Inspecteurs van het geneeskundig staatstoezicht gepubliceerde statistiek, behoudens weglating van de kolom vermeldende voor iedere gemeente de sterfte per 1000 inwoners en toevoeging aan de tabellen voor de 24 groote gemeenten (behelzende verband tusschen geslacht, leeftijd en doodsoorzaken) van gelijksoortige overzichten voor de provinciën en voor het Rijk.

In de jaargangen 1903 en 1904 werd voor het Rijk in zijn geheel een overzicht gegeven van de sterfte naar geslacht, leeftijd en doodsoorzaken volgens de meest uitgebreide nomenclatuur, welk overzicht in 1905 is uitgebreid met overzichten voor elk der provinciën en elk der 24 voornaamste gemeenten. Dit laatste geschiedde in verband met het doen vervallen van de vijfjarige overzichten der sterfte naar geslacht, leeftijd en doodsoorzaken in onderling verband.

Een dergelijke statistiek voor de jaren 1901—1904 wordt eerlang gepubliceerd en bevat voor het Rijk ook nog de verdeeling naar den burgerlijken staat.

Sedert 1904 wordt aanteekening gehouden van de overledenen zonder geneeskundige behandeling.

Sterfte naar den leeftijd en de oorzaken van den dood (maandstaat). Deze statistiek, de eenige waarin de gestorvenen nog worden verzameld naar het territoir waarin het overlijden plaats vond, bleef nagenoeg, (de verandering der nomenclatuur buiten rekening gelaten) haar ouden vorm behouden. Alleen werden de geborenen en de gestorvenen, die tot de werkelijke bevolking behooren in totaalcijfer vermeld en werden enkele percentage-kolommen bijgevoegd.

Waren reeds te beginnen met 1903 voor alle gemeenten sterftetelkaarten ingevoerd, waarop voor 1905 ook naar de kerkelijke gezindte werd gevraagd, te beginnen met het jaar 1906 werden ook voor de geborenen en voor de huwelijken telkaarten ingevoerd, die in staat zullen stellen meerdere bijzonderheden in de statistiek op te nemen.

Invoering der telkaarten ging steeds gepaard met recht-

streeksche correspondentie tusschen Bureau en gemeentebesturen en ontheffing der Provinciale griffiën van hare bemoeiïngen, zoodat deze thans nog alleen hare tusschenkomst verleenen bij de statistiek der woonplaatsveranderingen en der landverhuizing.

Statistiek van de sterfte naar den leeftijd en de doodsoorzaken in verband met de beroepen. Deze statistiek over de jaren 1896—1900 verscheen in 1906 als vervolg op die door de Centrale Commissie voor de Statistiek uitgegeven, over de jaren 1891—95. Werden in deze laatste alleen de mannen van 18—50 jaar betrokken, thans zijn alle mannelijke personen van 12 jaar en ouder in het onderzoek opgenomen.

Volkstelling. Reeds kort na zijne oprichting werd de bewerking der Volkstelling van 31 December 1899 aan het Bureau opgedragen. Publicatie had plaats in den vorm door de Centrale Commissie voor de Statistiek aangegeven. Een uitvoerige wetenschappelijke inleiding resumeerde de uitkomsten van dezen omvangrijken arbeid en bracht ze voor zooveel doenlijk in vergelijking met de uitkomsten van vorige tellingen.

Kwartaalschrift. Van het Kwartaalschrift, waarvan de eerste aflevering in October 1902 uitgegeven werd, zagen in 1906 de 14de, 15de en 16de aflevering het licht.

De inhoud dier afleveringen sloot zich in hoofdzaak geheel bij dien harer voorgangsters aan. In afwachting van het „Jaaroverzicht der werkstakingen en uitsluitingen in 1905”, dat eerst verscheen, toen de afloop van alle in dat jaar uitgebroken geschillen bekend was, werd in de 14de aflevering een voorloopig overzicht gepubliceerd.

Nu de afleveringen weldra maandelijks zouden verschijnen, werd de gelegenheid om actueele berichten op te nemen omtrent voorvallen op sociaal-economisch gebied in Nederland, gunstiger. In verband daarmede noodigde het Bureau de Burgemeesters van alle gemeenten met meer dan 10.000 inwoners uit, om, telkens wanneer door de gemeentebesturen besluiten werden genomen in zake aangelegenheden van sociaal-economischen aard — als b. v. oprichting van gemeentelijke arbeidsbeurzen, gemeentelijk onderzoek naar

woningtoestanden, naar werkloosheid, enz., besluiten in zake verzekering tegen werkloosheid, aanstelling van schoolartsen, vaststelling van loon- en arbeidsduurregelingen voor gemeentewerken, enz., enz., die bescheiden, welke tot samenstelling van een beknopt overzicht dier aangelegenheden noodig zijn, te willen toezenden. Aanstonds voldeden meerdere Burgemeesters aan dit verzoek, zoodat reeds in de 16de aflevering mededeelingen als bovengenoemd worden aangetroffen.

Maandschrift. De eerste aflevering van het, tengevolge der wijziging van het K. B. ex art. 33, 3e lid der Wet op de Kamers van Arbeid, tot een *Maandschrift* hervormde kwartaalschrift, verscheen op 1 September 1906, de vijfde op 31 December van genoemd jaar.

Wat betreft de gegevens door de Kamers van Arbeid verzameld, werden maandelijks overzichten geplaatst van de arbeidsmarkt, — het samenvattend algemeen overzicht werd zoowel in de Hollandsche als in de Fransche taal gegeven —, de oprichting en opheffing van vakorganisaties en de andere belangrijke voorvallen op het gebied der arbeidsverhoudingen. Voorts hield elke aflevering een maandoverzicht in van de begonnen en afgeloopen werkstakingen en uitsluitingen (eveneens door een Fransche vertaling begeleid) en der arbeidsbeurzen. De statistiek der plaatsingsbureaux wordt jaarlijks tweemaal gegeven, evenals die der broodprijzen en der kleinhandelsprijzen. De eerst- en laatstgenoemde statistieken treft men in de 1e aflevering, de in de tweede plaats genoemde statistiek (die der broodprijzen), in de 2e aflevering aan.

Onder de „overige mededeelingen van sociaal-economischen aard betreffende Nederland", vindt met berichten omtrent de vervroegde winkelsluiting in Amsterdam en Dordrecht, verzekering tegen werkloosheid te Amsterdam, Arnhem, 's Gravenhage en Utrecht, arbeidsvoorwaarden van Rijkswerklieden aan de Landsdrukkerij, de krankzinnigengestichten, de betonningsmagazijnen, de marinebakkerij, de Rijkswerven, 's Rijks Munt, het Koloniaal Etablissement, 's Rijks magazijn van Geneesmiddelen, de Centrale magazijnen van kleeding en uitrusting, de militaire bakkerijen en slachterijen, de militaire magazijnen van levensmiddelen, de garnizoenskleeding- en nachtlegermagazijnen, de artillerie-inrichtingen en de magazijnen der artillerie; voorts omtrent de landverhuizing

in 1905, de land- en tuinbouwvereenigingen, de Rijkspostspaarbank, loon- en arbeidsduurregelingen te Lonneker en Groningen, de Justitieele statistiek 1905, de Leerplichtstatistiek, de nationaliteitsbewijzen, de spoorwegongevallen in 1905, hygiënisch en geneeskundig schooltoezicht te Amsterdam, ziekteverzekering, ongevallenverzekering, landbouw-ongevallenverzekering, spaar- en leenbanken in 1904, overzicht van de vergoedingen, ontheffing en uitstel toegekend volgens de militiewet in de jaren 1902 tot 1905; vrouwelijk personeel bij de posterijen en telegraphie, arbeidstoestanden in de haven te Amsterdam.

Evenals in vorige jaren werd met betrekking tot het *buitenland*, melding gemaakt van de meeste belangrijke voorvallen op sociaal-economisch gebied. Door het maandelijks verschijnen der afleveringen werd het Bureau in de gelegenheid gesteld om, gelijk zulks in de arbeidsbladen der vreemde mogendheden plaats vindt, de maandelijksche overzichten van de arbeidsmarkt, de stakingen en uitsluitingen en arbeidsbeurzen in tal van landen over te nemen. Hoezeer dit op prijs gesteld wordt, blijkt wel hieruit, dat het Reichsarbeitsblatt, het Belgisch Arbeidsblad tegenwoordig terstond na de verschijning aan het Bureau worden toegezonden, het Bulletin de l'Office du Travail, de Labour Gazette en de Sociale Rundschau, zelfs de drukproeven vooruit toezenden. Rechtstreeks worden gegevens ontvangen van de administratiën der Zwitsersche arbeidsbeurzen, van de Luxemburgsche en Kopenhaagsche arbeidsbeurzen, van den Luxemburgschen Inspecteur van den Arbeid omtrent de werkstakingen en uitsluitingen, alsmede omtrent de arbeidsmarkt in het Groothertogdom, van het Zweedsche Kommerskollegium omtrent de arbeidsmarkt in Zweden. Hier ter plaatse moge medegedeeld worden, dat wederkeerig door verschillende vreemde arbeidsbladen verzocht is het Maandschrift of drukproeven er van vóór bepaalde data te mogen ontvangen, ten einde de berichten omtrent de Nederlandsche arbeidsmarkt, de stakingen, de arbeidsbeurzen enz., spoedig in de arbeidsbladen te kunnen overnemen.

Onder de overige mededeelingen van sociaal-economischen aard betreffende het buitenland werden berichten opgenomen nopens de „Gewerkschaftskartels" in Duitschland in 1905; wetten inzake werkloosheid in Denemarken en Noorwegen,

instellingen van verzekering tegen de gevolgen der werkloosheid in het algemeen, wetten betreffende de verplichte ziekteverzekering in Duitschland, Oostenrijk, Hongarije en Luxemburg; veranderingen in loon- en arbeidsduur in Engeland, de wet op den wekelijkschen rustdag in Frankrijk, de wettelijke regeling van de landbouwongevallenverzekering in het buitenland, de ouderdomsverzekering in Genève, de Internationale diplomatieke Conferentie voor arbeidsbescherming te Bern en de Internationale Vereeniging te Genève, het vrouwelijk personeel bij de buitenlandsche post- en telegraafadministratiën, alsmede het ontwerp van wet op de vakvereenigingen in de industrie in Duitschland.

Met erkentelijkheid worde vermeld de welwillende medewerking van Nederlandsche diplomatieke en consulaire ambtenaren in het buitenland bij het inzenden van publicatiën en rapporten omtrent voorvallen van sociaal-economischen aard. Meer of min geregeld werden mededeelingen ontvangen van onze Gezanten te Brussel, Parijs, St. Petersburg, Washington, den Zaakgelastigde te Athene en van de consulaire ambtenaren te Luik, Aken, Bremen, Dantzig, Dresden, Hamburg, Koningsbergen, Leipzig, München, Neurenberg, Stuttgart, Bordeaux, Havre, Rijssel, Glasgow, Manchester, Venetië en Melbourne.

De gegevens betreffende loon- en arbeidsduur op de staten model E door de Kamers van Arbeid over het 1e, 2e en 3e kwartaal van 1906 verzameld, werden onder het hoofd „Tabellen" achter in de afleveringen van het Maandschrift opgenomen. Het slot der afleveringen werd gevormd door maandelijksche overzichten van de wetten, algemeene maatregelen van bestuur, ministerieele beschikkingen, enz.

De inlichtingen door de Kamers van Arbeid met betrekking tot den stand van het loon en den arbeidsduur in het eerste halfjaar van 1906 verzameld ingevolge art. 1, sub 1 van het Koninklijk besluit van 19 Februari 1906, *Stbl.* n°. 36, werden gepubliceerd in een afzonderlijk bijvoegsel van de 2e aflevering.

De inhoud der vijf afleveringen van den jaargang 1906 werd verzonden met de eerste aflevering van 1907.

Statistiek van de berechting der overtredingen van de Arbeids- en Veiligheidswetten in 1905. Hoewel nevenbedoelde statistiek

zich, wat vorm en inhoud betreft, in hoofdzaak aansluit bij haar voorgangster [1]), zoo moet toch van enkele afwijkingen melding gemaakt worden.

Het ook in de Justitieele statistiek gevolgd systeem om, ingeval meerdere firmanten gevonnist zijn wegens één en dezelfde overtreding, de vonnissen elk afzonderlijk op te nemen, de overtreding daarentegen slechts één maal, kon in de statistiek over 1904 nog niet worden gevolgd, daar uit de kennisgevingen niet altijd bleek, of er van bedrijfshoofden van dezelfde onderneming sprake was. In de dit jaar verschenen publicatie is het systeem der Justitieele statistiek voor het eerst gevolgd. Het aantal *vonnissen* in 1905 kan dus met dat van het vorig jaar vergeleken worden, het aantal *overtredingen* daarentegen niet.

Het beginsel, eveneens in de Justitieele statistiek aangenomen, om uitsluitend onherroepelijk geworden vonnissen op te nemen, kon bij de statistiek der overtredingen van de Arbeids- en Veiligheidswetten niet gevolgd worden. Het weergegeven beeld zou te zeer van de werkelijkheid afwijken, indien niet óók de niet onherroepelijk geworden verstekvonnissen waren opgenomen. Immers, tal van bekeurden ter zake van overtreding der Arbeids- en Veiligheidswetten laten zich bij verstek veroordeelen.

In de inleiding tot de statistiek werd er op gewezen, dat de staten, welke voorkomen in de verslagen van de Inspecteurs van den Arbeid, niet overeenstemmen met de door het Bureau gepubliceerde statistiek o. a. omdat het Bureau bij de indeeling der beroepen in klassen de beroepstelling van 1899 volgt, de Inspecteurs daarentegen zich bedienen van eene indeeling ad hoc.

De statistiek onderging in zooverre eene uitbreiding, dat melding gemaakt is van de vrijspraken, waartoe de mogelijkheid werd geopend, door het bij ministerieele circulaire tot het Openbaar Ministerie in 1904 gericht verzoek aan de Inspecteurs van den Arbeid ook mededeeling te doen van vrijspraken.

---

[1]) De statistiek over 1903 verscheen in het bijvoegsel van de 8e aflevering van het Tijdschrift, die over 1904 als afzonderlijke Bijdrage. (LXI.)

Statistiek van de werkstakingen en uitsluitingen. Zoowel wat vorm als inhoud betreft, sloot het jaaroverzicht over 1905 zich bij zijn voorgangers aan. Slechts enkele kleine wijzigingen werden aangebracht.

Daar de statistiek gedurende vijf achtereenvolgende jaren bewerkt was [1]), werden in de staten de gemiddelden voor het tijdvak 1901—1905, voor zoover mogelijk, vermeld.

Ten einde kennisneming voor buitenlandsche belangstellenden te vergemakkelijken, werd een in het Fransch gesteld beknopt overzicht aan de publicatie toegevoegd.

Voorts zij verwezen naar hetgeen hierboven reeds is medegedeeld bij de bespreking van het Tijdschrift.

Statistiek van het loon en den arbeidsduur bij Rijkswerken. Ten vervolge op de statistieken van het loon en den arbeidsduur bij Rijkswerken over de jaren 1894, 1899, 1902 en 1903, verscheen op het einde van het afgeloopen jaar die over 1905.

De werken, waaromtrent, dank zij de welwillende medewerking van de hieronder genoemde Departementen van Algemeen Bestuur, gegevens betreffende de loonen en den arbeidsduur bij werken, welke voor het Rijk bij aanbesteding zijn uitgevoerd in 1905, werden ontvangen, kunnen gesplitst worden in de volgende categoriën:

Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid: werken onder het beheer van de Hoofdingenieurs-Directeuren in de verschillende directiën en van den Rijksbouwmeester in het 2e district;

Departement van Justitie: werken onder beheer van den Hoofdingenieur voor de gevangenissen en rechtsgebouwen;

Departement van Binnenlandsche Zaken: werken onder beheer van den Rijksbouwkundige voor de gebouwen van onderwijs;

Departement van Oorlog: werken uitgevoerd onder het beheer der Genie.

---

[1]) Het jaaroverzicht der stakingen en uitsluitingen gedurende 1901 werd gepubliceerd in het Bijvoegsel tot de 1e aflevering van het Tijdschrift, het jaaroverzicht over 1902 in de 3e/4e aflevering, dat over 1903 in het Bijvoegsel tot de 7e aflevering. Het jaaroverzicht over 1904 verscheen als afzonderlijke Bijdrage. (III.)

Van de Departementen van Oorlog en Justitie werden evenals in 1903, betreffende onderhoudswerken geen opgaven meer ontvangen.

Aan het voornemen om naast de tot dusver bewerkte gegevens betreffende loon en werkduur, tevens die van werklieden in vasten dienst bij Rijksinstellingen en -werkplaatsen in bewerking te nemen, kon, wegens gebrek aan het daarvoor noodige personeel, tot dusver geen uitvoering gegeven worden.

Ook in deze publicatie zijn, met weglating der vroegere uitvoerige tabellen met de oorspronkelijke loon en arbeidsduurgegevens eenvoudigheidshalve uitsluitend de zoogenaamde verzamelstaten gepubliceerd. Gehandhaafd bleef de onderscheiding tusschen de *vastgestelde* loonen (d. z. de loonen, waartegen de werklieden zijn aangenomen) en de *uitbetaalde* loonen (toelagen en extra-belooning voor overwerk inbegrepen). De afzonderlijke vermelding der volwassen minder bekwame werklieden in de verzamelstaten, is — behalve in den eersten uitvoerigen verzamelstaat — èn omdat slechts een zeer gering aantal opgaven ontvangen werden èn om de overzichtelijkheid der staten niet te schaden, achterwege gelaten.

Ten einde den invloed van het tot uurloon herleid *week*loon op het loon van het totaal aantal opgaven te kunnen constateeren, is eene nieuwe tabel ingelascht, welke tevens aantoont in welk der jaren 1903 en 1905 de invloed van het weekloon het grootst was.

Evenmin kwam in de vorige statistiek de staat voor waarin, thans hiertoe in staat gesteld door een vollediger ingevuld materiaal, eene onderscheiding gemaakt wordt tusschen werklieden in lossen dienst en werklieden in vasten dienst van den aannemer. Onder de eerstgenoemde categorie zijn gebracht die werklieden, welke slechts ten hoogste voor den duur van een bepaald werk door den aannemer zijn aangenomen, terwijl de werklieden, welke na voltooiing van een Rijkswerk in dienst van den aannemer blijven, als werklieden in vasten dienst zijn beschouwd. Het laat zich aanzien, dat deze laatste werklieden, wanneer zij op een Rijkswerk arbeiden, in den regel van dezen aannemer hetzelfde loon zullen ontvangen als wanneer zij ander werk verrichten, ook al mocht aan de losse werklieden op het Rijkswerk een hooger loon worden uitbetaald. Hiertegenover staat, dat de werklieden in vasten

dienst, in tegenstelling met de losse werklieden niet zoo licht aan werkloosheid zijn blootgesteld.

Aangaande de statistiek van den arbeidsduur zij opgemerkt, dat om dezelfde reden als het vorig jaar werd afgezien van de vermelding van den *werkelijk* gewerkten tijd per etmaal naast den *vastgestelden* werktijd. In het vorig jaarverslag werd een en ander uitvoerig gemotiveerd.

Statistiek van de loonen, volgens de loonlijsten der Rijksverzekeringsbank. Toen bij de allereerste bewerking der door het bestuur van de Rijksverzekeringsbank toegezonden loonlijsten over 1903 bleek, dat deze zeer onvolledig en onnauwkeurig waren ingevuld, verzocht ik aan genoemd bestuur, mij wel te willen berichten of de loonlijsten over 1904 c. q. 1905, beter waren ingevuld en reeds ter bewerking konden worden afgestaan.

Het bestuur der bank antwoordde hierop, dat hoewel langzamerhand eenige verbetering valt waar te nemen ten aanzien van het invullen der loonlijsten, deze verbetering, wat de lijsten over 1904 en 1905 betreft, in vergelijking met die over 1903, niet van beteekenis mocht worden genoemd. Niettemin was het Bestuur bereid, de lijsten over 1904 voor het grootste gedeelte ter beschikking te stellen. De loonlijsten over 1905 konden voorloopig nog niet worden gemist. Ik heb daarop tot meergenoemd bestuur het verzoek gericht de lijsten over 1904 aan het Bureau te willen toezenden, omdat zij althans iets beter ingevuld zijn en ook opdat de statistiek niet te lang na het jaar, waarover de gegevens loopen, zou verschijnen.

De bewerking der loonlijsten over 1903 is door het bureau aanstonds gestaakt. In April 1907 wordt met de bewerking der statistiek over 1904 een aanvang gemaakt.

Statistiek der vakvereenigingen. Van de statistiek der vakvereenigingen is het reeds in het vorig jaarverslag aangekondigde Deel I ter perse. De inleiding, welke een samenvattend overzicht van de uitkomsten van het onderzoek geeft, wordt gevolgd door de volgende hoofdstukken:

I. Nationale organisaties van vakbonden. (Nationaal Arbeidssecretariaat, Christelijk Arbeidssecretariaat, Nederlandsch verbond van Vakvereenigingen, Nederlandsche Federatie van Transportarbeiders).

II. Vakbonden. Overzicht van de geschiedenis en de werkzaamheid van 113 bestaande vakbonden, gerangschikt naar de data van oprichting.

III. Vakbonden in wording. Overzicht van alle bij het bureau bekend geworden pogingen tot stichting van nieuwe vakbonden, welke in den loop der jaren 1904—1906 werden gedaan en welke niet of nog niet (vóór Januari 1907) tot eenig bepaald resultaat leidden.

IV. Vakbonden, die in den loop der jaren 1904—1906 (duur van dit onderzoek) werden opgeheven.

V. Plaatselijke Arbeidssecretariaten.

VI. Bestuurdersbonden.

Het daarop volgende hoofdstuk (VII) is een vervolg op afdeeling I van deel II. Het geeft een overzicht van de vakvereenigingen van werklieden, die alsnog door middel van toegezonden vraaglijsten gegevens verstrekten.

De daarna volgende drie afdeelingen treden in de plaats resp. van afdeeling III van deel II, bijlage B van deel II en bijlage C van deel II en bevatten de nieuwe verbeterde opgaven, bijgewerkt tot 1 Januari 1907.

Afdeeling VIII noemt de vakvereenigingen van werklieden, omtrent welke geen inlichtingen werden ontvangen.

Afdeeling IX geeft eene lijst van vakbonden, met vermelding van de nummers hunner in deze statistiek opgegeven afdeelingen of aangesloten plaatselijke organisaties.

Afdeeling X geeft eene alphabetische lijst van de beroepen en beroepsgroepen, vertegenwoordigd in de in deze statistiek genoemde vakvereenigingen, met opgave van de nummers der in die beroepen vermelde organisaties.

De bewerking van beide deelen dezer statistiek was opgedragen aan den adjunct-commies W. Tolsma.

Justitieele statistiek. Vóór de overdracht naar het Centraal Bureau werden de Justitieele en Crimineele statistiek gepubliceerd als deel I en deel II der gerechtelijke statistiek. Het geheel verschillend karakter dezer beide statistieken gaf, aanstonds na de overdracht, aanleiding ze voortaan als afzonderlijke publicaties uit te geven.

Omtrent de lotgevallen der Justitieele statistiek kan het volgende worden meegedeeld.

In den jaargang 1901 werd voor het eerst opgenomen een staatje houdende een overzicht van de uitleveringen, aan en door Nederland toegestaan en geweigerd.

In dienzelfden jaargang werden voor de eerste maal gepubliceerd vier nieuwe tabellen betreffende enkele bijzonderheden der faillissementsprocedure, persoonlijke omstandigheden der gefailleerden en faillissementsrecidive, een overzicht der gefailleerde bedrijven en een verdeeling der gefailleerden naar het beroep. Deze vier uit telkaarten bewerkte tabellen maakten deel uit van de reorganisatie der faillissementsstatistiek overeenkomstig het advies van de Centrale Commissie. Bovendien werd een staat betreffend actief, passief, kosten en dividenden, welke tevoren door middel van tabellen was verzameld, voortaan ook uit telkaarten bewerkt. Te beginnen met den jaargang 1902 werden deze gegevens van overwegend economischen aard in een afzonderlijke publicatie vereenigd, waartoe aanleiding gaf het feit, dat de correctie der telkaarten, ook door de geringe medewerking der curatoren, aan wie de invulling was opgedragen, zooveel tijd vorderde, dat daarvan een ongewenschte vertraging in het verschijnen der Justitieele statistiek het gevolg was. Daar deze gegevens, gelijk gezegd, van overwegend economischen aard waren, was het vereenigen tot een afzonderlijke publicatie ook in zooverre gemotiveerd.

De zuiver justitieele gegevens van het faillissement bleven steeds opgenomen in de justitieele statistiek.

Te beginnen met den jaargang 1903 werden aan de justitieele statistiek toegevoegd een zestal tabellen betreffende de rechtspraak in zake de Ongevallenwet.

Dit zijn de voornaamste gebeurtenissen op het gebied der Justitieele Statistiek sedert de bewerking aan het Centraal Bureau.

Vermelding verdient nog, dat, gelijk in het vorige jaarverslag werd medegedeeld, toen het bekend werd op welken datum de Kinderwetten in werking zouden treden, door mijn ambtsvoorganger aan den Minister van Justitie voorstellen werden gedaan om de daarbij betrokken statistieken in overeenstemming te brengen met de nieuwe wetsbepalingen.

Voorzoover de Justitieele statistiek betreft, waren slechts enkele wijzigingen van ondergeschikt belang noodig en een aanvulling betreffende ontzetting en ontheffing uit en herstel

in de ouderlijke macht. Op dit gedeelte van het voorstel werd de goedkeuring van den Minister van Justitie verkregen.

De jaargang 1905 dezer publicatie zag 3 September 1906 het licht.

Faillissementsstatistiek. De zelfstandig geworden faillissementsstatistiek had nog bij voortduring te kampen met gemis aan bereidwilligheid van de zijde der curatoren, om de telkaarten in te vullen.

Om aan dit bezwaar een einde te maken, werd in den loop van het jaar 1904 door den Minister van Justitie de invulling daarvan opgedragen aan de Griffiers der Arrondissements-Rechtbanken.

De jaargang 1904 dezer publicatie zag 22 Maart 1906 het licht.

Crimineele Statistiek. De Crimineele Statistiek werd te voren bewerkt op grondslag van de individueele veroordeeling, zoodat eenzelfde persoon, die in den loop van een jaar meermalen werd veroordeeld, daarin ook meermalen werd opgenomen, wat de verhoudingscijfers minder juist maakte.

In den jaargang 1900 werd bij wijze van proef naast de vroegere berekening in totaal een nieuwe geplaatst, berustend op den grondslag van veroordeelde individuen.

In de volgende jaargangen werd deze nieuwe eenheid geregeld als grondslag voor de bewerking aangenomen, doch in de totaalcijfers, ter wille van de continuïteit, de oude berekening naast de nieuwe geplaatst.

In denzelfden jaargang (1900) werd het criterium der recidive eenigermate gewijzigd, inzooverre, dat voortaan niet meer alle vroegere veroordeelingen werden meegerekend, doch alleen die, welke onherroeppelijk waren vóór dat het laatste feit was gepleegd.

Een andere hervorming onderging de Crimineele Statistiek in den jaargang 1901. Te voren was de stof verdeeld naar Hoven, Arrondissementen en Kantons. Deze indeeling, die voor de crimineele statistiek vrijwel zonder beteekenis was, is vervangen door eene naar provincies en naar groepen van gemeenten, met afzonderlijke vermelding der vier centra. De genoemde wijzigingen konden, bij gebreke van het telkaartenstelsel, ten opzichte der kantonnale rechtspraak vooralsnog niet worden aangebracht. Ten aanzien der veroordeelden

wegens overtreding van militaire strafwetten, bleef de oude indeeling naar militaire arrondissementen gehandhaafd.

Van de verdere, kleinere wijzigingen, die de Crimineele Statistiek in de jaargangen van 1900 tot en met 1904 heeft ondergaan, mogen hier nog genoemd worden het opnemen van een eenigszins meer gedetailleerde opgave omtrent de verstandelijke ontwikkeling der delinquenten en van gegevens omtrent drankmisbruik; van deze beide uitbreidingen was laatstgenoemde reeds aan het Departement van Justitie voorbereid.

Als bijlagen bij de inleidingen welke door Mr. J. R. B. de Roos werden bewerkt, werden achtereenvolgens studies gepubliceerd betreffende: Criminaliteit van vereenigde personen (1900); Samentreffen van enkele misdaadvormen bij een zelfden persoon (1901); Enkele hoofdpunten der criminaliteit van Nederland over de jaren 1896—1902 (1902) en Invloed van het jaargetijde op de frequentie van enkele delicten (1903), terwijl de jaargang 1904, welke in December 1906 het licht zag een studie bevatte, getiteld: „Proeve van een onderzoek naar den samenhang van alcoholisme en criminaliteit, in verband met persoonlijke omstandigheden."

In het jaarverslag over 1905 werd meegedeeld, dat op het voorstel aan den Minister van Justitie tot wijziging der statistiek naar aanleiding van de invoering der Kinderwetten, voorzoover de Crimineele (en Justitieele) statistiek betreft op 31 December van dat jaar nog geene beslissing was ontvangen.

In aansluiting hiermee kan thans worden meegedeeld, dat de reorganisatie ook op dit punt in den aanvang van 1906 haar beslag kreeg, echter niet dan nadat, op verzoek van den Minister, het voorstel was beperkt tot die wijzigingen welke daarin uitdrukkelijk werden vereischt door de in werking treding der Kinderwetten. Zijne Excellentie was van meening, dat door de in het oorspronkelijk voorstel opgenomen uitbreidingen, waartoe de invoering der nieuwe wetten geredelijk aanleiding gaf, de parketten, welke het grondmateriaal zouden moeten verschaffen, te zeer met werk overladen zouden worden.

De statistiek over 1906 zal dus op dit punt niet bepaald nieuwe gegevens bevatten, doch alleen de oude gegevens zoodanig gewijzigd als door de invoering der nieuwe wetten werd geboden.

Gevangenisstatistiek. De eerste jaargang der op advies van de Centrale Commissie gereorganiseerde gevangenisstatistiek werd nog bewerkt aan het Departerent van Justitie; de tweede (1900) aan het Centraal Bureau. Deze laatste jaargang verschilde van zijn voorganger hierin, dat de cijfers behalve voor de gezamenlijke gestichten, ook voor de onderscheiden soorten werden getotaliseerd; dat er gegevens in werden opgenomen betreffende den economischen toestand der ontslagen gevangenen en verpleegden, waarvoor te voren de noodige aanteekeningen ontbraken en dat er een beredeneerde inleiding aan werd toegevoegd.

Behoudens eenige kleine wijzigingen van redactioneelen aard, onderging deze statistiek nogmaals eene reorganisatie, door invoering van het telkaartenstelsel, aangevuld door dagregisters ten behoeve van de gegevens betreffende den gezondheidstoestand der bevolking van gevangenissen, Rijkswerkinrichtingen en Rijksopvoedingsgestichten. Aanleiding tot deze reorganisatie gaf de gebleken onbetrouwbaarheid der door middel van formulieren verzamelde gegevens. De jaargang 1903 werd voor het eerst uit deze telkaarten bewerkt.

Te beginnen met den jaargang 1904 werd besloten enkele staten, bevattende een overzicht van personeel en gebouwen en van de godsdienstige gezindten der bevolking voortaan om de vijf jaren te publiceeren, terwijl hier en daar door samenvoeging van enkele kolommen eenige bekorting werd aangebracht.

Wat de gevangenisstatistiek aangaat, betrof het meergenoemde voorstel tot aanpassing der statistische gegevens aan de Kinderwetten in hoofdzaak noodzakelijk geworden wijzigingen voorzoover de statistiek der Rijksopvoedings-gestichten aangaat en opneming der Tuchtscholen in de statistiek.

Gelijk in het jaarverslag over 1905 werd medegedeeld, was hierop reeds voor het einde van dat jaar de goedkeuring van den Minister van Justitie ontvangen.

Er was aan den Minister voorgesteld, de verschillende gegevens omtrent jeugdige delinquenten, zoowel de crimineelstatistische als die, welke de statistiek der Rijksopvoedingsgestichten en Tuchtscholen betreffen in een afzonderlijke publicatie te vereenigen.

Hoewel, gelijk boven werd medegedeeld, het voorstel op verzoek van den Minister, wat de crimineele statistische gegevens betreft, tot de allernoodzakelijkste wijzigingen werd

beperkt, komt het toch wenschelijk voor althans de penitentiaire gegevens in een afzonderlijke publicatie te vereenigen.

De jaargang 1904 der Gevangenisstatistiek zag 10 Maart 1906 het licht.

De statistiek der gemeentelijke financiën werd door het Bureau in bewerking genomen toen de provinciale verslagen over 1897 voor alle gemeenten, op eenvormige wijze bewerkte overzichten der ontvangsten, uitgaven en schulden bevatten. In 1900 verscheen de jaargang 1896. Aan den jaargang 1900 werd toegevoegd de statistiek der provinciale financiën. De jaargang 1903 zag het licht in 1906.

Deze jaargang sluit zich in hoofdzaak bij den vorigen aan. Eene verbetering werd aangebracht in het samenvattend overzicht voor de onderscheiden provinciën en voor het Rijk, door zoowel bij den staat der ontvangsten als bij dien der uitgaven, de hoofdgroepen, benevens het bedrag dier ontvangsten en uitgaven, *vet* te laten drukken, zoodat het totaal bedrag voor iedere groep van gemeenten verkregen wordt door samentelling der vet gedrukte cijfers.

Een nieuwe kolom werd aan den staat der ontvangsten toegevoegd, n.l. de vergoeding krachtens artikel 45 bis der wet op het Lager Onderwijs. Deze bedragen waren in vorige jaargangen begrepen in de kolom „vergoeding krachtens art. 45 der meergemelde wet", en werden nader aangeduid in den toelichtenden staat van abnormale cijfers. Deze toelichting werd echter slechts door enkele provinciën gegeven.

De pogingen om, op de vroeger vermelde gronden, meerdere innerlijke eenvormigheid der cijfers nopens de gemeentefinanciën te bereiken, hebben ook thans nog niet tot het gewenschte resultaat geleid.

De kiezersstatistiek in 1901 overgenomen van het Departement van Binnenlandsche Zaken, heeft in den loop der jaren geen verandering ondergaan.

De jaargang 1906 sluit zich geheel bij zijn voorganger aan. Behalve de opgave van het aantal kiezers, volgens de kiezerslijst van 1906 voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Provinciale Staten en gemeenteraden is aan deze uitgave toegevoegd een overzicht van de tusschentijdsche verkiezingen van leden voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

De statistiek der Spaar- en Leenbanken destijds overgenomen van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid verscheen in 1901 voor het eerst vanwege het Bureau en wel over het jaar 1898. In den jaargang 1900 werd een begin gemaakt met het publiceeren van gegevens omtrent de boerenleenbanken, terwijl in 1906 het licht heeft gezien de jaargang 1904.

Deze jaargang sluit zich geheel bij den vorigen aan. Het aantal spaarbanken dat opgaven verstrekte is met 4 gestegen (van 248 op 252), het aantal medewerkende boerenleenbanken klom van 89 tot 135. Ook dit jaar is weder door uitzending van een ambtenaar, getracht de medewerking te verkrijgen van tot dusverre weigerachtig gebleven instellingen of van die, voor wie de beantwoording der vragen blijkbaar te moeilijk was. Het resultaat was wederom bevredigend, slechts een enkele maal bleek onwil in het spel.

Verkiezings-statistiek. In 1901 verscheen voor het eerst als het achtste deel van de bijdragen tot de statistiek in Nederland de uitslag der in 1901 gehouden periodieke verkiezingen voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal, de Provinciale Staten en de Gemeenteraden in gemeenten met 15000 of meer inwoners. Als n°. 39 verscheen in 1904 de periodieke verkiezingen voor de Provinciale Staten, terwijl in n°. 55 werd gepubliceerd de periodieke verkiezingen voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal in 1905.

Statistiek van het leer- en schoolverzuim. In den aanvang van het jaar werd door Uwe Excellentie aan de Centrale Commissie voor de Statistiek in overweging gegeven, met behoud van het jaarlijksch algemeen overzicht van de statistiek betreffende het betrekkelijk verzuim, het maandoverzicht om de vijf jaar te publiceeren en de statistiek van het volstrekt leerverzuim om de drie jaar te doen verzamelen en uit te geven.

Met de eerstgenoemde wijziging konden de Centrale Commissie en mijn ambtsvoorganger zich vereenigen, maar tegen het denkbeeld om de statistiek van het volstrekt leerverzuim niet meer jaarlijks te doen opmaken, bestond bij de Centrale Commissie, in overeenstemming met het gevoelen van mijn ambtsvoorganger, zoo overwegend bezwaar, dat het naar hare

meening de voorkeur verdiende het Centraal Bureau van de verdere zorg voor deze statistiek — en wegens den nauwen samenhang ook van die voor de statistiek van het betrekkelijk schoolverzuim — te ontheffen.

Als gevolg hiervan ontving ik den 23sten October 1906 van de Centrale Commissie voor de Statistiek de machtiging om, nu de statistiek van het betrekkelijk schoolverzuim over 1905 en die van het volstrekt leerverzuim op 15 Januari 1905 verschenen was, de verdere verzameling, bewerking en publicatie der leerplichtstatistiek te staken.

De genoemde publicatie, de derde, sedert op 15 April 1903 de Centrale Commissie het Bureau met de zorg voor deze statistiek belastte, is alzoo de laatste geweest, welke aan het Bureau is bewerkt. Zij sluit ten aanzien van het volstrekt leerverzuim onmiddellijk aan de vorige publicatie aan; met het betrekkelijk schoolverzuim is dit niet het geval, daar, zooals in het vorig jaarverslag werd bericht, het materiaal over 1904 is blijven rusten.

De gegevens van het betrekkelijk schoolverzuim zijn over 1905 in eenigszins anderen vorm verzameld dan te voren geschiedde. Te beginnen met dat jaar is namelijk door den toenmaligen Minister van Binnenlandsche Zaken, na raadpleging van de Centrale Commissie voor de Statistiek, bepaald, dat ook de Israëlietische scholen afzonderlijk zouden worden vermeld en tevens de opgaven van alle soorten bijzondere scholen afzonderlijk zouden worden verzameld voor de scholen van vereenigingen of instellingen en voor die, welke voor rekening van particulieren worden gehouden.

Bovendien is in tabel I een afzonderlijke kolom opgenomen voor het schoolverzuim wegens verblijf aan boord.

Voor het volstrekte leerverzuim zijn van de vragenlijst afgevoerd de vraag betreffende de „aanspraken" op vrijstelling, de vraag betreffende het aantal kinderen, die de lagere school bezochten, ofschoon de leerverplichting voor hen geëindigd was, de vraag betreffende het aantal kinderen, die na geëindigde leerverplichting een inrichting voor hooger of middelbaar onderwijs bezochten en de vraag betreffende de kinderen, van welke bekend was, dat zij geplaatst waren in gestichten voor doofstommen, blinden, enz. (men zie de vragen 3, 6*d*, 9 en 10 van het formulier voor 15 Januari 1904); bovendien is vraag 4 van dat formulier belangrijk vereenvoudigd geworden.

De bewerking der gegevens van het betrekkelijk verzuim ondervond dit jaar niet veel moeilijkheden meer. Voor de groote gemeenten in tabel II zijn nu ook, evenals voor de arrondissementen enz., de verhoudingscijfers berekend.

Door de wijzigingen in het vraagformulier moest in tabel III eenige vereenvoudiging worden aangebracht. Het kwam toen wenschelijk voor de wijzigingen verder uit te strekken.

In de eerste plaats zijn onder de vrijstellingen ingevolge art. 7 der wet nu ook opgenomen de kinderen, die geen onderwijs genoten wegens gemis van een vaste woonplaats en wegens het ontbreken van een school binnen 4 K.M. afstand van de woning.

De gegevens voor de arrondissementen enz. zijn thans zoodanig gepubliceerd, dat in telkens twee regels onder elkander worden vermeld de cijfers van de gemeenten, waarvoor alle opgaven, en die van de gemeenten, waarvoor slechts gebrekkige opgaven werden ontvangen.

Tegen 40 arrondissementen, omvattende 385 gemeenten, in het vorige jaar, bestond ditmaal ten opzichte van 58 arrondissementen, omvattende 526 gemeenten, geen aanleiding om aan de juistheid der op de formulieren verstrekte gegevens te twijfelen. Moesten toen nagenoeg al de andere formulieren ter verbetering of om nadere inlichtingen worden teruggezonden, thans was dit met betrekking tot de overige 69 arrondissementen slechts het geval met die betreffende 235 gemeenten. Voor die van 345 tot die arrondissementen behoorende gemeenten, behoefde dit niet te geschieden.

Voorts zijn van 15 gemeenten, te zamen één arrondissement vormende, geen opgaven verstrekt. Hoewel dus op veel verbetering valt te wijzen, is het toch, niettegenstaande omvangrijke correspondentie, evenmin als het vorige jaar mogen gelukken alle fouten verbeterd te krijgen, tengevolge waarvan dan ook voor 47 gemeenten onvolledige opgaven in tabel III zijn opgenomen en deze voor de 15 bovengenoemde gemeenten, met uitzondering van de cijfers van het ongeoorloofde verzuim, geheel ontbreken.

Wat in de vorige jaargangen gezegd is omtrent de redenen, waaraan de ongunstige resultaten voornamelijk zijn toe te schrijven, geldt ook weder voor dit jaar. Vele soortgelijke klachten werden weder van de arrondissementsschoolopzieners ontvangen, waartegenover slechts enkele uitspraken staan,

dat, „hoewel de toestand nog niet voldoende genoemd kon „worden, reeds veel verbetering was aangebracht door bij de „gemeentebesturen op de verschillen te wijzen."

Omtrent de toeneming van het aantal z.g. „absolute verzuimers" zij een mededeeling van een der schoolopzieners vermeld. Deze schrijft, dat in zijn gemeente „b.v. veel „bijzondere scholen zijn, waarvan de leerlingen worden weg- „gezonden, als ze niet trouw ter school komen, en dat er ook „kinderen zijn, die zich op die scholen laten afschrijven en „blijven rondslenteren, zelfs op een ambacht of in een fabriek „gaan en zich niet op een andere (school) laten inschrijven, „voor ze een aanmaning wegens volstrekt leerverzuim ont- „vangen.

„Zoo werd toevallig op 15 Juli 1905 een lijst ontvangen van „het hoofd eener bijzondere school met 8, zegge acht, afschrij- „vingen wegens slecht schoolbezoek.

„'t Is een gevolg van het recht, dat de bijzondere op de „openbare school (voor) heeft; het hoofd van deze heeft het „recht niet om ze weg te zenden"

Op ditzelfde uitvloeisel van art. 11 der Leerplichtwet heeft een Commissie tot wering van schoolverzuim in haar verslag over 1905 gewezen; deze wees ook in verband daarmede op het feit, dat deze omstandigheid de openbare school, wat het percentage van betrekkelijk schoolverzuim betreft, in een ongunstige conditie brengt.

Behalve voor de 1059 gemeenten, waaromtrent een volledige statistiek van het volstrekte verzuim kon worden gepubliceerd, is voor de overige gemeenten, met uitzondering van 's Gravenhage en Leiden, waarvoor geen, ook maar eenigszins betrouwbare, cijfers waren vast te stellen, wederom het aantal z.g. „absolute verzuimers" medegedeeld, zooals dit door de arrondissementsschoolopzieners volgens hun eigen berekening (waarvan de juistheid dezerzijds niet kan worden nagegaan) werd opgegeven.

De Inleiding van deze publicatie is bewerkt door den adjunct-commies bij het Centraal Bureau A. J. van Gogh.

Statistiek van het armwezen. Voor deze statistiek, eveneens 15 April 1903 door de Centrale Commissie aan het Bureau opgedragen, en waarvan in het vorige verslagjaar de jaargangen 1902 en 1903 konden verschijnen, is 1906 een belang-

rijk jaar geweest. In dit jaar immers kwam de invoering der gecentraliseerde bewerking tot stand.

Was de wenschelijkheid hiervan door de Centrale Commissie reeds in haar eerste ter zake der opdracht aan het Centraal Bureau uitgebracht advies van 15 November 1902, in overeenstemming met het gevoelen van mijn ambtsvoorganger, betoogd en had de toenmalige Minister van Binnenlandsche Zaken reeds 2 April 1903 daarmede zijn instemming te kennen gegeven — aan het voornemen kon eerst uitvoering worden gegeven, als het Centraal Bureau zich voldoende in de nieuwe stof zou hebben ingewerkt om den omvang van den arbeid, dien het daardoor op zich zou nemen, te overzien. En toen dit in April 1904 het geval kon worden geacht, meende mijn ambtsvoorganger zich met het oog op de verhoogingen van budget, welke hij op andere onderdeelen in zijn begrooting moest voorstellen, vooralsnog te moeten onthouden van het doen van voorstellen in deze richting.

In verband nu met de wijzigingen, die ik op het verzoek der Centrale Commissie om te willen nagaan, welke bezuinigingen in de publicatiën van het Centraal Bureau zouden zijn aan te brengen, voor deze statistiek in overweging meende te moeten geven, kwam het mij voor, dat gelijktijdige invoering der centrale bewerking wellicht aanbeveling zou verdienen en vond ik derhalve vrijheid om de Centrale Commissie een uitgewerkt daartoe strekkend voorstel te doen.

Dit voorstel, in overleg met de Centrale Commissie eenigszins gewijzigd, mocht vervolgens de goedkeuring van Uwe Excellentie verwerven en leidde tot de missive van 20 December 1906 n⁰. 11301 Afd. B.B., waarbij door Uwe Excellentie de gecentraliseerde bewerking is ingevoerd.

Ten gevolge hiervan zullen zich, te beginnen met de statistiek over 1906, de werkzaamheden der provinciale griffiën bepalen tot de aanvrage en de distributie van het blancomateriaal en de toezending der ingevulde grondtabellen, in pakketten verzameld naar de grootte-groepen der gemeenten, aan het Centraal Bureau, terwijl de verdere bewerking in haar geheel aan het Bureau zal plaats hebben.

De correspondentie over de grondtabellen zal, voor zooveel noodig, door het Bureau worden gevoerd door tusschenkomst van de gemeentebesturen of met de instellingen van weldadigheid zelve.

In verband met deze wijziging, alsmede met het doel om de kerkelijke en de particuliere instellingen van weldadigheid meer dan tot nu toe het geval was, in de gelegenheid te stellen in de tabellen de cijfers der laatstelijk opgemaakte rekening op te nemen, werd door Uwe Excellentie bepaald, dat voortaan de opgaven der gemeentebesturen en der burgerlijke en gemengde instellingen telken jare vóór 15 Augustus bij Gedeputeerde Staten moeten zijn ingekomen en vóór 1 September het Centraal Bureau moeten hebben bereikt, terwijl die der kerkelijke en particuliere instellingen telken jare vóór 1 Juni aan de gemeentebesturen moeten worden ingezonden en vóór 1 Juli het Bureau moeten hebben bereikt.

Tegelijk met deze centrale bewerking van het grondmateriaal werd de regeling ingevoerd, dat slechts eenmaal in de vijf jaren, voor het eerst voor de statistiek over 1910, uitgebreide tabellen ter invulling zullen worden gezonden als die, waarvan de jaarlijksche invulling tot nu toe verplicht was voor de burgerlijke, gemengde en gemeentelijke armenzorg, terwijl voor de tusschenliggende jaren de gegevens door alle instellingen, ook door de gemeentebesturen, moeten worden verstrekt, al naar gelang van het karakter der instelling, op een der korte tabellen n^0. 9, 11, 12, 13, 14, 15 of 16. De gemeentebesturen zullen bovendien, bij hun eigen opgaven in een tabel n^0. 9, afzonderlijk moeten aangeven de grootte van elk uit de gemeentekas verleend subsidie, alsmede de namen der instellingen van weldadigheid, aan welke die zijn ten goede gekomen.

Ter verduidelijking werd door Uwe Excellentie bepaald, dat de opschriften van de kolommen 2 en 4 van tabel n^0. 9, luidende: eenloopende personen, zouden worden veranderd in: andere gezinsleden, uit eigen hoofde ondersteund, en eenloopende personen.

Ten slotte werden aan de bestuurders der instellingen van weldadigheid door Uwe Excellentie de artikels 10 en 11 der wet tot regeling van het armbestuur in herinnering gebracht en werden die bestuurders er op gewezen, dat herhaalde telling van in den loop van een jaar bedeelden niet geoorloofd is, waarmede in verband het aanleggen en bijhouden van nominatieve registers ten dringendste aanbeveling blijft verdienen.

De Centrale Commissie heeft op mijn voorstel ter bezuiniging van drukkosten bovendien nog deze vereenvoudiging in

de publicatie aangebracht, dat de gegevens voor de jaren 1904 en 1905, alsmede voor de jaren, waarover voortaan ook de uitgebreide tabellen worden uitgegeven, zullen worden gepubliceerd voor de provinciën, voor de Rijksgroepen van gemeenten en voor de gemeenten boven 50.000 inwoners, terwijl voor de jaren, waarin alleen de korte tabellen worden uitgegeven, met onderscheiding alleen naar de provinciën door het Bureau zal kunnen worden volstaan.

Behalve met de voorbereiding tot deze invoering der centrale bewerking, heeft het Bureau zich nog met twee andere vraagstukken betreffende de statistiek van het armwezen bezig gehouden, en wel met het overwegen van wijzigingen, welke wenschelijk zijn in de thans gebezigde modellen en tabellen, alsmede met de contrôle van een gedeelte van het grondmateriaal.

Het eerste, waarbij eenerzijds naar vereenvoudiging bij te groote uitgebreidheid, anderzijds naar vervolledigíng en voorkoming van verwarring bij het bestaan van onvolledigheid en onduidelijkheid moet worden gestreefd, is een omvangrijke, veel zorg vereischende arbeid. Ik hoop, dat het mij mogelijk zal zijn de resultaten in den loop van 1907 of anders in 1908 aan de Centrale Commissie ter overweging aan te bieden.

Tegelijkertijd zal door mij verslag worden gedaan over de antwoorden, bij het grondmateriaal over 1903 ingekomen op de vragen betreffende den aard der door de armbesturen jaarlijks ingezonden opgaven in zake de geneeskundige hulp aan behoeftigen, gesteld bij circulaire van 27 Juni 1903, n°. 4044, afd. B. B.; de bewerking dezer antwoorden kwam in den loop van 1906 gereed.

De contrôle van het grondmateriaal kon thans nog niet verder worden uitgestrekt dan tot de acht gemeenten boven 50.000 inwoners, die afzonderlijk in den jaargang 1904 zullen worden vermeld. De ondervinding, daarbij opgedaan, is van dien aard, dat ik ten zeerste versterkt ben in mijn overtuiging van de noodzakelijkheid, om die op den duur tot het geheele grondmateriaal uit te strekken.

De toegepaste contrôle bestaat in het vergelijken van de cijfers van het grondmateriaal met andere cijfers, in gemeente-, provinciale jaarverslagen enz. gepubliceerd, en in de vergelijking der cijfers van jaar tot jaar. Met het oog op dit laatste is bij de vijfde afdeeling een administratieve regeling

in voorbereiding, waaromtrent ik Uwe Excellentie in mijn jaarverslag over 1907 nader hoop te berichten.

De jaargang 1904 dezer statistiek zal binnenkort verschijnen; de jaargang 1905 hoop ik, dat eveneens nog in 1907 het licht zal kunnen zien.

Statistiek der Rijksinkomsten. Van de statistiek der Rijksinkomsten, welke 13 Mei 1903 door de Centrale Commissie aan het Bureau is opgedragen, en waarvan in het vorige jaarverslag de verschijning van den eersten jaargang, dien over 1903, kon worden vermeld, verscheen in 1906 de publicatie over 1904.

Is het, in aanmerking nemende het tijdstip, waarop deze statistiek in den regel zal verschijnen, niet te vermijden, dat de cijfers voor den nieuwen jaargang altijd voor een deel voorloopige cijfers zullen zijn, het spreekt wel van zelf, dat, als de rekeningcijfers bekend zijn, deze als de eenig juiste moeten worden beschouwd. Schreef niet reeds in 1869 Mr. J. de Bosch Kemper op bladzijde 146 van het het program van het 7de internationaal statistisch congres te 's Gravenhage de woorden: „Il est presque superflu d'observer qu'on doit — ne „pas se servir des chiffres des budgeds votés mais de ceux des comptes clos"?

Dientengevolge is in deze publicatie over 1904 een aanvang gemaakt met de vervanging der voorloopige cijfers over 1903 door de rekeningcijfers, terwijl overwogen wordt, — daar de verschillen tusschen deze en de voorloopige cijfers niet van dien aard zijn, dat een aanzienlijke uitbreiding der publicatie daardoor voldoende gemotiveerd zou kunnen worden geacht, — hoever men in dit opzicht voor het vervolg zonder bezwaar zou kunnen gaan.

In de eerste tabel der grondbelasting zijn thans ook afzonderlijk vermeld de belastbare perceelen, waarvoor tijdelijk vrijdom van verhooging van belasting werd genoten.

Voor de bedrijfsbelasting zijn de gegevens van twee dienstjaren opgenomen, van 1903/04 en van 1904/05, waardoor de achterstand in de behandeling van deze belasting heeft opgehouden. De tabellen, gevende de splitsing naar de hoegrootheid van de inkomsten der verschillende soorten van belastingschuldigen, vermelden nu ook telkens het bedrag der belasting naast het aantal aanslagen en het bedrag der inkomsten, terwijl

het aantal rubrieken in de tabel der naamlooze vennootschappen meer dan verdubbeld is. Voor het dienstjaar 1904/05 zijn de kohierbedragen gesplitst naar de physieke en niet-physieke belastingplichtigen en de in het buitenland gevestigde, is een tabel opgenomen van de vermogens, aangegeven door personen, die wel in de bedrijfs- maar niet in de vermogensbelasting werden aangeslagen, en is een opgave gedaan van de aangegeven en de vastgestelde belastbare bedragen. De derde paragraaf der Inleiding onderging ten gevolge van een en ander een algeheele omwerking.

De opgaven van verminderingen en ontheffingen van bedrijfsbelasting zijn vervallen; zij zullen voortaan te gelijk met de oninbare posten en dan in vereenvoudigden vorm worden opgenomen, daar het nut der uitgebreidere opgaven niet opweegt tegen het werk, dat aan de verzameling moet worden besteed.

Deze laatste opmerking geldt ook voor de tabellen over de vermogensbelasting. Verder is, behalve voor de verdeeling naar de hoegrootheid der vermogens, voor deze belasting nu ook de gewone territoriale splitsing in groepen van gemeenten ingevoerd, geeft de tabel van de splitsing der vermogens naar de hoegrootheid ook het bedrag der belasting, en is, daar een volledige aanslagregeling nog niet kon worden gegeven, een tabel opgenomen van vrijwillige en van ambtshalve opgelegde verhoogingen.

Voor de indirecte belastingen is thans overal de onderscheiding naar de provinciën toegepast; die naar directiën wordt nu niet meer gebruikt. Voor de successiebelasting is een tabel opgenomen van de bedragen, voor zoover daarvan recht van successie is betaald, van hetgeen ab intestato en ex testamento is geërfd of verkregen, maar zijn uit de tabel der geheel van recht van successie vrijgestelde nalatenschappen weggevallen die, welke óók niet tot betaling van recht van overgang aanleiding gaven; het laatste, omdat de bedoelde opgaven slechts zeer onvolledig ter kennis der administratie komen.

Een andere methode dan in het vorige jaar is thans gevolgd ter berekening van het verbruik van rund- en kalfsvleesch per hoofd der gemiddelde bevolking; zij bestaat hierin, dat runderen, kalveren en nuchtere kalveren geacht zijn gemiddeld bepaalde hoeveelheden vleesch op te leveren.

De vergelijking met vorige jaren in de Inleiding is als regel

uitgebreid tot een periode van tien jaren; in een aantal gevallen vindt vergelijking plaats met de gemiddelde cijfers der beide laatste vijfjarige tijdvakken. Bij de directe belastingen intusschen strekt die vergelijking zich in verband met de herziening der personeele belasting in 1896 ditmaal nog slechts uit over een achtjarig tijdvak.

De Inleiding werd ook ditmaal nog in hoofdzaak bewerkt door Mr. Dr. A. Heringa, destijds adjunct-commies bij het Centraal Bureau.

Statistiek van het grondcrediet. Bij de bewerking dezer vijfjaarlijksche statistiek, welke, nadat, eveneens op 13 Mei 1903, de Centrale Commissie de opdracht daartoe heeft gegeven, thans voor de eerste maal aan het Bureau plaats heeft, ben ik op bezwaren gestuit, die overleg met de Centrale Commissie noodzakelijk maken. De verschijning der publicatie moest dientengevolge voorloopig worden uitgesteld.

In mijn volgend jaarverslag hoop ik Uwe Excellentie hierover uitgebreider te berichten.

Internationale statistiek. Ook in het afgeloopen jaar is het Bureau voortgegaan zijne medewerking te verleenen aan de samenstelling van internationale statistieken.

Behalve beantwoording van verschillende vragen op statistisch gebied moge hier met name worden gewezen op het door de Board of Trade te Londen uitgegeven Statistical Abstract for the principal and other foreign countries en de door hetzelfde lichaam bewerkte internationale statistiek van het verbruik en de productie van alcoholische dranken. Voorts werd medegewerkt aan de internatinale Landbouwstatistiek, welke wordt bewerkt door den heer Vassilière en gepubliceerd in het Bulletin de Statistique agricole.

Voor het Pruisische Statistische Bureau werden gegevens betreffende te houden markten in de grensprovinciën verzameld.

Ten behoeve van eene internationale statistiek van den loop der bevolking, die gepubliceerd werd in de ,,Statistique du mouvement de la population de la France", werden over een groot aantal jaren gegevens verstrekt omtrent geboorten, huwelijken en sterfte in ons land, en werden mededeelingen gedaan omtrent de inrichting der bevolkingsstatistiek hier te lande.

Bibliotheek. Hieronder volgt een overzicht van het gebruik dat van de bibliotheek sedert 1902 is gemaakt.

III. *Boekerij.*

Statistiek van het bezoek en het gebruik der Bibliotheek in het jaar 1906.

MAANDEN.	Aantal bezoeken waarbij werken werden geraadpleegd. [1]	Aantal in de bibliotheek geraadpleegde boeken	Aantal uitleeningen [2]	Aantal uitgeleende boeken.	Totaal uitgeleende of geraadpleegde boeken. (kolom 2 + 4).
	1	2	3	4	5
Januari . . .	11	63	16	176	239
Februari . . .	13	74	17	81	155
Maart	22	154	24	81	235
April	15	147	10	29	176
Mei	2	22	7	20	42
Juni.	4	38	7	17	55
Juli	7	80	7	14	94
Augustus . . .	3	33	10	25	58
September . .	4	18	12	34	52
October . . .	9	37	20	95	132
November. . .	1	5	13	60	65
December. . .	13	115	15	47	162
1906.	104	786	158	579	1465
1905.	183	1115	148	489	1604
1904.	43	322	96	391	713
1903.	?	?	80	184	184
1902.	?	?	72	155	155

[1]) Indien een persoon 's morgens en 's middags de bibliotheek bezoekt wordt hij voor 2 bezoeken genoteerd.

[2]) Indien een persoon sommige werken in de bibliotheek raadpleegt, doch andere werken leent, wordt hiervan zoowel in kol. 1 als in kol. 3 melding gemaakt.

Bij voortduring blijft de boekerij, dank zij de toeneming van het ruilverkeer, zich aanmerkelijk uitbreiden, wat weder in het laatste jaar vermeerdering van bergruimte noodig maakte.

De catalogiseering is, op de Amerikaansche Staten, China en Japan na, zoo goed als afgeloopen.

De Directeur van het
Centraal Bureau voor de Statistiek,
H. W. Methorst.

Centrale Commissie voor
de Statistiek.

's Gravenhage, 11 Mei 1907.

JAARVERSLAG *van de Centrale Commissie voor de Statistiek over het jaar 1906.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Ter voldoening aan het Koninklijk Besluit van 9 Januari 1899 (*Staatsblad* n^0. 43) heeft de Centrale Commissie voor de Statistiek de eer, Uwe Excellentie hierbij aan te bieden het verslag harer werkzaamheden over 1906.

Bij schrijven van 24 Juli 1906 n^0. 6815 Afd. B.B. werd van Uwe Excellentie de mededeeling ontvangen, dat den Heer Dr. C. A. Verrijn Stuart, wegens zijne benoeming tot Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft met ingang van 1 September 1906 eervol ontslag was verleend als Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Dientengevolge werden bij Koninklijk Besluit van 25 Augustus 1906, n^0. 62, met ingang van 1 September 1906 benoemd: de Secretaris der Commissie Mr. H. W. Methorst tot Directeur van het Centraal Bureau en Mr. J. R. B. de Roos tot Secretaris der Centrale Commissie.

Bij Koninklijk Besluit van 7 September 1906 n^0. 39 werd de heer Verrijn Stuart benoemd tot lid der Commissie.

Bij het vermelden harer werkzaamheden in het afgeloopen jaar zal de Commissie, evenals in de vorige Verslagen, achtereenvolgens behandelen:

A. Adviezen aan de Regeering op uitnoodiging van een der Departementen van Algemeen Bestuur, ingevolge art. 8 al. 1 van het Koninklijk Besluit van 9 Januari 1899 (*Staatsblad* n^0. 43).

B. Voorstellen van de Commissie aan de Regeering uit eigen beweging, krachtens art. 8 al. 2, van genoemd Koninklijk Besluit.

C. Machtigingen en opdrachten aan het Centraal Bureau voor de Statistiek, krachtens art. 2, al. 2 en 3, van genoemd Koninklijk Besluit.

D. Verdere werkzaamheden.

A. ADVIEZEN AAN DE REGEERING OP UITNOODIGING VAN EEN DER DEPARTEMENTEN VAN ALGEMEEN BESTUUR.

1. *Onderwijsstatistiek.*

Onder dagteekening van 3 Januari 1906 n⁰. 9492, Afd. Onderwijs, ontving de Commissie in antwoord op haar advies van 27 November 1905, n⁰. 670 (Bijlage II van het Jaarverslag over 1905) een schrijven van Uwe Excellentie, waarin werd medegedeeld, dat bij de samenstelling der Staatsbegrooting het voorstel der Commissie, om het personeel van het Centraal Bureau uit te breiden met drie klerken voor de statistieken van het leer- en schoolverzuim, niet is overgenomen en wel uit overweging, dat er geen aanleiding bestaat het jaarlijksch publiceeren van deze statistieken in den vollen omvang te blijven volhouden; derhalve was door Uwe Excellentie besloten, dat de statistiek betreffende het volstrekt verzuim om de 3 jaren zou worden gepubliceerd en dat van de statistiek betreffende het betrekkelijk verzuim, het algemeen overzicht jaarlijks en het maandoverzicht om de 5 jaren zou worden uitgegeven.

Na overleg met de betrokken Sub-Commissie en met den Directeur van het Centraal Bureau, richtte de Voorzitter d.d. 5 Februari 1906, n⁰. 701, een schrijven tot Uwe Excellentie, waarin gevraagd werd, of de Commissie Uwer Excellentie's brief zóó mocht opvatten, dat Uwe Excellentie met haar overleg wenschte te openen nopens mogelijke bezuinigingen in de statistieken van het leer- en schoolverzuim.

Hierop werd een bevestigend antwoord ontvangen d.d. 14 Februari 1906, n⁰. 1274 Afd. Onderwijs, en bij daarop volgenden brief van 26 Februari 1906, n⁰. 2338 Afd. Onderwijs, werd voorts medegedeeld, dat:

a. tegen het verzamelen van de gegevens voor de statistiek van het leerverzuim volgens het bij schrijven der Centrale Commissie van 27 November 1905, n⁰. 670, gevoegd formulier geen bezwaar bestond, indien dit kon geschieden zonder wijziging van de lijsten A en C ingevolge de artt. 18 en 19 der leerplichtwet vastgesteld;

b. tegen de bewerking enz. van deze statistiek in het jaar 1906 geen bedenking bestond, mits daarmede niet geprejudicieerd werd op de aanhangige vraag of deze statistiek eene

intermitteerende zou zijn, m. a. w. mits de voor 1906 bij de begrooting toegestane som niet werd overschreden.

Uwer Excellentie's schrijven van 3 Januari 1906 n°. 9492 Afd. Onderwijs werd door de Commissie beantwoord bij haar advies van 14 Mei 1906, n°. 773 (Bijlage I), waarin de Commissie meedeelde, dat bij haar geen bezwaar bestond tegen Uwer Excellentie's voorstel betreffende de statistiek van het betrekkelijk schoolverzuim, t. w. om, met behoud van het algemeen overzicht, het maandoverzicht om de vijf jaar te publiceeren, doch dat zij zich niet kon vereenigen met Uwer Excellentie's voorstel om de statistiek van het volstrekt leerverzuim om de 3 jaren te doen verzamelen en uitgeven.

In antwoord op dit advies ontving de Commissie van Uwe Excellentie een schrijven van 28 Juni 1906, n°. 7647, Afd. Onderwijs, waarin de Commissie verzocht werd den directeur van het Centraal Bureau te machtigen, de werkzaamheden aan de statistiek van het leer- en schoolverzuim verbonden, te staken, wanneer de loopende arbeid was afgedaan.

Deze machtiging werd, na ingewonnen advies van den Directeur van het Centraal Bureau, verleend, gelijk Uwe Excellentie bij schrijven van de Commissie van 25 October 1906, n°. 798, werd meegedeeld.

Vervolgens ontving de Commissie van Uwe Excellentie een schrijven van 12 October 1907, n°. 14056[3], Afd. Onderwijs, waarbij een ontwerp van een Koninklijk besluit tot vervanging van dat van 1 December 1900, n°. 44, met drie bijlagen (Bijlage II) werd overgelegd, met uitnoodiging, daaromtrent het gevoelen der Commissie te mogen vernemen.

Hieraan werd gevolg gegeven in het advies der Commissie van 30 November 1906, n°. 840 (Bijlage III).

2. *Uitkomsten van het meten en geneeskundig onderzoek van militieplichtigen.*

Ten vervolge op haar advies van 27 November 1905, n°. 665, (zie Bijlage VII van het jaarverslag over 1905) richtte de Centrale Commissie tot Uwe Excellentie een schrijven van 14 Mei 1906, n°. 776, waarin de bezwaren van den Inspecteur van den Geneeskundigen Dienst der Landmacht tegen het verrichten van anthropometrische onderzoekingen in het leger, welke door de Commissie in haar schrijven van 13 Mei 1905,

n°. 460 (Bijlage V van het jaarverslag over 1905) waren aanbevolen, nader werden onderzocht en bestreden. (Bijlage IV).

In antwoord op bovenvermeld schrijven van 27 November 1905, n°. 665, ontving de Commissie van Uwe Excellentie een schrijven van 30 Juni 1906, n°. 878 M. Afd. M. S. waarbij ter kennisneming werd toegezonden een door Uwe Excellentie vastgesteld model van den „staat, bevattende de uitkomsten van het meten en van het geneeskundig onderzoek bij de militieraden of bij Gedeputeerde Staten der lotelingen en nalatigen ter inschrijving".

Dit model stemde, behoudens een kleine redactiewijziging ter verduidelijking der bedoeling, overeen met het ontwerp, gevoegd geweest bij Uwer Excellenties schrijven van 13 October 1905, n°. 1443 M. Afd. M. en S. (Bijlage V van het jaarverslag over 1905), waarmee de Commissie zich blijkens haar meergenoemd schrijven van 27 November 1905, n°. 665, had vereenigd. Voorts bevatte deze brief de mededeeling, dat de Commissarissen der Koningin door Uwe Excellentie, onder toezending van het model van den bedoelden staat, waren uitgenoodigd, de daarin bedoelde opgaven, te beginnen met die betreffende de militieplichtigen van de lichtingen der Nationale Militie van het jaar 1905 en voortaan die van de volgende jaren, rechtstreeks in de eerste helft der maand Juli aan den Directeur van het Centraal Bureau te zenden.

Ten slotte bleek uit een als bijlage bij genoemden brief gevoegd schrijven van den Inspecteur van den Geneeskundigen Dienst der Landmacht, dat bij dezen Inspecteur het voornemen bestond, den staat vermeldende de namen der ziekten en gebreken, voorkomend in het „Statistisch overzicht der behandelde zieken in het Nederlandsche leger hier te lande" zoodanig te wijzigen, dat daardoor zou worden voldaan aan den wensch der Commissie, uitgedrukt in haar schrijven van 27 November 1905, n°. 665, om eenheid en vergelijkbaarheid tot stand te brengen tusschen deze opgaven en die van bovenbedoelden staat.

Vervolgens werd in antwoord op het boven in de tweede plaats genoemde schrijven van 14 Mei 1906 n°. 776 door Uwe Excellentie d.d. 10 Juli 1906 n°. 981[2] M. Afd. M. S. aan de Commissie een schrijven van den Minister van Oorlog d.d. 29 Juni 1906 VIIe Afd. n°. 213 toegezonden, waarbij gevoegd was een brief van den Inspecteur van den Geneeskundigen

Dienst der Landmacht d.d. 19 Juni 1906 n°. 890 (Bijlage V), waarin de Inspecteur verklaarde, zich met de bezwaren van zijn ambtsvoorganger tegen het verrichten van anthropometrische onderzoekingen te vereenigen en geen vrijheid te vinden te adviseeren, het betreffend voorstel der Commissie in gunstige overweging te nemen.

De Commissie antwoordde hierop door haar advies van 30 November 1906 n°. 800, waarin de bezwaren van den Inspecteur nogmaals werden bestreden. (Bijlage VI).

3. *Statistische opgaven van de Kamers van Arbeid.*

Van den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel ontving de Commissie achtereenvolgens twee brieven naar aanleiding van haar advies van 28 November 1905, n°. 679.

De eerste missive d.d. 3 Januari 1906, n°. 4090, afd. Arbeid, luidde als volgt:

„Met belangstelling nam ik kennis van het hierneven aangehaald advies Uwer Commissie. In het algemeen kon ik mij zeer wel vereenigen met hare opmerkingen en voorstellen.

„Slechts op een tweetal punten meende ik daarvan te moeten afwijken.

„In de eerste plaats kwam het mij niet noodig voor voorzieningen te treffen naar aanleiding van de beschouwingen van Uwe Commissie omtrent de slotbepaling van art. 2 van het ontwerp-besluit. Zij gaat daarbij uit van de meening, dat door die bepaling de door de wet opgelegde verplichting tot het ordenen en openbaar maken van de inlichtingen der Kamers van Arbeid aan het Centraal Bureau voor de Statistiek kan worden overgedragen. Deze meening wordt m. i. niet gerechtvaardigd door de redactie van de bedoelde bepaling. Deze geeft toch geene andere bevoegdheid aan den Minister dan om voor te schrijven, dat de inlichtingen der Kamers van Arbeid niet rechtstreeks aan zijn departement zullen worden ingezonden, maar door tusschenkomst van een door den Minister aangewezen ambtenaar. Daarin ligt geenszins de bevoegdheid opgesloten om den aangewezen ambtenaar tot het ordenen en publiceeren van de inlichtingen te verplichten. Hieruit volgt, dat eene opdracht aan de Kamers van Arbeid om hare inlichtingen door tusschenkomst van den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek in te zenden alleen

dan zin zál hebben, wanneer uit andere hoofde vast staat, dat de ordening en publicatie van de inlichtingen zal geschieden door dat bureau. In verband met een en ander kan niet worden ingezien, dat uit de aangehaalde bepaling eenig bezwaar zou kunnen voortvloeien.

„Het gedeelte van het advies Uwer Commissie, dat betrekking heeft op het slot van de ontworpen circulaire geeft mij aanleiding tot de volgende opmerkingen. Het nieuwe Koninklijk Besluit zal — naar het zich laat aanzien — in den loop van het 1ste kwartaal van 1906 in werking treden. De verplichting der Kamers van Arbeid om inlichtingen over dat kwartaal volgens de bestaande regeling in te zenden, zal dus vermoedelijk zijn vervallen vóór dat de in artikel 2 van het Koninklijk Besluit van 9 Juli 1901 (*Staatsblad* n⁰. 194) bepaalde termijn van inzending van die inlchtingen is aangebroken.

„Wat in het bijzonder uw voorstel betreft om de inlichtingen over den algemeenen toestand in de bedrijfstakken en den stand der arbeidsmarkt reeds te rekenen van 1 Januari e. k. te doen verstrekken, zij er op gewezen, dat m. i. het niet anders dan ten goede kan komen aan eene richtige uitvoering van de nieuwe regeling, wanneer aan de Kamers van Arbeid tijd wordt gelaten om zich voor te bereiden voor het vervullen van hare nieuwe taak. Daarom komt het mij voor dat zij in de eerste maanden, na het in werking treden van het nieuwe besluit, niet anders belast moeten worden dan met het verzamelen van inlichtingen omtrent den stand van loon en arbeidsduur over het 1ste halfjaar van 1906, welke noodzakelijk zijn tot juist begrip van de verder in 1906 in te zenden inlichtingen over de *veranderingen* in loon en arbeidsduur. Dat dientengevolge een hiaat zal ontstaan in de inlichtingen over den stand der arbeidsmarkt schijnt van minder gewicht in vergelijking met het belang, dat er bij betrokken is, om aan de Kamers van Arbeid ruime gelegenheid te geven tot het nemen van maatregelen, waardoor een juiste uitvoering van de nieuwe regeling kan bevorderd worden. Op die gronden meende ik aan dit voorstel geen gevolg te moeten geven."

De tweede brief, van 16 Maart 1906, n⁰. 1117, afd. Arbeid, was van den volgenden inhoud:

„Ik heb de eer Uwer Commissie hiernevens te zenden een exemplaar van het Koninklijk besluit van 19 Februari 1906

(*Stbl.* n°. 36), van mijne circulaire dd. 10 Maart 1906, n°. 1080, afdeeling A, van de op grond van artikel 5 van genoemd besluit gegeven nadere voorschriften en van de toelichting ter invulling van de staten E, E[1], F. en G.

„Zooals Uwer Commissie zal blijken, werden behalve de door haar in overweging gegeven wijzigingen, waarmede ik mij blijkens mijn schrijven d.d. 3/6 Januari j.l. n°. 40901 afdeeling A, kon vereenigen, in de drie eerst bedoelde stukken nog enkele veranderingen aangebracht.

„Voor zoover deze van eenig belang zijn, houden zij verband met de omstandigheid, dat de wettelijke voorziening, welke noodig is tengevolge van de overdracht aan mijn departement van de zorg voor de uitvoering der wet op de Kamers van Arbeid, thans nog niet is tot stand gekomen; terwijl bij het ontwerpen van de stukken werd uitgegaan van de onderstelling dat die voorziening zou zijn getroffen vóór dat het nieuwe besluit in werking zou treden.

„Zoo kon in artikel 2, 4e lid, van het besluit niet anders worden bepaald, dan dat de inlichtingen aan den Minister van Binnenlandsche Zaken zullen worden opgezonden, nu het voorschrift van artikel 33, 3de lid der wet op de Kamers van Arbeid, volgens hetwelk de opzending aan dien Minister behoort te geschieden, nog onveranderd van kracht is.

„Naar ik vertrouw zal er bij Uwe Commissie geen bezwaar bestaan de noodige opdracht te verleenen, waardoor de gegevens, die de Kamers van Arbeid krachtens de nieuwe regeling zullen verstrekken, door de zorg van den heer Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek maandelijks zullen worden bewerkt en gepubliceerd.

„De Minister van Binnenlandsche Zaken nam op grond van de slotbepalingen van artikel 2 van het besluit bereids eene beschikking, waarbij is bepaald, dat de toezending van de inlichtingen zal geschieden door tusschenkomst van dien Directeur.

„Ik zoude het op prijs stellen, indien het mogelijk bleek de eerste inlichtingen, welke de Kamers van Arbeid zullen inzenden over den stand van loon en arbeidsduur, over den algemeenen toestand in de vertegenwoordigde bedrijfstakken en den stand der arbeidsmarkt alsmede over voorvallen, die van belang zijn voor de kennis der arbeidsverhoudingen nog in Augustus e.k. te publiceeren en vervolgens de jaarlijks te

verstrekken inlichtingen in Februari van elk jaar en alle overige inlichtingen die vóór den 11den van eene maand worden ontvangen, nog in diezelfde maand openbaar te maken."

4. *Reorganisatie van het tijdschrift tot een maandschrift.*

In aansluiting met het voorgaande zij omtrent de reorganisatie van het Tijdschrift van het Centraal Bureau tot een Maandschrift het volgende meegedeeld:

Door den Voorzitter is onder dagteekening van 27 April 1906 n°. 758 tot Uwe Excellentie het volgende schrijven gericht in zake de kosten, verbonden aan het Maandschrift.

„In haar advies van 17 Mei 1905 n°. 537, betreffende de uitvoering van art. 33, 3e lid, der wet op de Kamers van Arbeid, merkte de Commissie aangaande de kosten welke verbonden zouden zijn aan eene reorganisatie van het Tijdschrift van het Centraal Bureau tot een Maandschrift, het volgende op:

„„Voor hetgeen het Tijdschrift door verandering in een Maandschrift meer dan thans zal kosten, acht de Commissie een aanvankelijk blanco-crediet voor het Centraal Bureau den veiligsten en meest wenschelijken weg. Een half jaar na verschijnen der eerste aflevering zullen de kosten beter kunnen worden geraamd".

„De directeur van het Centraal Bureau schreef in zijne begrooting voor 1906 in overeenstemming met het bovenstaande, aldus:

„„Ik merk daarbij op, dat voor het Tijdschrift niet meer is geraamd dan bij behoud van het tegenwoordig kader dezer publicatie noodig is. Met betrekking tot de geldelijke gevolgen eener reorganisatie tot maandschrift, moet ik dus, in aansluiting aan het ter zake aan Uwe Excellentie uitgebrachte advies der Centrale Commissie voor de Statistiek, een uitdrukkelijk voorbehoud maken".

„De Directeur raamde voor het Tijdschrift f 7500,— bij behoud van het tegenwoordig kader.

„Nu tengevolge van het in werking treden van het Koninklijk Besluit van 19 Februari 1906 *Staatsblad* n°. 36, de reorganisatie bovenbedoeld haar beslag heeft gekregen neem

ik de vrijheid er Uwe Excellentie opmerkzaam op te maken, dat in de sommen, welke bij brief van 17 Februari j.l. n°. 1651, Afd. BB. op art. 74 van Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1906 voor Bureau en Commissie beschikbaar zijn gesteld, slechts het bovengenoemd bedrag van f 7500,— voor het Tijdschrift begrepen is.

„Met hoeveel de kosten van het Maandschrift, dat in Augustus voor het eerst zal verschijnen, de som van f 7500,— te boven zal gaan, is niet vooraf te ramen, daar zulks afhangt van den omvang der door de Kamers van Arbeid maandelijks te verzamelen en op te zenden gegevens.

„Ten einde aan de uitnoodiging van den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, om de uitgifte van het Maandschrift aan het Centraal Bureau voor de Statistiek op te dragen, te kunnen voldoen, zou de Centrale Commissie voor de Statistiek het zeer op prijs stellen, spoedig van Uwe Excellentie te mogen vernemen, dat tegen het toekennen voor dit doel van een ruimer crediet aan het Centraal Bureau voor het dienstjaar 1906 geen bezwaar bestaat"

Hierop ontving de Commissie bij brief van 11 Mei 1906 n°. 3850 afd. BB. van Uwe Excellentie het volgende antwoord:

„Ik heb de eer U te berichten, dat meer bepaalde voorstellen betreffende het bedrag, waarmede de kosten van het Maandschrift van het Centraal Bureau voor de Statistiek over het dienstjaar 1906 de som van f 7500,— te boven zullen gaan, gaarne door mij in overweging zullen worden genomen.

„Ik noodig U derhalve uit daaromtrent met den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek in overleg te treden en mij Uwe nadere voorstellen, waarbij althans een bepaalde som worde geschat, te doen toekomen."

Nadat door den Voorzitter, na overleg met den Directeur van het Centraal Bureau, bij schrijven van 18 Mei 1906 n°. 772 aan Uwe Excellentie was bericht, dat de kosten van het Maandschrift voor zoover na te gaan, over het dienstjaar 1906 de som van f 7500 in geen geval met meer dan f 5000 zouden te boven gaan, werd van Uwe Excellentie bij schrijven van 25 Juni 1906 n°. 5097 afd. BB. bericht ontvangen, dat het gevraagde crediet tot een maximum van f 5000 aan den Directeur werd verleend.

5. *Bevordering van schoolbezoek van schipperskinderen*

Van Uwe Excellentie ontving de Commissie een schrijven van 24 Februari 1906, n°. 2249[4] Afd. Onderwijs, waarbij waren gevoegd:

a. afschrift van Uwer Excellentie's missive van dezelfde dagteekening aan het Bestuur der vereeniging „Schoolfonds voor schipperskinderen Schuttevaêr";

b. een uittreksel uit den in deze missive aangehaalden brief van dat Bestuur van 13 Juni 1905.

In laatstgenoemd schrijven deelde het Dagelijksch Bestuur der vereeniging „Schoolfonds voor schipperskinderen Schuttevaêr" aan Uwe Excellentie mede dat omtrent art. 2 onder B. der Statuten, goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 14 Februari 1905, verstaan wordt:

1°. Een onderzoek in te stellen naar het aantal schipperskinderen van den schoolplichtigen leeftijd in Nederland.

2°. *a.* Hoe groot het aantal is dat tijdelijk;
b. en hoeveel geregeld onderwijs genieten.

3°. Hoeveel schipperskinderen geheel van onderwijs verstoken zijn.

4°. De kosten van onderwijs en uitbesteding.

5°. De draagkracht of maatschappelijke welstand der ouders, ten einde te komen tot een juist begrip der kosten van uitbesteding en de te geven steun aan de ouders van die kinderen die de noodige draagkracht missen om hunne kinderen geregeld onderwijs te kunnen verschaffen.

6°. Het verzamelen van die gegevens, die met het onderwijs aan schipperskinderen in betrekking staan.

In het onder *a* genoemd antwoord berichtte Uwe Excellentie aan het Bestuur dezer Vereeniging, dat op de Staatsbegrooting voor 1906 geen subsidie voor dit doel is uitgetrokken aangezien eerst een nader overleg met het Bestuur noodig is.

„Allereerst doet zich daarbij — aldus luidde Uwer Excellentie's schrijven — de vraag voor of het onderzoek officieel moet zijn — en dus aan het Centraal Bureau voor de Statistiek ware op te dragen — dan wel of het meer aanbeveling zoude verdienen dat het instellen van dat onderzoek werd overgelaten aan het particulier initiatief, daarbij gesteund door een matige Rijkssubsidie.

„Aanvankelijk schijnt het mij toe, dat de laatstbedoelde wijze van werken veel vóór heeft, en aan Uwe vereeniging zou kunnen worden toevertrouwd. Ik ga daarbij uit van de veronderstelling, dat mijn indruk juist is — een indruk onder meer gevestigd door de artt. 13, 17 en 20 der Statuten — dat Uwe vereeniging hare vertakkingen over het geheele land uitstrekt en bij de nastreving van haar hierboven genoemd wijder doel op de medewerking van alle bestaande vereenigingen voor het onderwijs van schipperskinderen kan rekenen en door deze vereenigingen erkend wordt als centraal orgaan te kunnen optreden.

„Alvorens tot medewerking in deze te kunnen besluiten, zoude ik natuurlijk hieromtrent zooveel mogelijk zekerheid moeten hebben verkregen.

„De reden waarom een onderzoek van wege de belangstellende vereenigingen mij aanvankelijk het meest gewenscht voorkomt zonder nochtans daarmede te bedoelen, dat een officieele statistiek daarnaast nu of later niet tevens reden van bestaan zou hebben — is hierin gelegen, dat naar mijne meening eene langs officieelen weg samengestelde statistiek niet meer zou opleveren dan eene telling van het aantal schipperskinderen, die op een bepaald tijdstip van alle onderwijs verstoken zijn; of zoo zij al iets meer kan geven, dat m. i. daarbij toch slechts een klein gedeelte der gegevens zou kunnen worden verkregen die voor een voldoende kennis van het onderwerp van belang zijn. Daarentegen acht ik het mogelijk dat dit laatste eerder te bereiken zou zijn door Uwe vereeniging, daarin bijgestaan door de andere „Schoolfondsen" en de schippersvereeniging „Schuttevaêr". Zij zou zich niet moeten bepalen — stel ik mij voor — tot een onderzoek, hoeveel schipperskinderen op een bepaalden dag niet schoolgaan, maar zou ook hebben te onderzoeken, hoeveel kinderen op min of meer ongeregelde tijden de school bezoeken, over hoeveel dagen van het jaar dit schoolgaan zich uitstrekt, in hoever der werking der „schoolfondsen" aan het schoolbezoek bevorderlijk is, of en in welke mate in verband met den financiëelen toestand der gezinnen uitbreiding van deze vereenigingen en van haar aantal in andere deelen des lands wenschelijk zou zijn om de geheele schipperij te omvatten, welke andere middelen bestaan tot bevordering van het schoolbezoek van schipperskinderen en hoe de resultaten zijn

die daarmede reeds zijn verkregen en dergelijke zaken meer.

„Alvorens mij tot iets te binden zou ik de voldoende gemotiveerde verzekering moeten ontvangen, dat uwe vereeniging meent een zoodanig algemeen onderzoek op zich te kunnen nemen, dat tot goede resultaten kan leiden.

„Is uwe vereeniging in staat mij die verzekering te geven, dan zal ik daarbij tevens gaarne zien uiteengezet op welke wijze zij het bedoelde onderzoek zou denken in te stellen, welke gegevens zij zich voorstelt daarbij te verzamelen, op welk bedrag de kosten van het onderzoek worden geraamd, en in hoever zij daarbij op steun van het Rijk zou wenschen te kunnen rekenen.

„Voor de vraag wat een onderzoek als hier bedoeld zou behooren te omvatten en in hoever en op welke wijze wellicht voor een of ander onderdeel de leden van het Rijksschooltoezicht gegevens zouden kunnen verschaffen, wordt door mij het advies ingewonnen van de Inspecteurs van het lager onderwijs.

„In verband daarmede zal het mij aangenaam zijn, dat door U aan deze ambtenaren een exemplaar der Statuten Uwer vereeniging wordt toegezonden en voorts de inlichtingen worden verschaft, die zij U mochten vragen."

In Uwer Excellentie's missive aan de Commissie verzocht Uwe Excellentie, haar met eventueele opmerkingen, waartoe het schrijven aan het Bestuur der vereeniging „Schoolfonds voor schipperskinderen Schuttevaêr" de Commissie aanleiding mocht geven, in kennis te willen stellen.

Na ambtshalve het advies van den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek te hebben ingewonnen, heeft de Voorzitter Uwer Excellentie's brief bij schrijven van 15 Maart 1906 n⁰. 734 als volgt beantwoord:

„In antwoord op neververmelde missive heb ik de eer Uwer Excellentie te berichten dat, blijkens ambtshalve ingewonnen inlichtingen, bij den Directeur van het Centraal Bestuur voor de Statistiek evenmin als bij mij eenig bezwaar bestaat tegen opdracht der bedoelde enquête aan het schoolfonds voor schipperskinderen Schuttevaêr.

„De Directeur van het Centraal Bureau heeft zich tegenover mij bereid verklaard desgewenscht mede te werken aan de samenstelling van een eventueel te gebruiken vraagformulier en om de bewerking van de door dergelijke formulieren

verkregen gegevens aan het Centraal Bureau te doen plaats hebben; het laatste echter alleen dan, wanneer hem het daarvoor noodige tijdelijke schrijverspersoneel wordt toegestaan."

Vervolgens werd van Uwe Excellentie een schrijven ontvangen, d.d. 31 Juli 1906 n°. 9200[2], Afd. Onderwijs, waarvan de inhoud luidde als volgt:

„Nadat mij gebleken was, dat de vereeniging „Schoolfonds voor schipperskinderen Schuttevaèr" een onderzoek als bedoeld in mijn schrijven aan die Vereeniging, d.d. 24 Februari 1906 n°. 2249[1] Afd. Onderwijs, niet op zich zou kunnen nemen, heb ik mij gewend tot alle mij bekende vereenigingen, welke zich de bevordering van het schoolbezoek van schipperskinderen ten doel stellen, bij brief van 5 Mei l.l. n°. 5810[1], Afd. Onderwijs, waarvan een afschrift hierbij gaat. Naar aanleiding van de daarop ontvangen antwoorden richt ik tot dezelfde vereenigingen het schrijven van heden n°. 9200[1] Afd. Onderwijs, waarvan ik U eveneens een afschrift doe toekomen.

„Uit de bereidverklaring in nevenvermeld schrijven vervat, heb ik gemeend te mogen afleiden, dat de commissie van afgevaardigden der vereenigingen zich niet te vergeefs tot den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek zoude wenden, indien zij zijne voorlichting inriep".

De bedoelde brief van 5 Mei 1906 n°. 5810[1], was in den aanhef, mutatis mutandis, ongeveer gelijkluidend met de 2e, 3e, en 4e der boven afgedrukte alinea's van Uwer Excellentie's schrijven van 24 Februari 1906 aan het Bestuur der vereeniging „Schoolfonds voor schipperskinderen Schuttevaer". Voorts gaf Uwe Excellentie ter verkrijging van eenheid van behandeling het denkbeeld aan de hand, dat elke vereeniging een bestuurslid zou aanwijzen, teneinde eene commissie te vormen, om met voorlichting van den Directeur van het Centraal Bureau een plan voor onderzoek te ontwerpen, eene raming der kosten te maken en op te geven in hoeverre elke vereeniging op steun van het Rijk zou wenschen te kunnen rekenen. „Doch vóór alles zou deze commissie de vraag hebben te overwegen, of de vereenigingen — voorzooveel noodig met hulp van het Rijksschooltoezicht — een dergelijk onderzoek op zich zouden kunnen nemen, dat zich over het geheele land uitstrekt en dat tot goede resultaten kan leiden".

Nadat van alle vereenigingen een bereidverklaring daartoe

was ontvangen, richtte Uwe Excellentie bij bovengenoemd schrijven van 31 Juli 1906 n⁰. 9200[1], Afd. Onderwijs tot de vereenigingen het voorstel, thans over te gaan tot het vormen der bedoelde commissie, welke, ter vermijding van niet noodzakelijke uitgaven, zou moeten bestaan uit één vertegenwoordiger van elke vereeniging. „Indien de commissie prijs stelt op de voorlichting van den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek, zal het aanbeveling verdienen, dat zij zich daartoe rechtstreeks tot hem wendt."

Door den Voorzitter der Centrale Commissie werd van deze brieven afschrift toegezonden aan den Directeur van het Centraal Bureau.

De Directeur deelde op de vergadering van 24 November 1906 mee, dat een conferentie met den Voorzitter der commissie van gedelegeerden met gunstig resultaat heeft plaats gehad en dat het in de bedoeling ligt, een bezoldigd secretaris buiten de commissie, bij voorkeur een ambtenaar van het Bureau, aan te stellen.

6. *Sterftestatistiek.*

Onder dagteekening van 22 Juni 1906 n⁰. 5421 Afd. BB. had de Centrale Commissie de eer, van Uwe Excellentie om bericht en raad te ontvangen een schrijven van den Centralen Gezondheidsraad van 12 Juni 1906 n⁰. 334/9 (Bijlage VII) betrekking hebbend op een brochure van den Heer S. van Dantzich te Rotterdam, waarin de wenschelijkheid werd bepleit, het verzamelen van het sterftemateriaal op zoodanige wijze te doen geschieden, dat het ter bestudeering van verschillende vraagstukken der pathologie dienen kan.

Naar aanleiding hiervan bracht de Commissie haar advies uit aan Uwe Excellentie, onder dagteekening van 30 November 1906 n⁰. 794, waarin de meening der Commissie werd neergelegd, dat aan de wenschen van den Heer van Dantzich op eenvoudige wijze zou kunnen worden tegemoet gekomen door invoering van het persoonskaartenstelsel in de bevolkingsregisters, een stelsel, waaromtrent de Commissie reeds vroeger de eer had te adviseeren en waarop zij zich voorstelt, nader terug te komen. (Bijlage VIII.)

7. *Graphische voorstellingen in het Koloniaal Verslag.*

Onder dagteekening van 17 September 1906 n⁰. 38 Afd. G.

had de Commissie de eer, van den Minister van Koloniën een schrijven te ontvangen (Bijlage IX) waarbij in afschrift gevoegd was een brief van den Waarnemenden Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid in Nederlandsch-Indië, d.d. 25 Mei 1906 n⁰. 8914 (Bijlage X) betreffende het opnemen van graphische voorstellingen in het Koloniaal Verslag. De Minister richtte, naar aanleiding van dit schrijven, tot de Commissie het verzoek, te mogen worden ingelicht omtrent de gegevens, welke voor bewerking in graphischen vorm zouden in aanmerking komen, alsmede omtrent de doelmatigste inrichting daarvan. De Commissie bracht hierop een advies uit onder dagteekening van 30 November 1906 n⁰. 829 (Bijlage XI), waarin de Commissie de meening uitsprak, het opnemen van graphische voorstellingen in het Koloniaal Verslag voorshands niet te moeten aanmoedigen.

B. Voorstellen van de Commissie aan de Regeering uit eigen beweging.

1. *Wijze van verzamelen der gegevens van het Koloniaal Verslag.*

Gelijk in het jaarverslag over 1904 in een noot werd medegedeeld, ontving de Commissie van den Minister van Koloniën onder dagteekening van 8 Maart 1906 n⁰. 56 Afd. G. een antwoord op haar schrijven van 16 Mei 1905 n⁰. 620, waarbij 2 nota's van het lid der Commissie Dr. C. A. Verrijn Stuart resp. betreffende de reorganisatie van de Indische onderwijsverslagen en betreffende het Algemeen Verslag der Protestantsche Kerken in Nederlandsch-Indië, aan Zijne Excellentie waren toegezonden.

Naar aanleiding van dezen brief benevens van twee andere brieven van den Minister van Koloniën, respectievelijk van 26 October 1905 Afd. G. n⁰. 28 en 8 Januari 1906 Afd. G. n⁰. 52 bracht de Commissie een advies uit van 14 Mei 1906 n⁰. 775, dat hierachter als Bijlage XII is opgenomen; een daarbij overgelegde nota van den heer J. van Dam van Isselt is als Bijlage XIII opgenomen.

De onder dagteekening van 30 Mei 1906 Afd. G. en C. n⁰. 53 ontving de Commissie van den Minister van Koloniën het bericht, dat de in genoemd schrijven en in de nota van den heer van Dam van Isselt vervatte beschouwingen door

Zijne Excellentie ter kennis van de Indische Regeering zijn gebracht, met verzoek, den Minister in kennis te willen stellen met de beschouwingen, waartoe de inhoud dier stukken aanleiding mocht geven. Voorts schreef de Minister:

„Na de ontvangst van dat antwoord hoop ik op deze aangelegenheid nader terug te komen, doch ik meen al aanstonds er op te mogen wijzen, dat ik geenszins instem met de gevolgtrekking, welke de Heer van Dam van Isselt, blijkens de slotalinea van zijne nota, meent te mogen maken uit hetgeen in mijne Missive van 26 October j.l., Afd. G. n⁰. 28 werd medegedeeld omtrent de mogelijke invoering van telkaarten voor de samenstelling van de gerechtelijke statistiek.

„In mijne zooeven genoemde missive handelde ik aan het slot over de gerechtelijke statistiek en deed daarbij duidelijk uitkomen, dat, hetgeen eventueel op dat gebied in Indië zal kunnen worden gedaan, ook beheerscht wordt door overwegingen van financieelen aard, waarop ik in geen geval vooruit wensch te loopen. Maar geheel afgescheiden daarvan teeken ik aan, dat het hoofdbezwaar tegen een telkaartenstelsel voor de sanitaire statistiek van het leger — zooals reeds in de dezerzijdsche missive van 17 Mei 1905, Afd. C. 2e Bureau n⁰. 13, werd medegedeeld — hierin is gelegen, dat de administratieve arbeid van de reeds met werk overladen officieren van gezondheid door de invoering van dat stelsel, zoodanig zou worden uitgebreid, dat de behandeling van de patiënten er noodwendig onder zou moeten lijden. Dit bezwaar zou door de instelling van eene afdeeling als voor de gerechtelijke statistiek wordt overwogen, niet te ondervangen zijn, en ik deel dan ook in het gevoelen van mijn Ambtsvoorganger, dat de invoering van telkaarten voor de sanitaire statistieken van het leger niet mogelijk is".

De Commissie meende, alvorens dit schrijven nader in behandeling te nemen, het antwoord van de Indische Regeering te moeten afwachten.

Voorts ontving de Commissie van den Minister van Koloniën een schrijven van 1 October 1906 Afd. A.³ Eerste Bureau n⁰. 61, waarbij werden ter kennisneming gezonden verschillende uit Nederlandsch-Indië ontvangen bescheiden betreffende de in 1905 gehouden opneming van de bevolking en den veestapel op Java en Madoera, behelzende o. m. de

inlichtingen in de in het vorige jaarverslag vermelde nota van Mr. C. Th. van Deventer gevraagd.

Naar aanleiding hiervan deed de Commissie bij schrijven van 30 November 1906 n°. 833 aan Zijne Excellentie een nieuwe nota van den heer van Deventer toekomen (Bijlage XIV) met mededeeling dat zij zich met den inhoud daarvan kon vereenigen.

2. *Militair-Sanitaire Commissie.*

Ten vervolge op het schrijven van den Minister van Marine van 24 Januari 1905 Bureau S/B (zie vorig jaarverslag bl. 41) ontving de Commissie van Zijne Excellentie een schrijven van 30 Mei 1906, Bureau S/B n°. 62, dat hierachter als bijlage XV is opgenomen.

Naar aanleiding van dit schrijven alsmede van de in het vorige jaarverslag als bijlagen XIV en XV opgenomen brieven van de Ministers van Oorlog en Koloniën, bracht de Militair-Sanitaire Commissie een nader Rapport uit, gedagteekend 19 November 1906. Van dit Rapport werden aan de Ministers van Oorlog, Marine en Koloniën afdrukken toegezonden bij schrijven van 22 Februari 1907 n°s. 880, 881 en 882.

Hierachter is het nader Rapport opgenomen als Bijlage XVI, de driegenoemde brieven als Bijlage XVII*a*, *b* en *c*. [1])

3. *Nomenclatuur der doodsoorzaken.*

Gelijk in het vorig jaarverslag in een noot reeds werd meegedeeld, heeft de Commissie uit een toegezonden afschrift van Uwer Excellentie s schrijven van 23 Februari 1906 n°. 1483 Afd. B.B. van de Commissarissen der Koningin mogen vernemen, dat Uwe Excellentie zich met het advies der Commissie van 27 November n°. 687 (zie vorig Jaarverslag bl. 41) geheel heeft kunnen vereenigen.

4. *Bezuiniging in de pubicaties van het Centraal-Bureau.*

Op de vergadering der Centrale Commissie van 12 Mei 1906 werd eene Sub-commissie ingesteld, teneinde de vraag

---

[1]) Hierop werden van de Ministers van Marine en Oorlog antwoorden ontvangen resp. gedagteekend 5 Maar 1907 Bureau S/B n°. 43 en 13 Maart 1907 IIIe Afd. n°. 195.

te overwegen in hoeverre het mogelijk zou zijn, door vereenvoudiging van sommige statistieken bezuiniging aan te brengen.

Deze Sub-commissie ontving van den Directeur van het Centraal-Bureau een nota (Bijlage XVIII), waarvan de Centrale Commissie bij schrijven van 1 December 1906 n°. 864 een afdruk aan Uwe Excellentie deed toekomen onder mededeeling, dat zij zich met den inhoud daarvan kon vereenigen en met bijvoeging van een circulaire betreffende de statistiek van het Armwezen, die tot de Gedeputeerde Staten der onderscheidene Provincies gericht zoude kunnen worden.

Bij schrijven van 20 December 1906 n°. 11301 Afd. B.B. berichtte Uwe Excellentie aan de Commissie, dat aan de Gedeputeerde Staten een circulaire overeenkomstig het ontwerp der Commissie was gericht.

C. MACHTIGINGEN EN OPDRACHTEN AAN HET CENTRAAL-BUREAU VOOR DE STATISTIEK.

In 1906 werden aan den Directeur van het Centraal-Bureau voor de Statistiek verleend eene machtiging tot staking der leerplichtstatistiek — zie boven onder A. **1** — en eene opdracht tot uitgifte van een Maandschrift — zie boven onder A **3** en **4**.

D. OVERIGE WERKZAAMHEDEN.

In aansluiting met wat in het vorige jaarverslag omtrent de Statistiek der Gemeente-financiën werd opgenomen, kan worden meegedeeld, dat in den loop van 1906 de Commissie zich bezig hield met het verrichten van voorbereidende werkzaamheden voor een ten behoeve van de Gewestelijke Besturen te ontwerpen leidraad, doch dat de Commissie op het einde van dat jaar nog geen beslissing had genomen omtrent de vraag of zij zal moeten adviseeren tot eene principieele wijziging in de inrichting der gemeenterekeningen (zie vorig jaarverslag bl. 41).

In behandeling bleef ook dit jaar een onderzoek naar den

loop der verschillende soorten van huurprijzen van woningen in verschillende deelen van het Rijk, met onderscheiding naar het bedrag van den huurprijs.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,

PIERSON,
Voorzitter.

J. R. B. DE ROOS,
Secretaris.

BIJLAGE I.

Centrale Commissie voor
de Statistiek.

N°. 773. 's Gravenhage, 14 Mei 1906.

Bericht op schrijven van
3 Januari 1906 n°. 9492,
14 Februari 1906 n°. 1274 en
26 Februari 1906 n°. 2338,
Afdeeling Onderwijs.

Aan Zijne Excellentie den Minister
van Binnenlandsche Zaken.

Met bijzondere belangstelling nam de Centrale Commissie voor de Statistiek in hare jongste vergadering kennis van Uwer Excellentie's schrijven van 3 Januari 1906 n°. 9492 afd. Onderwijs, van den brief van den Voorzitter der Commissie aan Uwe Excellentie d.d. 5 Februari j.l. n°. 701, en van de daarop gevolgde nádere missiven van Uwe Excellentie van 14 Februari 1906 n°. 1274 en van 26 Februari 1906 n°. 2338 afd. Onderwijs.

De Commissie betuigt Uwe Excellentie haar dank voor de wijze waarop zij deze aangelegenheid thans in behandeling heeft gebracht.

Uwer Excellentie's denkbeelden tot het aanbrengen van bezuiniging in de onderwijsstatistiek, voor zoover die door het Centraal Bureau voor de Statistiek wordt bewerkt en uitgegeven, betreffen zoowel de statistiek van het betrekkelijk schoolverzuim als die van het absoluut leerverzuim, waaromtrent de Commissie gaarne het volgende onder de aandacht van Uwe Excellentie zou wenschen te brengen.

1. *Statistiek van het betrekkelijk schoolverzuim.*

Uwe Excellentie geeft in overweging, met behoud van het algemeen overzicht van de statistiek betreffende het betrekkelijk verzuim, het maandoverzicht om de vijf jaar te publiceeren. Hiertegen bestaat bij den Directeur van het Centraal Bureau en de Commissie geen bezwaar en laatstgenoemde

heeft dan ook haar destijds gegeven machtiging aan het Centraal Bureau voor de Statistiek in dien zin gewijzigd. Daarbij meent zij echter te moeten opmerken dat deze maatregel slechts geringe kostenbesparing zal meebrengen; de bewerking van het materiaal blijft bijna geheel dezelfde, alleen zullen de drukkosten gedurende de jaren waarin de statistiek niet verschijnt er eenigszins door verminderen.

De Commissie veroorlooft zich hierbij te verwijzen naar de nota van den Directeur van het Centraal Bureau, die gevoegd was bij het schrijven van den Voorzitter van 5 Februari 1906 n°. 701.

2. *Statistiek van het volstrekt leerverzuim.*

Met Uwer Excellentie's denkbeeld om deze statistiek om de 3 jaren te doen verzamelen en uitgeven, kan de Commissie tot haar leedwezen niet medegaan.

Afgezien nog van de omstandigheid dat de bewerking dezer statistiek veel minder arbeid medebrengt dan die van het betrekkelijk verzuim — behalve drukkosten zou gedurende de jaren waarin deze statistiek niet verschijnt slechts één klerk worden uitgespaard, zoodat eene aanmerkelijke bezuiniging op de kosten van deze statistiek hierdoor niet zou worden verkregen — zijn de administratieve bezwaren welke tegen het verzamelen om de 3 jaren bestaat zóó groot, dat de Commissie geen kans zou zien de statistiek op die wijze betrouwbaar te doen zijn. Alleen door een jaarlijksche nauwgezette verzameling en controleering van het grondmateriaal zal hoe langer hoe meer aan den eisch van betrouwbaarheid kunnen worden voldaan.

Dit bezwaar wordt ook door den Directeur van het Centraal Bureau, die met de praktijk van nabij bekend is, in die mate gevoeld, dat hij de voorkeur zou geven aan het vragen van ontheffing van de bewerking dezer statistiek — en wegens den nauwen samenhang ook van die van het relatief verzuim — boven het verzamelen om de 3 jaar.

En de Commissie zou in dat geval niet anders mogen doen dan die ontheffing verleenen, hoewel met leedwezen.

Waar Uwe Excellentie in haar schrijven van 14 Februari 1906 uitdrukkelijk verklaart dat het in deze aangelegenheid bovenal om bezuiniging in de staatsuitgaven te doen is, meent de Commissie toch de opmerking niet te mogen achterhouden,

dat, indien al eenige kosten uitgespaard konden worden door het om de 3 jaar doen verzamelen en publiceeren van deze statistiek, Uwe Excellentie op een ander artikel van de begrooting van Haar Departement kosten zou moeten maken, ten einde er voor te blijven kunnen waken, dat de Arrondissement-schoolopzieners gedurende de jaren waarin de statistiek niet wordt verzameld, even nauwkeurig de bepalingen van de Leerplichtwet uitvoeren. Hoewel door Bureau en Commissie dit doel geenszins wordt beoogd, mag toch niet over het hoofd worden gezien, dat de controle welke de verzameling der statistiek noodwendig medebrengt tevens eene controle is op de uitvoering der wet. Daar zoodanige controle door de Regeering allicht vanveel belang zal worden geacht, meent de Commissie dit punt ook onder de aandacht van Uwe Excellentie te moeten brengen. De door de Regeering in plaats hiervan ter naleving van de wet te nemen maatregelen zouden zeker niet minder kostbaar zijn.

Waar door Uwe Excellentie de noodige gelden voor bewerking en publicatie voor beide statisticken in 1906 beschikbaar zijn gesteld, heeft de Commissie gemeend aanvankelijk de zaak te mogen laten zooals die was en heeft zij alleen hare aan het Bureau vroeger verleende machtiging tot het publiceeren der statistiek van het *relatieve* verzuim in den boven aangeduiden zin, overeenkomstig Uwer Excellentie's wensch, gewijzigd.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,
PIERSON,
Voorzitter.
H. W. METHORST,
Secretaris.

BIJLAGE II.

Ontwerp-Koninklijk Besluit
met 3 bijlagen
(modellen E, FI, FII).

ART. 1 } (gelijk de artikelen 1 en 2 van het
ART. 2 } Kon. Besl. van 1 Dec. 1900, n⁰. 44.)

ART. 3.

De arrondissements-schoolopziener maakt iedere maand voor elke school een verzamelstaat op van de gedurende de vorige maand gehouden aanteekeningen. Voor deze verzamelstaat wordt vastgesteld het bij dit besluit behoorende formulier: *model E.*

Uiterlijk in de maand Februari van elk jaar zendt hij uittreksel uit den inhoud dezer verzamelstaten over het afgeloopen jaar aan den districts-schoolopziener en aan den Inspecteur van het lager onderwijs. Voor dit uittreksel wordt vastgesteld het bij dit besluit behoorende formulier *model*: *F*I.

Gelijktijdig zendt hij aan Onzen Minister, met de uitvoering der wet tot regeling van het lager onderwijs belast, een uittreksel uit den inhoud der verzamelstaten over het afgeloopen jaar. Voor dit uittreksel wordt vastgesteld het bij dit besluit behoorende formulier: *model F*II.

ART. 4.

Dit besluit treedt in werking met 1 Januari 1907.

Met gelijke dagteekening is Ons besluit van 1 December 1900, n⁰. 44, vervallen.

Behoort bij brief van 12 October 1906, n⁰. 14056[1], Afd. Onderwijs.

Mij bekend,

De secretaris-Generaal van Binnenlandsche Zaken,
(*get.*) A. F. VAN LIJNDEN.

Model E.

ARRONDISSEMENT:
GEMEENTE:

Openbare school:

Bijzondere school (1) (B):

VERZAMELSTAAT der verzuimde schooltijden wegens geoorloofde en ongeoorloofde redenen in het jaar 19 .

(1) De bijzondere scholen zijn te onderscheiden in de volgende soorten:

Bijzondere scholen van vereenigingen of instellingen	Protestantsche . . . aan te wijzen door de letters	B V P
	Roomsch-Katholieke . „ „ „ „ „ „	B V K
	Israëlitische . . . . „ „ „ „ „ „	B V I
	Niet aan godsd. beginselen gebonden. aan te wijzen door de letters	B V A
Bijzondere scholen voor eigen rekening	Protestantsche . . . aan te wijzen door de letters	B E P
	Roomsch-Katholieke . „ „ „ „ „ „	B E K
	Israëlitische . . . . „ „ „ „ „ „	B E I
	Niet aan godsd. beginselen gebonden aan te wijzen door de letters	B E A

MAAND.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10 000 schooltijden.		
		Geoorloofd.	Ongeoorloofd.	Totaal.	Geoorloofd.	Ongeoorloofd.	Totaal.
1	2	3	4	5	6	7	8
Januari . . .							
Februari . . .							
Maart							
April							
Mei							
Juni.							
Juli							
Augustus . . .							
September . .							
October . . .							
November. . .							
December. . .							
Totaal							

Model F1.

—

ARRONDISSEMENT:

UITTREKSEL uit den verzamelstaat der verzuimde schooltijden wegens geoorloofde en ongeoorloofde redenen in het jaar 19 .

AANWIJZING BETREFFENDE ELKE SCHOOL.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10 000 schooltijden.		
		Geoorloofd.	Ongeoorloofd.	Totaal.	Geoorloofd.	Ongeoorloofd.	Totaal.
1	2	3	4	5	6	7	8
Openbare scholen:							
Geme . . . . (elke school afzonderlijk aan te duiden)							
Geme. . . . . . . , ... (als voren) (de gemeenten in alphabetische volgorde).							
Totaal van alle openbare scholen . .							
Bijzondere scholen ([1]) BVP: (vermelding van elke school afzonderlijk, gelijk boven).							
Totaal van alle scholen B V P							
Bijzondere scholen, B V K: (als boven).							
Bijzondere scholen, B V I: (als boven).							
Bijzondere scholen, B V A: (als boven)							
Bijzondere scholen, B E P: (als boven).							
Bijzondere scholen, B E K (als boven).							
Bijzondere scholen, B E I (als boven).							
Bijzondere scholen, B E A (als boven).							

([1]) De bijzondere scholen zijn te onderscheiden volgens de aanwijzing op model E.

Model FII.

ARRONDISSEMENT:

UITTREKSEL uit den verzamelstaat der verzuimde schooltijden wegens geoorloofde en ongeoorloofde redenen in het jaar 19 .

SOORTEN VAN SCHOLEN.	Gezamenlijk aantal schooltijden.	Aantal verzuimde schooltijden.			Aantal verzuimen per 10 000 schooltijden.		
		Geoor-loofd.	Ongeoor-loofd.	Totaal.	Geoor-loofd.	Ongeoor-loofd.	Totaal.
1	2	3	4	5	6	7	8
Alle openbare scholen . .							
De bijzondere scholen B V P „ „ B V K „ „ B V I „ „ B V A							
Alle bijzondere scholen B V							
De bijzondere scholen B E P „ „ B E K „ „ B E I „ „ B E A							
Alle bijzondere scholen B E							
Alle bijzondere scholen . .							
Alle scholen te zamen . .							

N.B. De bijzondere scholen zijn te onderscheiden volgens de aanwijzing op model E.

BIJLAGE III.

Centrale Commissie voor de Statistiek.

N^{0}. 840.

's Gravenhage, 30 November 1906.

Bericht op schrijven van 12 October 1906, n^{0}. 14056^{3}, Afd. Onderwijs betreffende wijziging van het Kon. Besl. van 1 Dec. 1900 n^{0}. 44.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Centrale Commissie voor de Statistiek had de eer, bij nevenvermeld schrijven, van Uwe Excellentie te ontvangen een ontwerp van een Koninklijk Besluit tot vervanging van dat van 1 December 1900 n^{0}. 44, met uitnoodiging, haar gevoelen daaromtrent aan Uwe Excellentie kenbaar te maken.

Hoewel de bij het ontwerp gevoegde tabellen E, F : I en F : II alleen het betrekkelijk schoolverzuim betreffen, meent de Commissie het vertrouwen te mogen uitspreken, dat het voornemen bestaat, ook omtrent het volstrekt leerverzuim enkele gegevens te verzamelen.

Voor het overige heeft de Commissie gemeend, zich thans te moeten onthouden van een beoordeeling der vraag, van welke gegevens de verzameling nuttig en wenschelijk voorkomt, doch alleen aan de inrichting der tabellen E, F : I en F : II, zooals die door Uwe Excellentie aan haar zijn overgelegd, haar aandacht te moeten schenken.

De zaak van dit standpunt beschouwende, heeft de Commissie de eer, Uwe Excellentie te berichten, dat het ontwerp Kon. Besluit en de inrichting der genoemde tabellen haar geen aanleiding geven tot opmerkingen en zij zich daarmee kan vereenigen.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,

PIERSON,
Voorzitter.

J. R. B. DE ROOS,
Secretaris.

BIJLAGE IV.

Centrale Commissie voor
de Statistiek.

N⁰. 776.

's Gravenhage, 14 Mei 1906.

Vervolg op schrijven van 27 Nov. 1905, n⁰.665, betreffende statistiek der uitkomsten van meten en geneeskundig onderzoek van militieplichtigen.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

In haar advies van 27 November 1905, n⁰. 665, betreffende de statistiek der uitkomsten van het meten en van het geneeskundig onderzoek van militieplichtigen, deelde de Commissie aan Uwe Excellentie haar voornemen mede op het daarin aangevoerde met betrekking tot de anthropometrische onderzoekingen bij de miliciens nader terug te komen. Met name meende zij dat zoude kunnen worden overwogen of deze onderzoekingen niet op kleine schaal behoorden te worden begonnen en voorloopig bij één of meer groepen van miliciens.

Naar aanleiding hiervan heeft de Centrale Commissie de eer het volgende onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen, met beleefd verzoek deze denkbeelden ook ter overweging te willen doen toekomen aan den Minister van Oorlog en haar te zijner tijd met diens antwoord in kennis te willen stellen.

Op den voorgrond zij gesteld, dat de adviseur van den Minister van Oorlog, de toenmalige Inspecteur van den Geneeskundigen Dienst der Landmacht, de waarde en de beteekenis erkent van anthropometrische onderzoekingen in het leger. In zijn advies van 16 September 1905, n⁰. 1273, schrijft hij n.l.: „In het algemeen genomen kunnen metingen van de miliciens, zoowel bij hunne in-werkelijken-dienst-treding, als ten tijde van hun vertrek met groot verlof uit een

anthropometrisch oogpunt beschouwd, wenschelijk genoemd worden". Dat genoemde Inspecteur niettemin die metingen ontraadt, moet in hoofdzaak worden toegeschreven aan bezwaren, welke naar zijn meening, onafscheidelijk verbonden zijn aan het verrichten dier metingen. Deze bezwaren vinden nagenoeg geheel hun oorsprong in de wijze, waarop hij zich de regeling van het bedoelde onderzoek heeft voorgesteld. Hij heeft blijkbaar gedacht aan eene meting van *alle* miliciens, die voor de eerste oefening onder de wapenen komen, onverschillig den duur van den eersten oefeningstijd, en het wapen, waarbij zij zijn ingedeeld. Verder heeft hij de mogelijkheid ondersteld om, wanneer de omstandigheden dat veroorloofden, die metingen te doen geschieden door enkele officieren van gezondheid, voor die taak in het bijzonder aangewezen.

Naar aanleiding hiervan moge het volgende worden opgemerkt.

Doel van het voorstel was anthropometrische gegevens te verkrijgen betreffende een categorie van individuen, die nagenoeg onder dezelfde omstandigheden verkeeren. De lengte en het gewicht, de omvang der borstkas en van den schedel, waargenomen bij zoodanige categorie van individuen, zijn uiterst belangrijke gegevens voor de studie der ontwikkeling van het menschenras, inzonderheid indien zoodanige gegevens periodiek verzameld worden. Het voorstel om met die onderzoekingen bij de miliciens aan te vangen, geschiedt, omdat zich onder hen categorieën bevinden als bovenbedoeld, zoodat de uitvoering niet op onoverkomelijke bezwaren behoeft te stuiten.

Mogelijk kan door het onderstaande aan veel van de bezwaren van den Inspecteur van den geneeskundigen dienst worden tegemoet gekomen.

1⁰. Is het niet noodig dat het onderzoek zich tot *alle* miliciens eener bepaalde lichting uitstrekt, doch alleszins voldoende als het zich bepaalt tot enkele groepen, die zich hiervoor het best leenen, b.v. tot hen, die *onafgebroken* gedurende twaalf maanden in werkelijken dienst blijven. Groepen of individuen, waarbij de onderzoekingen bezwaren opleveren, late men geheel buiten beschouwing.

2⁰. Van het meerendeel der onder 1⁰. bedoelde groepen van miliciens wordt reeds eenmaal één der gegevens aangeteekend, n.l. de lichaamslengte bij de loting. Teekent men

deze lengte aan ook bij de in-diensttreding eenige maanden later, en nog eenmaal nadat de miliciens eenige maanden onder de wapens zijn geweest, dan heeft men niet alleen belangrijke gegevens voor een vergelijk van jaar tot jaar, doch kan men door deze eenvoudige methode zelfs eenigszins een beeld krijgen van den invloed van den diensttijd op de lengte-toeneming der individuen in vergelijking met die lengte-toeneming gedurende den tijd tusschen de loting en de opkomst.

Van buitengewoon veel belang is echter ook de bepaling van het gewicht en de meting van den omvang van borstkas en schedel. Kan dit niet geschieden op twee tijdstippen dan is het toch reeds belangrijk, indien zoodanige waarnemingen telken jare slechts éénmaal plaats hebben.

Van jaar tot jaar blijft dan toch vergelijking mogelijk. Daarvoor kunnen weder die groepen worden uitgezocht, waarbij de onderzoekingen de minste bezwaren opleveren.

Mocht de Minister van Oorlog, zeer tot leedwezen der Commissie, tot het aanteekenen van het gewicht of tot het doen meten van borstkas of schedel niet wenschen over te gaan, dan zou de Commissie in elk geval gaarne met de lengtemetingen willen zien begonnen in de hoop en de verwachting dat later tot geleidelijke uitbreiding van het waarnemingsveld zal kunnen worden besloten.

Gelijk thans reeds bij de afgekeurde militieplichtigen geschiedt, zouden de betrokken personen naar hun laatste woonplaats (categorieën van gemeenten) kunnen worden onderscheiden, terwijl ook vermelding van hun beroep vóór de in-diensttreding (resp. dat van hun ouders) en een splitsing naar de wapenen aanbeveling zou verdienen.

3°. Een ander bezwaar bestond, volgens den Inspecteur van den Geneeskundigen Dienst, in den tijdroovenden arbeid, dien de meting, al of niet verricht door officieren van gezondheid, vordert. Hiertegen zij allereerst opgemerkt, dat de Centrale Commissie voor de Statistiek niet heeft voorgesteld om de meting te doen geschieden door officieren van gezondheid. De bepaling van de lichaamslengte geschiedt in 't algemeen tot in c.M., alzoo tot in 5 m.M. nauwkeurig. Dat is ruimschoots voldoende. Een milicien is bv. 1,70M. Hij kan dan niet 1,694 M. en evenmin 1,705 zijn. In 't eerste geval zou

voor hem 1,69 M., in 't tweede geval 1,71 M. zijn aangeteekend. Er kan alzoo eene speling van 5 mM. naar beneden of naar boven plaats vinden, wanneer men de lengte tot in cM. nauwkeurig bepaalt, en daartoe 0,5 cM. en daarboven voor 1 cM. aanneemt, daarentegen de waarden beneden 0,5 cM. verwaarloost.

De uitkomsten, op de hier bedoelde wijze verkregen, zijn voldoende nauwkeurig te achten.

Bovendien: men mag aannemen, dat bij massale waarnemingen de positieve en de negatieve verwaarloozingen nagenoeg tegen elkander opwegen. Beweegt men zich daarom binnen de boven aangewezen grenzen, dan is het zeker niet noodig dat de metingen zelven geschieden door een officier van gezondheid. Nagenoeg ieder zal die meting zeer gemakkelijk kunnen verrichten, en zeker elk handwerksman, een kleermaker, schoenmaker, timmerman, meubelmaker, enz., gewend met ellemaat of maatstok om te gaan. Het zal daarom weinig moeite kosten om 't zij onder het kader, 't zij onder 't hospitaal-personeel enkelen aan te wijzen, wien men het meten kan toevertrouwen. Zeer zeker zal dat kunnen geschieden, wanneer, zoo noodig, eenige oefening voorafgaat.

Wat voor het meten der lengte geldt, is in zekere mate ook toepasselijk voor de andere onderzoekingen. Ook deze behooren naar het voorkomt niet door Officieren van Gezondheid te geschieden, evenmin als de waarnemingen voor de zooveel meer gedetailleerde gegevens van het Bertillonnagestelsel in de gevangenissen door doktoren worden verricht. Gelijk men weet worden deze zeer tot in bijzonderheden afdalende opgaven door het gewone gevangenispersoneel met voldoende nauwkeurigheid vastgesteld.

In 't algemeen zij hier ten slotte opgemerkt, dat overal waar hier eene bepaalde regeling werd voorgesteld, dit niet geschiedde met het doel om de wijze aan te geven, waarop het bedoelde onderzoek behoort te geschieden, doch alleen om in het licht te stellen, dat de bezwaren, geopperd door den Inspecteur van den Geneeskundigen Dienst der Landmacht, niet onoverkomelijk zijn.

De Commissie vertrouwt dan ook dat de Minister van Oorlog geen bezwaar zal zien tot het nemen van een proef met

de voorgestelde metingen zij het ook in den aanvang op kleine schaal; elk jaar uitstel berokkent hier een onherstelbaar verlies.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,

PIERSON,
Voorzitter.

H. W. METHORST,
Secretaris.

BIJLAGE V.

Departement van Oorlog.

VIIe Afd. n°. 213.

's Gravenhage, 29 Juni 1906.

Onderwerp:
Numerieke opgaven van de uitkomsten van het meten en van het geneeskundig onderzoek van militieplichtigen.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Onder terugzending van de bijlage van Uw schrijven dd. 19 Mei 1906, n°. 743 M. Afdeeling M. S., heb ik de eer, Uwer Excellentie mede te deelen, dat voormeld schrijven, met bijlage, door mij in handen werd gesteld van den Inspecteur van den Geneeskundigen Dienst der Landmacht, ten einde diens gevoelen ter zake te vernemen.

Het daarop ontvangen antwoord wordt Uwer Excellentie in afschrift mede hiernevens toegezonden.

Zooals Uwe Excellentie uit dat antwoord gelieve te ontwaren, kan genoemde Inspecteur geen vrijheid vinden, te adviseeren, het voorstel van de Centrale Commissie voor de Statistiek in gunstige overweging te nemen.

Op dien grond moet ik bezwaar maken om aan den wensch van genoemde Commissie te voldoen.

De Minister van Oorlog,
Voor den Minister,
De Secrtaris-Generaal,
(*get.*) DE BRUYN.

AFSCHRIFT.

—

Inspecteur van den
Geneeskundigen Dienst
der Landmacht.

—

N°. 890.

's Gravenhage, 19 Juni 1906.

—

Onderwerp:
Numerieke opgaven van
metingen van militie-
plichtigen.

—

Aan Zijne Excellentie den Minister van Oorlog.

Ter voldoening aan den inhoud Uwer missive van 29 Mei 1906, VIIde Afd., n°. 422 en onder aanbieding der daarbij aangetroffen bijlagen, heb ik de eer, Uwer Excellentie te berichten, dat ik in verband met de missive van de Centrale Commissie voor de Statistiek, beleefd het volgende onder de aandacht van Uwe Excellentie meen te moeten brengen.

Ad. 1°. Dat bij het grootste gedeelte van het leger n.l. bij de onbereden korpsen *niet* bekend is, noch vooruit is te bepalen, welke groep van miliciens *onafgebroken* 12 maanden zullen dienen, immers na eenige maanden dienst wordt de loting gehouden, wie 8½ maand en wie 12 maanden onafgebroken zullen dienen, na welke loting voorts nog weer wisseling der getrokken nummers is toegestaan.

Men zou dus moeten beginnen bij de onbereden korpsen, de maten bij *alle* miliciens op te nemen, om eerst later de metingen te herhalen bij hen die 12 maanden onafgebroken dienen. Voorts er op lettende dat in de eerste maanden (4) nog vele miliciens afgekeurd worden en het leger verlaten wegens gebreken, ... die reeds vóór hunne inlijving bestonden (Artikel 100 der Militiewet 1901) zouden dus tal van metingen en aanteekeningen *nutteloos* zijn geschied.

Ad. 2°. Eene vergelijking van de lichaamslengte in dienst met die bij de loting opgenomen, is evenzeer weinig afdoende, omdat (de commissie erkent het reeds door te spreken van „het meerendeel der miliciens") tal van lotelingen bij de loting niet gemeten worden, doordien wegblijven bij de loting niet

strafbaar is en *vele* miliplichtigen hetzij door uitstedigheid, hetzij door andere redenen *niet* bij de loting verschijnen en *niet* gemeten worden. Artikel 31 en 32 Militiewet 1901.

Dat dit getal niet zoo gering is te achten, vooral in grootere gemeenten is bekend, zoo geschiedt het b.v. in 's Gravenhage, dat somtijds 35, ja 40 pCt. der lotelingen, bij de loting zelf niet verschijnen, dus *niet* gemeten worden.

Daarbij gevoegd de wensch van de commissie om de gemeten personen te classificeeren naar hunne laatste woonplaats (volgens zekere categorieën van het getal inwoners afhankelijk), naar hunne beroepen (respectievelijk dat van hunne ouders), komt het mij voor dat deze metingen en het rapport daarover uit te brengen, zooals de commissie dat wenscht, niet zoo eenvoudig zijn, als de commissie zich dat wel schijnt voor te stellen.

Het nemen van borst- en hoofdmaten is m. i. niet toe te vertrouwen aan niet deskundig personeel, vooral bij het nemen der borstmaten, zal men door de ademhalingsbewegingen van de borstkas geene betrouwbare gegevens kunnen verkrijgen wanneer dit niet geschiedt door een geneeskundige, terwijl het nemen van schedelmaten eveneens niet zoo gemakkelijk is, nog in het midden latende of voor deze metingen niet een soort tegenzin bij de gemetenen zou worden ondervonden, daar daarvoor niet het zelfde *recht* bestaat bij *miliciens* als bij de Bertillonage opnemingen der gevangenen.

Mij overigens geheel vereenigende met de bezwaren door mijn Ambtsvoorganger neergelegd in diens missive van 16 September 1905, n°. 1273, kan ik geene vrijheid vinden Uwer Excellentie te adviseeren het voorstel der Centrale Commissie voor de Statistiek in gunstige overweging te nemen.

De Generaal-Majoor
Inspecteur van den Geneeskundigen Dienst
der Landmacht,

Voor eensluidend afschrift,
(*get.*) H. F. A. GIESBERS.
De Secretaris-Generaal
van het Departement van Oorlog,
(*get.*) DE BRUYN.

BIJLAGE VI.

Centrale Commissie voor de Statistiek.

N°. 800.

's Gravenhage, 30 November 1906.

Bericht op schrijven van 10 Juli 1906, n°. 981², Afd. M. S., betreffende Statistiek der uitkomsten van meten en geneeskundig onderzoek van militieplichtigen.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Centrale Commissie voor de Statistiek heeft met de meeste belangstelling kennis genomen van de missive van den Minister van Oorlog, d.d. 29 Juni l.l. VII Afd. n°. 213, betreffende de numerieke opgaven van de uitkomsten van het meten en van het geneeskundig onderzoek van militieplichtigen, en in het bijzonder van de beschouwingen en opmerkingen ter zake gemaakt door den Inspecteur van den Geneeskundigen Dienst der Landmacht.

Die beschouwingen en opmerkingen, welke voor den Minister van Oorlog een bezwaar waren om aan de voorstellen, dezerzijds gedaan, gevolg te geven, hebben de Commissie aanleiding gegeven daaromtrent het volgende onder Uwe aandacht te brengen.

Ad 1m. De Inspecteur bovengenoemd acht het een bezwaar, „dat bij het grootste gedeelte van het leger, nl. bij de onbereden korpsen *niet* bekend, noch vooruit te bepalen is, welke groep van miliciens *onafgebroken* 12 maanden zal dienen", zoodat men dus „beginnen moet bij de onbereden korpsen bij *alle* miliciens de maten op te nemen, om eerst later de metingen te herhalen bij hen, die 12 maanden onafgebroken dienen".

Hieromtrent zij al dadelijk opgemerkt, dat bij de in dienst treding de maten niet behoeven genomen te worden bij *alle*

milíciens, maar alleen bij hen, die niet voor verkorte oefening worden opgeroepen, dus bij ongeveer 5200 man minder dan alle miliciens, aangezien de z.g. 4-maanders voor de onbereden wapens zijn bestemd.

Dat bij de onbereden korpsen de lengte van *alle* miliciens wordt opgenomen als zij voor eerste oefening onder de wapenen komen, mag geen bezwaar en zeker niet een overwegend bezwaar worden genoemd. Door die meting, die trouwens deel uitmaakt van de voorstellen der Commissie, zou men ten aanzien van een belangrijk deel der mannelijke bevolking, tot de kennis komen van de lengte in October en van de lengte-toename in het tijdperk van October tot Maart.

Van de lotelingen, die persoonlijk loten, wordt reeds thans op de dagen der loting de lengte opgenomen. Bij de inlijving der dienstplichtigen worden alle miliciens geneeskundig onderzocht en bovendien zij gemeten, die niet persoonlijk hebben geloot. Dit een en ander geschiedt uit den aard der zaak groepsgewijze. Slechts enkelen van een groep kunnen gelijktijdig worden onderzocht, de overigen wachten dan. Gedurende dat wachten kan dus, zonder eenig tijdverlies, de lengte der betrokken miliciens worden opgenomen. Een geneeskundige is hier voor de meting niet noodig. Ook thans geschiedt de meting, zoowel bij de loting als na de inlijving, zeer terecht, niet door een geneeskundige. Niet één officier van gezondheid wordt alzoo door de meting aan zijn werkkring onttrokken. En voor de miliciens veroorzaakt zij niet meer oponthoud. Alles hangt hier af van een doelmatige regeling.

Dat er „in de eerste vier maanden nog vele miliciens afgekeurd worden en het leger verlaten wegens gebreken, die vóór hunne inlijving bestonden en daardoor tal van metingen *nutteloos* zouden zijn geschied", acht de Commissie een bezwaar van luttel gewicht. Dat men somtijds iets — en hier betrekkelijk weinig — te veel doet, acht de Commissie geen voldoenden grond om in 't geheel niets te doen.

Bovendien schenkt de meting van de miliciens, die binnen 4 maanden worden afgekeurd, het voordeel, dat men hen, voor zoover zij persoonlijk hebben geloot, kan opnemen in de groep van hen, wier lengtetoeneming bepaald wordt in het tijdperk October—Maart.

Eindelijk mag niet onvermeld blijven, dat meergenoemde

Inspecteur vermoedelijk over 't hoofd heeft gezien, dat alle miliciens, 't zij bij de loting, 't zij bij de inlijving, toch reeds worden gemeten. Diens bedenkingen, hierboven reeds weerlegd, worden reeds alléén door deze enkele opmerking nagenoeg te niet gedaan.

Ad 2m. Hier spreekt de Inspecteur de meening uit volgens welke „eene vergelijking van de lichaamslengte in dienst met die bij de loting opgenomen, weinig afdoende is", en wel „omdat tal van lotelingen bij de loting wegblijven en daarom niet gemeten worden".

Ook dit bezwaar is lichter dan het bij den eersten aanblik schijnt. Slechts in enkele grootere gemeenten verschijnen soms 35 à 40 % der lotelingen niet bij de loting. In de kleinere gemeenten daarentegen — alzoo voor het meerendeel: de helft der bevolking woont in de gemeenten beneden de 11000 zielen — is de toestand omgekeerd. Doch al ware dat niet het geval, al bleef gemiddeld b.v. 30 % der lotelingen weg, dan nog weegt tegen dit bezwaar ruimschoots op de grootere sterkte van het tegenwoordige contingent. Bij die 30 % der *lotelingen*, vertegenwoordigende nagenoeg $\frac{1}{3}$ gedeelte der militieplichtigen, bevinden zich dus ongeveer 10 % der dienstplichtigen. Van deze laatsten wordt dus feitelijk bij de loting 90 % wel gemeten. Ware de lichting thans nog op hare oude sterkte, n.l. 11000 man, dan zouden die 90 % van 17500 man, 143 % van 11000 man vormen, alzoo een ongedacht hooge uitkomst: 43 % meer dan de geheele sterkte van het vorige contingent.

Aangezien het sterktecijfer van het contingent belangrijk is toegenomen, kan dus aan het bezwaar van meergenoemden Inspecteur geen gewicht worden toegekend. In het wezen der zaak bestaat het niet. En hierbij dient wel in acht genomen te worden, dat het boven aangenomen getal van 30 % veeleer te hoog dan te laag is.

Ten slotte zij hier nog opgemerkt, dat de classificatie van de gemeten personen naar hunne laatste woonplaats en naar hunne beroepen niet door den militairen geneeskundigen dienst behoeft te geschieden, zelfs niet in 't leger. Die groepeering — en deze, niet de classificatie is hier blijkbaar bedoeld — kan zeer goed plaats hebben op het Centraal Bureau voor de Statistiek, zoodra daar de noodige gegevens zijn ontvangen.

De Inspecteur spreekt ook over het nemen van borst- en hoofdmaten, en merkt op dat zulks niet is toe te vertrouwen aan „niet deskundig personeel". De Commissie stelt zeer op prijs de zorg, die hier zichtbaar doorstraalt voor een alleszins betrouwbare statistiek. Zij deelt ook volkomen de zienswijze volgens welke die metingen door deskundigen moeten geschieden, doch zij veroorlooft zich hier nogmaals de opmerking, dat die metingen elders — en met goed gevolg — ook geschieden door niet-geneeskundigen, welke niettemin in deze onder de deskundigen gerangschikt kunnen worden.

Het gewone hospitaal-personeel zal zeker wel bekwaamd kunnen worden in het nemen van borstmaten met een nauwkeurigheid als in 't onderhavige geval van noode is. Een proef zou dat zeker boven allen twijfel verheffen.

Ten slotte zij nog opgemerkt dat alle miliciens meermalen onderworpen worden aan een geneeskundig onderzoek *met alles wat daaraan verbonden is*, zonder dat zulks in het algemeen bij hen tot ernstige bezwaren aanleiding heeft gegeven. De Commissie kan daarom niet aannemen, dat ,,bij het nemen van borst- en schedelmaten een soort tegenzin bij de gemetenen ondervonden zou worden". Tot heden zijn bij alle militairen, die kleeding op maat ontvangen, waaronder bv. de cadetten, zonder bezwaar schedel-, borst- en voetmaten genomen.

Op de gronden, hierboven ontwikkeld, acht de Commissie de bedenkingen van den Inspecteur van den Geneeskundigen Dienst der Landmacht niet van genoeg gewicht om een arbeid achterwege te laten van veel belang voor de kennis van den physieken toestand des volks. Zij meent daarom goed te doen het voorgaande onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,

PIERSON,
Voorzitter.

J. R. B. DE ROOS,
Secretaris.

BIJLAGE VII.

Centrale
Gezondheidsraad.

N°. 334/9.

Bericht op renvooi van
27 Januari 1906, n°. 816
Afd. B. B., betreffende
Sterftestatistiek.

Utrecht, 12 Juni 1906.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken te 's Gravenhage.

Onder terugzending van de bij bovenaangehaalde apostille in zijne handen gestelde brochure van den heer S. van Dantzich te Rotterdam, heeft de Centrale Gezondheidsraad de eer Uwer Excellentie het volgende te berichten:

De heer van Dantzich wenscht *het verzamelen van het sterftemateriaal op zoodanige wijze te doen geschieden, dat het ter bestudeering van verschillende vraagstukken der pathologie dienen kan,* en geeft daarbij aan, hoe de zaak op de eenvoudigste en minst kostbare wijze ware te regelen. (Zie bladzijde 43 der brochure.)

De heer van Dantzich zoude aan de gemeentesecretarieën, voor elk sterfgeval een tweede sterftekaart willen zien opgemaakt, waarop *naast* de opgaven, die ook op de, thans door de gemeentebesturen ingezonden, sterftekaarten voorkomen, zooals leeftijd, beroep, godsdienst, burgerlijke stand, doodsoorzaak, enz., nog zouden moeten bevatten:

naam, adres, geboorteplaats, datum van geboorte, namen van de ouders met hunne geboorteplaatsen, geboortedata, c. q. datum van overlijden en doodsoorzaken, verder hetzelfde van de(n) echtgenoot(e) en van de kinderen.

Deze tweede kaart zoude door een bijzonder voor dit doel beëedigd ambtenaar (liefst medicus) moeten worden bewerkt zoodanig, dat uit die gegevens een alphabetisch register zoude moeten worden opgemaakt, dat over de vraag der besmettelijkheid van sommige ziekten wellicht eenige opheldering zoude kunnen geven.

Zonder overigens te treden in eene beoordeeling van de waarde van het voorstel van den heer de Voogt te Rotterdam, tot invoering van persoonskaarten — omtrent welk voorstel de Centrale Commissie voor de Statistiek alreeds in 1896 aan de Regeering adviseerde — moge worden opgemerkt, dat bij invoering van dit systeem zou zijn verkregen, hetgeen de heer van Dantzich wenscht.

Ook moge worden opgemerkt, dat de door den heer van Dantzich voorgestane wijze van handelen lang zoo eenvoudig niet is, als hij zich dit schijnt voor te stellen. Bij informatie toch aan een der gemeentesecretarieën is de Commissie van praeadvies uit den Raad tot de wetenschap gekomen, dat aan de invulling van dergelijke tweede sterftekaarten zeer veel moeite is verbonden, zelfs al zijn in de gemeente, waar deze kaart werd opgemaakt, alle gevraagde gegevens te vinden; in vele gevallen, wellicht in het meerendeel, moeten deze elders bij andere gemeentebesturen worden opgevraagd, terwijl men in vele gevallen niet zal weten, waar ze te vragen.

Slechts bij veel goeden wil van de zijde der gemeenteambtenaren door het geheele Rijk zoude op eene behoorlijke invulling mogen worden gerekend; aangezien dit wel niet te verwachten is, getuige de weinige medewerking, welke de Commissie voornoemd reeds bij een voorloopig onderzoek omtrent deze aangelegenheid moest ondervinden, ligt het voor de hand om aan te nemen, dat eventueel slechts voor een deel de 2de sterftekaart behoorlijk zal worden ingevuld en derhalve het doel, dat men er mede beoogde, ook slechts voor een deel kan worden bereikt.

Daarbij komt nog, dat ook het aanleggen en bijhouden van het hierboven bedoelde alphabetische register, hetwelk men „een reeds aanstonds twee geslachten omvattende medische genealogie van de Nederlandsche bevolking" zoude kunnen noemen, zeer veel werk vordert.

Op grond van het vorenstaande, n.l. den enormen arbeid, welke aan de gemeentebesturen zoude worden opgelegd en het vele werk, aan het aanleggen en bijhouden van meerbedoeld alphabetisch register verbonden (terwijl het ten slotte nog zoude blijken, dat slechts onvolledige gegevens zouden zijn verzameld), acht de Raad het denkbeeld van den heer van Dantzich niet wel uitvoerbaar.

De Raad is evenwel van meening, dat het aanbrengen van

verbetering in de sterftekaarten op zoodanige wijze, dat daardoor, al is het niet zoo spoedig, dan toch in de toekomst, de oplossing van vraagstukken omtrent besmettelijkheid en herediteit van verschillende ziekten, langs statistischen weg kan worden bevorderd, van veel belang moet worden geacht voor de medische wetenschap niet alleen, doch ook voor de beantwoording der vraag, in hoeverre het noodzakelijk is te achten, eventueel wettelijke bepalingen in het leven te doen roepen om verspreiding van sommige ziekten, die thans nog niet onder de besmettelijke worden gerangschikt, tegen te gaan.

Hij heeft daarom gemeend te moeten trachten, in plaats van het niet wel uitvoerbaar plan-van Dantzich, iets te geven, dat in de toekomst onderzoekingen in den geest als door den heer van Dantzich werden verricht, mogelijk zal maken. Na gehouden overleg met den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek, Dr. C. A. Verrijn Stuart, welke zoo welwillend was hem in deze voor te lichten, meent de Raad eene oplossing te hebben gevonden in het navolgende denkbeeld, dat hij hierbij Uwer Excellentie in welwillende overweging aanbiedt.

Bij ieder sterfgeval zoude op de sterftekaart opgaaf moeten worden gevraagd van den naam en de voornamen van de(n) overledene, bij gehuwden en personen in weduwstaat bovendien naam en geboortedatum van de(n) echtgenoot(e) c. q. van de(n) vroegere(n) echtgenoot(e) en van de tijdens het overlijden inwonende kinderen, en bij kinderen tijdens het overlijden bij de ouders of een der ouders inwonende, naam en geboortedatum der ouders.

Deze gegevens in verband met de verdere op de sterftekaart voorkomende bijzonderheden nopens de(n) overledene zouden dan de kiem vormen voor eene wel is waar nog lang niet geheel volledige, maar toch van jaar tot jaar in beteekenis toenemende medische genealogie der Nederlandsche bevolking.

De gemeentebesturen zullen ook bij verwezenlijking van dit denkbeeld hun werk wel in niet onbelangrijke mate zien toenemen, maar toch zeer aanmerkelijk veel minder dan bij doorvoering van het denkbeeld-van Dantzich, daar de gevraagde gegevens in de groote meerderheid der gevallen gemakkelijk aanstonds bij de aangifte van het overlijden, uit

de registers van den burgerlijken stand verzameld en op de kaart kunnen worden gebracht; correspondentie met andere gemeentebesturen is daarbij niet noodig.

Mocht wellicht het medische beroepsgeheim eene regeling als de vorenstaande in den weg staan, resp. aanleiding geven tot een min nauwkeurige invulling der doodsoorzaken, dan zoude het misschien overweging verdienen, de tegenwoordige inrichting der sterftekaarten te behouden en de nominatieve aanduidingen te plaatsen op een allonge dier kaarten, welke, na invulling ten gemeentehuize, zouden kunnen worden dubbelgevouwen en dichtgeplakt, om eerst bij aankomst ten bureele, waar de verdere bewerking moet geschieden, te worden geopend.

De naam van de(n) overledene in verband met de doodsoorzaak wordt dan, behalve ten gemeentehuize, alleen bekend aan het centrale punt waar de gegevens worden bewerkt. Den ambtenaren ter plaatse zoude natuurlijk geheimhouding moeten worden opgelegd.

Een ontwerp van zoodanige kaart, welke Dr. Verrijn Stuart zoo beleefd was te ontwerpen, gaat hierbij:

Resumeerende heeft de Raad de eer Uwer Excellentie te adviseeren:

1°. dat het, naar zijne meening, met het oog op den enormen arbeid, welke aan het invullen van een tweede sterftekaart volgens het denkbeeld van Dantzich (bladz. 43 van diens brochure) verbonden is, benevens aan het opmaken en bijhouden van het door hem bedoelde alphabetische register, niet wenschelijk is, daartoe over te gaan;

2°. dat, met het oog op de beantwoording van belangrijke vraagstukken in zake besmettelijkheid en herediteit van verschillende ziekten, welke waarschijnlijk in de toekomst, uit meer volledige gegevens, langs statistischen weg te verkrijgen zullen zijn, het ernstige overweging verdient, met waarborging van het medisch beroepsgeheim, bijvoorbeeld door het voegen van eene allonge bij de sterftekaart, in den vervolge bij ieder sterfgeval de gegevens te doen invullen in den zin als hiervoren werd voorgesteld;

3°. aan den heer van Dantzich te doen berichten: dat het bij Uwe Excellentie een punt van ernstige overweging uitmaakt in den vervolge de sterftekaarten meer volledig te doen invullen, dan tot nog toe geschiedde en dat zal worden nage-

gaan op welke wijze dit mogelijk is zonder de gemeentebesturen met al te veel arbeid te belasten en zonder tot te groote uitbreiding van personeel, voor het bewerken van het uitgebreider statistisch materiaal benoodigd, aanleiding te geven.

Mocht door Uwe Excellentie in principe worden besloten met het voorstel van den Raad, hierboven sub 2° bedoeld, mee te gaan, dan zal het den Raad aangenaam zijn de opdracht te mogen ontvangen om in overleg met den Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek een meer volledig voorstel in te dienen, meer in het bijzonder omtrent het centrale punt, waar de gegevens zouden moeten worden bewerkt (Centrale Gezondheidsraad, dan wel Centraal Bureau voor de Statistiek), het personeel voor de bewerking van het meer uitvoerige sterftemateriaal benoodigd, de wijze van inrichting der kaarten en al datgene, wat verder met eene richtige uitvoering verband zal blijken te houden.

Namens den Centralen Gezondheidsraad,

De Voorzitter,
(*get.*) J. van Dam van Isselt.

De Secretaris,
(*get.*) Dr. J. W. Jenny Weijerman.

BIJLAGE VIII.

Centrale Commissie voor
de Statistiek.

N°. 794.

's Gravenhage, 30 November 1906.

Bericht op schrijven van
22 Juni 1906, n°. 5421
Afd. B.B. betreffende
Sterftestatistiek

Diverse Bijlagen.

*Aan Zijne Excellentie den Minister
van Binnenlandsche Zaken.*

De Centrale Commissie voor de Statistiek had de eer, bij nevengenoemde apostille van Uwe Excellentie te ontvangen een hierbij teruggaand schrijven van den Centralen Gezondheidsraad van 12 Juni 1906 n°. 334/9.

De Commissie heeft met groote belangstelling kennis genomen van het daarin ontwikkelde denkbeeld van den heer van Dantzich en is in beginsel gaarne bereid, harerzijds er toe mee te werken de Sterfte-statistiek in ruimere mate dienstbaar te maken aan wetenschappelijke onderzoekingen omtrent besmettelijkheid en erfelijkheid van verschillende ziekten.

Met den Centralen Gezondheidsraad is de Commissie echter van oordeel, dat het middel, daartoe door den heer van Dantzich aangewezen, door den bovenmatigen arbeid, die er een gevolg van zoude zijn, moeilijk uitvoerbaar is. Een andere oplossing, door den Centralen Gezondheidsraad, na voorlichting door Dr. C. A. Verrijn Stuart, aan de hand gedaan en eveneens in genoemd schrijven uiteengezet, komt de Commissie weliswaar beter uitvoerbaar voor, doch hierdoor zou aan de wenschen van den heer van Dantzich, waarvan de Commissie het nut gaarne erkent, slechts ten deele worden tegemoet gekomen.

De Commissie veroorlooft zich Uwer Excellentie's aandacht er op te vestigen, dat, gelijk ook door den Centralen Gezondheidsraad terecht wordt opgemerkt, het doel door den heer

van Dantzich beoogd, op eenvoudige wijze verkregen zoude kunnen worden bij invoering van het persoonskaartenstelsel in de bevolkingsregisters, een stelsel waaromtrent de Commissie de eer had, bij haar schrijven van 20 October 1896 n^{0}. 298 en van 19 Februari 1898 n^{0}. 31, Uwer Excellentie's Ambtsvoorganger te adviseeren, en voor welks invoering, naar hare meening, met het oog op de Volkstelling van 1909, het gunstige tijdstip eerlang zal aanbreken.

De persoonskaarten van gestorvenen worden dan met vermelding der doodsoorzaak (desgewenscht in gesloten couvert) naar het centrale punt van bewerking gezonden.

De Commissie stelt zich voor, hierop nader terug te komen en heeft derhalve de eer, Uwer Excellentie in overweging te geven voor het oogenblik nòch op het voorstel van den heer van Dantzich, nòch op het subsidiaire voorstel van den Centralen Gezondheidsraad nader in te gaan.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,

PIERSON,
Voorzitter.

J. R. B. DE ROOS,
Secretaris.

BIJLAGE IX.

Departement
van
Koloniën.

Afdeeling G.

N^{0}. 38.

's Gravenhage, 17 September 1906.

Aan de Centrale Commissie voor de Statistiek te 's Gravenhage.

Blijkens het in afschrift hierbij gevoegd schrijven van den waarnemenden directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid in Nederlandsch-Indië, d.d. 25 Mei j.l., n^{0}. 8914, acht die departementschef, in overeenstemming met het daaromtrent in het voorloopig verslag van de Tweede Kamer der Staten-Generaal betreffende de Indische begrooting voor 1905 (bladz. 11) geuit gevoelen, het gebruik van grafische constructies voor de bij het koloniaal verslag behoorende statistieken zeer aanbevelenswaardig. Gaarne zou hij echter door Uwe Commissie worden ingelicht omtrent de gegevens, die voor bewerking in graphischen vorm in aanmerking komen, alsmede omtrent de doelmatigste inrichting van de graphische voorstellingen.

Het zal mij aangenaam zijn die inlichtingen van U te ontvangen.

De Minister van Koloniën,
voor den Minister,
De Secrtaris-Generaal,
(*get.*) SIX, l. s. g.

BIJLAGE X.

Afschrift.

—

Batavia, 25 Mei 1906.

N°. 8914.

—

Aan
Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.

In het voorloopig verslag over de Indische begrooting voor 1905 (Handelingen der Staten-Generaal, zitting 1904/5, 4, n°. 39, blz. 11) werd o. a. de wensch geuit dat voor het koloniaal verslag „gebruik zou worden gemaakt van verschillende graphische constructies, die een beter inzicht verschaffen dan lange reeksen van cijfers."

Blijkens de missive van den 1en Gouvernements-Secretaris van 22 Augustus a. p. N°. 2964 is hierop de aandacht der Indische Regeering gevestigd en werd bij die missive de opdracht gegeven mijn gevoelen ter zake te doen kennen.

Ook ik acht het gebruik van graphische constructies zeer aanbevelenswaardig en ik zal gaarne in die richting mijne medewerking verleenen. Ik ben op dit terrein echter niet voldoende te huis om aan te geven welke gegevens uit het koloniaal verslag in graphischen vorm gegoten zouden kunnen worden. Worden die gegevens niet met zaakkennis uitgezocht, dan stelt men zich er aan bloot onbelangrijke en weinig overzichtelijke graphische voorstellingen te geven, die terecht door statistici aan critiek kunnen worden onderworpen.

Het zou mijns inziens daarom wenschelijk zijn, dat ter zake de hulp werd ingeroepen van het Centraal Bureau voor de Statistiek te 's Gravenhage ressorteerende onder het Departement van Binnenlandsche Zaken.

Ik heb de eer Uwer Excellentie mitsdien in overweging te geven den Heer Minister van Koloniën uit te noodigen zijn tusschenkomst te verleenen, opdat door genoemd bureau de noodige aanwijzingen worden verstrekt, zoowel omtrent de

gegevens, die voor bewerking in graphischen vorm in aanmerking komen, als omtrent de inrichting der graphische voorstellingen, die het meest is aan te bevelen.

De waarn. Directeur van Onderwijs,
Eeredienst en Nijverheid,
(*w. g.*) POTT.

Voor eensluidend afschrift,
De waarn. Gouvernements-Secretaris,
(*get.*) E. MORESCO.

Voor eensluidend afschrift,
De Secretaris-Generaal
bij het Departement van Koloniën,
(*get.*) SIX, l. s. g.

BIJLAGE XI.

Centrale Commissie voor de Statistiek.

N°. 829.

Bericht op schrijven van 17 September 1906, Afd. G., n°. 38, betreffende graphische voorstellingen in het koloniaal verslag.

Diverse Bijlagen

's Gravenhage, 30 November 1906.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Koloniën

Bij nevenvermelden brief richtte Uwe Excellentie zich, naar aanleiding van een in afschrift overgelegd schrijven van den waarnemenden Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid in Nederlandsch-Indië d.d. 25 Mei j.l., n°. 8914, tot de Centrale Commissie voor de Statistiek, met het verzoek, te mogen worden ingelicht omtrent de gegevens, in de bij het Koloniaal Verslag behoorende Statistieken voorkomend, welke zouden in aanmerking komen voor bewerking in graphischen vorm, alsmede omtrent de doelmatigste inrichting daarvan.

Alvorens hieromtrent te adviseeren meent de Commissie goed te doen, door Uwer Excellentie's aandacht er op te vestigen, dat het drukken van graphische voorstellingen in den regel vrij kostbaar is en dat graphische constructies nimmer de voorstellingen in cijfervorm zullen kunnen vervangen. Hoewel meer overzichtelijk, zijn zij uit den aard der zaak minder nauwkeurig en zullen als zoodanig alleen mogen dienen als illustratie der cijfers.

Waar nu met betrekking tot de statistieken van het Koloniaal Verslag nog zóóveel te verbeteren valt, meent de Commissie te mogen betwijfelen of het inderdaad wel aanbeveling verdient, thans reeds groote kosten te maken voor het vervaardigen van graphische constructies. Zoo zou b.v. voor bewerking in graphischen vorm in de eerste plaats in

aanmerking komen een overzicht van de bevolking; hieraan kan echter, wegens de gebleken onbetrouwbaarheid der cijfers, reeds aanstonds niet worden gedacht. Daarbij komt nog, dat in Indië vele toestanden nog in staat van wording verkeeren, waardoor graphische voorstellingen, daarop betrekking hebbend, allicht misleidend zouden zijn.

Om deze redenen meent de Commissie het opnemen van graphische voorstellingen in het Koloniaal Verslag voorshands niet te moeten aanmoedigen.

Mocht Uwe Excellentie niettemin besluiten, tot de opneming daarvan over te gaan, dan zou naar de meening der Commissie het meest in aanmerking komen een overzicht van de opbrengst der middelen, zooals dat voorkomt op bladzijde 104 van de Koloniale Jaarcijfers over 1904, waarvan een exemplaar hiernevens gaat, benevens afzonderlijke en gespecificeerde overzichten van de drie aldaar onderscheiden groepen: belastingen, producten en monopoliën.

Wat den vorm der graphische voorstellingen betreft, zij het der Commissie veroorloofd, te verwijzen naar het werk van Arth. L. Bowley, getiteld: „Elements of statistics."

Tot nadere toelichting omtrent het opgemerkte over de kosten, gelieve Uwe Excellentie hierbij aan te treffen een exemplaar van n°. 11 der Maandcijfers, waarin een graphische voorstelling voorkomt, betreffende de opbrengst der gewone Rijksmiddelen van het Koninkrijk der Nederlanden, van 1831—1897, waarvan de kosten van drukken, bij een oplaag van 600 exemplaren, f 290 bedroegen.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,

PIERSON,
Voorzitter.

J. R. B. DE ROOS,
Secretaris.

Bijlage XII.

Centrale Commissie voor de Statistiek.

N°. 775.

's Gravenhage, 14 Mei 1906.

Bericht op schrijven van 26 October 1905 Afd. G. n°. 28, 8 Januari 1906 Afd. G. n°. 52, 8 Maart 1906 Afd. G. n°. 56.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Koloniën.

Met belangstelling werd door de Centrale Commissie voor de Statistiek kennis genomen van den inhoud van Uwer Excellentie's nevenvermelde missiven en van de daarbij gevoegde bijlagen. De bij missiven van 26 October 1905 en 8 Maart 1906 toegezonden stukken gaan, onder dankbetuiging voor de inzage, ingevolge verzoek, hierbij weder terug.

Vooraf moge de opmerking gaan, dat bij kennisneming van de uit Indië ontvangen adviezen de overtuiging der Commissie is versterkt van de noodzakelijkheid eener reorganisatie der Indische officieele statistiek in dien zin dat, gelijk in haar advies van 20 Mei 1904, n°. 399 werd betoogd, de statistiek geleidelijk naar één Bureau wordt overgebracht.

De Commissie nam de vrijheid in haar advies van 11 December 1905 n°. 693, dit denkbeeld, naar aanleiding van de nota van Mr. van Deventer, nogmaals bij Uwe Excellentie aan te bevelen.

Gaarne zou zij in kennis worden gesteld van de meening der Indische regeering in deze.

Missive van 26 October 1905.

Sanitaire Statistiek. Voor de verschillende verbeteringen welke met medewerking van Uwe Excellentie door de Indische regeering in de sanitaire statistiek van het Koloniaal Verslag zijn aangebracht, betuigt de Commissie haar dank. Inzonderheid is zij erkentelijk voor de bemoeiingen in deze van Kolonel

Haga; zij zou het op prijs stellen indien Uwe Excellentie aan den chef van den geneeskundigen dienst van deze erkentelijkheid zou willen doen blijken.

Naar aanleiding van de mededeeling betreffende de voorgenomen invoering der internationale nomenclatuur, zij het vergund de aandacht van Uwe Excellentie en van de Indische regeering te vestigen op de circulaire van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 12 Februari 1906 aan de geneeskundigen in Nederland, welke op advies der Centrale Commissie tot stand kwam en waarvan een afdruk ten behoeve der Indische regeering hierbij gaat.

Met ingenomenheid nam de Commissie kennis van het voornemen om in de jaarlijksche ziekenrapporten alleen te vermelden de in ziekeninrichtingen behandelde zieken en niet de polikliniek-lijders. Aanbeveling zal het verdienen in het verslag waarin dit voor het eerst geschiedt door middel van een noot bij de desbetreffende tabel op de verandering te wijzen.

In haar advies van 20 Mei 1904, n^{0}. 399, maakte de Commissie op bl. 3 de opmerking dat het haar gewenscht voorkwam in de sanitaire statistiek de inlanders te scheiden van de Europeanen en van de daarmede gelijkgestelden, opdat vergelijking voor sommige ziekten mogelijk zou worden tusschen personen tot hetzelfde ras behoorende in Europa en in Indië (Europeanen hier en Europeanen in Indië). Deze zinsnede van het advies is vermoedelijk niet opgevat gelijk door de Commissie bedoeld was. De Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, gewaagt nl. in zijn missive aan den Gouverneur-Generaal alleen van een scheiding in Europeanen en Inlanders, niet: Europeanen, daarmede gelijkgestelden en Inlanders, gelijk verlangd werd. Door Uwe Excellentie wordt in haar schrijven aan de Commissie van 26 October bericht, dat aan het Departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid is opgedragen mede te deelen of het in de bedoeling ligt, dat bij de sterftestatistiek rekening zal worden gehouden met den wensch der Commissie om de Europeanen en daarmede gelijkgestelden te onderscheiden naar de rasverschillen; zulks was niet door de Commissie gevraagd.

Met belangstelling ziet de Commissie het door Uwe Excellentie gevraagde advies van den Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid tegemoet inzake het door de Com-

missie in overweging gegeven denkbeeld om in het belang der sterftestatistiek den ambtenaren van den burgerlijken stand de verplichting op te leggen, om het afgeven van een verlof tot begraven afhankelijk te stellen van het verrichten van doodschouw door een geneeskundige.

Loonstatistiek. In haar advies van 20 Mei 1904 n°. 399 blz. 11 en 12 en in de nota van Mr. van Deventer blz. 9 wordt eene reorganisatie aanbevolen van de in het Koloniaal Verslag voorkomende rudimentaire loonstatistiek. Tegen deze reorganisatie wordt door den heer Abendanon bezwaar gemaakt op grond van het vele werk voor de betrokken bestuursambtenaren daaraan verbonden, welk werk hij niet evenredig acht aan het nut dezer statistiek. Uwe Excellentie, blijkbaar door deze bezwaren overtuigd, deelt aan de Commissie mede, dat van de samenstelling dezer statistiek „zal moeten worden afgezien."

Van deze afwijzende beslissing is door de Commissie met leedwezen kennis genomen. Wel merkt Uwe Excellentie op, dat in het Koloniaal Verslag van 1904 reeds eene gewijzigde en uitgebreide loonstatistiek is opgenomen. Doch de wijzigingen hierbedoeld betreffen uitsluitend eenerzijds eene iets meer gedetailleerde opgave van de beroepen, anderzijds eene nadere territoriale onderverdeeling der gegevens. De groote methodische fouten waaraan deze statistiek lijdende is, en waarop door de Commissie in haar vroeger advies werd gewezen, maken ook deze gewijzigde statistiek schier geheel waardeloos.

Waar nu het groote belang eener betrouwbare loonstatistiek als maatstaf voor de ontwikkeling van het economisch leven, inzonderheid voor een land als Java, wel geen betoog zal behoeven, neemt de Centrale Commissie de vrijheid haar vroeger advies alsnog in nadere overweging aan te bevelen.

Gerechtelijke statistiek. Met ingenomenheid werd kennis genomen van de mededeeling dat tegen het denkbeeld tot invoering van het telkaartenstelsel voor de samenstelling van de gerechtelijke statistiek in beginsel geen bezwaar bestaat, doch dat deze aangelegenheid ter zake van de kosten hieraan verbonden nog een punt van nadere overweging uitmaakt.

Gaarne zal de Commissie te zijner tijd met den uitslag dezer overweging in kennis worden gesteld.

Statistiek van het Departement van Financiën. De hierbij toegezonden stukken welke gevoegd waren bij het schrijven van den Chef van het Departement van Financiën, d.d. 3 Mei 1905, n⁰. 8062, stellen de Commissie geenszins in staat een oordeel te vellen over de wijze waarop deze statistieken tot stand komen.

Nu de heer Baumann als Chef is afgetreden zou de Commissie het zeer op prijs stellen dat Uwe Excellentie zou kunnen goedvinden om diens ambtsopvolger de vroeger reeds gedane vragen opnieuw te willen stellen in de hoop dat deze thans een gunstiger onthaal zullen vinden.

Missive van 8 Januari 1906.

Verslag Postspaarbank. In haar advies van 16 November 1904, n⁰. 488, heeft de Commissie gevraagd of het niet mogelijk zou zijn in Tabel IV van de Overzichten betreffende den Postspaarbankdienst, waar het aantal inleggers op het einde van het jaar naar hun maatschappelijken stand of beroep wordt onderscheiden, tevens het bedrag van de inlagen voor elke groep te vermelden. Met leedwezen ontving de Commissie het bericht dat zonder versterking van personeel, of belangrijke vertraging in de verschijning van het jaarverslag zoodanige opgave niet zou kunnen worden gegeven en dat om die reden daarvan werd afgezien.

Volkstelling. Met belangstelling ziet de Commissie het resultaat tegemoet van het met den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië geopend overleg inzake de aangelegenheden in de nota van Mr. van Deventer behandeld.

Militaire statistiek. Omtrent hetgeen inzake de militaire statistiek in Uwer Excellentie's missive van 8 Januari en de daarbij behoorende bijlage wordt opgemerkt, zij het vergund te verwijzen naar de hierbij gevoegde nota van haar medelid den heer J. van Dam van Isselt, Voorzitter van den Centralen Gezondheidsraad, waarmee de Centrale Commissie zich heeft vereenigd.

De Commissie zal gaarne vernemen tot welke uitkomsten de overweging van de verschillende in die nota behandelde punten heeft gevoerd.

Missive van 8 Maart 1906.

Onderwijsstatistiek. Van den inhoud der bijlagen van deze missive is door de Centrale Commissie met groote belangstelling kennis genomen. Ook met ingenomenheid, in zooverre daaruit blijkt, dat door de Indische Regeering aan verschillende voorstellen en wenken der Commissie in het belang der Indische Onderwijsstatistieken gevolg is of zal worden gegeven.

Enkele punten uit de missive van den Heer Waarnemend-Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid zouden tot het voeren van tegenbeschouwingen uitlokken. Zoo het door hem geopperd bezwaar tegen het denkbeeld om, in aansluiting aan de hier te lande en elders regelmatig gevolgde praktijk, in aansluiting ook bij den feitelijken toestand van het onderwijs, de verslagen te laten loopen over schooljaren in plaats van (in de meeste gevallen meer dan één schooljaar gedeeltelijk omvattende) kalenderjaren. Zoo ook zijn bestrijding van het denkbeeld, om met de gewestelijke indeeling van Nederlandsch-Indië in de onderwijsverslagen in meerdere mate dan tot dusver rekening te houden. Waar de toestanden op de buitenbezittingen en op Java, en zelfs in de verschillende residentiën van Java, in zoo menig opzicht sterk uiteenloopen, komt het ons voor, dat eene gewestelijke indeeling in het onderwijsverslag, bevorderlijk zoude kunnen zijn aan het verkrijgen van een goed overzicht „van het onderwijs en het schoolwezen . . . in geheel Nederlandsch-Indië". De in dit verband door den heer Pott gemaakte tegenstelling tusschen „de statistische waarde van de verslagen" en eenige andere, niet nader aangeduide waarde, heeft, naar het ons voorkomt, opheldering noodig.

Intusschen schijnt het aanbeveling te verdienen om, nu de Indische Onderwijsverslagen worden gereorganiseerd, voorshands af te wachten tot welke uitkomsten deze herziening voert. Wellicht kan dan later voor de Commissie aanleiding bestaan op de zaak nader terug te komen.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,

PIERSON,
Voorzitter.
H. W. METHORST,
Secretaris.

BIJLAGE XIII.

Centrale Commissie voor
de Statistiek.

—

Utrecht, 23 April 1906.

Nota van
J. van Dam van Isselt.

—

Op grond van het schrijven van den Minister van Koloniën d.d. 8 Januari 1906, Afd. G. n⁰. 52 met bijlagen, heb ik de eer het volgende onder de aandacht der Commissie te brengen.

Het is op hoogen prijs gesteld uit den in dat schrijven aangehaalden brief van den Commandant van het leger en Chef van het Departement van Oorlog in Nederlandsch-Indië d.d. 24 October 1905 n⁰. 4 te mogen vernemen dat de tabellen 6 en 7 van de op het leger in Nederlandsch-Indië betrekking hebbende bijlagen in het Koloniaal Verslag voortaan zoodanig zullen worden ingericht, dat het mogelijk zal worden uit die tabellen voor elk bijzonder geval het aantal beschikbaren af te leiden op de door de Commissie gewenschte wijze.

Het moge veroorloofd zijn zoowel ten opzichte als naar aanleiding van enkele punten in den zooeven aangehaalden brief van den Legercommandant nog de aandacht te vragen voor de volgende opmerkingen.

In het schrijven van 16 November 1904, n⁰. 488 van de Commissie, werden de redenen aangevoerd voor de mogelijkheid dat, voor het invullen van de tabellen 6 en 7 van het Koloniaal Verslag, de gegevens rechtstreeks uit de maandelijksche sterktestaten geput zijn, en dat bij de cijfers der categorie van hen, die, volgens die sterktestaten „*wegens physieke ongeschiktheid niet te velde kunnen trekken*", nog anderen zijn opgeteld, om te komen tot de cijfers van de rubriek „*kunnen bovendien voorloopig niet te velde trekken*", voorkomende in de tabellen 6 en 7.

Uit de toelichting van den Legercommandant blijkt thans dat inderdaad de tabellen 6 en 7 zijn samengesteld met behulp van de sterktestaten, maar dat eene bepaalde categorie van militairen, in de sterktestaten voorkomt onder een anderen naam dan in de tabellen 6 en 7.

De Commissie, die niet een ingevulden sterktestaat te harer beschikking had, bleef dientengevolge in het onzekere.

Erkentelijk dat de toelichting van den Legercommandant thans den twijfel op dit punt weggenomen heeft, gelooft de Commissie tevens dat het aanbeveling verdient voor dezelfde groepen of categorieën van militairen, in onderling verschillende staten opgenomen, steeds volkomen gelijkluidende benamingen te gebruiken. De bovenaangehaalde benamingen dekken elkander zelfs niet volkomen: tot hen, die „bovendien niet te velde kunnen trekken", maar zeker niet tot de „physiek ongeschikten" zouden bij voorbeeld ook gebracht kunnen worden de recruten.

Te eer mag hier op dit punt de aandacht worden gevestigd, omdat de hier bedoelde oorzaak ook elders tot twijfel aanleiding geeft. De tabel 4 b.v. der Legerstatistiek bevat in kolom III de rubriek: *Verpleegd in de ziekeninrichtingen en geëvacueerd.*"

Een deel van die kolom wijst van die verpleegden het aantal „*onderofficieren en minderen*" aan.

De tabel 6 dier Legerstatistiek bevat, insgelijks met betrekking tot „*onderofficieren en minderen*", een rubriek: „*Verpleegden in de ziekeninrichtingen, kwartierzieken en geëvacueerden.*"

De benamingen zijn niet volkomen gelijk. Twijfel is daarom niet uitgesloten. Men verwacht echter, dat, bij verschil, de totalen in tabel 6, die ook de kwartierzieken noemt, grooter zullen zijn. Het tegendeel is echter waar. Dat blijkt o. a. uit het volgend overzicht:

a.	*b.*	*c.*	*d.*
1899	3306	3143	163
1902	2742	2715	27
1903	3088	2716	372
1904	2421	2346	75

a. Jaar, waarvan de sterkte van de bedoelde categorie op ult°. December wordt vermeld en wel onder
b. volgens tabel 4, onder
c. „ „ 6.
d. Verschil tusschen de kolommen *b* en *c*.

Terwijl het voorgaande wordt opgemerkt, is niet aan de aandacht ontgaan hetgeen omtrent tabel 4 in noot *a* bij kolom III wordt vermeld, nl. dat de opgaven van tabel 4 zijn ont-

leend aan den *emplacementsstaat*, de opgaven van tabel 6 daarentegen aan den *sterktestaat*, die geen opgaven omtrent de territoriale distributie van het leger bevat. Ook wordt in die noot nog medegedeeld dat de sterktestaat al de geëvacueerden vermeldt, de emplacementsstaat daarentegen alleen hen, die geëvacueerd zijn naar plaatsen, *buiten* het commandement, waartoe hun korps behoort.

Bij de tabel 6 is, omtrent de rubriek „Verpleegden in de ziekeninrichtingen, kwartierzieken en geëvacueerden", aangeteekend in noot *a*, dat bij de cijfers in die rubriek niet zijn opgenomen die geëvacueerden en die verpleegden in de hospitalen, welke zich in tabel 6 bevinden onder hen, die voorkomen in de rubriek „Recruten" of in de rubriek „Om andere redenen niet beschikbaar." Het aantal dier beide categorieën van geëvacueerden en verpleegden in de hospitalen bedroeg op ult°. December der jaren 1899, 1902, 1903 en 1904 achtereenvolgens 211, 129, 412 en 75.

Nog vermeldt — ten aanzien der rubriek „Verpleegden in de ziekeninrichtingen, kwartierzieken en geëvacueerden", opgenomen in tabel 6 — noot *c*, bij de totalen van die rubriek, dat daar ook die geëvacueerden zijn opgenomen, welke niet in ziekeninrichtingen zijn verpleegd, alsmede de enkele militairen, wegens ziekte met binnenlandsch verlof.

Uit het voorgaande blijkt dat in de onderscheiden tabellen van dezelfde Legerstatistiek eene verschillende wijze van groepeering heeft plaats gevonden en het daardoor niet goed mogelijk is die tabellen volledig met elkander te vergelijken.

Die onderlinge vergelijking wordt ook bevoorderd, wanneer men in tabel 4 — hetgeen ook noodzakelijk voorkomt — de kolom III en de kolom IV, elk met een eigen hoofd, onder een algemeen hoofd „Niet-beschikbaren" samenvoegt. Thans staat in het hoofd van kolom III: „Verpleegd in de ziekeninrichtingen en geëvacueerd", en van kolom IV: „Niet-beschikbaren", terwijl toch kolom III ook eene breeede categorie van niet-beschikbaren noemt. Die kolom IV draagt alzoo een naam, die te veel omvat, en die daarom gewijzigd zou moeten worden.

Plaatst men de kolommen III en IV naast elkander in één hoofdkolom, dan wordt voor de bovengenoemde jaren het totaal van die hoofdkolom ook gelijk aan het totaal der niet-beschikbaren volgens tabel 6.

Deze uitkomst zou men aanvankelijk niet hebben verwacht na de reeds aangehaalde mededeelingen in noot *a* van tabel 4, volgens welke er met betrekking tot de geëvacueerden verschil heerscht tusschen de opgaven van den emplacementsstaat, den grondslag van tabel 4, en die van den sterktestaat, den grondslag van tabel 6.

In het Koloniaal Verslag van 1900 blijkt bovendien uit eene toelichtende opgave dat tot de geëvacueerden, opgenomen in kolom III van tabel 4, alleen die geëvacueerden behooren, welke niet in ziekeninrichtingen worden verpleegd. Het cijfer 595, genoemd in noot *f* van tabel 4, stemt n.l. volkomen overeen met het cijfer, dat noot *c* van tabel 6 vermeldt.

De legerstatistiek van de andere, bovenaangehaalde jaren geeft in laatstgenoemde noot geene toelichtende cijfers, zoodat de gelegenheid ontbreekt voor die jaren het bestaan dier overeenstemming te onderzoeken.

Ten slotte nog de volgende opmerking. In meerbedoelden brief van den Legercommandant heeft de aandacht getrokken de mededeeling, voorkomende op blz. 1, volgens welke „de cijfers, vermeld in de rubrieken „kunnen wegens physieke ongeschiktheid niet te velde trekken" van den zesmaandelijkschen sterktestaat, de som zijn van de in de gelijknamige rubrieken van de maandelijksche sterktestaten voorkomende getallen."

Wanneer de aangehaalde redactie niet tot eenige misvatting aanleiding geeft, dan is de vraag gerechtvaardigd of de aldus verkregen cijfers wel met de werkelijkheid overeenstemmen, en dus inderdaad den waren toestand leeren kennen? De zesmaandelijksche sterktestaat is n.l. niet een verzamelstaat, maar wel een staat, aanwijzende de sterkte op het einde van het halfjaar. Neemt men de som van de cijfers der maandstaten, dan komen daardoor in den zesmaandelijkschen sterktestaat vele militairen meermalen voor, alsmede allen, die, in den loop van het halfjaar, uit de categerie der physiek ongeschikten door herstel, overlijden, desertie, of eenige andere oorzaak zijn verdwenen.

Met betrekking tot de missive van den Chef van den Geneeskundigen Dienst d.d. 16 September 1905 n°. 2150/30, moge 't volgende worden opgemerkt.

Het verdient zeer op prijs gesteld te worden dat door dezen

Dienstchef het bezwaar der Commissie wordt gedeeld omtrent het gemis van een juist beeld van den gezondheidstoestand der verschillende garnizoenen, en wel ten gevolge van de wijze waarop de invulling geschiedt van de kolom „Bijgekomen uit het garnizoen" in staat I van het summier ziekenrapport van het Nederlandsch-Indisch leger.

Door dien Chef wordt evenwel onder „evacuatie" alleen verstaan evacuatie volgens het begrip, daaraan gehecht door den militair geneeskundigen dienst. Dat blijkt duidelijk waar hij schrijft: „Van colonnes of bivaks worden geen ziekenrapporten opgemaakt, om de eenvoudige reden, dat daarbij dikwijls geen officieren van Gezondheid geplaatst zijn, zoodat militairen, welke van daar worden opgezonden, ook niet in een rapport kunnen worden genoteerd als „geëvacueerd"."

En daarop volgt onmiddellijk: „Worden deze nu in de rapporten van de ziekeninrichtingen, waarheen zij worden opgezonden, vermeld als „bij evacatie opgenomen", dan zou in het summier ziekenrapport het aantal der „bij evacuatie opgenomenen" dat der „geëvacueerden" overtreffen." Vroeger werd in de hierbedoelde missive reeds de aandacht er op gevestigd dat „de totaalcijfers der „geëvacueerden" en der „bij evacuatie opgenomenen" even groot zijn."

Tegen het voorgaande mag het volgende worden aangevoerd:

Het komt niet noodig voor dat die beide totaalcijfers ter wille van administratieve gelijkheid overeenstemmen. In werkelijkheid zullen die cijfers veelal verschillen. Het zal toch menigmaal voorkomen dat militairen, die geëvacueerd worden, door overlijden, eene overvalling, enz., de ziekeninrichting niet bereiken.

Verder zij opgemerkt dat de summiere ziekenrapporten niet uitsluitend bestemd zijn voor militair gebruik, maar ook in ruimer kring worden geraadpleegd. Daarom reeds mag het aanbeveling verdienen om „evacuatie", d.w.z. ontruiming op te vatten in de meer ruime, natuurlijke beteekenis van het woord, en niet daarmede te verbinden het meer beperkte begrip, dat daaraan bij den geneeskundigen dienst wordt gehecht.

Nog mag de vraag worden geopperd of de splitsing van hen, die in eene Ziekeninrichting zijn bijgekomen, in deze drie rubrieken: „uit het garnizoen", „van elders" en bij „evacua-

tie" somstijds niet tot misverstand of twijfel aanleiding kan geven?

Menigeen zal het verschil tusschen „van elders" en „bij evacuatie" niet recht duidelijk zijn. Eene toelichtende noot komt daarom noodig voor. Of wel, men zou hen, die, hoewel niet op een ziekenrapport voorkomende, toch naar eene zieken-inrichting worden opgezonden, in eene afzonderlijke categorie zoowel van „geëvacueerden" als van „bij evacuatie opgenomenen" moeten opnemen. Dan zullen tevens de totaalcijfers der beide hier bedoelde categorieën weder geheel of nagenoeg geheel overeenstemmen.

Van de overige voorstellen, door de Commissie gedaan, komt thans aan de orde dat betreffende het opnemen van het aantal ziektedagen.

De Chef van den Geneeskundigen dienst erkent dat „in zekeren zin de duur der ziekte een maatstaf is voor den ernst van het lijden, maar" — zoo laat hij daarop volgen — „toch lang niet altijd."

De Commissie heeft zich geheel op datzelfde standpunt geplaatst. Daarom schreef zij reeds in haren brief van 16 November 1904 n°. 488 aan den Minister van Koloniën: „Aangaande den gezondheidstoestand der verschillende garnizoenen geeft deze statistiek (nl. eene ziekenstatistiek met opname van het aantal ziektedagen) echter nog geen volkomen overzicht. Niet alleen het aantal ziektegevallen in verband met den duur der ziekte is een afdoende maatstaf tot beoordeeling van den gezondheidstoestand." Daarom ook wees de Commissie, in dienzelfden brief, op „de noodzakelijkheid van een sterftestatistiek naast een ziekenstatistiek."

De Commissie erkent alzoo evenzeer en ten volle de betrekkelijke waarde van eene ziekenstatistiek, die het aantal ziektedagen opneemt. Dat is evenwel in haar oog geen grond om die statistiek achterwege te laten. Integendeel. Wel om er eene sterftestatistiek, als door haar voorgesteld, aan toe te voegen.

Verder zij hier opgemerkt, dat de bezwaren tegen eene ziekenstatistiek op de door de Commissie bedoelde wijze, grootendeels zijn ontleend niet aan het beginsel zelf, maar aan de wijze, waarop men het voorstel der Commissie in practijk wenscht te brengen.

Wanneer men in elke ziekeninrichting een doelmatig register heeft aangelegd, dan komt het niet bepaald nood-

zakelijk voor, dat zulks door een officier van Gezondheid wordt ingevuld. Ieder, eenigszins met administratieven arbeid vertrouwd, zal dat register dagelijks kunnen bijhouden. Deze dagelijksche arbeid zal bovendien veel gemakkelijker en op eenvoudiger wijze worden volbracht, dan bij eene maandelijksche bewerking mogelijk is. Al schijnt het niet onvoorwaardelijk noodig, toch blijft ook dan nog de gelegenheid open om de invulling van bedoeld register te doen geschieden onder het algemeeen toezicht van een officier van Gezondheid.

Met voordacht werd bij dit punt eenigszins uitvoerig stilgestaan, omdat meermalen de voorstellen der Commissie worden bestreden met gronden, die eenig en alleen ontleend worden niet aan het doel, door de Commissie gesteld, maar uitsluitend aan de wijze, waarop men zich voorstelt dat doel te moeten bereiken.

De Commissie acht het, wat haar betreft, niet noodig dat alles wat de zieken aangaat, rechtstreeks door de officieren van Gezondheid wordt behandeld. Evenmin als dezen veelal belast zijn met de bereiding der geneesmiddelen, evenmin komt het noodig voor, dat een officier van Gezondheid belast wordt met den dagelijkschen arbeid ten behoeve der ziekenstatistiek. De officier van Gezondheidbehoeft bij den opbouw daarvan o. i. niet te metselen, het schijnt meer dan voldoende, wanneer hij zich daarbij bepaalt tot de taak van den bouwmeester.

Ten aanzien van de bezwaren, geopperd tegen het voorstel om de overleden en de afgekeurde militairen te kunnen groepeeren volgens de garnizoenen, waar zij oorspronkelijk ziek werden, zij 't volgende opgemerkt.

Het was de hoofdbedoeling der Commissie om te hunnen aanzien de statistische gegevens te verzamelen op eene wijze, die het mogelijk maakt de afgekeurden en de overledenen óók te kunnen rangschikken naar de garnizoenen, waar hunne ziekte ontstond.

Het openen van de mogelijkheid dier rangschikking sluit nog niet in de noodzakelijkheid om de afgekeurden en de overledenen *uitsluitend* te verantwoorden bij de garnizoenen, waar zij ziek werden.

Het aangevoerde bezwaar dat nu voortaan ook „de evacuatiecijfers dier garnizoenen met zooveel verminderd moeten worden als het aantal dier afgekeurden en overledenen bedraagt"

en dat „de evacuatiecijfers dan niet meer beantwoorden aan de waarheid en derhalve zeer veel aan waarde verliezen", dat bezwaar vervalt geheel, want het is duidelijk dat de werkelijke evacuatiecijfers niet aangetast behoeven te worden door eene wijze van verzamelen der statistieke bouwstoffen, waardoor *ook* eene groepeering, als door de Commissie gewenscht, mogelijk wordt.

Een laatste bezwaar tegen de verwezenlijking van 't hier besproken voorstel wordt gevonden in de moeilijkheid om steeds het garnizoen te kunnen aanwijzen, waar de ziekte haar oorsprong vond.

De commissie wees trouwens reeds op dit bezwaar. Het weerhield haar evenwel niet 't bedoelde voorstel te doen. Er zullen zeker vele twijfelachtige gevallen voorkomen. 't Zelfde ondervindt men ook bij het bepalen der doodsoorzaken. De laatste of naaste oorzaak van den dood is niet altijd de eerste oorzaak der ziekte: een drenkeling wordt gered, maar sterft kort daarna aan longontsteking; een krankzinnige pleegt zelfmoord; een al of niet doodelijk gewonde wordt bij het vervoer naar de ambulance afgemaakt, of wel hij verbrandt in het hospitaal. Al dergelijke gevallen, die tot twijfel aanleiding geven, zijn geen reden geweest om eene sterftestatistiek volgens doodsoorzaken achterwege te laten. Overeenkomstige argumenten kwamen der Commissie niet overwegend voor tegen eene wijze van verzamelen der hier bedoelde statistische gegevens, waardoor het mogelijk wordt de overledenen en de afgekeurden óók te groepeeren volgens de garnizoenen, waar de ziekte ontstond, die als oorzaak moet worden geacht van den dood of van de afkeuring.

Het is duidelijk dat ook hier, even als bij de bewerking der sterftestatistiek, regelen in acht genoemen moeten worden, die zooveel mogelijk eenheid van beginsel in de toepassing waarborgen.

Uit het voorgaande blijkt dat de inwilliging van de hier besproken wenschen der Commissie de officieren van Gezondheid niet met zooveel administratief werk behoeft te belasten, als wordt voorgesteld door den Chef van den Geneeskundigen Dienst, die in het belang van den dienst noodzakelijk acht de inwilliging dier wenschen „*ten zeerste te moeten ontraden.*"

Het schijnt hier de aangewezen plaats in herinnering te brengen dat reeds in haar schrijven van 21 November 1904

n⁰. 489 de Commissie o. a. aan den Minister van Koloniën de invoering van telkaarten in overweging gaf ten behoeve van de „Sanitaire Statistieken van Vloot en Leger in Moederland en Koloniën."

Die telkaarten zouden, wanneer men slechts eenmaal met het gebruik daarvan was vertrouwd, de bewerking der hier besproken statistiek zeer bevorderd hebben.

Blijkens eene bijlage, gevoegd bij het daarop ontvangen antwoord van den Minister van Koloniën, kon er evenwel volgens de meening van den Chef van den Geneeskundigen Dienst van de Landmacht in Nederlandsch-Indië „geen sprake zijn van eene invoering van telkaarten", en meende hij, „*die invoering ten zeerste te moeten ontraden*", o. a. omdat door die invoering de administratieve arbeid van de officieren van Gezondheid zou worden verzwaard, zoodat de behandeling der zieken er onder zou lijden.

De toenmalige Minister van Koloniën Idenburg deelde op grond daarvan dan ook aan de Commissie mede, dat er „van de invoering van die voorstellen (waaronder de telkaarten) bij het leger in *Oost-Indië* geen sprake kan zijn."

De tegenwoordige Minister van Koloniën Fock schijnt ten aanzien van de telkaarten een ander standpunt in te nemen. Dat blijkt uit den brief, dien hij onder dagteekening van 8 Januari 1906, Afd. G. n⁰. 52 aan de Commissie heeft gericht. Daarin komt o. a. voor:

„Hoewel tegen het door de Commissie geopperde denkbeeld tot invoering van het telkaartenstelsel voor de samenstelling van de gerechtelijke statistiek in beginsel geen bezwaar bestaat, zal een dergelijke maatregel gepaard moeten gaan met de oprichting van eene speciaal voor het bewerken van die statistieken in te stellen afdeeling van het Departement van Justitie."

Er mag daarom thans grond aanwezig geacht worden voor de verwachting dat, onder den invloed van deze nieuwe zienswijze, in de toekomst bij het Departement van Oorlog in Nederlandsch-Indië aan de zieken- en sterfte-statistiek van het leger in Oost-Indië de hulpmiddelen niet zullen onthouden worden, die men bij het Departement van Justitie bereid is te schenken aan de gerechtelijke statistiek.

J. van Dam van Isselt.

BIJLAGE XIV.

Centrale Commissie voor
de Statistiek.

's Gravenhage, October 1906.

Nota van
Mr. C. Th. van Deventer,
betreffende het
Koloniaal Verslag.

Bij brief van de Centrale Commissie, d.d. 11 December 1905, n°. 693, werd, onder aanbieding van een afdruk van mijn nota van September te voren, betreffende het Koloniaal Verslag, Zijn Excellentie den Minister van Koloniën verzocht der Commissie de inlichtingen te verschaffen, op blz. 25 van die nota bedoeld en aan het slot daarvan (sub 1°. *a* en *b*.) nader gepreciseerd.

In voldoening aan dat verzoek, voor zoover Java en Madoera aangaat, zond de Minister bij missive van 1 October 1906, Afd. A[3] (Eerste Bureau), n°. 61 der Commissie ter kennisneming toe de antwoorden van de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madoera, ingekomen op de door de Indische Regeering tot deze hoofdambtenaren ter zake gerichte vragen.

Deze vragen hadden betrekking tot de in 1905 gehouden opneming van de bevolking en den veestapel en beoogden omtrent de navolgende onderwerpen zekerheid te erlangen:

1. Wanneer in de verschillende gewesten een aanvang gemaakt werd met de opneming?

2. Op welke wijze de opnemingswerkzaamheden werden ingericht en ten einde volbracht?

3. Welke maatregelen genomen werden ter verzekering, dat met de wijzigingen tusschen den dag der eerste opneming en 31 December 1905 in den te constateeren toestand gekomen, rekening werd gehouden?

4. Hoe bij de telling gehandeld werd met op het oogenblik der opneming tijdelijk afwezige personen?

Uit de ingekomen antwoorden valt het volgende af te leiden:

Ad 1. De aanvangstijden liepen voor de verschillende gewesten sterk uiteen en waren zelfs voor de gedeelten van een en hetzelfde gewest dikwijls niet dezelfde. Over het algemeen werd, met de opneming der inlandsche bevolking, zeer lang vóór den datum der afsluiting begonnen. In de residentiën Cheribon en Semarang werden sommige streken reeds in Januari opgenomen; de geheele residentie Besoeki, met uitzondering van de afdeeling Panaroekan die met 1 Juli onder handen werd genomen, in het eerste kwartaal van 1905; in de andere residentiën waren Juni en Juli de meest voorkomende maanden voor den aanvang der werkzaamheden, doch ook Maart, April, Mei en Augustus worden vermeld. Alleen in het grootste gedeelte der residentie Soerakarta werd eerst in September en October met de opneming begonnen en in de afdeeling Tangerang van de residentie Batavia in December 1905 en Januari 1906 (sic!). Over het algemeen werd met de opneming geen groote haast gemaakt en werd zij voortgezet en volbracht naarmate andere werkzaamheden dit toelieten. In Bantam bijvoorbeeld, werd als algemeen aanvangstijdstip 15 Juli vastgesteld en tot 15 December tijd gelaten om de opneming te voltooien, met aanbeveling dat, ten einde overhaasting en daaruit voortvloeiende onnauwkeurigheid te voorkomen, „elk hoofd van een onderdistrict „een zeker aantal vooraf op te geven dessa's per maand moet „afmaken en zich daaraan te houden heeft, dus ook niet meer „mag doen."

Ad 2. Ofschoon de voorschriften voor de opneming van 1905 in sommige niet onbelangrijke opzichten verschilden van die welke voor vroegere opnemingen werden vastgesteld (zie Nota blz. 14 en volgende) geeft de lezing der gewestelijke rapporten niet den indruk dat deze veranderingen van grooten invloed zijn geweest op de gevolgde werkwijze. Ook nu werd in veel gewesten wederom een groot deel van den arbeid overgelaten aan de desahoofden, wier arbeid dan eerst door het betrokken districts- of onderdistrictshoofd, vervolgens nog eens door den controleur geverifieerd werd. De bij deze verificatiën gevolgde methode bestond veelal hierin, dat de inland-

sche ambtenaren een zeker percentage, bijv. 10 % van de opgenomen desa's en de controleurs daarna nog eens een minder percentage, bijv. 5 % aan een nader onderzoek onderwierpen. Bleek het resultaat bevredigend dan werd aangenomen dat de opneming in hoofdzaak juist was; in het tegenovergesteld geval moest een nieuwe opneming plaats hebben. In sommige gewesten geschiedde de opneming rechtstreeks door inlandsche ambtenaren, met medewerking van de desabesturen en onder toezicht en controle van de controleurs. Zoo in Bantam, Batavia, Pekalongan, Pasoeroean, Madioen en Kediri. Aan de eigenlijke opneming ging overal, althans in de gouvernementsresidentiën, een nummering van de woonerven vooraf; deze werden daarna in den regel door de opnemers persoonlijk bezocht, waarbij het bevondene of de verstrekte gegevens werden opgeteekend.

Een andere en zeer merkwaardige werkwijze werd in de residentie Banjoemas gevolgd. Daar riep men na de nummering der woonerven van een desa de hoofden der huisgezinnen tegen een bepaalden dag op om bijeen te komen op het erf van een der desabestuurders, waar zij dan, na in volgorde van hunne erfnummers gerangschikt te zijn, ten overstaan van een inlandsch ambtenaar, die door het desahoofd en den desaschrijver werd bijgestaan, één voor één alle hen en de andere leden van hun gezin betreffende opgaven hadden te doen. Van deze opgaven werd vervolgens, staande het onderzoek, in het bevolkingsregister aanteekening gehouden. Alleen de erven, waarvan de hoofdbewoner wegens ziekte of andere verhindering niet verschenen was, werden door een inlandsch ambtenaar persoonlijk bezocht en opgenomen. Het is niet onmogelijk dat deze wijze van opneming met oude gebruiken samenhangt. Het is tenminste opmerkelijk, dat men ook in Jogjokarta, in strijd met de bedoelingen van den resident, trachtte den opnemingsarbeid op soortgelijke wijze te vergemakkelijken. ,,De meest gewenschte en uitdrukkelijk aanbevolen ,,wijze, waarbij de tellers erf voor erf en huis voor huis ,,moesten bezoeken", zoo schrijft de resident van laatstgenoemd gewest, ,,werd slechts in weinig onderdistricten en dan nog ,,niet volkomen, opgevolgd. Oudergewoonte liet de eene ambte- ,,naar het volk bij den betrokken bekel djajar (den pachter) ,,verzamelen, terwijl de andere deze verzamelingen hield bij ,,den betrokken bekel toewa, d. i. een bekel, die aan het hoofd

„staat van andere kabekelans, die te zamen een complex van „desa's vormen."

Ad 3. Evenals bij vroegere volkstellingen, bestonden de hierbedoelde maatregelen uitsluitend in aan de desahoofden gegeven bevelen, om op de wekelijksche of maandelijksche rapportdagen, aan het onderdistrictshoofd opgaven te doen van de veranderingen, die in de doorloopen periode in den opgenomen toestand waren gekomen. Van deze veranderingen werd dan aanteekening gehouden in het mutatieregister. De hier aangegeven wijze om veranderingen te constateeren, kan beschouwd worden als de gewone voor geheel Java. Alleen in de residentie Soerakarta werd besloten om „in verband met „de eigenaardige toestanden in dit Vorstenland, geen mutatie-„registers voor de inlandsche bevolking te doen aanhouden", terwijl ook in enkele afdeelingen van de residentie Batavia, waar de opneming niet lang vóór of zelfs nà 31 December plaats had, geen mutatiestaten werden aangehouden, maar de cijfers, zooals zij bij de telling waren bevonden, als definitief werden beschouwd.

Ad 4. In verreweg de meeste gewesten werden de tijdelijk afwezige personen steeds begrepen onder de opgezetenen van het in den regel door hen bewoonde erf, en werden de personen die slechts tijdelijk op een erf vertoefden, niet tot de bewoners daarvan gerekend. Er waren evenwel enkele uitzonderingen. Zoo schrijft de resident van de Preanger-regentschappen: „Kon bij langdurige afwezigheid aangenomen „worden, dat (afwezigen) vermoedelijk niet meer zouden „terugkeeren, dan werden zij als opgezetenen van het erf „afgevoerd en in de mutatiestaten opgenomen". In de residentie Semarang werd, indien personen afwezig werden bevonden, onderzocht of hun afwezigheid al dan niet van tijdelijken aard, d. i. van korten duur zou zijn. Bleek zulks wel het geval te zijn, dan werden zij begrepen onder de opgezetenen van het door hen in den regel bewoonde erf, doch in het andere geval gerekend tot de bewoners van het erf, waar zij aangetroffen werden. Kwamen zij in het laatste geval vóór het einde van het jaar terug, dan werden zij weder opgenomen in het mutatieregister van de desa waar zij tehuis behoorden. In de controleafdeeling Lengkir der afdeeling Lamongan van

de residentie Soerabaja, werden personen die voor geruimen tijd afwezig waren (veelal wegens hun werkzaamheid op landbouwondernemingen in andere afdeelingen en gewesten), niet begrepen onder de opgezetenen van het door hen bewoonde erf. Kwamen die personen vóór het einde van het jaar terug, dan werden ook zij wederom in het mutatieregister opgenomen. In de residentie Soerakarta eindelijk, gold als regel dat personen, die zich met medeweten van hun hoofden tijdelijk uit hun desa hadden verwijderd, onder de opgezetenen van het in den regel door hen bewoonde erf werden begrepen, terwijl zij in het tegenovergestelde geval niet meer tot de erfbewoners werden gerekend.

De algemeene indruk, dien de gewestelijke rapporten geven, kan niet gunstig zijn. Het is maar al te duidelijk dat ook aan de uitkomsten der volkstelling van 1905 geen groote waarde kan worden toegekend. De hoofdgebreken, die vroegeren volkstellingen aankleefden, zijn ook aan deze laatste niet vreemd gebleven. Die hoofdgebreken zijn, wat de werkwijze betreft: het groote verschil tusschen de tijdstippen, waarop een aanvang werd gemaakt met de opneming; de veel te lange duur der perioden van opneming en de geheel onvoldoende verzekering van de juistheid der zoogenaamde mutaties. Moesten de twee eerstgenoemde reeds van zeer ongunstigen invloed zijn op de zuiverheid van de verkregen uitkomsten, het laatste moest de waarde van zelfs met zorg verzamelde gegevens onvermijdelijk weder in gevaar brengen. Waar in verschillende gewesten reeds in Januari, Februari of Maart, en zelden later dan Juli of Augustus met de opneming werd aangevangen, terwijl de wetenschap van alles wat tusschen het tijdstip der opneming en 31 December voorviel, uitsluitend berustte op de meestal geheel ongecontroleerde opgaven van desahoofden, daar is de kans dat het als resultaat vastgestelde zeer belangrijk van de werkelijkheid zal afwijken, inderdaad al te groot.

Nu zal misschien worden beweerd — en in de gewestelijke rapporten schemert hier en daar wel iets van dit gevoelen door — dat, daar men voor het verkrijgen van inlichtingen zich vaak tot de dorpshoofden *moet* wenden en deze wegens hun geringe ontwikkeling slechts zelden onwraakbare getuigen zullen zijn, het streven naar een juiste volkstelling in Indië eigenlijk een onbegonnen werk is, zoodat in de uit die geringe

ontwikkeling der dorpshoofden voortvloeiende gebreken, als onvermijdelijk, maar moet worden berust. Deze meening kan echter niet worden volgehouden. Zeker levert de geringe ontwikkeling der dorpshoofden tal van bezwaren op, die alleen van lieverlede, door een verbeterde volksopvoeding zullen kunnen worden overwonnen. Maar zoolang de betere toestand nog niet bereikt is kan toch getracht worden de schadelijke werking van deze geringe ontwikkeling te neutraliseeren. In die richting zou reeds veel kunnen worden bereikt, eensdeels door de werkzaamheid der dorpshoofden, wat de volkstelling betreft, meer dan tot dusver geschiedt is onder leiding en toezicht van meer ontwikkelden te brengen, anderdeels door den tijd tusschen de opnemingen en de vaststelling der uitkomsten zooveel mogelijk te beperken.

De gewestelijke rapporten hebben, om kort te gaan, den ondergeteekende versterkt in zijn overtuiging, dat op de wijze, uiteengezet in zijn Nota van September 1905 blz. 25 en volgende, gegeven ook de geringe ontwikkeling der desahoofden, veel betere resultaten te verkrijgen zouden zijn dan thans geacht mogen worden te zijn bereikt. Volgens het in de Nota in groote trekken aangegeven plan zouden toch de desahoofden en hun medebestuurders komen onder de leiding en controle van meer ontwikkelde „opzichters" die, aansprakelijk voor de gegevens in een betrekkelijk kleinen kring, hunnerzijds weder de aanwijzingen van ambtelijke superintendenten zouden hebben te volgen en de resultaten van hun arbeid aan dezen zouden moeten inleveren. Hoe dit alles, zonder overdreven hooge kosten in het werk zou kunnen gaan, is in de aangehaalde Nota uiteengezet. Daarbij is er tevens op gewezen en dit wordt hier nogmaals uitdrukkelijk herhaald, dat vóór alles de algemeene leiding der volkstelling zal moeten worden opgedragen aan een bekwaam deskundige, in staat zich uitsluitend aan demografischen arbeid te wijden.

Gaat men den hier bedoelden weg uit, en het zou inderdaad wenschelijk zijn spoedig daartoe te besluiten, opdat de volkstelling van 1910 zoo degelijk mogelijk kunne worden voorbereid, dan zal het tevens aanbeveling verdienen op een tweetal belangrijke zaken, in de gewestelijke rapporten aangevoerd, nader de aandacht te vestigen.

1. *De wijze waarop behoort te worden gehandeld met de personen, die op het oogenblik der opneming, tijdelijk afwezig*

zijn. Zooals hierboven gebleken is, is men vrij algemeen van meening dat deze personen moeten worden begrepen onder de opgezetenen van het in den regel door hen bewoonde erf. Het is duidelijk dat hieruit onnauwkeurigheden moeten voortvloeien, omdat, zooals uit de stukken ook blijkt, het dikwijls moeilijk is, uit te maken of iemand slechts tijdelijk of voor goed afwezig is en het dus licht zal voorkomen dat een persoon in desa A. als tijdelijk afwezig onder de bewoners medegeteld, in desa B., als voor goed daar gevestigd, nogmaals wordt opgenomen. De eenige rationeele methode kan voor Nederlandsch-Indië slechts die zijn welke rekening houdt met den feitelijken toestand en volgens welke dus de personen dáár worden opgenomen, waar zij zich op het tijdstip der definitieve telling bevinden. Intusschen wordt erkend, dat, zoolang die definitieve telling moet worden voorafgegaan door voorloopige opnemingen, het bezwaar kan hebben, ook daarbij reeds dezelfde methode te volgen. Het zou daarom wellicht aanbeveling verdienen om, *bij de voorloopige opneming*, personen die door den hoofdbewoner van het erf vermeld worden als tijdelijk afwezig wèl, daarentegen tijdelijk op dat erf aanwezige personen *niet* mede te tellen, doch dan tevens van de groote wenschelijkheid te doen blijken dat, op den dag der *definitieve opneming* een ieder zich zooveel mogelijk bevinde op het erf waar hij thuis behoort. Op laatstbedoelden dag behoeft dan slechts geverifieerd te worden of alle personen, opgenomen als bewoners van een bepaald erf, zich daar bevinden en alleen van de afwijkingen nader aanteekening te worden gehouden.

2. *De wijze waarop de gegevens worden verzameld en aangeteekend.* In 1905 is, evenals bij vroegere opnemingen, vrij algemeen uitgegaan van het beginsel dat zij die met het verzamelen en aanteekenen der gegevens belast waren, zich door persoonlijk bezoek der erven en door ondervraging der bewoners van den toestand hadden te vergewissen.

Het mag echter betwijfeld worden of dit „beginsel" wel altijd streng is toegepast en of niet vaak inlichtingen der hoofdbewoners dan wel werkelijke of vermeende wetenschap van de opnemers de plaats hebben ingenomen van persoonlijke onderzoekingen. Neemt men daarbij in aanmerking, dat de aldus verkregen resultaten door veelal zeer weinig ontwikkelde personen moesten worden aangeteekend in staten,

over welker ingewikkeld niet geheel ten onrechte geklaagd is (zie rapport van den resident van Batavia), dan kan men zich gemakkelijk voorstellen, hoeveel aanleiding tot het plegen van vergissingen de gevolgde werkwijze geven moet.

De ondergeteekende meent daarom, althans voor de opneming buiten de groote bevolkingscentra, een denkbeeld in overweging te mogen geven dat, zoo het uitvoerbaar blijkt, wellicht tot grootere nauwkeurigheid en tot besparing van omslag bij den opnemingsarbeid leiden kan. Het komt hierop neder dat men, voor de voorloopige opnemingen, die, voor het geheele gebied uiterlijk binnen één maand zouden behooren af te loopen (Nota van September 1905 blz. 29), overal de werkwijze volge die in de residentie Banjoemas werd toegepast en hierboven geschetst is. De verschenen hoofdbewoners van een bepaald complex van erven zouden dan één voor één moeten worden ondervraagd in tegenwoordigheid van een persoon van eenige ontwikkeling (den „opzichter"), onder wiens leiding de gegevens onmiddellijk zouden moeten worden aangeteekend. Voor die aanteekeningen zou dan geen gebruik behoeven te worden gemaakt van *lijsten*, maar zij zouden voor elken persoon, omtrent wien opgaven verstrekt worden, aanstonds op *kaarten* kunnen worden geschreven, waardoor aan den door de Centrale Commissie in haar schrijven van 11 December 1905 uitgesproken wensch zou worden tegemoet gekomen.

Is langs dien weg voor elken kring, een zoo volledig mogelijke verzameling kaarten verkregen, dan zal alleen op den dag der definitieve opneming door persoonlijk onderzoek van den „opzichter", erf voor erf, moeten worden nagegaan of de feitelijke toestand overeenstemt met de opgaven in de kaarten en zullen alleen de afwijkingen moeten worden aangeteekend.

Ik heb de eer in overweging te geven, dat de Commissie, onder wederaanbieding aan den Minister van de haar ter kennisneming toegezonden bescheiden, de vorenstaande beschouwingen zal brengen onder de aandacht van Zijn Excellentie en zich overigens zal refereeren aan haar missive van 11 December 1905, n°. 693.

Het lid der Centrale Commissie
voor de Statistiek,
C. Th. van Deventer.

BIJLAGE XV.

Departement van Marine.

Bureau S/B.

N°. 62.

's Gravenhage, 30 Mei 1906.

Aan de Centrale Commissie voor de Statistiek.

Ten vervolge op het schrijven van mijnen ambtsvoorganger van 24 Januari 1905, Bureau S/B n°. 36, heb ik de eer der Commissie het volgende mede te deelen aangaande de voorstellen vervat in haren brief van 21 November 1904 n°. 489.

Het invoeren en het gebruik der telkaarten voor alle zieken van de Zeemacht als voorgesteld sub 1°. stuit mede in verband met de desbetreffende beschikkingen van de Ministers van Oorlog en Koloniën op bezwaren. De telkaarten zullen echter worden gebruikt voor de zieken en gewonden, die in de hospitalen, zoowel in de Koloniën als hier te lande, worden verpleegd.

De datum waarop deze kaarten bij de Zeemacht worden ingevoerd, is door mij bepaald op 1 Januari 1907.

In verband met verschillende omstandigheden komt het mij echter gewenscht voor, dat deze kaarten het eigendom blijven van mijn Departement.

De bewerking der geneeskundige statistiek van de Marine, waarvan die der telkaarten slechts een klein onderdeel uitmaakt, zal geschieden ten bureele van den Inspecteur van den Geneeskundigen Dienst der Zeemacht, o. m. in het belang van vergelijkbaarheid met soortgelijke statistieken van andere Marines.

Met het sub 4°. vervatte voorstel kan ik derhalve niet medegaan. Mocht evenwel de Commissie er prijs op stellen de kaarten te gebruiken, dan zullen deze daartoe gaarne door mij tijdelijk aan de Commissie worden afgestaan.

De door de Commissie samengestelde ziektenlijst, bedoeld in het voorstel sub 2, zal mede met ingang van 1 Januari 1907 bij de Zeemacht worden ingevoerd.

Wat het sub 3°. vervatte voorstel betreft, heb ik de eer der Commissie mede te deelen, dat indien onder de gegeven omstandigheden, het door haar wenschelijk wordt geacht, dat

eene permanente Commissie wordt in het leven geroepen, die zal hebben mede te werken tot het verkrijgen en behouden van de gewenschte eenheid in de sanitaire statistieken, ik bereid ben mijne medewerking daartoe te verleenen.

Ten slotte geef ik haar als mijne meening te kennen, dat de destijds benoemde Commissie ter bevordering van de eenheid in de sanitaire statistieken, van Leger en Vloot in Nederland en Koloniën aan de haar verstrekte opdracht heeft voldaan en derhalve onder dankbetuiging voor den verrichten arbeid kan worden ontbonden.

De Minister van Marine,
(*get.*) STUART.

BIJLAGE XVI.

Nader rapport der Commissie ter bevordering van eenheid in de sanitaire statistieken van leger en vloot in Nederland en koloniën.

's Gravenhage, 19 November 1906.

Vervolg op schrijven van 20 October 1904.

Aan de Centrale Commissie voor de Statistiek.

Het rapport onzer Commissie van 20 October 1904 werd door de Centrale Commissie voor de Statistiek bij brief van 21 November 1904, n^0. 489, aan de Ministers van Oorlog, Marine en Koloniën toegezonden, met verzoek in het bijzonder aandacht te willen schenken aan de volgende vier voorstellen onzer Commissie:

1^0. Het gebruik van telkaarten op de aangegeven wijze.

2^0. Invoering van de ontvangen ziektelijst.

3^0. Benoeming eener permanente Commissie tot handhaving der thans verkregen eenheid.

4^0. Bewerking en publiceering van het materiaal door het Centraal Bureau voor de Statistiek.

In antwoord hierop betuigt de Minister van Oorlog, d.d. 24 Maart 1905, IIIe Afd., n^0. 157, instemming met de sub 1^0, 2^0 en 3^0 genoemde voorstellen. Tegen het voorstel sub 4^0 bestaat echter bezwaar op grond van de overwegingen in het schrijven uiteengezet. Onze Commissie is van oordeel, dat hierin moet worden berust.

De Minister van Marine gaat, blijkens zijn missive van 30 Mei 1906, Bureau S/B, n^0. 62, behoudens enkele afwijkingen van ondergeschikten aard, eveneens mee met de voorstellen sub 1^0, 2^0 en 3^0 genoemd. De bewerking van het materiaal (punt 4) wil echter deze Minister aan zijn Departement behouden. Van de welwillende bereidverklaring om de kaarten tijdelijk ter verwerking af te staan, zal vermoedelijk

door de Centrale Commissie voor de Statistiek wel geen gebruik gemaakt worden, daar het materiaal dan dubbel bewerkt zou worden, nl. eenmaal door het Departement en eenmaal door het Centraal Bureau. Het schrijven van den Minister geeft onze Commissie overigens geen aanleiding tot het maken van opmerkingen.

De Minister van Koloniën verklaart zich bij brief van 17 Mei 1905, Afd. C, 2e Bureau, n^{0}. 13, bereid, om, voorzoover de Landmacht in Suriname en Curaçao betreft, aan de voorstellen onzer Commissie gevolg te geven. Van invoering dier voorstellen bij het leger in Oost-Indië kan echter geen sprake zijn op grond van de uit Indië verkregen adviezen. Hieromtrent heeft onze Commissie nog de volgende opmerkingen te maken.

Het afwijzend antwoord van den Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië grondt zich hoofdzakelijk op 2 factoren:

a. de meerdere administratieve arbeid, welke uit de bewerking der telkaarten voor de officieren van gezondheid zou ontstaan, hetgeen aanleiding zou geven dat de behandeling der zieken er noodwendig onder zoude moeten lijden;

b. de bezwaren, welke tegen de invoering der naamlijst van ziekten en de indeeling ervan kunnen worden aangevoerd.

Het zij vergund omtrent deze 2 factoren het navolgende onder Uwe aandacht te brengen.

Ad a. Bij de invulling der telkaarten voor de koloniën is men ontheven van de verplichting, die, hier te lande, zoowel aan de Landmacht als aan de Marine, is opgelegd, om telkens verschillende, tot bijzondere rubrieken behoorende, zieke militairen af te zonderen, die, door de rubriek waartoe ze behooren, voor de statistiek niet in aanmerking komen.

Het behoeft geen nader betoog, dat door een en ander èn het invullen der telkaarten èn de bewerking der gegevens voor de Indische statistiek verreweg het eenvoudigst is.

Gaat men nu na wat op de telkaarten dient te worden ingevuld, dan valt het op, dat vele gegevens direct van het ziektebiljet, dat de patiënt naar het hospitaal medebrengt, kunnen worden overgenomen, welke overname òf reeds op het compagniesbureau òf in het hospitaal door den ziekenopzichter van de wacht zoude kunnen geschieden, aan wien het

biljet tot opname en de verdere daarbij gevoegde bescheiden moeten worden ter hand gesteld.

Daar bij de groote hospitalen — en van deze kan in casu immers slechts sprake zijn —, schrijverspersoneel is ingedeeld, waarvan de formatie als bijlage A hierbij wordt aangeboden, zou wellicht de eenvoudigste oplossing deze zijn, dat één van dat personeel belast werd met de invulling (voorzooverre dit niet het medische gedeelte der telkaarten betreft), en het nauwkeurig bewaren der telkaarten, daarin gecontroleerd door den Officier van Gezondheid der wacht of door den Officier van Gezondheid, door den Chef der ziekeninrichting aangewezen tot het aanhouden van het wachtregister.

Het administratieve werk, verbonden aan de invulling der telkaarten, zou derhalve voor de Officieren van Gezondheid in niets anders bestaan, dan in de invulling der rubrieken „Ziekte of gebrek" en „overige mededeelingen", welke laatste rubriek dikwijls niet zal behoeven te worden ingevuld, en, zoo dat al geschiedt, zal dit uit den aard der zaak op zeer beknopte wijze moeten en kunnen plaats vinden.

Bij overweging in onze vergaderingen van de administratieve maatregelen, verbonden aan het invoeren van het telkaarten-systeem, werd er op gewezen, dat na de invoering getracht zou worden alle maandrapporten af te schaffen, waardoor een belangrijke vereenvoudiging in de administratie zoude zijn aangebracht.

Zonder in bijzonderheden te treden, kan wel worden aangenomen, dat ook in Indië deze mogelijkheid niet is uitgesloten, en waar nu het Centraal Bureau voor de Statistiek zich beschikbaar heeft gesteld voor het dépouilleeren der telkaarten, tegen welk voorstel de Minister van Koloniën — blijkens bovengenoemde missive van 17 Mei 1905 aan de Centrale Commissie voor de Statistiek — geen bezwaar heeft, daar mag, in verband met het bovenstaande, voorzeker wel eenige bedenking geopperd worden tegen de uitspraak, dat het administratieve werk der Officieren van Gezondheid door het invoeren der telkaarten belangrijk zou worden verzwaard.

Onze Commissie kan dan ook in deze de door den Minister van Koloniën geuite meening niet deelen; zij is overtuigd dat de ervaring, met de telkaarten der marineschepelingen in de hospitalen in Oost-Indië in 1907 op te doen, hare meening

zal bevestigen, en vertrouwt dat de Minister van Koloniën in elk geval na afloop van genoemd jaar opnieuw invoering van telkaarten voor het leger in Oost-Indië in overweging zal willen nemen.

Ad b. In de missive van den Gouverneur-Generaal wordt medegedeeld, dat de invoering der door onze Commissie voorgestelde nomenclatuur niet noodzakelijk is, vooral omdat bij de samenstelling in 1904 van een nieuw model ziekenrapport voor den militair geneeskundigen dienst in Nederl. Indië de internationale nomenclatuur der doodsoorzaken zooveel mogelijk is gevolgd, terwijl er eenige aan- en opmerkingen worden gemaakt op de indeeling der ziektelijst en op het ontbreken, c.q. het overtollig voorkomen van ziektenamen.

Alhoewel er voorzeker vele punten van overeenkomst worden gevonden, is het toch niet aan twijfel onderhevig dat uit het onderling vergelijken — ook met de statistieken van andere landen en koloniën — eerst dàn belangrijke resultaten te verwachten zijn, indien er volkomen eenheid bij leger en vloot, in Nederland en de Koloniën, wordt verkregen, en wel met aansluiting bij de internationale regeling, als waartoe h. t. l. voor zee- en landmacht bereids is besloten.

Waar nu tegen deze aansluiting, als zoodanig, geene bezwaren bestaan, dient men zich geheel te houden aan de eenmaal vastgestelde internationale indeeling en nomenclatuur, hoeveel gegronde aanmerkingen er, sedert het in gebruik stellen dier lijst, ook op kunnen gemaakt worden.

Bij de beraadslaging van de door den heer Bertillon samengestelde „Nomenclature des Maladies", werden de leemten en gebreken der lijst door onze Commissie herhaaldelijk gevoeld en besproken, en met zekerheid kan worden verwacht, dat bij de eerstvolgende herziening in 1910 belangrijke veranderingen en verbeteringen zullen worden aangebracht.

De opmerkingen tegen de ziektelijst zijn in de missive van den Gouverneur-Generaal uitsluitend gericht tegen de als bijlage II van ons rapport ingediende groepsgewijze indeeling der meest voorkomende ziekten. Al kan niet ontkend worden, dat er vooral voor Indië belangrijke leemten zijn aan te wijzen in die lijst n⁰. II, wordt opgemerkt, dat de telkaarten dienen te worden ingevuld naar de als bijlage IV bij ons rapport ingediende lijst, welke aan volledigheid weinig te

wenschen overlaat, en dat het alleszins mogelijk is met de bezwaren, wat betreft indeeling en voorkomen, c.q. ontbreken van belangrijke ziektenamen, bij het dépouilleeren der kaarten rekening te houden.

Tegen een indeeling der syphilis, zooals in staat II, kan moeielijk ernstig bezwaar bestaan, daar door de specificatie in primaire, secundaire en tertiaire vormen, men een juister en vollediger overzicht krijgt dan door de in het Indisch ziekenrapport aangenomen indeeling in „voor den eersten keer in behandeling" en „reeds vroeger behandeld". Blijkbaar is over het hoofd gezien, dat op de telkaarten, ingericht naar het door onze Commissie aangegeven model, wel degelijk rekening is gehouden met eene indeeling der venerische ziekten in primair geval en recidive. Op de achterkant der telkaart wordt (sub 6) die verdeeling in primair geval (P) en recidive (R) uitdrukkelijk aangegeven. In onze vergaderingen is dit punt herhaalde malen besproken.

Niet slechts is deze specificatie wenschelijk geacht voor venerische aandoeningen, maar ook voor andere ziekten, bijv. malaria, en 't zal wel niet ontkend worden, dat men op deze wijze een oneindig beter overzicht van de uitbreiding van deze ziekte, e. t. q. in het leger zou kunnen verkrijgen.

Simulatie komt wel degelijk (in staat IV) voor en bezwaar tegen de opname van andere ziektevormen bestaat er niet, immers, elke tak van dienst blijft bevoegd om binnen de grenzen der in die internationale nomenclatuur gemaakte indeeling, zooveel onderverdeelingen te maken als men wenscht. In de verzamelgroep „overige ziekten" kunnen zooveel ziektevormen met name genoemd worden als men meent, dat van belang kan zijn.

De telkaart voor de koloniën is naar aanleiding van de opmerkingen in de missive van den Gouverneur-Generaal en het daarbij gevoegde Indisch ziekenrapport nog op een paar plaatsen eenigszins gewijzigd (zie Bijlage B).

Alhoewel er in het Indisch ziekenrapport slechts eene scheiding is gemaakt tusschen Europeanen en inlanders, analoog de indeeling op de telkaarten — echter met dien verstande, dat Afrikanen als Europeanen en Amboineezen als inlanders gerekend moeten worden —, wordt voor enkele rubrieken die gespecifieerde opgave wel wenschelijk geacht, en zoo dient men in de rubriek „afgekeurden" „met rooden

inkt tusschen haakjes te vermelden, hoeveel Amboineezen onder de inlanders begrepen zijn".

Wil men een scheiding van inlanders, Amboineezen en Afrikanen op de telkaarten aangeven, van welken laatstgenoemden landaard nog slechts enkelen in het Indisch leger aanwezig zijn, dan is niets eenvoudiger dan op de telkaart voor Inlanders den naam „Amboinees" en „Afrikaan" op te nemen, op de wijze, als op nevensgaande telkaart is geschied.

Mocht het wenschelijke worden geacht de Amboineezen geheel van de inlanders te scheiden, dan zou een anders gekleurde telkaart daartoe zijn te gebruiken.

Op pag. 4 van het Indisch ziekenrapport staat vermeld, dat bij schotwonden moet worden opgegeven, hoeveel gewonden voor den vijand onder die cijfers begrepen zijn. Op de telkaart zou dit in rubriek „overige mededeelingen" kunnen worden medegedeeld; het mag echter verwacht worden, dat het bij het dépouilleeren gemakkelijker zal blijken, indien die vermelding op de telkaart wordt aangegeven op de wijze, als dit sub 7 is geschiedt door de hoofdletters: V. D. V., terwijl, om te voldoen aan de op pag. 5, 1e alinea van de missive, van den Gouverneur-Generaal van belang geachte mededeeling betreffende zelfverminking, dit onder hetzelfde nummer (6) op de achterkant der telkaart is aangewezen met de letters Z. V.

Op deze wijze worden o. i. de bezwaren tegen het telkaartensysteem tot een minimum gereduceerd.

Het zij nog vergund het navolgende onder de aandacht te brengen.

De afwijzende beschikking op de voorgestelde wijzigingen in het verzamelen van het statistisch materiaal heeft begrijpelijkerwijze aanleiding gegeven, dat de Minister van Koloniën de benoeming van een lid in de te vormen permanente commissie niet noodzakelijk acht.

Aangenomen, dat voorloopig van een invoering van het telkaarten-systeem in Indië geen sprake kan zijn, meent onze Commissie toch dat desniettegenstaande een lid, aan te wijzen door het Departement van Koloniën, met vrucht in die commissie zou kunnen werkzaam zijn.

In de door den Minister van Koloniën toegezonden missive wordt de meening uitgesproken, dat uit het ziekenrapport,

zooals dat is ingericht, eene statistiek zou kunnen verkregen worden, welke zeer goed te vergelijken zou zijn met die volgens de naamlijst der ziekten samen te stellen, zoodat er, zooal geen volkomen eenheid, dan toch een groote overeenstemming tusschen die statistieken zal bestaan.

Het opsporen van die overeenstemming, het zoo mogelijk omwerken van die statistiek tot eene welke met de internationale statistiek zooveel mogelijk overeenkomt, of wel zijn medewerking daarbij verleenen, daartoe zou de persoon, die voor de Koloniën in de permanente commissie zitting heeft, als aangewezen zijn.

Ook behoort het niet tot de onmogelijkheden, dat de bezwaren geopperd in Indië, tegen de invoering van het telkaarten-systeem c. a., te eeniger tijd worden overwonnen, iets waarop wellicht het lid der permanente commissie eenigen invloed zou kunnen oefenen. In alle geval wil het aan onze Commissie wenschelijk voorkomen, dat ook van het Departement van Koloniën iemand worde aangewezen, die, zitting hebbende in de meer genoemde permanente commissie, „au courant" kan blijven van hetgeen er op het gebied der militaire sanitaire statistiek omgaat vooral ook met het oog op het herzien in 1910 van de internationale naamlijst voor sterfte- en ziektestatistiek.

De Commissie voornoemd,

J. VAN DAM VAN ISSELT,
Voorzitter.

H. W. METHORST,
Secretaris.

BIJLAGE A. Algem. Order 1903, n°. 25.

Indeelingsstaat der schrijvers bij den Geneeskundigen dienst.

		Militaire schrijvers.	De schrijvers van verschillende graden zullen zooveel mogelijk verdeeld worden naar onderstaanden maatstaf.				Toelichtingen.
			Adjudant-onderofficier.	Sergeant-Majoors.	Sergeanten.	Korporaals en soldaten.	
Hoofd-Bureau . . .		7	—	1	1	5	
's Rijks magazijn van geneesmiddelen . .		3	1	1	—	1	
Gewestelijk Eerstaanwezend Officier Gezondheid te	Batavia . . .	3	—	—	1	2	
	Semarang . .	4	—	—	1	3	
	Soerabaja . .	3	—	—	1	2	
	Padang . . .	3	—	—	1	2	
	Palembang .	1	—	—	—	1	
	Medam . . .	1	—	—	—	1	
	Kota Radja .	2	—	—	1	1	
	Muntok. . .	1	—	—	—	1	
	Pontianak . .	1	—	—	—	1	
	Bandjermasin.	1	—	—	—	1	
	Makassar . .	1	—	—	—	1	
	Amboina . .	1	—	—	1	—	
Totaal.		32	1	2	7	22	

BIJLAGE XVIIa.

Centrale Commissie voor de Statistiek.

N⁰. 880.

Bericht op schrijven van 24 Februari 1905, III^{de} Afd. n⁰. 157, betreffende Militair Sanitaire Statistiek.

3 Bijlagen.

's Gravenhage, 22 Februari 1907.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Oorlog.

In antwoord op haar advies van 21 November 1904 n⁰. 489 ontving de Centrale Commissie voor de Statistiek van Uwer Excellentie's Ambsvoorganger nevenvermeld schrijven, benevens eene missive van den Minister van Marine van 30 Mei 1906, Bureau S/B n⁰. 62, en eene missive van den Minister van Koloniën van 17 Mei 1905 afd. C, 2e Bureau, n⁰. 13, van welke beide laatste brieven afdrukken hierbij gaan.

De Militair-Sanitaire Commissie in wier handen de drie ontvangen antwoorden werden gesteld, bracht, onder dagteekening van 19 November 1906, een nader rapport uit, waarvan Uwe Excellentie een afdruk hierbij gelieve aan te treffen.

De Centrale Commissie voor de Statistiek kan zich met het standpunt, in het schrijven van Uwer Excellentie's Ambtsvoorganger ingenomen, wel vereenigen.

Nu in dit schrijven instemming is betuigd met het denkbeeld om een Permanente Commissie tot handhaving der verkregen eenheid in het leven te roepen veroorlooft de Centrale Commissie voor de Statistiek zich voor het lidmaatschap dier Permanente Commissie aan te bevelen den Inspecteur van den geneeskundigen dienst der Landmacht.

Ook zou de Centrale Commissie gaarne zien dat door Uwe

Excellentie een plaatsvervanger voor den Inspecteur werd aangewezen, voor het geval deze afwezig mocht zijn of verhinderd om aan de conferenties der Permanente Commissie deel te nemen.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,

PIERSON,
Voorzitter.

J. R. B. DE ROOS,
Secretaris.

BIJLAGE XVII*b*.

Centrale Commissie voor
de Statistiek.

N°. 881. 's Gravenhage, 22 Februari 1907.

Bericht op schrijven van
30 Mei 1906.
Bureau S/B n°. 62.

3 Bijlagen.

Aan Zijne Excellentie den Minister
van Marine.

In antwoord op haar advies van 21 November 1904 n°. 489, ontving de Centrale Commissie voor de Statistiek van Uwe Excellentie nevenvermeld schrijven, benevens een missive van den Minister van Oorlog van 24 Maart 1905, IIIe Afdeeling n°. 157, en eene missive van den Minister van Koloniën van 17 Mei 1905, Afd. C, 2de Bureau n°. 13, van welke beide laatste brieven afdrukken hierbij gaan.

De Militair-Sanitaire-Commissie in wier handen de 3 ontvangen antwoorden werden gesteld, bracht onder dagteekening van 19 November 1906 een nader rapport uit, waarvan Uwe Excellentie een afdruk hierbij gelieve aan te treffen.

De Centrale Commissie voor de Statistiek kan zich met het standpunt, in Uwer Excellentie's schrijven ingenomen, wel vereenigen. Zij stelt Haar aanbod, om de telkaarten tijdelijk ter bewerking af te staan, zeer op prijs; voorloopig zal de Centrale Commissie hiervan nog geen gebruik maken.

Nu in Uwer Excellentie's schrijven instemming is betuigd met het denkbeeld om een Permanente Commissie ter handhaving der verkregen eenheid in het leven te roepen, veroorlooft de Centrale Commissie voor de Statistiek zich bij Uwe Excellentie voor het lidmaatschap dier Permanente Commissie aan te bevelen den Inspecteur van den geneeskundigen dienst der Zeemacht.

Ook zou de Centrale Commissie gaarne zien, dat door Uwe Excellentie een plaatsvervanger voor den Inspecteur werd

aangewezen, voor het geval deze afwezig mocht zijn of verhinderd om aan de conferenties der Permanente Commissie deel te nemen.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,

PIERSON,
Voorzitter.

J. R. B. DE ROOS,
Secretaris.

BIJLAGE XVII*c*.

Centrale Commissie voor
de Statistiek.

N^{0}. 882.

Bericht op schrijven van
17 Mei 1905 Afd. C.,
2e Bureau, n^{0}. 13.

3 Bijlagen.

's Gravenhage, 22 Februari 1907.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Koloniën.

In antwoord op haar advies van 21 November 1904 n^{0}. 489 ontving de Centrale Commissie voor de Statistiek van Uwer Excellentie's ambtsvoorganger nevenvermeld schrijven, benevens eene missive van den Minister van Marine van 30 Mei 1906, Bureau S/B n^{0}. 62 en een missive van den Minister van Oorlog van 24 Maart 1905, IIIe afd. n^{0}. 157, van welke beide laatste brieven afdrukken hierbij gaan.

De Militair-Sanitaire Commissie in wier handen de drie ontvangen antwoorden werden gesteld, bracht onder dagteekening van 19 November 1906 een nader rapport uit, waarvan Uwe Excellentie een afdruk hierbij gelieve aan te treffen.

De Centrale Commissie voor de Statistiek hoopt en vertrouwt dat Uwe Excellentie, na kennisneming van dit rapport, alsnog zal willen besluiten tot invoering van de telkaarten en van de voorgestelde nomenclatuur ook voor Ned. Oost-Indië.

In elk geval acht de Commissie het zeer noodig dat tot bevordering der eenheid in de Militair-Sanitaire Statistiek eene Permanente Commissie in het leven wordt geroepen, waarin ook een Officier van gezondheid van het Ned.-Indisch Leger zitting heeft. Zij geeft Uwe Excellentie daarom in overweging ook harerzijds een vertegenwoordiger in die Commissie aan te willen aanwijzen. Zonder ook maar in het minst op Uwer Excellentie's beslissing invloed te willen oefenen, meent zij dat daartoe het lid der Militair-Sanitaire Commissie

Dr. A. H. van der Weerd te Zutphen in aanmerking zou kunnen komen.

Ook zou de Centrale Commissie gaarne zien dat door Uwe Excellentie een plaatsvervangend lid werd aangewezen, voor het geval het lid verhinderd mocht zijn om aan de conferenties deel te nemen.

De Centrale Commissie voor de Statistiek,

PIERSON,
Voorzitter.

J. R. B. DE ROOS,
Secretaris.

BIJLAGE XVIII.

Centraal Bureau voor de Statistiek.

Bezuiniging in de publicatiën van het Centraal Bureau.

's Gravenhage, 25 September 1906.

Aan den Heer Voorzitter der Centrale Commissie voor de Statistiek.

Ten einde te kunnen voldoen aan Uwe uitnoodiging om te willen nagaan welke bezuinigingen in de publicatiën van het Centraal Bureau zouden zijn aan te brengen, heeft ondergeteekende tot dit doel elke uitgave van het Bureau aan een opzettelijk en nauwgezet onderzoek onderworpen.

Het resultaat van zijne overwegingene heeft hij de eer U hierbij aan te bieden.

1. *Jaarcijfers en Maandcijfers.*

De Jaarcijfers zullen naar de meening van ondergeteekende jaarlijks, de Maandcijfers halfjaarlijks moeten blijven verschijnen.

De inrichting van beide publicatiën laat geen meerdere vereenvoudiging toe.

2. *Statistiek van den loop der bevolking.*

Voor eene jaarlijksche publicatie komt deze statistiek zeker in de eerste plaats in aanmerking. Den loop der bevolking van jaar tot jaar te kunnen nagaan, is zóó uiterst belangrijk zoowel voor de wetenschap als voor de administratie en de praktijk, dat aan publicatie om de twee jaar niet mag worden gedacht.

In de inrichting dezer statistiek zou echter wel een enkele vereenvoudiging zijn aan te brengen, die, zonder aan de belangrijkheid der stof schade te doen, den omvang der publicatie beperkt.

In de eerste plaats schijnt het niet strikt noodig voor *iedere* gemeente de huwenden naar den burgerlijken staat te splitsen (Statistiek van den loop der bevolking 1904 bl. 54—78). Vol-

doende komt het ondergeteekende voor het recapitulatief overzicht op bl. 79, hetwelk onderscheidt naar provinciën en groepen van gemeenten te behouden, indien in Staat I van de Statistiek van den loop der bevolking kolommen worden bijgevoegd voor de huwenden en scheidenden gesplitst naar de beide geslachten. De gescheidenen van tafel en bed kunnen tusschen haakjes achter de gescheidenen of in noten aan den voet der bladzijden van tabel I worden vermeld.

Hierdoor wordt de publicatie 35 bladzijden dunner.

In de tweede plaats zoude vereenvoudiging zijn te brengen in de statistiek der landverhuizers.

Vooreerst kan in de tabel op bl. 152 vlg. het aantal landen van bestemming zoodanig worden verminderd dat alleen genoemd worden: België, Duitschland, overig Europa, Oost-Indië, West-Indië, Vereenigde Staten en andere landen buiten Europa, waardoor deze tabel die thans 20 bladzijden telt, reeds tot op de helft zou verminderen.

Bovendien zou kunnen worden overgegaan tot vermelding van elke gemeente met 5000 en meer inwoners afzonderlijk, doch van de overige gemeenten in één totaal. De tabel zou daardoor nog eens tot op de helft, dus tot 5 bladzijden, terug te brengen zijn. De bezuiniging in drukkosten zou daardoor bedragen 15 bladzijden druks.

De tabel betreffende de beroepsstatistiek der landverhuizers (bl. 172—177) zou naar mijne meening in belangrijkheid winnen, indien de provinciale indeeling verviel, doch naast de beroepsklassen de meest naar voren tredende beroepen werden vermeld, benevens het aantal personen in elk beroep resp. elke beroepsklasse werkzaam. De beroepsklassen-in-totaal bevatten vaak te veel en te uiteenloopende beroepen om een beeld te geven van de verliezen die de verschillende beroepen door vertrek naar het buitenland ondergaan. Daarbij zouden dan in den tekst de voornaamste cijfers kunnen worden toegelicht met vermelding van de streek waaruit de emigratie plaats had. Deze verbetering zou tevens bezuiniging van een paar bladzijden druks meebrengen.

3. *Statistiek van de sterfte naar den leeftijd en naar de oorzaken van den dood.*

Nu met machtiging van de Centrale Commissie voor de Statistiek is besloten het „Overzicht der sterfte naar den

leeftijd, en de oorzaken van den dood, in onderling verband onder de werkelijke bevolking van de 24 gemeenten met meer dan 20 000 inwoners, in de provinciën en in het rijk" ook te bewerken en te publiceeren voor de meest uitgebreide der nomenclaturen van de doodsoorzaken, welke door de Internationale Commissie in Augustus 1900 werden aangenomen, zal het desbetreffende overzicht volgens de zoogenaamde kleine lijst der doodsoorzaken kunnen vervallen, zoodat de statistiek die in het laatst van October 1906 zal verschijnen 35 bladzijden dunner wordt dan aanvankelijk in de bedoeling lag.

Intusschen zal er voor worden zorg gedragen dat de wetenschappelijke onderzoeker die de doodsoorzaken volgens de kleinere lijst wil nagaan deze gemakkelijk kan vinden.

Van de 35 doodsoorzaken der kleine lijst worden 24 in de groote lijst geheel op dezelfde wijze aangeduid, terwijl nog 7 andere doodsoorzaken van de kleine lijst samenvoegingen zijn van opvolgende nummers der groote lijst en dus gemakkelijk bijeen te voegen zijn.

De 4 overige doodsoorzaken der kleine lijst die samenvoegingen zijn van niet op elkaar volgende nummers der groote lijst zullen voor zooveel noodig afzonderlijk vermeld worden.

4. *Statistisch Maandschrift.*

Bij de samenstelling van het Maandschrift wordt er naar gestreefd alleen het belangrijkste op sociaal economisch gebied op te nemen en de afleveringen vooral niet te omvangrijk te maken. Meerdere vereenvoudiging is niet mogelijk.

5. *Loon- en arbeidsduur bij Rijkswerken.*

6. *Loongegevens uit formulieren van de Rijksverzekeringsbank.*

De statistiek van loon- en arbeidsduur bij rijkswerken is reeds in 1903 in niet geringe mate verkort door publicatie alleen van de verzameltabellen, met weglating van alle uitvoerige staten waarop de gegevens uit het grondmateriaal waren opgenomen.

Voor de bewerking der statistiek sub 5 genoemd zijn 3 personen beschikbaar, voor de bewerking der loongegevens van de Rijksverzekeringsbank 5 personen. Deze 8 personen zijn

thans allen geplaatst aan de bewerking der Statistiek, van loon en arbeidsduur bij Rijkswerken ten einde deze publicatie met gegevens over *1905* zoo spoedig mogelijk in het licht te geven. Is deze statistiek verschenen, dan gaan dezelfde 8 personen in bewerking nemen de reeds in het eerste halfjaar van 1906 ontvangen loongegevens van de Rijksverzekeringsbank over 1903 *). Met dit personeel hoopt ondergeteekende laatstgenoemde gegevens in 1909 te kunnen doen verschijnen.

In 1910 verschijnt dan weer de statistiek van loon- en arbeidsduur bij rijkswerken over 1909 in 1913 de statistiek van loonen uit de formulieren der Rijksverzekeringsbank en zoo vervolgens.

Nog meerdere vertraging in de verschijning dezer gegevens aan te brengen schijnt niet gewenscht.

7. *Statistiek der werkstakingen en uitsluitingen.*

De gegevens voor deze statistiek worden maandelijks ten behoeve van het maandschrift verzameld en gepubliceerd, de jaarstatistiek is niet anders dan een samenvatting der reeds verzamelde gegevens.

8. *Statistiek der overtredingen van de arbeids- en veiligheidswet.*

Bron voor deze statistiek zijn de afschriften van vonnissen door tusschenkomst van de Inspecteurs van den Arbeid aan het Bureau toegezonden. De verslagen van de Inspecteurs van den arbeid, die slechts om de twee jaren verschijnen, bezitten ook wel enkele mededelingen omtrent de overtredingen van de arbeids- en veiligheidswet, doch geen volledige statistiek, terwijl zij geen recapitulatie geven voor het geheele rijk. Dit weinig omvangrijke statistiekje is een nuttige aanvulling van de verslagen der Inspecteurs van den arbeid en is de f 180 die het jaarlijks kost, naar de meening van ondergeteekende ten volle waard.

9. *Justitieele statistiek.*

De Justitieele Statistiek bevat een 25-tal niet overladen tabellen, waarvan er geen zou kunnen worden gemist, zonder

---

*) De loongegevens over 1904 kunnen thans nog niet door de Rijksverzekeringsbank ter bewerking worden afgestaan.

schade te doen aan de volledigheid van het overzicht van de verrichtingen der onderscheidene gerechten.

Overeenkomstig het administratieve karakter van deze statistiek is zoowel eene geregelde jaarlijksche uitgave als eene afzonderlijke opgave van de werkzaamheden van elk gerecht onmisbaar.

10. *Faillissements-statistiek.*

Deze zeer beknopte publicatie komt reeds wegens haar geringen omvang voor bekorting niet in aanmerking. Haar groot belang pleit voor een jaarlijksche uitgifte.

11. *Crimineele statistiek.*

Vooral in den tegenwoordigen tijd, nu vragen van crimineel-aetiologischen en strafrechtelijken aard allerwege onderwerp van studie uitmaken voor wetenschap en wetgever — de onlangs in werking getreden Kinderwetten en de toezegging in de jongste troonrede van ontwerpen tot wijziging en aanvulling van het algemeen deel van het Wetboek van Strafrecht en van voorstellen tot snellere afdoening en vereenvoudigde berechting der strafzaken waarvan de kantonrechter kennis neemt, geven er voor Nederland het bewijs van — in dezen tijd is eene publicatie als de Crimineele Statistiek van onberekenbaar nut. Dit en de omstandigheid, dat deze statistiek in wetenschappelijke kringen steeds zeer groote belangstelling wekt, geven alle aanleiding tot rijp beraad, alvorens voorstellen te doen om in de Crimineele Statistiek het snoeimes te zetten. Herhaalde malen zijn alle tabellen aan eene beschouwing onderworpen en overwogen of hier of daar eenige bekorting mogelijk zou zijn; telkens weer is tot het besluit gekomen, dat dit niet zou kunnen geschieden, zonder den inhoud en vorm van deze statistiek, die blijkens oordeel van bevoegde zijde thans onder de beste publicaties op dit gebied gerekend kan worden, ernstig te beschadigen. Het behoeft geen betoog, dat eene geregelde jaarlijksche uitgave van deze statistiek, die een inzicht geeft in een der ernstigste sociale misstanden, niet gemist kan worden. Ook eene minder uitgebreide detailleering zou de waarde dezer statistiek op gevoelige wijze aantasten. De bijzonderheden betreffende de veroordeelden kunnen evenmin gemist worden als de splitsing naar speciale delicten en de topografische indeelingen (pro-

vincies en groepen van gemeenten) welke in de plaats zijn gesteld van de vroegere verdeeling in arrondissementen, eene verandering, die in wetenschappelijke kringen met groote ingenomenheid werd begroet.

Met te meer vrijheid schijnt te mogen worden voorgesteld om de Crimineele Statistiek onverkort te blijven publiceeren, omdat tegenover de uitbreidingen, die deze publicatie na den overdracht naar het Centraal Bureau heeft ondergaan eene *aanzienlijke bekorting* staat.

Op Staat IV (kantonnale rechtspraak) werden in de verdeeling naar den aard der overtredingen de kantons samengevoegd tot arrondissementen. *Hierdoor werd eene besparing verkregen van meer dan 100 pagina's druk.* De omstandigheid dat de laatste aan het Departement van Justitie bewerkte jaargang 575 bladzijden tabellenwerk bevatte en de laatste aan het Centraal Bureau bewerkte jaargang 603 bladzijden, een verschil dus van slechts 28 bladzijden, kan dan ook als bewijs gelden, dat van eene roekelooze en al te snelle uitbreiding van den omvang van deze publicatie geen sprake is. En wat de wijzigingen betreft, die met het oog op de Kinderwetten noodig zullen worden, deze zijn, op verzoek van den Minister van Justitie tot het allernoodzakelijkste beperkt, zoodat hiervan eene niet te groote uitbreiding te verwachten is.

Getracht zal worden in de drukkosten dezer statistiek bij de eerstvolgende uitgave zooveel mogelijk bezuiniging te brengen.

12. *Gevangenis statistiek.*

In deze statistiek kwamen inderdaad gegevens voor, welker jaarlijksche publicatie niet noodig was. Er werd dan ook reeds besloten, te beginnen met den verschenen jaargang 1904, de Staten I en II betreffende Gebouwen en Personeel en Staat V bevattende eene verdeeling der bevolking naar godsdienstige gezindten voortaan om de 5 jaar te publiceeren; tevens werd in staat III betreffende de beweging der bevolking eene bekorting aangebracht door samenvoeging van enkele kolommen.

Het aanbrengen van verdere bekortingen komt met het oog op het administratieve karakter ook van deze publicatie niet raadzaam voor.

13. *Kiezers-statistiek.*

Deze statistiek werd vóór het jaar 1901 bewerkt aan het Departement van Binnenlandsche Zaken, daarna door het Bureau. Vorm en inhoud zijn in hoofdzaak gelijk gebleven; meerdere vereenvoudiging of inkrimping is niet mogelijk. Publiceering van deze statistiek met intervallen komt niet aanbevelenswaardig voor, daar een groot aantal personen in den lande er prijs op stelt telken jare het juiste cijfer van het aantal kiezers te weten, zoowel van gemeenten als van districten. De jaarlijksche publicatie kost f 345.—.

14. *Verkiezings-statistiek.*

Deze statistiek verschijnt alleen dan, wanneer periodieke verkiezingen plaats hebben voor de Staten-Generaal, de Provinciale Staten en de Gemeenteraden.

Driemaal sederet hare totstandkoming zag zij het licht, nl. in 1901, 1904 en 1905.

Aanvankelijk bestond het voornemen voor de gemeenteraads-verkiezingen alle gemeenten in de statistiek te betrekken om een volledig beeld te geven van de mate, waarin de kiezers van hun kiesbevoegdheid gebruik maken, waar het behartiging van plaatselijke belangen geldt.

De Minister van Binnenlandsche Zaken maakte echter destijds bezwaar, zoodat zij beperkt bleef tot gemeenten met 15000 of meer inwoners.

Vereenvoudiging in de tabellen kan niet worden aangebracht; uit den aard der zaak verschijnt deze statistiek niet jaarlijks.

15. *Statistiek der gemeentelijke en provinciale financiën.*

In verband met de reorganisatie van de statistiek der gemeentefinanciën welke thans door de Centrale Commissie voor de Statistiek wordt voorbereid, zou de vraag kunnen rijzen of met de verderee jaarlijksche bewerking en publicatie van deze statistiek door het Bureau niet kan worden gewacht, totdat die reorganisatie haar beslag heeft gekregen. Hierdoor zou gedurende de jaren waarin deze statistiek niet verschijnt worden bespaard f 600 voor druk- en bindkosten, benevens de arbeid van 1 persoon gedurende 6 maanden. Intusschen moet niet worden vergeten dat dan voor den onderzoeker geen andere bronnen ten dienste staan dan de

cijfers uit de Provinciale Verslagen. De ervaring heeft geleerd dat deze cijfers zonder meer niet bruikbaar zijn, getuige het groot aantal bladzijden opheldering van abnormale cijfers die telken jare aan de tabellen door het Bureau gepubliceerd na correspondentie met de betrokken autoriteiten moeten worden toegevoegd. De wetenschappelijke onderzoeker mist, indien de statistiek der gemeentefinanciën ophoudt te verschijnen, elk richtsnoer voor onderzoek. Zoo is deze statistiek de meest betrouwbare bron waaruit de Staats-Commissie voor de gemeente-financiën hare gegevens put. Een dergelijk belangrijk werk te staken schijnt mij kwalijk te rechtvaardigen.

16. *Statistiek der Spaar- en Leenbanken.*

Reeds in den jaargang 1903 zijn een aantal vereenvoudigingen aangebracht waardoor de drukkosten met f 400 konden worden verminderd; in de inleiding van genoemden jaargang staan deze vereenvoudigingen vermeld.

Intusschen mag niet onopgemerkt blijven dat deze bezuiniging slechts tijdelijk zal kunnen zijn, wijl het aantal boerenleenbanken telken jare vermeerdert. In 1900 werkten nog slechts 25 boerenleenbanken mede, in 1901 bedroeg dit aantal 58, in 1902: 78, in 1903: 89, in 1904: 135. Op 1 Januari 1906 waren er 284 soortgelijke instellingen. Met deze aanzienelijke vermeerdering zal bij de eerstvolgende begrooting rekening moeten worden gehouden. De drukkosten bedragen thans f 1200 per jaar.

De vraag of het niet aanbeveling verdient deze statistiek om de twee jaar te doen verschijnen, moet naar de meening van ondergeteekende ontkennend worden beantwoord en wel om deze twee redenen:

1°. Wordt hierdoor geen arbeid bespaard, wijl de rekening der instellingen voor de contrôle toch jaarlijks zal moeten worden nagezien; de besparing zou dus voor de jaren waarin de statistiek niet verschijnt alleen de *drukkosten* betreffen.

2°. De voornaamste reden is echter dat de medewerking van besturen veel minder groot zal worden zoodra de statistiek niet meer jaarlijks het licht ziet. Men vergete niet dat de arbeid van de besturen dezer instellingen niet gehonoreerd wordt en geheel onverplicht geschiedt en dat voor elke spaarbank, dit is herhaalde malen gebleken, de omstandigheid dat

de gegevens jaarlijks in extenso voor de instelling zelf en voor de zusterinstellingen gepubliceerd worden, de grootste prikkel is tot medewerking.

Om deze zelfde reden is het ook niet wenschelijk wijziging te brengen in den grooten staat waarin de gegevens voor elke instelling afzonderlijk vermeld worden.

In het buitenland heeft men blijkbaar met dezelfde moeilijkheden te kampen. In België en Noorwegen worden de gegevens eveneens per spaarbank vermeld, in Oostenrijk en Pruissen per gemeente.

17. *Statistiek van het armwezen.*

Eene reorganisatie van de inrichting der statistiek van het armwezen, in dien zin dat getracht zal worden beperking aan te brengen in de uitgebreidheid der tabellen, is bij het Bureau in voorbereiding; de desbetreffende voorstellen zullen de Commissie later bereiken.

Wat de uitgifte dezer statistiek betreft bestaat bij de ondergeteekende *in beginsel* geen bezwaar haar om de twee jaren te bewerken en te publiceeren. Met het oog op de Grondwet en de wet op het armbestuur zal het echter niet mogelijk zijn het eene jaar een volledige statistiek en het andere jaar in het geheel niets in het licht te geven.

Immers de Grondwet bepaalt in art. 193: „De Koning doet „van de verrichtingen dienaangaande (aangaande het arm- „bestuur) jaarlijks een uitvoerig verslag aan de Staten-Gene- „raal geven.”

En art. 10 van de wet op het Armbestuur schrijft voor:

„De besturen van alle instellingen van weldadigheid doen „jaarlijks, binnen den daarvoor door den Minister van Binnen- „landsche Zaken aangewezen vorm, ten behoeve van het „verslag bij art. 195 (thans 193) der grondwet bedoeld, aan „het gemeentebestuur opgave van het getal der door hen „ondersteunden of verpleegden; van het beloop hunner uit- „gaven voor beheer en voor onderstand van allerlei aard en „van dat hunner inkomsten door collecten, inschrijvingen of „andere vrijwillige bijdragen en subsidiën.”

Twee maatregelen vloeien hieruit onvermijdelijk voort:

1°. Moet jaarlijks een uitvoerig verslag van de verrichtingen aangaande het Armbestuur door de Regeering aan de Staten-Generaal worden overgelegd.

2°. Moeten ten behoeve van dit verslag door de Regeering in elk geval minstens vragen gesteld worden naar:

a. het aantal ondersteunden of verpleegden,

b. de uitgaven voor beheer en voor onderstand van allerlei aard,

c. de inkomsten door collecten, inschrijvingen of andere vrijwillige bijdragen en subsidiën.

Deze vragen worden gesteld in den door den Minister van Binnenlandsche Zaken voor te schrijven *vorm*. Bestuurders zijn op straffe van geldboete verplicht de in art. 10 vermelde opgaven te verstrekken.

De vorm van deze voor alle armbesturen verplichte opgaven is door den Minister van Binnenlandsche Zaken bij circulaire vastgesteld.

Daarnaast zijn evenwel veel uitvoeriger gegevens gevraagd aan de burgerlijke en gemengde instellingen, die verplicht zijn alle inlichtingen te verstrekken en aan de kerkelijke en particuliere instellingen, die hiertoe *niet* verplicht zijn.

Nu is het uit den aard der zaak wel mogelijk de armbesturen slechts om de twee jaren lastig te vallen met het verzoek om invulling der uitvoerige tabellen en voor de tusschenliggende jaren het minimum aantal vragen te stellen waartoe de wet verplicht.

Daarbij moet echter tweeërlei in het oog gehouden worden.

Vooreerst brengt deze maatregel eenige gevaren voor de statistiek zelve mede. Immers zal het telken jare vragen van dezelfde *uitvoerige* inlichtingen eerder leiden tot invoering van de voor de statistiek zoo wenschelijke nominatieve registers, waarvoor de Regeering zelve een model aan de armbesturen heeft aanbevolen. Vraagt men die inlichtingen, waarvoor juist de invoering van bedoeld register zoo noodig is, slechts om de twee jaren, dan wordt de drang om zoodanig register aan te leggen zwakker.

Komt men toch tot den maatregel de uitvoerige tabellen slechts om de twee jaar te doen invullen, dan mag in de desbetreffende circulaire er nog wel eens op worden gewezen dat invoering van een nominatief register even gewenscht blijft.

Een tweede punt dat overwogen moet worden is het volgende:

Welke vragen zijn te stellen voor de jaren waarin de ver-

korte statistiek verschijnt? Kan worden volstaan met slechts opgaven te vragen van de totaal-bedragen van elk der hierboven sub *a*, *b* en *c* genoemde gegevens? Of moet vastgehouden worden aan de voorschriften der circulaire door den Minister van Binnenlandsche Zaken uitgevaardigd, volgens welke een aantal onderscheidingen in de verplichte opgaven zijn gemaakt? [1])

Het wil ondergeteekende voorkomen dat indien eenmaal ter uitvoering van art. 10 een aantal vragen voor alle instellingen van weldadigheid verplichtend zijn gesteld het niet mogelijk is de vragen in het eene jaar minder uitvoerig dan in het andere jaar te stellen. Immers zou men het gevaar loopen dat kerkelijke en particuliere instellingen weigeren de thans geldende verplichte tabellen in te vullen, op grond van de omstandigheid dat de Regeering in de tusschenliggende jaren met minder gegevens tevreden is.

Worden voor de jaren waarin de verkorte statistiek verschijnt voor alle instellingen dezelfde opgaven gevraagd die thans voor de kerkelijke en particuliere instellingen *verplichtend* zijn gesteld, dan kan de statistiek voor die jaren, indien alleen naar de provincies onderscheiden wordt, tot 20 bladz. (± f 80) worden teruggebracht.

Wat het *personeel* betreft zullen voor 1907 4 ambtenaren voor de bewerking noodig zijn (de adjunct-commies en de klerk die thans er aan werken benevens twee der schrijvers die aan de Leerplichtstatistiek gewerkt hebben). De jaargang *1903* heeft in December 1905 het licht gezien, daaraan hebben een adjunct-commies en één klerk 11 maanden gewerkt. De statistiek over *1904* is in verband met andere werkzaamheden van de vijfde afdeeling nog nauwelijks in bewerking genomen, zoodat, indien één adjunct-commies en één klerk daaraan werken, deze jaargang eerst in Augustus 1907 (dus 7 maanden te laat) zal verschijnen, zonder dat dan zelfs inzage is kunnen worden genomen van het grondmateriaal. De jaargang 1905 (waarvoor de gegevens 1 November 1906 inkomen) zou dan eerst 1 Juli 1908 het licht zien. Staat de Minister van Binnenlandsche Zaken toe twee van de 4 schrijvers der leerplichtstatistiek blijvend te behouden voor het armwezen, dan zouden deze, zoodra de statistiek van het

[1]) Zie de hierbijgevoegde tabellen.

grondcrediet, waaraan zij thans bezig zijn, is afgewerkt, aan de statistiek van het armwezen over 1904 te werk kunnen worden gesteld en zou laatstgenoemde publicatie, met aanzienlijk korter inleiding dan thans, in Maart 1907 (slechts 3 maanden te laat), de statistiek over 1905 in December 1907 (op tijd) het licht kunnen zien.

Besluit de Commissie dat de uitvoerige statistiek om de twee jaren zal worden verzameld, bewerkt en gepubliceerd en de verkorte statistiek in de tusschenliggende jaren, en vereenigt de Regeering zich hiermede, dan rijst de vraag of dit besluit reeds betrekking zal hebben op de statistiek over *1906*, waarvoor de verzameltabellen vóór 1 Januari 1907 moeten worden verzonden. Is in beginsel tot beperking besloten dan meent ondergeteekende dat het àlle aanbeveling verdient deze zoo spoedig mogelijk tot stand te brengen. De gegevens van de verkorte statistiek zullen toch eerst einde December 1907 in bewerking kunnen worden genomen, nadat de statistiek over 1905 verschenen is.

Tevens zou de Centrale Commissie reeds nu een beslissing kunnen nemen over de vraag of zij aan de Regeering zal adviseeren bij de verzameling en bewerking van de statistiek over 1906 de Provinciale Griffiën uit te schakelen. Blijft de tegenwoordige wijze van verzamelen en bewerken ook voor de verkorte statistiek over 1906 behouden, dan zal met 1 Januari 1908 één schrijver kunnen worden ontslagen. Worden de Provinciale Griffiën daarentegen uitgeschakeld, dan heeft het Bureau voor de gecentraliseerde bewerking der verkorte statistiek, dus van 1 Januari 1908 af, behalve de 4 ambtenaren, die de statistiek vóór dien datum bewerken, nog 1 klerk noodig en met 1 Januari 1909 wanneer de uitgebreide statistiek bewerkt wordt nog 2 klerken en 1 schrijver. Voor een gecentraliseerde bewerking der statistiek van het armwezen in den bovenaangeduiden zin (om de twee jaar uitvoerig en in de tusschenliggende jaren beperkt) zijn nl. noodig als vaste ambtenaren 1 adjunct-commies, 1 eerste klerk, 3 tweede klerken en 3 schrijvers.

Ten slotte moge nog opgemerkt worden dat in de drukkosten van deze statistiek over 1904 reeds een aanmerkelijke bezuiniging zoude zijn aan te brengen door in de verschillende tabellen niet meer de uitvoerige territoriale onderschei-

ding op te nemen die thans algemeen in de statistiek is doorgevoerd en die, waar het materiaal nog verre van volmaakt is, veel van hare beteekenis verliest. Voldoende komt het ondergeteekende voor de cijfers te vermelden voor elke provincie afzonderlijk, voor de groepen van gemeenten en voor de gemeenten met 50.000 zielen afzonderlijk. Daardoor zou de statistiek niet minder bruikbaar worden en $^1/_3$ der kosten kunnen worden bespaard. Thans bedragen de drukkosten dezer publicatie f 1300: deze zouden na de verandering niet meer dan f 900 bedragen.

18. *Statistiek der rijksinkomsten.*

Getracht zal worden in de drukkosten dezer statistiek bij de eerstvolgende uitgave zooveel mogelijk bezuiniging te brengen. De inrichting dezer statistiek kan niet worden vereenvoudigd. Het groote belang eener goede statistiek der rijksinkomsten rechtvaardigt een jaarlijksche publicatie.

De Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek,

H. W. Methorst.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 3 Juli 1907, n°. 153.

N°. 37.

VERSLAG *aangaande de Koninklijke Akademie van Wetenschappen, te Amsterdam, loopende van* 1 *April* 1906 *tot ultimo Maart* 1907.

Aan Hare Majesteit de Koningin!

MEVROUW,

De Koninklijke Akademie van Wetenschappen heeft de eer Uwe Majesteit, volgens het voorschrift, vervat in art. 14 van haar Reglement, een nauwkeurig verslag aan te bieden van den staat en van de werkzaamheden in het afgeloopen jaar.

Volgens art. 2, alinea *a*, is de Akademie in de eerste plaats geroepen „voor de Regering een raadgevend ligchaam te zijn op het gebied der wetenschap".

In hoever de Akademie aan deze verplichting heeft kunnen voldoen, moge blijken uit het volgende:

De letterkundige Afdeeling ontving van den Minister van Binnenlandsche Zaken een missive, dd. 8 Maart 1907, waarbij Zijne Excellentie verzocht een gedelegeerde aan te wijzen voor het Congres voor Belgische Geschiedenis en Oudheidkunde, dat in Augustus a. s. te Gent zal gehouden worden.

Aan Zijne Excellentie werd medegedeeld dat de heer P. J. Blok te Leiden zich voorloopig beschikbaar gesteld heeft de Regeering op dat Congres te vertegenwoordigen.

De natuurkundige Afdeeling ontving van dienzelfden Minister de volgende missiven:

1°. dd. 29 Juni 1906, met verzoek een onderzoek in te stellen omtrent de vraag of ten aanzien van de inrichting der op het

Rijks-Museum aangebrachte bliksemafleiders en de beproeving daarvan thans andere regels behooren te worden gesteld dan in de jaren 1887 en 1888 zijn aangegeven.

In de October-vergadering werd hierover verslag uitgebracht door de heeren Lorentz, Haga, Julius en Zeeman, dat in afschrift aan Zijne Excellentie werd toegezonden;

2°. dd. 19 Juli 1906, met verzoek om bericht over een schrijven van den Belgischen gezant, waarbij de Regeering uitgenoodigd werd zich te doen vertegenwoordigen op een Congres voor poolonderzoek, te Brussel te houden.

Aan den Minister werd geantwoord dat de heer J. P. van der Stok, die de Akademie op dat Congres zal vertegenwoordigen, zeker bereid zoude zijn de Regeering aldaar te vertegenwoordigen;

3°. dd. 28 Juli 1906, ter begeleiding van een schrijven van burgemeester en wethouders van Amsterdam en met verzoek om nader advies omtrent de inrichting van de localiteiten voor de instelling van hersenonderzoek.

Dit advies, opgesteld door de heeren Winkler, Bolk, Mac Gillavry, van Wijhe en Rosenberg, werd voorgelezen in de September-vergadering en aan den Minister toegezonden;

4°. dd. 18 Augustus 1906, met verzoek te willen berichten of er wetenschappelijke inrichtingen of instellingen bekend zijn, voor welke het van belang is, dat het douane-onderzoek voor voorwerpen, op de luchtscheepvaart betrekking hebbende, vermeden worde.

De heeren Haga, Kamerlingh Onnes en van der Stok brachten hierover verslag uit in de September-vergadering, dat aan den Minister in afschrift werd toegezonden. Bij missive dd. 28 Februari 1907, ontving de Akademie het bericht dat de Minister van Financiën geene aanleiding heeft kunnen vinden tot het sluiten eener internationale overeenkomst betreffende bovengenoemd douane-onderzoek;

5°. dd. 13 September 1906, met verzoek om advies omtrent een doelmatige inrichting ter ventileering van de bovenzalen van 's Rijks-Museum.

Dit schrijven werd in handen gesteld van de heeren Mac Gillavry, de Bruyn, Julius, Zeeman en Wind, welke commissie in de April-vergadering verslag uitbracht. Dit verslag, dat door de Vergadering werd goedgekeurd, is in afschrift aan Zijne Excellentie gezonden;

6°. dd. 13 April 1907, met verzoek om bericht en raad over een schrijven van den Belgischen gezant, waarbij de Nederlandsche Regeering wordt uitgenoodigd zich te doen vertegen-

woordigen op een Congres voor poolonderzoek, dat in Mei 1908 te Brussel zal worden gehouden.

Dit schrijven werd in handen gesteld van de heeren Lely, Weber en van der Stok om advies.

In hoeverre de Akademie heeft kunnen voldoen aan alinea *b*, art. 2 van haar reglement, n.l. „een middenpunt van zamenwerking te zijn voor de beoefenaars der wetenschap in Nederland en zijne overzeesche bezittingen", zal kunnen blijken door de mededeeling der wetenschappelijke voordrachten, in hare vergaderingen gehouden en der wetenschappelijke bijdragen, in hare werken opgenomen.

In de vergaderingen der Afdeeling voor de taal-, letter-, geschiedkundige en wijsgeerige wetenschappen werden de volgende voordrachten gehouden.

De heer Asser sprak over: „Hinderpalen op den weg naar de eenheid van het conflictenrecht". Deze zijn voornamelijk gelegen in den strijd tusschen de voorstanders der nationale wet en die der wet van het domicilie; 2°. in het recht betreffende onroerende goederen; 3°. in den invloed der wetten, die de openbare orde raken (Versl. en Med. 4de r., VIII, p. 171).

De heer Heymans leverde een bijdrage over: „De geschiedenis als wetenschap". De geschiedenis moet niet per se een wettenwetenschap zijn; naast de generaliseerende natuurwetenschappen is op elk gebied plaats voor de verklarende wetenschappen van de bijzondere feiten; haar methode is in hoofdzaak deductie uit algemeene psychische wetten en uit analogie-experiment. (Versl. en Med. 4de r., VIII, p. 173 vlg.).

De heer van den Berg deed eene mededeeling over: „Plannen voor een Staatsdomeinbank en een Stadsgirobank". De eerste werd in 1822 door Koning Willem I beoogd te Brussel, de tweede door zijn invloed later te Amsterdam. Gelukkig leden beide plannen schipbreuk, evenals later dat van de heeren Santhagens, Brugman en Bake om een handelsbank te stichten. Al deze plannen berustten op onjuiste denkbeelden omtrent geld, krediet en handelsbelangen (Versl. en Med. 4de r., VIII, p. 205 vlg.).

De heer J. Oppenheim sprak: „Over de suprematie van de Grondwet". De Grondwetten onderscheidende in stroeve en lenige, schikte hij de onze onder de eerste soort en concludeerde dat het stroeve stelsel voor ons geen aanbeveling verdient (Versl. en Med. 4de r., VIII, p. 247 vlg.).

De correspondent dr. A. C. Kruyt, deed een mededeeling: „over den Indonesischen rechter in het hiernamaals". Uitvoerig

werden nagegaan de voorstellingen der Indonesiërs van de ziel, haar ontvangst, geleidegeest, rechters, straffen, enz. na den dood en de drie hoofddeugden, die vooral beloond worden: mildheid, dapperheid, het bezit van nakroost (Versl. en Med. 4de r., VIII, p. 293 vlg.).

De heer Kern sprak over de uitdrukking Vaitulya-sūtra, in verband met Vetulla-vāda, naar aanleiding van Sanskrit-fragmenten, gevonden in Kashgar (Versl. en Med. 4de r., VIII, 312 vlg.).

De heer Hartman behandelde: „Keizer Domitianus uit een nieuw oogpunt beschouwd". Volgens hem zijn Tacitus en Suetonius over dezen Keizer geen betrouwbare getuigen en moeten en kunnen wij hen corrigeeren met behulp van Troulinus, Ammianus en vooral van den dichter Papinius Statius in zijn Thebais (Versl. en Med. 4de r., VIII, p. 322 vlg.).

De heer Verdam gaf een bijdrage over de woorden: „Schaats en Zerk". Het eerste woord staat naast het oude schalootzen, Fransch galoche, maar is in afleiding één met Fransch échasse, waarvan de oorsprong wel een Germaansch woord zal zijn skakan, zich haastig wegpakken. Zerk vertoont heden ten dage slechts een van de vele beteekenissen van vroeger; het grondwoord zal nog in een Slavisch werkwoord te vinden zijn (Versl. en Med. 4de r., VIII, p. 381 vlg.).

De heer Hamaker handelde over: „Het rechtsbewustzijn en de rechtsfilosofie". Tegenover de verkondigers van een goddelijk recht en van natuurrecht en tegenover de Engelsche utilisten, Duitsche positivisten en de aanhangers der historische school, acht spreker het rechtsbewustzijn in elk individu ontstaan uit de indrukken, die het maatschappelijk leven op rechtsgebied hen voortdurend toevoert en die het langs den weg der ideënassociatie verwerkt tot een ethisch of rechtsbewustzijn, dat dus uitteraard, voor zoover het door de meerderheid gedeeld wordt, de basis moet zijn der wetgeving (Versl. en Med. 4de r., IX, p. 29).

De heer Caland deed een korte beschouwing over: „De wording van den Sāmaveda". Volgens berichten behelst die Veda niet minder dan 52 teksten meer of minder omvangrijk, die door den Sāmavedist moeten gekend worden. Het onderzoek van den spreker zal, hoopt hij, over eenige kwestiën licht verspreiden, met name ook over de verhouding tusschen het eerste en het laatste boek en meer andere punten (Versl. en Med. 4de r., IX, p. 1 vlg.).

De heer J. J. P. Valeton jr. leverde een bijdrage over: „Karakter en literarische opzet van het Sinaïverhaal". Na aange-

wezen te hebben dat in de motiveering, de formuleering en den inhoud van bepaalde geboden telkens nieuwe toelichtingen zijn opgenomen, wees spreker op tal van targumische toelichtingen, van stichtelijken, beschrijvenden en emendeerenden aard, welke in den tekst zijn opgenomen (Versl. en Med. 4de r., IX, p. 66).

Ter plaatsing in de Werken der Akademie werden de volgende verhandelingen aangeboden:

1°. door den heer W. L. van Helten: „Zur Lexicologie des altostfriesischen".

Deze zal verschijnen als deel IX der Verhandelingen N. R.;

2°. door den heer C. C. Uhlenbeck: „Vergelijkende vormleer der Eskimotalen", welke reeds verschenen is als n°. 3 van deel VIII der Verhandelingen, en

3°. door den heer Max Conrat: „Der Westgotische Paulus". „Eine rechtshistorische Studie".

Deze zal verschijnen als n°. 4 van deel VIII der Verhandelingen.

In de December-vergadering las de heer Blok het levensbericht over wijlen het rustend lid der Afdeeling dr. H. C. Rogge en in de September-vergadering gaf de heer Kluyver een kort verslag over het door hem als vertegenwoordiger der Akademie bijgewoonde 29ste Taal- en Letterkundig Congres te Brussel.

In de vergaderingen der Afdeeling voor de wis- en natuurkundige wetenschappen werden de volgende voordrachten gehouden of mededeelingen voor het Verslag aangeboden:

I. *Wiskunde.* De heer Schoute deed eene mededeeling: „Over de meetkundige plaats der keerpunten van een drievoudig, oneindig lineair stelsel van kubische vlakke krommen met zes basispunten" (Verslag Januari, p. 570).

Voor het Verslag werden mededeelingen aangeboden door de heeren W. Kapteyn, Kluyver, Korteweg, Schoute en Jan de Vries:

1°. de heer W. Kapteyn: „Over een bijzondere klasse van homogene lineaire differentiaalvergelijkingen, tweede orde" (Verslag November, p. 410);

2°. de heer Kluyver: „Eenige formules aangaande de getallen kleiner dan n en ondeelbaar met n" (Verslag November, p. 423);

3°. de heer Korteweg, namens den heer L. E. J. Brouwer: α „Meerdimensionale vectordistributies" (Verslag Mei, p. 14); β „Het krachtveld der niet-Euclidische, negatief gekromde ruimten" (Verslag Juni, p. 75); γ „Het krachtveld der niet-Euclidische, positief gekromde ruimten" (Verslag September, p. 293);

4°. de heer Schoute: *a.* namens den heer W. A. Versluys:

„Tweede mededeeling over de Plucker'sche equivalenten van een cyclisch punt eener ruimtekromme" (Verslag October, p. 342); *b.* namens den heer F. Schuh: *α* „Over de meetkundige plaats van de gemeenschappelijke puntenparen en de omhullende van de gemeenschappelijke koorden der krommen van drie bundels", 1ste gedeelte (Verslag November, p. 412); 2de gedeelte „Toepassing op bundels van kegelsneden" (Verslag December, p. 474); *β* „Over de meetkundige plaats der gemeenschappelijke puntenparen van vier oppervlakkenbundels" (Verslag December, p. 481); *γ* „Over de meetkundige plaats van de gemeenschappelijke puntenparen van n+1 bundels van (n—1) dimensionale variëteiten in een ruimte van *n* afmetingen" (Verslag Januari, p. 633); *c.* namens den heer W. A. Wijthoff: „De regel van Neper in de ruimte van vier afmetingen" (Verslag December, p. 492); *d.* namens den heer S. L. van Oss: „Evenwicht van krachten en rotatie-systemen in R_4" (Verslag Maart, p. 818);

5°. de heer Jan de Vries: „Quadratische omwentelingscomplexen" (Verslag September, p. 211).

Ter uitgave in de Werken werd aangeboden door den heer P. H. Schoute eene verhandeling, getiteld: „Regelmässige Schnitte und Projektionen des Hundertzwanzigzelles und Sechshundertzelles im vierdimensionalen Raume", 2te Abhandlung, en namens den heer Fred. Schuh, eene verhandeling, getiteld: „Over de meetkundige plaats der punten in het platte vlak, waarvan de som der afstanden tot *n* gegeven rechten standvastig is en analoge vragen in de ruimten van drie en meer afmetingen".

Deze zullen verschijnen in de Verhandelingen 1ste Sectie, deel IX.

II. *Sterrenkunde.* De heer H. G. van de Sande Bakhuyzen deed eene mededeeling over: „De astronomische straalbreking volgens eene temperatuursverdeeling in den dampkring uit ballontochten afgeleid" (Verslag Januari, p. 587).

Voor het Verslag werden de volgende mededeelingen aangeboden:

1°. door den heer H. G. van de Sande Bakhuyzen: *a.* namens den heer J. Stein S.J.: „Waarnemingen der totale zonsverduistering van 30 Augustus 1905 te Tortosa (Spanje)" (Verslag Mei, p. 37); *b.* namens den heer A. Pannekoek: *α.* „De lichtkracht van sterren van verschillend spectraaltype" (Verslag Juni, p. 94); *β.* „De samenhang van spectrum en kleur der sterren" (Verslag September, p. 216); *c.* namens den heer H. J. Zwiers:

„Onderzoekingen over de baan van de periodische komeet Holmes en over de storingen in haar elliptische beweging", IV (Verslag November, p. 372);

2°. door den heer J. A. C. Oudemans: „Onderlinge bedekkingen en verduisteringen der wachters van Jupiter in 1908" (Verslag September, p. 179), 2de gedeelte (Verslag October, p. 316 en November, p. 439).

Ter uitgave in de Werken werd aangeboden door den heer H. G. van de Sande Bakhuyzen, eene verhandeling van den heer A. Brester jr., getiteld: „Explication du mécanisme de la périodicité dans le soleil et les étoiles rouges variables".

Deze zal verschijnen in deel IX der Verhandelingen van de 1ste sectie.

III. *Graadmeting.* De heer H. G. van de Sande Bakhuyzen gaf in de October-vergadering een kort verslag van het behandelde op de te Budapest gehouden vergadering van de Internationale Graadmetingscommissie (Verslag p. 335).

IV. *Natuurkunde.* Mededeelingen werden gedaan door de heeren Haga, Julius, Kamerlingh Onnes en van der Waals.

De heer Haga deed eene mededeeling over: „De polarisatie van Röntgenstralen" (Verslag Juni, p. 64);

de heer Julius over: „Willekeurige lichtverdeeling in dispersiebanden. Gevolgtrekkingen op spectroscopisch en astrophysisch gebied" (Verslag September, p. 211 en October p. 317) en namens den heer W. J. H. Moll: „Onderzoek van eenige ultraroode metaalspectra" (Verslag December, p. 469);

de heer Kamerlingh Onnes: „Over het verkrijgen van baden van standvastige en gelijkmatige temperatuur met behulp van vloeibare waterstof" (Verslag Mei, p. 2 en Juni p. 109);

de heer van der Waals: „Bijdrage tot de theorie der binaire mengsels", I (Verslag Februari, p. 686); II (Verslag Maart, p. 823); III (Verslag April, p. 915).

Ter plaatsing in het Verslag werden aangeboden:

1°. door den heer Kamerlingh Onnes: *a.* „Methoden en hulpmiddelen in gebruik bij het cryogeen onderwijs". XI, „Het zuiveren van waterstof voor den cyclus" (Verslag Juni, p. 124); XII, „Cryostaat in het bijzonder voor temperaturen van —252° tot —259°" (Verslag Juni, p. 126); XIII, „Bereiding van vloeibare lucht met het Cascade proces" (Verslag Juni, p. 130); XIV, „Bereiding van zuivere waterstof door distillatie van minder zuivere" (Verslag Juni, p. 132); *b.* „Over het meten van zeer lage temperaturen", IX (ook namens den heer C. A. Crommelin)

„Vergelijking van een thermo-element constantaan-staal met den waterstofthermometer" (Verslag Juni, p. 133); Naschrift (Verslag November, p. 365); (ook namens den heer J. Clay): X, „Uitzettingscoëfficient van Jenaglas en van platina tusschen + 16° en — 182° (Verslag Juni, p. 151); XI, „Vergelijking van den platinaweerstandsthermometer met den waterstofthermometer" (Verslag Juni, p. 160); XII, „Vergelijking van den platinaweerstandsthermometer met den goudweerstandsthermometer" (Verslag Juni, p. 166); (ook namens den heer C. Braak) XIII, „Bepalingen met den waterstofthermometer" (Verslag September, p. 310, en October, p 349); XIV, „Reductie van de aflezing van den waterstofthermometer van constant volume op de absolute schaal" (Verslag December, p. 540, en Januari, p. 668); *c*. „Isothermen van tweeatomige gassen en hunne binaire mengsels", (ook namens den heer C. Braak) VI, „Isothermen van waterstof tusschen — 104° C en — 217° C." (Verslag December, p. 517): *d*. „Bijdragen tot de kennis van het ψ-vlak van van der Waals", XI, „Een gas, dat in een vloeistof zinkt" (Verslag November, p. 454); (namens hem zelven en den heer W. H. Keesom) XII, „Over het zinken der gasphase in de vloeistofphase bij binaire mengsels" (Verslag December, p. 507); (namens den heer W. H. Keesom) XIII, „Over de voorwaarden voor het zinken en weer opstijgen van de gasphase in de vloeistofphase bij binaire mengsels" (Verslag December, p. 514); Vervolg (Verslag Januari, p. 655); namens hem zelven en mej. T. C. Jolles); XIV, „Grafische afleiding der uitkomsten van Kuenen's proeven over mengsels van ethaan en stikstofoxydule" (Verslag December, p. 517, en Januari, p. 659); (namens hem zelven en den heer W. H. Keesom) XV, „Geval dat de eene component een aantrekkingsloos gas is met moleculen, die uitgebreidheid hebben. Beperkte mengbaarheid van twee gassen" (Verslag Februari, p. 754); Vervolg (Verslag Maart, p. 85); *e* (namens hem zelven en den heer G. H. Fabius) „Over de proeven van de Heen en Teichner omtrent den kritischen toestand" (Verslag April, p. 952);

2°. door den heer Lorentz: *a*. namens den heer F. M. Jaeger: „Onderzoekingen over het thermisch en elektrisch geleidingsvermogen van gekristalliseerde geleiders", 1ste mededeeling (Verslag Mei, p. 27): *b*. namens den heer O. Postma: „Nog iets over de grootheid H en de Maxwell'sche snelheidsverdeeling" (Verslag December, p. 498); *c*. namens den heer J. H. Meerburg: „Over de beweging van een metaaldraad door een stuk ijs" (Verslag Januari, p. 638);

3°. door den heer van der Waals: *a*. α „Eene opmerking

over de theorie van het ψ-vlak voor binaire mengsels" (Verslag December, p. 540); β „De gedaante der empirische isotherme bij de condensatie van een binair mengsel" (Verslag Maart, p. 847); *b*. namens den heer Ph. Kohnstamm: α „Over den vorm der driephasenlijn vast-vloeibaar-gasvormig bij een binair mengsel" (Verslag Februari, p. 732); β „Over metastabiele en labiele evenwichten vast-fluïde" (Verslag Februari, p. 742);

4°. door den heer Zeeman: *a*. namens den heer E. E. Mogendorff: „Over eene nieuwe empirische spectraalformule" (Verslag November, p. 429); *b*. namens den heer F. M. Jaeger: „Over den invloed, welke lichtstraling heeft op het elektrisch geleidingsvermogen van den Japanschen antimoniet" (Verslag Februari, p. 724);

5°. door den heer Julius; „Golflengten van vroeger gevonden emissie- en absorptiemaxima in het ultra-roode spectrum" (Verslag Maart, p. 811);

6°. door den heer Wind: „Een hypothese aangaande den oorsprong der Röntgenstralen" (Verslag Maart, p. 855).

V. *Scheikunde*. De heer Bakhuis Roozeboom deed twee mededeelingen: *a*. „Driephasenlijnen bij chloralalcoholaat en zoutzuuraniline" (Verslag Juni, p. 58) en *b*. „Het gedrag der halogenen tegenover elkander" (Verslag October, p. 334) en de heer Schreinemakers: „Over een vierkomponentenstelsel met twee vloeibare phasen" (Verslag Januari, p. 580).

Ter plaatsing in het Verslag werden aangeboden:

1°. door den heer Bakhuis Roozeboom, namens den heer F. M. Jaeger: „Over eene stof, welke vijf verschillende vloeistoffasen bezit, waarvan er minstens drie stabiel zijn met betrekking tot de isotrope smelt" (Verslag October, p. 345);

2°. door den heer Franchimont: *a*. „Bijdrage tot de kennis der werking van reëel salpeterzuur op heterocyclische verbindingen" (Verslag Januari, p. 647); *b*. namens de heer F. M. Jaeger: α „Over stoffen, welke meerdere stabiele vloeistoftoestanden bezitten en over de verschijnselen, welke bij anisotrope vloeistoffen kunnen worden waargenomen" (Verslag November, p. 389); β „Over irreversibele faseovergangen bij stoffen, die meerdere vloeistoftoestanden kunnen vertoonen" (Verslag November, p. 401); γ „Over de anisotrope vloeistoffasen van den boterzuren ester van het dihydrocholesterine en over de vraag betreffende eene noodzakelijke aanwezigheid der aethyleendubbelbinding voor het tot stand komen dezer verschijnselen" (Verslag Februari, p. 721);

3°. door den heer Holleman: *a.* mede namens den heer H. A. Sirks, over: „de zes isomere dinitrobenzoëzuren" (Verslag September, p. 264); *b.* mede namens den heer J. Huisinga: „Over de nitratie van phtaalzuur en isophtaalzuur" (Verslag September, p. 270); *c.* namens den heer J. J. Blanksma: „Nitratie van meta-gesubstitueerde phenolen" (Verslag September, p. 276); *d.* mede namens den heer G. L. Voerman: „Het α- en het β-thiopheenzuur" (Verslag December, p. 545); *e.* namens den heer J. Boëseken: „Over katalytische reacties naar aanleiding van de omzetting van gewone in roode phosphorus" (Verslag Januari, p. 599).

4°. door den heer Hoogewerff, namens den heer R. A. Weerman, over: „Inwerking van kaliumhypochloriet op kaneelzuuramide" (Verslag September, p. 262);

5°. door den heer Lorentz, namens den heer J. J. van Laar: α „Over het verloop der spinodale en plooipuntslijnen bij binaire mengsels van normale stoffen", 4de mededeeling. „De lengteplooi" (Verslag September, p. 227); β „Over den loop der plooipuntslijn en der spinodale lijnen, ook voor het geval dat de onderlinge aantrekking der moleculen van een der componenten van een binair mengsel van normale stoffen gering is" (Verslag April, p. 939);

6°. door den heer van Romburgh: *a.* „Over glycerylformiaat" (Verslag Juni, p. 51); *b.* ook uit naam van den heer W. van Dorssen: „Over eenige derivaten van het 1-3-5-hexatriëen" (Verslag Juni, p. 54); *c.* namens den heer N. H. Cohen: α „Over het lupeol" (Verslag November, p. 383); β „Over α- en β-amyrine uit bresk" (Verslag November, p. 388); *d.* ook uit naam van den heer A. D. Maurenbrecher: „Over de inwerking van basen, ammoniak en aminen op s. trinitrophenyl-methylnitramine" (Verslag Februari, p. 730).

VI. *Kristallografie.* De heer Franchimont bood eene mededeeling aan van den heer F. M. Jaeger: „Over de vetzure esters van het cholesterine en het phytosterine en over de anisotrope vloeistof-fasen der cholesteryl-derivaten" (Verslag Mei, p. 2).

VII. *Geologie.* De heer Wichmann deed een mededeeling over: „Ertsgangen in de provincie Limburg" (Verslag Maart, p. 767) en bood eene mededeeling aan van den heer L. Rutten, over: „Fossiele Trichechiden uit Zeeland en België" (Verslag Maart, p. 798).

Voor de Werken der Akademie werd namens den heer J. M. van Bemmelen eene verhandeling aangeboden van den heer

H. G. Jonker, getiteld: „Lijst van geschriften welke handelen over of van belang zijn voor de geologie van Nederland" (1734—1906). Deze verhandeling zal verschijnen in de Verhandelingen der 2de sectie, deel XIII, als n°. 2.

VIII. *Anatomie.* De heer Bolk bood eene mededeeling aan van den heer A. J. P. van den Broek: „Over de verhouding der geslachtsgangen tot de geslachtsklier bij buideldieren" (Verslag October, p. 335): de heer Vosmaer, namens den heer B. van Tricht: „Over den invloed der dorsale en ventrale vinnen op den vorm van het romp-myotoom" (Verslag Maart, p. 859); de heer Winkler, namens den heer L. J. J. Muskens: „Anatomisch onderzoek omtrent kleinhersenverbindingen" (Verslag Maart, p. 859).

IX. *Physiologie.* Ter plaatsing in het Verslag werden de volgende mededeelingen aangeboden:

1°. door den heer Winkler, namens den heer J. K. A. Wertheim Salomonson: „Eenige opmerkingen naar aanleiding van de methode der ware en valsche gevallen" (Verslag September, p. 246);

2°. door den heer Zwaardemaker: „Over de quantitatieve betrekking tusschen vagusprikkeling en hartswerking, naar aanleiding van onderzoekingen van den heer P. Wolterson" (Verslag December, p. 555), en namens den heer L. J. J. Muskens: „Genese van den pulsus alternans, eene bijdrage tot de kennis van zenuwinvloed op de hartswerking" (Verslag April, p. 905).

3°. door den heer Spronck, namens den heer P. Nieuwenhuyse: „Over het ontstaan van de anthracose der longen" (Verslag Januari, p. 623).

Ter uitgave in de Werken der Akademie werd aangeboden door den heer Winkler eene verhandeling van den heer J. W. Langelaan: „On congenital ataxia in a cat". Deze zal verschijnen in de Verhandelingen der 2de sectie, deel XIII, als n°. 3.

X. *Pathologie.* De heer Spronck bood eene mededeeling aan van den heer H. Eijsbroek: „Over de amboceptoren van een antistreptococcenserum" (Verslag September, p. 285).

XI. *Meteorologie.* De heer van der Stok deed eene mededeeling: „Over de bewerking van windwaarnemingen" (Verslag Februari, p. 704) en bood ter plaatsing in het Verslag eene mededeeling aan van den heer W. van Bemmelen te Batavia:

„Over magnetische storingen volgens hunne opteekening te Batavia" (Verslag September, p. 250).

XII. *Geophysica.* De heer Lely deed eene mededeeling over: „Stroomsnelheden in een open Panamakanaal" (Verslag Maart, p. 767).

De heer Wind bood, ook namens de heeren A. F. H. Dalhuisen en W. E. Ringer, eene mededeeling aan, getiteld: „Stroommetingen op verschillende diepten in de Noordzee" (Eerste mededeeling) (Verslag Januari, p. 616).

XIII. *Dierkunde.* De heer Weber deed eene mededeeling over: „De vischfauna van Nieuw-Guinea" (Verslag November, p. 368) en de heer van Wijhe over: „Kraakbeenige wervels in de ontwikkeling van den schedel der vogels" (Verslag April, p. 902);

Voor het Verslag werden de volgende mededeelingen aangeboden:

door den heer Hubrecht: *a.* „Over het ontstaan van roode bloedlichaampjes in de placenta van de vliegende maki (Galeopithecus)" (Verslag Maart, p. 793); *b.* namens den heer F. Muller: „De placentatie van Sciurius vulgaris" (Verslag September, p. 236) en *c.* namens den heer J. Boeke over: *α* „Gastrulatie en dooieromgroeiing bij Teleostei" (Verslag Januari, p. 607); *β* „den bouw der ganglioncellen in het centraalzenuwstelsel van Branchiostoma lanceolatum" (1ste mededeeling) (Verslag April, p. 952).

Ter uitgave in de Werken der Akademie werd door den heer Hubrecht eene verhandeling aangeboden van den heer Hans Strahl te Giessen, getiteld: „Der Uterus puerperalis von Erinaceus europaeus L". Deze zal verschijnen in deel XIII der 2de sectie van de Verhandelingen.

XIV. *Plantenkunde.* Door den heer Moll werd voor het Verslag eene mededeeling aangeboden van mevrouw dr. M. Nieuwenhuis—von Uexküll Güldenband: „De schadelijke gevolgen der suikerafscheiding bij eenige myrmecophiele planten" (Verslag Juni, p. 69) en door den heer Went eene mededeeling van den heer W. Burck: „Over den invloed der nectariën en andere suikerhoudende weefsels in de bloem op het openspringen der helmknoppen" (Verslag September, p. 278).

Ter plaatsing in de Werken der Akademie werd door den heer Went aangeboden eene verhandeling van den heer S. H. Koorders, correspondent der Afdeeling, getiteld: „Botanische

Untersuchungen über einige in Java vorkommende Pilze, besonders über Blätter bewohnende parasitisch auftretende Arten".

XV. *Mikrobiologie.* De heer Beijerinck deed eene mededeeling over: „Melkzuurgisting in melk" (Verslag April, p. 883).

XVI. *Paleontologie.* Ter uitgave in de Werken der Akademie werd door den heer Hugo de Vries eene verhandeling aangeboden van den heer Clement Reid en mrs. Eleanor M. Reid, getiteld: „The fossil-flora of Tegelen-sur-Meuse, near Venloo in the province of Limburg".

Ter bereiking van het doel, waarvoor de Akademie, volgens alinea *c*, art. 2, van haar Reglement bestemd is, n.l. tot „een band van vereeniging tusschen de geleerden van Nederland en die van andere landen", verzond zij de door haar uitgegeven werken aan hare buitenlandsche leden en aan verschillende bibliotheken en geleerde genootschappen in het buitenland, waarvan het aantal ook dit jaar weder is toegenomen. In ruil daarvoor ontving de Akademie de werken, door die instellingen uitgegeven.

De natuurkundige Afdeeling ontving ter uitgave in hare werken eene verhandeling van prof. Hans Strahl te Giessen.

Gedurende het afgeloopen jaar ontving de Akademie uitnoodigingen:

1°. van den directeur van het „Musée Océanographique" te Monaco, waarbij hij namens den Vorst van Monaco de Akademie vroeg in principe haar adhaesie te betuigen voor een te Monaco bijeen te roepen „Congrès international d'Océanographie".

Deze circulaire werd in handen gesteld van de heeren Weber, Wind en van der Stok, die daaromtrent in de Juni-vergadering verslag uitbrachten, waarvan de conclusie was dat het voornemen van den Vorst van Monaco groote waardeering en krachtige aanbeveling verdient en dat het op den weg der Akademie ligt een blijk te geven van hare ingenomenheid door mede te deelen dat de Akademie hoopt, dat als het Congres in beginsel tot stand zal zijn gekomen, één of meerdere leden bereid zullen gevonden worden haar op het eerste congres voor oceanographie te Monaco te vertegenwoordigen;

2°. van den voorzitter van het „Congrès international pour l'étude des régions polaires", in September l.l. te Brussel gehouden, ter begeleiding van verschillende stukken op dat Congres betrekking hebbende en het verzoek bevattende dat de Akademie zich op dat Congres zou doen vertegenwoordigen. De heeren

Lely en Weber brachten hierover verslag uit en betoogden daarin de wenschelijkheid om een vertegenwoordiger te zenden. Op verzoek van den voorzitter verklaarde de heer van der Stok zich daartoe bereid en gaf genoemde heer in de September-vergadering verslag van de uitkomsten van genoemd congres;

3°. van den heer prof. E. C. van Leersum betreffende eene tentoonstelling van voorwerpen, welke op de geschiedenis der natuur- en geneeskundige wetenschappen betrekking hebben en welke gehouden zal worden te Leiden bij gelegenheid van het 11de Nederlandsch natuur- en geneeskundig congres. De heeren Zeeman en Bolk brachten hierover verslag uit en de conclusie „het verzoek van prof. van Leersum voor zoover het instrumenten, modellen en portretten betreft, in te willigen en hen te machtigen met den verzoeker nader in overleg te treden en over eene geschikte keuze der bedoelde voorwerpen te kunnen beslissen" werd goedgekeurd;

4°. van het 7de Internationaal Zoölogisch Congres, van 19—23 Augustus 1907 te Boston U. S. A. te houden, waarbij verzocht werd dat de Akademie zich door een afgevaardigde zal laten vertegenwoordigen. De heer Hubrecht verklaarde zich bereid die taak op zich te nemen;

5°. van de Universiteit te Upsala en van de Kon. Akademie van Wetenschappen te Stockholm, waarbij de Akademie uitgenoodigd wordt zich te doen vertegenwoordigen bij de herdenking van den 200jarigen geboortedag van Car. Linnaeus op 23—24 Mei a.s.

Naar aanleiding van den uitgesproken wensch dat de Akademie zich bij deze feestelijkheid zal doen vertegenwoordigen en daarvoor aan den Minister een extra-subsidie zou aanvragen ter bestrijding der kosten, ontving de Akademie d.d. 22 April 1907 het bericht dat dit door Zijne Excellentie was toegestaan en verklaarde de heer Moll zich bereid de Akademie aldaar te vertegenwoordigen;

6°. van de „New York Academy of Sciences" tot het zenden van een officieel document ter waardeering van het werk van Linnaeus, dat zal kunnen worden voorgelezen in een feestelijke vergadering van genoemde Akademie op 23 Mei 1907. Hieraan zal door de Akademie worden voldaan;

7°. van eene commissie ter herdenking van den 300-jarigen sterfdag van U. Aldrovandi op 12 Juni a. s., welke herdenking indertijd samenviel met den 800-jarigen stichtingsdag van een inrichting voor geleerde studiën te Bologna, maar toen door verschillende omstandigheden niet is gevierd geworden. Deze uitnoodiging is met een brief van gelukwensch beantwoord,

voor welken gelukwensch een brief van dankbetuiging is ontvangen;

8°. van de „Geological Society" te Londen, waarbij de Akademie uitgenoodigd wordt zich te doen vertegenwoordigen bij gelegenheid van het 100-jarig bestaan der vereeniging op 26—28 September a. s. De heer Molengraaff verklaarde zich bereid de Akademie aldaar te vertegenwoordigen.

Verder ontving de Akademie nog circulaires:

1°. van de „American Philosophical Society" te Philadelphia, waarbij dank betuigd werd voor de bewijzen van waardeering van de Akademie ontvangen bij de herdenking van den 200sten geboortedag van Benjamin Franklin en een missive ter begeleiding van een medaille ter herinnering aan deze feestviering;

2°. van het „Zentralbureau der internationalen seismologischen Assoziation", bericht gevende dat het bureau te Straatsburg thans geheel voor het doen van onderzoekingen ingericht is;

3°. van den Nederlandschen Bond van Horlogemakers over „Eenheid van schroefdraad" en ter begeleiding van een „Note sur un projet tendant à l'unification des petites vis d'un diamètre inférieur à six millimètres". „Unification des filetages par E. Zartiaux et Ch. Zetter";

4°. van den heer L. Couturat namens de „Délégation pour l'adoption d'une lang e auxiliaire internationale", waarbij bericht werd dat deze aan de „Kaiserl. Akademie der Wissenschaften" te Weenen, verzocht had de kwestie van een internationale taal op de agenda voor de eerstvolgende algemeene vergadering der Internationale Associatie der Akademiën te plaatsen.

Aan de bestemming, genoemd in alinea *d*, art. 2 van haar reglement, n.l. „een inrigting te zijn ter bevordering van zoodanige wetenschappelijke onderzoekingen en ondernemingen, die slechts door zamenwerking van de beoefenaars der wetenschap en door ondersteuning der Regering kunnen tot stand gebracht worden", heeft de Akademie ook dit jaar kunnen voldoen.

In de eerste plaats ontving de Akademie verschillende circulaires betreffende de Internationale Associatie der Akademiën en wel:

1. van de „Kaiserl. Akademie der Wissenschaften" te Weenen:

a. mededeeling dat de Keiz. Akademie van Wetenschappen te Tokio den wensch had te kennen gegeven als lid tot de

Internationale Associatie toe te treden. Bericht is gezonden dat er geen bezwaar bestond tot de toelating dier Akademie tot de Associatie;

b. bericht over de vergadering van het Comité der Internationale Associatie, gehouden te Weenen op 30 Mei en 1 Juni 1906, benevens een circulaire van de „Kön. Preuss. Akademie der Wissenschaften" te Berlijn, betreffende een der op die vergadering besproken punten „de samenwerking tusschen de Internationale Associatie en de Internationale Vereeniging voor het onderzoek der zon". Naar aanleiding hiervan stelde de voorzitter der natuurkundige afdeeling, in overeenstemming met den heer W. H. Julius voor, dat de Akademie in de vergadering van de Associatie, in 1907 te houden, zal stemmen tegen het voorstel der Royal Society om éen der drie leden voor het Bestuur van bovengenoemde vereeniging door de Associatie der Akademiën te doen benoemen;

c. bericht dat de eerstvolgende algemeene vergadering zal plaats hebben op 29 Mei a. s.;

d. missive over een van de Akademie te Madrid ingekomen voorstel dat de Internationale Associatie een speciale commissie benoeme tot onderzoek van een door den heer M. Torres y Quevedo voorgesteld systeem om ingewikkelde machines symbolisch voor te stellen;

e. missive over een bij de Associatie ingekomen voorstel van de „Délégation pour l'adoption d'une langue auxiliaire internationale", om de kwestie van een internationale taal op de agenda voor de eerstvolgende algemeene vergadering der associatie te plaatsen;

f. circulaire van de Pruisische Akademie te Berlijn, bevattende eene opgave omtrent de Staten, die zich vóor of tegen internationale uitleening van handschriften hebben verklaard, waaruit blijkt dat Groot-Brittannië, Egypte, Frankrijk, Spanje en Rusland zulks niet toestaan, wel daarentegen België, Italië, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk—Hongarije, Zwitserland, Vereenigde Staten van Noord-Amerika en de Duitsche Bondsstaten;

2°. van de Kon. Akademiën van Wetenschappen te Berlijn en te Kopenhagen over de uitgave van een „Corpus medicorum antiquorum".

Omtrent het Nederlandsch Bureau voor den internationalen wetenschappelijken Catalogus valt ditmaal weinig anders te melden dan dat de werkzaamheden geregeld zijn voortgezet.

In de personen der medewerkers kwam geene verandering.

Afgeleverd werden 1089 kaarten voor den auteurscatalogus en 2170 voor den stelselmatigen.

Verschenen zijn alle nog ontbrekende deeltjes van den vierden Jaargang en bovendien van den vijfden die voor wiskunde, astronomie, geologie, geographie en paleontologie. Dewijl bij het opmaken van het vorige verslag nog slechts drie deeltjes van den vierden jaargang verschenen waren, viel er gedurende dit Akademiejaar voor twee deeltjes meer dan een volledige jaargang bedraagt, te betalen. Tengevolge daarvan is het batig saldo een weinig gedaald, alsmede door de omstandigheid dat, tengevolge van de ongesteldheid van den tweeden beambte tijdelijk voor het typen der kaarten hulp moest worden gezocht. Tegen eene billijke renumeratie is deze werkzaamheid op zeer bevredigende wijze door mej. L. D. Lemstra verricht.

In de Januari-vergadering (Verslag p. 566) werd het jaarverslag der geologische commissie over het jaar 1906 uitgebracht. De conclusiën van dat Verslag: 1^0. den dank der Akademie te betuigen aan prof. Grutterink te Delft voor de leiding van de werkzaamheden bij de kaarteering in den afgeloopen zomer; 2^0. aan Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat opnieuw eene toelage van f 1000 voor het jaar 1908 aan te vragen ter bestrijding van de kosten voor het geologisch onderzoek van Nederland, werden goedgekeurd.

Naar aanleiding van het in het vorige verslag (zie Jaarboek 1905, p. XCIV) vermelde schrijven der geologische commissie ontving de Akademie een missive van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, dd. 28 Juni 1906, waarbij bericht werd dat er geene termen bestaan om aan het verzoek der geologische commissie te voldoen. Bij missive dd. 10 October 1906 wees de geologische commissie er op dat zij met hare formuleering in haar schrijven van 25 April 1906, n.l. om het subsidie o. a. te doen dienen „om de herkomst te bepalen van het diluviale materiaal door het verzamelen van monsters voor vergelijking in de landen, waarvan de gesteenten worden ondersteld afkomstig te zijn", geenszins de bedoeling had gehad om de toelage ook voor algemeen wetenschappelijk geologisch onderzoek en studie te benutten, maar uitsluitend voor het onderzoek van al hetgeen aan de eventueele geologische kaarteering van Nederland kan ten goede komen. Dit schrijven werd in afschrift aan den Minister toegezonden, waarop de Akademie dd. 21 December 1906 het bericht ontving van den Minister van Waterstaat, dat, na aanneming der begrooting, de subsidie ten behoeve van de geologische commissie voortaan zal luiden: „bijdrage aan de Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam in de kosten van geologische onderzoekingen".

Verder ontving de Akademie een schrijven van den ingenieur-directeur der Rijksopsporing van delfstoffen, waarin deze, naar aanleiding van een vroeger schrijven der natuurkundige Afdeeling aan den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, verzocht in nadere aanraking te komen met de geologische commissie, ten einde samenwerking te verkrijgen tusschen beide instellingen bij het onderzoek van den bodem van Nederland. De geologische commissie gaf hierop bericht dat zij gaarne bereid was tot samenwerking met bovengemelden dienst en de grondmonsters enz., welke verzameld zijn door de Rijksopsporing van delfstoffen, gaarne in ontvangst zal nemen.

Van de fondsen, waarvan het beheer aan de Akademie is opgedragen, valt het volgende te vermelden:

a. het legaat-Hoeufft.

Voor den wedstrijd in Latijnsche poëzie waren dertig gedichten ingekomen. De gouden medaille werd toegekend aan „Rufius Crispinus", ingezonden door den heer Johannes Pascoli te Bologna.

Eene eervolle vermelding werd toegekend aan zes gedichten, n.l.:

1°. „Ultima linea", ingezonden door den heer J. Pascoli te Bologna;

2°. „Excidium Corrierianum", ingezonden door den heer Fr. X. Reuss te Rome;

3°. „Rusticatio", ingezonden door den heer P. Rosati te Florence;

4°. „Ancilla", ingezonden door den heer Ed. San Giovanni te New-York;

5°. „Duo magi", ingezonden door den heer F. S. Alessio te Molochio (Calabria);

6°. „Λαμπαδηφορία", ingezonden door den heer A. Zappata te Ancona.

b. het Buitenzorg-fonds.

Op voorstel van de hoogleeraren in de plantenkunde aan de Rijksuniversiteiten werd dit jaar door de Akademie eene bijdrage uit het Buitenzorg-fonds verleend aan den heer Ph. van Harreveld jr., doctorandus in de plant- en dierkunde te Groningen. Bij missive dd. 12 October 1906 ontving de Akademie bericht, dat aan genoemden heer door Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken ook een Rijkstoelage verleend was, om met de inkomsten uit het Buitenzorg-fonds te dienen voor de voortzetting zijner studiën aan het botanisch station te Buitenzorg.

Van den heer A. Pulle ontving de natuurkundige Afdeeling

een verslag van zijne onderzoekingen gedurende zijn verblijf van 15 Maart tot 31 Juli 1906 aan 's Lands Plantentuin te Buitenzorg verricht (Verslag December, p. 467).

c. het P. W. Korthals-fonds.

De Akademie ontving van den heer P. Droste, namens administrateuren van het P. W. Korthals-fonds, bericht, dat dit jaar weder een som van f 600 beschikbaar gesteld werd tot bevordering der kruidkunde. Op voorstel der botanische leden besloot de Afdeeling deze gelden aan te wenden ten behoeve van den heer J. Boldingh, doctorandus in de plant- en dierkunde te Utrecht, voor de bewerking van de flora der Nederlandsche bovenwindsche eilanden St. Eustatius, Saba en St. Martin.

Tot de werken, in het afgeloopen jaar door de Akademie in het licht gegeven, behoort het Jaarboek 1906, waarin voorkomt het levensbericht van wijlen het lid Hendrik Cornelis Rogge door den heer P. J. Blok.

Verder zagen het licht van de letterkundige Afdeeling:

Verhandelingen, nieuwe reeks, deel VII en deel VIII, n°. 1/3,

en van de Verslagen en Mededeelingen, 4de reeks, deel VIII, stuk 1 en 2.

De natuurkundige Afdeeling gaf uit:

Verhandelingen, 1ste sectie, deel IX, n°. 3;

„ 2de „ deel XII, n . 4, en deel XIII, n°. 1.

Voorts de Verslagen der vergaderingen van Mei 1905 tot April 1906, benevens Vol. VIII der „Proceedings", zijnde eene Engelsche vertaling der Verslagen.

De letterkundige Afdeeling had het verlies te betreuren van haar buitenlandsch lid A. Réville te Parijs; de natuurkundige Afdeeling van haar gewoon lid H. W. Bakhuis Roozeboom, hoogleeraar te Amsterdam, van hare rustende leden C. A. J. A. Oudemans, oud-hoogleeraar te Arnhem, en J. A. C. Oudemans, oud-hoogleeraar te Utrecht, en van hare buitenlandsche leden L. Boltzmann te Weenen, H. Moissan te Parijs en M. Berthelot te Parijs.

De heer M. J. de Goeje, van de letterkundige Afdeeling, ging wegens het bereiken van den 70-jarigen leeftijd tot de rustende leden over.

De heeren J. H. Abendanon, correspondent der letterkundige en J. H. F. Kohlbrugge, correspondent der natuurkundige Afdeeling, werden, wegens vast verblijf hier te lande, van de lijst der correspondenten afgevoerd.

Na de bekrachtiging van de keuzen door Uwe Majesteit, namen de heeren J. Six, R. C. Boer, J. C. Naber en H. Bavinck zitting in de letterkundige en de heeren G. A. F. Molengraaff en F. A. H. Schreinemakers in de natuurkundige Afdeeling.

De heer U. von Wilamowitz Moellendorff te Berlijn, tot buitenlandsch lid der letterkundige Afdeeling en de heeren Ph. S. van Ronkel, G. A. J. van Hazeu en J. van Baarda, tot correspondenten dier Afdeeling benoemd, evenals de heeren Th. Valeton en S. H. Koorders tot correspondenten der natuurkundige Afdeeling benoemd, gaven bericht dat zij deze benoeming aanvaardden.

Het zij der Akademie op nieuw vergund hare belangen in Uwer Majesteits bescherming aan te bevelen.

Amsterdam, 27 April 1907.

Namens de Koninklijke Akademie van Wetenschappen,

De Algemeene Secretaris,

(*get.*) J. D. v. d. Waals.

Uitgegeven voor eensluidend afschrift,

De Algemeene Secretaris der Kon. Akademie van Wetenschappen,

J. D. v. d. Waals.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 3 Juli 1907, n°. 153.

N°. 38.

VERSLAG DER COMMISSIE *belast met het afnemen van het examen ter verkrijging van het diploma van hulpkeurmeester van vee en vleesch, in de maand Mei* 1907.

Aan den Heer Directeur-Generaal van den Landbouw.

De Commissie, belast met het afnemen van het examen ter verkrijging van het diploma van hulpkeurmeester van vee en vleesch, ingevolge art. 16 van het reglement, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 25 April 1905 n°. 110, voor de maand Mei 1907 benoemd bij Koninklijk besluit van 28 Februari 1907 n°. 29, is samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: dr. H. Remmelts, Rijkskeurmeester in algemeenen dienst, te 's Gravenhage;

lid en secretaris: D. F. van Esveld, leeraar aan 's Rijks Veeartsenijschool te Utrecht;

leden:

T. A. L. Beel, directeur van het openbaar slachthuis te Roermond;

dr. D. A. de Jong, directeur van het openbaar slachthuis te Leiden;

D. van der Sluys, directeur van het openbaar slachthuis te Amsterdam;

plaatsvervangende leden:

J. J. F. Dhont, directeur van het openbaar slachthuis te Rotterdam;

IJ. van der Sluis, plaatsvervangend directeur van het openbaar slachthuis te Amsterdam.

De Commissie heeft de eer U Hoogedelgestrenge, ingevolge art. 17 van voornoemd reglement, het verslag aan te bieden van haar zitting te Amsterdam in de maand Mei 1907.

De werkzaamheden dezer zitting werden geregeld in eene vergadering, gehouden te Amsterdam op 29 Maart 1907.

Voor het examen hadden zich aangemeld 33 candidaten; 4 daarvan hebben aan geen der cursussen deelgenomen, 10 volgden den cursus te Amsterdam, 10 te Leiden en 9 te Roermond.

Het examen had te Amsterdam plaats in drie ploegen van 11 en wel op 16/17 Mei, 21/22 Mei en 23/24 Mei 1907.

Door verhindering van den voorzitter nam deze slechts deel aan de examens op 21, 23 en 24 Mei, terwijl het lid dr. de Jong alleen op 16 en 17 Mei het examen bijwoonde. Het plaatsvervangend lid J. J. F Dhont nam daardoor aan het geheele examen deel, terwijl het plaatsvervangend lid IJ. van der Sluis bij het examen op 21, 22, 23 en 24 Mei voor het lid de Jong optrad.

Het examen heeft bestaan uit een theoretisch en een practisch gedeelte, terwijl bovendien door alle candidaten één vraag schriftelijk werd beantwoord, waarvoor één uur beschikbaar was.

Aan 26 der candidaten werd op 16 Mei ter beantwoording de vraag gesteld:

Geef nauwkeurig aan op welke wijze gij de keuring van een geslacht rund zult verrichten.

Door 3 candidaten werd op 21 Mei schriftelijk de vraag beantwoord:

Op welke ziekten moet men letten bij het keuren van levende nuchtere kalveren en welke zijn de verschijnselen er van, terwijl door de laatste 4 candidaten beantwoord werd de vraag:

Op welke ziekten moet bij de keuring van het levend rund worden gelet en welke zijn de hoofdverschijnselen daarvan.

De onderwerpen van het theoretisch gedeelte waren als volgt onder de examinatoren verdeeld:

I. Kennis van het uitwendig voorkomen en van het lichaam der slachtdieren, benevens op het eerste gezicht onderkennen van organen, afkomstig van verschillende diersoorten: van Esveld, IJ. van der Sluis.

II. Theorie der vleeschkeuring en kennis van wettelijke bepalingen en ontsmetting: Beel, Dhont, de Jong, D. van der Sluys.

Voor ieder der onderdeelen was 20 minuten per candidaat beschikbaar gesteld.

Het practisch gedeelte, door al de examinatoren afgenomen, omvatte:

I. Het opnemen van het signalement, onderzoek en beoordeeling van levende dieren, namelijk rund en paard.

II. De practijk der vleeschkeuring in het slachthuis.

Hierbij werden bij rund en varken de verschillende klieren opgezocht en aangesneden, terwijl ook werd gelet op de meest in het oog loopende afwijkingen van verschillende organen. Aan ieder candidaat werd tevens opgedragen het beoordeelen van een derde dier, namelijk van een geslacht paard, kalf, nuchter kalf, schaap of geit.
Voor dit gedeelte waren beschikbaar:
ad I. per candidaat 20 minuten;
ad II. per candidaat 60 minuten.

Het resultaat van het examen is als volgt:

het diploma kon niet worden uitgereikt aan de vier candidaten, welke geen cursus hadden gevolgd.

Het diploma werd uitgereikt:

op 17 Mei aan:
J. C. Kievit, geboren te 's Gravenpolder (cursus Leiden);
L. A. van der Kleij, geboren te Wassenaar, idem;
P. H. Knorringa, geboren te Uithuizen (cursus Amsterdam);
A. C. Kiviet, geboren te Hellevoetsluis, idem;
I. Jongepier, geboren te Middelburg, idem;
J Bangma, geboren te Haskerland (cursus Roermond);
T. Lenting, geboren te Noordbroek, idem;

op 22 Mei aan:
W. van den Eijkel, geboren te Rijnsburg (cursus Leiden);
W. Frankenhuijzen, geboren te Leiden, idem;
J. C. Boerema, geboren te Ezinge, idem;
C. van der Welle, geboren te Texel, idem;
A. P. de Bruin, geboren te Maassluis, idem;
E. Swart, geboren te Leeuwarderadeel (cursus Amsterdam);
J. C. Kammeijer, geboren te Amsterdam, idem;
J. N. van Garderen, geboren te Beemster, idem;
J. J. Kole, geboren te Schore (cursus Roermond);
J. B. Quanjel, geboren te Beek (L.), idem;
G. J. Kellenbach, geboren te Rotterdam, idem;

op 24 Mei aan:
Th. Weber, geboren te Rotterdam (cursus Leiden);
G. H. Teuwisse, geboren te Bloemendaal, idem;
P. van Dijk, geboren te Gorinchem, idem;

J. H. Herberts, geboren te Wageningen (cursus Amsterdam);
G. J. Affourtit, geboren te Zutphen, idem;
H. Locht, geboren te Lochem, idem;
M. S. Seijffers, geboren te 's Hertogenbosch, idem;
Fr. Cox, geboren te Maasniel (cursus Roermond);
G. Jacobs, geboren te Meersen, idem;
R. W. H. Segers, geboren te Neeritter, idem;
R. Westerhof, geboren te Venlo, idem.

Amsterdam, 24 Mei 1907.

De Voorzitter, Dr. H. REMMELTS.
De Secretaris, VAN ESVELD.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 14 en Maandag 15 Juli 1907, n°. 163.

N°. 39.

I.

VERSLAG *van het College van Curatoren van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut over het jaar* 1906.

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel,
te 's Gravenhage.

Het college van curatoren heeft de eer, ingevolge art. 15 van het reglement van dit instituut, het volgende verslag over zijne bemoeiingen ten behoeve van deze instelling gedurende het jaar 1906 aan Uwe Excellentie aan te bieden.

Bij Koninklijk besluit van 12 October n°. 43 is, met ingang van 16 October, aan de heeren dr. H. G. van de Sande Bakhuyzen te Leiden, H. A. Schippers te 's Gravenhage, dr. H. A. Lorentz te Leiden, dr. H. Kamerlingh Onnes te Leiden en mr. J. F. de Beaufort te Utrecht op hun verzoek eervol ontslag verleend, aan eerstgenoemde als lid en voorzitter, en aan de overigen als leden van het college van curatoren, onder dankbetuiging voor de door hen als zoodanig bewezen diensten.

Bij hetzelfde Koninklijk besluit zijn, met ingang van 16 October, benoemd tot lid en voorzitter de heer C. Lely, civielingenieur, oud-Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid te 's Gravenhage, tot leden de heeren F. B. Löhnis, inspecteur van den landbouw te 's Gravenhage, G. F. Tydeman, kapitein ter zee bij de Koninklijke Marine te Willemsoord, en dr. P. Zeeman, hoogleeraar aan de Gemeentelijke Universiteit te Amsterdam, en eveneens bij Koninklijk besluit van 15 October n°. 60, tot leden de heeren dr. H. Haga, hoogleeraar aan de

Rijksuniversiteit te Groningen en dr. C. H. Wind, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Utrecht.

Volgens den door Uwe Excellentie opgemaakten rooster treedt de heer Lely af in 1908, de heer Tydeman in 1910, de heer Haga in 1912, de heer Zeeman in 1914, de heer Löhnis in 1916 en de heer Wind in 1918.

De vergaderingen van het college zijn gehouden te de Bilt op 29 Januari en 15 November; te Amsterdam op 26 Maart, op 3 Mei en op 24 November; te 's Gravenhage op 18 en 29 Mei.

Ter gelegenheid van de vergadering op 15 November zijn de aan het centraal-bureau werkzame wetenschappelijke en andere ambtenaren door den waarnemend-hoofddirecteur aan het nieuw benoemde college voorgesteld en werden eenige bureau- en waarnemingslokalen van het hoofdobservatorium in oogenschouw genomen.

In het vorige verslag is melding gemaakt van het door den waarnemend-hoofddirecteur ingediende voorstel tot wijziging van het reglement voor het instituut en van het door ons college daarbij gegeven advies. Het voorstel heeft aanleiding gegeven tot de vaststelling van een nieuw reglement bij Koninklijk besluit van 13 Augustus 1906 (*Staatsblad* n°. 220).

In afwachting hiervan heeft ons college Uwe Excellentie in overweging gegeven, te bevorderen, dat de directeur der afdeeling „Waarnemingen te land", dr. van Everdingen, met ingang van 16 Februari, bij hernieuwing zou worden belast met de waarneming van het hoofddirectoraat en dat dr. C. Schoute, met ingang van 1 Juli, tijdelijk op dezelfde voorwaarden als assistent zou worden gehandhaafd. Ingevolge de daarmede overeenstemmende Koninklijke besluiten van 14 Februari n°. 39, 30 Juni n°. 57 en 13 Augustus n°. 85, heeft dr. van Everdingen tot en met 31 December het hoofddirectoraat waargenomen en is dr. Schoute dien tijd in de betrekking van assistent werkzaam gebleven.

Bij schrijven van 29 October door Uwe Excellentie uitgenoodigd, in verband met de uitvoering van het nieuwe reglement ons gevoelen omtrent de vervulling van het hoofddirectoraat van het instituut te doen kennen, waren wij van oordeel daarvoor alleen dr. van Everdingen te kunnen aanbevelen. In overeenstemming hiermede is deze bij Koninklijk besluit van 10 December n°. 51, met ingang van 1 Januari 1907, tot hoofddirecteur benoemd.

In het vorige verslag is melding gemaakt van een verlof wegens ziekte van den heer M. E. B. J. Kluit, adjunct-directeur

der afdeeling „Waarnemingen ter zee". Om gelijke reden werd hem, ingevolge onze machtiging, door den waarnemend-hoofddirecteur verlof verleend, totdat hij zich genoodzaakt zag wegens gezondheidsredenen ontslag uit zijne betrekking te verzoeken, dat hem bij Koninklijk besluit van 28 Februari n°. 42, met ingang van 1 April, op eervolle wijze verleend is. Kort daarna, op 18 April, is de heer Kluit overleden. De diensten, door hem aan de maritieme afdeeling bewezen, zullen bij ons college in dankbare herinnering blijven.

De benoeming van den directeur der filiaalinrichting te Rotterdam, den heer A. E. Arkenbout Schokker, tot inspecteur van de scheepvaart heeft Uwe Excellentie tot ons college het verzoek doen richten van een voorstel betreffende de vervulling der vacture na daarover het gevoelen van den waarnemend-hoofddirecteur te hebben vernomen. Conform het advies is bij Koninklijk besluit van 31 Maart n°. 56 jhr. J. P. F. van der Mieden van Opmeer, adjunct-directeur der filiaalinrichting, benoemd tot directeur, op eene jaarwedde van f 2400.

Ingevolge machtiging van ons college, in antwoord op desbetreffend verzoek van den waarnemend-hoofddirecteur, is door dezen aan den instrumentmaker van Rest een verlof verleend voor den tijd van 10 Augustus tot 29 September, en daarna opnieuw voor onbepaalden tijd wegens ernstige ongesteldheid. Maatregelen dientengevolge tot tijdelijke aanvulling van de werkkrachten in de werkplaats behoefden voorloopig niet genomen te worden.

In zijne vergadering van 15 November heeft ons college aan eene commissie uit zijn midden opgedragen een ontwerp op te maken van een huishoudelijk reglement.

Op een desbetreffend verzoek van den waarnemend-hoofddirecteur aan ons college om goedkeuring van wijzigingen in het jaarboek 1905 A, welke in de directeursvergadering van 2 April waren vastgesteld, is 12 April gunstig antwoord gegeven.

Voorts heeft ons college o. m. van advies gediend:

a. omtrent de vermindering van het aantal telegrammen voor de filiaalinrichting te Rotterdam, indien aldaar geen verwachting aangaande het weder behoeft te worden opgemaakt;

b. omtrent de begrootingsvoorstellen van den waarnemend-hoofddirecteur voor 1907;

c. omtrent de verzoeken van de gemeentebesturen van Delft en van Lemsterland om de aan het instituut samengestelde volledige telegraphische weerberichten te ontvangen onder

dezelfde voorwaarden, waaronder deze aan de dagblad-administratiën worden overgeseind;

d. omtrent de invoering van electrische beweegkracht op den tramweg van Utrecht naar Zeist;

e. omtrent het aangaan van een abonnement op meteorologische telegrammen uit IJsland en de Ferröe-eilanden, en

f. in verband met de uitvoering van het nieuwe reglement, omtrent de verdeeling van het instituut in 5 afdeelingen en de taak dezer, alsmede omtrent het dagelijksch bestuur dier afdeelingen.

Wij nemen de vrijheid ten aanzien van de sub *d* en *e* vermelde adviezen, het volgende mede te deelen:

d. Terwijl ons college zich overtuigd had van de juistheid van de door den waarnemend-hoofddirecteur in zijn rapport van 18 October uitgesproken meening, dat door de thans in de omgeving van het hoofdobservatorium te de Bilt voorkomende electrische bedrijven, met inbegrip van die in de gemeente Utrecht, het verrichten van aardmagnetische waarnemingen van groote wetenschappelijke waarde, o. a. het voortzetten van de doorloopende variatie-waarnemingen volgens het ook in het buitenland meest gevolgde schema, aan dat observatorium niet belemmerd wordt, maar na ontvangen inlichtingen omtrent de dienaangaande bij buitenlandsche observatoria opgedane ervaring, in zijne meening versterkt werd, dat door een electrisch tramverkeer langs een aardmagnetisch observatorium een verderfelijke invloed op de aldaar verrichte waarnemingen kan worden uitgeoefend, heeft het, ten einde het hoofdobservatorium te de Bilt voor zulk een invloed te vrijwaren, Uwe Excellentie in overweging gegeven, te bevorderen, bij het verleenen van concessie voor de invoering van electrische beweegkracht op den tramweg van Utrecht naar Zeist volkomen bepaalde voorwaarden te stellen, bij het getrouw nakomen van welke het terrein van het instituut te de Bilt in dezelfde mate als thans nog het geval is tegen de schadelijke invloeden van electrische bedrijven beveiligd en daardoor voor de magnetische waarnemingen bruikbaar zal blijven.

De voornaamste dier voorwaarden zou hierin moeten bestaan dat, ingeval gelijkstroom mocht worden toegepast, langs het deel van den weg, beginnende bij de aansluiting van het Utrechtsche tramnet en eindigende bij kilometerpaal 79, de motorwagens den electrischen stroom zullen moeten afnemen van eene dubbele bovengrondsche geleiding, hetgeen wel eenige bezwaren voor den dienst zal medebrengen, die evenwel volgens

den daaromtrent in het buitenland opgedane ondervinding niet van onoverkomelijken aard behoeven te zijn.

Bij het vaststellen van zijn advies is ons college ook geleid door de overtuiging, dat het niet den raad kon geven te bevorderen het aardmagnetisch observatorium te verplaatsen van de Bilt naar een terrein dat in afzienbaren tijd geen schadelijke storingen door electrische bedrijven zou opleveren, omdat zulk een terrein niet gevonden zou kunnen worden dan in streken, op grooten afstand verwijderd van alle belangrijke verkeerswegen en van alle groote centra van bevolking, en derhalve eene geheele overbrenging van de aardmagnetische observatiën naar een dergelijk terrein zoowel voor den meteorologischen dienst als voor de meteorologische onderzoekingen hier te lande zeer groote bezwaren zou opleveren en bovendien van den Staat belangrijke financieele offers zou vergen.

e. Ons college achtte de totstandkoming van de telegraphische aansluiting van IJsland en de Ferroë-eilanden met het vasteland van Europa en de daarmede in verband staande uitbreiding van den meteorologischen dienst van groot belang en was van oordeel, dat, werd het daarop betrekking hebbende, door de Deensche Regeering gedane aanbod aanvaard, in verband daarmede eene gewenschte verbetering in den meteorologischen dienst in Nederland zou kunnen gebracht worden, doch vond geen vrijheid in overweging te geven een abonnement op de nieuwe meteorologische telegrammen aan te gaan tegen den voorgestelden prijs van frs. 6000 per jaar, als zijnde te hoog, vergeleken met de belangen van een kleinen Staat, als den onzen, bij deze telegrammen.

Bij nadere overweging heeft ons college, naar aanleiding van een ander voorstel van den waarnemend-hoofddirecteur, besloten dit te steunen en geraden alsnog aan de Deensche Regeering mede te deelen, dat ons land een abonnement zou willen aangaan tot den prijs van frs. 4000 per jaar op de toezending der telegrammen van 4 der 6 oorspronkelijk voorgestelde stations.

$\frac{\text{'s Gravenhage}}{\text{Haarlem}}$, 18 April 1907.

Het College van Curatoren van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut,

C. Lely, *Voorzitter*.

H. A. J. Valkema Blouw, *Secretaris*.

II.

VERSLAG *omtrent den toestand en de werkzaamheden van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut, gedurende het jaar* 1906.

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel,
te 's Gravenhage.

I. *Organisatie.*

Bij Koninklijk besluit van 13 Augustus 1906 werd een nieuw reglement voor het Instituut vastgesteld, dat gepubliceerd werd 6 September daaraanvolgende *Staatsblad* n°. 220. Op grond van dit reglement werden wijzigingen gebracht in de titels van sommige ambtenaren, terwijl door ondergeteekende voorstellen werden ingediend omtrent een verdeeling van de taak van het Instituut over afdeelingen, de ambtenaren aan wie de dagelijksche leiding eener afdeeling ware op te dragen en een nieuwe instructie voor den hoofddirecteur en de overige ambtenaren en bedienden.

In dit verslag is de vroegere indeeling en titulatuur nog behouden.

II. *Personeel.*

Nadat bij Koninklijk besluit van 14 Februari 1906 en 13 Augustus 1906 de waarneming van de hoofddirectie opnieuw tijdelijk was opgedragen aan ondergeteekende, werd hij bij Koninklijk besluit van 10 December 1906, met ingang van 1 Januari 1907 benoemd tot hoofddirecteur.

In verband met het nieuwe reglement werd de daardoor openkomende betrekking van directeur der afdeeling „Waarnemingen te land" niet vervuld, doch de adjunct-directeur dier afdeeling, dr. Ch. M. A. Hartman, bij Koninklijk besluit van 18 December 1906, met ingang van 1 Januari 1907, benoemd tot directeur

bij het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut. Tevens werd aan dr. J. P. van der Stok, tot nu toe tijdelijk directeur der afdeeling „Waarnemingen ter zee", de titel verleend van tijdelijk directeur bij het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut, en de assistent dr. C. Schoute, wiens tijdelijke benoeming tot 31 December was verlengd, benoemd tot adjunct-directeur.

De adjunct-directeur der afdeeling „Waarnemingen ter zee", M. E. B. J. Kluit, werd in Januari door een ernstige ongesteldheid getroffen, welke hem noopte met ingang van 1 April eervol ontslag aan te vragen. Dit werd hem bij Koninklijk besluit van 28 Februari verleend, terwijl kort daarop zijn benoeming tot officier in de orde van Oranje-Nassau een openlijk getuigenis van waardeering van zijn arbeid gaf. De rust welke men hem zoo gaarne gunde heeft hij niet meer mogen genieten, daar reeds 18 April de dood een einde maakte aan zijn lijden. Het Instituut verloor in hem een ernstig en algemeen bemind medewerker, wiens nagedachtenis bij allen die hem kenden in eere zal blijven.

De aldus ontstaande vacature werd vervuld door de benoeming tot adjunct-directeur bij het Instituut voor den tijd van één jaar van den luitenant ter zee 2de klasse P. H. Gallé, welke zijn betrekking op 17 Augustus aanvaardde.

Ter vervulling van de vacature, ontstaan door het eervol ontslag, in 1905 verleend aan dr. Snellen, werden in December sollicitanten naar de betrekking van adjunct-directeur bij het Instituut opgeroepen. Het advies van ondergeteekende in dezen werd Uwe Excellentie in diezelfde maand toegezonden.

Tot adjunct-secretaris aan het Instituut werd met ingang van 1 Mei benoemd de heer W. Wolthers te Groningen, voorloopig voor den tijd van één jaar.

De observator C. Vos vroeg en verkreeg tegen 1 Juli eervol ontslag, terwijl met 1 September voor één jaar als observator werd aangesteld C. Vonk te Groningen. De adspirant-observator G. P. van Zutphen werd met 1 Juli aangesteld tot observator; de tijdelijke schrijver G. C. van Riet met 15 Mei tot rekenaar.

Ten slotte kan worden vermeld dat de leerling-instrumentmaker H. van Nimwegen met 6 Januari den dienst van het Instituut verliet en 18 April werd vervangen door M. P. Dekker.

Met leedwezen vermeldt ondergeteekende hier dat de instrumentmaker van Rest in Augustus ernstig ongesteld werd en sedert door ziekte verhinderd werd zijn werkzaamheden te vervullen. Ofschoon gegronde hoop op volledig herstel bestaat, zal het Instituut zijn diensten waarschijnlijk nog geruimen tijd

moeten missen. Natuurlijk worden hierdoor enkele hervormingen zeer vertraagd; stoornis in den regelmatigen dienst kon evenwel tot nu toe vermeden worden.

Wetenschappelijk werk. Voor verscheidenen der wetenschappelijke ambtenaren was óok dit jaar, in verband o. a. met het onvervuld blijven der vacature in de magnetische afdeeling, de gelegenheid tot zuiver wetenschappelijken arbeid vrij zeldzaam.

1. De waarnemend-hoofddirecteur behield de leiding van den weerdienst gedurende het grootste deel van het jaar en verrichtte regelmatig een gedeelte der absolute magnetische waarnemingen. Na de voltooiing der bewerking van de waarnemingen der temperatuur aan de oppervlakte der Noordzee van September 1903—Augustus 1904, welke in Februari verscheen, werd met het jaar September 1904—Augustus 1905 aangevangen. De uitkomsten kwamen bijna voor den druk gereed.

De kritiek der weersverwachtingen in 1904 en 1905 werd voortgezet, maar nog niet ten einde gebracht; even zoo het onderzoek naar den dagelijkschen gang der magnetische elementen op magnetisch kalme dagen. Dit laatste onderzoek leidde voorvoorloopig tot de invoering van een vaste methode ter onderscheiding van kalme en gestoorde dagen. De berekening en herleiding der absolute magnetische waarnemingen voor het Jaarboek 1903 B en 1904 B eischten ditmaal veel tijd.

2. De adjunct-directeur der afdeeling „Waarnemingen te land" leidde de klimatologische werkzaamheden, waarbij een begin gemaakt werd met het aanleggen van registers ter verzameling van waarnemingsreeksen en het berekenen van normalen voor lange perioden. Daar hij tevens een gedeelte van de absolute magnetische waarnemingen verrichtte, de berekening der absolute waarnemingen van 1905 gedeeltelijk uitvoerde, gedeeltelijk controleerde en het toezicht hield op de bewerkingen voor het magnetisch Jaarboek 1904, bleef hem voor eigen onderzoek geen tijd over.

3. De assistent verrichtte de verificaties, in een ander deel van dit verslag vermeld, en controleerde de correcties, vroeger uit de waarnemingen afgeleid voor de maximum- en minimumthermometers op de stations in gebruik. In het natuurkundig laboratorium te Groningen werd door hem een vergelijking aangevangen van den standaard-thermometer Tonnelot van het Instituut en eenige oudere Fransche thermometers met den Tonnelot-standaard van het Groningsch laboratorium, waartoe gebruik werd gemaakt van een voor dit doel bijzonder geschikten thermostaat van het laboratorium. Dit onderzoek is later door den toenmaligen

assistent van het laboratorium dr. van Dijk voortgezet en ten einde gebracht. Verder werden twee draagbare anemometers van Fuess vergeleken en de vervaardiging voorbereid van een optischen rotatie-snelheidsmeter en een inrichting voor het maken van periodieke electrische contacten, ten gebruike bij de magnetische waarnemingen. De assistent had verder op 90 dagen de leiding van den weerdienst.

4. De directeur der afdeeling „Waarnemingen ter zee" publiceerde een studie over de temperatuur van het zeewater bij Schouwenbank (zie publicaties), een voordracht gehouden bij gelegenheid van een vacantiecursus voor geografen (Tijdschrift Aardrijkskundig Genootschap 23) en een handleiding voor waarneming van meteorologische en andere natuurverschijnselen in „de Pionier." (E. J. Brill, Leiden 1906.)

Voorts bewerkte hij de gegevens omtrent luchttemperatuur bij Schouwenbank en vervolgde zijn onderzoek omtrent de bewerking van klimatologische gegevens, in het bijzonder van den wind.

De studie betreffende getijden van korten duur op de Nederlandsche kust werd voortgezet en een nieuwe vermeerderde uitgave voorbereid van het omvangrijke materiaal der Indische getijden.

5. De adjunct-directeur hield zich bezig met de samenstelling van de atlassen voor den Indischen Oceaan en de omgeving van Kaap Guardafui en verleende zijn hulp bij de berekening der Indische getijden.

III. *Gebouwen.*

Het *hoofdgebouw* te de Bilt onderging enkele herstellingen, maar bleef overigens ongewijzigd. Buiten het gebouw werd een overdekte rijwielbergplaats ingericht, waarvan gedurende den zomer een druk gebruik is gemaakt.

Aan de *hoofdstations* kwamen dit jaar evenmin wijzigingen voor; de begrootingspost voor den bouw van een observatorium met observatorswoning te den Helder zal thans binnen niet te langen tijd een einde maken aan de gebrekkige inrichting der waarnemingen aldaar.

IV. *Algemeene dienst.*

Secretarie. Na het in dienst treden van den adjunct-secretaris werd aan den eenen kant de administratie van het archief iets vereenvoudigd, aan den anderen kant de financieele administratie nog iets vollediger ingericht. Terwijl het loopende werk werd

bijgehouden, is met de ordening en nieuwe rangschikking van correspondentie uit vroegere jaren reeds tot 1900 teruggegaan.

Tot 15 Mei was een hulpschrijver in de secretarie werkzaam.

De *bibliotheek* werd vermeerderd met 31 aangekochte en 634 ten geschenke ontvangen werken. Ingebonden werden 277 deelen.

In ruim 90 gevallen werden op verzoek *gegevens* verstrekt op het gebied van meteorologie en aardmagnetisme.

Het verslag omtrent de werking van den *stormwaarschuwingsdienst* van 1 April 1905—31 Maart 1906 werd Uwe Excellentie door bemiddeling van het college van curatoren ter kennisneming toegezonden en afgedrukt in de *Nederlandsche Staatscourant* van 3 Augustus 1906, n°. 179.

In Mei diende ondergeteekende van advies omtrent een proefneming met de overseining van stormwaarschuwingsberichten door middel van draadlooze telegraphie naar het politievaartuig *Zeehond* op de Noordzee.

Publicaties. Het jaarboek 1905 A kwam in December gereed; de aflevering werd tot de eerste dagen van 1907 uitgesteld. Nu dit jaar bij de begrooting op de uitgave van twee jaarboeken is gerekend, zal getracht worden de uitgave van het jaarboek 1906 A nog te bespoedigen. Voor de eerste maal konden in dit jaarboek uurwaarnemingen voor Maastricht worden opgenomen.

Het jaarboek 1904 B (aardmagnetisme) verscheen in April, 1905 B is ter perse. Daar met 1 Februari 1907 het wetenschappelijk personeel aangevuld werd met een adjunct-directeur, die zich in het bijzonder aan de magnetische waarnemingen kan wijden, zal het wellicht gelukken ook het jaarboek 1906 B in 1907 te doen verschijnen.

Werd in het vorige verslag de hoop uitgesproken, dat wat betreft het verslag van Onweders, optische verschijnselen enz. in 1906 de achterstand ingehaald zou worden, met leedwezen moet hier worden vermeld dat het verslag van 1904 eerst in de laatste dagen van 1906 het licht zag, en de bewerking der beide volgende jaargangen nog niet ver is gevorderd. De onvoltalligheid van het wetenschappelijk personeel moet hiervan als voornaamste oorzaak worden beschouwd.

Het *Maandelijksch Overzicht der Weersgesteldheid in Nederland* verscheen geregeld ongeveer 3 weken na afloop der maand waarop het betrekking had; het derde jaaroverzicht in het begin van Februari 1907.

Er werden verzonden: 866 exemplaren aan gemeente, provincie- en waterschapsbesturen, 111 exemplaren aan diverse Staatsambte-

naren, 300 exemplaren aan waarnemers voor het Instituut, 132 aan andere personen of instellingen, die met het Instituut in betrekking staan, en 35 exemplaren aan geabonneerden.

Bovendien verscheen het, evenals in vorige jaren, als bijlage bij de *Nederlandsche Staatscourant* in 1025 exemplaren.

Het *reglement voor de behandeling van weerberichten* werd in het verslagjaar alleen op enkele ondergeschikte punten gewijzigd.

In de samenstelling der *telegraphische weerberichten* kwam geen verandering. Over het algemeen bleek uit de contrôle van de in de geabonneerde nieuwsbladen opgenomen berichten dat de telegrammen juist werden overgeseind en behoorlijk opgenomen.

Het aantal geabonneerden bedroeg op 1 Januari 1907:
voor het volledig telegraphisch weerbericht 9;
" " verkort " " 36.

Bovendien worden gratis 8 volledige telegraphische weerberichten geseind.

Daar een vergelijking met de aantallen voor vroegere jaren, wegens de afschaffing der particuliere abonnementen, geen juist denkbeeld van de verbreiding der weerberichten onder het publiek zou geven, volgt hieronder een opgave van het aantal nieuwsbladen, dat in verschillende jaren de telegraphische weerberichten ontving.

	1901	1902	1903	1904	1905	1906
Volledig weerbericht . . .	5	5	5	6	7	10
Verkort " . . .	9	11	12	16	17	24

Voor een deel is de groote vermeerdering in den laatsten tijd zeker veroorzaakt door het vervallen van den code, waarin de berichten vroeger waren vervat, zoodat thans het bericht dadelijk aan het telegram kan worden ontleend.

Tweemaal werd in 1906 gebruik gemaakt van de gelegenheid tot storten van een depot voor het op nader aan te geven dagen ontvangen van telegraphische weerberichten.

Bij de opgaven van het aantal abonné's op het weerkaartje in vroegere verslagen is somtijds ook een deel van hen die deze gratis ontvangen medegeteld. Laat men deze weg, dan worden de getallen voor abonnementen op 1 Januari:

1902	1903	1904	1905	1906
87	92	108	96	100

terwijl op het oogenblik het aantal abonné's 118 bedraagt.

Ofschoon dus ook hier een kleine vermeerdering te constateeren valt, moet toch het getal abonné's nog gering genoemd worden. Intusschen kost reeds het gereedmaken en afdrukken van dit geringe getal exemplaren (in het geheel worden thans

ongeveer 180 exemplaren afgedrukt) veel tijd van het personeel, vooral nu het noodzakelijk werd een derden hectograaf in gebruik te nemen. Bij verdere uitbreiding van het aantal exemplaren, welke volgens de meening van ondergeteekende noodzakelijk zal zijn, indien besloten wordt tot ruimere verspreiding der telegraphische weerberichten op de wijze zooals thans reeds in verscheiden naburige landen geschiedt, zal dan ook een ander procédé moeten worden gevolgd.

Behalve het in het vorige verslag reeds vermelde n°. I A van publicatie 102 „Mededeelingen en Verhandelingen", verschenen in 1906:

N°. 102. I. Het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut. B. Filiaal-inrichtingen. L. Roosenburg: De Filiaal-inrichting te Amsterdam. A. E. Arkenbout Schokker: De Filiaal-inrichting te Rotterdam.

2. dr. C. H. Wind. Graphische Tabellen zur Bestimmung des Luftdruckgradienten.

3. dr. E. van Everdingen. Oberflächentemperaturbeobachtungen in der Nordsee. September 1903—Augustus 1904.

4. dr. J. P. van der Stok. Ueber Oberflächentemperaturen des Meereswassers unweit der niederländischen Küste.

De medewerking van het Instituut in *internationaal wetenschappelijk onderzoek* bleef zich tot dezelfde onderwerpen bepalen als in vorige jaren. Regelmatig werden wolkenwaarnemingen van den Helder, Vlissingen en Winterswijk in verband met de simultane ballonopstijgingen in Europa naar Straatsburg gezonden.

De uitkomsten der bepalingen van de temperatuur van het oppervlaktewater der Noordzee worden naar het Hydrographisch Bureau in Kopenhagen gezonden, vermeerderd met de uitkomsten der zoutgehalte-bepalingen, waarvan de bewerking aan het „Rijksinstituut voor het Onderzoek der zee" geschiedt.

Ingevolge de besluiten ter conferentie te Innsbruck worden door een aantal magnetische observatoria, waaronder ook dat te de Bilt, ieder kwartaal lijsten opgemaakt van de sterkte der magnetische storingen voor alle dagen van het verloopen kwartaal. Met de vereeniging dezer lijsten tot een geheel heeft zich de oud-directeur dr. M. Snellen belast, terwijl voor de uitgave en verzending door het Instituut wordt gezorgd.

Dr. van der Stok nam als vertegenwoordiger der Regeering deel aan het Congrès International pour l'étude des régions polaires te Brussel in September, en bezocht in October de bijeenkomst der permanente commissie van de Internationale Associatie voor de studie van aardbevingen te Rome.

Bij Koninklijk besluit van 2 Maart n°. 15 werd ondergeteekende benoemd tot lid der commissie van voorbereiding voor de Inter-

nationale tentoonstelling voor Oceanographie enz. te Marseille. De wijze, waarop door het Instituut werd deelgenomen aan deze tentoonstelling kan het best blijken uit het daarop betrekking hebbende gedeelte van den beredeneerden catalogus, dat als bijlage bij dit verslag is gevoegd. 1)

Nadat door de goede zorgen van den Regeeringscommissaris prof. dr. M. Weber de opstelling had plaats gevonden, begaf ondergeteekende zich 27 Mei naar Marseille ter bestudeering van de inzendingen op oceanographisch en meteorologisch gebied, waarbij hij gelegenheid vond nog enkele verbeteringen in de opstelling der Nederlandsche inzending aan te brengen, en zich te overtuigen dat deze in het algemeen de vergelijking met andere zeer goed kon doorstaan.

Op de terugreis bezocht hij het Bureau Central Météorologique te Parijs, het meteorologisch station te Parc St. Maur, het aerodynamisch station van den heer Teisserenc de Bort te Trappes en het Meteorologisch Observatorium te Uccle. Overal werd hij met de meeste welwillendheid in staat gesteld instrumenten en waarnemingsmethoden te leeren kennen, zoodat ook in dit opzicht de reis goede vruchten heeft gedragen.

Ofschoon daaromtrent nog geen officieele mededeeling werd ontvangen, moge hier niet onvermeld blijven dat blijkens de voorloopige lijst van bekroningen het Instituut met zijn inzending de hoogste onderscheiding (Grand prix d'honneur) verwierf.

Op 19—21 April werd, gedeeltelijk aan het Instituut, gedeeltelijk in een welwillend daartoe beschikbaar gesteld lokaal van het akademiegebouw te Utrecht een vacantiecursus voor geografen gehouden. Terwijl de morgenuren door voordrachten van prof. dr. C. H. Wind, dr. J. P. van der Stok en ondergeteekende waren ingenomen, werd 's middags door een 30tal deelnemers kennis gemaakt met de instrumenten, waarnemings- en onderzoekingsmethoden van het Instituut.

V. *Afdeeling „Waarnemingen te land".*

Personeel. De directeursdienst in deze afdeeling werd weder in hoofdzaak waargenomen door den adjunct-directeur, terwijl diens taak ten deele werd verricht door den assistent.

In de verdeeling van het observatoren- en rekenaarspersoneel tusschen deze afdeeling en die voor magnetische en seismologische waarnemingen kwam alleen in zoover verandering, dat de nieuwbenoemde observator Vonk voorloopig alleen in de afdeeling „Waarnemingen te land" werd werkzaam gesteld.

---

1) Deze bijlage is niet afgedrukt.

Weerdienst. Omtrent de ontvangst en verzending van weertelegrammen valt weinig te vermelden. Ten einde bij het opmaken der verwachting steeds tijdig te kunnen beschikken over het tweede morgentelegram van de hoofdstations, werd het waarnemingsuur hiervan van 10 uur op 9.30 uur G. T. gebracht.

Aanbiedingen van de zijde van het Deensch Meteorologisch Instituut in zake weertelegrammen van IJsland en de Faröereilanden leidden nog niet tot invoering dezer telegrammen. Ondergeteekende hoopt, dat hij in het volgende verslagjaar zal mogen wijzen op de belangrijke uitbreiding der beschikbare gegevens, welke deze telegrammen kunnen verschaffen.

Waarnemingen aan het hoofdobservatorium. Er werd ook dit jaar geen verandering in de lijst der waarnemingen gebracht; alleen werden de thermometeraflezingen in de Engelsche thermometerhut (Stevenson's screen), welke thans lang genoeg zijn voortgezet om de systematische verschillen tusschen deze en de groote thermometerhut te kunnen vaststellen, met 1 Juli gestaakt.

Hoofdstations. De instrumenten te den Helder gaven geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen; na den bouw van het nieuwe observatorium zal een groot deel vernieuwd of vervangen moeten worden. Een ongeval met den barometer Fuess n°. 486 maakte in Mei de vervanging van dezen door n°. 311 noodzakelijk.

Te Groningen kwam de nieuwe opstelling voor windsnelheid in Februari gereed. Een langdurige vergelijking van de uitkomsten met de anemometers op het academiegebouw en op het nieuwe torentje op het physisch laboratorium verkregen, toonde aan dat de vroeger reeds geconstateerde fout van den eersten anemometer in het geheel niet standvastig was, doch afhing van den aard van den wind, de richting enz. Het zal daarom niet mogelijk zijn, veel nut te trekken uit de vrij lange reeks windsnelheidswaarnemingen, vroeger te Groningen verkregen.

De nieuwe toestellen voor windrichting en windsnelheid blijven goed voldoen. In Juli werd nog een kleine verbetering aangebracht en een verbeterd registreertoestel voor de windsnelheid geplaatst. Bij die gelegenheid werden tevens de in en op het akademiegebouw nog aanwezige toestellen afgebroken en naar de Bilt vervoerd, zoodat bij den brand van het akademiegebouw het Instituut geen schade leed.

In Maart werd naast de bestaande thermometerhut, welke de thermometers te veel aan straling blootstelt, een hut van het Instituutsmodel geplaatst die, wanneer een jaar lang de opteekeningen zijn vergeleken, de vroegere geheel zal vervangen.

De voornemens tot verbetering van de windsnelheidsregistratie te Vlissingen konden, door de ongesteldheid van den instrumentmaker, nog niet worden uitgevoerd. In December werd een voorloopige opstelling van een zonneschijnautograaf naar Campbell tot stand gebracht, zoodat thans op den Helder na, waar de gelegenheid voorshands ontbreekt, de hoofdstations evenals het hoofdobservatorium alle den zonneschijn registreeren. Op het terrein werd een tweede regenmeter aangebracht ten behoeve van den telegraphischen weerdienst.

Te Maastricht gaven de waarnemingen over het algemeen reden tot tevredenheid. In Juli bracht de hulp-observator eenige dagen aan het hoofdobservatorium door, ten einde omtrent enkele punten der instructie mondeling te worden ingelicht.

Stations van de 2de en 3de orde. Wijzigingen in de lijst dezer stations kwamen niet voor, terwijl de waarnemingen op dezelfde wijze bleven ingericht. Op twee stations trad een nieuwe waarnemer op.

Regen- en onweersstations. 8 nieuwe regenstations werden opgericht, terwijl er 1 verviel en 2 een nieuwen waarnemer kregen.

Van de onweersstations vervielen er 2, op 3 trad een nieuwe waarnemer op, 10 nieuwe werden opgericht.

Op 1 Januari 1907 bedroeg dus het aantal regenstations 115 (waarvan 75 tevens onweersstation), terwijl 243 onweersstations op de lijst staan. Waarschijnlijk zal bij de bewerking der onweersberichten van 1906 blijken, dat eenige van deze stations alleen op papier bestaan. Over het algemeen moet echter de belangelooze medewerking der waarnemers geroemd worden.

Op reeds vroeger gevestigde regenstations werden 4 nieuwe regenmeters en 8 maatglazen verstrekt.

Instrumenten. Aangekocht werden:

1 barometer Wild-Fuess n°. 460,
1 hygrograaf Fuess,
1 hand-anemometer Fuess n°. 267,
1 zonneschijn-autograaf naar Campbell van Fuess,

terwijl op proef werden ontvangen een barograaf met Bourdonsche buis van Richard en een electrisch registreerende windvaan van Fuess.

De voorraad instrumenten voor de stations bestond op 1 Januari 1907 uit:

17 gewone thermometers,

1 maximum- en minimum-thermometer, 1)
5 zeethermometers, 1)
13 regenmeters,
17 maatglazen.

Geverifieerd werden 12 gewone thermometers, 10 grondthermometers en 15 zeethermometers, waaronder enkele die geruimen tijd in gebruik waren geweest.

In de *instrumentmakerswerkplaats* werden vervaardigd 2 contact-inrichtingen en verdere onderdeelen voor de opstelling van Robinson's anemometer te Groningen; 1 steltafel voor den zonneschijnautograaf te Vlissingen met roodkoperen beugel voor bevestiging op een steenen plaat. 2 registreertoestellen voor windsnelheid werden hersteld en verbeterd; 2 contact-inrichtingen voor den anemometer te Vlissingen werden bijna voltooid. Verder werden herhaaldelijk uurwerken van registreertoestellen hersteld en de uurwerken der registreertoestellen van Sass & C°. te de Bilt en Groningen onderling verwisselbaar gemaakt. Behalve het geregelde onderhoudswerk te de Bilt werden door den instrumentmaker aangelegd en opgesteld de electrische geleidingen en apparaten voor windsnelheid te Groningen en gedemonteerd de andere apparaten aldaar.

De leerlingen hielden zich o. a. bezig met het vervaardigen van gereedschap.

Inspectiereizen werden dit jaar wegens dezelfde omstandigheden als het vorige jaar weinig gedaan.

Ondergeteekende bezocht eenmaal het hoofdstation Vlissingen om plannen vast te stellen voor de verbetering van de registratie der windsnelheid en het opstellen van den zonneschijnautograaf, en eenmaal het hoofdstation Groningen, terwijl in verband met de hervatting der regenwaarnemingen te Kampen een bezoek aan die plaats werd gebracht.

De adjunct-directeur der afdeeling „Waarnemingen te land" bezocht het hoofdstation den Helder bij gelegenheid van de verwisseling van den barometer en verbond daarmede een bezoek aan Texel, waar een regenstation werd opgericht. In December bezocht hij het hoofdstation Vlissingen en stelde daar voorloopig den zonneschijnautograaf op.

De assistent verrichtte te Groningen vergelijkende waarnemingen van windsnelheid op de nieuwe en oude waarnemingsplaats en bezocht tweemalen het termijnstation Leeuwarden.

---

1) Nieuwe voorraad wordt binnenkort verwacht.

Naar aanleiding van deze bezoeken werd een advies aan den waarnemer aldaar verstrekt betreffende de wenschelijkheid van verbetering der registreerende instrumenten, waarmede vanwege de provincie Friesland waarnemingen aan dat station worden verricht.

Werkzaamheden. Behalve de geregelde werkzaamheden: waarnemingsdienst, telegraphische weerdienst en weerkaartje, maandoverzicht, bewerking en correctie van jaarboek en onweersverslag werd, voor zoover tijd overbleef, aan de klimatologische bewerking van het voorhanden waarnemingsmateriaal voortgewerkt. De oorspronkelijke waarnemingsstaten en kaarten van termijnwaarnemingen en regenwaarnemingen, vroeger geinventariseerd, zijn thans op doelmatige wijze opgeborgen. Voor het bijhouden der normalen voor verschillende elementen voor de termijnstations zijn cahiers aangelegd, waarin de maandgemiddelden of -sommen vanaf 1894 zijn ingeschreven, en die zoo zijn ingericht, dat ieder volgend jaar gemakkelijk de normalen opnieuw bepaald kunnen worden.

Voor een aantal regenstations werden normalen voor de periode 1881—1905 berekend ten behoeve van het internationaal onderzoek der „Solar Commission". Voor ditzelfde doel zijn voor de waarnemingen, vóór 1897 te Utrecht verricht, correcties berekend, om deze vergelijkbaar te maken met de sedert te de Bilt verkregen waarnemingen.

Voor de verstrekking van *weerkundige gegevens* moesten af en toe in deze afdeeling opzettelijke bewerkingen worden uitgevoerd.

VI. *Afdeeling „Waarnemingen ter zee."*

Wat betreft het *personeel* der afdeeling wordt verwezen naar het derde hoofdstuk van dit verslag.

Werkzaamheden. Behalve aan de geregelde werkzaamheden, verbonden aan het ontvangen en beoordeelen der meteorologische journalen, het bijhouden van classificatieregisters voor gezagvoerders en stuurlieden en het verifieeren en verstrekken van instrumenten, werden de beschikbare werkkrachten besteed aan de bewerking en het bijeenbrengen in voorloopige kaarten van de oceanographische gegevens voor de beide werken: Atlas van den Indischen Oceaan (4de deel, September, October en November) en het kaartwerk voor de omgeving van Kaap Guardafui. Voor beide werken werd gebruik gemaakt van nieuwe gegevens verstrekt door de „Deutsche Seewarte", voor welke omgekeerd extracten uit de Nederlandsche registers werden gereed gemaakt.

De meteorologische waarnemingen, gedaan aan boord van het lichtschip „Schouwenbank" werden aangevuld en bewerkt, en met de inschrijving in passende staten van de waarnemingen, verricht op de lichtschepen „Terschellingerbank", „Haaks" en „Noord-Hinder" werd een aanvang gemaakt. Ook voor andere plaatsen aan de Noorweegsche en Schotsche kusten en in het Kanaal werden windwaarnemingen bewerkt, die met de gegevens der Nederlandsche lichtschepen dienen kunnen als materiaal voor een te bewerken klimatologie van de Noordzee.

Voor verscheidene plaatsen op de Nederlandsche kusten werden getij-constanten berekend.

Met de inschrijving in registers van de uurwaarnemingen verricht aan boord der stoomschepen van de Java China—Japanlijn werd een aanvang gemaakt.

Aan de lichtschepen werden nieuwe, beknopte blanco-journalen verstrekt, die voortaan zekerheid kunnen verschaffen omtrent de toepassing der correcties.

Meteorologische scheepsjournalen. Gedurende 1906 werden ontvangen 179 journalen, behelzende waarnemingen gedurende 218 reizen, te weten:

9 journalen van oorlogschepen,
161 „ „ stoomschepen,
5 „ „ lichtschepen;
1 journaal „ een zeilschip,
3 journalen „ Zweedsche schepen.

Op 31 December 1906 bestond de voorraad journalen uit 4870 Nederlandsche, 308 Zweedsche journalen en 102 journalen van lichtschepen, te zamen 5370 stuks.

Het resultaat der beoordeeling was als volgt:

Stoomvaartmaatschappij „Nederland":
46 journalen (46 reizen): 36 uitmuntend, 10 zeer goed;

„Rotterdamsche Lloyd":
40 journalen (40 reizen): 12 uitmuntend, 28 zeer goed;

„Koninklijke West-Indische Maildienst":
25 journalen (25 reizen): 1 uitmuntend, 5 zeer goed, 15 goed, 4 middelmatig;

„Holland—Amerika-lijn":
16 journalen (60 reizen): 16 uitmuntend;

„Zuid-Amerika-lijn":
19 journalen (19 reizen): 5 uitmuntend, 10 zeer goed, 4 goed;

„Java—China—Japan-lijn":
13 journalen (13 reizen): 9 zeer goed, 3 goed, 1 middelmatig;

„Koninklijke Petroleummaatschappij":
2 journalen (2 reizen): 2 zeer goed;

Zeilschepen:
4 journalen: 4 goed.

Onder de aan boord van Hr. Ms. oorlogsschepen gehouden journalen, 9 in getal, werden 3 als zeer goed, 4 als goed, 2 als middelmatig gequalificeerd.

De gouden medaille werd toegekend aan den heer F. H. Bonjer, gezagvoerder van het stoomschip *Noordam* van de Holland—Amerika-lijn.

Zilveren medailles werden toegekend aan de heeren H. J. Potjer, gezagvoerder van het stoomschip *Koning Willem III* en W. R. Utermöhlen, gezagvoerder van het stoomschip *Prins Hendrik*, beiden van de maatschappij „Nederland"; J. Klijn, gezagvoerder van het stoomschip *Malang*, en J. P. van der Does, gezagvoerder van het stoomschip *Kediri*, beiden van de „Rotterdamsche Lloyd."

Als erkenning van verdiensten voor het houden van zeer goede journalen werden belooningen in den vorm van aneroïde-barometers, nachtkijkers of boekwerken toegekend aan de stuurlieden L. A. Breijer, H. J. Bleeker, P. J. Tjebbes van de maatschappij „Nederland"; H. C. la Bree en J. T. Noorthoorn van der Kruyff van de „Rotterdamsche Lloyd"; C. de Korver en J. van Dulken van de Holland—Amerika-lijn.

Als belooning voor de door hen gehouden journalen werd een aneroïde-barometer toegekend aan de luitenants ter zee der 2de klasse H. E. te Winkel en A. F. L. Troll, terwijl de luitenant ter zee der 2de klasse A. ten Broecke Hoekstra, wien reeds vroeger deze onderscheiding was toegekend, eene tevredenheidsbetuiging van Zijne Excellentie den Minister van Marine voor zijne uitmuntende journalen ontving.

VII. *Afdeeling „Magnetische en seismologische waarnemingen."*

Personeel. De vacature in de directie bleef gedurende het verslagjaar onvervuld, zoodat ondergeteekende zich met de leiding dezer afdeeling belastte, daarin bijgestaan door den adjunct-directeur dr. Hartman.

Na het vertrek van den observator Vos werd voorloopig diens plaats in deze afdeeling niet vervuld.

A. Aardmagnetisme.

Instrumenten. Zoowel voor de absolute bepalingen als voor de variatie-waarnemingen bleven dezelfde instrumenten in gebruik.

De inrichting met contactwerk voor intermitteerende electrische verlichting in de vroegere ijshut begon in Augustus te haperen;

hoewel het aanvankelijk gelukte de goede werking weer te herstellen, herhaalden zich later de storingen, zoodat een gedeelte van het mechanisme buiten werking gesteld moest worden, om het overige in dienst te kunnen houden; immers de onvoldoende opstelling van het tweede stel variatie-instrumenten maakte het ongewenscht het eerste stel tijdelijk buiten dienst te stellen.

Onder leiding van den assistent werd in de werkplaats een nieuw contactwerk gereed gemaakt, dat in het verslagjaar echter nog niet in dienst gesteld kon worden.

Werkzaamheden. De absolute waarnemingen hadden geregeld plaats; die voor declinatie en inclinatie werden gewoonlijk door den adjunct-directeur der 1ste afdeeling, die voor horizontale intensiteit door ondergeteekende verricht.

De aflezing der diagrammen werd bijgehouden, en op het eind van het jaar was de achterstand in de bewerking niet grooter geworden.

In October werden de bewegingen van een magneet, welke voor variaties der aardmagneetkracht gevoeliger was gemaakt dan in de gebruik zijnde instrumenten, gedurende eenige dagen geregistreerd, om na te gaan of storingen, door de electrische tram te Utrecht teweeggebracht, konden worden opgemerkt. Inderdaad werden aanduidingen van deze storingen gevonden, doch, gelijk verwacht werd, tot een zóó gering bedrag, dat de gewone registraties in het geheel geen invloed van deze storingen kunnen ondervinden.

B. Seismologie.

Tot het aanschaffen van seismologische instrumenten werd ook in 1906 nog niet overgegaan, zoodat op de vrij talrijke vragen om inlichtingen omtrent hier te lande waargenomen of uit het buitenland gemelde aardbevingen meestal geen op waarneming gegrond bescheid kon worden gegeven.

In het laatst van het verslagjaar werd de bewerking door dr. M. Snellen van de in 1904 verkregen seismogrammen ontvangen. Een uittreksel hieruit zal in den loop van 1907 worden gepubliceerd.

VIII. *Filiaalinrichtingen.*

In afschrift volgen als bijlage I en II de verslagen aangaande den staat en de verrichtingen der Filiaalinrichtingen te Amsterdam en Rotterdam, ingediend door de directeuren dier inrichtingen.

De Hoofddirecteur
van het Kon. Ned. Met. Instituut,
E. VAN EVERDINGEN JR.

BIJLAGE I.

VERSLAG *van den directeur der Filiaal-inrichting te Amsterdam van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut over het jaar* 1906.

Mutatiën in het *personeel* kwamen niet voor.

Het verifieeren van meteorologische instrumenten van de schepen geschiedde als andere jaren.

In de bewerking der *weerkaartjes* werd geen verandering gebracht. Mededeelingen die ondergeteekende dienaangaande ontving, wijzen er op dat het in het *Algemeen Handelsblad* gepubliceerde weerkaartje door velen dagelijks geraadpleegd wordt.

De *tijdseinen* werden geregeld gegeven.

Naar aanleiding van een klacht van de gezagvoerders der schepen van de Koninklijke Nederlandsche Stoombootmaatschappij, waaruit bleek dat de tijdseininrichting op de meeste dier schepen, wanneer zij liggen aan de IJkade niet zichtbaar is, werd overwogen of een verhooging van den seinmast daaraan tegemoet zou kunnen komen. Het bleek echter dat hiervan geen sprake kon zijn, aangezien de belemmering in het zien der seinen een gevolg is van den korten afstand, waarop de schepen van het gebouw der maatschappij zelf liggen.

De directie van de Koninklijke Nederlandsche Stoombootmaatschappij heeft het voornemen om, ter gelegenheid van een verbouwing, welke op haar terrein zal plaats vinden, een sein toestel aldaar op te richten, zoodanig opgesteld, dat het op de schepen goed zichtbaar is en dat de seingever bij gewone helderheid van den dampkring ook het sein van de Filiaal-inrichting zal kunnen zien, om er het eigen sein naar te kunnen regelen.

Van het *tijdmeteronderzoek* valt het volgende te vermelden. In het afgeloopen jaar bedroeg het aantal nieuwe tijdmeters, dat in onderzoek werd gegeven, 25. In Januari werden 7 nieuwe tijdmeters onderworpen aan het onderzoek in de temperatuurkamer. Nadat zij in December en Januari in temperaturen varieerende tusschen 9° en 5.5° C. verkeerd hadden, werd in de temperatuurkamer de temperatuur opgevoerd tot 15° C. en telkens met 5° C. opklimmende tot 30° C., daarna weder afdalende met 5° C. tot 10° C. Elke temperatuur werd gedurende 7 dagen gehandhaafd, zoodat als dagelijksche gang, geldend voor elke temperatuur, genomen werd het gemiddelde dagelijksche verloop gedurende 7 achtereenvolgende dagen. Daarna kwamen de tijdmeters weder in de tijdmeterkamer te verkeeren, in de aldaar (zonder verwarming) voorkomende temperaturen. Gedurende het onderzoek moest een tijdmeter uitvallen om afgeleverd te worden aan een schip. Van de zes overblijvende valt over het algemeen op te merken, dat, behalve invloed van de temperatuur, ook een vrij belangrijke coëfficient van den tijd voorkwam. Deze wordt bij tijdmeters, deelnemende aan de concurreerende onderzoekingen, zooals die in Duitschland, Frankrijk en andere landen gehouden worden, bij de betere uurwerken in mindere mate aangetroffen, hetgeen ongetwijfeld verband houdt met de vrij hooge prijzen die aan de bekroonde uurwerken worden toegekend. Aan het einde der „28ste Wettbewerb-Prüfung von Marine-chronometern — Winter 1904—1905", gehouden op de „Deutsche Seewarte" en waaraan oorspronkelijk 74 tijdmeters deelnamen, werden aan 6 chronometers, tot een gezamenlijk bedrag van 5700 Mark, aan prijzen toegekend.

Aangezien de gangverandering ten gevolge van den tijd ook in aanmerking wordt genomen bij de beoordeeling, zoo zullen de Duitsche chronometermakers bij voorkeur tijdmeters inzenden, die al geruimen tijd geloopen hebben en dus reeds „uitgewerkt" zijn, terwijl bij ons bij de meeste nieuwe tijdmeters een sterke acceleratie bemerkbaar is. Het spreekt wel vanzelf, dat het afleveren van uurwerken, die reeds lang geloopen hebben, voor den fabrikant met renteverlies gepaard gaat.

Van de aan de Filiaalinrichting onderzochte uurwerken was er wederom één, nl. A. Hohwü 785, voorzien van een nikkelstalen balans. Dit uurwerk vertoefde aan de inrichting van 12 December 1905—14 Augustus 1906.

Vergelijkt men de gangen in dat tijdvak (waarin het onderzoek in de temperatuurkast begrepen is) met die van de andere tijdmeters die daaraan deelnamen, dan geeft dit het volgende staatje.

Tijdmeter.	Balans en spiraal.	Maximum-gangverschil van 12 Dec. 1905—14 Aug. 1906	Opmerkingen.
A. Hohwü 785	stalen spiraal, nikkel stalen balans	1^s60	
A. Hohwü 794	stalen spiraal, gewone balans	7^s03	De gang vertoont een grooten tijdsinvloed (versnelling).
A. Hohwü 795	stalen spiraal, balans met auxiliaire compensatie	3^s26	
I. A. Seckel 474	palladium spiraal, balans met auxiliaire compensatie	3^s55	
I. A. Seckel 475	palladium spiraal, balans met auxiliaire compensatie	3^s41	
I. A. Seckel 477	palladium spiraal, balans met auxiliaire compensatie	2^s41	Was slechts tot 13 Juli in observatie.

Opmerking verdient dat bij het onderzoek bij de hooge temperaturen in de temperatuurkast het vochtigheidsprocent buitengewoon laag was, nl. ongeveer 20 à 25 pct. Dit vindt zijn oorzaak in de omstandigheid dat de vitrine boven de gashaard waarin de tijdmeters dan staan, geheel afgesloten is. Bij een volgend onderzoek zullen daarom de tijdmeters alleen in de tweede vitrine die niet boven den gashaard staat en die open blijft, geplaatst worden en wordt verwacht dat dan de relatieve vochtigheid niet lager dan ongeveer 50 pct. zal komen, zoodat dan het onderzoek onder, voor zooverre de vochtigheid betreft, meer normale omstandigheden plaats kan vinden. Uit

de hierboven gegeven cijfers volgt dat de tijdmeter Honwü 785 met nikkelstalen balans tijdens het onderzoek de geringste gangverandering toonde. Weldra zullen verschillende uurwerken met nikkelstaalbalansen in onderzoek gebracht worden. N°. 785 is in Augustus afgeleverd geworden Gehoopt wordt dat aangaande den gang van het uurwerk aan boord berichten zullen inkomen.

Onderzoek van hoekmeetinstrumenten. In de eerste plaats dient vermeld te worden het groote aantal nachtoctanten (16) dat onderzocht werd en waarvan er 14 bestemd waren voor de schepen der Koninklijke Pakketvaartmaatschappij. Met genoegen meent ondergeteekende hieruit te mogen afleiden dat het nut van nachtelijke bestekken steeds meer erkend wordt.

Het had in de laatste jaren de aandacht getrokken dat sextantenspiegels in betrekkelijk korten tijd, bijv. na 1 à 2 jaar blijvend bedorven waren. De spiegels worden dan dof en er komen wolkachtige plekken in, ongetwijfeld ten nadeele der observaties.

De meeste sextanten en octanten en ook waarlooze spiegels worden bij ons te lande uit Engeland betrokken. De desbetreffende Engelsche fabrikant, welke naar de oorzaak van dit verschijnsel gevraagd werd, gaf ontwijkende antwoorden. Dezerzijds werd gemeend dat die oorzaak zou kunnen zijn de samenstelling van het glas, waardoor dit minder goed bestand zou zijn tegen atmospherische invloeden. Een feit is het dat vele spiegels van oude sextanten het verschijnsel *niet* vertoonen, terwijl bij die van de nieuwere instrumenten het berhaaldelijk voorkomt.

Onder deze omstandigheden werd gemeend dat het wenschelijk was het oordeel van de „Physikalisch Technische Reichsanstalt" te Charlottenburg over deze aangelegenheid te vernemen. Aan deze instelling werden op ons verzoek 3 sextantenspiegels onderzocht, waarvan 2 het gebrek vertoonden en 1, na een diensttijd van minstens 20 jaar nog niet.

Het onderzoek heeft alleen tot dit positieve resultaat geleid, dat het bederf van het glas niet is te zoeken in den aard der zelfstandigheid waarmede het verfoelied is, aangezien zoowel aan de voorzijde als aan de achterzijde het bederf was ingetreden. Doch de oorzaak waardoor het bederf ontstaat is niet geconstateerd geworden. Echter gaf de „Reichsanstalt" te kennen, dat zij de zaak van genoeg belang achtte om tot een meer uitgebreid onderzoek over te gaan, waarvan de eventueel te verkrijgen resultaten zouden medegedeeld worden.

In de maand Mei begaf ondergeteekende zich voor enkele dagen naar Parijs, ten einde een onderzoek in te stellen naar het nieuwe model van den „gyroscopischen horizon Fleuriais",

vervaardigd, in hoofdzaak naar aanwijzingen van den „ingénieur hydrographique en chèf de la marine" Favé, door Ponthus en Therrode te Parijs. De grootste verbetering aan het instrument aangebracht is deze: De tol beweegt thans in een ruimte, die telkens voor de observatie met een luchtpomp voldoende luchtledig gemaakt wordt en lang genoeg luchtledig blijft om te kunnen observeeren.

Aangezien er dus geen bezwaar meer tegen is om de ruimte waarin de tol draait te openen, zoo is men steeds in de gelegenheid om bij voorkomende gebreken de onderdeelen na te zien en de punt of den steen, waarop de punt draait, te vernieuwen als dit noodig is. Bij het oude model diende men hiervoor de hulp van den instrumentmaker in te roepen.

Ook de inbewegingstelling, die met dezelfde luchtpomp plaats vindt, terwijl de gyroscoop reeds op den sextant bevestigd is, geschiedt thans veel eenvoudiger.

Verder beveelt de heer Favé, die aan ondergeteekende te Parijs alle gewenschte inlichtingen gaf, een andere methode van waarnemen aan, nl. om in tegenstelling met de tot nu toe gebruikelijke wijze, te observeeren wanneer de precessie-beweging van de tol nagenoeg niet meer merkbaar is.

Door de firma Ponthus en Therrode werd voor de Filiaalinrichting een gyroscoop met toebehooren geleverd. Hiermede zijn reeds verschillende malen observaties gedaan, met vrij gunstig resultaat

Het voornemen bestaat om het instrument aan een grondig onderzoek te onderwerpen ten einde na te gaan of het zich in zijn tegenwoordige samenstelling voor gebruik aan boord, bij ontbreken van de kim, voldoende eigent, zoowel wat het doen der waarnemingen betreft, als de nauwkeurigheid, die bereikt kan worden.

Onderzoek van scheepsseinlantaarns. Het verdient vermelding dat het onderzoek van oude, herstelde marine-lantaarns gewoonlijk veel tijd in beslag neemt, indien de reparatie niet door particulieren doch door werkvolk van de marinewerf te Amsterdam plaats vindt. Dezerzijds dienen in dat geval de aanwijzingen en het toezicht nauwkeuriger te zijn, dan wanneer men met lantaarnmakers van beroep te doen heeft. Ook blijkt voortdurend dat aan boord der marineschepen of op de werven de gemerkte deelen van de lantaarns, zooals lampen, glazen, reflectors onderling verwisseld worden. Voor de electrische lantaarns der marine werd een model-gloeilamp ingevoerd.

Meteorologische instrumenten. De thermograaf van den baro-

thermograaf, opgesteld in den observatie-toren, bleek in gang achter te blijven bij den luchtthermometer, die op dezelfde plaats hangt. Met de aan het instrument aanwezige inrichting is deze fout tot kleiner bedrag gemaakt, doch nog niet geheel weggenomen.

Aangezien de temperatuurwaarneming in den toren 22 meter boven den grond geschiedt, heeft zich, ook voor practische doeleinden, herhaaldelijk behoefte doen gevoelen aan een lager opgestelden thermometer. Hieraan is nu tegemoet gekomen, door het hangen van een thermometer in jalousiekast aan de noordzijde van het gebouw. Het instrument, hangende 3,4 M. boven den grond, is afleesbaar door een der vensters. Tevens is in die kast de thermograaf Richard, die vroeger in den toren stond, opgesteld.

Inlichtingen op practisch meteorologisch gebied werden herhaaldelijk verstrekt.

De volgende getallen geven een overzicht van de practische werkzaamheden, ten behoeve van de zeevaart verricht.

Onderzocht werden in:	1905	1906
Kwikbarometers	6	5
Aneroide-barometers.	3	3
Baro-cyclonometers	0	2
Barograaf Richard	1	1
Zeewater-thermometers . . .	47	34
Psychrometers	5	3
Gewone luchtthermometers . . .	1	8
Binocles	27	33
Lange kijkers	8	7
Kompasrozen	93	120
Doppen tot idem.	86	106
Pennen tot idem	93	110
Sextanten en octanten. . . .	103	115
Peiltoestellen	18	17

Scheepsseinlantaarns	378		448
Lenzen tot idem	150		181
Gekleurde glazen tot idem . .	60		116
Tijdmeters (waarvan 73 aan de inrichting en 134 aan boord)	207	(112 en 116)	228
Waarnemingshorloge (Nardin) .	5		1

terwijl van 52 schepen de kompassen geregeld werden tegen 61 in 1905.

Het aantal schepen bij de Filiaal-inrichting in abonnement voor het *corrigeeren van zeekaarten* bedroeg aan het einde van het jaar 32. Het aantal schepen, niet in abonnement, dat *kaarten* ter correctie zond, was 14 (hieronder waren 8 jachten of plezier-vaartuigen).

De Directeur der Filiaal-inrichting
van het Kon. Ned. Met. Instituut te Amsterdam,
(*w. g.*) L. ROOSENBURG.

BIJLAGE II.

VERSLAG *omtrent den toestand en de werkzaamheden der Filiaal-inrichting te Rotterdam van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut, gedurende het jaar* 1906.

Het *personeel* der inrichting onderging de volgende veranderingen:

De directeur, de heer A. E. Arkenbout Schokker, werd benoemd tot inspecteur voor de scheepvaart, en trad 1 April als directeur der Filiaal-inrichting af, zijn werkzaamheden overdragende aan jhr. J. P. F. van der Mieden van Opmeer, vroeger assistent-directeur dezer inrichting, bij Koninklijk besluit met ingang van 1 April tot directeur benoemd.

De plaats van den assistent-directeur werd eerst 1 September weder vervuld door de benoeming van den heer C. D. Julius, oud-luitenant ter zee 2de klasse, leeraar aan de Zeevaartschool te Vlissingen, als zoodanig door burgemeester en wethouders van Rotterdam.

Van 1 April tot 1 September was het personeel dus onvoltallig, wat tot oponthoud in de werkzaamheden aanleiding gaf, welke echter zoo spoedig mogelijk werd ingehaald, zoodat met 1 October alle werkzaamheden weder haar gewoon verloop gekregen hadden.

De *meteorologische waarnemingen* werden geregeld gedaan en geven geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen. De instrumenten daartoe werden niet in aantal uitgebreid. Over het algemeen werkten zij goed, slechts eenige reparaties kwamen voor. De houten paal met inwendige draadgeleiding, welke tot opstelling van den anemometer dient, toont teeken van verval, wat een vrij belangrijke reparatie vordert, daar hij door een niet roestend metalen koker wordt vervangen, terwijl tevens het overige deel der draadgeleiding op het dak beter tegen invloed van het weder zal beschermd worden.

De *meteorologische berichten* werden als vroeger verspreid en aan de couranten gegeven. Het aantal dagbladen, dat deze opneemt, vermeerderde 17 April met *de Maasbode.*

Tal van *mededeelingen omtrent het weder* werden verstrekt, de meeste om in geschillen of in rechtzaken te dienen.

Daar reeds meermalen de behoefte was gebleken aan een inrichting tot *onderzoek van aneroide-barometers*, werd daartoe de vervaardiging opgedragen aan de firma Gebr. Caminada, te Rotterdam, van een luchtdichte kast met aangehechten kwikbarometer. Bij het onderzoeken van aneroides bleek het geleverde goed te voldoen.

Omtrent de *tijdseinen* valt mede te deelen, dat herhaaldelijk berichten inkwamen van schepen die deze seinen niet konden waarnemen, hetzij door tusschenligging van gebouwen, of door den afstand van hun ligplaats in de havens of op stroom tot de Filiaal-inrichting. Bij meerdere informatie bleek het dat verbetering in dezen toestand algemeen gewenscht wordt. Hiertoe werd met het gemeentebestuur en de commissie voor handelsinrichtingen in overleg getreden om op den kolentip aan de Maas een tweede tijdseininrichting te doen plaatsen, waardoor de bezwaren geheel zouden komen te vervallen. Vertrouwd mag worden, dat met de betoonde medewerking, dit tweede tijdsein in het jaar 1907 tot stand zal komen.

De gelegenheid tot *kompasregelen* ging er met de scheepvaartvermeerdering niet op vooruit. Vaak was het een waar behelpen, en het zal nog jaren duren eer voldoende havenruimte aanwezig is. Het laat zich dus voorzien dat het kompasregelen dezelfde moeilijkheden gaat ondervinden als in de jaren toen de Maashaven nog niet in gebruik genomen was.
In den loop van het jaar werden de kompassen geregeld van 48 schepen.

Onderzocht werden:

Vloeistofkompassen	11
Kompasrozen	44
Kompaspennen	61
Kompasdoppen	54
Peiltoestellen	13
Kwikbarometers	20
Aneroide-barometers	3
Barocyclonometer	1

Thermometers	60
Psychrometers	22
Tijdmeters	159
Hoekmeetinstrumenten	82
Gekleurde glazen voor idem . .	21
Spiegels voor idem	13
Lantaarns.	674

en een groot aantal gekleurde glazen voor lantaarns, en electrische gloeilampjes.

Het aantal schepen bij de Filiaal-inrichting in abonnement voor het *corrigeeren van zeekaarten* bedroeg aan het einde van het jaar 20.

Het aantal schepen, niet in abonnement, dat kaarten ter correctie zond, was 4.

De Directeur der Filiaal-inrichting
van het Kon. Ned. Met. Instituut te Rotterdam,
(*w. g.*) J. P. F. VAN DER MIEDEN VAN OPMEER.

III.

VERSLAG *over de werking van den stormwaarschuwingsdienst gedurende het tijdvak van* 1 *April* 1906—1 *April* 1907.

De werking van den dienst langs de kust. Contrôle op de uitvoering der seinen. Maatregelen ter voorkoming van onregelmatigheden.

Behoudens de hier nader te vermelden ernstige onregelmatigheid in de uitoefening van den stormwaarschuwingsdienst waren de storingen in den dienst niet groot. Zij werden veroorzaakt door verzuimen of dienstfeilen van de ambtenaren van de betreffende telegraafkantoren, met de behandeling der stormwaarschuwingsdienst belast, of wel door storingen in de electrische verbindingen. Door het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie en door de inspecteurs van het loodswezen werd steeds alles gedaan om een geregelden gang van zaken te bevorderen.

Een ernstige onregelmatigheid had plaats op 18 Maart. Toen werd des avonds door de Filiaalinrichting het bericht verzonden: „Stormsein (één rechts) blijft.” Door een dienstverzuim van den ambtenaar ten telegraafkantore te Amsterdam, met de behandeling van dit bericht belast, werd het niet verzonden. Toen in den morgen van 20 Maart uit ingekomen weerberichtskaarten aan de Filiaalinrichting bleek dat eenige kustposten het bericht „Stormsein blijft” niet ontvangen hadden, ontstond het vermoeden dat het te Amsterdam niet behandeld was geworden. Bij telephonische informatie bleek dit vermoeden juist te zijn.

Het vertraagde bericht werd toen onmiddellijk nog naar de verschillende posten gezonden. Intusschen bleef de geheele kust 1½ etmaal ongewaarschuwd, ofschoon de stormachtige weerstoestand was blijven aanhouden. Dit is het ernstigste verzuim dat tot nu toe bij de overbrenging der stormwaarschuwingsberichten heeft plaats gevonden. Door het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie is de ambtenaar, die het verzuim pleegde, terecht gewezen en aan het telegraafkantoor te Amsterdam zijn maatregelen genomen om een herhaling van het gebeurde te voorkomen.

Uitbreiding van de seinposten.

Op 1 Juni werd een nieuwe post van den stormwaarschuwingsdienst in werking gesteld en wel op den lichttoren te Goedereede.

De uitbreiding van den stormwaarschuwingsdienst in de Zeeuwsche wateren, welke in overweging werd genomen na het vergaan der Arnemuider visschersvaartuigen in 1903, heeft ook dit jaar nog niet plaats gevonden. Ondergeteekende ontving echter de mededeeling dat thans het overleg dienaangaande tusschen de betrokken Departementen (nl. van Landbouw, Nijverheid en Handel en van Marine) geleid heeft tot het aanwijzen van de volgende plaatsen voor de oprichting van nieuwe stations: Zierikzee (Galgendijk), Vrouwepolder, (Hoek van den Haak), Colijnsplaat en Goesche Sas. De inwerkingtreding dezer posten kan weldra tegemoet gezien worden.

Een belangrijke uitbreiding van de werkingsfeer van den stormwaarschuwingsdienst vond in het afgeloopen jaar plaats in verband met de radiographische verbinding (via telegraafkantoor Scheveningen—Haven) van het lichtschip „Haaks." Reeds geruimen tijd geleden was dezerzijds gewezen op het nut, dat voor den stormwaarschuwingsdienst uit een zoodanige seingemeenschap met de lichtschepen zou kunnen voortvloeien.

Sinds 1 Maart is het lichtschip „Haaks" als station voor stormwaarschuwingen ingericht. De uitvoering van de seinen geschiedde onder toezicht van den gezagvoerder van het lichtschip door de lichtwachters, die dus seingever zijn. De gezagvoerder treedt op als waarnemer en zorgt dus voor de invulling van de weerberichtskaarten gedurende den tijd dat eenig sein geheschen is of als het stormt zonder dat gewaarschuwd werd, en voor de verzending dier kaarten naar de Filiaalinrichting. Vooral voor de kustvisscherij is lichtschip „Haaks" als een belangrijk stormwaarschuwingsstation aan te merken. Het toont ook nachtsein.

Een andere uitbreiding van den dienst werd in het afgeloopen jaar voorbereid. Reeds geruimen tijd geleden was de wenschelijkheid overwogen om het station voor draadlooze telegraphie aan boord van Hr. Ms. schoener *Zeehond*, belast met het politietoezicht op de visscherij, dienstbaar te maken tot het toonen van stormwaarschuwingsseinen aan visschersvaartuigen in de Noordzee. Hierbij diende overwogen te worden dat genoemde bodem gewoonlijk slechts met groote tusschenpoozen als drijvend station van den stormwaarschuwingsdienst zal kunnen gebruikt worden. Eerstens toch bevindt het vaartuig zich niet altijd op zee, doch bovendien zal het dikwijls buiten de grenzen van radiographische gemeenschap met station Scheveningen—Haven zijn. Ook is het zeer de vraag of de visschers, die op grooten afstand van de

kust bezig zijn met de uitoefening van hun bedrijf, veel acht zullen slaan op de seinen, of zij zich bijv. verantwoord zullen achten, in het vooruitzicht van een goede vangst, maatregelen tegen een naderenden storm te nemen vóór dat de toestand van wind en zee hen daartoe noodzaken.

Intusschen kan niet ontkend worden, dat indien visschersschepen door een storm overvallen worden, dit dikwijls met een groot verlies aan vischtuig gepaard gaat, zoodat die overweging tot voorzichtigheid kan leiden.

In alle geval diende nagegaan te worden in hoeverre op radiographische gemeenschap gerekend kan worden en op welken afstand van Scheveningen ongeveer.

Indien toch de gemeenschap te onzeker bleek te zijn, zou het niet wenschelijk zijn tot de invoering van den bedoelden maatregel over te gaan, al ware het alleen om te voorkomen dat het vertrouwen in de seinen onnoodig geschokt werd. In verband daarmede werd dezerzijds er ook op gewezen, dat bij eventueele invoering van den dienst aan boord van de *Zeehond*, deze een bepaald sein zou moeten toonen in de gevallen dat het schip binnen de gemeenschapssfeer geen gemeenschap kan krijgen, ten einde te voorkomen dat het ontbreken van eenig stormwaarschuwingssein aanleiding zou geven tot het trekken van verkeerde conclusies.

Van Augustus 1906 tot Maart 1907 is door den dienst van de draadlooze telegraphie bij de marine het station *Zeehond* beproefd gedurende de reizen in de Noordzee. Uit de van die beproeving overgelegde rapporten en uit mededeelingen van den chef van dien tak van dienst blijkt, dat binnen de grens van pl. m. 275 K.M. de seingemeenschap zeer voldoende is geweest. Als een gevolg daarvan kan de uitoefening van Stormwaarschuwingsdienst door Hr. Ms. *Zeehond*, wanneer zij zich bezuiden de parallel van 54° bevindt, weldra tegemoet gezien worden.

De resultaten verkregen met de stormwaarschuwingen.

Bijlage I *) bevat de weerkaarten welke aan de stormwaarschuwingen ten grondslag hebben gelegen.

Bijlage II *) geeft een overzicht van de stormwaarschuwingen en de daarop gevolgde winden op de 10 stations, waar waarnemers gevestigd zijn, terwijl bijlage III *) de graphische voorstelling bevat van de gemiddelde en de maximale windsnelheden in meters per seconde, afgeleid uit de aanteekeningen van den

*) Deze bijlagen zijn niet afgedrukt.

Dines anemometer te den Helder en den Robinsonschen anemometer te Vlissingen.

In de beoordeeling der resultaten, volgens de schattingscijfers voor de windkracht der waarnemers op de 10 kustplaatsen, is wederom een verandering aangebracht. Bijzonder sterk is het n. l. dit jaar opgevallen, dat IJmuiden en Vlieland (reeds in het verslag 1905/6 vermeld als dikwijls te hoog te schatten) windkracht 8 gaven, zonder dat op één der andere stations 8 werd waargenomen.

Daarom werd, ten einde het resultaat der seinen vooral niet te gunstig te beoordeelen, indien IJmuiden en Vlieland storm meldden (windkracht 8 of hooger) dit niet als zoodanig in rekening gebracht, tenzij ook een of meer der andere waarnemers minstens 8 gaven.

Voor „krachtige wind" ware dan ook de eisch overeenkomstig te verhoogen, doch het heeft zich dit jaar niet voorgedaan dat alleen IJmuiden en Vlieland kracht 7 of 6 meldden.

Verwacht werd dat nu ook de overeenstemming tusschen de beoordeeling volgens schattingscijfers en die volgens de anemometerwaarnemingen te den Helder en te Vlissingen beter zou zijn dan verleden jaar. Hieronder zal blijken in hoeverre dat het geval is geweest.

Van de 42 verzonden stormwaarschuwingsberichten komen er slechts 33 ter beoordeeling, aangezien de stormseinen nos. 15, 17, 25, 29, 33, 38, 40, werden geheschen nadat als voorloopige waarschuwing het attentiesein was getoond, terwijl de seinen nos. 19 en 35 alleen dienden om een verandering van windrichting aan te geven, zoodat in het geheel 9 seinen niet in rekening gebracht mogen worden.

Van de 33 seinen waren 16 alleen attentieseinen en 17 stormseinen, al dan niet voorafgegaan door een attentiesein.

Van de 17 stormseinen werden gevolgd:

a. door volkomen succes (s): 15
b. „ gedeeltelijk „ (k): 1
c. „ geen „ (m): 1

Van de 16 attentieseinen werden gevolgd:

a. door volkomen succes (s): 5
b. „ gedeeltelijk „ (k): 11
c. „ geen „ (m): 0

De 33 seinen bijeen rekenende heeft men:

a. volkomen succes (s): 20
b. gedeeltelijk „ (k): 12
c. geen „ (m): 1

Procentsgewijs laat zich dus het resultaat der 33 stormwaarschuwingen aldus uitdrukken:

a. volkomen	succes	(s):	60.6 pct.
b. gedeeltelijk	„	(k):	36.4 „
c. geen	„	(m):	3 „

Als generaal resultaat, uitgedrukt door de som der getallen (s) en (k), heeft men over het afgeloopen jaar, in vergelijking met de vorige jaren:

1906/7	1905/6	1904/5	1903/4	1902/3	1901/2	1900/1
97 pct.	91.2 pct.	95.2 pct.	89.8 pct.	95.5 pct.	89.5 pct.	92 pct.

Indien het resultaat over het afgeloopen jaar beoordeeld wordt volgens bijlage III, dat is dus naar de gemiddelde windsnelheden, geregistreerd te den Helder en te Vlissingen, dan krijgt men:

1906/7

17 stormseinen:			16 attentieseinen:		
a. volkomen	succes (s):	8	*a*. volkomen	succes (s):	7*
b. gedeeltelijk	„ (k):	8	*b*. gedeeltelijk	„ (k):	5
c. geen	„ (m):	1	*c*. geen	„ (m):	4

* Twee dezer seinen waren voor Vlissingen te laat.

Wederom de 33 stormwaarschuwingen bijeen rekenende:

a. volkomen	succes:	15
b. gedeeltelijk	„	13
c. geen	„	5

Naar dezen maatstaf heeft men dus voor het in 1906 verkregen resultaat, in vergelijking met de twee vorige verslagjaren:

		1906/7	1905/6	1904/5
a. volkomen	succes:	45.4 pct.	34.8 pct.	58.5 pct.
b. gedeeltelijk	„	39.4 „	47.8 „	29.3 „
c. geen	„	15.2 „	17.4 „	12.2 „
generaal resultaat (*a*+*b*)		84.8 „	82.6 „	87.8 „

Hierbij dient opgemerkt te worden dat in het verslag 1905/6 de windsnelheden volgens den anemometer te Vlissingen 10 pct. te laag berekend werden, zoodat de toen gegeven cijfers afwijken van de hierboven vermelde Bovendien zijn voor 1905/6 in het generaal resultaat begrepen 4 seinen, die op één der stations Vlissingen en den Helder „te laat" waren en voor 1906/7 evenzoo 2 seinen die voor Vlissingen „te laat" waren. (In 1904/5 is dit met 1 sein voor Vlissingen het geval geweest.) Neemt men dit in aanmerking, dan zijn overigens de hierboven gegeven cijfers voor de drie verslagjaren onderling volkomen vergelijkbaar.

Het blijkt dat, volgens de beoordeeling naar de schattingscijfers, dit jaar het generaal resultaat het gunstigste is van al de verslagjaren, dat het echter slechts weinig verschilt met 1902 toen 95.5 pct. bereikt werd.

Voor het verschil in generaal resultaat, beoordeeld naar de schattingscijfers en naar de anemometers, voor de drie jaren, vindt men:

1907/6	1906/5	1905/4
12.2 pct.	8.6 pct.	7.4 pct.

Resultaat der berichten tot neerhalen van seinen.

Het bericht „$\frac{\text{attentie}}{\text{storm}}$ sein neerhalen" werd 24 maal verzonden. Het kwam daarbij éénmaal voor, nl. bij het sein 15n van 10 December, dat na het neerhalen van het sein verschillende stations nog windkracht 8 meldden, zoodat sein 15n als mislukt is te beschouwen, gevende 4.2 pct. mislukkingen. In vergelijking met andere jaren heeft men:

	Seinen tot neerhalen: gelukt.	mislukt.
1900/1	84 pct.	16 pct.
1901/2	91.5 „	8.5 „
1902/3	97 „	3 „
1903/4	94.4 „	5.6 „
1904/5	100 „	0 „
1905/6	97.3 „	2.7 „
1906/7	95.8 „	4.2 „

Stormen waarvoor niet gewaarschuwd werd.

Uit de rubriek „Inhoud der weerberichtskaarten op dagen, waarop niet gewaarschuwd werd" (Bijlage II) blijkt dat behalve op 11 December (volgende op het te vroeg neergehaalde sein 15n) slechts op één dag, waarop niet gewaarschuwd werd, nl. 29 Juni, door het station Vlieland windkracht 8 gemeld werd. Er bestaat dus geen aanleiding om aan te nemen dat het langs onze kust op dien dag gestormd heeft, zoodat in het afgeloopen jaar geen stormen zonder waarschuwing zich bij ons hebben voorgedaan. Ook volgens de anemometers is dat niet het geval geweest.

De Directeur der Filiaalinrichting van het
Kon. Ned. Meteorologisch Instituut te Amsterdam,
L. ROOSENBURG.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 21 en Maandag 22 Juli 1907, n°. 169.

N°. 40.

VERSLAG *van de gedelegeerden van Nederland bij het op* 22 *October* 1906 *te Parijs geopende derde Internationale congres in het belang van de bestrijding van den zoogenaamden handel in vrouwen en meisjes.*

Aan de Koningin.

Bij Uwer Majesteits besluit van 8 September 1906 n°. 48 werden de ondergeteekenden benoemd tot gedelegeerden van Nederland bij het op 22 October 1906 te Parijs geopende derde Internationale congres in het belang van de bestrijding van den zoogenaamden handel in vrouwen en meisjes. Na het eerste internationale congres van Juni 1899 te Londen, door welks krachtig initiatief op voorstel der Fransche Regeering in Juli 1902 de belangrijke diplomatieke conferentie werd gehouden, waarvan de gedelegeerden van Nederland aan Uwe Majesteit het verslag mochten aanbieden, hetwelk in de *Staatscourant* van 1903 n°. 5 is aan te treffen, kwam het tweede internationale congres ter bestrijding van den zoogenaamden handel in vrouwen en meisjes, na eene voorbereidende conferentie in October 1901 te Amsterdam, op 8 en 9 October 1902 te Frankfort a Main bijeen. Op dit congres werd van Nederlandsche zijde een referaat gehouden door mr. A. de Graaf te Utrecht over het volgende vraagpunt: „Massnahmen zur wirksamen Fortführung des Kampfes und Organisation desselben (insbesondere: wie ist das Interesse der Polizei und Justiz dauernd auf den Mädchenhandel zu lenken?)" Het congres te Frankfort werd gevolgd door de conferentie van September 1904 te Zürich.

Op deze conferentie had de voorbereiding plaats van het thans in October jl. te Parijs gehouden congres. Te Zürich zouden de

vraagpunten worden vastgesteld, die bestemd zouden zijn op het thans te Parijs gehouden congres te worden behandeld. Tot eene definitieve beslissing kwam men nog niet; deze werd echter verkregen op eene vergadering in November 1905 van de Fransche Association pour la Répression de la Traite des Blanches et la Préservation de la jeune fille, evenwel nadat de verschillende nationale comité's ter zake hun gevoelen hadden uitgesproken.

Het Fransche comité, verpersoonlijkt door zijn invloedrijken president, den senator Bérenger, was belast met de voorbereiding en regeling van het congres; bij de volvoering van haar taak werd die vereeniging zeer verlicht, doordat zij van het Fransche Gouvernement ter bestrijding van de kosten van het congres de niet onbelangrijke som van 25 000 francs verkreeg.

Naar het thans van 22—25 October jl. gehouden congres hadden de verschillende landen voor het eerst officieele gedelegeerden gezonden. Zeventien Regeeringen waren bij den aanvang van het congres vertegenwoordigd, te weten:

Nederland, door de ondergeteekenden:

Duitschland, door de heeren Dieterici, Oberregierungsrath, directeur van het Regeeringsbureau voor de bestrijding van den zoogenaamden handel in vrouwen en meisjes; graaf Hohenthal, secretaris van de Duitsche ambassade te Parijs; von Treskow, commissaris van politie te Berlijn;

Oostenrijk, door den heer J. baron von Eischhoff, ministerieel secretaris aan het Oostenrijksch Hongaarsch Ministerie van Binnenlandsche Zaken;

België, door den heer Leghait, gevolmachtigd gezant van den koning van België;

Brazilië, door den heer de Pize, gezant van Brazilië te Parijs;

Frankrijk, door de heeren R. Lecomte, gevolmachtigd gezant, sous-chef aan het Ministerie van Buitenlandsche Zaken; L. Renault, lid van het instituut van Frankrijk, gevolmachtigd Minister; Lepine, prefect van politie te Parijs; Harard, directeur van de „Sûreté Générale"; Hennequin, directeur van het Regeeringsbureau voor de bestrijding van den zoogenaamden handel in vrouwen en meisjes; L. Joly, redacteur aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken; St. Aubin, oud-afdeelingschef aan het Ministerie van Justitie; Chahuet, afdeelingschef aan het Ministerie van Publieke Werken;

Groot-Brittannië, door de heeren Sir Thomas Snagge, rechter; M. T. S. Bullock, hoofdambtenaar van politie;

Luxemburg, door den heer Bastin, consul van het Groothertogdom te Parijs;

Griekenland, door den heer N. P. Delyanni, gezant van Griekenland te Parijs;

Hongarije, door den heer dr. R. Vambéry, procureur-generaal; graaf P. Vay, geestelijke; dr. P. Angyal, professor;

Italië, door den markies Paulucci de Calboli, gevolmachtigd gezant;

Argentinië, door den heer E. Boset, gezant van Argentinië te Parijs;

Ecuador, door den heer E. Dorn Y de Salsua, zaakgelastigde van Ecuador te Parijs;

Rusland, door den heer Marc, raad-adviseur, hoofdambtenaar van het Departement van Politie;

Zweden, door graaf A. Ehrensvard, secretaris-generaal van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken;

Uruguay, door de heeren E. Barbaroux, afgevaardigde; J. J. Amezaga, rechtsgeleerde, secretaris der legatie van Uruguay te Berlijn.

De vergaderingen van het congres zijn gehouden in de groote feestzaal van het hotel Continental, gelegen aan de rue Castiglione. Aan den vooravond van de opening hadden reeds twee samenkomsten in hetzelfde hotel plaats. Te 5 uur des namiddags van den 21sten October kwamen in huishoudelijke vergadering de gedelegeerden der nationale comité's bijeen, tot wie de eerst-ondergeteekende, tevens gedelegeerde van het Nederlandsche comité, behoorde. Na eene rede van den heer Bérenger werden o. m. voorstellen gedaan voor de samenstelling van het bureau van het congres. In beginsel werd aangenomen, dat de Regeerings-gedelegeerden niet tot het vice-voorzitterschap zouden worden geroepen.

Uit de tot het congres toegetreden Nederlanders, van wie niet minder dan achttien te Parijs aanwezig waren, viel de keuze voor een der vice-voorzitters op den heer jhr. mr. A. J. Rethaan Macaré, te 's Gravenhage, die echter bleek zich niet naar Parijs te hebben kunnen begeven tot bijwoning van het congres.

Des avonds om half negen werd gerecipieerd door het Fransche comité, eene welkome gelegenheid tot onderlinge kennismaking, voor zoover deze niet reeds op vroegere congressen en conferenties had plaats gehad. Na een woord van welkom door den heer Bérenger werd namens alle Gouvernementen en alle nationale comité's afzonderlijk het woord gevoerd. De tweede ondergeteekende bracht de hulde over der Nederlandsche Regeering en gaf voorts de verzekering dat zijn Gouvernement met veel belangstelling de op het congres ter sprake gebrachte vraagpunten volgde en steeds geneigd was met de andere landen saam te

werken ten einde aan het ter sprake gebrachte kwaad paal en perk te stellen.

Den 22sten October 1906, des morgens te 10 uur, werd het congres, dat onder het beschermheerschap stond van den President der Republiek, met de Ministers van Buitenlandsche Zaken en van Binnenlandsche Zaken als eere-voorzitters, geopend met een rede van den heer Bérenger.

Met het oog op de juist ingetreden ministerieele crisis lieten de Ministers van Buitenlandsche Zaken en van Binnenlandsche Zaken zich verontschuldigen. Na als gebruikelijk een historisch overzicht van de materie te hebben gegeven en de aandacht der vergadering te hebben gevestigd op de goede resultaten van den strijd, eindigde de spreker met een woord van welkom aan de aanwezigen en een woord van hulde aan de dames in het bijzonder. Lord Aberdeen bracht daarop namens allen een woord van dank uit aan Bérenger, die inmiddels op voorstel van den heer Lejeune, den Belgischen oud-Minister, tot het voorzitterschap van het congres was geroepen, en een woord van hulde aan Frankrijk, de natie, die het eerst van alle landen haar hulp aan de goede zaak officieel heeft verleend. Bij de verdere formatie van het bureau van het congres werden tot vice-presidenten gekozen de heeren Rethaan Macaré (voor Nederland, zooals gezegd verhinderd), Coote en lord Aberdeen (voor Engeland), von Dirksen (voor Duitschland), Lejeune (voor België), Moret (voor Spanje), Sabouroff (voor Rusland), de Meuron (voor Zwitserland), en voorts de volgende dames: prinses Erbach—von Battenberg, markiezin de Casa-Calderon, lady Aberdeen, mevrouw Sabouroff en mevrouw Oster, terwijl de heer Ferdinand Dreyfus, die bij de voorbereiding van het congres de functie van secretaris-generaal bekleedde, door de vergadering in die functie bleef gecontinueerd. Ten behoeve der Engelsch en Duitsch sprekende vreemdelingen waren aan het secretariaat tolken verbonden, van wier bemiddeling vooral door de Engelschen ruimschoots gebruik werd gemaakt. Nadat daarop de gelegenheid was gegeven desgewenscht namens de verschillende Regeeringen het een of ander in het midden te brengen of iets aan de praeadviezen of rapporten der nationale comité's toe te voegen, verkreeg de eerst-ondergeteekende het woord, niet met het oog op het verdienstelijke van Nederlandsche zijde uitgebrachte rapport, maar om namens Uwer Majesteits Regeering onder meer ter kennisse van het congres te brengen, dat de bekrachtiging door Nederland van het door de diplomatieke conferentie van 1902 voorbereide dusgenaamde „Arrangement" spoedig zou

volgen (*) en dat die bekrachtiging ook zoude geschieden voor de Nederlandsche koloniën en bezittingen. Daarbij werd tevens medegedeeld waarom het Nederlandsche Gouvernement zich aanvankelijk verplicht had geacht maatregelen te treffen die Nederland's toetreding tot dat tractaat ook voor zijne koloniën en bezittingen ongedaan zouden kunnen maken, en waarom het zich ten slotte toch weer op het in den aanvang ingenomen standpunt had geplaatst.

Voorts deelde de eerst-ondergeteekende mede, dat met het oog op de aanstaande bekrachtiging (*) van het Arrangement reeds overeenstemming was verkregen omtrent de Regeeringsautoriteit, bedoeld in artikel 1 van het tractaat; voor de aanvaarding van de daarin bedoelde functie toch heeft de hoofdcommissaris van politie te Amsterdam, na door de Regeering met den burgemeester dier stad gepleegd overleg, zich bereid verklaard.

Met genoegen maken de ondergeteekenden gewag van de instemming die de afgelegde verklaring verwierf; de voorzitter betuigde de erkentelijkheid van het congres voor het gehoorde en verzocht zijn hulde aan het Nederlandsche Gouvernement over te brengen, aan welk verzoek de ondergeteekenden zich veroorloven te dezer plaatse te voldoen. Ook door de aanwezige Nederlanders werd het medegedeelde met groote vreugde begroet.

In de namiddagvergadering, die onder leiding stond van den heer André Sabouroff, Staatssecretaris en senator van Rusland, kwam in behandeling het rapport van het Duitsche comité, welks woordvoerder was de heer von Dirksen, gevolmachtigd gezant.

Het handelde over het in de eerste plaats aan de orde gestelde vraagpunt: Utilité d'une entente à établir entre les divers comités nationaux, pour la communication réciproque des poursuites engagées et des condamnations prononcées pour faits de traite. Rapports entre les comité's nationaux et les autorités chargées, par les Gouvernements, de centraliser tous les renseignements sur la Traite des blanches."

(*) Thans de wet van 31 December 1906 (*Staatsblad* n°. 369), houdende goedkeuring van de op 18 Mei 1904 te Parijs namens Nederland, Duitschland, België, Denemarken, Spanje, Frankrijk, Groot-Britannië en Ierland, Italië, Portugal, Rusland, Zweden en Noorwegen en Zwitserland onderteekende Regeling met bijbehoorend Proces-verbaal van onderteekening, strekkende tot bestrijding van den zoogenaamden handel in vrouwen en meisjes.

In dit belangwekkende en van practischen zin getuigende rapport zette de inleider uiteen, van welken aard de werkzaamheden van de centrale autoriteiten en van de particuliere comité's behooren te zijn en wijst hij daarbij aan het groote belang van beider samenwerking. Nadat bij de discussie van Engelsche zijde de vrees was uitgesproken, dat in het systeem van het rapport de nationale comité's aan de overheid wel voor een goed deel het werk uit de handen zouden nemen, welke opvatting van andere zijde werd bestreden, en nadat ten slotte de heer Bérenger de verklaring had afgelegd, dat de stellingen in de conclusie van het Duitsche rapport slechts geacht konden worden eene algemeene strekking te hebben, sprak het congres door die stellingen met geringe wijziging aan te nemen, de volgende wenschen uit:

1. Que, pour que la coopération des comité's nationaux entre eux et avec les Centrales d'Etat, si absolument nécessaire dans l'intérêt de l'oeuvre, soit possible, il convient que tous les pays atteints par la Traite des Blanches aient des comités nationaux et qu'en conséquence des démarches soient faites pour en créer partout où il n'en existe pas encore;

2. Qu'une coopération fructueuse ne pouvant être atteinte que par une confiance mutuelle, il est désirable que les gouvernements fassent attention au choix de leurs employés, afin de nommer seulement des personnes qui, par leur caractère, leur tact et leurs connaissances, soient propres à cette mission, et que les comités nationaux de leur côté évitent toute intervention dans les sphères qui ne sont pas de leur ressort, et facilitent par leur tact et leur discrétion la bonne entente si nécessaire;

3. Que les comités nationaux et les Centrales d'Etat aient leur siège dans la même ville, qu'ils soient reliés par téléphone et qu'ils aient des relations personelles et orales dans les cas urgents, sans formalités bureaucratiques;

4. Que les directeurs des Centrales d'Etat participent, s'il y a lieu, aux séances de leur comité national, que tous les cas et toutes les questions qui concernent la Traite des Blanches soient centralisés, s'il est possible, par une seule administration et que tous les cas de Traite des Blanches, venant à la connaissance de la police soient communiqués aux comités nationaux, ceux-ci de leur côté devant en faire de même avec les Centrales d'Etat;

5. Que les comités nationaux fortifient leur organisation par une agitation intensive, en appellant la presse à leur aide, en

faisant des conférences publiques, en organisant des congrès nationaux, en un mot qu'ils fassent tous leurs efforts pour gagner à cette oeuvre si belle de nouveaux adhérents;

6. Que les comités nationaux existants et ceux qui seront fondés à l'avenir se communiquent tout ce qui pourrait être intéressant pour un comité étranger ou pour l'ensemble des autres comités nationaux, par exemple: communications réciproques des condamnations et des recherches des trafiquants, de même que des acquittements et des ordonnances de non-lieu, puis communication des nom des trafiquants, signalements et photographies, descriptions de leur façon de travailler et des détails sur leurs victimes, l'origine de celles-ci, les causes qui les ont fait tomber dans les mains des trafiquants, leur sort, puis communications sur l'efficacité des mesures prises par la police et les tribunaux;

7. Qu'il soit fait entre eux un échange régulier des procès-verbaux des séances, autant du moins que ceux-ci offrent un intérêt général, que toutes les mesures législatives et administratives concernant ce sujet soient communiquées et que des relations directes entre les personnes qui sont à la tête des comités nationaux soient entretenues par des visites, des voyages et une participation nombreuse aux congrès internationaux."

De behandeling van het tweede vraagpunt was aan het Zwitsersche comité toevertrouwd. Het was aldus geredigeerd:

„Création, dans les villes frontières et dans les ports de mer, de comités locaux ayant, autant que possibe, des bureaux d'informations. Echange réciproque des listes de ces comités et de ces bureaux. Echange entre les divers comités nationaux, des extraits des procès-verbaux de leur séances, pour autant, du moins, que ceux-ci offrent un intérêt général.

„Création d'un bureau international d'informations."

Het Zwitsersche rapport kwam aan de orde in de morgenvergadering van 23 October, die geleid werd door den heer Lejeune, Minister van Staat in België; in den aanvang dier vergadering deelde de heer Bérenger mede, dat ook nog Amerika en Portugal gedelegeerden naar het congres hadden afgevaardigd.

Eene levendige gedachtenwisseling over de in het rapport behandelde vraagpunten leidde er toe, dat het congres zich als volgt uitsprak:

„1. Que les comités nationaux favorisent la création à la frontière et dans les ports de mer de comités locaux ayant, autant que possible, des bureaux d'informations;

2. Que partout où se formeront des bureaux d'informations locaux pour la répression de la Traite, spécialement dans les villes frontières et les ports de mer, une place soit faite dans ces comités aux représentants des oeuvres locales de protection féminine et des émigrants;

3. Qu'il soit établi: une échange réciproque des listes des comités et des bureaux d'informations locaux;

4. Que les compagnies de navigation transmettent par l'intermédiaire des capitaines de vaisseaux soit aux autorités publiques, soit aux comités nationaux, toutes les informations concernant le trafic des Blanches qui pourraient venir à leur connaissance;

5. Que le bureau international de Londres joigne à ses attributions actuelles, celles de centraliser les informations importantes recueillies par les comités nationaux.

De laatste uitspraak was in strijd met de schriftelijke conclusie van het Zwitsersche comité, dat de wenschelijkheid had betoogd van het in het leven roepen van een „Bureau international d'informations" en inderdaad op verdienstelijke wijze getracht had dat standpunt te verdedigen en den omvang van den werkkring van dat bureau, hetwelk het comité in Nederland wenschte gevestigd te zien, te bepalen en te omlijnen. Het voorstel ondervond grooten tegenstand bij vele sprekers, van wie vooral de heer Bérenger trachtte aan te toonen, dat de nieuwe instelling naast het reeds bestaande „Bureau international de Londres" overbodig zou zijn en de daaraan te besteden kosten niet zouden zijn te rechtvaardigen, terwijl hij met veel klem en bij herhaling zijne meening ten aanzien van dit laatste Bureau kenbaar maakte met deze woorden: j'ai un profond respect pour tout ce qui a bien fonctionné." Blijkens eene rede van mr. A. de Graaf uit Utrecht was het Nederlandsche nationale comité aanvankelijk ook tegen het voorstel gekant en wenschte het slechts onder zekere voorwaarden zijne adhaesie te betuigen.
De woordvoerder van het Zwitsersche comité, de heer M. A. de Meuron uit Genève, zwichtte daarop voor den kennelijken wil van het congres en nam het voorstel over, dat van den Noorschen rechter Foerden (Christiania) uitging, om den werkkring van het bestaande bureau te Londen uit te breiden met de werkzaamheden, die men aanvankelijk aan een nieuw „Bureau international d'informations" opgedragen had willen zien. Vandaar het bovenbedoelde votum der vergadering.

De namiddagzitting van Dinsdag onder de leiding van den

heer von Dirksen (Duitschland) bracht de behandeling van het derde aan de orde gestelde vraagpunt: „Surveillance dans chaque pays des chemins de fer et des ports de mer", ingeleid door den heer J. Teutsch, lid van het Fransche comité, aan de hand van diens schriftelijk rapport.

Na een overzicht van de wording van „l'oeuvre des arrivantes" (d. w. z. het afhalen van vrouwen en meisjes aan stations na voorafgaande kennisgeving) en van de ontwikkeling daarvan, behoudens enkele uitzonderingen, in een „oeuvre des gares" (d. w. z. een voortdurende stationsdienst), alsmede van de wijze van werken ten deze, geeft hij eene opsomming van de vereenigingen, die in de verschillende landen op dit gebied op vruchtbare wijze werkzaam zijn. De gedachtenwisseling op deze namiddagzitting heeft het congres geleid tot het uitspreken van de volgende wenschen:

1. Qu'autant qu'il sera possible et que le permettront en particulier leurs ressources, les différentes associations qui s'occupent de la surveillance des gares y organisent un service permanent;

2. Qu'avant de fonder une oeuvre des gares dans une localité les comités nationaux s'assurent qu'il n'existe pas de société ou d'association capable de créer un service permanent de surveillance;

3. Que conformément à ce qui a été fait en Suisse à la demande de la branche suisse de l'Association Internationale des Amies de la jeune fille, les compagnies de chemins de fer de tous pays donnent à leurs employés les instructions nécessaires pour l'application de l'article 2 de la convention internationale pour la répression de la Traite des Blanches;

4. Qu'une entente étroite s'établisse entre les Centrales d'Etat et les différentes oeuvres ou missions des gares et ports de mer;

5. Que les moyens d'avertissement à l'égard des jeunes filles, en particulier les affiches et les livrets de renseignements, soient généralisés;

5. Qu'un insigne commun soit désigné pour, le cas échéant, pouvoir être ajouté aux insignes particuliers des oeuvres, sociétés, etc., s'occupant de la protection de la femme et de la jeune fille;

7. Que les Gouvernements prennent des mesures relativement au placement des mineures, en conformité avec les décisions de la conférence de 1902;

8. Que les voeux émis dans le présent congrès relativement

aux oeuvres des gares soient étudiés dans chaque pays par les comités nationaux, en vue de rechercher les moyens de leur assurer une réalisation pratique.

Tijdens de beraadslaging werd van Fransche zijde een zeer nauw verwant, doch onvoorbereid onderwerp ter sprake gebracht, te weten, het sociale kwaad der individuen, die rechtstreeks van de prostitutie der vrouwen leven, bij wie zij inwonen. Omtrent dat hoogst verfoeilijk verschijnsel in onze maatschappij heeft het congres zich in dezen meer uitgebreiden zin verklaard, dat het de nationale comités ter overweging aanbeval zoo mogelijk op een volgend congres aan de orde te stellen de quaestie der repressieve maatregelen tegen hen, die uit winstbejag de prostitutie van anderen bevorderen.

Op zijne vergadering van Woensdagmorgen, onder voorzitterschap van den heer A. de Meuron, had het congres zich eerst uit te spreken over het vierde vraagpunt: „Etablissement et rédaction d'un code télégraphique pour les correspondances à échanger entre les comités nationaux", dat behandeld werd in een rapport van den heer H. Delaroche-Vernet, gezantschapssecretaris, lid van het Fransche comité. In het rapport wordt het tot stand komen van een code bepleit en in bijzonderheden de aard en de inhoud daarvan onder de oogen gezien.

Het congres kon zich in het algemeen wel met den inhoud van het rapport vereenigen; zijne conclusies werden aldus geformuleerd:

1. Le congrès approuve le principe d'un code télégraphique international tel qu'il a été exposé dans le rapport qui lui a été soumis;

2. Il confie au comité francais le soin de constituer une commission pour la rédaction du code télégraphique;

3. Et décide que les formules de télégramme, arrêtées par cette commission, seront mises en usage et serviront à la correspondance, dès qu'elles auront été notifiées aux comités nationaux.

Daarna vingen de besprekingen aan over het vijfde vraagpunt: „Interdiction de la délivrance aux mineurs des correspondances adressées poste restante", ingeleid door den heer E. Belleroche namens het Belgische Nationale Comité.

Dit comité eindigde zijn rapport met de conclusie, dat het niet wel mogelijk is afdoende maatregelen te treffen om de afgifte van poste-restante correspondenties aan minderjarigen te verhinderen. Er worde niet over het hoofd gezien dat er om-

standigheden kunnen zijn, waarin de briefwisseling poste-restante met minderjarigen een niet te miskennen middel is om bijv. buiten ontaarde ouders of voogden om in het belang der minderjarigen werkzaam te zijn. Het comité wenschte, dat de postadministraties zelf zouden overwegen wat — gelet op de belangen van een geregelden postdienst — ten deze voor sommige categorieën van minderjarigen zoude kunnen worden verricht. Het onderwerp gaf tot levendige gedachtenwisseling aanleiding.

Tegenover sommigen, die een bepaald verbod voorstonden van afgifte van poste-restante-correspondentie zonder autorisatie van dengene, die wettelijk over de minderjarigen heerschappij voert (de minderjarigen zouden van dien persoon moeten vergezeld zijn, wilden enkelen) stonden anderen, die zoodanigen maatregel op de meest stellige wijze afwezen, terwijl een tusschenstandpunt werd ingenomen door hen, die bij de vraag omtrent het al dan niet voorwaardelijk afgeven onderscheid wilden gemaakt zien tusschen open (briefkaarten) en gesloten bestellingen (brieven). Het congres eindigde met meerderheid van stemmen den wensch uit te spreken:

Que les administrations postales prennent des mesures pour empêcher la délivrance, par la poste restante, des correspondances aux enfants non accompagnés et non autorisés par leurs parents."

Waar de ondergeteekenden thans genaderd zijn tot het zesde vraagpunt: „Surveillance des agences théatrales et des cafés-concerts ou des établissements analogues dans leurs rapports avec la Traite des Blanches", opent zich voor hen de gelegenheid er op te wijzen, in welke richting zich heeft ontwikkeld de beweging, die zich de bestrijding van den zoogenaamden handel in vrouwen en meisjes ten doel stelt. Aanvankelijk ontsproten uit het streven om den eigenlijk gezegden handel in vrouwen te fnuiken, waardoor de vrouwen door misleiding of door geweld tot de ontucht, bij voorkeur aan de andere zijde der grenzen, worden gedreven — de handel in zijn verderfelijksten en verfoeilijksten vorm — is de beweging er eene geworden, die met noodzakelijke uitbreiding van haar arbeidsveld zich te weer stelt tegen andere wijzen, waarop tal van individuen zich naarstiglijk beijveren ruimschoots voordeel te trekken uit de ontucht met anderen, waaraan zich vrouwen door hunne tusschenkomst en meestal op hun aansporen overgeven.

Onder deze vormen van handel in vrouwen en meisjes behoort de in onze maatschappij tot groote ontwikkeling gekomen recruteering voor de inrichtingen in het zooeven aangehaalde

zesde vraagpunt bedoeld. Het behoeft geen betoog, dat buiten beschouwing blijven handelingen, die zonder de hier bedoelde afkeuringswaardige oogmerken worden verricht. Onder groote belangstelling van het congres werd dit onderwerp ingeleid door den heer L. Comte van het Fransche nationale comité, dat deze taak bij verhindering van het Italiaansche comité op zich had genomen. De wijze, waarop die werving plaats heeft is in alle landen dezelfde en is overal even ernstig; naast Rusland, België en Roemenië vond Nederland een plaats in het rapport ten einde tot voorbeeld te strekken, dat de „Traite des chanteuses" aldaar even cynisch en evenzeer ongestraft wordt gedreven als in Frankrijk.

Het staat toch vast en bleek ook thans weer duidelijk, dat het bij die werving er niet om te doen is de hand te leggen op vrouwen die geschikt zijn voor optreden op het tooneel als zangeres, maar wel om geschikte vrouwen te vinden die door den drang der omstandigheden onder het masker van het schijnbaar onschuldig beroep van zangeres zich er toe zullen leenen zich aan de prostitutie over te geven.

De rapporteur bepaalde zich in hoofdzaak gemakshalve tot Frankrijk om een helder beeld te geven van dien handel. Met verlof van het congres werd door den rapporteur voorgesteld en verkreeg het woord de secretaris van het „syndicat d'artistes dramatiques et lyriques" te Parijs, die uit de practijk van het leven belangwekkende bijzonderheden voordroeg. Na de verkregen voorlichting aarzelde het congres dan ook niet om nagenoeg in overeenstemming met de voorstellen van den inleider de volgende wenschen uit te spreken:

1. Que, dans tous les pays civilisés, les pouvoir publics compétents prennent les mesures suivantes:

a. Suppression des quêtes, loteries ou tombolas, sauf dans le cas de représentations ayant un but réel de bienfaisance;

b. Interdiction de la pose des artistes sur la scène;

c. Interdictions aux directeurs, propriétaires, gérants des établissements sus-visés de nourrir ou faire nourrir soit chez eux, soit ailleurs, soit directement, soit indirectement, les artistes; de les loger ou de les faire loger; de les contraindre ou de les inviter, même tacitement, à souper ou à consommer dans leur établissement;

d. Suppression de toute communication entre les spectateurs et les artistes pendant les représentations ou répétitions;

2. Que les comités nationaux réclament des pouvoirs publics

la surveillance et la répression des agissements coupables des agences théatrales et lyriques et des établissements publics qui, sous prétexte d'art, favorisent la prostitution et se livrent ainsi à la traite des blanches."

Op de namiddagvergadering van 24 October kwam aan de orde het zevende vraagpunt: „Repatriement des prostituées fixées dans un autre pays que le leur", waarvan de behandeling was toevertrouwd aan het Nederlandsche comité in den persoon van mr. A. de Graaf te Utrecht. In zijn uitvoerig belangrijk rapport, door den schrijver op de vergadering ingeleid, deelt mr. de Graaf mede, dat het gestelde vraagpunt nauwelijks eene plaats heeft kunnen vinden op het programma van het congres. De tegenstanders waren van meening, dat het „Arrangement" in de door het vraagpunt ter sprake gebrachte aangelegenheid reeds voldoende voorziening had getroffen door de bepaling betreffende de terugzending naar haar vaderland van vrouwen, die daartoe het *verlangen* te kennen geven. Bovendien zou de toepassing van die stelling door hare algemeenheid inbreuk maken op de individueele vrijheid, een grief, die bij de levendige debatten sterk op den voorgrond werd gebracht en breed werd uitgemeten. De rapporteur vraagt zich af of de quaestie wel juist is gesteld en of het niet veeleer daarom gaat dat het noodig zou zijn de bedoelde vrouwen aan de grenzen af te wijzen.

In dezen gedachtengang had het vraagpunt dan behooren te luiden: „Non-admission de femmes étrangères, qui n'ont d'autres moyens de subsistance que la prostitution."

Op heldere wijze wordt dan aangetoond het verband tusschen deze zoo ruim omschreven stelling en den zoogenaamden handel in vrouwen en meisjes. Wordt immers aan die vrouwen van vreemde nationaliteit het verblijf in het land ontzegd, dan is de nekslag toegebracht aan den internationalen handel in vrouwen en meisjes, de handel in zijn gevaarlijkste gedaante. Bepaalt men zich tot de terugzending van haar die het vragen, zooals het „Arrangement" het voorschrijft, dan ontsnapt het meerendeel der slachtoffers aan het wakend oog der politie.

Mr. de Graaf meent, dat deze conclusie aan de hand der ervaring onafwijsbaar is. De inleider betoogt voorts, dat van staatsrechterlijk oogpunt de gewenschte maatregel toelaatbaar is, zoolang men de prostitutie niet als een erkend middel van bestaan wil beschouwen, doch wanneer men haar als een maatschappelijk gevaar signaleert en de vrouw òf als een gevaarlijk element òf wel als een geëxploiteerd slachtoffer. En de maatregel is ook uitvoerbaar; dit trachtte de Nederlandsche rapporteur

aan te toonen door te wijzen op de resultaten eener enquête door hem in Nederland ingesteld omtrent de toepassing der vreemdelingenwet. Beide laatstgenoemde punten lokten in de vergadering heftig verzet uit; zoowel de toelaatbaarheid als de uitvoerbaarheid van den voorgestelden maatregel werden, in het bijzonder van Fransche zijde, betwist; de voorzitter van het congres liet niet na met zijne bekende welsprekendheid een en ander scherp te bestrijden. Men vreesde voor het ontstaan van een „police de moeurs" op de grenzen, een denkbeeld, dat menigeen ter vergadering met schrik vervulde.

De rapporteur werd door den eersten ondergeteekende in zoo verre gesteund, dat deze de opvattingen der tegenstanders door een beroep op het recht van den Staat om op de gewenschte wijze op te treden trachtte te ontzenuwen en daarbij wees op de onjuiste consequentie, dat een „police de moeurs" als onafwijsbaar gevolg van den maatregel aan de grenzen zou verrijzen.

Bij de discussies bleek het, dat men zich in de gestelde quaestie niet voldoende had ingedacht; men wenschte de zaak nog aan een nadere studie te onderwerpen.

Vandaar dat het congres den wensch uitsprak:

„Que les comités nationaux étudient comment ils pourraient, au moyen des institutions de sauvetage émanant de l'initiative privée et secondées par les autorités, empêcher dans leurs pays respectifs le recrutement du personnel féminin étranger de la prostitution et faciliter le relèvement des victimes de la traite et de la prostitution."

De werkzaamheden van het congres waren beëindigd, besloten met een rede van den heer Bérenger en de gebruikelijke dankbetuigingen.

Even vóór de sluiting had echter nog een incident plaats, dat niet onvermeld behoort te blijven. Mevrouw Avril de Ste. Croix, presidente en oprichtster van het Oeuvre libératrice", verkreeg nog het woord. Zij begon met overtuiging de wenschelijkheid te bepleiten, dat op het volgend congres de vraag zou worden behandeld, of de reglementeering der prostitutie een ongunstigen invloed uitoefent op den handel in vrouwen en meisjes.

De quaestie der reglementeering heeft men op vorige congressen steeds met zorg buiten de orde gehouden, omdat in eventueele bespreking de kiem zou kunnen liggen voor tweespalt.

De spreekster meende thans aan het einde van het congres vrij te zijn om in behandeling te brengen, hetgeen zij wilde.

Zij gaf tevens te kennen zich gegriefd te gevoelen, dat op

haar tijdig vóór het bijeenkomen van het congres kenbaar gemaakten wensch om de reglementeering ter sprake te brengen, zoo weinig acht was geslagen. In een betoog, waarin de bewonderenswaardige welsprekendheid van den voorzitter wederom uitkwam, doch welk betoog van menige zijde niet klemmend werd geacht, verklaarde deze, zonder zijne heuschheid tegenover de vorige spreekster uit het oog te verliezen, bedoelde grief als ongerechtvaardigd af te wijzen en te weigeren het onderwerp verder ter sprake te brengen.

Nadat mevrouw Avril gezegd had het congres te willen laten beslissen en de heer Dreyfus als zijne meening had te kennen gegeven dat men wel alle quaesties wilde behandelen, doch *op tijd*, eindigde deze discussie met de belofte van de voorzitterstafel, dat, wanneer alle nationale comités zich te dezer zake hadden uitgesproken, de conferentie, die het volgend congres zal hebben voor te bereiden, zou worden uitgenoodigd het onderwerp te bestudeeren.

Vragen de ondergeteekenden zich af, of het congres eenig doel heeft bereikt, dan kunnen zij op die vraag in den meest stelligen zin een bevestigend antwoord geven. Het hierboven omtrent de verrichtingen van het congres medegedeelde legt voldoende getuigenis af van het goede resultaat, dat te Parijs is verkregen. In een tijd, waarin het „Arrangement" in alle aangesloten Staten tot uitvoering is gekomen, had de behoefte om eenige vingerwijzing omtrent de wijze van uitvoering na onderlinge gedachtenwisseling zich doen gevoelen. Aan die behoefte heeft het Parijsche congres bevrediging geschonken: in het algemeen kan worden gezegd, dat, door de deelneming van de gedelegeerden aan het congres, duidelijker in het licht is getreden, hoe ter bestrijding van den schandelijken handel het wederzijdsch vertrouwen en de innige samenwerking van ambtenaren en vertrouwde, zich aan dezen moeilijken arbeid wijdende particulieren onmisbaar zijn. Dit kan voor de toekomst niet anders dan gunstig werken.

Voorts heeft het congres tal van aanwijzingen gegeven, hoe moet gehandeld worden onder vigueur van de pas in werking getreden bepalingen. Eindelijk is ook nog de aandacht gevestigd op menig euvel op hetzelfde gebied in onze maatschappij, dat men zoo gaarne zou zien weggenomen.

Dit verslag wenschen de ondergeteekenden niet te sluiten, alvorens met gevoelens van erkentelijkheid nog nader gewag te hebben gemaakt van de in Frankrijk genoten gastvrijheid.

Op Maandagavond, 22 October, werd in het hotel Continental

aan de leden van het congres en hunne dames eene welgeslaagde „représentation théâtrale" aangeboden.

Dinsdagmiddag, 23 October, te 2 uren, had eene receptie plaats bij den President der Republiek in het Elysée; onder anderen werden door den voorzitter van het congres de Regeeringsgedelegeerden voorgesteld. De heer Fallières vertolkte zijne bekende belangstelling in deze aangelegenheid.

Het Fransche nationale comité bood in het bovengenoemd hotel op Woensdagavond, 24 October, een gastmaal aan, waaraan de leden van het congres bijna allen deelnamen.

Het bekende dagblad *Le Petit Parisien*, van welk blad de eigenaren zeer met den voorzitter van het congres, den heer Bérenger, door vriendschapsbetrekkingen en op politiek gebied zijn verbonden, toonde groote belangstelling in de werkzaamheden van het congres. Behalve de feestavond van Maandag, die ook van *Le Petit Parisien* was uitgegaan, worde vooral vermeld de uitnoodiging van dat dagblad voor een tocht naar Versailles, met bezoek aan het Park, dejeuner en bezoek aan het Paleis.

De extra-trein, die de ongeveer honderd deelnemers aan dit zeer belangwekkende uitstapje naar Versailles had gebracht, voerde hen des avonds ongeveer te zes uren naar Frankrijks hoofdstad terug.

Bij monde van een der Regeeringsafgevaardigden van Spanje werd op de laatste werkvergadering van het congres de uitnoodiging van Koning Alfonsus XIII overgebracht om het volgende congres te Madrid te doen bijeenkomen. Deze uitnoodiging werd dankbaar aanvaard.

Het jaar 1910 zal het volgende congresjaar zijn.

's Gravenhage, 12 Februari 1907.

A. F. de Savornin Lohman.
W. L. A. Collard.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Donderdag 8 Augustus 1907, n°. 184.

N°. 41.

VERSLAG van de reis der heeren dr. J. CAMPERT, W. B. G. MOLKENBOER, mr. TH. RUYS J.P.zn. en HERMAN J. DE VRIES naar Hamburg, Altona en Hannover ter bestudeering aldaar van de strekking en resultaten van de Reformbeweging in zake het teekenonderwijs.

HOOFDSTUK I.

In de maand April van het vorige jaar werd ons door Uwe Excellentie opgedragen om te Hamburg, Altona en Hannover een onderzoek in te stellen betreffende de Reformbeweging in zake het teekenonderwijs. Aan die vereerende opdracht is door ons voldaan en wij hebben de eer Uwe Exc. hierbij aan te bieden het verslag van onze bevindingen.

Wij kwamen 18 September j.l. in Duitschland en moesten ons onderzoek op den 2en October beëindigen, omdat door de ingetreden Michaëlis-Vacantie alle onderwijsinrichtingen voor een paar weken werden gesloten.

Al spoedig vernamen wij daar dat, om de Reform in hare uitingen en resultaten goed waar te nemen, men eigenlijk in de eerste plaats moet bezoeken het Zeichenlehrer-Seminar te Berlijn en dat een kennismaking met een zelfde inrichting te Dresden-Plauen zeer was aan te bevelen. Ondanks de persoonlijke bezwaren, die er voor sommigen van ons bestonden tegen het uitbreiden van deze reis, werd een tocht naar Berlijn toch ernstig in overweging genomen. Het bleek ons evenwel, dat die reis doelloos zou zijn; de berichten, ons uit Berlijn op ons verzoek toegezonden, brachten de mededeeling dat ook daar wegens de najaarsvacantie alle onderwijsinrichtingen in de laatste dagen van September voor een paar weken zouden worden gesloten.

Het is te betreuren, dat deze onderzoekingstocht niet tot Berlijn kon worden uitgestrekt.

Toen wij naar Duitschland gingen, waren wij allen in de meening, dat men daar overal zou vinden een algemeen en streng omlijnd programma, ongeveer overeenkomende met de hier te lande gepubliceerde Hamburgsche teekenmethode; dat men daar zou zien hoe elke teekenleeraar zich stipt te houden had aan het officieele leerplan, sedert enkele jaren door de Pruisische Regeering voorgeschreven en waarin tot in bijzonderheden is bepaald welke soort vruchten (pompoen, pruim, peer, appel, enz.) en welke soort vlinders, welke opgezette dieren of détails daarvan als model moeten dienen in verschillende klassen. In hoeverre die opvatting de juiste bleek te zijn, zal uit dit verslag blijken.

Wij veroorlooven ons daarin niet de namen te noemen der onderwijsinrichtingen, waarover gesproken zal worden, dus ook niet die van den betrokken leeraar, zelfs niet die van de stad, waarin de school, die behandeld wordt, te vinden is.

Wij zijn uitgegaan om een belangrijke zaak ter plaatse te onderzoeken, zoo grondig als de omstandigheden dit maar zouden veroorloven, om daarna de meening uit te spreken of er werkelijk in dat nieuwe zooveel voortreffelijks te vinden is, als wel wordt beweerd. Wij zijn dus verplicht om daar waar wij stuitten op dingen, die niet met onze overtuiging en ondervinding op het gebied van het teekenonderwijs overeenkomen, dit niet te verzwijgen.

In de inrichtingen, door ons bezocht, zijn wij overal zeer vriendelijk, in sommige zelfs met groote hoffelijkheid ontvangen; de leeraren gaven zich alle moeite om ons hun meening te verduidelijken, om hun manier van werken te verklaren, en de resultaten van hun onderwijs te toonen. Wij voelen ons tegenover zoo veel welwillendheid verplicht om de zaak zuiver als zaak te behandelen en te zorgen dat er niets persoonlijks te vinden zij in onze uitdrukkingen daar, waar wij het soms niet eens mochten zijn met den leeraar, die ons zoo hartelijk ter wille was.

A.

De school, die het eerst werd bezocht, is een Gymnasium, dat door een zeer uitgebreid aantal leerlingen wordt bezocht en in een groot gebouw met ruime lichthallen is gevestigd. De teekenzaal ligt op de hoogste verdieping. Aan die inrichting vangt het teekenonderwijs aan in de quinta — het tweede der negen schooljaren. In die klasse, en ook in alle daarop volgende klassen, teekenen de leerlingen twee uren per week. Wat aan die school door ons werd gezien, is hier beschreven in de volgorde, waarin wij de verschillende klassen aan het werk zagen.

Het eerst woonden wij bij de boetseeroefeningen van een 40-tal knapen van 10 à 11 jarigen leeftijd, de leerlingen der quinta.

In de hand werden uit pastaline gevormd: een pisang of een appel, het eerst naar een werkelijken pisang — iedere leerling had zijn eigen model voor zich — de appelen werden uit het hoofd, dus zonder model, bewerkt. Daarna worden diezelfde vruchten op papier geteekend; wanneer zulk een vrucht in nature aanwezig is, naar een model, en anders uit 't hoofd.

De leeraar gaf ons een uitvoerige uiteenzetting van de volgorde, waarin de verschillende oefeningen door hem worden opgegeven.

1. Hij begint met een lichaam te behandelen en komt eerst daarna tot de vlakke figuur; eerst de bol en dan de cirkel.

2. Nadat de bol — of liever een bal — van klei is vervaardigd, volgt de toepassing van dien vorm op eenig bekend voorwerp, t. w. de halter, d. i. twee gelijke bollen, om daaruit af te leiden twee gelijke cirkels als vlakken, waarbij niet gelet wordt op eenige verhouding tusschen den afstand der beide middelpunten, met betrekking tot de lengte van de middellijn. Wanneer een cirkel wordt geteekend, geschiedt dit niet in omtrek, neen, men gaat uit van het midden en teekent met een, breede strepen afgevende, punt houtskool, die spiraalsgewijze wordt bewogen, totdat het vlak, dat den cirkelvorm zal voorstellen, geheel met zwart is overdekt.

Als op die wijze de leerlingen den vorm van den cirkel hebben leeren kennen wordt de toepassing daarvan gezocht in het boetseeren en teekenen van (3, 4, 5, 6) den ring, de schietschijf en den reddingsgordel, daarna wordt de cirkel geteekend in omtrek, zonder eenige hulplijnen.

7. Het ei wordt geboetseerd naar een werkelijk ei; alle aandacht wordt daarbij gewijd aan het karakter van een ei in 't algemeen en in 't bijzonder van het ei, dat als model wordt getoond. De teekening daarvan wordt verkregen met de breede houtskoolpunt, waarvan reeds sprake was bij voorgaande oefeningen. De ellips wordt niet behandeld, omdat dit is een abstrakte vorm.

Op één blad papier — er wordt steeds gewerkt op een goedkoope grauwe papiersoort — wordt het ei afgebeeld in vier verschillende standen: punt naar boven, punt naar onder, punt naar links, punt naar rechts.

8. Eerst dan volgen oefeningen naar voorwerpen of vormen, waarin de rechte lijn voorkomt. Het eerst de kubus, in pastaline gekneed, als teerling of dobbelsteen, met aangeven van de oogen; daarvan afgeleid: het kwadraat, waarop spoedig volgt: het vierkant op mathematische wijze in 16 gelijke kwadraatjes verdeeld en waarin de diagonalen, ter controle, zijn geteekend.

9. Het kwadraat als schaakbord, de zijden verdeeld in 8 gelijke

deelen; de 64 alzoo ontstane vierkantjes bij afwisseling ingevuld met wit en zwart.

10. Een duitsch bordspel als toepassing van de verdeeling der zijden van het kwadraat in 6 gelijke deelen, t. w.: drie kwadraten in elkander met evenwijdige zijden, die op onderling gelijke afstanden zijn geteekend. In het midden der zijden en in de hoekpunten van den vierhoek zijn hier en daar zwarte schijfjes geteekend als herhaling van den cirkel.

11. Peer, eerst geboetseerd, dan geteekend; dit laatste veel grooter dan de peer in natura en in omtrek, in tegenstelling met de wijze, waaorp vroeger de cirkel werd geteekend. De bedoeling is om het karakteristieke van den omtrek goed te doen opmerken.

Die omtrek wordt daarna met een tint in houtskool ingevuld; zwart krijt wordt hier nooit gebruikt.

Dan wordt de peer geteekend in 6 verschillende standen op één blad papier, dus op kleiner schaal dan eerst geschiedde: de lange as horizontaal, steel naar links, steel naar rechts; de as vertikaal, steel naar boven, steel naar onder; in den meest verkorten stand, d. w. z. met aanzicht tegen den steel of tegen het vruchtbeginsel, waarbij voor deze laatste gevallen wordt opmerkzaam gemaakt op het verschil tusschen deze vormen en den cirkel.

12. Kersen. In de gemodelleerde kersen worden echte kersenstelen ingestoken. In de teekening, die daarop volgt, worden, even als hierboven is vermeld, 6 kersen afgebeeld in verschillenden stand.

Langzamerhand wordt bij de invulling met houtskool getracht eenig relief uit te drukken, door het zwart niet overal even sterk aan te brengen.

13. Halve peren. Dit geeft nieuwe moeielijkheden te overwinnen, omdat daarbij rekening moet gehouden met de verkorting, die bij eenige wenteling in het doorsnijvlak is waar te nemen. Ook hier teekent men op grauw papier met houtskool, de doorsnede wordt met wit krijt aangegeven.

14. Pruimen, eikels, peulen en snijboonen. In pastaline worden de twee eerstgenoemde vruchten rondom bewerkt; de twee laatstgenoemde soorten worden in basrelief op een karton uitgevoerd.

15. Het vervaardigen van eene geheugenteekening — zonder eenige hulp in 40 minuten te maken — van de voornaamste der vormen sub 11—15 behandeld.

Wat hierboven is opgenoemd, vordert ongeveer het derde gedeelte van een jaar.

De leerlingen worden aangemoedigd om thuis de vormen, die tot nu toe werden behandeld, uit te knippen uit papier of dun karton en die ook in schetsboeken te teekenen, ten einde zooveel

mogelijk datgene, wat in beeld is gebracht, in het geheugen vast te leggen.

Daarna vangen aan de penseeloefeningen naar bladvormen. Het doel daarvan is om het algemeen karakter — den hoofdvorm — daarvan duidelijk te doen uitkomen. Daarom wordt in vlakke tint het geheele blad zoo vlot mogelijk afgebeeld — zonder eenige voorafgaande schets met de teekenstift — beginnende in het midden van het blad en van daar de kleurstof uitstrijkende naar de grens van het blad. Op die wijze ontstaat de omtrek (de silhouet) van dat blad, dat ook te voren plastisch is gekopiëerd.

Die oefeningen worden voortgezet naar andere bladeren, doch alle van eenvoudigen vorm: iris, sering, pijlkruid, klimop, lindeblad, tulpeboom. Dan wordt ook de bloemstengel in de afbeelding opgenomen. Door het uitsparen van witte kantlijnen wordt er in die penseeloefeningen eenigszins relief aangegeven.

Daarop volgen vruchten: peer, appel, slaapbol, knol, radijs, tomaat, kersen en bessen.

Dit alles wordt voorafgegaan door het maken van eene vrije teekening, te vervaardigen in de eerste les van twee uur. In die allereerste les mogen de kinderen teekenen, wat zij willen. Uit die teekening meent de leeraar te kunnen opmaken, in welke richting zij het meest talent hebben en op welke wijze dat talent geleid moet worden.

In de quarta — het tweede teekenjaar — wordt het boetseeren voortgezet en wel naar takjes met bladeren en vruchten, uit te voeren als relief op een karton. Naar diezelfde motieven wordt in teekening gewerkt met het penseel (zonder vooraf de vormen te schetsen), eerst in O. I. inkt, dan in vlakke kleuren.

De knapen krijgen op die wijze eene groote vrijmoedigheid in de behandeling van het penseel; de beste leerlingen mogen eerst de silhouet-teekeningen maken in kleuren op wit papier en daarna — om een beter effect te bereiken — op zwart papier in dekverven. Al deze oefeningen moeten in $1^1/_2$ uur tijds gereed zijn, omdat naar levende modellen wordt gewerkt, die in een volgende les van vorm en gedaante zullen zijn veranderd. Ook bij die boetseeroefeningen wordt in iedere les naar een nieuw voorbeeld gewerkt.

Na de hierboven aangehaalde motieven komen de grassen en chrysanthemums, waarbij eene veel fijnere behandeling van het penseel wordt vereischt; naar deze modellen wordt te voren niet geboetseerd.

Wat tot heden werd behandeld, moet beschouwd worden als te

zijn vooroefeningen tot het teekenen naar de natuur, d. w. z. naar voorwerpen in de ruimte op eenigen afstand van den teekenaar verwijderd.

Die voor- of penseeloefeningen hebben den leerling de vaardigheid gegeven om in teekening eenigen vorm snel en zonder fout af te beelden.

Aan het natuurteekenen gaat vooraf het leeren verdeelen van lijnen, het schatten van verhoudingen en het vergelijkend meten, welke drie onderwerpen, zooals de leeraar meedeelde, in ééne les den leerlingen tot klaarheid worden gebracht. Over schijnbare vormveranderingen wordt daarbij niet gesproken. De leeraar brengt het natuurteekenen terug tot de plaatsbepaling van een derde punt als twee punten gegeven zijn. Als eerste oefening in die richting dient het maken van eene teekening naar een dooden denneboom, op een plank bevestigd, in het teekenlokaal als model opgesteld.

De stam, die eenigszins het beloop heeft van een zigzaglijn, wordt door de knapen met houtskool direct door een vaste lijn op papier gezet, waarbij zij geene moeielijkheden ondervinden, omdat zij te voren reeds takjes met het penseel onmiddellijk op papier hebben afgebeeld. 1)

Nu wordt het voetpunt van den stam als eerste vast punt beschouwd; het tweede punt wordt genomen in den stam op zekeren afstand van 1, daar, waar een tak ontsproten is of waar in de onregelmatige zigzaglijn van dien stam een geschikt punt is aan te wijzen. Met behulp van die twee vaste punten worden bepaald de plaatsen van de uiteinden der takken en zoo voortgaande komt de afteekening van den geheelen boom op het papier.

Als eerste studie naar een voorwerp dient de kopie naar een staande vaas; bij het teekenen daarnaar wordt niet gebruikt de vertikale aslijn. Door middel van vergelijkend meten, wordt bepaald de verhouding tusschen de hoogte en de grootste breedte, de omtrek van de vaas wordt met gestrekten arm met vinger of teekenpen in de ruimte gevolgd, waardoor de leerling een meer zuiveren indruk verkrijgt van den vorm dier vaas; vervolgens wordt de omtrek van dit voorwerp met beide handen tegelijk geteekend. Deze manier van werken moet niet verward worden met de mechanische van Liberty Tadd, maar hier moet de linkerhand zelfbewust den vorm opschrijven. Elke opgaaf bij het werken naar dit soort modellen dient voor twee lessen, elk van $1^1/_2$ uur.

Perspectivische moeielijkheden doen zich hierbij nagenoeg niet voor, omdat de stand van deze ronde voorwerpen steeds zoo ge-

1) Deze en soortgelijke verklaringen werden ons door den leeraar gegeven.

kozen wordt, dat het ondervlak daarvan op oogshoogte ligt en omdat, de voorwerpen niet bijzonder groot zijnde, de bovenrand daarvan als een zeer vlakke ellips wordt gezien. Uit de teekeningen bleek, dat de leerlingen de horizontale cirkels, die boven het oog lagen, meenden te zien als rechte lijnen, waardoor deze teekeningen — zoo al niet geheel en al — dan toch grootendeels de projectivische afbeelding nabij komen.

De teekeningen worden in houtskool gedoezeld en met wit krijt opgehoogd; eerst bewerkt zonder fond, omdat daarbij alleen op den vorm wordt gelet, en later op een gekleurden fond, omdat de leerlingen dan hebben te letten op de waarde van de verschillende tinten in het voorwerp, ook in verband met den toon van den achtergrond.

Correcties worden alleen mondeling gegeven.

In den zomer wordt er gewerkt naar bloemen, bladeren en vruchten; in den winter naar stilleven — voorwerpen, zooals wij die ook gebruiken.

In de Unter-tertia — derde teekenjaar — dienen als model de voornaamste grondtypen uit het dierenrijk: ooievaar, haan, kip, meeuw, hond, geit, kalf en ook de wilg en de berk.

De school beschikt over eene uitgebreide verzameling opgezette dieren, uitsluitend ten behoeve van het teekenonderwijs aangelegd. De modellen van wilg en de berk zijn doode, bladerlooze boomen.

Het is de bedoeling van den leeraar om de knapen vóór alles kennis te doen maken met die dieren en boomen, die het meest in de omgeving van de stad hunner inwoning voorkomen Nadat zij deze typen hebben bestudeerd, wordt er naar andere dieren en boomen gewerkt, zelfs naar levende dieren; wij zagen studies naar een hond en ook naar een ezel. De vader van een der leerlingen gaf onlangs zijn paard ter leen, waarnaar op de binnenplaats door de geheele klasse werd geteekend.

De knapen worden aangemoedigd om zooveel zij daartoe in de gelegenheid zijn, in den Dierentuin te gaan teekenen, omdat de opgezette dieren nooit den juisten indruk van het levende dier kunnen weergeven en de hoofdzaak moet zijn de beweging, omdat in de beweging het karakter ligt.

In aansluiting daarmede worden studies gemaakt naar jongens in actie, waarvoor dan een der leerlingen als model staat. Voor elke schets wordt tien minuten tijd gegeven. Aanvankelijk 6 schetsen — dus 6 verschillende poses — op één blad, later op ieder blad papier slechts één schets, die zoo groot mogelijk gemaakt moet worden.

Omdat in silhouet de actie zoo goed is uit te drukken, worden

deze natuurschetsen eerst als silhouet geteekend: van voren en van ter zijde.

Na deze oefeningen gaan de knapen op straat teekenen. Hierbij is de hoofdzaak het snel weergeven van verschillende acties — instantanés —, waarbij de opmerkingsgave verscherpt wordt.

Omdat bij deze oefeningen van gecombineerden aard — menschbeeld met straatgezicht of landschap — het perspectievisch zien van groot belang is, behandelt de leeraar met behulp van door hem zelven gemaakte schetsen, de perspectievische verschijnselen, die zich bij die straatscènes voordoen. Hij doet b.v. opmerken, dat, als men op straat staat te teekenen, al de hoofden van volwassen personen op dezelfde hoogte worden gezien.

Door middel van schematische teekeningen van het menschbeeld, laat hij voor elke beweging de groote lijnen zien en wijst hij op de verplaatsingen van het zwaartepunt.

Bij het teekenen naar stilleven wordt behandeld het uitdrukken van verschillende materialen, o. a. steen, glas, metaal, zijde, fluweel, enz.

Om de leerlingen eenig inzicht te geven in de verschillende manieren, waarop erkend bekwame teekenaars en groote meesters in schets hunne indrukken hebben vastgelegd, toont de leeraar uit geïllustreerde tijdschriften, o. a. Jugend en Simplicissimus reproducties van teekeningen en vooral van vlug vervaardigde schetsen.

In de secunda en prima teekenen de knapen alleen datgene, wat hen het meest boeit. De leerstof is slechts een uitbreiding van hetgeen in de tertia is behandeld. De stillevens worden in wateren ook in olieverf uitgevoerd, zoo ook de teekeningen naar opgezette en levende dieren en bloemen. Wij zagen ook een aquarel naar een bronzen beeld in het schoolgebouw aanwezig.

Wij ontmoetten in deze school evenwel nergens — noch in teekening noch in model — de vlinders en kapellen, de détails van vogels, als: koppen, pooten en vleugels, die thans in Duitschland in zoo groote hoeveelheid in het teekenonderwijs zijn ingevoerd, omdat die onderdeelen van dieren in het officieel programma van den Staat, waarin de te gebruiken modellen worden aangegeven, zulk een voorname plaats innemen.

Buiten de schooltijden, bij voorkeur 's Zondags, gaat de leeraar van de hierboven beschreven inrichting met zijn leerlingen naar buiten om daar natuurstudies te teekenen en te schilderen.

B.

In een openbare lagere school voor meisjes zagen wij ongeveer zestig kinderen in één klasselokaal bijeen. Het was de derde

8

klasse — d. w. z. het derde schooljaar — de klasse waarin het teekenonderwijs aan deze school aanvangt.

In deze school wordt niet geboetseerd.

De leergang is de volgende: men begint met de gebogen lijn, n.l. de ellips, waarbij niet gelet wordt op de assenverhouding. De onderwijzeres maakt voor de klasse, door een armbeweging den vorm van de ellips voor de kinderen zichtbaar. Zij beschrijft dus de ellips in de lucht, de kinderen doen dit na, eerst ook in de lucht, recht voor zich uit, daarna ook in de lucht, maar boven hun teekenpapier en ten slotte teekenen zij met houtskool de ellips op het papier en wel het allereerste in den meest eenvoudigen stand, n.l. de groote as van rechts boven naar links onder. Deze lijn en deze stand worden genomen, omdat — volgens den onderwijzer — een en ander het meest overeenkomt met de natuurlijke beweging van het kind als het teekent.

Daarna gaat men die ellips invullen om den vorm van het vlak beter te doen uitkomen. Dat invullen geschiedt met oliekrijt in sterk sprekende kleuren: blauw, rood en geel. De foutieve lijnen worden met een lapje weggewischt; het geheel wordt niet met potlood of wat anders gecontoureerd. Na enkele oefeningen wordt ook de fond met een contrasteerende kleur overstreken.

De correctie geschiedt door onderlinge vergelijking der teekeningen. Hierop volgt de toepassing van den ellipsvorm, n.l. door het teekenen van een pruim in verschillende standen, eerst groot (pl.m. 20 centim.) één op het blad papier, daarna kleiner en meerdere pruimen op één blad.

De teekeningen, gemaakt in het eerste en ook in het tweede teekenjaar, zijn allen geheugen-teekeningen, als men het zoo noemen wil. Als de pruim geteekend wordt in den tijd, waarin die vrucht gemakkelijk te krijgen is, moeten de kinderen op de markt eenige pruimen aanschouwen, voordat zij naar de school gaan om te teekenen.

Ook naar aanleiding van aanschouwingslessen worden teekeningen gemaakt, d. w. z. van dingen, die de kinderen niet in natura hebben aanschouwd, doch alleen door eene afbeelding leerden kennen.

Op die wijze is b.v. een varken behandeld; de kinderen worden aangemaand zulk een dier te zien op de markt of bij den slager. Na eene bespreking voor de klasse wordt het varken geteekend.

Was in het eerste jaar de type der oefeningen de pruim (ellips); in het tweede teekenjaar doet als type dienst het ei (ovaal).

Een ei wordt voor de klasse vertoond. Den leerlingen wordt gevraagd wat zij met Paschen krijgen.

Antwoord in koor: „eieren".

„Teeken die eieren".

Daarna de bekende armbeweging in de lucht en boven het papier en vervolgens het teekenen van het ei, eerst groot, dan klein, geheel op dezelfde wijze, waarop te voren de ellips werd behandeld.

De eieren op kleine schaal (d. w. z. toch nog ongeveer op ware grootte) worden, in verschillende standen en groepen en afwisselend in afmeting, geteekend. Zonder voorafgaande houtskoolschets worden zij in eens in verschillende kleuren, vooral paarsch, geel en rood ingevuld; met groen wordt aangegeven een grasveld, waarop de eieren liggen en met die kleur worden eenige tusschen de eieren opschietende grassprieten afgebeeld.

De eivorm wordt toegepast bij het teekenen van een zwaantje of liever uit het ovaal wordt de omtrek van een zwaantje ontwikkeld. In wit krijt wordt een doorgesneden gekookt ei geteekend, met den geelen dooier in het midden.

Dit zijn alle teekeningen, uit het hoofd vervaardigd.

In de daarop volgende klasse komt het teekenen uit het hoofd of geheugen-teekenen niet meer voor.

De nu volgende studies worden vervaardigd naar model.

Toen wij die klasse bezochten, werkten een dertigtal meisjes naar een opgezette ekster, die voor de klasse was geplaatst.

Het onderwijs is hier dus klassikaal.

In deze klasse wordt ook gewerkt naar eenvoudige vaasvormen. Waar wij die zagen gebruiken, waren zij zóó geplaatst, dat de onderkant op oogshoogte lag — even als dit in de hiervoor beschreven school het geval was — waardoor de teekening naar die vaas eigenlijk zeer weinig van een projectieteekening verschilde.

De uitvoering geschiedt in houtskool; bij het schetsen wordt vooral gelet op de richting der groote lijnen van het voorwerp. De kinderen houden met gestrekten arm een potlood langs de lijn in de ruimte, die zij moeten nateekenen om de richting daarvan na te gaan en brengen dan het teekenpapier tegen het gedurende eenige oogenblikken onbeweeglijk gehouden potlood aan, om op die wijze na te gaan, welke richting aan die lijn op het papier gegeven moet worden.

De onderwijzeres gaat de klasse door, om toe te zien op de lengte der geteekende lijnen, maar de correctie is uiterst moeielijk, omdat het getal leerlingen in deze klasse niet minder is dan 44, die dicht op elkander, 4 à 5 op een bank (de gewone schoolbanken aldaar) zitten te werken.

Daar de voornaamste verhoudingen niet besproken worden, maken de kinderen telkens fouten in de verhoudingen der lijnen, hoewel de richting daarvan, ten gevolge van de hierboven ver-

melde mechanische bepaling, veelal goed is. De correctie bepaalt zich alleen tot de opmerkingen: te lang, te breed of te smal.

Van het werk in de vierde klasse is niet genoeg gezien om daaraan eene speciale bespreking te wijden.

In het vijfde teekenjaar zagen wij 44 kinderen van 12—13 jaar aan het werk. Zij teekenden naar vazen, kannen en dergelijke voorwerpen, waarbij door schaduwen de ronding werd aangegeven, en ook naar opgezette vogels: eend, ekster, en naar levende bloemen.

Zooveel als mogelijk is, wordt hier ook de aandacht gewijd aan de kleur; de leerlingen moeten de waarde der verschillende kleuren en tinten tegen elkander leeren vergelijken.

Het af te teekenen voorwerp wordt hier behandeld niet als een op zich zelf staand ding, maar als een deel van de omgeving.

In de klasse werden ons getoond eenige proeven van toepassing van afbeeldingen naar voorwerpen uit de levende natuur (vogels en bloemen) op vrouwelijke handwerken, w. o. een tafellooper en kussen, waarop dahlia's geborduurd, en een fries van pl.m. 2 M. lang en 70 c.M. hoog, waarop — levensgroot — een optocht van eenden in 5 verschillende standen zich repeteerend, in witte en zwarte stof op groenachtigen fond in applicatie was uitgevoerd. Dit was zeker een verdienstelijk werk, zoowel wat het ontwerp als de uitvoering betreft.

Eene teekening naar een tak of bouquetje in kleuren vervaardigd, werd zoo maar gecalqueerd, doorgeprikt, door instuiven op een lap stof overgebracht en daarna in kleuren geborduurd.

Toen wij deze klasse binnentraden, was juist de les in het teekenen naar bloemen begonnen.

Iedere leerling had een eigen model voor zich (een takje physalis, in een fleschje tegen een fond — een gevouwen kartonnetje). Het voorbeeld was niet geplaatst op de bank, waaraan de leerling zat te teekenen, maar op de bank vóór het kind, omdat de afstand tusschen leerling en voorwerp anders te klein zou zijn.

In deze klasse wordt aan de eene helft der meisjes het teekenonderwijs gegeven door eene onderwijzeres en aan de andere helft door den Oberlehrer.

De teekeningen worden eerst in potlood geschetst en daarna in sterk sprekende kleuren geaquarelleerd.

In de hoogste klasse, waarin 25 meisjes werkzaam waren, wordt het teekenen naar voorwerpen en bloemen voortgezet. Daarbij worden ook vlinders, opgezette vogels en viervoetige dieren onder de modellen opgenomen.

In de vacantie gaat het hoofd der school met een deel der klasse naar buiten, waar de kinderen studies maken in waterverf, hoofdzakelijk bedoeld als kleuroefening en ook om de vaardigheid in

het snelschetsen te ontwikkelen. Er wordt geteekend naar woningen omgeven door boomgroepen.

Volgens het hoofd dezer school, den Oberlehrer hierboven vermeld, zijn de resultaten verrassend en blijkt het dat de kinderen zonder uitzondering meer durf krijgen.

Ons werden getoond proeven van ornament-composities met gebruikmaken van geteekende vlindervormen, waarbij nu eens enkele vleugels als motief dienden, dan eens de afzonderlijke figuren, op die vleugels waar te nemen, tot randversiering waren verwerkt of waarbij de vorm van den geheelen vleugel of een deel der kleurenvlekken daarin, in vijf of in zes assen om een middelpunt gegroepeerd, gerangschikt was tot roset of tot iets wat op een bloem geleek.

Bij ons bezoek werkten de 25 meisjes allen naar een nogal samengesteld bouquet anjelieren, in een vaas voor de klasse geplaatst. De teekening werd gemaakt in potlood, bij sommigen werd eerst, in rechte lijnen, de groote massaverdeeling aangegeven (blokkirt) maar die manier van werken werd niet volgehouden bij het preciseeren der onderdeelen van dezen bloemruiker.

De bloemen werden vrijwel onafhankelijk van elkander op papier gebracht. Als de schets, zooals met het noemt, bijeen stond, werd die door de meisjes aan den Oberlehrer getoond, die — naast het model staande en dus op die plaats de gemaakte teekening onmogelijk met het model kunnende vergelijken — den leerlingen verlof gaf om tot het kleuren over te gaan.

Door den grooten afstand, waarop vele leerlingen van het model verwijderd zaten, kon het meerendeel van die meisjes de onderdeelen van dit ingewikkeld bouquet niet zuiver waarnemen. Dit bleek ook uit de vervaardigde teekeningen.

Zooals hierboven reeds is gezegd, wordt het geheugenteekenen na de tweede klasse niet meer voortgezet, omdat — zooals ons de Oberlehrer verklaarde — de phantasie der kinderen op jeugdigen leeftijd sterker werkt dan wanneer zij ouder zijn geworden en bij het begin phantasie en geheugen het kind bij zijn teekenen helpen. Zoodra het kind beter gaat teekenen, dus zelfbewust een vorm kan neerschrijven, is het beter om met het geheugenteekenen te eindigen, omdat het gevaar bestaat, dat het zelfbewust teekenen van dien vorm wegblijft of althans niet tot ontwikkeling komt, dat het kind voortdurend uit het geheugen blijft teekenen en daardoor niet eene zuivere afbeelding maakt van het opgegeven model.

Enkele tamelijk samengestelde bouquetten waren, na op wit papier te zijn geteekend, uitgesneden en op grijs papier geplakt.

Het eigenlijke „Pinselzeichnen" hebben wij aan deze school niet gezien; steeds gaat het schetsen in potlood de bewerking in kleuren vooraf.

Het doel van het teekenonderwijs is, zoo sprak de Oberlehrer, om te leeren zoo veel mogelijk door een teekeningetje de gedachten uit te drukken.

Dit geschiedt meer of min correct, al naar mate het individu meer of minder aanleg heeft. De oefening van oog en hand is alleen een middel om tot dit doel te geraken. Absoluut correct de afbeelding te maken van eenig voorwerp is onmogelijk, het is altijd benaderen. In zoo verre is er in het werk van een kind, teekenaar of kunstenaar weinig verschil; het eenige verschil is een min of meerdere graad van correctheid in de uitvoering.

Wanneer een kind er in geslaagd is om in eene teekening zijn gedachten uit te drukken, dan is dat werk meer waard dan een niets zeggend werk van een groot kunstenaar. De groote waarde van Rembrandt's werken ontleenen deze niet daaraan, dat deze schilder de natuur juist afbeeldde, maar dat hij geheel zich zelven gaf in zijn schilderijen en zijne teekeningen.

Dit vernamen wij tot toelichting van het geziene.

C.

Met bijzondere oplettendheid is door ons gevolgd het onderwijs in een tweede openbare lagere school voor meisjes, waarin wij verscheidene uren doorbrachten.

Een der onderwijzers is de leider van het geheele teekenonderwijs, aan deze inrichting te geven; de andere onderwijzers geven hun lessen in dat vak volgens een door hem opgemaakt leerplan.

Dit programma zal — zei ons de onderwijzer — binnen weinige maanden in alle lagere scholen der stad worden ingevoerd. De hier bedoelde onderwijzer — die niet is speciaal teekenleeraar — is, zoo vernamen wij, een der adviseurs geweest van de Pruisische Regeering inzake het samenstellen van het Reformleerplan, voor de scholen in Pruisen uitgevaardigd. Hij had de vriendelijkheid, ons een gedrukt exemplaar af te staan van het geheele leerplan, zooals dit in de gemeentescholen dezer stad ingevoerd zal worden en ten deele reeds ingevoerd is.

In deze meisjesschool werd ons getoond, wat de teekenonderwijzer heeft bereikt in een klasse, die hij gedurende vier jaren onder zijne leiding had. Wat wij hier over de Reform vernamen werd geïllustreerd door eene verzameling teekeningen, in die vier jaren gemaakt.

Deze school verkeert in bijzonder ongunstige condities, omdat zij staat in een der buitenwijken, tot dusverre bewoond door eene sterk vlottende bevolking.

Van de 53 leerlingen, die in een der door ons bezochte klassen werkzaam waren, hadden slechts 15 gedurende die vier achtereenvolgende jaren het onderwijs aan deze school gevolgd. De onder-

wijzer was daarom genoodzaakt als voorloopige maatregel de geheele school te verdeelen in drieën — waartoe men ook aan andere scholen werd verplicht — echter zonder dat hier de onderdeelen van het onderricht in de verschillende klassen scherp konden worden bepaald.

Het teekenonderwijs wordt ook hier verdeeld in „Unter-", „Mittel-" en „Oberstufe". De drie laagste klassen van den negenjarigen cursus vormen de Unterstufe en, zooals reeds gezegd is, het was tot heden nog niet mogelijk om voor elk dezer drie laagste klassen volgens een duidelijk omlijnd leerplan te werk te gaan.

„Unterstufe". De eerste oefeningen bestaan uit een soort armen handgymnastiek, als aanloop tot het los opzetten uit de vrije hand van verschillende gebogen en gesloten lijnen; cirkels en lusvormen, zooals die ook voorkomen in de methode van Liberty Tadd. Daarna teekenen de kinderen vlakke voorwerpen af, en wel alleen daarvan het vóóraanzicht, b.v. vlag, cahier, lei, schilderijlijst, portefeuille, enz., alles in verschillende drooge kleuren (oliekrijt) uitgevoerd; vervolgens vlinders, bladeren, vruchten, bloemen, takken, vogels evenzoo in pastel en ten slotte — direct met het penseel — eenvoudige voorwerpen als: glazen, flesschen en kannen. Aan deze laatstgenoemde penseeloefeningen gaan niet vooraf systematisch geregelde en elementair beginnende oefeningen in dit procédé.

Al het hierboven besprokene is geheugen-teekenen, met dien verstande, dat alle voorwerpen, die worden afgebeeld, te voren even voor de klasse worden getoond en door den onderwijzer besproken.

Aan het vrije teekenen (ook door velen genoemd het naief teekenen) wordt hier een groote plaats ingeruimd en de kinderen worden voortdurend aangespoord, om thuis daaraan veel tijd te besteden; deze oefeningen worden niet gecorrigeerd — in tegenstelling met de eerstgenoemde teekeningen. Zij worden wel voor de klasse door bespreking met alle kinderen gecritiseerd, maar deze ontvangen van den onderwijzer geen hoofdelijke correcties op hun werk.

„Mittelstufe". Hoewel het geheugenteekenen hier wordt voortgezet, begint nu het teekenen naar voorwerpen, die voor elken leerling afzonderlijk als model zijn geplaatst.

Bepaalde lessen over perspectievische verschijnselen worden hier niet gegeven. De voorwerpen, waarnaar gewerkt wordt, bepalen zich — voor zoover wij dat toen zagen — tot de meest elementaire vormen: lucifersdoosje (ineen geschoven en de twee deelen afzonderlijk), boek en dgl. Bij de behandeling van het boek wordt dit genomen eerst in den meest eenvoudigen stand, d. w. z. opengeslagen en het oog recht voor het midden van het boek (ieder leer-

ling neemt daarvoor zijn eigen boek). In groote trekken wordt de aandacht der kinderen er op gevestigd, dat een lijn kleiner schijnt, naarmate die verder van het oog is verwijderd. Dan wordt het boek dicht geslagen en in een willekeurigen stand schuin voor den leerling op tafel gelegd, waarbij op de moeielijkheid wordt gewezen om het bovenvlak daarvan niet te breed, of liever te hoog, af te beelden en ten slotte wordt het boek — eenigszins geopend — op de snede gezet.

Overigens worden voorwerpen, die door platte vlakken zijn begrensd, hier weinig tot model genomen. Voornamelijk dienen als zoodanig: vazen, glazen, kannen, bekers, enz.

Behalve in zwart (houtskool) worden deze teekeningen ook uitgevoerd in kleur, hetzij als éénkleurige penseeloefening, hetzij als studie in het juist weergeven der kleurenverhoudingen. Het teekenen naar bladeren, takken, vogels en bloemen wordt voortgezet.

Steeds blijft de onderwijzer het vrije teekenen buiten de school sterk aanmoedigen.

Bij de oefeningen in het geheugen-teekenen worden in schetsboeken afbeeldingen vervaardigd van vroeger naar model geteekende dingen, zonder dat dit model nogmaals wordt getoond.

Omdat de leerlingen nu langzamerhand eenige vaardigheid hebben verkregen, wordt het teekenen dienstbaar gemaakt aan het onderwijs in andere vakken, die in de school worden onderwezen. Zoo zagen wij kaarten van de stad en van haar omgeving en verschillende natuurkundige instrumenten, dit alles op zeer naieve wijze afgebeeld.

„Oberstufe". Bij het teekenen naar voorwerpen wordt bijzonder de aandacht gewijd aan de juiste wijkingen (verkortingen), de kleurenverschillen en de verlichting. Als model dienen: kandelaar, tafelschel en verschillende vaasvormen. De oefeningen in het juist treffen der kleuren worden voortgezet bij het teekenen naar bloemen en vruchten. De meesten daarvan worden geteekend op donker papier met dekverven of wel op licht papier, waarop dan — in zeer donkere tint, meestal zwart — een fond wordt aangebracht. Bij de keuze der modellen, die worden uitgebreid tot: tomaat, gladiolus, appel, kers, pruim, fuchsia, campanula en papegaai wordt blijkbaar gezocht naar voorwerpen met sterk sprekende kleuren.

Wij zagen hier aan het werk 43 meisjes, tusschen 10 en 11 jaar oud.

Vlinders en kapellen worden hier maar weinig als modellen gebruikt; wel zagen wij enkele houtskoolteekeningen naar deelen van het schoolgebouw: portaal, trappenhuis, gang en venster.

Als eene speciale oefening laat men hier de kinderen houtskoolschetsen maken naar opgezette dieren: kat, vos en ook naar

de medeleerlingen in rust en in actie n.l. loopend, doch dit laatste wordt niet gedaan naar het levend model, maar als geheugenteekening.

Met het oog op de vrouwelijke handwerken worden hier eenige proeven gewaagd op het gebied der ornamentale compositie; zoowel aan de lijn- en vlakverdeeling als aan de toepassing der kleuren wordt daarbij de aandacht gewijd.

In verband daarmede worden aan de meisjes blaadjes papier gegeven van verschillende kleur en daarbij eenige uitgeknipte sterretjes, bloemvormpjes en schijfjes, mede van verschillende kleuren en — zonder van eenige geometrische verdeeling uit te gaan — moeten zij trachten door middel van een vrij en niet regelmatig arrangement deze vormpjes van verschillende grootte en kleur zoo te schikken, dat toch een harmonisch decoratief geheel wordt verkregen.

Het resultaat heeft dan eenige overeenkomst met de vrije decoratieve vlakteverdeelingen, waarin de Japanners zoo sterk zijn.

Bij het teekenen naar bloemen en vruchten brengen de kinderen meestal hun eigen voorbeeld mede.

Bij de penseeloefeningen wordt in den beginne geenerlei voorteekening te hulp geroepen; bij latere werken wordt wel eerst de vorm met potlood bepaald, voordat tot de bewerking in kleuren wordt overgegaan.

Van het „Linearzeichnen", dat evenwel ook een onderdeel is van het officieele staatsprogramma, zagen wij in deze school niets.

Om het schetsen naar levende dieren aan te moedigen, hebben alle schoolkinderen tot den dierentuin van deze stad vrijen toegang.

In de hoogste klasse dezer school werden er, onder leiding van het hoofd der inrichting, studies gemaakt naar het menschelijk figuur. Een paar knapen, broertjes of kennisjes der leerlingen, stonden voor de klasse op een tafel of verhooging als model en daarnaar werd geteekend; zij poseerden met den rug naar de klasse gekeerd.

Ook zagen wij schetsen, die de meisjes naar elkander hadden gemaakt, d. w. z. naar de vóór haar zittende leerlingen; sommigen hadden daarvan de achterhoofden met haarvlechten en de daaraan bevestigde lintjes en strikjes afgebeeld op bijna ware grootte.

D.

In een „Seminarschule" (leerschool verbonden aan een kweekschool voor onderwijzers) zagen wij de selecta — hoogste klasse — bevolkt door 35 leerlingen van ongeveer 14-jarigen leeftijd, aan het werk. Ook hier weer — en wij zagen die helroode Chineesche

lampions in bijna iedere school — werd geteekend naar de physalis.

De hoofdvorm van de vrucht wordt door den onderwijzer besproken, evenzoo de vorm van de schaduwen daarin waar te nemen en dan ook de kleur van de vrucht en van de bladeren. Hier is hoofdzaak de gekleurde vorm; de waarde van de kleur in de ruimte wordt als bijzaak beschouwd. De leerlingen werken thans nog zittende in de gewone schoolbanken, eenigen van hen teekenen staande voor een teekenezel. Het is het streven van den leeraar om te komen tot eene verandering in het teekenlokaal, zoodanig, dat alle leerlingen een teekenezel ter beschikking zullen krijgen. De voorarm van den jongeling wordt daardoor op meer vrije manier geoefend en de teekenaar kan het onderhanden zijnde werk beter overzien. Verschillende omstandigheden staan de geheele invoering van die lang gewenschte verbetering nog in den weg.

Bij wijze van proef, wordt na elke vacantie aan iederen leerling opgegeven om à prima vista een zijner handen in een bepaalden stand te teekenen. Men wil de leerlingen op het onverwachts zetten voor een opgaaf, die — aldus meent men — hen zoo gemeenzaam moest zijn, maar toch blijkt zoo vreemd te wezen. De meeste der teekeningen gaven dan ook blijk, dat het teekenen van een hand verre boven het bereik van deze leerlingen lag. De leeraar gaat uit van de verwachting, dat de leerlingen, die over het algemeen intellectueel het hoogst staan, maar in de teekenklasse soms minder bedrevenheid aan den dag leggen, bij dit soort oefeningen blijk zullen geven het beste werk te leveren.

In den zomer teekent men in de vrije natuur; daarbij wordt gebruik gemaakt van een zoogenaamd „visir"-raam, n.l. een stukje karton of papier, waarin een klein vierkant gat is uitgesneden. Door dit raampje kijkend, schuift men met gestrekten arm dit appareil in de hoogte of in de breedte zoo lang op en neer, tot dat gedeelte van het als 't ware omlijste landschap gevonden is, dat den teekenaar voor het maken van zijn studie het meest geschikt voorkomt.

Het onderwijs aan deze leerschool komt in hoofdzaak overeen met hetgeen aan de inrichtingen, hierboven sub *b* en *c* besproken, gezien was.

Het geheugen-teekenen, dat alleen in de twee laagste klassen van school B wordt toegepast, wordt door dezen leeraar alleen in de hoogste klasse in praktijk gebracht. Hier hebben alle klassen (behalve de twee laagste) twee uren per week teekenonderwijs.

E.

Onder de merkwaardigheden, op deze studiereis gezien, moet vooral worden besproken het bezoek aan een zekere Middelbare school, n.l. een Realgymnasium.

Door een verkeerd begrepen afspraak konden wij hier niet meer de leerlingen in de klasse aan het werk waarnemen; de ophanden zijnde Michaelis-Ferien waren oorzaak, dat in de laatste dagen vóór die vacantie niet alle lessen juist volgens den lesrooster en met complete klassen werden gegeven.

Toch had de teekenleeraar, die ons op een bepaalden dag in zijne volle klasse vergeefs had afgewacht, de welwillendheid een geheelen namiddag van zijn vrijen tijd te onzer beschikking te stellen en in zijn teekenzaal gaf hij ons een uitvoerig exposé van zijn leermethode, geïllustreerd door eene groote verzameling teekenstudies zijner leerlingen.

Met het teekenonderricht begint men aan deze inrichting in het tweede leerjaar — de quinta —, dan zijn de knapen ongeveer 11 jaar. Twee uren per week worden aan dit onderwijs gewijd.

In de eerste teekenles mogen de kinderen teekenen wat zij maar willen. Daarna wordt tegen den wand een rol grijs behangselpapier bevestigd en den leerlingen wordt gevraagd een boom te teekenen. Zij staan naast elkander. Wanneer er onder die leerlingen zijn, die verklaren dit niet te kunnen doen, tracht de leeraar hen tot de overtuiging te brengen, dat iedereen wel een boom kan teekenen.

Aanmerkingen op den vorm worden niet gemaakt, maar door onbewuste onderlinge vergelijking zullen de slechte teekenaars, bij het naar huis gaan, op den vorm der boomen gaan letten en zij komen tot de ontdekking, dat zij een boom eigenlijk nooit goed hebben aangekeken. Dit zal hen er toe brengen om in de volgende les een boom beter te teekenen.

De belangstelling voor den vorm is daardoor opgewekt.

Volgens de meening van dezen leeraar kan elk kind teekenen, maar door de huisgenooten of door den onderwijzer wordt vaak in het kind de meening vastgezet, dat het niet teekenen kan. Helaas, al te vaak wordt het kind voorgehouden, dat dit of dat te moeielijk is om door hem in beeld te worden gebracht, want immers, zoo zegt men, ge kunt toch niet teekenen.

Het teekenen moet zijn een natuurlijke uitdrukking van den aandrang, om iets af te beelden. Dwing, zoo zegt hij, nooit een kind tot teekenen, maar tracht steeds de belangstelling te wekken voor alles, wat in de omgeving is van het kind.

Het doel van het teekenen is niet iets af te beelden, maar alleen zij dat teekenen het middel om de belangstelling wakker te maken, den lust op te wekken iets mooi te gaan vinden.

Alles wordt in deze eerste klasse geteekend: vlaggen, boomen, lanen, vazen, kannen, vruchten, menschen en gedeelten uit de omgeving der stad.

De kinderen moeten vooral trachten af te beelden dat wat leeft.

Doode modellen werken doodend. Een opgezet dier geeft van dat dier een valsche voorstelling. Eerst de mensch en dan het dier, omdat in elk kind de lust aanwezig is, om menschen af te beelden, vooral menschen in beweging.

Als methodische oefeningen in die eerste teekenklasse laat deze leeraar de knapen afbeeldingen maken van: kersen, halters, — waarbij gelet wordt op de verhouding tusschen de middellijn van den cirkel en den afstand tusschen de cirkelomtrekken — radijs (eerst groot en afgeleid van den cirkelvorm, daarna klein, op ware grootte, als penseeloefening) en dan den eikel dadelijk in kleur en op ware grootte.

Met deze oefeningen gaat samen het boetseeren.

Alleen dan wordt er gemodelleerd, wanneer het voorwerp daartoe geschikt is, een vorm heeft, die gemakkelijk in klei of in was kan worden gekopieerd. Bij de penseeloefeningen gaat men altijd uit van het midden van den af te beelden vorm.

Een kind heeft een peer meegebracht en teekent daarnaar; een ander kind is niet in het bezit van zulk een vrucht en teekent toch een peer; of nu dit kind een peer teekent naar model of uit het hoofd is hetzelfde, wanneer maar de type van de peer op papier wordt gebracht.

Die afbeelding wordt eerst zoo groot genomen als het formaat van het papier slechts toelaat — dus van veel grooter afmeting dan die vrucht werkelijk is — en in houtskoolomtrek uitgevoerd; daarna volgt de teekening op natuurgrootte en met het penseel bewerkt.

Van eene geregelde klassenindeeling, wat de te verwerken leerstof betreft, is feitelijk geen sprake. Voor het perspectievisch zien is de leeraar gewoon een reeks oefeningen op te geven, zonder daarbij modellen of blokken te gebruiken. Hij laat teekenen; een hoek van een tafel, een tafelpoot, een gedeelte van het lokaal en laat daarbij, door middel van vergelijking met een horizontaal gehouden potlood, opmerken of de lijnen, die zijn af te beelden, in hare wijkingen op- of wel afloopen.

Vervolgens moeten de knapen gedurende eenige weken achtereen aan alle voorwerpen, die zij zien en die tot die observatie aanleiding geven, dit schijnbare op- en afloopen der lijnen nauwkeurig nagaan en buiten de schooluren hebben zij schetsen te maken naar voorwerpen, intérieurs, huizen of gedeelten daarvan, waarin zulke wijkende lijnen een voorname plaats innemen.

Het houden van eenige theoretische les over de schijnbare vormveranderingen, acht deze leeraar verkeerd, omdat dan het goed weergeven van wijkingen of verkortingen niet het gevolg is van juist zien door den leerling, maar van het weten, het in praktijk brengen van het opgedrongen oordeel van den onderwijzer.

Het teekenen is hier bijna altijd werken uit het geheugen, omdat men geen modellen gebruikt. De leeraar zegt die ook in 't geheel niet noodig te hebben. Een leerling moet alleen dat gedeelte van een voorwerp teekenen, waarvan hij den vorm precies kent en moet nooit het ontbrekende door zijn phantasie aanvullen.

Laat het kind alles teekenen, waarin het lust heeft en zeg nooit dat dit of dat onderwerp voor hem te moeielijk is, dan zullen de leerlingen het teekenen van ieder voorwerp — welk dan ook — gaan beschouwen als iets zeer gewoons.

In de hoogere klassen teekenen de knapen, gedurende de teekenuren, zooveel mogelijk, buiten het gebouw — in de vrije lucht dus — in het park of in de straten gelegen in de nabijheid van dit gymnasium.

Wanneer het weer dit niet toelaat, worden studies gemaakt in het niet ver verwijderde Kunstgewerbe-Museum.

Het teekenen van bloemen acht de leeraar, althans voor een jongensschool, niet bijzonder belangrijk; oefeningen naar bloemen komen dan ook in deze inrichting zeer weinig voor. Het voornaamste moet altijd blijven: het teekenen van de omgeving en van den mensch in verschillende actie. Het weergeven van „Tonwerthe" is bijzaak.

Bij het figuurteekenen werken de leerlingen naar elkander of naar zichzelven. Wij zagen vele teekeningen van details, d. w. z. handen en voeten, door de knapen naar eigen hand of voet vervaardigd.

Den leerlingen wordt geen werk opgegeven om thuis te behandelen, omdat zij voor andere lessen het toch reeds te druk hebben.

„Wanneer in de les aan de kinderen veel wordt verteld, dan teekenen zij eigenlijk niet zelf, maar de leeraar, en hunne zelfstandigheid gaat verloren, daarom moeten zij zelf leeren opmerken".

Wanneer correcties moeten gegeven worden, doen de leerlingen dat gemeenschappelijk, 1); als deze het werk hunner kameraden hebben te bespreken of te critiseeren, worden eerst de goede qualiteiten in die teekeningen op den voorgrond gebracht en pas daarna worden de fouten behandeld.

Ons werd getoond eene groote verzameling studies in kleuren uitgevoerd: landschappen en stadsgezichten; daaronder waren verscheiden verdienstelijke proeven. Maar zooals hierboven reeds is gezegd, wij hebben hier niet de leerlingen aan het werk getroffen. Daardoor is er niet een volledig beeld verkregen van het

1). N.B. Wat uiterst moeielijk moet zijn, omdat de leerlingen naar verschillende onderwerpen teekenen.

onderwijs aan deze school, dat in geheel speciale richting — afwijkende van 't geen elders werd gezien — geleid wordt.

Eene verzameling teekenstudies — misschien het werk der meest verdienstelijke leerlingen — kan onmogelijk een geheel zuiver beeld vertoonen van beweging en resultaten van een onderwijs als hier is bedoeld, hoe groot ook de bereidwilligheid is van den leeraar en hoe uitvoerig de door hem gegeven verklaringen ook mogen zijn.

F.

Ook in een Kweekschool voor onderwijzers zijn wij zeer welwillend ontvangen en geruimen tijd brachten wij in de teekenklasse door. De school heeft 6 klassen. Alleen in de hoogste klasse wordt het teekenen niet onderwezen. Bij ons bezoek vonden wij een dertigtal jongelieden, van ongeveer 17 jaar in de teekenzaal vereenigd, die onder den leider dezer klasse drie jaren hadden gewerkt.

De leeraar hier is geheel vrij in het kiezen van de leerstof, zoodat hij, wat het teekenen betreft, volledig rekening kan houden met hetgeen de teekenonderwijzer aan een volksschool noodig heeft. Daardoor kan de teekenleeraar aan het „Lehrerseminar" grooten invloed uitoefenen op de richting van het teekenonderwijs in de volksschool.

Evenals in de school, genoemd sub D, laat deze leeraar — doch hier om de drie maanden — door zijne leerlingen een hunner handen nateekenen — ook, als elders, met het doel om te onderzoeken of de ontwikkeling van opmerkingsgave en het vermogen om het geziene af te beelden gelijken tred houdt met de algemeene ontwikkeling.

Bij het penseelteekenen dienen tot voorbeelden: bladeren, bloemen, stilleven-voorwerpen en opgezette dieren. Van het midden uit naar buiten uitwerkend komt men hier tot den juisten vorm.

Diezelfde soort modellen dient verder nog tot voorbeeld bij het teekenen met houtskool, waarbij de kopie op groote schaal wordt gemaakt, eerst in omtrek en daarna — ook in houtskool — geheel in schaduwbewerking; de hooge lichten zoo noodig opgezet met wit krijt.

Daarop volgt eene teekening naar hetzelfde model, doch op kleiner schaal en in potlood.

Over perspectievische verschijnselen en schijnbare vormveranderingen wordt niet gesproken; alleen bij voorkomende groote moeielijkheden worden de voornaamste dier schijnbaar gewijzigde vormen op het zwart bord behandeld. Zooals dit reeds is opgemerkt bij andere scholen, zijn de meeste teekeningen naar vazen of dergelijke nagenoeg projectieteekeningen, omdat bij het stellen

van de modellen voor dit soort oefeningen — ook wanneer vogels daarvoor werden gebruikt — het laagste gedeelte van dit model op oogshoogte wordt geplaatst. De perspectievische moeielijkheden, die bij anderen stand zouden zijn te overwinnen, worden daarmee ontgaan of althans tot een minimum ingekrompen. Een krachtig aangebrachte schaduw en een handig geplaatst glimlichtje moet het relief afbeelden.

In de laagste klassen worden als hand- en armoefeningen geteekend: cirkel, ellips en eirond.

In de hoogere klassen mogen de meest verdienstelijke leerlingen zelven hun modellen kiezen en de wijze waarop zij hun teekening willen behandelen, wordt geheel aan hen overgelaten. Zoo zagen wij in die vierde klasse penseeloefeningen maken — elke oefening in tien minuten — naar een opgezette ekster; op elk blad papier vijf of zes oefeningen naar den zelfden vogel, waaraan telkens, door verdraaiing, voor het oog van de teekenaars een andere stand werd gegeven. Drie der meestgevorderde kweekelingen hadden een studie onderhanden naar een zeer kleurigen papegaai; twee van hen werkten in olieverf en de derde teekende in pastel.

De leeraar gaat, zoo verklaarde hij ons, uit van het geheel en komt daarna tot de onderdeelen. Eerst de groote omtrek — de silhouet als 't ware — en als deze is aangegeven, komt men tot de détails. Vroeger begon de leeraar met de onderdeelen en bouwde, als zij wel begrepen waren, hieruit het geheel op.

Om duidelijk te maken hoever de verouderde begrippen van vroeger staan beneden de beweging van dezen tijd, werden ons getoond studies, waarop eenige takken met fijne blaadjes en subtiele witte bloempjes, eenvoudig doch streng geteekend, bescheiden, ook wat den fond betreft, in kleuren aangezet en met de pen even nagewerkt. Die studies, die nu als afschrikwekkend voorbeeld moeten dienen, waren evenwel, naar onze overtuiging, zoo verstandig, doch tevens zoo eenvoudig en gevoelig behandeld, dat wij ons niet herinneren op de geheele onderzoekingstocht in dat genre beter werk te hebben gezien.

De leeraar is er van teruggekomen om den leerlingen kleine modellen voor te zetten, dus geene kleine stilleven-artikelen of kleine vogels; daarvoor is hij bezig eene verzameling aan te leggen van groote opgezette dieren en groote voorwerpen tot samenstelling van stillevens.

G.

Een cursus voor onderwijzers, waarin wij ook geruimen tijd doorbrachten, is op de volgende wijze in het leven geroepen.

Voor ongeveer 15 jaren kwam een geleerd kunstkenner, tevens

populair schrijver, nu nog een man van groot gezag in Duitschland, tot de overtuiging dat het teekenonderwijs, zooals het toen gegeven werd, in het geheel niet beantwoordde aan hetgeen hij meende, dat daarvan het doel en de resultaten moesten zijn, nl. de opmerkingsgave van het kind te vormen en het kind liefde voor de kunst in te boezemen. Hij meende dat de fout daarin zat, dat het teekenonderwijs werd gegeven droog methodisch, dat bij dat onderricht absoluut geen rekening werd gehouden met het leven.

Naar zijne overtuiging moesten de onderwijzers van de volksschool zoo gevormd worden, dat zij in staat waren aan het kind eene zoodanige opleiding te geven, dat zij den knaap en het meisje leerden zien zooals een kunstenaar ziet, dat die kinderen in meerdere of mindere mate ook door eene teekening of door schetsen juist zulk eene afbeelding van eenig voorwerp moesten kunnen geven, evenals een kunstenaar dit doet; dus èn in lijn èn in kleur het karakter weergeven van zulk een voorwerp.

Daarom moesten er cursussen worden opgericht voor onderwijzers en onderwijzeressen aan volksscholen, geleid door bekwame kunstenaars, die tevens in staat zouden zijn hunne kunst aan anderen te leeren, d. w. z. het teekenen verstandig te onderwijzen.

Deze cursussen zouden dan worden de centra van waar de „Künstlerische Erziehung" der jeugd zou uitgaan.

Deze energieke kunstminnaar slaagde er in zijne wenschen en voorstellen in vervulling te zien gaan; in een zeer belangrijk gesprek, dat wij met hem mochten hebben, heeft hij ons dit alles in den breede verteld.

Hij vond in een talentvol schilder, een man van naam, een goed leider voor zulk een cursus. Zij, die den cursus volgen, schilderen en aquarelleeren vooral in de vrije natuur; bij slecht weer werken zij naar stilleven, bloemen en opgezette vogels. De leeraren, die wij in de scholen sub D en F genoemd, hebben ontmoet, zijn beide leerlingen van dien schilder.

Laatstgenoemde geeft in het teekenlokaal der kweekschool een cursus, die de kunstopvoeding van onderwijzers en onderwijzeressen ten doel heeft en die moet beschouwd worden als te zijn een voorbereidingscursus tot het meer artistieke onderwijs van bovengenoemden schilder, van wien wij in een Museum een zeer verdienstelijk levensgroot portretstuk (groep van zeven personen) hebben gezien.

Den schilder mochten wij niet ontmoeten; hij was op reis, zoodat wij ook niet zagen hoe en met welke resultaten zijn cursus werkt. Wel hebben wij den voorbereidingscursus in de kweekschool bezocht, die wordt gepatroniseerd door eene Vereeniging van leeraren en gehouden tweemaal per week, gedurende drie achter-

eenvolgende uren. In den zomer wordt er geschilderd, in den winter geteekend.

Zooals ons werd medegedeeld, wordt er van kleurenbehandeling veel werk gemaakt. Men wil deze — niet meer jeugdige — leerlingen leeren: kleuren te zien, kleuren te mengen en de werking van verschillende kleuren tegen en naast elkander opmerken, voelen en ten slotte weergeven.

Deze cursisten werken alles door, wat zij later in de school, zoowel met de stift als met het penseel, in 't zwart of in kleuren, zullen laten teekenen door hun leerlingen. Er wordt in dezen cursus meer gelet op de artistieke ontwikkeling dan tot dusverre in het Lehrerseminar het geval kon zijn.

De man, die tot dit alles den stoot gaf, staat thans niet meer in direct verband tot deze cursussen.

Toen aan de zaak, waartoe hij initiatief nam, een behoorlijke vorm was gegeven, liet hij de leiding en uitvoering daarvan aan anderen over.

Onze commissie zag een tiental onderwijzers en een drietal onderwijzeressen aan het werk. In den regel volgen 14 à 16 personen dezen cursus, soms stijgt hun aantal tot 20.

Zij schilderen — ieder had zijn eigen model — naar stillevens: een of twee voorwerpen geplaatst op of tegen een lap stof. Het karakter en de kleuren dier voorwerpen waren van zeer verschillenden aard en ook in die lapjes stof was veel variëteit.

Er wordt hier blijkbaar met veel ijver gewerkt.

H.

Ook werd ons toegang verleend tot eene bijzondere „Realschule", eene inrichting met 9 klassen. In alle klassen wordt teekenonderwijs gegeven; in de drie laagste en in de hoogste gedurende één uur per week, in de vijf andere klassen gedurende twee uren per week. Men zei ons, dat dit de eenige Realschule is, waar het teekenen in alle klassen wordt onderwezen.

De leeraar is een voorstander van klassikaal onderricht, waarvan hij echter in de hoogere klassen afwijkt, omdat de leerlingen dan als model krijgen voorwerpen, waarvan de moeielijkheid, inzake de afbeelding daarvan, in overeenstemming is met hun kunnen.

De vlakke vormen: cirkel, ellips, eirond, spiraal worden zonder voorbeeld geteekend. Dit geschiedt alleen naar mondelinge opgaaf. De leeraar herinnert de knapen er aan, dat zij bij het teekenen van de spiraal hebben te denken aan het slakkenhuis; op die wijze alleen maken zij kennis met dezen vorm. De teekeningen aldus ontstaan, waren dan ook allen sterk verschillend.

Den schoonheidszin van de leerlingen te ontwikkelen door een goede keuze van modellen, is voor dezen leeraar bijzaak. Deze gewichtige factor bij het teekenonderwijs — waarvoor de Reform beweert zooveel te doen — komt hier eigenlijk niet in aanmerking.

Wanneer er naar stilleven-voorwerpen wordt gewerkt, geschiedt dit naar de meest gewone huishoudelijke voorwerpen, die meestal door de leerlingen van huis worden meegebracht.

Onze commissie zag bij haar bezoek de leerlingen der hoogste klasse aan het werk; ongeveer 40 knapen of jongelingen poogden eene teekening te maken naar allerlei voorwerpen, waaronder vele van vreemden vorm, t. w.: opgezette vogels, tinnen kannen, theepot, lampetkan, oude schoen met schoenborstel, sigarenkoker met lucifersdoosje, koffiemolen, odolfleschje, soepbord met lepel — waarbij de soep door eenig verfwater was voorgesteld, — opgezette eekhoorn, kandelaar en meer dergelijke heterogene modellen.

De gewone schoolbanken, waarin de leerlingen zaten te teekenen, ieder met een eigen model op een halven meter afstand voor zich, stonden zoo dicht op elkander, dat hoofdelijke correctie of ten minste controleeren van het werk der leerlingen niet mogelijk zou zijn geweest.

Het eenige hulpmiddel, door dezen leeraar gebruikt om de knapen de oversnijdingen te verduidelijken van kromme lijnen, die zijn waar te nemen bij de openingen van dik vaatwerk, waren kleine houten gedraaide modelletjes, hoogstens 6 c.M. hoog, die, met pen en gat in elkander sluitend, konden worden samengevoegd tot bekervormen. Het beloop dezer lijnen aan die houten modelletjes was evenwel — door hunne eigenaardige profileering en kleine afmetingen — minder gemakkelijk waar te nemen dan aan de voorwerpen zelve, tot verduidelijking waarvan die modelletjes moesten dienen.

Achter ieder voorwerp wordt een kartonnen fond geplaatst, welke kartons verschillend van kleur waren, om daardoor den leerlingen een juist begrip te geven van goed overlegd naast elkander brengen van verschillende kleuren.

De leeraar laat alleen naar levende bladeren en bloemen teekenen; naar zijne opvatting is een slechte teekening naar een levend blad beter dan eene correcte teekening naar een gedroogd blad. omdat de schoonheid van het levende in de natuur op het kind een heilzamer indruk zal maken.

Naar aanleiding van het maken dezer teekeningen naar levende bladeren, worden er composities vervaardigd: kalenders, exlibris, randversieringen, enz. Naar een aan de school aanwezigen Delftschen tegel, moeten de leerlingen trachten zelven Delftsche tegels te ontwerpen.

Toch is het plantenteekenen hier bijzaak, omdat de daarbij

voorkomende vormen over het algemeen door de knapen nog niet worden begrepen.

Geheugen-teekeningen worden vervaardigd naar aanleiding van hetgeen te voren geteekend of geboetseerd is; bij het boetseeren wordt een lichaam juist weergegeven zooals het is, dus niet in hoog of laag relief (zooals in de school sub A vermeld, werd gezien) maar alles wordt „en ronde bosse" bewerkt. Voor oefeningen in deze kunst dienen: flesch, bloempot, vaas, vogel, enz. en dit boetseeren heeft alleen plaats in de middel-klasse. De leeraar acht het onnoodig om in de hoogere klasse die modelleer-oefeningen voort te zetten, omdat de leerlingen van deze afdeeling dan reeds voldoende vormenkennis hebben opgedaan.

Naar afzonderlijke koppen of pooten van vogels, in vele andere scholen voor de studie van détails van dieren veelal in gebruik, wordt hier niet gewerkt. In 't algemeen is 't aantal modellen, aan deze inrichting in gebruik, zeer beperkt.

Als overgang van het voorwerpen teekenen tot het werken naar planten, laat deze leeraar „blokkiren", d. w. z. het teekenen op het oog van den onregelmatigen veelhoek, waarin de afbeelding van eenig voorwerp of lichaam past.

Slechts deze hoogste klasse hebben wij aan den arbeid gezien; terwijl er geen gelegenheid was om aan deze inrichting een tweede bezoek te brengen. Wat ons dus bekend is geworden omtrent de manier van werken in de andere klassen, danken wij aan de uitvoerige en welwillende uiteenzettingen van dezen leeraar.

I.

Een „Knabenmittelschule" is eene inrichting, het midden houdend tusschen de volksschool en de Realschule, dus tusschen onze lagere school en onze hoogere burgerschool. Wij maakten ook kennis met het teekenonderwijs aan eene dergelijke school. Deze heeft 9 klassen. De knapen komen daar op hun zesde levensjaar. Het teekenonderwijs begint voor hen eerst op tienjarigen leeftijd. Zij teekenen dus 5 jaar. Behalve de onderwijsvakken der lagere school wordt hier ook het Fransch en Engelsch onderwezen; in de laatste leerjaren leggen de meeste knapen met goed gevolg het examen af, dat toegang geeft tot de tertia der Realschule, terwijl de andere leerlingen in den handel gaan.

Twee onzer hadden den teekenleeraar leeren kennen in een avondbijeenkomst, met eenige mannen van het vak te voren belegd. Hij noodigde ons dringend uit, ook zijne school te komen zien en wij hebben daaraan gaarne voldaan.

Veel werk maakt hij van het teekenen naar het levend menschbeeld en zooals wij — vóórdat wij het zagen — in die avondcon-

ferentie van zijne collega's reeds vernamen, wordt door dezen leeraar dat figuurteekenen verder voortgezet dan elders in dergelijke scholen het geval is. Wij zagen in de schetsboeken dezer knapen zeer goede studies èn naar het geheele figuur èn naar onderdeelen of détails van het menschelijk lichaam, als afzonderlijke armen, beenen en handen. De modellen hiertoe levert de klasse zelve; bij afwisseling dienen de leerlingen daartoe.

Bij onze komst was de hoogste klasse, ongeveer 20 jongelieden, aan den arbeid. Een hunner makkers zat in voorover gebogen houding op een bankje, geplaatst op eene verhooging voor de klasse. Naar hem werd gewerkt; allen zagen hun makker in profiel, waardoor de geheele houding van het lichaam op zijn duidelijkst was waar te nemen.

Over 't algemeen was het werk dezer klasse voldoende te noemen; van een paar leerlingen wat 't zelfs goed, maar toch kwam het ons voor, dat dergelijke opgaven te zwaar zijn voor hen, daar over 't algemeen de détails veel te wenschen overlieten.

Het schoollokaal was ruim, hoog en goed verlicht (het zou een prachtig beeldhouwersatelier zijn geweest), maar niet gebouwd voor schoollokaal of werkplaats voor een beeldhouwer, daar het de kapel was eener voormalige kazerne, waartoe het gebouw, waarin nu de school is gevestigd, heeft gediend.

Vroeger vervaardigde teekeningen — stillevens in kleuren behandeld — had men in de zaal langs de wanden gehangen. Als teekening waren zij bijzonder correct en wat kleur en toon betreft zoo goed, dat onze commissie — en zij zag al heel wat Reformteekeningen en kleurenmengelingen — op haar tocht in Duitschland weinig zulk goed, degelijk werk onder de oogen heeft gehad.

De leeraar moedigt zijn knapen steeds aan veel buiten te teekenen. Zij doen dit in hun vrijen tijd, òf alleen òf onder zijne leiding. Gedeelten van die natuurstudies worden in de klasse als geheugenteekeningen opnieuw behandeld.

Wij zagen toen ook, dat den knapen werd opgegeven een berkeboom te teekenen, die vroeger buiten was geschetst. Met het oog op die oefeningen, verklaart de leeraar voor het zwartbord de elementaire regelen der doorzichtkunde. Naar aanleiding van een op het zwartbord aangegeven schema, moesten de jongens een rij telegraafpalen teekenen en daarbij de schijnbare verkortingen, ook in de onderlinge afstanden daarvan, op het oog aangeven. Op de vraag van een onzer, hoe zij daarbij te werk gingen, werd ons door den leeraar verklaard, dat deze afstanden vroeger door constructie waren bepaald en dat daarna de constructie werd getoetst aan hetgeen zij werkelijk hadden gezien.

K.

Een der belangrijkste scholen, door ons bezocht, is wel het Realgymnasium, waaraan deze bespreking zal worden gewijd.

De leerlingen beginnen in de quinta of unterstufe de oefeningen in de teekenkunst.

De laagste klasse is natuurlijk de sexta. Vóór dat zij daarin plaats nemen, hebben de leerlingen een Vorschule bezocht met driejarigen cursus.

In de quinta, quarta, unter-tertia, ober-tertia, unter-secunda en ober-secunda is het teekenen verplicht. In de prima is het volgen der teekenlessen niet verplicht, doch daaraan wordt toch door de leerlingen dezer hoogste klasse veel deelgenomen. In iedere klasse — het aantal leerlingen daarvan is ongeveer dertig — wordt twee uren per week geteekend.

Het rechtlijnig teekenen is facultatief, begint in de ober-tertia en hiervoor zijn ook 2 uren per week beschikbaar.

In deze inrichting werken de leerlingen in een speciale teekenzaal, die ruim en goed verlicht is. Het vlak, waarop geteekend wordt, is òf op standaards, òf op de teekentafel zooveel mogelijk vertikaal geplaatst. Daardoor is het werk beter te overzien: model en teekening zijn beiden met één oogopslag te vergelijken en bij het werken is de armbeweging losser.

Tot en met de tertia worden de teekeningen, naar de natuur vervaardigd, uitgevoerd in houtskool. Zij worden dan gefixeerd en daarna in kleuren opgewerkt; hiertoe wordt gekleurd krijt gebruikt.

Alleen in de hoogere klassen, en dan nog wel door de meer begaafden, worden vrije penseeloefeningen gehouden. Men meent hier, dat het voor de meeste der andere leerlingen te veel moeielijkheden zou opleveren.

In den aanvang is het onderricht klassikaal; later wordt den leerling een eigen voorbeeld of aan een groep gelijk begaafden een zelfde model gegeven.

Regelmatig worden er schetsoefeningen gemaakt. In iedere klasse wordt daaraan ongeveer 50 minuten per week besteed; alleen in de secunda en prima geschiedt dit slechts nu en dan.

In de quinta vangt men aan met rechtlijnige oefeningen, daarop volgen de kromlijnige. Het geometrisch beginsel wordt hier niet losgelaten, maar de motieven, die dienst doen, zijn niet van ornamentalen aard. Zij zijn te beschouwen als projecties.

In den beginne wordt er niet zoo zeer gelet op de juistheid der verhoudingen; de hoofdzaak is hier het algemeen karakter — een goeden totaalindruk — weer te geven.

Van voorwerpen, die algemeen bekend zijn, worden de vormen

— als projecties — op het zwartbord door den leeraar behandeld. De figuren, op het bord ontstaan, worden uitgewischt en daarna werken de leerlingen uit het hoofd.

Is het voorwerp niet algemeen bekend, dan laat de leeraar het in natura zien en behandelt het voor de klasse.

De cirkel wordt geteekend als rad en zonder hulplijnen opgezet, de leerlingen voltooien dan het rad door er 6 of 8 spaken in aan te brengen.

De motieven zijn : brief met zegel, lijst met teekening (als rechthoek en als vierkant), steek van papier gevouwen (driehoek), sigarenkoker, sikkel, nijptang, hamer, vlieger, mes, vork, viool, rad (cirkel), klok, schietschijf, zaag.

In de quarta werkt men naar beschilderde en verglaasde tegels, in plaats van naar wandplaten. Dit geschiedt omdat tegels gebruikt worden en overal zijn te zien, waardoor dit een voorbeeld is, dat meer tot den leerling spreekt dan eenige wandplaat, en ook, zegt de leeraar, omdat in die verglaasde tegels de kleuren schitterend zijn en leven hebben, terwijl die in een gedrukte wandplaat dof en dood zijn. Hierbij wordt wel degelijk gelet op den vorm terwijl de verhoudingen evenmin mogen worden verwaarloosd.

Bij kleurenstudiën worden tot voorbeeld genomen veeren en vlinders. De modellen worden niet op dezelfde grootte gekopieerd. Om het nameten te beletten, worden de voorwerpen grooter afgebeeld dan zij werkelijk zijn. Gewoonlijk worden veeren en vlinders eerst met potlood geteekend en dan met het penseel bewerkt.

Hier reeds wordt het onderwijs „Gruppen-Unterricht" en langzamerhand wordt het hoofdelijk.

In de tertia begint het teekenen naar lichamen. In het officieele programma staat dat er naar kleine voorwerpen zal worden geteekend, doch men veroorlooft zich hier daarvan af te wijken, omdat aan grootere voorwerpen beter de perspectievische verschijnselen zijn waar te nemen.

In het vorige jaar werkte men nog naar een sigarenkistje, nu doet men het naar een groote kist. Van de perspectief worden alleen de voornaamste wetten besproken.

De te behandelen modellen zijn verder : een stoel, een tafel, een kist onder die tafel, kast. Die groote voorwerpen worden zooveel mogelijk klassikaal behandeld en waar dit niet gaat, werkt men toch minstens in groepen ; daarop volgt het werken naar één model voor iederen leerling ; enkele malen werken er twee naar een zelfde model. Daarvoor doen ook dienst : boeken, eerst afzonderlijk en dan twee of drie tot een groepje vereenigd en in verschillende standen geplaatst. Uit het schoolraam worden naar schoorsteenen, daken, gedeelten van een gevel, enz. — die men daar duidelijk zien kan — schetsen gemaakt.

Bij die oefeningen wordt de klasse in twee deelen gesplitst, de eene helft teekent naar lichamen — voorwerpen als hierboven zijn genoemd — het andere gedeelte werkt naar veeren en kapellen. Dit werken naar twee verschillende soorten van modellen geschiedt bij omwisseling.

Op het juiste weergeven van de verhoudingen wordt nu bijzonder acht geslagen.

Men stelt er zich niet mee tevreden, dat de teekeningen naar den verkregen indruk in elkander worden gezet. Als de algemeene schets is bepaald, wordt door vergelijkend meten nagegaan of de verhoudingen in die schets nauwkeurig zijn weergegeven.

Dan volgen ronde voorwerpen als: waschtobbe, potten, zeef, spanen doos, schelpen, glazen karaf, bekers enz.

De teekeningen worden uitgevoerd in houtskool en, na gefixeerd te zijn, zoo noodig met wit krijt opgewerkt, ook worden op eenvoudige wijze, met gekleurd krijt of waterverf, in die teekeningen de kleuren van het voorbeeld aangegeven.

Bij het teekenen van deze stilleven-voorwerpen wordt den leerlingen voorgehouden, dat zij vooral ook hun aandacht hebben te schenken aan het juist uitdrukken van het materiaal, waaruit die voorwerpen zijn vervaardigd: glas, aardewerk, metaal, hout, geweven en gekleurde stoffen, enz.

Meergevorderden bewerken hun teekenstudies nu niet meer in houtskool, doch hun wordt toegestaan dit hulpmiddel te vervangen door zwart krijt.

Zij, die eene goede teekening kunnen vervaardigen in zwart krijt, zoodanig dat ook daarin de kleur is uitgedrukt, mogen hun studie geheel in waterverf behandelen. Dit zijn evenwel de zeer begaafde leerlingen, dus uitzonderingen; evenzoo behoort het werken naar levende bloemen hier tot de excepties.

Als vervolg op de oefeningen naar veeren en vlinders dient het teekenen naar vogels.

De leerstof, die in secunda en prima behandeld wordt, is eene voortzetting en uitbreiding van hetgeen in de tertia wordt verwerkt en het programma, dat in deze beide hoogste klassen wordt gevolgd, is geheel hetzelfde gebleven sedert de invoering van het Reformprogramma. Wij zagen studies maken naar ridderhelm, Pickelhaube, pistool en een der leerlingen had zelfs naar een stilleven (mand met flesch en lap), een olieverfstudie onderhanden. Naturaliën worden ook geteekend, eerst in zwart en wit, dan in kleuren. Bij het voortzetten der studiën in het waterverfteekenen wordt bijzonder gelet op goede kleurbepaling, niet alleen die van het voorwerp zelf, maar ook van den toon en de kleuren der onmiddellijke omgeving van dat voorwerp.

Regelmatig houden deze leerlingen schetsoefeningen uit het ge-

heugen, hetzij na eene mondelinge bespreking van het te behandelen onderwerp, hetzij met behulp van opgegeven projecties. Zoo zag onze commissie door deze leerlingen eene teekening maken van een biervat op stelling. Verscheidene leerlingen hadden daarbij (ook uit het hoofd) eene bij dat voorwerp passende omgeving geteekend.

De leerlingen worden steeds aangespoord om zooveel mogelijk, te huis of als zij op reis zijn, alles wat hun aandacht wekt, in schets of in waterverfstudie af te beelden. Soms worden de leerlingen der hoogste klassen gedurende de lesuren naar buiten gezonden om op straat of op het nabijzijnde kerkhof schetsen te maken.

In de klasse worden nu en dan, uit het geheugen, teekeningen gemaakt van datgene, wat zij vroeger te huis of buiten hebben behandeld.

Het samenstellen van een stilleven geschiedt door de leerlingen zelven; zij kiezen hun modellen uit den grooten voorraad van voor dit doel bijeengebrachte voorwerpen en plaatsen het op de wijze, die hun het meest gunstig voorkomt. De leeraar komt, wel is waar, hun nu en dan daarbij te hulp, maar in den regel helpen in dit opzicht de leerlingen zich zelven.

L.

Onder de door ons bezochte volksscholen moet vooral worden vermeld de school, waarmede onze ommegang door lagere- en middelbare scholen werd besloten.

De hierbedoelde inrichting is verdeeld in 7 klassen. In de zevende of laagste worden 10 minuten per week aan teekenen gegeven; ook worden nu en dan bij het aanschouwingsonderwijs eenige oogenblikken daaraan gewijd.

Dit laatste is geheugenteekenen; eerstgenoemde oefeningen behooren tot het zoogenaamde vrije teekenen, d. w. z. het teekenen van menschen, dieren, landschapjes, huisjes en dergelijke dingen — alles af te beelden uit het hoofd.

In de zesde klasse begint het eigenlijke teekenonderwijs en wel met de ellips, den cirkel en verdere omtrekken van ronde voorwerpen. De ruimte, omlijnd door die omtrekken, wordt ingevuld met gekleurd krijt. Deze kleuren houden steeds verband met de kleur, die het afgebeelde voorwerp heeft, b.v. de pruim wordt met paarsch of geel, de appel met geel of rood, een sleutelplaatje met bruin, een knol met wit ingevuld.

Dit teekenen is geheugen-teekenen en geschiedt gedurende één uur per week. De teekening wordt begonnen met houtskool, daarna licht ingevuld met gekleurd krijt en de omtrekken worden met dezelfde kleur overteekend.

De correctie wordt klassikaal gegeven.

In de vijfde klasse wordt de cirkel met zijne toepassingen geteekend: radijs, magneet, loupe, vlieger, sikkel enz. Daarbij worden geteekend de projecties van eenvoudige gebruiksvoorwerpen als: bijl, hamer, schaaf; die projecties worden uit het hoofd geteekend naar voorwerpen, die door de kinderen worden meegebracht of in hunne woning aanwezig zijn.

Correctie in den eigenlijken zin wordt hierbij niet gegeven; de hoofdzaak is, dat de leerlingen zich eenige handigheid eigen maken om een omtrek zuiver te teekenen.

In de vierde klasse vangt men aan met het teekenen van voorwerpen naar de natuur, waarin vlakke vormen voorkomen: rechthoek, boek, lei, kruis, vaandel, schild, spiegel, schilderijlijst enz., al deze teekeningen worden zeer zuiver in potlood geteekend en met een dunne tint waterverf ingevuld. Daarnaast worden ook behandeld: bladeren, kapellen, tegels, kwadraat- en cirkelvullinkjes, methodisch gerangschikt, en in moeielijkheid steeds toenemende, bovendien eenvoudige patronen, voorkomende op geweven stoffen. Elke teekening moet in twee uren gereed zijn.

De correctie heeft thans niet meer plaats voor de geheele klasse, maar de onderwijzer ziet stuk voor stuk het werk der leerlingen na en verduidelijkt zijn op- en aanmerkingen door eenige voorteekening op hetzelfde blad, waarop de leerling heeft gewerkt, doch niet in, maar naast de teekening van het kind.

In deze klasse worden de leerlingen ingeleid in de behandeling van het penseel. Voor die oefeningen heeft de onderwijzer een geheelen leergang samengesteld van eenvoudige randjes. Verder worden dan direct met het penseel verschillende vormen, die in de vorige klasse zijn behandeld, als geheugenteekening afgebeeld. Ook bladvormen worden onmiddellijk met het penseel geteekend. Die oefeningen worden voorafgegaan door het maken van zuivere omtrekteekeningen naar gedroogde bladeren.

Als nieuwe oefening laat men werken naar het levend figuur: de uitvoering van die schetsen is slechts schematisch, d. w. z. in enkele lijnen, en daarna als silhouet. Het komt er hier alleen op aan, om de actie te treffen van den medescholier, die voor de klasse staande, als model dient.

In het vijfde schooljaar — derde klasse dus — hebben de knapen als penseeloefening eene herhaling te maken van de vormen, die in de vorige klasse in potlood zijn geteekend. Vervolgens wordt aan die penseelteekeningen uitbreiding gegeven op een wijze, waarop tot dusverre door deze knapen nog niet werd gewerkt. Zij worden n.l. gezet voor het maken van eenvoudige ornamentale samenstellingen, die zonder dat eenige schets in potlood bijv. de uitvoering met het penseel heeft voorbereid, dadelijk in kleuren

op het papier zijn te brengen. Men let hierbij met veel zorg op het kiezen van goede tegenstellingen van kleur en tracht te komen tot kleurenharmonie, door op getint papier te werken.

In deze klasse krijgen de leerlingen ook onderricht in het juist weergeven van een bepaalde kleur „Farbentreffübungen”. Hierbij wordt weliswaar de omtrek niet verwaarloosd, maar het vinden van de juiste kleur is hoofdzaak.

De behandeling van vlakke versieringsvormen maakt deel uit van het leerplan dezer school. De modellen, daarbij gebruikt, zijn tegels. Eerst worden eenige met eenvoudige geometrische decoratie geteekend, dan volgen tegels, waarop bloemen, rosetvormen en bladeren voorkomen en voor de meergevorderden worden tegels gekozen, die met vlinders, visschen en andere diervormen zijn versierd.

Bij het op papier brengen der groote indeelingen mag gebruik worden gemaakt van passer en liniaal.

Bladeren en kapellen worden ook geteekend op grooter schaal dan het model zelf is. Eerst wordt al wat tot toelichting of verklaring dier voorbeelden kan dienen, door den onderwijzer mondeling behandeld. Op zuiverheid in de teekening wordt bijzonder acht geslagen; bij de bewerking in kleuren wordt daaraan evenzoo veel zorg besteed en wat eerst in vergrooting is uitgevoerd, wordt vervolgens nog eens behandeld in dezelfde afmetingen van het model.

In het volgende schooljaar — tweede klasse — wordt stelselmatig voortgegaan met het penseelteekenen. Bij de reeds behandelde leerstof worden nieuwe motieven gevoegd, die tot eenvoudige randen en rosetten worden gerangschikt. In die combinaties wordt den leerlingen veel vrijheid gelaten, doch zij zijn gehouden aan het verwerken van het opgegeven motief.

Met het penseel worden verder nog geteekend eenvoudige gebruiksvoorwerpen, in silhouet afgebeeld.

Het eigenlijke teekenen naar voorwerpen — d. w. z. perspectievisch en met aangeven van de voornaamste schaduwen — vangt aan in deze klasse. De elementaire wetten van wijking en verkorting worden mondeling en klassikaal behandeld.

Elke knaap brengt zijn model van huis mede; het eerst wordt geteekend een sigarenkistje in frontaalstelling en daarna in schuinen stand, dan volgen: lei, cahier, doozen, boeken, geopende doos, eenvoudige ronde lichamen (cilindrische en kegelvormige), fleschen, bloempot, enz.

Deze teekeningen worden eerst in potlood behandeld en dan wordt het afgebeelde voorwerp met een dun waterverftintje ingevuld. De oefeningen naar bladeren, veeren, vlinders worden in deze klasse voortgezet.

Op het juist weergeven der kleuren wordt bijzonder acht gegeven.

In de hoogste klasse zet men de pogingen om te komen tot ornamentale samenstellingen voort. Hoe eenvoudig dit ook wordt opgevat, toch zijn die oefeningen werkelijk „compositietjes" te noemen. De onderwijzer geeft daarvoor eenige motieven op, bestaande uit gebogen lijntjes, stippen, schijfjes en conventioneele vormen, die als 't ware van zelve ontstaan uit de techniek van het penseel: zooals b.v. de vorm, in de Grieksche palmetten zoo veel voorkomende, en die men zegt dat is afgeleid van den kamperfoeliebloesem. Na deze motieven worden ook gebruikt levende bladeren en bloempjes.

Bij het voortgezet natuurteekenen zijn de modellen: vaten, kruiken, pannen en ook vruchten. De behandeling blijft steeds: teekenen met potlood en daarna invullen in kleuren.

Ook van het schoollokaal worden schetsen gemaakt en van de daarin te vinden meubelen, benevens van gedeelten van gebouwen of van eenig straatgezicht, uit het venster van het schoollokaal waar te nemen.

Als een vervolg op deze volksschool is daaraan verbonden een „Präparanden-Anstalt", die drie klassen heeft. De leerlingen komen daar op ongeveer 14-jarigen leeftijd.

De leerstof is nagenoeg dezelfde als in de Volksschule. In die drie jaren werken de leerlingen het geheele programma door, waaraan dan hier en daar eenige uitbreiding is gegeven wat de onderdeelen betreft. Aan een zorgvuldig en correct werken wordt hier bijzondere aandacht geschonken.

M.

Wij hebben het betreurd, dat er niet meer tijd beschikbaar was, toen wij een blik wierpen in een Gewerbeschule (Theoretische Ambachtsschool), eene inrichting, die op zeer bijzondere wijze is georganiseerd.

Zij telt vele onder-afdeelingen — ongeveer 15 — verdeeld over talrijke vakken van handenarbeid, verspreid over de verschillende deelen der stad, en allen geleid door een man, die zijn bureau heeft in een dezer afdeelingen als centrum.

Het getal leerlingen, in de verschillende scholen werkzaam, bedraagt meer dan 2400.

Elke leerling heeft gedurende 4 uren per week onderricht, meestal 's morgens. De patroons zijn verplicht den knapen gelegenheid te geven om het onderwijs aan deze inrichting te volgen. Door zich de medewerking te verzekeren der „Innungen" (instel-

lingen, die eenigszins het karakter hebben der gilden) kunnen die lessen grootendeels 's morgens gegeven worden.

Toen onze commissie door een der afdeelingsscholen werd rondgeleid door den man, die aan het hoofd staat van het geheel, waren daar in drie zalen de leerlingen werkzaam; in de eerste stonden meubelmakers te teekenen, in de tweede behangers en in het derde lokaal waren eenige jeugdige behangers praktisch aan het werk. Met behulp van verschillende stoffen, in grooten voorraad daartoe voorhanden, werden proeven genomen om, onder de leiding van den leeraar, vensters en deuropeningen te drapeeren. met gordijnen, vitrages, rabatten enz. De klasse staat onder direct toezicht van de „Innung".

De meubelmakers teekenen de meubelen in hun geheel op verkleinde schaal en de détails op ware grootte. Steeds wordt een geheel — bij elkander behoorend — stel meubelen geteekend. De teekeningen worden vervaardigd naar schetsen van den leeraar, die daarbij de noodige toelichtingen mondeling geeft. Gelijktijdig met deze teekenlessen krijgen de leerlingen onderwijs in de kennis der materialen. De détails worden uitgeslagen met ingeschreven maten en naar deze détails worden de verschillende aanzichten op kleine schaal geteekend. De leeraar beschikt over eene zeer uitgebreide verzameling van materiaal-monsters in verschillenden staat van bewerking als: hout, glas, tapijt, meubelkramerijen, fournituren enz. In de materialenkennis wordt niet afzonderlijk les gegeven, maar zulks maakt telkens een deel uit van de besprekingen der onderhanden zijnde schetsen en teekeningen.

De leerling-behangers teekenden verschillende soorten van passementeriën, niet naar plaat maar naar werkelijke koorden, kwasten, lussen, galons, randen, enz., waarvan hier een groote voorraad in verschillende grootte, kleur en stof den leeraar ter beschikking staat. Die teekeningen worden uitgevoerd in potlood op flinke schaal, met eenvoudig aanzetten der allervoornaamste schaduwen. Wat wij daarvan zagen was alles praktisch opgevat, flink in den vorm en met gevoel daar neergeschreven.

N.

Terwijl de hierboven besproken inrichting een school is voor theoretisch onderwijs, wordt in een ander door ons bezocht instituut (Handwerkers- und Kunstgewerbeschule) het praktisch onderwijs aan het theoretisch onderricht verbonden.

Dit laatste omvat alleen het kunstsmeedwerk en het eenvoudig timmerwerk. De theoretische vakken hebben betrekking op het timmeren, het meubelmaken, modelmaken, bankwerken, metaal-

draaien, kunstsmeden, metaaldrijven, schilderen, wagenmaken en het graveeren in hout en metaal.

De lessen worden 's avonds gegeven. Voor schilders is een afzonderlijke regeling getroffen. In verband met het gebrek aan werk in den wintertijd, wordt den schildersleerlingen in den winter, gedurende drie dagen per week, dagonderwijs gegeven.

Zeer uiteenloopend is de leeftijd der leerlingen. De meesten zijn leerjongens, maar wij zagen in die avondteekenklassen ook werklieden, die de jeugd voorbij waren; vooral was dit het geval in de klasse der schilders en in die der wagenmakers.

De kunstsmeden oefenen zich ook in het boetseeren, en wat zij in ijzer uitvoeren, hebben zij eerst in klei gemodelleerd. Wij zagen een tiental jongelieden bezig met het smeden van een roos — naturalistische navolging van die bloem — en die proeven van hamerkunst hadden, qua vorm en gevoelig modelé der omgeslagen bladeren, groote qualiteiten.

Behalve enkele eenvoudig ontworpen, doch uitstekend uitgevoerde gedeelten van hekwerken, werden ons nog getoond vele proeven van kunstsmeedwerk in ijzer en koper, die in groote modelkasten worden bewaard.

De vakken, waardoor deze school zich een zeer gunstigen naam heeft verworven, zijn dan ook het kunstsmeden en het teekenen voor de wagenmakers.

Hier heeft men ook het teekenen naar wandplaten geheel afgeschaft. Wij zagen daar een groote verzameling in kleuren bewerkte vlakversieringen; dit waren allen ornamentcomposities, door de leerlingen ontworpen met behulp van bloem- en bladmotieven en door hen vooraf naar de natuur geteekend. In de schildersklasse werden ons vele dergelijke studies getoond, die waarlijk alle aandacht verdienden, want dat werk was voortreffelijk.

Ook deze school heeft meerdere filialen, over verschillende deelen van de stad verspreid. De lagere school levert de bevolking van de hier besproken inrichting en alle leerlingen zijn, als zij hier plaats nemen, reeds in eenig vak werkzaam.

Bij het teekenonderwijs bouwt men hier — zoo zei ons de leeraar der schilders-teekenklasse — voort op hetgeen in de lagere school is onderwezen; het trok evenwel onze aandacht, dat in de laagste klassen van deze school veel eenvoudiger zaken werden geteekend dan wij in de hoogste klassen der lagere school zagen behandelen. Maar de resultaten waren eenigszins verschillend. De zeer eenvoudige bloem- en bladvormen, die wij hier zagen als leerlingwerk, waren zeer nauwgezet in lijn en vlakke tint geteekend en met smaak en gevoel behandeld.

Het komt ons voor, dat men hier zeer wel voelt de fouten, die de Reform aankleven met name het — althans door ons nog al

eens waargenomen — gebrekkig opmerken van den vorm en het slordig teekenen daarvan en dat, in weerwil van de betuiging van den leeraar, als zou hij voortbouwen op het onderwijs in het teekenen in de lagere school, hij genoodzaakt is om eerst verscheidene leemten aan te vullen, die eene gebrekkige opleiding had achtergelaten.

O.

In de twee hierboven besproken scholen — in de eene wat meer dan in de andere — maakt het kunstelement een deel uit van het programma.

Ook tot een Instituut voor hooger kunstonderwijs verzochten wij toegang, wat ons zeer welwillend werd verleend.

Deze inrichting, waarover nu eenige regelen zullen volgen, of, zoo men wil, aan de kunstnijverheid.

Wij achtten ons niet alleen verplicht tot dit bezoek, maar gingen gaarne daarheen met het oog op eigen ontspanning, omdat daar iets anders zou te zien zijn dan herhalingen uit de recrutenschool van het teekenonderwijs.

Bij de kennismaking met deze Kunstgewerbeschule, werd nog eens betreurd, dat de tijd, ons beschikbaar, niet toeliet wat minder gehaast een en ander op te nemen en ons belette dit bezoek te herhalen.

De Directeur begon met te zeggen, dat wij een jaar te vroeg kwamen. Nog niet lang geleden nam hij de leiding op zich en tengevolge daarvan is de school in een periode van reorganisatie.

Hij leidde ons door een klasse voor decoratief schilderwerk en een klasse voor meubelmakers. In de eerste zaal zagen wij het stileeren van bloemen en het ontwerpen van vlakversieringen. Op het zwartbord stonden eenige, met gekleurd krijt bijzonder vaardig geteekende fragmenten uit de heraldiek, die tot toelichting van zijn voordracht, door den leeraar op dat bord waren geschetst.

In de klasse voor meubelmakers zagen wij de leerlingen bezig aan het vervaardigen van meubelontwerpen. Die leerlingen moeten, na het ontwerpen der afzonderlijke meubelen, een ensemble van het vertrek op papier brengen, waarin de meubelen zijn te plaatsen. Dit ensemble moet in projectie en in perspectief afgebeeld en in kleuren bewerkt worden.

Aan deze school is verbonden een voorbereidingscursus. Na het verlaten der volksschool kan een knaap plaats nemen in dezen cursus, die een jaar duurt; dit is een maatregel in het belang van hen, die zich nog geen beroep gekozen hebben. Zij zijn daardoor vrijgesteld van het anders verplichte bezoeken der „Abendfortbildungsschulen". In het eerste halfjaar werken zij in metaal, gedurende het tweede in hout, zoodat zij ook door het rondzien en

het waarnemen in de school — laat het dan ook vluchtig zijn — met verschillende handwerken kennis maken.

Die kennismaking geeft aan de meesten der leerlingen aanleiding tot het kiezen van een vak. Zij mogen deze klasse niet langer dan één jaar bezoeken.

De gewone leerlingen der Kunstgewerbeschule zijn zij, die in eenig vak gedurende drie jaren leerling zijn geweest en die dus in de theorie en de praktijk van dat vak reeds vrij wel thuis zijn.

Aan de school zijn verbonden avond- en zondagsklassen voor gezellen; ook de leerlingen der hoogste klasse dezer inrichting kunnen daaraan deelnemen. Desgevorderd bestaat hier ook de gelegenheid om te worden opgeleid tot leeraar in het teekenen.

De directeur toonde eenige werken door de leerlingen vervaardigd in de klassen, die door hem reeds waren vervormd. Dit waren teekeningen van meubelen en van geheele intérieurs, ook van bloemen, planten en dieren, die eerst zeer correct naar de natuur waren geteekend, daarna gestileerd en met behulp waarvan ten slotte ontwerpen waren vervaardigd, speciaal ingericht met het oog op verschillende bestemmingen en technieken.

Om het gevoel voor goede kleurencombinaties te ontwikkelen en ook om de waardeverhoudingen der kleur-tegenstellingen te leeren waarnemen en navolgen, wordt de aandacht der leerlingen gevestigd op voorbeelden, door de natuur gegeven, bijv. op het bonte vederkleed der vogels. Zoo zag onze commissie de in kleuren uitgevoerde teekening naar een blauw-oranje papegaai, waaronder, op hetzelfde blad, was geteekend een meubelarrangement met draperiën, waarin voornamelijk dezelfde kleuren en dezelfde kleurverhoudingen voorkwamen, die in den vogel zoo zeer de aandacht trokken.

Vogels en vlinders worden eerst naar de natuur geteekend en daarna geheel als vlakornament behandeld, vooral met het oog op het ontwerpen van affiches en reclameplaten. Zijn zij evenwel voor decoratief schilderwerk (wand- of plafondversiering) te gebruiken, dan worden zij verwerkt tot „schablonen".

Hetzelfde zagen wij in toepassing brengen bij studies naar ceramiek en glaswerk, die eerst met zorg naar vazen, kannen, bekers en roemers werden gemaakt en dan omgewerkt tot motieven om te dienen bij de samenstelling van verschillende composities van decoratieven aard.

De leerlingen vervaardigen ook aquarellen naar: zalen, gangen, trappen in het aan deze school verbonden kunstnijverheidsmuseum en naar intérieurs in landhuizen en boerenwoningen in den omtrek der stad.

De talrijke studies hier gezien, leverden het doorslaand bewijs, dat alles met veel vaardigheid, met groote liefde en te roemen

nauwgezetheid is behandeld, dat alle opgaven met oordeel den leerlingen waren voorgelegd en dat zij bleven binnen het bereik van den jongeling, die de opgaaf had uit te werken.

P.

In het benedengedeelte van het gebouw — waarin op de bovenverdiepingen de zoo juist besproken Kunstgewerbeschule is gevestigd — was een merkwaardig Museum voor Kunstnijverheid bijeengebracht: een „Kunstgewerbemuseum".

De Directeur heeft ons rondgeleid in zijn zeer uitgebreide verzamelingen en gaf ons vele belangrijke inlichtingen.

Ook hier weer liet de tijd niet toe alles in bijzonderheden te beschouwen en te genieten, wat ons zeer ter harte moest gaan, want de kostbaarheid en de verscheidenheid van het daar in overvloed bijeengebrachte is buitengewoon groot. Niet alleen wat de Europeesche volken, ieder in zijn eigen uiting, hebben voortgebracht, maar ook de meesterwerken der oostersche kunsten zijn hier op bewonderenswaardige wijze verzameld.

De directeur, die dit Museum geheel of grootendeels heeft helpen tot stand brengen, en gedurende lange jaren zijne beste krachten en groote kennis daaraan wijdde, wil aan het complex van verzamelingen een nieuw karakter geven en bij uitbreiding der nu talrijke en overvulde lokalen, vooral op den voorgrond brengen het roemrijk verleden der stad, waarvan dit Museum een ware glorie is. Hij wil al wat betrekking heeft op hare geschiedenis, op hare kunst en wetenschap, op haar handel en handwerk, op haar roem en haar gewicht in ouderen en nieuweren tijd — logisch geordend en gemakkelijk te overzien — bij elkander plaatsen als een afzonderlijk geheel, maar tevens onderdeel van het geheele Museum.

Met groote vakkennis heeft deze Directeur daarvoor verzameld alle mogelijke huisraad: kasten, kisten, stoelen, tafels, banken, wiegen, wagens, gemetselde kachels, enz.; al deze voorwerpen zijn — door vorm, uitvoering en versiering — kunstwerken te noemen; voorts kanten, kleedingstukken, lijfsieraden, wapens, smeedwerk, klokken, uurwerken, aardewerk, glas, kortom alles wat maar kan bijdragen om een beeld te geven van den voorspoed en den kunstzin van vroegere en latere dagen.

Daarnaast wil hij aanschouwelijk voorstellen de kunstnijverheid door alle eeuwen heen, voor elk voornaam tijdperk der geschiedenis een afgerond geheel. Dat is een werk van grooten omvang.

Onze commissie zag enkele zalen gereed, welke in die richting waren gearrangeerd, n.l. vertrekken uit de 19de en uit het begin

der 20ste eeuw. Bij de samenstelling daarvan zijn o.a. gebruikt kostbare weefsels, meubels, boisseries, goud-, zilver- en emailwerk, smeedwerk, glas- en kristal, enz., waaronder vele zaken, die soms voor hoogen prijs op de wereldtentoonstelling te Parijs in 1900 voor dit Museum waren aangekocht.

Deze wakkere Directeur houdt steeds het oog gevestigd op al wat, in het belang der nationale kunst, bewaard en bijeen moet blijven. Hij vraagt kostbare oude meubels in bruikleen voor zijn Museum en, wanneer soms zulk een meubel deel uitmaakt van een geheel daarbij behoorend intérieur, geeft hij uit het Museum een ander meubel daarvoor in de plaats, opdat zijn Museum een kostbaar stuk te meer krijge, maar het bestaande intérieur niet worde geschonden.

Ook vele verschillende — en daaronder kostbare — voortbrengselen van de oud-Hollandsche kunstnijverheid uit haar glansperiode, vonden een eereplaats in dit hoogst belangrijke Museum.

Q.

Wij hadden er niet op gerekend ook nog gelegenheid te vinden voor het bezoeken van eene „Handwerker- und Kunstgewerbeschule". Aan deze school is verbonden een cursus voor onderwijzers; de bijzonderheden omtrent een en ander, voor zoover die in beperkten tijd waren op te nemen en te noteeren, hebben wij met groote belangstelling gezien en hooren toelichten. Wij komen daarop nog terug.

Vooreerst zij gezegd dat aan deze school bij het klassikaal onderwijs aan de gewone leerlingen het gebruik van wandplaten en blokmodellen is afgeschaft, hoewel bij het onderwijs de wiskundige basis is behouden.

Het teekenen van vlakversieringen vangt aan met het teekenen van elementaire meetkunstige figuren, die dadelijk als motieven voor het samenstellen van eenvoudige vlakornamenten worden gebruikt; eerst worden de rechtlijnige daarna de kromlijnige vormen behandeld.

Dan worden teekeningen vervaardigd van lichamen, die geheel als vlakke figuren — als projecties dus — worden uitgevoerd: nijptang, hamer, blaasbalg enz., en vervolgens worden dergelijke eenvoudige voorwerpen — ook kannen en vazen — op de gewone wijze naar de natuur geteekend, met het aangeven der schaduwen.

Hierna komt de studie naar levende bladeren, die zeer correct worden geteekend, gekleurd en gestileerd, om te dienen tot motieven bij de samenstelling van randversieringen.

Bij het maken dier composities van vlakornament wordt eene geregelde volgorde in acht genomen.

De eerste proeven loopen over het maken van eene versiering —

een loopend ornament — begrensd door twee evenwijdige lijnen; eene randversiering dus.

Dan wordt opgegeven de vulling van een besloten ruimte (veelhoek of cirkel) en ten slotte het orneeren van een onbegrensde vlakte — wandversiering — als patronen voor behangsel of muurschildering.

Na het correct teekenen, stileeren en tot decoratief verwerken van het blad afzonderlijk, worden de planten als geheel en de bloemen afzonderlijk, tot model gegeven.

Hierbij wordt den leerling alle vrijheid gelaten in de opvatting en toepassing der verkregen motieven, opdat daardoor het individueele in het werk der leerlingen zooveel mogelijk op den voorgrond kome.

Gelijktijdig reeds met die oefeningen, en ook als voortzetting daarop, wordt de studie naar gipsafgietsels begonnen, nl. naar natuurafgietsels, afgenomen op mensch en dier, als voorbereiding tot het teekenen naar het menschbeeld als levend model.

Het werken naar pleisterkoppen, t. w. afgietsels op antieke, renaissance of andere beeldhouwwerken, is hier geheel afgeschaft.

De collectie werken, ons getoond — de geheele leergang is op een lange, goed verlichte galerij, duidelijk voorgesteld door eene verzameling van uitstekend uitgevoerde en methodisch gerangschikte leerlingenwerken — muntte uit door groote correctheid en artiesticke, gevoelvolle behandeling.

Hier werd aanschouwelijk bewezen, dat een leerling van het begin af moet worden gewend aan zorgvuldige behandeling van zijn werk en, als hij verder gevorderd is en zijn studie komt op het gebied der kunst — door het maken van gecompliceerde decoratieve samenstellingen en door het teekenen naar de levende natuur: kop, naakt of gekleed model — hij dan iets kan leveren, dat werkelijk kunst mag genoemd worden.

Ook uit de behandeling der kleuren — in de toepassing daarvan bij vrije ornamentsamenstellingen, bij studies buiten of naar den mensch — sprak een veel grooter kleurgevoel, dan wij gewoonlijk in de andere scholen zagen. De eigenaardige (laat ons zeggen Duitsche) kleurencombinaties, zoo dikwijls elders ontmoet en die zoo zeer onze aandacht moesten wekken, werden in de hierbedoelde studies niet gezien.

De aan deze school verbonden opleidingscursussen zijn ingesteld ten behoeve van de leeraren aan „Fortbildungsschulen".

Er zijn er drie, t. w.:

1. voor de bouwkunde;
2. voor metaalbewerkers;
3. voor houtbewerkers.

Elke cursus duurt 6 weken en de deelnemers daaraan werken

dagelijks van 8—12 en van 2—6 uur. Zij ontvangen van de Regeering eene tegemoetkoming in de kosten voor verblijf (5 mark per dag en restitutie der reiskosten).

Wanneer gedurende dien cursus een deelnemer het vereischt aantal teekeningen heeft vervaardigd en wanneer dat werk ten genoegen is van directeur en leeraren, wordt den betrokken persoon een diploma uitgereikt. Hij, die de drie hierboven genoemde cursussen met vrucht heeft gevolgd, ontvangt een volledig diploma. Men kan ook een afzonderlijk diploma behalen voor één dezer drie vakken.

Naar graphische modellen wordt in deze inrichting niet meer gewerkt. Men teekent — zoowel met als zonder instrumenten — alles naar de natuur. Bij het vervaardigen van vakteekeningen, worden de voorwerpen opgemeten en geschetst en naar die schets, met ingeschreven maten, vervaardigt de leerling de netteekening.

HOOFDSTUK II.

De beide deskundigen in onze commissie meenden, dat in dit rapport ook behoorde te worden opgenomen de opmerkingen van praktischen aard, door hen gemaakt bij het bezoeken der verschillende scholen.

Zij hebben daarom hun oordeel over het geziene en gehoorde samengevat in de hiervolgende bladzijden.

In vele daarvoor — ook in Nederland — uitgekomen geschriften en in vele vergaderingen en lezingen, in den laatsten tijd gehouden, werd op den voorgrond gebracht, dat de Reform in hare beweging en resultaten uitmunt boven alles, wat tot heden op het gebied van het teekenonderwijs is gedaan.

Wanneer wij in gemoede konden verklaren geheel met die inzichten in te stemmen, zou het op onzen weg liggen aan de Regeering ernstig in overweging te geven, haar invloed te willen aanwenden deze nieuwe methode in Nederland zoo veel mogelijk ingang te doen vinden. Daar wij echter deze verklaring van instemming niet kunnen afleggen, achten wij ons ter motiveering verplicht om de critische opmerkingen, genoteerd bij het bezoek der scholen en daarna onderling breedvoerig besproken, niet te verzwijgen, maar te zeggen tot welke bedenkingen het geziene en gehoorde aanleiding gaf.

A.

Als slordigheid in zijn werken bij den leerling niet in den beginne wordt onderdrukt, is dit later in het geheel niet meer af te leeren.

Deze fout werd opgemerkt in de school, die wij hierboven het eerst bespraken. In de oefeningen der leerlingen van de lagere klassen zagen wij in lijn en in verhouding vele afwijkingen en die onregelmatigheid bleef zich vertoonen in het werk, dat in de hoogere klassen werd vervaardigd.

Het niet systematisch behandelen van de moeielijkheden der perspectief heeft ten gevolge, dat ook in de teekeningen der meer gevorderden talrijke fouten voorkomen tegen de meest elementaire begrippen der doorzichtkunde.

Beweerd wordt steeds, dat het karakter de hoofdzaak is, terwijl het opzetten van den vorm algemeen zoo onjuist geschiedt.

De correctie is in de eerste teekenjaren vrijwel onmogelijk, omdat eieren, pruimen, peeren enz. niet naar de natuur worden geteekend, maar uit het geheugen, waardoor de verkregen afbeelding al zeer licht op een of ander ei, op een of andere pruim of peer moest gelijken.

Ons werd met de meeste welwillendheid toegestaan gedurende vele uren in de verschillende klassen de leerlingen aan het werk te zien. Wij hebben nauwkeurig de onderhanden zijnde werken met de gegeven modellen vergeleken en dan trof het ons aanhoudend, dat zelfs het zoo op den voorgrond geplaatste karakter nog op verre na niet was getroffen; van een eenigszins correct weergeven der détails was dus zeker geen sprake.

Het is aan gerechtvaardigde twijfel onderhevig of de onhandige oefeningen in het werken met een stuk pastaline — wat men hier boetseeroefeningen noemt — kunnen bijdragen om de eerste passen op den weg der teekenkunst te vergemakkelijken. Het maken der vruchten en „ronde bosse", waarmede men begint, zal naar onze meening, al bitter weinig waarde hebben en het boetseeren van bloemen en planten en relief op een fond, zooals dit later geschiedt, is voor de leerlingen van dezen trap van kunstvaardigheid, veel te moeielijk.

Wat de penseeloefeningen aangaat, daaromtrent moeten wij opmerken dat van iemand, die niet in staat is om direct zonder grove fouten, met potlood of met houtskool, eenigen vorm naar de natuur te teekenen, niet kan worden verwacht, dat hij met het penseel, direct zonder eenige voorteekening een hem voorgezetten vorm eenigszins juist kan afbeelden. Deze manier van teekenen, die van Japanschen oorsprong is, kan wel succes hebben in een land zooals dáár, waarin het penseel het gewone teeken- en

schrijfgereedschap is, maar bij ons en bij de allereerste teekenoefeningen is daarvan weinig of liever geen heil te verwachten. Om met dit procédé iets te bereiken, moet men een goed geschoolde oefening van langen duur achter den rug hebben.

Er wordt beweerd, dat de leerlingen langs dien weg een zekeren durf verkrijgen in het opzetten van moeielijk weer te geven vormen. Wij zijn geneigd om in plaats van dat woord „durf” te gebruiken het woord „overmoed”, omdat in den regel de resultaten spotten met alles wat met correctheid in den vorm in verband staat.

De studies in het juist tegenover elkander zetten van kleuren en het uitdrukken van toonverschillen bleken veel te groote moeielijkheden op te leveren voor de leerlingen, van wie wij oefeningen in die richting onder de oogen kregen. Niettegenstaande — zooals de leeraar ons uitlegde — aan dit gedeelte van het teekenonderwijs bijzondere aandacht wordt gewijd en groote waarde wordt gehecht, gaven die werken op het stuk van kleurencombinaties en het aangeven van de waarde der verschillende toonen tegenover elkander, aanhoudend zonderlinge resultaten te zien.

B.

In de laagste klasse van deze school wordt nooit een model voor de leerlingen geplaatst, maar alle werk wordt uit het geheugen op papier gebracht.

Over het geheugenteekenen zijn in Duitschland de meeningen zeer verdeeld.

De een (de Oberlehrer aan de hier besproken school) verwerpt b.v. het uit het hoofd weergeven van een reeds vroeger geteekenden vorm, maar laat dingen teekenen, die de kinderen vaak slechts terloops hebben gezien, niet in de school maar daar buiten, op straat op thuis. Daarom wordt aan deze school nooit eenige vorm uit het hoofd geteekend, die door den onderwijzer of door de onderwijzeres te voren in natura voor de klasse is getoond en besproken.

De andere handelt juist in tegenovergestelden zin en wel volgens de overtuiging, dat wanneer niet eerst door aandachtig beschouwen, ontleden en daarna teekenen van eenig ding, er een zoo volledig mogelijk en blijvende indruk is verkregen, het niet te verwachten is, dat er een geheugenteekening kan ontstaan, die eenige waarde zal hebben.

De controle, in hoever door den jeugdigen teekenaar of teekenares juist werd opgemerkt, is in het eerste geval, en dat is hier aan de orde, dan ook zoo goed als onmogelijk.

Wij zagen de meest uiteenloopende vormen in de afbeelding van een zelfde soort voorwerp. Dat verschil werd door den onderwijzer toegeschreven aan de scherpe opmerkingsgave der leerlingen, waarbij dan werd verondersteld, dat de kinderen die kleine vormverschillen wel zouden kunnen opmerken, terwijl wij — afgaande op het voor ons liggende werk, dat wij daar zagen vervaardigen — die verschillen in den vorm daaraan toeschreven, dat zij het niet goed hadden gezien en niet in staat waren juist weer te geven, wat zij wilden afbeelden.

In het geven der correcties was er bij den onderwijzers en de onderwijzeres een groot optimisme waar te nemen.

De opmerking, reeds hierboven gemaakt, betreffende de slordigheid en incorrectheid in zake het juist weergeven van verhoudingen, geldt ook hier. En dit geldt niet alleen voor de verhoudingen — voor de schets of hoofdvorm — maar ook voor de détails, voor de aangebrachte kleur en voor den vorm en de waarde der schaduwen.

Het streven, om bloem- en bladvormen toe te passen ter versiering van vrouwelijke handwerken, is zeker zeer loffelijk, maar dan dienen de te gebruiken vormen voor dit doel te zijn verwerkt. Om kinderen, die ternauwernood eenige bloemen naar de natuur kunnen teekenen, een met moeite saamgebrachte bloemtuil-teekening, zoo maar op linnen te laten calqueeren en met borduurwol invullen, dat mag toch o. i. wel bedenkelijk worden genoemd. Het zal althans niet meewerken tot vorming van den goeden smaak.

Dat door het teekenen in de vrije natuur de durf wordt aangekweekt valt niet te loochenen, maar de vraag is gewettigd of dat is een durf van goede soort, als het blijkt, dat er in het geheel geen rekening is gehouden met de meest eenvoudige wetten van het zien. In eenig landschap of in een teekening naar een boomgroep kunnen zeer veel onnauwkeurigheden voorkomen, zonder dat die zijn te controleeren, maar zoodra er vaste vormen voorkomen in zulk een afbeelding als huizen, hekwerken of bruggen komt ook, zonder dat men het model daarbij heeft, de zaak in een ander licht.

C.

Wij achten het overbodig om de opmerkingen — die wij over het teekenonderwijs in de andere scholen reeds maakten en die hier ook volkomen van toepassing zouden zijn, nog eens te herhalen.

Als men op den voorgrond stelt, dat wij in deze school zagen de resultaten van een vierjarig werken, geleid door een man, die

zich geheel geeft aan dit onderwijs, die met gloed en overtuiging daarover spreekt, met niet minder vuur en ernst, in tal van geschriften, zijn meeningen duidelijk heeft uiteengezet en dit nog steeds doet; een man, die onder de teekenleeraren in zijn stad en ook daar buiten door vele ambtsbroeders wordt geacht te zijn een der voornaamste baanbrekers voor de Reformbeweging, dan brengen wij hulde aan een zóó eerlijk gemeend rusteloos pogen.

Dat belet ons evenwel niet te verklaren, dat, als wij nagaan wat er in Nederland in een zelfde tijdsverloop, onder soortgelijke condities en onder goede leiding, gewoonlijk wordt bereikt, wij waarlijk het voorbeeld van onze collega's in Duitschland niet noodig hebben.

D.

Ook hier bleek het gemis aan methodische vooroefeningen. Vooral kwam dit uit bij een groot aantal teekeningen naar hetzelfde model — eenvoudige gebruiksvoorwerpen — vervaardigd. Zij waren èn wat verhoudingen èn wat karakter betreft, onderling sterk verschillend. Evenals elders werden ook in de teekeningen, hier gezien, de meest elementaire regelen der doorzichtkunde met groote achteloosheid behandeld.

E.

Het blijft te betreuren, dat wij — om redenen hierboven opgegeven — niet in de gelegenheid waren om in deze school de leerlingen in de verschillende klassen aan den arbeid te zien. Te meer is dit te bejammeren, omdat de betrokken leeraar een der voormannen mag worden genoemd van de nieuwe beweging inzake het teekenonderwijs en omdat ons duidelijk bleek, dat de opvatting van dezen onderwijsman hemelsbreed verschilt van die zijner collega's.

Behalve in de laagste klassen, teekenen de leerlingen bijna niet in het teekenlokaal en wij meenen, dat een controle over de resultaten, langs dezen leergang verkregen, al bijzonder moeielijk, zoo niet onmogelijk, is.

Onder de vele teekeningen, door den leeraar ons getoond, was ook een reeks schetsen, vervaardigd in een Kunstgewerbemuseum en een groote hoeveelheid teekeningen gemaakt op straat, in een park, of in de omgeving der stad — dus buiten. Van deze laatst genoemde studies troffen ons verscheidene door een goed aspect en een oogenschijnlijk goede behandeling. Het was evenwel niet mogelijk om te beoordeelen, in hoe verre de leerlingen erin geslaagd waren het onderwerp, wat karakter, kleur en verlichting

aangaat, juist weer te geven. Hier kon dus alleen worden beoordeeld de algemeene indruk, maar bij teekeningen naar voorbeelden met een wezenlijk houvast, n.l. bij afbeeldingen naar voorwerpen of bouwonderdeelen in het Museum gekopiëerd, was dit eenigszins anders. Daaronder waren er verscheidene die geheel incorrect van vorm waren, waarbij de wetten van het zien sterk waren verwaarloosd en waarin het karakteristieke van den af te beelden vorm niet was begrepen.

En daar wij nu bij die Museumteekeningen een maatstaf van vergelijking hadden, omdat de modellen ons bekend waren, kwam het ons voor, dat eenige twijfel mag worden gekoesterd omtrent de juistheid inzake het weergeven van hoofdvormen en détails in die teekeningen, waaromtrent elk punt van vergelijking ontbrak, en dat hier dus voornamelijk wordt gelet op een aangenaam ensemble. Het trok meermalen onze aandacht, dat hier weinig de hand wordt gehouden aan den eisch, dien wij althans stellen aan eene teekening n.l. het karakteristieke weergeven van hoofd- en nevenvormen.

Met verwondering hoorden wij hier verzekeren, dat de knapen in het uur of de uren, volgens den lesrooster bestemd voor het „leeren teekenen" geheel vrij zich buiten het gymnasium begeven en hier of daar, waar zij meenen iets te hebben gevonden, dat hun aandacht waard is, zich neerzetten om een stuk straatgezicht, een enkel gebouw of een boomgroep af te beelden.

In hoever het mogelijk is na te gaan of een leerling in het teekenuur — terwijl hij buiten, geheel zonder toezicht, zal werken — zijn tijd goed gebruikt, weten wij niet.

Dit onderwijs staat geheel op zich zelven buiten het officieele leerplan door de Pruisische Regeering voorgeschreven, althans wij konden niet ontdekken, dat er eenig verband bestaat tusschen de vrije methode, hier gevolgd, en de Reform, die wij meenden in geheel Duitschland ingevoerd te vinden.

Behalve in de laagste klassen is het onderwijs hoofdelijk; zooals is gezegd, werkt de leeraar ongeveer zonder modellen. De physalis zagen wij dus bij uitzondering hier niet, maar evenmin zagen wij andere bloemen of vruchten, kevers, vlinders of welke ambtelijk voorgeschreven modellen dan ook, evenmin de overal elders aangetroffen éénkleurige penseeloefeningen.

Het wil ons voorkomen, dat het maken van schetsen naar een menschelijk figuur en naar onderdeelen van het menschelijk lichaam — afgaande op de ons getoonde studies — voor dit soort leerlingen veel te moeielijk was.

Wij gelooven nog niet, dat elke poging, ook de mislukte, toch een resultaat is te noemen, ten minste niet een resultaat in goeden zin.

F.

Wij kunnen ons niet losmaken van de meening, dat penseeloefeningen, zooals men die in Duitschland wil, n.l. zonder eenige voorafgaande schets of aangeven der détails, voor het meerendeel der leerlingen te moeielijk is.

De jongelingen, die wij daar aan het werk mochten zien, hadden al eenige jaren volgens de nieuwe richting onderwijs genoten. Hun was opgegeven een ekster met uitgespreide vleugels — naar opgezet model — als penseeloefening in zwart af te beelden.

Ten eerste werd niet voldaan aan hetgeen in verschillende werkjes over het nieuwe teekenonderwijs als eisch wordt gesteld: dat men van het midden der voorstelling uit moet aanvangen met de schildering. Deze leerlingen begonnen met het penseel een soort omtrek te bepalen, en die met zwart in te vullen. Vervolgens — en dat zou men van meer belang kunnen noemen — heeft de wijze, waarop in het algemeen die losse proeven op papier worden gebracht, voor ons heel veel bedenkelijks; daar zij o. i. de oppervlakkigheid zeer in de hand werkt.

Als men zich in welk onderwijsvak ook, wat de resultaten betreft, niet met elk min of meer ver van het doel verwijderd à peu près mag tevreden stellen, dan zou ook hier te zeggen zijn, dat de gestelde opgaaf te moeielijk was voor deze jongelieden, hoe goed hun wil en ijver ook overigens waren. De vele, in zoo beperkten tijd in ons bijzijn gemaakte silhouetten geven ons aanleiding tot die meening.

Aanhoudend bleek ons, dat wij van het teekenen — d. w. z. het zoo juist mogelijk weergeven van den af te beelden vorm — een heel ander begrip hebben dan zij, die beweren het nieuwe en ware te hebben gevonden en daarmede veel spoediger tot goede resultaten te komen.

Omdat de meeste teekeningen worden opgezet, zonder vooraf de groote verhoudingen te bepalen, zagen wij in vorm zeer verschillende afbeeldingen van een zelfde voorwerp. Bij het teekenen naar symmetrische ronde voorwerpen (omwentelingslichamen: kannen, vazen, flesschen) wordt niet te voren de vertikale aslijn bepaald; vermoedelijk is het daaraan toe te schrijven, dat allerlei vreemde afwijkingen tusschen den omtrek links en dien van rechts te zien waren.

Wij vernamen daar, dat men bij het teekenen thans eerst het geheel wil leeren waarnemen van het af te beelden voorwerp, om dan tot de détails af te dalen.

Het is ons onbekend sedert hoe korten tijd men bij onze ambtgenooten in Duitschland tot die ontdekking is gekomen, maar zeer

zeker heeft men bij ons al sedert lange jaren dit goede principe op den voorgrond gesteld.

Het is zeker toe te juichen, dat aan de kweekscholen voor onderwijzers getracht wordt om hen, die later het onderwijs aan de volksschool zullen moeten leiden, wat verder te brengen dan, wat de behandeling van wandplaat, vlakversieirng, blokmodel, eenvoudig voorwerp uit onze dagelijksche omgeving, nuttigs en goeds kan opleveren. Maar als men de jongelieden ook wil inleiden in de studie naar de levende natuur: bloemen en planten, dieren, het menschbeeld, dat dan de leerstof steeds blijve binnen hun bereik; een overladen programma zal hier, evenmin als in alle andere vakken van onderwijs, tot iets goeds leiden.

G.

De leiding van dezen cursus is opgedragen aan een man, die het uitstekend meent, maar die blijkbaar het technische deel van het vak — het zien, maar vooral het doen — niet beheerscht.

Wanneer men door teekenen, gepaard aan het toonen en bespreken van kunstwerken of de afbeeldingen daarvan, aan het kind een soort kunstopvoeding wil geven, is het noodig dat de voorgangers in dezen zelven kunstvaardig vrij hoog staan en dat à plus forte raison zij, die zullen zijn de opvoeders van de aanstaande opvoeders volkomen op de hoogte moeten zijn, niet alleen van wat aan een leerling, met kans op succes, als voorbeeld is voor te zetten, maar dat hij zelf moet kunnen uitvoeren, wat onder zijn leiding zal worden gemaakt.

De keuze der modellen, de samenstelling der stillevens of groepen, de artistieke kracht (of liever zwakheid) van deze ijverige cursisten, deden bij ons twijfel rijzen of er langs den hier ingeslagen weg waarlijk resultaten zijn te verwachten in den geest als de Urheber van dit goede werk zoo ernstig heeft bedoeld. De onderhanden zijnde werken hadden dan ook juist in dat punt, waarin deze oefeningen den leerlingen nuttig zullen zijn, d. w. z. de toon- en kleurbepaling, al heel weinig verdienstelijks.

De vraag is gewettigd of, ten behoeve van de ontwikkeling van het gevoel voor kleurenharmonie, het raadzaam is jonge lieden, die nog alles moeten leeren, te zetten voor het zien naar (en wat erger is het werken naar) combinaties als wij daar hebben aanschouwd:

een staalblauwe vogel met metaalglans, geplaatst tegen een fond van geel-roode changeantzijde;

een koperen reproductie van een middeneeuwschen miskelk, tegen een zijden lap van fijn-geele kleur;

een verbruind doodshoofd, met een houten tabakspijp tusschen de kaken, en een grijzen vilten deukhoed op, tegen een fond van donkerroode weerschijn-zijde;

een diep-blauw verglaasd vaasje tegen een nog donkerder blauw fluweelen lap;

een tak physalis, oranjerood, met hel-groenen zijden achtergrond.

Het harde in die geforceerde tegenstellingen laat zich niet beschrijven.

Wat de cursisten, nog ongeoefend in de penseel-behandeling, naar dit alles schilderen, laat zich wel raden.

H.

Bij het bezoek aan deze school, moesten wij bemerken, dat de teekenleeraar niet bijzonder genegen was al weer eenige buitenlanders — zoo wij vernamen, waren reeds zeer velen zijne teekenklasse komen zien — te ontvangen en zich de moeite te geven hen bekend te maken met richting en resultaten van zijn onderwijs. Naar het scheen, had hij daaromtrent reeds eenige onaangename ondervindingen opgedaan.

Toch was deze gemoedelijke man ten slotte te vinden ons zijne klasse te toonen en, wat daar werd aanschouwd en gehoord, is hierboven beschreven.

Omdat deze leeraar ook een der voormannen is, die ijveren voor de nieuwe beweging, waaraan zijn naam verbonden is, hebben wij dubbele aandacht geschonken aan hetgeen bij hem, als de uitkomsten van de leerwijze, die wij gingen bestudeeren, zou te zien zijn.

Gedeeltelijk aan de zeer ongunstige plaatsing der leerlingen en vervolgens aan het niet behandelen van de meetkunstige grondvormen en hunne schijnbare gedaanteveranderingen, mag worden toegeschreven dat, zelfs in deze dicht bevolkte hoogste klasse, waarvan de knapen acht teekenjaren achter den rug hadden, proeven werden geleverd, arm van opzet, waarin talrijke fouten tegen de meest elementaire begrippen der doorzichtkunde voorkwamen en het aangeven der schaduwen op onoordeelkundige wijze geschiedde.

Het mag betwijfeld worden of het boetseeren van een bloempot of een flesch of een vogel, alles op ware grootte, bij dien korten oefeningstijd per week en bij die geringe bedrevenheid der leerlingen, eenig nut zal hebben. Het wil ons voorkomen, dat het boetseeren van de eerstgenoemde omwentelingslichamen een werkje is zonder nut en dat het modelleeren naar een opgezetten

vogel nog zeer ver ligt boven de krachten van deze leerlingen. En welk voordeel is er dan van zulk soort oefeningen te verwachten?

I.

Omtrent de hierbedoelde school valt er, buiten hetgeen in het eerste gedeelte is gezegd, niets noemenswaardige verder te vermelden.

K.

In deze school zagen wij van het begin tot het einde werken volgens een logischen gang; de jongelieden werkten met veel opgewektheid en luisterden met graagte naar de wenken van den leeraar.

De opgaven bleven nagenoeg alle binnen het bereik der knapen; de resultaten van het onderwijs verdienen alle lof.

Het onderricht in de hoogste klassen wordt hier thans gegeven geheel op dezelfde wijze ,als dit vroeger geschiedde. De Reform heeft daarin geenerlei verandering gebracht.

In zijn aanvangsklasse sluit deze leeraar zich, wel is waar, aan de Reform aan, maar toch geschiedt dat op een vrije manier, die geheel past bij den persoon van dezen paedagoog.

Hij beschouwt ook het Regeeringsprogramma als te bevatten een menigte „Rathschläge", waarvan de zelfbewuste leeraar zoo veel neemt als hem goeddunkt.

Wij zagen in deze school nagenoeg hetzelfde werk maken wat thans ook op verschillende Hoogere Burgerscholen in ons land wordt behandeld.

L.

De resultaten van het onderwijs in het teekenen, waren — vergeleken bij het vele in verschillende volksscholen gezien — zeker nergens beter dan in deze inrichting.

Hier wordt op kalme wijze, volgens eene verstandig opgezette en volgehouden gedragslijn, gewerkt; de oefeningen, door de leerlingen vervaardigd en van elke klasse in grooten voorraad ons getoond, waren ongeveer alle met zorg en juistheid geteekend en de toepassing der kleuren, waaronder het treffen der soms prachtige kleuren van najaarsbladeren, zou men van geene school beter kunnen verlangen.

M. N. O. P. Q.

Aan hetgeen over de hier bedoelde inrichtingen is gezegd in het eerste gedeelte van dit verslag, valt verder niets toe te voegen.

HOOFDSTUK III.

Na het geven van een verslag en het uitspreken van een oordeel over hetgeen op elk der hiervoor genoemde scholen door ons gezien en gehoord is, omtrent de Reform op het gebied van teekenonderwijs, meenen wij, dat het niet ondienstig is, thans onze indrukken weer te geven over het geheele stelsel, voor zoo verre wij op de scholen de praktische toepassing ervan gezien hebben.

Zonder uitzondering vonden wij de leerlingen op de verschillende scholen met grooten lust en ijver aan den arbeid en of het kinderen waren of volwassen leerlingen, overal was de belangstelling voor het teekenen zeer opgewekt; een groot voordeel inderdaad, waardoor den onderwijzer het werk in hooge mate wordt verlicht.

Hierbij moet echter in het oog worden gehouden dat het begrip „teekenen" op de meeste dezer inrichtingen een ander is, dan het onze. Wij verstaan onder teekenen het zoo „getrouw mogelijk" in lijnen, en zoo mogelijk ook in kleuren, weergeven van een vorm, en juist deze bepaling beperkt ons in de keuze van de voorbeelden. Wij maken een verschil tusschen vormen, die meer of minder gemakkelijk zijn af te beelden, d. w. z. tusschen vormen, die een kind kan begrijpen en weergeven, en vormen, die boven de bevatting van het kind liggen. Bij de meeste Reform-voorstanders, die wij ontmoetten, merkten wij dit verschil niet op, althans in zéér geringe mate. De keuze der voorbeelden is bijna onbeperkt.

Niet alleen, dat veel, wat de kinderen teekenen, te moeielijk voor hen is, maar daarbij ontbreekt bijna overal een gezonde critiek. Zonder dat een schets, van de zitplaats van den leerling uit, met het voorbeeld wordt vergeleken, wordt ze goedgekeurd, omdat het geheel een „indruk" geeft van 't voorbeeld. Wanneer deze schetsen goed gecorrigeerd werden, zou het den onderwijzer zelf zeer spoedig blijken, dat de leerstof ver boven de bevatting van den leerling ligt; zouden ook de kinderen zien, dat wat nu als goed verklaard wordt, inderdaad niet goed is. Juist in tegenstelling met de meening van een der meest bekende Reformleeraren: „een kind moet alles aanpakken, moet alles teekenen, en dan niet denken, dat het iets bijzonders doet", gelooven wij dat een kind door het teekenen de overtuiging moet krijgen, dat het lang niet alles kan, en dat de meeste kundigheden, met name het teekenen, niet dan met zeer veel moeite verkregen worden. Immers wat door herhaalde oefening en inspanning is bereikt, wordt op prijs gesteld, en het kind krijgt eerbied voor het werk van anderen; het kind heeft de moeielijkheden van weergeven — van techniek — leeren kennen.

Ons werd op vele plaatsen medegedeeld, dat de fouten en de

teekeningen gemeenschappelijk voor de klasse worden besproken.

Wij hebben ons steeds voorgesteld — en doen dat nog — dat vooral daar, waar naar de natuur wordt gewerkt en iedere leerling het voor hem geplaatste model anders ziet dan zijn buurman, ook wel degelijk van het gezichtspunt van den jeugdigen teekenaar uit moet worden nagegaan, in hoever die teekening in overeenstemming is met de opgaaf.

Dit te controleeren is alleen mogelijk als de onderwijzer zich plaatst dáár, waar zoo even de leerling stond of gezeten was.

Bij de alsdan te geven aanwijzingen en wenken komen tevens opmerkingen, die de uitvoering (de techniek) betreffen. Aanhoudend is het noodig om den beginnenden teekenaar te helpen in die uitvoering d. w. z. hem er op te wijzen (en meestal is dit niet voldoende, maar moet hem dit practisch worden vóórgedaan) hoe in groote lijnen een schets is te beginnen, hoe in een omtreklijn eenig gevoel is te brengen, hoe met bescheidenheid het eerst de grootste schaduwpartijen — en deze alleen — zijn aan te leggen, hoe bij verder opwerken, harde tegenstellingen zijn te vermijden, hoe toon wordt verkregen, hoe kleuren zijn te mengen, hoe een penseel wordt gebruikt, hoe tinten worden gelegd; dat alles en nog veel meer moet de leeraar aanhoudend en telkens weer opnieuw, met teekenstift of penseel in de hand, practisch begrijpelijk maken en vaardig kunnen voordoen, niet alleen opdat dit niet te veel tijd zou vragen, maar ook omdat de leerling altijd voor oogen hebbe, dat de man, die hun den weg wijst, ook zelf kan doen wat hij van zijne leerlingen verwacht.

Als ons gevraagd werd of wij de overtuiging hebben meegenomen, dat dit laatste het geval was in iedere school, door ons in die dagen bezocht, zouden wij maar liever ons onthouden daarop een beslist antwoord te geven; het is een feit dat in een teekenklasse ten eerste aan de keuze der modellen en dan aan de wijze, waarop de leerlingen hun werk beginnen en verder behandelen, spoedig is te zien over welken graad van vaardigheid in 't métier van de Kunst de man beschikt, die hunne studiën leidt.

Nu waren — en dat moet ook gezegd worden — in vele lokalen, waarin wij leerlingen zagen werken, die knapen of meisjes gezeten in gewone schoolbanken, zoo talrijk en zoo dicht op elkander geplaatst — 5 à 6 kinderen op één bank — dat het onmogelijk was om van hun plaats af hun werk te controleeren. De aanwijzingen bepaalden zich dan ook tot de losse phrasen: te groot, te klein, te hoog, te smal, zonder verder meer. Zullen zulke aanmerkingen, door niets nader toegelicht, den leerlingen tot eenig nut zijn?

Maar er is meer, en dat is zoo mogelijk nog gewichtiger. Vooreerst dat naar onze overtuiging over het algemeen de leerlingen werden geplaatst voor modellen, die voor hen veel te moeielijk

waren. En dan vernamen wij op vele plaatsen dat de leeraar zich geheel onthoudt van het geven van toelichtingen of aanwijzingen, voordat het werk wordt aangevangen en dat hij dit later zelfs maar zeer spaarzaam doet. De leerling toch moet zelf zien — zoo hoorden wij verklaren — de leeraar mag vooral niet de oorspronkelijkheid aan het kind ontnemen, zijn raadgevingen mogen er niet toe leiden, dat het werk alle karakter zal missen, de knaap of het meisje moet niet teekenen, zooals de leeraar het zegt te zien en dat aan den leerling wil opdringen; een slechte proef van den beginner is meer waard dan een nauwkeurig werk van den leeraar, enz.

Maar als ons dan getoond werden — wat meer dan eens is voorgekomen — een twintigtal werken die — zoo men ons zei, en de verklaring was waarlijk niet overbodig — alle naar hetzelfde eenvoudig onderwerp waren vervaardigd, doch die in vorm en in schaduwverdeeling en in kleuruitvoering aanmerkelijk van elkander verschilden, dan moesten wij elkander verwonderd aanzien en inwendig bekennen, dat òf van die 20 er 19 zeer slecht zagen en onhandig teekenden of wel, dat die 20 proeven van karakteristieke oorspronkelijkheid wel hoog boven onze appreciatie lagen.

Als de kunstvaardigheid en het gevoel voor het schoone in kunst en natuur werkelijk zoo voorbeeldig tot ontwikkeling zijn te brengen door de scholieren, in de keuze van hetgeen zij teekenen zullen, geheel vrij te laten en als de eerbied voor hunne oorspronkelijkheid, den leeraar moet weerhouden hun eenige opmerking op te dringen, dan komt toch van zelf de vraag op de lippen: waartoe zijn verder de teekenleeraren noodig?

Als gevolg van die zéér onvolledige correctie, en vaak door een totaal gebrek daaraan, zagen we in enkele scholen door alle klassen heen dezelfde fouten: eene groote mate van oppervlakkigheid en slordigheid.

Herhaaldelijk kwam het voor, tot in de hoogste klasse, dat de leerlingen blijk gaven van den af te beelden vorm een verkeerd begrip te hebben, wat vermeden kon worden door een korte bespreking, toegelicht door schetsen op het schoolbord.

Ook kwamen fouten tegen de meest elementaire begrippen van de doorzichtkunde meermalen voor; zelfs tot in de hoogste klasse was dit het geval; een natuurlijk gevolg van het niet bespreken der eenvoudigste verschijnselen van wijking en verkorting. Ook hier bleek, dat dit met opzet wordt nagelaten, omdat — een leerling dan teekent wat hij weet, niet wat hij ziet. — Diezelfde overdreven eerbied voor 't werk van het kind bleek ook uit het niet helpen bij technische moeielijkheden. Slechts op twee scholen meenden de leeraren, en o. i. zeer terecht, dat, door een kleine vingerwijzing — door een nieuwe techniek even voor te doen —

men de leerlingen spoedig op het juiste pad brengt, zonder daarbij een nadeeligen invloed op den artistieken aanleg of de oorspronkelijkheid van het kind uit te oefenen.

Het komt ons voor, dat, naar wat wij van het Lehrer-Seminar te Berlijn hoorden, de tegengestelde polen der Reform liggen in Hamburg (incl. Altona) en in Berlijn, terwijl Hannover daartusschen staat, echter het dichtst bij Berlijn en dat Hamburg en Altona, waarschijnlijk omdat men daar het meest den druk heeft gevoeld van de Stuhlmann'sche methode, de sterkste reactieuitingen te zien geven. Het gezegde van een der voormannen op het gebied van het teekenonderwijs in Duitschland, een Oberlehrer, bij wien wij uitstekend leerlingenwerk zagen, luidde: ,,het onderwijs in mijne hoogste klassen is, na de invoering van het Reformleerplan, hetzelfde, als daarvoor". Dat is toch wel teekenend.

Zij, die nooit de slaaf van een methode geweest zijn, kunnen vruchtdragend onderwijs geven, zij hebben steeds les gegeven naar een gezonden geest, die ook in beginsel in de Reform aanwezig is.

De Reform was noodig, omdat langzamerhand het middel: wandplaten, ijzerdraad-figuren en blokken nagenoeg geheel doel was geworden, vooral op de lagere school. Zooals hierboven werd gezegd, is de Reform te beschouwen als een reactie-verschijnsel. Blijkens de meening van onderwijs-autoriteiten te Hamburg, Altona en Hannover, is men dan ook nog niet, waar men wezen wil. Men zoekt steeds en, naar men ons verzekerde, is men te Berlijn in het Zeichenlehrer-Seminar reeds tot een veel beperkter programma gekomen, dan de Hamburger en Berlijnsche leerplannen (waarvan eene vertaling is uitgegeven bij van den Brink te Meppel) voorschrijven.

Klaagde men vroeger over het geringe succes van het teekenonderwijs en over het geringe nut voor het volgend leven, het groot percentage van de leerlingen, die ook nu het onderwijs niet volgen kunnen, wijst mede op een leemte in de nieuwe richting. Wij ontvingen bovenstaande verklaringen van een onderwijzer aan een volksschool, die op staatskosten een cursus in het Zeichenlehrer-Seminar te Berlijn gevolgd had, die als een der beste onderwijzers bekend staat en ons uitstekend werk liet zien. Hij schreef dat betrekkelijk ongunstig resultaat toe, 1°. aan de te groote klassen (meer dan 50 leerlingen); 2°. aan de ondoelmatige plaatsing van de leerlingen, waardoor correctie uiterst moeielijk, zoo niet onmogelijk is; 3°. aan het overladen leerplan van de meeste scholen. Hij zelf had een beter resultaat, hoewel hij niet tevreden was.

Ook hij ondervond de bezwaren, sub 1 en 2 genoemd, aan welke bezwaren echter ten deele tegemoet zal gekomen worden, omdat aan zijn school een afzonderlijk teekenlokaal wordt gebouwd. Hij

werkt volgens een beperkt programma, en zijn voorbeelden (modellen) liggen niet zoover boven het bereik der leerlingen, als wij zonder uitzondering, op de andere volksscholen hebben waargenomen. Hoogst waarschijnlijk moet dit worden toegeschreven aan het feit, dat deze man bijzonder begaafd is, bij gevolg de eigenaardige moeielijkheden, die zich bij het teekenen voordoen, beter kent en dus zéér zorgvuldig zijn voorbeelden kiest.

In verscheidene scholen zagen wij geheele verzamelingen teekeningetjes met potlood of krijt, veelal met kleurkrijtjes op afzonderlijke blaadjes, maar — wat zeer veel voorkwam — ook in schetsboeken bijeengebracht. Het waren allen voorstellingen van de ouderlijke woning, huiskamer of slaapkamer, van de straat, van eenig landschap of watergezicht, van schepen, stoombooten, huizen, kerken, schoolfeesten, maar vooral van dieren en menschen, soldaten niet 't minst, alles thuis in vrijen tijd zonder eenige hulp geteekend.

Dat wordt in alle klassen sterk aangemoedigd en ook in de school wordt den kinderen menigmaal gelegenheid gegeven om dergelijke teekeningetjes te maken. De kinderen brengen, wat zij thuis vervaardigen, mee naar school. Die proeven van teekenkunst worden dan door den onderwijzer gezien — soms geprezen — en de kinderen toonen elkander hun werk, maar correcties worden daarop niet gegeven.

Nu veroorloven wij ons te vragen, welk nut hebben die soort oefeningen? Het kind gewent zich om van een paard, een varken of hond, ook van den mensch een soort afbeelding te geven, waarin natuurlijk heel veel gebrekkigs is. Wordt nu gewezen op die fouten en wordt hem daarbij op een ander papier voorgeteekend op welke wijze men de waarheid meer nabij zal komen? Neen zegt men, dat mag niet, want dan wordt de naïeve oorspronkelijkheid vermoord.

Wij zouden meenen dat eerst dan die excursies op illustratief gebied nut konden hebben, als de tijd het zou toelaten de zaak te behandelen, zooals hierboven is aangegeven, ware het dan niet bij alle, dan toch bij enkele leerlingen en ten aanschouwe van de overigen, maar er is een ander bezwaar, en dat is in hooge mate klemmend, t. w. hoeveel of hoe weinig onderwijzers zal men ontmoeten, die al het hierbovengenoemde zoo vlot en zoo goed uit het hoofd kunnen teekenen, als hier noodig zou zijn, om het kind te doen voelen, dat de onderwijzer in staat is om, wat van de kinderen wordt verwacht, zelf behoorlijk op te lossen.

En zonder die o. i. noodige terechtwijzingen zal het kind den conventioneelen vorm, waarin hij huizen, dieren of menschen ziet, niet licht loslaten; hij blijft dat alles afbeelden, zooals hij is begonnen. Men zegge vrij: hij zal de natuur aanschouwen en zijne

afbeeldingen zullen langzamerhand beter worden. 't Is te hopen dat dit wel, maar meer waarschijnlijk dat dit niet zal gebeuren. Zij, die in hun jeugd veel uit het hoofd teekenden en later de teekenkunst in hoogere en meer uitgebreide natuurstudiën voortzetten, hebben, zelfs bij ernstige inspanning, nog menigmaal heel wat te worstelen, voordat zij, met de natuur voor zich, los worden van de conventioneele vormen, die zij in hunne jeugd zoo gemakkelijk neerschreven uit het hoofd.

HOOFDSTUK IV.

Ons bezoek bepaalde zich tot de drie steden: Hamburg, Altona en Hannover, genoemd in Uwer Excellentie's missive van 4 April 1906, maar eenmaal daar zijnde hebben wij ons veroorloofd om gebruik te maken van de gelegenheid ons geboden om — behalve de inrichtingen in genoemde missive aangewezen — ook nog aan andere scholen een bezoek te brengen.

Hoewel wij in korten tijd in zeer veel inrichtingen het teekenonderwijs van naderbij leerden kennen en de resultaten daarvan onder de oogen kregen, was dat alles nog maar een zeer klein gedeelte van Duitschland. Wij hebben, waar wij kwamen, de zaken aandachtig beschouwd, de toelichtingen nauwkeurig opgevangen, alles uitvoerig genoteerd, onderling besproken en geven ons oordeel daarover in dit verslag.

Het is evenwel niet onmogelijk, dat wij in andere plaatsen, bij andere omstandigheden, ook andere resultaten zouden hebben ontmoet. Wij meenen dus dat dit onderzoek, dat door omstandigheden eenigszins beperkt moest zijn, niet als een volledig onderzoek is te beschouwen.

Ofschoon in tal van geschriften, ook in ons land uitgekomen, en gewijd aan deze Reformbeweging, in den breede is uiteengezet, welk verschil er bestaat tusschen den geest, die haar tot richtsnoer is en de opvatting, waarnaar sedert een dertigtal jaren in het teekenonderwijs wordt gewerkt — zoo schijnt het ons toch niet overbodig hier in zeer korte trekken, het verschil tusschen die twee stroomingen aan te geven.

Toen voor ruim 30 jaren de kopie naar oogen, neuzen, ooren, koppen, dieren en landschappen naar gelithografeerde modellen, uit het teekenonderricht werd verbannen, geschiedde dit omdat de overtuiging zich overal had verbreid, dat de studie naar de

natuur — naar het voorwerp in de ruimte — voor den teekenleerling meer vruchtdragend zou zijn.

Het behoeft niet meer te worden bewezen, dat het voor ieder, welken weg hij later ook zal inslaan, van groot gewicht is, als hij, in lagere of middelbare school, heeft geleerd eenig voorwerp uit zijn omgeving behoorlijk af te beelden, tevens weet wat — in uitvoering en bestemming — het verschil is tusschen een projectie en een perspectiefteekening en als hij, ook in het maken van het eerste, eenige vaardigheid heeft verkregen.

Om daartoe te komen wordt de leerling geleid langs geometrischen weg.

Uitgaande van de rechte lijn, de regelmatige verdeelingen daarvan, de veelhoeken, de regelmatig gebogen lijn, de vrijgebogen lijnen, samenstellingen van die verschillende soorten van lijnen op constructieven grondslag, met uitbreiding tot vlakteversiering, eerst symmetrisch daarna los van symmetrie of constructie, geeft men oefening aan oog en hand, steeds blijvende bij de vormen gelegen in een plat vlak. Daarbij is het streven, om door de keuze van voorbeelden, waarin de zuivere, de fraaie vorm, gepaard aan een aangename kleurverdeeling, tot den leerling spreken, ook op de ontwikkeling van den smaak gunstig te werken.

Dit alles als voorbereiding tot de studie naar voorwerpen van drie afmetingen. Ter verduidelijking van de schijnbare vormveranderingen, in elk voorwerp in de ruimte op te merken bij verandering in het punt van waarnemen, roept men te hulp een in hoofdzaak met dat voorwerp overeenkomend blokmodel. De perspectievische bijzonderheden, daarin te observeeren, worden verklaard door middel van het geraamte daarvan, in ijzerdraad uitgevoerd.

Ieder onderwijzer of leeraar in de teekenkunst in Nederland heeft het altijd vrij gestaan en het staat hem nog vrij, om tot modellen te kiezen die voorwerpen, die in vorm en in kleur voor den man van goeden smaak iets aantrekkelijks hebben.

Wij hebben nooit vernomen, dat bezwaren zijn geopperd, als de onderwijzer of leeraar, leider der teekenstudiën, zelf bekwaam teekenaar zijnde, zijn leerlingen, bij behandeling in zwart en wit of in krijt- of aquarellekleuren, iets verder trachtte te brengen dan op het stuk van het teekenen het gewone niveau is zijner leerlingen. En als hij dan, waar hij dit dienstig en uitvoerbaar achtte, in de oefeningen studies opnam, naar levende of gedroogde bladeren en bloemen of dieren (opgezet of levend), heeft hem daarin, wij zouden dit met vertrouwen durven verzekeren, niemand tegengewerkt.

En in welke richting beweegt zich het officieele Pruissische Reform-leerplan?

Slechts in hoofdtrekken zullen wij dat aangeven.

Ten eerste heeft men zich losgemaakt van den geometrischen grondslag. Het Regeeringsprogramma schrijft voor dat de natuur de basis moet zijn van het teekenonderwijs en dat er steeds moet worden gewerkt naar de natuur, hetzij levende, hetzij levenlooze.

De eerste oefeningen bestaan uit vrij gebogen lijnen: ellips, lussen enz. dan volgt de eivorm, daarop de cirkel; bij dit alles worden vruchten van overeenkomenden vorm geteekend, òf uit het hoofd òf naar model (het eerste evenwel het meest), en dan eerst komen vormen of voorwerpen aan de beurt, waarin de rechte lijn of platte vakken voorkomen.

Speciale oefeningen — op zeer elementaire wijze beginnende en met opklimmende moeielijkheden gerangschikt — zijn ingevoerd om de leerlingen er toe te brengen om, als de Japanners, zonder voorafgaande schets dadelijk met het penseel in zwart of andere vlakke tint, in silhouet-vorm op papier te brengen wat men wil afbeelden.

Aan correcties of het geven van aanwijzingen met vergelijking van het gegeven model wordt weinig gewicht gehecht, evenmin aan het verklaren van perspectievische verschijnselen.

Voorwerpen van zoodanigen vorm of samenstelling, dat uit de teekening, ook zonder het gebruikte voorbeeld daarbij te raadplegen, te zien is of in die afbeelding grove fouten voorkomen tegen de wetten van het zien, worden weinig gebruikt.

Bloemen, bladeren, takken, vlinders, opgezette vogels en andere dieren, ook gedeelten daarvan, zijn de voorbeelden, waarnaar hoofdzakelijk (om niet te zeggen uitsluitend) wordt gewerkt.

En bij dat alles wordt vooral op den voorgrond gebracht het teekenen uit het hoofd, waarbij het geheugen of de phantasie de teekenpen bestuurt. Schetsen naar menschen, dieren, huizen, intérieurs, landschappen, riviergezichten, illustraties van gelezen verhaaltjes of gehoorde vertellingen worden èn in de school èn thuis — veelal in kleuren bewerkt — in schetsboeken verzameld.

Bij kennismaking met het Regeeringsprogramma, waarin alles uitvoerig is omschreven, vooral ook de modellen voor iedere klasse te kiezen, en in welke volgorde zij zijn te gebruiken, zou men meenen dat den leeraar in alle opzichten de handen zijn gebonden.

Zulks is echter niet het geval: er is den leeraar veel vrijheid gelaten, ten minste dat was op verscheidene plaatsen waar te nemen. Op daaromtrent gestelde vragen werd ons meegedeeld, dat het Programma niet is te beschouwen als een politieverordening, maar dat al die bepalingen betreffende de modellen moeten worden opgevat als te zijn: „Rathschläge", (vingerwijzingen).

Het spreekt van zelf, dat onze commissie, bij de vele haar in

lagere en middelbare scholen zoo uitvoerig en welwillend gegeven inlichtingen, ook getracht heeft omtrent de nieuwe beweging, het oordeel te vernemen van mannen, die in scholen van hoogere beweging — als hoofd der inrichting of als leeraar — de studiën hebben te leiden van den aankomenden werkman, van den jeugdigen kunst-industrieel, of sier-kunstenaar of van den aanstaanden artist.

Met verscheidene van die mannen kwamen wij in aanraking en wij mochten met de meesten van hen soms lange gesprekken voeren over de zaak, die ons naar Duitschland had gebracht.

Een van hen gaf ons o.a. een kort doch belangrijk overzicht van de groote beweging, die zich thans openbaart in zake het teekenonderwijs.

Sedert vele jaren waren door de Pruisische Regeering zeer eng begrensde voorschriften gegeven betreffende het onderwijs in dit vak. Het was de tegenwoordige Schulrath in Hamburg Dr. Stuhlmann, die de vader is van het aan de Reform voorafgaande leerplan of programma. Hij is een wiskundige en wat hij ontworpen had, stond op streng mathematischen grondslag. Bij zijn leergang waren gegeven modellen van meetkundige lichamen, op kleine schaal in hout uitgevoerd, gevende een zeer uitgebreide verzameling van allerhande vormen, die den kubus, het prisma, de piramide, den bol, of cilinder en combinaties van een en ander tot uitgangspunt hebben. Als voortzetting daarvan gaf hij een niet minder groote collectie van voorwerpen uit de dagelijksche omgeving op sterk verkleinde schaal, als: trapjes, stoeltjes, tafeltjes, in hout uitgevoerd, en kannetjes, bekers, emmertjes, enz. in metaal bewerkt.

Er ontstond een beweging tegen die al te stelselmatig bijeengezochten vormenschat; men werd het moede steeds te moeten werken in die tot in bijzonderheden voorgeschreven richting, naar al die — zoo men zei — vervelende levenlooze miniatuurmodellen.

Men verlangde ook datgene, wat de schoone levende natuur ons geeft, te brengen binnen den kring van de oefeningen, die moeten dienen, niet alleen om oog en hand der leerlingen te oefenen, maar waarbij tegelijkertijd hunne smaak ten goede kan worden geleid. Aan dit laatste vooral, zoo meende men, werd door het werken naar die vele regelmatige voorwerpjes in lange reeks aan de jeugd als model voorgezet, meer kwaad gedaan dan goed.

Zij, die achtereenvolgens aan verschillende soorten van onderwijsinrichtingen hadden te studeeren, moesten eerst als kind, dan als knaap, ten slotte als jongeling, steeds en telkens opnieuw gaan werken naar dezelfde vormen, die oorzaak werden, dat bij hen een afkeer werd gewekt van de studie in een vak, dat hun zoo veel goeds had kunnen brengen.

Maar er werd niet toegegeven aan den aandrang om den engen kring, waarin de leerstof besloten bleef, te verwijden.

Toen kwam eindelijk de reactie, voornamelijk geleid door onderwijsmannen, die niet teekenaar van beroep zijn.

De man, die ons dit alles zei, was geen voorstander van hetgeen de jongeren thans op het gebied van het teekenonderwijs overal willen zien ingevoerd, maar hij was in het geheel niet blind voor de oorzaken en de strekking dezer beweging.

Als, zei hij verder, de hoofdmannen van het teekenonderwijs, in tijds te vinden waren geweest om in het leerplan op te nemen wat men van alle kanten wenschelijk achtte, zou er niets zijn gekomen van de geheele Reformbeweging, die hier van het eene uiterste tot het andere overslaat. Eerst een al te streng vasthouden aan de elementaire vormen, eerst een correct, doch veelal gevoelloos, teekenen en nu een onbegrepen werken met klei, dat boetseeren zal heeten en met harde waterverf-kleuren, waardoor men gelooft den kunstzin te zullen opwekken en in korten tijd de kunstvaardigheid te bereiken.

De ondervinding had bij hem de overtuiging gevestigd en hij schroomde niet die duidelijk uit te spreken, dat de leerlingen, die langs den nieuwen weg waren ingeleid in de studie der teekenkunst, zeer veel hadden af te leeren, voordat zij op het gebied van het teekenen in dienst van eenig vak (het vakteekenen, dus) iets bruikbaars kunnen leveren.

En deze laatste uitspraak hebben wij, in verscheidenheid van vorm maar met groote overeenstemming in den inhoud, meermalen hooren uiten door mannen, die op verschillende wijzen gedurende lange jaren in het teeken- en vakonderwijs hebben gewerkt en daarin naam maakten.

Toen wij ergens naar aanleiding van de bijzondere correctheid en gevoelige behandeling in de uitvoering van de ons getoonde werken, vroegen of de leerlingen, waarvan wij zulke goede studies te zien kregen, ook op de volksschool volgens de Reformmethode hadden gewerkt, werd ons ten antwoord gegeven, dat zij, die de oefeningen hebben te leiden, waarvan bovengenoemde proeven het resultaat waren, groote moeite ondervonden om de leerlingen, aan wie volgens de nieuwe richting, de gronden der teekenkunst waren onderwezen, eenige nauwkeurigheid bij te brengen.

Het slotwoord daarbij was, dat, al moge de weg door vele voorstanders nu bewandeld, nog niet de ware zijn, toch verwacht mag worden, dat de heerschende gisting tot iets goeds zal leiden.

Om tot iets goeds te komen op elk gebied — op dat van het teeken- en kunstonderwijs niet minder dan overal elders — is het onontbeerlijk noodig ernstig en volhardend te werken en te zoe-

ken, iets wat zij, die thans nog meenen dat de lange, lange weg tot het goede kunstmatig kan verkort worden, niet uit het oog mogen verliezen.

HOOFDSTUK V.

Nadat in 1890 een vijftal mannen, die in het teekenonderwijs jaren lang werkzaam waren — krachtens Regeeringsopdracht in verschillende plaatsen van ons land door voordrachten een meer rationeele teekenmethode bekend hadden gemaakt, koesterden velen de verwachting dat daardoor het teekenen — toen voor het eerst onder de verplichte leervakken der lagere scholen opgenomen — een heel stuk vooruitgebracht zou worden. Al ging het programma niet zoover, als men thans met het nieuwe meent te kunnen bereiken, men stelde zich toch voor het zóó ver te brengen dat een kind, als het de lagere school verlaat, in staat zal zijn, een eenvoudig voorwerp uit de dagelijksche omgeving te kunnen teekenen.

Hetzelfde bezwaar, dat zich nu in groote mate in Duitschland (en in Amerika, Engeland, Oostenrijk en Zwitserland zal 't ook wel zoo zijn) doet gevoelen, omdat de leerstof véél uitgebreider is, deed zich hier te lande ook voor: goede teekenaars ontbraken, om het programma uit te voeren, en de onbekwamen eindigden met doel en middel te verwisselen: wandplaten, soms een ijzerdraad- of blokmodel, was alles wat de leerlingen als modellen werd voortgezet: het doel bleef onbereikbaar. En zij, voor wie een wandplaat nog te moeielijk was, namen hun toevlucht tot stigmografisch en ruitjes-teekenen.

En nu gelooven wij niet, dat, alleen door de invoering van een „Reformleerplan voor teekenonderwijs" de toestand veel zal verbeteren. Wanneer de opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen niet anders wordt, en in aansluiting daarmede andere eischen worden gesteld bij de akte-examens, zal, naar wij vreezen, het beoogde doel niet bereikt worden.

Het op ervaring gegronde oordeel van bevoegden in Duitschland en in Oostenrijk, versterkt ons in onze meening.

Teekenen te leeren kost, evenals het leeren van elk vak, inspanning. Alleen voor de hoogbegaafden is de weg, om er te komen, minder moeielijk.

De geheele Reformbeweging is voornamelijk in het leven geroepen door de onderwijzers, die inzagen, dat de tot dusverre gevolgde methoden hun geen middel gaven, om teekenen vruchtdragend te onderwijzen. Zij riepen de hulp in van kunstenaars en wij zien hier dus een samenwerken van leeken met menschen, die door

hun natuurlijken aanleg, hunne groote gaven, òf niet òf weinig de moeielijkheden van den aanvang ondervonden.

Het eenige middel om het teekenonderwijs vooruit te brengen is, te zorgen, dat onderwijzers en onderwijzeressen teekenen kunnen; dus door aan het teekenen op kweek- en normaalscholen eene ruimere plaats te geven. In verband daarmede moet men bij de examens voor onderwijzer en hoofdonderwijzer niet het middel: nl. het teekenen van wandplaat en blokmodel, eischen, maar het doel voor oogen houden en het kunnen teekenen van eenvoudige voorwerpen (waarbij ook eenvoudige planten en wellicht zéér eenvoudige diervormen) als exameneisch stellen.

Eerst dan kan er sprake zijn van goed teekenonderwijs op de lagere, en in aansluiting daarmede ook op de middelbare school. Wanneer werkelijk de hooge waarde van goed teekenonderwijs ingezien wordt, dan bepale men zich op de opleidingsinrichtingen niet tot 2 uur per week en per klasse, vooral niet in de eerste jaren, omdat de jongelieden die toelatingsexamen voor deze scholen afleggen, in den regel niet voldoende in het teekenen geoefend zijn. Alles wat zij later op de lagere school in dit vak zullen presteeren, moeten zij dus op kweek- of normaalschool opdoen.

In geen geval zou op de lagere school het methodisch teekenen kunnen vervallen. Op vele scholen bepaalt zich echter het teekenen tot dit zuiver methodische deel. Hierin kome beperking tot het werkelijk hoog noodige: men geve alléén dat, wat noodig is om het natuurteekenen te vergemakkelijken, het kind beter begrip te geven van de vormen om hem heen, om deze gemakkelijker te kunnen weergeven. Dus de theorie, als wegbereider van de praktijk en naast en na het methodisch teekenen, het teekenen van alles wat de aandacht van het kind vraagt en waarvan de vormen niet boven zijne bevatting liggen.

Beschouwt men dit methodisch teekenen (wandplaten en blokken) zóó, — en de bedoeling van hen, die de hierboven genoemde conferenties in 1890 hebben gehouden is óók niet anders geweest — houdt men steeds voor oogen, dat dit slechts de taalregels moeten zijn, waardoor het kind zal leeren later zijne taal zuiver te schrijven, zoo zal men van zelf aan dit gedeelte niet die overwegend groote plaats inruimen en meer, véél meer tijd aan het werkelijk teekenen kunnen wijden.

En in Duitschland en in Oostenrijk zijn er velen, die het gemis van de „theorie", het gemis van het streng „methodische", in de Reform voelen en om die reden daarvan terugkeeren.

J. Campert.
W. B. G. Molkenboer.
Th. Ruys J.Pzn.
Herman J. de Vries.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Vrijdag 26 Juli 1907, n°. 173.

N°. 42.

VERSLAG *omtrent het eindexamen in* 1907 *afgelegd door de cadetten van het* 3de *studiejaar der Koninklijke Militaire Academie.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Oorlog.

De commissie welke ingevolge het bepaalde bij artikel 84 van het Reglement voor de Koninklijke Militaire Academie, vastgesteld bij het Koninklijk besluit van 6 April 1895 (*Staatsblad* n°. 40) en gewijzigd bij de Koninklijke besluiten van 5 December 1898 (*Staatsblad* n°. 235), 26 Februari 1902 (*Staatsblad* n°. 39), 21 October 1902 (*Staatsblad* n°. 189), 24 Mei 1904 (*Staatsblad* n°. 111), 10 Mei 1905 n°. 46, 3 Juni 1905 n°. 58, 11 Augustus 1905 (*Staatsblad* n°. 253), en van 26 Juni 1906 (*Staatsblad* n°. 154), in het jaar 1907 belast werd met het afnemen van het eindexamen aan genoemde inrichting, heeft heden hare taak ten einde gebracht.

Omtrent den loop en de uitkomsten van dit examen heeft zij de eer het navolgend verslag aan Uwe Excellentie uit te brengen.

I. Samenstelling der examen-commissie.

Bij Koninklijk besluit van 20 April 1907 n°. 57 werd de commissie belast met het afnemen van het eindexamen aan de Koninklijke Militaire Academie als volgt samengesteld:

lid en voorzitter: de generaal-majoor F. H. A. Sabron, adjudant in buitengewonen dienst van Hare Majesteit de Koningin, inspecteur van het militair onderwijs;

leden:

de luitenant-kolonel van den staf der infanterie jhr. L. C. van den Brandeler, gouverneur der Koninklijke Militaire Academie;

de majoor van den staf der artillerie H. Kemper, eerste-officier bij de Koninklijke Militaire Academie;

de hoogleeraar N. C. Grotendorst, hoofd van onderwijs bij de Koninklijke Militaire Academie;

de kapitein van den staf der infanterie L. F. T. Vogel;

de ritmeester van den staf der cavalerie A. M. van Wijk;

de kapitein van den staf der artillerie D. G. van der Voort Maarschalk;

de kapitein van den staf der genie F. R. van Roijen,

allen hoofd van onderwijs bij de Koninklijke Militaire Academie;

de kapitein van den staf der infanterie J. P. Weitzel, werkzaam bij de Koninklijke Militaire Academie;

de heer C. Spat;

de eerste-luitenant der infanterie van het leger in Nederlandsch-Indië G. Ström,

beiden leeraar bij genoemde inrichting;

de majoor P. P. C. Collette, van het 11de regiment infanterie;

de majoor van den staf der cavalerie W. H. Piepers, toegevoegd aan den inspecteur van het wapen;

de majoor W. Vosmaer, van het 1ste regiment vesting-artillerie (benoemd bij Koninklijk besluit van 25 Mei 1907 n°. 44);

de luitenant-kolonel der genie J. P. Koolemans Beynen, commandant in het 3de geniecommandement;

de gepensionneerde kolonel der artillerie dr. H. J. Krantz;

de majoor der infanterie A. E. Piera, en de kapitein der genie E. J. de Rochemont, beiden van het leger in Nederlandsch-Indië en met verlof hier te lande;

secretaris: de eerste-luitenant van den staf der infanterie S. J. B. Maier, leeraar bij de Koninklijke Militaire Academie.

II. Regeling van het examen.

De regeling van het examen, alsmede de wijze van beoordeeling en de rangschikking, hadden plaats volgens:

1°. het Reglement voor de Koninklijke Militaire Academie, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 6 April 1895 (*Staatsblad* n°. 40) en gewijzigd bij de Koninklijke besluiten van 5 December 1898 (*Staatsblad* n°. 235), 26 Februari 1902 (*Staatsblad* n°. 39), 21 October 1902 (*Staatsblad* n°. 189), 24 Mei 1904 (*Staatsblad*

n°. 111), 10 Mei 1905 n°. 46, 3 Juni 1905 n°. 58, 11 Augustus 1905 (*Staatsblad* n°. 253) en van 26 Juni 1906 (*Staatsblad* n°. 154):
hoofdstuk III, § 3;

2°. het voorschrift voor de Koninklijke Militaire Academie, vastgesteld door de Ministers van Oorlog en van Koloniën onder dagteekening van 14 Mei 1895, IIde afd., n°. 82, en van 22 Mei 1895, lit. C, n°. 53, achtereenvolgens gewijzigd bij de gemeenschappelijke beschikkingen van 2 Mei 1900, IIde afd., n°. 35, en van 7 Mei d. a. v., lit. C, n°. 17, van 22 December 1900, IIde afd., n°. 65, en van 29 December d. a. v., lit. C, n°. 47, van 7 Mei 1901, IIde afd., n°. 68, en van 11 Mei d. a. v., lit. C, n°. 15, van 5 Maart 1902, IIde afd., n°. 106, en van 10 Maart d. a. v., lit. C, n°. 52, van 9 April 1904, IIde afd., n°. 1, en van 13 April d. a. v., lit. C, n°. 7, van 18 Mei 1905, IIde afd., n°. 205, en van 26 Mei d. a. v., afd. C, 2de bureau, n°. 23, alsmede van 25 Juli 1906, IIde afd., n°. 136, en van 8 Augustus d. a. v., afd. C, 2de bureau, n°. 30:
hoofdstuk VI;

3°. het voorschrift betreffende het afnemen van het schriftelijk gedeelte van het eindexamen aan de Koninklijke Militaire Academie, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Oorlog, dd. 9 Maart 1903, IIde afd., n°. 62.

Uit de bijlage A van dit verslag blijkt, in welke vakken het examen schriftelijk werd afgenomen en hoeveel het aantal vragen in elk dier vakken bedroeg.
In het paardrijden, de exercitiën, den velddienst, de gymnastiek en het schermen werd een practisch examen, in de dienst- en exercitie-reglementen, benevens de dienstvoorschriften een mondeling examen afgelegd.
Bovendien werd met de examinandi eene tactische oefening op de kaart gehouden.
De bekwaamheid in het rechtlijnig en topographisch teekenen werd beoordeeld uit in den loop der leerjaren onder toezicht van de betrokken leeraren vervaardigde teekeningen.

III. Uitslag van het examen.

Aan het examen werd met gunstigen uitslag deelgenomen:

a. *van het leger hier te lande:*

door 29 cadetten der infanterie,
„ 4 „ „ cavalerie,
„ 19 „ „ artillerie,
„ 7 „ „ genie;

b. *van het leger in Nederlandsch-Indië:*

door 32 cadetten der infanterie,
„ 1 cadet „ cavalerie,
„ 10 cadetten „ artillerie,
„ 6 „ „ genie;

terwijl de commissie meende, de mate van kennis aan den dag gelegd door één cadet der infanterie hier te lande, twee cadetten der artillerie hier te lande en twee cadetten der genie van het leger in Nederlandsch-Indië als onvoldoende te moeten beschouwen.

Voorts werd door één cadet der artillerie hier te lande die, ziek zijnde, ten zijnent wordt verpleegd, niet aan het examen deelgenomen.

Tevens heeft de commissie de eer Uwe Excellentie hierbij te doen toekomen:

1°. de bijlagen B[1] tot en met B[8], bevattende de algemeene ranglijsten van de adspiranten, die in 1907 hebben deelgenomen aan het examen ter verkrijging van den rang van tweede-luitenant;

2°. de bijlage C, bevattende de uitkomsten, verkregen bij het door de examinandi afgelegd examen.

Breda, 29 Juni 1907.

De Voorzitter,
F. H. A Sabron.

De Secretaris,
S. J. B. Maier.

N.B. De bijlagen B[1] tot en met B[8] worden niet in de *Staatscourant* geplaatst.

BIJLAGE A.

—

Aantal schriftelijk gedane vragen bij gelegenheid van het door de cadetten van het 3de studiejaar in 1907 afgelegd eindexamen.

VAKKEN.	WAPENS.							
	I.	I¹.	C.	C¹.	A.	A¹.	G.	G¹.
Mechanica	„	„	„	„	4	4	4	4
Toegepaste mechanica	„	„	„	„	„	„	4	4
Waarschijnlijkheidsrekening	„	„	„	„	3	3	„	„
Landmeten, waterpassen en geodesie	„	„	„	„	„	„	4	4
Maleische taal	„	4	„	3	„	3	„	3
Land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië	„	3	„	3	„	3	„	3
Militaire aardrijkskunde	3	„	3	„	„	„	„	„
Strategie en krijgsgeschiedenis	4	„	3	„	3	„	3	„
Strategie en Oost-Indische krijgsgeschiedenis	„	3	„	3	„	3	„	3
Militaire aardrijkskunde van Ned.-Indië	„	3	„	„	„	„	„	„
Tactiek	5	5	4	4	4	4	4	4
Oorlogsgebruiken	3	3	3	3	3	3	3	3
Militair strafrecht	3	3	3	3	3	3	3	3
Artillerie-wetenschap	3	3	3	3	5	5	3	3
Pionier- en versterkingskunst	4	4	4	4	4	4	„	„
Tactiek van den aanval en de verdediging van duurzame werken	„	„	„	„	3	3	3	3
Versterkingskunst en militaire bouwkunde	„	„	„	„	„	„	5	5
Paardenkennis	„	„	3	3	3	3	„	„
Rij- en africhtingskunst	„	„	3	3	„	„	„	„

VAKKEN.	WAPENS.							
	I.	I[1].	C.	C[1].	A.	A[1].	G.	G[1].
Genie-reglementen.	„	„	„	„	„	„	3	3
Burgerlijke en schoone bouwkunde	„	„	„	„	„	„	5	5
Waterbouwkunde . . .	„	„	„	„	„	„	5	5
Hydrographie van Nederland. .	„	„	„	„	„	„	3	„
Wetten en voorschriften betreffende de uitvoering van geniewerken	„	„	„	„	„	„	2	2
Militaire wetten	2	„	2	„	2	„	2	„
Militaire administratie	3	3	3	3	3	3	3	3
Dienstcorrespondentie	2	2	2	2	2	2	2	2
Cavalerie-tactiek	„	„	3	3	„	„	„	„

Breda, 29 Juni 1907.

De Eerste-Luitenant,
Secretaris,
S. J. B. Maier.

De Generaal-Majoor,
Adjudant in buitengewonen dienst
van H. M. de Koningin,
Inspecteur van het Militair Onderwijs,
Voorzitter der Examen-commissie,
F. H. A. Sabron.

BIJLAGE C.

Uitkomsten verkregen bij het door de cadetten van het 3de studiejaar afgelegd eindexamen in 1907.

VAKKEN.	Aantal geëxamineerde cadetten.	Aantal cadetten dat beoordeeld werd als:		
		minder dan even voldoende (beneden 50)	even voldoende (50-59).	voldoende en meer (60-100).
Mechanica	46	13	8	25
Toegepaste mechanica . .	15	4	6	5
Waarschijnlijkheidsrekening.	31	3	12	16
Landmeten, waterpassen en geodesie	15	„	4	11
Maleische taal	51	8	22	21
Land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië . .	51	3	26	22
Militaire aardrijkskunde .	34	„	6	28
Strategie en krijgsgeschiedenis	62	„	6	56
Strategie en Oost-Indische krijgsgeschiedenis . . .	51	1	13	37
Militaire aardrijkskunde van Nederlandsch-Indië	32	„	2	30
Tactiek	113	2	35	76
Oorlogsgebruiken	113	5	19	89
Militair strafrecht . . .	113	16	40	57
Artillerie-wetenschap . .	113	19	34	60
Pionier- en versterkingskunst	98	11	37	50
Tactiek van den aanval en de verdediging van duurzame werken.	46	4	19	23
Versterkingskunst en militaire bouwkunde . . .	15	1	10	4

VAKKEN.	Aantal geëxamineerde cadetten.	Aantal cadetten dat beoordeeld werd als: minder dan even voldoende (beneden 50.)	even voldoende (50-59).	voldoende en meer (60-100).
Paardenkennis	36	1	7	28
Rij- en africhtingskunst .	5	"	"	5
Genie-reglementen . . .	15	"	3	12
Burgerlijke en schoone bouwkunde	15	2	12	1
Waterbouwkunde . . .	15	2	13	"
Hydrographie van Nederland	7	"	2	5
Wetten en voorschriften betreffende de uitvoering van geniewerken . . .	15	4	5	6
Dienst- en exercitie-reglementen, benevens dienstvoorschriften.	113	1	24	88
Militaire wetten	62	3	8	51
Exercitiën	113	3	30	80
Rechtlijnig en topographisch teekenen . . .	113	1	14	98
Militaire administratie . .	113	27	40	46
Dienstcorrespondentie . .	113	6	13	94
Gymnastiek en schermen .	113	"	33	80
Paardrijden	113	1	37	75

Breda, 29 Juni 1907.

De Eerste-Luitenant,
Secretaris,
S. J. B. Maier.

De Generaal-Majoor,
Adjudant in buitengewonen dienst
van H. M. de Koningin,
Inspecteur van het Militair Onderwijs,
Voorzitter der Examen-commissie,
F. H. A. Sabron.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 4 en Maandag 5 Augustus 1907, n°. 181.

N°. 43.

VERSLAG DER COMMISSIE, *van* 1 *Augustus* 1906 *tot* 31 *Juli* 1907, *te Utrecht belast met het afnemen van de practische examens van apotheker.* (Tweede zitting.)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, bij Koninklijk besluit van 26 Juli 1906 n°. 37 te Utrecht belast met het afnemen der practische examens van apotheker, heeft de eer Uwe Excellentie het verslag van hare werkzaamheden, in de tweede zitting, aan te bieden.

De commissie bestaat uit de heeren: prof. dr. H Wefers Bettink, lid en voorzitter, C. Guldensteeden Egeling, dr. A. A. Pulle, leden, en P. Denijs, lid en secretaris.

De plaatsvervangende leden zijn: prof. dr. F. A. F. C. Went, prof. dr. L. van Itallie, C. Sleeswijk en J. C. Leusden.

In eene voorloopige vergadering, welke gehouden werd op 5 Juni 1907, werden de werkzaamheden voor de tweede zitting besproken, en bepaald, dat de gang van het examen in hoofdzaak dezelfde zoude zijn, als bij het laatst alhier gehouden examen.

Voor het examen hadden zich veertien candidaten aangemeld, die in twee groepen, elk van zeven, werden geëxamineerd.

Het examen werd gehouden op de werkdagen van 12 Juni tot en met 27 Juni, en van 28 Juni tot en met 13 Juli 1907.

De heer Egeling was verhinderd 4, 5 en 6 Juli, en de heer Denijs 18, 19 en 20 Juni, bij het examen tegenwoordig te zijn; in hunne plaats werd opgeroepen prof. dr. L. van Itallie.

Gedurende het examen van de eerste groep was een der candidaten door ongesteldheid verhinderd eenige dagen aan het

examen deel te nemen. Hij werd in de gelegenheid gesteld de verzuimde dagen bij het examen van de tweede groep in te halen.

In den loop van het examen trokken zich vier candidaten terug.

Het examen had plaats, onder voortdurend toezicht der commissie, in het pharmaceutisch laboratorium der Rijks-universiteit, met uitzondering van het examen in de microscopie, dat in het botanisch laboratorium der Rijks-universiteit werd afgenomen.

Aan elk der candidaten werd uit de volgende serieën van werkzaamheden, welke vooraf in haar geheel waren vastgesteld, een nummer bij trekking toegewezen.

Serie I. *Bereiding van galenische en scheikundige praeparaten.*

1.	Emplastrum aromaticum.	100	gram.
	Spiritus Cinnamomi.	500	„
	Salicylas bismuthicus.	50	„
	Iodetum Zincicum.	25	„
2.	Spiritus Lavandulae.	500	„
	Saccharas ferricus.	250	„
	Chloretum hydrargyrico-ammonicum.	100	„
	Acetas aethylicus.	250	„
3.	Extractum Chinae.	100	„
	Sapo Cocos.	500	„
	Iodetum hydrargyrosum.	50	„
	Aristolum.	50	„
4.	Tannalbuminum.	100	„
	Emplastrum adhaesivum.	100	„
	Acidum boricum	100	„
	Acidum formicum (50 pct.).	50	„
5.	Oleum Terebinthinae depuratum.	100	„
	Extractum Rhamni Purshianae.	500	„
	Nitras bismuthicus basicus.	100	„
	Aether.	250	„
6.	Extractum Condurango liquidum.	200	„
	Tinctura Opii Crocata.	250	„
	Iodetum hydrargyricum.	50	„
	Salicylas aethylicus.	50	„
7.	Sirupus Papaveris.	500	„
	Extractum Filicis.	25	„
	Acidum hydrobromicum (50 pct.).	100	„
	Acidum gallicum.	25	„

8.	Extractum Secalis cornuti.	50	gram.
	Spiritus aromaticus.	500	„
	Nitras argenticus.	50	„
	Acidum hydrocyanicum (2 pct.).	100	„
9.	Extractum Chinae liquidum.	500	„
	Solutio ferri albuminata.	500	„
	Sulfas kalico-chromicus.	100	„
	Acidum cinnamicum.	25	„
10.	Oleum Iecoris aselli cum benzoate ferrico.	250	„
	Electuarium Sennae compositum.	250	„
	Carbonas bismuthicus.	50	„
	Acidum aceto-Salicylicum.	50	„
11.	Extractum Helenii.	100	„
	Spiritus Cochleariae.	500	„
	Chloretum Stannicum.	50	„
	Benzol Sulfonas kalicus.	25	„
12.	Mel rosatum.	250	„
	Spiritus Citri.	500	„
	Brometum kalicum.	50	„
	Acidum tri-chloraceticum.	25	„
13.	Extractum Viburni liquidum.	250	„
	Tinctura acetatis ferrici aetherea.	250	„
	Sulfas ferrosus.	250	„
	Trinitrophenolum.	25	„
14.	Extractum Belladonnae.	50	„
	Resina Podophylli.	25	„
	Oxydum Zincicum.	100	„
	Alcohol benzylicum.	25	„

SERIE II. *Qualitatieve analyse.*

1.

Anorganisch.	Organisch.
Nitras bismuthicus basicus.	Tannas Chinini.
Nitras plumbicus.	Sulfas cinchonini.
Nitras argenticus.	Saccharum.
Nitras baryticus.	Saccharum lactis.
Nitras ammonicus.	Amylum Solani.
Nitras kalicus.	

2.

Bicarbonas natricus.	Chloroformum.
Acidum arsenicosum.	Spiritus.
Oxydum Stibiosum.	Alcohol amylicus.
Sulfas aluminicus.	Vaselinum.
Sulfas ferrosus.	Morphinum.

3.

Chloretum hydrargyrosum.	Acetanilidum.
Chloretum argenticum.	Saccharinum.
Sulfas cadmicus.	Acidum oxalicum.
Sulfas manganosus.	Acidum Succinicum
Phosphas ammonicus.	Gummi arabicum.

4.

Chloretum natricum.	Metadioxybenzolum.
Chloretum calcicum.	Sulfas morphini.
Brometum kalicum.	Salolum.
Iodetum hydrargyrosum.	Acidum benzoïcum.

5.

Sulfas magnesicus.	Antipyrinum.
Chloretum Cupricum.	Phenacetinum.
Nitras cobaltosus.	Acidum cinnamicum.
Phosphas ammonicus.	Chinidinum.
	Saccharum.

6.

Permanganas kalicus.	Acetas kalicus.
Stannas natricus.	Saccharinum.
Nitras niccolosus.	Acidum gallicum.
Carbonas Stronticus.	Hydrochloras codeïni.

7.

Oxydum cupricum.	Sulfas cinchonini.
Graphites.	Sulfo-phenylas zincicus.
Oxydum hydrargyricum.	Acidum benzoïcum.
Oxydum plumbicum.	Acidum tartaricum.
Oxydum Zincicum.	
Carbonas lithicus.	

8.

Sulfas aluminicus.	Amylum Solani.
Sulfas kalico-chromicus.	Salolum.
Choretum ferrico-ammonicum.	Pyrogallolum.
Chloretum Zincicum.	Saccharum.
	Gummi arabicum.

9.

Sulfas cupricus.
Nitras argenticus.
Nitras plumbicus.
Biboras natricus.

Vaselinum flavum.
Adeps Suillus.
Oxydum Zincicum.
Metadioxybenzolum.
Veratrinum.

10.

Sulfur.
Choretum Stannosum.
Sulfidum arsenicosum.
Sulfidum Stibicum.
Sulfas calcicus.

Oleum Amygdalarum.
Paraffinum liquidum.
Sulfidum carbonis.
Chloroformum.
Phenolum.

11.

Nitras kalicus.
Sulfas ammonicus.
Arsenas natricus.
Chloras kalicus.

Tanninum.
Acidum gallicum.
Naphtalinum.
Glucose.
Hydrochloras morphini.

12.

Brometum kalicum.
Phosphas calcicus.
Sulfas ammonicus.
Carbonas calcicus.
Oxydum Stibicum.

Sulfas chinini.
Salicinum.
Saccharum lactis.
Amylum Oryzae.
Carbonas magnesicus.

13.

Sulfas Zincicus.
Chloras kalicus.
Sulfas cadmicus.
Carbonas baryticus.

Glycerinum.
Acidum oxalicum.
Acidum lacticum.
Saccharum.
Acidum arsenicosum.

14.

Sulfidum Stibicum.
Sulfur.
Acidum boricum.
Acidum arsenicosum.
Phosphas ferricus.

Acidum tartaricum.
Acetanilidum.
β. Naphtolum.
Acidum citricum.
Carbonas plumbicus.

Serie III. *Quantitatieve analyse.*

	Gewichtsanalyse.	Maatanalyse.
1.	Glucose in urine.	Bromium in brometum kalicum.
2.	Kwik in Unguentum Hydrargyri.	Phenol in oplossing.
3.	Zink in Sulfas Zincicus.	Morphinum in Extractum Opii.
4.	Hydrastinum in Extractum Hydrastis.	Hardheid van water.
5.	Vluchtige olie in Spiritus Cochleariae.	Alcohol in wijn.
6.	Phosphorzuur in Phosphas natricus.	Lood in drinkwater.
7.	Zwavelzuur in Sulfas kalicus.	Ioodgetal in Oleum Sesami.
8.	Hars in Radix Ialapae.	Vrij zwavelzuur in Solutio Sulfatis Chinini.
9.	Koper in Sulfas cupricus.	Waterstofsuperoxyde in oplossing.
10.	Droogrest en vetgehalte in melk.	Iodium in Solutio Iodii Spirituosa.
11.	Eiwit in urine.	Formaldehydum in oplossing.
12.	Iodium in Iodoformum.	Kalium carbonaat in handelspotasch.
13.	Santoninum in Trochisci Santonini.	Permanganaat in oplossing.

Vóór den aanvang van dit examen trok zich één candidaat terug.

Serie IV. *Opsporing en onderscheiding van vergiften.*

	Anorganisch.	Organisch.
1.	200 milligram Bichromas kalicus in spijs.	50 milligram Veratrinum in wijn.
2.	20 milligram Arsenas natricus in spijs.	100 milligram Hydrochloras cocaïni in thee.
3.	500 milligram Chloras kalicus in wijn.	50 milligram Brucinum in spijs.
4.	100 milligram Tartras kalico-stibicus in spijs.	100 milligram Cantharidinum in thee.
5.	150 milligram Nitras baryticus in meel.	60 milligram Hydrochloras morphini in thee.
6.	100 milligram Chloretum Stannosum in spijs.	50 milligram Narcotinum in wijn.
7.	100 milligram Oxydum Zincicum in spijs.	100 milligram Phenolas natricus in wijn.
8.	100 milligram Nitras plumbicus in spijs.	100 milligram Santoninum in cacaopoeder.
9.	100 milligram Sulfas cupricus in spijs.	100 milligram Digitalinum in limonade.
10.	100 milligram Chloretum hydrargyrosum in spijs.	100 milligram Acidum Salicylicum in wijn.

Vóór den aanvang van dit examen trokken zich drie candidaten terug.

Aan elk der candidaten werd een scheikundig en microscopisch onderzoek van pathologische urine opgedragen. Tevens werden zij geëxamineerd in het vervaardigen en verklaren van microscopische doorsneden van in de apotheek voorkomende plantendeelen, in de pharmaceutische botanie en in het sorteeren en beschrijven van kruidenmengsels.

Van de veertien candidaten trokken zich vier candidaten terug, één candidaat werd afgewezen, en aan de overigen werd, nadat zij in handen van den voorzitter den door de wet gevorderden eed of de belofte hadden afgelegd, de akte van bevoegdheid als apotheker uitgereikt.

De namen der geslaagden zijn:

Johannes Melchior Marinus Bitter, geb. 13 Maart 1884 te Utrecht;

Casper Hendrik ten Bruggencate, geb. 2 Januari 1885 te Arnhem;

Bernardus Johannes Bruining, geb. 2 Juli 1869 te Zuid-Beijerland;

Joseph Heirsch, geb. 17 Augustus 1882 te Maastricht;

Theodorus Hendrikus Mari Hogenboom, geb. 23 Januari 1884 te Amersfoort;

Matthieu Gérard Jacques Marie Kerbosch, geb. 18 Mei 1880 te Venlo;

Gerardus Hendricus Josephus van Spanje, geb. 13 October 1881 te Utrecht;

Henri Jacques Thoman, geb. 24 Januari 1883 te Amsterdam;

Mathieu Auguste Sebastien Thomassen, geb. 12 September 1883 te Maastricht.

Utrecht, 13 Juli 1907.

Dr. H. Wefers Bettink, *Voorzitter.*
P. Denijs, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 28 en Maandag 29 Juli 1907, n°. 175.

N°. 44.

EERSTE VERSLAG DER COMMISSIE, *voor het afnemen in Nederland in* 1907 *van het groot-ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst*, *op den voet van het Koninklijk besluit van* 26 *April* 1902 (Indisch Staatsblad *n*°. 223), *gewijzigd bij besluit van* 6 *Maart* 1905 (Indisch Staatsblad *n*°. 272).

Aan Zijne Excellentie den Minister van Koloniën.

De bij uwe resolutie van 25 Mei 1907, afd. D, n°. 10, benoemde commissie voor het afnemen hier te lande in 1907 van het groot-ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst — bestaande uit de heeren dr. M. J. de Goeje (oud-hoogleeraar te Leiden), lid en voorzitter; mr. C. van Vollenhoven (hoogleeraar te Leiden), lid en secretaris, en mr. J. E. Heeres (hoogleeraar te Leiden), G. W. W. C. baron van Hoëvell (oud-gouverneur van Celebes), dr. A. W. Nieuwenhuis, Ch. A. van Ophuysen, dr. C. Snouck Hurgronje (hoogleeraren te Leiden), A. van der Ven (oud-resident van Rembang) en dr. A. C. Vreede (hoogleeraar te Leiden), leden — hield hare voorvergadering op Dinsdag 11 Juni 1907. Het examen begon op Maandag 17 Juni 1907 en werd met oorlof van curatoren weder gehouden in de Academie te Leiden. Het schriftelijk examen had voor alle candidaten gezamenlijk plaats op 17 Juni, het mondeling examen had plaats op 18—22 en 24—29 Juni en 1—4 Juli. Het mondeling examen werd, evenals de vier vorige jaren, afgenomen ten overstaan van de volle commissie; dientengevolge konden slechts twee candidaten per dag worden geëxamineerd. De uitslag werd aan ieder medegedeeld terstond na afloop van zijn mondeling examen.

Het aantal candidaten bedroeg volgens opgaaf van uw Departement 35; 1 van dezen was echter het vorig jaar overleden. Aanmelding, mondeling of schriftelijk, van de candidaten bij de commissie was ditmaal in den groep niet, gelijk in November 1905, voorgeschreven. Aan een zestal candidaten, die opgaven het examen dezen zomer niet te willen doen, meende de commissie te moeten mededeelen, dat zij in elk geval voor het schriftelijk examen dienden op te komen; vijf gaven aan deze mededeeling gehoor, één bleef weg; alle zes trokken zich terstond na het schriftelijk examen terug.

Al de 34 candidaten konden tot het examen worden toegelaten, 29 op grond van het candidaat-ambtenaarschap van 1905 en 5 (van wie 1 uitstel tot 1907, 4 vergunning tot herhaling in 1907 hadden gekregen) op grond van het candidaat-ambtenaarschap van 1904.

De volgorde der mondelinge examens werd bepaald door eene loting, welke de commissie hield, en welker uitslag alleen in zoover verbeterd werd als noodig was om te gemoet te komen aan kenbaar gemaakte verlangens. Ruiling van examendagen werd toegestaan.

De uitslag van het examen was als volgt:

candidaat-ambtenaren 1904:		candidaat-ambtenaren 1905:		
3	+	10	= 13	slaagden;
2	+	11	= 13	werden afgewezen;
0	+	8	= 8	trokken zich terug (allen vóór het mondeling examen; één deed ook aan het schriftelijk examen niet mede);
5	+	29	= 34	candidaten.

Van de 25 nog in leven zijnde candidaat-ambtenaren van 1904 zijn er thans geslaagd: 1 (winter 1905) + 11 (zomer 1906) + 8 (winter 1906) + 3 (zomer 1907) = 23 op de 25, of 92 pct. Van de 29 candidaat-ambtenaren van 1905 zijn er tot dusver geslaagd 10 (zomer 1907) op de 29, of 34 pct.

Van alle examen-candidaten te zamen slaagden er 13 op de 34, of 38 pct. Trekt men uit de examencijfers van de 26 geëxamineerden de gemiddelden, dan krijgt men voor geschiedenis 5,3, voor land- en volkenkunde 6,3, voor Islam 4,8, voor Staatsinstellingen 4,8, voor Maleisch 5,6 en voor Javaansch 5,6.

Taal en stijl der schriftelijke vertalingen lieten, als ten vorigen jare, te wenschen over, al was eenige verbetering op te merken.
De commissie meent, dat het aanbeveling verdienen zou, den uitslag van dit examen te vergelijken met het rapport van de schiftingscommissie voor het candidaat-ambtenaarschap van 1905.

Als bijlagen zijn aan dit verslag toegevoegd:

1°. eene cijferlijst van de 26 geëxamineerden;

2°. eene ranglijst van de 13 geslaagden, opgemaakt overeenkomstig artikel 9 van de ministerieele resolutie van 29 April 1902, lit. D, n°. 26.

Leiden, 6 Juli 1907.

De Commissie voornoemd,

M. J. DE GOEJE, *Voorzitter*.

C. VAN VOLLENHOVEN, *Secretaris*.

BIJLAGE n°. 1.

BIJLAGE n°. 1.

Cijferlijst van de 26 geëxamineerden.

Volg-num-mer.	Datum van het mondeling examen.	Examen voor het eerst of bij herhaling.	Examenvakken.							Uitslag.
			Geschiedenis.	Land- en volkenkunde.	Islam.	Staats-instellingen.	Maleisch.	Javaansch.	Totaal cijfer.	
1	18 Juni	eerste maal	7	7	6	7	7	7	41	toegelaten.
2	18 "	derde "	5	7	4	5	8	7	36	toegelaten.
3	19 "	derde "	5	4	4	4	6	6	29	afgewezen.
4	19 "	eerste "	5	8	4	3	4	4	28	afgewezen.
5	20 "	eerste "	8	8	6	7	7	7	43	toegelaten.
6	20 "	ééns teruggetrokken in 1906	3	4	4	3	4	5	23	afgewezen.

4

11	24 „	eerste „	3	4	5	2	4	5	23	afgewezen.
12	24 „	eerste „	4	3	5	5	4	4	25	afgewezen.
13	25 „	eerste „	5	6	4	4	6	7	32	afgewezen.
14	25 „	eerste „	8	8	5	5	7	7	40	toegelaten.
15	26 „	eerste „	5	8	6	6	6	6	37	toegelaten.
16	26 „	eerste „	6	7	5	5	8	7	38	toegelaten.
17	27 „	eerste „	6	6	6	6	6	5	35	toegelaten.
18	28 „	eerste „	5	5	4	3	5	6	28	afgewezen.
19	29 „	derde „	6	7	4	5	6	6	34	toegelaten.
20	1 Juli	eerste „	4	7	4	3	5	4	27	afgewezen.
21	1 „	eerste „	2	6	4	5	5	5	27	afgewezen.
22	2 „	eerste „	6	7	3	3	5	5	29	afgewezen.
23	2 „	eerste „	7	8	7	8	6	6	42	toegelaten.
24	3 „	eerste „	6	7	5	5	7	7	37	toegelaten.
25	3 „	eerste „	5	6	5	5	7	5	33	toegelaten.
26	4 „	eerste „	2	6	5	3	3	4	23	afgewezen.

BIJLAGE n°. 2.

Ranglijst van de 13 geslaagden.

1. C. A. Schnitzler.
2. A. Bagchus.
3. C. E. Barre.
4. G. W. M. Beck.
5. F. J. P. Storm van 's Gravesande.
6. G. J. ter Poorten.
7. C. H. H. Snell.
8. G. J. Pijnacker Hordijk.
9. P. C. A. van Lith.
10. J. Habbema.
11. A. Ph. van Aken.
12. L. B. C. de Klerk.
13. W. N. J. M. Allard.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 4 en Maandag 5 Augustus 1907, n°. 181.

N°. 45.

VERSLAG DER COMMISSIE, *van* 1 *Augustus* 1906 *tot* 31 *Juli* 1907 *te Groningen, belast met het afnemen der practische examens van arts, vermeld in art.* 2 *van de wet van* 25 *December* 1878 (Staatsblad *n°.* 222), *laatstelijk gewijzigd bij de wet van* 13 *Maart* 1905 (Staatsblad n°. 94).

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie heeft de eer Uwe Excellentie het volgend verslag over hare werkzaamheden aan te bieden.

De eerste zitting werd gehouden van 22 October 1906 tot 29 April 1907, de tweede zitting van 6 Mei tot 8 Juli 1907.

Het eerste gedeelte van het arts-examen werd afgelegd door 16 candidaten, waarvan 8 med. doctorandi en 1 med. doctor (Gent, België). Een candidaat trok zich terug. Het tweede gedeelte werd afgelegd door 23 candidaten, waarvan 13 med. doctorandi.

Afgewezen werden respectievelijk 4 candidaten, waarvan 1 med. doctorandus en 6 candidaten, waarvan 3 doctorandi.

Voor het eerste gedeelte zijn geslaagd de heeren:

W. B. Huddleston Slater, geb. 5 Februari 1882 te Rotterdam;
A. S. Wijma, geb. 30 Juni 1879 te Balk;
H. W. van Meeteren, geb. 3 Juni 1881 te Oldenzaal;
H. H. van Waning Bolt, geb. 16 Augustus 1879 te Krommenie;
A. K. Dijkhuizen, geb. 8 December 1880 te Bierum;
M. Sypkens Smit, geb. 2 Juni 1880 te Groningen;
T. M. Mesdag, geb. 5 Juni 1881 te Groningen;
K. J. Bult, geb. 13 Mei 1880 te Meeden;
L. Leopold, geb. 2 Mei 1881 te Groningen;

A. J. J. Fiet, geb. 6 Februari 1881 te Groningen;
A. Dijkstra, geb. 9 September 1878 te Barradeel;
C M. Furstner, geb. 11 Mei 1882 te Amsterdam.

Tot arts zijn bevorderd de heeren:

P. B. Westerhuis, geb. 21 September 1882 te Uithuizen;
J. L. Siemens, geb. 12 Mei 1882 te Hooggezand;
J. H. Haverkate, geb. 17 Februari 1879 te Genemuiden;
J. A. Groenman, geb. 1 Maart 1878 te Groningen;
P. B. Middendorp, geb. 18 September 1877 te Steenwijk;
J. J. Hekman, geb. 29 Mei 1878 te Zuidbroek;
D. Huizinga, geb. 11 Mei 1879 te Tolbert;
J. J. Wachters, geb. 17 Mei 1881 te Groningen;
G. C. J. van den Heuvel, geb. 23 Juni 1878 te Udenhout;
E. Aldershoff, geb. 23 Febrnari 1879 te Groningen;
J. Andriessen, geb. 16 Maart 1877 te Leeuwarden;
D. Wiersma, geb. 29 Mei 1878 te Burum;
B. J. Broekhuizen, geb. 29 October 1878 te Idskenhuizen;
E. J. Fresemann Viëtor, geb. 10 Juli 1877 te Winschoten;
J. W. Wessels, geb. 9 Januari 1877 te Enumatil;
L. A. Veeger, geb. 30 Augustus 1880 te Groningen;
J. B. F. Heerspink, geb. 21 September 1879 te Zalk en Veecaten.

Groningen, 8 Juli 1907,

J. W. van Wijhe, *Voorzitter.*
H. J. Hamburger, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Vrijdag 16 Augustus 1907, n°. 191.

N°. 46.

UITTREKSEL *uit het verslag van den hoofdingenieur voor het stoomwezen over het jaar* 1906, *uitgebracht aan den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, krachtens art.* 8 *van het Koninklijk besluit van* 14 *Januari* 1897 (Staatsblad n°. 45).

I. Toezicht.

Op 1 Januari 1897 stonden 13450 stoomketels, alsmede 2583 stoomtoestellen, andere dan ketels (overhitters, voorwarmers en stoomvaten, voor zooverre die onder de Stoomwet ressorteeren), onder het toezicht der ambtenaren voor het stoomwezen.

De vermeerdering gedurende het afgeloopen jaar bedraagt bij gevolg 301 ketels en 209 stoomtoestellen, tegen 267 en 208 in het voorafgaande, of in percenten uitgedrukt, nam het aantal ketels toe met 2,21 en dat der stoomtoestellen met 8,80 pct. (in 1905 respectievelijk met 2,07 en 9,60 pct.).

Deze getallen geven aan de absolute vermeerdering: in tabel A wordt een overzicht gegeven van de bijgekomen en vervallen stoomketels en toestellen in het 1ste, 2de, 5de en 6de district. Van het 3de en 4de district blijft die opgaaf ditmaal achterwege en wordt alleen het op 1 Januari 1907 onder toezicht staande aantal toestellen vermeld, de eerstbedoelde cijfers toch zouden geen juist beeld geven van den toestand in die beide districten, om reden de overdracht van een aantal ketels en toestellen uit het 3de en 4de district naar het nieuwe of 7de district, eene belangrijke — doch slechts schijnbare — vermindering zoude aangeven. Uit den aard der zaak wordt van het 7de district slechts de toestand op 1 Januari 1907 vermeld.

De indeeling van het Rijk ten opzichte van het toezicht werd bij Koninklijk besluit van 9 November 1906 (*Staatsblad* n°. 283)

gewijzigd, in zooverre een zevende district is samengesteld uit een belangrijk gedeelte der provincie Zuidholland en een klein gedeelte — voornamelijk Haarlem en omstreken — van de provincie Noordholland. Zulks geschiedde in hoofdzaak ter ontlasting van het zeer omvangrijke 3de district.

In verband met deze wijziging werden een aantal verplaatsingen door mij voorbereid, welke na goedkeuring door Uwe Excellentie achtereenvolgens tot stand kwamen. Uit den aard der zaak toch is het voor een districtshoofd zeer bezwaarlijk, indien hij plotseling aan het hoofd van een hem geheel of nagenoeg vreemd district wordt geplaatst, en mocht het dus wenschelijk heeten, dat de betreffende ingenieur aanvankelijk ten minste eene maand met het vorige districtshoofd samenwerkte, alvorens het beheer te aanvaarden.

Zoo heeft de adspirant-ingenieur Veenhoven, met ingang van 1 Juli 1906, den ingenieur Hoek vervangen als hoofd van het 6de district te Groningen; deze laatste verving met 1 Augustus 1906 den ingenieur Verhoeff te Dordrecht, terwijl deze wederom met 1 September 1906 het beheer over het 5de district te Arnhem aanvaardde. De ondergeteekende werd met 1 November 1906 naar 's Gravenhage verplaatst en, behalve met het toezicht op den geheelen dienst, belast met het beheer over het nieuwe 7de district.

Het korps opzichters werd met één uitgebreid, namelijk den opzichter 2de klasse L. van Keulen, die aanvankelijk te Dordrecht en daarna te Arnhem is in dienst gesteld. De opzichter 1ste klasse J. G. de Vries Robbé werd tijdelijk te 's Gravenhage geplaatst gedurende de maanden November en December 1906, terwijl in het 7de district blijvend zijn in dienst gesteld de opzichter J. C. Fels, tevoren in het 3de, en de opzichters J. C. van Ommeren en F. G. C. Margadant, beiden tevoren in het 4de district werkzaam.

In tabel A wordt het geheele aantal ketels en toestellen in de zeven districten vermeld, zoomede den toestand in het geheele Rijk op 1 Januari 1905 en 1 Januari 1906.

De cijfers in de kolommen 2 en 3 hebben betrekking op het aantal stoomketels en toestellen, welke in elke inspectie onder het geregelde toezicht staan van het betreffende districtshoofd.

Tabel A.

TABEL A.

DISTRICTEN.	Aantal der stoomtoestellen op 1 Jan. 1907.		Vermeerdering of vermindering sedert 1 Januari 1906.							
			Stoomketels.				Stoomtoestellen, andere dan ketels.			
	Stoomketels.	Stoomtoestellen, andere dan ketels.	Bij.	Af.	Verschil meer.	Verschil minder.	Bij.	Af.	Verschil meer.	Verschil minder.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.
1ste district . .	1 964	513	169	123	46	—	52	8	44	—
2de „ . .	1 585	113	68	58	10	—	6	10	—	4
3de „ . .	2 371	198	—	—	—	—	—	—	—	—
4de „ . .	2 544	301	—	—	—	—	—	—	—	—
5de „ . .	1 813	700	167	89	78	—	129	19	10	—
6de „ . .	1 668	569	134	79	45	—	51	63	—	12
7de „ . .	1 505	189	—	—	—	—	—	—	—	—
het Rijk	13 450	2 583	—	—	—	—	—	—	—	—
id. op 1 Jan. 1906	13 149	2 374	1 101	834	267	—	280	72	208	—
id. „ 1 „ 1905	12 882	2 166	984	642	342	—	234	43	191	—

TABEL B.

DISTRICTEN.	Aantal der in 1906 verrichte beproevingen van:				Aantal der in 1906 verrichte onderzoekingen:				Totaal aantal verrichte inspectiën.
	stoomketels.		stoomtoestellen, andere dan ketels.		Inwendige.		Andere.		
	Nieuwe.	Oude.	Nieuwe.	Oude.	Stoom-ketels.	Stoom-toestellen, andere dan ketels.	Stoom-ketels	Stoom-toestellen, andere dan ketels.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
1ste district	180	66	54	63	1092	38	3 185	527	5 205
2de „	108	75	8	—	926	14	2 368	116	3 615
3de „	227	120	35	14	2303	48	5 427	372	8 546
4de „	177	155	27	—	1857	39	5 856	543	8 654
5de „	135	66	169	8	915	67	2 729	609	4 698
6de „	78	76	37	14	962	123	2 685	719	4 694
7de „	12	8	—	2	59	10	199	13	303
Het Rijk.	917	566	330	101	8114	339	22 449	2899	35 715
Idem gedurende 1905 .	867	491	349	126	8038	402	21 318	2473	34 064
Idem „ 1904 .	922	558	269	40	7746	206	20 781	2469	32 991

Onder de gegevens van tabel B zijn, evenals vroeger, begrepen de inspecties, verricht door de ambtenaren in het onder kolom 1 vermelde district werkzaam, ten behoeve van toestellen, welke zich tijdens de inspectie wel in het district van die ambtenaren bevonden, doch overigens onder het geregelde toezicht ressorteeren van de ambtenaren in een der andere districten, of wel ten behoeve van toestellen voor het buitenland of voor de koloniën bestemd.

Ten overvloede zij opgemerkt, dat het aantal inspecties in het 3de, resp. 4de district, betrekking heeft tot 1 November 1906 op den vroegeren omvang dier inspecties, en daarna op het tegenwoordige gebied, terwijl de inspecties voor het 7de district vermeld, slechts loopen over de maanden November en December 1906.

Gemiddeld bedroeg het aantal inspecties per toestel voor het geheele Rijk $2.^{23}$ tegen $2.^{19}$ in 1904 en $2.^{19}$ in 1905. Hierbij zij in herinnering gebracht, dat elke stoomketel in den regel ten minste tweemalen, elk stoomvat minstens ééns per jaar wordt onderzocht.

Onder „andere onderzoekingen", als bedoeld bij kolom 8 en 9, worden wederom verstaan de onverwachte inspecties (bij voorkeur wanneer de ketel of het toestel in werking is), het nader onderzoek van het toebehooren, alsmede de in bepaalde gevallen voorgeschreven stoomproeven, ter beoordeeling van de werking der veiligheidskleppen.

Krachtens art. 14 der Stoomwet — welk artikel betrekking heeft op toestellen, welk niet onder die wet ressorteeren — werden wederom geene inspecties aangevraagd of verricht.

De tusschenkomst der commissie van hooger beroep, als bedoeld in art. 7 der Stoomwet, werd gedurende 1906 evenmin door belanghebbenden ingeroepen als in de vorige jaren.

Gedurende 1906 zijn 9 dienstreizen naar het buitenland gedaan tot het beproeven van ketels, meest bestemd voor zeebooten, zoomede 2 reizen tot inwendig onderzoek van scheepsketels en vervoerbare, ook van aannemers wier materieel tijdelijk in het buitenland werkzaam is.

Een en ander geschiedde op speciale aanvraag en op kosten van belanghebbenden, (in 1905 respectievelijk 14 en 5 zoodanige reizen). Bovendien zijn — evenals in vorige jaren — enkele Nederlandsche stoomschepen, die slechts zeer bij uitzondering hier te lande komen, in België onderzocht ingevolge doorloopende lastgeving.

Ingevolge art. 35, sub *d* en *e*, der Stoomwet werd bij 8 buitenlandsche stoomschepen en bij 14 zoodanige vervoerbare ketels

nagegaan, in hoeverre was voldaan aan de bepalingen omtrent het stoomwezen, van kracht in het land van herkomst.

Gedurende 1906 werden 1592 ontwerp-akten van vergunning aan Uw Departement ingezonden (1615 in 1905). Bij 262 daarvan werd om diverse redenen de toepassing van art. 71 van het Stoombesluit voorgesteld (261 in 1905). Zooals in het vorig verslag vermeld, hadden ook thans de meeste dezer vrijstellingen betrekking op laagdruk-ketels, bestemd tot verwarming.

Zoodra de voorgenomen herziening van het stoombesluit — waartoe de voorstellen thans geheel, ook wat de stoomvaten betreft, aan Uw Departement zijn ingediend — zal zijn verwezenlijkt, zullen deze ketels onder een afzonderlijk hoofdstuk kunnen ressorteeren.

Eindelijk zijn nog 27 bewijzen van onderzoek en beproeving ingezonden, opgemaakt krachtens art. 13 van het stoombesluit, voor nieuw vervaardigde toestellen, bestemd tot gebruik in het buitenland of in de Nederlandsche Koloniën. (in het vorige jaar 32 bewijzen).

Tabel C.

TABEL C.

DISTRICTEN.	Aantal der stoomtoestellen, die na inspectie bleken: dadelijk gevaar op te leveren.			indirect gevaar op te leveren.			kleine gebreken te hebben			zonder gebreken te zijn.		
	Stoomketels.	Stoomtoestellen, andere dan ketels.	Totaal.	Stoomketels.	Stoomtoestellen, andere dan ketels.	Totaal.	Stoomketels.	Stoomtoestellen, andere dan ketels.	Totaal.	Stoomketels.	Stoomtoestellen, andere dan ketels.	Totaal.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.
1ste district	12	—	12	30	—	30	678	17	695	1272	485	1757
2de „	3	—	3	52	—	52	734	8	742	796	113	909
3de „	23	—	23	141	2	143	1628	52	1680	1710	250	1960
4de „	34	3	37	76	2	78	1543	24	1567	1317	331	1648
5de „	6	—	6	45	—	45	1107	137	1244	652	432	1084
6de „	8	3	11	27	9	36	622	41	663	1056	581	1637
7de „	1	—	1	4	1	5	76	5	81	193	23	216
het Rijk.	87	6	93	375	14	389	6388	284	6672	6996	2215	9211
id. gedurende 1905 . .	71	6	77	356	8	364	6067	275	6342	6687	2100	8787
id. „ 1904 . .	56	5	61	417	14	431	5852	218	6070	6688	1948	8436

In tabel C wordt vermeld de uitslag der gedurende 1906 gehouden inspectiën. Het gebruik der toestellen, bedoeld in kolom 2 en 3, moest tijdelijk worden verboden, altijd voor zooverre die toestellen niet reeds door belanghebbenden zelven buiten dienst waren gesteld.

Voor de toestellen, vermeld in kolom 5 en 6, werd een termijn gesteld, binnen welken de opgegeven herstellingen moesten zijn geschied; bovendien vond bij 10 ketels en 54 stoomvaten hetzij blijvende, hetzij tijdelijke verlaging van stoomdruk plaats. (In 1905 bij 27 toestellen.)

In 468 gevallen was de ketel of het toestel niet of onvoldoende gereed gemaakt tot het voorgeschreven inwendig onderzoek, of wel bestonden andere redenen, zooals gebreken of hoogen leeftijd, om de inspectie binnen den voorgeschreven termijn te herhalen (480 gevallen in 1905). Van deze gevallen hadden er 226 betrekking op onvoldoende reiniging en (of) afkoeling (180 in 1905).

De ketels, bedoeld in de genoemde gevallen, zoowel als die vermeld in de hierna volgende zinsneden, komen uit den aard der zaak ook voor onder eene der rubrieken 2, 5, 8 of 11 in tabel C.

Voor 103 ketels (118 in 1905) werd gedurende 1906 verwijdering van het metselwerk gelast tot volledig uitwendig onderzoek, in den regel ook gevolgd door herbeproeving, hetzij wegens bevonden gebreken, dan wel wijl die ketels ongeveer 25 jaar in het metselwerk hadden gelegen.

Als gelijksoortige maatregelen zijn te noemen het op voorschrift lichten van scheepsketels, hetwelk in het afgeloopen jaar 78 maal plaats vond (33 in 1905); 73 niet ingemetselde ketels werden, mede op voorschrift, van bekleeding ontdaan (41 in 1905), terwijl bij 164 staande ketels (96 in 1905) werd opgegeven deze te kantelen tot nauwkeurig onderzoek van onderrand en vuurkist. Vele dezer staande ketels zijn op visschersvaartuigen geplaatst, en is het noodig gebleken die ketels na 5 jaren ongeveer tot volledig onderzoek te kantelen, met het oog op de zeer beperkte ruimte, waarin zij aan boord zijn geplaatst.

Wegens hoogen leeftijd, dan wel wegens bevonden gebreken, werd nog bij 30 — meest vervoerbare — ketels opgegeven het binnenwerk of de vlampijpen uit te sloopen (in 1905 bij 23 ketels).

Proeven met uitgesloopt materiaal gaven wederom in sommige gevallen aanleiding tot herstelling, of wel werd de raad gegeven de betreffende ketels te vervangen. In meerdere gevallen werd

aan belanghebbenden medegedeeld de wenschelijkheid om tot ontmanteling van den ketel èn het nemen van materiaalproeven over te gaan, doch tevens aangeraden den uitslag liever niet af te wachten en tot vervanging te besluiten; veeltijds werd die raad gevolgd.

Uit tabel C blijkt nog, dat van het aantal onderzochte ketels 0,63 pct. direct en $2,^{71}$ pct. indirect gevaar opleverden; $46,^{13}$ pct. kleine gebreken vertoonden en $50,^{53}$ pct. geheel in orde waren. De overeenkomstige cijfers voor 1905 bedroegen 0,54, $2,^{70}$, $46,^{02}$ en $50,^{73}$.

De bemerkingen bij het onderzoek van stoomtoestellen, andere dan ketels, bedroegen in dezelfde volgorde 0,24, 0,56, $11,^{27}$, $87,^{93}$, tegen 0,25, 0,33, $11,^{51}$ en $87,^{90}$ in het voorafgaande jaar.

Naar aanleiding van de discussiën op de vergadering van het „Internationaler Verband der Dampfkessel Ueberwachungs Vereine", vermeld in het vorige jaarverslag, waarbij o. a. ter sprake kwam het vrij belangrijke verschil in treksterkte, hetwelk aan beide tegenovergestelde zijden van lange ketelplaten kan voorkomen, had ik gelegenheid mij van de juistheid dier bewering te overtuigen aan de fabriek van Gebr. Stork en C°. te Hengelo. De uitslag der genomen proeven, gepubliceerd in *de Ingenieur* van 20 October 1906, bevestigt geheel en al dat op de volkomen nauwkeurigheid der meeste beproevingsstaten wel wat valt af te dingen, waar deze laatste veelal wel goede gemiddelden geven, doch blijkbaar niet altijd de laagste breukbelasting.

De facultatieve examens voor bedienaars van stoomtoestellen andere dan op zeebooten, waaromtrent een rapport is openbaar gemaakt als bijvoegsel tot het jaarverslag over 1904, werden op verzoek van Uwe Excellentie ook behandeld op eene vergadering der inspecteurs van den arbeid, en was de commissie, welke het eerstbedoelde rapport heeft uitgebracht, uitgenoodigd bedoelde vergadering bij te wonen tot het verstrekken der noodige inlichtingen.

Ingevolge mijn voorstel keurde Uwe Excellentie goed, dat ook op eene vergadering van districtshoofden voor het stoomwezen hetzelfde onderwerp in bespreking zoude worden genomen: het oordeel der ingenieurs omtrent de al of niet wenschelijkheid van niet-verplichte examens voor bedoelde personen, is Uwer Excellentie bij dezerzijdsch rapport medegedeeld.

In het eind van 1906 werd ik door den Minister van Koloniën uitgenoodigd zitting te nemen in eene commissie, aan welke is opgedragen de herziening van de Indische voorschriften omtrent stoomketels, zoomede het beoordeelen eener eventueele reorganisatie van het toezicht in Nederlandsch-Indië.

Ten einde niet in onnoodige herhalingen te vervallen, zij slechts vermeld dat verscheidene bemerkingen in vorige verslagen, zooals die aangaande afkoeling en reiniging van stoomketels, steeds meer of minder van kracht blijven. Waar in den regel niet over gebrek aan medewerking van de zijde der belanghebbenden valt te klagen, zoo laten af en toe de hulpmiddelen voor een behoorlijk onderzoek, zooals het voorgeschreven ketelpak, te wenschen over.

Waar voorts in den laatsten tijd vele steenfabrieken met ringovens zijn voorzien en dan slechts gedurende veel korteren tijd stilstaan dan vroeger, is die tijdruimte dikwijls te kort voor grondige reiniging van den ketel, te meer daar zoodanige reiniging somtijds het geheele verdere jaar achterwege blijft, zoodat het inwendig onderzoek niet voldoende kan geschieden en meermalen moet herhaald worden.

Meermalen wordt wel is waar kennis bekomen van het uitnemen van binnenwerk of van de vlampijpen tot meer volledig onderzoek, doch blijft dit laatste altijd min of meer gebrekkig, wanneer niet tevens óók de steunpijpen zijn verwijderd.

De toegankelijkheid van het toebehooren, meer in het bijzonder van de veiligheidskleppen, laat wel eens te wenschen over; meermalen wordt eerst nà afloop van het nader onderzoek verandering in het ketelhuis of in de installatie gemaakt, zoodat dikwerf met veel moeite aan de bezwaren valt tegemoet te komen; zoo moest in twee gevallen eene opening in de zoldering boven den ketel worden gemaakt, om door het mangat in den ketel te kunnen komen.

De ketels der zeilvaartuigen voor de visscherij (loggers, bommen enz.), welke bijna alle met een staand keteltje zijn voorzien ten behoeve van het spil, zijn ook meermalen slecht toegankelijk ten gevolge van betimmering, zoodat de veiligheidskleppen b.v. slechts door eene bedstede of nauwe opening zijn te bereiken.

Veelal worden deze keteltjes slecht onderhouden: een afzonderlijk machinist vindt men op deze vaartuigen niet. De behandeling is aan den een of anderen visscher toevertrouwd. Bij onverwachte inspectie in de haven kwam het wel voor, dat geen water in den ketel was te bespeuren, zoodat het vuur moest worden uitgehaald; bij het inwendig onderzoek bleken de ketels soms halverwege met zout aangeladen. Aan den soliden bouw van de meeste dezer ketels is het wel te danken, dat er zoo weinig ongevallen mede plaats vinden.

Op zee komt het nog al eens voor, dat om hulp voor herstelling van ketel of machine wordt geseind, hetzij naar een Rijkspolitievaartuig, hetzij naar een visschersvaartuig met stoomvermogen (trawlers en dergelijke), welke bevaren machinisten aan boord hebben.

Om van de bedoelde visschers een examen te vorderen mag niet wel doenlijk heeten. Naar de ingenieur in het 3de district mededeelt, zoude te Maassluis een cursus zijn gehouden, waar de behandeling van ketel en stoomspil werd onderwezen, doch de belangstelling moet vrij wel zijn uitgebleven.

Waar het eventueele te vroeg afblazen der veiligheidskleppen wordt tegengegaan door eigenmachtig inkorten der veerbusjes. is het moeilijk om bij het constateeren der overtreding vervolging uit te lokken, wanneer de bediening van den ketel niet aan één bepaald persoon is toevertrouwd.

Ook het inwendig onderzoek gaat dikwerf met bezwaren gepaard; is daarvoor een datum vastgesteld, dan maakt de persoon, door den reeder aangewezen om bij het onderzoek behulpzaam te zijn het zich in den regel niet onnoodig moeielijk en verlaat het vaartuig wanneer de ambtenaar naar zijne meening niet vroeg genoeg komt.

Gelukkig hebben tal van reeders het onderhoud van hun ketel met stoomlier toevertrouwd aan de eene of andere smederij in eene der havenplaatsen en gaat het onderzoek alsdan in den regel meer naar wensch.

Het gedurig verwisselen van vaartuigen, ketels en ook van eigenaars maakt de administratie ten behoeve dezer talrijke vaartuigen vrij tijdroovend.

Veel wordt in den laatsten tijd gebruik gemaakt van de methode om langs electrischen weg of met de knalgasvlam scheurtjes of interingen dicht te zetten, voornamelijk in scheepsketels. Wanneer het materiaal daarbij niet aan buigingspanning is blootgesteld, bestaat er tegen zoodanige herstelling geen bezwaar, doch uit genomen proeven (zoowel hier te lande als in het buitenland) is gebleken dat de rek ter plaatse van de lassching belangrijk vermindert, namelijk van ± 25 tot op ongeveer 9 pct. en het materiaal dus min of meer bros wordt. In hoeverre dus zoodanige herstelling van de veel voorkomende kraken of groeven in omgehaalde flenzen, waar bv. de (gladde) vuurgang met het front is verbonden, van blijvenden aard mag heeten, valt eenigszins te betwijfelen, al spreekt de — wel is waar nog korte — ondervinding zulks nog niet tegen. Scheuren in de volle plaat, als somwijlen worden aangetroffen, zijn ongetwijfeld niet veilig te herstellen op de beschreven wijze.

De laagdruk-verwarmingsketels worden nog wel eens op vrij slordige wijze opgesteld, bv. zonder overvloeibak bij de open standpijp, zoodat bij het bereiken der hoogste toegestane drukking deze laatste heet water uitwerpt. Gegoten ijzeren leden-

ketels (uit verschillende aaneengekoppelde elementen bestaande) werden aangetroffen met standpijpen van 7 tot 8 meter hoogte, doch dezerzijds niet goedgekeurd, daar eene hoogte van 5 meter als veilige grens moet worden beschouwd, alsook op pag. 19 van het vorige jaarverslag vermeld.

Het is niet gewenscht in gegoten ijzeren ketels meer dan een halve atmosfeer werkdruk toe te laten en evenmin mag worden toegestaan dat deze gegoten ijzeren ketels slechts van veiligheidskleppen en niet van eene open veiligheidsbuis of standpijp zijn voorzien. In Duitschland b. v. zijn alle laagdrukketels tot $^1/_2$ atm. vrij van toezicht, mits voorzien van eene voldoende standpijp.

Even als in vorige jaarverslagen, laat ik hieronder volgen eene opgave van sommige inspecties, welke om verschillende redenen van belang zijn te achten.

1⁰. *Stoomketels.* Ook in het afgeloopen jaar werden van sommige oude ketels materiaalproeven genomen: in een paar gevallen hadden zoodanige proeven afkeuring ten gevolge, en in de meeste andere gevallen werd met goed gevolg vervanging door een nieuwen ketel aangeraden.

Een ketel van 1879 toonde in de stookbuis scheuren in de volle plaat, de vuurgang was te stijf, en het materiaal bleek minderwaardig; de ketel werd vervangen.

Een Lancashire-ketel vertoonde bij een bodem-dwarsnaad een scheur van 20 c.M. in de volle plaat, de treksterkte en de rek van het materiaal bleken redelijk (27 tot 32 K.G. en 3—7 pct. respectielijk dwars- en langsdraads), doch de buigproeven waren uiterst slecht.

In een gegolfden vuurgang bevonden zich drie bladders van 6 m.M. dik, zoodat die vernieuwd moest worden. Het materiaal heette vloeiijzer, doch was zeer stug.

Bij de beproeving van een nieuwen scheepsketel ontstond eene scheur op zij tusschen vuurgang en frontrand; deze werd door middel van de knalgasvlam dicht gelascht, en daarop weerstond de ketel de beproeving.

Bij de beproeving van een anderen nieuwen bootketel werd een knal gehoord, en bleek een der langsnaden vrij lek te zijn. Het uitsloopen van enkele nagels toonde geene verdere gebreken.

Een andere nieuwe scheepsketel werd even vóór het bereiken van den beproevingsdruk lek op de flens der (vrij groote) staande stoomkast en men vernam tevens een knal; bij onderzoek bleek een der vier hoeksteunen, welke met een moer in de rompplaat en met een geklonken plat gedeelte aan den stoomdom waren

verbonden, gebroken te zijn. Deze steunen zijn daarop door zwaardere vervangen, die met 6 in plaats van met 3 nagels werden geklonken op het platte gedeelte.

Bij de herbeproeving van een ouden bootketel werd mede een knal gehoord, ten gevolge van het afknappen van vier steekbouten in de vlamkastzijden.

Voor een nieuwen scheepsketel werd 10 atm. druk aangevraagd, doch de constructie bleek slechts voldoende voor 8 atm., na wijziging en versterking van sommige deelen.

Bij een anderen nieuwen scheepsketel bleken twee steunen van den vlamkasttop niet op de staande platen te rusten; de steunen werden door betere vervangen.

Een Purves-vuurgang, door aanzetten van vet onrond geworden, werd langs hydraulischen weg uitgedrukt; daarbij ontstond eene scheur, zoodat de geheele vuurgang moest vernieuwd worden. Blijkbaar is deze constructie te stijf voor zoodanige herstelling, welke bij gegolfde vuren dikwijls met succes geschiedt.

Op eene sleepboot was men voornemens de lekke langsnaden van een der ketels langs electrischen weg dicht te zetten. Bij het voorafgaand onderzoek, op last van den betrokken ingenieur ingesteld, bleek vooral een der naden zwaar bijgehakt en gekookt te zijn; toen enkele nagels werden uitgesloopt ter verdere beoordeeling, weken de platen vrij belangrijk van elkander af; sommige nagelkoppen waren geheel afgekraakt, en de bovenlap vertoonde bij de meeste gaten inscheuring aan de zijde, waar die op de onderlap rust, op dezelfde wijze als bij den gesprongen ketel der *Dieudonné* 7 is gebleken. Daar de nieuwe, reeds bestelde ketels nog niet gereed waren, werd voorgeschreven om niet alleen nieuwe klinknagels, doch ook eene breede noodstrip aan te brengen; de eigenaar zag hier echter tegen op, en de boot bleef buiten dienst. De afmetingen van den ketel waren rijkelijk zwaar voor handklinkwerk en de bewerking bleek erg ruw te zijn geweest.

Bij een nieuw vaartuig, uit het buitenland afkomstig, was de ruimte boven het vuur opgevuld met vlampijpen, zoodat de stookbuis aan de waterzijde niet was te inspecteeren, daargelaten nog dat de ketel vermoedelijk wel zoude opkoken. Uitname van een aantal pijpen ten behoeve der inspectie werd gelast.

De achtervlamkastplaat van een scheepsketel bleek vrij sterk ingeteerd rond enkele steekbouten; opgegeven werd deze door nieuwe te vervangen met moeren aan de vuurzijde. Bij een nader onderzoek bleek men echter de nieuwe bouten met een onderlegplaatje en moer aan de waterzij te hebben voorzien.

Van enkele onder stoom gezonken vaartuigen werd de ketel inwendig onderzocht en zoo noodig herbeproefd, meestal echter zonder beschadiging te kunnen ontdekken.

Veelal bezigt men — vooral bij scheepsketels — geperste deksels, welke het voordeel van lichtheid bezitten; wanneer de vlakke randen echter niet van eene sponning zijn voorzien, dan zijn die deksels soms moeilijk te verpakken en ondervindt men ook wel het gevaar van uitvliegen van een gedeelte pakking.

Meermalen moest ook worden voorgeschreven de kattesporen op booten (en baggervaartuigen) te versterken, uit vrees voor verzakking van den ketel.

Bij een Lancashire-ketel bleken de vrij korte (gladde) vuurgangen door vet te zijn ingedrukt en tevens afgescheurd op de nekken aan het voorfront

Een ketel van slechts zevenjarigen leeftijd toonde bij inwendig onderzoek in het tweede rondsel van den buitenromp eene doorgaande scheur van nagel op nagel in de waterzijde, op de bovenste nagelrij van den lapnaad. Het materiaal bleek — blijkens de buig- en trekproeven -- voldoende, zoodat het gebrek aan plaatselijke spanning of aan te zwaar koken is te wijten.

Een Lancashire-ketel, slechts 4 jaar in gebruik, bleek tengevolge van minderwaardig ketelwerk steeds gelekt te hebben; ook tengevolge van vocht in het onderrookkanaal was de bodemplaat gevaarlijk ingeteerd.

Twee ketels in een poldergemaal, van 1879 dagteekenende, bleken op den bodem zeer verteerd en ook gebladderd, zoodat verder gebruik niet kon worden toegestaan.

Een Cornwall-ketel, slechts 3 jaren dienst gedaan hebbende, bleek op het 1ste rondsel der stookbuis nog slechts 3 m.M. dik te zijn op een aantal plaatsen; de vuurgang was dientengevolge ook afgeplat, zoodat die vernieuwd moest worden. De oorzaak lag vermoedelijk aan het voedingswater.

Een lekke naad in een stookbuis kon niet worden opgekookt wijl de Galloway-buizen te dicht bij elkander waren geplaatst om doortocht te verleenen.

Het hoekijzer ter verbinding van een vuurgang met het front bleek over de nagels gescheurd; een ketelfabrikant trachtte het gebrek te herstellen door tusschen de bestaande klinknagels nog eenige kleinere te plaatsen, en zoodoende de constructie nog meer te verzwakken. Er werd voorgeschreven het geheele hoekijzer te vernieuwen.

Bij een oppervlakkig onderzoek bleek in den vuurgang een bladder te zijn ontstaan, welke geheel door was, zoodat terstond een lap moet worden aangebracht.

In een anderen ketel waren de Galloway-pijpen onoordeelkundig horizontaal aangebracht, zoodat die bulten en scheuren vertoonden ten gevolge van vervuiling, en dus moesten uitgenomen worden.

De bodem van een slechts 10 jaren ouden ketel was zoodanig verteerd, dat men met den beitel er doorheen kon steken; de oorzaak was gelegen in slecht voedingswater en vervuiling, zoowel als in steeds vochtige rookkanalen.

Het gebruik van sodex in voedingswater was oorzaak, dat in twee jaren tijds belangrijke intering op de waterlijn ontstond zoodanig, dat de druk van 5 op 3 atmosfeer werd verlaagd.

De bovenketel van een de Naeyer-ketel bleek van onderen gevaarlijk ingeteerd ten gevolge van lekkage; het gebrek was bij het gewone inwendig onderzoek niet te ontdekken; deze bovenketel is voor het vervolg nu beter toegankelijk gemaakt.

Bij een Cornwall-ketel in eene zagerij bleek het metselwerk zeer beschadigd ten gevolge van explosie van gassen in de rookgangen bij het openen der vuurdeur; volgens informatie werden de vuren steeds zeer dik gehouden. Met goed gevolg is aanbevolen om in het vervolg minder brandstof tegelijk op te werpen en de schuif daarbij te sluiten.

Dikwerf blijkt bij het nader onderzoek de ketel in de zijden te hoog ingemetseld, en is dit soms moeilijk te zien doordat de bovenzijde reeds was dichtgemetseld; het is zaak de voorkant der zijkanalen ten behoeve van het nader onderzoek steeds open te houden.

Een staande ketel met opgeschroefde stoomcylinder was daaronder lek; na afname van den cylinder bleek de ketelplaat zeer verteerd langs de cylinderflenzen.

Eene locomobile werd aangetroffen met dampende bekleeding en water in den onderrand, terwijl de loodprop en eenige steekbouten op den vuurkisttop lek bleken te zijn. Volgens informatie was de ketel des morgens opgestookt zonder genoegzaam water. De ketel werd direct afgeblazen en de bekleeding ook verwijderd tot verder onderzoek.

Eenige verteerde slijkgatranden zouden van ringen worden voorzien, doch bleken deze slechts met twee tapeindjes te zijn bevestigd; er werd voorgeschreven elke ring van 8 stuks te voorzien.

De brugsteunen eener locomobile bleken zoodanig te zijn weggeteerd, dat zij niet meer op de plaat droegen; ook naar aanleiding van andere gebreken werd de ketel afgekeurd.

Bij een bezoek aan een ketelmakerij werd juist een stoomtoestel opgeladen om vervoerd te worden; volgens mededeeling zoude dit een buiten toezicht vallende sterilisator zijn, doch bij

verder onderzoek bleek, dat het een — wel is waar kleine — stoomketel betrof, die wel degelijk onder toezicht viel, zoodat het toestel weder werd afgeladen tot onderzoek.

2°. *Stoomtoestellen, andere dan ketels.* — Een voorwarmer, behoorende bij eene overhittings-inrichting, bleek door lucht vrij erg ingeteerd; er werd aanbevolen de putten goed schoon te schrapen en met kalk te besmeren.

Bij het monteeren van een stoommangel bleek de veiligheidsklep tevens stoom van den ketel naar den mangel door te laten, zoodat deze laatste alléén stoom kreeg, wanneer de klep lichtte; de klep zelve had geen andere uitlaat dan rond de drukstang der klep tusschen het deksel. De monteur beweerde, dat in Duitschland zoodanige inrichting meer werd toegepast.

Een nieuw te plaatsen stoomvat vertoonde op den bodem meerdere bulten, sommige van 15 c.M. diep; er werd opgegeven den bodem te vernieuwen, doch het toestel is niet in werking gesteld.

Een nieuw stoomvat in eene brouwerij werd aangevraagd voor $3^1/_2$ atm.; de enkel geklonken stripnaad bood slechts een percentage van 32 aan, zoodat het toestel slechts voor 2 atm. kon worden goedgekeurd.

Een koperen stoomvat met 11 atm. werkdrukking was in den brand geweest; de kopstukken bleken erg beschadigd en de romp gedeukt; bij eene voorloopige beproeving lekten de naden reeds zonder eenige drukking, zoodat het toestel is afgekeurd.

Een nieuwe gegoten ijzeren papiercylinder toonde eene scheur in een der deksels rond den tap, zoodat het toestel terstond buiten dienst moest worden gesteld ter vervanging van het deksel. Een defecte condenspot was oorzaak, dat de bedoelde cylinder zich grootendeels met water vulde.

Een aantal roodkoperen droogbussen hadden gegoten ijzeren deksels, welke nagenoeg vlak waren en na de beproeving elk van 3 trekstangen moesten worden voorzien. Vermoedelijk ten gevolge van het verschil in uitzetting der beide materialen ontstonden in de deksels scheuren. Met goed gevolg zijn deze deksels thans door andere ongesteunde vervangen, doch geconstrueerd met eenige welving.

3°. *Toebehooren.* Bij twee stoombooten, van eene zelfde fabriek afkomstig, bleek de korte hefboomsarm der veiligheidskleppen kunstmatig te zijn ingekort, zoodat feitelijk de kleppen overbelast waren. De eigenaar was blijkbaar hieraan onschuldig.

De schijven der veiligheidsgewichten zijn somtijds onoordeelkundig aangebracht, in zooverre die òf niet afneembaar zijn gemaakt, òf wel met gleuven grooter dan de middellijn der

ophangstang, zoodat de schijven bij het losnemen kunnen afglijden. Het verdient aanbeveling de gleuf kleiner te maken, doch die in het midden der schijf te verwijden, terwijl de stang dan alléén aan de bovenzijde overeenkomt met de sleufwijdte.

De ketel in eene weverij werd plotseling van den druk ontlast, daar bij de afgesloten klep de gewichten alle van den hefboom schoven. De klep zelve vloog gelukkig niet uit, doch bleef geklemd in de zitting.

Bij eene locomotief bleken de kleppen (met ondergeleiding) in plaats van met vleugels of pootjes te zijn voorzien, den vorm van een massieven cylinder te hebben, zoodat de stoom bijna niet kon lossen.

Bij eene gewichtsbelasting bleek het ophangpunt bijna doorgeteerd, zoodat onmiddellijk daarin moest voorzien worden.

Een overhitter werd aangetroffen zonder veiligheidsklep; het gat was door een blinde flens gedicht. Onmiddellijke herplaatsing werd natuurlijk gelast.

Bij een kalkbluschketel had zich tusschen de pootjes der veiligheidskleppen harde kalk vastgehecht, zoodat de doorlaat voor den stoom bijna gesloten was. Voornamelijk bij deze en dergelijke toestellen is het wenschelijk om kleppen zonder vleugels of pootjes te bezigen.

Een koperen spuipijp, welke eerst onlangs was vernieuwd, werd wederom in den nek gescheurd bevonden, tengevolge van het klemmen van het overige pijpgedeelte in het metselwerk. Herhaaldelijk moet bij inspectie worden nagegaan of de geheele spuipijp wel speling genoeg bezit, wanneer die door metselwerk wordt gevoerd.

II. Statistieke opgaven.

Tabel D geeft den toestand aan op 1 Januari 1907, provinciesgewijze verdeeld in dezelfde rubrieken als bij het vorige jaarverslag.

Ook thans zijn laagdruk-verwarmingsketels, welke met kleppen en niet van eene opene veiligheidsbuis zijn voorzien, onder de fabrieksketels gerangschikt en niet onder de speciale rubriek „laagdrukketels". Het ligt toch voor de hand, dat de gegoten ijzeren laagdrukketels, waarbij art. 71 van het Stoombesluit wordt toegepast ten aanzien van art. 2 (verbod van gegoten ijzer als materiaal), in elk geval van eene open veiligheidsbuis moeten voorzien zijn, en daarbij geen genoegen wordt genomen met een of twee veiligheidskleppen.

Ook nu weder komen onder de stoomketels enkele kalkbluschketels voor, als in het vorige verslag vermeld.

Tabel E geeft een vergelijkend overzicht van den toestand in de verschillende provincies op 1 Januari 1905—1906 en 1907.

Wederom zijn in deze opgaven niet begrepen de stoomketels van locomotieven bij de spoorwegdiensten in gebruik; onder de vervoerbare ketels komen echter, evenals in vorige jaren, 2 tramlocomotieven voor, niet ressorteerende onder de Wet op de spoorwegen met beperkte snelheid.

Evenmin zijn opgegeven de ketels of toestellen onder het Departement van Marine of onder het beheer der Artillerie-inrichtingen staande, welke ketels door eigen deskundig personeel worden onderzocht.

Wel komen onder de gegevens dezer tabellen voor een aantal ketels onder beheer van andere departementen van algemeen bestuur staande, verdeeld als volgt: onder het Departement van Binnenlandsche Zaken 22, van Oorlog 28, van Koloniën 4, van Financiën 6, van Justitie 23, van Waterstaat 66 en van Landbouw, Nijverheid en Handel 4 stuks, waarbij nog 11 stoomvaten zijn te voegen voor alle Departementen te zamen.

Het gemiddeld aantal M^2. verwarmd oppervlak van een fabrieksketel bedraagt $41,^{2}$ tegen $39,^{2}$ in het voorafgaande jaar; van een ketel in poldergemalen $49,^{6}$ ($49,^{3}$); van ketels in zeeschepen $143,^{3}$ ($139,^{9}$); in binnenbooten $38,^{4}$ ($37,^{6}$); in sleepbooten $52,^{5}$ ($54,^{5}$); in visschersvaartuigen $14,^{9}$ ($14,^{4}$); van vervoerbare ketels $16,^{1}$ ($16,^{3}$) en van verwarmingsketels $17,^{6}$ ($17,^{6}$). Over het totaal gerekend bedraagt het gemiddeld vermogen per ketel $41,^{7}$ M^2. tegen $40,^{9}$ in het voorafgaande jaar en $40,^{5}$ in 1904: het vermogen is derhalve steeds stijgende.

De toename der ketels bedroeg in het afgeloopen jaar $2,^{21}$ pct. tegen $2,^{07}$ pct. in het voorafgaande. De vermeerdering van het verwarmd oppervlak was $4,^{27}$ pct. tegen $3,^{4}$ in 1905.

Tabel D.

TABEL D.

PROVINCIËN.	Aantal inrichtingen.	Stoomketels. Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Verwarmings-oppervlak in M².
Limburg.	248 fabrieken	365	140	225	17 469,5
	— watergemalen. . . .	—	—	—	—
	15 met laagdruk-verwarmingsketels	18	—	18	431,0
	— passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	—	—	—	—
	20 id.: binnenlandsche vaart	20	20	—	725,0
	2 sleepbooten	2	1	1	34,0
	— vaartuigen ten behoeve der visscherij . . .	—	—	—	—
	69 locomobielen, locomotieven, kranen, enz..	77	18	59	1 217,0
Noord-brabant.	590 fabrieken	887	630	257	49 726,0
	39 watergemalen. . . .	61	36	25	30 25,0
	16 met laagdruk-verwarmingsketels	28	3	25	556,0
	— passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	—	—	—	—
	46 id.: binnenlandsche vaart	48	47	1	1 401,5
	10 sleepbooten	10	7	3	367,5
	1 vaartuig ten behoeve der visscherij . . .	1	1	—	42,0
	84 locomobielen, locomotieven, kranen, enz..	92	31	61	1 193,5

PROVINCIËN.	Aantal inrichtingen.	Stoomketels. Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Verwarmings-oppervlak in M².
Zeeland.	99 fabrieken	167	106	61	8 129,0
	7 watergemalen. . . .	11	11	—	579,0
	1 met laagdruk-verwarmingsketels	1	1	—	8,0
	12 passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	58	35	23	9 048,0
	25 id.: binnenlandsche vaart	27	25	2	1 616,0
	5 sleepbooten	5	5	—	293,0
	7 vaartuigen ten behoeve der visscherij . . .	7	7	—	239,0
	79 locomobielen, locomotieven, kranen, enz.	79	14	65	1 232,0
Zuid-holland.	1130 fabrieken	1669	1217	452	63 213,5
	189 watergemalen. . . .	290	203	87	14 866,0
	51 met laagdruk-verwarmingsketels	95	2	93	1 840,0
	113 passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	341	98	243	50 913,5
	362 id.: binnenlandsche vaart	392	361	31	17 959,5
	577 sleepbooten	602	594	8	34 222,5
	646 vaartuigen ten behoeve der visscherij . . .	650	177	473	3 565,0
	585 locomobielen, locomotieven, kranen, enz..	600	315	285	11 121,5

PROVINCIËN.	Aantal inrichtingen.	Stoomketels.			
		Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Verwarmings-oppervlak in M².
Noord-holland.	856 fabrieken	1357	935	422	62 990,5
	115 watergemalen. . . .	201	159	42	10 712,0
	80 met laagdruk-verwarmingsketels	120	9	111	2 071,0
	99 passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	271	144	127	36 410,0
	224 id.: binnenlandsche vaart	243	234	9	9 510,5
	131 sleepbooten	134	127	7	5 066,5
	98 vaartuigen ten behoeve der visscherij . .	98	26	72	7 346,0
	413 locomobielen, locomotieven, kranen, enz.. .	415	204	211	5 451,0
Utrecht.	226 fabrieken	337	225	112	12 614,0
	37 watergemalen . . .	45	29	16	2 047,0
	12 met laagdruk-verwarmingsketels	22	7	15	327,0
	— passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	—	—	—	—
	13 id.: binnenlandsche vaart	13	13	—	246,0
	21 sleepbooten	21	20	1	1 066,5
	— vaartuigen ten behoeve der visscherij . . .	—	—	—	—
	89 locomobielen, locomotieven, kranen, enz.	89	39	50	1 644,0

PROVINCIËN.	Aantal inrichtingen.	Stoomketels. Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Verwarmings-oppervlak in M².
Gelderland.	642 fabrieken	771	481	290	20 071,5
	35 watergemalen. . . .	59	45	14	3 044,5
	17 met laagdruk-verwarmingsketels	31	3	28	435,5
	— passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	—	—	—	—
	47 id.: binnenlandsche vaart	49	49	—	1 807,5
	47 sleepbooten	50	50	—	2 864,5
	— vaartuigen ten behoeve der visscherij . . .	—	—	—	—
	173 locomobielen, locomotieven, kranen, enz.	176	83	93	4 320,5
Overijssel.	395 fabrieken	546	386	160	26 345,0
	11 watergemalen. . . .	12	10	2	442,0
	11 met laagdruk-verwarmingsketels	15	—	15	302,5
	— passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . .	—	—	—	—
	22 id.: binnenlandsche vaart	22	22	—	493,5
	20 sleepbooten	21	21	—	896,0
	— vaartuigen ten behoeve der visscherij . . .	—	—	—	—
	61 locomobielen, locomotieven, kranen, enz.	61	29	32	903,5

PROVINCIËN.	Aantal inrichtingen.	Stoomketels. Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat	Verwarmings-oppervlak in M².
Drenthe.	115 fabrieken	129	101	28	2 477,5
	6 watergemalen. . . .	6	6	—	216,0
	13 met laagdruk-verwarmingsketels	13	—	13	127,0
	— passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	—	—	—	—
	9 id.: binnenlandsche vaart	9	9	—	202,0
	2 sleepbooten	2	2	—	80,0
	— vaartuigen ten behoeve der visscherij . . .	—	—	—	—
	41 locomobielen, locomotieven, kranen, enz.	41	21	20	385,0
Groningen.	346 fabrieken	529	439	90	23 632,0
	55 watergemalen. . .	62	60	2	2 271,5
	6 met laagdruk-verwarmingsketels	8	5	3	95,0
	1 passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	2	2	—	95,5
	40 id.: binnenlandsche vaart	40	40	—	943,0
	20 sleepbooten	20	20	—	882,0
	1 vaartuig ten behoeve der visscherij . . .	1	1	—	40,0
	223 locomobielen, locomotieven, kranen, enz.	233	39	194	2 869,0

PROVINCIËN.	Aantal inrichtingen.	Stoomketels. Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Verwarmings-oppervlak in M².
Friesland.	289 fabrieken	403	331	72	8 441,0
	18 watergemalen . . .	20	14	6	852,0
	2 met laagdruk-verwarmingsketels	2	—	2	19,5
	1 passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	2	—	2	157,5
	96 id.: binnenlandsche vaart	96	96	—	1 978,0
	9 sleepbooten	9	9	—	256,0
	2 vaartuigen ten behoeve der visscherij . . .	2	2	—	91,0
	39 locomobielen, locomotieven, kranen, enz.	39	29	10	375,0
Het Rijk.	4936 fabrieken	7160	4991	2169	295 109,5
	512 watergemalen. . . .	767	573	194	38 055,0
	224 met laagdruk-verwarmingsketels	353	30	323	6 212,5
	226 passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart . . .	674	279	395	96 624,5
	904 id.: binnenlandsche vaart	959	916	43	36 882,5
	844 sleepbooten	876	856	20	46 028,5
	755 vaartuigen ten behoeve der visscherij . .	759	214	445	11 323,0
	1866 locomobielen, locomotieven, kranen, enz. .	1902	822	1080	30 712,0

Vergelijkend Overzicht.

Tabel E.

Provinciën.	Datum.	INRICHTINGEN.								STOOMKETELS.			
		Fabrieken.	Watergemalen.	Met laagdruk-verwarmingsketels.	Passagiers- en goederenbooten: buitenlandsche vaart.	Passagiers- en goederenbooten: binnenlandsche vaart.	Sleepbooten.	Vaartuigen ten behoeve der visscherij.	Locomobielen, locomotieven, kranen, enz.	Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Verwarmings-oppervlak in M².
Limburg . .	1 Jan. 1907	248	—	15	—	20	2	—	69	482	179	303	19 876,5
	„ „ 1906	249	—	10	—	19	2	—	59	460	172	288	19 106,0
	„ „ 1905	255	—	—	—	19	2	—	52	440	158	282	18 334,0
Noordbrabant	1 Jan. 1907	590	39	16	—	46	10	1	84	1127	755	372	56 311,5
	„ „ 1906	584	38	13	—	47	10	1	81	1103	725	378	53 648,0
	„ „ 1905	598	38	—	—	46	7	1	80	1096	700	396	52 806,0
Zeeland . . .	1 Jan. 1907	99	7	1	12	25	5	7	79	355	204	151	21 144,0
	„ „ 1906	105	6	1	12	28	5	6	77	355	202	153	20 827,0
	„ „ 1905	107	6	—	9	26	3	6	74	345	196	149	19 717,0
Zuidholland .	1 Jan. 1907	1130	189	51	113	362	577	646	585	4639	2967	1672	197 701,5
	„ „ 1906	1137	187	38	128	339	541	630	584	4534	2920	1614	189 138,0
	„ „ 1905	1175	183	—	132	325	528	631	562	4480	2859	1621	185 344,0

Noordholland.	1 Jan. 1907	856	115	80	99	224	131	98	413	2839	1838	1001	139 557,5
	„ „ 1906	863	118	58	104	224	127	94	417	2828	1848	980	137 991,0
	„ „ 1905	907	117	—	98	230	122	87	426	2800	1848	952	133 212,0
Utrecht . . .	1 Jan. 1907	226	37	12	—	13	21	—	89	527	333	194	17 944,5
	„ „ 1906	221	37	12	—	13	20	—	86	511	324	187	17 079,0
	„ „ 1905	226	37	—	—	12	18	—	79	488	305	183	15 473,0
Gelderland. .	1 Jan. 1907	642	35	17	—	47	47	—	173	1136	711	425	32 544,0
	„ „ 1906	629	36	13	—	54	41	—	146	1085	685	400	29 372,0
	„ „ 1905	627	36	—	—	52	35	1	136	1045	662	383	28 635,0
Overijssel . .	1 Jan. 1907	395	11	11	—	22	20	—	61	677	468	209	29 382,5
	„ „ 1906	388	11	6	—	22	18	—	55	650	454	196	26 157,0
	„ „ 1905	385	11	—	—	24	16	—	51	626	438	188	25 287,0
Drenthe. . .	1 Jan. 1907	115	6	13	—	9	2	—	41	200	139	61	3 487,5
	„ „ 1906	118	6	1	—	9	2	—	25	186	134	52	3 279,0
	„ „ 1905	110	6	—	—	8	2	—	20	172	126	46	3 004,0
Groningen. .	1 Jan. 1907	346	55	6	1	40	20	1	233	895	606	289	30 828,0
	„ „ 1906	346	55	4	1	38	20	1	222	870	591	279	29 676,0
	„ „ 1905	345	55	—	2	39	15	1	205	832	565	267	28 802,0
Friesland . .	1 Jan. 1907	289	18	2	1	96	9	2	39	573	481	92	12 170,0
	„ „ 1906	285	17	1	1	97	8	2	38	567	473	94	11 680,0
	„ „ 1905	287	17	—	1	96	9	2	35	558	466	92	11 427,0
Het Rijk . .	1 Jan. 1907	4936	512	224	226	904	844	755	1866	13 450	8681	4769	560 947,5
	„ „ 1906	4925	511	157	246	890	794	734	1790	13 149	8529	4620	537 953,0
	„ „ 1905	5022	506	—	242	887	757	729	1720	12 882	8323	4559	522 041,0

Eindelijk geeft tabel F een vergelijkend overzicht van de stoomtoestellen andere dan ketels (voorwarmers, overhitters en stoomvaten) in de verschillende provinciën, zoomede het aantal op 1 Januari 1905 en 1906.

Evenals vroeger komen zeer enkele voorwarmers daarbij twee malen voor: eens als voorwarmer, ingevolge art. 61, sub *a*, en eens als stoomvat, krachtens art. 61, sub *c*, van het stoombesluit.

Het gemiddeld verwarmd opervlak van een voorwarmer bedraagt $14,^{2}$ M^{2}. tegen $14,^{7}$ in het voorafgaande jaar; van een overhitter $41,^{3}$ ($41,^{2}$) terwijl de gemiddelde inhoud van een stoomvat komt op 4727 $d.M^{3}$. (4660).

Tabel F.

TABEL F.

PROVINCIËN.	Aantal inrichtingen.	Voorwarmers (art. 61a K. B.)				Stoomverhitters (art. 61b K. B.).				Stoomvaten. (art. 61c K. B.)			
		Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Verwarmings-oppervlak in M².	Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Verwarmings-oppervlak in M².	Aantal.	Binnenlandsch fabrikaat.	Buitenlandsch fabrikaat.	Inhoud in kub. M.
Limburg	26	1	1	—	36	11	3	8	584	129	2	127	379.8
Noordbrabant	83	1	1	—	4	17	7	10	623	311	47	264	636.8
Zeeland	16	—	—	—	—	11	10	1	304	32	2	30	94.8
Zuidholland	149	1	1	—	1.7	57	19	38	2540,5	343	142	201	2034.8
Noordholland	114	2	2	—	22	107	53	54	3896	234	49	185	1950.5
Utrecht	30	—	—	—	—	18	14	4	500	37	9	28	258.5
Gelderland	67	—	—	—	—	15	4	11	573	241	41	200	755.3
Overijssel	76	2	2	—	25	45	30	15	2859	397	70	327	1109.5
Drenthe	3	—	—	—	—	—	—	—	—	7	1	6	137.1
Groningen	63	4	4	—	68	30	25	5	1028	454	240	214	3000.2
Friesland	14	—	—	—	—	7	7	—	240	67	4	63	290.5
Het Rijk	641	11	11	—	156.7	318	172	146	13 147.5	2252	607	1645	10647.8
id. op 1 Januari 1906	591	9	9	—	132	263	159	104	10 824	2102	585	1517	9799.8
id. „ 1 „ 1905	514	7	7	—	129	195	115	80	7 587	1964	544	1420	8858.2

III. Overtredingen.

Gedurende het jaar 1906 zijn in het geheele Rijk 13 processen-verbaal opgemaakt, en wel 8 krachtens art. 22 der Stoomwet, wegens overbelasting of vastzetten van veiligheidskleppen, al of niet gepaard aan het overschrijden der hoogst-toegestane stoomspanning; 1 krachtens art. 23, het in gebruik nemen zonder voorafgaande vergunning; 1 ingevolge art. 24, het niet kennis geven van een ongeval, en eindelijk 3 krachtens art. 6, in verband met ongevallen van meerderen of minderen omvang.

Bij de processen-verbaal, opgemaakt ingevolge art. 22, luidde de uitspraak ten aanzien van den bedienaar van het stoomtoestel, wat betreft de overbelasting of het vastzetten der veiligheidskleppen, in vier gevallen als volgt: f 25 subsidiair 10 dagen (de eisch bedroeg f 100 subsidiair 25 dagen) — f 20 subsidiair 6 dagen — f 15 subsidiair 10 dagen — f 1 subsidiair 1 dag, terwijl in een vijfde geval de machinist werd vrijgesproken.

Wegens het ongeoorloofd opvoeren der stoomdrukking werd de gebruiker veroordeeld respectievelijk tot f 10 subsidiair 5 dagen — f 10 subsidiair 3 dagen, terwijl in een derde geval ten aanzien van den directeur der fabriek geen gevolg aan het proces-verbaal is gegeven.

Wegens werken zonder vergunning werd een gebruiker veroordeeld tot eene geldboete van f 10 subsidiair 3 dagen.

Het niet-kennisgeven van een ongeval, hetwelk op zee had plaats gevonden, bracht den schipper van het vaartuig eene straf van f 5 subsidiair 5 dagen.

In verband met de noodlottige ketelontploffing aan boord van de *Dieudonné* 7, is de gebruiker veroordeeld tot eene geldboete van 2 × f 25 subsidiair 2 × 5 dagen, wegens het niet-kennisgeven der plaats gehad hebbende herstelling, als voorgeschreven bij artt. 41 en 47 van het stoombesluit (de eisch bedroeg 2 × f 50).

Ten aanzien van twee andere gevallen bleef het proces-verbaal zonder gevolg.

Bevaring op de rivier tot onverwachte inspectie van sleepbooten leidde niet tot het constateeren van eenige overtreding.

Verzegeling vond plaats ingevolge art. 22 der Stoomwet bij den ketel eener sleepboot, nadat bericht van de Pruissische autoriteit was ontvangen, dat de boot op Duitsch gebied was aangetroffen met vastgezette veiligheidskleppen en 1 atm. te hoogen stoomdruk; na de verzegeling werd een tusschentijdsch inwendig onderzoek van den ketel ingesteld.

Viermalen eindelijk vond, ingevolge art. 23 der Stoomwet, verzegeling plaats aan boord van trawlers, welke in Engeland

waren aangekocht en hier te lande zonder vergunning in dienst gesteld.

Een daarvan werd te IJmuiden onder stoom aangetroffen; toen de ambtenaar voor het stoomwezen zich met den commissaris van politie aan boord begaf, werd de Engelsche vlag geheschen, niettegenstaande protest van den Engelschen vice-consul.

Daarna is het vaartuig naar Amsterdam vervoerd, alwaar de verzegeling ten slotte plaats vond.

IV. Ongevallen.

Omtrent de noodlottige ketelontploffing aan boord der sleepboot *Dieudonné* 7 op 12 April 1906, waarbij vier personen het leven verloren, is uitvoerig gerapporteerd door den (toenmaligen) ingenieur in het 2de district; dit rapport is met een naschrift van mijne hand opgenomen in de *Staatscourant* van 10 October 1906 onder n°. 88, zoodat ik mij te dezer plaatse van verdere bizonderheden meen te mogen onthouden.

Aan boord eener stoombarge scheurde plotseling een der kleine gietijzeren slijkgatdeksels, terwijl de stoker bezig was om het vuur uit te halen; ten gevolge der bekomen brandwonden is de bedoelde persoon overleden.

Het deksel, oogenschijnlijk gaaf, vertoonde na het scheuren gietgebreken; wellicht heeft hard aanzetten van het deksel de scheur verhaast.

De ketel was nog onder de oude Stoomwet goedgekeurd, toen gegoten deksels, althans van geringe afmeting, meermalen werden toegepast.

Dezerzijds is er op aangedrongen gegoten deksels, waar die nog mochten worden aangetroffen, ten spoedigste te laten vervangen.

Ten gevolge van watergebrek werd op zee aan boord van een trawler de vlamkasttop ingedrukt, terwijl de moeren der steunbouten werden afgestroopt en de naden ontzet; tijdens het ongeval bevond zich niemand in de machinekamer, zoodat de zaak zonder persoonlijke ongelukken afliep.

De volgende gevallen mogen hier nog volledigheidshalve worden vermeld, al zijn de meeste bezwaarlijk als ongeval in den geest der Stoomwet aan te merken Van sommige werd rechtstreeks kennis bekomen, andere gevallen werden vernomen uit courantenberichten.

In eene kaasfabriek trachtte de stoker het mandeksel van

den ketel te openen, zonder zich voldoende te overtuigen of nog drukking voorhanden was; de onvoorzichtige bekwam brandwonden.

Hetzelfde lot trof een anderen onvoorzichtige, die het deksel van een stoomvat wilde losmaken; er is aangeraden om het stoomvat van een proefkraantje te voorzien, ten einde steeds gemakkelijk te kunnen nagaan of nog stoomdrukking aanwezig is.

Een stoomafsluiter sprong in stukken tengevolge van waterslag in de leiding; persoonlijke ongelukken kwamen niet voor.

Van een staanden ketel scheurde de schoorsteenhals bij den keteltop rondom af, mede zonder verdere ongelukken te veroorzaken. Blijkbaar is de pijp oorspronkelijk iets te kort geweest, zoodat de spanning in het materiaal op een gegeven oogenblik de scheur te weeg bracht.

Bij een paar andere staande ketels ontstonden zoowel in den vuurtop als in den schoorsteen scheuren, vermoedelijk tengevolge van zwaar forceeren; ongelukken waren daarvan niet het gevolg.

Een der ketels van een nieuw stoomschip werd nog vóór den proeftocht droog gestookt, zoodat de midden zijvlakken van van beide vlamkasten 5 c.M. doorzetten.

Als vermoedelijke oorzaak werd opgegeven een zak in de onderste verbinding van ketel met peiltoestel, zoodat bij het doorblazen van het glas toch water toetrad, al was het peil in den ketel te laag gedaald. In verband met den diepgang van het schip was het waterpeil in de ketels toch al reeds zoo laag mogelijk gehouden.

Eene belangrijke vervorming vertoonde een ketel, welke slechts drie maanden in werking was geweest en waarbij één der gegolfde vuurgangen geheel en al plat werd gedrukt. Ten gevolge van uiterst slordige behandeling had zich eene belangrijke hoeveelheid olie in den ketel verzameld; de aanvankelijke vervorming werd niet bespeurd, daar de ketel van een vóór-vuurhaard was voorzien tot het stoken van zaagsel. Eerst toen de trekking merkbaar verminderde en ten slotte ook de Black'sche veiligheidsfluit ging werken — als zijnde ten gevolge der vervorming de overigens voldoende hoeveelheid water in den ketel gezakt — kwam men op de gedachte het vuur te verwijderen, den stoom af te werken en het mangat te openen.

In verband met de constructie van den vóór-vuurhaard bevond zich in den vuurgang geene vuurbrug, welke anders de verdere vervorming zou hebben tegengehouden, doch wellicht ook een scheur zou hebben veroorzaakt. Thans was geen scheur hoegenaamd te ontdekken, wel een bewijs voor de deugdelijkheid van het zachte staal of vloeiijzer.

Eindelijk zij nog vermeld, dat door een der districts-hoofden kennis van den burgemeester werd ontvangen, als zoude in eene wasscherij een ongeval hebben plaats gevonden. Bij het onderzoek bleek echter een centrifuge te zijn gesprongen.

Na de daarop door den ingenieur verstrekte inlichtingen bleef de burgemeester van meening, dat het ongeval toch onder de Stoomwet ressorteerde, daar de centrifuge door stoomkracht werd gedreven en een en ander derhalve met den stoomketel in verband moest staan.

's Gravenhage, Mei 1907.

De Hoofdingenieur voor het Stoomwezen,
W. A. M. Piepers.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 4 en Maandag 5 Augustus 1907, n°. 181.

N°. 47.

VERSLAG DER COMMISSIE, *gedurende* 1 *jaar, te rekenen van* 1 *Augustus* 1906, *te Groningen belast met het afnemen van de practische examens van apotheker.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij Koninklijk besluit van 26 Juli 1906 n°. 37 gedurende 1 jaar, te rekenen van 1 Augustus 1906, te Groningen belast met het afnemen van de practische examens van apotheker en bestaande uit de heeren dr. C. van Wisselingh, hoogleeraar, lid en voorzitter, J. F. Eykman en dr. J. W. Moll, beiden hoogleeraar, leden en dr. H. G. de Zaaijer, apotheker, lid en secretaris, benevens de plaatsvervangde leden dr. J. Böeseken, lector aan 's Rijks-Universiteit, en M. J. Schröder, apotheker, allen te Groningen, heeft de eer Uwer Excellentie het verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

In een voorloopige vergadering, gehouden op 15 Juni 1907, waarop alle leden en plaatsvervangende leden aanwezig waren, werd het programma van werkzaamheden vastgesteld.

Het examen, waarvoor zich één candidaat had aangegeven, ving aan 24 Juni en eindigde 6 Juli. Het werd afgenomen in het Mineralogisch-geologisch Instituut der Rijks-Universiteit met uitzondering van het examen in de receptuur, dat in de apotheek van het Algemeen Provinciaal-, Stads- en Academisch Ziekenhuis en dat in de microscopie, hetwelk in het botanisch laboratorium der Rijks-Universiteit werd afgenomen.

Den candidaat werd het verrichten van de volgende werkzaamheden opgedragen.

De bereiding van 100 gram tannas chinini, van 250 gram

nitris aethylicus cum spiritu, van 250 gram acidum hydrobromicum en van 250 gram emplastrum oxydi plumbici.

De analyse van nitras bismuthicus basicus, verontreinigd met 1 pct. carbonas plumbicus, 2 pct. chloretum ammonicum en $^1/_{80}$ pct. acidum arsenicosum.

De identificeering van unguentum terebinthinaceum.

De bepaling van het ijzergehalte van sirupus jodeti ferrosi door maatanalyse en gewichtsanalyse.

De opsporing van 100 mgr. veratrine in 20 gram suiker en van 200 mgr. sublimaat in 130 gram spijs.

De bepaling van het salpeterzuurgehalte en van het ammoniakgehalte in drinkwater.

Het vervaardigen, teekenen en beschrijven van microscopische praeparaten van fructus papaveris, het sorteeren van een mengsel van simplicia, het herkennen van drogerijen en van geneeskrachtige planten.

Het gereedmaken van een vijftal recepten, het lezen en verklaren van recepten,

De uitslag van het examen was, dat aan den candidaat, nadat hij in handen van den voorzitter den bij de wet gevorderden eed had afgelegd, het diploma van apotheker werd uitgereikt. De naam van den geslaagde is:

Derk Hendrik Wester, geboren te Hoogezand 10 April 1885.

Groningen, 6 Juli 1907.

C. van Wisselingh, *Voorzitter.*
H. G. de Zaaijer, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 11 en Maandag 12 Augustus 1907, n°. 187.

N°. 48.

VERSLAG DER COMMISSIE, *van* 1 *Augustus* 1906 *tot* 1 *Augustus* 1907 *te Amsterdam belast met het afnemen van de practische examens van apotheker.* (Tweede zitting.)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, benoemd bij Koninklijk besluit van 26 Juli 1906 n°. 37 en bestaande uit de heeren dr. Ed. Verschaffelt, voorzitter, P. v. d. Wielen, secretaris, dr. N. Schoorl en C. J. Koning, leden, heeft de eer Uwe Excellentie hierbij het verslag der werkzaamheden in hare tweede zitting aan te bieden.

In eene voorloopige vergadering, gehouden op 8 Juni 1907, waaraan alle leden deelnamen, werden de gang van het examen en de werkzaamheden vastgesteld.

De 3 candidaten, welke zich voor het examen hadden aangemeld, werden geëxamineerd van 18 Juni tot en met 3 Juli, van 9 tot 12 uren des voormiddags en van 1.30 tot 4.30 uur des namiddags.

De aan de candidaten opgedragen werkzaamheden werden verricht, onder toezicht der commissieleden, in het scheikundig laboratorium, de model-apotheek en den hortus botanicus der Universiteit van Amsterdam, door burgemeester en wethouders voor dit doel welwillend ter beschikking gesteld.

Voor de practische opgaven in de artsenijbereidkunde, de scheikundige analyse en de pharmacognosie werden de volgende opgaven vastgesteld en bij loting aan de candidaten uitgereikt:

A. Artsenijbereidkunde.

1. Acetanilide 50 gram.
   Sapo medicatus 100 gram.
   Tinctura acetatis ferrici aetherea 250 gram.
2. Nitras bismuthicus basicus 50 gram.
   Nitris aethylicus cum spiritu 100 gram.
   Emplastrum hydrargyri (met bereiding van emplastrum plumbicum) 200 gram.
3. Acidum chromicum 20 gram.
   Collodium 100 gram.
   Spiritus cochleariae sec. Pharm. Germ. 250 gram.

B. Onderzoek van 2 verontreinigde geneesmiddelen.

B. 1.

1.	Acidum aceticum	94 979	gram.
	Houtgeest	5	"
	Cuprum	0,001	"
	Kalium	0,02	"
2.	Phosphas calcicus	89,999	"
	Carbonas calcicus	5	"
	Oxydum magnesicum	5	"
	Arsenicum	0,001	"
3.	Brometum ammonicum	92,99	"
	Brometum kalicum	2	"
	Chloretum ammonicum	5	"
	Chloretum ferricum	0,01	"

B. 2.

1.	Sulfas ferrosus	97,99	"
	Sulfas zincicus	0,01	"
	Sulfas ferricus	1	"
	Sulfas calcicus	1	"
2.	Chloroform	93,9	"
	Kooloxychloride	0,1	"
	Spiritus	1	"
	Aethylideemchloride	5	"

3. Alcohol absolutus 92 gram.
   Alcohol methylicus 5 „
   Aceton 1 „
   Aqua distillata 2 „

C. Quantitatief onderzoek.

a. *door maatanalyse*:

1. Koolzuurgehalte van Bicarbonas natricus.
2. Joodcijfer van Oleum jecoris aselli.
3. Chloor in Aqua chlorata.

b. *door gewichtsanalyse*:

1. Hydrastine in Extractum hydrastis liquidum.
2. Argentum in Nitras argenticus.
3. Vrij Cyaanwaterstof in Aqua laurocerasi.

D. Toxicologisch onderzoek en gerechtelijk chemisch onderzoek.

1. 0,2 gram Codeïne in 200 gram karnemelk.
2. 0,2 gram Coniïne in 200 gram karnemelk.
3. 0,2 gram Morphine in 200 gram karnemelk.

E. Hygiène.

1. Onderzoek van wijn.
2. „ „ melk.
3. „ „ boter.

F. Het maken van een microscopische doorsnede met beschrijving en teekening van het zaad van Cicer arietinum.

G. Het bepalen en sorteeren van grondstoffen in verkleinden vorm. (A. 3.)

1. Radix rhei.
   Opium.
   Benzoë
   Rhizoma zingiberis
   Lignum quassiae jamaic.
   Oleum cacao.
   Secale cornutum.
   Semen strychni.
   Cortex granati.
   Rhizoma hydrastis.

2. Lichen islandicus
   Fructus capsici.
   Folia mentha piperitae.
   Folia althaeae.
   Fructus papaveris.
   Folia uvae ursi.
   Cortex cinnamomi zeylanici.
   Cortex frangulae.
   Folia digitalis.
   Folia eucalypti.

3. Radix ipecacuanhae.
Radix senegae.
Fructus coriandri.
Piper album.
Fructus conii.
Fructus anisi.
Semen strophanti.
Fructus anisi stellati.
Cortex condurango.
Cortex fructus aurantii.

H. Microscopisch onderzoek van poedermengsels.

1. Pulvis corticis chinae.
Amylum oryzae.
Amylum maidis.

2. Lycopodium.
Pulvis liquiritiae.
Amylum solani.

3. Pulvis piperis nigri.
Pulvis seminis lini.
Amylum maidis.

Het examen in de recepteerkunde werd aan iederen candidaat mondeling afgenomen, voor zooverre het theoretische gedeelte betrof, terwijl het practische gedeelte aan de candidaten gezamenlijk werd afgenomen; zij werden daarin gedurende een geheelen dag geëxamineerd.

Het practische gedeelte der pharmacognosie werd door alle candidaten te gelijker tijd gedaan, terwijl elke candidaat afzonderlijk werd geëxamineerd in het herkennen van simplicia, levende en gedroogde planten en plantenafbeeldingen, waarbij tevens examen in de pharmaceutische botanie en zoölogie werd afgenomen.

In de slotvergadering, op 3 Juli 1907, werd aan de drie candidaten, nadat zij in handen van den voorzitter de bij de wet gevorderde eed of belofte hadden afgelegd, het diploma van apotheker uitgereikt.

De namen der geslaagden zijn:

Maria Josina Hubregtse, geboren 25 December 1884, te Haarlem;

Mathilda Alexia Frederica Hubertina Haan, geboren 18 Mei 1886, te Roermond;

Annie Theodora van Lohuizen, geboren 6 October 1885, te Epe (Gelderland).

Amsterdam, 3 Juli 1907.

Ed. Verschaffelt, *Voorzitter.*
P. van der Wielen, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Donderdag 8 Augustus 1907, nº. 184.

Nº. 49.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *van 1 Augustus 1906* tot *1 Augustus 1907 belast met het afnemen der practische examens van arts, vermeld in art. 2 van de wet van 25 December 1878* (Staatsblad nº. 222), *gewijzigd bij de wet van 12 December 1892* (Staatsblad nº. 291). *1ste en 2de zitting.*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Het aantal candidaten en de resultaten waren als volgt:

I. Eerste zitting.

1ste gedeelte artsexamen.

Aangegeven 34 candidaten (16 doctorandi, w. o. 2 vrouw., 18 cand.-artsen, w. o. 1 vrouw.); 3 cand.-artsen trokken zich terug, zoodat werden geëxamineerd 16 doctorandi (1 doctoranda) en 15 cand.-artsen (w. o. 1 vrr. cand.-arts), van welke 13 doctorandi en 10 cand.-artsen slaagden, n. l.:

de doctorandi(ae): J. F. Meijer, P. A. Jens, L. A. Sassen, M. J. Visser, J. de Rooy, L. Wentink, W. F. Emous, J. M. Wentzel, S. Sturkop, mej. A. M. Renout, J. C. Schippers, H. M. C. Jansen, mej. C. Kommers;

de cand.-artsen: G. H. E. van Suchtelen, G. N. A. Ketting, K. M. C. Herzberg, L. K. Garf, J. Lobstein, S. Citroen, H. Lary, J. K. W. Weygers, mej. E. S. H. M. Deutmann, M. Lek.

2de gedeelte artsexamen.

Aangegeven 39 candidaten (16 doctorandi, w. o. 1 vrouw., 23 cand.-artsen); 5 doctorandi en 3 cand.-artsen trokken zich terug, zoodat werden geëxamineerd 11 doctorandi en 20 cand.-artsen, van welke 10 doctorandi en 16 cand.-artsen slaagden, n.l.:

de doctorandi(a): F. B. Klaverweyden, J. van Assen, E. J. Swaep, F. R. J. Sonnen, B. Brouwer, mej. W. M. Kolff, Th. Beijerman, E. van Kammen, H. Woltring, P. H. van Roojen;

de cand.-artsen: W. Zonneveld, A. den Herder, H. L. W. van Beuningen van Helsdingen, F. H. van der Kwast, G. F. Koek, Ad. de Jong, A. K. J. de Haas, J. van Asperen, H. P. Oosterbaan, L. N. Nathans, T. de Jong, S. P. Swart, B. P. Sormani, A. Keesing, H. D. F. Claus, F. P. J. Doeleman.

II. Tweede zitting (1ste helft.)

1ste gedeelte artsexamen.

Aangegeven 33 candidaten (13 doctorandi en 20 cand.-artsen); 1 doctorandi en 2 cand.-artsen trokken zich terug, zoodat werden geëxamineerd 12 doctorandi en 18 cand.-artsen, van welke 8 doctorandi en 16 cand.-artsen slaagden, n.l.:

de doctorandi: D. C. J. van Rompu, C. H. Kuenen, V. Ph. Pinxter, H. A. Schouten, Lod. Pel, M. R. Heysius v. d. Berg, W. M. van der Scheer, P. Wiersma;

de cand.-artsen: E. J. A. Melster, J. J. Koning, G. Bruins, A. Th. J. Snijder, Mas Asmaoen, D. de Jong, J. P. J. du Marchie Sarvaas, T. C. J. Kroesen, G. H. Brand, J. Duquesne, J. v. d. Werff, J. G. M. Weijers, S. B. Nathans, S. M. de Haas, L. J. H. H. Crobach, F. A. Haak Bastiaanse.

2de gedeelte artsexamen.

Aangegeven 30 candidaten (10 doctorandi, 20 cand.-artsen, w. o. 2 vrouw.); 3 doctorandi en 3 cand.-artsen trokken zich

terug, zoodat werden geëxamineerd 7 doctorandi en 17 cand.-artsen (2 vrouw.), van welke 2 doctorandi en 13 cand.-artsen (2 vrouw.) slaagden, n.l.:

de doctorandi: C. W. F. Winckel, B. Eisendrath;

de cand.-artsen: mej. H. Graanboom, L. C. de Groot, V. C. J. Smits, mej. S. Speijer, J. Groesbeek, E. de Vries, J. Blanken, P. Boon, A. J. M. Kanters, J. van der Meulen, J. J. te Rae, A. Kampman, M. Eeftinck Schattenkerk.

III. Tweede zitting (2de helft).

1ste gedeelte artsexamen.

Aangegeven en geëxamineerd 12 candidaten (3 doctorandi en 9 theor.-artsen), van welke 3 doctorandi en 7 theor.-artsen slaagden, nl.:

de doctorandi: E. A. Verhoeven, J. F. A. Rijken, A. D. Cheriex;

de cand.-artsen: J. Abas, J. L. Lobach, Ph. F. de Haseth Möller, C. A. Cammaert, Mas Boenjamin, J. Feilzer, J. Langelaan.

2de gedeelte artsexamen.

Aangegeven 30 candidaten (17 doctorandi, 13 cand.-artsen, w. o. 1 vrouw.); 2 doctorandi trokken zich terug, zoodat werden geëxamineerd 15 doctorandi en 13 cand.-artsen (w. o. 1 vrouw.), van welke 9 doctorandi en 9 cand.-artsen (w. o. 1 vrouw.) slaagden, n.l.:

de doctorandi: A. J. Risseeuw, C. W. Scheffer, J. van der Kwast, J. de Rooy, M. de Heer Kloots, F. J. Roes, L. Hannema, K. J. Feringa, J. J. Voorhoeve;

de cand.-artsen: N. P. Catenius, J. J. de Groot, W. van Woerkom, mej. J. Polenaar, L. G. Heilbron, J. W. P. Fransen, F. B. M. B. Schiphorst, J. C. J. van Kalmthout, S. Citroen.

RECAPITULATIE.

Voor het Ie *gedeelte* van het examen.

Aangegeven 79 candidaten (32 doctorandi en 47 cand.-artsen); 1 doctorandus en 5 cand.-artsen trokken zich terug, zoodat *geëxamineerd* werden:

31 doctorandi en 42 cand.-artsen = 73 candid.

waarvan *slaagden:*

24 doctorandi en 33 cand.-artsen = 57 candid.

Voor het IIe *gedeelte* van het examen.

Aangegeven 99 candidaten (43 doctorandi en 56 cand.-artsen); 10 doctorandi en 6 cand.-artsen trokken zich terug, zoodat *geëxamineerd* werden:

33 doctorandi en 50 cand.-artsen = 83 candid.

waarvan *slaagden:*

21 doctorandi en 38 cand.-artsen = 59 candid.

1. Klaverweyden, Frans Bernard, geboren te Amsterdam 22 Augustus 1874, bevorderd tot arts 20 October 1906.
2. Herder, Adriaan den, geboren te Hardinxveld 6 September 1882, bevorderd tot arts 20 October 1906.
3. Assen, Jacobus van, geboren te Zwolle 10 Juli 1881, bevorderd tot arts 27 October 1906.
4. Kwast, Theodorus Hendricus van der, geboren te Amsterdam 30 Augustus 1877, bevorderd tot arts 27 October 1906.
5. Koek, Gerrit Frederik, geboren te Amsterdam 24 September 1876, bevorderd tot arts 27 October 1906.
6. Beuningen van Helsdingen, Heinrich Leonhard Wilhelm van, geboren te Amsterdam 22 Februari 1878, bevorderd tot arts 27 October 1906.
7. Zonneveld, Willem, geboren te Rotterdam 25 Maart 1873, bevorderd tot arts 27 October 1906.
8. Asperen, Jan van, geboren te Amersfoort 17 Februari 1880, bevorderd tot arts 3 November 1906.

9. Haas, Albert Karel Jan de, geboren te Rotterdam 25 Februari 1881, bevorderd tot arts 3 November 1906.

10. Swaep, Eliazer Joseph, geboren te Amsterdam 17 Februari 1882, bevorderd tot arts 10 November 1906.

11. Jong, Teije de, geboren te Rottevalle 30 November 1881, bevorderd tot arts 10 November 1906.

12. Oosterbaan, Hermanus Petrus, geboren te Bolsward 30 April 1882, bevorderd tot arts 10 November 1906.

13. Nathans, Lezer, geboren te Assen 15 Augustus 1880, bevorderd tot arts 10 November 1906.

14. Sormani, Bernardus Petrus, geboren te Amsterdam 26 Januari 1881, bevorderd tot arts 17 November 1906.

15. Swart, Sybrand Petrus, geboren te Haarlem 2 October 1882, bevorderd tot arts 17 November 1906.

16. Sonnen, Frans Rudolph Jozef, geboren te Echt 30 Januari 1881, bevorderd tot arts 17 November 1906.

17. Keesing, Abraham, geboren te Amsterdam 28 Maart 1883, bevorderd tot arts 17 November 1906.

18. Woltring, Herman, geboren te Amsterdam 17 Mei 1882, bevorderd tot arts 24 November 1906.

19. Claus, Hendrik Dirk Frederik, geboren te Batavia 28 September 1880, bevorderd tot arts 24 November 1906.

20. Jong, Adrianus de, geboren te Lemmer 2 Juni 1877, bevorderd tot arts 24 November 1906.

21. mej. Kolf, Wilhelmina Martiana, geboren te Nijmegen 9 September 1881, bevorderd tot arts 1 December 1906.

22. Beijerman, Theodorus, geboren te Leiden 1 April 1881, bevorderd tot arts 1 December 1906.

23. Kammen, Evert van, geboren te Leeuwarden 4 Mei 1878, bevorderd tot arts 8 December 1906.

24. Doeleman, Frans Pieter Jacobus, geboren te Hooge en Lage Zwaluwe 29 Januari 1882, bevorderd tot arts 8 December 1906.

25. Brouwer, Bernardus, geboren te Amsterdam 23 Maart 1881, bevorderd tot arts 17 December 1906.

26. Roojen, Pieter Hendrik van, geboren te Zaandam 15 September 1880, bevorderd tot arts 17 December 1906.

27. Smits, Victor Crispinus Joseph, geboren te Dongen 11 Juli 1880, bevorderd tot arts 9 Februari 1907.

28. mej. Speijer, Sipora, geboren te Amsterdam 8 Mei 1882, bevorderd tot arts 16 Februari 1907.

29. Groesbeek, Johannes, geboren te Leiden 26 Januari 1881, bevorderd tot arts 16 Februari 1907.

30. Vries, Ernst de, geboren te Amsterdam 14 Januari 1883, bevorderd tot arts 16 Februari 1907.

31. Winckel, Charles Willem Frederik, geboren te 's Gravenpolder 13 Februari 1882, bevorderd tot arts 16 Februari 1907.

32. Boon, Pieter, geboren te Helder 8 Maart 1879, bevorderd tot arts 23 Februari 1907.

33. Blanken, Jacob, geboren te Hoogeveen 17 Februari 1880, bevorderd tot arts 23 Februari 1907.

34. Kanters, Adrianus Johannes Maria, geboren te Dongen 29 October 1883, bevorderd tot arts 23 Februari 1907.

35. Meulen, Jan van der, geboren te Amsterdam 21 Juli 1880, bevorderd tot arts 9 Maart 1907.

36. Kampman, Aart, geboren te Rotterdam 26 Juni 1878, bevorderd tot arts 9 Maart 1907.

37. Rae, Jacobus Johannes te, geboren te Neede 12 Mei 1881, bevorderd tot arts 9 Maart 1907.

38. Eisendrath, Bernard, geboren te Amsterdam 24 September 1881, bevorderd tot arts 16 Maart 1907.

39. Eeftinck Schattenkerk, Marinus, geboren te Uithoorn 5 Maart 1882, bevorderd tot arts 16 Maart 1907.

40. mej. Graanboom, Henriette, geboren te Amsterdam 18 April 1882, bevorderd tot arts 23 Maart 1907.

41. Groot, Lodewijk Cornelis, geboren te Heukelom 7 October 1875, bevorderd tot arts 27 April 1907.

42. Hannema, Leendert, geboren te Harlingen 4 Augustus 1881, bevorderd tot arts 11 Mei 1907.

43. Roes, Frans Johan, geboren te Wageningen 28 Januari 1880, bevorderd tot arts 11 Mei 1907.

44. Woerkom, Willem van, geboren te Wijk 20 Augustus 1880, bevorderd tot arts 11 Mei 1907.

45. Scheffer, Cornelis Willem, geboren te Harlingen 20 November 1881, bevorderd tot arts 11 Mei 1907.

46. mej. Polenaar, Jeannette, geboren te Amsterdam 8 Februari 1883, bevorderd tot arts 16 Mei 1907.

47. Catenius, Nicolaas Pieter, geboren te 's Gravenhage 14 April 1876, bevorderd tot arts 16 Mei 1907.

48. Fransen, Johan Warnar Pieter, geboren te Nieuwe-Pekela 23 Mei 1883, bevorderd tot arts 16 Mei 1907.

49. Schiphorst, Fredericus Bernardus Maria Balthasar, geboren te Schiedam 6 Januari 1876, bevorderd tot arts 16 Mei 1907.

50. Feringa, Klaas Jan, geboren te Waarden 3 Januari 1882, bevorderd tot arts 1 Juni 1907.

51. Heilbron, Leo Gerard, geboren te Paramaribo 29 Augustus 1882, bevorderd tot arts 1 Juni 1907.

52. Kwast, Jan van der, geboren te Amsterdam 18 December 1875, bevorderd tot arts 1 Juni 1907.

53. Kloots, Maarten de Heer, geboren te Amsterdam 18 Juni 1878, bevorderd tot arts 8 Juni 1907.

54. Groot, Joannes Jacobus de, geboren te Antwerpen 27 Juni 1881, bevorderd tot arts 8 Juni 1907.

55. Risseeuw, Abraham Johannes, geboren te Zuid-Zande 17 November 1875, bevorderd tot arts 15 Juni 1907.

56. Voorhoeve, Jacob Johan, geboren te Rotterdam 20 Maart 1877, bevorderd tot arts 22 Juni 1907.

57. Kalmthout, Johannes Cornelis Joseph, geboren te Goes 30 Augustus 1882, bevorderd tot arts 22 Juni 1907.

58. Rooy, Jacobus de, geboren te Amsterdam 7 Juni 1884, bevorderd tot arts 28 Juni 1907.

59. Citroen, Salomon, geboren te Amsterdam 22 Januari 1883, bevorderd tot arts 28 Juni 1907.

De examens gaven geen aanleiding tot bijzondere opmerking.

De Commissie voornoemd,

Dr. C. Winkler, *Voorzitter.*

M. Sraub, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 11 en Maandag 12 Augustus 1907, n°. 187.

N°. 50.

UITSLAG *van het eindexamen der openbare gymnasia en der krachtens art. 157 der hooger-onderwijswet aangewezen bijzondere gymnasia in 1907.*

De uitslag van het eindexamen der openbare gymnasia en der krachtens art. 157 der hooger-onderwijswet aangewezen bijzondere gymnasia in 1907 is als volgt:

Het getuigschrift van bekwaamheid tot de studie aan eene universiteit in alle faculteiten werd uitgereikt:

aan het openbaar gymnasium te Leeuwarden aan: F. J. L. Woltring;

aan het openbaar gymnasium te Deventer aan: J. C. Th. Resius;

aan het openbaar gymnasium te Kampen aan: J. H. Wieten.

Het getuigschrift van bekwaamheid voor de studie aan eene universiteit in de faculteiten der godgeleerdheid, der rechtsgeleerdheid en der letteren en wijsbegeerte werd uitgereikt:

aan het openbaar gymnasium te 's Hertogenbosch aan: E. J. M. H. Bolsius, H. Z. de Mildt;

aan het openbaar gymnasium te Breda aan: G. J. Pontier, W. Andrée Wiltens;

aan het openbaar gymnasium te Arnhem aan: L. J. F. van Riemsdijk, W. N. Dinger, J. W. C. A. Jonker, M. van Leeuwen, W. Mackenzie;

aan het openbaar gymnasium te Nijmegen aan: mej. M. M. Assmann, S. J. van den Bergh, mej. M. P. C. L. Buurman, E. Land, J. Th. Rutgers;

aan het openbaar gymnasium te Zutphen aan: H. E. Beker, J. H. Meiss, B. W. Menkhorst, P. J. Steenbeek, A. C. A. Stern;

aan het openbaar gymnasium te Doetinchem aan: L. Boer, B. R. Boersma, H. Ewoldt, T. van Eyck van Heslinga, J. B. Th. Hugenholtz, W. F. Jonkers, Ph. Peter, B. R. L. Prins, Z. W. P. J. M. Vonk de Both, K. van der Waa;

aan het openbaar gymnasium te Tiel aan: M. den Bleker, G. J. Koolhaas, H. J. van Heyst;

aan het openbaar gymnasium te Rotterdam aan: P. van den Berg, J. J. Fock, B. A. Droogleever Fortuyn, J. Ph. Haumersen, G. H. Lambert, A. Q. Mees, R. Miedema, F. van Raalte, J. C. Roose, H. J. D. R. Theesing, W. S. Unger, H. van der Veen;

aan het openbaar gymnasium te 's Gravenhage aan: J. B. Boersma, M. A. van Eck, mej. R. C. M. van Eck, M. van der Feen, mej. L. A. de Fouw, mej. G. J. Hoetink, W. J. Hofdijk, G. J. Kloos, T. C. Krämer, P. S. Noijon, M. A. von Oven, mej. S. L. Reiche, E. van Ruytenberg, H. R. A. van Schelle, J. M. L. Sillevis, V. A. Six, W. C. Snouckaert van Schauburg, Th. A. Werstra, H. Zeydner;

aan het openbaar gymnasium te Leiden aan: J. Knappert, F. J. Los, W. A. van Oorde, I. Rinkes, A. J. Splinter, A. L. van Unen;

aan het openbaar gymnasium te Delft aan: mej. A. W. Roes, I. M. van Wijhe;

aan het openbaar gymnasium te Dordrecht aan: W. D. M. Baar, D. M. Bolkestein, F. A. Gutteling, mej. N. E. Kuipers, J. A. Overwater, H. H. Roobol, J. G. Roobol, mej. P. van Zanten;

aan het openbaar gymnasium te Gorinchem aan: A. Sizoo, A. Blankers;

aan het openbaar gymnasium te Schiedam aan: J. J. F. Aleva, A. P. van den Blink, C. J. Goslinga;

aan het openbaar gymnasium te Gouda aan: J. A. van der Lee, J. Rierink, J. N. Bremmer;

aan het openbaar gymnasium te Amsterdam aan: P. Leendertz, mej. C. M. Lely, D. de Man, H. C. Meijer, I. Möller,

A. L. B. Saalborn, J. G. Steenbeek, mej. J. L. A. Terpstra, W. de Vries;

aan het openbaar gymnasium te Haarlem aan: mej. L. M. Japikse, J. C. de Jongh, A. C. C. Kater, mej. M. H. Koderitsch, P. A. J. Losecaat Vermeer, mej. M. M. Vogel;

aan het openbaar gymnasium te Middelburg aan: mej. W. J. Broere, J. W. Frederiks, P. R. Gruber, F. G. Vogler;

aan het openbaar gymnasium te Utrecht aan: D. E. Bosselaar, mej. M. Croiset, mej. E. L. Duyvis, Ph. S. Frenkel, G. F. A. Koevoets, mej. C. R. E. C. Luyten, C. J. D. van Niekerk, J. E. Quarles van Ufford, mej. E. C. Simons, mej. A. C. Middelveld Viersen, A. M. de Vries;

aan het openbaar gymnasium te Amersfoort aan: A. L. van Blommestein, B. D. Cordemans, L. J. Eveleens, S. Goverts, H. W. van Nieuwenhuizen, D. H. Recter, B. ter Haar Romeny;

aan het openbaar gymnasium te Leeuwarden aan: mej. Y. F. de Boer, mej. J. de Jong, P. Keuning, R. Römer, A. H. Servatius, J. W. Sloot, mej. G. M. S. Schmidt;

aan het openbaar gymnasium te Sneek aan: F. G. G. Boerrigter, M. Hiemstra, D. W. Hooghiemstra, B. Koopmans, H. J. de Lange, H. van der Meulen, G. Tichelaar, P. A. Tichelaar, P. H. F. van Vloten;

aan het openbaar gymnasium te Deventer aan: mej. G. J. Elfrink, H. J. Noy, P. A. Birnie, mej. P. Pijttersen, W. Hilverda;

aan het openbaar gymnasium te Kampen aan: A. J. Barger, F. D. Holleman, J. G. Knottnerus, G. Vonk;

aan het openbaar gymnasium te Groningen aan: B. E. M. Holthaus, M. van Rhijn, R. P. Cleveringa, M. K. Hoen, J. Krabbe, B. R. Bruins, S. N. Wals, J. F. ten Berge;

aan het openbaar gymnasium te Winschoten aan: J. F. Camphuis, P. G. Dijkema, H. J. E. Engelkens, F. E. Gerritzen, H. J. A. J. Niemeijer;

aan het openbaar gymnasium te Assen aan: W. G. Boon, H. J. Meijeringh, J. R. Stratingh;

aan het openbaar gymnasium te Maastricht aan: C. L. J. J. Gemmeke, G. M. H. J. E. van Kan, J. F. H. Kurris, R. M. A. van Oppen, E. S. Schmitz, J. F. I. Tielens;

aan het Gereformeerd gymnasium te Amsterdam aan: N. G. Geelkerken, S. G. de Graaf, J. C. Heijer, W. H. Hovy,

C. van Lennep, P. Nomes, F. D. Pauwels, R. Rensma, A. F. M. van Renterghem, G. Ruys, D. Sikkel, J. A. Tazelaar, A. W. Vermey;

aan het Christelijk gymnasium te Utrecht aan: L. H. K. C. van Asch van Wijk, Th. M. van Asch van Wijk, H. H. Baudet, J. H. C. van den Berg, M. G. Gerritsen, mej. A. H. A. Grolman, P. J. A. Jordens, E. V. J. Japchen, J. W. Kruyt;

aan de afdeeling gymnasium van het bisschoppelijk college te Roermond aan: Th. H. R. Holtmann, A. F. M. Lenaerts, H. R. M. Thomassen;

aan de afdeeling gymnasium van het collegie St. Willebrord te Katwijk aan den Rijn aan: H. M. W. A. Bredius, P. A. Conijn, W. G. Creutz Lechleitner, A. J. C. M. Leesberg, C. A. M. Minderop, A. J. E. Terwindt, J. B. M. L. J. Verheijen;

aan het Roomsch-Katholiek gymnasium te Amsterdam aan: H. A. van Balen, A. M. V. Bonnike, N. J. I. Four, J. C. O. Heitkönig, R. K. Hiltermann, P. Th. W. Hulsebosch;

aan de afdeeling gymnasium van het Canisius-collegie te Nijmegen aan: R. J. C. H. Clercx, W. M. J. M. van der Eerden, E. J. E. Hüffer, A. A. M. van Rijckevorsel van Kessel, C. A. van Schendel, A. J. M. H. Schillings, S. P. C. Tromp, C. M. J. Witlox;

aan het gymnasium te Rolduc aan: H. J. van der Mühlen, A. H. van Oppen, E. A. Russel, A. W. G. M. Wiegerink;

aan het Gereformeerd gymnasium te Zetten aan: J. Fernhout, W. L. Hermanides, W. C. Louis, B. Rijkens, L. J. A. Roskott, J. B. Tuininga, E. J. van Voorst;

aan het Marnix-gymnasium te Rotterdam aan: A. J. Fock, T. de Jong, J. H. Landwehr, J. H. Vaandrager, C. Verloop, L. P. de Vries;

aan het Gereformeerd gymnasium te Kampen aan: E. Everts, W. Faber, B. van Halsema, P. Hekman.

Voor dit getuigschrift werden afgewezen:

aan het openbaar gymnasium:

te Arnhem 1 candidaat;
te Nijmegen 2 candidaten;
te Zutphen 1 candidaat;
te Tiel 1 candidaat;

te Rotterdam 1 candidaat;
te 's Gravenhage 3 candidaten;
te Delft 2 candidaten;
te Gorinchem 1 candidaat;
te Amsterdam 3 candidaten;
te Amersfoort 1 candidaat;
te Leeuwarden 2 candidaten;
te Kampen 2 candidaten;
te Zwolle 1 candidaat;
te Groningen 2 candidaten;
aan het Gereformeerd gymnasium te Amsterdam 5 candidaten;
aan het Christelijk gymnasium te Utrecht 6 candidaten;
aan het Roomsch-Katholiek gymnasium te Amsterdam 3 candidaten;
aan de afdeeling gymnasium van het Canisius-collegie te Nijmegen 1 candidaat;
aan het Gereformeerd gymnasium te Zetten 1 candidaat;
aan het Gereformeerd gymnasium te Kampen 1 candidaat.

Gedurende het examen hebben zich teruggetrokken aan het Roomsch-Katholiek gymnasium te Amsterdam 1 candidaat.

Het getuigschrift van bekwaamheid voor de studie aan eene universiteit in de faculteit der geneeskunde en der wis- en natuurkunde werd uitgereikt:
aan het openbare gymnasium te 's Hertogenbosch aan: J. A. M. Hootsmans, M. de Jong, J. D. Onland, C. I. A. M. van der Stay;
aan het openbaar gymnasium te Breda aan: mej. H. E. Lindgreen, F. J. van West;
aan het openbaar gymnasium te Arnhem aan: G. Freem;
aan het openbaar gymnasium te Nijmegen aan: C. J. L. Hermans, mej. L. van Hoorn, M. J. van Benthem Jutting;
aan het openbaar gymnasium te Zutphen aan: mej. J. Pino;
aan het openbaar gymnasium te Doetinchem aan: J. de Hullu, B. J. Westerbeek van Eerten;
aan het openbaar gymnasium te Tiel aan: mej. M. N. L. de Weerd, G. de Clercq;
aan het openbaar gymnasium te Rotterdam aan: mej. M. M. Hioolen, mej. H. G. Korteweg, K. M. Knip;

aan het openbaar gymnasium te 's Gravenhage aan: mej. E. S. Bruggeman, D. G. Cohen Tervaert, mej. J. de Zaaijer;

aan het openbaar gymnasium te Leiden aan: M. J. A. van Dugteren, R. van Eecke, mej. C. Hovens Gréve, J. A. Middendorp, L. C. C. Ouwerkerk, mej. J. C. van 't Sant, M. J. Sirks, D. G. W. van Voorthuysen, L. J. P. de Vos;

aan het openbaar gymnasium te Delft aan: P. J. Stigter, J. Thomee;

aan het openbaar gymnasium te Dordrecht aan: A. L. de Bruyn, W. M. Kok;

aan het openbaar gymnasium te Gorinchem aan: J. C. Scharp de Visser;

aan het openbaar gymnasium te Schiedam aan: mej. C. H. C. de Meester, J. J. Valkenburg;

aan het openbaar gymnasium te Gouda aan: M. J. Spaanderman, P. Greup;

aan het openbaar gymnasium te Amsterdam aan: L. Barentz, mej. J. F. Coenen, mej. J. C. Polenaar;

aan het openbaar gymnasium te Haarlem aan: D. W. N. de Boer, J. Leyh;

aan het openbaar gymnasium te Middelburg aan: mej. W. J. M. Broekema, J. Papegaay;

aan het openbaar gymnasium te Utrecht aan: J. J. A. van Winsen;

aan het openbaar gymnasium te Leeuwarden aan: T. A. Wassenaar;

aan het openbaar gymnasium te Sneek aan: mej. A. H. Veen;

aan het openbaar gymnasium te Deventer aan: mej. C. Ladenius;

aan het openbaar gymnasium te Kampen aan: G. J. A. Essink, G. B. van de Werfhorst;

aan het openbaar gymnasium te Zwolle aan: J. E. de Vos van Steenwijk;

aan het openbaar gymnasium te Groningen aan: mej. R. van Dam, L. S. Limborgh Meijer, E. van Slogteren;

aan het openbaar gymnasium te Winschoten aan: J. L. Addens, C. J. Doorenbos, mej. R. G. van der Meulen, mej. R. H. Tijdens, J. J. de Vries;

aan het openbaar gymnasium te Assen aan: G. H. Beens, H. van Dalen, Th. B. J. Heinemann;

aan het Gereformeerd gymnasium te Amsterdam aan: J. P. de Gaay Fortman, C. J. van der Horst, W. F. Wassink, J. Veldhuyzen van Zanten;

aan het Christelijk gymnasium te Utrecht aan: G. de Bruin, J. C. J. van Braunkelen, P. Führi Snethlage, I. W. Holen, H. C. Milius;

aan de afdeeling gymnasium van het bisschoppelijk college te Roermond aan: M. J. H. Hanrath, F. Th. K. Seignette, A. M. P. Thomassen, J. M. E. H. Vogels;

aan de afdeeling gymnasium van het collegie St. Willebrord te Katwijk aan den Rijn aan: H. C. J. Hoek;

aan het Roomsch-Katholiek gymnasium te Amsterdam aan: C. E. H. M. Heslenfeld;

aan de afdeeling gymnasium van het Canisius-collegie te Nijmegen aan: A. P. van Leeuwen;

aan het gymnasium te Rolduc aan: A. J. H. M. van Baar, A. L. I. Deumens, M. H. J. E. Keuller, A. E. Poels, H. Tollens;

aan het Gereformeerd gymnasium te Zetten aan: W. K. Dikland, W. C. Raamsdonk, R. Ubbens;

aan het Marnix-gymnasium te Rotterdam aan: F. Daubanton, E. D. Meeter;

aan het Gereformeerd gymnasium te Kampen aan: H. K. M. Schot.

Voor dit getuigschrift werden afgewezen:

aan het openbaar gymnasium:

te Amsterdam 1 candidaat;
te Leeuwarden 1 candidaat;
te Sneek 1 candidaat;
te Kampen 1 candidaat;
aan het Christelijk gymnasium te Utrecht 2 candidaten;
aan het Roomsch-Katholiek gymnasium te Amsterdam 2 candidaten.

Gedurende dat examen heeft zich aan de afdeeling gymnasium van het Canisius-collegie te Nijmegen 1 candidaat teruggetrokken.

De volgende tabellen geven een overzicht van den uitslag van het eindexamen der openbare gymnasia en der aangewezen bijzondere gymnasia:

Leerlingen der gymnasia en

OPENBARE GYMNASIA TE	Dagen waarop het examen gehouden is.
's Hertogenbosch	27, 28, 29 Juni,
Breda	1, 2 Juli,
Arnhem	27, 28, 29 Juni, 4 Juli,
Nijmegen	27, 28, 29 Juni, 6 Juli,
Zutphen	24, 25, 26 Juni,
Doetinchem	20, 21, 22 Juni,
Tiel	1, 2, 3 Juli,
Rotterdam	14, 15, 17, 18, 19, 20 Juni,
's Gravenhage	17, 18, 19, 20, 21, 22, 24 Juni, 4 Juli,
Leiden	25, 26, 27, 28, 29 Juni, 4 Juli,
Delft	24, 25, 26 Juni, 3 Juli,
Dordrecht	24, 25, 26 Juni,
Gorinchem	17, 18, 19 Juni,
Schiedam	20, 21, 22 Juni,
Gouda	24, 25, 26 Juni,
Amsterdam	19, 20, 21, 22, 27 Juni,
Haarlem	27, 28, 29 Juni,
Alkmaar	
Middelburg	27, 28, 29 Juni,
Utrecht	1, 2, 3 Juli,
Amersfoort	1, 2, 3, Juli,
Leeuwarden	27, 28, 29 Juni,
Sneek	1, 2, 3 Juli,
Deventer	1, 2, 3 Juli,
Kampen	24, 25, 26 Juni,
Zwolle	21, 23 Juni,
Groningen	22, 24, 25, 26 Juni,
Winschoten	19, 20, 21 Juni,
Assen	18, 19, 20 Juni,
Maastricht	13, 14, 15 Juni,
	Totaal . .

*) Een dezer candidaten had zich voor beide getuigschriften aangemeld.

angewezen bijzondere gymnasia.

Getal examinandi				Hiervan hebben zich teruggetrokken.	Getal uitgereikte getuigschriften				Geheel afgewezen.
voor alle faculteiten.	voor de faculteiten der		Totaal.		voor alle faculteiten.	voor de faculteiten der		Totaal.	
	godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte.	geneeskunde en wis- en natuurkunde.				godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte.	geneeskunde en wis- en natuurkunde.		
„	2	4	6	„	„	2	4	6	„
„	2	2	4	„	„	2	2	4	„
„	6	1	7	„	„	5	1	6	1
„	7	3	10	„	„	5	3	8	2
„	6	1	7	„	„	5	1	6	1
„	10	2	12	„	„	10	2	12	„
„	4	2	6	„	„	3	2	5	1
„	13	3	16	„	„	12	3	15	1
„	22	3	25	„	„	19	3	22	3
„	6	9	15	„	„	6	9	15	„
„	4	2	6	„	„	2	2	4	2
„	8	2	10	„	„	8	2	10	„
„	3	1	4	„	„	2	1	3	1
„	3	2	5	„	„	3	2	5	„
„	3	2	5	„	„	3	2	5	„
„	12	4	16	„	„	9	3	12	4
„	6	2	8	„	„	6	2	8	„
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
„	4	2	6	„	„	4	2	6	„
„	11	1	12	„	„	11	1	12	„
„	8	„	8	„	„	*) 7	„	7	1
1	9	2	12	„	1	7	1	9	3
„	9	2	11	„	„	9	1	10	1
1	5	1	7	„	1	5	1	7	„
1	6	3	10	„	1	4	2	7	3
„	1	1	2	„	„	„	1	1	1
„	10	3	13	„	„	8	3	11	2
„	5	5	10	„	„	5	5	10	„
„	3	3	6	„	„	3	3	6	„
„	6	„	6	„	„	6	„	6	„
3	194	68	265	„	3	171	64	238	27

Aangewezen bijzondere gymnasia.	Dagen waarop het examen gehouden is.
Gereformeerd gymnasium te Amsterdam	24, 25, 26, 27, 28, 29 Juni.
Christelijk gymnasium te Utrecht	17, 18, 19, 20, 21, 22, 28 Jun
De afdeeling gymnasium van het Bisschoppelijk college te Roermond	20, 21, 22 Juni,
De afdeeling gymnasium van het collegie St. Willebrord te Katwijk aan den Rijn	1, 2, 3 Juli,
Roomsch-Katholiek gymnasium te Amsterdam	1, 2, 3, 4, 5 Juli,
De afdeeling gymnasium van het Canisius-collegie te Nijmegen.	1, 2, 3. 6 Juli,
Gymnasium te Rolduc	17, 18, 19 Juni, 4 Juli,
Gereformeerd gymnasium te Zetten	24, 25, 26 Juni, 5 Juli,
Marnix-gymnasium te Rotterdam	20, 21, 22 Juni, 3 Juli,
Gereformeerd gymnasium te Kampen	27, 28, 29 Juni,
	Totaal . .
	Algemeen totaal .

Getal examinandi				Hiervan hebben zich teruggetrokken.	Getal uitgereikte getuigschriften				Geheel afgewezen.
voor alle faculteiten	voor de faculteiten der godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte.	voor de faculteiten der geneeskunde en wis- en natuurkunde.	Totaal.		voor alle faculteiten.	voor de faculteiten der godgeleerdheid, rechtsgeleerdheid en letteren en wijsbegeerte.	voor de faculteiten der geneeskunde en wis- en natuurkunde.	Totaal.	
„	18	4	22	„	„	13	4	17	5
„	15	7	22	„	„	9	5	14	8
„	3	4	7	„	„	3	4	7	„
„	7	1	8	„	„	7	1	8	„
„	10	3	13	1	„	6	1	7	5
„	9	2	11	1	„	8	1	9	1
„	4	5	9	„	„	4	5	9	„
„	8	3	11	„	„	7	3	10	1
„	6	2	8	„	„	6	2	8	„
„	5	1	6	„	„	4	1	5	1
„	85	32	117	2	„	67	27	94	21
3	279	100	382	2	3	238	91	332	48

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Donderdag 8 Augustus 1907, nº. 184.

Nº. 51.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1907 *belast geweest met het afnemen van het toelatingsexamen voor de Rijks kweekscholen voor vroedvrouwen, benoemd bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van* 10 *Mei* 1907, *N*º. 4108, *afd. B. B.*

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie hield eene voorloopige vergadering den 22sten Juni te Arnhem, welke vergadering door al de leden en de plaatsvervangende leden der commissie werd bijgewoond en waarop de schriftelijke opgaven voor het examen werden vastgesteld en verder de gang der werkzaamheden geregeld.

Zij hield zitting op 2, 3, 4, 5, 6 en 8 Juli te Rotterdam, op 9 en 10 Juli te Arnhem, op 11 Juli te Groningen en op 12 Juli weer te Arnhem, waar op denzelfden datum tevens de eindvergadering werd gehouden, die weder door alle leden en plaatsvervangende leden bijgewoond werd.

Den 2den Juli werd de heer van Neck vervangen door den heer Wijga, den 9den Juli door den heer Borrias en den 10den en 11den Juli door den heer van den Bergh. Verder had geen vervanging plaats.

Op den dag, waarop de vastgestelde termijn van aangifte was verstreken, hadden zich 88 candidaten aangemeld.

Na dien tijd kwamen nog de stukken van 5 candidaten in, die na bekomen verlof van Uwe Excellentie nog in de gelegenheid gesteld werden te Arnhem examen af te leggen, zoodat in het geheel 93 candidaten werden geëxamineerd.

Te Rotterdam namen 60, te Arnhem 25 en te Groningen 8 candidaten aan het examen deel, van welke respectievelijk 18, 7 en 5 aan de door de commissie gestelde eischen voldeden.

Hare namen komen voor op de ranglijst, die in de eindvergadering werd vastgesteld en welke de commissie de eer heeft hierbij aan Uwe Excellentie aan te bieden.

Naar het oordeel der commissie kunnen dus dit jaar ruim 32 pct. van degenen, die aan het examen deelnamen, voor plaatsing in aanmerking komen.

Aan de candidaten, die niet aan de eischen voldeden, werd hiervan door de commissie kennis gegeven.

Zij veroorlooft zich hierbij nog de volgende opmerkingen te maken.

Overeenkomstig het programma, dat voorkomt in de *Nederlandsche Staatscourant* van 18 Mei 1907 n°. 115, hadden de candidaten in de morgenuren een vijftal rekenkundige vraagstukken op te lossen en een opstel te maken naar aanleiding van een haar voorgelezen stuk proza dat, voor zoover dit noodig was, toegelicht werd.

Van de rekenkundige vraagstukjes was er altijd één, waaruit moest blijken of de candidate eene eenvoudige becijfering in gewone en tiendeelige breuken kon uitvoeren, een tweede ter beoordeeling van de kennis van het metriek stelsel, een derde bevatte eene percentrekening, terwijl de overige twee eene menging-, inhouds- of oppervlakte-, rente-, winst- of verliesrekening inhielden.

De eerste twee vraagstukjes waren opzettelijk eenvoudig gekozen, omdat de commissie meende, daardoor de laagste eischen te moeten uitdrukken, waaraan de candidaten voor rekenen moesten voldoen om voor plaatsing in aanmerking te komen, terwijl de overige, die wat moeilijker waren, moesten dienen om de plaats op de ranglijst te helpen bepalen.

Het prozastuk voor een opstel werd zoo gekozen, dat het voldoende afwisseling bevatte om gemakkelijk opgenomen en in eigen woorden weergegeven te worden.

Bij de beoordeeling werd minder gelet op de kennis van allerlei grammaticale regels, meer daarentegen op het meer of minder juist weergeven van het voorgelezene en op de kennis van de beteekenis en kracht der veel voorkomende woorden en uitdrukkingen.

Was deze al te gering, dan meende de commissie dat de candidaten niet in staat zouden zijn de lessen aan eene Rijks kweekschool voor vroedvrouwen te volgen, zoodat ze niet voor plaatsing in aanmerking konden komen.

In de middaguren werden de candidaten, die niet geheel onvoldoend schriftelijk werk geleverd hadden, ongeveer een uur mondeling onderzocht in Nederlandsche taal, rekenen en kennis der natuur, terwijl tevens eenige vragen over geschiedenis en aardrijkskunde werden gedaan, om een cijfer voor algemeene ontwikkeling te kunnen vaststellen.

De commissie lette hierbij niet in de eerste plaats op de hoeveelheid examinable kennis, maar trachtte hare vragen zoo te stellen, dat uit de antwoorden de verstandelijke aanleg der candidaten bleek, hare geschiktheid tot opnemen, tot het vormen van juiste en heldere voorstellingen en van een juist oordeel.

Want wel werd meermalen geconstateerd, dat vele der candidaten zich met grooten ijver voor het examen hadden voorbereid, maar toch mocht niet over het hoofd worden gezien, dat ze allen reeds een acht- of tiental jaren geleden de schoolbanken hadden verlaten en de meesten òf in het geheel niet òf slechts met veel moeite eenige leiding konden verkrijgen bij hare pogingen om het op de lagere school geleerde te bewaren en eenigszins uit te breiden. Werden soms belangrijke leemten in de kennis geconstateerd, maar daarentegen gemakkelijkheid van opnemen, schranderheid van inzicht en helderheid van oordeel, dan meende de commissie, dat de onvoldoende kennis geen overwegend bezwaar bij het volgen der lessen aan eene der Rijkskweekscholen zou opleveren en aarzelde zij niet de namen van dergelijke candidaten op de ranglijst te plaatsen.

Met het oog hierop werd telkens bij het mondelinge onderzoek nog een afzonderlijk cijfer voor den totaalindruk vastgesteld, dat mede dienen moest om de volgorde op de ranglijst te bepalen.

Ten slotte meent de commissie er nog op te moeten wijzen, dat waar de kennis van Nederlandsche taal, rekenen enz. ongeveer gelijk stond met die welke op vorige examens werd waargenomen, die van het vak kennis der natuur weer eenigszins vooruitgegaan was, welke vooruitgang door haar met genoegen werd geconstateerd.

Arnhem, 12 Juli 1907.

De Commissie, belast met het afnemen van het toelatingsexamen voor de Rijkskweekscholen voor vroedvrouwen,

Dr. Post, *Voorzitter.*
L. Looijen, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Donderdag 8 Augustus 1907, n°. 184.

N°. 52.

VERSLAG *van den directeur en de leeraren van 's Rijks Veeartsenijschool omtrent het natuurkundig examen voor aanstaande veeartsen, afgenomen in het jaar* 1907.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel.

De directeur en de leeraren van 's Rijks Veeartsenijschool, uitmakende de commissie voor het natuurkundig examen voor aanstaande veeartsen ingevolge art. 12 der wet van 8 Juli 1874 (*Staatsblad* n°. 99), tot regeling van het onderwijs in de veeartsenijkunde en de voorwaarden tot het verkrijgen van het diploma van veearts, hebben als zoodanig de eer aan Uwe Excellentie verslag uit te brengen over het natuurkundig examen, dat op 3, 4, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28 en 29 Juni en op 1, 2, 3, 4 en 5 Juli heeft plaats gehad.

Tot het afleggen van het examen hadden zich aangegeven 36 candidaten, allen leerlingen van 's Rijks Veeartsenijschool; 29 candidaten legden aan de examencommissie over een getuigschrift van door hen met goed gevolg afgelegd eindexamen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus, zoodat hun, krachtens art. 11 van bovengenoemde wet, vrijstelling werd verleend van het examen in natuurkunde en scheikunde; aan één dezer candidaten werd door Uwe Excellentie tevens vrijstelling verleend van het examen in natuurlijke historie (plant-, dier-, delfstof- en aardkunde) en in artsenijwarenkennis, omdat deze candidaat het tweede natuurkundig examen voor aanstaande artsen met goed gevolg had afgelegd.

Het examen bestond, overeenkomstig art. 9 van vermelde

wet, uit een theoretisch en practisch gedeelte. Evenals in vorige jaren werd het door twee sub-commissiën, A en B, afgenomen.

Het theoretisch gedeelte had, voor zoover betreft de natuurkunde, de scheikunde, de dierkunde, de aard- en delfstofkunde geheel, voor de plantkunde ten deele schriftelijk plaats. Bij het schriftelijk examen werd van de candidaten beantwoording van een of meer vragen, ter keuze uit een aantal vragen, geëischt.

De systematische plantkunde werd tegelijk met de leer der voeder-, vergift- en artsenijplanten mondeling geëxamineerd. Ook in andere vakken van het theoretisch gedeelte had het examen alleen mondeling plaats.

De volgende staat geeft de vakken aan, waarin door ieder der sub-commissiën mondeling of practisch werd geëxamineerd, benevens den tijd, voor elk onderdeel per candidaat aan het examen besteed.

Theoretische vakken.

Sub-commissie B.	Tijd per candidaat.
Ontleedkunde der huisdieren	20 minuten.
Weefselleer, physiologie en ontwikkelingsleer der huisdieren	30 „
Natuurlijke historie, leer van het uitwendig voorkomen (zoogenaamd exterieur) en raskennis der huisdieren	30 „
Leer van den hoef en het hoefbeslag . .	15 „
Gezondheidsleer der huisdieren.	20 „
Veeteelt	15 „

Practische vakken.

Sub-commissie A.	
Kennis der voeder-, vergift- en artsenijplanten	15 „
Artsenijwarenkennis, natuur-historisch gedeelte	10 „
Artsenijwarenkennis, chemisch gedeelte, in twee groepen, elke gedurende een voormiddag.	

Sub-commissie B.

Ontleedkunde:

a. gereed maken van een anatomisch praeparaat, in twee groepen, elk gedurende een namiddag;

b. demonstreeren van een anatomisch praeparaat, in twee groepen, tijd onbepaald.

Hoefbeslag, in drie groepen, elke gedurende een namiddag. De gereed te maken alsmede de te demonstreeren anatomische praeparaten werden onmiddellijk te voren door loting aangewezen, terwijl elke candidaat steeds een ander dan het door hem gereed gemaakte praeparaat te demonstreeren had.

Het chemisch gedeelte van het examen in artsenijwarenkennis bestond in een scheikundig onderzoek naar den aard van een der delfstoffelijke artsenijwaren. Ook hier werd de te onderzoeken stof na loting toegewezen.

Het practisch examen in hoefbeslag bestond voor elken candidaat in het vervaardigen van een door loting bepaald model van een hoefijzer en het bewerken en beslaan van een dooden hoef.

Vóór den aanvang van het examen in weefselleer, physiologie en ontwikkelingsleer der huisdieren werd aan elken candidaat gelegenheid gegeven ter herkenning van twee histologische praeparaten.

De uitslag van het examen was, dat aan 32 candidaten het diploma voor met goed gevolg afgelegd natuurkundig examen kon worden uitgereikt; aan 4 candidaten moest het worden onthouden, daar het door hen afgelegd examen in onderscheidene vakken beneden de gestelde eischen was gebleven.

Hieronder volgt een alphabetische opgaaf van de namen der geslaagde candidaten met vermelding van de plaats van geboorte:

J. G. T. Arntz, geboren te Huissen;
C. van Baak, geboren te Oosterhout;
J. M. R. F. Beckers, geboren te Ubach over Worms;
H. ter Beek, geboren te Muiden;
F. J. Buekers, geboren te Haarlem;
J. Buitenhuis, geboren te Apeldoorn;
F. J. van Capelle, geboren te Amsterdam;
F. C. de la Chambre, geboren te Amsterdam;
H. den Daas, geboren te Gendringen;
W. van Doorn, geboren te Nieuwer-Amstel;
B. Eggink, geboren te Twello, gem. Voorst;
B. Eysenburger, geboren te Salatiga, Ned.-O.-Indië;
J. Eshuis, geboren te Stad-Almelo;
G. J. Fros, geboren te Oudenbosch;
B. Hartog, geboren te Lochem;
J. H. Hartog, geboren te Baarn;
A. J. Holtz, geboren te Gorinchem;
G. Hupkes, geboren te Ede;
J. L. Moerkercken van der Meulen, geboren te Ermelo;
D. J. H. H. Monné, geboren te Utrecht;

G. P. F. Munnik, geboren te den Helder;
C. F. van Oijen, geboren te Haarlem;
A. D. Oosterbaan, geboren te Lochem;
S. Schaap Pzn., geboren te Wirdum, gem. Leeuwarderadeel;
H. D. Senstius, geboren te Polan-Ardjo, Ned.-O.-Indië;
J. C. A. Verheul, geboren te Bergen op Zoom;
M. L. O. Verkerk, geboren te Amersfoort;
P. Visser, geboren te Arnhem;
E. Vleming, geboren te Zutfen;
H. C. F. L. Warnecke, geboren te Utrecht;
F. Westerling, geboren te Amsterdam;
T. F. Wismans, geboren te Venray.

Utrecht, 6 Juli 1907.

A. W. H. Wirtz, *Voorzitter.*
H. Markus, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 16 Augustus 1907, n°. 191.

N°. 53.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *te Leiden belast met het afnemen der practische examens van arts van 1 Augustus 1906 tot 1 Augustus 1907.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, te Leiden belast met het afnemen der practische examens van arts van 1 Augustus 1906 tot 1 Augustus 1907, heeft de eer aan Uwe Excellentie het volgend verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

In het geheel zijn 66 candidaten geëxamineerd;
voor het eerste gedeelte van het examen 37,
voor het tweede gedeelte van het examen 29.

Van de 37 candidaten voor het eerste gedeelte zijn:
28 geslaagd,
9 afgewezen.

Van de 29 candidaten voor het tweede gedeelte zijn:
20 geslaagd,
9 afgewezen.

De namen dergenen, die geslaagd zijn voor het eerste gedeelte van het artsexamen zijn:

de medicinae doctorandi:

A. C. Grivel, J. H. Waszink, F. D. Jansen, J. T. de Geus, J. J. van der Kley, L. A. Krol, P. P. Leendertz, C. Pijper, W. N. Donkersloot, M. P. Kingma Boltjes, D. Klinkert, I. G. Cath, C. Tjebbes, N. J. G. Pen, A. van Riessen;

de candidaat-artsen:

P. J. Mulder, O. Burgemeestre, C. J. J. Cohen Stuart, A. Q.

van Braam Houckgeest, H. C. Rudersdorf, R. J. Leendertz, C. Roeters van Lennep, J. R. F. Hannivoort, H. J. Boevé, W. M. van der Veur, G. J. Bon, C. van den Hoek, C. Hijmans.

De namen dergenen, die het artsdiploma verworven hebben, zijn:

de medicinae doctorandi:

Leendert Smit, geb. te 's Heer Arendskerk 8 October 1883;
Otto Samuel Bastiaans, geb. te Oostwolde 13 April 1875;
Hendrik van der Meer, geb. te Rotterdam 27 November 1879;
Hubert Willem Borel, geb. te Gouda 31 Maart 1878;
Cato Maria van der Pijl, geb. te 's Gravenhage 29 Februari 1880;
Herbert Wouter Borgerhoff Mulder, geb. te Maastricht 23 October 1878;
Pieter Rudolph d'Arnaud Gerkens, geb. te Merak 26 September 1877;
Nathaniel Waterman, geb. te Rotterdam 17 Maart 1883;
Antoine Christiaan Grivel, geb. te Fort de Kock (Sumatra) 6 October 1879;
Beije Kievit, geb. te den Bommel 19 November 1874;

de candidaat-artsen:

Willem Frederik Otto Stricker, geb. te Amsterdam 25 September 1880;
Christiaan Johannes Lumkeman, geb. te Soerabaja 23 Februari 1878;
Philip Karel Maier, geb. te Batavia 5 Februari 1878;
Frederik Cornelis Dirk de Ridder, geb. te Zwammerdam 13 Mei 1874;
Jacobus Hendrik Leendert van Ree, geb. te Maassluis 30 October 1882;
Jan Diederik Ninck Blok, geb. te Zwolle 28 November 1881;
Joannes van der Made, geb. te Leiden 29 April 1876;
Hendricus Corolus Rudersdorff, geb. te 's Gravenhage 10 Juli 1883;
Cornelia Johanna Jacoba Cohen Stuart, geb. te Tjandi (Semarang) 2 September 1881;
Henri Marie Guillaume Dikshoorn, geb. te Leiden 4 Februari 1880.

Leiden, 12 Juli 1907.

Van de Commissie,

De Voorzitter, W. Nolen.

De Secretaris, Dr. J. W. Langelaan.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 16 Augustus 1907, n°. 191.

N°. 54.

VERSLAG *van de werkzaamheden, verricht gedurende het verblijf in het Zoölogisch Station te Napels van half Maart tot half Juni* 1907, *door A. J. P. van den Broek, privaatdocent in de ontleedkunde aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Hiermede heb ik de eer Uwe Excellentie het volgende verslag te doen toekomen.

Gedurende mijn verblijf aan het Zoölogisch Station te Napels (van half Maart tot half Juni 1907), was het mijn doel enkele punten uit de anatomie en de ontwikkelingsgeschiedenis der geslachtsklieren van de selachiï nader te leeren kennen en het materiaal bijeen te brengen en voor te bereiden voor een onderzoek omtrent eenige vragen uit de ontwikkelingsgeschiedenis van het uro-genitaalapparaat bij teleostiers.

Wat de selachiï betreft was het in hoofdzaak mijn doel de genese der geslachtscellen, speciaal der oereieren, aan een der vertegenwoordigers dezer groep nader te bestudeeren, daarnaast wilde ik de processen der follikelvorming, speciaal bij de Rajidae, en der follikelatresie onderzoeken.

Ter bestudeering der eerstgenoemde vraag werden mij een groot aantal embryonen van Pristiurus melanostomus in opeenvolgende stadiën van ontwikkeling ter beschikking gesteld, ter vergelijking bekwam ik tevens enkele embryonen van Scyllium canicula, Scyllium stellare en Acanthias Blainvilli.

Ter bestudeering der vragen omtrent de follikelvorming en de follikelatresie kon ik meerdere ovariën, zoowel van Squalidae als van Rajidae op verschillende wijzen fixeeren en ter nadere bestudeering voorbereiden.

Ten slotte zij van de groep der kraakbeenvisschen vermeld, dat ik, als materiaal voor vergelijkend anatomisch onderzoek, van meerdere vormen het centrale zenuwstelsel en enkele andere organen kon conserveeren.

Hoewel in den aanvang van mijn verblijf het slechte en koude weer niet zeer gunstig was voor het verkrijgen van embryologisch materiaal van beenvisschen, was ik ten slotte toch in staat, dank zij de liberale en welwillende wijze waarop de conservator, dr. Lo Bianco, mij het aanwezige materiaal ter beschikking stelde, van meerdere vormen uit deze groep vrij aaneensluitende ontwikkelingsgeschiedkundige stadiën te verzamelen en te conserveeren.

Hieronder moge eerst een kort overzicht volgen van het embryologische materiaal.

Syngnathoïdeae:

Syngnathus;
Siphonostomus Rondeletti;
Nerophis ophidion.

Bij een groot aantal dezer 3 vormen werden eieren of embryonen, in verschillende stadia van ontwikkeling, aangetroffen.

Clupeidae:

Clupea pilchardus 16 m. M.—24 m. M.

Scomberesocidae:

Belone acus 13 m. M.—42 m. M.

Gadidae:

Motella fusca 30 m. M.—60 m. M.

Maenidae:

Smaris alcedo 14 m. M.—20 m. M.

Sparidae:

Pagellus centrodontus 18 m. M.—60 m. M.;
Sargus vulgaris 10 m. M.—70 m. M.;
Charax puntazzo 20 m. M.—60 m. M.;
Box salpa 22 m. M.—75 m. M.;
Box boops 18 m. M.—24 m. M.

Carangidae;

Tranchurus (caranx) trachurus 30 m. M.—50 m. M.

Gobiïdae:

Gobius capito eieren en embryonen 5 m. M.—25 m. M.

Blenniïdae:

Blennius spec. 13 m. M.—20 m. M.;
Cristiceps eieren en embryonen 3—5 m. M.

Atherinidae:

Atherina spec. 5 m. M.—40 m. M.

Mugilidae:

Mugil spec. 17 m. M.—70 m. M.

Ter verwijdering van den dooier uit den dooierzak bleek mij de wijze, door H. Virchow voor jonge ontwikkelingsstadia van teleostiërs aangegeven, bij de Syngnathoïdeae zeer wel bruikbaar, daarnaast kon ontlediging van den dooierzak worden verkregen door de embryonen met aangesneden dooierzak eenvoudig in zeewater te laten rondzwemmen.

De methode, door Langerhans beschreven voor Amphioxus, ter isoleering van het centrale en periphere zenuwstelsel paste ik toe op jonge teleostiërs. Hierbij bleek mij dat deze behandelingswijze ook bij teleostiërs in staat is, het geheele centrale en periphere zenuwstelsel, vaak tot in de fijnste vertakkingen der zenuwen, te isoleeren.

Bij de toepassing der methode van van Wijhe, ter kleuring van het kraakbeenskelet van embryonen, op enkele jonge teleostiërs bleek, dat deze methode ook voor die dieren geschikt is, terwijl tevens het pigment in de huid zeer scherp op het doorzichtige diertje werd afgeteekend.

Hierdoor werd het mogelijk uit de onderlinge ligging van den aanleg der wervels en die der pigmentvlekken van de zijstreep, bij Atherina spec. een metameer optreden dezer pigmentvlekken aan te wijzen. Deze waarneming toont ons bij teleostiërs een verschijnsel, zooals het door van Rijnberk bij embryonen van selachiers werd aangegeven.

Wat betreft de ontwikkelingsgeschiedenis van het uro-genitaalapparaat bij teleostiërs, hiervoor werden van de jongste embryonen die ik verkreeg seriecoupen gemaakt.

In hoofdzaak werden daarvoor vertegenwoordigers uit de groep der Acanthopterygiï genomen, aangezien mij deze vormen, wegens het vrij veelvuldig voorkomen van hermaphroditisme gunstige objekten toeschenen ter bestudeering van de ontstaanswijze, speciaal der uitvoergangen, in verband met vraagpunten omtrent homologiën dezer uitvoerwegen met die van andere vertebrata

In verband met den mij beschikbaar gestelden tijd kon dit

onderzoek nog niet tot resultaten leiden, slechts kan vermeld worden dat bij de jongste embryonen nog geen geslachtsklieren of uitvoerwegen konden worden aangetoond. Aan het verzamelde materiaal zal de juist genoemde vraag uitvoeriger moeten en kunnen worden nagegaan.

Aan het einde van mijn verslag zij het mij vergund de Nederlandsche Regeering en in het bijzonder Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken mijnen eerbiedigen dank te betuigen voor de welwillendheid, mij betoond, waardoor ik in staat werd gesteld, gedurende den bovengenoemden tijd mijne studiën aan het Zoölogisch Station te Napels voort te zetten.

Amsterdam, 23 Juli 1907.

A. J. P. v. d. Broek.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 21 Augustus 1907, n°. 195.

N°. 55.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1907 *belast geweest met het afnemen van het examen, bedoeld in art.* 123 *der Hooger-onderwijswet.*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, krachtens art. 123 der Hooger-onderwijswet benoemd bij Koninklijk besluit van 1 Juli 1907 n°. 91, tot het afnemen van bovengenoemd examen in 1907, bestond uit de heeren:

dr. J. Campert, inspecteur van het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage, lid en voorzitter;

en de leden:

W. J. Wisselink, leeraar aan eene gemeentelijke hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;
dr. P. M. Heringa, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Haarlem;
dr. A. C. Antusch, directeur der gemeentelijke hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Sneek;
dr. L. Posthumus, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Dordrecht;
A. Engelsman, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Leeuwarden;
A. van Hoof, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus en aan die met 3-jarigen cursus te Rotterdam;
H. Snijders, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Middelburg;

dr. M. A. van Weel, leeraar aan eene gemeentelijke hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te 's Gravenhage;

E. E. Hartmann, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Apeldoorn;

H. L. Bouwman, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te den Helder;

R. Snel, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Bergen op Zoom;

W. J. Lampe, leeraar aan eene gemeentelijke hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te 's Gravenhage.

De eerste vergadering werd gehouden op 6 Juli 1907 in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te 's Gravenhage, waar ook de volgende vergaderingen en de schriftelijke en mondelinge examens plaats hadden.

Nadat het lid Heringa tot secretaris benoemd was, werden de sub-commissiën gevormd, de examinatoren en assessoren aangewezen en de tijd der schriftelijke en mondelinge examens vastgesteld.

De sub-commissiën waren:

voor de afdeeling A: de heeren Wisselink en Heringa;
„ „ „ B: dezelfden met de heeren Antusch en Posthumus;
„ „ „ C: de heeren Snijders, Engelsman en van Hoof;
„ „ „ D: de heeren van Weel, Snel, Bouwman en Hartmann;
„ „ „ E: de heeren Lampe en Wisselink.

Examinatoren en assessoren voor de verschillende vakken waren:

Voor:	Examinator:	Assessor:
Wiskunde	Wisselink	Heringa
Mechanica	Idem	Idem
Natuurkunde	Heringa	Wisselink
Scheikunde	Antusch	Posthumus
Plant- en dierkunde	Posthumus	Antusch
Kosmographie	Heringa	Wisselink
Staatswetenschappen	Snijders	van Hoof
Geschiedenis	Engelsman	Snijders
Aardrijkskunde	Idem	Idem
Boekhouden	van Hoof	Idem

Nederlandsch	van Weel	Snel
Fransch	Hartmann	Bouwman
Engelsch	Bouwman	Hartmann
Hoogduitsch	Snel	van Weel

Van de dagen, door Uwe Excellentie bij schrijven van 6 Juli 1907, n°. 8709², afd. Onderwijs, aangewezen voor het examen, werden 15, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23 en 24 Juli bestemd voor het schriftelijk en 25, 26, 27, 29, 30 en 31 Juli voor het mondeling examen.

Bepaald werd verder, dat de candidaten, die vrijstelling hadden voor het taalkundig gedeelte, uitsluitend mondeling in die taal zouden geexamineerd worden.

Het examen werd overigens geregeld als het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met 5-jarigen cursus; evenwel werden geen vrijstellingen van het mondeling verleend wegens hooge cijfers behaald bij het schriftelijk examen.

Het getal candidaten bedroeg 13, bij welke candidaten waren gerekend de candidaten, die vrijstelling hadden aangevraagd, terwijl van één hunner moest worden aangenomen, dat hij zich in het buitenland bevond.

Het schriftelijk examen is op de bovenbepaalde dagen gehouden. Vóórdat het begon en gedurende het examen trokken zich 5 candidaten terug en kwamen 2 anderen niet op. Het mondeling examen is daarom ingevolge Uwer Excellenties nadere beschikking van 20 Juli 1907 n°. 9405/1, afd. Onderwijs, gehouden op 25, 26 en 27 Juli.

Van de overblijvende 6 candidaten was 1 candidaat bij Uwer Excellenties beschikking van 6 Februari 1907, n°. 1082, afd. Onderwijs, vrijgesteld van de vakken genoemd onder *a* (met uitzondering van de beschrijvende meetkunde), *e*, *i*, *k* en *l*, in art. 17 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50) en in het handteekenen; verder had 1 candidaat bij Uwer Excellenties beschikking van 9 April 1907 n°. 3799, afd. Onderwijs, vrijstelling van de vakken, genoemd onder *a*, *b*, *c*, *d*, *f*, *g*, *k*, *l* (taalkundig gedeelte), *m* (taalkundig gedeelte), *n* (taalkundig gedeelte) en *o* (taalkundig gedeelte), in art. 17 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50) en 2 candidaten bij Uwer Excellenties beschikking van 14 Juni 1907, n°. 7350, afd. Onderwijs, vrijstelling van de vakken genoemd onder *a*, *b*, *c*, *d*, *e*, *i*, *k*, *n* (taalkundig gedeelte), *o* (taalkundig gedeelte) en *r*, in art. 17 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50).

Tot het verkrijgen van een beter overzicht van den stand van de kennis der candidaten heeft de commissie van de candidaten, die vrijstelling hadden verkregen van verschillende vakken

de puntenlijsten aangevraagd van de examens, welke aanleiding hadden gegeven tot het verleenen van die vrijstellingen.

Na de vergadering op 27 Juli werd het getuigschrift uitgereikt aan:

Willem Johannes Frijlink, geboren te Utrecht;
David Cornelis Geest, geboren te Amsterdam;
Johan Pieter Bernhard van Lohuizen, geboren te Epe, en
Gerard Jacob Theodoor Bakker, geboren te Oleh-leh.

Aan het einde harer taak gekomen, heeft de commissie de eer Uwer Excellentie haren dank te brengen voor het in haar gestelde vertrouwen.

J. Campert, *Voorzitter.*
P. M. Heringa, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 23 Augustus 1907, n°. 197.

N°. 56.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *belast met het afnemen van het veeartsenijkundig examen gedurende de jaren* 1905, 1906 *en* 1907, *aangaande hare zitting in Mei, Juli en Augustus* 1907.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel.

De commissie, belast met het afnemen van het veeartsenijkundig examen, ingevolge art. 12 der wet van 8 Juli 1874 (*Staatsblad* n°. 99), voor de drie jaren 1905, 1906 en 1907 benoemd bij Koninklijk besluit van 2 Mei 1905, n°. 33, en gewijzigd bij Koninklijk besluit van 1 Mei 1907, n°. 70, is samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: dr. A. W. H. Wirtz, directeur der Rijksveeartsenijschool te Utrecht;

lid en secretaris: J. B. H. Moubis, dirigeerend paardenarts, majoor, bij het 1ste regiment veld-artillerie te Utrecht;

leden:

W. C. Schimmel, leeraar aan de Rijksveeartsenijschool te Utrecht;
F. W. van Dulm, plaatsvervangend districtsveearts te Arnhem;
M. G. de Bruin, leeraar aan de Rijksveeartsenijschool te Utrecht;
dr. H. Markus, leeraar aan de Rijksveeartsenijschool te Utrecht;
H. M. Kroon, plaatsvervangend districtsveearts te Deventer;
J. J. Wester, leeraar aan de Rijksveeartsenijschool te Utrecht;

plaatsvervangende leden:

J. F. Laméris, districtsveearts te 's Gravenhage;
H. C. Reimers, plaatsvervangend districtsveearts, leeraar aan de Rijks- hoogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen;

H. J. C. van Lent, plaatsvervangend districtsveearts te Tiel;
B. M. Busing, plaatsvervangend districtsveearts te Naarden;
H. G. van Harrevelt, directeur van het gemeentelijk abattoir te 's Gravenhage;
dr. C. J. Rab, plaatsvervangend districtsveearts te IJsselstein.

De commissie heeft de eer, ter voldoening aan art. 15 der voornoemde wet, aan Uwe Excellentie verslag te doen van hare zitting in het loopend jaar.

De werkzaamheden dezer zitting werden geregeld in eene voorloopige vergadering van de leden en plaatsvervangende leden, gehouden te Utrecht op 10 Mei 1907.

Het examen heeft plaats gehad aan 's Rijks Veeartsenijschool in twee gedeelten, van 15 tot en met 25 Mei, op 9 werkdagen, en van 8 Juli tot en met 31 Juli, op 21 werkdagen. Op laatstgemelden dag geschiedden de beoordeeling der candidaten en de bekendmaking van den uitslag. Heden werd het verslag omtrent het examen vastgesteld.

Tot het afleggen van dit examen hadden zich 27 candidaten aangemeld, allen leerlingen van het vierde studiejaar aan 's Rijks Veeartsenijschool, die hun natuurkundig examen met goed gevolg hadden afgelegd.

Aan de bepalingen van het tweede lid van art. 10 der wet van 8 Juli 1874 (*Staatsblad* n°. 99) was door allen voldaan.

Drie candidaten hadden zich reeds in 1905 en 1906 en drie andere in 1906 zonder goed gevolg aan dit examen onderworpen.

Overeenkomstig art. 10 der voornoemde wet heeft het examen bestaan uit een theoretisch en een practisch gedeelte.

De volgende staat wijst aan de vakken van de beide onderdeelen, alsmede hoeveel tijd in elk vak per candidaat besteed en door welke leden, als examinatoren of assessoren, het examen in elk vak afgenomen is.

VAKKEN.	Tijd per candidaat.	Examinatoren.	Assessoren.
Theoretisch gedeelte.			
1. Algemeene ziektekunde, ziektekundige ontleedkunde	45 min.	Markus.	Wester.

VAKKEN.	Tijd per candidaat.	Examinatoren.	Assessoren.
2. Algemeene geneesleer, geneesmiddel- en vergiftleer	30 min.	Wester.	Markus.
3. Bijzondere ziektekunde en geneesleer . . .	30 „	de Bruin.	Kroon.
4. Parasitaire en besmettelijke ziekten	30 „	Wirtz.	van Dulm.
5. Heelkunde	40 „	Schimmel.	Moubis.
6. Hoefziekten.	20 „	Schimmel.	Moubis.
7. Heelkundige ontleedkunde, operatie- en verbandleer	30 „	Moubis.	Schimmel.
8. Verloskunde	30 „	de Bruin.	Kroon.
9. Gerechtelijke veeartsenijkunde	20 „	Kroon.	de Bruin.
10. Veeartsenijkundige politie	25 „	van Dulm.	Wirtz.
Totaal . . .	300 min.		

		Examinatoren.
Practisch gedeelte.		
1. Kliniek.	onbepaald.	Schimmel en Moubis; de Bruin en van Dulm.
2. Operatie- en verbandleer	„	Schimmel en Moubis.
3. Heelkundige ontleedkunde	„	Wirtz en Markus.
4. Verloskunde	„	de Bruin en Kroon.
5. Artsenijmengkunde . .	„	Wester en van Dulm.
6. Voederkennis	30 min.	Moubis en Wirtz.
7. Toegepast exterieur: van het paard . . .	50 „	Moubis en Schimmel; van Dulm en de Bruin.
„ „ rund . . .	50 „	de Bruin en van Dulm.

Tot het examen in ziektekundige ontleedkunde behoorde mede de onderkenning van twee microscopische praeparaten, door den candidaat onmiddellijk te voren onderzocht.

Het practisch examen heeft voor elken candidaat bestaan uit de volgende onderdeelen:

voor *kliniek*: het onderkennen en verder bespreken van de ziekten of gebreken van drie huisdieren en bovendien het opmaken van een beredeneerd verslag aangaande het onderzoek van een vierde ziektegeval zonder voorafgaande bespreking, maar waarover bij de beoordeeling de candidaat door de commissie werd gehoord;

voor *operatie- en verbandleer*: het verrichten van 4 operatiën, waaronder eene hoefoperatie, en het aanleggen van een verband, een en ander door loting toebedeeld;

voor *heelkundige ontleedkunde*: het gereedmaken van een door loting toebedeeld chirurgisch-anatomisch praeparaat en het demonstreeren van een dusdanig praeparaat, dat onmiddellijk te voren door het lot was aangewezen, doch niet door den candidaat zelven gereedgemaakt;

voor *verloskunde*: het gedeeltelijk onderhuids ontleden van een in het phantoom geplaatst, onmiddellijk te voren gedood kalf;

voor *artsenijmengkunde*: het schrijven, lezen en gereed maken van twee bij loting aangewezen recepten in verschillende artsenijvormen;

voor *voederkennis*: het beredeneerd keuren van verschillende graan- en hooisoorten, peulvruchten en voederkoeken;

voor de *toegepaste leer van het uitwendig voorkomen* (*exterieur*) *der huisdieren*: de beredeneerde beoordeeling van twee voor dat doel pas aangevoerde paarden en van twee runderen, waarbij den candidaat telkenmale gedurende tien minuten gelegenheid gegeven werd tot een nauwkeurig onderzoek van het daarna met hem te bespreken dier.

Zoowel het theoretisch als het practisch gedeelte van het examen werden afgenomen door sub-commissiën, die elke uit 2 leden bestonden en grootendeels gelijktijdig werkzaam waren.

Ten behoeve van het examen in kliniek heeft de commissie voldoende over nieuw aangevoerde dieren kunnen beschikken. Voor dit gedeelte van het practisch examen zijn namelijk gebezigd 33 paarden, 12 runderen, 2 varkens en 15 honden.

Voor het practisch examen in operatieleer en in heelkundige ontleedkunde zijn gebezigd 3 paarden, voor het practisch examen in verloskunde 6 kalveren. Alle operatiën, met uitzondering van de aderlatingen en de tracheotomieën, zijn op het doode dier verricht.

Aan 20 candidaten is het diploma van veearts uitgereikt.

Aan zeven candidaten moest het diploma onthouden worden, aangezien zij in verschillende theoretische en practische vakken beneden de gestelde eischen waren gebleven.

Hieronder volgt eene alphabetische opgaaf van de namen der geslaagde candidaten met vermelding van de plaats van geboorte:

E. A. R. F. Baudet, geboren te Arnhem;
A. de Boer, geboren te Benedenknijpe, gem. Schoterland;
B. Bruins, geboren te Klein Garnwert, gem. Winsum;
C. Eykman, geboren te Leiden;
J. A. Gunst, geboren te Amsterdam;
A C. A. Heshusius, geboren te Amsterdam;
H. J. M. Hoogland, geboren te Utrecht;
K. Huizinga, geboren te Bedum;
D. S. R. Mensema, geboren te Grootegast;
H. Postma, geboren te Tzummarum, gem. Barradeel;
C. Sieswerda, geboren te Nieuwe Niedorp;
H. J. Smit, geboren te Amboina, Ned.-O.-Indië;
J. Staal, geboren te Dwingeloo;
P. Stehouwer, geboren te Rozenburg;
A. van der Steur, geboren te Loosdrecht;
C. Tenhaeff, geboren te Utrecht;
A. Veenbaas, geboren te Benedenknijpe, gem. Schoterland;
J. H. C. Vermeer, geboren te Batavia (Weltevreden), Ned.-O.-Indië;
W. Vleming, geboren te Zutphen;
J. A. Vreeswijk, geboren te Oude-Tonge.

Utrecht, 1 Augustus 1907.

A. W. H. Wirtz, *Voorzitter.*

Moubis, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 23 Augustus 1907, n°. 197.

N°. 57.

VERSLAG *van het in Nederlandsch-Indië gehouden examen tot toelating tot den Hoofdcursus in het jaar* 1907, *ingevolge het bepaalde bij art.* 8 *der wet van* 21 *Juni* 1890 *tot regeling van het militair onderwijs bij de landmacht.* (Nederlandsch Staatsblad n°. 126).

(Departementen van Koloniën en Oorlog.)

A. *Samenstelling der commissie.*

Ingevolge beschikking van het departement van oorlog, dd. 4 Maart 1907, IIde afdeeling, n°. 1408, was de commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: J. A. Soetens, majoor bij het 12de bataljon infanterie;

leden:

P. E. Spaan en C. F. van Baak, kapitein bij het 18de bataljon infanterie;
G. P. Hoekman, 1ste-luitenant bij het 12de bataljon infanterie;

lid en secretaris: P. D. Visser, 1ste-luitenant, leeraar aan de militaire school.

Voorts waren aan de commissie toegevoegd, om behulpzaam te zijn bij het examineeren in de Nederlandsche en Fransche taal, de heeren L. Elsbach en J. W. E. van Silfhout, leeraren respectievelijk in de Nederlandsche en Fransche taal aan de militaire school.

B. *Regeling van het examen.*

Het voorschrift betreffende de toelating van onderofficieren van het leger in Nederlandsch-Indië tot den Hoofdcursus te Kampen, opgenomen in de Algemeene order voor het Indische leger n°. 4 van 1894, geeft, voor zoover zulks het toelatingsexamen tot die inrichting betreft, aan, naar welke algemeene beginselen het examen is afgenomen.

Overeenkomstig het bepaalde bij art. 21 van evenbedoeld voorschrift, verdeelde de commissie zich in de navolgende subcommissiën:

voor de stelkunst, de kapitein G. F. van Baak en de 1ste-luitenant P. D. Visser;

voor de rekenkunde, de kapitein P. E. Spaan en de 1ste-luitenant P. D. Visser;

voor de meetkunst, de 1ste-luitenants P. D. Visser en G. P. Hoekman;

voor de aardrijkskunde en den leidraad op den velddienst en de exercitiereglementen en dienstvoorschriften, de kapitein G. F. van Baak en de 1ste-luitenant G. P. Hoekman;

voor de geschiedenis, de kapiteins G. F. van Baak en P. E. Spaan;

voor de Fransche taal, de heer J. W. E. van Silfhout en de 1ste-luitenant G. P. Hoekman, en

voor de Nederlandsche taal, de heer L. Elsbach en de kapitein P. E. Spaan.

Bijlagen I en II geven een overzicht van de regeling van het schriftelijk en het mondeling gedeelte van het examen.

Bijlage III bevat de rangschikking der adspiranten die niet aan de vereischten van het toelatingsexamen hebben voldaan, met vermelding van het aantal der door hen behaalde punten in de verschillende vakken, terwijl in bijlage IV zijn opgenomen de cijfers van beoordeeling toegekend voor de verschillende vakken.

Geen der adspiranten wenschte proeven van bekwaamheid af te leggen in eenig facultatief vak.

C. *Aantal adspiranten.*

Tot het examen waren toegelaten elf adspiranten, die allen aan de beide gedeelten van het examen hebben deelgenomen.

D. *Uitslag van het examen.*

Van de elf adspiranten wenschten tien uitsluitend voor het wapen der infanterie en een voor den dienst der militaire administratie in aanmerking te worden gebracht.

Aan de vereischten van het examen voldeden zes adspiranten voor het wapen der infanterie en een adspirant voor den dienst der militaire administratie.

E. *Opmerkingen betreffende het examen in de verschillende vakken.*

Het examen gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Meester-Cornelis, 8 Mei 1907.

Voor de Commissie,

De Secretaris, P. D. Visser.

De Voorzitter, J. A. Soetens.

BIJLAGE I.

Toelatingsexamen tot den Hoofdcursus in 1907.

Tableau voor het schriftelijk gedeelte van het examen.

Data.	Duur van het examen vóór of na den middag.	Vakken.	Nos. der vragen.	Tijdstip waarop elke vraag moet worden uitgereikt.
1907 April				voormiddag.
24	7 v.m.—12.30 n.m.	Aardrijkskunde.	1	7.00 uur 1)
			2	8.00 „
			3	9.15 „
			4	10.15 „
		Velddienst.	1	11.30—12.30 „ 2)
25	7 v.m.—12 's midd.	Geschiedenis.	1	7.00 uur
			2	8.00 „
			3	9.15 „ 3)
		Velddienst.	2	10.30 „ 4)
26	7 v.m.—12.30 n.m.	Fransche taal.	1	7.00 uur
			2	8.30 „
		Meetkunde.	1	10.15 „ 5)
			2	11.00 „
			3	11.45 „
27	7 v.m.—12.15 n.m.	Nederlandsche taal.	1	7.00 uur
			2	9.15 „ 6)
		Meetkunde.	4	10.45 „ 7)
			5	11.30 „

1) Bij alle vakken een liniaal medebrengen. 2) van 9.00—9.15 en van 11.15—11.30 rust. 3) van 9.00—9.15 rust. 4) van 10.15—10.30 rust. 5) van 10.00—10.15 rust. 6) van 9.00—9.15 rust. 7) van 10.35—10.45 rust.

Data.	Duur van het examen vóór of na den middag.	Vakken.	Nos. der vragen.	Tijdstip waarop elke vraag moet worden uitgereikt.
1907 April				voormiddag.
29	7—11.20 v.m.	Rekenkunde.	1	7.00 uur
			2	7.45 „
			3	8.30 „
			4	9.50 „ 1)
			5	10.35 „
30	7—11.00 v.m.	Stelkunde.	1	7.00 uur
			2	7.45 „
			3	8.30 „
			4	9.30 „ 2)
			5	10.15 „

1) van 9.20—9.50 rust. 2) van 9.15—9.30 rust.

Meester-Cornelis, 8 Mei 1907.

Namens de Commissie,

De Secretaris, P. D. VISSER.

De Voorzitter, J. A. SOETENS.

BIJLAGE II.

Toelatingsexamen tot

Tableau voor het mondeli

Data.	Nummers der adspiranten.	UREN.				
		7 v.m. — 11.30 v.m.	7 v.m. — 11.30 v.m.	7 v.m. — 11.30 v.m.	7 v.m. — 10.30 v.m.	5 n.m — 8 n.m
1907 Mei 1	1 t/m 9	Meetkunde.	Geschiedenis.			
Mei 2	1 t/m 11 1 t/m 5 6 t/m 11			Aardrijkskunde.	Rekenkunde.	Fransc taal.
Mei 3	1 t/m 11 6 t/m 8 1 t/m 5					
Mei 4	9 t/m 11 1 t/m 11 1 t/m 11					

Meester-Cornelis, 8 Mei 1907.

Hoofdcursus in 1907.

gedeelte van het examen.

Uren.					
7 v.m.	11.30 v.m.	5 n.m.	7 v.m.	7 v.m.	7 v.m.
11.30 v.m.	12.30 n.m.	8 n.m.	9 v.m.	11.30 v.m.	11.30 v.m.
Stel-kunde.	Reken-kunde.	Fransche taal.			
			Reken-kunde.	Exercitiereglementen en andere dienstvoorschriften.	Nederl. taal.

Namens de Commissie,

De Secretaris, P. D. Visser.

De Voorzitter, J. A. Soetens.

BIJLAGE III.

—

Toelatingsexamen tot den Hoofdcursus in 1907.

RANGSCHIKKING der adspiranten, die niet aan de vereischten van het toelatingsexamen hebben voldaan, met vermelding van het aantal door hen behaalde punten in de verschillende vakken.

Nummer bij de rangschikking verkregen.	Aantal punten behaald in: Schrijven.	Rekenkunde.	Stelkunde.	Meetkunde.	Nederlandsche taal.	Fransche taal.	Aardrijkskunde.	Geschiedenis.	Dienst en exercitieregl. en dienstvoorschriften.	Totaal.	*Toelichtingen.*
A. *Infanterie.*											*Staat van beoordeeling.*
1	60	47	46	50	55	35	56	75	58	482	100 uitmuntend.
2	55	30	46	42	55	47	42	44	42	403	90 zeer goed.
3	50	38	44	37	53	28	52	41	48	391	80 goed.
4	60	31	26	30	52	37	44	41	54	375	70 ruim voldoende.
											60 voldoende.
B. *Militaire administratie.*											50 even voldoende.
											40 onvoldoende.
Geene.											30 gering.
											20 slecht.
											10 zeer slecht.

Meester-Cornelis, 8 Mei 1907.

Voor de examencommissie,

De Secretaris, P. D. VISSER.

De Voorzitter, J. A. SOETENS.

Bijlage IV. *Toelatingsexamen tot den Hoofdcursus in* 1907.
— Opgave van de in de verschillende vakken toegekende cijfers van beoordeeling.

Examenvakken.	Aantal malen dat is toegekend.						Aantal voldoende examens.	Aantal voldoende examens ten honderd.	Voldoende examens ten honderd in alle vakken.	Aantal malen dat is toegekend.				Aantal onvoldoende examens.	Aantal onvoldoende examens ten honderd.	*Aanmerkingen.*
	100	99—90	89—80	79—70	69—60	59—50				49—40	39—30	29—20	19—10			
Schrijven	„	„	„	„	4	7	11	100		„	„	„	„	„	„	
Rekenkunde . . .	„	„	„	„	3	3	6	$54^6/_{11}$		2	3	„	„	5	$45^5/_{11}$	
Stelkunde	„	„	1	„	2	3	6	$54^6/_{11}$		4	„	1	„	5	$46^5/_{11}$	
Meetkunde	„	„	„	„	4	4	8	$72^8/_{11}$		1	2	„	„	3	$27^3/_{11}$	
Nederlandsche taal .	„	„	2	„	2	7	11	100		„	„	„	„	„	„	
Fransche taal . . .	„	„	„	„	2	3	5	$45^5/_{11}$	$36^4/_{11}$	3	2	1	„	6	$54^6/_{11}$	
Aardrijkskunde . .	„	„	1	2	3	3	9	$81^9/_{11}$		2	„	„	„	2	$18^2/_{11}$	
Geschiedenis . . .	„	1	1	2	3	1	8	$72^8/_{11}$		3	„	„	„	3	$27^3/_{11}$	
Dienst- en exercitie-reglementen en dienstvoorschriften	„	„	„	„	1	6	7	70		3	„	„	„	3	30	

Meester-Cornelis, 8 Mei 1907.

Voor de examencommissie,

De Secretaris, P. D. Visser.

De Voorzitter, J. A. Soetens.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 18 en Maandag 19 Augustus 1907, n°. 193.

N°. 58.

VERSLAG *van het examen voor adspirant-commies der posterijen en telegraphie, gehouden van* 4 *tot en met* 6 *Juli en van* 15 *tot en met* 29 *Juli* 1907.

Samenstelling der commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat, van 24 April 1907, n°. 1732, Posterijen en Telegraphie, was de commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: G. J. C. A. Pop, directeur-generaal der posterijen en telegraphie;

lid en ondervoorzitter: F. H. de Meester, hoofdinspecteur der posterijen;

leden:

H. P. van Nieuwenburg, directeur van de school van het departement 's Gravenhage der Maatschappij „Tot Nut van het Algemeen" te 's Gravenhage;

dr. M A. van Weel, leeraar bij het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage;

mejuffrouw M. Boccard, leerares in de Fransche taal en letterkunde te 's Gravenhage;

J. Kruyswijk, hoofd eener bijzondere school te 's Gravenhage;

V. G. E. Ahn, hoofdcommies bij het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie te 's Gravenhage;

H. Nieukerke, hoofd eener bijzondere school te 's Gravenhage;

R. ten Raa, leeraar aan het gymnasium te 's Gravenhage;

B. A. Fellinga, leeraar bij het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage;

dr. G. K. Nugteren, leeraar bij het middelbaar onderwijs te Alkmaar;

dr. G. C. Gerrits, leeraar bij het middelbaar onderwijs te Amsterdam;

G. W. ten Dam, leeraar bij het middelbaar onderwijs te Schiedam;
P. Kisjes, leeraar aan de Ambachtsschool te 's Gravenhage;
H. F. Eckmann, leeraar bij het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage;
J. Fillekes, leeraar bij het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage.

Regeling van het examen.

Het schriftelijk examen had voor alle candidaten gelijktijdig plaats op 4, 5 en 6 Juli j.l., in het gebouw van de Sociëteit „De Vereeniging" in de Willemstraat te 's Gravenhage. Voor de correctie van dat werk werden besteed de 15de, 16de, 17de en de 18de Juli j. l.

Het mondeling examen, waartoe de candidaten bij groepen van 6 werden opgeroepen, had plaats op de werkdagen van 19 tot en met 29 Juli j. l. in de lokalen van het Valkenhuis, Buitenhof n°. 35, te 's Gravenhage, en werd afgenomen door 2 leden, met dien verstande, dat beurtelings een der beide leden ondervroeg, of als assessor bij het ondervragen door het andere lid aanteekeningen maakte over de gegeven antwoorden, ten einde door bespreking en vergelijking tot eene zoo juist mogelijke beoordeeling van den candidaat te geraken.

Aantal candidaten.

Aangemeld hadden zich 66 candidaten. Vóór den aanvang van het examen trokken zich 2 candidaten terug.

Vóór den aanvang van het mondeling gedeelte trokken zich 13, en tijdens dat gedeelte 20 candidaten terug, zoodat aan het volle examen door 31 candidaten werd deelgenomen.

Uitslag van het examen.

Van de vorenbedoelde 31 candidaten zijn 14 geslaagd.
Van de 17 niet-geslaagden waren onvoldoende:

7	candidaten	in	de	Nederlandsche taal;
13	„	„	„	Staatsinrichting;
16	„	„	„	Fransche taal;
8	„	„	„	Engelsche taal;
6	„	„	„	Duitsche taal;
7	„	„	„	Wiskundige aardrijkskunde;
10	„	„	„	Topographie;
4	„	„	„	Rekenkunde;
5	„	„	„	Stelkunde;
7	„	„	„	Natuurkunde;
9	„	„	„	Meetkunde.

Niet voldaan hadden:

7	candidaten	in	1	vak;
5	"	"	2	vakken;
2	"	"	3	"
2	"	"	4	"
3	"	"	5	"
1	candidaat	"	6	"
2	candidaten	"	7	"
1	candidaat	"	8	"
1	"	"	9	"
1	"	"	11	"

Algemeene opmerkingen.

Nederlandsche taal.

Voor dit vak werd door 45 van de 66 candidaten een volledig examen afgelegd. Aangezien aan 73 pct. dezer geëxamineerden een voldoend of meer dan voldoend eindcijfer kon worden toegekend, mag de uitslag van dit examen dus niet onbevredigend genoemd worden. Toch meent de sub-commissie hier de opmerking te moeten plaatsen, dat velen slechts door hun mondeling examen tot een voldoend eindcijfer konden geraken, dewijl het schriftelijk werk zoowel ten opzichte van taal als van stijl te wenschen overliet.

Staatsinrichting.

Van de 45 candidaten die voor dit vak volledig werden geexamineerd, kon slechts aan 47 pct. een voldoend of meer dan voldoend eindcijfer worden toegekend. De sub-commissie meent er met nadruk op te moeten wijzen, dat, hoewel zeer zeker niet alle candidaten gebruik gemaakt hadden van de middelen welke hun voor hunne voorbereiding ten dienste stonden, toch naar haar meening een deel van de slechte resultaten, bij dit examen geconstateerd, ook moet worden geschreven op rekening van onvoldoende leiding bij de studie in dit vak.

Fransche taal.

Het geringe aantal woorden waarover vele candidaten beschikten, en de onbekendheid met eenvoudige gevallen waarin de Fransche spraakkunst van de Nederlandsche afwijkt, verklaren, dat in slechts weinige gevallen een voldoend cijfer voor de schriftelijke vertaling van het Hollandsch in het Fransch kon worden toegekend.

Ook bij het mondeling onderzoek kwam die te geringe woordenkennis aan het licht, en niet dan bij uitzondering werd een candidaat aangetroffen die zijne gedachten vaardig in de Fransche taal wist uit te drukken.

De sub-commissie kreeg den indruk, dat de candidaten over het algemeen te weinig lezen. Het aandachtig bestudeeren met de pen in de hand zou een middel kunnen zijn om in dit opzicht verbetering aan te brengen.

Van de 56 candidaten wier schriftelijk werk is beoordeeld, waren er 44 die geen voldoend cijfer daarvoor konden behalen, en van de 31 die het geheele examen hebben afgelegd, waren er 16 wier eindcijfer onvoldoende was. Aan niet minder dan 12 van hen moest een cijfer beneden 4 (onvoldoende) worden toegekend.

Zelfs onder de 14 die in dit onderdeel slaagden, waren er 10 wier cijfer onder 6 (goed) is gebleven.

Engelsche taal.

Van de 44 candidaten die een volledig examen in de Engelsche taal hebben afgelegd, behaalden 35 een voldoend cijfer voor het schriftelijk gedeelte, 34 een voldoend cijfer voor het mondeling gedeelte, terwijl 32 candidaten een voldoend eindcijfer verwierven, zoodat bijna 73 pct. van bovengenoemde 44 candidaten voor het Engelsch zijn geslaagd.

Overigens gaf dit onderdeel van het examen geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Duitsche taal.

Een eenvoudig stuk, deels verhalend, deels beschrijvend proza, werd uit het Nederlandsch in het Hoogduitsch overgebracht.

Van de vertalingen der candidaten die aan het schriftelijk examen deelnamen, waren 62 pct. voldoende, 32 pct. waren onvoldoende, terwijl 6 pct. daar beneden bleven.

Na afloop van het mondeling gedeelte kon aan 70 pct. der candidaten een voldoend eindcijfer worden toegekend, hierbij gerekend 32 pct. die een meer dan voldoend eindcijfer behaalden.

Er waren slechts 4 candidaten van wie zoowel het mondeling als het schriftelijk examen zeer goed of uitmuntend kon genoemd worden.

Opgemerkt dient te worden, dat verschillende candidaten blijkbaar geen voldoende aandacht hadden geschonken aan de mondelinge vertaling uit het Hoogduitsch.

Ook aan de uitspraak dient meer zorg te worden besteed; de regels die daarop betrekking hebben, waren den meesten candidaten onbekend.

Wiskundige aardrijkskunde.

De uitkomst van het schriftelijk examen, voor den eersten keer afgenomen, kon niet bevredigend heeten. De duidelijke verklaring van een eenvoudig verschijnsel ging boven de macht van de meeste candidaten.

Het mondeling onderzoek leverde eenigszins betere resultaten op, waardoor een onvoldoend eindcijfer slechts aan een tiental candidaten behoefde te worden toegekend.

Van de 47 geëxamineerde candidaten werd door 76 pct. aan de eischen voldaan.

Topographie.

Ofschoon ook voor dit onderdeel de opmerking geldt die bij de „Wiskundige aardrijkskunde” werd gemaakt, dat de uitkomst van het mondeling onderzoek gunstiger was dan die van het schriftelijk, mogen de resultaten van het examen in dit vak niet bevredigend genoemd worden.

Van de 46 candidaten kon slechts aan 25 of nog geen 55 pct. een voldoend cijfer worden toegekend.

Wellicht is dit ongunstig resultaat gedeeltelijk te verklaren door het feit, dat dit jaar voor het eerst schriftelijk werk voor de topographie werd opgegeven.

Ook thans bleek weer, dat bij de meeste candidaten de studie meer bestond in het memoriseeren van plaatsnamen, dan in het nagaan van het verband tusschen de verschillende geographische factoren.

Overigens gaf het examen tot geen bijzondere opmerkingen aanleiding.

Rekenkunde.

Ten opzichte van het schriftelijk examen valt op te merken, dat er te veel vraagstukken algebraïsch werden opgelost. Bij het mondeling onderzoek konden in het algemeen hoogere cijfers worden toegekend dan voor het schriftelijk werk. Aan 20 pct. der candidaten moest een onvoldoend eindcijfer gegeven worden.

Stelkunde.

Voor dit vak kon aan 83 pct. der candidaten een voldoend cijfer worden toegekend. Het schriftelijk werk gaf in het algemeen een beteren indruk dan het mondeling examen.

Natuurkunde.

Bij het schriftelijk zoowel als bij het mondeling examen bleken de candidaten over het algemeen voldoende op de hoogte te zijn van de eenvoudigste verschijnselen.

De kennis van de practische toepassingen liet echter bij eenigen te wenschen over.

Meetkunde.

Ook nu weer bleek, dat het vlug oplossen van eenvoudige vraagstukken voor vele candidaten moeilijkheid opleverde. De meeste hadden zich voornamelijk beijverd in het bestudeeren der in de leerboeken voorkomende theoretische eigenschappen.

Handschrift.

Het handschrift gaf, zooals dat was te verwachten van ambtenaren die bij vorige examens aan de voor dat onderdeel gestelde eischen voldaan hebben, reden tot tevredenheid. Van de meeste candidaten kon het goed, van eenige zéér goed genoemd worden Slechts van 2 candidaten kon het toegekende cijfer niet hooger dan 5 (voldoende) zijn.

's Gravenhage, 13 Augustus 1907.

De Voorzitter der Examen-Commissie,
G. J. C. A. Pop.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 23 Augustus 1907, n°. 197.

N°. 59.

VERSLAG *van het examen tot toelating als cadet aan de Cadettenschool in het jaar* 1907, *opgemaakt ter voldoening aan art.* 8 *der wet van* 21 *Juli* 1890 (Staatsblad n°. 126).

A. Samenstelling der commissie.

Ingevolge de aankondiging in de *Nederlandsche Staatscourant* van 16 April 1907 n°. 88, was de commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: luitenant-kolonel J. C. Verspyck Mijnssen van het regiment grenadiers en jagers;

leden en examinatoren in de achter hunne namen gestelde vakken;

G. W. Fris, kapitein van het 1ste regiment infanterie, rekenkunde;

dr. J. G. Rutgers, leeraar aan het gemeentelijke gymnasium te Alkmaar, stelkunde;

P. M. de Wolf, eerste-luitenant op non-activiteit, leeraar aan de Cadettenschool, meetkunde;

M. L. de Boer, eerste-luitenant van den staf der infanterie, leeraar aan de Cadettenschool, natuurkunde;

F. J. G. W. Leers, kapitein van het 8ste regiment infanterie, geschiedenis;

G. H. C. Cramer, kapitein van het 7de regiment infanterie, aardrijkskunde;

J. A. Verkuyl, leeraar aan de Cadettenschool, Nederlandsche taal;

E. A. W. Pauw, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool te Haarlem, Fransche taal;

M. J. Verkozen, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool te Kampen, Hoogduitsche taal;

J. H. A. van Ravenhorst, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch, Engelsche taal;

secretaris: eerste-luitenant F. W. H. van Straaten, van den staf der infanterie en werkzaam aan de Cadettenschool.

Aan den voorzitter was tevens opgedragen het examineeren in handteekenen.

B. Aantal adspiranten.

Het oorspronkelijke aantal adspiranten bedroeg 83.

Vóór de keuring trok zich 1 adspirant terug, zoodat er 82 geneeskundig zijn onderzocht.

Bij het geneeskundig onderzoek, dat te 's Gravenhage op 3 en 4 Juli, te Nijmegen en te Breda op 4 Juli plaats had, werden 55 adspiranten dadelijk geschikt bevonden, terwijl er 27 werden afgekeurd, waarvan er 23 zich aan eene herkeuring wenschten te onderwerpen.

Van deze 23 adspiranten mankeerde er echter 1 bij het schriftelijk examen, zoodat hij ook niet voor de herkeuring werd opgeroepen.

Van de overige 22 adspiranten kwamen er bij het nader geneeskundig onderzoek op 9 Juli te Alkmaar 3 niet op, zoodat er 19 herkeurd werden; van hen werden er 6 alsnog geschikt bevonden.

In den loop van het mondeling examen werd aan één der adspiranten, die wegens eene ziekte van acuten aard verhinderd was geweest ter herkeuring te verschijnen, toegestaan zich alsnog aan een nader geneeskundig onderzoek te onderwerpen.

Hetzelfde werd toegestaan aan één adspirant, die bij de herkeuring ongeschikt was bevonden.

Bij dit nader, door dezelfde herkeuringscommissie, op 23 Juli ingesteld onderzoek, werd eerstgenoemde ongeschikt en laatstgenoemde geschikt bevonden.

Het aantal goedgekeurde bedroeg dus 62.

Aan het schriftelijk examen, dat 5 en 6 Juli te 's Gravenhage, Nijmegen en Breda gehouden werd, namen 77 jongelieden deel en wel in de genoemde plaatsen respectievelijk 47, 20 en 10.

Het aantal jongelieden dat het mondeling examen kon afleggen, bedroeg 62, één trok zich evenwel terug, zoodat 61 zich aan dat examen onderwierpen.

C. Regeling van het examen.

Het schriftelijk gedeelte van het examen had plaats als onder B is genoemd.

Het mondeling gedeelte nam een aanvang op 11 Juli en duurde tot en met 24 Juli d. a. v.

De 62 adspiranten werden verdeeld in 7 ploegen van 8, en 1 ploeg van 6; eene der ploegen van 8 kwam op eene sterkte van 7, door het zich terugtrekken van een adspirant.

Van elke ploeg duurde het examen $1^1/_2$ dag.

De ploegsterkte van 8 adspiranten, dit jaar voorgeschreven, voldeed zeer goed; aan iedere sub-commissie kon daardoor, tijdens het examen voor eene ploeg, 2-maal $^3/_4$ uur rust worden gegeven.

Bijlagen 1 en 2 geven een gedetailleerd overzicht der regeling van het schriftelijk en van het mondeling gedeelte van het examen.

Bijlage 3 bevat de algemeene ranglijst der adspiranten, die in 1907 niet hebben voldaan.

D. Bijzondere opmerkingen omtrent het examen in de verschillende leervakken.

Omtrent de verschillende leervakken werd door de daartoe aangewezen sub-commissiën het volgende opgemerkt:

Rekenkunde. De kennis van de theorie der rekenkunde liet bij de meeste adspiranten te wenschen over. Velen hunner verklaarden gedurende het laatste jaar, of wel de laatste paar jaren, dit vak op school niet meer te hebben behandeld en een groot aantal dezer had zich blijkbaar geen moeite gegeven om het vroeger geleerde zelfstandig nog eens op te halen.

Stelkunde. Het examen in de stelkunde gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Meetkunde. De meeste adspiranten waren niet voldoende bedreven in het oplossen van vraagstukken; dit bleek uit het

schriftelijk gedeelte van het examen, waarvoor twee eenvoudige vraagstukken waren gekozen. Bij het mondeling gedeelte bleek dat geen enkele der candidaten in staat was de eerste axioma's der meetkunde te noemen.

Natuurkunde. Het examen in de natuurkunde gaf geen aanleiding tot opmerkingen.

Aardrijkskunde. Verscheidene adspiranten bleken bij hunne voorbereiding weinig rekening te hebben gehouden met de exameneischen. De kennis der werelddeelen was bij velen zeer oppervlakkig; enkelen bleken sommige werelddeelen zelfs geheel buiten beschouwing te hebben gelaten. Bij vele adspiranten bleek de kennis van het eigen vaderland onbevredigend.

Geschiedenis. Het bleek dat bijna alle adspiranten nooit of zeer zelden van eene historische atlas bij hunne studiën gebruik gemaakt, noch een historisch werk gelezen hadden. Heel dikwijls kwam het voor, dat aan candidaten, hoewel zij blijk gaven eene bevredigende algemeene ontwikkeling te bezitten, een onvoldoend cijfer moest worden toegekend, omdat zij, volgens eigen verklaring, een groot deel der geschiedenis nog niet behandeld hadden, of wel, omdat de behandeling daarvan geruimen tijd geleden had plaats gehad.

Nederlandsche taal. Het examen in de Nederlandsche taal gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Fransche taal. Het examen in de Fransche taal gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Hoogduitsche taal. Het examen in de Hoogduitsche taal gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Engelsche taal. Het examen in de Engelsche taal gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

De sub-commissiën voor de vreemde talen steunen wederom het voorstel in 1904 gedaan, strekkende om het gebruik van een woordenboek bij de vertaling af te schaffen. Het gebruik is èn te veelvuldig èn meestal verkeerd.

Een eenigszins gemakkelijker vertaling zou, bij minder tijdverlies voor de candidaten, eene juistere beoordeeling van het schriftelijk werk beslist in de hand werken.

Mocht evenwel het gebruik der woordenboeken gehandhaafd blijven, dan komt het der sub-commissiën hoogst gewenscht voor, dat door de examinandi van een zelfde woordenboek wordt gebruik gemaakt, aangezien de uitgebreidheid dier werken zeer uiteenloopt.

Teekenen. De commissie acht het wenschelijk het toegekende beoordeelingscijfer voor het teekenen slechts dan bij de rangschikking der geslaagden te doen gelden, wanneer dit cijfer minstens eene voldoende bedreven daarin uitdrukt.

Alkmaar, 27 Juli 1907.

Voor de Commissie,

De Voorzitter,

VERSPYCK MIJNSSEN.

De Secretaris,

VAN STRAATEN.

BIJLAGE 1.

TOELATINGS-EXAMEN CADETTENSCHOOL.

Tableau voor het schriftelijk gedeelte van het examen.

	Duur van het examen, voor of na den middag.	VAKKEN.	Nummer der vragen.	Tijdstip waarop elke vraag moet worden uitgereikt.
Vrijdag 5 Juli	voormiddag:			
	8—9 uur	Nederlandsch	1	8 uur.
	9—9 1/4 „	Rust		
	9 1/4—10 3/4 „	Rekenkunde	1 2	9 1/4 „ 10 „
	10 3/4—11 „	Rust		
	11—12 „	Fransch	1	11 „
	12—1 „	Rust		
	namiddag:			
	1—2 1/2 uur	Stelkunde	1 2 3	1 uur. 1 1/2 „ 2 „
	2 1/2—2 3/4 „	Rust		
	2 3/4—4 „	Aardrijkskunde	1 2	2 3/4 „ 3 1/4 „

Aanmerkingen. De geauthographeerde vragen moeten bij de antwoorden ingeleverd worden (art. 10).

Heeren leden van de commissie van toezicht wordt verzocht, ingeval een adspirant zijn schriftelijk werk aanmerkelijk vroeger inlevert dan op het daarvoor vastgestelde uur, hiervan op het werk korte aanteekening te doen.

	Duur van het examen, voor of na den middag.	Vakken.	Nummer der vragen.	Tijdstip waarop elke vraag moet worden uitgereikt.
Zaterdag 6 Juli	voormiddag:			
	8½—10 uur	Meetkunde	1 2	8½ uur. 9¼ „
	10—10¼ „	Rust		
	10¼—11¾ „	Geschiedenis	1 2	10¼ „ 11 „
	11¾—12¾ „	Rust		—
	namiddag:			
	12¾—1¾ uur	Hoogduitsch	1	12¾ uur.
	1¾—2 „	Rust		
	2—3 „	Natuurkunde	1 2	2 „ 2.25 „
	3—3¼ „	Rust		
	3¼—4¼ „	Engelsch	1	3¼ „

Mede te brengen: Dictionnaires bij de talen. Passerdoozen en linialen bij de meetkunde. Logarithmentafels bij de stelkunde.

Alkmaar, 8 Juni 1907.

De Voorzitter der Examen-commissie,

VERSPYCK MIJNSSEN.

BIJLAGE 2.

Tableau mondeling examen.

Nummer der adspiranten.	Oneven ploegen. $1\frac{1}{2}$ dag.										
	$9-9\frac{3}{4}$	$9\frac{3}{4}-10\frac{1}{2}$	$10\frac{1}{2}-11\frac{1}{4}$	$11\frac{1}{4}-12$	$1\frac{1}{2}-2\frac{1}{4}$	$2\frac{1}{4}-3$	$3-3\frac{3}{4}$	$9-9\frac{3}{4}$	$9\frac{3}{4}-10\frac{1}{2}$	$10\frac{1}{2}-11\frac{1}{4}$	$11\frac{1}{4}$
1	*a*	—	*d*	—	*b*	—	*c*	—	*c*	—	Vergadering der Commissie.
2	*b*	—	*e*	—	*c*	—	*a*	—	*d*	—	
3	*c*	—	*a*	—	*d*	—	*b*	—	*e*	—	
4	*d*	—	*b*	—	*e*	—	*c*	—	*a*	—	
5	—	*e*	—	*c*	—	*a*	—	*d*	—	*b*	
6	—	*a*	—	*d*	—	*b*	—	*e*	—	*c*	
7	—	*b*	—	*e*	—	*c*	—	*a*	—	*d*	
8	—	*c*	—	*a*	—	*d*	—	*b*	—	*e*	

Toelichtingen. *a.* Rekenkunde, meetkunde. *b.* Natuurkunde, stelkunde. *c.* Nederlandsche taal, Hoogduitsche taal. *d.* Engelsche taal, Fransche taal. *e.* Geschiedenis, aardrijkskunde. *f.* Teekenen (niet ingevuld, kan elk $^3/_4$ uur geschieden.)

Ploegsterkte *acht* adspiranten.

Even ploegen. $1^1/_2$ dag.

$1^1/_2$—$2^1/_4$	$2^1/_4$—3	3—$3^3/_4$	9—$9^3/_4$	$9^3/_4$—$10^1/_2$	$10^1/_2$-$11^1/_4$	$11^1/_4$—12	$1^1/_2$-$2^1/_4$	$2^1/_4$—3	3—$3^3/_4$	$3^3/_4$
a	—	*d*	—	*b*	—	*e*	—	*c*	—	Vergadering der Commissie.
b	—	*e*	—	*c*	—	*a*	—	*d*	—	
c	—	*a*	—	*d*	—	*b*	—	*e*	—	
d	—	*b*	—	*e*	—	*c*	—	*a*	—	
—	*e*	—	*c*	—	*a*	—	*d*	—	*b*	
—	*a*	—	*d*	—	*b*	—	*e*	—	*c*	
—	*b*	—	*e*	—	*c*	—	*a*	—	*d*	
—	*c*	—	*a*	—	*d*	—	*b*	—	*e*	

BIJLAGE 3.

ALGEMEENE RANGLIJST *van de adspiranten die in* 1907 *aan het toelatingsexamen voor de Cadettenschool niet hebben voldaan.*

Nummer bij de rangschikking verkregen.	Wenscht in aanmerking te komen voor eene plaatsing als cadet voor den dienst	Wenscht te worden geplaatst als:	Aantal punten bij het examen behaald in:											
			Rekenkunde.	Stelkunde.	Meetkunde.	Natuurkunde.	Aardrijkskunde.	Geschiedenis.	Nederlandsche taal.	Fransche taal.	Hoogduitsche taal.	Engelsche taal.	Totaal	Teekenen.
1	in N. I.	L. C.	67	72	60	74	35	39	45	40	45	55	532	50
2	h. t. l.	L. C.	38	39	52	38	69	59	50	75	55	55	530	—
3	in N. I.	L. C.	44	72	50	53	35	30	58	48	73	60	523	—
4	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	32	64	38	58	35	44	53	65	65	65	519	—
5	1 h. t. l. 2 in N. I.	L. C.	40	51	52	32	63	65	65	50	60	35	513	—
6	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	50	55	40	57	62	28	70	30	63	55	510	40
7	in N. I.	L. C.	58	56	38	40	58	47	65	45	55	44	506	—
8	1 h. t. l. 2 in N. I.	L. C.	58	49	59	58	45	42	50	45	48	45	499	—
9	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	53	38	55	48	54	63	50	43	38	48	490	30
10	h. t. l.	L. C.	50	40	38	45	59	53	63	50	45	45	488	45
11	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	29	54	63	43	60	58	38	35	53	45	478	—
12	in N. I.	L. C.	50	49	40	42	23	27	63	60	63	60	477	—
13	1 h. t. l. 2 in N. I.	L. C.	40	45	42	55	42	45	48	58	45	52	472	40
14	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	45	39	43	35	50	40	53	60	53	50	468	
15	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	43	39	40	42	68	48	50	30	50	55	465	50
16	1 h. t. l. 2 in N. I.	L. C.	63	34	35	35	57	38	45	60	50	47	464	—
17	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	43	40	50	33	35	24	60	53	73	46	457	60
18	1 h. t. l. 2 in N. I.	L. C.	55	52	42	57	29	33	53	45	48	40	454	75
19	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	53	54	39	52	27	25	55	33	55	58	451	—
20	h. t. l.	L. C.	37	66	48	50	50	38	50	30	38	40	447	—
21	h. t. l.	L. C.	40	38	50	25	47	49	53	45	43	50	440	55
22	in N. I.	L. C.	50	52	50	53	52	52	45	20	35	28	437	45
23	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	43	15	28	35	44	38	60	58	38	58	417	40
24	1 in N. I. 2 h. t. l	L. C.	50	30	35	35	48	40	43	40	50	38	409	45

Nummer bij de rangschikking verkregen.	Wenscht in aanmerking te komen voor eene plaatsing als cadet voor den dienst	Wenscht te worden geplaatst als:	Aantal punten bij het examen behaald in:											
			Rekenkunde.	Stelkunde.	Meetkunde.	Natuurkunde.	Aardrijkskunde.	Geschiedenis.	Nederlandsche taal.	Fransche taal.	Hoogduitsche taal.	Engelsche taal.	Totaal.	Teekenen.
25	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	28	60	44	39	45	34	40	30	43	40	403	—
26	in N. I.	L. C.	30	39	39	23	47	37	63	30	43	25	376	—
27	1 in N. I. 2 h. t. l.	L. C.	40	28	37	25	42	52	40	40	25	45	374	55
28	1 h. t. l. 2 in N. I.	L. C.	25	23	22	18	25	15	30	28	30	25	241	—

Aldus opgemaakt 26 Juli 1907.

Voor de Commissie,

De Secretaris, VAN STRAATEN. *De Voorzitter*, VERSPYCK MIJNSSEN.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Vrijdag 23 Augustus 1907, n°. 197.

N°. 60.

VERSLAG *omtrent het in* Nederlandsch-Indië *gehouden examen voor toelating tot de Cadettenschool in* Nederland *in* 1907.

(Geplaatst namens de Departementen van Koloniën en Oorlog.)

A. *Samenstelling van de Commissie.*

De commissie van examen voor toelating tot de Cadettenschool in Nederland, werd bij beschikking van den commandant van het leger en chef van het departement van oorlog in Nederlandsch-Indië, dd. 7 Mei 1907 n°. 2823, samengesteld als volgt:

voorzitter, tevens lid, W. H. de Lussanet de la Sablonière, majoor der infanterie;

leden:

D. Laverman, 1ste-luitenant der infanterie;
H. M. van Haften, I. A. Fischer, } leeraren aan het gymnasium Willem III;
J. H. H. van Willigen, P. Koppejan, A. T. Keen, } leeraren aan de Koningin Wilhelminaschool.
J. J. M. Maas, apotheker;
N. M. Th. van Bakergem, A. de Priester, } leeraren M. O.;
L. Elsbach, leeraar aan de militaire school te Meester Cornelis;

secretaris, P. Schaafsma, 1ste-luitenant-adjudant der infanterie.

B. *Aantal adspiranten.*

Het aantal adspiranten tot het examen toegelaten bedroeg 8.

C. *Regeling van het examen.*

De eerste voorloopige bijeenkomst, bedoeld bij § 7 der Algemeene Order 1894 n°. 63, had plaats op 13 Mei 1907.

De commissie werd verdeeld in de volgende sub-commissiën.

1.	voor rekenkunde	de heeren	van Haften en van Willigen;
2.	„ stelkunde	„ „	van Haften en Laverman;
3.	„ meetkunde	„ „	van Willigen en Laverman;
4.	„ natuurkunde	„ „	Maas en Laverman;
5.	„ aardrijkskunde	„ „	de Priester en Koppejan;
6.	„ geschiedenis	„ „	Koppejan en de Priester;
7.	„ Nederlandsch	„ „	Fischer en Elsbach;
8.	„ Fransch	„ „	van Bakergem en Elsbach;
9.	„ Duitsch	„ „	van Bakergem en de Priester;
10.	„ Engelsch	„ „	Keen en Fischer.

Het aantal te ontwerpen vragen werd vastgesteld als volgt:

7	voor rekenkunde	door den heer	van Haften;
7	„ stelkunde	„ „ „	van Haften;
7	„ meetkunde	„ „ „	van Willigen;
7	„ natuurkunde	„ „ „	Maas;
20	„ aardrijkskunde	„ „ „	de Priester;
20	„ geschiedenis	„ „ „	Koppejan;
7	„ de Nederlandsche taal	„ „ „	Fischer;
6	„ „ Fransche taal	„ „ „	van Bakergem;
6	„ „ Hoogduitsche taal	„ „ „	van Bakergem;
6	„ „ Engelsche taal	„ „ „	Keen.

De tweede voorloopige bijeenkomst werd gehouden 24 Mei 1907.

Op deze vergadering werden de vakken over de onderscheidene dagen als volgt verdeeld:

Schriftelijk examen.

Als vermeld op de hierbij overgelegde bijlage n°. I.

Mondeling examen.

Voor dit gedeelte van het examen werden de adspiranten ingedeeld in éene ploeg; het werd geregeld als vermeld in bijlage n°. II.

Eén der adspiranten wenschte examen in teekenen af te leggen.

Van de in de tweede bijeenkomst ter tafel gebrachte examenvragen werd het volgende aantal ter beantwoording door de adspiranten vastgesteld:

in reken-, stel-, meet- en natuurkunde elk 3 vragen;
in de aardrijkskunde en geschiedenis elk 9 vragen;
in de Nederlandsche taal 1 vraag ter keuze uit 4 onderwerpen;
in de Fransche, Hoogduitsche en Engelsche talen elk 2 vragen.

D. *Uitslag van het examen.*

Vier adspiranten slaagden. Slechts één voldeed aan den eisch, gesteld in § 29, sub *a*, van de Algemeene Order van 1894, n°. 63; drie vielen in de termen van § 29, sub *b*, van die Order.

Van deze laatste drie verkregen een cijfer beneden 50:
één adspirant in de Fransche taal;
één adspirant in de Fransche en Hoogduitsche talen;
één adspirant in geschiedenis en de Fransche en Hoogduitsche talen.

Vier adspiranten voldeden niet aan de gestelde eischen, terwijl uit de stemming bleek, dat nagenoeg alle examinatoren tegen de toelating waren.

E. *Opmerkingen.*

De uitkomsten van het examen in de Fransche en Hoogduitsche talen waren, in het bijzonder voor wat betreft het schriftelijk gedeelte, zeer onbevredigend.

Batavia, 9 Juni 1907.

Voor de Commissie,

De Secretaris, SCHAAFSMA.

De Voorzitter, SABLONIÈRE.

Bijlage I.

Regeling van het schriftelijk examen voor de Cadettenschool in 1907.

Datum.	Uur.	Vak.	Commissie van toezicht.
1 Juni	8—10.15	Meetkunde	v. Willigen, Laverman.
	10.45—1	Stelkunde	v. Haften, Elsbach.
3 „	8—9.30	Fransch	Elsbach, Maas.
	9.30—11	Natuurkunde	Maas, de Priester.
	11.30—1	Geschiedenis	de Priester, v. Bakergem.
4 „	8—10.15	Rekenkunde	v. Haften, Fischer.
	10.45—1	Nederlandsch	Fischer, v. Willigen.
5 „	8—9.30	Engelsch	Keen, Laverman.
	9.30—11	Aardrijkskunde	Koppejan, Keen.
	11.30—1	Duitsch	v. Bakergem, Koppejan.

BIJLAGE

5

BIJLAGE II.

Regeling mondeling examen

Uur.	Natuurkunde. Maas. Laverman.	Engelsch. Keen. Fischer.	Rekenkunde. v. Haften. v Willigen.	Fransch. van Bakergem. Elsbach.	Geschiedenis Koppejan. de Priester.
8—8.20	1	2	3	4	5
8.25—8.45	6	7	8	1	2
8.50—9.10	3	4	5	6	7
9.15—9.35	8	1	2	3	4
9.40—10	5	6	7	8	1
—	—	—	Rust.	—	—
10.30—10.50	2	3	4	5	6
10.55—11.15	7	8	1	2	3
11.20—11.40	4	5	6	7	8

6 Juni.

Namen en nummers der adspiranten:

1. A. L. Gortmans.
2. H. Th. Halkema.
3. H. Ch. Hekker.
4. E. B. Meyman.
5. F. H. Jansen.
6. H. H. E. Nolthenius de Man.
7. H. L. Th. Slot.
8. L. H. Lisnet.

voor de Cadettenschool in 1907.

Nederlandsch. Fischer. Elsbach.	Aardrijkskunde. de Priester. Koppejan.	Meetkunde. v. Willigen. Laverman.	Stelkunde. v. Haften. Laverman.	Duitsch. van Bakergem. de Priester.	Teekenen. Laverman. —
1	2	3	4	2	„
4	5	6	3	4	„
7	8	1	5	6	
2	3	4	7	8	
5	6	7	2	1	
—	Rust.	—	—	Rust.	4
8	1	2	1	3	
3	4	5	6	5	
6	7	8	8	7	
7 Juni.			8 Juni.		

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 25 en Maandag 26 Augustus 1907, n°. 199.

N°. 61.

VERSLAG *van het examen voor surnumerair der posterijen en telegraphie, gehouden van 25 Juli tot 9 Augustus* 1907.

Samenstelling der Commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat van 24 April 1907, n°. 1732, Posterijen en Telegraphie, was de commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: G. J. C. A. Pop, directeur-generaal der posterijen en telegraphie;

lid en ondervoorzitter: F. H. de Meester, hoofdinspecteur der posterijen;

leden:

H. P. van Nieuwenburg, directeur van de school van het departement 's Gravenhage der Maatschappij „Tot Nut van het Algemeen", te 's Gravenhage;
dr. M. A. van Weel, leeraar bij het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage;
mejuffrouw M. Boccard, leerares in de Fransche taal en letterkunde te 's Gravenhage;
J. Kruyswijk, hoofd eener bijzondere school te 's Gravenhage;
V. G. E. Ahn, hoofdcommies bij het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie;
H. Nieukerke, hoofd eener bijzondere school te 's Gravenhage;
R. ten Raa. leeraar aan het gymnasium te 's Gravenhage;
B. A. Fellinga, leeraar bij het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage;
dr. G. K. Nugteren, leeraar bij het middelbaar onderwijs te Alkmaar;

dr. G. C. Gerrits, leeraar bij het middelbaar onderwijs te Amsterdam;

G. W. ten Dam, leeraar bij het middelbaar onderwijs te Schiedam;

P. Kisjes, leeraar aan de ambachtsschool te 's Gravenhage;

H. F. Eckmann, leeraar bij het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage;

J. Fillekes, leeraar bij het middelbaar onderwijs te 's Gravenhage.

Regeling van het examen.

Het schriftelijk examen had voor alle candidaten gelijktijdig plaats op 25, 26 en 27 Juli jl., in het gebouw „Concordia", Alexanderplein nº. 10, te 's Gravenhage. De 30ste, 31ste Juli en de 1ste Augustus werden aan de correctie van dat werk besteed.

Het mondeling examen, waartoe de candidaten bij groepen van 6 werden opgeroepen en dat voor iedere groep in 1 dag afliep, vond plaats op 3 en van 5 tot 9 Augustus jl.

Aantal candidaten.

Aangemeld hadden zich 40 mannelijke en 1 vrouwelijke candidaat. Vóór den aanvang van het examen trokken zich 5 en na afloop van het schriftelijk gedeelte 3 mannelijke candidaten terug, zoodat aan het examen volledig hebben deelgenomen 32 mannelijke en 1 vrouwelijke candidaat.

Uitslag van het examen.

Van die 33 candidaten zijn 13 geslaagd en 20 afgewezen.

Niet voldaan hebben:

in de	Nederlandsche taal	11	candidaten;
„ „	Staatsinrichting	14	„
„ „	Fransche taal	14	„
„ „	Engelsche taal	15	„
„ „	Duitsche taal	7	„
„ „	Wisk. aardrijkskunde	8	„
„ „	Topographie	15	„
„ „	Rekenkunde	9	„
„ „	Stelkunde	7	„
„ „	Natuurkunde	16	„
„ „	Meetkunde	7	„

6	candidaten	hebben	niet	voldaan	in	1	vak;
2	„	„	„	„	„	2	vakken;
3	„	„	„	„	„	3	„
5	„	„	„	„	„	5	„
2	„	„	„	„	„	6	„
7	„	„	„	„	„	7	„
1	candidaat	heeft	„	„	„	8	„
„	„	„	„	„	„	10	„

Nederlandsche taal.

Het examen voor dit vak had het volgende resultaat: schriftelijk ruim 30 pct. onvoldoende; mondeling bijna 46 pct. onvoldoende; eindcijfer ruim 33 pct. onvoldoende.

Uit deze cijfers blijkt, dat vele candidaten voor het mondeling onderzoek minder goed voorbereid waren dan voor het schriftelijk werk, waarin de sub-commissie voor dit vak aanleiding vindt, er op te wijzen, dat, zooals ook uit gesprekken met de candidaten bleek, bij hunne opleiding niet voldoende rekening wordt gehouden met de eischen van het examen-programma.

Staatsinrichting.

Het resultaat van het examen in dit vak was als volgt: schriftelijk ruim 69 pct. onvoldoende; mondeling ruim 21 pct. onvoldoende; eindcijfer ruim 42 pct. onvoldoende.

De sub-commissie voor dit vak meent er met nadruk op te moeten wijzen, dat de studie der Staatsinrichting blijkbaar door vele candidaten verwaarloosd wordt en dus ook hier van toepassing is, wat aan het einde van het verslag der sub-commissie voor de Nederlandsche taal is gezegd.

Fransche taal.

Zoowel bij het schriftelijk als bij het mondeling gedeelte kon de uitslag van het onderzoek niet gunstig genoemd worden.

Bij het eerste kwam aan het licht, dat de meeste candidaten de spraakkunst onvoldoende beoefend hadden, waarvan het maken van dikwijls zeer grove taalfouten het gevolg was.

Bij het tweede bleek, dat het den meesten candidaten ontbrak aan de vaardigheid om iets uit een door hen gelezen boek mede te deelen of iets te vertellen van hunne omgeving, hunne familie, van de plaats hunner inwoning, hun reis, van hunne schooljaren of van een dergelijk onderwerp uit het dagelijksch leven.

Ook het voor de vuist vertalen van een eenvoudig prozastukje van het Fransch in het Nederlandsch viel den meesten moeilijk.

Met enkele uitzonderingen waren er op de uitspraak over het algemeen vele aanmerkingen te maken.
Deze tekortkomingen waren oorzaak, dat slechts aan de kleinste helft van het aantal candidaten het cijfer voor voldoend kon worden toegekend.

Engelsche taal.

Van de 33 candidaten die een volledig examen in de Engelsche taal hebben afgelegd, behaalden er 17 een voldoend cijfer voor het schriftelijk en 22 een voldoend cijfer voor het mondeling gedeelte, terwijl 17 candidaten een voldoend eindcijfer verwierven, zoodat ruim 50 pct. der candidaten voor het Engelsch zijn geslaagd.
Bij het mondeling gedeelte bleek, dat de woordenkennis van ongeveer een-derde deel der candidaten te gering was om met voldoende vaardigheid een stuk proza uit het Engelsch in het Nederlandsch te kunnen vertalen.
Sommigen van hen schoten bovendien nog te kort in de kennis van de voornaamste regels der spraakkunst of bleken weinig zorg besteed te hebben aan het verkrijgen van eene goede uitspraak.

Hoogduitsche taal.

Een stuk eenvoudig, verhalend proza werd uit het Nederlandsch in het Hoogduitsch vertaald.
67 pct. dezer vertalingen waren minstens voldoende;
11 pct. waren beslist onvoldoende.
Bij het mondeling examen verrasten de candidaten de commissie meermalen door degelijke kennis.
Hier werd aan 40 pct. der candidaten het praedikaat „zeer goed" toegekend.

Wiskundige aardrijkskunde.

Het mondeling examen schonk bevredigender resultaten dan het schriftelijk. Aan $75^3/_4$ pct. der candidaten kon een voldoend eindcijfer worden toegekend. Aanleiding tot het maken van bijzondere opmerkingen vond de commissie niet.

Topographie.

Ook bij dit vak kon in menig geval voor het mondeling examen een hooger cijfer worden toegekend dan voor het schriftelijk; een voldoend cijfer behaalden $54^1/_2$ pct. der examinandi.
Het bleek de commissie, dat niet alle candidaten zich goed op de hoogte hadden gesteld van de exameneischen. Eenzijdigheid van kennis vooral wat Nederland en Indië betreft, werd bij velen opgemerkt als gevolg van het uitsluitend gebruik van één

studieboek voor het geheele gebied der aardrijkskunde. Daarenboven was niet altijd door de candidaten eene keus gedaan uit de lijst van studieboeken, door de commissie aanbevolen.

Rekenkunde.

Het schriftelijk examen leverde een eenigszins gunstiger resultaat dan het mondeling onderzoek. In het geheel kon aan 73 pct. der candidaten een voldoend cijfer worden toegekend.

Stelkunde.

Ook in dit vak leverde het schriftelijk onderzoek een beter resultaat dan het mondeling examen.

De oorzaak hiervan is, dat vele candidaten bij hunne studie zich te weinig hebben toegelegd op het bewijzen der formules. Aan 79 pct. der candidaten kon een voldoend cijfer worden toegekend.

Meetkunde.

Het bleek de commissie bij haar onderzoek naar de kennis der candidaten in het vak meetkunde, dat deze bij sommigen veel te wenschen overliet.

Bij de studie schenen eenige stellingen en vraagstukken uit het hoofd geleerd te zijn, terwijl de leerstof zelf onvoldoende verwerkt was; het onderling verband der eigenschappen werd door meerderen niet gevoeld.

Door 21 pct. der candidaten werd een onvoldoend eindcijfer behaald.

Natuurkunde

De kennis omtrent de eenvoudigste verschijnselen, zoowel van statische als dynamische electriciteit, was bij vele candidaten beslist onvoldoende. Ook bleken velen slecht op de hoogte te zijn van de practische toepassingen. Aan 21 pct. der candidaten kon dan ook nog niet het eindcijfer 4 worden toegekend, terwijl in het geheel door 50 pct. geen voldoend cijfer kon worden behaald.

Handschrift.

Het handschrift gaf reden tot tevredenheid; dat van de meeste candidaten kon goed en zelfs zeer goed genoemd worden. Het cijfer voor onvoldoende of daaronder behoefde aan niemand gegeven te worden; daartegenover staat, dat ook aan geen enkelen candidaat het cijfer voor uitmuntend kon worden toegekend. Bij het rekenwerk werd opgemerkt, dat de cijfers over het algemeen minder goed gevormd waren dan de letters.

Naschrift.

De commissie meent de candidaten, die in het bezit zijn van een diploma eindexamen hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus, er op te moeten wijzen, dat genoemd diploma het slagen bij dit examen in geenen deele waarborgt.

De ondervinding, opnieuw bij het afgeloopen onderzoek bevestigd, heeft geleerd, dat bedoelde candidaten in menig vak te kort schieten, inzonderheid in de vreemde talen en topographie.

Immers van de 6 candidaten, in het bezit van het einddiploma, die aan dit surnumerairs-examen deelnamen, behaalden:

in de Fransche taal 4 slechts onderscheidenlijk de cijfers 4, 4.3, 4.3 en 2 5;

in de Engelsche taal 4 slechts onderscheidenlijk de cijfers 4, 3, 4,8 en 2.3;

in de Duitsche taal 3 slechts onderscheidenlijk de cijfers 3.5, 4.8 en 1.3;

in de Topographie 4 slechts onderscheidenlijk de cijfers 4, 3.8, 2 3 en 2.8;

in de Natuurkunde 1 slechts onderscheidenlijk het cijfer 3.5;

terwijl 4 candidaten het niet konden brengen tot 6.

De beteekenis der cijfers is: 6 = goed; 5 = voldoende; 4 = onvoldoende; 3 = gering; 2 = slecht en 1 = zeer slecht.

Het verdient daarom aanbeveling, dat zij, die het voornemen hebben zich aan dit examen te onderwerpen, wanneer zij het einddiploma zullen hebben behaald, zich nu reeds in het bijzonder op de genoemde vakken toeleggen.

's Gravenhage, 20 Augustus 1907.

De Voorzitter der Examen-commissie,
G. J. C. A. Pop.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 30 Augustus 1907, nº. 203.

Nº. 62.

VERSLAG *van de verrichtingen van het XXste Congres der Fédération archéologique et historique de Belgique.*

De in 1885 gestichte Fédération heeft ten doel door jaarlijksche vergaderingen den band tusschen de Belgische genootschappen, die zich „à un point de vue quelconque s'occupent de l'histoire nationale" nauwer aan te trekken; zij vat niet alleen de thans Belgische provinciën in het oog, doch vraagt ook de medewerking der genootschappen in de „localités ayant fait partie du territoire des dix-sept provinces des Pays-Bas et du pays de Liège." Er was dus alle aanleiding om de Nederlandsche en Fransche Regeeringen te verzoeken zich bij het congres te laten vertegenwoordigen, wat tengevolge had dat beide Regeeringen aan dat verzoek voldeden. Ondergeteekende had de eer voor Nederland met die vertegenwoordiging belast te worden, ingevolge een vraag der Regeering aan de Koninklijke Akademie van Wetenschappen, of zij iemand kon aanwijzen bereid om „buiten bezwaar van 's Rijks schatkist' aan het congres deel te nemen en haar daarbij te vertegenwoordigen; tevens nam hij op zich als bestuurslid van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht, dat centrale genootschap voor de beoefening der geschiedenis van Nederland eveneens te vertegenwoordigen. Hij heeft de overtuiging gekregen dat het zeer wenschelijk zou zijn, wanneer zoowel de Regeering als genoemd genootschap zich geregeld bij deze congressen deden vertegenwoordigen, wat te gemakkelijker zal vallen, nu het congres te Gent in zijne laatste zitting besloten heeft voortaan niet jaarlijks maar om de twee of drie jaar te vergaderen. De zuiver wetenschappelijke toon, die onder leiding van de presidenten Van den Gheyn en Pirenne en onder medewerking van een aantal der eerste Belgische geschiedkundigen op de zittingen van het congres werd gehoord,

doet ook voor de toekomst verwachten, dat de Fédération het in den aanvang misschien eenigszins dilettantische karakter harer bijeenkomsten voorgoed door een wetenschappelijk zal kunnen vervangen. Dat dit congres werkelijk een wetenschappelijke bijeenkomst mocht heeten, al heeft niet ieder der 1500 deelnemers zich geroepen gevoeld de zittingen geregeld en met ernst bij te wonen, mag veilig worden toegeschreven aan de voortreffelijke voorbereiding der werkzaamheden door het lang te voren vaststellen van een „Questionnaire", aanleiding gevend tot een aantal rapporten en memoriën, die reeds in de twee of of drie maanden vóór het congres in handen der belangstellende leden (tegen den prijs van 5 fr. extra) waren gesteld, zoodat met kennis van zaken over de behandelde onderwerpen gediscussieerd kon worden.

Het congres was verdeeld in drie sectiën: „préhistoire et protohistoire", voorbereid onder leiding van den Gentschen hoogleeraar De Ceuleneer; „histoire", onder leiding van den Gentschen geschied- en taalkundige Nap. de Pauw; „archéologie", onder leiding van den archeoloog Cloquet. Ieder der sectiën hield gedurende de zes dagen, voor het congres vastgesteld (2—7 Augustus), een zestal zittingen, die telkens door een 50 tot 100tal belangstellenden werden bezocht en gemiddeld twee uren duurden. Algemeene „conférences", waarbij de heer Ch. Buls handelde over „l'évolution du pignon (trapgevel) bruxellois", de heer G. Hulin over een tryptiek in St. Baafs, toegeschreven aan den legendarischen „Gerard van der Meire"; verklarende uitleggingen van de archaeologische collectiën der universiteit (door prof. De Ceuleneer), van het huis van „Gérard le Diable" met zijn archiefschatten (door den staatsarchivaris Diegerick), van St. Baaf (door den kanunnik van den Gheyn), van het Gravenkasteel (door de heeren De Waele en Van Werveke), van de ruïnen der Abdij St. Bavo (door den heer van Werveke, conservator), van de schatten van het Museum van Schoone Kunsten (door den heer Maeterlinck, conservator), van het stadhuis (door den archivaris Van der Haeghen), van de geschiedenis van het door de congresleden bezochte Aardenburg (door prof. Pirenne en kanunnik Van den Gheyn), benevens een vertooning van gezichten in Vlaanderen en zijn steden (door den heer Casier) en een „promenade archéologique en ville", kwamen zich daarbij voegen.

Van de sectievergaderingen kon ondergeteekende wegens het samenvallen van den tijd der zittingen alleen die van de tweede afdeeling bijwonen, een er van als leider der zitting, daartoe door de welwillendheid van het bestuur op zijn beurt aange-

wezen. Van de gehouden discussiën, voor onze eigene geschiedenis van belang, maakt hij melding van die over „les inventaires des petites archives", ingeleid door de heeren Dony en Cuvelier. Hij was in de gelegenheid er op te wijzen wat hier te lande dienaangaande verricht was; een voorstel van de heeren Pirenne, Cauchie en Cuvelier tot het uitspreken van een tot de Regeering gerichten „voeu", waarin aangedrongen werd op het samenstellen van commissiën uit een archivaris, een geestelijke een een lid van een provinciaal historisch genootschap voor iedere Belgische provincie tot het vervaardigen of doen vervaardigen van zulke inventarissen van kleinere dorps-, domein-, geestelijke of kerkelijke, notarieele en rechterlijke archieven werd met applaus aangenomen, nadat de zaak van verschillende kanten was toegelicht. Een levendige discussie ontspon zich verder over de samenstelling van een „album paléographique belge", volgens het voorstel van den bibliothecaris Van den Gheyn, en een door prof. Pirenne gewenscht „recueil de facsimilés pour servir à l'étude de la diplomatique des provinces belges"; de beide denkbeelden werden na een discussie, waaraan van onze zijde ook de heer Schoengen uit Leeuwarden deelnam, zeer toegejuicht met onderstreeping van het duidelijke verschil van hun karakter. De Luxemburgsche afgevaardigde, pastoor Grob, voerde het woord over de beteekenis van de woorden „feu", „Herd", „Feuerstätte", „ménage", „Haus" in fiscalen zin, waarbij de heer Pirenne wees op het groote verschil tusschen de oud-frankische landindeeling en de fiscale indeelingen naar fransch model van de 13de eeuw. De etymologie van den naam Gent werd in verband met dien van het Geldersche Gent behandeld door den heer Tourneur, die de namen zocht af te leiden uit een frankisch Gannita, lat. Gandate, waartegenover de heer Monseur den gallisch-latijnschen vorm Gandavum aanvoerde. De heer Van Houtte gaf een rapport over de waardebepaling van oude en nieuwe munten, welk rapport aanleiding gaf tot algemeene beschouwingen van den Oostenrijkschen muntkundige en socioloog Luschin von Ebengreuth en tot mededeelingen van den ondergeteekende aangaande de studiën van Pierson, Sillem en Sassen over dit onderwerp. De heer Des Marez sprak over de gilden in Vlaanderen op het eerst der 13de eeuw; de heer Matthieu over de Belgische „sociétés populaires" na 1792, waarbij van onze zijde kon gewezen worden op de departementale archieven te Parijs bewaard. De heeren Cauchie en Van der Essen spraken over de archieven der Farneses te Napels en hun belang voor de geschiedenis der Nederlanden; prof. Lonchay uit Luik over die voor de regeering van Albrecht

en Isabella, beide onderwerpen voor onze geschiedenis van groot gewicht en reeds hier te lande respectievelijk door ondergeteekende en prof. Bussemaker op de bekende onderzoekingsreizen behandeld. Eene mededeeling van den heer Dupoin over Wichman van Hamalant gaf aanleiding tot scherpe kritiek van den heer Leon. Willems.

Was zoo de historische sectie ook voor onze geschiedkundigen van veel belang, die voor de voorgeschiedenis leverde eveneens niet weinig wat de aandacht der beoefenaars onzer eigen voorgeschiedenis verdiend zou hebben, met name het medegedeelde omtrent vondsten in verschillende deelen van België, vooral in Vlaanderen, waarbij de vraag zich voordeed, welk volk die overblijfselen zou hebben nagelaten — eene vraag, die door de studiën van dr. J. H. Holwerda hier te lande onlangs opnieuw aan de orde is gesteld en door de Belgische vondsten zeker een schrede nader tot de oplossing gebracht zou kunnen worden.

Ook op het gebied der derde sectie, die der oudheidkunde, kwam veel voor wat de levendige belangstelling onzer oudheidkundigen, van welke slechts een enkele het congres bijwoonde, ruimschoots verdiende. Zoo werd de architectuur der Cistercienser orde door den heer Schellekens behandeld, de ontwikkelingsgeschiedenis der Romaansche bouwkunst in België door de heeren Lemaire en De Waele, de bouworde der Vlaamsche Steenen en Hoven door den heer Heins, de methodische studie der stedelijke bouwörden door den heer Buls, de beeldhouwkunst der cathedraal van 's Hertogenbosch door onzen landgenoot Smits, de architectuur der Van Eycken door den ook hier te lande bekenden heer Hijmans, de klokkenarcheologie door den heer Donnet, Hugo van der Goes door Destrée, enz. Algemeene onderwerpen over organisatie en inventarisatie van archeologische musea werden onder de „questions diverses" behandeld. Een en ander doet zien, hoe een geregelde samenwerking van Belgische en Nederlandsche geschiedkundigen voor beiden zegenrijke gevolgen zou kunnen hebben. Het bleek ondergeteekende, dat aan beide zijden zelfs zeer belangrijke gegevens ten gevolge van wederzijdsche onbekendheid ongebruikt, ja volslagen onbekend bleven. Daarom zou een geregelde betrekking, b. v. door deze Fédération voor België en door het Historisch Genootschap voor Nederland ingeleid, voor beide natiën van groote beteekenis kunnen worden. Fransche geschied- en oudheidkundigsn, van wie een betrekkelijk groot getal aanwezig was, schijnen dit reeds vroeger begrepen te hebben. Moge op het congres te Luik in 1910 een even groot getal Noord-Nederlanders van gelijke belangstelling getuigenis geven.

Het feit, dat het Fransch in de samenkomsten der Fédération de gewone taal is, behoeft niemand af te schrikken, gelijk het ook de aanwezige Engelschen, Duitschers, Zweden, Russen, Noren en Denen niet afschrikte. Bij officieele gelegenheden werd het Nederlandsch, zooals ondergeteekende bleek, in het minst niet op den index geplaatst; integendeel werden zijne beide toespraken in het Nederlandsch in antwoord op begroetingen in de Fransche taal door de aanwezigen zeer goed begrepen en met groote sympathie begroet. Ondergeteekende merkte onder de aanwezigen dan ook verscheidene welbekende aanhangers der Vlaamsche beweging op naast een overigens ongelijk grooter aantal Waalsche Belgen en voorstanders van de bevordering der beoefening van het Fransch in België. Met geestdrift werd het slotwoord van den voorzitter van het congres over de „patrie Belge", dat de namen Waal en Vlaming alleen als „prénoms" kent, door de vergadering toegejuicht evenals zijn diepgevoelde hulde aan den President der Fransche Republiek en de Koningin der Nederlanden, die vertegenwoordigers hadden gezonden. Het Fransch en het Nederlandsch wisselden elkander in de particuliere gesprekken af zooals in het tweetalige België natuurlijk schijnt.

Eindelijk zij hier melding gemaakt van de warme ontvangst, die den vertegenwoordiger der Regeering ten deel viel en bleek o. a. uit zijne benoeming tot „membre d'honneur" van het congresbestuur. Met dankbaarheid herinnert hij zich de vriendschappelijke tegemoetkoming van velen, de met fijnen smaak ingerichte feestelijkheden, waaronder het bezoek aan het schoone park van Leeuwerghem met de onvergetelijke opvoering van Marivaux' „jeu de l'amour et du hasard" door artisten der Comédie Française in het theater „in het groen" de kroon spande naast het bezoek aan het Zeeuwsche Aardenburg, van waar het congres een telegram van hulde aan Hare Majesteit de Koningin deed toekomen. Zoowel het wetenschappelijke als het gezellige deel van het program dezer congresdagen mag volkomen geslaagd genoemd worden, dank zij de voorbeeldige samenwerking van zoovele goede krachten, waarover men te Gent beschikken kon.

P. J. Blok.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 30 Augustus 1907, n°. 203.

N°. 63.

VERSLAG *omtrent het toelatingsexamen voor de marine-machinistenschool te Hellevoetsluis, gehouden te 's Gravenhage in het jaar* 1907, *opgemaakt ingevolge art.* 48 *van het Reglement voor het toelatingsexamen voor de marine-machinistenschool.*

Samenstelling der commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Marine, van 31 Mei 1907, S/B n°. 69, was de commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: de kapitein ter zee J. M. W. Kuyl, non-actief te den Helder (assessor in rekenkunde);

leden:

de heer G. C. Dibbetz, leeraar bij het Koninklijk Instituut voor de Marine te Willemsoord, voor het examen in de meetkunde (assessor in stelkunde);

de heer dr. J. C. van den Berg, leeraar bij het Koninklijk Instituut voornoemd, voor het examen in stelkunde (assessor in meetkunde);

de heer K. Spoelstra, leeraar bij de Rijks- hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Gouda, voor het examen in rekenkunde;

de heer H. W. Groeneveld, leeraar bij de 2de hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Amsterdam, voor het examen in aardrijkskunde (assessor in geschiedenis);

de heer D. J. C. van Batenburg, leeraar bij de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Tiel, voor het examen in geschiedenis (assessor in aardrijkskunde);

de heer A. Kamp, leeraar bij het Koninklijk Instituut voornoemd, voor het examen in de Hoogduitsche taal (assessor in de Nederlandsche taal);

de heer dr. R. A. Kollewijn, directeur der 4de hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Amsterdam, voor het examen in de Nederlandsche taal (assessor in de Hoogduitsche taal);

de heer T. le Clercq, leeraar bij het Koninklijk Instituut voornoemd, voor het examen in de Fransche taal (assessor in de Engelsche taal);

de heer J. van Kleef, leeraar bij de marine-machinistenschool, voor het examen in de Engelsche taal (assessor in de Fransche taal);

plaatsvervangende leden:

de heer J. M. W. Spronk, leeraar aan de hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te 's Gravenhage, voor het examen in reken-, stel- en meetkunde;

de heer T. Hazewinkel, leeraar aan de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Arnhem, voor het examen in aardrijkskunde en geschiedenis;

de heeren dr. D. C. Tinbergen, leeraar aan de hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te 's Gravenhage, en C. T. Merkes, leeraar bij de marine-machinistenschool, voor het examen in de talen.

Aan de commissie toegevoegd:

als secretaris (uitsluitend met het secretariaat belast), de luitenant ter zee der 2de klasse W. C. A. Vink, non-actief te Breda;

voor de beoordeeling van het teekenen, de heer M. D. van Dijk, leeraar bij het Koninklijk Instituut voornoemd.

Regeling van het examen.

Het schriftelijk examen werd afgenomen in de groote zaal van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, Zwarteweg te 's Gravenhage.

De adspiranten waren groepsgewijze gekeurd op 6, 8 en 9 Juli; de herkeuring had plaats op 10 Juli.

Het schriftelijk examen werd gehouden op 11 en 12 Juli en duurde 2 dagen, zooals is aangegeven in bijlage B. Het werd aan alle adspiranten te gelijker tijd afgenomen, waartoe zij in 3 afdeelingen waren verdeeld. Alle leden-examinatoren waren bij het schriftelijk examen tegenwoordig en hielden beurtelings toezicht over eene afdeeling.

Het mondeling examen had plaats in de bibliotheek van het Departement van Marine. Het ving aan op 26 Juli en eindigde 8 Augustus.

De adspiranten waren opgeroepen in 5 groepen van 5 jongelieden en 4 groepen van 4 jongelieden, terwijl de regeling geschiedde, zooals in bijlage B is aangegeven.

Het examen werd afgenomen in overeenstemming met het programma, voorkomende in het Reglement voor het toelatingsexamen voor de marine-machinistenschool:

a. *schriftelijk en mondeling* werd het examen afgenomen in Nederlandsche taal, rekenkunde, stelkunde, meetkunde, Engelsche, Fransche en Hoogduitsche taal;

b. *alleen schriftelijk* in schrijven, teekenen naar plaat of model en lijnteekenen;

c. *alleen mondeling* in aardrijkskunde en vaderlandsche geschiedenis.

De beoordeeling van het schrift geschiedde uit het opstel in de Nederlandsche taal. Het teekenen had voor alle adspiranten naar dezelfde voorbeelden plaats.

Het aantal opengestelde plaatsen bedroeg 20, waarvoor zich 68 adspiranten aanmeldden.

Twee adspiranten trokken zich terug vóór de keuring, één kwam niet op met de keuring; 33 adspiranten werden afgekeurd, welke allen herkeuring aanvroegen.

Van deze 33 jongelieden kwamen bij de herkeuring 2 jongelieden niet op en werden 22 definitief afgekeurd.

Daar alle goedgekeurde jongelieden opkwamen voor het schriftelijk en mondeling examen, zoo werden beide afgenomen aan 41 adspiranten.

Van deze 41 adspiranten voldeden 18 of 43.9 pct. aan de vereischten voor voldoend examen, zoodat er 23 niet voldeden.

Van de 41 adspiranten hadden 6 adspiranten ook in 1906 aan het examen deelgenomen, doch hadden toen niet voldaan aan de vereischten.

Van die 6 adspiranten slaagden er nu 3 adspiranten.

Adspiranten die wel voldaan hebben, doch uit hoofde van het aantal beschikbaar gestelde plaatsen niet voor eene plaatsing in aanmerking komen, kwamen dit jaar niet voor. Dit is deels te wijten aan het betrekkelijk kleine aantal adspiranten, dat ten slotte aan het examen deelnam, deels aan de zeer uiteenloopende kundigheden der niet geslaagden.

Bijlage A geeft de rangschikking en de in de verschilllende

vakken behaalde examencijfers der adspiranten, welke niet voldaan hebben.

Bijlage B geeft de regeling van het schriftelijk en mondeling examen.

Opmerkingen omtrent het examen in de verschillende vakken.

1. *Nederlandsche taal.*

Het schriftelijk examen gaf tot geen bijzondere opmerkingen aanleiding.
Bij het mondeling gedeelte bleek, dat het grootste gedeelte der candidaten niet in staat was, nauwkeurig en op juisten toon te lezen.

2. *Rekenkunde.*

De vaardigheid in het cijferen liet bij verscheidene adspiranten te wenschen over; ook was de kennis van het metrieke stelsel meermalen onvoldoende Hoewel de meeste candidaten voldoende bedreven waren in de verschillende bewerkingen bleken velen niet in staat deze naar behooren te verklaren.

3. *Stelkunde.*

Het examen in dit vak gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

4. *Meetkunde.*

Het examen in dit vak gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

5. *Fransche taal.*

Het examen in de Fransche taal heeft geen aanleiding gegeven tot het maken van bijzondere opmerkingen.

6. *Engelsche taal.*

Bij het schriftelijk examen in de Engelsche taal bleek de vertaling Engelsch-Hollandsch over het geheel veel beter gemaakt te zijn dan de vertaling Hollandsch-Engelsch. Overigens gaf dit vak geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

7. *Hoogduitsche taal.*

Het examen in dit vak gaf geen bevredigende uitkomsten, daar ongeveer een-derde van het aantal adspiranten een onvoldoend cijfer kreeg.

8. *Aardrijkskunde.*

Aan de gestelde eischen voor aardrijkskunde kon door velen niet worden voldaan, omdat zij te weinig gebruik gemaakt hadden van de kaart. Ook bij vele anderen liet dit te wenschen over en konden zij zich geen juiste voorstelling vormen van de onderlinge ligging der landen, den loop van belangrijke waterwegen, de juiste ligging van groote havensteden, enz.

9. *Geschiedenis.*

De kennis en de tijdsbepaling der geschiedkundige feiten waren bij het meerendeel der candidaten voldoende. Het verband der hoofdgebeurtenissen, ook van die met betrekking tot het buitenland, was bij de meeste candidaten onvoldoende.

10. *Teekenen.*

Bij handteekenen teekenden de adspiranten volgens keuze naar eene eenvoudige vlakversiering of eene eenvoudige blokkengroep. Bij lijnteekenen werd als voorbeeld gegeven eene meetkundige vlakversiering: cirkelvulling met elkaar rakende cirkels.

De uitkomsten waren, zoowel voor hand- als voor lijnteekenen vrij bevredigend; alleen moet worden opgemerkt, dat de meeste adspiranten hunne teekeningen zeer onhandig opzetten.

11. *Schrijven.*

Dit vak gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Namens de Commissie,

De Secretaris, W. C. A. Vink.

De Voorzitter, Kuyl.

BIJLAGE A.

STAAT aanwijzende de rangschikking en de in de
hebben *voldaan*, doch *niet* voor eene plaats in aanmerking

Rangnummer.	Examencijfer. Nederl. taal (*a*).	Rekenkunde (*b*).	Stelkunde (*c*).	Meetkunde (*d*).	Som *a*, *b*, *c* en *d*.	Drievoud. 3 × (*a*, *b*, *c* en *d*).	Examencijfer. Fransche taal (*e*).	Engelsche taal (*f*).	Hoogduitsche taal (*g*).	Teekenwerk (*h*).
						Voldoende, doch niet				
									Onvol	
19	60	53	43	40	196	588	75	80	63	60
20	60	35	60	58	213	639	47	59	50	75
21	53	73	33	35	194	582	53	68	53	45
22	60	45	35	35	175	525	51	78	55	45
23	55	40	45	45	185	555	59	68	63	20
24	50	53	55	35	193	579	59	50	60	35
25	50	50	60	68	228	684	35	50	40	40
26	55	33	55	40	183	549	63	78	63	35
27	50	60	38	45	193	579	55	61	40	60
28	65	25	45	20	155	465	34	50	65	65
29	58	40	28	25	151	453	53	63	68	15
30	50	33	35	40	158	474	50	50	53	40
31	60	23	25	38	146	438	50	75	45	60
32	40	50	45	53	188	564	25	35	30	45
33	40	48	20	40	148	444	26	34	30	55
34	53	23	50	30	156	468	38	53	50	30
35	45	48	25	15	133	399	43	75	45	20
36	35	28	18	25	106	318	40	60	30	50
37	40	45	18	5	108	324	37	20	25	40
38	43	33	8	10	94	282	36	40	45	40
39	40	20	8	3	71	213	40	88	30	20
40	35	18	8	10	71	213	42	0	40	40
41	35	20	5	3	63	189	20	15	20	10

verschillende vakken behaalde examencijfers der adspiranten, die zijn gekomen, zoomede der adspiranten, die *niet* hebben voldaan.

Som *e*, *f*, *g* en *h*.	Tweevoud. 2 × (*e*, *f*, *g* en *h*).	Examencijfer.			Som *i*, *k* en *l*.	Eindcijfer.	Gemiddeld eindcijfer.
		Aardrijkskunde (*i*).	Geschiedenis (*k*).	Schrijven (*l*).			

g e p l a a t s t: *Nihil.*

d o e n d e.

278	556	60	75	60	195	1339	58.22
231	462	35	25	60	120	1221	53.09
219	438	60	55	60	175	1195	51.96
229	458	65	70	60	195	1178	51.22
210	420	65	65	60	190	1165	50.65
204	408	45	50	70	165	1152	50.09
165	330	40	40	50	130	1144	49.74
239	478	30	20	60	110	1137	49.43
216	432	35	10	60	105	1116	48.52
214	428	60	50	60	170	1063	46.22
199	398	65	40	80	185	1036	45.04
193	386	65	50	50	165	1025	44.57
230	460	35	15	40	90	988	42.96
135	270	25	45	60	130	964	41.91
145	290	70	75	50	195	929	40.39
171	342	25	20	60	105	915	39.78
183	366	45	40	60	145	910	39.57
180	360	60	75	60	195	873	37.96
122	244	55	65	70	190	758	32.96
161	322	30	50	60	140	744	32.35
178	356	40	35	60	135	704	30.61
122	244	65	55	60	180	637	27.70
65	130	40	45	50	135	454	19.74

BIJLAGE B.

EXAMENTABLEAU voor het toelatingsexamen tot de marine-machinistenschool te Hellevoetsluis.

Schriftelijk examen.

Dagen.	Uren.	Vakken.	Aantal en aard der vragen	*Opmerkingen.*
1ste dag.	8.30—9	Aanwijzen der plaatsen.		
	9—11	Rekenkunde.	6 vraagstukken.	
	11—12	Nederlandsch.	Een opstel naar keuze uit drie onderwerpen.	
	1—3	Meetkunde.	5 vraagstukken.	Het gebruik van passer en driehoek is geoorloofd.
	3.15—4.45	Fransch.	Eene vertaling uit het Fransch in het Nederl. en omgekeerd *)	
2de dag.	8.30—10	Hoogduitsch.	Eene vertaling uit het Hoogduitsch in het Nederlandsch en omgekeerd *)	
	10.15—12.15	Stelkunde.	5 vraagstukken.	
	1.30—3	Engelsch.	Eene vertaling uit het Engelsch in het Nederl. en omgekeerd *)	

*) Woordenboeken worden door den voorzitter verstrekt. (Zie art. 25.)

Mondeling examen.

(Eén examendag bij eene groepsterkte van 5 adspiranten.)

Uren.	Vaderlandsche geschiedenis.	Aardrijkskunde.	Fransch.	Engelsch.	Hoogduitsch.	Nederlandsch.	Meetkunde.	Stelkunde.	Rekenkunde.	Teekenen naar model of plaat.	Lijnteekenen.
n.m.	½ u.	½ u.	½ u.	½ u.	½ u.	½ u.	½ u.	½ u.	½ u.		½ u.
1—2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	A B C D E	„
2—3	A	A	B	B	C	C	D	D	E	„	E
3.15—4.15	B	B	A	A	D	D	E	E	C	„	C
v.m.											
8.30—9.30	C	C	D	D	E	E	B	B	A	„	A
9.40—10.40	D	D	E	E	A	A	C	C	B	„	B
11—12	E	E	C	C	B	B	A	A	D	„	D

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 8 en Maandag 9 September 1907, n°. 210.

N°. 64.

VERSLAG *omtrent het in* 1907 *in* Nederlandsch-Indië *gehouden examen voor toelating tot de Koninklijke Militaire Academie in* Nederland.

(Geplaatst namens de Departementen van Koloniën en van Oorlog.)

A. *Samenstelling der Commissie.*

De examencommissie werd bij beschikking van den commandant van het leger en chef van het departement van oorlog in Nederlandsch-Indië, dd. 7 Mei 1907, n°. 2824, samengesteld als volgt:

voorzitter, tevens lid, W. H. de Lussanet de la Sablonière, majoor der infanterie;

leden:

D. Laverman, 1ste-luitenant-adjudant der infanterie;
J. L. C. R. Laceulle, 1ste-luitenant der genie;
A. M. Wolbers, militair apotheker 2de klasse;
H. M. van Haften,
H. J. N. Kat,
I. A. Fischer,
L. P. J. Vermeulen,
A. F. de Graaf, } leeraren aan het gymnasium Willem III;
J. H. H. van Willigen,
P. Koppejan,
A. T. Keen,
dr. A. H. J. Belzer,
A. L. C. Beekman,
A. Lundquist, } leeraren aan de Koningin Wilhelminaschool;

dr. H. Onnen, } leeraren m. o.;
A. de Priester, }
L. Elsbach, leeraar aan de militaire school te Meester-Cornelis;
secretaris, P. Schaafsma, 1ste-luitenant-adjudant der infanterie.
Aan deze commissie werd bij beschikking van den commandant van het leger en chef van het departement van oorlog in Nederlandsch-Indië, dd. 29 Mei 1907, n°. 3219, alsnog toegevoegd als lid de heer D. Koppelle, leeraar aan het gymnasium Willem III, terwijl bij beschikking van die autoriteit, dd. 4 Juni 1907, n°. 3354, de benoeming van dr. A. H. J. Belzer werd ingetrokken en als lid benoemd de militaire apotheker 1ste klasse F. H. Leusden.

B. *Aantal adspiranten.*

Aan het examen werd deelgenomen door één adspirant.

C. *Regeling van het examen.*

De eerste voorloopige bijeenkomst, bedoeld in § 7 der Algemeene Order van 1896, n°. 15, had plaats 13 Mei 1907.

De commissie werd verdeeld in de volgende sub-commissiën:

I. voor de vakken, vermeld onder groep A, de heeren:
van Willigen, Kat, van Haften, Laverman, Laceulle en Onnen, van wie examinatoren in:
reken-, stel- en meetkunde en beschrijvende meetkunde: van Willigen en Kat;
gonio- en trigonometrie: van Haften en Laverman;
mechanica: Laceulle en Onnen;

II. voor de vakken, vermeld onder groep B, de heeren:
Onnen, Belzer, Wolbers, Beekman en van Haften, van wie examinatoren in:
natuurkunde: Onnen en Belzer;
scheikunde: Belzer en Wolbers;
cosmographie: Beekman en van Haften;

III. voor de vakken, vermeld onder groep C, de heeren:
Lundquist, de Priester, Beekman, Koppejan en Keen, van wie examinatoren in:
staatsinrichting en staathuishoudkunde: Lundquist en de Priester;
aardrijkskunde: Beekman en Koppejan;
geschiedenis: Koppejan en Keen;

IV. voor de vakken, vermeld onder groep D, de heeren: Fischer, de Priester, Vermeulen, Koppelle, Elsbach en Keen, van wie examinatoren in de:
Nederlandsche taal: Fischer en de Priester;
Fransche taal: Vermeulen en Fischer;
Hoogduitsche taal; Koppelle en Elsbach;
Engelsche taal: Keen en Vermeulen;

V. voor de vakken, vermeld onder groep E, de heeren: de Graaf en Laceulle, examinatoren in hand- en lijnteekenen.

In de sub-commissie voor groep B verving na zijne benoeming de militair apotheker 1ste klasse Leusden den heer Belzer als examinator in de vakken natuur- en scheikunde.

Het aantal te ontwerpen vragen voor het schriftelijk gedeelte van het examen werd vastgesteld als volgt:

in rekenkunde	7	door den heer	van Willigen;
in stelkunde	7	„ „ „	van Willigen;
in vlakke meetkunde	7	„ „ „	Kat;
in meetkunde in de ruimte	7	„ „ „	Kat;
in gonio- en trigonometrie	7	„ „ „	van Haften;
in beschrijvende meetkunde	7	„ „ „	Kat;
in mechanica	7	„ „ „	Onnen;
in natuurkunde	7	„ „ „	Onnen;
in scheikunde	11	„ „ „	Belzer;
in de Nederlandsche taal	7	„ „ „	Fischer;
in de Fransche taal	7	„ „ „	Vermeulen;
in de Hoogduitsche taal	7	„ „ „	Koppelle;
in de Engelsche taal	7	„ „	Keen;
in handteekenen	5	. „ „	de Graaf;
in rechtlijnig teekenen	3	„ „ „	de Graaf.

De tweede voorloopige bijeenkomst werd gehouden op 24 Mei 1907. Op deze vergadering werden de vakken over de verschillende dagen van het schriftelijk examen verdeeld als op de bijlage n°. I is vermeld, uit welke bijlage tevens blijkt, welke leden der examencommissie op de verschillende dagen met het houden van toezicht werden belast.

Het aantal door den adspirant schriftelijk te beantwoorden vragen werd bepaald als volgt:

voor reken-, stel- en meetkunde, gonio- en trigonometrie, beschrijvende meetkunde, mechanica en natuurkunde, elk 3; voor scheikunde 5; voor Nederlandsch, Fransch, Hoogduitsch en Engelsch, elk één ter keuze uit een drietal; voor handteekenen 2; voor rechtlijnig teekenen 1.

Het mondeling gedeelte van het examen duurde 3 dagen en werd geregeld als aangegeven in bijlage n°. II.

D. *Uitslag van het examen.*

De eenige adspirant slaagde en verkreeg voor elk der groepen van vakken een eindcijfer van 50 of meer.

E. *Opmerkingen.*

In afwijking van het bepaalde bij § 3 der Algemeene Order van 1896 n°. 15, werd het mondeling examen gedeeltelijk 's avonds gehouden, omdat de tot leden der examencommissie benoemde leeraren van het gymnasium Willem III des morgens aan die inrichting werkzaam moesten zijn.

Batavia, 26 Juni 1907.

Voor de Commissie,

De Secretaris, SCHAAFSMA.

De Voorzitter, SABLONIÈRE.

BIJLAGE n°. I.

Regeling van het schriftelijk gedeelte van het examen voor toelating tot de Koninklijke Militaire Academie in 1907.

Datum.	Uur.	Vak.	Commissie van Toezicht.
10 Juni	8—10.30	Stelkunde	v. Willigen, Fischer.
	11—1	Nederlandsch	Wolbers, v. Haften.
11 „	8—11	Scheikunde	Wolbers, Elsbach.
12 „	8—10.15	Rekenkunde	v. Willigen, Laverman.
	10.45—1	Gonio- en trigonometrie	v. Haften, Elsbach.
13 „	8—10.15	Lijnteekenen	de Graaf, Fischer.
	10.45—1	idem	de Graaf, Onnen.
14 „	8—10.30	Stereometrie	Kat, Vermeulen.
	11—1	Fransch	Vermeulen, Kat.
15 „	8—10	Engelsch	Keen, de Priester.
17 „	8—11	Beschrijvende meetkunde	Laverman, Koppejan.
18 „	8—10.30	Handteekenen	Laceulle, Koppejan.
	11—1	idem	Laceulle, Koppelle.
19 „	8—11	Natuurkunde	Leusden, de Priester:
20 „	8—11	Mechanica	Onnen, Keen.
21 „	8—10.30	Planimetrie	Lundquist, Beekman.
	11—1	Duitsch	Lundquist, Beekman.

Bijlage n°. II.

Regeling van het mondeling gedeelte van het examen voor toelating tot de Koninklijke Militaire Academie in 1907.

Datum en uur.	Vak.	Examinatoren.
22 Juni		
v.m.		
8—8.25	Natuurkunde	Onnen, Leusden.
8.30—8.55	Geschiedenis	Koppejan, Keen.
10.30—11.20	Planimetrie en stereometrie	Kat, v. Willigen.
n.m.		
5.30—5.55	Rekenkunde	v. Willigen, Kat.
6—6.25	Nederlandsch	Fischer, de Priester.
6.30—6.55	Hoogduitsch	Koppelle, Elsbach.
24 Juni		
v.m.		
8—8.25	Scheikunde	Leusden, Wolbers.
8.30—8 55	Aardrijkskunde	Beekman, Koppejan.
n.m.		
5.30—5.55	Beschrijvende meetkunde	Kat, v. Willigen.
6—6.25	Fransch	Vermeulen, Fischer.
6.30—6.55	Gonio- en trigonometrie	v. Haften, Laverman.
25 Juni		
v.m.		
8—8.50	Staatsinrichting en staathuishoudkunde	Lundquist, de Priester.
9—9.25	Mechanica	Laceulle, Onnen.
n.m.		
5.30—5.55	Stelkunde	v. Willigen, Kat.
6—6.25	Engelsch	Keen, Vermeulen.
6.30—6.55	Cosmographie	Beekman, v Haften.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 11 September 1907, n°. 212.

N°. 65.

VERSLAG *van de werkzaamheden van de Commissie van aanneming voor adelborst 2de klasse, 3de afdeeling, bij het Koninklijk Instituut voor de Marine te Willemsoord in het jaar* 1907.

Samenstelling der commissie.

Bij Koninklijk besluit van 18 Mei 1907 n°. 51 werd de commissie als volgt samengesteld:

lid, tevens voorzitter, de kapitein ter zee G. F. Tydeman, commandant van het Koninklijk Instituut voor de marine;

leden:

de kapitein-luitenant ter zee F. Bauduin;
de luitenant ter zee der 1ste klasse S. P. l'Honoré Naber;
de heer A. L. J. Bouten, directeur der 2de hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te Amsterdam;
de heer dr. D. A. Kerkhoff, directeur der hoogere burgerschool met 5jarigen cursus te den Helder;

plaatsvervangend lid: de heer H. J. Boldingh, buitengewoon luitenant ter zee der 1ste klasse bij de Koninklijke marinereserve, leeraar bij het instituut voornoemd;

secretaris, aan de commissie toegevoegd: de luitenant ter zee der 1ste klasse A. van der Sluis.

Aantal candidaten.

Voor de 16 opengestelde plaatsen meldden zich dit jaar aan 47 adspiranten, waarvan 3 die het einddiploma H. B. S. in het vorige jaar hadden verworven, 44 die dit jaar voor het eindexamen opkwamen. 1 adspirant (van de H. B. S. te Semarang) legde met goed gevolg het eindexamen af in Oost-Indië.

Van deze 47 adspiranten trokken zich terug: 12 wegens het niet verkrijgen van een einddiploma der hoogere burgerschool met 5jarigen cursus, 1 zonder opgaaf van redenen.

Van de overblijvende 34 adspiranten, die voor het geneeskundig onderzoek opkwamen, werden in eerste instantie 7 ongeschikt verklaard, van wie 5 opkwamen voor de herkeuring; van deze werden 4 geneeskundig geschikt verklaard, zoodat voor de commissie van aanneming 31 adspiranten ter beoordeeling overbleven.

Van deze 31 adspiranten waren er 7, die in één der vakken wis-, werktuig-, natuur- en scheikunde bij hun eindexamen een cijfer lager dan 5, 3 die in 2 der bovengenoemde vakken zulk een cijfer hadden behaald, zoodat 21 adspiranten aan de in het Reglement voor het Koninklijk Instituut voor de Marine bepaaldelijk aangegeven voorwaarden voldeden [1], 10 slechts voor eene eventueele voorwaardelijke aanneming in aanmerking konden komen.

Van de bovenbedoelde 21 adspiranten hadden zich 5 voor toelating tot de Koninklijke Militaire Academie, 1 voor toelating tot de opleiding van adspirant-administrateur aangemeld.

Van de bovengenoemde 10 waren die getallen respectievelijk 3 en 1.

Wijze van beoordeeling en rangschikking der adspiranten.

Bij Koninklijk besluit van 23 Januari 1907 n° 34 bepaald zijnde dat dit jaar in geval het aantal adspiranten dat rechtstreeks aan de in het reglement gestelde voorwaarden voldeed, kleiner was dan het aantal opengestelde plaatsen, voor eene *voorwaardelijke* plaatsing in aanmerking zouden kunnen komen adspiranten, die in een of meer der vakken wis-, werktuig-, natuur- en scheikunde bij hun eindexamen een cijfer lager dan 5 hadden behaald, geschiedde de beoordeeling van de 31 overgebleven adspiranten overeenkomstig de regelen aangegeven in het Reglement van het Koninklijk Instituut voor de Marine, zooals dit is vastgesteld bij Koninklijk besluit van 24 Januari 1906 n°. 62, met dien verstande, dat de laatst bedoelde adspi-

---

[1]) Van de 16 benoemde adelborsten hebben 5 voor de benoeming bedankt; dezen zijn vervangen door 5 anderen, zoodat de nos. 1 t/m 21 allen voor eene benoeming in aanmerking zijn gekomen.

ranten (10 in getal) werden gerangschikt na hen, die aan de bedoelde voorwaarden voldeden. Hoewel het aantal dezer laatsten 21 bedroeg, was deze maatregel noodig, omdat de mogelijkheid bestond dat door het bedanken voor eene benoeming van deze adspiranten een aantal zou kunnen overblijven kleiner dan dat der opengestelde plaatsen.

De gegevens waarover de commissie beschikte, bestonden uit:

de diploma's van voldoend afgelegd eindexamen der H. B. S. met 5jarigen cursus, met gespecificeerde cijferlijsten en de schoolrapporten over minstens het laatste tweetal jaren;

de antwoorden van het hoofd der school, waar de candidaat laatstelijk onderwijs genoot, op het schrijven van de commissie, inhoudende een verzoek om inlichtingen betreffende het verloop van en de geschiktheid voor de studie van den adspirant, zijne meest op den voorgrond tredende karaktereigenschappen en zijne geoefendheid in de gymnastiek;

de opgave van den leeftijd der adspiranten volgens hun geboorte-akte;

de qualificatie omtrent de physieke geschiktheid, aangegeven door de geneeskundige commissie;

het schriftelijk eindexamenwerk in wiskunde, werktuigkunde en natuurkunde, ten einde hiermede in geval van twijfel omtrent de rangschikking van overigens gelijkwaardige adspiranten rekening te kunnen houden.

Het onderzoek en de beoordeeling der gegevens, betrekking hebbende op den uitslag van het eindexamen, het verloop der studie en de daarmede verband houdende eigenschappen der adspiranten, geschiedde door de beide burgerleden der commissie.

Het onderzoek naar hunne verdere eigenschappen, leeftijd, lichamelijke gesteldheid, geoefendheid in gymnastiek en algemeenen aanleg voor den zeedienst, geschiedde door twee der militaire leden, die daartoe, behalve van de hun ten dienste staande schriftelijke gegevens, ook gebruik maakten van een persoonlijk onderhoud met elken adspirant.

Elke sub-commissie den tot haar ressort behoorenden staat van beoordeelingscijfers vastgesteld hebbende, werd deze door haar aan de commissie in pleno voorgelegd en omtrent haar bevindingen verslag gedaan. Met deze gegevens werd door de commissie de eindrangschikking opgemaakt met inachtneming van het hiervoren gezegde omtrent hen, die alleen voor eene voorwaardelijke plaatsing in aanmerking konden komen. De regelen en waardeverhoudingen, volgens welke de combinatie der gegevens tot het opmaken der eindrangschikking geschiedde, waren, na in de eerste vergadering der commissie vóór den aanvang

der beoordeelingen vastgesteld te zijn, geheel gelijk aan de ten vorigen jare gevolgde.

Daar van 2 der adspiranten ook na herhaald verzoek geene schoolrapporten en geene inlichtingen omtrent karaktereigenschappen, aanleg, geoefendheid in gymnastiek enz. waren ontvangen, werden voor de rangschikking van deze adspiranten voor de ontbrekende gegevens gemiddelde waarden aangenomen, opgemaakt in verband met de voorhanden zijnde gegevens en het persoonlijk onderzoek der militaire leden.

De eindrangschikking aldus opgemaakt zijnde, onafhankelijk van de vraag of er op grond van bepaalde gegevens en beoordeelingsrubrieken reden tot afwijzing van eenig adspirant zou bestaan, werd vervolgens deze vraag overwogen; bij alle 21 adspiranten, die aan de in het reglement omschreven voorwaarden voldeden, werd deze vraag ontkennend beantwoord; bij de 10 overigen werd omtrent 7 hunner geoordeeld dat hun gebrek aan kennis in bepaalde vakken, blijkende uit de overgelegde einddiploma's en schoolrapporten, niet voldoende gecompenseerd moest worden geacht door ruimere kennis in de overige vakken, noch door bijzonder gunstige andere gegevens, zoodat van deze 10 slechts 3 voor eene voorwaardelijke plaatsing geschikt worden geoordeeld.

Opmerkingen.

Door de militaire leden, van wie 1 ook ten vorigen jare in de commissie van aanneming zitting had, werd op grond van hun persoonlijk onderhoud met de adspiranten de opmerking gemaakt, dat deze dit jaar, wat betreft hunne algemeene ontwikkeling, gemak en vrijmoedigheid van zich te uiten, over het algemeen een gunstigen indruk maakten. Naar verhouding was het aantal adspiranten dat eenig begrip van zeevaart en van marine-aangelegenheden toonde en dat kennelijk met voorkeur voor de marineloopbaan opkwam, merkbaar grooter dan het vorige jaar.

Hoewel het oorspronkelijk aantal aanmeldingen (47) dit jaar het dubbele was van het vorige jaar en er ten deze dus onmiskenbaar verbetering valt te constateeren, wordt toch ook dat aantal nog gering geacht tegenover het aantal jongelieden dat voor het eindexamen opkomt. Hierbij valt intusschen ook thans nog in het oog te houden, dat uit de jongelieden van den leeftijd, waartoe deze adspiranten behooren, zij die vroegtijdig hun keus op de marineloopbaan vestigden, meerendeels reeds vroeger opkwamen voor de oude opleiding, waarvoor het laatst nog in 1906 werd aangenomen. Dit in het oog houdende, mag worden aangenomen dat, naarmate de nieuwe opleiding

en wijze van aanneming meer bekend worden, het aantal aanmeldingen vooreerst nog zal aangroeien en op den duur zeer bevredigend zal blijken.

Sommigen der adspiranten gaven aanleiding tot de opmerking dat zij, hoewel vermoedelijk wel tot meer inspanning in staat en terwijl met grond moet worden aangenomen, dat zij beslist wenschten voor de zeeofficiers-opleiding te worden aangenomen, nochtans niet het besef hadden gehad dat het verkrijgen van een zooveel mogelijk *goed* einddiploma de kans op aanneming belangrijk verhoogt. Hoewel dit in het Reglement van het Koninklijk Instituut voor de Marine duidelijk staat aangegeven, schijnt het besef daarvan nog niet allerwege te zijn doorgedrongen

Evenals vorige malen bleek ook nu, dat vele der adspiranten gedurende de laatste jaren niet of weinig aan gymnastiek hadden gedaan; van verscheidene adspiranten werden dan ook op dat punt geene inlichtingen ontvangen.

Overigens meende de commissie op te merken, dat over het algemeen de door de hoofden van onderwijs-inrichtingen verstrekte inlichtingen met vorige jaren aan zakelijkheid en doeltreffendheid hadden gewonnen, wat wellicht daaraan is toe te schrijven, dat allengs de bedoelingen der commissie beter worden begrepen en daarin meer vertrouwen wordt gesteld

De gemiddelde leeftijd der 24 geschikt geoordeelde adspiranten, daaronder begrepen het drietal, dat voor voorwaardelijke plaatsing geschikt werd geacht, bedroeg 18 jaar en 7 maanden, is alzoo 8 maanden hooger dan ten vorigen jare, of 1 maand hooger dan in 1905. Van deze 24 zijn er 6 minder dan 18 jaar oud, 9 ouder dan 19 jaar.

Onder de 31 adspiranten, die definitief ter beoordeeling kwamen, waren er 3, die hun einddiploma in het vorige jaar hadden behaald, van wie 2 rechtstreeks geschikt, 1 niet geschikt werden verklaard voor aanneming.

Deze 31 adspiranten waren afkomstig van de navolgende 20 hoogere burgerscholen met 5jarigen cursus:

1 van Alkmaar;
2 „ Amersfoort;
1 „ Amsterdam, 2de H. B. S.
2 „ „ 3de „
2 „ Apeldoorn;
2 „ Arnhem;
1 „ Dordrecht;
1 „ Goes;
1 „ Gouda;
1 „ 's Gravenhage (Bleijenburg);

4 van 's Gravenhage (Stadhouderslaan);
1 „ Leiden;
3 „ Middelburg;
1 „ Nijmegen;
2 „ Rotterdam;
1 „ Semarang;
1 „ Schiedam;
1 „ Utrecht;
3 „ Zaandam;
1 „ Zutphen.

Het aantal malen, dat eenig bepaald cijfer in de eindiploma's dezer adspiranten voorkwam, bedroeg voor de verschillende vakken en groepen:

Vak en afdeeling.	3	4	5	6	7	8	9	10
Wiskunde.	„	3	6	8	9	4	1	„
Mechanica	1	1	4	9	5	4	4	3
Afd. A	„	1	6	9	8	6	1	„
Natuurkunde	„	5	2	13	7	4	„	„
Scheikunde enz. . . .	„	3	3	11	10	2	2	„
Plant- en dierkunde. .	2	7	8	4	4	3	3	„
Kosmographie	„	2	6	10	8	2	2	1
Afd. B.	„	1	9	12	5	4	„	„
Staatsinrichting . . .	1	3	7	10	7	3	„	„
Staathuishoudkunde . .	„	2	6	12	7	4	„	„
Aardrijkskunde. . . .	„	2	5	13	10	1	„	„
Geschiedenis.	1	2	10	9	7	2	„	„
Boekhouden	2	2	4	10	5	5	3	„
Afd. C.	„	1	5	17	7	1	„	„
Nederl. taal en letterk.	1	1	7	10	10	2	„	„
Fransche „ „ „	2	4	12	6	6	1	„	„
Engelsche „ „ „	1	1	10	6	8	5	„	„
Hoogd. „ „ „	3	6	13	8	1	„	„	„
Afd. D.	„	2	15	10	4	„	„	„
Handteekenen	1	1	7	12	7	2	1	„
Rechtlijnig teekenen. .	„	4	7	7	8	4	1	„
Afd. E.	1	„	9	9	10	2	„	„

's Gravenhage, 17 Augustus 1907.

De Secretaris,
A. van der Sluis.

De Voorzitter,
G. F. Tydeman.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 11 September 1907, n°. 212.

N°. 66.

VERSLAG *van het in* 1906 *gehouden eindexamen der Rijkshoogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen.*

Aan den heer Commissaris der Koningin in de provincie Gelderland.

De commissie, bij beschikking dd. 19 April 1906, n°. 1807/2, door U belast met het afnemen van het eindexamen der Rijkshoogere land-, tuin- en boschbouwschool, bestaande uit de heeren L. Broekema, voorzitter, J. H. Aberson, J. van Baren, A. H. Berkhout, F. J. Bezemer, prof. dr. J. Ritzema Bos, dr. A. van Bijlert, dr. E. Giltay, E. C. van der Hoek, J. Jurling, S. Koenen, S. Lako, H. K. H. A. Maijer, dr. O. Pitsch, H. C. Reimers, A. J. van Schermbeek, dr. J. Valckenier Suringar en P. J. van Houten, heeft de eer U hierbij haar verslag van het afgenomen examen aan te bieden. Het secretariaat werd waargenomen door S. Lako.

In de eerste vergadering besprak de commissie de beginselen bij het examen te volgen, werden de werkzaamheden over de leden verdeeld en de voorbereidende maatregelen getroffen voor het opmaken der roosters voor het schriftelijk, mondeling en praktisch onderzoek. Voor elk vak werd benoemd een examinator en een assessor, met de bevoegdheid om desverkiezend ook vragen aan den examinandus te stellen.

De onderwerpen voor het schriftelijk werk werden door den voorzitter gekozen uit een tweetal, hem voor elk vak voorgelegd.

Ingevolge Koninklijk besluit van 12 April 1906 n°. 46 werd het examen dit jaar volgens het bij dat besluit behoorende

programma afgenomen. Slechts voor de drie studierichtingen Nederlandsche landbouw, Koloniale landbouw en Koloniale boschbouw hadden zich candidaten aangemeld. Daar geen der candidaten het getuigschrift of bewijs, bedoeld onder 5°. van het Koninklijk besluit van 7 Maart 1906 n°. 23, kon overleggen, moest het examen zoowel de afdeeling A als de afdeeling B omvatten. De candidaat voor Koloniale boschbouw was in het bezit van het diploma als landbouwkundige, Indische afdeeling, en werd, daar dit in 1902 behaald was, krachtens Koninklijk besluit van 12 April 1906 n°. 46, 10°., vrijgesteld van het examen in die vakken en onderdeelen van vakken, waarin hij ter verkrijging van dat diploma, in gelijke mate als voor het af te leggen examen wordt gevorderd, bewijzen van bekwaamheid heeft gegeven.

Het examen liep voor de verschillende studierichtingen over de volgende vakken:

voor den Nederlandschen landbouw:

	examinator, de heer:	assessor, de heer:
1. plantkunde,	Giltay,	R. Bos;
2. anatomie en physiologie der huisdieren,	Reimers,	de voorzitter;
3. veeteelt,	de voorzitter,	Reimers;
4. teekenen en architectuur,	v. d. Hoek,	Jurling;
5. grondbewerking,	Pitsch,	v. Baren;
6. grondverbetering,	Lako,	Pitsch;
7. landmeten en waterpassen,	Jurling,	v. d. Hoek;
8. landbouwscheikunde,	Aberson,	v. Bijlert;
9. landhuishoudkunde,	Koenen,	Maijer;
10. landbouwwerktuigen,	Lako,	Jurling;
11. bemestingsleer,	Maijer,	Koenen;
12. phytopathologie,	R. Bos,	Giltay;
13. plantenteelt,	Pitsch,	de voorzitter;
14. zuivelbereiding,	de voorzitter,	Aberson;
15. ziekten en geneesleer der huisdieren,	Reimers,	de voorzitter;
16. boekhouden,	Lako,	Koenen;

voor den Kolonialen landbouw:

1. plantkunde,	Giltay,	R. Bos;
2. anatomie physiologie, veeteelt,	Reimers,	de voorzitter;

	examinator, de heer:	assessor, de heer:
3. teekenen en architectuur,	v. d. Hoek,	Jurling;
4. grondbewerking,	Pitsch,	v. Baren;
5. grondverbetering,	Lako,	Pitsch;
6. landmeten en waterpassen,	Jurling,	v. d. Hoek;
7. landbouwscheikunde,	Aberson,	v. Bijlert;
8. landbouwwerktuigen,	Lako,	Jurling;
9. bemestingsleer,	Maijer,	Koenen;
10. phytopathologie,	R. Bos,	Giltay;
11. ziekten en geneesl. der huisdieren,	Reimers,	de voorzitter;
12. boekhouden,	Berkhout,	Bezemer;
13. hooglandcultures,	Berkhout,	v. Houten;
14. laaglandcultures,	v. Bijlers,	v. Houten;

voor den Kolonialen boschbouw:

1. burgerlijke en waterbouwkunde,	v. d. Hoek,	Jurling;
2. houtmeetkunde,	Berkhout,	v. Schermbeek;
3. boschrenterekening,	Berkhout,	v. Schermbeek;
4. houtteelt, boschexploitatie,	v. Schermbeek,	Berkhout;
5. boschbedrijfsregeling,	Berkhout,	v. Schermbeek;
6. Indische boomflora,	Suringar,	Berkhout;
7. Javaansch,	Bezemer,	v. Bijlert.

Het examen werd mondeling afgenomen in alle vakken, behalve houtteelt en boschexploitatie, dat praktisch behandeld werd.

Schriftelijk werd geëxamineerd voor den Nederlandschen landbouw in anatomie en physiologie der huisdieren, boekhouden en teekenen; voor den Kolonialen landbouw in teekenen en boekhouden; beide studierichtingen hadden voor landbouwscheikunde ook een praktisch examen.

Voor den Kolonialen boschbouw werd schriftelijk geëxamineerd in burgerlijke en waterbouwkunde en boschrenterekening.

Het schriftelijk examen duurde van 2 tot 7 Juli, het mondelinge van 9 tot 13 Juli.

Een candidaat nam deel aan het examen voor de studierichting Nederlandsche landbouw, twee aan dat voor Kolonialen landbouw en een aan dat voor Kolonialen boschbouw.

Het resultaat was, dat aan een der candidaten voor Kolonialen landbouw het diploma, bedoeld in art. 57 van de wet van 2 Mei

1863 (*Staatsblad* n°. 50), kon worden uitgereikt, namelijk aan S. A. R. de Wolff van Westerrode.

Aan den candidaat voor Kolonialen boschbouw P. Boodt werd gemeld diploma eveneens uitgereikt.

U dank zeggende voor het in haar gestelde vertrouwen legt de commissie hierbij hare taak neder.

L. Broekema, *Voorzitter.*

S. Lako, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 11 September 1907, n°. 212.

N°. 67.

VERSLAG *van het in* 1907 *gehouden eindexamen der Rijkshoogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen.*

Aan den heer Commissaris der Koningin in de provincie Gelderland.

De commissie, bij beschikking dd. 29 Mei 1907, n°. 2729/10, door U belast met het afnemen van het eindexamen der Rijkshoogere land-, tuin- en boschbouwschool, bestaande uit de heeren L. Broekema, voorzitter, dr. E. Giltay, prof. dr. J. Ritzema Bos, S. Lako, dr. O. Pitsch, H. C. Reimers, S. Koenen, J. H. Aberson, A. H. Berkhout, dr. A. van Bijlert, T. J. Bezemer, A. J. van Schermbeek, E. C. van der Hoek, J. Jurling, dr. J. Valckenier Suringar, H. F. Hartogh Heys van Zouteveen, B. A. Plemper van Balen, A. C. Ide, H. K. H. A. Maijer, S. C. J. Olivier, R. van Romunde, L. A. Springer en E. D. van Dissel, heeft de eer U hierbij het verslag van het afgenomen examen aan te bieden. Het secretariaat werd waargenomen door S. Lako.

In de eerste vergadering besprak de commissie de beginselen bij het examen te volgen, werden de werkzaamheden over de leden verdeeld en de voorbereidende maatregelen getroffen voor het opmaken der roosters voor het schriftelijk, mondeling en practisch onderzoek. Voor elk vak werd benoemd een examinator en een assessor, met de bevoegdheid om desverkiezend ook vragen aan den examinandus te stellen.

De onderwerpen voor het schriftelijk werk werden door den voorzitter gekozen uit een tweetal, hem voor elk vak voorgelegd.

De vakken, vermeld in afd. A van het programma van het eindexamen, werden geëxamineerd, voor zooverre de candidaten niet door het getuigschrift of bewijs, verkregen bij het examen van het tweede studiejaar, daarvan waren vrijgesteld; de vakken

vermeld in de afd. B van genoemd programma werden alle geëxamineerd, behalve bij drie candidaten, die dit examen reeds voor eene andere studierichting hadden afgelegd.

De verdeeling der vakken over de verschillende leden der commissie was als volgt:

Voor de afdeeling Nederlandsche landbouw:

	examinator:	assessor:
Plantkunde	Giltay,	Plemper v. Balen.
Anatomie en physiologie der huisdieren	Reimers,	voorzitter.
Teekenen en architectuur	v. d. Hoek,	Jurling.
Grondbewerking	Pitsch,	Maijer.
Grondverbetering	Lako,	Pitsch.
Landmeten en waterpassen	Jurling,	v. d. Hoek.
Landbouwscheikunde	Aberson,	Olivier.
Landhuishoudkunde	Koenen,	Maijer.
Bemestingsleer	Maijer,	Koenen.
Phytopathologie	R. Bos,	Aberson.
Landbouwwerktuigen	Lako,	Jurling.
Plantenteelt	Pitsch,	voorzitter.
Veeteelt	voorzitter,	Reimers.
Zuivelbereiding	voorzitter,	Reimers.
Ziekten en geneesleer der huisdieren	Reimers,	voorzitter.
Boekhouden	Lako,	Berkhout.

Voor de afdeeling Koloniale landbouw:

Plantkunde	Giltay,	v. Bijlert.
Anatomie, physiologie en veeteelt	Reimers,	voorzitter.
Teekenen en architectuur	v. d. Hoek,	Jurling.
Grondbewerking	Pitsch,	Maijer.
Landmeten en waterpassen	Jurling	v. d. Hoek.
Landbouwscheikunde	Aberson,	Olivier.
Landbouwwerktuigen	Lako,	Jurling.
Bemestingsleer	Maijer,	Koenen.
Phytopathologie	R. Bos,	Suringar.
Grondverbetering	Lako,	Pitsch.
Ziekten en geneesleer der huisdieren	Reimers,	voorzitter.
Boekhouden	Berkhout,	Lako.
Hooglandcultures	Berkhout,	v. Romunde.

	examinator:	assessor:
Laaglandcultures en technologie	v. Bijlert,	v. Schermbeek.
Javaansch	Bezemer,	v. Bijlert.
Maleisch	Bezemer,	v. Bijlert.

Voor de afdeeling Nederlandsche boschbouw:

Plantkunde	Giltay,	Plemper v. Balen.
Grondverbetering	Lako,	Pitsch.
Landmeten en waterpassen	Jurling,	v. d. Hoek.
Landbouwscheikunde	Aberson,	Olivier.
Landhuishoudkunde	Koenen,	Maijer.
Bemestingsleer	Maijer,	Koenen.
Burgerlijke en waterbouwkunde	v. d. Hoek,	Jurling.
Houtmeetkunde	Berkhout,	v. Dissel.
Houtteelt en boschexploitatie	v. Schermbeek	v. Dissel.
Boschrenterekening	Berkhout,	v. Dissel.
Phytopathologie	R. Bos,	Aberson.
Boschbedrijfsregeling	Berkhout,	v. Dissel.

Voor de afdeeling Koloniale landbouw:

Plantkunde	Giltay,	v. Bijlert.
Phytopathologie	R. Bos,	Suringar.
Javaansch	Bezemer,	v. Bijlert.
Maleisch	Bezemer,	v. Bijlert.
Houtteelt en boschexploitatie	v. Schermbeek,	v. Dissel.
Boschbedrijfsregeling	Berkhout,	v. Dissel.
Landmeten en waterpassen	Jurling,	v. d. Hoek.
Indische boomflora	Suringar,	Ide.

Voor de afdeeling landbouwscheikunde:

Plantkunde	Giltay,	Plemper v. Balen.
Physiologie	Reimers,	voorzitter.
Grondbewerking	Pitsch,	Maijer.
Grondverbetering	Lako,	Pitsch.
Landbouwscheikunde en technologie	Aberson,	Olivier.
Landhuishoudkunde	Koenen,	Maijer.
Bemestingsleer	Maijer,	Koenen.

	examinator:	assessor:
Plantenteelt	Pitsch,	voorzitter.
Veeteelt	voorzitter,	Reimers.
Zuivelbereiding	voorzitter,	Reimers.

Voor de afdeeling tuinbouw.

Plantkunde	Giltay,	Plemper v. Balen.
Phytopathologie	R. Bos,	Suringar.
Bemestingsleer	Maijer,	Koenen.
Landhuishoudkunde	Koenen,	Maijer.
Tuinarchitectuur	H. H. v. Zouteveen,	Springer.
Systematiek tuinbouwplanten	Suringar,	H. H. v. Zouteveen.
Bloementeelt	Plemper v. Balen,	Ide.
Boom- en ooftboomteelt	Ide,	Plemper v. Balen.
Warmoezerij	Ide,	Plemper v. Balen.

Mondeling werd geëxamineerd in alle vakken, schriftelijk voor de afdeeling Nederlandsche landbouw in veeteelt, landhuishoudkunde, teekenen en architectuur en boekhouden;

voor de afdeeling Koloniale landbouw in boekhouden, teekenen en architectuur, Javaansch en Maleisch;

voor de afdeeling Nederlandsche boschbouw in landhuishoudkunde, houtmeetkunde, teekenen en burgerlijke en waterbouwkunde;

voor de afdeeling Koloniale boschbouw in Javaansch, Maleisch en teekenen;

voor de afdeeling landbouwscheikunde in scheikunde en technologie, landhuishoudkunde en zuivelbereiding;

voor de afdeeling tuinbouw in landhuishoudkunde, warmoezerij en bloementeelt.

Practisch werd geëxamineerd in de afdeeling Nederlandsche landbouw in scheikunde; in de afdeeling Nederlandsche boschbouw in houtteelt; in de afdeeling landbouwscheikunde in scheikunde en in de afdeeling tuinbouw in warmoezerij en boom- en ooftboomteelt.

Het schriftelijk examen duurde van 8 tot en met 11 Juli, het practische examen ging gedeeltelijk daaraan vooraf, gedeeltelijk werd het tijdens het mondeling examen afgenomen, dit laatste duurde van 15 tot en met 20 Juli.

Eén candidaat nam deel aan het examen in de afdeeling Nederlandsche landbouw, vier in de afdeeling Koloniale landbouw, drie in de afdeeling Nederlandsche boschbouw, vijf in de afdeeling Koloniale boschbouw, twee in de afdeeling landbouwscheikunde en twee in de afdeeling tuinbouw.

Het resultaat was dat in de afdeeling Nederlandsche landbouw aan den candidaat het diploma werd uitgereikt, namelijk aan H. Molhuysen, geboren te 's Gravenhage.

In de afdeeling Koloniale landbouw werd aan twee candidaten het diploma uitgereikt, namelijk aan:

W. van der Maas, geboren te Mlatten, distr. Tinawoen, afd. Bodjonegoro;

W. J. ten Oever, geboren te Haarlem.

In de afdeeling Nederlandsche boschbouw werd aan een candidaat het diploma uitgereikt, namelijk aan A. A. C. Sprangers, geboren te Princenhage.

In de afdeeling Koloniale boschbouw verkregen de vijf candidaten allen het diploma, namelijk:

F. Blok, geboren te Tjimalaka, distr. Tjibeureum, afd. Semoedang;

L. F. R. P. C. A. Brandts Buys, geboren te Rotterdam;

J. Roosendael, geboren voormalige gem. Kralingen, thans gemeente Rotterdam;

R. Wind, geboren te Apeldoorn;

P. van Zon, geboren te Schiedam.

In de afdeeling landbouwscheikunde werd aan een candidaat het diploma uitgereikt, namelijk aan mejuffrouw P. J. F. Nieuwland, geboren te Utrecht

In de afdeeling tuinbouw verkregen beide candidaten het diploma, namelijk:

mejuffrouw E. C. van Goor, geboren te Barneveld, en

C. A. G. Spaan, geboren te Kruiningen.

Terwijl 10 als hoogste cijfer werd aangenomen, werd toegekend het volgende aantal punten:

9 zesmaal, 8 twintigmaal, 7 drie en dertigmaal, 6 drie en veertigmaal, 5 veertigmaal, 4 veertienmaal, 3 zevenmaal en 2 eenmaal.

Het gemiddelde aantal punten was voor elk der candidaten $7^{4}/_{9}$, 7 tweemaal, $6^{7}/_{8}$, $6^{3}/_{4}$, $6^{4}/_{9}$, $6^{2}/_{9}$, $6^{4}/_{8}$, $6^{1}/_{9}$, $5^{15}/_{16}$, $5^{5}/_{7}$, $5^{7}/_{11}$, $5^{4}/_{7}$, $5^{1}/_{2}$, $5^{1}/_{10}$, $4^{8}/_{9}$, $4^{3}/_{5}$.

Voor de eerste maal hadden de candidaten, die zich aan het examen onderwierpen, voor het meerendeel hunne studie volgens het tegenwoordig programma der Rijks- hoogere land-, tuin- en boschbouwschool volbracht.

De commissie betreurt het, dat van de gelegenheid voor de

candidaten der studierichting Koloniale landbouw om eene aanteekening op het diploma te verkrijgen voor Maleisch of Javaansch, geen gebruik gemaakt werd.

Bij vele candidaten bleek, dat van eene zelfstandige waarneming, zelfs in de onmiddellijke omgeving, van belangrijke zaken op het gebied hunner studie, bijna geen sprake was.

U dank zeggende voor het in haar gestelde vertrouwen, legt de commissie hierbij hare taak neder.

Wageningen, Juli 1907.

L. Broekema, *Voorzitter.*
S. Lako, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 18 September 1907, n°. 218.

N°. 68.

VERSLAG *van het examen tot toelating tot den Hoofdcursus in het jaar* 1907, *ingevolge het bepaalde bij art.* 8 *der wet van* 21 *Juli* 1890 *tot regeling van het militair onderwijs bij de landmacht*, *enz.*

A. *Samenstelling der commissie.*

Ingevolge beschikking van den Minister van Oorlog, dd. 3 April 1907, IIde afd., n°. 210, was de commissie samengesteld als volgt:

a. lid en voorzitter: de luitenant-kolonel P. A. Spaan, van het 4de regiment infanterie;

b. leden:

de kapiteins J. de Visser, W. A. Versteegh en T. J. Hallegraeff, respectievelijk van het 4de, 1ste en 10de regiment infanterie;
de reserve-kapitein C. M. J. Koorevaar, leeraar aan den Hoofdcursus;
de eerste-luitenants-adjudanten H. van Maaren en P. G. van Stapele, respectievelijk van het 2de en 11de regiment infanterie;
de eerste-luitenants J. P. Dumont en P. J. Stigter, beiden leeraar aan den Hoofdcursus;

c. secretaris: de eerste-luitenant M. F. J. Phaff, van het instructie-bataljon.

B. *Regeling van het examen.*

De regeling van het examen geschiedde volgens de bepalingen, voorkomende in:
het Reglement voor den Hoofdcursus, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 22 September 1892 (*Staatsblad* n°. 221,

D. B. U. bladz. 948), laatstelijk gewijzigd bij Koninklijk besluit van 26 Juni 1906 (*Staatsblad* n°. 154, R. M. 1906, bladz. 767):

het Voorschrift voor den Hoofdcursus, vastgesteld door de Ministers van Oorlog en van Koloniën, dd. 23 September 1892, IIde afd., n°. 57, en van 26 September 1892, litt. C, n°. 18 (D. B. U. bladz. 965), laatstelijk gewijzigd bij beschikking van genoemde Ministers, van 25 Juli 1906, IIde afd., n°. 136, en van 8 Augustus d. a. v., afd. C, 2de bureau, n°. 30 (R. M. 1906, bladz. 779);

het Voorschrift betreffende het afnemen van het schriftelijk gedeelte van examens, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Oorlog, dd. 9 Maart 1903, IIde afd., n°. 62 (R. M. 1903, bladz. 397).

Overeenkomstig het bepaalde bij art. 13 van het Voorschrift van den Hoofdcursus, was de commissie verdeeld in de volgende sub-commissiën:

voor rekenkunde en stelkunde:

de kapitein J. de Visser en de eerste-luitenant-adjudant P. G. van Stapele;

voor de talen:

de kapitein T. J. Hallegraeff en de reserve-kapitein C. M. J. Koorevaar;

voor meetkunde en reglementen:

de eerste-luitenant J. P. Dumont en de eerste-luitenant-adjudant H. van Maaren;

voor aardrijkskunde en geschiedenis:

de kapitein W. A. Versteegh en de eerste-luitenant P. J. Stigter.

De bijlagen I en II geven een overzicht van de regeling van het schriftelijk en mondeling gedeelte van het examen.

Het mondeling examen, waarbij de adspiranten in ploegen van 8 (één ploeg van 6 en twee van 7) verdeeld waren, nam 18 Juli een aanvang en eindigde 10 Augustus d. a. v.

Voor elke ploeg was $1\frac{1}{2}$ dag beschikbaar gesteld.

De bijlagen III en IV bevatten de rangschikking zoowel voor de infanterie als voor de militaire administratie voor de adspiranten die niet aan de vereischten van het toelatingsexamen hebben voldaan, met vermelding van het door hen behaald aantal punten in de verschillende vakken.

C. *Aantal adspiranten.*

Het getal adspiranten dat tot het schriftelijk en mondeling gedeelte van het examen was toegelaten, bedroeg 108.

D. *Aantal opengestelde plaatsen.*

Infanterie hier te lande	14
Militaire administratie hier te lande	8
Infanterie Nederlandsch-Indië.	15
Militaire administratie Nederlandsch-Indië . .	4
Totaal . . .	41

E. *Uitslag van het examen.*

Van de 108 adspiranten wenschten 101 zoowel voor het wapen der infanterie als voor het dienstvak der militaire administratie in aanmerking te worden gebracht.

Zeven adspiranten hadden zich uitsluitend voor het dienstvak der militaire administratie opgegeven.

Aan het examen voldeden 58 adspiranten. 1)

F. *Opmerkingen naar aanleiding van het examen in de verschillende vakken.*

Rekenkunde. Bij de meeste examinandi was de kennis van de talstelsels en van het metrieke stelsel onvoldoende.

Vele examinandi konden de derdemachtsworteltrekking noch verklaren, noch uitvoeren.

Stelkunde. Vele examinandi misten de vereischte vaardigheid in de toepassing der merkwaardige quotienten en in het methodisch oplossen van eenvoudige vraagstukken met gebroken en negatieve exponenten.

Ofschoon de vraagstukken betreffende de samengestelde intrestrekening — in den regel — goed werden opgelost, wisten vele examinandi echter de bewerking niet voldoende te verklaren.

Meetkunde. Vele candidaten begrepen nog onvoldoende het onderling verband der theoretische stellingen en misten een duidelijk inzicht in het logisch afleiden van constructies.

---

1) Door uitbreiding van het aantal opengestelde plaatsen met 14 voor infanterie hier te lande en 3 voor administratie hier te lande, konden alle geslaagden worden geplaatst.

Nederlandsche taal. De toepassing van de taal- en spelregels, zelfs op voorbeelden uit het leerboek, liet bij velen te wenschen over.

Zinsontleding werd meermalen onvoldoende gekend, enkelen begrepen er niets van.

De vervaardigde opstellen waren over het algemeen goed, hoewel nog zinstorende fouten voorkwamen. Verklaring van algemeen bekende Nederlandsche uitdrukkingen, alsmede het gebruik er van in een volzin, liet te wenschen over.

Fransche taal. De uitspraak bleef veelal beneden de meest bescheiden eischen, de woordenkennis was over het algemeen gering. De hoofdzaken der spraakleer werden òf niet gekend òf meermalen niet begrepen. In het bijzonder liet de kennis van de vervoeging der onregelmatige werkwoorden veel te wenschen over.

Bij de mondelinge vertaling in het Nederlandsch gaven vele adspiranten blijk van gemis aan inzicht in den bouw van eenvoudige Fransche stukjes.

Aardrijkskunde. Het examen in dit vak gaf geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Geschiedenis. Over het algemeen waren de leerboeken letterlijk van buiten geleerd, waarbij het geleerde veelal niet begrepen werd.

Ook liet de kennis van de ligging van de door vele adspiranten genoemde landen en steden te wenschen over.

Reglementen. Het examen in dit vak gaf geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Kampen, 13 Augustus 1907.

Namens de Commissie,

De Secretaris, PHAFF.

De Voorzitter, P. A. SPAAN.

Nummer bij de rang-schikking verkregen.	Aantal punten bij het examen behaald in:									
	Rekenkunde.	Stelkunde.	Meetkunde.	Nederlandsche taal.	Fransche taal.	Aardrijkskunde.	Geschiedenis.	Exercitie- en dienst-reglementen en voorschriften.	Totaal.	Schrijven.
21	50	50	37	40	43	68	59	54	401	70
22	50	55	54	43	57	45	43	50	397	50
23	56	48	38	28	52	53	50	69	394	60
24	47	48	37	53	44	50	75	37	391	60
25	51	37	32	45	48	60	62	52	387	70
26	48	42	50	53	30	60	64	40	387	90
27	44	50	28	43	53	38	63	67	386	60
28	63	52	42	45	28	44	64	48	386	80
29	47	44	45	58	40	55	53	43	385	90
30	43	50	50	55	43	45	39	58	383	80
31	50	40	35	45	63	55	53	40	381	50
32	48	63	53	53	29	48	35	48	377	70
33	52	53	45	50	39	38	44	45	366	80
34	48	48	47	28	30	53	53	58	365	70
35	45	43	39	45	22	55	50	63	362	60
36	57	48	38	38	44	48	38	48	359	60
37	44	37	50	50	42	50	47	38	358	60
38	51	39	45	60	25	43	35	53	351	60
39	26	43	25	43	43	48	64	50	342	70
40	37	40	33	55	43	44	55	34	341	60
41	44	38	44	38	28	50	43	45	330	60
42	38	31	50	30	38	47	58	38	330	70
43	28	43	42	65	40	30	35	31	314	70
44	29	31	17	33	53	50	45	53	311	60
45	36	38	45	33	34	35	37	37	295	60
46	47	34	50	45	29	28	20	33	286	70

Aldus opgemaakt 13 Augustus 1907.

Voor de Commissie,

De Secretaris, PHAFF.

De Voorzitter, P. A. SPAAN.

Bijlage IV.

ALGEMEENE RANGLIJST van de adspiranten die voor eene plaatsing bij het dienstvak der militaire administratie in aanmerking wenschen te komen, doch aan het examen voor toelating tot den Hoofdcursus *niet* hebben voldaan.

Nummer bij de rangschikking verkregen.	Aantal punten bij het examen behaald in: Rekenkunde.	Stelkunde.	Meetkunde.	Nederlandsche taal.	Fransche taal.	Aardrijkskunde.	Geschiedenis.	Totaal.	Schrijven.
1	63	65	72	75	30	58	59	422	80
2	65	58	59	50	33	70	69	404	80
3	43	65	35	55	58	68	72	396	70
4	45	35	43	55	62	75	79	394	80
5	52	37	39	50	83	58	73	392	70
6	48	55	43	45	69	52	80	392	70
7	54	76	65	43	25	68	60	391	70
8	58	54	46	60	35	68	69	390	60
9	47	36	37	80	53	65	67	385	80
10	48	37	52	58	53	68	67	383	70
11	52	64	37	73	43	59	55	383	80
12	58	54	61	45	25	63	74	380	70
13	36	61	35	55	43	67	77	374	70
14	55	53	59	33	30	68	73	371	60

Nummer bij de rang-schikking verkregen.	Aantal punten bij het examen behaald in:								
	Rekenkunde.	Stelkunde.	Meetkunde.	Nederlandsche taal.	Fransche taal.	Aardrijkskunde.	Geschiedenis.	Totaal.	Schrijven.
15	54	52	53	43	45	65	54	366	80
16	51	48	50	40	43	64	69	365	70
17	38	57	57	50	53	58	52	365	70
18	44	44	56	55	57	50	52	358	70
19	48	42	46	53	24	75	68	356	80
20	47	48	37	53	44	50	75	354	60
21	52	65	28	43	43	48	69	348	60
22	48	42	50	53	30	60	64	347	90
23	50	55	54	43	57	45	43	347	50
24	50	50	37	40	43	68	59	347	70
25	34	63	56	28	39	55	70	345	60
26	47	44	45	58	40	55	53	342	90
27	50	40	35	45	63	55	53	341	50
28	63	52	42	45	28	44	64	338	80
29	51	37	32	45	48	60	62	335	70
30	43	50	56	45	25	45	67	331	50
31	72	64	33	58	23	43	37	330	70
32	48	63	53	53	29	48	35	329	70
33	43	50	50	55	43	45	39	325	80
34	56	48	38	28	52	53	50	325	60
35	52	53	45	50	39	38	44	321	80
36	44	37	50	50	42	50	47	320	60
37	44	50	28	43	53	38	63	319	60
38	57	48	38	38	44	48	38	311	60
39	48	48	47	28	30	53	53	307	70
40	37	40	33	55	43	44	55	307	60
41	45	43	39	45	22	55	50	299	60
42	51	39	45	60	25	43	35	298	60
43	38	31	50	30	38	47	58	292	70
44	26	43	25	43	43	48	64	292	70

Nummer bij de rangschikking verkregen.	Aantal punten bij het examen behaald in:								
	Rekenkunde.	Stelkunde.	Meetkunde.	Nederlandsche taal.	Fransche taal.	Aardrijkskunde.	Geschiedenis.	Totaal.	Schrijven.
45	44	38	44	38	28	50	43	285	60
46	28	43	42	65	40	30	35	283	70
47	36	38	45	33	34	35	37	258	60
48	29	31	17	33	53	50	45	258	60
49	47	34	50	45	29	28	20	253	70
50	44	37	27	45	35	34	20	242	60

Aldus opgemaakt 13 Augustus 1907.

Voor de Commissie,

De Secretaris, PHAFF.

De Voorzitter, P. A. SPAAN.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 18 September 1907, n°. 218.

N°. 69.

RAPPORT *der Commissie tot voorbereiding van de aanwijzing in* 1907 *van candidaat-Indische ambtenaren.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Koloniën.

Bij Uwe resolutie van 11 April jl., afdeeling D, n°. 25, werd de commissie als volgt samengesteld:

mr. J. H. Bergsma, oud-Minister van Koloniën, lid en voorzitter; dr. J. H. Gallée, hoogleeraar aan de Rijks-universiteit te Utrecht, J. M L. Keuller, professor aan het Roomsch-Katholiek seminarie te Roermond, dr. E. B. Kielstra, oud-lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, en dr. F. L. Rutgers, hoogleeraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, leden; jhr. mr. B. C. de Jonge, hoofdcommies bij het Departement van Koloniën, secretaris.

Aangezien de commissie de eerste is, die ingevolge het 1 April jl. in werking getreden besluit op de Indische bestuursopleiding (*Staatsblad* 1907, n°. 71) benoemd werd, had zij al aanstonds te overwegen, in hoever zij bij de oproeping van sollicitanten van de door vorige commissiën gevolgde gedragslijn had af te wijken.

Nadat haar was gebleken, dat slechts op ondergeschikte punten eenige wijziging noodig was, deed zij in de *Nederlandsche Staatscourant* van 25 April 1907, n°. 96 eene oproeping plaatsen voor het door haar af te nemen examen, in de hoop daarop een voldoend aantal aanmeldingen te mogen ontvangen om het door Uwe Excellentie aan de commissie medegedeelde getal van 42 jongelieden voor de aanwijzing als candidaat-Indisch ambtenaar te kunnen aanbevelen.

In zoover werd de commissie niet te leur gesteld, dat 72

sollicitanten aan de oproeping gehoor gaven. Van dit aantal vielen echter niet minder dan 23 af; 14 slaagden niet in het eindexamen van eene hoogere burgerschool met 5jarigen cursus, 1 vermocht het diploma van met goed gevolg afgelegd Staatsexamen (art. 12 wet H. O.) en 1 dat van het eindexamen van een gymnasium met 6jarigen cursus (art. 11 wet H. O.) niet te behalen, terwijl 6 zich terugtrokken en 1 zonder opgaaf van redenen niet opkwam.

Van de 49 sollicitanten die ten slotte aan het examen deelnamen, waren 18 bij hunne aanmelding reeds in het bezit van een der diploma's, op grond waarvan men in aanmerking kan komen voor aanwijzing als candidaat- Indisch ambtenaar; 16 hadden het getuigschrift van eindexamen der hoogere burgerscholen met 5jarigen cursus (15 een Nederlandsch en 1 een Indisch getuigschrift), 1 het diploma van eindexamen van een gymnasium met 6jarigen cursus en 1 het diploma van het Staatsexamen. Het aantal van hen die reeds in andere richting werkzaam waren, bedroeg 16; 7 studeerden te Delft, waarvan 1 sinds dien het examen voor adjunct-ijker deed; 2 studeerden in de rechten te Leiden en te Amsterdam en 1 in de medicijnen te Leiden; 1 studeerde voor ingenieur te Karlsruhe, terwijl 1 aan het Hoofdbestuur van de posterijen en telegraphie en 1 aan het Rijkspensioenfonds voor weduwen en weezen van burgerlijke ambtenaren werkzaam was; 1 nam deel aan het in Januari jl. gehouden examen voor candidaat-ambtenaar voor Chineesche zaken, terwijl 2 in particuliere dienstbetrekking waren.

Door 31 sollicitanten werd vóór hunne deelneming aan het candidaat- Indisch-ambtenaarsexamen nog een diploma behaald: dat van het eindexamen van een gymnasium met 6jarigen cursus door 1, dat van het eindexamen van eene hoogere burgerschool met 5jarigen cursus door 29 en dat van hetzelfde examen in Indië door 1.

Nadat de termijn voor de aanmelding van sollicitanten verloopen was, hield de commissie den 26sten Juni hare eerste vergadering in de groote commissiekamer van het Departement van Koloniën, waarin werd vastgesteld, op welke wijze het onderzoek naar de aanbevelenswaardigheid van de sollicitanten zou plaats hebben. Men kwam daarbij tot de conclusie, dat het besluit op de Indische bestuursopleiding geen verandering in de vroeger gevolgde wijze van onderzoek noodig maakte; volgens art. 9 toch van dat besluit dient ook voortaan gelet te worden op h t *verleden* en den *leeftijd* van de sollicitanten, alsmede op den uitslag van het hun af te nemen *examen*.

Wat den leeftijd betreft, zijn er onder de sollicitanten geen die der commissie tot bijzondere opmerkingen aanleiding gaven.

De inlichtingen, ingewonnen omtrent hen die reeds in andere richting werkzaam geweest waren, leverden omtrent het verleden van deze jongelieden geen gegevens die bij hunne beoordeeling van invloed behoefden te zijn.

Ten aanzien van het examen gold de ook door vorige commissiën gehuldigde opvatting, dat het eene ruime strekking moet hebben en tot onderzoek moet dienen naar de algemeene ontwikkeling van de sollicitanten. Bij de regeling van de onderdeelen van het examen werd echter ten aanzien van het Nederlandsch opstel een andere weg gevolgd dan vroeger. Aangezien toch art. 9, sub *a*, van het besluit op de Indische bestuursopleiding voorschrijft, dat voor het Nederlandsch opstel onderwerpen moeten worden opgegeven, „die zich tot een zakelijke behandeling leenen", moest de quaestie die omtrent de beteekenis van de „zakelijke uiteenzetting of beschrijving" van het Koninklijk besluit van 16 Augustus 1903 n°. 43 bestond, als opgelost beschouwd worden in dien zin, dat het bij het Nederlandsch opstel niet alleen te doen mag zijn om de wijze waarop de examinandus zijn onderwerp behandelt, maar ook om het bewijs, dat hij omtrent het behandelde onderwerp de noodige kennis bezit.

Bij het schriftelijk examen werd wederom $1^1/_2$ uur toegestaan voor het Nederlandsch, 1 uur voor de Fransche, Duitsche en Engelsche vertalingen en $^3/_4$ uur voor elk van de brieven in die talen. Bij het mondeling examen werd $^1/_2$ uur genomen voor het Nederlandsch en $^1/_4$ uur voor elke vreemde taal.

Aan het onderzoek naar practische bedrevenheid in het gebruik van de vreemde talen onderwierpen zich slechts 5 sollicitanten voor de drie talen, 4 voor Fransch en Engelsch, 20 voor Duitsch en Engelsch, 1 voor Fransch, 3 voor Duitsch en 16 voor Engelsch alleen.

Van de opgaven voor het schriftelijk werk worden Uwer Excellentie hierbij afdrukken aangeboden.

De leiding van het mondeling examen berustte, wat betreft het Nederlandsch, bij prof. dr. Rutgers, die voor een deel daarbij gebruik maakte van Busken Huet's „Land van Rembrand", waarvan verschillende stukken werden gelezen en met de sollicitanten besproken. Ook de andere leden der commissie vonden gelegenheid vragen van verschillenden aard tot den examinandus te richten.

Het mondeling examen in het Fransch en Duitsch werd door prof. Keuller, en dat in het Engelsch door prof. dr. Gallée afgenomen.

De commissie in haar geheel oordeelde telkens over ieder toe te kennen cijfer. De einduitslag van haar onderzoek vindt Uwe

Excellentie in de mede hierbij aangeboden gemotiveerde beoordeelingslijst.

De vaststelling van de examendagen blijft voor de commissie een moeilijk punt. Het onmiddellijk volgen van het candidaat-Indisch-ambtenaarsexamen op het eindexamen van de hoogere burgerschool blijkt voor vele sollicitanten een bezwaar, dat nog aanzienlijk vergroot wordt voor hen die na het eerstgenoemd examen zich nog aan het toelatingsexamen voor de Koninklijke Militaire Academie te Breda hebben te onderwerpen.

Ook dit jaar moesten de sollicitanten in twee groepen verdeeld worden. Voor de eerste groep had het schriftelijk deel plaats op 19 en 20 Juli en het mondeling deel op 22 tot en met 27 Juli; voor de tweede groep waren de data 29 en 30 Juli en 31 Juli tot en met 3 Augustus.

Gedurende al deze dagen werd gebruik gemaakt van een der zalen van het Koninklijk Zoölogisch Botanisch Genootschap te 's Gravenhage.

Aan het eind van haar rapport gekomen veroorlooft de commissie zich, evenals hare voorgangster, de aandacht van Uwe Excellentie te vestigen op het ook dit jaar weer zeer middelmatig gehalte van de meerderheid der sollicitanten. Jaarlijks komt eene opmerking van dien aard in het rapport van de opeenvolgende commissiën voor, en dat de tegenwoordige commissie niet ten onrechte dit voorbeeld volgt, moge uit de volgende cijfers blijken.

Zooals in den aanvang van dit rapport reeds werd medegedeeld, vielen van de 72 jongelieden die zich hadden aangemeld, niet minder dan 23 af, bijna allen wegens het niet kunnen behalen van het vereischte diploma. Van de overblijvende 49 zijn er 8 die verleden jaar niet slaagden in het eindexamen van eene hoogere burgerschool of door de vorige commissie onvoldoend ontwikkeld werden geoordeeld; 1 bracht 8 jaren op de hoogere burgerschool door; 16 waren reeds in andere richting werkzaam, door wie de Indische carrière dus niet uit voorliefde werd gekozen.

Deze cijfers wettigen het vermoeden dat — behoudens de uitzonderingen — niet het beste deel der daarvoor in aanmerking komende jongelingschap zich voor de aanwijzing tot candidaat-Indisch ambtenaar aanmeldt.

Dat hierin verbetering worde gebracht, acht de commissie van het hoogste belang. Niet alleen dienen de aanstaande bestuursambtenaren uit betere krachten gerecruteerd te worden, maar ook zou het zeer wenschelijk zijn, dat de commissie bij hare aanbeveling de gelegenheid had uit een grooter aantal

jongelieden hare keuze te doen. Het ligt nu wel niet op den weg der commissie Uwe Excellentie ter zake van advies te dienen, doch waar zij de vrijheid heeft gevonden op de aangegeven ongunstige omstandigheid te wijzen, meent zij verplicht te zijn Uwe Excellentie in kennis te stellen met de wijze waarop, naar haar oordeel, de gewenschte verbetering zou zijn aan te brengen.

Het lijdt bij haar geen twijfel, dat het candidaat- Indisch-ambtenaarschap aanlokkelijker moet gemaakt worden. Het „gaan naar Indië" wordt veelal door overwegingen van geldelijken aard beheerscht. Is nu voor velen de Indische carrière op zich zelf aanlokkelijk genoeg, de studiejaren in Leiden leveren dikwijls financieele bezwaren, welke van die carrière doen afzien. Neemt men daarbij in aanmerking, dat reeds sinds 1857 de opleiding voor Indisch officier geheel kosteloos is, dan rijst de vraag of het niet wenschelijk zou zijn ook de studie voor Indisch ambtenaar door eenige geldelijke toelage aan te moedigen. De commissie is van oordeel, dat door zoodanigen maatregel zich meer sollicitanten zouden aanmelden, de keus van candidaat-ambtenaren daardoor ruimer zou worden en er meer kans zou ontstaan dan thans, dat het Indisch ambtenaarskorps werd aangevuld met jongelieden die door ontwikkeling en algemeene kennis geschikt zullen zijn voor den werkkring welke hun in Indië wacht.

Het is der commissie eene zeer aangename taak dit rapport te besluiten met de erkenning van de uitstekende diensten haar bewezen door den ijverigen en bekwamen secretaris jhr. mr. B. C. de Jonge.

's Gravenhage, 3 Augustus 1907.

De Commissie tot voorbereiding van de aanwijzing in 1907 van candidaat-Indische ambtenaren,

BERGSMA.

J. H. GALLÉE.

J KEULLER.

KIELSTRA.

F. L. RUTGERS.

N°. 70.

VERSLAG *omtrent het in* 1907 *te Kampen afgelegd eindexamen door de onderofficieren van het* 2de *studiejaar van den Hoofdcursus.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Oorlog.

De commissie waaraan bij Koninklijk besluit van 30 Mei 1907 n°. 57 werd opgedragen het eindexamen aan den Hoofdcursus af te nemen, heeft heden hare taak ten einde gebracht.

Omtrent den loop van het examen heeft zij de eer het hier volgende verslag aan Uwe Excellentie uit te brengen.

I. *Samenstelling der examen-commissie.*

A. Lid en voorzitter: de adjudant in buitengewonen dienst van Hare Majesteit de Koningin, de generaal-majoor F. H. A. Sabron, inspecteur van het militair onderwijs.

B. Leden:

a. de luitenant-kolonel van den staf der infanterie R. H. Luber, directeur van den Hoofdcursus;

b. de kapitein W. J. Steinbuch, van het 5de regiment infanterie;

c. de kapitein-kwartiermeester C. W. F. Doorman, van het 4de regiment infanterie;

d. de kapitein der infanterie J. G. T. Bernelot Moens en de majoor-intendant J. van der Linden, beiden van het leger in Nederlandsch-Indië en met verlof hier te lande;

e. de kapitein van den staf der infanterie H. B. Pothoff; de gepensionneerde kapitein der infanterie van het Nederlandsch-Indische leger H. T. van IJsseldijk; de eerste-luitenants der infanterie A. M. van Genderen, P. Clerk en J. Peters, laatstgenoemde van het leger in Nederlandsch-Indië, zoomede de

eerste-luitenants-kwartiermeester F. Dekker en A. Terwiel, laatstgenoemde mede van het Nederlandsch-Indische leger, allen leeraar bij den Hoofdcursus.

C. Lid en secretaris: de kapitein A. A. Heisterkamp, van het 5de regiment infanterie.

II. *Regeling van het examen.*

De regeling van het examen, alsmede de wijze van beoordeeling en de rangschikking, had geheel plaats volgens het daaromtrent voorgeschrevene in:

1°. het reglement van den Hoofdcursus, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 22 September 1892 (*Staatsblad* n°. 221);

2°. het voorschrift voor den Hoofdcursus, vastgesteld door de Ministers van Oorlog en van Koloniën, onder dagteekening van 23 September 1892, IIde afd., n°. 57, en van 26 September 1892, litt. C, n°. 18, en

3°. het Voorschrift betreffende het afnemen van het schriftelijk gedeelte van het eindexamen aan den Hoofdcursus, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Oorlog, dd. 9 Maart 1903, IIde afd., n°. 62.

Uit de bijlage A van dit verslag blijkt in welke vakken de examens schriftelijk werden afgenomen en hoeveel het aantal vragen in elk dier vakken bedroeg, terwijl bijlage B aangeeft de uitkomsten van het afgelegd examen.

III. *Uitslag van het examen.*

Aan het examen werd met gunstigen uitslag deelgenomen door:

a. Leger hier te lande:
infanterie . . . . . . 41 onderofficieren
administratie . . . . 7 „

b. Leger in Nederlandsch-Indië:
infanterie . . . . . . 14 onderofficieren
administratie . . . . 6 „

terwijl een candidaat voor het dienstvak der administratie van het leger hier te lande, wegens ziekte geen deel nam aan het examen.

Kampen, 23 Augustus 1907.

Namens de Commissie,

De Secretaris, A. A. HEISTERKAMP.

De Voorzitter, F. H. A. SABRON.

BIJLAGE A.

Aantal schriftelijk gedane vragen bij gelegenheid van het door onderofficieren van de 2de klasse van den Hoofdcursus afgelegd eindexamen in 1907.

VAKKEN VAN ONDERWIJS.	Wapens en dienstvakken.			
	Infanterie. h. t. l.	Infanterie. O. I. L.	Administratie h. t. l.	Administratie. O. I. L.
Natuurkunde	3	3	3	3
Landmeten en waterpassen	3	3	„	„
Nederlandsche taal	1	1	1	1
Fransche taal	2	2	2	2
Hoogduitsche taal	2	„	2	„
Engelsche taal	„	„	1	1
Maleische taal	„	3	„	3
Land- en volkenkunde	„	3	„	3
Aardrijkskunde	3	2	3	2
Tactiek	3	4	„	„
Oorlogsgebruiken	2	2	2	2
Militair strafrecht	2	4	2	4
Wapenleer	3	4	„	„
Pionier- en versterkingskunst	3	3	„	„
Scheikunde en warenkennis	„	„	4	4
Boekhouden	„	„	3	3
Reglementen en dienstvoorschriften	4	7	2	2
Militaire wetten	3	„	3	„
Dienstcorrespondentie	2	2	3	2
Militaire administratie	3	3	14	15

Kampen, 23 Augustus 1907.

Voor de Commissie,

De Secretaris, A. A. HEISTERKAMP.

De Voorzitter, F. H. A. SABRON.

BIJLAGE B.

VAKKEN VAN ONDERWIJS.	Aantal geëxamineerde onderofficieren.	Aantal onderofficieren die beoordeeld werden als:		
		Minder dan voldoende; minder dan 50.	Voldoende; van 50 t/m 70.	Meer dan voldoende; meer dan 70.
Natuurkunde	68	„	32	36
Landmeten en waterpassen	55	„	31	24
Nederlandsche taal . . .	68	„	62	6
Fransche taal	68	„	63	5
Hoogduitsche taal . . .	48	3	40	5
Engelsche taal . . .	13	„	13	„
Maleische taal	20	„	14	6
Land- en volkenkunde van Ned.-Indië	20	2	12	6
Aardrijkskunde . . .	68	4	58	6
Tactiek voor infanterie hier te lande	41	„	41	„
Tactiek voor infanterie O.-I. l.	14	„	10	4
Oorlogsgebruiken	68	„	25	43
Militair strafrecht voor infanterie en administratie hier te lande . .	48	„	39	9
Militair strafrecht voor infanterie en administratie O.-I. l.	20	„	14	6
Wapenleer voor infanterie hier te lande	41	4	32	5
Wapenleer voor infanterie O.-I. l.	14	„	8	6
Pionier- en versterkingskunst voor infanterie hier te lande	41	1	39	1

Vakken van onderwijs.	Aantal geëxamineerde onderofficieren.	Aantal onderofficieren die beoordeeld werden als:		
		Minder dan voldoende; minder dan 50.	Voldoende; van 50 t/m 70.	Meer dan voldoende; meer dan 70.
Pionier- en versterkingskunst voor infanterie O.-I. l.	14	„	5	9
Rechtlijnig en topographisch teekenen voor infanterie hier te lande.	41	„	41	„
Rechtlijnig en topographisch teekenen voor infanterie O.-I. l. . .	14	„	9	5
Scheikunde en warenkennis	13	„	11	2
Boekhouden	13	„	4	9
Dienst- en exercitiereglementen en dienstvoorschriften infanterie hier te lande	41	14	26	1
Dienst- en exercitiereglementen en dienstvoorschriften infanterie O.-I.l.	14	„	4	10
Dienstreglementen en dienstvoorschriften administratie hier te lande .	7	„	6	1
Dienstreglementen en dienstvoorschriften administratie O.-I. l. . .	6	„	5	1
Militaire wetten voor infanterie en administratie hier te lande.	48	„	40	8
Dienstcorrespondentie voor infanterie hier te lande	41	„	39	2
Dienstcorrespondentie voor infanterie O.-I. l. . . .	14	„	12	2
Dienstcorrespondentie voor administratie hier te lande	7	„	7	„

Vakken van onderwijs.	Aantal geëxamineerde onderofficieren.	Aantal onderofficieren, die beoordeeld werden als:		
		Minder dan voldoende; minder dan 50	Voldoende; van 50 t/m 70.	Meer dan voldoende meer dan 70.
Dienstcorrespondentie voor administratie O.-I. l.	6	„	6	„
Militaire administratie voor infanterie hier te lande	41	4	28	9
Militaire administratie voor infanterie O.-I. l.	14	3	11	„
Militaire administratie voor administratie hier te lande	7	„	5	2
Militaire administratie voor administratie O.-I. l.	6	„	2	4
Exerceeren	55	„	53	2
Gymnastiek en schermen	68	8	42	8

Kampen, 23 Augustus 1907.

Voor de Commissie,

De Secretaris, A. A. Heisterkamp.

De Voorzitter, F. H. A. Sabron.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 22 en Maandag 23 September 1907, n°. 222.

N°. 71.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *gedurende het jaar* 1907 *te Zwolle belast met het afnemen der examens van apothekers-bediende.* (1ste zitting.)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, benoemd bij beschikking van 13 April 1907, n°. 3204, afdeeling B.B., heeft de eer Uwe Excellentie hierbij het verslag aan te bieden van haar eerste zitting.

Zij was samengesteld als volgt:

dr. J. S. Meulenhoff, apotheker te Zwolle, voorzitter;

W. Postma, apotheker te Steenwijk, en P. J. A. J. Meulemeester, apotheker te Zwolle, leden;

C. J. W. Baurichter, apotheker te Enschedé, en L. E. Steenhuizen, apotheker te Steenwijk, leden-plaatsvervangers;

de heer C. J. W. Baurichter was aangewezen als plaatsvervanger van den voorzitter.

Tot regeling der werkzaamheden werd op 15 Mei eene vergadering gehouden, die door leden en plaatsvervangende leden werd bijgewoond. In deze vergadering werd tot secretaris aangewezen de heer P. J. A. J. Meulemeester. Er werd besloten de candidaten, ten getale van 68 (namelijk 49 vrouwelijke en 19 mannelijke), te verdeelen in ploegen van vier en het examen twee dagen te doen duren. Verder werd overeengekomen alle candidaten eerst in de practijk der artsenijbereidkunde te examineeren, hiervoor een geheelen dag te besteden, waarin zes recepten

gereed gemaakt moesten worden en daarna den volgenden dag in de andere vakken door de wet bepaald en daarbij eenige wetskennis te eischen. Aan eenige candidaten werd vrijstelling van lager onderwijs verleend, behalve van rekenen, na overlegging van een diploma, waaruit bleek, dat zij reeds getoond hadden voldoende lager onderwijs te hebben genoten.

De examens namen een aanvang op 22 Mei en duurden tot 1 Augustus.

Zij werden afgenomen in eenige daarvoor bijzonder geschikte lokalen van het gebouw der Rijks- hoogere burgerschool, op dagen voor die inrichting het minst hinderlijk, namelijk 22, 23, 27, 28, 29, 30 Mei, 3, 4, 5, 6, 10, 11, 13, 14, 17, 18, 19, 20, 24, 25, 26, 27 Juni, 3, 4, 9, 10, 16, 17, 18, 19, 29, 30, 31 Juli en 1 Augustus.

De voorzitter werd op 13 en 14 Juni en 18 en 19 Juli vervangen door het plaatsvervangend lid en plaatsvervangenden voorzitter C. J. W. Baurichter.

Het lid W. Postma werd op 27, 28 Mei, 3, 4, 10, 11, 17, 18, 24, 25 Juni, en 29 en 30 Juli vervangen door het plaatsvervangend lid C. J. W. Baurichter.

Het lid P. J. A. J. Meulemeester werd op 9 en 10 Juli vervangen door het plaatsvervangend lid L. E. Steenhuizen.

Van de 68 candidaten trokken zich vóór het examen 2 en tijdens het examen één terug, zoodat er 65, en wel 47 vrouwelijke en 18 mannelijke, geëxamineerd zijn. Van dezen slaagden 24 vrouwelijke en 12 mannelijke, zoodat er 23 vrouwelijke en 6 mannelijke candidaten werden afgewezen. Aan ieder der niet geslaagden werd in bijzonderheden medegedeeld waarom door de commissie tot afwijzing moest worden besloten.

De namen der candidaten, die, na afgelegde eed of belofte, het diploma van apothekersbediende verkregen, zijn:

de dames:

Aletta Agnes Backer Overbeek, geb. Batavia 1 September 1877;
Sara Wilhelmina ten Bruggencate, geb. Stad-Almelo 25 Oct. 1888;
Alida Maria Boers, geb. Utrecht 3 November 1887;
Jeanette Wilhelmina ter Braake, geb. Oirschot 18 April 1880;
Jacqueline Berendine Henriette van Dam, geb. Stad-Almelo 12 October 1887;
Josephine Mathilde Duppen, geb. Batavia 11 Juni 1885;
Catharina Johanna van Endt, geb. Utrecht 16 October 1888;
Johanna Juliana Ensink, geb. Borne 22 Maart 1889;
Leonarda Hendrika Christina Enters, geb. Utrecht 3 Sept. 1887;
Reina Margaretha Cornelia Grootes, geb. Westzaan 4 Maart 1886;

Jeanette Bernarda Hamberg, geb. Zutphen 30 Augustus 1888;
Liskje Hoogslag, geb. Leeuwarden 31 Maart 1887;
Hendrina Hermina ter Horst, geb. Hengelo 10 September 1887;
Alida Gezina van Leusen, geb. Deventer 18 Maart 1887;
Helena Geertruida van der Meer, geb. Groningen 21 Juni 1887;
Geertruida Eliza Constantina Munck, geb. Ambt-Almelo 27 April 1886;
Wilhelmina Nicola Josephine Sinnige, geb. Veendam 21 April 1887;
Antje van Slooten, geb. Harlingen 19 April 1886;
Johanna Geertruide Elisabeth van der Steenstraten, geb. Breda 3 October 1888;
Johanna Alberta van Steenwijk, geb. Amsterdam 17 Aug. 1888;
Maria Antonia Anna Petronella Verschrage, geb. Breda 12 November 1887;
Arnolda de Vries, geb. Rossum 9 Maart 1889;
Jeanne Marie Nelly van der Wiel, geb. Soerabaja 25 Oct. 1886;
Hendrika Wilhelmina Wrede, geb. Utrecht 16 September 1887;

en de heeren:

Justus Gerardus Hendrikus van Beek, geb. Utrecht 30 Dec. 1888;
Simon Joan Bodegraven, geb. Linschoten 25 Mei 1881;
Anthoni Boelhouwer, geb. Utrecht 4 December 1886;
Henri Adriaan Carel Cerutti, geb. Breda 9 Juli 1887;
Hendrik Johannes Christiaanse, geb. Leiden 12 Augustus 1888;
Wilhelmus Johannes Frederiks, geb. Amsterdam 3 Dec. 1886;
Jean Louis Dominicus le Haen, geb. Sittard 23 December 1881;
Jacobus Johannes van der Heiden, geb. Utrecht 18 Mei 1887;
Jacob Jansen, geb. Utrecht 28 Maart 1889;
Josephus Daniel Marie Verbist, geb. Breda 9 April 1882;
Benjamin van der Wall Perné, geb. Kampen 7 December 1887;
Peter van Wijk, geb. Meppel 20 Mei 1885.

Met het uitbrengen van het verslag van hare bevindingen betreffende de gehouden examens, acht de commissie het beter te wachten tot na afloop harer tweede zitting. Zij beschouwt het echter noodzakelijk nu reeds te wijzen op de zeer geringe zorg, welke de meeste candidaten bleken te hebben besteed aan de latijnsche grammatica en de veelal geheel onvoldoende wijze, waarop dikwijls een decoctum of infusum werd bereid.

J. S. Meulenhoff, *Voorzitter*.
P. J. A. J. Meulemeester, *Secretaris*.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 27 September 1907, n°. 226.

N°. 72.

VERSLAG *van het Congrès van Climato-therapie en stedelijke hygiène gehouden van* 1—10 *April* 1907 *te Cannes, Monaco, Menton en Ajaccio.*

Het 3de Congrès de „climato-therapie et d'hygiène Urbaine" werd 1 April 1907, des namiddags te 6 uren, in de zaal van het Théatre du Casino Municipal te Cannes geopend door den président d'honneur monsieur Capron, maire de Cannes, met een welkomstgroet aan de ongeveer 700 personen, waaronder verscheidene dames, die als leden van het congres waren ingeschreven.

Son Altesse Sérénissime le Prince Albert de Monaco, eerste-eerevoorzitter van het congres, vertoefde in het buitenland, zoodat deze autoriteit op wetenschappelijk gebied en bekend groot voorstander van de hygiène in het algemeen en van die betrekking hebbende op zijn vorstendom in het bijzonder, niet in de gelegenheid was de vergaderingen van het congres bij te wonen.

Na den heer Maire de Cannes, monsieur Capron, nam professor dr. A. Calmette, le président effectif du congrès het woord. Na een woord van hulde gebracht te hebben aan de ter vergadering aanwezigen, wendde de voorzitter zich tot den zoo hooggeachten dr. Huchard uit Parijs. Te recht werd hij als „fondateur du congrès" beschouwd, „le Père du congrès" genoemd. Op grond van zijne groote bescheidenheid, maar ook op dien van zijn leeftijd en zijne vele werkzaamheden als beroemd clinicus te Parijs, (ik herinner hier slechts aan zijne studie omtrent de hartgebreken en de verkalking der bloedvaten), had hij, hoewel natuurlijk daartoe veelmalen te zijn aangezocht, nimmer als „président effectif" in aanmerking willen komen.

Waar echter dr. Huchard in de gelegenheid was eenige mede-

deeling te doen, daar wekte zijn gemoedelijke, geestige en van practische kennis tintelende mededeelingen, gewoonlijk een gejubel op, voortspruitende uit wel gemeende sympathie voor den zoo hoog geachten geleerde.

Terwijl op het 1ste en 2de congres de hh. prof. Chantemesse en prof. Renaut op eene niet te verbeteren wijze het voorzitterschap hadden waargenomen, zoo bleek het „Comité d'organisation du Congrès" ook weder dit jaar bijzonder gelukkig geweest te zijn in zijne keuze van een president effectif.

Prof. Calmette is een om zijne kennis en zijn hoogst aangenaam optreden in Frankrijk geliefd, betrekkelijk nog jeugdig geleerde, een der groote Fransche bacteriologen en patholooganatomen, de directeur van het door hem opgerichte Institut Pasteur te Lille. Kortheidshalve wensch ik hier alleen slechts te wijzen op het door Calmette uitgevonden serum ter bestrijding van vergiftiging door slangenbeet. Ik wensch alleen in herinnering te brengen hoe de hoogleeraar in zijn laboratorium werkende, door een der zoo giftige Cobra-slangen werd gebeten en na directe inspuiting met het in zijn laboratorium aanwezige door hem bereidde serum, na zeer ernstige ziekte toch voor de wetenschap en de zijnen behouden bleef met een gedefigureerde vinger als aandenken. Eindelijk meen ik te mogen herinneren aan Calmette's onderzoekingen over het ontstaan der tuberculose. De mededeelingen van den geleerden prof. von Behring op het tuberculose-congrès te Parijs gaven hem aanleiding tot zijne nadere onderzoekingen. Zij die het internationaal anti-tuberculosis congres, gehouden te 's Gravenhage van 6—8 September 1906, hebben bijgewoond, zullen zich Calmette's voordracht herinneren. Belangrijk waren de discussiën over prof. Calmette's mededeeling, gehouden door prof. Spronck te Utrecht, en prof. Flügge te Breslau, die in meerdere opzichten verschilden met Calmette's zienswijze. 1)

Geen wonder dat prof. Calmette voor zijne openingsrede had gekozen een onderwerp dat zoo geheel lag op zijn onderzoekingsterrein en tevens gelegen was in de lijn van het doel, door het thans te houden congres beoogd.

Alvorens hiertoe over te gaan, bracht de voorzitter in herinnering dat op het laatst gehouden (het 2de) congres, gehouden te Arcachon en te Pau, de stad Cannes was aangewezen tot

---

1) Tuberculosis. Bulletin mensuel de l'association internationale contre la tuberculose. 1906. Vol. 5 nos. 10 en 11, Octob. en Nov. 1906 bladz. 491.

het houden van het 3de congres in 1907, doch dat tijdens de behandeling van de voorbereidingsmaatregelen, ook Nice, Monaco, Menton en Ajaccio den wensch hadden uitgesproken, om de congresleden ook in die steden te mogen ontvangen.

Het regelingscomité konde in deze geene andere goede oplossing vinden, dan door het congres naar de genoemde steden achtereenvolgens te verplaatsen.

Na de gewone plichtplegingen en dankbetuigingen aan de autoriteiten en aan de Regeeringen die door het afvaardigen van één of meer vertegenwoordigers van hunne belangstelling hadden doen blijken, laat ik thans volgen een kort overzicht van de schoone rede van prof. Calmette over de overdraging van tuberculose.

Hoewel sedert de ontdekking van Villemin en vooral na die van Koch, de mededeelingen over de experimenten die betrekking hebben op de overdraging van tuberculose, reeds een stapel kunnen vormen van niet geringe hoogte en omvang, werd tot voor betrekkelijk korten tijd nog niet de aandacht gevestigd op de verschillende wegen, waarlangs het virus der tuberculose, het organisme binnen dringt. Die kennis nu is noodig om de prophylaxie en de therapie vóór en bij het bestaan van tuberculose op wetenschappelijke gronden op te bouwen.

Elk beschaafd individu weet, kan althans weten, dat de Koch'sche bacillen in eene verbazend groote hoeveelheid, door hen die lijden aan open tuberculose van de long of van andere organen, worden verspreid.

De lucht die wij inademen, de voedingsstoffen die wij nuttigen zijn hiermede soms zeer sterk voorzien.

Hoe nu, vraagt Calmette zich af, is het mogelijk dat zoo velen aan dit dreigend gevaar ontkomen, zoo o. a. de geneeskundigen, die schijnbaar het meest aan die besmetting zijn blootgesteld? Men denke aan het ausculteeren en percuteeren van lijders aan long-tuberculose door de clinici. Is mogelijk de oorzaak hierin gelegen, dat enkele personen, van natura, eene bijzondere immuniteit sedert hunne geboorte hebben verkregen?

Zijn er personen die onvatbaar zijn voor tuberculose, terwijl anderen gemakkelijk de prooi der microben kunnen worden?

Is de meening van enkele der meest beroemde clinici, waaronder prof. Albert Robin, juist, dat er in waarheid een „terrain tuberculisable" aanwezig is en er individuen zijn die daardoor op treurige wijze zijn voorbeschikt, nl. de zoogenaamde prétuberculeux?

Alleen het experiment kan uitsluitsel geven omtrent de waarde van die hypothesen, doch de onderzoekingen der laatste tijden

hebben aangetoond dat de tuberkel-bacil niet bij machte is voor zich zelve door de huid, door het slijmvlies en door het gezonde epithelium te dringen; dat op deze wijze, altijd wanneer wij gezond zijn, wij niet tuberculeus worden door het inademen van of door het in aanraking komen met die bacillen, maar dat eenige verwonding van de long, de keel, het slijmvlies of van de huid noodig is, om die ingeademde of wel de met ons in contact gekomen bacillen, in ons lymphe of bloedvaatstelsel te doen opnemen.

Maar diezelfde experimenten hebben anderzijds aangetoond dat de gezonde spijsbuis dienst kan doen voor eenen voortdurenden aanvoer van microben. Deze nu, medegevoerd door de spijzen, nestelen zich evenals de chyl-lichaampjes tusschen de epitheliumcellen van dunnen en dikken darm en worden verder gevoerd, altijd met de chylus, door de lymphe vaten van het mesenterium. Dan eens verblijven ze in de mesenteriaalklieren — het menigvuldigst op jeugdigen leeftijd — maar ook worden ze medegevoerd door de borstbuis naar de ongenaamde ader en zoo met het aderlijke bloed naar de rechter voorkamer van het hart; van daaruit worden zij gevoerd naar de haarvaten der longen. Hierna kunnen zich verschijnselen van tuberculose der longen voordoen, die met de ingewanden als uitgangspunt, geen enkel spoor van doortocht van bacillen achter laten.

De conclusie van prof. Calmette is dus, dat om tuberculeus te worden, levende en virulente bacillen langs het spijsverteringskanaal in ons organisme moeten geraken, langs eene bestaande lesie als angina, pneumonie, eenige ontsteking der slijmvliezen of langs een huidwond.

Het leven in contact met of in de nabijheid van een tuberculose-lijder of wel het inademen van bacillen bevattende stof, op zich zelf, zonder een der beide genoemde voorwaarden, zoude volgens hem niet afdoende zijn voor de infectie.

Ter versterking van deze zijne zienswijze deelde spreker mede de door hem verkregen resultaten bij jeugdige dieren, wier onvatbaarheid voor tuberculose te voren door tuberculine-infectie was aangetoond.

Daartegenover werden andere dieren van dezelfde soort gevoederd niet met eene, maar met verscheidene opvolgende doses van virulente bacillen, en wel met enkele dagen, hoogstens weken tusschenruimte. Bij deze dieren vertoonde zich de tuberculose in hevigen graad; zij genazen niet. Ligt het niet voor de hand om n deze hetzelfde proces voor den mensch aan te nemen? vraagt Calmette. Hij die eene serie van opvolgende

infecties ondergaat, als voeding met tuberculeuse melk of vleesch, zoodat er geen tijd over is gebleven om van de laatste infectie te genezen, is aan den dood overgeleverd. Hoe talrijker die continueele infecties plaats vinden, zooals plaats heeft bij zuigelingen of wel bij phthisici, die hunne expectoratie, rijk aan bacillen inslikken, zal het verloop der tuberculose des te sneller zijn. Daarentegen zal het kind dat eenige locale laesie heeft, doch onder zoodanige goede hygiënische voorwaarde wordt gesteld, dat het niet opnieuw kan worden geïnfecteerd, in zeer vele gevallen genezen. Is die genezing werkelijk volledig, dan zal die ook in den regel eene voortdurende zijn, zelfs wanneer omstandigheden het later noodig mochten maken om in een haard van besmetting te moeten leven.

Reeds heeft Marfan hierop in 1886 de aandacht gevestigd. Een ieder zal zich kunnen overtuigen dat een groot aantal kinderen, lijdende aan scrophulose of aan beentuberculose (les prétuberculeux) volledig kan herstellen na een voldoend langdurig verblijf in de daarvoor gunstig gelegen vrije natuur of in de omgeving van de zee, verwijderd van den huiselijken haard van besmetting en dat de meeste dier kinderen voor den vervolge eene volkomen onvatbaarheid voor tuberculose (indemniteit) verkrijgen.

Evenzoo vertoonen vele personen die destijds aan borstvliesontsteking, aan lupus of aan nier-tuberculose leden, doch bij wie de bestaande laesies genazen, voor hun volgend leven een opmerkelijken weerstand tegen eene reïnfectie der tuberculose.

Alzoo is de tuberculose eene ziekte die kan genezen. Zij doet dit te eer, indien zij het gevolg is van eene enkele infectie, en de genezing spoedig eene volkomene is. In dat geval toch heeft een zoodanig genezen individu, zeer waarschijnlijk voor het volgend leven, en althans voor een meer of minder langen tijd, het voorrecht eene werkelijke immuniteit te bezitten.

Zoodoende kunnen wij begrijpen, waarom personen, zelfs schijnbaar behoorende tot de zwakkeren, gedurende jaren kunnen leven in contact met tuberculeusen en welvarend blijven. Dit is, volgens Calmette, het gevolg van een destijds met goed succes doorgestane lichte infectie, die voldoende is geweest om hen voor eene reïnfectie van tuberculose — als het ware door vaccinatie —, te behoeden.

Maar tevens kunnen wij uit het bovenstaande ons een denkbeeld vormen, waarom het herhaalde verkeer met tuberculeusen in den huiselijken kring zulke ernstige gevolgen kan hebben; waarom het herhaald gebruik van melk, afkomstig van tuberculeus vee of wel het gebruik van voedingsmiddelen, die soms

ruimschoots voorzien zijn van daarop aanwezige tuberkel-bacillen van menschelijken oorsprong, zoo gevaarlijk zijn.

In Frankrijk bedraagt het cijfer der aan tuberculose overledenen 24 pct. der sterfgevallen.

Wij weten dat de geit, het paard, de hond en verscheidene carnivoren een zekeren weerstand bieden aan tuberculeuse infectie, maar toch is het mogelijk, ja zelfs gemakkelijk, hen te besmetten, hetzij door een langdurig verblijf met eenig dier, lijdende aan open tuberculose, hetzij door herhaalde voedering met virulente tuberculeuse stoffen. Geen hunner ontsnapt dan aan de gevolgen van eene zoodanige infectie.

Onttrekt zoo mogelijk de tuberculose-lijder in den aanvang zijner ziekte aan zijn besmettingshaard; laat hem rust genieten; laat hem onder verstandig toegepaste hygiënische voorzorgen zuivere lucht inademen in een daarvoor geschikt oord.

Maar inmiddels verzuime men niet om voort te werken op den reeds nu ingeslagen weg; en hiermede bedoelde prof. Calmette het zoeken naar en zoo mogelijk het vinden van een afdoend middel tegen de ziekte, die het menschelijk geslacht zoo ernstig bedreigt.

In de meeste beschaafde landen worden onderzoekingen op dit gebied in studie genomen. De groote von Behring deed op het tuberculose-congres in 1905 te Parijs gehouden eenige mededeelingen omtrent zijne in deze reeds gedane onderzoekingen. Hij verbond daaraan enkele voorspellingen voor de toekomst, die echter tot heden nog niet zijn bewaarheid, doch de geleerde werkt nog steeds in deze voort, zoodat zijne mededeelingen tot heden nog slechts een voorloopig karakter dragen en in het uitspreken van een oordeel is prof. von Behring na het voorafgegane omtrent de eerste mededeelingen van prof. Koch, voorzichtig. Wat de genezing van tuberculose bij de runderen betreft, zoo waren de door von Behring verkregen resultaten reeds zeer bevredigend. Die methode is echter tot heden nog niet geëigend voor toepassing bij den mensch, maar kan, na verdere onderzoekingen, die nog niet zijn afgeloopen, wellicht gewijzigd worden. Von Behring was de geleerde, die aan deze methode den voornamen stoot heeft gegeven.

Door prof. Calmette worden sedert dien met Guérin in het „Institut Pasteur te Lille" belangrijke onderzoekingen gedaan, in hoofdzaak op runderen en geiten, ten einde eene verbeterde prophylactische geneesmethode te verkrijgen. Ook Vallin te Alfort is voor ditzelfde doel werkzaam. Met een enkel woord deelde prof. Calmette hierover eenige bijzonderheden mede. Hij gebruikt eene zeer kleine hoeveelheid niet virulente tuberkel-

bacillen, die niet in staat zijn tuberculeuse verschijnselen op te wekken. De resultaten die prof. Calmette zich voorstelt te zullen verkrijgen, kunnen vermoed, doch eerst na verscheidene maanden beoordeeld worden.

Over deze openingsrede van prof. Calmette, die zeer werd toegejuicht, werd uit den aard der zaak niet gediscussieerd.

Des avonds had de officieele receptie plaats door „la Municipalité" en werd door vele congressisten de kennismaking van weleer hernieuwd.

Uit de later volgende mededeelingen, die eenigermate deden denken aan orationes pro domo, zoude kunnen blijken dat de geheele Riviera eene gezegende landstreek is, waar, zoo niet alle, dan toch vele lijders voor verschillende ziekten baat kunnen vinden.

Het heerlijke klimaat, de aangename, weinig afwisselende temperatuur in de wintermaanden, de prachtvolle natuur met zuidelijke vegetatie, de goed ingerichte hotels, waar het niet aan de noodige comfort ontbreekt, dit alles kan tot opgewektheid en voor velen tot herstel medewerken.

Dr. Chuquet uit Cannes gaf een belangrijk overzicht van de „maladies chroniques de l'appareil respiratoire sur la Riviera Francaise".

Dr. Roque, uit Cannes, hield in aansluiting met de vorige rede een voordracht over „Les maladies des voies aëriennes supérieures".

De invloed van de nabij gelegen zee werd door Chuquet besproken. Overdreven werd door hem genoemd de meening omtrent den invloed van de met de waterdamp medegevoerde, in het zeewater aanwezige zouten. Bij kalm weer vindt men op eenige meters afstand van de zee in de lucht noch chloruren, noch jodiumzouten, noch ozon. De nabij zijnde zee is echter eene voortreffelijke regulator van de temperatuur; de opstijgende waterdamp zuivert de atmospheer van stof. De automobielen-manie in deze zoo bevoorrechte streek bederft helaas veel van het genot en van de gezondheid in enkele gedeelten van de Riviera, van de aan de Riviera verblijfhoudenden. Van verbetering van longtering, chronische bronchitis, asthma en pleuresie, werd door hem meer bijzonder de aandacht gevestigd op een verblijf in Cannes, terwijl sedert eenige jaren ook Cannet en Grasse, volgens hem, zeer gezocht zijn en den goeden naam die zij thans bezitten ten volle verdienen. Hoewel het groote belang van sanatoria voor tuberculeusen inziende, zoo blijft dr. Chuquet toch evenzeer, in bepaalde omstandigheden, een voorstander van de zoogenaamde „cure libre", waarover dr. Guitier, op een der vorige

congressen een reeds zoo gunstig rapport had uitgebracht. Dr. Roquet meende de lijst van hen die heil aan de Riviera kunnen vinden nog te mogen vermeerderen, en vestigde o. a. hierbij de aandacht op de genezing van adenoïde vegetaties.

Dr. Sauvage uit Cannes-le-Cannet besprak les „maladies nerveuses sur le Littoral Méditerranéen", terwijl de mededeelingen van dr. Bonnefoy en Josserand over „les troubles vaso-moteurs et les trophonévroses sur le Littoral Méditerranéen" en „le traitement physico-therapique" zich hierbij aansloten.

De neurasthenicus werd ook niet vergeten. Hij dient zich echter bij voorkeur op te houden op een voldoenden afstand van de zee, opdat het monotone geluid van den golfslag en het soms loeien bij eene woeste zee geene stoornis mag aanbrengen in de voor hem zoo noodige rust.

Dr. Bourcart uit Cannes besprak de voordeelen die Cannes aanbrengt voor de behandeling van „adénopathies et les tuberculoses locales."

Dr. Tartarin uit Menton bracht een rapport uit over de goede hygiënische maatregelen te Menton genomen, terwijl dr. Vivant uit Monte-Carlo de hygiëne in het vorstendom Monaco besprak; de heeren dr. Montenis uit Sylvabelle en dr. Chiais uit Menton een rapport uitbrachten over de héliotherapie, terwijl een zeer belangrijk rapport werd uitgebracht over „les poussières des routes sur le Littoral-Méditerranéen" door de heeren dr. Chaboux uit Menton en dr. Gugglietminetti uit Monte-Carlo. De eerste behandelde het theoretische, de tweede het practische gedeelte van deze, voor alle landen maar vooral voor de Riviera zoo belangrijke quaestie. Werd vroeger een stofwolk aldaar beschouwd als een voorbijgaande tijdelijke onaangename last, die tot voor weinige jaren nog wel stilzwijgend werd gedragen, zoo heeft de stofverspreiding door de sterke ontwikkeling van het automobilisme thans buitengewone verhoudingen aangenomen. De wegen aan de Riviera zijn niet alleen de „verkeerswegen", maar maken een deel uit van de wandelingen voor de lijders daar vertoevende, zoo hoogst noodig. Het rustige en hygiënische genot mag men die lijders niet ontnemen. De geweldige stofverplaatsingen, die men daar kan waarnemen dient men door zooveel mogelijk afdoende middelen te voorkomen.

De stofverplaatsing wordt in een gedeelte van de Riviera veroorzaakt door de kalkhoudende hooggelegen rotspartijen. Van tijd tot tijd storten zich gedeelten van die kalkhoudende rotsen naar beneden. Het stof daaruit voortspruitende verspreidt zich en verplaatst zich gemakkelijk, of wel bij regen vormt het een aller onaangenaamste slijk.

In de nabijheid van Cannes: l'Estérel", heeft het porphyr bij de rotsen de overhand. Dit is een voordeel voor de aldaar verblijf houdende longlijders. Het porphyr toch is een harde marmer soort. Eene voorziening van de wegen met porphyr heeft door zijn grooter weerstandsvermogen, door meerdere zwaarte, geringere stofvorming, het spoedig opdroogen der wegen na gevallen regen, veel op de kalkhoudende massa's op de wegen voor. Zij die van Saint-Raphael naar Menton, langs den gewonen weg gaan, kunnen zich gemakkelijk overtuigen van het verschil in stofverplaatsing ten voordeele van het porphyr

Behalve de wind, is de snelheid van verplaatsing van de lichamen die zich op den weg voortbewegen, hun gewicht en hun volumen van veel belang voor de stofontwikkeling en verplaatsing.

Is het voertuig laag bij den grond, dan zal het stof onder de automobiel als het ware worden opgezogen om daarna door de luchttrek opgevoerd te worden. Bij het gebruik van een niet zwaar, niet breed rijtuig met niet breede, doch met hooge wielen, zal veel minder stof van den bodem worden opgezogen. Geen wonder dan ook dat zich in Nice, Beaulieu, Monaco, Menton en andere Rivierasteden vereenigingen hebben gevormd, om den vijand van de belangen der bewoners van die, door de natuur overigens zoo rijk voorziene streek, te bestrijden.

Dr. Guglielminetti gaf een overzicht van de verschillende middelen die zijn aangewend om de verspreiding van stof te voorkomen. Het straatvegen, de besproeiing, het verwijderen van de slijk op de wegen, besproeiing met bepaalde zoutoplossingen, waarbij het water niet te spoedig verdampt; de behandeling met petroleum (in 1901 door Emile Gautier besproken, in navolging van de straatbesproeiing in Californië (in Amerika kost echter het vat petroleum slechts 20 à 30 frs., doch in Frankrijk 200 frs.); besproeiing met water vermengd met oplosbare olie; het Westrumite dat in 1904 voor het eerst te Beaulieu werd aangewend (besproeiing met teer, opgelost in water door ammoniak toevoeging) en na het Westrumite dergelijke producten, die meer of minder resultaat opleverden en bekend staan als: Odocreol, Rapidité, les Pulverants, het Apulvite, het Pulvivore, de Injectoline, de Poussièrite, het Simplicit, Fix, de Zibellite, de Goudrogénite, de Bétonite, de Barnite, het anti-stof en anderen.

Het zoude mij te ver voeren met over deze middelen in verdere bijzonderheden te treden.

Spreker gaf de voorkeur aan de door hem uitgevoerde methode door koolteer, mits ze goed worde uitgevoerd. Behalve in Nice

en Parijs is deze zijne methode reeds in andere landen met gewenscht gevolg ingevoerd.

Zoo in Zwitserland (door Navazza) te Genève, Lausanne en Bern;

in Duitschland (door Uebel) in München, Mannheim, Dresden, Baden-Baden;

in Engeland (door M. Rees Jeffreys) in Brighton, Epsom en andere plaatsen;

in Oostenrijk (door prof. Schrötter) zijn proeven genomen te Weenen;

in Rumenië en Tunis.

De teer kan aangewend worden: koud 10 pct. olie met 90 pct. steenkolenteer, maar ook kan de teer warm aangewend worden (de apparaten van Grillot, van Durey-Soky). Te Monaco maakte men hiervoor gebruik van een apparaat door Tchirret voor het Musée oceanographique, voor de congresleden ter beoordeeling in werking gebracht.

Voor spoedige bewerking in deze zijn door Lassailly en Vinsonneau-Hedeline groote werktuigen vervaardigd. Met het eerste kunnen 2000 M^2. weg in 1 uur worden bewerkt. De uitgevloeide massa laat men 24—28 uren tijd om droog te worden, voor er rijtuigen over heen gaan.

In 1905 is in Frankrijk eene commissie benoemd ter beraming van middelen om de stofverspreiding tegen te gaan en de wegen in goeden staat te houden. Die commissie is samengesteld uit „les Inspecteurs généraux en les Ingenieurs des Ponts et Chaussées". Uit het daarover uitgebrachte rapport blijkt dat de onkosten van bewerking bedragen 12 à 15 centimes per M^2. voor de eerste bewerking; het kilogram steenkolenteer is berekend op 5 centimes, voor 1 M^2. wordt vereischt 7 à 8 centimes koolteer, arbeidsloon enz. 5 à 6 centimes = 12 à 15 centimes per M^2. Voor verdere bijzonderheden in deze meen ik te mogen verwijzen naar het verslag van het congres dat evenwel nog niet is verschenen.

Te Monaco waren de congressisten in de gelegenheid gade te slaan al het goede door den vorst van Monaco in zijn vorstendom op hygiënisch gebied tot stand gebracht.

Om niet te breedvoerig te worden wensch ik slechts te wijzen op het door hem tot stand gebrachte Hotel Dieu te Monaco, een model hospitaal, waar de congressisten door den Médecin en chef dr. Colignon werden rondgeleid; op de inrichting tot verbranding van straatvuil. De asch, al of niet vermengd met kali-, kalk en phosphorzouten wordt voor landbouw-doeleinden verkocht; ook deze inrichting werd bezichtigd evenals die voor

den afvoer in zee van het afvalwater, dat door buizen tot op ruim een kilometer in zee wordt afgevoerd. Voor het bezichtigen van alle die inrichtingen waren voor de congressisten een honderdtal rijtuigen beschikbaar gesteld.

Ook waren de middaguren bestemd om het vele bewonderenswaardige dier heerlijke Rivierastreek te kunnen bewonderen. Jammer alleen dat de temperatuur meermalen te wenschen overliet, zoodat de par-dessus, maar ook meermalen de parapluie moeilijk konden gemist worden. Ook voor een genoeglijk samenzijn des avonds was zorg gedragen,' waarvoor Monte Carlo en Nice ruimschoots de gelegenheid aanboden.

Eene bijzondere vermelding in deze verdient echter het prachtvolle middag- en avondfeest door de stad Menton aangeboden. Het diner aldaar voor de heeren congressisten met hunne dames, verdeeld over de verschillende hotels, de rijtoer naar Cap Martin en de Italiaansche grens, ten slotte des avonds verlichting van de baai de Garavan en vuurwerk op de omgevende bergen, dat elke 5 minuten eene afbeelding van de Vesuvius gaf, aangekondigd door de kanonschoten en de zoeklichten komende van een oorlogschip in de baai, waarin honderden „à la giorno" verlichte bootjes met zangers en citer-spelers. Het dejeuner door den heer Maire de Cannes monsieur et madame Capron aan een 300tal congressisten aangeboden was schitterend. Het dejeuner zoude plaats hebben in het schoone park van de villa Madrid. Het hemelwater dat met stralen omlaag viel, moest echter eene verandering in de plannen van den innemenden gastheer en gastvrouw maken. De heer Capron maakt echter korte [wetten. Het dejeuner in het park konde door de regen niet doorgaan, doch in den korten tijd van 2 uren werd zijn plan gewijzigd. De 300 gasten zouden dejeuneeren in de zalen en de serre van zijn huis, doch in 2 helften. Eerst 150 personen om 12 uren, daarna 150 om 2 uren, en alles was vorstelijk in orde. Ook werd door den heer Gouverneur van Monaco in zijn paleis eene druk bezochte receptie gegeven, Zzooals reeds vermeld werd, was S. Alt. Ser. le Prince de Monaco uitlandig.

Het congres zoude te Ajaccio gesloten worden, doch de zee was inmiddels onstuimig geworden en konde de betrekkelijk lange reis over zee niet dat genot opleveren, dat men zich had voorgesteld. Het grootste deel der congressisten wenschte daarom van die reis af te zien, te meer, daar alle, althans de meest belangrijke onderwerpen van het congres waren behandeld. Slechts een betrekkelijk klein aantal personen waren geneigd de sluitingsvergadering daar bij te wonen.

Het 3de congres de Climato therapie et d'hygiëne Urbaine

was afgeloopen en zal ongetwijfeld de meest aangename herinneringen achterlaten. Alle eer en dank komt daarvan toe aan den hooggeachten voorzitter prof. Calmette, wiens leiding, zooals te verwachten, voortreffelijk was.

Arnhem, 6 Augustus 1907.

De oud-Inspecteur voor het
Geneeskundig Staatstoezicht, buitengewoon lid van
den Centralen Gezondheidsraad,
Dr. A. E. Post.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 6 en Maandag 7 October 1907, n°. 234.

N°. 73.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1907 *te Amsterdam belast geweest met het afnemen der examens van vroedvrouw.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, belast met het afnemen van het examen voor vroedvrouw tot 1 Augustus 1907, heeft de eer Uwer Excellentie hierbij het verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

De commissie was volgens Uwe beschikking van 25 April 1907, n°. 3555, afd. B.B., samengesteld als volgt: L. F. Driessen, arts, te Amsterdam, voorzitter; dr. R. J. Th Meurer en dr. H. Bitter, leden, en J. G. I. Blaisse en K. de Snoo, artsen, plaatsvervangende leden, terwijl het lid dr. R. J. Th. Meurer als plaatsvervangend voorzitter optrad.

Ingevolge Uwe machtiging van 25 April 1907, n°. 3555, afd. B.B., werd 17 Mei 1907 eene voorloopige vergadering gehouden te Amsterdam, tot regeling van den gang der werkzaamheden. In deze vergadering, die door alle leden en plaatsvervangende leden werd bijgewoond, werd tot secretaris gekozen dr. H. Bitter en tot plaatsvervangend secretaris de heer J. G. I. Blaisse; besloten werd de examens te doen aanvangen 17 Juni 1907.

Tot het examen hadden zich aangemeld 29 candidaten: 16 leerlingen van de Rijkskweekschool voor vroedvrouwen te Rotterdam en 13 leerlingen van de Rijkskweekschool voor vroedvrouwen te Amsterdam.

De zittingen der commissie werden gehouden in de Rijkskweekschool voor vroedvrouwen te Amsterdam, op 17, 19, 20, 21, 22, 24, 26, 27, 28, 29 Juni en 1, 3, 4, 5, 6 Juli 1907. In de vergaderingen van 24, 28 Juni en 3 Juli werd de voorzitter voor een halven dag vervangen door het lid dr. R. J. Th. Meurer, in wiens plaats het plaatsvervangend lid J. G. I. Blaisse optrad. Den 29sten Juni en 3 Juli werd het lid dr. R. J. Th. Meurer voor den halven dag vervangen door het plaatsvervangend lid J. G. I. Blaisse. Dr. H. Bitter woonde alle zittingen bij.

Aan alle candidaten werd een diploma als vroedvrouw uitgereikt. Hare namen zijn:

Maartje Bakker, geb. te Avenhorn 29 December 1880;
Jantje Bierman, geb. te N.-Scharwoude 1 December 1879;
Fransje Boshakker, geb. te Haarlem 24 September 1883;
Anna Elizabeth Emma Veen, echtgenoote van J. L. Bruyn, geb. te Hoorn 31 Augustus 1880;
Margaretha Wilhelmina Gruter, geb. te Amsterdam 2 Januari 1883;
Jannetje Henkes, geb. te Texel 2 Augustus 1880;
Flora Denneboom, geb. te Smilde 2 Augustus 1883;
Wopkje Dorhout, geb. te Warga (Friesland) 23 Februari 1882;
Vogeltje van der Kaars, geb. te Leeuwarden 31 October 1883;
Anna Maria Hendrika Kelder, geb. te Amsterdam 28 November 1882;
Margaretha Dörr, echtgenoote van Vlietstra, geb. te Rotterdam 12 September 1879;
Janke Dijkstra, geb. te Arum 27 Juli 1883;
Lutske Kromhout, geb. te Schoterland 19 Januari 1884;
Maria Anna Lemmens, geb. te Geleen 11 Januari 1881;
Hendrika Petronella Johanna Hessing, geb. te Arnhem 6 Mei 1881;
Klaaske Hoeksema, geb. te Wierum 14 September 1883;
Huberdina Wilhelmina Savelberg, geb. te Rosendaal 16 November 1882;
Johanna Suurmans, geb. te Kollum 13 September 1879;
Hillegien Huizing, geb. te Staphorst 24 Februari 1884;
Geertruida Alberta Jansen, geb. te Arnhem 27 April 1882;
Nelly Verbrugge, geb. te Kampen 22 October 1880;
Aukje de Vries, geb. te Lemmer 5 April 1884;
Anna Hubertina Joosten, geb. te Wessem 9 November 1882;
Augusta Maria van Kan, geb. te Oldenzaal 6 Juli 1881;
Anna Willegrijp, geb. te Zijpe 10 Juni 1880;
Jacomina Maria Ostermann, geb. te Deventer 8 Januari 1880;
Johanna Gesina Petrie, geb. te Wijk bij Duurstede 13 October 1881;
Johanna Hendrika Catharina Versteeg, geb. te Delfshaven (Z.-H.) 9 October 1881;
Pietje Maria van Zomeren, geb. te Parreja (Wonseradeel) 2 Augustus 1882.

Amsterdam, 15 Juli 1907.

De Voorzitter,
L. F. Driessen.
De Secretaris,
Dr. H. Bitter.

N°. 74.

UITSLAG *van het in* 1907 *gehouden examen ter verkrijging van akten van bekwaamheid als onderwijzer en onderwijzeres.*

Plaatsen waar de examens zijn afgenomen.	Akte als onderwijzer en onderwijzeres.				Aanteekening vak *j*.			
	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.
Mannelijke candidaten.								
's Hertogenb. .	95	"	44	51	11	"	5	6
Arnhem	91	"	36	55	4	"	1	3
's Gravenhage .	51	"	20	31	"	"	"	"
Rotterdam . . .	76	1	34	41	2	"	"	2
Amsterdam . .	37	1	13	23	"	"	"	"
Haarlem	64	1	23	40	5	"	4	1
Middelburg . .	52	"	12	40	7	"	2	5
Utrecht.	59	"	19	40	10	"	4	6
Leeuwarden . .	72	"	28	44	5	"	3	2
Zwolle	65	"	12	53	8	"	4	4
Groningen . . .	68	1	21	46	8	"	3	5
Venlo.	96	"	37	59	10	1	5	4
Totaal . .	826	4	299	523	70	1	31	38

Plaatsen waar de examens zijn afgenomen.	Akte als onderwijzer en onderwijzeres.				Aanteekening vak *j*.				Aanteekening vak *k*.			
	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.	Opgekomen	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.
Vrouwelijke candidaten.												
's Hertogenb. . .	158	1	70	87	6	„	1	5	3	„	„	3
Arnhem	158	„	59	99	3	„	1	2	8	„	1	7
's Gravenhage. .	147	„	43	104	1	„	„	1	„	„	„	„
Rotterdam. . . .	129	„	57	72	4	„	2	2	„	„	„	„
Amsterdam . . .	154	2	65	87	2	„	1	1	1	„	„	1
Haarlem	124	„	47	77	7	„	„	7	1	„	„	1
Middelburg . . .	33	„	9	24	7	„	1	6	2	„	1	1
Utrecht	127	„	53	74	6	„	4	2	1	„	„	1
Leeuwarden. . .	64	„	26	38	6	„	2	4	2	„	1	1
Zwolle	56	„	9	47	10	„	1	9	7	„	4	3
Groningen. . . .	87	„	32	55	3	„	„	3	8	„	3	5
Venlo	106	2	42	62	1	„	1	„	7	„	1	6
Totaal . .	1343	5	512	826	56	„	14	42	40	„	11	29
Algemeen totaal	2169	9	811	1349	126	1	45	80				

Voor de akte van onderwijzer of onderwijzeres werden geëxamineerd:

in	1881:	1441	candidaten,	van wie	865	slaagden;
,,	1882:	1660	,,	,, ,,	936	,,
,,	1883:	1921	,,	,, ,,	1155	,,
,,	1884:	2191	,,	,, ,,	1223	,,
,,	1885:	2347	,,	,, ,,	1259	,,
,,	1886:	2323	,,	,, ,,	1152	,,
,,	1887:	2259	,,	,, ,,	1167	,,
,,	1888:	2199	,,	,, ,,	1100	,,
,,	1889:	2083	,,	,, ,,	1137	,,
,,	1890:	1701	,,	,, ,,	961	,,
,,	1891:	1107	,,	,, ,,	669	,,
,,	1892:	1232	,,	,, ,,	852	,,
,,	1893:	1219	,,	,, ,,	845	,,
,,	1894:	1725	,,	,, ,,	1128	,,
,,	1895:	1682	,,	,, ,,	1082	,,
,,	1896:	1432	,,	,, ,,	947	,,
,,	1897:	1990	,,	,, ,,	1289	,,
,,	1898:	2495	,,	,, ,,	1574	,,
,,	1899:	2700	,,	,, ,,	1749	,,
,,	1900:	2830	,,	,, ,,	1776	,,
,,	1901:	2692	,,	,, ,,	1678	,,
,,	1902:	2628	,,	,, ,,	1574	,,
,,	1903:	2478	,,	,, ,,	1368	,,
,,	1904:	2491	,,	,, ,,	1519	,,
,,	1905:	2303	,,	,, ,,	1376	,,
,,	1906:	2241	,,	,, ,,	1375	,,

Door de examen-commissiën is het volgende omtrent den uitslag van het onderzoek aan de Regeering medegedeeld.

's Hertogenbosch.

In het *lezen* was eenige vooruitgang te bespeuren, zoowel wat de techniek als wat het verstaan van het gelezene betreft. Toch kwamen fouten tegen den juisten toon nog in groot aantal voor en deed het lezen in vele gevallen aan het werk van een automaat denken: naar zekere regelen bracht de candidaat de geschreven in hoorbare taal over, maar het scheen wel, dat het geheel buiten hem om ging.

Voor het vak *Nederlandsche taal* valt op te merken, dat velen een voldoend cijfer werd toegekend omdat het schriftelijk werk met groote toegevendheid werd beoordeeld. Zich eenvoudig en juist uit te drukken is eene kunst, die vele candidaten niet verstaan. Het examen in de spraakleer gaf den indruk, dat het spraakkunstig onderwijs soms te veel buiten de levende taal staat; eene spraakkunstige bijzonderheid bij voorbeeld van een of ander woord was wèl, maar de beteekenis en het gebruik van dat woord niet bekend. Opmerking verdient het, dat de spelling algemeen verwaarloosd bleek te zijn; eenvoudige vragen daarover werden slechts bij uitzondering voldoende beantwoord.

De vaardigheid in het oplossen van *rekenkundige vraagstukken* bleek ruim voldoende. Slechts zelden moest een cijfer beneden 6 worden toegekend. Ook de kennis der evenredigheden en van het metriek stelsel was over het algemeen bevredigend. Met betrekking tot de kennis van de gronden der hoofdbewerkingen in de rekenkunde was het bij vele candidaten minder goed gesteld en dikwijls bleken zij weinig begrip te hebben van den gang van de theorie der rekenkunde en van het verband harer onderdeelen. De vaardigheid in het rekenen uit het hoofd liet veel te wenschen over.

Het examen in de *kennis der natuur* gaf bij verscheidene candidaten reden tot groote tevredenheid. Dezen gaven blijk geprofiteerd te hebben van eene opleiding, die er naar streeft en ook in slaagt heldere begrippen aan te brengen. Nog te

veel candidaten echter waren niet in staat eene voldoende verklaring te geven van eenvoudige natuurkundige wetten en verschijnselen. De studie van dier- en plantkunde scheen zich bij sommige candidaten bepaald te hebben tot een gedachteloos van buiten leeren van een of ander handboek.

Nog steeds wordt door vele candidaten de studie der *aardrijkskunde* beschouwd als uitsluitend geheugenwerk. Van de kaart, het voornaamste middel bij die studie wordt door slechts enkele candidaten een oordeelkundig gebruik gemaakt. De kennis der voornaamste verkeerswegen — vooral spoorwegen — in ons land was bij velen niet voldoende. Met de landen van Europa waren de meeste candidaten voldoende bekend. De aardrijkskundige opstellen waren over het algemeen beneden het middelmatige. Vooral de behandeling van het onderwerp: „Industrie in Noord-Brabant" ontaardde niet zelden in nietsbeteekenende bijzonderheden, terwijl voorname takken van nijverheid vergeten waren.

Enkele candidaten hadden de studie van de *Vaderlandsche geschiedenis* geheel verwaarloosd, anderen hadden zich bepaald tot het meer of minder goed memoriseeren van wat feiten en jaartallen en het verband tusschen verschillende gebeurtenissen was hun geheel onbekend gebleven. Ook is het gebleken, dat bij de studie der geschiedenis weinig of geen gebruik wordt gemaakt van eenen historischen atlas.

De kennis der *algemeene methodiek* was in den regel vrij goed, doch de toepassing dier kennis op het onderwijs in de vakken *a*, *b* en *c* van art. 2 der wet op het lager onderwijs liet te wenschen over.

Met betrekking tot het *teekenen* valt op te merken, dat de candidaten te weinig werk maken van het bordteekenen.

Arnhem.

Het onderzoek in *lezen* leidde over het algemeen tot bevredigende resultaten, die voor de vrouwelijke candidaten beter waren dan voor de mannelijke. Slechts in enkele gevallen werd een onvoldoend cijfer toegekend, terwijl de cijfers 7 en 8 vrij vaak konden gegeven worden. De candidaten, die een onvoldoend of twijfelachtig cijfer verkregen, hadden dit meestal te wijten aan onvoldoende vaardigheid in het technisch lezen.

Het verstaan der gelezen stukken was over het algemeen voldoende.

Een vrij groot aantal candidaten scheen niet te voelen, dat beschaafd en natuurlijk lezen niets anders is dan beschaafd en natuurlijk spreken.

Bij het *schrijven* van groot en middelsoort kwamen vaak de vorm, maar ook de deelen der letters en de letterverbindingen niet altijd voldoende uit. Vooral aan bordschrijven verdient meer zorg te worden besteed.

Het schriftelijk werk in *Nederlandsche taal* was over het geheel middelmatig; beslist onvoldoende cijfers waren vrij talrijk, de goede zeldzaam. De oorzaak hiervan is ten deele te zoeken in de omstandigheid, dat de meeste candidaten het gedicht te veel op den voet hadden gevolgd, waardoor vaak de samenhang tusschen de deelen van het opstel ontbrak.

Taalfouten, met name die tegen geslacht en spelling, kwamen weinig voor.

Het mondeling onderzoek bracht aan het licht, dat zeer veel candidaten de spraakkunstige verschijnselen niet of althans niet genoegzaam hadden bestudeerd, in verband met de levende taal. Vooral een goed inzicht in de deelen der spraakkunst, welk een juiste en gemakkelijke opvatting van de geschreven taal bevorderen, bleek bij vele candidaten te ontbreken.

Behoefde voor schriftelijk *rekenen* slechts aan enkele candidaten een onvoldoend cijfer te worden toegekend, toch hadden velen door nauwkeuriger en beknopter oplossen der vraagstukken een hooger cijfer kunnen bereiken.

Over den uitslag van het mondeling onderzoek is het oordeel der Commissie veel minder gunstig; bij 22 percent der candidaten, die schriftelijk goed hadden voldaan, was het mondeling examen zeer onvoldoende.

Het rekenen uit het hoofd was over het algemeen vrij goed, hoewel het meermalen voorkwam, dat de candidaat de eigenschappen, waarop de bewerkingen berustten niet scherp en juist wist te formuleeren en in het bewijzen dier eigenschappen te kort schoot.

De verklaring van de hoofdbewerkingen der rekenkunde waren dikwijls gebrekkig.

De kennis van het metrieke stelsel van maten, gewichten en munten en van de leer der evenredigheden was over het algemeen bevredigend.

Het meetkundig rekenen was bij vele candidaten vrij goed; sommige echter hadden geen juiste voorstelling van de eenvoudigste lichamen en hadden blijkbaar de eigenschappen van de eenvoudigste vlakke figuren niet grondig bestudeerd.

De Commissie meent, dat bij de voorbereiding betrekkelijk te veel tijd wordt besteed aan het oplossen van vraagstukken, ten koste van eene grondige beoefening der theorie.

De kennis der *aardrijkskunde* was bij het meerendeel van de candidaten bevredigend. bij enkelen zelfs zeer goed.

Toch acht de Commissie het noodig er op te wijzen, dat sommige candidaten zich onvoldoende op de kaart hadden voorbereid en daardoor bekende plaatsen, rivieren, gebergten, landgrenzen, enz. niet nauwkeurig konden aanwijzen: een gevolg van te oppervlakkig gebruik van den atlas.

Ook bleek eenige malen meer gedaan te zijn aan de studie van het buitenland dan aan die van het eigen vaderland of van de Oost-Indische bezittingen, wat geene aanbeveling verdient.

Bij het examen in de *Vaderlandsche geschiedenis* behaalden ruim 75 % der candidaten een voldoend cijfer; velen zelfs konden het brengen tot 7, 8 en 9.

Wanneer een minder gunstig cijfer moest worden toegekend, was dit in den regel te wijten aan gebrekkige kennis of aan verwarring van de hoofdfeiten en personen.

Meermålen bleek dat niet genoegzaam gebruik was ge-

maakt van leermiddelen als historische atlassen en eenvoudige chronologische tabellen.

Bij de opleiding verdient naast het gebruiken van het leerboek de historische stof besproken, toegelicht of met analoge feiten vergeleken te worden.

Voor *kennis der natuur* kon aan $\frac{2}{3}$ gedeelte der candidaten het cijfer 6 of meer worden toegekend.

De verklaring der eenvoudigste natuurkundige verschijnselen liet vaak te wenschen over.

Het organisme van het menschelijk lichaam was in den regel voldoende bestudeerd; niet alzoo de bouw en het leven van de belangrijkste inlandsche dieren en planten.

De examens in den *zang* leverden weinig bevredigende uitkomsten. Vele candidaten bleken weinig moeite te hebben gedaan om zich eenigszins op de hoogte te stellen van dit voor de school zoo gewichtige vak.

Aan het in de maat lezen werd door de Commissie veel gewicht gehecht. Sommige candidaten konden hierin voldoen, maar bij de meesten liet dit onderdeel te wenschen over. Er waren zelfs candidaten, die het notenschrift en de toonladders niet voldoende kenden, terwijl sommigen zonderlinge begrippen toonden te hebben van omvang en verdeeling der stem.

Wat het *teekenen* betreft, stond de practijk achter bij de theorie. Den candidaten kan niet genoeg worden aanbevolen, zich meer dan tot dusverre op het practisch teekenen toe te leggen.

Behoudens uitzonderingen kwamen bij het natuurteekenen veel fouten voor; richting van lijnen en verhouding der vlakken lieten te wenschen over.

Bij het plaatteekenen (verticale projecties van eenvoudige voorwerpen uit het dagelijksch leven) was de reproductie van den vorm dikwijls gebrekkig en kon de zuiverheid der lijnen ook beter zijn geweest.

Het teekenen op het bord, voor den onderwijzer van zooveel practisch belang, bleek door velen verwaarloosd.

Bij *opvoeding en onderwijs* was de indruk èn van het schriftelijk, èn van het mondeling examen in den regel voldoende.

Geen der punten van het programma bleek verwaarloosd, doch in verband met de onvoldoende practische opleiding der kweekelingen merkt de Commissie op, dat vele candidaten niet waren doorgedrongen in het wezen der verschillende methoden voor de vakken *lezen*, *schrijven* en *rekenen* en zich hadden bepaald tot het van buiten leeren van allerlei kenmerkende verschillen.

Ten gevolge van het geringe getal geëxamineerde candidaten voor eene aanteekening voor *vrije en orde-oefeningen der gymnastiek* en *nuttige handwerken voor meisjes*, zijn aangaande die vakken geene algemeene opmerkingen te maken.

's Gravenhage.

Lezen. Den candidaten werd een kwartier voorbereiding gegeven voor het stuk proza of poëzie, dat gelezen en behandeld zou worden. Het technisch lezen was over het algemeen voldoende; schoon-lezen intusschen, met voordracht, met inachtneming van de ademhaling en het juiste tempo, kwam bijna niet voor. Blijkbaar wordt bij de opleiding van dit deel van het onderwijs weinig werk gemaakt.

Het verstaan van het gelezene was in den regel voldoende, al werd menigmaal de bijzondere nuanceering, die een of ander woord aan den zin gaf, niet voldoende gevoeld of begrepen.

Nederlandsche taal. Het schriftelijk werk bestond uit een opstel (naar keuze uit een drietal onderwerpen), een paraphrase en een dictee.

Voor het *dictee*, waarin niet opzettelijk een aantal moeilijkheden waren saamgelezen, kon in de meeste gevallen een ruim voldoend cijfer worden toegekend; toch waren er, die zich door grove fouten kenmerkten. Het hooge cijfer voor het dictee was vaak oorzaak, dat het eindcijfer voor schriftelijke taal voldoende werd, al bleven opstel en paraphrase beneden 5.

De *opstellen* gaven aanleiding tot de opmerking, dat tal van

candidaten zich te weinig rekenschap gaven van de beteekenis van het onderwerp, dat ter behandeling was opgegeven.

Zoo waren er zeer veel, die onder het opschrift „Heldenmoed" niets anders leverden dan eene beschrijving van de redding bij de stranding van de „Berlin".

Ook bij het opstel, getiteld „Weldadigheid" stelden velen zich tevreden met een verhaaltje over één geval van betoonde weldadigheid.

Was de algemeene strekking van het gedicht „Minuutwijzer", dat ter paraphraseering gegeven was, vrijwel begrepen, de vaardigheid om die onder woorden te brengen was bij het meerendeel der candidaten gering èn wegens armoede aan woorden en uitdrukkingen èn wegens te weinig gevoel voor logischen gedachtengang.

Bij het *mondeling* examen toonden verschillende candidaten, dat zij de spraakkunst flink bestudeerd hadden, maar tegenover dezen waren er ook, die blijk gaven, weinig inzicht in de taal te hebben. Menigeen, die zich in onbeduidende bijzonderheden verdiept had, ontbrak het aan degelijke kennis van de hoofdzaken. Van de groote meerderheid was het mondeling onderzoek niet onbevredigend.

Over de *vaardigheid van uitdrukking*, voor zoover die opgemaakt kon worden uit opstel en paraphrase, viel niet te roemen: de keuze van woord en uitdrukking liet, evenzeer als de zinsbouw, dikwijls veel te wenschen over.

Schrijven. Ofschoon slechts enkele malen een onvoldoend cijfer moest worden toegekend, kon slechts zelden een hooger cijfer dan 6 worden gegeven.

Velen valt het moeilijk zonder het gebruik van hulplijnen regelmatig schrift te leveren.

Rekenen. Het schriftelijk werk gaf over het algemeen reden tot tevredenheid. Aan circa 80 percent der candidaten kon voor dit werk het cijfer 6 of hooger worden toegekend. Het resultaat van het mondeling examen was vrijwel in overeenstemming met dat van het schriftelijk.

Over het algemeen was de theorie der rekenkunde goed bestudeerd. Schoot men te kort, dan was dat veelal in het geven van definities, het toepassen of bewijzen van eigenschappen, het juiste inzicht in de hoofdbewerkingen met gewone breuken.

De kennis van de „leer der evenredigheden" was over het algemeen voldoende, die van het „metriek stelsel" was van sommige candidaten, waaronder enkele die overigens zeer goed voldeden, beslist onvoldoende; blijkbaar was door hen dit onderwerp van het programma verwaarloosd.

Het hoofdrekenen was meermalen cijferen uit het hoofd. Vele candidaten gaven bij het oplossen van eenvoudige vraagstukjes, gegrepen uit het dagelijksche leven, blijk, niet te weten, dat, als de uitkomst een benoemd getal is, die uitkomst moet uitgedrukt worden, zooals in het dagelijksch leven gebruikelijk is.

Aardrijkskunde. Vele candidaten bleken een groot deel van hunne kennis te hebben opgedaan door „van buiten leeern", zonder voldoende gebruik te hebben gemaakt van de kaart. De belangrijkste verbindingen tusschen de voornaamste steden van het land onderling en met die van het buitenland konden dikwijls niet, of niet voldoende worden opgegeven.

Geschiedenis. Bij verreweg de meeste candidaten kon men duidelijk waarnemen, dat de studie alleen had bestaan in het uit het hoofd leeren van een aantal jaartallen, namen en feiten: de eenvoudigste historische termen konden zij echter zelden verklaren.

Zeer velen erkenden bij de studie der geschiedenis nooit een historischen atlas te hebben gebruikt. De kennis der vaderlandsche geschiedenis over de negentiende eeuw liet dikwijls veel te wenschen over.

Kennis der natuur. Hoewel de plantenkennis bij een groot deel der candidaten voldoende mocht heeten, waren er toch betrekkelijk veel, die de meest voorkomende boomen niet kenden. Sommigen hadden nooit gedetermineerd; bij anderen was de kennis van de levensverrichtingen der plant zeer verward. De bekendheid met het organisme van het menschelijk lichaam, vooral ten opzichte van den bloedsomloop, de ademhaling en de spijsvertering, was over het algemeen bevredigend: de kennis van het leven van de belangrijkste inlandsche dieren daarentegen dikwijls zeer onvoldoende. Bij het examen in physica gaven sommige candidaten blijk, dat ze de verschijnselen juist hadden waargenomen en zich van het waar-

genomene goed rekenschap hadden gegeven; andere hadden bijna geen proeven gezien en klaarblijkelijk hun kennis grootendeels uit het leerboek geput. Van deze candidaten was begrijpelijkerwijs het examen meestal onvoldoende, soms zelfs slecht.

De Commissie is van oordeel, dat in het algemeen bij de opleiding niet genoeg rekening gehouden wordt met de leerstof, die in de lagere school behandeld moet worden.

Zang. Het „in de maat lezen" van eenvoudige liederen gaf bij de meeste candidaten reden tot tevredenheid.

Bij velen was de kennis van toonladders, maatsoorten en voordrachtsteekens echter slechts oppervlakkig; meermalen bleek het, dat de theorie een van buiten geleerd lesje was, zoodat de toepassing er van in de voorgelegde liederen te wenschen overliet.

Handteekenen. Aan den eisch betreffende de kennis van een leergang bij het teekenonderwijs voldeed het meerendeel der candidaten. De meest voorkomende perspectievische verschijnselen bleken doorgaans wel bekend, doch gebrekkig waargenomen te zijn.

Het bordteekenen was zwak. Op grootte, verhouding en totaal-indruk werd te weinig gelet. Dat het teekenen oog en hand oefent werd door de candidaten goed gezegd; in de practijk kwam deze geoefendheid echter niet voldoende aan het licht. Bij de blokteekening werden door meten de verhoudingen gezocht en de verschillende richtingen met behulp van lood- en waterpaslijnen vastgesteld, zoodat het blok meer werd „geconstrueerd" dan geteekend. De vlakversieringen, waarbij weinig hulplijnen gebruikt kunnen worden, doch waarbij het vooral op het goed zien aankomt, waren over het algemeen zwak.

Theorie van onderwijs en opvoeding. Aan de zeer matige eischen bleken de meeste candidaten wel te kunnen voldoen.

Het onderzoek naar de *wetskennis* bepaalde zich tot de allervoornaamste bepalingen. De uitslag was over het algemeen voldoende.

Van de drie ter keuze aangeboden onderwerpen hadden de meeste candidaten gekozen dat over de vooroefening van

het lezen. In den regel bleek dit goed bestudeerd. Slechts een enkele maal kwam een neiging aan den dag om termen te gebruiken, die gedachteloos uit een leerboek waren overgenomen. De beide andere onderwerpen waren over het algemeen vrij goed behandeld.

Bij het mondeling onderzoek werd de nadruk gelegd op de kennis van de meest gebruikte methoden en werd de keuze overgelaten aan de candidaten.

Bij de overgroote meerderheid was echter van volledige bekendheid met de door hen opgegeven leerwijze geen sprake en het kwam vaak voor, dat hun de handleidingen, boekjes en verdere hulpmiddelen zelfs niet onder de oogen waren gekomen. Een zeer eigenaardigen indruk maakte het dan ook *aanschouwingsmiddelen* te hooren beschrijven en aanprijzen, die de candidaten zelven slechts van hooren zeggen kenden.

Velen toonden weinig inzicht te hebben in de practische behandeling van een onderdeel uit de vakken lezen en rekenen, wat niet te verwonderen is, als men in aanmerking neemt, dat vele vrouwelijke candidaten geheel buiten de practijk staan.

Rotterdam.

Lezen. Verreweg de meeste candidaten behaalden voor dit vak een voldoend cijfer, maar ook niet meer. Over het algemeen toch liet het technisch lezen nogal wat te wenschen over: de nadruk werd vaak verkeerd gelegd: de leestoon was niet altijd goed en menigmaal werd niet voldoende gearticuleerd. Bij het onderzoek naar het verstaan van den inhoud van het gelezene bleek herhaaldelijk, dat de woordenschat van vele candidaten niet groot was; van veel voorkomende woorden en uitdrukkingen wisten zij dikwijls de beteekenis niet, of gaven deze zeer onbeholpen en niet juist weer.

Schrijven. Over het algemeen was het schrijven der candidaten, zoowel op het papier als op het bord zeer bevredigend; slechts eene enkele maal moest een onvoldoend cijfer worden

toegekend. Vrij zeker is deze gunstige uitslag ook een gevolg van de kleinere afmeting, welke voor het groot schrift was aangegeven. Bij vele candidaten bleef echter, als vroeger, het schrijven op het bord meer „teekenen" dan „schrijven", zoodat zij het gegeven voorbeeld in den daarvoor bepaalden tijd niet konden afmaken.

Nederlandsche taal. Het dictée van vele candidaten bevatte weinig fouten; in dat van sommigen werden echter grove aangetroffen. In de opstellen waren betrekkelijk weinig fouten; de punctuatie daarentegen was vaak slordig. De taalkundige benoeming van een zevental woorden uit het ter paraphraseering opgegeven gedichtje was bij vele candidaten niet volledig.

Het mondeling examen gaf den indruk, dat de redekundige ontleding voldoende was beoefend, dat hetgeen de candidaten van de rededeelen moesten weten, wel was gememoriseerd, doch dikwijls niet voldoende was verwerkt, zoodat zij niet altijd duidelijk konden toelichten, wat zij uit hun leerboek hadden van buiten geleerd. Tevens bleek, dat de punctuatie en spelling bij de studie stiefmoederlijk waren bedeeld.

Vaardigheid van uitdrukking. Het ter paraphraseering opgegeven gedichtje toonden bijna alle candidaten wel begrepen te hebben, maar velen had het blijkbaar groote moeite gekost hunne gedachten goed uit te drukken en de bedoeling van den dichter juist weer te geven, was hun te machtig geweest.

In de opstellen werd vaak een logische gedachtengang gemist en was ook nogal eens wat aan te merken op zinsbouw en woordenkeus, terwijl de inhoud dikwijls weinig belangrijk was.

Rekenen. De oplossing van de vijf vraagstukken liet nogal wat te wenschen over, hoewel deze volstrekt niet moeilijk waren; slechts $\frac{2}{3}$ der candidaten behaalden voor hun schriftelijk werk een voldoend cijfer.

De theorie van het rekenen was evenals het stelsel van maten en gewichten door de meeste candidaten voldoende bestudeerd. De kennis der evenredigheden en de verklaring der hoofdbewerkingen met gewone en tiendeelige breuken gaf

niet altijd reden tot tevredenheid. In de vormveranderingen en in de berekeningen van de grootte van eenvoudige vlakke figuren hadden vele candidaten een goed inzicht en slechts weinige waren onbekend met de berekening van de inhouden der eenvoudigste lichamen.

Bij het rekenen uit het hoofd bleek de vaardigheid van vele candidaten niet voldoende en gaven zij den indruk van weinig oefening. De meeste candidaten toonden geen vlug inzicht in de getallen te hebben.

Aardrijkskunde. De verplichte beantwoording der vraag over de werelddeelen werd er door slechts 36 % der candidaten goed afgebracht. Voor het opstel naar keuze kon aan 80 % een gunstig praedicaat worden toegekend, maar slechts 68 % behaalden als eindcijfer 6 of hooger.

Bij het mondeling examen bleek vooral, wat reeds de keuze uit de onderwerpen voor het opstel had doen vermoeden, dat het leerboek het meest, de kaart vaak te weinig bestudeerd was, terwijl een vrij algemeen gebrek aan helder inzicht in het verband tusschen bodemgesteldheid en bestaansmiddelen, alsmede aan kennis van de voornaamste Nederlandsche en koloniale cultuurgewassen, ook wat hunne winning betreft, misschien wijst op eene leemte in de opleiding of aan te weinig tijd te wijten is.

Zeer weinige candidaten legden een in ieder opzicht goed examen af.

Geschiedenis. Van 73 % der candidaten werd het examen wettelijk voldoende geacht. Van hen was de kennis der chronologie in den regel vrij goed, maar buiten de ruwe opsomming der feiten, werd het onderling verband daarvan door weinige doorzien, werd bovendien de hoofdinhoud van akten, verdragen en wettelijke regelingen zelden helder, zuiver of volledig, meestal onvolkomen, verward en onbegrepen weergegeven.

Hinderlijk was vaak het gebruik van termen, waarvan de beteekenis niet werd gevoegd; ook het gemis van aardrijkskundige hulpkennis.

Enkele candidaten toonden met veel vrucht en onder goede leiding gestudeerd en gelezen te hebben.

Kennis der natuur. De herkenning van planten was over het algemeen voldoende, behalve wat boomen en cultuurgewassen betreft. Omtrent den bouw en het leven der belangrijkste inlandsche planten bleken vaak verwarde begrippen te bestaan. Merkwaardig is het, dat vele candidaten van de planten en plantendeelen, welke door den mensch als voedsel gebruikt worden en waarvan het bestudeeren dus het meest voor de hand ligt, het minst op de hoogte waren.

De opleiding in dierkunde bleek weinig practisch te zijn geweest. Teekenend is, dat er candidaten waren, die wel de namen van allerlei onderdeelen van het menschelijk skelet hadden geleerd, doch hun pols niet konden vinden en niet wisten aan welke zijde van hun lichaam de lever ligt. Omtrent bloedsomloop en ademhaling bleken, vooral waar het lagere dieren betrof, soms vreemde denkbeelden te bestaan.

Het onderzoek naar de kennis der physica bracht herhaaldelijk aan het licht, dat uitsluitend of bijna uitsluitend was gestudeerd uit het leerboek. Met groote duidelijkheid kwam dan het verband aan den dag tusschen die verkeerde wijze van studeeren en eene onvoltallige of minder heldere voorstelling van de betrokken verschijnselen. Opleiders mogen zich wel rekenschap geven van de groote verantwoordelijkheid, welke zij op zich laden, wanneer zij candidaten aan het examen laten deelnemen, wien zij op natuurkundig gebied weinig of niets hebben laten zien.

Van electriciteit wisten de candidaten, in verhouding tot de belangrijkheid van dit onderwerp in den tegenwoordigen tijd, meestal veel te weinig af.

Zang. De kennis van het notenschrift en van de toonladders was bij de meeste candidaten voldoende.

Het in de maat lezen van een eenvoudig liedje liep niet dikwijls vlot van stapel. Bij de opleiding schijnt hiervan in den regel te weinig werk te worden gemaakt.

Teekenen. De kennis van een goeden leergang was over het algemeen voldoende. Over juiste waarneming van perspectievische verschijnselen, van de vormverandering van het quadraat en den rechthoek kon niet altijd geroemd worden. Van projectie hadden vele candidaten een goed begrip. De doorsnede van een of ander eenvoudig voorwerp gaf meestal

geene reden tot aanmerkingen. Het bordteekenen onderscheidde zich niet dikwijls door flinkheid, nette afwerking en juiste afmetingen. In dit opzicht was het plaatteekenen in den regel beter. Bij het blokteekenen gaven vele candidaten blijk van te weinig oefening.

Hoewel den meesten candidaten een voldoend cijfer kon worden toegekend, is de totaal-indruk van hunne kennis en vaardigheid niet schitterend. Slechts 24 hunner erlangden het cijfer 7 en niemand overtrof hen.

Paedagogiek. De schriftelijke opgaven bestonden uit twee vragen betreffende de wet op het lager onderwijs, welker beantwoording verplicht gesteld was en meestal zeer onvoldoende bleek; voorts uit een opstel. Hierin lieten rangschikking der denkbeelden en inzicht in het behandelde onderwerp bij vele candidaten te wenschen over. De kennis der voornaamste leerwijzen van de vakken *a*, *b* en *c* van art. 2 der wet op het lager onderwijs gaf over het algemeen reden tot tevredenheid, hoewel nog te vaak bleek, dat er meer gememoriseerd dan begrepen was. Bij het onderzoek naar de bekendheid met de geschiktste middelen ter handhaving van orde en tucht kwam uit, dat de kennis van vele candidaten meer verkregen was door het uit het hoofd leeren van allerlei verdeelingen en onderverdeelingen dan door waarneming in de school. Het onderzoek naar de kennis van de inrichting der school en het klassicaal onderwijs gaf geene reden tot bijzondere opmerkingen.

Van ongeveer de helft der geëxamineerden was het cijfer 6. Aan 30 % kon eene 7 of hooger cijfer worden toegekend.

Amsterdam.

Lezen. Hoewel de nauwkeurigheid veelal weinig te wenschen overliet, ontbrak er aan de natuurlijkheid van den leestoon veel; de klemtoon werd bij velen niet duidelijk genoeg of verkeerd gelegd.

Slechts enkele candidaten lazen mooi.

De meerdere zorg, in de laatste jaren aan het spreken gewijd, draagt hare vruchten in den merkbaren vooruitgang der candidaten, wat de beschaafde uitspraak betreft.

Het onderzoek naar het „verstaan" van het gelezene leidde bij vele candidaten tot bevredigende resultaten.

Schrijven. Het schrijven op het papier was over het algemeen veel beter dan dat op het zwarte bord. Dit laatste schrift kon niet altijd, zoowel wat den lettervorm, als wat de verbinding betreft, aanspraak maken op den naam van een goed voorbeeld voor de leerlingen.

Nederlandsche taal. Het onderzoek naar de beginselen der spraakkunst gaf redenen tot tevredenheid, hoewel bleek, dat de toepassing van het geleerde dikwijls te wenschen overliet.

Over eigen voorbeelden konden vele candidaten niet beschikken.

De spelregels waren te veel verwaarloosd.

Het aantal fouten en onnauwkeurigheden in de dictée was minder groot dan vroeger wel het geval was.

Schriftelijke uitdrukking der gedachten. De opstellen waren vaak onbeduidend, wat den inhoud betreft. De candidaten maakten soms den indruk, alsof ze niet *over*, maar *naar aanleiding* van een onderwerp zinnen hadden neergeschreven. Van een geregelden gang viel meestal niet veel te bespeuren. Er waren evenwel gunstige uitzonderingen.

De paraphrase was bij velen onvoldoende. Het gedichtje bleek velen te moeilijk; bij anderen bewees de in proza-vertolking gebrek aan stijlvaardigheid.

Rekenen. Het oplossen van vraagstukjes uit het hoofd was in het algemeen voldoende, doch de wijze van oplossing getuigde dikwerf meer voor het geheugen, dan voor vaardigheid in de toepassing van de eigenschappen der getallen en der hoofdbewerkingen, om tot eene eenvoudige oplossing te geraken.

Ook bij het overige gedeelte van het mondelinge examen bleek, dat die bedoelde eigenschappen wel konden worden opgezegd, maar dat de toepassing er van veel te wenschen

overliet. Het verband tusschen eigenschappen en gevallen was in den regel onbekend.

Het begrip van verhouding was dikwijls gebrekkig. De eigenschappen der evenredigheden werden meestal gekend, doch het goed bewijzen bleef nogal eens achterwege, en met de toepassing der eigenschappen ging het nog minder goed.

De kennis van het metriek stelsel kon voldoende genoemd worden, zoo ook die van de berekening der grootte van eenvoudige vlakke figuren en der inhouden van de eenvoudigste meetkundige lichamen, doch niet voldoende was bij vele adspiranten de kennis van de vormverandering der figuren.

Aardrijkskunde. Het onderzoek naar de kennis in dit vak geeft geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen. Door verreweg de meeste candidaten werd een voldoend cijfer verkregen, enkele legden een zeer goed examen af. De candidaten, wien een onvoldoend cijfer moest worden toegekend, schoten gewoonlijk in alle onderdeelen van het vak, maar vooral in de kennis van Nederland, te kort. Sommigen hadden zich met het van buiten leeren van namen tevreden gesteld. De betrekkelijke ligging van zeeën, landen en plaatsen, de beteekenis die ze hebben voor industrie, handel en verkeer, de hoofdmiddelen van bestaan en andere gewichtige bijzonderheden, waren velen onbekend. Blijkbaar wordt nog weinig werk gemaakt van het schetsen van kaarten.

Vaderlandsche geschiedenis. Over het geheel leidde het onderzoek naar de kennis in dit vak tot bevredigende uitkomsten. Opgemerkt dient, dat er candidaten waren, die gedeelten uit hun leerboek opzegden, zonder de beteekenis er van goed te begrijpen, dat de 19de eeuw, in het bijzonder de laatste helft daarvan, onvoldoende bestudeerd was, dat zeer enkele candidaten meenden met het kennen van wat jaartallen te kunnen volstaan.

Door sommige candidaten was niet voldoende gebruik gemaakt van een historischen atlas.

Kennis der natuur. Over het algemeen gaf het examen in kennis der natuur reden tot tevredenheid en bleken de candidaten met vrucht een oordeelkundig onderwijs in dat vak te hebben gevolgd. Alleen viel ook nu weer op te merken, dat

sommigen nog deze studie meenen te kunnen ondernemen buiten de natuur zelve om; dit laatste bleek in het bijzonder bij het examen in natuurlijke historie.

Ook ontbrak te dikwijls nog een behoorlijk inzicht in de eenvoudigste levensverrichtingen van plant, dier en mensch, wat hoofdzakelijk schijnt te moeten toegeschreven worden aan de omstandigheid, dat daarvoor eenige scheikundige kennis wordt vereischt.

Het zingen. De algemeene indruk van het vak „zingen" was niet gunstig. Maar al te vaak moest onvoldoende gegeven worden, vooral wegens gebrek aan kennis van maatverdeeling en toongeslachten, terwijl eene goede verklaring van versieringen, enz. ook dikwijls te wenschen overliet.

Teekenen. Het teekenen naar een meetkunstig lichaam en naar eene vlakversiering gaf veel reden tot tevredenheid. Het bleek over het algemeen dat de candidaten zich hierin behoorlijk hadden geoefend. Het teekenen op het zwarte bord echter gaf zeer dikwijls blijken van geringe bedrevenheid bij de candidaten. Begrippen van projectie en doorsnede waren in voldoende mate aanwezig, maar van de kennis van eenen goeden leergang voor het eerste teekenonderwijs was veelal zeer weinig te bespeuren.

De beginselen van onderwijs en opvoedkunde. Het schriftelijk werk was over het algemeen voldoende; een hoog cijfer kon echter slechts zelden worden toegekend.

De punten 1, 3 en 4 van het programma gaven geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Omtrent punt 2 werd geconstateerd, dat tal van candidaten òf geen enkele van de voornaamste leerwijzen voor de vakken, genoemd onder *a*, *b* en *c* van art. 2 der wet kenden, òf dat zij zich tevreden hadden gesteld met het bestudeeren van slechts een klein gedeelte dier leerwijzen, òf dat hunne kennis bestond uit eenige algemeenheden, geput uit een of ander overzicht.

Haarlem.

Lezen: Hoewel de uitslag van de examens in het lezen over het geheel genomen niet ongunstig is te noemen, moet toch de opmerking worden gemaakt, dat aan den eersten eisch in het programma gesteld: „nauwkeurig en natuurlijk lezen met eene beschaafde uitspraak", door vele candidaten niet werd voldaan. De voordracht liet, wat natuurlijkheid, de uitspraak wat beschaafdheid betreft, dikwijls veel te wenschen over.

Het valt niet te ontkennen, dat het jongelieden, die gewoon zijn zich van gewestelijke taal te bedienen, veel inspanning moet kosten om zich eene beschaafde uitspraak eigen te maken; maar des te meer klemt de eisch, dat aan de opvoedingsscholen veel werk worde gemaakt van het technisch lezen en eene goede klankvorming.

Schrijven. Het examen in dit vak gaf in het algemeen reden tot tevredenheid. Aan verreweg het grootste deel der candidaten kon een voldoend cijfer worden toegekend. Slechts bij hooge uitzondering moest het geleverde werk als „onvoldoende" worden gewaardeerd.

Bij het schrijven op het bord behoorde aan den vorm der hoofdletters meer zorg te zijn besteed.

Het zoogenaamd „loopend" schrift deed soms vermoeden, dat de candidaat dacht loopend schrift te leveren als hij snel schreef.

Steilschrift kwam slechts eenmaal voor.

Nederlandsche taal. De kennis der spraakkunst was meestal bevredigend, maar verscheidene candidaten schoten te kort in het juiste gebruik der buigingsvormen en de toepassing der spelregels. Taalfouten, als: *hij schreedt* en *het was den Duitschen Keizer*, kwamen niet zelden voor.

Schriftelijke uitdrukking der gedachten. De vaardigheid van uitdrukking — al kan op loffelijke uitzonderingen met waardeering worden gewezen — beantwoordde dikwijls niet aan de matig gestelde eischen. De stijl van sommige candidaten was gezwollen, blijkbaar een gevolg van het lezen van boeken, die niet geschreven zijn voor jongelieden van den leeftijd der

kweekelingen. De opstellen dezer adspiranten bevatten onrijpe voorstellingen en gedachten.

Rekenen. De resultaten van het schriftelijk rekenen waren minder gunstig dan in de voorafgaande jaren. Aan ongeveer $^1/_3$ van de candidaten moest een onvoldoend cijfer worden toegekend. De opgaven waren niet moeilijk en hoewel ook in geen enkel vraagstuk ingewikkelde becijferingen gevorderd werden, hadden vele candidaten zich aan allerlei cijferfouten schuldig gemaakt.

Naar aanleiding van het mondeling gedeelte van het examen kon in het cijfer van enkele candidaten, die onvoldoende schriftelijk werk geleverd hadden, verbetering worden gebracht.

Door ongeveer 70 percent van de candidaten werd een voldoend eindcijfer behaald.

Bij het mondeling onderzoek trof het de commissie dat voldoende kennis van de gronden der hoofdbewerkingen in de rekenkunde dikwijls ontbrak. Vele candidaten wisten bijv. een vorm als $^4/_5 : {}^3/_8$ niet naar behooren te verklaren en meermalen kwam het voor dat men aan dien vorm de beteekenis gaf van 3 maal het 8ste deel van $^4/_5$.

De kennis van het metrieke stelsel, van de evenredigheden, van de vlakke figuren en de inhouden der eenvoudigste lichamen was bij de groote meerderheid der candidaten voldoende.

Aardrijkskunde. Het examen in de aardrijkskunde gaf weder aanleiding tot de navolgende opmerkingen.

Het schriftelijk werk was over het geheel zeer middelmatig, zoodat slechts weinige malen daarvoor een goed cijfer kon worden toegekend.

Gaf het mondeling onderzoek naar de kennis der candidaten over het algemeen genomen meer bevredigende uitkomsten, al te zeer bleek ook thans weer, dat zij zich hadden toegelegd op het van buiten leeren van velerlei, terwijl de verklaring van de meest eenvoudige zaken te wenschen overliet.

Het onderzoek naar het kaartlezen leidde tot meer bevredigende uitkomsten dan vroeger.

Vaderlandsche geschiedenis. Slechts betrekkelijk weinig malen was de uitkomst van het examen bepaald slecht te

noemen. Toch moet ook nu weer met nadruk er op gewezen worden, dat bekendheid met de geschiedenis des Vaderlands vrijwel onmogelijk is zonder althans eenige kennis der geschiedenis van de omliggende landen. Ook kwam het meermalen voor, dat van de geschiedenis van de 19de eeuw te weinig werk was gemaakt. Zoo wisten enkele candidaten van de Koningen Willem I, II en III en hun tijd weinig of niets, van de Stadhouders Willem II en III iets meer, terwijl zij van de graven van dien naam vrij goed op de hoogte bleken te zijn.

Voorts moet het gebruik van een historischen atlas en van geschiedkundige platen bij herhaling ernstig aanbevolen worden.

Kennis der natuur. Bij het examen in dit vak is vooruitgang in de studie der candidaten te bespeuren.

Vele candidaten echter, die — soms met groote nauwgezetheid — zich alleen hadden ingewerkt in hetgeen in de boeken staat, gaven toch niet den indruk van op de school vruchtbaar onderwijs in de kennis van planten en dieren en van de eenvoudigste natuurkundige verschijnselen te kunnen geven.

De planten en dieren, die ze op hunne wandelingen kunnen zien, moeten meer dan oppervlakkig bestudeerd worden, terwijl men ook den eisch mag stellen dat de candidaten op de hoogte zijn van de inrichting der proeven die, ter verklaring van de eenvoudigste natuurkundige verschijnselen, moeten genomen worden.

De opleiding blijkt nog in vele opzichten te weinig practisch en het resultaat is daardoor dikwijls niet meer dan middelmatig.

Enkele candidaten blonken uit; vooral zij die eenig onderwijs in de scheikunde hadden genoten.

Het zingen. De meeste candidaten voldeden aan de laaggestelde eischen van het programma. Het toekennen van een onvoldoend cijfer werd meestal veroorzaakt door een onjuist inzicht in de verschillende maatsoorten en door gebrekkig lezen in de maat.

Van de gelegenheid om blijken te geven van practische bekwaamheid in het zingen werd slechts door enkele candidaten gebruik gemaakt.

De opmerking dat een goed afgelegd examen in den zang geen waarborg geeft, dat de candidaat in staat is in de school met vrucht zangonderwijs te geven, mag wederom niet achterwege blijven.

Teekenen. De teekeningen naar plaatmodel waren in de meeste gevallen goed. Er waren echter enkele candidaten, die niet met den hoofdvorm begonnen, waardoor hun werk veel te wenschen overliet. Bij uitzondering werd de teekening in mooie lijnen ingeleverd.

De teekeningen op het bord behoorden kloeker te worden opgezet.

De schets voor de teekening naar blokmodel werd door vele candidaten goed gemaakt; toch waren er die, blijkens de schets naar blokmodel, de eerste beginselen der perspectief niet kenden, zoodat zij bijv. evenwijdig wijkende lijnen uit elkaar lieten loopen.

Het aanbrengen van schaduw werd vrij algemeen met behulp eener arceering verricht en vaak met gunstig resultaat; van een doezelaar werd weinig gebruik gemaakt.

Bij het theoretisch gedeelte bleek meermalen, dat de candidaten geen recht begrip hadden van eene doorsnede-teekening. De projectiën werden gewoonlijk voldoende, schoon niet altijd handig geteekend.

Van de allereerste regels der perspectief waren de candidaten vrijwel op de hoogte, doch de toepassing daarvan liet, blijkens de teekening naar blokmodel, veelal te wenschen over.

De beginselen van onderwijs en opvoedkunde. De meeste candidaten waren vrijwel bekend met de inrichting der lagere school en het klassikaal onderwijs en ook wisten bijna allen de geschiktste middelen tot handhaving van orde en tucht te *noemen*. Het best voldeden natuurlijk zij, die de school in de practijk kenden.

Wat de voornaamste leerwijzen voor de vakken genoemd onder *a*, *b* en *c* van art. 2 der wet betreft, gaven vele candidaten blijk, dat zij wel de leergangen, soms alleen uit een of ander leerboek opgedaan, kenden, maar dikwijls waren zij niet of niet voldoende in staat om aan te geven, hoe een bepaald onderdeel der leerstof moet worden behandeld. Een zeer groot deel der candidaten kende de voornaamste bepalingen

der tegenwoordige wetgeving op het lager onderwijs niet, velen wisten niet eens te zeggen, door wien een onderwijzer wordt benoemd of hoe het schooltoezicht is ingericht.

Wederom is gebleken, dat over het algemeen de candidaten zich te weinig op het vak „opvoeding en onderwijs" toeleggen; sommigen kenden zelfs het examen-programma niet.

Middelburg.

Lezen. Bijna zonder uitzondering kon het lezen voldoende of meer dan dat worden geacht.

Voorkomende gebreken waren: te snel lezen, het niet leggen van den klemtoon op het juiste woord en gemis aan overeenstemming tusschen den leestoon en den inhoud van het gelezene. De verklaring van het gelezene was over het geheel bevredigend.

Nederlandsche taal. De opstellen bleken bij verreweg de meeste candidaten, zoowel naar vorm als naar inhoud te voldoen aan de matige eischen, die gesteld waren. Grove taal- en stijlfouten kwamen weinig voor; daarentegen vaak éénvormigheid van zinsbouw en eentonigheid in woordenkeus.

Enkele opstellen muntten uit, ook door goede schikking der gedachten. De kennis van de in het examen-programma genoemde hoofdzaken der spraakkunst bleek over het geheel voldoende. Slechts aan zeer enkele candidaten moest het praedicaat „onvoldoende" worden toegekend.

Rekenen. Het schriftelijk werk was over het algemeen bevredigend; de beredeneering was niet altijd logisch en helder. Het kostte vaak moeite den gedachtengang, die tot de oplossing had geleid, te volgen. In het rekenen uit het hoofd hadden velen voldoende vaardigheid. Soms was het onpractisch; het voor de hand liggende werd langs een omweg gevonden. De eigenschappen van de vier hoofdbewerkingen der rekenkunde werden maar al te vaak gebrekkig teruggegeven en bewezen, en blijkbaar waren velen niet voldoende

gewezen op het onderling verband. De eigenschappen der evenredigheden werden dikwijls niet goed bewezen, omdat bij het grootste deel der candidaten het juiste begrip van verhouding ontbrak. Sommigen wisten niet dat de verhouding van twee grootheden of getallen uit te drukken is in één onbenoemd getal. De definitie, wat door verhouding wordt verstaan, wisten maar weinigen juist te geven. Dat in het programma ook kennis wordt geëischt van het Nederlandsch stelsel van maten en gewichten scheen aan de aandacht der meeste candidaten te zijn ontgaan. Velen konden de stoffelijke maten en gewichten niet behoorlijk opnoemen. Met de practijk van het leven wordt blijkbaar bij het onderwijs in het rekenen niet altijd voldoende rekening gehouden. Uitdrukkingen als: 125 duizendsten van een gulden; 2 komma 5, in plaats van 2,5 en andere mogen door adspirant-onderwijzers niet gebruikt worden.

Aardrijkskunde. Het schriftelijk werk voor aardrijkskunde maakte in het algemeen een vrij gunstigen indruk. Ongeveer $^4/_5$ van de opstellen was „voldoende" tot „zeer goed". Bij het mondeling examen was de indruk nog eenigszins gunstiger, vooral wat het topographisch gedeelte betreft. Het inzicht in het verband tusschen ligging, voortbrengselen en middelen van bestaan was niet steeds helder.

Vaderlandsche geschiedenis. Over het algemeen kenden de candidaten behoorlijk de belangrijkste feiten uit onze geschiedenis. Het begrijpen liet wel eens wat te wenschen over; nòg werden vaak woorden (uit het boek geleerd) genoemd, waarvan de beteekenis niet begrepen werd. Eene historische atlas is zeer dikwijls nog een onbekend, althans ongebruikt iets.

Kennis der natuur. De kennis der meeste candidaten was voldoende. Ook ditmaal was ten opzichte der beoefening van dit vak vooruitgang te bespeuren. Het bleek echter weder dat sommigen te weinig proeven hadden zien nemen en dat zij ook zelf niet genoeg hadden gelet op de physische verschijnselen en op de dieren en planten in hunne omgeving. Over het geheel kan gezegd worden, dat de bouw van planten en dieren beter bestudeerd was dan hunne levensverrichtingen.

Het zingen. Slechts weinigen bleken in dit onderdeel van het examen onvoldoende kennis te bezitten. De opmerking vinde hier eene plaats, dat bij velen het gevoel voor maat niet voldoende ontwikkeld was. Eenigen lazen, zonder dat zij de maat aangaven; zij hadden dit blijkbaar niet geleerd. Het cijferschrift bleek meer dan vroeger beoefend te zijn. Toch waren er eenigen nog geheel onbekend mede.

Het schrijven. Slechts aan zeer weinige candidaten moest voor dit vak een onvoldoend cijfer worden toegekend. Bij verscheidene candidaten viel onvoldoende waardigheid waar te nemen in het schrijven op het bord. Overigens gaven de examens in dit vak tot geene bijzondere opmerkingen aanleiding.

De eerste oefeningen van het handteekenen. Hoewel de betoonde kennis en vaardigheid der candidaten in dit vak meestal tot de toekenning van een voldoend eindcijfer aanleiding gaf, toch viel er zelden verheffing boven het middelmatige waar te nemen, hetgeen in hoofdzaak moet geweten worden aan de navolgende omstandigheden. De bedrevenheid in het teekenen op papier en in het schetsen op het bord van eene eenvoudige vlakversiering naar plaat was over het algemeen voldoende. De blokteekeningen daarentegen vertoonden maar al te vaak grove perspectievische fouten in richting en verhouding, terwijl ook de netheid van uitvoering dikwijls te wenschen overliet. Vaak bleek het, ook uit den uitslag van het mondeling examen, dat de candidaten zich veel te weinig geoefend hadden in de juiste waarneming der perspectievische verschijnselen, en dat hun begrip van projecties en doorsneden onvoldoende en gebrekkig was. Ook de kennis van een goeden leergang voor het eerste teekenonderwijs bleek vaak niet voldoende te zijn, vooral wat de keuze der onderwijsstof voor de eerste twee leerjaren betreft.

Onderwijs en opvoeding. De opgaven voor het schriftelijk examen in dit vak wezen door hare splitsing in onderdeelen den candidaten den gang aan, die zij bij de beantwoording hadden te volgen. Het geleverde werk van verscheidenen deed vermoeden, dat zij zich den tijd niet gegund hadden de gekozen opgave aandachtig te overwegen, alvorens tot de

beantwoording over te gaan, waarvan eene zekere verwardheid, of ook wel het verwisselen van hoofd- met bijzaken de ongunstige gevolgen waren. Slechts enkele candidaten hadden voor de vakken: lezen, schrijven en rekenen meer dan éene methode bestudeerd; bij verscheidenen bleek de bekendheid met de bijzonderheden dier methode nog zeer onvoldoende te zijn. Het rechte inzicht in de met hen behandelde leerwijze liet soms veel te wenschen over; herhaaldelijk kwam het voor, dat zij de door hen genoemde methode slechts in het eerste leerjaar wisten toe te passen. In het bijzonder was dit het geval met de methodiek van het rekenen; de bekendheid met de leermiddelen voor dit vak was soms zeer ontoereikend. Ook hadden verscheidene candidaten verzuimd behoorlijk kennis te nemen van de voornaamste bepalingen der tegenwoordige wetgeving op het lager onderwijs, zelfs van die, welke rechtstreeks betrekking hebben op de verplichtingen en rechten van den onderwijzer. Onverminderd de gemaakte opmerkingen mag toch vermeld worden, dat de resultaten over het algemeen niet onbevredigend waren en dat aan een betrekkelijk groot aantal candidaten een voldoend eindcijfer kon worden toegekend, al bleek het dan ook maar al te vaak, dat de kennis der candidaten zich niet boven het middelmatige verhief.

Utrecht.

Lezen. Er is verbetering waar te nemen in uitspraak en leestoon; doch nog steeds leggen vele candidaten te weinig uitdrukking in hun toon. Niet voldoende wordt bedacht, dat de voordracht in overeenstemming moet zijn met den inhoud en dat uit den toon en het tempo de bedoeling van den schrijver moet blijken. Over de verklaring van het gelezene viel in het algemeen niet te klagen.

Schrijven. Het schrijven op het bord liet bij meer dan de helft der candidaten veel te wenschen over. Het loopend klein was dikwijls slordig; in het groot en het middelsoort kwamen lettervormen voor die daarin niet thuis behooren;

de verbinding der letters was vaak slecht. Gebrek aan oefening moet van een en ander de oorzaak zijn; verscheidene candidaten schreven op het examen *voor het eerst* op het bord.

Het netschrift op papier was beter; regelmatige en goede, zelfs fraaie lettervormen werden daar meer aangetroffen dan bij het schrijven op het bord.

Het examen in het schrijven geeft den indruk, dat bij de opleiding aan opzettelijke oefening in het schoonschrijven niet genoeg tijd besteed wordt, terwijl bij het schriftelijk werk niet voldoende op het schrift wordt gelet. In het gebruik van lettervormen bestaat weinig overeenstemming; de fraaie regelmatige vormen van vroeger zijn bijna geheel verdwenen. Slechts twee der candidaten maakten nog van het steilschrift gebruik.

Nederlandsche taal. Over het algemeen waren de opstellen, wat inhoud en stijl betreft, zeer middelmatig. Hetzelfde geldt van de paraphrase, waaruit bij vele candidaten niet blijken kon of de inhoud van het gedichtje begrepen was.

De spraakkunstige benoeming van eenige aangegeven woorden liet minder te wenschen over. Fouten tegen de spelling kwamen in het schriftelijk werk van verreweg de meeste candidaten weinig voor, doch de dictée toonde, evenals vorige jaren, dat velen nog niet in staat zijn de geleerde spel- en taalregels vlug en nauwkeurig toe te passen.

Ook bij het mondeling onderzoek naar de kennis der spraakkunst bleek deze nog te veel te zijn verkregen door het van buiten leeren van een handboek. Herhaaldelijk getuigden de antwoorden van gebrek aan inzicht; de levende taal, gesproken en geschreven, bleek bij het leerboek achtergesteld.

Schriftelijke uitdrukking der gedachten. Uit het schriftelijk werk bleek dat het aan vele candidaten groote moeite kost hun gedachten in behoorlijken vorm weer te geven. Dit wijst zoowel op te weinig lezen als op gebrek aan oefening.

Rekenen. Het mondeling examen in rekenen geeft tot de volgende opmerkingen aanleiding.

De candidaten misten over het geheel een grondige kennis van ons stelsel van maten, munten en gewichten, zoodat eenvoudige herleidingen en het benoemen der grootheden vaak gebrekkig werden uitgevoerd.

Een goed inzicht in het wezen der breuken ontbrak bij velen. De hoofdbewerkingen, ook die met geheele getallen, werden uitgevoerd zonder dat rekenschap kon gegeven worden van de eigenschappen die werden toegepast.

De kennis der evenredigheden was over het geheel voldoende. Evenzoo die van de vormverandering en van de oppervlakten en inhouden van figuren en lichamen.

Het rekenen uit het hoofd liet veel te wenschen over.

De vaardigheid in het schriftelijk oplossen van eenvoudige rekenkundige vraagstukken was voldoende.

Aardrijkskunde. Van de drie opgaven voor het schriftelijk gedeelte was die over de voornaamste havens van Nederlandsch Oost-Indië het meest gekozen. Omtrent de opstellen zij opgemerkt, dat dikwijls kleinigheden al te breed waren uitgemeten, terwijl hoofdzaken slechts terloops behandeld werden.

De resultaten van het mondeling examen waren niet ongunstig. Toch liet de kennis van Nederland nog dikwijls te wenschen over; zoo bleven vele candidaten in gebreke bij de bespreking der Nederlandsche spoorwegen, vooral waar het de verbindingen met het buitenland betreft.

Ook gaven vele candidaten blijk aan de omgeving der Nederlandsche overzeesche bezittingen weinig aandacht geschonken te hebben, hetgeen toch voor eene goede voorstelling van de ligging, de grootte en de waarde dier koloniën zoo noodig is.

Geschiedenis. De uitslag van het examen in de geschiedenis des vaderlands was bevredigend. De opmerking dient herhaald, dat van historische kaarten bij het onderwijs meer gebruik moest worden gemaakt. Vreemde woorden en uitdrukkingen, als pragmatieke sanctie en dergelijke, werden gebruikt, maar niet altijd begrepen.

Kennis der natuur. De examenverslagen der laatste jaren klagen telkens opnieuw over de verkeerde wijze, waarop het onderwijs in de kennis der natuur aan vele opleidingsinrichtingen gegeven wordt: de wetten uit de physica worden uit een boek geleerd, niet gevonden uit proeven voor en door de leerlingen genomen; de natuurlijke historie wordt niet in de natuur bestudeerd. Deze klacht dient herhaald. Het is bijna

niet mogelijk dat aldus opgeleide jongelieden voldoen aan een examen, waar altijd weder onderzocht wordt naar kennis, die door eigen waarneming verkregen is.

De uitslag van het examen in de kennis der natuur was in vele opzichten hoogst onbevredigend. Het meest liet de kennis der physica, het minst die der plantkunde te wenschen over. Bij de bespreking der levensverrichtingen van mensch, dier en plant bleek dikwijls van hoogst gebrekkig inzicht; ten deele een gevolg hiervan, dat vele candidaten zelfs de meest elementaire kennis van scheikunde missen.

Theorie van het zingen. De kennis der toonladders en intervallen was over het algemeen voldoende; minder goed die der teekens, bij het muziekschrift in gebruik.

Sommige candidaten schoten te kort in het juist en vaardig in de maat lezen van een eenvoudig stukje muziek.

Handteekenen. De uitkomsten van het examen waren bevredigend. Het meerendeel der candidaten bleek voldoende voorbereid.

Het schetsen en schaduwen van een meetkunstig lichaam scheen het meest verzorgde onderdeel van de opleiding. Ook het teekenen van eene eenvoudige vlakversiering was voldoende, hoewel de meeste candidaten hiermede op papier beter slaagden dan op het zwarte bord.

Het onderzoek naar de kennis van de eenvoudigste perspectievische verschijnselen en naar het begrip van projecties en doorsneden leverde minder goede uitkomsten. Ook was bij vele candidaten de kennis van een goeden leergang voor het eerste teekenonderwijs onvoldoende.

Onderwijs en opvoeding. De candidaten waren doorgaans vrijwel op de hoogte van de inrichting der lagere school en van het klassikaal onderwijs. Minder goed was vaak hunne kennis van een of meer door hen zelven genoemde leerwijzen voor de vakken *a*, *b* enz, vermeld in art. 2 der wet. Aangezien sommige candidaten alle practische ervaring misten, hadden ze vaak onbegrepen schetsen van buiten geleerd en waren ze dan ook niet in staat een doeltreffenden leergang aan te geven.

Ook bleek het sommigen te moeilijk de begrippen handhaving van orde en aanwending van tucht uit elkander te houden.

De voornaamste bepalingen der wet op het lager onderwijs waren doorgaans bekend. Toch scheen het veelzeggend artikel 35 voor velen niet behoorlijk uiteengezet te zijn.

Leeuwarden.

Lezen. Het lezen liet bij vele candidaten te wenschen over. De toon was vaak klankloos en de uitspraak nog te veel onder den invloed van het dialect. Ook scheen niet altijd gevoeld te worden, dat de toon in overeenstemming moet zijn met den aard der leesstof.

Blijkbaar wordt hier en daar bij de opleiding voor het examen aan het lezen niet de noodige zorg besteed.

Schrijven. Over het algemeen was het schrijven vrij voldoende. De cijfers en hoofdletters schenen voor sommige candidaten nog altijd het moeilijkst te zijn. Eene enkele maal werden minder gewenschte lettertypen gebruikt.

Bekendheid met het onderscheidend karakter van het staand en loopend schrift schijnt verloren te gaan.

Rekenen. Voor het schriftelijk werk hadden slechts weinig candidaten onvoldoende. Het mondeling onderzoek leverde echter minder gunstige resultaten op.

De kennis van de eigenschappen der evenredigheden was vaak gebrekkig en uit de pogingen om ze te bewijzen bleek dikwijls, dat ze niet begrepen werden. De hoofdbewerkingen, met name de deeling, konden door vele candidaten niet voldoende worden toegelicht.

Het hoofdrekenen, beoordeeld naar eenvoudige opgaven, was slecht.

Nederlandsche taal. Het schriftelijk werk was vaak gebrekkig van taal en stijl en niet zelden ontsierd door grove taalfouten. Bij het mondelinge examen in de spraakkunst bleek, dat velen wel de regels van buiten geleerd hadden, maar in de toepassing tekort schoten.

Vaderlandsche geschiedenis. Over het geheel gaven de candidaten blijk, dat ze de vaderlandsche geschiedenis met vrucht bestudeerd hadden, zoodat meestal een voldoend cijfer kon worden toegekend.

Toch ontbrak soms het juist begrip van vele gebeurtenissen uit het verleden, vooral wanneer daarvoor eenige kennis van de algemeene geschiedenis onontbeerlijk was.

Bovendien kwam het voor, dat bekendheid met de inrichting van ons tegenwoordig en vroeger staatsbestuur te wenschen overliet.

Aardrijkskunde. Het examen in dit vak leverde over het geheel vrij bevredigende resultaten op. Evenwel dient opgemerkt, dat sommige candidaten geene juiste voorstelling hadden van vele zaken, de aardrijkskunde van Nederland betreffende, terwijl weer andere de koloniën niet voldoende hadden bestudeerd.

De kennis van de landen van Europa was over het geheel voldoende.

Kennis der natuur. Bij het onderzoek naar de bekwaamheid in het leervak kennis der natuur, bleek de uitkomst voor de meeste candidaten niet onbevredigend. Vooral bij het onderzoek naar de kennis van het menschelijk lichaam kwam dit uit.

Dat sommigen voor plantkunde een minder goed figuur maakten, is wellicht voor een deel hieraan toe te schrijven, dat in het, aan het examen voorafgaande, winterhalfjaar minder tijd aan dat vak wordt besteed.

Voor natuurkunde kon aan de meerderheid der candidaten een voldoend cijfer worden toegekend. Vele candidaten deden echter vermoeden te weinig in de gelegenheid te zijn geweest om door waarneming van proeven zich nauwkeurig op de hoogte te stellen.

Zang. De theoretische kennis van dit vak was bevredigend. Het noodige verband met de practijk ontbrak evenwel meermalen, zoodat het notenlezen in de maat en het maatslaan zelf wel eens te wenschen overliet. Meerdere candidaten hadden moeite om den grondtoon van een bepaald liedje te noemen of uit te maken of een muziekstuk in majeur of mineur gezet was.

Teekenen. Ofschoon het werk van sommige candidaten òf totaal gemis aan aanleg òf onvoldoende leiding verried, was het resultaat van het onderzoek in het teekenen niet onbevredigend. De kennis der perspectief liet te wenschen over wanneer de toepassing der hoofdregels gevraagd werd bij het schetsen van een eenvoudig voorwerp in projectie gegeven.

Het onderzoek naar de kennis der methodiek wees dikwijls uit, dat de candidaten niet in staat waren eenvoudige meetkunstige grondvormen in verband met de meetkunstige eigenschappen der figuren te teekenen.

Opvoeding en onderwijs. Het schriftelijk werk was over het geheel voldoende. De bewerking van punt 1 bleek voor velen het moeilijkst.

Het mondeling onderzoek wees uit, dat de kennis, uit boeken te verkrijgen, voldoende was, maar het inzicht in de practijk nog gebrekkig was. De kennis van de meest gebruikte leerwijzen voor de vakken, genoemd onder *a*, *b* en *c* van art. 2 der wet, bepaalde zich bij sommige candidaten enkel tot den naam.

Slechts weinigen gaven blijk, dat ze onder goede leiding persoonlijk kennis gemaakt hadden met eene goede methode van elk dezer vakken met inbegrip der handleiding, leerboekjes, schrijfboekjes en leermiddelen daarbij behoorende.

Zwolle.

Lezen. Dat een vorig jaar aan het technisch lezen meer waarde werd gehecht dan vroeger wel het geval was, bleek niet zonder invloed: zeer vele candidaten lazen een eenvoudig stuk proza of poëzie goed, sommigen zeer goed. Jammer, dat enkelen hun dialect niet genoeg te boven gekomen waren. Terwijl bij de studie van vreemde talen geen moeite en oefening gespaard wordt om zich de zuivere uitspraak eigen te maken, schijnen sommigen het niet noodig te achten, *naast* hun dialect een zuiver Nederlandsch te leeren spreken.

Voor het onderzoek naar het verstaan van het gelezene werd

een ander stuk genomen. Meestal waren de resultaten bevredigend.

Nederlandsch.

Schriftelijk. Dit gedeelte van het examen leidde tot gunstiger uitkomsten dan gewoonlijk, wat mag toegeschreven worden mede aan de over het algemeen vrij nauwkeurige en verstandige uitwerking der eenvoudige opgaven. Verreweg de meeste candidaten leverden een goed opstel en velen hadden daaraan een voldoend eindcijfer te danken. De opgegeven uitdrukkingen waren over het geheel goed begrepen. Bij het weergeven van den inhoud van het puntdichtje hadden sommigen zich te letterlijk aan de woorden van den dichter gehouden.

Mondeling. In het algemeen konden de candidaten behoorlijk de hoofdzaken uit de spraakkunst zoowel toepassen als verklaren.

Schrijven. Het schrijven was over het geheel zeer voldoende. Slechts aan zeer enkelen moest een onvoldoend cijfer worden toegekend. Daarentegen staat, dat ook maar zeer enkelen het praedicaat „zeer goed" konden verwerven.

Over het algemeen was het schrijven op het bord beter dan dat op het papier. Bij het loopend schrift waren er, die blijkbaar de meening koesterden, dat men daarbij niet heeft te letten op de eischen van sierlijkheid en regelmaat.

Weer anderen schreven de letters zoo wijd van elkaar, dat er maar enkele woorden op een regel kwamen te staan.

Bij velen was er geen onderscheid tusschen staand en loopend klein schrift te zien.

Rekenen. Het schriftelijk gedeelte was over het algemeen vrij goed. Vele candidaten hadden alle vijf vraagstukken opgelost, zoodat dan ook slechts aan enkelen voor het schriftelijk rekenen een onvoldoend cijfer behoefde te worden toegekend.

Ofschoon de vraagstukken betrekkelijk eenvoudig waren, hadden velen niet gekozen de voor de hand liggende rekenkundige oplossing, maar kwamen vaak door het werken met onbekenden en door vergelijkingen tot het gevraagde.

Het mondeling onderzoek gaf niet altijd bevredigende uit-

komsten; dikwijls bleek, dat wel een aantal eigenschappen was geleerd, maar dat het inzicht in het onderling verband bijna geheel ontbrak: vooral kwam dit uit wanneer gevraagd werd naar kenmerken van deelbaarheid.

Ook de berekening van oppervlakte en inhoud, alsmede de kennis van de vormverandering der vlakke figuren, liet soms te wenschen over. Blijkbaar had een deel der candidaten alleen maar in de laatste maanden zich hierop toegelegd.

Ten slotte dient nog gewezen te worden op de weinige vaardigheid in het oplossen van vraagstukken uit het hoofd; bij de opleiding wordt hieraan naar het schijnt niet veel aandacht geschonken.

Geschiedenis. De resultaten van het examen in dat vak waren veelgunstiger dan in vorige jaren.

De adspiranten, die geen voldoend examen aflegden, hadden dit vooral te wijten aan hun gebrek aan inzicht in het verband der feiten.

In de nieuwste geschiedenis waren de adspiranten over het algemeen het minst goed thuis. Ook de bekendheid met de geschiedenis onzer koloniën liet veelal nog te wenschen over.

Dit neemt niet weg, dat met voldoening geconstateerd kan worden, dat het onderwijs en de studie der geschiedenis zich op een goeden weg schijnen te bevinden.

Aardrijkskunde. Over het algemeen zijn de uitkomsten betreffende dit vak bevredigend en slechts zelden behoefde een beslist onvoldoend cijfer te worden toegekend. Bij het schriftelijk werk was door bijna allen het onderwerp over Indië boven dat van Europa verkozen. Bij het mondeling onderzoek bleek, dat door velen de bodem van Nederland heel goed was bestudeerd, minder goed de middelen van bestaan, terwijl de kennis van de plaatsen (belangrijkheid, grootte), en die der verkeerswegen nog al te wenschen overliet.

Kennis der natuur. Het is de Commissie aangenaam te kunnen vermelden, dat de kennis van bovengenoemd vak bij de meeste candidaten voldoende was.

Omtrent het onderdeel „physica" dient te worden opgemerkt, dat de kennis van de leer der krachten en van de beweging der vaste lichamen bij vele candidaten al te veel te wenschen overliet.

Ook het oplossen van een natuurkundig vraagstukje ging, zonder een weinig hulp van de zijde van den examinator, dikwijls niet. Proeven hadden vele candidaten nooit genomen of zien nemen.

Bij het onderzoek in dier- en plantkunde bleek, dat menig candidaat niet genoeg had waargenomen en weinig of niets van de meest voorkomende cultuurgewassen afwist. Het onderscheid tusschen assimilatie en ademhaling der planten was niet altijd begrepen.

Zingen. In vergelijking met vorige jaren kan vooruitgang geconstateerd worden in de beoefening van den zang, ook wat de practijk — het maatlezen en zingen — betreft, dit laatste vooral bij de mannelijke candidaten. Met de kennis der teekens stond het over het algemeen vrij goed, ook met het inzicht in de maatverdeeling.

Minder helder was nog bij de meeste candidaten het inzicht in de toonladders en intervallen.

Velen hebben hierover wel wat namen en „loopjes" gememoriseerd, doch zonder in de beteekenis, het onderling verband en de verwantschap tusschen de toonladders voldoende te zijn doorgedrongen.

Toch waren er maar weinigen, wier theoretische kennis beslist onvoldoende was. Bij de meesten mocht de kennis van den zang, althans wat de theorie betreft, voldoende worden geacht.

Teekenen. Voor plaat- en natuurteekenen werd gevraagd een flinke schets in houtskool, het laatste naar een eenvoudig voorwerp als teekenmodel ontworpen.

Voor beide was 45 minuten afgetrokken, terwijl voor bordteekenen een eenvoudige figuur met vrije verhoudingen van een wandplaat in 30 minuten geteekend moest worden.

De resultaten waren over het algemeen voldoende, hoewel er meer gelet kon worden op het zetten eener mooie lijn.

Het mondeling gedeelte van het examen was minder bevredigend. Vele candidaten waren met het eerste teekenonderwijs weinig bekend of gaven blijk van weinig inzicht in de behandeling eener plaat.

De kennis van de verschijnselen der perspectief en het begrip van projecties en doorsneden was iets beter.

Onderwijs en opvoedkunde. Het onderzoek naar de „inrichting van de lagere school en het klassikaal onderwijs" leverde bevredigende resultaten op.

Dat er nog steeds hoofdelijk onderwijs wordt gegeven was allen niet duidelijk.

De voornaamste leerwijzen van de vakken, genoemd onder letters *a—c* art. 2 der wet L. O., waren niet weinigen slechts bij name bekend. Dikwijls gebeurde het, dat een methode genoemd werd, en de daarbij behoorende leermiddelen den candidaat geheel vreemd waren.

Een verklaring voor leerlingen van een vermenigvuldiging of deeling leverde bij de meesten groote moeilijkheid op, vooral, wanneer er sprake was van gebroken getallen.

Leesboeken voor het voortgezet leesonderwijs waren bij velen geheel onbekend.

De kennis der wet was als gewoonlijk bevredigend.

Groningen.

Lezen. Er is een ernstig *streven* merkbaar om goed te lezen. Dialectische gebreken komen nog wel voor, maar in afnemende mate. De inhoud van het gelezene werd over het geheel vrij goed weergegeven, doch bij sommige candidaten viel gebrek aan algemeene ontwikkeling op te merken. Toch mag de slotsom zijn: we gaan vooruit. Dit gunstig resultaat is voorzeker mee te danken aan de commissiën, die in de laatste jaren strengere eischen stelden aan goed technisch lezen.

Schrijven. De Commissie erkent met voldoening, dat het schrijven op bord in de laatste jaren vooruitgegaan is; toch moest nog herhaalde malen voor dit onderdeel een onvoldoend cijfer gegeven worden; veel oefening is noodig om een goed schrift op bord te leveren; het schrijven op papier was bijna steeds voldoende.

Nederlandsche taal. Het schriftelijk taalwerk wees op vooruitgang in den stijl: naast veel middelmatige kwamen

ook werkelijk goede opstellen voor. 80 % hadden tot onderwerp: „Oudejaarsavond"; gaf dit aan de eene zij aanleiding tot het neerschrijven van gemeenplaatsen, aan den anderen kant kreeg men nu ook vaak een stuk „leven". Van de opgegeven punten bij de behandeling van het onderwerp „Rust" was weinig gebruik gemaakt.

Slordigheid of, wil men, inconsequentie op het gebied der taalvormen kwam nogal eens voor.

Bij het mondeling gedeelte van het examen viel te constateeren, dat de taalstudie nog al te vaak louter boekenstudie is. Van de leer der woordvorming scheen weinig werk gemaakt; ook faalde nogal eens de verklaring van grammatische verschijnselen. Het voorschrift, dat zonder stemming worden afgewezen zij, die onvoldoende zijn bevonden in de Nederlandsche taal, zou de Commissie gaarne zien ingetrokken, te meer nu dit voor de hoofdakte reeds lang vervallen is.

Rekenen. Het examen in het vak rekenen gaf over het geheel bevredigende resultaten. Alleen enkele deelen waren, evenals in vroegere jaren, niet door alle candidaten met de noodige zorg bestudeerd. De verklaring van de hoofdbewerkingen met geheele en gebroken getallen liet dikwijls te wenschen over. Het rekenen uit het hoofd scheen bij sommige candidaten, die overigens blijk gaven van een flinke ontwikkeling, verwaarloosd te zijn. De kennis van het metriek stelsel was soms gebrekkig; vele candidaten toonden nooit een halven H.L., 25 K.G., enz. te hebben gezien.

Aardrijkskunde. Het examen gaf, wat het schriftelijk gedeelte betreft, tamelijk voldoende resultaten. Het mondegedeelte van het examen was over het algemeen niet zeer schitterend; naast enkele goede en een enkel zeer goed examen, waren de meeste van dien aard, dat het moeite kostte met den candidaat over een of ander onderdeel aan den praat te komen; soms zelfs gold dit Nederland of de overzeesche bezittingen; ook het hulpmiddel van blinde kaarten bleek voor velen niet voldoende om hun kennis te toonen. Zeer weinig bleek men aan de studie der werelddeelen, al was het ook nog zoo oppervlakkig, gedaan te hebben; éene candidaat verzekerde zelfs hieraan in geen twee jaar haar aandacht te hebben geschonken.

Het minst slechte resultaat had het onderzoek in de kennis van Europa. Eenig denkbeeld van de schaal eener kaart en ook van de lijnen op de kaart (evenaar, paralellen en meridianen) was dikwijls niet aanwezig, en, zoo ja, dan nog zeer vaag en niet helder genoeg om een desbetreffende vraag van een schooljongen ook maar eenigszins te kunnen beantwoorden.

Geschiedenis. Over het algemeen hadden de candidaten helderder voorstelling van de voornaamste gebeurtenissen der eeuwen die aan de 18de eeuw voorafgingen dan van die der 18de en 19de eeuw.

Te veel bleek nog dat de studie der vaderlandsche geschiedenis eenzijdig geheugenwerk is, zoodat oorzaak en gevolg van de meest bekende gebeurtenissen te weinig bekend zijn.

Het gebruik van historische atlassen schijnt toe te nemen, maar is nog niet algemeen genoeg.

Kennis der natuur. Vergelijkende de resultaten van dit examen met die van examens, vroeger afgenomen, kan men op belangrijken vooruitgang wijzen.

In het bijzonder is dit het geval met plantkunde. Meer dan vroeger bleek de kennis der candidaten op eigen waarneming gegrond. Dat dit in veel minder mate met dierkunde zoo was, zal wel daaraan geweten moeten worden, dat menig dier minder gemakkelijk onder het bereik valt, maar zeker daarom in de eerste plaats, dat voor het onderwijs in natuurkennis zoo bitter weinig tijd beschikbaar is. De kennis van lagere dieren, zoo b.v. de biologie van zelfs de meest belangrijke insecten, was veelal zeer onbeduidend. Volkomen gebrek aan kennis van uitheemsche dieren bleek die der inlandsche niet te bevorderen.

Bij het examineeren in natuurkunde werden ook nu weer candidaten aangetroffen, die verklaarden weinig of geen proeven gezien te hebben, iets wat natuurlijk hunne studie zeer verzwaard en vertraagd moet hebben. Het verwaarloozen der studie van licht, geluid, magnetisme en electriciteit is niet gewenscht, ook met het oog op menig ander onderdeel der natuurkennis..

Zang. Het examen in zang gaf met het oog op het programma over het algemeen reden tot tevredenheid.

De candidaten hadden — enkele uitzonderingen niet medegerekend — voldoende kennis van het notenschrift, de maatverdeeling en de toonschalen.

Het „lezen in de maat" kon evenwel in de meeste gevallen wel wat beter.

Of echter allen, die in dit vak een voldoend examen aflegden, bekwaam genoeg zijn om in de lagere school zangonderwijs te geven, is een geheel andere vraag.

De practische oefening was daarvoor niet altijd voldoende geweest.

Wenschelijk zou het daarom zijn „het zingen van een eenvoudig lied of van een zangoefening" en „bekendheid met een goede methode voor zangonderwijs in de lagere school" verplichtend te stellen.

En dit te meer, wijl dit vak op het examenpragramma voor de hoofdakte niet voorkomt.

Teekenen. De algemeene indruk, wat betreft het schetsen van een of ander voorwerp (natuurteekenen) of naar plaat, was gunstig. Het teekenen op het bord, zoowel de copie naar plaat als naar de natuur, leverde bevredigende resultaten. Een bepaald onvoldoend cijfer behoefde in slechts weinige gevallen te worden toegekend.

Bij het theoretisch onderzoek bleek, dat het begrip van projectie en doorsneden, zoo ook voldoende kennis van de perspectievische verschijnselen, aanwezig waren.

De voorstelling van een goeden leergang voor het teekenonderwijs op de lagere school liet echter veelal te wenschen over. Bij het onderzoek naar de wijze waarop dit onderwijs moest worden geleid, bleek, dat het meerendeel der candidaten zich niet met genoegzamen ernst voor dit gedeelte van het examen had voorbereid.

Onderwijs en opvoeding. De candidaten hadden zich, behoudens enkele uitzonderingen, behoorlijk voorbereid. Slechts enkele schoten tekort, omdat zij het programma in te beperkten zin hadden opgevat. Zij dienen voor de vakken lezen, schrijven en rekenen minstens éene leerwijze vrij volledig te bestudeeren en zich niet tevreden te stellen met een uittreksel.

De handleiding, boekjes en leermiddelen tot eene of andere methode behoorende, dienen bhoorlijk te worden gekend.

Ook gaf het mondeling onderzoek den indruk, dat bij de opleiding der candidaten niet altijd overeenstemming heeft bestaan tusschen het onderwijs in de methodiek (art. 2, vakken *a*, *b* en *c*) en de ervaring der candidaten in eenige schoolklasse (practische vorming). Enkele candidaten hadden nog nooit voor de klasse gestaan.

Betreffende de kennis van de voornaamste bepalingen der tegenwoordige wetgeving op het lager onderwijs bleek nu en dan, dat de kennismaking met de Leerplichtwet was achterwege gebleven.

Venlo.

Lezen. De verklaring van het gelezene gaf betrekkelijk weinig aanleiding tot het toekennen van onvoldoende cijfers. Aan de mondelinge voordracht mocht echter meer zorg worden besteed. Velen toch lazen het stukje op eentonige wijze af. De natuurlijke leestoon liet hier en daar nogal te wenschen over. Uitspraak en articulatie waren dikwijls niet juist.

Schrijven. De uitkomsten van het examen in schrijven zijn alleszins bevredigend. Slechts aan vijf candidaten behoefde voor het schrijven op het bord en het papier een beslist onvoldoend cijfer te worden toegekend. In den regel werd het praedicaat voldoende, zeer voldoende of goed gegeven.

Nederlandsche taal. De uitslag van het onderzoek naar de kennis der grammatica was in het algemeen bevredigend. De meeste candidaten toonden zekere vaardigheid in het benoemen van woorden en het ontleden van zinnen. Het oordeel over het schriftelijk werk moet minder gunstig luiden. Slechts weinigen hadden het gedicht, dat de stof moest leveren voor een opstel, begrepen. De meeste candidaten hadden het op den voet gevolgd, zonder te trachten het verband tusschen de verschillende deelen voor den lezer begrijpelijk te maken. Vele opstellen toonden, evenals het overige taalwerk, groote onbeholpenheid in het uitdrukken der gedachten.

Uit de omschrijving der beteekenis der opgegeven woorden en de zinnen, waarin zij gebruikt waren, bleek meestal, dat de beteekenis slechts vaag gevoeld werd. De spreekwoordelijke uitdrukkingen werden dikwijls foutief te pas gebracht; soms was het alsof de candidaten zich door eene vermoedelijke historische verklaring der uitdrukking tot eene verkeerde toepassing hadden laten verleiden.

Rekenen. Voor het schriftelijk gedeelte kon aan de meeste candidaten een hoog cijfer worden toegekend. Slechts twaalf mannelijke en dertien vrouwelijke candidaten konden het voor dit gedeelte niet brengen tot „voldoende".

Minder gunstig waren de resultaten van het mondeling onderzoek. Het hoofdrekenen gaf over het algemeen reden tot tevredenheid. De kennis van het metriek stelsel en van de leer der evenredigheden was ruim voldoende. Daarentegen schoten vele candidaten te kort in het verklaren der bewerkingen met geheele en gebroken getallen en het bewijzen van de eigenschappen waarop die bewerkingen berusten.

Met de berekening van de grootte en de vormveranderingen van eenvoudige vlakke figuren en de berekening van de inhouden der eenvoudigste lichamen was het over het algemeen treurig gesteld. Vaak moest dan ook aan candidaten, die de opgegeven vraagstukken goed hadden opgelost, voor hunne kennis van de theorie een laag cijfer worden toegekend. Dientengevolge was het eindcijfer van zes en veertig mannelijke en van zes en dertig vrouwelijke candidaten lager dan zes.

Vaderlandsche geschiedenis. De uitslag van het examen mag gunstig genoemd worden: honderd een en veertig candidaten waren voldoende.

De Commissie meent er echter op te moeten wijzen, dat de candidaten bij het onderwijs in geschiedenis zich bedienen moeten van eenen historischen atlas. Er waren candidaten, die er nog nooit een gezien hadden.

Aardrijkskunde. Omtrent dit vak is het oordeel der Commissie vrij gunstig. Het aantal onvoldoende cijfers is toch inderdaad zeer gering. Wel mochten sommige candidaten wat meer werk gemaakt hebben van hunnen atlas, ten einde eene

betere voorstelling van de kaart te hebben. Ook de plaatsbeschrijving was dikwijls nogal gebrekkig, en in de natuur of elders iets opmerken, wat hunne aardrijkskundige kennis kan vermeerderen, doen vele candidaten ook niet.

De verklaring van eenvoudige verschijnselen op het gebied der natuurkundige aardrijkskunde was een weinig beter dan in de vorige jaren, maar laat nog altijd te wenschen over.

Het teekenen van een kaartje heeft geene aanleiding tot tevredenheid gegeven. Behalve heel enkele uitzonderingen waren de geleverde kaartjes zeer onduidelijk door slordige uitvoering en door overlading.

Kennis der natuur. De uitkomst van het onderzoek in dit vak is niet onbevredigend. Het meerendeel der candidaten kon een voldoend of hooger praedicaat behalen. Het aantal zou echter grooter zijn geweest, indien men meer in het oog had gehouden, dat de studie niet op het van buiten leeren van een of ander handboek, maar op waarneming en vergelijking moet berusten.

Zingen. Behoudens eenige uitzonderingen schenen de candidaten niet veel werk van dit vak gemaakt te hebben. Het in de maat lezen van een eenvoudig schoolliedje liet bij velen te wenschen over; de overige kennis bleek maar al te dikwijls zeer oppervlakkig te zijn. De Commissie kreeg den indruk, dat slechts weinig candidaten geacht mochten worden in staat te zijn om met vrucht zangonderwijs in de lagere school te geven.

Handteekenen. Omtrent het teekenen van eene vlakversiering naar plaat en het schetsen en schaduwen van een lichaam, dient te worden opgemerkt, dat er nog steeds te veel wordt gemeten. Over het algemeen bleek het, dat oog en hand onvoldoende waren geoefend. Vaak was de schets naar de natuur bij oppervlakkige beschouwing goed, doch bij vergelijking met het voorbeeld bleek dikwijls, dat de perspectievische verschijnselen waren toegepast, vaak zeer overdreven, maar het voorwerp zelf was niet voldoende bekeken. Het schaduwen ontaardde vaak in het meer of minder zwart maken van het papier, waarna met gummi het overtollige zwart werd verwijderd.

Bij het schetsen op het bord werd geene mooi afgewerkte teekening geëischt, maar eene duidelijke schets, zooals de onderwijzer die zou geven in de klas voor zijne leerlingen. De meesten bleken daarin echter niet zeer bedreven te zijn.

Bij de theorie werd hoofdzakelijk onderzocht of de candidaten op de hoogte waren van de perspectievische verschijnselen die bij het natuurteekenen moeten in acht genomen worden. Het bleek echter, dat bij zeer velen deze kennis, alsmede die van projectie van weinig nut zou wezen bij eventueel te geven teekenonderwijs.

De uitkomsten waren de volgende: vier en negentig candidaten behaalden een hooger eindcijfer dan vijf, en veertig een lager.

Opvoeding en onderwijs. Het schriftelijk werk der candidaten was over het algemeen voldoende. Ook waren de inrichting van de lagere school en het klassikaal onderwijs vrijwel bekend. De kennis echter der leerwijzen voor het lezen, het schrijven en vooral voor het rekenen, liet bij velen te wenschen over. Hoewel de examinatoren tevreden waren wanneer de candidaten slechts ééne leerwijze voor de genoemde vakken toonden te kennen, voldeden toch velen niet. Duidelijk kwam bij dit onderzoek aan het licht welke candidaten practisch waren opgeleid en welke weinig of soms in het geheel niet in de school werkzaam geweest waren. Voor enkele candidaten bleken *klankmethode* en *normaalwoord* slechts holle klanken te zijn.

Het inzicht in de geschikte middelen tot handhaving van orde en tucht was eveneens bij velen gebrekkig.

De kennis der voornaamste bepalingen van de hedendaagsche wetgeving op het lager onderwijs gaf geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

De uitslag van het onderzoek was, dat van de tweehonderd en twee candidaten honderd een en dertig 6 of een hooger eindcijfer behaalden, terwijl aan zeven en veertig 5 en aan de overigen een beslist onvoldoend cijfer moest worden toegekend.

Schriftelijke opgaven bij de onderwijzersexamens in 1907.

NEDERLANDSCHE TAAL.

Te 's Hertogenbosch, Arnhem, Venlo.

a. ($1^1/_4$ uur.)

DROEVE TIJDEN.

't Zijn droeve tijden, als de oorlog loeit,
Als menschen men slacht lijk dieren,
Als menschenbloed bij beeken vloeit,
Als vrede en liefde liggen geboeid,
Als haat
En kwaad,
Als nood
En dood
Grijnzen en vloeken en tieren.

„Waar is nu toch mijn arme man?
„'k Verga van angst! ik sterf er van!
„Ach wat verschil bij 't voorge jaar!
„We zaten hier zoo blij te gaâr
„Bij 't wiegske van ons jongste kind.
„En nu zoo ver door sneeuw en wind
„En vorst . . . en dan! Och God, och God!
„Heb meelij met mijn bitter lot!"

„Ju!" roept het jongetje, „paardeken, ju!
„He! moeder waar is vader nu?
„Als vader komt, dan krijg ik een paard,
„Een levend paard en een blinkend zwaard,
„Een helm met pluim en een groote banier;
„Dan gaan we rijden verre van hier;
„Dan maken we oorlog, en nog, en meer . . .
„Zeg, moeder, wanneer komt vader weer?"

„Hoor", zegt het dochterke, „moederlief,
„'k Heb vader geschreven een schoonen brief:
„En dat wij bidden op beide kniên
„Voor hem . . . en hem zoo gaarne zien,
„En dat gij toch zoo droeve zijt:
„En dat ik ook dan dikwijls krijt,
„En dat ons broerken vlijtig leert,
„En . . . . . of hij toch niet wederkeert."

De moeder aanhoort het eenvoudig schrift
En keert zich om met koortsige drift
En grijpt uit de wieg 't onnoozele wicht
En houdt het naar den hemel gericht
En roept en snikt: „O Heer! o Heer!
„Geef ons den gade en den vader weer!"

Terwijl de moeder aan 't bidden was,
Terwijl het meisje haar briefke las,
Terwijl het jongetje reed en liep,
Terwijl het wicht in zijn wiegske sliep,
Daar verre in het vreemde, verwoeste land,
Verlaten langs een eenzamen kant,
Met doorboorde borst,
En hijgde van dorst,
En de nagels geprent in 't vervrozene veld,
Daar lag de vader, de dappere held
Te sterven.

Vertel den inhoud van dit gedicht vrij na. (Met vrij navertellen wordt bedoeld: het maken van een opstel, waarin in hoofdzaak hetzelfde verhaal voorkomt, doch met vrijheid in de behandeling.)

b en *c* (1 uur).

b. Gebruik in flinke zinnen, zoo dat de beteekenis goed uitkomt, twee paar der onderstaande woorden.

loochenen — verloochenen.
achteloos — onachtzaam.
vervreemden — ontvreemden.
beoefenen — uitoefenen.
ontspanning — uitspanning.

c. Geef beknopt de beteekenis van twee der volgende uitdrukkingen en geef voorbeelden, waarin die beteekenis duidelijk uitkomt.

Poolshoogte nemen.
Elkaar in de wielen rijden.
Het hemd is nader dan de rok.
Tusschen de klippen doorzeilen.
Goede wijn behoeft geen krans.

Te 's Gravenhage.

a. DE MINUUTWIJZER.

Met zestig afgepaste schreden
Doorloopt de wijzer op de plaat
Den cirkel, dien hij nooit verlaat,
Dan is ons weer een uur ontgleden. —
Hoe snel, hoe spoedig is 't vervlogen
Voor die genoot; — maar voor die bang
Verbeidde of leed, wat duurde 't lang!
Het is niet met een maat van uren,
Maar met de maat van lief en leed,
Dat elk van ons het leven meet,
En elke dag is lang of kort
Naar dat, wat ondervonden wordt.

Geef met uw eigen woorden duidelijk den inhoud van deze versregels weer.

b. Maar een opstel over een der volgende onderwerpen.

1. Een boom valt niet bij den eersten slag.
2. Heldenmoed.
3. Weldadigheid.

c. Dictée.

IN DE VAL GELOOPEN.

Twee leden van het gilde, algemeen aangeduid door den naam van „Kwartjesvinders", ontmoetten onlangs een paar

collega's, met wie zij vroeger menigen streek hadden uitgehaald. Eerst praatten zij over koetjes en kalfjes, totdat door een van hen de voorslag werd gedaan, dat zij zouden trachten gezamenlijk te dineeren, zonder dat het hun iets kostte. De anderen vonden dit goed, en allen spoedden zich naar een hotel, dat hun daartoe het geschikst leek. Hier vergaststen zij zich aan heerlijke gerechten, verschillende vleezen en duren wijn, waarmee een geruimen tijd verliep. Daarna wendden zij zich tot den kellner om de rekening. Na de ontvangst daarvan ontstond er schijnbaar een wedstrijd tusschen de luidjes, wie het gelag zou voldoen en stelden zij voor, den kellner te blinddoeken, en hij, die dan door dezen gegrepen werd, zou de betaler zijn. — De bediende, die niets kwaads vermoedde, liep dadelijk in den strik. Met de stiptste zorg werd hem de doek voor de oogen gebonden en men leidde hem een paar maal de kamer rond, maar paste wel op, dat hij niemand kon bereiken. — Zoo ras mogelijk slopen de gauwdieven toen de deur uit. — Daar komt de hotelhouder binnen. De geblinddoekte kellner greep hem bij den arm en verraste hem met den uitroep: „Mijnheer, U betaalt".

Men verbeelde zich, met welke verbaasde blikken de beide misleiden elkaar aankeken, toen de doek was weggenomen, maar — de vogels waren gevlogen!

Te Rotterdam.

a. Opstel ($1^1/_4$ uur).

Behandel één der volgende onderwerpen:

Kindervreugd en kinderleed.
Schijn bedriegt.
Een zomeravond buiten.

b. Paraphrase en woordbenoeming ($^3/_4$ uur).

Geef den inhoud van onderstaand vers in uw eigen woorden weer en benoem taalkundig de cursief gedrukte woorden.

GROOT EN KLEIN.

Hoe grooter geest, hoe ruimer hart,
Hoe *eerder reê*
Tot liefde en vreê,
Toegeven en vergeven.
De kleinste ziel is 't lichtst geraakt,
En *wat* haar eens heeft *boos* gemaakt,
Zoo licht niet uitgewreven.
Wat ge in een stroom werpt, *voert* hij mee;
Het gaat naar zee,
Met duizend soortgelijken.
Wat ge in zoo'n stilstaand poeltje gooit,
Verlaat zijn enge omperking nooit,
En dook *het* onder, 't komt weer kijken.

c. Dictée ($^1/_2$ uur).

Den weg, die van het Zwitsersch dorpje, waar wij onzen intrek genomen hadden, naar den voet van het gebergte leidt, kan een geoefend wandelaar in ongeveer drie uren afleggen.

Wie deze voetreis aanvaart, belaste zich niet met te veel bagage, en vergewisse zich eerst, of de weg begaanbaar is. Daar het pad eenigszins steil oploopt, kan alleen geharden bergbestijgers die tocht aanbevolen worden.

De indruk, welken deze weg op mij maakte, was alleraangrijpendst en zal nimmer uit mijn geheugen gewischt worden; dit is een bergpad, zóó boeiend, zóó rijk aan afwisseling van de meest grootsche tafereelen, dat geen ander het evenaart. De aschgrauwe bergstroom ziedt, bruist en gutst ons aanhoudend te gemoet. Het bevreemdt ons, hier nog wingerds op de glooiingen aan te treffen, maar ras worden die vervangen door bosschages van sparreboomen; langs kaalgereten ravijnen ruischen stortbeken; hoog boven u glanzen gletschermassa's, wier uit ijs gesmede randen dreigen af te knappen en neer te storten in de donkere diepe kloven.

Te Amsterdam.

a en *b* (2 uur).

GISTREN: MORGEN.

a.

Morgen: woord, *zoo* licht in 't *spreken!*
Dikwijls valt gij „Heden" *zwaar;*
Gistren: *als* ge *zijt* verstreken,
Wenscht men vaak *of* 't „Heden" waar';
IJdel hopen, ijdel zorgen,
Zijt ge niet der Tragen plaag?
Gistren vreezen wij, *noch* Morgen,
Als wij 't rechte doen: „*Vandaag!*"

J. P. Heije.

1. Geef den inhoud van bovenstaand versje met eigen woorden weer.
2. Benoem taalkundig de cursief gedrukte woorden.

b. Maak een opstel over een der volgende onderwerpen

1. Ons kransje.
2. Teleurstellingen.
3. Orde en wanorde (eene vergelijking.)
4. Een half uurtje in de wachtkamer van een station.

c. Dictée ($^1/_2$ uur).

„Tusschen halfzeven en zeven uur van avond samenkomst op het Buitenhof, om gezamenlijk eene eenvoudige hulde te gaan brengen aan Prins Hendrik!" luidde een oproep van enkele ingezetenen van 's Gravenhage tot hunne medeburgers gericht, den dag, waarop het drama aan den Hoek van Holland was afgespeeld.

Men wilde den Prins toonen, dat men sympathie gevoelde voor den Vorst, dien de ijzige wind niet kon weerhouden, persoonlijk den uitgeputten schipbreukelingen moed te gaan

inspreken in hunnen hachelijken toestand en de redders, afgetobd als ze soms waren, aan te moedigen bij hun edel, doch schijnbaar hopeloos pogen.

Niemand wist, van wien de uitnoodiging tot deze onvoorbereide ovatie uitging. Toch verliep er slechts korten tijd, voordat honderden mannen en vrouwen tot onder het balkon van het Paleis stonden.

Omstreeks zeven uur begonnen enkele der aanwezigen het „Wien Neerlandsch bloed" te zingen; velen hunner vielen in, en de regel „Verheff' den zang als wij" klonk uit honderden kelen.

Middelerwijl waren de Koningin en de Prins op het balkon verschenen en werden hartelijk toegejuicht. Met ontblooten hoofde stond Z. K. H. daar, terwijl H. M. voortdurend de menigte toewuifde, totdat de Prins eene handbeweging maakte, die onmiddellijk begrepen werd. Aanstonds heerschte de volmaaktste stilte, en de korte rede, die de Prins hield, kon men tot in de achterste rijen duidelijk verstaan.

Heerlijk was de indruk, dien het maakte, toen de Vorst de hulde aanvaardde niet voor zichzelf, doch voor de verheven eenvoudigen, wien het na zeldzaam geëvenaarde volharding gelukt was, het veege lijf van enkele hunner medemenschen te redden.

Te Haarlem.

(Spelling de Vries en te Winkel. Buigingsuitgangen mogen niet verwaarloosd worden.)

a. ($1^1/_4$ uur.)

Maak een opstel over een der volgende onderwerpen:

Mijne liefhebberijen.
Lenteboden.
In den nood leert men zijne vrienden kennen.

b. (3/4 uur.)

Wij zijn niet, *wat* wij lijken;
Niets in ons is zoo mooi als 't schijnt;
Indien wij 't goed bekijken,
De waarde daalt, de glans verdwijnt;
't Hart, dat getrouw zijn inhoud toetst,
Vindt niets zoo *echt* als 't wezen moest.

Gelukkig, die zich zelf doorschouwt,
En eigen klaarziende oogen
Meer dan den goeden dunk vertrouwt,
Dien *and'ren* koest'ren *mogen*,
En, wetende wat niemand weet,
Vanzelf met ootmoed *blijft* bekleed!

BEETS.

A. Geef het bovenstaande met eigen woorden weer.
B. Ontleed de cursief gedrukte woorden taalkundig.

c. Dictée (1/2 uur).

KIESCHE HULDE.

Keizer Wilhelm bracht een bezoek aan Koningin Wilhelmina, zijne jeugdige verwante. Ter zelfder tijd bezocht hij Neerlands roemrijke hoofdstad. Amsterdam, door deze onderscheiding gevleid, had zich in feestdos gestoken. Op den Dam torsten hooge masten bloemfestoenen, vlaggen en wimpels; en recht voor het Koninklijk paleis, waar de hooge gast verblijf hield, stond een sierlijke fontein, waaruit schitterend gekleurde waterstralen omhoog spoten. Duizenden toeschouwers vulden het Damplein en de geheede stad was vol van feestelijk gerucht.

In den avond nochtans verlieten twee eenvoudig gekleede mannen het paleis en drongen onopgemerkt door de dichte menigte. Het waren de Duitsche Keizer en een zijner adjudanten.

Te voet spoedden zij zich naar eenen der hel verlichte

bloemenwinkels en bestelden eenen reusachtigen krans van bloemen en levend groen. Den volgenden morgen moest deze bij het krieken van den dag aan het paleis bezorgd worden.

Verbaasd togen de bloemisten aan den arbeid en besteedden een deel hunner nachtrust om de vereerende opdracht naar eisch te volbrengen.

En heel vroeg den volgenden dag, toen bijna gansch Amsterdam nog uitrustte van het feestgedruisch, verliet weder de Duitsche Keizer, thans door al zijne officieren vergezeld, het paleis en schreed naar de Nieuwe Kerk. Naar de graftombe van De Ruyter richtte zich de kleine stoet; en eerbiedig het hoofd ontblootend, legde de Keizer den krans aan de voeten van het marmeren beeld des admiraals neder.

Eene hulde, die niet slechts den grooten doode eerde, maar ook hem, die haar bracht.

Naar „Stamperius".

Te Middelburg.

a en *b* ($2^1/_2$ uur).

(De buigingsuitgangen mogen niet verwaarloosd worden.)
(Het gedicht mag niet overgeschreven worden.)

a. Maak een opstel over een der volgende onderwerpen:

1. Op de speelplaats.
2. De spaarbank.
3. Kinderleed.
4. Herdenkingsdagen.

b. TE LAAT.

1. Waar 't leven van gemaakt is
2. Zij kost'lijk in ons oog!
3. De vluchtige uren spoeden,
4. Niets kan den tijd vergoeden
5. Die eenmaal ons ontvloog.

Ontvloog ons goud en zilver,
Waarop de wereld drijft,
Schoon 't zuchten op doe stijgen,
Het is nog weer te krijgen,
Zoo ons de tijd maar blijft.

Blijft hun de tijd maar over,
Die rozen baren kan,
Al keven goede vrinden,
Zij kunnen 't nog wel vinden,
Maar is hij om, wat dan?

Dan, als dat woord moet komen,
Dat vrees'lijk woord: *te laat*,
Begint een leed te kwellen,
Door niets ter zij te stellen,
En waar geen troost voor baat.

Geef den inhoud van dit gedichtje met *eigen* woorden weer.

Hoe benoemt ge de zinnen in regel 1, 6, 10, 15, 19 en 20?

Hoe benoemt ge taalkundig: *waarvan* (reg. 1), *ontvloog* (reg. 6), *'t*, *doe* (reg. 8), *blijft* (reg. 10), *'t* (reg. 14), *om*, *wat* (reg. 15), *dat*, *te* (reg. 17)?

Te Utrecht.

a en *b* (2 uur).

(Spelling naar de Vries en te Winkel.)

a. HOOGE SCHOOL.

Wie niet uit alles leeren *wil*,
Wil in 't geheel niet leeren.
De Hooge School staat nimmer stil,
Waarin wij *saam* verkeeren.
't Is alles les, wenk, voorbeeld, vraag,
Maar menig leerling *valt wat traag*.

Gij niet! Let op, zie af, onthoud,
En vorder 't allen *tijde!*
Zorg, dat de Leerzucht niet verflauwt,
Schoon de Eerzucht schipbreuk *lijde.*
Het is om prijs, noch lauwergroen,
Maar om het *leeren* zelf te doen.

BEETS.

Geef den inhoud van bovenstaand gedichtje zooveel mogelijk in eigen woorden.

Benoem taalkundig de cursief gedrukte woorden.

b. Maak een opstel over een der volgende onderwerpen:

Een schipbreuk.
Reizen.
Toewijding.
Een goed begin is het halve werk.

c. Dictée.

In de poëzie van alle natiën, welke de oevers van den Rijn bewonen, bekleedt deze machtige stroom eene belangrijke plaats, en groot is de rij van dichters, die in zoetvloeiende of weidsch klinkende tonen aan hem hunne liederen hebben gewijd. Vondel noemt hem „een aardschen regenboog, getooid met levendige kleuren"; bij Borger heet hij „de Grootvorst van Europa's stroomen". Het gebruis van den forsch klaterenden val zijner wateren, waar hij van de ontzaggelijke rotsen neerploft in peilloos diepe ravijnen; het murmelend gesuis zijner golfjes, waar hij, niet langer door dreigend overnijgende rotsmassa's beëngd, zijn grootschen stroom verbreedt; het fluisterend koozen van de wuivende rietpluimen en het wiegelend lisch met het streelende. speelsche briesje aan zijn' zoom, dat alles hebben zij doen klinken in overweldigende zangen, of doen ruischen in betooverende melodiën.

Op de steilste rotsspitsen langs zijne oevers verheffen zich de ruïnes van oude burchten en adellijke kasteelen, waar eens roofridders heerschten, die uit hunne ontoegankelijke holen

den argeloozen koopman bespiedden, hem onverhoeds aantastten en, zoo zij hem niet uitschudden, althans zware schattingen eischten, welke zijne nering en zijn bedrijf schaadden. Aan zijne oevers beslechtten zij in geweldigen kamp hunne veeten. Wee dengene, wien de noodige kracht en de vereischte moed ontbraken! Zijne kansen stonden hachelijk en onvermijdelijk was zijn ondergang. In tallooze sagen en overleveringen, meestal opgesierd door de levendige fantasie van vroegmiddeneeuwsche vertellers, leeft deze geduchte tijd voort. Toch faalt hij, die meenen zou, dat deze tijd enkel was een tijd van slaafschen druk en ijselijk ruw geweld. Niet te vergeefs was de Rijn de breede verkeerweg, die Noord- met Midden-Europa verbond. In de rijke handelssteden verrezen de machtige bouwwerken in Gothischen stijl, die nog heden ten dage de bewoners met rechtmatigen trots vervullen. Aan Vader Rijn danken uitgebreide landstreken hunne wassende welvaart, hunne beschaving en hunne kunst.

Te Leeuwarden, Zwolle, Groningen.

a. ($1^1/_2$ uur.)

Maak een opstel over een der volgende onderwerpen:

1. De aanhouder wint.

2. Rust. (Gij moogt dit onderwerp geheel vrij behandelen, maar ook gebruik maken van de volgende gedachten:

a. Niet altijd kan de boog gespannen zijn.
b. Na gedanen arbeid is de rust zoet.
c. Wanneer het water stille staet,
Wanneer de mensche ledigh gaet,
Wanneer het ijser rusten moet,
Niet een van drie en blijft er goet.)

3. Oudejaarsavond. (Ook hierbij zijt gij in de wijze van behandeling geheel vrij. Desverkiezende kunt gij evenwel gebruik maken van een of meer van de volgende punten:

a. Waarom wordt die avond gevierd?

b. Bestaat er bij alle menschen evenveel behoefte aan die viering?

c. Hoe wordt hij gevierd?)

b. (1 uur.)

1. Wat beteekenen de volgende uitdrukkingen en wat weet gij van haar ontstaan?

a. In zijne schulp kruipen.
b. In iemands zog varen.
c. Iemand een pluimpje geven.
d. Iemand de duimschroeven aanzetten.

2. Zeg met uw eigen woorden:

Eischt harde plicht, dat gij een vriend bevecht,
Verwin: — maar geen tropee blijv' tergend opgerecht.

(tropee = zegeteeken).

REKENEN.

Te 's Hertogenbosch, Arnhem, Venlo.

(2 uur.)

1. Bij eene deeling is de som van deeler en deeltal 320. Het quotiënt bedraagt 5, en de rest is $8^1/_2$ maal in 't deeltal begrepen.

Bepaal deeler en deeltal.

2. A heeft twee kapitalen, samen f 15 000 bedragende, voor een jaar op interest uitgezet, het eerste tegen 4 % en het tweede tegen 5 %. De gezamenlijke rente zou $1^1/_{14}$ maal zooveel bedragen, indien beide kapitalen tegen $4^1/_2$ % waren uitgezet.

Bereken de kapitalen.

3. Een graanhandelaar koopt een partij graan voor f 672. Hij verkoopt die zóó, dat zijne winst $^1/_{15}$ van de som van

in- en verkoop bedraagt. Als hij voor $^1/_4$ der partij en 5 hectoliter f 224 ontvangt, uit hoeveel hectoliter bestond dan de partij?

4. A verkoopt het $^2/_3$ van een stuk laken tegen f 5,50 de meter, en de rest met 40 cents winst per meter. Hij wint alzoo in 't geheel $12^1/_2$ percent. Hoeveel percent zou hij gewonnen hebben, als hij 't heele stuk tegen f 5.50 den Meter verkocht had?

5. Twee rechthoekige balken van dennenhout, waarvan 't soortelijk gewicht 0,6 is, wegen samen 77,4 K.G. Het grondvlak van den eersten heeft tot afmetingen 4 en 3 decimeter, dat van den tweeden 3,6 en 2,5 decimeter, terwijl de hoogte van den tweeden balk 1,5 decimeter meer bedraagt dan die van den eersten. Bereken den inhoud van iederen balk.

Te 's Gravenhage.

1. A en B drijven handel; gezamenlijk bezitten zij f 3600,—. A wint 8 % en B 5 %. Als B nu f 50,— meer gewonnen heeft dan A, hoe groot is dan ieders winst.

2. Een handelaar koopt thee voor f 2,— en koffie voor f 1,50 het Kg. Wanneer hij de thee verkoopt à f 1,50 en de koffie à f 2,— het Kg., wint hij $12^1/_2$ % en bedraagt de verkoop f 157,50. Hoe groot zijn de partijen?

3. Een manufacturier verkoopt 50 M. laken en 84 M. flanel beide met $16^2/_3$ % winst, en wint nu op het laken f 39,50 meer dan op het flanel. Bij verkoop kost 1 M. laken f $6{,}12^5$ meer dan 1 M. flanel.

Gevraagd wordt naar den inkoopsprijs per M. van elke stof.

4. Een wagenverhuurder heeft aangenomen de wagens te leveren voor het vervoer van 150 ijzeren staven. Elke staaf is lang 7 M., breed 3 cM. en dik 3 cM.; het soortelijk gewicht van ijzer = 7,2. Per wagen mag hoogsten 2000 Kg. worden vervoerd. De last moet zooveel mogelijk gelijkelijk over de te gebruiken wagens verdeeld worden.

Gevraagd wordt: hoeveel wagens er geleverd moeten worden en hoeveel staven op iederen wagen worden geladen.

Te Rotterdam.

($1^1/_2$ uur.)

Rangorde der behandeling naar verkiezing.

1. Een kapitaal dat tegen $3^3/_4$ % 's jaars uitstaat, brengt in 7 maanden 2 maal zooveel rente op, als een kapitaal, dat f 5950 kleiner is in 8 maanden à $3^1/_2$ %. Hoe groot is elk kapitaal?

2. Iemand betaalt een rekening groot f 240.— met 210 geldstukken: rijksdaalders, guldens en kwartjes. Hij heeft $1^1/_3$ × zooveel kwartjes als rijksdaalders. Hoeveel geldstukken had hij van elke soort?

3. Iemand legt den weg van P naar Q af in 7 uur en 12 min. Had hij het derde deel van den weg met $1^1/_5$ × zoo groote snelheid gereisd en over de rest van den weg per uur $^1/_2$ K.M. minder afgelegd, dan zou hij 8 min. langer onderweg zijn geweest; hoe lang is de weg?

4. Twee getallen verhouden zich als 4 : 5. Wordt het eene getal 30 % vergroot en het andere met 1100 verminderd dan verhouden zij zich als 4 : 3. Welke zijn die getallen?

5. Het verschil van teller en noemer eener echte breuk is 90. Vermindert men teller en noemer met $^1/_4$ van den teller, dan wordt de waarde der breuk door 1,12 gedeeld. Welke breuk wordt hier bedoeld?

Te Amsterdam.

($1^1/_2$ uur.)

1. Een uitgever noteert voor den boekhandel een boekwerk met eenige percenten rabat, en stelt de premie op $^{13}/_{12}$, d. w. z.

hij geeft 13 exemplaren en krijgt er 12 betaald. Als de boekhandel daardoor op dit werk $35^5/_{12}$ percent wint, hoeveel percent rabat staat de uitgever dan toe?

2. Wanneer men van eene onvereenvoudigbare breuk den noemer met 2 maal den teller vermindert, verkrijgt men eene breuk, die $1^8/_{19}$ maal zoo groot is als de oorspronkelijke. Welke was de oorspronkelijke breuk?

3. Een winkelier verkoopt van eene partij waren $^1/_3$ deel à f 0,95, $^1/_4$ deel à f 0,90, $^1/_6$ deel à f 0,725 en de rest à f 0,75 de K.G. Als de winst op de eerste twee gedeelten zich verhoudt tot het verlies op de beide laatste gedeelten als 3 : 1 en er in het geheel f 45 gwonnen is, uit hoeveel K.G. bestond dan de geheele partij?

4. Drie kapitalen, die tegen $2^3/_4$, 3 en $4^1/_4$ pCt. 's jaars uitstaan, brengen samen in een jaar gemiddeld $3^1/_2$ percent op. Hoe verhouden zich deze kapitalen, als het eerste $^2/_7$ is van de som der beide andere?

5. Een rechthoekig trapezium met een hoek van 135°, waarvan de beide evenwijdige zijden 8 en 18.5 c.M. lang zijn, wentelt men om de langste evenwijdige zijde. Bereken den inhoud van het lichaam, dat door die omwenteling ontstaat. $\pi = {}^{22}/_7$.

Te Haarlem.

($1^1/_2$ uur.)

1. Een koopman verkoopt zijne waren, die hij tegen f 5.— het K.G. heeft ingekocht, tegen f 6.— het K.G., maar geeft 2% korting. Doordat de waren blijken ingedroogd te zijn wint hij slechts 12,7 %.
Hoeveel percent was die koopwaar ingedroogd?

2. Van eene deeling is het quotient 11 en de rest 184. Vermenigvuldigt men het deeltal met 15, dan wordt het quotient 176 en de rest 186.
Welke is die deeling?

3. De kapitalen van A. en B. verhouden zich als 5 : 4. Als A. 10 % wint en B. op f 184 na 6 % wint, verhouden hunne kapitalen zich als 4 : 3.

Hoe groot waren hunne kapitalen voor den handel?

4. Van een cilinder is de straal van het grondvlak 14 c.M. en het gebogen oppervlak is 4 maal zoo groot als de som der beide eindvlakken. Wat is de inhoud van een cilinder, waaraan de straal van het grondvlak $1^1/_2$ maal en de hoogte $2^1/_2$ maal zoo groot is als eerstgenoemde? ($\pi = 3^1/_7$.)

5. Een handelaar wint f 57,60 of 24 %, door eene partij wijn van f 1,28 te verkoopen voor f 1,60 den L. en eene andere partij van f 1,50 voor f 1,80 den L.

Hoeveel L. heeft hij van iedere soort gehad?

(De vraagstukken behoeven niet te worden overgeschreven en kunnen in willekeurige volgorde worden opgelost.)

Te Middelburg.

($1^1/_2$ uur.)

1. Een graankooper verkoopt eene partij tarwe met 25 % winst. Was de inkoop der partij 5 % hooger geweest en had hij den H.L. één gulden goedkooper verkocht, dan zou hij $7^1/_7$ % gewonnen hebben. Bereken den inkoopsprijs per H.L.

2. Deelt men den teller van een breuk door $1^1/_2$ en vermenigvuldigt men den noemer met $^3/_4$, dan wordt de waarde der breuk $^2/_3$. Vermindert men teller en noemer beide met 8, dan behoudt ze slechts $^5/_6$ van haar oorspronkelijke waarde. Welke is de breuk?

3. *a* 45145 *b* is deelbaar door 144. Welke cijfers stellen *a* en *b* voor? Noem de eigenschap der deelbaarheid, waarvan gij aanstonds gebruik maakt. Breng ook de kenmerken der deelbaarheid, die gij toepast om de cijfers *a* en *b* te bepalen, onder woorden.

4. Twee kapitalen, wier som f 2409181 bedraagt, staan uit op samengestelden intrest; het eene tegen 4 % en het andere tegen 6 %. Na twee jaar zijn beide aangegroeid tot een gelijk bedrag. Hoe groot zijn die kapitalen?

Te Utrecht.

($1^1/_2$ uur.)

1. A wint 25 %. Was de *in*koop $12^1/_2$ pCt. meer geweest dan hij nu is en de *ver*koop 10 % meer dan nu, dan zou zijn winst f 250.— geweest zijn. Hoeveel bedraagt ze nu?

2. A en B gaan elkaar op denzelfden tijd tegemoet uit X en Y. Bij de ontmoeting heeft A 54 H.M. meer geloopen dan B, terwijl de laatste evenveel K.M. heeft afgelegd als A in 5 uur zou afleggen. A. legt per uur 9 H.M. meer af dan B. In hoeveel tijd legt ieder den weg af en hoe groot is de afstand van X tot Y?

3. Een winkelier verkoopt zijn suiker op 25 K.G. na tegen 56 Ct. het K.G.; de rest verkoopt hij tegen inkoopsprijs en wint nu 9 %. Had hij $^2/_5$ van de partij tegen $52^1/_2$ Ct. en de rest tegen 45 Ct. verkocht, dan had hij 4 % verloren.- Hoe groot is de partij?

4. In een hol vierzijdig prisma past een cilinder van gelijke hoogte. De ruimte tusschen beide lichamen kan 20,412 d.M^3. water bevatten. Hoe groot is de inhoud van het prisma? De verhouding tusschen omtrek en middellijn van den cirkel is $^{22}/_7$.

Te Leeuwarden, Zwolle, Groningen.

($1^1/_2$ uur.)

1. Een rijksdaalder heeft een gewicht van 25 G. en een gehalte van 0,945. Een gouden tientje weegt 6.72 G. en heeft een gehalte van 0.900.

Wanneer nu de waarde van fijn goud op een gegeven oogenblik 31.25 maal zoo groot is als die van fijn zilver, hoeveel rijksdaalders hebben dan de waarde van een gouden tientje?

2. De ijzeren *halven hectoliter*, die voor 't meten van granen wordt gebruikt, moet volgens Kon. Besluit een middellijn van 400 m.M. en een hoogte van 399 m.M. hebben (inwendig gemeten).

Hoeveel is dan voor den inhoud van *brug* en *stijl* in deze maat berekend? $\pi = 3^1/_7$.

3. A. en B. deelen een som gelds. Krijgt A. f 60 vooraf en daarna $^3/_7$ van de rest, dan heeft hij juist $1^1/_2$ maal zooveel als B.

Hoe groot is de te verdeelen som?

4. Van eene evenredigheid is de som van de termen der eerste reden 48, de som van de termen der tweede reden 84 en de som der voorgaande termen 33 minder dan de som der volgende.

Welke is die evenredigheid?

5. Om 8 uur vertrekken A. B. van P. naar Q. A. legt per uur 4 en B. 6 K.M. af. Tegelijkertijd vertrekt een wielrijder van Q. naar P. Als deze te 11 uur 20 min. B. ontmoet en 25 min. later A., wanneer komt dan de wielrijder te P. aan?

AARDRIJKSKUNDE.

Te 's Hertogenbosch, Arnhem, Venlo.

(1 uur.)

Behandel eene der beide eerste en eene der beide laatste vragen.

1. Industrie van Noordbrabant. Wat levert ze? Welke

plaatsen zijn in die provincie vooral te noemen voor het een of ander product van nijverheid.

2. Een kaartje van Gelderland met water- en spoorwegen en voorname plaatsen.

---

1. De hoogvlakten van het Pyreneesche schiereiland. Welke gebergten begrenzen die hoogvlakten? Welke rivieren en plaatsen kent gij er op? Wat weet gij meer van de genoemde hoogvlakten?

2. Oost-Java van af de residentie Kedoe tot Straat Bali. Natuur- en Staatkundig. Ook denken om klimaat en producten.

Te 's Gravenhage.

Ter keuze:

1. De Zuiderzee en hare kusten.

2. Eene vergelijking tusschen de oostkust en de westkust van Scandinavië.

3. Eene vergelijking tusschen de oostkust en de westkust van Sumatra.

Te Rotterdam.

($^3/_4$ uur.)

Door alle candidaten te beantwoorden.

Noem in volgorde de werelddeelen en wereldzeeën welke de evenaar doorsnijdt van Padang uit in Oostelijke richting.

Behandel verder een der volgende onderwerpen.

1. Onze geestgronden.

a. In welke provinciën ze liggen.
b. Waardoor ze onderscheiden zijn van aangrenzende landstreken.
c. Welk gebruik men daar van den bodem maakt.
d. Welke belangrijke plaatsen haar ontstaan of haar bloei er aan danken.

2. Het stroomgebied der Rhône.

3. Het eiland Celebes.

Te Amsterdam.

($^3/_4$ uur.)

Maak een opstel over een der volgende onderwerpen:

1. Gelderland tusschen Rijn en Maas.
2. De Oostzee en hare kusten.
3. Het gouvernement van Sumatra's Westkust.

Te Haarlem.

($^3/_4$ uur.)

(Spelling De Vries en Te Winkel.
Buigingsuitgangen mogen niet verwaarloosd worden.)

Maak een opstel over een der volgende onderwerpen:

1. Onze zeehavens.
2. De eilanden in de Middellandsche Zee.
3. Sumatra. *a.* indeeling.
   b. bevolking.
   c. voortbrengselen.

Te Middelburg.

(1 uur.)

Behandel één der volgende onderwerpen:

1. Het deel van Nederland, dat gelegen is tusschen de Overijsselsche Vecht, den Gelderschen IJssel en den Rijn.

a. In welke natuurlijke landschappen is dat te verdeelen? Door welke wateren ongeveer?
b. Welke heuvelreeksen of -groepen liggen in elk deel? Noem de bekende toppen.
c. Welke riviertjes loopen er door, waar ontspringen ze, waar bereiken ze den IJssel en welke plaatsen liggen er aan? Welke kanalen worden er gevonden en met welk doel werden ze gegraven?
d. Welke spoorwegen loopen er door en welke daarvan zijn hoofdlijnen?
e. Deel beknopt mede wat ge weet van den bodem, voortbrengselen en middelen van bestaan.

2. De Groote Hongaarsche Laagvlakte.

a. Begrenzing.
b. Wegen die er op uitkomen.
c. Besproeiing.
d. Klimaat.
e. Bestaansmiddelen.

3. De Molukken.

a. Ligging.
b. Klimaat.
c. Voortbrengselen.
d. Indeeling.
e. Bevolking.

Te Utrecht.

($^3/_4$ uur.)

Opstel over één der volgende onderwerpen:

I. De zeegaten van Zuid-Holland en Zeeland.

II. De belangrijkste havens van Nederlandsch Oost-Indië.

III. Eene reis te water van Bremen naar Danzig.

Te Leeuwarden, Zwolle, Groningen.

(1 uur.)

Behandel twee der volgende onderwerpen, ter keuze uit de n°. 1 en 2 en uit de n°. 3 en 4.

1. Geef eene beschrijving van het deel van de provinciën Noord- en Zuidholland, gelegen tusschen het Noordzeekanaal en den Ouden Rijn. (Let daarbij op: gesteldheid en gebruik van den bodem, belangrijke plaatsen, bezigheden der bevolking, wateren, spoorwegen.)

2. De zee- en rivierklei van Noordbrabant. (Ligging, ontstaan, afwatering, bezigheden der bevolking, voortbrengselen, plaatsen.)

3. Het lage land in het oosten van Sumatra. (Besproeiing, voortbrengselen, staatkundige verdeeling.)

4. Het westelijk bekken van de Middellandsche Zee. (Kusten, havens, eilanden, verkeer).

THEORIE VAN ONDERWIJS EN OPVOEDING.

Te 's Hertogenbosch, Arnhem, Venlo.

(1 uur.)

Ter keuze:

1. Hoe zoudt gij uwen leerlingen een juist denkbeeld geven van lengtematen?

2. In het algemeen is de vragende leervorm te verkiezen boven den mededeelenden. Waarom is dit zoo? Wanneer dient men toch den laatste te gebruiken? Licht uw antwoord met voorbeelden toe.

Te 's Gravenhage.

Ter keuze:

1. Geef in bijzonderheden aan, wat gij bij het aanvankelijk leesonderwijs vooraf zult laten gaan aan het leeren der *letterteekens.*

2. Behandel met beginnende schrijvers de letter *k* en laat daarbij vooral uitkomen, welke fouten gij verwacht.
Welke letters zijn dan reeds voorafgegaan?

3. In welke volgorde en op welke wijze zoudt gij uwe leerlingen bekend maken met de lengtematen?

Te Rotterdam.

(1 uur.)

Door alle candidaten te beantwoorden:

a. Hoe wordt een onderwijzer (van bijstand) bij het openbaar lager onderwijs benoemd en welke stukken heeft hij over te leggen?

b. Welke stukken worden vereischt tot het geven van bijzonder lager onderwijs?

Behandel verder één der volgende onderwerpen.

1. De vermenigvuldiging in het 2de leerjaar: Splitsing der moeilijkheden; de behandeling. De „tafels". Aanschouwingsmiddelen. Schets inzonderheid de lesinrichting voor één der tafels.

2. In de school kunnen goede gewoonten worden aangekweekt. Welke? Wat moet de onderwijzer doen, welke eigenschappen moet hij bezitten, om dat doel te bereiken?

Te Amsterdam.

(1 uur.)

Maak een opstel over een der volgende onderwerpen:

1. Welke fouten worden veelvuldig gemaakt bij het luidlezen, en welke middelen zult ge toepassen, om die fouten te voorkomen of te verbeteren?

2. Welke eischen stelt de practijk aan het schrijven? Hoe kan de lagere school ervoor zorgen, dat aan deze eischen voldaan wordt?

3. Geef een leergang voor de inhoudsberekening van balken, waarvan de afmetingen in geheele getallen zijn uitgedrukt.

Te Haarlem.

(1 uur.)

(Spelling De Vries en Te Winkel.
Buigingsuitgangen mogen niet verwaarloosd worden.)

Behandel een van de twee volgende opgaven:

I. Hoe zult gij aanschouwelijk maken:
a. de hoeveelheid acht;
b. 907 — 569 = 338;
c. $3 \times {}^3/_4 = 2^1/_4$?
Welke hulpmiddelen zoudt gij hierbij gebruiken?

II. Welke zijn voor de kinderen de moeilijkheden van het werktuigelijk lezen? Hoe worden ze in eene U bekende methode afzonderlijk behandeld en geplitst?

Te Middelburg.

(1 uur.)

Behandel één der volgende onderwerpen:

1. Men heeft met het aanvankelijk lezen verschillende andere vakken in verband gebracht. *Hoe* en *waarom* heeft men dat gedaan?

2. „Het is altijd gemakkelijker fouten te voorkomen dan ze later te moeten verbeteren."
Hoe zoudt ge bij uw *lees-* en uw *schrijf-onderwijs* toonen, dat ge de waarheid hiervan beseft?

3. Beschrijving van eene schrijfles, waarin aan kinderen van het 1e leerjaar geleerd wordt eene nieuwe letter (eene *p*) te schrijven.
(Opgeven wat *gij* doet, wat gij de *kinderen* laat doen en *waarop* gij let.)

Te Utrecht.

(1 uur.)

Naar keuze één van de drie volgende opgaven:

I. Wat is het doel der spreekoefeningen? Door welke middelen bevordert gij het duidelijk, natuurlijk en beschaafd spreken uwer leerlingen gedurende de drie eerste leerjaren.

II. Waarom behoort in de eerste leerjaren bij het rekenonderwijs het rekenen uit het hoofd steeds op den voorgrond te treden?

III. Op welke wijze behoort de onderwijzer zich de genegenheid zijner leerlingen te verwerven?

Te Leeuwarden, Zwolle, Groningen.

(1 uur.)

Behandel een der drie volgende onderwerpen:

1. Welke fouten komen veelvuldig voor bij het schrijven der leerlingen?

2. De oorzaak van wanorde en onoplettendheid der leerlingen dient de onderwijzer in de eerste plaats bij zich zelf te zoeken.
Toon de waarheid dezer stelling aan en verklaar wat er uit volgt ten opzichte van het straffen.

3. Wat kan de onderwijzer doen voor de gezondheid zijner leerlingen?

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 2 October 1907, n°. 230.

N°. 75.

VERSLAG *van het examen tot toelating als cadet aan de Koninklijke Militaire Academie in het jaar* 1907, *opgemaakt ter voldoening aan artikel* 8 *der wet van* 21 *Juli* 1890 (Staatsblad *n*°. 126) *tot regeling van het militair onderwijs bij de landmacht.*

A. Samenstelling der Commissie.

Ingevolge de aankondiging in de *Nederlandsche Staatscourant* van Vrijdag 29 en Zaterdag 30 Maart 1907, n°. 75, en de aan den inspecteur van het militair onderwijs gerichte aanschrijvingen van het Departement van Oorlog, dd. 2 Mei 1907, IIde afd., n°. 119, en dd. 24 Mei 1907, IIde afd., n°. 177, was de commissie samengesteld als volgt:

1°. lid en voorzitter: de majoor van den staf der artillerie H. Kemper, eerste-officier bij de Koninklijke Militaire Academie;

2°. leden:

de hoogleeraar N. C. Grotendorst, hoofd van onderwijs bij de Koninklijke Militaire Academie;
de eerste-luitenant van den staf der artillerie, J. P. Enklaar, leeraar bij de Koninklijke Militaire Academie;
de heer H. G. Baints, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te den Helder;
de eerste-luitenant van het instructie-bataljon (thans van den staf der infanterie), S. Heimel;
de eerste-luitenants van den staf der artillerie T. J. Marx, H. J. van Veen, alsmede de heeren H. F. J. M. Thijs, C. van Aller en dr. C. van Eyk, allen leeraar bij de Koninklijke Militaire Academie;

de eerste-luitenants van den staf der infanterie W. Kaas, J. A. Huisken en A. H. P. Blaauw, alsmede de heeren C. van Buysen, dr. D. M. Kooy, K. R. Gallas, J. N. van Beek en J. Cock, allen leeraar bij de Cadettenschool;

de kapitein T. Boekholt, van het 6de regiment infanterie;

de eerste-luitenants G. H. Honing, E. J. Beuvery, A. J. E. Lucardie, P. H. J. van der Heem, B. Jasink en K. van Drunen, respectievelijk van het 6de, 7de, 7de, 4de, 5de en 8ste regiment infanterie;

de heer H. C. van Cappelle, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Nijmegen;

de heer dr. Z. P. Bouman, leeraar aan eene gemeentelijke hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

de heer mr. J. Nanninga Uitterdijk, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Kampen;

de heer D. Aitton, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Utrecht;

de heer dr. H. A. J. van Swaay, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Tilburg;

de heer H. Beckering Vinckers, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Zalt-Bommel;

de heer J. L. P. M. van Dijck, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Leeuwarden;

de heer F. G. de Liefde, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Middelburg;

de heer W. de Hoog, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Assen;

3°. secretaris: de eerste-luitenant van den staf der infanterie C. P. van Ginkel, werkzaam bij de Koninklijke Militaire Academie.

De onder 2°. vermelde leden der commissie hebben in de volgorde, waarin zij aldaar zijn genoemd, respectievelijk geexamineerd in:

Gonio- en trigonometrie;
Mechanica;
Hoogduitsche taal- en letterkunde;
Gonio- en trigonometrie;
Beschrijvende meetkunde;
Mechanica;
Cosmographie;
Meetkunde;
Scheikunde;
Meetkunde;
Beschrijvende meetkunde;

Staatsinrichting;
Natuurkunde;
Scheikunde;
Fransche taal- en letterkunde;
Engelsche taal- en letterkunde;
Handteekenen;
Reken- en stelkunde;
Reken- en stelkunde;
Staatsinrichting;
Aardrijkskunde;
Aardrijkskunde;
Geschiedenis;
Geschiedenis;
Natuurkunde;
Cosmographie;
Staathuishoudkunde;
Staathuishoudkunde;
Nederlandsche taal- en letterkunde;
Nederlandsche taal- en letterkunde;
Fransche taal- en letterkunde;
Hoogduitsche taal- en letterkunde;
Engelsche taal- en letterkunde;

terwijl het onderzoek naar de bedrevenheid in het rechtlijnig teekenen door den eerste-luitenant der infanterie J. A. Huisken, en dat naar de bedrevenheid in het exerceeren uit de soldatenschool, van de adspiranten, die zich aan dat onderzoek wenschten te onderwerpen, door het lid der commissie, den eerste-luitenant P. H. J. van der Heem, heeft plaats gehad.

B. Examen afgelegd door de cadetten, leerlingen der Cadettenschool.

I. *Regeling van het examen.*

Het examen van de leerlingen der Cadettenschool is afgenomen overeenkomstig de bepalingen vervat in de in hoofde genoemde wet betreffende het militair onderwijs bij de landmacht, in het „Reglement voor de Koninklijke Militaire Academie", in het „Voorschrift voor de Koninklijke Militaire Academie", alsmede in het „Voorschrift betreffende het afnemen van het schriftelijke gedeelte van het toelatingsexamen tot, en van de overgangsexamens aan de Koninklijke Militaire Academie, den Hoofdcursus, de Cadettenschool en de cursussen bij het wapen der infanterie, alsmede van het eindexamen aan de Koninklijke Militaire Academie en den Hoofdcursus".

Bijlage I geeft een overzicht van de regeling van dit examen.

Eén cadet is door ziekte verhinderd geworden deel te nemen aan het examen in aardrijkskunde, cosmographie en teekenen, terwijl door een ander om dezelfde reden geen examen is afgelegd in teekenen, natuurkunde, reken- en stelkunde, gonio- en trigonometrie, Duitsch, meetkunde en Engelsch. Een 3de cadet heeft wegens verlof, hem verleend op grond van ernstige ziekte van zijn vader, geen deelgenomen aan het examen in aardrijkskunde, beschrijvende meetkunde, teekenen, geschiedenis, Nederlandsch, Fransch en scheikunde (3de vraag). Door bedoelde cadetten is een na-examen afgelegd, waarbij aan hen voor genoemde vakken, ingevolge art. 16 van het Voorschrift betreffende het afnemen van schriftelijke examens, andere doch gelijksoortige vragen zijn opgegeven.

2. *Aantal adspiranten.*

Het aantal adspiranten, leerlingen der Cadettenschool, bedroeg 69 (1 cadet te voren van de Cadettenschool verwijderd), waarvan 32 bestemd om te worden opgeleid voor den dienst hier te lande en 37 voor dien in Nederlandsch-Indië.

Van de eerstvermelde categorie hadden 28, en van de laatstvermelde 24 adspiranten verzocht in aanmerking te komen voor eene plaatsing bij het wapen der artillerie of dat der genie.

3. *Uitslag van het examen.*

13 adspiranten slaagden niet; 56 voldeden aan de eischen tot toelating voor infanterie en cavalerie.

Aan de bijzondere eischen voor genie en artillerie werd door 48 van de 56 geslaagde adspiranten voldaan.

Bijlage II bevat de algemeene rangschikking van de adspiranten, leerlingen der Cadettenschool, die *niet* aan de eischen van het examen hebben voldaan.

4. *Opmerkingen betreffende het examen.*

Door zeer veel cadetten werd slordig schriftelijk werk geleverd. Men verkreeg den indruk, dat zij dikwijls zich gehaast hadden om binnen den gestelden tijd de examenzaal te kunnen verlaten, daarbij verzuimende zich de moeite te geven het neergeschrevene — alvorens het in te dienen — nog eens na te lezen.

C. Examen afgelegd door de adspiranten bedoeld onder II van art. 25 der wet.

1. *Regeling van het examen.*

Het examen werd afgenomen volgens de bepalingen van dezelfde

wet, de reglementen en voorschriften, reeds bij het examen der cadetten, leerlingen der Cadettenschool, gemeld.

Bijlage III geeft een overzicht van de regeling van het schriftelijke gedeelte van het examen, hetwelk te gelijker tijd plaats had met het schriftelijke examen van de leerlingen der Cadettenschool in diezelfde vakken.

In alle vakken, waarin beide categorieën van adspiranten schriftelijk examen aflegden, werden hun gelijke vragen voorgelegd.

Bijlage IV toont aan hoe het mondelinge gedeelte van het examen voor eene groep van 24 adspiranten geregeld was.

2. *Aantal adspiranten.*

Het aantal adspiranten, bedoeld onder II van art. 25 der wet, bedroeg aanvankelijk 95. Van dezen hebben zich 2 niet aan de keuring onderworpen.

Van de 93 overigen zijn 18 afgekeurd voor de door hen aangevraagde wapens.

Van de 75 overblijvenden hebben zich vóór of tijdens het examen 7 adspiranten teruggetrokken, zoodat aan het volledig examen is deelgenomen door 68 adspiranten.

Van deze 68 adspiranten waren er 56 afkomstig van Rijks- of gemeente- hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, terwijl 11 onderwijs op bijzondere scholen hadden ontvargen en 1 privaat-onderwijs had genoten.

3. *Uitslag van het examen.*

Van de 68 adspiranten die het examen in zijn geheel aflegden, *slaagden* er 47, waarvan 37 bovendien aan de bijzondere eischen voor eene plaatsing bij de artillerie of de genie voldeden.

21 adspiranten *voldeden niet* aan de eischen van het examen.

In verband met het door hen afgelegd examen, de door hen aangevraagde wapens en het beschikbaar gestelde aantal plaatsen konden 5 der geslaagde adspiranten niet voor eene plaatsing als cadet in aanmerking komen.

Van de opengestelde plaatsen konden 2 voor het wapen der cavalerie hier te lande en 20 [1]) voor dat der infanterie hier te lande niet worden aangevuld.

[1]) Vermits één der geslaagden tevens in aanmerking kwam voor eene plaatsing als adelborst 2de klasse en aan zoodanige plaatsing de voorkeur gaf, zijn ten slotte 21 plaatsen voor het wapen der infanterie hier te lande en 2 voor dat der cavalerie hier te lande onvervuld gebleven.

Bijlage V bevat de algemeene rangschikking van de adspiranten, bedoeld bij art. 25, onder II, der wet, die *niet* aan de eischen van het examen hebben voldaan.

4. *Opmerkingen betreffende het examen.*

Bij het examen in *geschiedenis* bleek, dat vele adspiranten slechts een zeer vaag begrip hadden van het tijdvak na 1848, terwijl verscheidenen van hen daarentegen uit de voorgaande tijdvakken dikwijls kleine bijzonderheden wisten mede te deelen.

Het examen in de overige vakken gaf geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

D. Opmerkingen betreffende de regeling van het mondelinge examen.

Als gevolg van de beslissing, medegedeeld bij beschikking van het Departement van Oorlog, dd. 14 December 1906, IIde afdeeling, n°. 161, *moest* het mondelinge examen van elke ploeg — het examen in teekenen inbegrepen — in 2 dagen afloopen.

Dientengevolge kon voor het ondervragen van elken adspirant voor de meeste vakken niet meer dan 20 minuten beschikbaar worden gesteld, en waren de meeste examinatoren en examinandi van 8—11 uren voormiddag en van 1—4 uren namiddag bezet, terwijl eenigen van hen zelfs van 8—11½ uur voormiddag en van 1—4½ uur namiddag bezig waren.

De tijdruimte van 20 minuten bleek veelal te kort om een candidaat, ook al is te voren in het vak schriftelijk examen afgelegd, behoorlijk te ondervragen; is voor de goede zoowel als voor de slechte adspiranten die tijdruimte nauwelijks toereikend, voor de middelmatigen wordt zij beslist te kort geacht en toch moet men zich ook over deze candidaten een gegrond oordeel vormen.

Het 6 à 7 uren per dag ondervragen was voor de examinatoren te inspannend, en herhaaldelijk is het voorgekomen, dat in de latere namiddaguren examinandi blijkbaar te zeer geestelijk vermoeid waren.

De commissie betreurt het alzoo ernstig, dat dit jaar de mondelinge examens in 2 dagen zijn moeten worden samengedrukt en zij hoopt, dat in den vervolge zal worden teruggekeerd tot de vroegere regeling, waarbij voor die examens 3 dagen beschikbaar waren.

Breda, 10 Augustus 1907.

Voor de Commissie,

De Secretaris, C. P. van Ginkel. *De Voorzitter*, H. Kemper.

BIJLAGE I. — **REGELING** *van het* schriftelijk *gedeelte van het toelatingsexamen tot de Koninklijke Militaire Academie in* 1907, *voor de cadetten-leerlingen der Cadettenschool.*

Uren.	Woensdag 10 Juli.	Donderdag 11 Juli.	Vrijdag 12 Juli.	Zaterdag 13 Juli.	Maandag 15 Juli.	Dinsdag 16 Juli.	Woensdag 17 Juli.	Donderdag 18 Juli.	Vrijdag 19 Juli.	Zaterdag 20 Juli.
$8\frac{1}{2}$—$11\frac{1}{2}$	Hand- en rechtlijnig teekenen. (1)	Geschiedenis.	Cosmographie.	Staatsinrichting.	Scheikunde.	Beschrijvende meetkunde.	Mechanica.	Natuurkunde.	Gonio- en trigonometrie. (2)	Meetkunde.
1—4	Hand- en rechtlijnig teekenen. (1)	Aardrijkskunde.	Staathuishoudkunde.	Vrij.	Nederlandsch.	Fransch	Vrij.	Reken- en stelkunde. (2)	Duitsch.	Engelsch.

Opmerkingen. (1) Er zal in 2 ploegen geteekend worden; voor de eene ploeg zal het teekenexamen plaats hebben van $8\frac{1}{2}$—$11\frac{1}{2}$ uur v.m., voor de andere van 1—4 uren n.m.

(2) Logarithmentafel medebrengen.

EXAMEN-VAKKEN.	II					
	Voormiddag.					
	8—8.20.	8.27⁵—8.47⁵.	8.55—9.15.	9.45—10.5.	10.12⁵—10.32⁵.	10.40—11.
Reken- en stelkunde . . .	t	u	v	w	x	ij
Meetkunde	x	ij	t	u	v	w
Beschrijvende meetkunde. .	w	x	ij	t	u	v
Gonio- en trigonometrie . .	u	v	w	x	ij	t
Nederlandsch	ij	t	u	v	w	x
Fransch	v	w	x	ij	t	u
Mechanica	n	o	p	q	r	s
Natuurkunde	r	s	n	o	p	q
Scheikunde.	q	r	s	n	o	p
Cosmographie.	o	p	q	r	s	n
Duitsch	s	n	o	p	q	r
Engelsch	p	q	r	s	n	o
	8—8.30.	8.30—9.	9.15—9.45.	9.45—10.15.	10.30—11.	11—11.30.
Staatsinrichting	g	h	i	k	l	m
Staathuishoudkunde . . .	l	m	g	h	i	k
Aardrijkskunde	i	k	l	m	g	h
Geschiedenis	h	i	k	l	m	g
	8—11.30					
Hand- en rechtlijnig teekenen	a, b, c, d, e, f.					

g.

Namiddag.

1—1.20.	1.27⁵—1.47⁵.	1.55—2.15.	2.45—3.5.	3.12⁵—3.32⁵.	3.40—4.	4.30.
g l k h m i a e d b f c	h m l i g k b f e c a d	i g m k h l c a f d b e	k h g l i m d b a e c f	l i h m k g e c b f d a	m k i g l h f d c a e b	Exerceeren.
1—1.30.	1.30—2.	2.15—2.45.	2.45—3.15.	3.30—4.	4—4.30.	
t x v u	u ij w v	v t x w	w u ij x	x v t ij	ij w u t	
1—4.30						
n, o, p, q, r, s.						

BIJLAGE II.

BIJLAGE III.

REGELING *van het* schriftelijke *gedeelte van het toelatingsexamen tot de Koninklijke* **Militaire Academie** *in* 1907, *voor de adspiranten, bedoeld bij art.* 25 *der wet onder II.*

Uren.	Vrijdag 12 en Zaterdag 13 Juli.	Maandag 15 Juli.	Dinsdag 16 Juli.	Woensdag 17 Juli.	Donderd. 18 Juli.	Vrijdag 19 Juli.	Zaterdag 20 Juli.
$8^1/_2$—$11^1/_2$	(1)	Scheikunde.	Beschrijvende meetkunde.	Mechanica.	Natuurkunde.	Gonio- en trigonometrie. (2)	Meetkunde.
1—4		Nederlandsch.	Fransch.	Vrij.	Reken- en stelkunde. (2)	Duitsch.	Engelsch.

Opmerkingen. (1) Geneeskundig onderzoek te *'s Gravenhage* op Vrijdag 12 en Zaterdag 13 Juli, telkens aanvangende te 1 uur nam., te *Breda* en te *Nijmegen* alleen op Zaterdag 13 Juli, aanvangende te 1.30 uur nam. (Plaatselijke tijd.)

(2) Logarithmentafel medebrengen.

BIJLAGE IV.

REGELING *van het* mondelinge *gedeelte van*

EXAMEN-VAKKEN.	Voormiddag.					
	8—8.20.	8.27^5—8.47^5.	8.55—9.15.	9.45—10.5.	10.12^5—10.32^5.	10.40—11.
Reken- en stelkunde . . .	a	b	c	d	e	f
Meetkunde	e	f	a	b	c	d
Beschrijvende meetkunde. .	d	e	f	a	b	c
Gonio- en trigonometrie . .	b	c	d	e	f	a
Nederlandsch	f	a	b	c	d	e
Fransch	c	d	e	f	a	b
Mechanica	g	h	i	k	l	m
Natuurkunde	l	m	g	h	i	k
Scheikunde.	k	l	m	g	h	i
Cosmographie	h	i	k	l	m	g
Duitsch	m	g	h	i	k	l
Engelsch	i	k	l	m	g	h
	8—8.30.	8.30—9.	9.15—9.45.	9.45—10.15.	10.30—11.	11—11.30.
Staatsinrichting	n	o	p	q	r	s
Staathuishoudkunde . . .	r	s	n	o	p	q
Aardrijkskunde	p	q	r	s	n	o
Geschiedenis	o	p	q	r	s	n
	8—11.30.					
Hand- en rechtlijnig teekenen	t, u, v, w, x, ij.					

...tingsexamen tot de Koninklijke Militaire Academie in 1907.

Namiddag.

1—1.20.	1.27⁵—1.47⁵.	1.55—2.15.	2.45—3.5.	3.12⁵—3.32⁵.	3.40—4.	4.30.
n	o	p	q	r	s	
r	s	n	o	p	q	
q	r	s	n	o	p	
o	p	q	r	s	n	
s	n	o	p	q	r	
p	q	r	s	n	o	
t	u	v	w	x	ij	
x	ij	t	u	v	w	
w	x	ij	t	u	v	
u	v	w	x	ij	t	
ij	t	u	v	w	x	
v	w	x	ij	t	u	Vergadering der commissie.
1—1.30.	1.30—2.	2.15—2.45.	2.45—3.15.	3.30—4.	4—4.30.	
a	b	c	d	e	f	
e	f	a	b	c	d	
c	d	e	f	a	b	
b	c	d	e	f	a	
1—4.30.						
g, h, i, k, l, m.						

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 4 October 1907, n°. 232.

N°. 76.

VERSLAG *van de onderzoekingen, verricht gedurende de maanden Maart—Juli van het jaar* 1907, *in het Zoölogisch station te Napels, door* ERNST DE VRIES, *arts, te Amsterdam.*

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken

Hiermede heb ik de eer Uwer Excellentie het volgende verslag te doen toekomen.

Gedurende den eersten tijd van mijn verblijf te Napels (11 Maart—11 Juli) hield ik mij hoofdzakelijk bezig met meer in het algemeen het zenuwstelsel van de Selachiers te bestudeeren. Voornamelijk aan volwassen dieren vervolgde ik de periphere zenuwen. Het centraal zenuwstelsel kon ik van een zeer groot aantal vormen en exemplaren onderzoeken, waarbij mijn aandacht hoofdzakelijk gericht was op de voorhersenen, en op de hieruit tredende zenuwen. Zooals bekend is uit de onderzoekingen van Locy, treden bij Selachiers twee zenuwen uit de voorhersenen, namelijk de nervus olfactorius en de zenuw, door hem nervus terminalis genoemd, een zenuw die bij Selachiers steeds en bovendien bij sommige andere vormen voorkomt (Amia, Protopterus, Ceratodus). Ook ik kon de aanwezigheid bij bijna alle door mij onderzochte exemplaren constateeren, maar evenmin als aan Locy gelukte het aan mij bij Torpedo, waarvan ik overigens zeer veel materiaal zorgvuldig onderzocht, den nervus terminalis te vinden. Waarschijnlijk zal een systematische embryologische studie ook voor dezen vorm de besproken zenuw aantoonen.

Ook van enkele door Locy niet onderzochte soorten stond mij de kop ter dispositie, en ook hier was het mij steeds mogelijk den nervus terminalis te vinden. Zoo vond ik bij Pteroplatea altavela, deze zeldzame vorm uit de familie der Trygonidae, de conformatie van de hersenen zeer sterk overeenkomen met die

van Trygon violaceus, en ook de nervus terminalis is op dezelfde wijze ingeschakeld tusschen voorhersenen en neusbeker: het ganglion geheel gedrongen in den hoek welke de afgaande tractus olfactorius met den voorsten hersenwand maakt. Terwijl het bij Trygon zeer lastig is den nervus terminalis van den tractus te scheiden, was mij dit bij Pteroplatea geheel onmogelijk. Slechts een kort eind loopen beide afzonderlijk. Ook bij Myliobates bestaan, zooals Locy reeds aangeeft, dezelfde verhoudingen. Het maakte op mij den indruk alsof vooral bij de oudere exemplaren deze vergroeing van tractus olfactorius en nervus terminalis eene uitgebreide was, terwijl het bij jeugdige exemplaren eerder gelukte beide afzonderlijk te prepareeren. Daar mij echter geen zeer jonge exemplaren ten dienste stonden, kan ik hierover geen zekere meening uitspreken.

Ook kreeg ik ter bewerking den afgesneden kop van een Selache maxima, het derde exemplaar van deze zeldzame haaisoort, dat in de latere jaren te Napels gebracht is. Naar berekening uit de grootte van den kop met de nauwkeurige getallen die Carazzi daarvan gegeven heeft moet de totaallengte 3 meter weinig zijn te boven gegaan. De diagnose, gesteld door dr. Lo Bianco, staat volkomen vast door vergelijking met de foto door Carazzi gegeven; van een lang en cylindrisch rostrum, zooals Pavesi beschrijft is hier geen sprake; het rostrum is vrij kort en conisch. Welke meening men dus ook heeft over de verhouding van Selache rostrata tot Selache maxima, het hier beschreven exemplaar is in alle gevallen Selache maxima. Volkomen analoog met de afbeeldingen van Carazzi is ook hier de plaatsing van den neus: namelijk op de grens van onder- en zijwand van de snuit, vlak voor de mondspleet, zoodat achterste deel der neusinzinking en voorste deel der mondspleet nog juist in één transversale lijn liggen. Pavesi beschrijft voor S. rostrata de ligging der neusholte, en geeft deze op als gelegen op het midden tusschen voorste snuitpunt en voorste lijn van den mond. Naast den verschillenden stand der oogen bij S. rostrata en S. maxima (door Carazzi als fouten in de reproductie opgevat), voegt zich dus als tweede verschil het onderscheid in de ligging van den neus. Ik geloof niet dat men ook hierin een verschil in ouderdom kan zien, zooals Pavesi wil, evenmin als het direct op fouten in de teekening is terug te voeren; ik zou integendeel voorloopig geneigd zijn Selache maxima en S. rostrata als twee verschillende variëteiten op te vatten, tot een grooter aantal exemplaren hierin zekerheid komt brengen.

Ook hier vond ik de zeer duidelijke nervus terminalis mediaal van den tractus olfactorius loopen. Met twee of drie dunne

wortels uittredende uit de mediane groeve aan de basale zijde van het prosencephalon, verloopt deze zenuw eerst tegen den tractus aan, maar later geheel afzonderlijk, meer mediaal, om ten slotte schuin naar lateraal de bulbus olfact. te kruisen, en zich in verscheidene kleine takjes te verdeelen, die zich met de laterale nervi olfactorii vereenigen en niet verder zijn te vervolgen. De zenuw is niet overal even dik, maar in zijn meest periphere deel sterker aangezwollen, zonder dat men van een bepaald ganglion kan spreken. Bij microscopisch onderzoek van een gedeelte hiervan bleek echter een groot aantal ganglien-cellen hier in het verloop te zijn ingeschakeld. Deze ganglien-cellen zijn voor het meerendeel bipolair, maar ook multipolaire cellen vindt men tusschen de vezelen verstrooid liggen.

Ook bij andere vormen waarvan ik het ganglion microscopisch onderzocht vond ik telkens multipolaire cellen, dikwijls in overwegende hoeveelheid, en niet zooals Locy het bij Acanthias beschrijft als zeer weinig. Vooral bij Scyllium canicula en stellare vond ik bijna uitsluitend multipolaire cellen. Of deze multipolaire cellen vooral bij de oudere exemplaren voorkomen, zooals Locy aanneemt, kon ik niet constateeren.

Ter bestudeering van de genese van den nervus terminalis verzamelde ik vooral embryonen van Scyllium en Pristiurus melanostomus. De bewerking van de eersten moet geheel later geschieden, van de laatsten echter staan mij reeds enkele seriën ter dispositie, zoodat ik ook embryologisch kan bevestigen wat Locy bij Acanthias betreffende de ontwikkeling vond. Op een tijdstip dat van de reukbeker nog slechts zeer enkele fili olfactorii naar de reeds gevormde verdikking aan de voorhersenhemispheer loopen, is de nervus terminalis reeds zeer duidelijk ontwikkeld en in zijn geheel te vervolgen. Ook nu de typische centrale verbinding vlak naast de mediaanlijn en een verloop der vezels dat nergens eenige verbinding aanwijst met de olfactorius. Ook nu reeds is het duidelijk dat de nervus terminalis hoofdzakelijk met de laterale zijde van den neusbeker in verband staat, en dat zijn ontwikkeling ontogenetisch vroeger geschiedt dan die van den nervus olfact. Reeds op stadiën waarop van de nervus olfact. nog slechts enkele vezels zijn aangelegd, ziet men bij den nervus terminalis reeds duidelijk de afscheiding van het ganglion, dat als een kleine verdikking nog geheel tegen de hersenen aangedrukt ligt.

Voorts heb ik getracht door operatief ingrijpen den centralen loop van den nervus terminalis nader te leeren kennen. Het bleek mij echter onmogelijk bij Scyllium of Mustelus de nervus term. alleen te doorsnijden, men zou daarvoor een zeer groot defect

in de huid en het schedeldak moeten maken, waardoor aan het indringen van zeewater na de operatie niet te ontkomen is Ik moest mij er dus toe bepalen tegelijk met Locy's zenuw ook den tractus olfactorius door te snijden. Deze operatie is een zeer eenvoudige, en voor de dieren weinig ingrijpende; ik kon dan ook gedurende het koele seizoen de dieren lang genoeg in leven houden als voor de degeneratie van de zenuwvezels noodig is. Daar mij tot nog toe de tijd ontbrak dit materiaal door te werken, kan ik nog niet beslissen over de bruikbaarheid van deze methode voor het onderzoek naar het centrale verloop van den nervus terminalis.

Gedurende den tijd die tusschen deze onderzoekingen overbleef heb ik verscheidene vormen van de zoo rijke fauna die de baai van Napels bevolkt, bestudeerd.

Merkwaardig in conformatie is vooral het centraal zenuwstelsel van den zeeduivel en de maanvisch. De buitengewone kleinheid van het cerebellum van den eerste, Lophius piscatorius, stemt volkomen overeen met de onregelmatigheid en weinige elegance van de zwembewegingen bij dit dier. Hetzelfde verschijnsel trouwens vinden wij bij een aantal visschen, meerendeels tot eenzelfde familie behoorende: Cottus, Scorpaena, Cyclopterus. Ook hier een zeer klein cerebellum, en een ongecoördineerd zwemmen, dat men graag door het woord slordig zou willen aanduiden. In tegenstelling hiermede vindt men, juist bij die soorten die regelmatige, vlugge en zekere zwembewegingen uitvoeren, een veel sterkere ontwikkeling van de kleine hersenen; zoo bij de Gadidae, vooral ook bij de aalachtige visschen, maar het sterkst bij haaien en roggen, die in evenredigheid met de elegance en zekerheid van hun zwemmen, een sterk ontwikkeld cerebellum hebben, bij vele vormen zelfs zoo, dat door meer of minder diepgaande plooivorming een zeer sterke vergrooting van het oppervlak optreedt.

De maanvisch, Orthagoriscus mola. valt direct op door het bijna totale gemis aan ruggemerg. Reeds op een afstand van ongeveer twee centimeter achter het verlengde merg vindt men het wervelkanaal alleen opgevuld door zenuwen, een cauda equinadus, die niet alleen de laatste zenuwen bevat, maar waartoe ook nog de zenuwen voor de voorste vinnen behooren. Deze verhoudingen gaan gepaard met een iets sterker ontwikkeling van het verlengde merg, maar toch lang niet zoo sterk als men dat bij bijna totaal gemis aan ruggemerg zou verwachten.

Bij het groote materiaal van jeugdige teleostiers, welke door de goede zorgen van den conservator, dr. Lo Bianco, tot mijn dispositie stonden, heb ik herhaaldelijk het embryologisch kraak-

beenskelet gekleurd volgens de methode van van Wijhe, welke steeds schitterende resultaten geeft.

Verder kon ik nog materiaal verzamelen van een groot aantal dieren, waaronder Amphioxus en Petromyzon een eerste plaats innemen, Gedeeltelijk moeten deze nu reeds verder bewerkt worden, terwijl een ander deel als materiaal wordt bewaard voor latere studie.

Eindelijk wil ik hier niet onvermeld laten eenige proeven die ik genomen heb ten einde de resistentie te kunnen bepalen van eenige kleurstoffen zoowel bij dieren als bij planten, tegenover fixeerende agentia. Ten slotte vond ik in hydrochinon een stof die, toegevoegd aan de als fixatievloeistof dienende formaline-oplossing, in staat is de kleur eenigszins te behouden. Zoo heeft bijv. een exemplaar van Julis pavo dat nu twee maanden in deze oplossing ligt, de roode streep die over het geheele lichaam loopt nog geheel en schitterend behouden. Van de blauwgroene streep echter die naar de rugzijde deze roode streep begeleidt is zoo goed als niets meer over. Alleen aan de staart en de vinnen is ook van het groen nog iets te zien. Ook wieren (Caulerpa), die ik op deze wijze fixeerde, behielden hun kleurstof gedurende de twee maanden dat ik ze nu bewaar. Wel is de kleur niet meer frischgroen maar bruingroen geworden, maar microscopisch kan men zeer goed zien dat ook nu nog de chlorophylkorrels de eenige dragers zijn van de groene kleurstof. De tegenover fixatiemiddelen veel bestendiger kleurstof der roodwieren bleef ook volkomen normaal behouden. Even wil ik hierbij nog vermelden dat de formaline-hydrochinonoplossing zoo goed als geen kleurstof opneemt, maar dat zij natuurlijk door de onvermijdelijke inwerking van zuurstof na eenigen tijd een lichtbruine tint aanneemt.

Aan het einde van dit verslag gekomen zij het mij vergund de Nederlandsche Regeering en in het bijzonder Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken mijnen oprechten dank te betuigen voor de welwillendheid mij betoond, waardoor het mij mogelijk gemaakt werd gedurende dezen tijd mijn studiën aan het Zoölogisch station te Napels voort te zetten.

Amsterdam, 9 September 1907.

Ernst de Vries.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 13 en Maandag 14 October 1907, n°. 240.

N°. 77.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *gedurende* 1907 *te 's Gravenhage belast met het afnemen der examens van apothekersbediende.* (1ste zitting.)

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, belast met het afnemen der examens van apothekersbediende te 's Gravenhage, benoemd bij ministerieele beschikking van 13 April 1907, n°. 3204, afd. B.B., heeft de eer Uwe Excellentie hierbij verslag aan te bieden van hare werkzaamheden gedurende haar eerste zitting.

De commissie was samengesteld als volgt:

J. J. Hofman, apotheker te 's Gravenhage, lid en voorzitter;

G. H. van der Wal, apotheker te 's Gravenhage, A. H. Schirm, apotheker te 's Gravenhage, leden;

F. R. Vechtmann en dr. W. van der Slooten, beiden apotheker te 's Gravenhage, plaatsvervangende leden.

Op 8 Mei werd eene vergadering gehouden, die ook door de plaatsvervangende leden werd bijgewoond. In deze vergadering werd de inrichting van het examen besproken en besloten dat de indeeling op de volgende wijze zoude geschieden:

1ste dag: des morgens practische receptuur, des namiddags het schriftelijk gedeelte (lager onderwijs, natuurkundige en scheikundige vraagstukken, medicinaal gewicht);

2de dag: het mondeling examen in natuur- en scheikunde, kennis der simplicia, theoretische receptuur, synoniemen.

De examens begonnen 27 Mei en eindigden 22 Augustus; zij werden met enkele tusschenpoozen geregeld afgenomen op de zes werkdagen van iedere week. Kort vóór den aanvang der examens werd het lid A. H. Schirm ongesteld en werd bij verhinderd aan deze eerste zitting der commissie deel te nemen; hij werd dientengevolge, afwisselend, door de beide plaatsvervangende leden vervangen.

De examens werden gehouden in de lokalen der gemeente-apotheek, daartoe welwillend afgestaan door burgemeester en wethouders van 's Gravenhage.

Voor het examen hadden zich aangemeld 137 candidaten, 110 vrouwelijke en 27 mannelijke; zij werden geëxamineerd in groepen van vier personen.

Van 3 vrouwelijke candidaten kreeg de commissie bericht, dat zij zich bij nader inzien niet aan het examen wenschten te onderwerpen.

Van de 134 geëxamineerde candidaten slaagden er 71 of 53 pct.

Van de 107 vrouwelijke candidaten slaagden 60 of 56 pct.; van hen deden examen:

voor de	eerste	maal	72,	waarvan	slaagden	40;
„ „	tweede	„	22,	„	„	11;
„ „	derde	„	10,	„	„	6;
„ „	vierde	„	2,	„	„	2;
„ „	vijfde	„	1,	„	„	1.

Van de 27 mannelijke candidaten slaagden er 11 of 45,8 pct.; van hen deden examen:

voor de	eerste	maal	16,	waarvan	slaagden	7;
„ „	tweede	„	8,	„	„	4;
„ „	derde	„	3,	„	„	0.

Over de verschillende onderdeelen en de resultaten van het gehouden examen meent de commissie het volgende te moeten mededeelen:

Lager onderwijs.

Ter beoordeeling van de kennis der Nederlandsche taal werd den candidaten een opstel opgegeven betreffende belangrijke feiten of personen uit de vaderlandsche geschiedenis. In de meeste gevallen was de kennis der geschiedenis tamelijk voldoende; stijl en taal lieten evenwel dikwijls veel te wenschen over; het opstellen van een eenvoudige brief of advertentie slaagde evenmin altijd naar wensch.

Rekenkundige vraagstukken, zoolals die in de hoogste klasse

der lagere school worden gegeven, werden in den regel voldoende opgelost.

Met enkele uitzonderingen kan ook de kennis van aardrijkskunde tamelijk bevredigend worden genoemd. Ook werd gelet op het schrift van de candidaten. Over het algemeen liet dit veel te wenschen over en acht de commissie het gewenscht er op te wijzen, dat de candidaten zich meer toeleggen op net en vooral duidelijk schrift.

Latijn.

De kennis der latijnsche taal werd beoordeeld door het doen lezen en vertalen van in het latijn geschrevene recepten, die zoodanig waren gekozen, dat daaraan voldoende gegevens konden worden ontleend omtrent de bekendheid der candidaten met die taal. Over het algemeen was het resultaat hiervan niet ongunstig.

Natuurkunde.

De candidaten ontvingen twee eenvoudige natuurkundige vraagstukken ter oplossing, terwijl bij het mondeling gedeelte gevraagd werd omtrent eenvoudige natuurkundige verschijnselen en instrumenten.

De vraagstukken werden meestal voldoende opgelost; de kennis der natuurkunde was meestal hoogst oppervlakkig en werden verschillende instrumenten, die ook in de apotheek voorkomen, door de candidaten dikwijls slechts bij name gekend.

Scheikunde.

De kennis van scheikundige wetten, formules en van de voornaamste verbindingen, was in den regel tamelijk voldoende. Het bereiden van gewone nijverheidsproducten en chemische verbindingen was aan de meeste candidaten geheel onbekend.

Medicinaal gewicht.

Hiervan was de kennis gewoonlijk voldoende, evenzoo die van het metrieke stelsel en de balansen; de eischen die de 4de uitgave der Nederlandsche Pharmacopee aan de balansen stelt, werden echter dikwijls niet gekend.

Theoretische receptuur.

Dit gedeelte was over het algemeen bevredigend; meermalen evenwel kreeg de commissie den indruk dat verschillende theorieën, in leerboeken vermeld, als onomstootelijke waarheden waren aangenomen en de candidaten niet geleerd hadden zich een zelfstandig oordeel omtrent verschillende methoden van gereed maken te vormen.

Kennis der synoniemen was in den regel voldoende; Nederlandsche volksnamen van geneesmiddelen werden meestal weinig gekend.

Kennis der wetten, verband houdende met de uitoefening der artsenijbereidkunst en die betreffende de volksgezondheid waren bij velen zeer onvoldoende.

Keunis der geneesmiddelen (simplicia).

In de meeste gevallen was de kennis hiervan bevredigend; bij enkele candidaten was het duidelijk merkbaar, dat aan dit onderdeel weinig tijd en zorg was besteed. Waar meermalen de simplicia op het oog werden herkend, bleek dikwijls onvoldoende bekendheid omtrent afkomst en het gebruik in de geneeskunde er van gemaakt.

Practische receptuur.

Aan de candidaten werden vier recepten, aan de dagelijksche praktijk ontleend en omvattende zooveel mogelijk vier verschillende artsenijvormen, ter gereedmaking voorgelegd.

Zeer dikwijls ontbrak het den candidaten aan eene logische verdeeling der hun opgedragen arbeid, waardoor het hun dikwijls moeilijk was op den gestelden tijd gereed te zijn.

Meermalen kwam het voor dat zeer eenvoudige recepten onvoldoende werden gereed gemaakt. Nauwkeurigheid, orde en netheid bij het gereed maken der recepten liet dikwijls te wenschen over; meermalen werden de recepten gereed gemaakt op de meest onpractische en omslachtige wijze, terwijl dikwijls meer gelet werd op onbeduidende kleinigheden, dan op degelijke en rationeele behandeling.

Bij den uitslag van het examen beoordeelde de commissie in de eerste plaats de practische receptuur, terwijl aan de theoretische receptuur en de kennis der simplicia eveneens groote beteekenis werd toegekend.

Wanneer de bedrevenheid in de practische receptuur onvoldoende werd geacht, werden de candidaten afgewezen; evenzoo wanneer die slechts even voldoende was, doch de beide bovengenoemde vakken onvoldoende.

Uitsluitend op de theoretische vakken is geen der candidaten afgewezen.

De namen van hen aan wie, onder inachtneming van de daaromtrent vastgestelde wettelijke bepalingen, de akte van bevoegdheid als apothekersbediende is uitgereikt, zijn:

Jacoba Elsiena Bronger, geb. 29 December 1886 te Rotterdam;
Mathilda Johanna Jacoba van Langelaar, geb. 12 Februari 1885 te Amsterdam;
Maaike Petronella van der Knoop, geb. 20 Maart 1889 te Vlaardingen;
Cornelia Alberta Klomp, geb. 9 Januari 1888 te Rhenen;
Louise Hendrika Maria Vechtmann, geb. 9 October 1884 te 's Gravenhage;
Ida Hoesen, geb. 11 Februari 1888 te Fort de Kock;
Anna Maria Wilhelmina Louis, geb. 28 Mei 1882 te Pretoria;
Johanna Jannetje Petronella Louisa v. d. Valk Bouman, geb. 8 Maart 1888 te Monster;
Constantine Orbaan, geb. 8 Augustus 1885 te Amsterdam;
Henriette Carolina Beijers, geb. 28 Maart 1889 te Stad-Ommen;
Maria Joanne Louise Faure, geb. 14 Februari 1887 te Haarlem;
Marie Sophie Dubien, geb. 15 Maart 1888 te Utrecht;
Johanna Arnolda van den Bergh, geb. 2 April 1888 te Buurmalsen;
Anna Gerardina Ernst, geb. 1 Mei 1882 te Tiel;
Johanna Hendrika Viveen, geb. 6 September 1885 te Utrecht;
Johanna Immetje van der Bas, geb. 17 Maart 1889 te Schoonhoven;
Angenita Clasina de Lange, geb. 9 Juni 1882 te 's Gravenhage;
Jenny Carolien Seeuwen, geb. 12 Januari 1888 te Nijmegen;
Gerardina Liesker, geb. 6 October 1886 te Gandersheim;
Willem Lodewijk Blok, geb. 9 April 1889 te Rotterdam;
Antonius Heytveldt, geb. 8 April 1880 te 's Gravenhage;
Gerardus Andries de Heer, geb. 17 November 1888 te Rotterdam;
Henriette van Leer, geb. 26 Augustus 1887 te Amsterdam;
Catharina Johanna Schüler, geb. 14 Augustus 1888 te Utrecht;
Dirk Buys, geb. 7 November 1888 te Langerak;
Jan Christiaan Anne Vink, geb. 27 Augustus 1882 te Batavia;
Jeannette Hemmes, geb. 30 Juni 1887 te Geertruidenberg;
Catherina Boudina Hoekstra, geb. 18 September 1888 te Workum;
Fenneke Evers, geb. 3 September 1888 te Zutphen;
Maria Johanna Bertels, geb. 14 April 1881 te 's Gravenhage;
Janneke Jozina Weisfelt, geb. 17 September 1884 te St. Kruis;
Jacoba Hendrika Hooghwinkel, geb. 10 Sept. 1888 te Gorinchem;
Catharina Frederika Sturm, geb. 17 Juli 1886 te Goes;
Hendrika Cornelia Slierendregt, geb. 10 Nov. 1886 te Rotterdam;
Titia Wiersema, geb. 5 Mei 1888 te Uithuizermeede;
Regiena Carolina van Gelder, geb. 27 Maart 1886 te Groningen;
Anna Cornelia Gabrielle de Haak, geb. 9 Oct. 1888 te Veenendaal;
Elisabeth Broekema, geb. 2 Maart 1887 te Eenrum;
Cornelia Maaike Repko, geb. 6 Maart 1888 te Sneek;
Hillegonda van Bolhuis, geb. 5 Januari 1888 te Groningen;

Louise Schaap, geb. 8 Maart 1888 te Amsterdam;
Elisabeth Adriana Staverman, geb. 27 October 1886 te Amsterdam;
Gerberdina Dijksen, geb. 18 November 1885 te Texel;
Apollonia Geertruida Helena Anna Rijsdijk, geb. 1 April 1886 te IJsselmonde;
Johan Wilhelm Meuldijk, geb. 24 Juli 1888 te Hellevoetsluis;
Mathieu Antoine Victor Reinders, geb. 7 Aug. 1888 te Maastricht;
Sara Mees, geb. 2 September 1882 te Rotterdam;
Leendert Stolk, geb. 5 April 1887 te Hellevoetsluis;
Anna Jozina Schuddeboom, geb. 30 October 1888 te Amsterdam;
Catharina Juliana Eekhof, geb. 26 Juni 1888 te Hummelo en Keppel;
Wilhelmina Maria Gesina Kruseman, geb. 27 Aug. 1887 te Batavia;
Trijntje Singels, geb. 25 April 1889 te Rotterdam;
Lena Elisabeth de Vos, geb. 20 Januari 1887 te Geervliet;
Elisabeth Verhorst, geb. 16 Januari 1887 te Amsterdam;
Willemina Zuur, geb. 3 December 1888 te Rotterdam;
Christina Elisabeth Kooy, geb. 12 November 1885 te Beemster;
Nelly Johanna Wetter, geb. 18 September 1885 te Arnhem;
Aveke Cornelia Deenik, geb. 21 Februari 1888 te Rotterdam;
Gerritje Johanna Sonnenburg, geb. 11 Januari 1881 te Putten;
Johanna Cornelia Noodelijk, geb. 23 Maart 1889 te Dordrecht;
Johanna Jacoba Hagenzieker, geb. 29 Augustus 1878 te Batavia;
Bertha Hamburger, geb. 20 Juli 1888 te Amsterdam;
Elisabeth Heerkens, geb. 14 Februari 1889 te Rotterdam;
Maria Landheer, geb. 28 Mei 1889 te Delft;
Anna Maria Elisabeth Verkerk, geb. 18 November 1887 te Utrecht;
Conradina Hendrika Schlusser, geb. 16 Januari 1888 te Amsterdam;
Adriana Jacoba Johanna de Kat Angelino, geb. 18 November 1888 te Deil;
Anna Dorethea Johanna Maria Jansen, geb. 6 Febr. 1888 te Weesp;
Jan Spaander, geb. 27 Juni 1889 te Purmerend;
Albert Nicolaas Vos, geb. 21 Maart 1888 te Amsterdam;
Cornelis Willem van Toor, geb. 10 October 1888 te Purmerend.

Aan het einde van haar verslag wenscht de commissie nog de aandacht te vestigen op de verschillende graden van ontwikkeling der candidaten, die zich voor het examen hadden aangemeld. Van hen waren:

4 in het bezit van het diploma voor eindexamen hoogere burgerschool 5jarigen cursus;
2 in het bezit van het diploma voor eindexamen hoogere burgerschool 3jarigen cursus;

3 in het bezit van het diploma voor eindexamen hoogere burgerschool voor meisjes;
1 in het bezit van het diploma van klerk bij de posterijen;
1 „ „ „ „ „ „ als onderwijzeres;
5 „ „ „ „ „ „ eerste natuurkundig examen;
1 „ „ „ „ „ „ als apotheker in Duitschland.

Twee candidaten waren toegelaten resp. tot de tweede en derde klasse der hoogere burgerschool en vier waren in het bezit eener verklaring van het hoofd eener school voor meer uitgebreid lager onderwijs, dat zij het onderwijs aan die school met vrucht hadden gevolgd.

In eene eindvergadering, gehouden op 9 September 1907, die ook door de plaatsvervangende leden werd bijgewoond, werden door de commissie de resultaten van de gehouden examens, gedurende de eerste zitting, besproken en vastgesteld.

's Gravenhage, 9 September 1907.

J. J. Hofman, *Voorzitter.*
A. H. Schirm, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 23 October 1907, n°. 248.

N°. 78.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1907 *belast geweest met het afnemen van het Staatsexamen, bedoeld in art.* 12 *der Hooger-onderwijswet.*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Ter voldoening aan den wensch van Uwe Excellentie, heeft de Commissie, bij Koninklijk besluit van 16 Mei 1907 n°. 33, voor 1907 belast met het afnemen van het Staatsexamen, bedoeld in art. 12 der Hooger-onderwijswet, de eer, Uwer Excellentie het volgende verslag van dit examen aan te bieden.

In haar eerste vergadering, gehouden 29 Mei, verdeelde de Commissie zich voor haar werkzaamheden in 5 sub-commissies, die elk zich belastten met het examineeren in een der vijf afdeelingen van het examenprogramma. Bij de bepaling van het aantal leden, waaruit iedere sub-commissie zou bestaan, volgde zij de regeling van haar voorgangster in 1906.

Het examen in het Grieksch werd opgedragen aan de heeren van de Sande Bakhuyzen, Garrer en Sormani; dat in het Latijn aan de heeren van Oppen, van Everdingen, Beversen en van Aalst; de laatste zou zich uitsluitend bezighouden met het examineeren in de Romeinsche antiquiteiten; in de 3de sub-commissie nam zitting de heer Müller voor Nederlandsch en de heer van Deinse voor geschiedenis; met het examen in het Fransch belastte zich de heer Müller, met dat in het Hoogduitsch en Engelsch de heer Merkes; de 5de afdeeling, de wiskunde, werd toevertrouwd aan de zorgen van de heeren Bückmann, van Dorsten en Verrijp.

De regeling der werkzaamheden der sub-commissies voor

oude talen en wiskunde was, wat het mondeling onderzoek betreft, dezelfde als in 1906.

Evenals haar onmiddellijke voorgangster verdeelde deze Commissie de candidaten in groepen van 24. Bevatte in 1906 iedere groep minstens 3 candidaten voor elk der beide diplomata, die bezitters waren van een getuigschrift van het eindexamen hoogere burgerschool, thans was het aantal dezer candidaten zoo groot, dat in iedere groep minstens 5 hunner konden ingedeeld worden, die voor het diploma A in aanmerking wenschen te komen, en minstens 4, die het diploma B verlangden; voor 3 dezer laatsten had evenals vorige jaren het examen op den voormiddag van den laatsten dag van een groep plaats.

Ingevolge de bepalingen van het Koninklijk besluit van 25 Februari 1907 n⁰. 57, zijn de bezitters van een der beide diplomata, die de Staatscommissie kan verleenen, als zij ook het andere verlangen, niet meer verplicht het geheele examen voor het gevraagde diploma af te leggen, maar zijn zij vrijgesteld van het examen in die vakken of die onderdeelen van vakken, waarin zij vroeger zijn geëxamineerd. Voor het eerst had deze Commissie rekening te houden met dit soort vrijstellingen. Bezitters van het diploma A, die een diploma B verlangden, meldden zich niet aan; wel hadden zich 7 candidaten voor het diploma A opgegeven, die ten gevolge van de bepalingen van laatstgenoemd Koninklijk besluit slechts behoefden geëxamineerd te worden in Afd. I, *b*; Afd. II, *b*, *c*, *d* en in Afd. III, b^1. Voor 3 hunner, die een getuigschrift van het eindexamen hoogere burgerschool konden overleggen, verviel ook het onderzoek in de laatstgenoemde afdeeling. Daar het examen voor deze candidaten, met uitzondering van dat in de Romeinsche antiquiteiten en de vaderlandsche geschiedenis, schriftelijk is, besloot de Commissie 6 hunner als 25sten candidaat aan een groep toe te voegen.

Het aantal candidaten werd in 12 groepen verdeeld, waarvan er 11 uit 24 of 25 bestonden, terwijl de 12de groep gevormd werd uit 7 bezitters van een einddiploma hoogere burgerschool, die voor diploma B in aanmerking wenschten te komen. Het examen dezer groep kon dus in één dag afloopen.

Zeer tot het leedwezen der Commissie, zag, vóór den aan-

vang van het examen, haar medelid van Aalst, die gedurende tal van jaren haar als secretaris groote diensten bewezen had, zich verplicht, wegens gezondheidsredenen ontslag te vragen. Bij Koninklijk besluit van 20 Juni 1907 n°. 47, werd hem dit eervol verleend, en in zijn plaats tot lid der Commissie benoemd de heer Vinkesteyn, aan wien opgedragen werd het examen in de Romeinsche antiquiteiten.

Op den vooravond van het examen, den 10den Juli, kwam de Commissie ten tweeden male bijeen om nadere regelingen te treffen voor den gang van het examen en kennis te nemen van wijzigingen in de indeeling der candidaten in groepen.

Herhaaldelijk hadden ook in den loop van het examen dergelijke wijzigingen plaats, gedeeltelijk ten gevolge van het niet opkomen van sommige candidaten, gedeeltelijk ten gevolge van verzoeken van anderen om bij latere groepen te mogen worden geëxamineerd dan waarbij zij oorspronkelijk waren ingedeeld.

Het examen begon den 11den Juli en werd tot en met den 19den Augustus voortgezet.

Het aantal candidaten, dat zich vóór den 1sten April aangaf, bedroeg 275, welk aantal door latere aanmeldingen klom tot 285; daar 30 hunner niet opkwamen, strekte zich het onderzoek der Commissie uit over 255, van wie zich 10 gedurende den loop van het examen terugtrokken; het volledig examen werd dus afgelegd door 245, tien meer dan in 1906.

Van de 255 candidaten, die voor de Commissie verschenen, kregen 141 of 55.3 % een diploma tegenover 57 % in 1906; onder dit aantal zijn ook in rekening gebracht 8 candidaten met einddiploma hoogere burgerschool, die het diploma A vroegen, maar wien slechts diploma B werd verleend. Laat men hen buiten rekening, dan slaagden van de 151 candidaten voor diploma A 81 of 53.6 %, en van de 103 B-candidaten 51 of 49.5 %; deze percentcijfers bedroegen het vorige jaar 55 en 51.4. Eene candidate vroeg en verkreeg beide diplomata.

Dat het percentage der geslaagden voor het diploma A zooveel gunstiger is dan dat voor diploma B, is vooral te danken aan de candidaten, bezitters van een einddiploma hoogere burgerschool, die het A-examen deden, ten getale van 52; 37 hunner, of ruim 71 %, slaagden. Dientengevolge wordt het percentage voor de overige A-candidaten veel ongunstiger; van de 99 verkregen 44 het diploma, of 44.4 %.

Bij de B-candidaten bestond zulk een afwijking niet; van de 103 waren er 62 in het bezit van een einddiploma hoogere burgerschool, van wie er 31, of juist 50 %, slaagden; van de 41 overigen slaagden er 20, dus ongeveer eenzelfde percentage.

Van de 23 vrouwelijke candidaten voor diploma A werden 14 toegelaten; 9 van de 17, die diploma B vroegen, slaagden; 1 candidate verkreeg beide diplomata.

Ook het vorige jaar was èn bij de bezitters van een getuigschrift van een einddiploma eener hoogere burgerschool èn bij de vrouwelijke candidaten het percentage der geslaagden voor diploma A hooger dan dat voor diploma B.

De twee volgende tabellen geven een overzicht over den uitslag van het examen.

TABEL I.

Gevraagd diploma op grond van art. 12 der hooger onderwijswet.	Aantal van hen die						
	zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	zijn geëxamineerd.	zich hebben teruggetrokken.	zijn afgewezen.	zich hebben teruggetrokken en zijn afgewezen te zamen.	zijn toegelaten.
Diploma A	174	23	151	5	65	70	81
„ B.	110	7	103	5	47	52	*) 59
„ A en B . . .	1	„	1	„	„	„	1
Totaal	285	30	255	10	112	122	141

* In dit getal zijn meegerekend 8 diplomata, uitgereikt aan candidaten, die zich voor A hadden aangemeld.

TABEL II.

Candidaten	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Afd. I. Grieksch mondeling.	Afd. I. Grieksch schriftelijk.	Afd. II. Latijn mondeling.	Afd. II. Latijn schriftelijk.	Afd. II. Romeinsche antiquiteiten.	Afd. II. Latijnsche thema.	Afd. III. Nederlandsch opstel.	Afd. III. Vaderlandsche geschiedenis.	Afd. III. Algemeene geschiedenis.	Afd. IV. Fransche vertaling.	Afd. IV. Hoogduitsche vertaling.	Afd. IV. Engelsche vertaling.	Afd. V. Lagere stelkunde.	Afd. V. Hoogere stelkunde.	Afd. V. Meetkunde.	Afd. V. Trigonometrie.
voor diploma A. (1)	zeer goed (5)	„	„	„	„	2	1	1	1	3	„	„	2	2	„	„	„
	goed (4)	27	18	20	24	37	21	26	18	9	19	25	33	14	„	14	„
	voldoende (3)	80	79	99	91	65	75	49	48	46	48	41	36	46	„	42	„
	onvoldoende (2)	39	46	26	28	41	51	9	20	26	27	29	23	31	„	38	„
	slecht (1)	2	4	2	9	5	3	1	2	2	2	1	„	2	„	1	„
voor diploma B (2)	zeer goed (5)	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	2	„	„
	goed (4)	12	„	3	„	„	„	6	„	4	3	4	3	12	7	12	8
	voldoende (3)	44	„	51	„	„	„	21	„	19	13	17	22	16	18	18	19
	onvoldoende (2)	44	„	45	„	„	„	8	„	12	20	16	9	6	6	7	11
	slecht (1)	2	„	3	„	„	„	„	„	1	3	2	1	„	2	1	1

(1) Hierbij zijn opgenomen de cijfers, door 1 candidate, die zich voor beide diplomata had aangemeld, behaald in de eerste vier afdeelingen.

(2) Hierbij zijn opgenomen de cijfers, door 1 candidate, die zich voor beide diplomata had aangemeld, behaald in de vijfde afdeeling.

Uit tabel I blijkt, dat ongeveer 52.2 % volledig zijn geslaagd, tegenover 53 % in 1906.

Aan 45 candidaten werd een verlengd examen gegeven, 10 malen meer dan het vorige jaar; 29 dezer examens hadden een gunstig resultaat.

Het zij der Commissie vergund, aan deze beschouwingen, het geheele examen rakende, eenige opmerkingen der sub-commissies toe te voegen.

De sub-commissie voor het Grieksch heeft ook dit jaar, voor de schriftelijke vertaling, stukken uit Plutarchus gekozen. Ook nu kan, evenals in 1906, geconstateerd worden, dat de lectuur van dezen schrijver gunstig werkte op de kennis der realia, die in het algemeen bij genoemde examinandi voordeelig afstak bij die der candidaten voor diploma B. Eveneens schijnt de lectuur van dezen historicus een gunstigen invloed gehad te hebben op de kennis der geschiedenis. Echter staat tegenover dit werkelijk groote voordeel, dat bereikt werd, doordat eenige jaren schriftelijke vertalingen uit Plutarchus opgegeven werden, een nadeel; de Commissie moest namelijk tot haar leedwezen zien, dat vele examinandi, in plaats van de Plutarchus-lectuur te stellen naast die van Plato en Demosthenes, er op meenden te mogen rekenen, dat weer Plutarchus zou gegeven worden en zoodoende de lectuur der eerstgenoemde schrijvers geheel verwaarloosden. Zij vindt daarin aanleiding tot een waarschuwing met het oog op de toekomst; zij ziet toch geen enkelen grond, die het waarschijnlijk maakt, dat volgende Commissies weer met terzijdestelling van Plato en Demosthenes uitsluitend uit Plutarchus de examenopgaven zullen kiezen, en het komt haar veeleer waarschijnlijk voor, dat nu eens uit dezen, dan weer uit genen schrijver stukken opgegeven zullen worden.

Intusschen valt over de uitkomsten van het schriftelijk examen in het Grieksch betrekkelijk weinig te klagen, daar er tegenover de 50 gevallen, waarin een onvoldoende praedicaat moest gegeven worden, 97 staan, waarin het werk voldoende verklaard werd. Iets gunstiger was de uitslag van het mondeling onderzoek naar de kennis der A-candidaten; tegenover 107 voldoende cijfers stonden hier 41 onvoldoende. Veel minder bevredigend was deze verhouding bij de candidaten, die diploma B wenschten: er werden namelijk 102 candidaten geëxamineerd en 46 maal met onvoldoende resultaat. Wat bij

de A-candidaten ook wel eens voorkwam, gebrek aan woordenkennis, aan kennis der Grieksche vormen, aan inzicht in de hoofdzaken der syntaxis, om van de realia te zwijgen, dat moest de sub-commissie in talrijke gevallen bij de B's opmerken. De meest gewone woorden bleken onbekend. De tijden van het Grieksche verbum konden soms wel „opgedreund" worden, maar de voorkomende vormen werden niet herkend; bij voorbeeld werden aoristi II medii geregeld met de passieve aoristi verward. Van syntaxis hadden velen in het geheel geen begrip. Wat de realia en de geschiedenis aangaat, het kwam voor dat candidaten geen voorstelling hadden van de ligging van steden als Sparta en Babylon; dat men niet wist met welken staat Athene den Peloponnesischen oorlog voerde; dat Agesilaus en Epaminondas onbekenden waren. De sub-commissie verwondert zich over de lichtvaardigheid, waarmede vele jongelieden zich voor een examen aanmelden, vooral ten aanzien der oud-leerlingen van de hoogere burgerschool; dezen toch hebben een behoorlijke school doorloopen, zij dienen te weten, wat studie is, en al geldt het hier ook een examen in voor hen geheel nieuwe vakken, hun voorafgaande studie kon toch eenige zelfkennis gekweekt hebben. Inderdaad is dan ook de gunstige invloed van een geregelde opleiding bij de oud-leerlingen der hoogere burgerschool, die diploma A verlangden, duidelijk merkbaar; immers, terwijl, zooals reeds is vermeld, in het algemeen bij 97 voldoende vertalingen uit Plutarchus 50 onvoldoende genoemd moesten worden, verwierven van de 50 bezitters van een getuigschrift van het eindexamen hoogere burgerschool voor diploma A 38 voor dit onderdeel van het examen een voldoende praedicaat. Zeer opvallend mag het dus heeten, dat van de 63 B-candidaten met einddiploma hoogere burgerschool slechts 34 voldoende bevonden werden.

De opmerkingen der sub-commissie voor het Latijn komen vrijwel overeen met die der voorafgaande. Klaagde de Grieksche sub-commissie over het verwaarloozen van de lectuur van Plato en Demosthenes ten gevolge van het in de laatste jaren vestigen der keuze voor schriftelijke vertalingen op Plutarchus, de sub-commissie voor het Latijn wijst op het feit, dat de lectuur van Cicero door vele candidaten geheel was nagelaten, waarschijnlijk een gevolg van de omstandigheid,

dat in den regel den candidaten een stuk uit Livius ter mondelinge vertaling wordt voorgelegd. Ook de schriftelijke vertalingen uit het Latijn waren over het geheel niet onbevredigend. Hier en daar bleek echter, dat te weinig lectuur van Tacitus oorzaak was geweest eener oppervlakkige kennis van vele eigenaardigheden van zijn stijl. De klacht, in vorige verslagen herhaaldelijk voorkomende, over gebrekkige en onbeholpen wijze, waarop deze schrijver in het Nederlandsch wordt vertaald, wordt ook thans herhaald; meestal werd de zin te letterlijk en te slaafs weergegeven, zoodat het soms moeilijk viel op te maken, of de gedachte van den schrijver begrepen was.

Bleken er bij het mondeling onderzoek ettelijke candidaten te zijn, die men, dank zij de ernstige wijze, waarop zij hun studie opgevat hadden, met genoegen hoorde vertalen, hiertegenover staat een groot aantal, die in zeer sterke mate de hulp der examinatoren noodig hadden om een draaglijke vertaling te leveren. Vooral bij vele candidaten B in het bezit van het einddiploma hoogere burgerschool, viel dit laatste te constateeren. Evenals bij het Grieksch bleek hier, dat de tijd, door hen aan de studie der oude talen besteed, te kort en dientengevolge hun kennis in hooge mate oppervlakkig was.

Dat er, waar het vertalen zelf zooveel moeilijkheden opleverde, geen tijd beschikbaar bleef om vragen over syntaxis, afleiding, beteekenis en samenstelling der woorden te doen, spreekt vanzelf; gaf een onjuiste vertaling hiertoe aanleiding, dan bleek, dat te weinig werk hiervan gemaakt was. Evenmin gaf de Latijnsche thema een gunstigen indruk van de grammaticale kennis van vele candidaten. Bijna geen enkele thema was vrij van grove fouten, zoowel tegen vormleer als tegen syntaxis; gebrek aan woordenkennis trachtte men vaak door omschrijvingen te bedekken. Toch waren de resultaten van dit onderdeel van het examen iets minder ongunstig dan het vorige jaar.

Gebrek, ook vaak volkomen gemis aan kennis van realia, oude geschiedenis, oude aardrijkskunde en mythologie, had ook deze sub-commissie vaak te constateeren, niet zooals die voor het Grieksch, vooral bij B-candidaten; ook van vele candidaten voor diploma A bleef de kennis in dit opzicht beneden de meest bescheiden eischen. Het komt der Commissie voor, dat de leermeesters der candidaten, rekening houdende

met den dikwijls geringen beschikbaren tijd, deze studie te veel aan de candidaten zelf overlaten en niet bedenken, dat in dit opzicht nauwlettende contrôle noodzakelijk is, zelfs bij ouderen. Werd dit laatste niet verwaarloosd, dan zou zeker deze, ieder jaar herhaalde, klacht achterwege kunnen blijven.

Aan eenzelfde gebrek aan leiding schijnt toegeschreven te moeten worden het feit, dat 30 % der examens in de Romeinsche antiquiteiten onvoldoende bleken te zijn. Een groot gedeelte der candidaten scheen het onnoodig te achten, dit vak met deskundige voorlichting te bestudeeren. Het doorwerken van een der bekende leerboeken zonder bekwame leiding is niet zonder groote gevaren. Zonder iets af te dingen op de voortreffelijke eigenschappen dezer leerboeken, mag men toch veilig beweren, dat zij geschreven zijn voor leerlingen der gymnasia, bij wie de viva vox van den leeraar kan wijzen op het onderling verband der zaken, ophelderingen geven over de vaak duistere quaesties, waaraan deze wetenschap rijk is, hoofd- van bijzaken onderscheiden. Voeg hierbij, dat de gymnasiasten, alvorens zich met de Romeinsche antiquiteiten te gaan bezighouden, een tweejarigen cursus gevolgd hebben in de oude geschiedenis, welk vak blijkens het bovenaangevoerde, weinig ernstige beoefenaars telt onder de candidaten voor dit examen. Het is dan ook niet te verwonderen, dat vele examinandi wel in staat blijken de feiten, in hun leerboeken opgenoemd te vermelden, maar geen begrip hebben van het wezen der Romeinsche Staatsregeling en haar onderdeelen. Toch kan met bijzonder genoegen geconstateerd worden, dat enkele, blijkbaar meer begaafde, candidaten, trots het gemis aan leiding, door zelfstandige studie ook der Romeinsche geschiedenis, met veel vrucht dit vak bleken beoefend te hebben. Zij vormden echter de groote minderheid onder de 26 %, aan wie een hooger praedicaat dan voldoende kon worden toegekend; de meerderheid dezer bestond uit hen, die begrepen hadden, zich ook voor dit onderdeel van het examen te moeten verzekeren van een bekwame voorlichting. Ten slotte dient met nadruk gewezen te worden op de eischen, die het examenprogramma voor dit vak stelt, waartoe ook behoort de kennis van den eeredienst en van de hoofdtrekken van het rechtswezen, onderdeelen, die door verschillende candidaten geheel verwaarloosd bleken.

De sub-commissie voor het Nederlandsch heeft bij de keuze der onderwerpen voor het opstel zich gehouden aan de gewoonte harer voorgangsters, en uit het feit, dat bijna geregeld vijf van de zes opgegeven onderwerpen eener groep gekozen werden, meent zij te mogen opmaken, dat deze voor de candidaten geschikt waren.

Ook bij het stellen harer eischen is zij zeer bescheiden geweest. Bleek het haar, dat de candidaat het gekozen onderwerp had begrepen en in eenvoud, met vrij logische ontwikkeling zijner gedachten, zonder te grove vergrijpen tegen de regels der spelling, in behoorlijk Nederlandsch behandeld had, dan kende zij steeds het praedicaat „goed" toe. Toch — slechts één opstel werd het cijfer 5 waardig gekeurd — bleken niet meer dan 27 candidaten van de 121 (dus nog geen 23 %) in staat te zijn, het praedicaat 4 te verwerven. Van de opstellen, die, zij het dan ook vaak niet zonder schroom, als „voldoende" werden beschouwd, moest niettemin bij vele worden erkend, dat zij ternauwernood dit praedicaat verdienden.

Over het geheel moet de Commissie klagen over de weinige zorg, door de candidaten aan dit onderdeel van het examen besteed. Het kwam meermalen duidelijk uit, dat de belanghebbende zich in het geheel niet had geoefend in het maken van een opstel. De inhoud der opstellen was veelal uiterst poover; nu eens was het werk doorspekt met allerlei uitweidingen over bijkomstige zaken, dan weder werd een verhaaltje opgedischt, dat, den indruk makende van bladvulling, slechts even voeling hield met het onderwerp, elders weder kreeg de examinator zoutelooze praat te lezen over verschillende zaken, die het onderwerp slechts van ter zijde raakten. Verder waren de fouten tegen stijl en taal vaak ergerlijk, en was de slordigheid van den zinsbouw soms stuitend, terwijl hier en daar door het gebruiken van platte taal tegen den goeden smaak werd gezondigd. Vooral de stijl liet bij verreweg het grootste deel der opstellen zeer te wenschen over. Slecht of in het geheel niet afloopende zinnen, on-Nederlandsche woordschikking, herhaald gebruik der woorden „maar", „doch", „echter", „nochtans" en „want", zonder dat er van tegenstelling of reden sprake was, het veelvuldig voorkomen van dezelfde woorden in één zin, en daarbij een storende weglating der leesteekens (ofschoon ieder candidaat vooraf verzocht was geworden, deze op de juiste wijze te gebruiken),

— al die gebreken vormden schering en inslag bij de meeste opstellen, zoodat inhoud en vorm de ongeoefendheid van den schrijver duidelijk aan het licht brachten.

Van candidaten nu, die, dikwijls jaren lang, uit verschillende talen stukken in de moedertaal hebben overgebracht, en die bovendien nagenoeg hun gansche leven, ook op wetenschappelijk gebied, zich zoowel schriftelijk als mondeling van die taal zullen moeten bedienen, meent de Commissie te mogen eischen, dat zij hunne gedachten juist, in goed Nederlandsch uitdrukken, en hun taalgevoel dient derwijze te zijn ontwikkeld, dat hun stijl niet als onbeholpen behoeft te worden bestempeld.

Waar een staalkaart zou zijn samen te stellen uit de voorbeelden van taalverknoeiing, in de opstellen der candidaten te vinden, kan de Commissie niet nalaten, dezen er op te wijzen, dat het slordig gebruik der taal bij het opstel niet alleen bedenkelijk het cijfer der groep Nederlandsch en geschiedenis drukt, maar ook zich wreekt bij het vertalen uit andere talen, en dáár de moeilijkheden voor den candidaat zeer vermeerdert, zoodat zij met nadruk den candidaten aanbeveelt, zich ernstig te oefenen in het maken van een opstel in het Nederlandsch en vooral in het juiste schrijven der moedertaal.

Het examen in geschiedenis leverde niet ongunstige resultaten op.

In het bijzonder geldt dit van de vaderlandsche geschiedenis, waarvan de kennis van $\frac{3}{4}$ der candidaten „goed" of „voldoende" kon worden genoemd. Zij, wier kennis beneden dit peil bleef, toonden een zeer gebrekkig inzicht te bezitten in den samenhang der gebeurtenissen, den maatschappelijken toestand en de ontwikkeling der staatsinstellingen na den val van de oude republiek. Sommige examinandi kenden van belangwekkende figuren, als van Slingelandt, van de Spiegel, Daendels en van Hogendorp, weinig meer dan de namen. De kennis van de geschiedenis van de 19de eeuw na 1815, inzonderheid die van de belangrijke scheppingen van Koning Willem I, liet bij velen te wenschen over.

Wat de algemeene geschiedenis betreft, was de verhouding tusschen het aantal van hen, die een meer of minder ruime kennis bezaten en van hen, die daarin geheel tekort schoten,

niet zóó gunstig: voor het diploma A voldeed *ruim* $\frac{2}{3}$, voor het diploma B *bijna* $\frac{2}{3}$ van de examinandi.

Minder de feitenkennis dan wel een goed besef van de groote bewegingen op staatkundig en maatschappelijk gebied, vooral tijdens en na de Fransche omwenteling, ontbrak aan velen. Van de nawerking van het Continentale Stelsel en van de belangrijke hervormingen in Engeland na 1828 toonden velen geen begrip te hebben, ja, de anti-cornlawleague was aan eenige candidaten zelfs niet bij name bekend.

Nog altijd schijnen te vele candidaten zich te bepalen tot een haastige en oppervlakkige voorbereiding uit één enkele handleiding, in plaats van zich van degelijke leiding bij hun studie te verzekeren, of zich door raadpleging van uitvoeriger werken een beteren blik op de geschiedenis te verschaffen.

Hoe noodzakelijk de ernstige waarschuwing der voorgaande sub-commissie tegen het slordig gebruik der moedertaal was, „die zich wreekt bij het vertalen uit andere talen en daar de moeielijkheden voor den candidaat vermeerdert", blijkt duidelijk uit de algemeene klacht der examinatoren in de 4de afdeeling over het Nederlandsch, waarin de moderne talen door de candidaten vertolkt waren. Gallicismen, Germanismen en Anglicismen ontsierden in hooge mate de vertalingen. Meer dan éénmaal bleek, dat er niet de minste moeite was gedaan, het juiste Nederlandsche woord te vinden, vooral in de vertalingen uit het Hoogduitsch, waarin vaak zeer bedenkelijke woordvormen en zinswendingen voorkwamen. Gelooft namelijk een candidaat een Duitsch woord te verstaan en vindt hij daarvoor in zijn moedertaal geen eenigszins gelijkluidend aequivalent, dan vormt hij eenvoudig naar het model van het Duitsche woord een nieuw in het Nederlandsch, waardoor onze taal geenszins verrijkt mag geacht worden.

Echter was het onbeholpen en slordige Nederlandsch niet de eenige grond van de ongunstige resultaten van dit gedeelte van het examen. Bovenal gaf de geringe kennis van vele candidaten rechtmatige reden tot ontevredenheid. En dit, niettegenstaande de Commissie in haar eischen, zooals het opgegeven werk ook bewijst, geenszins verder is gegaan dan hare voorgangsters en de beginselen, bij de beoordeeling toegepast, uiterst matig en welwillend tegenover de candidaten moeten genoemd worden. Zoo vormden bijv. alle stukken, die uit het Fransch ter vertaling voorgelegd werden, ook thans

een afgerond geheel en handelden over zaken, toestanden, personen, in verband staande met de geschiedenis der Oudheid, zoodat figuren werden geteekend, den candidaten niet vreemd, of werken werden besproken, die den aanstaanden student bekend behooren te zijn. Karakterteekeningen, wetenschappelijke verhandelingen, beschouwingen over personen en zaken mogen voor dengene, die de wetenschap wil gaan beoefenen, geen te zware stof zijn.

De Commissie meent, dat de verklaring der ongunstige resultaten van het examen in het Fransch, — waarbij aan 46 der 134 vertalingen een onvoldoend cijfer moest gegeven worden, — te vinden is in de voorbereiding der candidaten: 1°. in gebrek aan oefening in het schriftelijk vertalen; 2°. in de onvoldoende copia verborum, en 3°. in de gewoonte, niet nauwkeurig weer te geven, wat er in de vreemde taal staat.

Het dit jaar geleverde werk toch vertoonde bijna doorloopend dezelfde gebreken. Naast de bovengenoemde slordigheid in het gebruik van het Nederlandsch moet gewezen worden op het niet, verkeerd, of ten halve vertalen van woorden of uitdrukkingen, op het nagenoeg geheel buiten rekening laten der synonymiek. Telkens werden fouten aangetroffen, die toonden, dat de candidaat niet in staat was, een wetenschappelijk werk, in het Fransch geschreven, te verstaan.

Al valt niet tegen te spreken, dat vele dezer werken in het Duitsch worden uitgegeven, de aanstaande jurist, of chemicus, of literator zal later bevinden, dat ook Frankrijk op wetenschappelijk gebied nog wel medetelt en de kennis van de Fransche taal zal hem bij zijn studie in niet geringe mate te stade komen.

Daarom geeft de Commissie den candidaten den raad, het Fransch niet zonder deugdelijke leiding te bestudeeren, met den meesten ernst het gelezene schriftelijk te vertalen, en zorgvuldig te zoeken naar de juiste Nederlandsche woorden en uitdrukkingen. Dan zal ongetwijfeld hun werk in waarde rijzen.

Met nog meer nadruk herhaalt de Commissie dezen ernstigen raad voor het Hoogduitsch, waarin de kennis van 48 van de 135 candidaten zeer schamel bleek. Slechts 29 examinandi konden het cijfer 4 (= goed) behalen. Alle klachten, hierboven over het Fransch geuit, zouden hier zonder onderscheid kunnen herhaald worden. Hierbij kwam nog een vaak bedroevend

geringe kennis der meest eenvoudige onderdeelen der Duitsche spraakkunst: meervoudsvorming der substantiva, verbuiging der adjectiva, vervoeging der verba, regeering en beteekenis der voorzetsels, enz.

De reden voor deze treurige resultaten zoekt de Commissie evenals haar voorgangster daarin, dat zeer velen, zoo niet de meesten, het Duitsch niet als vreemde taal erkennen, die zij op zijn minst even ernstig en lang moeten bestudeeren, om er eenigszins in thuis te geraken, als andere vreemde talen. Zij zijn vast overtuigd, dat woorden, die in het Duitsch en Nederlandsch geheel, of ook maar eenigszins in vorm op elkaar lijken, dezelfde beteekenis hebben, en vertrouwen, dat zij de beteekenis van een hun minder bekend toeschijnend woord met onfeilbare zekerheid uit het verband van den zin kunnen opmaken.

Bij het Engelsch, zooals het in boeken, in dagbladen of in het gesprek voorkomt, zal zelden of nooit iemand den indruk krijgen, dat dit ook zonder studie wel eenigszins te begrijpen valt. Daarom wordt doorgaans hiervan meer werk gemaakt dan van het Hoogduitsch, en geeft zich niet zoo licht iemand met nagenoeg volslagen gebrek aan kennis dezer taal voor het Staatsexamen op. In deze omstandigheden vindt de Commissie de verklaring van het feit, dat de uitslag van het examen in het Engelsch betrekkelijk gunstig afsteekt bij dien in het Hoogduitsch. Twee malen kon het hoogste praedicaat 5 (= uitstekend) toegekend worden; 36 vertalingen waren goed, 58 konden voldoende geschat worden; hiertegenover stonden 33 onvoldoende cijfers, waaronder één 1 (= slecht).

Over het algemeen was de uitslag van het examen in de wiskunde weinig gunstiger dan in 1906. Dit viel de subcommissie te meer tegen, omdat zij rekening had gehouden met de haar ter oore gekomen meening, dat de vraagstukken, in het bijzonder die voor meetkunde, wel eens wat lastig waren, terwijl zij ook nu, evenals vroeger, waar zij dat noodig oordeelde, aanwees welke opgaven de eenvoudigste waren, en eene behoorlijke oplossing van één vraagstuk over planimetrie en één over stereometrie als voldoend schriftelijk werk voor meetkunde beschouwde. Maar wanneer men bijv. niet in staat is, zelfs met behulp van eenige aanwijzing uit het oppervlak en de zijden van een omgeschreven vierhoek den straal van

zijn ingeschreven cirkel te berekenen, dan wijst dat op onvoldoende voorbereiding. Niet alleen A-candidaten maar ook enkele B-candidaten hadden zich blijkbaar weinig of niet met het maken van vraagstukken bezig gehouden. Van waar zou het anders gekomen zijn, dat, terwijl onder de opgaven somtijds vraagstukken voorkwamen, die letterlijk of soortgelijk in bijna alle verzamelingen en leerboeken te vinden zijn, deze toch nog maar door zoo weinig candidaten behoorlijk werden opgelost? En wat de ervaring van het mondeling examen betreft, moet de sub-commissie er op wijzen, dat, waar van een onderdeel als „stelkunde tot en met de tweedemachtsvergelijkingen" van de theorie uit den aard der zaak bij dit examen weinig kan gevorderd worden, men toch zooveel inzicht hebbe, dat men bijv. kan verklaren, hoe men er toe gekomen is, om de definitie $a^0 = 1$ in te voeren, of dat men iets weet te vertellen omtrent de oplossing van een stelsel vergelijkingen van den eersten graad, dat men de invoering van wortels bij kwadrateering eener vergelijking kan verklaren, of dat men, wel kunnende opschrijven de wortels der vergelijking $x^2 + px + q = 0$, dat ook kan van de vergelijking $x^2 + ax + b = 0$ (!)

Als verontschuldiging nu der in deze verschillende opzichten opgemerkte onvoldoende voorbereiding werd wel eens aangevoerd gebrek aan tijd, of de omstandigheid, dat men zonder deskundige leiding moest studeeren, of de bewering, dat men altijd moeite had gehad met wiskunde en er toch nooit achter zou komen. Ligt het niet op den weg der Commissie, meer dan zeer oppervlakkig rekening te houden met de beide eerstgenoemde verschuldigingen, ten aanzien der laatste sluit zij zich aan bij hetgeen daarover in het verslag van 1905 is te lezen.

In het bijzonder moet deze sub-commissie nog wijzen op de bekrompen wijze, waarop sommige B-candidaten zich voor het examen voorbereiden. Zoo waren er, die niet wisten, hoe men de logarithme van eenig getal bij een willekeurig grondtal met behulp van een willekeurige tafel bepaalt; die niet wisten, wat men onder een limiet verstaat; die verlegen zaten met de volledige oplossing van een goniometrische vergelijking; die niets van een prismoïde wisten, of er slechts oppervlakkig van hadden gehoord. Dikwijls ging dit gepaard met het feit, dat de studie der regelmatige lichamen met zorg vermeden was; er waren candidaten, die wel wisten te zeggen,

wat een regelmatig lichaam is en ook wisten, waarom er vijf zijn, maar die niet wisten, hoe een regelmatig twaalfvlak en een regelmatig twintigvlak er uitzien.

Heeft de sub-commissie de door haar waargenomen tekortkomingen wat op den voorgrond geschoven, dan is dit in de hoop, dat zij, die in de volgende jaren zich aan het examen willen onderwerpen, daarmee hun voordeel zullen doen. Zij verheugt zich echter, te kunnen meedeelen, dat er onder de A's, zoowel als onder de B's, candidaten waren, die blijk gaven, met grooten ernst en zeer goed succes te hebben gestudeerd, en dat de eenige candidate, die beide diplomata vroeg en verkreeg, tot dezen mag gerekend worden.

Als de Commissie, na al deze beschouwingen der sub-commissies, een eindoordeel wil uitspreken, dan wil zij aan het slotwoord van haar onmiddellijke voorgangster, dat zij geheel onderschrijft, het volgende toevoegen.

In de uitgebrachte verslagen wordt algemeen geklaagd over de gebrekkige wijze, waarop tal van candidaten zich in het Nederlandsch uitdrukken, zeker een noodzakelijk gevolg van hun onvoldoende kennis van deze taal. En hoe zal men ooit met eenige gegronde kans op goede resultaten een vreemde taal kunnen beoefenen, hoe de gedachten van buitenlandsche schrijvers in eigen taal behoorlijk kunnen weergeven, als men zijn moedertaal niet voldoende kent; als men in haar zijn eigen gedachten niet behoorlijk in woorden kan uitdrukken? Gezette, ernstige oefeningen in het Nederlandsch werden, zooals boven is aangetoond, door het meerendeel der candidaten overbodig geacht; dat zorg moet worden besteed aan het Nederlandsch, als men vertaalt uit een vreemde, hetzij oude, hetzij moderne taal, — hiervan zagen slechts weinige candidaten de noodzakelijkheid in. Bij de studie dezer talen is toch de wijze, waarop zij in het Nederlandsch worden weergegeven, volgens hun oordeel een te verwaarloozen bijzaak. Waren zij, die zich voor universitaire studie voorbereiden, er van overtuigd, dat hun weten geen stukwerk moet zijn; dat er eenheid moet heerschen in de verschillende deelen hunner kennis, dan zouden zij bij de studie in eenig vak niet het geleerde in andere vakken ongebruikt laten, dan zouden zij door gestadige vergelijking van de kennis, die zij zich op verschillend gebied

verworven hebben, hun wetenschap op steviger grondslagen vestigen. Dan zouden geen klachten meer gehoord worden, als thans een der sub-commissies voor de oude talen uitte, wier aandacht het getrokken had, hoe tallooze malen de candidaten — ook zij, die het einddiploma hoogere burgerschool bezaten, — het antwoord schuldig bleven, als tot steun bij het vragen naar de beteekenis van een woord, verwante woorden in nieuwe talen werden genoemd; dan zou bij het examen in de Romeinsche antiquiteiten niet telkens gebleken zijn, dat tal van candidaten er nooit aan gedacht hadden, de staatsinstellingen en rechtstoestanden van het oude Rome te vergelijken met die van hun eigen en van naburige landen.

Klachten over gebrek aan leiding — vaak ook in verwante niet-examenvakken —, over haastige voorbereiding, over niet verwerkte en onsamenhangende kennis, over verwaarloozing der moedertaal, vormen ook thans weer den grondtoon van het verslag der Commissie.

Met des te meer genoegen kan zij wijzen op een in vergelijking met vorige jaren grooter aantal examens, die in alle opzichten reden tot tevredenheid gaven en het bewijs leverden, dat de candidaat volkomen rijp was voor het met vrucht volgen van universitair onderwijs.

De Commissie betuigt Uwer Excellentie haar dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

's Gravenhage,
———————— 14 September 1907.
Schiedam

C. J. Eggink, *Voorzitter.*
C. J. Vinkesteyn, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 13 en Maandag 14 October 1907, nº. 240.

Nº. 79.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE *van* 1 *Augustus* 1906 *tot* 1 *Augustus* 1907 *te Utrecht belast met het afnemen der practische examens van arts en tandmeester, volgens Koninklijk besluit van* 18 *Juli* 1906 *nº*. 44.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, te Utrecht belast met het afnemen der practische examens van arts en tandmeester, van 1 Augustus 1906 tot 1 Augustus 1907, heeft de eer aan Uwe Excellentie het volgende verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

In het geheel zijn 112 candidaten geëxamineerd. 43 voor het eerste gedeelte artsexamen, 45 voor het tweede gedeelte en 23 voor het tandmeestersexamen.

Van de 43 voor het eerste gedeelte arts zijn 40 toegelaten en 3 afgewezen.

Van de 45 voor het tweede gedeelte zijn 40 toegelaten en 5 afgewezen.

Van de 24 voor het tandmeestersexamen zijn 12 toegelaten en 12 afgewezen.

Omtrent de laatsten is op te merken dat van de 12 als tandmeester toegelatenen 6 eenmaal, 6 tweemaal geëxamineerd zijn.

De namen dergenen, die het bewijs verwierven, genoemd in art. 2 van de wet van 25 December 1878 (*Staatsblad* nº. 222), zijn:

Franciscus Hendricus ter Poorten, medic.-doctorandus;
Pieter Wouter Schram, medic.-doctorandus;
Jacques Guillaume Meurs, candidaat-arts;
Jacobus Rietdijk, candidaat-arts;

Henri George Louis Moeys, medic.-doctorandus;
Antoni Jan Hovy, medic.-doctorandus;
Herman Maximilien de Barlet, candidaat-arts;
Adrianus Paulus Huibertus de Kleyn, candidaat-arts;
Joachim Jacobus van der Sluys, medic.-doctorandus;
James William Theodoor Lichtenbelt, candidaat-arts;
Johannes Cornelis Vorster, medic.-doctorandus;
Nicolaas Lucius Gerlach, candidaat-arts;
Jan Emil Honcoop, candidaat-arts;
Charles Erasmus Versélewel de Witt Hamer, medic.-doctorandus;
Maurits Hertzberger, candidaat-arts;
Willem van der Sluys, candidaat-arts;
Engelbert Willem Eduard Sedée, candidaat-arts;
Reinerus Hendrikus Marie Geerdes, medic.-doctorandus;
Willem Frederik Theodoor van der Bijl, candidaat-arts;
Huibrecht Klaas Hobbel, candidaat-arts;
Hendrik Gerard Enklaar, medic.-doctorandus;
Willem Hendrik Klos, candidaat-arts;
Bernhardus Gerardus Koning, candidaat-arts;
Hubert Kornelis Lette, medic.-doctorandus;
Evert Deddes, candidaat-arts;
Hendrik Willem van Dijken, candidaat-arts;
Abraham Hendriks, medic.-doctorandus;
Anne Marinus Kasteleyn, medic.-doctorandus;
Rutger Lodewijk Henri Jean Rijfkogel, candidaat-arts;
mejuffrouw Geertruida Cornelia van Voorthuysen, medic.-doctoranda;
Johan Breedveld, candidaat-arts;
Carel Planten, candidaat-arts;
Maurits van Selms, medic.-doctorandus;
Fokke Jonker Duetz, medic.-doctorandus;
Daniël Heineke, candidaat-arts;
Henry Albert Julius Nord, candidaat-arts;
Hendrik Johannes Harting, candidaat-arts;
Egbert Cornelis Christiaan van Lennep, med.-doctorandus;
Henri Verploegh, candidaat-arts;
Cornelis Johannes Christiaan van Hoogenhuyze, medic.-doctorandus.

Het artsdiploma is uitgereikt aan de heeren:

Johann Heinrich Georg Carstens, candidaat-arts, geb. te Groningen 20 September 1882;

Anton Jacob Johannes Cornelis Niks, candidaat-arts, geb. te Babauw (op Timor) 8 Juli 1878;

mejuffrouw Dieuwke Baukje Beucker Andreae, med.-doctoranda, geb. te Amsterdam 7 Maart 1880;
Johannes Gerardus van der Harst, candidaat-arts, geb. te Utrecht 23 April 1875;
Jan Hendrikus Koch, candidaat-arts, geb. te Woudsend 29 Januari 1883;
Jan Marius Moll, medic.-doctorandus, geb. te Bloemendaal 23 Augustus 1879;
Petrus Hendricus van der Leeuw, candidaat-arts, geb. te Utrecht 23 April 1878;
Izaäc van der Heyden, candidaat-arts, geb. te Schijndel 14 November 1881;
Theodoor van Rhijn, candidaat-arts, geb. te Soerabaja 25 Juni 1881;
Gerardus Johannes Boon, candidaat-arts, geb. Utrecht 14 Augustus 1876;
mejuffrouw Johanna Gerardina Klomp, candidaat-arts, geb. te Vlissingen 14 Mei 1876;
George Everhard Windemuller, medic.-doctorandus, geb. te Middelburg 26 November 1879;
Gerrit Pieter Frets, candidaat-arts, geb. te Boskoop 8 November 1879;
Willem Pieter van der Harst, candidaat-arts, geb. te Middelburg 29 Juni 1883;
Elias Tielenius Kruythoff, candidaat-arts, geb. te Koudekerke 23 October 1881;
Johannes Pieter van Dongen, candidaat-arts, geb. te Raamsdonk 23 December 1882;
Sible Andela, candidaat-arts, geb. te Oostereind 29 September 1879;
Hendrik de Groot, candidaat-arts, geb. te Westbroek 11 Januari 1881;
Jacob Smit, candidaat-arts, geb. te Uithuizermeeden 2 Februari 1879;
Cornelis Christiaan van der Flier, medic.-doctorandus, geb. te Harlingen 8 Augustus 1878;
Wijtse Gesinus Poelstra, medic.-doctorandus, geb. te Hallum 28 Juni 1875;
Johan Lydius Catharinus Overbosch, candidaat-arts, geb. te Gouda 14 Mei 1880;
Theodorus Arnoldus van Reemst, candidaat-arts, geb. te Utrecht 23 Augustus 1882;
Henry Jean Philippe Fesevur, candidaat-arts, geb. te Gouda 31 Juli 1881;

Lucien Johannes Cornelis van Delden, medic-doctorandus, geb. te Semarang 27 Augustus 1881;
Roelf Tonnis Elema, medic.-doctorandus, geb. te Bierum 21 Juni 1879;
mejuffrouw Ida Elisabeth de Kat Angelino, candidaat-arts, geb. te Dodewaard 26 Juli 1883;
mejuffrouw Maria Ligtenberg, medic.-doctoranda, geb. te 's Gravenhage 25 November 1880;
Antonie Willem van Beek, candidaat-arts, geb. te Barneveld 2 Mei 1877;
Nicolaas Lambertus Kreeft, candidaat-arts, geb. te Lemsterland 23 Mei 1868;
Hendrik de Vries, medic.-doctorandus, geb. te Nigtevecht 18 Augustus 1875;
Jacques Guillaume Meurs, candidaat-arts, geb. te Paramaribo 31 October 1877;
Salomon Maurits Moerel, medic.-doctorandus, geb. te Breda 24 November 1877;
James William Theodoor Lichtenbelt, candidaat-arts, geb. te Padang 13 December 1882;
Emil de Waal, medic.-doctorandus, geb. te Arnhem 3 December 1879;
Franciscus Hendricus ter Poorten, medic.-doctorandus, geb. te Pontianak 8 December 1880;
Gerardus Otto Meulman, candidaat-arts, geb. te Groningen 9 Februari 1882;
Jacobus Rietdijk, candidaat-arts, geb te Rotterdam 9 Juli 1883;
Joachim Jakobus van der Sluys, medic.-doctorandus, geb. te Heerjansdam 16 November 1882;
Adrianus Paulus Huibertus Antonie de Kleyn, candidaat-arts, geb. te Ameide 14 October 1883.

Aan de navolgenden is het diploma van tandmeester uitgereikt:

Gijsbertus Antonius Marie Boelaars, geb. te 's Hertogenbosch 9 Maart 1884;
Louis Theunis Schleurholts Boerma, geb. te Stedum 2 Juni 1871;
Julius Albert Salomons, geb. te Amsterdam 5 October 1883;
Willem Matthias van den Broek, geb te Middelharnis 3 Maart 1881;
Augustinus Upmeijer, geb. te Appingadam 6 October 1867;
Harm Hofkamp, geb. te Groningen 9 Januari 1884;
Anthonie van Nieuwenhoven Helbach, geb. te Wageningen 16 November 1883;
Johan Constant Prins, geb. te Pontianak 11 December 1879;

Dirk Ansko Cornelis van den Hoorn, geb. te Buiksloot 11 Maart 1879;
mejuffrouw Antje Olivier, geb. te Hennaarderadeel 28 November 1883;
Hartog Joseph Pos, geb. te Paramaribo 16 Augustus 1884;
Jannes Benes, geb. te Groningen 22 Maart 1879.

De commissie maakt van deze gelegenheid gebruik de aandacht van Uwe Excellentie te vestigen op het ongunstige resultaat van de tandheelkundige examens. Volgens eenige leden is dit niet toe te schrijven aan strengere eischen, terwijl zij den indruk hebben gekregen, dat de candidaten over het algemeen minder goed onderlegd zijn dan eenige jaren te voren.

Utrecht, September 1907.

Van de Commissie,

De Voorzitter, C. EYKMAN.
De Secretaris, G. P. WESSELINK.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 27 en Maandag 28 October 1907, n°. 252.

N°. 80.

VERSLAG DER STAATSCOMMISSIE, *belast met het afnemen van het voorbereidend examen, bedoeld bij het vierde lid van artikel* 13 *der wet op het notarisambt, over* 1907.

Aan Zijne Excellentie den Heer Minister van Justitie.

'sGravenhage, 21 September 1907.

EXCELLENTIE!

De Staatscommissie, benoemd bij Uw besluit van 1 Mei ll., 1ste afd. C, n°. 356, heeft de eer Uwer Excellentie hierbij het verslag van hare werkzaamheden aan te bieden onder bijvoeging van de notulen en van de processen-verbaal der beide zittingen besteed voor het afnemen van het schriftelijk examen.

Voor het examen hadden zich 10 candidaten aangemeld. Het werd in zijn beide onderdeelen te 's Gravenhage afgenomen, en wel het schriftelijk gedeelte op 1 en 2 Juli en het mondeling gedeelte van 17—20 Juli, waartoe, daar het niet mogelijk bleek het geheele aantal candidaten in twee dagen te examineeren, de examinandi in twee gelijke groepen werden verdeeld. Ofschoon door sommige personen verzocht werd het mondeling examen te mogen bijwonen, werd geen publiek toegelaten, op grond van het bij art. 13 der wet op het notarisambt bepaalde.

De opgaven voor het schriftelijk examen zijn als bijlage achter dit verslag gevoegd.

Van de tien geëxamineerden slaagden drie, met name G. Th. Graafland, J. Middelkoop en M. A. W. H. Tijhoff.

Het oordeel der commissie over de gebleken kennis luidt over het algemeen ongunstig. Hoewel bij ieder onderdeel van het examen rekening werd gehouden met de omstandigheid, dat de eischen voor de vakken eerst sedert 23 November 1905 bekend waren, ontbrak toch, zooals hieronder ten aanzien der afzonderlijke vakken nog nader zal worden uiteengezet, zooveel aan hetgeen in redelijkheid gevorderd kon worden, dat niet alleen menig candidaat in meer dan één vak ver beneden het voldoende bleef, maar zelfs, met name bij het Latijn en sommige onderdeelen der wiskunde, zulk een volslagen onkunde aan den dag werd gelegd, dat het onverklaarbaar is, hoe men zich aan het examen kon onderwerpen.

Wat het *Nederlandsch* betreft, zoo toonde ongeveer de helft der candidaten een voldoende kennis der taal; overigens echter bleef zoowel in spelling als in buiging veel te wenschen over. De kennis van de hoofdtrekken der letterkunde bepaalde zich bij de meesten tot enkele schrijvers uit de 19de eeuw; van die der 17de eeuw bleek nagenoeg niets bestudeerd — slechts één candidaat had een drama van Vondel gelezen —; niemand wist iets van onze auteurs uit de 18de eeuw of van enkele hunner voornaamste voortbrengselen. Over het algemeen was de kennis der letterkunde van de 19de eeuw beperkt tot eenige bijzonderheden en enkele werken van sommige schrijvers en bleek maar zelden, dat een candidaat zelf een werk met vrucht gelezen had.

In de *vreemde moderne talen* konden de meesten zich niet of slechts zeer gebrekkig uitdrukken; zelfs deed het zich voor, dat zij vragen die in de vreemde taal tot hen gericht werden, niet verstonden. Een eenvoudig stuk proza of poëzie werd dikwijls in het geheel niet begrepen, en waar bij het onderzoek in de letterkunde sommige candidaten al toonden van een enkelen schrijver iets te weten — hetgeen voor het meerendeel dan nog zeer oppervlakkig was —, ontbrak toch in den regel de kennis van het hoofdtijdvak waartoe die schrijver behoorde ten eenenmale.

Het *Latijn.* Ter schriftelijke vertaling werd voorgelegd een 24tal regels uit Virgilius' Aeneis, terwijl het mondeling examen liep over een stuk uit Livius, dat een kwartier vóór het onderzoek den candidaten ter inzage was gegeven. De resultaten van het examen waren allerbedroevendst. Slechts één vertaling van Virgilius kon voldoende geschat worden; twee candidaten bleken eenige — zij het ook onvoldoende — studie van de Latijnsche poëzie gemaakt te hebben; de rest der vertalingen werd ingeleverd op vellen papier, waarop hier en daar een woord stond;

één candidaat, die later bleek niets aan het Latijn gedaan te hebben, gaf slechts zijn eigen naam den examinatoren ter lezing.

Het mondeling examen leverde iets gunstiger resultaten op, al was ook hier de eindindruk treurig. Twee candidaten bleken niets aan het Latijn gedaan te hebben dan de bestudeering der etymologie *tot aan* de onregelmatige werkwoorden, en ook dat gedeelte der grammatica kenden zij onvoldoende; één candidaat was juist met de lectuur van Caesar begonnen. Het eindresultaat van het examen in het Latijn was, dat aan twee candidaten een voldoend groepcijfer werd toegekend, dat één candidaat een onvoldoende praedicaat kreeg, van wien evenwel bleek dat hij deze taal niet geheel verwaarloosd had; van de overige candidaten kan alleen getuigd worden, dat zij òf slecht voorbereid òf geheel onvoorbereid zich aan het examen hebben onderworpen.

In de *geschiedenis* konden slechts vier candidaten het praedicaat „voldoende" verwerven. Over het algemeen scheen men zich bepaald te hebben tot het werktuigelijk, en meestal dan nog zeer gebrekkig van buiten leeren van lessen. Van een historischen blik, ook op de toestanden onzer dagen, was geen sprake, en er bleek niet, dat men door zelfstandige bestudeering van een of ander uitvoeriger werk dan beknopte jaartallenboekjes getracht had zich eenige historische ontwikkeling eigen te maken. Verder werd voortdurend het nadeel ondervonden van het verzuim van bij de opleiding gebruik te maken van historische atlassen; zoo waren er bijv. candidaten die dientengevolge zich hoegenaamd geen voorstelling vormden van de Zeven Provinciën.

Van de algemeene geschiedenis van den nieuwsten tijd, die in het programma speciaal genoemd wordt, was door de meeste candidaten weinig werk gemaakt; één hunner had het zelfs niet verder gebracht dan tot het jaar 1815.

Het examen in de *aardrijkskunde* gaf beter resultaten dan dat in de geschiedenis. Hier wordt blijkbaar veel algemeener gelet op aanschouwing en voorstelling en nadenken. Niemand zal bijv. verzuimen er een atlas bij te gebruiken en eenigszins zijn omgeving te bestudeeren. Toch was niet altijd het eigen land het best bekend; zelfs op eenvoudige vragen over hoogte, grondsoort, waterstaat, verkeer, middelen van bestaan enz. werd menigmaal onvoldoende geantwoord. Europa en Indië waren in den regel betrekkelijk beter bestudeerd.

De natuurkundige aardrijkskunde, beperkt tot enkele onderdeelen, leverde nog al moeilijkheden voor de candidaten op.

Opmerkelijk was, dat hetgeen aan ethnographische kennis gevorderd wordt, algemeen bleek verwaarloosd, zoo zelfs, dat meer

dan eens omtrent de meest elementaire zaken volslagen onkunde werd aangetroffen.

Het examen in de *Staatsinrichting* liet veel te wenschen over. De oorzaak hiervan lag intusschen niet alleen in den tijd van voorbereiding, en niet zelden rees de vraag, of niet te veel moeite was besteed aan détails van minder gewicht, terwijl verzuimd was de aandacht te vestigen op de groote lijnen; in den regel werd dan ook van den onderlingen samenhang onzer Staatsinstellingen weinig begrepen. Ook trok het de aandacht, dat bij de studie blijkbaar een zeer sober gebruik was gemaakt van de Grondwet, laat staan van de voornaamste onzer organieke wetten; en al wordt het woordelijk kennen van hare bepalingen niet gevorderd, zoo is toch aan de andere zijde zelfs voor de meest elementaire beoefening van dit vak eenige vertrouwdheid met den inhoud van dit staatsstuk geenszins overbodig.

Het examen in de *wiskunde* gaf zeer weinig aanleiding tot tevredenheid. De meeste candidaten waren geheel onvoldoende voorbereid; de meetkundige reeksen bleken in den regel alleen bij name bekend te zijn; van de logarithmen was de kennis zeer oppervlakkig, bij zeer eenvoudige vragen op het gebied der samengestelde intrestrekening bleven allen het antwoord schuldig; zelfs de kennis van de theorie der vierkantsvergelijkingen en de bedrevenheid in de toepassing van de hoofdeigenschappen der wortels was bij zeer velen hoogst onvolledig.

Op het gebied der vlakke meetkunde bepaalde zich de kennis van de meesten tot de eenvoudigste eigenschappen; van bedrevenheid in het oplossen van vraagstukken bleek weinig.

Maar vooral op het gebied der stereometrie was het resultaat zeer slecht. Drie candidaten verklaarden niet aan de stereometrie gedaan te hebben, althans daarin hoogstens twee lessen te hebben gehad; een van hen deelde mede, dat hem door het hoofd eener inrichting van onderwijs was gezegd, dat de stereometrie behoorde tot de hoogere wiskunde en dat dit vak wel niet gevraagd zoude worden. Een ander verklaarde, dat zijn onderwijzer het programma had verloren en daardoor te laat had vernomen, dat de kennis der stereometrie werd vereischt.

Er waren candidaten die blijk gaven van goeden aanleg, doch aan de opleiding van allen heeft naar het oordeel der commissie veel ontbroken.

Boekhouden. Hoe eenvoudig de opgaven voor het schriftelijk werk ook waren ingericht, toch kon met de meest welwillende beoordeeling aan het werk van slechts een der candidaten het

praedicaat voldoende worden gegeven. De meesten waren in dit bij uitstek practisch vak nog niet voldoende geoefend, ofschoon het mondeling onderzoek over het algemeen ietwat gunstiger uitkomsten gaf dan het schriftelijk werk deed verwachten. Daarbij bleek intusschen een enkele maal, dat de voorbereiding in plaats van zich in practische richting te bewegen, had stilgestaan bij min of meer diepzinnige boekhoudkundige theorieën, die, voor dit examen althans, van ieder belang ontbloot zijn.

In de *natuurkunde* en de *natuurlijke historie* bleef de kennis der candidaten over het algemeen ver beneden de eischen. De cijfers 6 en 7 konden ieder slechts eenmaal gegeven worden. De candidaten waren blijkbaar niet of zeer onvoldoende voorbereid; vaak bepaalde zich hun kennis tot flauwe herinneringen van hetgeen zij op een school voor meer uitgebreid lager onderwijs of eene hoogere burgerschool hadden geleerd.

De commissie meent van de haar bij art. 16 van het Koninklijk besluit van 23 November 1905 (*Staatsblad* n°. 308) gegeven bevoegdheid gebruik te moeten maken om ten besluite enkele opmerkingen omtrent de haar opgedragen taak onder de aandacht van Uwe Excellentie te brengen.

Zooals in den aanvang van het verslag werd opgemerkt, meende de commissie dat de wet de toelating van publiek bij het mondeling gedeelte van het examen uitsluit.

Omtrent de wenschelijkheid dit verbod te handhaven bij een eventueele wetswijziging, bestond verschil van meening.

Een minderheid oordeelde, dat het mondeling examen publiek behoorde te zijn; zij rekende het in het belang der opleiding wanneer men bekend was met de wijze waarop geëxamineerd werd en met de opvatting die de commissie van haar taak zich gevormd had; men meende, dat op deze wijze ook zou vermeden worden, dat men de candidaten machinaal boekjes liet van buiten leeren in plaats van aan te sturen op de door dit examen beoogde algemeene ontwikkeling bij degenen die zich voor het notariaat wenschen te bekwamen.

De groote meerderheid der commissie oordeelde evenwel anders. Zij meende, dat in de omschrijving der eischen, zooals die aan voormeld Koninklijk besluit is toegevoegd, de richting waarin de opleiding zich heeft te bewegen voldoende wordt aangewezen, terwijl de opvatting der commissie van haar taak veel beter kon blijken uit het verslag harer werkzaamheden indien dit gepubliceerd mocht kunnen worden, en haar wijze van werken zoodoende beter ter kennis van alle belanghebbenden kan worden gebracht dan door het publiek stellen van een gedeelte van het

examen, dat uitteraard niet door die allen zou worden bijgewoond. Men wees er voorts op, dat, blijkens de ervaring, deze maatregel voor de examinandi een ware kwelling zou zijn, waartegenover wel groote voordeelen moesten staan indien men er toe wilde overgaan. En die voordeelen kon men niet vatten. Zelfs al wist men uit eigen aanhooren hoe een bepaald examinator zijn vragen inrichtte, dan ware dit nog een onzeker kompas, daar een volgend jaar een ander diens plaats kan innemen. Bovendien vreesde bedoelde meerderheid, op grond van de ervaring bij meer dan één examen opgedaan, ernstig, dat de publiciteit zou aanleiding geven tot africhting in plaats van tot opleiding, omdat ijverig zou gewerkt worden aan de hand van vragen zooals zij op het examen — dikwijls min of meer toevallig — waren gedaan. Werd hiertegen aangevoerd, dat de materie voor dit examen minder gevaar voor dergelijke praktijken opleverde, zoo werd ter ontzenuwing gewezen op een met het onderhavige geheel gelijksoortig examen, waar men de nadeelige gevolgen der publiciteit wel degelijk had bespeurd. Het spreekt vanzelf, dat op het examen van een bepaald candidaat al licht vragen worden gedaan over een zelfde onderdeel als waarover een vorig examen heeft geloopen, en de ondervinding leerde, dat hiervan candidaten die later aan de beurt kwamen profiteerden, hetgeen natuurlijk een verkeerde beoordeeling moest ten gevolge hebben. Ook meende de meerderheid, dat, waar vanzelf zijn uitgesloten het openbaar stellen van het schriftelijk gedeelte, het publiceeren van het ingeleverde werk en de openbaarheid der beraadslagingen over de zoowel schriftelijk als mondeling gegeven antwoorden der candidaten, alleen de bijwoning van het mondeling onderzoek een zeer onvoldoende licht zou werpen op de wijze van werken der commissie.

Als tweede punt dat de commissie onder de aandacht van Uwe Excellentie zou willen brengen, moet genoemd worden de wijze waarop in art. 10 van voormeld besluit de examenvakken worden gegroepeerd. De in dat artikel gebezigde interpunctie zou doen vermoeden, dat, waar sub *a* ieder vak van het volgende door een komma gescheiden wordt en daarmede dus wordt aangeduid, dat voor elk een afzonderlijk cijfer moet worden gegeven om tot het groepcijfer te geraken, in groep *c*. Staatsinrichting en aardrijkskunde voor de vaststelling der cijfers als één vak moesten worden beschouwd, en evenzoo in groep *d*. wiskunde en boekhouden, en eindelijk in diezelfde groep natuurkunde en natuurlijke historie. Lettende evenwel op het vaak zeer uiteenloopend karakter der door het voegwoord „en" samengekoppelde vakken en ook daarop, dat in de bij het Koninklijk besluit be-

hoorende omschrijving voor de eischen blijkbaar aan deze interpunctie geen waarde is toegekend, was de commissie van oordeel, dat voor ieder dier vakken een afzonderlijk cijfer moest worden gegeven. Zij meende intusschen dit punt in haar verslag niet te moeten voorbijgaan met het oog op den invloed dien een andere opvatting van art. 10 dan de gevolgde op de vaststelling van de groepcijfers zou kunnen hebben.

Van meer belang evenwel acht de commissie een opmerking omtrent de wijze waarop de sub *d* genoemde vakken tot één groep zijn vereenigd. Natuurlijk is iedere groepeering min of meer willekeurig; toch heeft de commissie bij de vaststelling der groepcijfers het als een bezwaar ondervonden, dat de cijfers voor de vakken wiskunde, natuurkunde en natuurlijke historie èn door elkander èn door het cijfer van een zoo heterogeen en zuiver practisch vak als boekhouden moeten worden geïnfluenceerd. Wat het laatstgenoemde vak betreft, zoo ligt het in het minst niet in de bedoeling der commissie, vooral voor een examen als het onderhavige, aan het boekhouden eenige mindere beteekenis toe te kennen dan dit vak verdient, maar dit neemt niet weg, dat het toch moeilijk met een der andere tot eenzelfde groep kan worden vereenigd, en dat het beter was indien hiervan een aparte groep werd gemaakt. De commissie meende ditzelfde ten aanzien van de wiskunde, welk vak op zich zelf reeds in onderdeelen uiteenvalt, waardoor het vakcijfer daadwerkelijk zelf reeds een groepcijfer wordt.

Ten slotte meent de commissie Uwe Excellentie te moeten wijzen op de omschrijving die in de bijlage tot het Koninklijk besluit gegeven is aan de eischen voor de natuurkunde en de natuurlijke historie.

In die omschrijving wordt met betrekking tot de *natuurkunde* de nadruk gelegd op het evenwicht en de beweging van vloeistoffen en gassen; terwijl van vaste lichamen geen afzonderlijke melding wordt gemaakt, hoewel de studie daarvan minstens even belangrijk en zeker minder moeilijk is dan van vloeistoffen en gassen. Zelfs zou men misschien bij oppervlakkige lezing tot de meening verleid kunnen worden, dat niets gevraagd zou mogen worden over: hefboom, balansen, katrol en andere enkelvoudige werktuigen, noch over zwaartepunt, evenwicht van lichamen, die in een of meer punten ondersteund zijn, vrijen val, slinger, enz., onderwerpen die in alle leerboeken worden behandeld. De commissie zou daarom meenen, dat het wenschelijker was in plaats van „vooral van vloeistoffen en gassen" in het algemeen te spreken van „lichamen", tenzij het — om zoo min mogelijk van de bestaande redactie af te wijken — de

voorkeur mocht verdienen het woord „vooral" eenvoudig te veranderen in „ook". Waar verder in de „omschrijving" genoemd worden: magnetisme, electriciteit, enz., is dit niet het geval met *geluid*, hoewel de kennis daarvan even belangrijk en de studie volstrekt niet moeilijker is dan van andere der genoemde onderwerpen. Anderzijds wilde de commissie verzwaring der eenmaal gestelde eischen voorkomen, en daarom naast de verplichte kennis van in hoofdtrekken het evenwicht en de beweging van lichamen en de warmte, den candidaten de keuze geven tusschen de verdere in de „omschrijving" van dit vak genoemde punten.

Wat de *natuurlijke historie* aangaat, hoe nuttig de orgaanbeschrijving ook moge zijn voor de kennis van den uitwendigen vorm en voor het determineeren van planten, zoo behoort zij, naar de zienswijze der commissie, noodzakelijk gepaard te gaan met eenige kennis van het leven der plant, zal er eenige waarde voor algemeene ontwikkeling aan worden gehecht.

Ook van de samenstelling van het menschelijk lichaam en de voornaamste levensverrichtingen van den mensch komt eenige kennis zeer gewenscht voor.

Dienvolgens zoude naar het bescheiden oordeel der commissie aan de beide vakken de volgende omschrijving kunnen gegeven worden:

„*Natuurkunde.* In hoofdtrekken het evenwicht en de beweging van lichamen en de warmte en, ter keuze van den candidaat, de eenvoudigste verschijnselen van het geluid, het licht, het magnetisme en de electriciteit.

„*Natuurlijke historie.* Eenige door eigen aanschouwing verkregen kennis van enkele natuurlijke plantenfamiliën, waaraan bekendheid met de hoofdtrekken der orgaanbeschrijving in verband met het leven der plant ten grondslag moet liggen en van enkele klassen en daartoe behoorende orden van dieren, beide ter keuze van den candidaat. Verder eenig begrip van het samenstel en de levensverrichtingen van het menschelijk lichaam."

Aldus vastgesteld in de hiertoe gehouden algemeene vergadering van 21 September 1907.

De Staatscommissie voornoemd,

W. H. DE SAVORNIN LOHMAN, *Voorzitter.*
A. J. VAN ROIJEN, *Secretaris.*

BJLAGEN.

Opgaven voor het schriftelijk examen.

Nederlandsch.

Maak een opstel over één der volgende onderwerpen:
Een storm op onze kust.
Koningins verjaardag.
Een wandeling op een mooien voorjaarsdag.
Willen is kunnen.

Fransche vertaling.

Moscou, *Septembre* 1812.

Pendant ce temps l'armée française s'avançait d'un pas rapide vers les hauteurs d'où elle espérait enfin apercevoir la grande ville de Moscou.

Si du côté des Russes tout était désolation, tout était joie, orgueil, brillantes illusions du côté des Français. Notre armée, réduite à 100 mille hommes de 420 mille qu'elle comptait au passage du Niémen, exténuée de fatigue, traînant avec elle beaucoup de soldats blessés qui, pouvant marcher, avaient voulu suivre, sentait s'évanouir le sentiment de ses peines à l'approche de la brillante capitale de la Moscovie. Dans ses rangs il y avait une quantité de soldats et d'officiers qui avaient été aux Pyramides, aux bords du Jourdain, à Rome, à Milan, à Madrid, à Vienne, à Berlin, et qui frémissaient d'émotion à l'idée qu'ils allaient aussi visiter Moscou. Sans doute, l'espoir d'y trouver le repos, l'abondance, la paix probablement, entrait pour quelque chose dans leur satisfaction; mais l'imagination — cette dominatrice des hommes, surtout des soldats —, l'imagination était fortement ébranlée à la pensée d'entrer dans Moscou, après avoir pénétré dans toutes les autres capitales de l'Europe, Londres, la protégée des mers, seule exceptée.

Napoléon, à cheval de bonne heure, était au milieu de ses soldats, qui à sa vue et à l'approche de Moscou, oubliant bien des jours de mécontentement, poussaient des acclamations pour célébrer sa gloire et la leur. Le temps était beau, on hâtait le pas malgré la chaleur, pour gravir les hauteurs d'où l'on jouirait enfin de la vue de cette capitale tant annoncée et tant promise.

Enfin, arrivée au sommet d'un coteau, l'armée découvrit tout-à-coup au-dessous d'elle, et à une distance assez rapprochée, une ville immense, brillante de mille couleurs: c'était Moscou.

Duitsche vertaling.

(*Kulturhistorische Skizze door* Th. v. d. Ammer.)

Nach langen blutigen Kämpfen hatte sich in Frankreich der Protestantismus eine Stellung errungen, die den Bestrebungen Richelieu's, das gesamte Staatswesen in der Krone zu konzentrieren, um so gefährlicher sein muszte, als die Protestanten eine grosze, in sich abgeschlossene Partei bildeten, welche ihre Sonderinteressen oft gegen das allgemeine Staatsinteresse geltend machte und der Staatsgewalt als eine andere nicht zu unterschätzende Gewalt gegenüberstand. Richelieu brach die Selbständigkeit und den Trotz der protestantischen Groszen mit eiserner Faust. Dann aber, als er sie ohnmächtig gemacht und in den von ihm beabsichtigten Staatsbau eingefügt hatte, wurde er selbst ein entschiedener Beschützer ihrer Rechte, so dasz sich tatsächlich der Protestantismus in Frankreich der ausgezeichnetsten Freiheit, des mildesten Schutzes zu erfreuen hatte. Richelieu's Leistungen, die Zustände der inneren Verwaltung zu verbessern und die allgemeine Wohlfart zu heben, sind keineswegs gering anzuschlagen, allein es bezogen sich seine Mazregeln in dieser Richtung wesentlich nur darauf, durch Hebung der geistigen Kultur, des höheren Unterrichts, etc. Frankreich eine glänzende Auszenseite zu verleihen, die zich vornehmlich in Paris zeigte, und andererseits die Mittel zu schaffen, durch welche die enormen finanziellen Bedürfnisse befriedigt werden konnten.

Während seine Verbesserungen und neuen Einrichtungen Bürgertum und gelehrte Stände entschieden förderten, kümmerte man sich dagegen nicht um die niederen Gesellschaftsschichten, um das Landvolk, dessen trostlose Lage Richelieu wie jedermann kannte. Die Armut, die materielle Bedrängnis dieser Leute ward als eine soziale Notwendigkeit betrachtet, und Richelieu meinte selbst, wenn alle Leute vollauf zu leben hätten, würden sie schwer im Zaume zu halten sein. In der Tat aber ruhten auf dem Landvolke kaum erschwingliche Lasten. Was der Bauer dem Felde abgewann, das gehörte zu zwei Drittteilen dem Grundherrn, dem Staate und dem Geistlichen; der ihm bleibende geringe Rest lohnte keinen anstrengenden Fleisz und keine Sparsamkeit. So versank der Bauer in die gröszte Gleichgiltigkeit, baute nur mit Widerwillen sein Feld, von dem er selbst nur

das wenigste genosz, und wenn es nicht mehr ging, wenn der Steuerexekutor alles gepfändet hatte, ging die ganze Familie auf den Bettel. Durchzogen doch zur Blütezeit Ludwigs XIV zwei Millionen Bettler das Land, denn auch unter dessen Regierung wurde an diesen Zuständen nichts geändert.

Engelsche vertaling.

(*James the First of England*, *by Lord* MACAULAY.)

On the day of the accession of James the First, England descended from the rank which she had hitherto held, and began to be regarded as a power hardly of the second order. During many years, the great Britisch monarchy, under four successive princes of the House of Stuart, was scarcely a more important member of the European system than the litte Kingdom of Scotland had previously been. This, however, is little to be regretted. Of James the First may be said that, if his administration had been able and splendid, it would probably have been fatal to our country, and that we owe more to his weakness and meanness than to the wisdom and courage of much better sovereigns. He came to the throne at a critical moment. The time was fast approaching when either the King must become absolute, or the Parliament must control the whole executive administration. Had James been, like Henry the Fourth, like Maurice of Nassau, or like Gustavus Adolphus, a valiant, active, and politic ruler, had he put himself at the head of the Protestants of Europe, had he gained great victories over Tilly en Spinola, had he adorned [1]) Westminster with the spoils [2]) of Bavarian monasteries and Flemish cathedrals, had he hung Austrian and Castilian banners in St. Paul's, and had he found himself, after great achievements [3]), at the head of fifty thousand troops, brave, well disciplined, and devotedly attached to his person, the English Parliament would soon have been nothing more than a name. Happily he was not a man to play such a part. He began his administration by putting an end to the war which had raged during many years between England and Spain, and from that time he shunned [4]) hostilities with a caution which was proof [5]) against the insults of his neighbours and

---

[1]) to adorn = to deck or dress with ornaments.
[2]) spoils = that which is taken from the enemy by violence.
[3]) achievements = great or heroic deeds.
[4]) to shun = to avoid.
[5]) proof = firm or succesful in resisting.

the clamours of his subjects. Not till the last year of his life could the influence of his son, his favourite, his Parliament, and his people combined, induce him to strike one feeble blow in defence of his family and of his religion. It was well for those whom he governed that he in this matter disregarded their wishes.

Latijnsche vertaling.

Aeneis II : 21- 45.

Meetkunde.

1. Om driehoek A B C is een cirkel beschreven. In B is de raaklijn getrokken, die het verlengde van A C snijdt in D.
Men vraagt te bewijzen : $DA : DC = AB^2 : BC^2$.

2. Construeer een trapezium, waarvan gegeven zijn een hoek aan de basis, de zijden om dien hoek en de som der beide andere zijden.

3. In een regelmatige vierzijdige afgeknotte pyramide staat een lichaamsdiagonaal loodrecht op een der opstaande ribben en maakt een hoek van 30° met het grondvlak.
Druk den inhoud van dit lichaam uit in de lengte d van die diagonaal.

4. Een gelijkbeenig trapezium, waarvan de evenwijdige zijden zijn a en $2a$ en de opstaande zijde a, wentelt om de langste der evenwijdige zijden. Hoe groot is de straal van den bol die denzelfden inhoud heeft als het door het trapezium beschreven omwentelingslichaam?

Algebra.

1. Ontbind in factoren :

$$(ac + bd)^2 + (bc - ad)^2$$

2. Herleid :

$$\sqrt{\left\{ 1,25 - 2^{-\frac{1}{2}} - (2 - 3^{\frac{1}{2}})^{\frac{1}{2}} \right\}}$$

3. Bereken met logarithmen x uit:

$$x = \sqrt{(10 + 2\sqrt{5})}$$

4. Twee reizigers P en Q vertrekken gelijktijdig uit twee plaatsen A en B elkaar te gemoet. Op het oogenblik van de ontmoeting heeft P 4 K.M. meer afgelegd dan Q. Met dezelfde snelheid doorloopende komt P na $3\frac{1}{5}$ uur in B en Q na 5 uur in A. Hoe ver ligt A van B?

Boekhouden.

A. *Te journaliseeren.*

De heer J. Solide te Amsterdam zet op 1 Januari '07 zijn zaak voort met de volgende *bezittingen* en *schulden:*

ACTIVA.

Contanten.	f	1000,00
120 balen koffie.		5600,00
30 kisten thee		1350,00
Diverse kruidenierswaren		1100,00
$ 1000 3 pct. 1ste hyp. oblig. Kansas City Southern R. W.		1511,25

PASSIVA.

L. J. Grossier, Amsterdam, rekening-courant-saldo	220,20
A. Dankelman, „ „ „ „	341,05

4.

Verkocht door de tusschenkomst van de Twentsche Bankvereeniging te A'dam $ 1000 bovengenoemd à 61 pct.; de coupons vervallen 1 April en 1 October; provisie $^1/_8$ pct.

Met de opbrengst wordt de rekening-courant met de Twentsche Bankvereeniging geopend.

5.

Uit de winkellade in kas genomen 250,00

7.

Geremitteerd aan de Twentsche Bankvereeniging A'dam in contanten . . . . f 1100,00
Voorts betaalbaar gesteld bij deze Bankinstelling, de assignatie van A. Dankelman A'dam, groot. . 341,05

8.

Betaald aan L. J. Grossier A'dam, zijne vordering groot 220,20
in mijne assignatie op de Twentsche Bankvereeniging A'dam.

B. *Samenstellen Balans en Winstrekening.*

Proefbalans op 31 December 1906 van C. Crediet, den Haag.

1.	Kas . . .	f 20 000	f 19 850	
2.	Kapitaal .	770	10 000	
3.	Onkosten .	130	15	Nog te betalen boekhandelaarsrekening over 1906, mij den 1 Februari toegezonden.
4.	Effecten .	5 505	3 300	Voorraad effecten waard f 2000.
5.	Privé . .	2 900	—	
6.	G. Riche, Parijs, M./R.	30 000	29 990	Credit-saldo fr. 20 à f 48.
7.	Deposito .	5 000	—	Nog te verrekenen 3 m. interest à 4 pct.
8.	Goederen .	60 000	61 000	Voorraad f 3000.
9.	Interest. .	—	150	Zie de aanteekening bij folio 7.
		f 124 305	f 124 305	

C. *Samenstellen Rekening-courant met interest-berekening.*

De Rekening-courant met interest-berekening volgens de progressieve methode voor de Twentsche Bankvereeniging samenstellen uit de opgave A. Interest Debet en Credit 4 pct. De datum van inschrijving van elken post is tevens de valuta-dag. Afsluiting per 31 Januari.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 27 en Maandag 28 October 1907, n°. 252.

N°. 81.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *in 1907 belast geweest met het afnemen der examens in de Fransche taal, lager onderwijs, naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879* (Staatsblad *n°. 149).*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, door Uwe Excellentie belast met het afnemen van de akte-examens in de Fransche taal (lager onderwijs), heeft de eer verslag te doen van hare werkzaamheden.

Volgens beschikking van 8 Juni 1907, n°. 7018[1], afdeeling Onderwijs, was zij samengesteld uit de volgende leden: prof. dr. J. J. Salverda de Grave, voorzitter; A. L. Verlint, ondervoorzitter; J. F. Rode, A. Bourquin, A. Sunier, E. Th. Borlé, P. Werkman, I. Mauritz, A. D. Leeman, M. Hovingh, H. F. I. Houben, dr. J. M. Th. A. Stille, G. C. C. Bethe, A. Packet, S. A. Leopold, E. E. J. H. Ribbergh, mej. J. P. W. Rijke, mej. dr. M. E. Loke, en uit de plaatsvervangende leden: dr. K. Sneyders de Vogel, J. A. H. Mettrop, W. H. Stregels, J. H. Sauveur, P. Valkhoff, E. Bourlan, J. Bitter, R. Borggreve, mej. W. G. Mensink, mej. W. H. van Hasselt, mej. J. Berdenis van Berlekom.

De plaatsvervangende leden hebben gedurende korter of langer tijd aan het werk der Commissie deelgenomen, met uitzondering van dr. K. Sneyders de Vogel.

De beide voorloopige vergaderingen zijn gehouden op 23

Juni en 7 Juli. In de eerste dier bijeenkomsten werd de heer dr. Stille tot secretaris benoemd, terwijl door den voorzitter de heer Stregels als adjunct-secretaris werd aangewezen. In diezelfde vergadering werd door den voorzitter een warme hulde gebracht aan de nagedachtenis van prof. dr. A. G. van Hamel, die van 1889 tot 1906 de examens heeft gepresideerd, en op de inrichting er van een beslissenden en heilzamen invloed heeft geoefend; zijn naam blijft onafscheidelijk verbonden aan de examens in de Fransche taal, die zooveel aan hem te danken hebben.

Ook ditmaal werd door alle candidaten op denzelfden dag, en wel op Maandag 15 Juli, het schriftelijk werk gemaakt, dat uit 3 proefstukken bestond: een vertaling van het Nederlandsch in het Fransch, waarvoor $1\frac{3}{4}$ uur tijd werd gegeven, een vertaling van het Fransch in het Nederlandsch ($1\frac{1}{2}$ uur), en het oplossen in eenige volzinnen, van een veertigtal moeilijkheden op het gebied van taaleigen, vormleer en zinsbouw (1 uur). (Zie bijlagen.)

Het schriftelijk examen is ook ditmaal, wegens het groot aantal candidaten, niet in 7, maar in 8 verschillende plaatsen afgenomen, en wel: te 's Gravenhage (onder leiding, als voorzitter, van den heer Salverda de Grave), te Amsterdam (voorzitter de heer Rode), te Rotterdam (voorzitter de heer Sunier), te Nijmegen (voorzitter de heer Verlint), te Breda (voorzitter de heer Leeman), te Tilburg (voorzitter de heer Stille), te Deventer (voorzitter de heer Bourquin) en te Groningen (voorzitter de heer Werkman).

De correctie van het schriftelijk werk, die geduurd heeft van 16 tot en met 30 Juli, was voor elk der beide vertalingen opgedragen aan een sub-commissie van zeven leden, respectievelijk onder het voorzitterschap van de heeren Rode en werkman. De correctie der spraakkunstige oefeningen is verricht door een, elken dag vernieuwde, sub-commissie van twee leden. Als commissie van revisie, in twijfelachtige gevallen, fungeerden de voorzitter en de ondervoorzitter.

Na afloop der correctie werd, volgens gewoonte, aan candidaten die voor geen enkel der drie proefstukken een voldoend cijfer verkregen hadden, of onder wier cijfers een 0 of een 1 voorkwam, van dien ongunstigen uitslag kennis gegeven, onder bijvoeging, dat hun kans van slagen „gering geworden" of „vervallen" was. Een dergelijke kennisgeving werd gezonden

aan 121 candidaten. Van deze trokken 111 zich terug; van hen die zich bij „gering geworden" kans aan het examen hebben onderworpen, is geen enkele geslaagd.

Van 1 tot en met 31 Augustus hebben de mondelinge examens plaats gehad in de lokalen van de sociëteit „de Vereeniging" te 's Gravenhage, die als altijd uitnemend hebben voldaan.

Het aantal candidaten dat per dag geëxamineerd werd, wisselde tusschen 32 en 28. Omtrent de indeeling in groepen en de vaststelling der uren in verband met de woonplaats der candidaten, heeft ook deze Commissie de bekende traditiën gevolgd. Hoewel ten gevolge van het buitengewoon groot aantal candidaten het werk der secretarissen en van den ambtenaar die hen in den aanvang daarbij ter zijde staat, zeer verzwaard is, zoo is toch, zooveel als maar eenigszins mogelijk was, met de wenschen der candidaten rekening gehouden. Ook dit jaar hebben verscheidene candidaten de administratie bemoeilijkt, door òf onvoldoende hun adres op te geven, òf later verandering in hun wenschen te brengen, òf wanneer zij van het examen afzagen, dit niet tijdig te hebben medegedeeld.

De tijd die aan het mondeling examen is besteed geworden, was, met een kleine wijziging, op dezelfde manier verdeeld als vroeger, nl. 10 minuten voorbereiding van den te lezen tekst; 10 minuten lezen, onderzoek naar de uitspraak van den candidaat en bespreking van die uitspraak; 10 minuten spreken (grootendeels over de lectuur van den candidaat) ter beoordeeling van de vaardigheid; 15 minuten syntaxis; 10 minuten vormleer; 15 minuten onderzoek naar den woordenschat en naar de kennis van eenige bijzonderheden van het Fransche taaleigen, benevens mondelinge vertaling uit het Fransch.

Ook dit jaar werden de candidaten uitgenoodigd een gedicht dat zij van buiten kenden, op te zeggen

Bij het lezen is wederom gebruik gemaakt van *Romain Kalbris* van Hector Mallot en van *L'Abbé Constantin* van Ludovic Halévy. De Commissie beveelt aan haar opvolgster van 1908 aan, dit laatste werk te vervangen door *Une tache d'encre* van René Bazin.

Het aantal der aanvankelijk ingeschreven candidaten en van hen die aan de beide deelen van het onderzoek, of alleen aan het schriftelijk gedeelte hebben deelgenomen, vindt Uwe Excellentie opgegeven en saamgevat in de volgende tabellen.

TABEL I.

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candidaten.	Ingeschreven.	Vóór het schriftelijk examen hebben zich teruggetrokken.	Niet opgekomen.	Aan het schriftelijk examen hebben deelgenomen.	Na de correctie van het schriftelijk werk hebben zich teruggetrokken.	Aan het mondeling examen hebben deelgenomen.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen en teruggetrokken.
Akte van bekwaamheid voor schoolonderwijs in de Fransche taal, naar aanleiding van art. 86 der wet tot regeling van het lager onderwijs.	Mannelijke	516	16	„	500	97	403	171	232	268
	Vrouwelijke	392	4	„	388	37	351	114	237	151
	Totaal	908	20	„	888	134	754	285	*) 469	419

*) Geslaagd bijna 53 pct.

TABEL II.

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Kennis van het taaleigen.	Vormleer.	Syntaxis.	Spraakkunst. oefeningen.	Vertaling in het Fransch.	Vertaling uit het Fransch.	Uitspraak.	Vaardigheid.
Mannelijke (403) voor het schriftelijk werk: 500	5. zeer goed.	0	2	1	24	1	6	0	0
	4. goed.	37	89	50	115	32	166	11	8
	3. voldoende.	225	223	188	211	179	277	277	247
	2. even voldoende.	133	85	149	123	226	48	114	145
	1. onvoldoende.	8	4	14	25	59	3	1	3
	0. slecht.	0	0	1	2	3	0	0	0
Vrouwelijke (351) voor het schriftelijk werk: 388.	5. zeer goed.	0	7	4	15	3	3	0	2
	4. goed.	40	82	65	98	37	122	68	59
	3. voldoende.	219	192	150	189	183	204	248	238
	2. even voldoende.	87	69	121	78	149	52	34	52
	1. onvoldoende.	5	1	11	7	15	7	1	0
	0. slecht.	0	0	0	1	1	0	0	0

De Commissie is voldaan over de resultaten van haar onderzoek.

De *vertaling in het Fransch* was dit jaar iets gemakkelijker dan in 1906. Voor de *vertaling in het Nederlandsch* gelden dezelfde gunstige opmerkingen als in het rapport van 1906 staan vermeld.

In de *uitspraak* en de bekendheid met de wijze waarop de Fransche klanken worden gevormd, constateert de Commissie vooruitgang, maar aan de voordracht der *versjes* kon wel meer zorg zijn besteed. De Commissie wijst er bovendien op, dat de bedoeling van het uit het hoofd leeren van gedichten niet alleen is, dat de candidaten er één of meer op het examen weten op te zeggen, maar dat zij daardoor hun woordenkennis

uitbreiden en zich oefenen in het voortbrengen van Fransche klanken. Vandaar dat zij den candidaten op het hart drukt, zich niet te angstvallig te beperken in het aantal der gedichten die zij van buiten leeren. Laten zij gedurende den geheelen loop van hun studiën steeds voortgaan nieuwe te leeren, en laten zij dan uit al de van buiten geleerde er twee of drie uitkiezen, die zij op het examen willen opzeggen. In verband hiermede beveelt de Commissie den toekomstigen candidaten aan, *zooveel mogelijk Fransche boeken te lezen*; zij behoeven niet bevreesd te zijn op het examen ondervraagd te zullen worden over andere boeken dan die zij nadrukkelijk te dien einde aan hun examinator opgeven, ook al wenscht deze de titels te vernemen van andere werken die zij hebben gelezen. Tooneelstukken acht de Commissie zeer geschikt ter uitbreiding van de kennis der levende, gesproken taal.

De duur van het examen in de *syntaxis* is wederom teruggebracht tot 15 minuten, met dit voorbehoud, dat de examinatoren, indien zij dit noodig oordeelden, er 5 minuten aan hebben toegevoegd. De Commissie was in het algemeen tevreden over de voorbereiding der candidaten voor dit onderdeel. Alleen zou zij den toekomstigen candidaten op het hart willen drukken zich vooral te gewennen aan een heldere uiteenzetting der gevallen die besproken worden; daar het hier een examen geldt dat de bevoegdheid schenkt om onderwijs te geven, moet het paedagogische element op den voorgrond staan; de candidaten moeten zich steeds rekenschap geven, dat het voor hen niet voldoende is de regels te kennen, maar dat zij die later aan hun leerlingen zullen hebben uit te leggen.

Bij het examen in *taaleigen* werd ook dit jaar aangevangen met de *onvoorbereide vertaling* van een kort stuk Fransch proza, door den voorzitter dagelijks gekozen uit *Romain Kalbris* of *L'Abbé Constantin*. Over het algemeen heeft deze vertaling zeer veel te wenschen overgelaten; blijkbaar hadden de meeste candidaten dit gedeelte van het examen verwaarloosd; vele hebben dientengevolge een lager cijfer voor de rubriek taaleigen gekregen, dan anders het geval zou zijn geweest. De Commissie dringt met kracht er op aan, dat in het vervolg de candidaten alle zorg aan deze oefening wijden: laten zij zich moeite geven om de Fransche termen en zinnen door echt Nederlandsche te vervangen; het is noodig niet alleen de beteekenis van het Fransch weer te geven, maar dat te doen in goed Nederlandsch.

Zóózeer is de Commissie overtuigd van het belang van dit deel van het examen, dat zij haar opvolgster zou willen aanraden op de lijst een afzonderlijk cijfer aan deze mondelinge vertaling toe te kennen, en daarentegen de vormleer en het taaleigen tot één rubriek te vereenigen. Daardoor zal bovendien een logischer groepeering worden verkregen.

In het hier volgend tabellarisch overzicht vindt Uwe Excellentie de resultaten van 1907 met die van 1906 vergeleken.

Tabel III.

TABEL III.

CANDIDATEN.	Voldoende cijfers behaald in:															
	Kennis van het taaleigen.		Vormleer.		Syntaxis.		Spraakkunstige oefeningen.		Vertaling in het Fransch.		Vertaling uit het Fransch.		Uitspraak.		Vaardigheid.	
	1906.	1907.	1906.	1907.	1906.	1907.	1906.	1907.	1906.	1907.	1906.	1907.	1906	1907.	1906.	1907.
	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.
Mannelijke . .	59	65	79	78	57½	59	61	70	31	42½	89	90	68½	71	66	63
Vrouwelijke . .	64	73½	81	80	65	62	83½	78	35½	57½	90	85	89	90	85	85

Aan het einde van haar taak gekomen, betuigt de Commissie der Regeering haar dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Groningen, / Utrecht, September 1907.

Namens de Commissie,

J. J. Salverda de Grave,
Voorzitter.

J. M. Th. A. Stille,
Secretaris.

Schriftelijke opgaven bij de akte-examens L. O. in de Fransche taal in 1907.

Ter vertaling in het Fransch.

($1\frac{3}{4}$ uur.)

Op een warmen dag van het jaar 1610 hield vóór het huis van Frans Hals te Haarlem een rijtuig stil, waaruit een rijk gekleed heer stapte.

— „Is de meester thuis?" vroeg de vreemdeling aan de dienstbode, toen deze de deur voor hem geopend had.

— „Neen, mijnheer, maar ik zal hem gaan halen, hij is hier dicht bij." En met deze woorden liet zij den bezoeker het atelier van den schilder binnengaan.

Inderdaad duurde het niet lang of meester Hals verscheen. Dadelijk zeide de vreemdeling tot hem: „Ik wenschte mijn portret door u te laten schilderen, maar wat vlug, want ik heb geen tijd te verliezen."

Hals verklaarde dat hij zijn best zou doen en noodigde den bezoeker uit te gaan zitten. Nadat hij de noodige toebereidselen gemaakt had, trachtte hij een gesprek te beginnen om te weten wie de vreemdeling was. Maar deze gaf slechts korte antwoorden, en herinnerde den schilder er nogmaals aan, dat hij niet over veel tijd beschikte. Hals haastte zich dus en binnen twee uur was het portret af.

De vreemdeling stond op en bekeek het. — „Prachtig," riep hij uit, „wat een fraai portret! Gij zijt waarlijk een groot kunstenaar, meester Hals. Maar zeg mij eens, is schilderen moeilijk te leeren?"

— „Dat hangt er van af," antwoordde de schilder.

— „Laat mij eens probeeren uw portret te maken; ga zitten."

Terstond zag Hals aan de wijze waarop zijn klant het penseel hanteerde, dat deze niet voor de eerste maal een portret schilderde. Maar wie kon het zijn? Waarschijnlijk een grappenmaker, die hem een poets wilde spelen.

— „Zie zoo," zei de vreemdeling na eenigen tijd, „kom nu eens zien."

Hals stond verbaasd. Hij herkende onmiddellijk de hand van den meester.

— „Gij zijt van Dijck, want niemand anders kan dit doen!"

— „Goed geraden! Op mijn terugreis uit Italië heb ik geen weerstand kunnen bieden aan mijn verlangen om u te zien en u te vragen met mij naar Engeland te gaan, waar ik u een schitterende toekomst voorspel. Wat dunkt u daarvan?"

Maar Hals had er niet den minsten lust in. Hij bleef liever in Haarlem, waar hij zich thuis gevoelde, hoewel hij te Antwerpen geboren was.

Ter vertaling in het Nederlandsch.

(1½ uur.)

Comme je regagnais mon village, guidé, ainsi que le Petit Poucet, par une fenêtre illuminée, je heurtai du pied un objet qui rendit un son métallique. Je me baissai pour voir. C'était un vieux fer à cheval.

Tout de suite, j'eus souvenance de la superstition populaire: „Cela porte bonheur", et d'instinct, je ramassai le fer et le mis dans la poche de ma veste.

Puis, je me mis à philosopher, tout en continuant mon chemin dans les ténèbres qui s'épaississaient.

Cela porte bonheur! L'occasion est bonne pour former un souhait. Lequel? Helas! Je suis à peu près pareil au vieillard qui, à la question du garçon de restaurant: „Que désire monsieur?" ne trouva que cette réponse: „Je désirerais bien avoir un désir."

Un souhait, un désir! Encore une fois, lequel?

C'est par un matin du mois de mai, quand j'avais vingt ans et quand je me sentais dans l'imagination et dans le

cœur plus de rayons de soleil que le printemps lui-même, c'est alors que j'aurais dû ramasser ce fer à cheval dans la poussière de la route. Mais, maintenant que j'ai passé la cinquantaine et par cette soirée d'automne, qui porte à la mélancolie, que peut signifier pour moi cet heureux présage?

Et je tombai alors dans une tristesse profonde, à cette pensée que j'étais si usé par la vie que, devant un bonheur indéterminé qui m'était promis, je n'étais capable d'en imaginer aucun.

Cependant, à cette heure tardive, sous ma lampe de travail, la vue de ce vieux fer à cheval, qui me servira désormais de presse-papier, m'inspire des réflexions plus mâles.

L'animal qui l'a perdu appartient sans doute à l'un des maraîchers de ce pays; il traîne chaque jour sa charrette de légumes aux marchés de Paris. Quatorze lieues — aller et retour — toujours au petit trot. Et, ce soir, il est rentré à l'écurie, blessé et boitant. Mais, bah! il se répandra tout à l'heure une odeur de corne brûlée dans la forge du maréchal; on garnira de fers neufs les sabots de la vaillante bête, et demain, on l'attellera, comme d'habitude, dans les brancards.

Prends exemple sur lui, vieil homme de lettres, et secoue la tristesse que t'inspira la fin de cette promenade d'arrière-saison. Ce cheval campagnard donne toute sa force à sa besogne; mets à la tienne toute ta concience. Tu vieillis, tu souffres, tu n'attends rien de bon pour toi-même. Ne te plains pas et pense aux autres. Tâche de les rendre meilleurs et de les charmer; d'être, pour eux, utile et consolant.

Voilà le dernier bonheur que tu peux souhaiter.

Exercices grammaticaux.

1°. Weg te schrappen wat fout is; 2°. De cursief gedrukte infinitieven in den vereischten vorm te zetten.

(1 uur.)

1. „Alors, vous ne voulez pas venir avec moi?" — **Comme, parce que, puisque** je vous ai déjà répété trois fois que je n'ai pas le temps!"

2. Il est incroyable combien un salon **fait, fasse** dire **de, des** sottises aux gens d'esprit par les distractions qu'il donne.

3. Nous avons **résolu, résous** les problèmes dont il **a été, y a eu** question dans la dernière leçon.

4. Je m'étais bien douté qu'il ne **vînt, viendrait** pas au rendez-vous : il n'aime pas ces promenades **de, du** dimanche; les citadins envahissent alors la campagne, de sorte qu'il n'y **a, ait** pas le plus petit coin où l'on *pouvoir* être tranquille.

5. Une tradition déjà vieille voulait que les hommes **exerçant, exerçants** la profession de garçon de café *avoir* la lèvre rasée. Dernièrement il fut décrété qu'une si singulière obligation *cesser* de leur être **imposé, imposée.**

6. Je tiens à ce que vous vous **expliquerez, expliquiez;** j'avoue (**de**) ne pas pénétrer les raisons que vous alléguez et je désire voir **clair, clairement** dans cette affaire.

7. Il **faut, doit** y avoir une erreur dans ce calcul; je suppose que vous vous **êtes, soyez** trompé en *extraire* (part. présent) la racine carrée de ce nombre.

8. Je ne trouvai pas mon ami chez lui; sa sœur m'expliqua qu'il **avait, aurait** dû sortir. Elle aussi **avait, aurait** dû faire des courses, mais le mauvais temps **le lui avait empêché, l'en avait empêché, empêchée.**

9. Elle a hésité longtemps à prendre **une partie, un parti,** mais hier elle a fini **par, de** donner **la, sa** main à l'homme que ses parents lui avaient destiné.

10. Il n'a pas dormi de toute la nuit, parce qu'il souffre **de, à** un violent mal **de, aux** dents.

11. Je ne m'explique pas que, dans des devoirs si **faciles, facilement, à, de** faire, on n'*avoir* pas su éviter toutes les fautes.

12. Le soldat Moriandeau raconta **de, à** sa manière comment les choses s'étaient passées; il avait pu profiter d'un moment où la surveillance s'était relâchée et il s'était échappé sans que **quelqu'un, personne** *s'être* aperçu de son évasion.

13. On ne sait pas ce qu'il **est, soit** devenu. Il est parti de Rotterdam le jeudi 30 janvier; depuis on n'a plus eu de ses nouvelles. Quelques-uns prétendent qu'il **a, ait** fait naufrage, mais ce bruit a encore besoin d'être **affirmé, confirmé.**

14. En attendant que Loriot **a, ait** reçu la récompense à laquelle il a droit, j'ai demandé à mon père **de, à** lui transmettre mes félicitations.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 10 en Maandag 11 November 1907, n°. 264.

N°. 82.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in 1907 belast met het afnemen van de examens voor de akten van bekwaamheid tot het geven van middelbaar onderwijs in het handteekenen en de perspectief, in het rechtlijnig teekenen en de perspectief en in het boetseeren.*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van 29 Mei 1907, n°. 6357, afdeeling Onderwijs, zitting houdende te Amsterdam, was samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: W. B. G. Molkenboer, directeur der Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam;

leden:

J. Bubberman, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool en aan de burgeravondschool te Leeuwarden;
A. R. Cohen, leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers en aan de Rijksschool voor kunstnijverheid te Amsterdam;
H. C. Grosjean, leeraar aan de kweekschool voor machinisten en aan de avondschool voor handwerkslieden te Amsterdam;
H. J. Horn jr., leeraar aan de 2de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;
Bart van Hove, hoogleeraar aan de Rijksacademie voor beeldende kunsten te Amsterdam;
J. C. U. Legner, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool en aan de avondschool te Utrecht;
Th. H. A. A. Molkenboer, leeraar aan de Industrieschool van de Maatschappij voor den Werkenden Stand te Amsterdam;

J. van Reijendam Czn., directeur der ambachtsschool en der burgeravondschool te Nijmegen;

H. Rozenbeek, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool en directeur der avondschool voor ambachtslieden te Heerenveen;

H. J. Rutters, leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam;

Jan Springer, directeur der Academie van beeldende kunsten te 's Gravenhage;

J. Veldkamp, directeur der ambachtsschool en der burgeravondschool te Zwolle;

J. Visser, leeraar aan de Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers en directeur der teekenschool voor kunstambachten te Amsterdam;

H. J. de Vries, leeraar aan de hoogere burgerschool en directeur der burgeravondschool te Haarlem.

Algemeene mededeelingen.

In de eerste bijeenkomst der commissie — op 26 Juni jl. — werd op voorstel van den voorzitter, bij acclamatie, door de vergadering tot 1ste-secretaris benoemd de heer J. Bubberman, tot 2de-secretaris de heer H. J. Horn jr.

De examens werden afgenomen in het gebouw der oefenschool te Amsterdam, van 22 Juli tot en met 31 Augustus 1907.

Voor de akte M^1 (handteekenen en de perspectief) hebben zich aangemeld 74 candidaten (21 dames, 53 heeren); hiervan kwamen niet op 4, trokken zich bij het eerste gedeelte terug 1, terwijl voor de praktijk onvoldoende bleken 29 candidaten.

Van de overgebleven 40 candidaten trok zich één tijdens het tweede gedeelte van het examen terug, werden afgewezen 7 candidaten, terwijl aan 32 candidaten de akte M^1 kon worden uitgereikt (11 dames, 21 heeren).

Voor de akte M^2 (rechtlijnig teekenen en de perspectief) hebben zich 40 candidaten aangemeld.

Eén bedankte, 23 werden voor het practisch gedeelte onvoldoende bevonden, terwijl de overige 16 het 2de gedeelte meemaakten; aan 10 van hen werd de akte M^2 uitgereikt.

Voor de akte O (boetseeren) meldde zich eene dame aan, die na voldoend afgelegd examen de akte verkreeg.

Bij de beoordeeling van het werk der candidaten werden de cijfers 1—6 gebruikt.

1. zeer slecht, 2. slecht, 3. onvoldoende, 4. voldoende, 5. goed, 6 zeer goed, terwijl bij de beoordeeling der onderdeelen, alléén bij het predicaat 4, zoo noodig, gebruik werd gemaakt van de toevoegsels + of —.

Ten opzichte van het examen heeft de commissie de eer het volgende mede te deelen:

M[1].

Als pleisterkop werd gegeven het afgietsel van eene buste, werk van Rombout Verhulst. Weinig candidaten hadden den vorm begrepen en de gelijkenis goed getroffen.

De waarde van de verschillende schaduwen ten opzichte van elkaar waren bij het meerendeel niet gevoelig opgevat, waarschijnhet gevolg van te weinig voorbereiding en een africhten om alleen pleisterkoppen te leeren natcekenen en zich bij hun studie tot het allernoodzakelijkste te beperken.

Van de 70 teekeningen bleven beneden voldoende 41, terwijl 29 voldoende of daarboven werden geacht.

De teekening naar een reliefornament (gothisch gekoppeld kapiteel), waarvan de bewerking en de opvatting aanmerkelijk kan verschillen van de wijze waarop een pleisterkop wordt weergegeven was evenals deze behandeld, hetgeen de commissie aanleiding geeft tot de veronderstelling, dat het den candidaten niet duidelijk is waarom deze verschillende opgaven als model worden verstrekt — bij den kop wordt verwacht dat, na het algemeen karakter, de détails eveneens uitvoerig worden geteekend in vorm en in toon, terwijl bij het ornament de hoofdschaduwen en de architectonische eigenschappen meer op den voorgrond moeten treden.

31 teekeningen bleven beneden voldoende,

39 teekeningen waren voldoendeo of beter.

Als stilleven werd gegeven een renaissance-tafeltje met draperie; op de tafel lag, in hellenden stand, een bijbel, gesloten met koperen haken; op den grond bij een der pooten stond een gipsafgietsel van een groote Romaansche Ciborie.

Uit vele teekeningen bleek ongeoefendheid om in den gegeven tijd het eigenaardige der stoffen uit te drukken en de samenstelling der voorwerpen weer te geven.

31 waren beneden voldoende,

39 verkregen het cijfer 4 of hooger.

Als wandplaat werd aan twee groepen te teekenen gegeven een versierde hoofdletter S, begin XVIde eeuw; aan de twee andere groepen een dito D, XVde eeuw.

Voor verreweg het meerendeel der candidaten bleek het ondoenlijk een voltooide teekening te leveren; een gevolg van te weinig bedrevenheid, om na de schets te hebben aangegeven, daarna met het penseel de vormen te teekenen.

Beneden voldoende bleken 27,

voldoende of hooger......... 43.

Ten opzichte van het teekenen op het zwart bord werd dit jaar een andere weg gevolgd dan in de vorige jaren het geval was. Tot heden werd dit examen gelijktijdig afgenomen met het onderzoek naar de kennis van de methodiek en had dus plaats bij het tweede gedeelte van het examen voor de akte M[1], en dan werd bij de bepaling van het eindcijfer voor de groep teekenen, het cijfer voor het bordteekenen toegekend, bij die groep in rekening gebracht.

Omdat de ondervinding heeft geleerd, dat het toch meer wenschelijk is, dat de praktische teekenproeven zooveel mogelijk worden vervaardigd gelijktijdig en bij het eerste gedeelte van het examen, werd in dit jaar het teekenen op het zwart bord, gebracht op het programma voor dat eerste gedeelte.

Daartoe kwamen van de 70 candidaten, die in twee gedeelten — ieder van 2 groepen — waren opgeroepen om gedurende zes dagen praktisch te werken, iederen morgen ongeveer 6 te 8 uur, terwijl alle anderen te 9 uur den arbeid begonnen. Aan dit dagelijks wisselende zestal werd opgelegd om in ongeveer 50 minuten een teekening te maken op het zwart bord.

Op die wijze was er eerstens iets meer tijd voor dit werk beschikbaar en de candidaten konden — ongestoord, rustig en alleen staande — beter hun aandacht wijden aan het uitwerken van deze opgaaf. Daarbij kwam er nu meer ruimte vrij voor het mondeling examen in de methodologie, waarvoor tot heden slechts ± 30 minuten beschikbaar waren geweest.

Voor elk zestal was een andere teekening gemaakt; iedere candidaat ontving daarvan een hectografischen afdruk. De examinandi waren zóó geplaatst, dat geen van hen op het werk kon zien, dat de andere vijf onder handen hadden.

De gekozen voorwerpen waren: oud-Hollandsche stoel, dito tafel met bloemenvaas, ouderwetsch klokje, pendule, kruiwagen, straatlantaarn, parapluiestaander met opengeslagen regenscherm, vat op staander en dergelijke.

Het voorbeeld bevatte een afbeelding in plattegrond en opstand; daarnaar moest op flinke schaal een perspectievisch aanzicht worden geteekend. Bij deze horizontale en verticale projecties was aangegeven hoe hoog men zich het oog boven den grond moest voorstellen en waar de plaats was van den aanschouwer met betrekking tot het af te beelden voorwerp.

Die voorwerpen waren zoo gekozen dat het resultaat van deze opgave niet blootelijk rechtlijnige teekeningetjes — het karakter dragende van constructieve werkstukken — zou opleveren maar dat uit die krijtlijnsamenstellingen ook kon worden opgemaakt of de aanstaande leeraar of leerares in de teekenkunst genoeg ge-

voel had om die opgaaf tot een eenigszins smakelijke voorstelling te verwerken.

De commissie moest tot haar leedwezen constateeren, dat zeer vele candidaten òf zich niet den tijd gunden om de opgaaf nauwkeurig te lezen, òf zich niet een heldere voorstelling konden maken van de wijze, waarop de bedoelde voorwerpen onder de gegeven omstandigheden moesten worden gezien.

Aan vele van die bordteekeningen die — als men niet wist welke vraag gesteld was — niet onverdienstelijk genoemd konden worden, moest toch een beslist onvoldoend cijfer worden toegekend, omdat daarbij geenerlei rekening was gehouden met de duidelijk aangegeven plaats van den aanschouwer, terwijl het tevens zeer dikwijls voorkwam dat voor de onderdeelen der voorstelling geheel andere verhoudingen en geheel andere vormen waren gekozen dan het model te zien gaf, om niet te spreken van perspectievische vreemdigheden (bijv. alsof men twee of meer horizons mag aannemen).

Van de 70 bordteekeningen bleven 30 beneden voldoende, terwijl 40 voldoende of beter werden geacht.

Projectieleer.

De kennis van dit onderdeel van het programma was bij de meeste candidaten bevredigend, alhoewel ze door sommigen meer scheen te zijn opgevat als een kennis van het elementaire gedeelte der beschrijvende meetkunde dan wel als een toepassing daarvan op het projecteeren van verschillende lichamen, het construeeren van eenvoudige doorsnijdingen, enz.

Aan 8 candidaten moest een cijfer worden toegekend beneden voldoende, terwijl 33 een hooger cijfer verkregen.

Percpectief.

Ook bij het examen in dit vak, deed zich het verschijnsel voor dat vele candidaten, hoewel behoorlijk bekend met de elementaire constructies en den weg die tot de oplossing van de een of andere opgave leidt, toch herhaaldelijk faalden in de toepassing daarvan in bepaalde gevallen.

Blijkbaar beperkten zij zich geheel tot die, welke in hun studieboek voorkomen, zonder in staat te zijn, ze ook in andere gevallen toe te passen; hieraan meent de commissie het te moeten wijten, dat slechts zeer enkele vraagstukken volkomen juist en correct waren uitgevoerd.

32 teekeningen waren beneden voldoende, terwijl 34 daarboven werden getaxeerd.

Bij het mondeling examen was menig candidaat in staat vlotweg de dorsnijding te bepalen van kegels en cylinders onderling, terwijl hij te kort schoot in de eenvoudige doorsnijding van kegel, pyramide of prisma met een plat vlak; van den waren vorm dier doorsnijding had hij dikwijls geen flauwe voorstelling.

Tevens moet hier de klacht herhaald worden, reeds zoo menigmaal door vorige commissies geuit, dat zelfs het meerendeel der candidaten onbekend schijnt te wezen met de eenvoudigste eigenschappen en benamingen van vlakke figuren en van lichamen. Herhaaldelijk werd een parallelogram, rechthoek, ruit of trapezium onder de regelmatige veelhoeken en 6 z. pyramide, 5 z. prisma, kegel of cylinder onder de regelmatige lichamen gerangschikt, terwijl zoo goed als geen enkele candidaat van een en ander een behoorlijke bepaling wist te geven.

	Beneden voldoende.	Voldoende of daarboven.
Mondeling	19	22
Eindcijfers	12	29

Ornament-compositie.

Over 't algemeen getuigden de door de candidaten ingeleverde ontwerpen van gering inventief vermogen en weinig begrip van een algemeene conceptie en daalde men, alvorens deze behoorlijk was bestudeerd en vastgesteld te veel af in détails.

Stijl en ornamentleer.

Het schriftelijk werk der vrouwelijke candidaten stond over 't algemeen hooger dan dat der mannelijke; de toelichtende schetsen waren tamelijk. Feitenkennis en constructief begrip der verschillende bouwstijlen liet bij velen te wenschen over, evenzoo de in enkele lijnen op het bord uitgevoerde schetsen van architectonische of ornamentale onderdeelen.

	Beneden voldoende.	Voldoende of hooger.	
Compositie	14	26	+ 1 vrijstelling
Stijl en ornamentleer...	11	30	door 't bezit van
Geschiedenis der stijlen	10	31	de akte M².
Opstel	15	26	
Eindcijfers	10	31	

Anatomie.

Van de 41 candidaten die examen aflegden in dit vak bleken:

	Beneden voldoende.	Voldoende of daarboven.
Voor mondeling	13	28
„ proportie en geraamte	22	19
„ anatomisch onderdeel	23	18
Eindcijfers	14	27

Waar het mondeling gedeelte onvoldoende was, werd zulks veelal veroorzaakt door onvoldoende voorbereiding, terwijl ook de commissie betreurt, dat de teekeningen dikwijls blijk gaven dat de candidaten òf in 't geheel niet òf veel te weinig naar het skelet en naar goede afgietsels hebben geteekend.

Methode.

Bij dit examen viel het de commissie op, dat een geschiedenis van het teekenonderwijs voor vele candidaten niet bestond. Ze hadden weinig of geen literatuur er van doorgewerkt. Het is onnoodig te zeggen dat eenige studie in die richting den candidaten ten goede zou komen om een juisten blik te krijgen op den stand van het tegenwoordig teekenonderwijs en de stroomingen welke er thans in waar te nemen zijn.

De kennis der leermiddelen liet ook veel te wenschen over, gewoonlijk kenden de candidaten één wandplatenwerk en wisten ze van andere werken alleen de namen der auteurs. Een vergelijkende studie tusschen verschillende werken, „een gevolg van het niet kennen van meerdere wandplaten", was niet gemaakt.

Het kwam dikwijls voor, dat de candidaten niet op de hoogte bleken te zijn van het teekenonderwijs op de lagere school (welke kennis bij een candidaat voor de middelbare akte moet verondersteld worden) en hoe de wet op het lager onderwijs de bevoegdheden daaromtrent regelt; een gevolg hiervan was, dat ze:

1°. het verband tusschen lager en middelbaar niet kenden, d. w. z. niet wisten in hoeverre de lagere school een voorbereiding is voor de middelbare, en

2°. dat ze onbekend waren met het onderwijs op een kweekschool voor onderwijzers (essen); daarbij was de meetkunstige vormkennis bij zeer velen beneden voldoende.

	Beneden voldoende.	Voldoende of daarboven.
Mondelinge examens	15	26
Schriftelijke „	14	27
Eindcijfers	10	31

M².

Bouwkundig teekenen-copie.

De tijd voor het vervaardigen van copie naar plaat werd vastgesteld op 9 uren, n.l. 6 uren voor een lijnteekening en 3 uren voor een penseeloefening.

De laatstgenoemde oefening werd zeer wenschelijk geacht, omdat het wasschen bij het vervaardigen der werktuigkundige teekening is vervallen en daardoor wordt verwaarloosd, terwijl die techniek toch van groot belang is, vooral voor iemand die later aan een H. B. school zal werkzaam zijn.

Voor het eerste gedeelte, waarvoor 6 uren tijd werd gegeven, moest worden gecopieerd een ongeschaduwde teekening van een fragment van een der façades van het Paleis van Justitie te Parijs.

Het zwartepunt werd gelegd in het handig opzetten in potlood en het zuiver in inkt zetten der lijnen van verschillende zwaarte, terwijl alleen een vlakke arceering moest worden aangebracht bij een doorsnede.

Het zuiver in potlood teekenen liet over 't algemeen zeer veel te wenschen over; de gebreken hiervan waren bij nagenoeg alle teekeningen, na het in inkt zetten terug te vinden.

Van de 39 teekeningen bleven 24 beneden voldoende, terwijl 15 voldoende of hooger werden geoordeeld.

De penseeloefening bestond in het vervaardigen van een gewasschen teekening, in één kleur, naar eene photolithografische reproductie, voorstellende een detail van een balustrade van het Paleis „Petit Trianon" te Versailles. Een opgespannen vel papier, waarop de vormen in potloodimitatie waren aangegeven, werd aan de candidaten verstrekt.

De resultaten waren even onbevredigend als die van de vorige opgave.

Enkele teekeningen getuigden van totaal gemis aan vaardigheid in het hanteeren van 't penseel; ook hier werden 24 beneden voldoende en slechts 15 voldoende of beter genoemd.

Bij het beoordeelen of een candidaat geschikt was om tot het tweede gedeelte te worden toegelaten, is aan het laatste cijfer niet te veel gewicht gehecht, omdat een dergelijk werkstuk tot dusverre door vorige commissies niet den candidaten was voorgelegd.

Voor bouwkundig teekenen naar gegeven schets, werd als onderwerp gegeven een traptoren, om die in potlood uit te werken op een schaal van 1 à 20, terwijl daarvan eenige details werden verlangd op de helft der ware grootte.

Het meerendeel der candidaten schoot bij het systematisch opzetten in vaardigheid te kort, terwijl de constructieve kennis bij de meesten onvoldoende bleek te zijn, zoodat 30 teekeningen beneden voldoende bleven en slechts aan 9 het cijfer 4 of hooger kon worden toegekend.

Van de 39 candidaten konden slechts 16 voor het 2de gedeelte worden opgeroepen, terwijl bovendien één te kennen gaf ook het mondeling gedeelte te willen meemaken.

Van de 17 eindcijfers voor bouwkundig teekenen waren 3 beneden voldoende en 14 voldoende of hooger.

Terminologie der bouwkunde.

Bij dit onderzoek kon aan de meeste candidaten een voldoend cijfer worden toegekend.

Beneden voldoende 5,
voldoende of hooger .... 12.

De opgaven voor werktuigkundig teekenen bestonden in:

1°. Het maken van eene werkteekening van een recht kamwiel met rondsel; de maten waren gegeven, maar de tandvorm moest door den candidaat worden geconstrueerd; hiervoor was drie uren tijd gegeven.

2°. Het maken van een complete werkteekening met ingeschreven maten van een kruishoofd, waarvan de elementen in isometrische projectie met ingeschreven maten den candidaten werden voorgelegd; voor het uitwerken van deze opgave was een tijd van zes uren beschikbaar.

Uit het geleverd werk bleek, dat menigeen onder de candidaten niet bekend was met de hoofdbegrippen der tandvormen, een kennis die zeker verlangd moet worden. Eenigen hadden verder geen voorstelling van het bedoelde kruishoofd en zelfs niet van een kruishoofd in 't algemeen, terwijl verscheidene van hen nog steeds onbekend bleken te wezen met de eischen die aan eene werktuigkundige teekening worden gesteld.

Daartegenover voldeed het werk van enkelen volkomen aan de eischen.

21 maal werd een onvoldoend, 18 maal een voldoend cijfer toegekend.

Terminologie werktuigkunde.

Dit examen maakte, een enkele uitzondering daargelaten, in 't algemeen een gunstigen indruk; de kennis van de meest voorkomende deelen van werktuigen met de functiën daarvan, was

zeer bevredigend, slechts was het met de bedrevenheid in het schetsen op het bord van eenvoudige werktuigkundige onderdeelen dikwijls treurig gesteld, een bedrevenheid die juist voor den onderwijzer zoo onmisbaar is.

	Beneden voldoende.	Voldoende of hooger.
	4	13
Eindcijfer voor het geheele vak werktuigkunde	3	14

Beschrijvende meetkunde.

Bij het onderzoek naar de kennis der candidaten van dit onderdeel van het programma bleek iets dergelijks als bij M[1] (projectieleer en perspectief).

Dikwijls ging een behoorlijke kennis der elementaire constructie gepaard met een falen in de toepassing daarvan.

Inzonderheid bleek dit bij de oplossing van een der vraagstukken, ter uitvoering bij het praktisch gedeelte van 't examen opgegeven, waarbij nagenoeg niet één candidaat het tot een goede oplossing had kunnen brengen, terwijl het toch niets anders bevatte dan de toepassing van eenige elementaire constructies. Ook bij het mondeling examen bleek zulks. Menig candidaat, in staat een bepaalde opgave vlotweg uit te werken in den eersten ruimtehoek, schoot te kort in de toepassing, wanneer toevallig de een of andere figuur in een der overige ruimtehoeken viel.

Bij verreweg de meeste candidaten bleek dat een juist begrip van scheeve en axonometrische projectie ten eenenmale ontbrak, hetgeen te meer bevreemding mag wekken, daar juist deze wijze van voorstellen bij het aanvankelijk onderwijs in bouw- en werktuigkundig teekenen aan ambachtsscholen, burgeravondscholen en andere vakteekenscholen zoo veelvuldig gebruikt wordt.

Nagenoeg geen enkel candidaat was in staat, voor leerlingen, ook maar een eenigszins begrijpelijke verklaring te geven van de wijze van ontstaan dezer projecties.

De kennis van vlakke figuren en lichamen was bij deze candidaten al even gering als bij die voor M[1].

	Beneden voldoende.	Voldoende of hooger.
Mondeling	10	7
Teekenen	22	17
Eindcijfers	8	9

Perspectief.

Dezelfde opmerkingen omtrent dit vak gemaakt bij M[1], gelden ook hier.

	Beneden voldoende	Voldoende of hooger.	Vrijstelling wegens het bezit der akte M[1].
Mondeling	9	1	7
Rekenen	15	13	11
Eindcijfer	4	6	7

Ornament-compositie.

Enkele candidaten leverden in deze afdeeling geen onverdienstelijken arbeid, overigens zijn in 't algemeen dezelfde bemerkingen te maken als die, welke omtrent de examens M[1] zijn in het midden gebracht. Velen bleven beneden het middelmatige en gaven, bij de in de ontwerpen aanwezige kleuren-combinaties, blijk van weinig studie en aesthetischen zin.

Stijl en ornamentleer.

De candidaten stonden, wat stijlbegrip aangaat, in deze afdeeling aanmerkelijk lager dan die van M[1]. Bij velen bemerkte men een totaal gemis aan chronologische, geschiedkundige en aardrijkskundige kennis in verband met de ontwikkeling der bouw- en aanverwante kunsten.

Het schriftelijk werk was evenzoo van minder gehalte; er werd dikwijls een behoorlijke en geleidelijk ontwikkelde behandeling van het opgegeven onderwerp gemist.

De schetsen en teekeningen op het bord gaven slechts bij enkelen reden tot tevredenheid.

	Beneden voldoende.	Voldoende of hooger.
Compositie	21	8
Stijl en ornamentleer	7	4
Geschiedenis der stijlen ...	7	4
Opstel	5	6
Eindcijfers	7	4

Methodologie.

Uit de opstellen bleek over 't algemeen wel dat de candidaten bekend waren met de leerstof, die verwerkt moest worden op verschillende inrichtingen van middelbaar onderwijs.

Wanneer echter gevraagd werd deze leerstof over de klasse te verdeelen en een deel er van voor de leerlingen begrijpelijk te behandelen, bleven vele in gebreke. Dezelfde opmerking geldt ook voor het mondeling gedeelte van het examen; het methodisch verklaren ging gebrekkig en de daarbij gemaakte schetsen op het zwart bord waren voor 't meerendeel onvoldoende.

	Beneden voldoende.	Voldoende of hooger.
Mondeling	8	9
Schriftelijk	8	9
Eindcijfers	7	10

Boetseeren. O.

Dit examen gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.
De eenige candidate was in 't bezit der akte M[1] en had vrijstelling voor ornament en ontleedkunde; het examen in projectieleer, boetseeren en methodologie was meer dan voldoende.

Bij het ten einde brengen van haar taak meent de commissie een woord te moeten spreken betreffende de wenschen die gedurende zoo lange jaren, reeds van 1878 af, door de verschillende commissies zijn uitgesproken ten gunste van eene herziening der examen-programma's voor de teekenakten middelbaar onderwijs.
Met groot genoegen werd door hen, die bij het teekenonderwijs werkzaam zijn vernomen, dat Uwe Excellentie, gevolg gevende aan de zoo dikwijls herhaalde verzuchtingen, aan de Staten-Generaal heeft voorgelegd een wetsontwerp, waardoor die aangelegenheid bij Koninklijk besluit kan worden geregeld.
Dat wetsontwerp werd gelukkig aangenomen en Uwe Excellentie heeft een commissie benoemd die hier de Regeering zal hebben voor te lichten bij de regeling dezer materie en het formuleeren der programma's voor de teekenakten-examens M. O.
Voor dien maatregel wordt hier reeds aan Uwe Excellentie oprechte dank gebracht; moge die leiden tot een regeling, die door de mannen van het teekenonderwijs in Nederland als een doeltreffende kan worden begroet.

Amsterdam, 22 September 1907.

Namens de commissie,

W. B. G. Molkenboer,
Voorzitter.

J. Bubberman.
Secretaris.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 15 November 1907, n°. 268.

N°. 83.

VERSLAG DER COMMISSIE *in 1907 belast geweest met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid wenschten te verkrijgen voor middelbaar onderwijs in landbouwkunde, tuinbouwkunde of houtteelt of voor lager onderwijs in land- of tuinbouwkunde, bedoeld bij Koninklijk besluit van 26 Mei 1897 (*Staatsblad *n°. 161), aangevuld bij Koninklijk besluit van 8 Juni 1900 (*Staatsblad *n°. 105).*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, ingevolge art. 69 van de wet tot regeling van het middelbaar onderwijs en art. 86 van de wet tot regeling van het lager onderwijs, benoemd bij Uwer Excellenties beschikking van 20 Juni 1907, n°. 7660[1], afdeeling Onderwijs, tot het afnemen van bovengenoemde examens, bestond uit de leden: P. van Hoek, inspecteur van het landbouwonderwijs te 's Gravenhage, door Uwe Excellentie als voorzitter aangewezen; L. Broekema, directeur van de Rijks- hoogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen; J. H. Aberson, leeraar aan de Rijks- hoogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen; B. A. Plemper van Balen, prof. dr. J. Ritzema Bos, dr. D. van Gulik, A. C. Ide, S. Koenen, S. Lako, H. K. H. A. Maijer, dr. O. Pitsch, H. C. Reimers, allen leeraren aan de Rijks- hoogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen; J. van Dam, directeur der Rijkslandbouwschool te Wageningen; J. Z. ten Rodengate Marissen,

dr. L. Vuyck, beiden leeraren aan de Rijkslandbouwschool te Wageningen; D. F. van Esveld, leeraar aan de Rijksveeartsenijschool te Utrecht; dr. K. H. M. van der Zande, directeur van het Rijkslandbouwproefstation te Hoorn; J. Heidema, directeur van de Rijkslandbouwwinterschool te Groningen; P. de Vries, directeur van de Rijkstuinbouwwinterschool te Aalsmeer; J. Elema, Rijkslandbouwleeraar te Hoogeveen; H. E. Huizenga, Rijkslandbouwleeraar te Breda; I. G. J. Kakebeeke, Rijkslandbouwleeraar te Goes; U. J. Mansholt, Rijkslandbouwleeraar te Groningen; C. H. Claassen, Rijkstuinbouwleeraar te Boskoop; J. G. Hazeloop, Rijkstuinbouwleeraar te Alkmaar; J. P. M. Camman, Rijkstuinbouwleeraar te Teteringen; H. B. Hylkema, zuivelconsulent te Utrecht; J. Mesdag, zuivelconsulent te Leeuwarden, en dr. R. N. de Haas, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Wageningen.

Bij Uwer Excellentie's beschikking van 23 Augustus 1907, n°. 10633, afdeeling Onderwijs, werd de samenstelling der Commissie in zooverre gewijzigd, dat de benoeming van het lid J. van Dam werd ingetrokken en in zijne plaats werd benoemd dr. R. N. de Haas, bovengenoemd.

De Commissie heeft de eer Uwer Excellentie een verslag van hare werkzaamheden en van de gehouden examens aan te bieden.

Voor de akte middelbaar onderwijs landbouwkunde hadden zich twee mannelijke candidaten aangemeld terwijl het getal candidaten voor de akten lager onderwijs 42 bedroeg, n.l. 24 mannelijke candidaten voor landbouwkunde en 18 mannelijke candidaten vor tuinbouwkunde.

Van de candidaten voor de akte landbouwkunde kwam één niet op. Hetzelfde was het geval met een der candidaten voor de akte lager onderwijs tuinbouwkunde.

In de eerste vergadering van de commissie, welke gehouden werd op 16 Juli, werd een secretaris aangewezen en werden de werkzaamheden voor het examen geregeld. Eene tweede voorbereidende vergadering werd gehouden op 22 Augustus, ter vaststelling van de schriftelijke vragen voor de akten landbouwkunde lager en middelbaar onderwijs. Tijdens het examen voor deze akten werden de schriftelijke vragen voor de akte tuinbouwkunde lager onderwijs vastgesteld.

De examens voor de akte landbouwkunde lager onderwijs werden gehouden van 23—27 Augustus, die voor de akte tuinbouwkunde lager onderwijs van 28—31 Augustus en die voor de akte middelbaar onderwijs landbouwkunde op 23 en 24 en van 28—31 Augustus. Op 27 Augustus werd het verslag van het examen landbouwkunde lager onderwijs en op 31 Augustus dat van de andere examens vastgesteld.

Alle vergaderingen en de examens werden gehouden in het hoofdgebouw der Rijks- hoogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen.

I. Examen middelbaar onderwijs landbouwkunde.

De candidaten, die zich voor dit examen hadden aangemeld, waren in het bezit van het diploma van landbouwkundige. De Commissie hield hiermede rekening en hechtte bij het examen vooral gewicht aan bekwaamheid in die onderdeelen der landbouwkunde, waarop de candidaten, na het behalen van genoemd diploma, zich meer in het bijzonder hadden toegelegd.

Daar beide candidaten zich meer in het bijzonder hadden bekwaamd in de onderdeelen veeteelt en zuivelbereiding, werden hun de volgende vragen ter schriftelijke behandeling gegeven.

1. Geef een overzicht van de rundveeteelt in Nederland. Tot welke op- en aanmerkingen geeft u die teelt aanleiding en welke maatregelen zouden genomen moeten worden tot verbetering?

2. Welke beteekenis heeft het zuren van den room voor de hoedanigheid en de duurzaamheid der boter. Op welke verschillende manieren hebt ge in de praktijk den room zien aanzuren, en op welke gronden berusten de op- en aanmerkingen, die ge daarbij wel zult hebben gemaakt?

Of 3. Wat is u bekend omtrent de ontwikkeling der fabriekmatige zuivelbereiding in ons land en tot welke kritische beschouwingen geeft zij u aanleiding, ook ten opzichte van de verhouding tusschen het zuivelbedrijf en het landbouwbedrijf in zijn geheel genomen?

Het mondeling examen was ingedeeld naar het volgende schema, waarin de omschrijving van het programma in het kort is weergegeven.

Vak.	Tijd.	Examinator.	Assessor.
Grondbewerking en -verbetering,	3/4 uur	Pitsch, Lako,	Lako; Pitsch;
Landbouwscheikunde,	3/4 „	Aberson,	van der Zande;
Plantenteelt,	3/4 „	Pitsch,	Marissen;
Bedrijfsleer,	3/4 „	Koenen,	Pitsch;
Landbouwwerktuigkunde,	1 „	Lako,	Heidema;
Schadelijke dieren,	1/2 „	Ritzema Bos,	van Esveld;
Veeteelt,	2 „	Reimers, van Esveld	van Esveld; Reimers;
Zuivelbereiding,	1 1/2 „	Mesdag van der Zande,	van der Zande; Mesdag.

Het werd, voor zooveel doenlijk, door alle leden van de Com-

missie, meer in het bijzonder met het afnemen van dit examen belast, bijgewoond.

De akte kon worden uitgereikt aan beide candidaten, te weten aan C. Broekema en J. T. Timmermans, beiden te Wageningen.

Evenals in vorige jaren bleek het der Commissie ook nu weder, dat het programma voor het examen landbouwkunde dringend herziening behoeft. Zij acht het zich tot een plicht de aandacht van Uwe Excellentie op de noodzakelijkheid dezer herziening te vestigen.

II. Examens voor de akten lager onderwijs.

De candidaten voor deze akten waren in 4 ploegen verdeeld: de eerste twee bestonden uit de candidaten voor de landbouwakte en de twee laatste uit die voor de tuinbouwakte. Het mondeling examen duurde voor elke ploeg twee dagen. Het schriftelijk examen vond voor de beide eerste ploegen plaats op den avond van den eersten examendag en voor de beide laatste ploegen op den avond voorafgaand aan dien dag.

a. *Examen landbouwkunde.*

De onderwerpen waren onder de examinatoren als volgt verdeeld:

kennis van de anorganische en organische scheikunde: Aberson en van der Zande;

kennis van de natuurkunde: van Gulik en de Haas;

kennis van plant- en dierkunde, benevens bekendheid met eenige voor den landbouw nuttige en schadelijke dieren en planten: Ritzema Bos en Vuyck;

bekendheid in hoofdzaken met de gesteldheid en de vorming van den bodem van Nederland, benevens kennis van de natuur- en scheikundige eigenschappen van den grond en de meest belangrijke methoden van grondverbetering: Kakebeeke en Huizenga;

bekendheid met de hoofdpunten van de leer der bemesting: Elema en Maijer;

bekendheid met de meest belangrijke methoden van grondbewerking, alsmede met de belangrijkste werktuigen bij den landbouw in gebruik: Heidema en Mansholt;

kennis van de plantenteelt; Pitsch en Marissen;

kennis in hoofdzaken met de leer der veeteelt: Broekema en van Esveld;

bekendheid met de hoofdzaken der zuivelbereiding: Mesdag en Hylkema.

De genoemde personen waren bij afwisseling examinator en assessor.

Het mondeling examen duurde voor elk vak 45 minuten.

De schriftelijke vragen waren ontleend aan de bemestingsleer en de scheikunde. Zij luidden :

1. voor de eerste ploeg: Maak een opstel over de groenbemesting;

2. voor de tweede ploeg: Maak een opstel over het salpeterzuur en behandel daarin vooral de samenstelling, de eigenschappen, de vormings- en bereidingswijzen en de wijze, waarop het op enkelvoudige stoffen en verbindingen inwerkt; dit laatste met enkele karakteristieke voorbeelden toegelicht.

Aan 16 candidaten kon de akte worden uitgereikt, te weten aan: A. Beekers te Prinsenhage; K. Boere, te Oosterhuizen; T. Uit de Bos, te Vierhouten; J .Coremans, te Wouw, L. J. A. Derks, te Ginneken; H. E. Eggink, te Steenderen; A. de Graaf, te Bleiswijk; G. Hogenkamp, te Elspeet; J. de Jong, te Breda; J. M. Delhoofen, te Heel; J. Rip, te Oldebroek; A. J. Mertens, te Heithuizen; M. A. van de Poel, te Bakel, W. A. Veldman, te Lattrop; R. Vennik, te Rouveen, en G. A. Visser, te Deventer.

Onderstaand staatje geeft een overzicht van de cijfers, welke door de gezamenlijke volledig geëxamineerde candidaten zijn behaald:

VAKKEN.	Aantal keeren, dat de aan het hoofd dezer kolommen geplaatste cijfers werden behaald.									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
1. Scheikunde	1	1	3	4	2	6	4	2	„	„
2. Natuurkunde.	„	1	1	5	7	8	1	„	„	„
3. Plant- en dierkunde	„	„	2	7	6	4	4	„	„	„
4. Kennis van den grond, grondverbetering.	„	1	„	7	8	2	3	1	1	„
5. Bemesting	„	1	2	6	4	4	5	„	1	„
6. Landbouwwerktuigen en Grondbewerking	„	1	„	1	4	9	8	„	„	„

VAKKEN.	Aantal keeren, dat de aan het hoofd dezer kolommen geplaatste cijfers werden behaald.									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
7. Plantenteelt	„	„	4	6	7	2	4	„	„	„
8. Veeteelt.	„	4	5	3	6	2	1	1	1	„
9. Zuivelbereiding	1	„	4	3	2	3	4	4	2	„
Totaal	2	9	21	42	46	40	34	8	5	„

Hoewel de resultaten van het examen in zijn geheel zeer bevredigend waren, bleken die van het examen in zuivelbereiding minder goed te zijn. Het scheen, dat vele candidaten van dit vak geen ernstige studie hadden gemaakt.

Ten aanzien van het examen in de kennis van de landbouwwerktuigen en de methoden van grondbewerking kan, evenals in het vorige jaar, worden opgemerkt, dat de meeste candidaten zich bij hunne studie tot een te gering aantal werktuigen hadden bepaald en deze nog dikwijls niet met de noodige zorg hadden bestudeerd.

b. *Examen tuinbouwkunde.*

Aan dit examen namen 17 candidaten deel.

De onderwerpen waren over de examinatoren als volgt verdeeld:

kennis van scheikunde en van natuurkunde, met name van die onderdeelen van beide wetenschappen, die voor den tuinbouw van belang moeten geacht worden, — examinatoren voor scheikunde: Aberson en van der Zande; voor natuurkunde: van Gulik en de Haas;

algemeene kennis van den bouw en het leven der planten; kennis van de voornaamste cultuurgewassen uit een botanisch oogpunt en van hunne plaats in het systeem; bekendheid met eenige plantenziekten en voor den tuinbouw nuttige en schadelijke dieren: Ritzema Bos en Vuyck;

bekendheid met de eigenschappen van den grond en de meest

belangrijke methoden van grondbewerking en van grondverbetering met de hoofdpunten van de leer der bemesting: Elema en Maijer;

bekendheid met de hoofdpunten van den eigenlijken tuinbouw, voor zoover betreft:

a. *warmoezerij*, de teelt van vruchten in den vollen grond, vervroegen: Claassen en Camman;

b. *vruchtenteelt*, aanleg en behandeling van den boomgaard en van den vruchtentuin, kennis van de meest aanbevelenswaardige vruchtenvariëteiten, vermenigvuldigen, veredelen, snoeien: Ide en Hazeloop;

c. *bloementeelt en boomteelt:* eenige kennis van vaste planten, zaaiplanten en kamerplanten, benevens van sierheesters: Plemper van Balen en de Vries.

Deze personen waren beurtelings examinator en assessor.

Het mondeling examen duurde voor elk der vakken: warmoezerij, vruchtenteelt, bloemen- en boomteelt 1 uur; voor de overige vakken $\frac{3}{4}$ uur.

De schriftelijke vragen, waaruit een onderwerp ter behandeling mocht worden gekozen, waren:

1. Voor de eerste groep:

a. Geef eene beschrijving van de teelt van pit- en steenvruchten in struikvorm;

b. Wat is u bekend betreffende de planting en de verdere verzorging van hyacinthen, tulpen en narcissen voor bloei in den tuin en in de kamer?

c. Op welke wijze worden postelein, spinazie en radijs voor den handel geteeld?

2. Voor de tweede groep:

a. Geef eene beschrijving van den aanleg van een boomgaard op bouwland, bestemd om in de toekomst als weide te worden gebruikt.

b. Noem een vijftal eenjarige gewassen, geschikt voor versiering van een tuin en een vijftal dat voor snijbloem waarde heeft. Geef van beide groepen eene korte kultuurbeschrijving.

c. Geef een overzicht van het kweeken van wintergroente.

De akte kon worden uitgereikt aan 12 candidaten, te weten: J. Beumer, te Sassenheim; B. van Bochove, te Schiedam; J. C. de Bruyn, te Boskoop; J. van Koeveringen, te Oud-Beierland; A. de Koning, te Rotterdam; P. Miedema, te Utrecht; C. Ph. Moerlands, te Boskoop; M. Taps, te Nieuwstadt; L. H. Vis, te Rotterdam; A. C. van der Vliet, te 's Gravenhage; A. F. Wevers, te Beek, gem. Bergh, en J. Woldendorp, te Kornhorn.

Onderstaand staatje geeft een overzicht van de door de gezamenlijke volledig geëxamineerde candidaten in de onderscheiden vakken behaalde cijfers.

VAKKEN.	Aantal keeren, dat de aan het hoofd der kolommen geplaatste cijfers werden behaald.									
	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
1. Natuurkunde	„	„	4	3	4	3	2	1	„	„
2. Scheikunde.	„	1	3	2	3	5	3	„	„	„
3. Plant- en dierkunde	1	„	1	4	8	1	2	„	„	„
4. Bodem en bemesting	„	2	2	3	7	1	2	„	„	„
5. Warmoezerij	„	2	3	3	1	2	4	1	1	„
6. Vruchtenteelt.	„	„	„	2	2	4	4	4	1	„
7. Bloemen- en boomteelt	„	„	1	2	7	3	4	„	„	„
Totaal	1	5	14	19	32	19	21	6	2	„

Hoewel het examen in zijn geheel reden tot tevredenheid gaf, waren de candidaten in de practische vakken menigmaal onvoldoende onderlegd, 't geen een gevolg was van te weinig zelfstandige waarneming in de praktijk.

Aan het einde van haar verslag gekomen betuigt de commissie aan Uwe Excellentie haren dank voor het haar geschonken vertrouwen.

's Gravenhage
————————, 30 September 1907.
Wageningen

P. van Hoek, *Voorzitter.*

L. Broekema, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 15 November 1907, n°. 268.

N°. 84.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in 1907 belast geweest met het afnemen der examens in het handteekenen, lager onderwijs, naar aanleiding van Koninklijk besluit van 24 October 1884 (*Staatsblad *n°. 219).*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De commissie, bij beschikking van Uwe Excellentie van 18 Mei 1907, n°. 4525[1], afdeeling Onderwijs, belast met het afnemen van het examen, bedoeld in art. 6 van het Koninklijk besluit van 24 October 1884 (*Staatsblad* n°. 219), heeft de eer Uwe Excellentie bij dezen verslag van hare werkzaamheden te doen.

De commissie was samengesteld als volgt:

A. F. Gips, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, voorzitter;
W. H. L. Janssen van Raay, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, ondervoorzitter;
A. Bridge, leerares aan de Academie van Beeldende Kunsten en onderwijzeres aan eene bijzondere school te 's Gravenhage;
J. M. E. Kerlen, directrice der dagteekenschool en kunstambachtsschool voor meisjes van de Maatschappij voor den Werkenden Stand te Amsterdam;
T. J. A. M. Haaring, leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en directeur van de teekenschool van den Nederlandschen Roomsch-Katholieken Volksbond te 's Gravenhage;
J. de Jong Hzn., leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Zwolle;
G. J. H. Kerkhoff, leeraar aan de school voor kunstnijverheid en aan de burgeravondschool te Haarlem;

B. Korteling, leeraar aan de burgeravondschool en de ambachtsschool onderwijzer aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers en aan de Rijksnormaallessen te Deventer;

A. Spoor J.-Jzn., leeraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam;

H. J. de Vries, leeraar aan de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus en directeur der burgeravondschool te Haarlem;

W. Zwier G.-Hzn., leeraar aan de 4de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus en onderwijzer aan openbare lagere scholen te Amsterdam;

terwijl als plaatsvervangende leden beschikbaar waren de heeren:

J. N. Th. Buining, leeraar aan de hoogere burgerschool, de burgeravondschool en de ambachtsschool en directeur van het gemeentelijk teeken-instituut te Breda;

F. J. van der Haagen, leeraar aan de burgeravondschool te Hoorn, wonende te 's Gravenhage.

In de eerste vergadering, gehouden op 3 Juli, werd, nadat het lid H. J. de Vries benoemd was tot secretaris, in algemeene trekken de regeling van het geheele examen vastgesteld en het plan van werkzaamheden voor het eerste gedeelte van het examen opgemaakt. In de daaropvolgende vergadering op 13 Juli werd de rooster van werkzaamheden voor de leden der commissie bekend gemaakt en werden de opgaven voor het eerste examengedeelte gesteld. Bij het opmaken van het plan van werkzaamheden werd gevolgd de indeeling van het vorige jaar. Het examen voor elken candidaat bestond dus weer uit twee gedeelten: een volkomen practisch, dat twee dagen duurde, en een gedeeltelijk theoretisch, gedeeltelijk practisch gedeelte, dat één dag in beslag nam.

Daartoe werden de candidaten van 15 tot 30 Juli, verdeeld in 5 groepen, opgeroepen, elke groep voor twee dagen, waarna zij, die voldaan hadden bij het eerste gedeelte, in groepen van gemiddeld 15 candidaten, werden opgeroepen voor het tweede gedeelte. De eerste examendag van dit tweede gedeelte was 1 Augustus, de laatste 15 Augustus. De commissie was ook dit jaar van oordeel, dat een gemiddeld onvoldoend cijfer voor het practisch gedeelte beslissend zou wezen voor den uitslag van het geheele examen. Aan de candidaten werd hiervan kennis gegeven.

Voor hen die, hoewel onvoldoende voor het eerste gedeelte, zich toch wilden onderwerpen aan het tweede gedeelte van het examen, werd de tweede examen-periode niet verlengd. Zij werden bij

twee der groepen, hierboven genoemd, ingedeeld, en het aantal examinatoren voor elken dag met één vermeerderd, door het oproepen van een der plaatsvervangende leden, n.l. den heer Buining. Evenals dit het vorige jaar geschiedde, werden elken derden dag de teekeningen in de twee voorafgaande dagen vervaardigd, nagezien en beoordeeld. Aan de candidaten werd den dag daarna de uitslag van het eerste gedeelte medegedeeld.

Als stilleven werd gegeven een Amerikaansch-grenenhouten trapje van 6 treden, waarnaast een eenvoudige pot van verglaasd aardewerk, en als pleistermodel een afgietsel van een gedeelte van een fries van de Bovenkerk te Kampen.

Den 31sten Juli werd in een derde vergadering, gehouden na de beoordeeling der practische werkstukken van de laatste groep, nader vastgesteld de regeling van het tweede gedeelte van het examen. Zonder eenige discussie werd besloten, geheel het programma, volgens hetwelk in het vorige jaar gewerkt is, te volgen.

Den 3den Augustus werd, ingevolge een vooraf verleend verlof, door den voorzitter de verdere leiding der examens overgedragen aan den ondervoorzitter.

Er slaagden in het geheel 46 % der vrouwelijke en ± 42,5 % der mannelijke, of 43,5 % van de gezamenlijke candidaten.

Onder de geslaagden waren 13 vrouwelijke en 55 mannelijke candidaten, te zamen ± 43,5 % in het bezit der onderwijzersakte.

Den 18den September werden op de laatste vergadering de verschillende opmerkingen, door de commissieleden gedurende hun werkzaamheden als zoodanig gemaakt, en de ervaringen, door hen bij de examens opgedaan, besproken.

Het resumé dezer besprekingen moge hieronder volgen.

Het teekenen op het zwartbord wordt, blijkens de gunstige resultaten, meer en meer beoefend. De commissie hecht, en h. i. met recht, veel waarde aan dit gedeelte van het examen. De opmerking werd echter gemaakt, dat vele vrouwelijke candidaten die voor het eerste gedeelte van het examen goede cijfers behaalden, blijkens het geleverde werk, het teekenen op het zwartbord, met name het geheugenteekenen, minder beoefend hadden. Dezelfde opmerking werd door de commissie ook gemaakt ten opzichte van de perspectivische schets.

De commissie is van oordeel dat het voor den onderwijzer in het algemeen, maar voor den teekenonderwijzer in het bijzonder, onontbeerlijk moet worden geacht een zekere vaardigheid te bezit-

ten in het vlug teekenen op het schoolbord en het in perspectivische schets omzetten van een projectivisch gegeven.

Ook bleek het meermalen, dat de adspiranten het antwoord schuldig bleven, wanneer men hen vroeg een heldere verklaring te geven van de perspectivische constructies, die zij overigens met zekere handigheid wisten toe te passen. De commissie is van oordeel, dat zij, die zich belasten met de opleiding van candidaten voor de akte L. O., er vooral zorg voor moeten dragen, dat zij hunne leerlingen niet alleen bekend maken met constructies en verschijnselen, maar ook met de verklaringen er van.

De commissie deelde geheel de meening van de vorige commissie vervat in haar verslag, Uwe Excellentie aangeboden in haar schrijven van 22 September 1906; de meening n.l., dat het wenschelijk si, om, ten einde de eischen der teekenpraktijk nog meer recht te laten wedervaren, het examen in de practische methodiek (geheugenteekenen en schetsen op het zwart bord) benevens de perspectivische schets over te brengen naar het eerste gedeelte van het examen.

Daar de voorzitter echter gedurende een gedeelte van het examen niet tegenwoordig kon zijn, besloot de commissie dezen maatregel van ingrijpenden aard nog niet toe te passen, maar in dit verslag aan te bevelen, bij een volgende commissie er toe over te gaan. Een gevolg van de toepassing van dezen maatregel zou zijn, dat het tweede gedeelte van het examen voornamelijk theoretisch zou worden.

Hieronder volgen eenige tabellen, betreffende de candidaten en de door hen behaalde cijfers.

	Candidaten.	Vrouwelijke.	Mannelijke.
Ingeschreven	375	88	287
Vóór of gedurende het 1ste gedeelte van het examen (A) teruggetrokken.	12	2	10
Te examineeren dus.	363	86	277
Onvoldoende voor A	180	38	142
Geslaagd voor A	183	48	135
Afgewezen in B	30	9	21
Geslaagd	157	39	118

Aan de candidaten, die het eerste gedeelte van het examen hebben afgelegd,

Werd toegekend:	Pleisterornament.	Stilleven.
het cijfer 6	15 maal	3 maal
„ „ 5	34 „	42 „
„ „ 4	152 „	204 „
„ „ 3	138 „	101 „
„ „ 2	24 „	13 „
„ „ 1	— „	— „

en aan degenen die aan het geheele examen hebben deelgenomen

Werd toegekend:	Pleister-ornament.	Stilleven.	Mondeling perspectief.	Perspectief teekening.	Methodiek.	
					Theoretisch	Practisch
het cijfer						
6	15 maal	3 maal	23 maal	6 maal	12 maal	7 maal
5	34 „	42 „	78 „	44 „	63 „	37 „
4	127 „	137 „	63 „	108 „	79 „	95 „
3	10 „	4 „	17 „	24 „	24 „	44 „
2	1 „	1 „	5 „	4 „	9 „	4 „
1	— „	— „	1 „	1 „	— „	— „

Aan het einde van hare taak gekomen, heeft de commissie de eer, haar mandaat neer te leggen, U dank zeggend voor het haar door Uwe Excellentie geschonken vertrouwen.

Delft
———, 7 October 1907.
Haarlem

A. F. GIPS, *Voorzitter.*
H. J. DE VRIES, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 13 December 1907, nº. 292.

Nº. 85.

VERSLAGEN *van de in 1907 gehouden eindexamens voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, voorafgegaan door een overzicht van de samenstelling van de examencommissiën en van den duur en den uitslag van de examens.*

Overzicht van de samenstelling van de examencommissiën, van den duur en van den uitslag van de examens.

Samenstelling van de Commissiën.

Noordbrabant.

Lid en voorzitter: dr. B. Dijksterhuis, directeur der Rijks-hoogere burgerschool te Tilburg.

Leden: G. J. Vos Azn., directeur van, en A. J. A. Busquet, J. Kuypers en G. L. Breedvelt, leeraren aan de Rijks-hoogere burgerschool te Bergen op Zoom;

dr. J. Couvée, H. A. Rijkens, B. E. Bouwman en C. D. Barto, leeraren aan de hoogere burgerschool te Breda;

dr. J. Schüngel, directeur van, en P. J. Bos, F. Allan en H. Rutgers, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch;

W. Jansen, J. Coster en P. A. Kraanen, leeraren aan de Rijks-hoogere burgerschool te Tilburg.

Gelderland.

Lid en voorzitter: dr. N. J. van der Lee, directeur der hoogere burgerschool te Apeldoorn.

Leden: H. W. Huender, P. Keyzer IJzn., W. H. Wunderlich en W. J. Mali, leeraren aan de hoogere burgerschool te Apeldoorn;

dr. H. Tonkes, H. G. Bom Wzn., J. J. Menkema en H. E. Michielsen, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Arnhem;

M. A. P. C. Poelhekke, directeur van, en H. A. Derksen, dr. B. Sijpkens en mr. dr. H. Lübbers, leeraren aan de hoogere burgerschool te Nijmegen;

dr. S. Krüger, mr. dr. Ch. Raaymakers en dr. L. Schmedding, leeraren aan de afdeeling hoogere burgerschool van het Canisius College te Nijmegen;

J. H. Slothouwer, directeur van, en C. Kok, E. J. Bomli, L. van Zanten Jzn. en J. Faber, leeraren aan de hoogere burgerschool te Tiel;

dr. G. M. Slothouwer, directeur van, en dr. R. N. de Haas, mr. B. I. Zijlstra en A. Caland, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Wageningen;

dr. S. L. van Oss, dr. J. C. Wildervanck en C. van Liere, leeraren aan de hoogere burgerschool te Zaltbommel;

dr. J. W. Lem, directeur van, en dr. D. A. Sloos en H. Ch. Mellet, leeraren aan de hoogere burgerschool te Zutphen.

Zuidholland.

A. Noordelijke Commissie.

Lid en voorzitter: dr. J. L. Andreae, directeur der hoogere burgerschool te Leiden.

Leden.

I. Eerste afdeeling.

W. Massink, dr. J. M. Ruys en C. J. Leendertsz, leeraren aan de hoogere burgerschool te Leiden;

dr. G. J. M. Coolhaas, C. Timmermans en C. Timmerman, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (Bleijenburg);

Ph. J. Stok, H. Boerma en C. G. Kaakebeen, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (Stadhouderslaan);

dr. Z. Th. Diehl, directeur der Rijks- hoogere burgerschool te Alkmaar;

J. C. F. Prikken, oud-leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Gouda;

J. van der Bruyn, oud-leeraar aan de hoogere burgerschool te Schiedam;

W. L. Pilaar en J. Kroon jr., leeraren aan de hoogere burgerschool te Dordrecht.

II. Tweede afdeeling.

C. van der Waals, leeraar aan de hoogere burgerschool te Leiden en aan de gemeentelijke handelsschool te Rotterdam;

dr. G. M. Rutten en W. Draaijer, leeraren aan de hoogere burgerscholen te Leiden en te Voorschoten;

dr. A. D. van der Harst, dr. G. Bakker en K. Muntinga, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (Bleijenburg);

dr. J. J. Hallo en A. Swets, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (Stadhouderslaan);

dr. H. van Cappelle, leeraar aan de hoogere burgerscholen te 's Gravenhage (Stadhouderslaan) en te Voorschoten;

L. van der Vegt, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Haarlem;

mr. dr. S. Zadoks, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

D. Goslings, leeraar aan de hoogere burgerschool te Delft;

J. W. Pik, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Rotterdam;

C. Roovers, leeraar aan de hoogere burgerschool met driejarigen cursus te 's Gravenhage.

III. Voor beide afdeelingen.

G. M. Kosters, leeraar aan de hoogere burgerschool te Leiden;

P. J. den Hertog, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (Bleijenburg).

B. Zuidelijke Commissie.

Lid en voorzitter: M. Horn, directeur der hoogere burgerschool te Schiedam.

Leden:

I. Eerste afdeeling.

Th. de Jongh van Arkel, dr. W. J. Steenhuis en E. Hazelhof, leeraren aan de hoogere burgerschool te Schiedam;

dr. J. Kunst, leeraar aan den machinistencursus van de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam en aan de hoogere burgerschool te Schiedam;

J. Brals, directeur van, en A. J. Goedkoop van Nelle en dr. H. Hulshof, leeraren aan de hoogere burgerschool te Delft;

H. W. Wouterlood, H. J. F. Kip en J. J. H. Lambermon, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Rotterdam;

mr. F. A. de Graaff, oud-leeraar aan de hoogere burgerschool te Haarlem;

J. W. Weevers, oud-directeur der gemeentelijke handelsschool te Rotterdam;

J. van der Most, leeraar aan de gemeentelijke handelsschool te Rotterdam;

R. Volbeda, leeraar aan de hoogere burgerschool met driejarigen cursus te Rotterdam.

II. Tweede Afdeeling.

dr. S. S. Hoogstra, directeur van, en J. H. van den Bosch en dr. J. Geest, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Gouda;

dr. J. M. Hiebendaal, directeur van, en A. Feenstra en H. Schukken, leeraren aan de hoogere burgerschool te Gorinchem;

dr. A. van Raalte, J. van Zee en J. G. Bruins, leeraren aan de hoogere burgerschool te Dordrecht;

J. D. Fast, C. Krediet en P. T. van den Berg van Os, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Rotterdam;

K. C. Lariby, waarnemend directeur van, en W. van Dongen, leeraar aan de bijzondere hoogere burgerscho l te Rotterdam.

III. Voor beide afdeelingen.

J. A. Hingman, leeraar aan de hoogere burgerschool te Schiedam;

W. A. Piets, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Gouda.

Noordholland.

A. Oostelijke Commissie.

Lid en voorzitter: Dr. J. C. Costerus, directeur der eerste hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam.

Leden: J. Rienstra, dr. I. H. Gosses, J. A Barrau, H. Heukels en H. J. van Dijk, leeraren aan de eerste hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

A. L. J. Bouten, directeur van, en W. Ph. Lindner, dr. H. W. Heinsius, P. de Vos jr. en Th. van der Waerden, leeraren aan de tweede hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

dr. P. J. Helwig, dr. H. C. Bijl, dr. N. Quint Gzn., A. K. Castelein en W. J. Brandts, leeraren aan de derde hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

S. J. van de Vliet, leeraar aan de eerste, tweede en derde hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus te Amsterdam en aan de hoogere burgerschool te Hilversum;

H. L. de Leeuw, leeraar aan de eerste en derde hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

dr. P. C. M. Bos, leeraar aan de tweede en derde hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus te Amsterdam;

G. de Bruyn en A. J. Bos, leeraren aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

A. Pelt, directeur van, en P. Bakker en W. van Doorn, leeraren aan de hoogere burgerschool te Zaandam;

P. Frisius de Haan en dr. G. Nolst Trenité, leeraren aan de hoogere burgerschool te Haarlem;

G. C. Hoogewerff, directeur van, en dr. B. H. J. ter Braake en Th. A. Verdenius, leeraren aan de hoogere burgerschool te Hilversum;

dr. W. C. L. Bronsveld, directeur der hoogere burgerschool te Hoorn;

P. J. H. van Geleuken, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Helder.

B. Westelijke Commissie.

Lid en voorzitter: dr. D. A. Kerkhoff, directeur der Rijks- hoogere burgerschool te Helder.

Leden: dr. A. C. van Rijn van Alkemade, dr. H. W. R. Raken en W. N. Francken, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Helder;

dr. H. Brongersma, directeur van, en dr. H. J. Calkoen, dr. M. Bruijel, A. H. Günther en H. J. de Vries, leeraren aan de hoogere burgerschool te Haarlem;

N. Meijer, E. M. van Soest en J. L. G. Belonje, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Alkmaar;

dr. E. H. J. Cunaeus, A. van der Stempel jr., G. Welbergen en J. C. Kerkmeijer, leeraren aan de hoogere burgerschool te Hoorn.

Zeeland.

Lid en voorzitter: L. van Bruggen, directeur der Rijks- hoogere burgerschool te Goes.

Leden: dr. H. Japikse, directeur van, en L. M. Klinkenberg, W. O. Swaving, dr. R. van der Laan, W. Kosten en R. Borggreve, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Middelburg;

A. K. Zweede, A. G. van Dijk, J. H. Rhoen en A. D. F. van der Wart, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Goes;

J. A. de Bruyne, directeur van, C. J. S. Tetterode en C. A. de Looze, leeraren, en mej. J. W. M. Valeton, leerares aan de hoogere burgerschool te Zierikzee.

Utrecht.

Lid en voorzitter: dr. H. F. Jonkman, directeur der Rijks- hoogere burgerschool te Utrecht.

Leden: G. J. Buys, directeur van, en A. M. Kerkkamp, dr. P. K. Lulofs, dr. Th. Weevers, F. Wesseling, S. de Vries, dr. E. J. Beumer, J. M. Thiel, J. C. A. Havinga en B. D. Best, leeraren aan de hoogere burgerschool te Amersfoort;

dr. P. van Mourik, dr. J. L. Hoorweg, dr. J. E. Enklaar, I. Stibbe, W. Pik en dr. G. van der Waals, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Utrecht;

dr. A. Kijlstra, dr. J. A. Vreeswijk, M. ten Bouwhuys, J. J. Meder, F. P. Visser en J. de Jong Czn., leeraren aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Utrecht;

dr. B. Meilink, leeraar aan de hoogere burgerschool te Arnhem;

dr. G. Postma, A. Jochim, A. van Dissel en J. K. Frederiks, leeraren aan de hoogere burgerschool te Deventer;

mr. H. P. de Fluiter, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Roermond;

D. H. te Wechel, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Wageningen.

Friesland.

Lid en voorzitter: dr. J. Ariëns Kappers, directeur der Rijks- hoogere burgerschool te Leeuwarden.

Leden: dr. J. J. van Rijn, J. Bubberman, D. A. G. Vastenou en A. de Weerd, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Leeuwarden;

mr. dr. P. C. Andreae, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Leeuwarden en aan de hoogere burgerschool te Sneek;

J. J. Bauer, dr. F. Schuh, P. J. Bolleman van der Veen en L. van Rossen, leeraren aan de hoogere burgerschool te Sneek;

H. G. Harkema, directeur der hoogere burgerschool te Harlingen;

dr. P. Middel, H. Zondervan en H. Weersma, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Groningen;

A. G. de Graaff, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Assen;

H. Schuitema, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Helder.

Overijssel.

Lid en voorzitter: dr. H. J. van de Stadt, directeur der hoogere burgerschool te Kampen.

Leden: H. J. E. Beth, P. van den Brand en H. J. Trip, leeraren aan de hoogere burgerschool te Stad-Almelo;

dr. J. J. le Roy, directeur van, en C. J. de Bruyn Kops en H. Siliakus, leeraren aan de hoogere burgerschool te Deventer;

dr. A. Borgman, directeur van, en dr. A. Benthem Gzn. en C. D. C. Appeldoorn, leeraren aan de Nederlandsche School voor Nijverheid en Handel te Enschede;

dr. M. Woudstra, W. de Vries en H. P. M. Kosters, leeraren aan de hoogere burgerschool te Kampen;

dr. J. J. Doesburg, directeur van, en dr. V. C. L. M. E. Frackers en J. A. Meursinge, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Zwolle.

Groningen en Drenthe.

Lid en voorzitter: dr. E. Jensema, directeur der Rijks- hoogere burgrschool te Groningen.

Leden: dr. D. Dijken, F. de Groot, J. H. Scholte en I. Molenaar, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Groningen;

dr. H. F. Huisken, directeur van, en dr. J. W. Beekman, W. H. A. Wesselink en A. D. J. van 't Hooft, leeraren aan de hoogere burgerschool te Veendam;

dr. J. F. A. Mellink, directeur van, en dr. A. van Thijn en mr. G. M. Doornbos, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Assen;

J. Branbergen en L. van der Wal, leeraren aan de Rijks-hoogere burgerschool te Leeuwarden;

dr. H. P. B. Plomp, leeraar aan de hoogere burgerschool te Hoorn;

G. J. Steenbeek, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Sappemeer.

Limburg.

Lid en voorzitter: dr. H. J. Hoffmans, directeur der hoogere burgerschool te Maastricht.

Leden: dr. J. M. A. Kramps, directeur van, en G. de Weerd, H. Huffnagel en P. Meijer, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool te Roermond;

L. A. J. Keuller, F. J. van der Tak, dr. H. J. E. Endepols en W. van der Vliet, leeraren aan de hoogere burgerschool te Maastricht;

L. Prevoo, H. Verhaagen, A. Geurts, H. Wismans en W. Franck, leeraren aan de hoogere burgerschool te Rolduc (Kerkrade);

G. L. N. H. de Laive, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool te Nijmegen;

J. L. Hogeweg, leeraar aan de Rijks hoogere burgerschool te Roermond.

DUUR VAN DE EXAMENS.

COMMISSIËN.	Aanvang	Einde	Aantal dagen	Aantal candidaten.	Gehouden te:
	van de examens.				
Noordbrabant. .	15 Juli	3 Aug.	18	62	Tilburg.
Gelderland. . . .	15 „	7 „	21	152	Arnhem.
Zuidholland A	15 „	7 „	21	165	Leiden.
Zuidholland B	15 „	10 „	24	176	Schiedam.
Noordholland A	15 „	3 „	18	127	Amsterdam.
Noordholland B	15 „	7 „	21	74	Haarlem.
Zeeland	15 „	31 Juli	15	53	Goes.
Utrecht.	15 „	27 „	12	82	Utrecht.
Friesland.	15 „	27 „	12	37	Leeuwarden.
Overijssel	15 „	31 „	15	59	Kampen.
Groningen en Drenthe	15 „	27 „	12	44	Groningen.
Limburg	15 „	27 „	12	45	Maastricht.

VERSLAGEN VAN DE EXAMENCOMMISSIEN.

Noordbrabant.

Aan den Commissaris
der Koningin in de provincie Noordbrabant.

De Commissie, benoemd bij Uw besluit van 14 Maart 1907, A, nº. 3, 2de afdeeling, en later gewijzigd volgens Uw besluit van 13 Juli 1907, A, nº. 24, 2de afdeeling, heeft de eer, ter voldoening aan art. 67, tweede lid, der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* nº. 50) U H.E.G. het volgende verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

De eerste vergadering werd gehouden op 27 April 1907. Afwezig waren de heeren B. W. Mondt en dr. J. C. Couvée, uit Breda, wegens ziekte.

Tot secretaris werd in deze vergadering de tweede ondergeteekende benoemd, terwijl de sub-commissiën als volgt werden vastgesteld:

Groep A. (Wis- en werktuigkunde.)

Mondt, Bos, Busquet, dr. Schüngel.

Groep B. (Natuurwetenschappen.)

Dr. Schüngel, Jansen, dr. Couvée, Kuypers.

Groep C. (Geschiedenis, aardrijkskunde, staatswetenschappen en handelswetenschappen.)

Breedvelt, dr. Dijksterhuis, Rutgers, Rijkens.

Groep D. (Taal en letterkunde.)

Allan, Vos, Bouwman, Coster.

Groep E. (Hand- en lijnteekenen.)

Kraanen, Mondt;

terwijl aan de groepen A, B, C en D als 5de en aan groep E als 3de lid werden toegevoegd, respectievelijk de heeren: Jansen, Mondt, Allan, dr. Dijksterhuis en Busquet.

De regeling van het mondeling examen blijkt uit de volgende tabel:

VAKKEN.	Duur in minuten.	Eerste-examinator.	Tweede-examinator.
Reken- en stelk.	25	Bos	Busquet
Gonio- en trigon.	15	Bos	Mondt
Meetkunde . . .	25	Busquet	Bos
Beschr. meetk. .	15	Busquet	Mondt
Werktuigkunde.	25	Mondt	dr. Schüngel
Natuurkunde . .	25	dr. Schüngel	Kuijpers
Scheikunde . . .	25	Jansen	dr. Couvée
Natuurl. historie	25	dr. Couvée	Jansen
Cosmographie. .	20	Kuijpers	dr. Schüngel
Staatswetensch.	25	Breedvelt	dr. Dijksterhuis
Aardrijkskunde.	25	Rutgers	Rijkens
Geschiedenis . .	25	dr. Dijksterhuis	Breedvelt
Boekhouden. . .	20	Rijkens	Rutgers
Nederlandsch . .	25	Allan	Bouwman
Fransch	25	Vos	Coster
Engelsch.	25	Coster	Vos
Hoogduitsch . .	25	Bouwman	Allan
Handteekenen .	—	Kraanen	Mondt
Lijnteekenen . .	—	Mondt	Kraanen

De teekeningen, door de candidaten bij het examen in handteekenen vervaardigd, werden door de examinatoren beoordeeld aan de hoogere burgerscholen, waar het schriftelijk examen gehouden was, en wel 28 en 29 Juni.

Het aantal candidaten, dat zich had aangemeld, bedroeg 62, en wel:

28 van de hoogere burgerschool te Breda;
15 van de Rijks- hoogere burgerschool te Bergen op Zoom;
8 van de Rijks- hoogere burgerschool te Tilburg;
10 van de Rijks- hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch; en
1 van geen hoogere burgerschool.

Bij de aangifte was overlegging van een geboorteakte of van een bewijs van geboorte-inschrijving verplichtend gesteld, opdat alle fouten in de getuigschriften vermeden konden worden.

De volgende vergadering, op 6 Juli, was voltallig, maar den 13den Juli moest de voorzitter tot zijn leedwezen constateeren, dat de heer B. W. Mondt, directeur der hoogere burgerschool te Breda, bedankt had wegens ziekte. In zijne plaats werd bij Uw besluit van 13 Juli 1907 benoemd de heer C. D. Barto, uit Breda, die dus overal voor den heer Mondt in de plaats gesteld moet worden.

In deze vergaderingen werden respectievelijk de cijfers voor het schriftelijk werk van de eerste en van de tweede helft der candidaten opgemaakt en in verband daarmede de vrijstellingen voor het mondeling examen bepaald.

Twee candidaten hadden niet het geheele schriftelijk examen kunnen afleggen: één wegens ziekte, één wegens familie-omstandigheden. Aan hen werd gedurende het mondeling examen daartoe nog gelegenheid gegeven.

Het volgend stel vragen werd daartoe opgemaakt:

Meetkunde.

1°. Construeer een driehoek ABC, als gegeven zijn: *a*) De beide stukken AD en DC, waarin de basis door de bissectrice BD wordt verdeeld; *b*) hoek $B = 36°$.

Hoe construeert men een hoek van 36°?

2°. Van een zeszijdige pyramide is elke ribbe van het grondvlak 10 d.M., terwijl elke opstaande ribbe een hoek van 60° met het grondvlak maakt.

Bewijs, dat de pyramide regelmatig is.

Men brengt een doorsnede evenwijdig met het grondvlak aan, zóó, dat in de afgeknotte pyramide een bol beschreven kan worden.

Gevraagd: den inhoud te bepalen van de deelen, waarin de oorspronkelijke pyramide door genoemde doorsnede wordt verdeeld.

3°. In een bol met een straal R, is een kegelvormig gat ge-

boord, zóó, dat de as door het middelpunt van den bol gaat, de top in het oppervlak van den bol ligt en de inhoud van de uitgeboorde massa het 7/16 van dien des bols is.

Bereken den straal van de opening der uitboring in het geheele oppervlak van het overgebleven deel des bols.

Werktuigkunde.

1°. Langs een verticalen muur is een 7 M. lange goot AB bevestigd. Het hoogste punt A der goot, die ten opzichte van den grond 30° helt, ligt 12 M. boven den grond. In A wordt een kogeltje gelegd en losgelaten, dat de goot in 2 seconden doorloopt. Bij de nu volgende botsingen van het kogeltje met den grond wordt de restitutie-coëfficiënt e = 0.8 gesteld.

Gevraagd wordt:

a. den wrijving-coëfficiënt van kogeltje en goot;

b den afstand tot de projectie van A op den grond van het punt, waar de eerste, en

c. waar de tweede botsing plaats heeft.

2°. Twee cylinders met stralen van 1 d.M. hebben evenwijdige assen, welke in een horizontaal vlak liggende, 5 d.M. van elkaar verwijderd zijn. In een vlak rechthoekig op deze assen rust een in het midden rechthoekig omgebogen staaf ABC van 20 d.M. lengte. AB = BC = 10 d.M. In A en C werken gewichten van respectievelijk x en GKG. Het deel AB der staaf, die zonder gewicht ondersteld wordt, vormt met den horizon een hoek, welks sinus 3/5 is. De wrijvings-coëfficiënt van staaf en cylinder bedraagt 1/5.

Gevraagd wordt de grootste waarde van x, waarbij de staaf in den gegeven stand nog in evenwicht blijft en de methode volgens welke, in dat geval, de kleinste waarde van x berekend kan worden.

3°. Een van de twee opgaven, ter keuze van den candidaat:

a. Behandel de verschillende gevallen, waarin de samenstelling van twee bewegingen een parabolische beweging oplevert;

b. Bepaal het zwaartepunt van het totale oppervlak van de driezijdige pyramide en van het driezijdig prisma.

Fransch.

Een opstel te maken over een der volgende onderwerpen:

Ma chambrette.

Situation, dimensions. Arrangement des meubles. Ce que j'ai fait pour embellir ma chambre à ma guise. Ce qui me plaît et

me déplaît dans ce cabinet. Les heures que j'y passe et les occupations auxquelles elles sont vouées.

Au bois.

Cet amas d'arbres non sans charme. Le bruissement des feuilles au vent qui passe entre les cimes. L'ombrage. Le tapis de mousse. Ceux qui sont en villégiature pendant l'été aiment le voisinage d'un bois. On y joue. On y accroche son hamac. On y fait ses lectures.

La ville (le village) que j'habite.

Quelques détails sur la situation, les places, les rues, les édifices remarquables. Moyens de subsistance des habitants. Souvenirs historiques qui s'attachent à cette ville. Les environs.

Evasion de Grotius.

Dissensions pendant la Trève (1609—1621). Grotius en est victime. Rélégué au chateau de Loevestein. Le fait qu'un coffre, renfermant des livres, entre et sort avec l'autorisation du châtelain suggère l'idée d'une évasion. Récit de l'exécution du projet.

Qui terre a, guerre a.

Le sens de ce proverbe. Conflit entre les intérets du propriétaire et ceux du voisin. Le propriétaire court risque de ne pas ménager les droits du voisin. Il craint que celui-ci n'en fasse autant à son égard. Les voisins se traquinent quelques fois. On y perd sa patience. Des procès couteux en résultent parfois. Exemple.

Het mondeling examen, waarvoor de candidaten in zes ploegen waren verdeeld, begon 15 Juli en eindigde 3 Augustus.

Alle candidaten werden toegelaten.

Geen enkele candidaat maakte gebruik om, niettegenstaande verleende vrijstelling, toch mondeling examen in dat vak af te leggen.

Het getuigschrift werd uitgereikt aan 62 candidaten, en wel aan:

A. Leerlingen van de Rijks- hoogere burgerschool te Bergen op Zoom.

1. As, Wilhelm Adriaan van, geboren te Bergen op Zoom 11 Augustus 1890.

2. Bartels, Johan Jacobus Franciscus, geboren te Bergen op Zoom 11 Mei 1890.

3. Blok, Jan Adriaan, geboren te Rilland-Bath 30 Januari 1889.

4. Cupéry Faeke, geboren te Yerseke 9 Januari 1890

5. Hazen, Martinus Adrianus Hubertus, geboren te Halsteren 16 December 1889.

6. Heyden, Henricus Franciscus Cornelis Maria van der, geboren te Venray 25 November 1886.

7. Kievit, Izaäk, geboren te Oud-Vossemeer 6 November 1887.

8. Plassche, Jacobus George Marie van de, geboren te Bergen op Zoom 18 Juni 1888.

9. Timmer, Johan Jacob, geboren te Oud-Vossemeer 3 Mei 1889.

10. Ven, Gerardus Wilhelmus Henricus van de, geboren te Eysden 7 Juli 1885.

11. Ven, Josephus Alexander Bernardus van de, geboren te Baarle 12 Juni 1887.

12. Ven, Henricus Christianus van de, geboren te Ossendrecht 25 December 1888.

13. Veraart, Karel Cornelis Johannes, geboren te Bergen op Zoom 3 October 1889.

14. Verlinden, Johannes Petrus Jacobus, geboren te Bergen op Zoom 4 September 1884.

15. Verlinden, Johan Joseph Henri Marie, geboren te Bergen op Zoom 21 Juli 1890.

B. Leerlingen van de hoogere burgerschool te Breda.

16. Becking, Laurens Theodorus, geboren te Modjokerto 4 November 1887.

17. Becking, Willem, geboren te Modjokerto 15 Mei 1889.

18. Bode, Frederik Louis August, geboren te Princenhage 16 September 1888.

19. Brandeler, Johanna Petronella van den, geboren te Utrecht 12 Augustus 1888.

20. Brauw, Robert de, geboren te Haarlem 4 April 1890.

21. Clerx, Johannes Wilhelminus, geboren te Breda 11 November 1889.

22. Couvée, Willem Jacobus, geboren te Tilburg 16 Maart 1889.

23. Dorrenboom, Jacobus Theodor, geboren te Breda 15 Juli 1888.

24. Feber, Johan Cornelis Willem Arie, geboren te Breda 8 Maart 1890.
25. Hanegraaff van der Colff, Hanri Johan Benjamin, geboren te Buiksloot 31 Maart 1888.
26. Hellendoorn, Hendrik Jan, geboren te Malang 27 Januari 1890.
27. Hemmes, Gerard Henri, geboren te Batavia 23 Juni 1888.
28. Iwema, Harco, geboren te Goes 22 Maart 1888.
29. Iwema, Pieter, geboren te Breda 30 December 1889.
30. Kannemans, Johannes Willem, geboren te Breda 12 September 1889.
31. Koppen, George Alexander, geboren te Nijmegen 21 Juni 1890.
32. Lindgreen, Theodoor Carolus, geboren te Benkalis 25 October 1889.
33. Luber, Abraham Christiaan, geboren te Breda 11 Maart 1889.
34. Meulen, Eduard van der, geboren te Delft 22 Februari 1891.
35. Oosterman, Augustus Judocus Maria, geboren te Breda 25 April 1888.
36. Oxenaar, Christina Charlotte, geboren te Ginneken 10 Mei 1889.
37. Scheltema, Jacobus Nicolaas, geboren te Sliedrecht 16 Maart 1887.
38. Sitsen, Marinus Henri Adrianus, geboren te Teteringen 10 Januari 1890.
39. Stoppelaar, Johannes Didericus Marinus de, geboren te Teteringen 17 Februari 1889.
40. Veerman, Ferdinand Johannes Cornelis, geboren te Breda 12 Juli 1888.
41. Verpaalen, Jean Marie, geboren te Breda 2 December 1886.
42. Walraven, Adriaan George, geboren te Breda 4 Augustus 1887.
43. Walraven, George Pierre, geboren te Breda 8 October 1888.

C. Leerlingen van de Rijks- hoogere burgere school te 's Hertogenbosch.

44. Brugmans, Louis Jacques François, geboren te 's Hertogenbosch 19 Mei 1888.
45. Duitgenius, Nicolaas Pieter, geboren te Workum 29 October 1886.

46. Menco, Antonie, geboren te 's Hertogenbosch 26 October 1887.
47. Nottrot, Theodora Theresia Allewine, geboren te 's Hertogenbosch 23 December 1888.
48. Stoltz, Guillaume Henri, geboren te Poortugaal 22 April 1888.
49. Swaay, Henricus Gerardus Johannes Alphonsus van, geboren te Steenbergen 19 November 1889.
50. Tervooren, Pieter Karel Jozef, geboren te Vught 8 Juli 1889.
51. Vogel, Pieter Marten, geboren te Stad-Almelo 11 Juli 1887.
52. Waiboer, Jan Derk Alexander, geboren te 's Hertogenbosch 13 November 1887.
53. Warendorf, Geertruida, Frederika, geboren te Oosterhout 15 Augustus 1887.

D. Leerlingen van de Rijks- hoogere burgerschool te Tilburg.

54. Brandts Buys- Ludwig Paul, geboren te Rotterdam 25 Februari 1886.
55. Dijksterhuis, Popke Berend, geboren te Tilburg 23 Januari 1891.
56. Frenkel, Alexander Maurits, geboren te Tilburg 6 Maart 1890.
57. Hoffmann, Jozef Willem Eduard, geboren te Gestel 23 Februari 1887.
58. Overduyn, Henry Elisa, geboren te Pamekasan 23 Maart 1886.
59. Ruyven, Frits Egbert van geboren te Meester-Cornelis 3 Juli 1888.
60. Scheidelaar, Hubertus, Jan Antonius, geboren te Hilvarenbeek 9 Mei 1890.
61. Spengler, Willem, geboren te Vledder 19 Juli 1888.

E. Van geen hoogere burgerschool.

62. Mandele, Marinus Cornelis van der, geboren te den Haag 9 Januari 1889.

In de volgende tabellen vindt me het aantal malen, dat in de verschillende vakken en groepen de cijfers van 1 tot 10 zijn toegekend.

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:										Aantal malen	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	voldoende (5 of meer)	onvoldoende.
Wiskunde	„	„	1	3	2	10	13	22	10	1	58	4
Werktuigkunde . . .	„	„	„	3	6	9	16	14	5	9	59	3
Natuurkunde. . . .	„	„	„	3	8	20	23	8	„	„	59	3
Scheikunde	„	„	„	3	2	11	10	22	14	„	59	3
Natuurlijke historie .	„	„	2	5	2	12	14	17	6	4	55	7
Cosmographie. . . .	„	„	„	2	8	18	11	10	9	4	60	2
Staatsinrichting. . .	„	„	„	3	12	10	22	13	2	„	59	3
Staathuishoudkunde .	„	„	„	4	14	20	18	5	1	„	58	4
Aardrijkskunde . . .	„	„	„	1	10	32	17	2	„	„	61	1
Geschiedenis	„	„	1	3	11	21	18	6	2	„	58	4
Handelswetenschappen	„	„	„	1	8	16	16	14	5	2	61	1
Nederlandsch. . . .	„	„	„	„	7	14	22	16	3	„	62	„
Fransch.	„	„	„	2	23	29	2	4	2	„	60	2
Engelsch	„	„	„	3	18	22	13	5	1	„	59	3
Hoogduitsch	„	„	2	9	20	12	10	6	3	„	51	11
Handteekenen . . .	„	„	„	4	20	21	13	4	„	„	58	4
Rechtlijnig teekenen .	„	„	„	4	9	21	17	11	„	„	58	4

GROEPEN VAN VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:										Aantal malen	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	voldoende (5 of meer)	onvoldoende.
A.	„	„	„	3	5	8	15	19	11	1	59	3
B.	„	„	„	1	5	13	28	13	2	„	61	1
C.	„	„	„	1	6	29	23	2	1	„	61	1
D.	„	„	„	1	18	26	12	3	2	„	61	1
E.	„	„	„	2	19	20	19	2	„	„	60	2

Het examen gaf aanleiding tot de volgende opmerkingen.

Wis- en werktuigkunde. Het examen in deze vakken gaf zeer bevredigende uitkomsten. Uit het schriftelijk werk bleek, dat verre-

weg de meeste candidaten zich goed hadden voorbereid tot het maken van vraagstukken. Tengevolge van het systeem van vrijstellingen van het mondeling examen, kon voor die candidaten niet worden beoordeeld, of de theoretische kennis in wiskunde op even hoogen trap stond.

Bij het examen in de plant- en dierkunde bleek in het algemeen de kennis van dierkunde hooger te staan dan die van plantkunde. Kan dit eensdeels geweten worden aan den korteren tijd, die op onze scholen aan de plantkunde besteed wordt, aan de andere zijde vindt dit zijne verklaring in het feit, dat de candidaten veelal van enkele plantenfamiliën de kenmerken konden noemen, zonder van het leven van een vertegenwoordiger dier familiën eene heldere voorstelling te bezitten. Ook werd daarbij een gemis aan kennis van biologische zaken verraden. Het is te hopen, dat de gunstige wending ten opzichte van het biocentrisch onderwijs haren invloed op de resultaten bij het eindexamen zal doen gevoelen.

Aan het einde harer taak gekomen, betuigt de commissie U H.E.G. haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Tilburg, 4 Augustus 1907.

Namens de Commissie,

De Voorzitter,
Dr. B. Dijksterhuis.

De Secretaris,
W. Jansen.

Gelderland.

Aan den Commissaris
der Koningin in de provincie Gelderland.

De Commissie, krachtens Uwe beschikking van 14 Maart 1907, nº. 1104/2, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provincie Gelderland, heeft de eer, ter voldoening aan art. 67, tweede lid, der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* nº. 50), U H.E.G. het volgend verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

De Commissie hield hare eerste vergadering op Zondag 14 April, des voormiddags te 11 ure, in het gebouw der hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Arnhem.

Op deze vergadering waren afwezig:

1º. dr. H. A. W. Speckman, die voor zijne benoeming bedankt had, en

2º. de heeren W. F. H. Wunderlich en mr. dr. Ch. Raaymakers, beide wegens ziekte.

Nadat de tweede ondergeteekende tot secretaris was benoemd, werden de sub-commissiën gevormd, de vakken onder hen verdeeld en de tijdsduur van het mondeling examen vastgesteld, alles volgens onderstaande tabel.

Vakken.	Examinatoren.	Maximum duur van het mondeling examen in minuten.
	Sub-commissie A.	
Reken- en stelkunde, Gonio- en trigonometrie,	dr. J. W. Lem,	30
Meetkunde en beschr. meetkunde,	H. A. Derksen, H. W. Huender,	30
Werktuigkunde,	dr. S. L. van Oss, C. Kok (assessor),	20

Vakken.	Examinatoren.	Maximum duur van het mondeling examen in minuten.
	Sub-commissie B.	
Natuurkunde,	dr. S. Krüger, dr. J. C. Wildervanck,	30
Scheikunde,	J. H. Slothouwer, dr. R. N. de Haas,	30
Natuurlijke historie,	P. Keyzer IJz., dr. B. Sijpkens,	30
Cosmographie,	C. Kok, dr. S. L. v. Oss (assessor),	15
	Sub-commissie C.	
Aardrijkskunde,	dr. H. Tonkes W. F. H. Wunderlich,	30
Geschiedenis,	dr. G. M. Slothouwer, dr. D. A. Sloos,	30
Staatsinrichting,	mr. B. I. Zijlstra, H. G. Bom Wzn. (assessor),	15
Staathuishoudkunde,	mr. dr. H. Lübbers, mr. dr. Ch. Raaymakers,	30
Boekhouden,	H. G. Bom Wzn., mr. B. I. Zijlstra (assessor)	15
	Sub-commissie D.	
Nederlandsch,	M. A. P. C. Poelhekke, dr. L. Schmedding,	30
Fransch,	E. J. Bomli, H. Ch. Mellet,	30
Hoogduitsch,	C. van Liere, J. J. Menkema,	30
Engelsch,	J. Faber, A. Dolk,	30
	Sub-commissie E.	
Hand- en rechtlijnig teekenen,	W. J. Mali, H. E. Michielsen.	

De voorzitter deelde mede, dat zich 160 candidaten hadden aangemeld, zoodat zeven ploegen moesten worden gevormd, en wel 6 ploegen van 24 en één van 16 candidaten.

Besloten werd verder:

1°. dat de vergaderingen, bestemd voor het opmaken van de cijfers voor het schriftelijk werk, en het bepalen van de vrijstellingen, zouden gehouden worden op:
30 Juni, voor het behandelen van groep I en II,
7 Juli voor het behandelen van groep III en IV,
14 Juli voor het behandelen van groep V—VII;
2°. dat tot die laatste vergadering ook die leden zouden worden opgeroepen, die geen schriftelijk werk na te zien hadden;
3°. dat het mondeling examen op 15 Juli zou aanvangen;
4°. dat de eindvergadering zou gehouden worden op 8 Augustus;
5°. dat de candidaten zooveel doenlijk door de leeraren hunner school zouden worden geëxamineerd, en
6°. dat voor groepcijfers geheele getallen zouden worden genomen.

Op deze vergadering werd verder het concept vastgesteld voor het schriftelijk werk.

In de vacature, ontstaan door het bedanken van dr. H. A. W. Speckman, werd door Uwe beschikking van 15 April 1907, n°. 1601/2, voorzien door de benoeming van den heer L. van Zanten jr., leeraar aan de hoogere burgerschool te Tiel.

Later nam nog de heer A. Dolk ontslag wegens gezondheidsredenen, en werd daarin door U H.E.G., bij beschikking van 15 Juni, n°. 3171/5, voorzien door de benoeming van den heer A. Caland, leeraar aan de Rijks-hoogere burgerschool te Wageningen.

De beoordeeling van het schriftelijk werk had ten gevolge, dat:

A. werden vrijgesteld van het mondeling examen voor:

Wiskunde	72	candidaten
Werktuigkunde	74	„
Natuurkunde	78	„
Scheikunde	79	„
Aardrijkskunde	76	„
Geschiedenis	70	„
Boekhouden	78	„
Nederlandsche taal	35	„

Totaal 562 vrijstellingen.

B. 22 candidaten verkregen geene vrijstelling,
16 „ „ 1 „
19 „ „ 2 vrijstellingen,
30 „ „ 3 „
15 „ „ 4 „
20 „ „ 5 „
16 „ „ 6 „
14 „ „ 7 „
8 „ „ 8 „

160

In het geheel werden dus 562 vrijstellingen verkregen.

Aan het schriftelijk werk werd door alle candidaten deelgenomen, doch moest door drie hunner een deel van het schriftelijk werk onder het mondeling examen gemaakt worden. Verschillende leden der commissie hielden daarbij toezicht.

Na het schriftelijk examen trokken zich terug 6 candidaten, 1 candidaat gedurende zijn mondeling examen, terwijl 1 candidaat door ziekte verhinderd was, aan het mondeling examen deel te nemen.

Volledig geëxamineerd werden dus 152 candidaten in 2 ploegen van 24, 3 ploegen van 23, 1 ploeg van 19 en één van 16 candidaten.

De uitslag van het geheele examen is dus als volgt:

SCHOOL.	Aangemeld.	Geëxamineerd.	Geslaagd.	Afgewezen.
Apeldoorn . . .	11	11	11	—
Arnhem	34	34	31	3
Canisius College (Nijmegen) . .	10	9*	9	—
Nijmegen . . .	23	22	21	1
Tiel	6	6	6	—
Wageningen . .	9	9	9	—
Zaltbommel . .	5	5	5	—
Zutphen	31	31	24	7
Entraneï. . . .	31	25	16	9
Totaal . .	160	152	132	20

*) Eén candidaat door ziekte verhinderd het mondeling examen af te leggen.

Geslaagd zijn alzoo 132 candidaten, te weten:

A. Van de hoogere burgerschool te Apeldoorn:

1. Bruyn, Heribert Cornelis Pieter de, geboren te Serang (Bantam) 15 December 1888.
2. Lennep, Herman van, geboren te Kediri (Java) 27 Juni 1891.
3. Schmalhausen, Johanna Jacoba, geboren te Modjokerto 4 April 1889.
4. Nieuwenhuis, Willem, geboren te Goor 16 November 1887.
5. Vethake, Willem Hendrik Jan, geboren te Schalkwijk 11 Februari 1889.
6. Geel, Gerard Anton, geboren te Amsterdam 21 Februari 1889.
7. Heybroek, Marinus, geboren te Rotterdam 19 Juni 1888.
8. Mattern, Carl, geboren te Amsterdam 13 Mei 1888.
9. Ven, Jacob Charles van der, geboren te Rankas Bitoeng 30 Januari 1889.
10. Oosterbeek, Wouter Nicolaas Ernestus, geboren te Apeldoorn 31 October 1887.
11. Tricht, Justus Mari Cornelis van, geboren te Beekbergen 19 November 1886.

B. Van de hoogere burgerschool te Arnhem:

12. Cohen, Constant geboren te Arnhem 7 September 1889.
13. Bijll, Sara Maria Martina van der, geboren te Velp 29 Augustus 1887.
14. Waal, Margaretha Josina de, geboren te Arnhem 2 Augustus 1889.
15. Israël, Pieter Leendert, geboren te Apeldoorn 2 Mei 1888.
16. Laan, Martha Catharina Alberta van der, geboren te Veendam 5 Mei 1889.
17. Schram, Foppe Jarig, geboren te Zuid-Laren 7 Februari 1889.
18. Prins, Willem, geboren te Arnhem 2 Januari 1888.
19. Steinmeijer, Leonardus Marinus, geboren te Arnhem 1 Februari 1889.
20. Thienen, Gijsbrecht Johannes van, geboren te Enschede 11 December 1889.
21. Hazewinkel, Christina Regina Gerarda, geboren te Arnhem 27 Februari 1890.
22. Hertstein, Adriana, geboren te Arnhem 7 Februari 1889.

23. Munting Cecilia Josina Anna, geboren te den Haag 3 Augustus 1889.
24. Poel, Johannes van der, geb. te Culemborg 16 Februari 1888.
25. Goedhart, Jacoba Reina Geertruida, geboren te Arnhem 22 October 1889.
26. Voûte, Edward John, geboren te Amsterdam 17 September 1887.
27. Rest, Adriana Pieternella van der, geboren te Gorinchem 9 Mei 1889.
28. Roon, Adriana Hendrika de, geboren te den Haag 7 Januari 1889.
29. Schimmel, Ida Willemina Ragna, geboren te Amsterdam 18 November 1887.
30. Zijlstra, Aleida Johanna Margaretha, geboren te Arnhem 13 Maart 1890.
31. Bongers, Hendrik Cornelis, geboren te Arnhem 12 Juni 1888.
32. Kraft, Johan Gerardus, geboren te Naarden 16 Januari 1890.
33. Meulen, Hendrik Arnold ter, geboren te Banjoe-Biroe bij Ambarawa 27 Maart 1889.
34. Kleinhoonte, Hendrik, geboren te Arnhem 18 Augustus 1889.
35. Groen, Dirk Meindert te, geboren te Wezep bij Zwolle 1 Augustus 1888.
36. Leeuwen, Eligius Laurentius Antonius Marie van, geboren te Arnhem 1 December 1888.
37. Dubois, Marie Eugénie, geboren te Amsterdam 4 April 1887.
38. Vletter, Theodorus Gerardus Johannes de, geboren te Grogolan (Djockja) 23 Juni 1888.
39. Eikendal, Egbert Hendrik, geboren te Amsterdam 2 Juni 1888.
40. Gelpke, Herman, geboren te Makassar 11 October 1889.
41. Semmelink, Gerhard Wessel, geboren te Doetinchem 17 April 1889.
42. Simons, Johan, geboren te Pekalongan 20 Maart 1889.

C. Van de hoogere burgerschool te Nijmegen.

43. Barendsen, Robert Arthur, geboren te Brooklyn (N. Y.) 22 December 1890.

44. Belt, Zeno Hendrik Anne van der, geboren te Fort de Kock (Sumatra) 2 Augustus 1889.
45. Kamp, Johan Wilhelm Cornelis op den, geboren te Utrecht 24 Mei 1888.
46. Laive, Cato Johanna Antonia de, geboren te Nijmegen 29 Januari 1889.
47. Pool, Jessie Mary Jane, geboren te Meester Cornelis 15 Augustus 1889.
48. Hoog, Johannes Hendrik, geboren te Katwijk aan Zee 26 Juli 1889.
49. Günther, Johanna Hendrika Antoinette, geboren te Nijmegen 15 Februari 1889.
50. Hoek, August van, geboren te Rotterdam 13 December 1890.
51. Ledeboer, Alida Henriette, geboren te Nijmegen 2 Januari 1890.
52. Jong Spekboer, Ariën Thijs de, geboren te Amsterdam 24 Februari 1889.
53. Heydt, Jan Willem Arnold Antoon, geboren te Nijmegen 23 April 1888.
54. Blume, Henri Johan, geboren te Tjandi bij Semarang 16 November 1887.
55. Bruyn, Albert Antoine Gaston Feuilletau de, geboren te Batavia 14 Juni 1888.
56. Smits, Gerrit Arnoldus, geboren te Amsterdam 24 Februari 1889.
57. Duys, Jan Willem, geboren te Rhenen 18 December 1888.
58. Veer, Willemina Arnoldina van der Sluys, geboren te Sanaroeban 8 April 1890.
59. Beuker, Jan Marie Bernard, geboren te Renkum 30 Juli 1889.
60. Duuren, Wilhelm van, geboren te Nijmegen 20 September 1887.
61. Begeer, Johannes Wilhelmus, geboren te Nijmegen 18 Mei 1889.
62. Bergh, Simon van den, geboren te Osch 26 Juli 1887.
63. Vrijberghe de Coningh, Josina Aleida Antoinetta van, geboren te den Haag 3 December 1889.

D. Van de afd. hoogere burgerschool van het Canisius College te Nijmegen.

64. Bronkhorst, Leonardus Johannes, geboren te Grave 11 September 1889.

65. Raupt, Henricus, geboren te Batavia 11 Januari 1889.
66. Braat, Alphonsus Johannes Maria, geboren te Roozendaal 2 Juli 1888.
67. Brantjes, Cornelis Aloysius Josef, geboren te Purmerend 23 October 1887.
68. Heyden, Hermanus Johannes van der, geboren te Hilversum 4 Augustus 1887.
69. Oosterholt, Cornelis Johannes, geboren te Diemen 16 Januari 1889.
70. Overes, Wilhelmus Ludovicus Maria, geboren te 's Hertogenbosch 1 Maart 1887.
71. Stael, Petrus Jozephus Franciscus Maria, geboren te Grave 26 Maart 1888.
72. Teepe, Johannes Henricus Laurentius, geboren te den Haag 22 Maart 1889.

E. Van de hoogere burgerschool te Tiel.

73. Weerd, Leonard Nicolaas Marie de, geboren te Buren 24 December 1889.
74. Bedijs, Jan, geboren te Heteren 11 Mei 1888.
75. Priester, Remmet, geboren te Drumpt 23 Juli 1889.
76. Kat Angelino, Pieter de, geboren te Deyl 24 Augustus 1887.
77. Oort, Johannes van, geboren te Leeuwen 22 Juni 1889.
78. Fintelman, Nelis Anthonie, geboren te Ochten 4 Februari 1886.

F. Van de Rijks- hoogere burgerschool te Wageningen.

79. Batenburg, Casparus Johannes, geboren te Batavia 29 Maart 1885.
80. Azon Jacometti, Johan Henri, geboren te Loemadjang 1 September 1887.
81. Azon Jacometti, Willem Henri, geboren te Loemadjang 17 Augustus 1888.
82. Lako, Daniël, geboren te Wageningen 26 Mei 1889.
83. Broekema, Didiëra Ludovica, geboren te Wageningen 10 Mei 1889.
84. Renssen, Johan Willem Anton, geboren te Arnhem 2 Juni 1889.
85. Schijfsma, Henriette Christina Antonia, geboren te Semarang 25 April 1889.

86. Voogt, Willem Jacob de, geboren te Wageningen 17 September 1888.
87. Schimmelpenninck, Joan, geboren te Rhenen 30 September 1887.

G. Van de hoogere burgerschool te Zaltbommel.

88 Anrooy, Herman Peter Hijmans van, geboren te Poerworedjo 16 December 1885.
89. Koers, Cornélie Henriette, geboren te Deil 4 Juni 1889.
90. Wijk, Dirk Jan van, geboren te Geldermalsen 10 Mei 1890.
91. Hendriks, Adriaan, geboren te Geldermalsen 4 Februari 1888.
92. Wieringen, Alexis Anthonius Johannes, geboren te Waardenburg 6 October 1890.

H. Van de hoogere burgerschool te Zutphen.

93. Jagerink, Willem Hendrik, geboren te Dinxperlo 2 Augustus 1889.
94. Potma, Anne Pieter, geboren te Zutphen 30 Januari 1891.
95. Wentink, Willem Gustaaf Frederik, geboren te Zeddam 18 November 1887.
96. Wolters, Jannes Jan, geboren te Stad Vollenhove 17 Mei 1890.
97. Spanjer, Albert, geboren te Zutphen 12 Maart 1890.
98. Jonge, Carel Claudius de, geboren te Zutphen 17 Juni 1887.
99. Hietink, Hendrika Albertha, geboren te Zutphen 17 November 1886.
100. Stoll, Henry Marie George, geboren te Oemboel bij Probolingo 8 Juni 1888.
101. Schaars, Derk Hendrik, geboren te Borculo 7 Augustus 1889.
102. Bruyn, Jan Willem Louis, geboren te Doetinchem 6 Januari 1890.
103. Koppenol, Jean Joseph Philippe, geboren te Willem I bij Ambarawa (Java) 10 Augustus 1886.
104. Bonté Henriette Antonia, geboren te Deventer 17 October 1888.
105. Engelkens, Jacob Harmen, geboren te Zuidbroek 3 Juli 1887.

106. Dijksterhuis, Cornelis Pieter, geboren te Borculo 24 Maart 1889.
107. Kneppelhout, Johannes, geboren te Zeist 28 Februari 1890.
108. Pino, Constance, geboren te Batavia 27 April 1889.
109. Bender, Willem Gerardus, geboren te Zutphen 24 Augustus 1888.
110. Morrhée, Johannes Christiaan, geboren te Zutphen 3 Juli 1887.
111. Haaff, Hendrik Frans van 't, geboren te Doesburg 29 Jaunari 1889.
112. Jacobs, Gonda, geboren te Zutphen 3 Juli 1887.
113. Staring, Arnold Johan, geboren te Deventer 11 December 1890.
114. Donker Duyvis, Meindert Eduard, geboren te Tjandi 8 Februari 1889.
115. Olthoff, Willem Christiaan, geboren te Lochem 13 Januari 1889.
116. Lichtendahl, Johan Herman, geboren te Lochem 4 December 1888.

I. Extraneï.

117. Polder, Hendrik Jan, geboren te Arnhem 23 Februari 1886.
118. Horsting, Johann, geboren te Djember 6 Juli 1887.
119. Repelius, Johannes Wilhelmus, geboren te Utrecht 9 Mei 1888.
120. Paap, Gijsbert Willem, geboren te Arnhem 5 Februari 1890.
121. Lange, Rudolf, geboren te Dordrecht 17 Mei 1888.
122. Tadema, Henrietta Christina, geboren te Franeker 5 Mei 1888.
123. Veenhuizen, Fédor George Albert, geboren te Tondano 15 Juli 1887.
124. Verwoerd, Arie Lenus, geboren te Brielle 8 Februari 1890.
125. Son, Louis Christiaan van, geboren te Doorn 20 September 1886.
126. Wigman, Gerardus Marinus, geboren te Batavia 19 Januari 1884.
127. Luyt, Pieter Adrianus van, geboren te Lexmond 13 October 1886.

128. Snoeck, Adrien Marie Eugène van Reyn, geboren te Steenwijk 3 September 1887.

129. Smit, Pieter, geboren te Blokzijl 9 Maart 1890.

130. Swaan, Jacobus Johannes Bernardus Josephus, geboren te Bergen op Zoom 29 October 1889.

131. Boom, Johan Hendrik, geboren te Meppel 19 October 1886.

132. Berg van Saparoea, Rudolph Paul van den, geboren te 's Hertogenbosch 10 December 1887.

De onderstaande tabel geeft aan, hoeveel maal de cijfers van 1 tot 10 zijn toegekend voor elk vak en voor elke groep.

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:										Onvoldoende.	Voldoende.	Totaal.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
Wiskunde	„	„	5	26	23	42	37	15	3	1	31	121	152
Werktuigkunde . .	„	2	6	16	28	36	25	22	6	11	24	128	152
Natuurkunde . . .	„	1	5	23	23	49	24	24	3	„	29	123	152
Scheikunde	1	1	3	12	23	52	31	22	5	2	17	135	152
Plant- en dierkunde	„	3	5	14	28	56	23	16	6	1	22	130	152
Cosmographie . . .	1	„	3	10	26	42	38	20	7	5	14	138	152
Staatsinrichting . .	„	„	3	13	35	42	39	15	4	1	16	136	152
Staathuishoudk. . .	„	3	7	20	44	42	19	11	3	3	30	122	152
Aardrijkskunde . .	„	2	5	19	26	64	27	8	1	„	26	126	152
Geschiedenis. . . .	„	„	14	13	26	39	41	17	2	„	27	125	152
Boekhouden	„	„	„	4	20	49	49	19	11	„	4	148	152
Nederlandsch . . .	„	„	1	14	26	68	29	10	4	„	15	137	152
Fransch	1	6	8	30	35	30	25	9	8	„	45	107	152
Engelsch	„	2	21	16	37	29	22	21	4	„	39	113	152
Hoogduitsch	„	3	13	24	45	39	16	10	2	„	40	112	152
Handteekenen . . .	„	„	2	13	37	54	40	4	2	„	15	137	152
Rechtl. teekenen .	„	„	2	5	19	25	54	44	3	„	7	145	152

Groepen.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:										Onvoldoende.	Voldoende.	Totaal.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
Groep A. .	„	„	5	21	26	45	34	16	4	1	26	126	152
„ B. .	„	„	2	11	29	53	42	12	3	„	13	139	152
„ C. .	„	„	„	12	33	64	33	9	1	„	12	140	152
„ D. .	„	1	5	24	42	51	21	7	1	„	30	122	152
„ E. .	„	„	„	5	28	57	57	5	„	„	5	147	152

Opmerkingen.

De Commissie meent de opmerking niet achterwege te mogen laten, dat, na een zesjarige ondervinding, de wenschelijkheid gebleken is om het reglement op de eindexamens in dien geest te wijzigen, dat eerst bij het behalen van het cijfer *zeven* vrijstelling van het mondeling examen in een vak worde verleend, mits dan ook de invloed, dien de behaalde cijfers in de andere vakken eener zelfde groep uitoefenen, ophoude te bestaan.

Aardrijkskunde. De kennis van de natuurkundige aardrijkskunde was bij de meeste candidaten nog gering. Zij bepaalde zich in hoofdzaak tot de lucht- en zeestroomingen. Toch meenen de examinatoren in het vak in de laatste jaren hierin eenigen vooruitgang te kunnen constateeren, ofschoon zij erkennen, dat dit gunstige oordeel voor een deel moet worden toegeschreven aan de bijzonder gelukkige keuze van alle schriftelijke vragen voor aardrijkskunde.

Slechts zelden werden behoorlijk beantwoord de eenvoudigste vragen over verkeerswegen te land en te water, de voornaamste stapelproducten op de wereldmarkt, de verspreiding der cultuurgewassen en de middelen van bestaan in verband met de verschillende geographische factoren.

Nederlandsch. De examinatoren voor dit vak zagen met genoegen ook opgegeven het behandelen van een medegedeeld gedicht. Zij hopen, dat in die richting wordt voortgegaan.

Fransch. De examinatoren voor het Fransch zijn van oordeel, dat voor het schriftelijk examen een paraphrase van een gedicht te moeilijk is. Zij zijn voor het geven van een stel onderwerpen met schema, met dien verstande, dat de candidaat vrij is, al of niet het opgegeven schema te volgen.

Hand- en rechtlijnig teekenen. Ten einde een goed oordeel te kunnen vellen over de teekeningen naar de natuur, heeft de subcommissie zich naar de verschillende plaatsen begeven, waar deze teekeningen gemaakt waren.

Er waren voor gipsmodel bladvormen van verschillende moeilijkheid gekozen. Het zou wenschelijk zijn, dat hierin meer eenheid werd gebracht door het geven van eenzelfde model.

Het spijt de sub-commissie te moeten opmerken, dat het teekenen naar een groepje (behoudens een paar gunstige uitzonderingen) over het algemeen nog al wat te wenschen overliet, te meer zoo, daar zij juist aan dit teekenen naar groepje de voorkeur zou geven boven het teekenen naar een gipsmodel.

Het tweede gedeelte van het handteekenen, het teekenen naar plaat, was over het algemeen voldoende te noemen.

De resultaten van het rechtlijnig teekenen gaven geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen. Er waren echter enkele candidaten, die, door verkeerd getrokken lijnen, blijk gaven, geen goede voorstelling van het in isometrische projectie gegeven voorwerp te bezitten.

De Commissie eindigt haar verslag met aan U H.E.G. dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

Arnhem, 8 Augustus 1907.

Dr. N. J. VAN DER LEE, *Voorzitter.*

P. KEYZER IJzn., *Secretaris.*

Zuidholland.

A. Noordelijke Commissie.

Aan den Commissaris
der Koningin in de provincie Zuidholland.

Ter voldoening aan art. 67, tweede lid, der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50) heeft de commissie, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage (aan het Bleijenburg), 's Gravenhage (aan de Stadhouderslaan) Leiden en Voorschoten, benoemd bij Uw besluit van 16 Maart 1907, A, n°. 464/1, 4de afd., de eer U H.E.G. hierbij het volgend verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

Aan de commissie was Leiden aangewezen, waar zij hare zittingen moest houden.

De commissie was in 2 afdeelingen verdeeld, en bestond uit de volgende leden:

dr. J. L. Andreae, directeur der hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Leiden, voorzitter.

In de eerste afdeeling:

W. Massink, dr. J. M. Ruys en C. J. Leendertz, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Leiden;

dr. G. J. M. Coolhaas, C. Timmermans en C. Timmerman, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus aan het Bleijenburg te 's Gravenhage;

Ph. J. Stok, H. Boerma en C. G. Kaakebeen, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus aan de Stadhouderslaan te 's Gravenhage;

dr. Z. Th. Diehl, directeur der Rijks- hoogere burgerschool te Alkmaar;

J. C. F. Prikken, oud-leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Gouda, wonende te 's Gravenhage;

J. van der Bruyn, oud-leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Schiedam, wonende te 's Gravenhage;

W. L. Pilaar en J. Kroon jr., leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Dordrecht.

In de tweede afdeeling:

C. van der Waals, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Leiden en aan de gemeentelijke handelsschool te Rotterdam;

dr. G. M. Rutten en W. Draaijer, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Leiden en aan die te Voorschoten;

dr. A. D. van der Harst, dr. G. Bakker en K. Muntinga, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus aan het Bleijenburg te 's Gravenhage;

dr. J. J. Hallo en A. Swets, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus aan de Stadhouderslaan te 's Gravenhage, en dr. H. van Cappelle, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus aan de Stadhouderslaan te 's Gravenhage en aan die te Voorschoten;

L. van der Vegt, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Haarlem;

mr. dr. S. Zadoks, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

D. Goslings, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Delft;

J. W. Pik, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Rotterdam;

C. Roovers, leeraar aan de hoogere burgerschool met driejarigen cursus te 's Gravenhage.

Voor beide afdeelingen, om te worden belast met het examen in hand- en lijnteekenen:

G. M. Kosters, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Leiden, en P. J. den Hertog, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te 's Gravenhage aan het Bleijenburg.

In de eerste vergadering, welke de commissie hield op 13 April, werd bepaald dat door de 1ste afdeeling zouden worden geëxamineerd de candidaten van de klassen 5 *a* en 5 *c* te 's Gravenhage (aan het Bleijenburg), 5 *a* en 5 *b* te 's Gravenhage (aan de Stadhouderslaan), een gedeelte van 5 *a* te Leiden en één extraneus, te zamen 83 candidaten; door de tweede afdeeling de candidaten van de klassen 5 *b* te 's Gravenhage (aan het Bleijenburg), 5 *c* en 5 *d* te 's Gravenhage (aan de Stadhouderslaan), 5 *b* en het nog overig gedeelte van 5 *a* te Leiden, en kl. 5 te Voorschoten.

Door de commissie werd dr. Z. Th. Diehl benoemd tot ondervoorziter en W. Massink tot secretaris.

De verdeeling in sub-commissiën was als volgt:

VAK.	1ste afdeeling		2de afdeeling.	
	1ste examinator.	2de examinator.	1ste examinator.	2de examinator.
A. Voorzitter: Massink.				
Stelk. en trigon.	Stok	Massink	v. d. Harst	v. d. Vegt
Meetkunde en beschr. meetk.	Massink	Stok	v. d. Vegt	v. d. Harst
Werktuigkunde .	Pilaar	Coolhaas	Bakker	Hallo
B. Voorzitter: Coolhaas.				
Natuurkunde . .	Coolhaas	Pilaar	Hallo	Bakker
Cosmographie . .	Pilaar	Coolhaas	Bakker	Hallo
Scheikunde . . .	Diehl	Ruijs	Rutten	v. Cappelle
Natuurl. historie	Ruijs	Diehl	v. Cappelle	Rutten
C. Voorzitter: v. d. Waals.				
Staatswetensch. .	Prikken	v. d. Bruijn	Zadoks	v. d. Waals
Boekhouden . .	v. d. Bruijn	Prikken	v. d. Waals	Zadoks
Geschiedenis . .	Boerma	Leendertz	Pik	Swets
Aardrijkskunde .	Leendertz	Boerma	Swets	Pik
D. Voorzitter: Goslings.				
Nederl. taal . .	Kaakebeen	Timmermans	Draaijer	Roovers
Fransche taal . .	Timmermans	Kaakebeen	Roovers	Draaijer
Hoogduitsche taal	Kroon	Timmerman	Muntinga	Goslings
Engelsche taal .	Timmerman	Kroon	Goslings	Muntinga
E.				
Handteekenen. .	Kosters		Kosters	
Rechtl. teekenen	den Hertog		den Hertog	

Op voorstel van den voorzitter werd in de vergadering van 13 April bepaald, dat het schriftelijk werk, wat de wiskunde betreft, zal worden nagezien, van iedere afdeeling afzonderlijk, door de beide daarvoor aangewezen examinatoren, terwijl dat van de andere vakken door de beide 1ste examinatoren uit de 1ste en 2de afdeeling voor hetzelfde vak beoordeeld zal worden.

In overleg met de 2de examinatoren zal daarna het eindcijfer worden vastgesteld. Voor de vaststelling van de eindcijfers der verschillende afdeelingen werd besloten niet van gemengde getallen gebruik te maken.

In de tweede vergadering der commissie, gehouden op 27 April, werden de opgaven voor het schriftelijk werk ingeleverd en vastgesteld om te worden gezonden aan den inspecteur van het middelbaar onderwijs.

De voorzitter deelde mede, dat hij de leden voor de vaststelling van de cijfers voor het schriftelijk werk, na bekomen machtiging, zal oproepen op 6 en 13 Juli, waarbij tevens de vrijstellingen bepaald zullen worden.

Twee candidaten konden wegens ongesteldheid niet aan het schriftelijk examen voor geschiedenis deelnemen. Krachtens art. 16 van het Algemeen Reglement voor de eindexamens werd aan hen gedurende het mondeling examen nog gelegenheid gegeven het schriftelijk examen in bovengenoemd vak af te leggen.

Een overzicht van de verleende vrijstellingen geven de beide volgende tabellen, waarin ook de vrijstellingen voorkomen van de beide bovengenoemde candidaten.

Tabel, aangevende hoeveel malen voor elk vak vrijstelling van het mondeling examen is verleend.

VAK.	1ste afdeeling. Aantal candidaten.	2de afdeeling. Aantal candidaten.	Geheele commissie. Aantal candidaten.
Wiskunde	37	43	80
Werktuigkunde . .	46	43	89
Natuurkunde . . .	41	37	78
Scheikunde	34	39	73
Aardrijkskunde . .	33	31	64
Geschiedenis . . .	31	31	62
Boekhouden . . .	38	31	69
Totaal . .	260	255	515

Tabel, aangevende hoeveel candidaten een bepaald aantal vrijstellingen verkregen.

Aantal vrijstellingen.	1ste afdeeling. Aantal candidaten.	2de afdeeling. Aantal candidaten.	Geheele commissie. Aantal candidaten.
0	19	22	41
1	9	5	14
2	8	9	17
3	7	7	14
4	14	13	27
5	9	8	17
6	6	7	13
7	11	11	22
	83	82	165

Na vaststelling van de vrijstellingen zijn deze terstond aan de candidaten medegedeeld. Eene candidate heeft gebruik gemaakt van de bevoegdheid om nog in twee vakken, waarvoor zij vrijgesteld was, mondeling examen af te leggen.

Het mondeling examen begon 15 Juli en eindigde 7 Augustus.

De candidaten van elke afdeeling werden verdeeld als volgt:

1ste afdeeling 6 groepen van 12 en 1 groep van 11 candidaten.
2de afdeeling 6 groepen van 12 en 1 groep van 10 candidaten.

Twee candidaten waren door ongesteldheid verhinderd aan het mondeling examen op de voor hen aangewezen dagen deel te nemen; aan één van hen werd alsnog in de laatste groep gelegenheid gegeven tot het afleggen van het mondeling examen.

De tweede was op het tijdstip van de examendagen voor de laatste groep nog niet hersteld. Na ontvangen ministerieele goedkeuring werd deze candidaat in de gelegenheid gesteld mondeling examen te doen op 6 en 7 September, waartoe twee dagen voldoende waren in verband met de door hem verkregen vrijstellingen.

De uitslag van het examen was als volgt:

SCHOOL.	Aangemeld aantal candidaten.	Geslaagd aantal candidaten.	Niet geslaagd aantal candidaten.
's Gravenhage (Bleijenburg) . .	56	50	6
's Gravenhage (Stadhouderslaan).	63	49	14
Leiden	35	31	4
Voorschoten . . .	10	5	5
Extraneus	1	0	1
Totaal . .	165	135	30

Overzicht der voor de verschillende vakken en afdeelingen toegekende cijfers.

VAK.	1	2	3	4	onvoldoende.	5	6	7	8	9	10	voldoende.
Wiskunde . . .	„	„	7	23	30	35	54	22	20	4	„	135
Werktuigkunde .	„	2	6	15	23	26	47	22	22	15	10	142
Natuurkunde . .	„	2	8	16	26	24	46	48	21	„	„	139
Scheikunde . . .	2	4	8	23	37	21	55	26	18	8	„	128
Natuurl. historie.	1	3	13	39	56	32	25	29	20	3	„	109
Cosmographie . .	1	1	7	13	22	25	33	36	28	15	6	143
Staatsinrichting .	„	5	13	21	39	23	36	31	31	4	1	126
Staathuishoudk .	1	6	11	17	35	31	27	31	33	8	„	130
Aardrijkskunde .	„	„	4	11	15	30	82	35	3	„	„	150
Geschiedenis . .	„	2	10	24	36	30	49	28	16	6	„	129
Boekhouden . .	„	2	8	15	25	29	31	39	32	8	1	140
Nederlandsch taal en letterkunde .	„	„	1	7	8	48	59	36	13	1	„	157

VAK.	1	2	3	4	onvoldoende.	5	6	7	8	9	10	voldoende.
Fransche taal en letterkunde . .	„	„	2	28	30	54	42	29	8	2	„	135
Engelsch taal en letterkunde . .	„	1	5	15	21	58	40	30	13	3	„	144
Hoogduitsche taal en letterkunde.	„	2	4	34	40	55	44	20	5	1	„	125
Handteekenen. .	„	„	„	6	6	33	59	43	21	3	„	159
Rechtl. teekenen.	„	2	2	21	25	38	37	38	21	6	„	140
Totaal . .	5	32	109	328	474	592	766	543	325	87	18	2331
Groep A. . . .	„	„	4	19	23	39	39	38	19	7	„	142
Groep B. . . .	„	„	6	19	25	32	54	40	12	2	„	140
Groep C. . . .	„	„	2	15	17	41	49	49	8	1	„	148
Groep D. . . .	„	„	1	14	15	70	49	26	4	1	„	150
Groep E. . . .	„	„	1	3	4	39	61	44	16	1	„	161
Totaal . .	„	„	14	70	84	221	252	197	59	12	„	741

Het getuigschrift werd uitgereikt aan:

Karel Johannes Affourtit, geboren 2 December 1889 te Leiden;
Jacques Theodoor Allart, geboren 28 December 1887 te Utrecht;
Elize Bertling, geboren 29 April 1888 te Nijkerk;
Adriaan Charles Binnendijk, geboren 17 December 1890 te Leiden;
Johan Pieter Cau, geboren 27 April 1889 te Schagen;
Louis André Driessen, geboren 13 Mei 1890 te Leiden;
Dirk Willem Gesink, geboren 22 Februari 1890 te Oegstgeest;
James William Theodoor Heringa, geboren 10 December 1888 te Salatiga;
Arnold Anton Cornelis Link, geboren 12 December 1889 te Semarang;

Nelly Huysman, geboren 25 October 1889 te Batavia;
Pieter Cornelis Korteweg, geboren 29 December 1888 te Groningen;
Gerardus Johannes Albertus Saraber, geboren 1 Juni 1890 te Delft;
Simon Willem de Wolff, geboren 25 April 1889 te Meester Cornelis;
Adriaan Jacobus Welman, geboren 26 October 1885 te Brielle;
Raden Mas Soemitro, geboren 14 Juni 1887 te Papringan;
Abraham Booden, geboren 28 Augustus 1891 te Amsterdam;
Jacob van der Heide, geboren 9 Maart 1886 te Leiden;
Anthonie Nicolaas Molenaar, geboren 20 April 1888 te Waddinxveen;
Anthonie Willem van der Moore, geboren 12 October 1888 te Sindang Sari (Java);
Cornelis Gerrit Mooy, geboren 20 Augustus 1889 te Zoeterwoude;
Jean Baptiste Mullié, geboren 10 Juli 1889 te Leiden;
Henri George Nolen, geboren 30 Juni 1890 te Rotterdam;
Cornelis Pannevis, geboren 20 Mei 1889 te Oudshoorn;
Adrianus Parmentier, geboren 22 Augustus 1887 te Leiderdorp;
David Cornelis van Schaik, geboren 13 October 1888 te Rotterdam;
Moritz Heinrich Scheurer, geboren 28 September 1886 te Buitenzorg;
Frederik Stokhuyzen, geboren 16 October 1890 te Oudshoorn;
Leendert Johan Everhard Cornelis van der Tas, geboren 14 Februari 1888 te Serang;
Willem Verkoren, geboren 15 October 1888 te Voorschoten;
Jacob Cornelis Vergouwen, geboren 27 September 1889 te Oostburg;
Johannes Vogelezang, geboren 3 Juli 1890 te Leiden;
Ioan Abels, geboren 16 October 1888 te Kota Radja;
Catharina Cornelia Bakhuis, geboren 16 Januari 1890 te 's Gravenhage;
Willy Franciscus Arnoldus Bol, geboren 30 Juni 1888 te Breda;
Gerard Louis Paul Bouman, geboren 17 November 1889 te Amsterdam;
Engelina Cornelia Derksen, geboren 2 Juli 1888 te 's Gravenhage;
Willem Agathon Nicolaas Eggink, geboren 9 Mei 1889 te Amsterdam;
Jean Pierre Adrien François, geboren 5 Juli 1889 te 's Gravenhage;
Willem Christiaan Meyroos, geboren 1 Juni 1890 te Arnhem;

Cornelia Noijon, geboren 21 Juli 1889 te Winschoten;
Herman Hendrik Schippers, geboren 7 Maart 1889 te Alfen a/d. Rijn;
Pieter Valkenburg, geboren 8 November 1888 te Semarang;
Nelly Antonia Joanna Valstar, geboren 21 Februari 1888 te Monster;
Lena Johanna Elizabeth Vermeer, geboren 5 Juli 1889 te Helder;
Elizabeth Adriana van der Elst geboren 17 Februari 1889 te Tjandi (Java);
Petronella Johanna Antoinette Fol, geboren 3 September 1888 te Rotterdam;
Augustine Clasina Huygen de Raadt, geboren 24 Juli 1890 te Salatiga (Java);
Christiaan Wilhelm Albert de Jongh, geboren 21 Februari 1888 te s Gravenhage;
Willem Zeno Marcella, geboren 31 Juli 1890 te Kotaradja;
Pieter Pijl, geboren 11 Mei 1888 te Overschie;
Aagje Stam, geboren 14 Augustus 1889 te Burg op Texel;
Johanna van Swieten, geboren 19 Augustus 1888 te Padang;
Cornelia Nicolasina Johanna Tierie, geboren 21 Juni 1890 te Oegstgeest;
Johan Karel Wijmans, geboren 1 Juli 1889 te Batavia;
Dingenis Johannes Willem van Dongen, geboren 8 Maart 1887 te 's Gravenhage;
Carel Johan Nicolaas Graafland, geboren 27 Juli 1890 te Soerabaja;
Anthoni Hartman, geboren 24 October 1889 te Gouda;
Frank Eugène Edwin Arnold Hollingérus Pijpers, geboren 23 December 1889 te Soerabaja;
Louis Marie de Nerée tot Babberich, geboren 11 Januari 1889 te Arnhem;
Jan Boer van Noppen, geboren 10 December 1885 te Wijnjeterp;
Willem Oddens, geboren 20 October 1887 te Sneek;
Aart Cornelis Arnoldus Rademaker, geboren 11 Maart 1890 te 's Gravenhage;
Felix Reynst, geboren 31 Juli 1888 te 's Gravenhage;
Nicolaas Albertus Rost van Tonningen, geboren 8 September 1889 te Fort Willem I (Java);
Jean Guillaume le Rütte, geboren 7 Juni 1889 te 's Gravenhage;
Paul Alexander Conrad Heinrich Theodoor Albert Scheffelaar Klots, geboren 22 October 1889 te Semarang;

Johannes Schuijer, geboren 14 Januari 1888 te 's Gravenhage;
Dirk Johannes van Aalst, geboren 22 December 1889 te 's Gravenhage;
Cornelis Carsten, geboren 1 Mei 1889 te Modjokerto (Java);
Gerrit Antoni Gerretsen, geboren 13 Februari 1889 te 's Gravenhage;
Frans Emil van der Gugten, geboren 2 October 1889 te 's Gravenhage;
Alexander Hendrik de Jong, geboren 28 Januari 1888 te Padang;
Piet Jan Jozua Linckers, geboren 20 October 1889 te Utrecht;
Henri Adolph Julius Muller, geboren 24 October 1887 te Utrecht;
Adolph Emile Ötken, geboren 8 Januari 1887 te Ambarawa (Java);
Hermanus Gerardus Jacob Schelling, geboren 15 October 1888 te Stompwijk;
Johan Marie von Schmidt auf Altenstadt, geboren 6 December 1885 te Tebing Tinggi (Sumatra);
Theodoor Arie Uljée, geboren 14 November 1886 te Keboemen (Java);
Dirk Valstar, geboren 15 Augustus 1889 te Monster;
Eleazar Albert Zorab, geboren 10 November 1886 te Leiden;
William Charles Aalsmeer, geboren 17 October 1889 te Paramaribo;
Hendrik Arnout Cornelis Leendert Barentsen, geboren 21 October 1888 te 's Gravenhage;
Henri Gerard Bekink, geboren 31 Augustus 1887 te 's Gravenhage;
Frans Cornelis van Heurn, geboren 18 Mei 1888 te 's Gravenhage;
Johannes Rijk Gerardus Isbrücker, geboren 19 Juli 1889 te 's Gravenhage;
Dirk Jansen, geboren 8 April 1886 te 's Gravenhage;
Wilhelm Roos, geboren 2 Januari 1887 te Rotterdam;
Willebrordus Petrus Thijsen, geboren 8 Mei 1889 te Tilburg;
Meinard Frederik Tydeman, geboren 18 Juni 1889 te 's Gravenhage;
Frederik Visser, geboren 22 September 1889 te Soerabaja;
Jacob Weyl, geboren 4 Februari 1889 te 's Gravenhage;
Anna Maria de Baan, geboren 20 April 1889 te 's Gravenhage;
Anna Cornelia Flohil, geboren 10 Juni 1889 te Zoetermeer;
Nella Moltzer, geboren 12 Maart 1890 te Amsterdam;
Anna Maria Nooijen, geboren 19 Juni 1887 te 's Gravenhage;

Elisabeth Clara Reitsma, geboren 18 November 1887 te Heerenveen;

Constance Simons, geboren 11 Januari 1890 te s Gravenhage;

Hermine Agatha van Vliet, geboren 4 Juni 1888 te Magelang;

Justinus Johannis Marie Beck, geboren 26 December 1887 te 's Gravenhage;

André Wilhelmus Hendrikus Beekman, geboren 21 December 1888 te 's Gravenhage;

Johann Andreas Willem Alexander Bordewijk, geboren 28 Maart 1888 te Amsterdam;

Jan Botermans, geboren 9 Juli 1889 te 's Gravenhage;

Johan Pieter Fokker, geboren 27 Mei 1889 te Batavia;

Dirk Petrus Marius Graswinckel, geboren 30 October 1888 te Utrecht;

Leendert Gerardus Cornelis Adrianus van der Hoek, geboren 27 September 1887 te Pekalongan;

Henri de Jongh, geboren 26 Maart 1889 te Naaldwijk;

Karel der Kinderen, geboren 8 October 1887 te Langkat (O. K. van Sumatra);

Eduard Jacobus Laufer, geboren 5 November 1889 te Berlijn;

Adriaan Albert Mol, geboren 2 Augustus 1890 te Dordrecht;

Emile Jean Louis Mortreux, geboren 25 September 1887 te 's Gravenhage;

Alexander van Ravenswaay, geboren 26 Augustus 1889 te 's Gravenhage;

Jacob Adolf Ruys, geboren 18 Januari 1890 te Heerjansdam;

Albert Gustaaf George Tydeman, geboren 18 Juni 1889 te 's Gravenhage;

Maria Laban, geboren 14 Mei 1889 te Scheveningen;

Catharina Hendrika Pontier, geboren 4 Mei 1889 te 's Gravenhage;

Nanne Ranneft, geboren 11 September 1889 te Schoonhoven;

Jacobus Franciscus Brandt, geboren 6 Juni 1888 te 's Gravenhage;

Albertus Herman ten Broek, geboren 24 November 1888 te Padang;

Jan Jacob Enthoven, geboren 20 Maart 1890 te Poerwo Redjo;

Margarethus Christiaan Goedhart, geboren 23 Januari 1889 te 's Gravenhage;

Coenraad Jacobus de Jong Czn., geboren 22 Juli 1889 te 's Gravenhage;

Martinus Johannes de Jongh, geboren 30 April 1887 te Amsterdam;

Henri Isaäc Keus, geboren 11 October 1889 te Rotterdam;

Wilhelm Johan Keuskamp, geboren 30 Juni 1888 te 's Gravenhage;

Hermann Alexander Emil Kollmann, geboren 3 Augustus 1888 te Sidhoardjo;

Jacob Anton Quarles van Ufford, geboren 4 Januari 1889 te Loosduinen;

Theodorus Samuel van Ravenswaay, geboren 11 April 1888 te 's Gravenhage;

Johannes Jacobus Schwencke, geboren 24 October 1887 te 's Gravenhage;

Johannes Frederik Starke, geboren 27 Augustus 1888 te 's Gravenhage;

Paul Willem Wijsman, geboren 5 Maart 1890 te Sindanglaja;

Willem Johan Gerard Herman Scholten, geboren 13 April 1889 te Amsterdam.

Josephus Johannes van Haagen, geboren 29 Januari 1888 te Utrecht;

Frans Willem Osten, geboren 2 Augustus 1887 te Ngawi;

Cathérine Gérard Lafontaine, geboren 16 October 1890 te Batavia;

Henri Eerdmans, geboren 23 September 1890 te Makassar.

Het examen gaf aanleiding tot de volgende opmerkingen:

Bij het examen in de geschiedenis bleek het herhaaldelijk, dat de candidaten weinig of niets van de voornaamste gebeurtenissen uit de tweede helft der 19de eeuw wisten.

Wat het examen in de handelswetenschappen aangaat, juicht de commissie het zeer toe, dat de candidaten dit jaar eenige eenvoudige berekeningen moesten verrichten, vóór dat zij de opgegeven posten konden journaliseeren; zij veroorlooft zich den wensch uit te spreken, dat zulks ook in het vervolg het geval moge zijn, opdat daardoor voorkomen worde, dat, zooals nog dit jaar het geval was, een aantal candidaten blijk geeft het handelsrekenen volkomen verwaarloosd te hebben.

Wat de talen betreft, moet de commissie in de eerste plaats opmerken, dat de opgaven voor het Hoogduitsch — het met eigen woorden weergeven van den inhoud van een gedicht in de vreemde taal, waarbij tevens moest blijken, dat de candidaten de woorden en uitdrukkingen goed hadden begrepen — voor de meeste candidaten een te zware eisch was. Zij is van meening, dat een opstel over een algemeen onderwerp verkieslijker is.

Verder trof het de commissie, dat eenige candidaten beweerden een tijdvak van de geschiedenis der letterkunde bestudeerd te

hebben, terwijl zij van dat tijdvak niet meer dan één of zelfs geen enkel letterkundig product gelezen hadden.

Wat het handteekenen 1ste gedeelte betreft, was door alle candidaten naar de opgegeven voorwerpen geteekend, terwijl bij het lijnteekenen, hoewel de uitwerking der opgave binnen het bereik van alle candidaten lag, meermalen een onvoldoend cijfer moest worden toegekend, ten gevolge van de onzuivere bewerking. Bovendien gaf de in de opgaven voorkomende zin — de geheele teekening past in een rechthoek 56 × 42 — nogal aanleiding tot verschil in uitvoering; sommige candidaten meenden, dat genoemde rechthoek in inkt moest gezet worden, anderen lieten die geheel weg, terwijl weer anderen een grootere rechthoek als omlijsting teekenden.

Hiermede aan het eind harer taak gekomen, heeft de commissie de eer U H.E.G. haar dank te betuigen voor het in haar gestelde vertrouwen.

J. L. Andreae, *Voorzitter.*

W. Massink, *Secretaris.*

B. Zuidelijke Commissie.

Aan
den heer Staatsraad i. b. d., Commissaris
der Koningin in de provincie Zuidholland.

De Commissie, door Uwe beschikking van 16 Maart 1907 belast met het afnemen van het eind-examen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in Zuidholland (zuidelijke commissie) heeft de eer U H.E.G. hierbij aan te bieden het verslag harer werkzaamheden, bedoeld bij art. 67 van de wet tot regeling van het middelbaar onderwijs.

De eerste vergadering der Commissie had plaats 27 Maart 1907, in het stadhuis te Schiedam.

Zij werd bijgewoond door den voorzitter en alle leden.

Door de vergadering werd tot onder-voorzitter gekozen de heer dr. J. M. Hiebendaal en tot secretaris de heer Th. de Jongh van Arkel, waarna de sub-commissiën volgens onderstaande tabel werden opgemaakt.

EERSTE

VAKKEN.	Eerste Afdeeling.		Tweede Afdeeling.	
	Eerste examinator.	Tweede examinator.	Eerste examinator.	Tweede examinator.
Sub-commissie A. Voorzitter: Goedkoop van Nelle.				
Wiskunde	Goedkoop van Nelle De Jongh van Arkel	De Jongh van Arkel Goedkoop van Nelle	Fast Lariby	Lariby. Fast.
Werktuigkunde	Kunst	Hulshof	Krediet	Geest.
Sub-commissie B. Voorzitter: Hiebendaal.				
Werktuigkunde	Kunst	Hulshof	Krediet	Geest.
Natuurkunde	Hulshof	Kunst	Geest	Krediet.
Scheikunde	Steenhuis	Wouterlood	van Raalte	Hiebendaal.
Plant- en dierkunde	Wouterlood	Steenhuis	Hiebendaal	van Raalte.
Cosmografie	Kunst	Hulshof	Krediet	Geest.
Sub-commissie C. Voorzitter: Brals.				
Staatswetenschappen	De Graaff	Weevers	Feenstra	van Zee.
Geschiedenis	Brals	van der Most	Hoogstra	van den Berg van Os.
Aardrijkskunde	van der Most	Brals	van den Berg van Os	Hoogstra.
Boekhouden	Weevers.	De Graaff	van Zee	Feenstra.
Sub-commissie D. Voorzitter: van den Bosch.				
Nederlandsch	Hazelhof	Lambermon	van den Bosch	Schukken.
Fransch	Kip	Volbeda	Bruins	van Dongen.
Engelsch	Volbeda	Kip	van Dongen	Bruins.
Hoogduitsch	Lambermon	Hazelhof	Schukken	van den Bosch.
Sub-commissie E (voor beide afdeelingen.)				
Handteekenen	Hingman.			
Rechtlijnig teekenen	Piets			

Besloten werd, dat de twee examinatoren, die in de beide afdeelingen een zelfde vak examineerden, het schriftelijk werk van alle candidaten der beide afdeelingen voor dat vak zouden nazien en wel om de beoordeeling zoo gelijkmatig mogelijk te doen zijn.

Voor het bespreken van het schriftelijk werk werden bepaald de data 6 en 13 Juli, omdat dit niet op één dag ten einde kon worden gebracht.

Voorts werd door de vergadering de duur van het mondeling examen voor ieder vak als volgt vastgesteld:

Wiskunde 1 uur; werktuigkunde 20 minuten; natuurkunde 25 minuten; scheikunde ½ uur; plant- en dierkunde ½ uur; kosmographie 15 minuten; staatswetenschappen 40 minuten; boekhouden 20 minuten; aardrijkskunde ½ uur; geschiedenis ½ uur; Nederlandsch ½ uur; Fransch ½ uur; Engelsch ½ uur; Hoogduitsch ½ uur.

Eindelijk werd nog door de commissie bepaald, dat de toe te kennen groepcijfers in geheele getallen zouden worden afgerond.

De volgende vergadering werd gehouden tezelfder plaatse, op 20 April, en eveneens bijgewoond door den voorzitter en alle leden.

In deze vergadering werd het schriftelijk werk opgemaakt, door de Commissie aan den inspecteur van het middelbaar onderwijs in te dienen.

Op de vergaderingen van 6 en 13 Juli werd door de sub-commissiën het schriftelijk werk besproken, de cijfers hiervoor vastgesteld en tevens overleg gepleegd omtrent den aard der vragen, bij het mondeling examen te stellen; dit laatste om in de beide deelen der commissie zooveel mogelijk eenheid te krijgen.

Daarna werden de vrijstellingen opgemaakt en aan de candidaten medegedeeld.

Het mondeling examen ving aan 15 Juli, in het gebouw der hoogere burgerschool te Schiedam. Hieraan namen deel 177 candidaten, welke waren verdeeld in 8 ploegen.

Vijf candidaten hadden zich reeds vóór het schriftelijk examen teruggetrokken; één candidaat trok zich gedurende het mondeling examen terug.

Na afloop van het examen van iedere groep werd, volgens art. 23 van het Koninklijk besluit van 27 Juni 1901 (*Staatsblad* n°. 190), een vergadering gehouden, waarna de Commissie den uitslag vaststelde, welke den candidaten dadelijk daarna werd medegedeeld, onder overreiking van eene lijst, waarop waren ingevuld de cijfers behaald voor ieder vak en voor iedere groep en, voor

zoover de geslaagden betreft, onder overreiking van een getuigschrift.

In onderstaande tabellen is een overzicht opgenomen van de in ieder vak en in iedere groep behaalde cijfers.

VAK.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer										Totaal.		Gemiddeld cijfer.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	voldoende.	onvoldoende.	
Wiskunde . . .	„	2	10	17	46	47	35	13	6	„	147	29	5,78
Werktuigkunde .	„	1	12	19	46	53	28	13	3	2	145	32	5,71
Natuurkunde . .	„	1	11	35	36	54	28	8	3	1	130	47	5,51
Scheikunde . .	„	1	13	20	35	50	39	14	4	„	142	34	5,78
Plant- en dierkunde. . . .	1	5	9	19	39	38	37	22	6	„	142	34	5,83
Cosmographie .	„	1	8	24	44	47	29	9	12	3	144	33	5,85
Staatsinrichting .	„	2	11	21	42	39	24	25	11	„	141	34	5,90
Staathuishoudkunde . . .	„	4	11	23	45	29	31	21	10	1	137	38	5,81
Aardrijkskunde .	„	„	7	19	46	70	28	6	„	„	150	26	5,63
Geschiedenis . .	„	4	7	22	21	68	42	11	1	„	143	33	5,80
Boekhouden . .	„	1	9	30	29	54	24	18	10	1	136	40	5,86
Nederlandsche taal en letterk.	„	„	5	30	46	52	27	12	5	„	142	35	5,69
Fransche taal en letterkunde. .	„	„	3	29	47	43	39	14	2	„	145	32	5,76
Hoogduitsche taal en letterk.	„	4	9	28	54	42	27	9	4	„	136	41	5,46
Engelsche taal en letterkunde. .	„	„	7	26	58	43	25	11	5	1	144	33	5,59
Handteekenen .	1	1	11	28	64	42	15	13	1	„	135	41	5,30
Rechtl. teekenen	„	3	8	32	41	48	34	9	1	„	132	43	5,53

GROEP.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:										Aantal.	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	voldoende.	onvoldoende.
A. Wis- en werktuigkunde	„	1	8	21	42	55	32	13	4	„	146	30
B. Natuurwetenschappen . . .	„	„	3	24	48	65	23	12	1	„	149	27
C. Geschiedenis, Aardrijksk., Staats- en handelswetenschappen	„	„	5	17	44	63	41	6	„	„	154	22
D. Taal- en letterk. .	„	„	2	31	56	54	26	7	1	„	144	33
E. Teekenen. . . .	1	1	5	28	58	52	27	4	„	„	141	35

Onderstaand volgt de uitslag van het examen, met de namen der geslaagde candidaten.

Hoogere burgerschool.	Geëxamineerd.	Toegelaten.	Afgewezen.
Delft	17	16	1
Dordrecht	18	16	2
Gorinchem	14	11	3
Gouda	21	17	4
Rotterdam	49	41	8
Rotterdam (Chr.)	6	5	1
Schiedam	25	23	2
Geen H. B. S.	27 1)	10	16
Totaal . . .	177	139	37

1) Waarvan één zich gedurende het mondeling examen terugtrok.

Gransberg, Henricus Carolus Adolphus, geboren te Deli 7 Januari 1889.

Wiesebron, Jacob, geboren te Hellevoetsluis 11 Augustus 1888.

Loderus, Herman Jacob Mathlener, geboren te Rotterdam 10 Januari 1887.

Prooije, Nicolaas Pieter van, geboren te Rotterdam 26 Juli 1886.

Bloois, Johannes Cornelius van, geboren te Hoek van Holland 28 Mei 1888.

Aardenne, Gijsbert Willem van, geboren te Dordrecht 27 December 1888.

Meijers, Antonie, geboren te Dordrecht 4 Maart 1890.

Jonker, Eliza Adrianus, geboren te Alblasserdam 25 Maart 1890.

Kudders, Cornelis, geboren te Schiedam 21 Februari 1889.

Groot, Bertus Gerardus de, geboren te Asperen 16 Juli 1887.

Schuitemaker, Gustaaf Adolf Tuyl, geboren te Djoeja 4 November 1889.

Dogterom, Willem, geboren te Ammerstol 12 November 1888.

Brondgeest, Catharina Gertruda Maria, geboren te den Haag 24 Januari 1888.

Vink, Willem Margarethus, geboren te Hillegersberg 8 September 1889.

Dijxhoorn, Frederik Johan, geboren te Rotterdam 31 Juli 1888.

Spierenburg, Jacob Pieter, geboren te Rotterdam 31 Januari 1890.

Gelder, Herman Arend Enno van, geboren te Gouda 7 October 1889.

Hage, Johannes Jacobus, geboren te Aarlanderveen 4 Januari 1890.

Visser, Dirk Jacobus, geboren te Zwijndrecht 21 Februari 1889.

Harting, Cornelis Pieter, geboren te Vlaardingen 16 Februari 1890.

Friedhoff, Willem, geboren te Rotterdam 12 Maart 1889.

Halewijn, Pieter Abram Hendrik van, geboren te Dordrecht 17 Mei 1890.

Koopman, Izak, geboren te Rotterdam 2 Maart 1890.

Kodde, Willem Frederik van de, geboren te Hardinxveld 10 September 1888.

Wiebenga, Jan Gerco, geboren te Rotterdam 2 October 1889.

Straaten, Joseph Jacques van, geboren te Dordrecht 9 October 1890.

Bouman, Simon, geboren te Nieuwenhoorn 27 Februari 1886.

Zuydam, Dirk Willem, geboren te Gouda 18 Januari 1887.

Haijen, Gerard Johan, geboren te Utrecht 8 Januari 1889.

Wiesebron, David, geboren te Hellevoetsluis 11 Augustus 1889.
Wetselaar, Anton Jacques, geboren te Zutphen 27 November 1888.
Cittert, Pieter Hendrik van, geboren te Gouda 30 Mei 1889.
Hondelink, Engelbertus Rutgerus Jan Willem, geboren te Dieren 13 September 1890.
Houwink, Jan, geboren te Sneek 22 Maart 1888.
Duyvendak, Hendrik Christoffel, geboren te Harlingen 5 October 1887.
Leeuw, Cornelis Hendrik van der, geboren te Rotterdam 15 Maart 1890.
Beukers, Leo Johannes Cornelis, geboren te Schiedam 26 September 1888.
Bakker, Marinus, geboren te Hof van Delft 31 Mei 1888.
Peski, Wilhelmus Xaverius van, geboren te Kralingen (Rotterdam) 11 October 1886.
Smalt, Frederik Hendrik, geboren te Rotterdam 26 September 1889.
Geill, Johan Pieter Willem, geboren te Tebingtingi (Sumatra) 25 Januari 1886.
Scheltema, Louise Cornelie Alida, geboren te Teteringen 26 April 1889.
Schnetlage, Jacobus Gijsbertus, geboren te Ngawi (Java), 7 Maart 1888.
Bergh, Wilhelmus Maximiliaan van den, geboren te Tricht 17 Maart 1887.
Klicks, Carl Wilhelm, geboren te Delft 5 November 1883.
Loekemeijer, Johannes Cornelis, geboren te Dordrecht 17 Juli 1888.
Born, Gabriël Leonard, geboren te Middelharnis 10 April 1887.
Uljee, Abraham Cornelis, geboren te Poederoijen 21 Januari 1888.
Pullens, Andreas Antonius, geboren te Rijsbergen 16 December 1889.
Droogleever Fortuyn, Frederica Gerarda, geboren te Terneuzen 4 Juni 1889.
Boot, Gerardus Wilhelmus Nagtglas, geboren te Utrecht 28 Juni 1888.
Hoogenboom, Tona Theresia, geboren te Vlaardingen 23 Augustus 1889.
Mels, Willem Hendrik van, geboren te Helder 11 November 1889.
Salomons, Jozef, geboren te Amsterdam 8 Maart 1888
Velderman, Theodoor Johan, geboren te Hillegersberg 5 September 1888.

Bonte, Cornelia, geboren te Gouda 11 Juli 1888.
Anrooy, Henri van, geboren te Rotterdam 14 April 1889.
Doeleman, Izaak Jacob, geboren te Moerkapelle 2 Maart 1886.
Linssen, Eugène Joseph François, geboren te Simpelveld 25 Juli 1890.
Wisboom, Adriana, geboren te Noordeloos 9 Januari 1889.
Koning, Hendricus Pieter de, geboren te Delft 24 October 1888.
Cohen, Margaretha, geboren te Rotterdam 9 Mei 1889.
Marel, Willem van der, geboren te Vrijenban 16 April 1886.
Lichtenbelt, Wilhelmina Catherina, geboren te Rotterdam 6 Juni 1889.
Roo, Everardus Hermanus de, geboren te Delft 20 Januari 1889.
Mooy, Petronella Carolina de, geboren te Delfshaven 21 Mei 1889.
Smits, Helena Amalia, geboren te Soekoewono (Java) 11 Maart 1889.
Wilde, Johan Cornelis de, geboren te Delft 23 April 1889.
Jongh, Arend de, geboren te Oudewater 22 Maart 1888.
Gribling, Johannes Ludovicus Bernardus, geboren te Maassluis 9 Mei 1889.
Vrijlandt Hzn., Pieter, geboren te Nieuwerkerk a/d IJssel 23 December 1888.
Buisman, Albert Sybrandus, geboren te Hardinxveld 2 November 1890.
Weil, Frits, geboren te Gouda 16 Juli 1888.
Jong, Jan de, geboren te Rotterdam 18 Februari 1888.
Voogt, Willem Jacob de, geboren te Gouda 12 November 1889.
Fabius, Jan, geboren te Naarden 5 Juli 1888.
Fuchter, Willem Anton Hendrik, geboren te Toelong Agoeng 16 September 1887.
Bosma, Jetze Gerard, geboren te Enschede 30 Augustus 1890.
Koolhaas Revers, Johan, geboren te Dordrecht 21 Februari 1891.
Reterink, Wilhelmus Henricus, geboren te Schiedam 10 Mei 1888.
Verhey, Gerrit Jan, geboren te Nieuw-Lekkerland 12 October 1887.
Brinker, Hermanus den, geboren te Schiedam 23 Augustus 1888.
Deventer, Arie Philippus van, geboren te Dordrecht 16 Mei 1888.
Mooyman, Willem Jacominus, geboren te Rotterdam 16 Mei 1889.
Siebers, Hendrik Cornelis, geboren te Soerabaja 6 Januari 1890.
Berg, Sophie van den, geboren te Rotterdam 27 Mei 1890.

Gisolf, Anna Cornelia Johanna, geboren te Rotterdam 3 Mei 1888.

Driessen, Theodora Anna Maria, geboren te Leerdam 29 Maart 1888.

Ruyter, Johannes de, geboren te Rotterdam 13 Maart 1890.

Poels, Eugénie Emilienne, geboren te Gorinchem 10 Februari 1887.

Schollaardt, Willem Pieter Johannes, geboren te Vlaardingen 19 Maart 1889.

Bechger, Henriette Elizabeth Jeane Hubertine Cornelie, geboren te Gorinchem 14 April 1888.

Katan, Mozes, geboren te Vlaardingen 17 Februari 1890.

Hijmans, Charles, geboren te Gorinchem 15 Maart 1889.

Swieten, Henricus Gerardus Albertus van, geboren te Rotterdam 18 October 1889.

Milborn, Jacobus Cornelis, geboren te Rotterdam 18 October 1889.

Odé, Frans, geboren te Schiedam 9 Augustus 1887.

Goedewaagen, Jan Mathijs Arnoldus, geboren te Gouda 14 December 1887.

Schalk, Govert Adriaan van der, geboren te Schiedam 25 Februari 1890.

Hijmans, Abraham, geboren te Overschie 5 November 1889.

Cappellen, Arie van, geboren te Capelle a/d. IJssel 7 November 1887.

Pater, Jan Cornelis Hendrik de, geboren te Bleiswijk 26 November 1887.

Verhoeven, Krijn, geboren te Zuid-Beierland 28 Maart 1888.

Nordlohne, Pierre Jaunne Henri Alphonse, geboren te Rotterdam 19 Januari 1889.

Berg, Johannes Catharinus van den, geboren te Rotterdam 23 Augustus 1889.

Cop, Hugo Huibert, geboren te Delft 1 Juli 1889.

Elout, Maurits Theodorus, geboren te Hof van Delft 7 Augustus 1887.

Koumans, Jacobus, geboren te Bandjermasin 14 Februari 1889.

Zon, Willem Pieter van, geboren te Hof van Delft 22 October 1886.

Dam, Herbertus Hendrikus, geboren te Rotterdam 18 Mei 1890.

Berge, Gerard van den, geboren te Middelburg 20 Juni 1889.

Graaf, Arie Cornelis van der, geboren te Rotterdam 1 September 1889.

Jagerink, Theodorus Antonie, geboren te IJzendijke 15 Mei 1890.

Ronde, Adriaan de, geboren te Kethel 28 September 1885.
Boer, Willem den, geboren te Charlois 7 Maart 1889.
Scherpenhuyzen Rom, Willem, geboren te Rotterdam 21 Juli 1890.
Wilmar, Frederik Hendrik Jacob Anton, geboren te Salatiga 29 Mei 1886.
Oeveren, Laurens Bernard van, geboren te Amsterdam 3 April 1887.
Stenger, Aloysius Johannes, geboren te Rotterdam 7 Januari 1887.
Ubbens, Herman, geboren te Uithuizermeden 7 April 1887.
Goedhart, Dirk, geboren te Meerkerk 31 Juli 1886.
Andel, Jacobus Cornelis van, geboren te Gorinchem 20 Augustus 1890.
Kroon, Hendrika Arnoldina, geboren te Nijkerk 13 Maart 1888.
Man, Jacobus Eliza de, geboren te Delft 30 Augustus 1886.
Samsom, Marinus Catharinus, geboren te Gouda 28 Juni 1889.
Poldervaart, Arie, geboren te den Haag 25 December 1889.
Boer, Arie, geboren te Nieuwendam 20 Maart 1888.
Dijk, Jacob van, geboren te Delft 8 Maart 1889.
Hoeven, Jan van der, geboren te Rotterdam 15 Augustus 1890.
Schwagermann, Cord Heinrich, geboren te Schiedam 4 Augustus 1885.
Henry, Leendert Antoine, geboren te Pernis 5 Maart 1887.
Smalt, Willem, geboren te Rotterdam 23 April 1888.
Monte, Dirk Johannes, geboren te Dordrecht 17 December 1890.
Kooyman, Willem Johan, geboren te Dordrecht 24 Februari 1890.
Rugge, Pieter van, geboren te Cillaarshoek 20 Januari 1890.
Strang, Hendricus, geboren te Gorinchem 1 September 1887.
Staveren, Gerrit van, geboren te Ameide, 22 Maart 1887.
Maren, Herman van, geboren te Buitenzorg 14 November 1888.
Sadée, Gustaaf Theodoor, geboren te Padang 21 April 1887.

In haar laatste vergadering besloot de Commissie om bij monde van haar voorzitter haar dank te betuigen aan het dagelijksch bestuur van de gemeente Schiedam voor de wijze, waarop dat college gastvrijheid had verleend aan de Commissie.

Het examen gaf aanleiding tot de volgende opmerkingen:

Aardrijkskunde. De kennis van de meeste candidaten was zeer oppervlakkig, in het bijzonder die van Europa en van de vreemde werelddeelen. Het gebruik van de kaart bij de studie liet blijkbaar veel te wenschen over.

Boekhouden. Met betrekking tot het schriftelijk examen in dit vak is door de Commissie opgemerkt, dat bij de samenstelling van de opgaven rekening is gehouden met hetgeen daarover in het verslag der noordelijke commissie van het voorgaande jaar voorkwam.

Terwijl zij daarin aanleiding vindt tot den wensch, dat zulks ook in het vervolg het geval zal zijn, meent zij in overweging te mogen geven, dat dan ook de uitwerking van de daarbij voorkomende rekenopgaven zal worden gevorderd.

Nederlandsch. De Commissie is van meening, dat de proef, dit jaar genomen met het uitleggen van een gedicht, niet als gelukkig geslaagd beschouwd kan worden.

Hoogduitsch. Bij het schriftelijk werk hebben vele candidaten de poëtische woorden en uitdrukkingen in hun dikwijls onbeholpen proza overgebracht, wat dan een zeer zonderling geheel opleverde.

Het is niet onmogelijk, dat de woorden „het is natuurlijk geoorloofd, zelfs gewenscht, ze door andere te vervangen", enkele candidaten op een dwaalspoor hebben gebracht, zoodat het, volgens het oordeel der Commissie, wenschelijk zou zijn deze woorden weg te laten, wanneer weer soortgelijk werk mocht worden opgegeven.

Bij het onderzoek naar de in het program omschreven kennis van de literatuurgeschiedenis, gaven veel candidaten blijk dit onderdeel geheel of bijna geheel verwaarloosd te hebben, terwijl ook dikwijls het aantal met zorg gelezen werken uit een bepaald tijdvak onvoldoende moest geacht worden.

Lijnteekenen. Het komt der Commissie voor, dat door de candidaten aan de opgegeven teekening niet de noodige zorg is besteed.

Aan deze omstandigheid moet het groote aantal onvoldoende cijfers worden toegeschreven, dit jaar aan de teekeningen toegekend.

De Commissie brengt U H.E.G. haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Schiedam, September 1907.

Namens de Commissie,
De Voorzitter,
M. Horn.
De Secretaris,
Th. de Jongh van Arkel.

Noordholland.

A. Oostelijke Commissie.

Aan den Commissaris
der Koningin in de provincie Noordholland.

De Commissie, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provincie Noordholland (oostelijk gedeelte), benoemd bij Uwe beschikking van 9 Maart 1907, heeft de eer U H.E.G., ter voldoening aan art. 67 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), het volgende verslag aan te bieden.

De verschillende vergaderingen werden gehouden in het gebouw der eerste hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Amsterdam, alwaar ook de mondelinge examens plaats hadden.

De eerste vergadering werd gehouden op 13 April 1907. In deze werd de tweede ondergeteekende tot secretaris benoemd, terwijl de heer A. Pelt als ondervoorzitter werd aangewezen, om bij ontstentenis van den voorzitter als zoodanig op te treden.

De voorzitter stelde voor, bij de mondelinge examens, evenals het vorig jaar ook geschiedde, als examinator en bijzitter de 2 personen samen te voegen, die voor een vak zijn benoemd. Hij meent, dat het vorig jaar gebleken is, dat aan een dergelijke regeling vele voordeelen zijn verbonden, en dat men in 1906 daarmede algemeen was ingenomen. Geen der leden bleek tegen zijn voorstel bezwaar te hebben, zoodat besloten werd de regeling van het mondeling examen in 1907 te maken als in 1906 het geval was.

De leden der afdeeling A werden nu aangewezen om de candidaten van de klassen V*a* der 1ste, 2de en 3de hoogere burgerschool te Amsterdam en die van de hoogere burgerschool te Zaandam te examineeren, terwijl de leden der afdeeling B voor hunne rekening kregen de leerlingen der klasse V *b* der hoogere burgerscholen te Amsterdam, die van de hoogere burgerschool te Hilversum en de extraneï.

De candidaten der afdeeling A kregen oneven, die der afdeeling B even nummers.

Overeenkomstig het voorschrift van art. 8 van het algemeen reglement, behoorende bij het Koninklijk besluit van 27 Juni 1901 (*Staatsblad* n°. 190), werden beide afdeelingen in 5 subcommissiën verdeeld.

In de hier volgende tabel is opgegeven, uit welke voorzitters en leden die sub-commissiën voor beide afdeelingen bestonden en is ook de verdeeling der vakken opgenomen.

VAKKEN.	Afdeeling A. (oneven nummers.) Examinatoren	Afdeeling B. (even nummers.) Examinatoren.	Voorzitters der subcommissiën.
A.			
Stelk. en trigonometrie	dr. P. J. Helwig	A. L. J. Bouten	
Meetk. Beschr. meetk.	P. Bakker	Th. van der Waerden	A. L. J. Bouten
Mechanica	W. Ph. Lindner	J. A. Barrau	
B.			
Natuurkunde	A. Pelt	dr. N. Quint Gz.	
Scheikunde.	dr. H. C. Bijl	dr. B. H. J. ter Braake	A. Pelt
Natuurlijke historie	dr. H. W. Heinsius	H. Heukels	
Cosmographie	W. Ph. Lindner	J. A. Barrau	
C.			
Staatsinrichting Staathuishoudkunde	dr. P. C. M. Bos	dr. G. Nolst Trenité	
Aardrijkskunde	J. Rienstra	A. K. Castelein	dr. W. C. L. Bronsveld
Geschiedenis.	dr. J. H. Gosses	dr. W. C. L. Bronsveld	
Boekhouden	G. de Bruyn	S. J. van de Vliet	
D.			
Nederlandsch	P. de Vos jr.	G. C. Hoogewerff	
Fransch	H. de Leeuw	P. J. H. van Geleuken	G. C. Hoogewerff
Engelsch	W. van Doorn	A. J. Bos	
Hoogduitsch.	P. Frisius de Haan	Th. A. Verdenius	
E.			
Handteekenen.	H. J. van Dijk	H. J. van Dijk	W. J. Brandts
Rechtlijnig teekenen	W. J. Brandts	W. J. Brandts	

In de tweede vergadering, die op 27 April gehouden werd, deelde de voorzitter mede, dat er 127 candidaten waren, n.l. van Amsterdam I 29, van Amsterdam II 38, van Amsterdam III 24, van Hilversum 10, van Zaandam 17 en extraneï 9.

Daarvan kwamen voor de Commissie A 65 candidaten, voor de Commissie B 62.

In verband hiermede werd besloten, dat de Commissie A 6 groepen zou examineeren, n.l. 5 van 11 en 1 van 10 candidaten, en de Commissie B evenzeer 6 groepen, en wel 3 van 11, 2 van 10 en 1 van 9 candidaten.

Bepaald werd verder, dat de bespreking van het schriftelijk werk der candidaten n°. 1 tot en met 66 zal gehouden worden op 29 Juni en der candidaten n°. 67 tot en met 129 op 13 Juli, terwijl op die beide dagen de cijfers voor dat werk zullen worden vastgesteld en de vrijstellingen zullen worden opgemaakt.

Verder werd de aanvang der mondelinge examens vastgesteld op 15 Juli, zoodat deze op 3 Augustus zullen eindigen. Iederen dag zal dit examen beginnen te 8.30 des voormiddags en eindigen te 3.30 des namiddags, behalve op Woensdag en Zaterdag, wanneer het te 10.30 zal eindigen.

Op die dagen zal te 10.30 vergadering der sub-commissiën worden gehouden tot vaststelling der cijfers, en om 12 uur vergadering der geheele commissie, waarin over het al of niet slagen der candidaten zal worden beslist.

Ook werd nog bepaald, dat de duur van het mondeling examen voor ieder vak zal zijn $\frac{1}{2}$ uur, behalve voor mechanica en kosmographie, in welke vakken resp. 20 en 10 minuten zal worden geëxamineerd.

De voorzitter stelde daarna de verschillende sub-commissiën in de gelegenheid de in te dienen opgaven voor het schriftelijk werk te bespreken. Deze werden daarna door de commissie vastgesteld.

De sub-commissiën spraken alle den wensch uit, de eindcijfers der groepen door geheele getallen uit te drukken.

Op den 29sten Juni en den 13den Juli werd het schriftelijk werk besproken en werden de cijfers er voor vastgesteld. De vrijstellingen werden daarna door den voorzitter en den secretaris opgemaakt. Besloten werd om aan 3 candidaten, die niet deelnamen aan het schriftelijk examen, n.l. 2 aan dat in Nederlandsch en 1 aan dat in algebra, alsnog gelegenheid te geven, om gedurende het mondeling examen werk voor die vakken te maken.

Aan deze beide vergaderingen werd niet deelgenomen door de heeren dr. H. W. Heinsius, dr. P. C. M. Bos en dr. G. Nolst Trénité.

De verleende vrijstellingen werden na afloop der vergaderingen aan de candidaten medegedeeld.

In de volgende tabel wordt het aantal vrijstellingen voor de verschillende vakken opgegeven.

Vakken.	Verleende vrijstellingen :
Wiskunde	81
Mechanica	71
Natuurkunde	78
Scheikunde	82
Geschiedenis	35
Aardrijkskunde	35
Boekhouden	44
Nederlandsche taal	40
Totaal	466

De volgende tabel geeft het aantal candidaten, dat van 0 tot 8 vrijstellingen verkreeg.

Aantal candidaten :	Aantal vrijstellingen :
10	8
13	7
11	6
10	5
22	4
16	3
14	2
15	1
16 (1)	0

Het mondeling examen werd geregeld afgenomen op de werkdagen van 15 Juli tot en met 3 Augustus. Alleen was op 25 Juli de heer Pelt door ziekte verhinderd te komen, doch namen de heer Quint als examinator en de heeren Costerus en Bakker als bijzitters dien dag zijn taak over.

De uitslag van het geheele examen was als volgt :

(1) Van deze verwierven 3 het getuigschrift.

SCHOLEN.	Aantal opgekomen candidaten.	Geslaagd.	Niet geslaagd.	Niet opgekomen bij het mondeling examen.
Amsterdam 1ste H. B. S.	29	28	1	—
„ 2de H. B. S.	38	30	8	—
„ 3de H. B. S.	24	19	5	—
Hilversum	10	10	0	—
Zaandam	17	12	5	—
Extraneï	9	3	6	—
	127	102	25	—

Hieronder volgen de namen der geslaagden, met hunne geboorteplaats en datum van geboorte.

Baart de la Faille, Henri Theodore, geboren te Middelburg 16 Juli 1888.

Beckman, Gustaaf Eugenius Victor Lambert, geboren te Amsterdam 23 Januari 1890.

Berg, Johannes van den, geboren te Amsterdam 3 November 1887.

Bierman, Salomon, geboren te Amsterdam 15 Juni 1888.

Boeije, Adriaan, geboren te Naarden 17 Juli 1889.

Bonne, Cornelis, geboren te Ilpendam, 3 October 1890.

Boon, Pieter Dirk, geboren te Vlissingen 9 Mei 1889.

Brat J.-Wzn., Hendrik, geboren te Zaandam 26 September 1890.

Broeders, Gerard, geboren te Amsterdam 24 Juli 1888.

Broeckmans, Frederika Henriette, geboren te Amsterdam 26 November 1888.

Buisman, Frederik, geboren te Heer-Hugowaard 5 October 1887.

Burgers, Hendrik Alettus, geboren te Amsterdam 9 November 1889.

Bijlmer, Hendrikus Johannes Tobias, geboren te Amsterdam 5 Juni 1890.

Claus, George Marie, geboren te Pontianak 31 Mei 1890.

Cool, Constantijn Marie, geboren te Amsterdam 28 Mei 1888.

Corts, Abraham Hendrik Antonie, geboren te Waddinxveen 2 Juli 1888.

Cruys, Suzanna Catharina, geboren te Medan 9 Juli 1889.

Dake, Wolter Jacobus Leonard, geboren te Amsterdam, 25 Februari 1890.

Delprat, Daniel Apollonius, geboren te Amsterdam 10 Januari 1890.

Doorman, Willem Hendrik, geboren te Zaandam 28 Juli 1889.

Endt, Pieter Hendrik, geboren te Zaandam 7 October 1889.

Ent, Willem van den, geboren te Amsterdam 29 October 1889.

Essen, Lutgerdina Wilhelmina Johanna van, geboren te Amsterdam 14 Juli 1889.

Everts, Louise, geboren te Pekalongan 24 Februari 1889.

Faber jr., Liouwe Albertus, geboren te Nieuwendam 5 Augustus 1890.

Frowein, Coenraad Frederik, geboren te Sneek 6 Januari 1889.

Gebhard, Maurits Frederik Hendrik, geboren te Amsterdam 10 April 1889.

Goedhart, Jan, geboren te Helder 15 November 1890.

Gogh, Vincent Willem van, geboren te Parijs 31 Januari 1890.

Haaf, Ernst Carl Frederik ten, geboren te Nieuwer-Amstel 3 Juli 1889.

Haalmeijer, Bernardus Petrus, geboren te Amsterdam 21 Januari 1890.

Halberstadt, Barend Godfried, geboren te Amsterdam 15 April 1890.

Hamburger, Lodewijk, geb. te Amsterdam 12 December 1890.

Heilbron, Louise Mathilde, geboren te Paramaribo 13 Maart 1889.

Held, Dirk, geboren te Amsterdam 15 Augustus 1888.

Hengeveld, Adrianus Paulus, geboren te Amsterdam 22 Februari 1888.

Heringa, Hidde, geboren te den Haag 31 Mei 1889.

Hijmans, Ernst, geboren te Amsterdam 19 Mei 1890.

Hinse, Jan Hendrik, geboren te Amsterdam 5 December 1889.

Hop, Willem Pieter Cornelis, geboren te Amsterdam 18 Januari 1890.

Huber, Catharina Arnoldina, geboren te Helder 14 Februari 1890.

Ingerman, Jan, geboren te Amsterdam 17 Mei 1890.

Jager, Andries, geboren te Amsterdam 13 Juli 1889.

Jansen, Johannes Jacobus Martinus, geboren te Amsterdam 31 October 1889.

Jansma, Kornelis, geboren te Amsterdam 25 Maart 1891.

Jouwersma, Willem Johannes, geboren te Amsterdam 3 September 1889.

Kahn, Rachel, geboren te Amsterdam 31 December 1887.

Kattenburg, Marianne, geboren te Amsterdam 4 Februari 1890.

Key, Marius, geboren te Amsterdam 12 Maart 1889.

Kloppers, Rudolf Karel, geboren te Amsterdam 17 Maart 1890.

Knoop, Jeanne Siebentje Anne Margaretha, geboren te Amsterdam 29 Januari 1890.

Kruyff, Johannes Pieter Hendrik de, geboren te Amsterdam 9 Januari 1890.

Kuip, Johan Iman van der, geboren te Wormerveer 1 Augustus 1888.

Kijzer, Jacob, geboren te Amsterdam 9 Mei 1888.

Leeuw, Aletta Johannes de, geboren te Amsterdam 4 November 1887.

Lely, Dirk, geboren te Amsterdam 28 November 1889.

Lier, Louise Annette van, geboren te Paramaribo 22 Mei 1886.

Linde, Willem van de, geboren te Amsterdam 13 Februari 1889.

Mauritz, Marten Willem Gabriël, geboren te Leeuwarden 24 October 1888.

Mentinkberg, Anna, geboren te Monnikendam 24 October 1889.

Meijer, Arnoldus Roelof, geboren te Amsterdam 21 December 1890.

Meijer, Bernhard, geboren te Amsterdam 17 Juni 1888.

Mieras, Johannes Pieter, geboren te Amsterdam 16 Augustus 1888.

Muller, Friedrich Georg, geboren te Amsterdam 7 Juli 1889.

Munzebrock, Herman Justinus, geboren te Bussum 19 Mei 1889.

Nimmo, Martha Maria, geboren te Rotterdam 6 September 1888.

Paris, Joannes, geboren te Nieuwer-Amstel 27 Juni 1889.

Polak, Henri, geboren te Zutphen 28 Februari 1887.

Proper, Hermannus Hendricus, geboren te 's Graveland 5 Mei 1890.

Rabbinowitsch, Jacob Faiwusch, geboren te Amsterdam 10 Maart 1890.

Reens, Emma, geboren te Nijmegen 21 November 1888.

Rittershaus, Else Auguste, geboren te Keulen 16 Augustus 1888.

Ruskamp, Johan Willem, geboren te Amsterdam 7 November 1888.

Schagen, Gerrit Jurriaan Cornelis, geboren te Amsterdam 11 Juni 1890.

Schook, Jan Corneille, geboren te Amsterdam 12 Februari 1889.

Sedee, Gustaaf Adolf, geboren te Gorontalo 7 Mei 1887.
Silva, Abraham David da, geboren te Paramaribo 15 Mei 1889.
Sjenitzer, Caroline, geboren te Amsterdam 20 December 1888.
Smalhout, Hijman, geboren te Amsterdam 20 Juli 1890.
Speelman, Sara, geboren te Amsterdam 17 November 1886.
Staargaard, Gerrit Frederik Jacobus, geboren te Amsterdam 15 October 1888.
Starink Deterts, Theodoor Louis, geboren te Nieuwer-Amstel 5 Maart 1888.
Stubbe, Nicolaas Jan Theodoor, geboren te Winterswijk 29 October 1887.
Timmers Verhoeven, Henri Louis, geboren te Wormerveer 21 Juni 1888.
Tip, Cornelis Relk, geboren te Westzaan 12 Juni 1889.
Trompetter, Bernard, geboren te Amsterdam 15 Mei 1889.
Venema, Klaas Cornelis Willem, geboren te Nieuwer-Amstel 13 October 1890.
Verhagen, Adriaan, geboren te Amsterdam 8 April 1890.
Verkennis, Wouter Atze, geboren te Zaandam 14 Januari 1890.
Verster, Arnold Johan George, geboren te Amsterdam 4 October 1888.
Vogelesang, Allart Wouter Laurens geboren te Zaandam 24 Juli 1889.
Voogt, Johannes Gosewinus de, geboren te Amsterdam 26 November 1889.
Vos, Wietze Atse, geboren te Arnhem 6 Augustus 1890.
Vrijlandt, Willem, geboren te Amsterdam 7 Februari 1890.
Walch, Eduard Willem, geboren te Amsterdam 9 Augustus 1890.
Westenburg, Marius Elisa Leonard, geboren te Amsterdam 14 December 1887.
Westerling, Frederik Hendrik, geboren te Aalsmeer 14 September 1888.
Westerling, Jakob, geboren te Aalsmeer 12 November 1890.
Wessem, Henri Felix van, geboren te Helder 27 September 1886.
Weytlandt, Jan Arnold, geboren te Westzaan 29 Maart 1889.
Willemsen, Pieter Abraham, geboren te Neuzen 29 April 1889.
Wit, Cornelis Jacobus, geboren te Sluis 20 April 1889.

De volgende tabel bevat een opgave van het aantal malen, dat voor ieder vak en voor iedere groep een bepaald cijfer is toegekend, alsook van het aantal malen, dat een voldoend en een onvoldoend cijfer werd gegeven.

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:											
	1	2	3	4	onvol-doende.	5	6	7	8	9	10	vol-doende.
A.												
Wiskunde . . .	„	„	4	13	17	9	42	28	27	4	„	110
Werktuigkunde .	„	2	7	20	29	20	21	13	19	24	1	98
Groepcijfers . . .	„	„	5	11	16	22	21	40	24	4	„	111
B.												
Natuurkunde . .	„	1	5	8	14	11	40	41	19	2	„	113
Scheikunde . . .	1	7	6	15	29	15	35	34	13	1	„	98
Natuurlijke historie	2	5	9	16	32	26	22	23	16	8	„	95
Cosmographie . .	„	2	5	28	35	36	25	22	7	2	„	92
Groepcijfers . . .	„	2	5	13	20	22	43	33	8	1	„	107
C.												
Staatsinrichting .	„	„	3	21	24	32	39	20	7	5	„	103
Staathuishoudkunde	„	„	2	12	14	29	43	25	8	7	1	113
Aardrijkskunde. .	„	3	3	10	16	27	48	24	10	2	„	111
Geschiedenis . .	1	6	11	19	37	22	38	17	13	„	„	90
Boekhouden . . .	1	6	4	21	32	21	36	22	8	5	3	95
Groepcijfers . . .	„	„	7	11	18	39	41	24	3	2	„	109
D.												
Nederlandsch . .	„	„	5	16	21	27	41	28	7	3	„	106
Fransch	„	1	11	22	34	51	31	9	„	1	1	93
Engelsch	„	2	6	10	18	29	30	24	18	8	„	109
Hoogduitsch. . .	„	11	24	27	62	35	22	4	3	1	„	65
Groepcijfers . . .	„	1	7	26	34	45	32	14	1	1	„	93
E.												
Handteekenen . .	„	„	1	13	14	26	53	26	8	„	„	113
Lijnteekenen . .	„	„	1	7	8	17	36	35	24	7	„	119
Groepcijfers . . .	„	„	„	4	4	30	43	41	8	1	„	123

Voor eenige vakken wenscht de Commissie enkele opmerkingen aan dit verslag toe te voegen.

Bij het examen in algebra bleek herhaaldelijk, dat een juist begrip van de theoretische beteekenis der oneigenlijke machten, zoo noodig bij de toepassing op logarithmen, ontbrak.

Bij de trigonometrie trof het de sub-commissie, dat de candidaten dikwijls meer ervaren bleken te zijn in het gebruik van afgeleide formules, bijv. die van Mollweide, dan in de toepassing van de 3 hoofdregels.

Bij de meetkunde liet het geven van juiste definities van figuren dikwijls te wenschen over.

Bij het examen in plant- en dierkunde werd opgemerkt, dat sommige candidaten in de meening verkeerden een natuurlijke plantenfamilie te kennen, wanneer zij bekend waren met één daartoe behoorende plant.

De sub-commissie belast met het afnemen van het examen in de Nederlandsche, Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen en hare letterkunde is van oordeel, ook met het oog op de ervaringen in vroegere jaren opgedaan, dat eene paraphrase een zeer ongeschikt middel is gebleken om de vorderingen der candidaten in een der moderne talen te beoordeelen. Die sub-commissie is van meening, dat het wenschelijker zou zijn, als examenopgave voor alle talen een opstel te kiezen.

De leden der commissie, belast met het afnemen van het examen in de Fransche taal en letterkunde, meenen een woord van protest te moeten doen hooren tegen het slechte, bijna onleesbare schrift van het opstel van verscheidene candidaten.

Dat er in de Fransche taal onderscheid is tusschen een *q* en een *g*, een *y* en een *ij*, scheen velen onbekend.

Zoowel bij het mondeling als bij het schriftelijk examen in het Fransch toonden vele candidaten, dat zij niet op de hoogte waren van de vervoeging der onregelmatige werkwoorden en van de plaats der voornaamwoorden in den zin.

De geschiedenis van de litteratuur was door vele candidaten zoo weinig bestudeerd, dat ze niets wisten, noch van de schrijvers der door hen gelezen werken, noch van de groote figuren der 17de en 19de eeuw.

Het schriftelijk werk voor het Hoogduitsch bestond ditmaal uit het in vrijen vorm navertellen van een gedicht. De candidaat moest echter zooveel mogelijk aan den inhoud getrouw blijven, opdat bleek, dat *alle* woorden en uitdrukkingen goed waren begrepen. Het is aan de sub-commissie gebleken, dat deze opgaaf de krachten der leerlingen verre te boven ging, zoodat het aantal voldoende cijfers voor het schriftelijk werk alleen door uiterst milde beoordeeling op ongeveer 50 % kon worden gebracht. Bovendien hadden vele candidaten een groot aantal

dichterlijke woorden en uitdrukkingen woordelijk overgenomen of weggelaten, hetgeen een juiste beoordeeling van hunne kennis moeilijk, zoo niet onmogelijk maakte. Zij heeft dan ook bij het mondeling examen de ervaring opgedaan, dat de uitwerking van de gemelde opgave weinig betrouwbare gegevens tot beoordeeling van de kennis van de candidaten verstrekte, aangezien de daarbij verkregen indruk dikwijls belangrijk afweek van den indruk, dien zij van het schriftelijk werk van den candidaat had ontvangen.

De sub-commissie voor het teekenen meent het volgende onder Uwe aandacht te moeten brengen.

Aan alle scholen was naar de opgegeven voorwerpen geteekend.

De teekeningen zagen er over het algemeen vrij goed uit.

De sub-commissie betreurt echter, dat niet aan alle scholen dezelfde voorwerpen hebben gediend, waardoor moeilijk een gelijke maatstaf van beoordeeling kon worden aangelegd.

Indien dan ook in het vervolg de voorwerpen nader werden omschreven of naar een gegeven teekening konden worden gemaakt, met eenige vrijlating in de afmetingen naar omstandigheden van lokaliteit, dan was niet alleen genoemd bezwaar opgeheven, maar ook tevens meer zekerheid verkregen, dat geen der candidaten de voorwerpen reeds vroeger had geteekend.

Ook spreekt de sub-commissie de wenschelijkheid uit, dat op de lijst der toegekende cijfers twee cijfers voor handteekenen kunnen worden ingevuld. Het verkregen groepcijfer zou daardoor duidelijker blijken.

Wat het lijnteekenen betreft meent de sub-commissie, dat vier uur achtereen ruim voldoende mag worden genoemd voor het uitwerken van een vraagstuk, zij dringt dan ook sterk aan op afschaffing van de pauze, omdat de candidaten zich in dien tijd kunnen doen voorlichten.

Met de regeling — dat n.l. twee vakgenooten als elkaars assessoren optraden — bleek de groote meerderheid der commissieleden zeer ingenomen. Deze regeling leidde evenwel bij het examen in de staats- en handelswetenschappen tot een wijze van verdeeling van het voor die vakken bestemde uur, waartegen van den kant der examinatoren voor de staatswetenschappen een zeer ernstig bezwaar is gerezen. Door de sub-commissie voor groep C werd nu n.l. voor het examen in boekhouden een half uur toegestaan, en voor dat in de staatsinrichting en de staathuishoudkunde samen een half uur. Volgens het oordeel der examinatoren in de laatstgenoemde vakken is in dien korten tijd — nog verminderd met eenige minuten voor het vaststellen van de cijfers — een rustig, grondig onderzoek, vooral bij een abstract vak als staathuishoudkunde, niet mogelijk; een bezwaar, dat

te meer weegt, daar het oordeel hier niet gesteund wordt door schriftelijk werk.

De Commissie is van oordeel, dat genoemd bezwaar wel degelijk van gewicht is, doch dat dit in het vervolg zeer goed te ondervangen zou zijn.

Ten slotte meent de Commissie als haar oordeel te moeten uitspreken, dat het voorschrift omtrent de toekenning van de vrijstellingen dringend wijziging behoeft in den geest van het voorstel, door de vergadering van directeuren der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in September 1905 aan den Minister van Binnenlandsche Zaken gericht.

Aan het einde van haar taak gekomen, betuigt de Commissie U H.E.G. haar dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Amsterdam, 13 September 1907.

J. C. Costerus, *Voorzitter.*

H. Heukels, *Secretaris.*

B. Westelijke Commissie.

Aan den Commissaris
der Koningin in de provincie Noordholland.

De Commissie, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provincie Noordholland (Westelijke Commissie), benoemd bij Uw besluit van 19 Maart 1907, 1ste afdeeling, nº. 92/2146, heeft de eer U H.E.G. het volgend verslag aan te bieden.

De eerste vergadering werd gehouden op 20 Maart, in de Statenzaal van het Prinsenhof te Haarlem, welke plaats als zetel der Westelijke Commissie was aangewezen. Tot secretaris werd gekozen het lid der commissie van Rijn van Alkemade.

De sub-comissiën werden ingedeeld als volgt:

Vakken.	Examinator.	Assessor.
A.		
Wiskunde,	dr. D. A. Kerkhoff,	dr. E. H. J. Cunaeus.
	dr. E. H. J. Cunaeus,	dr. D. A. Kerkhoff.
Werktuigkunde,	dr. H. Brongersma,	dr. A. C. van Rijn van Alkemade.
B.		
Natuurkunde,	dr. A. C. van Rijn van Alkemade,	dr. H. Brongersma.
Scheikunde,	dr. H. W. R. Raken,	dr. H. J. Calkoen.
Natuurlijke historie,	dr. H. J. Calkoen,	dr. H. W. R. Raken.
Cosmographie,	dr. H. Brongersma,	dr. A. C. van Rijn van Alkemade.
C.		
Staatsinrichting, Staathuishoudkunde,	A. v. d. Stempel jr.,	W. N. Francken.
Aardrijkskunde,	N. Meijer,	dr. M. Bruyel.
Geschiedenis,	dr. M. Bruyel,	N. Meyer.
Boekhouden,	W. N. Francken,	A. v. d. Stempel jr.

Vakken.	Examinator.	Assessor.
D.		
Nederlandsch,	E. M. van Soest,	G. Welbergen.
Fransch,	G. Welbergen,	E. M. van Soest.
Engelsch,	J. L. G. Belonje,	A. H. Günther.
Hoogduitsch,	A. H. Günther,	J. L. G. Belonje.
E.		
Handteekenen,	J. C. Kerkmeijer,	H. J. de Vries.
Lijnteekenen,	H. J. de Vries,	J. C. Kerkmeijer.

De duur van het mondeling examen in ieder vak werd op dezelfde wijze geregeld als in vorige jaren.

De tweede vergadering der commissie werd gehouden op 13 April, in de Statenzaal van het Prinsenhof te Haarlem. In deze vergadering werden de opgaven van het schriftelijk werk besproken en vastgesteld.

Aan het examen werd deelgenomen door 74 candidaten, n.l. 39 van de hoogere burgerschool te Haarlem, 13 van de Rijks-hoogere burgerschool te Alkmaar, 11 van de Rijks- hoogere burgerschool te Helder, 10 van de hoogere burgerschool te Hoorn en 1 extraneus, die het schriftelijk werk aan de Rijks- hoogere burgerschool te Helder maakte. Zij werden verdeeld in 7 groepen, n.l. 5 groepen van 11, een van 10 en een van 9 candidaten.

Op 29 Juni vergaderde de commissie voor de vaststelling van de cijfers van het schriftelijk werk der 1ste, 2de en 3de groep, en op 13 Juli voor de vaststelling van de cijfers der 4de, 5de, 6de en 7de groep. Deze vergaderingen werden in de Statenzaal te Haarlem gehouden en na afloop van iedere vergadering werden de vrijstellingen aan de candidaten medegedeeld.

Eén candidaat uit Hoorn was door ziekte verhinderd het schriftelijk werk voor scheikunde te maken en één candidaat uit Alkmaar kon, eveneens door ziekte, niet deelnemen aan het schriftelijk werk voor geschiedenis. Aan deze beide candidaten werd gedurende het mondelinge examen gelegenheid gegeven schriftelijk werk te maken van gelijke moeilijkheid als de voor het examen opgegeven vragen.

Vrijstelling van mondeling examen werd verleend voor:

Wiskunde	aan	33	candidaten,
Werktuigkunde	,,	34	,,
Natuurkunde	,,	45	,,
Scheikunde	,,	42	,,
Aardrijkskunde	,,	51	,,
Geschiedenis	,,	59	,,
Boekhouden	,,	53	,,
Nederlandsche taal ...	,,	32	,,

De sub-commissie voor afdeeling E beoordeelde op 6 Juli de teekeningen te Helder, op 11 Juli de teekeningen te Alkmaar en te Hoorn en een deel der teekeningen te Haarlem en op 13 Juli de overige teekeningen te Haarlem.

Het mondeling examen, dat 15 Juli begon en 7 Augustus eindigde, werd afgenomen in het gebouw der hoogere burgerschool te Haarlem, waar ook de verdere vergaderingen der commissie gehouden werden. Het examen duurde van 's morgens $8\frac{1}{2}$ tot des namiddags $3\frac{1}{2}$ uur, behalve op Maandag en Donderdag van 9.30 uur tot 3.30 uur en des Woensdag en Zaterdags tot $12\frac{1}{2}$ uur. Op laatstgenoemde dagen vergaderden de sub-commissiën te 1.30 uur en daarna de geheele commissie.

De uitslag van het geheele examen was de volgende:

School.	Geëxamineerd.	Geslaagd.	Afgewezen.
Alkmaar	13	11	2
Haarlem	39	35	4
Helder	11	10	1
Hoorn	10	9	1
Geen hoogere burgerschool	1	0	1
Totaal	74	65	9

Van de 65 candidaten slaagden er 54 volgens het reglement en 11 bij stemming; van de 9 werden 8 volgens het reglement en 1 bij stemming afgewezen.

De volgende tabel geeft aan, hoeveel maal elk cijfer van 1—10 voor de verschillende vakken is toegekend.

VAKKEN.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Voldoende.	Onvoldoende.
Wiskunde . .	„	2	7	9	12	15	16	10	3	„	56	18
Werktuigkunde	„	„	5	10	8	22	12	6	10	1	59	15
Natuurkunde .	„	1	„	3	9	17	21	14	8	1	70	4
Scheikunde . .	„	1	2	12	10	20	21	7	1	„	59	15
Natuurlijke historie . .	„	„	3	10	14	15	16	14	2	„	61	13
Cosmographie .	„	„	1	4	10	17	20	18	4	„	69	5
Staatsinrichting	„	„	1	2	13	26	24	7	1	„	71	3
Staathuishoudkunde . . .	„	„	„	2	10	32	25	4	1	„	72	2
Aardrijkskunde	„	„	„	13	4	29	17	8	1	2	61	13
Geschiedenis .	„	1	1	5	5	10	20	21	11	„	67	7
Boekhouden .	„	„	„	1	11	22	20	16	4	„	73	1
Nederlandsch .	„	„	„	6	20	21	18	7	2	„	68	6
Fransch . . .	„	„	„	6	23	23	17	4	1	„	68	6
Engelsch . . .	„	„	„	10	13	21	20	8	2	„	64	10
Hoogduitsch .	„	„	„	13	14	21	17	8	1	„	61	13
Handteekenen .	„	„	1	6	24	23	12	8	„	„	67	7
Lijnteekenen .	„	„	„	10	7	15	23	15	3	1	64	10

Hoeveel malen elk cijfer van 1—10 is toegekend voor de verschillende afdeelingen blijkt uit de volgende tabel.

AFDEELINGEN.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Voldoende.	Onvoldoende.
A. Wis- en werktuigkunde	„	2	6	6	16	13	14	16	1	„	60	14
B. Natuurkundige wetenschappen	„	„	2	5	12	24	20	11	„	„	67	7
C. Geschiedenis, aardrijkskunde, Staats- en handelswetensch. .	„	„	„	3	6	30	24	8	3	„	71	3
D. Taal- en letterkunde .	„	„	„	5	21	26	16	6	„	„	69	5
E. Hand- en rechtlijnig teekenen	„	„	„	3	18	29	15	8	1	„	71	3

De namen der geslaagde candidaten zijn:

a. van de hoogere burgerschool te Alkmaar:

Anna Barbera Georgina Aukes, geboren te Alkmaar 10 Mei 1889;
Meindert Douwe Booy, geboren te Ilpendam 23 December 1889;
Pieter de Booy, geboren te Wormer 27 November 1889;
Klaas Braak, geboren te Oudorp 4 Februari 1889;
Johanna van Buysen, geboren te Apeldoorn 11 Mei 1888;
Dirk Johannes de Jong, geboren te Alkmaar 1 Juni 1888;
Johannes Antonius Keesom, geboren te Alkmaar 9 Jan 1889;
Hendrik Pieter Daniel Johan van der Speck Obreen, geboren te Hypolitushoef 28 Augustus 1888;
Melchior Passer, geboren te Purmerend 9 Mei 1888;
Willem Tuyn, geboren te Ursem 1 November 1889;
Ouke Wind, geboren te Winkel 16 October 1888;

b. van de hoogere burgerschool te Haarlem:

Gerardus Hendricus Arnhardt jr., geboren te Amsterdam 27 November 1887;
Jacobus Gerardus van den Berg, geb. te Amsterdam 31 Maart 1889;
Julia van Bork, geboren te Amsterdam 30 April 1890;
Willem van Bork, geboren te Amsterdam 22 December 1888;
Nanna Brandenburg, geboren te Oldeholtwolde 11 November 1887;
Willem David Cohen, geboren te Amsterdam 11 Mei 1889;
Johan Frans Cornelis, geboren te Bangil (Java) 10 Juli 1889;
Adriana Margaretha van der Crab, geboren te Breukelen-Nijenrode 16 Juli 1888;
Cornelis Tjepko Dubois, geboren te Hoorn 11 Februari 1888;
Cornelis Jacob Folmer, geboren te Hoofddorp 18 Augustus 1885;
Willem Cornelis Smidt van Gelder, geboren te Amsterdam 16 Mei 1888;
Willem Gericke, geboren te Bidara-Tjina (Java) 31 Augustus 1886;
Frits Grabijn, geboren te Haarlem 22 Februari 1889;
Willem Hendrik Christiaan Haeseker, geboren te Haarlem 20 Juli 1889;
Willem Heyman, geboren te Haarlem 13 Augustus 1886;
Lamkje Hoekstra, geboren te Irnsum 19 December 1887;

Johan Melchior Holtz, geboren te Heemstede 12 Juli 1888;
Johan Adriaan van Huizen, geboren te Haarlem 12 Juni 1887;
Frederik Johan Ferdinand Karthaus, geboren te Lipoero (Ned.-Indië) 3 April 1888;
Johan Willem Kremer, geboren te Haarlem 18 Februari 1888;
Johannes Kwantes, geboren te Haarlem 22 Augustus 1888;
Jan Wilhelm Abraham Rutgers van der Loeff, geboren te Soerabaja 21 October 1888;
Anna Susanna Wilhelmina Polman Mooy, geboren te Haarlem 21 Februari 1888;
Adriaan Asueer Jean de Neef, geboren te Paramaribo 28 November 1889;
Willem van Oorde, geboren te Arnhem 23 Februari 1890;
Remmelt Remmelts, geboren te Zaandam 7 November 1890;
Bouke Nicolaas Reydon, geboren te Sidoardjo 22 Augustus 1889;
Willem Gerrit Stroband, geboren te Semarang 28 November 1888;
Willem Henri van der Tak, geboren te Amsterdam 18 April 1887;
George Frederic Taylor, geboren te Semarang 25 Januari 1885;
Reurt Cornelis Venema, geboren te Muntendam 30 Maart 1879;
Frederik van Vloten, geboren te Haarlem 27 September 1885;
Robert Frederik Groeninx van Zoelen, geboren te 's Gravenhage 7 Februari 1889;
Willem Hendrik Ypes, geboren te Bondo Woso (Java) 26 Maart 1887;
Willem de Zeeuw, geboren te Haarlemmermeer 5 December 1887;

c. van de hoogere burgerschool te Helder:

Jan Adrianus de Boer, geboren te Helder 24 Maart 1887;
Neeltje Jacoba Graaff, geboren te Helder 10 September 1889;
Alberthus Josephus van den Heuvel, geboren te Helder 28 Januari 1889;
Willem Christiaan van Kalken, geboren te Helder 28 April 1888;
Ludovicus Franciscus Kamp, geboren te Helder 10 September 1887;
Egbert Dirk Muntinga, geboren te Helder 6 September 1888;
Emma Theodora Alexandrina de Jonge Oudraat, geboren te Abcoude-Baambrugge 25 Juni 1888;
Jan van Pelt, geboren te Helder 5 Mei 1888;

Oege Stadig, geboren te Baflo 21 October 1887;
Lambrecht Willem de Waardt, geboren te Helder 28 December 1886;

d. van de hoogere burgerschool te Hoorn:

Pieter Lucas van den Berg, geboren te Twisk 29 Juni 1890;
Rudolf Cornelis van Groenau, geboren te Hoorn 22 Maart 1889;
Gerrit Harlaar, geboren te Enkhuizen 21 October 1888;
Cornelis Lakeman, geboren te Edam 21 December 1888;
Willem Jacobus Courrech Staal, geboren te Hoorn 9 December 1888;
Hendrik Johannes de Vries, geboren te Spaarndam 12 Januari 1889;
Dirk Cornelis Wijnands, geboren te Enkhuizen 10 Februari 1890;
Liewe IJpma, geboren te Zwaag 18 November 1888;
Jacob Zeylemaker Jzn., geboren te Hoorn 9 September 1890.

De volgende opmerkingen betreffende de examens in sommige vakken, wenscht de commissie aan dit verslag toe te voegen.

Aan een groot deel der candidaten moest een onvoldoend cijfer voor het schriftelijk werk van *wiskunde* worden toegekend en slechts weinigen konden door het mondeling examen dit cijfer verbeteren. De oorzaak hiervan lag vooral in de onvoldoende kennis van meetkunde en, al is het in eenigszins mindere mate, van beschrijvende meetkunde en algebra.

Ook kan opgemerkt worden, dat vele candidaten foutieve uitkomsten verkregen, al hadden zij de vraagstukken goed opgezet, ten gevolge van slordig rekenen, vooral door wortelgrootheden te laten staan in de noemers der breuken.

Alhoewel het examen in de *staatswetenschappen* bij het meerendeel der candidaten reden tot tevredenheid gaf, valt echter, wat de staatsinrichting betreft, op te merken, dat over het algemeen weinig aandacht was verleend aan de opvolgende grondwetsherzieningen, zoodat bij verreweg de meesten der candidaten de kennis omtrent de beteekenis van de verschillende veranderingen gering was.

Bij de candidaten, die voor *aardrijkskunde* mondeling moesten worden geëxamineerd, ontbraken dikwijls de eenvoudigste geografische begrippen. Blijkbaar was ook het gebruik maken van kaarten bij de studie in dit vak veelal verwaarloosd.

Het examen in de *geschiedenis* werd door het grootste gedeelte der candidaten met goed gevolg afgelegd. Opgemerkt dient echter te worden, dat voor het schriftelijk gedeelte hooge cijfers behaald werden, terwijl het mondeling gedeelte tot slechte resultaten aanleiding gaf.

Bij het mondeling examen in het *boekhouden* bleek, dat de splitsing van het dagboek in verschillende hulpboeken aan het meerendeel der candidaten onbekend was.

Aan het einde van hare taak gekomen, betuigt de commissie U H.E.G. haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Haarlem, 14 September 1907.

D. A. KERKHOF, *Voorzitter.*

A. C. VAN RIJN VAN ALKEMADE, *Secretaris.*

Zeeland.

Aan den Commissaris
der Koningin in de provincie Zeeland.

De Commissie, krachtens Uwe beschikking van 11 Maart 1907, A, n°. 183[1], 1ste afdeeling, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provincie Zeeland, heeft de eer, ter voldoening aan art. 67, tweede lid, der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), U H.E.G. het volgend verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

De eerste vergadering der Commissie werd gehouden op 28 Maart 1907, des namiddags te half twee, in het gebouw der Rijks- hoogere burgerschool te Goes.

De vergadering benoemde den tweeden ondergeteekende tot secretaris, en bepaalde vervolgens, dat de sub-commissiën zouden zijn samengesteld als volgt:

Afdeeling A, de heeren: Klinkenberg, Zweede, Tetterode, dr. Japikse.

Afdeeling B, de heeren: dr. Japikse, Tetterode, dr van der Laan, de Looze.

Afdeeling C, de heeren: van Dijk, Kosten, van Bruggen, de Bruyne.

Afdeeling D, mejuffrouw Valeton en de heeren: Swaving, Borggreve, Rhoen.

Afdeeling E, de heeren: van der Wart en Klinkenberg.

De aanwijzing van examinatoren had plaats en de duur van elk mondeling examen werd vastgesteld, zooals in onderstaande tabel is aangegeven.

VAKKEN.	Examinatoren.	Assessoren.	Duur van het mondeling examen.
Algebra en trigonometrie.	Klinkenberg.	Zweede.	30 min.
Meetkunde en beschrijvende meetkunde . .	Zweede.	Klinkenberg.	30 „
Werktuigkunde	Tetterode.	dr. Japikse.	30 „
Natuurkunde	dr. Japikse.	Tetterode.	30 „
Scheikunde	dr. v. d. Laan.	de Looze.	30 „
Natuurlijke historie . .	de Looze.	dr. v. d. Laan.	30 „
Cosmographie.	dr. Japikse.	Tetterode	15 „
Geschiedenis	van Dijk.	Kosten.	30 „
Aardrijkskunde	van Bruggen.	de Bruyne.	30 „
Staatswetenschappen . .	de Bruyne.	van Bruggen.	30 „
Boekhouden	Kosten.	van Dijk.	15 „
Nederlandsche taal- en letterkunde.	Swaving.	mej. Valeton.	30 „
Fransche taal- en letterkunde	Borggreve.	Rhoen.	30 „
Hoogduitsche taal- en letterkunde.	Rhoen.	Borggreve.	30 „
Engelsche taal- en letterkunde	mej. Valeton.	Swaving.	30 „
Handteekenen	v. d. Wart.	Klinkenberg.	
Lijnteekenen	v. d. Wart.	Klinkenberg.	

De voorzitter deelt mede, dat zich voor het examen hebben aangemeld 60 candidaten, n.l. 27 van de Rijks- hoogere burgerschool te Middelburg, 15 van die te Goes, 15 van de gemeentelijke hoogere burgerschool te Zierikzee, 1 van de 3de hoogere burgerschool te Amsterdam, 1 van de bijzondere hoogere burgerschool te Voorschoten en 1 extraneus. Zij werden verdeeld over 5 groepen, elk van 12 candidaten.

Verder werd nog in deze vergadering bepaald, dat de mondelinge examens zouden aanvangen op Maandag 15 Juli.

De tweede vergadering werd gehouden op 6 Juli 1907, des voormiddags te half elf. Op deze bijeenkomst werden de cijfers voor het schriftelijk werk en de vrijstellingen vastgesteld. Het resultaat hiervan was, dat de navolgende vrijstellingen verleend werden:

voor wiskunde 21
„ geschiedenis 33
„ aardrijkskunde 37
„ scheikunde 40
„ werktuigkunde 27
„ natuurkunde 37
„ boekhouden 37
„ grammaticaal onderzoek in Nederl. taal 33

Ter beoordeeling van de handteekeningen begaf de heer van der Wart zich naar Middelburg en naar Zierikzee; en de heer Klinkenberg ging ook naar Zierikzee, maar de handteekeningen te Goes werden tijdens het mondeling examen beoordeeld.

Het mondeling examen begon op Maandag 15 Juli.

De eerste groep werd geëxamineerd van 15—17 Juli, de tweede van 18—20 Juli, de derde van 22—24, de vierde van 25—27 en de vijfde van 29—31 Juli.

Onderstaande tabel geeft aan, hoeveel maal de cijfers van één tot tien zijn toegekend voor elk vak aan de 53 candidaten, die een volledig examen hebben afgelegd.

VAKKEN.	Aantal malen dat toegekend is het cijfer:										Aantal		Totaal.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Onvoldoende of minder.	Voldoende of meer.	
Wiskunde	„	1	1	11	16	11	7	4	2	„	13	40	53
Werktuigkunde . .	„	„	2	4	10	13	8	11	5	„	6	47	53
Natuurkunde . . .	„	„	2	5	4	17	10	12	3	„	7	46	53
Scheikunde	„	„	„	1	6	18	10	6	12	„	1	52	53
Natuurlijke historie .	„	„	„	2	7	19	16	8	1	„	2	51	53
Cosmographie . . .	„	2	„	8	4	12	15	5	7	„	10	43	53
Geschiedenis . . .	„	„	2	5	10	12	15	6	3	„	7	46	53
Aardrijkskunde . .	„	„	„	3	7	17	13	10	3	„	3	50	53
Staatsinrichting . .	„	„	„	5	6	10	13	8	11	„	5	48	53
Staathuishoudkunde .	„	„	„	5	2	14	8	13	9	2	5	48	53
Boekhouden	„	„	2	„	5	17	12	9	7	1	2	51	53
Nederlandsch . . .	„	„	„	5	10	17	13	6	2	„	5	48	53
Fransch	„	1	1	6	14	12	15	4	„	„	8	45	53
Hoogduitsch	„	„	1	5	19	18	4	5	1	„	6	47	53
Engelsch	„	„	„	7	8	15	18	4	1	„	7	46	53
Handteekenen . . .	„	„	1	4	13	20	9	5	1	„	5	48	53
Rechtlijnig teekenen.	„	„	3	6	4	18	17	5	„	„	9	44	53

Hieronder volgen de namen, voornamen, datum en plaats van geboorte van de geslaagde candidaten, benevens de school, waar zij onderwijs ontvangen hebben.

1. Bierens, Abraham Johannis, geboren 6 Juli 1889 te St. Annaland — Middelburg.
2. Bosch, Johan Diederik geboren 30 October 1886 te Dordrecht — Middelburg.
3. Both, Pieter, geboren 31 Maart 1888 te Vlissingen — Middelburg.
4. Hullu, Arie Pieter de, geboren 22 Januari 1889 te Wilhelminadorp — Middelburg.
5. Klaassen, Lambrecht François, geboren 2 November 1887 te Middelburg — Middelburg.
6. Quist, Pieter Marius, geboren 19 Januari 1889 te Middelburg — Middelburg.
7. Fransen van de Putte, Digna, geboren 20 Juni 1890 te Goes — Goes.
8. Tukker, Jeannette Christina, geboren 14 Juni 1888 te Leeuwarden — Goes.
9. Tukker, Johannes Casparus, geboren 20 Januari 1890 te Leeuwarden — Goes.
10. Leignes Bakhoven, Henri Guillaume Antoine, geboren 28 December 1889 te Kampen — Amsterdam (3de gemeentelijke H. B. S.).
11. Doorenbos, Willem Bernard, geboren 2 Februari 1890 te Middelburg — Middelburg.
12. Grauss, Johan Jacob Frederik, geboren 1 Juli 1890 te Middelburg — Middelburg.
13. Horninge, Jan Gerard, geboren 3 April 1889 te Buitenzorg — Middelburg.
14. Jongepier, Jacob Johannes, geboren 16 November 1889 te Middelburg — Middelburg.
15. Riel, Johannes Abraham van, geboren 25 April 1889 te Middelburg — Middelburg.
16. Dikschei, Alida Margaretha Luthera, geboren 31 Juli 1890 te Zierikzee — Zierikzee.
17. Dikschei, Martinus Pieter Franciscus Hendrikus, geboren 3 Maart 1889 te Zierikzee — Zierikzee.
18. Koopman, Janna Cornelia, geboren 26 November 1889 te Ouwerkerk — Zierikzee.
19. Minderhoud, Geert, geboren 26 Januari 1889 te 's Heer-Arendskerke — Goes.
20. Wouters, Gerrit Pieter, geboren 7 December 1889 te 's Gravenhage — Goes.

21. Konraad, Martina Willemina, geboren 27 Mei 1888 te Middelburg — Middelburg.
22. Lagaay, Maria Pieternella, geboren 2 Januari 1889 te Vlissingen — Middelburg.
23. Proos, Emma, geboren 5 Januari 1890 te Middelburg — Middelburg.
24. Robijn, Elisabeth Johanna Suzanna Gerarda, geboren 27 Juni 1888 te Middelburg — Middelburg.
25. Wisse, Elisabeth Pieternella Catharina Hendrikje, geboren 22 Juni 1889 te Ellewoutsdijk — Middelburg.
26. Dijk, Jan van, geboren 10 September 1889 te Zierikzee — Zierikzee.
27. Fortgens, Anton Anne Theodoor, geboren 14 Februari 1888 te Haarlem — Zierikzee.
28. Buyse, Adriaan, geboren 24 Juli 1890 te Goes — Goes.
29. Kabboord, Cornelis Gabriël, geboren 22 December 1887 te Kruiningen — Goes.
30. Schouwenburg, Hubrecht, geboren 13 Maart 1889 te Goes — Goes.
31. Zandee, Jan, geboren 17 Januari 1888 te Goes — Goes.
32. Gort, Pieter, geboren 3 Januari 1888 te Middelburg — Middelburg.
33. Melse, Hermanus Johannes, geboren 14 September 1886 te Middelburg — Middelburg.
34. Landsman, Willem Jan, geboren 6 October 1889 te Vlissingen — Middelburg.
35. Sprenger, Jan Jacob Iman, geboren 16 Juli 1890 te Middelburg — Middelburg.
36. Graaf, Jan Jacobus de, geboren 2 Juli 1890 te Neuzen — Zierikzee.
37. Leupen, Petrus Emile, geboren 1 December 1888 te Zierikzee — Zierikzee.
38. Olree, Leendert Cornelis Jacob, geboren 11 Februari 1887 te Bruinisse — Zierikzee.
39. Haar, Antonius Nicolaas ter, geboren 17 Augustus 1888 te Winterswijk — Goes.
40. Hoff, Christiaan Marianus van 't, geboren 26 Januari 1888 te Zutphen — Goes.
41. Linde, Cornelis van de, geboren 24 Juli 1889 te Wolfaartsdijk — Goes.
42. Boudewijnse, Elisabeth, geboren 7 Maart 1889 te Middelburg — Middelburg.
43. Visser, Pieter Ementinus Adolf, geboren 3 October 1889 te Middelburg — Middelburg.

44. Vos, Marinus de, geboren 27 Januari 1889 te Heinkenszand — Middelburg.
45. Vreebrug, Hugo Adrianus, geboren 16 April 1889 te Ede — Middelburg.
46. Weyland, Gerard Johan, geboren 26 November 1887 te Austerlitz (Zeist) — Middelburg.
47. Zuidweg, Jan, geboren 29 Januari 1888 te Heinkenszand — Middelburg.
48. Kakebeeke, Willem Gozewinus Peman, geboren 8 December 1887 te Krabbendijke — Goes.
49. Knitel, Joseph Casimir Marie, geboren 27 Juni 1888 te Goes — Goes.

De cijfers voor de groepen A, B en C zijn zonder berekening vastgesteld, die voor de groepen D en E, met berekening, n.l. door eenvoudige optelling met deeling door het aantal.

Omtrent het examen meent de Commissie de volgende opmerkingen te moeten maken:

1°. Uit het mondeling zoowel als uit het schriftelijk examen in de vier talen is gebleken, dat zeer vele candidaten zelfs van de beginselen der spraakkunst niet voldoende op de hoogte waren. Bovendien sluit de sub-commissie voor afd. D zich volkomen aan bij de klacht, die reeds meer geuit is, dat vele candidaten op hun lijst van gelezen boeken werken hadden geplaatst, die zij zich niet of zeer slecht herinnerden en waarover zij dan ook liever niet ondervraagd werden. Ook kwamen er op sommige lijsten werken voor zonder letterkundige waarde of kleine fragmenten, waaruit niet kon blijken, dat de candidaat voldoende inzicht had in het geheele werk.
2°. De commissie verklaart zich in principe voor het beginsel om vast te stellen, dat slechts dan vrijstelling zal worden verleend, als voor het schriftelijk werk ten minste het cijfer 7 is toegekend, maar dan ook onafhankelijk van de cijfers voor de andere vakken in dezelfde groep.
3°. De Commissie is bovendien van oordeel, dat de tegenwoordige beslissing door groepcijfers zeer verkeerd is met het oog op een gelijke billijke en zuivere beoordeeling van de candidaten. Het volgende diene ter toelichting. Het geval heeft zich bij dit examen voorgedaan, dat een candidaat met een totaal aantal punten van 90 is toegelaten, terwijl een ander die een totaal aantal punten van 93 had, moest worden afgewezen volgens het reglement voor het eindexamen.

Maar men kan zich een veel sterker voorbeeld voorstellen: een candidaat met de volgende lijst:

$$\underbrace{5\ 4}_{4^1/_2} - \underbrace{8\ 8\ 8\ 8}_{8} - \underbrace{8\ 8\ 8\ 8\ 8}_{8} - \underbrace{5\ 5\ 5\ 4}_{4^3/_4} - \underbrace{8\ 8}_{8}$$

totaal 116 punten, zal, wanneer men met breuken rekent, *wettelijk* moeten worden *afgewezen*, hoewel hij maar voor 2 vakken onvoldoende heeft. Daarentegen een candidaat met de volgende lijst:

$$\underbrace{5\ 5}_{5} - \underbrace{6\ 5\ 4\ 4}_{5} - \underbrace{7\ 6\ 4\ 4\ 4}_{5} - \underbrace{8\ 4\ 4\ 4}_{5} - \underbrace{5\ 5}_{5}$$

totaal 84 punten, heeft in alle groepen voldoende en is dus volgens het reglement *geslaagd*, hoewel hij in 8 vakken een onvoldoend cijfer heeft behaald.

Hierom acht de Commissie eene nieuwe regeling zeer wenschelijk in het belang van de candidaten voor het eindexamen, en in het belang van het onderwijs.

Bij eene nieuwe regeling zou dan, evenals bijv. bij de overgangsexamens aan de hoogere burgerscholen, gelet kunnen worden op het aantal vakken, waarvoor de candidaten een onvoldoend cijfer gekregen hebben.

4°. Ten slotte wenscht de Commissie nog eens te wijzen op het gebrek aan eenheid, wat betreft de berekening met gebroken of heele eindcijfers, niet alleen bij de verschillende commissiën, maar zelfs bij de sub-commissiën eener zelfde commissie.

Aan het einde van haar taak gekomen, betuigt de Commissie aan U H.E.G. haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Goes, 31 Juli 1907.

L. VAN BRUGGEN, *Voorzitter.*

A. G. VAN DIJK, *Secretaris.*

Utrecht.

Aan den Commissaris
der Koningin in de provincie Utrecht.

De Commissie, benoemd bij Uw besluit van 19 Maart 1907, 3de Afdeeling, n°. 1170/814, heeft de eer U H.E.G. haar verslag aan te bieden, voorgeschreven in art. 67, tweede lid, van de wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), regelende het middelbaar onderwijs.

De Commissie hield hare eerste vergadering op 30 Maart 1907, in het gebouw der Rijks- hoogere burgerschool te Utrecht, in welk gebouw ook de latere vergaderingen werden gehouden en de mondelinge examens werden afgenomen. In deze vergadering werd de tweede ondergeteekende tot secretaris benoemd.

De 83 candidaten, die zich voor het examen hadden aangemeld, moesten volgens art. 19 van het algemeen reglement voor de eindexamens in 4 groepen worden verdeeld.

Bepaald werd, dat de mondelinge examens zouden beginnen op Maandag 15 Juli.

De Commissie verdeelde zich in sub-commissiën, overeenkomstig de voorstellen van den voorzitter.

In de vergaderingen der sub-commissiën werden als voorzitter en secretaris gekozen, resp.:

in afd. A: G. J. Buys en dr. J. A. Vreeswijk;
in afd. B: dr. J. L. Hoorweg en dr. B. Meilink;
in afd. C: C. F. Wesseling en M. ten Bouwhuis;
in afd. D: dr. G. van der Waals en B. D. Best.

In alle sub-commissiën werd besloten aan de verschillende vakken een coëfficiënt toe te kennen en de eindcijfers der afdeelingen door berekening te bepalen.

Deze coëfficiënten zijn: in afd. A: wiskunde 4, mechanica 1; in afd. B: natuurkunde 3, scheikunde 3, natuurlijke historie 2, kosmographie 1; in afd. C: voor elk der vijf vakken 1; in afd. D: voor ieder der vier talen 1; in afd. E: handteekenen 3, lijnteekenen 2.

Na heropening van de algemeene vergadering leverden de subcommissiën de opgaven in voor het schriftelijk werk, die aan de inspecteurs zouden worden gezonden.

Hiertoe gemachtigd door den Minister van Binnenlandsche Zaken, bij aanschrijving van 27 Maart 1907, no. 3414, Afd. Onderwijs, hield de Commissie twee vergaderingen, op 6 en 13 Juli, voor de vaststelling van de cijfers voor het schriftelijk werk, en van de vrijstellingen van het mondeling examen. Op de eerste dezer vergaderingen werden de groepen 1 en 2, op de tweede de groepen 3 en 4 behandeld. Onmiddellijk na afloop van deze vergaderingen werden de vrijstellingen aan de betrokken candidaten medegedeeld.

In de volgende tabel worden de examinatoren voor de verschillende vakken opgegeven:

A1. Reken-, stelkunst en trigonometrie: A. M. Kerkkamp en dr. J. A. Vreeswijk.

A2. Meetkunde en beschrijvende meetkunde: dr. A. Kijlstra en D. H. te Wechel.

AB. Werktuigkunde en kosmographie: G. J. Buys en dr. P. van Mourik.

B1. Natuurkunde: dr. J. L. Hoorweg en dr. B. Meilink.

B2. Scheikunde: dr. J. E. Enklaar en dr. P. K. Lulofs.

B3. Natuurlijke historie: dr. G. Postma en dr. Th. Weevers.

C1. Aardrijkskunde: A. Jochim en F. Wesseling.

C2. Geschiedenis: M. ten Bouwhuis en S. de Vries.

C3. Staatsinrichting en handelswetenschappen: I. Stibbe en J. M. Thiel.

C4. Staathuishoudkunde: dr. E. J. Beumer en mr. H. P. de Fluiter.

D1. Nederlandsche taal en letterkunde: J. J. Meder en W. Pik.

D2. Fransche taal en letterkunde: J. C. A. Havinga en F. P. Visser.

D3. Hoogduitsche taal en letterkunde: A. van Dissel en dr. G. van der Waals.

D4. Engelsche taal en letterkunde: B. D. Best en J. K. Frederiks.

E. Handteekenen en lijnteekenen: J. de Jong Cz. en A. M. Kerkkamp.

Elk examen duurde een half uur.

Eén van de candidaten, die vóór het schriftelijk examen ernstig ziek werd, heeft gedurende het mondeling examen van de eerste drie groepen ander schriftelijk werk gemaakt. Nog een candidaat, die een ongeval kreeg tegen het einde van het schriftelijk examen, heeft gedurende het mondeling examen een andere opgave voor lijnteekenen gemaakt.

Van de hoogere burgerschool te Amersfoort werden geëxamineerd 25 candidaten, toegelaten 23, afgewezen 2; van de Rijks-hoogere burgerschool te Utrecht geëxamineerd 29 candidaten toegelaten 26, afgewezen 3; van de gemeentelijke hoogere burgerschool te Utrecht geëxamineerd 26 candidaten, toegelaten 24, afgewezen 2. Van de 3 extraneï, die aan het examen deelnamen, trok zich één vóór het mondeling examen terug, de twee anderen werden afgewezen.

Hieronder volgen de namen der geslaagde candidaten:

I. Van de hoogere burgerschool te Amersfoort.

1. d'Aulnis de Bourouill, George, geboren te Vuren 15 November 1888;
2. Bicker Caarten, Gerrit, geboren te Rotterdam 26 Januari 1887;
3. van der Burg, Johannes Hermanus, geboren te Breda 23 Augustus 1888;
4. Cool, Gerrit, geboren te Rotterdam 23 Februari 1889;
5. Dieters, Christiaan Nicolaas, geboren te Amersfoort 8 Juni 1889;
6. Dudok van Heel, Joannes Lodewijk, geboren te Naarden 7 Mei 1887;
7. van Heycop ten Ham, Nelly Joanna, geboren te Samarang 10 September 1888;
8. Kroeze, Christiaan Arend Johan, geboren te Doesburg 26 December 1889;
9. Lohman, Wiert Gerrit, geboren te Workum 19 Januari 1889;
10. van den Nieuwenhuizen, Pieter, geboren te 's Gravenpolder 1 Augustus 1887;
11. van Os, Aletta Christina, geboren te Batavia 3 Januari 1890;
12. Paris, Hendrik Jan, geboren te Amsterdam 23 Februari 1888;
13. van der Plank, Gerardus Marinus, geboren te Amersfoort 10 April 1889;
14. Prins Visser, Adriaan Jan, geboren te Haarlem 5 Maart 1887;
15. van Rhijn, Jan Gerrit, geboren te Bergen op Zoom 21 September 1890;
16. Rissink, Huibert Gerard Brian, geboren te Batavia 8 October 1890;
17. Sanders, Anne Willem, geboren te Amsterdam 25 October 1888;

18. Schuver, Fredericus Christiaan Theodorus, geboren te Amsterdam 9 September 1889;

19. Staverman, Jan Jozef, geboren te Amsterdam 21 October 1890;

20. de Tourton Bruyns, Albertine Louise, geboren te Batavia 23 Juni 1889;

21. Veenendaal, Hendrik, geboren te Woudenberg 10 Juli 1887;

22. Vermey, Henri Jacques, geboren te Arnhem 10 Maart 1890;

23. Willems, Gerrit Jan, geboren te Haarlem 9 Augustus 1887;

II. van de Rijks- hoogere burgerschool te Utrecht:

1. Bekker, Jan Frederik, geboren te Bergen op Zoom 13 Januari 1889;

2. Broertjes, Piet, geboren te Zaandam 27 Januari 1889;

3. Burger, Clasina Johanna Wilhelmina, geboren te Salatiga 30 Maart 1888;

4. Eernstman, Sjoerd Marius, geboren te Oengarang 13 Augustus 1889;

5. de Haan, Simon Cornelis, geboren te Rotterdam 19 November 1889;

6. Hoek, Petrus Josephus Aloysius, geboren te Hof van Delft 4 Juli 1887;

7. Houtman, Carel Diederik Marius, geboren te Breda 14 Mei 1890;

8. van der Kamp, Cornelis Johannes Gerardus, geboren te Utrecht 27 Januari 1889;

9. Lammerts, Anne Klaas Folkert, geboren te Tiel 5 Februari 1888;

10. van Leeuwen, Cornelis, geboren te Leiderdorp 11 Maart 1889;

11. van Loo, Petrus Jacobus, geboren te Utrecht 28 Juli 1889;

12. Marcus, Maaike Louise, geboren te Magelang 23 April 1889;

13. Metzelaar, Johannes Theodorus, geboren te Koepang 22 December 1889;

14. Moll, Hendrik Marinus, geboren te Utrecht 23 Januari 1886;

15. van der Poll, Balthazar, geboren te Utrecht 27 Januari 1889;

16. van Rees, Herman Pieter, geboren te Zwolle 28 Augustus 1887;

17. van Schaik, Cornelis Adriaan, geboren te Batavia 1 Juli 1889;

18. Fuhri Snethlage, Hildegonda Sophia Johanna, geboren te Woerden 2 December 1888;
19. van Straten, Hendrik, geboren te Utrecht 22 November 1888;
20. Thomson, Marinus Willem, geboren te Bredevoord 26 Augustus 1887;
21. Ultee, Johannes Cornelis Adriaan, geboren te Utrecht 13 October 1886;
22. Verkerk, Marius Adrianus, geboren te Culemborg 27 Januari 1888;
23. Versteegh, Petrus, geboren te Culemborg 29 Augustus 1888;
24. Versteegh, Cornelis Richardus Johannes, geboren te Culemborg 6 Februari 1890;
25. de Vries, Arie, geboren te Nigtevecht 28 Februari 1888;
26. Zwagers, Frederik Willem Pieter, geboren te Utrecht 23 November 1888.

III. van de gemeentelijke hoogere burgerschool te Utrecht:

1. Beintema, Hendrik Willem, geboren te Meppel 6 Juni 1889;
2. van den Berkhof, Corstiaan Johannes, geboren te Utrecht 10 April 1890;
3. Bisdom, Maurits Cornelis, geboren te Utrecht 10 September 1887;
4. Duyvis, Jacob, geboren te Utrecht 21 Maart 1887;
5. Gantvoort, Johanna Lubberdina, geboren te Rotterdam 12 Juni 1887;
6. van Gruting, Louise Marie Johanna Francina, geboren te Utrecht 30 Januari 1890;
7. van Haeften, Frederik Ernst, geboren te Padang 1 Maart 1890;
8. Hansen, Henri Joan Eduard Hugo Otto Felix, geboren te Amsterdam 10 November 1888;
9. den Hartogh, Jan Hendrik, geboren te Utrecht 1 Januari 1889;
10. Huisman, Aart, geboren te Harderwijk 6 Februari 1890;
11. van Kuik, Arnoldus Gerrit, geboren te Utrecht 13 October 1888;
12. Menschaar, Hugo Anne Adriaan, geboren te Zwolle 23 April 1888;
13. van der Meulen, Nicolaas Petrus, geboren te Utrecht 25 Mei 1887;
14. Mulder van de Graaf, Anna Charlotte Marie, geboren te Bergen op Zoom 30 Juli 1890;

15. van Os, Dirk, geboren te Naaldwijk 3 September 1889;

16. van Peer, Yda Theodora Antonia Hendrika, geboren te Breda 11 Maart 1889;

17. Reuyl, Geesje, geboren te Groningen 17 April 1890;

18. Rozeboom, Johan, geboren te de Leek 3 Augustus 1888;

19. Rutgers, Anthonie Johannes Marie, geboren te Utrecht 17 Januari 1885;

20. Rijlaarsdam, Adrianus Cornelis, geboren te Delft 15 Juni 1889;

21. Swaving, Justus Philip Pieter, geboren te Breda 18 September 1890;

22. Wesselmann, Julius Caspar Johannes Hendrikus, geboren te Utrecht 15 September 1890;

23. Wildering, Hendrik Willem, geboren te Utrecht 1 Augustus 1888;

24. Zijp, Willem Adriaan, geboren te Schagerbrug, 15 Januari 1889.

Utrecht, 29 Juli 1907.

Namens de Commissie,

H. F. JONKMAN, *Voorzitter.*

P. VAN MOURIK, *Secretaris.*

Friesland.

Aan
den heer Staatsraad, Commissaris der Koningin in de provincie Friesland.

De Commissie, krachtens Uwe beschikking van 2 Maart 1907, 3de Afdeeling, Statistiek, nº. 138, belast met het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in Friesland, heeft de eer, ter voldoening aan art. 67, tweede lid, der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* nº. 50), het volgend verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

De vergaderingen en mondelinge examens hadden plaats te Leeuwarden in het gebouw der Rijks- hoogere burgerschool.

De eerste dier vergaderingen werd gehouden op Donderdag 28 Maart 1907, des namiddags te half twee. Nadat de tweede ondergeteekende tot secretaris was benoemd, werden de sub-commissiën vastgesteld als volgt:

Afdeeling.	VAKKEN.	Examinatoren.	Assessoren.
A.	Meetkunde en beschrijv. meetk. .	H. Schuitema,	dr. P. Middel.
	Algebra en trigonemetrie . . .	dr. P. Middel,	H. Schuitema.
	Mechanica . . .	prof. dr. F. Schuh,	dr. J. J. van Rijn.
B.	Natuurkunde . .	dr. J. J. van Rijn,	prof. dr. F. Schuh.
	Cosmographie . .	prof. dr. F. Schuh,	dr J. J. van Rijn.
	Scheikunde . . .	dr. J. A. Kappers,	P. J. Bolleman v. d. Veen.
	Natuurlijke historie.	P. J. Bolleman v. d. Veen,	dr. J. A. Kappers.
C.	Staatsinrichting en Staatshuishoudk.	mr. dr. P. C. Andreae,	D. A. G. Vastenou.
	Aardrijkskunde. .	H. Zondervan,	H. G. Harkema.
	Geschiedenis. . .	H. G. Harkema,	H. Zondervan.
	Boekhouden . . .	D. A. G. Vastenou,	mr.dr.P.C.Andreae
D.	Nederlandsch . .	A. de Weerd,	L. van Rossen.
	Fransch	A. G. de Graaff,	H. Weersma.
	Engelsch	H. Weersma,	A. G. de Graaff.
	Hoogduitsch. . .	L. van Rossen,	A. de Weerd.
E.	Teekenen	J. Bubberman, J. Bauer.	

De duur van het examen in elk vak werd bepaald op 30 minuten, behalve in wiskunde, waarvoor 1 uur, en in kosmographie, staatsinrichting, staathuishoudkunde en boekhouden, waarvoor 20 minuten uitgetrokken werd.

De voorzitter deelde in die vergadering mede, dat zich 38 candidaten aangegeven hadden, n.l. 29 uit Leeuwarden en 9 uit Sneek; zij werden ingedeeld in 4 ploegen, respectievelijk van 10, 9, 10 en 9 candidaten, terwijl besloten werd, deze examens te doen plaats hebben op 15, 16, 17, 18 ,19, 20, 22, 23, 24, 25, 26 en 27 Juli.

In de tweede vergadering, op Zaterdag 6 Juli, des voormiddags te 9 uren, werden de cijfers voor het schriftelijk werk en de vrijstellingen van mondelinge examens vastgesteld, waarvan bericht gezonden werd aan de candidaten van de verschillende groepen, respectievelijk op 8 Juli, 11 Juli, 15 Juli en 18 Juli.

De sub-commissie voor teekenen vergaderde op 11 Juli te Sneek, ter beoordeeling van de teekeningen naar de natuur, door de Sneeker candidaten vervaardigd.

Aangezien op den avond van den 18den Juli het bericht kwam, dat de heer P. C. Andreae wegens ziekte op den 19den niet zou kunnen verschijnen, werd, om stagnatie te voorkomen, de heer Bauer telegrafisch opgeroepen om als assessor voor staatswetenschappen en boekhouden op te treden, totdat eene schikking getroffen was, en den heer Vastenou opgedragen als examinator voor de staatswetenschappen op te treden. Des namiddags kon de heer Bauer reeds van deze functie ontheven worden, wijl de vrijstellingen in de afdeelingen A en B de gelegenheid boden de examinatoren in die afdeelingen als assessor te laten optreden. De inspecteur van het middelbaar onderwijs, telegrafisch om advies gevraagd, keurde deze regeling goed. Toen den 20sten het bericht kwam, dat de heer Andreae niet meer zou kunnen verschijnen, was eene definitieve regeling noodzakelijk.

Bij Uwe beschikking van 21 Juli, mondeling door U H.E.G. medegedeeld aan den voorzitter, die U H.E.G. de ter zake met den inspecteur gewisselde telegrammen overlegde, werd de tijdelijke regeling in eene definitieve veranderd.

De eindvergadering, die na bekomen machtiging van den Minister van Binnenlandsche Zaken gehouden werd op Zondag 28 Juli, was gewijd aan de bespreking en vaststelling van het verslag.

De volgende tabellen geven een overzicht van de uitkomsten van het examen.

De candidaten, aan wie het diploma uitgereikt is, zijn:

a. van de Rijks- hoogere burgerschool te Leeuwarden:

Adama, Rudolf, geboren 27 Juli 1889 te Leeuwarden.
Bergema, Roelof, geboren 31 Januari 1889 te Leeuwarden.
de Boer, Andries, geboren 3 Maart 1888 te Gorredijk.
Bijlsma, Jelle, geboren 28 Februari 1889 te Franeker.
Duintjer, Jacobus Martinus, geboren 15 October 1889 te Leeuwarden.
Göbel, Willem Simon, geboren 5 Mei 1889 te Sneek.
Jas, Samuel, geboren 30 October 1887 te Leeuwarden.
Joustra, Gauke, geboren 22 September 1888 te Leeuwarden.
van der Oudermeulen, IJmkje, geboren 25 December 1886 te Arum.
Rozenbeek, Marten, geboren 19 Juni 1888 te Termunderzijl.
de Boer, Klaas Taeke, geboren 18 Mei 1889 te Blesdijke.
Holwerda, Kornelis, geboren 28 April 1887 te Huizum.
Lammers, Gerrit Jacobus, geboren 10 Mei 1888 te Helder.
Luxwolda, Richtje, geboren 19 Juli 1887 te Witmarsum.
Mebius, Jacobus, geboren 9 Maart 1889 te Kollum.
Polet, Fokke, geboren 18 Juni 1886 te Hardegarijp.
von Schmidt auf Altenstadt, Johann George Otto Stuart, geboren 11 April 1889 te Breda.
van der Veen, Johannes geboren 26 Januari 1889 te Leeuwarden.
van der Veer, Haije, geboren 23 Januari 1887 te Leeuwarden.
Wilders, Antje, geboren 19 April 1888 te Haarlem.
IJntema, Reinder, geboren 17 Januari 1889 te Arum.

b. van de hoogere burgerschool te Sneek:

Dwarshuis, Pieter Kornelis, geboren 21 Januari 1889 te Dokkum.
Feikema, Geert, geboren 7 September 1888 te Sneek.
Regenbogen, Aaltje, geboren 21 September 1890 te Sneek.
Sanders, Jacob, geboren 17 December 1889 te Sneek.
Brouwer, Arijen Willem, geboren 19 December 1887 te Joure.
Buwalda, Jacob Marinus, geboren 18 Februari 1889 te Wemeldinge.
Falkema, Johannes, geboren 2 Februari 1887 te Bolsward.
Gerbranda, Gerrit, geboren 10 Februari 1888, te Makkum.
de Vlas, Sijbren, geboren 22 October 1887 te Winsum.

Hoogere burgerschool te	Candidaten.	Geslaagd.	Afgewezen.	Teruggetrokken.
Leeuwarden . . .	29	21	7	1
Sneek.	9	9	0	0

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:										Getal examens		Vrijstellingen.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	voldoende.	onvoldoende.	
Wiskunde . . .	„	„	„	3	9	10	9	6	„	„	34	3	18
Werktuigkunde	„	„	„	4	4	12	10	5	2	„	33	4	24
Natuurkunde .	„	„	1	„	4	11	12	9	„	„	36	1	32
Scheikunde . .	„	„	„	„	2	17	13	5	„	„	37	0	26
Nat. historie. .	„	„	„	5	9	11	3	6	3	„	32	5	„
Cosmographie .	„	„	1	2	10	10	9	4	1	„	34	3	„
Staatsinrichting	„	2	3	3	2	6	5	12	4	„	29	8	„
Staathuishoudk.	„	2	2	4	6	6	9	6	2	„	29	8	„
Aardrijkskunde	„	1	6	6	4	13	4	3	„	„	24	13	15
Geschiedenis . .	„	2	5	5	3	13	4	4	1	„	25	12	17
Boekhouden . .	1	„	3	6	2	6	7	9	3	„	27	10	17
Nederlandsch .	„	„	1	2	8	14	8	4	„	„	34	3	25
Fransch	„	„	1	8	16	8	3	1	„	„	28	9	„
Engelsch	„	„	„	4	14	14	3	2	„	„	33	4	„
Hoogduitsch . .	„	„	„	6	8	10	11	1	1	„	31	6	„
Handteekenen .	„	„	„	5	16	16	1	„	„	„	33	5	„
Rechtl. teekenen	„	„	„	2	7	16	10	3	„	„	36	2	„
Totaal . . .	1	7	23	65	124	139	121	80	17	„	535	96	174

2 candidaten verlangden mondeling geëxamineerd te worden en slaagden er in hun cijfers te verbeteren.

Afdeeling.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer:											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	onvoldoende.	voldoende.
A	„	„	„	3	7	11	11	5	„	„	3	34
B	„	„	„	1	3	18	13	2	„	„	1	36
C	„	1	3	7	6	8	9	3	„	„	11	26
D	„	„	„	3	14	14	5	1	„	„	3	34
E	„	„	„	2	14	19	3	„	„	„	2	36
Totaal	„	1	3	16	44	70	41	11	„	„	20	166

Aan het einde van hare taak, betuigt de Commissie U H.E.G. haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Leeuwarden, 28 Juli 1907.

Namens de Commissie,

J. Ariëns Kappers, *Voorzitter.*

D. A. G. Vastenou, *Secretaris.*

Overijssel.

Aan den heer Commissaris der Koningin in de provincie Overijssel.

De Commissie, benoemd bij Uw besluit van 15 Maart 1907, 2de afd., n°. 1799/890, heeft de eer U H.E.G. haar verslag aan te bieden, voorgeschreven in art. 67, tweede lid, van de wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* n°. 50), regelende het middelbaar onderwijs.

Op 10 April hield de Commissie hare eerste vergadering in het gebouw der hoogere burgerschool te Kampen, waar ook de volgende vergaderingen achtereenvolgens op 6 en 14 Juli en 1 Augustus plaats hadden, benevens de beide extra vergaderingen op 8 en 15 Juni van voorzitter en secretaris, waartoe op de door den voorzitter gedane aanvrage door den Minister van Binnenlandsche Zaken, bij schrijven van 17 April 1907, n°. 4416, afdeeling Onderwijs, machtiging was verleend.

Op de vergadering van 10 April was afwezig de heer Siliakus, op die van 14 Juli de heer de Bruyn Kops.

Ook de mondelinge examens werden in genoemd gebouw afgenomen.

Op voorstel van den voorzitter werd de heer W. de Vries tot secretaris gekozen en werden de sub-commissiën vastgesteld.

Nadat bepaald was, dat elk examen 30 minuten zou duren, terwijl voor wiskunde 1 uur en voor staatswetenschappen, staathuishoudkunde en boekhouden samen 1 uur werd uitgetrokken, werden de mondelinge examens als volgt geregeld:

Afdeeling A.

Vakken.	Examinatoren.
Stelkunde en goniometrie . .	dr. Frackers, dr. Benthem.
Meetkunde en beschrijvende meetkunde.	dr. Benthem, Beth.
Werktuigkunde	Beth, Appeldoorn.

Afdeeling B.

Vakken.	Examinatoren.
Natuurkunde.	Appeldoorn, dr. le Roy.
Cosmographie	dr. le Roy, dr. Frackers.
Scheikunde	dr. van de Stadt, dr. Borgman.
Natuurlijke historie	dr. Borgman, dr. van de Stadt.

Afdeeling C.

Staatswetenschappen en Staathuishoudkunde	de Bruyn Kops, dr. Woudstra.
Boekhouden	dr. Woudstra, de Bruyn Kops.
Geschiedenis	dr. Doesburg, Trip.
Aardrijkskunde	Trip, dr. Doesburg.

Afdeeling D.

Nederlandsch	Siliakus, van den Brand.
Fransch	Meursinge, de Vries.
Engelsch	de Vries, Meursinge.
Hoogduitsch	van den Brand, Siliakus.

Afdeeling E.

Hand- en lijnteekenen . . .	Kosters, Appeldoorn.

Vervolgens deelde de voorzitter mede, dat zich hadden aangemeld van Almelo 9 candidaten, van Deventer 15, van Enschede 8, van Kampen 12, van Zwolle 14 en 2 extraneï, totaal alzoo 60 candidaten, te splitsen in 5 groepen, ieder van 12 candidaten, zoodat de mondelinge examens, waarvan de aanvang bepaald werd op 15 Juli, zouden duren tot en met 31 Juli.

Doordat één der candidaten zich had teruggetrokken vóór den aanvang van het schriftelijk examen, namen er slechts 59 candidaten aan het examen deel, terwijl het verzoek van 3 candidaten om van groep te mogen verwisselen door den voorzitter werd toegestaan.

In de vergadering van 6 Juli stelde de Commissie de vrijstellingen vast voor de groepen I—III, in hare bijeenkomst op 14 Juli die voor groepen IV—V.

Daarbij bleek, dat vrijstelling kon worden verleend van het mondeling examen: in wiskunde aan 34, in werktuigkunde aan 31, in natuurkunde aan 35, in scheikunde aan 34, in aardrijkskunde aan 38, in geschiedenis aan 29, in boekhouden aan 36 en

in het spraakkunstig gedeelte van het Nederlandsch aan 23 candidaten.

Vóór het begin van het mondeling examen deed de voorzitter aan de betrokken examinatoren mededeeling van de door hem gevraagde en verkregen inlichtingen omtrent hetgeen in de 4de en 5de klasse op de verschillende scholen was behandeld geworden van de natuurlijke historie.

De uitslag van het examen was, dat afgewezen werden 10 candidaten, waarvan 8 op grond van art. 23, vierde lid, van het eindexamenreglement; de overigen na stemming.

Krachtens het tweede lid van art. 23 werd het diploma uitgereikt aan 36 candidaten, terwijl nog voor 13 candidaten de stemming ten gunste besliste.

Het eindcijfer van groep C werd door berekening vastgesteld. De cijfers voor geschiedenis en aardrijkskunde werden daartoe elk met 3, die der overige vakken elk met 2 vermenigvuldigd, daarna de som dier producten door 12 gedeeld.

Het resultaat voor de verschillende scholen was:

Scholen.	Aantal cand.	Geslaagd.	Afgewezen.
Almelo	9	7	2
Deventer	14	12	2
Enschede	8	7	1
Kampen	12	11	1
Zwolle	14	11	3

Van de 2 extraneï werd er één toegelaten.

De namen der geslaagden zijn:

Van de hoogere burgerschool te Almelo:

Anton Johan Beerens, geboren te Almelo 14 Augustus 1888.
Egbertha Bruining, geboren te Knijpe 14 Januari 1891.
Paul Adrianus van Delden, geboren te Enschede 3 Juni 1888.
Cornelis Hendrik van Heel, geboren te Almelo 31 Augustus 1887.
Linus Henri Nijhoff, geboren te Wierden 8 November 1888.
Harmanus Witteveen, geboren te Hengelo 24 Februari 1889.
Benjamin Wilhelm Witzand, geboren te Almelo 13 Januari 1889.

Van de hoogere burgerschool te Deventer:

Julius Cornelis Frederik van Balen geboren te Voorburg 30 Juli 1888.

Gerrit Blesius Christiaan Feekes, geboren te Gombong 2 Juli 1887.

Willem Derk Helderman, geboren te Deventer 5 Augustus 1889.

Johan Warner Hoving, geboren te Nieuwersluis 20 Februari 1889.

Frans Anton Alexander Karthaus, geboren te Modjokerto 17 December 1885.

Wilhelm Johan zur Kleinsmiede, geboren te Deventer 16 Februari 1890.

Johan Adolf Frederik Kok, geboren te Soerabaja 9 Juli 1889.

Henricus Antonius van Meegeren, geboren te Deventer 10 October 1889.

Engbert Jan Mullers, geboren te Deventer 15 October 1886.

Berend Jan Stegeman, geboren te Deventer 7 November 1886.

Hendrik Willem Steuvers, geboren te Deventer 16 Februari 1889.

Charles Theodoor Stork, geboren te Hengelo (O.) 9 Mei 1888.

Van de hoogere burgerschool te Enschede:

Willemine Hendrika Johanna Bongers, geboren te Hengelo (O) 30 Mei 1888.

Peter Klumper, geboren te Winterswijk 20 Mei 1887.

Casper Hendrik ter Kuile, geboren te Enschede 8 Maart 1889.

Bernard Gerrit Meijer, geboren te Enschede 21 Juli 1889.

Willem Nieboer, geboren te Houwerzijl 11 November 1889.

Johan Marie Peteri, geboren te Enschede 23 Augustus 1888.

Abraham Cornelis de Ronde, geboren te Enschede 30 Maart 1889.

Van de hoogere burgerschool te Kampen:

Albert Bachofner, geboren te Kampen 1] October 1888.

Frederik Alexander Hof, geboren te Kampen 10 Juli 1889.

Laurens van Hulst, geboren te Kampen 30 Juli 1889.

Anton Cornelis Ingenegeren, geboren te Tiel 23 October 1889.

Willem Kehrer, geboren te Gorinchem 20 Augustus 1887.

Wilhelmus Adrianus Jacobus Liebert, geboren te Sintang 21 Juni 1888.

Rudolf Meijer T. Thijssen, geboren te Nijmegen 15 Januari 1887.

Christiaan Hendrik Arnold Reimers, geboren te Lahat 2 April 1888.

Jan Cornelis Schuurman, geboren te Enschede 17 December 1887.

Jan Uhl, geboren te Batang 21 Februari 1886.

Willem Voorthuysen, geboren te Bandoeng 19 Jan. 1890.

Van de Rijks- hoogere burgerschool te Zwolle:

Willemina Johanna Dikker, geboren te Zwolle 9 Juni 1889.
Herman Meijer Drees, geboren te Zwolle 10 Februari 1889.
Hendrika Hardon, geboren te Zwolle 3 December 1888.
Herman Theodoor Löhnis, geboren te Zwolle 24 October 1889.
Kornelis Luten, geboren te Koekange 30 Juni 1885.
Pieter Johan Albert van der Pot, geboren te Zwolle 12 April 1889.
Jacob Lydias van Reede, geboren te Zwolle 30 Juli 1888.
Jan Piers van der Sluis, geboren te Hemrik 16 Januari 1887.
Johannes René van Vloten, geboren te 's Gravenhage 6 Juli 1889.
Johannes Petrus de Vos, geboren te Rotterdam 22 September 1886.
Jan Marie Lucas Otten, geboren te Meppel 12 Februari 1890.

De naam van den geslaagden extraneus is:

Egbert George Johan Melchior Godthelp, geboren te Hilversum 4 December 1889.

Het examen leidde nog tot de volgende opmerkingen:

De Commissie meent nogmaals de wenschelijkheid te moeten uitspreken om alleen vrijstellingen te verleenen voor die vakken, in welke de examinandus minstens het cijfer 7 voor het schriftelijk werk behaald heeft en natuurlijk onafhankelijk van de cijfers voor de overige vakken, in diezelfde groep verkregen.

Fransch. Bij het examen in het Fransch bleek het, dat de meeste candidaten geen of zeer weinig werk hadden gemaakt van het letterkundig gedeelte, waardoor dan ook het beoordeelingscijfer eenigszins gedrukt werd.

Hoogduitsch. Bij het examen in het Hoogduitsch bleek het, dat een aantal candidaten het letterkundig gedeelte vrijwel verwaarloosd hadden. Verschillende zelfs verklaarden, dat zij nooit iets van Goethe hadden gelezen. Naar de meening der Commissie hadden deze candidaten eene verkeerde opvatting van de eischen, die bij dit examen mogen gesteld worden: mannen als Goethe mogen voor hen, die eindexamen doen, geen totaal onbekende grootheden zijn.

Meenende hiermede hare taak te hebben volbracht brengt de Commissie U H.E.G. haar dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Kampen, 2 Augustus 1907.

Namens de Commissie,

H. J. VAN DE STADT, *Voorzitter.*

W. DE VRIES, *Secretaris.*

Groningen en Drenthe.

Aan de Commissarissen der Koningin in de provinciën Groningen en Drenthe.

De Commissie, belast met het afnemen van het eindexamen der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in de provinciën Groningen en Drenthe, benoemd respectievelijk bij Uw besluit van 11 Maart 1907, nº. 18, 3de afdeeling, en 12 Maart 1907, nº. 1361/1151, 2de afdeeling, heeft de eer, U H.E.G., ingevolge art. 67 der wet van 2 Mei 1863 (*Staatsblad* nº. 50) het volgend verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

De Commissie bestond uit de volgende leden:

dr. E. Jensema, directeur der Rijks- hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Groningen, tevens voorzitter;

dr. D. Dijken, F. de Groot, J. H. Scholte en I. Molenaar, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Groningen;

dr. H. F. Huisken, directeur van, en dr. J. W. Beekman, W. H. A. Wesselink en A. D. J. van 't Hooft, leeraren aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Veendam;

dr. J. F. A. Mellink, directeur van, en dr. A. van Thijn en mr. G. M. Doornbos, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Assen;

J. Branbergen en L. van der Wal, leeraren aan de Rijks- hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Leeuwarden;

dr. H. P. B. Plomp, leeraar aan de hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus te Hoorn;

en G. J. Steenbeek, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool met driejarigen cursus te Sappemeer.

De Commissie hield hare eerste vergadering den 28sten Maart 1907, in het gebouw der Rijks- hoogere burgerschool te Groningen, waar ook de volgende vergaderingen zijn gehouden en de mondelinge examens werden afgenomen. Nadat tot secretaris was benoemd het lid J. H. Scholte, werden de sub-commissiën gevormd en de duur der mondelinge examens vastgesteld als volgt:

Afdeeling.	Vakken.	Examinatoren.	Duur van het mondeling examen
A.	Stelkunde, gonio-, trigonometrie. . .	Dijken en van Thijn.	30 min.
	Meetkunde, beschrijvende meetk.. . .	van Thijn en Dijken.	30 „
	Werktuigkunde . .	Jensema en Huisken.	20 „
B.	Natuurkunde . . .	Huisken en Jensema.	25 „
	Cosmographie . . .	Jensema en Huisken.	15 „
	Scheikunde	Beekman en Mellink.	30 „
	Natuurlijke historie .	Mellink en Beekman.	30 „
C.	Geschiedenis	Wesselink en Branbergen.	30 „
	Aardrijkskunde . . .	Branbergen en Wesselink.	30 „
	Staatsinrichting en staathuishoudkunde .	Doornbos en de Groot.	45 „
	Boekhouden	de Groot en Doornbos.	15 „
D.	Nederlandsch . . .	Plomp en Scholte.	30 „
	Fransch	van 't Hooft en v. d. Wal.	30 „
	Engelsch	v. d. Wal en van 't Hooft.	30 „
	Hoogduitsch	Scholte en Plomp.	30 „
E.	Hand- en rechtlijnig teekenen	Molenaar en Steenbeek.	

Het getal candidaten, dat aan het examen wenschte deel te nemen, bedroeg 47, waarvan 2 zich wegens ziekte terugtrokken. De 45 candidaten werden in 3 ploegen van 11 en 1 van 12 ingedeeld.

In de tweede vergadering op 6 Juli werden de cijfers voor de verschillende vakken vastgesteld en de vrijstellingen volgens art. 18 van het Algemeen Reglement bepaald.

In de volgende vier vergaderingen werd over de toelating van de candidaten beslist. Deze hebben plaats gehad gedurende de mondelinge examens, telkens den derden dag, op 17, 20, 24 en 27

Juli. De mondelinge examens vingen den 15den Juli aan en eindigden op 27 Juli.

In de eindvergadering op Zondag 28 Juli werd het verslag vastgesteld.

Van de 45 candidaten, die aan het schriftelijk examen hebben deelgenomen, kon één vrouwelijke candidaat zich wegens langdurige ongesteldheid niet aan het mondeling examen onderwerpen.

De volgende tabellen geven eenig overzicht over de uitkomsten van de examens.

		Van de H. B. S. te Groningen.	Van de H. B. S. te Veendam.	Van de H. B. S. te Assen.	Extranei.	Totaal.
Hebben zich aangemeld:	mannelijke	22	6	10	2	40
	vrouwelijke	6	1	„	„	7
	totaal . .	28	7	10	2	47
Hebben aan het geheele examen deelgenomen:	mannelijke	22	5	10	2	39
	vrouwelijke	5	„	„	„	5
	totaal . .	27	5	10	2	44
Zijn afgewezen:	mannelijke	4	1	2	2	9
	vrouwelijke	1	„	„	„	1
	totaal . .	5	1	2	2	10
Zijn toegelaten:	mannelijke	18	4	8	„	30
	vrouwelijke	4	„	„	„	4
	totaal . .	22	4	8	„	34

Vakken.	Aantal malen dat toegekend is het cijfer:										Getal examens		Vrij-stellingen.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	vol-doende.	onvol-doende.	
Wiskunde . . .	„	„	3	4	4	14	11	6	2	„	37	7	31
Werktuigkunde .	„	„	2	6	6	7	9	8	6	„	36	8	28
Natuurkunde .	„	„	1	6	10	15	5	7	„	„	37	7	24
Scheikunde . .	„	„	1	7	9	18	7	1	1	„	36	8	24
Plant- en dierkunde . . .	„	„	2	9	9	10	2	5	6	1	33	11	—
Cosmographie .	„	„	1	10	8	13	11	1	„	„	33	11	„
Staatsinrichting.	„	„	4	5	10	10	13	2	„	„	35	9	„
Staathuishoudkunde . . .	„	1	2	8	4	18	6	5	„	„	33	11	„
Aardrijkskunde .	„	„	2	6	16	14	4	2	„	„	36	8	17
Geschiedenis . .	„	„	5	7	10	19	1	2	„	„	32	12	16
Boekhouden . .	„	„	„	5	5	14	9	7	4	„	39	5	24
Nederlandsch .	„	„	2	5	9	14	10	4	„	„	37	7	14
Fransch . . .	„	„	„	9	16	13	3	3	„	„	35	9	„
Engelsch . . .	„	„	„	7	13	15	6	3	„	„	37	7	„
Hoogduitsch . .	„	„	3	8	14	10	5	4	„	„	33	11	„
Handteekenen .	„	„	„	„	15	15	12	2	„	„	44	„	„
Lijnteekenen . .	„	„	„	2	4	13	18	3	4	„	42	2	„
Totaal . .	„	1	28	104	162	232	132	65	23	1	615	133	178

Afdeelingen.	Aantal malen dat toegekend is het cijfer:										Vol-doende.	Onvol-doende.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
A	„	„	2	6	2	10	16	7	1	„	36	8
B	„	„	„	5	15	15	6	3	„	„	39	5
C	„	„	„	7	16	14	6	1	„	„	37	7
D	„	„	„	8	15	14	6	1	„	„	36	8
E	„	„	„	„	7	22	13	2	„	„	44	0
Totaal . .	„	„	2	26	55	75	47	14	1	„		

Overzicht van de namen van de geslaagde candidaten.

Barends, Barend Zacharias, geboren 10 April 1889 te Delfzijl — Groningen.

Bicknese, Frits Hubert Ernst, geboren 19 Januari 1888 te Rotterdam — Assen.

Bosch, Mattheus Dirk van Heyningen, geboren 7 September 1889 te Veendam — Veendam.

Bouwman, Hendrik Kornelis, geboren 25 Februari 1887 te 't Waar — Veendam.

Dijkhuis, Martinus, geboren 13 Juni 1887 te Warfhuizen — Groningen.

Duintjer, Hendrik, geboren 8 Maart 1888 te Wildervank — Veendam.

Ebels, Edzo Hommo, geboren 20 Juni 1889 te Nieuw-Beerta — Groningen.

Edema, Berend, geboren 2 Juli 1887 te de Leek — Assen.

Germs, Hendrik Cornelis, geboren 6 Februari 1890 te Groningen — Groningen.

Hansma, Johannes Jacobus, geboren 2 September 1887 te Apeldoorn — Assen.

Heikens, Gerard Thomas, geboren 16 October 1889 te Groningen — Groningen.

Hellema, Jan Hendrik Cloeck, geboren 13 Decmebr 1887 te Warfhuizen — Groningen.

Holthe, Willem Rudolf Westra van, geboren 9 Maart 1888 te Assen — Assen.

Koops, Hendrik Johannes, geboren 30 Januari 1887 te Oostwold, gem. Leek — Groningen.

Kroes, Catharina Sipka Willemina, geboren 5 Augustus 1887 te Dwingeloo — Groningen.

Lichtenstein, Abraham, geboren 5 October 1888 te Groningen — Groningen.

Louwes, Stephanus Louwe, geboren 29 Maart 1889 te Westpolder — Groningen.

Meijer, Constant, geboren 1 Maart 1889 te Groningen — Groningen.

Mensinga, Siementje, geboren 25 October 1887 te Groningen — Groningen.

Nijenhuis, Jan, geboren 2 Augustus 1888 te Gieten — Assen.

Niks, Jurjen, geboren 1 Augustus 1886 te Stadskanaal — Assen.

Offeringa, Pieter Jan, geboren 30 September 1887 te 't Zandt — Groningen.

Schuiringa, Gretha Jansje Jacoba, geboren 2 November 1888 te Balmahuizen, gem. Oldehove, — Groningen.

Schuiringa, Jansje Gretha, geboren 9 Juli 1887 te Balmahuizen, gem. Oldehove, — Groningen.

Smid, Eppo Helenius, geboren 10 Mei 1889 te Meeden — Veendam.

Sperling, Franciscus, geboren 19 Juli 1886 te Leeuwarden — Assen.

Steernberg, Laurens Klaas, geboren 7 November 1889 te Noordbroek — Groningen.

Venema, Henderikus, geboren 19 Juli 1888 te Middelstum — Groningen.

Vonck, Frans, geboren 7 Maart 1885 te Oldehove — Groningen.

Wieringa, Jacob Dirk, geboren 9 September 1887 te Steenwijk — Groningen.

Wieringa, Wilhelm Gerhard Louis, geboren 17 April 1889 te Groningen — Groningen.

Wolthekker, Reinhart Hoitzerus, geboren 23 Juni 1886 te Assen — Assen.

Wouda, Klaas Hendrik, geboren 31 Januari 1887 te Aduard — Groningen.

Zijlker, Tammo Derk, geboren 10 April 1889 te Uithuizermeeden — Groningen.

De sub-commissie voor de *Nederlandsche taal en letterkunde* meent te moeten opmerken, dat het jammer is, dat door verschillende candidaten de kennisneming van de literatuurproducten van de tweede helft der negentiende eeuw geheel en al is verzuimd. Ook bleek het haar maar al te dikwijls, dat de literatuurgeschiedenis wel was bestudeerd, maar zonder rekening te houden met het verband tusschen product en geschiedenis.

Bij het schriftelijk examen in de *Hoogduitsche taal en letterkunde* heeft de sub-commissie de ervaring opgedaan, dat de bestellen naar aanleiding van Lenau's *Die drei Indianer* dikwijls vrij gebrekkig waren; tegen de complicatie van moeilijkheden: het zich — moeten — concentreeren op een gedicht, dat met betrekking tot het goed verstaan aan deze candidaten hooge eischen stelt, en te gelijker tijd het moeten waken over het gebruik van een taal, waarin deze candidaten zich slechts met groote voorzichtigheid kunnen bewegen, — waren blijkbaar zeer vele candidaten niet opgewassen. De sub-commissie heeft getracht, door groote clementie in de beoordeeling, de groote moeilijkheid van de opgave eenigszins te compenseeren.

Het mondeling examen in het Hoogduitsch geeft de sub-com-

missie aanleiding, de wenschelijkheid uit te spreken dat de lectuur van de candidaten meer worde dienstbaar gemaakt aan hun algemeene ontwikkeling en de vorming van hun literairen smaak: in verband hiermede komt het de sub-commissie niet wenschelijk voor, de lectuur uitsluitend te beperken tot de klassieke periode; zij acht eenige meerdere belangstelling voor de literaire kunstwerken van meer modernen tijd zeer gewenscht.

Aldus aan het einde van hare taak gekomen betuigt de Commissie U H.E.G. haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Groningen, 7 September 1907.

E. Jensema, *Voorzitter.*

J. H. Scholte, *Secretaris.*

Limburg.

Aan den Commissaris
der Koningin in de provincie Limburg.

De Commissie, benoemd tot het afnemen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in Limburg, heeft de eer U H.E.G het volgend verslag harer werkzaamheden aan te bieden.

De Commissie bestond aanvankelijk uit de volgende leden:

dr. H. J. Hoffmans, directeur der hoogere burgerschool te Maastricht, voorzitter; L. A. J. Keuller, F. J. van der Tak, dr. H. J. E. Endepols en W. van der Vliet, leeraren aldaar; dr. J. M. A. Kramps, directeur der Rijks- hoogere burgerschool te Roermond, G. de Weerd, H. Huffnagel en P. Meijer, leeraren aldaar; L. Prevoo, H. Verhagen, A. Geurts, H. Wismans en W. J. H. Franck, leeraren aan de bijzondere hoogere burgerschool te Rolduc (Kerkrade), en G. L. N. H. de Laive, leeraar aan de hoogere burgerschool te Nijmegen.

Bij uw besluit van 29 Maart 1907, nº. 4249/3, werd de commissie later aangevuld door de benoeming van den heer J. L. Hogeweg, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Roermond.

De eerste vergadering werd gehouden op Zondag 24 Maart, in het gebouw der hoogere burgerschool te Maastricht, waar volgens uwe beschikking ook het mondeling gedeelte van het examen moest worden afgenomen. In deze vergadering constitueerde de voorzitter de commissie, waarna men overging tot de keuze van een secretaris. Hiervoor werd aangewezen het lid dr. Endepols. Vervolgens werden aangewezen de 1ste en 2de examinator voor elk vak, werden de sub-commissiën voor de groepen gevormd en werd de duur der mondelinge examens vastgesteld.

De regeling was de volgende:

Groep A.

	1ste examinator.	2de examinator.	Sub-commissie.	Duur min.
Stelkunde	de Laive,	Franck,	de Laive,	20
Meetkunde . . .	Verhagen,	de Laive,	Franck,	20
Trigonemetrie . .	X.	Verhagen,	Keuller,	15
Beschr. meetkunde	Keuller,	X.	Verhagen,	15
Mechanica . . .	Keuller,	Verhagen,	X.	20

Groep B.

Natuurkunde. . .	Hoffmans,	X.	Hoffmans,	30
Scheikunde . . .	Prevoo,	Kramps,	Kramps,	30
Natuurlijke historie	Kramps,	Prevoo,	X.	30
Cosmographie . .	X.	Hoffmans,	Prevoo,	30

Groep C.

Staatsinrichting Staathuishoudkunde	van der Tak,	de Weerd,	de Laive, v. d. Tak,	30
Aardrijkskunde . .	de Weerd,	Geurts,	Geurts,	30
Geschiedenis . . .	Geurts,	van der Tak,	Franck,	30
Boekhouden . . .	Franck	de Weerd,	de Weerd,	20

Groep D.

Nederlandsch . .	Endepols,	Huffnagel,	Endepols.	30
Fransch	Meyer,	Wismans,	Huffnagel,	30
Hoogduitsch . . .	Huffnagel,	Endepols,	Meyer,	30
Engelsch	Wismans,	Meyer,	v. d. Tak,	30
			Wismans,	

Groep E.

Handteekenen . .	v. d. Vliet,	de Weerd,	Franck,	
Rechtlijnig teekenen	Keuller,	X.	Prevoo,	
	Franck,	Prevoo,	v. d. Vliet,	
			de Weerd,	
			Keuller,	
			Verhagen,	
			X.	

Bij het vaststellen van deze regeling was de heer Hogeweg, zooals boven reeds gezegd, afwezig; zijn naam wordt in de regeling aangeduid door de letter x.

Wat aangaat het eene gedeelte van het examen voor handteekenen, n.l. dat naar gipsmodel of stilleven, werd besloten, dat de teekeningen op de plaatsen, waar zij door de candidaten zouden gemaakt worden, onmiddellijk na afloop van het examen door de heeren van der Vliet en de Weerd zouden bezichtigd worden.

Verder werd besloten aan alle candidaten tegelijkertijd mededeeling te doen van de vrijstellingen van het mondeling examen, zonder opgave van de bij het schriftelijk werk behaalde cijfers.

Voorts werd nog aangenomen, dat wanneer een candidaat een mondeling examen zou wenschen af te leggen in een vak, waarvoor hij vrijstelling had gekregen, hij daartoe in de gelegenheid zou worden gesteld. Door dit mondeling examen zou het cijfer van het schriftelijk examen zoowel kunnen worden verhoogd als verlaagd.

De tweede vergadering werd gehouden op Zondag 11 April. De voorzitter deelde mede, dat zich hadden aangemeld 46 candidaten, n.l.:

8 van de Rijks- hoogere burgerschool te Roermond;
15 van de hoogere burgerschool te Maastricht;
12 van de bijzondere hoogere burgerschool te Rolduc, en
11 extraneï.

Van deze laatsten trok zich later één terug. De candidaten werden verdeeld in 4 ploegen, n.l. 1ste en 2de ploeg, ieder van 12, 3de en 4de ploeg, ieder van 11 candidaten. In deze vergadering werden de in te zenden opgaven door de betreffende examinatoren besproken en vastgesteld.

In de volgende 4 vergaderingen, gehouden gedurende de mondelinge examens, telkens den derden dag, n.l. op 17, 20, 24 en 27 Juli, werd over de toelating van de candidaten beslist. De mondelinge examens begonnen op Maandag 15 Juli en eindigden op Zaterdag 27 Juli. De laatste vergadering werd gehouden op Zondag 28 Juli. In deze vergadering werd het verslag vastgesteld.

De volgende tabellen geven eenigermate een overzicht van de uitkomsten der examens.

De eerste bevat een overzicht van den uitslag voor de verschillende scholen.

Hoogere Burgerschool.	Getal candidaten.	Geslaagd.	Afgewezen.	Zich teruggetrokken tijdens het examen.
Maastricht . . .	15	15	„	„
Roermond . . .	8	8	„	„
Rolduc	12	12	„	„
Extraneï	11	4	6	1
Totaal . . .	46	39	6	1

De tweede geeft een overzicht van het aantal malen, dat voor de verschillende vakken een der cijfers 1—10 werd toegekend, zoomede het aantal voldoende en onvoldoende examens.

VAKKEN.	Aantal malen dat toegekend is het cijfer:										Getal examens.	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Voldoende.	Onvoldoende.
Wiskunde.	„	1	2	1	13	18	8	1	1	„	41	4
Werktuigkunde .	„	„	4	7	9	12	6	4	3	„	34	11
Natuurkunde. . .	„	3	5	6	2	11	9	6	3	„	31	14
Scheikunde	1	3	2	4	4	14	9	7	1	„	35	10
Plant- en dierk. .	„	„	2	1	11	11	12	7	1	„	42	3
Cosmographie . .	1	5	7	7	9	2	6	4	3	1	25	20
Staatsinrichting .	„	„	2	3	5	3	9	13	9	1	40	5
Staathuishoudk. .	„	„	3	6	5	2	11	10	8	„	36	9
Aardrijkskunde. .	„	1	2	2	9	11	14	5	1	„	40	5
Geschiedenis . . .	„	„	5	5	5	10	11	6	2	1	35	10
Boekhouden . . .	„	„	„	2	2	21	17	2	1	„	43	2
Nederlandsch. . .	„	„	„	5	10	21	6	2	1	„	40	5
Fransch	„	1	1	6	10	15	4	6	2	„	37	8
Engelsch	„	„	„	2	9	20	12	1	1	„	43	2
Hoogduitsch . . .	„	„	4	6	19	13	2	1	„	„	35	10
Handteekenen . .	„	„	2	8	8	13	7	6	1	„	35	10
Rechtl. teekenen.	„	„	1	5	9	15	10	5	„	„	39	6
Totaal . . .	2	14	42	76	139	212	153	86	38	3	631	134

De derde geeft hetzelfde overzicht voor de groepen als de voorgaande voor de afzonderlijke vakken.

Groepen.	Aantal malen dat toegekend is het cijfer:									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Groep A . .	„	„	3	4	11	15	11	1	„	„
„ B . .	„	3	2	3	10	15	5	6	1	„
„ C . .	„	„	„	6	5	15	11	7	1	„
„ D . .	„	„	„	3	15	18	7	2	„	„
„ E . .	„	„	„	2	14	15	8	5	1	„
Totaal . .	„	3	5	18	55	78	42	21	3	„

De namen der geslaagde candidaten zijn:

Van de hoogere burgerschool te Maastricht:

1. Bauduin, Henry Otton Joseph Hubert, geboren te Maastricht 16 December 1889.
2. Bouchoms, Christiaan Joseph, geboren te Gronsveld 10 Februari 1887.
3. Crombach, Hendrik Michiel Dominicus, geboren te Gulpen 19 Januari 1890.
4. Defesche, Egidius Petrus Hubertus, geboren te Meerssen 6 October 1888.
5. Dresens, François Théodore Hubert, geboren te Maastricht 28 Februari 1889.
6. Dujardin, Petrus Johannes Hubertus Philippus, geboren te Maastricht 22 Augustus 1888.
7. Geelen, Charles Edouard, geboren te Maastricht 16 Juni 1889.
8. Haenen, Alfred, geboren te Maastricht 28 Februari 1889.
9. Hendriksz, René Daniel, geboren te Maastricht 21 Juni 1888.
10. Henssen, Jean Jacques Joseph Hubert, geboren te Maastricht 19 November 1887.

11. Maren, Ernest Thierri Adrien van, geboren te Luik (B.) 12 Mei 1887.
12. Muller, Willem, geboren te Weltevreden (Batavia) 8 November 1888.
13. Noorden, Jean Pierre van, geboren te Maastricht 22 Juni 1889.
14. Regout, Jozef Frederik Eduard, geboren te Maastricht 21 December 1888.
15. Roebroeck, Jules Joseph Hubert Marie, geboren te Maastricht 20 Mei 1889.

Van de Rijks- hoogere burgerschool te Roermond:

1. Berens, Johanna Hendrika, geboren te Roermond 13 September 1889.
2. Blécourt, Berend Willem de, geboren te Almelo 7 November 1887.
3. Clumper, Adrienne Charlotte Laurence, geboren te Kampen 24 Augustus 1887.
4. Janssen, Martinus Henricus Hubertus, geboren te Roermond 24 November 1888.
5. Kesteren, Eugène Hubert Tilman Alphons Adelin van, geboren te Houthem, 7 Juni 1887.
6. Meijers, Jean Baptiste Louis Hubert, geboren te Roermond 27 September 1889.
7. Meisters, Hendrik, geboren te Maastricht 20 October 1887.
8. Rossum, Jan Hendrik van, geboren te Beek (L.) 26 Mei 1889.

Van de hoogere burgerschool te Rolduc:

1. Barij, Willem Heinrich Theodor, geboren te Dokkum 5 December 1887.
2. Begheyn, Arthur Marie Alphonse, geboren te Rotterdam 2 Maart 1889.
3. Meulemester, Engelbertus Fredericus Marie de, geboren te Goes 25 November 1889.
4. Jansen, Andries Willem, geboren te Hengelo 16 Augustus 1888.
5. Nooijens, Cornelis Petrus, geboren te Etten en Leur 27 Februari 1888.
6. Peutz, Regnerus Fredericus Leonardus, geboren te Uithuizen 15 Juni 1887.
7. Quaadvlieg, Egidius Jozef Alphons Augustinus, geboren te Gronsveld 1 October 1888.

8. Raat, Hendrik, geboren te Batavia 7 Juli 1889.
9. Speetjens, Louis Pierre Guillaume, geboren te Roozendaal en Nispen 12 September 1890.
10. Römer, Maria Carl André Arthur Hermann, geboren te Maastricht 16 December 1889.
11. Strijbosch, Henricus Maria Antonius Hubertus, geboren te Asten 11 September 1887.
12. Wijers, Joannes Ludovicus Maria, geboren te Roermond 10 Juli 1889.

Van de extraneï:

1. Drost, Adrianus Lodewijk, geboren te Amsterdam 17 September 1886.
2. Kater, Pieter André, geboren te Loenen a/d. Vecht 20 Januari 1885.
3. Lampe, Egbert Marius, geboren te Nieuwer-Amstel 5 October 1888.
4. Heyden, Hubertus Ignatius Bernardus Theodorus Alphonsus von, geboren te Weerselo 26 Januari 1887.

Het examen gaf geene aanleiding tot nadere opmerkingen.

Aan het einde harer taak gekomen betuigt de Commissie U H.E.G. haren dank voor het in haar gestelde vertrouwen.

Maastricht, 28 Juli 1907.

De Voorzitter,
Dr. H. J. HOFFMANS.

De Secretaris,
Dr. H. J. E. ENDEPOLS.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 20 November 1907, n°. 272.

N°. 86.

VERSLAG *van het elfde internationale Congres tegen het Alcoholisme, te Stockholm, aan den Minister van Binnenlandsche Zaken uitgebracht door de vertegenwoordigers van de Nederlandsche Regeering op dat congres.*

Hoewel de eigenlijke opening van het congres eerst Maandag, 29 Juli, zou plaats hebben, was toch de Zondag mede in het programma opgenomen; op dien dag zou een demonstratie-optocht plaats hebben van alle Zweedsche drankbestrijdersvereenigingen en, desgewenscht, van congresleden. Het was een indrukwekkende stoet, die door Stockholm's straten trok naar het bekende Skanzen, waar op verschillende plaatsen sprekers in de open lucht zouden optreden. Jammer dat stortregens tegen het einde van den middag veel kwamen bederven.

De opening van het congres had plaats op Maandag 29 Juli, om 10 uur des voormiddags, in de ruime Immanuelskerk. Na een vocale en instrumentale inleiding werd de openingsrede uitgesproken door den eere-voorzitter Prins Gustaaf Adolf, waarna de burgemeester van Stockholm, Sixten von Friesen, het congres namens zijn stad begroette; toespraken van de regeeringsvertegenwoordigers of van de eerste vertegenwoordigers volgden (15 landen waren vertegenwoordigd door 25 afgevaardigden), en tot slot leidde prof. Rob. Tigerstedt, uit Helsingfors, de werkzaamheden in met een rede, die in hoofdzaak was een pleidooi voor onderwijs in het alcoholvraagstuk, zoowel voor onderwijzers als voor kinderen. Des middags garden-party in den tuin van het Koninklijk paleis, waar Prins Gustaaf Adolf ontving en regeeringsvertegenwoordigers en andere congresleden aan hem werden voorgesteld.

De werkzaamheden van het congres, welks voorzitter was de bisschop von Scheele, lid van den rijksdag, waren aldus ge-

regeld, dat er 's morgens zou worden gehouden eene algemeene vergadering; des middags eene algemeene vergadering en eene wetenschappelijke sectie-vergadering; des avonds eene volksvergadering. In de volksvergaderingen zou alleen een van de Scandinavische talen gesproken worden, een regel, waaraan op een enkele uitzondering na is vastgehouden.

Voor Maandagavond waren uitgeschreven eene algemeene vergadering (onderwerp: de school en de drankbestrijding); eene wetenschappelijke vergadering (onderwerp: alcohol en geneeskunde), en een volksvergadering (onderwerp: de vrouw en de drankbestrijding). In de wetenschappelijke sectie leidde dr. R. Vogt uit Christiania het onderwerp in. De strekking van zijn betoog kan aldus worden samengevat: in het algemeen is alcohol in de therapie gemakkelijk te ontberen; het gebruik in ziekenhuizen neemt meer en meer af; veel oude indicaties voor alcohol-gebruik missen wetenschappelijken grondslag; op psychologische gronden mag alcohol alleen bij strenge indicatie worden aangewend. Uit het debat dat op deze inleiding volgde, bleek dat allen voor de grootst mogelijke beperking van het gebruik van alcohol als medicament waren; een enkele, als prof. Forel, achtte alcohol onder alle omstandigheden als medicament verwerpelijk.

Des Dinsdags was in de morgenvergadering aan de orde: alcohol en de natuurvolken, waarover niet minder dan vier inleiders het woord voerden. In de algemeene middagvergadering werd behandeld alcohol en degeneratie, rassenhygiène. Inleiders waren dr. Legrain uit Parijs en prof. Laitinen uit Helsingfors. De eerste, bekend als zeer warm gestemd voorvechter van de geheelonthouding, bepleitte, zooals te verwachten was, geheelonthouding. De tweede deelde verschillende proeven mede, door hem op dieren genomen, die alle tot de slotsom voerden, dat de degenereerende werking van kleine hoeveelheden alcohol duidelijk, hoewel niet scherp, aan den dag kwam. Het debat, dat volgde, gaf steun, geen bestrijding van het standpunt der inleiders.

In de wetenschappelijke sectie werd behandeld: alcohol en zielsziekten, ingeleid door prof. Gadelius uit Stockholm, en: alcohol en toerekeningsvatbaarheid, ingeleid door prof. Aschaffenburg uit Keulen. De eerste inleider kwam tot de bekende conclusie, dat voor een groot deel krankzinnigheid aan alcoholisme moet worden geweten. De tweede inleider hield een principieel betoog, dat hierop neerkwam. Een nauwkeurige begripsbepaling van toerekeningsvatbaarheid is niet mogelijk; het begrip valt samen met dat van de strafrechtelijke verantwoordelijkheid. Niet toerekenbaar is vóór alles de geesteszieke, de in hooge mate geestes-

zwakke en hij, wiens bewustzijn in hooge mate gestoord is. Hoe staat 't nu met de drinkers? Geen bezwaar leveren op: 1. zij, die door drankzucht geheel stompzinnig zijn geworden, die aan waanvoorstellingen lijden en die in toestanden van acuut of chronisch delirium verkeeren; zij zijn als geesteszieken te behandelen; 2. zij, die in pathologische roes verkeeren. Anders bij de chronische drinkers, die niet stompzinnig zijn en niet aan geestesstoringen lijden; zij moeten in het algemeen als toerekeningsvatbaar beschouwd worden, voor zoover acute dronkenschap dit niet twijfelachtig maakt. De Europeesche wetgevingen nemen een verschillend standpunt in. Om zonder vooroordeel de zaak te bezien moeten we, afziende van onze drinkgewoonten, vragen: hoe zouden we een strafbare handeling beoordeelen van iemand, die niet door alcohol maar door een ander vergift in zijn toestand was gekomen? We zouden hem niet-toerekeningsvatbaar verklaren. Verder: als wij iemand voor ons hadden, die zich als een beschonkene gedroeg en wij wisten, dat zijn toestand weken, maanden zou duren, dan zouden we verlangen dat die mensch tot eigen en anderer bescherming in een krankzinnigengesticht werd geplaatst. Daaruit volgt, zoo betoogt prof. Aschaffenburg, dat dronkenschap als een toestand van geestesstoring, dus als een van niet-toerekeningsvatbaarheid moet worden beschouwd. Nu is er eene moeilijkheid. De tegenwoordige wetgeving dwingt er toe, òf alle beschonkenen vrij te spreken en geringe mate van dronkenschap als verzachtende omstandigheid te beschouwen òf bijzonder ernstige gevallen van dronkenschap als grond voor uitsluiting van toerekeningsvatbaarheid te beschouwen en in alle andere gevallen te veroordeelen. In het laatste geval doet men den dader onrecht, in het eerste de maatschappij. Voor dit alternatief geplaatst, kiest de inleider partij voor de bescherming der maatschappij. Werd evenwel de dader beoordeeld, niet naar zijn toevallige daad maar naar zijn persoonlijkheid, dan zou men in de voorwaardelijke veroordeeling enz. en ook in de plaatsing in een alcoholisten-asyl middelen genoeg hebben voor eene goede behandeling. Op deze inleidingen volgde een debat, waaraan onderscheidene sprekers deel namen. Prof. Aschaffenburg werd vooral gesteld voor de consequentie van zijn uitgangspunt, die mede bracht zich niet neer te leggen bij de onvoldoende wetgeving maar principieele wijziging te verlangen. Principieele bestrijding vonden de inleiders niet.

In de avondvergadering werd behandeld: de jeugd en het alcoholvraagstuk.

Het programma bevatte voor den derden dag des morgens eene algemeene vergadering, waarin werd behandeld: alcohol

en de sexueele vragen, in te leiden door prof. Forel uit Chigny, en Karolina Widerström, uit Stockholm. De eerste betoogde het schadelijke van alcohol op sexueel gebied; de tweede betoogde vooral de noodzakelijkheid de jeugd in te wijden in de sexueele vraagstukken. Het debat ontaardde, wellicht ten gevolge van de tweede inleiding, vrij spoedig in een somwijlen weinig verkwikkelijke gedachtenwisseling over de vraag, hoe men de jeugd het beste en het eenvoudigste zou inleiden in de kennis van het sexueele leven. Het congres was in een welwillende stemming, zoodat ook sprekers, die bewezen dat matigheid en zelfs onthouding ook buiten het gebied van den alcohol eisch is voor een ontwikkeld mensch, levendig applaus verwierven.

Des middags was in de algemeene vergadering aan de orde: alcohol en misdaad, in te leiden door Viktor Almquist uit Stockholm en dr. Scharffenberg uit Christiania. Vooral de voordracht van den tweeden inleider was hoogst belangwekkend, maar is, opgeluisterd als zij was door graphische voorstellingen en tabellen, uiterst moeilijk weer te geven. Vermeld worden deze conclusies: in Noorwegen stijgt het alcoholverbruik en stijgen de misdaden tegen personen en diefstallen in goede tijden; in de slechte tijden daalt dit alles; in Noorwegen is de misdaad wel verminderd, maar niet zoo sterk als het drankgebruik; men heeft bij deze schijnbare tegenstrijdigheid te doen met nawerking van vroeger alcoholisme; wie den alcohol bestrijdt, bestrijdt tevens de misdaad. Daarna werd in dezelfde vergadering door den heer Gonser uit Berlijn een referaat gehouden over alcohol op het platteland. Betoogd werd, dat in het algemeen de toestand op het land beter is dan in de steden, hoewel op het land vrouwen en kinderen bij feestelijke gelegenheden meer drinken. Toch is ook ten platten lande voorlichting noodig.

In de wetenschappelijke sectie werd behandeld het onderwerp: alcohol als voedingsmiddel. Er waren vier inleiders, die tot de conclusie kwamen, dat alcohol òf als voedingsmiddel uiterst geringe waarde heeft, òf als zoodanig waardeloos is òf, wanneer men al van eenige voedingswaarde kan spreken, toch wegens andere schadelijke inwerkingen als vergift moet worden beschouwd. Vooral de stelling, dat alcohol eenige voedingswaarde zou hebben, werd van onderscheidene zijden warm bestreden.

Het congresbestuur gaf den leden na dit alles eenige zeer gewenschte verademing, des middags door een rijtoer, des avonds door een concert in de Immanuelskerk.

De werkzaamheden werden des Donderdags hervat. In de morgenvergadering werd het woord gevoerd over: het gebruik van alcohol in de Vereenigde Staten van Amerika. De eerste

rapporteur, rev. Dinwiddie, uit Washington, was niet aanwezig. De tweede, dr. Helenius-Seppälä, uit Helsingfors, deelde een en ander mede van zijne bevindingen gedurende een lang verblijf in Noord-Amerika. Naar zijne meening was het gebruik van alcohol in de Vereenigde Staten afgenomen, hoewel het bierdrinken in dezelfde verhouding als in Zweden was toegenomen. Hierbij dient evenwel rekening te worden gehouden met het groot aantal immigranten uit bier-landen. Bovendien zijn er in Amerika staten, waar de kroegen alle dagen en dag en nacht open mogen zijn; door dit alles wordt het doorsnee-gebruik voor de geheele republiek grooter. Dank zij de geheelonthouding en de verbodswetten is het gebruik niet grooter; Amerika is een even nuchter land als bijv. Zweden. In Finland zou de landdag waarschijnlijk een verbodswet aannemen, maar het zou te bezien staan of de Keizer van Rusland die wet zou bekrachtigen, gelet op de handelstractaten met vreemde mogendheden. In het debat vond de referent steun. Dr. Mac Micholl uit New-York deed de verbijsterende mededeeling, dat brouwers aan kinderen seriekaarten verkoopen en onder die kinderen premies voor bierdrinken verdeelen.

In de middagvergadering kwam een interessant onderwerp aan de orde: alcohol en het leger. Inleiders waren majoor Tögel uit Eisenach en luitenant Liljedahl uit Stockholm. De eerste wees op het gevaar van alcohol voor den militair en sprak den wensch uit, dat de cantines alcoholvrij zouden worden. De tweede bewoog zich met meer beslistheid in dezelfde richting en beriep zich daarbij op de geschiedenis en op door hem opgedane ervaring. Hij deelde daarbij eenige bijzonderheden mede over de anti-alcoholbeweging in het Zweedsche leger. In 1905 is een officieren-onthoudersvereeniging opgericht, welker ledental van 6 klom tot 50; zij heeft een programma van wenschen. Reeds in 1884 is de „Schnapps" in de cantines verboden: 7 pct. van alle onderofficieren zijn geheelonthouders; in ééne divisie zijn ongeveer 30 pct., in een andere ongeveer 40 pct. van de wapenplichtigen geheelonthouders. De geheele voordracht van den sympathieken tweeden rapporteur was boeiend en bewees, dat in Zweden onder de militairen het besef van het alcoholgevaar zeer levendig is.

Na deze voordrachten was in dezelfde vergadering aan de orde: alcohol en verkeerswezen, in te leiden door den spoorwegdirecteur de Terra uit Marburg. Deze rapporteur stelde sterk op den voorgrond, dat het spoorwegpersoneel met zijn zwaren dienst alleen dan zijn taak goed kan vervullen, als het zich vrij houdt van den alcohol. Daarom worden meer en meer maat-

regelen genomen en instellingen in het leven geroepen om het alcoholgebruik bij het personeel te keeren.

In de wetenschappelijke sectie werd in de eerste plaats gesproken over: het levensverzekeringsbedrijf en het alcoholgebruik. De eerste inleider, dr. Ekholm uit Stockholm, deelde het volgende mede uit de ervaring van de Zweedsche maatschappij „Svenska Lif": 1. de sterfte is onder de bij „Svenska Lif" verzekerde geheelonthouders onder overigens gelijke omstandigheden geringer dan bij niet abstinenten, uitgezonderd de jongeren gedurende het eerste verzekeringsjaar, waarin voor beide groepen de sterfte gelijk was; 2. het verschil ten voordeele der geheelonthouders neemt met den leeftijd en den verzekeringsduur toe; 3. bij de vergelijking waren de geheelonthouders in zooverre in ongunstiger kansen, als de geneeskundige keuring voor hen minder streng was en hun gemiddelde verzekeringsduur iets langer dan van de niet-abstinenten. Dr. Holitscher, de tweede referent, kwam tot soortgelijke conclusie als de eerste; hij meende, dat men op den duur zou moeten komen tot verzekeringsmaatschappijen voor geheelonthouders, die daarin ten volle van hun geringe sterftekans zouden kunnen profiteeren. In het debat werd door één spreker, den vertegenwoordiger der Russische regeering, betwijfeld of men op de statistieken, die de referenten als grondslag voor hun betoog hadden genomen, voldoende af kon gaan; bij andere maatschappijen zou men ervaringen in tegenovergestelden zin hebben opgedaan. Van onderscheiden kanten werd hiertegen opgekomen.

Voor den avond waren er niet minder dan twee populaire vergaderingen uitgeschreven; de eerste met het onderwerp: alcohol en kunst; in de andere zou worden gesproken over: matigheid en volksopvoeding.

Voor Vrijdag was, zoo mogelijk, het programma nog rijker beladen dan voor de vorige dagen. Des morgens werd behandeld de organisatie van de moderne matigheidsvereenigingen in Scandinavië, in te leiden door den onderwijzer Jensen uit Bergen en den heer Wavrinsky uit Stockholm. De heer Jensen gaf een overzicht van de historie der beweging in Noorwegen en kwam o. m. tot deze conclusies: de drankbestrijdersvereenigingen moeten georganiseerd worden op den grondslag van geheelonthouding; strenge onthouding zelfs van alcohol-zwakke dranken belet niet den groei der beweging: voor gemeenschappelijke actie van drankbestrijders in een land moet er zijn hetzij een speciale vereeniging, hetzij een centraal-comité.

Des middags waren in de algemeene vergadering en in de wetenschappelijke sectie telkens twee onderwerpen aan de orde.

In de eerste: de plicht van de pers in den strijd tegen het alcoholisme, en: de lessen der historie van het alcohol-vraagstuk. In de tweede werden behandeld: alcohol en ziekenfondsen, en: de lasten van de gemeenten ten gevolge van den alcohol. Voor ieder onderwerp waren in de beide vergaderingen twee rapporteurs. Nog grooter vertrouwen op het geestelijk digestie-vermogen van den mensch bleek men te hebben gehad, toen men het programma voor den Vrijdagavond opmaakte. Niet minder dan drie populaire bijeenkomsten waren belegd met de volgende onderwerpen: alcoholisme en de hoogere klassen van de maatschappij (vijf inleiders); alcoholisme en het sociale vraagstuk in twee bijeenkomsten, ieder met drie inleiders.

Voor Zaterdag, den laatsten dag, was bewaard het onderwerp, dat niet het minst actueele was in Stockholm: het Gothenburger-stelsel. Eerste inleider was de direc eur van de Stockholmsche bolag, de heer Rubenson, die er vooral op aandrong, dat men de zaak zuiver zou bezien en niet meer zou vorderen dan naar den opzet gevorderd mocht worden. De tweede inleider, cand. phil. Ljunggren, uit Stockholm, toornde geweldig tegen het Gothenburger systeem. Zijn voordracht was één scherpe veroordeeling, die evenwel op verschillende plaatsen den indruk maakte van niet vrij te zijn van eenzijdigheid en onbillijkheid, al was er ook veel, dat den bezoeker in het bijzonder van Stockholm gegrond moest toeschijnen. Zijn voornaamste grieven waren, dat de bolag in het algemeen geen gebruik heeft gemaakt van haar macht de zedelijkheid te bevorderen; fout in den grondslag was de gedachte, dat matig brandewijngebruik niet schadelijk is. Het Gothenburger systeem was een vooruitgang, maar is nu verouderd. Het moet hervormd: 1. doel moet zijn het alcoholgebruik tegen te gaan door inlichting van het publiek; 2. de winst moet door een staatscommissie besteed worden en dan alleen ter bestrijding van den alcohol; 3. het bestuur moet door het volk bij plaatselijke keuze gekozen worden; het is nu een bureaucratische instelling, waar men op de inzichten van anderen niet let; 4. het bestuurssalaris mag niet hooger zijn dan noodig is om onbemiddelden in staat te stellen de betrekking te bekleeden; 5. de gemeente moet bij plaatselijke keuze tot verbod kunnen overgaan. Na deze scherpe veroordeeling en terechtwijzing volgde een zacht-humoristische voordracht van dr. Eggers uit Bremen. Deze kwam tot de volgende conclusies: 1. het financieel belang bij het alcoholgebruik is de hoofdoorzaak van het moderne alcoholisme; 2. de quaestie kan eerst opgelost worden na uitschakeling van het financieel belang; 3. tot dusver hebben èn wetgeving èn volks- èn vereenigingsbeweging dit vraagstuk

in het algemeen niet genoeg begrepen en daardoor veel teleurstellingen gehad; 5. de uitvinders van het Gothenburger systeem hebben het probleem goed ingezien en aangevat; de oorspronkelijke gedachte van dat systeem moet weer zuiver verwezenlijkt worden; 6. alle drankbestrijders moeten opkomen voor de grondgedachte: uitschakeling van het financieel belang.

Op deze inleidingen volgde een debat dat weinig of geen nieuws en weinig resultaat opleverde en waarin aardigheden meermalen in de plaats van argumenten traden.

In de slotvergadering, die des middags werd gehouden, werd bepaald dat in 1909 het congres te Londen zal bijeenkomen.

Het druk bezochte congres werd besloten met een gemeenschappelijke, goed geslaagde boottocht naar Saltsjöbaden.

Vermeld worde ten slotte, dat aan het congres verbonden was een uitgebreide, belangwekkende tentoonstelling van litteratuur, afbeeldingen, graphische voorstellingen enz., alles uitsluitend over het alcoholvraagstuk.

Dr. Ruysch.

Ch. Ruys de Beerenbrouck.

L. Lietaart Peerbolte.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 3 en Maandag 4 November 1907, n°. 258.

N°. 87.

VERSLAG *van het examen ter verkrijging van het telegraaf-radicaal, gehouden van* 7—12, *en van* 14—17 *October* 1907.

Samenstelling der Commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat van 2 September 1907, n°. 3693, en van 25 September 1907, n°. 4114, Posterijen en Telegraphie, was de commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: G. J. C. A. Pop, directeur-generaal der posterijen en telegraphie;

lid en ondervoorzitter: A. Kruyt, hoofdinspecteur der telegraphie;

leden:

T. C. G. ten Bokkel, directeur van het telegraafkantoor te Arnhem;

H. W. van Pesch, directeur van het post- en telegraafkantoor te Lochem;

C. A. Spruyt, directeur van het telegraafkantoor te Groningen;

R. van der Meulen, directeur van het post- en telegraafkantoor te Winschoten;

A. C. Cramwinckel, directeur van het post- en telegraafkantoor te Sneek;

W. Ringnalda, directeur van het post- en telegraafkantoor te Emmen;

W. J. Romijn, directeur van het post- en telegraafkantoor te Hansweert;

M. Hillen, hoofdcommies der telegraphie te 's Gravenhage.

Regeling van het examen.

Het examen, dat alleen mondeling werd afgenomen, en waartoe de candidaten bij groepen van 8 werden opgeroepen, was verdeeld in 2 afdeelingen:

A. techniek;
B. exploitatie.

De afdeeling A omvat:

Eerste beginselen van de leer van het magnetisme en van de electriciteit.
Electrische stroomen en geleidingen.
Kennis van de bij de Rijkstelegraaf in gebruik zijnde Morsetoestellen, micro-telephonen, galvanometers, poolwisselaars en andere commutators, wekkers en batterijen.
Vertrouwdheid met de technische inrichtingen op kleine kantoren.
Het herkennen, localiseeren en opheffen van storingen in toestellen en geleidingen.
Vertrouwdheid met de voorschriften betreffende den technischen dienst, voor zoover die betrekking hebben op den kantoordienst.

De afdeeling B omvat:

Verhouding tusschen de hulptelegraafkantoren en de contrôlekantoren.
Algemeene kennis van de organisatie en dienstverrichtingen van het personeel der posterijen en telegraphie in het bijzonder van het personeel beneden den rang van commies.
Telegraafwet. Rijkstelegraafreglement.
Bekendheid met die bepalingen van het internationaal telegraafreglement, welke de behandeling van telegrammen betreffen.
Verzamelde voorschriften betreffende den dienst der telegraphie.
Bekendheid met de instructie voor hulptelegraaf- en hulptelephoonkantoren voor zoover de wisseling van telegrammen betreft.
Bijzondere bepalingen betreffende het oproepingstelegram.
Binnenlandsche tarieven.
Tarieven voor telegrammen naar België, Duitschland en Engeland.
Bekendheid met het kantoortarief.
Inrichting van de dradenkaart. Aansluitingen met bijzondere telegraafondernemingen in Nederland.
Bekendheid met den telephoondienst, voor zooveel het behandelen der aanvragen van telephoongesprekken aan het loket en

het bedienen van de telephoontoestellen betreft, voorts algemeene kennis van de telephoonadministratie.

Strafbepalingen omtrent de schending van het geheim in zake van telegrammen en het misbruik van telegramzegels.

In elk dier afdeelingen is iedere candidaat gedurende $1^1/_2$ uur ondervraagd.

Bij elke ondervraging, zoowel in de afdeeling A als in de afdeeling B, waren twee commissieleden aanwezig, die bij elke zitting naar de aanwijzing van den ondervoorzitter onderling afwisselden en om beurten de functiën van examinator en assessor vervulden. Deze laatste had tot taak gedurende de ondervraging aanteekening te houden van alles wat dienen kon om tot eene zoo juist mogelijke beoordeeling van het afgelegd examen te geraken.

Aantal candidaten.

Aangemeld hadden zich 74 candidaten, van wie 73 klerken der posterijen en telegraphie en 1 klerk der telegraphie.

Niemand van hen trok zich terug.

Uitslag van het examen.

Van die 74 candidaten zijn geslaagd 62 of bijna 84 pct., afgewezen werden 12 candidaten of ruim 16 pct.

Niet voldaan hebben in afdeeling A 9 candidaten;
" " " " " B 1 candidaat;
" " in beide afdeelingen 2 candidaten.

Algemeene opmerkingen.

Afdeeling A. (Techniek.)

Sommige candidaten gaven blijk van onvoldoende voorbereiding ten opzichte van meerdere onderwerpen van het examenprogramma.

Meerdere candidaten bleken weinig werk gemaakt te hebben van de studie der theorie van het magnetisme en de electriciteit, enkele waren niet bekend met de bediening van den centraal telephoonpost.

De kennis van de samenstelling der schrijftoestellen was in het algemeen gering. Het verbinden van elementen tot batterijen en het gebruik van den batterij-galvanometer was bij meerdere candidaten onvoldoende.

Vele candidaten hadden de voorschriften betreffende den technischen dienst wel bestudeerd, doch bleken onbekend met het bestaan van de naamlijst van het technisch materieel, welke aan de kantoren is verstrekt.

Afdeeling B. (Exploitatie.)

Over het algemeen kan worden vermeld, dat de candidaten blijk gaven van ernstige studie en dus van voldoende voorbereiding, ten gevolge waarvan dikwijls een zeer gunstig cijfer kon worden toegekend.

Toch heeft het, evenals bij vorige examens, de aandacht getrokken, dat de practische toepassing van het geleerde nog te wenschen overliet.

's Gravenhage, 24 October 1907.

De Voorzitter der Examencommissie,
G. J. C. A. Pop.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 18 December 1907, n°. 296.

N°. 88.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1907 *belast geweest met het examineeren van hen, die eene akte van bekwaamheid verlangden tot het geven van lager en middelbaar onderwijs in de gymnastiek.*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, krachtens art. 69 der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs en art. 86 der wet tot regeling van het lager onderwijs, bij beschikking van 13 Juni en 10 Juli 1907, n°s. 7415[1] en 8595, afdeeling Onderwijs, benoemd, heeft de eer Uwer Excellentie het navolgend verslag van hare werkzaamheden aan te bieden.

De Commissie was samengesteld als volgt:

K. ten Bruggencate, inspecteur van het middelbaar onderwijs, te 's Gravenhage, lid en voorzitter;
J. A. Vrijheid, arts, oud-officier van gezondheid der 1ste klasse, te Utrecht, lid en ondervoorzitter;
P. H. Lamberts, arts, te Utrecht;
dr. A. van der Minne, officier van gezondheid der 1ste klasse, te Utrecht;
dr. A. G. Olland, arts, te Utrecht;
P. C. Adrian, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;
S. van Aken, leeraar aan het gymnasium te Rotterdam;
J. H. Luiting, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Amsterdam;

C. J. G. Mieremet, leeraar aan de gemeentelijk hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Utrecht, leden, en

K. Ramkema, leeraar aan de hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus en onderwijzer aan de Rijksnormaallessen te Utrecht;

W. H. Hengevelt, leeraar aan de hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te 's Gravenhage, en

R. M. Roemer, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam, plaatsvervangende leden.

Alle bijeenkomsten der Commissie, zoomede de zittingen, in het verslag nader aangeduid, werden gehouden in het gebouw der Rijks hoogere burgerschool te Utrecht. De eerste bijeenkomst had plaats op Zondag 30 Juni 1907.

Voor deze bijeenkomst was de agenda:

a. verkiezing van een secretaris der Commissie;

b. mededeeling van het aantal aangemelde candidaten en in verband daarmede vaststelling der examendagen;

c. vaststelling van de onderdeelen van het examen en van de examenroosters;

d. indeeling der sub-commissiën, en

e. bespreking van de mogelijkheid om, ten behoeve van het practisch deel der examens, te kunnen beschikken over de noodige schoolklassen.

Tot secretaris der Commissie werd gekozen J. H. Luiting, lid.

Ten opzichte van het onder *c* genoemde werd, in navolging van de Commissiën in 1902, '03, '04, '05 en '06, bepaald dat als onderdeelen van het examen, zoowel voor de akte D (lager onderwijs) als voor de akte P (middelbaar onderwijs), de alinea's zouden gelden als aangegeven in de programma's van genoemde akten.

Bij het examen *lager onderwijs* zou het onderzoek voor de mannelijke candidaten zich dus bepalen tot:

Alinea 1 en 2:

a. bekendheid in hoofdzaak met den bouw en de verrichtingen van het menschelijk lichaam;

b. bekendheid, meer in bijzonderheden, met de beenderen en hunne verbindingen en met de meest belangrijke spieren,

voornamelijk in verband met de meest gebruikelijke oefeningen in de gymnastiek.

(Op den rooster komen deze alinea's voor als: physiologie en anatomie.)

Alinea 3. Bedrevenheid in nuttige lichaamsoefeningen.

(„Eigen werk" op den rooster.)

Alinea 4. Eenige bedrevenheid in het leiden van gymnastische oefeningen voor leerlingen van beiderlei kunne en van den leeftijd, waarop zij de school voor gewoon lager onderwijs plegen te bezoeken, inzonderheid van de oefeningen, met name in het programma omschreven.

(„Les geven" op den rooster.)

Alinea 5. Bekendheid met de voorzorgen bij het geven van gymnastiekonderwijs aan bovengenoemde leerlingen in acht te nemen, van welke bekendheid ook bij een mondeling onderzoek zou moeten blijk gegeven worden.

(Als „theorie" voorkomende op den rooster.)

Voor de vrouwelijke candidaten zou het onderzoek zich bepalen tot genoemde alinea's, behoudens de wijzigingen, in het programma bedoeld.

Bij het examen *middelbaar onderwijs* zou het onderzoek voor de mannelijke candidaten zich bepalen tot:

Alinea 1. Algemeene kennis van den bouw en de verrichtingen van het menschelijk lichaam; bekendheid, meer in bijzonderheden, met de beenderen en hunne verbindingen en, voor zoover noodig, met de spieren, voornamelijk met het oog op de gebruikelijke oefeningen in de gymnastiek.

(Op den rooster „physiologie" en „anatomie".)

Alinea 2. Bedrevenheid in nuttige lichaamsoefeningen.

(„Eigen werk" op den rooster.)

Alinea 3 en 5:

a. kennis der eischen van een doeltreffenden gang van het gymnastiekonderwijs voor de verschillende soorten van scholen, waar het onderwijs wordt gegeven, en

b. nauwkeurige bekendheid met de voorzorgen die bij het geven van gymnastiekonderwijs moeten genomen worden.
(Op den rooster staat hiervoor „theorie”.)

Alinea 4. Bedrevenheid in het leiden van gymnastische oefeningen voor leerlingen van beiderlei sekse en van den leeftijd, waarop zij de lagere en middelbare school plegen te bezoeken.
(„Les geven” op den rooster.)

Alinea 6. Bedrevenheid in het onderwijs van het schermen en van de handgrepen met het geweer.

Voor de vrouwelijke candidaten evenwel zou het onderzoek zich bepalen tot de alinea's 1, 2, 3, 4 en 5, met inachtneming van de wijzigingen, in het programma aangegeven.

Aangemeld hadden zich:

voor de akte lager onderwijs: 37 mannelijke en 8 vrouwelijke candidaten, en
voor de akte middelbaar onderwijs: 34 mannelijke en 20 vrouwelijke candidaten.

Onderstaand staatje geeft een overzicht van het aantal candidaten in 1901 tot en met 1907.

Aangemeld in:	Lager onderwijs.			Middelbaar onderwijs.		
	Mannel. cand.	Vrouwel. cand.	Totaal.	Mannel. cand.	Vrouwel. cand.	Totaal.
1901 . .	38	2	40	15	9	24
1902 . .	28	1	29	19	15	34
1903 . .	30	4	34	19	15	34
1904 . .	36	5	41	18	17	35
1905 . .	44	4	48	19	23	42
1906 . .	44	4	48	25	16	41
1907 . .	37	8	45	34	20	54

Was het aantal candidaten voor de akte lager onderwijs dit jaar iets minder dan in 1905 en 1906, dat der candidaten voor de akte middelbaar onderwijs was aanmerkelijk gestegen.

Het groote aantal candidaten voor beide akten en in verband daarmede de wenschelijkheid, om de examens te doen eindigen, wanneer de lessen aan de Rijks hoogere burgerschool wederom aanvingen (2 September), maakten het noodig, gedeeltelijk af te wijken van de door hare voorgangsters gevolgde regeling, om voor de akte lager onderwijs vier candidaten per dag, en voor de middelbare akte zes candidaten telkens voor twee dagen op te roepen. Met het oog op het eindigen der vacantie voorts voor de openbare lagere scholen te Utrecht kon bepaald worden, dat 44 candidaten voor het lager onderwijs zouden geëxamineerd worden in 8 dagen en 53 candidaten voor het middelbaar onderwijs in 16 dagen. De 45ste candidaat voor het lager onderwijs zou te gelijker tijd geëxamineerd worden met 8 candidaten voor het middelbaar onderwijs.

Om voor het practisch deel van het examen te kunnen beschikken over de benoodigde leerlingen (meisjes en jongens van 6—18 jaar), werd besloten de medewerking te verzoeken van het gemeentebestuur van Utrecht, van de directeuren der gemeentelijke hoogere burgerscholen aldaar, van den directeur der Rijksnormaallessen en van de hoofden der openbare lagere scholen aan het Janskerkhof, in de Weistraat, Oude Kerkstraat, Poortstraat, Kruisdwarsstraat, Palmstraat en op de Flompetorengracht.

Betreffende de te volgen roosters werd besloten:

a. voor zoover voor het examen lager onderwijs 4 candidaten per dag zouden opgeroepen worden en voor het examen middelbaar onderwijs telkens 6 candidaten voor 2 dagen, de roosters te volgen, zooals die door de Commissiën in 1905 en 1906 waren vastgesteld, en

b. voor de gevallen, waarin voor de akten lager en middelbaar onderwijs respectievelijk 6 en 9 candidaten opgeroepen werden, op de tweede bijeenkomst een ontwerp-rooster in behandeling te nemen.

Ten opzichte van den rooster voor de mannelijke candidaten middelbaar onderwijs zouden de wijzigingen in acht genomen worden door de Commissie in 1905 als proef ingevoerd en door die in 1906 overgenomen, om het practisch onderzoek naar de

bedrevenheid in het leiden van gymnastische oefeningen voor leerlingen der middelbare school voor meisjes te vereenvoudigen.

De indeeling der sub-commissiën was de volgende:

a. één voor de practijk, bestaande uit twee leden gymnastici;

b. één voor de „anatomie" en de „theorie der gymnastiek", bestaande uit een medicus en een gymnasticus, en

c. één voor de „physiologie" en de „theorie der gymnastiek", bestaande uit een medicus en een gymnasticus, evenwel met dien verstande, dat, ten opzichte der sub-commissiën, genoemd onder *b* en *c*, het onderzoek naar de kennis van „anatomie" en „physiologie" bleef opgedragen aan den medicus, en de gymnastiekleeraar als assessor optrad, terwijl voor het onderzoek naar de kennis van de „theorie der gymnastiek" het omgekeerde het geval zoude zijn.

De 4 leden gymnastici zouden beurtelings in elke der sub-commissiën zitting nemen.

Als examinatoren voor de „physiologie" zouden optreden:
voor het lager onderwijs: dr. A. G. Olland, en
voor het middelbaar onderwijs: J. A. Vrijheid, en
voor de „anatomie":
voor het lager onderwijs: dr. A. van der Minne, en
voor het middelbaar onderwijs: P. H. Lamberts.

Het onderzoek naar de bedrevenheid in nuttige lichaamsoefeningen „eigen werk" zoude geschieden onder leiding van één der leden gymnastici, terwijl de drie overige leden als beoordeelaars optraden. Dezelfde regeling zoude worden gevolgd voor het onderzoek naar de bekendheid in het onderwijzen van het schermen.

Op de dagen evenwel, dat zes candidaten per dag voor het lager onderwijs en negen candidaten telkens voor 2 dagen zouden opgeroepen worden, kwamen in functie ook de sub-commissiën:

d. voor „anatomie" en „physiologie", bestaande uit twee leden medici, en

e. voor de „practijk" of de „theorie", bestaande uit twee leden gymnastici (plaatsvervangende.)

Op voornoemde examendagen zouden dus werkzaam zijn 5 sub-commissiën, nl.:

voor het *lager* onderwijs:

a. en *e.* voor de „practijk", elk bestaande uit twee gymnastici;
b. en *c.* voor de „anatomie" en de „theorie" en de „physiologie" en de „theorie", elk bestaande uit één medicus en één gymnasticus,
en *d.* voor de „anatomie" en de „physiologie", bestaande uit twee medici, en

voor het *middelbaar* onderwijs:

a. voor de „practijk", bestaande uit twee gymnastici, en
e. voor de „theorie", bestaande uit twee gymnastici, terwijl de sub-commissiën onder *b*, *c* en *d* dezelfde bleven als bij het lager onderwijs.

De tweede bijeenkomst der Commissie werd bepaald op Zondag 4 Augustus. De werkzaamheden bepaalden zich tot:
a. eene bespreking der meer gedetailleerde exameneischen;
b. het vaststellen van een nauwkeurig omschreven werkplan voor elke der sub-commissiën;
c. het treffen van eene regeling, opdat op de aangegeven uren schoolklassen beschikbaar zouden kunnen zijn;
d. het nemen van maatregelen om te kunnen beschikken over een voldoend aantal schermgereedschappen (zie alinea 6, middelbaar onderwijs), en
e. het wijzigen van enkele plannen, in verband met mededeelingen van candidaten, die door de eene of andere oorzaak aan het examen niet konden deelnemen of niet tot het examen konden toegelaten worden omdat zij niet hadden voldaan aan art. 88 der wet op het lager onderwijs.

Inmiddels was een gunstig antwoord ontvangen van het gemeentebestuur van Utrecht op het verzoek der Commissie, om voor het practisch deel der examens te mogen beschikken over schoolklassen van openbare lagere scholen. Aan de voorwaarde, daarbij gesteld, om met de hoofden der betrokken scholen in overleg te treden, werd nu zoo spoedig mogelijk voldaan. Was het daardoor mogelijk te beschikken over geoefende klassen van genoemde lagere scholen, door de gewaardeerde medewerking van den directeur der Rijksnormaallessen en van de directeuren der gemeentelijke hoogere burger-

scholen te Utrecht kon mede beschikt worden over een voldoend aantal zeer goed geoefende leerlingen der middelbare school.

Ten opzichte van de wijzigingen onder *e* bedoeld bleek, dat één candidaat niet aan het examen zou kunnen deelnemen omdat door hem niet was voldaan aan art. 88 der wet op het lager onderwijs en één candidaat voor het middelbaar onderwijs kennis gaf niet aan het examen te zullen deelnemen. Met machtiging van Uwe Excellentie werd één candidaat tot het examen middelbaar onderwijs toegelaten, die zich door eene bijzondere omstandigheid te laat had aangegeven. Gedurende het examen lager onderwijs verzochten twee candidaten in verband met ziekte zoo mogelijk later op te komen. (Zij werden alsnu opgeroepen op 28 en 30 Augustus, respectievelijk gedurende het examen middelbaar onderwijs), en één candidaat middelbaar onderwijs deelde mede aan het examen niet te kunnen deelnemen. De candidaat voor het lager onderwijs evenwel op 30 Augustus opgeroepen, bleek op dien datum nog niet voldoende hersteld, om examen te kunnen afleggen.

Hieronder mogen volgen de roosters voor het examen lager en middelbaar onderwijs.

ROOSTER

ROOSTER VOOR HET EXAMEN LAGER ONDERWIJS.

UREN.	Candidaat A.	Candidaat B.	Candidaat C.	Candidaat D.
8.30—9.30	Eigen werk.	Eigen werk.	Eigen werk.	Eigen werk.
10—11	Anatomie en theorie (aan).	Physiologie en theorie (zonder).	Les geven.	
11—12	Physiologie en theorie (zonder).	Anatomie en theorie (aan).		Les geven.
2—3	Les geven.		Anatomie en theorie (aan).	Physiologie en theorie (zonder).
3—4		Les geven.	Physiologie en theorie (zonder).	Anatomie en theorie (aan).

ROOSTER VOOR HET EXAMEN LAGER

UREN.	Candidaat A.	Candidaat B.	Candidaat C.
8.30—9.30	Eigen werk.	Eigen werk.	Eigen werk.
10—11	Les geven.		Physiologie en theorie (zonder).
11—12		Les geven.	Anatomie en theorie (aan).
2—3	Physiologie en theorie (zonder).	Anatomie en theorie (aan).	
3—4	Anatomie en theorie (aan).	Physiologie en theorie (zonder).	Les geven.

DERWIJS (6 CAND. PER DAG).

Candidaat D.	Candidaat E.	Candidaat F.
Eigen werk.	Eigen werk.	Eigen werk.
Anatomie en physiologie 2 medici.	Les geven.	Anatomie en theorie (aan).
es geven.		Physiologie en theorie 1 zonder.
Theorie (zonder en aan) 2 gymn.	Theorie (zonder en aan) 2 gymn.	
	Anatomie en physiologie 2 med.	Les geven.

ROOSTER VOOR HET EXAMEN MIDDELBAAR ONDERWIJS (6 CAND. IN TWEE DAGEN).

Eerste dag.

8.30—9.25 Eigen werk voor alle candidaten.	10—10.30 Les geven lagere school A	10.30—11 Les geven lagere school C	11—11.30 Les geven lagere school B	1—2.20 Les geven middelb. school meisjes: A 1 —1.20 B 1.20—1.40 C 1.40—2 F 2 —2.20	2.30—3 Les geven lagere school F	3—3.30 Les geven lagere school E	3.30—4 Les geven lagere school D
	10—11.20 Anatomie en theorie (aan) D	11.20—12 Anatomie F			2—3.20 Anatomie en theorie (aan) A	3.20—4 Theorie (aan) C	
	10—11.20 Physiologie en theorie (zonder) E	11.20—12 Physiologie C			2—3.20 Physiologie en theorie (zonder) B	3.20—4 Theorie (zonder)	

Tweede dag.

8.30—9.25 Eigen werk. Schermen voor alle candidaten.	10—10.40 Les geven middelb. school jongens C	10.40-11.20 Les geven middelb. school jongens A	11.20—12 Les geven middelb. school jongens B	1—2 Les geven middelb. school meisjes: D 1 —1.20 E 1.20—1.40	2—2.40 Les geven middelb. school jongens F	2.40—3.20 Les geven middelb. school jongens E	3.20—4 Les geven middelb. school jongens D
	10—11.20 Anatomie en theorie (aan) E	11.20—12 Anatomie C			2—3.20 Anatomie en theorie (aan) B	3.20—4 Theorie (aan) F	
	10—11.20 Physiologie en theorie (zonder) D	11.20—12 Physiologie F			2—3.20 Physiologie en theorie (zonder) A	3.20—4 Theorie (zonder) C	

ROOSTER VOOR 9 CA

Eers

8—8.50	9—9.30	9.30—10	10—10.30	10.30—11	11—11.
Eigen werk alle cand.	Les geven lagere school E	Les geven lagere school C	Les geven lagere school B	Les geven lagere school F	Les gev lagere schoo A
	10—11.20 Anatomie en theorie (aan) D	11.20—12 Anatomie F	10—11.20 Theorie (zonder en aan) J	11.20—12 Theorie (zonder) G	10—11. Anatom en physiolo G
	10—11.20 Physiologie en theorie (zonder) E	11.20—12 Physiologie C.			

Twee

8—8.50	9—9.40	9.40-10.20	10.20—11	11—11.40	11.40—
Eigen werk en schermen (alle cand.)	Les geven middelb. school jongens C	Les geven middelb. school jongens A	Les geven middelb. school jongens G	Les geven middelb. school jongens B	Les gev middel schoo jonger D
	10—11.20 Anatomie en theorie (aan) E	11.20—12 Anatomie C	10—11.20 Theorie (zonder en aan) H	11.20—12 Theorie (aan) G	10—11 Anator en physiolo J.
	10—11.20 Physiologie en theorie (zonder) D	11.20—12 Physiologie F			

Voor de vrouwelijke candidaten middelbaar onderwijs werden en op den tweeden dag in de rubrieken 2, 3, 4, 6, 7 en 8 het wo

dag.

Les geven middelb. school meisjes: 1.30 - 1.50 A. 1.50—2.10 G. 2.10 - 2.30 C. 2.30—2.50 F. 3.20 - 3.40 B.	2—2.30 Les geven lagere school D	2.30—3 Les geven lagere school G	3—3.30 Les geven lagere school H	3.30—4 Les geven lagere school J
11.20—12 Anatomie H	2—3.20 Anatomie en theorie (aan) A	3.20—4 Theorie (zonder) C		
	2—3.20 Physiologie en theorie (zonder) B	3.20—4 Theorie (aan) F		

ag.

es geven middelb. school meisjes: 1.30—1.50 E. 1.50—2.10 D. 2.10 - 2.30 H. 2.30 - 2.50 J.	1.30—2.10 Les geven middelb. school jongens F	2.10—2.50 Les geven middelb. school jongens E	2.50—3.30 Les geven middelb. school jongens H	3.30—4.10 Les geven middelb. school jongens J
11.20—12 Physiologie H	2—3.20 Anatomie en theorie (aan) B	3.20—4 Theorie (zonder) F		
	2—3.20 Physiologie en theorie (zonder)	3.20—4 Theorie (aan)		

sters in zooverre gewijzigd, dat de 5de kolom van elken dag verviel
ngens" in „meisjes" veranderd werd.

Uit deze roosters kan blijken, dat de Commissie getracht heeft eene regeling te treffen, waarbij den candidaten tusschen twee opvolgende onderzoeken eene behoorlijke rustpoos werd gegeven, en hun de gelegenheid werd verschaft, om bovenal rustig te kunnen „les geven”.

Voorts, dat voor de verschillende onderdeelen van het examen werd toegestaan:

Voor *lager* onderwijs:

a.	anatomie	alinea	1	60 min. (a en b)
b.	physiologie	„	2	
c.	eigen werk	„	3	60 „
d.	les geven	„	4	60 „
e.	mondel. besprekingen, voorzorgen	„	5	60 „
				4 uren.

Voor *middelbaar* onderwijs:

a.	anatomie	alinea	1	40 min.
b.	physiologie	„	1	40 „
c.	eigen werk, schermen, enz.	„	2 en 6	120 „
d.	theorie der gymnastiek	„	3 en 5	80 „
e.	les geven lagere school	„	4	30 „
f.	„ „ middelbare school	„	4	60 „
				6 uren en 10 minuten.

Ten opzichte van de rubrieken *e* en *f* (middelbaar onderwijs) moet de opmerking gemaakt worden, dat het opgegeven aantal minuten (90) voor les geven, n.l. 30 minuten aan de lagere school, 40 minuten aan de middelbare school jongens en 20 minuten aan de middelbare school meisjes, enkel gold voor de mannelijke candidaten. De vrouwelijke candidaten gaven 70 minuten les en wel 30 minuten aan de lagere school en 40 minuten aan de middelbare school. Evenals hare voorgangster mocht ook deze Commissie de ervaring opdoen, dat eene vereenvoudiging van het onderzoek naar de bedrevenheid in het leiden van gymnastische oefeningen voor leerlingen der middelbare schoolmeisjes, inzonderheid voor de mannelijke

candidaten, bleek in het voordeel èn van de candidaten èn van de schoolklassen, zonder dat de degelijkheid van het onderzoek daaronder leed.

De uitslag van de examens is in het navolgende staatje opgenomen.

Getal candidaten						
die zijn opgeroepen.	die niet zijn opgekomen.	die geëxamineerd zijn.	die zich tijdens het examen teruggetrokken.	die afgewezen werden.	die toegelaten zijn.	Totaal.
A. Voor de akte lager onderwijs.						
I. Mannelijke candidaten.						
37	2	35	—	10	25	37
II. Vrouwelijke candidaten.						
8	—	8	—	1	7	8
B. Voor de akte middelbaar onderwijs.						
I. Mannelijke candidaten.						
34	2	32	—	15	17	34
II. Vrouwelijke candidaten.						
20	—	20	1	6	13	20

De acht vrouwelijke candidaten lager onderwijs werden geëxamineerd in twee dagen, 5 en 6 Augustus, en 35 mannelijke candidaten lager onderwijs (één candidaat werd opgeroepen op 28 Augustus) in zes dagen, 7, 8, 9, 10, 12 en 13 Augustus.

De 20 vrouwelijke candidaten middelbaar onderwijs werden geëxamineerd in zes dagen, 16 en 17, 28 en 29, 30 en 31 Augustus, terwijl de 32 mannelijke candidaten middelbaar onderwijs werden geëxamineerd in tien dagen, 14 en 15, 19 en 20, 21 en 22, 23 en 24, 26 en 27 Augustus.

Het procent der geslaagden bedraagt:

voor de akte lager onderwijs ruim 74 %, of van de mannelijke candidaten ruim 71 %, en van de vrouwelijke candidaten ruim 87 %, en

voor de akte middelbaar onderwijs ruim 57 %, of van de mannelijke candidaten ruim 53 % en van de vrouwelijke candidaten ruim 65 %, en van de vrouwelijke candidaten ruim 65 %.

Hoe genoemde uitslag is in vergelijking met vorige jaren kan blijken uit onderstaand lijstje:

	1903.	1904.	1905.	1906.	1907.
	pct.	pct.	pct.	pct.	pct.
Examen L. O.	76	70	75	83	74
„ „ „ mannel. candidaten	80	70	74	81	71
„ „ „ vrouwel. candidaten	50	80	100	100	87
„ M. O.	41	50	70	55	57
„ „ „ mannel. candidaten	31 1/2	53	67	46	53
„ „ „ vrouwel. candidaten	47	46	71	69	65

Uit eene vergelijking met vorige jaren blijkt, dat het percentage der geslaagden voor de akte lager onderwijs dit jaar lager was dan in 1906, terwijl dat voor de akte middelbaar onderwijs (de vrouwelijke candidaten evenwel uitgezonderd) steeg.

Van de 17 geslaagde mannelijke candidaten voor de akte M.O. waren 8 recidivisten, terwijl van de 13 geslaagde vrouwelijke candidaten slechts 4 recidivisten waren.

In de hieronder volgende tabel is in cijfers uitgedrukt de waardeering van elk der onderdeelen van het examen lager en middelbaar onderwijs.

VAKKEN.	Aantal malen dat is toegekend het cijfer																			
	1.		2.		3.		4		5.		6.		7.		8.		9.		10.	
	L	M	L	M	L	M	L	M	L	M	L	M	L	M	L	M	L	M	L	M
Anatomie	"	"	"	2	2	7	13	16	13	17	13	4	2	2	"	1	"	"	"	"
Physiologie	"	"	"	3	2	12	8	12	17	14	11	5	2	3	3	2	"	"	"	"
Eigen werk aan toestellen .	"	"	"	"	1	"	2	4	9	16	21	16	9	13	1	2	"	"	"	"
Eigen werk zonder " .	"	"	"	"	"	1	"	1	6	10	19	23	18	16	"	1	"	"	"	"
Theorie alinea 3. . .	"	"	"	1	"	10	"	12	"	11	"	11	"	3	"	2	"	"	"	"
Theorie " 5. . .	"	"	"	"	2	5	"	16	23	16	7	9	2	1	1	"	"	"	"	"
Les geven lagere school. .	"	"	"	2	4	7	8	14	21	18	8	10	2	1	"	"	"	"	"	"
Les geven middelb. " . .	"	"	"	"	"	15	"	11	"	13	"	9	"	2	"	"	"	"	"	"
Schermen, enz. alinea 6	"	"	"	1	"	4	"	10	"	8	"	3	"	4	"	2	"	"	"	"

Op 5, 6 ,7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16 en 17 Augustus werd het lid S. van Aken vervangen door het plaatsvervangend lid K. Ramkema.

De plaatsvervangende leden W. H. Hengevelt en R. M. Roemer werden opgeroepen op 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16 en 17 Augustus.

De eindvergadering werd gehouden op Zondag 1 September.

Alvorens aan dit overzicht eenige opmerkingen toe te voegen, wenscht de Commissie hier met groote erkentelijkheid te gewagen van de medewerking en den steun haar in zoo ruime mate verleend. Zoowel bij het examen lager als middelbaar onderwijs was het daardoor mogelijk te kunnen beschikken over geoefende schoolklassen. Geldt dit woord van erkentelijkheid in de eerste plaats Utrechts gemeentebestuur, den directeuren van voornoemde hoogere burgerscholen en den directeur der Rijksnormaallessen, niet minder den hoofden en het personeel van voornoemde lagere scholen. De Commissie acht zich door de belangrijke medewerking van deze zijde in hooge mate verplicht. Ook den kweekelingen van de Rijksnormaallessen en den leerlingen der gemeentelijke hoogere burgerscholen, die, met opoffering van een groot deel hunner vacantie, zich steeds ter beschikking van de Commissie stelden, mag zij een bijzonder woord van dank niet onthouden.

I. Algemeene opmerkingen.

Volkomen in aansluiting met hare voorgangsters in 1902, 1903, 1904, 1905 en 1906, meent ook deze Commissie de aandacht te moeten vestigen op de weinige algemeene ontwikkeling en eene te geringe voorbereiding van een deel der candidaten voor de akte middelbaar onderwijs.

De opmerking kon meermalen gemaakt worden, dat vele candidaten niet in staat geweest waren door hunne weinige algemeene ontwikkeling om de door hen opgegeven behandelde stof in de leerboeken behoorlijk te verwerken, en aldus tot hun eigendom te maken. Er was te veel van buiten geleerd, maar te weinig begrepen. Bovendien bleek het voor vele candidaten een bezwaar, om zich bij het theoretisch onderzoek duidelijk uit te drukken. Waar de Commissie meent, dat misschien meer belezenheid zou kunnen bijdragen om dit euvel te verhelpen, zou zij tevens zulke candidaten in overweging willen geven, om er zich aan te gewennen, op de vragen, door hen zelve of hunne opleiders gesteld, korte duidelijke antwoorden te geven. Van eene eenigszins breed opgevatte vakstudie kon slechts in weinig gevallen sprake zijn. Te dikwijls had men zich tevreden gesteld met het memoriseeren der leerstof en het groepeeren dier stof voor de verschillende leerkringen of -jaren, zonder dat behoorlijk rekenschap kon gegeven worden van een geleidelijke opklimming in de leerstof, of dat men in staat was eene verklaring te vinden voor moeilijkheden, zooals die zich voordoen bij het aanleeren of uitvoeren van oefeningen. Menig onderzoek bracht dan ook aan het licht, dat bij een deel der candidaten de meest eenvoudige grondbegrippen der mechanica ontbraken, waardoor dan ook moeilijkheden als bovenbedoeld niet verklaard konden worden. Deze tekortkoming bleek niet minder sterk bij het onderzoek naar de kennis in „anatomie", wanneer bij het besreken van de eene of andere eenvoudige gymnastische beweging werd gevraagd naar practische toepassing der evenwichtstoestanden, naar zwaartepuntverplaatsing, hefboomswerking, enz. Eene te geringe voorbereiding sprak voorts uit de onbekendheid met het doel onzer schoolgymnastiek, met hare waarde uit een hygiënisch, paedagogisch en practisch oogpunt, met de voordeelen eener klassikale toepassing en met andere hoofdzaken, het onderwijs in de schoolgymnastiek betreffende.

Het wil der Commissie verder voorkomen, dat de oppervlakkigheid bij een deel der candidaten hare oorzaak had in te korten tijd van voorbereiding.

Met nadruk wijst zij op de geringe algemeene ontwikkeling voorts van een deel der candidaten, omdat het programma geen gelegenheid geeft van de candidaten te verlangen schriftelijk hunne meening te geven over onderwerpen het vak betreffende, waaruit o. m. zouden kunnen blijken hunne kennis en hun gebruik der Nederlandsche taal. Wat de Commissie evenwel onder de oogen kreeg over het gebruik onzer taal, door enkele candidaten getoond in hunne aan het Departement gerichte brieven van aanmelding voor het examen middelbaar onderwijs, mag vrij treurig genoemd worden. Zij sluit zich dan ook ten volle aan bij haar voorgangsters, wanneer zij de wenschelijkheid uitspreekt *„dat door de Regeering, bij eene mogelijke wetsherziening billijke eischen mogen gesteld worden van algemeene ontwikkeling der candidaten voor de akte middelbaar onderwijs, eischen, waaraan de candidaten voor de akte lager onderwijs, volgens de wet, moeten beantwoord hebben, alvorens zij tot dit examen worden toegelaten.”*

Wanneer door de Regeering deze maatregel getroffen werd, dan zou tevens voorkomen worden dat candidaten, zooals thans meermalen geschiedt, op te jeugdigen leeftijd zich aan het examen onderwerpen.

II. Bijzondere opmerkingen.

Alinea I.

a. *Anatomie*; b. *Physiologie.*

Lager onderwijs:

Over het algemeen waren de resultaten iets ongunstiger dan ten vorigen jare verkregen. Voor „Anatomie” werd in 43 gevallen 15 maal een „onvoldoend”, 13 maal een „even voldoend” en 15 maal een „voldoend” of „meer dan voldoend” cijfer toegekend; voor „Physiologie” in hetzelfde aantal gevallen 10 maal een „onvoldoend”, 17 maal een „even voldoend” en 16 maal een „voldoend” of „meer dan voldoend” cijfer.

Het praedicaat „goed” werd in 3 gevallen toegekend.

Ten opzichte van het onderzoek naar de kennis in „Anatomie” mag worden opgemerkt, dat de feitenkennis vrij voldoende was, maar dat de toepassing van het geleerde bij het verklaren van de een of andere beweging in veel gevallen te wenschen overliet. Ook bij het onderzoek in „Physiologie” bleek, dat veel was gememoriseerd, maar inderdaad weinig door de candidaten was verwerkt. Bijzonder sterk kwam dit uit waar gevraagd werd naar den invloed van gymnastische bewegingen op de organische verrichtingen.

Middelbaar onderwijs.

Het onderzoek leverde over het algemeen zeer onbevredigende resultaten op.

Voor „Anatomie” werd in 50 gevallen 25 maal een „onvoldoend”, 17 maal een „even voldoend” en 8 maal een „voldoend” of „meer dan voldoend” cijfer toegekend; voor „Physiologie” in hetzelfde aantal gevallen 27 maal een „onvoldoend”, 14 maal een „even voldoend” en 9 maal een „voldoend” of „meer dan voldoend” cijfer.

Het praedicaat „goed” werd in 3 gevallen toegekend.

De feitenkennis liet te wenschen over. Bovendien blijft het aanbeveling verdienen, dat meer werk gemaakt wordt van de grondbeginselen van de bewegingsleer der gewrichten. Hoewel in de meeste gevallen kon opgegeven worden het aantal hoofdassen aan een bepaald gewricht, werd toch de beteekenis daarvan voor de beweging niet begrepen, evenmin als de werking der banden. Over het algemeen blijken ook de candidaten nog te weinig op de hoogte te zijn van de grondbeginselen der natuurkunde, noodig om zich een oordeel te kunnen vormen over de practische toepassing der zwaartekracht (evenwichtstoestand), hefboomswerking e. a.

Waar voorts de opsomming van spieren met haren oorsprong en hare inplanting in den regel vrij voldoende bleek, was de kennis van de wijze waarop deze zelfs eenvoudige bewegingen ten uitvoer brengen onvoldoende. Het verdient verder aanbeveling, om te trachten eenvoudige gymnastische bewegingen te analyseeren en zelf te beredeneeren, opdat men zich rekenschap leert geven van die bewegingen.

Aan een onvoldoend begrip van eenvoudige physische en chemische wetten mag het toegeschreven worden, dat bij zoo-

vele candidaten de kennis van de physiologie zoo oppervlakkig te noemen was. Meermalen kwam het voor, dat candidaten niet bij machte waren den invloed te schetsen van hoofdgroepen van oefeningen op de organische verrichtingen. Met nadruk wijst de Commissie op deze tekortkomingen, en gaarne zou zij wenschen, dat het gemiddeld peil, waarop thans bij de candidaten de kennis der physiologie staat, in de toekomst rees.

Alinea III. (Eigen werk.)

Dit onderzoek leverde, zoowel bij het examen lager als middelbaar onderwijs, bevredigende resultaten op.

Lager onderwijs (43 gevallen):

zonder toestellen: 6 maal een „even voldoend", 37 maal een „voldoend" of „ruim voldoend" cijfer;

aan toestellen: 3 maal een „onvoldoend", 9 maal een „even voldoend", 31 maal een „voldoend" en „meer dan voldoenl" cijfer. (1 maal het praedicaat „goed".)

Middelbaar onderwijs:

zonder toestellen (52 gevallen): 2 maal een „onvoldoend", 10 maal een „even voldoend", 40 maal een „voldoend" of „meer dan voldoend" cijfer (1 maal het praedicaat „goed");
aan toestellen (51 gevallen): 4 maal een „onvoldoend", 16 maal een „even voldoend" en 31 maal een „voldoend" of „meer dan voldoend" cijfer (2 maal het praedicaat „goed").

Ook deze Commissie plaatste zich op het standpunt van hare voorgangsters in 1904, 1905 en 1906, dat van de candidaten voor de akte lager onderwijs eene bedrevenheid mag gevorderd worden, gelijkstaande met die van goed geoefende leerlingen (jongens en meisjes) van de 3de klasse eener hoogere burgerschool, met dien verstande evenwel, dat in het bijzonder moet gelet worden op eene correcte uitvoering der oefeningen, en, waar de aard der oefeningen dit toelaat, op eenen geleidelijken overgang der deelen. Dat ook deze Commissie zich op

dit standpunt plaatste, vindt o. m. zijn grond in de omstandigheid, dat de bevoegdheid dezer candiaten zich kan uitstrekken tot scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs.

Van de candidaten voor de akte middelbaar onderwijs werd geëischt minstens eene bedrevenheid als van goed geoefende leerlingen van de hoogste klasse eener hoogere burgerschool of van een gymnasium, met inachtneming van dezelfde voorwaarde ten opzichte van de uitvoering der opgegeven oefeningen, als genoemd voor de candidaten der akte lager onderwijs.

Wenschelijk zou de Commissie het vinden, wanneer over het algemeen de mannelijke candidaten meer zorg wilden besteden aan de uitvoering der oefeningen voor meisjes, o. m. ook, omdat op de hoogere burgerscholen voor jongens steeds meer meisjes worden toegelaten.

Alinea's III en V (IV Theorie).

Over het algemeen leverde het onderzoek naar de kennis, bedoeld in de alinea's 3 en 5, weinig bevredigende resultaten op.

Lager onderwijs (alinea 5) 43 gevallen:

10 maal een „onvoldoend", 23 maal een „even voldoend", 10 maal een „voldoend" of „meer dan voldoend" cijfer. In één geval werd het praedicaat „goed" toegekend.

Middelbaar onderwijs (alinea's 3 en 5):

alinea 3: 23 maal een „onvoldoend", 11 maal een „even voldoend", 16 maal een „voldoend" of „meer dan voldoend" cijfer;

alinea 5: 21 maal een „onvoldoend", 16 maal een „even voldoend", 10 maal een „voldoend" of „meer dan voldoend" cijfer.

Voor de candidaten lager onderwijs bepaalden zich de tekortkomingen tot een minder juist inzicht in het methodisch gymnastiekonderwijs. Vele candidaten toonden nog geen duidelijk begrip te hebben van klassikaal te geven toestelonderwijs en bij het „les geven" kwam dit te duidelijker uit. Vooral mag de aandacht gevestigd worden op de onmogelijkheid voor vele candidaten om de leerlingen bij de toestellen eene goede

opstelling te geven. Voorts zou het wenschelijk zijn, dat meer bekendheid werd getoond met de waarde van zoovele spelen, zoowel voor jongens als meisjes, en dat in de practijk in die spelen meer variatie kon gebracht worden. De meeste der genoemde tekortkomingen van de candidaten voor de akte lager onderwijs moeten ook geconstateerd worden bij die voor de akte middelbaar onderwijs.

Vele dezer toonden bovendien een totaal gemis aan inzicht in het doel en wezen der schoolgymnastiek, en bleken niet het minste begrip te hebben van de groote beteekenis die de schoolgymnastiek uit een hygiënisch, paedagogisch en practisch oogpunt voor de jeugd heeft. Bepaalde het onderzoek zich tot het opsommen van geschikte leerstof voor de verschillende leerkringen of -jaren, dan bleken zulke candidaten vrij goed onderlegd, maar werd gevraagd naar het „waarom" eener geleidelijke en juiste opklimming in de leerstof, dan liet het geen twijfel, dat veel was gememoriseerd, maar dat men zich absoluut geen rekenschap daarvan kon geven. De kennis van een bepaald verband in de leerstof werd gemist. Dat onze schoolgymnastiek naar een bepaald stelsel wordt onderwezen, scheen velen candidaten onbekend. Ook de kennis van geschikte spelen (zoowel zaal- als openluchtspelen) voor leerlingen der middelbare school (jongens en meisjes) liet te wenschen over, en met nadruk zij hier vermeld, dat men zich in te veel gevallen geen rekenschap had gegeven, dat het spel een integreerend deel van onze schoolgymnastiek is.

Alinea IV (V. Les geven).

Lager onderwijs:

	Aantal gevallen.	Onvoldoend.	Even voldoend.	Voldoend en ruim voldoend.
1905	44	30 %	bijna 30 %	41 %
1906	42	14 %	„ 43 %	43 %
1907	43	29 %	49 %	bijna 24 %

Uit deze vergelijking kan blijken, dat de resultaten ongunstiger zijn dan in 1906 werden verkregen.

Dit deel van het examen eischt stellig meer behartiging. Over het algemeen toonde men, zooals in de theorie reeds bleek, te weinig begrip van klassikaal te geven gymnastiekonderwijs. In verband daarmede was het voor vele candidaten eene moeilijkheid, de leerlingen bij de verschillende toestellen op te stellen, of bij gebruikmaking van 2, 3 of meer toestellen van dezelfde soort de juiste plaats te kiezen.

Middelbaar onderwijs:

	Aantal gevallen.	Onvoldoend.	Even voldoend.	Voldoend en ruim voldoend.
1905.				
Lagere school	39	bijna 44 %	ruim 20 %	bijna 36 %
Middelb. „	37	„ 43 %	„ 19 %	„ 41 %
1906.				
Lagere school	40	„ 33 %	„ 37 %	30 %
Middelb. „	40	ruim 52 %	„ 27 %	20 %
1907.				
Lagere school	52	„ 44 %	„ 34 %	ruim 21 %
Middelb. „	50	52 %	26 %	22 %

Kan bij de candidaten voor de akte middelbaar onderwijs over het algemeen blijken, dat het „les geven” geen gunstige resultaten opleverde, in het bijzonder mag daarop de nadruk gelegd worden, waar het geldt het „les geven” aan leerlingen der middelbare school. Neemt men in aanmerking, dat de candidaten voor deze akte voor het meerendeel bestaan uit personen, die tot het onderwijs in geenerlei betrekking staan,

dan behoeft dit geen verwondering te wekken. Bij vele candidaten voorts viel een volslagen gebrek aan leerstof voor meisjes der middelbare school op te merken.

Bleek bij het „les geven" in oefeningen onder toestellen dikwijls gebrek aan geschikte leerstof, gemis aan doelmatige opstelling der leerlingen, groote tekortkomingen kwamen mede voor bij het toestelonderwijs. Op schromelijke wijze werden dikwijls de te nemen voorzorgsmaatregelen veronachtzaamd of werd de klasse zóó opgesteld bij een toestel, dat de uitgevoerde oefening slechts ten deele kon gezien worden door de leerlingen, ja zelfs gevaar te duchten viel.

Bij vrij veel candidaten scheen het „les geven" te bestaan uit een machinaal opdreunen van leerstof zonder eenige verklaring of aanwijzing, en moest, vaak in verband daarmede, gemis aan opgewekten leertoon geconstateerd worden. Van „onderwijs geven" in den strengen zin van het woord was slechts heel zelden sprake.

De Commissie ontveinst zich niet, dat de eisch, aan jongelieden gesteld, om aan hun onbekende klassen eene goede les te geven, geen gemakkelijke is, maar in het belang der zaak moet zij er toch op wijzen, dat de candidaten wèl zullen doen, om zich alle gelegenheden tot practische oefening ten nutte te maken. Zij meent, evenals hare voorgangsters, vele der tekortkomingen als bovenbedoeld te moeten toeschrijven aan het gemis van voldoende gelegenheden, vooral voor de candidaten middelbaar onderwijs, om zich in het „onderwijs geven" naar behooren te oefenen.

Het mag dan ook eene groote schade voor de practische vorming dezer candidaten genoemd worden, dat nog in te veel gemeenten van ons land het verbod gehandhaafd blijft, om de lessen aan eene lagere of middelbare school bij te wonen. Dit bijwonen van lessen is voor bedoelde candidaten de eenige weg, totdat de gelegenheid geboden wordt de theoretische en practische vorming te erlangen aan eene *Centrale Opleidingsschool.*

Ten einde den candidaten eenigen steun te geven bij de voorbereiding voor dit onderdeel van het examen, wordt als bijlage bij dit verslag gevoegd een beknopt overzicht der opgaven, den candidaten voor het „les geven" ter practische uitvoering voorgelegd.

Alinea VI (Schermen, enz.).

De wenk, door de Commissie in 1905 en 1906 aan de candidaten gegeven, om dit onderdeel niet langer zoo schromelijk te verwaarloozen, heeft weinig resultaat gehad.

In 32 gevallen werd dan ook 15 maal een „onvoldoend”, 8 maal een „even voldoend” en slechts 9 maal een „voldoend of meer dan voldoend” cijfer toegekend.

Aan het einde van haar verslag meent de Commissie Uwer Excellentie er op te moeten wijzen, dat het steeds moeilijker wordt, nu het aantal scholen voor uitgebreid lager onderwijs, waar aan oudere leerlingen onderwijs gegeven wordt, toenemende is, om de eischen te bepalen die voor de akte lager onderwijs, welke feitelijk ook voor de scholen voor uitgebreid lager onderwijs bevoegdheid geeft, moeten worden gesteld. Bij eene mogelijke herziening der programma's zal het wenschelijk zijn rekening te houden met die scholen, welke, staande op den bodem van het lager onderwijs, toch feitelijk in vele vakken, waaronder ook de gymnastiek, middelbaar onderwijs geven.

Onder dankbetuiging voor het in haar gestelde vertrouwen legt de Commissie hare taak neder.

's Gravenhage,
——————— 19 October 1907.
Amsterdam,

Namens de Commissie voornoemd:

K. TEN BRUGGENCATE,
Voorzitter,

J. H. LUITING,
Secretaris.

BIJLAGE, *gevoegd bij het verslag der Commissie voor de akte-examens gymnastiek, lager- en middelbaar onderwijs, in* 1907, *betreffende de behandelde leerstof in de practijk voor deze examens.*

A. Voor de lagere school.

a. Orde-, vrije oefeningen, oefeningen met handgereedschappen en spelen.

1. Vrije oefeningen van de plaats voor de verschillende leerjaren;
2. vrije oefeningen op de plaats voor de verschillende leerjaren;
3. vrije oefeningen in afwisseling met elkander (1ste leerkring);
4. vrije oefeningen in afwisseling met een ordeoefening naar keuze of met kwadraatgang;
5. het aanleeren van den kwadraatgang;
6. de kwadraatgang, ook gevarieerd;
7. het aanleeren van de $^1/_4$, $^1/_2$ en $^1/_1$ zwenking, opstellen voor de vrije oefeningen door zwenken, ook gevolgd vrije oefeningen op de plaats;
8. stokoefeningen op en van de plaats;
9. oefeningen voor het korte springtouw;
10. spelen voor de verschillende leerjaren.

Meestal werd eene opdracht gegeven waarbij de candidaten niet beperkt waren in hunne keuze van oefeningen, doch om goede redenen werden ook al eens opgaven gesteld als:

verschillende wijzen van gaan, ook met armoefeningen;

het aanleeren van een 2- of 3-tal stokhoudingen;

stokoefeningen op de plaats, in verbinding met been- of rompoefeningen;

vrije oefeningen op de plaats: knielen en rompbeweging, in verbinding met armoefeningen;

vrije oefeningen op de plaats, uit eene opstelling vooraf aangegeven, e. a.

b. Oefeningen aan de toestellen:

Oefeningen aan het Rek, aan de Ringen (voor de verschillende leerjaren); aan de Klimstokken (4de, 5de en 6de leerjaar); aan de Brug (5de en 6de leerjaar; aan den Bok, aan de Horizontale en Schuine ladders (4de, 5de en 6de leerjaar); op de Evenwichtslatten (meisjes); met het Lange springtouw (meisjes en jongens); Vèr- en hoogspringen.

In den regel werd eene opdracht gegeven voor een bepaald leerjaar of een bepaalden leerkring; in enkele gevallen werd de opdracht beperkt tot het aanleeren van bepaalde oefeningsvormen.

Zoo werd al reeds de opdracht gegeven:

voorbereidende oefeningen voor het klimmen aan de klimstokken;

voorbereidende oefeningen voor het draaien om de breedte-as van het lichaam aan de ringen; beenoefeningen in strek- of buighang, e. a.;

de knieopzwaai (voorbereidingen).

B. Voor de middelbare school.

a. Orde-, vrije oefeningen, oefeningen met handgereedschappen en spelen.

Behalve de opgaven genoemd voor de lagere school:

1. Vrije oefeningen op en van de plaats voor de verschillende leerjaren (jongens en meisjes).
2. Vrije oefeningen op de plaats in afwisseling met de een of andere ordeoefening.
3. Vrije oefeningen van de plaats in verbinding met $^1/_4$ en $^1/_2$ draai om de lengte-as van het lichaam.
4. Vrije oefeningen (ligsteunoefeningen) voor bepaalde leerjaren.
5. Vrije oefeningen (heele beenenbuiging) op één been voor een bepaald leerjaar.
6. Vrije oefeningen (beenheffen en beenslingeren met rompbewegingen) 6-deelig.

7. Vrije oefeningen (heele beenenbuiging, uitval en beenheffen) 6-deelig.
8. Vrije oefeningen (in verbinding met draaien om de lengte-as van het lichaam en knielen, e. a.
9. Het aanleeren van den kruisgang.
10. Het afdeelen met 4-tallen; afdeelen, gevolgd door zwenken.
11. Opstellen voor de vrije oefeningen door eene samengestelde zwenking, e. a.
12. Stok- en staafoefeningen voor de verschillende leerjaren der middelbare school.
13. Stok- of staafoefeningen:
    aanleeren van het overstappen;
    „ „ „ polsdraaien;
    slaan en stooten;
    overstappen voor verschillende leerjaren;
    „ uit halve of heele beenenbuiging, uitval of beenplaatsing, ook tot den uitval.
14. Verschillende wijzen van gaan in verbinding met stokoefeningen.
15. Spelen voor de verschillende leerjaren.

b. Oefeningen aan toestellen.

Behalve de opgaven, genoemd voor de lagere school.

Oefeningen aan het Rek; de Ringen (jongens en meisjes); de Brug (id.); de Horizontale en Schuine ladder (id.); de Zweefmolen (meisjes); het Paard (jongens); den Bok (jongens); de Klimstokken (jongens en meisjes); Hoog-, vèr- en diepspringen.

De opdrachten werden meerendeels gegeven aan een of ander toestel voor twee opvolgende leerjaren. Soms werden zij beperkt als:

Rek: aanleeren van den ondersprong;
„ „ het kiepen, of
Paard: hurk-, flank- of keersprongen, e. a.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Vrijdag 6 December 1907, n°. 286.

N°. 89.

VERSLAG *van het verhandelde op de elfde bijeenkomst van het Internationaal Statistisch Instituut, gehouden te Kopenhagen van* 26 *tot* 31 *Augustus* 1907.

De elfde bijeenkomst van het Internationaal Statistisch Instituut te Kopenhagen gehouden, mag in verschillend opzicht als zeer geslaagd worden beschouwd.

Tegenwoordig waren ter zitting 69 leden (een voor de bijeenkomsten van het Instituut bijzonder hoog getal) en 33 geïnviteerden nl. professoren, directeuren van stedelijke statistische bureau's en andere beoefenaren of belangstellenden in de statistiek.

De Regeeringen van Bulgarije, Duitschland, Egypte, Engeland, Frankrijk, Hongarie, Italië, Japan, Nederland, Noorwegen, Oostenrijk, Rumenië, Rusland, Zweden en Zwitserland hadden zich doen vertegenwoordigen door een of meer gedelegeerden; in totaal waren 38 officieele gedelegeerden aanwezig, waarvan 29 tevens lid waren van het Instituut.

Was dus de deelneming der leden zeer voldoende, de Deensche Regeering had harerzijds zich beijverd de werkzaamheden van het Instituut zooveel mogelijk te bevorderen. De Koninklijke familie was daarbij voorgegaan, niet alleen door aan het bureau van het Instituut zoowel aan den koninklijken disch als aan die van den kroonprins bewezen gastvrijheid; doch ook en bovenal door getoonde belangstelling in de werkzaamheden van het Instituut, waarvan de kroonprins voor den duur dezer zitting wel het eere-voorzitterschap had willen aanvaarden. Z. M. de Koning deed aan het Instituut voorts de hooge eer aan van de tweede algemeene vergadering in haar geheel bij te wonen.

Door de Regeering was het gebouw van den Rijksdag voor de bijeenkomsten beschikbaar gesteld, terwijl ook de directiën der Staatsspoorwegen en der posterijen, door het aanbieden van een extra-trein voor eene excursie naar Elseneur, en door het

tijdelijk vestigen van een postdienst in het gebouw van den Rijksdag van groote welwillendheid blijk gaven.

De zitting werd Maandag 26 Augustus te 11 uren geopend in de vergaderzaal der Tweede Kamer door Z. K. H. prins Christiaan van Denemarken met eene rede in de Fransche taal, waarin met een terugblik op het tijdperk, sedert de oprichting van het Instituut in 1885 verloopen, onder meer op het belang voor de statistiek werd gewezen voor de voorbereiding der wetgeving op sociaal gebied.

Hierna volgde een toespraak van den president van het Instituut professor von Inama Sternegg, aanvangend met eene herinnering aan het overlijden van 4 eereleden en 12 gewone leden, wier nagedachtenis de vergadering door opstaan huldigde.

Namens de Deensche Regeering heette de Minister van Financiën de heer Vilh Lassen het Instituut welkom in Denemarken.

Mede ter vervulling van de ontstane vacaturen waren bij stemmingen in 1906 en 1907 respectievelijk 11 en 17 nieuwe leden gekozen, zoodat het ledental dat volgens de statuten het aantal van 200 niet mag overschrijden thans 198 bedraagt.

Het werkprogram was ditmaal niet overladen, zoodat de afzonderlijke onderwerpen meer dan anders tot hun recht konden komen.

Ook in ander opzicht was eene verbetering aangebracht, nl. door splitsing der vergadering in slechts twee secties, een demografische en een economische, welke een enkele maal zelfs tot één sectie was vereenigd.

Toch blijven nog enkele desiderata over door welker vervulling het internationaal overleg zou worden gebaat.

Vooreerst ware het wenschelijk dat de speciale commissiën, de sub-commissiën dus, tusschen 2 zittingen in, een of meer malen bij elkander kwamen; zoodanig mondeling overleg bevordert een degelijke en tegelijk snelle afdoening van zaken veel meer dan de uitsluitend schriftelijke wijze van behandelen welke thans gevolgd wordt. Geldelijke bezwaren zijn hieraan natuurlijk verbonden, doch deze behoeven niet onoverkomelijk te worden geacht.

In de tweede plaats verdient het zeker aanbeveling *alle* gedrukte stukken en rapporten omtrent onderwerpen die behandeld zullen worden, enkele weken vóór de opening aan de leden toe te zenden. De tijd ontbreekt in den regel gedurende de congresweek tot bestudeering der dan uitkomende stukken. Geschiedde aldus dan zou tevens gelegenheid gegeven zijn tot het gereed maken van nota's die een tegenovergestelde meening inhouden, zoodat

de voornaamste argumenten pro en contra vooraf konden worden overwogen.

Het bureau van het Instituut werd met eenstemmigheid herkozen onder dankbetuiging aan den heer Craigie voor de tijdelijke waarneming van het secretariaat-generaal gedurende de laatste 2 jaren. De eerste ondergeteekende was reeds in 1905 te Londen aangezocht voor het secretariaat-generaal, voor welke benoeming hij meende zich toen niet aanstonds beschikbaar te kunnen stellen.

Daar toch de zetel van het Instituut is in het land waar het secretariaat-generaal gevestigd is, kwam het hem bezwaarlijk voor dien zetel naar Nederland te doen overbrengen, zoolang niet gebleken was van de bereidwilligheid der Regeering om het Instituut uit te noodigen eene der eerstvolgende zittingen te 's Gravenhage te willen houden, welke uitnoodiging uitteraard krachtige financieele hulp der Regeering veronderstelt. Een overleg nu over dit punt met de toenmalige Regeering kon tijdens de Londensche bijeenkomst niet meer gevoerd worden door den eerst-ondergeteekende. Hij verzocht daarom beraad waaraan door de bereidwilligheid van den heer Craigie, om zich met de tijdelijke waarneming van het secretariaat-generaal te belasten, kon worden voldaan.

Thans kon de ondergeteekende, dank zij Uwer Excellentie's hooggewaardeerde machtiging om het Instituut uit te noodigne in 1909 in Nederland te vergaderen, de benoeming tot secretaris generaal aanvaarden.

Kort vóór de opening der zitting bleek echter dat Frankrijk met eene uitnoodiging voor 1909 Nederland vóór was geweest, zoodat het Instituut niet vóór 1911 in Nederland zal kunnen worden ontvangen. Na overleg met Uwe Excellentie werd eene daartoe strekkende uitnoodiging officieus aan het bureau van het Instituut gedaan. Mocht het daartoe, naar we hopen, komen, dan zal de ontvangst die Denemarken in 1907 aan het Instituut bereidde ons ongetwijfeld tot een waardig voorbeeld kunnen strekken.

Thans overgaande tot bespreking van het verhandelde, moge in de eerste plaats melding gemaakt worden van een voordracht van den heer de Foville, lid van de Academie Française, over den Homo medius uitgesproken ter openingszitting, in tegenwoordigheid van den kroonprins. Hoewel geen nieuwe gezichtspunten in zijn betoog werden ontwikkeld, vond de geestige en boeiende vorm van zijn rede algemeenen bijval.

In de demografische sectie kwam als eerste punt van de agenda aan de orde de statistiek van de tuberculose. Op het Londensche

congres was aan de voor dit onderwerp aangewezen sub-commissie opgedragen zich niet alleen te bepalen tot de tuberculose als doodsoorzaak, doch ook de ziekte-statistiek in het onderzoek te betrekken en in het bijzonder de aandacht te wijden aan eene behandeling der ziekte in hospitalen, sanatoria, etc.

In het belangrijke rapport door den heer Bertillon (Parijs) over dit onderwerp uitgebracht, worden dan ook aanstonds tweeërlei soort onderzoekingen op dit gebied onderscheiden:

a. eene berekening van de frequentie der tuberculose, d. i. dus antwoord trachten te geven op de vraag: hoeveel personen zijn tuberculeus op 100 000 individuën;

b. een overzicht van het verloop der ziekte bij de aangetaste individuën; dus: welke complicaties zich hebben voorgedaan, hoelang de ziekte heeft geduurd, hoe de afloop is geweest.

Wat het eerste onderzoek betreft — nl. hoeveel personen zijn tuberculeus op 100 000 individuën — wijst de rapporteur op de moeilijkheid van het maken eener ziekte-statistiek (alleen voor gevangenen, militairen en dergelijke personen die onder voortdurend toezicht staan is zulks mogelijk) zoodat men zich in den regel zal moeten tevreden stellen met hetgeen de sterftestatistiek in dezen leert. Voor het verkrijgen van een beeld der sterfte aan tuberculose zal ook de morbiditeit, respectievelijk sterfte, der daarmede verwandte ziekten in aanmerking moeten worden gebracht. Voorts is een splitsing naar den leeftijd en naar het beroep en een onderscheiding tusschen stad en platteland zeer gewenscht. Doch ten einde de cijfers gesplitst naar leeftijd en beroep in verband te kunnen brengen met de verdeeling naar leeftijd en beroep der geheele bevolking, is het noodig dat bij de volkstelling de bevolking van elke gemeente naar enkele leeftijdsgroepen wordt onderscheiden (Bertillon noemt de groepen 0—1 jaar, 1—19, 20—39, 40—59 jaar en 60 jaar of ouder) en dat ook het aantal personen in beroepen werkzaam wordt gesplitst naar den leeftijd.

Moet voor het samenstellen eener statistiek sub *a* genoemd het resultaat eener volkstelling den grondslag vormen, voor eene statistiek van het verloop der ziekte, als sub *b* bedoeld, is het gebruik maken van een internationale nomenclatuur der doodsoorzaken onmisbaar, wil men de uitkomsten van land tot land met elkaar kunnen vergelijken.

Ten behoeve eener tuberculose-statistiek in hospitalen en sanatoria heeft Bertillon een drietal modellen ontworpen die hij in het belang eener te verkrijgen eenvormigheid aanbeveelt.

Omtrent dit onderwerp waren nog een tweetal rapporten uitgebracht.

In het rapport van prof. Westergaard (Kopenhagen) getiteld: „Quelques observations sur la mortalité des aliénés en Danemark" worden eenige mededeelingen gedaan omtrent de sterfte in de krankzinnigengestichten en de sterfte aan tuberculose onder de krankzinnigen.

Het rapport van prof. Lexis getiteld: „Zur Statistik der Tuberculose" behandelt meer in het bijzonder de in Duitschland verkregen resultaten met de behandeling der tuberculose in de „Lungen heilstätten" en andere inrichtingen. Voor een deel gaat de behandeling der aan tuberculose lijdende personen uit van de sedert 1891 opgerichte „Invaliden versicherungsanstalten" organen der Invaliditeitsverzekering. In 1895 werd de eerste instelling van dezen aard in Hannover geopend, thans bezitten 18 van de 40 „Invalidenversicherungsanstalten" te zamen 29 „Lungen heilstätten". Het ontstaan dezer sanatoria moet worden toegeschreven aan twee omstandigheden. Vooreerst was reeds uit een onderzoek over de periode 1891—1895 gebleken dat een groot aantal der rente ontvangende invaliden aan longtuberculose leed; ook over de daarop volgende periode 1896—1899 bleek dit het geval te zijn: van de 201979 nieuw ingeschreven rente-trekkers waren niet minder dan 30353 gevallen van longtuberculose en 1953 gevallen van tuberculose aan andere organen.

De tweede en voornaamste aanleiding tot het oprichten van deze gestichten was de opgedane ondervinding dat het genezen der ziekte door deskundige behandeling goedkooper bleek dan het uitkeeren der invaliditeitsrente.

De duur der behandeling is gemiddeld ongeveer $2^1/_2$ maand. De kosten bedragen gemiddeld 4,86 mark per verpleger en per dag.

Behalve in deze instellingen worden de aan tuberculose lijdende personen nog verpleegd in zoogenaamde Volksheilstätten, Privat heilanstalten, hospitalen, ziekenhuizen etc.; in het geheel worden jaarlijks ongeveer 100 000 dezer patienten met bovengenoemd doel (nl. het uitsparen van invaliditeitsrenten) in Duitschland behandeld.

Het resultaat van dezen maatregel blijkt uit de volgende cijfers voor elk jaar vermeldend het aantal voor het eerst behandelde personen en het aantal personen bij wie de behandeling een gunstig gevolg heeft gehad.

Jaren	Voor het eerst behandeld	met gunstig gevolg
1897	5088	4052 = 69 pct.
1900	11094	8937 = 72 „
1901	14656	11249 = 77 „
1902	16489	12885 = 78 „
1903	20148	16047 = 80 „

Vijf jaren na het ontslag bleek nog bij ruim 45 pct. der verpleegden de toestand verbeterd.

Prof. Lexis eindigde zijn voordracht met het uitspreken van de wenschelijkheid statistische onderzoekingen in te stellen nopens de besmettelijkheid van tuberculose tusschen echtgenooten en erfelijkheid van tuberculose tusschen ouders en kinderen. Dit oun kunnen geschieden door het stellen van vragen op de sterftekaarten in de landen waar die reeds zijn ingevoerd.

Een uitvoerige gedachtenwisseling had naar aanleiding dezer rapporten plaats. Algemeen werd de wenschelijkheid erkend meerdere gegevens nopens besmettelijkheid en erfelijkheid van tuberculose te verzamelen. Doch omtrent den weg die daarvoor moest worden ingeslagen, kon men het niet eens worden.

De heer Lange (Karlsruhe) wilde, ingeval het overlijden gevolg is van tuberculose, het opgeven van de doodsoorzaak ook van voor-overleden gezinsleden voor de medici verplicht stellen.

De heer dr. Bertillon (Parijs) betwist met groote stelligheid de juistheid van de onderzoekingen in de Duitsche sanatoria ingesteld naar de resultaten van de behandeling der tuberculosepatienten. Voor een juist oordeel over een behandeling moet vooreerst de graad der ziekte zijn vastgesteld, terwijl een behandeling van gemiddeld $2^1/_2$ maand naar zijn meening veel te kort is om een blijvend gunstig resultaat voor een ziekte als de tuberculose te mogen verwachten. 1)

De eerste ondergeteekende wees er op dat, hoe belangrijk een statistisch onderzoek naar de erfelijkheid en besmettelijkheid der tuberculose ongetwijfeld ook is, nopens de daarbij te volgen methode groot meeningsverschil bestaat. In Nederland zijn reeds belangrijke pogingen tot oplossing van dit probleem gedaan, die echter hebben doen zien met hoeveel moeillijkheden van statistischen aard men hier te kampen heeft. Hij achtte de kwestie dan ook geenszins geschikt om nu reeds door een votum van het Instituut te worden afgedaan, en stelde voor haar naar het betrokken comité, dat met dit onderdeel der tuberculose kwestie zich nog niet opzettelijk had bezig gehouden, te renvoyeeren, met uitnoodiging vóór de eerstvolgende zitting nader te willen dienen van advies daarover. Dit voorstel werd aangenomen en het comité voor dit doel aldus samengesteld: prof. Lexis (rap-

1) Men zie over dit thema ook de belangrijke lezing over tuberculose-ziekenhuizen door den arts W. J. van Gorkom in het voorjaar van 1907 gehouden in het Hygiënisch Genootschap te 's Gravenhage. (Uitgegeven bij F. van Rossen te Amsterdam.)

porteur), dr. Bertillon, G. Lange, dr. Raseri en de eerstondergeteekende.

Vervolgens kwam in de Demografische sectie aan de orde de bevolkingsstatistiek in landen waar nog geen volkstellingen hebben plaats gehad. Reeds in 1899 is dit punt ter sprake gebracht op het congres te Christiania, toen de heer Kiaer, directeur van het Noorsche Bureau voor Statistiek, in groote trekken een plan aangaf, hetwelk bij dit onderzoek gevolgd zou kunnen worden. Hierover is beraadslaagd in 1901 te Budapest, in 1903 te Berlijn en in 1905 te Londen.

De heer Rubin, oud-directeur van het Deensche Bureau voor Statistiek, heeft het schema nog nader uitgewerkt, waarna de bemoeiingen van het Instituut ter kennis van het Geografisch congres zijn gebracht, dat in 1904 te Washington vergaderde. Het Instituut wacht echter nog steeds op een bericht van dit congres in hoeverre het met de voorstellen van het Instituut meegaat, dan wel wijziging in het schema wenschelijk wordt geacht.

De heer Koefoed (Kopenhagen) gaf in overweging, en zulks na overleg met den president en met het bureau van het Instituut, om voorloopig de bemoeiïngen te staken totdat het Geografische congres zich zou hebben uitgesproken.

De heer Kiaer (Christiania) kon zich slechts gedeeltelijk met het voorstel van den heer Koefoed vereenigen. Hij zou vooreerst de destijds benoemde speciale commissie uit het Instituut met het aanhangige onderzoek verder willen zien belast en zou verder opnieuw contact willen zoeken met het Geographische congres hetwelk in 1908 te Genève bijeenkomt. Hij wekte daarom zijn medeleden op zich als lid van dit congres te doen inschrijven, opdat men daar de zaak in overleg met de geografen nader zal kunnen behandelen.

Na eene levendige discussie, waaraan de heeren Rubin, prof. Bücher, Bertillon, prof. von Mayr, Tröinitsky, Nicolaï en Baines deelnamen, wordt ten slotte de volgende motie aangenomen:

1. que la question de la statistique de la population dans les pays non recensés soit maintenue à l'étude du comité spécial.

2. que le Bureau de l'Institut entre en relation avec le comité d'organisation du Congrès de Géographie, qui se tiendra à Génève en 1908 pour lui signaler l'importance de l'étude commune de la question.

De heer Lucien March (Parijs) bood aan de vergadering een lijvig werk aan dat tot titel heeft: Statistique international du mouvement de la population d'après les registres de l'état civil. Met medewerking van de buitenlandsche bureaux voor statistiek

heeft de schrijver, zooveel mogelijk in uniforme kaders, voor elk land een retrospectief overzicht gegeven van de voornaamste gegevens betreffende de bevolkingsstatistiek.

Terecht merkte de heer Nicolaï (Brussel) op, dat de titel „mouvement de la population" niet geheel juist was, daar alleen behandeld werden geboorte, sterfte en aanwezige bevolking, niet de emigratie en de immigratie.

De heer Raseri (Rome) betreurde dat geen eenheid was verkregen in de wijze waarop de opgaven waren verzameld. Sommige landen hebben de gewoonte het cijfer der bevolking tusschen 2 volkstellingen in door interpoleeren te berekenen, anderen berekenen het aantal voor de jaren na een volkstelling, door aan te nemen dat de toeneming regelmatig voortgaat, een derde categorie behelpt zich met cijfers afkomstig van bevolkingsregisters, een vierde categorie laat de bevolking op het cijfer verkregen bij de laatste telling. Uit het werk van den heer March blijkt niet welk stelsel gekozen is.

Hiertegen verdedigde de heer March zich door op te merken, dat hij meer een compilatie-werk, een vademécum, heeft willen geven, dan een statistiek die in alle onderdeelen op eenvormige wijze is verkregen. Hij vertrouwde daarbij op de gegevens die hij van de verschillende statistische bureaux heeft ontvàngen, het aan elk land overlatende op welke wijze daar het bevolkingscijfer wordt vastgesteld. Ieder die een diepere studie van een bevolking van zeker land wil maken moet natuurlijk in de eerste plaats raadplegen de oorspronkelijke statistieken van het land.

De volgende motie werd ten slotte aangenomen, nadat aan den heer March den dank der vergadering was betuigd voor zijn belangrijk werk.

Vue la difficulté actuelle que l'Institut organise lui-même la publication d'un annuaire du mouvement de la population. on apprend avec vive gratitude que M. March a bien voulu se charger de publier des statistiques internationales quinquennales du mouvement de la population.

Omtrent de derde algemeene beroeps- en bedrijfstelling die 12 Juni 1907 in Duitschland is gehouden, deed de heer van den Borght (Berlijn) eenige mededeelingen. In Duitschland heeft men nog steeds de eigenaardige gewoonte de tellers in de groote meerderheid der gevallen niet te betalen; eene benoeming tot volksteller schijnt daar tot een eer gerekend te worden. Waar zulks bepaald noodzakelijk is, betalen de gemeenten echter de tellers, zonder dat daarvoor rijksvergoeding wordt gegeven. De aanstelling van tellers vindt plaats in dier voege dat per teller

niet meer dan 50 bedrijven komen. Het toegestane crediet voor de kosten des Rijks bedroeg 4 500 000 Mark. Daarbij is echter rekening te houden eenerzijds met het feit dat de bewerking der uitkomsten, behalve voor het Rijksland en enkele kleinere bondsstaten, geschiedt niet op kosten van het Rijk, maar van de bondsstaten zelf, die de bewerkte statistieken ter publicatie aan het Rijksbureau doorzenden, en anderzijds met de omstandigheid dat de gemeentebesturen de telformulieren van Rijks wege ontvangen, doch overigens voor het telwerk geenerlei vergoeding van het Rijk genieten.

Vragen naar werkloosheid zijn ditmaal niet gesteld.

De heer Lucien March (Parijs) heeft een nuttig voorstel gedaan tot samenstelling van een „répertoire technologique en trois langues des Industries et des professions".

Bij internationale vergelijking van statistische gegevens, waarbij naar beroepen of bedrijven is onderscheiden, stuit men vaak op de moeilijkheid dat aan sommige namen verschillende beteekenis kan worden gehecht.

In Frankrijk kan serrurier beteekenen ouvrier frabiquant de serrure, doch ook ouvrier pour travaux en fer dans le bâtiment, plâtier beteekent fabricant de plâtre, doch ook appliquant le plâtre. Bij ons te lande kan bijv. beeldhouwer een houtbewerker, doch ook een steenbewerker zijn; bleeker in de textielnijverheid is een gansch ander beroep dan bleeker in de wasscherijen.

March stelde nu voor van elk bedrijf een vertaling te geven in het Fransch, Duitsch en Engelsch met een omschrijving van den aard van het bedrijf en van de voornaamste beroepen die er in voorkomen; elk bedrijf heeft in het voorgestelde repertoire een onveranderlijk nummer waarmede het kan worden aangehaald.

De heeren Yves Guyot (Parijs) en Raffalovich (St. Petersburg) stelden als amendement voor eene uitbreiding van het denkbeeld van den heer March en wel in dien zin dat eene commissie zal worden benoemd die een dergelijke dictionnaire zal ontwerpen voor alle statistische uitdrukkingen, opdat de internationale vergelijkbaarheid daardoor op verschillend gebied zal worden vergemakkelijkt.

Prof. Bücher (Leipzig) daarentegen meende dat het plan van den heer March, en dus nog veel meer dat van de heeren Guyot en Raffalovich, de kracht van het Instituut te boven gaat; de techniek gaat steeds voort met het vormen van nieuwe begrippen en nieuwe benamingen zoodat hij vreesde dat het werk der commissie reeds zal zijn verouderd wanneer het nog niet gereed is.

De heeren Lange (Karlsruhe), Neymarck (Parijs), von Inama Sternegg (Weenen) en van den Borght (Berlijn) steunden daarentegen het voorstel van den heer March, waarna een commissie voor dit doel werd ingesteld.

Eene eenigszins vreemde opdracht werd aan deze commissie in eene der eerstvolgende vergaderingen gedaan. Door den heer Y. Guyot was in de plenaire vergadering, welke door den Koning werd bijgewoond, een voordracht gehouden over de marxistische leer der bedrijfs-concentratie. Zoolang maar het totaal der ondernemingen in eenige bedrijfstak nog toeneemt, betwist de heer Guyot dat men van bedrijfsconcentratie spreken mag, en daar deze toeneming zich overal laat aantoonen, behalve slechts zeer enkele uitzonderingen, meent hij daarmede de onhoudbaarheid der marxistische doctrine te hebben aangetoond, welker doodvonnis hij daarom voorstelde door het Instituut te doen uitspreken.

Het liet zich voorzien, dat deze simplistische opvatting van het concentratieprobleem, welke zich alleen tot het nagaan van het *aantal* ondernemingen beperkt, ernstig verzet zou ontmoeten. Daargelaten nog, dat het geheele vraagstuk op eene vergadering als deze mocht worden geacht misplaatst te zijn. De voorzitter stelde daarom de discussie uit tot eene nadere vergadering, ten einde aan Z. M. het bijwonen van dezen allicht eenigszins geanimeerde discussie te besparen.

In deze nadere vergadering werd echter over het standpunt van den heer Guyot door prof. Bücher (Leipzig) in eene uitnemende rede een zoo afdoend vonnis geveld dat verder debat onnoodig werd. De heer Guyot, wel inziende dat een stemming over zijn voorstel, aldus luidende: „L'Institut international de statistique émet le voeu que le terme concentration ne soit employé, dans le langage statistique que lorsqu'il y a diminution absolue et relative dans le nombre des établissements agricoles, industriels, commerciaux, financiers, en même temps qu'un accroissement de l'activité globale de la catégorie à laquelle ils appartiennent" voor zijn denkbeeld niet gunstig zoude uitvallen, stelde nu voor dit voorstel naar de commissie voor het technische woordenboek te verwijzen. Waarschijnlijk uit overwegingen van comitas gentium werd dit voorstel aangenomen, ofschoon men wel besefte dat het gansch iets anders is aan te geven de beteekenis waarin het woord concentration gebruikt *wordt*, als voor dit woord *voortaan* een bepaald bindende beteekenis vast te stellen.

De speciale commissie tot bestudeering van het vraagstuk der huwelijksvruchtbaarheid had het overlijden te betreuren van

10

haar voorzitter dr. Joseph de Körösy. In zijne plaats rapporteerde de heer Kiaer.

Reeds ter zitting van St. Petersburg in 1897 waren twee rapporten omtrent dit onderwerp ingediend: het eene van Enrico Raseri (Rome), getiteld: „Sur les variations du taux de natalité et sur l'âge moyen des époux, suivant les conditions économiques" (compte rendu tweede deel I pag. 149—162 en II pag. 52—63), het andere van Jacques Bertillon, getiteld: „la natalité selon le degréd 'aisance" (1 pag. 163—176). Onder de mededeelingen die ter zitting van Christiania in 1899 waren ingekomen was er een getiteld: „la fécondité par âge chez l'homme et chez la femme en France" van V. Turquan (Compte-rendu pag. 70/71 en 86—88.)

Te Budapest diende Rath in 1901 een rapport in over „la méthode la plus simple pour mesurer la fécondité des mariages" (zie n°. 7 van de tweede serie rapporten en mededeelingen p. 564—283) en de Körösy over: „la fécondité des mariages à Budapest" (zie ook in het derde deel van het Bulletin: Körösy, Weitere Beiträge zur statistiek der ehelichen Fruchtbarkeit).

De eerste ondergeteekende diende ter zelfder tijd een rapport in over: Natalité, mortinatalité et mortalité enfantine selon le degré d'aisance dans quelques villes et un nombre des communes rurales dans les Pays-Bas."

De daaropvolgende zitting te Berlijn in 1903 hield zich weer bezig met dit onderwerp. Toen hield de heer Kiaer een voordracht over: „fécondité du mariage", de Körösy over: „la sexualité des naissances" en Nicolaï over: „la statistique des enfants par famille (comte-rendu pag. 138—165.)

Eindelijk werd in 1905 te Londen de zaak opnieuw in behandeling gebracht door den heer Kiaer (zie rapport n°. 6 en compte-rendu pag. 52), terwijl de Körösy een rapport had ingezonden über die statistik der Ergiebigkeit der Ehen."

Na overweging van hetgeen in het Instituut over deze aangelegenheid is verhandeld komt de speciale commissie bij monde van den heer Kiaer tot de volgende voorstellen, waarmee de vergadering zich vereenigt.

A. En ordre principal ou de préférence et en l'absence de difficultés de principe ou de raisons administratives s'opposant à une enquête générale sur cet objet, d'introduire. dans les recensements généraux de la population, des questions sur les points suivants:

1°. pour les mariages où la femme est au-dessus de 50 ans:
   1. année de la conclusion du mariage;
   2. âge au moment du mariage de l'époux et de l'épouse;

3. nombre des enfants nés vivants et issus du mariage, avec l'indication du sexe;
4. nombre des enfants survivant à l'époque du recensement avec l'indication du sexe;

2°. pour les personnes veuves ou divorcées:
les mêmes renseignements et en outre:
l'année de la dissolution de leur mariage.

B. En ordre subsidiaire de relever, à l'occasion des déclarations de décès, lorsque le décès produit une dissolution de mariage, et des actes de divorce:
les mêmes renseignements.

C. Ensuite de recueilir, à l'aide d'investigations représentatives comprenant un nombre suffisant de mariages, pour lesquels les renseignements mentionnées ci-dessus sont indiqués, en outre des données sur la date de chaque naissance et de chaque décès des enfants et, en se bornant aux grands groupes, sur la classe sociale de la famille. Chaque pays appréciera, si la meilleure base à prendre pour affectuer le classement par groupes sociaux est le montant des impositions ou tout autre élément.

Intusschen was de instemming met deze voorstellen niet onverdeeld.

De heer March (Parijs) wees in een voordracht over „les statistiques des familles" op het gevaar de volkstellingkaart voor dit doel met te gedetailleerde vragen te belasten. Hoewel hij na bestudeering der voorhanden gegevens (die nog verre van volledig zijn), de wenschelijkheid betoogde de onderzoekingen op dit gebied voort te zetten, meende hij dat op de telkaart van de volkstelling slechts algemeene vragen te stellen zijn. Meer in bijzonderheden afdalende studies over de samenstelling der gezinnen inzonderheid voor wat betreft het geslachtsverschil, de volgorde der geboorten, de tusschenruimte tusschen 2 geboorten enz. moeten volgens hem aan de hand der registers van den burgerlijken stand of door middel van speciale enquêtes gemaakt worden. Elk land zal daarbij den weg die moet worden ingeslagen om tot het doel te geraken zelf het beste weten te vinden.

De heer Raseri (Rome) is van meening dat in de landen die in het bezit zijn van een bevolkingsregister de gegevens voor de huwelijksvruchtbaarheid beter daaruit kunnen worden geput, dan dat de telkaarten voor geboorte- en sterfte-statistiek of voor de volkstelling met vragen op dit gebied worden belast.

De heer Juraschek (Weenen) vestigde nog de aandacht der vergadering op een belangrijke studie over de samenstelling der gezinnen, welke onder toezicht van den heer von Inama Sternegg

is volbracht en gepubliceerd in 1905 bij gelegenheid der Oostenrijksche volkstelling. De voorstellen van den heer Kiaer werden echter ten slotte toch aangenomen.

In de tweede, de economische sectie, kwam in de eerste plaats aan de orde het interessante doch uiterst moeilijke onderwerp: „über die Grundlegung zu einer internationalen Zahlungsbilanz."

Reeds op het Londensche congres in 1905 had prof. Gruber (Weenen) over dit punt een omvangrijk rapport uitgebracht, waarna de zaak in handen eener speciale commissie werd gesteld.

„Ihrem Wesen nach soll die Zahlungsbilanz sein: die ziffermässige Aufstellung der Ergebnisse des gesamten wirtschaftlichen Verkehres einer bestimmten Volkswirtschaft mit den anderen Volkswirtschaften (dem gesamten Auslande) innerhalb einer gewissen Zeitperiode, einheitlich nach Wert in Geld berechnet und zwar nach den einzelnen Kategorien des Verkehres in Aktiv- und Passivposten geordnet und unter Ziehung des Resultates beider Reihen. Zudem liegt es in ihrem Wesen, dass mit dieser Aufstellung auf ihre Richtigkeit und Zweckmässigkeit verbunden sein muss, unter Verfolgung der Elemente bis auf ihren ersten Ursprung".

Voorwaar geen geringe, men mag veilig zeggen onuitvoerbare arbeid!

Prof. Gruber heeft reeds een begin van uitvoering aan zijn onderzoek gegeven door, in overleg met zijn medeleden der commissie, een vraaglijst te zenden aan bureau's van statistiek of statistici-leden van het Instituut in 21 landen.

Uit de ontvangen antwoorden, afkomstig uit 10 verschillende landen, bleek echter hoe uitgebreid en moeilijk het onderwerp is. De meeste antwoorden wijzen op de bezwaren die aan eene invulling der 17 vragen in den weg staan. Door slechts enkele bureau's zijn eenige vragen beantwoord en dan nog met de noodige reserves.

Uit het zeer levendige debat dat over dit onderwerp gevoerd werd, bleek de behoefte aan meer preciese aanwijzing wat onder de verschillende posten verstaan moet worden en bleek zelfs verschil van inzicht omtrent de vraag welke posten onder de activa en welke onder de passiva gerangschikt moeten worden!

Tot een positief resultaat kwam men dan ook niet. De bestaande commissie werd met twee leden aangevuld en de heer Gruber tot permanent rapporteur der commissie benoemd.

Voor de volledigheid laten wij het lijstje met de 17 vragen hieronder volgen.

TABELLE.

Schema für eine internationale Zahlungsbilanz.

Postnummer.	Gegenstand.	Einnahmen (Aktiva).	Ausgaben (Passiva).	Saldo.
1.	Warenverkehr.			
2.	Eisenbahnfrachtverkehr.			
3.	Binnenschiffahrt.			
4.	Seeschiffahrt.			
5.	Schiffsverkauf und -Ankauf.			
6.	Andere Einnahmen oder Ausgaben aus dem Schiffsverkehr; Kriegsmarine.			
7.	Handels- und Geschäftserwerb.			
8.	Wanderbewegung.			
9.	Fremdenverkehr.			
10.	Verkehr in Wertpapieren.			
11.	Einnahmen, beziehungsweise Ausgaben aus Wertpapieren			
12.	Einkünfte aus Grundbesitz, Gebäudebesitz und Kapitalvermögen.			
13.	Verkehr in Wechseln, Schecks, Transferts und ähnlichen Krediteffekten.			
14.	Diverses.			
15.	Ausserordentlicher Verkehr materiellen Charakters.			
16.	Edelmetallverkehr.			
17.	Sonst nachweisbarer Saldo.			

Ter voorbereiding van een internationale statistiek van graanprijzen legde de heer Baines (Kidlington) aan het Instituut een met medewerking van de Royal Statistical Society te Londen vervaardigde nota over, bevattende alle werken die op dit gebied in de onderscheidene landen zijn gepubliceerd.

Voor Nederland worden daarin genoemd, behalve de Maandcijfers en de Jaarcijfers, de resp. in 1903 en 1904 van wege het Centraal Bureau voor de Statistiek verschenen statistieken, getiteld: Marktprijzen van granen te Arnhem 1544—1901 en marktprijzen van granen te Middelburg 1801—1900.

Prof. Földes (Budapest) had reeds op de bijeenkomst te Londen eene samenvatting van de uitkomsten van zijn onderzoekingen in zake den loop der graanprijzen in de 19de eeuw overgelegd, daarbij wijzende op de moeilijkheden welke overwonnen moeten worden ter verkrijging eener internationale statistiek op dit gebied, daar de grondslagen der prijsstatistieken in de verschillende landen zoo uiteenloopen.

Thans werden door hem eenige concrete vragen aan de vergadering ter overweging aangeboden, welke na discussie tot de volgende conclusies hebben geleid.

1. La statistique des prix des grains doit être faite pour les periodes hebdomadaires, mensuelles et annuelles. La statistique des prix des grains doit être faite pour l'année civile et pour l'année de récolte.

2. La statistique des prix des grains doit être faite également pour les différents marchés du pays et pour le commerce représenté aux bourses.

3. La statistique des prix des grains doit faire la difference des prix d'importation et d'exportation.

4. La statistique des prix des grains doit donner des renseignements non seulement sur les prix moyens mais aussi sur les maxima et minima regardant la même qualité.

De heer Raffalovich (Petersburg) deed ten aanzien van dit onderwerp nog de volgende voorstellen, waarmede de vergadering zich vereenigde:

1. D'invitér le comité des prix de s'occuper d'une étude systématique quant à la statistique internationale des prix des grains.

2. De donner au comité des prix le droit de coöpter des savants compétants pour remplir sa tâche

3. D'énoncer que l'Institut international de statistique s'adressera aux gouvernements, aux associations économiques et aux chambres de commerce pour assurer l'exécution de cette branche de la statistique internationale.

De heer Földes werd benoemd tot permanent rapporteur van deze commissie.

Op voorstel van den heer Raffalovich (Petersburg) werd voorts nog een commissie benoemd met het doel gegevens te verzamelen omtrent „les primes et subventions directes que reçoivent dans les différents pays l'agriculture, l'industrie, le commerce et la marine.

De opvolger van de Körösy, de heer Thirring (Budapest) deelde mede dat hij voornemens is de reeds vóór tal van jaren door zijn ambtsvoorganger gestaakte uitgave van de bekende annuaire statistique des grandes villes te hervatten, met welk voornemen de vergadering hare bijzondere ingenomenheid betuigde, onder uitnoodiging aan alle stedelijke statistische bureau's hunne medewerking te willen verleenen.

Een belangrijk statistisch onderzoek, dat tot dusver nog slechts weinig de aandacht getrokken heeft kwam daarna aan de orde: eene statistiek van den aard en den omvang der politieke, literaire, financieele en andere tijdschriften, dag- en weekbladen (statistique des journaux, statistik des Zeitungswesens), waarover door prof. dr. Victor Mataja (Weenen) een rapport was uitgebracht dat, zonder bepaalde voorstellen te formuleeren het belang eener dergelijke statistiek betoogde. Waar het couranten-wezen vooral door den omvang der daarin voorkomende advertentiën als het ware een geheel afzonderlijke industrie geworden is, achtte de rapporteur eene bespreking van dit onderwerp in de bijeenkomsten van het Instituut, ten einde een internationaal vergelijkbaar overzicht te erlangen, eigenaardig op haar plaats. Omtrent dit belangrijke onderwerp wist men tot dusver niets anders dan hetgeen uit beroeps- of bedrijfstelling bekend was of wat de posterijverslagen ons leerden, behoudens enkele plaatselijke en partieele onderzoekingen zooals van Hjalman Schacht in den Jahrbüchern für Nationalökonomie und Statistik (1898), von Wilcox in de Annalen der Akademie für politischen und social Wisschenschaften von Philadelphia (1900) en Henri de Noussanne in de Fransche Revue hebdomadaire (1902).

Alleen Amerika bezit een statistiek betreffende het courantenwezen.

Hoewel het nut van een dergelijke statistiek ter vergadering van het Instituut ten volle werd erkend, meenden sommige leden toch te moeten wijzen op de groote moeilijkheden die de verzameling van gegevens met zich zal brengen.

Men zal, dit werd algemeen erkend, gegevens kunnen ver-

zamelen omtrent het aantal bladen van verschillende soort die in een land en in elke gemeente verschijnen, met vermelding van den termijn waarop ze verschijnen, van den prijs van het abonnement en van de advertentiën. Maar op één punt bestond twijfel omtrent de mogelijkheid om juiste gegevens te verzamelen en wel met betrekking tot de hoegrootheid der oplage. Er zijn drieërlei cijfers die hiervoor in aanmerking komen.

1°. Het aantal exemplaren dat gedrukt wordt (Druckauflage, tirage, number of copies printed).

2°. Het aantal exemplaren dat uitgegeven wordt d. i. dus het gedrukte aantal, verminderd met het aantal dat bij den uitgever ongebruikt achterblijft.

3°. Het aantal verkochte exemplaren, d. i. het aantal onder n°. 2 genoemd, verminderd met de ruilnummers, de nos. voor geplaatste advertentiën en de gratis exemplaren.

De heeren Yves Guyot, Delatour en Neymarck (Parijs) waren van meening dat het voor Frankrijk niet mogelijk is betrouwbare gegevens nopens de oplagen te verzamelen. De heer Troînitsky (Petersburg) beweerde hetzelfde voor Rusland. De heer Mandello (Pressburg) was van oordeel dat men de oplage wel in Duitschland en Oostenrijk, doch niet in Engeland, Frankrijk en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika zou kunnen geven.

Prof. Bücher (Leipzig) vroeger redacteur der economische rubriek in de *Frankforter Zeitung*, verdedigde de wenschelijkheid en de mogelijkheid van een soortgelijk statistisch onderzoek met veel warmte, daarbij verwijzende naar een door hem zelf ondernomen plaatselijk onderzoek en naar een artikel van zijn hand in Die Kultur der Gegenwart I, 1 1906, getiteld Das Zeitungswesen. Volgens hem zijn de noodige gegevens ook betreffende de oplage wel te verkrijgen uit registers van de posterijen en van annonce-bureau's.

Na eene geanimeerde discussie werd met eene kleine meerderheid van stemmen besloten thans nog geene beslissing hierover te nemen, doch dit punt bij eene volgende zitting nogmaals aan de orde te stellen.

Ten slotte moge nog melding gemaakt worden van eene bespreking tusschen vertegenwoordigers van verschillende landen, welke door den tweede-ondergeteekende voor Nederland werd bijgewoond, met het doel om te komen tot een internationale loonstatistiek. Engeland had hiertoe het initiatief genomen en bracht een schema ter tafel hetwelk tot basis zou kunnen dienen.

Duitschland maakte echter bezwaar om zonder machtiging van

zijn Regeering mede te werken, doch vond het anderzijds wenschelijk dat vertegenwoordigers van verschillende bureau's bij elkaar zouden komen om over de zaak van gedachten te wisselen. De heer v. d. Borght stelde daarom voor dat de Engelsche gedelegeerden van hun Regeering zouden trachten medewerking te verkrijgen in dien zin dat de Engelsche Regeering tot de andere Regeeringen een uitnoodiging zal zenden tot deelneming aan eene zoodanige bijeenkomst.

's Gravenhage, 1 October 1907.

C. A. VERRIJN STUART.
H. W. METHORST.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 24 en Maandag 25 November 1907, n°. 276.

N°. 90.

RAPPORT *betreffende het verhandelde op het IIIde Internationaal Zuivelcongres te 's Gravenhage—Scheveningen van* 16 *tot* 20 *September* 1907.

Aan Zijne Excellentie den heer Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel te 's Gravenhage.

Ter voldoening aan Uwer Excellentie's verzoek, uitgedrukt aan het slot van het schrijven van 28 Augustus 1907, n°. 2704, heb ik de eer als vertegenwoordiger der Nederlandsche Regeering op het te 's Gravenhage—Scheveningen gehouden 3de Internationaal Zuivelcongres Uwer Excellentie het volgende te rapporteeren:

Op 16 September 1907 had in de groote Concertzaal van het Kurhaus te Scheveningen de plechtige opening van het 3de Internationaal Zuivelcongres plaats in tegenwoordigheid van Zijne Koninklijke Hoogheid Prins Hendrik der Nederlanden, die het Hem aangebodene beschermheerschap van dit Congres welwillend had aangenomen.

Zijne Excellentie de Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel hield de openingsrede in de Nederlandsche, Fransche, Duitsche en Engelsche talen, waarna baron Peers van Nieuwburg (België), voorzitter van de „Fédération Internationale de Laiterie", Zijner Koninklijke Hoogheid den Prins der Nederlanden hulde bracht en dank zeide voor Zijne tegenwoordigheid en den steun, aan het Congres verleend.

Dr. Wijsman, voorzitter van het Congres, stelde in zijne rede de wetenschappelijke zijde van de Zuivelcongressen op den voorgrond en deelde ten slotte mede, dat de heeren dr. Viger en prof. Benno Martiny tot eere-presidenten van het Congres waren benoemd.

De heeren prof. dr. Arloing (Frankrijk) en prof. dr. Ostertag (Duitschland) hielden beiden een uitvoerige rede over „de bestrijding der rundertuberculose" en „de tuberculineproef bij rundvee lijdende aan tuberculose". De algemeene secretaris van het Congres, dr. Swaving, bracht een verslag uit over de voorbereiding van het Congres en deed eenige mededeelingen betreffende de uitgebrachte rapporten en het program.

Nadat de verdeeling der werkzaamheden was bepaald, werd de openingsvergadering door den voorzitter gesloten en de bijeenkomst der secties vastgesteld op 17, 18, 19 en 20 September.

Vergadering der afdeelingen op 17 September.

1ste Afdeeling.

Voorzitter: mr. J. C. de Marez Oyens, oud-Minister van Waterstaat;

Secretaris-rapporteur: dr. D. Knuttel, directeur van het Rijkslandbouwproefstation te Maastricht.

Aan de orde is het eerste vraagpunt, luidende: „*de eenheid van methoden voor het scheikundig onderzoek van melk, boter en kaas*". Rapporten waren uitgebracht door het college van directeuren der Rijkslandbouwproefstations, den heer Simeon Paraschtschuk, te Jaroslaw; dr. Hoton, te Mechelen (België); dr Chassevant, te Parijs; L. Vandam en J. Wauters, te Brussel.

Bij de discussiën gaf de heer Paraschtschuk nog een beschouwing over de samenstelling van Russische boter.

Na een nadere uiteenzetting der heeren Hoton en Vandam betreffende het groote gewicht van het gebruik van bepaalde methodes bij het chemisch onderzoek van boter, voor alle landen gelijk, werd door den vertegenwoordiger der Nederlandsche Regeering, jhr. Michiels van Kessenich, de volgende motie aan het Congres voorgesteld:

„*Het Congres, aannemende het beginsel der eenheid van de methodes voor het scheikundig onderzoek van de melk en van hare producten, beveelt allen landen de toepassing aan van de methode Leffman-Beam voor de bepaling van het verzadigingscijfer van de vluchtige vetzuren in boter*".

Na een kort debat tusschen den heer Braffort, directeur van den Landbouw in België, en den heer Michiels van Kessenich, werd deze motie met 42 stemmen aangenomen, terwijl zich 10 personen buiten stemming hielden.

Over het 2de vraagpunt: „*Eenheid van methodes voor de contrôle van melk en haar bijproducten op de plaatsen van voortbrenging en*

op de verkoopplaatsen" waren rapporten ingediend van dr. Lam te Rotterdam en R. Gérault.

Na eenige toelichting der heeren rapporteurs en eene opmerking van dr. Gerber (Zürich), dat men zuivere melk met laag vetgehalte dient te onderscheiden van afgeroomde melk, werd met algemeene stemmen de volgende conclusie aangenomen:

„Men is van oordeel, dat het noodzakelijk is, dat de melkcontrôle plaats hebbe gedurende den ganschen tijd, dat de melk behandeld wordt, te weten van het melken af tot den verkoop en de consumptie toe en geeft den wensch te kennen, dat er eene contrôle ingevoerd worde, gebaseerd op grondbeginselen van algemeenen aard, welke echter naar gelang van de plaatselijke gebruiken der verschillende landen de onderscheiding toelaten van de verschillende soorten zuivere melk, zonder het gebruik van eenige melksoort te verbieden."

2de Afdeeling.

Voorzitter: dr. C. Eykman, hoogleeraar te Utrecht.

Secretaris-rapporteur: dr. A. Lam, directeur van het Stedelijk Laboratorium te Rotterdam.

Aan de orde is het 1ste vraagpunt, houdende „*het stellen van eischen aan den melkverkoop in het groot en in het klein*". Rapporteurs de heeren dr. Laxa (Praag), H. Beer (Arnhem), A. Collard Bovy (Buenos Ayres), Rudorff (Hamburg), Dugit Chesal (Parijs).

Met algemeene stemmen worden de volgende conclusies aangenomen.

„Men is van oordeel, dat het scheikundig en bacteriologisch veeartsenijkundig toezicht zoo algemeen mogelijk moet worden."

„Men is van oordeel, dat de kleinhandel in melk moet plaats hebben in daartoe bijzonder ingerichte lokalen, waar niets anders dan melk en melkproducten verkocht worden."

„Men is van oordeel, dat in alle landen de producent en de consument doordrongen moeten worden van de noodzakelijkheid om elke bron van besmetting voor de melk te vermijden."

2de Afdeeling.

Onderafdeeling: Veeartsenijkundige vraagstukken.

Voorzitter: dr. D. A. de Jong, directeur van het openbaar slachthuis te Leiden;

Secretaris-rapporteur: dr. M. H. J. C. Thomassen 1ste-luitenant, paardenarts, Leiden.

Aan de orde is het vraagpunt over „*Stalhygiëne, met het oog op de melkproductie*".

Rapporten zijn uitgebracht door de heeren dr. Schuppli, Kroon, Smeijers, Martel, Nils Hansson, de Bruin en Thorpe

Na uitvoerige discussiën, waarbij men zich ten opzichte van enkele voorstellen met de amendementen van de heeren Ostertag en Shelmerdine vereenigde, werden de volgende conclusiën aangenomen:

1°. „Men acht het wenschelijk, dat met het oog op de melkproductie de stallen volgens de eischen der hygiëne worden ingericht."

2°. „Men is van oordeel, dat om de verbetering van stallen te bevorderen, het houden van stalwedstrijden zeer is aan te bevelen."

3°. „Men acht behalve het verblijf in hygiënisch gebouwde stallen, beweging in de open lucht voor het melkvee wenschelijk."

4°. „Men acht het wenschelijk, behoudens in die bijzondere gevallen, waarin zulks onmogelijk zou zijn, bij wettelijken maatregel voorschriften te geven voor de constructie der stallen en te waken voor de hygiëne der melkproductie in het algemeen. Men moet het daarheen leiden, dat in alle landen de inrichting van nieuwe stallen slechts worde toegestaan op voorwaarde, dat zij aan hygiënisch uitvoerbare voorschriften beantwoorden."

5°. „Men meent, dat de stallen zoodanig moeten ingericht zijn, dat zij de voorzorgsmaatregelen tegen ziekten van het vee mogelijk maken en meer in het bijzonder die, welke beoogen de uierziekten te bestrijden en hare ontwikkeling te vermijden. De beste methode om runderen te stallen is die, welke men in Holland vindt, dat wil zeggen met verhoogden vloer.

Het is aanbevelenswaardig om de stallen aan een regelmatige ontsmetting met kalkmelk te onderwerpen."

6°. „Men is van oordeel, dat de veeartsenijkundige contrôle op stallen en melkdieren beschouwd moet worden als van groote beteekenis uit een hygiënisch oogpunt. Deze zou in alle landen, waar reeds dienaangaande wettelijke bepalingen bestaan, verplichtend gesteld dienen te worden. De contrôle moet zoo dikwijls mogelijk uitgeoefend worden en ten minste eens in de 3 maanden."

2de Afdeeling.

Industrie.

Voorzitter: P. Mazé, werkzaam aan het instituut „Pasteur" te Parijs;

Secretaris-rapporteur: J. J. C. Ament, zuivelconsulent in Limburg.

Het eerst komen de rapporten betreffende de reincultuur bij de kaasbereiding aan de orde. De rapporteurs dr. van der Zande

(Hoorn), H. W. Boekhout (Hoorn) en Mazé lichten hun rapporten toe. De heeren F. B. Böggild (Kopenhagen) en dr. C. Godin (Milaan) doen mededeeling van de Deensche en Italiaansche ervaringen en onderzoekingen op dit gebied.

Hierna wordt overgegaan tot het 2e punt: *„gebruik van reinculturen voor de boterbereiding, bijzonder met het oog op de aromavorming"*. Prof. Weigmann licht zijn rapport nader toe; de heeren Böggild, Gorini en Wintermans, zuivelconsulent in de provincie Noordbrabant, treden met den rapporteur in debat.

Ten slotte worden met algemeene stemmen de volgende conclusies aangenomen:

1°. „Men drukt den wensch uit, dat het gebruik van reinculturen in de boterbereiding als een noodzakelijkheid worde beschouwd voor de rationeele bereiding, omdat het daardoor mogelijk is de roomrijping zeker en methodisch te regelen".

2°. „Men is van oordeel, dat het volstrekt noodzakelijk is slechts culturen te gebruiken, die volgens de strengste eischen der bacteriologische techniek in een laboratorium zijn bereid, en dat het verder noodzakelijk is den ouderdom der culturen aan te geven wegens de snelle verzwakking, die zij ondergaan onder den invloed van verschillende natuur- en scheikundige oorzaken."

3°. „Men is van oordeel, dat voor proeven in de kaasmakerij het gebruik van reinculturen noodzakelijk is, dat vooraf alle schadelijke bacteriën, die de melk bevat, moeten verwijderd worden en dat men met zorg den aard der te gebruiken culturen moet vaststellen en de hoeveelheid die daarvan moet worden toegevoegd."

4°. „Het wordt wenschelijk geacht, dat het pasteuriseeren van melk, gebruikt voor de kaasmakerij, geschiede met bijzondere voorzorgen, wat betreft de wijze van verwarming."

5°. „Het wordt zeer noodzakelijk geacht, dat de laboratoria hunne medewerking verleenen aan de kaasmakers en dat zij ook hunnerzijds verzekerd kunnen zijn bij deze medewerking en steun te vinden, welke zij hun trouwens nooit hebben onthouden."

Vergadering der afdeelingen op 18 September.

1ste Afdeeling.

Wetgeving en reglementeering.

Voorzitter: Mr. J. C. de Marez Oyens;
Secretaris-rapporteur: Dr. D. Knuttel.

Aanwezig 100 leden.

Aan de orde is het 5de vraagpunt: *Bedrijfscontrôle.* Door wien moet zij worden uitgevoerd en waarop moet zij betrekking hebben.

Ingekomen 5 rapporten, nl. van de heeren dr. F. Reiss, O. Reitsma, H. Martel, P. de Vuyst en J. Maenhaut. De twee laatste heeren lichten hun rapporten toe.

Dr. Poels geeft in overweging de bedrijfsinspectie, uitgevoerd door een arts en een veearts in overleg met deskundigen op het gebied der zuivelbereiding.

De heer Berger (België) wijst op de wenschelijkheid, dat de contrôle op de zuivelproducten alleen van Staatswege wordt uitgeoefend. De heer Michiels van Kessenich wijst daarna op het bestaan der gezondheidscommissies in Nederland.

De voorzitter stelt vervolgens een kleine aanvulling voor op de conclusies van den heer de Vuyst, welk aldus gewijzigde conclusie in stemming gebracht zijnde, met algemeene stemmen wordt aangenomen.

1°. In aanmerking nemende het belang der openbare hygiëne en der in deze aangenomen beginselen, is men van oordeel, dat het toezicht op de melkerijen algemeen behoort te zijn, dat men echter vooraf of wel gelijktijdig de belanghebbenden in den geest dezer bepalingen moet leeren denken en hen behoort aan te moedigen om uit zich zelf alle noodzakelijke voorzorgsmaatregelen te nemen; doch dat men het toezicht verplichtend behoort te stellen en aan de voorschriften, in geval van ernstige nalatigheid strenge sanctiën behoort te verbinden.

2°. In aanmerking nemende het groote belang der zuivelindustrie uit een economisch oogpunt is men van oordeel, dat van Regeeringswege contrôle op de zuivelfabrieken moet worden uitgeoefend, doch dat, waar dit om plaatselijke omstandigheden of om andere redenen niet wenschelijk mocht zijn, door de zuivelbonden eene strenge contrôledienst op de fabrieken moet worden ingesteld met geldelijken steun van de Regeering, die dan zooveel mogelijk eene doelmatige toepassing dier contrôle moet in de hand werken en bevorderen;

dat het noodzakelijk is de personen, met de contrôle belast, dikwijls te doen bijeenkomen ten einde in gemeenschappelijk overleg de organisatie van contrôledienst overeenkomstig de bestaande omstandigheden en met het oog op de te vreezen overtredingen te regelen en te doen uitvoeren.

2de Afdeeling.

Hygiëne.

Voorzitter prof. C. Eykman;
Secretaris-rapporteur dr. A. Lam.

Tegenwoordig 109 leden.

Aan de orde is het 2de vraagpunt: *Eischen, waaraan de melk behoort te voldoen, welke bestemd is voor het gebruik als zoodanig en speciaal voor kindervoeding.*

Aan de discussiën wordt deelgenomen door de heeren: F. Rudorff (Hamburg), Hummelinck (Vlaardingen), Porcher (Lyon), dr. Decherf (Tourcoing), de Caluwe (Gent), dr. Korster (New York), dr. Sieveking (Hamburg), prof. Gedoelst (Brussel) en Bauwens.

De volgende conclusiën worden aangenomen:

1°. „Men is van oordeel, dat de melk, bestemd om rauw te worden gebruikt en in het bijzonder die voor de kindervoeding, geleverd moet worden door gezonde en goed gevoede koeien, welke volledig uitgemolken worden; dat zij na het melken goed afgekoeld behoort te worden en eene normale samenstelling moet hebben".

2°. „Men is van oordeel, dat de overheid behoort te streven naar het uitroeien der tuberculose en uit dien hoofde veeartsenijkundig toezicht op het vee behoort in te stellen, zoomede hygiënisch toezicht op de stallen en geneeskundig toezicht op het personeel, dat belast is met het melken en met de behandeling der melk op de boerderij".

3°. „Men is van oordeel, dat de zuivelindustrie er zooveel mogelijk naar moet streven, tusschenpersonen tusschen producenten en consumenten van melk te vermijden."

De afdeeling besluit om de volgende conclusie, voorgesteld door prof. Porcher, naar het volgende congres te verwijzen:

„Bij den tegenwoordigen stand der wetenschap is het wellicht moeilijk het vraagstuk over de betrekkelijke waarde der gesteriliseerde, der gepasteuriseerde en der rauwe melk op te lossen. Het schijnt echter mogelijk aan te nemen, dat, wanneer men eene goede rauwe melk heeft, waarvan de herkomst bekend is, het niet noodzakelijk is haar aan een van die behandelingen te onderwerpen. Daarentegen is het geboden zulks wel te doen, wanneer men de herkomst van voor een kind bestemde melk niet kent."

2de Afdeeling.

Onderafdeeling veeartsenijkunde.

Voorzitter dr. D. A. de Jong;

Secretaris-rapporteur dr. M. H. J. C. Thomassen, beiden uit Leiden.

Aanwezig 63 leden.

Behandeld wordt het vraagpunt: *Schadelijkheid van de melk, afkomstig van koeien, welke op de tuberculoseproef reageerden.*

Aan de discussie werd deelgenomen door prof. Ostertag uit Berlijn, de Jong (Leiden), Arloing uit Lyon, Beaudron uit Beauvais, Mullie uit Brussel, Poels uit Rotterdam.

Prof. Ostertag en dr. Poels zijn van meening, dat wanneer tuberkelbacillen in de melk worden aangetroffen, deze in den regel afkomstig zijn òf van een tuberculeuzen uier òf daarin van buitenaf zijn gekomen.

De heer dr. de Jong kan zich op grond van eigen onderzoekingen zoowel als op grond van de bevindingen van andere onderzoekers, met deze meening niet vereenigen en deelt als zijn gevoelen mede, dat de vorige sprekers te veel den nadruk hebben gelegd op de bestrijding van de tuberculose bij het rundvee; hij wil absoluut niet beweren, dat melk afkomstig van koeien, die op de tuberculine gereageerd hebben altijd tuberkelbacillen bevat, doch moet zich op het standpunt plaatsen, dat door het publiek melk gevraagd wordt, die absoluut te vertrouwen is. Wil men dit doel bereiken, dan moet deze betrokken worden van koeien, die absoluut vrij van tuberculose zijn, dus niet op de tuberculine mogen reageeren.

Prof. Arloing, die zelf geen proeven over deze quaestie genomen heeft, vereenigt zich overigens geheel met de zienswijze van den heer de Jong.

De discussie die zeer geanimeerd was, werd gesloten met de volgende conclusies, welke door de afdeeling werden aangenomen:

1°. „Men acht verwijdering van dieren met uiertuberculose en met andere klinische vormen van tuberculose, de belangrijkste maatregel om infectie door melk te voorkomen."

2°. „Men acht het raadzaam, indien men melk wenscht, geheel onschadelijk uit het oogpunt van tuberculose, ze van dieren te nemen:

a. die vrij van uiertuberculose zijn:

1. die geen enkel kenteeken van deze ziekte vertoonen;
2. die niet op de tuberculine reageeren;

b. die niet gestaan hebben in een besmetten stal."

3°. „Men is van oordeel, dat, indien melk, komende van dieren, die reageeren op de tuberculine, geleverd wordt aan het publiek, terwijl men geheel onschadelijke melk wenscht, men deze moet onderwerpen aan een voldoende verwarming alvorens ze te gebruiken".

3de Afdeeling.

Industrie.

Voorzitters de heeren C. H. Hummelinck en P. Dornic, directeur van de zuivelschool te Surgères.

Secretaris-rapporteur: J. J. C. Ament.

Tegenwoordig 70 leden.

Het 2de vraagpunt wordt in behandeling gebracht en de rapporten van den heer Hijlkema (Utrecht) en van den heer Marcas (Gembloux) worden gelezen. Aan de dicussies nemen deel de heeren Wintermans (Eindhoven), Böggild (Kopenhagen), Croesen (Zwolle), Dornic, Marcas en Hummelinck.

Ten slotte worden op voorstel van den heer Hummelinck de volgende conclusies in stemming gebracht:

„De vergadering, gehoord de rapporten van de heeren Hijlkema en Marcas, die elkander op gelukkige wijze aanvullen, neemt de volgende conclusies aan:

De factoren welke invloed hebben op het watergehalte der boter zijn hoofdzakelijk:

a. de warmtegraad bij het karnen;

b. de graad van samenpakken der boterdeeltjes voor de verwijdering der karnemelk, en daarenboven:

c. de toestand en de behandeling van de room (pasteurisatie, rijping, zuurgraad, concentratie);

d. de wijze van bewerken der boter (kneden en zouten).

Vergadering der Afdeelingen op 19 September.

Eerste Sectie.

Wetgeving en reglementeering.

Voorzitter Mr. J. C. de Marez Oyens;

Secretaris-rapporteur Dr. D. Knuttel.

Aan de orde zijn: Botercontrôle en Kaascontrôle.

Botercontrôle. Hierover waren rapporten ingekomen van de heeren: G. J. Bieleman, boterinspecteur te Utrecht, dr. H. van

Gulick, dr. scheikundige van het contrôlestation te 's Gravenhage over samenstelling der boter in Zuidholland, A. Bonn, directeur van het gemeentelijk laboratorium te Rijssel, Arm. Collard Bovy, Buenos—Ayres, de botercontrôle in Argentinië, L. Vandam, inspecteur aan het Ministerie van Landbouw te Brussel en F. Silz, scheikundige bij het Hof van Appèl te Parijs.

Kaascontrôle. Hierover waren rapporten ingekomen van de volgende heeren rapporteurs: A. Bos, zuivelconsulent te 's Gravenhage, dr. L. T. Schey, zuivelconsulent te Hoorn van de Vereeniging tot bestrijding van knoeierijen in den boter- en kaashandel, gevestigd te Amsterdam.

De vergadering wordt gepresideerd door den heer mr. J. C. de Marez Oyens; secretaris-rapporteur dr. Knuttel, directeur van het Rijkslandbouwproefstation te Maastricht.

Secretarissen: dr. Breen, dr. Leopold, dr. Hoton, Vandam en dr. Oly.

Aanwezig 239 leden.

Nadat de voorzitter het vraagpunt over de „*Botercontrôle*" aan de orde gesteld heeft, lichten de heeren Vandam (België) en A. Collard Bovy (Argentinië) hun rapporten nader toe.

Voorts voeren het woord de heeren Berger, Michiels van Kessenich, Ripert, Wintermans, Lloyd Baker, Trepplin, Hoffer, Sironval, Harald Faber, Balleine, von Raffay, Noury en de voorzitter. Na uitvoerige bespreking werd de volgende conclusie van den heer E. Silz (Parijs), gewijzigd door Berger en daarna geamendeerd door den heer Collard Bovy, aangenomen. Zij luidt:

„Men is van oordeel, dat de landen, die op het Congres vertegenwoordigd zijn, den invoer moeten verbieden:

1°. van alle boter, herkomstig uit landen, die niet de toevoeging van latente kleuringsmiddelen voor alle vetten, welke met boter kunnen worden gemengd, verplichtend hebben gesteld, of die geen afdoend contrôlestelsel hebben ingevoerd om de zuiverheid van boter te kunnen waarborgen;

2°. van alle niet van een contrôlemerk voorziene boter, die herkomstig is uit landen, welke een afdoend contrôlestelsel bezitten om de zuiverheid van boter te kunnen waarborgen.

Er wordt akte genomen van de volgende nota van het Engelsche Comité:

„Geen zekerheid tegen den invoer van vervalschte boter is mogelijk, tenzij door het verbod van invoer van elke boter, die niet bereid is onder toezicht of inspectie vanwege de Regeering van het land van herkomst."

Voorts wordt akte genomen van het amendement van den heer Harald Faber op bovengenoemde nota, hetgeen aldus luidt:

„of niet het merk draagt aanwijzende, dat de boter aan deze contrôle is onderworpen."

Kennis wordt genomen van de volgende motie van den heer Hoffer:

„Bij de wettelijke regeling van den boterhandel — eene vraag van internationale beteekenis — behoort het begrip boter en de term boter scherp te worden omschreven en aan dezen term bij de wet het karakter te worden verleend eener aanduiding van herkomst.

Boter is het spijsvet, ontstaan door het karnen van koemelk en als zoodanig uitsluitend van dierlijke herkomst.

Het gebruik van het woord boter voor spijsvetten, die niet van zoodanige herkomst zijn, behoort bij de wet te worden verboden".

Bij de behandeling der „Kaascontrôle" werd de volgende conclusie door den heer Michiels van Kessenich voorgesteld en met op één na algemeene stemmen aangenomen:

„Het 3de Internationaal Zuivelcongres spreekt den wensch uit, dat met het oog op het belang der kaasbereiding en de bevordering van den eerlijken handel, in die landen waar kaas geproduceerd wordt, maatregelen worden genomen om de zuiverheid en de qualiteit van het product te garandeeren."

Ten slotte werd nog een voorstel van den heer Henny aangenomen, dat de voorzitter van het permanent bureau van den internationalen zuivelbond het daarheen moge leiden dat op het 4de congres te Budapest aan het programma eene bijzondere afdeeling worde toegevoegd betreffende de staathuishoudkunde, namelijk ten opzichte van den internationalen handel in zuivere melk, gesteriliseerd of gepasteuriseerd, in boter en in kaas en ten opzichte van de daarvoor te maken propaganda.

2de Afdeeling.

Hygiène.

Voorzitter: Prof. C. Eykman;
Secretaris-rapporteur: Dr. A. Lam.

De voorzitter geeft kennis van de als volgt gewijzigde, 2de conclusie in de zitting van 17 September aangenomen:

„Men is van oordeel, dat de kleinhandel in melk moet plaats vinden in bijzonder daartoe ingerichte lokalen, waar niets anders verkocht mag worden dan melk of eetwaren, die niet schadelijk voor de melk zijn".

Verder geeft de voorzitter kennis aan de vergadering van een circulaire ingezonden door den secretaris van het „Congrès des Industries frigorifiques à Paris".

Volgens de presentielijst waren 90 leden aanwezig.

Aan de orde was het 3de vraagpunt, luidende als volgt: *Pasteuriseeren van melk in de zuivelfabrieken en de wijze waarop de gepasteuriseerde ondermelk aan de melkleveranciers moet worden teruggegeven.*

De volgende conclusiën zijn aangenomen na een kort debat.

„Van gevoelen zijnde, dat melk, afkomstig van melkinrichtingen, die over gezonde dieren beschikken en waar men alle noodige hygiënische voorzorgen heeft genomen, rauw mag geleverd worden, acht men het echter noodzakelijk zoowel uit algemeen hygiënisch oogpunt als in het bijzonder wat betreft de besmetting met tuberculose door middel van melk, aan te bevelen het gebruik van melk, die gesteriliseerd of voldoende gekookt is, of gepasteuriseerd, mits volgens methoden waarvan de doeltreffendheid ten opzichte van de tuberkelbacil wetenschappelijk is bewezen, met inachtneming van het uiteenloopend weerstandsvermogen, dat bij dit micro-organisme wordt waargenomen".

Dr. Arloing spreekt over de tuberculine en andere diagnostische middelen voor de tuberculose, prof. Ostertag over de bestrijding van de rundertuberculose.

Prof. Ostertag stelt de volgende conclusiën voor, die met algemeene stemmen worden aangenomen.

1°. „Men acht het aanbevelenswaardig om de methode van dr. Bang tot bestrijding der tuberculose te volgen bij veestapels, waar deze toepassing mogelijk is; bovendien is de methode van prof. Ostertag, om de tuberculose van het rundvee te bestrijden door verwijdering van dieren, die klinisch aangetast zijn en door fokken van kalveren vrij van tuberculose, uitvoerbaar in alle landen, en het is noodzakelijk, dat de overheid zonder verwijlen tot de verwezenlijking ervan overga".

2°. „Men is van meening, dat het verwijderen van klinisch herkenbaar tuberculeuse dieren en het fokken van tuberculosevrije kalveren, zijn waarde behoudt, zelfs wanneer de verwachtingen, gegrond op de preventieve inenting tegen tuberculose bewaarheid mochten worden".

Eindelijk stelt de heer E. von Miklos (Budapest) voor, morgen aan de orde van den dag te stellen de volgende conclusie:

„Het congres verzoekt den internationalen zuivelbond om eene permanente en onafhankelijke commissie te vormen, gebaseerd op de rechtszekerheid in de verschillende landen ; deze commissie ware samen te stellen uit gedelegeerden der verschillende landen,

en belast met het uitwerken en het in de praktijk overbrengen van al de groote vraagstukken op zuivelgebied, die een internationaal belang hebben. Deze commissie zou rapport moeten uitbrengen op de internationale zuivelcongressen."

3de Afdeeling.

Industrie.

Voorzitters: de heeren C. H. Hummelinck en B. Böggild.
Secretaris-rapporteur: J. J. C. Ament.

31 leden hebben de presentielijst geteekend. Behandeld wordt het 3de vraagpunt: „*De conserveering der boter*".

De rapporten der heeren Dornic en Douglas worden toegelicht; het eerste handelt over de oorzaken, welke de conserveering der melk beheerschen bij de bereiding, het tweede over afkoeling bij het conserveeren. De heer Dornic voegt aan zijn rapport toe belangrijke mededeelingen omtrent het gebruik van melkzuur als conserveermiddel bij boter en omtrent het aanwenden van water bij het wasschen der boter.

Een mededeeling van P. Fortin omtrent conserveering van boter door andere middelen dan zout, wordt op voorstel van den voorzitter door de vergadering niet in behandeling genomen.

De rapporten van de heeren Dornic en Douglas gaven geen aanleiding tot conclusies.

Afdeelingsvergaderingen op 20 September.

2de Afdeeling.

Hygiëne.

Voorzitter prof. C. Eykman;
Secretaris-rapporteur dr. A. Lam.

Volgens de presentielijst waren 73 leden aanwezig.

Aan de orde was het 4de vraagpunt:

„*Steriliseeren van de melk ten behoeve eener langdurige conserveering*". Omtrent dit vraagpunt wordt geene conclusie genomen.

Na de discussie over het 5de vraagpunt „*gouttes de lait*", waaraan voornamelijk wordt deelgenomen door de heeren: dr.

jhr. Teixeira de Mattos, dr. Sieveking en dr. Decherf, vereenigt de afdeeling zich met de volgende conclusie:

„Men acht het wenschelijk, dat het bureau van het volgende internationaal zuivelcongres zich in verbinding stelle met het bureau van het internationaal congres voor de „gouttes de lait", ten einde meer verband te verkrijgen, dan tegenwoordig het geval is."

De afdeeling neemt verder de conclusie van den heer von Miklos aan, welke door hem in de zitting van den vorigen dag was voorgesteld.

Op voorstel van dr. Decherf wordt de volgende conclusie aangenomen:

„Men acht het wenschelijk dat de quaestie betreffende het gebruik van industrieele afvalproducten tot voeder voor melkkoeien, die melk voor zuigelingen moeten verschaffen, gebracht worde op de agenda van het eerstvolgende internationale zuivelcongres."

3de Afdeeling.

Industrie.

Voorzitter: C. H. Hummelinck;
Secretaris-rapporteur: J. J. C. Ament.

Behandeld wordt het 4de vraagpunt: *Resultaten verkregen bij de toepassing van middelen ter verbetering van de kwaliteit der boter.*

De Heer Mazé geeft een resumé van zijn rapport, waarover eenig debat ontstaat tusschen de heeren Böggild en Mazé.

Het rapport van de heeren Ament, Wintermans en Struyff geeft geene aanleiding tot debat. De wenschen, geformuleerd door den heer Mazé aan het einde van zijn rapport, worden met algemeene stemmen aangenomen.

Het congres neemt de wenschen, neergelegd in de conclusies van den heer Mazé, als zoodanig over.

Het dringt er op aan, dat de zuivelconsulenten en de belanghebbende industriëelen er zich goed van doordringen en ze zorgvuldig overwegen, om de grondbeginselen goed te begrijpen, waarop al de vorderingen berusten, die de boterindustrie nog zal hebben te volbrengen.

Deze conclusies zijn de volgende:

1. „de boterindustrie is in verband met hare volmaakte bedrijfsinrichting in staat om regelmatig een goed product te bereiden";
2. „hare roomcentrifuges waarborgen een behoorlijk rendement;

hare koelmachines veroorloven nauwkeurig de voorschriften voor de temperatuur toe te passen, welke het beste overeenstemmen met de door haar gevolgde wijze van werken";

3. „hare stoomgeneratoren vergemakkelijken het schoonmaken en het steriliseeren der toestellen en gereedschappen.

Maar zij is nog niet voldoende georiënteerd omtrent de beste middelen om den goeden gang der zuring te verzekeren".

Als nadeelige factoren zijn te noemen:

a. onvoldoende pasteuriseering, welke dikwerf wordt toegepast op eene wijze, welke in tegenspraak is met de opvattingen der bacteriologie;

b. slechte hoedanigheid, (voornamelijk gemis aan werkzaamheid) van de zuursels, die in den handel voorkomen;

c. slechte hoedanigheid van het waschwater, dat dikwijls de organismen aanbrengt, die de oorzaak zijn van het rans worden van de boter;

d. gemis aan elk toezicht, wat betreft de doeltreffendheid der pasteuriseering, de zuiverheid van de zuring en het steriliseeren van de toestellen, bij de boterbereiding in gebruik;

e. onwetendheid der practici, welke onbekend zijn met de beteekenis van het begrip besmetting;

f. slordigheid der landbouwers, die de raadgevingen niet ernstig genoeg opvolgen, wanneer zij gewezen worden op het voordeel, gelegen in de afkoeling van de melk, onmiddellijk na het melken.

Na het sluiten der zitting door den voorzitter wordt door den heer Böggild gedemonstreerd een half vette kaas, gemaakt uit gepasteuriseerde melk.

En hiermede waren de afdeelingsvergaderingen geëindigd.

Sluitingsvergadering van het IIIde Internationaal Zuivelcongres, op 20 September 1907.

In de algemeene vergadering tot sluiting van het IIIde Internationale Zuivelcongres hadden naast den voorzitter plaats genomen de heer Lovink, Directeur-Generaal van den Landbouw, en baron Peers, voorzitter der „Fédération Internationale de Laiterie", terwijl mede aan de bestuurstafel zaten mr. de Marez Oyens, oud-Minister van Waterstaat, Viger, oud-Minister van Landbouw in Frankrijk, jhr. Michiels van Kessenich, dr. van der Zande, dr. van Sillevoldt, de algemeene secretaris dr. Swaving en de 2de secretaris Z. Th. de Jongh van Arkel.

Allereerst werd het woord verleend aan dr. Ruysch, hoofd-

inspecteur der Volksgezondheid, die in de Fransche taal eene voordracht hield over den invloed van de koemelk op de openbare gezondheid, ook als bron van besmettelijke ziekten en als voortplantster van epidemieën.

Daarna werd het woord verleend aan dr. Swaving, den algemeenen secretaris, ter voorlezing der conclusiën welke in de sectiën waren aangenomen en thans door het congres werden goedgekeurd.

De heer Gedoelst, algemeen secretaris van de „Fédération Internationale de Laiterie" gaf daarop een verslag van de organisatie en de verrichtingen der zuivelbonden in België en van de bemoedigende uitkomsten, daar te lande verkregen met de ontwikkeling van de zuivelindustrie; hij gaf daarbij tevens een belangwekkend overzicht van den vooruitgang op zuivelgebied in andere landen, waardoor de rijkdom van den landbouw in niet geringe mate is vermeerderd. De heeren A. Collard-Bovy en Vandam vragen verlof om, met afwijking van het reglement, in deze algemeene vergadering alsnog eene motie voor te stellen, in hoofdzaak luidende:

„Het Congres spreekt den wensch uit, dat de Internationale Zuivelbond stappen doe tot het bijeenroepen van een internationale Conferentie, ten doel hebbende de zuiverheid der zuivelproducten te verzekeren voor zoover den uitvoerhandel betreft".

Dit voorstel, of beter gezegd de behandeling van dien wensch, wordt bewaard voor het volgend zuivelcongres.

In verband hiermede kwam de heer von Miklos, officieel gedelegeerde voor Hongarije, na hulde gebracht te hebben aan Hare Majesteit onze Koningin, namens zijn Regeering het Congres uitnoodigen om in 1909 te Budapest te vergaderen. Besloten werd hiervoor aan de Oostenrijksch-Hongaarsche Regeering dank te betuigen, hetgeen telegraphisch geschiedde. Baron Peers bedankte voor de ontvangst en de voorzitter hield een korte sluitingsrede, in de verwachting, dat allen voldaan huiswaarts keeren zouden en met den wensch, dat de werkzaamheden van dit Congres nut mogen afwerpen en met dank voor de belangstelling, die het Congres van de zijde der Regeering had ondervonden.

De sluiting dezer vergadering, de laatste van het IIIde Internationale Zuivelcongres, geschiedde namens den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, die door drukke bezigheden verhinderd was, bij monde van den Directeur-Generaal van den Landbouw, den heer Lovink, die in het licht stelde den band, die door dergelijke congressen tusschen de verschillende

landen wordt geknoopt, en wees op den grooten vooruitgang in de jongste vier jaren op zuivelgebied verkregen. Daarbij bracht hij hulde aan den arbeid van dit Congres, die ongetwijfeld eene aansporing zal zijn tot verscherping van het toezicht op de zuivelproductie.

Uit naam van den Minister sloot de Directeur-Generaal van den Landbouw het IIde Internationaal Zuivelcongres, nadat hij eerst aan de vertegenwoordigers der zuivelindustrie nogmaals de verzekering gegeven had van de zorg, waarmede de Regeering ten aanzien van de belangen der door hen vertegenwoordigde industrie vervuld is.

Nabetrachting.

Bij dit congres, waarop 600 van de 1012 ingeschreven leden tegenwoordig waren, is de waarde van het **Rijksbotermerk** en van ons Contrôlestelsel door de vertegenwoordigers (officieele) van 18 landen op waardige wijze erkend en vastgesteld, en die erkenning heeft officieel plaats gehad door de aanneming eener motie uit den boezem der vergadering voortgekomen, terwijl wij Nederlanders opzettelijk hadden afgewacht, wat door de vertegenwoordigers der andere landen betrekkelijk het door ons zoo zeer aanbevolen en doeltreffend gebleken contrôlestelsel zou worden voorgesteld.

De voortreffelijke leiding van mr. de Marez Oyens, die even oordeelkundig als practisch de Iste afdeeling presideerde, heeft veel tot het verkregen gunstig resultaat bijgedragen.

Dr. Wijsman en dr. Swaving, die al hun krachten hebben aangewend om dit congres te doen slagen, hebben met buitengewoon beleid en tact, hun moeilijke taak, respectievelijk als voorzitter en als algemeen secretaris, dit IIde Internationaal Zuivelcongres voorbereid en geleid, zoodat onder toejuiching der aanzittenden aan het officieel banket de eerste „le génie", de laatste „la cheville ouvrière" van dit congres werden genoemd.

Nuth, October 1907.

De Vertegenwoordiger der Nederlandsche Regeering
op het IIde Internationaal Zuivelcongres,
A. Michiels van Kessenich.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 29 November 1907, n°. 280.

N°. 91.

VERSLAG *van het vergelijkend examen voor de betrekking van adspirant-landmeter van het kadaster, gehouden te 's Gravenhage op* 26 *Augustus* 1907 *en volgende dagen.*

Aan Zijne Excellentie den Minister van Financiën.

De commissie voor het examen van adspirant-landmeter van het kadaster heeft de eer Uwe Excellentie hierbij aan te bieden de schriftelijke opgaven betreffende genoemd examen.

Donderdag 29 *Augustus*, *van* $9-10\frac{1}{2}$ *uur.*

Rekenkunde.

1. Iemand verkoopt eene partij goederen aldus: $^1/_4$ à f 4,20, $^1/_5$ à f 4,32, $^3/_{10}$ à f 4,40 den M. en de rest met 50 cent winst per M. In het geheel wint hij 8,975 %; wat is de inkoop van 1 M.?

2. Wanneer men een getal, dat een volkomen vierkant is, door 5 deelt, kan men nimmer 2 of 3 tot rest verkrijgen. Bewijs dit.

3. Met welke zelfde waarde moeten teller en noemer der breuk $^1/_{10}$ vermeerderd worden, opdat de komende breuk grooter zij dan $^{999}/_{1000}$?

4. Een kapitaal staat uit tegen 4 % 's jaars, interest op interest. De rente van het derde jaar bedroeg f 5,20 meer dan die van het tweede. Bepaal het kapitaal.

5. Bereken tot op $^1/_{200}$ nauwkeurig

$$5\sqrt{6} - 2\sqrt{5}.$$

Donderdag 29 *Augustus*, *van* 1½—3 *uur.*

Stelkunde.

1. Bereken x uit de vergelijking:

$$\log \log x = \log \left\{ 10 - 2 \log x \right\} + 1$$

De logarithmen zijn genomen in het stelsel, waarvan 2 het grondtal is.

2. Aan de vergelijkingen $x^3 + y^3 = 27$, $y - mx = 3$ wordt voldaan door drie stelsels waarden voor x en y. Welke waarde moet m hebben, opdat twee dezer stelsels aan elkaar gelijk zijn?

3. Van eene meetkundige reeks van vijf termen is de som der termen gelijk $\frac{211}{16}$; de som van de omgekeerden der termen gelijk $\frac{211}{81}$. Welke is de reeks?

4. Iemand plaatst, bij de geboorte van zijn zoon, een zekere som op samengestelde intrest. Die som is zoo groot, dat de zoon daarvan, te beginnen op zijn 18den verjaardag tot en met zijn 25sten verjaardag, ieder maal eene uitkeering van f 1200 kan krijgen. Bepaal de grootte dier som. (Intrest 4 °/ .)

Donderdag 29 *Augustus*, *van* 3—4 *uur.*

Natuurkunde.

1. Een metalen staafje heeft bij 15° C. een lengte van 48 c.M. Met het eene einde vastgeklemd wordt het geheele staafje geplaatst in een buis, waardoor men damp van 100° C. voert. Het andere einde rust tegen het uiteinde van een wijzer, welk uiteinde 0,8 c.M. onder de as ligt. Als de punt van den wijzer 24,2 c.M. boven de as ligt en 18 m.M. verplaatst wordt, vraagt men den uitzettingscoëfficient van het metaal.

2. Een holle spiegel heeft een kromtestraal van 20 c.M. Op een afstand van 13 c.M. wordt tegenover dezen spiegel een vlak spiegeltje geplaatst met zijn middelpunt in de as van den eersten en een hoek van 45° met de as vormende. Men vraagt het beeld van een lichtgevend punt in de hoofdas van den eersten spiegel gelegen op 25 c.M. afstand van den spiegel. (Teekenen en berekenen.)

Vrijdag 30 *Augustus*, *van* 9—12 *uur.*

Vlakke en bol-driehoeksmeting.

1. Van driehoek ABC is gegeven $\angle A = 60°$ en de afstanden van het middelpunt M van den ingeschreven cirkel tot de beide hoekpunten B en C, $MB = 35$, $MC = 43$. Bereken de onbekende elementen van dien driehoek.

2. Bereken x uit de vergelijking

$$Bg\ Cot\ 2 + Bg\ Cot\ x = 2\ Bg\ Cos\ (\tfrac{1}{2}\sqrt{2 + \sqrt{2}}).$$

3. Wanneer van een boldriehoek gegeven is:

$$Cos^2 \frac{a}{2} + Cos \frac{b - c}{2}.\ Cos \frac{b + c}{2} = 0$$

is $A + B + C = 360°$. Bewijs dit.

4. Van een boldriehoek is gegeven: $B = 64° 10'$, $C = 108° 20'$, $a = 54° 25' 30''$. Gevraagd te onderzoeken of de boog van een grooten cirkel, uit het hoekpunt A loodrecht op de overstaande zijde neergelaten binnen den driehoek ABC kan vallen en daarna de lengte van dien boog, benevens de beide stukken, in welke de zijde a door dien boog verdeeld wordt, te berekenen.

Vrijdag 30 *Augustus*, *van* $1^1/_2$—$3^1/_2$ *uur.*

Meetkunde.

1. Men vraagt een vierhoek te beschrijven als gegeven zijn: de beide diagonalen, twee overstaande hoeken en de hoek, waaronder de diagonalen elkaar snijden.

2. Een prisma heeft tot grondvlak een rechthoekigen driehoek met een schuine zijde van 5 c.M., terwijl de loodlijn op de schuine zijde 2,4 c.M. lang is. In het prisma is beschreven een afgeknotte kegel met dezelfde hoogte als het prisma; als de ingeschreven cirkel in den driehoek grondvlak is van dezen kegel en de inhoud van den kegel $^1/_3$ bedraagt van dien van het prisma, vraagt men den straal van het bovenvlak van den kegel in tiende deelen van m.M. nauwkeurig.

De algemeene indruk, dien het examen heeft gemaakt, is, in vergelijking met vorige examens, zeer goed te noemen.

Het examen in stelkunde, vlakke en boldriehoeksmeting leverde over het algemeen zeer gunstige resultaten op.

Slechts van enkele candidaten moest de kennis onvoldoende worden genoemd; de meeste gaven èn bij het schriftelijk èn bij het mondeling onderzoek bewijzen, dat zij met vrucht deze vakken hadden bestudeerd.

Ook de nauwkeurigheid bij het uitvoeren van berekeningen met behulp van logarithmen liet weinig te wenschen over.

Het onderzoek naar de kennis in meetkunde gaf over het algemeen goede uitkomsten; toch dient opgemerkt te worden, dat menigmaal de candidaten te kort schoten in het geven van juiste bepalingen.

Bij het examen in rekenkunde bleek, dat voor het schriftelijk werk aan een zeer groot aantal candidaten een voldoend cijfer kon worden toegekend; het aantal van hen die een zeer hoog cijfer verwierven, was mede, in verhouding, aanzienlijk.

Bij het mondeling onderzoek in rekenkunde was over het geheel de uitkomst nog gunstiger, aangezien het aantal van hen die een onvoldoend cijfer kregen, hier nog geringer was dan bij het schriftelijk werk.

De uitkomsten van het onderzoek in aardrijkskunde waren gunstig te noemen; zoowel Nederland als zijne bezittingen waren den candidaten goed bekend.

Ook van Europa bleken de meeste candidaten een voldoende studie te hebben gemaakt; meermalen strekte de kennis zich tot onderdeelen uit.

Bij het schriftelijk examen in natuurkunde waren vele candidaten niet in staat een eenvoudig vraagstuk over uitzetting op te lossen. De commissie kreeg den indruk, dat de studie der natuurkunde door vele candidaten bekrompen was opgevat.

Het examen in cosmographie en staatsinrichting was bevredigend en gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Het onderzoek naar de kennis van de Nederlandsche taal leverde bevredigende resultaten op.

De candidaten toonden in hun opstel en bij het mondeling onderzoek hun gedachten behoorlijk te kunnen uitdrukken. Zij waren voldoende op de hoogte van de gebruikelijke spelling-, buigings- en vervoegingsregels, van de zinsontleding en van de beteekenis en kracht der veel voorkomende figuurlijke uitdrukkingen.

Minder voldoende waren de vorderingen in de Fransche en Hoogduitsche talen.

Vooral de vaardigheid zich mondeling in deze talen uit te drukken, liet bij de meeste candidaten te wenschen over.

Voor het examen in handteekenen werd opgegeven een groep van meetkundige lichamen.

Evenals bij vorige examens, leverde dit werk maar weinig goede uitkomsten op.

Betere resultaten werden verkregen bij het rechtlijnig teekenen, dat bestond in het nauwkeurig in inkt trekken van een gegeven potloodconstructie.

Slechts aan enkele candidaten moest een onvoldoend cijfer worden toegekend.

Het schoonschrijven was over het algemeen voldoende.

De Commissie.

A. Veenhuysen, *Voorzitter.*
P. Zeeman Gz.
L. Looijen.
H. C. Los.
W. v. Rossen.
H. v. d. Briel, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 13 December 1907, n°. 292.

N°. 92.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *belast met het afnemen van het examen, bedoeld bij artikel* 11 *der wet op het notarisambt, over* 1907.

's Gravenhage, 2 November 1907.

Aan Zijne Excellentie den Heer Minister van Justitie.

De Staatscommissie, benoemd bij Uw besluit van 25 Mei jl., 1ste afd. C, n°. 301, heeft de eer Uwe Excellentie hierbij het verslag van hare werkzaamheden aan te bieden, en daarbij, ter voldoening aan art. 6 van het Koninklijk besluit van 4 Juni 1878 (*Staatsblad* n°. 81), gewijzigd bij de Koninklijke besluiten van 6 Februari 1883 (*Staatsblad* n°. 21), 23 Mei 1892 (*Staatsblad* n°. 127), 22 April 1895 (*Staatsblad* n°. 75) en van 28 Maart 1898 (*Staatsblad* n°. 69), als proces-verbaal van den uitslag van ieder afgelegd gedeelte van het examen, over te leggen de door den voorzitter en den secretaris onderteekende notulen.

Ter voorloopige regeling van verschillende punten van het examen werd op 8 Juni jl. eene algemeene bijeenkomst van de leden en de plaatsvervangende leden met den secretaris gehouden. In die bijeenkomst werden tevens enkele leden aangewezen tot het samenstellen der benoodigde opgaven voor het ontwerpen van notarieele akten en van rechtsvragen, als bedoeld bij het hiervoren aangehaald Koninklijk besluit van 23 Mei 1892 (*Staatsblad* n°. 127).

Door deze leden, mitsgaders door de overige leden der commissie, die waren aangewezen tot het afnemen van het schriftelijk examen, werden in bijeenkomsten van 31 Juli en 22 Augustus de schriftelijke opgaven definitief vastgesteld, terwijl

op 3 September jl. daarvan de benoodigde afdrukken werden vervaardigd, in tegenwoordigheid van den voorzitter, een lid en den secretaris der commissie.

Tot het afnemen van het examen zelf, ingevolge Uwer Excellentie's besluit aangevangen op 1 Juli jl., werden 52 zittingen gehouden, waarvan de laatste op 5 September.

Evenals het vorige jaar werden ook dit jaar *al* de adspiranten voor het derde gedeelte, onverschillig of zij zich voor dit gedeelte alleen of ook nog voor het tweede gedeelte hadden aangemeld, te gelijk geëxamineerd, ten einde langs dien weg de meest mogelijke waarborgen voor eene gelijke en billijke beoordeeling te verkrijgen.

Verder werden op de eerste vijf werkdagen der week, behoudens enkele uitzonderingen, die het gevolg waren van het zich slechts kort vóór den voor het examen bepaalden dag terugtrekken van enkele adspiranten, vier uren en op den zesden werkdag drie uren gewijd aan het mondeling examen.

Zij die zich voor meer gedeelten hadden aangemeld werden, bij gunstigen uitslag van het eerstafgelegde, zoo spoedig tot het afleggen van het volgend gedeelte toegelaten als met een goeden en onafgebroken gang van het examen was overeen te brengen.

Voor het derde gedeelte werd dit jaar ter bewerking gegeven:

a. *voor den eersten dag:*

1. eene akte van scheiding van eene nalatenschap — waarvan de erflaatster in gemeenschap van winst en verlies was gehuwd geweest, wier echtgenoot was failliet verklaard, en welk huwelijk door echtscheiding was ontbonden, en afgifte, voor zooveel mogelijk, van al het vermaakte aan de daarop rechthebbenden —, bij welke akte, behalve op de vertegenwoordiging van partijen, moest worden gelet op vergoedingen en op de gevolgen der faillietverklaring en der echtscheiding ten aanzien van het vermogen der echtgenooten, benevens op scheidingen van bevorens gelegateerde zaken;

2. eene rechtsvraag van den navolgenden inhoud:

Indien bij een vennootschappelijk contract is overeengekomen dat het aandeel van den eerststervenden vennoot in de baten en lasten zal verblijven aan den overlevenden vennoot, welke is dan de kracht van dit beding tegenover schuldeischers?

Maakt het ook onderscheid of het betreft eene burgerlijke maatschap of eene vennootschap onder firma?

Bij de behoorlijk te motiveeren beantwoording aan te geven, hoe de vraag zich in de praktijk zal voordoen;

b. *voor den tweeden dag:*

1. eene akte — in forma op te maken met gemotiveerde berekening der registratierechten — van eene dading tusschen eene gemeente en coöperatieve vereeniging over eene grensscheiding die bij de akte wordt vastgesteld, met vestiging van eene erfdienstbaarheid van weg, en van eene niet zichtbare erfdienstbaarheid, onder verplichting van de gemeente om den weg te verharden, en van de coöperatieve vereeniging om in de kosten dier verharding ten hoogste f 1000 bij te dragen, waarvan een gedeelte bij het passeeren der akte moest worden betaald, terwijl tot zekerheid der betaling van het restant wordt bedongen verband op een schip;

2. eene gemotiveerde uiteenzetting van hetgeen ieder toekwam in eene gemeenschap van vruchten en inkomsten, ontbonden door het overlijden der vrouw, en in de nalatenschap der vrouw, waarbij, behalve aan vergoedingen, in het bijzonder de aandacht moest worden gewijd aan een tusschen de echtgenooten, bij een staande huwelijk gedanen aankoop, onderling gesloten overeenkomst, dat het gekochte zou behooren aan den langstlevende hunner, zonder eenige vergoeding of verrekening over en weer.

Naar aanleiding van het bepaalde bij het Koninklijk besluit dd. 22 April 1895 (*Staatsblad* n°. 75) werd den adspiranten dit jaar voor deze taak gedurende twee achtereenvolgende dagen eene tijdruimte gegeven van zeven uren daags.

Na onderzoek door ieder der leden, belast met het afnemen van het schriftelijk gedeelte van het examen, van de werkstukken, ingeleverd door 121 adspiranten, werd in vergaderingen, gehouden op 29 October tot en met 1 November, daarover beraadslaagd en in laatstgenoemde zitting beslist aan welke adspiranten het getuigschrift, bedoeld bij art. 15 der wet op het notarisambt, zal worden uitgereikt.

Tot het examen hadden zich aangemeld 293 adspiranten. Alvorens tot het examen te worden toegelaten trokken er zich 15 terug, terwijl op den tweeden dag van het schriftelijk examen een adspirant zonder kennisgeving is weggebleven.

277 adspiranten hebben derhalve het examen afgelegd, zijnde dit 105 minder dan in 1906, toen hun aantal 67 meer was dan in 1905. Onder hen bevonden zich 7 die den graad van doctor in de rechtswetenschap bezaten. Vijf dezer hadden zich voor het tweede gedeelte aangemeld, één voor het tweede en derde gedeelte en één voor het derde gedeelte alleen.

Ook bevond zich onder de adspiranten éene vrouwelijke candidate, die voor het tweede gedeelte werd geëxamineerd.

Verder bevonden zich onder hen 52 die zich voor de eerste maal aan een of meer gedeelten van het examen onderwierpen, zijnde dit 64 minder dan in 1906, toen hun aantal 22 meer was dan in 1905.

Onder de 60 adspiranten, die het eerste gedeelte van het examen aflegden, bevond zich geen enkele die met goed gevolg het voorbereidend examen had afgelegd, bedoeld bij het vierde lid van art. 13 der wet op het notarisambt.

51 hunner legden een getuigschrift over, ingevolge art. 55 der wet tot regeling van het middelbaar onderwijs, uitgereikt wegens voldoend afleggen van het eindexamen voor de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, als bedoeld bij het vijfde lid van voormeld wetsartikel.

Van deze categorie slaagden er 26.

9 hunner legden een der getuigschriften over, vermeld in de artikelen 11 en 12 der wet tot regeling van het hooger onderwijs, of een krachtens die wet daarmede gelijkgesteld getuigschrift, als bedoeld bij laatstgemeld lid van hetzelfde wetsartikel.

Van deze categorie slaagden er 7.

Voor het geheele examen meldde zich dit jaar niemand aan.

Van de 6 opgekomen adspiranten voor het eerste en tweede gedeelte slaagden 2 in beide, 1 alleen in het eerste gedeelte.

Van de opgekomen 54 adspiranten voor het eerste gedeelte alleen slaagden 30.

Van de 39 opgekomen adspiranten voor het tweede en derde gedeelte zijn 10 geslaagd in beide, 17 alleen in het tweede gedeelte.

Van de 84 opgekomen adspiranten voor het tweede gedeelte alleen slaagden 38.

Van de 94 geëxamineerde adspiranten voor het derde gedeelte alleen zijn 36 bevorderd tot candidaat-notaris.

De einduitslag is, dat van de 60 adspiranten die het eerste gedeelte hebben afgelegd 33 zijn geslaagd, 27 afgewezen; dat van de 125 die het tweede gedeelte hebben afgelegd, 67 zijn geslaagd, 58 afgewezen, en dat van de 121 die het derde gedeelte aflegden, 46 dit met gunstigen, 75 dit met ongunstigen uitslag deden.

De namen van de tot candidaat-notaris bevorderden zijn de volgende, alphabetisch gesteld:

Th. J. M. van Aalst, C. Akkerman, D. J. K. van den Berg, A. Blomhert, G. C. Corporaal, E. Elema, N. J. M. F. van Everdingen, H. I. Geelhoed, M. A. W. Geselschap, L. K. van Giffen, B. Grootenboer, J. A. de la Haijze, D. G. Havelaar, J. Heuff, P. H. Hilbrand, G. H. C. Hooghwinkel, J. A. Hout-

zager, J. C. de Jong, J. M. J. H. Kerstens, H. H. Kiewiet de Jonge, J. G. M. Kock, G. W. Koerman, E. H. M. van Koolwijk, D. Kruimel, D. Lodder, H. M. Markusse, C. H. W. Meijer, P. van der Meulen, A. de Mos, P. J. Oud, W. I. Poelma, P. Scheffelaar Klots, B. K. Schuurman, A. van Schuylenburch, C. J. Simons, jhr. C. J. G. Six, S. Terpstra, P. Tijssen, H. van Veen, J. Verheijen, J. W. M. Vintges, I. R. A. W. Weenink, F. X. H. Welters, J. van Wely, J. P. H. de Wit en P. J. M. G. Wolters.

Nog valt op te merken, dat van hen die in vorige jaren voor het eerste gedeelte werden afgewezen, zich 13 wederom aan het examen hebben onderworpen.

Ten opzichte van het eerste gedeelte van het examen is de einduitslag in verhouding gunstiger dan in 1905 en 1906.

Terwijl toch in 1905 van de 149 adspiranten voor het eerste gedeelte 68 slaagden en in 1906 van de 195 adspiranten 82, zoo slaagden thans van de 60 adspiranten voor het eerste gedeelte 33.

Voor zooveel het tweede gedeelte van het examen betreft, is de einduitslag in verhouding ongunstiger dan in 1905, doch gunstiger dan in 1906.

Terwijl toch in 1905 van de 91 adspiranten voor het tweede gedeelte van het examen 58 slaagden en in 1906 van de 94 adspiranten 47, zoo slaagden thans van de 125 adspiranten voor het tweede gedeelte 67.

Ten opzichte van het derde gedeelte is de einduitslag in verhouding gunstiger dan in 1905 en 1906.

Terwijl toch in 1905 van de 105 adspiranten voor het derde gedeelte 36 slaagden en in 1906 van de 118 adspiranten 40, zoo zijn thans van de 121 adspiranten voor het derde gedeelte 46 tot candidaat-notaris bevorderd.

Ten slotte werd nog eene algemeene vergadering gehouden tot vaststelling van dit verslag.

De Staatscommissie voornoemd,

C. O. Segers, *Voorzitter.*

G. Jansen van Afferden, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 15 en Maandag 16 December 1907, no. 294.

N°. 93.

VERSLAG *van den heer* P. DOORN, *lid en Secretaris der Subcommissie van het technisch onderwijs der Staatscommissie tot reorganisatie van het onderwijs, omtrent een bezoek aan enkele vakscholen in België.*

Aan de Staatscommissie tot reorganisatie van het Onderwijs.

Bij de besprekingen, welke in de sub-commissie voor het technisch onderwijs plaats hadden, werd door enkele leden de aandacht gevestigd op de verschillende beroeps- en nijverheidsscholen, welke in België bestaan.

Naar aanleiding hiervan werd mij, na mijn desbetreffend verzoek, bij Koninklijk besluit van 6 Februari 1907 n°. 26, machtiging verleend enkele der bovengenoemde scholen te gaan bezichtigen.

Aangezien het niet mogelijk was binnen den tijd, waartoe ik gemachtigd werd in België te verblijven, vele scholen te bezoeken, had de „Inspecteur principal de l'enseignement industriel et professionnel" mij, op mijn verzoek, enkele scholen aangewezen, waarvan het bezoek zou kunnen leiden tot het vormen van een goed overzicht van het vakonderwijs aan jongens in België.

Dank zij de groote welwillendheid, waarmede de inspecteurs van het technisch onderwijs en de directeuren der verschillende scholen mij hebben ingelicht, ben ik in staat u het volgende verslag aan te bieden.

In het rapport van den „Ministre de l'Industrie et du Travail" in België, 1897—1901, wordt o.m. het volgende medegedeeld, waaruit duidelijk blijkt, welk standpunt de Belgische Regeering inneemt ten opzichte van de bevordering van het vakonderwijs:

„Het leerlingwezen van vroeger bestaat thans niet meer.

Uit officieele enquêtes, en het eenparig getuigenis van industrieelen

en vakmannen blijkt, dat de industrie geen leerlingen meer vormt.

De oorzaken hiervan zijn velerlei: de verdeeling van den arbeid, de noodzakelijkheid om snel en goedkoop te werken, de grenzelooze concurrentie, die de industrieelen elkander aandoen, de snelheid en gemakkelijkheid der communicatie, het grooter gebruik van machines, het verlangen om spoedig geld te verdienen, het dikwijls veranderen van werkplaats zijn zoovele redenen om de vermindering van de waarde van het handwerk te verklaren.

Dit feit moet overal geconstateerd worden en toch bestaan er vele vakken, waarvoor opleiding noodzakelijk is. In de meeste Staten maakte men zich bezorgd over dezen toestand en werd op verschillende wijze getracht verbetering aan te brengen.

Duitschland, Oostenrijk en Zwitserland hebben het leerlingwezen wettelijk geregeld; in andere landen, waar dwang minder wordt voorgestaan, werd de opleiding vergemakkelijkt door hen, die den aanleg en de ontwikkeling van werklieden voor eenig beroep zochten te verbeteren, aan te moedigen.

In ons land bestaat een groot aantal werkplaatsen, cursussen en scholen, waarin de opleiding op verschillende wijze is geregeld. Niet één vorm van opleiding, die niet beproefd en toegepast is, alle hebben hun voor- en tegenstanders.

Het Rijk heeft gemeend, dat het de zorg voor de opleiding, daar, waar die noodig was, moest overlaten aan het particulier initiatief, d.w.z. aan de vakvereenigingen, syndicaten, industrieelen en gemeenten; de taak van de Regeering beperkt zich tot aanmoediging van elk goed initiatief, onder welken vorm het zich ook vertoont; en bepaalt zich verder tot de directie en het algemeen toezicht op de verschillende inrichtingen, aan de oprichters overlatende de keuze der methoden, die, goed toegepast, aan allen diensten kunnen bewijzen.

De inspecties hebben kunnen constateeren, dat het régime van vrijheid het doeltreffendst is tot het opwekken van particulier initiatief en dat de werkplaatsen, cursussen en scholen, ontstaan uit de private actie, goede diensten kunnen bewijzen aan de werklieden.

De opleiding in deze inrichtingen is geaccommodeerd aan de plaatselijke toestanden; allen hebben voornamelijk het werken en het teekenen tot doel. Bijna allen hebben op hun programma ook eenig theoretisch onderwijs staan, maar steeds heeft de praktijk de overhand.

De lessen worden overdag en des avonds gegeven; hier is het onderwijs kosteloos, daar moet schoolgeld betaald worden, elders wordt de leerling betaald voor het werk, dat hij verricht; in nog andere gevallen is het een syndicaat van patroons, dat werk verschaft en daarvoor betaalt. Soms zijn de leerlingen gescheiden van de werklieden, terwijl hun onderwijs toevertrouwd is aan werkbazen; in andere gevallen werken zij met de werklieden aan besteld werk,

onder leiding der werkbazen, die toezicht houden op hun vakontwikkeling.

Deze werkplaatsen en scholen kunnen geen volslagen werklieden vormen, die later niets meer te leeren hebben. De vaardigheid wordt eerst door den tijd verkregen, de school moet de algemeene vakkennis onderwijzen en deze aanvulllen door het teekenen en theoretisch onderwijs, die beide onmisbaar zijn om nuttige helpers voor de industrie te vormen.

In het feit, dat de Regeering hare goedkeuring hecht aan de verscheidenheid der methoden, ligt wel het bewijs, dat zij aan hen, die met de organisatie der school zijn belast, alle initiatief en vrijheid wil laten. Wij meenen, dat dit het zekerste middel is, om goede resultaten te verkrijgen.

Aan alle inrichtingen zijn algemeene voorschriften gegeven, terwijl het programma na nauwkeurig onderzoek wordt goedgekeurd; maar overal laat men, wat de uitvoering betreft, alle vrijheid in de opvatting aan de oprichters over."

Voor het vakonderwijs aan jongens onderscheidt men de volgende scholen:

I. *Ecoles industrielles.* — Deze scholen hebben een 4- of 5-jarigen cursus. In de eerste 2 of 3 jaren wordt onderwijs gegeven in: vakrekenen, stelkunde, meetkunde, lijnteekenen, natuurkunde, scheikunde en werktuigkunde. In de laatste 2 of 3 jaren omvat het onderwijs: „économie industrielle", gezondheidsleer, en vakken, overeenkomstig het beroep van de leerlingen, en welke recht geven op het diploma voor de gevolgde afdeeling, hetzij de werktuigkunde, die voor bouwkunde, voor mijnbouw, enz.

Ook zijn er leergangen voor „electricien" en „chauffeur-mécanicien", waarvoor het diploma van de werktuigkundige afdeeling vereischt wordt.

Tevens bestaat er aan vele scholen een geheel van de andere afdeelingen gescheiden handelsafdeeling.

Over het algemeen worden de lessen gedurende 7 maanden per jaar en 12 uren per week gegeven.

Aan het einde van den cursus wordt aan de leerlingen een „*diplome* de capacité" uitgereikt.

II. *Cours industriels.* — De lessen aan deze vakcursussen worden alleen des Zondags gegeven van 8—12 uur, gedurende 10 maanden van het jaar. Aan het einde van den cursus wordt een „*certificat* de capacité" uitgereikt.

III. *Cours de dessin industriel et professionnel.* — Aan deze cur-

sussen worden de lessen gedurende 10 maanden 's jaars en 8 uren per week gegeven. Het doel en het programma van deze cursussen is nader omschreven in bijlage A.

IV. *Ecoles professionnelles.* — Deze scholen zijn zoowel dag- als avondscholen. De dagscholen hebben zeer veel overeenkomst met onze ambachtsscholen. Zij hebben een 3-jarigen cursus met een leertijd van 48 uur per week (6 dagen elk van 8 uur).

V. *Cours professionnels.* — Hieraan worden de lessen gedurende ± 6 maanden per jaar en alleen 's avonds gegeven. Zij zijn alleen toegankelijk voor leerlingen boven de 17 jaar (adultes), hoewel er ook scholen zijn, die leerlingen beneden dien leeftijd aannemen. In de werkplaatsen wordt practisch gewerkt, om gelegenheid te geven zich meer in het ambacht te bekwamen. Tevens wordt eenig theoretisch onderricht gegeven.

VI. *Ecoles St. Luc.* — Deze scholen staan onder het bestuur van de „frères des écoles chrétiennes". De lessen worden, behalve des Zaterdags, alle dagen des avonds van 7—9 uur en des Zondags van 8—12 uur gegeven.

Het onderwijs aan deze scholen is meer gericht op de behoeften der kunstnijverheid. Er zijn drie afdeelingen van onderwijs: 1°. voor bouwkunst, 2°. voor kunstnijverheid en 3°. voor decoratieve kunst. Bovendien is nog een voorbereidende cursus er aan verbonden.

Oprichting en subsidie.

De oprichting van scholen voor vakonderwijs is niet volgens de wet verplichtend. Meestal worden zij door particulier initiatief opgericht en later met subsidie van Staat en provincie door de gemeentebesturen overgenomen.

De Rijkssubsidie voor de „écoles industrielles" bedraagt in den regel $^1/_3$ der exploitatiekosten, terwijl die voor de „écoles professionnelles" (ambachtsscholen) $^2/_5$ is.

De helft der installatiekosten wordt door het Rijk gedragen; de kwitanties voor den aankoop der werktuigen enz. moeten hiervoor worden overgelegd.

Het Rijk geeft geen subsidie voor gebouwen, onderhoud en meubilair.

De nijverheidsscholen worden bestuurd door een Raad van Beheer, bestaande uit zes leden, waarvan twee worden benoemd door het Rijk, twee door de provincie en twee door de gemeente. Tot de leden behooren de gouverneur der provincie en de burgemeester der gemeente.

Alle begrootingen moeten door het Rijk worden goedgekeurd.

Kosten.

De Rijkssubsidiën voor het technisch onderwijs (voor meisjes en jongens) bedroegen in 1901;

Huishoudscholen en klassen	fr.	163.598
Vakscholen voor meisjes	„	202.554
Leerling ateliers	„	2.127
Weefscholen	„	15.789
Leerateliers voor de weverij voor jongens	„	25.151
Leerateliers voor het mandenmaken voor jongens	„	1.174
Leerateliers voor het steenhouwen	„	11.229
Theoretische cursus voor het weven	„	875
Vakscholen en cursussen	„	205.802
Cursussen voor handel en talen	„	12.205
Nijverheidsscholen	„	340.178
Hoogere handelsscholen	„	118.460
School voor industrie en mijnwezen in Henegouwen	„	22.436
Inspectie kosten	„	52.968
Commissies, reisbeurzen in het belang van het technisch onderwijs	„	5.700
Aankoop van boeken, materiaal en verschillende uitgaven	„	17.174
	fr.	1.197.420

Op de begrooting voor 1906 was een bedrag uitgetrokken van 75000 francs voor toezicht over het vakonderwijs en 2.050.000 francs voor subsidies aan de vakscholen (nijverheids-, beroeps-, handels- en huishoudonderwijs), waaronder ook begrepen de toelagen vóor tentoonstellingen, die belang opleveren voor het Ministerie van Nijverheid en Arbeid.

Inspectie.

De scholen voor vakonderwijs ressorteeren onder het „Ministère de l'Industrie et du Travail", terwijl de inspectie is opgedragen aan een „Inspecteur général", die daarin voor de jongensscholen wordt bijgestaan door een „Inspecteur principal," een „Inspecteur adjoint" en een „Inspecteur des ateliers d'apprentissage du tissage de Flandres".

Het toezicht op de vakscholen voor meisjes is, onder den „Inspecteur général" opgedragen aan een „Inspectrice de l'enseignement professionnel et ménager" en drie „Inspectrices de l'enseignement ménager"

Het minimum salaris van de inspecteurs bedraagt 4000 francs en het maximum 12000 francs.

Sinds eenige maanden bestaat er in België ook een „conseil de perfectionnement de l'Enseignement industriel et professionel." De leden van dezen raad komen op bepaalde tijden te Brussel bijeen, terwijl hunne werkzaamheden verdeeld zijn over verschillende afdeelingen. Ook directeuren van vakscholen hebben zitting in dit college.

De hierbij gevoegde lijst (Bijlage B.) geeft een overzicht van de vakscholen, zoowel voor meisjes als jongens, welke in België bestaan. Daaruit blijkt tevens, dat het leerlingwezen voor het weven voornamelijk in de provincie Vlaanderen en voor het steenhouwen in de omgeving der carrières bestaat.

Ecoles industrielles.
De vakken, welke aan de „écoles industrielles" (nijverheidsscholen) moeten worden onderwezen, zijn niet in de wet aangegeven. Daarvoor zijn Ministerieele verordeningen, welke gewijzigd worden overeenkomstig de behoeften van de gemeenten, waar de scholen worden opgericht (zie bijlage C.)

De door mij bezochte scholen zijn gehuisvest in zeer eenvoudige gebouwen, welke noch uit-, noch inwendig architectonisch mooi zijn. Die te Morlanwelz maakt hierop een uitzondering.

Al die gebouwen worden alleen des avonds en 's Zondagsmorgens gebruikt, zoodat de lokalen den overigen tijd, dus overdag, noch voor onderwijs, noch voor iets anders benut worden. De verlichting met electrische booglampen voldoet uitnemend.

Het didactisch materieel van alle scholen verkeert in uitmuntenden toestand; de zorg daarvoor is o.a. in Antwerpen aan een „mécanicien" toevertrouwd.

Onderwijs.
Het karakter van het onderwijs aan de nijverheidsscholen vertoont zeer veel overeenkomst met dat onzer burgeravondscholen, hoewel de methode van onderwijs verschillend is.

De lessen in de z.g. „wetenschappelijke leergangen" worden gegeven volgens door de betrokken leeraren zelf samengestelde werkjes, welke niet in den handel zijn, maar voor het meerendeel door middel van machineschrift vermenigvuldigd worden en aan de leerlingen tegen den kostenden prijs worden gegeven. Op het recto dier leergangen staat de korte inhoud vermeld, terwijl de leerlingen op het verso aanteekeningen maken.

Bij het teekenonderwijs wordt een geheel andere methode gevolgd dan in ons land. De leerlingen moeten steeds naar modellen teekenen, welke worden opgemeten en uit de vrije hand in een schetsboek

geteekend, waarna maten worden ingeschreven. Naar de gemaakte schets wordt een teekening in inkt of potlood vervaardigd. Ook wordt op sommige scholen gebruik gemaakt van blauwe lichtdrukken, waaruit de leerling gedeelten overneemt en soms op grootere schaal détailleert.

Het handteekenen, zooals dat in ons land op bijna alle vakscholen wordt gedaan, hetzij zich dit uitsluitend bepaalt tot het natuurteekenen of tot het vormteekenen, kent men in België voor de technische vakken niet.

Bij de lessen in projectieleer wordt het vraagstuk door den leeraar op het zwarte bord geheel uitgewerkt, hetgeen zoolang blijft staan als de leerlingen bezig zijn met het teekenen daarvan, zoodat zij steeds gelegenheid hebben de uitkomsten van hun arbeid met de teekening van den leeraar te vergelijken en daarnaar te corrigeeren.

Het aantal leerlingen per klasse is groot, soms zeer groot. Veertig is een gemiddeld getal, er waren zelfs klassen met ± zestig leerlingen.

Het is niet te verwonderen, dat bij dergelijke groote klassen bijna overal de hiervoor genoemde methode wordt toegepast. Bij de „wetenschappelijke leergangen" is in sommige vakken, zooals natuurkunde en electriciteitsleer, een getal van 80 à 100 leerlingen niet zeldzaam.

De orde in de door mij bezochte nijverheidsscholen liet niets te wenschen over en was menigmaal voorbeeldig.

Personeel.

In 1903 werd door den Ministre de l'Industrie et du Travail een schrijven aan de gouverneurs der provincies gezonden, waarin de eischen aangegeven zijn, waaraan de nijverheidsschoolleeraren moeten voldoen om voor een benoeming in aanmerking te kunnen komen.

Dat schrijven bevat o.m. het volgende:

„Les cours des écoles industrielles peuvent être divisés en trois catégories distinctes:

1°. Les cours généraux élémentaires: l'arithmétique, les notions d'algèbre et de géométrie et le dessin géométrique à main levée et aux instruments.

2°. Les cours generaux moyens: l'algèbre, la géométrie descriptive, la trigonométrie, la mécanique générale, la physique, la chimie générale les langues étrangères et le dessin de projections, auxquels on peut joindre le commerce, l'économie industrielle et l'hygiène.

3°. Les cours d'application, tels que la métallurgie, la chimie industrielle, l'électricité, l'exploitation des mines, la coupe des pierres, le chauffage et la conduite des machines, les constructions civiles, le dessin industriel, etc. etc. Les cours rangés dans la première catégorie peuvent être confiés à des titulaires porteurs du diplôme d'instituteur primaire. Ceux de la deuxième catégorie peuvent être

donnés par des personnes possédant le diplôme de professeur agrégé de l'enseignement moyen, par des régents d'écoles moyennes, par des professeurs d'athénées ou par des spécialistes. Quant à ceux de la troisième catégorie, ils doivent être réservés à des spécialistes: à des ingénieurs ou à des personnes que leurs études ou leurs occupations ont mises à même d'acquérir une compétence spéciale dans une matière déterminée.

En ce qui concerne les *directeurs* des écoles industrielles, comme ils doivent être en mesure de guider les professeurs des différents cours, il convient qu'ils appartiennent par préférence à la troisième catégorie ci-dessus; cependant ils peuvent aussi être choisis exceptionnellement parmi les personnes de la deuxième catégorie.

Je suis décidé à ne plus agréer aucune nomination de directeur ou de professeur d'école industrielle qui serait faite contrairement à ces règles."

De leeraren aan de nijverheidsscholen zijn gemeente-ambtenaren en hebben recht op pensioen. Voor elk jaar bedraagt dat $^1/_{55}$ van het gemiddelde salaris van de vijf achtereenvolgende voordeeligste jaren, tot een maximum van $^2/_3$. Buiten onbekwaamheid door ziekte, kan men aanvragen om op pensioen gesteld te worden, als men 30 dienstjaren heeft en minstens 50 jaren oud is.

Het Rijk kan iemand, die 30 dienstjaren heeft en 60 jaar is, op pensioen stellen.

Het weduwenpensioen bedraagt 16% van het salaris + $^1/_{100}$ voor ieder dienstjaar boven de tien jaren, tot een minimum van 150 francs en een maximum van de helft van het salaris, echter nooit hooger dan 4000 francs. De weduwe verliest alle recht op pensioen, indien zij 35 jaar jonger is dan de man.

Voor ieder kind ontvangt de weduwe 2% van het salaris.

Een wees heeft als pensioen $^3/_5$ van het pensioen der moeder; twee weezen $^4/_5$, en drie weezen het pensioen der moeder. Voor iedere wees boven drie klimt het pensioen met 2% van het salaris.

Voor eigen pensioen behoeft niet gestort te worden. Voor het weduwen- en weezenpensioen wordt echter afgehouden 3% van het salaris, dat minder en 4% van de jaarwedde, die hooger is dan 3000 francs.

Het bezit van de acte L. O. telt voor twee, die voor M. O. voor drie en een universiteitsgraad voor vier dienstjaren.

De salarissen zijn verschillend en zijn, voor zoover mij deze verstrekt werden, aangegeven onder de mededeelingen over de door mij bezochte scholen.

Nijverheidsschool—Antwerpen.

Deze school werd in 1860 door eenige leden der maatschappij „de Vlaamsche Vrienden" gesticht. In 1862 werd het onderwijs uitgebreid, in 1866 werd zij door de gemeente overgenomen en sinds dien tijd door provincie en Staat gesubsidieerd.

De leerlingen moeten, om toegelaten te worden, minstens 14 jaar zijn en door een examen bewijzen de vier hoofdbewerkingen der rekenkunde goed te kennen.

De cursus duurt 5 jaar en de lessen worden van 1 October tot ultimo April elken avond van $6^1/_2$ tot $8^1/_2$ gegeven. Het eerste uur wordt aan „wetenschappelijke leergangen" en het laatste uur aan teekenonderwijs besteed.

Het onderwijs is geheel kosteloos, doch de leerlingen moeten 1 franc inschrijvingsgeld betalen. De som van deze gelden wordt bij het eindigen van den cursus gelijkelijk verdeeld onder die leerlingen, die tot den laatsten dag de lessen geregeld hebben bijgewoond.

In de eerste drie jaren wordt onderricht gegeven in teekenen, rekenen, handelsrekenen, stel- en meetkunde en natuurkunde. De volgende twee jaren vormen z.g. afzonderlijke afdeelingen, n.l. voor werktuigkunde, bouwkunde, scheepsbouw, hout- en marmerschilderen, marmerkappen en puntzetten, loodbewerking, electriciteit en scheikunde.

De leerlingen in deze afdeelingen zijn verplicht ook de lessen in wettenleer, staathuishoudkunde en gezondheidsleer te volgen.

Iedere leeraar heeft zijn eigen gedrukten of geautografeerden cursus, welke tegen betaling van de drukkosten aan de leerlingen wordt verstrekt.

De school werd in den afgeloopen cursus bezocht door 1060 leerlingen, waarvan 850 uit Antwerpen en de overigen uit de omliggende gemeenten.

Voor hen, die niet kunnen voldoen aan de eischen van toelating, bestaat in de zomermaanden gelegenheid voorbereidende lessen te volgen.

Er is een uitgebreide bibliotheek met leeszaal aanwezig en een groote zaal voor de lessen in technologie, welke lessen gesteund worden door lichtbeelden. Een der grootste lokalen van de school is ingericht voor de lessen in natuurkunde en electriciteit. Om te experimenteeren is er een verzameling modellen en hulpmiddelen, welke zoowel in aantal als kwaliteit voortreffelijk is, en zooals er, voor zoover mij bekend is, aan geen soortgelijke inrichting van onderwijs in ons land wordt aangetroffen. En nog steeds wordt die

collectie uitgebreid met modellen der nieuwste vindingen. Jaarlijks wordt daarvoor een post op de begrooting der school uitgetrokken.

Tevens geniet de school de medewerking van vele industrieelen, om de verzameling leermiddelen, geheel te doen beantwoorden aan de hoogste eischen, die, in verband met den vooruitgang van de industrie, mogen gesteld worden.

Een gedeelte van het gebouw der nijverheidsschool is ingericht voor het onderwijs van volwassenen, die de lessen in de eerste drie jaren der school met vrucht hebben gevolgd en minstens 17 jaar oud zijn.

Er wordt 3 avonden gewerkt in de werkplaatsen voor houtbewerking (timmerlieden en schrijnwerkers), metaalbewerking (bankwerkers draaiers en smeden), zink- en loodbewerking (zink- en loodgieters) en hout- en marmerschilderen, terwijl 2 avonden aan theorie en teekenen worden besteed. De werktuigen voor de metaalbewerking worden in beweging gebracht door een gasmotor, terwijl de installatie van alle werkplaatsen die van de meeste ambachtsscholen in ons land overtreft in verscheidenheid. Er wordt naar gestreefd de werkplaatsen, ook wat de werktuigen betreft, steeds gelijken tred te doen houden met den vooruitgang en de ontwikkeling der industrie.

Velen maken gebruik van deze cursussen voor volwassenen, waar de leerlingen gelegenheid hebben, zich meer in hun vak te bekwamen.

Het budget voor deze school was in 1906:

Salarissen	56000	francs
Bestuurskosten . , . . .	1000	„
Vuur en licht	8000	„
Onderhoud	1200	„
Metaalbewerking	1200	„
Loodbewerking.	1500	„
Houtbewerking.	1200	„
Bibliotheek	1200	„
Aankoop modellen . . .	2000	„
Belooningen	1200	„
Onvoorziene uitgaven . .	100	„
Onderhoud meubilair. . .	2000	„
Onderhoud gebouw . . .	3000	„
	79600	francs

Het salaris der leeraren bedraagt: directeur, tevens leeraar in electro-techniek, 5000 francs, met vrije woning, vuur en licht.

Voor de leeraren aan de eerste drie klassen 1000—1200 francs (6 lesuren per week).

Voor de leeraren aan de 4de en 5de klasse 1800—2400 francs (10 lesuren per week).

Om een duidelijk beeld te verkrijgen van het onderwijs aan de nijverheidsscholen in het algemeen is het programma als bijlage aan dit rapport toegevoegd.
(Bijlage D).

Nijverheidsschool te Gent.

Deze oudste nijverheidsschool in België is een gemeentelijke inrichting met subsidie van Rijk en provincie.

Het onderwijs is gesplitst in drie afdeelingen:

Een hoogere afdeeling (dagcursus);

Een middelbare afdeeling (avond- en Zondagcursus);

Een lagere afdeeling (voorbereidende cursus).

Het onderwijs heeft ten doel het vormen van „chefs d'industrie", en „chefs de bureau" voor de textiel-, chemische- en werktuigkundige industrie, werkmeesters en werklieden voor deze industrieën, werktuigkundige-, bouwkundige-, en teekenaars voor de textielindustrie, monteurs-electricien en chauffeurs.

Hoogere afdeeling.

In deze afdeeling wordt onderwijs gegeven in de vreemde talen, wiskunde, comptabiliteit, handelsaardrijkskunde, Staathuishoudkunde, natuur- en scheikunde, werktuigkunde, electriciteit, theoretische en practische verfkunde, machineteekenen, handteekenen, ornamentteekenen, teekenen van weefsels en het in kaart brengen, stenografie en machineschrijven.

De afdeeling bestaat uit 7 secties, nl.

I.	voor handel	(3 jarigen cursus)
II.	voor weefkunde	(4 „ „)
III.	voor spinkunde	(3 „ „)
IV.	voor verfkunde	(4 „ „)
V.	voor chemische industrie	(3 „ „)
VI.	voor werktuigk. industrie	(3 „ „)
VII.	voor teekenen van weefsels	(3 „ „)

De lessen worden gegeven alle werkdagen van 9—12 en van 2—5 of 6 uur.

De leerlingen, die tot een dezer afdeelingen wenschen toegelaten te worden, moeten den leeftijd van 16 jaar bereikt hebben en examen doen in de volgende vakken:

Nederl. taal:	dictaat, opstel.
Fransche taal:	dictaat, opstel.
Engelsche taal:	dictaat, vertaling.
Duitsche taal:	dictaat, vertaling.
Rekenkunde:	tot aan de verhoudingen.
Stelkunde:	tot en met de vergelijkingen van den 1sten graad met 2 onbekenden.
Meetkunde:	tot en met berekening van oppervlakken en inhouden.
Teekenen:	beginselen van lijn- en handteekenen.
Aardrijkskunde:	algemeene aardrijkskunde, aardrijkskunde van België (alleen voor de leerlingen van de handelsafdeeling.)

De kennis der meetkunde en die van het teekenen wordt niet geëischt voor de handelsafdeeling, en de kennis van stel- en meetkunde, Engelsche en Duitsche taal, en lijnteekenen niet voor de afdeeling: Teekenen van Weefsels.

Het schoolgeld bedraagt: voor het eerste studiejaar van elke afdeeling 75 francs, voor de volgende studiejaren:

handelsafdeeling . . .	75	francs.
teekenen van weefsels .	75	„
werktuigkunde. . . .	100	„
weefkunde	200	„
spinkunde	200	„
verfkunde	200	„
scheikunde	200	„

In 1906 werd deze dagschool bezocht door 92 leerlingen, van wie 28 den leeftijd hadden van 16—17 jaar, 47 van 18—20 jaar en 17 daarboven.

De school bezit laboratoria voor chemie en verfkunde, een physisch cabinet, een atelier met handweefgetouwen, een atelier voor machinale weverij, een atelier voor verfkunde, een katoenspinnerij, een linnenspinnerij en een lokaal voor type-writing met een groot aantal schrijfmachines van verschillend systeem.

Verder is voor het onderwijs in alle bovengenoemde afdeelingen een uitgebreide en hoogst volledige collectie modellen aanwezig, die door de middelen, waarover de school beschikt, steeds aangevuld wordt, zoodat het didactisch materieel dezer school, evenals dat te Antwerpen, inderdaad „up to date" is.

Vooral door den steun der industrieelen is de nieuwste constructie

op elk gebied, dat ook tot het onderwijsterrein der school behoort, steeds in de modellenverzameling aanwezig.

De indruk, dien de verschillende ateliers geven, is inderdaad belangwekkend. Men moet den moed bewonderen, die noodig was om dergelijke ateliers, voorzien van de nieuwste machines, aan de school te verbinden.

Geen wonder, dat men in het historisch verslag der school het volgende leest: „l'atelier de tissage est actuellement pourvu de métiers et de machines des derniers modèles et il peut rivaliser sous ce rapport avec les écoles les plus rénommées d'Allemagne et d'Angleterre."

De steun, dien de school ondervindt blijkt o.m. ook hieruit, dat de vereenigde katoenspinners in Gent een fonds bijeengebracht hebben om de school van een volledige collectie katoenspintoestellen te voorzien, terwijl de voornaamste firma's bij den aankoop van machines belangrijke reducties gaven.

Al wat in de ateliers wordt vervaardigd, wordt aan de lagere scholen in Gent cadeau gegeven.

De salarissen van de aan deze afdeeling der school verbonden leeraren zijn als volgt:

Leeraren in talen, wiskunde enz. 3300—5000 francs (30 lesuren).

Leeraren voor de technische vakken 4000—6000 francs (30 lesuren).

Leeraren voor de practische weefkunde 2500—4000 francs (36 lesuren).

De verhoogingen geschieden telkens met $^1/_5$ van de totale verhooging ongeveer om de 5 jaren.

Middelbare afdeeling.

In deze afdeeling worden de lessen gegeven van ultimo September tot ultimo Juli, op de eerste vier werkdagen der week des avonds, gemiddeld 2 uur per avond en des Zondags van 8—12 uur.

Deze afdeeling heeft vijf secties:

I. voor textielnijverheid (weven, spinnen en verven) 3-jarigen cursus.
II. „ electriciteit 3-jarigen cursus.
III. „ stoker-machinist 3-jarigen cursus.
IV. „ het teekenen (werktuigk. en bouwk. teekenaars) 4-jarigen cursus.
V. voor handelsbedienden 3-jarigen cursus.

Niemand kan als leerling worden aangenomen, indien hij niet minstens 16 jaar is, tenzij met goedkeuring van het bestuur.

Voor de afdeelingen voor het teekenen en voor handelsbedienden worden leerlingen van 14 jaar toegelaten.

Zij moeten bovendien voldoen aan het volgende toelatingsexamen:

a. Vlaamsch dictaat.

b. Rekenkunde. Hoofdbewerkingen met geheele en decimale getallen. Gewone breuken. Metriek stelsel. Toepassingen. Berekenen van oppervlakken en inhouden van regelmatige lichamen.
c. Fransch dictaat met vertaling (alleen verplichtend voor de handelsafdeeling).
d. Beginselen van het lijnteekenen (alleen verplichtend voor de afdeeling teekenen).

Het schoolgeld bedraagt 10 francs per cursusjaar.

In 1906 werd deze afdeeling der school bezocht door 720 leerlingen, die naar hun leeftijd verdeeld waren als volgt:

14—17 jaar	224
18—20 „	257
21—23 „	102
24—26 „	69
27—30 „	35
boven 30 „	33
	720

Hieruit blijkt, dat het grootste gedeelte der leerlingen tot de „adultes" behoort.

Naar hun beroep was de verdeeling:

Fabrikanten en bedienden	139
Werktuigkundig-teekenaar	23
Beeldhouwer	1
Onderwijzer	1
Studenten	63
Stokers-machinisten	6
Machinebankwerkers	79
Smeden, slotenmakers	20
Metaaldraaiers	30
Timmerlieden, meubelmakers	46
Miliciens	28
Wevers, spinners	61
Electriciens	10
Verschillende beroepen	180
Zonder beroep	33
	720

In de afdeelingen voor spinners, wevers, ververs en apprêteerders, stoker-machinisten, electriciens en chauffeurs worden de lessen gegeven des Zondags van 8—12 en des Maandags van 2—9 (voor ieder vak in de verschillende leerjaren pl. m. 2 uur).

Door de leerlingen van deze afdeelingen wordt ook practische arbeid verricht in de werkplaatsen, die bij de hoogere afdeeling reeds genoemd zijn.

De leeraren in deze afdeeling hebben een salaris van 200 francs per wekelijksch lesuur.

Lagere afdeeling.

Tot deze afdeeling, welke een voorbereidende is, worden leerlingen toegelaten, die den leeftijd van 13 jaar bereikt hebben en voldoen aan een toelatingsexamen (Vlaamsch dictaat en oefeningen in geheele en decimale getallen).

De lessen worden gegeven op Zondagmorgen van 8—12 en de eerste vijf werkdagen des avonds van 7—9 uur. Deze cursus duurt een jaar, en er wordt onderwijs gegeven in de beginselen van het teekenen, stelkunde, meetkunde, spinnen en weven.

De leerlingen van deze afdeeling genieten slechts voor een deel de lessen in de lokalen der nijverheidsschool. Op vier andere plaatsen in de stad wordt dit onderwijs ook gegeven.

De leeraren van deze afdeeling hebben een salaris van 100 francs per wekelijksch lesuur.

Verder is er aan de school een groote bibliotheek met leeszaal verbonden. De werken worden aan leerlingen evenals aan vele personen in stad en provincie uitgeleend.

Het budget voor de geheele nijverheidsschool (hoogere-, middelbare- en lagere afdeeling) bedroeg in 1906:

Salarissen	93263.50	francs.
Materieel	13600.—	„
Verwarming, verlichting .	7700.—	„
Belooningen, prijzen . . .	3500.—	„
Bibliotheek	1750.—	„
Meubilair	1900.—	„
Algemeene onkosten . . .	1900.—	„
	123613.50	francs.

De subsidie van het Rijk is voor deze school eenigszins anders, dan die voor de andere scholen (zie bl. 4).

Het Rijk betaalt namelijk $^2/_3$ van de eerste 51000 francs en $^2/_5$ van de rest, na aftrek van de subsidie van de provincie, het schoolgeld en andere ontvangsten.

Zoo bedroeg de rijkssubsidie in 1906 51734.90 francs.

Volgens het rapport van den „Ministre de l'Industrie et du Travail" moet deze school gerangschikt worden „au tout premier rang des institutions similaires."

Nijverheidsschool—Brussel.

In Brussel bestaan twee nijverheidsscholen; de eene is een gemeentelijke, de andere een particuliere inrichting. De door mij bezochte gemeentelijke school heeft ten doel theoretisch onderwijs te geven aan werklieden en verder aan hen, die in een of ander technisch bedrijf werkzaam zijn en een plaats vervullen tusschen den ingenieur en den werkman.

Het onderwijs aan de gemeentelijke school omvat de volgende vakken:

Rekenkunde en beginselen der algebra.
Meetkunde.
Projectieleer.
Trigonometrie.
Lijn- en vakteekenen. Constructieleer.
Materialenleer.
Physica en electriciteitsleer.
Werktuigkunde, Stoomwerktuigkunde.
Scheikunde.
Wetgeving.
Comptabiliteit, handelsaardrijkskunde.
Hygiène.

Om toegelaten te worden moeten de leerlingen den leeftijd van 14 jaren hebben bereikt, terwijl uit een examen moet blijken, dat zij kunnen lezen en de vier hoofdbewerkingen der rekenkunde goed kennen.

De lessen worden gegeven elken avond van 8—9½ uur, van 1 October af tot 31 Maart en elken Zondagmorgen van 8—12 uur, van 1 October tot 30 Juni.

Het aantal leerlingen bedraagt ± 600, terwijl een groot deel der schoolbevolking tusschen 16 en 20 en de helft boven 20 jaar is.

Het onderwijs wordt geheel overeenkomstig het vak van den leerling gegeven. Om het diploma te verkrijgen moet men het daarvoor bepaalde aantal jaren de lessen volgen in die afdeeling, waarin de leerstof wordt behandeld van het vak, dat de leerling beoefent.

Men onderscheidt de volgende diploma's:

Algemeen Diploma	1e jaar:	rekenkunde en algebra. Vlakke meetkunde. Handteekenen.
	2e jaar:	beschrijvende meetkunde, trigonometrie, handteekenen, hygiène, boekhouden.
	3e jaar:	werktuigkunde, elementaire scheikunde, natuurkunde, „économie industrielle".
	4e jaar:	„machines motrices", „économie industrielle".
Diploma voor machineteekenaar of machinebankwerker.	1e jaar:	rekenkunde en algebra, vlakke meetkunde, machineteekenen.
	2e jaar:	stereometrie, trigonometrie, beschrijvende meetkunde, boekhouden, machineteekenen, gezondheidsleer.
	3e jaar:	Werktuigkunde, natuurkunde, économie industrielle", machineteekenen.
	4e jaar:	„machines motrices", machineteekenen.

N.B. — De werktuigkundige teekenaars volgen de lessen in het machineteekenen alle avonden van 5—7 uur. De bankwerkers volgen de lessen in het machineteekenen alleen des Zondagsmorgens.

Diploma voor scheikundige.	1e jaar:	physica, algemeene scheikunde, gezondheidsleer.
	2e jaar:	scheikunde (met proeven).
	3e jaar.	scheikunde (met proeven) en analyses.
Diploma voor electricien.	1e jaar:	natuur en scheikunde, gezondheidsleer.
	2e jaar:	electriciteit met toepassingen.
	3e jaar:	electriciteit met toepassingen.
Diploma voor comptabel.		comptabiliteit, handelsrecht, handelsaardrijkskunde, gezondheidsleer, „économie industrielle".
Diploma voor bouwkundig opzichter.	1e jaar:	handteekenen, gezondheidsleer.
	2e jaar:	bouwkundig teekenen, „économie industrielle."
	3e jaar:	bouwkundig teekenen met constructieleer.
	4e jaar:	bouwkundig teekenen met constructieleer.

Om tot den cursus van comptabiliteit en handelswetenschap te worden toegelaten, moet de leerling door een examen blijk geven, dat hij voldoende op de hoogte is met de Fransche taal, rekenkunde en aardrijkskunde.

Tevens is er een cursus voor fotographie en landmeten.

Het schoolgeld voor het volgen van de lessen in de verschillende afdeelingen wisselt van 30 tot 70 francs. Dat voor den cursus op Zondagmorgen is op 12 francs bepaald.

Het volgen van den cursus in landmeten kost 20 francs, en een gelijk bedrag is verschuldigd voor het bijwonen van de voordrachten over fotographie.

De gemeente stelt voor hen, die het schoolgeld niet kunnen betalen en in de stad wonen, verschillende beurzen beschikbaar.

Eveneens zijn door de provincie voor de leerlingen der buitengemeenten beurzen beschikbaar gesteld.

Ook deze school beschikt over een enorm aantal modellen en hulpmiddelen op elk terrein van het onderwijs („les modèles d'enseignement et les appareils scientifiques forment une des collections les plus complètes du pays; un poste spécial, porté au budget, permet encore de les perfectionner chaque année"), terwijl ook de groote zalen, waarin de zitplaatsen amphitheatersgewijze zijn aangebracht en waarin de met proeven toegelichte lessen in natuurkunde, scheikunde en electriciteitsleer worden gegeven niet ontbreken.

Het budget bedroeg in 1901 126.400 francs.

Een bibliotheek met ± 5000 werken en leeszaal is ook voor het publiek geopend.

Een scheikundig laboratorium kan, behalve voor het onderwijs, ook voor het nemen van proeven in het belang der nijverheid gebruikt worden.

Het bestuur der school kan aan hen, die dit aanvragen, machtiging verleenen tot werken in dit laboratorium, met kostelooze hulp van den aan de school verbonden scheikundige.

De voordrachten over fotographie hebben ten doel den vooruitgang op dit gebied door practisch onderwijs ter kennis te brengen van de verschillende takken van nijverheid, die de fotographie als hulpmiddel noodig hebben.

Ecoles et Cours professionnels.

De „écoles professionnelles” zijn zoowel dag- als avondscholen. De door mij bezochte dagscholen hebben zeer veel overeenkomst met onze ambachtsscholen. De lessen worden gegeven van 8—12 en 2—6. Wel is er verscheidenheid op te merken, hetgeen blijkt uit het volgende staatje en de mededeelingen over de door mij bezochte scholen.

Naam der school.	Voorwaarden voor toelating.	Mededeelingen.
School voor vervaardiging van wapens te Luik.	leeftijd van 18 jaar.	Lessen worden dagelijks gegeven van $8^1/_2$—12, 2—5 en enkele dagen van 7—$9^1/_2$. Per dag 7 uur praktijk en 3 uur theorie.
School voor toegepaste kunst (juweliersarbeid, ciseleeren) te Antwerpen.	leeftijd van 14 jaar en werkzaam in het vak.	's avonds verschillende uren, 's Zondags 9—$11^1/_2$ in 3e en 4e jaar modelleeren, in 5e jaar 2 uur practische arbeid.
School te Ath. (meubelmaken, beeldhouwen, schrijnwerken).	leeftijd van 14 jaar en onderwijs lagere school.	iederen dag 's avonds van 6—8 uur. 1 uur meetkunde, 1 uur technologie, 1 uur gezondheidsleer, 1 uur teekenen, 8 uur practijk. (2-jarigen cursus).
School te Namen, (kleermaken, electriciteit, meubelmaken, schilderen. slotenmaken, stoffeeren, mandenmaken).	leeftijd van 15 jaar en onderwijs lagere school.	des avonds van $5^1/_2$—9. 's Zondags 9—12. Electriciteit 3 uur practijk, andere vakken 6 en $7^1/_2$ uur practijk. $1^1/_2$ uur rekenen, $1^1/_2$ uur meetkunde, 6 uur teekenen, $^1/_2$ uur gezondheidsleer. De cursus voor electriciteit en kleermaken is een 2-jarige, de andere duren 3 jaar. In 1901 bezocht door: 21 leerlingen van 14—16 jaar. 87 „ „ 16—20 „ 73 „ boven 20 „

Aan de school te Morlanwelz wordt geen theoretisch onderwijs gegeven en bepaalt zich dat uitsluitend tot practischen arbeid in de werkplaatsen. De leerlingen moeten echter voor het theoretisch onderwijs, waaronder ook het lijn- en vakteekenen, de nijverheidsschool bezoeken. Zij, die te ver af wonen, moeten daartoe den cursus op Zondagmorgen bijwonen.

In Gent en Luik daarentegen is het onderwijs aan de „beroepsscholen" op zichzelf geheel volledig en is dus het bezoek aan de nijverheidsschool niet verplichtend.

Al die scholen hebben wel een indeeling der leerlingen in klassen, maar in de werkplaatsen zijn die klassen steeds gecombineerd, d.w.z. dat men 1e, 2e en 3e klasse leerlingen in één atelier aan het werk ziet. De leerling der hoogste klasse is verplicht zijn medeleerling van het 1e of 2e leerjaar te helpen, maar deze moet op zijn beurt den ouderen schoolkameraad weer assisteeren.

De leerlingen worden gespecialiseerd naar de behoeften der industrie. Zoo heeft men daar opleiding voor bankwerkers, draaiers, vormers, vuursmeden, schavers, plaat- en koperwerkers.

De arbeid in de werkplaatsen doet, wat de metaalbewerking betreft, meer aan een fabriek dan aan een school denken.

Men vervaardigt er Amerikaansche boormachines, draaibanken, bankschroeven, enz. hetgeen door de specialiseering der vakken mogelijk is.

Voor verdere bijzonderheden wordt verwezen naar de mededeelingen over de door mij bezochte scholen.

Ook in België is de sympathie voor deze scholen niet onverdeeld, maar de antipathie verdwijnt langzamerhand en maakt plaats voor waardeering. Tout comme chez nous! Alle leerlingen vinden na het doorloopen van den 3-jarigen cursus een goeden werkkring.

Een jongen, die de school te Luik verlaat, verdient gemiddeld 1.60 fr. per dag, dat na één jaar stijgt van 3.50—5.50 fr. per dag, terwijl het loon van een volwassen werkman 5 francs per dag bedraagt.

In Morlanwelz verdient de leerling, die de school verlaat, ± 20 cent per uur, dat na één jaar stijgt tot 30 cent; het loon van een volwassen werkman bedraagt ± 5 francs per dag.

In Gent wordt aan den leerling na het doorloopen van den 3-jarigen cursus 15—20 cent per uur betaald, terwijl aan een volwassen werkman gemiddeld 40—45 cent wordt uitbetaald. In deze stad bestaat er een overeenkomst tusschen de patroons, om aan de jongens, die de school verlaten, allen hetzelfde loon te geven.

Aan de eene school wordt uitsluitend voor patroons gewerkt en worden er zelfs in het geheel geen oefeningsstukken vervaardigd; aan de andere school uitsluitend oefeningsstukken: niets voor patroons.

Hier in het geheel geen vacantie, daar des zomers 4 weken en met Paschen en Kerstmis een week.

Ook de schoolgeldheffing is zeer verschillend.

Personeel.

De leeraren voor de praktijk moeten meestal in het bezit zijn van het diploma van een nijverheidsschool. Bij eventueele vacature worden enkele sollicitanten opgeroepen om aan een proefaflegging deel te nemen. Zij, die in het teekenen les geven, moeten ook het diploma van een nijverheidsschool bezitten en bovendien eenigen tijd in de industrie als teekenaar zijn werkzaam geweest.

Er bestaan echter geen algemeene eischen om als leeraar aan een beroepsschool te worden benoemd, zooals dit bij benoeming aan een nijverheidsschool wel het geval is. Iedere school heeft zijn eigen eischen, terwijl ook deze aangelegenheid zich regelt naar plaatselijke omstandigheden.

De leeraren van de school te Luik hebben geen pensioen, die van de school te Morlanwelz hebben dezelfde pensioenrechten als de leeraren, die aan de nijverheidsschool zijn verbonden. De leeraren aan de Gentsche school zijn wel Rijksambtenaar voor zoover ze onderwijs geven in de „wetenschappelijke" vakken, evenals de directeur maar zij, die onderwijs in de werkplaatsen geven, hebben geen pensioen, maar ontvangen eene toelage van 200 fr. per jaar, uitsluitend om in de Staatslijfrentekas te storten en hebben dus op 60-jarigen leeftijd recht op een lijfrente maar geen pensioen voor weduwe en weezen.

Cours professionnels.

Uit de hierbij gevoegde lijst der technische scholen blijkt, dat er vele „vakleergangen" in België bestaan. Soms zijn zij aan de nijverheidsscholen verbonden, en onder het bestuur van den directeur hiervan, soms zijn het aparte cursussen, die in geen verband staan met de nijverheids- of beroepsscholen.

De duur der cursussen is zeer verschillend, terwijl de meesten bestemd zijn voor de „adultes" (leerlingen boven 17 jaar). Zijn zij verbonden aan een nijverheidsschool, dan wordt soms het doorloopen van de eerste drie jaren dezer school verplichtend gesteld, om de lessen in die „vakleergangen" te volgen.

De werkplaatsen zijn volledig ingericht.

Ecoles professionnelles te Gent.

In Gent bestaan twee „beroepsscholen", de eene uitsluitend voor metaalbewerking, de andere voor houtbewerking en schilderen.

De school voor metaalbewerking draagt den naam van „Ecole Carels", de andere „Ecole Nicaise", beide zoo genoemd naar mannen, die een kapitaal voor de stichting hebben gegeven.

Beide scholen, in twee verschillende stadsdeelen gelegen, zijn door de gemeente overgenomen, staan onder hetzelfde bestuur en hebben één zelfden directeur.

De school voor houtbewerking en schilderen is gehuisvest in een oud gebouw, maar beschikt over zeer ruime lokalen.

De werkplaats voor de schrijnwerkers heeft afmetingen van 8×42 M, waarin ± 30 leerlingen werkzaam zijn, terwijl een gasmoter van 6 P.K. twee draaibanken, een lintzaag en een draaisteen in beweging brengt.

Er wordt alle dagen van 8—12 en van 2—6 onderwijs gegeven, terwijl de cursus drie jaar duurt. De vakken van onderwijs zijn: Rekenen, Nederlandsche-, Vlaamsche- en Fransche taal, Teekenen en praktijk.

In het eerste jaar worden verbindingen gemaakt, in het tweede o.a. deuren en kappen en in het derde jaar trappen, aangevuld met meubels. Behalve deze laatste wordt het overige voor het grootste deel op kleinere schaal vervaardigd; deuren op de helft, kappen op $^{1}/_{10}$ van de ware grootte, détails der verbindingen op ware grootte.

In de schildersafdeeling wordt veel tijd besteed aan imitatie van hout en marmer, terwijl de wanden en het plafond der werkplaats in deelen zijn verdeeld, die door de leerlingen worden beschilderd. Het toetepassen décoratief ontstaat niet door teekenen van natuurvormen, die na eenvoudige omwerking als motieven worden gebruikt, maar wordt overgenomen. (calqueeren van motieven uit stalen voor behangsel, enz.)

De school voor metaalbewerking bevat, behalve een bankwerkerij, ook een ijzergieterij en een werkplaats voor modelmaken.

De indruk van deze werkplaatsen is inderdaad zeer interessant. Door de aanwezigheid van een gieterij, wordt aan deze school alles vervaardigd, wat voor het onderwijs noodig is, zoodat alle werkplaatsen zeer volledig zijn ingericht.

In de bankwerkerij, waar de 1e, 2e, en 3e klasse voor een groot deel gecombineerd werken (steeds ± 60 leerlingen) zijn o.a. 17 draaibanken aanwezig.

Ook hier worden de leerlingen gespecialiseerd naar de behoeften der industrie: modelmakers, vormers, vuursmeden, bankwerkers, draaiers, schavers, plaatwerkers en koperslagers.

Alle leermiddelen worden kosteloos verstrekt.

Des zomers is er 4 weken vacantie, met Paschen één week.

Alle leerlingen moeten overgaan; zij kunnen niet langer dan één jaar in elke klas blijven.

Het „Beschermcomité” bestaat uit 12 leden, uitsluitend deskundigen, patroons en werklieden, die alleen een raadgevende stem hebben en verslag doen aan Burgemeester en Wethouders. Dat bestuur wordt door den gemeenteraad op voorstel van B. en W. benoemd.

Aan het einde van elk kwartaal wordt het door de leerlingen te vervaardigen werkstuk door het bestuur opgegeven en beoordeeld in overleg met den directeur.

De onderwijzers in de praktijk worden na proefaflegging benoemd en hebben een traktement van 1500—2000 fr. met een maximum van 48 lesuren; voor lager onderwijs 1800 fr. + 300 fr. extra, met een maximum aantal lesuren van 32.

De leerlingen moeten den leeftijd van 13 jaar hebben bereikt en niet ouder dan 16 jaar zijn.

Het schoolgeld bedraagt 40 fr. maar kan verminderd worden, zoodat het feitelijk progressief wordt vastgesteld.

De school voor metaalbewerking wordt bezocht door 90 leerlingen, die voor schrijnwerkers en schilders door 18 schrijnwerkers en 15 schilders.

Het budget der Carelsschool bedraagt ± 40000 francs, dat der Nicaiseschool 18000 francs. Het Rijk geeft hiervan $^2/_5$, de provincie $^1/_{10}$ en de stad Gent het overige.

De oud-leerlingen dezer scholen hebben een bond gevormd, die den eersten Zondag van elke maand vergadert. De directeur der scholen is voorzitter.

Aan deze beroepsschool zijn Zondag- en avondcursussen verbonden voor loodgieters, metselaars, schilders en metaal- en houtbewerkers. Deze cursussen zijn toegankelijk voor hen, die den leeftijd van 17 jaar bereikt hebben.

De lessen worden gegeven: voor de hout- en metaalbewerkers: 's Zondagsmorgens van 7—11 practijk, van 11—12 teekenen; Dinsdagavond van 7—8$^1/_2$ Nederlandsch, Fransch, rekenen; Woensdagavond van 8—9 leer der grondstoffen; Donderdagavond van 7$^1/_2$—9 lijnteekenen voor de beginnenden; Vrijdagavond van 7$^1/_2$—9 toegepaste meetkunde.

Voor het loodgieten en metselen is de verdeeling der uren eenigszins anders, maar twee avonden practijk.

Ecole du Livre te Gent.

Deze school voor typografen is een gemeentelijke inrichting, werd in 1905 gesticht en heeft ten doel het vormen van werklieden en meesterknechten voor alle beroepen in verband met de boekdrukkunst.

Het schoolgebouw is zeer eenvoudig en bevat drie flinke leslokalen: één voor voortgezet lager onderwijs, één voor het teekenen, en één voor den practischen arbeid der typografen.

Er is een dagcursus en een avondcursus. De dagcursus werd in 1906 bezocht door 6 leerlingen (alleen 1ste leerjaar); de avondcursus door 45 leerlingen.

Het onderwijs aan den dagcursus is verdeeld over drie leerjaren, dat aan de avondschool over vijf jaar.

Tot de dagschool worden leerlingen toegelaten, welke minstens 13 en hoogstens 16 jaar zijn en goed kunnen lezen, schrijven en rekenen. De avondschool is voor de „adultes".

Het bestuur der school bestaat uit 6 leden, n.l. den Burgemeester, twee door den gemeenteraad benoemde leden, één door de „Bestendige deputatie" van de provincie en twee door den Minister.

De bouw en de meubileering der school kostte 20.000 francs, materiaal 10.000 fr., terwijl het personeel bestaat uit één directeur, één teekenleeraar en twee leeraren voor de techniek.

Er wordt onderwijs gegeven in practijk, Ned. taal, moderne talen, rekenen, aardrijkskunde, geschiedenis, natuurlijke historie, natuurkunde, geschiedenis van het boek, sociale economie, gymnastiek, teekenen, scheikunde, machineschrijven, stenografie.

Drukproeven, die mij welwillend door den directeur werden toegezonden, voldoen m.i. aan de eischen, die tegenwoordig aan „modern" drukwerk gesteld worden, en pleiten voor de sérieuse opvatting van het onderwijs.

Ecole professionnelle de mécanique te Luik.

Deze school is een zeer belangrijke inrichting voor vakonderwijs in een centraal punt van industrie. De directeur dezer school is tevens „directeur de l'orphelinat des garcons de la Ville de Liège" en „directeur de l'école professionnelle de dessin de Cristalleries du

Val-St. Lambert". Als directeur van het weeshuis werden door hem eenige jaren geleden verschillende pogingen aangewend om de weesjongens als leerlingen bij de patroons geplaatst te krijgen. De jongens leerden echter zeer onvoldoende, moesten veel boodschappen doen, enz., terwijl de wet verbiedt hen vóór hun 15de jaar in een „atelier industriel" aan te nemen. In 1898 ontwikkelde hij zijn denkbeelden over het oprichten van een „école de mécanique" voor verschillende industrieelen, en mocht zijne pogingen bekroond zien met de opening van de school op 24 Maart 1902. In 1905 werd aan dezen directeur de „prix Rouveroy" toegekend voor zijn „projet d'organisation d'une école professionnelle de mécanique et essai d'un programme détaillé".

In het juryrapport wordt o. a. het volgende gezegd over de opleiding van den leerling in de kleine ateliers:

„Nous savons tous comment on utilise la généralité des enfants dans les petits ateliers; des courses, tant pour les ouvriers que pour les patrons, des travaux inférieurs, des besognes de ménage qui n'ont aucun rapport avec le métier choisi.

Supposons maintenant les enfants bien occupés à l'apprentissage d'un métier. Nous soutiendrons qu'ils sont placés dans de mauvaises conditions; car à l'atelier l'apprentissage du métier se fait un peu au hasard, occasionnellement, avec confusion.

Les difficultés pratiques ne sont pas échelonnées, méthodiquement graduées, résolues une à une, progressivement, parce qu'on ne peut pas toujours choisir la besogne à exécuter. Celle-ci est imposée par la nature des commandes et l'apprenti est parfois employé pendant plusieurs mois à fabriquer la même pièce, sans grand profit pour son éducation professionnelle ou pour son avancement."

De school telde in 1906 500 leerlingen en 26 leeraren.

De leerlingen moeten den leeftijd van 12 jaar hebben bereikt en gedurende ten minste één jaar de lessen in het 6de jaar van een lagere school met vrucht hebben gevolgd. Zij moeten allen een toelatingsexamen doen, hetwelk loopt over de vakken: Fransche taal, rekenkunde en teekenen. Wanneer er meer aanvragen zijn dan beschikbare plaatsen, gaan die leerlingen voor, die het hoogste aantal punten bij het examen hebben behaald. Het onderwijs is geheel kosteloos voor de eerste 150 leerlingen van elk leerjaar, voor zoover ze nog geen 16 jaar oud zijn, het schoolgeld bedraagt dan dadelijk 300 francs voor hen, die den leeftijd van 17 jaar nog niet hebben bereikt en 500 francs voor hen, die boven 17 jaar zijn.

Deze regeling geldt alleen voor de leerlingen, die in de stad of de provincie wonen. Leerlingen uit de andere provincies betalen tot hun 17de jaar 500 francs, boven 17 jaar 800 francs. Leerlingen uit andere landen betalen 1500 francs bij vooruitbetaling.

De school „est une oeuvre philanthropique industrielle et sociale" en door particulier initiatief tot stand gekomen. Gesubsidieerd door het Rijk, de provincie en de stad, bedroegen de exploitatiekosten ± 130.000 fr., waarvan het Rijk 2/5, de provincie 1/5 en de stad 2/5 geeft. Bovendien geven de vereenigde industrieelen nog ± 35.000 francs, hetgeen de directeur kan besteden ten nutte der school.

De lessen worden, ook des Zaterdags, gegeven van 8—12 en van 1½—5½. De leerlingen mogen in de middaguren van 12—1½ niet naar huis, maar moeten het middagmaal gebruiken, dat hun in eenige werkplaatsen (die daartoe in enkele minuten de metamorphose van werkplaats tot eetzaal ondergaan) door de school gratis wordt verstrekt.

> „Le menu varie chaque jour et se compose d'un excellent potage de pommes de terre, de légumes et de pain à discretion, d'un verre de bière de saison et de deux cents grammes de viande; certains jours du poisson, deux oeufs, etc.
>
> L'influence du dîner sur la santé des enfants, sur leurs études sur leur travail manuel, sur leur activité, sur leur conduite même, est telle que nous lui attribuons une partie importante des résultats inespérés que nous obtenons."

Het is werkelijk een zeer interressant gezicht de geheele schoolbevolking aan tafels met ± 150 leerlingen, rustig en met voorbeeldige orde, bezig te zien het bovengenoemde menu te nuttigen.

Het behoeft niet gezegd te worden, dat er reusachtige ketels zijn, en een groot keukenpersoneel noodig is om dagelijks het middagmaal gereed te maken, dat alleen ± 26000 francs per jaar kost, een bedrag, dat onder de genoemde exploitatiekosten is begrepen.

Ander dienstpersoneel dan voor de keuken, is er niet; de lokalen worden door de leerlingen schoongemaakt, hetgeen zeker niet medewerkt om den totaal-indruk van het zeer oude gebouw gunstiger te doen zijn.

In de navolgende vakken wordt onderwijs gegeven:

rekenen, algebra, meetkunde, trigonometrie, vakteekenen, handels- en nijverheidscorrespondentie, natuur- en scheikunde, werktuigleer, constructie van automobielen, electriciteitsleer, technologie, wellevendheid, practijk in het bankwerken, modelmaken, smeden, enz.

De werkplaatsen zijn zeer volledig met de nieuwste machines ingericht. Alle werktuigen worden door een gasmotor van 20 P.K. gedreven, terwijl thans aan de school een stoommachine (triple expansie) van 100 P.K. wordt vervaardigd, welke dienen moet om de werktuigmachines in de werkplaatsen van het nieuwe schoolgebouw in beweging te brengen.

Elken dag wordt den leerlingen werk opgegeven om thuis af te

werken. Zij, die daarvoor geen goede gelegenheid hebben, vinden aan de school een verwarmd en verlicht vertrek, waar hun van 5½ tot 7½ des avonds die gelegenheid gegeven wordt en waar tevens een leeraar aanwezig is om hen te helpen en toezicht te houden.

De orde en tucht in de school laten niets te wenschen over. Straffen worden niet toegepast.

Het bestuur bestaat uit 20 leden, n.l. 3 door het Rijk benoemd, 3 door de provincie, 3 door de stad, 7 door de industrieelen, 2 door de Kamer van handel en 2 door de „conseil de l'industrie et du travail." Van de laatstgenoemde 4 moeten 2 patroons en 2 werklieden zijn.

De inrichting van de geheele school doet weer denken aan een fabriek. Er is op het oogenblik een plan voor een groote uitbreiding van de school in bewerking, om aan meer dan 1000 leerlingen onderwijs te kunnen verstrekken, en een gieterij, slotenmakerij en ketelmakerij, alsmede een cursus voor machinisten en electr. instrumentmakers aan de school te verbinden.

Uit het schetsplan, dat hierbij wordt overgelegd (bijlage E) kan blijken, op welke wijze de distributie der lokalen enz. is geprojecteerd en tevens de eischen, welke men in Luik aan een dergelijk schoolgebouw stelt.

Evenals aan de andere scholen zijn de klassen in de werkplaatsen ook hier gecombineerd.

Al wat vervaardigd wordt, moet door den leerling met wit krijt op een zwart bord geteekend worden.

Wekelijks wordt door den directeur in een groote zaal voor alle leerlingen en leeraren een voordracht gehouden over paedagogische onderwerpen, zooals:

De arbeid, zijn nut en zijn waarde.
Keuze van werkplaats.
Binnenkomst en gedrag in de werkplaats.
Orde en spaarzaamheid.
Vlugheid bij de uitvoering.
Afwezigheid en hare gevolgen.
Belang van goede lectuur.
Oorzaken, die den werkman verhinderen zijn positie te verbeteren.
Hoe men zich op straat en in de school moet gedragen.
Bezoeken van wellevendheid, vriendschap, rouwbeklag, weldadigheid.
De reinheid van het lichaam, baden, zindelijkheid in huis, werkplaats, enz.

In de ateliers vindt men in het Fransch met groote letters geteekende spreuken, waarover causeries worden gehouden, zooals:

Bedenk lang, handel daarna snel.
Lieg nooit.

Betaal stipt uw schulden.
Reken niet op de kans.
Tracht nooit meer te schijnen dan gij zijt.
Luiheid en hare gevolgen, enz.

Er bestaat een groote band tusschen den directeur en de industrieelen. De leerlingen worden, na afloop van den cursus, door bestuur en directeur in de fabrieken geplaatst. Zij mogen niet zonder toestemming van den directeur van patroon veranderen. Voor elken leerling zijn ongeveer 3 plaatsen beschikbaar; de aanvraag naar oud-leerlingen is groot. Elke week informeert een leeraar bij de verschillende chefs der werkplaatsen naar hun gedrag, ijver, loon, enz.

De onderwijzers, zoowel voor de practijk. als voor de theorie moeten het diploma van een nijverheidsschool bezitten. Voor de benoeming heeft een proefaflegging plaats. Alleen voor de cursussen in mechaniek worden ingenieurs benoemd.

Het aanvangssalaris voor den directeur bedraagt 5000 fr. met vrije woning, vuur en licht, en met driejaarlijksche verhoogingen van 1000 francs.

Het aanvangssalaris voor de leeraren varieert van 2400 tot 3000 francs, na 12 jaren van 3600 tot 5000 francs.

Het personeel heeft geen recht op pensioen.

Naar aanleiding van een vergelijking met andere inrichtingen van vakonderwijs en een bezoek aan de scholen te Gent, Verviers, Morlanwelz en Amsterdam en de expositie van vakscholen op de tentoonstelling in Luik, wordt in een rapport aan den gemeenteraad door den voorzitter van het bestuur en den directeur der school geconcludeerd, dat: „l'Ecole de mécanique de Liège occupe un rang très distingué dans les écoles professionnelles de l'étranger, tant dans celles de notre pays que dans celles de l'étranger."

Uit de stukken, die te mijner beschikking werden gesteld, en uit de mondelinge mededeelingen van den directeur blijkt, dat er veel gedaan wordt, zoowel in als buiten de school, om de plaats, die deze school volgens verschillende ingenieurs inneemt „la première école professionnelle du monde" te blijven behouden.

Aan de school is een avondcursus voor chauffeurs verbonden. Zij, die aan deze school gevormd zijn, zijn bij hun patroon zeer gezien, omdat zij zich door goede manieren onderscheiden. Zij ontvangen elken dag van 8—5$^1/_2$ uur onderricht in het rijden.

De leerlingen maken veel uitstapjes onder geleide van directeur en leeraren. In 1906 hebben 30 hunner een reis naar Nederland gemaakt. Voor dit doel was een reisgids samengesteld met tal van afbeeldingen. Deze gids is niet in den handel, maar uitsluitend gedrukt ten behoeve van de leerlingen. Deze uitgave zal ieder jaar

worden voortgezet om zoodoende een collectie practische reisgidsen, uitsluitend voor de leerlingen, te bezitten.

Uit bovenstaande mededeelingen mag men afleiden, dat deze groote school een zeer voorname plaats inneemt onder de vakscholen in België en daarbuiten, hetgeen echter niet wegneemt, dat een vergelijking van de resultaten van het vakonderwijs met die der grootste scholen in ons land zeker niet in het nadeel van deze laatste zou uitvallen.

Ecole professionnelle et industrielle te Morlanwelz-Mariemont.

In de mededeelingen omtrent de organisatie en het onderwijs wordt het volgende gezegd:

> Là où règne la petite industrie, où la surveillance patronale s'exerce de près, l'apprentissage est encore possible dans l'atelier. Mais s'il s'agit de la grande industrie, nous sommes du côté de ceux qui soutiennent que l'apprentissage n'y est plus possible. C'est notre cas, et il a été décidé de créer des cours professionnels annexes à l'Ecole industrielle, complètement séparés des établissements industriels, mais constituant de vrais ateliers organisés industriellement. Ce qui différencie ces ateliers des chautiers industriels, c'est que le travail y est organisé au point de vue de l'enseignement et non au point de vue commercial.

De lokalen voor deze school zijn uitsluitend werkplaatsen. Er wordt alleen onderwijs gegeven in de practijk van het schrijnwerken en metaalbewerken, terwijl de leerlingen verplicht zijn het onderwijs aan de nijverheidsschool te volgen. Zij, die te ver af wonen, zijn hiervan vrijgesteld, maar moeten de lessen des Zondagmorgens bijwonen. De cursus is een drie-jarige. Het onderwijs is kosteloos, maar iedere leerling moet 10 francs inschrijvingsgeld betalen.

Wanneer een leerling binnen de drie jaar vertrekt, moet hij een bedrag van 30, 20 of 10 francs storten, naar gelang hij in het 1e, 2e of 3e leerjaar vertrekt.

Leerlingen van 13 tot 16 jaar worden alleen toegelaten.

De lessen worden elken dag van 8—12 en van 2—6 gegeven. Er

zijn geen vacanties. Aan het einde van elk kwartaal worden belooningen uitgereikt (boeken of gereedschap) aan de leerlingen, die zich in dien tijd in hun arbeid en gedrag onderscheiden hebben.

Ook hier werken de leerlingen der verschillende klassen samen.

In 1905 waren er 71 bankwerkers en 58 schrijnwerkers, uit 23 verschillende gemeenten.

Straffen worden niet opgelegd; alle vergrijpen worden door den leeraar in een boek genoteerd. Des Zaterdagsmiddags hebben de leerlingen, wier namen op deze lijst staan aangeteekend, zich te verantwoorden tegenover een commissie van leerlingen, waarvan er één voorzitter is. Deze commissie legt straffen op, zoodat bijv. voor schreeuwen 2 cent boete moet betaald worden. Kan de beschuldigde leerling zich niet goed verdedigen, dan kan een andere leerling als advocaat optreden. De directeur deelde mede, dat dit strafstelsel zeer goed werkt.

De localiteiten zijn bijzonder gunstig, vooral wat de afmetingen betreft. Zij geven ook den indruk van fabriekswerkplaatsen, hoewel men er zich strikt toelegt op handenarbeid en er weinig machines zijn.

In de mededeelingen omtrent organisatie en onderwijs zegt de directeur:

„Moet de machinale arbeid ook onderwezen worden, of moet het onderwijs zich alleen bepalen tot handenarbeid, die de vereischte vaardigheid aan de a.s. werklieden geeft?

De meeningen hieromtrent zijn zeer verdeeld, maar wij aarzelen niet te verklaren, dat, hoewel het onderwijs in machinearbeid niet schaden kan, het te kostbaar is. Men moet groote uitgaven voor installatie doen en steeds nieuwe machines aanschaffen om op de hoogte van den vooruitgang in de nijverheid te blijven. Wat men vooral bij de werklieden betreurt, is het gebrek aan handvaardigheid, zorg voor het werk en vakkennis. Maar is het wel noodig, dat de leerlingen den machinalen arbeid leeren kennen om die gebreken te voorkomen? Wij gelooven het niet, maar meenen integendeel, dat de leerling, die handvaardigheid heeft verkregen, door hem van alles uitlegging te geven, ook van de werktuigen, spoedig in staat zal zijn, een machine, 't doet er niet toe welke, te kunnen gebruiken, vooral, wanneer hij bovendien de „cours scientifiques" heeft gevolgd."

Onderwijs in teekenen wordt niet gegeven. Er wordt voor patroons en particulieren gewerkt, oefeningen worden er weinig gemaakt. „Tout objet doit trouver son utilité."

Het pensioen voor directeur en leeraren is evenals dat voor de nijverheidsscholen geregeld. Het tractement van den directeur bedraagt 1000 francs, dat van de leeraren 2400 francs. De voornaamste bezigheid van den directeur buiten de school, is die van raadgevend ingenieur.

De *nijverheidsschool* heeft zich sedert hare oprichting in 1866 voortdurend ontwikkeld en werd hierin voornamelijk gesteund door de familie Warocqué, naar wie het aan de school verbonden museum genoemd is. Zij telt thans ± 800 leerlingen, waarvan het grootste deel uit de omliggende plaatsen komt.

De cursus is een vijfjarige, en is gesplitst in twee afdeelingen. In de eerste twee jaar wordt onderwijs gegeven in rekenkunde, algebra, meetkunde en lijnteekenen, waaronder de projectieleer begrepen is. Het bijwonen der cursussen in gezondsheidsleer en „économie industrielle" is verplichtend voor deze afdeeling. Deze cursussen zijn bestemd voor jongelieden, die chef eener werkplaats en vooral teekenaar willen worden. De lessen worden 4 avonden per week, van $7^1/_4$—$9^1/_2$ uur gegeven. De duur van den cursus is 40 weken.

In het derde jaar wordt onderwijs gegeven in bedrijfsleer, beschrijvende meetkunde, algebra, trigonometrie, waterpassen, landmeten en vakteekenen. Na afloop van dit derde jaar moeten zij examen doen om het diploma van teekenen te verkrijgen. Dit diploma is noodig om toegelaten te worden in het 4e jaar, in de afdeeling voor „conducteurs-mécaniciens". In het 4e en 5e jaar wordt onderwijs gegeven in: natuur- en scheikunde, werktuigkunde, technologie, stoomketels en machines, ijzerconstructies en constructie-teekenen.

De „conducteurs-mecaniciens" kunnen de cursussen in mijnbouw, bouwconstructie en electrotechniek volgen in een speciale afdeeling.

De leerlingen moeten 14 jaar zijn, vlot kunnen lezen en schrijven en de vier hoofdbewerkingen der rekenkunde kennen.

Voor oudere leerlingen zijn de toelatingseischen niet zoo hoog; men houdt dan rekening met den goeden wil.

De cursus op Zondagmorgen wordt, vooral door werklieden, zeer druk bezocht. Deze cursus in een vierjarige. In de eerste twee jaar wordt onderricht gegeven in rekenkunde, meetkunde en lijnteekenen. Daarna heeft de splitsing plaats voor de verschillende secties, zooals: mijnbouw, bouwconstructie, stoken en behandeling van ketels en machines, technologie, electrotechniek,

Het budget der school bedroeg in 1905 30.700 fr. De school exposeerde haar werk op vele tentoonstellingen en verkreeg vele onderscheidingen.

De leeraren hebben een salaris van 1200 francs voor $7^1/_2$ lesuur per week, dat van den directeur bedraagt 3500 francs.

Aan de school is een museum, in een geheel vrijstaand gebouw, verbonden. Het bevat een zeer interressante verzameling van meer dan 1200 voorwerpen, die betrekking hebben op de verschillende vakken, die aan de school onderwezen worden. Dit museum staat ook voor het publiek open. Men hoopt de verschillende in dit

museum aanwezige werktuigen en machines geleidelijk in werking te kunnen brengen.

In het voorafgaande heb ik, hetgeen m.i. omtrent de verschillende scholen vermeldenswaard was, zoo objectief mogelijk medegedeeld, zonder beoordeeling van het onderwijs.

Ik meen echter, dat mijn verslag onvolledig zou zijn, wanneer ik den indruk, dien ik van het Belgische vakonderwijs heb verkregen, niet zou weergeven.

Het bezoek aan de verschillende scholen, het spreken met directeuren en leeraren heeft mij de overtuiging gegeven, dat er in België zeer veel gedaan wordt voor het technisch onderwijs, zoowel dat van lageren als hoogeren rang.

De nijverheidsscholen vertoonen veel overeenkomst met onze burgeravondscholen met 4- of 5-jarigen cursus. Wat aan onze B.A.S. echter als hulpmiddel bij het teekenonderwijs dient en meestal wordt toegepast om vaardigheid te krijgen in opmeten en in teekening brengen, vormt bij vele der door mij bezochte scholen hoofdzaak van onderwijs. Het individueel karakter, dat ons onderwijs kenmerkt is, over het algemeen, daar niet aanwezig, hetgeen bij een zoo groote klassebevolking ook niet mogelijk is. Iedereen, die het vakteekenen aan een B.A.S. onderwijst, kan begrijpen, dat het onderwijs aan ± 40 leerlingen en soms nog meer, niet anders dan klassikaal kan zijn, en dat het vrijwel onmogelijk is, om zich te overtuigen, dat iedere leerling ten volle begrijpt, hetgeen hij teekent. Waar men mag aannemen, dat de door mij bezochte scholen tot die inrichtingen van onderwijs behooren, die in de eerste plaats genoemd mogen worden, is het billijk de resultaten van het teekenonderwijs ook te vergelijken met die onzer inrichtingen van avondonderwijs, die door subsidie als anderszins in de meest gunstige omstandigheden verkeeren, zoowel wat leeraren als hulpmiddelen van onderwijs betreft.

Veel onderwijs aan avondinrichtingen voor vakonderwijs in ons land zou op hooger peil staan, wanneer de leermiddelen aanwezig waren, zooals die op de Belgische nijverheidsscholen worden aangetroffen. Wat de uitkomsten van het onderwijs betreft, kunnen wij m.i. zonder overschatting van eigen werk, minstens naast hen plaats nemen.

Ons teekenonderwijs, vooral voor den timmerman, meubelmaker en schilder kenmerkt zich door meerdere flinkheid, terwijl de frischheid van opvatting, die men in onze architectuur en kunstnijverheid waarneemt, op ons vakonderwijs influenceert en voor den deskundigen bezoeker aan onze scholen terdege merkbaar is.

Zooals reeds werd medegedeeld, wordt het onderwijs in taal, rekenen, natuur- en werktuigkunde, enz. gesteund door leerboeken, welke door den betrokken leeraar zelf zijn samengesteld, door middel van auto-grafie of machineschrift vermenigvuldigd worden en aan de leerlingen tegen den kostende prijs worden uitgereikt. Op een enkele nijverheidsschool, o.a. die te Antwerpen, waren enkele leergangen gedrukt. Deze leergangen zijn niet in den handel.

> „L'emploi de manuels évite les erreurs et les pertes de temps dues aux notes et aux dictées, celles-ci étant bannies d'une manière absolue de notre enseignement; le temps gagné est mieux employé aux interrogations et aux applications. (Verslag school Morlanwelz)."

Ecoles professionnelles.

Zooals reeds medegedeeld is, hebben deze scholen veel overeenkomst met onze ambachtsscholen. Het grootste aantal leerlingen treft men in de afdeelingen voor metaalbewerking aan. Dit onderwijs maakt zoowel te Gent als te Luik en Morlanwelz een goeden indruk. Door het specialiseeren van de vakken is het niet mogelijk een vergelijking te maken met het onderwijs aan onze ambachtsscholen in metaalbewerking. De leerlingen aan onze scholen krijgen onderwijs zoowel in bankwerken als in draaien, vuurwerk, enz.; zijn dus niet verplicht terstond bij de toelating keuze te doen en kunnen aan het einde van den cursus uitzien om plaatsing te verkrijgen in dat deel der metaalbewerking, dat hun het meest aantrekt. In België kan men aan de beroepsscholen grootere en meer gecompliceerde werkstukken maken, omdat het onderwijs daar geheel is ingericht, overeenkomstig de behoeften van de groot-industrie, waarvan Luik een voornaam centrum vormt. Waar de groot-industrie dus reeds het specialiseeren op de school noodzakelijk maakt, moet het aanbrengen van de kennis, die noodig is voor de verschillende bewerkingen van het metaal wel tot de desirata behooren en het onderwijs zich begrenzen tot de verwerking in dat onderdeel van het vak, dat de leerling bij de toelating gekozen heeft.

Het onderwijs in de houtbewerking, dat zoowel den arbeid van den timmerman als dat van den meubelmaker omvat, kon mij niet bevredigen. Hetgeen men onzen ambachtsscholen jarenlang en zeer terecht tot een verwijt heeft gemaakt, nl. dat er op kleine schaal gewerkt werd, ziet men in Gent nog algemeen toegepast. Verbindingen nog wel op ware grootte, maar deuren, kappen, trappen, enz. op de helft, $^1/_3$ en $^1/_{10}$ van de ware grootte.

In Morlanwelz komt het streven om het onderwijs in de werkplaats zoo nabij mogelijk te doen komen aan den arbeid, die den leerling

later wacht, zeker uit in het feit, dat er uitsluitend wordt gewerkt in de werkplaatsen, zes dagen van 8 uur per dag, dus 48 uur per week, terwijl er geen vacanties worden gegeven. Bij alle waardeering, die men moet hebben voor het streven om nauwe aansluiting met de werkplaats van den patroon te hebben, voldoet het werk van de de leerlingen-schrijnwerkers (timmerlieden en meubelmakers) van het 3de leerjaar nog niet aan de eischen van accurate uitvoering, die men in ons land reeds stelt aan de leerlingen van het 2de leerjaar der ambachtsscholen. Wellicht is dit te wijten aan de combinatie van twee vakken, waaraan in ons land verschillende eischen worden gesteld.

Bij de afdeeling schilderen, die ik aantrof aan de beroepsschool in Gent, was het imiteeren van hout- en marmer m. i. uitmuntend. Aan dit deel van het onderwijs wordt veel moeite en zorg besteed, hetgeen zeker in verband staat met de toepassing van hout- en marmerimitatie, die men in België nog algemeen aantreft. Aan het gewone verfwerk werd niet veel gedaan, terwijl uit het decoratief schilderwerk afgeleid mocht worden, dat de noodzakelijke voorafgaande studie van natuurvormen met de verwerking tot motieven geheel ontbrak.

Cours professionnels.

Werden de resultaten en de methode van onderwijs aan de verschillende nijverheids- en beroepsscholen met groote belangstelling door mij bezichtigd, niet minder was dit het geval met de leergangen voor volwassenen. De deelname aan deze leergangen is groot. De Zondagmorgen is een morgen van veel beteekenis voor het vakonderwijs in België. Er is zeker geen nijverheids- of beroepsschool, die hare deuren dien morgen gesloten houdt. Er zijn vele werklieden, die niet in de gelegenheid zijn de lessen aan deze leergangen in de avonduren te volgen, en die zich toch gaarne willen perfectionneeren in hun vak, waartoe zij dan des Zondagmorgens in staat worden gesteld. Bij dit onderwijs wordt rekening gehouden met de vaardigheid, die de leerling reeds verkregen heeft, zoodat het geheel individueel is.

Het is zeer opmerkenswaard, dat sommige scholen de deelname aan deze practische lessen alleen open stellen voor hen, die kunnen teekenen, en kennis der meetkunde hebben, zooals aan het einde van het 3de jaar van een nijverheidsschool geëischt wordt. Bovendien is de leeftijd van 17 jaar eveneens voorwaarde van toelating. De cursus is meestal een tweejarige. Bij de bespreking met sommige directeuren dezer inrichtingen van onderwijs bleek, dat de vorengenoemde eisch van toelating velen hunner, en m.i. zeer terecht, doeltreffend voorkwam; omdat men bij den arbeid in de werkplaatsen veel door

teekenen moet verduidelijken en een zekere mate van algemeene kennis vooral van meetkunde noodig is.

In Antwerpen bijv. beginnen de leerlingen met deel te nemen aan de lessen in de nijverheidsschool, waartoe de leeftijd van 14 jaar vereischt wordt, en doen, nadat zij drie jaar deze lessen gevolgd hebben, keuze tusschen het blijven volgen van dit onderwijs ook in het 4de en 5de jaar, of op den dan bereikten 17-jarigen leeftijd de nog overblijvende twee jaren in de werkplaats door te brengen. Het werk in deze werkplaatsen voor metaalbewerking (bankwerken, vuurwerken, draaien en schaven), loodbewerking en houtbewerking maakt een goeden indruk.

Bijlage F geeft een overzicht aan hetgeen aan één dezer vakleergangen aan deze school wordt onderwezen en de eischen, die aan de onderwijzers gesteld worden.

Al het werk aan de door mij bezochte scholen maakt op mij den indruk, dat een voorwerp aan deze scholen vervaardigd en als resultaat „d'un bon goût artistique" gestempeld, in ons land niet altijd als uiting van „goeden smaak" zal worden aangemerkt.

Waar vormentaal en kleurencombinatie min of meer op den voorgrond treden, staat ons onderwijs zeker niet ten achter. Dit deel van het onderwijs is aan onze scholen beter verzorgd, dan aan de door mij bezochte.

Het Belgisch stelsel van vakonderwijs geeft zoowel in de nijverheidsscholen als in de beroepsscholen en cursussen voor volwassenen veel, dat de aandacht ten volle waard is.

Moge dit verslag er toe medewerken om de belangstelling in het vakonderwijs ook in ons land te verhoogen en waardeering te geven aan hetgeen reeds tot stand werd gebracht. Staande op dat niveau, vanwaar het geheele vakonderwijs in zijn verschillende schakeeringen juist kan overzien worden, kan er door onderlinge voorlichting en bespreking tusschen deskundigen, zoowel op het terrein der techniek als op dat van vakonderwijs, nog veel goeds tot stand worden gebracht.

Bij alle verschil van meening zal het dan ook hier moeten uitkomen: „du choc des opinions jaillit la vérité".

P. DOORN.

Haarlem, Juni 1907.

Cours de dessin industriel et professionnel.

PROGRAMMA.

Het doel van een cursus in vakteekenen is, aan de werklieden, die dezen bezoeken, de technische begrippen te geven, welke hun ontbreken, om hun beroep rationeel en met verstand te kunnen uitoefenen, hen opmerkzaam te maken op de dikwijls slecht begrepen détails der uitvoering, de verkeerde handgrepen, die zij door routine of uit onwetendheid doen, kortom, het peil van hun vakkennis te verhoogen om er werklieden en „artisans d'élite'' van te maken.

Om dit doel te bereiken, zal het teekenen de voornaamste leerstof zijn, welke echter steeds in verband moet staan met het ambacht van den leerling, en waarin alle constructies moeten worden doorloopen, waarvan de uitvoering aan hem zou kunnen worden opgedragen.

Het einddoel van een cursus in het vakteekenen is de goede uitvoering van schetsen uit de vrije hand, genomen naar modellen, ontleend aan het vak van den werkman. Hij moet bij het maken van deze schetsen alleen gebruik maken van zijn potlood, een duimstok en een krompasser.

Voor den schrijnwerker bijv. zullen het schetsen moeten zijn van de gebruikelijke verbindingen, deuren, ramen, trappen enz. In een school, waar het teekenen alleen het doel heeft de leerlingen meer te bekwamen, is het niet noodig meer van hen te eischen; er kan geen sprake van zijn om na twee of drie studiejaren, ieder van ± 6 maanden, werklieden volledige constructies te laten uitwerken.

Het teekenen met behulp van instrumenten en het wasschen zijn van secondair belang; het is alleen noodig, dat een werkman zijne gedachten door middel van een schets weet weer te geven, en een werkteekening goed kan lezen.

Het zou voldoende zijn, dat iedere leerling een goed cahier had, met goed bewerkte schetsen, dat hem zou kunnen dienen als vademecum, wanneer hij de school verlaten had.

Om dit te bereiken is het van belang, dat oog en hand goed geoefend zijn en is het niet te veel verlangd een geheel leerjaar door te brengen met het geometrisch teekenen uit de vrije hand en met behulp van instrumenten.

De leeraar zal daartoe op het bord een geheele serie op elkander volgende oefeningen moeten teekenen, van de rechte lijn met zijn samenstellingen af en talrijke toepassingen. Al deze oefeningen moeten eerst door de leerlingen uit de vrije hand geschetst worden en

daarna met behulp van instrumenten, zoodat hij de techniek van het lijnteekenen aan het einde van het eerste leerjaar goed kent.

Het teekenen van lichamen naar pleister is niet aan te bevelen voor de leerlingen, die geen begrip van perspectief en van projectie hebben, en die geen voldoende oefening hebben gehad in het handteekenen.

Het tweede leerjaar zal geheel gewijd moeten zijn aan de behandeling van de projectieleer.

Met behulp van het teekenen, dat hij in het eerste leerjaar heeft geleerd, moet de leerling er op gewezen worden, hoe hij door middel van projecties de voorwerpen, die hij ontmoet, kan afbeelden. Er is hierbij geen sprake van beschrijvende meetkunde, het is voldoende, dat de leerling aan het eind van het jaar na de rechthoekige projecties van het punt en de rechte lijn, in staat is om de projecties van verschillende meetkunstige lichamen in iederen stand weer te geven.

Er is minstens één jaar noodig om goede resultaten te verwachten van de jongelieden, wier intellectueele voorbereiding niet grooter is dan die der werklieden, en het is een dwaling te meenen, dat de leerstof, aangegeven voor de eerste twee studiejaren in het hieronder vermeld programma, in één jaar voldoende is te behandelen.

Eindelijk zal de leeraar in het 3e jaar aan het vakteekenen komen. Dit zal, zooals reeds boven gezegd is, vooral bestaan in het maken van schetsen uit de vrije hand van voorwerpen naar de natuur en betrekking hebbende op het vak van den leerling. Deze oefeningen zullen wel goed opeenvolgend gekozen moeten worden, de schetsen zorgvuldig met maten ingeschreven en de cahiers goed verzorgd worden.

Er is niets tegen, dat de bekwaamste leerlingen in den loop van het jaar eenige schetsen met behulp van instrumenten gaan teekenen, maar niet in inkt. De meest intelligente leerlingen kunnen zelfs, wanneer zij alle details goed begrepen hebben, studie gaan maken van kleine ontwerpen, zooals arbeiderswoningen en andere dergelijke onderwerpen.

De cursus in het teekenen hieronder genoemd, zal aangevuld moeten worden met mededeelingen over het gebruik, de waarde, de hoedanigheden, de gebreken, enz. van de materialen, hetgeen wij willen aanduiden door de woorden: begrippen over de bouwkundige technologie.

Resumeerende, moet het te volgen programma samengesteld zijn als volgt:

1e. jaar: rekenkunde en meetkunde, lijnteekenen uit de vrije hand en met instrumenten.
2e. jaar: rekenknnde en meetkunde, projectieteekenen.
3e. jaar: vakteekenen, bouwk. technologie, gezondheidsleer.
4e. jaar: vakteekenen, bouwk. technologie, „économie industrielle".

MINISTÈRE DE L'INDUSTRIE ET DU TRAVAIL.

Direction de l'Enseignement Industriel et Professionnel.

ÉCOLES PROFESSIONNELLES POUR JEUNES FILLES.

ANVERS . . .	Soeurs Annonciades, rue Saint-Willebrord, 47	Institution libre.
ANVERS . . .	Rue des Architectes, 19 . . .	Institution communale.
ANVERS . . .	Rue des Aveugles 18	Institution libre.
BRUXELLES .	Rue du Marais, 94 (Bischoffsheim)	Institution communale.
BRUXELLES. .	Rue du Poinçon, 26.	Id.
CHARLEROI. .	. . . .	Id.
DIEST . . .	Rue du Démer (Soeurs de la Providence).	Institution libre.
ENGHIEN . .	Rue de la Sambre (Soeurs de Saint-Vincent de Paul) . . .	Id.
FRAMERIES. .	Soeurs de la Providence . . .	Id.
GAND . . .	Rue des Deux-Ponts, 45 . . .	Institution communale.
GAND . . .	„Notre-Dame", rue des Deux-Ponts, 41	Institution libre.
GRAMMONT . .	Rue du Couvent. — Institut Marie-et-Joseph	Id.
GRAMMONT . .	Rue de la Fourche. — Mlle Rens	Id.
HÉVERLÉ . .	Institut du Sacré-Coeur . . .	Id.
IXELLES. . .	Chausée de Vleurgat, 53.— Soeurs Saint-Vincent de Paul . . .	Id.
IXELLES. . .	Chaussée de Wavre, 154 . . .	Id.
IXELLES. . .	Rue du Président, 54	Institution communale.
JODOIGNE . .	. . . .	Institution libre.
LAEKEN . . .	Soeurs Ursulines, rue de Molenbeek, 189	Id.
LIÉGE . . .	18, rue de l' Ouest. — Soeurs de Sainte-Marie	Id.

LIÉGE . . .	Rue Hors Château. — Filles de la Croix	Institution libre.
LOUVAIN . .	Rue de Diest. — Institut dit des Minimes.	Id.
MALINES . .	Rue Milsen, 36	Id.
MOLENBEEK-ST-JEAN	Chaussée de Gand, 5	Id.
MONS . . .	Rue Fétis	Institution communale.
NAMUR . . .	Rue de Bruxelles, 54	Institution libre.
SAINT-GILLES .	Rue de Constantinopel, 5 . . .	Id.
ST-JOSSE-TEN-NOODE	Rue Traversière. — Filles de la Sagesse	Id.
SCHAERBEEK .	Rue Verte, 146	Id.
UCCLE . . .	Soeurs de Saint-Vincent de Paul	Id.
VERVIERS . .	Rue Chapuis	Institution communale.

ECOLES PROFESSIONNELLIS-MÉNAGÈRES.

BRAINE-L'ALLEUD		Institution libre.
BRUGES . . .	Institut de la Sainte-Famille (Soeurs Maricoles), rue du Vieux-Sac 36	Id.
BRUXELLES . .	Rue de Terre-Neuve, 114. Couvreur	Institution communale.
BRUXELLES . .	Rue de la Braie, 4	Institution libre.
ETTERBEEK . .	Rue des Rentiers, 66	Id.
GOSSELIES . .	Rue de l'Est, 5	Id.
HAL	Soeurs de l'Union du Sacré-Coeur, rue Handbooghof	Id.
LA LOUVIÈRE .	Couvent de la Croix, rue de l'Amitié, 88	Id.
LIERRE . . .	Petit-Bril, — Soeurs Ursulines .	Id.
MONS . . .	Square Sainte-Waudru	Id.
NIVELLES . .	Soeurs de l'Union du Sacré-Coeur	Id.
QUIÉVRAIN . .	Grand' Rue, 13	Id.
RENAIX . . .	Soeurs de la Miséricorde . . .	Id.
SAINT-CHISLAIN . .	Soeurs Augustines	Id.
SAINT-GILLES .	Avenue de la Toison-d'Or, 100 .	Institution communale.
SAINT-TROND .	Institut Sainte-Ursule	Institution libre.
SCHAERBEEK .	Rue des Palais, 2	Institution communale.
SOIGNIES . .	Rue de Braine. — Soeurs de la Providence	Institution libre.
TOURNAI . .	Soeurs de la Providence . . .	Id.
VILVORDE		Id.

ÉCOLES MÉNAGÈRES-PROFESSIONELLES.

ATH		Institution communale.
GAND	Rue Froebel	Id.
HÉVERLÉ	Institut du Sacré-Coeur	Institution libre.
HOUGAERDE		Id.
LAEKEN	Rue Claessens	Institution communale.
TOURNAI		Id.

COURS PROFESSIONELS. — ATELIERS D'APPRENTISSAGE.

COURS PROFESSIONNELS.

BRUXELLES. .	Cours de l'histoire du costume (organisé par le département), au local de l'École industrielle de Bruxelles, Palais du Midi.	
ST-JOSSE-TEN-NOODE	Annexés à l'École moyenne, rue Musin, 3 et 5	Institution communale.
ST JOSSE-TEN-NOODE	A l'École primaire communale, rue de la Limite, 67. . . .	Id.
ST-JOSSE-TEN-NOODE	Cours de dessin professionnel, rue de la Limite	Id.

ATELIERS D'APPRENTISSAGE.

BASSENGE . .	Sections professionnelles pour la confection des chapeaux de paille et pour le tressage de la paille (filles et garçons). (Adresser les correspondances au directeur.)	Institution libre.
GAND . . .	Rue des Tonneliers, 11. — Atelier d'apprentissage libre de broderie sur tulle	Id.
JEMELLE . .	Atelier de couture et de lingerie	Institution communale.
LIERRE . . .	Atelier d'apprentissage de broderie	Institution libre.
MALDEGHEM .	Atelier d'apprentissage de broderie	Id.
MALINES . .	Atelier d'apprentissage de la dentelle	Id.
SAINT-TROND .	École professionnelle d'apprentissage de la dentelle	Id.
TURNHOUT . .	École professionnelle d'apprentissage de la dentelle annexée à l'école dentellière	Id.

ÉCOLES ET CLASSES MÉNAGÈRES.

PROVINCE D'ANVERS.

	(1)	(2)	
ANVERS	Cl.	—	libre pour adultes, rue Saint-André, 27.
„	Cl.	—	libre pour adultes Rempart Saint-Georges, 144 (Soeurs du Sacré-Coeur).
„	Cl.	—	libre pour adultes, annexée au patronage Notre-Dame, rue Vieille-Bourse.
„	Cl.	—	libre pour adultes, annexée au patronage, rue Pothoek (Soeurs Franciscaines-Missionnaires de Marie).
„	Cl.	—	libre pour adultes, annexée à l'ouvroir, rue Pothoek (Soeurs Franciscaines-Missionnaires de Marie).
„	Cl.	—	libre pour adultes, rue Loeybroeck (Soeurs du Sacré-Coeur de Jésus et de Marie).
„	Cl.	—	libre pour adultes, rue Reynders.
BOOM (Hoeck) . .	Cl.	—	communale.
BOOM (Noeveren).	Cl.	—	annexée à l'Ecole primaire libre.
BRASSCHAET . .	—	Ec.	libre pour adultes, dirigée par les Soeurs de Saint-Joseph de Calasance.
DEURNE (lez-Anvers	—	Ec.	communale pour adultes.
GIERLE	Cl.	—	communale primaire.
HÉRENTHALS . .	Cl.	—	libre pour adultes, dirigée par les Soeurs Pénitentines, Val-Saint-Joseph.
HOOGSTRAETEN . .	Cl.	—	annexée à l'Ecole primaire libre des Dames Ursulines.
LIERRE (2) . . .	Cl.	—	libres pour adultes des Dames Ursulines, rue du Bril.
LILLE-SAINT-PIERRE	Cl.	—	annexée à l'Ecole primaire adoptée des Soeurs des Ecoles chrétiennes de Saint-Joseph de Calasance.
MALINES	Cl.	—	annexée à l'Ecole primaire adoptée des Soeurs de Notre-Dame de la Miséricorde, Neckerspoel.

(1) Cl. signifie que l'institution est une Classe ménagère.
(2) Éc. id. id. id. École ménagère.

	(1)	(2)	
MALINES	Cl.	—	libre pour adultes, des Soers de Charité, rue de la Vache, 41.
„	Cl.	—	libre pour adultes, des Soeurs des Ecoles chrétiennes de Saint-Joseph de Calasance, 36, rue du Chevalier.
„	Cl.	—	libre pour adultes, des Soeurs de Notre-Dame de la Miséricorde, annexée à l'Ecole de couture, rue d'Hanswijck.
„	Cl.	—	libre pour adultes, des Soeurs de Notre-Dame de la Miséricorde, rue Verte.
„	Cl.	—	libre pour adultes, anexée à l'ouvroir des Soeurs de Notre-Dame de la Miséricorde, rue des Beggards.
„	Cl.	—	libre pour adultes, des Dames de Marie *à Coloma.*
„	Cl.	—	libre pour adultes (Geerdegem Halfgalg).
MEERHOUT	Cl.	—	libre pour adultes.
OLMEN	—	Éc.	libre pour adultes, des Soeurs des Ecoles chrétiennes de Saint-Joseph de Calasance.
SCHOOTEN	—	Éc.	libre pour adultes, des Soeurs des Ecoles chrétiennes de Saint-Joseph de Calasance.
TURNHOUT	Cl.	—	communale primaire, rue de la Commune.
„	Cl.	—	annexée a l'Ecole primaire libre de Mlle Moerman, rue des Récollets.
„	Cl.	—	libre pour adultes, des Soeurs du Sacré-Coeur, 11 rue du Ruisseau.
„	Cl.	—	libre pour adultes du patronage pour filles de fabriques.
VORSSELAER	—	Éc.	communale pour adultes, dirigée par les Soeurs des Ecoles chrétiennes de Saint-Joseph de Calasance.

PROVINCE DE BRABANT.

	(1)	(2)	
BERTHEM	Cl.	—	libre.
BOITSFORT	Cl.	—	libre (jour) des Sœurs du Sacré-Cœur de Marie.
BRUXELLES	—	Éc.	libre annexée au refuge Sainte-Madeleine, rue de Terre-Neuve.

(1) Cl. signifie que l'institution est une Classe ménagéere.
(2) Éc id. id id. École ménagère.

	(1)	(2)	
Bruxelles . . .	Cl.	—	communale centrale, rue de Terre-Neuve, 102, (destinées aux élèves des divisions supérieures des écoles primaires.)
" . . .	Cl.	—	" " rue Locquenghien, 2 (destinées aux élèves des divisions supérieures des écoles primaires.)
" . . .	Cl.	—	" " rue des Riches Claires, 36-38 (destinées aux élèves des divisions supérieures des écoles primaires.)
" . . .	Cl.	—	trois classes communales destinées aux élèves de la 5e année des écoles primaires, rue Locquenghien, 2.
" . . .	Cl.	—	libre primaire, rue t' Kint, 28.
" . . .	—	Éc.	libre de la rue du Béguinage, 36, annexée à l'Ecole primaire Saint-Jean-Baptiste.
" . . .	Cl.	—	libre annexée à l'Ecole primaire subsidiée, rue Saint-Ghislain, 64.
" . . .	Cl.	—	libre pour adultes, rue du Bois-Sauvage, 16.
Court-Saint-Etienne	Cl.	—	communale.
Cureghem . . .	Cl.	—	libre pour adultes du soir, rue du Chapeau.
Diest	—	Ec.	libre pour adultes, des Soeurs de la Providence.
"	Cl.	—	communale pour adultes.
Dilbeek	—	Éc.	libre pour adultes.
Etterbeek . . .	Cl.	—	libre, rue de Chambéry, 31.
Folk-les-Caves. .	Cl.	—	libre (adultes et primaires).
Grimberghen . .	Cl.	—	libre pour adultes.
Hal	—	Éc.	libre pour adultes, des Soeurs du Sacré-Coeur et de l'Immaculée-Conception.
"	Cl.	—	primaire des Soeurs du Sacré-Coeur et de l'Immaculée-Conception.
Héverlé	Cl.	—	libres, Institut du Sacré-Coeur.
Itterbeek . . .	—	Éc.	libre pour adultes.
Ittre	—	Éc.	libre des Soeurs de la Providence.
Léau	—	Éc.	communale pour adultes.
Leefdael	Cl.	—	libre pour adultes.
Linsmeau	Cl.	—	"
Louvain	Cl.	—	communale du soir, Voer des Capucins.
" . . .	Cl.	—	communale du jour, "
" . . .	—	—	Cours de ménage annexé à l'École professionnelle libre pour jeunes filles „Minimes'', rue de Diest.
Lubbeek	—	Éc.	libre pour adultes.
Molenbeek-St-Jean	Cl.	—	communale, rue du Jardinier, 47 pour adultes.

(1) Cl. signifie que l'institution est une Classe ménagère.
(2) Éc. id. id. id. École ménagère.

	(1)	(2)	
MOLENBEEK-ST.JEAN	Cl	—	communale pour adultes annexée a l'Ecole primaire supérieure, rue Ransfort, 78.
NIVELLES	Cl.	—	centrale libre.
NODEBAIS	—	Éc.	libre.
OVERYSSCHE . . .	Cl.	—	libre pour adultes.
PERWEZ	—	Éc.	libre pour adultes des Soeurs de la Providence.
REBECQ-ROGNON . .	—	Éc.	communale pour adultes.
SAINT-GILLES . .	—	Éc.	libre pour adultes, des Soeurs de Marie, rue Théodore-Verhaegen, 10—12.
„ . .	Cl.	—	communale primaire, rue de Constantinople, Ecole primaire n°. 4.
„ . .	Cl.	—	communale primaire, rue de la Perche, 29, Ecole primaire n°. 2.
„ . .	Cl.	—	communale primaire, rue de Bordeaux, 14, Ecole primaire, n°. 6.
„ . .	Cl.	—	libre des Dames de Sainte-Julienne, rue de l'Eglise, 55.
ST-JOSSE-TEN-NOODE	—	Éc.	libre des Dames de Sainte-Julienne, chaussée de Louvain, 27.
„	Cl.	—	communale primaire, rue Saint-François.
„	—	Éc.	libre des Filles de la Sagesse, rue du Mérinos 1.
SCHAERBEEK . . .	Cl.	—	libre (rue de la Ruche, 28).
STROMBEEK-BEVER .	Cl.	—	libre pour adultes.
TIRLEMONT . . .	Cl.	—	libre, Soeurs de Notre-Dame.
TOURNEPPE . . .	—	Éc.	communale pour adultes.
UCCLE	—	Éc.	communale.
„	Cl.	—	communale pour adultes.
VILVORDE	Cl.	—	communale.
WAVRE	—	Éc.	libre pour adultes, rue de Nivelles.

PROVINCE DE FLANDRE OCCIDENTALE.

	(1)	(2)	
BRUGES	Cl.	—	libre des Soeurs Maricoles, rue du Vieux-Sac. (Classe ménagère centrale à trois sections; une primaire et deux pour adultes.)
„	Cl.	—	libre pour adultes annexée à l'ouvroir des Collettines, rue des Collettines.
COURTRAI . . .	2cl.	—	libres pour adultes, Institut Amerlynck, rue Saint-Jean.

(1) Cl. signifie que l'institution est une Classe ménagère.
(2) Éc. id. id. id. École ménagère.

	(1)	(2)	
COURTRAI	Cl.	—	libre pour adultes, Sainte-Marthe, dirigée par les Soeurs de la Charité de Jésus et de Marie, petite rue du Fort.
„	Cl.	—	libre pour adultes, Sainte-Marthe, dirigée par les Soeurs de la Charité de Jésus et de Marie, petite rue du Fort.
GITS	Cl.	—	communale pour adultes, dirigée par les Soeurs de Saint-Vincent de Paul.
LEDEGHEM . . .	Cl.	—	libre pour adultes, dirigée par les Soeurs Maricoles.
MENIN	Cl.	—	libre pour adultes, des Soeurs Paulines.
NIEUPORT . . .	Cl.	—	„ dirigée par les Pauvres Claires.
OOST ROOSEBEKE .	Cl.	—	communale pour adultes, dirigée par les Soeurs de la Foi.
OSTENDE . . .	—	Éc.	communale pour adultes de la rue de Constantinople.
„ . . .	—	Éc.	libre pour adultes, des Filles de Saint-Vincent de Paul (abbé Pype), rue Longue, 85.
POPERINGHE . .	Cl.	—	libre primaire (M. le vicaire Pil).
ROULERS . . .	Cl.	—	libre pour adultes (Soeurs de Saint-Vincent de Paul), rue de la Brasserie.
ROULERS	Cl.	—	libre pour adultes (Soeurs de Saint-Vincent de Paul), rue de la Brasserie.
THIELT	Cl.	—	pour adultes annexée à l'École d'application de l'École normale agréée des Dames Van Biervliet.
THOUROUT . . .	Cl.	—	libre pour adultes, des Soeurs de Saint-Vincent de Paul.
WESTOUTRE . . .	Cl.	—	libre pour adultes, des Soeurs de Saint-Vincent de Paul.
WIELSBEKE . . .	Cl.	—	libre pour adultes, annexée à l'École dentellière.
„ . . .	—	—	libre pour adultes, annexée à l'École dentellière (Soeurs de Notre Dame des Sept-Douleurs).
WYNGENE (Veld) .	Cl.	—	libre pour adultes annexée à l'École dentellière des Filles de Marie.
„ .	Cl.	—	libre pour adultes annexée à l'École dentellière des Filles de Marie.
WYNGENE (Village)	Cl.	—	libre pour adultes annexée à l'École dentellière des Filles de Marie.
„	Cl.	—	libre pour adultes annexée à l'École dentellière des Filles de Marie,

(1) Cl. signifie que l'institution est une Classe ménagère.
(2) Éc. id. id. id. École ménagère.

	(1)	(2)	
YPRES	—	Éc.	communale pour adultes.
„	Cl.	—	libre pour adultes annexée à l'ouvroir, dirigée par les Soeurs de Marie (deux institutions).

PROVINCE DE FLANDRE ORIENTALE.

	(1)	(2)	
AUDENARDE . . .	Cl.	—	libre des Soeurs de l'Enfance de Jésus.
BASEL	Cl.	—	libre annexée à l'éeole primaire des Soeurs de Saint-Vincent-de-Paul.
DEYNZE	Cl.	—	pour adultes, des Soeurs de Saint-Vincent de Paul, rue du Moulin.
„	Cl.	—	pour adultes, des Soeurs de Saint-Vincent de Paul, rue du Moulin.
„	Cl.	—	libre pour adultes annexée à l'ouvroir des Soeurs Maricoles, rue du Quai, 17.
EECLOO	Cl.	—	annexée à l'École primaire libre des Soeurs de la Charité de Jésus et de Marie,
GAND	Cl.	—	communale pour adultes, du dimanche et lundi, rue Saint-Pierre, Alost.
„	Cl.	—	communale pour adultes, du dimanche et lundi, chaussée de Meulestede, 68.
„	Cl.	—	communale du soir pour adultes, ancienne rue de la Porte-du-Sas.
„	Cl.	—	communale du dimanche pour adultes, rue Froebel.
„	Cl.	—	communale du dimanche pour adultes, Allée Verte.
„	Cl.	—	communale du soir pour adultes, rue de l'Acacia.
„	Cl.	—	communale du dimanche pour adultes, rue Neuve-Saint-Pierre.
„	Cl.	—	communale du soir pour adultes, rue Neuve-Saint-Pierre.
„	Cl.	—	libre pour adultes des Soeurs de Saint-Vincent de Paul, chaussée de Meulestede, 40.
„ (Muyde) . .	Cl.	—	libre pour adultes, dirigée par les Soeurs de l'Enfance de Jésus, chaussée de Meulestede, 400.
„	Cl.	—	libre, rue Longue-des-Pierres, 8.
GOEFFERDINGEN . .	Cl.	—	libre.

(1) Cl. signifie que l'institution est une Classe ménagère.
(2) Éc. id. id. id. École ménagère.

	(1)	(2)	
LAETHEM-ST-MARTIN	Cl.	—	libre des Soeurs de la Miséricorde.
LEDEBERG . . .	Cl.	—	annexée à l'école primaire libre des Soeurs de la Présentation de Notre-Dame.
„	Cl.	—	annexée á l'École primaire libre des Soeurs de la Présentation de Notre-Dame.
LOVENDEGEM . . .	Cl.	—	libre pour adultes, dirigée par les Soeurs de Charité de Jésus et de Marie.
MALDEGEM . . .	Cl.	—	libre pour adultes annexée à l'École de vannerie dirigée par les Soeurs Maricoles.
MELSELE	Cl.	—	libre pour adultes des Soeurs de la Charité de Jésus et de Marie.
NINOVE	Cl.	—	libre des Soeurs des Saints-Coeurs de Jésus et de Marie.
TAMISE	Cl.	—	annexée à l'École primaire libre des Soeurs de Saint-Vincent de Paul.
„	Cl.	—	libre pour adultes, des Soeurs de Saint-Vincent-de-Paul.
TERMONDE . . .	Cl.	—	communale pour adultes.
„ . . .	Cl.	—	libre pour adultes, des Sœurs de Saint-Vincent de Paul.

PROVINCE DE HAINAUT.

	(1)	(2)	
ATH	—	Éc.	libre.
BEAUMONT . . .	Cl.	—	libre (adultes et élèves primaires).
BOUSSU-BOIS . . .	—	Éc.	libre du Champ-des-Sarts, Sœurs consolatrices.
CHAPPELLE-LES-HERLAIMONT.	—	Éc.	communale.
CHARLEROI . . .	Cl.	—	communale du quartier Centre (adultes et primaires).
„ . . .	Cl.	—	communale du quartier Nord, Roton, Brouche-terre (adultes et primaires).
CHÂTELET. . . .	—	Éc.	libre.
„	Cl.	—	communale du Boubier, pour adultes et élèves primaires.
CHÂTELINEAU . .	Cl.	—	communale pour adultes et élèves primaires.
COURCELLES . . .	Cl.	—	libre de la Société anonyme des Charbonnages de Courcelles-Nord (pour adultes).
CUESMES	—	Éc.	communale.
„	—	Éc.	libre.
DOUR	Cl.	—	communale primaire.

(1) Cl. signifie que l'institution est une Classe ménagère.
(2) Éc. id. id. id. École ménagère.

	(1)	(2)	
ECAUSSINNES-D'ENGHIEN.	—	Éc.	communale. (Transférée chez les Soers de la Charité, rue de la Haie.)
ENGHIEN	Cl.	—	libre (pour adultes et primaires).
FARCIENNES . . .	Cl.	—	libre pour adultes.
FELUY	—	Éc.	communale.
FONTAINE-L'EVÊQUE.	—	Éc.	communale.
FONTAINE-L'EVÊQUE.	—	Éc.	libre.
FORCHIES-LA-MARCHE . .	—	Éc.	libre.
„ . .	Cl.	—	„ pour adultes et élêves primaires.
„ . .	Cl.	—	communale pour adultes.
FRAMERIES . . .	—	Éc.	communale.
„ . . .	Cl.	—	libre des Sœurs de la Providence, pour élèves primaires.
GILLY	Cl.	—	communale, classe ménagère primaire centrale.
GOSSELIES . . .	Cl.	—	communale pour adultes.
„ . . .	Cl.	—	libre pour adultes, Sœurs de la Providence, rue de l'Est.
HAINE-SAINT-PAUL .	—	Éc.	libre de Houssu.
HOUDENG-AIMERIES .	Cl.	—	communale pour élèves primaires.
JEMAPPES	—	Éc.	communale pour adultes et élèves primaires.
JUMET	Cl.	—	communale du Centre (Try Charly), pour adultes et élèves primaires.
„	Cl.	—	de Gohissart, pour adultes et élèves primaires.
LA BOUVERIE . .	Cl.	—	communale primaire.
„ . .	Cl.	—	communale pour adultes.
LA LOUVIÈRE . .	—	Éc.	communale.
„ . .	—	Éc.	libre du jour.
„ . .	—	Éc.	libre du soir.
„ . .	Cl.	—	annexée à l'Ecole de couture libre des Soeurs de la Croix, rue de l'Amitié.
LESSINES	—	Éc.	libre des Soeurs Noires.
LEUZE	—	Éc.	libre des Soeurs de Saint-François de Sales.
„	—	Éc.	libre pour les jeunes filles de la bourgeoisie (Dames de Saint-François). (Inspectée et non subsidiée.)
MARCHIENNE-AU-PONT	—	Éc.	libre du quartier de la Providence.
„ . .	—	Éc.	communale du Centre.
MARCINELLE . . .	—	Éc.	communale.
„ . . .	Cl.	—	„
MONCEAU-SUR-SAMBRE. . . .	—	Éc.	communale dirigée par les Soeurs de Sainte-Marie.

(1) Cl. signfie que l'nstitution est une Classe ménagère.
(2) Éc. id. id. id. École ménagère.

	(1)	(2)	
MONS	—	Éc.	communale.
„	Cl.	—	communale centrale pour les élèves primaires.
MORLANWELZ. . .	—	Éc.	communale.
„ . . .	—	Éc.	libre.
PATURAGES . . .	Cl.	—	communale pour adultes.
„ . . .	Cl.	—	libre pour élèves primaires.
PERUWELS . . .	—	Éc.	libre des Dames de Saint-Charles.
„ . . .	Cl.	—	libre du bureau de bienfaisance, pour adultes et élèves primaires.
„ . . .	Cl.	—	libre pour jeunes filles de la bourgeoisie. (Inspectée et non subsidiée.)
PETIT-WASMES . .	—	Éc.	libre.
RESSAIX	Cl.	—	libre pour adultes (deux sections).
ROEULX	Cl.	—	libre des Religieuses Augustines, pour adultes et élèves primaires.
SAINT-GHISLAIN . .	—	Éc.	libre des Soeurs Augustines (rue d'Ath. 33).
SOIGNIES-CARRIERES	Cl.	—	libre des Religieuses Franciscaines.
SOIGNIES	Cl.	—	libre des Soeurs de la Providence (rue de Braine).
SOUVRET	Cl.	—	communale pour adultes.
TOURNAI	—	Éc.	libre des Dames Ursulines, rue des Bouchers.
„	Cl.	—	libre annexée à l'imprimerie Desclée et Cie, dirigée par les Soeurs de la Providence de Gosselies, rue de la Madeleine, 29.
WASMES	—	Éc.	libre.
WEZ-VELVAIN . .	—	Éc.	„

PROVINCE DE LIÉGE.

	(1)	(2)	
ANGLEUR	—	Éc.	libre des enfants martyrs (quartier dit Grosses-Battes).
ANS	—	Éc.	libre primaire des Soeurs Ursulines.
ANTHEIT	Cl.	—	libre pour adultes.
CHÉNÉE	—	Éc.	libre pour adultes, des Filles de la Croix.
DALHEM	Cl.	—	communale primaire.
DISON	Cl.	—	„ du jour.
„	Cl.	—	„ pour adultes.
FLÔNE	Cl.	—	„ pour adultes.
GRIVEGNÉE . . .	—	Éc.	„ annexée à l'École primaire adoptée.
HANNUT . , . .	Cl.	—	libre.
HERSTAL(La Préalle	Cl.	—	communale pour adultes.

(1) Cl. signifie que l'institution est une Classe ménagère.
(2) Éc. id. id. id. École ménagère.

51

	(1)	(2)	
HODIMONT . . .	Cl.	—	communale primaire.
HOLLOGNE-AUX-PIERRES . . .	—	Éc.	libre pour adultes (suspendue pour 1905-1906).
„	Cl.	—	communale primaire.
HUY	Cl.	—	communale pour adultes.
LIÉGE	—	Éc.	communale du jour, rue Sainte-Marguerite.
„	—	Éc.	„ rue Lairesse.
„	—	Éc.	libre pour adultes, rue Saint-Léonard, quartier Sainte-Foy, Religieuses des Filles de la Croix.
„	—	Éc.	libre du Mont-Saint-Martin, pour adultes.
„	—	Éc.	libre de la rue l'Ouest, 5.
„	Cl.	—	communale pour adultes, rue Hazinelle (deux
„	Cl.	—	classes).
			„ „ rue du Ruisseau.
„	Cl.	—	„ „ rue Maghin (deux
„	Cl.	—	classes).
			„ „ boulevard d'Avroy.
„	Cl.	—	„ „ rue des Dominicains.
„	Cl.	—	„ „ rue Sainte-Walburge.
„	Cl.	—	„ „ rue Sainte-Margue-
„	Cl.	—	rite.
			„ „ rue Basse-Wez.
„	Cl.	—	„ „ prés Saint-Denis.
„	Cl.	—	„ „ rue des Vergers.
OUGRÉE	Cl.	—	communale pour adultes.
„	Cl.	—	communale pour élèves primaires.
PÉPINSTER . . .	Cl.	—	communale pour adultes.
SERAING	—	Éc.	libre pour adultes des Soeurs de Sainte-Marie, rue Cockerill, 164.
„	Cl.	—	communale pour adultes, rue Saint-Roch.
„	Cl,	—	communale pour adultes, rue Jean-de-Seraing.
„	Cl.	—	communale du soir, Bas-Sart-Val-Saint-Lambert, adultes.
„	Cl.	—	communale du soir, rue des Moutons, adultes.
SOHEIT-TINLOT . .	Cl.	—	libre d'hiver, pour adultes.
SOUMAGNE . . .	Cl.	—	libre pour adultes.
SPA	—	Éc.	libre des Filles de la Croix, adultes.
STAVELOT . . .	—	Éc.	„ „ „
THEUX	Cl.	—	communale pour élèves primaires.
VERVIERS	—	Éc.	libre de la rue Fyon.
„	Cl.	—	„ „ pour adultes, soir.
„	Cl.	—	communale primaire, rue de la Montagne.
„	Cl.	—	communale pour adultes, „

(1) Cl. signifie que l'institution est une Classe ménagère.
(2) Éc. id. id. id. École ménagère.

	(1)	(2)	
VERVIERS	Cl.	—	communale pour adultes, place Sommeleville.
„	Cl.	—	communale primaire, rue Donckier.
„	Cl.	—	communale pour adultes, rue Donckier.
„	Cl.	—	libre, rue de la Cité (créée par Mlle Mali).
WANDRE	Cl.	—	communale pour adultes.
WAREMME	—	Éc.	libre pour adultes, des Filles de la Croix.

PROVINCE DE LIMBOURG.

	(1)	(2)	
BASSENGE. . . .	Cl.	—	annexée à l'école primaire adoptée.
BORG-HEERS . . .	Cl.	—	libre.
BRÉE	Cl.	—	libre des Filles de la Croix.
BRUSTHEM . . .	Cl.	—	libre pour adultes.
EXEL	Cl.	—	libre.
GENCK.	Cl.	—	libre.
LOOZ-LA-VILLE . .	Cl.	—	libre pour adultes.
RECKHEIM . . .	Cl.	—	„ „
SAINT-TROND. . .	Cl.	—	libre centrale annexée au couvent des Ursulines.
„ . .	Cl.	—	annexée à l'école primaire adoptée des Soeurs de la Charité, rue de l'Abbaye.
STOCKHEIM . . .	Cl.	—	libre pour adultes.
TESSENDERLOO . .	Cl.	—	„ et élèves primaires.

PROVINCE DE LUXEMBOURG.

	(1)	(2)	
BERTRIX	—	Éc.	communale.
BOUILLON	—	Éc.	libre.
ETALLE	Cl.	—	„
FLORENVILLE . . .	—	Ec.	„
LAROCHE	—	Éc.	„
MARCHE	Cl.	—	communale primaire.
ON	Cl.	—	communale pour adultes et élèves primaires.
„	Cl.	—	libre pour adultes et élèves primaires.
SAINT-HUBERT . .	Cl.	—	communale pour adultes et élèves primaires.
SAINT-LEGER. . .	—	Éc.	libre.
VIRTON	Cl.	—	communale pour élèves primaires.

(1) Cl. signifie que l'institution est une Classe ménagère.
(2) Éc. id. id. id. Ecole ménagère.

PROVINCE DE NAMUR.

	(1)	(2)	
Auvelais	—	Éc.	libre.
Ciney	—	Éc.	„
Dinant	Cl.	—	communale primaire.
Evelette	Cl.	—	libre pour adultes et élèves primaires.
Finnevaux	—	Éc.	libre.
Fosses	Cl.	—	eommunale pour adultes.
Gembloux	Cl.	—	„ „
Hamois-en-Condroz	—	Éc.	libre.
Jemelle	—	Éc.	communale.
Leignon	—	Éc.	libre subsidiée par la commune.
Namur	Cl.	—	communale pour adultes et élèves primaires.
Spy	—	Éc.	libre.
Wanlin	—	Ec.	„
Wartet	Cl.	—	libre de Marche-les-Dames, pour adultes.

(1) Cl. signifie que l'institution est une Classe ménagère.
(2) Éc. id. id. id. École ménagère.

ENSEIGNEMENT PROFESSIONNEL POUR GARÇONS.

ÉCOLES SUPÉRIEURES SPÉCIALES.

ÉCOLE DES ARTS ET MÉTIERS.

Pierrard-lez-Virton . .	École des arts et métiers . . .	Institution libre.

ÉCOLES ET INSTITUT DE BRASSERIE ET DE DISTILLERIE.

Gand . . .	École technique de brasserie (Institut Saint-Liévin)	Institution libre.
Gand . . .	Institut supérieur de brasserie et de distillerie . . . . . :	Id.
Louvain . .	École supérieure de brasserie annexée à l'Université catholique	Id.

ÉCOLES ET INSTITUTS SUPÉRIEURS DE COMMERCE.

Anvers . . .	Institut supérieur de commerce.	Institution de l'État.
Anvers . . .	École supérieure de commerce annexée à l'Institut Saint-Ignace.	Institution libre.
Liège . . .	École des hautes téudes commerciales et consulaires	Id.
Louvain . .	École des sciences commerciales et consulaires annexée à l'Université catholique	Id.
Mons . . .	École supérieure commerciale et consulaire du Hainaut . . .	Id.
Mons . . .	Institut commercial des industriels du Hainaut	Id.

ÉCOLE PROVINCIALE D'INDUSTRIE ET DES MINES.

Mons . . .	École des mines et faculté polytechnique de la province de Hainaut	Institution provinciale.

ÉCOLE SUPERIEURE DES TEXTILES.

Verviers . .	École supérieure des textiles .	Institution communale.

Anvers . . .	Navire-école belge.	Institution libre.

MUSÉES INDUSTRIELS.

Charleroi. .	Musée provincial de l'enseignement industriel et professionnel.
Courtrai . .	Musée d'art industriel et décoratif.
Gand . . .	Musée d'art appliqué et décoratif.

ÉCOLE ET COURS INDUSTRIELS.

ÉCOLES INDUSTRIELLES SUPÉRIEURES.

Charleroi. .	École industrielle provinciale superieure.
Mons . . .	École industrielle superieure.

ÉCOLES INDUSTRIELLES.

Alost	. . . .	Institution communale.
Andenne	. . . .	Id.
Anderlecht	(École mixte)	Id.
Anvers	. . . .	Id.
Ardoye	. . . .	Id.
Arlon	. . . .	Id.
Ath	. . . .	Id.
Aywaille	. . . .	Id.
Binche	. . . .	Id.
Bertrix	. . . .	Institution libre.
Boussu	. . . .	Institution communale.
Braine-l'Alleud	. . . .	Id.
Braine-le-Comte	. . . .	Id.

BRUGES	Institution communale.
BRUXELLES (Palais du Midi)	Id.
BRUXELLES 16, rue des Alexiens (Saint-Georges).	Institution libre.
CHARLEROI	Institution communale.
CHATELET (École mixte)	Id.
CHÊNÉE	Id.
COUILLET	Id.
COURT-SAINT-ÉTIENNE	Id.
COURTRAI	Id.
CUESMES	Id.
DOUR	Id.
FELUY	Id.
FONTAINE-L'EVÊQUE	Id.
FRAMERIES	Id.
FURNES	Id.
GAND	Id.
GILLY	Id.
GOSSELIES	Id.
GRAMMONT	Id.
HASSELT	Id.
HOLLOGNE-AUX-PIERRES	Id.
HOUDENG-AIMERIES	Id.
HUY	Id.
ISEGHEM	Id.
JEMAPPES	Id.
JUMET	Id.
LAEKEN	Id.
LA LOUVIÈRE	Id.
LEUZE	Id.
LIÉGE Annexée au Collège Saint-Louis	Institution libre.
LOKEREN	Institution communale.
LOUVAIN	Id.
MALINES Rue de l'Écoutête, 5	Institution libre.
MARCHIENNE-AU-PONT	Institution communale.
MONTIGNY-SUR-SAMBRE	Id.
MORLANWELZ	Id.
NAMUR	Id.
NEUFCHATEAU	Id.
NIVELLES	Id.
OSTENDE	Id.
PATURAGES	Id.
PÉRUWELZ	Id.
PONT-A-CELLES	Id.
QUAREGNON	Id.
QUIÉVRAIN	Id.
SAINT-GHISLAIN	Id.

Saint-Gilles		Institution communale.
Saint-Gilles	Rue Monténégro, 21	Institution libre.
Saint-Nicolas		Institution communale.
Schaerbeek	Rue des Palais, 2*bis*	Id.
Seraing		Id.
Soignies		Id.
Sprimont		Id.
Tamines		Institution libre.
Tirlemont		Institution communale.
Tournai		Id.
Tubize		Id.
Turnhout		Institution libre.
Verviers	École professionnelle	Institution communale.
Vilvorde		Id.
Wasmes		Id.
Ypres		Id.

COURS INDUSTRIELS DU DIMANCHE.

Anderlues	Institution communale.
Courcelles	Id.
Farciennes	Id.
Fleurus	Id.
Lessines	Id.
Marcinelle	Id.
Montignies-le-Tilleul	Id.
Seneffe	Id.
Walcourt	Id.
Wavre	Id.

COURS DE DESSIN INDUSTRIEL ET PROFESSIONNEL.

Anvers (Vrede)	Rue Haute, 10^2. Ecole de dessin professionnel	Institution libre.
Basècles	École de dessin industriel	Institution communale.
Berlaere	Cours de dessin professionnel	Id.
Braine-le-Chateau	Cours de dessin industriel	Id.
Bree	École de dessin professionnel	Institution libre.
Cruyshautem	Cours. de dessin professionnel	Id.
Dolhain-Limbourg	Cours de dessin industriel	Institution communale.
Eecloo	Cours de tissage et de dessin industriel	Institution libre.
Genappe	Cours de dessin industriel	Institution communale.

HERVE . . .	Cours de dessin professionnel .	Institution communale.
HORION-HONÉMONT	Cours de dessin industriel . .	Id.
LOMMEL. . .	Cours de dessin industriel . .	Id.
LOUVAIN . .	Cours de dessin professionnel du Syndicat des ouvriers ébénistes	Institution libre.
MAFFLES . .	École de dessin industriel. . .	Institution communale.
MALONNE . .	Cours de dessin professionnel .	Institution libre.
MAZY . . .	Cours de dessin industriel . .	Institution communale.
MEIRELBEKE .	Cours de dessin professionnel .	Institution libre.
MONTEGNÉE .	Cours de dessin industriel . .	Institution communale.
NAMÊCHE . .	École de dessin industriel . .	Institution libre.
OUFFET . . .	„ „ . . .	Id.
PEER . . .	„ „ . . .	Id.
SOUXHON . .	Cours de dessin industriel . .	Id.
STAVELOT . .	Cours de dessin professionnel .	Institution communale.
SWYNAERDE .	„ „ . .	Institution libre.
THUIN . . .	Cours de dessin industriel et cours de cordonnerie . . .	Institution communale.
TOURNEPPE .	Cours de dessin industriel . .	Institution libre.
VAUX SOUS-CHÉVREMONT	École de dessin industriel . .	Institution communale.
WATERLOO . .	Cours de dessin professionnel .	Id.

ÉCOLES SAINT-LUC.

GAND	Institution libre.
LIÈGE	Id.
MOLENBEEK-SAINT-JEAN	Id.
SAINT-GILLES (rue d'Irlande, 77)	Id.
SCHAERBEEK	Id.
TOURNAI	Id.

COURS SCIENTIFIQUES ET COMMERCIAUX.

COURS SCIENTIFIQUES.

Bruxelles. .	Cours publics organisés par l'administration communale . .	

COURS DE COMMERCE ET DE LANGUES.

Anvers. . .	Cours pratiques commerciaux et de langues organisés par le Cercle Unitas, Employés de bureaus belges.	Institution libre.
Anvers. . .	Cours commerciaux et de langues (Syndicat du commerce et de l'industrie, courte rue Neuve, 46)	Id.
Bruges. . .	Cours commerciaux et de langues (Syndicat du commerce et de l'industrie)	Id.
Bruxelles. .	Cours de langues, Syndicat général des voyageurs, employés et patrons (boulevard du Nord, 126).	Id.
Bruxelles. .	Cours commerciaux et de langues (Société mutuelle des employés), président, M. Goossens, rue du Midi, 25)	Id.
Bruxelles. .	Cours gratuits de sténographie, rue du Marché, 59 (Association sténographique unitaire de Belgique).	Id.
Bruxelles. .	Jury central de comptabilité et de correspondance commerciale rue Jennart, 24	Id.
Courtrai . .	Cours commerciaux et de langues (Syndicat gènéral des voyageurs, employés et patrons), rue de la Lys, 13	Id.
Dinant . . .	Cours de langues du Syndicat général des voyageurs, employés et patrons	Id.

GAND . . .	Cours de langues du Syndicat général des voyageurs, employés et patrons	Institution libre.
GAND . . .	Cours commerciaux et de langues de l'Institut moyen : English Club, rue Longue-Monnaie .	Id.
HASSELT . .	Cours commerciaux et de langues organisés par la Chambre de commerce du Limbourg . .	Id.
HUY	Cours de langues (Cercle polyglotte)	Id.
LIÈGE . . .	Cercle polyglotte et d'études commerciales	Id.
LIÈGE . . .	Cours de commerce et de langues du Syndicat général des employés, patrons et voyageurs.	Id.
MALINES . .	Cours commerciaux et polyglottes. — Syndicat général des voyageurs, employés, négociants et patrons	Id.
MONS . . .	Cours commerciaux et de langues. — Syndicat général de voyageurs, employés, négociants et patrons	Id.
NAMUR . . .	Cours commerciaux et de langues. — Syndicat général des voyageurs, employés, négociants et patrons, rue Rogier, 20 . .	Id.
ROULERS . .	Cours commerciaux et de langues. — Syndicat général des voyageurs, employés, négociants et patrons	Id.
TERMONDE . .	Cours commerciaux et de langues. — Syndicat général des voyageurs, employés, negociants et patrons	Id.
VERVIERS . .	Cours commerciaux et de langues. — Syndicat général des voyageurs, employés, négociants et patrons	Id.

ÉCOLES ET COURS PROFESSIONNELS. ATELIERS D'APPRENTISSAGE POUR LA TAILLE DES PIERRES.

ÉCOLES PROFESSIONNELLES.

ARMURERIE.

LIEGE . . .	École professionnelle d'armurerie	Institution libre.
WANDRE . .	„ „	Id.

BIJOUTERIE ET CISELURE.

ANVERS . . .	École professionnelle d'art appliqué à la joaillerie, à la bijouterie et à la ciselure. Locol: École industrielle . . .	Institution libre.
BRUXELLES. .	École professionelle d'art appliqué à la ciselure et à la bijouterie.	Id.

BOULANGERIE.

GAND . . .	École professionnelle de boulangerie	Institution communale.

COIFFURE.

ANVERS . . .	École professionnelle de coiffure Cercle „Le Progrès de la coiffure", reu Ondaen, 10 . .	Institution libre.
BRUXELLES. .	École professionnelle de coiffure „Art-Travail-Progrès" place Fontainas, 17-19	Id.
GAND . . .	École professionnelle de coiffure, Cercle des coiffeurs de Gand (rue du Bélier).	Id.

CORDONNERIE.

Herve	École professionnelle de cordonnerie	Institution libre.
Thielt	École professionnelle de tissage et de cordonnerie	Id.

FER ET BOIS.

Ath	École professionnelle des Frères des Ecoles chrétiennes annexée aux Ateliers Cambier frères	Institution libre.
Charleroi (Nord)	École et ateliers d'apprentissage	Id.
Gand	École professionnelle de garçons (École Carels)	Institution communale.
Gand	École professionnelle du bâtiment École Nicaise)	Id.
Liéee	École professionnelle de mécanique	Institution libre.
Liége	École professionnelle de menuiserie	Id.

GROUPES DE METIERS.

Gand	École de métiers et d'industrie Saint-Antoine, rue de la Caverne, 32	Institution libre.
Liége	École professionnelle de garçons annexée à l'orphelinat Saint-Jean-Berchmans	Id.
Louvain	École professionnelle Saint-Pierre Maison des Métiers, rue des Récollets, 22	Id.
Manage	École professionnelle de l'Institut de la Sainte-Famille	Id.
Namur	École professionnelle de métiers, reu des Brasseurs, 43	Id.
Oostacker	Ècole professionnelle des Frères de Notre-Dame de Lourdes	Id.
Saint-Josse-ten-Noode	École professionnelle des métiers. rue du Méridien, 77-79	Id.
Tournai	École professionnelle de métiers annexée à l'orphelinat Saint-Charles (Salésiens)	Id.

HORLOGERIE, ELECTRICITÉ ET PETITE MÉCANIQUE.

BRUXELLES .	École professionnelle de mécanique de précision, d'horlogerie et d'électricité (Palais du Midi)	Institution libre.

PÊCHE.

BLANKENBERGHE	Ecole professionnelle de pêche .	Institution libre.
HEYST-SUR-MER	„ „ .	Id.
LA PANNE (Adinkerke)	„ „ .	Id.
NIEUPORT . .	„ „ .	Id.
OOSTDUINKERKE	„ „ .	Id.
OSTENDE . .	École professionnelle communale de pêche	Institution communale.
OSTENDE . .	École professionnelle libre de pêche et chaloupe	Institution libre.
OSTENDE . .	Laboratoire de recherches annexé à l'école professionnelle libre de pêche	Id.

PEINTURE.

AUDENARDE .	École professionnelle de peinture.	Institution libre.
BRUXELLES .	École professionnelle de peinture, rue Haute, 14	Id.
GAND . . .	École professionnelle pour peintres, annexée á l'école Nicaise, école professionnelle du bâtiment	Institution communale.
LIÉGE . . .	École professionnelle pour peintres en bâtiments. Local : „Ancienne Académie", rue Féronstree, 41.	Institution libre.

PLOMBERIE.

BRUXELLES .	École professionnelle de plomberie, de zinguerie et d'installations du gaz (Palais du Midi).	Institution libre.
LIÉGE . . .	École professionnelle de plomberie, rue Bonne-Fortune, 5 .	Id.

RELIURE ET DORURE.

BRUXELLES .	École professionnelle de reliure et de dorure d'art, au Palais du Midi	Institution libre.

SUCRERIE.

SAINT-GHISLAIN	École professionelle communale de sucrerie	Institution communale.

TAILLEURS.

BRUXELLES .	École professionnelle de tailleurs	Institution libre.
LIÉGE . . .	École professionnelle de tailleurs rue Bonne-Fortune, 5 . . .	Id.

TAPISSIERS-GARNISSEURS.

ANVERS . . .	École professionnelle libre du Syndicat des patrons tapissiers . .	Institution libre.
BRUXELLES .	École professionnelle de tapissiers-garnisseurs (Palais du Midi) .	Id.
GAND . . .	École professionnelle du Syndicat des patrons tapissiers-garnisseurs, marché au Fil, 11 . .	Id.

FILATURE, TISSAGE, TEINTURE ET APPRÊTS.

COURTRAI . .	École professionnelle de tissage, de filature, de teinture et d'apprêts, boulevard Saint-Jean .	Institution communale.
RENAI . . .	École professionnelle de tissage annexée au Collège Saint-Antoine	Institution libre.
THIELT . . .	École professionnelle de tissage et de cordonnerie. (Voir écoles professionnelles de cordonnerie.)	Id.

TYPOGRAPHIE.

BRUXELLES .	École professionnelle de typographie (Palais du Midi) . .	Institution libre.
GAND . . .	École professionnelle du livre .	Id.

COURS PROFESSIONNELS.

CORDONNERIE, COUPE, CONFECTIONS.

ANVERS . .	Cours professionnels pour cordonniers et tailleurs „De Vrede”, rue Haute, 12	Institution libre.
BRUXELLES .	Cours professionnels (tailleurs et cordonniers), Maison des Ouvriers „Concordia”, rue Locqenghien, 28	Id.
LOUVAIN . .	Cours professionnels de cordonnerie organisés par le Syndicat des cordonniers	Id.
MONS . . .	Cours professionnels de l'Union professionnelle „Les Travailleurs réunis”	Id.
THUIN . . .	Cours de cordonnerie et cours de dessin industriel	Institution communale.
WETTEREN . .	Cours professionnels pour tailleurs	Institution libre.

COUTELLERIE.

GEMBLOUX . .	Cours professionels de coutellerie	Institutions libre.

MENUISERIE.

MALINES . .	Atelier d'apprentissage libre pour menuisiers	Institution libre.
NIVELLES . .	Cours professionnels de menuiserie	Institutions communale.

PEINTURE.

ANVERS (rue Van Ertborn)	Cours professionnels de peinture	Institution libre.
VERVIERS . .	Cours de peinture décorative et de peinture en bâtiment . .	Id.

TANNERIE.

LIÉGE . . .	Cours professionnels de tannerie (quai des Tanneurs, 24) . .	Institution libre.

TYPOGRAPHIE.

BRUXELLES . .	Cours de machine à composer „Linotype”, de dessin et de coloris. Cercle d'études typographiques, rue du Marché-au-Charbon, 51	Institution libre.

SABOTERIE.

AWENNE . .	Cours professionnels pour sabotiers	Institution libre.

TISSAGE.

EECLOO . . .	Cours de tissage et de dessin industriel	Institution libre.
RUMBEKE . .	Cours théorique pour contremaîtres et employés de fabrique	Institution communale.
WAERSCHOOT .	Cours professionnels de tissage	Institution libre.
WETTEREN . .	Cours professionnels de tissage	Id.

VANNERIE.

TAMISE . . .	Cours professionnels de vannerie	Institution libre.
BASSENGE . .	Institution mixte filles et garçons. — (Figure déjà dans la liste des cours professionnels pour filles)	Id.

ATELIERS D'APPRENTISSAGE POUR LA TAILLE DES PIERRES.

BASÈCLES . .	Atelier central d'apprentissage (marbriers et tailleurs de pierres)	Institution communale.
ECAUSSINES-D'ENGHIEN .	(10 ateliers) (Même administration.)	Institutions libres.
ECAUSSINNES-LALAING . .	(3 ateliers.) Id.	Institutions communales.
MAFFLES . .	2 ateliers d'apprentissage . . .	Institution communale.
NAMÊGE . .	Atelier d'apprentissage no. I .	Institution libre.
NAMÊGE . .	„ no. II .	Id.
SPRIMONT . ,	(7 ateliers)	Institutions communales.

ATELIERS D'APPRENTISSAGE.

ATH	Atelier libre d'apprentissage du jour annexé aux Ateliers Cambier frères.
BRUXELLES .	Rue Locquenghien, 28, Maison des Ouvriers „Concordia". — Atelier d'apprentissage pour cordonniers.
CHARLEROI .	Cours professionnels d'imprimerie, de boulangerie, de ferronnerie et de plomberie-zinguerie annexés au Musée provincial de l'enseignement industriel et professionnel.

ATELIERS D'APPRENTISSAGE ET COURS PROFESSIONNELS DE TISSAGE

régis par l'arrêté royal du 10 février 1861.

ATELIERS D'APPRENTISSAGE DE TISSAGE.

FLANDRE OCCIDENTALE.

AERSEELE.
AERTRYCKE (centre).
AERTRYCKE (hameau).
DEERLYK.
LENDELEDE.
MEULEBEKE.
OOSTNIEUWKERKE.
PASSCHENDAELE.
PITTHEM.
RUDDERVOORDE.
RUYSSELEDE.
RUYSSELEDE (Velden).
WAEREGHEM (centre).
WAEREGHEM (Klein-Harlebeke).
WEST-ROOSEBEKE.

FLANDRE ORIENTALE.

CRUYSHAUTEM.
OLSENE.
OORDEGEM.
RUYEN.
SINAY.

COURS PROFESSIONNELS DE TISSAGE.

FLANDRE OCCIDENTALE.

COOLSCAMP.
DENTERGHEM.
MOORSLEDE.

Oostroosebeke.
Staden.
Thourout.
Wacken.

FLANDRE ORIENTALE.

Calcken.
Knesselaere.
Saint-Nicolas.
Syngem.
Waesmunster.
Zele.

ÉCOLE INDUSTRIELLE d...............................

RÈGLEMENT ORGANIQUE. (1)

Article 1. — Une école industrielle est fondée à . . . . . . par la commune, avec le concours de la province et de l'Etat.

L'établissement a pour but spécial de donner au travailleur les connaissances nécessaires à l'exercice raisonné de sa profession.

CHAPITRE Ier. — Enseignement.

Art. 2. — L'enseignement comprend :

Cours généraux : arithmétique, géométrie, algèbre, éléments de la physique, de la chimie et de la mécanique, économie industrielle et hygiène.

Cours de dessin : le dessin à main levée, le dessin de projections, les éléments de perspective, le dessin industriel et professionnel et principalement celui qui trouvera une application directe dans les industries de la région.

Cours spéciaux : (à choisir par les organisateurs d'apres les besoins locaux).

D'autres cours pourront être créés par la Commission administrative, sous réserve d'approbation des divers pouvoirs intéressés.

Art. 3. — L'école comprend une section de la semaine, subdivisée en { 3 / 4 / 5 } années d'études et une section du dimanche, subdivisée en { 3 / 4 } années d'études

Les cours des deux premières années sont communs à tous les élèves; les cours speciaux sont répartis entre les diverses sections énumérées au règlement d'ordre intérieur et appropriées aux industries de la région.

Les élèves de chacune de ces catégories sont astreints à suivre tous les cours de leur spécialité.

(1) Les organisateurs d'écoles nouvelles sont priés d'indiquer *en marge* les modifications qu'ils désireraient apporter au présent project.

ART. 4. — La répartition des cours entre les diverses anuées d'études sera arrêtée par le reglement d'ordre intérieur.

ART. 5. — Les cours sont donnés en { français. / flamand.

L'enseignement est gratuit; toutefois un droit annuel d'inscription pourra être exigé de tous les élèves. Ce droit d'inscription devra être payé en une seule fois, avant l'ouverture des cours. Le produit entier (ou partiel) de ces paiements pourra être réparti à la fin de l'année entre les èlèves qui auront suivi les cours avec assiduité et application, au prorata de leurs présences. Cette restitution se fera, de préférence, sous forme de carnets de la Caisse d'épargne ou de retraite, et non en argent.

ART. 6. — Une bibliothèque, un laboratoire et le matériel nécessaire à compléter l'enseignement.

CHAPITRE II. — ADMINISTRATION. — ATTRIBUTIONS

ART. 7. — Une Commission est chargée de la haute surveillance de l'école. Elle se compose du Bourgmestre ou de son délégué, président de droit, et de six membres nommés: deux par le Conseil communal, deux par la Députation permanente du Conseil provincial et deux par le Ministre compétent. Les nominations faites par le Conseil communal et par la Députation permanente, doivent être agréées par le Ministre compétent.

ART. 8. — Le Gouverneur ou son délégué peut assister aux séances lorsqu'il le juge convenable. Dans ce cas, il préside avec voix délibérative.

La Commission choisit et révoque son secrétaire; si celui-ci est nommé en dehors de son sein, il n'a pas voix délibérative.

ART. 9. — La Commission est renouvelée par moitié tous les trois ans. Ce renouvellement a lieu de manière à faire sortir en même temps un membre nommé par le Conseil communal, un membre nommé par la Députation permanente et un membre nommé par le Gouvernement. Un tirage au sort détermine l'ordre de sortie aprés le premier terme triennal.

Les membres sortants sont rééligibles.

Tout membre nommé en remplacement d'un administrateur décédé ou démissionaire, achève le mandat de celui-ci. Les fonctions des membres qui remplissent un mandat électif, cessent en même temps que celui-ci.

Les fonctions de membres de la Commission sont gratuites.

ART. 10. — La Commission se réunit sur convocation du président toutes les fois que le service l'exige et au moins une fois par trimestre, en séance ordinaire.

Elle se réunit extraordinairement sur décision de l'assemblée ou sur convocation du Gouverneur.

Le président convoque la Commission dans le delai de huit jours, si trois membres en font la demande.

Le Gouverneur et le Bourgmestre doivent toujours être convoqués. La Commission ne peut délibérer que si au moins quatre de ses membres ou bien l'un de ses présidents ou son délégué et trois membres sont présents à la réunion. Si la Commission a été réunie sans s'être trouvée en nombre, elle pourra, après une nouvelle convocation délibérer, quel que soit le nombre des membres présents, sur les objets portés pour la seconde fois à l'ordre du jour.

Les résolutions sont prises à la majorité absolue des membres présents; en cas de partage des votes, la voix du président est prépondérante.

Les procès-verbaux des séances sont transcrits sur un registre *ad hoc* et signés par le président et le secrétaire.

ART. 11. — La Commission donne son avis sur la nomination du personnel, le programme et l'horaire des cours, dresse les projets de budget et le réglement d'orde intérieur et arrète les comptes, sauf approbation de tous ces documents par le Conseil communal, la Députation permanente et le Ministre compétent.

La Commission propose les améliorations qu'elle croit utiles et exerce une haute surveillance sur les études et la discipline.

ART. 12. — Les membres de la Commission visitent l'école, ensemble ou séparément, chaque fois qu'ils le jugent utile et au moins une fois par an; ils interrogent ou font interroger les élèves et s'assurent de l'observation régulière du programme et de l'exécution des réglements. Ils se font, autant que possible, accompagner dans ces visites par le directeur.

Ils ne peuvent faire des observations au personnel enseignant, mais ils font part de leurs constatations au président qui en saisit la Commission administrative, s'il y a lieu.

L'un des membres de la Commission, à tour de rôle, est chargé de la surveillance immédiate des diverses sections de l'école.

Il rend compte de ses observations à la Commission.

ART. 13. — A la fin de l'année scolaire, les membres de la Commission, le directeur et les professeurs se réunissent en conseil de

perfectionnement, pour conférer sur la situation de l'école et indiquer les mesures à prendre dans l'intérêt de l'institution.

Un rapport est adressé au Conseil communal, à la suite de cette conférence, et copie de ce rapport est transmise à la Députation permanente et au Ministre compétent, avec les observations du Conseil, s'il y a lieu.

Art. 14. — Le secrétaire est chargé de la tenue des écritures et de la conservation des archives. Il peut lui être alloué de ce chef une indemnité à fixer par la Commission administrative.

Art. 15. — Le réglement d'ordre intérieur doit être lu, chaque année, à l'ouverture des cours, dans les diverses classes et rester constamment affiché à la portée des élèves.

CHAPITRE III. — Personnel.

Art. 16. — Le personnel de l'école se compose d'un directeur et de professeurs. L'un des professeurs peut être appelé aux fonctions de directeur.

Art. 17. — Tout le personnel enseignant et administratif est nommé par le Conseil communal sur une liste contenant deux candidats au moins, présentée par la Commission administrative; les propositions pour la nomination des professeurs seront faites, autant que possible, à la suite d'un concours auquel seront soumis les candidats devant un jury dont les membres seront désignés par la Commission administrative.

Il peut être révoqué par le Conseil communal sur l'avis motivé de la Commission.

Les nominations et les révocations sont soumises à l'approbation du Ministre compétent, la Députation permanente entendue.

Les gens de service sont nommés et peuvent être révoqués par le Collège des Bourgmestre et Échevins sur l'avis de la Commission administrative, le directeur entendu.

L'arrêté de nomination fixe le traitement.

Art. 18. — Le directeur est chargé de la direction des études et de l'exécution de toutes les dispositions réglementaires qui concernent l'enseignement et la discipline.

Le personnel enseignant et les gens de service lui sont subordonnés.

La conservation des modèles, des collections, de la bibliothèque et du matériel lui est confiée.

A la fin de chaque année il en fait, sous sa responsabilité, un

inventaire exact et détaillé qu'il envoie au Collège des Bourgmestre et Échevins.

ART. 19. — Le directeur visite les classes aussi souvent qu'il le juge utile, mais il ne peut adresser d'observations au personnel enseignant en présence des élèves; il propose, de concert avec les professeurs, le règlement d'ordre intérieur, le programme et l'horaire des cours.

ART. 20. — A la fin de chaque année scolaire, avant sa conférence avec la Commission administrative, le directeur présente à celle-ci un rapport circonstancié sur la marche de l'enseignement, sur la valeur des professeurs, sur les progrès des élèves, sur le résultat des études et sur les améliorations à introduire.

ART. 21. — Le directeur est le seul membre du personnel de l'école avec lequel la Commission corresponde et entretienne des rapports administratifs directs.

La Commission peut l'inviter à assister á ses séances.

Le personnel de l'école communique avec la Commission par l'intermédiaire du directeur, qui accompagne de son avis les demandes ou écrits quelconques.

ART. 22. — Le professeur qui renonce à ses fonctions dans le courant de l'année scolaire doit achever les cours commencés, sinon la Commission administrative pourra retenir son traitement pour l'année scolaire compléte.

ART. 23. — Les professeurs ne peuvent modifier le programme des cours sans y être autorisés par le directeur et ils sont tenus á donner leurs leçons aux jours et heures fixés par le tableau de l'emploi du temps. En cas d'empêchement imprévu, le directeur pourvoit, s'il y a lieu, à leur remplacement provisoire.

Les professeurs ne peuvent obtenir de congé que sur demande motivée.

Les congés pour une ou deux leçons sont donnés par le directeur; ceux de trois à six leçons par le président de la Commission administrative, ceux de plus longue durée par la Commission, sur la proposition du directeur.

La désignation d'un suppléant est faite dans le premier cas par le directeur, dans les deux autres cas respectivement par le président de la Commission ou par celle-ci, sur la proposition du directeur.

Le remplacement se fait toujours, en partie, aux frais du titulaire

remplacé; la Commission décide, d'après les circonstances, la part d'intervention.

Chaque professeur a la police de sa classe. Il est responsable du matériel qui lui est confié.

Art. 24. — Les professeurs adressent au directeur, à la fin de chaque année scolaire, un rapport sur la situation de leurs classes respectives et sur les améliorations qu'ils jugent à propos d'y apporter. Ils lui adressent des rapports particuliers chaque fois que les circonstances l'exigent.

Ces rapports sont communiqués à la Commission administrative pour exécution de l'article 20 du règlement.

Art. 25. — Le directeur peut, dans des circonstnnces graves, suspendre un professeur de ses fonctions, sauf à en avertir tout de suite le président de la Commission.

La suspension ne peut, sauf approbation de la Commission, s'étendre au delà de quinze jours; elle entraîne la perte du traitement pour le professeur, à moins que la Commission n'en décide autrement.

Art. 26. — En cas de maladie ou de tout autre empêchement du directeur, celui-ci prévient immédiatement le président de la Commission administrative, qui pourvoit à son remplacement momentané. Toutefois, si l'absence doit se prolonger pendant plus de quinze jours, la désignation du suppléant est faite par la Commission administrative.

CHAPITRE IV. — Des elèves.

Art. 27. — Tous les elèves doivent se faire inscrire chaque année au registre tenu par le directeur.

Pour être admis comme élève, il faut: 1° être âgé de 14 ans au moins; 2° savoir lire, écrire correctement et connaître les quatre règles de l'arithmétique.

Tout élève exclu d'une autre école ne pourra être admis à suivre les cours sans une autorisation spéciale de la Commission administrative.

Pour la section commerciale, l'examen d'admission porte sur les matières suivantes:

Langue français: dictée et rédaction faciles: arithmétique: calcul des nombres décimaux et des fractions ordinaires, système métrique.

Pour la section de peinture et de sculpture, il est exigé que l'élève ait suivi avec fruit, au préalable, un cours de dessin, et fasse preuve de connaissances suffisantes dans cette branche.

ART. 28. — Tous les élèves doivent suivre l'ensemble des cours de la section spéciale à laquelle ils appartiennent.

Le directeur ne peut accorder de dispense à cet égard que pour des raisons spéciales et à titre tout à fait exceptionnel.

Aucun élève ne peut suivre, en même temps, les cours de plusieurs années d'études différentes.

ART. 29. — L'aptitude des élèves est constatée avant l'admission par les professeurs réunis en Commission spéciale, sous la présidence du directeur.

L'examen a lieu par écrit.

Les admissions sont prononcées suivant le rang d'inscription des candidats, mais en tenant compte toutefois du mérite, si le nombre des inscriptions surpasse celui des places disponibles.

ART. 30. — Nul élève ne peut être admis à suivre les cours d'une année d'études, s'il ne prouve par un examen qu'il connaît les matières enseignées dans le cours de l'année précédente.

ART. 31. — Chaque année, les professeurs, d'accord avec le directeur, dressent, d'après les résultats des compositions, des concours et des cotes des travaux de l'année, une liste des élèves qui, ayant suivi les cours avec fruit, sont capables de passer dans la classe immédiatement supérieure.

Cette liste est affichée dans le local de l'école.

Les élèves n'y figurant pas, doivent recommencer la même année ou se soumettre, avant la rentrée des classes, à un examen de passage devant un jury composé du directeur et des professeurs intéressés.

CHAPITRE V. — MOYENS D'ENCOURAGEMENT.

ART. 32. — Des diplômes de capacité ou des certificats de capacité seront délivrés, conformément aux dispositions de la circulaire ministérielle du 19 novembre 1901, aux élèves qui, ayant terminé leurs études, prouvent par des examens qu'ils connaissent les matières enseignées dans la section spéciale à laquelle ils appartiennent.

ART. 33. — Il ne pourra être délivré de diplômes ou de certificats de capacité que par les institutions dont la section spéciale comporte au minimum un total de 300 heures de leçons pour les cours d'application (exploitation des mines, métallurgie, constructions civiles, électricité, dessin industriel, etc.), à répartir sur une ou plusieurs années d'études, au choix des organisateurs.

Ce chiffre de 300 heures ne comprend pas les leçons d'économie industrielle et d'hygiène.

ART. 34. — Les diplômes et les certificats de capacité porteront les mentions suivantes:

A) Titre exact de l'institution: école industrielle, — section de cours du soir, ou section de cours du dimanche, ou les deux — ou bien, cours industriels du dimanche;

B) Nomenclature des branches sur lesquelles l'examen a porté;

C) Nombre d'années d'études de la section spéciale;

D) Nombre total d'heures de leçons de la section spéciale;

E) Les signatures du récipiendaire, du directeur de l'école, des membres du jury, du président et du secrétaire de la Commission administrative et du Bourgmestre ou de son délégué;

F) Le sceau de l'ècole et le sceau de la commune.

ART. 35. — Les examens de sortie se font par écrit et oralement.

Des examens auront lieu vers la fin de chaque année scolaire. en présence d'un jury de cinq membres au moins, nommé par la Commission administrative de l'école et choisi, et majorité, en dehors du corps professoral. Ce jury est présidé par le directeur de l'école.

ART. 36. — Les élèves qui subiront l'examen de sortie seront interrogés, pendant une seule et même session, sur toutes les branches formant le programme des diverses années d'études de leur section spéciale et, en outre, sur l'économie industrielle qui est une branche obligatoire.

ART. 37. — Ne peut être considéré comme ayant satisfait aux examens que le récipiendaire qui a obtenu, sur les différentes matières réunies, au moins 60 p. c. du nombre total des points attribués à l'examen, et la moitié sur chacune des branches.

Les diplômes portent la mention: avec satisfaction, avec distinction, avec grande distinction ou avec la plus grande distinction, selon que les candidats ont obtenu les $6/10^{es}$, les $7/10^{es}$, les $8/10^{es}$ ou les $9/10^{es}$ des points.

ART. 38. — Un cinquième des points est attribué aux élèves pour l'assiduité, les travaux et les interrogations pendant le courant de l'année; les $4/5^{es}$ restants sont divisés également entre l'épreuve orale et l'épreuve écrite.

ART. 39. — Les points attribués au dessin seront partagés par moitié entre les travaux de l'année et les travaux faits pendant les examens.

Il ne peut, en aucun cas, être délivré de diplômes ni de certificats ds passage d'une année d'études à une autre.

Les certificats de fréquentation, délivrés dans certains cas exceptionnels, peuvent être signés seulement par le directeur de l'école et doivent avoir une forme telle qu'ils ne puissent être confondus avec les diplômes ou certificats de capacité.

Art. 40. — Un registre, conservé dans les archives de l'établissement, est destiné à recevoir les procès-verbaux des séances du jury appelé à faire subir l'examen de sortie. Une copie de ces procès-verbaux est envoyée à la Commission après chaque session et figure, en outre, dans le rapport annuel du directeur.

Art. 41. — A la fin de l'année scolaire, des prix consistant en livres utiles, instruments de mathématiques, livrets de la Caisse d'épargne ou de retraite, bourses de voyage, excursions, etc., pourront être décernés aux élèves qui se seront le plus distingués par leur application, leurs progrès et leur conduite.

Les conditions pour l'obtention de ces récompenses, la nature et le nombre des prix à décerner, seront réglés, chaque année, par la Commission, le directeur entendu.

Art. 42. — Des punitions peuvent être infligées, aux élèves par le directeur et les professeurs, en conformité du réglement d'ordre intérieur.

Lorsqu'un élève a commis une faute de nature à justifier son exclusion définitive, celle-ci est prononcée sur l'avis du directeur, par la Commission administrative, l'élève entendu.

CHAPITRE VI. — Budget et comptabilité.

Art. 43. — La Commission administrative dresse, chaqée année, le budget de l'ecole avant le 1er septembre.

Il est soumis à l'approbation du Conseil communal, de la Députation permanente et du Ministre compétent.

Le budget comprend :

A) En recettes : 1° La subvention de la commune ;
2° Les subsides de la province et de l'État ;
3° Le montant du droit d'inscription ;
4° Les produits divers.

B) En dépenses: 1° Les traitements;
2° Les sommes nécessaires à l'achat, à l'entretien et à l'amélioration du matériel de l'enseignement et des collections;
3° Les frais de chauffage et d'éclairage;
4° Les menues dépenses, frais de bureau, de distribution de prix, d'administration, d'examen, etc.

ART. 44. — Les recettes de l'institution sont versées dans la caisse communale.

Les dépenses sont mandatées par le Collège des Bourgmestre et Echevins sur états visés par le président de la Commission administrative, contresignés par le secrétaire et payés par le receveur communal.

Le président veille à ce que ces dépenses ne dépassent, pour aucun motif, les prévisions du budget.

ART. 45. — Les comptes sont dressés chaque année par le receveur communal et arrètés par la Commission administrative qui, après vérification, les envoie pour approbation avec les pièces justificatives au Conseil communal, à la Députation permanente et au Ministre compétent.

CHAPITRE VII. — INSPECTION.

ART. 46. — Le Ministre compétent et la Dépatation permanente du Conseil provincial peuvent faire inspecter l'école chaque fois qu'ils le jugent utile, par les fonctionnaires qu'ils délèguent à cet effet.

Ainsi arrèté par le Conseil communal de
en séance du

ÉCOLE INDUSTRIELLE d.................................

Règlement d'ordre intérieur (1)

ARTICLE 1. — Les cours commencent le . . . .
Les cours généraux finissent le . . . .
les cours spéciaux le . . . .

ART. 2. — Les leçons se donnent . . . . . jours par semaine, d'après un tableau horaire dressé chaque année, par le directeur et approuvé par la Commission administrative et les autorités compétentes.

ART. 3. — Le progamme annuel des cours est arrêté par la Commission administrative, le directeur entendu, et soumis à l'approbation des autorités compétentes.

L'enseignement comprend { trois / quatre / cinq } années d'études pour les cours de la semaine; les deux premières sont considérées comme cours préparatoires et sont commmunes à tous les élèves; les dernières sont consacrées cours spéciaux.

Les cours du dimanche comportent { trois / quatre } années d'études, dont deux préparatoires communes et les autres spéciales.

Les cours généraux comprennent: l'arithmétique, la géométrie, l'algèbre, les éléments de la physique, de la chimie et de la mécanique, l'économie industrielle et l'hygiène,

Les cours de dessin comprennent: le dessin linéaire, plan basé sur la géométrie élémentaire, à main levée et à l'aide d'instruments, de nombreuses applications, les principes des projections, les éléments de la perspective, les principes du dessin d'après relief, le dessin industriel et professionnel basé sur la méthode de croquis; ceux-ci, appropriés autant que possible aux métiers des élèves, sont exécutés à main levée d'après nature, cotés et remis ensuite au net avec instruments, sans l'aide du modèle.

(1) Les organisateurs d'écoles nouvelles sont pries d'indiquer *en marge* les modification qu'ils désireraient apporter au présent project.

Les cours spéciaux comprennent: . . . .
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .
(A choisir par les organisateurs d'après les besoins locaux.)

Ces cours sont répartis entre les diverses années d'études de chacune des sections spéciales, de la manière suivante:

1. — Section de . . . . 1° 1re *année:*
. . . .
. . . .

2° 2e *année:*
. . . .
. . . .
. . . .

II. — Section de . . . . 1° 1re *année:*
. . . .
. . . .

2° 2e *année:*
. . . .
. . . .

Etc.

ART. 4. — Les vacances et les congés sont fixés par la Commission administrative et notifiés aux autorités compétentes; ils comprennent la fête patronale du Roi (15 novembre), les fêtes légales et, en outre, huit jours à la Noël et dix jours à Pâques. Toutefois, pour les cours du dimanche, les vacances du nouvel an ne comportent que le dimanche qui suit la Noël et le jour de Noël si cette fête tombe un dimanche, et les vacances de Pâques. le dimanche de Pâques.

Le directeur doit signaler au Département compétent, au moins huit jours d'avance, tout congé extraordinaire,

ART. 5. — Les ouvrages de la bibliothèque seront mis à la disposition des élèves au minimum une fois par semaine, à une heure déterminée par l'horaire des cours.

CHAPITRE II. — DU DIRECTEUR ET DES PROFESSEURS.

ART. 6. — Le directeur a la surveillance de l'établissement. Il

est chargé de la direction des études et de l'exécution de toutes les dispositions réglementaires qui concernent l'enseignement et la discipline.

Le personnel enseignant et les élèves lui subordonnés.

ART. 7. — Le directeur visite les classes aussi souvent qu'il le juge utile ; il dresse le tableau de l'emploi du temps à soumettre à la commission et lui propose, de concert avec les professeurs, les modifications au programme des cours.

Il est chargé de la concervation des modéles et des collections, ainsi que du mobilier scolaire.

Il adresse, chaque année, au Collège des Bourgmestre et Échevins un inventaire complet et le relevé des modifications à y apporter.

ART. 8. — Chaque professeur est chargé de la police intérieure de sa classe.

Il est responsable du matériel et des collections qui lui sont confiés.

Si un fait d'une certaine gravité se produit il doit en faire un rapport spécial et immédiat au directeur.

ART. 9. — Les professeurs doivent se trouver à l'établissement cinq minutes au moins avant l'heure de leur leçon, dont le commencement et la fin sont annonées par la cloche.

Chacun d'eux, à tour de rôle, est chargé de la surveillance à l'extérieur de l'établissement pendant les cinq minutes qui précèdent l'entrée en classe.

Chaque professeur surveille la sortie de ses élèves ou leur passage dans un autre cours.

ART. 10. — Le professeur qui est empêché de donner sa leçon, en informe immédiatement et autant que possible d'avance le directeur, qui pourvoit à son remplacement provisoire, conformément à l'article 23 du règlement organique.

ART. 11. — Le directeur tient un registre où sont consignées les absences des professeurs, ainsi que les motifs invoqués pour les justifier. Toute absence non motivée doit être signalée à la Commission.

ART. 12. — En cas d'absence du directeur, celui-ci se fait remplacer provisoirement par un professenr, et en informe le président de la Commission. (Voir art. 26 du règlement organique.)

CHAPITRE III. — DES ÉLÈVES.

ART. 13. — Les personnes qui désirent suivre les cours doivent

se faire inscrire chez le directeur, conformément à l'avis inséré chaque année au programme de la distribution des prix et payer éventuellement le droit d'inscription prévu par l'article 5 du règlement organique.

Les anciens élèves sont également soumis à l'inscription.

ART. 14. Les personnes étrangères á la commune sont admises à suivre les cours, moyennant un droit annuel d'inscription de . . . . . . francs, payable au début de l'année scolaire, outre le droit ordinaire mentionné à l'article précédent. Cette somme reste acquise à la caisse de l'école.

ART. 15. — Les élèves ne peuvent pas se trouver devant l'établissement plus de cinq minutes avant l'heure des cours; ils doivent s'abstenir pendant ce temps de tous cris, chants ou jeux de nature à incommoder le voisinage ou à gêner les passants.

ART. 16. — Ils doivent se rendre en classe dès le signal; ils ne peuvent plus y entrer, après le commencement de la leçon, sans un billet du directeur.

Tout retard est consigné par le professeur dans un registre spécial.

Il est défendu aux élèves de parler à haute voix ou de courir dans les couloirs et les escaliers.

ART. 17. — Aucun élève ne peut quitter l'établissement pendant la durée des cours sans la permission dù directeur ou de son délegué.

ART. 18. — Tout dommage causé par un élève au local, au mobilier, aux modèles ou aux collections, est réparé à ses frais, sans préjudice des peines disciplinaires qui peuvent lui être infligées pour le même chef.

Les degâts dont les auteurs restent inconnus, sont réparés aux frais de tous les élèves qui fréquentent le local où ces degâts ont été constatés.

ART. 19. — Tous les élèves doivent être munis d'un livret nominatif ayant pour objet de renseigner les parents sur la conduite, l'application et l'assiduité de leurs enfants. Il contient le tableau de l'emploi du temps et les extraits du règlement qui concernent spécialement les élèves.

Chaque note que le directeur y appose doit être visée par le père ou, à son défaut, par la mère ou le tuteur de l'élève.

ART. 20. — L'élève admis est immédiatement inscrit par le directeur au registre matricule, qui indique, outre les noms et prénoms

de cet élève, la date et le lieu de sa naissance, sa profession, les nom, prénoms et domicile de son père ou, à son défaut, de sa mère ou de son tuteur, ainsi que la date de son admission.

Uue colonne est réservée à l'inscription de la date de sa sortie et des motifs connus de son départ.

Art. 21. — L'élève qui, après avoir fréquenté les mêmes cours pendant deux années, n'est pas jugé capable de passer à un cours supérieur, peut être renvoyé de l'établissement par la Commission, sur la proposition du directeur, l'élève entendu.

CHAPITRE IV. — Des compositions et des concours.

Art. 22. — Il y a, chaque année, pour les cours théoriques, trois séries de compositions écrites; les deux premières ont lieu respectivement pendant la deuxième semaine des mois de décembre et de mars et la troisième pendant la dernière semaine du mois de juillet pour les cours de la semaine et le dernier dimanche des mois de décembre, de mars et de juillet pour les cours dominicaux.

Art. 23. — L'importance relative des différentes branches et le nombre maximum des points à attribuer à chacune d'elles, sont déterminés par la Commission administrative, le directeur entendu.

Art. 24. — Les résultats des compositions sont remis au directeur au plus tard le mercredi de la semaine suivante. Ils sont transcrits dans un registre qui est conservé dans les archives de l'école.

Les compositions corrigées sont également remises au directeur, qui les conserve pendent deux ans.

Art. 25. — Tout élève qui, pour une cause légitime, n'a pu prendre part à une composition de la première ou de la deuxième série, a droit à la moyenne des points obtenus dans les deux autres.

Art. 26. — Des concours ont lieu chaque année entre les élèves des différentes classes de dessin, de modelage, de peinture et de sculpture. Ils commencent le . . . .

Art. 27. — L'espèce et les dimensions des papiers, cartons, toiles, bois, etc., à employer, sont indiquées par les professeurs; ils doivent être revêtus du cachet de l'établissement et parafés par les professeurs avant que les élèves puissent en faire usage pour les concours.

Art. 28. — Tout élève, convaincu d'avoir fait usage d'un moyen frauduleux quelconque pour s'aider dans son travail, est exclu du concours par le directeur sur la proposition du professeur, l'élève entendu.

Art. 29. — La Commission peut accorder, sur la demande du directeur. une ou plusieurs séances extraordinaires pour l'achèvement des travaux du concours.

Art. 30. — Dès que les concours sont commencés, les locaux sont soigneusement fermés à la fin de chaque séance; ils ne peuvent être ouverts à personne sans l'assentiment et la présence du directeur.

Art. 31. — Aussitôt les concours terminés, les travaux des élèves sont remis au directeur qui les dépose dans un local spécial, dont il aura seul l'accès.

Il appose sur chacun d'eux un numéro d'ordre qui lui permet d'en faire connaître l'auteur après la décision du jury. Ils ne peuvent porter aucune autre indication.

Art. 32. — L'élève qui, sans motif légitime et suffisamment constaté, se retire avant la fin du concours, ne peut passer dans une année d'études supérieure.

Art. 33. — Un procès-verbal est dressé après le jugement du concours; il est signé par tous les membres du jury et soumis à la Commission administrative.

Art. 34. — Le directeur envoie aux parents ou aux tuteurs des élèves, à la fin de chaque trimestre, des bulletins indiquant la conduite, l'application et les progrès de chacun d'eux. Il y joint l'indication des points et des places obtenues dans les compositions et les concours.

Art. 35. — Les ouvrages des élèves soumis à l'examen du jury sont, ainsi que les meilleurs travaux de l'année scolaire, exposés publiquement, le jour de la distribution des prix et pendant les fètes communales, dans un local à désiguer par l'administration communale.

Art. 36. — Les ouvrages des classes de dessin, de modelage, de peinture et de sculpture qui ont obtenu les neuf dixièmes des points restent la propriété de l'établissement.

CHAPITRE V. — DES PUNITIONS ET DES RECOMPENSES.

ART. 37. — Les punitions suivantes peuvent être infligées:
A. Par le directeur ou les professeurs:
1°. L'avertissement en particulier;
2°. La réprimande publique;
3°. Le renvoi pendant la durée de la classe.
B. Par le directeur:
L'exclusion temporaire de tous les cours, qui ne peut excéder quinze jours pour les cours de la semaine et un mois pour les cours du dimanche.

ART. 38. — Lorsqu'un élève a commis une faute de nature à justifier son exclusion définitive, celle-ci est prononcée par la Commission administrative sur la proposition du directeur, l'élève entendu.

ART. 39. — L'exclusion définitive peut également être prononcée contre tout élève qui a encouru trois renvois temporaires dans le courant d'un trimestre.

ART. 40. — Toute absence non motivée entraîne l'application d'une des pénalités prévues à l'article 37.

ART. 41. — Les parents ou tuteurs doivent toujours recevoir avis, *à bref délai*, par bulletin spécial, de chaque cas d'absence, d'exclusion temporaire ou définitive des élèves, et ceux-ci ne peuvent reprendre leur place à l'école qu'après avoir rapporté cette carte signée par leurs parents ou tuteurs.

ART. 42. — Le directeur tient un registre où sont inscrites les absences des élèves ainsi que les punitions qui leur sont infligées et il le communique à la Commission à sa première demande.

ART. 43. — Des récompenses peuvent être décernées, à la fin de l'année scolaire, aux élèves qui se sont distingués par leur application, leurs progrès et leur conduite.

ART. 44. — L'élève qui, sans motif légitime, se dispense de se présenter à la distribution des prix, est privé de toute récompense.

ART. 45. — La Commission statue sur tous les cas non prévus par le présent règlement; ses décisions sont soumises à l'approbation des autorités compétentes.

Fait et approuvé par la Commission administrative dans sa séance du

Le Secrétaire, *Le Président,*

Vu et approuvé par le Conseil communal de la ville d
, le règlement qui précède.

En séance à le

Le Bourgmestre,

Le Secrétaire communal,

Nijverheidsschool te Antwerpen.

KORTE INHOUD DER PROGRAMMAS

Teekenen, eerste jaar.

In het 1ste studiejaar teekent de leerling met de losse hand de meetkundige figuren, die in de lessen voorkomen, en brengt ze daarna over op papier met winkelhaak en pen, om hem het gebruik der teekenwerktuigen te leeren en hem eraan te gewennen. — Trekken van lijnen, driehoeken, veelhoeken, cirkel en eirond. Studie der projectiën. — De bout, het tandwiel. — Schets der elementen van eenvoudige stukken.

De leerling oefent zich daarenboven in het voorstellen der mouluren, der kromme lijnen en der lichamen op hunne verschillende vlakken met hunne doorsneden.

Hoogere leergangen.

Deze bevatten eenen leergang van teekenen in burgerlijke bouwkunde, eenen van het teekenen van werktuigen, eenen van het teekenen van schepen.

De leerlingen nemen schetsen op modellen met verminderde schaal en volgens afzonderlijke stukken, en stellen ze voor op het papier. Zij voeren teekeningen en ontwerpen uit met bestekken volgens die schetsen.

Buiten deze leergangen wordt er een voorbereidende leergang voor hout- en marmerschilderen, marmerkappen en puntzetten en goudsmeden gegeven, waarin vooral naar loof en gips geteekend wordt.

PROGRAMMA.

Wetenschappelijke leergangen. — Vereenigde afdeelingen.

Rekenen.

1ste jaar. — Tiendeelige en gewone breuken. Onderlinge omzetting der breuken.

Wettig stelsel van maten en gewichten.

Methode der herleidiug tot de eenheid. — Eenvoudige interest. —Winst en verlies per honderd.—Menging.—Evenredige verdeeling.— Gezelschapsrekeningen.

2de jaar. — Periodieke breuken. — Worteltrekkingen. — Evenredigheden. — Evenredige middengetallen. — Reeksen. — Samengestelde intrest — Oplossing van rekenkundige vergelijkingen van den eersten graad met twee of meer onbekenden.

De vraagstukken, die opgelost worden, zijn toepassingen op de stielen en de nijverheid.

3de jaar. — Handelsrekenen. — Bruto en zuiver gewicht. —Tarra— Obligatiën. — Renten. Handelseffecten. — Korting. — Vreemde geldwaarden. — Maten en gewichten en hunne herleidingen, vooral door de evenmatige deelen.

Meetkunde.

1ste jaar — Ontleding der lichamen: teerling, balk, prisma, pyramide. cylinder, kegel en bol, om te komen tot de eigenschappen der vlakken: vierkant, rechthoek, driehoek, parallelogram, ruit, veelhoek cirkelomtrek en cirkel, en om de eigenschappen der rechte en gebogen lijnen aan te leeren.

Formulen voor de bepaling der oppervlakte van de aangehaalde figuren en voor den inhoud der bestudeerde lichamen.

2de jaar — Herhaling der formules der oppervlakten van figuren en der oppervlakten en inhouden der lichamen. — Bepaling van een onbekende in de formule. — Berekening eener afmeting.

Secteur en segment. -- Eirond; — Afgeknotte pyramide en kegel.— Tore.

Studie van den rechthoekigen driehoek. Toepassingen.

3de jaar. — Toepassingen op het aangeleerde in het 1ste en 2e studiejaar. — De driehoek. — De gelijkvormige driehoeken. — Schaalteekenen. — Bepaling der waarden van de zijden van ingeschreven en omgeschreven regelmatige veelhoeken.

Regels van Guldin.

Landmeten. Gebruik der toestellen.

Stelkunde.

Hoofdbewerkingen. Ontbinding van stelkundige vormen in factoren.

Stelkundige breuken. Vereenvoudiging der stelkundige breuken.

Oplossingen der vergelijkingen van den eersten graad met een of meer onbekenden. Oplossing van vraagstukken.

Oplossingen der vergelijkingen van den tweeden graad met een onbekende.

N.-B. De leeraar zal de leerlingen gewennen aan het gebruik der formulen, welke men in de leergangen van natuur- en werktuigkunde gebruikt.

Natuurkunde.

Algemeene eigenschappen der lichamen. — *Algemeene begrippen der werktuigkunde.* — Rust en beweging. — Kracht. — Zwaarte. zwaartekracht. Gewicht. Zwaartepunt. Vrije val, wetten.— Slinger, wetten. — Arbeid. — De hefboom, soorten van hefboomen. Balans. Katrollen. Takels. Windas. Hellend vlak enz. Schroef. Behoud van arbeidsvermogen bij werktuigen.

De vloeistoffen. — Eigenschappen der vloeistoffen. Grondstelling van Pascal. — Drukking op vloeistoffen uitgeoefend. Waterpers. — Grondstelling van Archimedes. — Bepaling van het soortelijk gewicht der lichamen. — Vochtmeters.

De gassen. — Eigenschappen. Luchtdrukking. — Barometers. — Pompen. — Hevel.

Wet van Mariotte. Manometers.

Luchtpompen.

De klank. — Voortzetting en snelheid van den klank. — De weergalm.

De warmte. — De uitzetting. De thermometers. — Uitzettingscoëfficienten. Toepassingen.

Smelting. Vastworden. Oplossing, Kristalliseeren. Verdampen en koken. Distilleeren en verkoelen. — Vochtmeters.

Uitzettingskracht der dampen.

Calorimetrie. — Eenheid der warmte. Soortelijke warmte der vaste lichamen. vloeistoffen en gassen. — Opgeslorpte warmte bij de verandering van toestand der lichamen.

Geleidbaarheid.

Licht. — Aard en voortzetting van het licht. — Lichtsterkte. — Lichtmeters.

De weerkaatsing. De spiegels. — Lichtbreking, de lenzen. — Ontbinding van het licht. — Het prisma.

AFDEELINGEN.

Gemeene vakken voor al de afdeelingen.

Wettenleer.

I. *Grondwettelijke instellingen van België.* — De Belgen en hunne rechten. — De Machten: de wetgevende, de uitvoerende en de rechterlijke machten. — De kamer van volksvertegenwoordigers, de senaat, de koning en de ministers. — De inrichting van het gerecht. — Het kiesrecht.

II. *Voornaamste wetten op gebied van Nijverheid en Koophandel.* — De goedemannenraden. — De koophandelsrechtbanken. — Faillissementen en bankroeten. — Voorkomend concordaat. — Arbeid der vrouwen en kinderen. — Gevaarlijke en ongezonde gestichten. — Fabriekmerken. — Brevetten. — Bijzondere verantwoordelijkheid der bouwmeesters en aannemers, — Handelsmaatschappijen.

Staathuishoudkunde.

Inleiding. Bepalingen. —Verdeelingen. — Geschiedkundig overzicht.

1ste deel. Het ontstaan van den rijkdom. — De krachten der natuur. — Het kapitaal. — De arbeid.

2e deel. Hoe de rijkdom omloopt. De ruiling, het geld, het krediet. — Vrijhandel en bescherming.

3e deel. Hoe de rijkdom verdeeld wordt: de rent, de interest. het loon en het profijt. — De arbeiderskwestie: *a*) de vraag stellen, *b*) vroeger en elders, *c*) oplossing. Bestaande middelen.

Eenige onlangs gestemde wetten over de kwestie. — Huizingen voor werklieden. — Algemeene spaar- lijfrent- en verzekeringskas. De verzekering in 't algemeen. — De mutualiteiten. — De cooperatieven. — De vakvereenigingen. — Trades Unions. — Lock out. De internationale. Werkbeurzen. — Werkstakingen. — De Goedemannenraden. De Nijverheidsraden. De Hoogere Raad van den Arbeid. Het Ministerie van Nijverheid en Arbeid. — Bevolking. — Socialism. Communism. Collectivism. Anarchie. Nihilism. Het 8 uren stelsel. Minimum van dagloon. De wet van Lasalle. Het eigendomsrecht. Het socialism in de XIXe eeuw: voornaamste personen en stelsels. — Het alkoholism. — Weldadigheid. Gestichten. Pro deo. Private weldadigheid. Ouderdomspensioenen. — Meer kapitaal.

4e deel. Hoe de rijkdom verbruikt moet worden. De luxuskwestie. — De taak van den Staat. — Belastingen en leeningen.

Gezondheidsleer.

I. *Bouw en verrichtingen der menschelijke organen.* — De werkingen van voeding, spijsvertering, bloedsomloop, ademhaling en vochtafscheiding.

Het geraamte. — De spieren. — Het zenuwstelsel en de zintuigen.

II. *De voeding.* — Vereischten eener goede voeding. Hoedanigheid van het voedsel. — Voedingstoffen. — Dranken.

Schadelijke bestanddeelen in de voedingstoffen.

De lucht, — Het licht. — De warmte en de kleeding.

III. *Zorgen voor het lichaam* naar aanleiding der werkingen van voeding, het zenuwstelsel en de zintuigen. — Oefening en rust. — Reinheid. Baden.

Gezondheidsvoorschriften bij de verschillende beroepen en met betrekking tot de woonplaats.

IV. *Eerste hulp.* — Kneuzingen. Wonden. Beenderbreuken. Verbranding. Bevriezing. Verdrinking. Verstikking. Bezwijming. Beroerte. Vergiftiging in het algemeen. Bloedspuwen.

Vervoer van gekwetsten.

V. *Besmettelijke ziekten.* — Voorzorgen te nemen bij besmettelijke ziekten. De voorzorgen door de openbare besturen genomen.

HOOFDVAKKEN VOOR IEDERE AFDEELING.

Afdeeling voor werktuigkunde.

Werktuigkunde.

Algemeene begrippen. Kracht, arbeid. — Calorie. — Eenheden. — Schuilende verdampingswarmte. — Dampen. Wet van Mariotte. Algemeene werking der stoommachines.

1ste deel. Beschrijving der stoommachine. — Ketels. Bijhoorige toestellen der ketels. Veiligheidstoestellen. Berekening der verwarmingsoppervlakte. Opbrengst. Onderzoek der ketels.

2de deel. Beschrijving van de eigenlijke stoommachine. Stoommachines met vollen toevoer. — Stoommachines met uitzetting en eenen cylinder. — Woolf en compound machines met drie en viervoudige expansie. — Diagrammas. — Condensatie. — Toestel om de bewegingen te regelen.

Stoomregeling.

Bouw van de stoommachine. Leiding van den ketel en van de stoommachine.

Korte beschrijving der gas-, petrool- en benzinemotoren.

Technologie.

1ste Jaar. Toestanden waarin het ijzer zich voordoet. — Ruw ijzer. Kenmerken, soorten, weerstandsvermogen, breuk, weefsel. — Gieten in schelp, in vormen enz. — Bereiding van gietijzer. Hoogovens. — Bereiding Bessemer- en Thomas staal. Convertisseur. Bessemer en Martin oven. — Verschil tusschen de twee staalsoorten. Weerstandsvermogen. — Smeedijzer. Weerstandsvermogen, breuk. Weefsel. Puddeloven. — Staal in kroezen bekomen. — Bijvoeging van vreemde stoffen bij ijzer en staal, voor- en nadeelen. — Koolstof bij ijzer en staal. Verkolen, ontkolen, toepassingen. — Het temperen. Princiep, voorzorgen, ongevallen, graden van hardheid; bescherming tegen verhitting en ontkoling. Mengsels tot dit doel bereid. — Temperingsbaden, princiep der afkoeling, manier van verhitten, duur, middelen om het staal te verbeteren als de hoedanigheid in het vuur is verminderd geworden. Hoe de korrel van een zelfde soort kan verschillen. Afdoende middelen om scheuren, trekkingen te vermijden. Over den vorm van het stuk. Het volumen van het bad. Metaalbaden. Over de twee perioden die zich bij de tempering voordoen. Staal gemengd met andere metalen. Praktische oefeningen.

2de Jaar. Het lasschen van ijzer en staal. — Princiep, middelen om de te lasschen, oppervlakten zuiver te houden, laschpoeders en mengsels.

Het roesten van het ijzer: Oorzaken, waarom sommige ijzersoorten spoediger en meer roesten dan andere. Middelen om het roesten te verhoeden.

Verzinken (galvaniseeren) vertinnen.

Koper, tin, zink, alluminium, enz. en hunne mengsels.

Wrijvinglooze metalen. Coëfficienten.

De gereedschapswerktuigen dienende om de metalen te bewerken: De draaibank, de boor- draadsnij- slijp- schaafwerktuigen, de smis, de pletmolen, de stoomstamphamer enz. De bouw, het doel, het onderhoud, de behandeling en de voorzorgen van de genoemde gereedschappen, (schetsen en teekeningen).

De meetgereedschappen van hooge juistheid. Het draadsnijden en berekenen der tandwielen. De gereedschappen gebruikt op de bovengemelde werktuigen, hun vorm, de snede en de hardheid.

Over de snelheid van de opgesomde gereedschappen volgens den aard van het metaal dat zij bewerken.

Het afteekenen van stukken (traceeren).

Over het verplaatsen en behandelen van zware stukken, het aanslaan. maken en leggen van knoopen en stroppen om in de maat van het mogelijke ongelukken te vermijden.

De kolen en de brandstof in de metaalnijverheid gebruikt. Soorten. Hun calorifiek vermogen.

Electriciteit.

Zie 1e en 2e jaar der bijzondere afdeeling van electriciteit.

Praktische Werktuigkunde.

Smeden.

Uitsmeden van punten, krammen, slotschroeven, bouten, enz.

Lasschen van ijzer. Zetten en lasschen van ringen.

Smeden van klinknagelen, klinkwerk, smeedtangen, passers en verdere kleine gereedschappen.

Houvasten.

Plaatwerk.

Lasschen van ijzer op staal.

Verwerken van staal voor boren en beitels.

Vuurtangen.

Gereedschappen.

Smeden der benoodigdheden voor paswerkers, draaiers, loodgieters, schrijnwerkers en timmerlieden.

Aanmerking. De leeraar geeft, naar gelang het zich voordoet, den uitleg over de inrichting der smederij, den vuurhaard, enz., alsook over de bewerking en de behandeling van het smeedijzer.

Paswerkers.

Blankvijlen van ruw vierkante stukken ijzer.

Vier- zes- achtkantig of rond vijlen.

Vijlen van rivetten, inkepingen; lasschen, zwaluwstaarten.

Zuiver in elkander pasvijlen van stukken.

Vijlen van groeven en gaten.

Afwerken van passers, schrijf- en winkelhaken. Scharnieren, hengsels, enz.

Invijlen van houtdraad.

Kappen en vijlen van tandwielen en stelijzers.

Vlakvijlen, schaven, toepassen op het maken van los gereedschap, kussen, tappen, enz.

Onderdeelen van meer ingewikkelde werktuigen, die gezamentlijk door de leerlingen der vakleergangen gemaakt worden.

Smeden. Draaibank. Monteeren.

Draaiers.

Een stuk ijzer snijden, de einden rechtmaken en centreeren.

Een cylinder juist ronddraaien.

Eenen bout met cylindrische en kegelvormige gedeelten draaien. Toepassingen aan verschillende werken.

Schroeven en rondsels in ijzer, koper en staal draaien. Poulies en hunne asboren.

Een vliegwiel uitboren en zijne as draaien.

Uitboren en draaien van tappen voor kranen.

Veiligheidskleppen, enz.

Uitboren en draaien vau mechanische stukken met de slede.

Doorboren van assen en van stalen, ijzeren of gietijzeren stukken.

Drijkantigen draad snijden en hunne schoeven.

Snijden van vierkantigen draad en de bussen voor vijzen.

Vijzen van verschillende draden.

Uitboren van pompen en andere stukken.

Gereedschappen.

Smeden. Paswerk.

Temperen van gereedschappen.

Aanmerkingen.

Wijl er geene leerwerkhuizen, maar wel volmakingswerkhuizen ingericht worden, zal welzeker het onderwijs individueel zijn en moeten de punten, die voor ieder programma aangeduid zijn, niet het eene na het andere afgewerkt worden, maar enkel als richtsnoer dienen. De leeraar zal bij zijne lessen vooral rekenschap moeten houden van hetgeen de leerling reeds op het werkhuis geleerd heeft, hetzij om het aangeleerde te verbeteren of praktischer te maken, hetzij om met het aangeleerde op den kortst mogelijken tijd den ganschen stiel te leeren. De aangeduide punten zullen dan ook hunne verdere toepassing vinden door het gezamentlijk vervaardigen van toestellen door al de leerlingen der vakleergangen.

De leerling zal naar teekeningen of "tracés„ werken, die door hem zelven of door andere leerlingen der Nijverheidsschool gemaakt werden. De leeraar zal vooral zorgen de kennissen der algemeene leergangen, zooals meetkunde, gebruik der stoffen, weerstand, de harding, enz. toe te passen.

Afdeeling van scheepsbouwkunde.

Scheepsleer.

I. Beschrijving van houten en ijzeren schepen. Hunne vergelijking. Verschillende soorten van hout, ijzer en staal. Masten. Tuig en zeilen. Uitrusting: ankers, kettingen, touwwerk, sloepen, pompen, spil, kaapstanders, inventaris.

Over het roer.

Een woord over het zeilen en sturen der zeilschepen.

II. Aanbouw van schepen. Materialen. Hoedanigheden en gebreken. Instelling der werven. Droge dokken. Oprichting van den romp, helling en stokeling. Inrichting der verschillende modellen. Optuigen en afwerken van het schip; schrijnwerkerij, schilderwerk, bekleeding. Het schip bestrijken.

Schrobben, schilderen, dubbeling van den romp. Bouwing der sloepen. Bestekken en begrootingen der herstellingswerken.

III. Planteekening der vormen van een schip. Hoofdafmetingen. Teekenspanten, waterlijnen, langsche teekening; lissen. Uitslag van het schip. Spantbord. Hoeken. Berekening der waterverplaatsing: schaal. Berekening der Stabiliteitskoepel, drukkingspunt, metacenter, zwaartepunt. Tabel der berekeningen, stouwing; vrije boord. Verandering in de stabiliteit door het verplaatsen van gewichten. Berekening der zeilen; zeilingspunt. Afdrijvingspunt.

Technologie.

Zie leergang voor de afdeeling van werktuigkunde.

Electriciteit.

Zie leergangen van het 1e en het 2e jaar der bijzondere afdeeling.

Afdeeling van electriciteit.

Electriciteit.

1ste studiejaar. — Begrippen van scheikunde noodig tot het uitleggen van sommige electrische verschijnsels.

Gewone elementen. De grootheden en de eenheden van de wet van Ohm. Afgeleide stroomen. Berekening der geleiders.

Koppelingen. — Potentieele val.

Magnetisme. — Electromagneten. Solenoïde.

Electrische bellen. — Telegraphie. — Galvanometers.

Meettoestellen. Amperemeters. Voltmeters. Meten van weerstanden.

2de studiejaar. — Inductiewet van Lenz. Selfinductie en extrastroom. Foucaultstroomen.

Dynamos. Plaatsing. Schakelbord voor dynamos. Teekening en bestekken.

Accumulatoren. Plaatsing met dynamos. Teekening en begrootingen.

Electrisch licht. Booglampen. Gloeilampen. Plaatsing van het electrisch licht. Plannen. Materieel. Reglement der Antwerpsche electrische maatschappij, der „Verband der Deutsche Elektrotechniker" en van het Komiteit der Belgische verzekeringsmaatschappijen.

Onderzoek der installaties. Meten van isolatie.

3de studiejaar. — Electrische motoren. Plaatsing. Plannen en berekeningen.

Electrische compteurs.

Een, twee en driephasige wisselstroommachienen. Koppelingen. Meettoestellen voor die stroomen. Draaistroommotoren. Overzetting, omzetting en verspreiding der electrische kracht. — Transformatoren. — Klos van Rhumkorff en nijverheidstransformatoren.

Electrische tramways. — Telephonie. — Toepassing der electriciteit op scheikunde. — Galvanoplastie.

Statische electriciteit. Atmospherische electriciteit. Bliksemafleiders.

Afdeeling van scheikunde.

Scheikunde.

1ste jaar. — Natuur- en scheikundige verschijnsels. Elementen. — Mengeling. Verbindingen der elementen onder elkander. Wetten der affiniteit. Reductie en oxydatieverschijnsels. Electrische werking.

Werking der elementen op elkander tot het vormen van oxieden en hydroxieden, anhydrieden en zuren. Zouten. Voorname ertsen. Eigenschappen der metaalzouten. Begrippen van Spectroscopie.

2de jaar. — Qualitatieve ontleding. — De leerlingen oefenen zich in praktische lessen voor het bestatigen en het scheiden der metalen en der negatieve radicalen.

Drooge en vochtige weg.

Organische scheikunde. Vetlichamen. Koolwaterstofverbindingen. Halogeen- en stikstofderivaten. — Een- en veelwaardige alcoholen. — Mercaptanen. Aldehyden. — Acetonen. Zuren, vetten, zeepen, oliën. — Cyanieden, Aminen. Hydrazinen. Amidozuren. Koolhydraten. Monosen; disacchoriden; polysacchariden. Gommen. Cellulose.

Aromatische lichamen. Waterstofverbindingen (benzine). Phenolen (een- en veelwaardige). — Aldehyden. — Een- en veelwaardige

zuren. Stikstofderivaten. — Aminen; kleurstoffen. Naphtalinen; anthraceen, alizarine. — Indigo. — Terpenen.

3de jaar. — I. Begrippen der atoomleer. Wetten. Princiep der theorie. Densiteit der gassen. Hypothese van Avogadro. Bepaling der moleculairgewichten. Wet van Dulong en Petit. Bepaling der atoomgewichlen. Densiteit der anormale gassen. Moleculaire warmte. Molecnlaire bouw. Berekeningen. Classificatie van Mendelieff en van Lothar Meyer. Physische kenmerken der elementen.

II. Begrippen van nijverheidsscheikunde. Technologie der brandstoffen. Algemeene begrippen over het uittrekken der metalen.

Natuur- en scheikundige eigenschappen der metalen.

III. Volledige studie van een metaal.

IV. Quantitative ontleding. Praktische oefeningen in het laboratorium. Algemeene begrippen over de verschillende stelsels. Gravimetrie. Bepaling van ijzer, koper, aluminium, silicium, zwavelzuur, chloor, zink en zilver.

Titimetrie. Verzadigingsmethode. Bazen en zuren.

Oxydatiemethoden. Bepalingen met permanganaat. Methode door neerslag: zilver, chloor.

Afdeeling bouwkunde

Bouwkunde

I. BOUWMATERIALEN

a) HOUT. Soorten van hout zooals zij in den handel voorkomen en gebruikt worden. Bederf van hout. Krimpen en zwellen van hout. Houtverbindingen.

Timmerwerk. Soorten van daken. Bedekking der daken. Goten.

Roosteringen.

Deuren. Paneelwerk. Paneeldeuren.

Ramen.

Het maken van ramen en deuren. Trappen. Algemeene bemerkingen op den trappenbouw. Technische benamingen. Teekenen en uitslaan van trappen. Steektrappen. Scheluwe trappen. Spiltrappen: bewerking en teekening der spil. Engelsche trappen: uitslaan en bewerken van gebogen wangen.

b) STEEN. Natuurlijke steen. Gebakken steen. Holle steenen. Putsteenen. Profielsteenen. Pannen en vloersteenen.

c) METALEN. IJzer. Gietijzer. Smeedijzer. Staal. IJzerdraad, blik

en gegalvaniseerd ijzer. Soorten en hoedanigheden van ijzer. Zink en lood. Soortelijk gewicht. Over de verschillende soorten van ijzer en staal.

II. BOUWGRONDEN, GRONDVESTEN EN UITVOERING VAN METSELWERK.

a) Verschillende soorten van grond. Onderzoek van den grond.

b) Grondvestingssteenen. Uitzetten, uitgraven en fondamentenpeil. Waterpas.

c) Fundeeringswerken: op staal fundeeren. Aardlagen. Peilerfundeering. Roosterwerk. Heiwerk. Heien.

d) Metselwerk. Eenige technische benamingen. Verbanden. Mortel. Beton.

e) Fundeering. Uitvoering van metselwerk: dikte der muren. Scheidsmuur. Holle steenen. Gebruik van verschillige steensoorten. Steunmuren.

Hardsteen: hoeksteenen. deksteenen, plinten, Cordonlijsten of banden. Onderdorpels, Duim- en sluitsteenen. Het bevestigen van hardsteen.

Pleisterwerk.

Opmerkingen op den algemeenen opbouw van muren.

Gewelven: gewelfvormen. Tongewelf. Kruisgewelf. Kloostergewelf. Koepelgewelf. Kap- en steekgewelf.

Opstellen van bestekken en begrootingen. Berekening van de drukking des gronds.

Afdeeling van loodbewerking.

Loodbewerking.

PRAKTISCHE OEFENINGEN.

1ste studiejaar. — Plooien van buizen van kleine afmetingen. — Soldeeren van koppelingen en vertakkingen. — Verbindingen en vertakkingen.

2de studiejaar. — Plooien van buizen van groote afmetingen. Samenstellingen in de toepassingen op dagelijksch werk.

3de studiejaar. Bewerking van plat lood. Zijne toepassing op dakbedekking.

THEORETISCHE LEERGANGEN.

Buizen. Buizen in geutijzer, in lood, in koper, in ijzer, in gevernisten gres, in ciment. — Bepaling van den doormeter en hunne plaatsingen.

Kranen. Afsluit- sluis- en waternemingskranen. — Vlotters.

Waternemingen. Pompen. — Regenwater en regenbakken. — Putwater, verschillende soorten van putten. — Jachtpompen. — Trekpompen voor groote diepte. — Pompen, pomplijven, zuigers, kleppen, enz. Bevrijding tegen vorst.

Waterleiding. Waterbakken in zink, in plaatijzer, rechthoekige of ronde, met platten bodem; ronde gekoppelde waterbakken met sphérischen bodem, enz.

2e deel. — I. Gezondheidsloodgieterswerk. — Luchtafsnijders. Vormen en verluchting. — Waternemingen en watersteenen met hunne luchtafsnijders, vethoudende duikers. — Baden en hunne kranen. Verwarming van baden. Inrichting van badkamers. — Verschillende stelsels van water-closets en jachtstelsels. Zitberden der gemakken. — Pissijnen. — Afleidbuizen en verluchtingsbuizen voor al die toestellen. — Inrichtingen.

II. Riolen. Gebruik van geutijzer en verniste gres. Plaatsing van afleidbuizen en verbinding met de riool. — Riooleering in een kelderverdiep. Luchtafsnijders. Toezichtputten. Verluchting en helling der riolen. Jachtstelsel. Middelen tegen terugvloed van het moerriool. Verlaat der beerputten. Gezondheidscollecteur.

Afdeeling van hout- en marmerschilderen.

Hout- en marmerschilderen.

In de leergangen van hout- en marmerschilderen oefenen zich de leerlingen naar modellen volgens natuur: 1e jaar, hout; 2e jaar, marmer en samenstelling. Zij leeren plamuren en de paneelen bereiden.

Afdeeling van marmerkappen en puntzetten.

Marmerkappen en Puntzetten.

De leeraar geeft mondelingsche lessen voor al hetgeen den stiel van den marmerbewerker aanbelangt, over de kennissen, welke den werkman kunnen nuttig wezen voor het nakappen van borstbeelden, geheele beelden, ornamenten enz., alsook over al wat hem in staat kan stellen, zonder slaafsche nabootsing van modellen, kunstnijverheidsvoorwerpen, als versiersels voor gevels, schouwen, enz., te maken.

Grondbeginselen der vormleer, voor voor zooveel deze noodig zijn. Overzicht der werktuigen den stiel eigen, en gebruik derzelve.

De leerling leert puntzetten in waardelooze stof, als klei, plaaster, savonnièresteen en op grove wijze eenvoudige modellen namaken in deze stoffen.

Onderscheiden der stoffen. algemeene eigenschappen derzelve. Algemeen overzicht van het bewerken der verschillige stoffen: marmer, steen, brons, enz.

De leerling leert puntzetten in marmer en op grove wijze modellen namaken in deze stoffen.

Bijzondere eigenschappen van het marmer. Hoe marmer moet bewerkt worden. Uitlegging van de redenen der wijze van behandeling. Behandeling van eenige andere stoffen. Beginselen der schoonheidsleer onder oogpunt van vorm. Algemeene kennis van den bouw van het menschelijk lichaam, alsook van draperijen.

Vormen maken in klei.

De leerling leert afmaken in marmer.

BIJLAGE 1.

NIJVERHEIDSSCHOOL VAN ANTWERPEN.

De ondergeteekende (1) ....
wonende (2) ....
verklaart ontvangen te hebben van den Bestuurder der Nijverheidsschool de som van ....

....
voor het aankoopen van teekengerief voor zijnen zoon die leerling op de Nijverheidsschool is.

Hij verklaart deze som door wekelijksche regelmatige terugbetalingen van minstens vijftig centiemen door zijnen zoon te laten voldoen.

(Handteekening): ....

Antwerpen, den ....*190* .

(1) *Naam en voornaam.*
(2) *Adres: Straat, Nummer en Gemeente.*

N.B. — De ouders zijn verwittigd dat het niet betalen van de geleende som aanleiding geeft tot rechterlijke vervolging.

Nijverheidsschool Antwerpen.

Reglement voor de Inrichting der nieuwe Vakleergangen voor smeden, paswerkers en metaaldraaiers.

ART. 1. De lessen zullen dagelijks, Zondags uitgezonderd, van 1 October tot 1 Mei, des avonds 6½ tot 9 u. gegeven worden.

ART. 2. De lessen zullen slechts mogen gevolgd worden door jongelingen, die het bewijs afleveren, dat zij op eenen atelier werkzaam zijn, waarvoor zij de vakleergangen wenschen te volgen.

ART. 3. Iedere leerling zal om de vakleergangen te mogen volgen, door een examen moeten bewijzen, dat hij de principen van het technisch of nijverheidsteekenen bezit en het programma van meetkunde (3e studiejaar) der Nijverheidsschool kent.

ART. 4. De leerlingen der vaklessen volgen tevens de algemeene leergangen der Nijverheidsschool.
Deze leergangen, bevattende de werktuigkunde. de electriciteit de scheikunde en de nijverheidswettenleer, in het 4e en 5e studie jaar, worden vier maal per week gegeven, van half-zeven tot half acht 's avonds.

ART. De leerlingen krijgen hun gerief.

ART. 6. De voorwaarden voor de inschrijving, het uitreiken van bulletijn en diploma zijn dezelfde als voor de wetenschapelijke lessen der Nijverheidsschool.

ART. 7. De duurtijd der studies is vastgesteld op twee jaar.

ART. 8. Het programma, evenals de duurtijd der studies, kunnen, in overeenkomst met de hoogere overheden, gewijzigd worden naar gelang de uitslagen door de toepassing bekomen.

Aldus vastgesteld door de Bestieringscommissie in zitting van 21 Juni 1899.

De Secretaris,
A. DE NAVE.

De Burgemeester-Voorzitter,
J. VAN RIJSWIJCK.

Gezien en goedgekeurd door den Gemeenteraad van Antwerpen in zitting van 7 Augustus 1899.

Ter ordonnancie,
De Secretaris,
AUG. POSSEMIERS.

Vr. den Burgemeester-Voorzitter,
De Schepen,
VICTOR DESGÜIN.

VAKLEERGANGEN.

PROGRAMMA:

SMEDEN.

Uitsmeden van punten, krammen, vensterhaakjes, slotschroeven, bouten, enz.

Lasschen van ijzer. Zetten en lasschen van ringen.

Smeden van klinknagelen, klinkwerk, smeetangen, passers en verdere kleine gereedschappen.

Houvasten.

Benoodigheden van een gewoon slot.

Plaatwerk.

Lasschen van ijzer op staal.

Verwerken van staal voor boren en beitels.

Smeden van schrijfhaken, akers, deurhengsels en ander beslagwerk.

Vuurtangen.

Kunstsmeewerk (voor bijzondere leerlingen).

Gereedschappen.

Smeden der benoodigheden voor paswerkers, draaiers. loodgieters, schrijnwerkers en timmerlieden.

Aanmerking. De leeraar geeft, naar gelang het zich voordoet, den uitleg over de inrichting der smederij, den vuurhaard, enz., alsook over de bewerking en de behandeling van het smeedijzer.

PASWERKERS.

Blankvijlen van ruw vierkante stukken ijzer.

Vier- zes- achtkantig of rond vijlen.

Vijlen van rivetten, inkepingen; lasschen, zwaluwstaarten,

Zuiver in elkander pasvijlen van stukken.

Haken van groeven en gaten.

Afwerken van passers, schrijf- en winkelhaken. Scharnieren, hengsels, enz. afvijlen.

Toepassingen. (Bakjes en busjes.)

Sloten.

Invijlen van houtdraad.

Kappen en vijlen van tandwielen en stelijzers.

Vlakvijlen, schaven, toepassen op het maken van los gereedschap, kussen, tappen. enz.

Onderdeelen van meer ingewikkelde werktuigen, die gezamentlijk door de leerlingen der vakleergangen gemaakt worden.

Smeden. Draaibank, Monteeren.

DRAAIERS.

Een stuk ijzer snijden, de einden rechtmaken en centreeren.

Verschillende mouluren draaien. — Een cylinder juist rond draaien.

Eenen bout met cylindrische en kegelvormige gedeelten draaien. Toepassingen aan verschillende werken.

Schroeven en rondsels in ijzer, koper en staal draaien. Poulies en hunne as boren.

Een vliegwiel uitboren en zijne as draaien.

Uitboren en draaien van tappen voor kranen.

Veiligheidskleppen, enz.

Draadsteken bij middel van krammen.

Uitboren en draaien van mechanische stukken met de slede.

Doorboren van assen en van stalen, ijzeren of gietijzeren stukken.

Drijkantige kant snijden en hunne schroeven.

Snijden van vierkantigen draad en de bussen voor vijzen.

Vijzen met verschillende draden.

Uitboren van pompen en andere stukken.

Gereedschappen.

Smeden. Paswerk.

AANMERKING.

Wijl er geene leerwerkhuizen, maar wel volmakingswerkhuizen ingericht worden, zal welzeker het onderwijs individueel zijn en moeten de punten, die voor ieder programma aangeduid zijn, niet het eene na het andere afgewerkt worden, maar enkel als richtsnoer dienen. De leeraar zal bij zijne lessen vooral rekenschap moeten houden van hetgeen de leerling reeds op het werkhuis geleerd heeft, hetzij om het aangeleerde te verbeteren of practischer te maken, hetzij om met het aangeleerde op den kortst mogelijken tijd den ganschen stiel te leeren. De aangeduide punten zullen dan ook hunne verdere toepassing vinden door het gezamentlijk vervaardigen van toestellen door al de leerlingen der vakleergangen.

De leerlingen zal naar teekeningen of „traces" werken, die door hem zelven of door andere leerlingen der Nijverheidsschool gemaakt werden. De leeraar zal vooral zorgen de kennissen der algemeene leergangen, zooals meetkunde, gebruik der stoffen, weerstand, de harding enz., toe te passen.

Aldus vastgesteld door de Bestieringscommissie in zitting te Antwerpen den 21n Juni 1899.

De Secretaris,
A. DE NAVE.

De Burgemeester-Voorzitter,
J. VAN RIJSWIJCK.

Gezien en goedgekeurd door den Gemeenteraad van Antwerpen in zitting van 7 Augustus 1899.

Ter ordonnancie,
De Secretaris,
AUG. POSSEMIERS.

Vr. den Burgemeester-Voorzitter,
De Schepen,
VICTOR DESGUIN.

Reglement voor den wedstrijd tot de plaatsen van leeraar der vakleergangen bij de Nijverheidsschool.

ART. 1. Om aan den wedstrijd deel te nemen moet men Belg zijn van geboorte of de inburgering verkregen hebben en geene lichaamsgebreken hebben.

ART. 2. De wedstrijd zal bestaan in eene theoretische en in eene praktische proef. *De theoretische zal de praktische proef voorafgaan.* Om tot de praktische proef toegelaten te worden, moet men de helft der punten in de theoretische bekomen hebben.

ART. 3. De theoretische proef bevat het technisch teekenen en inzonderheid het teekenen der schetsen met de losse hand. Men zal ook vragen de omstandige beschrijving der geteekende voorwerpen te geven en men zal van de beoogers eischen de grondstoffelijke eigenschappen der gebruikte metalen te kennen.

De praktische proef bestaat in het vervaardigen van een of meer stukken, die betrek hebben op het te geven onderricht.

De stof voor iedere proef zal door het lot aangewezen worden. Voor iedere proef wordt door de jury den juisten tijd bepaald.

ART. 4. De leden voor iedere jury zullen door de Besturende Commissie aangeduid worden.

ART. 5. De kandidaten voegen bij ieder werkstuk gesloten omslagen met hunne namen. De werken dragen geen uitwendig teeken of nummer. Ieder jurylid beoordeelt afzonderlijk ieder werk.

De som der toegekende punten geeft den uitslag van den wedstrijd.

Indien kandidaten met hetzelfde aantal punten eerst moesten geplaatst worden, zal er tusschen hen eenen tweeden wedstrijd plaats hebben.

ART. 6. De kandidaat die n°. 1 bekomt zal aan den Bestuurraad voor de benoeming voorgesteld worden. De vijf volgende zullen ieder eene toelage van vijftig franken ontvangen.

Aldus vastgesteld door de Bestieringscommissie in zitting te Antwerpen den 29n Juni 1898.

De Secretaris,
A. DE NAVE.

De Burgemeester-Voorzitter,
J. VAN RIJSWIJCK.

Gezien en goedgekeurd door den Gemeenteraad van Antwerpen in zitting van 7 Augustus 1899.

Ter ordonnancie,
De Secretaris,
AUG. POSSEMIERS,

Vr. den Burgemeester-Voorzitter,
De Schepen,
VICTOR DESGUIN.

Goedgekeurd door de Bestendige Deputatie van den provincialen Raad.

Antwerpen in zitting van 1 September 1899.

De Deputatie,
(Get.) AUG. REYPENS.

Bij verordening
De Griffier der provincie,
(Get.) A. VAN DER BEKEN-PASTEEL.

Goedgekeurd.

Brussel, den 22n September 1899.

Voor den Minister van Nijverheid en Werk:
De Bestuurder van Nijverheid- en Beroepsonderwijs,
(Get.) J. STEVENS.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Vrijdag 10 Januari 1908, n°. 8.

N°. 94.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in 1907 belast geweest met het afnemen der examens in de Hoogduitsche taal (lager onderwijs en middelbaar onderwijs, akte* A*), naar aanleiding van het Koninklijk besluit van 9 Augustus 1879 (*Staatsblad *no. 149).*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, ingevolge de beschikking van Uwe Excellentie van 8 Juni 1907, n°. 7018[1], afd. Onderwijs, dit jaar belast geweest met het afnemen der examens voor de Hoogduitsche taal (lager onderwijs en middelbaar onderwijs, akte A), heeft de eer bij dezen verslag te doen van hare werkzaamheden.

Zij was samengesteld als volgt:

dr. B. Symons, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, voorzitter;

dr. J. F. D. Blöte, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Tilburg, ondervoorzitter;

H. H. Breuning, leeraar aan het gymnasium te Leiden;

dr. J. J. A. A. Frantzen, leeraar aan het gymnasium en privaatdocent aan de gemeentelijke universiteit te Amsterdam;

E. de Jong, leeraar aan het gymnasium te Amsterdam;

H. Pol, lector aan de Rijksuniversiteit en leeraar aan het gymnasium te Groningen;

J. H. Scholte, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool en aan de handelsschool te Groningen;

J. Verwer, leeraar aan de hoogere burgerschool te Leiden;

A. L. Schmidt jr., leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus en aan de hoogere krijgsschool te 's Gravenhage;

A. L. Brouwer, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Leeuwarden;

B. J. ter Brugge, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;

F. C. Corbach, leeraar aan de hoogere burgerschool met 3-jarigen cursus te Groningen;

C. J. Hoolboom, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

G. Jonker, leeraar aan de gymnasia te Nijmegen en te Arnhem, wonende te Nijmegen;

dr. F. Leviticus, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

A. Meyboom, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Utrecht;

R. Snel, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Bergen op Zoom;

G. W. Spitzen, leeraar aan eene hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te 's Gravenhage;

J. G. Talen, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool en het gymnasium te Zwolle;

mejuffrouw I. A. Thomése, tijdelijk leerares aan de middelbare school voor meisjes te Groningen (thans leerares aan de Rijks-hoogere burgerschool te Sappemeer);

terwijl als plaatsvervangende leden waren aangewezen:

mejuffrouw M. Koenig, leerares aan de middelbare school voor meisjes te Rotterdam;

J. van Hessen, leeraar aan de hoogere burgerschool te Schiedam;

B. W. Speekman, leeraar aan het Canisius-collegie te Nijmegen;

mejuffrouw M. H. Leopold, leerares aan het gymnasium te Assen.

In de eerste voorloopige vergadering der Commissie, die op 23 Juni te Utrecht werd gehouden, had, na benoeming van den tweeden ondergeteekende tot eersten en van den heer Talen tot tweeden secretaris, de regeling der werkzaamheden plaats. Het schriftelijk examen voor het lager onderwijs werd vastgesteld op 2 Augustus, dat voor de akte A middelbaar onderwijs op 5 Augustus; aangezien één candidaat zich voor beide akten had aangemeld, kon het schriftelijk examen niet voor beide akten op denzelfden dag worden bepaald. Als plaatsen waar het schriftelijk gedeelte der examens voor lager onderwijs zoude worden afgenomen, werden wederom Amsterdam, Breda, Nijmegen en Zwolle gekozen. Voor de correctie van het schriftelijk werk der candidaten voor lager onderwijs moesten dit jaar, met het oog op het grooter

aantal adspiranten (260 tegen 231 in 1906), 10 dagen worden uitgetrokken; voor dat der candidaten voor de akte A kon de correctie tot 8 dagen worden beperkt. De mondelinge examens voor beide akten zouden dan gelijktijdig beginnen op 15 Augustus, terwijl hun einde bij benadering kon worden bepaald op 27 Augustus voor het lager, op 30 Augustus voor het middelbaar onderwijs, een raming die later juist is gebleken.

Als examinatoren voor het A-examen werden, onder goedkeuring van Uwe Excellentie, door den voorzitter aangewezen de heeren Breuning, Frantzen, de Jong, Pol, Scholte en Verwer. Tijdens den duur van de correctie is de heer Breuning vervangen door het plaatsvervangend lid, mej. Koenig. De leiding van deze examens nam de voorzitter op zich; als secretaris fungeerde de tweede ondergeteekende. De leiding der examens van het lager onderwijs werd aan den ondervoorzitter opgedragen; met het secretariaat voor dit gedeelte belastte zich de heer Talen. Als examinatoren voor de lagere akte zouden de overige leden der Commissie hunne medewerking verleenen. De plaatsvervangende leden, de heeren van Hessen en Speekman en mej. Leopold, hebben geheel of gedeeltelijk aan de correctie deelgenomen; de heer Speekman bovendien aan het mondeling onderzoek, ter vervanging van den heer Leviticus, die zich reeds den 9den Augustus genoodzaakt zag, wegens ongesteldheid, van verdere deelneming aan de werkzaamheden der Commissie af te zien.

De tweede voorloopige vergadering der Commissie, die den 30sten Juni te Utrecht plaats vond, was gewijd aan de vaststelling van het schriftelijk werk. In den aard en den omvang der schriftelijke proefstukken, die in een afzonderlijke bijlage achter dit verslag zijn opgenomen, kwam dit jaar geen wijziging. De Commissie acht zich dus ontheven van de taak, om de herhaaldelijk door haar voorgangsters uitvoerig beschreven wijze, waarop de opgaven voor het schriftelijk examen worden gekozen, onderzocht en vastgesteld, opnieuw in het licht tn stellen. Zij kan met de vermelding volstaan, dat de wijziging, het vorige jaar in het schriftelijk examen der candidaten voor de akte A gebracht, door deze Commissie werd gehandhaafd; er werd dus besloten, behalve de vertaling uit het Nederlandsch in het Duitsch, die door het examenprogramma wordt voorgeschreven, van de candidaten ook een beknopt vrij opstel in de Duitsche taal over een eenvoudig onderwerp te eischen. Dit jaar werden vier themata, ter keuze van den candidaat, gegeven, waarvan de Commissie vertrouwde, dat de bewerking binnen het bereik der adspiranten zoude vallen.

Het schriftelijk examen voor de akte lager onderwijs had plaats op Vrijdag 2 Augustus, te Amsterdam, onder leiding van

den heer ter Brugge, te Breda onder die van den heer Blöte, te Nijmegen onder die van den tweeden ondergeteekende, te Zwolle onder die van den heer Talen. De regeling van het examen kwam in hoofdzaak overeen met die van vorige jaren: 11—12.45 vertaling Nederlandsch-Duitsch, 2—3.30 vertaling Duitsch-Nederlandsch, tusschen beide een pauze van vijf kwartier.

Den volgenden dag begon te 's Gravenhage in het gebouw „Diligentia", waar ook de mondelinge examens zijn afgenomen, de correctie van het schriftelijk werk der candidaten voor de akte lager onderwijs. Zij werd op de volgende dagen voortgezet en den 14den Augustus beëindigd.

Op Maandag 5 Augustus werd het schriftelijk examen voor de akte A middelbaar onderwijs gehouden te 's Gravenhage in het gebouw voormalig „Pulchri Studio" (Prinsengracht 57), onder leiding van den voorzitter. Des morgens werd de vertaling gemaakt (9—12), des namiddags het opstel (2—4). Drie candidaten, die het Nederlandsch niet voldoende machtig bleken te zijn, vervingen deze proefstukken door een opstel over een moeilijker onderwerp en een paraphrase. Het correctiewerk, voor welks nadere regeling naar het rapport der Commissie van 1906 kan worden verwezen, begon den volgenden dag en eindigde eveneens op 14 Augustus.

Aan alle candidaten werd bericht gezonden van de aan hen voor hun schriftelijk werk toegekende cijfers. Van de 256 candidaten voor de lagere akte, die aan het schriftelijk examen deelnamen, trokken zich niet minder dan 74 (52 mannelijke en 22 vrouwelijke) vóór het mondeling gedeelte terug. Daaronder waren 71, wier cijfers hun slagen onwaarschijnlijk of onmogelijk maakten; de 3 overige bleven om onbekende redenen weg. Van de 93 opgekomen candidaten voor de akte A ontvingen in den loop der correctie 13 (9 mannelijke en 4 vrouwelijke) de mededeeling, dat hun schriftelijk werk onvoldoende of slecht was bevonden, zoodat hun kans van slagen gering was geworden of vervallen. Van deze 13 candidaten trokken zich 11 (alle mannelijke en 2 vrouwelijke) candidaten terug: de 2 overige, die de kans van het mondeling examen waagden, werden afgewezen. Behalve de 11 bovenvermelde trokken zich nog 7 candidaten (5 mannelijke en 2 vrouwelijke) vóór het mondeling examen terug, wier cijfers, hoewel ongunstig, niet van dien aard waren, dat de verdere deelneming aan het examen hun bepaald ontraden moest worden.

De mondelinge examens begonnen op 15 Augustus. Er waren voor elken dag 6 candidaten voor de akte A en 20 candidaten voor de akte lager onderwijs opgeroepen. De examens voor lager onderwijs eindigden, zoals reeds is opgemerkt, den 27sten Augus-

tus, die voor de akte A den 30sten dier maand. Door het terugtrekken op het laatste oogenblik van vele candidaten voor lager onderwijs hebben deze examens meer dagen in beslag genomen dan feitelijk noodig was geweest. De eindvergaderingen hadden plaats voor het lager onderwijs in den voormiddag van 28 Augustus, voor het middelbaar onderwijs op 31 Augustus.

De volgende tabellen geven een overzicht van den uitslag der examens. De eerste en derde wijzen den algemeenen uitslag aan, terwijl uit de tweede en vierde de uitkomsten van het onderzoek der Commissie in de verschillende onderdeelen der examens kunnen blijken. Enkele opmerkingen, zoowel wat de examens voor het lager als die voor het middelbaar onderwijs betreft, wenscht de Commissie aan het overzicht van de resultaten toe te voegen.

Tabel I. *Lager onderwijs.*

Akte naar aanleiding van art. 86 der wet tot regeling van het lager onderwijs.	Aantal van hen die						
	zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	aan het schriftelijk examen hebben deelgenomen.	zich hebben teruggetrokken na het schriftelijk examen.	aan het mondeling examen hebben deelgenomen.	zijn afgewezen.	zijn toegelaten.
Mannelijke candidaten.	173	3	170	52	118	66	52
Vrouwelijke candidaten.	87	1	86	22	64	20	44
Totaal	260	4	256	74	182	86	96

Tabel II.

TABEL II. *Lager onderwijs.*

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Vertaling Nederlandsch-Hoogduitsch.	Vertaling Hoogduitsch-Nederlandsch.	Spraakkunst.	Kennis van het taaleigen.	Vaardigheid in het spreken	Uitspraak.	
							Theoretisch.	Practisch.
Mannelijke (aantal 170) *)	zeer goed (6)	„	„	1	„	„	1	„
	goed (5)	8	12	17	8	6	15	2
	voldoende (4)	56	59	47	62	38	64	37
	niet geheel voldoende (3)	51	49	43	40	56	29	64
	onvoldoende (2)	41	45	10	8	18	6	15
	slecht (1)	14	5	„	„	„	3	„
Vrouwelijke (aantal 86) *)	zeer goed (6)	„	„	„	1	1	„	„
	goed (5)	9	8	7	5	16	10	11
	voldoende (4)	35	24	38	31	32	32	40
	niet geheel voldoende (3)	21	24	13	25	9	18	12
	onvoldoende (2)	16	23	6	2	6	4	1
	slecht (1)	5	7	„	„	„	„	„

*) 52 mannelijke en 22 vrouwelijke candidaten trokken zich na het schriftelijk examen terug (Zie tabel I.)

De uitslag van deze examens moet dit jaar beslist ongunstig genoemd worden. Reeds werd gewezen op het buitengewoon hoog cijfer der candidaten, die zich na en bijna zoo goed als geheel naar aanleiding van het schriftelijk examen terugtrokken. Wordt daardoor de verhouding van het aantal toegelatenen tot het geheele aantal geëxamineerden natuurlijk reeds bijzonder ongunstig, ook wanneer men de verhoudingscijfers van de geslaagde en van de ook mondeling geëxamineerde candidaten vergelijkt met die van vorige jaren, geeft het jaar 1907 weinig stof tot tevredenheid. De hier volgende vergelijkende staat over de vier laatste jaren zal dit beter dan vele woorden verduidelijken.

	1907.	1906.	1905.	1904.
Mannelijke candidaten toegelaten:	52	69	74	86
a) in verhouding tot het geheele aantal geëxamineerden	bijna 31 pct.	bijna 46 pct.	bijna 50 pct.	bijna 58 pct.
b) in verhouding tot het aantal dat ook mondeling werd geëxamineerd	ruim 44 pct.	ruim 51 pct.	„ 57 pct.	„ 65 pct.
Vrouwelijke candidaten toegelaten:	44	48	48	78
a) in verhouding tot het geheele aantal geëxamineerden	ruim 51 pct.	bijna 67 pct	bijna 62 pct.	75 pct.
b) in verhouding tot het aantal dat ook mondeling werd geëxamineerd	bijna 69 pct.	„ 74 pct.	„ 71 pct.	ruim 80 pct.
Totaal toegelaten:	96	117	122	164
a) in verhouding tot het geheele aantal geëxamineerden	bijna 38 pct.	ruim 52 pct.	bijna 54 pct.	bijna 65 pct.
b) in verhouding tot het aantal dat ook mondeling werd geëxamineerd	„ 53 pct.	„ 59 pct.	ruim 61 pct.	„ 72 pct.

De Commissie heeft naar de oorzaken voor den onbevredigenden uitslag dezer examens gezocht, maar tot meer dan vage vermoedens heeft haar overweging haar niet geleid. De onderstelling lag voor de hand, dat het groot aantal onvoldoende praedicaten, dat dit jaar voor het schriftelijk werk moest worden toegekend, in verband kon staan met een minder gelukkige keus der examenopgaven. Toch schijnt die verklaring niet het juiste te treffen. Immers, een belangrijk verschil in moeilijkheid tusschen de vertalingen van dit jaar en die van het vorige jaar kan niet worden toegegeven, terwijl bij die candidaten, die zich, niettegenstaande de minder gunstige cijfers voor het schriftelijk werk, aan het mondeling examen onderwierpen, de uitkomsten daarvan slechts een enkelen keer in tegenspraak waren met die van het schriftelijk gedeelte. Nog kan uitdrukkelijk worden geconstateerd, dat de ongunstige resultaten van het schriftelijk examen geenszins tot een scherpere, eer tot een zachtere beoordeeling van het mondeling examen aanleiding hebben gegeven, in 't bijzonder wat het idiomatisch gedeelte betreft.

Ten opzichte van de onderdeelen van het examen wenscht de Commissie de aandacht te vestigen op de veelszins onvoldoende uitkomsten van het onderzoek in de spraakkunst. Zoowel de feitenkennis als de verklaring der feiten liet vaak al te veel te wenschen over. Dit geldt inzonderheid van de mannelijke candidaten, van welke niet meer dan 65 van de 118, die aan het mondeling examen hebben deelgenomen, dus ongeveer 55 %, voor dit onderdeel een voldoend of meer dan voldoend praedicaat konden verwerven. Voor de vrouwelijke candidaten is het percentage (70 %) gunstiger en zelfs iets beter dan in 1906 (68 %).

De oude klacht over het doorgaans weinig bevredigende van het onderzoek naar de praktische uitspraak der mannelijke candidaten worde hier nogmaals herhaald. Dat aan niet meer dan ongeveer 33 % een voldoend cijfer voor die zoo belangrijke rubriek kon worden toegekend, is een verschijnsel, dat zich wel laat verklaren, maar bij de moderne eischen van het taalonderwijs niet anders dan ten zeerste kan worden betreurd. Een reeks van fouten kan bij voortgezette oefening ook door die candidaten, die weinig gelegenheid hebben om de vreemde taal te spreken of te hooren spreken, vermeden worden, zoo o. a. de onzekerheid in de kwantiteit en in het leggen van den juisten klemtoon. Zooals gewoonlijk gaven de vrouwelijke candidaten ook thans in deze rubriek veel meer reden tot tevredenheid, al is ook bij haar dit jaar een achteruitgang in het percentage te bespeuren: 80 % der geëxamineerde vrouwelijke candidaten verkregen voor uitspraak een voldoend of meer dan voldoend praedicaat, tegen 88 % in 1906, 91 % in 1905, 90 % in 1904.

Tabel III. *Middelbaar onderwijs.* (*Akte A.*)

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candidaten.	Aantal der candidaten die zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	schriftelijk examen hebben afgelegd.	zich na het schriftelijk examen hebben teruggetrokken.	aan het mondeling examen hebben deelgenomen.	zich onder het mondeling examen hebben teruggetrokken.	zijn afgewezen.	zijn toegelaten.
Akte A, naar aanleiding van art. 4 der wet van 25 Apr. 1879 (*Staatsblad* n°. 87).	Mannel.	61	1	60	14	46	2	25	19
	Vrouwel.	34	1	33	4	29	„	12	17
	Totaal	95	2	93	18	75	2	37	36

Tabel IV.

TABEL IV. *Middelbaar onderwijs.* (*Akte A.*)

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Vertaling (of paraphrase).	Opstel.	Verstaan en verklaren van een gedicht.	Verstaan en verklaren van een prozatekst. **)	Phonetiek.	Schoolgrammatica (vormleer en syntaxis).	Vaardigheid in het spreken.	Uitspraak.	Methodologie. ***)
Mannelijke (aantal 60). *)	zeer goed (6) .	2	„	1	„	„	„	„	„	„
	goed (5)	10	2	5	9	5	2	4	3	1
	voldoende (4) .	19	17	18	17	22	18	19	17	8
	niet geheel voldoende (3) .	17	28	18	15	14	19	15	18	6
	onvold. (2) . .	8	12	4	3	5	7	8	7	„
	slecht (1) . . .	4	1	„	„	„	„	„	1	„
Vrouwelijke (aantal 33). *)	zeer goed (6) .	„	„	„	„	„	„	1	„	„
	goed (5)	7	„	2	4	1	2	15	17	„
	voldoende (4) .	10	15	14	13	14	12	12	11	11
	niet geheel voldoende (3). .	8	12	13	10	11	13	1	1	6
	onvoldoende(2)	7	6	„	2	3	2	„	„	„
	slecht (1) . . .	1	„	„	„	„	„	„	„	„

*) Aan het mondeling examen hebben 46 mannelijke en 29 vrouwelijke candidaten deelgenomen. (Zie tabel III.)

**) Twee candidaten trokken zich onder het mondeling examen vóór de verklaring van den proza-tekst terug.

***) Van het onderzoek in de methodologie (theorie van onderwijs en opvoeding) waren 31 mannelijke en 12 vrouwelijke candidaten vrijgesteld.

In het verslag der vorige commissie is uitvoerig bericht omtrent de belangrijke wijzigingen, die verleden jaar in de wijze van afnemen der A-examens zijn ingevoerd; zij beoogden alle hetzelfde doel, aan deze examens, voor zoover dit binnen de grenzen van een verouderd programma mogelijk was, grootere frischheid te

geven, het schoolsche zooveel dienlijk te beperken en daarvoor de praktische ontwikkeling der candidaten in het middelpunt te plaatsen. Onder verwijzing naar het genoemde verslag, kan onze Commissie met de mededeeling volstaan, dat zij dezelfde regeling van het examen heeft toegepast als haar onmiddellijke voorgangster, en dat zij zich, behoudens enkele nog te bespreken onderdeelen, voldaan kan verklaren over de resultaten van de nu ten tweeden male beproefde inrichting van deze examens.

Dat de ingevoerde wijzigingen, al stellen zij ongetwijfeld hoogere eischen aan de bedrevenheid van den candidaat in het verstaan en het gebruik der vreemde taal, toch niet geleid hebben tot een algemeene verzwaring van het examen, omdat tegelijkertijd het geheugenwerk en de uit handboeken geputte kennis meer op den achtergrond traden, kan blijken uit de uitkomsten van de dit jaar gehouden examens. Zij verschilden niet noemenswaardig van het gemiddelde der drie laatste jaren, waarbij in het oog moet worden gehouden, dat in 1907 en 1906 de „nieuwe", in 1905 en 1904 de „oude" methode werd toegepast.

Van de 93 candidaten, die dit jaar zijn opgekomen, slaagden bijna 39 %, tegen ruim 36 % in 1906, ruim 41½ % in 1905, 35½ % in 1904. Let men alleen op de candidaten, die zich ook aan het mondeling examen onderwierpen, dan klimt het percentage der geslaagden tot 41⅓ %, tegen ruim 43 % in 1906, bijna 50½ % in 1905, bijna 44½ % in 1904.

Opvallend is het verschil in de uitkomsten tusschen de examens der mannelijke en die der vrouwelijke candidaten, waarvan het hier volgende staatje een overzicht geeft.

	1907.	1906.	1905.	1904.
Geslaagde mannelijke candidaten (in het geheel).	31 pct.	34½ pct.	44 pct.	34 pct.
Geslaagde vrouwelijke candidaten (in het geheel).	50 „	39 „	52½ „	38 „
Geslaagde mannelijke candidaten (die ook mondeling werden geëxamineerd	41⅓ „	39½ „	38 „	43½ „
Geslaagde vrouwelijke candidaten (die ook mondeling werden geëxamineerd	59 „	48½ „	42½ „	46½ „

De zoo aanmerkelijk veel gunstiger uitkomsten van de examens der vrouwelijke candidaten staan ontegenzeggelijk in nauw verband met de hoogere waarde, die deze Commissie, op het voetspoor van haar voorgangster, meende te moeten toekennen aan de cijfers voor vaardigheid in 't spreken en uitspraak. Aan de door de Commissie gestelde eischen in deze onderdeelen van het examen, die hierom van zoo groote beteekenis zijn, omdat de geschiktheid voor het onderwijs in een vreemde taal naar de tegenwoordig heerschende opvattingen voor een niet gering deel afhangt van de geschiktheid om zich daarin met gemak te bewegen, werd over 't geheel door de vrouwelijke candidaten veel beter voldaan dan door de mannelijke.

Terwijl van de 46 mannelijke candidaten, die mondeling werden geëxamineerd, slechts 21 een voldoend of meer dan voldoend praedicaat voor hunne vaardigheid en 20 voor hunne uitspraak verwierven, kon aan 28 van de 29 vrouwelijke candidaten, die in hetzelfde geval verkeerden, voor deze rubrieken het cijfer 4 (voldoende) of meer worden toegekend (zie tabel IV). Het laat zich allerminst tegenspreken, dat allerlei omstandigheden samenwerken om de vrouwelijke candidaten ten opzichte van het mondeling taalgebruik boven de mannelijke in 't voordeel te brengen, en evenmin, dat er iets onbillijks in gelegen is om aan mannelijke candidaten, die hard en naar zekere richting met goed gevolg gewerkt hebben, het diploma te moeten weigeren wegens de onvoldoende bedrevenheid in vaardigheid en uitspraak, waarvan de erlanging voor hen grootendeels met onmiskenbare bezwaren verbonden is. Waar echter de Commissie akten van bekwaamheid uitreikt voor het middelbaar onderwijs, en die bekwaamheid, bij alle theoretische kennis, niet aanwezig geacht kan worden, zoolang de vreemde taal hortend en stootend, door herhaalde taalfouten en idiomatische zonden ontsierd, wordt gesproken en de uitspraak veel te wenschen overlaat, schijnt haar gedragslijn haar voorgeschreven.

Van de andere onderdeelen van het examen geven nog twee tot een opmerking aanleiding.

Het opstel, ten vorigen jare nieuw ingevoerd, is dit jaar iets strenger beoordeeld, dan verleden jaar, toen het proefstuk voor vele candidaten onverwacht kwam, uitteraard mogelijk was. De Commissie heeft natuurlijk ook thans bij de beoordeeling in de allereerste plaats op taal en stijl gelet, maar toch, in overeenstemming met den wenk, door haar voorgangster gegeven, ook de opvatting en behandeling van het gekozen thema niet geheel buiten aanmerking gelaten. De resultaten zijn niet zeer bevredigend geweest: terwijl de Commissie gehoopt had, dat, zoals het

verslag over 1906 het uitdrukte, „het opstel in menig geval den ongunstigen indruk van een minder goed gelukte vertaling zou kunnen wegnemen of verzachten", bleken de cijfers voor het opstel ditmaal over 't geheel lager te zijn dan die voor de vertaling. Tabel IV behelst daaromtrent de nadere gegevens: vooral treft de waarneming, dat het cijfer 5 (goed) aan 17 vertalingen, maar slechts aan 2 opstellen is toegekend. Inderdaad deed de toon van vele opstellen meer aan leerlingen, dan aan adspiranten naar de bevoegdheid voor de betrekking van leeraar bij het middelbaar onderwijs denken. Ook bij candidaten, wier mondeling examen blijk gaf van intelligentie, was een onbeteekenend, kinderachtig opstel geen zeldzaamheid. Meer oefening in het opzetten en verwerken van een gegeven stof — een oefening, die te onzent over 't algemeen te veel wordt verwaarloosd — zij den candidaten aanbevolen.

Niet tevredenstellend was bij vele candidaten — en in dit geval bij mannelijke en vrouwelijke zonder onderscheid — ook het onderzoek naar de kennis der „schoolgrammatica" (vormleer en syntaxis). Dat in deze rubriek aan 26 van de 46 mannelijke en 15 van de 29 vrouwelijke candidaten geen voldoend cijfer kon worden toegekend, schijnt zonderling. In werkelijkheid is de verklaring niet zoo heel ver te zoeken. Herhaaldelijk reeds is door vroegere commissiën de klacht geuit, dat in de grammaticale voorbereiding van vele candidaten een onmiskenbare leemte valt op te merken. Niet hun feitenkennis op zich zelve is onvoldoende, maar wel hun beheersching van de stof, en, wat daarmede in het nauwste verband staat, hun taalkundige vorming en daardoor hun inzicht in de morphologische en syntaktische verschijnselen. Zij kennen het schema van een of meerdere leerboeken, maar staan niet genoeg boven de stof, om een taalkundig verschijnsel, dat onder het lezen van een gedicht of prozatekst ter sprake komt, zelfstandig te kunnen beschouwen en te kunnen plaatsen in het kader van verwante en analoge verschijnselen. In veel gebruikte leerboeken is de verouderde, schoolsche taalbeschouwing nog aan 't woord, de opvatting der spraakkunst als een codex van wetten en uitzonderingen. Van een vrijere, op historisch-psychologischen grondslag opgebouwde, rangschikking en verklaring der taalkundige feiten — zooals die b.v. beproefd is in L. Sütterlin's werk „Die deutsche Sprache der Gegenwart" (2de dr. Leipzig, 1907) en in meer beknopten vorm in de „Deutsche Sprachlehre für höhere Lehranstalten" van Sütterlin en Waag (Leipzig, 1905) — toonen de meeste candidaten dan ook weinig begrip te hebben, zoodat zij den gedachtengang van een examinator, die zich op dit standpunt plaatst, niet kunnen volgen. Het schijnt niet twijfel-

achtig, dat juist onze nieuwere methoden voor het schoolonderwijs in de vreemde talen, die de spraakkunst terecht niet meer als het uitgangspunt voor het onderwijs beschouwen en aan een occasioneele behandeling der grammatica de voorkeur geven boven een systematische, van den docent een dieper inzicht eischen in de taalontwikkeling, dat ook zonder eigenlijk gezegde historische taalstudie, tot zekere hoogte, bereikbaar is.

Met betuiging van haar dank voor het door de Regeering in haar gestelde vertrouwen, legt de Commissie haar taak neder.

Groningen/'s Gravenhage, 12 November 1907.

Namens de Commissie voornoemd,

B. Symons, *Voorzitter.*
A. L. Schmidt Jr., *Secretaris.*

BIJLAGE.

SCHRIFTELIJKE OPGAVEN *voor de examens in de Hoogduitsche taal (lager onderwijs en middelbaar onderwijs, akte A), in 1907.*

Lager onderwijs.

Ter vertaling in het Hoogduitsch. ($1\frac{3}{4}$ uur.)

Vele jaren geleden had een rijk koopman te Londen een arm kind, wiens ouders gestorven waren, bij zich in huis genomen. Het knaapje heette Richard Lindo. Op zekeren dag zou de huisknecht eenige jonge katjes verdrinken, en nu vroeg het knaapje aan zijn pleegvader, of hij een van die jongen mocht groot brengen. Dit werd hem toegestaan en hij zorgde goed voor het beestje. Tot het groot geworden was, werd het gewoonlijk door hem zelf gevoerd. Eenige maanden later wilde de koopman een groot schip naar een ver land zenden, om de kostbare goederen, waarmee het geladen was, daar te verkoopen. Vóór het vertrek onderzocht hij, of alles in orde was. En toen hij nu, van het schip afkomende, zijn pleegkind op den wal zag staan met het katje op zijn arm, vroeg hij hem, of hij ook iets had mee te geven, dat in het vreemde land verkocht kon worden. De kleine antwoordde, dat hij niets bezat dan zijn kat. „Nu", zei de koopman, „geef die dan maar mee." Richard liep toen naar het schip en bracht poes aan boord. Weken lang zeilde het schip in bijna zuidelijke richting, tot het eindelijk aan een onbekend land kwam. De heerscher over dit land, vernomen hebbende, dat er een vreemd schip de haven was binnengeloopen, noodigden den kapitein en den stuurman aan zijn tafel. Een overvloedig maal stond klaar, maar het was haast niet mogelijk om iets te gebruiken, daar het in de kamer krioelde van ratten en muizen. Deze waren zoo brutaal, dat ze zelfs op de tafel kwamen en de spijzen van de daarop staande schotels haalden. De kapitein beduidde nu den koning, dat hij op zijn schip een dier had, dat al die ratten en muizen in korten tijd kon dooden. Terstond werd nu, op verzoek van den koning, de kat gehaald en deze richtte zulk een slachting onder de lastige viervoeters aan, dat er in een half uur geen een meer te zien was. De koning wilde natuurlijk de kat graag houden en verklaarde, dat hij er een klomp goud voor wilde geven, zoo zwaar als de kat woog. Het spreekt wel van zelf, dat de kapitein niet

aarzelde, voor dezen ongehoorden prijs het dier af te staan. Toen nu het schip behouden in het vaderland terug was en de koopman hoorde, welke som de kapitein voor de kat gekregen had, liet hij zijn beschermeling bij zich komen, zei hem, dat hij al het goud mocht houden, en beloofde hem later als deelgenoot in de zaak op te nemen ,als 't bleek, dat hij de noodige lust en geschiktheid voor den handel bezat.

Ter vertaling in het Nederlandsch. (1½ uur.)

KARL V.

Die mittelalterliche Dichtung gedenkt zuweilen auch solcher Helden, die erst eine lange Jugend hindurch untätig zu Hause sitzen, aber alsdann, nachdem sie sich einmal erhoben haben, in unerschöpflichem Tatendrang von Unternehmung zu Unternehmung schreiten, gleichsam als wollten sie dartun, dass nur die gesammte Kraft ihnen die Laufbahn aufschloss, die ihrem Wesen angemessen war. Karl V ähnelt solchen Naturen in mannigfacher Beziehung. Mit sechzehn Jahren war er zwar zur Regierung berufen, doch fehlte viel, dass er in seiner Entwicklung soweit vorgerückt gewesen wäre, sie übernehmen zu können. Während seine Heere wiederholt über die verwegensten Feinde siegten, schien er in Spanien seine Zeit in Müssiggang zu vertändeln und seine besten Kräfte zu vergeuden. Im dreissigsten Jahre seines Lebens aber geht eine ungeahnte Veränderung in ihm vor: er rafft sich mit einem Schlage auf, das Kindische ist abgestreift, er trifft auf dem Kriegsschauplatz ein und übernimmt die Führung. Seitdem sah man ihn immer dahin eilen, wo das Bedürfnis und die Lage der Geschäfte seine Gegenwart erheischten.

Wie entschieden und zielbewusst er auch fortan in seinem Wollen war, so fasste er seine Entschlüsse doch nur langsam. Bei allen Beratungen äusserte er sich zunächst unbestimmt, und man musste sich hüten ,seine vieldeutigen Ausdrücke für eine Zustimmung zu halten. Darauf überlegte er mit sich selbst. Er verzeichnete dabei öfters die Gründe für und wider auf winzige Zettel und brachte zuletzt alle Einzelheiten in so genauen Zusammenhang, dass wer ihm den ersten Satz einräumte, genötigt war, sich zu seinen weiteren Folgerungen zu bekennen. Aber eine Erörterung einer Sache ist noch lange nicht eine Ausführung. Karl hatte eine alberne Scheu die Dinge anzugreifen, auch wenn er sich schliesslich darüber klar war, wie er vorzugehen hatte. Er

zögere so lange, hiess es von ihm, bis seine Sache gefährdet sei. In ähnlichem Sinne äusserte sich eines Tages ein Gesandter: Karl räche sich wohl, doch müsse man ihn erst aufrütteln, ihm sogar einige recht derbe Stösse versetzen, ehe er sich überhaupt rege. Nicht Schwanken, sondern Zaudern war eine Eigentümlichkeit dieses Fürsten.

Vertaling Akte A. (3 uur).

Inmiddels lag de negenjarige Barthold — volgens zijn belofte precies om half negen naar bed gegaan — uren lang wakker. Nu, in de stilte en duisternis kwam het tooneel tusschen em en zijn broer hem weer opnieuw voor den geest, doorleefde hij nogmaals dat moment van machtelooze woede, toen Johan hem voor een meisje had uitgescholden. En hij voelde weer iets van de aandoeningen van toen — iets droogs in zijn keel en iets stekends in zijn achterhoofd, dat hem half dol maakte......... hem een stoel had doen grijpen met den wensch, zijn broeder dood te kunnen slaan. En als hij grooter en sterker was geweest, werkelijk de macht had gehad, om Johan te vermoorden......... zou hij het dan niet gedaan hebben? Deze vraag belette hem in te slapen. Hij lag rusteloos te woelen. Hij vond het, nu zijn drift voorbij was, afschuwelijk te moeten denken, dat, als hij niet te klein was geweest, hij op dit oogenblik misschien een moordenaar zou zijn...... als Kaïn. En dan zou hij nu, in plaats van warm in zijn bed te liggen, evenals deze radeloos in de duisternis voortholien.

Eenig geritsel in de kamer naast de zijne, waar Johan sliep, deed hem de oogen openen. Hij ging overeind zitten. luisterde even en zag weldra onder de reet der verbindingsdeur licht schijnen. Hij trok verachtelijk zijn schouders op en liet zich weer acherover vallen.Hij wist precies, wat dat licht beteekende. Johan lag immers in bed zoo vaak te lezen, bij een kaars, in het geheim .... allerlei boeken, die niemand mocht zien, die hij binnensmokkelde in zijn schooltasch, doodsbang dat vader 't merken zou. Een poosje geleden had hij, van den prins geen kwaad wetend, dood toevallig hem op de verboden daad betrapt, en toen had Johan hem gedreigd, als hij voor verklikker speelde, het hem geducht betaald te zullen zetten!

Hij, Barthold, voor verklikker spelen! Als hij dat gewild had, had hij het al eerder kunnen doen. Johan deed immers altijd dingen, die verboden waren en hem erge straffen op den hals zouden hebben gehaald.

Toen het lichtschijnsel onder de deurreet, dat zijne gedachten een oogenblik had afgeleid, hem niet langer bezig hield, keerden zijne gewetenskwellingen terug. Een paar jaren geleden — hij herinnerde het zich, als was het gisteren gebeurd — had hij zijn broer met een mes nageloopen en hem zóó aan de hand gewond, dat hij bloedde, omdat Johan een van zijn liefste konijntjes geplaagd en geschopt had. Toen was hij heel erg gestraft: twee dagen en twee nachten op zolder, op water en brood en met een stroomatras om op te liggen, geheel als een echte gevangene. Hij had zijn vader, toen de wandaad hem werd medegedeeld, wit zien worden als krijt, en zijn gezicht zóó zien veranderen, dat hij toen pas begrepen had, welk een verschrikkelijk kwaad hij had bedreven. De zware straf daarna was haast een verlichting voor hem geweest, want nu behoefde hij zijn vader dien tijd niet onder de oogen te komen, en dat hij tot water en brood veroordeeld was, dat had hij graag over voor zijn trouw konijntje, dat zoo aan hem gehecht was en dat hij naar zijne overtuiging verplicht was te beschermen, als het mishandeld werd. En het ergste had hij in die twee dagen tegen het „weer beneden komen" opgezien.

Duitsch opstel Akte A. (2 uur.)

(Gevraagd wordt een vrij opstel over één van onderstaande onderwerpen, den omvang van twee bladzijden niet te boven gaande.)

1. Im Wartesaal.
2. Lebensideale.
3. Welche Balladen von Schiller möchten Sie gern mit Ihren Schülern lesen, *und warum?*
4. Welche Ziele werden Sie bei Ihrem Unterricht im Deutschen vorzugsweise anstreben?

AKTE A. — M. O. 1907.

Opgaven voor vreemdelingen, die de Nederlandsche taal niet voldoende machtig waren.

a. Deutscher Aufsatz. (3 uur.)

1. „Im engen Kreis verengert sich der Sinn,
   Es wächst der Mensch mit seinen gröszern Zwecken."
   (Schiller, Prolog zum Wallenstein).

2. „Immer strebe zum Ganzen, und kannst du selber kein Ganzes
Werden, als dienendes Glied schliesz' an ein Ganzes dich an."
(Schiller, Xenien.)

3. Charakterbeschreibung eines Helden oder einer Heldin in einem Drama von Schiller.

4. Was verstehen Sie unter „Bildung"?

b. (2 uur):

Paraphrase van E. Geibels gedicht „An den Rhein", dat in het tweede deel van zijne „Gesammelte Werke" de inleiding vormt tot den 2. Gesang van het fragment „Julian" (str. 1—4. 6—8).

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 12 en Maandag 13 Januari 1908, n°. 10.

N°. 95.

VERSLAG VAN DE COMMISSIE, *in 1907 belast geweest met het afnemen van de akte-examens in de Engelsche taal (lager onderwijs en middelbaar onderwijs, akte A).*

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij Ministerieele beschikking van 8 Juni 1907, n°. 7018[1], afdeeling Onderwijs, benoemd, en belast met het afnemen van de akte-examens in de Engelsche taal, lager onderwijs en middelbaar onderwijs (akte A), heeft de eer hierbij verslag te doen van haar werkzaamheden.

Zij was samengesteld als volgt:

dr. J. H. Kern, hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen, lid en voorzitter;
C. Grondhoud, leeraar aan een hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam, lid en ondervoorzitter;

de leden:

L. P. H. Eykman, leeraar aan een hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;
P. Fijn van Draat, leeraar aan de gemeentelijke hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Utrecht;
dr. W. van der Gaaf, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;
J. C. G. Grasé, leeraar aan een hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Amsterdam;

C. Heyman, leeraar aan de hoogere burgerschool te Haarlem;
M. G. van Neck, leeraar aan het gymnasium en aan de hoogere bprgerschool met 3-jarigen curus te Utrecht;
A. E. H. Swaen, lector aan de Rijksuniversiteit en leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Groningen;
A. van der Ent, directeur van de hoogere burgerschool te Zaltbommel;
R. R. de Jong, leeraar aan de Rijks- hoogere burgerschool te Utrecht;
dr. E. Kruisinga, leeraar aan de hoogere burgerschool te Amersfoort;
A. Picnot, leeraar aan het gymnasium en de Rijks- hoogere burgerschool te Middelburg;
C. J. Voortman, leeraar aan de openbare handelsschool te Amsterdam;
mej. A. A. E. S. Roukens, leerares aan de middelbare school voor meisjes te 's Gravenhage;
mej. J. D. van der Waals, leerares aan de middelbare school voor meisjes te Amsterdam;

de plaatsvervangende leden:

J. F. Bense, leeraar aan het gymnasium en de hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te Arnhem;
R. de Boer, leeraar aan het gymnasium te Assen, wonende te Groningen;
D. van Bruggen, leeraar aan de gemeentelijke burgerschool te Nijmegen;
Chr. Kok, leeraar aan het gymnasium en onderwijzer aan de kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen te Leiden;
N. van Milligen, leeraar aan een hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus te 's Gravenhage;
G. M. van Riemsdijk, leeraar aan het gymnasium en de hoogere burgerschool te Breda;
mejuffrouw G. Marwitz, leerares aan het gymnasium te Leeuwarden;
mejuffrouw J. F. de Wilde, leerares in de Engelsche taal en letterkunde te Amsterdam.

Met den voorzitter waren de leden Grondhoud, Eykman, Fijn van Draat, van der Gaaf, Grasé, Heyman, van Neck en Swaen aangewezen om ook de examens middelbaar onderwijs (akte A) af te nemen.

Daar het aantal candidaten voor de akte lager onderwijs en voor de akte A groot was, bleek het noodzakelijk enkele plaats-

vervangende leden op te roepen gedurende het examen lager onderwijs.

De eerste voorbereidende vergadering werd op 16 Juni te Utrecht gehouden. Op deze vergadering werd de heer van Neck als secretaris en de heer Grasé als tweede secretaris aangewezen. Daarna besloot de Commissie, dat de examens voor de akte lager onderwijs op dezelfde wijs zouden worden afgenomen als in vorige jaren. Het schriftelijk gedeelte zou worden gehouden te Amsterdam, 's Gravenhage, Breda, Nijmegen en Zwolle, en zou ook nu weer bestaan in het vertalen van drie van elkander onafhankelijke reeksen van samenhangende volzinnen in het Engelsch en van een stuk proza in het Nederlandsch. Dit gedeelte zou plaats hebben op 12 Juli, terwijl het beoordeelen van het gemaakte werk op 13 Juli zou beginnen.

In deze vergadering werden verder een aantal zinnen ter vertaling in het Engelsch onderworpen aan het oordeel van drie leden, en eenige door de Commissie geschikt bevonden stukken ter vertaling in het Nederlandsch aan dat van drie andere leden, allen door den voorzitter daartoe aangewezen. Deze beide groepen van drie kozen de naar hun meening meest doelmatige stukken uit en onderwierpen hun keuze op de tweede voorbereidende vergadering, die op 7 Juli te Utrecht gehouden werd, aan het oordeel der geheele Commissie. Op deze vergadering werd het schriftelijk werk, voor zoover het lager onderwijs betreft, definitief vastgesteld.

Bovendien werd op de eerste voorbereidende vergadering besloten door die leden, die zich meer bepaald met het afnemen van de examens middelbaar onderwijs (akte A) zouden belasten, het examen voor deze akte op dezelfde wijze af te nemen als in vorige jaren was geschied.

Op de tweede voorbereidende vergadering werd een keuze gedaan uit eenige stukken ter vertaling in het Engelsch, die reeds van te voren door de leden onderzocht waren, en werd de tekst van het gekozen stuk vastgesteld. Bovendien werden op deze vergadering bepaald de onderwerpen voor de opstellen en paraphrase, die aan buitenlanders zouden worden voorgelegd.

De examens hadden een geregeld verloop. De leiding van de examens lager onderwijs werd door den voorzitter opgedragen aan den ondervoorzitter, den heer Grondhoud; de heer Voortman werd aangewezen om samen met iedere groep examinatoren het cijfer voor de praktische uitspraak vast te stellen.

De beoordeeling van het schriftelijk werk voor de akte lager onderwijs duurde van 13 Juli tot 23 Juli en het mondeling examen van 24 Juli tot 3 Augustus, met 34 en 22 candidaten per dag.

De eindvergadering werd gehouden op 4 Augustus.

Het schriftelijk examen voor de akte A had plaats op 11 Juli en de beoordeeling van het werk duurde van 17 Juli tot 23 Juli, terwijl de mondelinge examens werden gehouden van 26 Juli tot 12 Augustus.

De uitkomst van het examen voor de akte lager onderwijs vindt Uwe Excellentie saamgevat in de tabellen I en II.

TABEL I.

Gevraagde akte van bekwaamheid.	Candidaten.	Aantal van hen die zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	niet zijn opgekomen voor het mondeling gedeelte.	het geheele examen hebben afgelegd.	zijn afgewezen.	zijn toegelaten.
Akte van bekwaamheid voor schoolonderwijs in de Engelsche taal, krachtens de wet tot regeling van het lager onderwijs.	Vrouwelijke	119	2	36	81	30	51
	Mannelijke	211	5	52	154	64	90
	Totaal	330	7	88	235	94	141

TABEL II.

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Schriftelijk.			Mondeling.			Uitspraak.	
		Vertaling uit het Engelsch.	Vertaling in het Engelsch.	Dictée.	Spraakkunst.	Woordenschat en taaleigen.	Vaardigheid.	Theorie.	Practijk.
Vrouwelijke.	5. zeer goed.	0	0	9	0	0	2	0	0
	4. goed.	12	11	22	19	12	14	20	4
	3. voldoende.	37	47	39	49	56	56	44	53
	2. onvoldoende.	41	41	7	13	13	9	17	23
	1. slecht.	27	18	4	0	0	0	0	1
Mannelijke.	5. zeer goed.	2	0	6	0	0	1	1	0
	4. goed.	37	11	45	22	13	7	21	2
	3. voldoende.	113	81	61	89	98	99	96	95
	2. onvoldoende.	41	69	30	42	43	46	36	57
	1. slecht.	13	45	12	1	0	1	0	0

Uit deze tabellen blijkt, dat voor de akte lager onderwijs in het geheel geslaagd zijn $43\frac{1}{2}$ percent van de vrouwelijke en een gelijk percent van de mannelijke candidaten; gemiddeld $43\frac{1}{2}$ percent van de candidaten, die voor het schriftelijk examen waren opgekomen.

Na de correctie van het schriftelijk werk voor de akte lager onderwijs bleek het, dat 43 percent van de vrouwelijke en 31 percent van de mannelijke candidaten geen, of zeer geringe, kans op slagen had. Zes en twintig hunner onderwierpen zich toch aan het mondeling examen met het gevolg, dat drie de akte verkregen.

De vertalingen, die de candidaten voor lager onderwijs te maken hebben gehad, volgen achter dit verslag (bijlagen I en II).

De Commissie heeft geen aanleiding gevonden tot het maken van opmerkingen aangaande de vertaling van het Nederlandsch in het Engelsch. Een vergelijking van de uitkomsten van dit gedeelte met die van vorige jaren toont geen noemenswaardig verschil. Dit was echter wel het geval met de uitkomsten van de vertaling in het Nederlandsch Vooral de vrouwelijke candidaten schoten in het maken van deze vertaling te kort.

Ten opzichte van de mondelinge examens heeft de Commissie geheel en al de regeling der vorige jaren gevolgd. Door strenge rangschikking en verdeeling der stof heeft zij getracht een zoo ruim mogelijk oordeel te krijgen aangaande de vertrouwdheid der candidaten met het Engelsch idioom, hun woordvoorraad en de vaardigheid en den graad van nauwkeurigheid, waarmede zij hun gedachten in 't Engelsch konden uitdrukken.

Aangaande het dictee, de kennis van het taaleigen en de vaardigheid heeft de Commissie geen bijzondere opmerkingen.

Anders staat het met de kennis der spraakkunst. De Commissie meent, dat de candidaten zich tevreden stellen met het kunnen herhalen van regels, die zij in hun boek vinden en zich niet voldoende oefenen in het toepassen dezer regels. De vormen van werkwoorden in de verschillende tijden, in gevallen waarin geen twijfel kan bestaan, werden b.v. herhaaldelijk verkeerd gebruikt.

Ook de theorie der uitspraak kon door de candidaten beter bestudeerd worden. De wijze waarop men klanken, vooral medeklinkers, vormt moet niet een geheel gesloten boek zijn voor hen, die geroepen zijn anderen de uitspraak van het Engelsch te leeren.

Wat de praktische uitspraak betreft, kan de Commissie bijna woordelijk herhalen wat haar voorgangster hierover verleden jaar heeft opgemerkt. Ook nu was het voornamelijk het verschil tusschen stemhebbende en stemlooze medeklinkers, dat door de candidaten vaak verwaarloosd werd. Bovendien werd onophoudelijk de stemlooze *th* als *s*, de stemhebbende *th* als *d* uitgesproken. Medeklinkers werden aan 't eind van een woord vaak stemloos uitgesproken, waar dit niet moest geschieden, terwijl daarentegen stemlooze medeklinkers, die door een klinker gevolgd werden, vaak stemhebbend werden voortgebracht. De gewone afwijkingen kwamen ook dit jaar veelvuldig voor. De Engelsche korte *a* werd uitgesproken als een Nederlandsche korte *e*; woorden als *self*, *help* enz. alsof zij tweelettergrepig waren; de Engelsche *w* werd vaak als de Nederlandsche uitgesproken. Ook nu weer had zoodoende de uitspraak van een betrekkelijk groot aantal candidaten

een onengelsch karakter, en de Commissie raadt aanstaanden candidaten ernstig aan de praktische uitspraak degelijk en vlijtig te beoefenen en hun aandacht te wijden aan het verschil in uitspraak tusschen de klanken in 't Nederlandsch en het Engelsch in het woord en in den volzin.

Het schriftelijk werk voor de candidaten middelbaar onderwijs bestond in de hierbij gevoegde vertaling (bijlage III).

Vier vreemdelingen maakten een opstel over een der in bijlage IV genoemde onderwerpen en een paraphrase van een stuk poëzie (bijlage V).

De volgende tabellen bevatten den uitslag van dit examen.

Tabel III.

Gevraagde akte van bekwaamheid	Candidaten.	Aantal van hen die						
		zich hebben aangemeld.	niet zijn opgekomen.	niet zijn opgekomen voor het mondeling gedeelte.	zich hebben teruggetrokken onder het mondeling examen.	het geheele examen hebben afgelegd.	zijn afgewezen.	zijn toegelaten.
Akte van bekwaamheid A voor schoolonderwijs in de Engelsche taal, ingevolge art. 4 der wet van 25 April 1879 (*Staatsblad* n°. 87).	Vrouwelijke .	49	2	2	0	45	26	19
	Mannelijke .	52	0	5	0	47	29	18
	Totaal	101	2	7	0	92	55	37

Tabel IV.

TABEL IV. (Akte A.)

Candidaten.	Aantal malen dat is toegekend het praedicaat	Schriftelijk. Paraphrase.	Schriftelijk. Vertaling in het Engelsch of opstel.	Mondeling. Klankleer.	Mondeling. Spraakkunst.	Mondeling. Taaleigen en woordenschat.	Mondeling. Vaardigheid.	Mondeling. Uitspraak.	Mondeling. Theorie van onderwijs en opvoeding.
Vrouwelijke.	5. zeer goed.	0	0	0	0	1	4	1	0
	4. goed.	0	8	1	1	4	4	6	1
	3. voldoende.	1	22	22	22	12	26	20	7
	2. onvoldoende.	0	16	21	18	28	11	17	10
	1. slecht.	2	1	1	4	0	0	1	1
Mannelijke.	5. zeer goed.	0	0	0	0	0	1	1	0
	4. goed.	1	4	3	1	4	6	3	1
	3. voldoende.	0	25	21	19	17	26	24	10
	2. onvoldoende.	0	19	19	23	21	14	16	4
	1. slecht.	0	4	4	4	5	0	3	0

Uit deze tabellen blijkt, dat de uitslag van het examen middelbaar onderwijs (akte A) dit jaar gunstig was. Ruim 37 percent van hen, die zich aan het schriftelijk examen onderworpen hadden, verkregen de gevraagde akte.

De schriftelijke paraphrase was minder goed dan verleden jaar, maar het gering aantal candidaten (4) veroorlooft geen gevolg-

trekking. Het andere gedeelte van het schriftelijk examen (de vertaling of het opstel) gaf geen aanleiding tot opmerkingen. De uitslag was treffend gelijk aan die van verleden jaar. Toch meent ook deze Commissie den candidaten ten zeerste te moeten aanbevelen om zich de spreektaal, het idioom en de vaardigheid te verwerven door een betrekkelijk lang verblijf in Engeland, vooral in beschaafde Engelsche kringen. Indien de candidaten in dit opzicht den raad der Commissie volgden, zou het cijfer der geslaagden zeker grooter worden. De middelbare school eischt tegenwoordig van den leeraar, dat hij zijnen leerlingen in de eerste plaats beschaafd leert spreken, en weinig of niets zal er van dit gedeelte van zijn onderwijs terecht komen, indien hij zelf niet beschaafd, idiomatisch en met een zekere vaardigheid spreekt. Dat dit beschaafd spreken het best in Engeland kan worden verkregen, is buiten twijfel, en dat zich beschaafd, idiomatisch en vaardig te kunnen uitdrukken in zeer groote mate aan het maken eener schriftelijke vertaling ten goede komt, zal iedere candidaat ondervinden, die dezen wenk der Commissie ter harte neemt.

De uitslag van het mondeling examen heeft geen nieuwe gezichtspunten opgeleverd. De Commissie kan alleen met klem herhalen wat haar voorgangsters reeds herhaaldelijk opgemerkt hebben, dat de candidaten zeer veel voordeel zullen hebben van met zorg lezen, spreken en luisteren, en van het voortdurend vergelijken van het gelezene en gehoorde met hetgeen in de handboeken gezegd wordt. Indien de candidaten deze wenken opvolgen, dan zullen ook de resultaten van het onderzoek naar de kennis der spraakkunst ongetwijfeld veel gunstiger zijn, dan dit jaar het geval is geweest. Deze kennis, hoewel bij de vrouwelijke candidaten beter dan verleden jaar, beantwoordde bij velen niet aan de eischen, die de Commisie voor het verkrijgen van het diploma A meent te moeten stellen.

Dat de Commissie niet voldaan was over de kennis van het idioom, is na de opmerking aangaande de schriftelijke vertaling niet te verwonderen. Meer dan 50 percent der candidaten kreeg voor dit onderdeel onvoldoende. Ook dit jaar heeft de Commissie niet geëischt, dat de candidaat definities van begrippen kon geven ter toelichting van het verschil van zinverwante woorden en uitdrukkingen, maar zij heeft den candidaat toegestaan eenvoudige zinnen te maken, waaruit kon blijken dat woorden en uitdrukkingen goed werden begrepen.

De vaardigheid der candidaten was dit jaar minder goed dan verleden jaar. Meer dan 25 percent verkregen onvoldoende praedicaten.

Bij het onderzoek naar de kennis van de klankleer, bevond de Commissie, dat de candidaten over het algemeen met dit gedeelte weinig vertrouwd zijn. Dit heeft doorgaans een slechten invloed cp de praktische uitspraak, welke ook bij dit examen een der voornaamste onderdeelen is. De Commissie drukt daarom toekomstigen candidaten ten zeerste op 't hart, de grootste zorg te wijden aan deze beide onderdeelen van 't examen.

Met dankzegging voor het in haar gestelde vertrouwen besluit de Commissie dit verslag.

Groningen/Utrecht, 27 September 1907.

Namens de Commissie,

J. H. KERN, *Voorzitter.*
M. G. VAN NECK, *Secretaris.*

BIJLAGE I.

The Scotch army, which now occupied the eastern end of the plain or stubblefield, was drawn up in two lines, extending from the marsh towards the sea. The first was destined to charge the enemy, the second to act as a reserve. The few horse, whom the prince headed himself, remained between the two lines. His Highness had intimated his desire to charge in person at the head of his fist line; but his plan was disapproved of by all around him, and he was with difficulty induced to abandon it.

There was a solemn pause, during which the men, pulling off their bonnets, raised their faces to Heaven and uttered a short prayer. Then covering themselves again, they began to move forward, at first slowly; but they soon mended their pace, and their muttering sounds to each other began to swell into a wild cry. At this moment the sun drove away the mist: like a rising curtain the vapours lifted, showing the two armies in the act of falling upon each other. „Forward, sons of Scotland," cried their chief. They rushed on with a tremendous yell, spreading panic among the hostile cavalry, who galloped from the field in confusion. It was then that Waverley remarked an English officer, apparently of high rank, standing, alone and unsupported. by a gun, which, afther the flight of the men by whom it should have been served, he had himself levelled and discharged. Struck with his tall, martial figure, and eager to save him from inevitable destruction, Waverley outran for an instant even the swiftest of the warriors, and called to him to surrender. The officer replied by a thrust with his sword, which Waverley received in his shield, thus breaking the Englishman's weapon.

At the same time the battle-axe of a Highlander was descending upon the officer's head. Waverley intercepted the blow; and the officer, perceiving that further resistance would be unavailing, resigned the fragment of his sword, and was entrusted by Waverley to the Highlander, with the charge to use him well and not to rob him of anything. Meanwhile the English infantry stood their ground with great courage; but their ranks were pierced in many places by the close masses of the Scotch; and in the personal struggle which ensued, the nature of the Highlanders' weapons, and their extraordinary fierceness and activity gave them a decided superiority over those who had been accustomed to trust much to their battle-array and discipline, and now felt that the one was broken and the other useless.

BIJLAGE II.

1. Voordat ik op reis ga, zal ik even bij mijn zwager aanloopen. Hij is gisteren plotseling ziek geworden, toen hij op het punt stond naar de Beurs te gaan. Natuurlijk werd dadelijk de dokter gehaald, en deze verklaarde, dat de patient zware koude had gevat en eenige dagen zijn bed zou moeten houden, tenzij het weder zachter mocht worden. De dokter heeft hem aangeraden eenigen tijd naar buiten te gaan, omdat hij het in de laatste maanden heel druk heeft gehad en zich wat heeft overwerkt. Ook zijn vrouw heeft verandering van lucht noodig. Gedurende de eerste jaren van haar huwelijk was zij altijd gezond en opgeruimd; maar sinds den dood van haar jongste kind lijdt zij veel aan hoofdpijn. Het is te hopen, dat zij beiden spoedig mogen herstellen, want zij hebben een groot gezin.

2. Het zal U aangenaam zijn te vernemen, dat we hier gisteren avond zonder ongelukken zijn aangekomen. Wel is waar was de trein meer dan een uur te laat, maar dat schijnt in dezen tijd van het jaar haast overal regel te zijn. Voorloopig logeeren wij in een hotel. We zullen echter trachten zoo spoedig mogelijk een gerieflijk huis te vinden. Om de waarheid te zeggen zijn we daarin reeds zoo goed als geslaagd. Kennissen van ons, die hier al sedert eenige jaren wonen, zijn zoo vriendelijk geweest ons hunne diensten aan te bieden bij het zoeken naar een huis. Van morgen hebben we reeds een huis gezien dat ons nog al bevalt. Het bevat, behalve de keuken, vijf kamers, waarvan er drie op een der fraaiste parken der stad uitzien. Al bevalt het ons niet in alle opzichten — de kamers zouden wat grooter kunnen zijn — toch zullen we het moeten huren, daar de keuze zeer beperkt is. De bevolking van dit stadje is in de laatste jaren zeer toegenomen, terwijl er betrekkelijk weinig nieuwe huizen gebouwd zijn.

3. Lecky, een bekend Iersch geschiedschrijver, die in 1903 overleden is, verhaalt ons hoe een landgenoot van hem, kapitein Watson, commandant van een Britsch oorlogschip, eens een bezoek bracht aan keizer Napoleon den Eersten, gedurende diens verblijf op het eiland St. Helena. Toen de keizer hoorde dat de kapitein een Ier was, geboren te Limerick, begon hij onmiddellijk met hem te praen over de rivier de Shannon, die hij nauwkeurig bleek te kennen van de bronnen tot de monding. Kapitein Watson was zeer verwonderd over die kennis, welke de keizer alleen kon hebben verkregen door boeken en kaarten allernauwkeurigst te bestudeeren. Toen hij daarover zijn verbazing uitdrukte vertelde

de keizer hem dat hij langen tijd voornemens was geweest een leger naar het vaderland van zijn bezoeker te zenden om het te veroveren.

BIJLAGE III.

Het liep tegen 't najaar. De zomerwarmte begon langzamerhand plaats te maken voor de frissche koelte van den herfst. Regen en zonneschijn wisselden elkander af. Nu en dan vloog er een storm over 't veld, een voorbode van den naderenden winter.

De hoofdgrachten van onze groote handelssteden beginnen te herleven. Wel is waar zal het nog een paar weken duren, eer de rijkelui hun winterkwartieren betrekken, maar er zijn teekenen in overvloed, dat ze verwacht worden. Hier en daar opent men nu en dan de vensters van een salon, om de voorbijgangers een blik te gunnen op de schilderijen aan den wand, welke ze anders nooit te zien krijgen, en die toch minstens eenige duizenden in waarde vertegenwoordigen.

In de meer afgelegen wijken is de verandering minder merkbaar. De menschen daar zijn niet naar buiten geweest, misschien op zijn hoogst een dagje heen en terug naar Utrecht. Zij weten eigenlijk nooit recht wanneer het zomer is. De ijzeren hekjes en de lantaarnpalen, die hun wijk versieren, botten niet uit, worden niet groen en verdorren niet. Uit de courant weten zij of de oogst goed of slechts zal zijn. Zij ruiken het gras alleen in den vorm van vervalschte boter en kennen den geur der denneboomen slechts bij hoorenzeggen.

Anna woont met haar schoonmoeder in één van die wijken te Amsterdam, in een klein, bedompt en, naar 't zeggen van den dokter, erg vochtig en dus ongezond huisje. Zij kan nergens anders wonen, want ze heeft haar brood onder de menschen van den minderen stand, en hoewel ze vroeger in beter kringen verkeerde, ze is aan deze menschen gewend geraakt.

„Anna", zegt haar schoonmoeder op zekeren namiddag, terwijl ze haar breiwerk op den schoot legt en door haar bril met een eigenaardigen blik van zelfbehagen het vertrek rondkijkt, „neef Jansen, van wien ik je meermalen verteld heb, komt nu gauw in de stad. Heb je nog altijd geen plan om naar hem toe te gaan en zijn hulp in te roepen? Me dunkt we hebben nu lang genoeg in deze ellendige achterbuurt gezeten. Ik ben 't in mijn jeugd anders gewend geweest. Menschen als wij kunnen op den duur toch niet met schoonmaaksters en de familie van dienstboden omgaan."

„Och heusch mama, de menschen zijn heel goed. Ze behandelen ons beleefd en begrijpen zelf, naar het schijnt, dat zij niet op gelijken voet met ons staan. Als u meer met hen in aanraking kwam, zou u dat ook zien. Toen ik bij de rijkelui werk zocht”......

„Maar ik spreek niet van werk zoeken”, zegt de oude vrouw wrevelig, „het spreekt van zelf, dat men iemand, die om werk komt, als een dienstbare behandelt; ik spreek van neef Jansen, die indertijd honderd maal op mijn schoot heeft gezeten ,en blij was, als ik hem een gulden in zijn portemonnaie stopte. Hij is nu een groote meneer en staat na den dood zijns vaders aan 't hoofd van de zaak, ofschoon mijn schoonzuster er nog een groot deel van haar geld in heeft. Ze hebben ons gelukkig niets te verwijten. Ze hebben bij het bankroet van je vader geen schade geleden. Anders zou ik er natuurlijk niet aan denken iets van hen te vragen. Nu is 't billijk, dat ze ons uit den nood helpen.”

BIJLAGE IV.

1. Content is more than a kingdom.
2. An ideal holiday.
3. My impressions on first arriving in Holland.
4. Dutch and English meals.

BIJLAGE V.

Some say that in the origin of things,
When all creation started into birth,
The infant elements received a law
From which they swerve not since. That under force
Of that controlling ordinance they move,
And need not his immediate hand, who first
Prescribed their course, to regulate it now.
Thus dream they, and contrive to save a God
The incumbrance of his own concerns, and spare
The Great Artificer of all that moves
The stress of a continual act, the pain
Of unremitted vigilance and care,
As too laborious and severe a task.

But how should matter occupy a charge,
Dull as it is, and satisfy a law
So vast in its demands, unless impelled
To ceaseless service by a ceaseless force,
And under pressure of some conscious cause?
The Lord of all, himself through all diffused,
Sustains and is the life of all that lives.
Nature is but the name for an effect,
Whose cause is God.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Woensdag 25, Donderdag 26 en Vrijdag 27 December 1907, n°. 302.

N°. 96.

VERSLAG *omtrent het 7de Internationale Zoölogische Congres te Boston.*

Aan Zijne Excellentie
den Minister van Binnenlandsche Zaken.

EXCELLENTIE!

Sedert eenige weken uit de Vereenigde Staten in Nederland teruggekeerd, veroorloof ik mij aan Uwe Excellentie verslag uit te brengen omtrent het 7de Internationale Zoölogische Congres te Boston, waartoe ik de eer had als vertegenwoordiger van de Nederlandsche Regeering (tevens van de Akademie van Wetenschappen te Amsterdam en van de Rijksuniversiteit te Utrecht) te worden afgevaardigd.

Het congres ving aan op Maandag 19 Augustus en vereenigde op den ochtend van dien dag alle leden, gedelegeerden en deelnemers in de ruime, eerst in October 1906 in gebruik genomen gebouwen der Harvard Medical School. Dit complex van gebouwen voorziet in de behoefte van het voorbereidend medisch onderwijs van Harvard University, die in Cambridge (Mass.), in de onmiddellijke nabijheid van Boston haar zetel heeft. In Harvard Medical School waren voor alle afdeelingen van het congres afzonderlijke vergaderzalen beschikbaar, dikwijls nog — voor zoover noodig — met een tweede bijbehoorend lokaal, waar preparaten met behulp van projectie voor een aantal hoorders gelijktijdig gedemonstreerd konden worden.

Buitendien werden administratielokalen, post- en telegraaf-, lees- en schrijfzalen, garderobe enz. in ditzelfde gebouwencomplex aangetroffen, zoodat men er in geslaagd was den leden,

die in verschillende secties voordrachten wenschten bij te wonen, gelegenheid te geven die secties in elkanders onmiddellijke nabijheid aan te treffen.

De algemeene zittingen, en dus ook de openingszitting, werden daarentegen gehouden in Jordan Hall, de groote zaal van het New England Conservatory of Music, die door haar omvang en haar goede acoustiek hiervoor uitnemend gekozen bleek te zijn en waarvan de ongemeen practische bouworde de aandacht van alle Europeesche deelnemers in hooge mate tot zich trok.

De openingszitting vond te 2 uren p. m. op Maandag 19 Augustus 1907 plaats, nadat het Bostonsche locale comité alle congresleden die zich in de Medical School hadden doen inschrijven en aan wie daar alle gegevens en inlichtingen verstrekt waren, aan een luncheon op het overdekte terras van die instelling vereenigd had. In deze zitting werd door den algemeenen voorzitter, prof. Alex Agassiz, een kort inleidingswoord gesproken, waarbij vooral het licht viel op hetgeen door de verschillende natiën der wereld is bijgedragen tot het onderzoek van de zee en van het diepzee-gebied. Bij die gelegenheid werd Nederland, dat door zijn Willem Barentsztochten en door Weber's Siboga-expeditie een zoo belangrijk aandeel daarin genomen heeft, zeer eervol vermeld.

Bij de daarop volgende benoeming van een twaalftal vice-presidenten had ook de ondergeteekende de eer als zoodanig te worden aangewezen. Algemeene secretaris van het congres was volgens de statuten prof. Raphael Blanchard te Parijs.

Ten slotte hield in deze eerste algemeene zitting prof. R. Hertwig uit München eene belangrijke voordracht over „Neuere Probleme der Zellforschung". Het is te betreuren dat deze geleerde het congres niet ten einde toe heeft kunnen bijwonen, daar op een der laatste dagen telegrafisch bericht ontvangen werd dat aan zijn beide zonen een ernstig ongeval in de Beiersche Alpen was overkomen, hetgeen begrijpelijker wijze tot een overhaast vertrek van hem en zijne echtgenoote naar Europa aanleiding gaf.

Op Dinsdag 20 Augustus namen de werkzaamheden in de secties een aanvang. Er waren niet minder dan 10 secties, hetgeen bij het aantal congresleden, dat ruim 400 bedroeg (van welke circa 130 uit Europa afkomstig waren), niet te veel bleek. De secties waren de volgende:

I. de gedragingen der dieren (Animal behavior);
II. vergelijkende anatomie;
III. vergelijkende physiologie;
IV. cellenleer en erfelijkheid;

V. embryologie en experimenteele zoölogie;
VI. entomologie en toegepaste zoölogie;
VII. algemeene zoölogie;
VIII. palaeozoölogie;
IX. systematische zoölogie;
X. geografische zoölogie en thalassographie.

Op vier achtereenvolgende congresdagen (20—23 Augustus) werden van 10—1 ure sectievergaderingen gehouden onder afwisselende voorzitting van verschillende der buitenlandsche gedelegeerden. Voor die sectievergaderingen waren niet minder dan 325 bijdragen aangekondigd — voorwaar een bewijs dat de splitsing in talrijke secties onvermijdelijk was — terwijl 57 demonstraties van preparaten en modellen gehouden werden. Een twaalftal binnen- en buitenlandsche gedelegeerden waren door het congresbestuur uitgenoodigd over een bepaald onderwerp te hunner keuze de sectie toe te spreken; met deze „adresses" werd dan veelal de sectiezitting geopend.

Zoodanig „adress" werd door ondergeteekende in de sectie voor embryologie voorgedragen op Woensdag 21 Augustus over „Larvale onthullingen en foetale vliezen bij de gewervelde dieren."

Een gewichtige stap voorwaarts is gedaan door de instelling van de 8ste sectie, die begrijpelijkerwijze in de Vereenigde Staten zeer goed bezet was en waardoor voortaan op alle volgende internationale dierkundige congressen aan de fossiele fauna's de plaats ingeruimd zal worden die haar toekomt en die uiteraard een veel natuurlijkere is dan de plaats haar op geologische congressen toegekend.

Van welhaast alle Europeesche Staten waren afgevaardigden aanwezig en wel van Groot-Bitannië, Duitschland, Nederland, België, Frankrijk, Italië, Zwitserland, Oostenrijk, Hongarije, Zweden, Nocrwegen en Rusland. Uit vele dezer landen waren zelfs talrijke congresleden opgekomen. Van buiten-Europeesche landen waren Canada, Australië, China, Japan en Zuid-Amerika gerepresenteerd. Nederland was door een achttal vertegenwoordigd, van beide seksen, die allen de eer genoten door President Roosevelt op 28 Augustus in een korte audiëntie te worden ontvangen.

In de congresdagen te Boston hadden op 21 Augustus en op 23 Augustus nog twee algemeene vergaderingen plaats, op welke door sir John Murray en door prof. W. K. Brooks toespraken over zoölogische onderwerpen gehouden werden, de eerste over diepzee-onderzoek, de tweede over de vraag: „Zijn erfelijkheid en variatie feiten? Op de eindvergadering werden tevens mede-

deelingen gedaan omtrent de verdeeling der driejaarlijksche prijzen, die indertijd op het Moskou'sche congres werden uitgeloofd, terwijl ten slotte werd aangekondigd dat het achtste congres in 1910 te Graz in Oostenrijk zal worden gehouden en prof. L. von Graff tot voorzitter van dat congres werd benoemd.

Behalve de algemeene en sectievergaderingen waren te Boston de congresleden nog bij verschillende feestelijke samenkomsten vereenigd, o. a. 19 Augustus op een avondreceptie van het locale comité in het Art Museum; 21 Augustus, toen de voorzitter van het congres, prof. Alex. Agassiz, hen in het hotel Somerset recipieerde, en Zaterdag 24 Augustus, toen de universiteit van Harvard hare lokalen en verzamelingen ter inspectie openstelde en aan de congresleden een lunch aanbood. Ook waren tijdens de congresdagen verschillende excursies gearrangeerd, o. a. naar het dames-college te Wellesley en naar de Peabody Academy of Science te Salem (Mass.) Voeg daarbij nog enkele garden parties, alsmede de uitgebreide maatregelen die door een Bostonsch damescomité genomen waren om aan de dames der congresleden tijdens de zittingen zooveel mogelijk de merkwaardigheden van Boston en zijn omstreken te leeren kennen, dan blijft wel geen twijfel over of de goede zorgen en de gastvrijheid van het Bostonsche ontvangstcomité niet de hoogste verwachtingen overtroffen hebben.

Maar daarmede was het eind van de congresdagen nog niet bereikt. De zoölogen en palaeontologen van New-York, van Philadelphia en van Washington, de senaten der universiteiten van Yale en van Princeton, de besturen der zoölogische en visscherij-stations te Woodshole en der experimenteele stations te Coldspring Harbour wenschten niet bij Boston achter te staan en hadden uitgebreide voorbereidingen gemaakt om al hetgeen te hunnent zienswaardig was onder de aandacht der congresleden te brengen. En zoo begon op Zondag 25 Augustus een allerbelangrijkste gemeenschappelijke tocht zuidwaarts.

De Zondag 25 Augustus was bestemd voor een bezoek aan het een paar uren sporens van Boston verwijderd gelegen Woods Hole, Mass. Aan dit kustplaatsje, dat door zijn zuiver zeewater, zijn talrijke stroomen, banken, eilanden, zijn deels vlakke en deels steenachtige kust en vooral ook door de nabijheid van de Golfstroom voor zoölogisch onderzoek van de zeewaterfauna onvergelijkelijke voordeelen oplevert, zijn nu ongeveer twintig jaren geleden zoölogische laboratoria verrezen, die in beteekenis alleen door het station te Napels overtroffen worden en op hun beurt dit laatste in één opzicht overtreffen, dat er hier nl. regelmatige zomercursussen gehouden worden, welke aan een zeer

groot aantal biologische studenten van alle universiteiten en colleges der Unie gelegenheid bieden tot grondige kennismaking met de zeefauna.

Deze laboratoria, alsmede de eveneens in Woodshole gevestigde gebouwen en laboratoria van de Fisheries Commission, die aan den bekenden secretaris daarvan, Spencer Baird, het aanzijn danken, werden ter bezichtiging van het congres gesteld. Ik zelf had reeds de week vóór het congres te Woods Hole doorgebracht, ten einde mij van een en ander volledig op de hoogte te stellen, bij welke gelegenheid door mij op verzoek van de directie op een der avonden eene zoölogische voordracht gehouden werd, zooals dat op twee vorige avonden door prof. Bateçon uit Cambridge gedaan werd.

Maandag 26 Augustus werden de congresleden per stoomboot van de Fall-river-line naar New York vervoerd, waar zij bij aankomst dadelijk de gasten waren van het comité van de New-Yorker zoölogen onder voorzitterschap van prof. Henry Fairfield Osborn, dat weder gerugsteund werd door een eere-ontvang-comité van 55 leden, waarin o. a. de mayor van New York, de president van de New Yorksche Zoological Society, de president van het American Museum of Natural History, de president van Columbia University, die van de University of the city of New York, die van het College of the City of New York en vele anderen zitting hadden.

Aan de landingsplaats stonden automobielen gereed om personen en goederen naar hunne respectieve hotels te vervoeren, zeer velen gaven aan de uitnoodiging, die het bestuur van de Columbia University tot de Europeesche gedelegeerden gericht had gevolg en werden naar Livingston Hall, een der „dormitories" van die universiteit vervoerd, waar op drie verschillende verdiepingen de kamers, die tijdens den cursus door studenten in gebruik worden genomen, ter beschikking van de congresleden en hunne dames gesteld waren. Deze regeling bood buitengewoon groote voordeelen aan: de maaltijden konden gebruikt worden in de aan de overzijde van de straat gelegen University Club, terwijl in de bibliotheek der universiteit een hulppostkantoor gevestigd was en in de zoogenaamde Earll-Hall lees- en schrijfzalen beschikbaar gesteld waren.

Op dien Maandag 26 Augustus werden de congresleden namens de Columbia universiteit toegesproken door prof. Edmund B. Wilson, die ten deze president Butler verving, en bestond daarna de gelegenheid de verschillende gebouwen en inrichtingen, verzamelingen en laboratoria dier universiteit te bezoeken, waar het geheele personeel tot het geven van inlichtingen en het rondleiden van de leden bijeen was.

Des avonds was er receptie in de tuinen waarin het Faculty-club-house gelegen is.

Dinsdag 27 Augustus was het congres bijeen in het Amerikaansch Museum van Natuurlijke Historie, een reusachtig nieuw gebouw, dat sedert 1877 verrezen is en waar steeds nog nieuwe vleugels worden aangebouwd. Hier is alles bijeengebracht wat op anthropologisch-ethnografisch, zoölogisch, botanisch, geologisch, mineralogisch en palaeontologisch gebied in de laatste jaren door de groote expeditiën, die door New-Yorker maecenaten zijn uitgerust, werd verzameld. De uitkomsten zijn overweldigend en voor zoover het zoölogie en anthropologie betreft vooral daarom van zooveel belang, omdat reeds thans vele van de door die expedities verzamelde voorwerpen nooit meer te verkrijgen zijn door het verdwijnen van de uitstervende volksstammen en diersoorten. De verzameling van fossiele werveldieren is geheel eenig, de opstelling van deze onverbeterlijk.

Een lunch werd in het museum aan de congresleden aangeboden, door den president van het museum, den heer Morris K. Jessup, zelf een dergenen die meer dan eens alle kosten van een der bovenbedoelde expedities op zich genomen hebben.

Ook de talrijke laboratoria en werkvertrekken van het museum werden bezocht, die voor deskundigen dikwijls nog meer wetenswaardigs te zien geven dan de toonkasten.

Des avonds was er weder eene samenkomt in het museum, waar lantaarn-projecties van de expedities vertoond werden die zich op het oogenblik nog in het veld bevinden.

Op Woensdag 28 Augustus werd met een extra-trein de reis ondernomen naar Coldspring Harbour waar weder rijtuigen gereed stonden om via Goldspring-valley de congresleden te vervoeren naar het Biologisch Laboratorium van het Brooklyn Institute en naar het station voor experimenteele evolutie dat door het Carnegie-instituut te Washington hier gevestigd is en aan het hoofd waarvan prof. Chas. B. Davenport geplaatst is.

In beide inrichtingen zijn gewichtige proevenreeksen in gang, die bestemd zijn van talrijke vragen over erfelijkheidsprocessen, over bastaardeering. enz. die in de laatste jaren steeds meer op den voorgrond gekomen zijn, mede op het initiatief van onzen landgenoot Hugo de Vries, de oplossing te helpen voorbereiden.

In plaats van het gebruikelijke lunch werd hier aan de congresleden een „clambake" voorgezet: een maaltijd van visschen, schaal- en schelpdieren met maïs en aardappelen, geheel op oud-Indiaansche wijze toebereid op een door vlammend houtvuur oververhitten steenbodem, waarop, na verwijdering van de brandstof, de eetwaren geplaatst en daarna met vochtig zeewier

(Fucus) overdekt werden. Na vele uren smorens wordt het verre van welriekende wier verwijderd en de „clambake" kan worden opgediend.

Des namiddags hadden, zooals reeds hierboven werd aangeduid, een veertigtal buitenlandsche gedelegeerden, waaronder ook de ondergeteekende, de gelegenheid aan President Roosevelt hunne opwachting te maken, die hen daartoe op zijn buitenverblijf Sagamore Hill te Oysterbay welwillend in de gelegenheid stelde. Daarna werden alle congresleden met het stoomjacht Isabelle via Long Island Sound naar New York teruggebracht.

Donderdag 29 Augustus werd tusschen 9.30 a. m. en 5 p. m. het Zoölogisch Park van de Dierkundige Vereeniging bezocht. Dit park is een dierentuin op Amerikaansche schaal, dat zich over niet minder dan 264 acres uitstrekt, allerschilderachtigste gedeelten bevat en aan de dieren door het eigen geaccidenteerd terrein gevangenschap in geheel natuurlijke omgeving verschaft. Geen zoölogische tuin in Europa kan hiermede in schoonheid, in volledigheid en uitgebreidheid wedijveren.

Ditmaal werd het luncheon in het roofdierenhuis opgedragen.

Des avonds tusschen 8.30 en 10.30 was er receptie in het aquarium dat aan het diametraal tegenoverstaande uiteinde van New York (Battery Park) gelegen is en waar levende zeevisschen van West-Indië en tal van andere merkwaardige zeebewoners onder de aandacht der congresleden gebracht werden.

Vrijdag 30 Augustus was bestemd voor een tocht per boot heen en terug de schilderachtige Hudsonrivier op, als gasten van prof. Henry Fairfield Osborn, die, zonder iemand te kort te doen, ongetwijfeld als de spil mag beschouwd worden om wien het Internationale Zoölogische Congres in Amerika gedraaid heeft. Dermate was telkens de voorbereidende en besturende hand te erkennen waarmede alles door hem vooraf was doordacht en uitgewerkt. Trouwens hij was het geweest die drie jaren te voren tijdens het congres te Bern de uitnoodiging had overgebracht om in 1907 in de Vereenigde Staten te vergaderen, hij was het nu die op dezen dag het congres wenschte te ontvangen op zijn buitenverblijf Castle Rock, dat, hoog op den berg gelegen, het landschap domineert en prachtige vergezichten over de schoonste gedeelten van de zoogenaamde „Highlands of the Hudson" den bezoekers aanbiedt.

Eerst laat was men van daar dien avond in New York terug.

Op Zaterdag 31 Augustus splitste het gezelschap zich in twee helften om respectievelijk uitnoodigingen te volgen van de universiteiten van Princeton en van Yale. Ook daar werden de

congresleden feestelijk en gastvrij ontvangen en werd hun van die universiteiten het bezienswaardige getoond. Beide hebben palaeontologische verzamelingen van onschatbare waarde, waaraan de namen van W. B. Scott, van O. C. Marsh en anderen blijvend zullen verbonden zijn.

Op Zondag 1 September was het „Museum of the Brooklyn Institute of Arts Sciences" voor de congresleden opengesteld, die daarin voor den staf van dat museum werden rondgeleid, terwijl velen op dien dag ook nog van de gastvrijheid van het Zoölogisch park en van den Botanischen tuin gebruik maakten.

Maandag 2 September droeg het New Yorker comité de zorg voor het welzijn der congresleden over aan dat hetwelk zich te Philadelphia gevormd had.

In laatstgenoemde stad werd nog in den voormiddag de „Academy of Natural Sciences" bezocht, waar alweder beroemde palaeontologische verzamelingen zijn opgehoopt, en in den namiddag de Zoölogische verzamelingen en de Zoölogische tuin. Een gemeenschappelijke avondmaaltijd besloot dien eersten dag in Philadelphia; op den volgenden dag werd onder geleide van het locale comité de American Philosophical Society bezocht, terwijl Girard college alsmede de historische beroemde Independance Hall aan de belangstellende congresleden getoond werden. Later in den namiddag vond het vertrek naar Washington plaats en nog dienzelfden avond werden daar de congresleden in de Cosmosclub verwelkomd.

Op Woensdag 4 September kwam men reeds te 9 uren a. m. in diezelfde clublokalen weder te zamen om naar eene belangrijke toespraak te hooren van den Hon. James Wilson, Minister van Landbouw, tot wiens departement veel van de ook voor de practijk zoo uiterst gewichtige dierkundige laboratoria behooren, die te Washington gevestigd zijn en waarvan ik hier o. a. noemen wil het „Bureau of Animal Industry", het „Laboratory of plant-physiology and pathology", het „Bureau of entomology", het „Bureau of Fisheries" en het „Bureau of biological Survey."

Al deze laboratoria werden tusschen 3 en 6 September door de congresleden vlijtig bezocht, terwijl ook de groote Zoölogische tuin en de overige merkwaardigheden van Washington niet vergeten werden. Op 5 September was een bezoek aan Mount Vernan, het buitenverblijf van George Washington, op het programma gebracht en op 6 September te 1 uur p. m. namen de congresleden afscheid van de hoofdstad van de Vereenigde Staten en gingen thans definitief uiteen, overstelpt door de vele herinneringen, die zich blijvend vastknoopen aan het vele dat nog door de locale comités ter bezichtiging en ter bestudeering was aangeboden.

Het 7de Internationaal congres mag dus zooals uit het bovenstaande blijkt als buitengewoon goed geslaagd gekenschetst worden; zij die uit Europa derwaarts gereisd zijn, waren eenstemmig in hunne waardeering van al hetgeen verricht was om het welslagen er van te verzekeren en om het te doen strekken tot nauwere verbinding van de beoefenaars der zoölogie uit alle werelddeelen.

A. A. W. Hubrecht.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Woensdag 22 Januari 1908, n°. 18.

N°. 97.

VERSLAGEN *van de in* 1907 *gehouden examens, ter verkrijging van akten van bekwaamheid als hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres, met een overzicht van den uitslag der examens.*

UITSLAG DER EXAMENS.

Plaatsen, waar de examens zijn afgenomen.	Opgekomen.	Teruggetrokken.	Afgewezen.	Toegelaten.
Mannelijke adspiranten.				
Breda	299	58	155	86
Arnhem	220	77	66	77
's Gravenhage . .	282	23	130	129
Amsterdam . . .	153	9	70	74
Leeuwarden. . .	237	14	140	83
Deventer. . . .	96	6	52	38
Totaal	1287	187	613	487

Plaatsen, waar de examens zijn afgenomen.	Op-gekomen.	Terug-getrokken.	Af-gewezen.	Toe-gelaten.
Vrouwelijke adspiranten.				
Breda	40	6	15	19
Arnhem	49	2	23	24
's Gravenhage . .	66	2	25	39
Amsterdam . . .	86	2	38	46
Leeuwarden. . .	15	„	5	10
Deventer. . . .	15	„	6	9
Totaal	271	12	112	147
Algemeen totaal	1558	199	725	634

In	1881	slaagden	79	van	198	opgekomen	adspiranten;
„	1882	„	169	„	509	„	„
„	1883	„	213	„	777	„	„
„	1884	„	295	„	901	„	„
„	1885	„	372	„	1205	„	„
„	1886	„	374	„	1214	„	„
„	1887	„	329	„	1254	„	„
„	1888	„	363	„	1280	„	„
„	1889	„	425	„	1390	„	„
„	1890	„	392	„	1186	„	„
„	1891	„	486	„	1328	„	„
„	1892	„	524	„	1342	„	„

In	1893	slaagden	573	van	1380	opgekomen	adspiranten;
„	1894	„	566	„	1455	„	„
„	1895	„	565	„	1347	„	„
„	1896	„	472	„	1201	„	„
„	1897	„	462	„	1088	„	„
„	1898	„	460	„	1027	„	„
„	1899	„	431	„	969	„	„
„	1900	„	463	„	1035	„	„
„	1901	„	497	„	1120	„	„
„	1902	„	549	„	1317	„	„
„	1903	„	627	„	1403	„	„
„	1904	„	645	„	1500	„	„
„	1905	„	598	„	1443	„	„
„	1906	„	620	„	1547	„	„

Achter de verslagen is eene tabel gevoegd, bevattende een overzicht van het aantal volledige examens, afgelegd in elk der vakken in het examenprogramma genoemd, en van het aantal malen, dat voor elk dier vakken een voldoend, een onvoldoend eindcijfer of het cijfer 5 (twijfelachtig) is toegekend.

Breda.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Regeling van het examen.

De regeling, die in vorige jaren te Breda gevolgd werd, bleef in hoofdzaak onveranderd.

Uitslag van het examen.

TABEL A.

AANTAL ADSPIRANTEN													
die zich aanmeldden.		die deelnamen aan het schriftelijk gedeelte.		die zich bij dit gedeelte terugtrokken.		die ook aan het mondeling gedeelte deelnamen.		die zich terugtrokken.		die werden afgewezen.		die slaagden.	
M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.
303	40	299	40	0	0	288	39	47	5	155	15	86	19

TABEL B.

VAKKEN.	Aantal volledige examens.		Waarvan:					
			Voldoende.		Twijfelachtig.		Onvoldoende.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Lezen	257	37	132	33	72	3	53	1
Schrijven	258	36	237	32	19	4	2	0

VAKKEN.	Aantal volledige examens.		Waarvan:					
			Voldoende.		Twijfelachtig.		Onvoldoende.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Nederlandsche taal . .	257	37	124	23	50	8	83	6
Rekenen	245	34	113	19	47	7	85	8
Aardrijkskunde	243	36	110	18	27	6	106	12
Geschiedenis	241	35	101	20	35	6	105	9
Kennis der natuur . .	237	35	119	22	28	5	90	8
Methode van onderwijs en opvoeding. . . .	241	35	127	25	57	5	57	5
Handteekenen	241	35	105	18	62	10	74	7

Uit tabel A blijkt, dat van de mannelijke candidaten, die examen deden, bijna 30 % slaagden, en van de vrouwelijke candidaten bijna 49 %.

Vier mannelijke en ééne vrouwelijke candidate kregen de akte met een onvoldoend eindcijfer voor Nederlandsche taal.

Drie mannelijke candidaten, die allen slaagden, waren op grond van de laatste alinea van artikel 82 der wet tot regeling van het lager onderwijs van het examen in het handteekenen vrijgesteld.

Opmerkingen over het examen in de verschillende vakken.

Lezen. Slechts in enkele gevallen werd voor dit vak een meer dan voldoend cijfer toegekend. De meerderheid der candidaten gaf blijken van eene zeer geringe vaardigheid om eene bladzijde proza of poëzie natuurlijk voor te dragen; ook liet de vorm, waarin de inhoud van het gelezene werd weergegeven, veel te wenschen over. De Commissie zoekt de oorzaak van die slechte resultaten in de weinige zorg, die de candidaten na het behalen der onderwijzers-akte aan het lezen als technische vaardigheid besteden en in de verkeerde gewoonte bij hunne studie, meer te streven naar de oplossing van lexicologische, grammaticale en andere moeilijkheden, dan naar de opvatting van een stuk als geheel.

Nederlandsche taal. Behoudens enkele gunstige uitzonderingen bleef het schriftelijk werk ver beneden de verwachting der Commissie. Dikwijls was het gedicht, dat in een opstel verwerkt moest worden, niet begrepen, en uit een oogpunt van stijl voldeed dit gedeelte van het schriftelijk werk al te vaak niet aan middelmatige eischen. Dit geldt ook voor de opstelletjes, waarin de beteekenis van een tweetal uitdrukkingen moest verduidelijkt worden. Zelfs als de candidaten toonden de beteekenis dier uitdrukkingen te begrijpen, moest niet zelden ter wille van den vorm een onvoldoend cijfer worden gegeven. Ook de zinnen, waarin twee der opgegeven spreekwijzen gebruikt moesten worden, waren in den regel gebrekkig naar inhoud en vorm, terwijl de beteekenis der toegepaste spreekwijze in vele gevallen niet uit den zin bleek. Daarbij hadden bijna alle candidaten getracht van de uitdrukkingen eene verklaring te geven, ofschoon alleen eene omschrijving van de beteekenis was gevraagd.

Het grammaticale gedeelte van het mondeling gedeelte bepaalde zich in hoofdzaak tot de beschouwing van spraakkunstige verschijnselen, die voorkwamen in het gelezen stuk en welker verklaring eene juiste opvatting daarvan bevorderde. Het resultaat van dit onderzoek was zeer weinig bevredigend.

Het letterkundige gedeelte gaf meer redenen tot tevredenheid. Verscheidene candidaten toonden de door hen bestudeerde werken voldoende begrepen te hebben en sommige wisten die zelfs te beschouwen in verband met den schrijver en zijn tijd. Velen hadden echter aan de studie van Vondel niet die zorg besteed, welke de hoofdpersoon uit onze letterkunde verdient.

Rekenen. In het geven van beknopte en toch duidelijke oplossingen van vraagstukken bleken vele candidaten niet voldoende bedreven te zijn. De grondige kennis der theorie van het rekenen liet nogal te wenschen over. Menigmaal bleek het, dat eigenschappen van buiten geleerd, doch niet begrepen waren; vooral was dit het geval met de leer van de afhankelijkheid van grootheden en van de vierkantsworteltrekking.

Kennis der natuur. Over het algemeen mocht de kennis van den bouw en de verrichtingen van het menschelijk lichaam voldoende geacht worden. Daarentegen waren de beginselen der plant- en dierkunde door velen onvoldoende bestudeerd. Enkelen toonden de studie der plantkunde geheel verwaarloosd te hebben. De meeste onvoldoende cijfers voor het vak moeten geweten worden aan de gebrekkige kennis van de beginselen der natuurkunde, van de samenstelling der dampkringslucht en van de eenvoudigste verbrandingsverschijnselen.

Aardrijkskunde. Ten opzichte van de studie van dit vak kan niet op vooruitgang gewezen worden. Treurig is en blijft het verschijnsel dat zeer vele candidaten te weinig zorg besteden aan de aardrijkskunde van Nederland en zijne Bezittingen. Er waren enkele candidaten, die zelfs verklaarden, dat zij sinds het behalen van de onderwijzers-akte niets meer aan de aardrijkskunde van Nederland hadden gedaan. Ongeveer één derde der geëxamineerden heeft dan ook grootendeels aan de verwaarloozing van dit onderdeel een onvoldoend cijfer voor aardrijkskunde te danken. De kennis van de landen van Europa en die van de vreemde werelddeelen was over het algemeen beter, hoewel het veel candidaten moeite kostte, zich op eene blinde kaart te orienteeren.

Wat de natuurkundige aardrijkskunde betreft, moet er op gewezen worden, dat de candidaten zich meer dienen toe te leggen op het begrijpen van de voornaamste en eenvoudigste verschijnselen, dan meestal het geval schijnt te zijn. Het gebruik der aardglobe bleek bij vele candidaten een moeilijk deel van het examen te zijn. Talrijk waren de gevallen, dat de candidaat een eenvoudig vraagstuk wel werktuiglijk kon oplossen, maar geene rekenschap wist te geven van het „waarom" en de verschijnselen, die daarbij ter sprake kwamen, volstrekt niet begreep.

Geschiedenis. Over het algemeen viel over vooruitgang in de studie van dit vak niet te roemen. Het bleek, dat deskundige leiding aan vele candidaten had ontbroken. De meerderheid had het onderdeel van het programma „kennis van de geschiedenis van ons vaderland en zijne bezittingen" niet voldoende in het oog gehouden.

Schrijven. Was over het algemeen het schrijven zeer voldoende, toch dient opgemerkt te worden, dat veelal voor het schrijven op het bord een hooger cijfer kon gegeven worden dan voor het schrijven op papier.

Methode van onderwijs en opvoeding. Bij vele candidaten was het schriftelijk werk niet alleen gebrekkig van vorm, maar ook onbeteekenend van inhoud, doch meer dan een heeft door een goed mondeling examen een voldoend eindcijfer kunnen verkrijgen.

De bekendheid met de voor onderwijs en opvoeding belangrijkste zielkundige verschijnselen liet bij sommigen alles te wenschen over en de beteekenis van groote paedagogen voor de school kon slechts door weinigen worden aangegeven. De kennis der methodiek was meestal voldoende. Nog te veel echter bestond ze in ge-

memoriseerde détails, terwijl verzuimd was, de beginselen op te sporen, die aan eene methode ten grondslag liggen. Van candidaten voor de hoofdakte mag geëischt worden, dat ze hun eigen practijk theoretisch kunnen verdedigen, dat ze blijken geven hun werk in de klasse welbewust te verrichten.

Handteekenen. In vroegere verslagen is herhaaldelijk de opmerking gemaakt, dat de practijk bij de theorie ten achter staat. Dit geldt nog. Vele candidaten beweerden geene gelegenheid te hebben zich practisch te bekwamen. Dikwijls was de reproductie van den vorm eener plaat gebrekkig en ontsierden harde, zwarte lijnen de afwerking.

Breda, den 1sten October 1907.

De Voorzitter der Commissie
van voornoemd examen,

L. Michiels.

De Secretaris,

A. Blok.

Arnhem.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Regeling van het examen.

De regeling van het examen, die in het jaar 1906 te Arnhem gevolgd werd, bleef in hoofdzaak onveranderd.

Uitslag van het examen.

Tabel A.

Aantal adspiranten											
die zich aanmeldden.		die schriftelijk examen deden.		die mondeling en schriftelijk examen deden.		die zich terugtrokken.		die werden afgewezen.		die slaagden.	
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
222	51	220	49	214	49	71	2	66	23	77	24

TABEL B.

VAKKEN.	Aantal volledige examens.		Waarvan: Voldoende.		Waarvan: Twijfelachtig.		Waarvan: Onvoldoende.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Lezen	192	49	105	33	51	15	36	1
Schrijven	204	48	132	26	68	21	4	1
Nederlandsche taal . .	194	49	88	31	49	9	57	9
Rekenen	181	48	106	30	33	12	42	6
Geschiedenis.	189	49	82	19	40	9	67	21
Aardrijkskunde. . . .	181	49	85	26	45	9	51	14
Kennis der natuur . .	185	48	98	25	37	10	50	13
Handteekenen	148	47	84	30	29	11	35	6
Methode van onderwijs en opvoeding . . .	187	48	89	24	41	10	57	14

Uit deze tabel blijkt, dat van de mannelijke candidaten, die examen deden, 35 % slaagden, van de vrouwelijke bijna 47 %.

Twee mannelijke candidaten kregen de akte met een onvoldoend eindcijfer (4) voor de Nederlandsche taal. Vier, die slaagden, konden op grond van de laatste alinea van art. 82 der Onderwijswet van het examen in het handteekenen worden vrijgesteld.

Opmerkingen, de examens in de verschillende vakken betreffende.

Lezen en Nederlandsche taal. De Commissie vindt geene aanleiding tot andere opmerkingen dan hare voorgangster.

Weinig candidaten gaven blijk goed te kunnen lezen. Door velen werd gezondigd tegen de eenvoudigste eischen van een goede voordracht. Van eene opzettelijke oefening in het luid lezen is blijkbaar bij de meesten geen sprake.

De slechte uitkomsten van het examen in het lezen zijn in overeenstemming met den ongunstigen indruk, die in het algemeen door het geleverde schriftelijk werk gemaakt werd.

De meeste opstellen, er waren loffelijke uitzonderingen, bewe-

zen, dat men zich te weinig rekenschap had gegeven van de gebruikte woorden. Men las over de regels heen en ging aan het phantaseeren in plaats van zich te houden aan de bedoeling van den dichter en te letten op het verband, waarin de woorden voorkomen. Daarbij liet de stijl dikwijls te wenschen over, zoodat men niet zelden naar de bedoeling moest raden. Menigen candidaat zou men willen aanraden, zich te oefenen door het maken van eenvoudig taalwerk en daarbij dan vooral te streven naar een heldere en nauwkeurige uitdrukking van zijne gedachten.

Ook de studie der spraakleer bleek dikwijls verwaarloosd. Niet slechts was de grammaticale kennis die men noodig heeft tot het behalen der onderwijzersakte, niet uitgebreid, dikwijls scheen ze zelfs niet onderhouden.

Rekenen. De uitslag van het examen in de rekenkunde verhief zich, over het geheel genomen, niet boven het middelmatige. Wat het schriftelijk gedeelte van het examen betreft kon de Commissie in het geleverde werk nogal stof tot tevredenheid vinden.

Aan 179 candidaten van de 273, d. i. aan ongeveer 66 % van het geheele aantal, kon voor dit werk het praedicaat „voldoende" of „meer dan voldoende" worden toegekend, en onder dezen waren er 43, die voor hun werk het cijfer 8 of 9 konden behalen. Veel minder gunstig was het echter gesteld met het mondeling examen, waarbij niet meer dan 48 % der geëxamineerden „voldoende" werden bevonden. Zelden werd een beslist onvoldoend schriftelijk examen door den uitslag van het mondeling onderzoek geheel goedgemaakt, terwijl het daarentegen herhaaldelijk voorkwam, dat alleen ten gevolge van een slecht mondeling examen, ondanks een voldoend praedicaat voor het schriftelijk werk, het eindoordeel niet anders dan ongunstig kon uitvallen. Wel bleek het bij het mondeling onderzoek, dat nagenoeg geen der candidaten één of meer onderdeelen van de theorie der rekenkunde, die binnen de grenzen van het programma vallen, volkomen had verwaarloosd, maar de wijze, waarop de leerstof was bestudeerd en verwerkt, liet bij een goed deel der adspiranten veel te wenschen over. De vaak hoogst gebrekkige en onbeduidende antwoorden verrieden maar al te dikwijls een gebrek aan inzicht, dat door geen werktuigelijk van buiten geleerde kennis was goed te maken.

In verband met het betere schriftelijk werk kon ten slotte aan ongeveer 60 % der geëxamineerden een voldoend eindcijfer worden gegeven.

Aardrijkskunde. De kennis van de hoofdzaken der wiskundige aardrijkskunde was bij veel candidaten tamelijk bevredigend.

Zij gaven echter niet altijd blijken van voldoende vaardigheid bij het gebruik der aardglobe.

Betreffende de natuurkundige aardrijkskunde toonden velen slechts hoogst oppervlakkige begrippen te hebben van isothermen, klimaatgordels, passaten, moessons, neerslag, enz. Anderen, die toonden een of andere handleiding voor natuurkundige aardrijkskunde te hebben bestudeerd, hadden de verkregen kennis niet leeren toepassen op de verschijnselen van den plantengroei en de dierenverbreiding, en toonden daardoor weinig te weten van de hoofdvoortbrengselen der verschillende wereldstreken en van den invloed dier voortbrengselen op den handel en de industrie.

De topographische kennis van de werelddeelen buiten Europa liet bij veel candidaten te wenschen over. Met de kennis van onze Oost- en West-Indische bezittingen was het dan weinig gunstiger gesteld.

Enkele candidaten daarentegen gaven blijk van nauwgezette voorbereiding en behaalden een meer dan voldoend cijfer.

Geschiedenis. De uitslag van het examen in de geschiedenis is geweest, dat aan 30 van de 49 dames en aan 107 van de 189 heeren een minder dan voldoend cijfer moest toegekend worden. De Commissie aarzelt dan ook niet er op te wijzen, dat verreweg de meeste candidaten zich met gebrekkige kennis in dit vak aan het examen onderwierpen.

De onvoldoende voorbereiding is minder toe te schrijven aan het verwaarloozen van het vak, dan wel aan het ontbreken van eene deskundige leiding bij het bestudeeren daarvan.

Wel mag gezegd worden, dat het veel minder dan vorige jaren voorkwam, dat examinandi durfden te zeggen, dat zij aan de studie der geschiedenis volstrekt geen tijd besteed hadden.

Wanneer bij de opleiding voor de hulpakte naast de vaderlandsche geschiedenis eenige hoog noodige kennis van de algemeene geschiedenis kon worden aangebracht, en daarop bij de studie voor de hoofdakte kon worden voortgewerkt, zoo zouden de resultaten der hoofdakte-examens, ten minste wat dit vak betreft, heel wat gunstiger worden.

Kennis der natuur. De kennis van de verbrandingsverschijnselen was, behoudens enkele uitzonderingen, onvoldoende.

Met betrekking tot de dierkunde meent de Commissie bij herhaling er de aandacht op te moeten vestigen, dat men zich bij de studie niet moet bepalen tot de gewervelde en gelede dieren, maar dat deze zich ook behoort uit te strekken tot de overige afdeelingen. Op vragen aangaande weekdieren, wormen, enz. bleven de candidaten steeds het antwoord schuldig.

De natuur- en plantkunde geven geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Methode van opvoeding en onderwijs. Terwijl de Commissie keuze had gegeven tusschen twee onderwerpen, kozen bijna allen de opgave betreffende kennis der natuur; de behandeling daarvan liet dikwijls, zoowel wat den inhoud als wat den vorm betreft, veel te wenschen over.

Uit de mondelinge examens bleek, dat vooral aan de punten *a* en *d* van het programma te weinig zorg was besteed.

Velen toch toonden gebrek aan inzicht in de wijze, waarop het schoolonderwijs kan worden dienstbaar gemaakt aan de verstandelijke en zedelijke vorming der jeugd, en hadden zich, wat de geschiedenis der opvoeding aangaat, tevreden gesteld met het memoriseeren van eenige namen, feiten en jaartallen.

Schrijven. Over het algemeen waren de resultaten van het onderzoek in dit vak, in verband met de hooge waardeering bij de beoordeeling, weinig meer dan voldoende. Slechts zelden werd *schoon*schrift geleverd. Overigens geeft het onderzoek geene aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Teekenen. Bij het mondeling examen bleek het, dat een groot deel der candidaten de theorie der perspectief beoefend had, zonder het verband met de practijk te begrijpen. Het teekenwerk gaf vooruitgang te bespeuren.

Voor het natuurteekenen waren meetkundige modellen gekozen die in grondvorm zooveel mogelijk bekende voorwerpen, als: hondenhok, garenklos, trapje, enz., weergaven. Wegens de eischen van het programma, dat spreekt van meetkundige voorwerpen, mocht de Commissie geen voorwerpen uit onze omgeving kiezen. Zij meent dit te moeten betreuren, omdat het teekenen van voorwerpen uit ons dagelijksch leven meer in overeenstemming zou zijn met het doel van het teekenonderwijs op de lagere school.

Aldus opgemaakt te Arnhem, den 7den September 1907.

Namens de Commissie van Examen,

De Voorzitter,

W. J. P. v. OPPENRAAY.

De Secretaris,

W. MOOLHUISEN.

's Gravenhage.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, benoemd bij besluit van 4 Juni 1907, nº. 6318[1], afdeeling Onderwijs, heeft de eer Uwe Excellentie te berichten, dat in de regeling van het examen geenerlei wijziging werd gebracht en dat in de uitkomsten vooruitgang te bespeuren viel, daar ruim 59 % der vrouwelijke en bijna 46 % der mannelijke candidaten slaagden. Die uitkomsten waren als volgt:

VAKKEN.	Aantal examens.		Waarvan:					
			voldoende.		twijfelachtig.		onvoldoende.	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Lezen	266	64	215	60	„	„	51	4
Schrijven	266	64	264	64	„	„	2	„
Nederlandsche taal . .	266	64	172	49	19	4	75	11
Rekenen	266	64	165	42	4	1	97	21
Aardrijkskunde. . . .	263	64	185	42	6	2	72	20
Geschiedenis.	263	64	161	44	3	„	99	20
Kennis der natuur . .	266	64	164	50	1	1	101	13
Handteekenen	256	64	191	50	17	4	48	10
Onderwijs en opvoeding	263	64	175	41	8	1	80	22

Van de geëxamineerden hadden ingevolge art. 82, laatste lid, of artikel 106, laatste lid, der wet tot regeling van het lager onderwijs, vrijstelling van het examen in het handteekenen 5 mannelijke candidaten.

Van de geslaagden hadden er 3 een onvoldoend cijfer voor Nederlandsche taal, 2 mannelijke en 1 vrouwelijke.

Opmerkingen aangaande de examens in de verschillende vakken.

Lezen. Vele geëxamineerden toonden het gelezene wel goed of voldoende te begrijpen, maar waren minder bedreven in het goed

werktuigelijk en eenvoudig natuurlijk lezen. Vooral bij de mannelijke candidaten liet soms de articulatie te wenschen over.

Schrijven. Het schrijven op het papier zoowel als op het bord gaf, behoudens enkele uitzonderingen, blijk van degelijke oefening. Drie candidaten waren in het bezit van de akte N, schoonschrijven M. O.

Nederlandsche taal. De kennis van de beginselen der spraakleer was bij de meeste candidaten voldoende, wat de leer van den zin, de woordsoorten en de woordvorming betreft; het verklaren van de beteekenis en het gebruik der buigingsvormen gaf vaak minder goede resultaten; de studie van de regels der spelling, ook van de allereenvoudigste, bleek door zeer velen verwaarloosd te zijn. Bij een vrij groot aantal candidaten kwamen in het schriftelijk werk taal- en spelfouten voor. Overigens gaf het schriftelijk werk doorgaans reden tot tevredenheid. Ook de resultaten van het mondeling examen in de letterkunde waren over het geheel bevredigend.

Rekenen. Het schriftelijk examen gaf geen bevredigend resultaat, daar slechts aan ongeveer de helft der adspiranten een voldoend of meer dan voldoend cijfer kon worden toegekend. Bij het onbeholpen becijferen van eene eenvoudige renteberekening werd door velen gezondigd tegen de practijk, door in hunne berekening de onmogelijkste breuken van guldens en centen op te nemen. Ook moet hier worden opgemerkt, hoe onnauwkeurig door vele adspiranten wordt gecijferd. De kennis van de theorie van het rekenen, ook met toepassing daarvan op het rekenonderwijs in de lagere school, mocht daarentegen bij het meerendeel der adspiranten bevredigend genoemd worden, waardoor het onvoldoende cijfer van het schriftelijk examen vaak opgevoerd kon worden tot voldoende en hooger.

Aardrijkskunde. Het onderzoek naar de kennis der wis- en natuurkundige aardijkskunde gaf over het geheel bevredigende uitkomsten. Van vele candidaten liet de topografische kennis te wenschen over; niet weinigen hadden de studie van Nederland en Indië verwaarloosd.

Geschiedenis. De resultaten van het examen in dit vak mogen niet bijzonder bevredigend genoemd worden. Het bleek, dat door verscheidene adspiranten van de studie der algemeene geschiedenis weinig werk was gemaakt en dat sommigen zelfs die der negentiende eeuw geheel verwaarloosd hadden. Het gemis aan voldoende kennis van de vaderlandsche geschiedenis was menigmaal oorzaak,

dat een onvoldoend eindcijfer moest toegekend worden. Er dient ook thans op gewezen, dat de historische atlas een onmisbaar hulpmiddel is bij de beoefening der geschiedenis.

Kennis der natuur. Met genoegen kan de sub-commissie voor dit vak constateeren, dat er eenige vooruitgang valt waar te nemen in de kennis der candidaten, zooals blijkt uit het kleiner aantal malen, dat een onvoldoend cijfer moest worden toegekend. Toch zijn er nog te veel onderwijzers, die meenen, dat het voldoende is het een en ander over enkele belangrijke onderwerpen na te lezen, zoo goed mogelijk in het geheugen te prenten en die dus hunne kennis uitsluitend uit het leerboek hebben geput. In de eerste plaats geldt die opmerking het onderdeel verbrandingsverschijnselen en samenstelling van de dampkringslucht.

Teekenen. Over het algemeen was het teekenen naar plaat en groep bevredigend. De perspectief bleek vrij goed bestudeerd te zijn, maar hare toepassing op een eenvoudig voorwerp was veelal onvoldoende. Vele candidaten bleken genoegzaam bekend met een goeden leergang voor het plaatteekenen, maar de kennis van een goeden gang voor het natuurteekenen liet te wenschen over.

Methode van onderwijs en opvoeding. Vele candidaten hadden geen duidelijke begrippen omtrent de wijze, waarop het onderwijs kan worden dienstbaar gemaakt aan de verstandelijke en zedelijke vorming der leerlingen. Bijna allen hadden eenige kennis van zielkunde, doch velen wisten het geleerde niet behoorlijk toe te passen.

De kennis van de meest gebruikte leerwijzen voor elk vak bij het lager onderwijs in het bijzonder liet bij verschillende candidaten te wenschen over, doordat ze niet de methoden zelf, maar een dictaat over de methode hadden bestudeerd.

Bij het onderzoek naar de kennis der geschiedenis van de opvoeding en het onderwijs heeft het de aandacht der Commissie getrokken, dat er te weinig zorg wordt besteed aan de geschiedenis van het onderwijs in de verschillende leervakken en dat er veel meer werk wordt gemaakt van de geschiedenis van de opvoeding in de 17de en 18de dan van die in de 19de eeuw.

Namens de Commissie,

P. le Grand,
Voorzitter.

K. J. Razelius,
Secretaris.

Amsterdam.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

In de regeling van het examen kwam geene wijziging.

*Overzicht van het aantal volledige examens, dat is afgelegd in elk der vakken, genoemd in het programma, behoorende bij het Koninklijk besluit dd. 17 December 1890 (*Staatsblad *no. 180).*

VAKKEN.	Aantal volledige examens.		WAARVAN:					
			voldoende.		twijfelachtig.		onvoldoende	
	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.
Lezen	148	85	125	80	0	0	23	5
Schrijven	148	85	147	83	0	0	1	2
Nederlandsche taal . .	148	85	107	69	0	0	41	16
Rekenen	148	84	94	60	0	0	54	24
Aardrijkskunde. . . .	147	85	112	62	0	0	35	23
Geschiedenis.	150	85	96	50	0	0	54	35
Kennis der natuur . .	148	85	98	54	0	0	50	31
Handteekenen	134	83	112	77	0	0	22	6
Methode van onderwijs en opvoeding. . . .	147	85	97	55	0	0	50	30

Van de geëxamineerden hadden, ingevolge art. 61, laatste lid, of art. 85, laatste lid, der wet tot regeling van het lager onderwijs, vrijstelling van het examen in het handteekenen: 13 mannelijke candidaten en 1 vrouwelijke candidaat.

Van de geslaagden hadden een onvoldoend cijfer voor Nederlandsche taal: 2 mannelijke en 3 vrouwelijke candidaten.

Opmerkingen, betreffende de examens in de verschillende vakken.

Lezen. Vele candidaten lazen niet voldoende. Zij legden den klemtoon verkeerd, brachten niet genoeg afwisseling in den toon of letten niet voldoende op zinsmelodie en woordaccent. De uitspraak van sommige hunner liet veel te wenschen over. Daarentegen toonden de meeste het gelezene goed te verstaan.

Schrijven. Het examen in dit vak gaf geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen.

Nederlandsche taal. Meestal bleken de regels en bepalingen der spraakkunst goed bekend. In de toepassing daarvan of de toelichting door eenvoudige voorbeelden schoten velen te kort.

Het onderzoek naar de bekendheid met de voornaamste voortbrengselen der Nederlandsche letterkunde levende over het algemeen voldoende resultaten. Deze zouden beter geweest zijn, indien de candidaten de moeite, welke zij zich blijkbaar voor dit deel van het examen geven, vooral besteden aan het verkrijgen van duidelijke indrukken.

Het fragment uit Vondel's „Aenleidinge ter Nederduytsche Dichtkunste" werd door de meeste candidaten op bevredigende wijze in hedendaagsch Nederlandsch overgebracht. De opstellen toonden vaak, dat de steller zich niet juist en gemakkelijk wist uit te drukken. In het schriftelijk werk van enkelen kwamen nog ergerlijke taalfouten voor.

Rekenen. De uitkomsten van het schriftelijk examen in dit vak waren bij de meeste candidaten voldoende. Aan velen kon voor de oplossing der vraagstukken een hoog cijfer worden toegekend. Dit cijfer daalde bij niet weinigen, ten gevolge van het mondeling onderzoek. Daarbij toch bleek, dat tal van candidaten het gedeelte der rekenkunde, dat aan de evenredigheden voorafgaat, slecht bestudeerd of geheel verwaarloosd hadden.

Het onderzoek naar de kennis der evenredigheden en der reeksen leidde over het algemeen tot bevredigende uitkomst. De worteltrekking en de evenredige afhankelijkheid daarentegen bleken slechts bij uitzondering grondig bestudeerd te zijn.

Aardrijkskunde. Zoowel bij de mannelijke als bij de vrouwelijke candidaten was de kennis der wiskundige aardrijkskunde over het algemeen bevredigend. Van de verschijnselen op het gebied der natuurkundige aardrijkskunde werden de namen ge-

kend, doch de verklaring ervan liet in den regel veel te wenschen over. Waaraan de voornaamste Staten hunne beteekenis danken, was slechts enkelen candidaten bekend; te weinig waren de Staten met elkander vergeleken, wat betreft de aardrijkskundige hoofdfactoren: gesteldheid van den bodem, voortbrengselen, grootte der oppervlakte en talrijkheid der bevolking.

Eindelijk moet worden opgemerkt, dat de meeste candidaten, na het verkrijgen van de akte, bedoeld in art. 77 onder *a*, van Nederland en zijne koloniën weinig studie schenen gemaakt te hebben.

Geschiedenis. Een betrekkelijk groot aantal candidaten schenen de studie van dit vak geheel te hebben verwaarloosd. Bij vele candidaten bleek, dat zij niet voldoende op de hoogte waren van de eischen, die het programma stelt. Vooral de nieuwste geschiedenis was blijkbaar door zeer velen niet goed bestudeerd. Meer in het bijzonder kwam dit uit bij het onderzoek naar de kennis van de vaderlandsche geschiedenis. Van eene historische atlas scheen meer dan vroeger bij de voorbereiding voor het examen gebruik te zijn gemaakt. Toch moet de Commissie nog altijd op het wenschelijke van een regelmatig gebruik van dit leermiddel bij de studie de aandacht vestigen.

Kennis der natuur. Het onderzoek in dit vak gaf niet veel stof tot roemen. Slechts weinigen hadden een behoorlijk zelfstandig inzicht in de onderwerpen, die ter sprake werden gebracht.

Velen herkenden de meest voorkomende planten en dieren niet, als deze hun werden voorgehouden.

Hoofdzaken uit het gebied der natuurkennis, als: de voeding der planten, de ontwikkeling van de lichaamswarmte bij mensch en dier, alsmede de verbrandingsverschijnselen, bleken vaak met zeer onvoldoenden uitslag te zijn bestudeerd.

Handteekenen. Over het geheel gaven de candidaten voldoende proeven van practische bekwaamheid.

De constructieve perspectief was, op enkele uitzonderingen na, goed geoefend, doch de vaardigheid om de perspectievische verschijnselen toe te lichten, door een los schetsje uit de hand, liet veel te wenschen over.

De studie van het methodisch gedeelte van dit examen was bijna algemeen te eng opgevat: de candidaten hadden meest allen éène bepaalde methode bestudeerd en gaven van *eigen* inzichten weinig blijk.

Methode van onderwijs en opvoeding. De meeste candidaten

toonden duidelijke begrippen te hebben van de wijze, waarop het onderwijs aan de verstandelijke en zedelijke vorming der leerlingen kan worden dienstbaar gemaakt.

Minder bevredigend was de uitkomst van het onderzoek naar de kennis van de algemeene inrichting der lagere school, van de indeeling der klassen en van het klassikaal onderwijs. Dit punt van het programma was bij de voorbereiding en studie voor dit examen blijkbaar wat verwaarloosd.

De kennis van de algemeene onderwijskunde was meestal voldoende. Die van de meest gebruikte leerwijzen voor elk vak daarentegen was meermalen onvoldoende; in de meeste gevallen doordat de candidaten zich vergenoegd hadden met de inprenting van zeer beknopte schetsen of overzichten der besproken leerwijzen, zonder de handleidingen en leermiddelen te hebben gezien; in verscheidene gevallen ook, doordat ze voor sommige vakken, naar hunne eigen verklaring, geene enkele methode, zelfs geen eenvoudigen leergang, bestudeerd hadden.

Op weinige uitzonderingen na bleek, dat de candidaten zich eenige, naar het oordeel der Commissie, voldoende kennis van de geschiedenis van de opvoeding en het onderwijs, vooral in ons vaderland en van het Nederlandsch schoolwezen eigen gemaakt hadden.

Namens de Commissie,

J. C. Fabius,
Voorzitter.

L. Gerhardt,
Secretaris.

Leeuwarden.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij Ministerieele beschikking van 4 Juni 1907, nº. 6318[1], afdeeling Onderwijs, belast met het afnemen van het examen ter verkrijging van de akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres, heeft de eer omtrent den uitslag van het examen het volgende mede te deelen.

De regeling van het examen was gelijk aan die van een vorig jaar te Groningen. Ook nu was aan de sub-commissie voor lezen en aardrijkskunde het *technisch* lezen opgedragen.

Ook nu weer bleek het der Commissie, dat zoovelen niet aan de eischen van het examen konden voldoen, doordat zij van alle leiding bij hun studie verstoken waren geweest.

Dit geldt vooral de onderwijzers op afgelegen plaatsen, die veelal het laagst bezoldigd zijn.

In dit verband mocht het wenschelijk heeten, indien Uwe Excellentie kan goedvinden zijn tusschenkomst bij de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij te verleenen voor een verlaging der (reis)tarieven, ten behoeve van die onderwijzers en onderwijzeressen, die een cursus tot opleiding voor de hoofdakte wenschen te volgen; en tevens steun te verleenen tot het in het leven roepen of de instandhouding van meerdere of van bestaande inrichtingen tot opleiding voor die akte.

CANDIDATEN

Candidaten.	Aantal candidaten, die						
	zich hebben aangemeld.	het examengeld hebben betaald.	hebben deelgenomen aan het schriftelijk examen.	zich terug-trokken		werden afgewezen.	zijn geslaagd.
				vóór het mondeling examen.	tijdens het mondeling examen.		
Mannelijke . . .	238	237	237	4	10	140	83
Vrouwelijke . .	15	15	15	0	0	5	10

Tabel van examens in elk vak afgenomen.

VAKKEN.	Aantal volledige examens.		Aantal malen, dat is toegekend:					
			6—10		5		1—4	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Lezen	229	15	135	11	7	2	87	2
Schrijven	229	15	213	15	7	0	9	0
Nederlandsche taal . .	229	15	140	12	8	2	81	1
Rekenen	229	15	112	9	15	2	102	4
Aardrijkskunde. . .	229	15	114	7	6	2	109	6
Geschiedenis. . . .	228	15	138	5	8	3	82	7
Kennis der natuur . .	228	15	131	11	8	1	89	3
Handteekenen	221	15	136	11	5	0	80	4
Methode van onderwijs en opvoeding . . .	229	15	126	12	3	2	100	1

Twee mannelijke candidaten konden worden vrijgesteld van het examen in het handteekenen, op grond van artikel 82, laatste lid, der wet op het lager onderwijs.

Twee mannelijke candidaten verkregen de akte ondanks een onvoldoend cijfer in de Nederlandsche taal.

Opmerkingen, betreffende de examens in de verschillende vakken.

Lezen. Opnieuw werd er bijna uitsluitend gelet op het technisch lezen, dat, vooral wat natuurlijkheid aangaat, nog altijd veel te wenschen overlaat, ook door het laten hooren van overtollige buigingsuitgangen. De candidaten moeten zich meer rekenschap geven van den toon, waarin een stukje proza of poësie dient gelezen te worden. Al te vaak ook werd de klemtoon op verkeerde woorden of lettergrepen gelegd, terwijl de dialectische uitspraak van klinkers zoowel als van medeklinkers voor velen een onvoldoend cijfer ten gevolge had. Dit geldt vooral van de mannelijke candidaten.

Schrijven. Het schrijven was over het algemeen voldoende en voor de meeste candidaten kon het bordschrijven met hetzelfde cijfer gewaardeerd worden als het schoonschrift; waar er verschil bestond, was het bordschrijven het beste.

Nederlandsche taal. Het schriftelijk werk bestond uit een opstel naar aanleiding van een vers van R. Loveling, getiteld „De Verzoening" en een zinsontleding. Het eerste stuk werd over het algemeen beter gemaakt dan het tweede.

Toch waren er maar weinig opstellen, die boven het middelmatige uitstaken. Blijkbaar hebben vele candidaten bij hunne voorbereiding voor het examen zich veel te weinig schriftelijk geoefend. Voor het tweede stuk kon slechts aan de kleinste helft der candidaten een voldoend cijfer worden toegekend; dit werk gaf maar al te zeer den indruk, dat de studie van de spraakkunst door velen verwaarloosd wordt.

En deze indruk werd door het mondeling examen niet weggenomen, eer versterkt. De verklaring van een stuk proza of poëzie liet beter indruk na, evenals het examen in letterkunde. Wel bleek bij deze onderdeelen van het examen, dat de algemeene ontwikkeling van sommigen uiterst gering was, maar de meesten gaven blijk, dat ze inzonderheid aan de studie der letterkunde veel zorg besteed hadden. Zelfs voor de vroeger wel eens vernomen klacht, dat de studie der nieuwere schrijvers verwaarloosd

was, bestaat ditmaal geen aanleiding. Wenschelijk zou het evenwel zijn, dat er meer kennis genomen werd van letterkundige tijdschriften, en dat men bij de bestudeering der verschillende schrijvers meer lette op de onderscheiden richtingen in de letterkunde.

Rekenen. De oplossing der schriftelijke opgaven liet veel te wenschen over. Slechts 38 pct. der candidaten kon daarvoor een voldoend of een meer dan voldoend cijfer behalen, terwijl van 43 pct. het werk beslist onvoldoende was. Blijkbaar hebben velen hun heil gezocht in het maken van vele sommen, zonder aan de oplossing zelve de noodige zorg te besteden.

Ook het mondeling examen gaf over het algemeen poovere resultaten. Velen hadden de theorie geheel verwaarloosd en niet zeldzaam was het, dat iemand, wiens schriftelijk werk van eenigen aanleg getuigde, met den inhoud van zijn leerboek zelfs niet oppervlakkig bekend bleek te zijn, Ofschoon de sub-commissie den eisch van het programma, grondige kennis der rekenkunde, voor de candidaten zoo mild mogelijk uitlegde, moest ze in zeer vele gevallen een onvoldoend cijfer toekennen. Het heeft de subcommissie bijzonder getroffen, dat de kennis der hoofdbewerkingen, zelfs waar die voor vruchtbaar onderwijs in de lagere school volstrekt noodig is, zooveel te wenschen overliet. Zoo was het eene zeldzaamheid, dat iemand de gewone deeling van geheele getallen behoorlijk kon verklaren.

Aardrijkskunde. Vele candidaten hadden vage of onjuiste begrippen aangaande de vorming van den Nederlandschen bodem en de hoofdzaken uit ons polderland. Dit bleek in het bijzonder bij eene bespreking der streek, waar de candidaten te huis behoorden en die ze dus, ook door aanschouwing, grondiger hadden kunnen leeren kennen. Wat de studie der aardrijkskunde in het algemeen aangaat, verdient het opmerking, dat nog steeds het oorzakelijk verband der geographische elementen van een landschap niet genoeg in het oog wordt gehouden.

Geschiedenis. Al behoefde ook niet bepaald aan een groot getal der candidaten een onvoldoend cijfer te worden toegekend, toch moet worden opgemerkt, dat sommigen zich aan het examen onderwerpen, zonder rekening te houden met de eischen, die door het programma worden gesteld.

Wat te zeggen van hen, die opgaan voor de hoofdakte en met de studie der algemeene geschiedenis blijkbaar niet verder zijn gekomen dan tot het begin der 19de, enkelen slechts tot dat der 17de eeuw?

Bedroevend is het voorts, dat historische atlassen door menigeen zoo goed als nooit worden geraadpleegd, hetgeen telkens duidelijk bleek.

Ook kon de geschiedenis onzer koloniën beter worden bestudeerd en, wat het geheel betreft, moest meer worden gestreefd naar de kennis van het onderling verband der gebeurtenissen.

Kennis der natuur. Het examen in kennis der natuur leverde over het algemeen bevredigende resultaten op. Verreweg de meeste candidaten gaven blijken, de physica op goede wijze te hebben bestudeerd. Echter kwam het nog al te dikwijls voor, dat de candidaten bleken hunne kennis hoofdzakelijk uit handboeken te hebben geput, en die kennis alzoo niet op voldoende waarneming. berustte. Ook de studie der dier- en plantkunde steunde in veel gevallen niet in voldoende mate op waarneming. De kennis der verbrandingsverschijnselen was bij het overgroote deel der candidaten zeer onvoldoende.

In vergelijking met vorige jaren, kan in de studie der natuurkennis vooruitgang worden geconstateerd.

Teekenen. De uitslag van dit examen was over het algemeen gunstig. Het practisch teekenen, voornamelijk de teekening naar de natuur, was beter dan de kennis der theorie. De Commissie wenscht echter de aandacht te vestigen op enkele leemten in de studie der candidaten.

De kennis van een goeden leergang bepaalde zich dikwijls tot den naam van den ontwerper. Herhaaldelijk kwam het voor, dat de candidaat niet bekend bleek met dat deel eener voorbeeldenreeks, dat door hem zelf bij zijn onderwijs gebruikt wordt. Slechts weinigen waren in staat een eenigszins volledig overzicht van een leergang of van eene serie teekenmodellen te geven.

Eene duidelijke verklaring van de voornaamste perspectievische verschijnselen was voor velen niet mogelijk; evenmin het behoorlijk onder woorden brengen van de perspectievische wetten.

Voor vele candidaten bleek het zeer moeilijk een perspectievisch schetsje te geven van een weg, een huisje, een openstaand venster en dergelijke eenvoudige zaken. Het is noodig, dat zij zich meer oefenen in het teekenen uit het hoofd, en dat zij de regels, die daarbij toegepast moeten worden meer leeren kennen door practisch teekenen dan uit leerboeken over perspectief.

Onderwijs en opvoeding. Wat betreft de wijze, waarop het onderwijs dienstbaar kan worden gemaakt aan de verstandelijke en zedelijke vorming der leerlingen (punt *a* van het programma)

meent de sub-commissie er op te moeten wijzen, dat vele candidaten zóó weinig zielkundige kennis bezaten, dat tal van termen, in de paedagogiek gebruikelijk, niet of zeer onvoldoende door hen werden begrepen.

Ten opzichte van de kennis der algemeene inrichting van de lagere school, van de indeeling der klassen en van het klassikaal onderwijs (punt *b*) was de uitslag van het onderzoek minder ongunstig, al waren enkelen niet voldoende bekend met de middelen, welke den onderwijzer ten dienste staan om de eenheid in de klasse zooveel mogelijk te bewaren.

De kennis van de methodiek (punt *c*) gaf, vooral wat de bijzondere methodiek betreft, weinig reden tot tevredenheid. Tal van candidaten kenden voor sommige vakken, speciaal voor kennis der natuur en aardrijkskunde, slechts bij name de eene of andere leerwijze. Enkelen waren zelfs met de methode, die zij dagelijks in de school volgden, niet voldoende bekend.

Voor de kennis van de geschiedenis van de opvoeding en het onderwijs (punt *d*) kon alleen bij uitzondering een voldoend cijfer worden toegekend.

Leeuwarden, 24 Augustus 1907.

B. VAN DER MEULEN, *Voorzitter.*
E. H. BODDÉ, *Secretaris.*

Deventer.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

De Commissie, bij beschikking van 4 Juni 1907, n°. 6318[1], afd. Onderwijs, belast met het afnemen van het examen ter verkrijging van de akte van bekwaamheid als hoofdonderwijzer of hoofdonderwijzeres, heeft de eer Uwe Excellentie omtrent den uitslag van het examen het volgende mede te deelen.

	Aantal candidaten, die					
	zich hebben aangemeld.	het examengeld hebben gestort.	zijn opgekomen bij het schriftelijke gedeelte.	zich tijdens het schriftelijke of het mondelinge gedeelte hebben teruggetrokken of bij het mondelinge gedeelte niet zijn opgekomen.	zijn afgewezen.	zijn geslaagd.
Mannen	96	96	96	6	52	38
Vrouwen . . .	15	15	15	0	6	9
	111	111	111	6	58	47

VAKKEN.	Aantal volledige examens.		Aantal malen, dat is toegekend:					
			6—10		1—4		5	
	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Lezen	94	15	49	11	45	4	„	„
Schrijven	94	15	86	15	8	„	„	„
Nederlandsche taal. . .	93	15	68	15	20	„	5	„
Rekenen.	93	15	45	9	44	5	4	1
Aardrijkskunde	93	15	66	14	27	1	„	„
Geschiedenis	93	15	54	7	38	8	1	„
Kennis der natuur . . .	93	15	53	10	39	5	1	„
Handteekenen	87	15	65	7	19	8	3	„
Methode van onderwijs en opvoeding	92	15	52	14	37	1	3	„

Vrijstelling van het examen in het handteekenen werd genoten door 5 mannelijke candidaten, op grond van art. 82, alinea 2, wet L. O.

Eén mannelijke candidaat verkreeg de akte, alhoewel hem voor de Nederlandsche taal een onvoldoend eindcijfer moest worden toegekend.

Ten opzichte van de verschillende vakken wordt het volgende nog opgemerkt.

Lezen. De meeste candidaten lazen niet goed; hun dialect kùnnen zij niet afleeren; zij voelen zelf niet, hoe onbeschaafd hun uitspraak is, en wat het zwaarst weegt: zinsaccent is hun geheel en al onbekend. Zeker is het, dat zij niet in staat zijn, goed onderwijs in het lezen te geven.

De vrouwelijke candidaten waren over het algemeen veel beter dan de mannelijke; zij hebben van nature meer aanleg voor goed lezen.

Schrijven. Het examen in dit vak gaf bij slechts weinigen onvoldoende resultaten; het schrift op het bord was beter dan dat op het papier.

Steilschrift kwam niet voor.

Opgemerkt kan worden, dat in vorm en richting der letters veel willekeur heerschte.

Nederlandsche taal. Het opstel, naar aanleiding van Rosalie Loveling's gedichtje, was door de groote meerderheid der candidaten voldoende, door enkele heel goed gemaakt; in het schriftelijk werk over spraakkunst daarentegen werden dikwijls verschillende zeer ernstige fouten aangetroffen, die een onvoldoend cijfer voor dit onderdeel ten gevolge hadden.

Het onderzoek naar het verstaan van een gelezen stukje — uit Hooft, Huygens, Vondel, Staring, Potgieter of de Génestet — leidde in den regel tot een bevredigend resultaat. Het mondeling onderzoek naar de kennis der spraakkunst bevestigde meestal den indruk van het schriftelijk werk over dit onderdeel, n.l. bij vele candidaten gemis aan inzicht in verschijnselen der taal; vooral op het gebied der spelling gaven velen blijk van groote oppervlakkigheid.

Het verdient hierbij vermelding, dat de candidaten, die blijk gaven ook kennis genomen te hebben van de grondslagen van de „vereenvoudigde" spelling, tevens het helderst inzicht in de spelling van de Vries en te Winkel hadden.

In de letterkunde legden de meeste candidaten een beter examen af dan in de spraakkunst. Er werd onderzocht: 1°. of de candidaten eenig begrip hadden van de geschiedenis der litteratuur, en 2°. of ze eenige werken met zorg hadden gelezen. Wie hierbij in het eene te kort schoot, bleek meestal ook in het andere niet sterk te zijn. Bij de meesten was de uitslag bevredigend, bij enkelen zeer gunstig. Van de nieuwere litteratuur was door het meerendeel wel kennis genomen, maar traditie en toeval schijnen nog te vaak de keuze te bepalen. Wellicht houdt dit verband met de klacht van enkele candidaten, dat het zoo moeilijk is, werken uit den jongsten tijd ter lezing te krijgen.

Rekenen. Zoowel uit het schriftelijk werk als bij het mondeling onderzoek bleek, dat de meeste candidaten de theorie der rekenkunde zonder veel vrucht hadden beoefend; geringe feitenkennis en gemis aan vaardigheid in de uitvoering van herleidingen gingen veelal samen met gebrek aan inzicht in den aard en het onderling verband van bewerkingen, eigenschappen en bewijzen. En bij elk onderdeel van de theorie kwam dit aan het licht; evengoed bij de leer van de evenredigheden en van de evenredige afhankelijkheid van grootheden, bij de worteltrekking en de reken- en meetkundige reeksen, die in het programma van het hoofd-

onderwijzesrexamen afzonderlijk staan vermeld, als bij de onderwerpen, die reeds tot de eischen voor het onderwijzersexamen behooren.

Van eenige wiskundige ontwikkeling gaven maar weinigen blijk; een quaestie zelfstandig aanvatten en zonder hulp oplossen konden slechts enkelen.

Aardrijkskunde. De kennis van Nederland en zijn koloniën liet bij velen te wenschen over; blijkbaar was de studie daarvan niet bijgehouden, veel minder uitgebreid. De landen van Europa werden het best gekend; van de vreemde werelddeelen was de kennis over het geheel oppervlakkig of onvoldoende. Herhaaldelijk bleek, dat te weinig gebruik gemaakt was van blinde kaarten.

Het onderzoek naar de kennis der wis- en natuurkundige aardrijkskunde gaf bevredigende resultaten.

Geschiedenis. De uitslag van het examen in dit vak was niet gunstig. Aan bijna de helft der candidaten kon niet dan een onvoldoend cijfer worden toegekend.

Zoowel gemis aan kennis der feiten als gebrek aan inzicht in hun onderling verband was de oorzaak.

Vooral de nieuwe en nieuwste geschiedenis en die onzer koloniën dienen beter bestudeerd te worden.

Kennis der natuur. De kennis van dit vak bleek bij de verschillende candidaten zeer uiteen te loopen. Zij, die onder leiding gestudeerd, proeven gezien en voor plant- en dierkunde over voldoend aanschouwingsmateriaal beschikt hadden, legden meestal een voldoend of goed examen af. Anderen, die hun kennis nagenoeg geheel uit boeken moesten opdoen, konden zelfs niet aan zeer matige eischen voldoen. Vooral van de eenvoudigste verbrandingsverschijnselen bleek menig candidaat nog weinig te begrijpen. De Commissie betreurt het in het bijzonder, dat vele candidaten zelfs geen aandacht geschonken hadden aan de voornaamste planten in of nabij hunne woonplaats.

Handteekenen. Het teekenen naar de natuur, dat ten gevolge van een betere beoefening der doorzichtkunde over het algemeen voldoende was, leverde een beter resultaat op dan het teekenen naar plaat.

Bij het plaatteekenen gaven de candidaten blijk weinig bedreven te zijn in het teekenen van vrij gebogen lijnen, zoodat dit gedeelte van het examen bij nagenoeg de helft der candidaten onvoldoende was.

Het inzicht omtrent eene methodische behandeling der leerstof op de lagere school was dikwijls hoogst gebrekkig.

Het eindcijfer voor handteekenen was bij de mannelijke candidaten aanmerkelijk beter dan bij de vrouwelijke.

Methode van onderwijs en opvoeding. Verscheidene adspiranten kenden van de methoden voor de verschillende leervakken slechts het gedeelte, dat zij in hun klasse hadden onderwezen.

Deze kennis is niet voldoende; wel kan ze heel goed het uitgangspunt zijn voor het leeren kennen van de methoden in haar geheel.

Maar zelden kon een adspirant twee leerwijzen van een zelfde vak met elkaar vergelijken, wat toch noodig is, om daarin een helder inzicht te verkrijgen, en stellig wel mag worden geëischt voor de hoogste bevoegdheid bij het lager onderwijs.

De kennis van de geschiedenis van de opvoeding en het onderwijs, vooral in ons vaderland en die van het Nederlandsch schoolwezen was bijna zonder uitzondering onvoldoende.

Deventer, 9 Augustus 1907.

Namens de Commissie,

J. D. R. SCHEFFER, *Voorzitter.*

J. F. H. A. LATER, *Secretaris.*

Schriftelijke opgaven bij de hoofdonderwijzers-examens in 1907.

NEDERLANDSCHE TAAL.

Te Breda en Arnhem.

a. (1½ uur.)

Geef den inhoud van 't onderstaand gedicht weer in den vorm van een opstel.

VRIND EN VIJAND.

Een vrind is vast een kostlijk ding! —
Doch zoo 'k te bidden had daarneven,
Dan waar 't (al schijn' het zonderling)
Dat God mij Vijanden mocht geven:
De vinnigste, die men kan zien,
En liever honderd nog, dan tien!

o Kostbre spiegels voor 't Verstand,
o Trouwe wachters voor de Zeden,
o Prikkels voor de slappe hand,
o Drijvers voor de trage leden......
Wat dank ik u, al menig jaar,
Het beste, dat er in mij waar'.

Wie Vrinden vindt, *is* mooglijk goed;
Maar, wie met Vijanden moet kampen
Wordt sterk van geest, rein van gemoed —
Blijft staal en goud in 's levens rampen,
Mits hij, recht wars van toorn of haat,
Met Dank vergelde 't goeddoend kwaad!

Geef elk dan — God! wij bidden 't U,
Een trouwen Vrind!... Doch wil daarneven
(Zoolang Uw Wereld blijft als nu)
Wat scherpe Vijanden ons geven:
Wil... schiet ooit vriendenhand te kort —
Dat ons een vijand wakker port!

b. (1¼ uur.)

1. Breng twee der onderstaande uitdrukkingen ieder in een voorbeeld in den vorm van een opstelletje te pas, zoo, dat de beteekenis duidelijk blijkt:

een gevleugeld woord,
gefingeerde cijfers,
een persoonlijk feit,
een ziekelijk verschijnsel.

2. Zeg van twee der onderstaande uitdrukkingen wat ze beteekenen en gebruik ze in goede zinnen:

den maarschalkstaf in zijn ransel dragen,
een steen des aanstoots zijn,
naar de lamp rieken,
zijn laatste troef uitspelen,
het ijs breken.

Te 's Gravenhage.

a. (1¼ uur.)

De opgave behoeft *niet* te worden herhaald. (Spelling van de Vries en te Winkel.)

In het tweede tafereel van zijn „Schepping" beschrijft ten Kate de wording der eerste wolken; dan, den blik in de toekomst richtend, schildert de dichter in de volgende aanspraak de indrukken, die de beschouwing der wolken in den mensch te weeg brengt.

1. O hoe vaak in later dagen, Wolken, wandelaars der lucht,
2. Zal het kind der aarde ontroeren, dat u naoogt in uw vlucht.
3. Beven zal hij bij uw dreigen, juichen bij uw rozerood;
4. Tuchtiging of zegen wachten, dood of leven uit uw schoot.
5. Dichters zullen u begroeten als *des hemels voorraadschuur*,
6. Als *het tuighuis der verwoesting*, als de schatzaal der natuur.
7. Schilders zullen u bespieden, wenschend voor één enkle maal
8. 't Machteloos penseel te doopen in uw rijken verwenpraal.
9. Ballingen op vreemden bodem, pelgrims, dobbrende op de zee,
10. Geven u, gewiekte boden, groeten voor hun dierbren mee.
11. Door de traliën des kerkers lokt ge een zucht van jaloezij,

12. En *gebed en vloek smelt samen in dat eene woord van „Vrij!"*
13. Van zijn slapelooze sponde fluistert u de kranke toe:
14. „Mocht mijn ziele met u reizen, want zij is des wachtens moe."
15. Boven uw bescheiden sluier droomt de mensch, des Hemels zoon,
16. Zich zijn Goden of zijn Godheid, op een hoogen glorietroon.
17. Alle ziele komt van Boven, en naar Boven wil zij weer!
18. Daar bouwt zij haar Luchtkasteelen, daar schept zij heur „Beter sfeer".
19. Door uw scheuren wil zij turen, of zij van den Grooten Dag
20. Achter uw gordijnen stralend, niet een glinster vangen mag.
21. Daar plaatst zij heur zalig Eiland, boven stof en graf en kruis,
22. Paradijshof, of Walhalla, Hemelstad, of Vaderhuis.
23. Ja, de hope van den Christen wacht, bij 't jongst bazuingeschal,
24. Op úw zegekoets, o wolken, d'eeuwige Rechter van 't Heelal.

A. Schets, in hoofdtrekken, den gedachtengang van den dichter. (Er wordt geen paraphrase bedoeld.)

B. Verklaar nader de beteekenis van het cursief gedrukte.

C. Wat merkt ge op omtrent de vorming en de beteekenis der woorden *naoogen*, *tuchtiging*, *tuighuis*, *machteloos*, *gewiekt?*

b. ($1\frac{1}{2}$ uur.)

Opstel naar keuze over één der volgende onderwerpen:
(Spelling van de Vries en te Winkel.)

1. De „goede oude tijd".
2. Concurrentie.
3. Die meer begeert dan hem betaemt,
   Mist dickwijls dat hij had geraemt.
4. P. C. Hooft, in 't bijzonder als dramatisch dichter.
5. Behandel een der groote gedichten van da Costa.
6. Wat zijn tendenz-romans? Bespreek er een nader.

Te Amsterdam.

a. ($1\frac{1}{4}$ uur.)

De opgave behoeft *niet te* worden herhaald.

Nadat Vondel in zijne „Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste" gezegd heeft, dat, wie de dichtkunst wil leeren, „eerst

zich het rijmen moet gewennen", geeft hij o.a. de volgende wenken en opmerkingen:

Wie voor Poeet wil gaen, moet van een rijmer wel Poeet, maar van Poeet geen rijmer worden; anders gaet men van de hooghste in de laeghste schole, en op de A. B. banck zitten. Loven hem hierom de slechthoofden, dat vergult den rijmer, gelijck een krans van boterbloemen den kinckel. De laurier wort den Dichter niet van den gemeenen hoop geschoncken, maer van zulcken, die met kennisse en zekerheit de kroon uitreicken, en het snaterbecken der aecksteren van zwanezang onderscheiden.

Wie leerzaem is, late zich de beginsels, die altijt moeielijck vallen, niet verdrieten. De kleenen leeren zoo aen stoelen en bancken gaen: daer na, stouter en steviger geworden, durvenze afsteecken, en behoeven geene ondersteunsels meer. Anders vergaept men zich te verwaent aen eige inbeeldingen, en vervalt in grove misslagen, terwijl men wijzer dan zijn leitsman wil geacht zijn. Aldus heeft Virgilius, de Prins der Poeeten zelf, oock van Homeer en anderen vele ontleent, en uit de Grieckschen tale met zulck een oordeel ingevoert, dat hij er onsterflijcken lof uit haelde. Evenwel indien ghij eenige bloemen op den Nederlantschen Helikon plucken wilt, draegh u zulks, dat het de boeren niet mercken, nochte voor den Geleerden al te sterck doorschijne.

Op zijn eige riemen zich op dit gevaerlijcke vaerwater begevende, moet men zijne kracht overwegen, eer het schip zee kieze. Menighten lijden hier schipbreuk, die, door verwaentheit aengevoert, ja vervoert, zich te vroegh en te diep op dezen Oceaan wagen, en niets is schadelijker als eige liefde die fraeie vernuften verblint, en onderhout. Bij trappen klimt men eenen toren op en niet zonder trappen, tenzij met gevaer van den hals te breecken.

Beveel het papier niet terstont al wat u in den zin schiet, maer toets uwe inbeeldingen, vonden en gedachten ofze der penne en den dag waerdigh zijn.

Geef het bovenstaande met eigen woorden weer. Zorg, dat daaruit blijkt, dat de bedoeling van Vondel u duidelijk is. Aan deze opgave wordt dus niet voldaan door het stuk zonder meer in hedendaagsch Nederlandsch over te brengen.

b. ($1\frac{1}{2}$ uur.)

Opstel naar keuze over één der volgende onderwerpen:

1. „Een drokke straat, een wereld in 't klein".
2. De zee — een beeld van het leven.

3. Eischt harde plicht, dat gij een vriend bevecht,
Verwin — maar geen tropee blijv' tergend opgerecht!"
4. Palamedes of Jeptha van Vondel.
5. Constantijn Huygens en Staring. Eene vergelijking.
6. De dichter Bilderdijk.

Te Leeuwarden en Deventer.

a. ($1\frac{3}{4}$ uur.)

DE VERZOENING.

Grootmoeder zat in den wagen
En al de kinders er bij.
„Ik moet er zelv' naar toe gaan,
Ik ben de jongste", sprak zij.

Haar oudste broêr kwam haar tegen
Aan den ingang van zijne woon,
Het haar om den kalen schedel,
Gelijk eene zilveren kroon.

't Was de speelgenoot harer kindsheid,
Zij zuchtte, en zij zei: „Och Heer!"
En hij hielp ze van den wagen,
En hij zette de kinderen neer.

Zij spraken van geen verzoening,
Noch lang verleden geschil;
„Hij hoort niet meer", sprak zijne dochter;
„Maar hij ziet nog zonder bril."

Zij zaten weder te zamen
Aan tafel, de oude liên;
Grootmoeder zei, dat ze elkander
In geen dertig jaar hadden gezien.

Toen beefde er een traan in haar oogen;
Maar zij was zoo in haar schik,
En zij sprak tot zijn dochter:
„Hij is zeven jaar ouder dan ik."

Hij toonde haar 't vee op de stallen,
En hij toonde den oogst op het land,

„Ginds waren het vroeger al bosschen."
  Dit wees hij haar met de hand.

„'t Is vader, die ze uit heeft doen rotten,
  — Ge waart nog te klein," zei hij,
„Ge kunt daar niet van weten,"
  En toen knikte en toen glimlachte zij.

Zoo zagen zij elkanderen
  In diepen ouderdom,
De scheemring van het leven,
  In 't vaderlijk huis weêrom.

De oude man zeî niet veel, toen zij heen was,
  Hij zat peinzend in den hoek;
Grootmoeder reed zwijgend huiswaarts;
  Dat was haar laatste bezoek.

(Rosalie Loveling.)

Geef een doorloopend verhaal, waarin niet alleen de feiten uit bovenstaand gedichtje voorkomen, maar waarin tevens die feiten zoodanig met bijzonderheden van Uw eigen vinding zijn aangevuld, dat de beschreven toestanden er volkomen door verklaard worden. (Denk bijv. aan een mogelijke oorzaak van verwijdering; aan de gevoelens, die beiden bij de eerste ontmoeting bezielen, enz.)

b. (1 uur.)

Onder de gezette personen der nieuwere tijden verdiende niet eene eerste, maar *toch ook* eene plaats, de heer Mr. Hendrik Johannes Bruis; een dier bevoorrechten, *wien* het nooit gebeuren mag een heel oude kennis te ontmoeten, zonder dat het eerste woord tot hen *is:* „Wat ben je dik *geworden!*" terwijl een iegelijk, die in veertien dagen het geluk niet gehad *heeft* hun aangezicht te aanschouwen, hun verklaaart dat zij „a l w e e r dikker geworden *zijn*". (Uit de „Camera Obscura".)

Opgaven:

1. Ontbind bovenstaand stukje in enkelvoudige zinnen, met aanwijzing van het verband.
2. Benoem redekundig de deelen van den zin: „Wat ben je dik geworden!"
3. Benoem de cursief gedrukte woorden taalkundig en zeg, waarom ze zoo heeten.

REKENEN.

Te Breda en Arnhem.

(2 uur.)

1. Vermeerdert men den teller eener breuk met $^1/_3$ van den teller, dan krijgt zij dezelfde waarde, als wanneer men teller en noemer beide met het vijfvoud van den noemer vermeerdert. Welk is die breuk, als 't product van teller en noemer 166635 bedraagt?

2. Een winkelier heeft twee partijen koffie ingeslagen, wegende samen 2000 K.G. De inkoopsprijzen dier partijen verhouden zich als 13 : 8. Hij verkoopt alles tegen 55 cts. per K.G., waardoor hij op de eerste partij 36 gulden, en op de tweede 56 gulden wint. Bereken van elke partij de grootte en den inkoopsprijs per K.G.

3. A heeft drie kapitalen, die met 600 gld. opklimmen, gedurende denzelfden tijd op interest uitgezet tegen 4, $4\frac{1}{2}$ en 5 % 's jaars, en ontvangt in 't geheel 385 gld. aan rente. Hij zou evenveel rente hebben ontvangen als hij alle drie de kapitalen tegen $4^7/_{12}$ % 's jaars had uitgezet. Hoe lang hebben de kapitalen uitgestaan?

4. Aan een cilindervormig vat zijn drie kranen van gelijke capaciteit, welke respectievelijk aan den bodem, op $\frac{1}{3}$ en op $\frac{2}{3}$ der hoogte zijn aangebracht. Worden, nadat het vat met water is gevuld, alle drie de kranen gelijktijdig opengezet, dan loopt het vat in $13\frac{3}{4}$ minuut geheel leeg, terwijl gedurende de eerste 4 minuten 189 Liter wegstroomt. Bereken den inhoud van het vat.

5. Van een houten bak is de bodem een vierkant, dat half zoo groot is als de gezamenlijke binnenvlakte der opstaande zijwanden. Deze bak wordt door een tusschenschot, evenwijdig met een zijvlak en $2\frac{1}{2}$ c.M. dik, in twee vakken verdeeld, wier inhouden zich verhouden als 2 : 3. Eene hoeveelheid water, die vroeger $^{11}/_{35}$ van den geheelen bak innam, vult thans $^1/_5$ van het grootste, en nog $\frac{1}{2}$ van het kleinste vak. Hoeveel Liter water kan elk vak bevatten?

Te 's Gravenhage.

($1\frac{3}{4}$ uur.)

(Bij de oplossingen behoeven alleen de nummers der vraagstukken aangegeven te worden.)

1. Van 2 bollen staan de gewichten tot elkaar als 8 tot 9

en de oppervlakken als 25 tot 36. Bereken de verhouding der soortelijke gewichten van twee vloeistoffen, waarin die bollen zweven.

2. Iemand geeft op 31 Maart f 15 000 in deposito, rentende 4 %.

Op 14 Mei neemt hij f 300 terug; op 13 Juni stort hij f 250 bij en op 12 Septr. neemt hij terug f 125.

Hoe staat zijne rekening op 1 Januari d. a. v.? 1 maand = 30 dagen.

Bij de renteberekening komen 31 Maart en 13 Juni voor de op die dagen gestorte sommen *niet* in aanmerking. Voor 14 Mei en 12 September wordt voor de op die dagen teruggenomen geldsommen *geen* rente betaald.

3. Men verdeelt de rij der oneven getallen beginnende met 1 in groepen, die achtereenvolgens uit 3, 4, 5, 6 enz. getallen bestaan. Bereken de som der getallen van de 50ste groep.

4. Op den hoeveelsten dag van welk jaar is een kapitaal, dat tegen 4 % 's jaars op samengestelden intrest staat, verdubbeld?

Gegeven $1{,}04^{15} = 1{,}80094351$. 1 jaar = 360 dagen.

Te Amsterdam.

($1\frac{3}{4}$ uur.)

(Bij de oplossingen behoeven alléén de nummers der vraagstukken aangegeven te worden.)

1. Als men zekere som met 5 maal zooveel guldens als rijksdaalders betaalt, heeft men 432 geldstukken meer noodig, dan wanneer men dezelfde som met 5 maal zooveel rijksdaalders als guldens afdoet. Welke is die som?

2. Iemand koopt 2 huizen. Na eenigen tijd verkoopt hij het eene met 40 % winst en het andere met 20 % verlies en wint f 800. De opbrengst van het eerste huis overtreft die van het tweede met $31\frac{1}{4}$ %. Bereken de inkoopsprijzen der huizen.

3. Van eene rekenkundige reeks is de som der eerste twee termen $7\frac{3}{4}$ en die van de laatste twee termen $53\frac{1}{4}$. Interpoleert men 6 termen tusschen elke twee opvolgende, dan wordt de som der reeks $6^3/_5$ maal zoo groot. Benader den derdemachtswortel uit den 5den term der oorspronkelijke reeks tot op $^1/_{1000}$ nauwkeurig. (De worteltrekking in haar geheel inleveren.)

4. Een winkelier heeft 3 soorten rijst, samen 240 K.G. Hij verkoopt ze tegen 24, 18 en 16 ct. het K.G. en ontvangt in het

geheel f 47,60. Waren de prijzen van de 2de en 3de partij omgewisseld, dan zou de geheele opbrengst f 48 bedragen hebben. Hoe zwaar was elke partij?

5. Zekere weg wordt door 2 personen, A en B, in gelijken tijd afgelegd. A legt eerst 21 K.M. af met eene gemiddelde snelheid van 3 K.M. per uur; daarna rijdt hij met eene snelheid van 6 K.M. per uur. B vordert eerst 12 K.M. met eene snelheid van 4 K.M. per uur, de rest legt hij af met eene snelheid van $4\frac{1}{2}$ K.M. per uur. Hoe lang is de weg?

Te Leeuwarden en Deventer.

(2 uur.)

1. Iemand verkoopt 5 balen katoen met 8 K.G. tarra per baal à 72 ct. het K.G. netto, en wint f 83,20. Had hij de partij à 70 ct. het K.G. bruto verkocht, dan zou hij 25 % gewonnen hebben. Bereken den inkoopprijs van de partij.
2. Twee aftrekkingen geven beide tot rest 100. De aftrektallen verhouden zich als 5 en 3 en de resp. aftrekkers als 21 en 11. Bereken de aftrektallen.
3. Iemand gaat van P naar Q en terug van Q naar P. Op de heenreis vermindert hij zijn snelheid met $\frac{1}{2}$ K.M. per uur, nadat hij $\frac{1}{2}$, en op de terugreis met 1 K.M. per uur, nadat hij $\frac{1}{3}$ van den weg heeft afgelegd. De heenreis duurt $4\frac{1}{4}$ uur, en de terugreis $1^4/_{21}$ maal zoolang, als zij geduurd zou hebben, als hij zijn snelheid (op de terugreis) niet verminderd had. Hoever ligt P van Q, als hij de heen- en terugreis met dezelfde snelheid begonnen is?
4. Hoe hangt bij een rekenkundige reeks, waarvan de tweede term driemaal zoo groot is als de eerste term, het *aantal* der termen af van de *som* en hoe van het *verschil* der reeks.
5. Bereken tot op $^1/_{10}$ % nauwkeurig, tegen hoeveel percent 's jaars een kapitaal op samengestelden interest moet uitstaan, om in *vier* jaar 1,2-maal zoo groot te worden.

METHODE VAN ONDERWIJS EN OPVOEDING.

Te Breda en Arnhem.

($1\frac{1}{4}$ uur.)

Behandel één der volgende onderwerpen:

1. De formeele en de materieele beteekenis van het onderwijs in *Kennis der Natuur.*

2. Toon aan, dat een onderwijzer bij de zedelijke opvoeding van het *eergevoel* der leerlingen zoowel een verstandig als een onverstandig gebruik kan maken.

Te 's Gravenhage.

(1½ uur.)

Eén dezer onderwerpen naar keuze: (Spelling van de Vries en te Winkel.)

1. Schets de verschillende stroomingen, die er in den tegenwoordigen tijd zijn waar te nemen op het gebied van het onderwijs in de Nederlandsche taal in de lagere school.

2. Welken invloed kent gij toe aan het onderwijs in de vaderlandsche geschiedenis op de verstandelijke en zedelijke vorming der leerlingen?

3. Het bevestigen der leerstof.

4. De geschiedenis van het voortgezet leesonderwijs in onze lagere school na 1800.

Te Amsterdam.

(1½ uur.)

Eén dezer onderwerpen naar keuze:

1. Hoe kan het onderwijs in de beginselen der vaderlandsche geschiedenis worden dienstbaar gemaakt aan de verstandelijke en zedelijke vorming der leerlingen?

2. Van welke onderwerpen uit de physiologie van den mensch acht gij het aanbrengen van eenige kennis bij uwe leerlingen wenschelijk en mogelijk? Voor welke aanknoopingspunten moet dan het onderwijs in de beginselen der levenlooze natuur gezorgd hebben?

3. Hoe wordt de leerstof bij het onderwijs in de spraakkunst, in eene U bekende methode, over de opvolgende leerjaren verdeeld.

4. Pestalozzi.

Te Leeuwarden en Deventer.

($1\frac{1}{4}$ uur.)

(Eén van de volgende 3 onderwerpen.)

1. De zaakvakken, meer dan de opzettelijke steloefeningen, moeten aanleiding geven tot verstandelijk schrijven.

Zoo gij 't met die stelling eens zijt, hoe moet dan uw onderwijs met het oog daarop zijn ingericht; zoo gij ze bestrijdt, hoe wenscht ge dan het stelonderwijs te geven?

2. Het tegenwoordig onderwijs in de geschiedenis op de lagere school verschilt zeer veel van het vroegere, wat *leerstof*, *leergang*, *leervorm* en *leermiddelen* betreft.

Toon dat aan en maak duidelijk, dat het daardoor veel *verbeterd* is.

3. Schets beknopt den toestand van het lager onderwijs in ons land in de tweede helft der achttiende eeuw en vertel, wat er toen gedaan werd, om daarin verbetering te brengen.

De volgende tabel geeft een overzicht van
behoorende bij het Koninklijk besluit
een voldoend, een onvoldoend eindcijf

COMMISSIËN te	Lezen.				Schrijven.				Nederlands		
	Aantal volledige examens	waarvan			Aantal volledige examens.	waarvan			Aantal volledige examens.	wa	
		voldoende.	twijfelachtig.	onvoldoende.		voldoende.	twijfelachtig.	onvoldoende.		voldoende.	
Breda	257	132	72	53	258	237	19	2	257	124	
Arnhem	192	105	51	36	204	132	68	4	194	88	
's Gravenhage	266	215	—	51	266	264	—	2	266	172	
Amsterdam	148	125	—	23	148	147	—	1	148	107	
Leeuwarden	229	135	7	87	229	213	7	9	229	140	
Deventer	94	49	45	—	94	86	8	—	93	68	
Totaal	1186	761	175	250	1199	1079	102	18	1187	699	1
Breda	37	33	3	1	36	32	4	—	37	23	
Arnhem	49	33	15	1	48	26	21	1	49	31	
's Gravenhage	64	60	—	4	64	64	—	—	64	49	
Amsterdam	85	80	—	5	85	83	—	2	85	69	
Leeuwarden	15	11	2	2	15	15	—	—	15	12	
Deventer	15	11	4	—	15	15	—	—	15	15	
Totaal	265	228	24	13	263	235	25	3	265	199	
Algemeen totaal	1451	989	199	263	1462	1314	127	21	1452	898	1

Van de geëxamineerden hadden, ingevolge art
of art. 106, laatste lid, der wet tot regeling van
wijs, vrijstelling van het examen in het handte

te Breda: 3 mannelijke candidaten;
te Arnhem: 4 mannelijke candidaten;
te 's-Gravenhage: 5 mannelijke candidaten;
te Amsterdam: 13 mann. candidaten en 1 vr
te Leeuwarden: 2 mannelijke candidaten,
te Deventer: 5 mannelijke candidaten.

De volgende tabel geeft een overzicht van het aantal volledige examens, dat is afgelegd in elk der vakken, genoemd in het programma, behoorende bij het Koninklijk besluit van 17 December 1890 (*Staatsblad* n°. 180), en van het aantal malen dat voor elk dier vakken een voldoend, een onvoldoend eindcijfer of het cijfer 5 (twijfelachtig) is toegekend.

COMMISSIËN te	Lezen.				Schrijven.				Nederlandsche taal.			
	Aantal volledige examens	waarvan voldoende.	twijfelachtig.	onvoldoende.	Aantal volledige examens.	waarvan voldoende.	twijfelachtig.	onvoldoende.	Aantal volledige examens.	waarvan voldoende.	twijfelachtig.	onvoldoende.
Mannelijke adspiranten.												
Breda	257	132	72	53	258	237	19	2	257	124	50	83
Arnhem	192	105	51	36	204	132	68	4	194	88	49	57
's Gravenhage	266	215	—	51	266	264	—	2	266	172	19	75
Amsterdam	148	125	—	23	148	147	—	1	148	107	—	41
Leeuwarden	229	135	7	87	229	213	7	9	229	140	8	81
Deventer	94	49	45	—	94	86	8	—	93	68	20	5
Totaal	1186	761	175	250	1199	1079	102	18	1187	699	146	342
Vrouwelijke adspiranten.												
Breda	37	33	3	1	36	32	4	—	37	23	8	6
Arnhem	49	33	15	1	48	26	21	1	49	31	9	9
's Gravenhage	64	60	—	4	64	64	—	—	64	49	4	11
Amsterdam	85	80	—	5	85	83	—	2	85	69	—	16
Leeuwarden	15	11	2	2	15	15	—	—	15	12	2	1
Deventer	15	11	4	—	15	15	—	—	15	15	—	—
Totaal	265	228	24	13	263	235	25	3	265	199	23	43
Algemeen totaal	1451	989	199	263	1462	1314	127	21	1452	898	169	385

COMMISSIËN te	Rekenen.				Aardrijkskunde.				Geschiedenis.			
	Aantal volledige examens	waarvan voldoende.	twijfelachtig.	onvoldoende.	Aantal volledige examens.	waarvan voldoende.	twijfelachtig.	onvoldoende.	Aantal volledige examens.	waarvan voldoende.	twijfelachtig	onvoldoende.
Mannelijke adspiranten.												
Breda	245	113	47	85	243	110	27	106	241	101	35	105
Arnhem	181	106	33	42	181	85	45	51	189	82	40	67
's Gravenhage	266	165	4	97	263	185	6	72	263	161	3	99
Amsterdam	148	94	—	54	147	112	—	35	150	96	—	54
Leeuwarden	229	112	15	102	229	114	6	109	228	138	8	82
Deventer	93	45	44	4	93	66	27	—	93	54	38	1
Totaal	1162	635	143	384	1156	672	111	373	1164	632	124	408
Vrouwelijke adspiranten.												
Breda	34	19	7	8	36	18	6	12	35	20	6	9
Arnhem	48	30	12	6	49	26	9	14	49	19	9	21
's Gravenhage	64	42	1	21	64	42	2	20	64	44	—	20
Amsterdam	84	60	—	24	85	62	—	23	85	50	—	35
Leeuwarden	15	9	2	4	15	7	2	6	15	5	3	7
Deventer	15	9	5	1	15	14	1		15	7	8	—
Totaal	260	169	27	64	264	169	20	75	263	145	26	92
Algemeen totaal	1422	804	170	448	1420	841	131	448	1427	777	150	500

COMMISSIËN te	Kennis der natuur.				Handteekenen.				Methode van onderwijs en opvoeding.			
	Aantal volledige examens.	waarvan voldoende	twijfelachtig.	onvoldoende.	Aantal volledige examens.	waarvan voldoende	twijfelachtig.	onvoldoende	Aantal volledige examens.	waarvan voldoende	twijfelachtig.	onvoldoende.
Mannelijke adspiranten.												
Breda	237	119	28	90	241	105	62	74	241	127	57	57
Arnhem	185	98	37	50	148	84	29	35	187	89	41	57
's Gravenhage	266	164	1	101	256	191	17	48	263	175	8	80
Amsterdam	148	98	—	50	134	112	—	22	147	97	—	50
Leeuwarden	228	131	8	89	221	136	5	80	229	126	3	100
Deventer	93	53	39	1	87	65	19	3	92	52	37	3
Totaal	1157	663	113	381	1087	693	132	262	1159	666	146	347
Vrouwelijke adspiranten.												
Breda	35	22	5	8	35	18	10	7	35	25	5	5
Arnhem	48	25	10	13	47	30	11	6	48	24	10	14
's Gravenhage	64	50	1	13	64	50	4	10	64	41	1	22
Amsterdam	85	54	—	31	83	77	—	6	85	55	—	30
Leeuwarden	15	11	1	3	15	11	—	4	15	12	2	1
Deventer	15	10	5	—	15	7	8	—	15	14	1	—
Totaal	262	172	22	68	259	193	33	33	262	171	19	72
Algemeen totaal	1419	835	135	449	1346	886	165	295	1421	837	165	419

Van de geëxamineerden hadden, ingevolge art. 82, laatste lid, of art. 106, laatste lid, der wet tot regeling van het lager onderwijs, vrijstelling van het examen in het handteekenen:

te Breda: 3 mannelijke candidaten;
te Arnhem: 4 mannelijke candidaten;
te 's-Gravenhage: 5 mannelijke candidaten;
te Amsterdam: 13 mann. candidaten en 1 vrouw. candidaat;
te Leeuwarden: 2 mannelijke candidaten,
te Deventer: 5 mannelijke candidaten.

Van de geslaagden hadden een onvoldoend cijfer voor Nederlandsche taal:

te Breda: 4 mann. candidaten en 1 vrouw. candidaat;
te Arnhem: 2 mann. candidaten;
te 's-Gravenhage: 2 mann. candidaten en 1 vrouw. candidaat;
te Amsterdam: 2 mann. candidaten en 3 vrouw. candidaat;
te Leeuwarden: 2 mannelijke candidaten;
te Deventer: 1 mannelijke candidaat.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 15 en Maandag 16 December 1907, n°. 294.

N°. 98.

VERSLAG *van het examen ter verkrijging van het postradicaal, gehouden van* 17 *tot en met* 19 *October en van* 25 *October tot en met* 22 *November* 1907.

Samenstelling der commissie.

Ingevolge beschikking van Zijne Excellentie den Minister van Waterstaat van 4 Januari 1907, n°. 42, Posterijen en Telegraphie, was de commissie samengesteld als volgt:

lid en voorzitter: G. J. C. A. Pop, directeur-generaal der posterijen en telegraphie;
lid en ondervoorzitter: F. H. de Meester, hoofdinspecteur der posterijen;

leden:

C. Burgersdijk, directeur van het post- en telegraafkantoor te Zeist;
G. K. de Witt Wijnen, als voren te Almelo;
N. Mulder, als voren te Hoogezand;
J. Boomsma, directeur van het postkantoor te Goes;
J. Gorter, directeur van het post- en telegraafkantoor te Beverwijk;
B. Meylink, commies der posterijen van de 1ste klasse te Rotterdam;
T. Jager, directeur van het post- en telegraafkantoor te Steenwijk;
W. Bruyn Pz., commies der posterijen van de 1ste klasse te 's Gravenhage.

Regeling van het examen.

Het schriftelijk gedeelte van het examen, bestaande in het samenstellen van een maandstaat wegens de posterijen, werd gehouden in de dienstlokalen van het telegraafkantoor te Amsterdam op 17, 18 en 19 October, in die van het telegraafkantoor te Rotterdam op 17 en 19 October en in het gebouw van de Sociëteit „de Vereeniging" te 's Gravenhage op 17 October.

Het mondeling examen, waartoe de candidaten bij groepen van 8 werden opgeroepen en dat voor iedere groep 1 dag duurde, vond plaats in de lokalen van het Valkenhuis, Buitenhof n°. 35 te 's Gravenhage.

Het duurde van 25 October tot en met 22 November.

Aantal candidaten.

Aangemeld hadden zich 203 candidaten, onder wie 196 klerken der posterijen en telegraphie, 2 klerken der posterijen, 2 klerken der telegraphie, 1 telegrafist en 2 directeur-brievengaarders.

Vóór den aanvang van het examen trokken zich 2 candidaten terug en tijdens het examen 11, onder wie er 2 waren die daartoe door ongesteldheid waren gedwongen. Het geheele examen werd dus door 190 candidaten bijgewoond.

Uitslag van het examen.

Van die 190 candidaten zijn 86 geslaagd en 104 afgewezen.

27	candidaten	hebben	niet	voldaan	in	1	vak;
33	„	„	„	„	„	2	vakken;
23	„	„	„	„	„	3	„
21	„	„	„	„	„	4	„

In	de	afdeeling	A¹	werden	afgewezen	54	candidaten;
„	„	„	A²	„	„	51	„
„	„	„	B	„	„	61	„
„	„	„	C	„	„	80	„

A¹. *Postwet. Comptabiliteit. Algemeene wetten. Spaarbank.*

Bij het onderzoek gaven de candidaten over het algemeen blijk, dat zij van de bepalingen der wet en der Koninklijke besluiten wel studie hadden gemaakt, maar in de practische toepassing geenszins zich hadden geoefend. Dit kwam bijzonder aan het licht bij het berekenen van de porten van brieven en druk-

werken, welke onvoldoende waren gefrankeerd, terwijl ook het recht bij invordering van quitantiën door zeer velen onjuist werd berekend.

Evenals een vorig jaar, bleek dat velen niet behoorlijk op de hoogte waren van de bestaande voorschriften omtrent de gelegenheid om andere personen machtiging te verleenen om aangeteekende brieven, postwissels en spaarbankgelden in ontvangst te nemen.

Bij de behandeling van het onderdeel Rijkspostspaarbank toonden vele candidaten geen juist begrip te hebben van den aard der stukken, welke door tusschenkomst dier bank door de inleggers kunnen worden aangekocht. Zoo werd door meerderen beweerd, dat rente der obligatiën door tusschenkomst van de spaarbank geïnd moest worden; het ligt alsdan voor de hand, dat van hen niet verwacht kan worden dat zij het publiek omtrent deze aangelegenheid behoorlijk kunnen inlichten.

De ingeleverde maandstaten deden zien, dat vele candidaten dit onderdeel niet naar behooren hadden bestudeerd, zoodat aan bijna de helft der candidaten voor dit onderdeel een onvoldoend cijfer moest worden toegekend.

A². *Brievenpost.*

Voor zoover deze afdeeling betreft, bleek de wet tot regeling van de brievenpost, zoomede de Koninklijke besluiten tot uitvoering van deze wet, vrij goed bestudeerd. Slechts enkele malen moest worden geconstateerd, dat de candidaten ook in dit onderdeel van het programma geheel onvoorbereid zich aan het examen onderwierpen. Juiste kennis van de administratieve voorschriften liet echter meermalen te wenschen over; gemis van practische oefening was alsdan uit de gegeven antwoorden duidelijk merkbaar. Een juist begrip van artikel 4 der wet „aan port onderworpen dienstbrieven", alsmede vaardigheid in het raadplegen van de lijst der vrijstellingen van briefport, was uitzondering.

Pakketpost.

De bepalingen der wet waren slechts bij uitzondering goed bestudeerd. De practische toepassing van de voorschriften liet meermalen veel te wenschen over; vooral bleek dit bij het uittrekken der vergoedingen ten behoeve van de spoorwegmaatschappijen; de behandeling van beschadigde en onbestelbare postpakketten en bij het inschrijven van de pakketten op de adviezen.

Rijksverzekeringsbank.

De kennis van de voorschriften tot uitvoering van den dienst der Rijksverzekeringsbank op de post- en hulppostkantoren was over het geheel voldoende.

Personeel.

De voorschriften betreffende het personeel waren slechts door enkele candidaten grondig bestudeerd. Verreweg de meesten hadden daarvan slechts oppervlakkig kennis genomen.

Inrichting der kantoren, enz.

Over het geheel was men van dit onderdeel voldoende op de hoogte. Aan de wijze van aanvraag en opzending van het materieel en het onderhoud van het meubilair had echter door sommigen meer aandacht mogen worden geschonken.

Behandeling van vertrekkende en aankomende posten.

Al werden de voorschriften, op dit onderdeel betrekking hebbende, veelal goed gekend, toch bleek, dat gebrek aan practijk bij velen een hinderpaal zoude zijn het geleerde toe te passen. Niet zelden bleek eene verkeerde voorstelling te zijn verkregen.

B. *Buitenlandsch postverkeer.*

In deze afdeeling waren de uitkomsten van het onderzoek over het algemeen niet gunstig.

Van ongeveer één derde deel van de candidaten kon worden getuigd, dat zij goed of zeer goed de voorschriften kenden; bij één derde deel was die kennis bepaald onvoldoende, terwijl de overigen slechts matig aan de gestelde eischen voldeden.

Over het algemeen had men zich voldoende vertrouwd gemaakt met de voornaamste veranderingen in het internationaal postverkeer, die het gevolg zijn van de besluiten der Postconventie te Rome.

Ook nu werd opgemerkt, dat de voorschriften ter behandeling van brieven, postwissels, quitantiën en postpakketten velen candidaten wel bekend waren, voor zoover men zich die in theorie kan eigen maken, maar dat zij in de practische toepassing daarvan te kort schoten. In het bijzonder geldt dit ook

voor de toepassing van de voorschriften betrekkelijk het verschaffen van abonnementen op buitenlandsche bladen, waarmede slechts zeer weinigen voldoende waren bekend, terwijl velen ook van de behandeling van verrekenbrieven eene zeer verwarde voorstelling hadden.

C. *Expeditie. Postenloop en aardrijkskunde.*
Gebruik van kaarten en tabellen.

Ofschoon het onderzoek in deze afdeeling aantoonde, dat meerdere studie van de binnenlandsche postverbindingen was gemaakt, en men de door de administratie verstrekte tabellen en lijsten beter had bestudeerd, bleken toch verscheiden candidaten niet voldoende voorbereid aan het examen te hebben deelgenomen.
Aan 35 candidaten moest dan ook het cijfer 3 of zelfs lager worden toegekend, wijl hun een behoorlijk inzicht in de postexpeditie ontbrak.
Over het algemeen liet mede het vlug en vaardig gebruik der gegevens te wenschen over, al bleek de inrichting wel bestudeerd, zoodat de toepassing van het geleerde op practisch gebied, voor het publiek van het meeste belang, dikwerf faalde. Blijkbaar hadden velen zich bepaald tot het van buiten leeren, doch over het geleerde weinig nagedacht, noch getracht dit op practisch terrein over te brengen. Enkele candidaten hadden zelfs de bestaande tabellen en lijsten nooit gezien, zoodat van een handig gebruik geen sprake konde zijn, al wist men de inrichting ook aan te geven. De kennis van de postverbindingen met Nederlandsch Oost- en West-Indië was in enkele gevallen zeer goed en in het geheel genomen bevredigend.
Zeer gunstig was de indruk van de kennis van havens en plaatsen in den Oost-Indischen Archipel. Over het algemeen had men van dit onderdeel veel werk gemaakt, maar den candidaten zij hierbij onder het oog gebracht, dat ook de kennis van de ligging van belangrijke steden in Europa voor den postambtenaar van groot belang is.

De Voorzitter der Examen-commissie,
G. J. C. A. Pop.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Vrijdag 10 Januari 1908, n°. 8.

N°. 99.

VERSLAG *van de Commissie van Toezicht op de in* 1907 *te Haarlem gehouden cursussen in spreekonderwijs.*

De Commissie van Toezicht op de van 27 Mei tot en met 6 Juli en van 22 Juli tot en met 10 Augustus 1907 aan de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Haarlem gehouden cursussen in spreekonderwijs, ingesteld en benoemd bij Uwer Excellentie's beschikking van 8 Mei 1907, n°. 5730[1], afdeeling Onderwijs, heeft de eer U het volgende aangaande hare werkzaamheden en bevindingen te berichten.

De cursussen zijn gegeven in het gebouw der Rijkskweekschool voor onderwijzers te Haarlem en werden geleid door den heer Joh. Oostveen, spraakleeraar te Amsterdam.

De eerste cursus, bestemd voor onderwijzers woonachtig te Haarlem of in de omgeving dier gemeente, werd bezocht door 20 personen. De tweede cursus bestond uit 25 personen, gekozen uit een aantal van 134 gegadigden, die zich hadden aangemeld. De eerste cursus begon op Dinsdag 28 Mei en werd op Dinsdag, Woensdag, Donderdag, Vrijdag en Zaterdag tusschen 2 en 10 uren gegeven.

De cursisten werden verdeeld in vijf groepen, elk van 4 personen. Aan elke groep werd gedurende één uur per dag onderwijs gegeven.

De tweede cursus begon op Maandag 22 Juli en werd gegeven op alle werkdagen tusschen 8 uur 's voormiddags en 6 uur 's avonds. De cursisten werden verdeeld in vijf groepen elk van 5 personen. Aan elke groep werd gedurende twee uren per dag onderwijs gegeven.

Aanvankelijk was voor elken cursus bepaald, dat gedurende twee uren per week alle cursisten gezamenlijk les zouden ontvangen in de theorie van het spreken. Gedurende de tweede

helft van den eersten cursus en gedurende den geheelen duur van den tweeden cursus werden deze theorielessen vervangen door practische leeslessen met eene klasse leerlingen.

Een en ander geschiedde volgens de roosters welke hierbij als bijlagen worden overgelegd.

Deze regeling was door den heer P. H. van der Ley, directeur van de Rijkskweekschool voor onderwijzers te Haarlem ontworpen en is behoudens enkele kleine wijzigingen gevolgd.

Bovendien heeft de heer van der Ley de welwillendheid gehad aan de cursisten gelegenheid te verschaffen op weinig kostbare en zeer voldoende wijze huisvesting te vinden gedurende den cursus, zoodat zij ongeveer met de hun toegezegde Rijksbijdrage konden rondkomen.

De commissie meent, dat de directeur der Rijkskweekschool door zijne vele bemoeiïngen zeer tot het welslagen van den cursus heeft bijgedragen en hem daarvoor zoowel harerzijds als van de zijde der cursisten een woord van erkentelijkheid toekomt.

De werkzaamheden der Commissie werden zoodanig verdeeld, dat overeenkomstig het in Uw schrijven van 19 April 1907, n°. 3575, afdeeling Onderwijs, uitgedrukt verlangen beurtelings voor een dag een der leden met het toezicht was belast, en wel voor den eersten cursus Dinsdag de voorzitter de heer G. Roodenburg, Woensdag prof. dr. P. Th. L. Kan, Donderdag de heer A. F. Fehmers, Vrijdag dr. G. H. Mulder, Zaterdag prof. dr. J. K. A. Wertheim Salomonson;

voor den tweeden cursus Maandag en Donderdag de heer A. F. Fehmers, Dinsdag prof. dr. P. Th. L. Kan, Woensdag dr. G. H. Mulder, Vrijdag prof. dr. J. K. A. Wertheim Salomonson en Zaterdag de heer G. Roodenburch.

Voorts kwam de commissie op 5 dagen gedurende den loop van de cursussen bijeen namelijk op 22 Mei, 28 Mei, 19 Juni, 10 Juli en 8 Augustus.

Op ons verzoek woonde de heer van der Ley, wiens voorlichting door de commissie op hoogen prijs werd gesteld, deze bijeenkomsten bij.

Wanneer een der leden verhinderd was het toezicht uit te oefenen, werd hij door een der andere leden, meestal door den voorzitter, vervangen.

Ter voldoening aan de opdracht, in het hierboven bedoeld schrijven vermeld, heeft de commissie de eer U hierbij aan te bieden het verslag betreffende hare bevindingen en de uitkomsten van het onderwijs.

Bij het uitbrengen van dat rapport heeft de commissie zich de volgende vragen gesteld:

1°. welk resultaat mocht van deze cursussen verwacht worden?
2°. in hoeverre heeft het onderwijs aan de gestelde verwachtingen beantwoord?

De bedoeling der cursussen is, zooals uitgedrukt staat in de bovenaangehaalde missive: „geleidelijk te geraken tot verbetering van al zoodanig gebrekkig spreken, dat niet voortvloeit uit gebreken, welker genezing tot het gebied van den medicus behoort." Nader bepaald behooren hiertoe de zoogenaamde functionneele spraakgebreken benevens de afwijkingen van het juiste spreken, die hetzij tegen de aesthetica, hetzij tegen de hygiëne zondigen. In de aangehaalde missive wordt het doel ook nader omschreven als: „het bevorderen van zuiverder en meer hygiënisch spreken door normaal gevormden."

Personen met organische spraakgebreken waren hierdoor à priori van de cursussen uitgesloten.

Hoewel hierop bij de keuze zooveel mogelijk gelet was, bleek toch dat sommigen der deelnemers te oud waren om met vrucht deze cursussen te volgen, terwijl van enkele anderen reeds terstond op grond van hun lichamelijke eigenschappen kon gezegd worden, dat ook zij nooit goede lezers (sprekers) zouden kunnen worden. Met verbazing heeft de commissie waargenomen, hoe slecht over het algemeen werd gesproken ook door hen, die speciaal belast waren met leesonderwijs aan opleidingsinrichtingen.

Van de 45 deelnemers waren er maar zeer weinigen, die waarlijk juist spraken, dat wil zeggen met inachtneming der eischen van hygiëne en aesthetiek.

Dezelfde opmerking was te maken ten opzichte van eenige klassen van leerlingen der Rijkskweekschool, die door den heer Oostveen bij zijn onderwijs werden gedemonstreerd.

Met de bedoeling van het spreekonderwijs kan de commissie dan ook ten volle meegaan; de noodzakelijkheid daarvan heeft zij in beide cursussen voortdurend dringend gevoeld.

Deze bedoeling nu omvat twee zaken: 1°. het gebrekkig spreken bij de onderwijzers, die aan de cursussen deelnamen, te verbeteren; 2°. hun zoodanige theoretische kennis van het spreken te verschaffen, dat zij, steunend op hun eigen-beter-kunnen-spreken met vrucht ook anderen, namelijk de kinderen in hunne scholen, van de bedoelde gebreken zullen kunnen genezen, eventueel er voor zullen behoeden. Reeds werd boven opgemerkt, dat eenige der deelnemers aan de cursussen naar de meening der commissie, hetzij om hun leeftijd hetzij om andere redenen ongeschikt waren om met eenige volmaaktheid te leeren spreken en lezen.

Hierdoor werd het den heer Oostveen à priori onmogelijk bij

al zijne leerlingen ten volle te voldoen aan de bedoeling van het door hem te geven onderwijs.

Immers het mag wel onmogelijk genoemd worden in den tijd van 3 of 6 weken, personen van 25 tot 55 jaren te bevrijden van dialectische spraakeigenaardigheden, die zij — zelfs in een anders sprekende omgeving — hardnekkig hebben vastgehouden.

Voor andere geheel individueele spraakabnormaliteiten geldt de hoogere leeftijd natuurlijk evenzeer als een bezwaar. In het bijzonder mogen hier genoemd worden het slordig articuleeren, het verkeerde (gewoonlijk te snelle) tempo en de beslist verkeerde, ook onhygiënische, uitspraak van sommige consonanten (g en r). Terwijl voor de meer bejaarden de moeilijkheden om deze fouten te verbeteren zooveel grooter zijn dan voor jongere personen, waren er bovendien zoowel onder hen als onder de jongeren eenigen die beslist ongeschikt waren om goed te leeren spreken (en lezen.) Zoo viel reeds in den beginne een der oudere cursisten af, die voor zich lichamelijk nadeel vreesde van de door den heer Oostveen noodig geachte ademoefeningen. Terwijl in dit geval de leeftijd (of een kwaal) het bezwaar vormde, waren er anderen, ook onder de jongeren, die, zonder een organisch gebrek te vertoonen, zoo plomp en houterig spraken en zoo weinig lenigheid en buigzaamheid vertoonden, dat voor hen niet veel vrucht van dit onderwijs verwacht mocht worden.

Van de 45 deelnemers waren er 10, die met meer of minder recht tot deze groep der physiek-ongeschikten gebracht konden worden.

Na voorop gesteld te hebben dat èn door den leeftijd èn door andere redenen van physieke ongeschiktheid bij vele leerlingen de resultaten van de gehouden cursussen in niet geringe mate beperkt werden, wenscht de commissie nu uiteen te zetten welke resultaten naar hare meening van dit onderwijs verwacht mochten worden. Als eindresultaat wenschte de commissie eene zuivere, duidelijke, klankrijke, buigzame spraak, zoowel bij het spreken als bij het lezen en daarnaast zooveel kennis van de physiologie en pathologie van het spreken als noodig is om te weten, hoe de spraak tot stand komt, van welken aard de meest voorkomende gebreken zijn en hoe ze te genezen, eventueel te vermijden zijn.

Zonder in een schoolsche behandeling te willen vervallen, is het toch noodig hier meer gedetailleerd te vermelden, op welke onderdeelen van het spreekproces bij de cursisten aanmerkingen waren te maken. Waar nu het juiste spreken voor een groot deel afhankelijk is van juist hooren, kan in de eerste plaats gezegd worden, dat vele der waargenomen spreekfouten

eenvoudig te wijten waren aan slordig hooren. Tot de hierdoor veroorzaakte fouten behoorden ten deele de dialectische afwijkingen van het beschaafd Nederlandsch; voornamelijk klankwijzigingen der vocalen. Van deze soort van fouten werden bij de cursisten aangetroffen de verandering van

oo in ou
a in ao enz.
ee in ei

en verschillende andere, die minder gemakkelijk schriftelijk weergegeven kunnen worden.

Vele dezer fouten werden eerst door er mee behepten eenvoudig niet gehoord. De heer Oostveen gaf zich veel moeite zijnen leerlingen op dit punt een grootere zuiverheid van uitspraak bij te brengen. Zijn deze nog niet allen er in geslaagd zich van elke smet te bevrijden, dan ligt de schuld daarvan zeker niet aan den heer Oostveen, die, zelf over een uitstekende uitspraak der klinkers beschikkende, geen moeite heeft gespaard om zijnen leerlingen hun verkeerde uitspraak bewust te doen worden.

Hun gehoor heeft hij zooveel mogelijk geoefend en de commissie is overtuigd, dat de deelnemers der cursussen, als zij aan hun fouten denken, deze voortaan niet meer behoeven te maken.

Eene andere fout, eveneens van dialectischen aard, was het spreken van scherpe in plaats van zachte medeklinkers, namelijk s voor z en f voor v. Alle personen, die hieraan leden, namelijk 19 van de 45 deelnemers, waren afkomstig uit de noordelijke provinciën en hadden door „juister hooren" wel reeds vroeger zelf hun fout kunnen verbeteren. Immers zij allen waren zeer goed in staat de zachte letters uit te spreken, kenden natuurlijk ook wel degelijk het verschil, doch hadden tot nu toe steeds de foutieve uitspraak gebruikt.

Naast deze fouten werden vele andere geconstateerd, die eveneens hoofdzakelijk tegen de aesthetica, ten deele echter ook tegen de doelmatigheid van het spreken zondigen. Wij meenen al die kleine en grootere onjuistheden, die voortkomen uit een gebrekkige, dat wil zeggen te slappe articulatie. Door slap articuleeren lijden vooral de consonanten en daardoor trouwens ook de vocalen. De duidelijkheid van de spraak lijdt er sterk onder. Hoewel niet bij alle cursisten in den korten tijd, die gegeven was, de slappe articulatie afdoende verbeterd kon worden, werd toch ook hierin veel gecorrigeerd. Voor een deel is hierbij ook al weer het niet-juist-hooren van beteekenis.

Terwijl eenig verschil in uitspraak niet vermeden zal kunnen worden, een verschil dat zich evengoed tot de consonanten als

tot de vocalen uitstrekt, meent de commissie toch dat zoo goed als er in het Nederlandsch een vaststaande uitspraak der vocalen is, door den onderwijzer ook dient gestreeft te worden naar eene juiste uitspraak der consonanten en volledigheid in het uitspreken van alle in een woord geschreven consonanten. Consonantverbindingen als ts, kt, ngt, nkt, pt, mbt, mpt, nk enz. dienen goed gearticuleerd te worden uitgesproken en het weglaten van consonanten (ook van de n in meervouden en infinitieven) dient zooveel mogelijk te worden vermeden.

Met nadruk werd door den heer Oostveen aan zijne leerlingen deze eisch gesteld en de commissie zag dan ook in dit opzicht zeer goede gevolgen.

Andere fouten, die het spreken ontsieren, zijn het lispelen, het vormen van een zoogenaamde dikke l en het gebruik van eene verkeerde w. Niet minder dan 18 deelnemers gebruikten een verkeerde w, gewoonlijk meer overeenkomende met de Engelsche w. Slechts in één geval slaagde de heer Oostveen er niet in deze fout te verbeteren en wel bij iemand, die eenigszins hardhoorend was en daarbij ten eenenmale zonder eenig muzikaal gehoor. De slechte l werd bij drie cursisten met goed gevolg veranderd.

Lispelen werd bij vijf personen geconstateerd, in drie gevallen was het van functionneelen, in de beide andere van organischen aard. De drie eersten werden allen genezen terwijl van de beide laatsten één, bij wien het lispelen te wijten was aan het ontbreken van een bovensnijtand, toch ook de goede s verkreeg, door hem te leeren de s te vormen op een ander articulatiepunt. Het tweede geval van organisch lispelen, waarin zoowel de boven- als de ondersnijtand ontbraken, kon uit den aard der zaak slechts weinig verbeterd worden.

Een fout, die bovendien aan de doelmatigheid, namelijk aan de duidelijkheid van het spreken te kort doet, is het gebruiken van een verkeerd, gewoonlijk te snel tempo. Ook dit gebrek werd, speciaal bij het lezen, bij eenige leerlingen gecorrigeerd.

Nog liet de buigzaamheid van de spraak, in het bijzonder bij het lezen, herhaaldelijk te wenschen over. Aan dit onderdeel kon uit den aard der zaak weinig tijd besteed worden, evenals aan hetgeen men pleegt te noemen „voordracht". Verschillende leden der commissie achtten dit echter van minder belang en eigenlijk niet behoorend tot de bedoeling dezer cursussen. Immers niet „kunst" werd verlangd, maar eenvoudig goed spreken en lezen.

Voorts vertoonde zich eene reeks van fouten, die ten deele van nog ernstiger aard zijn dan de reeds genoemde, aangezien

zij ook de gezondheid van den spreker benadeelen, althans maken dat bovenmatige krachtsinspanning van hem gevorderd wordt.

Deze gebreken, die alle de gemakkelijke uittreding van den klankstroom belemmeren, schaden, door de vermindering van draagkracht der stem, de doelmatigheid van het spreken en vergen bovendien door verhooging van druk en wrijving te veel inspanning van het spraakorgaan.

Tot deze fouten rekent de commissie in de eerste plaats den zoogenaamden „harden aanslag." Met uitzondering van slechts enkele, leden alle deelnemers aan beide cursussen aan dit gebrek. De heer Oostveen slaagde er in, bij allen den zachten aanslag te voorschijn te roepen, behalve bij drie deelnemers van den eersten en bij één van den tweeden cursus, die er ook niet eenmaal in slaagden een klinker zacht in te zetten. De overigen echter waren aan het slot van den cursus allen in staat den zachten aanslag te vormen, al ging dit ook niet allen even gemakkelijk af. Oefenen zij zich verder en gebruiken zij in hun spreken voortaan slechts bij uitzondering den harden aanslag, dan zullen zij daardoor èn klankvoller èn gemakkelijker spreken.

Een ander gebrek, dat het vrij uittreden van den klankstroom belemmert, is de vorming van eenige consonanten te ver naar achteren in den mond, namelijk van de r met den huig in plaats van met de punt van den tong en van de g tusschen tongwortel en achtersten keelwand in plaats van tusschen tong en verhemelte.

Een huig-r (zoogenaamd brouwen) bestond bij zes van de twintig deelnemers van den eersten cursus. Het meerendeel slaagde er in ten slotte een tong-r te vormen. Voortgezette oefening zal echter voor hen noodig zijn om het verkregen resultaat te behouden en nog te verbeteren. Ook zouden latere herhalingslessen voor contrôle en verdere correctie van dit en andere gebreken zeer nuttig zijn.

In den tweeden cursus waren alle deelnemers in staat een goede tong-r te vormen.

Vele cursisten sukkelden met de vorming van de g.

Bij de meesten kon hierin een goede verbetering worden verkregen, zoodat een zachtere g, meer naar voren in de mondholte, gevormd werd; een enkele slechts slaagde daarin niet.

Een gebrek, dat eveneens voor de gezondheid schadelijk kan worden, is de reeds besproken slappe articulatie, die zoozeer aan de duidelijkheid van het spreken kan schaden, dat de spreker om in een grooter lokaal verstaan te worden steeds met zeer luide stem, met inspanning, moet spreken. Een goede articulatie

maakt het spreken zoowel duidelijker voor den hoorder als gemakkelijker voor den spreker.

Een eigenaardige fout, die de heer Oostveen ook meende te moeten bestrijden, is het gebruiken van een onjuiste toonshoogte.

In den eersten cursus vond hij twee personen, die te hoog, en een, die te laag, in den tweeden cursus drie deelnemers die te hoog spraken. De leeftijd der cursisten stond naast den korten duur der lessen, hier een afdoende verbetering in den weg.

Van de détails overgaande op het geheel, wenscht de commissie te verklaren dat de heer Oostveen, die met grooten ijver en toewijding zijne practische lessen heeft gegeven en geen moeite heeft gespaard om door eigen voorbeeld zijn leerlingen te laten hooren hoe hij wenschte dat zij zouden spreken, in den beschikbaren tijd en met de voor een deel ongeschikte leerlingen, toch zeer te waardeeren resultaten heeft bereikt. Zeer duidelijk bleek dit ook uit de tot het laatst toe groote belangstelling der cursisten en uit hetgeen zij zelf verklaarden. Uit veler mond mocht de commissie vernemen, dat zij geleerd hadden te letten op veel en velerlei, wat hun te voren onbekend was; van velen ook dat zij eerst nu een bewusten kijk op hun eigen spraak hadden gekregen en gemerkt hadden dat hun spreken in vele opzichten gebrekkig was of leelijk, of voor hen zelf schadelijk.

Reeds voor dit eene resultaat, de erkentenis van vele cursisten van hun fouten, is de commissie dankbaar.

Dit inzicht geeft hoop, dat door voortgezette oefening en inspanning nog vele verbeteringen zullen worden verkregen. Al zijn dan ook de resultaten niet in elk opzicht bevredigend, toch aarzelt de commissie geen oogenblik om hare tevredenheid te betuigen over hetgeen de heer Oostveen als practisch spraakleeraar bij zijne leerlingen heeft verkregen.

Evenwel de bedoeling der cursussen omvatte naar de meening onzer commissie meer dan de verbetering van bij de deelnemers aanwezige spreekfouten. Het werd bovendien gewenscht geacht de cursisten zoover in te wijden in de physiologie der spraak, dat zij in staat zouden zijn zich van de pathologische afwijkingen eenigszins juiste voorstellingen te vormen en een basis zouden verkrijgen voor het onderwijs, dat zij zelf later aan hun leerlingen zullen moeten geven. Ten einde dit te bereiken is de heer Oostveen in den eersten cursus begonnen met eenige uren theorie te geven, waarin hij enkele hoofdstukken van de physiologie heeft behandeld en eenige bijzonderheden heeft medegedeeld uit het gebied van de techniek en van de pathologie.

Op voorstel van de commissie zijn in de tweede helft van den

eersten cursus deze theorielessen gewijd aan klassikaal lees- en spreekonderwijs aan leerlingen van de Rijkskweekschool, welke lessen door de cursisten werden bijgewoond, die zoodoende gedemonstreerd kregen waarop zij bij het lezen te letten hadden en hoe zij de gevonden fouten hadden te verbeteren. Op deze wijze werden de uren aanvankelijk voor de theoretische lessen bestemd, nu aan de practijk van het spreekonderwijs gewijd. In den tweeden cursus is de theorie als bijzonder onderwerp dan ook van den rooster geschrapt. Wel zijn weer practische lessen met jongelieden en met kinderen gehouden die ook nu weer zeer voldeden, maar de theoretische behandeling is beperkt tot eene enkele opmerking, die de heer Oostveen hier en daar in zijn practische oefeningen wist in te vlechten. De commissie meende dat onder de bestaande omstandigheden en in aanmerking genomen het vele, dat op practisch gebied door den heer Oostveen moest worden verricht, op deze wijze door de deelnemers het meeste voordeel van de cursussen zoude worden getrokken Toch acht de commissie voor onderwijzers, die het practisch geleerde zullen moeten toepassen op hun eigen leerlingen, eene theoretische basis beslist noodig, zoowel om meer belangstelling in als om beter begrip en verwerking van het behandelde te verkrijgen.

Indien in dit opzicht de nu gegeven cursussen niet geheel aan de verwachting hebben beantwoord, is dit naar het oordeel der commissie hieraan toe te schrijven; dat dit gedeelte van het onderwijs beter ware toevertrouwd aan een op dit gebied ervaren medicus.

Wel zouden ook dan evenmin als nu de deelnemers aan de cursussen werkelijk spraakleeraren geworden zijn, doch zij zouden zich toch veiliger gevoelen bij hun onderwijs en het eenmaal geleerde zou langer zijne waarde voor hen behouden.

Zeer dankbaar is de commissie intusschen voor het feit, dat de Minister als proef deze cursussen heeft willen instellen en voor de onder zoo moeilijke omstandigheden door den heer Oostveen als practisch spraakleeraar bereikte resultaten. Deze resultaten zijn ook door de cursisten zeer geapprecieerd, waarvan velen tot een juister beoordeeling van hun eigen spraak en die van hunne omgeving gebracht zijn Het is vooral de belangstelling die bij allen is opgewekt voor zuiver, duidelijk spreken, die de commissie goede vruchten van het gegeven onderwijs doet verwachten

Erkennende dat de genomen proef in haar resultaat niet volmaakt is geweest, meent de commissie toch met aandrang

te mogen verzoeken dat voortgegaan worde met pogingen om te geraken tot „zuiverder en meer hygiënisch spreken.”

Mocht door Uwe Excellentie worden besloten deze pogingen voort te zetten door het houden van meer cursussen, zooals de thans gegevene, dan zou de Commissie in overweging willen geven als onderwijzend personeel daarbij aan te stellen een spraakleeraar voor de practische lessen en daarnaast een op dit gebied ervaren medicus voor eenige lessen in de anatomie en de physiologie der spreekorganen.

Aangezien evenwel op de bovenaangevoerde gronden van de deelnemers aan zulke cursussen, die uit den aard der zaak altijd van korten duur moeten zijn, niet mag verwacht worden dat zij als voldoend onderlegde spraakleeraren zullen kunnen optreden, zoodat het door hen aan de aanstaande onderwijzers te geven spreekonderwijs toch niet voldoende tot zijn recht zal kunnen komen, meent de commissie echter, dat het aanbeveling verdienen zou op kweekscholen en normaallessen de leerlingen practisch onderwijs in het spreken te doen geven door een degelijk en kundig spraakleeraar.

Dit ware te bereiken door aan elk der Rijkskweekscholen voor onderwijzers(essen) te benoemen een spraakleeraar.

Denzelfden leeraar zoude dan ook kunnen worden opgedragen spreekonderwijs te geven aan eenige normaallessen, die in naburige gemeenten gevestigd zijn.

Haarlem, 30 September 1907.

Namens de Commissie,

Roodenburch, Voorzitter.

Dr. G. H. Mulder, Secretaris.

Bijlage I.

BIJLAGE I.

ROOSTER *van lesuren voor den zesweekschen cursus in spreekonderwijs.*

	2—3	3—4	4—5	5—6	6—7	$7—7\frac{3}{4}$	$7\frac{3}{4}-8\frac{1}{2}$	$8\frac{1}{2}-9\frac{1}{4}$	$9\frac{1}{4}—10$
Dinsdag					II	IV	III	I	V
Woensdag		II	I	V		7—8 IV	8—9 III		
Donderdag	II	I	V		IV	Allen theorie	III		
Vrijdag	II	I	V		IV	Allen theorie	III		
Zaterdag		II	I		$6—7\frac{1}{2}$ IV	$7\frac{1}{2}—8\frac{1}{2}$ III	$8\frac{1}{2}—9\frac{1}{2}$ V		

BIJLAGE II.

Voor den vacantiecursus werd de volgende rooster ontworpen.

	Maandag en Donderdag.	Dinsdag en Vrijdag.	Woensdag en Zaterdag.
	Groep	Groep	Groep
$8-8\frac{3}{4}$	A	E	A
$8\frac{3}{4}-9\frac{1}{2}$	B	D	B
$10-10\frac{3}{4}$	C	C	C
$10\frac{3}{4}-11\frac{1}{2}$	D	B	D
$11\frac{1}{2}-12\frac{1}{4}$	E	A	E
$1\frac{1}{2}-2\frac{1}{4}$	A	E	2—3 klassikaal leesonderwijs (allen).
$2\frac{1}{4}-3$	B	D	
$3\frac{1}{2}-4\frac{1}{4}$	C	C	3—4 klassikaal leesonderwijs (allen).
$4\frac{1}{4}-5$	D	B	
$5-5\frac{3}{4}$	E	A	

Behoudens kleine wijzigingen, op sommige dagen aangebracht, is deze rooster gevolgd.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Vrijdag 10 Januari 1907, n°. 8.

N°. 100.

VERSLAG DER COMMISSIE, *in* 1907 *belast met het afnemen van het landmetersexamen, overeenkomstig de Koninklijke besluiten van* 28 *Juli* 1865 (*Staatsblad n°.* 87) *en* 30 *Juni* 1882 (*Staatsblad n°.* 78).

De Commissie, benoemd bij beschikking van Uwe Excellentie, van 17 October 1907 n°. 12769/1, afdeeling Onderwijs, tot het afnemen in het jaar 1907 van het examen voor beëedigd landmeter volgens de Koninklijke besluiten van 28 Juli 1865 (*Staatsblad* n°. 87) en 30 Juni 1882 (*Staatsblad* 78), heeft de eer aan Uwe Excellentie het volgende omtrent hare werkzaamheden te berichten.

De Commissie vergaderde op 28 October tot regeling harer werkzaamheden.

Van de drie candidaten, die geëxamineeerd moesten worden, was één vrijgesteld van het gedeelte *a* van het examen, omdat hij in het bezit is van een getuigschrift wegens voldoend afgelegd eindexamen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus.

In de eindvergadering der Commissie op Vrijdag 15 November 1907 werden diploma's als landmeter uitgereikt aan de heeren J. Brouérius van Nidek en T. van Maanen, terwijl de derde candidaat moest worden afgewezen.

Delft, / Roermond, 20 November 1907.

De Commissie,
Hk. J. Heuvelink, *Voorzitter.*
Kwisthout, *Secretaris.*

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van Zondag 12 en Maandag 13 Januari 1908, n°. 10.

N°. 101.

VERSLAG *betreffende het Internationaal Congres van Doofstommenonderwijzers te Edinburg.*

Groningen, 23 November 1907.

Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.

Ingevolge de opdracht, mij gegeven bij Koninklijk besluit van 1 Mei 1907 n°. 54, en in Uw schrijven van 7 Mei 1907, n°. 5668², afdeeling Onderwijs, heb ik de eer, als vertegenwoordiger der Nederlandsche Regeering op het te Edinburg gehouden Internationaal Congres van Doofstommenonderwijzers, Uwe Excellentie het volgende verslag der werkzaamheden aan te bieden. Tevens neem ik de vrijheid eenige opmerkingen daaraan toe te voegen.

Het Internationaal Congres van Doofstommenonderwijzers, dat van 30 Juli tot 2 Augustus l.l. te Edinburg werd gehouden, ging uit van de Britsche „Nationale Vereeniging van Doofstommenonderwijzers". Deze vereeniging had van 1897 af tweejaarlijksche congressen gehouden en besloot aan haar zesde congres een internationaal karakter te geven. Tot voorzitter der regelingscommissie werd benoemd de heer G. S. Haycock, tot eerste-secretaris de heer E. A. Illingworth, directeur van het Instituut voor Doofstommen te Edinburg en tot tweede-secretaris de heer F. G. Barnes, directeur van het Instituut voor Doofstommen te Homerton, Londen.

Reeds op den vooravond van het congres waren vele leden te Edinburg, waar aan alle deelnemers eene receptie was aangeboden in de zalen van het Instituut voor Doofstommen door het bestuur dier inrichting. Zoodoende werd men in de gelegen-

heid gesteld op aangename wijze kennis te maken met een groot aantal belangstellenden en met de meesten van hen, die men gedurende de volgende dagen zou hooren en zien.

Des morgens van den 30sten Juli werd het congres geopend. De zittingen werden gehouden in de groote zaal van de Kweekschool, waar de talrijke deelnemers geschikt plaats konden vinden. Bij afwezigheid van den Right Honourable Thomas Shaw, Lord Advocate voor Schotland, werd het voorzitterschap waargenomen door den heer Right Honourable J. P. Gibson, burgemeester van Edinburg, die later op den dag werd vervangen door dr. R. Elliott, directeur van het Instituut voor Doofstommen te Margate en voorzitter van de Nationale Vereeniging van Doofstommenonderwijzers. De voorzitter heette de aanwezigen welkom, wees hen op het gewicht der werkzaamheden van de eerstvolgende dagen en begroette in het bijzonder de buitenlandsche gedelegeerden. Dezen bedankten namens hunne Regeeringen of namens de corporaties, die hen gezonden hadden, voor de wijze, waarop zij waren ontvangen en spraken de beste wenschen uit voor het welslagen van het congres. (1)

Hierna werd overgegaan tot verschillende benoemingen, ook die van de officieele buitenlandsche gedelegeerden tot eerevoorzitter, en werd de regeling der werkzaamheden en de wijze, waarop de besprekingen zouden plaats hebben, vastgesteld.

Met uitzondering van éene voordracht, die van dr. Crouter, werd er slechts één onderwerp behandeld en wel „de tegenwoordige toestand van het doofstommenonderwijs" in het land, waar de spreker woonde.

De handelingen van dit congres krijgen hierdoor een eigenaardige waarde, daar men er uit kan lezen, hoe in Juli 1907 het doofstommenonderwijs was ingericht in Engeland, de Vereenigde Staten van Amerika, Italië, Frankrijk, Denemarken, Nederland en Schotland en, wat dr. Crouter betreft, aan het Pensylvanische Instituut voor Doofstommen te Philadelphia. Eene vergelijking tusschen verschillende landen en plaatsen wordt hierdoor gemakkelijk. Deze lezingen moesten in het begin van Juli aan den eerste-secretaris, den heer Illingworth, worden toegezonden. Met uitzondering van twee, die van dr. Elliott en

---

(1) Vertegenwoordigers waren gezonden door Denemarken, Engeland, Frankrijk, Natal, Nederland, Nieuw-Zeeland, Queensland, Schotland, de Vereenigde Staten van Amerika, Victoria en Zuid Australië. Ook waren er afgevaardigden uit Canada, Italië en Rusland.

dr. Crouter, werd een gedrukt exemplaar dezer voordrachten vóór den aanvang van iedere lezing verkrijgbaar gesteld. Dit was, naar mijne meening, een uitstekende maatregel, daar het verstaan van het gesprokene voor iedereen en op elken afstand daardoor zeer vergemakkelijkt werd. Hierdoor wonnen ook de besprekingen, wijl de redenaar veel minder gevaar liep verkeerd begrepen te worden.

De eerste rede werd gehouden door dr. Elliott, van Margate, Engeland. In Engeland bestaat leerplicht voor ieder doofstom kind, dat van den leeftijd van 7 tot dien van 16 jaren moet worden onderwezen. Velen willen dien leeftijd van 7 tot 5 vervroegd zien. De opleiding en salarieering der onderwijzers wordt onvoldoende geacht. In Londen zijn deze beter dan in de andere plaatsen. Wat mij trof was, dat de spreekmethode nog lang niet die vorderingen had gemaakt, waarop zij in ons land kan bogen. In Engeland, en in het geheele Britsche Rijk, spreekt men daarom nog dikwijls van de doofstommen als van „de zwijgende gemeente". In den omgang met de hoorenden wordt hoofdzakelijk gebruik gemaakt van het handalphabet en wel van het tweehandige. Uw gedelegeerde had herhaaldelijk gelegenheid dit op te merken, daar de „Britsche Vereeniging van Doofstommen" gedurende de congresdagen ook te Edinburg vergaderde, en wij zoodoende veelvuldig met volwassen doofstommen in aanraking kwamen. Met slechts weinigen kon men door middel van het woord een gesprek voeren, zoodat ik mij maar zelden met een doofstomme kon onderhouden.

Als bijdrage voor het onderwijs aan doofstommen geeft het Rijk voor ieder kind 5 guinjes (f 63) per jaar. De inkomsten der armenscholen bestaan voor twee-derde uit gemeente-, Rijks- en andere subsidiën; het derde gedeelte moet door vrijwillige bijdragen worden gevonden. (1)

Om verschillende redenen wordt in Engeland het internaat verkozen boven het externaat. (2) In sommige groote steden evenwel, bij voorbeeld in Londen, laat men de kinderen bij hunne ouders thuis en plaatst ze alleen op een Instituut, als de huiselijke omstandigheden ongunstig zijn, of het karakter en de aanleg der kinderen aan een kostschoolleven de voorkeur doen geven.

---

(1) Kort na afloop van het congres is bij parlementsbesluit hierin verandering gebracht. Op de liefdadigheid van belangstellenden wordt niet meer als vaste inkomsten gerekend.

(2) In 1904 bedroeg het aantal der interne leerlingen ongeveer 2200 en dat der externe ongeveer 1100.

Na dr. Elliott kwam dr. Gallaudet aan het woord om te spreken over de scholen voor de dooven in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika. Dr. Gallaudet is directeur van de Gallaudet Hoogeschool (voor doofstommen) te Washington, D. C., en voorzitter van de Vereeniging van Amerikaansche Doofstommen-onderwijzers. Hij deelde mede, dat in November 1906 in de Vereenigde Staten 12 344 jeugdige doofstommen werden onderwezen. Er waren toen 58 openbare internaten met 10 832 leerlingen, 57 openbare dagscholen met 1053 leerlingen en 17 sectescholen en privaatscholen met 459 kinderen. In slechts weinige Staten bestond leerplicht voor doofstommen. Waar deze was ingevoerd, *had men een groot aantal kinderen op school gekregen, die waren thuis gehouden, opdat hun arbeid een bron van voordeel zou zijn voor hunne ouders.*

De duur van den cursus is nergens minder dan 7 jaar. In sommige scholen is hij 12 jaar en zelfs nog meer, ten gevolge waarvan een hoogere graad van ontwikkeling kan worden bereikt dan over het algemeen de doofstommen bezitten bij het verlaten der school. Op het Instituut te Washington, onderhouden door het Federale Gouvernement, waarvan de Gallaudet Hoogeschool deel uitmaakt, duurt de leertijd voor hen, die ook het hoogere onderwijs ontvangen, 17 jaar. Honderd beurzen zijn voor deze school beschikbaar gesteld, die een aantal der best begaafde en meest ontwikkelde doofstommen in staat stellen zich een belangrijke positie in de maatschappij te veroveren. De gelegenheid tot het genieten van op Amerikaansche leest geschoeid hooger onderwijs, die de Regeering aldus aanbiedt, is voor een zeer groot aantal doofstommen een spoorslag om al hunne krachten in te spannen en hun geest zooveel mogelijk te verrijken.

Aangezien op vele scholen ook door middel van het handalphabet en van gebaren onderricht wordt gegeven, kan men gebruik maken van doofstomme onderwijskrachten. Dit schijnt mij niet wenschélijk toe, daar men hierdoor in allen gevalle beperkt wordt in de keuze der methode.

Hierna kwam de volgende motie aan de orde.

„Dit congres is van meening, dat de jaarlijksche Rijkstoelage van 5 guinjes (f 63) per kind dient te worden verhoogd tot minstens £ 15 (f 180) voor leerlingen van scholen voor doofstommen.'' Deze motie werd voorgesteld door den heer B. St. John Ackers, lid der Koninklijke Commissie van onderzoek betreffende de opvoeding van blinden en doofstommen, en werd nader toegelicht door den heer Scott Moncrieff Penney, een der hoofdbestuurders van het Instituut te Glasgow. De aandacht werd vooral gevestigd op het feit, dat het onderwijs aan doof-

stomme kinderen, die slechts tot zeer kleine klassen kunnen worden vereenigd, een groot aantal onderwijskrachten vergt, die voor hun moeilijk werk goed moeten worden beloond, zoodat aan salarissen alleen reeds een aanzienlijk bedrag moet worden besteed. Bovendien eischen doofstomme kinderen dikwijls een speciale verzorging, terwijl de armen onder hen, die in verreweg de meeste gevallen niet wonen in de plaats, waar eene school voor doofstommen is gevestigd, bovendien moeten worden gehuisvest, gevoed en gekleed. Deze en andere redenen maken, dat men, om doofstommen voor de maatschappij geschikt te maken, over behoorlijke middelen moet kunnen beschikken. Hoewel de motie een Britsch karakter droeg en dus op een internationaal congres minder tehuis behoorde, werd zij toch met algemeene stemmen aangenomen, daar ook de buitenlandsche gedelegeerden in hun eigen land de ervaring hadden opgedaan, dat *goed* doofstommenonderwijs niet voor weinig geld kan worden gegeven.

In den namiddag opende de heer Andrew E. Scougal, hoofd-inspecteur der Schotsche scholen, een belangrijke tentoonstelling van werk, dat in verschillende inrichtingen van doofstommen-onderwijs door mannelijke en vrouwelijke leerlingen was vervaardigd. Ook waren er verschillende inzendingen, waaruit de methode van onderwijs, die van het eerste jaar tot het laatste aan de school werd gevolgd, bleek. Deze tentoonstelling werd door zeer vele belangstellenden bezocht en toonde duidelijk aan, dat goed onderwezen doofstommen als nuttige burgers werkzaam kunnen zijn.

Daarop kwamen de volgende moties aan de orde:

I. (*a*) Eén erkende minimum waarborg van bekwaamheid dient van iederen doofstommenonderwijzer gevorderd te worden.

(*b*) Terwijl dit congres ten volle de meening onderschrijft, dat doofstommenonderwijzers dezelfde mate van theoretische en practische kennis moeten bezitten als gediplomeerde onderwijzers aan de openbare lagere scholen, spreekt het ook de overtuiging uit, dat geen door het Rijk gediplomeerd of ander onderwijzer als vaste leerkracht mag worden aangesteld bij het doofstommen-onderwijs, voordat hij speciale studie hiervan heeft gemaakt en daarvan door een examen, afgenomen door een algemeen erkende examencommissie, blijk heeft gegeven. (1)

(1) Waar ik van onderwijzers spreek, bedoel ik ook onderwijzeressen. In de Britsche scholen voor doofstommen treft men zeer vele vrouwelijke leerkrachten aan.

Hoewel ook deze motie, vooral het onder (*a*) genoemde deel, geen internationaal karakter draagt, was de vergadering het met den voorsteller, den heer E. V. Greatbach, eens, dat alleen gediplomeerde en ten volle voor hunne taak berekende onderwijzers als vaste leerkrachten aan doofstommenscholen behoorden te worden aangesteld.

II. Het congres is van meening, dat eene wettelijke regeling van het doofstommenonderwijs ook voor Ierland dringend noodig is.

De buitenlandsche gedelegeerden durfden zich over deze zaak, die niet van internationalen aard is, geen oordeel aanmatigen. Het wekte evenwel bevreemding, dat, om maar één ding te noemen, leerplicht voor doofstommen wel was ingevoerd in Engeland en Schotland, doch niet in Ierland. De motie werd, zooals te verwachten was, met overgroote meerderheid door de congresleden aangenomen.

III. (*a*) De vragenlijst, die bij de toelating van een doofstommen leerling moet worden ingevuld, behoort voor alle scholen dezelfde te zijn.

(*b*) Het is van belang de aandacht der autoriteiten te vestigen op den vorm der vragen, die bij de volkstelling aangaande de dooven worden gesteld, en hun te verzoeken dien te wijzigen met het oog op grooteren eenvoud en meerdere nauwkeurigheid.

De voorsteller, de heer J. W. Fischer, deed uitkomen, dat men bij het opmaken eener statistiek alleen gebruik kon maken van antwoorden op gelijk gestelde vragen. Het was dus van het uiterste belang naar eenvormigheid in dit opzicht te streven. De tweeledige motie werd met algemeene stemmen aangenomen.

Bovendien werd besloten een internationale commissie te benoemen, die moest trachten tot overeenstemming te komen met betrekking tot eene vragenlijst en ook met betrekking tot de vragen, die men bij toekomstige volkstellingen het meest geschikt en gewenscht oordeelde. Eén of meer deskundigen van ieder land, waarin doofstommenonderwijs gegeven werd, zou men gaarne in die commissie zitting doen nemen. Voor Nederland werd Uw vertegenwoordiger aangewezen.

Des avonds van 8—10 uur waren de congresleden in het stadhuis de gasten van de stad Edinburg. Zij werden, bij afwezigheid van den burgemeester, ontvangen door den wethouder, den heer Maxwell, met vele leden van den gemeenteraad. Tijdens den geheelen duur van het congres heeft de stad zich zeer gastvrij en belangstellend betoond.

Op Woensdag 31 Juli werd het voorzitterschap waargenomen door den heer Scott Moncrieff Penney, lid der hoofddirectie

van het Instituut voor Doofstommen te Glasgow. Deze gaf het woord aan den heer G. Ferreri, die eene beschrijving gaf van den tegenwoordigen toestand van het doofstommenonderwijs in Italië. Leerplicht voor doofstommen bestaat er niet. Alleen in de rijkere districten ontvangen vele doofstommen onderwijs, zoodat 73 pct. der kinderen tusschen den leeftijd van 7 en 15 jaar van alle onderwijs verstoken blijven. Op de instituten is er plaats voor 40 pct., doch een-derde dezer plaatsen blijft nog onbezet. De duur van den cursus wisselt af tusschen 4 en 10 jaar. De methode van onderwijs is in theorie de zuivere spreekmethode, ook wel genoemd de Italiaansche methode. In de practijk komt er evenwel van deze methode weinig terecht: 1°. omdat de Italiaan van nature talent heeft voor gesticuleeren, 2°. omdat de instituten tevens asylen zijn, waar ook volwassen doofstommen worden toegelaten, waardoor de gebarentaal voortdurend gehandhaafd blijft. In theoretische kennis staan de doofstommenonderwijzers beneden de andere onderwijzers. De groote meerderheid bezit geen wettelijke bevoegdheid tot het geven van lager onderwijs.

De daaropvolgende voordracht werd gehouden door den heer A. Hansen over den tegenwoordigen toestand van het doofstommenonderwijs in Denemarken. Alle scholen voor doofstommen in dit land zijn van 1807 af Staatsscholen of staan, wat enkele privaatscholen betreft, onder Staatstoezicht. Reeds in 1817 werd leerplicht voor doofstommen ingevoerd. Ieder kind, dat 8 jaar oud is, moet gebracht worden naar de Voorschool te Fredericia, verbonden aan het Koninklijk Instituut voor Doofstommen aldaar.

Hier worden de nieuwelingen in 4 groepen verdeeld: 1. halfdooven en halfstommen; 2. goed begaafde eigenlijke doofstommen; 3. minder goed begaafde eigenlijke doofstommen, en 4. zwakbegaafde eigenlijke doofstommen. Na een jaar gaat de eerste groep naar de Koninklijke School voor Doofstommen te Nijborg; de tweede verhuist naar de Koninklijke School voor Doofstommen te Fredericia; de derde blijft in het Koninklijk Instituut voor Doofstommen te Fredericia, terwijl de vierde naar het Koninklijk Instituut voor Doofstommen te Kopenhagen wordt gezonden. Zoo verkrijgt men eene indeeling naar bekwaamheid, waardoor de kans op goede resultaten ten zeerste wordt verhoogd. De cursus duurt voor ieder kind 8 jaar en mag onder bijzondere omstandigheden met een jaar worden verlengd. Met uitzondering van het Kopenhaagsche Instituut, waar onderricht wordt door middel van het schrift en het vingeralphabet vereenigd met gebaren, wordt onderwijs gegeven volgens de spreekmethode.

De onderwijzers zijn goed onderlegd en worden naar verhouding goed gesalarieerd. In Kopenhagen is eene Staatsschool voor stotteraars en spraakgebrekkigen aan het Instituut verbonden, terwijl te Fredericia van Staatswege een cursus bestaat voor het leeren afzien van de lippen ten behoeve van op lateren leeftijd hardhoorig of doof geworden personen, en men te Nijborg bezig is met de oprichting eener landbouwschool voor doofstommen. Eene som van ongeveer f 900 per jaar wordt door het Rijk beschikbaar gesteld voor reisbeurzen ten behoeve van het personeel der scholen voor doofstommen.

Al de vergaderden gaven door teekenen van bijval te kennen, hoezeer men het kleine Denemarken bewonderde, waar de Regeering van het beginsel uitgaat, *dat er in de eerste plaats gezorgd dient te worden voor die kinderen, welke alleen door speciaal voor hen ingericht onderwijs tot redelijke wezens en tot goede burgers van den Staat kunnen worden gevormd.*

Over den tegenwoordigen toestand van het doofstommenonderwijs in Frankrijk werd gesproken door den heer A. Bélanger, leeraar aan het Nationale Instituut voor Doofstommen te Parijs. Dit onderwijs wordt gegeven aan 3894 leerlingen in 65 scholen. Dertig van deze scholen nemen zoowel jongens als meisjes op, doch nergens vindt men co-éducatie; de jongens en meisjes vormen ook bij het onderwijs afzonderlijke afdeelingen. Zestien scholen zijn alleen voor jongens; de overige negentien alleen voor meisjes. Al deze scholen behooren tot het Departement van Binnenlandsche Zaken en staan onder toezicht van den Staat. Drie er van zijn Staatsscholen of nationale instituten, het instituut te Parijs (voor jongens), dat te Bordeaux (voor meisjes) en het instituut te Chambéry, dat uit twee afdeelingen bestaat, de eene voor jongens, de andere voor meisjes. De stad Parijs heeft een instituut opgericht te Asnières voor de doofstommen van de hoofdstad en van het departement van de Seine. Bovendien zijn er nog drie instituten — te Ronchin-Lille, te Nantes en te Rodez —, die als departementale scholen kunnen worden beschouwd. De jaarlijksche inkomsten en uitgaven dezer scholen worden door den prefect en den gemeenteraad vastgesteld. De andere scholen zijn privaat-instituten, die aan godsdienstige vereenigingen, particulieren of bijzondere corporatiën behooren. Aan 25 inrichtingen wordt het onderwijs gegeven door leeken, aan de overige 40 door priesters of door leden van verschillende godsdienstige orden.

De wet van 1882, die verplicht lager onderwijs voorschreef, is ook van toepassing op doofstommen en blinden. Afzonderlijke bepalingen zouden worden gemaakt voor deze laatsten, die

evenwel nog steeds op zich laten wachten. Het gevolg hiervan is, dat, ook al neemt men aan, dat bijna al de doofstommen tegenwoordig onderwijs genieten, velen te laat naar school worden gezonden, dikwijls eerst als ze 10 of 11 jaar oud zijn, waardoor aan hunne ontwikkeling zeer veel schade wordt berokkend.

De cursus duurt over het algemeen 7 à 8 jaar, aan een tweetal scholen 10 à 11 jaar. Het Nationale Instituut te Parijs heeft eene klasse voor hooger of voortgezet onderwijs voor de beste leerlingen, die reeds een bepaalde hoeveelheid kennis hebben opgedaan. Op enkele plaatsen heeft men voorbereidend onderwijs voor kinderen beneden de 7 jaar. De methode van onderricht in al de scholen is de spreekmethode, zoodat, althans in de klasse, de kunstmatige gebaren en het vingeralphabet worden geweerd. Aan het ambachts- en handwerkonderwijs wordt aan de scholen, die dit kunnen bekostigen, zeer groote zorg besteed.

Kweekscholen of normaalscholen voor de opleiding tot doofstommenonderwijzer bestaan er niet. Het Nationale Instituut te Parijs is evenwel de oefenplaats voor velen, die zich aan het doofstommenonderwijs willen wijden. Al de leeraren, die nu aan dit instituut en aan het Nationale Instituut te Chambéry onderwijs geven, zijn daar practisch en theoretisch gevormd. Deze moeten bij hunne aanstelling in het bezit zijn eener bevoegdheid tot het geven van lager of hooger onderwijs en kunnen alleen opklimmen in rang na met gunstig gevolg afgelegde examens. De overige scholen maken op de eene of andere wijze het nieuw aangestelde personeel geschikt voor hun moeilijke taak. Ook op het punt van belooning en pensionneering heerscht de grootst mogelijke ongelijkheid en verscheidenheid. De onderwijzers en onderwijzeressen, die tot eene of andere geestelijke orde behooren, ontvangen buiten kost en inwoning zelden meer dan f 100 à f 150, waardoor het bestaan van vele scholen mogelijk of vergemakkelijkt wordt.

De heer S. Kutner, directeur van eene der Londensche doofstommenscholen, verdedigde hierna de volgende stelling:

1. (*a*) Daar de tegenwoordigheid van achterlijke doofstommen in onze scholen in strijd is met hun eigen belang zoowel als met dat der normale leerlingen, behoort men speciale instituten op te richten, bestemd voor achterlijke doofstommen uit alle oorden van het land.

(*b*) Om behoorlijk te kunnen zorgen voor die gedeeltelijk doove kinderen, die men het best zou kunnen onderwijzen in een hoorende omgeving en volgens methoden, welke voor hoorende kinderen worden toegepast, moeten speciale klassen

worden gevormd verbonden aan scholen voor hoorenden, onder leiding van doofstommenonderwijzers, die volgens de spreekmethode onderwijs kunnen geven.

(*c*) Er behooren wettelijke bepalingen te bestaan volgens welke alle zwakzinnige doofstommen, die onbekwaam mochten blijken in hun eigen onderhoud te voorzien of die niet onder behoorlijke contrôle zijn, naar inrichtingen worden gezonden, waar ze eenigen arbeid kunnen verrichten en waar tot aan hun dood zorg voor hen wordt gedragen.

Het eerste en derde gedeelte dezer stelling werden zonder discussie aangenomen. Het onder (*b*) genoemde ontmoette evenwel verzet, ook van Uwen gedelegeerde. Er werd aangevoerd, dat zulke kinderen onderwezen moesten worden door doofstommenonderwijzers, die in voortdurend contact bleven met hunne collega's, welk contact zij op eene school voor hoorenden niet zouden kunnen vinden. Als amendement werd voorgesteld, al die woorden weg te laten, die op aansluiting aan de scholen voor hoorende kinderen wezen, en (*b*) te lezen als volgt:

„Om behoorlijk te kunnen zorgen voor gedeeltelijk doove kinderen, moeten speciale klassen worden gevormd onder leiding van doofstommenonderwijzers, die volgens de spreekmethode onderwijs kunnen geven." Aldus gewijzigd werd ook dit gedeelte met groote meerderheid van stemmen aangenomen.

Op Donderdag 1 Augustus werd het voorzitterschap waargenomen door den heer A. Darroch, professor in onderwijszaken aan de universiteit van Edinburg. Uw vertegenwoordiger verkreeg het woord om te spreken over den tegenwoordigen toestand van het doofstommenonderwijs in Nederland.

Er zijn in Nederland 4 scholen voor doofstommen, die in Juli ll. gezamenlijk 494 leerlingen telden. Twee dezer scholen, Groningen en Rotterdam, nemen kinderen van alle godsdienstige gezindten op, de twee andere zijn confessioneele scholen, St. Michiels-Gestel voor Roomsch-Katholieken, Dordrecht voor Gereformeerden. Ten gevolge van het bestaan der confessioneele scholen kan de Deensche indeeling naar bekwaamheid, waarvan ik persoonlijk een voorstander ben, daar zij, naar mijne meening, aan de ontwikkeling onzer doofstommen zeer ten goede zou komen, in ons land niet worden ingevoerd. Alleen Groningen en Rotterdam zouden op dit punt tot overeenstemming kunnen komen.

Bij ons bestaat leerplicht alleen met betrekking tot het lager onderwijs. Daar het doofstommenonderwijs volgens de wet behoort tot het bijzonder middelbaar onderwijs, hebben wij derhalve geen leerplicht voor doofstommen. De ouders van een doof kind

behoeven het niet te laten onderwijzen; zij kunnen het in volslagen onwetendheid laten. Door misplaatste liefde, door zoogenaamde teerhartigheid, door traagheid of onwetendheid, of door het verlangen hun kind zoo spoedig mogelijk iets te laten verdienen, kunnen zij de zegeningen, die het onderwijs aan ieder hoorend kind schenkt, onthouden aan hun ongelukkig doofstom kind, dat beroofd is van een der voornaamste zintuigen, misschien wel van het voornaamste, en dat, ten gevolge van zijn ongeluk, toch al een zoo moeilijken strijd om het bestaan heeft te strijden. *Indien leerplicht in het belang is van het normale, hoorende kind, is hij beslist noodzakelijk voor het doove kind.* Niet onderwezen doofstommen worden, indien zij arm zijn, armlastig en kunnen gevaarlijk worden voor de maatschappij; indien zij niet arm zijn, blijven zij afhankelijk van hunne ouders en betrekkingen. Geen van hen, welke ook zijne levensomstandigheden zijn, kan zijne gedachten uitdrukken, zoodat hij door iedereen wordt begrepen, en welke verontschuldiging kunnen wij aanvoeren, wanneer het feit zich aan ons opdringt, dat men ongelukkigen zooals deze zelfs niet den naam geleerd heeft van Hem, naar wiens beeld ook zij geschapen zijn?

Leerplicht is noodig niet alleen, omdat er doofstomme kinderen zijn, die van onderwijs verstoken blijven (naar schatting 10 à 15 pct.), maar ook om de ouders te dwingen hunne kinderen op den gewenschten leeftijd naar school te zenden en hen te verhinderen ze vóór het einde van den cursus, die in ons land gemiddeld 8 à 9 jaar duurt, van school te nemen.

Het onderwijs wordt gegeven volgens de spreekmethode, met uitzondering van een enkele school, waar deze methode evenwel reeds gedeeltelijk is ingevoerd, zoodat men veilig kan zeggen, dat na 6 à 7 jaar alle doofstommen in ons land volgens de spreekmethode worden onderricht. In Groningen bestaat eene klasse, samengesteld uit kinderen van dezelfde ontwikkeling, die meer of minder aanzienlijke gehoorrestes hebben. De methode, die in deze klasse wordt gevolgd, dwingt de kinderen gebruik te maken van hun gehoor. Bijzondere aandacht wordt gevraagd voor de te Groningen bestaande „klasse voor abnormalen", waarin hoofdelijk onderwijs wordt gegeven aan die kinderen, welke in het gewone schoolverband niet passen: 1°. de doofstommen met een zeer zwak gezicht; 2°. de kinderen, die doof geworden zijn, nadat ze reeds hadden leeren spreken; 3°, de zeer achterlijken; 4°. de hoorend stommen en psychisch dooven; 5°. de kinderen die, om welke reden dan ook, een individueele behandeling eischen. Naar mijne meening behoort aan iedere doofstommenschool een dergelijke klasse te zijn, indien niet op

andere wijze voor deze leerlingen kan worden gezorgd. Te Rotterdam bestaat eene herhalingsklasse voor oud-leerlingen. In het winterhalfjaar wordt daar tweemaal per week gedurende twee uur herhalingsonderwijs gegeven, het ééne jaar aan jongens, het andere aan meisjes.

Een opleidingscursus voor doofstommenonderwijzers bestaat in ons land niet. De onderwijzers, die — met uitzondering van het personeel te St. Michiels-Gestel, dat uit priesters en geestelijke broeders en zusters bestaat — allen in het bezit zijn eener bevoegdheid tot het geven van onderwijs, worden aan de verschillende scholen zelf gevormd en voor hunne taak geschikt gemaakt.

De heer W. H. Addison, directeur van het Instituut voor Doofstommen te Glasgow, sprak daarna over den tegenwoordigen toestand van het doofstommenonderwijs in Schotland.

Sedert 1891 bestaat in Schotland leerplicht voor doofstommen. De hoofdbepalingen der wet betreffende den leerplicht zijn: 1. Alle doove kinderen moeten een voor hen passende school bezoeken; 2. de schoolbesturen zijn gemachtigd om geheel of gedeeltelijk te betalen voor het onderricht en het onderhoud van zoodanige kinderen van den leeftijd van 5 tot dien van 16 jaar; 3. jaarlijksche toelagen kunnen verleend worden door het Departement van Onderwijs, na een onderzoek voor ieder kind, dat eene als school erkende inrichting bezoekt. (1)

De 530 doofstomme leerlingen, die in Schotland worden onderwezen, bezoeken 6 instituten of internaten met 412 kinderen en 6 dagscholen of externaten met 118 leerlingen. De meesten dezer kinderen gaan naar school van hun achtste tot hun zeventiende jaar, zoodat de cursus over het algemeen 9 jaar duurt. Enkele scholen nemen leerlingen op, als ze 5 jaar oud zijn, terwijl in exceptioneele gevallen de Rijkstoelage nog wordt verleend voor 17- en 18jarige leerlingen. De gecombineerde methode (handalphabet, schrift, gebaren en het gesproken woord) wordt het meest toegepast; slechts een zevende gedeelte der leerlingen wordt volgens de spreekmethode onderwezen. Eene indeeling naar bekwaamheid, zooals in Denemarken, bestaat in Schotland niet. Zulk eene indeeling, die dan van hooger hand moest worden geregeld, komt den spreker zeer gewenscht voor, De Staat doet niets voor de opleiding van den doofstommenonderwijzer. Indien de Regeering slechts eischte, dat althans het meerendeel der

(1) De hier bedoelde Rijkstoelage bedraagt 5 guinjes (f 63) per kind.

onderwijskrachten, werkzaam aan de doofstommenscholen, welker leerlingen aanspraak maken op de Rijkstoelage, in het bezit was van het diploma, dat ook nu, door onderlinge samenwerking, verkrijgbaar is gesteld, dan zou reeds veel zijn verkregen. Het zou dan langzamerhand eene gewoonte worden te streven naar het bezit van het diploma. Het zou evenwel gewenscht zijn, dat de Staat ook op andere wijze hulp verleende, onder andere door een aantal beurzen beschikbaar te stellen.

De twee volgende stellingen, die achtereenvolgens werden ingeleid door den heer G. S. Haycock, van Glasgow, en den heer A. J. Story, directeur van het Instituut voor Doofstommen te Stoke-upon-Trent, verkregen den bijval der vergadering.

1. Ervaren doofstommenonderwijzers, die door hun werk bewezen hebben voor hunne taak geschikt te zijn, en van wie men ten gevolge van hun leeftijd en de algemeene omstandigheden niet verwachten kan, dat zij zich aan een staatsexamen onderwerpen, behooren door het Ministerie van Onderwijs officieel erkend te worden.

2. In aanmerking nemende de lichamelijke en geestelijke inspanning, die vereischt wordt bij het geven van goed onderwijs aan doofstommen, geeft dit congres met nadruk als zijne meening te kennen, dat een onafgebroken diensttijd van 30 jaar voor vrouwen en van 40 jaar voor mannen niet kan worden overschreden zonder nadeel voor de leerlingen, en dat de Staat of de plaatselijke besturen in het belang der kinderen maatregelen moeten treffen, waardoor doofstommenonderwijzers na zulk een diensttijd hun ontslag kunnen nemen met recht op een pensioen, dat evenredig is aan het gewicht der diensten, die zij den Staat hebben bewezen.

Op 2 Augustus, den laatsten dag van het Congres, werd het voorzitterschap waargenomen door dr. R. Elliott en werd een rede gehouden door dr. A. L. E. Crouter, directeur van het Pensylvanische Instituut voor Doofstommen, over de inrichting dier school en de daar toegepaste methoden van onderwijs.

De school telde 575 leerlingen, terwijl het aantal der onderwijzers en onderwijzeressen 72 bedroeg. Naar hun leeftijd waren de kinderen, ook wat het onderwijs betreft, in drie groepen verdeeld, de kleinen, de middelafdeeling en de grooten. De cursus duurde over het algemeen 12 jaar. Die leerlingen, welke na het verlaten der school nog op het Gallaudet College werden geplaatst, waar zij nog 2 jaar vertoefden, ontvingen dus gedurende 14 jaar onderwijs. De spreekmethode werd bij het onderricht streng gevolgd. De gebarentaal werd alleen toegelaten bij de godsdienstoefeningen en bij lezingen, die voor een groot

aantal doofstommen werden gehouden. Voor nagenoeg alle kinderen was de spreekmethode geschikt; slechts een kleine afdeeling van 21 zwakzinnige kinderen werd door middel van het vingeralphabet en het schrift onderwezen. Lust tot het lezen van boeken, zoo hoogst belangrijk voor de ontwikkeling van den doofstomme ook na de schooljaren, werd op alle mogelijke wijzen aangekweekt. In de leeszaal was een ruime keuze van nieuwsbladen, tijdschriften en geschikte boeken. De leerlingen der hoogste klassen moesten per week minstens één boek lezen en geregeld verslag doen van den inhoud. De resultaten van het rekenen waren beter dan op de meeste scholen, omdat, ten gevolge van den langen duur van den cursus, de leerlingen der laatste schooljaren een voldoenden woordenschat bezaten om de opgaven dadelijk te kunnen begrijpen.

Aan het ambachtsonderwijs werd zeer veel zorg besteed. Gezonde kinderen werden op 12jarigen leeftijd voor een gedeelte van den dag bij een ambacht geplaatst en hadden het, bij hun vertrek, in het vak hunner keuze tot een behoorlijke hoogte gebracht.

De uitstekende ligging der school en het uitgestrekte terrein, dat er toe behoort, stelden de leerlingen in staat veel in de open lucht te zijn en zich in allerlei spelen, ook in het gewone wintervermaak, te oefenen. De gezondheidstoestand was dan ook buitengewoon gunstig.

De heer Barnes, directeur van het Instituut voor Doofstommen te Homerton, Londen, leidde de volgende stelling in:

„Om het stelsel van onderwijs aan doofstommen te volmaken, is het wenschelijk in ieder land eene school voor voortgezet of hooger onderwijs op te richten, waar hun gelegenheid gegeven wordt tot het ontvangen van wetenschappelijk en technisch onderricht.”

Daar evenwel de tijd ontbrak om deze belangrijke zaak naar behooren te bespreken, werd de motie op aandringen der vergadering door den voorsteller ingetrokken.

Na de gewone plichtplegingen en nadat het bestuur en de autoriteiten den dank der congresleden in ontvangst hadden genomen, werd het congres door den voorzitter gesloten.

De Directeur van het
Instituut voor Doofstommen te Groningen,
P. Roorda.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Dinsdag 31 December 1907, n°. 305.

N°. 102.

VERSLAG

van de directie van het Weduwen- en Weezenfonds

van officieren der landmacht in

Nederlandsch-Indië over

1906.

A. Rekening m

Ontvangsten.	
Aan saldo in kas op 31 December 1905	
„ gewone contributies	
„ buitengewone bijdragen bij bevordering of vermeerdering van inkomsten	
„ buitengewone bijdragen wegens huwelijk	
„ achterstallige contributies	
„ rente van effecten	
„ rente van op het Grootboek der Nationale Schuld ingeschreven kapitalen	
„ rente van op hypotheek uitgezette kapitalen	
„ rente van eene obligatie van den luitenant der Chineezen te Bandoeng	
„ rente over 1905 van 5 aandeelen in de Cultuur-maatschappij „Pondok Gedeh"	
„ aflossingen van op hypotheek uitgezette kapitalen	
„ netto provenu van verkochte eigendommen	
„ aflossing op eene obligatie van den luitenant der Chineezen te Bandoeng	
„ aflossingen van dubieuse debiteuren	
„ huur van eigendommen van het fonds	
„ bijdrage uit 's Rijks schatkist	
„ boete, ingevolge arts. 45 van het reglement.	
„ te gelde gemaakte 3 pcts. inschrijvingen op het Grootboek der Nationale Schuld	94 435,— 92 976,23 92 697,50
„ verschil tusschen uitgelote en aangekochte effecten	
Totaal	

ands kas.

In Indië.	In Nederland.	Te zamen.
f 8 342,51	„	f 8 342,51
332 475,61^5	f 215 891,01	548 366,62^5
111 185,57	„	111 185,57
33 556,09^5	29 746,76	63 302,85^5
684,81	2 646,17	3 330,98
„	18 590,15	18 590,15
„	57 485,90	57 485,90
134 596,78^5	„	134 596,78^5
758,38^5	„	758,38^5
75,—	„	75,—
288 216,42	„	288 216,42
7 093,90	„	7 093,90
591,61^5	„	591,61^5
482,70	„	482,70
220,—	„	220,—
300 000,—	„	300 000,—
9,35	„	9,35
280 108,73	„	280 108,73
„	98,43	98,43
f 1 498 397,48^5	f 324 458,42	f 1 828 55,90^5

Uitgaven.

Aan in 1904 te veel berekende gewone contributie . . . . .
„ in 1905 idem idem . . . . . .
„ in 1905 te veel gestorte buitengewone bijdragen wegens huwelijk . . . .
„ pensioenen aan weduwen . . . .
„ gratificatiën aan kinderen van weduwen . . . .
„ onderstand aan kinderen van hertrouwde weduwen . . . .
„ onderstand aan weezen . . . .
„ begrafeniskosten . . . .
„ uitgezet op hypotheek . . . .
„ onkosten wegens op hypotheek uitgezette kapitalen:

rechtskundige adviezen	f 1 200,—
waarneming van 's fonds belangen te Bandoeng over 1905	175,—
commissieloon	1 130,75
advertentiekosten	104,20

„ kosten van beheer en reparatiën van eigendommen:

verponding	f 246,10
assurantie	75,36
onderhoud	5,75
advertentiekosten, waakloon, enz.	93,60

„ toelagen voor den amanuensis en adjunct-amanuensis . . .
„ bureauhuur, schrijfbehoeften en loonen voor oppassers . .
„ reis- en verblijfkosten van den amanuensis . . . .
„ zet- en drukloon . . . .
„ overgestorte contributie in de weduwen- en weezenkas van de officieren in Nederland . . . .
„ blijkens ministerieele depêche dd. 27 December 1906, afd. C, litt. E n°. 9/2844, te veel in ontvangst genomen . . . . .
„ blijkens brief van de Algemeene Rekenkamer dd. 12 Februari 1907 n°. 1742/3 te min in uitgaaf gesteld . . . .
„ blijkens brief van de Algemeene Rekenkamer dd. 15 Februari 1907 n°. 1870/3 . . . .
„ blijkens de globale opgaaf en de rekening-courant over 1905 in dat jaar te veel in ontvangst genomen . . . .

Totaal der uitgaven . . . .
Op ultimo 1906 beschikbaar in 's lands kas . . . .

Totaal

In Indië.	In Nederland.	Te zamen.
f 40,—	„	f 40,—
193,—	„	193,—
805,—	„	805,—
264 168,73	f 727 756,41	991 925,14
7 685,—	„	7 685,—
1 942,90^5	„	1 942,90^5
2 677,72^5	„	2 677,72^5
1 635,—	4 325,—	5 960,—
729 550,—	„	729 550,—
2 609,95	„	2 609,95
420,81	„	420.81
4 800,—	„	4 800,—
1 800,—	„	1 800,—
116,30	„	116,30
19,24	„	19,24
„	1 670,—	1 670,—
„	213,40	213,40
774,41	„	774,41
67,20	„	67,20
„	31,45	31,45
f 1 019 305,27	f 733 996,26	f 1 753 301,53
69 554,37^5	„	69 554,37^5
f 1 088 859,64^5	f 733 996,26 5	f 1 82[illegible] 855,90^5

B. Veranderingen in de bestanddeelen van 's Fonds vermogen gedurende het jaar 1906.

I. 3 *pcts. inschrijvingen op het Grootboek der Nationale Schuld.*

Gedurende 1906 werden 3 pcts. inschrijvingen overgeschreven op rekening van het Civiel weduwen- en weezenfonds:

f 100 000 nominaal tegen inname in 's lands kas van. f 94 435,—

f 100 000 nominaal tegen inname in 's lands kas van 92 697,50

en werden verkocht:

f 100 000 nominaal tegen inname in 's lands kas van 92 976,23

II. *Effecten.*

Geene.

III. *Hypotheken.*

Bijgekomen:

8	Jan.	1906	eene	hypotheek,	groot f	105 000,—	rente 5	pct.;
8	„	„	„	„	„	8 500,—	„ 5	„
8	„	„	„	„	„	8 000,—	„ 5	„
8	„	„	„	„	„	7 625,—	„ 5	„
8	„	„	„	„	„	4 500,—	„ 5	„
8	„	„	„	„	„	3 000,—	„ 5	„
8	„	„	„	„	„	18 500,—	„ 5	„
8	„	„	„	„	„	12 000,—	„ 4,5	„
8	„	„	„	„	„	3 375,—	„ 5	„
8	„	„	„	„	„	24 000,—	„ 5	„

8	Jan.	1906	eene	beleening	groot	f 13 000,—	rente	5	pct.;
8	„	„	„	„	„	5 500,—	„	5	„
8	„	„	„	„	„	11 000,—	„	5	„
8	„	„	„	„	„	13 500,—	„	5	„
8	„	„	„	„	„	19 750,—	„	5	„
8	„	„	„	„	„	10 700,—	„	5	„
8	„	„	„	„	„	15 000,—	„	5	„
8	„	„	„	„	„	9 350,—	„	5	„
8	„	„	„	„	„	14 000,—	„	5	„
8	„	„	„	„	„	5 000,—	„	4,5	„
8	„	„	„	„	„	14 500,—	„	5	„
15	„	„	„	„	„	9 500,—	„	5	„
15	„	„	„	„	„	6 000,—	„	5	„
15	„	„	„	„	„	3 000,—	„	6	„
22	„	„	„	„	„	7 500,—	„	5	„
5	Febr.	„	„	„	„	9 500,—	„	5	„
16	„	„	„	„	„	40 000,—	„	5	„
5	Maart	„	„	„	„	10 000,—	„	5	„
12	„	„	„	„	„	5 000,—	„	5	„
12	„	„	„	„	„	5 000,—	„	5	„
15	„	„	„	„	„	2 500,—	„	6	„
26	„	„	„	4de hypotheek	„	5 000,—	„	5	„
23	April	„	„	beleening	„	2 500,—	„	5	„
25	„	„	„	„	„	7 000,—	„	5	„
1	Mei	„	„	„	„	6 000,—	„	6	„
14	„	„	„	„	„	15 000,—	„	5,5	„
14	„	„	„	„	„	12 000,—	„	5	„
14	„	„	„	„	„	2 500,—	„	6	„

21	Mei	1906	eene	2de hypotheek	groot	f 1 000,—	rente	6	pct.;
15	Juni	„	„	„	„	2 600,—	„	5	„
18	„	„	„	beleening	„	4 000,—	„	5	„
30	„	„	„	2de hypotheek	„	2 000,—	„	6	„
11	Juli	„	„	beleening	„	3 300,—	„	6	„
16	„	„	„	„	„	2 600,—	„	6	„
30	„	„	„	„	„	5 000,—	„	5	„
30	„	„	„	„	„	7 000,—	„	5	„
30	„	„	„	„	„	7 000,—	„	5	„
30	„	„	„	2de hypotheek	„	3 000,—	„	5	„
30	„	„	„	4de idem	„	4 000,—	„	5	„
20	Aug.	„	„	beleening	„	5 000,—	„	5	„
3	Sept.	„	„	2de hypotheek	„	25 000,—	„	5	„
1	Oct.	„	„	beleening	„	7 500,—	„	6	„
1	„	„	„	2de hypotheek	„	900,—	„	5	„
8	„	„	„	„	„	2 000,—	„	5	„
18	„	„	„	beleening	„	6 000,—	„	5	„
18	„	„	„	„	„	6 500,—	„	6	„
23	„	„	„	2de hypotheek	„	10 000,—	„	5	„
30	„	„	„	beleening	„	3 600,—	„	6	„
16	Nov.	„	„	2de hypotheek	„	10 750,—	„	6	„
26	„	„	„	beleening	„	18 000,—	„	5	„
3	Dec.	„	„	2de hypotheek	„	31 000,—	„	5	„
15	„	„	„	beleening	„	6 000,—	„	6	„
17	„	„	„	„	„	69 000,—	„	5	„
31	„	„	„	„	„	13 000,—	„	5	„

Te zamen f 729 550,—

Afgegaan wegens aflossing:

9	Febr. 1906	eene beleening, groot	f	2 000,—	rente	6 pct.
20	„	„ „ „	„	5 000,—	„	5 „
3	Mei	„ „ „	„	5 850,—	„	5 „
8	Juni	„ „ „	„	970,—	„	6 „
20	Juli	„ „ „	„	2 600,—	„	6 „
31	„	„ „ „	„	1 000,—	„	5 „
26	Sept.	„ „ „	„	36 000,—	„	5 „
28	„	„ „ „	„	12 500,—	„	4 „
28	„	„ „ „	„	14 000,—	„	5 „
30	„	„ „ „	„	12 666,42	„	5 „
2	Oct.	„ „ „	„	1 050,—	„	5 „
12	„	„ „ „	„	24 000,—	„	5 „
30	„	„ „ „	„	35 000,—	„	4,5 „
23	Nov.	„ „ „	„	9350,—	„	5 „
14	Dec.	„ „ „	„	7 200,—	„	5 „
15	„	„ „ „	„	2 500,—	„	6 „
15	„	„ „ „	„	2 600,—	„	6 „
18	„	„ „ „	„	13 500,—	„	5 „
20	„	„ „ „	„	6 000,—	„	6 „
31	„	„ „ „	„	900,—	„	6 „
		wegens gedeeltelijke aflossing		93 530,—		
		Te zamen	f	288 216,42		

Zoodat het totaal uitgezet bedrag is vermeerderd met 441 333,58

Op ultimo December 1906 bleef op hypotheek uitgezet . . . . f	37 000,—	rente	4 pct.
	467 340,—	„	$4^1/_2$ „
	2 050 152,50	„	5 „
	14 750,—	„	5,5 „
	191 297,50	„	6 „
Te zamen f	2 760 540,—		

IV. *Eigendommen.*

Afgegaan wegens verkoop op 31 Januari 1906 perceel verpondingsnummer 11639, opbrengst . . . . . . f 5500,—

Het perceel was aangekocht voor f 6360, dus mindere opbrengst . . . . 860,—

Wegens verkoop op 7 Juli 1906 perceel verpondingsnummer 50, opbrengst . . . . 1 610,—

Het perceel was aangekocht voor f 4500, dus mindere opbrengst . . . . , ... 2 890,—

De waarde der eigendommen is derhalve verminderd met . . . . .f 10 860,—

N.B. Onder de som van f 4500, waarvoor het perceel verpondingsnummer 50 staat staat vermeld als in 1891 te zijn aangekocht, is begrepen een bedrag van f 3330,65 voor betaalde eerste reparatiekosten.

V. *Obligatie van den luitenant der Chineezen te Bandoeng.*

Afgegaan wegens aflossing . . . . f 591,61[5]

VI. *Dubieuse debiteuren.*

Van de schuld onder dit hoofd is afbetaald . f 482,70

D. Overzicht van het aantal gebeneficieerden.

		Weduwen van:								Totaal weduwen.	Kinderen van weduwen.	Kinderen van hertrouwde weduwen.	Weezen.
		Luitenant-generaal.	Generaal-majoor.	Kolonel.	Luitenant-kolonel.	Majoor.	Kapitein.	Luitenant. 1ste.	Luitenant. 2de.				
Het aantal bedroeg op 1 Januari	1906	6	8	35	93	148	488	192	35	1005	413	23	54
	1907	6	8	35	102	154	504	197	34	1040	429	. 23	46
Gedurende 1906	vermeerderd met	„	„	„	9	6	16	5	„	35	16	„	—
	verminderd met	„	„	„	„	„	„	„	1	„	„	„	8

E. Huwelijken van deelgenooten gedurende het jaar 1906.

Gedurende 1906 werden 87 huwelijken in de registers van het fonds ingeschreven en wel van:

	Rangen.					
	Luit.-kolonel.	Majoor.	Kapitein.	1ste-luitenant.	2de-luitenant.	Totaal.
Actief dienenden	„	1	4	35	37	77
Gepensionneerden	2	1	3	4	„	10
Te zamen	2	2	7	39	37	87

BATAVIA, den 2den October 1907.

De Directie,

J. J. K. ENTHOVEN, *Voorzittend Lid.*
A. W. VAN DER MEER.
H. W. A. S. LOKE.
P. C. VAN DER WILLIGEN. *Leden.*
G. W. F. DE VOS.
G. L. STUMPFF, *Amanuensis.*

n geduren

van ant n ng.	Du debi	TOELICHTINGEN.
,80[5]	f 5	verzicht zijn de effecten enz. tot al bedrag aangegeven. koers op 31 December 1906 zou zijn van de:
,80[5]	f 5	agen op het Groot- . . . . f 1 633 735,—
,61[5]		. . . . 313 574,—
		en . . . . . 184 788,12[5]

C. Beloop van 's Fonds vermogen gedurende het jaar 1906.

	Inschrijvingen op het Grootboek.	Effecten.	Hypotheken.	Eigendommen.	Obligatie van den luitenant der Chineezen te Bandoeng.	Dubieuse debiteuren.	Aandeelen Cultuur-maatschappij „Pondok Gedé”.	Beschikbare gelden.	Te zamen.
Blijkens het verslag over 1905 bestond het vermogen op ultimo van dat jaar uit	f 2 066 200,—	f 515 700,—	f 2 319 206,42	f 13 159,38	f 10 305,80^{5}	f 53 094,81^{5}	f 2 500,00	f 8 342,51	f 4 988 508,93
Gedurende 1906 vermeerderd met . .	„	„	729 550,—	„	„	„	„	61 211,86^{5}	790 761,86^{5}
Te zamen . . .	f 2 066 200,—	f 515 700,—	f 3 048 756,42	f 13 159,38	f 10 305,80^{5}	f 53 094,81^{5}	f 2 500,00	f 69 554,37^{5}	f 5 779 270,79^{5}
Gedurende 1906 verminderd met . .	300 000,—	„	288 216,42	10 860,—	591,61^{5}	482,70	„	„	600 150,73^{5}
Totaal ultimo 1906 . . .	f 1 766 200,—	f 515 700,—	f 2 760 540,—	f 2 299,38	f 9 714,19	f 52 612,11^{5}	f 2 500,00	f 69 554,37^{5}	f 5 179 120,06

TOELICHTINGEN.

In dit overzicht zijn de effecten enz. tot hun nominaal bedrag aangegeven.

Naar den koers op 31 December 1906 zou de waarde zijn van de:

inschrijvingen op het Grootboek	f 1 633 735,—
obligaties	313 574,—
pandbrieven	184 788,12^{5}
Totaal	f 2 132 097,12^{5}
en het vermogen dus . . .	149 802,87^{5}

minder dan het overzicht aangeeft.

Aan contributiën, enz. was op het einde van het verslagjaar nog in Indië te goed f 51 426,08.

Gedurende 1906 is 's fonds vermogen toegenomen met f 211 802,40.

D. Overzicht

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zondag 12 en Maandag 13 Januari 1908, n°. 10.

N°. 103.

VERSLAG *van de onderzoekingen van* Dr. PH. VAN HARREVELD, *verricht gedurende zijn verblijf aan het departement van landbouw te Buitenzorg.*

Mijn verblijf aan de Plantentuin te Buitenzorg duurde van 7 Mei tot 13 September 1907. In de eerste plaats betrof mijn onderzoek het verschijnsel der guttatie. In de tropen is het droppelen der bladen veel belangrijker en algemeener dan in kouder en droger klimaat. Eenige onderzoekers houden het droppelen voor een middel ter voorkoming van injectie der intercellulaire ruimten van het bladmoes. Anderen echter bestrijden dit. Zoo wordt het gevaar voor injectie der bladen denkbeeldig genoemd door W. Lepeschkin (Die Bedeutung der Wasser absondernden Organe für die Pflanzen. Flora Band 90, 1902), en door A. Bürgerstein (Monographie über die Transpiration der Pflanzen. Jena 1904).

Ik trachtte te beslissen of bij de sterk droppelende planten in de tropen werkelijk nu en dan injectie dreigde voor te komen. Mijn proeven en waarnemingen onder natuurlijke omstandigheden moesten gedaan worden in den minder vochtigen oostmoesson. Toch gaven zij zekerheid, dat bij sommige planten het genoemde gevaar herhaaldelijk optreedt.

Bij deze proeven bediende ik mij, behalve van Colocasia antiquorum, vooral van planten uit de familie der Urticaceae, die uitmunten door hun vermogen om sterk te droppelen. Door verhindering der verdamping was hier willekeurig injectie te verkrijgen, in welk geval zelfs een onbelemmerde guttatie niet bij machte bleek, de injectie te voorkomen.

Op heldere morgens na regenachtige dagen zag ik ook meermalen spontane injectie van het bladmoes optreden, die iets later in den morgen door verdamping weder verdween.

Het bleek mij verder, dat de door Haberlandt voor Conocephalus beschreven bijzondere wijze van droppeling zeer algemeen voorkomt in de familie der Urticaceae.

Van de kleinere onderwerpen, die mij bezig hielden, zijn het aërenchym van Neptunia oleracea en de haustorien van Cassytha filiformis te vermelden. Goebel houdt het aërenchym van Neptunia en andere planten voor een luchtreservoir ten dienste der ademhaling, niet voor een drijforgaan (Pflanzenbiologische Schilderungen, IIter Teil, pag. 259). Deze opvatting is stellig in vele gevallen juist. Bij Neptunia oleracea constateerde ik echter, dat de luchtkussens dienden om de stengels van deze waterplant op een bepaald niveau drijvende te houden. Materiaal werd verzameld om de ontwikkeling van dit aërenchym en van dat van Jussiaea repens opnieuw na te gaan.

Cassytha filiformis vertoont eenige eigenschappen die twijfel kunnen wekken aangaande zijn parasietische leefwijze: de groene kleur, het leven op schier alle planten binnen zijn bereik en het indringen der haustorien in de eigen stengels der plant. Het bleek mij evenwel, dat de haustorien een verbinding tot stand brengen tusschen eigen xyleem en het xyleem van de voedsterplant, zoodat in elk geval aan hemiparasitisme gedacht moet worden. Aan ingezameld materiaal zal dit nader onderzocht worden.

Een groot deel van de mij ten dienste staande tijd heb ik besteed aan het bijeenbrengen van een collectie demonstratiemateriaal voor het onderwijs aan Nederlandsche universiteiten. De plantentuin met zijn wetenschappelijke staf en de excursies in de omgeving van Buitenzorg, Priok, Tjibodas en Garoet boden daartoe een onvergelijkelijke gelegenheid, die mij tevens op de beste wijze in kennis bracht met de bijzonderheden der tropenflora.

Groningen, 29 November 1907.

Dr. Ph. van Harreveld.

Bijvoegsel tot de *Nederlandsche Staatscourant* van
Zaterdag 28 December 1907, n°. 303.

N°. 104.

VERSLAG *omtrent den staat der Rijksverzekeringsbank en hare werkzaamheden in het jaar* 1906.

Aan de Koningin.

HOOFDSTUK I.

DE RIJKSVERZEKERINGSBANK EN HARE INRICHTING.

§ 1. *Personeel.*

Het gezamenlijk personeel, dat onder de bevelen van het Bestuur der Rijksverzekeringsbank werkzaam is, bedroeg op 31 December 1905 702, en op 31 December 1906 797 personen, zooals in de volgende staten is aangegeven.

	Administratief personeel.										Bedienend personeel.					Buiten dienst.			
	Secretaris-Generaal.	Medisch Adviseur.	Administrateur.	Referendaris.	Hoofdcommies.	Commies	Adjunct-commies.	Eerste klerk.	Tweede klerk.	Tijdelijke schrijver.	Congierge.	Bode.	Assistent-bode.	Tijdelijk assistent-bode.	Vaste knechts.	Contr. geneeskundige.	Agent.	Chef de bureau.	Totaal-generaal.
Op 31 December 1905 waren in functie	1	1	1	3	7	10	36	98	149	*) 300	1	3	2	7	1	10	70	2	702
Gedurende het jaar 1906 traden in functie	—	–	–	–	–	–	–	27	15	89	–	1	1	–	8	2	1	–	144
	1	1	1	3	7	10	36	125	164	**) 389	1	4	3	7	9	12	71	2	846
Eervol ontslagen werden . .	—	–	–	–	–	–	–	—	—	19	–	–	–	–	–	–	1	–	20
Overleden	—	–	–	–	–	–	–	—	—	—	–	–	–	–	–	–	1	–	1
Bevorderd werden tot Eerste klerk.	—	–	–	–	–		–	—	27	—	–	–	–	–	–	–	–	–	27
Bevorderd werd tot bode . .	—	–	–	–	–	–	–	—	—	—	–	–	1	–	–	–	–	–	1
	—	–	–	–	–	–	–	—	27	19	–	–	1	–	–	–	2	–	49
Op 31 December 1906 waren in functie	1	1	1	3	7	10	36	125	137	370	1	4	2	7	9	12	69	2	797

*) Daaronder begrepen 18 avondschrijvers.
**) Waaronder 3 op de bijkantoren werkzaam.

Indeeling van het personeel over de afdeelingen.

Afdeeling.	Secretaris-Generaal.	Medisch Adviseur	Admini-strateur.	Referendaris.	Hoofd-commies.	Commies.	Adjunct-commies.	1ste klerk.	2de klerk.	Tijdelijk schrijver.	Totaal-generaal.
Bureau van den Secretaris-Generaal	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	3
Agenda en expeditie. . .	—	—	—	—	1	—	2	3	10	10	26
Bureau materieel	—	—	—	—	—	—	—	1	1	4	6
Algemeene zaken	—	—	—	1	1	2	2	1	1	9	17
Bedrijf.	—	—	—	1	1	3	16	31	53	124	229
Boekhouding	—	—	—	—	1	1	1	22	13	54	92
Comptabiliteit	—	—	—	—	1	1	3	7	12	23	47
Inspectie	—	—	—	—	1	—	1	4	2	9	17
Medische afdeeling . . .	—	1	1	—	—	—	—	2	3	8	15
Ongevallen	—	—	—	1	1	2	7	40	30	98	179
Wiskunde en Statistiek .	—	—	—	—	—	1	2	14	12	28	57
Op 31 Dec. 1906 waren in functie	1	1	1	3	7	10	36	125	137	367	688

Onder deze ambtenaren waren 17 vrouwelijke, n.l. 6 eerste- en 11 tweede-klerken, terwijl onder het tijdelijk personeel 110 schrijfsters waren.

§ 2. *Raad van Toezicht.*

In het jaar 1906 onderging de Raad van Toezicht, bedoeld in artikel 18 der Ongevallenwet 1901, in zijne samenstelling de volgende wijzigingen.

Bij Koninklijk besluit van 11 Januari 1906 werd aan den heer jhr. Ch. F. van de Poll met ingang van 1 Februari d.a.v. eervol ontslag verleend als lid van den Raad, en in diens plaats benoemd de heer Jos. van Raalte, Directeur van de Koninklijke Maatschappij „De Schelde", te Vlissingen.

In de maand Mei zagen de heeren Van der Sleyden en Van Verre zich om gezondheidsredenen genoodzaakt, aan de Koningin hun ontslag als voorzitter en lid van den Raad te verzoeken, welk ontslag bij Koninklijk besluit van 13 Juni eervol verleend werd met ingang van 1 Juli. Bij dit zelfde Koninklijk besluit werden benoemd als hunne opvolgers de heeren mr. H. L. Drucker, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te Leiden, en mr. M. van Regteren Altena, lid der firma Jan Kol, te Amsterdam, terwijl de heer mr. H. L. Drucker als voorzitter van den Raad werd aangewezen. In plaats van de op 1 Juli periodiek aftredende leden mr. M. J. C. M. Kolkman, B. Lutkie en P. B. Kok, werden gelijktijdig benoemd tot leden van den Raad, de heeren: mr. J. A. Loeff, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's Gravenhage; J. P. Larsen, werkgever te Amsterdam, en B. D. Schouten, werkman te Amsterdam.

Bij Koninklijk besluit van 6 December 1906 werd de heer mr. J. F. Th. van Valkenburg wederom voor den tijd van vijf jaren als secretaris van den Raad benoemd.

De Raad kwam in 1906 vijf maal te zamen, daar eenmaal eene buitengewone vergadering belegd moest worden, ten einde, overeenkomstig artikel 18 der wet, eene aanbevelingslijst op te maken ten gevolge van de ontslagaanvrage van de heeren Van der Sleyden en Van Verre. In deze buitengewone vergadering werd de heer Van Verre, op zijn verzoek, door den Raad ontheven van zijne functie om de assignatiën te viseeren, waarbij het Bestuur der Rijksverzekeringsbank wenscht te beschikken over de bij de Nederlandsche Bank aanwezige waarden der Rijksverzekeringsbank, en de heer P. B. Kok met de waarneming dezer functie belast. Ten gevolge van het aftreden van den heer Kok als lid van den Raad op 1 Juli 1906, werd in de gewone vergadering van 9 Juli de heer mr. M. van Regteren Altena tot waarneming dezer functie aangewezen.

Evenals vorige jaren werd iedere drie maanden door eene commissie uit den Raad een bezoek gebracht aan de Bank, die omtrent hare bevindingen in de daaropvolgende gewone vergadering rapport uitbracht, welke rapporten steeds aanleiding gaven tot gedachtenwisseling en het vragen van inlichtingen aan het Bestuur, dat daartoe steeds — hetzij in zijn geheel, hetzij door een of meer zijner leden — de vergaderingen van den Raad bijwoonde.

De commissie, bedoeld in artikel 92 der wet, kwam tweemaal te zamen. Tot leden dezer commissie werden, na het aftreden der heeren J. L. van Verre en Ph. W. van der Sleyden, bij beschikking van den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel van 8 Augustus 1906, aangewezen de heeren mr. J. A. Loeff en mr. M. van Regteren Altena, welke laatste als voorzitter der commissie optrad.

§ 3. *Gebouwen en materieel.*

De geregelde toeneming van de werkzaamheden en de daarmede gepaard gaande uitbreiding van personeel en archieven, maakte weer belangrijke uitbreiding der kantoorruimte noodzakelijk. Het perceel 375 Prinsengracht werd door eene groote verbouwing voor den dienst ingericht, terwijl op de twee andere gebouwen aan de Prinsengracht gelegen, eene nieuwe achterverdieping werd gezet. Daarna werden deze 3 perceelen op verschillende verdiepingen met elkander in verbinding gebracht. Deze verbouwingen, die niet onbelangrijke uitgaven vorderden, waren onvermijdelijk, omdat het huren van gebouwen op eenigen afstand voor den dienst te bezwarend zou zijn geweest, en in de onmiddellijke nabijheid geen geschikte lokalen verkrijgbaar waren. Ten behoeve der zeer sterk in omvang toenemende archieven werden voorts vier in de onmiddellijke nabijheid van het gebouwencomplex aan Keizers- en Prinsengracht gelegen pakhuisjes ge-

huurd en in orde gebracht. In het geheel waren op 31 December 1906 in gebruik, behalve eene kamer voor den Wiskundigen Adviseur in perceel 126 Keizersgracht, de volgende gebouwen:

Keizersgracht 258, voor- en achtergebouw,
„ 262,
„ 304, gedeeltelijk,
„ 306,
„ 326,
Wolvenstraat 28,
Heerengracht 272,
Prinsengracht 375,
„ 377,
„ 379, met gebouw in den tuin,
„ 369,
„ 367,
„ 365,
„ 363, } de bovenbedoelde pakhuisjes.

Ondanks deze belangrijke vermeerdering van het aantal kantoor- en archieflokalen is nog slechts het hoogstnoodzakelijke verkregen. En dat voldoet, wat inrichting, ruimte en hygiëne betreft, voor een groot deel nauwelijks aan de eischen, die aan eene instelling als de Rijksverzekeringsbank mogen gesteld worden.

Het aantal modellen bedroeg op 31 December 1906: 1101.

De catalogus der bibliotheek wijst 1070 nummers aan.

§ 4. *Afdeeling Agenda en Expeditie.*

(Het ontvangen en verzenden van stukken. Het bijhouden van agenda en index.)

Zooals in het vorig jaarverslag in uitzicht werd gesteld, trad met ingang van 1 Januari 1906 eene nieuwe regeling in werking. Bij deze regeling wordt eene verdeeling der inkomende en uitgaande stukken in het oog gehouden, en wel in:

A. Alle mededeelingen en bescheiden, welke krachtens eenige wettelijke bepaling, of wel op grond van eenig dienstvoorschrift zijn op te maken.

B. Correspondentie.

De eerste categorie wordt niet langer over de algemeene agenda geleid; aanteekening van verzending en ontvangst geschiedt door de afdeelingen, waartoe de stukken behooren, waardoor de behandeling wordt bespoedigd.

De tweede categorie slechts, welke de correspondentie omvat,

wordt in de agenda opgenomen, die daardoor zooveel minder omvangrijk is, dat het mogelijk is geworden, tot indiceering over te gaan. Ook over de afgeloopen jaren is deze correspondentie in den index opgenomen.

De nieuwe regeling gaf tevens gelegenheid om meerdere stukken, voor denzelfden geadresseerde bestemd, in éene zending bijeen te voegen, waardoor het aantal zendingen sterk verminderde. Zoo bevat de agenda per dag thans slechts plus minus 1370 ingekomen en 2750 uitgaande stukken, welke aantallen over 1905 respectievelijk nog ongeveer 2000 en 4000 bedroegen.

Ontvangen werden 14 863 geadviseerde en 1541 aangeteekende, verzonden 225 613 geadviseerde en 473 aangeteekende stukken.

Het aantal ambtenaren en schrijvers aan de afdeeling in functie bedroeg 31 December 1906 26, tegen 28 op 31 December 1905.

§ 4*a*. *Bureel Materieel.*

Met ingang van 1 October werd de afdeeling Comptabiliteit van de administratie van het materieel ontheven en een afzonderlijk Bureel Materieel ingesteld, met de leiding waarvan de Chef der Afdeeling Agenda en Expeditie werd belast. Door dat Bureel werd eene reorganisatie voorbereid, die onder meer ten doel heeft, de leveringen in het vervolg zooveel mogelijk bij openbare inschrijving te doen geschieden.

Op het Bureel waren op 31 December 1906 werkzaam 6 ambtenaren en schrijvers.

§ 5. *Afdeeling Comptabiliteit.*

(Het verifieeren en voldoen of betaalbaar stellen van rekeningen en declaraties. Behandeling van alle zaken van comptabelen aard.)

Het aantal declaraties, dat gedurende het jaar 1906 inkwam, bedroeg 125 200, tegenover 81 028 in 1904 en 103 453 in 1905. Evenals op 31 December 1905, bleven ook op 31 December 1906 ongeveer 23 000 declaraties van het loopende jaar ter behandeling over. De ongeregelde inzending der declaraties, waarover ook in het vorig jaarverslag werd geklaagd, is hiervan de oorzaak. Ook nu moesten weder vele geneeskundigen aan de inzending hunner declaraties worden herinnerd. In den loop des jaars werden den apothekers en geneeskundigen opnieuw de administratieve voorschriften, welke bij het opmaken der vorderingen zijn in acht te nemen, in één formulier toegezonden. Het aantal declaraties, dat zonder correspondentie kon worden afgedaan, bedroeg ongeveer 85 % van het geheel (tegen 86 in 1905). Bij de vermeerdering van het totaal aantal declaraties nam de correspondentie echter dermate toe, dat eenige versterking van personeel onvermijdelijk was.

Aantal personen aan de Afdeeling in functie op 31 December 1906 47, tegen 43 op 31 December 1905.

§ 6. *Bedrijfsafdeeling.*

(Behandeling der bedrijfsaangiften; het classificeeren der ondernemingen; het verifieeren der loonlijsten; het berekenen der premies; het uitzenden der daarop betrekking hebbende beschikkingen, aanmaningen en dwangbevelen; behandeling van de requesten betreffende risico-overdracht en van de aanvragen om ontheffing daarvan; berekening der administratiekosten, te betalen door werkgevers, die eigen risico dragen, en door naamlooze vennootschappen of vereenigingen, aan wie risico's zijn overgedragen.)

Ter bevordering eener nauwkeurige verificatie der loonlijsten en ter bespoediging van de invordering der premie moest het personeel in 1906 wederom met eenige klerken en schrijvers worden vermeerderd, zoodat het bedroeg 229 op 31 December 1906, tegen 195 op 31 December 1905.

§ 7. *Ongevallenafdeeling.*

(Behandeling der ongevallen-aangiften; uitzending van alle beschikkingen waarbij schadeloosstellingen worden vastgesteld en toegekend, en betaalbaarstelling der uitkeeringen.)

Deze afdeeling blijft door het nog gestadig stijgen van het aantal ongevallen, alsmede door de toeneming van het aantal rentetrekkers, voortdurend vermeerdering van personeel eischen.
In functie waren 179 ambtenaren en schrijvers op 31 December 1906, tegen 146 op 31 December 1905.

§ 8. *Medische afdeeling en medische dienst.*

(De beoordeeling der aangifte van ongevallen uit medisch oogpunt; de beoordeeling der mate van geschiktheid van de getroffenen; contrôle op de geneeskundige behandeling; correspondentie met geneeskundigen en apothekers; de administratie, verbonden aan den geneeskundigen dienst; bijhouden van het register en van de naamlijsten van ingeschreven geneeskundigen, enz.; beoordeeling der declaraties van geneeskundigen, apothekers en handelaren in heel- en verbandmiddelen.)

In den loop van het jaar werden twee controleerende geneeskundigen benoemd, die, na eenigen tijd op het bureau van den medischen adviseur werkzaam geweest te zijn, zich in October naar hunne standplaatsen begaven.

In verband met deze uitbreiding van het aantal controleerende geneeskundigen, werd eene wijziging gebracht in de dienstkringen, ten einde zooveel mogelijk tot eene gelijkmatige verdeeling van den arbeid te geraken. Als nieuwe standplaatsen werden aange-

wezen Zwolle, Arnhem, 's Hertogenbosch en Roermond, met opheffing der standplaatsen Deventer en Venlo. Overigens bleven Amsterdam, Rotterdam, 's Gravenhage, Groningen, Utrecht, Leiden en Breda als standplaatsen gehandhaafd.

Het personeel ten bureele van den Medischen adviseur bedroeg, behalve den daar werkzaam gestelden controleerend-geneeskundige, 15, tegen 11 een jaar te voren.

Nadat in den loop van het jaar op eigen verzoek, wegens nederlegging van de praktijk, vertrek of overlijden, 144 geneeskundigen van het register waren afgevoerd, was het getal ingeschreven geneeskundigen op het einde des jaars van 2039 geklommen tot 2148, over het land verdeeld als volgt:

Amsterdam	227	(in 1905: 227)
Rotterdam	131	(„ „ : 125)
's Gravenhage	117	(„ „ : 109)
Groningen (stad en provincie)	136	(„ „ : 130)
In de provincie:		
Friesland	133	(„ „ : 125)
Drente	52	(„ „ : 51)
Overijsel	113	(„ „ : 108)
Gelderland	229	(„ „ : 222)
Utrecht (stad en provincie)	138	(„ „ : 126)
Noordholland (exclusief Amsterdam)	234	(„ „ : 213)
Zuidholland (exclusief Rotterdam en 's Gravenhage	288	(„ „ : 279)
Zeeland	88	(„ „ : 87)
„ (Belgische deskundigen)	13	(„ „ : 13)
Noordbrabant	172	(„ „ : 153)
„ (Belgische deskundigen)	8	(„ „ : 6)
Limburg	56	(„ „ : 55)
„ (Belgische deskundigen)	9	(„ „ : 8)
„ (Duitsche „)	4	(„ „ : 2)
Totaal	2148	(in 1905: 2039)

Slechts in 6 zeer kleine gemeenten (tegen 13 in 1905) heeft de geneeskundige zich niet laten inschrijven.

Apothekers, apotheekhoudende geneeskundigen en handelaren in heel- en verbandmiddelen waren, nadat in den loop van het jaar op eigen verzoek, opheffing der apotheek, vertrek en overlijden 133 waren afgeschreven, op het einde des jaars ingeschreven volgens onderstaanden staat, waarin ter vergelijking ook de ingeschrevenen op 31 December 1905 zijn opgenomen.

Deelen des Rijks.	Apothekers.		Apotheek-houdende geneeskundigen.		Handelaren in heel- en verbandmiddelen.	
	1905.	1906.	1905.	1906.	1905.	1906.
Amsterdam	95	99	—	—	15	16
Rotterdam	46	47	7	7	13	19
s Gravenhage	29	33	1	1	12	12
Groningen (stad en provincie)	26	26	78	79	8	8
Friesland	30	33	82	83	2	4
Drente	9	9	33	33	2	2
Overijsel	26	25	61	62	6	9
Gelderland	30	48	117	122	8	14
Utrecht (stad en provincie)	34	35	54	59	9	10
Noordholland (excl. Amsterdam)	45	47	103	113	7	9
Zuidholland (excl. Rotterdam en 's Gravenhage)	55	57	167	172	9	8
Zeeland	22	18	59	59	6	6
„ (Belgische)	—	—	12	13	—	—
Noordbrabant	34	32	99	106	5	6
„ (Belgische)	—	—	5	7	—	—
Limburg	33	34	11	14	3	4
„ (Belgische)	1	1	3	4	—	—
„ (Duitsche)	1	1	1	1	—	—
Totaal	516	545	893	935	105	127

Hieruit blijkt, dat het totaal der ingeschreven apothekers, apotheekhoudende geneeskundigen en handelaren in heel- en verbandmiddelen, dat op 31 December 1905 1514 bedroeg, op 31 December 1906 met 93 was vermeerderd en dus tot 1607 was gestegen.

Het aantal gemeenten, waar geen apotheker, apotheekhoudende geneeskundige of handelaar in heel- en verbandmiddelen was ingeschreven, is van 68 in 1905 tot 54 gedaald.

Ten aanzien van het getal met de Bank in betrekking staande ziekenhuizen, inrichtingen voor ooglijders, voor medico-mechanische behandeling, sanatoria voor zenuwlijders of voor longlijders, en inrichtingen voor het uitzenden van verplegend personeel, geeft

onderstaande tabel over de jaren 1905 en 1906 een vergelijkend overzicht.

Deelen des Rijks.	Zieken-huizen.		Inrichtingen voor ooglijders.		Inrichtingen voor medico-mechanische behandeling.		Sanatoria.			Inrichtingen voor zieken-verpleging.	
								Zenuwlijders.	Longlijders.		
	1905.	1906.	1905.	1906.	1905.	1906.	1905.	1906.		1905.	1906.
Amsterdam	10	10	1	1	4	4	—	—	—	9	11
Rotterdam	8	8	2	2	2	2	—	—	—	2	5
's Gravenhage	5	5	1	1	3	4	—	1	—	6	6
Groningen (stad en provincie)	3	3	1	1	2	2	—	—	—	1	2
Friesland	7	7	—	—	1	1	—	—	—	2	5
Drente	1	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Overijsel	11	13	—	—	3	3	—	—	1	—	9
Gelderland	23	24	2	2	2	2	—	1	2	2	9
Utrecht (stad en provincie)	8	8	1	1	1	1	1	1	—	2	3
Noordholland (excl. Amsterdam)	15	16	—	—	1	1	—	—	1	3	4
Zuidholland (excl. Rotterdam en 's Gravenhage)	15	15	—	—	—	1	1	1	—	9	10
Zeeland	13	13	—	—	—	—	—	—	—	—	5
Noordbrabant	39	39	—	1	1	1	—	—	—	4	10
Limburg	10	10	1	1	—	—	—	—	—	1	4
							totaal	4	4		
Totaal . .	168	173	9	10	20	22	2	8		41	84

§ 9. *Afdeeling Boekhouden.*

(De boekhouding; aan- en verkoop van effecten; sluiten en aflossen van beleeningen, enz.; het opmaken der afrekeningen met de risico-dragende werkgevers, naamlooze vennootschappen en vereenigingen; invordering, teruggave en administratie der in pand gegeven waarden; het opmaken der maandelijksche afrekening voor het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie wegens de door de postkantoren als kantoren der Bank ontvangen en uitgegeven gelden.)

Ook de werkzaamheden dezer afdeeling namen in 1906 wederom eenigermate toe en wel door dezelfde oorzaken als in het vorige verslag vermeld.

In functie waren 92 personen op 31 December 1906, tegen 86 op 31 December 1905.

§ 10. *Afdeeling Algemeene Zaken.*

(Behandeling van de afwijzende beschikkingen op aanvragen om schadeloosstellingen en van de beroepszaken; administratie van de op grond van de artikelen 108—110 der Ongevallenwet 1901 door de Rijksverzekeringsbank overgenomen polissen; correspondentie over aangelegenheden van juridischen aard; redactie van het verslag.)

Er waren werkzaam 17 personen op 31 December 1906, tegen 15 een jaar te voren.

§ 11. *Afdeeling Wiskunde en Statistiek.*

(Het verrichten van alle werkzaamheden van wiskundigen aard; het verzamelen en bewerken van statistisch materiaal betreffende de verzekeringsplichtige bedrijven, de ongevallen en de ingestelde beroepen.)

In den loop van het jaar verscheen de ongevallen-statistiek over het jaar 1903, opgemaakt ingevolge artikel 17 der Ongevallenwet 1901.

Aan de Afdeeling waren in functie 57 personen, tegen 47 een jaar te voren.

§ 12. *Afdeeling Inspectie.*

(Regeling van en toezicht op de werkzaamheden der agenten.)

De uitbreiding der administratieve contrôle, in het bijzonder op het werk der assistenten van de agenten, deed de werkzaamheden dezer afdeeling toenemen, zoodat het personeel eenigszins moest worden uitgebreid, n.l. van 15 tot 17 personen.

§ 13. *Dienst der Agenten.*

In het corps agenten ontstonden in 1906 twee vacatures, waarvan er één op 31 December 1906 nog niet was vervuld, zoodat op dien datum 69 agenten werkzaam waren, waarvan 9 zonder vaste standplaats ter beschikking gehouden werden om in de verschillende agentschappen bij ziekte of verlof van den agent dezen te vervangen of hem bij opeenhooping van werkzaamheden tijdelijk behulpzaam te zijn. Waar de taak der agenten steeds veel van hun werkkracht eischt, veroorzaakte de gestadige toeneming der door hen te behandelen ongevalsopdrachten meermalen oponthoud in het behandelen der bedrijfszaken.

Ofschoon deze toestand schijnt te wijzen op de noodzakelijkheid van eene uitbreiding van het corps, meende het Bestuur echter

daartoe geen voorstellen te moeten doen, omdat bij invoering der ontworpen Ziekteverzekeringswet in het tekort waarschijnlijk op afdoende wijze zal worden voorzien, en de tegenwoordige toestand, hoewel op den duur onvoldoende, voor het oogenblik de bedoelde uitbreiding niet dringend eischt.

Intusschen bleek voor eene meer gelijkmatige verdeeling van het werk der agenten eene wijziging in de verdeeling van het Rijk in agentschappen noodzakelijk. De nieuwe regeling, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 3 October 1906 (*Staatsblad* nº. 258), trad op 1 November 1906 in werking.

De hulp, door de assistenten van den agent verleend, gaf in het algemeen reden tot tevredenheid. De meesten hunner gaven blijk, met den noodigen tact te kunnen optreden, waardoor niet weinige werkgevers langs geleidelijken weg tot eene richtige naleving der bepalingen van de Ongevallenwet 1901 gebracht werden.

Onder de assistenten, wier aantal op 31 December 1905 bedroeg 534, kwamen in den loop van het jaar 1906 vele mutatiën voor; op 31 December 1906 bedroeg hun aantal 521.

HOOFDSTUK II.

VERZEKERINGSPLICHT EN CLASSIFICATIE.

§ 1. *De aangiften, bedoeld in de artikelen 32, 38 en 40 der wet.*

Het aantal in 1906 ingekomen bedrijfsaangiften bedroeg 13 328, tegen 13 663 in 1905.

Onder de nieuw-aangegeven bedrijven bevonden zich vele schippers- en visschersbedrijven, als gevolg van de in het vorig verslag vermelde door het Bestuur getroffen maatregelen tot opsporing van nalatige werkgevers in die bedrijven.

Het aantal bij de Bank bekende verzekeringsplichtige ondernemingen bedroeg op 31 December 1906 82 129. Hieronder zijn echter nog begrepen die ondernemingen, ten opzichte van welke in de laatste maanden van het jaar staking van het bedrijf was aangegeven en op het einde des jaars nog niet was beslist, of de aangifte van staking al dan niet te recht was geschied.

In 2724 gevallen werd ten gevolge van eene in de onderneming plaats gehad hebbende verandering, ingevolge art. 38 of om andere redenen (zie Hoofdstuk VII, § 2), eene onderneming opnieuw geclassificeerd of aan haar een nieuw gevarenpercentage toegewezen, terwijl in 163 gevallen aan den werkgever werd medegedeeld, dat de door hem gedane aangifte van eene verandering in de onderneming geen wijziging bracht in de indeeling of in het toegewezen percentage.

Ingekomen zijn 6869 aangiften van staking van bedrijf. Aan 252 werkgevers werd, ingevolge art. 40, 3de lid, medegedeeld, dat zij, naar het oordeel van het Bestuur, niet hadden opgehouden het verzekeringsplichtig bedrijf uit te oefenen.

§ 2. *Het vaststellen van den verzekeringsplicht en de indeeling, bedoeld in art. 37 der wet.*

Aan 768 personen, die de aangifte, bedoeld in artikel 32, hadden gedaan, werd, ingevolge artikel 36, medegedeeld, dat hunne aangifte ten onrechte was geschied.

Geclassificeerd werden 12 336 ondernemingen.

HOOFDSTUK III.

HET DRAGEN VAN HET RISICO.

Het aantal in 1906 aan het Bestuur ten fine van advies gezonden requesten, houdende het verzoek om toeglaten te worden het risico over te dragen aan eene naamlooze vennootschap of rechtspersoonlijkheid bezittende vereeniging bedroeg 4864. Als gevolg van het besluit der Nationale Werkgevers Verzekeringsbank te Utrecht, om met 1 Januari 1907 haar bedrijf te staken, werd door een zeer groot aantal werkgevers, die bij haar waren aangesloten, een verzoekschrift ingezonden, om met ingang van 1 Januari 1907 toegelaten te worden, het risico over te dragen aan eene andere naamlooze vennootschap of vereeniging, welke verzoekschriften bijna alle, ten gevolge der late indiening, eerst nà 1 Januari 1907 het Bestuur ten fine van advies bereikten.

Het aantal werkgevers, die waren toegelaten tot het dragen van eigen risico verminderde met 1, en werd daardoor gebracht op 18.

Zooals uit den als bijlage A bij dit verslag gevoegden staat blijkt, werden op 31 December 1906 door de gezamenlijke naamlooze vennootschappen en rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen gedragen 33 333 risico's (1). Op 31 December 1905 bedroeg dit getal 32 409. Opgemerkt dient hierbij te worden, dat onder een „risico" ten deze wordt verstaan, niet het risico van elke onderneming afzonderlijk, ook niet het risico, dat iedere werkgever, zij het ook voor verschillende ondernemingen, draagt, doch het risico, waarvoor ten gevolge van elke daartoe strekkende aanvrage, bij Koninklijk besluit overdracht wordt verleend. Zulk eene aanvrage betreft soms meer dan ééne onderneming van denzelfden werkgever, terwijl het ook voorkomt, dat een werkgever, die meerdere ondernemingen heeft, voor elke onderneming afzonderlijke risico-overdracht aanvraagt.

De staat A geeft de mutatiën aan, die in de jaren 1903 tot en met 1906 in het aantal risico's van elk dier vennootschappen en vereenigingen plaats vonden.

Bijlage B bevat eene gespecificeerde opgave der rechtstreeksche overgangen in de jaren 1903 tot en met 1906.

---

(1) Gelijk in hoofdstuk II is medegedeeld bedroeg het aantal bij de Bank bekende verzerekingsplichtige ondernemingen 82 129.

HOOFDSTUK IV.

ONGEVALLEN.

§ 1. *De aangifte en het onderzoek van ongevallen.*

Gedurende het jaar 1906 kwamen in 64 636 aangiften van ongevallen, tegen 55 523 in 1905. De als bijlage C bij dit verslag gevoegde staat geeft een overzicht van het aantal ongevallen, dat in 1906 plaats had, voor zoover dat bekend was op 1 Maart 1907. Bijlage D geeft eene grafische voorstelling van het aantal aangiften van ongevallen, gedurende de verschillende maanden van 1903, 1904, 1905 en 1906 ingekomen.

§ 2. *De vaststelling, toekenning en betaalbaarstelling der schadeloosstellingen.*

Een staat, als bijlage E bij dit verslag gevoegd, geeft een gespecificeerd overzicht van de verschillende soorten van schadeloosstellingen, die werden toegekend.

De als bijlage F bij dit verslag gevoegde staat bedoelt aan te geven, hoeveel maal gemiddeld per week eene schadeloosstelling (tijdelijke uitkeering) voor het eerst wordt betaald en hoeveel maal gemiddeld per week eene voortgezette uitbetaling plaats heeft. In de laatste kolom is de verhouding van de eerste tot de verdere uitkeeringen opgenomen.

Onderstaande staat geeft een overzicht over 1906 van de letsels van blijvenden aard en van de gevallen, waarin rente al of niet werd toegekend:

Aantal gevallen.	Letsels.	Aantal gevallen, waarin geen uitkeering werd verleend.	Aantal gevallen, waarin wel uitkeering werd verleend.
196	aan vingers rechts	7	189
196	„ „ links	7	189
—	„ beide handen eenige vingers	—	—
42	„ rechterhand	—	42
51	„ linkerhand	1	50
64	„ rechterarm	1	63
51	„ linkerarm	—	51
6	„ teenen	2	4
38	„ rechtervoet	—	38
32	„ linkervoet	—	32
67	„ rechterbeen	3	64
70	„ linkerbeen	4	66
16	„ rechterknie	1	15
10	„ linkerknie	—	10
94	„ rechteroog	7	87
85	„ linkeroog	1	84
3	„ gehoor	—	3
1	breuken	—	1
108	diverse	2	106
1130		36	1094

In 1906 werden in de ziekenhuizen voor rekening der Bank behandeld 2187 getroffenen (tegen 2220 in 1905), met een gezamenlijk aantal verpleegdagen van 61 917 (tegen 60 570 in 1905).

In inrichtingen voor ooglijders werden 283 getroffenen behandeld, met een totaal van 4265 verpleegdagen. In 1905 bedroegen deze cijfers respectievelijk 243 en 3021.

In inrichtingen voor medico-mechanische behandeling en voor heilgymnastiek, alsmede door masseurs, heilgymnasten en orthopaedisten werden 498 getroffenen behandeld (tegen 477 in 1905), met 23 525 behandelingsdagen (tegen 21 816 in 1905).

In inrichtingen voor zenuwlijders werden 4 getroffenen verpleegd (tegen 9 in 1905), met 260 verpleegdagen (tegen 374 in 1905).

In sanatoria werden 6 getroffenen verpleegd, met 535 verpleegdagen.

1 getroffene werd in een krankzinnigengesticht gedurende 94 dagen verpleegd. In 1905 bedroegen deze cijfers respectievelijk 2 en 304.

Het Koninklijk besluit van 14 Juli 1902 (*Staatsblad* nº. 153), regelende de wijze, waarop geneeskundige behandeling wordt verleend, gaf meermalen aanleiding tot moeilijkheden ten aanzien van de toekenning en betaalbaarstelling van de in artikel 19 der Ongevallenwet 1901 bedoelde schadeloosstelling, wanneer een verzekerde in het buitenland werd getroffen en hij aldaar geneeskundig werd behandeld. Letterlijke toepassing der bepalingen van dat besluit bleek meermalen onmogelijk; bijvoorbeeld in het niet zelden voorkomende geval, dat de kosten dezer behandeling door den werkgever voldaan werden, door wien dan vergoeding dier kosten werd gevraagd. Na eene deswege met den ondergeteekende gevoerde correspondentie werd het bedoeld Koninklijk besluit, bij Koninklijk besluit van 25 Augustus 1906 (*Staatsblad* nº. 232), aangevuld met eene bepaling, waarbij aan het Bestuur der Rijksverzekeringsbank de bevoegdheid wordt gegeven om, zoolang het verschuldigde voor de geneeskundige behandeling of voor de genees-, heel- of verbandmiddelen door den getroffene niet is voldaan, in plaats van den getroffene de vergoeding voor de kosten der behandeling en der middelen te geven, met het bedrag dier vergoeding zooveel mogelijk de vorderingen te voldoen van degenen, die de bedoelde behandeling en middelen hebben verleend, verschaft of bekostigd.

In 1906 werd aan 5668 personen, ingevolge artikel 67 der Ongevallenwet 1901, voorloopig eene rente toegekend en aan 1019 (1) personen eene geregelde uitkeering krachtens artikel 21 der wet verleend. Deze cijfers waren in 1905 onderscheidenlijk 4563 en 904.

---

(1) Het verschil tusschen dit cijfer en dat van 1094 in den bovengemelden staat van letsels wordt verklaard door de omstandigheid, dat meermalen meer dan één letsel bij eenzelfden persoon voorkwam.

Het aantal als ongevallen aangegeven gevallen, geschied in 1906, bedroeg 64 993 (tegen 55 422 in 1905), waarvan 61 909 als ongeval werden erkend (tegen 52 571 in 1905). Het aantal aangegeven gevallen, geschied in 1906, die niet als zoodanig erkend werden, bedroeg alzoo 3084, zijnde ruim $4\frac{3}{4}$ % der gevallen (tegen ruim 5 % in 1905). (1)

De nadere vraag om schadeloosstelling (art. 68 der wet) werd in 973 gevallen afgewezen, en wel in:

634 gevallen, omdat het letsel niet gebleken was het gevolg van een ongeval te zijn;

72 „ omdat het bedrijf niet verzekeringsplichtig was;

125 „ omdat het ongeval niet was overkomen in verband met de uitoefening van het *verzekeringsplichtig* bedrijf van den werkgever (namelijk wanneer deze meerdere bedrijven uitoefende, waarvan het eene verzekeringsplichtig was en het andere niet);

117 „ omdat het ongeval niet was overkomen in verband met de uitoefening van het bedrijf;

12 „ omdat de getroffene geen werkman was;

3 „ omdat het ongeval buiten Nederland in eene buiten Nederland gevestigde onderneming plaats had;

1 geval, omdat het ongeval buiten Nederland, in dienst van eene Nederlandsche onderneming plaats had en de woonplaats van den getroffene buiten Nederland was;

9 gevallen, omdat de aanvrage geschiedde na verloop van één jaar sedert het ongeval.

Bovendien werden nog 378 afwijzende beschikkingen genomen, als wel een ongeval was erkend, maar meer of langer of ook eene andere schadeloosstelling werd gevraagd dan de verleende. Deze gevallen laten zich splitsen als volgt:

329, waarin uitkeering tot hooger bedrag of voor langer duur werd gevraagd, dan werd toegekend;

18, waarin schadeloosstelling werd gevraagd, op grond van beweerd kostwinnerschap van den overleden getroffene;

11, waarin herziening op grond van artikel 70 der wet werd gevraagd;

5, waarin uitkeering werd gevraagd, hoewel het letsel geen ongeschiktheid om te arbeiden ten gevolge had;

(1) Vgl. de noot op bladz. 23 van het verslag over 1905.

10, waarin voor de aangevraagde vergoeding voor geneeskundige behandeling geen termen waren;
4, waarin eene aanvrage om vernieuwing van kunstledematen (ook oogen, breukbanden, kunststelten, enz.) werd gedaan; en
1, waarin het verzoek om vergoeding voor geneesmiddelen geweigerd werd.

HOOFDSTUK V.

FINANCIEEL OVERZICHT.

§ 1. *Rekening-courant met het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie.*

De ontvangsten van de gezamenlijke postkantoren bedroegen in 1906 f 3 746 721,62, gespecificeerd als volgt:

Premiën	f 1 545 072,62
Aandeel in de administratiekosten, artt. 54 1°. en 55 1°.	286 440,02
Terugbetaalde schadeloosstellingen, artt. 54 2° en 55 2°.	1 750 732,55[5]
Contante waarden, artikel 54 3°.	162 142,74
Terugbetaalde schadeloosstellingen, artikel 110	390,53
Diversen	1 943,15[5]
	f 3 746 721,62

De uitgaven bedroegen f 2 903 089,61, gespecificeerd als volgt:

Schadeloosstellingen	f 2 574 659,52	
Administratiekosten	284 929,46	
Premiebetaling (artikel 108) ...	1 459,50	
Premierestitutiën	29 725,56	
Diversen	12 315,57	
		2 903 089,61
Saldo ten bate der Bank		f 843 632,01
Bij de maandelijksche afrekening met de Posterijen werd ter beschikking van de Bank gesteld	f 846 663	
terwijl door haar werd betaald ...	128 173	
		718 490,00
zoodat de Bank op 31 December 1906 nog te vorderen had als saldo over 1906		f 125 142,01

Op 31 December 1905 was de Bank schuldig als saldo over 1905 f 58 341,19^{5}, welk bedrag in den loop van 1906 wegens geregelde verschillen over 1905 nog verhoogd werd met f 4,20, samen f 58 345,39^{5}. Ook dit bedrag werd in 1906 door de Bank terugbetaald.

De vereffening van het op 31 December 1905 door de Bank nog te vorderen saldo over 1903, groot f 19,75, en van het op dienzelfden datum door de Bank nog verschuldigde saldo over 1904, groot f 1,45, vond in 1906 plaats.

De totale vordering van de Bank bedroeg dus op 31 December 1906 f 125 142,01, zijnde het saldo over 1906.

De volgende specificaties geven een vergelijkend overzicht van de ontvangsten en uitgaven der Posterijen voor rekening der Rijksverzekeringsbank over de jaren 1903 (11 maanden), 1904, 1905 en 1906.

Ontvangsten.

Omschrijving.	1903 (11 maanden).	1904.	1905.	1906.
Premiën.	f 674 361,87^{5}	f 1 257 451,54^{5}	f (1) 800 233,43	f 1 545 072,62
Aandeel in de administratiekosten, artikelen 54 1°. en 55 1°.	—	175 791,10^{5}	292 940,44^{5}	286 440,02
Terugbetaalde schadeloosstellingen, artikelen 54 2°. en 55 2°.	151 363,70	881 142,34	1 521 039,49	1 750 732,55^{5}
Contante waarden, artikel 54 3°. . .	47 818,07^{5}	155 268,22^{5}	193 532,28^{5}	162 142,74
Terugbetaalde schadeloosstellingen, artikel 110	1 991,38^{5}	3 508,23	2 045,51^{5}	390,53
Diversen	319,61^{5}	700,73^{5}	3 720,29	1 943,15^{5}
	f 875 854,65	f 2 473 862,18	f 2 813 511,45^{5}	f 3 746 721,62

(1) Het aanmerkelijk verschil tusschen de in de jaren 1905 en 1906 ontvangen premiebedragen is toe te schrijven aan den bij Ministerieele beschikking van 17 Juni 1905 gebrachte verandering in de vaststelling van de vervaldagen der premiën.

Uitgaven.

Omschrijving.	1903. (11 maanden.)	1904.	1905.	1906.
Schadeloosstellingen	f 683 732,40^5	f 1 594 462,29	f 2 052 994,90	f 2 574 659,52
Administratiekosten	108 675,62	188 750,35	258 609,31^5	284 929,46
Premiebetaling, art. 108	14 410,92^5	5 959,42^5	4 563,07	1 459,50
Restitutie van ten onrechte betaalde:				
a. Premiën . . .	1 753,52	19 533,88	10 741,51^5	29 725,56
b. Aandeel administratiekosten, artt. 54/55 1°. . . .	—	—	1 223,71^5	1 516,44
c. Aandeel, schadeloosstellingen artt. 54/55 2°. . . .	—	—	0,36^5	(1) 7 341,58^5
d. Contante waarden art. 54, 3° . . .	—	—	719,27	3 441,54^5
e. Uitkeeringen art. 110.	—	—	3,50	1,00
Diversen.	34,93^5	8,33^5	50,00	15,00
	f 808 607,40^5	f 1 808 714,28	f 2 328 905,65	f 2 903 089,61

§ 2. *Aandeel van risico-dragende werkgevers, naamlooze vennootschappen en rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen in de toegekende schadeloosstellingen.*

Het bedrag, dat aan risico-dragende werkgevers, naamlooze vennootschappen en rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen dit jaar in rekening werd gebracht, bedroeg gemiddeld f 135 000 's maands (tegen f 115 000 per maand in het vorige jaar). In beide jaren hadden 13 afrekeningen plaats, in plaats van 12, een gevolg van de bespoediging, die langzamerhand is bereikt. Dank zij de nieuwe regeling, met het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie getroffen in zake de verantwoording der uitgaven op de postkantoren (zie hieronder Hoofdstuk VII, § 4), kon namelijk het opmaken der maandelijksche rekening weder eene volle maand worden vervroegd.

(1) Dit cijfer komt eerst thans tot een eenigszins belangrijk bedrag voor, omdat met goedvinden der risico-dragende lichamen in 1906 bij de maandelijksche afrekeningen het stelsel gevolgd werd, dat zij terstond het opgegeven bedrag betalen, terwijl het ten onrechte in rekening gebrachte later wordt teruggegeven. Vroeger betaalden zij het bedrag, voor zoover zij het terstond als verschuldigd erkenden, terwijl later werd bijbetaald, wat nader nog bleek terecht in rekening te zijn gebracht. Restituties kwamen toen nagenoeg niet voor.

§ 3. *Zekerheidsstellingen ex artikel 52.*

Van één risico-dragende naamlooze vennootschap en twee rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen werd in den loop van het jaar, op grond van eene vermeerdering van het verzekerde loonbedrag, versterking van pand verkregen door storting van effecten, tot een bedrag van respectievelijk f 39 000, f 94 000 en f 6000. Daarentegen werd aan één risico-dragende naamlooze vennootschap op haar verzoek wegens vermindering van het verzekerde loonbedrag pand teruggegeven tot een bedrag van f 58 000.

De gezamenlijke nominale waarde der tot 31 December 1906 in pand gegeven fondsen beliep f 2 773 850 (f 2 572 350 van naamlooze vennootschappen en vereenigingen en f 201 500 van werkgevers), terwijl de waarde dier fondsen, berekend overeenkomstig de bepalingen van het Koninklijk besluit van 5 December 1902 (*Staatsblad* n°. 206), zooals dit is gewijzigd bij Koninklijk besluit van 14 October 1903 (*Staatsblad* n°. 271), op dien datum f 2 499 136,75 (f 2 329 336,75 van naamlooze vennootschappen en vereenigingen en f 169 800 van werkgevers) bedroeg.

*STAAT, aangevende voor iederen risico-dragenden werkgever en voor iedere risico-dragende naamlooze vennootschap of rechtspersoonlijkheid bezittende vereeniging de nominale en de overeenkomstig het bepaalde in artikel 11 van het Koninklijk besluit van 5 December 1902 (*Staatsblad* n°. 206), zooals dit is gewijzigd bij Koninklijk besluit van 14 October 1903 (*Staatsblad* n°. 271), berekende waarde der fondsen, aan de Rijksverzekeringsbank in pand gegeven ingevolge artikel 52 der Ongevallenwet 1901.*

N°.	Naam der risico-dragers.	Nominale waarde der aanwezige fondsen.	Waarde der aanwezige fondsen, berekend op 31 December 1906.
1.	Verzekeringsbank „de Nieuwe Eerste Nederlandsche"	f 303 550,00	f 280 108,00
2.	Verzekerings- en Herverzekeringsbank „Nova"	269 000,00	253 176,25
3.	Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen 1)	44 000,00	38 087,50
4.	Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering op het Leven	130 200,00	111 383,62⁵
	Transporteeren . . .	f 746 750,00	f 682 755,37⁵

1) Door dezen werkgever is bovendien in contanten gestort f 261 000.

N°.	NAMEN DER RISICO-DRAGERS.	Nominale waarde der aanwezige fondsen.	Waar der aanwezige fondsen berekend op 31 December 1906.
	Per transport . . .	f 746 750.00	f 682 755,37⁵
5.	Centrale Werkgevers Risicobank	701 100,00	637 276,00
6.	Bond van Nederlandsche Schilderspatroons.	143 000,00	131 235,00
7.	Nationale Werkgevers Verzekeringsbank tegen Ongevallen.	311 350,00	276 731,87⁵
8.	Ongevallen-Verzekering-Maatschappij „Fatum"	236 550,00	213 455,25
9.	Eerste Onderlinge Aannemers Verzekering-Maatschappij	246 100,00	218 588,25
10.	Koninklijke Nederlandsche Papierfabriek .	57 000,00	47 502,50
11.	Firma C. J. van Houten & Zoon	100 500,00	84 210,00
12.	Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering tegen Ongevallen	231 500,00	207 382,50
		f 2 773 850,00	f 2 499 136,75

§ 4. *Contante waarde van renten.*

Van eigen-risico-dragende werkgevers werd in dit jaar een bedrag van f 158 532,89⁵ ontvangen, als contante waarde van definitief toegekende renten.

Aan de risico-dragende naamlooze vennootschappen en vereenigingen werden panden aangevraagd voor een gezamenlijk bedrag van f 1 666 332,95⁵, zijnde de contante waarde der te haren laste komende definitieve renten. Op 31 December 1906 was aan één aanvraag om pand, welke in die maand plaats vond en f 42 923,65 bedroeg, nog niet voldaan. Er werden uitsluitend effecten in pand gegeven, tot eene nominale waarde van f 1 796 566,67.

De waarde dezer fondsen, berekend volgens de daaromtrent geldende wettelijke bepalingen, bedraagt f 1 623 720,33⁵.

Met inbegrip van bovenstaande bedragen was op 31 December 1906 in totaal ontvangen f 554 243,39⁵ aan contante waarden en voor eene waarde van f 5 308 364,46 aan panden. (Voor de specificatie der hiergenoemde cijfers kunnen de bij dit verslag gevoegde bijlagen G en H geraadpleegd worden.)

De contante waarde der renten, tot dekking waarvan deze panden dienen, bedroeg, naar de berekening volgens het tijdstip der vaststelling, zooals hieronder nader is gespecificeerd.

RISICO-DRAGERS.	Contante waarde der renten.
Nationale Werkgevers Verzekeringsbank tegen Ongevallen .	f 542 693,93^{5}
Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering op het Leven	99 493,28
Verzekeringsbank „de Nieuwe Eerste Nederlandsche" . .	1 127 393,93^{5}
Verzekerings- en Herverzekeringsbank „Nova"	674 039,92
Ongevallen-Verzekering-Maatschappij „Fatum"	407 730,80^{5}
Centrale Werkgevers Risico-Bank	1 824 088,69
Eerste Onderlinge Aannemers Verzekering-Maatschappij .	499 850,44
Bond van Nederlandsche Schilderspatroons	63 465,92
Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering tegen Ongevallen	61 669,14^{5}
Totaal . . .	f 5 300 426,07

§ 5. *Aministratiekosten.*

De administratiekosten bedroegen dit jaar f 1 097 421,11^{5}, tegen f 973,553,67^{5} over 1905.

Krachtens artikel 93, 2de lid, der wet, kwam ten laste van het Rijk f 270 722,61, tegen f 250 546,63^{5} over 1905. Bovendien deelde de Staat in de bezoldiging van tijdelijk personeel voor een bedrag van f 26 500. De overige administratiekosten bedroegen dus f 800 198,50^{5}, tegen f 723 007,04 over 1905. Onder dit bedrag is begrepen het aandeel in de administratiekosten, dat voor rekening komt van de eigen-risico-dragers en van de risico-dragende vennootschappen op rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen, zijnde ongeveer f 290 552,81 (vgl. bijlage I).

Hier volgt een staat, die aangeeft het aandeel, dat (ten deele naar schatting) de risico-dragende werkgevers, naamlooze vennootschappen en vereenigingen in de kosten over 1906 moeten dragen.

ADMINISTRATIEKOSTEN OVER 1906

Komende ten laste van:	ten bedrage van:		Totaal-generaal (naar schatting).
	In rekening gebracht tot 1 November 1907.	Nog in rekening te brengen (naar schatting).	
Centrale Werkgevers Risico-bank . . .	f 86 576,40^5	f 16 562,13^5	f 103 138,54
Eerste Onderlinge Aannemers Verzekering-Maatschappij	25 871,25^5	1 464,89^5	27 336,15
Bond van Nederlandsche Schilderspatroons	4 711,18	63,26^5	4 774,44^5
Ongevallen-Verzekering-Maatschappij „Fatum".	14 477,64	2 718,41	17 196,05
Verzekerings- en Herverzekerings-Bank „Nova.".	20 243,55	2 828,12^5	23 071,67^5
Verzekeringsbank „De Nieuwe Eerste Nederlandsche".	29 455,77	5 707,71	35 163,48
Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering tegen Ongevallen . . .	5 634,34^5	1 631,66	7 266,00^5
Nationale Werkgevers Verzekerings-Bank tegen Ongevallen	23 184,50^5	3 171,89^5	26 356,40
Eigen-Risico dragende Werkgevers . .	46 250,06^5	—	46 250,06^5
	f 256 404,71^5	f 34 148,09^5	f 290 552,81

Evenals in vorige jaren, is ook thans de stijging dezer kosten in hoofdzaak toe te schrijven aan de vermeerdering van personeel en aan de ten deele daarmede samenhangende kosten voor de gebouwen, alsmede aan verhooging van de bezoldigingen van het reeds in dienst zijnde personeel. De posten: bezoldiging van vaste bureelambtenaren; bezoldiging van agenten; vergoedingen aan assistenten der agenten; bezoldiging en reis- en verblijfkosten der controleerende geneeskundigen; bezoldiging hulppersoneel; huur; verbouwing; installatie; onderhoud; verwarming; verlichting, enz. van gebouwen, ten dienste der administratie, waren respectievelijk f 32 052,14, f 3649,81, f 10 811,14, f 6989,48, f 43 446,70, f 12 797,52^5 hooger dan in 1905.

Eene specificatie der administratiekosten is als bijlage K bij dit verslag gevoegd.

§ 6. *Kas en beleggingen.*

Op 31 December 1906 bestond het effectenbezit uit:

f 123 100	Certif. 2½ %	Nederl. Werkel. Schuld.			
88 700	2½ %	Inschr.	Grootboek	Nat. Schuld.	
5 000	3½ %	Obligatiën	gem.	Amsterdam	1861.
6 000	3½ %	„	„	„	1886/90.
4 000	3½ %	„	„	„	1905.
19 000	3½ %	„	„	's Gravenhage	1899/1903.
11 000	3½ %	„	„	„	1906.
30 000	3½ %	„	„	Rotterdam	1898/1906.
25 000	4 %	pandbrieven	Algemeene Hypotheek Bank.		
25 000	4 %	„	1e Nederl. Hypotheekbrief Bank.		
25 000	4 %	„	Hypotheekbank voor Nederland.		
25 000	4 %	„	Maatschappij v. Hypoth. crediet.		
25 000	4 %	„	Westlandsche Hypotheekbank.		
25 000	3½ %	Obligatiën	Holl. IJzeren Spw. Maatsch. 1905/6.		
25 000	3½ %	„	Maatsch. t. Expl. v. St. Spw. 1906.		
$ 9 000	3½ %	„	Central Pacific Railway Company.		

Aan rente van effecten werd gekweekt .... f 12 778,57,
aan prolongatierente 10 778,13,

Te zamen .... f 23 556,70,

of gemiddeld respectievelijk $3^{718359}/_{1315273}$ %, $3^{293769}/_{339190}$ % en $3^{1599667}/_{2332843}$ %.

Overeenkomstig het in het vooráfgaand verslag besprokene (Hoofdstuk V, § 6), werd eerstgenoemd percentage gebruikt bij de berekening van de door de Rijksverzekeringsbank verschuldigde renten van de in geld gestorte waarborgsommen, alsook van de contante waarde, in de artt. 54 en 55 der wet bedoeld.

§ 7. *Schadeloosstellingen.*

A. De kosten van genees- en heelkundige behandeling verleend in 1906 (artikel 19 der Ongevallenwet 1901) bedragen	—	—	f 620 503,59⁵
waarvan reeds betaald in 1906 . .	—	f 312 886,94⁵	
terwijl op 31 December 1906 nog betaald moest worden	—	307 616,65	
te zamen . . .	—	f 620 503,59⁵	
Transporteeren	—	f 620 503,59⁵	f 620 503,59⁵

Transport	—	f 620 503,59⁵	f 620 503,59⁵
Hiervan komt ten laste van:			
a. de werkgevers, die zelf het in artikel 52 der wet bedoelde risico dragen	f 24 983,13		
b. de naamlooze vennootschappen of vereenigingen, waarop een dusdanig risico is overgedragen	376 874,13⁵	401 857,26⁵	
zoodat voor rekening van de Rijksverzekeringsbank blijft	—	f 218 646,33	
B. De toegekende tijdelijke uitkeeringen, verschuldigd over 1906, (artikel 20 der wet) bedragen	—	—	939 291,99⁵
waarvan reeds betaald in 1906 . .	—	f 902 672,08	
terwijl op 31 December 1906 nog betaald moest worden	—	36 619,91⁵	
te zamen . . .	—	f 939 291,99⁵	
Hiervan komt ten laste van:			
a de werkgevers, die zelf het in artikel 52 der wet bedoelde risico dragen.	f 53 395,85⁵		
b. de naamlooze vennootschappen of vereenigingen, waarop een dusdanig risico is overgedragen	564 314,57⁵	617 710,43	
zoodat voor rekening van de Rijksverzekeringsbank blijft	—	f 321 581,56⁵	
C. De renten, toegekend wegens geheele of gedeeltelijke ongeschiktheid (artikel 67 der wet), verschuldigd over 1906, bedragen	—	—	500 612,24⁵
waarvan reeds betaald in 1906 . .	—	f 480 059,56	
terwijl op 31 December 1906 nog betaald moest worden	—	20 552,68⁵	
te zamen . . .	—	f 500 612,24⁵	
Hiervan komt ten laste van:			
a. de werkgevers, die zelf het in artikel 52 der wet bedoelde risico dragen	f 25 386,15⁵	—	
Transporteeren	f 25 386,15⁵	f 500 612,24⁵	f 2 060 407,83⁵

Transport	f 25 386,15⁵	f500 612,24⁵	f 2 060 407,83⁵
b. de naamlooze vennootschappen en vereenigingen, waarop dusdanig risico is overgedragen	286 758,44		
		312 144,59⁵	
zoodat voor rekening van de Rijksverzekeringsbank blijft	—	f188 467,65	
D. De renten, toegekend wegens geheele of gedeeltelijke ongeschiktheid, verschuldigd over 1906, (artikel 21 der wet) bedragen	—		351 384,65⁵
waarvan reeds betaald in 1906 . .	—	342 172,99	
terwijl op 31 December 1906 nog betaald moest worden	—	9 211,66⁵	
te zamen . . .	—	f351 384,65⁵	
Hiervan komt ten laste van:			
a. de naamlooze vennootschappen en vereenigingen, waarop risico's als bedoeld in artikel 52 der wet zijn overgedragen	—	f225 701,23	
zoodat voor rekening der Rijksverzekeringsbank blijft	—	f125 683,42⁵	
te splitsen in:			
a. renten, toegekend aan werklieden, door een ongeval getroffen, in dienst van bij de Bank aangesloten werkgevers	f104 863,57		
b. renten, toegekend aan werklieden, door een ongeval getroffen, in dienst van werkgevers, die zelf het risico dragen.	20 819,85⁵		
E. De toegekende begrafeniskosten verschuldigd over 1906, (artikel 23, sub 1, der wet) bedragen			14 206,97⁵
Transporteeren	—	—	f 2 425 999,46⁵

Transport	—	—	f 2 425 999,46^{5}
waarvan reeds betaald in 1906 . .	—	f 12 403,37	
terwijl op 31 December 1906 nog betaald moest worden	—	1 803,60^{5}	
te zamen . . .	—	f 14 206,97^{5}	
Hiervan komt ten laste van:			
a. de werkgevers, die zelf het in artikel 52 der wet bedoelde risico dragen	f 1 339,70^{5}		
b. de naamlooze vennootschappen en vereenigingen, waarop dusdanig risico is overgedragen	7 821,49^{5}		
		9 161,20	
zoodat voor rekening der Rijksverzekeringsbank blijft		f 5 045,77^{5}	
F. De toegekende renten aan nagelaten betrekkingen, verschuldigd over 1906 (artikel 23, sub 2, der wet) bedragen	—	—	177 910,12^{5}
waarvan reeds betaald in 1906 . .	—	f 173 753,00^{5}	
terwijl op 31 December 1906 nog betaald moest worden	—	4 157,12	
te zamen . . .	—	f 177 910,12^{5}	
Hiervan komt ten laste van:			
a. een werkgever, die zelf het in artikel 52 der wet bedoelde risico draagt	168,30		
(Bij in kracht van gewijsde gegane rechterlijke uitspraak werd beslist, dat de nagelaten betrekkingen van den betrokken getroffene geen aanspraak hadden op eene door het Bestuur der Bank toegekende rente, aangezien geen verband bestond tusschen het ongeval en en de uitoefening van het verzekeringsplichtig bedrijf, waarin getroffene werkzaam was.)			
b. de naamlooze vennootschappen en vereenigingen, waarop dusdanig risico is overgedragen	98 860,39		
		f 99 028,69	
zoodat voor rekening der Rijksverzekeringsbank blijft	—	f 78 881.43^{5}	
Transporteeren	—	—	f 2 603 909,59

Transport	—	—	f 2 603 909,59
te splitsen in:			
a. renten, toegekend aan nagelaten betrekkingen van werklieden, door een ongeval getroffen in dienst van bij de Bank aangesloten werkgevers . . .	f 62 038,03^5		
b. renten, toegekend aan nagelaten betrekkingen van werklieden, door een ongeval getroffen in dienst van werkgevers, die zelf het risico dragen . .	16 843,40		
G. Afkoopsommen, als bedoeld in artikel 25 der wet werden toegekend tot een bedrag van	—	—	4 065,59^5
waarvan reeds betaald in 1906 . .	—	f 3 671,95	
terwijl op 31 December 1906 nog betaald moest worden	—	393,64^5	
te zamen . . .	—	f 4 065,59^5	
Hiervan komt ten laste van de naamlooze vennootschappen en vereenigingen, waarop een risico, als bedoeld in artikel 52 der wet is overgedragen.	—	2 176,00^5	
zoodat voor rekening van de Rijksverzekeringsbank blijft	—	f 1 889,59	
Totaal der toegekende schadeloosstellingen	—		2 607 975,18^5
waarvan ten laste van:			
a. de werkgevers, die zelf het in artikel 52 der wet bedoelde risico dragen		f 105 273,14^5	
b. de naamlooze vennootschappen en vereenigingen, waarop dusdanig risico is overgedragen	—	1 562 506,27	
			1 667 779,41^5
zoodat ten laste der Rijksverzekeringsbank blijft.		f 940 195,77	
Transporteeren	—	—	

Transport	—	f 940 195,77
te splitsen in:		
a. schadeloosstellingen, toegekend ter zake van ongevallen. overkomen aan werklieden, in dienst van bij de Bank aangesloten werkgevers . . .	f 902 532,51^{5}	
b. schadeloosstellingen, toegekend ter zake van ongevallen overkomen aan werklieden, in dienst van werkgevers, die zelf het risico dragen . .	37 663,25^{5}	
Zooals uit bovenstaande cijfers (sub A) blijkt, bedragen de kosten voor genees- en heelkundige hulp f 620 503,59^{5}. In dit bedrag zijn opgenomen de nota's van ziekenhuizen enz. welke betrekking hebben op 1906, voor zooveel deze op 30 April 1907 waren ingediend.		

Een vergelijkende staat over de jaren 1903, 1904, 1905 en 1906 van de bedragen, ter zake van de verschillende schadeloosstellingen, komende voor rekening van de Rijksverzekeringsbank, de eigen-risico-dragers en de naamlooze vennootschappen en vereenigingen, is als bijlage L bij dit verslag gevoegd.

§ 8. *Premiën.*

Aan premie is dit jaar ontvangen f 1 515 345,96, waaronder begrepen is een belangrijk bedrag, verschuldigd over 1905 en vroegere dienstjaren. Specificatie daarvan is alsnog niet nauwkeurig te geven.

HOOFDSTUK VI.

DE OVERGANGSBEPALINGEN (artt. 108—110 der wet).

Het aantal polissen, waarvan de verplichting tot premiebetaling volgens het bepaalde bij artikel 108 der Ongevallenwet 1901 aan de Rijksverzekeringsbank werd overgedragen, bedroeg op 1 Januari 1906 77. In den loop van het jaar 1906 vervielen er 17, zoodat op 1 Januari 1907 nog 60 polissen ten laste der Rijksverzekeringsbank loopende waren.

Aan premie werd over het jaar 1906 uitbetaald een bedrag van f 1453,44, terwijl over hetzelfde tijdvak aan schadeloosstellingen van de maatschappijen werd ontvangen een bedrag van f 389,53.

HOOFDSTUK VII.

DE TOEPASSING EN DE WERKING DER ONGEVALLENWET 1901.

§ 1. *De formaliteiten, verbonden aan de risico-overdracht en de bedrijfsaangifte.*

Bij Koninklijk besluit van 1 October 1906 (*Staatsblad* n°. 254) is gewijzigd het Koninklijk besluit van 5 December 1902 (*Staatsblad* n°. 206), ten gevolge waarvan in de eerste plaats zoowel de toelating tot als de ontheffing van risico-overdracht in den regel slechts kan plaats hebben met ingang van 1 Januari en 1 Juli, en dus voortaan meestal zal samenvallen met de vervaldagen der premie. Voorts zijn bij gemelde wijziging bepalingen gemaakt voor rechtstreekschen overgang van de eene naamlooze vennootschap of vereeniging op de andere, eene aanvulling die gewenscht was, omdat die rechtstreeksche overgang tot nog toe niet geregeld was en slechts langs een omweg kon worden verkregen. (1)

§ 2. *Herziening der classificatie. Toepassing van artikel 37, 2de lid, der Ongevallenwet 1901.*

Op grond van de uitkomsten der ongevallen-statistiek over 1903, werd door het Bestuur, bij schrijven van 1 November 1906, bij den ondergeteekende het vraagstuk aanhangig gemaakt, in hoeverre de aanvankelijke uitkomsten, die ten opzichte van sommige bedrijven aantoonden, dat de lasten beneden de premie-opbrengst bleven, ten opzichte van andere, dat de lasten de opbrengst overtroffen, moesten leiden tot hernieuwde indeeling van deze bedrijven. Door het Bestuur werd het standpunt verdedigd, dat alleen voor het bedrijf van laden en lossen van schepen, waarbij de lasten zeer belangrijk de baten overtroffen, hernieuwde indeeling urgent was. (2)

Voor 20 ondernemingen, waarin werd uitgeoefend het bedrijf van cargadoor of expeditie-ondernemer, doch waarin de werkzaamheden geheel of voor een belangrijk deel bestonden in administratie, werd door het Bestuur de in het tweede lid van artikel 37 bedoelde machtiging gevraagd en verkregen. Van deze ondernemingen, welke tot dien tijd, overeenkomstig n°. 587 en n°. 595 van artikel 3 van het Koninklijk besluit van 15 November 1902 (*Staatsblad* n°. 195), waren ingedeeld in klasse X, werden 15 ingedeeld in gevarenklasse I, 2 in klasse III, 2 in klasse IV en 1 in klasse VI.

Verder werd bedoelde machtiging gevraagd en verkregen voor één onderneming, waarin het bedrijf van handelaar in vluchtige, licht ontbrandbare stoffen wordt uitgeoefend, terwijl eene aan-

(1) Vergelijk Verslag 1904, Hoofdstuk III.

(2) In overeenstemming met deze zienswijze werd bij Koninklijk besluit van 14 Mei 1907, *Staatsblad* n°. 101, genoemd bedrijf in de 14de gevarenklasse ingedeeld.

vraag voor meer dergelijke ondernemingen werd voorbereid. De overweging, dat de gevaren, verbonden aan den verkoop van eene betrekkelijk geringe hoeveelheid vluchtige, licht ontbrandbare en ontplofbare stoffen in ondernemingen, waarin die handel van ondergeschikt belang is, niet van dien aard zijn, dat indeeling van de geheele onderneming in klasse VII, respectievelijk klasse XI, billijk geacht kan worden, leidde tot deze aanvragen.

In het verslag over 1905 werd opgemerkt, dat de wijziging, die het Koninklijk besluit van 15 November 1902 (*Staatsblad* n°. 195) heeft ondergaan bij Koninklijk besluit van 1 September 1905 (*Staatsblad* n°. 260), voor zooveel betreft de bedrijven, bedoeld onder n°. 593 van eerstgenoemd Koninklijk besluit, over het algemeen meer overeenstemming brengt tusschen de classificatie der ondernemingen, waarin die bedrijven worden uitgeoefend, en het aan die ondernemingen verbonden bedrijfsgevaar.

Niet altijd beantwoordt de werkelijkheid aan de gedachte, die aan de meergenoemde wijziging tot grondslag ligt, n.l. dat de gevaarlijkheid eener onderneming toeneemt met het aantal krachtwerktuigen, dat voor de uitoefening van het bedrijf wordt gebezigd. Eén groote motor toch moet dikwijls geacht worden belangrijk gevaarlijker te zijn dan een aantal kleine motoren, omdat een groote motor veeltijds de kracht levert voor het drijven der gezamenlijke arbeidswerktuigen, terwijl de kleine motor dikwijls de bestemming heeft één enkel rechtstreeks daaraan gekoppeld arbeidswerktuig te drijven, zoodat de aan het drijfwerk verbonden gevaren daarbij niet of zoo goed als niet bestaan.

In gevallen, waarin de gewenschte overeenstemming ook na de vermelde wijziging nog ontbrak, werd door het Bestuur, na verkregen machtiging, tot toepassing van artikel 37, 2de lid, overgegaan.

Het kwam echter ook voor, dat eene classificatie volgens het gewijzigd Koninklijk besluit zou leiden tot indeeling in eene te lage gevarenklasse, doordat de werkzaamheden van de werklieden, die nooit met het krachtwerktuig in aanraking komen, en die niet in de verzekering zouden vallen, als niet het gebruik van het krachtwerktuig het bedrijf verzekeringsplichtig maakte, op zichzelf zoodanig gevaar medebrachten, dat indeeling in eene hoogere gevarenklasse wenschelijk was.

De herziening van de classificatie, in verband met de bij Koninklijk besluit van 1 September 1905 (*Staatsblad* n°. 260) aangebrachte wijziging in het Koninklijk besluit van 15 November 1902 (*Staatsblad* n°. 195), werd in den loop van 1906 geleidelijk voortgezet en beëindigd. Als gevolg van die wijziging werden in 1906 verzonden 974 beslissingen.

Had de wijziging van het Koninklijk besluit geen verandering van de klasse, respectievelijk van het gevarenpercentage, ten gevolge, dan werd toezending van eene nieuwe beslissing achterwege gelaten, tenzij het bedrijf onder eene andere benaming in het gewijzigde Koninklijk besluit was opgenomen.

Het verleenen van ontheffing van het risico der verzekering

aan particuliere maatschappijen had in 467 gevallen ten gevolge, dat eene nieuwe beslissing moest worden genomen.

Reeds in het vorig jaarverslag (Hoofdstuk X, § 1, sub 8) werd vermeld, dat de Centrale Raad van Beroep had beslist, dat eene gemeente in elk geval verzekeringsplichtig is voor de brandweer, zoodra eenige betaling wordt gegeven, ook al is de brandweer geheel ingericht op den voet van artikelen 192 en 193 der Gemeentewet, daar artikel 3, 3de lid, der Ongevallenwet 1901 niet onderscheidt tusschen hen, die krachtens overeenkomst in dienst van een publiekrechtelijk lichaam werkzaam zijn, en hen, die daartoe ingevolge eene gemeenteverordening verplicht zijn.

In verband met deze uitspraak werden opnieuw de in 1905 verzamelde gegevens ten aanzien van de brandweer in de verschillende gemeenten nagegaan, ten gevolge waarvan aan 502 gemeenten ter zake van het door haar uitgeoefend brandweerbedrijf alsnog eene beslissing ingevolge artt. 37 of 53 der Ongevallenwet werd toegezonden.

Het verzekeringsplichtig verklaren van al deze brandweerbedrijven, hetgeen de verplichting medebrengt om loonlijsten te houden, waarop de verzekerden, dikwijls zeer groot in aantal bij minimale loonbedragen, hoofdelijk moeten worden vermeld, leidt tot grooten omslag voor de gemeentebesturen, terwijl het voordeel voor de verzekerden bij eventueel ongeval uiterst gering moet zijn.

Ook in 1906 bleek herziening van een aantal beslissingen krachtens de artikelen 36 en 37 noodzakelijk, op grond van uitspraken van den Centralen Raad van Beroep.

Wel werd door dezen Raad reeds vroeger (1), aangenomen, dat het controleeren van het automatisch open- en dichtgaan van sluizen niet te beschouwen is als het uitoefenen van het bedrijf van bedienen van sluizen, doch met het standpunt van het Bestuur, dat dan nu ook de bediening van een keersluis met automatisch bewegende deuren niet kan geacht worden de uitoefening van het genoemde bedrijf te zijn, ging de Raad niet mede voor die gevallen, waarin de sluiswachter, behalve met het genoemde controleeren, ook belast is met de hanteering der tot de sluis behoorende schotbalken (2), of met andere werkzaamheden, noodig om de goede werking der sluisdeuren te verzekeren (3). Deze uitspraken vorderden wijziging van het standpunt van het Bestuur. Evenzoo werd herziening noodzakelijk van de classificatie der ondernemingen, waarin wordt uitgeoefend het bedrijf van exploiteeren van dorschwerktuigen met krachtwerktuig, als daarmede het stroopersen gepaard gaat. De Centrale Raad overwoog n.l. (4),

(1) Zie Verslag Rijksverzekeringsbank over 1905, blz. 66.

(2) Uitspraak van 6 April 1906. WERKER, Weekblad voor de Rechtspraak der Ongevallenverzekering 1906, n⁰. 78.

(3) Uitspraak van 10 April 1906. WERKER, Weekblad voor de Rechtspraak der Ongevallenverzekering 1906, n⁰. 76.

(4) Vergelijk uitspraak Centrale Raad van 13 Juli 1906. WERKER, Weekblad voor de Rechtspraak der Ongevallenverzekering 1906, n⁰. 92.

dat iemand, die eene dorschmachine met stroopers exploiteert, geacht moet worden één bedrijf uit te oefenen, daar het stroopersen in zoodanige onderneming verband houdt met en volgt op het dorschen, en niet als afzonderlijk bedrijf wordt uitgeoefend. Ten einde nu de indeeling van de verschillende ondernemingen met deze uitspraken in overeenstemming te brengen, werd een uitgebreid onderzoek aan enkele agenten opgedragen. De betreffende rapporten waren aan het einde van 1906 ingekomen en de reclassificaties gedeeltelijk afgedaan, gedeeltelijk in bewerking.

Behalve de 467 gevallen, waarin de onderneming opnieuw moest worden geclassificeerd wegens het verleenen van ontheffing van risico-overdracht, werden in 1906 verzonden 2448 reclassificatie-beslissingen, waarvan:

31 beslissingen ingevolge artikel 37, tweede lid;

624 beslissingen ingevolge artikel 38, (naar aanleiding van eene mededeeling van den werkgever);

377 op grond van rapporten van agenten, door dezen uitgebracht ingevolge opdracht van het Bestuur;

132 voortvloeiende uit mededeelingen, die de agenten ongevraagd verstrekten;

47 als gevolg van vereeniging van aangiften van bedrijven, die in één onderneming bleken te worden uitgeoefend, of van splitsing van aangiften, wanneer bleek, dat de aangegeven bedrijven in meer dan één onderneming werden uitgeoefend;

119 op grond, dat de oorspronkelijke classificatie blijkens nader verstrekte gegevens onjuist was;

144 genomen in verband met nadere gegevens uit loonlijsten, processen-verbaal van ongevallen, enz.;

974 reclassificaties ingevolge de wijziging bij Koninklijk besluit van 1 September 1905 (*Staatsblad* n°. 260) gebracht in het Koninklijk besluit van 15 November 1902 (*Staatsblad* n°. 195).

Totaal 2448.

Voorts is in 47 gevallen, waarin vroeger eene beslissing ingevolge artikel 36 was genomen, deze beslissing vervangen door eene beslissing ingevolge artikel 37.

§ 3. *De invulling der loonlijsten en het innen der premie.*

Betreffende de wijze, waarop de loonlijsten worden ingevuld en bijgehouden, werd in sommige agentschappen een speciaal onderzoek ingesteld, waarbij bleek, dat door werkgevers zeer wordt geklaagd over de moeite, die aan het invullen der loonlijsten is verbonden.

Loonlijsten, ingevuld tot de met de aan het onderzoek voorafgaande kalenderweek, worden niet dikwijls aangetroffen; in den regel alleen bij groote werkgevers, die met het bijhouden daarvan speciaal iemand uit hun personeel kunnen belasten, en bij die kleinere werkgevers, wier administratie uitmuntend in orde is.

Bij de meeste loonlijsten ontbreekt de invulling over één of meer weken of zelfs maanden. Dit vindt in vele gevallen zijn oorzaak in eene gebrekkig en onpractisch ingerichte administratie bij deze werkgevers. Maar ook gemakshalve worden bij werkgevers met vast personeel tegen vast weekloon de loonlijsten dikwerf eerst na afloop der betalingsperiode ingevuld.

Onder deze werkgevers zijn er, die, hoewel ten volle bereid om na afloop der betalingsperiode de loonlijst tijdig in te zenden en de verschuldigde premie te betalen, vermeenen niet verplicht te zijn de loonlijst wekelijks bij te houden. Soms maakt de aard van het werk of de wijze van loonbetaling bij sommige werkgevers eenigen achterstand onvermijdelijk (bijv. bij stuwadoors en diamantbewerkerspatroons).

De loonlijsten, welke wekelijks worden bijgeschreven, zijn meestal ook geheel overeenkomstig de bepalingen der wet ingevuld.

Over het algemeen laat de invulling echter veel te wenschen over. Ten opzichte van verschillende kleine werkgevers is dit meestal een gevolg van gebrekkige administratieve kennis.

Het verstrekken van buitenvellen voor loonlijsten, waarop, behalve de nummers der betalingsweken, ook de data dier weken vóór elken regel zijn afgedrukt, wordt door vele werkgevers gewaardeerd. Deze maatregel en de wijziging van de vervaldagen der premie (thans 1 Januari en 1 Juli) heeft op het behoorlijk bijhouden der loonlijsten een gunstigen invloed geoefend.

De berekening der premie laten vele werkgevers achterwege, daar het hun niet mogelijk is met tiendeelige breuken te vermenigvuldigen.

Wanneer in dezelfde onderneming behalve een verzekeringsplichtig bedrijf ook een niet-verzekeringsplichtig bedrijf wordt uitgeoefend, wordt er niet altijd voldoende rekening mede gehouden, om, ingevolge de door het Bestuur gevolgde toepassing van artikel 6 der Ongevallenwet 1901, alleen voor de dagen, waarop in beide bedrijven arbeid is verricht, het volle op die dagen verdiende loon te vermelden, en die vermelding achterwege te laten voor de dagen, waarop uitsluitend voor het niet-verzekeringsplichtig bedrijf is gewerkt.

Ook wordt nogal eens onjuiste invulling der loonlijst geconstateerd bij werkgevers, in wier bedrijf in stukloon gewerkt wordt.

Wanneer in geval van twijfel de werklieden worden ondervraagd, dan geven deze gewoonlijk een ontwijkend antwoord, meestal uit vrees, den werkgever in moeilijkheden te brengen.

De omstandigheid, dat een zoo groot aantal werkgevers in het geheel geen loonlijst invult, moet voor een groot deel worden toegeschreven aan de reeds genoemde moeilijkheid, welke die invul-

ling voor velen oplevert. Doch ook wordt door verschillende werkgevers de verontschuldiging aangevoerd, dat hun de tijd ontbreekt om de loonlijsten bij te houden. De vele beslommeringen, welke hunne zaken medebrengen, doen hen de invulling tot het einde der periode uitstellen, welk uitstel dan dikwerf door het veelomvattend werk, dat het invullen in ééns over de geheele periode medebrengt, tot afstel leidt.

In geval van risico-overdracht bleken verschillende werkgevers in de meening te verkeeren, dat zij daardoor vrijgesteld waren van de verplichting tot aanhouden van loonlijsten.

Ook zijn er werkgevers, die de een of andere reden voorwenden, doch den indruk geven het veel gemakkelijker te vinden, dat het loon ambtshalve wordt vastgesteld, hetgeen hun ook nog het voordeel oplevert, dat de betaling dikwijls eerst geruimen tijd na den vervaldag kan geschieden.

Zij, die door late aangifte van hun bedrijf verplicht zijn, ook over verstreken betalingstermijnen loonlijsten in te vullen, zijn daartoe veelal niet meer in staat, daar de meeste dezer werkgevers behooren tot de categorie, die slecht administratie voert.

Intusschen droeg, gelijk gezegd, de wijziging in de vervaldagen der premie, bij beschikking van den Minister van Binnenlandsche Zaken van 17 Juni 1905 vastgesteld, veel bij tot het vollediger invullen der lijsten. Ingevolge gemelde beschikking worden van 1 Januari 1906 af door de bij de Rijksverzekeringsbank aangesloten werkgevers telkens van 1—15 Januari en 1—15 Juli over een half jaar ingevulde loonlijsten ingezonden, met uitzondering van de schippers en de werkgevers in seizoenbedrijven, die hunne loonlijsten per jaar, tusschen 1 en 15 Januari, hebben in te zenden. Daar nog vele werkgevers de loonlijst tot den vroegeren (thans gewijzigden) vervaldag invulden, gaf alleen de overgang tot den nieuwen toestand eenige moeilijkheid bij de verificatie.

Ook thans waren wederom vele onderzoeken, grootendeels door bemiddeling van de agenten, noodzakelijk, ten einde de in verband met de premievaststelling of de berekening van het aandeel in de administratiekosten benoodigde inlichtingen te bekomen. Vele dier opdrachten aan de agenten hadden betrekking op het vaststellen van den omvang van den verzekeringsplicht en op de vraag, of wel het geheele verzekerde personeel op de loonlijst was vermeld.

Als resultaat van het ingesteld onderzoek moest dikwijls het door den werkgever opgegeven loonbedrag worden verhoogd, omdat verschillende wetsbepalingen, als bijv. die van artikel 5 en artikel 8, niet behoorlijk waren begrepen. Om dezelfde reden moest ook het opgegeven loon in enkele gevallen worden verlaagd.

Ten aanzien van de vraag, of het volle totaal loonbedrag behoorlijk op de lijsten wordt verantwoord, en niet door opzettelijke verzwijging van de namen en de loonen van vele werklieden wordt gepoogd de premiebetaling gedeeltelijk te ontduiken, kon, bij gebrek aan het noodige personeel, de contrôle niet afdoende zijn.

Vele loonlijsten, die betrekking hadden op het diamantslijpersbedrijf, waren minder juist ingevuld, doordat hierop, in stede van het loon van iederen werkman, werd vermeld het bedrag, dat door den juwelier aan den slijpersbaas werd uitbetaald, in welk bedrag tevens het loon van slijpers en verstellers was begrepen. Door deze handelwijze werd de contrôle op de juistheid der invulling zeer bemoeilijkt. (1)

Ook in de loonlijsten van het vervenersbedrijf werden dergelijke collectieve loonsopgaven aangetroffen.

Ofschoon het Bestuur der Rijksverzekeringsbank nimmer eene dergelijke wijze van het bijhouden van loonlijsten, in strijd met het vastgestelde formulier, heeft toegestaan, is het van oordeel, dat de bezwaren, waarmede de werkgevers in deze bedrijven en al die werkgevers die hun personeel laten aanwerven door ploegbazen en dergelijke tusschenpersonen, bij de door de wet voorgeschreven invulling hebben te kampen, zeer groot zijn.

Bij de loonlijst-formulieren, welke aan het einde van het jaar den werkgevers werden toegezonden voor de betalingsperiode, aanvangende 1 Januari 1907, werd gevoegd eene mededeeling omtrent de toepassing van artikel 8 op leerlingen, die meer dan f 1 per dag verdienen, in verband met de uitspraak van den Centralen Raad van Beroep, dd. 20 Juli 1906 (1), waarbij werd uitgemaakt, dat voor bedoelde personen het dagloon op f 1 moet worden gesteld.

Bij de onzekerheid omtrent hetgeen onder het begrip „opleiding" valt, en omtrent hetgeen onder een „volslagen werkman" is te verstaan, gaf het artikel in de toepassing steeds tot velerlei moeilijkheden aanleiding. Daarbij was het dikwijls niet mogelijk eene tastbare onbillijkheid te ontgaan, n.l. tegenover die niet weinige werklieden, die het in hun leertijd reeds zoover gebracht hebben, dat zij meer dan f 1 verdienen, en toch bij ongeval naar niet hooger maatstaf worden schadeloos gesteld.

Met de toepassing van dat artikel op personen, die minder verdienen dan de minstbetaalde volslagen werkman, zijn de werkgevers, in het bijzonder de kleine werkgevers, niet ingenomen. Sommigen, zooals bijv. kleine timmerbazen, besloten zelfs geen leerlingen meer in dienst te nemen, omdat zij het onbillijk achtten, over één gulden fictief dagloon premie te moeten betalen, terwijl het werkelijk verdiende loon niet meer dan f 0,75 of f 1 per week bedraagt, en zij bovendien ten platte lande de premie niet op hunne klanten kunnen verhalen.

Bij Koninklijk besluit van 1 Juni 1906, n°. 121, werd eene wijziging gebracht in het Koninklijk besluit van 2 Februari 1903

---

(1) Door het bestuur werd namelijk het standpunt ngenomen, dat in dit bedrijf de zoogenaamde bazen zijn werklieden in den zin der wet, en dat hun personeel is in dienst van den juwelier. Dit standpunt moest ten gevolge van een uitspraak van den Centralen Raad van beroep worden prijs gegeven. (Zie hieronder Hoofdstuk X, § 3.).

2) Zie WERKER, Weekblad 1906, n°. 94.

(*Staatsblad* nº. 63), houdende vaststelling der wettelijke loonbedragen in de seizoenbedrijven, afgeleid uit de in den seizoentijd werkelijk ontvangen dagloonen. De wijziging betreft eene aanvulling van de bepalingen omtrent de loonen in het haringpakkersbedrijf, in dien zin, dat voor werklieden in dit seizoenbedrijf, die in het jaar, voorafgaande aan den seizoentijd, in het kuipersbedrijf zijn werkzaam geweest, onder bepaalde omstandigheden hooger wettelijke dagloonen moeten worden aangenomen dan f 1,60, zijnde het hoogste wettelijke loon, te voren voor werklieden in het haringpakkersbedrijf vastgesteld.

Het totaal aantal premievaststellingen bedroeg 80 729, verdeeld over:

38 948 gevallen (48,2 %), waarin de werkgever de verschillende wettelijke bepalingen ten aanzien van het te berekenen loon behoorlijk had nageleefd, en dus de premie werd vastgesteld in overeenstemming met de berekening van den werkgever (artikel 48, 1ste lid);

14 907 gevallen (18,5 %), waarin door den werkgever te weinig premie was betaald (artikel 48, 1ste en 2de lid);

5403 gevallen (6,7 %), waarin te veel betaalde premie moest worden gerestitueerd (artikel 48, 1ste en 3de lid);

21 471 gevallen (26,6 %), waarin door den werkgever in het geheel geen premie was betaald (artikel 50, 1ste lid).

Aan de werkgevers, die nalatig gebleven waren om te voldoen aan hunne verplichting tot inzending van loonlijsten, werd niet meer, zooals in vorige jaren bij wijze van proef geschiedde, eene uitnoodiging toegezonden om alsnog aan die verplichting te voldoen, doch onmiddellijk werd overgegaan tot ambtshalve vaststelling der verschuldigde premie.

Dit gaf ten opzichte van elk der vervaldagen 1 Januari en 1 Juli 1906 aanleiding tot plus minus 12 000 opdrachten aan de agenten. Bovendien moest aan deze ambtenaren ten aanzien van de niet bij de Rijksverzekeringsbank aangesloten werkgevers in 4326 gevallen een onderzoek worden opgedragen tot ambtshalve vaststelling van het uitbetaalde loon voor de berekening van het aandeel in de administratiekosten. Voor het grootste gedeelte moesten de agenten deze opdrachten door de assistenten doen uitvoeren, aangezien hun zelf de tijd hiertoe ontbrak.

Van de werkgevers, die geen of te weinig premie hadden betaald, moesten, evenals ten vorigen jare, nadat hun eene mededeeling overeenkomstig artikel 48 of 49 was gedaan, 30 % ingevolge artikel 50, 4de lid, worden aangemaand, om binnen 8 dagen het vastgestelde of nog verschuldigde premiebedrag te betalen.

De in 1905 genomen maatregelen tot invordering der premie, verschuldigd door de werkgevers in het schippersbedrijf, werden nog aangevuld door, behalve ten bureele der Rijksverzekeringsbank, ook aan het bijkantoor te Rotterdam voor de schippers de gelegenheid open te stellen, de noodige inlichtingen in te winnen

en de premie te betalen. Ook van laatstgenoemde gelegenheid werd veel gebruik gemaakt.

In 3687 gevallen werd, alvorens tot het uitzenden van een dwangbevel over te gaan, aan de agenten een onderzoek opgedragen naar de verhaalbaarheid van het verschuldigde premiebedrag. Na ontvangst van het rapport van den agent werd — indien inmiddels nog geen betaling plaats had — alvorens tot het uitvaardigen van een dwangbevel over te gaan, de werkgever alsnog in de gelegenheid gesteld, door toezending van eene „laatste waarschuwing”, binnen 3 dagen het verschuldigde te betalen. Dit geschiedde in het geheel in 1094 gevallen.

Het aantal in 1906 uitgevaardigde dwangbevelen was aanmerkelijk grooter dan in 1905, n.l. 652, tot een gezamenlijk premiebedrag van f 21 146, 28 (tegen 211 in het vorige jaar). Er hadden 12 beslagleggingen plaats, waarvan 2 op onroerend goed, terwijl éénmaal tot verkooping moest worden overgegaan.

Van 558 werkgevers werd de premie over verschillende tijdvakken oninbaar verklaard, tot een gezamenlijk bedrag van f 6993,73½.

§ 4. *Artikel 13, 2de lid der Ongevallenwet 1901. De postkantoren als kantoren der Rijksverzekeringsbank.*

De regeling, bij het einde van het vorige verslagjaar in voorbereiding, strekkende om van de uitgaven, op de postkantoren voor rekening van de Rijksverzekeringsbank gedaan, in stede van eens per maand, dagelijks opgave te ontvangen (zie verslag 1905, hoofdstuk VII, § 5, laatste alinea) trad op 1 Juni 1906 in werking.

Daardoor werd het mogelijk, het uitzenden der maandelijksche rekeningen voor de risico-dragende werkgevers, naamlooze vennootschappen en vereenigingen ter zake van de schadeloosstellingen, uitbetaald aan werklieden, voor rekening dezer risicodragers verzekerd, eene volle maand te vervroegen.

Aangezien eene regeling als deze met ingang van 1 December 1905 voor de verantwoording der ontvangsten in werking is getreden (zie jaarverslag 1905, Hoofdstuk VII, § 5) draagt het Bestuur der Bank thans dagelijks kennis van de op den vorigen dag door ieder der postkantoren voor rekening der Bank ontvangen en uitgegeven gelden.

Om een overzicht te geven van de uitgebreidheid der administratie ten opzichte der postkantoren zij hier vermeld, dat door de gezamenlijke postkantoren te hunner décharge aan de Bank over het jaar 1906 zijn toegezonden 81 293 stuks comptabele bescheiden wegens ontvangen gelden, en 399 962 stuks wegens gedane uitgaven.

§ 5. *Onderzoek van getroffenen.*

Terwijl de controleerende geneeskundigen in Amsterdam, Rotterdam en 's Gravenhage de beschikking bleven behouden over loca-

liteiten, waar zij iederen dag gelegenheid hebben getroffenen te onderzoeken, werden de overige in de gelegenheid gesteld voor een of meer dagen in de week, naar gelang der behoefte, localiteiten te huren in verschillende plaatsen van hun dienstkring, ten einde aldaar getroffenen te onderzoeken.

Hierdoor en door de gelegenheden, door onderscheidene ziekenhuizen en behandelende geneeskundigen welwillend ter beschikking gesteld, kon het onderzoek nagenoeg overal voldoende en geregeld geschieden, en bleef het onderzoek in koffiehuizen, herbergen, enz. beperkt tot die gemeenten ten platte lande, waar geen andere gelegenheid te vinden is.

Vrij algemeen nam volgens de controleerende geneeskundigen het aantal toe van getroffenen, die niet voldoen aan eene oproeping om te worden onderzocht.

Niet-aanwezigheid ter plaatse ten gevolge van de eischen van het bedrijf (bij schippers bijv.) en de noodzakelijkheid van werkverzuim, waarvoor slechts vergoeding wordt verleend, wanneer de getroffene zich verder dan 5½ K.M. buiten zijne woonplaats moet begeven, en dan nog dikwijls tot een te gering bedrag, waren de redenen, die veelal voor de nalatigheid werden opgegeven.

Toepassing van artikel 29, 5de lid, moest eenige malen plaats vinden.

In een dezer gevallen waarin de getroffene weigerde, eene door den controleerende geneeskundige noodig geoordeelde operatie te ondergaan, gelastte het Bestuur een nieuw onderzoek door andere deskundigen. Daar naar het oordeel dier deskundigen de bezwaren van getroffene tegen de operatie ongegrond waren, maakte het Bestuur gebruik van zijne bevoegdheid, in artikel 29, 5de lid, der Ongevallenwet 1901 omschreven, en verklaarde getroffene's recht op rente voor de helft te zijn verloren gegaan.

In het rechtsgeding, dat naar aanleiding hiervan werd gevoerd, nam de betrokken Raad van Beroep het standpunt in, dat de uitoefening van de bij artikel 29, 5de lid, aan het Bestuur gegeven bevoegdheid aan het oordeel van den beroepsrechter is onderworpen, terwijl het Bestuur de meening verdedigde, dat wel aan den Raad het recht toekomt, om na te gaan, of bij de aanwijzing van deskundigen aan de voorschriften der wet daaromtrent is voldaan, doch, wanneer dat aan den Raad gebleken is, hij de beslissing van het Bestuur heeft te eerbiedigen.

In hooger beroep werd door den Centralen Raad overeenkomstig de meening van het Bestuur beslist. (1)

Ten einde te kunnen beoordeelen, of al dan niet termen aanwezig waren voor het toekennen eener rente, werden 610 personen onderzocht door den Medischen Adviseur, en daarna het Bestuur gehoord.

Dit aantal is dus sedert 1904, toen het 1134, en 1905, toen

(1) Zie uitspraak van 30 November 1906. Werker, 1906, n°. 103.

het 738 bedroeg, belangrijk minder geworden. Het Bestuur was n.l. van oordeel, dat meer en meer aan de controleerende geneeskundigen kan worden overgelaten, ter zake van de vaststelling der definitieve renten het Bestuur van advies te dienen. Door de ervaring, die zij hebben opgedaan, heeft zich geleidelijk een vast inzicht gevormd, om, met inachtneming van de persoonlijke bekwaamheden van de getroffenen, de beteekenis van bepaalde letsels te waardeeren, ten gevolge waarvan het Bestuur hun advies kan volgen.

In 36 gevallen had lijkopening plaats, ten einde vast te stellen, of de dood al dan niet als het gevolg van een bedrijfsongeval was te beschouwen.

§ 6. *Verpleging van getroffenen in ziekenhuizen, enz.*

Over de verpleging van door ongeval getroffenen in ziekenhuizen en over de medewerking van de directies van deze instellingen ondervonden, valt in het algemeen slechts te roemen.

Van inrichtingen voor ooglijders werd veelvuldig gebruik gemaakt.

Wat de behandeling in medico-mechanische inrichtingen, en met name in de Zander-instituten en heil-gymnastische inrichtingen aangaat, moet worden opgemerkt, dat de resultaten nog steeds niet geëvenredigd zijn aan de betrekkelijk groote offers aan geld en tijd. Een enkele maal slechts kon een bevredigend resultaat worden geconstateerd.

In tal van gevallen wordt echter ook door vroegtijdig hervatten van den arbeid een goed gevolg bereikt, zooals wordt waargenomen in die gemeenten of streken, waar bovengenoemde inrichtingen niet worden aangetroffen. Waar echter de arbeid niet tijdig genoeg wordt hervat, is het dikwijls noodzakelijk, van de Zander-methode gebruik te maken, omdat zij in die omstandigheden eenige kans biedt om de arbeidsgeschiktheid, zij het dan ook in geringe mate, te verbeteren, terwijl zij hoop geeft, althans verdere vermindering dier geschiktheid te voorkomen.

Ofschoon de behandeling in sanatoria voor longlijders slechts hoogst zelden tot arbeidsgeschiktheid en arbeidshervatting leidde, worden door een enkelen controleerenden geneeskundige te dien opzichte gunstige resultaten vermeld.

Van de inrichtingen, die het uitzenden van verplegend personeel ten doel hebben, werd bij voortduring, zoowel bij het vervoer van getroffenen als voor verpleging, een vrij ruim gebruik gemaakt.

Specialistische hulp was nagenoeg overal in voldoende mate te verkrijgen.

De tegenzin van hoogleeraren, specialiteiten en hoofden van klinieken, om door oproepingen door Raden van Beroep of den Centralen Raad van Beroep aan hun werkkring te worden ont-

trokken, heeft eene te betreuren terughouding van sommigen hunner ten gevolge, waar het betreft mededeelingen omtrent ongevalspatiënten te doen.

Waar eene dagvaarding als deskundige niet verwacht wordt, zijn echter velen hunner dikwijls belangeloos bereid van hunne meening te doen blijken.

§ 7. *Schadeloosstellingen.*

In sommige gevallen werd door getroffenen geweigerd de hun toegekende schadeloosstellingen in ontvangst te nemen.

Terwijl in 2 gevallen de weigering zijn grond vond in godsdienstige bezwaren, werd in één geval de uitkeering geweigerd door een werkman, in dienst van eene telefoonmaatschappij, omdat zijn werkgever hem steeds het volle loon had uitbetaald en hem had aangeschreven, de schadeloosstelling niet in ontvangst te nemen.

In een vierde geval weigerde een werkgever aangifte te doen zoowel van zijn bedrijf als van een ongeval, aan zijn zoon in dat bedrijf overkomen. Nadat ten slotte de wettelijke aangifte had plaats gehad, werd de inontvangstneming van de uitkeering geweigerd.

Enkele malen kwam het voor, dat een getroffene den termijn eener uitkeering weigerde in ontvangst te nemen, omdat hij het werk reeds had hervat, en derhalve te recht meende, dat de uitkeering over dien termijn hem niet toekwam.

Een verzekerde, wiens beide ouders in leven waren, zorgde voor het onderhoud zijner moeder, die door haar man kwaadwillig was verlaten. Toen bedoelde werkman door een doodelijk ongeval werd getroffen, kende het Bestuur de voor ouders bepaalde maximum rente van 30 % van het dagloon toe aan de moeder alleen.

Aangezien de Centrale Raad van Beroep (1) aannam, dat een getroffene, in het genot eener geregelde uitkeering, ter zake van hetzelfde ongeval niet weder voorloopig eene rente kon worden toegekend, meende het Bestuur eene zoodanige voorloopige rente ook niet te mogen verleenen na eindiging van de definitieve rente. Toen een getroffene in zulk een geval weder aanspraak op schadeloosstelling verkreeg op grond van zeer tijdelijke ongeschiktheid tot werken, werd, met toepassing van artikel 70, de beschikking van eindiging der definitieve rente herzien en weder eene geregelde uitkeering verleend. Met het oog op de geschiedenis van artikel 56 werd in dit geval geen nieuwe storting van contante waarde gevraagd.

Volgens artikel 13 van het Koninklijk besluit van 14 Juli 1902 (*Staatsblad* n°. 153), regelende de wijze, waarop de schadeloosstelling wegens geneeskundige behandeling van getroffen ver-

---

(1) Uitspraak Centrale Raad 15 Juni 1906. WERKER, Weekblad 1906, n°. 88.

zekerden wordt verleend, is het Bestuur bevoegd, de kosten der geneeskundige behandeling, verleend door een niet ingeschreven deskundige, te vergoeden, indien het van oordeel is, dat er in de gegeven omstandigheden genoegzame grond aanwezig was, de hulp van een zoodanigen deskundige in te roepen. Hetzelfde geldt volgens art. 26 van genoemd Koninklijk besluit bij het betrekken van genees-, heel- of verbandmiddelen van niet ingeschreven apothekers of handelaars in heel- en verbandmiddelen.

Bij de toepassing van deze artikelen werd in het algemeen als regel aangenomen, dat, wanneer in eene plaats ingeschrevenen gevestigd zijn, de getroffene zich ook tot de ingeschrevenen behoort te wenden. Alleen om overwegende redenen werd behandeling of levering door niet ingeschrevenen op kosten der Bank genomen. De volgende beslissingen verdienen vermelding.

Geen genoegzame grond voor vergoeding werd aanwezig geacht, toen een getroffene, die zich door zijn niet ingeschreven huisdokter had laten behandelen, zich beriep op onbekendheid met de wettelijke bepalingen. Evenmin, toen in een dergelijk geval de getroffene zich beriep op zijne meening, dat alle geneeskundigen ingeschreven waren, en op het feit, dat niemand, noch zijn huisdokter, noch de agent, hem op zijne dwaling had gewezen.

Daarentegen werd wel genoegzame grond tot vergoeding gevonden in een geval, hetwelk zich een paar malen heeft voorgedaan, dat de getroffene meende niet onder de Ongevallenwet te vallen en door zijn niet ingeschreven huisdokter zich had laten behandelen.

Voor vergoeding van kosten van geneesmiddelen, betrokken van een niet ingeschreven apotheker, werd geen genoegzame grond aanwezig geacht, toen de getroffene er zich op beriep, dat hij niet kon weten, wie al of niet ingeschreven was, aangezien de geneeskundige hem er geen had aangewezen. Evenmin in een geval, dat een getroffene zich gewend had tot zijn gewonen apotheker, die niet ingeschreven was, op de verklaring van den geneeskundige, dat hij zich zijne geneesmiddelen bij dezen kon aanschaffen. Daarentegen wel in het geval, dat de getroffene door den geneeskundige was verwezen naar een niet ingeschrevene, omdat hij, naar de verklaring van den geneeskundige, de eenige was, die het vereischte speciale verband kon leveren. Eveneens in het geval van een zwaar verwonde, die de apotheek van een niet ingeschrevene werd ingedragen, en van dezen de noodige verbandmiddelen ontving.

§ 8. *Medewerking bij de uitvoering der wet.*

In aansluiting aan het vorige jaarverslag kan verbetering worden geconstateerd ten aanzien van de medewerking der behandelende (ingeschreven) geneeskundigen bij de uitvoering der wet. De groote meerderheid der medici verleent hare medewerking, zonder daarbij persoonlijke belangen op den voorgrond te stellen.

Er blijft intusschen, naar de meening van het Bestuur, nog steeds een niet onbelangrijk aantal van diegenen, die, zonder bepaaldelijk van misbruik te betichten te zijn, echter hun eigen belang behartigen op eene wijze, die met eene behoorlijke uitvoering der wet niet wel te vereenigen is. Hiertoe behooren die medici, die, omdat zij zich financieel niet onafhankelijk gevoelen van hunne volgens de Ongevallenwet verzekerde patiënten, zich laten verleiden aan ongemotiveerde wenschen of eischen van getroffenen te gemoet te komen. Verder diegenen, die hunne patiënten ongaarne naar ziekenhuizen of andere dergelijke inrichtingen zien vertrekken, om aldaar onder behandeling van een specialist te worden gesteld, en dan ook pogingen doen om dergelijke patiënten zoo spoedig mogelijk, immers zoodra de anatomische afwijkingen genezen zijn, onder hunne behandeling terug te krijgen, waartegen menigmaal, met het oog op het functioneel herstel van den getroffene bezwaar moet worden gemaakt.

Ofschoon bepaalde misbruiken nog niet zijn uitgesloten, nemen zij in aantal af, wat naar het ons voorkomt, zeker voor een deel aan de preventieve werkzaamheid der afdeelings-raden van de Maatschappij tot Bevordering der Geneeskunst mag worden toegeschreven.

Afvoering van de lijst der ingeschreven deskundigen kwam dit jaar niet voor. Door het Koninklijk besluit van 25 Augustus 1906 (*Staatsblad* n°. 232) werd wijziging gebracht in het Koninklijk besluit van 14 Juli 1902 (*Staatsblad* n°. 153), in dien zin, dat, naast den uitersten maatregel tot afvoering van het register van deskundigen, apothekers en handelaren in heel- en verbandmiddelen, gelegenheid wordt gegeven tot eene afvoering voor bepaalden tijd, welke ten minste twee en ten hoogste vijf jaren bedraagt, met dien verstande, dat hij, wiens naam van het register is afgevoerd, na verloop van den bepaalden tijd zal kunnen verzoeken, weder in het register te worden ingeschreven.

Aangaande de medewerking der Plaatselijke Commissiën zij het volgende opgemerkt:

Door 24 (in 1905: 35) Plaatselijke Commissiën werden te zamen 61 (1) (in 1905: 81) beroepen ingesteld, als volgt verdeeld:

de plaatselijke Commissie te Rotterdam I stelde 8 maal beroep in; die te Rotterdam II 7 malen, die te Rotterdam III en te Helmond ieder 6 malen;

die te Schoonhoven 5 malen;

die te Leiden 4 malen;

die te Deventer en te Hengelo ieder 3 malen;

---

(1) In 1 geval werd het beroep oorspronkelijk bij een verkeerden Raad van Beroep ingesteld, zoodat de Commissie naar een anderen Raad werd verwezen.

die te Eindhoven, Haarlem en den Helder ieder 2 malen;

die te Alphen aan den Rijn, Bergen op Zoom, Breda, Dordrecht, Gaasterland, Groningen, Raalte, Sas van Gent, Veendam, Vlaardingen, Vlissingen, Zevenbergen en Zevenaar ieder 1 maal.

In 37 van deze gevallen werd beroep ingesteld, op grond, dat de Commissie de meening was toegedaan, dat de mate van ongeschiktheid eene grootere was dan door het Bestuur aangenomen; in 9 gevallen op grond, dat de Commissie meende, dat de getroffene aan geschiktheid had verloren; in 10 gevallen op grond, dat het letsel een gevolg van het ongeval was; 4 beroepen werden ingesteld op grond, dat het bedrijf, in verband met de uitoefening waarvan het ongeval plaats had, verzekeringsplichtig was, en in 1 geval op grond, dat het ongeval was een gevolg van een vroeger ongeval, zoodat de uitkeering moest worden berekend naar het dagloon, dat bij de berekening der schadeloosstelling van het vroegere ongeval was aangenomen.

Deze 61 twistgedingen werden door de voeging van twee dier gedingen tot 60 teruggebracht. Van deze 60 twistgedingen werden door de Raden van Beroep afgedaan zonder hooger beroep 31; van deze werd de beslissing van het Bestuur in 27 gevallen bevestigd en in 4 gevallen gewijzigd of vernietigd. Van de overige 29 gevallen, die alle aan het oordeel van den Centralen Raad werden onderworpen, werd door dezen Raad in 12 gevallen de beslissing van het Bestuur gehandhaafd en in 16 gevallen gewijzigd of vernietigd; terwijl éénmaal eene Commissie niet-ontvankelijk werd verklaard wegens het niet tijdig herstellen van een verzuim.

Eenige malen werd van den dienst eener Plaatselijke Commissie gebruik gemaakt om een onderzoek in te stellen naar het loon door een getroffene verdiend of om na te gaan, in hoeverre een blijvend letsel de arbeidsgeschiktheid van een getroffene had aangetast.

HOOFDSTUK VIII.

TOEPASSING DER STRAFBEPALINGEN.

De volgende tabellen geven een overzicht van de door de agenten der Rijksverzekeringsbank naar aanleiding van de overtreding van de verschillende bepalingen der Ongevallenwet 1901 opgemaakte processen-verbaal en van de vervolgingen, op grond daarvan ingesteld.

Opgemerkt zij, dat 60 processen-verbaal zijn gericht tegen 57 personen.

AANTAL PROCESSEN-VERBAAL, OPGEMAAKT IN 1906.

Naar aanleiding van artikel:	WAAROP VOLGDE:						
	geen vervolging.	veroordeeling.	vrijspraak.	ontslag van rechtsvervolging.	thans nog geen uitspraak bekend.	O. M. niet ontvankelijk verklaard.	Totaal.
32	—	4	1	—	—	—	5
32 en 45	—	1	—	—	—	—	1
32 en 84	—	1	—	—	—	—	1
45	—	9	1	—	—	—	10
45 en 84	—	—	—	—	—	(2) 1	1
46*b* en *c* en 101	1	—	—	—	—	—	1
61 2de lid	3	2	—	1	—	—	6
64 2de lid	2	9	—	1	—	—	12
84	—	14	(1) 1	—	2	—	17
84 en 40	1	—	—	—	—	—	1
101	3	1	1	—	—	—	5
	10	41	4	2	2	1	60

(1) In dit geval werd door den ambtenaar van het Openbaar Ministerie in hooger beroep gegaan van de uitspraak van den kantonrechter. De rechtbank bevestigde deze uitspraak.

(2) In dit geval, waarbij het Openbaar Ministerie door den kantonrechter niet-ontvankelijk werd verklaard in zijne strafvordering tegen den werkgever, die het bedrijf van houthakker en teenschiller uitoefende, wegens overtreding der artikelen 45 en 84, op grond, dat het hakken van hakhout en het eikschillen behoort tot den boschbouw, werd eveneens hooger beroep ingesteld. De rechtbank vernietigde deze uitspraak en veroordeelde beklaagde tot 2 geldboeten elk van 10 gulden subsidiair 2 maal 5 dagen hechtenis.

SPECIFICATIE DER VEROORDEELINGEN.

Naar aanleiding van artikel:	Uitgesproken door:	Uitgesproken straf:	Aantal veroordeelingen.
32	kantongerecht Nijmegen	1 geldboete v. f 10,00 subs. 5 dagen hecht.	
	„ Tiel	1 „ „ 2,00 „ 1 dag „	
	„ Amersfoort	1 „ „ 1,00 „ 1 „ „	
	„ Tiel	1 „ „ 5,00 „ 3 dagen „	4
32 en 45	kantongerecht Groningen	2 geldb. elk v. f 10,00 subs. 2 à 3 d. hecht.	1
32 en 84	kantongerecht Haarlem	1 geldboete v. f 10,00 subs. 10 dagen hecht.	1
45	kantongerecht Haarlemmermeer	1 geldboete v. f 3,00 subs. 2 dagen hecht.	
	„ idem	1 „ „ 3,00 „ 2 „ „	
	„ Harderwijk	1 „ „ 20,00 „ 10 „ „	
	„ Zwolle	1 „ „ 5,00 „ 5 „ „	
	„ Geldermalsen	1 „ „ 5,00 „ 3 „ „	
	„ Zwolle	1 „ „ 5,00 „ 5 „ „	
	„ Appingedam	1 „ „ 15,00 „ 5 „ „	
	„ Zuidbroek	3 geldb. elk v. f 0,50 subs. 3 × 1 d. hecht.	
	„ Haarlem	1 „ „ 25,00 „ 5 dagen.	9
61, 2de lid	kantongerecht Purmerend	1 geldboete van f 0,50 subs. 1 dag hecht.	
	„ Amersfoort	1 „ „ 5,00 „ 2 dagen „	2
84, 2de lid	kantongerecht Amsterdam	1 geldboete van f 10,00 subs. 5 dagen hecht.	
	„ Rotterdam	1 „ „ 5,00 „ 3 „ „	
	„ 's Gravenhage	1 „ „ 10,00 „ 2 „ „	
	„ idem	1 „ „ 10,00 „ 2 „ „	
	idem	1 „ „ 1,00 „ 1 „ „	
	„ Amsterdam	1 „ „ 3,00 „ 2 „ „	
	„ Delft	1 „ „ 6,00 „ 3 „ „	
	„ Haarlem	1 „ „ 30 00 „ 10 „ „	
	„ Rotterdam	1 „ „ 5.00 „ 3 „ „	9
84	kantongerecht Amsterdam	2 geldb. elk v. f 3,00 subs. 2 × 5 d. hecht.	
	„ Rotterdam	1 „ „ 10,00 subs. 5 dagen hecht.	
	„ idem	1 „ „ 5.00 „ 3 „ „	
	„ Delft	1 „ „ 25,00 „ 10 „ „	
	„ Boxmeer	2 „ elk v. 8,00 subs. 2 × 4 d. „	
	„ Amsterdam	1 „ „ 15,00 „ 10 dagen „	
	„ idem	1 „ „ 5,00 „ 10 „ „	
	„ idem	1 „ „ 5,00 „ 10 „ „	
	„ Zwolle	1 „ „ 5,00 „ 5 „ „	
	„ idem	1 „ „ 5,00 „ 5 „ „	
	„ Almelo	1 „ „ 20,00 „ 20 „ „	

SPECIFICATIE DER VEROORDEELINGEN.

Naar aanleiding van artikel:	Uitgesproken door:	Uitgesproken straf:	Aantal veroordeelingen.
84	kantongerecht Oss	1 geldboete v. f 50,00 subs. 20 dagen hecht.	
	„ Boxmeer	1 „ „ 6,00 „ 2 „ „	
	„ Emmen	1 „ „ 5,00 „ 2 „ „	14
101	rechtbank Rotterdam	14 dagen gevangenis	
		Totaal. . .	41

De vrijspraak van een werkgever tegen wien proces-verbaal was opgemaakt wegens overtreding van art. 32, berustte op des kantonrechters meening, dat de door den Ambtenaar van het O. M. als bewijsstuk overgelegde ambtseedige verklaring van den directeur van een postkantoor, behelzende, dat door den beklaagde te zijnen kantore van het door hem uitgeoefend bedrijf geen aangifte was gedaan, op grond van de recente veelvuldige uitspraken van den Hoogen Raad, van bewijskracht is ontbloot, omdat de directeur van een postkantoor, als niet behoorende tot de in artikel 8 van het Wetboek van Strafvordering genoemde opsporingsambtenaren, niet bevoegd is tot het afgeven van ambtseedige verklaringen.

HOOFDSTUK IX.

STATISTIEK DER INGESTELDE BEROEPEN.

Den 1sten Januari 1906 waren nog 398 twistgedingen, die in het jaar 1905 aanhangig waren, in behandeling, of niet bij een in kracht van gewijsde gegaan vonnis beëindigd, t. w. 249 waren nog in behandeling bij de Raden van Beroep; in 46 gedingen, die in 1906 door den Centralen Raad werden berecht, had de Raad van Beroep in 1905 uitspraak gedaan, doch was de beroepstermijn op 31 December 1905 nog niet verstreken; één geding, waarvoor op het einde van 1905 de beroepstermijn nog loopende was, werd in 1906 door den Centralen Raad bij beschikking afgedaan; 102 waren nog in behandeling bij den Centralen Raad.

Het aantal klaagschriften, in 1906 bij afschrift aan het Bestuur der Rijksverzekeringsbank toegezonden, bedroeg 1495.

Hierbij zijn niet gerekend de klaagschriften van plaatselijke commissiën en de risico-dragende maatschappijen, wanneer terzelfder zake ook door den getroffene een klaagschrift was ingediend, noch 1 klaagschrift, dat met een ander als één twistgeding

is behandeld om andere redenen dan die, genoemd in artikel 52, alinea 3, der Beroepswet.

De volgende staat geeft het aantal aan, dat van ieder en Raad werd ontvangen, gesplitst naar den aard van het door het klaagschrift aanhangig gemaakte twistgeding.

Raden van Beroep.	Aantal klaagschriften, betreffende:								
	Maatschappij beweert geen risico te dragen.	Verzekeringsplicht (artt. 36 en 37 Ongevallenwet).	Gevarenklasse en -percentage (art. 37).	Premieberekening en -betaling (art. 48 en vlg.).	Schadeloosstelling van getroffenen. Recht op.	Schadeloosstelling van getroffenen. Bedrag en duur.	Schadeloosstelling van nagelaten betrekkingen. Recht op.	Schadeloosstelling van nagelaten betrekkingen. Bedrag.	Totaal.
Amsterdam . . .	—	10	20	16	45	106	7	—	204
Haarlem	1	8	4	11	31	44	3	—	102
's Gravenhage . .	1	3	3	5	16	54	6	1	89
Rotterdam . . .	1	3	12	29	50	249	12	1	357
Dordrecht	—	3	4	7	12	63	5	2	96
Middelburg . . .	—	7	2	3	13	38	1	—	64
Breda	—	5	2	5	9	15	—	—	36
's Hertogenbosch .	—	6	2	6	10	26	2	—	52
Utrecht	—	3	3	1	12	43	—	1	63
Roermond	—	3	5	6	5	43	2	1	65
Arnhem.	—	3	6	10	17	43	3	—	82
Zutphen	—	2	3	1	16	23	—	—	45
Almelo	—	5	5	3	19	41	2	—	75
Hoogeveen . . .	—	2	0	3	6	14	1	—	26
Groningen . . .	—	13	9	17	17	41	—	—	97
Leeuwarden . . .	—	3	3	3	6	27	—	—	42
Totaal . .	3	79	83	126	284	870	44	6	1495

Van deze 1495 klaagschriften over 1906, en de 249, welke bij den aanvang van 1906 nog bij de Raden van Beroep in behandeling waren, te zamen 1744, werden in 1906 door de Raden berecht 1405, terwijl 22 klaagschriften vóór den aanvang der terechtzitting werden ingetrokken, en 1 klaagschrift met een ander als één twistgeding is behandeld om andere redenen dan die, genoemd in artikel 52, alinea 3, der Beroepswet, zoodat op 31 December 1906 nog 316 in behandeling waren.

De als bijlage N bij dit verslag gevoegde tabel, waarbij eveneens eene rangschikking naar den aard van het twistgeding is in acht genomen, geeft een overzicht van de aantallen in 1906 gewezen uitspraken van de Raden van Beroep, waarbij de beslissingen van het Bestuur der Rijksverzekeringsbank werden be-

vestigd, gewijzigd of vernietigd, of waarbij het ingestelde beroep niet-ontvankelijk werd verklaard.

Aangaande de cijfers, die het aantal gewijzigde of vernietigde beslissingen vermelden, wordt opgemerkt, dat hieronder begrepen zijn:

1°. de gevallen, waarin de bestreden classificatie van het Bestuur werd gehandhaafd, doch in het toegewezen percentage eenige verandering werd gebracht;

2°. de gevallen, waarin het Bestuur, op grond van de door de klagers bij klaagschrift versterkte nieuwe of gewijzigde gegevens, de vordering gegrond achtte, en mitsdien tot hare toewijzing concludeerde;

3°. de gevallen, waarin het vastgestelde premiebedrag werd gewijzigd om andere redenen dan verschil van wetsinterpretatie (foutieve optelling of dergelijke).

In 834 gevallen werd in de uitspraak van den Raad van Beroep berust. Van deze was het onderwerp van het twistgeding:

de verzekeringsplicht	in	53	gevallen,
de classificatie	,,	64	,,
de premieberekening	,,	73	,,
recht op schadeloosstelling	,,	149	,,
bedrag en duur der schadeloosstelling	,,	470	,,
beslissing, waarbij werd aangenomen, dat de dood niet het gevolg was van een bedrijfsongeval of van een ongeval	,,	10	,,
beslissing, waarbij werd aangenomen, dat het ongeval, hetwelk de dood veroorzaakte, plaats vond in een niet-verzekeringsplichtig bedrijf	,,	3	,,
beslissing, waarbij werd aangenomen, dat de overledene geen kostwinner was	,,	8	,,
het bedrag der rente, uit te keeren aan nagelaten betrekkingen	,,	1	geval,
beslissing, waarbij was aangenomen, dat de begrafenis niet door verzoeker was bekostigd	,,	1	,,
risico-maatschappij beweert geen risico te dragen	,,	2	gevallen.

In 85 van deze gevallen werd berust door het Bestuur; in 632 gevallen door klager, en in 117 gevallen door beiden.

De Centrale Raad gaf in 1906 in 553 der aan zijn oordeel onderworpen zaken uitspraak; in 1 geval werd het beroep ingetrokken vóór den aanvang der terechtzitting.

Onderstaanden staat geeft den aard der twistgedingen aan.

Onderwerp van het twistgeding.	Aantal uitspraken, waarbij de beslissingen van het Bestuur der Rijksverzekeringsbank werden		Aantal niet ontvankelijk verklaringen.	Totaal aantal uitspraken.
	Bevestigd.	Gewijzigd of vernietigd.		
Verzekeringsplicht . . .	22		2	32
Classificatie	3	20	2	25
Premiebetaling	4	9	0	13
Recht op schadeloosstelling van getroffenen . . .	57	23	7	87
Bedrag en duur der schadeloosstelling van getroffenen	184	180	0	364
Recht op schadeloosstelling van nagelaten betrekkingen	19	7	0	26
Bedrag der rente aan nagelaten betrekkingen . .	0	3	0	3
Risico-maatschappij beweert geen risico te dragen	1	0	2	3
Totaal . . .	290	250	13	553

Op 31 December 1906 waren nog 109 gedingen bij den Centralen Raad in behandeling.

Hierna volgt nog eene statistiek van de uitspraken van den beroepsrechter, naar aanleiding van de gedurende het jaar 1906 ingestelde beroepen van beslissingen van het Bestuur, waarbij eene schadeloosstelling is toegekend of geweigerd.

De schadeloosstelling, toegekend door het Bestuur der Rijksverzekeringsbank, werd bij uitspraak van de Raden van Beroep		Bij uitspraak van den Centralen Raad van Beroep werden de schadeloosstellingen, na overeenkomstig het in kolom 1 genoemde al of niet te zijn gewijzigd		Tengevolge van de wijziging, in kolom 3 genoemd, is de schadeloosstelling, door het Bestuur der Rijksverzekeringsbank toegekend, ten slotte door den Centralen Raad	
	aantal gevallen.		aantal gevallen.		aantal gevallen
1.	2.	3.	4.	5.	6.
		verhoogd	4	verhoogd	4
				verhoogd	27
verhoogd . . .	231	verlaagd	79	verlaagd	0
				gehandhaafd	52
		gehandhaafd	74	verhoogd	74
				verhoogd	0
		verhoogd	13	verlaagd	2
				gehandhaafd	11
verlaagd . . .	49	verlaagd	2	verlaagd	2
		gehandhaafd	18	verlaagd	18
		verhoogd	18	verhoogd	18
gehandhaafd . .	417	verlaagd	11	verlaagd	11
		gehandhaafd	71 (1)	gehandhaafd	71
Totaal uitspraken Raden van Beroep	(2) 697	Totaal uitspraken Centralen Raad	290		

(1) Waaronder 1 geval van niet-ontvankelijkverklaring.

(2) Van een dezer zaken is de termijn voor het instellen van hooger beroep nog niet verstreken.

Volgens bovenstaand overzicht is de schadeloosstelling, toegekend door het Bestuur der Rijksverzekeringsbank, in beroep 197 maal verhoogd, 48 maal verlaagd en 450 maal gehandhaafd.

Nadat door het Bestuur der Rijksverzekeringsbank schadeloosstelling was geweigerd, werd door de Raden van Beroep		In hooger beroep werd daarna door den Centralen Raad van Beroep	
	aantal gevallen.		aantal gevallen.
1.	2.	3.	4.
Eene schadeloosstelling toegekend . .	140	eene schadeloosstelling toegekend — hooger dan de door de Raden van Beroep toegekende .	10
		eene schadeloosstelling toegekend — lager dan de door de Raden van Beroep toegekende .	8
		eene schadeloosstelling toegekend — gelijk aan de door de Raden van Beroep toegekende .	47
		eene schadeloosstelling geweigerd	33
Eene schadeloosstelling geweigerd. .	285	eene schadeloosstelling toegekend	6
		eene schadeloosstelling geweigerd	96 (1)
Klager niet-ontvankelijk verklaard . .	51	eene schadeloosstelling geweigerd	3
		klager niet-ontvankelijk verklaard	4
Totaal uitspraken Raden van Beroep .	476	Totaal uitspraken Centralen Raad van Beroep	207

(1) Waaronder gerekend 2 gevallen van niet-ontvankelijk verklaring.

Volgens bovenstaand overzicht bleef de schadeloosstelling geweigerd in 363 gevallen, terwijl in 113 gevallen in beroep eene schadeloosstelling werd toegekend.

In 34 gevallen werd een beroep betreffende schadeloosstelling ingetrokken of werd het beroep zoodanig beëindigd, dat geen beslissing betreffende schadeloosstelling genomen werd.

In 288 gevallen betrof het beroep geen beslissing omtrent schadeloosstelling.

De als bijlagen O en P hierbij gevoegde tabellen geven een overzicht van de beroepen, door risico-dragende maatschappijen en rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen ingesteld.

Van het recht van beroep, dat den werkgevers in artikel 79, 2de lid, der Ongevallenwet 1901 is gegeven, werd geen gebruik gemaakt.

HOOFDSTUK X.

PRINCIPIEELE BESLISSINGEN VAN HET BESTUUR DER RIJKSVERZEKERINGSBANK EN DE JURISPRUDENTIE.

§ 1. *Verzekeringsplicht en omvang der verzekering.*

1. Bij uitspraak van den Centralen Raad van Beroep van 13 November 1903 (1) werd beslist, dat, wie eigen of gehuurd land in cultuur brengt, door daarop griendhout te kweeken, het te verzorgen en als het daarvoor geschikt is, gehakt te verkoopen, het bedrijf van boschbouw uitoefent, tot welk niet-verzekeringsplichtig bedrijf dan ook het hakken behoort.

In deze beschouwing komt, naar het oordeel van het Bestuur, geen verandering, wanneer deze „boschbouwer" tevens mandenmaken of rijswerker is. Koopt echter iemand reeds gekweekt griendhout of opgaand hout (boomen), met de bedoeling dit hout terstond of binnen korten tijd te doen hakken, rooien, schillen, zagen, vervoeren, dan zal hij geacht moeten worden een of meer der bedrijven van primaire houtbewerking uit te oefenen. Laat hij deze werkzaamheden verrichten ten behoeve van eene eigen mandenmakerij, eene eigen uitvoering van rijswerken of eenig ander verzekeringsplichtig bedrijf, dan zullen zij gerekend moeten worden tot de uitoefening van zoodanig bedrijf te behooren en daarvan deel uit te maken.

2. Eene vereeniging van melkhandelaren had eene motorboot, voor den aanvoer van de melk voor de leden. De vereeniging als zoodanig dreef geen handel in melk. Het bestuur was van meening, dat de vereeniging geen verzekeringsplichtig bedrijf uituitoefende.

3. Door het Bestuur werd beslist, dat bessenplukkers, die werkzaam zijn in tuinen, welke het eigendom zijn van of in huur bij vervaardigers van bessensap, niet verzekeringsplichtig zijn volgens de bepalingen der Ongevallenwet 1901, daar dan moeten worden onderscheiden het niet-verzekeringsplichtig bedrijf van tuinbouw, en het verzekeringsplichtig bedrijf van vervaardigen van vruchtensappen, in welk eerste bedrijf het plukken geschiedt. Worden echter door een fabrikant van vruchtensappen ook of uitsluitend bessen „op struik" gekocht, dan zijn de plukkers wel verzekerd.

---

(1) Werker. De Rechtspraak van den Centralen Raad van Beroep in zake 's Rijks Ongevallenverzekering 1903, bladz. 150.

4. Door den Centralen Raad van Beroep werd beslist (1), dat het bedrijf van zanddelven zonder krachtwerktuig niet verzekeringsplichtig is, op grond van de overweging, dat de indeeling van een bedrijf in eene gevarenklasse bij Koninklijk besluit van 15 November 1902 (*Staatsblad* n°. 195), van geen invloed is op de beantwoording der vraag, of dat bedrijf al of niet verzekeringsplichtig is, daar die vraag hare beantwoording moet vinden in art. 10 der Ongevallenwet 1901 en het bedrijf van zanddelven noch in dat artikel, noch in het Koninklijk besluit van 25 Juni 1901 (*Staatsblad* n°. 188) is genoemd of bedoeld.

Op grond van dezelfde overwegingen werd door den Centralen Raad het schoonmaken van stoomketels zonder krachtwerktuig door verwijdering van ketelsteen niet-verzekeringsplichtig verklaard. (2)

5. Ten aanzien van de vraag, of een houthandel verzekeringsplichtig wordt, wanneer de patroon voor het laden en lossen van zijn hout gebruik maakt van een aan eene gemeente of aan eene spoorwegmaatschappij toebehoorende en door haar geëxploiteerde stoomkraan, gaf de Centrale Raad, zooals reeds in het verslag over 1905, Hoofdstuk X, § 1, n°. 4, werd medegedeeld, een bevestigend antwoord.

Daarentegen werd door dien Raad de vraag ontkennend beantwoord bij eene uitspraak, 3 April 1906 gewezen (3), op grond van de door den betrokken Raad van Beroep gehouden overweging, dat, wanneer de firma, in wier onderneming het houthandelsbedrijf wordt uitgoefend, met de electrische, door de gemeente geëxploiteerde en uitsluitend door personeel der gemeente bediende kranen laadt of lost, zij gebruik maakt van de diensten der gemeente, die voor dit door haar uitgeoefend bedrijf krachtwerktuigen gebruikt, doch dat die krachtwerktuigen niet in de onderneming der firma worden gebruikt. (4)

In beide gevallen waren werklieden der firma bij het laden of lossen werkzaam.

6. Bedrijven, die alleen verzekeringsplichtig zijn wegens het gebruik van krachtwerktuigen, worden in het algemeen door het Bestuur ook verzekeringsplichtig geacht gedurende den tijd, dat de krachtwerktuigen tijdelijk buiten werking zijn, tenzij bedoelde toestellen worden verwijderd of op zoodanige wijze worden gedemonteerd, dat ze niet meer voor het gebruik geschikt zijn. Toen het verwijderen of demonteeren bij een werkgever op bezwaren stuitte, werd door den agent der Rijksverzekeringsbank na mach-

(1) Centrale Raad, 26 October 1906. WERKER, Weekblad 1906, n°. 99.

(2) Centrale Raad, 19 October 1906. WERKER, Weekblad 1906, n°. 98.

(3) Centrale Raad, 3 April 1906. WERKER, Weekblad 1906, n°. 78.

(4) Centrale Raad 3 April 1906. WERKER, Weekblad 1906, n°. 78. Vergelijk ook uitspraak Centrale Raad van 15 Juni 1906. WERKER, Weekblad 1906, n°. 87

tiging van het Bestuur en in overleg met den werkgever, het krachtwerktuig verzegeld, zoo, dat zonder verbreking van het zegel het krachtwerktuig niet gebruikt kon worden, en werd door het Bestuur de onderneming niet verzekeringsplichtig geacht gedurende den tijd, dat de zegels ongeschonden zouden blijven.

7. Ten aanzien van de vraag, in welke gevallen een werkgever, in wiens bedrijf vloeibaar koolzuur wordt gebezigd, deswege moet geacht worden uit te oefenen een verzekeringsplichtig bedrijf, als bedoeld in artikel 10, sub 2, der Ongevallenwet 1901, oordeelde het Bestuur, dat, waar in genoemd wetsartikel sprake is van den inhoud der *toestellen*, welke den stoom of de gassen bevatten, de in voorraad zijnde losse flesschen vloeibaar koolzuur het bedrijf niet verzekeringsplichtig maken, daar van een „toestel" geen sprake kan zijn, wanneer de flesschen niet zijn aangeslagen, doch dat ter beoordeeling van de verzekeringsplichtigheid van het bedrijf in aanmerking komt de gezamenlijke inhoud der *gelijktijdig aan een of meer toestellen* aangesloten, en dus voor onmiddellijk gebruik gereed zijnde flesschen koolzuur.

8. Door het Bestuur werd beslist, dat, wanneer een schipper zijn bedrijf uitoefent met één of meer motorschepen, hij deswege niet geacht moet worden het bedrijf van motorbootondernemer uit te oefenen, doch dat van schipper met krachtwerktuig. Evenmin verandert de aard van het veerschippersbedrijf, wanneer de veerschipper het bedrijf in plaats van met een zeilschuit uitoefent met een motorboot (of stoomboot). Het bedrijf wordt daardoor niet dat van motorboot- of stoombootonderneming.

Als motorboot- of stoombootondernemer zijn alleen aan te merken reederijen, welke een geregelden dienst onderhouden tusschen verschillende plaatsen, tot vervoer van personen en goederen.

9. Verzekeringsplicht werd aangenomen ten aanzien van eene leerlooierij, welke uitsluitend werkt ten behoeve van een in dezelfde onderneming uitgeoefend niet-verzekeringsplichtig bedrijf (schoenmaker zonder werktuigen), en wel uit overweging, dat, waar het leer wordt gelooid ten einde het, zij het ook na tot schoenen te zijn verwerkt, te verkoopen, het leerlooien ook hier moest geacht worden als bedrijf te worden uitgeoefend.

10. Niet-verzekeringsplichtig werd verklaard de onderneming van den uitgever eener courant, die een automobiel in eigendom heeft ter bezorging van couranten aan de treinen, aangezien het bedienend personeel der automobiel en de kruiers, die haar begeleiden, van andere werkgevers worden betrokken, in wier dienst zij blijven.

11. Het personeel werkzaam in filialen van handelsondernemingen met krachtwerktuig werd in het algemeen geacht onder

de verzekering te vallen, in onderscheiding van hen, die werkzaam zijn in filialen van broodfabrieken of zuivelfabrieken met krachtwerktuig. In eerstbedoelde ondernemingen toch wordt het krachtwerktuig gebezigd voor den handel, welke ook in de filialen wordt uitgeoefend, in het tweede geval daarentegen dient het krachtwerktuig voor de bakkerij of de zuivelbereiding, waarvan de werkzaamheden alleen in de fabriek worden verricht, doch niet in de filialen, die zich tot den verkoop der producten bepalen.

12. Het verhuren door een vrachtrijder van paard en voerman, ten behoeve van eens anders voertuig (bijv. tot vervoer van grond voor een aannemer), wordt, wanneer dit geschiedt tegen eene bepaalde som voor den arbeid van paard met voerman, zoodat er geen sprake is van eenvoudige verrekening van het door den voerman verdiende loon, geacht te behooren tot het vrachtrijdersbedrijf.

§ 2. *Verband tusschen een ongeval en de uitoefening van het bedrijf.*

1. Ter zake van ongevallen, aan werklieden overkomen bij het *gaan naar en van het werk*, werden o. m. de volgende beslissingen genomen.

Een werkman, naar zijn werk gaande, viel, terwijl hij zich bevond op het verhoogde voetpad vóór de fabriek. De bijzondere ligging van het terrein, ten gevolge waarvan slechts zij, die naar de fabriek wenschten te gaan, op dit gedeelte van den publieken weg behoefden te loopen, gaf aanleiding hier een bedrijfsongeval aan te nemen.

Een werkman, die geregeld per roeiboot naar de werf ging, waar hij werkte, werd door een ongeval getroffen bij het aanleggen aan een stoomboot, die aan de werf lag vastgemeerd. Een bedrijfsongeval werd aanwezig geacht, aangezien de stoomboot reeds tot het gebied der onderneming kon worden gerekend.

Een werkman, die, om zijn werk te kunnen bereiken, een rangeerterrein moest passeeren, verwondde zich bij het klimmen over de buffers van spoorwagens. Het Bestuur nam hier een bedrijfsongeval aan, op grond, dat de getroffene zich rechtstreeks van zijn huis naar dit werk moest begeven, zonder de werkplaats (droogdokken) aan te doen en hij bovendien loon ontving over een half uur vóór den aanvang der gewone werkzaamheden. De Centrale Raad (1) vernietigde de beslissing, op grond, dat de getroffene zich op weg bevond van zijne woning naar zijn werk, en de maatschappij aan al hare werklieden, die niet aan de dokken, doch elders arbeiden, een half uur extra loon uitkeert, zoodat

(1) Centrale Raad 28 September 1906. WERKER, Weekblad 1906, n°. 95.

hieruit niet de conclusie mag worden getrokken, dat getroffene reeds in loondienst werkzaam was, toen hij zich op weg naar zijn werk bevond.

De directeur van eene maatschappij werd door een ongeval getroffen, toen hij zich naar het station begaf, ten einde in eene andere plaats eene vergadering van de maatschappij bij te wonen. Een bedrijfsongeval werd aangenomen.

Een werkman, die rechtstreeks van huis naar karwei ging, reed mede met een melkwagen en verwondde zich bij het afstappen. Het bestuur overwoog hierbij, dat het ongeval geschiedde, terwijl de getroffene zich op last van den werkgever in den werktijd bevond op een weg, dien hij gaan moest om het opgedragen werk te kunnen uitvoeren en kende, in afwijking van de gevallen van het gaan van huis naar de werkplaats, schadeloosstelling toe.

Een werkman verrichtte buiten de gemeente een werk en ontving daarvoor een hooger uurloon dan het gewone, terwijl, met het oog op den afstand, de werkzaamheden eindigden een half uur vóór dat de tijd, waarover het loon betaald werd, verstreken was. Bij het naar huis rijden trof hem een ongeval, dat hem recht op schadeloosstelling gaf.

Een werkman, die door zijn werkgever naar een andere plaats was gezonden, om aldaar bij een klant werk te verrichten, werd in den trein door een ongeval getroffen. Zijn loon werd betaald ook over den tijd, dien hij in den trein doorbracht. Het Bestuur achtte hem verzekerd te zijn tegen de gevaren, die dit speciaal ter wille van de bedrijfsuitoefening gebruikt vervoermiddel met zich bracht.

Daarentegen werd geen schadeloosstelling verleend aan den werkman, die in den trein, waarmede hij dagelijks naar huis reed, door een ongeval werd getroffen, hoewel hem de reiskosten werden vergoed. De tijd, in den trein doorgebracht, viel buiten zijn werktijd en de daarvoor ontvangen kosten waren geen loon.

Ook niet aan een schilder, die door een ongeval werd getroffen, terwijl hij, werkzaam aan een nieuw gebouwd station, om zich met 6 mede-arbeiders naar zijn werk te begeven, zich van een lorrie bediende, welke hij vond aan het station, waar hij met den trein aankwam, en dat nog ongeveer een kwartier loopens verwijderd was van de plaats, waar hij zijn werk had te verrichten.

Een werkman, op weg naar het karwei, sprong over een sloot bij de plaats van het karwei, in plaats van gebruik te maken van de over de sloot liggende plank. Daar hij geacht moest worden dit niet te doen in verband met de uitoefening van het bedrijf,

werd hem ter zake van het hem daarbij overkomen ongeval geen schadeloosstelling verleend.

Een landbouwer, tijdelijk brugbewaker, was in zijne eigen boerderij bezig met het afsteken van hooi, toen hij geroepen werd de brug te openen; bij het afspringen van den hooiberg verwondde hij zich. Ook hier werd geen bedrijfsongeval aangenomen.

2. Ter zake van *ongevallen, in den schafttijd* overkomen, werden o. m. de volgende beslissingen genomen:

Het Bestuur nam een bedrijfsongeval aan, toen een werkman, die in den korten schafttijd, gedurende welken de werklieden op het terrein der onderneming pleegden te blijven, zijne boterham had gegeten en zich bij het opstaan aan een glasscherf verwondde.

Een monteur bij een electrischen spoorweg, die zijne werkzaamheden te verrichten had op eene plaats, ver verwijderd van stad of dorp, had den schafttijd doorgebracht in een onbewoonden watermolen, die in de nabijheid stond; bij het verlaten van dien molen door het raam verwondde hij zich. Aangezien door den aard van het werk de getroffene verplicht was zich in den schafttijd, zoo al niet op, dan toch in de buurt van het terrein op te houden, en de molen de eenige besloten plaats was, waar hij zijn eten kon gebruiken, kon het gevaar, dat het tijdelijk verblijf in den molen meebracht, als bedrijfsgevaar worden aangemerkt, weshalve hem schadeloosstelling werd verleend.

Ook werd een bedrijfsongeval aangenomen, toen een werkman, evenals de overige werklieden gewoon den schafttijd door te brengen op het terrein van een bouwwerk, door een vastliggenden hond van den werkgever gebeten werd, toen hij den hond een stuk brood wilde geven.

Daarentegen werd geen schadeloosstelling toegekend aan den werkman, die in den schafttijd, te kort om aan de werklieden gelegenheid te geven naar huis te gaan, zich vermaakte met gymnastische oefeningen aan ringen, en daarbij door een ongeval werd getroffen.

3. Ter zake van ongevallen, ontstaan door *spelen* of *stoeien*, werden onder meer de volgende beslissingen genomen:

Een jeugdig werkman, die van het kwartier, dat den werklieden vóór den aanvang van het werk gegeven was om zich te verkleeden, gebruik maakte om op een voor het bedrijf bestemd vlot te gaan spelen, raakte daarbij te water. Waar het ongeval niet aan opzet was te wijten en op het fabrieksterrein, met een tot de bedrijfsuitoefening behoorend voorwerp plaats vond, werd

het door de wet geëischte verband aangenomen en schadeloosstelling toegekend.

Eveneens, toen een jeugdig werkman een ongeval overkwam, door gedurende den werktijd te struikelen over den drempel der werkplaats, terwijl hij zich van uit den tuin daarheen begaf; dat hij zich in den tuin begeven had om brood te verwijderen, dat hij er zelf ter voedering van een zich daar bevindenden eend had neergeworpen, werd geen reden geacht het verband tusschen ongeval en bedrijfsuitoefening op te heffen.

Daarentegen werd geen schadeloosstelling verleend aan een werkman, die verwond werd door een karaf, waarmede een fabrieksmeisje hem wierp, ten einde zich te verdedigen tegen onbehoorlijke gedragingen van den werkman, welke in geenerlei verband met het bedrijf stonden.

4. De vraag, of een gevaar, dat een werkman, die zich in verband met de uitoefening van het bedrijf op den *openbaren weg* of in *de open lucht* bevond, bedreigde, als een bedrijfsgevaar moest worden beschouwd, werd in de volgende gevallen bevestigend beantwoord.

Een scheepsjager moest gedurende het laden van de schuit bij het paard de wacht houden. In slaap gevallen, geraakte hij met zijn arm op de tramrails, ten gevolge waarvan hij werd aangereden.

Een werkman in eene veenderij werd gedurende zijne werkzaamheden door een onweder overvallen; hij zocht eene schuilplaats en, ofschoon hij die vond buiten de veenderij, werd hij geacht in verband met de bedrijfsuitoefening getroffen te zijn, toen hij in die schuilplaats door den bliksem werd gedood.

Een werkman, die goederen besteld had, was op weg naar het kantoor van den werkgever, ten einde de ontvangen gelden af te dragen, toen hij door een voorbijganger zoodanig werd mishandeld, dat hij aan de gevolgen der mishandeling overleed. Er was niet gebleken, dat de aanrander om eenige persoonlijke reden, vreemd aan de uitoefening van het bedrijf, de bedoeling had den persoon van den getroffene te mishandelen en, waar hij dus moest geacht worden een ruziezoeker te zijn, die toevallig den getroffene op zijn weg tegenkwam, kon dit ongeval beschouwd worden gelijk te staan met bijv. het overreden worden door een automobiel of het getroffen worden door den bliksem, aan al welke gevaren de getroffene blootstond bij het afleggen van een weg, dien hij in de uitoefening van zijn bedrijf verplicht was af te leggen.

De Centrale Raad vereenigde zich met deze beslissing, bij uitspraak van 16 April 1907. (1)

Een timmerman, zich van zijn werk begevende naar het station, ten einde per spoor zijne woonplaats te bereiken, waarvoor hij een toeslag op zijn weekloon ontving, werd aldaar door eenige stakende timmerlieden mishandeld. Schadeloosstelling werd toegekend.

Schadeloosstelling werd niet toegekend aan een wegwerker, die gedurende zijne werkzaamheden door een insect gestoken werd, aangezien een werkman, die aan den openbaren weg of in de open lucht werkt, wel is waar verzekerd is tegen de gevaren, die hem dientengevolge bedreigen, doch het steken door een insect niet als een specifiek „open-lucht-gevaar" of „straatgevaar" is te beschouwen.

Aan een werkman in het vervenersbedrijf, die bij het opnemen van turf door een adder werd gebeten, werd daarentegen wel schadeloosstelling verleend, aangezien het veelvuldig voorkomen van adders in de veenstreken den man aan een specifiek bedrijfsgevaar blootstelde.

Een timmerman, die op last van zijn werkgever hout ging halen, werd onderweg verzocht op een sleeperswagen mede te rijden; bij het opstappen verwondde hij zich. Hoewel voor den getroffene in deze omstandigheden het straatgevaar „bedrijfsgevaar" was, kon toch het gevaar, verbonden aan het klimmen op den sleeperswagen, dat, in verband met de bedrijfswerkzaamheid, geheel onnoodig was, niet beschouwd worden als een gevaar, dat het zich begeven langs de straat voor getroffene opleverde.
Het ongeval hield derhalve geen verband met de uitoefening van het bedrijf.

Herhaaldelijk moest wederom de vraag worden beslist, of de werkzaamheden, waarbij een werkman door een ongeval werd getroffen, al of niet behoorden tot de werkzaamheden van het *verzekeringsplichtig* bedrijf.

a In het bijzonder trad deze vraag op den voorgrond bij het verrichten van *onderhouds- of uitbreidingswerken* in eene onderneming. In het algemeen werd als regel aangenomen, dat de werklieden in een verzekeringsplichtig bedrijf ook dan verzekerd zijn, wanneer zij met gewoon onderhoudswerk of uitbreidingswerkzaamheden van geringen omvang bezig zijn.
Ook werd in het algemeen door het Bestuur het installeeren van machines als voorbereiding tot de uitoefening van het bedrijf

(1) Werker, Weekblad 1907, n°. 17.

beschouwd en een ongeval, daarbij voorgekomen, geacht te hebben plaats gehad in verband met de uitoefening van het verzekeringsplichtig bedrijf.

Een metselaar, die door een ongeval getroffen werd bij het periodiek vernieuwen van een oven op eene aardewerkfabriek, werd verzekerd geacht, omdat dit werk als onderhoudswerk werd beschouwd.

Evenzoo werd beschouwd het schilderen van de fabriek; ook een los werkman, die daarbij door een ongeval getroffen werd, ontving schadeloosstelling.

Ook werd schadeloosstelling verleend aan den werkman in eene stoomschoenenfabriek, die door een ongeval werd getroffen, toen hij behulpzaam was bij het lossen van eene machine, bestemd voornamelijk voor de aan te brengen electrische installatie, tot verlichting van het terrein der fabriek.

Eveneens aan den monteur in dienst van een aardappelmeelfabrikant, die verwond werd bij het spannen van electrische draden in de bestaande fabriek.

Daarentegen werd in de volgende gevallen geen bedrijfsgevaar aangenomen:

Een werkman, in dienst van eene stoomweverij, werd door een ongeval getroffen bij het in eigen beheer monteeren van eene stoommachine, waardoor eene belangrijke uitbreiding van de fabriek werd voorbereid, zoodat het monteeren, als tot die belangrijke uitbreiding behoorende, niet tot de gewone bedrijfsuitoefening kon worden gerekend.
De Raad van Beroep te Zutphen (1) vereenigde zich met de beslissing, die aan het oordeel van den Centralen Raad niet werd onderworpen.

Een werkman, in dienst van een papierfabrikant, werd verwond bij het aanleggen van electrische geleidingen in een nieuw fabrieksgedeelte.

Een werkman, in dienst van een siroopfabrikant, verwondde zich, terwijl hij op het dak van de nieuwe fabriek eene naamplaat aanbracht.

Een timmerman, in dienst van een pannenbakker, werd door een ongeval getroffen, terwijl hij in het dak van de werkplaats oude houten balken verving door nieuwe ijzeren.

---

(1) Nog niet in eenige verzameling opgenomen.

b. Indien door getroffenen werkzaamheden werden verricht, die geacht konden worden tot zijn gewone werk te behooren, werd uitkeering verleend, ook indien bij voorbeeld door den werkgever in eigen beheer werd gebouwd.

Zoo werd schadeloosstelling toegekend aan een ijzerwerker, in dienst van een scheepsbouwer, die zich verwondde bij het klinken van een ijzeren dak van een timmerloods in eene machinekamer, die door den werkgever in eigen beheer werd gebouwd.

Eveneens aan den werkman, in dienst van een scheepsbouwer, die door een ongeval getroffen werd bij het maken van een deurstijl van eene in aanbouw zijnde woning van een der firmanten, welke woning bij aanneming werd gebouwd, doch waarvan het timmerwerk op de werf werd uitgevoerd.

Ook aan een werkman, in dienst van eene constructiewerkplaats, die zich verwondde bij het demonteeren van machines, in verband met de overbrenging van de onderneming naar eene andere plaats.

In de volgende gevallen werd daarentegen geen schadeloosstelling verleend:

Een werkman in eene olieslagerij werd door een ongeval getroffen bij het demonteeren van de machine der afgebrande fabriek, omdat deze werkzaamheden niet meer konden gerekend worden tot de uitoefening van het verzekeringsplichtig bedrijf te behooren.

Een scheepstimmerman verwondde zich bij het werken aan arbeiderswoningen, die door zijn werkgever in eigen beheer werden gebouwd, eene werkzaamheid ten behoeve der arbeiders, maar niet ten behoeve van het bedrijf.

c. Of een persoon, in *dienst van een publiekrechtelijk lichaam werkzaamheden verrichte die volgens art. 3, al. 3, der wet verzekeringsplichtig zijn*, was menigmaal een punt van overweging.

Een hoofdopzichter eener gemeentelijke gasfabriek verwondde zich terwijl hij toezicht hield bij den bouw van een regulateursgebouw, dat door een aannemer voor rekening der gemeente werd gebouwd. Het bloot toezicht houden op werkzaamheden, waarvoor de gemeente niet op grond van artikel 3, alinea 3, der Ongevallenwet 1901 als werkgeefster in den zin der wet kan worden beschouwd, kon den opzichter niet verzekerd doen zijn.

Ook in de volgende gevallen werd geen schadeloosstelling toegekend:

Een opzichter, behoorende tot den technischen dienst der Rijkstelegrafie, werd door een ongeval getroffen, terwijl hij opzicht hield op het bereiden van telegraafpalen tegen bederf, welk werk door den Staat was uitbesteed.

Deze beslissing werd bevestigd door den Raad van Beroep te 's Hertogenbosch, bij uitspraak van 27 October 1906 (1) en werd niet voor den Centralen Raad gebracht.

Een ongeval, dat iemand trof bij het schoonmaken van een schoollokaal, in dienst eener gemeente, welke werkzaamheden wekelijks geschiedde, werd niet geacht een ongeval in den zin der wet te zijn, aangezien het schoonmaken van eigen gebouwen, indien het door een particulier geschiedt, niet is een verzekeringsplichtig bedrijf.

Daarentegen werd wel schadeloosstelling verleend aan eene schoonmaakster op eene door de gemeente geëxploiteerde veerstoomboot, aangezien zij werkzaam was in het verzekeringsplichtig bedrijf van veerschipper met krachtwerktuig.

De Centrale Raad nam echter dit onderscheid niet aan en kende in het voorlaatste geval schadeloosstelling toe bij zijn uitspraak van 8 Februari 1907 (2), op grond, dat de verrichte werkzaamheden, in dienst van een particulier verricht, zouden behooren tot het verzekeringsplichtig bedrijf van schoonmaken van gebouwen.

Ook werd schadeloosstelling toegekend aan een wegwerker, in dienst van eene gemeente, die zich verwondde bij het opladen van een boom, welke geveld was en bestemd voor het maken van palen tot afscheiding van de gemeente-eigendommen van die van particulieren. Zoolang de boom nog niet van den weg was verwijderd, kon het vervoer tot het wegwerkersbedrijf gerekend worden.

d. Vermelding verdienen nog de volgende gevallen, waarbij te beslissen viel, of de werkzaamheden van den getroffene behoorden tot de werkzaamheden van het *verzekeringsplichtig* bedrijf en waarbij een bedrijfsongeval werd aangenomen.

Een monteur, in dienst van eene constructiewerplaats, werd door een ongeval getroffen, terwijl hij optrad als bestuurder van een Renard-trein, die door zijn werkgever was gehuurd tot het houden van proef- en demonstratietochten.

Een werkman werd door een ongeval getroffen, terwijl hij in

(1) Centraal Orgaan voor de Ongevallenverzekering, IV, bladz. 157.
(2) Werker, Weekblad, 1907, n°. 6.

dienst van een stalhouder met diens paarden bezig was het land van een ander, met behulp van diens zaaimachine, te bezaaien.

Een slagersknecht verwondde zich, terwijl hij, in dienst van zijn werkgever, bezig was eene brug te maken tot verbinding van den weg met een weiland, waarop de schapen, die aangevoerd werden, zouden blijven grazen, totdat zij geslacht werden.

Een werkgever, uitoefenende het bedrijf van steenkolenhandel met krachtwerktuig, die dit krachtwerktuig slechts voor den groothandel gebruikt, was voor den detailhandel lid geworden van eene corporatie, die geen krachtwerktuig gebruikte, en derhalve geen verzekeringsplichtige werkzaamheden verrichtte. Iedere deelnemer in deze corporatie nam van zijne klanten op eigen naam bestellingen aan en voerde die uit met eigen werklieden; slechts werd maandelijks aan de corporatie opgaaf gedaan van de hoeveelheid steenkolen, door iederen deelnemer afgeleverd; hiervoor vergoedde dan de corporatie een bepaald bedrag per mud voor kosten van aflevering, arbeidsloon, vervoerkosten, enz. Toen nu aan een werkman van een der deelnemers in den detailhandel een ongeval overkwam, werd hij geacht niet in dienst te zijn van de corporatie, maar van den deelnemer en, waar deze het verzekeringsplichtige bedrijf van steenkolenhandel met krachtwerktuig uitoefende, werd schadeloosstelling toegekend.

Aan een werkman, in dienst van een timmerman op eene kleine plaats, die na eene verkooping een fornuis transporteerde, welk transport aan den werkgever was opgedragen, werd schadeloosstelling verleend, toen hij zich daarbij verwondde, aangezien in dergelijke plaatsen verhuizingen en transporten van dien aard gewoonlijk door timmermansbazen worden bezorgd.

Daarentegen werd uitkeering niet toegekend aan een timmerman te Amsterdam, die bij eene verhuizing eene brandkast verplaatste en daarbij gewond werd, aangezien in Amsterdam het bezorgen van verhuizingen en meubeltransporten in den regel niet tot het timmerliedenbedrijf behoort en de werkgever van den getroffene het dan ook slechts bij uitzondering had gedaan.

Voorts werd in de volgende gevallen geen bedrijfsongeval aangenomen:

Een timmerman, in dienst van een werkgever, die naast zijne werkplaats voor het timmerbedrijf voor het bouwen van eigen huizen eene afzonderlijke werkplaats had, werd in deze laatste door een ongeval getroffen. Het overkwam hem derhalve in het niet-verzekeringsplichtige deel der onderneming.

Een werkman, in dienst van een strooperser en handelaar in

geperst stroo, werd door een ongeval getroffen, terwijl bij bezig was met het laden van balen geperst stroo in spoorwagens. De werkgever kocht het losse stroo bij de boeren en liet het met de hem toebehoorende persen door zijne arbeiders op de boerenplaatsen persen, waarna de balen door de boeren naar het station werden vervoerd. Het ongeval werd geacht geschied te zijn in den niet-verzekeringsplichtigen handel in stroo.

Een machinefabrikant had zijn bedrijf op de eene plaats geëindigd en naar eene andere overgebracht, terwijl de resteerende machinedeelen publiek werden verkocht. Aan een werkman, in dienst van den fabrikant, die den kooper behulpzaam was bij het transporteeren dier deelen, en daarbij door een ongeval werd getroffen, werd geen schadeloosstelling toegekend, omdat het ongeval hem wel overkwam in dienst van den fabrikant, maar niet in diens verzekeringsplichtig bedrijf.

Een werkman, die het volkslogies zou schoonmaken aan boord van een zeeschip, toebehoorende aan een petroleumhandel met krachtwerktuig, en uitsluitend bestemd voor het vervoer van petroleum werd door een ongeval getroffen, toen hij zich begaf op eene sleepboot, die hem naar het schip zou brengen. Hij werd geacht werkzaam te zijn in het niet-verzekeringsplichtig zeevaartbedrijf.

De Centrale Raad besliste echter bij zijn uitspraak van 7 Mei 1907 (1), dat in de bedoelde onderneming slechts één bedrijf, namelijk dat van petroleumhandel met krachtwerktuig, werd uitgeoefend, weshalve den getroffene schadeloosstelling moet worden toegekend.

Een voerman, in dienst van een schipper, die met eigen schip turf en zand aanvoerde, en deze verkocht aan particulieren, werd bij het vervoeren van turf met kar en paard door een ongeval getroffen; de getroffene was werkzaam voor den niet-verzekeringsplichtigen handel.

Een pianostemmer, in dienst van een handelaar in muziekinstrumenten, werd door een ongeval getroffen, toen hij in den werktijd zich van den eenen naar den anderen klant begaf om eene piano te stemmen. Schadeloosstelling werd door het Bestuur niet verleend, aangezien de getroffene werkzaamheden verrichtte voor den handel, al was ook aan den handel eene reparatie-inrichting verbonden.

De Centrale Raad besliste echter bij zijn uitspraak van 15 Februari 1907 (1), dat een pianostemmer ten plattelande steeds kleine reparaties verricht en de man dus in casu werkzaam was

(1) Werker, Weekblad. 1907. n°. 20.

(2) Werker, Weekblad. 1907. n°. 7.

in het verzekeringsplichtig bedrijf van herstellen van piano's, weshalve hem schadeloosstelling toekwam.

Een werkman, in dienst van eene onderneming, waarin werd uitgeoefend het niet verzekeringsplichtige zeevaartbedrijf, maar welke echter ingevolge artikel 12, alinea 2, der Ongevallenwet 1901 verzekeringplichtig was ten aanzien van het laden, lossen, enz. der met hare schepen vervoerde of te vervoeren goederen, was belast met het wachthouden in een lokaal, buiten het terrein der onderneming gelegen en bestemd om tot beschutting te dienen voor iedereen, die daarvan gebruik wenschte te maken, maar in het bijzonder van de losse werklieden, die wilden wachten, tot dat zich de behoefte voordeed aan werklieden, hetzij bij deze, hetzij bij naburige werkgeefsters; bij het schoonmaken van het lokaal werd hij door een ongeval getroffen. Aangezien volgens art. 12, alinea 2, wel de werkzaamheden van laden en lossen zelve in dergelijke ondernemingen onder de bepalingen der wet vallen, maar niet de werkzaamheden, die daarmede verband houden, werd schadeloosstelling niet verleend.

6. In sommige gevallen, waar *een bepaalde dienst* door den werkgever was opgedragen, werd verband met de uitoefening van het bedrijf aangenomen.

Zoo toen een werkman, in dienst van een molenaar door een ongeval werd getroffen, toen hij op last van zijn werkgever een touw bracht aan den knecht van den timmerman, die de molenkap repareerde.

Daarentegen werd geen schadeloosstelling toegekend aan den werkman van eene gasfabriek, die in diensttijd voor den directeur der fabriek drinkwater uit de fabriekspomp naar diens woning bracht en zich daarbij verwondde.

7. *Verband met de uitoefening van het bedrijf* werd nog aangenomen in de volgende gevallen:

Een leerling in dienst van een drukker werd door een ongeval getroffen ,toen hij melk haalde voor de kat, die gehouden werd tot wering van muizen uit de werkplaats.

Een werkman, werkzaam bij een stoomgemaal van den Staat, die, des nachts thuiskomende, ontwaarde, dat de vlag, welke ter eere van een feestdag op het stoomgemaal wapperde, nog niet was neergehaald, werd door een ongeval getroffen, toen hij dit verzuim wilde herstellen.

Een voerman, in dienst van eene stoomkoffiebranderij, die een kar koffie had weggebracht, en terugkeerde met eene lading

biezen, bestemd voor stoelenzittingen, geraakte beklemd tusschen een muur en den boom van den wagen. Aangezien het ongeval niet te wijten was aan de lading, maar aan het voertuig, werd verband met de uitoefening van het bedrijf aangenomen.

Een werkman, in dienst van eene spoorwegmaatschappij, uitsluitend belast met het bergen en tegen betaling afgeven van brandstoffen, bestemd voor eigen gebruik van het personeel der maatschappij, verwondde zich bij het afknippen van prikkeldraad in het depot.

Een werkman, in dienst van een ansjoviszouter, verwondde zich in de werkplaats bij het ophalen van een vlot van een visscher, dat in de zouterij opgeborgen was.

Een sluiswachter, wiens dienst zoude aanvangen des avonds 10 uur, werd het laatst gezien tegen 9 uur, gaande in de richting van de sluis; later werd zijn lijk daar opgehaald, terwijl zijn horloge was blijven staan op 9 uur, 5 minuten. Aangezien de getroffene hoogstwaarschijnlijk zich naar de sluis had begeven, ten einde na te gaan, of er schepen voor de sluis lagen en derhalve eene verrichting deed, welke verband hield met de uitoefening van het bedrijf, werd een bedrijfsongeval aangenomen; immers hij handelde, zij het ook uit vrijen wil en niet krachtens opdracht, toch niet ter zake van particuliere belangen, maar ter zake van dienstbelangen.

Daarentegen werd in de volgende gevallen geen verband met de uitoefening van het bedrijf aangenomen.

Een stoffeerdersjongen werd op den openbaren weg door een ongeval getroffen toen hij op last van den meesterknecht voor dezen melk moest halen.

Een werkman, machinist bij een loskraan, in dienst van eene gemeente, verwondde zich toen hij beproeven wilde, hoe eene juist door hem geloste machine, die aan den wal lag, en niet aan zijne werkgeefster behoorde, werkte. De machine had op het oogenblik niets te doen met de uitoefening van het bedrijf.

Een werkgever-lompensorteerder had eene brandkast gekocht, in de hoop haar later duurder te kunnen verkoopen, en had haar, in afwachting dat eene goede gelegenheid zich zou voordoen, op zijn kantoor geplaatst. Bij het vervoeren van deze brandkast werd een werkman uit de lompensorteerderij getroffen.
Deze beslissing werd door den Raad van Beroep te Groningen, bij uitspraak van 21 December 1906 (1), bevestigd, en werd aan het oordeel van den Centralen Raad niet onderworpen.

(1) Nog niet in eenige verzameling opgenomen.

Een stoker aan eene gemeente-gasfabriek had zich, zooals gebruikelijk was, maar buiten voorkennis van zijne werkgeefster, begeven naar eene op het terrein der gasfabriek gelegen amoniakfabriek, ten einde aldaar soda te halen voor het reinigen van zijne kleederen. Op het terrein van de amoniakfabriek werd hij door een ongeval getroffen. Aangezien de werklieden, vrijwillig naar de amoniakfabriek gaande, zich de gevaren scheppen, daaraan verbonden, mochten de daaruit voortkomende ongevallen niet voor rekening der gasfabriek komen.

Een tuinman werd aan eene marinewerf door een ongeval getroffen, terwijl hij bezig was in den op het marineterrein gelegen tuin van den directeur der marine een mand te halen, ten einde daarin vuilnis uit den tuin te vervoeren.

Een werkman aan eene scheepswerf kwam des avonds na afloop van zijn werktijd op de werkplaats terug, ten einde aan een kameraad, wiens werktijd nog niet was geëindigd, de boodschap te brengen, dat diens kind ernstig ziek was; toen de portier hem zeide zelf de boodschap te gaan overbrengen, begaf hij zich op de werf, waar hem een ongeval trof.

Een koetsier, in dienst van den directeur eener gasfabriek, wien koetsier en rijtuig door de maatschappij ter beschikking waren gesteld, werd door een ongeval getroffen bij het afhalen van de dochter van den directeur.

§ 3. *Werkgever of werkman. Dienstbetrekking tusschen beiden.*

1. Door het Bestuur werd aangenomen, dat personen, die bij publieke aanbesteding aannemen het jaarlijksch onderhouden van wegen en waterleidingen, en de daaraan verbonden werkzaamheden gewoonlijk zelf verrichten, ofschoon zij hiertoe niet verplicht zijn, niet zijn te beschouwen als werklieden in den zin der wet.

2. Met het tot dusverre ingenomen standpunt van het Bestuur, dat niet alleen de slijpersbazen, maar ook de door dezen aangenomen slijpersknechts in dienst zijn van den juwelier, die dus als werkgever van beide categorieën van diamantwerkers moet worden beschouwd, heeft de Centrale Raad zich niet vereenigd. In zijne uitspraak van 30 November 1906 (1) sloot de Centrale Raad zich aan bij eene uitspraak van den Raad van Beroep te Amsterdam van 22 Juni 1906, waarbij uitgemaakt werd, dat alleen die bazen, die zich jegens den juwelier verbonden hebben om uitsluitend voor hem te werken of onder hunne leiding te doen werken met de door hen aangestelde knechts, in dienst van den juwelier werkzaam zijn. De slijpersbazen, die nu eens voor dezen, dan voor

(1) Werker. Weekblad, 1906, n°. 103.

genen juwelier werken en doen werken, moeten beschouwd worden als zelfstandige ondernemers, die evenmin als de door hen aangenomen knechts geacht kunnen worden in dienst van den juwelier te zijn.

3. In de volgende gevallen werd de door de wet geëischte dienstverhouding niet aanwezig geacht.

Een werkman, overigens in dienst van een vervener, verwondde zich bij het snijden van riet, dat toebehoorde aan zijn vader, maar dat de vervener zou koopen voor het bedekken van den turf. De getroffene kon hierbij niet geacht worden in dienst te zijn van den vervener.

Een stoker werd door een ongeval getroffen, terwijl hij dienst deed op eene locomotief, die door eene stoomtramwegmaatschappij tegen vergoeding in gebruik was gegeven aan een aannemer, die voor haar een nieuwen tramweg aanlegde. Aangezien de getroffene in dienst was van de tramwegmaatschappij, maar zijn loon ontving van den aannemer, achtte het Bestuur hem niet verzekerd. De Centrale Raad vernietigde evenwel, bij zijne uitspraak van 8 Januari 1907 (1) deze beslissing, en nam aan, dat getroffene in dienst was gebleven van de tramwegmaatschappij, en ook van haar, zij het ook door bemiddeling van den aannemer, zijn loon ontving.

Een sjouwer, die door eene machinefabriek was uitgeleend aan eene katoenweverij, die hem daarvoor loon betaalde, werd, terwijl hij behulpzaam was bij het aanleggen van eene brandleiding door vreemde monteurs, door een ongeval getroffen. Daar dit laatste niet te beschouwen is als de uitoefening van een verzekeringsplichtig bedrijf door de katoenweverij, was de sjouwer, hoewel tegen loon in dienst der weverij, echter niet werkzaam in haar verzekeringsplichtig bedrijf, toen hem het ongeval trof.

Een machinist bij een stoomgemaal verrichte van tijd tot tijd kleine reparatiën aan een motor in eene cementsteenfabriek; bij een dezer gelegenheden verwondde hij zich. Ofschoon de getroffene tegen loon in dienst van de cementsteenfabriek werkzaam was, kon die fabriek niet geacht worden ter zake van de door hem verrichte werkzaamheden een verzekeringsplichtig bedrijf uit te oefenen, en konden evenmin die werkzaamheden als tot de uitoefening van het bedrijf in cementsteenfabrieken geacht worden te behooren.

Een jongen van 11 jaar werd, terwijl hij zijn vader, een vrachtrijder, behulpzaam was in de uitoefening van zijn bedrijf, door

(1) WERKER, Weekblad, 1907, n°. 2.

een ongeval getroffen. Deze jongen kon niet geacht worden in dienst van den werkgever in diens onderneming werkzaam te zijn, evenmin als bijv. de kleine kinderen van een schipper, die wel eens aan het roer staan; het gold hier geen dienstbetrekking.

Een werkgever had als los werkman in dienst genomen iemand, die opgenomen was in eene toevlucht voor onbehuisden; door het bestuur der inrichting werd bedongen, dat de werkgever voor den arbeid des onbehuisden zou betalen, en die betaling werd door dat bestuur in ontvangst genomen. Toen de werkman door een ongeval werd getroffen, kon hem geen schadeloosstelling worden verleend, aangezien hij niet tegen loon in dienst was van den werkgever.

Een werkman, in dienst van zijn vader — stukadoor — werd door een ongeval getroffen, terwijl hij zijn broeder, die op hetzelfde karwei voor eigen rekening timmerwerk verrichtte, bij zijn werk hielp.

Een leidekker was door zijn werkgever afgestaan aan een aannemer, die het leidekken van eene kerk had aangenomen, maar zelf geen leidekkers in dienst had. Toen hem hierbij een ongeval trof, kon geen schadeloosstelling worden verleend, aangezien hij, hoewel werkzaam in de onderneming van den aannemer, van dezen geen loon ontving, en derhalve geen werkman was in den zin der wet. (Ten behoeve van getroffene werd door eene plaatselijke commissie in beroep gegaan, doch deze berustte, nadat de beslissing door den Raad van Beroep was bevestigd. (1)

Voor het vervoer van zand was door een aannemer, tegen vaste som als huur voor man en paard, aangenomen een landbouwer-schelpenvisscher. Toen nu deze, die niet tot persoonlijke dienstvervulling verplicht was, zich door een ander deed vervangen, die hierbij door een ongeval werd getroffen, moest deze laatste, die door den landbouwer-schelpenvisscher betaald werd, geacht worden in dienst te zijn niet van den aannemer, maar van den landbouwer, en was hij derhalve niet verzekerd.

4. Daarentegen werd in de volgende gevallen de door de wet geëischte dienstverhouding aanwezig geacht.

Een smidsjongen was in eene particuliere woning werkzaam, toen een aldaar mede werkende behangersknecht hem verzocht, tegen belooning van een kwartje, een stuk zeil te halen, waartoe zijn werkgever (de smidspatroon) toestemming gaf. Toen hij hierbij door een ongeval werd getroffen, werd uitkeering verleend, aangezien hij ten tijde van het ongeval tegen loon werkzaamheden verrichte, behoorende tot het verzekeringsplichtige behangersbedrijf.

(1) Zie WERKER. Weekblad 1907, n°. 49.

Een portier, in dienst van een diamantslijper, was tevens belast met de zorg voor het schoonmaken van de werkplaats, en betaalde zelf van zijn loon de schoonmaaksters; bij het medehelpen aan de schoonmaak werd hij door een ongeval getroffen. Hij werd geacht niet als aannemer, doch als tusschenpersoon op te treden, en derhalve werkzaam te zijn in den zin der wet.

Door de koetsiers van een stalhouder werden jongens aangenomen om te helpen bij het rijden, schoonmaken van tuig en stal enz. waarvoor zij van den stalhouder geen loon ontvingen, maar waarvoor de koetsiers een deel van de fooien afstonden. Aan een dier jongens werd uitkeering verleend, toen hem een ongeval trof, aangezien hij geacht werd (als leerling) in dienst te zijn van den stalhouder. Deze beslissing werd onderworpen aan het oordeel van den Raad van Beroep te Rotterdam, die haar, bij uitspraak van 30 Mei 1906 (1), bevestigde. Hooger beroep werd niet ingesteld.

Een sjouwer, in dienst van een aannemer, die den bouw van een gasthuis uitvoert en de daartoe behoorende bedrijven van timmerman, metselaar, enz. uitoefent, werd door een ongeval getroffen, terwijl hij behulpzaam was bij het voortduwen van een kar met lood, dat door een leverancier gebracht werd. Deze verrichting werd geacht het bedrijfsdoel zijns werkgevers te bevorderen en derhalve beschouwd als te behooren tot de uitoefening van de verzekeringsplichtige bedrijven van dien werkgever.

Een werkman aan eene meelfabriek werd door een ongeval getroffen, terwijl hij een schipper, die tarwe aanvoerde voor de fabriek, hielp bij het aantrekken van het schip; hoewel hij deze hulp geheel vrijwillig verleende, moest dit hulpbetoon geacht worden te geschieden als behoorende tot de uitoefening van het verzekeringsplichtige bedrijf der meelfabriek.

5. In sommige gevallen, waarin het recht op uitkeering vaststond, gaf de vraag, in dienst van welken werkgever de getroffene was ten tijde van het ongeval, aanleiding tot bijzondere beslissingen.

Een werkman, die de machines bediende, welke de arbeidswerktuigen van twee verschillende ondernemingen dreven, werd door een ongeval getroffen, toen hij bij eene der ondernemingen ging waarschuwen, dat de werktuigen moesten worden stop gezet. Aangenomen werd, dat de getroffene op elk oogenblik van zijn diensttijd in dienst was van beide ondernemingen, ook al was hij op een gegeven oogenblik in zijne functie als machinist bezig met eene verrichting voor een van beide.

(1) Werker, Weekblad, 1906, n°. 100.

Ieder der ondernemingen werd aansprakelijk geacht voor de helft der kosten.

Eene stoomtramwegonderneming leverde het personeel voor het onderhoud der lijnen van eene andere stoomtramonderneming; een ploegbaas uit dit personeel, die door een ongeval werd getroffen, terwijl hij werkzaam was op eene lijn der laatstgenoemde onderneming, werd geacht slechts in dienst te zijn van eerstgenoemde onderneming, die de werkkracht leverde en zich daarvoor liet betalen.

Een werkman was in dienst van eene stoombootmaatschappij, om twee avonden in de week te helpen bij het laden en lossen. Toen hij door een ongeval werd getroffen, terwijl hij op een dier avonden bezig was goederen uit een schuit te lossen, ten einde die goederen verder te laden in eene boot der stoombootmaatschappij, werd de getroffene geacht dat werk in dienst van de stoombootmaatschappij te verrichten, ofschoon de man ook tot den schuitenvoerder, wiens schuit gelost werd, in dienstbetrekking stond.

De eigenaar van een schip, die met anderen zoogenaamd „op deel" vaart, werd door het Bestuur in den regel als werkgever beschouwd, terwijl de anderen zijne werklieden zijn, op grond, dat eerstgenoemde doorgaans gezag uitoefent en risico draagt.

De Centrale Raad vereenigde zich echter met de zienswijze van den Raad van Beroep te Middelburg, die overwoog, dat bij het visschersbedrijf op de Zeeuwsche stroomen, dat varen op deel beteekent, dat ieder die meevaart en de eigenaar van het schip een gelijk deel krijgen van de netto-winst, met elke vaart behaald; dat onder netto-winst is te verstaan de opbrengst van een vangst of vrachtvaart na aftrek van alle kosten, als haven-, bruggelden, sleeploonen, enz.; dat averij van het schip door den eigenaar van het schip wordt betaald; dat ieder, die meevaart, gedeeltelijk voor zijn eigen voedsel zorgt, maar aardappelen, koffie, thee, petroleum, enz., aan boord gebruikt, onder de kosten worden gerekend; dat wanneer een vaart verlies oplevert, dit verlies, hetzij direct wordt verrekend tusschen de deelhebbers, hetzij wordt afgetrokken van de winst van eene volgende vaart; dat bij uitoefening van het visschersbedrijf de vangst met onderling goedvinden wordt verkocht, en concludeerde, dat onder deze omstandigheden zij, die „op deel" meevaren, niet kunnen gezegd worden in dienst van klager als werkgever in diens onderneming tegen loon werkzaam te zijn en zij alzoo geen werklieden zijn in den zin der Ongevallenwet 1901. (1)

§ 4. *Het loon als grondslag voor de uitkeering.*

De toelage voor verblijfkosten, welke wordt uitbetaald aan werklieden, die buiten hunne woonplaats moeten werken, wordt

(1) Zie o. a. Centrale Raad 16 November 1906. WERKER, Weekblad 1906, nº. 102.

niet als loon in den zin der wet beschouwd, daar zij geen vergoeding is voor verrichten arbeid, doch moet worden aangemerkt als eene schadeloosstelling voor extra kosten welke de werkman, in zijne woonplaats werkende, niet heeft te maken.

Wanneer zij echter op geregelde tijden als eene vaste som wordt uitbetaald, aan werklieden, die uit den aard hunner werkzaamheden regelmatig buiten hunne woonplaats moeten vertoeven, en daarom extra bezoldiging genieten, zooals bijv. het geval kan zijn met opzichters bij eene spoorwegmaatschappij, dan is de toelage voor verblijfkosten wèl als vergoeding voor verrichten arbeid en derhalve als „loon" te beschouwen.

Een knecht van een beurtschipper ontving, behalve het loon, ook verval, n.l. de betaling, die de geadresseerden deden voor het door den schippersknecht lossen en bezorgen van de goederen, waartoe de schipper niet verplicht was; het bedrag werd steeds betaald aan den schipper, die het aan zijn knecht ter hand stelde. Aangezien echter de knecht dit verval niet ontving van zijn werkgever voor werkzaamheden in diens bedrijf, maar voor werk, verricht voor de geadresseerden, kon het ter vaststelling van de uitkeering niet bij het loon worden gerekend.

Een getroffene, koetsier bij eene onderneming, die de trekkracht leverde aan eene omnibusmaatschappij, ontving wekelijks van den boekhouder van deze maatschappij een bedrag als aandeel in de door de conducteurs ontvangen fooien. Aangezien derhalve de getroffene dit bedrag niet ontving van zijn werkgever, werd het niet bij het loon gerekend.

Bij de berekening van het loon werd niet in aanmerking genomen de waarde der *dienstkleeding*, althans in die gevallen, waarin zij niet werd gegeven als vergoeding voor arbeid, maar omdat de werkgever dit voor den aard van zijn bedrijf noodig achtte; zij kon dan vergeleken worden met de door den werkgever verstrekte werktuigen.

Het begrip *seizoentijd* werd door het Bestuur zoo geïnterpreteerd, dat de voor- en natijd, als voorbereiding tot en afwerking van hetgeen tot het seizoenbedrijf behoort, deel van den seizoentijd uitmaakt; op werklieden, voor dien tijd aangenomen, werd art. 2 van het Koninklijk besluit van 2 Februari 1903 (*Staatsblad* n°. 63) van toepassing geacht.

Op grond der uitspraak van den Centralen Raad van 20 Juli 1906 (1) werd door het Bestuur art. 8 thans ook toegepast op werklieden, die opleiding genoten maar meer dan f 1 per dag

(1) Werker, Weekblad, 1906, n°. 94.

verdienden. Intusschen werd aangenomen, dat bij zoodanigen werkman, ook al is hij nog niet volwassen, dan van opleiding geen sprake meer kan zijn, als hij in staat is de gewoonlijk voorkomende werkzaamheden in het vak zelfstandig te verrichten.

Het feit, dat een werkman achterlijk en niet toerekenbaar was, sloot, naar de meening van het Bestuur, de toepasselijkheid van art. 8 niet uit, indien hij door den werkgever als leerling was aangenomen en den leeftijd had, waarop men gemeenlijk leerling is.

Art. 8 werd ook toegepast op een getroffene, die leerling was, maar in stukwerk meer afleverde en dan ook hooger loon ontving dan de minst betaalde volslagen arbeider.

§ 5. *Bekomen letsel al of niet gevolg van een ongeval.*

In de volgende gevallen bestond twijfel, of het door den werkman bekomen letsel als het gevolg van een ongeval in den zin der wet moest worden opgevat.

Een werkman stierf ten gevolge van een pneumonie, die ontstaan was door het inademen van Thomasphosphaatstof bij het verwerken van zakken met dat stof gevuld, die zeer los waren en veel meel doorlieten. Aangezien de overledene twee dagen in dat stof had gewerkt, werd aangenomen, dat de dood het gevolg was niet van een ongeval, maar van eene bedrijfsziekte.

Vele jeugdige werklieden, in dienst tredende als aanvangers in glasfabrieken, krijgen brandblaren op de handen, omdat zij telkens met de handen bij den warmen smeltoven moeten komen en de huid nog niet tegen de hitte bestand is; in dergelijke gevallen werd geen ongeval aangenomen.

Ook werd geen schadeloosstelling verleend aan den werkman, wiens kleederen door het voortdurend stuiven van ongebluschte kalk, welke hij loste, werden geïmpregneerd, ten gevolge waarvan bij het zweeten langzamerhand brandwonden ontstonden.

Daarentegen wèl aan den werkman, die, ten gevolge van het stuiven, ongebluschte kalk op zijne handen kreeg, welke kalk, toen het begon te regenen, plotseling brandwonden veroorzaakte.

Een kolenwerker had op een zeer warmen dag langen tijd gewerkt op een onbeschaduwd terrein; tegen den avond werd hij onwel en weldra geheel bewusteloos. Aangenomen werd, dat het letsel gevolg was van een ongeval, z.g.n. „Hitzschlag".

Een werkman, die eenige uren in een ketel had gewerkt, waarin zich nog gloeiende asch bevond en het daardoor zeer benauwd

had gekregen, ging in het ketelhuis zitten om af te koelen en ontblootte daarbij de borst; spoedig daarna ontwikkelden zich de eerste verschijnselen van pneumonie. Het plotseling ontstaan van het letsel, in verband met de uitoefening van het bedrijf, moest hier, naar de meening van het Bestuur, worden beschouwd als een ongeval in den zin der wet.

Een opzichter, in dienst van eene spoorwegmaatschappij, ontving een telegraphisch bericht omtrent de doorbraak van een dijk, ten gevolge waarvan een ernstig gevaar dreigde voor het geregeld verkeer der treinen. Toen hij zich naar het station had begeven, ten einde de werkzaamheden te regelen, kreeg hij eene hersenbloeding, ten gevolge waarvan hij korten tijd daarna overleed. Hoewel uit een medisch onderzoek bleek, dat de getroffene voorbeschikt was voor het krijgen van eene apoplexie, werd aangenomen, dat de buitengewone omstandigheden waaronder hij op een gegeven oogenblik moest optreden, zoodanige emotie bij hem teweegbrachten, dat dientengevolge de hartswerking toenam, waardoor de apoplexie werd bevorderd. Een bedrijfsongeval werd aangenomen.

Een metselaar, die werkzaam was aan de fundeering van een gebouw waar het grondwater allerlei onzuivere en giftige bestanddeelen bevatte, kreeg na eenigen tijd eene verzwering aan zijn rechterwijsvinger. Hoewel de getroffene niet wist waar en wanneer hij zich verwond had, werd met het oog op de door hem verrichte werkzaamheden, waardoor groot gevaar voor infectie bestond, aangenomen, dat het letsel gevolg was van een ongeval. Ook bij een baggerman werd in een dergelijk geval een bedrijfsongeval aangenomen.

Het inslikken van een speld, die bij de uitoefening van het bedrijf noodig was, werd als een bedrijfsongeval aangenomen, ook al had de speld zonder eenig merkbaar letsel te veroorzaken, het lichaam weder langs den natuurlijken weg verlaten.

§ 6. *Ongeschiktheid tot arbeiden.*

Een bakkersknecht kreeg ten gevolge van een ongeval eene verzwering aan den neus. Hoewel hij zeer goed in staat was zijn werk te verrichten, werd hem uitkeering verleend, aangezien de klanten bezwaar maakten van hem het brood in ontvangst te nemen en de werkgever hem derhalve niet voor zijn gewone werk kon gebruiken.

's Gravenhage, December 1907.

De Minister van Landbouw,
Nijverheid en Handel,

J. D. VEEGENS.

BIJLAGEN.

BIJLAGE A.

STAAT, aangevende het aantal risico's, dat door de verschillende maatschappijen en rechtspersoonlijkheid bezittende vereenigingen op 31 December 1906 werd gedragen, na de gedurende de jaren 1903, 1904, 1905 en 1906 voorgekomen mutatiën.

Namen der maatschappijen of vereenigingen, op welke de risico's zijn overgedragen.	Aantal gedurende 1903, 1904, 1905 en 1906 overgedragen risico's.	Aantal geëindigde risico's.			Totaal van de kolommen 3, 4 en 5 (afgevoerde risico-overdrachten).	Verschil tusschen de kolommen 2 en 6. Op 31 December 1906 loopende risico's.
		Artikel 27 van het Koninklijk besluit van 5 December 1902. (*Staatsblad* n°. 206).	Artikel 28 van het Koninklijk besluit van 5 December 1902. (*Staatsblad* n°. 206).	Andere redenen. (1)		
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Eerste Onderlinge Aannemers Verzekering-Maatschappij, te Zwolle.	12 634	243	279	1 641	2 163	10 471
Verzekeringsbank „De Nieuwe Eerste Nederlandsche", te 's Gravenhage .	8 462	745	534	1 240	2 519	5 943
Verzekerings- en Herverzekeringsbank „Nova", te 's Gravenhage	5 736	382	429	829	1 640	4 096
Nationale Werkgevers Verzekeringsbank tegen Ongevallen, te Utrecht.	6 702	674	484	798	1 956	4 746
Ongevallen-Verzekering-Maatschappij „Fatum", te 's Gravenhage. . .	4 395	361	622	761	1 744	2 651
Centrale Werkgevers Risico-Bank, te Amsterdam	3 756	23	149	335	507	3 249
Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering op het Leven, tegen Ongelukken en Invaliditeit, te Rotterdam	1 245	3	1 141	101	1 245	—
Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering tegen Ongevallen, te Rotterdam.	1 541	66	99	143	308	1 233
Nederlandsche Schildersbond, thans genaamd, Bond van Nederlandsche Schilderpatroons, te Rotterdam . .	1 108	4	53	107	164	944
Totaal. . .	45 579	2 501	3 790	5 955	12 246	33 333

(1) Zie verslag over 1905 hoofdstuk III.

BIJLAGE B.

STAAT, houdende opgave van het aantal risico-overdrachten, die in de jaren 1903, 1904, 1905 en 1906 rechtstreeks van de eene maatschappij of vereeniging op de andere zijn overgegaan.

Rechtstreeks overgegaan van	Rechtstreeks overgegaan op	1903.	1904.	1905.	1906.	Rechtstreeks overgegaan op	Rechtstreeks overgegaan van	1903.	1904.	1905.	1906.
Zwolsche.	Nieuwe Eerste.	—	—	—	—	Zwolsche.	Nieuwe Eerste.	—	—	2	1
	Nova.	—	—	—	—		Nova.	—	—	—	—
	Nationale.	—	—	—	79		Nationale.	—	—	1	131
	Centrale.	—	—	50	51		Centrale.	—	—	—	—
	Schildersbond.	—	—	—	27		Schildersbond.	—	—	1	1
	Fatum.	—	—	—	—		Fatum.	—	1	—	—
	Rotterdamsche.	—	—	—	—		Rotterdamsche.	—	—	—	—
	Rotterdamsche On- gevallen.	—	—	—	—		Rotterdamsche On- gevallen.	—	—	—	—
	Werkgevers met eigen risico.	—	—	—	—		Werkgevers met eigen risico.	—	—	—	—
	Totaal. . -	—	—	50	157		Totaal. .	—	1	4	133
Nieuwe Eerste Nederlandsche.	Zwolsche.	—	—	2	1	Nieuwe Eerste Nederlandsche.	Zwolsche.	—	—	—	—
	Nova.	—	—	1	—		Nova.	—	—	—	1
	Nationale.	—	—	5	284		Nationale	—	—	—	269
	Centrale.	—	4	235	67		Centrale.	—	—	—	—
	Schildersbond.	—	—	5	16		Schildersbond.	—	—	1	—
	Fatum.	—	—	2	—		Fatum.	—	—	—	5
	Rotterdamsche.	—	—	—	—		Rotterdamsche.	—	—	—	—
	Rotterdamsche On- gevallen.	—	—	—	—		Rotterdamsche On- gevallen	—	—	—	—
	Werkgevers met eigen risico.	—	1	—	—		Werkgevers met eigen risico.	—	—	—	—
	Totaal . .	—	5	250	368		Totaal. .	—	—	1	275
Nova.	Zwolsche.	—	—	—	—	Nova.	Zwolsche.	—	—	—	—
	Nieuwe Eerste.	—	—	—	1		Nieuwe Eerste.	—	—	1	—
	Nationale.	—	—	2	198		Nationale.	—	—	—	17
	Centrale.	—	1	104	38		Centrale.	—	—	—	6
	Schildersbond.	—	—	5	7		Schildersbond.	—	—	—	—
	Fatum.	—	1	2	—		Fatum.	—	—	—	—
	Rotterdamsche.	—	—	—	—		Rotterdamsche.	—	—	—	—
	Rotterdamsche On- gevallen.	—	—	—	—		Rotterdamsche On- gevallen.	—	—	—	—
	Werkgevers met eigen risico.	—	—	—	—		Werkgevers met eigen risico.	—	—	—	—
	Totaal . .	—	2	113	244		Totaal. .	—	—	1	23

Rechtstreeks overgegaan						Rechtstreeks overgegaan					
an	op	1903.	1904.	1905.	1906.	op	van	1903.	1904.	1905.	1906.
	Zwolsche.	—	—	—	—	Centrale.	Zwolsche.	—	—	50	51
	Nieuwe Eerste.	—	—	—	—		Nieuwe Eerste.	—	4	233	67
	Nova.	—	—	—	6		Nova.	—	1	103	38
	Nationale.	—	—	—	6		Nationale.	—	—	12	140
	Schildersbond.	—	—	—	7		Schildersbond.	—	—	2	—
	Fatum.	—	—	—	—		Fatum.	—	2	58	27
	Rotterdamsche.	—	—	—	—		Rotterdamsche.	—	—	13	—
	Rotterdamsche Ongevallen.	—	—	—	—		Rotterdamsche Ongevallen.	—	—	1	3
	Werkgevers met eigen risico.	—	—	—	—		Werkgevers met eigen risico.	—	—	—	—
	Totaal.	—	—	—	19		Totaal.	—	7	472	326
	Zwolsche.	—	—	1	131	Nationale.	Zwolsche.	—	—	—	79
	Nieuwe Eerste.	—	—	—	271		Nieuwe Eerste.	—	—	5	283
	Nova.	—	—	—	19		Nova.	—	—	2	198
	Centrale.	—	—	12	142		Centrale.	—	—	—	6
	Schildersbond.	—	—	—	—		Schildersbond.	—	—	—	—
	Fatum.	—	—	8	43		Fatum.	—	—	—	194
	Rotterdamsche.	—	—	—	—		Rotterdamsche.	—	—	1	—
	Rotterdamsche Ongevallen.	—	—	—	17		Rotterdamsche Ongevallen.	—	—	—	64
	Werkgevers met eigen risico.	—	—	—	—		Werkgevers met eigen risico.	—	—	—	—
	Totaal.	—	—	21	623		Totaal.	—	—	8	824
	Zwolsche.	—	—	1	1	Schildersbond.	Zwolsche.	—	—	—	26
	Nieuwe Eerste.	—	—	1	—		Nieuwe Eerste.	—	—	5	15
	Nova.	—	—	—	—		Nova.	—	—	5	7
	Nationale.	—	—	—	—		Nationale.	—	—	—	—
	Centrale.	—	—	2	—		Centrale.	—	—	—	7
	Fatum.	—	—	—	—		Fatum.	—	—	1	4
	Rotterdamsche.	—	—	—	—		Rotterdamsche.	—	—	1	—
	Rotterdamsche Ongevallen.	—	—	—	—		Rotterdamsche Ongevallen.	—	—	—	3
	Werkgevers met eigen risico.	—	—	—	—		Werkgevers met eigen risico.	—	—	—	—
	Totaal.	—	—	4	1		Totaal.	—	—	12	62

Rechtstreeks overgegaan van	op	1903.	1904.	1905.	1906.	Rechtstreeks overgegaan op	van	1903.	1904.	1905.	1906.
Fatum.	Zwolsche.	—	1	—	—	Fatum.	Zwolsche.	—	—	—	—
	Nieuwe Eerste.	—	—	—	5		Nieuwe Eerste.	—	—	2	—
	Nova.	—	—	—	—		Nova.	—	1	2	—
	Nationale.	—	—	—	196		Nationale.	—	—	8	42
	Centrale.	—	3	58	27		Centrale.	—	—	—	—
	Schildersbond.	—	—	1	4		Schildersbond.	—	—	—	—
	Rotterdamsche.	—	—	—	—		Rotterdamsche.	—	—	—	—
	Rotterdamsche Ongevallen.	—	—	—	—		Rotterdamsche Ongevallen	—	—	—	—
	Werkgevers met eigen risico.	—	—	—	—		Werkgevers met eigen risico.	—	—	—	—
	Totaal.	—	4	59	232		Totaal.	—	1	12	42
Rotterdamsche	Zwolsche.	—	—	—	—	Rotterdamsche.	Zwolsche.	—	—	—	—
	Nieuwe Eerste.	—	—	—	—		Nieuwe Eerste.	—	—	—	—
	Nova.	—	—	—	—		Nova.	—	—	—	—
	Nationale.	—	—	1	—		Nationale.	—	—	—	—
	Centrale.	—	—	13	—		Centrale.	—	—	—	—
	Schildersbond.	—	—	1	—		Schildersbond.	—	—	—	—
	Fatum.	—	—	—	—		Fatum.	—	—	—	—
	Rotterdamsche Ongevallen.	—	11	1012	—		Rotterdamsche Ongevallen.	—	—	—	—
	Werkgevers met eigen risico	—	—	—	—		Werkgevers met eigen risico.	—	—	—	—
	Totaal.	—	11	1027	—		Totaal.	—	—	—	—
Rotterdamsche Ongevallen.	Zwolsche.	—	—	—	—	Rotterdamsche Ongevallen.	Zwolsche.	—	—	—	—
	Nieuwe Eerste.	—	—	—	—		Nieuwe Eerste.	—	—	—	—
	Nova.	—	—	—	—		Nova.	—	—	—	—
	Nationale.	—	—	—	64		Nationale.	—	—	—	16
	Centrale.	—	—	1	3		Centrale.	—	—	—	—
	Schildersbond	—	—	—	3		Schildersbond.	—	—	—	—
	Fatum.	—	—	—	—		Fatum.	—	—	—	—
	Rotterdamsche.	—	—	—	—		Rotterdamsche.	—	11	1012	—
	Werkgevers met eigen risico,	—	—	—	—		Werkgevers met eigen risico.	—	—	—	—
	Totaal.	—	—	1	70		Totaal.	—	11	1012	16

N B. Voor zoover de cijfers opgegeven voor de jaren 1904 en 1905 niet overeenkomen met de cijfers voor die jaren opgegeven in het Verslag over 1905, zijn de thans medegedeelde cijfers; berustend op nauwkeuriger bewerking der gegevens, als de juiste aan te merken.

BIJLAGE C.

STAAT OVER HET JAAR 1906.

Provincie, gemeente of Buitenland.	Aantal ongevallen in de maanden: Januari.	Februari.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Augustus.	September.	October.	November.	December.	Toestand op 1 Maart 1907. Totaal.
Noordbrabant	379	343	449	421	438	433	498	460	449	514	493	414	5 291
Gelderland	287	324	313	290	344	383	383	394	387	358	395	396	4 254
Zuidholland inclusief Rotterdam en 's-Gravenhage	1917	1726	1823	1718	2002	1920	2237	2081	1976	2201	2093	1927	23 621
Noordholland inclusief Amsterdam	919	882	1051	962	956	935	1071	1151	1045	1131	1094	996	12 193
Zeeland	189	183	208	177	215	231	240	302	274	256	279	196	2 750
Utrecht	219	207	251	221	243	220	260	247	221	251	267	230	2 837
Friesland	109	92	129	118	146	266	130	130	130	148	118	113	1 629
Overijsel	286	258	282	216	269	230	269	299	288	297	318	255	3 267
Groningen	171	151	183	156	186	173	193	219	182	191	198	180	2 183
Drente	42	32	39	72	79	53	47	41	38	41	45	42	571
Limburg	240	213	215	208	303	242	306	268	244	324	261	291	3 115
Buitenland	14	18	12	13	13	18	19	19	15	23	15	19	198
Totaal	4772	4429	4955	4572	5194	5104	5653	5611	5249	5735	5576	5059	61 909
Amsterdam	609	558	664	599	591	573	645	730	595	715	670	642	7 591
Rotterdam	901	840	811	733	1001	968	1181	971	974	1109	1042	993	11 524
's-Gravenhage	214	250	254	276	247	231	293	229	230	219	234	228	2 935

Bovendien kwamen in 3084 aangiften van ongevallen, waarop de bepalingen der Ongevallenwet 1901 niet van toepassing bleken te zijn.

BIJLAGE E.

SPECIFICATIE der schadeloosstellingen, toegekend naar aanleiding van

PROVINCIE, GEMEENTE OF BUITENLAND.	De schadeloosstelling, voor zoover bestaande uit geneeskundig het opmaken van di								
	g e ë i								
	Ongevallen met niet-doodelijken afloop.								
	Tijdelijke ongeschiktheid eindigende					de ongeschiktheid tot werken was een blijvende of althans voorloopig blijvende.			
	binnen 3 dagen na het ongeval.		na den 2den doch vóór den 43en dag na het ongeval.	na den 42en dag sedert het ongeval.					
	Aard der reeds toeg								
	Geenerlei schadeloosstelling.	Geneeskundige behandeling uitsluitend.	Geneeskundige behandeling en tijdelijke uitkeering.	Geneeskundige behandeling, tijdelijke uitkeering en voorloopig toegekende rente.	Geneeskundige behandeling en voorloopig toegekende rente.	Geneeskundige behandeling, tijdelijke uitkeering, voorloopig toegekende rente en rente.	Geneeskundige behandeling, tijdelijke uitkeering en rente.	Geneeskundige behandeling, voorloopig toegekende rente en rente.	Geneeskundige behandeling en rente.
1.	2.	3	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
Noordbrabant	3	745	4 107	278	—	33	9	—	—
Gelderland	11	554	3 267	238	2	39	5	1	3
Zuidholland incl. Rotterdam en 's Gravenhage.	22	4056	16 972	1608	14	138	26	—	2
Noordholland incl. Amsterdam.	12	2275	8 847	591	2	69	21	1	1
Zeeland	—	716	1 846	126	2	14	4	—	—
Utrecht	4	359	2 212	134	—	12	5	1	1
Friesland	1	260	1 216	91	—	12	2	—	—
Overijsel	6	570	2 418	155	—	32	8	1	—
Groningen	4	452	1 522	113	—	31	4	—	—
Drente	—	56	442	50	—	6	1	—	1
Limburg	1	318	2 548	142	—	15	6	—	—
Buitenland	—	17	127	24	—	3	—	—	—
Totaal . . .	64	10372	45 524	3550	20	404	91	4	8
Amsterdam	12	1529	5 397	331	2	29	10	—	—
Rotterdam	17	1851	8 078	990	9	58	9	—	1
's Gravenhage	—	293	2 349	190	1	15	1	—	—

het jaar 1906 voorgekomen ongevallen. Toestand op 1 Maart 1907.

ndeling, tijdelijke uitkeering en voorloopig toegekende rente, was bij zicht (1 Maart 1907)											Bij het opmaken van dit overzicht was het onderzoek betreffende de schadeloosstellingen nog niet afgeloopen.	Totaal der kolommen 2—22.
g d.								nog niet geëindigd.				
Ongevallen met doodelijken afloop.												
de getroffene liet geen trekkingen na, die ingevolge art. 23 recht op rente hebben.				de getroffene liet betrekkingen na, die ingevolge art. 23 recht op rente hebben.								
nde schadeloosstelingen.												
Geenerlei schadeloosstelling.	Begrafeniskosten uitsluitend.	Geneeskundige behandeling en begrafeniskosten.	Geneeskundige behandeling, tijdelijke uitkeering en begrafeniskosten.	Rente aan de nagelaten betrekkingen uitsluitend.	Begrafeniskosten en rente aan de nagelaten betrekkingen.	Geneeskundige behandeling, begrafeniskosten en rente aan de nagelaten betrekkingen.	Geneeskundige behandeling, tijdelijke uitkeering, begrafeniskosten en rente aan de nagelaten betrekkingen.	Geneeskundige behandeling en tijdelijke uitkeering.	Geneeskundige behandeling, tijdelijke uitkeering en voorloopig toegekende rente.	Geneeskundige behandeling en voorloopig toegekende rente.		
11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.
3	3	—	—	—	10	—	4	1	92	—	3	5 291
1	1	—	1	1	12	—	3	—	106	1	8	4 254
22	18	1	4	1	38	—	15	1	639	7	37	23 621
11	8	—	2	—	27	—	4	6	302	—	14	12 193
—	5	—	—	—	7	—	1	1	28	—	—	2 750
2	2	—	—	—	5	—	—	—	97	—	3	2 837
—	5	—	1	—	2	—	2	—	37	—	—	1 629
—	1	—	—	—	4	—	2	—	69	—	1	3 267
1	1	—	1	—	2	—	1	1	49	—	1	2 183
—	1	—	2	—	1	—	—	—	17	—	—	571
—	2	—	1	—	9	—	5	—	66	—	2	3 115
3	4	—	—	1	4	—	—	—	11	—	4	198
43	51	1	12	3	121	—	37	10	1513	8	73	61 909
9	5	—	2	—	19	—	3	5	229	—	9	7 591
15	6	—	—	—	19	—	10	1	424	6	30	11 524
1	2	—	—	—	4	—	2	—	75	—	2	2 935

BIJLAGE F.

OVERZICHT van het aantal verleende uitkeeringen gedurende het jaar 1906 en van de verhouding van het aantal verdere tot dat der eerste tijdelijke uitkeeringen.

TIJDVAK.	Aantal betaal-dagen.	Aantal eerste uitkeeringen.		Aantal verdere uitkeeringen.		Verhouding van het aantal verdere tot dat der eerste uitkeeringen.
		Totaal.	Gemiddeld per week.	Totaal.	Gemiddeld per week.	
Januari . . .	4	3489	372.25	5280	1320	1.513
Februari . .	4	3772	943	5817	1454,25	1.542
Maart . . .	5	4549	909.8	7070	1414	1.554
April	4	3670	917.5	5392	1348	1.469
Mei	5	4629	925.8	6775	1355	1.464
Juni	4	3583	895.75	5195	1298.75	1.45
Juli	4	3992	998	5409	1352.25	1.355
Augustus . .	5	5215	1049	7179	1435.8	1.369
September . .	4	4338	1084.5	6032	1508	1.391
October . . .	4	4035	1008.75	6269	1567.25	1.554
November . .	5	5226	1045.2	7523	1504.6	1.44
December . .	4	4022	1005.5	6533	1633,25	1.624
Totaal. .	52	50550	972.11	74474	1432.19	1.473

Bijlage G.

STAAT, aangevende voor iederen eigen-risico-dragenden werkgever het bedrag der contante waarde van renten, ingevolge artikel 54, sub 3, der Ongevallenwet 1901, in de jaren 1903, 1904, 1905 en 1906 gestort.

Naam van den werkgever.	Gestort in 1903.	Gestort in 1904.	Gestort in 1905.	Gestort in 1906.	Totaal.
Departement van Koloniën.	—	—	f 5 938,71^{5}	—	f 5 938,71^{5}
Departement van Marine.	—	f 10 700,54^{5}	11 043,53^{5}	f 14 593,66^{5}	36 337,74^{5}
Departement van Oorlog.	—	4 099,92^{5}	8 492,81	3 473,70^{5}	16 066,44
Departement van Waterstaat.	f 2 586,38	7 857,29	2 909,63	14 9 9,17	28 262,47
Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel.	—	—	—	6 891,98^{5}	6 891,98^{5}
Gemeente Amsterdam . .	5 558,25^{5}	20 678,96	15 234,77^{5}	1 982,87^{5}	43 454,86^{5}
„ Arnhem . . .	—	—	2 142,24	—	2 142,24
„ Leeuwarden. .	—	4 292,60^{5}	—	—	4 292,60^{5}
„ Rotterdam . .	3 271,95	22 764,05^{5}	48 123,72^{5}	24 638,75	98 798,48
„ Utrecht . . .	—	836,78^{5}	4 018,49^{5}	—	4 855,28
C. J. van Houten & Zoon, Weesp	—	—	461,46^{5}	—	461,46^{5}
Koninklijke Nederlandsche Papierfabriek, Maastricht.	—	6 373,81^{5}	3 392,83	—	9 766,64^{5}
Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, te Utrecht. .	36 401,49	77 664,24^{5}	90 865,98	92 042,74^{5}	296 974,46
	f 47 818,07^{5}	f 155 268,22^{5}	f 192 624,20	f 158 532,89^{5}	f 554 243,39^{5}

Bijlage H.

STAAT, aangevende voor iedere risico-dragende naamloo
en de overeenkomstig het bepaalde in artikel 11 va
is gewijzigd bij Koninklijk besluit van 14 October 19(
1905 en 1906 en aan de Rijksverzekeringsbank in pan

RISICO-DRAGERS.	Nominale waarde de		
	1903.	1904.	1905.
Nationale Werkgevers Verzekeringsbank tegen Ongevallen	f 4 350	f 176 300	f 237 15
Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering op het Leven, enz.	7 000	34 150	52 05
Verzekeringsbank „De Nieuwe Eerste Nederlandsche"	48 600	435 350	477 50
Verzekerings- en Herverzekeringsbank „Nova"	16 000	207 500	271 40
Ongevallen-Verzekering-Maatschappij „Fatum"	14 700	128 250	177 00
Centrale Werkgevers Risicobank	61 000	475 000	738 00
Eerste Onderlinge Aannemers-Verzekeringmaatschappij	13 950	130 800	211 50
Nederlandsche Schildersbond, thans genaamd, Bond van Nederlandsche Schilderspatroons	3 500	22 000	29 30
Eerste Rotterdamsche Maatschappij van Verzekering tegen Ongevallen	—	4 400	17 60
	f 169 100	f 1 613 750	f 2 211 50

ennootschap of rechtspersoonlijkheid bezittende vereeniging, de nominale et Koninklijk besluit van 5 December 1902 (*Staatsblad* n°. 206) — zooals dit *Staatsblad* n°. 271) — berekende waarde der fondsen, in de jaren 1903, 1904, egeven ingevolge artikel 55 der Ongevallenwet 1901.

gedeponeerde fondsen		Waarde der gedeponeerde fondsen, berekend op den dag van storting.				
1906.	Totaal.	1903.	1904.	1905.	1906.	Totaal.
f 181 500,00	f 599 300,00	f 4 000,50	f 162 627,81	f 216 368,56^{5}	f 164 138,12^{5}	f 547 135,00
15 900,00	109 100,00	6 532,50	32 081,37^{5}	47 811,75	15 080,75	101 506,37^{5}
302 450,00	1 263 900,00	35 885,00	402 867,37^{5}	431 945,37^{5}	257 279,56	1 127 977,31
233 916,67	728 816,67	14 972,50	189 704,37^{5}	256 109,12^{5}	213 316,71^{5}	674 102,71^{5}
127 900,00	447 850,00	13 139,37^{5}	121 165,87^{5}	164 078,25	110 715,62^{5}	409 099,12^{5}
702 000,00	1 976 000,00	53 265,00	438 338,75	687 397,50	644 609,37^{5}	1 823 610,62^{5}
170 150,00	526 400,00	13 026,50	124 510,25	199 317,00	161 737,93^{5}	498 591,68^{5}
16 900,00	71 700,00	3 315,00	20 058,75	25 441,62^{5}	15 372,25	64 187,62^{5}
45 850,00	67 850,00	—	4 176,00	16 508,00	41 470,00	62 154,00
f 1 796 566,67	f 5 790 916,67	f 144 136,37^{5}	f 1 495 530,56	f 2 044 977,19	f 1 623 720,33^{5}	f 5 308 364,46

BIJLAGE I.

ADMINISTRATIEKOSTEN.

OMSCHRIJVING.	1903.	Uitgedrukt in perc. van het totaal der administratiekosten.	1904.	Uitgedrukt in perc. van hettotaa der administratiekosten.	1905.	Uitgedrukt in perc. van het totaal der administratiekosten	19 6.	Uitgedrukt in perc. van het totaal der adminis'ratiekosten.
Totaal der administratiekosten . .	f 427 803,99		f 663 863.30		f 973 553,67^{5}		f 1 097 421.11^{5}	
Af aandeel van den Staat	144 088,23^{5}	33^{68}	192 700,43	29^{03}	250 546,63^{5}	25^{74}	297 222.61	27^{08}
Administratiekosten ten laste der Rijksverzekeringsbank en risicodragers	f 283 715,75^{5}		f 471 162,87		f 723 007.04		f 800 198,50^{5}	
Af aandeel werkgevers, naamlooze vennootschappen en vereenigingen	219 079,14^{5}	51^{21}	262 548,77	39^{55}	276 704,20	28^{42}	290 552.81 (naar schatting)	26^{48}
Administratiekosten ten laste der Rijksverzekeringsbank	f 64 636,61	15^{11}	f 208 614.10	31^{42}	446 302,84	45^{84}	f 509 645,69^{5} (naar schatting)	46^{44}

Bijlage **K.**

ADMINISTRATIEKOSTEN.

	OMSCHRIJVING.	1905.	1906.	1906. Meer	1906. Minder.
	Bestuur.				
AI.	*Voorzitter en Leden.*				
	a. Bezoldiging	f 9 250,00	f 9 250,00	—	—
		9 250,00	*9 250,00*	—	—
	b. Reis- en verblijfkosten	—	21,05	f 21,05	—
	c. Diversen	—	—	—	—
AII.	*Plaatsvervangende Leden.*				
	a. Vergoedingen	1 652,00	1 540,00	—	112,00
	b. Reis- en verblijfkosten	—	—	—	—
	c. Diversen	—	—	—	—
	Raad van Toezicht.				
BI.	*Voorzitter en Leden.*				
	a. Presentiegelden	510,00	520,00	10,00	—
	b. Reis- en verblijfkosten	160,90	200,40	39,50	—
	c. Diversen	—	—	—	—
BII.	*Secretaris.*				
	a. Bezoldiging	250,00	250,00	—	—
	b. Bureelkosten	50,00	50,00	—	—
	c. Reis- en verblijfkosten	—	—	—	—
	d. Diversen	—	—	—	—
	Transporteeren	f 11 872,90	f 11 831,45	f 70,55	f 112,00
	Transporteeren	*9 250,00*	*9 250,00*	—	—

BIJLAGE K.

	OMSCHRIJVING.	1905.	1906.	1906. Meer.	1906. Minder.
	Transport	f 11 872,90	f 11 831,45	f 70,55	f 112,00
	Transport	*9 250,00*	*9 250,00*	—	—
C.	**Wiskundig adviseur.**				
	a. Bezoldiging	2 750,00	2 750,00	—	—
		2 750,00	*2 750,00*	—	—
	b. Reis- en verblijfkosten	—	—	—	—
	c. Diversen	—	—	—	—
	Ambtenaren.				
	Bureelambtenaren.				
DI.	*a.* Bezoldiging	152 709,13^5	168 735,20^5	16 026,07	—
		152 709,13^5	*168 735,20^5*	*16 026,07*	—
	b. Reis- en verblijfkosten	826,02	937,25	111.23	—
	c. Diversen	370,85	[1]) 1 807,32^5	1 436,47^5	—
	Agenten.				
DII.	*a.* Bezoldiging	67 837,50	69 662,40^5	1 824.90^5	—
		67 837,50	*69 662,40^5*	*1 824,90^5*	—
	b. Reis- en verblijfkosten	72 029,44^5	63 386,85^5	—	8 642,59
	c. Diversen	[2]) 7 553,95	[3]) 25 417,84	17 863,89	—
	Controleerende Geneeskundigen.				
DIII.	*a.* Bezoldiging	17 000,00	19 225,00	2 225,00	—
		17 000,00	*19 225,00*	*2 225,00*	—
	b. Reis- en verblijfkosten	11 306 97^5	13 846,45^5	2 539,48	—
	c. Diversen	729,47	1 614,45	884.98	—
	Transporteeren	f 344 986,24^5	f 379 214,23^5	f 42 982,58	f 8 754,59
	Transporteeren	*249 546,63^5*	*269 622,61*	*20 075,97^5*	—

1) Hierin is begrepen gratificatiën aan het personeel f 600,00.
2) Van dit bedrag is f 4717,40 besteed als vergoeding aan assistenten van de agenten.
3) ,, ,, ,, ,, 15 528,54 ,, ,, ,, ,, ,, ,, ,, ,,

90

BIJLAGE K.

	OMSCHRIJVING.	1905.	1906.	1906. Meer.	1906. Minder.
	Transport	f 344 986,24^{5}	f 379 214,23^{5}	f 42 982.58	f 8 754.59
	Transport	*249 546,63^{5}*	*269 622,61*	*20 075,97^{5}*	—
DIV.	*Ambtenaren der bijkantoren.*				
	a. Bezoldiging	1 000,00	1 100,00	100.00	—
		1 000,00	*1 100,00*	*100,00*	—
	b. Reis- en verblijfkosten.	—	43,05	43,05	—
	c. Diversen	29.88	—	—	29,88
E.	**Bureaukosten.**				
	I. Bureaubehoeften	9 357 32^{5}	11 817,36	2 460.03^{5}	—
	II. Materieel.	52 265.59	59 060.59^{5}	6 795,00^{5}	—
	III. Bezoldiging van hulppersoneel	) 173 120.54^{5}	2) 190 067.24	16 946,70	—
			26 500,00	*26 500,00*	—
F.	**Inventaris.**				
	Ia. Kantoorbenoodigdheden	24 293,57	19 183,47^{5}	—	5 110,09^{5}
	Ib. Huishoudelijke artikelen	166.11	315,85^{5}	149,74^{5}	—
	II. Bibliotheek	1 435,72	1 276.61^{5}	—	159.10^{5}
	III. Diversen	813,65	1 719,79	906,14	—
G.	**Algemeene onkosten.**				
	I. Assurantiën	64.31	113,03	48,72	—
	II. Huur der gebouwen.	17 111,67	20 862,83	3 751,16	—
	III. Onderhoud gebouwen, installatie en verbouwingskosten	3) 28 611,16	4) 29 481 87	870,71	—
	Transporteeren.	f 653 255,77	f 714 255,94^{5}	f 75 053,84^{5}	f 14 053,67
	Transporteeren.	*250 546,63^{5}*	*297 222,61*	*46 675,97^{5}*	—

1) Wegens loop- en vrachtdiensten is hierin begrepen f 12 852,17.
2) " " " " " " " 18 059,88.
3) Als kosten van installatie en verbouwing is hierin begrepen f 19 824,95^{5}.
4) " " " " " " " " " 21 372,01^{5}.

BIJLAGE K.

	OMSCHRIJVING.	1905.	1906.	1906. Meer.	1906. Minder.
	Transport.	f 653 255,77	f 714 255.94^5	f 75 053,84^5	f 14 053,67
	Transport.	*250 546,63^5*	*297 222,61*	*46 675.97^5*	—
	IV. Schoonhouden, verlichting, verwarming, telefoon en waterverbruik	18 590.31^5	26 765,97	8 175,65^5	—
	V. Diversen	3 592.02^5	7 229,25^5	3 637,23	—
II.	**Vergoedingen voor:**				
	I. Reis- en verblijfkosten en tijdverlies aan getroffen verzekerden en deskundigen (artikel 29 O. W. 1901)	8 113.03	7 380,82	—	732,21
	II. Reis- en verblijfkosten en tijdverlies aan getuigen en deskundigen (artikel 64 O. W. 1901)	1 094.56	1 456,48^5	361,92^5	—
	III. Verleenen van diensten (artikel 29 O. W. 1901)	4 658,76	3 755,03	—	903,73
	IV. Verleenen van diensten (artikel 64 O. W. 1901)	969.59	785,44	—	184,15
	V. Korte geneeskundige verklaringen	31 849,25	37 567 95	5 718,70	—
	VI. Diversen	226,74	321.31	94,57	—
I.	**Raden van Beroep.**				
	a. Kosten van afschriften van processtukken	657,00	680,30	23,30	—
	Ten laste der Rijksverzekeringsbank	f 723 007,04	f 800 198,50^5	f 93 065,22^5	f 15 873,76
	Ten laste van den Staat der Nederlanden	*250 546,63^5*	*297 222,61*	*46 675,97^5*	—
	Totaal	f 973 553,67^5	f 1 097 421,11^5	f 139 741,20	f 15 873,76

BIJLAGE M.

VERKORTE PROEFBALANS

Folio.	NAMEN DER REKENINGEN.
1	Kas . . . .
2	De Nederlandsche Bank te Amsterdam . . . .
4	De Staat der Nederlanden; Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie . . . .
10	De Staat der Nederlanden; ½ aandeel in de bezoldigingen ingevolge art. 93, 2de alinea, der Ongevallenwet 1901 . . . .
13	Crediteuren. . . . .
17	Debiteuren . . . .
19	Premiën . . . .
36	Contante waarde van renten, waarvoor betaling is gevraagd ingevolge art. 54, sub 3, der Ongevallenwet 1901 . . . .
45	Schadeloosstellingen. . . . .
83	Fondsen, in pand gegeven ingevolge art. 52 der Ongevallenwet 1901 . . . .
87	Contante waarde van renten, waarvoor pand is gevraagd ingevolge art. 55, sub 3, der Ongevallenwet 1901 . . . .
92	Fondsen, in pand gegeven ingevolge art. 55, der Ongevallenwet 1901 . . . .
94	Premiën door de Rijksverzekeringsbank betaald ingevolge art. 108 der Ongevallenwet 1901.
95	Uitkeeringen door Verzekerings-Maatschappijen ingevolge art. 110 der Ongevallenwet 1901.
98	Effecten . . . .
100	Interest . . . .
101	Administratiekosten . . . , ...
102	Ontvangsten van verschillenden aard. . . . .
103	Prolongatie u/g . . . .

P 31 DECEMBER 1906.

Tellingen.		Saldi.	
Debet.	Credit.	Debet.	Credit.
f 825 062,99^5	f 822 647,45^5	f 2 415.54	—
2 216 667,06^5	2 215 036,60^5	1 630,46	—
3 933 453,42	3 808 311,41	125 142,01	—
335 704,82^5	266 939,07	68 765,75^5	—
3 367 586,96^5	6 851 235,35^5	—	f 3 483 648,39
1 540 077,72	901 405,36	638 672,36	—
30 009,51^5	4 245 299,37^5	—	4 215 289,86
3 745,02	557 988,41^5	—	554 243,39^5
2 434 401,66^5	—	2 434 401,66^5	—
2 986 550,00	212 700,00	2 773 850,00	—
123 938,84^5	5 467 288,56^5	—	5 343 349,72
5 471 760,58^5	163 396,12^5	5 308 364,46	—
25 576,86^5	6,06	25 570,80^5	—
1,00	7 932,16^5	—	7 931,16^5
435 137,75	—	435 137,75	—
40 581,06	65 916,09^5	—	25 335,03^5
1 801 314,58^5	189 953,72^5	1 611 360,86	—
—	14,10	—	14,10
1 293 500,00	1 089 000,00	204 500,00	—
f 26 865 069,88	f 26 865 069,88	f 13 629 811,66^5	f 13 629 811,66^5

waarop beroep werd ingesteld, de verdeeling naar den risico-drager en naar den uitslag van het beroep.

97

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
	door									De schadeloosstelling, toegekend door het bestuur der Rijksverzekeringsbank, werd door den Centralen Raad van Beroep of bij eene in kracht van gewijsde gegane beslissing van een Raad van Beroep:					
Beroep ingesteld op grond, dat:	Centrale Werkgevers Risico-Bank	Eerste Onderlinge Aannemers-Verzekering-Maatschappij te Zwolle.	Bond van Schilderspatroons.	Eerste Rotterdamsche.	Verzekerings- en Herverzekeringsbank „Nova".	Nieuwe Eerste Nederlandsche.	Ongevallen-Verzekerings-schappij „Fatum."	Nationale Werkgevers Verzekeringsbank.	Totaal.	gehandhaafd.	verhoogd	verlaagd.	vernietigd	Totaal	Getal niet-ontvankelijk verklaringen.
het ongeval niet in verband stond met het bedrijf.	12	—	1	1	1	—	—	1	16	9	—	—	6	15	1
het ongeval plaats vond in een niet-verzekeringsplichtig bedrijf	2	—	—	—	1	—	—	—	3	—	—	—	3	3	—
het letsel of lijden geen gevolg was van het ongeval	4	—	—	—	—	—	1	—	5	2	—	—	3	5	—
getroffene geen werkman was in den zin der wet	2	—	—	1	—	—	—	—	3	3	—	—	—	3	—
de mate van ongeschiktheid eene lagere was	11	—	—	—	2	12	5	1	31	18	2	11	—	31	—
geen verlies van arbeidsgeschiktheid bestond	10	—	1	1	2	5	7	1	27	16	1	2	7	26	1
het dagloon te hoog berekend was	7	—	—	1	—	—	1	—	9	2	—	7	—	9	—
het overlijden geen gevolg was van het ongeval.	1	—	—	—	—	1	—	—	2	2	—	—	—	2	—
overledene geen kostwinner was.	—	—	—	—	—	—	1	—	1	1	—	—	—	1	—
bedrag, dat tot levensonderhoud werd bijgedragen lager was	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	1	—
de toestand, die den maatstaf vormde voor het toekennen der rente veranderd was	—	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	—	—	1	—
de rente ten onrechte was toegekend, omdat het recht daarop door een beslissing art. 29 al. 5 was verloren gegaan	—	—	—	—	—	—	—	2	2	2	—	—	—	2	—
de kosten van het ongeval ten onrechte ten laste van risico-drager waren gebracht	2	—	—	—	—	—	—	1	3	1	—	—	1	2	1
	52 (1)	—	2	4	6	18	15	7	104	58	3	20	20	101	3

(1) Bovendien werden 5 beroepen ingesteld, die werden ingetrokken vóór den aanvang van het onderzoek ter terechtzitting.

BIJLAGE P.

OVERZICHT van de in 1906 door risico-dragende lichamen ingestelde beroepen, aanwijzend den uitslag van het beroep voor elk der risico-dragers en elk der verschillende soorten van betrokken schadeloosstellingen.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27
BEROEP INGESTELD DOOR:	Geneeskundige schadeloosstelling.					Voorloopig toegekende rente.					Geregelde uitkeering (rente).					Schadeloosstelling aan nagelaten betrekkingen.					TOTAAL.					Getal niet-ontvankelijk verklaringen.
	Aantal beroepen	Gehandhaafd.	Verhoogd.	Verlaagd.	Vernietigd.	Aantal beroepen.	Gehandhaafd.	Verhoogd.	Verlaagd.	Vernietigd.	Aantal beroepen.	Gehandhaafd.	Verhoogd.	Verlaagd.	Vernietigd.	Aantal beroepen	Gehandhaafd.	Verhoogd.	Verlaagd.	Vernietigd.	Aantal beroepen.	Gehandhaafd.	Verhoogd.	Verlaagd.	Vernietigd.	
Centrale Werkgevers Risico-Bank (1)	16	7	–	–	7	12	2	–	4	6	18	10	1	6	1	6	4	–	1	1	52	23	1	11	15	2
Eerste Onderlinge Aannemers-Verzekering-Maatschappij	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	—
Nederlandsche Schildersbond, thans genaamd „Bond van Nederlandsche Schilderspatroons"	–	–	–	–	–	2	1	–	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2	1	–	–	1	—
Eerste Rotterdamsche Maatschappij tot Verzekering op het Leven, enz.	1	1	–	–	–	1	1	–	–	–	1	1	–	–	–	1	1	–	–	–	4	4	–	–	–	—
Verzekerings- en Herverzekeringsbank „Nova"	–	–	–	–	–	1	1	–	–	–	4	1	1	1	–	1	–	–	–	1	6	2	1	1	2	—
Verzekeringsbank „De Nieuwe Eerste Nederlandsche"	–	–	–	–	–	1	1	–	–	–	16	10	1	5	–	1	1	–	–	–	18	12	1	5	–	—
Ongevallenverzekering-Maatschappij „Fatum"	–	–	–	–	–	7	5	–	1	1	7	4	–	2	1	1	1	–	–	–	15	10	–	3	2	—
Nationale Werkgevers-Verzekeringsbank tegen Ongevallen	1	1	–	–	–	1	1	–	–	–	4	3	–	–	–	1	1	–	–	–	7	6	–	–	–	1
	18	9	–	–	7	25	12	–	5	8	50	29	3	14	2	11	8	–	1	2	104	58	3	20	20	3

(1) Bovendien 5 beroepen, die werden ingetrokken voor den aanvang van het onderzoek ter terechtzitting.

INHOUD.

HOOFDSTUK I.

De Rijksverzekeringsbank en haar inrichting.

HOOFDSTUK II.

Verzekeringsplicht en classificatie.

HOOFDSTUK III.

HOOFDSTUK IV.

Ongevallen.

HOOFDSTUK V.

Financieel overzicht.

HOOFDSTUK VI.

HOOFDSTUK VII.

De toepassing en de werking der Ongevallenwet 1901.

HOOFDSTUK VIII.

HOOFDSTUK IX.

HOOFDSTUK X.

Principieele beslissingen van het Bestuur der Rijksverzekeringsbank en de jurisprudentie.

BIJLAGEN.

